PROCEEDING BOOK

KARADENİZ 15. ULUSLARARASI SOSYAL BİLİMLER KONGRESİ

RİZE
8 - 10 MART 2024

KARADENİZ
15. ULUSLARARASI SOSYAL BİLİMLER KONGRESİ

KARADENIZ
15th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES

MARCH 8 - 10, 2024
RIZE

ISBN : 978-625-6830-90-5

ACADEMY GLOBAL PUBLISHING HOUSE

KARADENIZ
15TH INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
MARCH 8- 10, 2024
RIZE

Edited By

PROF. DR. HƏCƏR HÜSEYNOVA

CONGRESS ORGANIZING BOARD

Head of Conference: Prof. Dr. Həcər Hüseynova
Head of Organizing Board: Dr Gültekin Gürçay
Organizing Committee Member: Prof. Dr. Ali Bilgili
Organizing Committee Member: Prof. Dr. Naile Bilgili
Organizing Committee Member: Doç. Dr. Nazilə Abdullazadə
Organizing Committee Member: PROF. DR. BAŞAK HANEDAN
Organizing Committee Member: Prof. Dr. Hülya Çiçek
Organizing Committee Member: Prof. Dr. Dwi Solisworo
Organizing Committee Member: Prof. Dr. Dody Hartando
Organizing Committee Member: Prof. Dr. Raihan Yusoph
Organizing Committee Member: Assoc. Prof. Dr. Ivaylo Staykov
Organizing Committee Member: Assist. Prof. Dr. K. R. Padma
Organizing Committee Member: Dr. Mehdi Meskini Heydarlou
Organizing Committee Member: Amaneh Manafidizaji
Organizing Committee Member: Aynurə Əliyeva

All rights of this book belong to Academy Global Publishing House
Without permission can't be duplicate or copied.
Authors of chapters are responsible both ethically and juridically.
Academy Conference–2024 ©

Issued: 25.03.2024
ISBN: 978-625-6830-90-5

CONFERENCE ID

KARADENIZ
15TH INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES

DATE – PLACE
MARCH 8- 10, 2024
RIZE

ORGANIIZATION
ACADEMY GLOBAL CONFERENCES & JOURNALS

EVALUATION PROCESS
All applications have undergone a double-blind peer review process.

PARTICIPATING COUNTRIES
Turkey – Azerbaijan – Japan – Kazakhstan- Malaysia- Finland- Thailand- Indonesia – Iran- Republic Of Croatia- Australia – México- China – Slovenia- Japan – Taiwan- Greece- Pakistan- Lebanon- Hungary- New Zealand- UK- Czech Republic – Spain- Malaysia- Russia- Northern Ireland- Algeria- Portugal- Singapore- Philippines- Almaty- Libya- Israel- Korea- Bahrain- Nigeria- UAE

PRESENTATION
Oral presentation

ASSOCIATION & ACADEMIC INCENTIVES :
147 papers presented by participating from Turkey and 160 papers from other Countreies

Members of the organizing committees of the conference perform their duties with an "official assignment letter"

LANGUAGES
Turkish, English, Russian, Persian, Arabic

Scientific & Review Committee

Prof. Dr. Ali BILGILI – Turkiye
Prof. Dr. Naile BİLGİLİ – Türkiye
Prof. Dr. Başak HANEDAN – Türkiye
Prof. Dr. Hülya Çiçek KANBUR – Turkiye
Prof. Dr. Emine KOCA – Turkiye
Prof. Dr. Fatma KOÇ – Turkiye
Prof Dr. Bülent KURTİŞOĞLU – Turkiye
Prof. Dr. Hajar Huseynova – Azerbaijan
Prof. Dr. Dwi SULISWORO – Indonesia
Prof. Dr. Natalia LATYGINA – Ukraina
Prof. Dr. Yunir ABDRAHIMOV – Russia
Prof. Muntazir MEHDI – Pakistan
Prof. Dr. Raihan YUSOPH – Philippines
Prof. Dr. Akbar VALADBIGI – Iran
Prof. Dr. F. Oben ÜRÜ – Turkiye
Prof. Dr. T.Venkat Narayana RAO – India
Prof. Dr. İzzet GÜMÜŞ – Turkiye
Prof. Dr. Mustafa BAYRAM – Turkiye
Prof. Dr. Saim Zeki BOSTAN – Turkiye
Prof. Dr. Hyeonjin Lee – China
Assoc. Prof. Dr. Abdulsemet AYDIN – Turkiye
Assoc. Prof. Dr. Mehmet Fırat BARAN - Turkiye
Assoc. Prof. Dr. Dilorom HAMROEVA - Ozbekstan
Assoc. Prof. Dr. Abbas GHAFFARI – Iran
Assoc. Prof. Dr. Yeliz ÇAKIR SAHİLLİ - Turkiye
Assoc. Prof. Ivaylo STAYKOV - Bulgaria
Assoc. Prof. Dr. Dini Yuniarti – Indonesia
Assoc. Prof. Dr. Ümit AYATA – Turkiye
Assoc. Prof. Dr. Okan SARIGÖZ – Turkiye
Assoc. Prof. Dr. Eda BOZKURT – Turkiye
Assoc. Prof. Dr. Ahmet TOPAL – Turkiye
Assoc. Prof. Dr. Abdulkadir Kırbaş – Turkiye
Assoc. Prof. Dr. Mesut Bulut – Turkiye
Assoc. Prof. Dr. Fahriye Emgili – Turkiye
Assoc. Prof. Dr. Sandeep GUPTA – India
Assoc. Prof. Dr. Veysel PARLAK – Turkiye
Assoc. Prof. Dr. Mahmut İSLAMOĞLU – Turkiye
Assoc. Prof. Dr. Nazile Abdullazade – Azerbaijan
Assist. Prof. Dr. Göksel ULAY – Turkiye
Assist. Prof. K. R. PADMA – India
Assist. Prof. Dr. Omid AFGHAN - Afghanistan
Assist. Prof. Dr. Maha Hamdan ALANAZİ - Saudi Arabia
Assist. Prof. Dr. Dzhakipbek Altaevich ALTAYEV - Kazakhstan
Assist. Prof. Dr. Amina Salihi BAYERO – Nigeria

Assist. Prof. Dr. Baurcan BOTAKARAEV - Kazakhstan
Assist. Prof. Dr. Ahmad Sharif FAKHEER - Jordania
Assist. Prof. Dr. Gültekin GÜRÇAY – Turkiye
Assist. Prof. Dr. Dody HARTANTO - Indonesia
Assist. Prof. Dr. Mehdi Meskini HEYDALOU – Iran
Assist. Prof. Dr. Bazarhan İMANGALİYEVA - Kazakhstan
Assist. Prof. Dr. Keles Nurmaşulı JAYLIBAY - Kazakhstan
Assist. Prof. Dr. Mamatkuli JURAYEV – Ozbekistan
Assist. Prof. Dr. Kalemkas KALIBAEVA – Kazakhstan
Assist. Prof. Dr. Bouaraour KAMEL – Algeria
Assist. Prof. Dr. Alia R. MASALİMOVA - Kazakhstan
Assist. Prof. Dr. Amanbay MOLDIBAEV - Kazakhstan
Assist. Prof. Dr. Ayslu B. SARSEKENOVA - Kazakhstan
Assist. Prof. Dr. Bhumika SHARMA - India
Assist. Prof. Dr. Gulşat ŞUGAYEVA – Kazakhstan
Assist. Prof. Dr. K.A. TLEUBERGENOVA - Kazakhstan
Assist. Prof. Dr. Cholpon TOKTOSUNOVA – Kirgizia
Assist. Prof. Dr. Hoang Anh TUAN - Vietnam
Assist. Prof. Dr. Botagul TURGUNBAEVA - Kazakhstan
Assist. Prof. Dr. Dinarakhan TURSUNALİEVA - Kirgizia
Assist. Prof. Dr. Yang ZİTONG – China
Assist. Prof. Dr. Gulmira ABDİRASULOVA – Kazakhstan
Assist. Prof. Dr. Imran Latif Saifi – South Africa
Assist. Prof. Dr. Zohaib Hassan Sain – Pakistan
Assist. Prof. Dr. Murat GENÇ – Turkiye
Assist. Prof. Dr. Monisa Qadiri – India
Assist. Prof. Dr. Vaiva BALCIUNIENE – Lithuania
Assist. Prof. Dr. Meltem AVAN – Turkiye
Aynurə Əliyeva - Azerbaijan
Sonali MALHOTRA - India

Azərbaycan Respublikası

Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universitetinin Beynəlxalq Əlaqələr üzrə prorektoru

Sayı: 1 Tarih: 02/10/2023

Mövzu: Təşkilat Komitəsi üzvü olmaq haqqında

Məktub

"Təşkilat komitəsi üzvlüyü" mövzusunda məktub

Bildirirəm ki, prof. Dr. Həcər Hüseynovanın "Akademi Global Conference & Journals "Dərnəyi tərəfindən təşkil edilən konfranslarda təşkilat komitəsi üzvü olaraq təyin edilmişdir.

Prof. Dr. Mahirə Nağı qızı Hüseynova

ADPU, Beynəlxalq Əlaqələr Üzrə Prorektor

Filologiya Və Sosial Elmlər Bölməsi

Rəhbərliyinə

KARADENIZ 15th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES

KARADENIZ 15th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES

27. INTERNATIONAL GROUP EXHIBITION ‘’An Art Adventure from Traditional to Contemporary’’

March 8 - 10, 2024

RIZE

Join Zoom Meeting
https://us06web.zoom.us/j/81604584722?pwd=y2kFvDBw8AEhxbZ5eSknYVkdXt0yTt.1
Meeting ID: 816 0458 4722
Passcode: 202224

ÖNEMLİ AÇIKLAMA (Lütfen okuyunuz)

- ZOOM bağlantısı için yukarıda verilen bağlantıyı veya yine yukarıda verilen giriş bilgilerini kullanabilirsiniz.
- Oturum içerisinde en KIDEMLİ olan moderator olarak seçilir. Moderatörün oturum düzenini gözetmesi, akademisyen adaylarını yönlendirmesi beklenmektedir.
- Oturuma bağlanmadan önce Salon numaranızı adınızın önüne aşağıdaki gibi ekleyiniz. Bu sayede kongre açılışında beklemeden oturumlarınıza gönderilebileceksiniz. Ör. 5 Ahmet Ahmetoglu
- Sunum süresi 10 dakikadır. Bu sürenin aşılmamasını moderatörler temin edecektir.
- Sunum sonrası 5 dakikayı geçmeyen soru-cevap, tartışma süresi verilmektedir.
- Sunumlar TÜRKÇE veya İNGİLİZCE yapılabilmektedir.
- Kameralar, oturum süresince toplam % 70 oranında açık olmak zorundadır.
- Sunum yapan katılımcının kamerası açık olmak zorundadır.
- Sunum yapmak zorunludur. Herhangi bir nedenle sunum yapmamış olan katılımcıya sertifika verilmesi ve çalışmasının yayınlanması sözkonusu olamaz.
- Katılımcı, kendi oturumda, oturum bitene kadar bulunmak zorundadır.
- Katılımcıların kendi oturumları dışındaki oturumlara katılma zorunluluğu yoktur.
- ZOOM platformunun kapasite sınırı nedeniyle, DİNLEYİCİ, sadece kapasite izin verdiği sürece kabul edilebilmektedir.

IMPORTANT, PLEASE READ CAREFULLY

- To be able to make a meeting online, login via https://zoom.us/join site, enter ID instead of “Meeting ID
- or Personal Link Name” and solidify the session.
- The Zoom application is free and no need to create an account.
- The Zoom application can be used without registration.
- The application works on tablets, phones and PCs.
- Speakers must be connected to the session **10 minutes before** the presentation time.
- All congress participants can connect live and listen to all sessions.
- During the session, your camera should be turned on **at least %70** of session period
- Moderator is responsible for the presentation and scientific discussion (question-answer) section of the session.

TECHNICAL INFORMATION

- Make sure your computer has a microphone and is working.
- You should be able to use screen sharing feature in Zoom.
- Attendance certificates will be sent to you as pdf at the end of the congress.
- Moderator is responsible for the presentation and scientific discussion (question-answer) section of the session.
- Before you login to Zoom please indicate your name surname and hall number,

KARADENIZ 15th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
KARADENIZ 15th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES
27. INTERNATIONAL GROUP EXHIBITION
March 8 - 10, 2024
RIZE
Meeting ID: 816 0458 4722 Passcode: 202224

8 Mart / March 8, 2024 / 11:00 – 13:00 Time zone in Turkey (GMT+3)

Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
SALON 1	**Öğr. Gör. Ahmet TÜRK**	1	Examining the Social Enterprise Activities of Metropolitan Municipalities from a Social Work Perspective	Buse KAVALCI Dr.Öğr.Üyesi Aynur ARSLAN
		2	AKTİF YAŞLANMA VE SOSYAL POLİTİKA	Yüksek Lisans Öğrencisi, Müfide BİLGE Doç. Dr. Deniz SAY ŞAHİN
		3	GÖÇ SÜRECİ VE SOSYAL HİZMETTE YERİ ÜZERİNE	Yüksek Lisans Öğrencisi, Müfide BİLGE Doç. Dr. Deniz SAY ŞAHİN
		4	INVESTIGATION OF THE RELATIONSHIP BETWEEN DISASTER PREPAREDNESS, POSTTRAUMATIC STRESS DISORDER AND LIFE SATISFACTION IN ADULTS	Öğr. Gör. Ahmet TÜRK Doç. Dr. Meral ÖZTÜRK Yüksek Lisans Öğrencisi Sena KAYA
		5	THE RELATIONSHIP BETWEEN JOB SATISFACTION, COMPASSION FATIGUE AND PSYCHOLOGICAL RESILIENCE: A STUDY ON HEALTHCARE WORKERS	Doç. Dr. Meral ÖZTÜRK Yüksek Lisans Öğrencisi Sena KAYA Öğr. Gör. Ahmet TÜRK
		6	GÖÇMENLERİN SOSYAL UYUM SÜRECİNDE KARŞILAŞTIĞI FIRSATLAR VE SORUNLAR	Murat ALTUNTAŞ
		7	GÖÇMENLERE YÖNELİK SOSYAL UYUM UYGULAMALARI: TÜRK KIZILAY TOPLUM MERKEZLERİ ÖRNEĞİ	Murat ALTUNTAŞ

KARADENIZ 15th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
KARADENIZ 15th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES
27. INTERNATIONAL GROUP EXHIBITION
March 8 - 10, 2024
RIZE
Meeting ID: 816 0458 4722 Passcode: 202224

8 Mart / March 8, 2024 / 11:00 – 13:00 Time zone in Turkey (GMT+3)

Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
SALON 2	**Doç. Dr. Azer ÖZAD DÜZGÜN**	1	STUDY OF THE ANTIBACTERIAL AND ANTIBIOFILM EFFECTS OF TEN PLANT EXTRACTS AGAINST ANTIBIOTIC-RESISTANT ISOLATES	Doç. Dr. Azer ÖZAD DÜZGÜN Yahye Mohamud MUMIN Esma GÜLBAHAR ERDOĞDU Aisha Mohamud SALAD Doç. Dr. Zeynep AKAR
		2	ALTERATIONS OF ANTIOXIDANT SYSTEM COMPONENTS IN DROSOPHILA LARVAE EXPOSED TO ZINC AND BIOTIN	Asst. Prof. Melike KARAMAN Asst. Prof. Emine TORAMAN
		3	SOME EDİBLE MACROFUNGİ DETECTED İN AKDAMAR TOWN (VAN – GEVAŞ / TÜRKİYE)	Doç. Dr. Ali KELEŞ Uğur KILIÇ
		4	SOME POİSONOUS MACROFUNGİ GROWİNG WİTHİN THE BORDERS OF İKİZDERE (RİZE) DİSTRİCT	Doç. Dr. Ali KELEŞ
		5	FABACEAE VE ROSACEAE AİLELERİNE AİT ÇİÇEK POLENLERİNİN ANTİOKSİDAN KAPASİTESİ, TOPLAM FENOLİK İÇERİK VE ANTİMİKROBİYAL ÖZELLİKLERİNİN KARŞILAŞTIRMALI ÇALIŞMASI	Dr. Öğr. Üyesi, Gül Esma AKDOĞAN KARADAĞ Dr. Öğr. Üyesi, Salih AKPINAR Dr. Öğr. Üyesi, Neslihan MUTLU
		6	İZMİR VE ÇEVRESİNDE YAYILIŞ GÖSTEREN ANADOLU KAYA KERTENKELESİ Anatololacerta anatolica (WERNER, 1902)'NİN HELMİNT FAUNASI	Ecem Büşra HASTÜRK Prof. Dr. Yusuf KUMLUTAŞ Doç. Dr. Kamil CANDAN Prof. Dr. Çetin ILGAZ Dr. Sezen BİRLİK

KARADENIZ 15th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
KARADENIZ 15th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES
27. INTERNATIONAL GROUP EXHIBITION
March 8 - 10, 2024
RIZE
Meeting ID: 816 0458 4722 Passcode: 202224

8 Mart / March 8, 2024 / 11:00 – 13:00 Time zone in Turkey (GMT+3)

Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
SALON 3	**Dr. ERDAL YEŞİLBAŞ**	1	LOJİSTİKTE KULLANILAN YAPAY ZEKÂ	MELEK YILDIRIM
		2	CLASSIFICATION OF CARDIAC ARRHYTHMIAS USING BIDIRECTIONAL LSTM AND WIDE NETWORK	Huzair Ahmad NASEERY Murat EKİNCİ
		3	YAPAY ZEKA İLE MÜŞTERİ DENEYİMİNİ GELİŞTİRMEK : PAZARLAMA STRATEJİLERİNDE XGBOOST VE AÇIKLANABİLİRLİK ÇALIŞMALARI	Tekin ALTUN Cem ÖZKURT
		4	İSTANBUL METROBÜS HATTINDA ÇALIŞAN LF25 METROBÜS ARAÇLARDA FİLO TAKİBİ VE ÖNLEYİCİ BAKIM ONARIM FAALİYETLERİ İÇİN TELEMATİK SİSTEM UYGULAMASI	Ar-Ge Elektrik Yazılım Mühendisi, Muhammet Sefa Odabaşı Ar-Ge Elektrik Yazılım Mühendisi, Mehmet Kuş
		5	DURAK FRENİ SİSTEMİNİN LF12 ARACINA UYGULANMASI	Ar-Ge Elektrik Yazılım Mühendisi, Mehmet Kuş Ar-Ge Elektrik Yazılım Mühendisi, Muhammet Sefa Odabaşı
		6	A NOVEL METHOD TO ASSESS THE STATE SAFETY PROGRAMME (SSP) IMPLEMENTATION LEVELS OF THE STATES: THE ICAO SSPIA MATURITY MODEL	Dr. ERDAL YEŞİLBAŞ Prof. Dr. TUĞRUL OKTAY
		7	Customer Satisfaction with Decision Support Systems on Airline Customer Satisfaction	Ahmet TOPÇU Assoc. Prof. Dr. DERYA AVCI Assoc. Prof. Dr.Yaman AKBULUT

KARADENIZ 15th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
KARADENIZ 15th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES
27. INTERNATIONAL GROUP EXHIBITION
March 8 - 10, 2024
RIZE
Meeting ID: 816 0458 4722 Passcode: 202224

8 Mart / March 8, 2024 / 11:00 – 13:00 Time zone in Turkey (GMT+3)

Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
SALON 4	**Öğr. Gör. Büşra TUNÇ**	1	STM32 VE ESP32 İLE MQTT KULLANILARAK FLUTTER TABANLI IOT SİSTEMİ TASARIMI VE UYGULAMASI	Yiğit ALOĞLU Ogün GÖNEN Hayati MAMUR
		2	ORANSAL SELENOİD VALFİN ÇİFT OLARAK DENGELİ KONTROLÜ VE ÇIKIŞ SİNYALİ ANALİZİ	Ergin ÖZKARA İlhan BAŞTÜRK Hayati MAMUR
		3	HAVA LİDAR VERİSİYLE ELDE EDİLEN ARAZİ MODELİN GELİŞTİRİLMESİ	Öğr. Gör. Zümrüt KURTULGU Prof. Dr. Atınç PIRTI
		4	YERSEL LİDAR VERİSİ KULLANARAK EĞİMLİ BİR ALANDA IZGARA TABANLI FİLTRE İLE ELDE EDİLEN ZEMİN NOKTALARININ KARŞILAŞTIRILMASI	Öğr. Gör. Zümrüt KURTULGU Prof. Dr. Atınç PIRTI
		5	ELEKTRİK KABLO TÜRLERİNİN KULLANIMI VE ÇEVRESEL ETKILERİ: GERİ DÖNÜŞÜM VE SÜRDÜRÜLEBiLiRLiK PERSPEKTiFi	Öğr. Gör. Büşra TUNÇ Öğr. Gör. Havva KESKİN
		6	INDOOR LIGHTING DESIGN FOCUSED ON CHANDELIER LIGHTING	Mehmet Sait CENGİZ Metin KAYNAKLI

KARADENIZ 15th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
KARADENIZ 15th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES
27. INTERNATIONAL GROUP EXHIBITION
March 8 - 10, 2024
RIZE
Meeting ID: 816 0458 4722 Passcode: 202224

8 Mart / March 8, 2024 / 11:00 – 13:00 Time zone in Turkey (GMT+3)

Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
SALON 5	**Dr. Öğr. Üyesi, Barış BAYRAK**	1	RİZE İLİ FENER MAHALLESİ ÇOCUK OYUN PARKLARINDAKİ BİTKİ ENVANTERLERİNİN ÇIKARTILMASI VE DEĞERLENDİRİLMESİ	Dr. Öğr. Üyesi, Gülcay ERCAN OĞUZTÜRK Doç. Dr., Ömer Lütfü ÇORBACI Arş. Gör. Dr., Türker OĞUZTÜRK Öğrenci, Şevval BOZKURT
		2	RİZE 28 AĞUSTOS FETİH PARKININ BİTKİSEL ENVANTERİNİN ÇIKARILMASI VE BİTKİSEL TASARIM AÇISNDAN RENK İLKESİNE GÖRE İRDELENMESİ	Doç. Dr., Ömer Lütfü ÇORBACI Dr. Öğr. Üyesi, Gülcay ERCAN OĞUZTÜRK Öğrenci, Meryem YURTSEVEN
		3	AN EXPERİMENTAL INVESTIGATION ON THE EFFECT OF FIBER TYPE AND BAR DIAMETER ON THE BOND STRENGTH OF GEOPOLYMER MORTAR UNDER AMBIENT TEMPERATURE	Dr. Öğr. Üyesi, Barış BAYRAK Master Student, Ahmet Mecit Işık Prof. Dr. Abdulkadir Cüneyt AYDIN
		4	CONTEMPORARY TECHNIQUES IN DAYLIGHT UTILIZATION	Arş. Gör. Ayşenur KANDEMİR Arş. Gör. Dr. Turgut Kalay
		5	KİŞİSEL KORUYUCU EKİPMAN DENETİMİNDE GÖRÜNTÜ İŞLEME UYGULAMALARI	Cansunur ÇOKOKUMUŞ Prof. Dr. Sermin ELEVLİ

KARADENIZ 15th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
KARADENIZ 15th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES
27. INTERNATIONAL GROUP EXHIBITION
March 8 - 10, 2024
RIZE
Meeting ID: 816 0458 4722 Passcode: 202224

8 Mart / March 8, 2024 / 11:30 – 13:30 Time zone in Turkey (GMT+3)

Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
SALON 1	**Dr. Mauricio Otaíza Morales**	1	ACCOUNTING RESEARCH FROM THE GLOBALIZATION PERSPECTIVE	Paul Diaconu, Nicoleta Coman
		2	DEVELOPMENT, DISPLACEMENT AND REHABILITATION: AN ACTION ANTHROPOLOGICAL STUDY ON KOVVADA RESERVOIR IN WEST GODAVARI AGENCY OF ANDHRA PRADESH, INDIA	Dr. Ram Babu Mallavarapu
		3	TRUSTWORTHY IN VIRTUAL ORGANIZATION	Abdolhamid Fetanat, Mehdi Naghian Feshaareki
		4	THE EPISTEMOLOGICAL CRISIS IN THE THEORY OF VITTORIO GUIDANO	Dr. Mauricio Otaíza Morales
		5	MARITAL DURATION AND SEXUAL FREQUENCY AMONG THE MUSLIM AND SANTAL COUPLES IN RURAL BANGLADESH: A CROSS-CULTURAL PERSPECTIVE	Md. Emaj Uddin
		6	MOBILITY ANALYSIS OF THE POPULATION OF RABAT-SALÉ-ZEMMOUR-ZAER	Dr. F. Ghaiti
		7	STUDY ON DIVERSIFIED DEVELOPMENTS IMPROVING ENVIRONMENTAL VALUES-IN CASE OF UNIVERSITY CAMPUS -	Dr. Kuriko Iwai, Michihiro Kita
		8	SPATIAL THINKING ISSUES: TOWARDS RURAL SOCIOLOGICAL RESEARCH AGENDA IN THE THIRD MILLENNIUM	Abdel-Samad M. Ali
		9	IN SEARCH OF EXCELLENCE – GOOGLE VS BAIDU	Linda, Sau-ling LAI

KARADENIZ 15th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
KARADENIZ 15th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES
27. INTERNATIONAL GROUP EXHIBITION
March 8 - 10, 2024
RIZE
Meeting ID: 816 0458 4722 Passcode: 202224

8 Mart / March 8, 2024 / 11:30 – 13:30 Time zone in Turkey (GMT+3)

Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
SALON 2	**Prof. Dr. Thapanee Seechaliao**	1	CHALLENGES AND OPPORTUNITIES OF UTILIZATION OF SOCIAL MEDIA BY BUSINESS EDUCATION STUDENTS IN NIGERIA UNIVERSITIES	Titus Amodu Umoru
		2	MOBILE COLLABORATION LEARNING TECHNIQUE ON STUDENTS IN DEVELOPING NATIONS	Amah Nnachi Lofty, Oyefeso Olufemi, Ibiam Udu Ama
		3	COMPLEXITY LEADERSHIP AND KNOWLEDGE MANAGEMENT IN HIGHER EDUCATION	Prabhakar Venugopal Gantasala
		4	EDUCATIONAL PLAN AND PROGRAM OF THE SUBJECT MAINTENANCE OF ELECTRIC POWER EQUIPMENT	Rade Ciric, Sasa Mandic
		5	TEACHERS' PERCEPTIONS OF THEIR PRINCIPALS' INTERPERSONAL EMOTIONALLY INTELLIGENT BEHAVIOURS AFFECTING THEIR JOB SATISFACTION	Dr. Prakash Singh
		6	DESIGNING SOCIAL MEDIA INTO HIGHER EDUCATION COURSES	Prof. Dr. Thapanee Seechaliao
		7	TEACHER PROFESSIONAL DEVELOPMENT–CURRENT PRACTICES IN A SECONDARY SCHOOL IN BRUNEI DARUSSALAM	Shanthi Thomas
		8	CREATING ENTREPRENEURIAL UNIVERSITIES: THE SWEDISH APPROACH OF TRANSFORMATION	Fawaz Saad, Hamid Alalwany
		9	CHALLENGES AND OPPORTUNITIES OF UTILIZATION OF SOCIAL MEDIA BY BUSINESS EDUCATION STUDENTS IN NIGERIA UNIVERSITIES	Titus Amodu Umoru

KARADENIZ 15th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
KARADENIZ 15th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES
27. INTERNATIONAL GROUP EXHIBITION
March 8 - 10, 2024
RIZE
Meeting ID: 816 0458 4722 Passcode: 202224

8 Mart / March 8, 2024 / 11:30 – 13:30 Time zone in Turkey (GMT+3)

Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
SALON 3	**Justin D. Olmanson**	1	VOICES AND PICTURES FROM AN ONLINE COURSE AND A FACE TO FACE COURSE	Eti Gilad, Shosh Millet
		2	LEARNERS' PERCEPTIONS OF TERTIARY LEVEL TEACHERS' CODE SWITCHING: A VIETNAMESE PERSPECTIVE	Dr. Hoa Pham
		3	IMPLEMENTING LEARNER-CENTERED TEACHING APPROACH IN HIGHER EDUCATION	Dr. Iman Ali Ahmed Al-Rashed
		4	INTEGRATING HOTS ACTIVITIES WITH GEOGEBRA IN PRE-SERVICE TEACHERS' PREPARATION	Wajeeh Daher, Nimer Baya'a
		5	A FLIPPED CLASSROOM APPROACH FOR NON-SCIENCE MAJORS	Assis. Prof. Nidhi Gadura
		6	THE TECHNO-PEDAGOGICAL PIVOT: DESIGNING AND IMPLEMENTING A DIGITAL WRITING TOOL	Justin D. Olmanson, Katrina S. Kennett, Bill Cope
		7	ANALYSIS OF SUITABILITY OF ONLINE ASSESSMENT BY MAINTAINING CRITICAL THINKING	Mohamed Chabi, Mohammad Shahid Jamil, Mahmoud I Syam
		8	FACTORS OF ENGLISH LANGUAGE LEARNING AND ACQUISITION AT BISHA COLLEGE OF TECHNOLOGY	Khalid Albishi
		9	MOTIVATING THE INDEPENDENT LEARNER AT THE ARAB OPEN UNIVERSITY, KUWAIT	Hassan A. Sharafuddin, Chekra A. Allani

KARADENIZ 15th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
KARADENIZ 15th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES
27. INTERNATIONAL GROUP EXHIBITION
March 8 - 10, 2024
RIZE
Meeting ID: 816 0458 4722 Passcode: 202224

8 Mart / March 8, 2024 / 11:30 – 13:30 Time zone in Turkey (GMT+3)

Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
SALON 4	**Dr. Haiyan Wang**	1	MEANINGFUL GENERAL EDUCATION REFORM: INTEGRATING CORE CURRICULA AND INSTITUTIONAL VALUES	Michael W. Markowitz
		2	APPLICATIONS OF BIG DATA IN EDUCATION	Faisal Kalota
		3	USING FACEBOOK AS AN ALTERNATIVE LEARNING TOOL IN MALAYSIAN HIGHER LEARNING INSTITUTIONS: A STRUCTURAL EQUATION MODELING APPROACH	Ahasanul Haque, Abdullah Sarwar, Khaliq Ahmad
		4	FOCUSING ON THE UTILIZATION OF INFORMATION AND COMMUNICATION TECHNOLOGY FOR IMPROVING CHILDREN'S POTENTIALS IN SCIENCE: CHALLENGES FOR SUSTAINABLE DEVELOPMENT IN NIGERIA	Osagiede Mercy Afe
		5	TRANSNATIONAL HIGHER EDUCATION: DEVELOPING A TRANSNATIONAL STUDENT SUCCESS 'SIGNATURE' FOR PRE-CLINICAL MEDICAL STUDENTS – AN ACTION RESEARCH PROJECT	W. Maddison
		6	COLLABORATIVE TEAM WORK IN HIGHER EDUCATION: A CASE STUDY	Swapna Bhargavi Gantasala
		7	THE ANALYSIS OF TEACHER TALK IN "LEARNER-CENTERED" TEACHING MODE	Dr. Haiyan Wang
		8	ON THE CONSTRUCTIVIST TEACHING OF EXTENSIVE READING FOR ENGLISH MAJORS	Dr. Haiyan Wang
		9		

KARADENIZ 15th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
KARADENIZ 15th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES
27. INTERNATIONAL GROUP EXHIBITION
March 8 - 10, 2024
RIZE
Meeting ID: 816 0458 4722 Passcode: 202224

8 Mart / March 8, 2024 / 15:00 – 17:00 Time zone in Turkey (GMT+3)

Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
SALON 1	**Arş. Gör. Dr. Gökhan DEMİRCAN**	1	MDF VE BALSA DOLGUSUNUN CAM ELYAF TAKVİYELİ SANDVİÇ KOMPOZİTLERİN EĞİLME DAVRANIŞINA ETKİSİ	Arş. Gör. Dr. Gökhan DEMİRCAN
		2	A REVIEW: LAMINATED WOOD MATERIALS	Graduate Student, Esma Nur KORKUSUZ Assist. Prof. Dr., Emre BİRİNCİ
		3	BACA YANGINLARI VE KARBONMONOKSİT ZEHİRLENMELERİNE KARŞI ALINACAK ÖNLEMLER	Öğretim Görevlisi, Abdurrahman OLGUN Öğretim Görevlisi, Erdem SOYLU,
		4	GÖNÜLLÜ İTFAİYECİLİK	Öğretim Görevlisi, Abdurrahman OLGUN, Öğretim Görevlisi, Erdem SOYLU,
		5	FARKLI PLASTİKLEŞTİRİCİLER KULLANILARAK ÜRETİLEN ALÇAK GERİLİM KABLOLARININ MEKANİK ÖZELLİKLERİNİN İYİLEŞTİRİLMESİ	Gökhan ÇOKLAR Dr. Öğr. Üyesi Sinem ÇEVİK Berkay Gökmen ÇOLAK Aleyna İrem Kara Taha Karaoğlu
		6	TEMPERATURE EFFECT and COMPENSATION on ULTRASONIC FLOW MEASUREMENT	Alkım GÖKÇEN Bahadır YEŞİL

KARADENIZ 15th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
KARADENIZ 15th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES
27. INTERNATIONAL GROUP EXHIBITION
March 8 - 10, 2024
RIZE
Meeting ID: 816 0458 4722 Passcode: 202224

8 Mart / March 8, 2024 / 15:00 – 17:00 Time zone in Turkey (GMT+3)

Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
SALON 2	**psikoloji**	1	ÜNİVERSİTE ÖĞRENCİLERİNİN DENETİM ODAĞI DÜZEYLERİNİN TEMEL PSİKOLOJİK İHTİYAÇLARIN DOYUMUNA, KOŞULSUZ KENDİNİ KABULE VE RUMİNASYONA GÖRE İNCELENMESİ	Psikolojik Danışman, Esmanur BOLAT Prof. Dr., Fulya YÜKSEL ŞAHİN
		2	KARARLARIMIZI NE KADAR GEREKÇELENDİRİRİZ?	Mustafa Emre ÇAĞLAR
		3	ÜNİVERSİTE ÖĞRENCİLERİNDE BAĞLANMA STİLLERİNİN SOSYAL KAYGI İLE İLİŞKİSİ	Öğr. Gör. Dr., Dilan Malgaz Güçlü
		4	PSYCHOLOGICAL RESILIENCE AND ATTACHMENT STYLES IN EMERGING ADULTS: CURRENT STUDIES	Psikolojik Danışman, Naile Öykü MUSLU Doç. Dr., Hatice Zekavet KABASAKAL
		5	CURRENT STUDIES CONDUCTED ON GENDER-RELATED DATE VIOLENCE AMONG ADULTS IN TURKEY	Uzman Psikolojik Danışman, Nurdan GÜNEŞ Doç. Dr., Hatice Zekavet KABASAKAL
		6	AN ANALYSIS OF THE FILM ‘’KOVAN’’ FROM THE PERSPECTIVES OF CINEMA AND PSYCHOLOGY, FOCUSING ON WOMEN’S STORIES IN TURKISH CINEMA IN THE NEAR FUTURE	Psikolojik Danışman, Naile Öykü MUSLU Lisans Öğrencisi, Ege KÜNTAY
		7	THE PLACE OF WOMEN IN TURKISH CINEMA AND A PERSPECTIVE ON WOMEN’S CINEMA	Psikolojik Danışman, Naile Öykü MUSLU Lisans Öğrencisi, Ege KÜNTAY

KARADENIZ 15th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
KARADENIZ 15th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES
27. INTERNATIONAL GROUP EXHIBITION
March 8 - 10, 2024
RIZE
Meeting ID: 816 0458 4722 Passcode: 202224

8 Mart / March 8, 2024 / 15:00 – 17:00 Time zone in Turkey (GMT+3)

Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
SALON 3	**Doç. Dr., Feyza Dalaylı**	1	TÜRKİYE'NİN YENİ YÜZYILINDA MEDYA EĞİTİMİ ALAN GENÇLER VE YENİ MEDYA OKURYAZARLIĞININ DÖNÜŞÜMÜ	Doç. Dr., Feyza Dalaylı
		2	SOSYAL MEDYANIN KÜRESELLEŞME, RİSK TOPLUMU ve ZİHİNSEL ZANAATKARLIK KAPSAMINDA DEĞERLENDİRİLMESİ	Doç. Dr. Feyza Dalaylı
		3	POSTMODERNISM, POSTHUMANISM AND THE CONSTRUCTION OF REALITY: HYBRIDISATION OF GENRES AND REPRESENTATION OF REALITY IN THE CASE OF WESTWORLD SERIES	Lisansüstü Öğrenci, Emine KANMAZ Doç. Dr., Pınar ÖZGÖKBEL BİLİS
		4	THE USE OF INSIGHT IN THE CREATIVE ADVERTISING	Doç. Dr. Emre Ş. ASLAN Yüksek Lisans Mezunu Çağla TOKGÖZ

KARADENIZ 15th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
KARADENIZ 15th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES
27. INTERNATIONAL GROUP EXHIBITION
March 8 - 10, 2024
RIZE
Meeting ID: 816 0458 4722 Passcode: 202224

8 Mart / March 8, 2024 / 15:00 – 17:00 Time zone in Turkey (GMT+3)

Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
SALON 4	Prof. Dr. Hajar Huseynova	1	Military terms in the Azerbaijani language	Prof. Həcər Emin qızı Hüseynova
		2	DİLİMİZİN ZENGİNLİKLERİ PROJESİ BAĞLAMINDA DİVÂNU LÜGÂTİ'T TÜRK'TEN 12 DEĞER VE ATASÖZÜ	Nurdan KARADENİZ
		3	THE ROLE OF MUN (MODEL UNITED NATIONS) SIMULATIONS IN ENHANCING SPEAKING PROFICIENCY FOR ADVANCED LEVEL ENGLISH LANGUAGE LEARNERS	Assistant Professor Kadriye DİMİCİ
		4	A REVIEW ON THE READER AND TRANSLATOR RECEPTION OF CHINESE LITERARY WORKS TRANSLATED INTO TURKISH WITHIN THE FRAMEWORK OF REZENPTIONSÄSTHETIK	Dr. Öğr. Üyesi, Lale AYDIN TUNÇ
		5	ÖĞRETİM TEKNİKLERİNİN YABANCILARA TÜRKÇE ÖĞRETİMİNDE UYGULANMASI	Yüksek Lisans Öğrencisi, Tuğbanur KESKİN Dr. Öğr. Üyesi Dursun DEMİR
		6	PURPOSE INDICATORS IN NEW UYGHUR TURKISH	Doç. Dr. Neşe ERENOĞLU
		7	M. DARİR'İN ''YUSUF VE ZÜLEYHA'' ŞİİRİNİN DİLİNDE KULLANILAN TÜRKÇE KÖKENLİ EŞ ANLAMLI SÖZCÜKLER	Yüksek lisans öğrencisi, Zeyneb CEFERLİ
		8	LAZCA SÖZ VARLIĞINDA TÜRKÇE KELİMELER	Prof. Dr. Lile TANDILAVA

KARADENIZ 15th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
KARADENIZ 15th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES
27. INTERNATIONAL GROUP EXHIBITION
March 8 - 10, 2024
RIZE
Meeting ID: 816 0458 4722 Passcode: 202224

8 Mart / March 8, 2024 / 15:00 – 17:00 Time zone in Turkey (GMT+3)

Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
SALON 5	**Nalan ASLAN YETKİN**	1	CHATBOT ADOPTION FOR TRIP PLANNING- INITIAL FINDINGS IN THE CASE OF VIETNAMESE TOURISTS	Huynh-Nhu Thi TU Que-Nhu DUONG Nam-Khang Tri NGUYEN
		2	CURRENT SITUATION ANALYSIS IN WOMEN'S COOPERATIVES: EASTERN BLACK SEA EXAMPLE	Rabia MIZRAK Doç.Dr. Emrah KOPARAN
		3	A Qualitative Research to Determine the Use of Content Marketing Tools by Food and Beverage Businesses: Siirt Province Example	Nalan ASLAN YETKİN Yeliz PEKERŞEN
		4	Determining the Dimension of Food Waste in the Scope of Green Marketing Activities in Food and Beverage Businesses: Siirt Province Example	Nalan ASLAN YETKİN Yeliz PEKERŞEN
		5	A LITERATURE REVIEW OF STUDIES ON THE CONCEPT OF FRAUD	Yüksek Lisans Öğrencisi Binnur FIÇICI Dr. Öğr. Üyesi Özlem USMAN
		6	Blokzincir, Metaverse ve NFT Teknolojileri İçin Tüketici Kabulünü Açıklamada Kullanılan Modellerin İncelenmesi	Yüksek Lisans Öğrencisi, Cem ERDEM Dr. Öğr. Üyesi, Merve TÜRKMEN BARUTÇU

KARADENIZ 15th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
KARADENIZ 15th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES
27. INTERNATIONAL GROUP EXHIBITION
March 8 - 10, 2024
RIZE
Meeting ID: 816 0458 4722 Passcode: 202224

8 Mart / March 8, 2024 / 15:00 – 17:00 Time zone in Turkey (GMT+3)

Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
SALON 6	**Dr. Öğr. Üyesi, Seda KIZIL**	1	TÜRKİYE'DE FAALİYET GÖSTEREN AKARYAKIT DAĞITIM ŞİRKETLERİNİN SOSYAL SORUMLULUK ÇALIŞMALARI	Yüksek Lisans Öğrencisi, Memduh BİLGİLİ
		2	UZAYAN MİSAFİRLİĞİN GETİRDİĞİ ÖTEKİLEŞTİRME. SURİYE GÖÇÜ BAĞLAMINDA ZENOFOBİNİN İŞLETMELERİN PAZARLAMA FAALİYETLERİ ÜZERİNE ETKİSİ: SURİYELİ İŞLETMELERE DAİR BİR SAHA ARAŞTIRMASI	Mustafa DERMAN
		3	SİGORTACILIK SEKTÖRÜNÜN TÜRKİYE EKONOMİSİ ÇERÇEVESİNDE DEĞERLENDİRİLMESİ	Araştırma Görevlisi Dr. İ. Ebru YAZICIOĞLU
		4	SÜRDÜRÜLEBİLİRLİK PERSPEKTİFİNDEN TOPLUM 5.0	Prof.Dr., Salih YILDIZ Doktora Öğrencisi, Mehmet Asif ALAN
		5	ENDÜSTRİ 5.0 PERSPEKTİFİNDE İNOVASYON	Prof.Dr., Salih YILDIZ Doktora Öğrencisi, Mehmet Asif ALAN
		6	ÖZYETERLİK İLE KARİYER BEKLENTİSİ ARASINDAKİ İLİŞKİDE CİNSİYETİN ROLÜ	Dr. Öğr. Üyesi, Seda KIZIL
		7	LITERATURE REVIEW ON THE EFFECT OF TOURIST GUIDES ON TOUR SATISFACTION	Aykut GÜN
		8	FACTORS DETERMINING HOUSING DEMAND IN VAN CITY AND HOUSING PRESENTATION FORMS	Arş. Gör. Dr. Zeynep YILMAZ ŞİMŞEK

KARADENIZ 15th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
KARADENIZ 15th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES
27. INTERNATIONAL GROUP EXHIBITION
March 8 - 10, 2024
RIZE
Meeting ID: 816 0458 4722 Passcode: 202224

8 Mart / March 8, 2024 / 15:30 – 17:30 Time zone in Turkey (GMT+3)

Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
SALON 1	**Dr. Chaiwat Waree**	1	THE COOPERATIVE LEARNING MANAGEMENT IN THE COURSE OF PRINCIPLES OF MATHEMATICS FOR GRADUATE LEVEL	Komon Paisal
		2	RELATIONSHIP OF ARM ACUPRESSURE POINTS AND THAI TRADITIONAL MASSAGE	Boonyarat Chaleephay
		3	RUBRIC IN VOCATIONAL EDUCATION	Azmanirah Ab Rahman, Jamil Ahmad, Ruhizan Muhammad Yasin
		4	DRUG USE KNOWLEDGE AND ANTIMICROBIAL DRUG USE BEHAVIOR	Pimporn Thongmuang
		5	THE USE OF PROJECT TO ENHANCE LEARNING DOMAINS STATED BY NATIONAL QUALIFICATIONS FRAMEWORK: TQF	Dr. Duangkamol Thitivesa
		6	A DEVELOPMENT OF ONLINE LESSONS TO STRENGTHEN THE LEARNING PROCESS OF MASTER'S DEGREE STUDENTS MAJORING IN CURRICULUM AND INSTRUCTION AT SUAN SUNANDHA RAJABHAT UNIVERSITY	Dr. Chaiwat Waree
		7	COLLABORATIVE ONLINE LEARNING FOR LECTURERS	Lee Bih Ni, Emily Doreen Lee, Wee Hui Yean
		8	A DEVELOPMENT OF PERSONALIZED EDUTAINMENT CONTENTS THROUGH STORYTELLING	Min Kyeong Cha, Ju Yeon Mun, Seong Baeg Kim

KARADENIZ 15th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
KARADENIZ 15th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES
27. INTERNATIONAL GROUP EXHIBITION
March 8 - 10, 2024
RIZE
Meeting ID: 816 0458 4722 Passcode: 202224

8 Mart / March 8, 2024 / 15:30 – 17:30 Time zone in Turkey (GMT+3)

Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
SALON 2	**Dr. Shireen Panchoo**	1	VOICE IN PRE-SERVICE TEACHER DEVELOPMENT	Pintipa Seubsang, Suttipong Boonphadung
		2	DEVELOPING STUDENT TEACHERS TO BE PROFESSIONAL TEACHERS	Prof. Dr Suttipong Boonphadung
		3	A TRAINING COURSE DEVELOPMENT TO PROMOTE LEARNING ACTIVITIES OF 2ND YEAR, FACULTY OF EDUCATION STUDENTS USING MULTIPLE INTELLIGENCES THEORY	Chaiwat Waree, Kalanyoo Petcharaporn
		4	LEARNING STYLES OF UNIVERSITY STUDENTS IN BANGKOK: THE CHARACTERISTICS AND THE RELEVANT INSTRUCTIONAL CONTEXT	Dr. Chaiwat Tantarangsee
		5	THE LINK BETWEEN DISTRIBUTED LEADERSHIP AND EDUCATIONAL OUTCOMES: AN OVERVIEW OF RESEARCH	Maria Eliophotou Menon
		6	THE EFFICACY OF NEUROLOGICAL IMPRESS METHOD AND REPEATED READING ON READING FLUENCY OF CHILDREN WITH LEARNING DISABILITIES IN OYO STATE, NIGERIA	A. O. Oladele
		7	E- CAMPUS AS AN ENVIRONMENTAL AND PEDAGOGICAL TOOL FOR ONLINE SUPPORT	Dr. Shireen Panchoo
		8	CONFIRMING THE IDENTITY OF THE INDIVIDUAL USING REMOTE ASSESSMENT IN E-LEARNING	Olaf Hallan Graven, Lachlan MacKinnon
		9	THE ROLE OF INTRINSIC MOTIVATION IN EXPLAINING STUDENTS- WILLINGNESS TO USE SOFTWARE APPLICATIONS	Anne Sorebo, Oystein Sorebo

KARADENIZ 15th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
KARADENIZ 15th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES
27. INTERNATIONAL GROUP EXHIBITION
March 8 - 10, 2024
RIZE
Meeting ID: 816 0458 4722 Passcode: 202224

8 Mart / March 8, 2024 / 15:30 – 17:30 Time zone in Turkey (GMT+3)

Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
SALON 3	**Dr. Hélder Spínola**	1	THE TENDENCIES OF DEVELOPMENT OF THE MANAGEMENT IN THE EDUCATION SYSTEM OF THE REPUBLIC OF KAZAKHSTAN	Altynai Zhaitapova, Aizhan Satyvaldiyeva
		2	REAL TIME CONTROL LEARNING GAME - SPEED RACE BY LEARNING AT THE WHEEL - DEVELOPMENT OF DATA ACQUISITION SYSTEM	Konstantinos Kalovrektis, Chryssanthi Palazi
		3	ANALYSIS AND CATEGORIZATION OF E-LEARNING ACTIVITIES BASED ON MEANINGFUL LEARNING CHARACTERISTICS	Arda Yunianta, Norazah Yusof, Mohd Shahizan Othman, Dewi Octaviani
		4	EXPLANATORY OF RELATIONSHIP BETWEEN LEARNING MOTIVATION AND LEARNING PERFORMANCE	Chih Chin Yang
		5	TECHNOLOGY INTEGRATED EDUCATION – SHAPING THE PERSONALITY AND SOCIAL DEVELOPMENT OF THE YOUNG	R. Ramli, S. Sameon
		6	THE EFFECT OF CONTRIVED SUCCESS IN CALCULATION TASKS ON THE SELF-EFFICACY OF JUNIOR HIGH SCHOOL STUDENTS	Dr. Akitoshi Uchida, Kazuo Mori
		7	IMPROVING TEACHER PROFESIONALISM THROUGH CERTIFICATION PROGRAM: AN INDONESIA CASE STUDY	Dr. M. Triyanto
		8	STRUCTURE OF DOCTORAL STUDENTS- RESEARCH COMPETENCES IN SUSTAINABILITY CONTEXT	I. Bolgzda, E. Olehnovica
		9	SUSTAINABLE DEVELOPMENT CONTRIBUTIONS AMONG UNIVERSITY OF MADEIRA (PORTUGAL) STUDENTS	Dr. Hélder Spínola

KARADENIZ 15th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
KARADENIZ 15th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES
27. INTERNATIONAL GROUP EXHIBITION
March 8 - 10, 2024
RIZE
Meeting ID: 816 0458 4722 Passcode: 202224

8 Mart / March 8, 2024 / 15:30 – 17:30 Time zone in Turkey (GMT+3)

Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
SALON 4	**Assis. Prof. Dr. Yi-Hsiang Pan**	1	OMMUNITIES OF INTEREST: THREE UNIQUE CASE STUDIES IN WIDER UNIVERSITY AND SCHOOL PARTNERSHIPS IN AUSTRALIA	M. Zeegers, D. Barron
		2	ENHANCING LEARNING EXPERIENCES IN OUTCOMEBASED HIGHER EDUCATION: A STEP TOWARDS STUDENT CENTERED LEARNING	Dr. K. Kumpas
		3	KEY FACTORS OF CURRICULUM INNOVATION IN LANGUAGE TEACHER EDUCATION	Dr. Liliana Mâţă
		4	IMPROVING THE QUALITY OF E-LEARNING COURSES IN HIGHER EDUCATION THROUGH STUDENT SATISFACTION	Susana Lemos, Neuza Pedro
		5	THE DEVELOPMENT OF A TEACHERS- SELF-EFFICACY INSTRUMENT FOR HIGH SCHOOL PHYSICAL EDUCATION TEACHER	Assis. Prof. Dr. Yi-Hsiang Pan
		6	CREATIVITY: A MOTIVATIONAL TOOL FOR INTEREST AND CONCEPTUAL UNDERSTANDING IN SCIENCE EDUCATION	Thienhuong Hoang
		7	A VIRTUAL LEARNING ENVIRONMENT FOR DEAF CHILDREN: DESIGN AND EVALUATION	Nicoletta Adamo-Villani
		8	DIGITAL NARRATIVE AS A CHANGE AGENT TO TEACH READING TO MEDIA-CENTRIC STUDENTS	Robert F. Kenny
		9	THE EFFECTS OF THE IMPACT OF INSTRUCTIONAL IMMEDIACY ON COGNITION AND LEARNING IN ONLINE CLASSES	Glenda A. Gunter

KARADENIZ 15th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
KARADENIZ 15th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES
27. INTERNATIONAL GROUP EXHIBITION
March 8 - 10, 2024
RIZE
Meeting ID: 816 0458 4722 Passcode: 202224

9 Mart / March 9, 2024 / 11:00 – 13:00 Time zone in Turkey (GMT+3)

Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
SALON 1	**Doç. Dr. Lokman TAŞKESENLİOĞLU**	1	THE IMPOSITION OF IDEOLOGY ON LITERATURE: THE SOVIET WRITERS UNION	Dr. Öğr. Üyesi İmge KINA
		2	KLASİK TÜRK EDEBİYATINDA BELKIS VE BİR MECMUADA TESPİT EDİLEN KISSASI	Doç. Dr. Lokman TAŞKESENLİOĞLU
		3	HZ. SÜLEYMAN KISSASINA DAİR MENSUR BİR HİKÂYE	Doç. Dr. Lokman TAŞKESENLİOĞLU
		4	THE EXPRESSION OF ENEMY METAPHOR IN AHMED CEVAD'S BOOK ''DALGA'' WITH PHRASES	Master's student Fergane Gedimova
		5	THE FUNCTION OF THE VERSE SECTIONS IN THE TEXT IN THE 19TH AND 20TH VOLUMES OF SÜLEYMÂN-NÂME-İ KEBÎR	Prof. Dr. Kadriye YILMAZ Ertuğrul ÇALIŞKAN
		6	"YARPAQ TÖKÜMÜ" ROMANININ TƏHLİLİ	Magistrant, Aysel TAĞIYEVA
		7	PASTORAL TRADITION OF WILLIAM WORDSWORTH AND WALT WHITMAN'S POETRY: A COMPARATIVE READING OF SELECTED POEMS	Doktor Öğretim Üyesi, Betül Ateşci KOÇAK Araştırma Görevlisi, Aslı Nur ÖNEM

KARADENIZ 15th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
KARADENIZ 15th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES
27. INTERNATIONAL GROUP EXHIBITION
March 8 - 10, 2024
RIZE
Meeting ID: 816 0458 4722 Passcode: 202224

9 Mart / March 9, 2024 / 11:00 – 13:00 Time zone in Turkey (GMT+3)

Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
SALON 2	**Dr. Emin ÖZEN**	1	ESKİŞEHİR İLİ ORTAOKUL 7. SINIF FEN BİLİMLERİ ORTAK SINAV SONUÇLARI ÜZERİNE BİR ANALİZ	Dr. Emin ÖZEN Ali ÇAM Volkan ÇİÇEK
		2	FROM THE PERSPECTIVE OF THE USES AND GRATIFICATIONS APPROACH THE NEED FOR SOCIALIZATION THROUGH INTERACTIVE GAMES REPLACEMENT: SECONDS SERVER ON DISCORD PLATFORM REVIEW	Eda ERDEM Doç. Dr. Tamer BAYRAK
		3	ARGUMENTATION AND PRAGMA-DIALECTICAL APPROACH TO ARGUMENTATIVE DISCOURSE	PhD Student Pınar DANIŞ DAL Assoc. Prof. Dr. Gülsüm Songül ERCAN
		4	ORTAOKUL ÖĞRENCİLERİNİN KALIP YARGILARININ ÇEŞİTLİ DEĞİŞKENLER BAĞLAMINDA DEĞERLENDİRİLMESİ	İbrahim KAYA Doç. Dr. Nihal BALOĞLU UĞURLU
		5	Hikâye Temelli Değerler Eğitiminin Okul Öncesi Eğitime Devam Eden 4 Yaş Çocuklarının Akran İlişkisine Etkisi	Pelinay ÇINAR Prof.Dr. Remziye CEYLAN
		6	Matematik Öğretmen Adaylarının Yapay Zekâ Kullanımına Yönelik Farkındalıkları	Yüksek Lisans Öğrencisi, Gülsüm DEMİR Doç. Dr., Emre EV ÇİMEN
		7	DİLLERARASI ETKİLEŞİMİN SONUÇLARINDAN BİRİ OLARAK ÖDÜNÇLEME	İsmail Orkun ATASOY Doç. Dr. Gülsüm Songül ERCAN
		8	BEŞİNCİ SINIF MATEMATİK DERS KİTABINDA YER ALAN SORULARIN MATH TAKSONOMİSİNE GÖRE İNCELENMESİ	Yüksek Lisans Öğrencisi, Safiye Nakşidil TOKSOY Prof. Dr., Kürşat YENİLMEZ
		9	TAM SAYILAR KONUSUNDA YAPILMIŞ LİSANSÜSTÜ TEZLERİN İNCELENMESİ	Yüksek Lisans Öğrencisi, Makbule AYDOĞAN Prof.Dr., Kürşat YENİLMEZ

KARADENIZ 15th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
KARADENIZ 15th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES
27. INTERNATIONAL GROUP EXHIBITION
March 8 - 10, 2024
RIZE
Meeting ID: 816 0458 4722 Passcode: 202224

9 Mart / March 9, 2024 / 11:00 – 13:00 Time zone in Turkey (GMT+3)

Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
SALON 3	**Doç. Dr. Sevinç Ruintan**	1	HISTORICAL-ANALYTICAL VIEW OF TURKISH – BRITISH RELATIONS	Doç. Dr. Sevinç Ruintan
		2	THE NAME OF THE RELIGIOUS BUILDING AYA SOPHIA IN ISTANBUL, IN TRABZON AND IN KIEV- ARE THEY SOMEHOW IN MEMORY OF THE GODDESS AYA/AIA OF THE DAWN KNOWN FROM CUNEIFORM AKKADIAN DATA FOR OVER FOUR MILLENNIA?	Dr. Natela Borisovna POPKHADZE,
		3	XX ƏSRİN SONU - XXI ƏSRİN ƏVVƏLLƏRİNDƏ TÜRKİYƏ-QIRĞIZISTAN SİYASİ MÜNASİBƏTLƏRİ (TARİXİ-ANALİTİK BAXIŞ)	İlkin İbrahimov
		4	1155 TARİHLİ CEYB-İ HÜMAYUN VE HARC-I HASSA DEFTERİNE GÖRE I. MAHMUT'UN BİR AYLIK HARCAMARI VE GELİRLERİ	Doç. Dr. Gülser YARDIM Cemal KEBAPÇI
		5	1598 TARİHLİ MUHALLEFAT LİSTESİNE GÖRE BİR DİLSİZİN MÜSADERE EDİLEN ELBİSELERİNE GÖRE GİYİM KUŞAMI ve EV İÇİ EŞYALARI	Doç. Dr. Gülser YARDIM
		6	YENİ CAMİİ ÇEŞME YAZILARININ GEOMETRİK DEĞERLENDİRMESİ	Muharrem GÖKŞEN
		7	KÜL TİGİN ABİDƏSİNİN DİLİNDƏ İŞLƏNMİŞ SAYLAR	Magistrant Şəhla ƏMİROVA
		8	İSMAİL GASPIRALI VE LAİK BAKIŞ AÇISI	Yüksek Lisans Öğrencisi, Mine KARAÖZ

KARADENIZ 15th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
KARADENIZ 15th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES
27. INTERNATIONAL GROUP EXHIBITION
March 8 - 10, 2024
RIZE
Meeting ID: 816 0458 4722 Passcode: 202224

9 Mart / March 9, 2024 / 11:00 – 13:00 Time zone in Turkey (GMT+3)

Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
SALON 4	**Dr.Öğr.Üyesi, Mehmet Salih NAS**	1	SONOCATALYTIC DEGRADATION OF METHYLENE BLUE WITH A NEW MWCNT/ZnO/PPy HYBRID NANOCATALIST UNDER ULTRASONIC IRRACTION	Dr.Öğr.Üyesi, Mehmet Salih NAS
		2	EVALUATION OF STRUCTURAL AND PHARMACOLOGICAL PROPERTIES OF MORPHOLINE, QUINOLINE-PYRAZOLONE HYBRID STRUCTURES WITH DFT AND IN SILICO ADME/T ANALYSIS	Gamze GÜLER Assoc. Prof. Dr. Serpil ERYILMAZ
		3	ELECTROCHEMICAL DETECTION OF CAFFEINE ON 2-AMINO-3- HYDROXYPYRIDINE MODIFIED PENCIL GRAPHITE SENSOR ELECTRODE SURFACE	Şeyma KORKMAZ Prof. Dr. Ayşen DEMİR MÜLAZIMOĞLU
		4	INVESTIGATION OF THE DETECTABILITY OF SEROTONIN WITH GRAPHENE/COAL TAR PITCH/PENCIL GRAPHITE ELECTRODE USING DIFFERENTIAL PULSE VOLTAMMETRY AND SQUARE WAVE VOLTAMMETRY TECHNIQUES	Şeyma KORKMAZ Prof. Dr. Ayşen DEMİR MÜLAZIMOĞLU
		5	Risk Analysis Study Using L-Type Matrix for Safety Measures in Power Tools and Electrical Works	Zehra Gülten Yalçın Mustafa Dağ Ercan Aydoğmuş
		6	Risk Analysis Study Utilizing L-Type Matrix Method in Offices of a Rock Salt Refining Company	Zehra Gülten Yalçın Mustafa Dağ Ercan Aydoğmuş
		7	DEMİR (III) OKSİT (Fe2O3) NANOPARTİKÜLERİNİN ASİDİK VE ALKALİ ORTAMLARDA ZETA POTANSİYELİ DEĞİŞİMLERİ	Yüksek Lisans Öğrencisi, Saynur ARSLAN Dr. Öğretim Üyesi, Kerim Emre ÖKSÜZ

KARADENIZ 15th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
KARADENIZ 15th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES
27. INTERNATIONAL GROUP EXHIBITION
March 8 - 10, 2024
RIZE
Meeting ID: 816 0458 4722 Passcode: 202224

9 Mart / March 9, 2024 / 11:00 – 13:00 Time zone in Turkey (GMT+3)

Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
SALON 5	**Arş. Gör. Dr. Funda ALTAN AYDIN**	1	DENİZYOLU TAŞIMACILIĞI ÜZERİNE YAPILMIŞ ÇALIŞMALARIN GÖRSEL HARİTALAMA YÖNTEMİ İLE İNCELENMESİ	Dr., Suzan OĞUZ
		2	MORPHOLOGICAL FEATURES OF LAKE VAN BASIN	Arş. Gör. Dr. Funda ALTAN AYDIN
		3	KARSTIC AREA MANAGEMENT ON A TURKISH SCALE	Arş. Gör. Dr. Funda ALTAN AYDIN
		4	ARAZİ VE TOPRAK ÖZELLİKLERİNİN COĞRAFİ BİLGİ SİSTEMLERİYLE DEĞERLENDİRİLMESİ: DEVELİ İLÇESİ (KAYSERİ)	Doç. Dr. İnci DEMİRAĞ TURAN Yüksek Lisans Öğrencisi Meryem KIZILARSLAN

KARADENIZ 15th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
KARADENIZ 15th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES
27. INTERNATIONAL GROUP EXHIBITION
March 8 - 10, 2024
RIZE
Meeting ID: 816 0458 4722 Passcode: 202224

9 Mart / March 9, 2024 / 11:30 – 13:30 Time zone in Turkey (GMT+3)

Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
SALON 1	**Assis. Prof. Dr. Chaiwat Waree**	1	DETERMINATION OF SKILLS GAP BETWEEN SCHOOL-BASED LEARNING AND LABORATORY-BASED LEARNING IN OMAR AL-MUKHTAR UNIVERSITY	Aisha Othman, Crinela Pislaru, Ahmed Impes
		2	THE HDH MODEL FOR THE DEVELOPMENT OF CREATIVE STRUCTURAL THINKING AND ITS APPLICATIONS TO OTHER SYSTEMS	Dr. Mosseri Avraham
		3	TEACHING APPROACH AND SELF-CONFIDENCE EFFECT MODEL CONSISTENCY BETWEEN TAIWAN AND SINGAPORE MULTI-GROUP HLM	PeiWen Liao, Tsung Hau Jen
		4	EFFECTIVENESS OF ICT TRAINING WORKSHOP FOR TUTORS OF ALLAMA IQBAL OPEN UNIVERSITY, PAKISTAN	Muhammad Javid Qadir, Abdul Hameed
		5	A DEVELOPMENT OF THE MULTIPLE INTELLIGENCES MEASUREMENT OF ELEMENTARY STUDENTS	Assis. Prof. Dr. Chaiwat Waree
		6	A FORMATIVE ASSESSMENT TOOL FOR EFFECTIVE FEEDBACK	Rami Rashkovits, Ilana Lavy
		7	ACTIVE LEARNING STRATEGIES AND ACADEMIC ACHIEVEMENT AMONG SOME PSYCHOLOGY UNDERGRADUATES IN BARBADOS	Dr. Grace Adebisi Fayombo
		8	A LEARNER-CENTRED OR ARTEFACT-CENTRED CLASSROOM? IMPACT OF TECHNOLOGY, ARTEFACTS, AND ENVIRONMENT ON TASK PROCESSES IN AN ENGLISH AS A FOREIGN LANGUAGE CLASSROOM	Dr. Nobue T. Ellis
		9	CURRICULUM OF ETHICAL EDUCATION IN SLOVAKIA	Petra Fridrichová, Eva Balážová

KARADENIZ 15th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
KARADENIZ 15th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES
27. INTERNATIONAL GROUP EXHIBITION
March 8 - 10, 2024
RIZE
Meeting ID: 816 0458 4722 Passcode: 202224

9 Mart / March 9, 2024 / 11:30 – 13:30 Time zone in Turkey (GMT+3)

Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
SALON 2	**Dr. Naouel Abdellatif Mami**	1	STUDENT SATISFACTION DATA FOR WORK BASED LEARNERS	Rosie Borup, Hanifa Shah
		2	AN EVALUATION OF THE USABILITY OF IT FACULTY EDUCATIONAL PORTAL AT UNIVERSITY OF BENGHAZI	Nasser M. Amaitik, Mohammed J. El-Sahli
		3	CREATING A SPACE FOR TEACHING PROBLEM SOLVING SKILLS TO ENGINEERING STUDENTS THROUGH ENGLISH LANGUAGE TEACHING	Mimi N. A. Mohamed
		4	HIMMAPAN CREATURES: THE TACTILE TEXTURE DESIGNED FOR THE BLIND	Chantana Insra
		5	TEACHING ENGLISH UNDER THE LMD REFORM: THE ALGERIAN EXPERIENCE	Dr. Naouel Abdellatif Mami
		6	METHODS OF FORMING INFORMATIONAL CULTURE STUDENTS	Altynbek Moshkalov
		7	ONLINE COLLABORATION LEARNING: A WAY TO ENHANCE STUDENTS' ACHIEVEMENT AT KINGDOM OF BAHRAIN	Jaflah H. Al-Ammary
		8	MOTIVATION FACTORS IN DISTANCE EDUCATION	Sheila R. Bonito
		9	PHARMACOLOGY APPLIED LEARNING PROGRAM IN PRECLINICAL YEARS – STUDENT PERSPECTIVES	Amudha Kadirvelu, Sunil Gurtu, Sivalal Sadasivan

KARADENIZ 15th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
KARADENIZ 15th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES
27. INTERNATIONAL GROUP EXHIBITION
March 8 - 10, 2024
RIZE
Meeting ID: 816 0458 4722 Passcode: 202224

9 Mart / March 9, 2024 / 11:30 – 13:30 Time zone in Turkey (GMT+3)

Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
SALON 3	**Dr. Boonlert Watjatrakul**	1	TOWARD A MODEL FOR KNOWLEDGE DEVELOPMENT IN VIRTUAL ENVIRONMENTS: STRATEGIES FOR STUDENT OWNERSHIP	N.B. Adams
		2	THE PROSPECTS AND CHALLENGES OF OPEN LEARNING AND DISTANCE EDUCATION IN MALAWI	Andrew Chimpololo
		3	BETWEEN POLICY OPTIONS AND TECHNOLOGY APPLICATIONS: MEASURING THE SUSTAINABLE IMPACTS ON DISTANCE LEARNING	Assis. Prof. Dr Subramaniam Chandran
		4	ACADEMIC STAFF PERCEPTIONS OF THE VALUE OF THE ELEMENTS OF AN ONLINE LEARNING ENVIRONMENT	Stuart Palmer, Dale Holt
		5	USING THE STUDENTS-AS-CUSTOMERS CONCEPT IN TECHNOLOGY DISCIPLINES: STUDENTS- PERSPECTIVES	Dr. Boonlert Watjatrakul
		6	USING WEBLOG TO PROMOTE CRITICAL THINKING – AN EXPLORATORY STUDY	Huay Lit Woo, Qiyun Wang
		7	THE EXPERIENCES OF SOUTH-AFRICAN HIGH-SCHOOL GIRLS IN A FAB LAB ENVIRONMENT	Nomusa Dlodlo, Ronald Noel Beyers
		8	EXPLORING SELF-DIRECTED LEARNING AMONG CHILDREN	Mariani Md Nor, Y. Saeednia
		9	THE STATE, LOCAL COMMUNITY AND PARTICIPATORY GOVERNANCE PRACTICES: PROSPECTS OF CHANGE	Gaysu R. Arvind

KARADENIZ 15th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
KARADENIZ 15th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES
27. INTERNATIONAL GROUP EXHIBITION
March 8 - 10, 2024
RIZE
Meeting ID: 816 0458 4722 Passcode: 202224

9 Mart / March 9, 2024 / 11:30 – 13:30 Time zone in Turkey (GMT+3)

Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
SALON 4	**Assoc. Prof. Dr. Chutarat Boontho**	1	INTELLIGENT MOBILE SEARCH ORIENTED TO GLOBAL E-COMMERCE	Dr. Abdelkader Dekdouk
		2	IS MANAGEMENT SCIENCE DOING ENOUGH TO IMPROVE HEALTHCARE?	Lalit Garg, Sally McClean, Maria Barton
		3	MCRM-S NEW OPPORTUNITIES OF CUSTOMER SATISFACTION	Cheng Fang Hsu, Shinn-Jong Lin
		4	AN ECONOMIC ANALYSIS OF PHU KRADUENG NATIONAL PARK	Assoc. Prof. Dr. Chutarat Boontho
		5	THE INVESTIGATION OF THE ROLE OF INSTITUTIONS IN THE PROCESS OF GROWTH AND DEVELOPMENT OF ECONOMY	Seyed Mohammad Reza Hosseini
		6	PROPOSING A CONCEPTUAL MODEL OF CUSTOMER KNOWLEDGE MANAGEMENT: A STUDY OF CKM TOOLS IN BRITISH DOTCOMS	Mehdi Shami Zanjani, Roshanak Rouzbehani, Hosein Dabbagh
		7	REGINA CONNOLLY, FRANK BANNISTER	Regina Connolly, Frank Bannister
		8	ETAX FILING AND SERVICE QUALITY: THE CASE OF THE REVENUE ONLINE SERVICE	Dr. Regina Connolly, Dr. Frank Bannister
		9	DESIGN AN ELECTRONIC MARKET FRAMEWORK USING JADE ENVIRONMENT	Mohammad Ali Tabarzad, Caro Lucas

KARADENIZ 15th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
KARADENIZ 15th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES
27. INTERNATIONAL GROUP EXHIBITION
March 8 - 10, 2024
RIZE
Meeting ID: 816 0458 4722 Passcode: 202224

9 Mart / March 9, 2024 / 11:30 – 13:30 Time zone in Turkey (GMT+3)

Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
SALON 5	**Assoc. prof. Dr. Jan Zeman**	1	THE INTERNET AND SMALL MEDIUM-SIZED ENTERPRISES (SMES) IN JORDAN	Sattam Allahawiah, Haroon Altarawneh, Sameer Alamro
		2	FINANCIAL ANALYSIS ANALOGIES FOR SOFTWARE RISK	Dr. Masood Uzzafer
		3	AN EVALUATION OF THE OPPORTUNITIES AND CHALLENGES OF WI-FI ADOPTION IN MALAYSIAN INSTITUTIONS	Subrahmanyam Kodukula, Nurbiya Maimaiti
		4	TOWARDS A SYSTEMATIC, COST-EFFECTIVE APPROACH FOR ERP SELECTION	Hassan Haghighi, Omid Mafi
		5	INFLUENCE OF LOCUS OF CONTROL AND JOB INVOLVEMENT TO ORGANIZATIONAL CULTURE APPLIED BY EMPLOYEES ON BANK X	Sri Suwarsi, Nadia Budianti
		6	DYNAMIC INTERACTION NETWORK TO MODEL THE INTERACTIVE PATTERNS OF INTERNATIONAL STOCK MARKETS	Laura Lukmanto, Harya Widiputra, Lukas
		7	FUTURES TRADING: DESIGN OF A STRATEGY	Assoc. prof. Dr. Jan Zeman
		8	MULTIDIMENSIONAL PERFORMANCE MANAGEMENT	Dr. David Wiese
		9	THE IMPACT OF SUBSEQUENT STOCK MARKET LIBERALIZATION ON THE INTEGRATION OF STOCK MARKETS IN ASEAN-4 + SOUTH KOREA	Noor Azryani Auzairy, Rubi Ahmad

KARADENIZ 15th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES KARADENIZ 15th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES 27. INTERNATIONAL GROUP EXHIBITION March 8 - 10, 2024 RIZE Meeting ID: 816 0458 4722 Passcode: 202224				
9 Mart / March 9, 2024 / 15:00 – 17:00 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
SALON 1	**Dr. Araştırma Görevlisi Dilek GÜLER**	1	HARASSMENT IN THE BULGARIAN ANTI-DISCRIMINATION LAW	Assoc. Prof. D.Sc. Ivaylo STAYKOV
		2	The new constitution of the Republic of Iraq between theory and Practice An analytical theoretical study on the most prominent problems of the permanent constitution of the Republic of Iraq for the year 2005	Dr. Najm Al-Deen M. Yaseen
		3	HEKİMİN TIBBİ MÜDAHALEDEN DOĞAN CEZA SORUMLULUĞU	Dr. Araştırma Görevlisi Dilek GÜLER
		4	RÖDOVANS SÖZLEŞMESİ	Av. Livanur ÇEBİ DİKDOĞMUŞ
		5	KIBRIS'TA TAŞINMAZ MÜLKİYETİ SORUNUNUN KÖKENİ, ULUSLARARASI MAHKEME KARARLARI VE BU KARARLARIN TÜRKİYE'YE ETKİLERİ	Dr. Güven YARIMBATMAN

KARADENIZ 15th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES KARADENIZ 15th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES 27. INTERNATIONAL GROUP EXHIBITION March 8 - 10, 2024 RIZE Meeting ID: 816 0458 4722 Passcode: 202224				
9 Mart / March 9, 2024 / 15:00 – 17:00 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
SALON 2	**Doç. Dr. Tekin TUNCER**	1	EAST TURKESTAN: AT THE INTERSECTİON OF GEOPOLİTİCAL, CULTURAL AND POLİTİCAL DYNAMİCS	Doç. Dr. Tekin TUNCER
		2	NATİONAL AND CULTURAL RESİSTANCE İN EAST TURKESTAN: THE LEGACY OF SABİT DAMOLLA	Doç. Dr. Tekin TUNCER
		3	REFLECTIONS OF THE RUSSIA-UKRAINE WAR ON THE BALKANS ON THE AXIS OF THE CONCEPT OF NATIONAL IDENTITY	Dr. Seda Gözde TOKATLI
		4	THE NORMATİF POWER OF EUROPEAN UNİON : AN ANALYSIS ON THE BASE OF HUMAN RİGHTS	Dr. Seda Gözde TOKATLI
		5	CONVERGİNG WORLDS, DİVERGİNG IDEALS: A STRUCTURAL ANALYSİS OF THE IMPACT OF INTERNATİONAL MİGRATİON ON NATİON STATES AND POLİTİCAL TENSİONS	Lisans Öğrencisi, Ali Kemal ARMUTLU

KARADENIZ 15th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
KARADENIZ 15th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES
27. INTERNATIONAL GROUP EXHIBITION
March 8 - 10, 2024
RIZE
Meeting ID: 816 0458 4722 Passcode: 202224

9 Mart / March 9, 2024 / 15:00 – 17:00 Time zone in Turkey (GMT+3)

Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
SALON 3	**Doç. Dr., Zeliha KAYAHAN**	1	AN INNOVATIVE DISCOURSE IN CONTEMPORARY ART AND THE EXAMPLE OF KIM SIMONSSON	Doç. Dr., Zeliha KAYAHAN Prof. Dr., Naile ÇEVİK
		2	A FIELD OF EXPERIENCE FROM THE PIECE TO THE WHOLE IN CONTEMPORARY ART; PIXEL ART	Doç. Dr., Zeliha KAYAHAN Prof. Dr., Naile ÇEVİK
		3	TAHİR MAKAMININ TARİHSEL SEYRİ: HALK MÜZİĞİNDEN KLASİK MÜZİĞE HEDİYE	Doç.Dr.Recep USLU
		4	EXAMINATION OF PHOTOS PRODUCED WITH ARTIFICIAL INTELLIGENCE IN THE CONTEXT OF ART AND TECHNOLOGY: DALL-E EXAMPLE	Prof. Dr. Deniz YENGİN Yasemin ÇAKAR
		5	20. YÜZYIL SANATINDA TEKİNSİZLİK UNSURU	Yüksek Lisans Öğrencisi, Pelin BULU YILMAZ Dr. Öğretim Üyesi, Aslı ASLAN SEVİNÇ
		6	FRANCESCA DIMATTIO'NUN SERAMİKLERİNDEKİ İZNİK MOTİFLERİ	Doç, Sanver ÖZGÜVEN

KARADENIZ 15th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
KARADENIZ 15th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES
27. INTERNATIONAL GROUP EXHIBITION
March 8 - 10, 2024
RIZE
Meeting ID: 816 0458 4722 Passcode: 202224

9 Mart / March 9, 2024 / 15:00 – 17:00 Time zone in Turkey (GMT+3)

Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
SALON 4	**Doçent Doktor, Özlem TERZİ**	1	PRENATAL DÖNEMDE FİZİKSEL AKTİVİTEYE İLİŞKİN GÜNCEL KANITLAR	Arş. Gör., Seda GÜRAY Dr. Öğr. Üyesi, Özlem AKGÜN
		2	DOĞUM AĞRISINI GİDERMEYE YÖNELİK ALTERNATİF VE TAMAMLAYICI TERAPİLER	Dr. Öğr. Üyesi, Özlem AKGÜN Arş. Gör., Seda GÜRAY
		3	EVALUATION OF CONSTRUCTION PAINTERS' MUSCULOSKELETAL DISCOMFORT RISKS USING CORNELL MUSCULOSKELETAL DISCOMFORT QUESTIONNAIRE (CMDQ) AND THE POSTURAL LOADING ON ENTIRE BODY RISK ASSESSMENT TOOL (LEBA)	Banu NUMAN UYAL Banjo Ojuope FREDERICK
		4	ROCK İNHİBİTÖRÜ FASUDİL'İN OVARİAN SEROZ KİSTADENOKARSİNOMA (SKOV-3) HÜCRE HATTINDA SİSPLATİN'İN PROLİFERASYON ve MİGRASYON ÜZERİNDEKİ ETKİNLİĞİNE OLASI KATKISI	YL Öğrencisi, Çiğdem OKŞAR Arş. Gör. Dr. Sümeyye KOÇ Doç. Dr. R. Nalan TİFTİK
		5	THE RELATIONSHIP BETWEEN ENDOMETRIAL CANCER AND LIVER FIB-4 SCORE	Doçent Doktor, Sema YILMAZ RAKICI Doçent Doktor, Özlem TERZİ Sidem GÜL
		6	OTOKODLAYICI İLE GÜÇLENDİRİLMİŞ ÖZELLİK SEÇİMİ: MEME KANSERİ TEŞHİSİNDE MAKİNE ÖĞRENMESİ MODELLERİNİN KARŞILAŞTIRMALI PERFORMANS ANALİZİ	Dr, Melih AĞRAZ Dr, Hasan Hüseyin GÜL
		7	VERİ ARTIRIM TEKNİKLERİNİN DENGESİZ MEME KANSERİ TEŞHİS VERİ SETİ ÜZERİNDEKİ ETKİSİ: GAUS GÜRÜLTÜ VE SMOTE METODLARININ MAKİNE ÖĞRENMESİ MODELLERİ ÜZERİNDEKİ PERFORMANS ANALİZİ	Dr, Melih AĞRAZ Dr, Hasan Hüseyin GÜL

KARADENIZ 15th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
KARADENIZ 15th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES
27. INTERNATIONAL GROUP EXHIBITION
March 8 - 10, 2024
RIZE
Meeting ID: 816 0458 4722 Passcode: 202224

9 Mart / March 9, 2024 / 15:00 – 17:00 Time zone in Turkey (GMT+3)

Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
SALON 5	**Prof. Dr. Ümmügülsüm DAĞLIOĞLU**	1	The importance of school-family partnership in the performance of children in schools	Prof.As.Dr Doreta Tartari Phd Candidate Sonila Osmani
		2	LANGUAGE LEARNING AND MODERN TECHNLOGY: ENGLISH LEARNING IN A DIGITALIZED WORLD	Phd Candidate Sonila Osmani Prof.As.Dr Doreta Tartari
		3	YOUTUBE VIDEOS AS A FOREIGN LANGUAGE LEARNING TOOL: EXPLORING THE PERCEPTION OF STUDENTS	Caren C. Carcueva Denzel Tron S. Suelto Janmarvin O. Sargado
		4	FUNCTIONAL TEAMWORK PRACTICES AFFECT ORGANIZATIONAL LEARNING IN SCHOOL INSTITUTIONS	Dr. Anila Plaku (Bratja) Msc. Kristos Bratja
		5	GELENEKSEL SİLLE YERLEŞMESİNİN (KONYA) KÜLTÜR TURİZMİ KAPSAMINDA DEĞERLENDİRİLMESİ	Prof. Dr. Ümmügülsüm DAĞLIOĞLU Yusuf Ziya DAĞLIOĞLU
		6	İLKOKUL ÇAĞINDAKİ ÇOCUKLARIN BİSİKLET KULLANIMI ALIŞKANLIĞININ ARTIRILMASINDA "GÜVENLİ BİSİKLET	Prof. Dr. Ümmügülsüm DAĞLIOĞLU Yusuf Ziya DAĞLIOĞLU Ali BÖLÜK Bayram Batuhan IŞIK Neşet BAYRAKCI Hacer ÖZTÜRK
		7	ÖĞRETMENLERİN ÖRGÜTSEL ŞEFFAFLIK ALGISI-İZMİR ÖRNEĞİ	Doktora Öğrencisi, Yılmaz İŞLİ Dr. Öğretim Üyesi, Yaşar YAVUZ
		8	YÖNETİCİ VE ÖĞRETMENLERİN ÖRGÜTSEL MUHALEFETE İLİŞKİN GÖRÜŞLERİ	Okul Müdürü, Ferhunde DENİZ Müdür Yardımcısı, Arzu YİĞİT GÜL
		9	SALİH ZEKİ'NİN "YENİ USÜL RESİMLİ HİSAB DERSLERİ" KİTABININ GÜNÜMÜZ BEŞİNCİ SINIF MÜFREDATIYLA KARŞILAŞTIRILMASI	Yüksek Lisans Öğrencisi, Eda Çelik AKSU Doçent Doktor, Mustafa BİLİCİ

KARADENIZ 15th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
KARADENIZ 15th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES
27. INTERNATIONAL GROUP EXHIBITION
March 8 - 10, 2024
RIZE
Meeting ID: 816 0458 4722 Passcode: 202224

9 Mart / March 9, 2024 / 15:30 – 17:30 Time zone in Turkey (GMT+3)

Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
SALON 1	**Dr. E. Giovanis**	1	A SURVEY ON SUPPLY CHAIN MANAGEMENT AND E COMMERCE TECHNOLOGY ADOPTION AMONG LOGISTICS SERVICE PROVIDERS IN JOHOR	Mohd Iskandar bin Illyas Tan, Iziati Saadah bt Ibrahim
		2	FROM MICRO TO NANOSYSTEMS: AN EXPLORATORY STUDY OF INFLUENCES ON INNOVATION TEAMS	Assis. Prof. Norbert Burger, Thorsten Staake
		3	SUPPLY CHAIN MANAGEMENT AND E-COMMERCE TECHNOLOGY ADOPTION AMONG LOGISTICS SERVICE PROVIDERS IN MALAYSIA	Mohd Iskandar bin Illyas Tan, Iziati Saadah bt Ibrahim
		4	THE IMPACT OF PRODUCT PACKAGE INFORMATION ON CONSUMER BEHAVIOR TOWARD GENETICALLY MODIFIED FOODS	Yu-Syuan Chang, Li-Chun Huang
		5	ECOLABELING AND GREEN CERTIFICATION FOR EFFECTIVE FISHERIES MANAGEMENT – AN ANALYSIS	A. Ramachandran
		6	APPLICATION OF FEED-FORWARD NEURAL NETWORKS AUTOREGRESSIVE MODELS IN GROSS DOMESTIC PRODUCT PREDICTION	Dr. E. Giovanis
		7	DETERMINING THE ONLINE PURCHASING LOYALTY FOR THAI HERBAL PRODUCTS	Chummanond Natchaya, Rotchanakitumnuai Siriluck
		8	A STUDY OF PANEL LOGIT MODEL AND ADAPTIVE NEURO-FUZZY INFERENCE SYSTEM IN THE PREDICTION OF FINANCIAL DISTRESS PERIODS	E. Giovanis
		9	A NEW DIMENSION IN SOFTWARE RISK MANAGEMENT	Dr. Masood Uzzafer

KARADENIZ 15th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
KARADENIZ 15th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES
27. INTERNATIONAL GROUP EXHIBITION
March 8 - 10, 2024
RIZE
Meeting ID: 816 0458 4722 Passcode: 202224

9 Mart / March 9, 2024 / 15:30 – 17:30 Time zone in Turkey (GMT+3)

Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
SALON 2	**Assoc. Prof. Dr. George Yungchih Wang**	1	DURATION ANALYSIS OF NEW FIRMS IN THE BANKING INDUSTRY	Jesus Orbe, Vicente Nunez-Anton
		2	ENHANCING CUSTOMER LOYALTY TOWARDS CORPORATE SOCIAL RESPONSIBILITY OF THAI MOBILE SERVICE PROVIDERS	Wichai Onlaor, Siriluck Rotchanakitumnuai
		3	THE SERVICE FAILURE AND RECOVERY IN THE INFORMATION TECHNOLOGY SERVICES	Jun Luo, Weiguo Zhang., Dabin Qin
		4	OPERATIONAL RISK – SCENARIO ANALYSIS	Milan Rippel, Petr Teply
		5	THE APPLICATION OF REAL OPTIONS TO CAPITAL BUDGETING	Assoc. Prof. Dr. George Yungchih Wang
		6	ROLE OF INVESTMENT IN THE COURSE OF ECONOMIC GROWTH IN PAKISTAN	Maqbool Hussain Sial, Maaida Hussain Hashmi, Sofia Anwar
		7	A FRAMEWORK OF MONTE CARLO SIMULATION FOR EXAMINING THE UNCERTAINTY-INVESTMENT RELATIONSHIP	George Yungchih Wang
		8	THE EXCLUSION OF CONSUMER RIGHTS IN E-AUCTIONS – IS AN E-AUCTION REALLY AN AUCTION AT ALL?	Dr. Trish O'Sullivan
		9	A HYPERMAP FOR SUPPLY CHAIN MANAGEMENT	Lecture James K. Ho

KARADENIZ 15th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
KARADENIZ 15th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES
27. INTERNATIONAL GROUP EXHIBITION
March 8 - 10, 2024
RIZE
Meeting ID: 816 0458 4722 Passcode: 202224

9 Mart / March 9, 2024 / 15:30 – 17:30 Time zone in Turkey (GMT+3)

Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
SALON 3	**Dr. Yu-long Ren**	1	E-COMMERCE ADOPTION AND IMPLEMENTATION IN AUTOMOBILE INDUSTRY: A CASE STUDY	Amitrajit Sarkar
		2	STOCHASTIC MIXED 0-1 INTEGER PROGRAMMING APPLIED TO INTERNATIONAL TRANSPORTATION PROBLEMS UNDER UNCERTAINTY	Dr. Y. Wu
		3	THE ROLE OF INTERNAL FUNCTION OF ORGANIZATION FOR THE SUCCESSFUL IMPLEMENTATION OF GOOD CORPORATE GOVERNANCE	Aries Susanty
		4	CORPORATE FRAUD: AN ANALYSIS OF MALAYSIAN SECURITIES COMMISSION ENFORCEMENT RELEASES	Raziah Bi Mohamed Sadique, Jamal Roudaki, Murray B. Clark, Norhayati Alias
		5	INDUSTRIAL DEVELOPMENT, ENVIRONMENT AND OCCUPATIONAL PROBLEMS: THE CASE OF IRAN	Ghaffari, H., Changi Ashtiani, A., Younessi,
		6	BENCHMARKING CLEANER PRODUCTION PERFORMANCE OF COAL-FIRED POWER PLANTS USING TWO-STAGE SUPER-EFFICIENCY DATA ENVELOPMENT ANALYSIS	Shao-lun Zeng, Dr. Yu-long Ren
		7	STRATEGY ANALYSIS AND CREATION BY SIMULATION IN THE GENERAL GAME	Gábor Szűcs, Gábor Neszveda, Xin Fang
		8	A SIMULATION MODEL FOR BID PRICE DECISION MAKING	R. Sammoura

KARADENIZ 15th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
KARADENIZ 15th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES
27. INTERNATIONAL GROUP EXHIBITION
March 8 - 10, 2024
RIZE
Meeting ID: 816 0458 4722 Passcode: 202224

9 Mart / March 9, 2024 / 15:30 – 17:30 Time zone in Turkey (GMT+3)

Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
SALON 4	**Dr. Zhao Linfei**	1	DECISION SUPPORT FRAMEWORK IN MANAGERIAL LEARNING ENVIRONMENT FOR ORGANIZATION	M. Mazhar Manzoor, Nasar.A, A. Sattar
		2	BARRIERS AND OPPORTUNITIES FOR THE ADOPTION OF E-GOVERNANCE SERVICES	Haroula N. Delopoulos
		3	OPTIMIZATION OF TRANSFER PRICING IN A RECESSION WITH REFLECTION ON CROATIAN SITUATION	Jasminka Radolović
		4	OVERCOMING BARRIERS TO OPEN INNOVATION AT APPLE, NINTENDO AND NOKIA	Erik Pontiskoski, Kazuhiro Asakawa
		5	EXPLORING THE PROFESSIONAL COMPETENCY CONTENTS FOR INTERNATIONAL MARKETER IN TAIWAN	Prof. Dr. Shu-Ning Liou
		6	SIMULTANEOUS TERM STRUCTURE ESTIMATION OF HAZARD AND LOSS GIVEN DEFAULT WITH A STATISTICAL MODEL USING CREDIT RATING AND FINANCIAL INFORMATION	Tomohiro Ando, Satoshi Yamashita
		7	THE ENTREPRENEUR'S GENERAL PERSONALITY TRAITS AND TECHNOLOGICAL DEVELOPMENTS	Bostjan Antoncic
		8	CORPORATE SOCIAL RESPONSIBILITY IN CHINA APPAREL INDUSTRY	Dr. Zhao Linfei, Dr. Gu Qingliang

KARADENIZ 15th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
KARADENIZ 15th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES
27. INTERNATIONAL GROUP EXHIBITION
March 8 - 10, 2024
RIZE
Meeting ID: 816 0458 4722 Passcode: 202224

9 Mart / March 9, 2024 / 15:30 – 17:30 Time zone in Turkey (GMT+3)

Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
SALON 5	**Assoc. Prof. Dr. Collins C. Ngwakwe**	1	APPLICATIONS OF STABLE DISTRIBUTIONS IN TIME SERIES ANALYSIS, COMPUTER SCIENCES AND FINANCIAL MARKETS	Mohammad Ali Baradaran Ghahfarokhi, Parvin Baradaran Ghahfarokhi
		2	MULTI-ENTERPRISE TIE AND CO-OPERATION MECHANISM IN MEXICAN AGRO INDUSTRY SME'S	Tania Elena González Alvarado, Ma. Antonieta Martín Granados
		3	USING STRUCTURAL EQUATION MODELING IN CAUSAL RELATIONSHIP DESIGN FOR BALANCED-SCORECARDS' STRATEGIC MAP	Dr. A. Saghaei, R. Ghasemi
		4	THE COMPLEMENTARITIES OF MULTI-LATERALISM, ANDREGIONALISM AND INCOME CONVERGENCE: ASEAN AND SAARC	Kankesu Jayanthakumaran, Shao-Wei Lee
		5	DETERMINING OPTIMAL PRODUCTION PLAN BY REVISED SURROGATE WORTH TRADE-OFF METHOD	Dr. Tunjo Peric, Zoran Babic
		6	CREATION OF ECONOMIC AND SOCIAL VALUE BY SOCIAL ENTREPRENEURSHIP FOR SUSTAINABLE DEVELOPMENT	Ahaskar Pandey, Gaurav Mukherjee, Sushil Kumar
		7	STOCK PRICE FORECAST BY USING NEURO-FUZZY INFERENCE SYSTEM	Ebrahim Abbasi, Amir Abouec
		8	ENVIRONMENTAL RESPONSIBILITY AND FIRM PERFORMANCE: EVIDENCE FROM NIGERIA	Assoc. Prof. Dr. Collins C. Ngwakwe
		9	VALUE–BASED GROUP DECISION ON SUPPORT BRIDGE SELECTION	Christiono Utomo, Arazi Idrus

KARADENIZ 15th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
KARADENIZ 15th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES
27. INTERNATIONAL GROUP EXHIBITION
March 8 - 10, 2024
RIZE
Meeting ID: 816 0458 4722 Passcode: 202224

10 Mart / March 10, 2024 / 11:00 – 13:00 Time zone in Turkey (GMT+3)

Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
SALON 1	**Prof. Dr. Yasin SOYLU**	1	AYT SINAVI MATEMATİK SORULARININ SOLO TAKSONOMİSİNE GÖRE İNCELENMESİ	Prof. Dr. Yasin SOYLU
		2	LGS SINAVI MATEMATİK SORULARININ SOLO TAKSONOMİSİNE GÖRE İNCELENMESİ	Prof. Dr. Yasin SOYLU
		3	ORTAOKUL ÖĞRENCİLERİNİN ALGILANAN ÖZ-DÜZENLEME DÜZEYLERİ	Doç Dr. Aysel ARSLAN Dr. Öğr. Üyesi Fatıma Firdevs ADAM
		4	BOWEN AİLE SİSTEMLERİ TERAPİSİ FİLM ANALİZİ: GİLBERT'İN HAYALLERİ	Dr. Öğr. Üyesi Fatıma Firdevs ADAM Doç Dr. Aysel ARSLAN Yüksek Lisans Öğrencisi Ferhat LALE
		5	ERKEN ÇOCUKLUK DÖNEMİNDE DUYGU BİLGİSİ	Ayşegül GÜNEŞ DEMİRCAN Prof.Dr. Ebru ERSAY
		6	OKUL ÖNCESİ DÖNEM ÇOCUKLARININ ZİHİN KURAMI BECERİLERİ İLE KAYGILARI ARASINDAKİ İLİŞKİNİN İNCELENMESİ	Büşra YÜCEL Prof. Dr. Ümit DENİZ
		7	THE EFFECTS OF LEADERSHIP TYPES ON STUDENT ACHIEVEMENT IN PRIVATE AND PUBLIC SCHOOL MANAGEMENT IN GEMLIK DISTRICT OF BURSA PROVINCE.	Aytürk AKSAKAL
		8	YÜZME SPORCULARININ SÜREKLİ SPORTİF KENDİNE GÜVEN DÜZEYLERİ İLE SPORCU KİMLİK ALGILARI ARASINDAKİ İLİŞKİ	Dr. Öğr. Üyesi, Ramazan SANLAV Dr. Öğr. Üyesi Ahmet DİNÇ
		9	SPOR YAPAN VE YAPMAYAN ÜNİVERSİTE ÖĞRENCİLERİN SÜREKLİ ÖFKE VE ÖFKE İFADE TARZLARININ KARŞILAŞTIRILMASI	Dr. Öğr. Üyesi Ahmet DİNÇ Dr. Öğr. Üyesi, Ramazan SANLAV

KARADENIZ 15th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
KARADENIZ 15th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES
27. INTERNATIONAL GROUP EXHIBITION
March 8 - 10, 2024
RIZE
Meeting ID: 816 0458 4722 Passcode: 202224

10 Mart / March 10, 2024 / 11:00 – 13:00 Time zone in Turkey (GMT+3)

Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
SALON 2	**Dr. Öğr. Üyesi, Aykut YILMAZ**	1	E-SPOR VE E-SPOR SPONSORLUĞU	Yüksek Lisans Öğrencisi, Tuğçe ÇEKİCİ Dr. Öğr. Üyesi, Aykut YILMAZ
		2	YEŞİL İNOVASYONUN SÜRDÜRÜLEBİLİR PAZARLAMADAKİ ROLÜ	Yüksek Lisans Öğrencisi , Rümeysa ERSÜKMEN Dr.Öğr.Üyesi , Aykut YILMAZ
		3	AN ORGANIZATIONAL METAPHOR: MUSHROOM MANAGEMENT	Yüksek Lisans Öğrencisi, Yemliha UYSAL Dr. Öğr. Üyesi, Hüseyin KARAGÖZ
		4	TECHNOLOGICAL LEADERSHIP AND THE TECHNOSTRESS PHENOMENA	Yüksek Lisans Öğrencisi, Şirin Sude TEZCAN Dr. Öğr. Üyesi, Hüseyin KARAGÖZ
		5	GREEN ORGANIZATIONAL BEHAVIOR	Yüksek Lisans Öğrencisi, Yavuz ÖZ Dr. Öğr. Üyesi, Hüseyin KARAGÖZ
		6	DARK AND LIGHT TRIAD IN ORGANIZATIONS	Yüksek Lisans Öğrencisi, Havva Nur KARADUMAN Dr. Öğr. Üyesi Hüseyin KARAGÖZ

KARADENIZ 15th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
KARADENIZ 15th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES
27. INTERNATIONAL GROUP EXHIBITION
March 8 - 10, 2024
RIZE
Meeting ID: 816 0458 4722 Passcode: 202224

10 Mart / March10, 2024 / 11:00 – 13:00 Time zone in Turkey (GMT+3)

Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
SALON 3	**Doç. Dr. Osman PALANCI**	1	SOLİTON SOLUTİONS OF THE (4+1)-DİMENSİONAL DAVEY–STEWARTSON-KADOMTSEV–PETVİASHVİLİ EQUATİON USİNG UNİFİED METHOD	Dr.Öğr.Üyesi, Mustafa EKİCİ
		2	SIRALI KÜME ÖRNEKLEMESİ VE EXTENDED NEOTERİK SIRALI KÜME ÖRNEKLEMESİNE DAYALI EN ÇOK OLABİLİRLİK TAHMİNLERİNİN CHEN DAĞILIMI ALTINDA İNCELENMESİ	Dr., Nurdan YENİAY KOÇER Dr., Hasan Hüseyin GÜL
		3	CHEN DAĞILIMI ALTINDA SIRALI KÜME ÖRNEKLEMESİ VE NEOTERİK SIRALI KÜME ÖRNEKLEMESİNE DAYALI PARAMETRE TAHMİNİ	Dr., Nurdan YENİAY KOÇER Dr., Hasan Hüseyin GÜL
		4	GEOMETRY OF HYPERBOLIC SASAKİAN MANIFOLDS FOR SOME SPECIAL SOLITONS	Doç. Dr. Tuğba MERT Prof. Dr. Mehmet ATÇEKEN
		5	BAZI UNIT DAĞILIMLARIN İSTATİSTİKSEL ÖZELLİKLERİ, PARAMETRE TAHMİNİ VE MODELLENMESİ	Dr. Öğr. Üyesi, Hasan Hüseyin GÜL Dr. Öğr. Üyesi, Melih AĞRAZ
		6	POWER ÜSTELLEŞTİRİLMİŞ RAYLEIGH DAĞILIMI İÇİN PARAMETRE TAHMİN METOTLARI	Dr. Öğr. Üyesi, Hasan Hüseyin GÜL Dr. Öğr. Üyesi, Melih AĞRAZ
		7	Ağlar için Merkezilik Ölçüleri	Mohammed Mahmod Fatih ARABAJALI Doç. Dr. Gökhan MUTLU
		8	SHAPLEY DEĞERİNİN BAZI AKSİYOMLARLA YENİDEN TANIMLANMASI ÜZERİNE	Doç. Dr. Osman PALANCI

KARADENIZ 15th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
KARADENIZ 15th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES
27. INTERNATIONAL GROUP EXHIBITION
March 8 - 10, 2024
RIZE
Meeting ID: 816 0458 4722 Passcode: 202224

10 Mart / March10, 2024 / 11:00 – 13:00 Time zone in Turkey (GMT+3)

Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
SALON 4	**Prof. Dr. Fatma Ebru İKİZ**	1	ERKEN DÖNEM UYUMSUZ ŞEMALAR İLE PSİKOLOJİK DAYANIKLILIK, DURUMLUK VE SÜREKLİ KAYGI DÜZEYLERİ ARASINDAKİ İLİŞKİ	Psk. Rima İYİGÜN
		2	HAFİF ZİHİNSEL YETERSİZLİĞİ OLAN BİREYLERİN KENDİ GÖRÜŞLERİNE GÖRE SOSYAL ORTAMLARA KATILIMLARI	Doktora Öğrencisi, Harun CANARSLAN Dr. Öğr. Üyesi, Dilber TEZEL
		3	REVIEW OF THE RELATIONSHIP BETWEEN PEER AND CYBER BULLYING AND EMOTIONAL SELF-EFFICACY	Prof. Dr. Fatma Ebru İKİZ Ezgi ERDEMLİ Fatma Ezgi ALBAYRAK Berfin İRİTAŞ Seray Esra KÖSE
		4	INVESTIGATION OF THE EFFECT OF PSYCHOLOGICAL WELL-BEING ON THERAPEUTIC SKILLS IN PSYCHOLOGICAL COUNSELOR TRAINEES	Prof. Dr. Fatma Ebru İKİZ Damla Nur AYDIN Belen ÇİNBİLGEL Gamze KESKİN
		5	EKO-ANKSİYETE VE EKO-ANKSİYETE İLE BAŞ ETME	Şenel ÖZARPACI Dr. Öğr. Üyesi Hilal PEKER-DURAL
		6	“TRANSABLED” KAVRAMI ÜZERİNE YAPILAN TARTIŞMALAR	Dr. Öğr. Üyesi Mukadder ÖZKAN BARDAKCI
		7	ERGENLERDE PSİKOLOJİK SAĞLAMLIK AÇISINDAN DİNDARLIĞIN ETKİLERİ	Hilal Ebrar YENİYOL Doç, Dr. Fatma BAYNAL
		8	OTİZM SPEKTRUM BOZUKLUĞU OLAN BİREYLERDE FİZİKSEL AKTİVİTENİN UYKU ÜZERİNDEKİ ROLÜ: BİR DERLEME ÇALIŞMASI	Musa Türkmen Öğr. Gör. Oğuzhan BOZKURT Doç. Dr. Ahmet KURTOĞLU Doç. Dr. Özgür EKEN
		9	KRONİK BOYUN AĞRILI BİREYLERDE KİNEZYOFOBİ İLE İLİŞKİLİ FAKTÖRLERİN İNCELENMESİ	Prof. Dr. Emine Aslan Telci Öğr. Gör. Fatma Nur Altın Uzm. Fzt. Elif Nur Taşcıoğlu
		10	ÜNİVERSİTE ÖĞRENCİSİ BOYUN AĞRILI GENÇ BİREYLERDE POSTÜRAL FARKINDALIK İLE İLİŞKİLİ FAKTÖRLERİN İNCELENMESİ	Prof. Dr. Emine ASLAN TELCİ Öğr. Gör. Fatma Nur ALTIN

KARADENIZ 15th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
KARADENIZ 15th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES
27. INTERNATIONAL GROUP EXHIBITION
March 8 - 10, 2024
RIZE
Meeting ID: 816 0458 4722 Passcode: 202224

10 Mart / March 10, 2024 / 11:00 – 13:00 Time zone in Turkey (GMT+3)

Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
SALON 5	**Asst.Prof. Nursen GEYİK DEĞERLİ**	1	AN ACCESSORY BEYOND TIME: SCARF	Asst.Prof. Nursen GEYİK DEĞERLİ
		2	TİYATRO SANATINDA BİYOPOLİTİKA: BEDEN ve İKTİDAR ANALİZİ	Yüksek Lisans Öğrencisi, Nilsu KÖSE
		3	Marc Chagall ‘’Ben ve Köy’’ Adlı Eserinin Göstergebilimsel Analizi	Suna Hazar
		4	MEMORY, PLACE AND MUSIC IN GELİBOLU MEVLEVIHANE SPECIALLY	Burak DEMİRBAŞ Prof. Dr. Uğur TÜRKMEN
		5	Describing the Duates of the Works of Guitarist Composers and Non-Guitarist Composers	Kadir EKEN Prof. Dr. Uğur TÜRKMEN
		6	ROMAN KÜLTÜR DERNEKLERİ ÖRNEKLEMİNDE İZMİR TEPECİK ROMAN KÜLTÜR DERNEĞİ FAALİYETLERİNİN İNCELENMESİ	Yüksek Lisans Öğrencisi , Aykut Uçakçı Doç. Dr. Esin de Thorpe Millard
		7	ON THE PROBLEM OF THEORY-LADENNESS OF OBSERVATIONS IN PHILOSOPHY OF SCIENCE	Doç. Dr. Alper Bilgehan YARDIMCI Doktorant Fadime ALTUNSÖZ

KARADENIZ 15th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
KARADENIZ 15th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES
27. INTERNATIONAL GROUP EXHIBITION
March 8 - 10, 2024
RIZE
Meeting ID: 816 0458 4722 Passcode: 202224

10 Mart / March10, 2024 / 11:00 – 13:00 Time zone in Turkey (GMT+3)

Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
SALON 6	**Dr. TÜLİN YANIKDAĞ**	1	BİLİM TARİHİ ALANINDA DİSİPLİNLERARASI YAKLAŞIMLARIN ÖNEMİ	Araştırma Görevlisi, Zöhre YÜCEKAYA
		2	CÜMHURİYYƏT DÖVRÜNDƏ TÜRKİYƏNİN BALKAN SİYASƏTİ	Ülfər Məmmədli
		3	OSMANLI DEVLETİ'NDEN GÜNÜMÜZE ERMENİ KİMLİĞİNİN TARİHSEL VE DİNİ BOYUTU	Dr. TÜLİN YANIKDAĞ
		4	OSMANLI MODERNLEŞMESİ DÖNEMİNDE TEBAANIN YURTTAŞA DÖNÜŞÜMÜ	Dr. TÜLİN YANIKDAĞ
		5	YUSİF BALASAQUNLU VƏ TÜRK MİFOLOGİYASI	Doç.Dr. Kəmalə NƏCƏFOVA
		6	İSCEHİSAR TÜRKMEN MEZAR TAŞLARI	Hüseyin ÇETİN
		7	LITERATURE REVIEW ON THE EFFECT OF TOURIST GUIDES ON TOUR SATISFACTION	Aykut GÜN

KARADENIZ 15th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
KARADENIZ 15th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES
27. INTERNATIONAL GROUP EXHIBITION
March 8 - 10, 2024
RIZE
Meeting ID: 816 0458 4722 Passcode: 202224

10 Mart / March 10, 2024 / 11:30 – 13:30 Time zone in Turkey (GMT+3)

Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
SALON 1	**Dr. Niina M. Nissinen**	1	GREEN BUILDING AND ENERGY SAVING	Nahed Ayedh Al-Hajeri
		2	FEMALE EXECUTIVE CAREER SUCCESS AND SATISFACTION IN BANGKOK, THAILAND	ipon Sasithornsaowapa
		3	AN APPROACH TO CONSTRUCT CRITERIA FOR EVALUATING ALTERNATIVES IN DECISION-MAKING	Dr. Niina M. Nissinen
		4	THE DOCUMENTARY ANALYSIS OF META-ANALYSIS RESEARCH IN VIOLENCE OF MEDIA	Proud Arunrangsiwed
		5	THE THOUGHT OF ISLAMIC LITERATURE IN MODERN MALAYSIAN LITERATURE	Assoc. Prof. Dr. Rosni bin Samah
		6	THE ENTHRONEMENT OF TURKIC-MONGOL RULERS AND KAGAN FUNCTIONS	Dr. Zhanar Kozhabekova
		7	THE ROLE OF MIDDLE CLASS IN FORMING OF CONSUMPTION HABITS OF MARKET INSTITUTIONS AMONG KAZAKH HOUSEHOLDS IN TRANSITION PERIOD	Daurenbek Kuleimenov, Elmira Otar
		8	A WAY OF CONVERTING COLOR IMAGES TO GRAY SCALE ONES FOR THE COLOR-BLIND -APPLYING TO THE PART OF THE TOKYO SUBWAY MAP-	Katsuhiro Narikiyo, Shota Hashikawa
		9	SATISFACTION SURVEY OF A DISPLACED POPULATION AFFECTED BY A NEW PLANNED DEVELOPMENT OF NAYA RAIPUR, INDIA	Sagar Jajoo

KARADENIZ 15th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
KARADENIZ 15th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES
27. INTERNATIONAL GROUP EXHIBITION
March 8 - 10, 2024
RIZE
Meeting ID: 816 0458 4722 Passcode: 202224

10 Mart / March 10, 2024 / 11:30 – 13:30 Time zone in Turkey (GMT+3)

Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
SALON 2	**Assoc. Prof. Dr. Paola Lecca**	1	USE OF CURCUMIN IN RADIOCHEMOTHERAPY INDUCED ORAL MUCOSITIS PATIENTS: A CONTROL TRIAL STUDY	Assis. Prof. Dr. Shivayogi Charantimath
		2	PROTEINS LENGTH AND THEIR PHENOTYPIC POTENTIAL	Tom Snir, Eitan Rubin
		3	MODELING AND ANALYSIS OF THE EFFECTS OF NEPHROLITHIASIS IN KIDNEY USING A COMPUTATIONAL TACTILE SENSING APPROACH	Elnaz Afshari, Siamak Najarian
		4	COMPUTATIONAL IDENTIFICATION OF BACTERIAL COMMUNITIES	Eleftheria Tzamali, Panayiota Poirazi, Ioannis G. Tollis, Martin Reczko
		5	ON THE MATHEMATICAL STRUCTURE AND ALGORITHMIC IMPLEMENTATION OF BIOCHEMICAL NETWORK MODELS	Assoc. Prof. Dr. Paola Lecca
		6	BLOOD LYMPHOCYTE AND NEUTROPHIL RESPONSE OF CULTURED RAINBOW TROUT, ONCORHYNCHUS MYKISS, ADMINISTERED VARYING DOSAGES OF AN ORAL IMMUNOMODULATOR – 'FIN-IMMUNE™'	Duane Barker, John Holliday
		7	MULTIWAVELET AND BIOLOGICAL SIGNAL PROCESSING	Morteza Moazami-Goudarzi, Ali Taheri, Mohammad Pooyan, Reza Mahboobi
		8	DETECTION AND CORRECTION OF ECTOPIC BEATS FOR HRV ANALYSIS APPLYING DISCRETE WAVELET TRANSFORMS	Dr. Desmond B. Keenan
		9	SAF: A SUBSTITUTION AND ALIGNMENT FREE SIMILARITY MEASURE FOR PROTEIN SEQUENCES	Abdellali Kelil, Shengrui Wang, Ryszard Brzezinski

KARADENIZ 15th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
KARADENIZ 15th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES
27. INTERNATIONAL GROUP EXHIBITION
March 8 - 10, 2024
RIZE
Meeting ID: 816 0458 4722 Passcode: 202224

10 Mart / March 10, 2024 / 11:30 – 13:30 Time zone in Turkey (GMT+3)

Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
SALON 3	**Dr. Permphan Dharmasaroja**	1	SURFACE CHARGE BASED RAPID METHOD FOR DETECTION OF MICROBIAL CONTAMINATION IN DRINKING WATER AND FOOD PRODUCTS	Kandpal M. , Gundampati R. K , Debnath M.
		2	ONE-DOF PRECISION POSITION CONTROL USING THE COMBINED PIEZO-VCM ACTUATOR	Yung-Tien Liu, Chun-Chao Wang
		3	OUTLIER PULSE DETECTION AND FEATURE EXTRACTION FOR WRIST PULSE ANALYSIS	Bhaskar Thakker, Anoop Lal Vyas
		4	VISCOELASTIC MODELING OF BRAIN MRE DATA USING FE METHOD	H. Ajabi Naeeni, M. Haghpanahi
		5	COMPUTATIONAL ANALYSIS OF THE MEMBRANETARGETING DOMAINS OF PLANT-SPECIFIC PRAF PROTEINS	Ewa Wywial, Shaneen M. Singh
		6	A NEW RIGID FISTULECTOMY SET FOR MINIMALLY INVASIVE “CORE-OUT“ EXCISION OF HIGH ANAL FISTULAS	Siamak Najarian, Meysam Esmaeili, Mohsen Towliat Kashani
		7	PRESENTING A COMBINATORIAL FEATURE TO ESTIMATE DEPTH OF ANESTHESIA	Toktam Zoughi, Reza Boostani
		8	WASP VENOM PEPTIDES MAY PLAY A ROLE IN THE PATHOGENESIS OF ACUTE DISSEMINATED ENCEPHALOMYELITIS IN HUMANS: A STRUCTURAL SIMILARITY ANALYSIS	Dr. Permphan Dharmasaroja
		9	SURFACE CHARGE BASED RAPID METHOD FOR DETECTION OF MICROBIAL CONTAMINATION IN DRINKING WATER AND FOOD PRODUCTS	Kandpal M. , Gundampati R. K , Debnath M.

KARADENIZ 15th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
KARADENIZ 15th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES
27. INTERNATIONAL GROUP EXHIBITION
March 8 - 10, 2024
RIZE
Meeting ID: 816 0458 4722 Passcode: 202224

10 Mart / March 10, 2024 / 11:30 – 13:30 Time zone in Turkey (GMT+3)

Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
SALON 4	**Assoc. Prof. Dr. Amer A. Boushaala**	1	A HEURISTIC STATISTICAL MODEL FOR LIFETIME DISTRIBUTION ANALYSIS OF COMPLICATED SYSTEMS IN THE RELIABILITY CENTERED MAINTENANCE	Mojtaba Mahdavi, Mohamad Mahdavi, Maryam Yazdani
		2	DYNAMICS IN PRODUCTION PROCESSES	Dr. Marco Kennemann, Steffen C. Eickemeyer, Peter Nyhuis
		3	THE CLASSIFICATION MODEL FOR HARD DISK DRIVE FUNCTIONAL TESTS UNDER SPARSE DATA CONDITIONS	S. Pattanapairoj, D. Chetchotsak
		4	THE LINK BETWEEN ERGONOMICS AND OCCUPATIONAL DISEASES	Kateřina Sekulová, Michal Šimon
		5	A STUDY ON A DISCRETE EVENT SIMULATION MODEL FOR AVAILABILITY ANALYSIS OF WEAPON SYSTEMS	Dr. Hye Lyeong Kim, Lecture Sang Yeong Choi
		6	RESEARCH ON THE LAYOUT OF GROUND CONTROL POINTS IN PLAIN AREA 1:10000 DLG PRODUCTION USING POS TECHNIQUE	Dong Ming, Chen Haipeng
		7	PROJECT COMPLEXITY INDICES BASED ON TOPOLOGY FEATURES	Assoc. Prof. Dr. Amer A. Boushaala
		8	PREDICTING THE LIFE CYCLE OF COMPLEX TECHNICAL SYSTEMS (CTS)	Khalil A. Yaghi, Samer Barakat
		9	APPLICATION OF MACHINE LEARNING METHODS TO ONLINE TEST ERROR DETECTION IN SEMICONDUCTOR TEST	Matthias Kirmse, Uwe Petersohn, Elief Paffrath

KARADENIZ 15th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
KARADENIZ 15th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES
27. INTERNATIONAL GROUP EXHIBITION
March 8 - 10, 2024
RIZE
Meeting ID: 816 0458 4722 Passcode: 202224

10 Mart / March 10, 2024 / 11:30 – 13:30 Time zone in Turkey (GMT+3)

Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
SALON 5	**Dr. Farzaneh Ahmadzadeh**	1	AREAS OF LEAN MANUFACTURING FOR PRODUCTIVITY IMPROVEMENT IN A MANUFACTURING UNIT	Hudli Mohd. Rameez, K.H.Inamdar
		2	AI APPLICATIONS TO METAL STAMPING DIE DESIGN– A REVIEW	Vishal Naranje, Shailendra Kumar
		3	SPAM E-MAIL: HOW MALAYSIAN E-MAIL USERS DEAL WITH IT?	Yanti Rosmunie Bujang, Husnayati Hussin
		4	INTER-ORGANIZATIONAL KNOWLEDGE TRANSFER THROUGH MALAYSIA E-GOVERNMENT IT OUTSOURCING: A THEORETICAL REVIEW	Nor Aziati Abdul Hamid, Juhana Salim
		5	USING MULTI-OBJECTIVE PARTICLE SWARM OPTIMIZATION FOR BI-OBJECTIVE MULTI-MODE RESOURCE-CONSTRAINED PROJECT SCHEDULING PROBLEM	Dr. Fatemeh Azimi, Razeeh Sadat Aboutalebi, Amir Abbas Najafi
		6	A ROUGH-SET BASED APPROACH TO DESIGN AN EXPERT SYSTEM FOR PERSONNEL SELECTION	Assis. Prof. Dr. Ehsan Akhlaghi
		7	SCHEDULING A PROJECT TO MINIMIZE COSTS OF MATERIAL REQUIREMENTS	Amir Abbas Najafi, Nima Zoraghi, Fatemeh Azimi
		8	DIAGNOSING THE CAUSE AND ITS TIMING OF CHANGES IN MULTIVARIATE PROCESS MEAN VECTOR FROM QUALITY CONTROL CHARTS USING ARTIFICIAL NEURAL NETWORK	Dr. Farzaneh Ahmadzadeh
		9	AN MCDM APPROACH TO SELECTION SCHEDULING RULE IN ROBOTIC FLEXIBE ASSEMBLY CELLS	Khalid Abd, Kazem Abhary, Romeo Marian

KARADENIZ 15th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
KARADENIZ 15th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES
27. INTERNATIONAL GROUP EXHIBITION
March 8 - 10, 2024
RIZE
Meeting ID: 816 0458 4722 Passcode: 202224

10 Mart / March 10, 2024 / 15:00 – 17:00 Time zone in Turkey (GMT+3)

Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
SALON 1	**Doç. Dr. Nuray DEMİREL ARICI**	1	COMPARATIVE ANALYSIS OF METHODS USED IN TAXATION OF AGRICULTURAL EARNINGS	Mehmet YILDIZ Prof. Dr. Erhan GÜMÜŞ
		2	TÜRKİYE'DE BİREYLERİN FAZLA ÇALIŞMA SÜRELERİ ETKİLEYEN FAKTÖRLERİN EKONOMETRİK ANALİZİ	Arş. Gör., Gökhan ÖZKUBAT Prof. Dr., Şenay ÜÇDOĞRUK BİRECİKLİ Prof. Dr., Sibel SELİM
		3	TÜRKİYE'DE KISMİ SÜRELİ ÇALIŞMA NEDENLERİNİN ANALİZİ: İDARİ MİKRO VERİ SETİNDEN BULGULAR	Arş. Gör., S. Cansu ÖZKUBAT Prof. Dr., Özlem ÇAKIR
		4	SÜRDÜRÜLEBİLİRLİK RAPORLAMASI VE DENETİMİNDE GÜNCEL GELİŞMELER	Doç. Dr. Nuray DEMİREL ARICI
		5	ENFLASYONUN FİNANSAL TABLOLAR ÜZERİNE OLASI ETKİLERİ VE ENFLASYON MUHASEBESİ	Doç. Dr. Nuray DEMİREL ARICI
		6	THE EFFECT OF JOMO AND FOMO PERSONALITY CHARACTERISTICS ON ATTITUDE TOWARDS DEBT AND FRUITNESS TENDENCIES IN THE CONTEXT OF CONSUMPTION	Doktora Öğrencisi, Halil Hakdan ÖZ Doç. Dr. Emel YILDIZ Prof. Dr. Salih YILDIZ
		7	THE EFFECT OF PERCEIVED SERVICE QUALITY ON BRAND EVANGELISM: AN APPLICATION IN THE SERVICE SECTOR	Doktora Öğrencisi, Halil Hakdan ÖZ Doç. Dr. Emel YILDIZ Prof. Dr. Salih YILDIZ
		8	DİJİTAL DÖNÜŞÜM: BLOK ZİNCİRİ TEKNOLOJİSİNİN DIŞ TİCARETTE Kİ ROLÜ	Dr. Öğretim Üyesi Yaşar Ayşegül OĞUZ
		9	THE NARRATİON OF FOOTBALL MATCHES CHANGİNG İN THE MEDİA WİTH DİGİTALİZATİON: THE CASE OF LA LİGA	Deniz YENGİN Sefa HARRANOĞLU

KARADENIZ 15th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
KARADENIZ 15th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES
27. INTERNATIONAL GROUP EXHIBITION
March 8 - 10, 2024
RIZE
Meeting ID: 816 0458 4722 Passcode: 202224

10 Mart / March 10, 2024 / 15:00 – 17:00 Time zone in Turkey (GMT+3)

Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
SALON 2	**Doç. Dr. LATİFE CEYDA İRKİN**	1	THE ROLE OF THE NURSE IN THE PREVENTION AND CARE OF DIABETIC FOOT ULCER	Emine KAYA Prof. Dr. Naile BİLGİLİ
		2	FOOD-DRUG INTERACTIONS AND NURSING CARE IN THE ELDERLY	Öğretim Görevlisi, Volkan KINA Doç. Dr, Zümrüt AKGÜN ŞAHİN
		3	FOOD-DRUG INTERACTION AND NURSING CARE IN HEPATITIS PATIENTS	Öğretim Görevlisi, Volkan KINA Doç. Dr, Zümrüt AKGÜN ŞAHİN
		4	ANNE VE YENİDOĞAN BİYOLOJİK RİTMİ VE BAKIMA ETKİLERİ	Uzm. Hemşire Kevser ÇİMEN Doç. Dr. Kevser İLÇİOĞLU
		5	MASTEKTOMİ SONRASI HEMŞİRELİK BAKIMI	Öğrenci Hemşire, Pınar BAĞCI Dr. Öğr. Üyesi, Hatice ERDOĞAN
		6	HALK SAĞLIĞI AÇISINDAN DOĞA TEMELLİ HORTİKÜLTÜREL TERAPİ UYGULAMALARI	Prof. Dr. İlknur AYDIN AVCİ Uzman Hemşire Mürselcan KABAKCI
		7	YAŞLI SAĞLIĞINI GELİŞTİRMEDE BAHÇECİLİK TERAPİSİNİN YERİ	Uzman Hemşire Mürselcan KABAKCI Prof. Dr. İlknur AYDIN AVCİ
		8	ALZHEİMER HASTALIĞININ TEDAVİSİNDE ALGLER	Doç. Dr. LATİFE CEYDA İRKİN
		9	CİLT SAĞLIĞINI KORUMADA ALGAL BİYOAKTİF BİLEŞİKLER	Doç. Dr. LATİFE CEYDA İRKİN

KARADENIZ 15th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
KARADENIZ 15th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES
27. INTERNATIONAL GROUP EXHIBITION
March 8 - 10, 2024
RIZE
Meeting ID: 816 0458 4722 Passcode: 202224

10 Mart / March 10, 2024 / 15:00 – 17:00 Time zone in Turkey (GMT+3)

Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
SALON 3	**Prof. Dr. Temel SARIYILDIZ**	1	ANALYSIS OF PHENOLOXIDASE GENE EXPRESSION IN *GALLERIA MELLONELLA* LARVAE	Tülay TURGUT GENÇ Başak GÜZEL
		2	LIPID COMPOSITIONS OF Suillus granulatus (L.) Roussel MUSHROOM	PhD Student Cansu KORKMAZ Dr. Meltem TAŞ KÜÇÜKAYDIN Assist. Prof. Dr. Selçuk KÜÇÜKAYDIN Prof. Dr. Mehmet Emin Duru
		3	CYTOTOXIC ACTIVITY OF DIFFERENT EXTRACTS OF Tanacetum vulgare L. ON COLON CANCER CELL LINE	PhD Student Cansu KORKMAZ Dr. Meltem TAŞ KÜÇÜKAYDIN Assist. Prof. Dr. Selçuk KÜÇÜKAYDIN Prof. Dr. Mehmet Emin Duru
		4	YILLIK DÖKÜM İLE KIZILAĞAÇ SUBASAR MEŞCERELERİNE GİREN KARBON VE BESİN MADDESİ MİKTARI: KARACABEY SUBASAR ORMANLARINDA ÖRNEK BİR ÇALIŞMA	Prof. Dr. Temel SARIYILDIZ
		5	KIZILAĞAÇ SUBASAR MEŞCERELERİNİN ÖLÜ ÖRTÜ KARBON VE BESİN MADDESİ STOKLARININ ARAŞTIRILMASI: KARACABEY SUBASAR ORMANLARINDA ÖRNEK BİR ÇALIŞMA	Prof. Dr. Temel SARIYILDIZ
		6	HERBAL ADDITIVES USED TO REDUCE MAILLARD REACTION IN BEEF MEATBALLS	Dr., Pınar ANLAR Asst. Prof., Kübra ÇİNAR TOPÇU

KARADENIZ 15th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
KARADENIZ 15th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES
27. INTERNATIONAL GROUP EXHIBITION
March 8 - 10, 2024
RIZE
Meeting ID: 816 0458 4722 Passcode: 202224

10 Mart / March 10, 2024 / 15:00 – 17:00 Time zone in Turkey (GMT+3)

Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
SALON 4	**Arş. Gör, İrem NART**	1	A GENERAL CRITICISM ON TURKISH PUBLIC ADMINISTRATION DEPARTMENTS	Yüksek Lisans Öğrencisi, Erol KARACAN
		2	DOĞU KARADENİZ BELEDİYELER BİRLİĞİ'NE BAĞLI BELEDİYE KENT KONSEYLERİNİN ÇEVRE BİLİNCİNE YÖNELİK ÇALIŞMALARI	Yüksek Lisans Öğrencisi, Beyza TAKTA VARLI
		3	MİLLETVEKİLİ GENEL SEÇİMLERİNDE SİYASİ PARTİLERİN ADAY TESPİT YÖNTEMLERİ ÜZERİNE GENEL BİR DEĞERLENDİRMESİ	Fatih GÜNEŞ
		4	KENTLİ HAKLARININ İLİŞKİSEL BOYUTU: BİR HİZMETSEL ERİŞİM ARACI OLARAK KENT KONSEYLERİ	Furkan ÇAPOĞLU
		5	1876 ANAYASASI'NIN OSMANLI SİYASAL HAYATI VE MODERNLEŞMESİ AÇISINDAN İNCELENMESİ	Furkan ÇAPOĞLU
		6	CUMHURBAŞKANLIĞI İLETİŞİM BAŞKANLIĞININ HALKLA İLİŞKİLER AÇISINDAN DEĞERLENDİRİLMESİ	Prof. Dr. İbrahim Ethem Taş Yüksek Lisans Öğrencisi Sevda Beşen
		7	AVRUPA BİRLİĞİ'NE ÜYELİK SÜRECİNDE TÜRKİYE'DEKİ KADIN İSTİHDAMI: YASAL DÜZENLEMELER VE PROJELER ÜZERİNDEN BİR DEĞERLENDİRME	Arş. Gör, İrem NART
		8	DOĞAL AFETLERİN SAĞLIK HİZMETLERİ ÜZERİNDEKİ ETKİLERİNİN ANALİZİ: SAĞLIK HARCAMALARI ÜZERİNDEN BİR UYGULAMA	Mücahit ÇELİK Rabia ARSLANCA Doç. Dr., Hikmet AKYOL
		9	ÖRGÜTLERDE BİR ENGELLEME FAKTÖRÜ OLARAK CAM TAVAN SENDROMU	Doktorant, Ali TOSUN
		10	TÜRKİYE'DE KALKINMA PLANLARI VE 12. KALKINMA PLANININ ELE ALINMASI	Doktorant, Ali TOSUN

KARADENIZ 15th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
KARADENIZ 15th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES
27. INTERNATIONAL GROUP EXHIBITION
March 8 - 10, 2024
RIZE
Meeting ID: 816 0458 4722 Passcode: 202224

10 Mart / March 10, 2024 / 15:00 – 17:00 Time zone in Turkey (GMT+3)

Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
SALON 5	**Doç. Dr. Nurullah AYDENİZ**	1	A LOOK AT THE WORLD OF UNBELIEVERS, DESCRIBED "FUJJAR" IN THE QUR'AN (Example of Surah al-Infitar, Verse 14)	Dr. Öğr. Üyesi Hacı Çiçek
		2	ON THE WAR OF THE WIVES AGAINST ISLAM AND THE POLICIES OF CONDITIONING THE SOCIETY IN THE CONTEXT OF MESED SURAH (The Example of Abu Lahab and His Wife Ummu Jamil)	Dr. Öğr. Üyesi Hacı Çiçek
		3	Kuran Kırâatınlarında Belağatın İltifat Sanatı	Doç.Dr, Ahmed ALDYAB
		4	Kur'an Kırâatlerinde Ma'lûm ve Mechûl Fiiller	Doç.Dr, Ahmed ALDYAB
		5	EFFECTS OF QURAN MEMORY ON ARABIC EDUCATION AND TEACHING	Dr. Öğr. Üyesi Ceyhun ÜNLÜER
		6	MUALLİM YUSUF ZİYÂUDDÎN VE ÖĞRENCİSİ VAİZ AHMET MÜFTÜOĞLU	Doç. Dr. Nurullah AYDENİZ

KARADENIZ 15th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
KARADENIZ 15th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES
27. INTERNATIONAL GROUP EXHIBITION
March 8 - 10, 2024
RIZE
Meeting ID: 816 0458 4722 Passcode: 202224

10 Mart / March 10, 2024 / 15:00 – 17:00 Time zone in Turkey (GMT+3)

Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
SALON 6	**Asst. Prof. Gürsel İŞÇİ**	1	ÇÖVEN *(Saponaria officinalis):* BOTANİK ÖZELLİK, BİLEŞİM, KULLANIM ALANI VE İNSAN SAĞLIĞI ÜZERİNE ETKİSİ	Berhan Ulaş SABAH Prof. Dr. Mehmet Musa ÖZCAN Doç. Dr. Nurhan USLU
		2	PORTAKAL KABUĞU KULLANILARAK ÜRETİLEN TAHİN HELVASININ BİYOAKTİF ÖZELLİKLERİ, FENOLİK BİLEŞENLERİ VE YAĞ ASİDİ KOMPOZİSYONLARINDAKİ DEĞİŞİMLERİN ARAŞTIRILMASI	Berhan Ulaş SABAH Doç. Dr. Nurhan USLU Prof. Dr. Mehmet Musa ÖZCAN
		3	MIGRATION OF PHTHALATE ESTERS FROM PET BEVERAGE CONTAINERS INTO REGULATED EU FOOD SIMULANTS	Asst. Prof. Gürsel İŞÇİ Prof. Dr. Elif DAĞDEMİR
		4	SALT STRESS İN CORN	Ziraat Mühendisi Mehmet Selman GÜDÜCÜ
		5	ŞEKER, ŞEKERİN KULLANIM ALANLARI NİŞASTA BAZLI ŞEKERLER VE TÜRKİYE' DE ŞEKER SANAYİNİN GELİŞİMİ	Ziraat Mühendisi, Yüksek Lisans Öğrencisi Derya Baylav

KARADENIZ 15th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
KARADENIZ 15th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES
27. INTERNATIONAL GROUP EXHIBITION
March 8 - 10, 2024
RIZE
Meeting ID: 816 0458 4722 Passcode: 202224

10 Mart / March 10, 2024 / 15:30 – 17:30 Time zone in Turkey (GMT+3)

Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
SALON 1	**Prof. Dr. Soma Roychowdhury**	1	A TWO-STAGE MULTI-AGENT SYSTEM TO PREDICT THE UNSMOOTHED MONTHLY SUNSPOT NUMBERS	Dr. Mak Kaboudan
		2	STEPSIZE CONTROL OF THE FINITE DIFFERENCE METHOD FOR SOLVING ORDINARY DIFFERENTIAL EQUATIONS	Davod Khojasteh Salkuyeh
		3	GROEBNER BASES COMPUTATION IN BOOLEAN RINGS IS P-SPACE	Assoc. Prof. Dr. Quoc-Nam Tran
		4	A MULTI-PERIOD PROFIT MAXIMIZATION POLICY FOR A STOCHASTIC DEMAND INVENTORY SYSTEM WITH UPWARD SUBSTITUTION	Prof. Dr. Soma Roychowdhury
		5	OPTIMAL CONTROL OF VISCOELASTIC MELT SPINNING PROCESSES	Dr. Shyam S.N. Perera
		6	A COMPLETED ADAPTIVE DE-MIXING ALGORITHM ON STIEFEL MANIFOLD FOR ICA	Jianwei Wu
		7	BOUNDARY-ELEMENT-BASED FINITE ELEMENT METHODS FOR HELMHOLTZ AND MAXWELL EQUATIONS ON GENERAL POLYHEDRAL MESHES	Dylan M. Copeland
		8	A MULTIVARIATE MOVING AVERAGE CONTROL CHART FOR PHOTOVOLTAIC PROCESSES	Chunchom Pongchavalit
		9	FURTHER INVESTIGATIONS ON HIGHER MATHEMATICS SCORES FOR CHINESE UNIVERSITY STUDENTS	Xun Ge

KARADENIZ 15th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
KARADENIZ 15th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES
27. INTERNATIONAL GROUP EXHIBITION
March 8 - 10, 2024
RIZE
Meeting ID: 816 0458 4722 Passcode: 202224

10 Mart / March 10, 2024 / 15:30 – 17:30 Time zone in Turkey (GMT+3)

Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
SALON 2	**Ventura Assuncao**	1	A SUPERVISORY SCHEME FOR STEP-WISE SAFE SWITCHING CONTROLLERS	Fotis N. Koumboulis, Maria P. Tzamtzi
		2	FLEXIBLE HEURISTICS FOR PROJECT SCHEDULING WITH LIMITED RESOURCES	Miloš Šeda
		3	CLASSIC AND HEURISTIC APPROACHES IN ROBOT MOTION PLANNING A CHRONOLOGICAL REVIEW	Ellips Masehian, Davoud Sedighizadeh
		4	STABILIZER FILLET WELD STRENGTH UNDER MULTIAXIAL LOADING (EFFECT OF FORCE, SIZE AND RESIDUAL STRESS)	Iman Hadipour, Javad Marzbanrad
		5	INTELLIGENT ABS FUZZY CONTROLLER FOR DIVERSE ROADSURFACES	Roozbeh Keshmiri, Alireza Mohamad Shahri
		6	A VARIABLE STRUCTURE MRAC FOR A CLASS OF MIMO SYSTEMS	Ardeshir Karami Mohammadi
		7	NEURO-HYBRID MODELS FOR AUTOMOTIVE SYSTEM IDENTIFICATION	Ventura Assuncao
		8	AN EXPERT SYSTEM FOR CAR FAILURE DIAGNOSIS	Ahmad T. Al-Taani

KARADENIZ 15th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
KARADENIZ 15th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES
27. INTERNATIONAL GROUP EXHIBITION
March 8 - 10, 2024
RIZE
Meeting ID: 816 0458 4722 Passcode: 202224

10 Mart / March 10, 2024 / 15:30 – 17:30 Time zone in Turkey (GMT+3)

Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
SALON 3	**Sasho Guergov**	1	MODELING HYBRID SYSTEMS WITH MLD APPROACH AND ANALYSIS OF THE MODEL SIZE AND COMPLEXITY	H. Mahboubi, B. Moshiri, A. Khaki Seddigh
		2	INTER-PHASE MAGNETIC COUPLING EFFECTS ON SENSORLESS SR MOTOR CONTROL	N. H. Mvungi
		3	T-DOF PI CONTROLLER DESIGN FOR A SPEED CONTROL OF INDUCTION MOTOR	Tianchai Suksri, Satean Tunyasrirut
		4	USING FUZZY CONTROLLER IN INDUCTION MOTOR SPEED CONTROL WITH CONSTANT FLUX	Dr. Hassan Baghgar Bostan Abad, Ali Yazdian Varjani, Taheri Asghar
		5	A METHOD FOR QUALITY INSPECTION OF MOTORS BY DETECTING ABNORMAL SOUND	Tadatsugu Kitamoto
		6	INFORMATION SYSTEM FOR DATA SELECTION AND NEW INFORMATION ACQUISITION FOR RECONFIGURABLE MULTIFUNCTIONAL MACHINE TOOLS	Assis. Prof. Dr. Sasho Guergov
		7	PERFORMANCE EVALUATION OF POWDER METALLURGY ELECTRODE IN ELECTRICAL DISCHARGE MACHINING OF AISI D2 STEEL USING TAGUCHI METHOD	Naveen Beri, S. Maheshwari, C. Sharma, Anil Kumar
		8	KINEMATIC MODELING AND WORKSPACE ANALYSIS OF A SPATIAL CABLE SUSPENDED ROBOT AS INCOMPLETELY RESTRAINED POSITIONING MECHANISM	Jahanbakhsh Hamedi, Hassan Zohoor
		9	MODELING PARAMETRIC VIBRATION OF MULTISTAGE GEAR SYSTEMS AS A TOOL FOR DESIGN OPTIMIZATION	Dr. James Kuria, John Kihiu

KARADENIZ 15th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
KARADENIZ 15th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES
27. INTERNATIONAL GROUP EXHIBITION
March 8 - 10, 2024
RIZE
Meeting ID: 816 0458 4722 Passcode: 202224

10 Mart / March 10, 2024 / 15:30 – 17:30 Time zone in Turkey (GMT+3)

Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
SALON 4	**N. Choupani**	1	ASYMPTOTIC STABILIZATION OF AN ACTIVE MAGNETIC BEARING SYSTEM USING LMI-BASED SLIDING MODE CONTROL	Abdul Rashid Husain, Mohamad Noh Ahmad, Abdul Halim Mohd. Yatim
		2	DESIGN OF A 5-JOINT MECHANICAL ARM WITH USER-FRIENDLY CONTROL PROGRAM	Amon Tunwannarux, Supanunt Tunwannarux
		3	OPTIMAL CALCULATION OF PARTIAL TRANSMISSION RATIOS OF FOUR-STEP HELICAL GEARBOXES FOR GETTING MINIMAL GEARBOX LENGTH	Vu Ngoc Pi
		4	FUZZY WAVELET PACKET BASED FEATURE EXTRACTION METHOD FOR MULTIFUNCTION MYOELECTRIC CONTROL	Rami N. Khushaba, Adel Al-Jumaily
		5	VIBRATION BASE IDENTIFICATION OF IMPACT FORCE USING GENETIC ALGORITHM	R. Hashemi, M.H.Kargarnovin
		6	FRACTURE TOUGHNESS CHARACTERIZATION OF CARBON-EPOXY COMPOSITE USING ARCAN SPECIMEN	M. Nikbakht, N. Choupani
		7	UNIFIED FUSION APPROACH WITH APPLICATION TO SLAM	Xinde Li, Xinhan Huang, Min Wang
		8	AN EXAMPLE OF OPEN ROBOT CONTROLLER ARCHITECTURE - FOR POWER DISTRIBUTION LINE MAINTENANCE ROBOT SYSTEM -	Yingxin He, Kyouichi Tatsuno
		9	GENERALIZATION OF SGIP SURFACE TENSION FORCE MODEL IN THREE-DIMENSIONAL FLOWS AND COMPARE TO OTHER MODELS IN INTERFACIAL FLOWS	Afshin Ahmadi Nadooshan, Ebrahim Shirani

KARADENIZ 15th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
KARADENIZ 15th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES
27. INTERNATIONAL GROUP EXHIBITION
March 8 - 10, 2024
RIZE
Meeting ID: 816 0458 4722 Passcode: 202224

10 Mart / March 10, 2024 / 15:30 – 17:30 Time zone in Turkey (GMT+3)

Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
SALON 5	**Arsham Borumand Saeid**	1	SPECIFYING STRICT SERIALIZABILITY OF ITERATED TRANSACTIONS IN PROPOSITIONAL TEMPORAL LOGIC	Walter Hussak
		2	GLOBAL BEHAVIOR IN (Q-XY)2 POTENTIAL	K. Jaroensutasinee
		3	LOGIC PROGRAM FOR AUTHORIZATIONS	Yun Bai
		4	MATHEMATICAL MODEL FOR THE TRANSMISSION OF P. FALCIPARUM AND P. VIVAX MALARIA ALONG THE THAI-MYANMAR BORDER	Puntani Pongsumpun, I-Ming Tang
		5	MODELLING THE OCCURRENCE OF DEFECTS AND CHANGE REQUESTS DURING USER ACCEPTANCE TESTING	Kevin McDaid, Simon P. Wilson
		6	ON ANALYSIS OF BOUNDNESS PROPERTY FOR ECATNETS BY USING REWRITING LOGIC	Noura Boudiaf, Allaoua Chaoui
		7	COMPUTABLE FUNCTION REPRESENTATIONS USING EFFECTIVE CHEBYSHEV POLYNOMIAL	Mohammed A. Abutheraa, David Lester
		8	SIGNAL RECONSTRUCTION USING CEPSTRUM OF HIGHER ORDER STATISTICS	Adnan Al-Smadi, Mahmoud Smadi
		9	SOME RESULTS ON INTERVAL-VALUED FUZZY BG-ALGEBRAS	Arsham Borumand Saeid

27. International Group Exhibition ''An Art Adventure from traditional to Contemporary''
March 8 – 10, 2024 - Rize

ART WORKS	ARTISTS
Ritim -1/ Rhythm -1	Elif Aksoy
Ritim -2/ Rhythm -2	Elif Aksoy
Pür-i Pak III	GÖKÇEN ŞAHMARAN CAN
Pür-i Pak IV	GÖKÇEN ŞAHMARAN CAN
Kadın-I	Kainat ÖZPOLAT
Gazze	Kainat ÖZPOLAT
NAR / THE POMEGRANADE	DİDEM ATİŞ
Sonsuzluk	AYŞEN KARAKOÇ CİVİLİ
Makine İletişimi	Doç. AYŞEGÜL TÜRK
Srebrenitsa / Srebrenica	Doç. Dr. Oğuz Tunçel
İsimsiz	Doç. Uğur Günay Yavuz
10 nokta 2	Prof. Dr. Yüksel GÖĞEBAKAN
İsimsiz/Anonymous	Doç.Dr.Serpil KAPAR
Shape	Arş. Gör. Ayşenur KANDEMİR
Strips	Arş. Gör. Dr. Turgut KALAY
Schwarz	Arş. Gör. Merve Özel
Kırmızı Benek/Red Spot	Doçent Dr. Samet Doğan
Aidiyet	Öğr. Gör. Dilek AKDEMİR
Acı Haykırış	Doç. Dr Gonca Yayan
İsimsiz	Doçent Sanver Özgüven
İsimsiz	Doçent Sanver Özgüven
Özgürlük / Freedom	Doç. Dr. Ebru Dede

Taka/Daysailer	Dr. Öğr. Ü. Cantürk ÖZ
Kıymet	Lale Yıldır
MAVİ BEREKET	Dr.Öğr.Ü.Nursen GEYİK DEĞERLİ
Hırçın	Dr. Öğr. Ü. Bahar Yıldız
Askerlik\Soldiery	Arş. Gör. Hatice DÖNMEZ AYDIN

Contents

İŞ TATMİNİ, MERHAMET YORGUNLUĞU VE PSİKOLOJİK SAĞLAMLIK ARASINDAKİ İLİŞKİ: SAĞLIK ÇALIŞANLARI ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA 1

YETİŞKİNLERDE AFET HAZIRBULUNUŞLUĞU, TRAVMA SONRASI STRES BOZUKLUĞU VE YAŞAM DOYUMU ARASINDAKİ İLİŞKİNİN İNCELENMESİ 10

TÜRK KIZILAY TOPLUM MERKEZLERİ ÖRNEĞİ 18

GÖÇMENLERİN SOSYAL UYUM SÜRECİNDE KARŞILAŞTIĞI FIRSATLAR VE SORUNLAR 23

SOSYAL MEDYANIN KÜRESELLEŞME, RİSK TOPLUMU ve ZİHİNSEL ZANAATKARLIK KAPSAMINDA DEĞERLENDİRİLMESİ 29

TÜRKİYE'NİN YENİ YÜZYILINDA MEDYA EĞİTİMİ ALAN GENÇLER VE YENİ MEDYA OKURYAZARLIĞININ DÖNÜŞÜMÜ 51

POSTMODERNİZM, POSTHÜMANİZM VE GERÇEKLİK İNŞASI: WESTWORLD DİZİSİ ÖRNEĞİNDE TÜRLERİN MELEZLEŞMESİ VE GERÇEKLİĞİN TEMSİLİ 73

KARARLARIMIZI NE KADAR GEREKÇELENDİRİRİZ? 87

Türkiye'de Beliren Yetişkinlerde Toplumsal Cinsiyet Üzerinden Flört Şiddetine İlişkin Yapılan Güncel Çalışmalar 101

BELİREN YETİŞKİNLERDE PSİKOLOJİK SAĞLAMLIK VE BAĞLANMA STİLLERİ: GÜNCEL ÇALIŞMALAR ... 118

MILITARY TERMS IN THE AZERBAIJANI LANGUAGE 130

DİLİMİZİN ZENGİNLİKLERİ PROJESİ BAĞLAMINDA DİVÂNU LÜGÂTİ'T TÜRK'TEN 12 DEĞER VE ATASÖZÜ 136

THE ROLE OF MUN (MODEL UNITED NATIONS) SIMULATIONS IN ENHANCING SPEAKING PROFICIENCY FOR ADVANCED LEVEL ENGLISH LANGUAGE LEARNERS 144

ÖĞRETİM TEKNİKLERİNİN YABANCILARA TÜRKÇE ÖĞRETİMİNDE UYGULANMASI 152

LAZCA SÖZ VARLIĞINDA TÜRKÇE KELİMELER 166

CHATBOT ADOPTION FOR TRIP PLANNING- INITIAL FINDINGS IN THE CASE OF VIETNAMESE TOURISTS 170

KADIN KOOPERATİFLERİNİN MEVCUT DURUMUNUN ANALİZİ: DOĞU KARADENİZ ÖRNEĞİ 180

Yiyecek İçecek İşletmelerinin İçerik Pazarlaması Araçlarını Kullanımının Tespit Edilmesine Yönelik Nitel Bir Araştırma: Siirt İli Örneği 191

Yiyecek İçecek İşletmelerinde Yeşil Pazarlama Faaliyetleri Kapsamında Gıda İsrafı Boyutunun Belirlenmesi: Siirt İli Örneği 204

Gelişen Teknolojilerin Kabulünü Açıklamada Kullanılan Modellerin İncelenmesi 219

SİGORTACILIK SEKTÖRÜNÜN TÜRKİYE EKONOMİSİ ÇERÇEVESİNDE DEĞERLENDİRİLMESİ 232

SÜRDÜRÜLEBİLİRLİK PERSPEKTİFİNDEN TOPLUM 5.0 248

ENDÜSTRİ 5.0 PERSPEKTİFİNDE İNOVASYON 262

ÖZYETERLİK İLE KARİYER BEKLENTİSİ ARASINDAKİ İLİŞKİDE CİNSİYETİN ROLÜ 275

HZ. SÜLEYMAN KISSASINA DAİR MENSUR BİR HİKÂYE 282

KLASİK TÜRK EDEBİYATINDA BELKIS VE BİR MECMUADA TESPİT EDİLEN KISSASI 292

SÜLEYMÂN-NÂME-İ KEBÎR'İN 19.ve 20. CİLTLERİNDE MANZUM KISIMLARIN METİNDEKİ İŞLEVİ 302

KULLANIMLAR VE DOYUMLAR YAKLAŞIMI PERSPEKTİFİNDEN İNTERAKTİF OYUNLAR İLE SOSYALLEŞME İHTİYACININ GİDERİLMESİ: DISCORD PLATFORMUNDA SANİYE SUNUCUSU İNCELEMESİ 314
SAVLAMA VE SAV SÖYLEMİNE EDİM-EYTİŞİMSEL YAKLAŞIM..... 331
Matematik Öğretmen Adaylarının Yapay Zekâ Kullanımına Yönelik Farkındalıkları 343
DİLLERARASI ETKİLEŞİMİN SONUÇLARINDAN BİRİ OLARAK ÖDÜNÇLEME..... 355
BEŞİNCİ SINIF MATEMATİK DERS KİTABINDA YER ALAN SORULARIN MATH TAKSONOMİSİNE GÖRE İNCELENMESİ..... 369
TAM SAYILAR KONUSUNDA YAPILMIŞ LİSANSÜSTÜ TEZLERİN İNCELENMESİ..... 381
1598 TARİHLİ MUHALLEFAT LİSTESİNE GÖRE BİR DİLSİZİN MÜSADERE EDİLEN ELBİSELERİNE GÖRE GİYİM KUŞAMI ve EV İÇİ EŞYALARI 394
1155 TARİHLİ CEYB-İ HÜMAYUN VE HARC-I HASSA DEFTERİNE GÖRE I. MAHMUT'UN BİR AYLIK HARCAMARI VE GELİRLERİ 407
ARAZİ VE TOPRAK ÖZELLİKLERİNİN COĞRAFİ BİLGİ SİSTEMLERİYLE DEĞERLENDİRİLMESİ: DEVELİ İLÇESİ (KAYSERİ) 420
DOĞU TÜRKİSTAN: JEOPOLİTİK, KÜLTÜREL VE SİYASAL DİNAMİKLERİN KESİŞİM NOKTASINDA 433
DOĞU TÜRKİSTAN'DA MİLLİ VE KÜLTÜREL DİRENİŞ: SÂBİT DÂMOLLA'NIN MİRASI 458
RUSYA-UKRAYNA SAVAŞININ BALKANLAR ÜZERİNDE ULUSAL KİMLİK KAVRAMI EKSENİNDEKİ YANSIMALARI 470
AVRUPA BİRLİĞİ'NİN NORMATİF GÜCÜ: İNSAN HAKLARI TEMELİNDE ANALİZİ..... 477
ÇAĞDAŞ SANATTA YENİLİKÇİ BİR SÖYLEM VE KİM SİMONSSON ÖRNEĞİ..... 484
ÇAĞDAŞ SANATTA PARÇADAN BÜTÜNE BİR DENEYİM ALANI; 497
PİKSEL SANATI 497
TAHİR MAKAMININ TARİHSEL SEYRİ: HALK MÜZİĞİNDEN KLASİK MÜZİĞE HEDİYE 511
SANAT VE TEKNOLOJİ BAĞLAMINDA YAPAY ZEKÂ İLE ÜRETİLEN FOTOĞRAFLARIN İNCELENMESİ: DALL-E ÖRNEĞİ 529
FRANSCA DIMATTIO'NUN SERAMİKLERİNDEKİ İZNİK MOTİFLERİ 550
SENTENCE STRUCTURE: FUNCTIONS IN ENGLISH LANGUAGE 560
The importance of school-family partnership in the performance of children in schools 567
LANGUAGE LEARNING AND MODERN TECHNLOGY:..... 579
ENGLISH LEARNING IN A DIGITALIZED WORLD 579
Functional teamwork practices affect organizational learning in school institutions 602
GELENEKSEL SİLLE YERLEŞMESİNİN (KONYA) KÜLTÜR TURİZMİ KAPSAMINDA DEĞERLENDİRİLMESİ 616
İLKOKUL ÇAĞINDAKİ ÇOCUKLARIN BİSİKLET KULLANIMI ALIŞKANLIĞININ ARTIRILMASINDA "GÜVENLİ BİSİKLET SÜRÜŞ EĞİTİMİ PROJESİ" DENEYİMİ 629
ÖĞRETMENLERİN ÖRGÜTSEL ŞEFFAFLIK ALGISI-İZMİR ÖRNEĞİ 635
YÖNETİCİ VE ÖĞRETMENLERİN ÖRGÜTSEL MUHALEFETE İLİŞKİN GÖRÜŞLERİ..... 650
SALİH ZEKİ'NİN "YENİ USÜL RESİMLİ HİSAB DERSLERİ" KİTABININ GÜNÜMÜZ BEŞİNCİ SINIF MÜFREDATIYLA KARŞILAŞTIRILMASI 670
AYT SINAVI MATEMATİK SORULARININ SOLO TAKSONOMİSİNE GÖRE İNCELENMESİ..... 685

LGS SINAVI MATEMATİK SORULARININ SOLO TAKSONOMİSİNE GÖRE İNCELENMESİ 694
ORTAOKUL ÖĞRENCİLERİNİN ALGILANAN ÖZ-DÜZENLEME DÜZEYLERİ PERCEIVED SELF-REGULATION LEVELS OF MIDDLE SCHOOL STUDENTS 702
BOWEN AİLE SİSTEMLERİ TERAPİSİ FİLM ANALİZİ: GİLBERT'İN HAYALLERİ 714
ÜNİVERSİTE ÖĞRENCİLERİN SÜREKLİ ÖFKE VE ÖFKE İFADE TARZLARININ KARŞILAŞTIRILMASI 722
YÜZME SPORCULARININ SÜREKLİ SPORTİF KENDİNE GÜVEN DÜZEYLERİ İLE SPORCU KİMLİK ALGILARI ARASINDAKİ İLİŞKİ 730
E-SPOR VE E-SPOR SPONSORLUĞU 737
YEŞİL İNOVASYONUN SÜRDÜRÜLEBİLİR PAZARLAMADAKİ ROLÜ 748
ZAMANIN ÖTESİNDE BİR AKSESUAR: EŞARP 758
TİYATRO SANATINDA BİYOPOLİTİKA: BEDEN ve İKTİDAR ANALİZİ 770
MÜZİĞİN TOPLUMSAL ROLLERİ TEMELİNDE BİR İNCELEME: TROYA OZANLARI 779
GİTARİST BESTECİLERLE GİTARİST OLMAYAN BESTECİLERİN ESERLERİNİN DUATELERİNİN BETİMLENMESİ 795
ROMAN KÜLTÜR DERNEKLERİ ÖRNEKLEMİNDE İZMİR TEPECİK ROMAN KÜLTÜR DERNEĞİ FAALİYETLERİNİN İNCELENMESİ 805
OSMANLI MODERNLEŞMESİ DÖNEMİNDE TEBAANIN YURTTAŞA DÖNÜŞÜMÜ 815
OSMANLI DEVLETİ'NDEN GÜNÜMÜZE ERMENİ KİMLİĞİNİN TARİHSEL VE DİNİ BOYUTU 822
20. YÜZYIL SONU – 21. YÜZYIL BAŞLARINDA TÜRKİYE-KIRGIZİSTAN SİYASİ İLİŞKİLERİ (TARİHİ VE ANALİTİK BAKIŞ) 827
ZİRAİ KAZANÇLARIN VERGİLENDİRİLMESİNDE KULLANILAN YÖNTEMLERİN KARŞILAŞTIRMALI ANALİZİ 841
ALGILANAN HİZMET KALİTESİNİN MARKA EVANGELİZMİNE ETKİSİ: HİZMET SEKTÖRÜNDE BİR UYGULAMA 851
TÜKETİM BAĞLAMINDA JOMO VE FOMO KİŞİLİK ÖZELLİKLERİNİN, BORCA KARŞI TUTUM VE TUTUMLULUK EĞİLİMLERİ ÜZERİNDEKİ ETKİSİ 859
DİJİTAL DÖNÜŞÜM: BLOK ZİNCİRİ TEKNOLOJİSİNİN DIŞ TİCARETTEKİ ROLÜ 866
DİJİTALLEŞME İLE BİRLİKTE MEDYADA DEĞİŞEN FUTBOL MAÇLARININ ANLATIMI: LA LİGA ÖRNEĞİ 880
KUR'ÂN'DA "FÜCCÂR" DİYE NİTELENEN İNKÂRCILARIN DÜNYASINA BİR BAKIŞ 892
(İnfitâr Sûresi 14.Ayet Örneği) 892
MESED SÛRESİ BAĞLAMINDA EŞLERİN İSLÂM'LA SAVAŞI ve TOPLUMU ŞARTLANDIRMA POLİTİKALARI ÜZERİNE 904
Kur'an Kırâatlerinde Ma'lûm ve Mechûl Fiiller 917
Kuran Kırâatınlarında Belağatın İltifat Sanatı 923
MUALLİM YUSUF ZİYÂUDDÎN VE ÖĞRENCİSİ VAİZ AHMET MÜFTÜOĞLU 931
DOĞAL AFETLERİN SAĞLIK HİZMETLERİ ÜZERİNDEKİ ETKİLERİNİN ANALİZİ: SAĞLIK HARCAMALARI ÜZERİNDEN BİR UYGULAMA 949
CUMHURBAŞKANLIĞI İLETİŞİM BAŞKANLIĞI'NIN HALKLA İLİŞKİLER AÇISINDAN DEĞERLENDİRİLMESİ 957
AKRAN VE SİBER ZORBALIĞIN DUYGUSAL ÖZ-YETERLİKLE İLİŞKİSİNİN GÖZDEN GEÇİRİLMESİ 975

PSİKOLOJİK İYİ OLUŞUN TERAPÖTİK BECERİLERE ETKİSİNİN PSİKOLOJİK DANIŞMAN ADAYLARINDA İNCELENMESİ 986

Hafif Zihinsel Yetersizliği Olan Bireylerin KENDİ Görüşlerine Göre Sosyal Ortamlara Katılımı 994

EKO-ANKSİYETE VE EKO-ANKSİYETE İLE BAŞ ETME 1008

AVRUPA BİRLİĞİ'NE ÜYELİK SÜRECİNDE TÜRKİYE'DEKİ KADIN İSTİHDAMI: YASAL DÜZENLEMELER VE PROJELER ÜZERİNDEN BİR DEĞERLENDİRME 1016

ÖRGÜTLERDE BİR ENGELLEME FAKTÖRÜ OLARAK CAM TAVAN SENDROMU 1024

TÜRKİYE'DE KALKINMA PLANLARI VE 12. KALKINMA PLANININ ELE ALINMASI 1032

ISBN NO. 978-625-6830-90-5

İŞ TATMİNİ, MERHAMET YORGUNLUĞU VE PSİKOLOJİK SAĞLAMLIK ARASINDAKİ İLİŞKİ: SAĞLIK ÇALIŞANLARI ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA

Doç. Dr. Meral ÖZTÜRK
Sivas Cumhuriyet Üniversitesi,
mrozturk@cumhuriyet.edu.tr
ORCID: 0000-0001-7570-5361
Yüksek Lisans Öğrencisi Sena KAYA
Sivas Cumhuriyet Üniversitesi,
shu.senakaya@gmail.com – ORCID: 009-0002-3630-9045
Öğr. Gör. Ahmet TÜRK
Sinop Üniversitesi,
aturk@sinop.edu.tr – ORCID: 000-0001-5782-3794

ÖZET

İş tatmini, bir çalışanın işinden aldığı tatmin derecesini, işini ne kadar olumlu veya olumsuz değerlendirdiğini yansıtır. Merhamet yorgunluğu, çalışanların yoğun duygusal yükümlülük altında çalışmalarıyla ilişkilendirilen bir durumdur. Psikolojik sağlamlık ise bireylerin stresle başa çıkma yeteneklerini ve dayanıklılıklarını ifade eder. Günümüzde de sağlık çalışanlarının iş tatmini, merhamet yorgunluğu ve psikolojik sağlamlıkları gibi konular önemli araştırma konuları haline gelmiştir. Bu bağlamda bu araştırma sağlık çalışanlarının iş tatmini, merhamet yorgunluğu ve psikolojik sağlamlıkları arasındaki ilişkiyi incelemektedir. İlişkisel tarama modelinin kullanıldığı araştırmaya 98 sağlık personeli katılmıştır. Katılımcıların 29'u (%29,6) erkek ve 69'u (%70,4) kadındır. 20-58 yaş aralığındaki katılımcıların yaş ortalaması $\bar{x}$=33,62±8,51'dir. Araştırmada Kişisel Bilgi Formu, İş Tatmini Ölçeği, Merhamet Yorgunluğu Ölçeği ve Kısa Psikolojik Sağlamlık Ölçeği kullanılmıştır. Araştırma kapsamında betimleyici istatistiklerin yanı sıra de Pearson korelasyon ve çoklu doğrusal regresyon analizi kullanılmıştır. Bulgulara göre sağlık çalışanlarının orta düzeyde merhamet yorgunluğuna, psikolojik sağlamlığa ve iş tatminine sahiptir. Araştırmada iş tatmini ile merhamet yorgunluğu arasında negatif yönlü, iş tatmini ile psikolojik sağlamlık arasında pozitif yönlü bir ilişki tespit edilmiştir. Analizde merhamet yorgunluğunun ve psikolojik sağlamlığın iş tatmininde anlamlı

birer yordayıcı olduğu saptanmıştır. Buna göre sağlık çalışanlarının merhamet yorgunluğu arttıkça iş tatminleri düşerken psikolojik sağlamlıkları arttıkça iş tatminleri de artmaktadır.

Anahtar Kelimeler: İş Tatmini, Merhamet Yorgunluğu, Psikolojik Sağlamlık, Sağlık Çalışanları.

THE RELATIONSHIP BETWEEN JOB SATISFACTION, COMPASSION FATIGUE AND PSYCHOLOGICAL RESILIENCE: A STUDY ON HEALTHCARE WORKERS

ABSTRACT

Job satisfaction is defined as the level of pleasure employee derives from their job and reflects their overall evaluation of their work. Compassion fatigue is a condition experienced by healthcare workers who work under intense emotional pressure. Psychological resilience refers to an individual's ability to cope with stress Job satisfaction, compassion fatigue and psychological resilience have been important research topics in recent years. This study aims to examine the relationship between job satisfaction, compassion fatigue, and psychological resilience among healthcare workers. The study involved 98 health personnel and utilized a relational survey model. Of the participants, 29 (29.6%) were male and 69 (70.4%) were female. The average age of the participants, ranging from 20 to 58 years old, was $\bar{x}$=33.62±8.51. Data were collected through the use of a Personal Information Form, Job Satisfaction Scale, Compassion Fatigue Scale, and Brief Psychological Resilience Scale. Descriptive statistics were used to calculate frequency, percentage, minimum, maximum, mean, and standard deviation within the scope of the research. Hypotheses were tested using Pearson correlation and multiple linear regression analyses. The study's findings indicate that healthcare professionals experience moderate levels of compassion fatigue, psychological resilience, and job satisfaction. The results show a negative correlation between job satisfaction and compassion fatigue, while a positive correlation was found between job satisfaction and psychological resilience. In the analysis, compassion fatigue and psychological resilience were found to be significant predictors of job satisfaction. As healthcare workers experience more compassion fatigue, their job satisfaction decreases. Conversely, as their psychological resilience increases, their job satisfaction also increases.

Keywords: Job Satisfaction, Compassion Fatigue, Psychological Resilience, Health Workers.

1. GİRİŞ

Bireyler; kişisel ihtiyaçlarını karşılamak, sosyal hayatlarında doyum sağlamak ve toplumda statü elde edebilmek için bir işte çalışmaya ihtiyaç duymaktadır (Çivilidağ, 2011; Öztürk ve Şahbudak, 2015). İnsan hayatının neredeyse merkezinde olan ve yaşamın büyük bir bölümünü kapsayan (Aşan ve Erenler, 2008) işten mutluluk duymak ve keyif almak bireysel iyilik hali için son derece önemli görülmektedir. Literatürde bu durum iş tatmini olarak kavramsallaştırılmıştır. İş tatmini, genellikle bir kişinin yaptığı işe karşı sahip olduğu olumlu duygu ve tutumlarla ilgilidir. Bireyin işini sevmesi, işinden mutluluk ve keyif alması, iş tatmini olarak adlandırılmaktadır. İşten beklenilen tatmini alabilmek ise hem bireyin hem de örgütün yararı açısından oldukça önemli görülmektedir (Karcıoğlu ve Akbaş, 2010). Bazı faktörlerin ise kişilerin iş tatminlerini önemli ölçüde etkilediği düşünülmektedir. Bu faktörler birisi merhamet yorgunluğu olarak karşımıza çıkmaktadır.

Merhamet kavaramı kısaca, başka birisinin sorunuyla ve sıkıntısıyla ilgilenme, ona şefkat duyma, acıma, onun acısını hissetme, acısından kurtarmak isteme ve ona yardım bulunmak isteme gibi anlamları içermektedir (Gör, 2013). Merhamet yorgunluğu kavramı ise Figley (2002) tarafından ifade edilen haliyle; travmayı doğrudan yaşamış kişilere yardımda bulunan bireylerin yaşadıkları ikincil travma nedeniyle ortaya çıkan duygusal tükenme ve gerilme halidir. Bu nedenle bazı meslek grupları merhamet yorgunluğu yaşamak noktasında daha yüksek risk altındadır. Bunlar; sağlık çalışanları, sosyal hizmet uzmanları, psikologlar, adli alanda çalışanlar, öğretmenler, polisler ve itfaiyeciler şeklinde sıralanabilir (Stamm, 2002; Türk ve Kaya, 2023). Öte yandan merhamet yorgunluğu kavramını ilk kez, hemşireler üzerine yapılan bir çalışmada ortaya atılmıştır. Joinson (1992) bu çalışmasında hasta bireylere bakım veren hemşirelerin, yaşanan acıyı içselleştirmelerini ve böylece tükenmişlik yaşamalarını merhamet yorgunluğu olarak tanımlamıştır. Bir hastayla temasa geçerken bakım veren kişi şu üç durumu yaşayabilmektedir; ilk olarak bakım veren kişi hastaya karşı bir endişe hissetmektedir, ikinci olarak hastaya karşı empati duymaya başlanmaktadır ve üçüncü olarak bakım veren kişi hastanın acısını dolaylı yoldan hissetmeye başlamaktadır. Söz edilen bu durumlar ise merhamet yorgunluğun üç temel karakteristik özelliği olarak değerlendirilmektedir (Figley, 2002).

Çalışanların merhamet yorgunluğu düzelerinin düşük olmasını ve iş tatminlerinin yüksek olmasını etkileyen başka bir durum ise psikolojik sağlamlıktır. Psikolojik sağlamlık, zorlu ve riskli durumlar karşısında bile olumlu tavrın ve sosyal yeterliliğin sürdürülmesi ve travmatik

olayların etkisinin atlatılabilmesini ifade etmektedir. Psikolojik sağlamlık bireylerin gelişimlerini olumsuz yönde etkileyebilecek risk faktörlerine rağmen, olumsuz deneyimlere, artan değişimlere ve strese esnek bir şekilde uyum sağlayabilme becerisidir. Masten, Best ve Garmezy (1990), Psikolojik sağlamlık özellikle sağlık alanında çalışan meslek personelleri için oldukça önemlidir. Nitekim sağlık sektörü riskli durumların ve kritik olayların sıklıkla yaşandığı bir alandır. Ayrıca sağlık çalışanlarının psikolojik iyilik halleri yalnızca kendilerini değil insan odaklı bir hizmet sunumuna sahip oldukları için diğer bireyleri de etkilemektedir (Ağırkaya ve Erdem, 2023). Öz ve Yılmaz (2009) benzer şekilde hemşirelerin de işlerinde yaşadıkları sorunların üstesinden gelebilmek için sağlam bir psikolojiye sahip olmaları gerektiğini vurgulamaktadır.

Sonuç olarak mesleklerinin doğası gereği insan odaklı hizmet sunumu gerçekleştiren hemşirelerin, duygusal ve zihinsel yüklerinin azalmasında ve iş tatminlerinin yükselmesinde merhamet yorgunluğu ve psikolojik sağlamlığın kritik bir rol oynadığı düşünülmektedir. Hemşirelerin iş tatmini, merhamet yorgunluğu ve psikolojik sağlamlıkları arasındaki ilişkinin incelenmesi ise hem sağlık çalışanlarının refahını artırmak hem de sağlık hizmetlerinin kalitesini iyileştirmek açısından önemli görülmektedir. Çalışmanın, sağlık sektöründe çalışanların iyilik hallerine ve mesleki memnuniyetlerine önemli bir katkı sağlayabileceğine düşünülmektedir. Dolayısıyla bu araştırma, hemşirelerin merhamet yorgunluğu ve psikolojik sağlamlıklarının iş tatminleriyle ilişkisini ortaya koymak amacıyla gerçekleştirilmiştir. Bu amaç doğrultusunda aşağıdaki sorulara cevap aranmıştır:

1) Merhamet yorgunluğu ve psikolojik sağlamlık ile iş tatmini arasında anlamlı bir ilişki var mıdır?

2) Merhamet yorgunluğu ve psikolojik sağlamlık iş tatminini etkilemekte midir? Etkiliyorsa ne yönde ve ne düzeyde etkilemektedir?

2. YÖNTEM

2.1. Araştırmanın Modeli

Araştırmanın amacına uygun olarak bu araştırmada ilişkisel tarama modeli kullanılmıştır.

2.2. Evren ve Örneklem

Araştırmanın evrenini sağlık çalışanları oluşturmaktadır. Evrenini ise kolayda ve kartopu örnekleme teknikleri kullanılarak ulaşılan 98 kişi oluşturmaktadır. Katılımcıların 29'u (%29,6)

erkek ve 69'u (%70,4) kadındır. 20-58 yaş aralığındaki katılımcıların yaş ortalaması 33,62±8,51'dir.

2.3. Veri Toplama Araçları

Araştırmada veriler Kişisel Bilgi Formu, İş Tatmini Ölçeği, Merhamet Yorgunluğu Ölçeği ve Kısa Psikolojik Sağlamlık Ölçeği kullanılarak toplanmıştır.

İş Tatmini Ölçeği: Judge ve arkadaşları (1998) tarafından geliştirilen ölçeğin Türkçe uyarlanması Başol & Çömlekçi (2020) tarafından yapılmıştır. Ölçek 5'li likert tipinde (1: kesinlikle katılmıyorum – 5: kesinlikle katılıyorum) 5 maddeden oluşmaktadır. Ölçekten alınan puan arttıkça katılımcıların iş tatmin düzeyi artmaktadır. Başol ve Çömlekçi'nin (2020) çalışmasında ölçeğin Cronbach alfa iç tutarlılık katsayısı α=0,92 olup bu araştırmada ise bu değer α=0,93 olarak hesaplanmıştır.

Merhamet Yorgunluğu Ölçeği: Adams ve arkadaşları (2006) tarafından geliştirilen ölçeğin Türkçeye adaptasyonu Dinç ve Ekinci (2019) tarafından yapılmıştır. İkincil travma ve mesleki tükenmişlik olmak üzere iki alt boyutu bulunan ölçek 10'lu likert (1=nadiren/asla...10=çok sık) tipinde cevaplanan 13 maddeden oluşmaktadır. Ters maddenin bulunmadığı ölçekten alınan puan arttıkça katılımcıların merhamet yorgunluğu düzeyi artmaktadır. Dinç ve Ekinci'nin (2019) çalışmasında Cronbach alfa iç tutarlılık katsayısı tüm ölçek için α=0,87'dir. Bu çalışmada ise bu değer α=0,88 olarak hesaplanmıştır.

Kısa Psikolojik Sağlamlık Ölçeği: Smith ve arkadaşları (2008) tarafından geliştirilen ölçeğin Türkçeye uyarlanması Doğan (2015) tarafından yapılmıştır. Ölçek 5'li likert (1=Hiç uygun değil...5=Tamamen uygun) tipinde 6 maddeden oluşmaktadır. Tek boyuttan oluşan ölçekte 3 madde (2,4,6.maddeler) tersten kodlanmaktadır. Ölçekten alınan puan arttıkça katılımcıların psikolojik sağlamlık düzeyi artmaktadır. Doğan'ın (2015) çalışmasında Cronbach alfa iç tutarlılık katsayısı α=0,83'tür. Bu araştırmada ise ölçeğin Cronbach alfa iç tutarlılık katsayısı α=0,74 olarak hesaplanmıştır.

2.4. Verilerin Toplanması ve Analizi

Araştırmanın verileri kolayda ve kartopu örnekleme teknikleri kullanılarak çevrimiçi anket tekniğiyle toplanmıştır. Araştırmaya katılmaya gönüllü olan 98 kişiyle araştırma gerçekleştirilmiştir. Araştırmada verilerin analizinde SPSS 25.0 paket programı kullanılmıştır. Araştırma kapsamında betimleyici istatistiklerde frekans, yüzde, minimum, maksimum, ortalama, standart sapma hesaplamaları yapılmıştır. Hipotezlerin test edilmesinde Pearson

korelasyon ve çoklu doğrusal regresyon analizi kullanılmıştır. Araştırmada elde edilen sonuçlar 0,05 hata payında %95 güven aralığında değerlendirilmiştir.

3. BULGULAR

3.1. Değişkenlere İlişkin Betimsel İstatistikler ve Değişkenler Arası İlişki

Araştırma kapsamında uygulanan betimsel istatistiklerden elde edilen bulgular, sağlık çalışanlarının orta düzeyde merhamet yorgunluğuna ($\bar{x}$=4,38±1,74), psikolojik sağlamlığa ($\bar{x}$=3,34±0,73) ve iş tatminine ($\bar{x}$=3,50±1,08) sahip olduğunu göstermektedir. Yapılan korelasyon analizinde iş tatmini ile merhamet yorgunluğu (r=-0,417; p<0,01) arasında negatif yönlü, iş tatmini ile psikolojik sağlamlık (r=0,405; p<0,01) arasında pozitif yönlü bir ilişki olduğu tespit edilmiştir.

Çizelge 1. Değişkenlere İlişkin Betimsel İstatistikler ve Değişkenler Arası İlişki

Değişkenler	n	Min.	Max.	$\bar{x}$	ss.	1	2	3
1. Merhamet Yorgunluğu	98	1,00	8,83	4,38	1,74	1		
2. Psikolojik Sağlamlık	98	1,00	5,00	3,34	,73	-,358**	1	
3. İş Tatmini	98	1,00	5,00	3,50	1,08	**-,417****	**,405****	1

**p<0,01

3.2. Merhamet Yorgunluğu ve Psikolojik Sağlamlığın İş Tatminine Etkisi

Yapılan çoklu doğrusal regresyon analizinde iş tatminindeki toplam varyansın %25'nin (R^2=0,25) merhamet yorgunluğu ve psikolojik sağlamlık tarafından açıklandığı görülmüştür. Analizde merhamet yorgunluğunun (β=-0,193; p<0,05) ve psikolojik sağlamlığın (β=0,430; p<0,05) sağlık çalışanlarının iş tatmininde anlamlı birer yordayıcı olduğu saptanmıştır. Buna göre sağlık çalışanlarının merhamet yorgunluğu arttıkça iş tatmin düzeyleri düşerken psikolojik sağlamlıkları arttıkça iş tatmin düzeyleri de artmaktadır.

Çizelge 2. Merhamet Yorgunluğu ve Psikolojik Sağlamlığın İş Tatminine Etkisi

Değişkenler	β	S.H.	t	p	F	R^2
Merhamet Yorgunluğu	-,193	,06	-3,269	**,00***	15,724	,25
Psikolojik Sağlamlık	,430	,14	3,084	**,00***		

*p<0,05

4. TARTIŞMA VE SONUÇ

Bu araştırma sağlık çalışanlarında sağlık çalışanlarının iş tatmini, merhamet yorgunluğu ve psikolojik sağlamlıkları arasındaki ilişkiyi ve merhamet yorgunluğu ile psikolojik sağlamlığın iş tatminini ne düzeyde ne yönde yordadığını incelenmek amacıyla gerçekleştirilmiştir. Bu kapsamda araştırmaya 98 sağlık çalışanı katılmıştır.

ISBN NO. 978-625-6830-90-5

Araştırmanın ilk bulgusu, sağlık çalışanlarının iş tatmin düzeylerinin orta düzeyde olduğudur. Araştırma bulgusu literatürle benzerlik göstermektedir (Birgili vd., 2010; Nal ve Tarım, 2017). Sağlık çalışanlarının çalışma koşulları, iş yükü, vardiya düzeni, çalışma saatleri gibi faktörler iş tatminini etkileyebilir. Özellikle yoğun ve stresli çalışma ortamları iş tatminini olumsuz etkileyebilir. Sağlık çalışanlarının iş ve özel hayat dengesi sağlayamamaları, iş tatminini etkileyebilir. Uzun çalışma saatleri ve vardiyalı çalışma düzeni, iş dengesizliğine yol açabilir. Sağlık çalışanlarının aldıkları maaş ve sahip oldukları özlük hakları, iş tatminini doğrudan etkileyebilir. Yetersiz maaş, düşük özlük hakları ve primler gibi konular çalışanların iş tatminini azaltabilir. Sağlık çalışanlarının işlerini etkili bir şekilde yapabilmeleri için gerekli kaynakların yetersizliği (örneğin, malzeme eksikliği, teknolojik altyapı yetersizliği vb.), iş tatminini olumsuz etkileyebilir.

Araştırmanın ikinci bulgusu, merhamet yorgunluğu ile iş tatmini arasında negatif yönlü bir ilişki olduğu ve merhamet yorgunluğunun iş tatminini negatif yönde anlamlı düzeyde yordadığıdır. Araştırma bulgusu literatürü destekler niteliktedir (Avcı vd., 2022; Labrague ve de Los Santos, 2021). Sağlık çalışanları genellikle yoğun bir iş temposu altında çalışır ve çoğu zaman stresli durumlarla karşılaşır. Bu yoğunluk ve stres, merhamet yorgunluğunu artırarak iş tatminini olumsuz etkileyebilir. Sağlık çalışanları, hastalarla empati kurmak ve onların duygusal ihtiyaçlarını karşılamak zorunda kalabilirler. Ancak sürekli duygusal yük altında kalmak, duygusal tükenmeye yol açabilir ve bu da iş tatminini azaltabilir. Sağlık çalışanları, zamanla hastalara karşı duyarsızlaşabilirler çünkü sürekli olarak acil durumlarla, hastalıklarla ve acıyla karşılaşabilirler. Bu duyarsızlık duygusal tükenmeyi artırabilir ve iş tatminini azaltabilir. Sağlık çalışanlarının iş ve aile yaşamları arasında denge sağlayamamaları, merhamet yorgunluğunu artırabilir ve iş tatmini üzerinde olumsuz bir etkiye sahip olabilir.

Araştırmanın üçüncü bulgusu, psikolojik sağlamlık ile iş tatmini arasında pozitif yönlü bir ilişki olduğu ve psikolojik sağlamlığın iş tatminini pozitif yönde anlamlı düzeyde yordadığıdır. Araştırmada elde edilen bulgu literatürle paralellik göstermektedir (Çetin ve Basım, 2011; Uzunbacak vd., 2023). Psikolojik sağlamlığa sahip sağlık çalışanlarının, iş stresi ve zorluklarıyla daha etkili bir şekilde başa çıkma becerilerine sahip olmaları muhtemeldir. Bu durum, iş tatminini artırabilir çünkü zorluklarla daha iyi başa çıkmak, iş performansını ve memnuniyetini artırabilir. Psikolojik sağlamlığa sahip sağlık çalışanları, olumlu bir bakış açısına sahip olabilirler ve işlerindeki olumlu yönleri daha fazla fark edebilirler. Bu durum, iş tatminini artırabilir çünkü olumlu bir bakış açısı, işle ilgili olumsuzlukları azaltabilir ve işte

daha fazla keyif alınmasını sağlayabilir. Psikolojik sağlamlığa sahip bireyler genellikle daha yüksek iş performansına sahiptirler. Bu da işlerinde başarılı olmalarını ve işlerinden daha fazla tatmin elde etmelerini sağlayabilir. Psikolojik sağlamlığa sahip bireyler genellikle daha iyi duygusal dengeye sahip olabilirler ve bu da sağlıklı iş ilişkileri ve iletişimi teşvik edebilir. İyi iletişim ve iş ilişkileri, iş tatminini artırabilir.

KAYNAKÇA

Adams, R. E., Boscarino, J. A. ve Figley, C. R. (2006) Compassion fatigue and psychological distress among social workers:a validation study. *American Journal of orthopsychiatry*, *76*(1), 103-108.

Ağırkaya, K. ve Erdem, R. (2023). Psikolojik sağlamlık: sağlık çalışanları açısından bir değerlendirme. *Pamukkale Üniversitesi İşletme Araştırmaları Dergisi*, *10*(2), 656-678.

Aşan, Ö. ve Erenler, E. (2008). İŞ TATMİNİ ve YAŞAM TATMİNİ İLİŞKİSİ. *Suleyman Demirel University Journal of Faculty of Economics & Administrative Sciences*, *13*(2). 203-216.

Avcı, A., Çavuşoğlu, E., Moran, M. ve Gün, M. (2022). The relationship between compassion fatigue and job satisfaction of nurses who give care to patients diagnosed with COVID-19. *Eurasian Journal of Health Sciences*, *5*(2), 43-52.

Başol, O. ve Çömlekçi, M. F. (2020). İş tatmini ölçeğinin uyarlanması: Geçerlik ve güvenirlik çalışması, *Kırklareli Üniversitesi Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu Dergisi, 1*(2), 17-31.

Birgili, F., Salış, F. ve Özdemir, S. (2010). Sağlık çalışanlarının iş doyumunu etkileyen bazı etmenlerin incelenmesi. *Anadolu Hemşirelik ve Sağlık Bilimleri Dergisi*, *13*(2), 27-37.

Çetin, F. ve Basım, H. N. (2011). Psikolojik dayanıklılığın iş tatmini ve örgütsel bağlılık tutumlarındaki rolü. *Is, Guc: The Journal of Industrial Relations & Human Resources*, *13*(3), 82-94.

Çivilidağ, A. (2011). *Üniversitelerdeki öğretim elemanlarının psikolojik taciz (mobbing), iş doyumu ve algılanan sosyal destek düzeyleri* [Yayımlanmamış doktora tezi]. Selçuk Üniversitesi.

Dinç, S., ve Ekinci, M. (2019). Merhamet yorgunluğu kısa ölçeğinin Türkçeye uyarlanması, geçerlilik ve güvenirliği. *Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar 11*(1), 192-202.

Doğan, T. (2015). Kısa psikolojik sağlamlık ölçeğinin Türkçe uyarlaması: Geçerlik ve güvenirlik çalışması. *The Journal of Happiness & Well-Being*, *3*(1), 93-102.

Figley, C. R. (2002). Compassion fatigue: psychotherapists' chronic lack of self care. *Journal of Clinical Psychology*, *58*(11), 1433-1441.

Gör, F. (2013*). İlköğretim din kültürü ve ahlak bilgisi öğretim programında merhamet değeri* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Atatürk Üniversitesi.

Joinson, C. (1992). Coping with compassion fatigue. *Nursing*, *22*(4), 116-118.

Judge, T. A., Locke, E. A., Durham, C. C. ve Kluger, A. N. (1998). Dispositional effects on job and life satisfaction: the role of core evaluations. *Journal of Applied Psychology, 83*(1), 17-34.

Karcıoğlu, F. ve Akbaş, S. (2010). İşyerinde psikolojik şiddet ve iş tatmini ilişkisi. *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, *24*(3), 139-161.

Labrague, L. J., de Los Santos J. A. A. (2021). Fear of Covid-19, psychological distress, work satisfaction and turnover intention among frontline nurses. *Journal of Nursing Management*, *29*(3), 395-403.

Masten, A. S., Best, K. M. ve Garmezy, N. (1990). Resilience and development: Contributions from the study of children who overcome adversity. *Development and Psychopathology*, (2), 425-444.

Nal, M. ve Tarım, M. (2017). Sağlık yöneticilerinin paternalist liderlik davranışlarının çalışanların iş doyumu üzerine etkisi. *Artvin Çoruh Üniversitesi Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*, *3*(2), 117-141.

Öz, F. ve Yılmaz, E. B. (2009). Ruh Sağlığının Korunmasında Önemli Bir Kavram: Psikolojik sağlamlık. *Hacettepe Üniversitesi Hemşirelik Fakültesi Dergisi, 16*(3), 82-89.

Öztürk, M. ve Şahbudak, E. (2015). Akademisyenlikte iş doyumu. *Journal of International Social Research*, *8*(40), 494-501.

Smith, B. W., Dalen, J., Wiggins, K., Tooley, E., Christopher, P. ve Jennifer Bernard, J. (2008). The brief resilience scale: Assessing the ability to bounce back. *International Journal of Behavioral Medicine*, (15), 194–200.

Stamm B. H. (2002). Measuring compassion satisfaction as well as fatigue: developmental history of the compassion satisfaction and fatigue test. C. R. Figley (Ed.), *Treating compassion fatigue* (s.107-119) içinde. Brunner Routledge.

Türk, A. ve Kaya, S. (2023). Deprem sonrası psikososyal destek uygulamalarında merhamet yorgunluğunun psikolojik sağlamlığa etkisi: Sosyal hizmet uzmanları üzerine bir araştırma. *Uluslararası Sosyal Hizmet Araştırmaları Dergisi, 3*(2), 81-91.

Uzunbacak, H. H., Erhan, T. ve Karagöz, Ş. (2023). Psikolojik dayanıklılık ve iş tatmini arasındaki ilişkide öz-şefkatin ve içsel motivasyonun rolü. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu Dergisi, 26*(2), 267- 282.

YETİŞKİNLERDE AFET HAZIRBULUNUŞLUĞU, TRAVMA SONRASI STRES BOZUKLUĞU VE YAŞAM DOYUMU ARASINDAKİ İLİŞKİNİN İNCELENMESİ

Öğr. Gör. Ahmet TÜRK
Sinop Üniversitesi,
aturk@sinop.edu.tr – ORCID: 000-0001-5782-3794
Doç. Dr. Meral ÖZTÜRK
Sivas Cumhuriyet Üniversitesi,
mrozturk@cumhuriyet.edu.tr
ORCID: 0000-0001-7570-5361
Yüksek Lisans Öğrencisi Sena KAYA
Sivas Cumhuriyet Üniversitesi,
shu.senakaya@gmail.com – ORCID: 009-0002-3630-9045

ÖZET

Doğal afetler, insan hayatını ve refahını etkileyen yıkıcı olaylardır. Afetlerin oluşturduğu olumsuz sonuçlar tüm kesimlerin psikolojik ve sosyal iyiliğini derinden etkileyebilmektedir. Bu etkileri minimize edebilmek için afetlere karşı hazırlıklı olmak önemlidir. Afetlere karşı hazırlıklı olan kişiler yaşadıkları travmatik deneyimi daha iyi yönetebilir ve bu da travma sonrası stres bozukluğu semptomlarını daha az göstermelerine neden olabilir. Aynı zamanda bireylerin afetin yarattığı stres ve kaygıyı yönetmesine, hayatına daha hızlı dönmesine yardımcı olduğundan yaşam doyumları yükselebilir. Bu araştırma yetişkinlerde afet hazırbulunuşluğu, travma sonrası stres bozukluğu ve yaşam doyumu arasındaki ilişkiyi incelemektedir. İlişkisel tarama modelinin kullanıldığı araştırmaya yaş ortalaması 25,01±5,09 olan 289 yetişkin katılmıştır. Katılımcıların 219'u (%75,8) kadın ve 70'i (%24,2) erkektir. Araştırmada Kişisel Bilgi Formu, Afet Hazırbulunuşluk Ölçeği, Travma Sonrası Stres Bozukluğu Ölçeği ve Yaşam Doyumu Ölçeği kullanılmıştır. Araştırmada betimleyici istatistiklerle birlikte Pearson korelasyon kat sayısı kullanılmıştır. Bulgular, katılımcıların orta düzeyde afete hazırbulunuşluğuna, travma sonrası stres bozukluğuna ve yaşam doyumuna sahip olduğunu göstermektedir. Travma sonrası stres bozukluğu ile afet hazırbulunuşluğu ve yaşam doyumu arasında negatif yönlü, afet hazırbulunuşluğu ile yaşam doyumu arasında pozitif yönlü anlamlı

bir ilişki olduğu tespit edilmiştir. Bulgular afetlere hazırlıklı olmanın ruh sağlığı korumak açısından önemini ortaya koymuş olup elde edilen bulgular literatür kapsamında tartışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Afet hazırbulunuşluğu travma sonrası stres bozukluğu, yaşam doyumu.

INVESTIGATION OF THE RELATIONSHIP BETWEEN DISASTER PREPAREDNESS, POSTTRAUMATIC STRESS DISORDER AND LIFE SATISFACTION IN ADULTS

ABSTRACT

Natural disasters are events that can cause destruction and have a significant impact on human life and welfare. The negative consequences of disasters can deeply affect the psychological and social well-being of all individuals. Therefore, it is important to be prepared for disasters in order to minimize their effects. Being prepared can help individuals better manage the traumatic experience and may lead to fewer symptoms of post-traumatic stress disorder. It is suggested that life satisfaction may increase as disaster preparedness helps individuals manage stress and anxiety caused by disasters, facilitating a faster return to normal life. The study examines the relationship between disaster preparedness, posttraumatic stress disorder, and life satisfaction in adults. A relational survey model was used, and 289 adults participated. The participants' mean age was 25.01±5.09. Of the participants, 219 (75.8%) were female and 70 (24.2%) were male. The data were collected using the Personal Information Form, Disaster Readiness Scale, Posttraumatic Stress Disorder Scale, and Life Satisfaction Scale. Descriptive statistics presented mean, standard deviation, frequency, and percentage values. Pearson correlation coefficient was used to analyze the data. The results indicated that the participants had moderate levels of disaster preparedness, posttraumatic stress disorder, and life satisfaction. Significant negative correlation between posttraumatic stress disorder and disaster preparedness, as well as between posttraumatic stress disorder and life satisfaction was found in the study. Conversely, there was a weak significant positive correlation between disaster preparedness and life Satisfaction. Results highlighted the importance of disaster preparedness in safeguarding mental health. The implications of these findings are discussed in the context of existing literature.

Keywords: Disaster preparedness, posttraumatic stress disorder, life satisfaction.

1. GİRİŞ

Afetler beklenmedik şekilde ortaya çıkan, kişiler ve toplumlar üzerinde ciddi olumsuz sonuçlara yol açan travmatik durumlardır. Seller, depremler, yangınlar ve tsunamiler gibi farklı biçimlerde ortaya çıkabilen afetler birçok kişinin ruh sağlığını olumsuz biçimde doğrudan etkilemektedir. Afetler sonrasında bireylerde en sık gözlenen ve afetlerle birlikte en sık çalışılan ruhsal bozukluk ise travma sonrası stres bozukluğu (TSSB)'dur (Galea vd., 2005; Norris vd., 2002).

Herhangi bir afet sonrasında bireyler, fiziksel çevre değişimleri, yaralanmalar, ölümler ve maddi imkansızlıklar gibi çok boyutlu kayıplar yaşamaktadır. Söz edilen bu kayıplar kişilerin ve ailelerin ruh sağlığını olumsuz yönde etkilemekte (Bullock ve Coppola, 2016) yaşanan korku, dehşet ve çaresizlik hissi (Ursano, vd., 1999) travma sonrası stres bozukluğunu tetiklemektedir. TSSB genellikle yoğun stres yaşatan travmatik olayların ardından ortaya çıkan uzun süreli ya da gecikmiş tepkileri ifade etmektedir (APA, 2007). Yaşanılan travmatik olayların kişinin zihinde sürekli tekrarlanması ve kâbuslar haline dönüşmesi bu tepkilere örnek olarak gösterilebilir (Hugelius ve diğ., 2020; Kukuoğlu, 2018). TSSB yalnızca travmayı birebir yaşayan bireylerde değil, bir başkasının ciddi şekilde yaralanmasına veya doğal olmayan bir şekilde ölmesine şahit olan bireylerde de görülebilmektedir. Afete yönelik trajik görüntülerin ve bilgilerin medya aracılığı ile insanlara ulaştırılması kişilerde ikincil travma durumlarının ortaya çıkmasına da yol açmaktadır (APA, 2007; Demiröz, 2020). Bireylerin afetler sonrasında bu gibi ruhsal bozuklukların üstesinden gelebilmesi ve psikolojik sorunların minumum düzeye indirilebilmesi için afetlere hazır olmanın önemli olduğu düşünülmektedir. Literatürde afet hazırbulunuşluğu olarak kavramsallaştırılan bu olgu, olası bir afet durumuna karşı bilinçli ve hazırlıklı olmayı, olumsuz sonuçların etkilerini azaltmak adına önlemler almayı, afet gerçekleştikten sonra bireylerin ve toplumun ihtiyaçlarını karşılayabilmeyi ve başarılı bir toparlanma sürecini gerçekleştirmeyi temsil etmektedir (Wahle ve Beatty, 1993).

Afet hazırbulunuşluğu genellikle beş temel düzeyde ele alınmaktadır. İlk düzey, bireylerin ve hanelerin hazırbulunuşluklarını; ikinci düzey, müdahale kuruluşlarının hazırlıklarını, üçüncü düzey, bölgesel boyuttaki hazırlıkları; dördüncü düzey ulusal boyuttaki hazırlıkları ve son olarak beşinci düzey küresel ölçekteki hazırlık durumunu içermektedir (Şentuna ve Çakı, 2020). Afetlere hazırlığın bireylerin afet durumlarında daha az kaygı yaşamalarına yardımcı olacağından kişilerin yaşam doyumlarını da artırabileceği düşünülmektedir. Nitekim afetlere karşı hazırlıklı olmak, bireylerin kontrol hissini artırabileceği gibi yaşam doyumlarını da

olumlu katkılarda bulunabilmektedir (Çağatay, 2024). Bütün bunlardan hareketle afet hazırbulunuşluğu, travma sonrası stres bozukluğu ve yaşam doyumu arasında önemli bir ilişki olduğu düşünülmektedir. Afet sonrasında bireylerin yaşam kalitelerinin ve ruhsal sağlıklarının korunabilmesi ve olası olumsuz etkilerin azaltılması için afete hazırbulunuşluğu önemli bir faktör olarak değerlendirilmektedir. Dolayısıyla bu araştırma yetişkinlerde afet hazırbulunuşluğu, travma sonrası stres bozukluğu ve yaşam doyumu arasındaki ilişkiyi incelemeyi amaçlamaktadır. Bu amaç doğrultusunda aşağıdaki sorulara cevap aranmıştır:

1) Afet hazırbulunuşluğu ile travma sonrası stres bozukluğu arasında anlamlı bir ilişki var mıdır?

2) Afet hazırbulunuşluğu ile yaşam doyumu arasında anlamlı bir ilişki var mıdır?

2. YÖNTEM

2.1. Araştırmanın Modeli

Araştırmanın amacına uygun olarak bu araştırmada ilişkisel tarama modeli kullanılmıştır.

2.2. Evren ve Örneklem

Araştırmanın evrenini 18 yaş üstü bireyler oluşturmaktadır. Araştırmanın örneklemini ise kolayda ve kartopu örnekleme teknikleri kullanılarak ulaşılan 289 kişi oluşturmaktadır. Katılımcıların yaş ortalaması 25,01±5,09'dir. Katılımcıların 219'u (%75,8) kadın ve 70'i (%24,2) erkektir.

2.3. Veri Toplama Araçları

Araştırmada veriler Kişisel Bilgi Formu, Afet Hazırbulunuşluk Ölçeği, Travma Sonrası Stres Bozukluğu Ölçeği ve Yaşam Doyumu Ölçeği kullanılarak toplanmıştır.

Afet Hazırbulunuşluk Ölçeği: Şentuna ve Çakı (2020) tarafından geliştirilen, 13 maddeden oluşan bu ölçek, "afet fiziksel koruma", "afet planlama", "afet yardım" ve "afet uyarı sistemleri" olmak üzere dört alt boyuttan oluşmaktadır. Ölçek, 4'lü likert (1=Kesinlikle Hayır…4=Kesinlikle Evet) tipinde cevaplanmaktadır. En düşük 13, en yüksek 52 puan alınabilen ölçekten alınan puanlar arttıkça, bireylerin afet hazırlık düzeyleri artmaktadır. Şentuna ve Çakı'nın (2020) çalışmasında Cronbach Alpha katsayısı α=0,82 olup bu araştırmada ise α=0,83'tür.

Travma Sonrası Stres Bozukluğu Ölçeği: LeBeau ve arkadaşları (2014) tarafından geliştirilen ölçek, Evren ve arkadaşları (2016) tarafından Türkçeye adapte edilmiştir. 9 madde, tek boyut ve 5'li likert (0=hiç … 4= aşırı) tipinde cevaplardan oluşan ölçekten 0 ila 36 arasında puan alınabilmektedir. Alınan puan arttıkça travma sonrası stres bozukluğu düzeyi artmaktadır. Orijinal ölçeğin Cronbach Alfa iç tutarlılık katsayısı α=0,91 iken, adapte edilen ölçekte α=0,87 olarak hesaplanmıştır. Bu araştırmada ise α=0,88'dir.

Yaşam Doyumu Ölçeği: Diener ve arkadaşları (1985) tarafından geliştirilen ölçek Dağlı ve Baysal (2016) tarafından Türkçeye uyarlanmıştır. Ölçek 5 maddeden oluşmakta olup 5'li likert tipi (1=kesinlikle katılmıyorum–5=kesinlikle katılıyorum) cevaplar içermektedir. Ölçekten alınan puan arttıkça yaşam doyumu artmaktadır. Ölçeğin güvenilirlik katsayısı α=0,87'dir. Bu çalışmada ise bu değer α=0,86 olarak hesaplanmıştır.

2.4. Verilerin Toplanması ve Analizi

Araştırmanın verileri kolayda ve kartopu örnekleme teknikleri kullanılarak çevrimiçi anket tekniğiyle toplanmıştır. Araştırmaya katılmaya gönüllü olan 289 kişiyle araştırma gerçekleştirilmiştir. Araştırmada verilerin analizinde SPSS 25.0 paket programı kullanılmıştır. Betimleyici istatistiklerde ortalama, standart sapma, frekans ve yüzde değerleri verilmiştir. Açıklayıcı istatistiklerde ise Pearson korelasyon kat sayısı kullanılmıştır. Araştırmada elde edilen sonuçlar 0,05 hata payında %95 güven aralığında değerlendirilmiştir.

3. BULGULAR

3.1. Değişkenlere İlişkin Betimsel İstatistikler ve Değişkenler Arası İlişki

Bulgular, katılımcıların orta düzeyde afete hazırbulunuşluğuna ($\bar{x}$=2,40±0,57), travma sonrası stres bozukluğuna ($\bar{x}$=3,01±0,79) ve yaşam doyumuna ($\bar{x}$=2,80±0,85) sahip olduğunu göstermektedir. Travma sonrası stres bozukluğu ile afet hazırbulunuşluğu (r=-0,215; p<0,01) ve yaşam doyumu (r=-0,164; p<0,01) arasında negatif yönlü zayıf düzeyde anlamlı bir ilişki varken afet hazırbulunuşluğu ile yaşam doyumu (r=0,277; p<0,01) arasında pozitif yönlü zayıf düzeyde anlamlı bir ilişki olduğu tespit edilmiştir.

Çizelge 1. Değişkenlere İlişkin Betimsel İstatistikler ve Değişkenler Arası İlişki

Değişkenler	n	Min.	Max.	$\bar{x}$	ss.	1	2	3
1. Afet Hazırbulunuşluğu	289	1,00	4,00	2,40	,57	1		
2. Travma Sonrası Stres Bozukluğu	289	1,00	5,00	3,01	,79	-,215**	1	
3. Yaşam Doyumu	289	1,00	5,00	2,80	,85	,277**	-,164**	1

**p<0,01

ISBN NO. 978-625-6830-90-5

4. TARTIŞMA VE SONUÇ

Bu araştırma yetişkinlerde afet hazırbulunuşluğu, travma sonrası stres bozukluğu ve yaşam doyumu arasındaki ilişkiyi incelemek amacıyla gerçekleştirilmiştir. Araştırmaya 289 kişi katılmıştır.

Araştırmanın ilk bulgusu, katılımcıların orta düzeyde afet hazırbulunuşluğa sahip olduğudur. Araştırmanın bu bulgusu literatürdeki çalışmaları destekler niteliktedir (Ağahan ve Demirbilek, 2023; Demirci, 2023). Türkiye'de geçmişte günümüze birçok büyük çaplı afet yaşanmıştır. Türkiye'nin coğrafi konumu nedeniyle aktif deprem kuşağı üzerinde yer alması tarihsel süreçte özellikle büyük şiddetli depremlerin ortaya çıkmasına neden olmuştur. Söz konusu depremlerde yüksek can kayıplarının yaşanması, kapsamlı yapısal hasarların meydana gelmesi ve daha birçok maddi-manevi kaybın yaşanması (Çağatay, 2005) bireyleri depreme hazırlıklı olmak konusunda teşvik etmiş olabilir. Öte yandan bireylerin afet hazırbulunuşluklarının orta düzeyde olması, onların afetlere karşı duyarlı olduklarını göstermekle birlikte tamamen hazırlıklı ve bilinçli olmadıklarını ortaya koymaktadır. Bu nedenle konu hakkında daha fazla çalışma yürütülmesinin, bireylerin afetlere yönelik farkındalık düzeylerinin arttırılmasının ve eğitim programları düzenlenmesinin önemli ve yararlı olacağı düşünülmektedir.

Araştırmanın ikinci bulgusu, katılımcıların orta düzeyde travma sonrası stres bozukluğuna sahip olduğudur. Bu bulgu literatürle benzer şekildedir (Cankardaş ve Sofuoğlu, 2019). Afetler çok boyutlu kayıpların yaşandığı önemli travmatik deneyimlerdir. Afet durumlarında, bireylerin yaşadıkları korku, şok, kayıp ve belirsizlik gibi faktörler TSSB'nin ortaya çıkma olasılığını artırabilmektedir. Bu tür durumlarda, bireylerin duygusal ihtiyaçlarının karşılanması, destek grupları, terapi ve psikolojik danışmanlık gibi kaynaklara erişimleri oldukça önemlidir. Bu nedenle, afetlerin ardından psikolojik destek, travma sonrası stresle başa çıkma stratejileri ve toplumun ruh sağlığına yönelik destek sistemlerinin etkili bir şekilde çalışması TSSB ve diğer psikolojik bozuklukların üstesinden gelinmesi noktasında gerekli görülmektedir.

Araştırmanın üçüncü bulgusu, katılımcıların orta düzeyde yaşam doyumuna sahip olduğudur. Literatürde afetler ve yaşam doyumu üzerine yapılmış sınırlı sayıda rastlanmıştır (Çağatay, 2024). Afetler, genellikle toplumda fiziksel, duygusal, sosyal ve ekonomik açılardan büyük bir etki oluşturmaktadır. Bu nedenle insanların afet sonrası yaşam doyumları, çeşitli faktörlere bağlı olarak önemli ölçüde değişebilir. Afet sonrası yaşam doyumu üzerindeki etkileri değerlendirirken, fiziksel, duygusal, sosyal ve ekonomik faktörlerin tümünü dikkate almak

önemlidir. Ayrıca, afetlere hazırbulunmanın, bu etkilerin minimum düzeye indirebileceği düşünülmektedir.

Araştırmanın dördüncü bulgusu, afet hazırbulunuşluğu ile TSSB arasında negatif yönlü bir ilişki olduğudur. Çalışmanın bu bulgusu literatürle uyumluluk ve benzerlik göstermektedir (Çağatay, 2024). Afetlere hazırbulunmak bireylerin afetlerle başa çıkma becerilerini ve afet sonrası kaynaklara erişimini kolaylaştırabilir. Afetler öncesinde alınan önlemler, bireylerin bilinç düzeylerini arttıracağından, afet sırasında ve sonrasındaki eylemlerini olumlu yönde etkileyebilir. Dolayısıyla yaşanan travmatik deneyimin olumsuz etkilerinin azaltılmasına yardımcı olabilir. Benzer şekilde, acil durum planları ve tahliye prosedürleri gibi önlemler, kişilerin güvende kalmalarına destek olacağından yaşanacak psikolojik travmaların etkilerini hafifletebilir ve TSSB riskini azaltabilir.

Araştırmanın beşinci bulgusu, afet hazırbulunuşluğu ile yaşam doyumu arasında pozitif yönlü bir ilişki olduğudur. Literatürde bireylerin afet sonrası yaşam doyumlarına ilişkin çalışmalara rastlanmakla birlikte (Zhou vd., 2019) afet hazırbulunuşluğu ve yaşam doyumu değişkenlerini bir arada inceleyen çalışmaya rastlanmamıştır. Öte yandan afetlere yönelik hazırlıkların, afet sonrasındaki olumsuz etkilerini azalabileceği göz önüne alındığında, bireylerin ve toplulukların yaşam doyumunu artıracağı düşünülmektedir. Örneğin, afet öncesi alınan eğitimler insanların afetler sırasında nasıl davranacakları konusunda bilinçli olmalarını sağlayacağından, panik durumlarını azaltarak yaşam doyumunu artırabilir. Ayrıca toplumda bir dayanışma ve yardımlaşma kültürünün oluşturulmasının da afet sonrası iyileşme sürecinde önemli bir role sahip olduğu düşünülmektedir. Aynı zamanda insanların birbirlerine destek olmaları ve topluluk olarak güç birliği yapmaları, afet sonrası yaşam doyumunu artırabilecek bir faktör olarak değerlendirilebilir.

KAYNAKÇA

Ağahan, M. ve Demirbilek, Ö. (2023). Öğretmenlerin afet hazırbulunuşluklarının farklı değişkenler açısından incelenmesi. *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, *20*(3), 735-744.

APA-Amerikan Psikoloji Birliği. (2007). *Amerikan psikiyatri birliği ruhsal bozuklukların tanısal ve sayımsal el kitabı: Yeniden gözden geçirilmiş tam metin.* (E. Köroğlu, Çev.). Hekimler Yayın Birliği.

Bullock, J. A., Haddow, G. ve Coppola, D. P. (2016). *Managing children in disasters: planning for their unique needs*. CRC Press.

Cankardaş, S. ve Sofuoğlu, Z. (2019). Deprem ya da yangın deneyimlemiş kişilerde travma sonrası stres bozukluğu belirtileri ve belirtilerin yordayıcıları. *Türk Psikiyatri Dergisi, 30*(3), 151-156.

Çağatay, A. (2024). Deprem sonrası travma, tükenmişlik ve yaşam doyumu üzerine bir araştırma. *Akademik Yaklaşımlar Dergisi, 15*(1, Deprem Özel Sayısı), 724-745.

Çağatay, İ. H. (2005). Experimental evaluation of buildings damaged in recent earthquakes in Turkey. *Engineering Failure Analysis, 12*(3), 440-452.

Dağlı, A., & Baysal, N. (2016). Yaşam doyumu ölçeğinin Türkçe'ye uyarlanması: Geçerlik ve güvenirlik çalışması. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi, 15*(59), 1250-1262.

Demirci, C. (2023). İlk yardım eğitimi alan bireylerin ilk yardım becerileri ve afet hazırbulunuşluk düzeyleri. *Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi Dergisi, 1*(2), 92-101.

Demiröz, K. (2020). Afet kriz yönetiminde sosyal medyanın işlevselliği ve zararları üzerine bir inceleme. *Dirençlilik Dergisi, 4*(2), 293-304.

Diener, E., Emmons, R. A., Larsen, R. J. ve Griffin, S. (1985). The satisfaction with life scale. *Journal of Personality Assessment, 49* (1), 71-75.

Evren, C, Dalbudak, E. Aydemir, O. ve ark. (2016) Psychometric properties of the Turkish PTSD-Short Scale in a sample of undergraduate students. *Klinik Psikofarmakoloji Bülteni,* (26), 294-302.

Galea, S., Nandi, A. ve Vlahov, D. (2005). The epidemiology of post-traumatic stress disorder after disasters. *Epidemiologic reviews, 27*(1), 78-91.

Hugelius, K., Becker, J. ve Adolfsson, A. (2020). Five challenges when managing mass casualty or disaster situations: a review study. *International Journal of Environmental Research And Public Health, 17*(9), 3068.

Kukuoğlu, A. (2018). Doğal afetler sonrası yaşanan travmalar ve örnek bir psikoeğitim programı. *Afet ve Risk Dergisi, 1*(1), 39-52.

LeBeau, R., Mischel, E., Resnick, H., Kilpatrick, D., Friedman, M. ve Craske, M. (2014). Dimensional assessment of posttraumatic stress disorder in DSM-5. *Psychiatry Research, 218*(1-2), 143-147.

Norris, F. H., Friedman, M. J., Watson, P. J., Byrne, C. M., Diaz, E., ve Kaniasty, K. (2002). 60,000 disaster victims speak: Part I. An empirical review of the empirical literature, 1981-2001. *Psychiatry, 65*(3), 207-239.

Şentuna, B. ve Çakı, F. (2020). Balıkesir örnekleminde bir ölçek geliştirme çalışması: Afet hazırbulunuşluk ölçeği. *İdealkent, 11*(31), 1959-1983.

Ursano, R. J., Fulleron, C. S., Norwood, A. E. (1999). *Psychiatric dimensions of disaster: Patient care, community consaltation, and preventive medicine.* APA Online, Practice of Psychiatry.

Wahle, T. ve Beatty, G. (1993). *Emergency management guide for business & ındustry.* Federal Management Agency.

Zhou, X., Zhen, R. ve Wu, X. (2019). Understanding the relation between gratitude and life satisfaction among adolescents in a post-disaster context: Mediating roles of social support, self-esteem. Child Indicators Research, (12), 1781-1795.

TÜRK KIZILAY TOPLUM MERKEZLERİ ÖRNEĞİ

Doktora Öğrencisi Murat ALTUNTAŞ

Yalova Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Sosyal Hizmet Anabilim Dalı,
murataltuntas21@hotmail.com 0009-0000-6212-7742

ÖZET

Sivil toplum kuruluşlarının göç alanında etkin bir şekilde müdahil olduğu, göçmenlerin yaşadığı sorunların çözümünde önemli bir rol oynadığı belirgin bir gerçektir. Devletlerin yanı sıra, sivil toplum kuruluşları da göç sonrası süreçte ortaya çıkan sorunlara yönelik kritik destek sağlamaktadır. Göç sonrası sorunlar genellikle barınma, istihdam, sağlık hizmetleri, eğitim ve toplumsal uyum gibi geniş bir yelpazeyi kapsamaktadır. Sivil toplum kuruluşları, göçmenlere bu alanlarda yardımcı olmak ve entegrasyon süreçlerine katkıda bulunmak amacıyla çeşitli programlar ve hizmetler sunmaktadır. Türk Kızılay Toplum Merkezi, sosyal uyum programları çerçevesinde göçmenlere yönelik, topluma etkin bir şekilde entegre olmalarını sağlamak amacıyla özel olarak tasarlanmış çeşitli unsurları barındırmaktadır. Bu unsurlar arasında eğitim, kültürel paylaşım, dil edinimi ve sosyal becerilerin geliştirilmesi gibi faktörler bulunmaktadır. Genellikle çeşitli etkinlikler, seminerler ve atölye çalışmaları aracılığıyla bireylerin birbirleriyle etkileşimde bulunması teşvik edilir. Sosyal uyum programlarının önemli bir bileşeni, kültürel gelişimi desteklemektir. Bu da farklı kültürler arasında anlayışı artırmayı ve toplumdaki çeşitliliği kutlamayı içerir. Bu programlar sayesinde göçmenler kültürel etkinliklere, festivallere ve sanatsal faaliyetlere katılımı göstererek, sosyal uyum süreçlerine dahil olabilmektedirler. Bu sayede göçmenler, kendi kültürlerini tanımanın yanı sıra diğer kültürleri de anlama fırsatı bulurlar. Ele alınan bu çalışmada; Türk Kızılay Toplum Merkezlerinin göçmenlere yönelik sunmuş olduğu sosyal uyum çalışmaları incelenecektir. Göçmenlerin yaşamış olduğu zorluklar karşısında kurumun yapmış olduğu çalışmalar ele alınacaktır. Bu minvalde yerel halkın ve göçmen nüfusun psiko-sosyal desteklere, sosyal uyum çalışmalarına ve önleyici hizmetlere erişimleri artırılarak, sosyal uyum alanında farkındalık oluşturulmasını amaçlamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Sosyal Uyum, Türk Kızılay Toplum Merkezleri, Göçmenler…

SOCIAL INTEGRATION INITIATIVES FOR IMMIGRANTS: A CASE STUDY OF TURKISH RED CRESCENT COMMUNITY CENTERS

ABSTRACT

It is a well-established fact that civil society organizations play an effective role in the field of migration, actively intervening in addressing the issues faced by migrants. In addition to states, civil society organizations also provide critical support for the problems arising in the post-migration process. Post-migration issues generally encompass a wide range of areas including housing,

employment, healthcare services, education, and social integration. Civil society organizations offer various programs and services aimed at assisting migrants in these areas and contributing to their integration processes. Within the framework of social integration programs, the Turkish Red Crescent Community Centers incorporate various elements specifically designed to ensure the effective integration of migrants into society. These elements include education, cultural exchange, language acquisition, and the development of social skills. Interaction among individuals is often encouraged through various activities, seminars, and workshops. A significant component of social integration programs is to support cultural development, which involves increasing understanding among different cultures and celebrating diversity within society. Through these programs, migrants can participate in cultural events, festivals, and artistic activities, thereby becoming involved in the process of social integration. Consequently, migrants have the opportunity not only to recognize their own cultures but also to understand other cultures. In this study, the social integration efforts provided by Turkish Red Crescent Community Centers for migrants will be examined. The institution's efforts in the face of the challenges experienced by migrants will be discussed. In this regard, the aim is to increase access for both the local population and migrant communities to psychosocial support, social integration efforts, and preventive services, thereby creating awareness in the field of social integration.

Keywords: Social Integration, Turkish Red Crescent Community Centers, Migrants...

GİRİŞ

Göç, dünya genelinde kültürel ve sosyal dinamikleri derinden etkileyen bir olgudur. Göçmenler, yeni toplumlara entegre olma sürecinde bir dizi zorlukla karşılaşabilirler ve bu da toplumsal uyumun sağlanmasını güçleştirebilir. Türkiye, uzun yıllardır çeşitli coğrafi bölgelerden gelen göç dalgalarıyla karşı karşıyadır ve bu nedenle göçmenlerin entegrasyonunu desteklemek önemli bir gerekliliktir. Türk Kızılay Toplum Merkezi, bu bağlamda göçmenlerin Türk toplumuna entegrasyonunu güçlendirmek ve toplumsal uyumu desteklemek amacıyla çok yönlü bir yaklaşım benimseyen öncü bir kuruluştur.

Türk Kızılay Toplum Merkezi Sosyal Uyum Programı, Türkiye'deki göçmenlerin sosyal entegrasyonunu desteklemek ve toplumsal uyumu güçlendirmek amacıyla yürütülen önemli bir sivil toplum kuruluşudur. Bu program kapsamında gerçekleştirilen çalışmalar, çeşitli alanlarda ve farklı yöntemlerle yürütülmektedir. Türk Kızılay'ı, toplumsal uyumun sağlanması ve göçmenlerin sosyal entegrasyonunun desteklenmesi amacıyla çeşitli projeler ve çalışmalar yürütmektedir. Sosyal Uyum Programı, bu çabaların merkezinde yer almakta olup, göçmenlerin ekonomik, sosyal ve kültürel açıdan topluma entegre olmalarını sağlamayı hedeflemektedir. Bu program kapsamında gerçekleştirilen çalışmalar, bir dizi strateji ve yaklaşımı içermektedir. Öncelikle, göçmenlerin dil becerilerinin geliştirilmesi ve meslek edinmeleri için çeşitli eğitim programları düzenlenmektedir. Dil kursları, iş becerileri atölyeleri ve meslek eğitimleri, göçmenlerin iş gücüne katılımlarını kolaylaştırmayı ve ekonomik olarak aktif bir rol almalarını desteklemeyi amaçlamaktadır (Castells, 2013; Demireva, 2017).

Sosyal uyumun sağlanmasında kültürel etkileşim de önemli bir rol oynamaktadır. Bu doğrultuda, Türk Kızılay'ının düzenlemiş olduğu programlar, göçmenlerin Türk kültürünü tanımalarına ve kendi kültürel kimliklerini korumalarına yönelik faaliyetleri içermektedir. Kültürel etkinlikler, geleneksel yemek pişirme kursları, kültürel gösteriler ve etkileşim programları gibi etkinlikler aracılığıyla, göçmenlerin topluma daha iyi adapte olmaları ve kendi kültürel miraslarını yaşatmaları teşvik edilmektedir. Ayrıca, Türk Kızılay Toplum Merkezi Sosyal Uyum Programı çerçevesinde, psikososyal destek hizmetleri de yer almaktadır. Bu kapsamda göçmenlerin yaşadığı psikolojik zorlukları ele almak ve ruh sağlıklarını güçlendirmek amacıyla danışmanlık hizmetleri sunulmaktadır. Bu hizmetler, göçmenlerin uyum sürecinde karşılaştıkları stres, kaygı ve travma gibi sorunlarla baş etmelerine yardımcı olmayı amaçlamaktadır (Altuntaş ve Akıncı, 2021; Daoudow, 2015).

Türk Kızılay Toplum Merkezi Sosyal Uyum Programının çalışma ilkeleri;

Faydalanıcıların Değerlerine Saygı: Programlar, yerel ve göçmen toplulukların kültürel farklılıklarını, değerlerini ve inançlarını anlama ve saygı gösterme temelinde şekillendirilmelidir.

Topluluk Katılımı: Planlama, uygulama, geliştirme ve geri bildirim süreçlerinde yerel ve göçmen toplulukların aktif katılımı sağlanmalıdır. Bu, programların topluluk ihtiyaçlarına duyarlı ve etkili bir şekilde yanıt vermesini sağlar.

Hesap Verebilirlik: Programların şeffaf bir şekilde yönetilmesi ve faydalanıcıların süreçler hakkında düzenli olarak bilgilendirilmesi, şeffaflık ve hesap verebilirlik ilkesine dayanmalıdır. Ayrıca, faydalanıcıların programlarla ilgili geri bildirimde bulunabilecekleri bir mekanizma oluşturulmalıdır.

Temel İlkelerin Esas Alınması: Türk Kızılay'ın temel ilkeleri, programların tüm faaliyetlerinde rehber olarak kullanılmalıdır. İnsanlık, tarafsızlık, bağımsızlık, gönüllülük, birliktelik ve evrensel bir perspektif, programların temel taşları olarak kabul edilmelidir. Politika Geliştirilmesine Destek: Programlar, uyum konusundaki devlet politikalarının oluşturulmasına, uygulanmasına ve geliştirilmesine destek vermeli ve toplumsal uyum için gereken politika düzenlemelerine aktif bir katkı sağlamalıdır.

Sivil Toplumun Desteklenmesi: Programlar, yerelde faaliyet gösteren sivil toplum kuruluşlarını desteklemeli ve onların devlet politikalarına katkı sunmalarına yardımcı olmalıdır. Bu çerçevede, sivil toplum kuruluşlarının kapasite geliştirmelerine yönelik destek sağlanmalıdır.

Gönüllülük: Tüm faaliyetlerde gönüllü katkılarının etkili bir şekilde yönetilmesi için Türk Kızılay Gönüllü İlişkileri Yönetimi Direktörlüğü tarafından belirlenen gönüllülük politikası izlenmeli ve hayata geçirilmelidir. Gönüllülük, programların başarılı bir şekilde uygulanmasında önemli bir rol oynamaktadır.

Sosyal Uyum Kursları ve Atölyeler: Program kapsamında düzenlenen sosyal uyum kursları ve atölyeler, toplumdaki çeşitli gruplara yönelik eğitim olanakları sunarak, katılımcılara kendi kültürlerini tanıma ve diğer kültürleri anlama imkânı sağlamaktadır. Bu etkinlikler,

kültürel farklılıkları zenginlik olarak gören bir bakış açısı geliştirmeyi amaçlamakta ve toplumsal uyumu artırmaktadır.

Kültürel, Sosyal, Sportif Faaliyetler ve Aktiviteler: Bir arada yaşama kültürünün oluşturulmasında önemli bir rol oynayan kültürel, sosyal ve sportif etkinlikler, insanların birbirleriyle etkileşimde bulunmalarını sağlayarak toplumsal bağları güçlendirmektedir. Bu tür etkinlikler, ortak ilgi alanlarına dayalı olarak insanları bir araya getirerek, kültürler arası iletişimi teşvik etmekte ve toplum içindeki ayrışmayı azaltmaktadır.

Göçmenlerin Katma Değerlerinin Öne Çıkarılması: Göçmenlerin topluma kattığı değerlerin vurgulanması, toplum içindeki önyargıları azaltmaya ve göçmenlerin entegrasyon sürecini kolaylaştırmaya yönelik önemli bir adımdır. Program, göçmenlerin kültürel çeşitliliğe olan katkılarını öne çıkaran etkinlikler ve projeler düzenleyerek, toplumdaki genel algıyı olumlu bir yönde etkilemeyi amaçlamaktadır (Altuntaş, 2020).

Sosyal Uyum Paydaş Toplantıları: Programın bir diğer önemli bileşeni, toplumun çeşitli kesimlerinden gelen paydaşları bir araya getiren toplantılardır. Bu toplantılarda, toplumun ihtiyaçları ve sorunları tartışılarak, çözüm odaklı stratejiler geliştirilmekte ve programın etkili bir şekilde uygulanmasına katkı sağlanmaktadır. Ayrıca, paydaşlar arası iletişim ve iş birliği artırılarak toplumun ortak bir vizyon etrafında birleşmesi hedeflenmektedir.

Danışma kurulları: Topluluğun çeşitli temsilcilerinden oluşan bir forum sağlayarak, toplumun ihtiyaçlarını, beklentilerini ve önerilerini duyurmasına olanak tanır. Bu kurullar, programların ve faaliyetlerin planlanması, uygulanması ve değerlendirilmesi aşamalarında toplum perspektifini dikkate alarak daha etkili sonuçlar elde etmeyi amaçlar.

Geri bildirim mekanizmaları: Toplum üyelerinin programlar hakkında düşüncelerini ve deneyimlerini paylaşmalarını sağlar. Bu mekanizmalar, açık iletişimi teşvik eder ve programların sürekli olarak iyileştirilmesine katkıda bulunur. Ayrıca, bu geri bildirimler sayesinde programların toplum ihtiyaçlarına daha iyi uyarlanması mümkün hale gelir.

Bilgilendirme ve farkındalık çalışmaları: Topluluğun doğru bilgiye erişimini sağlamak ve yanlış bilinen algıları düzeltmek amacıyla yürütülen faaliyetlerdir. Bu çalışmalar, topluluğun katılımını artırarak daha geniş bir etki yaratmayı hedefler (Türk Kızılay Toplum Merkezleri, 2023; Toplum Merkezi Uygulama El Kitabı, 2020).

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Türk Kızılay Toplum Merkezi Sosyal Uyum Programı, göçmenlerin Türk toplumuna entegrasyonunu güçlendirmek ve toplumsal uyumu desteklemek amacıyla çok yönlü bir yaklaşım benimsemektedir. Bu program kapsamında, dil ve meslek edinimi, kültürel etkileşim ve psikososyal destek gibi çeşitli alanlarda çalışmalar yürütülmektedir. Bu çalışmaların temel hedefi, göçmenlerin topluma daha iyi adapte olmalarını sağlayarak birlikte yaşamı güçlendirmektir. Dil ve meslek edinimi gibi pratik becerilerin yanı sıra, kültürel etkileşim ve psikososyal destek faaliyetleri de göçmenlerin toplumla daha sağlam bir bağ kurmalarına yardımcı olmaktadır. Türk Kızılay Toplum Merkezinin bu kapsamlı programı, göçmenlerin Türk toplumuna entegrasyon sürecinde önemli bir role sahip olmayı amaçlamaktadır. Bu program, göçmenlerin yeni bir hayata uyum sağlamalarına ve Türk

ISBN NO. 978-625-6830-90-5

toplumuna aktif katılımlarını teşvik etmeye yönelik değerli bir çaba olarak önemini korumaktadır.

KAYNAKÇA

Akıncı, A. ve Altuntaş, M. (2021). Sosyal Hizmet Kurum Ve Kuruluşları Yerel Yönetimler – Sivil Toplum Kuruluşları – Özel Sektör. Editörler: Özmen, N. ve Beki, A. Efe Akademi Yayınevi. İstanbul.

Altuntaş, M. (2020). Geçici Koruma Altındaki Suriyelilerin Entegrasyon Süreci Boyunca Karşılaştığı Sorunlar: Kocaeli Örneği. Yalova Üniversitesi, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Yalova.

Castells, M. (2013). Enformasyon Çağı: Ekonomi, Toplum ve Kültür. (Çev. Ebru Kılıç). İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları.

Daoudow, M. (2015). Türkiye'de Yabancıların Uyumunda Yerel Yönetimlerin Rolü. Bulut Y. (ed.), Uluslararası Göç ve Mülteci Uyumu Sorununda Kamu Yönetiminin Rolü (39-64). Kocaeli: Umuttepe Yayınları, 1. Baskı.

Demireva, N. (2017). Briefing: Immigration, Diversity and Social Cohesion. Oxford: The Migration Observatory at the University of Oxford.

https://toplummerkezi.kizilay.org.tr/media/1rhi33zn/tm_uygulama_el_kitabi.pdf, Türk Kızılay Toplum Merkezi, Erişim Tarihi: 10.01.2024

https://www.kizilaytoplummerkezleri.org/tr, Erişim Tarihi: 10.01.2024

GÖÇMENLERİN SOSYAL UYUM SÜRECİNDE KARŞILAŞTIĞI FIRSATLAR VE SORUNLAR

Doktora Öğrencisi Murat ALTUNTAŞ
Yalova Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Sosyal Hizmet Anabilim Dalı
murataltuntas21@hotmail.com 0009-0000-6212-7742

ÖZET

Göç, dünya genelinde sıklıkla yaşanan ve toplumları çeşitli sosyal, ekonomik ve kültürel dinamiklerle etkileyen bir olgudur. Göçmenlerin sosyal uyum süreci hem fırsatlar sunan hem de önemli sorunlarla karşılaşan bir süreçtir. Bu çalışmada, göçmenlerin sosyal uyum sürecinde karşılaştığı fırsatlar ve sorunlar incelenmiştir. Göç, bireylerin ekonomik açıdan daha iyi fırsatlar aramasına olanak tanır. Yeni bir ülkede iş bulma ve daha iyi bir gelir elde etme şansı, göçmenler için önemli bir fırsattır. Birçok ülke, göçmenlere eğitim ve kariyer geliştirme fırsatları sunar. Eğitim yoluyla yeni beceriler kazanma ve kariyerlerini ilerletme imkânı, göçmenlerin sosyal uyum sürecini kolaylaştırır. Göç, toplumlara çeşitlilik ve kültürel zenginlik getirir. Farklı kültürlerin bir araya gelmesi, toplumsal çeşitliliği artırır ve insanların farklılıklara saygı duymasını teşvik eder. Göçmenler, yeni bir kültürle uyum sağlama konusunda zorluklar yaşayabilirler. Geleneksel değerlerle çatışma, kimlik bunalımı ve adaptasyon süreci gibi sorunlar, sosyal uyumu engelleyebilir. Sonuç olarak, göçmenlerin sosyal uyum sürecinde karşılaştığı fırsatlar ve sorunlar, karmaşık ve çok yönlü bir konudur. Bu sürecin başarılı olması, göçmenlerin ihtiyaçlarının anlaşılması, toplumların kabul edici ve kapsayıcı olması ve uyum politikalarının etkili bir şekilde uygulanmasıyla mümkün olacaktır. Ele alınan bu çalışmada göçmenlerin sosyal uyum süreci boyunca karşılaşmış oldukları fırsatları ve sorunları ele almıştır. Araştırmanın deseni fenomenolojik bir yaklaşımla şekillendirilmiştir, çünkü bu yaklaşım, bireylerin deneyimlerini derinlemesine anlamaya odaklanır ve onların bakış açılarını ön plana çıkarır. Fenomenolojik veri analizi genellikle betimsel bir yaklaşım benimser.

Anahtar Kelimeler: Sosyal Uyum, Göçmenler, Sorunlar, Fırsatlar

OPPORTUNITIES AND CHALLENGES FACED BY MIGRANTS IN THE SOCIAL INTEGRATION PROCESS

ABSTRACT

Migration is a phenomenon frequently experienced worldwide, affecting societies with various social, economic, and cultural dynamics. The process of social integration for migrants entails both opportunities and significant challenges. This study examines the opportunities and challenges encountered by migrants in their process of social integration. Migration allows individuals to seek better economic opportunities. The chance to find employment and achieve

higher income in a new country is a significant opportunity for migrants. Many countries offer migrants opportunities for education and career development. The opportunity to acquire new skills through education and advance their careers facilitates the social integration process for migrants. Migration brings diversity and cultural enrichment to societies. The convergence of different cultures increases social diversity and encourages respect for differences among people. Migrants may encounter difficulties in adapting to a new culture. Issues such as conflicts with traditional values, identity crises, and adaptation processes can hinder social integration. In conclusion, the opportunities and challenges encountered by migrants in their process of social integration are complex and multifaceted. The success of this process will depend on understanding the needs of migrants, societies being accepting and inclusive, and the effective implementation of integration policies. This study addresses the opportunities and challenges faced by migrants throughout their process of social integration. The research design is shaped by a phenomenological approach because this approach focuses on understanding individuals' experiences in-depth and highlighting their perspectives. Phenomenological data analysis typically adopts a descriptive approach.

Keywords: Social Integration, Migrants, Challenges, Opportunities.

GİRİŞ

2011 yılında Suriye'de başlayan iç karışıklık, ülkede uzun süreli bir insani krize yol açmış ve milyonlarca Suriyeli'nin zorunlu göç etmesine neden olmuştur. Bu göç dalgası, öncelikle Türkiye gibi komşu ülkelere yönelmiş, ancak zamanla Suriye'deki iç savaşın derinleşmesiyle birlikte Türkiye'de kalıcı bir nüfus oluşturmuştur. Bu süreçte, Suriyeli sığınmacıların Türkiye toplumuna entegre olması önemli bir konu haline gelmiştir. Türkiye'ye gelen Suriyeli sığınmacıların Türkiye toplumunu anlamasının ve bu toplumun gelenek, göreneklerini ve sosyal yaşantılarını bireylerin kendi kültürel birikimleri ile bütünleştirmelerinin önemli yollarından bir tanesi entegrasyon sürecini sağlıklı biçimde yürütülmesini sağlamaktır (Heckman, 2015). Suriyeli sığınmacı bireylerin; ev sahibi toplumla etkileşime geçmesi ile meydana gelen ve bireylerin dil bilmeme, eğitim-öğretim, toplumsal uyum, hukuk, istihdam, kültürel entegrasyon alanlarında problemler yaşadığı görülmektedir.

Sorunlar:

Dil Bilmeme: Suriyeli sığınmacıların çoğunluğu Türkçe bilmeden Türkiye'ye gelmektedir. Dil bilmemenin getirdiği iletişim zorlukları, sığınmacıların günlük yaşamda karşılaştığı en büyük

engellerden biridir. Bu durum, iş bulma, eğitim alabilme ve sağlık hizmetlerine erişim gibi temel ihtiyaçları karşılama konusunda sıkıntılar yaşanmasına neden olmaktadır (Duman, 2019).

Eğitim-Öğretim: Suriyeli çocukların Türk eğitim sistemine entegrasyonu, dil sorunu ve eğitim altyapısındaki farklılıklar nedeniyle zorluklarla karşılaşmaktadır. Bu durum, çocukların okula devam etme oranlarını düşürmekte ve gelecekte iş bulma potansiyellerini olumsuz yönde etkilemektedir.

Toplumsal Uyum: Suriyeli sığınmacıların Türk toplumuna uyum sağlaması, kültürel farklılıklar ve sosyal normlar nedeniyle zaman alabilmektedir. Bu durum, toplumsal gerilimlere ve ayrımcılığa yol açabilir (Agunias ve Newland, 2007).

Hukuk ve İstihdam: Sığınmacıların yasal hakları konusundaki belirsizlikler ve iş bulma konusundaki sınırlamalar, birçok Suriyeli'nin yasadışı işlere yönelmesine neden olmaktadır. Bu durum, hem sığınmacıları hem de yerel işgücünü olumsuz etkileyebilir.

Kültürel Entegrasyon: Suriyeli sığınmacıların kendi kültürel kimliklerini korurken, Türk toplumuyla etkileşimde bulunmaları ve entegre olmaları önemlidir. Ancak, kültürel farklılıkların kabul edilmesi ve uyum sağlanması süreci, zaman ve çaba gerektiren bir süreçtir (Altuntaş, 2020; Adıgüzel, 2019)

Araştırmaya Ait Metodolojik Bilgiler

Araştırmanın Sorunsalı;

1) Kocaeli'nde yaşamlarını sürdüren Suriyeli göçmenlerin sosyal uyum süreci boyunca karşılaştıkları temel sorunlar ve fırsatlar nelerdir?

Bu çalışma, Suriyeli göçmenlerin toplumsal uyum ve verimli entegrasyon politikalarına katkı sağlamayı amaçlamaktadır. Özellikle, zorunlu sebeplerden dolayı Türkiye'ye göç etmek zorunda kalan geçici koruma altındaki Suriyeli göçmenlerin mikro ve makro düzeyde sağlıklı entegrasyon süreçlerini tahlil etmek ve derinlemesine irdelemek ana hedefler arasındadır. Bu çalışma, Türkiye'ye zorunlu sebeplerden dolayı göç etmek zorunda kalan geçici koruma altındaki Suriyeli göçmenlerin entegrasyon sürecini ve çalışma hayatında karşılaştıkları sorunları tartışmayı amaçlamaktadır. Ayrıca, uzun süredir Türkiye kamuoyunda yer alan toplumsal uyum ve istihdam konularına ilişkin soruların yanıtlamasına katkıda bulunmayı hedeflemektedir.

Araştırma sonuçlarına göre, gelir düzeyi düşük olan Suriyelilerin, kenar mahallelerde ikamet etme eğiliminde oldukları belirlenmiştir. Bu durum, Suriyeli bireylerin topluma entegrasyon

ISBN NO. 978-625-6830-90-5

sürecini olumsuz etkilemektedir çünkü bu bölgelerde sosyal etkileşim imkanları kısıtlıdır. Ayrıca, düşük gelir düzeyine sahip olan bireylerin kafe, restoran gibi sosyalleşme mekanlarına sıklıkla gidemedikleri ve bu nedenle toplumsal etkileşimden yoksun kaldıkları gözlemlenmiştir. Bu durum, entegrasyon sürecini olumsuz yönde etkileyerek toplumsal uyumun zayıflamasına neden olmaktadır. Suriyeli göçmenlerin maruz kaldığı temel zorluklardan biri de, gelir düzeylerinin düşük olmasına rağmen yaşam maliyetlerinin yüksek olmasıdır. Özellikle Suriyeli kadınların gelir seviyelerinin düşük olması, bir dizi sorunu beraberinde getirmektedir. Bu durum, özellikle sosyal uyum sürecinde ekonomik faktörlerin belirleyici etkisi nedeniyle, gelirlerinin giderlerini karşılayamamalarından kaynaklanan sorunlara yol açmaktadır. Örneğin; Geçici koruma altındaki Suriyeliler, bu zorlukla başa çıkmak için genellikle kendi vatandaşlarıyla daha fazla vakit geçirmekte ve benzer gelir seviyesine sahip kişilerle ilişki kurmaktadır. Bu durum, iki toplumu birbirinden uzaklaştırarak, etkileşimlerini azaltmakta ve ayrışmaları tetiklemektedir.

Araştırma kapsamında, toplumsal uyumu doğrudan etkileyen faktörlerden biri, etkileşimsel entegrasyon sürecini etkileyen komşuluk ilişkileridir. İlgili çalışmada, entegrasyon sürecini etkileyebilecek konular üzerine sorular yöneltilmiştir. Bu bağlamda, katılımcılara yaşadıkları mahallelerde komşularıyla ilişkileri, çocukların yerel halkla olan etkileşimi ve komşulardan yardım alma durumu gibi konular hakkında sorular yönlendirilmiştir. Etkileşimsel entegrasyon, ev sahibi toplum ile göçmenler arasındaki bireysel koşulları, ilişkileri ve sosyal ağları incelemektedir. Bu ilişkiler, arkadaşlık, komşuluk, evlilik ve günlük etkileşim gibi yaşamın çeşitli alanlarında gerçekleşen sosyal ağlar olarak tanımlanmaktadır.
Kocaeli'de gerçekleştirilen araştırma, katılımcıların çoğunluğunun kendi güvenliklerini sağlanmış hissettiklerini, ancak yerel halkın Suriyeli nüfusu tamamen kabul etmediğini göstermektedir. Yerel halk ile Suriyeliler arasındaki gerilimin, istihdam fırsatlarının azalması ve Suriyeli nüfusunun artması gibi faktörlerle birlikte arttığı belirlenmiştir. Bu durum, toplumsal ve etkileşimsel entegrasyonun sağlıklı bir şekilde gerçekleştirilemeyeceğine dair endişelerin yaygın olduğunu ortaya koymaktadır. Mülakatlar sırasında, Kocaeli'deki Suriyelilerin olumsuz haberlere rağmen kendilerini toplumdan dışlanmış veya ayrımcılığa uğramış hissetmedikleri ancak sosyal uyumsuzluğun arttığını belirttikleri görülmüştür. Katılımcılar, yerel halkla yaşanan sorunların arttığını ve kendi topluluklarıyla ilgili yanlış bilgilerin yayıldığını ifade etmişlerdir. Suriyeliler ile yerel halk arasındaki ilişkilerin

güçlendirilmesi için, önyargıların azaltılması, toplumsal sorunlara çözüm bulunması ve sosyal ağları güçlendirecek projelerin uygulanması gerektiği vurgulanmıştır.

SONUÇ

Kitlesel göçlerin etkisiyle, geçici koruma altındaki Suriyelilerin, kamp alanlarının dışına çıkarak farklı şehirlere göç ettiği bilinmektedir. Bu şehirlerden biri de Kocaeli'dir. Özellikle Suriyeli bireylerin tercih ettiği ve yoğun olarak yaşamaya başladığı bu şehir, gelişmiş sanayisi, kozmopolit yapısı ve dinamik karakteriyle göç almaya devam etmektedir. Ancak, Suriyelilerin Kocaeli'ye göç etme sürecinde ve sonrasında çeşitli sosyal uyum zorluklarıyla karşılaştığı gözlemlenmiştir. Bu zorluklar, ekonomik, kültürel, sosyal, eğitim, sağlık ve hukuk gibi alanlarda yaşanan sosyal uyum sorunlarına işaret etmektedir. Yapılan literatür taraması sonucunda, yerel halkın ve Suriyelilerin çeşitli sorunlarla karşı karşıya kaldığı tespit edilmiştir. Suriyeli sığınmacıların Türkiye'ye entegrasyonu, çeşitli zorluklarla karşılaşsa da, doğru politikalar ve toplumsal destekle başarılı bir şekilde gerçekleştirilebilir. Bu süreçte, hem sığınmacıların hem de yerel toplumun ihtiyaçları göz önünde bulundurularak kapsamlı çözümler üretilmelidir. Çözümler noktasında şu öneriler dikkate alınabilir. Dil Eğitimi: Türkçe dil kurslarına erişimin artırılması ve dil öğrenme imkanlarının sağlanması, Suriyeli sığınmacıların entegrasyon sürecini hızlandırabilir.

Eğitim Politikaları: Sığınmacı çocukların eğitimine yönelik destek programları ve entegrasyon politikaları geliştirilmelidir. Bu sayede, çocukların eğitim hakları güvence altına alınabilir. Toplumsal Duyarlılık: Toplumun genelinde sığınmacılara karşı olumlu bir tutumun teşvik edilmesi ve ayrımcılığın önlenmesi için farkındalık çalışmaları düzenlenmelidir. Kültürel Etkileşim: Sığınmacılarla yerel toplum arasında kültürel etkileşimi artırmak için çeşitli etkinlikler ve programlar düzenlenmelidir.

KAYNAKÇA

Adıgüzel, Y. (2019). “Geçici Koruma Statüsü Altındaki Suriyeli Kadınlarda Sosyal ve Kültürel Entegrasyon”. Kadem Sığınmacı Kadınlar Sosyoekonomik Araştırmalar Merkezi. İstanbul

Agunias, D. R. & Newland, K. (2007). Circular Migration and Development: Trends, Policy Routes, and Ways Forward. Washington, DC: Migration Policy Institute.

Altuntaş, M. (2020). Geçici Koruma Altındaki Suriyelilerin Entegrasyon Süreci Boyunca Karşılaştığı Sorunlar: Kocaeli Örneği. Yalova Üniversitesi, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Yalova.

Duman, T. (2019). Toplumsal Uyum içinde Eğitimin önemi: Türkiye'deki Suriyeliler Örneği. Selçuk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi (41), 343-368.

Heckmann, F. (2015). Integration von Migranten. Wiesbaden: Springer Verlag.

ISBN NO. 978-625-6830-90-5

SOSYAL MEDYANIN KÜRESELLEŞME, RİSK TOPLUMU VE ZİHİNSEL ZANAATKARLIK KAPSAMINDA DEĞERLENDİRİLMESİ

Doç. Dr., Feyza DALAYLI
Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi,
feyza.dalayli@comu.edu.tr-0000-0003-2193-8236

ÖZET

Tüm dünyayı etkisi altına alan küreselleşme kapitalizmin yayılımının bir diğer ismidir. Kapitalizm toplumsal dönüşüm üzerinde önemli bir etkiye sahip olduğundan pek çok konunun yeniden sorgulanmasına neden olmuştur. Bu kapsamda Ulrich Beck ve Anthony Giddens risk toplumu kavramını öne atmışlardır. Risk toplumun ortaya çıkışı sanayi toplumu ve öncesi ile yakından ilişkilidir. Aynı zamanda modernizm ve ardından post-modernizmin ortaya çıkışı yine teorisyenlerin önemle üzerinde durduğu konular arasında yer alır. Teknolojinin hızlı gelişimi küreselleşmenin ilerleyişine destek olacak araçların özellikle de internetin icat edilmesi riskleri değiştirmiş ve kapsamını arttırmıştır. Sosyal medya araçlarının hızlı bir şekilde dünyaya yayılmasıyla bu durum daha ciddi ve sorgulanması gereken bir hal almıştır. Risk toplumu içerisinde pek çok riskle baş etmek zorunda kalan insanoğlu, riskleri bertaraf edebilmek için sosyal medyada zihinsel zanaatkarlık ile çalışmalar yapmaya başlamıştır. Bu çalışmada sosyal medyanın dönüşümü küreselleşme, risk toplumu ve zihinsel zanaatkarlık kapsamında tekrar incelenmiştir. Risk toplumu ve küreselleşme analizi yapan Beck ve Giddens'ın görüşleri temel alınarak yorumlama yöntemiyle kavramlar arasında ilişki kurulması amaçlanmıştır. Buna göre genel olarak yapılan yorumlamanın sonucunda risk toplumunun önlenemez ilerleyişinin risklerin artmasına neden olabileceği ve sosyal medya araçlarındaki zihinsel zanaatkarlığın kullanım amacına bağlı olarak riskleri büyütebileceği ya da risklerin ortadan kalkmasına destek verebileceği sonucuna ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler : Küreselleşme, risk toplumu, zihinsel zanaatkarlık, Ulrich Beck, Anthony Giddens

Abstract

Globalization, which affects the whole world, is another name for the spread of capitalism. Since capitalism has an important effect on social transformation, it has caused many issues to

be questioned again. In this context, Ulrich Beck and Anthony Giddens put forward the concept of risk society. The emergence of the risk society is closely related to the industrial society and before. At the same time, modernism and the emergence of post-modernism are among the issues that theorists emphasize. The rapid development of technology, the invention of tools to support the progress of globalization, especially the internet, has changed the risks and increased their scope. With the rapid spread of social media tools around the world, this situation has become more serious and should be questioned. Mankind, who has to deal with many risks in the risk society, has started to work with mental craftsmanship in social media in order to eliminate the risks. In this study, the transformation of social media has been re-examined within the scope of globalization, risk society and mental craftsmanship. Based on the views of Beck and Giddens, who analyze the risk society and globalization, it is aimed to establish a relationship between the concepts with the interpretation method. Accordingly, as a result of the general interpretation, it has been concluded that the unavoidable progress of the risk society may cause an increase in the risks and that the mental craftsmanship in social media tools can increase the risks or support the elimination of the risks depending on the purpose of use.

Keywords: Globalization, risk society, mental craftsmanship, Ulrich Beck, Anthony Giddens

1.GİRİŞ

Küreselleşme olgusunun ortaya çıkışıyla dünyanın her yerinde önlenemez değişmeler ve gelişmeler meydana gelmiştir. Küreselleşme dokunduğu her yeri etkilemiş ve ortaya yeni açıklanması gereken yeni kavram ve durumlar çıkmıştır. Buna karşılık küreselleşme bazı kurumların şekil yapısını değiştirmiş, bazılarını da tamamen ortadan kaldırmıştır. Buradan da anlaşılacağı üzere, küreselleşmeyle ilgili anlaşılması gereken çok fazla olgu ve durum bulunmaktadır.

Küreselleşme olgusunun etkilediği bir kavram olan “Risk Toplumu” ilk olarak ünlü Alman Sosyolog Ulrich Beck tarafından temellendirilmiş, ardından Anthony Giddens ve Niklas Luhman tarafından geliştirilen kurama gittikçe çok sayıda sosyal bilimci katkı sağlamaktadır. Küreselleşme sürecinin riskleri ve belirsizliğin etkileri tüm toplumsal katmanlarda hissedilmektedir. Küreselleşmenin etkisiyle yaşam döngüsü içinde karşılaşılan riskler, kendi kaderlerini aşarak, uluslararası aktörlerin etkisi altına girmişlerdir.

ISBN NO. 978-625-6830-90-5

Diğer yandan, Orta Çağ'dan beri üzerine konuşulan ve önemli mesleklerden biri olan Zanaatkarlık da küreselleşme sürecinden etkilenmiştir. Küreselleşmenin tüm dünyaya yayılmasıyla tüketim ve üretimin boyut değiştirmesi yeni ve eski zanaatkarlık şekilleri üstüne karşılaştırmaları kolaylaştırmaktadır. Kapitalizm ile beraber ortaya çıkıp kısa zamanda yaygınlaşan seri ve standart üretimin tüketilmesinin yanı sıra bugün zanaatkar emeği ile ortaya çıkan özgün ürünler de yoğun bir şekilde talep görmektedir. Özellikle sosyal medyanın yaygınlaşması bu konuların daha fazla sorgulanmasına neden olmaktadır.

Sosyal medya küresel toplumun birbirine en fazla yaklaşabildiği alan olarak görülmektedir. Ancak devamlı değişen ve gelişen sosyal medyanın pek açıdan değerlendirilmesi gerekmektedir. Sosyal medya araçları küreselleşme ve risk toplumu kapsamında pek çok dönüşümden geçmiştir. Kapitalizmin tüm dünyayı sarması ve küreselleşmenin yoğunluğunu artırması dünyada "risk toplumu" kavramının daha fazla konuşulmasına neden olmuştur. Teknolojinin hızını her geçen gün arttırdığı bu toplumlarda kontrol edilemeyen değişimler riskleri de beraberinde getirmektedir. Bu durum yoğun kullanılan sosyal medya gibi araçlarda daha fazla hissedilmektedir.

Sosyal medya araçlarında oluşan değişimler ve gelişmeler insanların bu araçları farklı amaçlarla kullanmalarına zemin hazırlamaktadır. Ancak temelde küresel toplumlar tüketim ve üretimi amaçlamaktadır. Bu kapsamda risk toplumu çerçevesinde zanaatkarlık da yeniden konuşulur hale gelmiştir. Çünkü insan yaklaşımlarından üretilen ürünlere kadar doğal ve el yapımının daha fazla rağbet görmesi dijital toplumların eski ve yeni üretim biçimleri kapsamında değerlendirilmesini gerekli kılmıştır.

Dijital ve hızlı teknolojinin egemenliği riskleri de beraberinde getirmektedir. Bugün dünyanın önemli bir kısmı gündelik zamanının önemli bir kısmını sosyal medya araçlarında geçirmektedir. Bu durum da normal olarak risk toplumu kavramının zihinlere yeniden girmesine ve sosyal medyanın bu kapsamda değerlendirilmesine neden olmaktadır. Yoğun bilgi akışının sağlandığı ve yüz yüze iletişimi bile geçecek seviyede iletişimin yoğunlaştığı sosyal medya pek çok riski de beraberinde getirmektedir. Bu çalışma sosyal medyayı yalnızca risk toplumu kapsamında değil aynı zamanda zanaatkarlığın dijital dünyadaki dönüşümü çerçevesinde de değerlendirdiği için gelenekselin moderne etkisini de anlamayı hedeflemektedir. Zanaatkarlık denildiğinde geleneksel beceri ve yeterlilikler akla gelirken bunun sosyal medya dönüşümündeki etkisi de yadsınamaz derecede önemlidir. Küreselleşme nedeniyle daha homojen ve kişiliksiz hale gelen bir dünyada insanlar daha kişisel, otantik ve

anlamlı bir deneyim aramaktadırlar. Sosyal medya, insanların becerilerini sergileyebilecekleri ve benzer düşünen kişilerle bağlantı kurabilecekleri bir yer haline geldiği için modern dünyanın zanaatkarlarına dahi yer açmaktadır.

Sosyal medya ortaya çıktığından bugüne köklü bir dönüşümden geçmiştir. Bu dönüşüm toplumun her kesiminde farklı ve derin bir şekilde algılanmıştır. Sosyal medyanın hızlı büyümesi ve yaygın olarak benimsenmesi, risk toplumunun yükselişi ve küreselleşme de dahil olmak üzere çeşitli faktörler tarafından yönlendirilmiştir. Bu çalışma sosyal medyanın dönüşümünü risk toplumu, zanaatkârlık ve küreselleşme çerçevesinde incelerken toplumun bu durumdaki rolünü, algı ve deneyimlerini değerlendirmeyi amaçlamaktadır.

2.KÜRESELLEŞME, RİSK TOPLUMU ve SOSYAL MEDYANIN DÖNÜŞÜMÜ

Küreselleşme sürecinde toplumlar hem kendi içindeki hem de uluslararası düzlemdeki sosyal dengelerini değiştirmişlerdir. Küreselleşme belirsizlik ortamında olmakla birlikte aynı zamanda küresel boyuttadır. Belirsiz ya da Zygmunt Bauman tarafından ifade edildiği haliyle "müphem" şeklinde tabir edilen bir yaşamda küreselleşmenin de etkisi ile kayıplar devamlı artış göstermektedir. Bu yüzyıl önemli sosyal sorunlar veya sosyal risklerin küreselleşmenin de etkisi ile yoğunlaşıp genişlediği bir döneme gebedir. Ulus devletlerin hepsi küreselleşmesinin etkisi altında geliştiğinden ortaya ciddi bir sosyal güvenlik sorunu çıkmaktadır. Özellikle gelişmekte olan ve/veya az gelişmiş ülkelerin sosyal sorunları küreselleşmenin önüne geçilmesi mümkün olmayan etkisiyle tüm dünyaya sosyal politika krizi şeklinde yansımaktadır. Bu kapsamda en fazla öne çıkan sorunlardan biri toplumsal eşitsizlik olarak görülmektedir (Bozkurt, 2000: 188). Söz konusu eşitsizlikler her açıdan dünyanın yoksullaşmasına ve yoksunlaşmasına yol açmaktadır. Buna bağlı olarak da gelişmesini tamamlayamamış ülkelerde; işsizlik, suç oranının artması, kısa yoldan kolay para kazanma yöntemlerine başvurularda artış, insani şartlardan uzaklaşan yaşam koşulları gibi pek çok ciddi sorun yaşanmaktadır. Aynı zamanda gelişmiş ülkelerin kaynakları elinde bulundurup diğerlerinin kıt kaynaklar yüzünden sorun yaşaması belli kesimlerin dışlanmasına neden olmaktadır (Deacon, 2006: 102).

Küreselleşmenin faydalı olduğunu düşünenler ortaya çıkan eşitsizliğin gelişimini tamamlayamamış veya az gelişmiş olan ülkeler ile gelişmiş olanlar arasında zaman içinde azalacağını belirtseler bile gerçek durum tam tersi yönündedir (Valerio'dan akt. Kılıç, 2008: 42). Söz konusu küresel çaptaki eşitsizlikler belirli bir alanla sınırlandırılamayıp genel anlamda sosyal risk statüsünde görülmektedir. Ulrich Beck'e göre risklere yat etki olarak ortaya çıkan

her şey küreselleşmenin bir parçası haline gelmiştir. En fazla da finans piyasalarında yaşanan küreselleşme halihazırda var olan risklerin daha dinamik hale gelmesine neden olmuştur. Riskler küresel olarak değerlendirildiğinde aslında gelişmişlik düzeyine bakılmaksızın tüm ülkeler için benzer şekilde gelişmektedir. Buna karşılık Beck'e göre yüksek risk ile ileri düzeyde yoksulluk arasında "çekim kuvveti" bulunmaktadır. Bu durum aslında küresel çapta olan riskin gelişmiş ülkeler tarafından gelişmesini tamamlayamamış ülkelere devredilmesine neden olmaktadır. Beck temelde bu durum toplumsal eşitsizliğe yol açtığını belirtmektedir (Beck, 2011: 58).

"Risk toplumu" teorisinin temellerini atan Ulrich Beck kavramsal olarak riskten hareketle riskin değişken olan anlamını sosyokültürel bir zemin üzerinde tekrardan ele alıp makro söylemsel riskleri yaygınlaştırdıkça, riskler etrafımızı güvensizlik ve bilinmezlik duygusuyla saracağından bahseder (Keyman, 2005: 17). Beck'e göre küresel toplumlarda risk önceki dönemlerden farklı bir yapıya sahiptir. Bu nedenle risk toplumunun tanımlanmasının öncesinde risk kavramının ele alınması gerekmektedir. O'nun görüşüne göre, risk kavramı modernleşme kavramıyla anlaşılabilir. Beck'in görüşü kapsamında riskler moderniteyle beraber icat edilmediği gibi, gelişim süreci kadar eskidir. Yukarıda söylendiği gibi çünkü artık Beck'e göre riskler küreselleşmiştir. O'na göre risklerin belirgin özellikleri şu şekildedir; risklerin tahmin edilmesi ve önceden belirlenmesi mümkün olmadığı için önem alabilmek oldukça zordur. Modernleşmenin gelişmesiyle beraber denetleme ve belirsizlik problemleri görülmeye başlamıştır. Bununla beraber risklerin belirlenmesi ile beraber yapılması gerekenlerin kesin olarak bilinmesi her zaman mümkün değildir (Beck, 2005: 47).

Bugün zenginliği ve riskin dağılımı değişmiştir. Ülke sınırları için kalmayan riskler tüm dünyayı etkisi altına alabilir. İlk olarak belli bir bölgede görülmeye başlanan riskler, tahmin edilmesi zor ve karmaşık yollarla dünya üzerine yayılabilmektedir. "Bumerang" etkisine benzer şekilde, risk üretenlerin kazançlı olmaları sıradan bireylerin durumdan olumsuz şekilde etkilenmesine neden olmaktadır (Beck, 2011: 22-27).

Kavram olarak risk toplumunun sanayi toplumlarının gelişmesinin bir sonucu olduğunu söylemek mümkündür. Bu bağlamda, modernleşmenin gelişim sürecinde görülmeye başlanan riskler önceki yüzyıllara göre farklılaşmıştır. Beck, modernleşmenin başına buyruk hareket ettiğini ve kendisini yenileme sürecine girdiğini belirtmiştir. Sanayileşmeyle birlikte gelişen modernite eskiyerek yerini risk toplumuna bırakmıştır. Sanayi toplumlarında belirli kararlar çerçevesinde üretimi yapılan tehlikeler meşrulaştırılarak arttırılmıştır. Bir başka ifadeyle sanayi

toplumları tarafından denetlenemeyen tehlikeler meşru ve yaygın hale gelmeye başlamıştır. Böyle bir ortamda risk toplumunun seçilen ya da vazgeçilen bir seçenek olarak görülmesi doğru değildir. Modernitenin gelişme aşamasında; denetim, zararın sınırlı hale getirilmesi, zararın paylaşılması, sorumluluk bilincine sahip olma ve güvenlik konularında erişilen seviyenin tehdit potansiyeli bakımından tekrardan belirlenmesi durumu gündem oluşturmuştur. Ancak Beck'e göre küreselleşen risklerin dünyada eşit dağılmaması bir eşitsizlik sorunu çıkmasına neden olmuştur. Refah seviyesi yüksek olan ülkelerle yoksul ülkeler arasındaki olumsuz anlamdaki risk etkilerine bakıldığında fark olmadığı ortaya çıkacaktır. Asıl büyük fark varlıkların paylaşılması esnasında ortaya çıkacaktır. Söz konusu durumun gelişmesiyle riskten etkilenenler ile riskten yarar elde edenlerin arasında düşmanca bir ilişki kötüleşerek sürmektedir. Diğer yandan, modern sanayi toplumlarında üretilen risklerin meşru kılınmasıyla "görünmez yan etkileri" beklenmedik bir şekilde görünür hale geldiğinde bumerang etkisi de ortaya çıkacaktır. Risklerin oluşmasını ve yaygınlaşmasını sağlayanlar aynı zamanda bu durumda fayda da elde etmeye çalıştıkları için durum zaman içinde tehlikeli bir hal alacaktır. Bu durumu değerlendiren Beck kurban ve failin önünde sonunda aynı kişi olacağını belirtmiştir (Beck, 2011: 37-38).

Beck'e göre modernleşmenin ilk adımı şeklinde kabul edilmesi gereken sanayileşme modernliğinin bir sonucu olarak toplumda farklı bir modernleşme aşaması başlamıştır. Bilinçli modernleşme olarak adlandırılan bu yeni modernleşme dönemi iki aşamadan oluşmaktadır. İlk aşamada sanayi toplumundan risk toplumuna geçiş sürecinde çeşitli biçimlerde görülen riskler ortaya çıkmaktadır. Risklerin hepsinin çeşitli yan tesirleri olmasına karşın, bu aşamada bunlar henüz fark edilmemiştir. Sanayi modernleşmesi sürecinde riskler dışsal hale gelmiştir. Söz konusu dışsallaştırma aktivitesi adeta bir inanç haline gelmiştir. Gittikçe büyüyen riskler zaman içinde pek çok farklı sahaya yayıldığı için bu süreç ikinci aşama olarak görülmektedir. Bu döneme sanayi toplumunun artık kendisini risk toplumu addettiği dönem denebilir. Bu dönemde modernite çerçevesinde toplum artık kendi yapılarını sorgulamak sürecine girmiştir. Bir başka ifadeyle, sanayi modernitesinde ortaya çıkan çözülme ve söz konusu çözülme durumunda gelecek ile ilgili herhangi bir öngörünün bulunmayışı durumudur. Bilinçli modernitenin temelini oluşturan kavramlar eleştirel bakış ve öz eleştiridir. Beck düşünümsel modernite ve moderniteyi ayıran en önemli faktörün bilinç olduğunu öne sürmüştür. Sanayileşmiş toplumlarda riskler çeşitli belirsizliklere gebe olduğunda bilinç ve bilgi kavramları önemli görülmüştür. Risk toplumu döneminde bilgisiz kalmak; kişilerin ve toplumların endüstriyel, teknolojik ve bilimsel ilerleyişe müdahale ve eleştirilerden yoksun kalması nedeniyle tehlikeli görülmektedir. Bilginin fazla olması ve söz konusu bilginin

sorgusuz sualsiz kullanımı bilgisiz olmak kadar tehlikeli ve kötü kabul edilmiştir. Sanayi toplumundaki en dikkate değer problem buradadır. Fazla bilgi sahibi olmak veya bilgiyi bilinçsiz kullanmak çevrenin ve toplumun dönüşü olmayacak tehlikelere düşmesine neden olmaktadır. Çünkü toplumun her yerinde eleştiri, sorgulama, mantık ve düşünce süzgecinden geçirmeden ilerleme fikri yaygındır. Beck'e göre bu durum bilinçsizlik kavramı ile daha da belirgin bir hal almaktadır. Bilinçsizlik davranışı modern toplumlarda bir kusur olarak görülmektedir. Sanayi toplumlarından modernleşme sürecinde risklerin herhangi bir kısıt olmadan üretilerek kullanılması ile risklerle birlikte yaşamak kaçınılmaz hale gelmiştir. Risklerin bu şekilde zorunlu hale gelmesi Beck'e göre "risk kaderi" olarak tanımlanmaktadır (Beck, 2011 45-55).

Beck tarafından ifade edilen düşünümsel modernite kavramı sanayi toplumu tarafından ortaya konulan bütün yenilenmelere yapılan bir eleştiri olarak görülmektedir. Bunun nedeni sanayi toplumunda ortaya konan yenilenmelerin hepsinin bilinç dışı olması ve sanayileşme temelli olmasıdır. Dolayısıyla siyasal olanları da kapsamak üzere; kimyasal, bilimsel, nükleer, teknolojik, genetik mühendislik ve çevre tehdidi teknolojileri gibi pek çok alan sorgulanması ve gözden geçirilmelidir. Beck'e göre düşünümsel modernleşme kuramı ile toplumsala hayata çeşitli şekillerde mutlaka müdahale etmek gerekmektedir (Beck, 2005: 55). Beck'in bahsettiği müdahale "toplumsal tarihin sonu" tezine karşı çıkan bir ifade olarak görülmektedir.

Beck düşünümsel modernite teorisinde sosyal kategorileşme veya sınıf ayrımlarının yer almadığını belirmektedir. Hatta burada toplumda öne çıkan sınıflar ve cinsiyete dayalı ayrımlardan bile bahsedilmemektedir. Beck'e göre bu modernleşme teorisi cinsiyet, ulus ve kıtalarca belirlenmiş olan sınıfların ortadan kaldırılmasını amaçlamaktadır. Modernite ilk ortaya çıktığında sınırlılıklar ve çözümsüzlük durumu söz konusuydu. Ancak Beck'e göre modernleşme bilinçli bir bakış açısı çerçevesinde gerçekleşmeli, sorgu ve koşul olmadan gerçekleşmemelidir. Çünkü aslında modernleşme süreci kaçınılmazdır ve doğal olarak bu sürece girilecektir. Önemli olan bu sürecin akılcı ve irdeleyici bir şekilde ilerletilmesidir. Beck ise modernleşme sürecini olumsuz görmek yerine bu süreçteki tehlike ve riskleri göz önünde bulundurarak ilerlemenin daha doğru olduğunu belirtmiştir. Risk toplumu kapsamında karşı karşıya kalınan risklere karşılık tüm toplumlar bilinçli, kontrollü ve sorgulayıcı bir şekilde ilerlemelidir. Çünkü Beck'e göre risklerin tehlikeleri ve tehdidini kapsayan boyutlar küreselleşmenin de etkisi ile sanayi toplumuna kıyasla daha büyüktür. Söz konusu büyümenin genellikle görünür olmadığı ve bilimsel açıdan da belirlenmesi zor olduğu yine Beck tarafından

ISBN NO. 978-625-6830-90-5

önemle altı çizilen ifadelerden biridir. Böyle risklere karşılık daha yoğun ve çok boyutlu önemlerin alınması gerekir. Beck'e göre ancak çok sesli toplumlar bu tarz önlemlerin alınmasını sağlayabilmektedir. Çoğulcu ve çok sesli bakış açısının bir sonucu olarak ortaya çıkan öneri ve düşüncelerin getireceği sonuçlar da göz önüne alınarak incelemek mantıklı, gelişmiş ve yaratıcı bir sistemin oluşturulmasını sağlamaktadır. Bu yüzden Beck'e göre düşünümsel modernite "mantık reformu" olarak görülmektedir.

Risk toplumu kavramı yalnızca Ulrich Beck tarafından değil ünlü toplum bilimci Anthony Giddens tarafından da irdelenmiştir. Giddens 17. Yüzyılda başlayan modernliğin bütün dünyayı etkilemesinin bir sonucu olarak toplum yaşamı yeniden örgütlenmiştir. Giddens'a göre söz konusu modernlik süreci içinde geleneklere dayalı olarak varlığını sürdüren toplumlar tamamen yok olmamaktadır. Modernliğin geçmişteki toplumsal anlayış yerine ikame edildiği de yine Giddens tarafından belirtilmekle beraber şu ifadeleri kullanmıştır "Günümüz toplumunun tarihini karakterize eden geleneklere, adetlere, alışkanlıklara, rutinlere, beklentilere ve inançlara bağlı olmayan bir toplum düzenlemesidir, modernizm. Modernlik farklılığın tarihsel bir koşulu şu ya da bu şekilde daha önce var olan her şeyin yerinden edilmesidir" (Giddens, Pıerson,2001:27).

Giddens modernite ile beraber toplumda yaygın hale gelen hayat stilinin zaman içinde yaygınlaşıp yoğunlaşarak varlığını koruduğunu belirtmiştir. Modern dönem ile geleneksel dönem arasında en temel farklılık toplumsal değişimin etkili ve belirgin olmasıdır. Modernitenin yaygınlık boyutu küresel çapta bağlantı kurularak etki yollarının açılmasına neden olmuştur. Bir başka boyutu olan yoğunluk ise, gündelik yaşamda kişisel ilişkilerdeki mahremiyet ile ilgili görülmüştür. Aynı zamanda bu boyutlar değişim hızı ve değişimin etkinlik alanı kavramları ile de ifade edilmektedir (Yılmaz, 2010:55). Giddens'a göre küreselleşme modernitenin bir sonucu olup toplumlar için sarsıcı sonuçları da beraberinde getirmiştir. Bu sonuçların kapsamını pek çok tehlike ve riskler oluşturmaktadır. Modernitenin küreselleşmeye evrilmesi yaygın ve yoğun bir nitelikte gelişim göstermektedir (Giddens, 2010a: 160). Diğer yandan Giddens modernitenin belli alanları be yaşam tarzındaki risklerin azalmasına yol açmasına karşılık kalan alanların da risklerle karşı karşıya kalmasına neden olmuştur. Bu durumda yalnızca akla duyulan mutlak güven yetersizdir. Çünkü Giddens teknoloji ve bilimin çift yüzü olduğunu, insanlık için faydalı olanaklar sunarken farklı tehlike ve risk parametreleri de yaratabileceğini belirtmektedir. Böyle bir dönemde risklerin risk olarak görülmesi insani

eylemlerin belirlenen yönde ilerlemediğinin kabul edilmesi anlamına gelmektedir (Giddens, 2010b: 14-15).

Giddens'a göre insanlık radikalleşmiş ya da geç moderniteyi yaşamaktadır. Gittikçe yoğunlaşıp yaygın hale gelen bir hayat tarzı kapsamında görülen risklerin de modernitenin karanlık tarafını oluşturduğunu belirtmektedir. Burada Giddens'ın da Beck ile benzer düşüncelere sahip olduğunu söylemek mümkündür. Risk toplumu düşüncesinin fikir babası olan Beck'in düşüncelerinin etkisi altında kalan Giddens risk kavramını çok daha geniş bir kapsamda ele almıştır. Beck tarafından dönüşümsel modernite olarak ifade edilen dönem Giddens'a göre geç modernitedir. Bu iki kavram aynı gibi görünse de Giddens tarafından farklı eklentiler de bulunmaktadır. Giddens öncelikle modernitenin risk profiliyle sınıflandırma ölçütlerini belirlemiştir. Risk profilinin oluşmasını ve risklerin yoğunlaşmasını sağlayan zeminin küreselleşme olduğunu belirtmiştir. Küreselleşmeyi risk yoğunluğu olarak da isimlendirerek insanların karşı karşıya kaldığı tehlikeleri de ortaya koymuştur. Bunların öncelikle; önüne geçilemeyen nüfusta patlama, nükleer savaş tehdidi, küresel ekonomik dayanışmada çöküş ve önlenemeyen doğal afetler olabileceğini ifade etmiştir. Bir diğer önemli konu ise Giddens'a göre risklerin yoğunlaşmasının ötesinde riskli ortamların tüm dünyaya yayılmasıyla ilgilidir. Küreselleşmenin etkisiyle risklerden etkilenen insan sayısı ve riskli olay sayısı da artmaktadır. Bir başka risk unsuru da toplumsallaşma ve yeni yaratılan çevre olarak görülmektedir. Tüm dünyayı tehdit eden riskler küreselleşmenin de etkisiyle çeşitlenmiştir. Bu durum görülebilecek muhtemel risklerden etkilenen sayısının da artacağına işaret etmektedir. Aynı zamanda Giddens böyle toplumlarda uzmanlığın sınırlandırıldığını ve tüm uzmanların risk analizi yaparken görüşlerinin birbirinden farklı olduğunu vurgulamaktadır. Bu durum risk profili algılamasını zorlaştırdığı için risklerin ortadan kaldırılması da kolay ve bazen mümkün olmamaktadır (Giddens,2010a:114-119).

Giddens'a göre risk toplumlarındaki toplumsal düşünümsellik, düşünümsel moderniteyle küreselleşmenin birleşerek belirsizliği temellendirme durumudur. Ona göre küreselleşme modernitenin bir sonucudur ve bütün ulusları kapsayan küreselleşme ortada bulunan belirsizliğin asıl sebebidir. Diğer yandan günümüzde risklerle ilgili gerçekleştirilen tartışmaların temelinde gelişmesini tamamlamış devletler ile ilgili açıklamalar bulunmaktadır. Çünkü Giddens refah seviyesine ulaşmış olan bir diğer ifadeyle gelişmiş devlet statüsüne ulaşabilmek için risklerin kabul edilmesi gerektiğini belirtmektedir. Risklerin belirlenip kabul edilmesi ilişkili problemlerin çözümünün temelini oluşturmaktadır. Aslında refah devletleri

riskler idaresinin üstüne kurulmuş olan sistemlerdir. Hatta Giddens refahın devamlı olarak yeniden yapılandırılmasının ancak risklerin varlığıyla mümkün olabileceğini belirtmektedir (Giddens, Pıerson,2001:211). Giddens refah sistemleri ile risk kontrolü ilişkisini kurarken bunun ardında bir aydınlanma felsefesi olduğunu düşünür. Çünkü risk düşüncesinin temelinde tarihteki olaylardan insanların geleceği için faydalanma ve geleceğin kontrol altına alınması uğraşı yatmaktadır sistemidir (Giddens, 2010b :146).

Giddens'a göre risklerin iki temel kategorisi bulunur. Birincisi sanayi modernitesi içerisindeki gelenek ya da doğadaki sabitliklerden kaynaklı olan dışsal risk olarak ifade edilmektedir. İkincisi ise çoğunlukla çevresel risklerin tanımlanmasını sağlayan, elde edilen bilginin dünyadaki etkisinden kaynaklı ve ilgili tarihi bir deneyime sahip olunamayan oluşturulmuş bir riski belirtmektedir (Giddens, 2000:40). Giddens dışsal risklerin salgın hastalıklar, doğal afetler ve hasadın beklenenden kötü sonuçlanması gibi insanın müdahale edemediği olayları kapsadığını ortaya koymuştur. Söz konusu risklerin tamamen olmasa bile kısmen öngörülebilmesi ve sigortalanmayı gerektirecek sıklıkta ve düzenli şekilde meydana geldiğini de ifadelerine eklemiştir. Risk ve zaman çizelgeleri kullanılarak dışsal risklerin hesaplanarak ne şekilde sigortalanabileceğinin belirlenmesi mümkündür (Giddens, Pıerson,2001:222).

İmal edilen yani bir diğer ifadeyle oluşturulan risk ise sanayi modernitesinden düşünümsel moderniteye geçişin en temel göstergelerinden biri kabul edilmektedir. Giddens oluşturulan risklerin direkt insanların gelişim sürecinde yer alan gelişmeler olduğunu belirtirken bunların teknoloji ve bilimin temelini oluşturduğunu da eklemiştir (Giddens, Pierson,2001:222). Ona göre imal edilen ve dışsal risklerin haricinde küreselleşme ve modernitenin önemli etkisinin bir sonucu olarak oluşan "yüksek maliyetli riskler" de bulunmaktadır. Uzun vadede sonuçları bilinmediği ve tam anlamıyla değerlendirilemediği için, bu tarz risklerle beraber telafisi güç hasarlar da oluşabilmektedir. Bu tarz risklerin analizi ve bunlarla başa çıkma yöntemleri oldukça zor olduğundan insanlar böyle durumlarda çoğu kez çaresiz kalabilmektedir (Giddens,2010b:158-159). Bu durumun en büyük örneği 1996 senesinde gerçekleşen Çernobil faciasıdır. Çünkü bu kazanın uzun vadeli riskleri hesaplanamadığı için sonrasında gelişen olayların hangisinin kesin olarak bu facia sebebiyle olduğu bilinmemektedir.

Bütün bu görüşlerin kapsamında bu araştırma teknoloji ile beraber ortaya çıkan ve kısa sürede tüm dünyada etkisini gösteren sosyal medyanın da analiz edilmesini amaçlamaktadır. Genel olarak risk toplumunun yükselişi sosyal medyanın dönüşümünde önemli bir etkiye sahiptir. Risk toplumu olarak adlandırılan bugünün toplumlarında insanlar, teknolojinin ve

küreselleşmenin getirdiği potansiyel tehlikeler ve belirsizlikler konusunda giderek daha fazla endişe duymaktadır. Bu, artan bir endişe duygusuna karşılık daha fazla şeffaflık ve hesap verebilirlik duygusunun tatmin edilmesi noktasında risk toplumlarında sosyal medya icat edilmiştir. Bir bakıma sosyal medya araçları insanların riskler hakkında iletişim kurduğu, bilgi paylaştığı ve daha fazla şeffaflıkla hesap verebilirliği savunduğu bir platform halini almıştır. Toplumlarda var olan belirsizlikler ve olası riskler insanların tüm dünya ile bilgi alışverişi yapma ihtiyacının doğmasına neden olmuştur. Sosyal medya aracılığıyla insanlar görüşlerini ve ellerindeki verileri açık bir şekilde tüm dünya ile paylaşarak bilgilerin paylaşılmasını sağlamaktadır. Bu durum aslında Beck tarafından savunulan dönüşümsel modernite ile paralellik göstermektedir. Çünkü sosyal medya aracılığıyla tüm dünya aynı bilgilere eşit bir şekilde ulaşabilmektedir. Örneğin, sosyal medya platformları, önemli konular hakkında farkındalık yaratmak ve davalar için destek seferber etmek için güçlü bir araç haline gelmiştir. Ek olarak, sosyal medya, insanların endişelerini paylaşan diğer kişilerle bağlantı kurmaları ve teknoloji ve küreselleşmenin ortaya koyduğu riskler hakkında tartışmalara ve tartışmalara katılmaları için bir alan sağlamıştır. Buna karşılık Giddens tarafından savunulan risk toplumlarındaki bilgi kirliliği ve uzmanlığın yeteri düzeyde bulunmayışı sosyal medya için geçerli olabilecek bir durumdur. Sosyal medya araçlarında bilgili olduğunu savunan herkes bir paylaşım yapmaktadır. Ancak bunların doğrululuğu ve sağlayacağı faydalar tartışmalıdır. Genellikle bir kişi tarafından paylaşılan bilgi bir başkası tarafından yalanlanabilmektedir. Bu durumda sosyal medya ortamında paylaşılan bilgilerin güvenilirliğinin sorgulanmasına neden olmaktadır.

Diğer yandan durumun küreselleşme ile bire bir ilişkisi olduğu da yadsınamaz. Küreselleşmenin hem sosyal medya hem de risk toplumu üzerinde derin bir etkisi olmuştur. Küreselleşme sosyal medyanın ortaya çıkıp hızlı bir şekilde büyümesine zemin hazırlamıştır ve dünyaya ilişkin algıları ve deneyimleri yeniden şekillendirmiştir. Küresel ekonominin birbirine bağlılığı ve karşılıklı bağımlılığı, mobil teknolojinin ve yüksek hızlı internetin artan mevcudiyeti ile birleştiğinde, sosyal medyanın hızlı büyümesini sağlamıştır. Örneğin, sosyal medya platformları, dünyanın farklı yerlerinden insanların birbirleriyle bağlantı kurmasını ve bilgi ve fikir paylaşmasını sağlayarak, kültürel ve dilsel ayrımları ortadan kaldıran güçlü bir araç haline geldi. Ek olarak, sosyal medya, insanların coğrafi konuma bakılmaksızın teknoloji ve küreselleşmenin getirdiği riskler hakkındaki endişelerini paylaşan diğer kişilerle bağlantı kurması için bir platform sağlamıştır. Belki tam anlamıyla olmasa da bu durumun Beck'in öne

sürdüğü toplumsal eşitsizlik sorununun çözümüne ufak da olsa bir destek sağladığını söylemek mümkündür.

Beck'in bakış açısından, sosyal medya hem risk toplumunun bir tezahürü hem de yarattığı riskleri ve zorlukları yönetmek için potansiyel bir araç olarak görülebilir. Bir yandan sosyal medya, pek çok riskin yanı sıra yanlış bilgilerin yayılmasına, aşırılık yanlısı görüşlerin güçlendirilmesine ve zararlı içeriklerin yayılmasına yol açabilecek yeni iletişim ve bilgi yayma biçimleri sağlamıştır. Öte yandan, bu riskler konusunda farkındalık yaratmak, kamuoyunu harekete geçirmek, alternatif anlatılar ve bakış açıları sağlamak için de sosyal medya kullanılabilir. Bu anlamda, Beck'in sosyal medyaya bakış açısı, bu teknolojilerin iki uçlu doğasını ve yarattıkları risklerle başa çıkmak için donatılmış yeni bir demokratik katılım biçimine olan ihtiyacı vurgulamaktadır. Ayrıca, bu riskleri yönetebilen ve sosyal medyanın yararlarının zararlarından ağır basmasını sağlayan yeni düzenleme ve yönetişim biçimleri geliştirmenin önemini vurgulamaktadır.

Diğer yandan sosyal medya bağlamında, Giddens'ın risk toplumu hakkındaki görüşleri de oldukça önemlidir çünkü ona göre sosyal medya riskleri hem yaratma hem de azaltma potansiyeline sahiptir. Bir yandan sosyal medya, siber zorbalık, yanlış bilgilerin yayılması ve aşırılık yanlısı görüşlerin güçlendirilmesi gibi yeni risklerin kaynağı olabilir. Öte yandan, sosyal medya, tartışma ve bilgi yayma için platformlar sağlayarak bu riskleri azaltmak için de kullanılabilir, bu da farkındalığın artmasına ve karar vermenin iyileştirilmesine yol açabilir.

Giddens'ın siyaset ve iktidar hakkındaki görüşleri açısından, sosyal medya, geleneksel siyasi iktidar biçimlerine bir meydan okuma ve demokratik katılım için potansiyel bir araç olarak görülebilir. Sosyal medya, vatandaş katılımını artırma ve marjinal grupların sesini duyurma potansiyeline sahiptir, ancak aynı zamanda kamuoyunu manipüle etmek ve demokratik kurumları baltalamak için de kullanılabilir.

Genel olarak her iki teorisyenin görüşleri de sosyal medyanın iki yönlü değerlendirilmesi gerektiğine işaret etmektedir. Sosyal medya kullanıcının niyet ve amacına bağlı olarak farklı konumlanması mümkün bir iletişim aracıdır.

3.KÜRESELLEŞME, ZİHİNSEL ZANAATKARLIK ve SOSYAL MEDYA

Seri üretime geçilmesiyle beraber emek işçiliği yöntemlerinden biri olan zanaatkarlar sanayi toplumunun işçileri haline gelmiştir. Zanaatkarlık el emeği işler yapan emek sanatçıları

ISBN NO. 978-625-6830-90-5

olduğundan makineleşme bu işlerin sıradan hale gelip değerlerinin düşmesine neden olmaktadır. Zanaatkarlar tarafından üretilen tüm ürünler yaratıcılık ve ustalık gerektirmektedir. Pek çok zanaatkar ürettiği ürünlerin tasarımını yapıp özel uğraş verdiğinden bu kişilerin sanatçı addedilmesi daha doğrudur. Sanatları sayesinde markalaşan zanaatkarlar genellikle usta-çırak ilişkisiyle bildiklerini bir sonraki nesle aktarırlar.

Post modernizmin tüketim kalıplarına hâkim olup tüketim toplumu oluşturmasıyla zanaatkarların durumu da değişmiştir. El emeği ile üretilen ürünlerin değerlenmesi bu kişilerin de değerini arttırdığı için ortaya yeni bir pazar çıkmıştır. Zanaatkarları temel alan bu pazarlama stratejisi aslında bir meta fetişizmidir. Karl Marx tarafından ortaya atılan bir kavram olan meta fetişizmi, insanların arasında olan belli toplumsal ilişkilerin nesnelerin arasındaki düşsel ilişkilere dönüşmesi anlamına gelmektedir (Marx, 2009). Söz konusu düşsel ilişki, nesnelerin kullanım değerinin ötesinden farklı bir değer almasıyla gerçekleşmektedir. Farklı bir düşünceye göre de zanaatkarlık mesleği bugünün tüketim kalıpları içinde piyasa ile bütünleşirken farklı dönüşümlerden geçmiştir. Dolayısıyla zanaatkarlığın geleneksel şeklinin tamamen koruması mümkün olmamış yeni bir şekle bürünmek durumunda kalmıştır. Ortaya çıkan bu yeni şekil zanaatkarlık, zanaatkarlığın yeniden sorgulanmasına neden olmuştur. Teknolojinin etkisiyle gelişen ve değişen bu meslek bugünün risk toplumunda kendisine yeni bir yer edinmiştir. Hatta zanaatkarlar tarafından üretilen ürünlerin çoğaltılması, taklit usulü üretim yapılması ve belli aşamalarda makinelerin kullanılması ortaya çıkan ürünlerin zanaatkarlardan mı çıktığını yoksa yeni düzene uygun yeni bir zanaatkarlık mı oluştuğu bile sorgulanmaktadır.

Kapitalizmin gelişmesi ve zaman içinde küreselleşmenin de etkisiyle post-modernizmin baş göstermesi zanaatkarların işlerini sürdürmesini zorlaştırmıştır. Ancak zaman içinde doğal ürünlerin ve el emeğinin yeniden rağbet görmesi zanaatkarların akla gelmesine neden olmuştur. Bu yeni dönemin kendisine has özellikleri olduğundan zanaatkarların uyum sağlamak için kendilerini değiştirmeleri gerekmiştir. Küreselleşme dünya üzerindeki pek çok dengeyi değiştirmiştir. Buna bağlı olarak insanlar kendilerinin ötesinden işlerinden bahseder hale gelmiştir. Konuyla ilgili araştırmalar yapan Gamst ABD'de insanların işlerini kendilerinin önüne geçirdiğini belirtirken, bir insanın işinin olmamasının kamusal alanda kendisine yer bulmasını zorlaştırdığını da ifadelerine eklemiştir (Gamst, 1995: 28-29). Buna bağlı olarak bireyin toplumda kendisini gerçekleştirmesi ancak bir kariyer sahibi olmasıyla mümkündür. Post-modern toplumlarda kişinin değer görmesi için yaptığı belirli bir iş olması gerekmektedir.

Toplumun evrildiği bu yeni yapı özel ve çaba harcanarak yapılan el emeğine verilen değerin artmasına neden olmuştur.

Medeniyet tarihine bakıldığında aslında burada da yine çalışmanın önemi öne çıkmaktadır. Avcı toplayıcı olarak anılan Paleolitik çağ insanlarıyla neolitik çağın çiftçiler, orta çağdaki zanaatkarlar, sanayi devrimi sonrasında üretim bandında çalışan işçiler gibi pek çok örnek bu durumu doğrular niteliktedir. Post-modern ve küresel toplumlara gelindiğinde ise emeğin sistemli olarak üretim süreçlerinden ayrıldığı gözlemlenmiştir (Rifkin, 1995: 3). Teknolojinin gelişimi ve iletişim teknolojilerindeki hızlı gelişmeler çalışma yaşamında insanlara duyulan gereksinimin azalmasına neden olmaktadır. Bu durum da işsizliği artırmaktadır. Rifkin'e göre teknoloji çağı olarak adlandırılan günümüz toplumlarının zaman içinde teknolojik buluşları hız kazandırarak robotların insanlardan daha fazla çalıştığı bir dünya oluşacaktır. Bu da insanların çalışmadığı bir sürecin geleceğine olan inancı kuvvetlendirmektedir. Bu yeni toplum modelinin her meslek açısından sorgulanması gelecek hakkında fikir sahibi olma konusunda oldukça önemlidir. Çalışma hayatında baş gösteren sorunların çözümü için insanlar boş zaman aktivitelerine yönelmektedir. İnsanlar mutsuz oldukları işlerinden kazandıklarını mutlu olmak için boş zaman aktivitelerine ve eğlencelere harcamaktadırlar. Diğer yandan meslekleriyle mutlu olan insanlar da vardır. Bunlar arasında sanatçılar ve zanaatkarları mutlaka saymak gerekmektedir.

Eski zanaatkârlığın ötesinde küreselleşmeyle ortaya ilgi duyulan yeni bir zanaatkarlık tipi çıkmıştır. Yeni tip zanaatkarlığa duyulan ilginin çeşitli nedenleri vardır. Bunların temelinde ekonomik, kültürel ve toplumsal nedenler bulunmaktadır. Kültürel sebepler arasında; küreselleşme ile dünyada benzer piyasa koşullarına sahip çeşitli kültürlerin oluşturulmasının sonucunda yerel kültürlerin geri plana atılması ilk sırada yer almaktadır. Kültürel çeşitlilik karşısında kültürün dünyada tek tip hale gelmesi, çeşitli ulusal ve uluslararası örgütlerce olumsuz bir durum olarak görülmüş olup kültürel çeşitliliğin sürdürülebilmesi konusunda pek çok çalışma gerçekleştirilmiştir. Konuyla ilişkili olarak UNESCO tarafından öne çıkarılan "Somut Olmayan Kültürel Mirasın Korunması Sözleşmesi" bu konuya dikkati çekerek el sanatlarının da bu kapsamda ele alınarak korunması gerektiğini belirtmiştir.

Kültürel çeşitliliğin korunması bakımından zanaatkarlık mesleğine ilgi duyulmasının haricinde, el emeği ürünlerin post modern toplumların yeni tüketim alışkanlıkları arasında farklı bir değer kazandığının da söylenmesi mümkündür. Zanaatkarlar tarafından üretilen ürünlerin estetik açıdan değerli olduğu düşünülüp post modern toplumlarda daha değerli bile görüldüğü

ISBN NO. 978-625-6830-90-5

söylenebilir. Çünkü bu tarz ürünler standart dışı, seri üretimin bir parçası olmayan ve insana hep bildiği geleneksel yapıyı anımsattığı için pek çok kesimde daha fazla benimsenmiştir.

Ancak post modern ve küresel toplumlarda insanlar ihtiyaçları dışında sırf moda olduğu için ürünleri tüketebildiğinden zanaatkarların yaptığı bu ürünleri de bu tarz kategorilerde değerlendirmişlerdir. Dolayısıyla istenen, sevilen ve değerli görülen zanaat ürünleri yalnızca bir dönemin modası kapsamında da görülebilmektedir. Aynı zamanda nadir ve özel üretilen ürünlerin diğerlerine nazaran daha değerli görülerek ekonomik açıdan değerinin artması zanaat ürünlerinin bir kapital olarak da değerlendirilmesini zorunlu kılmıştır (Bachrach Ehlers, 1996). Buna göre zanaat ürünleri belli bir kültürü yansıttığı ya da kültürel çeşitliliğin devamı için tercih edilmemekte yalnızca lüks tüketim ve değerli ürün kapsamında görüldüğü için tercih edilmektedir.

Kapitalizmin tüm dünyaya yayılması ve pek çok evrim geçirmesinin de etkisiyle zanaatkarlık da buna bağlı olarak evrilmiştir. Bugün çeşitli nedenlerle tüketiciler tarafından talep edildiği için zanaatkarlık mesleği vardır ve üretilen ürünler kültürün ötesinde bir tüketim objesi olarak karşılık bulmaktadır. Buna karşılık zanaatkarlığın kültürel miras çerçevesinde korunması için çeşitli çalışmalar da sürdürülmektedir. Özellikle teknolojinin gelişimi, boş zamana duyulan ihtiyacın artması ve yeni üretim alanlarının gelişmesiyle zanaatkarlık eski tipte olmasa da özenilen ve gelişen meslekler arasında yerini almıştır. Bilhassa uzun çalışma koşullarına bir tepki olarak zanaatkarlığı seçen pek çok kişi vardır. Örneğin; Cam endüstrisine bakıldığında küreselleşme ve kapitalizmin etkisiyle ürünler "Çin gibi ucuz iş gücü" sunan ülkelerde seri üretimle üretilerek dünyanın her yanına uygun fiyatlarla dağıtılmaktadır. Bu durumda cam zanaatkarı olan çalışanlar emeklerinin karşılığı olarak daha pahalıya ürün sattıklarından dolayı yalnızca "kaliteye önem veren" kişiler tarafından bu ürünler tercih edilmektedir. Bu örnekten anlaşılacağı üzere, küreselleşmenin zanaatkarlığa etkisi, zanaat ürünlerinin niteliksiz ürünle yer değiştirme şeklidir.

Bütün bunların yanı sıra; teknolojinin hızlı gelişimi ve küreselleşmenin etkisiyle dünyada bilgisayar kullanımının yaygınlaşmasını sağlayan yeniliklerle beraber iletişimin farklılaşması toplumsal yaşam süreçlerini dikkate değer biçimde değişime uğratmıştır. Bir diğer önemli konu ise sosyal medyanın gelişim sürecinde zanaatkarlığın gelişim süreci ve geldiği noktadır. Çünkü sosyal medyanın kullanım amaçlarının gelişmesi ve buna bağlı olarak kullanım süresinin artması "çalışma" ve "zanaat" kavramlarının yeniden sorgulanmasını gerekli kılmıştır. Çalışma kavramı teknolojik gelişmelerle yakından ilişkilidir. Bilginin hızlanarak artması yeni çalışma

ISBN NO. 978-625-6830-90-5

alanlarının da gelişmesini sağlamıştır. Eski şekli göz önüne alındığında usta-çırak ilişkisinin temelinde gelişen zanaatkarlık teknolojinin gelişimine bağlı olarak biçim değiştirerek gelişmiştir. Günden güne gelişen ve çeşitlenen sosyal medya araçları yaygınlaştıkça zihinsel üretim daha fazla konuşulur hale gelmiştir. Hatta sosyal medyada içerik üretimi zanaatkarlığın yeni formu olarak görülerek "zihinsel zanaatkarlık" kavramının ortaya çıkmasına neden olmuştur.

Bilginin durmaksızın işlenmeye devam edildiği küresel toplumlarda sosyal medya "zihinsel zanaatkarların" arttığı bir alan halini almıştır. Sosyal medyanın bugün pek çok kişi için bir çalışma alanı olduğu düşünüldüğünde bu durum çok daha mantıklı görünmektedir. "Var olan malzemenin yeniden işlenmesi" şeklinde ifadeler geleneksel zanaatı çağrıştırmaktadır. Fakat yeni zanaat yapısı küreselleşmenin de etkisiyle dünyada ortaya çıkan bir bakıma "bilgiyi işleme" biçimidir.

Hızlı teknolojik gelişmeler ve küreselleşmenin etkisiyle çalışma koşulları ve iş konusunda bakış açısı değişmektedir. Yeni teknolojilerle ve sosyal medya gibi araçlarla beraber standart çalışma modellerinin yerine karmaşık düşünmenin gerekli olduğu işler çıkmaktadır. "Bilgi işçisi" olarak adlandırılan çalışanlar bugünün zihinsel zanaatkarları olarak da görülmektedir. Bu kişiler düşüncelerini ve zekalarını herhangi bir hizmete veya ürüne dönüştürerek kendilerinde olan bilgiyi farklı bir formda sunmaktadır. Sundukları bilgi karşılığında para kazandıkları için bu kişilerin bilgi satarak para kazandıklarını söylemek de mümkündür (Brown, 1999: 4). Bugünün sosyal medya ortamında çalışma ortamı değişmiş ve işin yapılma biçimi de akla eski zanaatkarları getirmektedir. Bu zanaatkarlar bilgi işçileri olarak bilgiyi kendilerinde bulunan yeteneklere bağlı olarak işler, geliştirir ve sunarlar.

Zihinsel zanaatkarlık teriminin, bireylerin düşüncelerini, fikirlerini ve davranışlarını oluşturmak ve şekillendirmek için bilişsel yeteneklerini kullandıkları yolu tanımlamak için kullanıldığı görülmektedir. Sosyal medya bağlamında, bireylerin sosyal medyanın kendileri ve toplum üzerindeki etkisini eleştirel bir şekilde değerlendirmelerini ve sorgulamalarını sağlayarak ve sosyal medya platformlarının sorumlu kullanımını ve olumlu katılımını teşvik ederek, Zihinsel zanaatkârlık, sosyal medyanın dönüşümünde önemli bir rol oynayabilir.

Diğer yandan zihinsel zanaatkarlık sosyal medya platformları kapsamında etkileşim daha üretken ve olumlu olmasının teşvikinde önemli bir role sahip olabilir. Zaman içinde etkili iletişim, medya okuryazarlığı ve eleştirel düşünme gibi becerilerini kendi potansiyelleri

bağlamında geliştiren bireyler, fikirlerini paylaşmak, topluluklar oluşturmak ve olumlu değişimi teşvik etmek için sosyal medyayı kullanma konusunda gün geçtikçe ustalaşmaktadır. Zihinsel zanaatkarlar da bu şekilde kendini geliştirip insanlar için faydalı paylaşımlarda bulunan kişilerden oluştuğunda sosyal medyanın toplum için faydalı bir mecraya dönüştüğü söylenebilir. Ancak bunun kontrol edilmesi ve insanların kısıtlanması mümkün olmadığı için her çeşit insan sosyal medya hesabı açarak faydalı ya da faydasız zihinsel zanaatkarlık faaliyetlerinde bulunabilmektedir.

Nihayetinde, zihinsel zanaatkarlığın sosyal medyanın dönüşümündeki rolü, bireylere kendilerine sunulan içeriğin ve mesajların pasif alıcıları olmak yerine, sosyal medya deneyimlerinin kontrolünü ele almalarını sağlamaktır. Bireyler zihinsel zanaatkarlığı doğru kullanabildiği taktirde sosyal medyayla etkileşimlerini eleştirel bir şekilde değerlendirmek ve şekillendirmek için bilişsel yeteneklerini kullanarak, insan bağını, empatiyi ve olumlu sosyal değişimi destekleyen daha olumlu ve üretken bir sosyal medya ortamı yaratmaya yardımcı olabilmektedir.

4. YÖNTEM

Bu araştırmanın yöntemi betimsel analizdir. Betimsel analiz, bir veri setinin ana özelliklerini özetlemek ve tanımlamak için verilerin sistematik olarak incelenmesini ve yorumlanmasını içeren bilimsel araştırmalarda kullanılan temel bir yöntemdir. Hem nicel hem de nitel araştırmalarda kullanılan bu analiz türü, bu araştırmada nitel verilerin ilişkisel bir şekilde betimlenmesi için tercih edilmiştir. Betimsel analiz özet bir ilişkisel veriyi açık bir şekilde bütünleşik olarak sunmaktadır (Smith & Johnson, 2018).

Nitel araştırma geleneksel olarak metinsel ve anlatısal araştırmayı vurgularken, betimsel analizin dahil edilmesi veri yorumunu geliştirmek için nicel bir katman sağlar (Johnson & Onwuegbuzie, 2004). Bu özellikleri temel alınarak bu çalışmada bu yöntem uygun görülmüştür.

5. BULGULAR

5.1.Küreselleşme Özelinde Sosyal Medya Risk Toplumu ve Zanaatkarlık Değerlendirmesi

Dünyayı çepeçevre saran ve her bir fenomeni derinden etkileyen küreselleşme sosyal medyanın dönüşümünde ciddi etkilere sahiptir. Sosyal medyanın küresel dünyada ortaya çıkışı insanlığın dünyaya dair algılamalarını ve deneyimleri şekillendirme konusunda önemli bir rolü vardır. Sosyal medyanın hızlı büyümesi, mobil teknolojinin ve yüksek hızlı internetin artan

kullanılabilirliği küresel ekonominin birbirine olan bağımlılığını kuvvetlendirmiş ve arttırmıştır. Bu çalışmada küreselleşmenin dünya çapında etkisinin ardından oluşan risk toplumları için zihinsel zanaatkarlık konusu irdelenmiştir.

Küreselleşme bağlamında sosyal medya ve risk toplumu arasındaki ilişki karmaşık ve dinamiktir. Sosyal medya teknolojileri ile küreselleşmenin birbirlerini besleyip büyüten kavramlar olduğunu söylemek mümkündür. Hatta zamanla bu iki oluşum gittikçe birbirine daha da çok bağımlı bir hal almaktadır. Günümüze sosyal medya ağlarını kullanmayan herhangi bir küresel şirketi hayal etmek bile imkânsız hale gelmiştir. Küreselleşme risk toplumunu oluşturmuş olan bir kavram da olduğundan sosyal medyanın risk toplumundan bağımsız bir şekilde düşünülmesi mümkün değildir. Dolayısıyla sosyal medya ortamında zihinsel zanaatkarlık yapan kimseler küresel bir risk toplumunda varlıklarını sürdürme çabası gütmektedir. Bu durum risklerin her geçen gün değişmesi ve çeşitlenmesiyle irdelenmesi ve anlaşılması gereken bir hale gelmiştir.

Diğer yandan küreselleşme sayesinde sosyal medya platformlarının dünya çapında yayılması kolaylaşmıştır ve insanların daha önce imkânsız olan yollarla bağlantı ve iletişim kurmasını sağlanmıştır. Aynı zamanda sosyal medya araçlarının, insanların fikirlerini, deneyimlerini ve kültürel ifadelerini paylaşmalarına izin verdiği için küresel toplulukları desteklemek için güçlü bir araç haline geldiği de yadsınamaz bir gerçektir. Buna karşılık sosyal medya, yanlış bilgilerin ve zararlı içeriklerin yayılması ile bölücü-kutuplaştırıcı mesajların artması gibi yeni zorluklar da yaratmıştır.

Küresel risk toplumu içinde sosyal medyanın konumuna bakılacak olursa; veri gizliliği, çevrimiçi taciz ve ruh sağlığı üzerindeki potansiyel endişe verici etkiler etkilerin öne çıktığı dikkati çekmektedir. Sosyal medya kullanımıyla ilişkili bu ve bunun gibi riskler, bu platformların daha fazla incelenmesine/düzenlenmesine ve ayrıca bu risklerin azaltılabilmesi için medya okuryazarlığı eğitimi ve çevrimiçi güvenlik önlemleri gibi stratejilerin geliştirilmesine yol açmıştır. Bu ve benzeri zorluklar karşısında zihinsel zanaatkarlık kavramı sosyal medyanın dönüşümünde giderek daha önemli hale gelmiştir. Zihinsel zanaatkarlık, bireyin düşüncelerini ve davranışlarını şekillendirmek ve değerlendirmek için bilişsel yetenekleri kullanma becerisini ifade ettiği için bireylerin medya okuryazarlığı becerilerini geliştirmelerine, eleştirel düşünmeye katılmalarına ve olumlu sosyal değişimi teşvik etmek için sosyal medyayı kullanmalarına yardımcı olabilir.

Genel olarak, sosyal medyanın dönüşümü söz konusu olduğunda küreselleşme bağlamında risk güçleri ve zihinsel zanaatkarlık etkileşimli bir şekilde etkide bulunmuştur. Sosyal medya hızla değişen riskleri kestirilemeyen küresel dünyada toplumun değişen değer ve kaygılarını yansıtan dinamik bir platform haline gelmiştir. Bir risk toplumunda, sosyal medya, insanların potansiyel risk ve tehlikeler hakkında tartıştığı/bilgi paylaştığı ve daha fazla şeffaflık, hesap verebilirlik çağrısı yaptığı bir platform haline gelmiştir. Aynı zamanda sosyal ağlarda zihinsel zanaatkarlığın yükselişi, geleneksel beceri ve tekniklere artan bir ilginin yanı sıra homojen ve küreselleşmiş bir dünyada daha özgün ve anlamlı deneyimler edinme arzusunu da ortaya koymaktadır.

Sosyal medya araçları; insanların iletişim kurma, bilgiye erişme ve dünyayı deneyimleme şekline yeni bir biçim vererek günlük yaşamda her yerde bulunan bir varlık haline gelmiştir. Tüm toplumları, meslekleri, tavırları ve akla bile gelmeyecek pek çok öğeyi etkileyen sosyal medya araçları ile ilgili bazıları toplum üzerinde olumlu bir etkiye sahip olduğunu savunurken, diğerleri olumsuz etkileri hakkında endişelerini dile getirerek, çok fazla tartışma ve tartışma konusu olmuştur. Zaman içinde sosyal medya hem risk farkındalığı hem de zihinsel zanaatkarlık sayesinde yaratıcı ifadenin ortaya konulabildiği bir platforma dönüşmüştür. Sosyal medya bugün tüm dünyada insanların ilgi alanlarını ve değerlerini paylaştığı, başkalarıyla bağlantı kurması, becerilerini ve yaratımlarını sergilemesi için bir alan sağlamaktadır. Ek olarak, sosyal medya bireylerin ve toplulukların önemli konular hakkında farkındalık yaratmalarına ve inandıkları amaçlar için destek seferber etmelerine izin veren, savunuculuk ve aktivizm için güçlü bir araç haline gelmiştir.

6.SONUÇ ve DEĞERLENDİRME

Bu araştırmada küreselleşme kapsamında “zihinsel zanaatkarlık” ve “risk toplumu” ayrı olarak ele alınmış gibi görünse de aslında her iki kavramın da küreselleşmeden etkilenip şekil değiştirdiğini söylemek çok da abartı olmayacaktır. Ulrich Beck ve Anthony Giddens gibi düşünürlerin risk toplumu görüşleri incelendiğinde, risk toplumunun net bir şekilde anlaşılabilmesi için küreselleşmeden önceki dönemden yani modernleşme ve sanayi toplumundan başlamak gerekmektedir. Küreselleşmeyi kapitalizmin tüm dünyaya yayılması olarak ele aldığımızda, kapitalizmin ortaya çıkış noktalarını oluşturan modernizm ve sanayi devrimini incelenmesi çalışma kapsamında hayati görülmüştür. Aynı şekilde endüstri devrimi ve kapitalizmin varlık göstermesi (seri üretime geçme ve makineleşme) de Zanaatkarlığın durumunu önce olumsuz yönde değiştirmiş sonrasında da teknolojik gelişmelerle birlikte farklı

bir şekle büründürmüştür. Bütün bu bilgilerin ışığında bu çalışmada teorisyenlerin görüşleri esas alınarak yorumlama yöntemiyle bir değerlendirme yapılmıştır.

Sosyal medyanın dönüşümü, giderek birbirine bağlı ve küreselleşen bir dünyada toplumun değişen değer ve kaygılarının bir yansıması olarak görülmektedir. Sosyal medya, zamanımızın karmaşıklığını ve çelişkilerini yansıtan dinamik bir platform halini almıştır ve muhtemelen gelecekte yeni gelişmelere ve zorluklara yanıt olarak gelişimini sürdürecektir. Risk toplumu ve zihinsel zanaatkârlığın güçleri ile küreselleşmenin etkisi arasındaki etkileşim, sosyal medyanın iletişim, savunuculuk ve yaratıcı ifade için güçlü bir araca dönüşmesine yol açmıştır. Bu çalışma, sosyal medyanın dünyaya ilişkin algılarımızı ve deneyimlerimizi şekillendirmedeki rolünü keşfederek, bu dönüştürücü teknolojinin karmaşık ve dinamik doğasına ışık tutmayı amaçlamaktadır. Küreselleşme bağlamında risk toplumu ve sosyal medya arasındaki ilişki, karmaşık ve dinamik olup, giderek birbirine bağlanan bir dünyada toplumun değişen değerlerini ve kaygılarını yansıtmaktadır. Sosyal medyanın yükselişi, risk toplumu ve küreselleşme güçleri tarafından şekillendirilmiş olup karşılığında dünyaya ilişkin algılarımızı ve deneyimlerimizi şekillendirmede önemli bir rol oynamaya başlamıştır.

Bugün zihinsel zanaatkarlık denildiğinde en uygun yerin sosyal medya olduğunu açıkça ortadadır. Sosyal medya, geleneksel zanaatkarlık biçimleri üzerinde derin bir etkiye sahip olmakla beraber giderek dijitalleşen bir dünyada zanaatkarlığa ilişkin deneyimlerimizi ve algılarımızı dönüştürmeyi başarmıştır. Zanaatkarlar için yeni fırsatlar ve zorluklar sağlarken, zanaatkarlık anlayışımızın ve toplumdaki yerinin şekillenmesinde de etkili olmuştur.

Sonuç olarak küreselleşme kapitalizm ve sanayi toplumu anlayışlarından ayrı düşünülmemeli, yaşananlar tarihsel süreç içerisinde bir bütün olarak değerlendirilmelidir. Pek çok olumsuz ve irdelenmesi gereken konumlarına karşın sosyal medya, küreselleşme çağında insanların yeni ve güçlü yollarla bağlantı ve iletişim kurmasını sağlayan dönüştürücü bir güce sahiptir. Ancak yanlış bilgilerin yayılması ve zararlı içeriğin çoğaltılması gibi yeni zorluklar da yine sosyal medya tarafından yaratılmıştır. Risk toplumu kavramı, sosyal medya kullanımıyla ilişkili riskleri azaltmak için artan düzenleme ve proaktif önlemlere duyulan ihtiyacı vurgulayarak bu zorluklara bir yanıt olarak ortaya çıkmıştır. Bu arada, zihinsel zanaatkârlık kavramı, sosyal medya platformlarının sorumlu ve etik kullanımını teşvik ederek, medya okuryazarlığı becerilerini geliştirerek ve sosyal medyayı olumlu sosyal değişimi teşvik etmek için kullanarak sosyal medyanın dönüşümünde kritik bir rol oynayabilir. Nihayetinde, sosyal medyanın

dönüşümü, bireylerin ve toplumun bu güçlü iletişim aracının sunduğu zorluklara ve fırsatlara yanıt verme becerisine bağlı olacaktır.

KAYNAKÇA

BACHRACH, E. T. (1996). Encyclopedia of Cultural Anthropology, (Ed: D. Levinson, M. Ember) içinde "Crafts", (Volume 1), New York: Henry Holt and Company, 247-252.

BECK, U. (2005). "Siyasallığın İcadı", N. Ülner (Çev.), İletişim Yayınları, İstanbul.

BECK, U. (2011). "Risk Toplumu Başka Bir modernliğe doğru", (Çev. Kazım Özdoğan, Bülent Doğan). İthaki Yayınları, İstanbul.

BOZKURT, V. (2000). "Küreselleşmenin Toplumsal Sonuçları, Prof. Dr. Nusret Ekin'e Armağan", Türk Ağır Sanayii ve Hizmet Sektörü Kamu İşverenleri Sendikası Yayını, İstanbul.

BROWN, B. L. (1999). Knowledge Workers. Trendsand Issues Alert No.4, http://ericacve.org/docs/tia00072.pdf (Erişim Tarihi: 30.05.2023).

DEACON, B. (2006). Sosyal Politika Yazıları. Ayşe Buğra- Çağlar Keyder (Der). B. Çakar; U. Balaban (Çev) içinde "Küreselleşme ve Sosyal Politika: Hakkaniyetli Bir Refaha Tehdit", İletişim Yayınları, İstanbul.

GIDDENS, A. & CHRISTOPHER, P. (2001). "Modernliği Anlamlandırmak: Anthony Giddens'la Söyleşiler". Alfa Basım Yayın Dağıtım, İstanbul.

GIDDENS, A. (2010a). "Modernliğin Sonuçları". E. Kuşdil (Çev). Ayrıntı Yayınları, İstanbul.

GIDDENS, A. (2010b). "Modernite ve Bireysel Kimlik: Geç Modern Çağda Benlik ve Toplum", Say Yayınları, İstanbul.

GAMST, F. C., (1995). Meanings of Work: Considerations for the Twenty-First Century. F. C. Gamst (Ed.) içinde "Considerations of Work", State University of New York Press, Albany, 1-45.

JOHNSON, R. B., & ONWUEGBUZIE, A. J. (2004). "Mixed methods research: A research paradigm whose time has come". Educational Researcher, 33(7), 14-26.

KEYMAN, F. (2005), Küreselleşme, Modernite, F. Başkan (Ed) içinde "Din: Türkiye Örneği, Küreselleşmenin Yüzleri", Everest Yayınları, İstanbul.

ISBN NO. 978-625-6830-90-5

KILIÇ, S. (2008). "Küreselleşme Sürecinde Ekonomik, Ekolojik ve Toplumsal Riskler". Akademik İncelemeler, 3(1), 31-54.

MARX, K. (2009). "Kapital"İ Cilt 1, A. Bilgi - M. Selik (Çev). Sol Yayınları, Ankara.

RİFKİN, J., (1995). "The End of Work, The Decline of the Global Labor Force and the Dawn of the Post-Market Era", G.P. Putnam's Sons Publishers, New York, USA.

SENNETT, R., (2009). "Yeni Kapitalizmin Kültürü", A. Onocak (Çev), Ayrıntı Yayınları, İstanbul

SMITH, T. M., & JOHNSON, D. R. (2018). "Exploring Social Issues: Using SPSS for Windows" (8th ed.), Pearson, London.

YILMAZ, C. (2010). "Risk Kapıyı Kırınca Kentlerde Yoksulluk, Dayanışma, Güven ve Güvenlik", Libra Yayınları, İstanbul.

ISBN NO. 978-625-6830-90-5

TÜRKİYE'NİN YENİ YÜZYILINDA MEDYA EĞİTİMİ ALAN GENÇLER VE YENİ MEDYA OKURYAZARLIĞININ DÖNÜŞÜMÜ

Doç. Dr., Feyza Dalaylı
Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi,
feyza.dalayli@comu.edu.tr- 0000-0003-2193-8236

ÖZET

Bu makale, Türkiye'nin yeni yüzyılının başında medya eğitimi alan gençlerin yeni medya okuryazarlığı konusundaki bilinç düzeylerini incelemeyi amaçlamaktadır. Hızla değişen medya ve iletişim teknolojileri, toplumun medya okuryazarlığı konusundaki bilincini sorgulamayı gerekli kılmıştır. Özellikle üniversitelerde medya eğitimi alan gençler arasında ortaya çıkan ayrışma, bu çalışmanın odak noktasını oluşturmaktadır. Dijital medyanın yaygın kullanımı, bilgi akışının hızlanması ve küresel bağlantıların artması, medya okuryazarlığının önemini daha da vurgulamaktadır. Makale, medya okuryazarlığının bireylerin bilinçli ve eleştirel bir şekilde medya ortamında gezinmelerini sağlamadaki kritik rolünü vurgulamakta ve Türkiye'deki medya eğitimi ve okuryazarlık politikalarını incelemektedir. Araştırma, yarı yapılandırılmış derinlemesine görüşmelerle Türkiye'deki medya alanında yüksek lisans eğitim alan öğrenciler arasında gerçekleştirilmiştir. Öğrenciler random olarak seçilmiştir. Araştırmanın sonuçları, oldukça kapsamlıdır. Araştırmanın bulguları gençlerin medya tüketim alışkanlıkları, dijital medyanın etkileri ve medya okuryazarlığının sosyal, kültürel ve demokratik boyutlarına odaklanarak geniş bir perspektif sunmaktadır. Bu çalışma, medya eğitimi alan gençlerin medya okuryazarlığı bilinci üzerine daha fazla araştırmanın ve uygulamanın gerekliliğini vurgulamaktadır, çünkü bu bilinç, bilgiye erişimi artırma, demokratik katılımı teşvik etme ve medya ürünlerine daha etkili bir şekilde tepki verme konusunda önemli bir rol oynamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Türkiye, Yeni Medya Okuryazarlığı, İletişim Fakültesi, Derinlemesine Görüşme, Genç.

ISBN NO. 978-625-6830-90-5

YOUTH RECEIVING MEDIA EDUCATION IN TURKEY'S NEW CENTURY AND THE TRANSFORMATION OF NEW MEDIA LITERACY

Abstract

This article aims to examine the awareness levels of young people receiving media education at the beginning of Turkey's new century about new media literacy. Rapidly changing media and communication technologies have made it necessary to question society's awareness of media literacy. The separation that emerges especially among young people who receive media education at universities is the focus of this study. The widespread use of digital media, the acceleration of information flow and the increase in global connections further emphasize the importance of media literacy. The article emphasizes the critical role of media literacy in enabling individuals to navigate the media environment consciously and critically and examines media education and literacy policies in Turkey. The research was conducted among students studying for a master's degree in media in Turkey through semi-structured in-depth interviews. Students were selected randomly. The results of the research are quite comprehensive. The findings of the research provide a broad perspective by focusing on young people's media consumption habits, the effects of digital media, and the social, cultural and democratic dimensions of media literacy. This study highlights the need for further research and practice on the media literacy awareness of young people receiving media education, as this awareness plays an important role in increasing access to information, promoting democratic participation and responding more effectively to media products.

Key Words: Turkey, New Media Literacy, Faculty of Communication, In-Depth Interview, Young.

1.GİRİŞ

Türkiye'nin yeni yüzyılına giriş yaparken, medya ve iletişim teknolojilerindeki hızlı değişimler toplumun medya okuryazarlığı konusundaki bilincinin sorgulanmasını gerekli kılmıştır. Özellikle yeni medya kullanımının gün geçtikçe artması toplumsal bilinçle hareket eden kesimleri ayrıştırmıştır. Bu kesimler arasında üniversitelerdeki medya eğitimi alan gençleri ayırmak önem teşkil etmektedir. Dijital medya sayesinde hızlanan bilgi akışı, tüm toplumların dünya üzerindeki tüm gelişmelere anında erişim sağlamasını kolaylaştırmıştır. Hem bireyler hem de toplumlar bu vesileyle küresel bağlantılarını arttırmıştır. Dolayısıyla iletişim bu şekilde

ISBN NO. 978-625-6830-90-5

hareketli ve pek çok kanal-araç vasıtasıyla geliştiği bilgi bombardımanının öne çıktığı bu yeni dijital çağda yeni medya okuryazarlığının önemi daha belirgin hale gelmiştir.

Dünya üzerindeki tüm toplumlar bilgi, iletişim ve eğlence için yeni medyaya giderek daha fazla bağımlı hale gelmeye başlamıştır. Sürekli gelişen yeni medya ortamıyla eleştirel bir şekilde ilgilenme yeteneği genç bireyler için çok önemli bir beceridir. Bu bağlamda bu makale, Türkiye'de medya eğitimi alan gençlerin yeni medya okuryazarlığı konusundaki farkındalık düzeylerini incelemektedir.

Medya, toplumların kültürel, siyasi ve ekonomik dinamiklerini etkileyen bir güç haline gelmiştir. Bu nedenle, medya okuryazarlığı, bireylerin bu karmaşık medya ortamında bilinçli ve eleştirel bir şekilde gezinmelerini sağlama konusunda kritik bir rol oynamaktadır (Hobbs, 2010). Medya okuryazarlığı, medya içeriğini değerlendirme, bilgi kaynaklarını sorgulama, medya mesajlarını eleştirme ve medya ile iletişim kurma becerilerini içermektedir. Bu beceriler, bireylerin bilgiye daha iyi erişim sağlaması, demokratik katılımın teşvik edilmesi ve medya ürünlerine daha iyi bir şekilde tepki verilebilmesi için gerekmektedir. (Livingstone, 2004).

Türkiye'de, medya eğitimi ve medya okuryazarlığı konularında farkındalık giderek artmış ve ilgili politika ve programlar oluşturulmuştur. Hem Milli Eğitim Bakanlığı hem de İletişim Fakülteleri bünyesinde medya okuryazarlığı önemsenmiş ve öğrencilerin eğitilmesi amaçlanmıştır. Ancak, bu alandaki çalışmaların ve uygulamaların hala gelişmekte olduğu göz önüne alındığında, yeni yüzyılın başında özellikle üniversitedeki medya eğitimi alan gençlerin medya okuryazarlığı bilinci üzerine daha fazla araştırma ve analiz gerektiği açıktır. Bütün bu bilgilerin ışığında, bu makalenin amacı, Türkiye'nin yeni yüzyılının başında medya eğitimi alan gençlerin medya okuryazarlığı konusundaki bilinç düzeyleri ve gelinen noktanın incelenmesidir. Bu amaç doğrultusunda çalışmada, gençlerin medya tüketim alışkanlıklarına, dijital medyanın etkilerine ve medya okuryazarlığının sosyal, kültürel ve demokratik boyutlarına odaklanılacaktır.

Araştırmanın yöntemi derinlemesine görüşmedir. Türkiye'deki İletişim Fakültelerinde lisans eğitimini tamamlayıp Türkiye'nin farklı bölgelerindeki üniversitelerde medya alanında yüksek lisans yapan tesadüfi ve ulaşılması kolay kişiler arasından on dört öğrenciyle yarı yapılandırılmış derinlemesine görüşme yapılmıştır. Bu görüşmeler kapsamında öğrencilerin deneyimlerine ve bakış açılarına ışık tutmak, onların yeni medya okuryazarlığı ve bunun sonuçlarına ilişkin anlayışlarına dair değerli bilgiler sağlanması hedeflenmiştir.

2.TÜRKİYE'DE MEDYA EĞİTİMİ ALAN GENÇLER ve YENİ MEDYA OKURYAZARLIĞI

Medya okuryazarlığı, çeşitli biçimlerde medyaya erişme, bunları analiz etme, değerlendirme ve yaratma becerisini kapsamaktadır. Bilginin kolaylıkla erişilebilir olduğu ve çok çeşitli medya platformları aracılığıyla yayıldığı günümüz dijital çağında, medya eğitimi giderek önem kazanmaktadır. Özellikle gençlerin oluşturduğu farkındalık gelecek nesillerin oluşumunda önemli katkılar sağlamaktadır. İletişim fakültesindeki gençlerin diğerlerine göre medya okuryazarlığı konusunda daha bilinçli olduğu varsayılmaktadır. Duruma, alınan medya eğitimi kapsamında bakıldığında bu varsayım çok da yanlış değildir. Ancak yine de özellikle yeni medya söz konusu olduğunda eğitimin etkili olduğu ve/veya olmadığı durumlarda söz konusu olabilmektedir. Hem gençlerin aldıkları eğitimin faydaları hem de yeni medya okuryazarlığı ile ilgili bilinç düzeylerinin temellendirilmesi hedeflendiği için bu kapsamda yeni medya okuryazarlığının gençler, toplumsal ve kültürel anlamda biçimlendirilmesi amaçlanmıştır.

2.1.Türkiye'de Yeni Medya Okuryazarlığı ve Eğitim Kurumlarındaki Uygulamalar

Dünya üzerinde dijitalleşmenin hızlı etkisiyle medya okuryazarlığı yeni medya okuryazarlığı bağlamında yeniden ele alınmaya başlamıştır. Medya okuryazarlığı adından da anlaşılacağı üzere bir eğitim sürecini kapsadığı için bireylerde eğitim alma düşüncesi oluşturmaktadır. Yeni medya okuryazarlığı, dijital çağın gereksinimlerine uygun bir şekilde medya içeriğini anlama, üretme ve eleştirme yeteneği anlamına gelmektedir (Hobbs, 2010). Yeni medya okuryazarlığını, geleneksel medya okuryazarlığı kavramının dijital çağın getirdiği yeni medya biçimleri ve teknolojileriyle güncellenmiş hali olarak da okumak mümkündür. Bir başka deyişle, geleneksel medya okuryazarlığının günümüzün dijital dünyasına uyarlanmış bir versiyonudur. İnternetin yükselişi, sosyal medya platformlarının popülerliği ve dijital medya üretim araçlarının herkesin eline geçmesi, medya okuryazarlığını geleneksel medya anlayışının ötesine taşımıştır. Yeni medya okuryazarlığı, dijital medya içeriğini anlama, üretme ve eleştirme yeteneği üzerine odaklanmaktadır.

Yeni medya okuryazarlığı becerileri, bireylerin bilgiye erişim, veri analizi, dijital güvenlik, sosyal medya etik kuralları gibi konularda bilinçli ve becerikli olmalarını gerektirmektedir. Bu kapsamda öne çıkan ve öğrenilmesi gereken bazı temel konular bulunmaktadır. Bunların başında bilgiye erişim gelmektedir. İnternet, bilgiye erişimi büyük ölçüde kolaylaştırmıştır, ancak yanıltıcı veya yanlış bilgilere de erişmek mümkündür. Yeni medya okuryazarlığı, güvenilir kaynakları tanıma ve seçme konusunda rehberlik sağlamaktadır. Diğeri ise medya

üretimidir. Herkes artık medya içeriği üretebilir. Yeni medya okuryazarlığı, bireylerin videolar, blog yazıları, podcast'ler vb. gibi medya içeriği oluştururken bilinçli ve etik bir şekilde davranmalarını öğretmektedir. Dijital güvenlik ise bir başka önemli konudur. İnternet kullanıcılarının kişisel bilgilerinin ve çevrimiçi güvenliklerinin korunması önemlidir. Yeni medya okuryazarlığı, güvenli parolalar oluşturma, kişisel verilerin paylaşımını sınırlama ve çevrimiçi tehlikeleri tanıma konularında bilinç kazandırmaktadır. Son olarak medya eleştirisi de mutlaka dikkate alınmalıdır. Yeni medya okuryazarlığı, medya içeriğini eleştirel bir bakış açısıyla değerlendirmeyi öğretmektedir. Yanıltıcı başlıkları tanıma, taraflı raporları ayırt etme ve medya manipülasyonunu tespit etme konularına odaklanmaktadır (Livingstone ve Sefton-Green, 2016).

Bütün bu bilgilerin temelinde daha ayrıntılı biçimde bakıldığında yeni medya okuryazarlığının medya okuryazarlığıyla belli biçimlerde benzerlik göstermesine karşın ayrıştığı çok çeşitli kısımlar olduğunu da ifade etmek mümkündür. Genel olarak medya içerikleri hareketli resimler, imgeler ve grafiklerle oluşturulduğu için erişilen ve değerlendirilmesi gereken içeriklerin hepsi dijital tabanlı ürünlerdir (Karaduman, 2019). Bununla beraber içeriklere erişim, analiz, anlama, içeriklerim ayrıntılı değerlendirilmesi ve sonrasındaysa üretimin yapılması yeni medya okuryazarlığı kapsamında temel beceriler arasında görülmektedir. Yeni medyanın geleneksel medyadan ayrılmasını sağlayan bir başka dikkate değer unsursa içeriklerin üretiminde profesyonel grupların da işbirliklerine dayanan çalışmaların dijital platformlarda gerçekleştirilmesidir.

Kellner'a göre (2014) yeni medya okuryazarlığı iş birlikli çalışma grupları, ortak projeler ve tartışma grupları vasıtasıyla ortaya çıkan verilerin dağıtımı, yorumlanması ve yeniden üretilmesinde kültürel sermaye ve toplumsal farkındalığın önemi açısından da irdelenmelidir. Değerlendirme becerisi, sorgulama ve farkındalık seviyeleri yüksek kişilerle toplumda yeni medyanın öne alınamaz hızdaki veri aktarım sürecinde okuryazarlık görevlerinin de yerine getirilmesinin daha üst düzeylerde ortaya çıkacağı düşünülmektedir. Yeni medya okuryazarlık becerisinine etkide bulunan çeşitli değişkenlerin olduğu da göz önünde bulundurulmalıdır. Örneğin; yaş, araçları kullanım süresi/deneyim, sosyo-kültürel özellikler, ekonomik durum ve yeni medya araçlarına maruz kalma süresi ile çoklu medya üretebilme becerileri söz konusu değişkenlerin arasında sayılabilmektedir. Buradan hareketle yeni medya ortamlarında etkileşim olanağının artışı nedeniyle geleneksel medyaya kıyasla çok daha uzun süreli maruz kalma olduğunu söylemek mümkündür. Dolayısıyla söz konusu maruz kalma ve etkileşim artışı bireyin yeni medyada yer alan içerikler ile etkili ve hızlı etkileşim kurarak okuryazarlık

becerilerini daha hızlı geliştirmesini sağlayabilecektir. Bununla beraber, yeni medyada birey kendisi içerik üreticisi olduğundan ve insanları etkileyebilme gücünü elinde bulundurduğundan geleneksel medyaya kıyasla çok daha etkili ve kapsamlı düzeyde eğitilebilmek mümkündür (Literat, 2014).

Yeni medya okuryazarlığı ile ilgili yapılan çok sayıda araştırma bulunmaktadır. Eleştirel bir üretim süreci ile karmaşık bir veri işleme sistemi olan yeni medyanın anlaşılması geleneksel medyaya kıyasla hem daha zor hem de daha kolaydır (Lin ve ark., 2013). Temelde yeni medya öğelerinin anlaşılabilmesi adına gereken araçları kullanabilmek ve yeterli düzeyde bilişsel seviyeye ulaşabilmekle başlayan söz konusu süreç analiz, sentez ve değerlendirme aşamalarıyla sürdürülebilmektedir. İçeriklerin çeşitli medya türleriyle farklılık ve benzerlikler bakımından kıyaslanmasıyla doğruluklarının kanıtlanması gerekli ve önemlidir. Okuryazarlık tabiri söz konusu olduğunda ilk olarak "okur" kısmı açısından çeşitli becerilere sahip olmak gerekmektedir. "yazarlık" kısmındaysa belli bir hiyerarşisi olan düzen izlenmelidir. Bu bağlamda ilk olarak çeşitli türlerde medya üretimi, medya içeriklerinin dağıtımı ve yayılması teknik becerisine sahip olunması gibi niteliklerin kişide bulunması gerekmektedir. Sonraki aşamada ise eleştirel ve etkileşimli medya topluluklarında yer bulabilmek ve hedef kitlenin beklentileri, ideolojisi ve sosyokültürel yapılarına bağlı medya üretimi ve kontrolü de önemli görülmektedir (Lin ve ark., 2013).

Dijital tabanlı medya içerikleri ve yeni medya okuryazarlığı denildiğinde ilk alan gelen saha sosyal medyanın kendisidir (Buluş, 2017). Bu alanda gerçek-ötesi öğelerinde etkisiyle bireylerin belli konularda fikir birliği oluşturmasının sağlanması ve davranışlarının biçimlendirilmesi gibi uğraşlarla çok sık karşılaşmak mümkündür. Bilhassa gençlerin daha sık kullandığı söz konusu platformlarda, gençlerin davranış kodları daha büyük bir merak konusudur. Zamanla gençlerin ve ergenlerin daha fazla kullanımının tespitiyle (....) yeni medya okuryazarlığı eğitim kapsamında da kurumlar bağlamında değerlendirilen ve müfredatların bazılarına eklenen bir ders kapsamında görülmeye başlamıştır. Bunun yanı sıra İletişim Fakülteleri'inde temel iletişim eğitimi ve uzmanlık derslerinin yanı sıra medya okuryazarlığı ve yeni medya okuryazarlığı eğitimleri kapsamlı bir şekilde sürdürülmektedir.

Yeni medya okuryazarlığı dersleri ve eğitimleri kapsamında çok çeşitli konular ele alınmaktadır. Bunların temelinde ilk olarak müfredat belirlenmesi yer almaktadır. Ardından bu kapsamda dijital uçurum konusu önemli görülmektedir. Bugün pek çok gelişmekte olan ülkede dijital kanallara ve yeni medyaya erişim konusunda önemli sorunlar yaşanmaktadır. Gelişmiş ülkelere kıyasla Türkiye'de de benzer sorunlar ortaya çıkabilmektedir. Dolayısıyla dijital

uçurum ve bu açığın kapatılması-adil erişim sağlanması gibi temel konularda yeni medya okuryazarlığı çerçevesinde ele alınmaktadır. Bunun dışında; kişiler bilgi ve veriokuryazarlığı yeterliliği kazanmalıdır. Birey bu yeterlilik sayesinde kaynak ve ilişkili içerikleri doğru ilişkilendirerek bulabilecektir. İletişim ve İşbirliği yeterliliği kazanmak da kişiye kamusal alanda katılımcı vatandaş olabilme, dijital kimlik ve itibar yönetimi konularda yetkinlik kazandıracaktır. Yeni medyada dijital içerik oluştururken; telif haklarının bilinmesi, lisans uygulamaları konusunda yeterlilik, içerik ve bilgilerin geliştirilmesi gibi konular dikkate alınmalıdır. Aynı zamanda bireyler yeni medyada güvenli kullanma yeterliliğine de sahip olmalıdır. Böylece kişisel veriler-gizlilik, fiziki ve spsikolojik sağlığın korunması, sosyal refah, gibi konular da yetkinlik sağlanabilecektir. Son olarak birey dijital ortamlarda problem çözme yeterliliği edinmelidir. Böylece problemlerin tespiti ve çözümü çok daha kolay olacaktır (UNESCO, 2018).

Bir diğer dijital okuryazarlığın anlaşılması ile ilgili önemli yeterlilik ölçümü Wan Ng (2012) tarafından yapılmıştır. Bu kapsamda yeni medya okuryazarlığı sosyal-duygusal, bilişsel ve teknik olarak ayrılmıştır. Buna bağlı olarak sosyal-duygusal kapsamda; dijital ortamda gerçek dünyadakine benzer iletişimin sağlanması, doğru dil kullanımı, bireylerin mahremiyetlerinin göz önünde bulundurulması, veri koruma, ifşa etmekten kaçınma, teklike ve tehditlarin bilincinde olma, kişisel hakların bilinmesi ve saygılı olunması öne çıkarılmaktadır. Bilişsel kapsamda; eleştirel düşünme, araştırma ve değerlendirme yetisine sahip olma, hukuki ve ahlak konularında doğru ve yeterli bilgi sahibi olunması yer almaktadır. Son olarak teknik kısımda ise tüm operasyonel ve teknik yeterliliklerin bireyde tamamlanmış olması gerekmektedir (Wan Ng, 2012).

Bütün bu bilgiler bir arada düşünüldüğünde okullarda gençlere öğretilen temel eğitimler ön plana çıkmaktadır. Gençlerin edindikleri tüm bu bilgiler doğrultusunda bir yeni medya okur-yazarı olması beklenmektedir. Buradan hareketle gençlerin yeni medya okuryazarlığı ile ilgili farkındalıklarının edindikleri bilgiler ve bunların uygulanması kapasitesi kapsamında değerlendirilmesi önemli görülmektedir.

2.2.Yeni Medya Okuryazarlığı ve Gençlerde Eğitim Farkındalığı

Dijital çağda gençler, sosyal medya, çevrimiçi haberler ve yayın hizmetleri gibi yeni medya platformları aracılığıyla sürekli olarak çok çeşitli bilgi bombardımanına maruz kalmaktadır. Bu bilgi ortamında etkili ve eleştirel bir şekilde gezinmek için yeni medya okuryazarlığı becerileri geliştirmek çok önemlidir. Bugün yeni medya okuryazarlığı her birey için bir gereklilik haline gelmiştir. Geleceğin nesli olarak görülen gençlerin özellikle yeni medya

konusunda bilgi sahibi olması ve farkındalıklarının artması hayatidir. Yaşamlarında neredeyse bilinç kazandıkları andan itibaren internet ve yeni medya olan günümüz gençliği "dijital yerliler" haline gelmiştir. Prensky'nin (2001) belirttiği gibi, bu dijital yerliler teknoloji konusunda daha rahat olmasına karşın dijital içeriği tüketirken eleştirel düşünme ve ayırt etme becerilerini geliştirmek için rehberliğe ihtiyaç duymaktadırlar. Diğer yandan Hobbs (2010) gibi bilim insanları dijital çağda medya okuryazarlığının önemini vurgulayarak medya okuryazarlığının bireylerin medya içeriğiyle eleştirel bir şekilde etkileşim kurmasını sağlamadaki rolünü vurgulamaktadır. Ek olarak Jenkins (2006), bireylerin yalnızca medya tüketicileri değil aynı zamanda aktif katkıda bulunanlar ve yaratıcılar olduğu "katılımcı kültür" kavramının altını çizmektedir. Bu teorik çerçeveler, gençleri günümüz medya ortamına aktif ve bilgili katılıma hazırlamada medya eğitiminin etkililiğinin incelenmesi ihtiyacının altını çizmektedir.

Gençlerin yeni medya konusunda bilinçlenmesinin önünde pek çok ön yargı ve zorluk olabilmektedir. Eğitim almış gençler dahi bu tarz sorunlarla karşı karşıya kalabilmektedir. Bunların başlında çok fazla bilgi bombardımanı altında olmaları gelmektedir (Eveland, 2002). Bu aşırı bilgi yüklemesi, bireyler mevcut inanç ve değerlerine uygun bilgileri arama eğiliminde olduğundan, doğrulama yanlılığına yol açabilmektedir (Nickerson, 1998). Bu zorluklar eleştirel düşünmeyi ve açık fikirliliği engelleyebilmektedir. Diğer yandan, yeni medya platformlarında sahte haberlerin ve yanlış bilgilerin çoğalması kritik bir endişe kaynağıdır (Pennycook ve Rand, 2018). Özellikle gençler, her ne kadar eğitim alsalar bile güvenilir kaynakları güvenilmez olanlardan ayırt etme konusunda daha fazla zorluk çektiği için yanlış bilgilere inanmaya ve onları yaymaya eğilimli olabilmektedir. Ancak yine de eğitim alanların almayanlara göre daha bilinçli olduğunu söylemek mümkündür.

Yeni medya okuryazarlığı eğitim olmadan sağlanabilecek bir yeti değildir. Üniversitelerde verilen bu eğitim gençlerin zaman içinde yeni medyayı eleştirel bir şekilde değerlendirmesine destek sağlayabilmektedir (Jenkins ve ark., 2016). Eleştirel düşünme becerilerini geliştirmek yeni medya okuryazarlığı için çok önemlidir. Gençler karşılaştıkları içeriği sorgulamaya, birden fazla bakış açısını dikkate almaya ve güvenilirlik açısından kaynakları değerlendirmeye teşvik edilmelidir (Livingstone, 2004). Eleştirel düşünme becerilerini öğretirken şüpheciliği teşvik etmek, gençlerin yeni medya ortamında daha bilinçli tüketiciler haline gelmesine yardımcı olabilmektedir.

Sürekli bağlantı ve bilgi doygunluğu çağında, yeni medya okuryazarlığı gençlerin eğitimsel farkındalığı ve kişisel gelişimi için vazgeçilmezdir. Aşırı bilgi yüklemesi, doğrulama önyargısı

ISBN NO. 978-625-6830-90-5

ve sahte haberlerin yayılması gibi zorlukların üstesinden gelmek için eleştirel düşünme becerilerini geliştiren, medya okuryazarlığı eğitimini entegre eden stratejilerin uygulanması zorunludur. Bu sayede gençlerin donanımlı ve yeni medya okuryazarlığı konusunda farkındalığı yüksek bireyler haline gelmesi mümkündür.

2.3. Yeni Medya Okuryazarlığının Sosyal ve Kültürel Etkileri

Çeşitli dijital ve çevrimiçi formatlardaki içeriklere erişme, bunları analiz etme, değerlendirme ve oluşturma becerisini ifade eden yeni medya okuryazarlığının hem toplum hem de gençler üzerinde önemli sosyal ve kültürel etkileri bulunmaktadır. Bu beceriler günümüzün dijital çağında çok önemlidir ve etkisi çeşitli şekillerde gözlemlenebilmektedir.

Yeni medya okuryazarlığının en dikkate değer sosyal etkilerinden biri toplumdaki bireylerin güçlendirilmesidir. Jenkins'in (2009) öne sürdüğü gibi, yeni medya okuryazarlığı, insanları dijital kamusal alana aktif olarak katılma becerileriyle donatmaktadır. Özellikle gençler, siyasi tartışmalara katılmak, sosyal davaları savunmak ve Arap Baharı gibi çeşitli hareketler için harekete geçmek için sosyal medyayı ve çevrimiçi platformları kullanmaktadır (Howard ve Hussain, 2013). Bu, sivil katılımın dinamiklerini dönüştürerek sosyal medyayı daha kapsayıcı ve katılımcı hale getimiştir.

Bir başka etki ise, yeni medya okuryazarlığının gençleri kimliklerini oluşturma ve ifade etme biçimini bakımından yeniden şekillendirmesidir. Boyd (2014), çevrimiçi alanların bireylere benzer düşüncelere sahip bireylerle bağlantı kurma fırsatları sağladığını, alt kültürlerin ve niş toplulukların gelişimini teşvik ettiğini belirtmektedir. Bu sayde gençler kimliklerinin farklı yönlerini keşfedebilmekte, deneyimlerini paylaşabilmekte ve bu dijital alanlarda aidiyet duygusu bulabilmektedirler. Ancak bu aynı zamanda farklı perspektiflere maruz kalmayı sınırlayabilen filtre kabarcıkları ve yankı odaları hakkındaki endişeleri de artırmaktadır (Pariser, 2011).

Dijital çağ medya tüketim kalıplarını dönüştürmüştür. Livingstone (2009), gelişmiş medya okuryazarlığı becerilerine sahip gençlerin dijital içeriğin daha eleştirel tüketicileri olduğunu öne sürmektedir. Bu durum onların yanlış bilgi ve sahte haberlerle mücadelede önemli olan güvenilir ve güvenilmez kaynakları ayırt edebilmelerini sağlamaktadır. Ancak sürekli bilgi akışı aynı zamanda aşırı bilgi yüklenmesine ve stres seviyelerinin artmasına da neden olabilmektedir (Kemp, 2017). Dolayısıyla bir taraftan fayda sağlarken bir taraftan da zararlı etkilerinin olabileceğini göz ardı edilmemelidir.

Diğer yandan, yeni medya okuryazarlığı gençleri dijital içerik yaratıcıları haline getirerek bilgiyi üretme ve paylaşma şekli bakımında kültürel bir değişime katkıda bulunmaktadır.

Jenkins'in (2006) vurguladığı gibi bu, bireylerin hayran kurguları, memler ve YouTube videoları gibi kültürel eserlerin yaratılmasına aktif olarak katkıda bulunduğu katılımcı bir kültürün ortaya çıkmasına neden olmuştur. Bu, kültürel üretimin demokratikleşmesine yol açmakla beraber geleneksel hiyerarşilere de meydan okumaktadır.

Aynı zamanda, dijital dünyanın gizlilik ve güvenlik konusundaki endişeleri artırdığını da söylemek gerekmektedir. Gençler, yeni medya okuryazarlığı becerileriyle çevrimiçi mahremiyetin öneminin daha fazla farkına varmaktadırlar (Boyd ve Marwick, 2011). Hassas verilerin sosyal medya platformlarında paylaşılması gibi zorluklar hala mevcut olmasına rağmen, sorumlu çevrimiçi davranışlarda bulunma ve kişisel bilgilerin korunması olasılıklarının daha yüksek olduğu da açıktır (Livingstone ve Haddon, 2009).

Sonuç olarak yeni medya okuryazarlığı hem toplumda hem de gençler arasında önemli sosyal ve kültürel değişimlere yol açmıştır. Bu değişiklikler arasında temelde artan sivil katılım, dijital kimlik ve toplulukların oluşumu, eleştirel medya tüketimi, kültürel üretim ve çevrimiçi mahremiyet konusunda artan farkındalık yer almaktadır. Bu etkiler karmaşık ve çok yönlüdür ve bunların hızla gelişen dijital ortamlarda uzun vadeli etkilerini tam olarak anlamak için araştırmaların çeşitlenmesi ve ayrıntılandırılması gerekmektedir.

3.YÖNTEM

Araştırma kapsamında random olarak 14 medya alanında yüksek lisans yapan öğrenci ile yarı yapılandırılmış derinlemesine görüşme yapılmıştır. Bu görüşmeler öncesinde bazı temel sorular belirlenmiş olup görüşme esnasında sorular geliştirilmiştir. Dolayısıyla görüşmeler yarı yapılandırılmış şekilde sürdürülmüştür. 15. kişiye gelindiğinde benzer yanıtlar alındığı için çalışma 14 kişi ile sonlandırılmıştır. Araştırma kapsamında aşağıdaki temel sorular sorulmuştur;

1. Yeni medya araçlarını kullanırken bilinçli kullanım kavramı nedir siz bu kavrama uygun kullandığınızı düşünüyor musunuz?
2. Yeni medyada günde ortalama kaç saat harcıyorsunuz?
3. Yeni medyada dezenformasyon nasıl ayırt edilebilir?
4. Yeni medyayı “eleştirel tüketim” bağlamında nasıl değerlendirirsiniz?
5. Medyanın ticari doğası hakkındaki düşünceleriniz nelerdir?
6. Yeni medyayı hangi amaçla kullanıyorsunuz?
7. Ekran bağımlılığınız nasıl değerlendirirsiniz?
8. Kendi iletilerinizi üretirken medya okuryazarlığı becerilerinizi hangi kapsamda kullanıyorsunuz?

9. Sizce iyi bir yeni medya okuryazarı hangi davranışları sergilemelidir?
10. Medya okuryazarlığı eğitiminizi nasıl değerlendirirsiniz?
11. Yeni medyadaki paylaşımları değerlendirirken hangi temel yargıları göz önünde bulunduruyorsunuz?
12. Yeni medyada beğendiğiniz, yeniden paylaştığınız ya da sıfırdan ürettiğiniz içerikler hangi temel yargılar kapsamında üretiliyor?

BULGULAR

Görüşmeciler on tanesi temelde tüm soruları yeni medya okuryazarlığı konusunda yeterli düzeyde olduğunu belli eden bir tavırla yanıtlamıştır. Burada en fazla dikkati çeken bu kişilerin yeni medya kullanım süresidir. Kullanım süresi ile yeni medya okuryazarlığı arasında bir ilişki olduğunu belirten görüşmecilerden biri kullanım süresinin artışının okuryazarlığı olumsuz düzeyde etkilediğini belirtmiştir. Aynı zamanda bilinçli kullanım konusunda da özenli davranılması gerektiğini sözlerine eklemiştir. Buna bağlı olarak, yeni medya araçlarını bilinçli kullanım ile kişilerin ortam seçimleri ve vakitlerini söz konusu mecralarda ne için harcadıklarının pozitif yönlü bir ilişkisi olduğunu da vurgulamıştır. Bir diğer görüşmeci yeni medya araçlarının bilinçli kullanımının "kişiye ait bilgilerin ve zamanın sınırlarını çizerek, kendi çıkarlarını gözeterek yeni medyanın kullanılması" şeklinde olduğunu ifade etmiştir. Bununla beraber kullanım süresi ile bilinçli kullanım arasında bağlantı olduğuna inanan görüşmeci kendisinin de bu konuda dikkatli davrandığını özellikle belirtmiştir. Birey kullanım süresini arttırdığında bilinçli kullanmak istese de ya da bu konuda bilgili olsa da davranışlarına bunu yansıtması zorlaşmaktadır. Görüşmecilerden biri sosyal medya kullanımına ve yeni medya okuryazarlığına diğer görüşmecilere göre daha eleştirel bir bakış açısıyla yaklaşmıştır. Ona göre birey her ne kadar yeni medya okuryazarlığı eğitimi alsa da sosyal medya araçları doğası gereği bireyin bilinçli kullanımına izin vermemektedir. "Sosyal medyayı kullanırken gösterdiğimiz bilinç sistemi kurgulayanların kullandıkları bilinç ele geçirme katsayısına bağlı olarak değişiyor. Sosyal medyayı bilinçli kullanabilmek son kullanıcı için çok karmaşık bir kavram. Cevabım: Bilinçli kullanamıyorum" şeklinde ifadelerini açıkla belli eden görüşmeci yeni medya araçlarının temelde bilinç ele geçirme davranışı temelinde kodlandığını ifade etmektedir. Bununla beraber görüşmeci sosyal medyayı iş yaşamında da zorunlu olarak kullandığını ifade etmiştir. Buna bağlı olarak kişisel kullanım için çok daha az vakit harcadığını belirtmiştir. Ancak bu bile kendisini "bilinçli ve yeni medya okuryazarı" statüsünde tanımlaması için yeterli olmamaktadır. Bir diğer görüşmeci de yeni medya

ISBN NO. 978-625-6830-90-5

okuryazarlığı denildiğinde akla bilinçli kullanımın gelmesi gerektiğini belirtmiştir. Bu kapsamda görüşlerini şu cümlelerle ifade etmiştir; "Bilinçli kullanım kavramı üretilen içeriklerini alt metinlerini irdeleyerek ve işaret edilenleri sorgulayarak değerlendirmek anlamına geliyor bence. Ben de buna dikkat ederek yeni medyayı kullandığımı düşünüyorum." Genel olarak tüm görüşmeciler sorgulama ifadesini öne çıkarmıştır. Dolayısıyla yeni medya kullanımında sorgulamanın öne çıkarılması okur yazarlığı güçlendiren bir öğe olarak değerlendirilebilir. Kullanım süresi ile bilinçli kullanım arasındaki ilişki tüm görüşmeciler tarafından öne çıkarılmıştır. Bu da bireylerin kullanım sürelerini ayarlamalarının önemini öne çıkaran bir olgudur. Görüşmecilerden bir diğeri ise ilk olarak sosyal medya araçlarını bilinçli kullanım konusunun önemine vurgu yaparak bunun kazanılmasının yeni medya okuryazarlığı eğitimi ile gerçekleşebileceğini vurgulamıştır. Görüşmeci görüşlerini şu ifadelerle desteklemiştir; "gün geçtikçe kontrol edilmesi zorlaşan düzeyde artan sosyal medya kullanım oranlarımızın bilinçli kullanımı olumsuz yönde etkilediğini düşünüyorum. Buna bizim gibi yıllardır medya eğitimi alan bireylerin de dahil olduğunu düşünüyorum. Her şeyden önce kontrollü kullanmayı öğrenmeliyiz." Bu ifadelerden anlaşılacağı üzere kişinin bağımlılık düzeyine erişen kullanım düzeyleri eğitimli olsa dahi sosyal medya ortamında eleştirel davranmasını zorlaştırmaktadır. Sosyal medya kullanıcıların neredeyse hepsi etkileşimlerini kuvvetlendirmeyi hedeflemektedir. Buna bağlı olarak devamlı ilgi gören paylaşım biçimlendirmesi için uğraşmaktadırlar. Görüşmeci bu konunun önemle üzerinde durmakla beraber; "akademik sahadaki hocalarımız -yani bize yeni medya okuryazarlığı eğitimi verenler- bile etkileşim adı altında eleştirdikleri kişilere benzemektedirler. Bu da bireyin sosyal ağlarda kendisini kontrolünün zor olduğunun açık bir göstergesidir." Bu diğer görüşmecilerden ayrışan ve önemli bir saptamadır. Bugün eğitimliler, akademisyenler ve alan uzmanları bile sosyal medya ortamında etkileşim temelli beğeni ve paylaşımlar yapmaktadır. Dolayısıyla zaman için eleştirel ve bilinçli kullanım etkileşimin gerisinde kalmaktadır. Bunlara karşılık görüşmeci olması gerekenleri de belirtmiştir; "bana göre yeni medya ortamının bir eğitim ve bilinçlenme sahası şeklinde kullanılması mümkündür. Bunun için paylaşımlar konusunda dikkatli olmak, nefret söylemi içerek paylaşımları şikayet ederek bunlara karşı bir duruş sergilemek, ötekileştirme ve linç politikalarını ifşa ederek bunlardan uzak kalmak çok önemlidir. Bireyin takip ettiği ve beğendiği paylaşımlar konusunda bile dikkatli olması gerekmektedir. Özellikle örnek teşkil eden kanaat önderlerinin sosyal medya ortamındaki davranışları çok büyük grupları etkilemektedir."

Diğer yandan yeni medyada ki dezenformasyon ile yeni medya okuryazarlığı arasındaki ilişkinin anlaşılması adına görüşmecilere çeşitli sorular sorulmuştur. Bu kapsamda görüşmecilerden biri; "Dezenformasyonu ayırt edebilmek için bilgiyi farklı kaynaklardan da doğrulamak bir önlem olarak kullanılabilir. Bir bilgi kişide duygu uyandırmayı hedeflemişse, yönlendirme içeriyorsa bilgiye mesafeli yaklaşılabilir." Yanıtını vermiştir. Buradan hareketle yeni medya okuryazarı olan bireyin kaynak doğrulamasını çift yönlü uygulaması gerektiğini açık bir biçimde ortaya koymak mümkündür. Yeni medya okuryazarlığı kapsamında bireylerin bu ortamı "eleştirel bir biçimde tüketmesi" de önemli görülen bir diğer olgudur. Yeni medyadaki dezenformasyon tüm görüşmeciler tarafından önemli görülen bir konudur. Görüşmecilerden biri bu konudaki görüşlerini yine medya okuryazarlığının önemini ile bağdaştırarak görüşlerini şu şekilde ifade etmiştir "derslerde hep bu konuda dikkat edilmesi gereken unsurlar öne çıkarılmaktadır. Bu kapsamda; karşımıza çıkan herhangi bir bilgiye inanmadan önce güvenilirliği tescillenmiş kuruluşlardan bilgiyi teyit etmeliyiz. Tıklanma için, ilgi çekmek için olabilecek kişilerin hesaplarını tanımak ve bilgilerine inanmadan önce kesinlikle araştırmak gerekmektedir. Konun uzmanını dinlemek de bilginin gerçekliği ile ilgili önemli bir perspektif sağlayacaktır. Kişinin uzmanlığı ve güvenirliğine bakmak da oldukça önemlidir. Böylece yeni medyada birey dezenformasyonu önemli seviyede ayırt edebilecektir." Buradan da anlaşılacağı üzere okulda aldığı medya okuryazarlığı eğitimi bireyin dezenformasyonu dahi ayırt etmesine destek sağlamaktadır. Yeni medya okuryazarlığı ve bilinçli davranışların önündeki en temel engel dezenformasyondur. Bunu açıkça belirten görüşmeci yeni medya okuryazarlığı eğitimi alınsa bile çoğunlukla dezenformasyonun ayırt edilmesinin güç olduğunu karamsar bir biçimde vurgulamıştır. Bir başka önemli konu ise "eleştirel tüketimdir". Görüşmecilerden biri bu kapsamdaki görüşlerini şu ifadelerle dile getirmiştir; "Bu çok önemli bir konu. Çünkü bugün insanların pek çoğu bir şeye muhalefet etme konusunda insanlık çağının en büyük kolaylığı içindeler. Belki bir gün buna kolay muhalefet kuramı gibi bir yaklaşım gelişecek. Bu yeni medyayı da eleştirmek anlamında kolaycılık üzerinde devam etmekte. Zira insanlar dijital çağın nimetleri ile olumsuzlukları arasında bir pozisyondalar ve her yenilik beraberinde yeni bir komplikasyon getiriyor. Son kullanıcı bakımından eleştirilmesi dijital zeminin aslında kendisini yürüten bir enerjisi de olmuş durumda." Bu görüşlere bağlı olarak bireyin dijital çağda ortamın bir parçası olup ondan keyif almak ile ona karşı durmak arasında gidip geldiği söylenebilir. Yeni medyadaki dezenformasyon öğelerinin tespiti için de bilgilerin çeşitli kaynaklar aracılığıyla karşılaştırılıp teyit edilmesinin önemi görüşmeci tarafından ifade edilmiştir. Teyit esnasında kaynak

ISBN NO. 978-625-6830-90-5

güvenilirliği temel unsur olmalıdır. Görüşmecinin diğerlerinden farklı olarak eleştirel tüketim ile ilgili görüşleri şu şekildedir; "özellikle influencerlar aracılığıyla bir tüketim alanı oluşturularak herkes ve her şey bir tüketim unsuru haline getiriliyor. Kısa içeriklerin, sayfayı kaydırarak geçebileceğimiz paylaşımların arasında günlük hayatta da her şeyi böyle tüketebileceğimize inandırıldığımızı düşünüyorum." Dolayısıyla yeni medya ortamında bireye yeni bir tüketim biçimi empoze edildiğini söylemek mümkündür. Bireyler buna bağlı olarak her şeyi bir tüketim nesnesi olarak görüp zihinlerinde bu şekilde davranış kodu oluşturmaktadır.

Görüşmecilerden birine göre "yeni medyanın nasıl ve kimler tarafından, ne sıklıkta kullanıldığı ya da maruz kalındığı önemlidir. Bilinçsiz tüketim her şeyde olabileceği gibi yeni medya alanında da kişiler bağlamında ve de toplumsal alanda zarara sebep olabilmektedir." Bugün yeni medya okuryazarlığının gerekli olmasının dahi ekonomik nedenlere dayalı olduğunu düşünen görüşmeci, dünya üzerinde her şeyde olduğu gibi burada da ekonomik gerekçelerin öne çıktığını belirtmiştir. Bununla beraber yeni medya okuryazarlığı kapsamında bireyin yeni medya araçlarını eleştirel bir biçimde tüketmesi gerektiği de yine görüşmeci tarafından vurgulanmıştır. Eleştirel tüketim kapsamında yeni medya araçlarını şu ifadeleri kullanarak değerlendirmiştir; "Yeni medyada bilinçli kullanıcılar olduğu kadar bilinçsiz kullanıcı da vardır. Bir içeriği tüketmeden önce bunun ne olduğu ve ne amaçla oluşturulduğunu bilmek gerekmektedir. Medyada sunulan içeriklerin tamamıyla bir süzgeçten geçirilerek kişinin izlemeye alınması medya kullanımını oldukça kaliteli ve yararlı hale getirmektedir. Eleştirel bir bakış açısıyla sadece yararlı bilgileri almak ve gündemi takip etmek mümkündür." Bu ifadelere göre; bireyin yeni medyanın olumsuz yanlarını ayıklayarak Stuart Hall tarafından da ifade edildiği üzere "müzakereci bir okuma" anlayışıyla kendisine faydalı olmayan içeriklerden uzak kalabilmesi mümkündür. Diğer yandan her tür medya aracı gibi yeni medyanın da ticari yapısını olduğunu vurgularken "Medya kuruluşları toplumların hareketlerini etkilemesi ile güç kaynaklarının da ticari faaliyetlerinde bilgi toplamak ve tanıtımlarını yapmak için kullandıkları en önemli alandır. İnsanları etkileyen bir alan olması ile bazen bir ürün satmak yerine bir görüşü dayatmak gibi bir faaliyeti de gözetir" ifadelerini eklemiştir. Bireyler her ne kadar eleştirseler bile yeni medyaya kendilerini kaptırmadan durma konusunda güçlük yaşamaktadır. Böylece kişi yeni medya okuryazarlığ konusunda bilinçli olsa da duygusal ya da hedonist anlamda yeni medya ortamını tüketme dürtüsüne engel olmakta zorlanmaktadır. Yeni medya diğer tüm medya ortamları gibi ticari bir yapıya sahiptir. Bu konu hakkında görüşmecilerden biri "İnsanların birbirine ürün sağlaması bir yaşam biçimi olarak

değerlendirilmelidir. Bu anlamda her alan ve düzlemde ticaretin bir organizması oluşacağı için dijital çağda bu alanda da bir ticaret dönüşümü elbette olağan bir sonuç olarak karşımızdadır. Fakat binlerce yıldır birbiri ile bir alışverişi olan insanlığın bu konudaki gelenekselleşmiş ve hatta kültleşmiş pratiklerinin adeta bir deprem binası gibi yıkılması bunun doğal seleksiyonuna zarar verici niteliktedir" ifadelerini kullanmıştır. Buradan da anlaşılacağı üzere dijital ortamdaki ticari dönüşüm kullanıcı çerçevesinde gelişmektedir.

Bir diğer önemli konu ise bireylerin sosyal medyaya ulaşabilirliğinin kolay olmasıdır. Bu da yeni medya okuryazarlığını görüşmeciye göre olumsuz etkilemektedir. Bireyler anlık olarak devamlı sosyal medya uygulamalarında gezindiği için belli bir süreden sonra duyarsız hale gelebilmektedir. Dolayısıyla eğitimli bireyler bile zaman içinde bu duyarsızlaşmayı yaşayabilmektedir. Burada yine de önemli olan en azından eğitim almış kişilerin paylaşımlarına, beğenilerine ve kullanım sürelerine dikkat etmesidir. Örneğin görüşmecilerden birine göre "teyit edilmemiş bir bilgiyi paylaşmamak, olumsuz algılanailecek ve insanları yanlış yönlendirecek içerikleri üretmemek çok önemlidir." Bu aşamada en azından bireyi doğru yönlendirecek ve eğitebilecek içeriklerin paylaşılması yeni medyanın olumlu anlamda kullanılmasını sağlayacaktır. Yeni medya okuryazarlığı becerileri kapsamında görüşmeci dikkat ettiği davranışları şu ifadelerle ortaya koymuştur; "Özellikle teyit etmediği, provake amaçlı iletilerin yayılmasına destek olmamalı, nefret söylemi içeren paylaşımlar yapmamalı, belirli bir grubu hedef gösteren içeriklere destek olmamalı, aynı zamanda yönlendirme amaçlı üretilmiş bir içeriği de fark edip ona destek vermemelidir." Bu konularda dikkatli davranan görüşmeci eğitimli bireylerin duyarlı olmalarının gerekli olduğunun altını çizmiştir. Kendi yeni medya okuryazarlığı eğitimi ile ilgili olumlu düşünceler paylaşan görüşmeci, bunun kişide bilinç ve temel oluşmasında oldukça önemli olduğunu belirtmiştir.

Diğer yandan yeni medyanın kullanım amaçları da bireylerin medya okuryazarlığındaki gelişimini olumlu ya da olumsuz etkileyebilmektedir. Kişi bu ortamları kullanırken belli bir hedef ya da değerlendirme amacı güttüğünde medya okuryazarlığı anlamında da gelişme kaydetmektedir. Çünkü görüşmeciye göre; birey yeni medya okuryazarlığı konusunda temel eğitimi okullarda alsa bile aslında gelişimini süreç içerisinde yeni medya ortamında ve pratik yaparak tamamlamaktadır. Bununla beraber bir diğer görüşmeciye göre yeni medya eğitimi alan her birey aynı derecede duyarlı ya da bu konuda başarılı değildir. İletişim fakültelerinde bile bireyler bu ortamları bilinçsiz kullanabilmektedir. Bu durumunda bireylerdeki tanısı konulmamış ekran bağımlılığı ile ilişkisi olabileceğini belirten görüşmeci, bu tarz bağımlılıkların bireylerin bilinçlenmesini engellediğini önemle vurgulamıştır. Dolayısıyla

bugün yeni medya ile daha karmaşık bir endüstri olduğunu göz önünde bulundurmanın önemi dikkat çekici bir veridir. Bugün artık fikirlerin alınıp satılması ve bir meta haline gelmesi nedeniyle yeni medya endüstrisi bireyin daha bilinçli okumalar yapması gereken bir alanı oluşturmaktadır. Geleneksel medyaya kıyasla yeni medya kullanımını bireyin daha kolay kontrol edebileceğini belirten görüşmeci tersine kontrol konusunda zorluk çekildiğini belirtmiştir. Bunun temelinde bireylerin yapacak önemli işlerinin olmaması olduğunu da ifadelerine eklemiştir. Görüşmecilerden birine göre; ciddi anlamda çalışan ve üretim yapan bireylerin yeni medya araçlarında uzun süre vakit harcamaları mümkün değildir. Her şeye rağmen birey kontrol edilemez düzeyde söz konusu araçları kullanıyorsa ortada bir bağımlılık durumu bulunmaktadır. Bugün artık fiziki bağımlılıkların yanında açık bir şekilde kabul edilen "sosyal medya-ekran bağımlılığı" bireyin gündelik yaşamını olumsuz etkilemektedir. Herkesin içerik üretmesinin mümkün olduğu yeni medya araçlarında medya okuryazarlığı eğitimi alanlarının içeriklerinin ayrışması gerektiği de yine görüşmeci tarafından açıkça ortaya konmuştur. Özellikle görüşmeci iyi bir medya okuryazarının temelde etik kuralları göz önünde bulundurarak ve saygıyı elden bırakmadan içerik oluşturması gerektiğini vurgulamıştır. Görüşmeciye göre herkes sosyal medyada kendisini ortaya koymayı ve göstermeyi amaçlamaktadır. Bu durum bilinçli ya da bilinçsiz aynı amaçla gelişmektedir. Eğer bu kullanım biçimini uzun süreli bağımlılığa evrilen ekrarn kullanımları izlerse bireyin yeni medya okuryazarlığı konusunda bilgi sahibi olması da yeterli olmayacaktır. Dolayısıyla görüşmeciye göre post-truth çağında olduğumuz için kişinin yeni medya okuryazarlığı kapsamında öğrendiklerini paylaşımlarına yansıtması çok zor neredeyse imkansızdır. Çünkü kişi varlığını ve etkileşimini sürdürmek için ortama ayak uydurmalıdır. Bu da kurallara uyarak gerçekleştirilemez. Eğer uyulan bir kural zinciri varsa o da yeni medya araçlarının etkileşimi ve görünürlüğü arttırmak için ortaya koyduğu gizli kurallar bütünüdür. Diğer yandan bir diğer görüşmeciye göre iyi bir yeni medya okuryazarı "Dikkatini her zaman içinde bulunduğu içeriğe değil onun iletişim ağına odaklamalı, personal pozisyonunu medyanın öngörüsüne kaptırmamalı, bir hız içinde olduğunu ve bunun sağlıklı olmadığı öngörüsünü peşinen kabul etmelidir". Bu da aslında temelde bireyin her şeye rağmen ortam bilincinden sıyrılmaması gerektiğini ortaya koymaktadır. Ancak yine de yalnızca eğitim değil bireysel duyarlılığın ve gelişme isteğinin gereğini de sözlerine eklemiştir. Buradan anlaşılacağı üzere tüm görüşmeciler yeni medya okuryazarlığı eğitiminin tek başına yeterli olmayacağını belirtmişlerdir. Diğer yandan yeni medyadaki paylaşımlara seçici bir bakış açısıyla baktığını belirten görüşmeci düşünceleri "Tanıdığım insanların paylaşımlarında estetik oluşu ve

metinlerinin etkileyici olmasını göz önünde bulunduruyorum. Çok takipçili bir hesaba ait bir paylaşımı ise hangi amaçla yapılmış olacağını irdeleyerek değerlendiriyorum. Ayrıca toplum üzerinde nasıl bir etkisi olacağını da düşünüp analiz ediyorum" şeklinde ifade etmiştir. Buradan anlaşılacağı üzere bir yeni medya okuryazarı irdeleyici bakış açısını elden bırakmamalıdır. Görüşmeciye göre bireylerin bazı paylaşımları olumlu ya da olumsuz yeniden paylaşarak yayılmasını sağlamaları hem olumlu hem de olumsuz sonuçlara neden olabilecektir. Özellikle nefret söylemi içeren ve birilere zarar veren paylaşımların sürekli paylaşım tekrarı ile çok fazla kişiye yayılması olumsuz duyguların yayılmasına neden olabilecektir.

Diğer yandan görüşmeci aldığı medya okuryazarlığı eğitiminin bilgiyi alırken sorgulayarak ve doğrulayarak almasını sağladığını açık bir şekilde belirtmiştir. Ayrıca ideal bir yeni medya okur yazarını tanımlarken de şu ifadeleri kullanmıştır; "Artık bilgi tek bir yerden dağıldığı için çeşitli kaynaklara bakmak da çoğu zaman sonucu pek değiştirememektedir. Ya da taraflı bilgiler yoğun olduğu için duygusal olmayan bir bilgi bulmak zor olmaktadır. İyi bir yeni medya okuryazarı araştırmacı olmalı, aldığı bilginin arka planını, tarihini merak etmeli ve araştırmacı olmalıdır. Kolaylıkla inanmamalıdır." Buradan hareketle iletişim fakültesinde almış olduğu eğitim sayesinde görüşmecinin ideal bir yeni medya okuryazarının özelliklerini sıralayabildiğini söylemek mümkündür. Bununla beraber görüşmeci yeni medyayı aktif bir biçimde kullandığı halde yine de gündelik yaşamının önüne geçmediğini de vurgulamıştır. Bireyin kullanım düzeyi arttıkça ortaya çıkan "gözden kaçırma" durumu bağımlılığa kısa sürede evrilebilecektir. Dolayısıyla bu düzeyde bireyin yeni medyayı bir okuryazar biçimde ele alıp bilinçli kullanması mümkün değildir.

Bunun yanı sıra yeni medyada "nefret söylemi" ve "öteki" kavramının çok fazla öne çıkarılması nedeniyle kişilerde bu tarz duygulara yol açmaya paylaşımların yapılması gerektiği de görüşmeciler tarafından öne çıkarılan konular arasında yer almaktadır. Yeni medya okuryazarı bir görüşmeci tarafından şu ifadelerde tanımlamıştır; "Kişisel bilgilerinin güvenliğini gözetmelidir. Dinlediği, izlediği bilgilerin doğruluğunu araştırmalı ve güvenilir kaynakları takip etmelidir. Doğruluğu kesin olmayan bilgileri paylaşmamalıdır. Zamanını yöneterek medyaya aşırı maruz kalmamalıdır. Yeni medya üzerinden konuştuğu kişinin kimliğinin belirsiz olduğunu bilmelidir." Bunun dışında üniversitelerdeki medya okuryazarlığı eğitimlerinin bireyi temel seviyede bilinçlendirdiğini belirten görüşmeci gerçek anlamda bilinçlenmenin kişinin öznel çabasıyla olduğunun da altını çizmiştir. Kişi her ne kadar eğitim alsada tam anlamıyla bir medya okur yazarı olamayabilir. Aynı zamanda görüşmecilerden bir

diğeri yeni medya okuryazarı olan kişilerin belli temel yargıları göz önünde bulundurması gerektiğini belirtmiştir. Bu bağlamda içerik kalitesi, tercih edilen üslup, bilgi kalitesi ve paylaşım yapan tarafın temel amacı görüşmeci tarafından öne çıkarılmıştır. Bununla beraber kişilerin nefret söyleminde uzak durarak saygı çerçevesinde paylaşım yapması görüşmecinin altını çizdiği temel yargılar kapsamında ifade edilmiştir. Buradan hareketle yeni medya okuryazarlığının bireyde belli temel yargıları barındırması gerektiği öne çıkarılmıştır. Böylece birey belli bir duruş sergileyebilecek yeterliliğe sahip olacaktır.

Tüm görüşmecilere göre yeni medya araçlarını kullanan herkes özellikle hukuki anlamda kendisinin ve diğerlerinin haklarını olması gerekenleri bilmek için temel bir eğitim almalıdır. Bu eğitim verilmediği için yeni medya bir "linç, nefret söylemlerinin geliştirildiği ve ötekileştirmenin hiç durmadığı" bir ortam haline gelmiş durumdadır. En fazla etkileşimi alan paylaşımların bu tarz olumsuz durumları içerdiği göz önünde bulundurulduğunda, yeni medya ortamının kötücül olduğu söylenebilir. Görüşmecilerden birine göre yeni medya vermek değil almak üzerine kurulu bir sistem olduğundan olumlu bir çerçeve çizmesi beklenmemelidir. Önemli olan olumluya sahip olamasa da kişinin mümkün olduğunda olumsuzdan uzak kalmaya çalışmasıdır. Çünkü tüm paylaşımların beklenmedik bir şekilde manipülasyon aracı olarak kullanılması mümkündür. Kullanıcının yeni medya paylaşımlarını ve sıfırdan ürettiği içerikleri değerlendirmesi istendiğinde şu ifadelerle yanıt vermiştir; "Yeni medyanın beğenilen içeriği bizi daha geniş bir perspektifte bilgilendirdiği ama bilincimiz konusunda bunu zaman zaman tersine işlettiği ön kabulündeyim. Yeni medyanın son kullanıcıya kattıklarının bir over-thinking durumu olduğunu düşündüğümden temel yargılarım olan adalet, şeffaflık gibi denge gerektiren kavramların bile savunduğum pozisyonlardan uzaklaştığını hissediyorum." Dolayısıyla birey yeni medya ortamının kendi öznel doğasına kapılarak o güne dek biriktirdiği değer yargılarından bile uzaklaşır hale gelebilmektedir. Bu durum her zaman kullanıcının eğitimli olup olmaması ile ilgili değildir. Bütün bu yanıtlar diğer iki görüşmeciden çok daha farklı bir konumdadır. Yeni medyaya tek bir pespektiften bakmamak gerektiğini açık bir şekilde ifade eden yanıtlar çoğunlukla uygulamada alınan eğitimlerin yeterli olamayabileceğini de gözler önüne sermektedir. Aynı zamanda görüşmeciler yeni medyayı olumlu davranışları yaymak, iklim, çevre, çocuklar ve hayvanlar konusunda duyarlı olmak için bir alan şeklinde kullanmanın da yayılım açısında faydalı olabileceğini belirtmişlerdir Yeni medyayın hızlı yayılım ve paylaşım gücünü olumlu ve toplumda fark yaratabilecek konular bağlamında kullanmak zararlarını azaltabileceği gibi toplumsal dinamikleri de olumlu etkileyebilecektir. Kişi sosyal medyada birey olarak paylaşım yapsa dahi bir gruba ya da

kitleye öncülük edebilmektedir. Dolayısıyla zaman zaman kamusal sorun ve durumları tartışıldığı bu mecralar yanlış anlamalara ve olayların büyümesine müsaittir. Özellikle dezenformasyonun fark edilmediği durumlarda işin çığırından çıkması mümkündür. Birey bunların bilincinde olarak paylaşım yapmalıdır.

4.SONUÇ

Araştırma medya alanında yüksek lisans yapan 14 öğrenci ile gerçekleştirilmiştir. Araştırmanın temel amacı yüksek lisans düzeyinde medya eğitimi alan öğrencilerin bilinç düzeylerinin ölçülmesidir. Türkiye'nin yeni bir dönüm noktasına girdiği ikinci yüzyılının başında gün geçtikçe gelişen dijital iletişim araçlarının dönüşümü araştırmanın odak noktalarından birini oluşturmaktadır. Medya eğitimi alan bireylerin yeni medya alanında yeterlilik düzeylerinin anlaşılması günün belki de en fazla vaktinin harcandığı bu ortam ile ilgili de bilgi edinmeyi sağlamıştır. Görüşülen tüm öğrencilerin temel bir yeni medya okuryazarlığı eğitimi aldığı açıkça ortaya konmuştur. Ancak alınan eğitimlerin uygulama esnasında yeterli olmadığı da görüşmeciler tarafından belirtilmiştir. Özellikle görüşmecilerden biri diğerlerine nazaran çok daha karamsardır. Kişilerin paylaşımları ve geçirdikleri vakitler arttıkça sosyal medya ortamındaki kontrol mekanizması da zayıflamaktadır.

Genel çerçevesi bakımından yeni medya araç ve ortamlarının sağlıklı bir biçimde kullanılabilmesi için kullacıların belli bir bilgi ve bilinç düzeyine erişmiş olması gerekmektedir. İşte bu söz konusu bilinç aslında yeni medya okuryazarlığı çerçevesinde ele alınmaktadır. Yeni medya okuryazarlığı kavramı, ilk olarak bilgi-beceri, bilgisayar kullanım bilgisi ve iletişim yeterliliklerinin bir araya getirilmesidir (Chen vd. 2011: 84). Bir başka tanıma göre içinde bulunduğumuz yeni yüzyılda dijital anlamda yeterli ve temel becerilere sahip olarak çevrimiçi olanları en üst seviyede kullanabilmek ve çevrimiçi risleri de mümkün olduğunda azaltabilmek yeni medya okuryazarlığı ile eş değer görülmektedir (Karaduman, 2019: 683). Bir diğer deyişle, devamlı olarak gelişip değişime uğrayan yeni medya ortamlarını sağlıklı biçimde kullanabilmek adına gereken yeni medya okuryazarlığı, bireylerin dijital ortamlardaki mesajları doğru şekilde anlamalarını, içerik oluşturamların paylaşımlarının ayırt edilmesini, ön yargı, ötekileştirme ve dezenformasyonun fark edilerek bunlara karşı bir duruş sergilenmesini sağlamaktadır (Barut Tuğtekin, 2021: 2435). Diğer yandan yeni medya okuryazarlığı ile metin, oyun ve etkileşimli medyayı kapsayan bir alan olarak ekran kültürünün ne şekilde algılanması gerektiğiyle dijital teknolojilerin bilginin toplanması ve araştırma yapabilmek adına ne şekilde kullanılması gerektiğinin de öğretilmesi amaçlanmaktadır (Kellner, 2014: 426). Bununla beraber yeni medya okuryazarlığı; her geçen gün daha fazla

manipüle edilen tüketici davranışlarını, temsiliyet politikalarındaki homojenleşmeyi ve ticarileşen kamusal bilgiyi de kapsayan pek çok çelişkiyi ayırt etmeye imkan sağlamaktadır. Bu bağlamda birey yeni medya ortamlarında analitik bir sosyo-kültürel analiz yapabilme imkanına sahip olmaktadır. Sosyo-kültürel bakımdan yeni medya adından anlaşılacağı üzere yeni bir dönemi ifade etmektedir. Dolayısıyla yeni medya, sosyo-kültürel yapının bir fenomeni şeklinde görülmeli ve günden güne genişleyen bir toplumsal, kültürel ve teknolojik değişimin merkezindeki kavram olarak irdelenmelidir (Lister vd., 2009: 11). Yeni medya okuryazarlığı bir araştırma kapsamında "eleştirel ve işlevsel" tüketim okuryazarlığı biçiminde ayrıştırılarak incelenmiştir. Eleştirel kısımda kişilerin yeni medya ortamındaki paylaşımları ve var olan paylaşımlara bakış açıları öne çıkarılmıştır. İşlevsel olan kısımda ise; dijital alanlara erişim, aktarılan bilgiler, algı ve anlama becerileri, ekonomik, kültürel, sosyal ve politik alanlar temel alınmıştır (Lee, 2015:85). Bu ayrım yeni medyanın daha ayrıntılı bir biçimde ele alınmasını sağlamıştır.

Literatürdeki yeni medya okuryazarlığını açıklayan tüm bu kapsamı temel alınarak hazırlanan sorular görüşmeciler tarafından yanıtlanırken ayrıntılandırılmıştır. Dolayısıyla görüşmeciler kendi öznel bakış açılarını daha kapsamlı bir şekilde ekleme fırsatı elde etmişlerdir. Tüm görüşmeciler uzun süreli sosyal medya kullanımlarında medya okur yazarlığı becerisinin yeterli olmayacağını ortaya koymuştur. Buna bağlı olarak bireyin eleştirel kullanım seviyesinde kaldığı üzere medya okuryazarlığı becerilerini öne çıkarabileceği sonucuna ulaşılmıştır. Diğer yandan iyi bir yeni medya okuryazarı dezenformayonun farkında olmalı ve bununla mücadele etmelidir. Bir diğer görüşmeciler tarafından öne çıkarılan durum yeni medyadaki linç, ötekileştirme ve nefret kültürünün oluşturulmasıdır. Bununla da mücadele etmek özellikle belirtilmiştir.

Sonuç olarak, yüksek lisans düzeyinde medya eğitimi alan öğrenciler yeni medya okuryazarlığı konusunda ileri bir farkındalık düzeyine sahiptir. Ancak tüm görüşmeciler kuralları, neyi yapıp neyi yapmamaları gerektiğini bildikleri halde uygulamada sorun yaşadıklarını belirtmişlerdir. Buna karşılık yeni medya konusunda bilinçli olan kimseler bile uygulama zorlukları yaşıyorsa, bilinçli olmayan kesimin büyük bir tehlike altında olduğunu belirtmek önemlidir. Bilhassa kullanım düzeyi arttıkça farkındalığın azaldığı sonucuna ulaşmış olmak araştırma kapsamında önemli görülmektedir. Eğitimli bireylerin uygulama esnasında sorun yaşmamak için öncelikle kullanım sürelerini sınırlandırması gerekmektedir. Bununla beraber eleştirel kullanımı da önemsemek iyi bir medya okuryazarı olmak için **temeldir.**

KAYNAKÇA

Barut, T. E. (2021). Üniversite Öğrencilerinin Yeni Medya Okuryazarlığı Düzeylerinin İncelenmesi. İnönü Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 22(3), 2431-2459.

Boyd, D. (2014). It's complicated: The social lives of networked teens. London: Yale University Press.

Boyd, D., ve Marwick, A. (2011). Social privacy in networked publics: Teens' attitudes, practices, and strategies. A Decade in Internet Time: Symposium on the Dynamics of the Internet and Society. https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=1925128.

Chen, D. T., Wu, J.,Wang, Y. M. (2011). Unpacking New Media Literacy. Journal of Systemics, Cybernetics and Informatics, 9(2), 84-88.

Eveland, W. P. (2002). News information seeking in the age of new media. Journal of Broadcasting & Electronic Media, 46(3), 355-376.

Hobbs, R. (2010). Digital and media literacy: A plan of action. Washington: The Aspen Institute.

Jenkins, H. (2006). Convergence Culture: Where Old and New Media Collide. New York: New York University Press.

Jenkins, H. (2009). Confronting the challenges of participatory culture: Media education for the 21st century. Cambridge: MIT Press.

Jenkins, H., Clinton, K., Purushotma, R., Robison, A. J., ve Weigel, M. (2016). Confronting the challenges of participatory culture: Media education for the 21st century. Cambridge: MIT Press.

Karaduman, S. (2019). Yeni Medya Okuryazarlığı: Yeni Beceriler/Olanaklar/Riskler. Erciyes İletişim Dergisi, 6(1), 683-700.

Kellner, D. (2014). Yeni medya ve yeni okuryazarlık: Yeni binyılda eğitimin yeniden yapılandırılması, (çev. M. Akif Barış), (Der.) M. Çakır, Yeni Medyaya Eleştirel Yaklaşımlar, 411-442, İstanbul: Doğu Kitabevi.

Karaduman, S. (2019). Yeni medya okuryazarlığı: Yeni beceriler/olanaklar/riskler. Erciyes İletişim Dergisi, 6(1), 683-700.

Lee, L., Chen, D. T., Li, J. Y., Lin, T. B. (2015). Understanding New Media Literacy: The Development Of A Measuring lnstrument. Computers & Education, 85, 84-93.

Lin, T. B., Li, J. Y., Deng, F., Lee, L. (2013). Understanding new media literacy: An explorative theoretical framework. Journal of Educational Technology & Society, 16(4), 160-170.

Lister, M. Dovey, J. Giddings, S. Grant, I. ve Kelly, K. (2009). New Media: A Critical Introduction. London: Routledge.

Literat, I. (2014). Measuring new media literacies: Towards the development of a comprehensive assessment tool. Journal of Media Literacy Education, 6(1), 15-27

Livingstone, S. (2004). Media literacy and the challenge of new information and communication technologies. The Communication Review, 7(1), 3-14.

Livingstone, S., ve Haddon, L. (2009). Kids online: Opportunities and risks for children. Policy Press

Livingstone, S., ve Sefton-Green, J. (2016). The Class: Living and Learning in the Digital Age. New York: NYU Press.

Nickerson, R. S. (1998). Confirmation bias: A ubiquitous phenomenon in many guises. Review of General Psychology, 2(2), 175-220.

Pariser, E. (2011). The filter bubble: What the Internet is hiding from you. London: Penguin.

Pennycook, G., Rand, D. G. (2018). The Implied Truth Effect: Attaching Warnings to a Subset of Fake News Stories Increases Perceived Accuracy of Stories Without Warnings. Management Science, 66(11), 4944-4957.

Prensky, M. (2001). Digital natives, digital immigrants. On the Horizon, 9(5), 1-6.

Seidman, I. (2013). Interviewing as Qualitative Research: A Guide for Researchers in Education and the Social Sciences. London: Teachers College Press.

POSTMODERNİZM, POSTHÜMANİZM VE GERÇEKLİK İNŞASI: WESTWORLD DİZİSİ ÖRNEĞİNDE TÜRLERİN MELEZLEŞMESİ VE GERÇEKLİĞİN TEMSİLİ[1]

Emine KANMAZ

Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü,
eminekanmaz00@gmail.com –ORCID ID:0009-0007-8907-7600

Doç. Dr., Pınar ÖZGÖKBEL BİLİS

Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi İletişim Fakültesi,

pinar.ozgokbelbilis@comu.edu.tr- ORCID ID: 0009-0000-1553-4919

ÖZET

İnternet, sanal gerçeklik, yapay zeka ve yaşam simülasyonu oyunları gibi icatlarla dijitalleşen dünyada günümüzde toplumsal yapıda modernden postmodern yaşam biçimlerine geçiş yapılmakta ve doğrudan yaşanan bu deneyimler aracılığıyla da siber bir kültür oluşturulmaktadır. Modernizme karşı bir eleştiri olarak ortaya çıkan postmodernizm, modernizmin iyimserlik ve insan merkezci anlayışına tepki gösterirken, posthümanizm de hümanizme bir eleştiri getirerek insanlık üzerine düşünceyi ve bireyin konumunu irdelemektedir. Bu süreçte gerçeklik algısının dönüşümü de temel tartışma konularından birisi olmaktadır. Gerçeklik konusunun sıkça tartışıldığı bir alan olan medya da bu doğrultuda film ve diziler üretmektedir. Postmodernizm, posthümanizm ve gerçekliğin inşası hakkındaki güncel tartışmalar ücretli bir televizyon ağı olan HBO kanalında yayımlanan Westworld dizisinin merkezinde de yer almaktadır. Bu çalışmada Michael Crichton'ın 1973 yapımı aynı adlı bilim kurgu filminden uyarlanan ve ziyaretçilerine heyecan verici bir deneyimi, şiddeti, seksi ve eğlenceyi sınırsız yaşama fırsatını vaat ettiğini anons eden Westworld dizisi, betimsel analiz yöntemi aracılığıyla postmodernizm, posthümanizm ve gerçeklik kavramları çerçevesinde irdelenmesi ve dizisinin melez bir tür örneği olarak işlevinin belirlenmesi amaçlanmıştır. Amaca uygun olarak belirlenen 12 bölüm, gerçeklik, ölümsüzlük, yeniden üretim ve insanlık-makine etkileşimi temaları altında betimsel analize tabi tutulmuş ve dizinin bilimkurgu, Western ve macera-aksiyon tür işlevine sahip melez bir tür olmayı başardığı, simüle edilmiş varlıklarla simüle edilmiş bir dünyayı hiper-gerçek bir ortamda tasvir ettiği, ölümsüzlüğün icadıyla insana dair gelişimin posthümana doğru kurulduğu ve insan-makine arasındaki etkileşiminin postmodernizm ile birlikte içiçe geçtiği bulgulanmıştır. Sonuç olarak dizi izleyicisini failliği, öznelliği ve karşılıklılığı hayal etmenin yollarına yönlendirmekte, insanı

[1] Bu çalışma Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Radyo, Televizyon ve Sinema Anabilim Dalı Yüksek Lisans öğrencisi Emine Kanmaz'ın Doç. Dr. Pınar Özgökbel Bilis danışmanlığında hazırladığı "Posthümanist Düzende Gerçeklik İnşası: Westworld Dizisi Örneğinde Türlerin Melezleşmesi ve Gerçekliğin Temsili" başlıklı yüksek lisans tezinin belirli kısımlarından üretilmiştir.

anlamanın mevcut yollarının sınırlılıklarıyla yüzleştirirken de insanın yerleşimci-sömürgeci anlayışta suç ortaklığının bulunduğunu ileri sürmektedir.

Anahtar Kelimeler : Postmodernizm, Posthümanizm, Gerçeklik, Medya, Melez Türler

POSTMODERNISM, POSTHUMANISM AND THE CONSTRUCTION OF REALITY: HYBRIDISATION OF GENRES AND REPRESENTATION OF REALITY IN THE CASE OF WESTWORLD SERIES

ABSTRACT

In today's digitalised world with inventions such as the Internet, virtual reality, artificial intelligence and life simulation games, there is a transition from modern to postmodern life styles in the social structure and a cyber culture is created through these direct experiences. Postmodernism, which emerged as a criticism against modernism, reacts to the optimism and anthropocentric understanding of modernism, while posthumanism brings a criticism to humanism and examines the thought on humanity and the position of the individual. In this process, the transformation of the perception of reality is one of the main topics of discussion. The media, which is a field where the issue of reality is frequently discussed, produces films and series in this direction. Current debates on postmodernism, posthumanism and the construction of reality are at the centre of the series Westworld, which is broadcast on HBO, a pay television network. In this study, it is aimed to analyse the series Westworld, which is adapted from Michael Crichton's 1973 science fiction film of the same name, and announces that it promises its visitors the opportunity to experience an exciting experience, violence, sex and entertainment without limits, within the framework of postmodernism, posthumanism and reality concepts through descriptive analysis method and to determine the function of the series as an example of a hybrid genre. The 12 episodes determined in accordance with the purpose were subjected to descriptive analysis under the themes of reality, immortality, reproduction and human-machine interaction, and it was found that the series succeeded in becoming a hybrid genre with the functions of science fiction, Western and adventure-action genres, depicting a simulated world with simulated beings in a hyper-real environment, the development of human beings towards posthumanism with the invention of immortality, and the interaction between human and machine was intertwined with postmodernism. As a result, the series directs its viewers to ways of imagining agency, subjectivity and reciprocity, confronting the limitations of existing ways of understanding human beings, and suggesting human complicity in settler-colonialism.

Keywords: Postmodernism, Posthumanism, Reality, Media, Hybrid Genres

1. GİRİŞ

Postmodernizm, 1960'lı yıllar itibariyle yoğun bir şekilde gündeme gelerek mimari, felsefe, edebiyat ve resim gibi hayatın her alanına yayılmış ve modernizmin sonrası ve ötesi anlamında tanımlanarak modern düşünceye ve kültüre ait temel kavram ve perspektifleri sorunsallaştırmaktadır (Jameson, 1991: 23). Türk Dil Kurumu'na (2024) göre postmodernizm,

modernist arayışın canlılığını kaybetmesinden sonra XX. yüzyılın ikinci yarısında ortaya çıkan çeşitli üslup ve yönelişlerinin adıdır. Bununla birlikte modernizme karşı bir eleştiri olarak ortaya çıkan postmodernizm, genellikle toplumsal, politik ve kültürel gündemler ve yankılar içeren tarihsel bir durum olarak da algılanmaktadır (Hayward, 2012: 359).

Postmodernizmin her şeyi sorgulayan yapısı içinde ortaya çıkan ve insanı her şeyin merkezine koyan hümanizmi eleştiren posthümanizm de postmodernizmin felsefik temeline dayanan bir teoridir. Hümanizm, insanı her şeyden üstün gören ve insanın diğer tüm canlılar üzerinde tahakküm kurarak dünya varlıklarını çıkarları doğrultusunda kullanmaktan kaçınmadığını tartışmaya açan bir teori iken posthümanizm, bu anlayışı eleştirmekte ve insanın diğer canlı ve varlıklardan üstünlüğünü yok saymadığı gibi insana yüce bir değer de yüklememektedir. Posthümanizm, insanın doğuştan gelen sınırların ötesine geçmek için kendi varlığının kontrolünü ele geçirerek kendisini daha iyi hâle getirenin yine kendisi olduğunu ifade etmekte ve posthümana ulaşmayı amaçlamaktadır (Fakılı, 2021:70). Posthümana ulaşmanın yolu teknolojiden geçerken, insan türünün varlığı değişmekte ve gerçeklik algısı da sorgulanmaktadır. Burada gerçeklik, günümüz çağsal yapı gereği gelişen teknoloji ve artan dijitalleşme sonucunda postmodernizm ile birlikte sıkça tartışılan kavramlardan birisi olmaktadır. Her geçen gün artan dijital ürünler, robotlar, yeniden üretimler, yapay zeka vb. şeyler gerçeklik algısını sürekli değiştirmekte ve sorgulatmaktadır. Dijitalleşme hayatın büyük bir bölümünü kapsar hale gelince doğanın ve insanlığın gerçeklik algısını sorgulatan bilimsel buluşlar ve icatlar aynı zamanda büyük tartışma konuları da olmaktadır. Söz konusu dijitalleşmenin ve postmodern dönemin etkileri her alanda olduğu gibi medya içeriklerinde de gözlemlenebilmektedir. Medyanın toplumsal ve kültürel gerçekleri yansıtan önemli bir araç ve kitleleri etkileme gücüne sahip olması, postmodernist, posthümanist ve gerçeklik inşasının medya içeriklerine nasıl yansıtıldığının, incelenmesi gereken bir alanı oluşturduğu düşünülmektedir. Kurgusal anlatılarda robotlaşmanın sonucu olarak ortaya çıkan insan ötesilik, yapay zeka, gerçeklik ve gerçek ötesi algıya dair içerikler günümüzde oldukça yaygın olarak kullanılabilmekte, özellikle de bilim kurgu türünde anlatının odak noktasını oluşturabilmektedir.

İşbu tespitlerden yola çıkarak bu çalışmanın amacı, postmodern toplumsal yapıda gelişen iletişim teknolojileri bağlamında gerçeklik, dijitalleşme, insan olmanın gereklilikleri ve yapay zekanın temsillerinin medya içeriklerindeki iz düşümünün nasıl kurgulandığını araştırmaktır. Bunun için ilkin postmodernizm, posthümanizm ve gerçeklik olguları kavramsal olarak açıklanarak çalışmanın kuramsal çerçevesi çizilmekte ve bir sonraki adımda yapay zekanın gerçeklik algısıyla pekiştirildiği bir ortamda insanlara haz ve eğlence tüketimi sağlayan bir sistemi işleyen, aynı zamanda bilim kurgu ve western türlerini biçimsel ve içeriksel olarak melezleyen *Westworld* dizisi, niteliksel içerik analiz aracılığıyla betimsel olarak incelenmektedir. Elde edilen bulgular doğrultusunda bir kurgusal anlatı örneği olarak *Westworld* dizisi postmodernizm, posthümanizm ve gerçeklik olgularını insan-insan ötesi, yapay zeka-robotlaşma ve gerçeklik-gerçek dışılık bağlamlarını ne şekilde inşa ettiği ortaya konulmaya ve değerlendirilmeye çalışılmaktadır.

2. KURAMSAL ÇERÇEVE

20.yy'ın ikinci yarısından sonra ortaya çıkan postmodernizm, kelimeden de anlaşılabileceği gibi modernizmin hakimiyetinin azalmasından sonra her alanda kendini göstermektedir. Postmodernizm kavramı kesin bir tanıma sahip olmamakla birlikte, kavramı tanımlayanlar kavram üzerinde ortak bir tanıma ulaşamamaktadırlar. Sürekli değişen ve kendini yenileyen bu kavramın en belirgin özelliğinin bu belirsizlik olduğunu söylemek mümkündür. Şaylan'a (2020: 78) göre postmodern sözcüğünün anlam alanı geniştir, karmaşıktır ve belirsizdir. Susan Hayward ise belli bir düşünür, yazar ya da kuramcının konumuna bağlı olarak postmodernizmle ilgili farklı bir yorum yapabilmesi, postmodernizmin bir kavram olarak çoğulculuğuna işaret etmektedir (2012: 359-360). Postmodernizmin gücünün özcü olmaması, sabit anlamlar sağlamaması, olumlu ya da olumsuz okumalar sunması sayesinde de çoğulcu anlamında yattığı söylenebilmektedir. Postmodernizmin en belirgin özelliklerinden bir diğeri ise gerçekliğe dair olan sorgulamalarıdır. Antik Yunan filozofu Platon'un mağara alegorisinden yola çıkarak gerçeklik olarak algılanan şey, görülen ve duyulanla sınırlı iken (2016: 269-272), gelişen teknolojiyle birlikte gerçeklik algısı da fazlasıyla değişmektedir. Bu hususta Baudrillard (2021: 17) sistemin tamamen belirsiz bir ortama doğru sürüklendiği, tüm gerçekliğin kodlar ve simülasyona özgü oluşan hiper-gerçeklik tarafından emildiğini ifade etmektedir. Artık yaşam eski gerçeklik ilkesinin yerini alan bir simülasyon ilkesi tarafından belirlenmektedir. Baudrillard (2021), artık gerçek diye bir şeyin olmadığını, gerçeğin her türlü köken ve düşsellikten yoksun kaldığını belirtmektedir. Günümüzde komut modelleri tarafından üretilen gerçeğin, sonsuz sayıda yeniden üretimi mümkün olmaktadır. Bu sebeple artık hiper bir uzamda sentetik bir şekilde üretilen gerçek, gerçek değil, hiper-gerçektir. Hiper-gerçek, kendi kendine aynı yörüngede dolanan modeller aracılığıyla yinelenmekte ve farklılık simülasyonu üretmekten başka bir şey yapmamaktadır. Artık kopyalanan bir gerçeklik vardır ve neyin orijinal olduğunu bilmek mümkün değildir. Gerçek olanın bir kopyası, her ikisinin de yapaylaşmasını sağlamakta ve mutlak bir gerçeğin olmadığı gibi illüzyon üretimi de bulunmamaktadır. Günümüzde bilgisayar destekli yeni iletişim teknolojilerinin kullanılması medya alanlarında da gerçekliğin inşasına ilişkin büyük değişimler getirmektedir. Greenbox, video efektleri, animasyon programları ve yapay zekâ ile sıfırdan üretilen filmler, gerçeklik konusunu ayrı bir noktaya taşıyarak sanal bir gerçeklik yaratılmakta ve gerçek ile kurgu olanın tamamen bulanıklaştığı yeni bir dönem yaşanmaktadır. Gerçeklik, medyanın sunduğu ve biçimlendirdiğidir (Türk, 2014:25).

Bütün bu düşünsel zeminden hareketle insanın kendini tanımlarken pek çok canlıyı ve varlığı ötekileştirmesi ve kendini varoluşsal döngünün en önemli ve üst konuma yerleştirmesini öne süren hümanist anlayışa bir eleştiri olarak gelişen posthümanizm, söz konusu türden ötekileştirici bir insan anlayışının son bulmasını talep eden ve dışlamayı reddederek çoğulcu ve kapsayıcı bir felsefik anlayışı ortaya koymaktadır (Ağın, 2022: 44). İnsana yüce bir değer yüklemeyen posthümanizmin temel hedefi melez insana ulaşabilmek, hatta türlerin melezliğini gerçekleştirebilmektir (Tekin ve Özdemir, 2021:30). Nesipoğlu'na (2022:29) göre de posthümanizmde bedenin bir sureti olarak zihin otorite kabul edilmekte ve bedenin maddeselliğinden zihnin maddesizliğine doğru gerçekleşen geçişin türler arasındaki sınırın

kaybolmasına ve dijital/zihinsel ölümsüzlüğe ulaşma arzusuyla da insanın faniliğinin yok edildiği bir öznelliğin yaratıldığı ifade edilmektedir.

3.YÖNTEM

Çalışmada yöntem olarak nitel bir araştırma yöntemi olarak betimsel içerik analizi uygulanmıştır. Akyurt, Ültay ve Ültay'ın (2021: 190) tanımına göre betimsel içerik analizi, belirlenmiş bir konu dahilinde yapılan çalışmaların ele alınıp eğilimlerinin ve araştırma sonuçlarının tanımlayıcı bir boyutta değerlendirilmesidir. Söz konusu yöntemin kullanıldığı çalışmalarda elde edilen bilgilerin sistemli bir şekilde ortaya konulması, analiz edilmesi, yorumlanması ve sonuçların açık bir şekilde belirtilmesi gerekmektedir.

Çalışmada evren olarak melez bir tür yapısına sahip bilim kurgu-western türü belirlenmiştir. Evrenin büyüklüğü sınırlama ihtiyacını ortaya çıkarmış ve popüler olan, bölümleri tamamlanmış ve yapay zeka, gerçeklik, posthümanizm kavramlarını temalaştıran bir yayın seçilmesine karar verilmiştir. Bu kriterleri sağlayan *Westworld* dizisi örneklem olarak seçilmiş ve toplamda dört sezon olarak yayımlanan dizinin amaca uygun olarak her sezonundan üç bölüm seçilerek, toplamda 12 bölüm betimsel içerik analizine tabi tutularak incelenmiştir. Betimsel içerik analizinde oluşturulan tematik çerçeveye göre veriler işlenmekte, bulgular saptanmakta ve yorumlanmaktadır. Bu doğrultuda, analize tabi tutulan 12 bölüm gerçeklik, ölümsüzlük, yeniden üretim ve insan-makine etkileşimi temalarına göre niteliksel olarak incelenmiş ve yorumlanmıştır. Belirlenen temaların yanı sıra Westworld dizisinin tür özellikleri de ele alınarak kurgusal anlatılarda türlerin melezlenme süreci irdelenmiştir.

4. BULGULAR ve DEĞERLENDİRME

Westworld dizisi Jonathan Nolan ve Lisa Joy tarafından Michael Crichton'ın 1973 yapımı aynı adlı filminden uyarlanmıştır. *Westworld*, simüle edilmiş bir alan olarak yüksek fiyatlandırma karşısında insanlara sınırları olmayan bir hayatı sunan ve haz sağlayan bir oyun parkıdır. Parka ziyarete gelen insanlar ev sahibi robotlara diledikleri gibi davranmakta özgürdür. Hiç kimsenin hiç kimseyi yargılamadığı bu oyun parkında, insanların en kötü özellikleri ortaya çıkmakta ve şiddet, şiddeti doğurmaktadır.

ISBN NO. 978-625-6830-90-5

Görsel 1: Westworld- Sınırsız Eğlenceyi Vadeden Simülasyon Parkı

Westworld dizisi tür olarak incelendiği zaman melez bir tür yapısına sahip olduğu söylenebilmektedir. Dizi temelde bilim kurgu türüne ait olsa da oyun parkında oluşturulan batı dünyası ile western türünün özellikleri dizi anlatısına içeriksel ve biçimsel olarak eklenmektedir. *Westworld* parkı, Batı'nın muhteşem doğası, geniş arazileri ve kasaba hayatıyla mekan olarak westernin özelliklerini karşılarken, kovboylar, şerifler, haydutlar, kadınlar ve yerliler türün karakteristik özelleri arasında yer almaktadır. İnsanlar bu oyun parkında nostaljik bir tema içinde silahlı çatışmaların ve sınırsız bir şiddetin zevkini çıkartmaktadır.

Görsel 2: Westworld Parkı

Görsel 3: Eğlence olarak düellolar sıradan bir aktivitedir

Westworld dizisi içerdiği kovalamaca ve dövüş sahneleri ile western özelliklerinin yanı sıra macera-aksiyon türünün de kodlarını barındırmaktadır. Özellikle üçüncü ve dördüncü sezonda parktan çıkarak reel dünyaya ayak basan karakterlerin maceraları, farklı mekanlarda geçen kavga ve şiddet içeren aksiyon sahneleri sıkça yer almaktadır. Böylelikle temelde bilim kurgu olan *Westworld* dizisinin, western ve macera-aksiyon türlerinin kodlarını kullanarak melez bir anlatı ortaya çıkardığı görülmektedir.

Görsel 4: Robotsu varlıklar simülasyona dayalı bir evrende işlev göstermektedir

Uygulanan betimsel içerik analizi sonucu *Westworld* dizisinde incelenen 12 bölüm gerçeklik, ölümsüzlük, yeniden üretim ve insan-makine etkileşimi temalarında kodlanmıştır. Söz konusu kodlama aşağıda bir tabloda görselleştirilmektedir:

TEMALAR			
Gerçeklik	**Ölümsüzlük**	**Yeniden Üretim**	**İnsan-Makine Etkileşimi**
• Robotlar bilim insanları ile iletişim kurarken rüyada olduklarını düşünmektedirler. • Westworld'ü ziyaret eden insanların robotların gerçeğe benzerliği karşısında gerçeklik algıları değişmektedir. Özellikle William karakteri bir robota aşık olarak gerçeklik algısını yitirmekte, reel hayatı ve oyun parkındaki hayatını ayırt edememektedir. • Robotlar insanlar gibi gerçek duygulara sahiptirler. Maeve karakteri birden fazla hikayede kullanıldığı için gerçekliğini sorgulasa da ilk hikayesindeki kızını gerçek kabul etmekte ve ona ulaşmaya çalışmaktadır. • Reel dünyada da tüm insanlar izlenmekte ve Rehoboam sistemi ile tüm bilgileri kayıt altına alınmaktadır. Sistem ile insanları analiz ederek kim olacaklarına karar verilmektedir. • Yaşam tamamıyla bir simülasyona dönüşmüştür.	• Dizide ölümsüz olan robotlar defalarca öldürüldükleri halde tekrar hayata dönebilmektedir. • Delos şirketinin oyun parkındaki asıl amacı ölümsüzlüğü bulmaktadır. Delos şirketi, posthümanizmin savunduğu insanların kusurlarını giderme, yaşlanmayı durdurma ve ve posthümana ulaşma çabasına bir örnek olmaktadır. • Dr. Arnold'un amacı sadece kusursuz bir robot üretmek değil, onlara gerçek bir bilinç kazandırmaktır. Dr. Ford arkadaşının bu hayalini gerçekleştirerek ölümsüz bilince ulaşmaktadır. Böylece robotların kafasının içini yerleştirilen ve inci olarak adlandırılan yuvarlak nesne onlara ölümsüz bir bilinç sağlamaktadır. • Vucüt paramparça olsa bile incinin başka bir bedene aktarılması ile yaşam devam etmektedir.	• Robotlar paramparça olmalarına rağmen aynı şekilde defalarca oyuna dahil edilebilmektedir. • Yeni hikayeler yazılıp, parka yeni bölümler eklendikçe, yeni robotlara üretilip oyuna dahil edilmektedir. • Dizide birden çok kopyası bulunan Bernard karakteri postmodern toplumda durmaksızın yapılan seri üretime bir örnektir. • İsyan çıkartan Dolores karakteri ise reel dünyaya kaçarken kendi incisini kopyalamakta ve bilincini farklı bedenlere yerleştirmektedir. Bu durum Dolores'e aynı andan birden fazla mekanda olma özelliği sağlayarak postmodern bir nitelik kazandırmaktadır. • Shogun World parkındaki karakterler ve olaylar Westworld'deki ile aynıdır. Burada küçük farklılıklarla tekrarlanan bir yeniden üretimin olduğu görülmektedir.	• Reel dünyada makineler tüm yaşama yayılmıştır. • Sesli komutla çalışan araçlar, evler hologramlar, mevcuttur. • İnsanlar parktaki robotlarla sınırsız eğlence ve şiddeti yaşarken, makinelerin insanlara bir haz sağladığı görülmektedir. • İnsan ve makinenin giderek birleştiği robotlarda insanlığı ölümsüzlüğe ulaştırmak amaçlanmaktadır. • Bu amaç doğrultusunda yapılan robotlar seri bir katile dönüşerek insanlığın sonunu tehdit eder hale gelmiştir.

Çizelge 1: Betimsel İçerik Analizi Doğrultusunda Kodlanan Temalar

Belirlenen temalardan ilki olan gerçeklik teması, dizinin ilk sahnesinden itibaren sorgulanmakta ve neredeyse tamamına hakim bir konu olmaktadır. Yarı karanlık bir odada yaralı ve çıplak bir halde oturan Dolores karakterinin sorgulanması ile başlayan dizi *"gerçekliğinin doğasını hiç sorguladın mı?"* cümlesiyle başlamakta ve izleyiciyi de bu sorunun içine çekmektedir. *"Tüm yaşamların rutini vardır"* diyen Dolores, her sabah aynı şekilde uyanıp, verandada oturan babasıyla aynı konuşmayı yaparak kasabaya gider ve Teddy ile karşılaşır. Akşam çiftliğe saldıranlar babasını ve Teddy'i öldürerek Dolores'e tecavüz etmektedir. Onlara yazılan roller

doğrultusunda sürekli ölüp dirilen robotlar, hafızaları silinerek aynı döngü içine hapsedilmişlerdir.

Görsel 5: Sorgu Sürecinde Robot-Dolores

Robotlar bilim adamları tarafından sorguya çekildikleri zaman rüyada olduklarını düşünmektedir. Fakat bir gün meydana gelen bir aksaklık nedeniyle geçmiş anılarına ulaşan robotlar, gerçekliklerini sorgulamaya başlarlar. Bu arıza *düşlem* adı verilen bir özelliğin robotlara yüklenmesi sonucunda ortaya çıkmaktadır. Robotlar sistemlerine zarar verecek şeyleri algılamamak üzerine programlandıkları için sorulmaması gereken soruları da soramamaktadırlar. Fakat Dolores'ın babası Peter Abernathy'nin toprakta reel dünyaya ait bir fotoğraf bulması sonucu aklı karışır ve Dolores fotoğrafın bir şey ifade etmediğini söylese de Peter'in sabaha kadar fotoğrafı sorgulaması sonucunda sisteminde bir arıza meydana gelir ve Dolores'ın kulağına kaçmasını fısıldar. Arızalanan Robot-Peter emekliliğe ayrılarak soğuk hava deposuna diğer arızalı robotların yanına gönderilirken, Dolores'a yeni bir baba karakteri oluşturulur ve böylece gerçeklik düzeni simülasyon evreninde tekrar inşa edilir.

Westworld'deki robotların insana olan kusursuz benzerliği karşısında ziyaretçiler şaşkına dönmekte ve etkilenmektedir. Özellikle William karakteri Dolores'a aşık olmakta, onunla bir maceraya atılmakta ve onu tüm tehlikelerden korumaya çalışırken, onun diğer robotlardan farklı olduğunu düşünmektedir. William karakteri parkta uzun bir süre geçirmeye devam ettikçe, oyuna kendini kaptırmakta ve gerçeklik algısını yitirmektedir. Reel hayatı ile parktaki hayatını ayırt edemez hale gelen William, kızını bir robot sanarak onun ölümüne bile neden olmaktadır.

Görsel 6: William, Robot-Dolores'e Büyük bir Tutkuyla Aşıktır

İnsana olan kusursuz benzerliklerinin yanı sıra robotlar, insani duygular da taşımaktadırlar. Özellikle Maeve karakteri, birçok farklı hikayede farklı rollerde kullanılsa da bilinçlenip tüm gerçekliğin farkına vardığı zaman ilk hikayesindeki kızının özlemini çekmekte ve ona kavuşmak için çabalamaktadır. Platon'un mağara alegorisi üzerinden bakıldığı zaman, Maeve ve Dolores gibi bazı robotlar gerçekliklerinin farkına varsalar da diğer robotların çoğu gerçeklikle yüzleşememektedir ve sahte gerçeklik evreninde sorgusuzca varlıklarını sürdürmektedirler.

Görsel 7: Hayat Kadını Robot-Maeve

Görsel 8: Kızını Korumaya Çalışan Robot-Anne Maeve

Dizide oyun parkının yanı sıra reel hayatta da simülasyon evreninin hakim olduğu görülmektedir. Dizideki reel hayat incelendiği zaman, tüm insanların Rehoboam adı verilen bir sistem tarafından izlendiği görülmektedir. Rehoboam sistemi, insanları analiz ederek onlara kim olduklarını ya da olması gerektiklerini bildirmekte ve insanların hayatını kontrol etmektedir. Tahmin ettiği geleceği insanlara yaşatmaya çalışan sistem, kendisine uymayan, onu sorgulayan ve sistemin ne olduğunu anlayan insanları uyumsuz olarak adlandırmakta ve kontrol altında tutmaya çalışmaktadır. Uyumsuz davranışlar gösteren insanların tedavi adı altında işkence ile anıları değiştirilmekte ve gerçeklikle bağları koparılmaktadır. Uyumsuzlardan birisi olan Caleb, Dolores ile iş birliği yaparak Rehoboam sisteminin kapatılmasını sağlar.

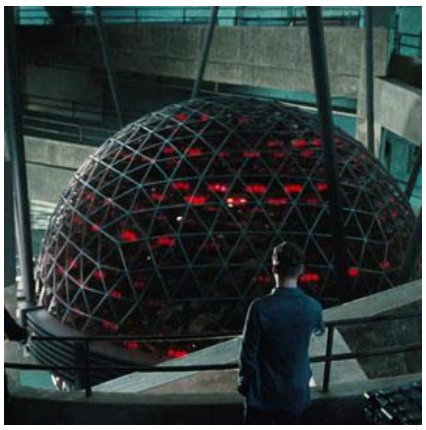

Görsel 9: Tüm insanların kişilik profillerini ve geçmişlerini klasörlemiş ve kayıt altına alan bir sistem: Rehoboam Sistemi

Simülasyon içinde simülasyona yer veren *Westworld* dizisi Baudrillard'ın (2021: 15) belirttiği gibi kendini yineleyen ve farklılık simülasyonu üretmekten başka bir şey yapmayan bir hiper-gerçeklik örneğidir.

ISBN NO. 978-625-6830-90-5

Westworld dizisinin bir diğer teması ölümsüzlük temasıdır. Ölümsüzlük, *Westworld* gerçekliğinin asıl amacını oluşturmakta ve öncelikle robotlarda görülebilmektedir. Robotlar defalarca öldürüldükleri halde tekrar hayata döndürülmekte ve oyunun içine dahil edilmektedirler. Oyuna katılamayacak derecede arızalı olan robotlar ise soğuk hava deposunda uykuda bekletilirken, reel dünyada Rehoboam sisteminin eski versiyonu olan Solomon'da da insanlar tabut benzeri makinelerde dondurulmuş vaziyette yaşama tutundurulmaktadırlar. Dizideki ölümsüzlük temsillerinden birisi de Delos şirketinin kurucusu James Delos'un ölümsüz olma arzusudur. Delos şirketi, *Westworld*'ü ziyaret eden bütün insanların profillerini kayıt altına alarak insan davranışlarının temelini analiz etmekte ve böylelikle ölümsüzlüğü bulmayı amaçlamaktadır. Bir oda içinde kapalı yaşayan James Delos, ölümcül hastalığından iyileşemediği için William tarafından defalarca resetlenerek baştan hayata döndürülmektedir.

Görsel 10: James Delos: "Ölümsüzlük, cehennemdir!"

Dr. Arnold'un amacı sadece kusursuz bir robot üretmek değil, onlara gerçek bir bilinç kazandırmaktır. Ölümsüzlüğün bedenle değil bilinçle olacağını düşünmektedir ve Dr. Ford arkadaşının bu hayalini gerçekleştirerek ölümsüz bilince ulaşmaktadır. Böylece robotların kafasının içine yerleştirilen ve inci olarak adlandırılan yuvarlak nesne onlara ölümsüz bir bilinç sağlarken, vücut paramparça olsa bile incinin başka bir bedene aktarılması ile yaşam devam etmektedir. Delos şirketinin bu çalışmaları posthümanizmin savunduğu insanların kusurlarını giderme, yaşlanmayı durdurma ve melez bir form elde ederek posthümana ulaşma çabasına bir örnek olmaktadır. Bunun yanı sıra Delos şirketi insan beyninin bir robot vücuduna transfer edilmesiyle ölümsüzlüğe ulaşmayı başarırken, dizide posthümanın ilk örnekleri de görülmektedir.

Görsel 11: Posthuman Örneği

Gerçekliğini sorgulamaya başlayan Maeve karakteri, sahip olduğu bir özellik aracılığıyla diğer ev sahiplerinin bilinçlerini kontrol edebilmektedir. Maeve'in bu özelliği ona bir güç ve iktidar sağlarken, Shogun World bölümünde onu boğmaya çalışan birisinin karşısında güçlerini geliştirerek sadece düşünce ile kurtulur ve bilinçleri kontrol altına almaya başlar. Bu güç Maeve'e insanın ve robotun üstünde bir nitelik kazandırmaktadır.

Bulgular arasında elde edilen bir diğer tema, yeniden üretim temasıdır. *Westworld*, sınırsız eğlence ve haz sağlayan pahalı bir oyun alanıdır. Ticari bir özelliği sahip olan bu parkın insanları memnun edebilmek adına, sürekli ve yeniden bir üretim halinde olması gerekliliğini beraberinde getirmektedir. Dizide senarist rolündeki Lee Sizemore karakteri kısa sürede farklı senaryolar yazamayacağı için küçük farklılıklar üzerinden hikayeleri değiştirmektedir. Böylelikle de yeniden üretimin bir örneği olan bu hikayeler ile robotlar parka yeni bölümler eklendikçe seri bir üretimle oyuna dahil edilebilmektedir. Robotlar paramparça olmalarına rağmen aynı şekilde defalarca oyuna dahil edilebilirken, birden çok kopyası bulunan Bernard karakteri postmodern toplumda durmaksızın yapılan seri üretime bir örnek oluşturmaktadır. Bu tespitin yanı sıra isyan çıkartan Dolores karakteri de reel dünyaya kaçarken kendi incisini kopyalamakta ve bilincini farklı bedenlere yerleştirmektedir. Bu durum Dolores'e aynı anda birden fazla mekanda olma özelliği sağlayarak postmodern bir nitelik kazandırmaktadır. Bununla birlikte psikolojik tedavi için hastaneye yatırılan William karakterinin çocukluk, gençlik, yetişkinlik ve yaşlılık dönemi aynı anda aynı odada James Delos eşliğinde birbirini yargılamaktadır. Bu sahne postmodern yapıda yeniden üretiminin geçerliliğini sunarken aynı zamanda zaman ve gerçeklik algısını da yıkmaktadır.

Görsel 12: Yine Yeni Yeniden: Genç William- İhtiyar William Sonsuz Bir Döngü İçinde

Çalışmada incelenen son tema olarak insan-makine etkileşimi teması, dizide yoğun olarak karşılaşılan bir durumdur. Reel dünyada tüm alana yayılan makineler, sesli komutla çalışan araçlar, evler, hologramlar mevcuttur ve insanların gündelik yaşamlarını kolaylaştırmak, boş vakitlerini arttırarak onları eğlenceye ve tüketime yönlendirmek üzere hizmet vermektedir. *Westworld* parkında insanlar robotlarla sınırsız eğlence ve şiddeti yaşarken, makinelerin insanlara büyük bir haz sağladığı görülmektedir. Bu haz alışkanlık yaratarak bazı insanların

parkı sürekli ziyaret etmesine yol açmakta ve bir tür bağımlılık yaratmaktadır. İnsan ve makinenin giderek birleştiği robotlar aracılığıyla *Westworld*, insan olmak ile robot olmak arasındaki farkı düşünmeyi de tartışmaya açmaktadır. Daha dizinin ilk bölümünden itibaren robotlar arası şiddet sahneleri görülmektedir. Ancak bu robotlar insan benzeri fiziksel bedenlerden daha fazlasına sahiptirler; aşırı acı da dahil olmak üzere duygular sergilemekte, birbirlerinin acılarını görmektedirler. Bunun yanı sıra tanıma, kanma ve hatta ölme gibi insani özelliklere sahip *Westworld* robotlarının dönüştürülmesiyle birlikte insanlık ölümsüzlüğe ulaştırılmak istenmektedir. Bu amaç doğrultusunda yapılan robotlar ancak seri bir katile dönüşerek insanlığın sonunu tehdit eder hale gelmekte ve Westworld evreninde insan-robot etkileşimi, insanlık ve nezaket paradoksunun sorgulanmasına, bununla birlikte de bilinç ile düşünmenin doğası üzerine bir tartışmanın açılmasına olanak tanımaktadır.

Görsel 13: İnsanlığın Sonunu Robotlar Mı Getirecek?

5. SONUÇ

Gelişen teknoloji sonucunda dijitalleşen dünyada yapay zeka giderek gelişmekte ve yayılım göstermektedir. Günlük hayatta telefondan bilgisayara, salondaki televizyondan ulaşım araçlarına kadar yapay zeka ile vakit geçirerek, hayatın temel unsurları haline getirildiği söylenebilmektedir. Gelişen sanal dünyada rızaya dayalı bir şekilde kişisel bilgiler dahil her şeyi internet ortamına yayarak kaydedilmesine izin verilmekte ve sunulan içerikleri tüketilmektedir. İnsanların sanal ortamda fazla vakit geçirmesi, reel hayatını ve isteklerini sorgulamasına neden olabilmektedir. Sanal ortamlar insana, ihtiyacı olmayanı ihtiyaçmış gibi algılatarak sürekli bir tüketime ve dolayısıyla seri üretime sebep olmaktadır. İnsanlar anlık hazlar doğrultusunda daha çok tüketime yönelirken, sanal dünyada fazla vakit geçirmeleri reel hayattan kopuşları da beraberinde getirmektedir. Giderek gelişen yapay zeka insanlar için vazgeçilmez olmakla birlikte gerçeklik algısını değiştirmektedir. İşbu tespitler ve daha fazlası çalışmanın örneklemini oluşturan *Westworld* dizisinde işlenmekte ve insana sorgulatan bir bakış açısı sağlamaktadır.

Teknoloji geliştikçe, yapay zeka ve insanlık giderek içi içe geçmekte, gerçeklik algısı değişmekte ve gerçek olan ile kurgu birbirine karışmaya başlamaktadır. Yapay zekanın gösterdiği bu gelişimin ne yönde ilerleyeceği tartışma konusu olmaktadır. Teknolojinin sayısız faydalarının yanı sıra insandan götürdükleri de her zaman tartışma konusu olmaktadır.

Teknoloji geliştikçe insan ömrü uzamakta fakat bununla birlikte artan nüfus dünyanın sınırlı kaynağı konusunda endişeye sebep olmaktadır. Bu doğrultuda *Westworld* dizisinde insanın posthümana evrilebileceği gibi iyimser bir düşüncenin yanı sıra, robotların insanlığın tamamen sonunu getirebilme riskinin de olduğu karamsar bir düzen sunulmaktadır. Gerçek ve simüle edilen arasındaki fark giderek ortadan kalkarken robotlar, insana benzemeye başlamaktadır. Bu benzerlik sonucunda gerçeklik, anlam değiştirmektedir. Dizi, gerçekliğin doğasının sorgulanmasını, bilincin doğasını ve bunun gerçek ve yapay yaşam arasındaki ayrıma etkisi hakkında çok sayıda soruyu gündeme getirmektedir. İnsan hür seçim yapabilir mi? Zihin ve beden arasındaki ilişki nedir? Şiddet dolu zevkler neden şiddet dolu sonlara sahiptir? Makineler insana karşı ahlaki üstünlüğe sahip olabilir mi? Bilinç mi insanlığı yaratır, yoksa insanlık mı bilinci? gibi felsefik bir tartışma alanı içinde robotların şiddet eylemleriyle yaralanmış ve tanımlanmış bir dünyada yücelirken insan örneğine eleştirel bir gözle bakılmasına olanak tanımaktadır.

Sonuç olarak *Westworld* dizisin başında robotlar insan keyfiliğinin ve despotizminin kurbanları olarak tasvir edilirken daha sonra bizzat failleri haline gelmektedir ve büyük ölçüde *Westworld'*e hakim olan hedonizm, araçsal akıl, intikam veya ekonomik açgözlülükle karakterize edilen insanlık imajına uydurulmaktadırlar. Böylece *Westworld'*ün çok katmanlı anlatı yapısı ve simülasyon evreni postmodern bir dünyanın örneği olarak nitelendirilebilmektedir.

KAYNAKÇA

[1] Ağın, B., *Posthümanizm: Kavram, Kuram, Bilim-Kurgu*, Siyasal Kitabevi /Ankara, 2022.

[2] Akyurt, H., Ültay, E., Ültay, N., *Sosyal Bilimlerde Betimsel İçerik Analizi*, IBAD Sosyal Bilimler Dergisi, (10), 2021.

[3] Baudrillard, J., *Simülakrlar ve Simülasyon*, Doğu Batı Yayınları / Ankara, 2021.

[4] Fakılı, N., *Hümanizmden Posthümanizme Sıradan İnsanın Reddi*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Necmettin Erbakan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Felsefe Anabilim Dalı, Konya, 2021.

[5] Hayward, S., *Sinemanın Temel Kavramları*, Es Yayınları / İstanbul, 2012.

[6] Jameson, F., *Postmodernism or the Cultural Logic of Late Capitalism*, Duke University Press, Durham, 1991.

[7] Nesipoğlu, G., *Bugünün Ve Trans-Hümanizmle Şekillenen Geleceğin Tıbbında Adli Ve Klinik Etik Danışmanlık: Kanada Ve Türkiye Düzleminde Araştırm*a, Doktora Tezi, T.C. İstanbul Üniversitesi, Cerrahpaşa Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, İstanbul, 2022.

[8] Platon, *Devlet*, Say Yayınları / İstanbul, 2016.

[9] Şaylan, G., *Postmodernizm*, İmge Kitabevi / Ankara, 2020.

[10] Tekin, M., Özdemir, M., *Transhümanizm & Posthümanizm: Disiplinlerarası Bir Çalışma*, Eski Yeni Yayınları / Ankara, 2021.

[11] Türk Dil Kurumu Sözlükleri, https://sozluk.gov.tr (Erişim Tarihi: 02.03.2024)

[12] Türk, M.S., *Medyanın Gerçeklik İnşası ve Gerçeklik Algısı*, Düşünce Dünyasında Türkiz Siyaset ve Kültür Dergisi. Yıl:5 / Sayı: 28 / Temmuz - Ağustos 2014.

ISBN NO. 978-625-6830-90-5

KARARLARIMIZI NE KADAR GEREKÇELENDİRİRİZ?[1]

Dr. Mustafa Emre ÇAĞLAR
Hitit Üniversitesi, emre.cag@gmail.com,

ÖZET

İnsanların az miktarda veriye dayanarak yargıda bulundukları bir sır değildir, ancak bu tutumlu davranışın ne düzeyde gerçekleştiği daha ayrıntılı gözlemleri hak ediyor. Bu çalışma insanların az sayıda veriyi, bir veri havuzundan nasıl seçtiğini ve onları ne ölçüde birbirleri ile ilişkilendirdiğini sorgulamış ve günlük hayatta herhangi bir prosedür kullanmadan karara varırken, kullandıkları verileri ortalama 2,3 adet (SD = 1,53) ile sınırlandırdıklarını tespit etmiştir. Zekâ seviyesi veya düşünme eğilimi düştükçe bu ortalama 2'ye yaklaşmaktadır. Denekler karar gerekçelerini oluştururken verileri ya birbiriyle ilişkilendirmiş ya da tek tek kullanmışlardır. Zekâ seviyesi ve düşünme eğilimi arttıkça ilk yol daha tercih edilir olmuştur. İlk durumda veri miktarı arttıkça ilişkilendirme zorluğu da katlanarak artmaktadır. İkinci durumda ise 'tek iyi neden' hüristiğinin kullanılan veri miktarını kısıtladığı düşünülmektedir. Karar nesnesiyle yer ve zaman açısından yakından ilişkili küçük bir veri kümesinin ön plana çıktığı ve bu kümedeki verilerin hem küme içindeki hem de çeperdeki verilerle yüksek oranda ilişkilendirildiği keşfedilmiştir. Karar gerekçelerinin karmaşıklık düzeyinin tercih edilen seçeneğe göre tutarlı bir şekilde değiştiği ve çoğu deneğin bilişsel olarak akıl yürütmesi daha kolay olan yolu seçmediği görülmüştür. Bu gözlem, kararlarımızın sezgisel aksiyomlardan ortaya çıktığı ve daha sonra analitik olarak inşa edildiği hipotezini desteklemektedir.

Anahtar Kelimeler: Karar alma, Karar Karmaşıklığı, Analitik Karar, Hüristik Karar

1. GİRİŞ

İnsanlar az miktarda veriye dayanarak karar verirler (Klein, 2018; Klein, 2003; Kahneman, 2011), ancak günlük yaşam kararlarında bu tutumlu davranışın kapsamı hak ettiği ölçüde henüz gözlemlenmemiştir. İnsanların büyük veri havuzundan az miktardaki veriyi nasıl

[1] Bu çalışma, Çağlar & Nal'ın (2023) "When Do We Act under Noncoercive Circumstances" başlıklı makalesinin data-setinin bir kısmını kullanmış ve adı geçen çalışmadaki bazı temel analizleri baz almıştır. Bu bakımlardan ilgili çalışmanın devamı niteliğindedir.

seçtiği, verileri birbiriyle ne kadar ilişkilendirdiği veya tercih edilen seçenek yani verilen karar ile kararın karmaşıklığı arasındaki ilişkiler sorgulanmaya değerdir.

Bu çalışma, **a)** farklı bilişsel yeteneklere ve bilişsel stillere sahip kişilerin karar alırken ortalama olarak ne kadar veri kullandıklarını ve **b)** kısıtlanmadan, yönlendirilmeden veya belirli bir prosedürü takip etmeden karar verirken karar gerekçelerini verileri bir araya getirerek ne kadar karmaşık kurguladıklarını araştırmıştır. **c)** Deneklerin kullandıkları verileri bir veri havuzundan nasıl seçtikleri de araştırılmıştır ve tercih edilen karar seçeneği ile kullanılan verilerin karakteri arasındaki olası örüntüler tartışılmıştır. Son olarak deneklerin iki karar seçeneğinden birini daha fazla tercih ettikleri tespit edilmiş ve her iki karar seçeneği için ortalama ne kadar zaman harcadıkları ve hangi seçeneğin ortalamada daha karmaşık gerekçelendirildiği incelenmiştir.

Bu araştırmada kullanılan 'veri' kavramı, daha fazla bölünemeyen veya bölünebilse bile insanların bölünemez bir varlık olarak ele aldığı ve doğal olarak 'karar seçeneklerinden' biriyle ilişkilendirilen bilgi parçası anlamında kullanılmıştır. 'Karar karmaşıklığı' kavramı ise, genel sistem teorisinden esinlenen nispeten özgün bir yöntemle (Çağlar ve Nal, 2023) oluşturulmuştur.

2. METODOLOJİ

Bu çalışmada Çağlar & Nal'ın (2023) makalesinde yer alan veri setinin bir kısmı kullanılmıştır. Adı geçen makale, insanların günlük hayatta veri parçalarını kullanarak nasıl ve hangi hızda karar verdiklerini araştırmıştır ve bu makalenin kullandığı veri seti, görsel bir ikilemi çözmek için karar alan deneklerden elde edilmiştir.

2.1. Temel Ölçek

Görsel ikilemin deneklerin analitik yeteneklerini kullanmalarına olanak sağlaması, farklı eğitim ve zeka düzeyindeki bireylere uygun olması, toplumun bir kesimi için çok zor ya da çok kolay olmaması ve kolay anlaşılır olması için görsel temelli olması amaçlanmıştır. Karar sürecinin eğitim, kültür, deneyim, öğrenilmiş analiz süreçlerinden ayrılması ve tartışma evreninin genişlemesi için ise problemin bir ikilem karakterinde olmasına özen gösterilmiştir.

Araştırmacılar bu kriterlerden yola çıkarak az bilinen fakat kamuya mal olmuş bir görselde karar kıldılar: Bir odanın 4 m2'lik köşesine odaklanan karikatürize resimde bir kadın sağ elinde silah, sol elinde sigara ile yerde yatmaktadır. Duvarda bir kan lekesi, pencerenin

önünde bir masa ve kadının arkasında devrilmiş bir tabure var. Odanın içinde, tek bir terlikten dolu bir çöp kutusuna, tamamlanmamış bir mektuptan dolu bir kül tablasına kadar ipucu barındıran birçok nesne bulunmaktadır. Deneklerin görevi, ölü olduğu anlaşılan kurbanın, öldürüldüğüne mi yoksa intihar mı ettiğine karar vermektir.

2020 yılının sonlarında, bu problem ve ilgili ölçekler www.whendoweact.com sitesinde yayınlanmıştır. Web sitesinin bağlantısı Whatsapp ve e-posta hesapları aracılığıyla kontrollü - kar topu örneklem metodu ile dağıtılmıştır. 489 tam yanıt elde edilmiştir. Söz konusu ölçeklerden oluşan soru setine, deneğin soruları gerçekten okuyup okumadığını test eden iki kontrol sorusu yerleştirilmiş ve iki tuzağa birlikte düşen az sayıda denek veri setinden çıkarılmıştır. Bazı deneklerin web sitesi üzerinden birden fazla kez deneye katılabileceği tahmin edildiğinden, deneye katılan cep telefonu ve bilgisayarların anonim parmak izleri web sitesi tarafından listelenmiştir. Parmak izlerini karşılaştıran araştırmacı, ilk bağlantı tarihi ve saati dışında ikinci veya üçüncü kez kullanılan dijital araçların kayıtlarını veri setinden çıkarmıştır. Herhangi bir gerekçe göstermeden seçim yapanlar hariç tutulduğunda, sonuçta 201'i erkek, ortanca yaşı 32 ve yaş aralığı 23 ila 60 (ortalama yaş 33,2) olan 388 sağlıklı veri elde edilmiştir.

2.2. Karar Karmaşıklığı[2]

Herhangi bir deneğin iki karar seçeneği vardır **a)** 'kişi intihar etti' ve **b)** ‘cinayete kurban gitti’. Deneklerin karar gerekçelerini inşa ederken kullandıkları bilgi parçalarına veri adı verilmiştir ve kural olarak ‘veri’ somut bir şeydir. Örneğin "kadın defalarca sigara içmiş, ruh hali kötü olmalı, intihar etmiştir" gibi bir gerekçelendirmede, kül tablasındaki sigaralar tek bir veridir, ancak buna dayalı çıkarım (sıkıntılı ruh hali) veri değildir. Ancak veri, deneğe gösterilen resmin içinde olabileceği gibi, denek tarafından dışarıdan da enjekte edilebilir. Bu nadir enjeksiyonlar resimdeki bilgiye dayalı çıkarımlar değildir, resimden bağımsız ancak diğer verilerle ilişkili olabilecek bilgilerdir. Örneğin, 'insanlar intihara yakınken son derece sakindir' bilgisi bir denek tarafından kullanılmıştır ve görselden türetilemez. Okuyucu, denekler tarafından kullanılan tüm verilere Appendix’ten ulaşabilir.

Yukarıdaki örnekte olduğu gibi, tek bir veriyi bir karar seçeneği ile ilişkilendiren bir açıklama 'tekil' olarak adlandırılmıştır. Ancak bakınız ID945 numaralı deneğin muhakeme süreci daha karmaşıktır. Bu denek kurbanın öldürüldüğünü düşünmektedir: *"Sol eliyle sigara*

[2] Çağlar & Nal (2023)’te kullanılan karar karmaşıklığı ölçeği özgün olarak geliştirilmiştir fakat yapısı Baker-Brown et al. (1992)’ın “Coding Manual for Conceptual/Integrative Complexity” çalışması ile önemli benzerlikler ihtiva etmektedir.

içtiğine göre solaktır ve silah sağ elinde olmamalıdır." Bu cevap 'dual' olarak adlandırılmıştır. 'Sigaranın kurbanın sol elinde olduğuna' dair gösterge tek bir veri iken, 'silahın sağ elinde olduğuna' dair gösterge başka bir veridir, ancak bu veriler karar seçeneği ile bağımsız olarak ilişkilendirilmemiştir. Birbirleriyle ilişkilendirilerek önce intihar seçeneğini dışarıda bırakmışlar, böylece karar seçeneği için bir gerekçe sunmuşlardır.

Kurbanın intihar ettiğini düşünen ID161 numaralı deneğin şu ifadesi ise ne kadar kısa olursa olsun bir 'trio'dur: *"Masaya sırtını döndüğünü varsayarsak, sağ elindeki silahla kafasına ateş ettiğinde duvardaki kan lekesi anlam kazanıyor."* Denek üç veri kullanmıştır: **a)** Duvardaki kan lekesi **b)** Kurbanın sağ elindeki silah ve **c)** 'Oturma yönü ve yeri' olarak özetlenebilecek şu varsayım: Kurban, masa ya da pencere ile insan arasında olması beklenen ilişkiye referansla, herhangi bir nedenle masaya sırtını dönmüş olmalıdır. Kadının sırtı pencereye dönükse ve silah sağ elindeyse; bu iki veri sabitken, kan lekesinin yeri tutarlıdır. Kan lekesinin yerinin doğruluğu, kurbanın oturma yönünün ve silahın hangi elde olduğunun aynı anda bilinmesini gerektirir. Bir açıklamanın trio olabilmesi için, verilerden biri eksik olduğunda, kalan iki veri arasında karar seçeneğini doğrulayan bir bağlantının kurulamıyor olması gerekir. Örneğin, denek silahın hangi elde olduğuna dikkat çekmemişse, oturma yönü ile duvardaki kan lekesi arasında karar seçeneğini destekleyen bir ilişki kurulamaz. Ya da denek kan lekesine atıfta bulunmazsa, silahın bulunduğu el ile oturma yönü arasında bir ilişki kurulamaz (Çağlar & Nal, 2023, 40). Bu ölçeğin cevapların doğruluğu veya kalitesiyle ilgilenmediğini not düşüyoruz.

2.3. Analitik Kapasite

Çalışmaya katılan deneklerin entelektüel kapasiteleri hakkında bir fikir edinmek için, Türkiye'de lisansüstü eğitime başlamak için bir ön koşul olan ALES puanları kullanılmıştır. Akademik Personel ve Lisansüstü Eğitimi Giriş Sınavı ya da kısa adıyla ALES, ABD'de kullanılan GRE sınavına benzer ve bu iki sınav, IQ testleriyle aynı olmasa da Lele'nin (2013) belirttiği gibi sözel ve sayısal problemlerle başa çıkabilme kapasitesini ölçmektedirler. Her iki sınav da sözel akıl yürütmeyi ölçerken, söylemden sonuç çıkarma, metnin bakış açısını kavrama, metni özetleme ve önemli noktaları ayırt etme gibi yetenekleri test etmektedir. Sayısal muhakemeyi ölçerken, katılımcıya cebir ve geometri kullanılarak çözülebilecek problemler sunar ve verileri analiz etme becerilerini test eder. GRE'den farklı olarak ALES 'analitik yazma becerisini' ölçmez.

Bu çalışmada, 'IQ' kavramı ALES puanlarını daha kısa bir biçimde belirtmek için kullanılacaktır. IQ puanlarını üç alt gruba ayırmak için kullanılan iki eşik değer, IQ değerlerinin

"karar alma zamanı" üzerindeki etkileri değerlendirilerek belirlenmiştir (Çağlar & Nal, 2023). Karar karmaşıklığı üzerindeki etki esas alındığında da yakın kesim noktaları elde edilmektedir. Buna göre, IQ-düşük grubu için 42 ila 68, IQ-orta grubu için 69 ila 88 ve IQ-yüksek grubu için 89 ila 96 ALES puanları arasındaki puanlar esas alınmıştır.

2.4. CRT (HRA) Puanları

Deneklerin analitik kapasiteleri dışında, düşünme eğilimleri hakkında fikir sahibi olabilmek için üç farklı Bilişsel Yansıtma Testi uygulanmış (bkz. Appendix) ve deneklerin ortalama puanlarını gösteren faktör, Sezgisel (Heuristik) ve Analitik kavramlarının üç harfi birleştirilerek HRA olarak adlandırılmıştır. Bilişsel Düşünme Testi (CRT), bir kişinin hızlı ama yanlış bir sezgisel yanıtı geçersiz kılmak ve doğru yanıtı bulmak için Sistem 2'yi etkinleştirerek problem üzerinde daha fazla zaman harcama eğilimini ölçmek için tasarlanmış bir görevdir (Frederic, 2005). HRA-düşük bu üç problemden toplamda 1 puan alanları, HRA-orta 2 ve 3 puan alanları ve HRA-yüksek 4 puan alanları temsil etmektedir (Çağlar & Nal, 2023).

3. ANALİZ

Çizelge 1, 388 deneğin karar gerekçelerini oluştururken kullandıklarını bildirdikleri neredeyse tüm verileri içermektedir. Veriler matriste merkezden çevreye doğru, 'birbirleri ile ilişkilendirilerek kullanılma' sıklıklarına göre büyükten küçüğe doğru düzenlenmiştir. Nitekim eksenin altındaki sırada verilerin başka bir veri ile birlikte kullanılma frekansları ve onun altında da verilerin bir gerekçelendirmede tek başına kullanılma sıklığını verilmektedir.

Verilerin kullanım sıklığının güç yasasına ya da paretoya yakınsadığını gözlemliyoruz: Çizelge 1'deki tüm verilerin yüzde 20'si (ilk 8 veri) açıklamalarda 814 kez kullanılmıştır ki bu da toplam kullanımın (925 kez) yüzde 88'ine karşılık gelmektedir. Görsel 1 ise 39 veri parçasından her birinin kullanılma sıklığını görselleştirmektedir.

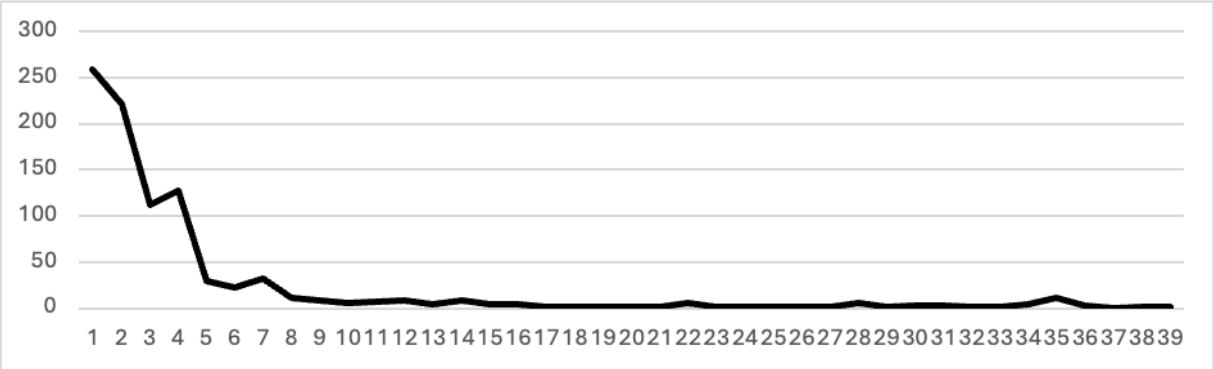

ISBN NO. 978-625-6830-90-5

Görsel 1: Verilere İlişkin Frekanslar

Silah, duvardaki kan lekesi, kurbanın oturma ya da düşme pozisyonu, sigara, mektup, kalem, tabure ve kül tablasından oluşan bu küçük veri seti; karar nesnesiyle (kurban) uzay ve zamanda yakından ilişkilidir. Silah ve sigara kurbanın elindedir.

Çizelge 1: Gerekçelendirmelerde Kullanılan Verilerin Frekansları ve İlişkilendirilme Düzeyleri

	Gun	Blood Stain on the Wall	Sitting or Falling Direction	Cigarette	Letter	Pencil	Stool	Ashtray	Gunshot Wound at the Head	Table Lamp Plug	Coke Can (Drink)	Slipper	Glasses	General Condition of the Room	Holding the Gun Tight	Direction of the Bullet	Night-time	Bullet Casing	Cigarette Box	Location or Direction of the Lamp	Direction & Number of Butts Ashtray	Width of the Room	Empty Bottle in the Bin	Live flowers in vase	Blood on Womans Short	Books on the Table	Handle of the Window	Woman was Standing vs Sitting	The Last Cigarette	Direction of the Slipper	Freshly Lit Cigarette	Finishing the Last Cigarette	Two hands usage	Head trauma and Falling	A hypothetical location for woman	An External Cause	Finger Muscles in Death	The Effect of Gravity Hand	Calming Mood Close to Suicide	Someone Entering Room	
Someone Entering Room																																									0
Calming Mood Close to Suicide																																									0
The Effect of the Gravity on the Hand																																									0
Finger Muscles in Death																																									0
An External Cause																																									0
A hypothetical location for woman																																									0
Head trauma and Falling																																			1						1
Two hands usage																																									0
Finishing the Last Cigarette																																									0
Freshly Lit Cigarette																																									
Empty Bottle in the Bin																																			1						1
Direction of the Slipper																																									0
The Last Cigarette																																									0
Width of the Room																																			1						1
Woman was Standing vs Sitting																																									0
Handle of the Window																																									0
Books on the Table																																									0
Blood on Womans Short																																									0
Live flowers in vase																																									0
Direction & Number of Butts in the Ashtray																																			1						1
Location or Direction of the Lamp																																									0
Cigarette Box																																									0
Bullet Casing																																									0
Nighttime																																									0
Direction of the Bullet																																									0
Holding the Gun Tight																																					1				1
General Condition of the Room																																			3						3
Glasses																																									0
Slipper																																			1						1
Coke Can (Drink)																																									0
Table Lamp Plug																	1																								1
Gunshot Wound at the Head																																									0
Ashtray																																									0
Stool												1				1																			1						3
Pencil																																									0
Letter										5			2				1																								8
Cigarette					1	1					1																				3				2	1		2		11
Sitting or Falling Direction				4	1	1	4	1	1									1															1	2	1				2	19
Blood Stain on the Wall			55	1	3	1	5	1	4							1		1														1		1	2						76
Gun		114	29	18	7	17	6	7	3		4	2	2		2	1			1	1												1				1	1				217
		114	84	23	12	20	15	9	8	5	5	3	4	0	2	3	2	2	1	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	3	2	1	4	13	3	1	2	2	
Total frequencies for dual & trio explanations	217	190	103	34	20	20	18	9	8	6	5	4	4	3	3	3	2	2	1	1	1	1	1	0	0	0	0	0	0	0	3	2	2	4	12	3	1	2	2	
Frequencies for single explanations	42	31	9	94	9	2	14	3	0	0	2	4	1	6	2	1	0	0	0	0	0	1	3	6	1	1	1	1	6	2	1	0	0	0	0	0	0	0	0	
Total data frequencies	259	221	112	128	29	22	32	12	8	6	7	8	5	9	5	4	2	2	1	1	1	2	4	6	1	1	1	1	6	2	1	3	2	2	4	12	3	1	2	2	930

Duvardaki leke ve kurbanın mekândaki konumu kurbanın beden bütünlüğüne aittir. Mektup, kalem, tabure ve kül tablası kurbanın en son temas ettiği ya da ilişki kurduğu nesneler gibi görünmektedir. Örneğin 'pencerenin kolu', 'vazodaki canlı çiçekler' ya da 'çöp kutusundaki

ISBN NO. 978-625-6830-90-5

boş şişe' bu sınıfa ait değildirler ve kullanım sıklıkları düşüktür. Mektup ve kalem ise bir iletişim aracıdır ve kullanımları pencerenin kolu ya da tabure gibi dış dünyanın zorunlu kıldığı durumlara dayanmaz, içsel motivasyondan kaynaklanır. Dolayısıyla bu nesnelerin birey hakkında daha fazla şey söylediği ileri sürülebilir.

Toplam kullanım frekansı 12'den yüksek olan sekiz veri hem birbirleriyle hem de periferi veriler ile yüksek düzeyde ilişkilendirilmiştir. Bu kümenin dışındaki verilerin birbirleriyle ilişkilerinin çok zayıf olduğunu gözlemliyoruz. Dolayısıyla bu sekiz verinin, veri ağının göbekleri olduğu söylenebilir.

Çizelge 2: Farklı IQ Seviyelerine Göre Kişi Başına Kullanılan Ortalama Veri Sayısı

IQ	Grup Üye Sayısı	Kişi Başına Kullanılan Ortalama Veri	Kişi Başına İlişkilendirilerek Kullanılan Ortalama Veri
IQ düşük	53	2,05	0,37
IQ orta	279	2,38	0,56
IQ yüksek	55	2,49	0,58
Genel Ortalama	387	2,35	0,48

Ortalama olarak 2,3 adet veri ile bir karar gerekçesi oluşturulmuştur (SD= 1,53). Toplam katılımcıların (388 kişi) % 64'ü kararlarını sadece tekil bir açıklama veya açıklamalar kullanarak gerekçelendirmiştir. Geri kalan % 36'sı dual, trio veya quatr düzeydeki açıklamaları kullanmıştır. Çizelge 2 ve 3'te görülebileceği gibi, IQ seviyesi veya düşünme eğilimi (HRA) azaldıkça, gerekçelerde kullanılan veri sayısı 2'ye kadar düşmektedir.

Karar alma sürecinde kişi başına düşen veri kullanımı hızla maksimuma yaklaşmaktadır. Çünkü verilerin ilişkilendirilerek kullanıldığı durumlarda, veri miktarı arttıkça ilişkilendirmenin zorluğu da katlanarak artmaktadır. Nitekim araştırmaya katılan tüm denekler arasında sadece iki adet quatr açıklama ortaya çıkmıştır.

Çizelge 3: HRA Düzeylerine Göre Kişi Başına Kullanılan Ortalama Veri Sayısı

HRA	Grup Üye Sayısı	Kişi Başına Kullanılan Ortalama Veri	Kişi Başına İlişkilendirilerek Kullanılan Ortalama Veri
HRA düşük	55	2,06	0,38
HRA orta düşük	168	2,19	0,5
HRA orta yüksek	106	2,28	0,6
HRA yüksek	59	2,97	0,72
Genel Ortalama	388	2,32	0,49

Bunlardan biri kurbanın cinayete kurban gittiğini düşünmektedir: *"Gece vakti. İntihar mektubu yazarken lambanın fişe takılı olması gerekirdi. Eğer bunu loş ışıkta yapmak isteseydi, lambayı düğmeyle kapatabilirdi (ama lamba fişten çekilmiş). Kül tablası, içki ve kalem solda, lamba sağda, yani kurban solak olmalı ama silahı sağ elinde. Silahı ateşlemek için işaret parmağı tetiğin üzerinde olmalı ama değil. Sigara içerken intihar etmiş olsaydı, sigara bitmiş olurdu. Silah ve sigara daha sonra verilmiş gibi görünüyor."*

Denek, 'kurban bir intihar mektubu yazmamıştır, dolayısıyla olay cinayettir' iddiasını desteklemek için şu dört veriyi birlikte kullanır: **a)** Penceredeki karanlığa atıfta bulunarak geceydi **b)** Lambanın fişi takılı değildi **c)** Masanın üzerindeki mektup benzeri kağıt ve **d)** Lambanın düğmesi. Eğer bir intihar mektubu yazılıyorsa, gece olduğu için lambanın açık olması gerekir (Bu bir üçlüdür çünkü gece değilse, mektup ve lamba arasında ilişki kuramazsınız. Mektup yoksa, gece ve lamba arasında ilişki kuramazsınız), ancak belki de kurban loş bir ışıkta yazmak istemiştir - kural olarak lamba açık olmalıdır - ancak kurban düğmeye basarak lambayı kapatabilir.

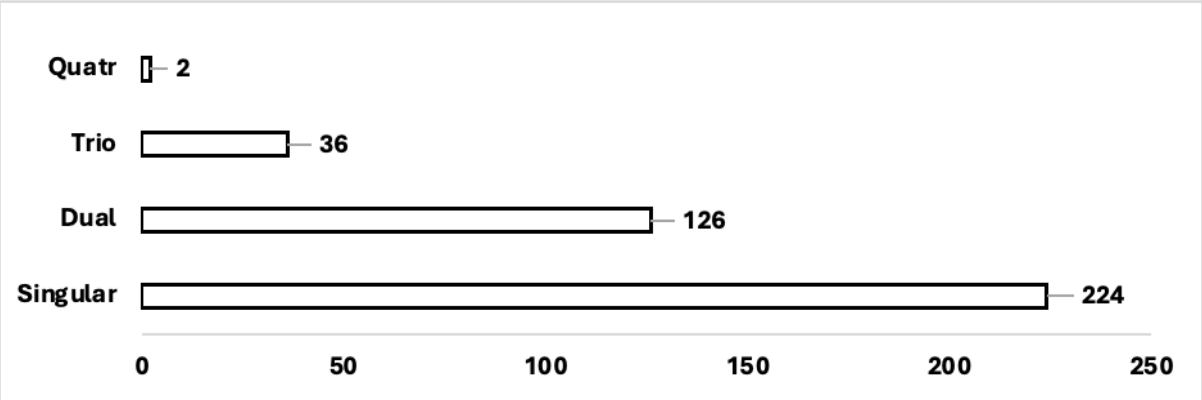

Görsel 2: Gerekçelendirmelerin Kompleksitesine İlişkin Frekanslar

Lambanın düğmesini içermeyen bir açıklama 'kurbanın karanlıkta yazmak istemiş olabileceği' iddiasıyla çürütülebilirdi, denek bu olası iddiaya karşı bir savunma olarak dördüncü veriyi (lambanın düğmesi) üçlüye entegre etmiştir.

Görsel 2'ye göre, sadece tekil açıklama veya tekil açıklamalar yapan denek sayısı 224'tür. Yalnzıca dual açıklama yapan ya da dual açıklama ile birlikte tekil açıklama kullanan denek sayısı 126'dır. Yalnzca trio açıklama yapan ya da bu açıklamayı çeşitli sayılarda dual ve/veya tekil açıklama ile destekleyen denek sayısı 36'dır. Son olarak, yalnızca iki denek quatr düzeyde açıklama yapmıştır.

ISBN NO. 978-625-6830-90-5

Sadece tekil açıklamalar kullanan deneklerin, açıklamalarını en az bir başka tekil açıklama ile destekledikleri gözlenmiştir. Ancak bu denekler nadiren üçüncü bir tekil açıklamanın desteğine ihtiyaç duymuştur. Bu tercih, ek bir tekil açıklama üretmenin zorluğundan kaynaklanmamaktadır, çünkü arka arkaya dört veya beş tekil açıklama dizen nadir denekler vardır ve dual bir açıklama bulmak, ek çoklu tekil açıklamalar bulmaktan daha zordur.

Çizelge 4: Farklı IQ Düzeyleri için Veri Kullanım Frekansları

Toplam Freq.		**IQ düşük**	**IQ orta**	**IQ yüksek**
34	Cigarette	5	27	2
190	Blood Stain on the Wall	27	133	30
217	Gun	29	152	36
20	Letter	2	15	3
18	Stool	5	11	2
9	Ashtray	1	7	1
103	Sitting or Falling Direction	7	80	16
20	Pencil	1	17	2
3	General Condition of the Room	1	1	1
1	Cigarette Box		1	
2	Bullet Casing		2	
6	Table Lamp Plug	0	4	2
5	Coke Can (Drink)	1	3	1
3	Direction of the bullet	0	2	1
4	Slipper		4	
1	Location or Direction of the Lamp			1
4	Glasses		4	
1	Width of the Room		1	
1	Direction and Number of Butts in the Ashtray		1	
8	Gunshot Wound at the Head	1	3	4
2	Nighttime			2
3	Holding the Gun Tight			3
1	Empty Bottle in the Bin		1	0
3	Finishing the Last Cigarette		3	
12	An External Cause		4	8
3	Finger Muscles in Death		2	1
1	The Effect of the Gravity on the Hand		1	
4	A hypothetical location for woman		2	2
2	Calming Mood Close to Suicide		2	
2	Two hands usage		1	1
2	Head trauvma and falling		2	
2	Someone Entering the Room		2	

*Bu çizelge yalnızca dual, trio ve quatr açıklamalara ilişkin verileri içermektedir.

Dual, trio ya da quatr açıklamaların IQ seviyesi ile paralel olması bu fikri desteklemektedir. Dolayısıyla, deneklerin mantığı şansa tercih eden bir tür basit fikre dayandıkları (iki kez olan şans eseri gerçekleşmemiştir) ve daha sonra bu genişlemeyi 'tek bir iyi neden' heuristiğinin baskısı ile dengeledikleri ileri sürülebilir. Başka bir deyişle, tek bir açıklama kullanan denekler ilk seçimlerini desteklemek üzere bir tekrara gitmişlerdir ancak ek bir tekil açıklamanın katma değerinin çok hızlı bir şekilde azaldığına karar vermişlerdir.

Çizelge 4, IQ seviyesi arttıkça sıra dışı ve çekirdek kümede yer almayan verilerin kullanılma olasılığının arttığını göstermektedir.

Açıklamaların karmaşıklık düzeyi ve karar için harcanan zamanın tercih edilen karar seçeneğine göre tutarlı bir şekilde değiştiği ve çoğu deneğin bilişsel olarak muhakeme etmesi daha kolay olan yolu seçmediği görülmüştür. Bu gözlem, kararlarımızın sezgisel aksiyomlardan ortaya çıktığı ve daha sonra analitik olarak inşa edildiği hipotezini desteklemektedir. Bu tartışmayı açalım:

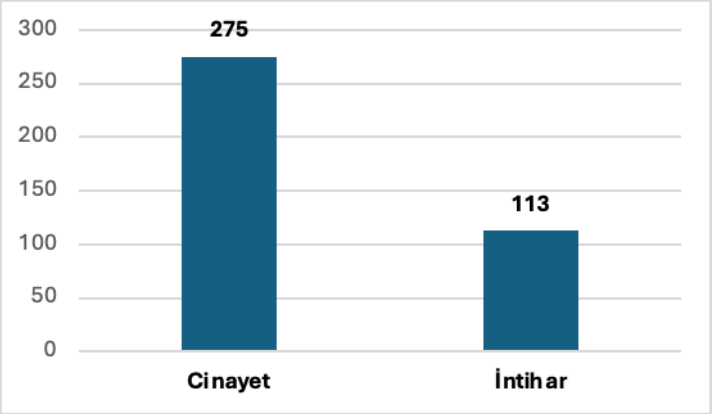

Görsel 3: Karar Seçeneklerinin Tercih Edilme Frekansları

	Cinayet Grubu	İntihar Grubu	*fark*
Kişi başına dual + trio	0,57	0,3	
Kompleksite düzeyi	4,1	3,1	*p = .01*
Harcanan ort. Süre	39 saniye	34 saniye	*p = .15*
IQ	78	76,8	*p= .121*
HRA	2,49	2,53	*p = .673*

Kurbanın cinayete kurban gittiğini belirten 275 (% 71) deneke karşılık intihar ettiğini belirten 113 (% 29) denek vardır ve cinayet grubu kişi başına 0.57 karmaşık (dual ve trio) açıklama üretirken, bu sayı intihar grubu için daha düşüktür (0.3). Örneğin, intihar grubu

tarafından 10 adet trio açıklama üretilmiş iken, cinayet grubu tarafından 32 adet trio açıklama üretilmiştir. Çağlar & Nal'ın (2023) çalışmasında açıklamaların karmaşıklık değerleri üstel olarak puanlanmaktadır. İki grup karmaşıklık puanları açısından karşılaştırıldığında, cinayet grubunun ortalama puanı 4.1, intihar grubunun ortalama puanı 3.1'dir ve bu fark anlamlıdır, independent samples, F= 1.269, p = .01. Kurbanın cinayete kurban gittiğini düşünenler ortalama 39 saniyede karara varmışlardır. İntihar ettiğini düşünenler ise 34 saniyede karara varmıştır. Bu fark anlamlı değildir, independent samples, F= 2.235, p = .15.

Öte yandan, bu iki grubun IQ seviyeleri arasında anlamlı bir fark yoktur (cinayet grubu = 78 ve intihar grubu = 76,8, independent samples, F= .188, p = .121). Düşünme eğilimlerinde (HRA) de anlamlı bir fark yoktur (cinayet grubu = 2.49 ve intihar grubu = 2.53, independent samples, F= .943, p = .673). Dolayısıyla, bilişsel kapasite, cinayet kararını destekleyen daha karmaşık açıklamaların ardındaki neden olamaz.

Görsel 3'teki görüngüyü nasıl açıklayabiliriz?

a) Çoğu denek muhakemesi zor olan yolu tercih etmiştir.

b) Daha karmaşık açıklamalar yapabilenler cinayeti tercih etmiştir.

c) Karmaşık açıklamaları tercih edenler başka bir aracı faktör nedeniyle cinayet seçeneğini daha çok tercih etmiştir.

d) Seçim heuristic gerçekleşmiştir ve yapısı gereği cinayet seçeneği grup üyelerini nispeten karmaşık açıklamalar yapmaya itmiştir.

'a' şıkkı favori açıklamamız değildir çünkü *insan zihni tutumludur ve *bu seçenek iki yolun da önceden muhakeme edilmesini ve ardından birinin seçilmesini gerektirir ki denekler ile yüz yüze yapılan ön araştırmalarda iki karar seçeneğine yönelik üretilen argümanların kıyaslandığına hiç rastlanmamıştır. Cinayet ve intihar gruplarının IQ ve HRA düzeyleri de **'b'** şıkkını bertaraf etmektedir. **'c'** ile **'d'** seçeneği arasında kaldığımızda Occams Razor bizi c şıkkını elemeye yöneltmektedir. Bunun yerine, deneklerin Klein'ın (2003) öngördüğü gibi ipuçlarına dayanarak heuristik bir karar verdikleri ve daha sonra bu kararı desteklemek için hikayelerini oluşturdukları bir senaryoyu öneriyoruz. Bu proses içerisinde gelişen yeni sezgisel seçimleri saklı tutuyoruz.

Cinayet ve intihar grupları veri kullanım sıklığı açısından karşılaştırılmıştır. Bu amaçla her iki grubun açıklamalarında herhangi bir verinin tekrarlanma sıklığı, o grubun açıklamalarında kullandığı toplam kelime sayısına oranlandı. Oranlar çoğunlukla birbirine yakın olmakla birlikte sigara, mektup ve gözlük verileri öne çıkmıştır. Örneğin, 'mektup' verisi intihar grubu tarafından belirgin şekilde sık kullanılmıştır. Bu gözlem, belirli ipuçlarının - bağlamdan bağımsız olarak - yanlı bir şekilde belirli seçenekleri çağrıştırabileceği anlamına gelebilir.

4. GENEL DEĞERLENDİRME

Bu çalışma, insanların günlük hayatta herhangi bir prosedür kullanmadan karar verirken, kullandıkları verileri ortalama 2,3 adetle sınırladıklarını ortaya koymuştur. Bu miktarın günlük kararlar söz konusu olduğunda bağlamdan oldukça bağımsız yani genellenebilir olduğunu düşünüyoruz çünkü a) veri miktarı bir açıklama için gereken minimum sayı olan 1'e çok yakındır ve b) deneklere sunulan problem (görsel) biçimlendirilmemiştir, o dokunulmamış bir yaşam enstantanesidir.

Zekâ seviyesi veya düşünme eğilimi düştükçe veri kullanım ortalaması 2'ye düşmektedir. Denekler karar gerekçelerini oluştururken verileri ya birbirleriyle ilişkilendirmiş ya da tek tek kullanmışlardır. Zekâ düzeyi ve düşünme eğilimi arttıkça denekler açıklamalarında verileri daha çok birbirleri ile ilişkilendirmişlerdir. Karmaşık açıklamalar üretirken, verileri birbiriyle ilişkilendirmenin zorluğu ise katlanarak artmaktadır.

Karar verirken, karar nesnesiyle zaman ve mekân açısından yakından ilişkili küçük bir veri kümesinin ön plana çıktığı ve bu kümedeki verilerin hem küme içindeki hem de kümenin çevresindeki verilerle yüksek oranda ilişkilendirildiği tespit edilmiştir. Açıklamaların karmaşıklık düzeyinin tercih edilen seçeneğe göre tutarlı bir şekilde değiştiği ve çoğu deneğin bilişsel olarak akıl yürütmesi daha kolay olan yolu seçmediği görülmüştür. Bu gözlem, kararlarımızın sezgisel aksiyomlardan ortaya çıktığı ve daha sonra analitik olarak inşa edildiği hipotezini desteklemektedir.

KAYNAKÇA

Çağlar, M. E., Nal, M. (2023) When Do We Act under Non-Coercive Circumstances. European Journal of Behavioral Sciences, 6 (1): 22-66, https://doi.org/10.33422/ejbs.v6i1.991

Frederick, S. (2005) Cognitive Reflection and Decision Making. Journal of Economic Perspectives, vol. 19, n. 4, 25-43. https://doi.org/10.1257/089533005775196732

Kahneman, D. (2011) Thinking Fast and Slow. Penguin Books, London

Klein, G. (2003) The Power of Intuition. How to Use Your Gut Feelings to Make Better Decisions at Work. Doubleday, Randomhouse

Klein, N. (2018) You Make Decisions Quicker and Based on Less Information than You Think. The Conversation, December 10

Lele, C. (2013) https://magoosh.com/gre/the-gre-and-iq-comparison/, "The GRE and IQ Comparison", Retrieved 21 August 2021.

APPENDIX

Veriseti

https://docs.google.com/spreadsheets/d/1IOGHvPiPcopdrHnPYfW_MNueM-QqFjvW/edit?usp=sharing&ouid=110953231540579166586&rtpof=true&sd=true

Deney Süreci

Bağlantıya tıklayan denekler web sitesine aktarılmış ve aşağıdaki mesajla karşılaşmışlardır:

- Hoş geldiniz. Akademik bir araştırmaya katılacaksınız. Kimliğiniz alınmayacaktır.
- Lütfen sessiz bir ortama geçin, telefonunuzu uçak moduna alın ve mümkünse masa üstü bilgisayarınızla katılın.

Ön Bilgilendirme: Biraz sonra başlayacak olan deneyde size aşağıdakine benzer bir resim gösterilecek ve kişinin intihar mı ettiği yoksa bir cinayete mi kurban gittiği sorulacaktır. Bu görüntü ekranda sınırlı bir süre kalacak şekilde programlanmıştır. Daha sonra deneke hazır olup olmadığı sorulmuş ve denek 'hazırım' butonuna tıkladığında ekranda en üstte bir soru ve açıklama ile iki seçenekli ana resmin bulunduğu yeni bir sayfa açılmıştır.

Soru ekranın üst kısmına yerleştirilmiştir: "Sizce resimdeki kadın intihar mı etti yoksa öldürüldü mü?" Hemen altında büyük puntolarla "Zamanınız Sınırsızdır" ve ardından küçük puntolarla "İstediğiniz zaman seçeneklerden birini işaretleyebilirsiniz" açıklamaları yer almıştır. Bu açıklamanın altında, 1) İntihar etti 2) Öldürüldü, seçenekleri yer almaktadır. Denek akıllı telefon kullanırken parmaklarıyla resmi büyütebilmiştir.

Denekin kararı alındığında ekranın alt kısmında bir açıklama kutusu ve bir soru belirmiş, deneğin tekrar görüntülenen ana resim eşliğinde klavye ile açıklama yapmasına olanak sağlanmıştır: Cinayet seçeneğini işaretleyenler için "Sizce kadın neden öldürüldü?" ve intihar seçeneğini işaretleyenler için "Sizce kadın neden intihar etti?"

Bazı insanlar güçlü bir görsel hafızaya sahip olmadığından, deneğin verdiği kararın nedenini tam olarak yazabilmesi için görüntü yeniden gösterilmiştir. Bu aşamadan sonra yeni bir sayfada CRT soruları için bir ön açıklama yer almaktadır: "Sıradaki üç sorunun her biri için yaklaşık 1

ISBN NO. 978-625-6830-90-5

dakikanız olacak. Süreniz bittiğinde 15 saniyeden geri sayım başlayacak ve süre dolduğunda cevap kutusu kapanacaktır".

Bu sayfanın altında bir 'Hazırım' butonu vardı. Denek bu butona tıkladığında, üç CRT sorusu ayrı sayfalarda sırayla deneğe sunulmaktadır:

- Bir sopa ve bir topun toplam maliyeti 1,10 Türk Lirasıdır (TL). Sopanın fiyatı topun fiyatından 1,00 TL daha fazladır. Topun fiyatı ne kadar?
- Bir gölün yüzeyini nilüfer yaprakları kaplamıştır. Her gün, kaplanan alanın boyutu iki katına çıkmaktadır. Eğer gölün tamamının kaplanması 48 gün sürüyor ise, yarısının kaplanması kaç gün sürer?
- Alper sınıfta hem en yüksek 15. hem de en düşük 15. notu aldı. Sınıfta kaç öğrenci vardır?

Daha sonra, deneklere üç CRT sorusuyla karşılaşıp karşılaşmadıkları sorulmuş ve ALES puanları ve puan türleri elde edilmiştir. Daha sonra bazı demografik bilgiler sorulmuştur.

TÜRKİYE'DE BELİREN YETİŞKİNLERDE TOPLUMSAL CİNSİYET ÜZERİNDEN FLÖRT ŞİDDETİNE İLİŞKİN YAPILAN GÜNCEL ÇALIŞMALAR

Uzman Psikolojik Danışman, Nurdan GÜNEŞ
Dokuz Eylül Üniversitesi, nurdangunes1@gmail.com –
https://orcid.org/0009-0008-3026-8004
Doç. Dr., Hatice Zekavet KABASAKAL
Dokuz Eylül Üniversitesi, zekavet.kabasakal@deu.edu.tr –
https://orcid.org/0000-0002-3450-1060

ÖZET

Bu derleme çalışmasının amacı; flört şiddeti ve toplumsal cinsiyet arasındaki ilişkiye yönelik güncel çalışmalarının incelenmesidir. Beliren yetişkinlik döneminde (18-30 yaş) gelecek yaşama hazırlanmak, bağımsızlaşmak, sorumluluk almak, iş ve eş seçimi önem kazanmaktadır (Arnett, 2004). Bu anlamda beliren yetişkinlerin hayatlarını etkileyecek olan flört ilişkileri önemlidir. Flört şiddeti; kişinin romantik ilişki sürecinde ve sonrasında partnerinden gördüğü cinsel, fiziksel, duygusal ve ısrarlı takip türlerinde gördüğü şiddettir (Arslan, Bulut ve Arslantaş, 2020). Toplumsal cinsiyet; kadın ve erkeğin toplum içindeki rollerini, ayırt edilmelerini sağlayan kültür üzerinden tanımlanan bir kavramdır (Ecevit, 2011). Bu araştırmada sistematik derleme yöntemi kullanılmıştır ve iki farklı veri tabanından (Google Akademik ve Ulusal Tez Merkezi) farklı anahtar kelimeler kullanılarak (flört şiddeti, toplumsal cinsiyet, cinsiyet, cinsiyetçilik) literatür tarama, araştırma ve veri toplama aşamaları gerçekleştirilmiştir. Yapılan inceleme sonucunda flört şiddeti ve toplumsal cinsiyet arasında yoğun bir ilişki bulunduğu görülmüştür. Toplumsal cinsiyete ilişkin eşitlikçi yaklaşım görüldükçe flört şiddeti ve flört şiddetinin kabul düzeyi azalmaktadır. Araştırmalarda yer alan değişkenler ve öneriler makale içeriğinde toplanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Flört şiddeti, toplumsal cinsiyet, cinsiyet, cinsiyetçilik

CURRENT STUDIES CONDUCTED ON GENDER-RELATED DATE VIOLENCE AMONG EMERGING ADULTS IN TURKEY

ABSTRACT

The purpose of this review study is; It is an examination of current studies on the relationship between dating violence and gender. During emerging adulthood (18-30 years of age), preparing for the future life, becoming independent, taking responsibility, and choosing a job and partner become important (Arnett, 2004). In this sense, dating relationships that will affect the lives of emerging adults are important. Dating violence; It is the violence that a person experiences in the form of sexual, physical, emotional and persistent pursuit from his partner during and after the romantic relationship (Arslan, Bulut and Arslantaş, 2020). Gender; It is a concept defined through the culture that enables the roles of men and women in society to be

distinguished (Ecevit, 2011). In this research, the systematic review method was used and literature review, research and data collection stages were carried out using different keywords (dating violence, gender, gender, sexism) from two different databases (Google Scholar and National Thesis Center). As a result of the analysis, it was seen that there was an intense relationship between dating violence and gender. As the egalitarian approach to gender is seen, the level of acceptance of dating violence and dating violence decreases. The variables and suggestions included in the research are collected in the content of the article.

Keywords: Dating violence, gender, sexuality, sexism

1.GİRİŞ

Şiddet birçok insanın maruz kaldığı ve olumsuz etkilendiği bir kavram olarak tüm toplumca bilinmektedir. Şiddet; yaralanma, ölüm, psikolojik zarar, gelişme geriliği veya yoksunlukla sonuçlanan veya bunlarla sonuçlanma olasılığı yüksek olan, kişinin kendisine, başka bir kişiye, bir grup veya topluluğa karşı, sözel yada fiziksel tehdit yoluyla, kasıtlı olarak güç kullanımıdır (WHO, 2022). Şiddetin çok geniş bir tanımı vardır. Şiddet tanımında önemli noktalardan biri güç kullanma vurgusudur. Bu durumda daha güçsüz, dezavantajlı olanın şiddete maruz kalacağı söylenebilir. Bu alanda yapılan araştırmalarda şiddet türlerine ilişkin sınıflamalar genelde şiddetin uygulanma türüne göre ve mağdura göre yapılmaktadır. Şiddet sınıflamalarında mağdur kişi ya da sınıfa göre yapılan sınıflamalarda kadına şiddet, çocuğa şiddet, yaşlıya şiddet, akranlar arası şiddet, kardeşler arası şiddet, flört şiddeti, engelliye şiddet, LGBT bireylere yönelik şiddet, mülteci şiddeti ve öz kıyım şiddeti olarak görülmektedir. Şiddet tipine göre olan sınıflamada şiddet fiziksel, cinsel, duygusal, ekonomik ve siber şiddet olmak üzere beşe ayrılmaktadır (Polat, 2016; Özabacı, 2020). Şiddet gören insanlarda; fiziksel sorunlar, korku, kaygı, bitkinlik, öfke kontrol problemleri, uyku bozuklukları, donuk bakma, gelişim gecikmesi, davranış regresyonu bağımlılık, okul reddi, evden kaçma, çevreye zarar verme, düşük benlik saygısı, karşı cins ile iletişim kuramama, pasif öfke, unutkanlık, çaresizlik, güvensizlik, muhakemede güçlük, dışsal atıf yapma gibi birçok problemli durum gözlenmektedir (Özabacı, 2020). Şiddet bir insanın hayatını cehenneme çevirebilir düzeyde etkilere sahiptir.

Şiddetin bir türü olarak görülen flört şiddeti; kişinin romantik ilişki sürecinde ve sonrasında partnerinden gördüğü cinsel, fiziksel, duygusal ve ısrarlı takip türlerinde gördüğü şiddettir (Arslan, Bulut ve Arslantaş, 2020). Akbayır (2023) araştırmasında katılımcıların %96.1'inin yaşantısı boyunca flört şiddeti deneyimlediğini raporlamıştır. Bu yüzdelik dilim flört şiddetinin önemini ve tehlikesini vurgulamaktadır. Romantik bir ilişki içinde bulunan ve kendini çift olarak adlandıran tüm bireyler arasında görülebilir. Flört şiddeti, sözel, fiziksel, duygusal, sanal ve cinsel şiddet olarak ortaya çıkar ve ilkinde de sonrasında arttığında da şiddet kapsamında değerlendirilir (Özabacı, 2020).

Flört şiddetinin duygusal şiddet boyutu aşağılama, suçlu hissettirme, yalnızlaştırma, tehdit ve korkutma gibi alt boyutlardan oluşur. Flört şiddetinin aşağılama boyutu; lakap takmak, eleştirmek, küçümsemek, kötü söz kullanmak, özgüven ve benlik saygısını düşürecek şekilde hitap etmek, kişinin kendinden şüphe etmesini sağlamak, suçlu hissettirmek ve kıyaslamak gibi

davranışlardan oluşmaktadır. Diğer bir boyut olan yalnızlaştırma ise partnerin davranışlarını kontrol etmek, sınırlandırmak, kısıtlayıcı davranışların nedeni olarak sevgisini öne sürmek, devamlı müdahale etmek olarak listelenmiştir. Son boyut olan tehdit ve korkutma boyutunda da ise korkutmak, bağırmak, çevresindeki canlı-cansız varlıklara zarar vermek, özkıyımla tehdit etmek, hayati ve yasal risk taşıyan eylemlere zorlamak, mahremini sergilemekle tehdit etmek gibi davranışlar yer almaktadır. Bunların hepsi görülebilirken, tek bir tanesinin dahi görülmesi flört şiddeti yaşandığını göstermektedir. Sanal şiddet içeren davranışlar; sık sık aramak, mesaj atmak, konum istemek, tehdit etmek, mahrem bilgilerini paylaşmak, cinsel içerikli mesajlar atmak, cinsel içerikli fotoğraflar istemek ya da göndermek olarak görülmektedir. Fiziksel şiddet boyutunda ise; vurmak, bağırmak, çekiştirmek, ısırmak, alkol ve madde kullanımına zorlamak gibi davranışlardan oluşmaktadır. Fiziksel şiddette bir araç ya da kişinin bedeninin kullanılması aynı sonucu oluşturmaktadır. Flört şiddetinin cinsel boyutunda ise cinsel ilişki için hayır ifadesinin kabul edilmemesi, partnerin zorlanması, taciz, tecavüz, doğum kontrol yollarının engellenmesi, duygu sömürüsü gibi birçok davranışla görülmektedir(Arslan, Bulut ve Arslantaş, 2020; Polat, 2016; Özabacı, 2020).

Flört şiddetinin tanımı ve içeriğini oluşturan davranışlardan sonra kişilerin yardım alma konusundaki davranışları incelendiğinde genelde yardım almaktan çekindikleri görülmüştür. Bunun nedeni olarak; çevresi tarafından yargılanmaktan çekinme, kimseyi inandıramayacağına ilişkin düşünceler, kendini şiddetin sebebi olarak görmeleri, kabullenmeleri, toplum tarafından dışlanacaklarına ilişkin korkuları ve kimliklerinin açık hale geleceğine ilişkin kaygılar gösterilmektedir (Özabacı, 2020).

Şiddet tanımının içindeki güç dengesizliğinin temelinin atfedildiği toplumsal cinsiyet kavramı; kadın ve erkeğin toplum içindeki rollerini, ayırt edilmelerini sağlayan kültür üzerinden tanımlanan bir kavramdır (Ecevit, 2011). Toplumsal cinsiyet rollerine göre kadın daha güçsüz, zayıf, ev içinde olan, ev işlerinden sorumlu edilgen yapıda iken erkekler güçlü, ev dışında olan, ev dışı işlerden sorumlu, aktif haldedirler (Bükecik ve Özkan, 2018). Ayrıca Türkiye'de cinsiyet rollerine genel anlamda bakıldığında kadınların naif, kırılgan, erkeklerin kaba, güçlü, saldırgan olması ve ağlamaması üzerine bir kanı vardır. Toplumsal cinsiyet rolleri toplum içindeki yaşamı düzenlemektedir. Ancak bu düzenleme yüzünden yıllardır yanlış edinilmiş alışkanlıklar da devam etmektedir (Ecevit, 2011). Bu durum her iki cinsiyetten bireyler içinde çeşitli mağduriyetler yaratmaktadır (Özabacı, 2020). Örneğin bu bakış açısı ile erkeğin saldırganlığı şiddet olarak yakınlarındaki dezavantajlı bireylere(eşlerine, sevgililerine, partnerlerine, yaşlılara, çocuklara, vb.) birçok kişiye yönelerek bunu meşrulaştırmaktadır. Bunun yanında tüm bu yargılar yüzünden erkekler duygusallık kadınlara atfedildiği için duygularını ifade etmekte zorlanmaktadırlar. Diğer taraftan kadınlar açısından bakıldığında güçlü kadınlar, kendi düşüncelerini ifade eden kadınlar hala her tip şiddet ile baş başa kalmaktadır. Toplumsal cinsiyete yönelik tutumlarda cinsiyet eşitsizliğine daha yakın olan, insanlara çok eskiden verilmiş rolleri savunan geleneksel tutum ve cinsiyet eşitliğini, toplumun yeni gereklerine göre iş bölümünü savunan eşitlikçi tutum olarak ikiye ayrılmaktadır (Abiç, Temizkan Sekizler ve Vefikuluçay Yılmaz, 2022; Geçici, Göllüce, Güvenç ve Çelik, 2017). Toplum içindeki şiddeti önlemenin yolu şiddeti meşrulaştıran yapıları yeniden düzenlemekten geçmektedir (Bükecik ve Özkan, 2018). Bu anlamda tüm insanların toplumsal cinsiyet

kavramının farkında olmasının, hayatlarına etkilerini bilmelerinin önleyici ve güçlendirici birçok etkisinin olacağı düşünülmektedir.

Flört şiddetinin ve toplumsal cinsiyetin tüm etkilerini, sonuçlarını gördükten sonra flört ilişkisinin yoğun olarak yaşandığı 18-30 yaş aralığında bireylerden oluşan beliren yetişkinlik dönemi gelişim özelliklerini incelemek faydalı olacaktır. Arnett tarafından 2000'li yıllarda ortaya atılan beliren yetişkinlik kavramı ile ergenlik ve yetişkinlik arasında yer alan 18-25 yaş aralığında ortaya çıkan bir dönem olarak tanımlanmıştır. Bu dönemde bireyler hala çocukluk bağımlılıklarını bırakmakta ve yetişkinliğin getirdiği yükleri kabul etmede sorun yaşamaktadır. Beliren yetişkinlerin en belirgin özellikleri olarak deneyim ve arayış göze çarpmaktadır. Gelecek yetişkin kimliği için hayatlarını şekillendirirken romantik ilişkileri, meslek ve iş seçimi, eğitim hayatını sorgulama ve hayat görüşü oluşturma konusunda seçimler yapmaktadırlar. Bu dönemde değişkenlik çok sık görülür. Kişiler bu dönemde ailesinden ya da arkadaşlarından çok kendilerine gelecek yaşamlarına odaklanmaktadır. Beliren yetişkinlik gelecek yaşam fırsatları arasında kalmak ve iki arada hissetmektir (Arnett, 2004).

Türkiye'de beliren yetişkinlik 19-26 yaş aralığında görülmektedir. Beliren yetişkinlik döneminde eğitimine devam eden, bekâr, ebeveyn olmamış ve bir işte çalışmayan bireyler olarak görülmektedir. Türkiye'de beliren yetişkinlik kavramı modern ve geleneksel toplum yapısının etkileri altında görünmekte ve batının kültürel etkisinin gençlere ve ailelerine yansıması olarak görülmektedir (Atak ve Çok, 2007; Doğan ve Cebioğlu, 2011).

Beliren yetişkinlik döneminde gelecek yaşam için kimlik oluşturulurken en önemli seçimlerden birisi de eş seçimidir. Flört ilişkisi eş seçiminin, evliliğin bir aşaması olarak görülen romantik ilişkiyi kastetmektedir. Bu dönemde bireyler deneyim ve arayış içindeyken çeşitli sebeplerle flört ilişkisine başlarlar ve bağlılık geliştirirler. Ancak yaş dönemi özelliklerinden olan kendine odaklanma kısmında romantik ilişkinin etkisi ile akılcı düşünmekten, gerçekleri görmekten uzaklaşabilirler. Flört şiddeti yaşadıklarının dahi farkında olmayabilirler. Bu açıdan beliren yetişkinler için flört ilişkisi kadar bu ilişkinin sağlığı da önemlidir. Bunun yanında toplumsal cinsiyet etkisinden gelen kadın-erkek rolleri arasında bireyler flört şiddetini normalleştirebilirler ki uzun süren şiddetin birçok olumsuz etkisi olduğu herkesçe bilinmektedir.

Bu çalışmanın amacı; Türkiye'de yapılmış, beliren yetişkinleri içeren flört şiddeti ve toplumsal cinsiyet arasındaki ilişkiye yönelik güncel çalışmalarının incelenmesidir. Bu sayede flört şiddeti ve toplumsal cinsiyetin etkileri, olası sonuçları hakkında bilgi sunulacaktır. Genç nüfusa sahip Türkiye için kadına yönelik şiddetin arttığı şu günlerde bu çalışma ile toplanan bilgilerin önleyici ve güçlendirici çalışmalarda kullanabileceği düşünülmektedir.

2.YÖNTEM

Bu çalışma sistematik derleme yöntemi ile yapılmıştır. Sistematik derleme yöntemi; seçilen bir konuda dahil etme ve dışlama kriterleri doğrultusunda bulundurularak ulaşılan araştırmalarının sınırlandırılması ve seçilen araştırmaların incelenmesidir (Özmen ve Koyuncu, 2023). Bu çalışmalarda iki farklı veri tabanından (Google Akademik, Ulusal Tez Merkezi) anahtar kelimeler (flört şiddeti, toplumsal cinsiyet, cinsiyet, cinsiyetçilik) kullanılarak alan

yazını tarama, araştırmaların belirlenmesi ile veri toplama süreci tamamlanmıştır. Veri tabanlarında aranan anahtar kelimeler sonucunda 2963 çalışmaya ulaşılmıştır. Bu araştırmaların büyük bir bölümü dışlama ve dahil etme kriterleri doğrultusunda çalışmaya dahil edilmemiştir. Çalışmaya 18 araştırma dahil edilmiştir.

2.1. Araştırmanın Dahil Edilme Kriterleri

Araştırmaya dahil edilme kriterleri doğrultusunda yapılan incelemelerde 2020 yılı sonrası araştırmalar yoğunluk olduğu görülmüştür. Dahil etme kriterleri; 2020 sonrası, Türkiye'de, beliren yetişkinlik hedef kitlesinde yapılması ve araştırmanın başlığında toplumsal cinsiyet veya cinsiyet ve flört şiddeti kavramlarının geçmesi olarak belirlenmiştir.

2.2. Araştırmanın Dışlanma Kriterleri

Araştırma dışlanma kriterleri doğrultusunda, kongre veya konferanslarda sunulan bildiriler, temel kaynak alınan makaleler hariç yayın yılı 2020 yılından önce olan, başlığında anahtar kelimelerin yer almadığı araştırmalar ve özet, başlık ve içerik bakımından uygun olmayan araştırmalar dahil edilmemiştir.

3. SONUÇLAR VE DEĞERLENDİRİME

Çizelge 1. Türkiye'de Flört Şiddeti ve Toplumsal Cinsiyete İlişkin Yapılan Güncel Çalışmalar

	Araştırma İsmi	**Yazar(lar) ve Yıl**	**Çalışma Grubu**	**Ülke**	**Değişkenler**	**Veri Toplama Araçları**	**Araştırma ve Veri Analiz Yöntemi**
1	Hemşirelik öğrencilerinin toplumsal cinsiyet rollerine ilişkin tutumları ile flört şiddeti arasındaki ilişki.	Abiç, Temizkan Sekizler ve Vefikuluçay Yılmaz 2022 Makale	19-23 yaş arası üniversite öğrencileri	Türkiye	Toplumsal cinsiyet rollerine ilişkin tutum ve flört şiddeti.	Ölçek uygulaması	Nicel araştırma yöntemi
2	Geç ergenlik dönemindeki gençlerde flört şiddetinin, toplumsal cinsiyet algısı ve empati düzeyi ile ilişkisi.	Akbayır 2023 Tez	18-20 yaş arası bireyler	Türkiye	flört şiddeti, toplumsal cinsiyet algısı ve empati düzeyi	Ölçek uygulaması	Nicel araştırma yöntemi

3	Üniversite öğrencilerinin flört şiddetine yönelik tutumlarının ebeveyn kabul red algıları, romantik ilişkilerde akılcı olmayan inançları ve toplumsal cinsiyet rollerine ilişkin tutumlarına göre yordanması	Akbulut 2022 Tez	19-23 yaş arası üniversite öğrencileri	Türkiye	Flört şiddetine yönelik tutumlarının ebeveyn kabul red algıları, romantik ilişkilerde akılcı olmayan inançları ve toplumsal cinsiyet rolleri	Ölçek uygulaması	Nicel araştırma yöntemi
4	Üniversite öğrencilerinin flört şiddeti algıları ve toplumsal cinsiyet rollerini kabul düzeyleri	Akdeniz 2022 Tez	18-25 yaş arası üniversite öğrencileri	Türkiye	Flört şiddeti algıları ve toplumsal cinsiyet rollerini kabul düzeyleri	Yarı yapılandırılmış görüşme	Nitel araştırma yöntemi
5	Flört şiddetine yönelik tutumların çelişik duygulu cinsiyetçilik ile şiddetin ve erkek egemenliğinin meşrulaştırılması açısından incelenmesi.	Ayral 2021 Tez	18-35 yaş arası bireyler	Türkiye	Flört şiddeti tutumları, cinsiyetçilik, şiddetin meşrulaştırılması	Ölçek uygulaması	Nicel araştırma yöntemi
6	Hemşirelik öğrencilerinin toplumsal cinsiyet algısı ile flört şiddeti	Balcı Devrim ve Beydağ 2022	18-25 yaş arası üniversite	Türkiye	Toplumsal cinsiyet algısı ile flört şiddeti	Ölçek uygulaması	Nicel araştırma yöntemi

	arasındaki ilişkinin incelenmesi.	Makale	öğrenci leri				
7	Toplumsal cinsiyet bağlamında flört şiddetinin incelenmesi	Batı 2023 Tez	18-35 yaş arası bireyler	Türkiye	Toplumsal cinsiyet ile flört şiddeti	Ölçek uygulamas ı	Nicel araştırma yöntemi
8	Üniversite öğrencilerinin romantik ilişkilerinde flört şiddetine yönelik tutum, bağlanma stili ve toplumsal cinsiyet rolleri arasındaki ilişkide, öz-şefkatin aracı rolünün incelenmesi.	Çengel 2022 Tez	18-35 yaş arası üniversi te öğrenci leri	Türkiye	Flört şiddetine yönelik tutum, bağlanma stili ve toplumsal cinsiyet rolleri, öz-şefkat	Ölçek uygulamas ı	Nicel araştırma yöntemi
9	Erkeklerin toplumsal cinsiyet rollerinin öz şefkat üzerindeki etkisinin incelenmesi: Flört şiddeti ve bağlanma kaygısının aracılık etkisi.	Çengel ve Yurdalan 2022 Makale	18 yaş üstü bireyler	Türkiye	Toplumsal cinsiyet rolleri, öz şefkat, flört şiddeti ve bağlanma kaygısı	Ölçek uygulamas ı	Nicel araştırma yöntemi
1 0	Gençlerde dijital flört şiddetinin toplumsal cinsiyet algısı ve internet bağımlılığı ile ilişkisi.	Kaplan 2022 Tez	18-29 yaş aralığın da bireyler	Türkiye	Dijital flört şiddeti, toplumsal cinsiyet algısı ve internet bağımlılığı	Ölçek uygulamas ı	Nicel araştırma yöntemi

11	Üniversite öğrencilerinde toplumsal cinsiyet algısı ve çelişik duygulu cinsiyetçiliğin flört şiddeti ve flört şiddetine yönelik tutumlara etkisi	Karadayı 2020 Tez	18-25 yaş arası üniversite öğrencileri	Türkiye	Toplumsal cinsiyet algısı, çelişik duygulu cinsiyetçilik, flört şiddeti ve flört şiddetine yönelik tutumlar	Ölçek uygulaması	Nicel araştırma yöntemi
12	Bir grup üniversite öğrencisinin toplumsal cinsiyet rollerine ilişkin tutumları ile flört şiddetine yönelik tutumları arasındaki ilişkinin değerlendirilmesi.	Kök, Karaman, Özer, Özbek, Kılıç Uçar, ve Güvenç 2022 Makale	18-25 yaş arası üniversite öğrencileri	Türkiye	Toplumsal cinsiyet rollerine ilişkin tutumlar ve flört şiddetine yönelik tutumlar	Ölçek uygulaması	Nicel araştırma yöntemi
13	Sosyal hizmet öğrencilerinin toplumsal cinsiyet algılarının ve flört şiddeti tutumlarının çeşitli değişkenler bağlamında incelenmesi	Lotfi, Özkan, . Babacan ve Akduman 2022 Makale	18-31 yaş arası üniversite öğrencileri	Türkiye	Toplumsal cinsiyet algılarının ve flört şiddeti tutumları, sınıf düzeyi, yaşanılan aile türü	Ölçek uygulaması	Nicel araştırma yöntemi
14	Yapılandırılmış bir eğitim modülünün, tıp fakültesi öğrencilerinin	Ozan, Miman, Güvercin, ve Demiroğl	18-21 yaş arası üniversite	Türkiye	Toplumsal cinsiyet ve flört şiddetine	Psikoeğitim uygulaması	Nicel araştırma yöntemi

	toplumsal cinsiyet ve flört şiddetine yönelik algı ve tutumlarına etkisi	u Uyanıker 2020 Makale	öğrenci leri		yönelik algı ve tutumlar		
15	Gençlerde dijital flört şiddetinin toplumsal cinsiyet algısı ve internet bağımlılığı ile ilişkisi.	Öztürk ve Kaplan 2023 Makale	18-29 yaş arası bireyler	Türkiye	Dijital flört şiddeti, toplumsal cinsiyet algısı ve internet bağımlılığı	Ölçek uygulamas ı	Nicel araştırma yöntemi
16	Üniversite öğrencilerinin flört şiddeti davranışlarına yönelik tutumlarının toplumsal cinsiyet eşitliği bağlamında değerlendirilm esi: Eskişehir Örneği.	Sungur Taşdemir, Karakuş Yetkin ve Karakuş 2022 Makale	18-41 yaş arası üniversi te öğrenci leri	Türkiye	flört şiddeti davranışları na yönelik tutumlar ve toplumsal cinsiyet eşitliği	Ölçek uygulamas ı	Nicel araştırma yöntemi
17	Çocukluk çağı travmaları ve flört şiddeti arasındaki ilişkide duygu düzenleme güçlüğü ve çelişik duygulu cinsiyetçiliğin aracı rolü	Türkyılma z 2020 Tez	18-30 yaş arası bireyler	Türkiye	Çocukluk çağı travmaları, flört şiddeti, duygu düzenleme güçlüğü ve çelişik duygulu cinsiyetçilik	Ölçek uygulamas ı	Nicel araştırma yöntemi
18	Algılanan ebeveyn şiddeti, cinsiyetçilik ve kadına	Ünal, Er Vargün, ve Akgün 2022	18-28 yaş arası üniversi te	Türkiye	Algılanan ebeveyn şiddeti, cinsiyetçilik ve kadına	Ölçek uygulamas ı	Nicel araştırma yöntemi

	yönelik flört şiddetine ilişkin tutumlar.	Makale	öğrenci leri		yönelik flört şiddeti		

Çizelge 1'de flört şiddeti ve cinsiyete yönelik tutumlar ı ele alan güncel çalışmalara yer verilmiştir. Araştırmaların adı, yazar(lar)ı, yılı, hedef kitlesi, ülkesi, değişkenleri, veri toplama araçları ve araştırma yöntemleri toplanmıştır.

Çizelge 2. *Çalışmaların hedef kitlelerine göre dağılımı*

Çalışma hedef kitleleri	**N**
Üniversite öğrencilerine yönelik yapılan çalışmalar	11
Bireylere yönelik yapılan çalışmalar	7

Çizelge 2'de incelenen makalelerin hedef kitleleri görülmektedir. Flört şiddeti ve cinsiyete yönelik tutumlar konusundaki araştırmalarda hedef kitle olarak genellikle üniversite öğrencileri ve yetişkinler seçilmiştir.

Çizelge 3. *Çalışmaların yapıldıkları yıllara göre dağılımı*

Çalışmaların yapıldığı yıllar	**N**
2020	3
2021	1
2022	11
2023	3

Çizelge 3'de yapılan çalışmaların yıllara göre dağılımı görülmektedir. 2022 yılında flört şiddeti ve cinsiyete yönelik tutumların yoğun bir şekilde çalışmalara konu olduğu görülmüştür.

Çizelge 4. *Çalışma Türlerine göre dağılım*

Çalışma türü	**N**
Makale	9
Tez	9

Çizelge 4'te bilimsel araştırma türleri yer almıştır. İncelenen araştırmalardan 9 tanesi tez, 9 tanesi makale türündedir.

Çizelge 5. *Çalışma veri toplama araçlarına göre dağılımı*

Çalışma türü	**N**
Ölçek Uygulaması	16
Yarı yapılandırılmış görüşme	1
Psikoeğitim uygulaması	1

ISBN NO. 978-625-6830-90-5

Çizelge 5'te veri toplama araçları yer almıştır. Araştırmalarda en çok ölçek uygulaması yapıldığı göze çarpmaktadır.

Çizelge 6. *Araştıma yöntemi dağılımı*

Çalışma türü	**N**
Nicel araştırma yöntemi	17
Nitel araştırma yöntemi	1

Çizelge 6'te bilimsel araştırma yöntemi yer almıştır. Araştırmalarda 17 nicel araştırma yöntemi (1 deneysel uygulama), 1 nitel araştırma yöntemi kullanılmıştır.

Çizelge 5. *Değişken türlerine göre dağılım*

Değişken	**N**
Flört şiddeti ile ilgili değişkenler	**18**
Flört şiddeti	8
Flört şiddeti algısı	1
Flört şiddeti tutumu	8
Dijital flört şiddeti	2
Toplumsal cinsiyet	15
Toplumsa cinsiyet	2
Toplumsal cinsiyet algısı	8
Toplumsal cinsiyet tutumları	5
Diğer değişkenler	**16**
Ebeveynlere ilişkin değişkenler	3
Cinsiyetçiliğe ilişkin değişkenler	4
İnternet bağımlılığı	2
Çocukluk travmaları	1
Duygu düzenleme güçlüğü	1
Bağlanmaya ilişkin değişkenler	2
Öz şefkat	2
Empati	1

Çizelge 5'de derlenen çalışmaların değişkenleri üç başlık altında alt gruplara ayrılmıştır. İlk başlık derlemenin ana konularından olan flört şiddeti ile ilgili değişkenlerinin çalışmaları içinde toplamda 18 kez görülmüştür. İkinci başlık çalışmanın ana konularından olan toplumsal cinsiyet ile ilgili değişkenlerdir ve derleme kapsamındaki araştırmalarda değişken olarak 15 sefer kullanılmıştır. İlk iki başlıktaki değişkenler algı ve tutum olarak alt başlıklarda toplanmıştır. Diğer değişkenler başlığında toplumsal cinsiyet ve flört şiddeti dışında yer alan değişkenler gruplanmıştır. Bu başlık altında 16 değişken alt başlıklara ayrılmıştır. Toplumsal cinsiyet ve flört şiddeti ile en çok cinsiyetçiliğin bir arada yer aldığı görülmüştür.

Çizelge 6. *Araştırma sonucu yapılan önerilerin konularına göre dağılımı*

Öneriler	**N**
Toplumsal cinsiyet	5
Flört şiddeti	12
Empati, duygu düzenleme, öz şefkat	4
Evlilik öncesi bilgilendirme	1
Ergenlik dönemi	2
Teknoloji kullanımı	2
Aile içi iletişim	2

Çizelge 6'da sistematik olarak seçilen makalelerin alan çalışanlarına yönelik önerilerinin konu başlıkları derlenmiştir. Çizelgede de görüldüğü en fazla önerilen başlık flört şiddeti üzerine yapılacak çalışmalar olmuştur.

Çizelge 7. *Araştırma sonucu yapılan önerilerin çalışma tipine göre dağılımı*

Öneriler	**N**
Üniversite ve liselerde ders müfredatına eklenmesi	**5**
Eğitsel teknikler (atölye, drama, akran eğitimi)	4
Psikoeğitim (eğitim programları, hizmet içi eğitim, grupla psikolojik danışma)	9
Farkındalık (bilgilendirme; birey, ebeveyn)	8
Okul psikolojik danışma ve rehberlik servisi çalışmaları	4
Koruyucu ve önleyici politikalar	4

Çizelge 7'de sistematik olarak seçilen araştırmaların önerdiği çalışma tiplerine yönelik öneri sayıları verilmiştir. Tabloda da görüldüğü en çok psikoeğitim ve farkındalık çalışmaları önerilmiştir.

3.1. Türkiye'de Beliren Yetişkinlerde Flört Şiddeti ve Toplumsal Cinsiyete İlişkin Yapılan Güncel Çalışma Bulgularının Değerlendirilmesi

Derleme kapsamına alınan tüm araştırmaların sonuçları göstermektedir ki toplumsal cinsiyet ile flört şiddeti arasında bir ilişki vardır. Bu ilişki eşitlikçi toplumsal cinsiyet yönelimi arttıkça flört şiddeti ve flört şiddetinin kabul düzeyinin azaldığını göstermektedir (Abiç, vd., 2022; Akbayır, 2023; Akbulut, 2022; Akdeniz, 2022; Ayral, 2021; Balcı Devrim ve Beydağ, 2022; Batı, 2023; Çengel, 2022; Çengel ve Yurdalan, 2022; Kaplan, 2022; Karadayı, 2020; Kök vd., 2022; Lotfi vd, 2022; Öztürk ve Kaplan, 2023; Sungur Taşdemir vd, 2022; Türkyılmaz, 2020; Ünal vd., 2022). Yapılan bir psikoeğitim çalışmasında flört şiddeti ve toplumsal cinsiyet ile ilgili farkındalık çalışmaları doğrultusunda flört şiddetinin azalması üzerine etkili olduğu görülmüştür (Ozan vd., 2020).

Araştırmaların ana değişkenleri yanında diğer değişkenlerde vardır. Bu değişkenlerden biri olan ebeveynlere ilişkin değişkenlerle ilgili olan araştırmalardan birinde babalarından sıcaklık, şefkat gören kadınların flört şiddeti kabul düzeyinin düştüğü; ailelerindeki sıcaklık-şefkat ve kayıtsızlık-ihmalin flörtlerindeki psikolojik şiddete ilişkin algıları ve kabul düzeyleri

ile ilişkili olduğu görülmüştür(Akbulut, 2023). Yaşanılan aile türüne göre flört şiddeti ve toplumsal cinsiyete göre tutumlar incelendiğinde; tek ebeveynli ve çekirdek ailelerde geniş ailelere göre tutumların daha olumlu yönde olduğu, eşitlikçi toplumsal cinsiyet algısı ve flört şiddeti kabul düzeyinin düştüğü saptanmıştır (Lotfi vd., 2022). Çocuklukta ebeveyn şiddeti gören bireylerin kadına yönelik şiddeti ve flört şiddetini daha olumlayıcı bir tutum sergiledikleri bulunmuştur (Ünal vd., 2022).

Araştırmalarda dikkat çeken bir değişken olan cinsiyetçilik ile ilgili yapılan bir araştırmada kadın ve erkeklerde cinsiyetçilik ile flört şiddeti arasında pozitif bir ilişki olduğu cinsiyetçilik (düşmanca ve korumacı) ile erkek şiddetini meşrulaştırmanın bağlantılı olduğu görülmüştür (Ayral, 2021; Karadayı, 2020). Flört şiddetine maruz bırakılmanın yordayıcıları arasında düşmanca cinsiyetçiliğin yer aldığı Türkyılmaz (2020) tarafından saptanmıştır. Ayrıca flört döneminde düşmanca cinsiyetçiliğin psikolojik, cinsel ve fiziksel şiddeti; korumacı cinsiyetçiliğin ise fiziksel şiddeti olumlayıcı olduğu görülmüştür (Ünal vd., 2022).

Teknoloji bağımlılığının değişken olarak yer aldığı dijital flört şiddetinin incelendiği araştımalarda maruz bırakılmada dijital flört şiddetinin izleme ve kontrol boyutunun doğrudan saldırganlık boyutundan çok daha fazla olduğu ve gençlerin günlük en az üç saati internet kullanarak geçirdiği rapor edilmiştir (Kaplan, 2022; Öztürk ve Kaplan, 2023).

Türkyılmaz (2020) yaptığı araştırmada flört şiddetinin yordayıcıları arasında olan çocukluk çağı travmalarında düşmanca cinsiyetçiliğin ve duygu düzenleme güçlüğünün aracı rolü olduğunu saptamıştır. Buna göre flört şiddetine maruz bırakmada çocukluk çağı travmalarının (fiziksel ve cinsel istismar), düşmanca cinsiyetçiliğin ve duygu düzenleme güçlüğünün etkisi olduğu görmüştür. Flört şiddetine marul bırakılmada çocukluk çağı travmalarından duygusal istismarın düşmanca cinsiyetçiliğin ve duygu düzenleme güçlüğünün etkili olduğu görülmüştür.

Bağlanma üzerine yapılan araştırmalarda öz şefkatin flört şiddetini azalttığı görülmüştür. Buna göre kaygılı bağlanan kadınlar ve kaçıngan bağlanan bireyler flört döneminde psikolojik şiddet (tam) ve fiziksel şiddet (kısmi) öz şefkatin aracı rolü vardır (Çengel, 2022; Çengel ve Yurdalan, 2022).

Toplumsal cinsiyet ve flört şiddeti arasındaki ilişki flört şiddetinin önlenmesi için bir yol sunmaktadır. Bu açıdan flört şiddeti ve toplumsal cinsiyete ilişkin psikoeğitim (Akbayır, 2023; Akbulut, 2022; Balcı ve Devrim ve Beydağ, 2022; Batı, 2023; Çengel, 2022; Çengel ve Yurdalan, 2022; Lotfi vd., 2022; Ozan vd., 2020; Öztürk ve Kaplan, 2023; Ünal, 2022), farkındalık (Akbulut, 2022; Akdeniz, 2022; Balcı Devrim ve Beydağ, 2022; Batı, 2023; Çengel, 2022; Kaplan, 2022; Karadayı, 2020; Sungur, 2022), ders içeriğine ekleme (Abiç vd, 2022; Balcı Devrim ve Beydağ, 2022; Karadayı, 2020; Ozan vd., 2020; Öztürk ve Kaplan, 2023) gibi birçok çalışmanın lise yıllarından başlayarak okul psikolojik danışma ve rehberlik servisleri çalışmaları (Akbulut, 2022; Batı, 2023; Çengel, 2022; Karadayı, 2020) ile lisans eğitimi sonuna kadar devam etmesi önerilmektedir. Bunun yanında bireylerin yardım alma davranışlarının desteklenmesi için duygu (Akbayır, 2023; Çengel, 2022) ve aile içi iletişim (Kaplan, 2020) üzerine yapılacak çalışmalar önerilmektedir._ Bu anlamda toplumsal cinsiyet köklü bir kültüre

dayanmaktadır. Kısa eğitimlerin etkisi de görece kısa sürecektir. Bu yüzden güçlendirici ve koruyucu ülke politikalarının oluşturulması çalışmalarda önerilmektedir (Akdeniz, 2022; Kaplan, 2022; Karadayı, 2020; Öztürk ve Kaplan, 2023).

Toplumsal cinsiyet ve flört şiddeti konusunda derleme kapsamına alınan araştırmalarının çalışma türü konusundaki önerileri incelendikten sonra çalışma konusuna dair önerileri de gözden geçirilmelidir. Bu konuda en çok flört şiddeti hakkında çalışma yapılması önerilmiştir (Akbulut, 2022; Akdeniz, 2022; Balcı Devrim ve Beydağ, 2022; Batı, 2023; Çengel, 2022; Kaplan, 2022; Karadayı, 2020; Lotfi vd., 2022; Ozan vd., 2020; Sungur Taşdemir vd., 2022; Türkyılmaz, 2020; Ünal vd., 2022). İkinci sırada toplumsal cinsiyet konusunda çalışma önerileri yer almıştır (Abiç vd., 2022; Akbayır, 2023; Balcı Devrim ve Beydağ, 2022; Ozan vd., 2020; Öztürk ve Kaplan; 2023). Diğer öneri konuları ise empati (Akbayır, 2023), duygu düzenleme (Akbayır, 2023; Türkyılmaz, 2020), öz şefkat (Çengel, 2022), evlilik öncesi bilgilendirme (Çengel, 2022), ergenlik dönemi (Çengel, 2022; Öztürk ve Kaplan, 2023), teknoloji kullanımı (Kaplan, 2022; Öztürk ve Kaplan, 2023) ve aile içi iletişim(Kaplan, 2022; Öztürk ve Kaplan, 2023) olarak derlenmiştir.

Araştırmacılara yönelik yapılan önerilerde ise daha geniş örnekleme ulaşılması (Çengel ve Yurdalan, 2022; Kök vd., 2022; Türkyılmaz; 2020), daha çok müdahale programının oluşturulması (Ünal, 2022), daha detaylı bilgi amacı ile daha fazla nitel araştırma yöntemi kullanılmasına (Balcı ve Devrim ve Beydağ, 2022; Çengel ve Yurdalan, 2022; Kök vd., 2022) yönelik öneriler görülmektedir. Genel olarak yapılan çalışmaların sayısına bakıldığında ne kadar eksikleri olsa da toplumsal cinsiyet ve flört şiddetine yönelik birçok araştırma yapıldığı görülmektedir. Bu araştırmaların yıllara göre dağılımında 2022 yılında bir artış olmasının sebebinin ülke gündemi ile alakalı olduğu düşünülmektedir. Ancak Türkiye'de birçok insan flört şiddetine maruz kalmaktadır. Bu konuda yapılan çalışmaların somut müdahaleler haline getirilmesi çok önemlidir.

4.GENEL DEĞERLENDİRİME VE SONUÇLAR

Derleme çalışması göstermiştir ki flört şiddeti ile toplumsal cinsiyet algısı arasında ilişki vardır. Toplumsal cinsiyete ilişkin eşitlikçi yaklaşım görüldükçe flört şiddeti ve flört şiddetinin kabul düzeyi azalmaktadır. Buna ek olarak ilişkide geleneksel cinsiyet tutumunun azalması ile flört şiddetinin azalması arasında pozitif bir ilişki vardır.

Koruyucu ve güçlendirici politikalar ile flört şiddetinin azalacağı düşünülmektedir. Diğer bir öneri kişilik gelişiminin yoğun olduğu ergenlik döneminden başlanarak flört şiddeti hakkında farkındalık ve psikoeğitim çalışmalarının yapılması gençlerin yüzleşeceği tehlikeleri azaltacaktır. Farkındalık ve psikoeğitim aracılığı ile ergenlik döneminden itibaren flört şiddeti ve toplumsal cinsiyet kavramları ile ilgili değer ve yargıların yeniden yapılandırılması yoluyla kalıcı şekilde şiddetin önlemesi için çalışılmalıdır.

Araştırmacılara öneri olarak flört şiddeti ve toplumsal cinsiyet konularında tüm yaş grupları, daha derinlemesine nitel araştırmaların ve etkili müdahale programlarının oluşturulması önerilmektedir.

KAYNAKÇA

Abiç, A., Temizkan Sekizler, E., ve Vefikuluçay Yılmaz, D. (2022).Hemşirelik öğrencilerinin toplumsal cinsiyet rollerine ilişkin tutumları ile flört şiddeti arasındaki ilişki. *Genel Sağlık Bilimleri Dergisi*, *4*(3), 235-246. https://doi.org/ 10.51123/jgehes.2022.60

Akbayır, S. (2023). *Geç ergenlik dönemindeki gençlerde flört şiddetinin, toplumsal cinsiyet algısı ve empati düzeyi ile ilişkisi.* Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Maltepe Üniversitesi.

Akbulut, N. (2022). *Üniversite öğrencilerinin flört şiddetine yönelik tutumlarının ebeveyn kabul red algıları, romantik ilişkilerde akılcı olmayan inançları ve toplumsal cinsiyet rollerine ilişkin tutumlarına göre yordanması.* Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Ege Üniversitesi.

Akdeniz, B. (2022). *Üniversite öğrencilerinin flört şiddeti algıları ve toplumsal cinsiyet rollerini kabul düzeyleri.* Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Marmara Üniversitesi.

Arnett, J. J. (2004). *Emerging adulthood the winding road from the late teens through the twenties.* Oxford: Oxford University Press.

Atak, H., & Çok, F. (2010). İnsan yaşamında yeni bir dönem: Beliren yetişkinlik. *Çocuk ve Gençlik Ruh Sağlığı Dergisi, 17(*1), 39-50. Erişim adresi: https://cms.galenos.com.tr/Uploads/Article_27682/cogepderg-17-39.pdf

Ayral, S. (2021). *Flört şiddetine yönelik tutumların çelişik duygulu cinsiyetçilik ile şiddetin ve erkek egemenliğinin meşrulaştırılması açısından incelenmesi.* Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Ufuk Üniversitesi.

Balcı Devrim, S., & Beydağ, K. D. (2022). Hemşirelik öğrencilerinin toplumsal cinsiyet algısı ile flört şiddeti arasındaki ilişkinin incelenmesi. *Fenerbahçe Üniversitesi Sağlık Bilimleri Dergisi*, *2*(2), 413-423. https://doi.org/10.56061/fbujohs.1094109

Batı, T. (2023). *Toplumsal cinsiyet bağlamında flört şiddetinin incelenmesi.* Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Trakya Üniversitesi.

Bükecik, E., & Özkan, B. (2018). Kadına Yönelik Şiddet: Toplumsal Cinsiyet Eşitsizliğinin Kadın Sağlığına Etkisi. *İzmir Katip Çelebi Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi Dergisi,* 3(2), 33-37. Erişim Adresi: https://dergipark.org.tr/en/pub/ikcusbfd/issue/38566/339683

Çengel, D. (2022). *Üniversite öğrencilerinin romantik ilişkilerinde flört şiddetine yönelik tutum, bağlanma stili ve toplumsal cinsiyet rolleri arasındaki ilişkide, öz-şefkatin aracı rolünün incelenmesi.* Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. İstanbul Okan Üniversitesi.

Çengel, D., & Yurdalan, F. (2022). Erkeklerin toplumsal cinsiyet rollerinin öz şefkat üzerindeki etkisinin incelenmesi: Flört şiddeti ve bağlanma kaygısının aracılık etkisi. *Sosyal, Beşeri ve İdari Bilimler Dergisi*, *5*(9), 1293-1311. https://doi.org/10.26677/TR1010.2022.1077

Çıvgın, B. G. (2022). *Flört şiddeti tutumunun yordayıcısı olarak çelişik duygulu cinsiyetçilik bağlanma stilleri ve kişiler arası bağımlılık.* Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Sakarya Üniversitesi.

Doğan, A., & Cebioğlu, S. (2011). Beliren yetişkinlik: Ergenlikten yetişkinliğe uzanan bir dönem [Emerging adulthood: A period between adolescence and adulthood]. *Türk Psikoloji Yazıları, 14*(28), 11–21. Erişim adresi: https://psikolog.org.tr/tr/yayinlar/dergiler/1031828/tpy1301996120110000m000110.pdf

Ecevit, Y. (2011). Toplumsal cinsiyet sosyolojisine başlangıç. Y. Ecevit & N. Karkıner (Eds.), *Toplumsal cinsiyet sosyolojisi* (ss. 2-31). Eskişehir: Anadolu Üniversitesi.

Geçici, F., Göllüce, A., Güvenç, E., & Çelik, S (2017). Üniversite Öğrencilerinin Toplumsal Cinsiyet Rollerine İlişkin Tutumları. *Süleyman Demirel Üniversitesi Sağlık Bilimleri Dergisi,* 8(1), 21-7. https://doi.org/10.22312/sdusbed.303098

Kaplan, G. (2022). *Gençlerde dijital flört şiddetinin toplumsal cinsiyet algısı ve internet bağımlılığı ile ilişkisi.* Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Hacettepe Üniversitesi.

Karadayı, A. (2020). *Üniversite öğrencilerinde toplumsal cinsiyet algısı ve çelişik duygulu cinsiyetçiliğin flört şiddeti ve flört şiddetine yönelik tutumlara etkisi.* Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Haliç Üniversitesi.

Kök, G., Karaman, S., Özer, E. Özbek, N., Kılıç Uçar, A., & Güvenç, G. (2022). Bir grup üniversite öğrencisinin toplumsal cinsiyet rollerine ilişkin tutumları ile flört şiddetine yönelik tutumları arasındaki ilişkinin değerlendirilmesi. *Hacettepe Üniversitesi Hemşirelik Fakültesi Dergisi, 9*(2), 167-176. https://doi.org/10.31125/hunhemsire.1167286

Lotfi, S., Özkan, A. O., Babacan, M., & Akduman, Ö. (2022). Sosyal hizmet öğrencilerinin toplumsal cinsiyet algılarının ve flört şiddeti tutumlarının çeşitli değişkenler bağlamında incelenmesi. *Toplum ve Sosyal Hizmet,* 33(2), 463-482. https://doi.org/10.33417/tsh.983536

Polat, O. (2016). Şiddet. *Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Hukuk Araştırmaları Dergisi,* 1, 15-34. Erişim adresi: https://dergipark.org.tr/tr/pub/maruhad/issue/27591/290653

Ozan, S., Miman, Ö., Güvercin, C. H., & Demiroğlu Uyanıker, Z. (2020). Yapılandırılmış bir eğitim modülünün, tıp fakültesi öğrencilerinin toplumsal cinsiyet ve flört şiddetine yönelik algı ve tutumlarına etkisi. *Tıp Eğitimi Dünyası,* 19 (58):24-41. https://doi.org/10.25282/ted.619272

Özabacı, N. Ş. (2021). Şiddet. N.Ş. Özabacı (Ed.), Çağımızın Sorunu Şiddet (ss. 2-23). Pegem Akademi.

Özmen, S., & Koyuncu, S. (2023). Dost hastane kavramı ve türleri üzerine sistematik bir derleme. *Hacettepe Sağlık İdaresi Dergisi*, *26*(3), 723-744. Erişim adresi: https://dergipark.org.tr/en/pub/hacettepesid/issue/80040/1251294

Öztürk, M. S., & Kaplan, G. (2023). Gençlerde dijital flört şiddetinin toplumsal cinsiyet algısı ve internet bağımlılığı ile ilişkisi. *Akdeniz Kadın Çalışmaları Ve Toplumsal Cinsiyet Dergisi*, 6(1), 67-91. https://doi.org/10.33708/ktc.1225805

Sungur Taşdemir, Z., Karakuş Yetkin, M., & Karakuş, M. (2022). Üniversite öğrencilerinin flört şiddeti davranışlarına yönelik tutumlarının toplumsal cinsiyet eşitliği bağlamında değerlendirilmesi: Eskişehir Örneği. *Akdeniz Kadın Çalışmaları ve Toplumsal Cinsiyet Dergisi*, *5*(2), 295-323. https://doi.org/10.33708/ktc.1167474

Türkyılmaz Y. (2020). *Çocukluk çağı travmaları ve flört şiddeti arasındaki ilişkide duygu düzenleme güçlüğü ve çelişik duygulu cinsiyetçiliğin aracı rolü.* Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Marmara Üniversitesi.

Ünal, Ö., Er Vargün, G., & Akgün, S. (2022). Algılanan ebeveyn şiddeti, cinsiyetçilik ve kadına yönelik flört şiddetine ilişkin tutumlar. *Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar,* 14(1), 308-317. https://doi.org/10.18863/pgy.1168422

WHO, 2022. World health organization violence prevention unit: Approach, objectives and activies, 2022-2026. Retrieved from https://www.who.int/teams/social-determinants-of-health/violence-prevention

BELİREN YETİŞKİNLERDE PSİKOLOJİK SAĞLAMLIK VE BAĞLANMA STİLLERİ: GÜNCEL ÇALIŞMALAR

Psikolojik Danışman, Naile Öykü MUSLU

Dokuz Eylül Üniversitesi,
muslu.naileoyku@ogr.deu.edu.tr - https://orcid.org/0000-0001-7656-6084

Doç. Dr., Hatice Zekavet KABASAKAL

Dokuz Eylül Üniversitesi,
zekavet.kabasakal@deu.edu.tr - https://orcid.org/0000-0002-3450-1060

ÖZET

Bu derleme çalışmasının amacı; beliren yetişkinlerde psikolojik sağlamlık ve bağlanma stilleri ile ilgili yapılmış olan güncel araştırma bulgularını ilişkilendirmek ve bilgilendirme sağlamaktır. Bu amaç doğrultusunda psikolojik sağlamlık kavramı, bağlanma stilleri kavramı, beliren yetişkinlerde psikolojik sağlamlık, bağlanma stillerinin beliren yetişkinlere etkileri, öz yeterlilik/ öz farkındalık ve ilişki doyumu/ yaşam doyumu kavramları ilişkilendirilerek değerlendirilmiştir. Beliren yetişkinlik dönemindeki bireylerin iletişim becerilerinin gelişmesi, kendi ihtiyaçlarını karşılayabilecek hale gelmesi ve istediği yakınlığı elde ederek sürdürmesi için çocukken oluşturmuş olduğu bağlanma stili oldukça önemlidir (Biter, 2021). Bahsedilen becerilerin gelişmesi ve bireylerin bağlanma stilleri, beliren yetişkinlerin psikolojik sağlamlılıklarını etkilemekte ve sosyal yetkinlik ve davranışları arasında anlamlı bir ilişkiyi beraberinde getirmektedir (Kındıroğlu ve Yaşar Ekinci, 2019). Bu doğrultuda beliren yetişkinlerde psikolojik sağlamlık kavramı ve bağlanma stillerinin saptanması beliren yetişkinlerin yaşantısı ve yaşam doyumuna yönelik yapılan ve yapılacak olan çalışmalar için önemli yere sahiptir. Bu nedenle yapılan bu derleme çalışması beliren yetişkinlerde psikolojik sağlamlık ve bağlanma stillerini içerisinde barındırması nedeniyle önem taşımaktadır. Bu araştırmada sistematik derleme yöntemi kullanılmıştır ve sistematik hataları en aza indirmek amacıyla sistematik derleme yöntemine uygun olarak üç farklı veri tabanından (Google Akademik, DEÜ Kütüphane, Social Science Research Network) farklı anahtar kelimeler kullanılarak (beliren yetişkin, psikolojik sağlamlık, bağlanma stilleri vb.) literatür tarama, makale seçimi ve veri toplama aşamaları gerçekleştirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: *Beliren Yetişkin, Psikolojik Sağlamlık, Bağlanma Stilleri, Beliren Yetişkinlerde Psikolojik Sağlamlık, Beliren Yetişkinlerde Bağlanma Stilleri*

PSYCHOLOGICAL RESILIENCE AND ATTACHMENT STYLES IN EMERGING ADULTS: CURRENT STUDIES

ABSTRACT

The aim of this review is to correlate and inform recent research findings on psychological resilience and attachment styles in emerging adults. In pursuit of this goal, the concepts of psychological resilience and attachment styles, as well as their impact on emerging adults, are evaluated by associating them with concepts such as self-efficacy/self-awareness and relationship satisfaction/life satisfaction. The development of communication skills, the ability to meet one's own needs, and the establishment of desired closeness in emerging adulthood are

significantly influenced by the attachment style formed during childhood (Biter, 2021). The development of these skills and individuals' attachment styles affect the psychological resilience of emerging adults, fostering a meaningful relationship between social competence and behaviors (Kındıroğlu and Yaşar Ekinci, 2019). Therefore, identifying the concepts of psychological resilience and attachment styles in emerging adults holds crucial importance for studies aimed at understanding and enhancing their experiences and life satisfaction. Consequently, this review is significant as it encompasses psychological resilience and attachment styles in emerging adults. The systematic review method was employed in this research, utilizing three different databases (Google Scholar, DEU Library, Social Science Research Network) and employing various keywords (emerging adult, psychological resilience, attachment styles, etc.) to minimize systematic errors during literature search, article selection, and data collection stages.

Keywords: *Emerging Adult, Psychological Resilience, Attachment Styles, Psychological Resilience in Emerging Adults, Attachment Styles in Emerging Adults*

GİRİŞ

Günümüzde, bireylerin psikolojik sağlamlıkları ve bağlanma stilleri, genel yaşam kalitelerini belirleyen önemli unsurlar arasında yer almaktadır (Öğüt, 2022). Beliren Yetişkinlik dönemi, bireylerin karmaşık ilişkiler kurduğu, zorlu kararlarla yüzleştiği ve yaşamın pek çok yönüyle başa çıkmaya çalıştığı bir evre olarak bilinir (Cinbir Filik, 2021). Bu noktada, bireylerin psikolojik sağlamlıkları ve bağlanma stillerinin, genel yaşam memnuniyetleri üzerinde etkili olduğunu gösteren bir dizi araştırma bulunmaktadır. Günümüzde, hızla değişen toplumsal dinamikler, bireylerin yaşam süreçlerini etkileyen pek çok faktörü beraberinde getirmektedir. Bu faktörler arasında teknolojik ilerlemeler, iş dünyasındaki değişiklikler, toplumsal normların evrimi gibi bir dizi etken bulunmaktadır. Bu dinamik değişimlere adapte olabilmek, bireylerin psikolojik sağlamlık düzeyleriyle doğrudan bağlantılı olabilir. Aynı şekilde, bireylerin çocukluktan itibaren geliştirdikleri bağlanma stilleri, yetişkinlik döneminde kurulan ilişkilerde ve genel psikolojik sağlamlıkta belirleyici olabilir.

Bireylerin bebeklik döneminde ortaya koydukları bağlanma davranışlarının bir devamı olarak görülen bağlanma stilleri yetişkinlerin tutum ve davranışlarını etkilemektedir (Batıgün ve Büyükşahin, 2008). John Bowlby'nin bağlanma kuramı, bireylerin çocukluk dönemindeki bakım verenleriyle kurduğu duygusal bağların, yetişkinlikteki ilişkileri belirlemede kilit bir rol oynadığını öne sürmektedir. Bu bağlanma stilleri, genellikle güven, bağımsızlık ve başkalarına olan güven gibi temel öğeleri içerir ve kişinin yaşamı boyunca farklı ilişkilerde nasıl davranacağını etkilemektedir (Karataş, 2022).

- *Güvenli Bağlanma:*

  Güvenli bağlanma, çocuğun ihtiyaçlarına düzenli ve olumlu bir şekilde yanıt veren bakım verenlerle kurulan sağlam bir bağa dayanır. Bu bağlanma stili, kişinin başkalarına güven duymasını, duygusal ihtiyaçlarını ifade etmesini ve ilişkilerde rahatça bağ kurmasını kolaylaştırır. Güvenli bağlanma, bireyin kendi değerini kabul etmesine ve başkalarının da değerli olduğuna inanmasına katkı sağlar.

- *Anksiyöz Bağlanma (Kaygılı Bağlanma):*

Anksiyöz bağlanma, çocuğun bakım verenlerinin yanıtı öngörülemez veya tutarsız olduğunda gelişebilir. Bu bağlanma stiline sahip bireyler, ilişkilerde sürekli bir endişe yaşayabilirler. Diğer insanların onları terk edeceği veya reddedeceği korkusu, anksiyöz bağlanma yaşayan bireyleri etkileyen temel bir özelliktir. Bu durum, genellikle yoğun bir duygusal bağımlılık ve sürekli onay ihtiyacıyla karakterizedir.

- *Kaçıngan Bağlanma:*

  Kaçıngan bağlanma, çocuğun bakım verenlerinin duygusal ihtiyaçlarına yeterince yanıt vermediği durumlarda ortaya çıkabilir. Bu bağlanma stiline sahip bireyler genellikle duygusal bağımsızlığı vurgular, başkalarından bağımsızlık ister ve yakın ilişkilerden kaçınma eğilimindedir. Bu durum, bağlanma ihtiyacını bastırmak ve ilişkilerde yüzeyde kalmak olarak görülebilir.

- *Çekingen (Karma) Bağlanma:*

  Çekingen bağlanma, anksiyöz ve kaçıngan bağlanma stillerinin bir kombinasyonunu temsil eder. Bu bağlanma stiline sahip bireyler, ilişkilerde hem terk edilme korkusu hem de duygusal bağımsızlık arzusu arasında gidip gelme eğilimindedirler. Bu durum, ilişkilerdeki belirsizlik ve çatışma ile karakterizedir.

Bağlanma stilleri, bireylerin duygusal ihtiyaçlarını nasıl karşıladıklarını ve ilişkilerini nasıl yönettiklerini anlamak açısından önemli bir araştırma alanıdır. Bu bağlamda, bu stilleri anlamak, bireylerin kendileriyle ve diğerleriyle daha sağlıklı ve tatmin edici ilişkiler kurmalarına yardımcı olabilir (İlhan ve Özdemir, 2012).

YÖNTEM

Bu araştırma, sistematik derleme yöntemi kullanılarak tamamlanmıştır. Sistematik derleme yöntemi, seçilen konuyu merkeze alarak yapılmış olan araştırmaların dahil etme ve dışlama kriterleri göz önünde bulundurularak incelenmesidir (Özmen ve Koyuncu, 2023). Yapılan araştırmada, sistematik hataları en aza indirmek amacıyla sistematik derleme metodolojisine uygun olarak üç farklı veri tabanından (Google Akademik, DEÜ Kütüphane, Social Science Research Network) farklı anahtar kelimeler kullanılarak (beliren yetişkin, psikolojik sağlamlık, bağlanma stilleri vb.) literatür tarama, makale seçimi ve veri toplama aşamaları gerçekleştirilmiştir. Veri tabanları tarandığında anahtar kelimelere karşılık gelen 327 araştırma bulunmuş, bulunana araştırmaları büyük bir kısmı dahil etme ve dışlama kriterleri göz önünde bulundurularak çalışmaya dahil edilmemiştir. Çalışma, kriterlerini yüksek ölçüde karşılayan 18 makale odağında oluşturulmuştur.

a. **Araştırmanın Dahil Edilme Kriterleri:** Araştırmaya dahil edilme kriterleri doğrultusunda yapılan incelemelerde beliren yetişkinlerde psikolojik sağlamlık ve bağlanma stilleri ile ilgili çalışmaların son yıllarda içeriklerinin farklılaştığı ve odak noktalarının değiştiği görülmüştür. Bu nedenden sistematik derleme kapsamına 2019-2023 yılında Türkiye'de yayınlanan çalışmalar dahil edilmiştir. Araştırmaya tam metnine ulaşılabilen nitel, nicel ve karma yöntem kullanılan çalışmalar, konuyla ilgili yapılan makaleler, tezler ve derlemeler dahil edilmiştir.
b. **Araştırmanın Dışlanma Kriterleri:** Araştırma dışlanma kriterleri doğrultusunda, kongre veya konferanslarda sunulan bildiriler, temel kaynak alınan makaleler hariç yayın yılı 2019-

2023 yıl aralığı dışında olan ve özet, başlık ve içerik bakımından uygun olmayan araştırmalar dahil edilmemiştir.

BULGULAR VE YORUM

Çizelge 1. *Beliren Yetişkinlerde Psikolojik Sağlamlık ve Bağlanma Stilleri Yönelik Yapılan Güncel Çalışmalar*

Araştırma İsmi	Yazar(lar) ve Yıl	Çalışma Grubu	Ülke	Değişkenler	Veri Toplama Araçları	Araştırma ve Veri Analiz Yöntemi
Beliren yetişkinlik dönemindeki bireylerin yakın ilişki şiddeti algılarının baş etme stilleri ve psikolojik sağlamlık düzeyleri arasındaki ilişkinin incelenmesi	Arslan (2020) Tez	18-30 yaş aralığındaki bireyler	Türkiye	Psikolojik sağlamlık, başa çıkma düzeyi	Ölçek uygulaması	Nicel araştırma yöntemi
Yetişkinlerin öz şefkat, bağlanma stilleri ve psikolojik iyi oluş özelliklerinin incelenmesi	Küçük (2020) Tez	18-30 yaş aralığındaki bireyler	Türkiye	Öz şefkat, bağlanma stilleri ve psikolojik iyi oluş	Ölçek uygulaması	Nicel araştırma yöntemi
Algılanan romantik ilişki kalitesi, bilişsel üçlü ve psikolojik sağlamlık arasındaki ilişkinin incelenmesi	Sönmez (2023) Tez	18-30 yaş aralığındaki üniversite öğrenciler	Türkiye	İlişki kalitesi, bilişsel üçlü ve psikolojik sağlamlık	Ölçek uygulaması	Nicel araştırma yöntemi
Beliren yetişkinlik dönemindeki bireylerde psikolojik dayanıklılık, erteleme ve ruminatif düşünme biçimi ile somatizasyon arasındaki ilişkinin incelenmesi	Onglu (2023) Tez	18-30 yaş aralığındaki bireyler	Türkiye	Psikolojik dayanıklılık, erteleme ve ruminatif düşünme biçimi ile somatizasyon	Ölçek uygulaması	Nicel araştırma yöntemi
Beliren yetişkinlikte bağlanma stilleri ile yaşam doyumu arasındaki ilişkide ihtiyaç doyumunun aracı rolü	Bakiler ve Satan (2020) Makale	18-30 yaş aralığındaki üniversite öğrencileri	Türkiye	Bağlanma stilleri ve yaşam doyumu	Ölçek uygulaması	Nicel araştırma yöntemi
Beliren yetişkinlik dönemindeki bireylerin aile aidiyet düzeylerinin bağlanma stilleri ve benlik saygısı bağlamında incelenmesi	Biter (2021) Tez	18-30 yaş aralığındaki bireyler	Türkiye	Aile aidiyet düzeyleri, bağlanma stilleri ve benlik saygısı	Ölçek uygulaması	Nicel araştırma yöntemi
The relationship between psychological well-being and	Kındıroğlu ve Yaşar	Ebeveynler	Türkiye	Psikolojik iyi oluş ve psikolojik dayanıklılık	Ölçek uygulaması	Nicel araştırma yöntemi

psychological resilience levels of parents and social competence and behaviors of children	Ekici (2019) Makale					
Beliren yetişkinlerde yaş, cinsiyet ve bağlanma stillerinin kimlik statüleri üzerindeki yordayıcı rolü	İlhan ve Özdemir (2021) Makale	18-30 yaş aralığındaki üniversite öğrencileri	Türkiye	Yaş, cinsiyet ve bağlanma stilleri	Ölçek uygulaması	Nicel araştırma yöntemi
Belirren yetişkinlerde yalnızlığın yordayıcıları olarak bağlanma stılleri; reddedılme duyarlılığı ve mükemmelıyetçılıği n ıncelenmesı	Yıldız (2021) Tez	18-30 yaş aralığındaki üniversite öğrencileri	Türkiye	Bağlanma stılleri; reddedılme duyarlılığı ve mükemmelıyetçılıği	Ölçek uygulaması	Nicel araştırma yöntemi
Belirren yetişkinlerde romantık yalnızlığın yordanmasında bağlanma ve flört kaygısının rolü	Yonar ve Demir (2020) Makale	18-30 yaş aralığındaki üniversite öğrencileri	Türkiye	Bağlanma ve flört kaygısı	Ölçek uygulaması	Nicel araştırma yöntemi
Beliren yetişkinlik dönemindeki bireylerin bağlanma stilleri ve kimlik statülerinin incelenmesi	Eroğlu ve Gündoğdu (2021) Makale	18-30 yaş aralığındaki bireyler	Türkiye	Bağlanma stilleri ve kimlik statüleri	Ölçek uygulaması	Nicel araştırma yöntemi
Genç yetişkinlerde bağlanma stılleri; kışılık tıpleri ve öz-yeterlık algısı arasındakı	Karataş (2022) Tez	18-30 yaş aralığındaki bireyler	Türkiye	Bağlanma stılleri; kışılık tıpleri ve öz-yeterlık algısı	Ölçek uygulaması	Nicel araştırma yöntemi

ılıs¸kılerın incelenmesı						
Beliren yetişkinlikte aşk stillerinin demografik değişkenler, ana babaya bağlanma ve kişilik özellikleri açısından incelenmesi	Durmaz ve Ercan (2019) Makale	18-30 yaş aralığındaki bireyler	Türkiye	Demografik değişkenler, ana babaya bağlanma ve kişilik özellikleri	Ölçek uygulaması	Nicel araştırma yöntemi
Beliren yetişkinlik dönemindeki bireylerin algıladıkları anne-baba tutumlarının kişilik özellikleri ile ilişkisi	Utuş ve Tastan (2023) Makale	18-30 yaş aralığındaki bireyler	Türkiye	Algılanan anne-baba tutumları ve kişilik özellikleri	Ölçek uygulaması	Nicel araştırma yöntemi
Beliren yetişkinlikte ilişki istikrarı: anneye bağlanma ve bilişsel tamamlanma ihtiyacının yordayıcılığı	Kayabaş ve Atak (2021) Makale	18-30 yaş aralığındaki bireyler	Türkiye	İlişki istikrarı, anneye bağlanma ve bilişsel tamamlanma ihtiyacı	Ölçek uygulaması	Nicel araştırma yöntemi
Yetişkinlerin spiritüel iyi oluş düzeyleri ile bağlanma stilleri ve olumlu sosyal davranış düzeyleri arasındaki ilişkinin incelenmesi	Nurkan (2020) Tez	18-30 yaş aralığındaki bireyler	Türkiye	Spiritüel iyi oluş düzeyleri, bağlanma stilleri, olumlu sosyal davranış düzeyleri	Ölçek uygulaması	Nicel araştırma yöntemi
Ünıversıte ögrencılerınde baglanma stılleri ve çocukluk çağı deneyımlerının duyguları yönetme becerileri ıle ılıs¸kısı	Sevinç Özbek (2021) TEZ	18-30 yaş aralığındaki üniversite öğrencileri	Türkiye	Baglanma stılleri ve çocukluk çağı deneyimleri	Ölçek uygulaması	Nicel araştırma yöntemi
Beliren yetişkinlerin mükemmeliyetçilik ve psikolojik kırılganlık düzeylerinin incelenmesi	Yıldırım ve Sarıçam (2022) Makale	18-30 yaş aralığındaki bireyler	Türkiye	Mükemmeliyetçilik ve psikolojik kırılganlık	Ölçek uygulaması	Nicel araştırma yöntemi

Çizelge 1'de beliren yetişkinlerde psikolojik sağlamlık ve bağlanma stilleri yönelik yapılan güncel çalışmaların; araştırma ismi, yazar(lar), araştırma yılı, çalışma grubu, ülke, değişkenler, veri toplama araçları ve araştırma ve veri analiz yöntemleri başlıkları altında toplandığı görülmektedir.

Çizelge 2. *Çalışmaların yapıldıkları yıllara göre dağılımı*

Çalışmaların yapıldığı yıl aralığı	N
2019-2020	7
2021-2022	8
2023	3

Çizelge 2'de değişen film yapım pratikleri: yapay zeka algoritmaları ile ilgili Türkiye'de yapılan çalışmaların yapıldığı yıl aralıkları yer almaktadır. Bu çalışma kapsamında 2019-2023 yılları arasında yapılan çalışmalar değerlendirilmektedir. Tablo incelendiğinde beliren yetişkinlerde psikolojik sağlamlık ve bağlanma stilleri yönelik yapılan güncel çalışmaların 2023 yılında azaldığı görülmektedir.

Çizelge 3. *Çalışmaların hedef kitlelerine göre dağılımı*

Çalışma hedef kitleleri	N
Ebeveynlere yönelik yapılan çalışmalar	1
18-30 yaş aralığındaki üniversite öğrencilerine yönelik yapılan çalışmalar	8
18-30 yaş aralığındaki bireylere yönelik yapılan çalışmalar	10

Çizelge 3'te çalışmaların hedef kitleleri yer almaktadır. Tablo incelendiğinde yapılan çalışmaların 1'i ebeveynlere yönelik yapılan çalışmaları, 8'i 18-30 yaş aralığındaki üniversite öğrencilerine yönelik yapılan çalışmaları, 10'u 18-30 yaş aralığındaki bireylere yönelik çalışmaları kapsamaktadır.

Çizelge 4. *Çalışma Türlerine göre dağılımı*

Çalışma türü	N
Makale	9
Tez	9

Çizelge 4'te Türkiye'de çocuklu çiftlerde evlilik doyumuna yönelik yapılan güncel çalışmaların türleri bulunmaktadır. Çalışmada yer alan 18 araştırmanın 9'u makale araştırması, 9'u tez çalışmasıdır.

Çizelge 5. *Araştırmaların içerik dağılımı*

Araştırma İçeriği	N
Beliren Yetişkinlerde Psikolojik Sağlamlık, Bağlanma Stilleri ve İlişki/ Yaşam Doyumu	5
Beliren Yetişkinlerde Psikolojik Sağlamlık ve Bağlanma Stilleri	6
Beliren Yetişkinlerde Psikolojik Sağlamlık, Bağlanma Stilleri ve Öz Yeterlilik/ Öz Şefkat	7

Çizelge 5'te araştırmaların içeriğinin dağılımı bulunmaktadır. tabloya göre çalışma içeriğinde beliren yetişkinlerde; psikolojik sağlamlık, bağlanma stilleri ve ilişki/ yaşam doyumu ile ilgili 5, psikolojik sağlamlık ve bağlanma stilleri ile ilgili 6, yakınlık hissi, psikolojik sağlamlık, bağlanma stilleri ve öz yeterlilik/ öz şefkat ile ilgili 7 çalışmaya yer verilmiştir.

Beliren Yetişkinlerde Psikolojik Sağlamlık, Bağlanma Stilleri ve İlişki/ Yaşam Doyumuna Yönelik Bulguların Değerlendirilmesi

Beliren yetişkinlerde psikolojik sağlamlık, bağlanma stilleri ve ilişki/yaşam doyumu arasındaki kompleks ilişki, psikoloji alanında önemli bir araştırma konusu olmuştur. Psikolojik sağlamlık,

bireylerin zorluklarla başa çıkma becerilerini, olumlu düşünme yeteneklerini ve duygusal esnekliklerini içeren bir kavramdır (Arslan, 2020). Beliren yetişkinlik döneminde, bu psikolojik sağlamlık, bireylerin yaşamda karşılaştıkları değişimlere ve belirsizliklere nasıl adapte olduklarını etkileyebilir (Bakiler ve Satan, 2020).

Bağlanma stilleri, bireylerin yakın ilişkilerde nasıl bağlandıklarını ve duygusal ihtiyaçlarını nasıl ifade ettiklerini belirleyen önemli bir faktördür. Güvenli bağlanma, bireyin destekleyici bir çevre içinde yetiştiğini ve başkalarına güvenebilme yeteneğini yansıtabilir. Anksiyöz bağlanma, ilişkilerde sürekli endişe ve kaygıya neden olabilirken, kaçınan bağlanma ise duygusal uzaklık ve bağımsızlık arzusunu vurgular. Bu bağlanma stillerinin, ilişki tatmini ve yaşam doyumu üzerinde belirleyici bir rol oynadığı gözlemlenmiştir (Öğüt, 2022).

Araştırmalar, güvenli bağlanma stillerine sahip bireylerin genellikle daha yüksek yaşam doyumu seviyelerine sahip olduğunu, anksiyöz ve kaçınan bağlanma stillerinin ise ilişki tatminini olumsuz etkileyebileceğini göstermektedir (Durman ve Ercan, 2019). Özellikle, beliren yetişkinlik döneminde, bireylerin bu bağlanma stilleri aracılığıyla nasıl başa çıktıkları, ilişkilerini nasıl sürdürdükleri ve yaşam doyumlarını nasıl deneyimledikleri üzerine odaklanan bu araştırmalar, psikolojik sağlamlık, bağlanma stilleri ve yaşam doyumu arasındaki karmaşık ilişkiyi anlamamıza katkı sağlamaktadır. Bu bağlamda, bireylerin psikolojik sağlamlıklarını güçlendirmek ve sağlıklı bağlanma stillerini teşvik etmek, yaşam doyumunu artırma potansiyeline sahiptir (Bakiler ve Satan, 2020; Öğüt, 2022).

Beliren Yetişkinlerde Psikolojik Sağlamlık ve Bağlanma Stillerine Yönelik Bulguların Değerlendirilmesi

Beliren yetişkinlerde psikolojik sağlamlık ve bağlanma stilleri arasındaki etkileşim, psikolojik literatürde giderek daha fazla dikkat çeken bir konudur. Psikolojik sağlamlık, bireylerin yaşamlarındaki stresle baş etme, olumlu düşünme ve duygusal dayanıklılık gibi faktörlere odaklanan bir kavramdır (Yıldırım ve Sarıçam, 2022). Beliren yetişkinlik dönemi, genellikle kimlik arayışı, bağımsızlık kazanma ve kariyer seçimleri gibi önemli geçişleri içerir (Eroğlu ve Gündoğdu, 2021). Bu dönemde bireyler, psikolojik sağlamlıklarını sınayabilir ve bu süreçte bağlanma stilleri önemli bir role sahip olabilir. Güvenli bağlanma, duygusal ihtiyaçlara sağlıklı bir şekilde yanıt verme ve başkalarına güvenme yeteneği ile karakterizedir. Anksiyöz bağlanma, terk edilme korkusu ve yoğun bağımlılık eğilimleriyle ilişkilendirilirken, kaçınan bağlanma ise duygusal bağımsızlık ve bağlantıdan kaçınma eğilimini yansıtabilir (Kındıroğlu ve Yaşar Ekici, 2019).

Beliren yetişkinlerde yapılan araştırmalar, güvenli bağlanma stillerinin genellikle daha yüksek psikolojik sağlamlık düzeyleri ile ilişkilendirildiğini göstermektedir. Güvenli bağlanma, stresle baş etme becerilerini güçlendirebilir ve olumlu duygusal deneyimlere katkıda bulunabilir. Diğer yandan, anksiyöz ve kaçınan bağlanma stilleri, psikolojik sağlamlık düzeyini olumsuz etkileyebilir ve bireylerin stresle baş etmelerini zorlaştırabilir. Bu bağlamda, beliren yetişkinlik döneminde psikolojik sağlamlığın geliştirilmesi ve sağlıklı bağlanma stillerinin teşvik edilmesi, bireylerin duygusal refahlarını desteklemek ve yaşamları boyunca daha tatmin edici ilişkiler kurmalarına yardımcı olabilir. Bu alanındaki araştırmalar, psikolojik sağlamlık ve bağlanma stilleri arasındaki bu karmaşık etkileşimi anlamamıza ve bireylere daha iyi destek sağlamamıza katkıda bulunmaktadır (Kındıroğlu ve Yaşar Ekici, 2019; Biter, 2021; Onglu, 2023).

Beliren Yetişkinlerde Psikolojik Sağlamlık, Bağlanma Stilleri ve Öz Yeterlilik/ Öz Şefkat Kavramına Yönelik Bulguların Değerlendirilmesi

Beliren yetişkinlerde psikolojik sağlamlık, bağlanma stilleri ve öz yeterlilik/öz şefkat kavramları arasındaki ilişki, psikoloji literatüründe giderek artan bir ilgi çekici konudur. Psikolojik sağlamlık, bireylerin yaşamın karmaşıklıkları ve zorlukları karşısında nasıl başa çıktıklarını belirleyen bir çerçevedir (Özbek, 2021). Bağlanma stilleri, bireylerin duygusal bağlantılarını ve ilişkilerdeki davranışlarını biçimlendiren temel bir faktördür. Güvenli bağlanma, bireylerin kendilerine ve çevrelerine güvenme yeteneklerini geliştirir ve bu da öz yeterlilik duygusunu güçlendirebilir. Anksiyöz veya kaçınan bağlanma stillerine sahip bireylerde ise öz yeterlilik ve öz şefkat konularında daha karmaşık bir dinamik ortaya çıkabilir (Nurkan, 2020; Karataş, 2022).

Öz yeterlilik, bireyin kendi yeteneklerine duyduğu inancı temsil ederken, öz şefkat ise olumsuz duygularla başa çıkma ve kendine nazik olma kapasitesini ifade eder (Karataş, 2022). Yapılan araştırmalar, güvenli bağlanma stillerine sahip bireylerin genellikle daha üst düzeyde öz yeterlilik ve öz şefkate sahip olduğunu göstermektedir. Bu durum, sağlıklı bağlanma stillerinin bireylerin içsel kaynaklarına güvenme ve duygusal ihtiyaçlarına olumlu bir şekilde yanıt verme yeteneklerini destekleyebileceğini ortaya koymaktadır (Durmaz ve Ercan, 2019; Yonar ve Demir; 2020).

Beliren yetişkinlik dönemindeki bireylerde psikolojik sağlamlık, bağlanma stilleri ve öz yeterlilik/öz şefkat arasındaki bu karmaşık etkileşim, bireylerin duygusal refahlarını, yaşam memnuniyetlerini ve sağlıklı ilişkiler kurma yeteneklerini etkileyen önemli bir faktör ağı oluşturur. Bu bağlamda, bu alanlardaki güçlükleri anlamak ve geliştirmek, bireylerin yaşamlarında daha tatmin edici bir deneyim elde etmelerine yardımcı olabilir (Küçük, 2020; Biter; 2021; Yıldız, 2021; Karataş, 2022).

SONUÇ VE ÖNERİLER

Beliren yetişkinlerde psikolojik sağlamlık ve bağlanma stilleri arasındaki ilişkiyi anlamak amacıyla yapılan güncel çalışmalar, önemli bulgular ortaya koymaktadır. Araştırmalar, güvenli bağlanma stillerine sahip bireylerin genellikle daha yüksek psikolojik sağlamlık düzeylerine sahip olduğunu, bu durumun stresle başa çıkma becerilerini artırdığını ve yaşam memnuniyetini desteklediğini göstermektedir. Anksiyöz bağlanma ise genellikle stres, kaygı ve düşük öz saygı ile ilişkilendirilmekte, kaçınan bağlanma ise duygusal uzaklık ve ilişki sorunlarıyla özdeşleşmektedir.

Bu bulgular ışığında, beliren yetişkinlik döneminde psikolojik sağlamlığı artırmak ve sağlıklı bağlanma stillerini teşvik etmek önemlidir. İlk olarak, genç bireylerin sosyal ve duygusal gelişimlerini desteklemek amacıyla aile, okul ve toplum düzeyindeki destek sistemlerinin güçlendirilmesi gerekmektedir. Bu bağlamda, ebeveynlerin çocuklarına duygusal güvenlik sağlama, sınırlı ve tutarlı kurallar koyma ve destekleyici bir iletişim ortamı oluşturma çabaları önemlidir. Ayrıca, psikolojik sağlamlık ve bağlanma stilleri üzerine gerçekleştirilen bu araştırmalar, terapi ve danışmanlık uygulamalarını da şekillendirebilir. Psikolojik danışmanlar, bireylerin bağlanma stillerini anlamak ve güçlendirmek için özel müdahaleler geliştirebilirler.

Bu, bireylerin geçmiş deneyimlerini değerlendirerek, olumlu bağlanma stillerini güçlendirmeye odaklanan terapötik yöntemlerin benimsenmesini içerebilir.

Sonuç olarak, beliren yetişkinlerde psikolojik sağlamlık ve bağlanma stillerine yönelik günümüzdeki araştırmalar, bireylerin sağlıklı ilişkiler kurma ve yaşam zorluklarıyla baş etme yeteneklerini anlamamıza katkı sağlamaktadır. Bu alandaki gelecekteki araştırmalar, daha spesifik bağlanma stilleri, kültürel etkiler ve diğer değişkenlerin etkileşimini anlamak için daha derinlemesine odaklanabilir ve bu bilgiler, bireylerin psikolojik refahlarını desteklemek için daha etkili müdahalelere yol açabilir.

KAYNAKÇA

Arslan, A. (2020). *Beliren yetişkinlik dönemindeki bireylerin yakın ilişki şiddeti algılarının baş etme stilleri ve psikolojik sağlamlık düzeyleri arasındaki ilişkinin incelenmesi* (Master's thesis, Kocaeli Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü).

Bakiler, E. ve Satan, A. (2020). Beliren yetişkinlikte bağlanma stilleri ile yaşam doyumu arasındaki ilişkide ihtiyaç doyumunun aracı rolü. *Marmara Üniversitesi Atatürk Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Dergisi*, *51*(51), 72-94.

Batıgün, A. ve Büyükşahin, A. (2008). Aleksitimi: Psikolojik Belirtiler ve Bağlanma Stilleri. *Klinik Psikiyatri Dergisi*, Cilt 11 Sayı 3, 2008, S. 105-114.

Biter, E. (2021). *Beliren yetişkinlik dönemindeki bireylerin aile aidiyet düzeyinin bağlanma stilleri ve benlik saygısı bağlamında incelenmesi* (Master's thesis, Kocaeli Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü).

Durmaz, H. ve Ercan, H. (2019). Beliren yetişkinlikte aşk stillerinin demografik değişkenler, ana babaya bağlanma ve kişilik özellikleri açısından incelenmesi.

Eroğlu, M. ve Gündoğdu, H. (2021). Beliren Yetişkinlik Dönemindeki Bireylerin Bağlanma Stilleri ve Kimlik Statülerinin İncelenmesi. *Elektronik Dil ve Eğitim Dergisi*, *2*(2), 1-13.

Filik, N. C. (2021). *Üniversite öğrencilerinde bağlanma stilleri ve çocukluk çağı deneyimlerinin duyguları yönetme becerileri ile ilişkisi* (Master's thesis, İstanbul Gelişim Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü).

İlhan, T. ve Özdemir, Y. (2021). Beliren yetişkinlerde yaş, cinsiyet ve bağlanma stillerinin kimlik statüleri üzerindeki yordayıcı rolü. *Dicle Üniversitesi Ziya Gökalp Eğitim Fakültesi Dergisi*, (19), 227-241.

Karataş, Ş. (2022). *Genç yetişkinlerde bağlanma stilleri, kişilik tipleri ve öz-yeterlik algısı arasındaki ilişkilerin incelenmesi* (Master's thesis, İstanbul Gelişim Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü).

Kayabaş, A. ve Atak, H. (2021). Beliren Yetişkinlikte İlişki İstikrarı: Anneye Bağlanma ve Bilişsel Tamamlanma İhtiyacının Yordayıcılığı. *Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar*, *13*(Ek 1), 227-244.

Kındıroğlu, Z. Ve Yaşar Ekici, F. (2019). *Ebeveynlerin psikolojik iyi oluş ve psikolojik dayanıklılık düzeyleri ile çocukların sosyal yetkinlik ve davranışları arasındaki ilişki* (Master's thesis, İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Aile Danışmanlığı ve Eğitimi Anabilim Dalı).

Küçük, M. (2020). *Yetişkinlerin öz şefkat, bağlanma stilleri ve psikolojik iyi oluş özelliklerinin incelenmesi* (Master's thesis, İstanbul Gelişim Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü).

Nurkan, A. (2020). *Yetişkinlerin spiritüel iyi oluş düzeyleri ile bağlanma stilleri ve olumlu sosyal davranış düzeyleri arasındaki ilişkinin incelenmesi* (Master's thesis, İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eğitim Bilimleri Anabilim Dalı).

Onglu, M. (2023). *Beliren yetişkinlik dönemindeki bireylerde psikolojik dayanıklılık, erteleme ve ruminatif düşünme biçimi ile somatizasyon arasındaki ilişkinin incelenmesi* (Master's thesis, Işık Üniversitesi).

Öğüt, A. (2022). *Genç yetişkinlerde bağlanma stilleri ve kişiler arası duygu düzenleme ile romantik ilişki doyumu arasındaki ilişki* (Master's thesis, İstanbul Medipol Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü).

Özmen, S. ve Koyuncu, S. (2023). Dost hastane kavramı ve türleri üzerine sistematik bir derleme. *Hacettepe Sağlık İdaresi Dergisi*, *26*(3), 723-744.

Sönmez, C. R. (2023). *Algılanan romantik ilişki kalitesi, bilişsel üçlü ve psikolojik sağlamlık arasındaki ilişkinin incelenmesi*(Master's thesis, İstanbul Gelişim Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü).

Utuş, M. ve Tastan, N. (2023)*Beliren Yetişkinlik Dönemindeki Bireylerin Algıladıkları Anne-Baba Tutumlarının Kişilik Özellikleri İle İlişkisi* (Doctoral dissertation, Genç Akademisyenler Birliği Derneği).

Yıldırım, B. ve Sarıçam, H. (2022). Beliren Yetişkinlerin Mükemmeliyetçilik ve Psikolojik Kırılganlık Düzeylerinin İncelenmesi. *Erciyes Akademi*, *36*(1), 228-252.

Yıldız, S. İ. (2021). *Beliren Yetişkinlerde Yalnızlığın Yordayıcıları Olarak Bağlanma Stilleri, Reddedilme Duyarlılığı ve Mükemmeliyetçiliğin İncelenmesi* (Master's thesis, Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü).

Yonar, S. ve Demir, İ. (2020). Beliren yetişkinlerde romantik yalnızlığın yordanmasında bağlanma ve flört kaygısının rolü. *Eğitim ve Toplum Araştırmaları Dergisi*, *7*(2), 517-542.

ISBN NO. 978-625-6830-90-5

MILITARY TERMS IN THE AZERBAIJANI LANGUAGE

Hajar Huseynova
Doctor of philological sciences, professor.
Azerbaijan State Pedagogical University, Faculty of Philology,
hacerhuseynova@mail.ru
https://orcid.org/0000-0002-3223-427X;

SUMMARY

The lexical system of Turkic languages, including Azerbaijani, has a perfect structure. One of the important layers of the lexical system is the military lexicon.

The art of war in the Turkic peoples has been so strong that the terms related to this field have influenced other languages and entered the lexicon of those languages. Example; N.A. Baskakov, while talking about words of Turkish origin in "Epic about Igor Polku", noted that military terms of Turkish origin are also in this epic: "tarkhan, suvar, bogatur, alptarkhan, kazartarkhan, etc."

The military lexicon in M. Kashgari's "Divan" has an indispensable role in the study of the military history of the Turkic peoples. In this sense, it is very important to review the military lexicon in "Divan". For example; Im - the certificate, password that the commander told the soldiers. It can be a weapon, the name of a bird or a word. This parable also uses: "The husband will not die if he knows the password" - the husband who knows the secret (password, code word) will not die.

This word is used in the Azerbaijani language as part of the word "him" in the sense of "sign" (him-jim): to make him, to make him-jim, to make him. B. Khalilov writes about this word: "... the word im is the same as the word him-cim in the Azerbaijani language. E.g.: the word "him-jim" in the sentence "him-jim does not know" means "sign, evidence". The consonant h in the word him-cim (h~c) was later added to the beginning of the word im.

Most of the ethnographic words in Mahmud Kashgari's "Divanü lüğat-it-turk" are not used in our literary language. Words that have lost their functionality in our literary language cannot be found in our dialects and dialects either. Ethnographic words that are not used in our literary language are related to different fields. Ethnographic words related to military and title are considered in the article. Although the military lexicon of the Azerbaijani language has been studied to a certain extent, and there is a trilingual dictionary related to this field, there is still a need for substantial scientific research.

It is extremely important to study the vocabulary of the language, including following the historical development of the military lexicon, determining its volume and quality. If this is not the case, then it will be very difficult to reveal the qualitative change, functionality and functional service of the military lexicon from the semantic point of view. Although the military lexicon is sufficiently used in the written monuments belonging to the Turkic peoples, there is a great need for their systematization, explanation, and research.

Keywords: military, war, weapon, word, military terms….

AZERBAYCAN DİLİNDE ASKERİ TERİMLER

ÖZET

Azerice de dahil olmak üzere Türk dillerinin sözlük sistemi mükemmel bir yapıya sahiptir. Sözlük sisteminin önemli katmanlarından biri askeri sözlüktür.

Türk halklarında savaş sanatı o kadar güçlü olmuştur ki, bu alanla ilgili terimler diğer dilleri de etkilemiş ve o dillerin sözlüğüne girmiştir. Örnek; N.A. Baskakov, "İgor Polku Destanı"nda Türkçe kökenli kelimelerden bahsederken, bu destanda Türkçe kökenli askeri terimlerin de yer aldığını kaydetti: "tarkhan, suvar, bogatur, alptarkhan, kazartarkhan vb."

M. Kaşgari'nin "Divanı"ndaki askeri sözlüğün, Türk halklarının askeri tarihinin incelenmesinde vazgeçilmez bir rolü vardır. Bu anlamda "Divan"daki askeri sözlüğün incelenmesi oldukça önemlidir. Örneğin; Im - komutanın askerlere söylediği sertifika, şifre. Bu bir silah, bir kuşun adı ya da bir kelime olabilir. Bu benzetmede şunu da kullanır: "Asker şifreyi biliyorsa ölmez" - sırrı (şifre, şifre sözcüğü) bilen asker ölmez.

Bu kelime Azerbaycan dilinde "ona" kelimesinin bir parçası olarak "işaret" (him-jim) anlamında kullanılmaktadır: onu yapmak, onu-jim yapmak, onu yapmak. B. Halilov bu kelime hakkında şunları yazıyor: "... im kelimesi Azerbaycan dilindeki him-cim kelimesiyle aynıdır. Örn: "him-jim bilmiyor" cümlesindeki "him-jim" kelimesi "işaret, delil" anlamına gelir. Him-cim (h~c) sözcüğündeki h ünsüz harfi daha sonra im sözcüğünün başına eklenmiştir.

Mahmud Kaşgari'nin "Divanü lüğat-it-türk" adlı eserinde yer alan etnografik kelimelerin çoğu edebiyat dilimizde kullanılmamaktadır. Edebi dilimizde işlevselliğini kaybetmiş kelimelere lehçelerimizde ve lehçelerimizde de rastlamak mümkün değildir. Edebi dilimizde kullanılmayan etnografik kelimeler farklı alanlarla ilgilidir. Makalede askerlik ve unvanla ilgili etnografik kelimeler ele alınmıştır. Azerbaycan dilinin askeri sözlüğü belli ölçüde çalışılmış olmasına ve bu alanla ilgili üç dilli bir sözlük bulunmasına rağmen hala ciddi bilimsel araştırmalara ihtiyaç vardır.

Askeri sözlüğün tarihsel gelişimini takip etmek, hacmini ve kalitesini belirlemek de dahil olmak üzere dilin söz varlığını incelemek son derece önemlidir. Aksi takdirde askeri sözlüğün niteliksel değişimini, işlevselliğini ve işlevsel hizmetini anlamsal açıdan ortaya çıkarmak çok zor olacaktır. Türk halklarına ait yazılı eserlerde askeri sözlük yeterince kullanılsa da bunların sistemleştirilmesine, açıklanmasına ve araştırılmasına büyük ihtiyaç vardır.

Anahtar Kelimeler: asker, savaş, silah, söz, askeri terimler…

ISBN NO. 978-625-6830-90-5

AZƏRBAYCAN DİLİNDƏ HƏRBİ TERMİNLƏR

XÜLASƏ

Türk dillərinin, o cümlədən də Azərbaycan dilinin leksik sistemi mükəmməl struktura malikdir. Leksik sistemin mühüm qatlarından birini hərbi leksika təşkil edir.

Türk xalqlarında hərb sənəti o qədər güclü olmuşdur ki, bu sahəyə aid terminlər digər dillərə də təsir etmiş, həmin dillərin leksikasına daxil olmuşdur. Nümunə; N.A.Baskakov "İqor polku haqqında dastan"da türk mənşəli sözlərdən bəhs edərkən türk mənşəli hərbi terminlərin də bu dastanda olduğunu qeyd etmişdir: "tarxan, suvar, boqatur, alptarxan, xazartarxan və s.".

M.Kaşğarinin "Divan"ındakı hərbi leksikanın türk xalqlarının hərb tarixinin öyrənilməsində əvəzsiz rolu vardır. Bu mənada "Divan"dakı hərbi leksikanı nəzərdən keçirmək olduqca əhəmiyyətlidir. Məsələn; İm – komandirin əsgərlərə dediyi bəlgə, parol. Bu silah, quş adı və ya bir söz ola bilər. Bu məsəl də işlənir: "İm bilsə, ər ölməs" – bəlgə (parol, kod söz) bilən ər ölməz.

Bu söz "işarə" mənasında "him"sözünün tərkibində (him-cim) kimi Azərbaycan dilində işlənilir: him etmək, him-cim eləmək, himləşmək. B.Xəlilov bu söz barəsində yazır: "... im sözü Azərbaycan dilindəki him-cim sözü ilə eynidir. Məs.: "Him – cim bilmir" cümləsindəki him-cim sözü "işarə, bəlgə" mənasındadır. Him-cim sözündəki h samiti (h~c) sonradan im sözünün əvvəlinə artırılmışdır".

Mahmud Kaşğarinin "Divanü lüğat-it-türk" əsərindəki etnoqrafik sözlərin əksəriyyəti ədəbi dilimizdə işlənmir. Ədəbi dilimizdə öz işləkliyini itirmiş sözlərə dialekt və şivələrimizdə də rast gəlmək mümkün deyildir. Ədəbi dilimizdə işlənməyən etnoqrafik sözlər müxtəlif sahələrlə bağlıdır. Məqalədə hərb və titulla bağlı olan etnoqrafik sözləri nəzərdən keçirilir. Azərbaycan dilinin hərbi leksikası müəyyən dərəcədə öyrənilsə də, bu sahəyə aid üçdilli lüğət olsa da, hələ də əsaslı elmi araşdırmaya ehtiyac duyulur.

Dilin lüğət tərkibini araşdırmaq, o cümlədən hərbi leksikanın tarixi inkişafını izləmək, onun həcmini və keyfiyyətini müəyyənləşdirmək olduqca vacibdir. Belə olmazsa, onda hərbi leksikanın semantik baxımdan keyfiyyət dəyişikliyinə uğramasını, işləkliyini və funksional xidmətini üzə çıxarmaq çox çətin olar. Hərbi leksika türk xalqlarına məxsus yazılı abidələrdə kifayət qədər işlənsə də, onların sistemləşdirilməsinə, izahına, araşdırılmasına böyük ehtiyac vardır.

Açar sözlər: hərb, savaş, silah, söz, hərbi terminlər...

Giriş:

Türk dillərinin, o cümlədən də Azərbaycan dilinin leksik sistemi mükəmməl struktura malikdir. Leksik sistemin mühüm qatlarından birini hərbi leksika təşkil edir.

Türk xalqlarında hərb sənəti o qədər güclü olmuşdur ki, bu sahəyə aid terminlər digər dillərə də təsir etmiş, həmin dillərin leksikasına daxil olmuşdur. Nümunə; N.A.Baskakov "İqor polku haqqında dastan"da türk mənşəli sözlərdən bəhs edərkən türk mənşəli hərbi terminlərin

də bu dastanda olduğunu qeyd etmişdir: “tarxan, suvar, boqatur, alptarxan, xazartarxan və s.” [3].

Azərbaycan dilində hərbi terminlərin işlənmə xüsusiyyətlərindən bəhs edərkən, biz ilk növbədə, qədim yazılı abidələrimizə müraciət etməliyik. Buna görə də bu məqalədə “Kitabi Dədə Qorqud” dastanına, “Divani lüğət-it türk” əsərinə, “Koroğlu” dastanına, klassik və müasir yazıçıların əsərlərinə müraciət etmişik.

Azərbaycan qorqudşünaslığının təməlini qoyan Əmin Abid “Əşirət dövründəki Azərbaycan ədəbiyyatı haqqında vəsiqələr” adlı məqaləsində “Dədə Qorqud” dastanını Azərbaycanda və Şimali İranda yaşayan türklərin ədəbiyyatına aid ən qədim vəsiqə adlandırır” (Azərbaycanı öyrənmə yolu. 1930, N 3);

“Kitab”ın dilində qılınc, yay, ox, cida, sapan kimi silah adları üstün mövqedə çıxış edir. Hətta bütövlükdə hərbi terminlər əsasında qurulmuş cümlə modellərinə də təsadüf olunur: “Qılıc və sügü və çomaq və sair cəng alətin geydirüb tonatdılar”. Bu tip cümlələrdə qədim hərb tariximizin bir parçası yaşayır.

Qədim türk tarixi, xüsusən də türk hərb sənəti üçün səciyyəvi olan silah növlərinin ümumi mənzərəsi daha dolğun canlandırıla bilər; silah adlarında daşlaşmış şəkildə yaşayan arxaik dil vahidləri aşkarlanar; türk mənşəli, eyni zamanda alınma silah adlarının “Kitab” və digər qədim türk mənbələrindəki yeri və rolu barədə dəqiq fikirlər söyləmək olar; bir sıra obrazlı ifadələrin məhz silah adlarının assosiativliyi ilə yaradıldığı müəyyənləşər... Elə buna görə də ilk olaraq aşağıdakılara diqqət yetirmək lazım gəlir:

“Kitab”dakı silah adlarının bir hissəsi Orxon-Yenisey abidələri, eyni zamanda M.Kaşğarinin “Divan”ı üçün də səciyyəvidir: “Kitab”da: qılıç, ox, sügü...; Orxon-Yenisey abidələrində: kılıç, ok, süŋüg...; M.Kaşğarinin “Divan”ında: kılıç, ok, sünqü...; – “Kitab”dakı silah adlarının əksəriyyəti türk mənşəlidir: qılıc, yay, ox, dəpər, sügü... Bu sistemdə alınma sözlər çox azdır: gürz (fars), qəbzə (ərəb. dəstə, qulp);

“Kitab”da intensivliyi ilə fərqlənən silah adlarının bir qismi müasir ədəbi dilimizdə işlənməsə də, şivələrimizin əksəriyyətində mühafizə olunur: sapand, taraqa... Burada bir detalı da qeyd etmək lazım gəlir: Borçalı toponimləri sistemindəki “Sadaqlı” oykoniminin apelyativi “Kitab”dakı “sadaq” (oxqabı) sözü ilə eyni xətdə birləşir ki, bu da silah adının toponimik vahiddə daşlaşmış şəkildə yaŞadığını təsdiqləyir;

Bu mənada “Kitab”dakı silah adlarının aşağıdakı kimi səciyyələndirilməsini məqsədəuyğun hesab edirik:

– Yaraq. “Kitab”ın dilində intensivliyi ilə fərqlənən “yaraq” sözü barədə Ə.Dəmirçizadə yazır: “Yaraq-“Kitabi-Dədə Qorqud”da ümumən hər cür alət mənasında işlənmişdir.Azərbaycan dilində bu məna daralmış, ancaq “silah” anlamında işlənir”(Ə.Dəmirçizadə. “Kitabi-Dədə Qorqud” dastanlarının dili. Bakı, 1959, səh.145).

Bu fikir digər dilçilər tərəfindən də müdafiə olunur. Amma “Kitab”dakı “yaraq” sözünə bir neçə prizmadan yanaşmaq lazım gəlir: silah da daxil olmaqla hər cür hazırlıq mənasında: av yarağı. “Çün av yarağı oldı, kim atın ögər, kim qılıcın, kim çəküb ox atmağın ögər” (D-237); mühüm bir işə hazırlıq mən Ancaq “yüz gün yaraq, bir gün gərək” atalar sözündə (H.Məmmədli. Dünyanı düŞündürən “Dədə Qorqud”. Bakı, 1999, səh.313) işlənmişdir.

Qılıc. Qorqudşünaslıqda bu sözün işlənmə tezliyi belə göstərilir: “173 dəfə “qılıc”, 1 dəfə “qılınc” şəklində”(A.Məmmədova. “Dədə Qorqud kitabı”nın leksikası. Bakı, 2009, səh.18).

“...M.Erginin nəşrində “kılıcınuŋ”, F.Zeynalov və S.Əlizadənin nəşrində isə “qılıncınıŋ” (Qılıncının belçağına yabışdı kim, bunı çırpa, gördi kim, əlində qopuz var) şəklində verilmiŞdir.asında: dügin yarağın görmək (toy hazırlığı görmək).

Əlavə edək ki, “Koroğlu” eposunda [8] qılıncla bağlı “balçaq” yox, məhz “dəstə” (dəstək) sözü işlənib: “Koroğlu Qıratı minəndən sonra əynindəki kürkü çıxartdı, Misri qılıncının dəstəsindən yapı.dı”; “xəncər, qılınc və s. kəsər silahları qoymaq üçün qab” anlamlı **“qın”** sözü “Kitab”da yalnız qılıncla bağlı işlədilib(“xəncər”).

“Kitab”ın dilində “qılıc” daha çox sadə söz formasında işlənmişdir: “Kəndü **qılıcıŋ** qınına soqdı” (D-230);

Oğuz igidləri Qazan xana döyüşə hazır olmaları barədə hesabat verərkən işlətdikləri ilk söz məhz “çal qılıcıŋ”dır: “Çal qılıcıŋ, ağam Qazan, yetdim!” – dedi” (D-60);

Türk xalqlarında hərb sahəsi tarixən o qədər güclü olmuşdur ki, hətta bu sahəyə aid terminlər digər dillərə də təsir göstərmiş, həmin dillərin lüğət tərkibinə keçmişdir. Məsələn, N.A.Baskakov “İqor polku haqqında dastan”da türk mənşəli sözlərdən bəhs edərkən türk mənşəli hərbi terminlərin də bu dastanda olduğunu qeyd etmişdir [3, 42]: tarxan, suvar, boqatur, alptarxan, və s. M.Kaşğarinin “Divan”ındakı hərbi leksikanın türk xalqlarının hərb tarixinin öyrənilməsində əvəzsiz rolu vardır.

“Divanda” aşağıdakı hərbi sözlərə də rast gəlirik:

Uruş – vuruş, savaş [4, c.1, 131]. Aşuk – dəmir başlıq, dəbilqə [4, c.1, 136]. Ulun – ucluğu olmayan ox, kor ox, təmrənsiz ox [4, c.1, 145]. Oktam – “bir oktam yer”-bir ox atımı yer,bir ox məsafəsi [4, c.1, 169]. Əkdü – qılınc qını və buna bənzər şeyləri oymaq üçün işlənən ucu əyri bıçaq [4, c.1, 183]. Akınçı – axınçı, gecə ikən düşməni basan əsgər [4, c.1, 190]. Alpağut – tək başına düşmənə hücum edən igid, yenilməz güləşçi, bahadır, pəhləvan [4, c.1, 199]. M.Kaşğaridə isə “təkbaşına düşmənə hücum edən, igid, yenilməz güləşçi, bahadır, pəhləvan” mənalarındadır.

Amaçlık, amaçlık yer – atıcılıq üçün ayrılan yer [4, c.1, 206]. Akdı – “yağı akdı” – düşmən sel kimi axdı, hücuma keçdi [4, c.1, 220]. Əgirdi – “bəg kənd əgirdi” – bəy şəhəri mühasirəyə aldı [4, c.1, 229]. İçikti – “ər içikti” – adam döyüşdə təslim oldu və öz arzusu ilə düşmən tərəfində savaşa girdi [4, c.1, 240]. Tıl – düşməndən alınan əsir, dil [4, c.1, 348]. Görünür ki, bu əsir vasitəsilə düşmən tərəfin hərbi məlumatları öyrənilibdir. Kaçut – savaş və qovğada igidlərin bir-biri ilə çarpışması [4, c.1, 363]. Kılıç – qılınc [4, c.1, 365]. Tokış – cəng, savaş [4, c.1, 371]. Kəriş – savaşda davam gətirmə [4, c.1, 373]. Tutuğ – girov [4, c.1, s.375]. Başak – ox və ya nizənin ucuna keçirilmiş dəmir, ucluq [4, c.1, 380].

Çərig – döyüş səfi, döyüş sırası [4, c.1, 389]. Bu söz çeriq şəklində “Mənzum oğuznamə”də “qoşun” mənasında işlənir. Bu söz barəsində B.Xəlilov yazır: “... yazılı mənbələrdə “qoşun, ordu” mənasında çəriq sözünün çerig variantı da olmuşdur. Çerig variantı “qoşun, ordu” mənasında sü sözü ilə paralel şəkildə işlənmişdir: sü çerig // çerig sü “qoşun, ordu” [5, 29].

Tolum–silah. Bu, bütün silahlara verilən ümumi addır. [4, c.1, 395] Bügdə-xəncər [4, c.1, 415]. Tuğru–qılınc, bıçaq, xəncər kimi şeylərin qəbzəsinin içinə keçirilən incə dəmir [4, c.1,

417]. Karma – yağma, talan [4, c.1, s.426]. Tutğun-dustaq, əsir [4, c.1, 428]. Kalkan–qalxan. [4, c.1, 432]. Kalkanq//qalxan. Bu sözün "kalkan"şəkli də var [6, c.3, 334].

Bulğak –hücum zamanı əsgərlərin arasına düşən çaxnaşma, panic hal [4, c.1, 454]. Yarık – zirehə, qalxana verilən ümumi addır. Bir-birindən fərqləndirmək üçün zirehə "kübə yarık", dəmir qalxana "say yarık" deyilir [6, c,3, 22]. Yadağ – piyada [6, c.3, 32]. Sü – əsgər, qoşun. Bu şeirdə də işlənmişdir: Sü kəldi yer yapa və s.

Söylədiklərimizdən belə bir nəticəyə gələ bilərik ki, hərbi sözlərin türk dillərində, eləcə də Azərbaycan dilində tarixi çox qədimdir. Onlaın sistemli şəkildə araşdırılması vacibdir.

Dilin lüğət tərkibini araşdırmaq, o cümlədən hərbi leksikanın tarixi inkişafını izləmək, həcmini və keyfiyyətini müəyyənləşdirmək olduqca vacibdir. Belə olmazsa, onda hərbi leksikanın semantic baxımdan keyfiyyət dəyişikliyinə uğramasını. Işləkliyini və funksional xidmətini üzə çıxarmaq çətin olar. Hərbi leksika türk xalqlarına məxsus yazılı abidələrdə kifayət qədər işlənsə də, onun sistemləşdirilməsinə, izahına, tədqiqinə ehtiyac var.

ƏDƏBİYYAT

1. Məmmədli Y.Ə. Azərbaycan dilinin hərbi leksikası. Bakı: Bakı Universiteti nəşriyyatı, 1997, 125 s.

2. Salahov Z.Ə. İngiliscə-Azərbaycanca-rusca hərbi terminlər lüğəti. Bakı: Elm və təhsil, 2010, 371 s.

3. Баскаков Н.А. Тюркская лексика в «Слове о полку Игореве». М.: Наука, 1985, 208 с.

4. Əsgərov R.B. Mahmud Kaşğari "Divanü lüğat-it-türk": 4 cilddə, I c., Bakı: Ozan, 2006, 512 s.

5. Xəlilov B.Ə. 224 qədim türk sözü. Bakı: Elm və Təhsil nəşriyyatı, 2010, 350 s.

6. Əsgərov R.B. Mahmud Kaşğari "Divanü lüğat-it-türk": 4 cilddə, III c., Bakı: Ozan, 2006, 400 s.

7. Zahidi A.İ. Müasir ərəb dilində türk mənşəli sözlər. Bakı: Elm, 1977, 146(2) s.

8. Ağabəyli S.S. "Koroğlu" dastanının onomastik sözlüyü. Bakı: BDU, 2011, 48 s.

ISBN NO. 978-625-6830-90-5

DİLİMİZİN ZENGİNLİKLERİ PROJESİ BAĞLAMINDA DİVÂNU LÜGÂTİ'T TÜRK'TEN 12 DEĞER VE ATASÖZÜ

Yüksek Lisans Öğrencisi-Türk Dili ve Edebiyatı Öğretmeni, Nurdan KARADENİZ

Ondokuz Mayıs Üniversitesi, nurdanbuyan@gmail.com - 0009-0005-7982-8496

ÖZET

Kelimeler toplumların kültür aktarıcısı, ortak aklı, o milletin yaşamına dair bilgiler sunan araçlardır. Sözlükler insanın öğrenme yaşamı boyunca elde ettikleri birikimi ifade etmesinin yanında bireyin anlama ve kendini ifade etme becerisini de kasteder. Kelime düşünülüp söylendiği anda aynı zamanda bir kavrama işaret eder. Bunun gerçekleşebilmesi için bireyin sözcüğün karşılığı olan kavramı da aklında canlandırabilmesi gereklidir. Kelimeler ve kavramlar ne kadar zengin olursa düşünce de o kadar zenginleşir. İnsanların kelime dağarcığını en iyi biçimde geliştirecek ortamlar ise formal eğitim yuvaları yani okullardır. Küreselleşen ve aynı zamanda gitgide bireyselleşen dünyada, insanlar ve kuruluşların değerlerin önemini fark etmeleri sonucunda hem eğitim öğretim hem de ikili ilişkilerde değer kavramına ve bu kavramın öğretimine önem verilmeye başlanmıştır. Değerler eğitimi ve öğretimine Millî Eğitim Bakanlığının ders müfredatında yer vermesi, bu konunun bir ihtiyaç olduğunun göstergesidir. Zira dil, kültür ve değerler toplumları bir arada tutan inanç ve yaşam biçiminin bütünüdür. Bu anlamda tarihsel süreç içinde görülen bir değer olgusunun ve bu değeri aktarmakta kullanılan atasözlerinin varlığı, kültür aktarımının nasıl gerçekleştiği konusu incelemeye değerdir.

Bu çalışmada Türkçe için oldukça önemli olan yaklaşık bin yıl önce kaleme alınmış Divânu Lügâti't Türk adlı ansiklopedik sözlüğün barındırdığı değerlerin Millî Eğitim Bakanlığı tarafından öğrencilere aktarılması için değerler eğitimi ve dilimizin zenginlikleri isimli iki ayrı projesinde yer alan değerlerle karşılaştırılarak, her değere bir atasözü bulunmaya çalışılacaktır.

Millî Eğitim Bakanlığının kanun, genelge ve ders öğretim programları üzerinde yapılacak taramalarla yeni nesillere kazandırılması hedeflenen değerler belirlenmeden önce hem Kaşgarlı Mahmud'un hayatı hem de Divânu Lügâti't Türk'ün yapısı ve yazılış gayesi açıklanacaktır. Devamında söz konusu eserdeki kelimeleri açıklamak için kullanılan atasözleri tıpkı geçtiği gibi verilecek, günümüz Türkiye Türkçesiyle açıklandıktan sonra tespit edilen değerin başlığı altına alınacaktır. Böylelikle bin yıl önce yazılmış eser ile günümüzde kazandırılmaya çalışılan değer ve bu değerleri aktarmaya yarayan atasözleri ortaya koyulmuş olacaktır. Çalışmamızla Türk Dilinin özgün eserlerinden olan Divânu Lügâti't-Türk ile tanışan öğrenciler kelimelerin başka anlamlarını öğrenecek, söz varlıklarını yani zihinlerindeki sözlüğü geliştirecek, Türkçenin zenginliklerini tanıyacak, kültür aktarıcısı olan değerler ve atasözleriyle tanışarak dili daha iyi kullanacaklardır.

Anahtar Kelimeler: Divânu Lügâti't Türk, değerler eğitimi, atasözü, sözlük, Kaşgarlı Mahmud.

12 VALUES AND PROVERBS FROM DİVÂNU LÜGÂTİ T TÜRK IN THE CONTEXT OF THE RICHNESS OF OUR LANGUAGE PROJECT

ABSTRACT

Words are the cultural transmitters of societies, the common mind, the tools that provide information about the life of that nation. In addition to expressing the accumulation of knowledge acquired during the learning life of human beings, dictionaries also help individuals to understand and also refers to the ability to express. When a word is thought and spoken, it also points to a concept. For this to happen, the individual must also be able to visualize the concept that corresponds to the word. The richer the words and concepts, the richer the thought. The best places to develop people's vocabulary are formal education centers, namely schools. As a result of people and organizations realizing the importance of values in a globalizing and increasingly individualized world, the concept of values and the teaching of this concept have started to be given importance in both education and bilateral relations. The fact that the Ministry of National Education includes values education and teaching in the curriculum is an indication that this subject is a necessity. This is because language, culture and values are the whole of the beliefs and way of life that keep societies together. In this sense, the existence of a value phenomenon seen in the historical process and the existence of proverbs used to convey this value, and how culture transfer is realized are worthy of examination.

In this study, it will be tried to find a proverb for each value by comparing the values contained in the encyclopedic dictionary named Divânu Lügâti't Türk, which is very important for Turkish, written about a thousand years ago, with the values included in two separate projects named values education and the richness of our language in order to transfer the values contained in the encyclopedic dictionary to the students by the Ministry of National Education.

On the laws, circulars and course teaching programs of the Ministry of National Education Before determining the values aimed to be acquired by new generations through the scans to be made, both the life of Kashgarli Mahmud and the structure and purpose of writing Divânu Lügâti't Türk will be explained. Subsequently, the proverbs used to explain the words in the work will be given just as they are, and after they are explained in today's Turkey Turkish, they will be placed under the title of the value identified. In this way, the value that is tried to be gained today with the work written a thousand years ago and the proverbs that serve to convey these values will be revealed. With our study, students who meet with Divânu Lügâti't-Türk, one of the original works of Turkish Language, will learn other meanings of words, develop their vocabulary, that is, the dictionary in their minds, recognize the richness of Turkish, and use the language better by meeting the values and proverbs that convey culture.

Keywords: Divânu Lügâti't Türk, values education, proverb, dictionary, Kashgarli Mahmud.

1. DİLİMİZİN ZENGİNLİKLERİ PROJESİ

Dilimizin Zenginlikleri Projesi; okullarda yapılacak söz varlığını zenginleştirme çalışmaları ile öğrencilerin dilimizin zenginliklerini tanımasını, kültür taşıyıcısı olan sözcüklerimizle buluşmasını, buna bağlı olarak da dili iyi kullanmasını ve düşünce dünyasını geliştirmesini

amaçlamaktadır (MEB, 2023: 2). 2023-2024 Eğitim öğretim yılı içerisinde uygulanmaya başlayan bu proje tüm sınıf düzeylerinde ve tüm kademelerde uygulanmak üzere tasarlanmıştır. Kademelere göre farklı eserler belirlenerek bu eserler üzerinden öğrencilere dil zenginliği kavratılmak istenmektedir. Söz varlığının önemi vurgulanıp öğrencilere benimsetildikten sonra başarının en önemli adımı olan bireyin anlama ve anlatma becerisi artırılacaktır.

Sözcük ve kavram zenginliği bir insanın düşünce kuvvetini de bizlere sunar. Sözcük ve kavram ne kadar zenginse düşünce de aynı oranda zenginleşir ve kişinin kimliğine katkıda bulunur. Çalışmamızda Millî Eğitim Bakanlığının yayınlamış olduğu proje kullanıldığından özellikle ortaöğretim grubunda yer alan öğrencilerimiz için söz varlığını en verimli şekilde artırmayı sağlayacak ortam ise okullardır. Yine bu söz varlığının en iyi şekilde kullanılacağı alanlar da okullar olacaktır. Bahsedilen bağlamlar neticesinde lise kademelerinde belirlenen eserlerin anlaşılması adına kaynak sözlük listesi içerisinde Divânu Lügâti't Türk adlı esere de yer verilmiştir. Bununla birlikte proje eylem planı içerisinde ocak ayı için seçilen eser Divânu Lügâti't Türk adlı Kaşgarlı Mahmut'a ait eserdir. Eser üzerinden ortaöğretim kurumlarında ''Anlamını Bul Etkinliği'' ''Hatırlatmaca Etkinliği'' ''Anahtar Kelimelerle Hikâye Yazma Etkinliği'' ve İl geneli ''Deneme Yarışmaları'' yapılmıştır. Bu sayede bu ölümsüz eserin öğrenciler tarafından tanınması ve kavranmasına olanak sağlanmıştır.

Adı geçen projede ''Sözlük Özgürlüktür'' ifadesi de kullanılarak öğrencilere özgürlüğe giden yollar gösterilmek istenmiştir. Bu kapsamda öğrencilerden okumuş ve incelemiş oldukları eserlerden hareketle kendi sözlüklerini tasarlama fırsatları sunulmuştur. Çeşitli illerde bu bağlamda yerel ağız özelliklerini gösteren sözlükler tasarlanarak öğrenciler tarafından dil zenginliği benimsetilmeye de çalışılmıştır.

1.1.Dilimizin Zenginlikleri Projesi Kapsamında Divânu Lügâti't Türk

Divânu Lügâti't Türk Arapçadan Türkçeye ansiklopedik bir içeriğe sahip olan Türk dili adına çok önemli bir eserdir. 11. yüz yılının ikinci yarısında Kaşgarlı Mahmud tarafından kaleme alınmış olan eser, edebiyatta İslamiyet'e geçiş döneminde verilen dört önemli eserden biri belki de en önemlisidir. Eser, Karahanlı döneminde yazılmıştır. Eserin tam adı Kitâbu Divânu Lügâti't Türk'tür. 'Türk lehçelerini toplayan kitap' anlamına gelen eserin kısaca adı Divânu Lügâti't Türk'tür (Ercilasun ve Akkoyunlu, 2008: 72).

Divânu Lügâti't Türk, yazıldığı çağın dil bilgisi kurallarını yansıtmaktadır. Türk topluluklarının ağız özelliklerinin hem ses hem de söz varlığı biçiminde ele alındığı esere bu nedenle Divânu Lügâti't Türk yani Türk Lehçeleri Sözlüğü adı verilmiştir. Eserin yazılış tarihiyle ilgili verilen bilgiler kesin olmamakla birlikte genellikle 25 Ocak 1072 tarihinde yazılmaya başlandığı ve 10 Şubat 1074 tarihinde tamamlandığı şeklindedir (Akalın, 2008: 43). Kaşgarlı Mahmut eserini tamamladıktan sonra Bağdat'ta halife Ebul-Kasım Abdullah el-Muktedi biEmirillah'a sunmuştur (Ercilasun ve Akkoyunlu, 2008: 20). Divânu Lügâti't Türk'ü bir sahafta bulup alan Ali Emiri Efendi eser için şöyle diyor; "Bu kitap değil Türkistan ülkesidir. Türkistan değil bütün cihandır. Türklük Türk dili bu kitap sayesinde başka bir parlaklık kazanacak. Arap dilinde Seyyibuyihin kitabı ne ise bu da Türk dilinde onun kardeşidir. Türk dilinde şimdiye kadar bunun gibi bir kitap yazılmamıştır." (Akalın, 2008: 145).

Divânu Lügâti't Türk'ü yalnızca bir sözlük olarak göremeyiz. Bu eser sözlük olmasının yanında, Türk dilinin 11. yüz yıl ses ve yapı bilgisini gösteren bir gramer kitabı, Türk coğrafyası, tarih ve mitolojisine ait bilgilere de kaynaklık eden bir kitaptır. Halk edebiyatı hakkında ulaşılmak istenen bilgilere ve dönemin kültürel yaşamıyla ilgili birçok bilgiye de kaynaklık etmektedir. Bütün bu sebeplerden bu kitap Türk edebiyatı ve kültürü açısından çok büyük önem taşır (Kaçalin, 1994: 448).

1.2.Değerler Eğitimi

Türk eğitim sistemi içerisinde günümüzde pek çok alanda da olduğu gibi değerler ile ilgili sorunlar yaşanmaktadır. Bu sorunlar Millî Eğitim sistemimizde karşılanması istenmeyen sorunlar olabilmektedir. Bu nedenle de Millî Eğitim Bakanlığınca bazı önlemler alınmak istenmiştir. Milli Eğitim Bakanlığı'nın 2018 yılında yayımladığı "Türkçe Dersi Öğretim Programı" ve "Türk Dili ve Edebiyatı Dersi Öğretim Programı''nda belli başlı değerlere yer verilmiştir. Yıllık planlarda da bu değerlerin anlatımına önem verilmiştir.

Değerler, istenen hareketler ya da idealize edilen hayatlar hakkındaki inançlarımız, davranışlarımıza şekil veren ölçülerdir. Başka bir tanımla, değer, bir nesneye, varlığa veya faaliyete, bireysel ve toplumsal açıdan verilen önem ya da üstünlük anlamına gelir (Aydın, 2010: 16).

''Türk Millî Eğitim sisteminin amacı eğitimin ana ögesi ve baş öznesi olan insanın çağın ve geleceğin becerileriyle donanması ve bu donanımı insanlığın hayrına sarf edebilmesidir'' (MEB, 2022: 54). Millî eğitimimiz birey yetiştirme sürecinde gelenek ve göreneklerine bağlı, kültürel kaynaklarını tanıyan, milli değerlere duyarlı, ahlaklı, bilim odaklı bireyler yetiştirilmesini amaçlamaktadır. Bunu başarabilmek ve amacını gerçekleştirebilmek için de evrensel değerlerden faydalanır. Amacın gerçekleşmesine olanak sağlayan bu değerler bireye de bu yolda yardım sağlamaktadır. Değerlere sadık be bilinçli bireyler yetiştirmek ideal ve istenen bir geleceğin inşası anlamına da gelir. Yani ideal birey ideal toplum sonucunu bize verecektir. Eğitim sistemimizden beklenti, bireylerin değerleri sadece öğrenmeleri değildir. Bu değerleri aynı zamanda tutum ve davranışlarına yansıtmalarını ve iyi bir insan iyi bir vatandaş olarak topluma katkıda bulunmalarına yardımcı olmasıdır. Bireyin bu ilkeleri kazanmasına ve kazanılan ilkelerin hayata geçirilmesinde okul önemli bir paya sahiptir. Öğretim programlarında yer verilen değerler sayesinde evrensel ve toplumsal değerleri içselleştiren bir öğrenci başta kendisini, ailesini, ülkesini ve dünyayı daha iyi hale getirebileceğinin farkına varacaktır. Adalet, dostluk, dürüstlük, özdenetim, sabır, saygı, sevgi, sorumluluk, vatanseverlik ve yardımseverlik olarak benimsenen bu değerler öğretim programlarıyla öğrencilere verilmeye çalışılır (MEB, 2022: 56).

2. DİLİMİZİN ZENGİNLİKLERİ PROJESİ BAĞLAMINDA DİVÂNU LÜGÂTİ'T TÜRK'TEN 12 DEĞER VE ATASÖZÜ

2.1. Ahlak Değeri ve İlgili Atasözü

Ahlak, Türkçe Sözlük'te "bir toplum içinde kişilerin uymak zorunda oldukları davranış biçimleri ve kuralları" şeklinde tanımlanmıştır (TDK, 2011: 54). Ahlak genç nesillerin

kazanması ve taşıması gereken erdemdir. Millî Eğitim Bakanlığı Öğretim Programında da bu nedenle bu değere yer verilmiştir. Bu bağlamda Dilimizin Zenginlik kaynağı olan Divânu Lügâti't Türk'te şu şekilde bir atasözü ile karşılığını bulmuştur:

*Erdemsizden kut çertilür. Edebi ve fazileti olmayan kişiden devlet ve talih gider (Ercilasun ve Akkoyunlu, 2015: 299).

2.2. Adalet Değeri ve İlgili Atasözü

Türkçe Sözlük'te adalet kelimesi "yasalarla sahip olunan hakların herkes tarafından kullanılmasının sağlanması" olarak tanımlanmıştır (TDK, 2011: 24). Adaletli olan bir genç adaletli bir aile, adaletli bir yönetici, adaletli bir öğretmen, adaletli bir ülke demektir. Geleceğin teminatı olan öğrencilerimize atalar sözüyle de adalet kavratılmak istendiğinde Divânu Lügâti't Türk'te geçen atasözü şöyledir:

* Alın arslan tutar küçün oyuk tutmas. Hile ile aslan tutlabilir; fakat kuvvetle, bostan korkuluğu bile tutulamaz (Ercilasun ve Akkoyunlu, 2015: 39).

2.3. Dostluk Değeri ve İlgili Atasözü

Dost kelimesi; sevilen, güvenilen, gönüldaş, iyi anlaşılan kimse; yâr, düşman karşıtı olarak tanımlanır (TDK, 2011: 532). Bu projede yer alan sözlük Divânu Lügâti't Türk, lise (ortaöğretim) kademesinde eylem planına alınmıştır. Lise yıllarında dostluk çok büyük anlamlar taşır. Lise dostlukları her zaman değerli görülür ve unutulmaz. Bu nedenle de dostluk değeri öğrencilere kavratılmaya çalışılmıştır. Bu bağlamda sözlükte yer alan atasözü şöyledir:

*Neçe munduz erse iş eḍgü neçe egri erse yol eḍgü. Dost ve arkadaş aptal olsa da çölde yalnız gezmekten daha iyidir. Yol eğri olsa da orada yürümek çölde başını alıp gitmekten daha iyidir. Orada belki insan maksadına ulaşabilir (Ercilasun ve Akkoyunlu, 2015: 200).

2.4. Dürüstlük Değeri ve İlgili Atasözü

Sözcük anlamı olarak dürüstlük, Türkçe Sözlük'te "doğruluk" olarak tanımlanırken, dürüst kişi ise, "sözünde ve davranışlarında doğruluktan ayrılmayan kimse" şeklinde tanımlanmaktadır (TDK: 2011, 738-739). Öğretim programlarında da ele alınan bir değer olan dürüstlük, teknolojiye bu denli hâkim gençlik arasında anlamını kaybetmeye yüz tutmuştur. Bu nedenle gençlerin kültür kodlarında var olan bu değer yeniden canlandırılmalıdır. Divânu Lügâti't Türk'te bu değerle ilgili atasözlerinde doğru / dürüst olma, toplumda hileye ve yalana başvuran kişiler üzerinden öğütlenerek verilmiştir:

*Tütün kopursa ışlanur. Duman kaldıran mutlaka islenir. Kim bir fitne çıkarırsa o bundan mutlaka etkilenir (Ercilasun ve Akkoyunlu, 2015: 252).

2.5. Sabır Değeri ve İlgili Atasözü

Sabır sözcüğü Türkçe Sözlük'te "1. acı, yoksulluk, haksızlık vb. üzücü durumlar karşısında ses çıkarmadan onların geçmesini bekleme erdemi, dayanç. 2. Olacak veya gelecek bir şeyi telaş göstermeden bekleme" şeklinde tanımlanmıştır (TDK, 2011:1996). Günümüz gençliğinde sabretme alışkanlığı çok az denecek derecede bulunmaktadır. Onlara sabrın önemini kavratmak gerekmektedir. Kültüre kaynaklık eden bu eser sayesinde atalar sözü ile

kavratılabilir. Sabır konusu ile günlük dilde kullanılan pek çok atasözünün Divânu Lügâti't Türk adlı sözlükte en eski hali ile bulunduğunu görmekteyiz. Sözlük sayesinde hem bu değer öğrencilere kazandırılmış hem de sabretmenin önemi vurgulanmış olmaktadır. İlgili atasözlerinden biri şöyledir:

*Suw körmegince etük tartma. Su görülmeden ayakkabı çıkartılmaz (Ercilasun ve Akkoyunlu, 2015: 524).

2.6. Saygı Değeri ve İlgili Atasözü

Türkçe Sözlük'te saygı kelimesi "1. değeri, üstünlüğü, yaşlılığı, yararlılığı, kutsallığı dolayısıyla bir kimseye, bir şeye karşı dikkatli, özenli, ölçülü davranmaya sebep olan sevgi duygusu, hürmet, ihtiram. 2. başkalarını rahatsız etmekten çekinme duygusu" olarak tanımlanmıştır (TDK, 2011: 2047). Saygı bireyler arası ilişkileri düzenleyen evrensel bir değerdir. Yalnızca karşı tarafa duyulan değil kişinin kendine duyduğu saygının da önemi öğrencilere kavratılmalıdır. Dîvânu Lugâti't-Türk'teki saygı değerini içeren atasözü şöyledir:

*Ulugnı uluglasa kut bulur. İnsan yaşına hürmeten yaşlı adamın vakarını korusa baht bulur (Ercilasun ve Akkoyunlu, 2015: 133).

2.7. Sevgi Değeri ve İlgili Atasözü

Türkçe Sözlük'te sevgi kelimesi "İnsanı bir şeye veya bir kimseye karşı yakın ilgi ve bağlılık göstermeye yönelten duygu" şeklinde tanımlanmıştır (TDK, 2011: 2081**).** Sevgi her şeyin başıdır. Okulunu seven öğretmenini seven öğrenci daima başarılı olur. İşini seven kişi başarı elde eder. Öğrencilerimize sevginin önemini sözlükte geçen şu atasözü ile vermek mümkündür:

*Kulak eşitse köŋül bilir köz körse üdig kelir. Sözü kulak duyarsa, gönül onu bilir. Göz sevdiğini görürse, şevki kabarır (Ercilasun ve Akkoyunlu, 2015: 102).

2.8. Yardımseverlik Değeri ve İlgili Atasözü

Türkçe Sözlük'te yardımseverlik kelimesi "hayırseverlik" olarak tanımlanmıştır (TDK, 2011: 2536). Yardım sözcüğü ise, "kendi gücünü ve imkânlarını başka birinin iyiliği için kullanma, muavenet" olarak tanımlanmıştır (TDK, 2011: 2535). Bu evrensel bir değerdir ve tüm okul kademelerinde öğrencilere aşılanması gerekir. Divânu Lügâti't Türk'te karşılığını bulan atasözü şu şekildedir:

*Suw bīrmeske süt bīr. Sana su vermeyene süt ver. Bundan maksat "sana kötülük yapana iyilik yap"tır; çünkü senin ona ihsanda bulunman (onu sana) köle yapar (Ercilasun ve Akkoyunlu, 2015: 400).

2.9. Tutumlu Olma Değeri ve İlgili Atasözü

Tutumluluk, "aşırı ve gereksiz harcamalardan kaçınma durumudur" (TDK, 2011: 2393). Aşırı harcama sonrası kontrolü kaybetme ve devamında gelen borç sıkıntıları yaşanmaması adına tutumlu olmak gereklidir. Atalarımız bu durumu görmüş ve sonuçlarına katlanılamayacak

durumlara engel olabilmek adına günümüze örnek olacak atasözleri bırakmışlardır. Sözlükte yer alan atasözü şöyledir:

*Tawgaç xānnıŋ torkusı telim teŋle medip bıçmas. Çin hakanının ipeği çoktur. Buna rağmen ölçmeden elbiselik kesmez (Ercilasun ve Akkoyunlu, 2015: 185).

2.10. Öz Denetim Değeri ve İlgili Atasözü

Öz denetim kelime anlamı olarak; daha önemli bir amaca ulaşabilmek için kişinin tepkilerini, davranışlarını veya başka amaca yönelme eğilimini denetleyip kısıtlaması; otokontrol anlamlarına gelmektedir (TDK, 2011: 1871). Öz denetimini sağlayamayan bireyin olumsuz sonuçlarla karşılaşacağı aşikardır. Divânu Lügâti't Türk'te de bu yönüyle atasözleri verilerek öz denetim sahibi olmanın önemi vurgulanır:

*Bütün ümlüg kança kolsa olturur. Şalvarı sağlam olan istediği şekilde oturur. Kendisinden emin olup hiçbir töhmeti umursamayan kimse için kullanılır (Ercilasun ve Akkoyunlu, 2015: 106).

2.11. Vatanseverlik Değeri ve İlgili Atasözü

Vatanseverlik, yurdunu, milletini büyük bir tutku ile seven, bu uğurda her türlü özveriye katlanan (kimse), vatansever, vatanperver anlamına gelmektedir. Vatanını seven bireyler yetiştirmek için kahramanlık destanlarını bilmek ve yaşatmak gerekir. Vatanının zor gününde kadın erkek demeden vatan için savaşmak, kahramanlık göstermek gerekir. Bu sevginin ortaöğretimde değil henüz ailede okul öncesinde kazandırılmaya başlaması gerekir. Türk gençleri daima vatanını sever. Bu konuda örnek atasözü şöyledir:

*Alp çerigde bilge tirigde. Yiğit savaşın şiddetlendiği günde denenir; bilge kişi ise mecliste denenir (Ercilasun ve Akkoyunlu, 2015: 167).

2.12. Sorumluluk Değeri ve İlgili Atasözü

Kişinin kendi davranışlarını veya kendi yetki alanına giren herhangi bir olayın sonuçlarını üstlenmesi anlamına gelen sorumluluk, bireylere kazandırılması gereken evrensel değerler arasında en önemli değerlerden biridir. Gençlerde bunu başardığımız takdirde daha müreffeh bir millet olma şansı yakalanacaktır. Divânü Lügati't Türk'te sorumluluklara sahip çıkmak gerektiği şu atasözü ile aktarılmaktadır:

*Boş nēŋke iḍi bolmas. Terk edilen, ihmal edilen şeye kimse sahip çıkmaz. Bir insanın malını koruması için söylenir (Ercilasun ve Akkoyunlu, 2015: 143).

3. SONUÇLAR VE DEĞERLENDİRME

Millî Eğitim Bakanlığı'nın 2018 yılında yayımladığı "Türkçe Dersi Öğretim Programı" ve "Türk Dili ve Edebiyatı Dersi Öğretim Programı"nda yer alan değerlerle, Divânü Lügati't-Türk'te yer alan atasözleri bağdaştırılarak 2023-2024 Eğitim Öğretim yılında uygulanmaya başlanan Dilimizin Zenginlikleri Projesi bağlamında bu kıymetli sözlüğün önemi bir kez daha vurgulanmaya çalışılmıştır.

Millî Eğitim Bakanlığında çalışan bir öğretmen olarak bu proje kapsamında çalışmakta olduğum ortaöğretim grubunda bu değerler atasözlerinden hareketle öğrencilerimize

ISBN NO. 978-625-6830-90-5

kavratılmaya çalışılmıştır. Yer alan on iki atasözü ve on iki değer ‘’Atalarımın Dilinden Her Aya Bir Değer-Bir Atasözü’’ başlığı altında duvar gazetesi oluşturularak farkındalık yaratılmıştır. Çalışmamızda da bu değerlere ait yalnızca bir atasözü ile yetinmemiz bu sebepledir. Dilimizin en büyük zenginliklerinden biri ola Divânü Lügati’t-Türk’te daha pek çok atasözüne örnekler bulunmaktadır. Bu konuda yapılan çalışmalar da bulunmaktadır. Bizim çalışmamızda ise bu ders yılı içerisinde uygulanan projeye ve bu projenin önemine dikkat çekilmek istenmiştir.

KAYNAKÇA

[1] Akalın, Ş.H., *Binyıl Önce Binyıl Sonra Kaşgarlı Mahmud ve Divanü Lugati't-Türk*, Türk Dil Kurumu Yayınları/Ankara, 2008.

[2] Aydın, M.Z., Okulda Değerler Eğitimi Eğitime Bakış, Ekim-Kasım-Aralık, 18,6, 2010.

[3] Ercilasun, A.B., ve Akkoyunlu, Z., *Divânu Lügat't Türk,* Türk Dil Kurumu Yayınları/Ankara, 2008.

[4] http:// tdk.gov.tr.

(Erişim tarihi: 15.02.2024)

[5] Kaçalin, M., *Divânu Lügâti't* Türk, Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi/ Ankara, 1994.

[6] MEB, *Değerler Eğitimi,* Devlet Kitapları/Ankara, 2022.

[7] TDK, *Türkçe Sözlük,* Türk Dil Kurumu Yayınları/Ankara, 2011.

THE ROLE OF MUN (MODEL UNITED NATIONS) SIMULATIONS IN ENHANCING SPEAKING PROFICIENCY FOR ADVANCED LEVEL ENGLISH LANGUAGE LEARNERS

Assistant Professor Kadriye DİMİCİ
İzmir Demokrasi University

E-mail address: kadriyedimici@gmail.com

ORCID ID: 0000-0001-7368-3218

ABSTRACT

Speaking skill is an important aspect of learning a foreign language. However, students might show less success in speaking compared to other language skills. This study investigates the transformative potential of Model United Nations (MUN) simulations in improving advanced English learners' speaking skills. To do this, this study aims to uncover how MUN simulations contribute to improving speaking among advanced English learners. By using a qualitative method, the impact of MUN experiences on students' communication and speaking abilities is evaluated. For this purpose, using a maximum variation sampling method, 15 students who participated in MUN simulations in their English classes at a state university in Türkiye were chosen based on their scores in their MUN simulations. They were asked to complete reflection forms, which included questions to understand the effects after MUN simulations. The results show that the MUN simulation helped students to provide meaningful input to talk about and most of the students suggested continuing this simulation although there were a few hesitant students about its benefit. Moreover, despite being their first public speaking experience, they used different strategies to speak effectively during MUN simulations. Gaining confidence in speaking in front of people, experiencing a valuable speaking opportunity, having less speaking anxiety, and gaining research skills were some of the issues covered in the reflection forms of the participants. This study highlights that MUN simulations could be considered for English-speaking classes, especially at upper language levels.

Keywords: English language education, speaking skills, public speaking, Model United Nations, simulations

1. INTRODUCTION

In today's world, it has become inevitable to learn a foreign language because of the need to communicate at an international level and diversity in society. Foreign language learning includes the four main skills, namely reading, listening, writing, and speaking. Although the mastery of a language requires competence in each of the four skills, the most visible skill that shows the level of a learner is speaking skill because most real-life situations require the use of speaking skill rather than reading or writing. Therefore, focusing on improving speaking skills

is important for a language learner. Despite being the key skill that reveals the knowledge of a foreign language in real-life situations, speaking is what most learners have difficulty with (Nasution & Sukmavati, 2019). Aisyah (2022) also states that speaking is the most complicated skill to master, especially for young learners. This causes most learners to be nervous in foreign language situations that require speaking and have trouble in effective communication despite understanding the language (İpekçi & Sütçü, 2022). Speaking in front of the classroom and public speaking are reported to be the challenges that anxious learners experience (Horwitz, 2001).

Being a productive language skill, speaking includes the ability to communicate in a clear, intelligible, and fluent way. To increase speaking skills, an environment where learners could practice is a necessity. However, most language learners cannot visit the country of the target language or find people with whom they can communicate within the target language. In these situations, the English classroom is the only place where this practice could be organized. That is the reason many educators have been searching for innovative approaches for EFL contexts in recent years (Aisyah, 2022). Providing meaningful situations for learners, and connecting language with real-world use are some of the things to do fort his purpose. One of the innovative ways that allows learners to improve their communicative competence through real-world issues is the integration of Model United Nations (MUN) simulations into English classrooms.

MUN has arisen to help students gain experience in international affairs and enhance the diplomacy knowledge of the students. Now, it has become an event that is held at universities as well as secondary schools and high schools (İpekçi & Sütçü, 2022). During MUN conferences, students have the chance to participate in authentic tasks and gain awareness about the issues faced by the UN. Students are assigned to countries and discuss world issues in MUN simulations. A global issue is chosen and delegates of the countries submit a position paper on the related issue (Adamson, 2016). In Türkiye, MUN is mostly practiced as an extracurricular activity to increase the foreign language skills of secondary and high schools. Despite being heavily organized by private schools, some state schools organize MUN conferences at a local or international level (Kortel, 2023).

MUN simulations in English classes provide an opportunity for students to negotiate diplomatic issues. In addition to increasing their acquaintance with international affairs, students also improve their abilities in speaking a foreign language, speaking in front of an audience, increasing self-confidence, developing teamwork skills, doing research, and gaining critical thinking and problem-solving skills through MUN simulations (İpekçi & Sütçü, 2022). Compared to traditional English classes, realistic opportunities for communication are at the front during MUN simulations (Adamson, 2016). Real exposure to real-world situations has the potential of enhancing the confidence to speak in English (Aisyah, 2022). Considering the stress and anxiety that language learners feel while speaking, MUN simulations might help ease this tension (İpekçi & Sütçü, 2022).

Studies investigating the effect of MUN simulations on language skills have reported positive outcomes, emphasizing improvements in speaking proficiency, vocabulary expansion, and the ability to communicate formally. Nasution & Sukmavati (2019) have investigated the improvement of speaking skills through action research by using Model United Nations and the

results showed the positive effects. In Aisyah's study (2022), which was qualitative and explored the perspectives of MUN participants, gaining confidence and developing fluency in speaking were the mentioned contributions of MUN. Adamson's (2016) qualitative study reached similar positive outcomes.

In Türkiye, there were a few studies about the impact of MUN simulations on language learning. For example, İpekçi & Sütçü (2022) questioned whether MUN could reduce the speaking anxiety of learners and reached in their study that MUN helped students decrease speaking anxiety and motivate them to use the language. Hastürkoğlu (2019) looked at the MUN speech translations made by students of the Translation and Interpreting Department. His study revealed the learning how to do research, increase in speaking skills and new vocabulary, and adopting formal language while translating.

While the existing literature generally supports the efficacy of MUN simulations in enhancing language skills, gaps remain in understanding the specific experiences of participants. By examining the lived experiences of participants, the applications of the MUN simulations in English classes could be analyzed better and this can inform educators and researchers on how to incorporate MUN simulations into language education for better outcomes. Therefore, this study aims to uncover how MUN simulations contribute to improving speaking among advanced English learners and the effects of these simulations on them. To do this, the following research questions were addressed in this study:

1) What are the opinions of the students about the integration of MUN simulations into their English classes?
2) How did the participants reflect on their MUN simulation experience regarding speaking skills and other related skills?

2. METHOD

This study is a qualitative study that focuses on revealing the reflections of the participants on their experience during MUN simulations. A qualitative study is used to understand the opinions and perceptions of participants regarding a topic or an issue through interviews in depth, observation, or documents (Yıldırım & Şimşek, 2016). For the purpose of this study, an interview form that consists of reflection questions was prepared by the researcher based on the related studies and her experience as an English teacher who has tried MUN simulations in her classes for the last few years. The interview questions were as follows: a) What aspects of public speaking did you find challenging during the MUN simulations?; b) Did you experience any anxiety or nervousness before or during your speeches? If so, how did you cope with it?; c) Did participating in the MUN simulations change your perception of public speaking? If yes, how? Did you experience any noticeable changes in your presentation skills?; d) In what ways do you think your English language skills have improved because of participating in the MUN simulations?; e) Do you believe that the MUN simulation provided a valuable public speaking experience? If so, would you recommend the instructor to continue incorporating MUN in the coming years? If not, what alternative suggestion would you propose?

The classroom where the MUN simulations were performed during the fall term of 2023 consisted of advanced-level English learners who were in their first years at university. Although they had high proficiency in English, they mostly stated that this was the first time they made a speech in front of the classroom. The number of students who joined MUN

simulations was 55. There were two different MUN simulations in a different week. The first topic was about the refugee problem whereas the second one focused on climate change. It is important to mention here that this was just a simulation for the integration of the MUN activity into English classes. This was not a real MUN simulation conference that was organized at a local or international level. The performance of the students in the classroom was scored out of 30 through a rubric that focused on task achievement, use of English, presentation skills, teamwork skills, and communication skills. To choose the participants for this study, the researcher utilized a maximum variation sampling method based on the scores of the students. By including students who got different scores, the aim was to understand the opinions of different students on the MUN simulation. A total of 15 students with high, medium, and low scores were determined to be the participants. The participants with the highest scores were coded as P1, P2, P3, P4, and P5; the participants with the medium scores were coded as P6, P7, P8, P9 and P10; the participants with the lowest scores were coded as P11, P12, P13, P14 and P15. Fifteen participants took part in the MUN simulation about either the refugee problem or climate change as the delegates of Germany, Sweden, Türkiye, Lebanon, Ukraine, Poland, Kenya, Syria, India, Bangladesh, and Maldives. The simulations were performed in pairs with a time limit of 3 minutes and 1 minute for follow-up questions. Only one of the participants had a real MUN experience in high school years.

When the MUN simulations were completed, the participants were given the interview form that was introduced above and asked to answer the questions about their experience without feeling any kind of pressure or fear. They were assured that the form had nothing to do with their scores. The forms were gathered, and they were analyzed using a descriptive analysis method. The researcher determined some themes beforehand based on the interview questions and she categorized the responses of the participants under the related theme.

3. FINDINGS and DISCUSSION

This qualitative study delves into the perceptions and experiences of fifteen participants who participated in the MUN simulations within their English classrooms. The findings are structured around four main themes: opinions regarding MUN integration, effects on language skills, effects on related skills, and suggestions for further implementation. Each theme and code shown in Table 1 are explained through the quotations of the participants.

Table 1: Themes and codes

Themes	Codes
Opinions regarding the MUN integration	-positive -hesitation
Effects on language skills	-speaking -vocabulary and formality -meaningful context -anxiety
Effects on related skills	-self-confidence -research skills -professional life
Suggestions for further implementation	-time extension -schedule of the MUN

In exploring the participants' opinions, which is the first theme, the majority expressed favorable views on the incorporation of MUN simulations into their English classes. Thirteen participants regarded the experience as a valuable opportunity for improving public speaking skills. They suggested the teacher continue using the simulations in the future years as well because they regarded the MUN simulations as *"a good way to provide influence in public speaking"* (P8), *"a valuable public speaking experience that may help to overcome speaking anxiety"* (P1), *"a change to improve speaking much more"* (P11), *"really good experience"* (P2), *"as if a real public speaking because of presenting it seriously"* (P10). These positive opinions on the MUN simulations comply with other studies (Adamson, 2016).

Although they did not mention any negativity, two of the participants seemed to be hesitant about the usefulness of the MUN simulations and explained their opinions like the following: "*It is harder than I expected… I do not believe it provided valuable speaking experience"* (P13); *"I can't say it was easy. But I think any experience in public speaking is a gain. So yeah, I would recommend it"* (P7). The statements also signal that the two participants found the task a bit hard for them and this caused dissatisfaction with the simulation. Other study results mention the challenging side of the MUN simulations and MUN topics (Adamson, 2016; Aisyah, 2022; Nasution & Sukmavati, 2019). Therefore, the first experience with this simulation might have caused them to be hesitant about it.

The second theme revolves around the improvement in language skills, particularly focusing on speaking proficiency. Participants noted increased speaking skills through various means, including extensive rehearsals and heightened competitiveness in public speaking: *"doing a lot of rehearsals"* (P1); *"I think it did change my perception. I kind of became more competitive about public speaking. I gave a speech, realized my mistakes and now I want to be able to speak better in front of a crowd"* (P6). The improvement in speaking skills through MUN simulations is suggested by Adamson (2016), Aisyah (2022), İpekçi & Sütçü (2022), Kortel (2023), and Nasution & Sukmavati (2019) as well because the nature of this simulation directly aims at enhancing communicative competence.

The use of diverse vocabulary and complex sentence structures was also acknowledged as a result of the formal nature of MUN simulations: *"Knowing that I had limited time during the conversation, I learned to construct my sentences more properly."* (P9); *"Since this MUN simulation was important, it made me use more professional language and words"* (P7); *"One of the aspects that I find challenging in MUN simulations is to talk formally. Because in the past, I used non-formal resources while learning English, I am afraid of damaging my seriousness in MUN simulations without realizing it"* (P5); *"The simulation enabled me to develop formal sentence structuring skills"* (P3). The increase in vocabulary, especially in technical and formal vocabulary, was mentioned to be increased through the MUN by Adamson (2016), Hastürkoğlu (2019), and Nasution & Sukmavati (2019). However, despite the positive feedback, one participant did not perceive any significant improvement in their language skills: "*I do not believe any significant change was observed in anyone's English language skills"* (P12). Although the related literature mostly suggests the positive effects of the MUN on language skills, the experience of this participant might have stemmed from the limitations of the implementation considering the time limitations and the organization of the MUN as the first speaking experience in front of an audience.

The simulations provided participants with a real-life context, offering a departure from the artificial contexts often encountered in traditional English classes. This meaningful context fostered motivation and curiosity, encouraging participants to connect English with real-life situations and prompting statements emphasizing the usefulness of foreign language use. The participants tried to act as if they were in a real MUN conference and the delegates of a specific country: *"The key to speaking skill is using the language. During the MUN simulation we use a foreign language, so it is really useful"* (P2); *"After the MUN simulations, I am more enthusiastic about making presentations"* (P15); "*When people started asking questions and I got interact with them, this made me relaxed and gain more confidence"* (P14); *"I felt that I had changed because I hadn't had this experience before"* (P9). These statements also show that through the provision of meaningful context, language skills could be attained more easily.

Despite the positive effects on English skills, some participants were still nervous and had speaking anxiety before or during the simulations. The statements on this issue mostly show that speaking anxiety is a usual anxiety of speaking in front of many people rather than the effect of MUN simulations, however, it is still important to include their hesitations: *"Before I started to talk about my country I said 'I am going to just give information to my classmates it is not much more than it. So, I can keep calm' to myself and did it but before the class, I was much more excited and nervous about simulation"* (P8); *"I did experience great anxiety. I was shaking with fear. And I am sure I stuttered unintentionally. I have always been like this, and I believe just one presentation isn't enough for me to overcome my anxiety. However, I normally would freeze from anxiety and just mumble something, basically forgetting everything. This time I believe I did better than that"* (P7); *"The thrill of being about to give others information about a topic on which I prepared was amazing, but It was also so stressful, it was stumping*" (P12); *"I was excited even while rehearsing before the presentation. My friends who made their presentations before me eased my tension"* (P10); *"Before the speech, I experienced uncontrollable heartbeats and during a speech, I nearly lost consciousness. All of them linked with anxiety"* (P13). However, one participant who had a previous MUN experience in high school explained that this helped her not to have anxiety: *"I wasn't very nervous while preparing for my speech because I have experience of public speaking and MUN"* (P5). These statements show that the MUN is not the primary source of anxiety for them. The MUN even helped them decrease their speaking anxiety as some participants pointed out and this is supported by Adamson (2016) and İpekçi & Sütçü (2022), who stated that providing students with a situation where they can have a chance to practice their speaking skill and actively getting involved in real-like world issues helped students overcome their speaking anxiety.

The third theme explores the effects on related skills, with a focus on self-confidence, research skills, and the potential impact on future professional life. Although the primary focus of this study was on the effect of MUN on language skills, especially speaking, the following contributions mentioned by the participants, could be said to be highly related to the improvement in language and speaking skills. For example, participants reported an improvement in self-confidence, attributing it to their preparedness and ability to handle questions without reliance on speech notes: *"I was particularly confident when I started to talk about what Maldivian government has done for the issues because I had already known all of the necessary information about them"* (P8); *"I felt confident when I got questions and*

answered them without looking at my speech paper. I thought I could not perform well without them, but I found out that was not the case. I was just afraid to do so" (P6); *"I felt confident when the class clapped and applauded my performance. It made me feel like I had done something valuable and something proper. I think that speaking to a group of people is not a big deal and it is exaggerated. This simulation made me realize this and it helped me overcome my nervousness"* (P3). The improvement in confidence is highly related to improvement in speaking skills and this study also shows the parallel improvement of both skills. This finding is supported by the studies of Adamson (2016), İpekçi & Sütçü (2022), Kortel (2023), and Nasution & Sukmavati (2019), too because they also revealed an increase in self-confidence in their studies.

Research skills were also highlighted as a significant outcome, with participants noting the necessity to thoroughly research topics for effective participation: *"I just had a fear of being caught off guard by the questions that might be asked, so I researched the topic I was going to give a speech on nicely and tried to get information. I also thought about the questions that could be asked, and I especially worked on them"* (P5); *"The subjects, while very clear, were not easily researchable. Certain countries do not announce everything they do or have too much information unpublished"* (P12). The improvement in research skills was also observed in the study of Kortel (2023). Doing research is a key skill for success in MUN simulations, but it might be hard for students who try it for the first time as mentioned one of the participants above. Adamson (2016) and Nasution & Sukmavati (2019) also point out that the participants in their studies suffered and had difficulty in doing research.

Some participants perceived potential benefits for their future professional lives, indicating a broader impact beyond the immediate classroom setting: "*I think engaging in these simulation activities would benefit me a whole lot. Not only for speaking but also for listening and observing so I want to attend public speaking conferences more this year"* (P14). The effect of such innovative approaches as MUN simulations could be seen in the long run when the students with this experience join work and social lives.

The final theme outlines participants' suggestions for further implementing the MUN simulations in English classes. While most participants did not explicitly provide suggestions, two common topics emerged: time constraints and the schedule of the simulation in the syllabus. The limited time allocated for each country's delegate presentation was noted as a significant challenge, prompting a suggestion for time extensions in future implementations. Additionally, participants recommended conducting the MUN simulation at later stages in the course to allow students more time to get used to public speaking: *"I think the time limit issue was the most challenging aspect of MUN simulations*" (P8); "*While the MUN simulation was not a terrible idea, its position as the first presentation was"* (P12). Nasution & Sukmavati (2019) also mention that time allocation in EFL classes might be a problem for all students to speak up actively.

4. CONCLUSION and SUGGESTIONS

The results imply that MUN simulations are generally well received for improving language and related skills. The difficulties that were found, like time limits and early hesitation, offer insightful information to teachers who want to incorporate MUN simulations into their English

classrooms. The participants' diverse experiences show how these simulations affect language development, confidence, research abilities, and future professional capabilities. Teachers could think about implementing the strategy based on participant input in order to achieve better, more favorable results.

The opinions and experiences of participants in MUN simulations in an English class are clarified by this study. The overwhelmingly positive responses point to the possible advantages of using these simulations in language instruction. To improve the incorporation of MUN simulations into language instruction, more investigation and ongoing study of cutting-edge teaching approaches are urged.

REFERENCES

Adamson, C. (2016). Model United Nations as a means to build practical, transferable skills. *Journal of Contemporary Social Studies, 12,* 33-45.

Aisyah, P.N. (2022). Students' perception of online Model United Nations in improving EFL students' speaking ability. Indonesian *Journal of English Language Studies (IJELS), 8*(2). DOI: https://doi.org/10.24071/ijels.v8i2.5117

Hastürkoglu, G. (2019). The situated learning in translator and interpreter training: Model United Nations simulations. *Journal of Language and Linguistic Studies, 15*(3), 914-925.

Horwitz, E. K. (2001). Language anxiety and achievement. *Annual Review of Applied Linguistics,* (21), 112-126.

İpekçi, A. & Sütçü, S.S. (2022). The effects of Model United Nations Conferences on English language learners' speaking. *Turkish Studies - Language, 17*(1), 225-240. DOI: https://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.54674

Kortel, Ö. (2023). *Program dışı bir etkinlik olarak Model Birleşmiş Milletler: bir durum çalışması.* (Unpublished master thesis). Yıldız Teknik Üniversitesi.

Nasution, S.S. & Sukmawati, N.N. (2019). Model United Nations: improving the students' speaking skill. *J. Eng. Educ. Society. 4*(2). DOI: 10.21070/jees.v4i2.2100

ÖĞRETİM TEKNİKLERİNİN YABANCILARA TÜRKÇE ÖĞRETİMİNDE UYGULANMASI

Yüksek Lisans Öğrencisi, Tuğbanur KESKİN
Ondokuz Mayıs Üniversitesi,
29tugba55@gmail.com - ORCID ID 0009-0009-1273-2755
Dr. Öğr. Üyesi Dursun DEMİR
Ondokuz Mayıs Üniversitesi,
dursundemir@omu.edu.tr - ORCID ID 0000-0002-4882-9462

ÖZET

Yaklaşım, yöntem ve teknik; dil öğretiminde önemli üç kavramdır. Anthony'e (1963) göre, yaklaşım, dilin doğası ve dil öğretimiyle ilgili teorileri ifade ederken yöntem, yaklaşımın uygulamaya dönük plan ve kararlarını içermektedir. Bu anlamda yaklaşım, dil öğretimi ile ilgili değişik varsayımlar ortaya koyarken yöntem bunların sınıf içeresinde nasıl uygulanacağını göstermektedir. Teknik ise öğretmenin dil öğretmek adına sınıfta kullandığı taktik ve düzenekleri ifade etmektedir. Geçmişten günümüze kadar uzanan geniş zaman diliminde, dil öğretimin nasıl olması gerektiği ile ilgili çeşitli yaklaşım, yöntem ve teknikler geliştirilmiştir. Bu çalışmada, yabancı dil olarak Türkçe (YDT) öğretiminde beş farklı tekniğin (rol yapma, istasyon, 6 şapkalı düşünme, nesi var? ve burada herkes öğretmen) sınıf ortamında nasıl kullanılabileceğinin gösterilmesi amaçlanmıştır. Söz konusu tekniklerle ilgili genel bilgiler verildikten sonra bunların nasıl uygulanacağı anlatılmış ve sonrasında da YDT sınıflarında örnek birer uygulamaya yer verilmiştir. Çalışmanın YDT öğrenci ve öğreticileri ile bu alanda lisans dersleri alan öğretmen adaylarına faydalı olacağı düşünülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Yaklaşım, yöntem, teknik, yabancı dil olarak Türkçe

APPLICATION OF SOME TECHNIQUES IN TEACHING TURKISH AS A FOREIGN LANGUAGE

ABSTRACT

Approach, method and technique are three important concepts in language teaching. According to Anthony (1963), approach refers to theories about the nature of language and

language teaching, while method includes the practical plans and decisions of the approach. In this sense, while the approach puts forward different assumptions about language teaching, the method shows how to apply them in the classroom. Technique refers to the tactics and mechanisms that the teacher uses in the classroom to teach language. Over a long period of time, from past to present, different approaches, methods and techniques have been developed regarding how language teaching should be. The aim of this study is to explain five different techniques (role play, station, 6 thinking hats, what does it have? and everyone here is a teacher) that can be used in teaching Turkish as a foreign language (YDT) classrooms. After giving general information about the techniques in question, the application procedure has been explained and then sample applications in YDT classes were given. It is thought that the study will be useful for YDT students and instructors and teacher candidates taking undergraduate courses in this field.

Key words: Approach, method, technique, Turkish as a foreign language

1. GİRİŞ

Türkçenin yabancılara öğretimi konusunda geçmişten günümüze birçok çalışma yapılmıştır. İlk çalışma Kaşgarlı Mahmut tarafından yazılan Dîvanu Lugâti't-Türk adlı eserdir. Daha sonra Ali Şir Nevai tarafından yazılan Muhakemetü'l Lugateyn adlı eserle bu çalışmalar devam etmiştir. Bu çalışmaların zamanla gelişmesiyle günümüze kadar dil öğretimi giderek önem kazanmıştır.

Dil öğretiminin nasıl yapılması gerektiğine dair geçmişte bazı yaklaşım, yöntem ve teknikler geliştirilmiştir. Bunlardan bazıları değişen ihtiyaçlara cevap veremediği için ömrünü doldurmuş ve artık kullanılamaz duruma gelmiştir. Teknolojideki hızlı gelişmeler ve küreselleşme, insanlar arasındaki iletişimi artırdığı için insanların bir yabancı dile olan ihtiyaçları da artmıştır. Eski zamanlarda daha çok okuma ve yazma becerileri üzerinden yapılan kültürlerarası iletişim, artık dört becerinin kullanılmasını da gerekli kılmıştır. Bu yeni ihtiyaçların karşılanması, yabancı dil öğretiminde de yeni yaklaşım, yöntem ve tekniklerin ortaya çıkmasına zemin hazırlamıştır.

2. DİL ÖĞRETİM YAKLAŞIMLARI

Yaklaşım, dil öğretimindeki uygulama ve ilkelerin temelini oluşturan, dilin doğası ve dil öğrenimiyle ilgili teorileri ifade eder (Anthony, 1963). Geçmişten günümüze dil öğretimi açısından çeşitli yaklaşımlar ortaya çıkmıştır. Bu yaklaşımlar daha çok geleneksel bir anlayışla

ön plana çıkmıştır. Geleneksel dil öğretim yaklaşımları, genellikle dil bilgisi kurallarına bağlılığı ve kelime öğretimini esas almıştır. İlerleyen zamanlarda yapılan araştırmalarla yeni yaklaşımlar ortaya çıkmış ve bunlar eğitimde etkisini göstermiştir. Bu yaklaşımlar sırasıyla ‘‘davranışçı yaklaşım, bilişsel yaklaşım ve yapılandırıcı yaklaşım’’ olarak üç başlık altında toplanmıştır.

2.1. Davranışçı Yaklaşım: Davranışçı yaklaşım psikolojideki etki-tepki üzerine oluşturulmuştur. Eğitimde bireylerin etkiye yani uyarana karşı istenilen tepkiyi vermesi öğrenme olarak kabul edilmiştir. Skinner (1957), dili alışkanlık yoluyla öğrenilen bir davranış olarak kabul etmiştir. Kişilerin bu davranışı gerçekleştirebilmeleri için taklit ve tekrar yöntemine ve ezbere başvurulmuştur. Ne kadar taklit ve tekrar yapılırsa istenilen dil öğrenme davranışının oluşacağına inanılmıştır. Bireylerin zihinsel aktiviteleri çok dikkate alınmamıştır.

2.2. Bilişsel Yaklaşım: Bilişsel yaklaşımın ortaya çıkmasındaki en önemli nokta, geleneksel yaklaşım olan davranışçı yaklaşıma olan tepkidir. Bireylerin bir makine olmadığını, ezber, taklit ve tekrarın kalıcı olmadığını, bu nedenle bireylerin zihinsel aktivitelerini daha ön plana alan bir yaklaşımın ortaya çıkması gerektiği düşüncesiyle geliştirilmiştir.

2.3. Yapılandırıcı Yaklaşım: Yapılandırıcı yaklaşımda öğrenme, bireyin aktif çabalarıyla oluşmakta ve zihninde yapılandırılmaktadır (Güneş, 2013). Yapılandırmacı öğrenme, mevcut ve yeni öğrenmeler arasında bağlantı kurma ve tüm yeni bilgileri mevcut bilgilere entegre etme sürecidir. Öğrenci yeni bilgilerle karşılaştığında dünyayı tanımlar ve açıklar. Gözlemlediği bilgileri açıklamak için önceden oluşturulmuş kuralları kullanır veya yeni zihinsel şemalar oluşturur ve kendi yorumlarını ekleyerek kendi bilgisini oluşturur (Gelen, 2019).

3. DİL ÖĞRETİM YÖNTEMLERİ

“Yöntem, hiçbir kısmı seçilen yaklaşımla çelişmeyen ve tümü seçilen yaklaşıma dayanan, dil materyalinin düzenli sunumu için genel bir plandır. Yaklaşım teoriktir; yöntem ise uygulamaya dönüktür” (Anthony, 1963, s. 65). Tanımdan da anlaşılacağı gibi her yöntem bir yaklaşıma dayanmaktadır. Bir başka ifade ile dil öğretim yöntemleri yaklaşımlardan doğmuştur. Geçmişten günümüze çok sayıda öğretim yöntemi geliştirilmiştir. Bu nedenle yöntemlerin sayısı oldukça fazladır. Bunlardan ikisi aşağıda kısaca açıklanmıştır.

3.1. Dil Bilgisi Çeviri Yöntemi: Daha çok geçmişte kullanılmış bir yöntemdir. Bu yöntemde kurallara bağlılık söz konusudur. ‘‘Dil bilgisi yöntemine göre dil öğrenimi, yabancı dilin kelime bilgisini ve cümle yapısını anlayıp bununla başa çıkabilmek için kuralların ve gerçeklerin

ezberlenmesi şeklinde olmalıdır'' (Güzel, 2014, s. 206). Bu açıklamadan da anlaşıldığı üzere bu yöntemde konuşma becerisine önem verilmez.

3.2. İşitsel Dilsel Yöntem: Dilde sözlü iletişime öncelik tanıyan bu yöntemde, doğal olarak, dinlediğini anlama ve konuşma becerilerine ağırlık verilmektedir. Bunun da, davranışçı öğrenme kuramlarından beslenen diyaloglar ve yoğun sözlü alıştırmalar kullanılarak yapıldığı görülmektedir (Demircan, 2013). İşitsel dilsel yöntemin karakteristik özellikleri şu şekilde sıralanabilir: Yeni materyal diyalog biçiminde sunulur. Yapısal birlikler, tekrara dayalı eğitim ile öğretilir. Dil bilgisi açıklamalarına ya çok az yer verilir ya da hiç yer verilmez. Dil bilgisi, tümdengelim türü açıklamalar yerine tümevarım yoluyla öğretilir. Telaffuza büyük önem verilir. Ana dilinin kullanımına, öğretmen izin verdiği ölçüde, çok az başvurulur (Larsen-Freeman & Anderson, 2000).

4. DİL ÖĞRETİMİNDE KULLANILAN TEKNİKLER

"Teknik, uygulamaya yöneliktir; aslında sınıfta gerçekleşen şeydir. Bir amacı gerçekleştirmek için kullanılan özel bir hareket, taktik veya düzenektir. Tekniklerin yöntemle tutarlı olması, dolayısıyla yaklaşımla da uyumlu olması gerekir" (Anthony, 1963, s. 66). Ortaya çıkan yaklaşımlara bağlı olarak çeşitli yöntemler geliştirilmiştir. Bu yöntemlerden de hareket edilerek teknikler meydana gelmiştir. Dil öğretimi, bu teknikler sayesinde daha aktif ve etkili hâle gelmiştir. Öğrenciler açısından öğrenme, hem kolay hem de eğlenceli olmuştur. Bu tekniklerden beşine aşağıda yer verilmiş ve bunların Türkçenin yabancı dil olarak öğretiminde nasıl kullanılabileceği açıklanmıştır.

4.1. Rol Yapma: ''Rol yapma öğrencinin kendi duygu ve düşüncelerini başka bir kişiliğe girerek ifade etmesini sağlayan bir öğretme tekniğidir'' (Demirel, 2012, s. 68). Bu teknik sayesinde yabancı dili öğrenen kişinin konuşma becerisi ve beden dili gelişir. Rol yapma tekniği yapılırken öncelikle gönüllü öğrencilerden başlanılması gerekir ve öğrencilere verilen rollerden önce onların konuya hâkim olmaları sağlanır. Genellikle grup çalışması olarak yapılması daha etkilidir. Bu sayede iletişim ve sosyal becerilerde de gelişim sağlar. Öğrenci bu teknik sayesinde farklı bir kimliğe, role bürünür ve bu şekilde duygu ve düşüncelerini ifade eder.

Nasıl Uygulanır?

Öncelikle rol oynama etkinliğinde hazır bir senaryo ve kostümler bulunur. Bu etkinlik için sınıfta gönüllü öğrenciler seçilmelidir. Öğrencilerin role adapte olabilmesi için önceden ufak bir prova yapmalarına ve metne hâkim olmalarına izin verilmelidir. Rol oynamada

öğrencilerle birlikte yazılan senaryo da canlandırmak için kullanılabilir. Öğrenciler bu etkinlik sayesinde konuştuğu dil ile birlikte beden dilini de kullanarak kendisini geliştirir.

YDT Sınıfında Örnek Bir Uygulama:

Seviye: B1

Beceriler: Konuşma ve yazma

Araç gereç: İki adet kostüm

Süre: 35-40 dakika

Kazanım 1: Hedef dilin yetkin kullanıcıları arasında geçen canlı karşılıklı konuşmaya ayak uydurabilir.

Kazanım 2: Bir dizi daha kısa ayrı ögeyi doğrusal bir sıraya bağlayarak ilgi alanındaki çeşitli aşina olduğu konular hakkında karmaşık olmayan bağlantılı metinler üretebilir.

Öğretmen elinde kostümlerle sınıfa girerek öğrencilerin dikkatini çeker. Öğretmen selamlama işlemini bitirdikten sonra gittiği bir tiyatrodan bahsetmeye başlar. Tiyatroyu çok sevdiğini belirtir ve aslında hayatın her anının bir senaryodan oluştuğunu ve insanların da bu senaryoyu canlandıran kahramanlar olduğunu ifade eder. İşlenecek olan metinde de aslında bir senaryo olduğunu belirtir. Böylece kitapta ilgili kısım[1] açılır ve öncelikle öğretmen diyaloglarla oluşan metni sesli bir şekilde okur. Daha sonra öğrencilerden okumasını ister. Okuma işlemi bittikten sonra anlaşılmayan ya da bilinmeyen kelimeler varsa öğretmen ile öğrenciler bağlamdan hareketle kelimelerin anlamlarını bulmaya çalışırlar. Daha sonra öğretmen sınıfa getirdiği kostümleri gösterir ve metni canlandırmak için gönüllü olan öğrencileri seçer. Öncelikle iki öğrenci seçilir ve biri metindeki Derya, diğeri de insan kaynakları müdürü olur. Öğretmen kostümleri öğrencilere verir ve hazırlanmaları için süre verir. Sınıfta tahta önüne de ofis havası verecek şekilde hazırlanır. Daha sonra öğrenciler canlandırma işlemine başlar. Rol oynama bitince bu etkinlik birkaç öğrenciyle daha tekrarlanır ve iyice pekiştirilir. İşlemler tamamen bitince öğretmen sınıfı üç gruba ayırır ve beş kişilik bir jüri oluşturur. Gruplardan örnekteki gibi kısa bir senaryo yazmalarını ister. Yazılan senaryolardan en güzeli jüri tarafından seçilir ve sınıfta tekrar canlandırma işlemi yapılır. Ders bu şekilde son bulur.

4.2. İstasyon: İstasyon başlanmış bir işi devam ettirme işidir. Öğrenci merkezli bir uygulamadır. Bir işi devam ettirme ve sonuç elde etme amacıyla gerçekleştirilen bir tekniktir.

[1] Yedi İklim Türkçe B1 ders kitabı, sayfa 39 (Barın, vd., 2015).

ISBN NO. 978-625-6830-90-5

Nasıl Uygulanır?

Öğretmen, sınıfı öncelikle gruplara ayırır. Genellikle üç veya dört masa kurulur. Bu masaların her biri artık bir istasyon özelliği taşır. İstasyonlara isimler verilir. Örneğin "Şiir İstasyonu, Öykü İstasyonu, Slogan İstasyonu" gibi. Her istasyonda gözlem yapması için bir öğrenci seçilir. Konu belirtilir ve uygulama başlar. Öğretmen her istasyon için gruplara belirli bir süre verir. Süre bitince gruplar bir yandaki istasyona geçer. Örneğin, slogan istasyonundaki grup öykü istasyonuna, öykü istasyonundaki grup şiir istasyonuna, şiir istasyonundaki grup slogan istasyonuna geçer ve grupların kaldığı yerden çalışmalara devam ederler. Gruplar bütün istasyonları gezene kadar işlem devam eder. Uygulama bitince yapılan çalışmalar grup gözlemcisi tarafından tahtada sınıfa sunulur ve beğenilenler sınıf panosuna asılabilir. Böylelikle öğrencilerin her biri özgün çalışmalar ortaya koymuş olur. Öğrencilerin hem işbirlikçi öğrenme becerileri hem de dil becerileri, özellikle de yazma becerileri desteklenmiş olur.

YDT Sınıfında Örnek Bir Uygulama:

Seviye: B1

Beceriler: Yazma ve konuşma

Araç gereç: 10 tane A4 kâğıt, hikâye hitapları

Süre: 30-35 dakika

Kazanım 1: Farklı kaynaklardan bilgi ve savları sentezleyip değerlendirerek ilgi alanıyla ilişkili çeşitli konularda açık, ayrıntılı metinler üretebilir.

Kazanım 2: Bir dizi daha kısa ayrı ögeyi doğrusal bir sıraya bağlayarak ilgi alanındaki çeşitli aşina olduğu konular hakkında karmaşık olmayan bağlantılı metinler üretebilir.

Öğretmen, sınıfa büyük, renkli pankartlarla ve kitaplarla girerek öğrencilerin dikkatini çeker. Öğretmen elindekileri masasına bırakır ve sınıfla selamlaşır. Bu işlemden sonra derse giriş süreci başlar. Öğretmen, getirdiği kitaplara dikkat çekerek okuduğu ve okumakta olduğu kitapları gösterir. Kitap okumanın kendisine olan katkılarından bahseder. Sınıftaki öğrencilerden de kitap okuma hakkında yorumlar ister. Öğrenciler de fikirlerini söyledikten sonra öğretmen: "Yeni bir dil öğrendiğimizde bunu her zaman pekiştirerek kuvvetlendirmemiz gerekir. Bu nedenle öğrendiğimiz dil ile ilgili kitap okumak, okuma ve anlama yeteneklerimizi geliştirirken kelime hazinemizin gelişmesine de imkân verir." gibi ifadeler kullanarak konuya olan ilgiyi artırmaya çalışır. Bu işlemden sonra öğretmen bugünkü konunun da kitap okumanın

faydaları olduğunu söyler ve kitaplarda[2] ilgili yer açılarak derse devam edilir. Öncelikle öğretmen metni sesli bir şekilde okur ve daha sonra isterse öğrencilere de okutur. Okuma işlemi bittikten sonra, metin içinde anlaşılmayan veya bilinmeyen kelime varsa öğrencilerle birlikte bağlamdan hareketle anlamları tahmin edilir. Daha sonra öğretmen, bir uygulama yaparak konunun daha iyi anlaşılacağını belirtir ve uygulamanın İstasyon Tekniği olduğunu söyleyerek nasıl uygulanacağını sınıfa açık ve anlaşılır bir şekilde anlatır. Anlatma işlemi bittikten sonra öğretmen sınıfı üç gruba ayırır ve sınıf masalarını bu şekilde düzenler. Artık sınıfta üç masa (üç istasyon) ve bu masalarda bulunan üç grup vardır. Her bir grupta da bir gözlemci vardır. Öğretmen daha sonra sınıfa getirdiği pankartları gösterir. Dört ayrı pankart gösterir ve metnin başlığının yazılı olduğu pankartı panonun üstüne yerleştirir. Diğer pankartlarda ise ‘‘Slogan İstasyonu, Öykü İstasyonu ve Şiir İstasyonu’’ yazılıdır ve bunları hazırlanan üç masanın üstüne yapıştırır. Artık istasyonlar bellidir ve yerinde duran öğrenciler ilk olarak hangi istasyondan başlayacaklarını görmüş olurlar. Öğretmen gruplara beş dakika süre verir ve öğrenciler bu süre zarfında istasyonlardaki başlıklara uygun olarak istenilenleri yazmaya başlarlar. Tabi bu arada birbirleriyle de fikir alışverişinde bulunurlar. Süre bitince grup gözlemcileri gruplara haber verir ve gruplar bulundukları istasyonları terk ederek yer değiştirirler. Slogan İstasyonu’nda bulunan grup, Şiir İstasyonu’na, Şiir İstasyonu’nda bulunan grup, Öykü İstasyonu’na, Öykü İstasyonu’nda bulunan grup da Slogan İstasyonu’na geçer ve gruplar bütün istasyonları gezene kadar işlem bu şekilde devam eder. En sonunda bütün gruplar, başladıkları istasyona geri dönerler ve yapılan çalışmanın son hâline bakarlar. Daha sonra grup gözlemcileri çalışmaları alıp tahtada sınıfa okur ve okunan çalışmaları panoda bulunan ‘‘Kitap Okumanın Faydaları’’ yazılı pankartın yan kısımlarına yerleştirir. Böylelikle uygulama son bulur. Bütün öğrenciler uygulama esnasında aktif olarak çalışmış olurlar. Bu sayede özgün çalışmalarla konu daha da pekiştirilmiş olur. Ders bu şekilde son bulur.

4.3. 6 Şapkalı Düşünme: Edward De Bono (1985) tarafından geliştirilen bir tekniktir. Bir olayın, birden çok yönünün görülmesini sağlayan bir teknik olarak karşımıza çıkmaktadır. Üst düzey düşünme becerilerinin kazandırılmasına yardımcı olur. Bu teknik sayesinde öğrencilerin düşünme becerilerinin gelişimi desteklenmektedir. Öğrencilerin yeni düşüncelere ve fikirlere ulaşması sağlanır. Teknikte renkleri farklı altı şapka vardır ve her bir şapka farklı bir başlık altında incelenmiştir. ‘‘Beyaz şapka tarafsızlığı, kırmızı şapka duygusallığı, siyah şapka

[2] Yedi İklim Türkçe B1 ders kitabı, sayfa 62 (Barın, vd., 2015).

ISBN NO. 978-625-6830-90-5

karamsarlığı, sarı şapka iyimserliği, yeşil şapka yeni fikirlerin üretilmesini, mavi şapka ise değerlendirmeyi'' temsil etmektedir.

Nasıl Uygulanır?

Öğrenciler, her biri farklı duyguları temsil eden altı şapkayı sırasıyla takarlar. Şapkanın temsil ettiği duyguya göre düşünürler. Her öğrenci düşüncelerini söyledikten sonra diğer şapkaları da sırasıyla takar. Bu durum sayesinde öğrenciler, bir olaya değişik açılardan bakma şansı yakalar.

Beyaz Şapka: Saflığı, tarafsızlığı ve tartışmasız kabul edilen bilgileri temsil eden şapka çeşididir. Öğrenci beyaz şapkayı takınca olaya veya duruma tarafsız bir gözle bakar ve kanıtlarla hareket eder.

Kırmızı Şapka: Duyguları, hisleri ve tutkuları temsil eden şapka çeşididir. Öğrenci bu şapkayı takınca olayla ilgili duygularını dile getirir.

Siyah Şapka: Riskleri, olumsuzlukları temsil eden şapka çeşididir. Öğrenci bu şapkayı takınca olayla ilgili tehlikelerin neler olabileceğini hesaplar ve dile getirir.

Sarı Şapka: İyimserliği temsil eden şapka çeşididir. Öğrenci bu şapkayı takınca yeni fırsatların verilmesi gerektiğini savunur ve olayın olumlu yönlerini görmeye çalışır.

Yeşil Şapka: Yeni fikirlerin üretilmesini temsil eden şapka çeşididir. Öğrenci bu şapkayı takınca konuyla ilgili öneriler sunar ve yeni fikirler ortaya çıkarır.

Mavi Şapka: Serinkanlılığı temsil eden bir şapka çeşididir. Öğrenci bu şapkayı takınca düşünme aşamalarını gözden geçirir. En son takılan şapkadır. Bütün tartışılanları gözden geçirerek son kararı verir. Yani bu şapkayla değerlendirme aşaması yapılır.

YDT Sınıfında Örnek Bir Uygulama:

Seviye: B1

Beceriler: Konuşma ve yazma

Araç gereç: 6 adet renkli şapka, bir kutu

Süre: 35-40 dakika

Kazanım 1: Karmaşık konularda, alt temaları bütünleştirerek, belirli noktaları geliştirerek ve uygun bir sonuçla tamamlayarak açık, ayrıntılı açıklamalar ve sunumlar yapabilir.

Kazanım 2: İlgi alanları ile ilgili çok çeşitli konularda, yardımcı/tamamlayıcı noktalar ve ilgili örneklerle fikirleri genişletip destekleyerek açık, ayrıntılı betimlemeler ve sunumlar yapabilir.

Öğretmen sınıfa elinde renkli şapkalarla girerek öğrencilerin dikkatini çeker. Sınıfı selamlama işlemi bittikten sonra elindeki şapkaları öğretmen masasına bırakır ve sınıfa döner. Öğrencilere, bugün okula gelirken komşusu olan yaşlı bir teyze için market alışverişinde bulunduğunu söyler ve komşusunun da bu durumdan memnun kaldığını belirtir. Daha sonra öğrencilerine "Siz olsaydınız benim gibi komşularınıza yardım eder miydiniz?", diye sorar. Öğrencilerden aldığı yanıtlardan sonra kendi ülkelerinde komşuluk ilişkilerinin nasıl olduğunu sorar. Her öğrenciden bu konu hakkında bir iki cümlelik bilgi alır. Öğretmen daha sonra bugün işlenecek olan metnin[3] bu konu hakkında olduğunu belirtir ve kitaplardan ilgili bölümün açılmasıyla metne giriş yapılır. İlk olarak öğretmen metni sesli bir şekilde okur ve daha sonra öğrencilerden okumasını ister. Okuma işlemi bittikten sonra öğretmen öğrencileriyle birlikte bilinmeyen veya anlaşılmayan kelimelerin anlamlarını bağlamdan hareketle bulmaya çalışır. Öğretmen konunun daha iyi anlaşılması için sınıfa getirdiği şapkaları eline alarak bir etkinlik yapacaklarını belirtir. Öğretmen tahtaya altı şapkanın başlıklarını ve anlamlarını yazar ve bir yandan da sınıfa anlatır. Daha sonra tahtaya altı öğrenci çıkarılır. Bu altı öğrencinin her birine bir şapka ve şapkalarla ilgili yardım amaçlı küçük bilgilerin yazılı olduğu kâğıtlar verilir.

Beyaz Şapka: Komşuluk kavramı insandan insana değişebilir. Herkes farklı düşünebilir. Örneğin…….

Sarı Şapka: Bence komşuluk hâlâ varlığını koruyor. Örneğin……

Kırmızı Şapka: Komşuluk olmazsa ne yapardık? Yalnız kalırdık. Örneğin…..

Siyah Şapka: Metinde de belirtildiği gibi komşuluk öldü. Metindeki örnekleri arttırabiliriz…….

Yeşil Şapka: İnsanlar birbirini sevmeye devam etse yardımlaşmalar devam etse böyle bir konu olmazdı. Örneğin……

Mavi Şapka: Herkesin verdiği örneklerde haklılık payı vardır. Komşuluk önemlidir. İnsanlığın varlığını korumasında büyük etkisi vardır……

[3] İstanbul Yabancılar İçin Türkçe ders kitabı B1, sayfa 94 (Aslan, 2013).

Yardım cümleleriyle birlikte her öğrenci fikrini söyler. Daha sonra şapkalar değiştirilir ve yeni şapkasını alan öğrenci de örnek cümlelerden hareketle kendi düşünce ve örneklerini söyler. Böylece devam eden süreçte farklı fikirler de ortaya çıkar. Aslında bu etkinlik sayesinde hem beyin fırtınası yapılmış olur hem de konuşma hem ve dinleme becerileri geliştirilmiş olur. Daha sonra öğretmen sınıfı altı gruba ayırır ve altı şapkanın isimlerini kâğıtlara yazarak kutuya atar. Her bir gruptan bir kâğıt çekmesini ister ve çekilen şapkayla ilgili grupça bir slogan yazmaları istenir. Sloganlar yazıldıktan sonra grup sözcüleri tarafından sloganlar okunur ve panoya asılır. Konu pekiştirildikten sonra ders son bulur.

4.4. Nesi Var?: Bu teknik sayesinde öğrenciler, bildiklerini eğlenceli bir şekilde gözden geçirme fırsatı yakalamış olurlar.

Nasıl Uygulanır?

Sınıftan bir öğrenci dışarıya çıkar. Sınıfta kalan öğrenciler, aralarında bir nesne ya da kavram seçerler. Nasıl ipucu vereceklerini de belirlerler. Daha sonra dışarıdaki öğrenci sınıfa çağırılır. Gelen öğrenci sınıftaki bir öğrenciye "Nesi var?" sorusunu yöneltir. Verilen cevap, seçilen nesnenin bir özelliğini belirterek soruyu soran öğrenciye bir ipucu vermelidir. İpuçları sayısını ve tahminde bulunma hakkını öğrenciler etkinlik başlamadan önce belirler. Genellikle üç ipucu verilir. Dışarıdan gelen öğrenci, üç sorudan sonra sınıfın seçtiği nesneyi bilirse onun görselini tahtaya yapıştırır. Bilemezse yerine oturur ve başka bir öğrenci dışarı çıkarılarak etkinlik devam ettirilir.

YDT Sınıfında Örnek Bir Uygulama:

Seviye: B2

Beceriler: Konuşma ve yazma

Araç gereç: Teknolojik araç görselleri

Süre: 35-40 dakika

Kazanım 1: İlgi alanları dâhilindeki çeşitli konulardan birinin karmaşık olmayan bir tanımını, doğrusal bir noktalar dizisi olarak sunarak, kabul edilebilir ve akıcı bir şekilde sürdürebilir.

Kazanım 2: İlgi alanlarıyla ilgili çok çeşitli konularda açık, ayrıntılı betimlemeler yapabilir.

Öğretmen, derse elindeki görsellerle girer ve öğrencilerin dikkatini çeker. Sınıfı selamlar. Daha sonra elindeki görselleri sınıfa gösterir ve yorumlarını bekler. Bu görseller, çamaşır makinesi, bulaşık makinesi, buzdolabı, kalorifer, araba, kamera gibi teknolojik aletlerdir. Öğrenciler, ilgili aletler hakkında bildiklerini söz alarak belirtirler. Örneğin; "araba

bize ulaşım imkânı sağlar. İstediğimiz yere araba ile gidebiliriz" ya da "önceden atlarla veya başka hayvanlarla yolculuk yapılırmış ve bu çok zaman alırmış ama şimdi arabalarla daha hızlı gidebiliyoruz" gibi cümleler sarf ederler. Öğretmen, daha sonra kitaptaki ilgili kısmı[4] açtırır ve önce kendisi sesli bir şekilde okur. Daha sonra öğrencilerden okumasını ister. Metinde bilinmeyen veya anlaşılmayan kelimeleri öğretmen ile öğrenciler, bağlamdan hareketle tahmin etmeye çalışırlar. Bu işlemden sonra ise etkinliğe geçilir. Öğretmen öncelikle yapılacak çalışma hakkında öğrencileri bilgilendirir. Etkinliğin ismini söyler, nasıl uygulanacağını anlatır ve öğrencilerden bu etkinlikten hareketle geçmişten günümüze gelen teknolojik aletleri özellikleriyle bilmeleri gerektiğini söyler. Sınıfça bir gönüllü öğrenci seçilir ve dışarı çıkarılır. Öğretmen, sınıfta kalan diğer öğrencilerle öncelikle metinde geçen kavram ve nesnelerden bazılarını seçer ve bir öğrenciden bunları not almasını ister.

Seçilen kavram ve nesneler: İnternet, akıllı telefon, televizyon, çamaşır makinesi, bulaşık makinesi, buzdolabı, kalorifer, araba, fotoğraf makinesi, kamera, asansör, mektup ve gaz lambası.

Daha sonra ipuçları ve tahminde bulunma sayısı belirlenir. Genellikle, dışardaki öğrenci için her bir nesne veya kavramla ilgili üç kere tahmin etme şansı verilir. Bu işlemlerin ardından dışarıdaki öğrenci çağrılır ve sınıftaki öğrencilerden birine "Nesi var?" diye sorar ve aldığı cevaba göre yokluğunda sınıfta seçilen kavram ya da nesneyi tahmin etmeye çalışır. İlk tahmininde bilemezse iki hakkını daha kullanır. Her bildiği teknolojik aletin görselini tahtaya yapıştırır. Öğretmen, bir başka öğrenci daha kaldırır ve yapıştırılan görselin etrafına söylenen ipuçlarını yazdırır. Öğrenci, üç ipucundan sonra da seçilen nesneyi bilemezse yerine oturur ve öğretmen başka bir öğrenciyi dışarı çıkarır. Belirlenen kavram ve nesneler bitene kadar bu işlem devam eder. Etkinlik bitince öğretmen, öğrencilere tahtaya bakmalarını ve tahtayı incelemelerini ister. Öğretmen sınıfı 13 gruba ayırır. Her bir gruba tahtadaki görsellerden birini ve yanındaki ipuçlarını da alarak bir metin yazmalarını ister ve yazılan metinler sınıfta grup sözcüleri tarafından okunur ve her bir grup tebrik edilir. Ders pekiştirilerek son bulur.

4.5. Burada Herkes Öğretmen: Bu teknik tekrar ve değerlendirme amaçlıdır. Öğrencilere öğretilen konuları gözden geçirme, onlar hakkında soru hazırlama ve değerlendirme yapma fırsatı verir.

Nasıl Uygulanır?

[4] İstanbul Yabancılar İçin Türkçe ders kitabı B2, sayfa 25 (Aslan, 2013).

Öncelikle öğretmen bütün öğrencilere boş kâğıtlar dağıtır. Daha sonra her öğrenci aldığı kâğıda konu ile ilgili bir soru yazar ve tekrar öğretmene teslim eder. Öğretmen bu işlemin ardından aldığı kâğıtları rastgele karıştırır ve sınıfa tekrar dağıtır. Her öğrenci kendine düşen kâğıttaki soruya cevap yazıp tekrar öğretmene teslim eder. Öğretmen kâğıtları tekrar rastgele karıştırır ve sınıfa dağıtır. Her öğrenci, kendine düşen kâğıttaki soru ve cevabı değerlendirip öğretmene teslim eder.

YDT Sınıfında Örnek Bir Uygulama:

Seviye: B1

Beceriler: Okuma ve yazma

Araç gereç: Renkli kâğıtlar, boş bir mukavva kutu

Süre: 35-40 dakika

Kazanım 1: Bir dizi daha kısa ayrı ögeyi doğrusal bir sıraya bağlayarak ilgi alanındaki çeşitli aşina olduğu konular hakkında karmaşık olmayan bağlantılı metinler üretebilir.

Kazanım 2: Kendi alanlarındaki rutin olan veya olmayan aşina olduğu meselelerde birikmiş olgusal bilgileri bir parça güvenle özetleyebilir, onlar hakkında rapor verebilir ve görüşlerini bildirebilir.

Öğretmen sınıfa girer ve öğrencileri selamlar. Bu derste, bulundukları üniversiteyi konuşmak istediğini söyler ve "Üniversitemiz hakkında neler biliyorsunuz?", diye bir soru yöneltir. Öğrenciler bulundukları süre zarfında üniversitede gördüklerini anlatırlar. Bu sırada öğretmen bir öğrenciyi tahtaya kaldırarak öğrencilerin dediklerini tahtaya yazmasını ister. Konuşma ve yazma işlemi bittikten sonra kitapta ilgili metin[5] açılır. Öncelikle öğretmen metni sesli bir şekilde okur ve isterse öğrencilere de okutur. Okuma işlemi bittikten sonra metinde bilinmeyen veya anlaşılmayan kelimeler varsa öğretmen ile öğrenciler bağlamdan hareketle bunların anlamları bulmaya çalışırlar. Sonrasında öğretmen renkli kâğıtları çıkarır ve sınıfa gösterir. Bu kâğıtları rastgele sınıfa dağıtacağını söyler ve herkesin okunan metinle ilgili sorular yazmasını ister. Yazılan soruları sınıfa getirdiği kutunun içine atar. Sınıfta bir müzik açar ve kutunun elden ele dolaşarak gitmesini ister. Müzik kapandığında kutu kimin elinde kalırsa o bir soru çeker ve alır. Sorular bitene kadar bu işlem devam eder. Daha sonra öğretmen, öğrencilerin aldığı sorulara bakıp alt kısmına cevap yazmaları ister ve yine aynı kutuya bütün kâğıtları toplar. Bu sefer öğretmen sınıfı tek tek dolaşarak herkesin yine kutudan bir kâğıt çekmesini ister. Bu

[5] Yedi İklim Türkçe B1 ders kitabı, sayfa 54-55 (Barın, vd., 2015).

işlemde bittikten sonra öğretmen, herkesin kâğıtlarını açıp sorularla verilen cevapları karşılaştırmasını ister. Doğru ya da yanlış olduğunu belirtmelerini söyler. Doğru olan cevapları tahtanın bir kısmına yazdırır, cevabı yanlış verilen sorular için ise şöyle bir uygulama yapılır: Metin açılarak soruların doğru cevabı bulunur ve onlar da tahtaya yazılır. Bu işlemin ardından öğretmen yine öğrencilerle birlikte tahtaya yazılanları karşılaştırır ve yorumlar yaparlar. Öğretmen öğrencilerden tahtada yazılı olan cevaplardan istediklerini seçmelerini ister ve seçtikleri cevapları kullanarak yeniden üniversiteyi tanıtıcı bir metin yazmalarını ister. Daha sonra yazılan metinler sınıfta tek tek okunur ve böylece işlenen metin daha anlaşılır hâle gelmiş olur. Ders bu şekilde sonlanır.

5. SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Dil öğretimi sürecinde, geliştirilen yaklaşımlardan hareket edilerek çeşitli yöntemler oluşturulmuştur. Bu yöntemlerden de yola çıkarak teknikler meydana getirilmiştir. Ana dili ya da yabancı bir dil öğretiminde kullanılan bu yöntem ve teknikler, farklılık gösterebilir. Eğitim verilen yer, zaman ve dili öğrenen kişilerin düzeyi bu konuda oldukça önemlidir. İlgili tekniklerin bu belirlenen durumlara göre uyarlanıp öğrencilerle birlikte uygulanması, eğitim ve öğretimin kalitesini de artıracaktır. Uygulanan tekniklerin, dili öğrenen öğrencide tek bir beceriyi geliştirmekten ziyade birden fazla beceriyi aynı anda geliştirmeyi hedeflemesi önem arz etmektedir.

Yapılan bu çalışmayla yaklaşım, yöntem ve teknik konuları hakkında genel bilgiler verilmiştir. Daha sonra eğitimin daha aktif, etkili ve kalıcı olması için geliştirilen tekniklerden beşinin yabancılara Türkçe öğretiminde nasıl uygulanabileceği anlatılmıştır. Bu teknikler kullanılarak yapılacak etkinlikler sayesinde öğrencilerin daha istekli olması amaçlanmıştır. Bu istekle birlikte dil öğreniminin tek düzelikten ve sıkıcılıktan kurtarılıp daha heyecanlı ve renkli bir hâl alması hedeflenmiştir. Öğrenciler, sadece düz anlatım yöntemi ile yapılacak dil öğretiminden bir süre sonra sıkılabilir ve dil öğrenimini yarıda bırakabilirler. Uygulanan etkinliklerin sayısı ve çeşidi ne kadar çok olursa dil öğretimi o kadar çok etkili, kalıcı ve verimli hâle gelir.

KAYNAKLAR

Anthony, E. M. 1963. Approach, method and technique. *English Language Teaching, 17,* 63-67.

Aslan, F. (Ed.), (2013). *İstanbul yabancılar için Türkçe ders kitabı B1.* Kültür Sanat Basımevi.

Barın, E., Çobanoğlu, Ş., Ateş, Ş., Balcı, M., ve Özdemir, C. (Ed.), (2015). *Yedi iklim Türkçe B1 ders kitabı.* Yunus Emre Enstitüsü.

de Bono, E. (1985). *Six thinking hats: an essential approach to business management*. Little, Brown, & Company.

Demirel, Ö. (2012). *Yabancı dil öğretimi*. Pegem Akademi.

Demircan, Ö. (2013). *Yabancı dil öğretim yöntemleri*. Der Yayınları

Gelen, İ. (2019). *Öğretim ilke ve yöntemleri.* https://avys.omu.edu.tr/storage/app/public/ismailgelen/134659/IG%20Yapilandirmacilik%20OIY.pdf. (Erişim: 01.03.2024)

Güneş, F. (2013). Dil bilgisi öğretiminde yeni yaklaşımlar. *Dil ve Edebiyat Eğitim Dergisi, 2*(7), 71-92.

Güzel, A. (2014). *İki dilli Türk çocuklarına Türkçe öğretimi*. Akçağ Yayınları.

Larsen-Freeman, D., & Anderson, M. (2000). *Techniques and principles in language teaching.* Oxford University Press.

Skinner, B. (1957). *Verbal behavior.* Appleton-Century-Crofts.

LAZCA SÖZ VARLIĞINDA TÜRKÇE KELİMELER

Prof. Dr. Lile TANDILAVA
Batum Şota Rustaveli Devlet Üniversitesi
lile.tandilava@bsu.edu.ge
ORCID ID: 0000-0002-0118-2075

ÖZET

Amacımız Lazca'daki Türkçeyi mümkün olduğunca ortaya çıkarmaktır. Kelimelerin gelişim dinamikleri, giriş yolları ve tarıhı araştırmak lazim. Türkçeden Lazcada ödünç alan kelimeler farklı zaman ve karakterdedir. Bizim sadece Osmanlı Türkçesinden değil, diğer Türk dil ve lehçelerinden de türetildiği varsayılmaktadır. 18. yüzyılın ilk yarısında Lazistan, Osmanlı karşıtlığının arkasında durmaktan çekinmeyen Canik'in "Gazabı" olarak anılan feodal soyunun temsilcileri Canikli Ali-Paşa ve oğlu Batali-Bey tarafından yönetiliyordu. Canikli Ali-Paşa, 1749-1785 yılları arasında Lazistan'i yönetti. Küçük Asya'daki dört sancak ve altmış kadar ilçe onun egemenliğindeydi. Dünyaca ünlü şehirlerin bulunduğu devasa bir bölgeydi: Sinop, Trabzon, Erzurum. Sınırsız siyası haklara sahip sivil bir nüfustu. Trabzon'un Osmanlı Türklerin tarafından ele geçirilmesinden (1461) sonra da Türkçe kelime o kadar çabuk yoğun bir şekilde akışı söz konusu değildir. Türk-Osmanlı'nın Lazistan'da siyasi nüfuzunu kurması uzun zaman aldı. 20. yüzyılın yirmili yıllarından itibaren Türkiye'nin Lazistan'ında Atatürk reformlarına bağlı olarak Türk sınırların altında girince Türkçe kelime yoğun bir şekilde yayılması izlemiştir. Burada da göz önünde bulundurulması gereken pek çok şey var: "Ödünç alınan kelimelerin yerli kaynaktan ayırmak çoğu zaman birçok zorlukla ilişkilendirilir, özellikle de ödünç alınan kelimelerin ödünç alanın diline asimilasyon sürecinin çok ileri gittiği eski alıntı sözcüklerde. Lazcadaki alıntıların bir kısmı tamamen Gürcüce ile aynıdır ve bunun erken Gürcüce-Zan dili birliği dönemine ait olduğunu varsaymamız gerekir. Esas olarak Farsça-Arapça sözlük ve Gürcüce dillerinde çok daha önce, Türk-Osmanlıların Asya'ya gelmesinden önce kurulmuştur. Ödünç kelimeler belirli tarihsel ve coğrafi koşullar altında gerçekleşir. Bunu hesaba katmadan, ödünç alınan kelime dağarcığının incelenmesi, yalnızca dilin gelişim tarihiyle değil, aynı zamanda bu dili konuşan insanların tarihiyle de ilgili olduğu için temel anlamını yitirir.

Anahtar Kelimeler: Lazca, Türkçe, Söz varlığı, Ortak kelimeler

Amacımız Lazca'daki Türkçeyi mümkün olduğunca ortaya çıkarmaktır. Kelimelerin gelişim dinamikleri, giriş yolları ve zamanları araştırmak lazim.. Türkiye'den Lazcada ödünç alan kelimeler farklı zaman ve karakterdedir. Bizim sadece Osmanlı Türkçesinden değil, diğer Türk dil ve lehçelerinden de türetildiği varsayılmaktadır. 18. yüzyılın ilk yarısında Lazistan, Osmanlı karşıtlığının arkasında durmaktan çekinmeyen Canik'in "Gazabı" olarak anılan feodal soyunun temsilcileri Canikli Ali-Paşa ve oğlu Batali-Bey tarafından yönetiliyordu. Canikli Ali-Paşa, 1749-1785 yılları arasında Lazistan'i yönetti. Küçük Asya'daki dört Sancak ve altmış kadar ilçe onun egemenliğindeydi. Dünyaca ünlü şehirlerin bulunduğu devasa bir bölgeydi: Sinop, Trabizon, Erzurum (D. Janelidze, "Lazların Lideri"). Sınırsız siyasi haklara sahip sivil

bir nüfustu. Trabzon'un Osmanlı Türklerin tarafından ele geçirilmesinden (1461) sonra da Türkçe kelime o kadar çabuk yoğun bir şekilde akışı söz konusu değildir. Türk-Osmanlı'nın Lazistan'da siyasi nüfuzunu kurması uzun zaman aldı. 20. yüzyılın yirmili yıllarından itibaren Türkiye'nin Lazistan'ında Atatürk reformlarına bağlı olarak Tğrk sınırların altında girince Türkçe kelime yoğun bir şekilde yayılması izlemiştir. Burada da göz önünde bulundurulması gereken pek çok şey var: "Ödünç alınan materyali yerli kaynaktan ayırmak çoğu zaman birçok zorlukla ilişkilendirilir, özellikle de ödünç alınan kelimelerin ödünç alanın diline asimilasyon sürecinin çok ileri gittiği eski alıntı sözcüklerde" . (Andronikashvili 1966, 5)

Borçlanma bir anda olmaz. Ödünç alınanlar farklı bir döneme aittir. Lazcadaki alıntıların bir kısmı tamamen Gürcüce ile aynıdır ve bunun erken Gürcüce-Zan dili birliği dönemine ait olduğunu varsaymamız gerekir. Esas olarak Farsça-Arapça sözlük ve Gürcüce dillerinde çok daha önce, Türk-Osmanlıların Asya'ya gelmesinden önce kurulmuştur.

Öte yandan, daha sonraki alıntılarda iki akım ayırt edilebilir: Osmanlı hakimiyeti dönemine ilişkin alıntı sözcük ve Lazların diğer Türkçe konuşan halklarla ticari ve siyasi ilişkileriyle ilgili alıntı sözcük. . Genel olarak ödünç alma sürekli bir süreçtir ve zenginleşmesinin kaynağı olarak yaşayan ve kültürel dillerin gelişmesine eşlik eder.

Bildiğiniz gibi Lazeti'nin büyük bir kısmı Türkiye topraklarında kalıyor,(Hopa Arhavi Vice Ardeşen Pazar) Gürcistan'ın Lazeti'si ise sadece ikiye bölünmüş Sarp köyün bir bölümüdür. Araştırmamız ödünç alınan kelimelerle ilgili olup, Lazcaya ne zaman ve hangi zamanda girdiğini tespit etmek istiyoruz. Lazça'da bunu öğrenmek için tarihsel gerçeği bilmek gerekiyor çünkü tarih önemli bir kaynak. Şimdi Lazçada iki çeşit ödünç kelimeler girmiş. Türk dilinde de önce kendi dilinde Arapça ve Farsçadan kelimeler aldı sonradan ise yani iki ulus birlikte yaşam zamanı gelince Lazça ödünç aldı. Verilen örnekler de bunu bu şekilde görebiliriz:

Aslan (Khop, Arh. Wits, Atin)`aslan;

Aslanis Kogekhedu do Igzalu "bir aslanın üstüne oturdu ve gitti" (Baş. Zhrenti 1939, 128) 2. Aslanish bichik Fadishaishi bichi's utsu" (aslanın oğlu (oğlan) kralın oğluna şöyle dedi) (Viz. Arch. A. Chikobava 1936 34/31) 3. Ar Bere Aslanis do kaplanepes dolokhe rtu "Çocuk aslanlarla ve kaplanlarla birlikteydi" (Dumezil 1967, 39/121). Kelime Türkçeden Aslan Osmanlı'ya geçmiştir (Dilçin 1983. s. 14) V. Radlov Aslan'ı Kazan, Osmanlı, Azerice ve Kırım'da doğruladı. Aynı dillerde Арслан şekli de kullanılmaktadır. (Radlov 1893, I, 546). Age., 327. sayfada, Арслан Osmanlıca, Uygurca doğrulanmıştır. Арсылан kelimesinin Moğolca biçimine sahiptir).

Adeti- Adati (Hop .)Adet (tür)

Kelime Arapçadan Türkçeye geçmiştir.

1. Aya adeti ne Arabistanis neti Türkiyes ren aya khvala Lazistanis ren (Khop). Bu adat ne Türkiye'de ne de Arabistan'da vardır, bunu sadece Lazeti'de biliyorlar. (Kipşidze 1939 7/20). 2. Divepeshi Adeti Ikomtesdoren (Arch.) "Develerın adeti yaptılar" (Dumezil 1967, 31/5). 3. Lazepeşi oskedinus amkata adeti uyonun(arh).Lazların yaşadığı yerde kural böyledir" (Zhgenti, 1938, 30/15). Kelime Arapça'dan Türkçeye adet - kural, gelenek, adat olarak

geçmiştir. Belli ki çok eski bir ödünç kelimedir. Gürcüce "Adati" de aynı kökle bağlantılıdır. Lazçadaki yerleşik Türk şekli adet, ikinci ödünçlemelerin sonucu olmalıdır. V.A. Radlov, Azericede de "Адат" biçimini doğrulamıştır (Радлов 1993, I, 1, 483).

Akardaşi (Khof, ark. viz.) Arkadaş (Atin)- Yoldaş;

1. Akardaş Arti Komionun (Khof, Kipshidze 1939, 6/15) "Bir arkadaşım var" (Zhgenti 1936, 87) 2. Zhur Arkadaşi kochi igzales- "İki arkadaş gittiler" (Khof.) (A.Tandilava'nın materyalleri). 3. Arkadashi Chqimi Gamaptokochi do Fenjereshen Bimtit - Arkadaşım pencereden atladı ve biz kaçtık (Arch.) (Dumezil 1967, 165,14) V. Radlov, Osmanlıca ve Kırımcadaki "аркадаш" kelimesini doğruluyor. (Radlov, 1893, I, 1, 291). Lazcada Türkçe kelime anlamını korumakta, şiveierde ise fonetik değişikliklerden dolayı farklı şekillerde sunulmaktadır: Akardashi (Khof. Vits.) = Arkadashi k:r sessizler yerlerını deüişt riyorlar. Başlangıç noktası boynuz kompleksidir. Metatez sonucunda RD kompleksini elde ederiz. Khofur'da boynuz kompleksi genellikle basitleştirilmiştir. S. "Arkadeshite" formu Zhgenti'nin Arkabul'unda doğrulanmıştır: "Gekhtu do Arkadeshithe Khoja Dobakhu" (Zhgenti, 1938, 113,19) - "ayağa kalktı ve yoldaşının yardımıyla Hoca'yı dövdü". Burada, iki damak sesli harfinin ön konumunda gerileyen uzaktan benzeşmenin olduğu varsayılmalıdır. Yukarıdaki formların tümü herhangi bir Kilokave'de bulunabilir. V. Radlov, Osmanlıca ve Kırgızcadaki "аркадаш" biçimini doğrulamaktadır. Kelimenin Türkçeden geldiği açık ama soru hangi Türk dilinden veya lehçesinden, nereden alınması daha doğaldı, özellikle Osmanlıcadan mı yoksa Kırımcadan mı? Borçlanma belirli tarihsel ve coğrafi koşullar altında gerçekleşir. Bunu hesaba katmadan, ödünç alınan kelime dağarcığının incelenmesi, yalnızca dilin gelişim tarihiyle değil, aynı zamanda bu dili konuşan insanların tarihiyle de ilgili olduğu için temel anlamını yitirir.

Bayram (Khof. Vik. Athin. Arch) `tatil'

1.bayramis Ndghas Agha Mchkeshüshe Eshakhtu (Arch.) "Ağa bayramda çobanların yanına gitti" (S. Zhghenti, 1938, 32/21) 2. Chumen Bairami Ndgha En (Arch.) "Yarın tatildir" (S. Zhghenti, 1938, 179) 3. Bayramish Dghas Khavlasheni Gochkumeti(baş.)Seni Bayramda helva için gönderirdim (Zhgenti, 1938, 161, 20) Khopuride aynı zamanda baryam < bayram formunu da buluyoruz, burada r'nin yer değişmesi de oluyor. Yanı şivelerde değişik söylüyorlar.. Kelime Türkçeden alınmıştır: bayram - "tatil". Kelimenin kökeni konusunda bilim adamları farklı görüşlere sahiptir: Telaffuz: Sevortyan bu kelimenin Türkçe kökeninden şüphe etmiyor. Ben. Tsenker, Budagov, V. Radlov, Türkçenin onu Farsçadan aldığını düşünmektedir. M. Kaşgareli sözlüğünde kelime yerli Türkçe olarak kabul edilir ve genel olarak bu kelime birçok dilde Türkçe olarak girilir - Bulgarca (bayram), Sırpça (barjam), Arnavutça (bayrami), modern Yunanca (μπαιραμι), Lehçe (bajramować), Rumence (bayram) ve diğer her yerde değer taşır. (Severtian 1978, 35-36) V. Radlov, Osmanlıca, Kazan, Kırım ve Troki Karaimcada "bayram" biçimini doğrulamıştır. (Радлов 1899, IV, 2, 1425) Onun tarafından onaylanan paralel formlar vardır: Kırım'da bīräm // Kazan'da bayram (ibid., 1570);

Altun (Khof. Arch. Atin) altın, altın parası:

1.Ar altunişi metcıgale do otkho altunişi matskındı. "Bir altın broş, üç veya dört altın yüzük" (Kipshidze 1939, 8/34). 2. Ar tsanas oşi altunıs kodudgıtes. (Atin). "Bir yıl yüz lira (altın) seviyesindeydiler (Kipshidze 1939 80/12). 3. Tsuta Kitis Altuni'şi Matskindi Modzin (Vic.

Arch.) "Serçe parmağına altın bir yüzük takıyordu" (Chikobava 1936, 2/16). 4. Orthanik-ti Si Altuni, Gumishi Konai Koromiya Utsu "Ortancak da ona şunu söyledi: altını gümüş gibi seviyorsun" (Dumezil 1967, 119/5). lazçada tüm kelime ve cümlelerinde doğrulanmıştır. Ödünç almanın, Modern Türk Altın'dan daha eski olduğunu ve daha sonra olduğunu varsaymalıyız. Eski ve Orta Türkçe formu Altun, Kırım Tatar ve Kırım Karaimin bazı lehçelerinde varlığını sürdürmektedir. Lazçada da bu şekilde geldiğini düşünüyoruz. (Türkçe formlar için Э.В. Севортян 1914, 142-143). V. Radlov, Uygur ve Taraçin dillerindeki altun formunu doğruluyor. Aynı zamanda Taraçinca, Osmanlıca, Troki Karaimca ve ayrıca Çağatay yazı dilinde de doğrulanmıştır. Yakut dilinde Radlov, алтан(altan) biçimini belirtir (В.В.Радлов 1893, I, 406). N. Mar, Hopa şivesinde sözlüğünde Zan fonotaktikleri (bu dilin gramer kurallara göre) açısından oldukça düzenli olan 'artuni'yi doğrulamıştır: kanonik olmayan yani dile uymayan sessizlerin uyması **LT > RT** geçiyor. Birkaç örnek bize yukarıda varsaydıklarımızı söyleme fırsatı veriyor. Tarihi kaynaklar borçlanmanın bu bölgeye sonradan gelen Türk nüfusundan değil, Lazların işlettiği ticaret yollarından yapıldığını doğrulamaktadır.

Lazçada ödünç alan kelimelerin dinamikleri iki türdendir; eski ve yeni; yani genel Gürcistan bölgesi için, yani erken borçlanma ve daha sonra, yani özellikle bu bölgeye yerleşen Türk nüfusundan alanlar.

Kaynakça:

Andronikaşvili M. `Fars Gürcüce dillerde kelıme araştırmalar, Tiflis, Tsu-s gamomcemloba 1966. 8.

Dumezil G., Gontes Lazes, Paris 1937.

Dumezil G., Dokument Anatolies IV. Recits Lazes en Dielecte d Arhavi (parley de senkoy) 1967.

Janelidze D., "Lazeb'in Lideri" - Tiflis 1972

Kutelia N. "Lazarcada Ünsüz Karmaşıklar" "Elçi, Dil ve Edebiyat Dizisi". Tiflis, 1979, 2. 6.
Kutelia N. "Lazuri vokalizmi", "Messenger", Tiflis 1980, 2.

Radlov V.V. `Опыть Словарья тюрскихь Наречъий~ Sankt-Petersburg 1890-1911.

Sevortyan E.V Türk Dilleri Etimolojik Sözlük Moskova 1974.

Sevortyan E.V. ``Türk Dilleri Etimolojik Sözlüğü" Moskova 1978.

Sevortyan E V. "Türk Dilleri Etimolojik Sözlüğü~ Moskova 1980.

CHATBOT ADOPTION FOR TRIP PLANNING- INITIAL FINDINGS IN THE CASE OF VIETNAMESE TOURISTS

Huynh-Nhu Thi TU

Can Tho University, Vietnam.

Email: huynhnhu.dttl123@gmail.com

Que-Nhu DUONG

Corresponding author. Can Tho University, Vietnam.
Email: dqnhu@ctu.edu.vn ; ORCID ID: 0000-0002-3734-0960

Nam-Khang Tri NGUYEN

Can Tho University, Vietnam.
Email: ntnkhang@ctu.edu.vn ; ORCID ID: 0000-0001-7361-7560

ABSTRACT

While the use of modern technological advancements such as chatbots, artificial intelligence (AI), and robotics in travel planning has become widespread among many tourists, Vietnamese tourists are relatively new to such technological advancements. This prompts the question of the potential future application of Chatbots in influencing tourist behavior, particularly during the planning stage. This study aims to evaluate the adoption of chatbots in trip planning among Vietnamese tourists. The findings indicate that while other products and services are primarily discovered through word-of-mouth via friends and relatives, chatbots are predominantly encountered through websites/apps (53.91%) and advertisements (48.44%). Furthermore, over 50% of Vietnamese tourists express their interest in utilizing chatbots for their trip planning in the future. However, at present, only approximately 32.81% of respondents use chatbots for planning their trips. These results suggest that although Vietnamese tourists currently underutilize chatbots for travel planning, there is a considerable level of interest in and intention to utilize this tool for future planning.

Keywords: AI driven chatbots, chatbots in tourism, chatbots adoption, trip planning, Vietnamese tourists.

INTRODUCTION

In an era marked by continuous technological advancements, the development of Chatbots, a form of intelligent technology, is receiving significant investment and interest from various businesses, organizations, and individuals (George and George, 2023). Beyond the technology sector, this tool is increasingly finding application across various fields, including the tourism and travel industry (Tussyadiah, 2020; Bowen and Morosan, 2018). By alleviating the burden of managing a high volume of customer queries, Chatbots contribute to generating positive customer feedback, while also enhancing revenue and reducing costs for businesses (Kaushal and Yadav, 2023). Presently, hotel groups, restaurants, and travel companies are progressively integrating Chatbots as an essential component of their websites and social media platforms (Pillai and Sivathanu, 2020). Concurrently, the development of Chatbots for travel planning is emerging as an inevitable trend, offering travelers a streamlined trip planning process to meet their demand for expeditious and efficient services. As a result, the traditional approach of seeking assistance from in-person travel agents and enduring prolonged wait times for customer service support is waning, paving the way for the potential evolution of AI-driven chatbots into virtual travel agents. Although the use of chatbots in travel planning has garnered widespread acceptance among many tourists, Vietnamese travelers are only beginning to encounter this technology. This necessitates an exploration of the prospective impact of Chatbots on tourist behavior, particularly during the planning phase. This study aims to assess the adoption of chatbots in trip planning among Vietnamese tourists.

OVERVIEW OF CHATBOTS

According to Oh et al. (2017), Chatbots are computer programs designed to handle basic customer inquiries. Kumar et al. (2016) defines Chatbots as software created to engage in conversations using either text or speech. Chatbots are mainly divided into text-based and voice-based categories. While text-based Chatbots communicate via written messages, voice-based Chatbots use spoken language. This study focuses on analyzing text-based Chatbots due to specific reasons. Firstly, text-based Chatbots ensure user privacy, especially in public or noisy environments, and are more practical in diverse settings. Additionally, text messages are easily stored, searched, and translated, catering to multilingual communication needs. Lastly, they can be used on any internet-connected device and can be programmed to automatically respond to various queries, saving time and enhancing efficiency. This underscores the advantages of text-based Chatbots over voice-based alternatives, justifying their selection for the research.

In addition to the above classification, Adamopoulou and Moussiades (2020) further categorize Chatbots based on knowledge domain, services provided, goals, input processing and response generation method, human support, and permissions provided by development

platforms. In terms of knowledge domain, Chatbots can be open domain, discussing general topics, or closed domain, focusing on specific knowledge areas. Service-based classification differentiates between interpersonal Chatbots offering services like bookings, and internal Chatbots that act as user companions. Furthermore, the goal-based classification distinguishes between informational, chat-based, and task-based Chatbots. Classification based on input processing and response generation method involves rule-based, retrieval-based, and generative models. Human support classification distinguishes between human-powered and purely automated Chatbots. Lastly, Chatbots can be classified based on the permissions provided by their development platforms, open source, or proprietary. This detailed classification enriches the understanding of Chatbots' attributes and functionalities, enhancing the analysis of text-based Chatbots in this research.

RESULTS AND DISCUSSIONS

Sample Characteristics

In the research, 721 survey responses were gathered and subsequently checked for validity and completeness, resulting in 256 observations being utilized.

Gender distribution showed approximately equal representation between men and women, suggesting balanced access to digital technologies and travel involvement. The proportion of men and women was 43.75% (112/256) and 56.25% (144/256) respectively.

The age breakdown indicated that the majority of respondents (87.50%) were between 18 and 35 years old, reflecting the technological proficiency of younger individuals.

Education levels showed that a significant portion of respondents had college/university education, with a minority possessing postgraduate qualifications, indicating a correlation between education and the use of new technologies in travel planning. In fact, 58.98% possessed college/university education, while 18.75% had postgraduate or higher qualifications

Regarding income, while the majority reported either no income or low income (35.94% and 24.22% respectively), a considerable number belonged to middle and high-income brackets, demonstrating widespread travel interest across income levels.

Lastly, unmarried individuals (48.44% of the sample) showed the greatest engagement with technology and travel planning, potentially influenced by age and post-marriage constraints impacting travel opportunities.

Chatbots Information Sources

For any information or new technology, including Chatbots, users must have access to at least one source to obtain knowledge. When it comes to Chatbots, roughly half of the

respondents acquire information about them from websites, applications, and advertisements. About 48.44% (124 respondents) and 53.91% (138 respondents) of the respondents discovered Chatbots through advertising and webpages or applications, respectively, with the latter being the most prevalent source. For applications or websites featuring Chatbot tools, the tool is typically located in a corner (often the lower right) of the screen, allowing users to click on it if needed, out of curiosity or a need for information without interacting with employees. Regarding advertising, respondents indicated encountering sales ads on platforms like Facebook and Messenger, directing them to chat pages equipped with Chatbot tools to automatically address frequently asked questions. Additionally, a substantial number of respondents learned about Chatbots through recommendations from friends and family, with some praising the tool's capabilities and others expressing annoyance about its untimely availability. Furthermore, a majority of respondents who had other experiences (approximately 80%) reported accidentally encountering and learning about Chatbots without further exploration of their utility. The remaining respondents became familiar with Chatbots through their work or field of study. These figures demonstrate that respondents predominantly acquire information about Chatbots from online sources, particularly the internet, compared to other channels, at a rate almost twice as high.

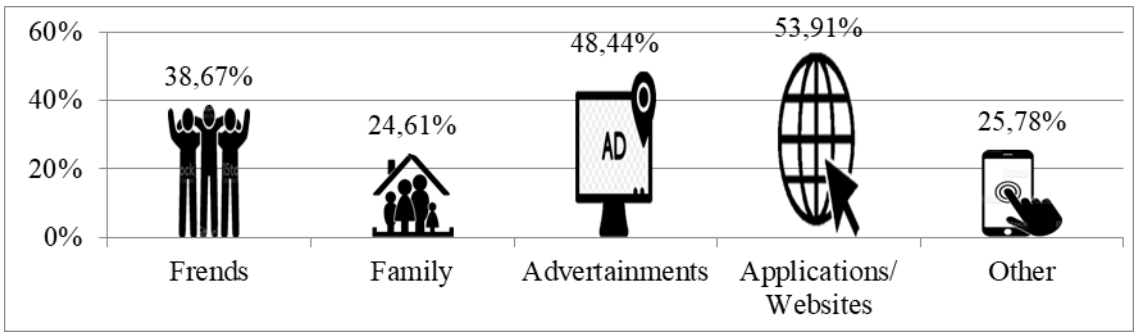

Source: Analysis results of data collected from 256 respondents, 2023

Figure 1 Chatbots Information Sources

When considering sources from the internet such as websites, applications, and advertisements (excluding other sources), it is evident that 76.17% of respondents acquired knowledge about Chatbots from at least one of these sources, marking a significant majority, while only 23.83% learned about Chatbots without internet sources. This underscores the internet's primary role in disseminating information about tools and utilities. However, respondents pointed out a drawback regarding information sources for Chatbots, expressing discomfort and displeasure with Chatbot tools appearing proactively on websites without their selection. To mitigate this negative perception, it is suggested that these tools reduce the proactive appearance feature and instead activate in response to user requests in order to improve user experience.

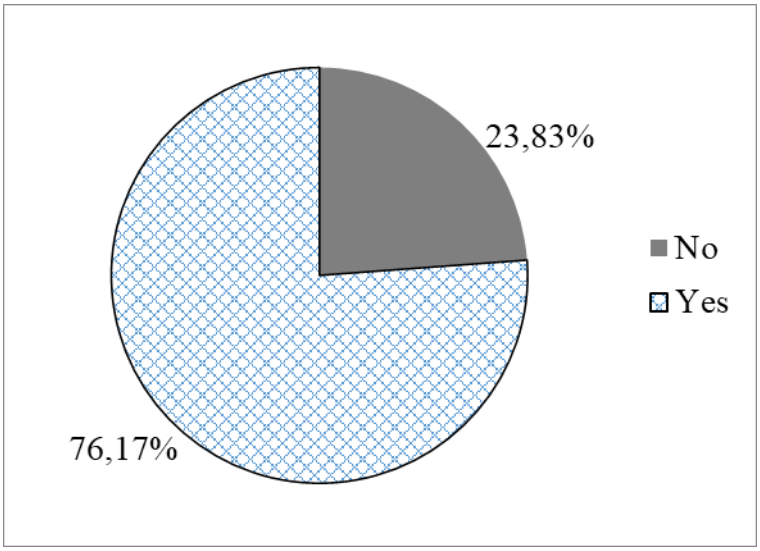

Source: Analysis results of data collected from 256 respondents, 2023

Figure 2 Proportion of respondents knowing Chatbots via Internet source

Purposes of Using Chatbots

Naturally, individuals do not typically engage with an application or utility tool without a specific purpose. Chatbots are recognized for their exceptional speed, 24/7 response capability, and cost-saving attributes (Motaung, 2022). Furthermore, Chatbots offer significant value to retailers worldwide. Juniper Research (2020) projects that global consumer retail spending via Chatbots will soar to $142 billion by 2024, a notable increase from $2.8 billion in 2019, underscoring their significance to the retail industry. Notably, various entities, including businesses, Tiktokers, streamers, and online sellers leveraging social networking platforms, have increasingly adopted Chatbots as a swift and convenient customer support and advisory tool within their sales channels. Therefore, purposes of using Chatbots, in this research, were classified into travel planning assistance and other purposes such as recruitment support, facilitating sales transactions, providing advice to customers with common inquiries, and options beyond those originally listed by the respondents themselves. After conducting an analysis of the above data, it is evident that a considerable number of respondents use Chatbots for travel planning support, accounting for 32.81% of the total, a surprisingly high figure. The high usage of Chatbots for travel planning (32.81%) may be attributed to the research area, the Can Tho Tourism Information Portal, which has likely influenced this trend.

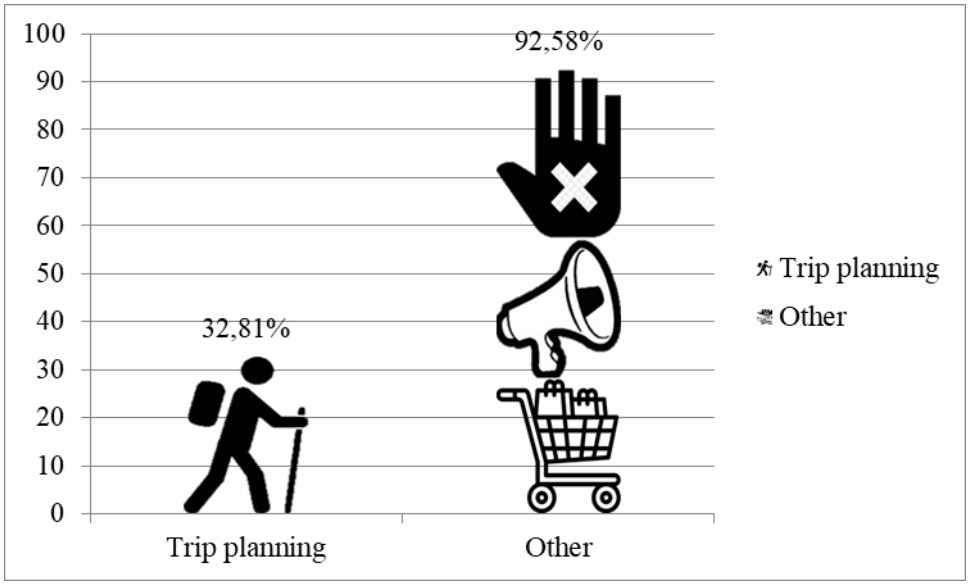

Source: Analysis results of data collected from 256 respondents, 2023

Figure 3 Purpose of using Chatbots

Level of Chatbots Interesthuynhnhu.dttl123@gmail.com

Merely analyzing the purpose of use or the way respondents discuss Chatbots is insufficient to gauge their interest or preference for this tool. To ascertain the respondents' level of interest, the question "Are you interested in Chatbot?" was included in the survey. The results reveal that a majority of respondents show some level of interest in this tool. The data indicates that over 50% of respondents are interested in Chatbots, with 98 respondents expressing a slight interest, accounting for 38.28%, and 44 respondents displaying a high level of interest, representing 17.19%. According to this group of respondents, Chatbot tools provide significant support and help save time compared to when Chatbot tools are not utilized. However, there is still a relatively high percentage (8.59% and 17.58%, with 22 and 45 out of 256 respondents respectively) who have no interest or are probably not interested in Chatbots. This constitutes more than a quarter of the respondents, which is a considerable number. When asked why they are not interested in Chatbots, their concise response was "annoying."

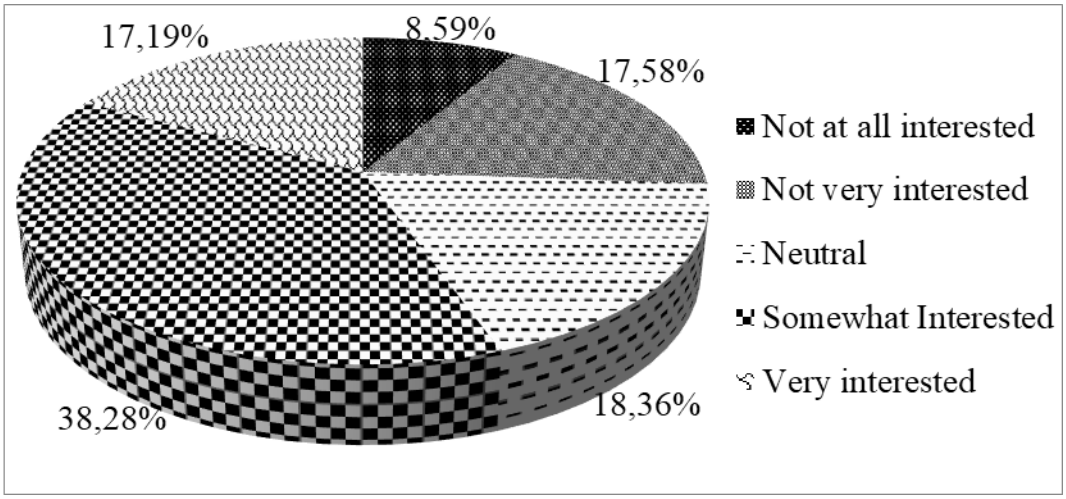

Source: Analysis results of data collected from 256 respondents, 2023

Figure 4 Level of Chatbots Interest

It is apparent that for respondents with a lower level of interest, it does not necessarily mean they dislike Chatbots entirely, as they still utilize the tool's utilities. However, what contributes to their dislike and negative perception is that Chatbots often appear at inconvenient times, causing obstruction when users are attempting to view or receive information. On certain websites and applications, the large Chatbot icon on the screen obstructs content, and the tool sometimes proactively appears, leading to annoyance when not needed. Additionally, 47 out of 256 respondents (18.36%) were uncertain about their level of interest in Chatbots, with reasons compiled from previous explanations. While Chatbots serve as a highly useful utility that aids in saving time when searching for information, their unwanted appearances at inconvenient times are viewed as burdensome. Nonetheless, overall, the majority of respondents hold a positive view and demonstrate considerable interest in the beneficial tool known as Chatbot.

Intention to Use Chatbot in Trip Planning for the Next Trip

High interest in Chatbots does not necessarily guarantee a strong intention among respondents to utilize Chatbots for their upcoming travel planning, but it also does not automatically imply the opposite. To gauge the respondents' inclination to use Chatbots for planning their upcoming trip, the author posed the question "During your upcoming trip, do you intend to use Chatbot to plan your trip?" The distribution of respondents' answers ranged from "definitely not" to "definitely," with 29, 30, 82, 74, and 41 respondents selecting these options, representing 11.33%, 11.72%, 32.03%, 28.91%, and 16.02% respectively. These figures indicate that less than one-quarter of the respondents do not intend to use Chatbot for their upcoming trip, while nearly half of the respondents do intend to use it. This suggests that the utility of the Chatbot tool has been acknowledged and appropriately applied. Most respondents who do not plan to use Chatbot in their upcoming trip lack trust in this smart tool and hold little interest in it. In contrast, those who choose to use Chatbot for travel planning on their upcoming trip generally demonstrate a high level of interest in Chatbot. Nevertheless, there are still

exceptional cases where respondents, despite having low interest in Chatbot, opt to use it for their travel planning.

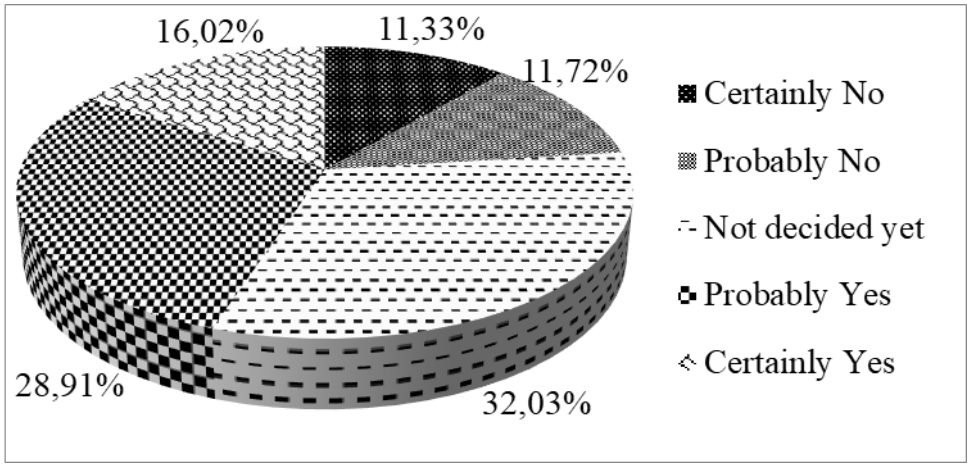

Source: Analysis results of data collected from 256 respondents, 2023

Figure 5 Intention to use chatbots in trip planning for the next trip

Based on the provided data and visual representations from the domain chart, it is apparent that the respondents' inclination to utilize Chatbots for making travel plans for their upcoming trip is directly linked to their level of interest in Chatbots. There is a clear correlation: the lower the interest in Chatbots, the lower the intention to use them for travel planning. Conversely, as the level of interest increases, the proportion of respondents planning to use Chatbots for travel planning also rises. This correlation is rational since lack of interest typically leads to non-usage, unless users voluntarily seek to explore the tool. However, amidst the presented data, there are noteworthy exceptions. For instance, two respondents who have low interest in Chatbots nonetheless plan to use them for travel planning, and eight respondents with mild interest in Chatbots firmly state that they will not use them for their travel planning. This raises the question of whether this contradicts previous observations, and the reason provided by these respondents is that despite their low interest, they acknowledge the convenience of Chatbots in supporting travel planning, hence "whatever benefits me, I will do." On the other hand, those who exhibit interest in Chatbots but do not intend to use them attribute this decision to their limited familiarity and trust in technology. Additionally, some respondents, while interested in Chatbots, do not plan to use them for travel planning as they rely on someone else for trip organization. In general, Chatbots are generally trusted for travel planning application, underscoring the significance of technology, particularly Chatbots, in the tourism service industry for enhancing the quality of tourism and customer experience.

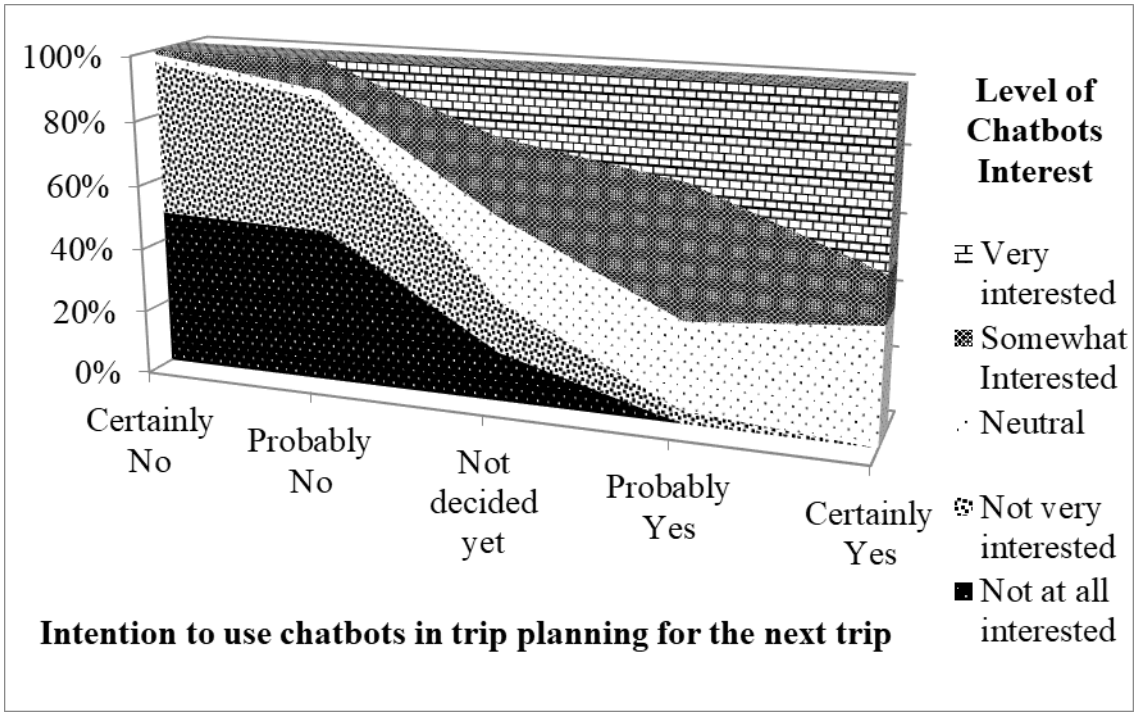

Source: Analysis results of data collected from 256 respondents, 2023

Figure 6 Intention to employ chatbots in trip planning for the next trip by level of interest

CONCLUSION

The study indicates that unlike other products and services, which are primarily known through word of mouth via friends and relatives, Chatbots are predominantly known through websites, apps, and advertisements. Moreover, the usage of Chatbots for travel planning remains relatively low, at only approximately 32.81%, suggesting a potential focus for Chatbot tool development in the travel planning segment. In essence, the aim is to elucidate the current status of Chatbots, which is still emerging. Despite its limited use in travel planning, there is a notable level of interest in this tool and a willingness to apply it for future planning. Furthermore, the fact that Chatbots are primarily known through Internet-related platforms serves as a crucial basis for the author to propose management implications in the subsequent section.

REFERENCES

Adamopoulou, E., & Moussiades, L. (2020). An overview of chatbot technology. In *IFIP international conference on artificial intelligence applications and innovations* (pp. 373-383). Springer, Cham.

Bowen, J., & Morosan, C. (2018). Beware hospitality industry: the robots are coming. *Worldwide Hospitality and Tourism Themes*, *10*(6), 726-733.

George, A. S., & George, A. H. (2023). A review of ChatGPT AI's impact on several business sectors. *Partners Universal International Innovation Journal*, *1*(1), 9-23.

Juniper Research. (2020). Chatbots to Facilitate $142 Billion of Retail Spend by 2024, Driven by Omnichannel Strategies. https://www.juniperresearch.com/press/chatbots-to-facilitate-142-billion-of-retail/. [Accessed date: January 20, 2024]

Kaushal, V., & Yadav, R. (2023). Learning successful implementation of Chatbots in businesses from B2B customer experience perspective. *Concurrency and Computation: Practice and Experience*, *35*(1), e7450.

Kumar, V. M., Keerthana, A., Madhumitha, M., Valliammai, S., & Vinithasri, V. (2016). Sanative chatbot for health seekers. *International Journal Of Engineering And Computer Science*, *5*(03), 16022-16025.

Motaung, T. (2022). *Design attributes for a successful Online Retail Chatbot Information System* (Doctoral dissertation, University of Johannesburg).

Oh, K. J., Lee, D., Ko, B., & Choi, H. J. (2017, May). A chatbot for psychiatric counseling in mental healthcare service based on emotional dialogue analysis and sentence generation. In *2017 18th IEEE international conference on mobile data management (MDM)* (pp. 371-375). IEEE.

Pillai, R., & Sivathanu, B. (2020). Adoption of AI-based chatbots for hospitality and tourism. *International Journal of Contemporary Hospitality Management*, *32*(10), 3199-3226.

Tussyadiah, I. (2020). A review of research into automation in tourism: Launching the Annals of Tourism Research Curated Collection on Artificial Intelligence and Robotics in Tourism. *Annals of Tourism Research*, *81*, 102883.

KADIN KOOPERATİFLERİNİN MEVCUT DURUMUNUN ANALİZİ: DOĞU KARADENİZ ÖRNEĞİ

Rabia MIZRAK

Amasya Üniversitesi,

rabia.mzrk53@gmail.com – 0009-0008-0661-4405

Doç.Dr. Emrah KOPARAN

Amasya Üniversitesi,

emrah.koparan@amasya.edu.tr - 0000-0001-9131-9794

ÖZET

Çalışma hayatında toplumsal cinsiyet eşitliği hala tartışmaya açık bir konu olarak durmaktadır. Bu tartışmada öne çıkan sorunlardan biri kamusal alanın aktörlerinden biri olan kadınların iş hayatında birçok engelle mücadele etmeleridir. Özellikle son yıllarda bu engellerle mücadele etmek ve kadın çalışanı güçlendirmek adına bir örgütlenme türü olarak kadın kooperatifleri karşımıza çıkmaktadır. Kadın kooperatiflerinin, ekonomik ve sosyal hayata katılımında kadınlara ciddi avantajlar sağladığı görülmektedir. Bu avantajların yanı sıra kadın kooperatifleri kuruluş süreci ve faaliyetlerini sürdürürken birtakım sorunlarla karşı karşıya kalmaktadır. Bu çalışmanın amacı, kadının güçlendirilmesi adına çalışan kadın kooperatiflerinin mevcut durumunu ortaya koyarak avantaj ve dezavantajlarını belirleyerek bu süreçte yaşanılan sorunları ortaya koymaktır. Doğu Karadeniz illerinde faaliyet gösteren kadın kooperatifleri bu çalışmanın örneklemini oluşturmaktadır. Nitel bir bakış açısıyla geliştirilen mevcut çalışmada hazırlanan yarı yapılandırılmış soru formu kullanılarak veriler toplanmıştır. Doğu Karadeniz Bölgesi'nde toplam 71 kadın kooperatifi olduğu bilinmesine rağmen sadece 30 kadın kooperatifine ulaşılmıştır. Elde edilen veriler dahilinde geleneksel kadın çalışma alanlarından çıkılamadığı ve aslında kadın rollerinin yeniden inşa edildiği sonucuna varılmıştır. Kadın kooperatiflerinin karşılaştığı en önemli problemler ise ekonomik sorunlar ve kooperatifleşme süreçlerinde yeterince destek alamamalarıdır.

Anahtar Kelimeler : Kadın, Kadın Kooperatifleri, Doğu Karadeniz

CURRENT SITUATION ANALYSIS IN WOMEN'S COOPERATIVES: EASTERN BLACK SEA EXAMPLE

ABSTRACT

Gender equality in working life still remains a controversial issue. One of the problems that comes to the fore in this discussion is that women, as actors in the public space, struggle with many obstacles in business life. Especially in recent years, women's cooperatives have emerged as a type of organization to combat these obstacles and empower women employees. It is observed that women's cooperatives provide significant advantages to women in their

participation in economic and social life. On the other hand in addition to these advantages, women's cooperatives face some problems during their establishment process and activities. The aim of this study is to reveal the current situation of women's cooperatives working for the empowerment of women, to determine their advantages and disadvantages, and to present the problems experienced in this process. Women's cooperatives operating in the Eastern Black Sea provinces constitute the sample of this study. In this current study, which was developed from a qualitative perspective, data was collected using a semi-structured questionnaire. Although it is known that there are a total of 71 women's cooperatives in the Eastern Black Sea Region, only 30 women's cooperatives have been contacted. Based on the obtained data, it was concluded that traditional women's work areas could not be left and that women's roles were actually reconstructed. The most important problems faced by women's cooperatives are economic problems and not receiving enough support in the process of becoming a cooperative.

Key Words : Women, Women's Cooperatives, Eastern Black Sea

1. KOOPERATİFÇİLİĞİN GELİŞİMİ

Sosyo-ekonomik ihtiyaçların giderilmesi için birliktelik ve dayanışma kültürü sonucunda ortaya çıkan kooperatifçilik, geniş faaliyet alanı sebebiyle birden farklı şekilde tanımlanmaktadır (Taş, Kazar, 2019). Kooperatifçilik, Uluslararası kooperatifler birliğine (2024) göre, “Bireylerin ortak ekonomik, sosyal, kültürel ihtiyaç ve arzularının ortakça sahip olunan ve demokratik kurallar ile yönetilen bağımsız bir organizasyondur” şeklinde tanımlanırken, Türk kooperatifler kanununda ise “Tüzel kişiliği haiz olmak üzere ortaklarının belirli ekonomik menfaatlerini ve özellikle meslek veya geçimlerine ait ihtiyaçlarını iş gücü ve parasal katkılarıyla karşılıklı yardım, dayanışma ve kefalet suretiyle sağlayıp korumak amacıyla gerçek ve tüzel kişiler tarafından kurulan değişir ortaklı ve değişik sermayeli ortaklıklara kooperatif denir” şeklinde tanımlanmaktadır (Kooperatifler Kanunu, 1969, s.1955).

Kooperatifçilik ilk defa, İngiltere’ de sanayi devriminin yaşanması ile birlikte kapitalist düzen karşısında ezilen işçilerin temel ihtiyaçlarını, kaliteli ve daha uyguna temin edebilme fikri ile “Rochdale öncüleri” denen 28 dokuma işçisinin bir araya gelerek bir tüketim türünde mağaza kurması ile ortaya çıkmıştır (Yıldırım, 2022). Daha sonra ise üretim kooperatifi olarak Fransa’da ve kredi kooperatifi olarak Almanya’ da yaygınlık kazanan kooperatifçilik, dünya çapında bir üne kavuşmuştur (Kazar, 2019)

Kooperatifçiliğin Türkiye’ de ki öncüsü Mithat Paşa’dır (Bülbüller, 2022). Osmanlı valisi olan Mithat Paşa, köylülerin tefecilerin elinden kurtarmak ve boş devlet arazilerini üretime kazandırırken çiftçinin daha kolay bir şekilde krediye ulaşması için “memleket sandıkları”’nı kurmuştur (İlgün, 2020). İlk başta güzel gelişme yakalayan Memleket Sandıkları, ilerleyen zamanlarda sandık görevlilerin ihmalkarlığı, üreticinin kredi ihtiyacını karşılayamama, sandıkların kötü yönetilmesi gibi nedenlerle, oluşumun başarısız olmasına neden oldu (Yıldırım, 2022). Cumhuriyetin ilanıyla birlikte Mustafa Kemal ATATÜRK’ ün teşviki ile kooperatifler kurulmuş ve kooperatifler yasal güvence altına alınmaya başlanmış, ATATÜRK’ ten sonra da kooperatifçilik geliştirilmeye devam etmiş, bu yönde yapılan en önemli ciddi adım ise 1969 anayasasında yürürlüğe giren 1163 sayılı kooperatifler kanunu ve 2012 yılında yürürlüğe giren “Türkiye kooperatifçilik ve eylem planı” dır (Andiç, 2023).

Kooperatifler tüm ülkelerde faaliyet göstermekte olup dünya genelinde 1 milyardan fazla insana hizmet etmektedir, ayrıca kooperatifler sürdürülebilir bir iş modeli oluşturmakta ve bu sayede yerel ekonomiye katkı sağlamaktadır (Ticaret Bakanlığı, 2019).

2. KADIN KOOPERATİFÇİLİĞİNİN TARİHSEL GELİŞİMİ

Rochdale öncülerinin kurduğu kooperatifte her ne kadar kadın üye olmasa da, uyguladıkları ilkeler, kadınların kooperatifleşmesine ve kadınların kooperatifler aracılığı ile seslerini duyurabilmesine fırsat yaratmıştır (Yıldırım, 2022). 19.yy sonralarında kadınların kooperatiflere katılımı gelişmeye başladı ve 1883' Alice Acland' kadın haklarından bahseden bir köşe "Kadınlar Köşesi" kadınlar loncasının kurulmasında etkili oldu (woodward, 2020). Kadınlar loncası ve daha sonra kurulan kadın kooperatifleri ekonomik bir kar dan daha çok sosyal olaylarla ilgilendiği görülmektedir. Bu nedenle kadın kooperatifleri, sosyal kooperatifler olarak de değerlendirilmektedir (Bülbüller, 2022).

Kadın kooperatifleri ilk ortaya çıktığı dönemde, kadınlar, her ne kadar sanayi devriminin getirdiği iş gücü ihtiyacından dolayı fabrikalarda çalışmaya başlasa da bu kadınların iyi temsil edildiklerini göstermemektedir. Çünkü erkeklerin % 60'ı oy kullanırken kadınların oy kullanma hakkı yoktu ve birçok haklardan mahrum bırakılmakta idiler (Yıldırım, 2022). Kadınlar loncası kadınların seçme seçilme, kürtaj hakkı, eğitim hakkı gibi birçok alanda haklarını savunmuştur (Woodward, 2020).

Türkiye'de ilk kadın kooperatifi 1999 da kurulmuş olup, ilk başlarda 99 depremi nedeniyle kadın yoksulluğunu azaltma, kadının ekonomide yer almasını sağlamak için Kocaeli, İzmit, İstanbul gibi deprem bölgesinde faaliyet gösteren kadın kooperatifleri daha sonra Türkiye genelinde kurulmaya başlamıştır (Yıldırım, 2022). 2012-2016 Türkiye Kooperatifçilik Stratejisi ve Eylem Planı'nı oluşturması ile kooperatifçilik alanında yapılan çalışmalarla kadın kooperatifçiliğinin gelişmesine hız kazandırmıştır (Bülbüller, 2022).

Kooperatifler aracılığıyla kadınların güçlendiği, toplum karşısında konumu daha da görünür hale geldiği, liderlik, sorunlarla başa çıkma gibi durumlarda başarı gösterirken, öz güven kazandıkları ve kendi hayatları için kararlar alabilen bir konuma geldikleri söylenebilir (Erdoğan, 2022).

Toplumsal cinsiyet yargıları nedeniyle kamusal ve iş hayatından uzaklaştırılan kadınların daha güçlü bir şekilde örgütlenmesine katkı sağlayan kadın kooperatifleri, kadının güçlenmesinde etkili bir organdır (karakuş, 2022). Kadın kooperatifleri, Kadın Girişimi Üretim Ve İşletme Kooperatifi Ana Sözleşmesi 6.maddesinde de belirttiği faaliyet alanı ile de kadının güçlenmesine verdiği önemi gözler önüne sermektedir. Ana sözleşmede "*Ortakları için okuma-yazma, bilgisayar, girişimcilik, liderlik, mahalle anneliği, , e ticaret, yabancı dil, çevre düzenleme, müzik, sanat, zanaat, enerji verimliliği, yenilenebilir enerji, halk sağlığı, kadın hakları ve yaşam kalitelerini iyileştirmeye yönelik çeşitli eğitim programları düzenler, bu konularda kurs ve mesleki eğitim programlarına yönelik uygulama atölyeleri açar"* kadın kooperatiflerin faaliyet alanının bir kısmı belirtilmiştir (Kadın Girişimi Üretim ve İşletme kooperatifi Ana sözleşmesi, m.6)

3. YÖNTEM

Bu çalışmanın amacı Doğu Karadeniz'de ki kadın kooperatiflerinin mevcut durumunu analiz etmektir. Çalışma nitel bir çalışma olup bilgiler, yarı yapılandırılmış görüşme formu ile telefon görüşmesi ile toplanmıştır. Görüşme kapsamında Artvin, Rize, Gümüşhane, Trabzon, Giresun, Ordu, Bayburt illerindeki kadın kooperatiflerine ulaşılmaya çalışılmıştır ve sadece 30 kadın kooperatifine ulaşılmıştır. 30 katılımcıya kooperatiflerin mevcut durumunu ortaya koymaya yönelik sorular yöneltilmiş ve yanıt aranmıştır.

BULGULAR

Bu bölümde görüşme yapılan kadın kooperatifleri hakkında genel bilgi verilecektir.

Çizelge 1. Kooperatifler hakkında genel bilgi

Yıl	Erişim sağlanan kooperatiflerin kuruluş yılı ve sayısı
2018	2
2019	1
2020	3
2021	12
2022	8
2023	3
Toplam	**30**

Tabloyu incelediğimizde kadın kooperatiflerin kurulumu henüz çok yeni olduğu görülmektedir. 2018 ile 2023 yılları arasında kurulmuş ve en çok kadın kooperatifi 2021 yılında kurulmuştur. 30 kooperatifin içerisinde sadece 6 erkek üye bulunmaktadır. Buradan hareketle, kadın kooperatiflerin kadınlar tarafından kurulup yönetildiğini söylenebilir

Çizelge 2. Kadınların kooperatif kurma amaçları

Amaçlar	*X*
Kadınlara ekonomik destek sağlama	11
Kadın istihdamına katkı sağlama	10
Yöresel ürünlerin değerlendirilmesi	2
Kadınlara sosyal alan yaratma	2

Tekstili yaygınlaştırma	1
Yöresel Tamzara dokumasını yaygınlaştırma	1
İsrafın önüne geçme	1
Kırsaldaki göçü önleme ve sularınıza sahip çıkma	1
Kadınları bir çatı altına toplama	1
Kendi ürettiğimiz ürünleri pazarlama	1

Çizelge 2 incelendiğinde Doğu Karadeniz'de ki kadınların kooperatif kurma amaçlarının genelde kadın istihdamına katkı sağlama ve kadınlara ekonomik destek sağlama amacıyla kurulduklarını ifade etmişlerdir. Görüşmelerde dikkat çeken detay ise yerel kültürel değerlerin ve tarım ürünlerinin değişiyor olması ve o bölgedeki toplumsal sorunlar kooperatif kurma amacını bu doğrultuda değiştiriyor olmasıdır. Örneğin görüşme yapılan 1. Kişi kooperatif kurma amacını şu şekilde açıklamıştır; "*kırsalda yani köyümüzde son zamanlar çok göç olmaya başladı. Bu göçleri geri alabilme ve tarımı tekrardan canlandırmak istiyoruz. Birde sularımıza sahip çıkmak istiyoruz biliyorsunuz son zamanlarda bizim buralarda çok fazla HES yapıldı, sularımız kaybolmaya başladı artık. Biz sulu tarım yapıyoruz bir buğdayımız susuz bu yüzden sularımıza sahip çıkmalıyız. Diğer amacımız ise köyle gençlerimiz işsiz, onlara iş alanı açabilmeyi ve onlara tarımı sevdirmeyi amaçlıyoruz*" şeklindeki açıklamasıyla, bölgede yapılan HES faaliyetlerine değinmiş ve kooperatif kurma amacı bu doğrultuda şekillenmiştir. Diğer bir görüşmede kişi, kooperatif kurma amacını şu şekilde açıklamıştır; " *kooperatif kurma amacımız ilk etapta kadınlara bir alan açma ve onların üretimine destek sağlama ve ekonomik olarak onları güçlendirmek. Fakat bizim asıl amacımızda kendi yetiştirdiğimiz fındığımı ile kendi çikolatamızı yapmak. Çikolatanın hammaddesinin fındık burada yetişiyor ama popüler çikolata İsviçre yapılıyor. Aslında bunun öyle olmadığı göstermek istiyoruz. Biz kendi hammaddemizle daha güzel çikolatalar yapmayı ve bunu dünya markasına dönüştürmeyi istiyoruz"* şeklide belirtmiştir. Görüşülen 3. Kişi ise " *Ben kadınların sadece geleneksel işlerde hapsolmasını istemiyorum. Biz kadınlar elişi yapmaktan ya da hamur açmaktan daha fazlasını yapabiliriz. Ben kooperatifi bu nedenle kurdum*" şeklinde belirtmiştir.

Çizelge 3. Kooperatiflerin Faaliyet Alanı

Faaliyet Alanı	***X***
Yöresel ürünler	8
Tekstil	5
Fındık ve türevi ürünler	4
El sanatları	2

Endemik bitki	2
Bal, arıcılık	2
Çikolata üretimi	1
Sabun üretimi	1
Hayvan ve tarımsal ürünler	1
Gıda (hamur işi) üretimi	1
Fırça fabrikası ve Alabalık tesisi	1
Mantar tesisi	1

Çizelge 3 incelendiğinde kadın kooperatiflerin faaliyet alanı genelde yöresel ürünler kategorisinde yoğunlaşmaktadır. Kadınlar her ne kadar farklı şeyler yapmayı isteseler de gelenekselin dışına çıkamadıklarını söyleyebiliriz. Diğer bir bulgu ise kadınlar yöresinde ne yetişiyor ise o alanda kooperatif kurmayı tercih etmektedirler.

Çizelge 4. Kadın kooperatiflerine üye olma şartları ve kuruluşta yaşanılan sorunlar

Üye Olma Şartları	Kuruluş' da Yaşanılan Sorunlar
Her hangi bir şart yok	Her hangi bir sorun yaşamadık
Üretici olması	Üyeler arası anlaşmazlık
Kadın olması	Halkın kooperatifler hakkında bilgisinin olmaması
Ticari faaliyetlerin olmaması	Ekonomik nedenler
Ayder 'de yaşıyor olması	Pandemi ve eğitimsizlik
Lise mezunu olması	Prosedürlerin uzun olması
Alanında iyi olma	Sorun belirtilmek istenmedi

Çizelge 4 incelendiğinde üye olma şartları ve kuruluşta yaşanılan sorunlar 7 kategoride toplanmıştır. Genelde kadın kooperatifleri çoğunluğu üyelikte her hangi bir şart koşmamakta ve sadece sicil belgesi istemektedir. Görüşülen diğer kooperatifler ise çoğunlukla üretici ve kadın olması gerektiğini belirtmiştir.

Yaşanılan sorunlara değinecek olursak kadınlar en çok ekonomik olarak zorlanmaktadır. Bunun peşini eğitimsizlik ve halkın kooperatifçilik hakkında bilgi sahibi olmaması ve kooperatiflere

güvenmemesi gelmektedir. Görüşme yapılan bir kişi kooperatif kurarken ki yaşadığı sıkıntıları şu şekilde dile getirmiştir; " *kooperatif kurma konusunda teşvik edildik bu güzel bir şeydi fakat sonrasında bir sürü sorun yaşadık. Halkımız kooperatif hakkında hiçbir şey bilmiyor ve bizden iş birliği kurmak istemiyor. Tarımsal ürünler ile ilgili faaliyet yürüttüğümüz için kooperatifimizi sadece üç ay çalıştırabiliyoruz o yüzden çok da bir getirisi olmuyor. Hammadde alım gücümüz yok ki alıp işleyelim değere dönüştürelim. Birçok üyemizde ekonomik nedenden dolayı ayrıldı. Çünkü kooperatife gelirken devletten hibe vs alınacağını, devletten ciddi manada ekonomik olarak destekleneceğimizi sanıyorlardı ama olmadı* ". Diğer bir görüşmeci ise kooperatifçilikte yaşadığı sorunları şu şekilde dile getirdi; " *yaşadığımız en önemli sorun bürokrasi, evrak işleri idi ve kuruluşumuzla ilgilenen memurların iş bilmezliği idi. Ben bu işe girerken hiç bir şey bilmiyordum kooperatifçiliğe dair ve bizi sürekli yanlış yönlendirdiler bu konuda çok zorlandık diyebilirim*" şeklinde ifade etmektedir.

Kooperatif sermayesi ve kooperatif kurulumunda destek olan kurum ya da kişiler incelendiğinde kooperatif için harcanılan sermeye en düşük 750 TL iken en fazla 100,000 TL olarak görülmektedir. Genelde yerel yönetimin desteklediği kooperatifler aynı zamanda bakanlık tarafından da desteklenmektedir. Fakat görüşme yapılan bir kişi devlet destekleri için " *Bakılınca destekler çok güzel örneğin biz nitelikli personel desteği aldık fakat bizden istenilen bir yıl boyunca sigortasını ve maaşını bizim ödememiz. Bu her ay için ciddi bir para biz bazen o ay için bir personelin ücretini karşılayacak kadar kazanmıyoruz. Yeri geliyor kendi cebimizden üstünü tamamlıyoruz. Bizim o kadar paramız olsa zaten devlete yük olmadan kendimiz hallederiz. Bu bizi zorluyor"* şeklinde düşüncelerini belirtmiştir. Kooperatifleri kişilerin destek olmaması dikkat çeken bir detay. Bir görüşmeci "*Tüm bu zorlukları kendi başımıza halletmeye çalışıyoruz halk kooperatif hakkında bilgisiz ve bu yüzden hiçbir destek alamadık"* şeklinde halkın kooperatifçilik hakkında bilgi sahibi olmadığından dolayı zorlandıklarını ifade etmişlerdir.

Çizelge 5. Kooperatif kuruluş yerinin seçilme nedeni?

Kooperatif Kuruluş Yerinin Seçilme Nedeni	***x***
Kirası düşük olduğu için	6
Atıl durumda, kullanılmayan bir yer olduğu için	5
Belediye tarafından tahsis edildiği için	7
Faaliyet alanı için uygun bir yer olduğu için	2
Lokasyonu uygun olduğu için	6
Kira ödenmediği için	4

Çizelge 5 incelendiğinde kadınların bir kaçı dışında istedikleri mekânı kullanamadıkları görülmektedir. Bunun en önemli nedeni yine kadın kooperatiflerinin ekonomik olarak güçlerinin yetmemesi olarak

ISBN NO. 978-625-6830-90-5

görülmektedir. Kadınlar mekân seçiminde ya yerel yönetimin yani belediyenin tahsis ettiği alanı kullanmakta ya da kirası en düşük atıl durumda bir mekânı tadilat yaparak kullanmaktadır. Yapılan bir görüşmede, görüşmeci *"bir derneğin mülkünü kullanmaktayız. Sığınmacı gibiyiz burada keşke kendi yerimiz olsa ya da güzel, ekipmanlarımızın sığacağı bir yer. En çok da bu konuda zorlanmaktayız"* şeklinde, kuruluş yeri tercihini dile getirmiştir. Diğer çoğu görüşme de bu ve benzeri sıkıntılar aktarılmıştır.

Çizelge 6. Ortak hedef ve planlar

Ortak Hedef Ve Planlar
Sadece yöresel ürünlerle kalmayıp farklı farklı projeler hazırlamak istiyoruz
Belli görüşmeler yapılıyor ve Ticaret Müdürlüğüne proje yazıldı
Markalaşmak için çalışmalar yapıyoruz
Kadın istihdamına katkı sağlamak
Atıl durumda olan binanın tadilatının yapılması ve otele dönüştürülmesi hedefimiz var
Kurulacak Pazar için kadınlar ile işbirliği yapıyoruz bu sayede onların bir ekonomik gelirleri olması için çalışmalar yapıyoruz
Alanımızın genişletilmesi ve merkezi bir yere taşınmak için gerekli iş görüşmeler yapılıyor
Markalaşmak için çalışmalar yapıyoruz
İhracatı artırmak için ürün kalitemizi artırıyoruz
Ekipman ve makine alanında büyüme
Fındık işleme bölümünün bir an önce faaliyete sokmak için çalışmalar yapıyoruz
Daha büyük mekân için gerekli kurumlar ile görüşülüyor
Ürünleri tanıtmak için çabalıyoruz
Daha da büyümek ve geliri yükseltmek
Alanımızda daha da büyümek
İleriye dönük daha iyisi olmak
Kadınlara evden iş imkânı sağlamak
Şuan olduğumuz konumu daha ileriye taşımak
Kadın istihdamına katkı sağlamak ve Pazar yeri kurmak

Hayvancılığı canlandırmak
Kadın ekonomik kazancını arttırmak
Ekonomik açıdan gelişmek
Farklı projeler kapsamında daha çok kadına ulaşmak
Yöremizin ürünlerini tanıtma ve kadınlara sosyal, ekonomik alan yaratma

Çizelge 6 da görüldüğü gibi kadınların birçok hedefleri bulunmaktadır. Genelde kadınlar ürettikleri yöresel ürünlerini bir marka haline getirmeyi ve daha tanınır olmasını sağlamaya çalışmakta. Diğer önemli detay ise kooperatif gelirini yükseltmek olmaktadır.

Çizelge 7. Kooperatifçilikte eğitim alındımı?

Kooperatif olarak alınan eğitim var mı?	***x***
Evet	14
Hayır	16

Kadın kooperatiflerindeki en önemli problemlerden birisi de yeterli eğitimin olmamasıdır. Kooperatiflerin yarısından fazlası eğitim alamamış ve yapılan görüşmelerde hangi eğitimleri aldınız? sorusuna genelde hatırlamadıklarını ve çok da etkili olmadıklarını söylemektedirler. Fakat faaliyet alanına uygun alınan eğitimlerin etkili olduğu saptanmıştır. Görüşme yapılan bir kooperatif " *birkaç eğitim aldık fakat çok da faydalı olmadı ama biz bir üniversiteden çikolata yapımı için eğitim desteği aldık. Ve alınan eğitimle çikolata yapmaya başladık bu yönde yine eğitimler alacağız".* Genelde alınan eğitim ise Ticaret İl Müdürlüğü'nün vermiş olduğu kooperatifçilik ve girişimcilik eğitimlerinin olduğu belirtilmektedir.

Çizelge 8. Kooperatif gelirinden memnun musunuz?

Kooperatif gelirinden memnun musunuz?	***X***
Evet	5
Hayır	25

Çizelge 8 incelendiğinde kadınlar kooperatif gelirinden memnun olmadıkları görülmektedir. Bunun nedeni ise genelde daha yeni kurulmalarından dolayı olduklarını belirtmişlerdir. Görüşme yapılan bir kişi "*şimdi hep cepten yiyoruz, daha yeniyiz bir iki yıla kazancımız daha fazla olacak diye umuyoruz"* şeklinde kooperatif gelirini ifade etmiştir. Tespit edilen diğer bir durum ise kadınların kooperatif kurarken ekonomik olarak beklentilerinin yüksek olduğu fark edilmiştir. İstenilen beklentinin oluşmadığı için karamsarlığa düşmekte ve birçok kadın

ekonomik sebeplerden ve kooperatifin onun için kazançtan daha çok zarara dönüştüğünü düşündüğü için kooperatif üyeliğinden ayrılmaktadır.

Çizelge 9. Diğer kooperatiflerle her hangi bir ilişki var mı?

Diğer kooperatiflerle her hangi bir ilişki var mı?	***X***
Var	24
Yok	6

Çizelge 9 incelendiğinde kooperatifler arası bir ilişkinin olduğu görülmektedir. Bu ilişki genelde sosyal medya araçları WhatsApp, Instagram üzerinden kurulmakta ve sadece bilgi alışverişi için kurulduğu ifade edilmiştir. Kooperatiflerin sosyal medya platformları incelendiğinde hemen hemen hepsinin Instagram hesabının olduğu fakat sadece birkaçının hesabının fazla takipçisi olduğu ve aktif olarak kullandıkları görülmüştür. Sadece 4 kooperatifin web sayfası olduğu tespit edilmiştir.

4. SONUÇ

Bu çalışma kadının güçlendirilmesi adına, Doğu Karadeniz illerin de faaliyet gösteren kadın kooperatiflerinin mevcut durumunu ortaya koyarak kadın kooperatiflerinin avantaj ve dezavantajları belirlenmiştir. Yarı yapılandırılmış görüşme formu ile bilgiler toplanmış, elde edilen çalışmada, kadın kooperatiflerinin son zamanda sayılarında artış görüldüğü ve en çok kadın kooperatifi pandemi döneminde kurulduğu dikkat çekmektedir. Kooperatifi kurma amaçları değerlendirildiğinde kadının sosyal ve ekonomik özgürlüğüne vurgu dikkat çekmektedir.

Son zamanlarda daha fazla gündeme gelen kadın kooperatifleri, kadınların, sosyal ve ekonomik hayata katlımı için etkili bir örgütlenme biçimi olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu bakımdan kadın kooperatifleri ekonomik faydadan çok sosyal faydaya önem vermektedir.

Sonuç olarak yapılan çalışmada, Doğu Karadeniz' de ki kadın kooperatiflerinin henüz çok yeni kurulduğu görülmektedir ve kadınlar genelde geleneksel kadın çalışma alanın da kalmakta ve kadınlık rollerini yeniden inşa ettikleri görülmektedir.

KAYNAKÇA:

1163 sayılı Kooperatifler Kanunu, https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuatmetin/1.5.1163.pdf (Erişim: 14.03.2024)

Andiç, H., *Türkiye'de kadın kooperatifçiliğinin incelenmesi: Giresun ili örneği,* Yüksek Lisans Tezi, Giresun Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Giresun, 2023.

Bülbüller, G., *Türkiye'de kadın kooperatiflerinin sosyal dayanışma ekonomisi kapsamında incelenmesi: İzmir ili örneği,* İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2022.

Erdoğan, M., *Türkiye'de kooperatiflerin kadınların toplumsal konumları üzerindeki etkileri: Gaziantep kadın kooperatifleri örneği*, Yüksek Lisans Tezi, Gaziantep üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Gaziantep, 2022.

H, Irgat., *Ankara'da faaliyet gösteren kadın girişimci kooperatifleri bir üzerine bir araştırma*, Yüksek lisans tezi. Akdeniz Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Antalya, 2022.

https://ticaret.gov.tr/kooperatifcilik/kooperatifler-hakkinda-bilgiler/kooperatif-nedir (Erişim Tarihi: 13.03.2024)

https://www.co-operativeheritage.coop/Blog/the-story-of-theco-operative-womens-guild (Erişim Tarihi: 13.03.2024)

https://www.ica.coop/en/cooperatives/cooperative-identity (Erişim Tarihi: 28.02.2024)

Karakuş, G., Kadın kooperatifçiliği ve Türkiye'de kadın kooperatiflerine genel bir bakış. Eti, H. S. (Ed), Ekonomi, finans, işletme ve pazarlama alanlarında akademik çalışmalar içinde, (ss. 101-110). Artikal Akademi, 2022

Kazar, E.N., *Kadın Yoksulluğunu Azaltmada Kadın Kooperatiflerin Rolü: İstanbul Ve Bursa Örneği*, Doktora Tezi, Yalova üniversitesi, 2019

Taş, H.Y, Kazar, E.S., İstanbul' da ki Kadın Kooperatiflerinin Kadın Yoksulluğuna Etkisi. Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi, 13, 19, 2019. DOI:10.26466/opus.590744

Yıldırım, D. P., *Kadın Kooperatiflerinin Kadınların Ekonomik Ve Sosyal Yaşamlarında Yarattığı Değişimler: Batı karadeniz örneği*, Doktora Tezi, Kocaeli Üniversitesi, 2022.

ISBN NO. 978-625-6830-90-5

YİYECEK İÇECEK İŞLETMELERİNİN İÇERİK PAZARLAMASI ARAÇLARINI KULLANIMININ TESPİT EDİLMESİNE YÖNELİK NİTEL BİR ARAŞTIRMA: SİİRT İLİ ÖRNEĞİ

Nalan ASLAN YETKİN

Siirt Üniversitesi

Sosyal Bilimler MYO

nalan.aslan@siirt.edu.tr

Orcid:0000-0002-0778-3859

Yeliz PEKERŞEN

Necmettin Erbakan Üniversitesi

Turizm Fakültesi

yeliz.ulusan@gmail.com

Orcid: 0000-0003-4769-7717

ÖZET

Günümüzde tüketiciler doğrudan pazarlama mesajlarını görmezden gelerek işletmelere yönelik fikirlerini kendi araştırmaları neticesinde edindikleri bilgilerden derleme eğilimi göstermektedir. Bu doğrultuda ihtiyaç duydukları bilgiye daha hızlı ve kolay ulaşabilme imkânı internet platformları vasıtasıyla sağlanmaktadır. Tüketicilerin bu platformlarda karşılaştıkları içerikler en temel anlamıyla belirli bir amaç çerçevesinde oluşturulmuş kullanışlı ancak doğrudan pazarlama söylemi içermeyen bilgi değerine sahip faydalı bilgilerden oluşmaktadır.

Bu bilgilerden yola çıkarak araştırmanın konusu yiyecek içecek işletmelerinin içerik pazarlaması araçlarını kullanımının incelenmesidir. Çalışma Siirt'te faaliyet gösteren yiyecek içecek işletmeleri üzerinde gerçekleştirilmiştir. Görüşme talebine olumlu yanıt veren 8 yiyecek içecek işletmesinin yöneticisi ile yapılan görüşmeler neticesin araştırmanın bulguları elde edilmiştir. Bulgular içerik analizi yöntemi ile analiz edilmiştir. Çalışma neticesinde Siirt'te yer alan yiyecek içecek işletmelerinin içerik pazarlaması araçlarını kullanımı tespit edilmiş ve konuya ilişkin sektör profesyonellerine öneriler oluşturulmuştur.

Anahtar kelimeler: İçerik pazarlaması, Yiyecek İçecek İşletmeleri, Siirt

A QUALITATIVE RESEARCH TO DETERMINE THE USE OF CONTENT MARKETING TOOLS BY FOOD AND BEVERAGE BUSINESSES: SIIRT PROVINCE EXAMPLE

ABSTRACT

Today, consumers tend to ignore direct marketing messages and compile their ideas about businesses from the information they have obtained as a result of their own research. In this direction, the opportunity to reach the information they need more quickly and easily is

provided through internet platforms. In the most basic sense, the content that consumers encounter on these platforms consists of useful information that is useful, but does not contain direct marketing discourse, and has useful information.

Based on this information, the subject of the research is to examine the use of content marketing tools by food and beverage businesses. The study was carried out on food and beverage businesses operating in Siirt. The findings of the research were obtained as a result of the interviews with the managers of 8 food and beverage businesses who responded positively to the interview request. The findings were analyzed with the content analysis method. As a result of the study, the use of content marketing tools by the food and beverage businesses in Siirt was determined and suggestions were made to the sector professionals on the subject.

Keywords: Content marketing, Food and Beverage Businesses, Siirt

1.GİRİŞ

Günümüzde işletmeler pek çok alanda olduğu gibi pazarlama süreçlerinde yenilikçi ve yaratıcı anlayışı benimseyerek varlıklarını korumaktadır. Bu sebeple rekabet gücünü korumak ve arttırmak isteyen işletmelerin yenilikçi bir anlayış ile güven ve değer kavramlarını önemseyerek pazarlama süreçlerini şekillendirmeleri gerekmektedir (Karkar, 2016:335). Bu yenilikçi pazarlama yaklaşımlardan biri olan içerik pazarlaması, açıkça tanımlanmış ve anlaşılmış bir hedef kitleyi çekmek, elde etmek ve onlarla etkileşime geçmek amacıyla içerik yaratılması ve dağıtılması olarak tanımlanmaktadır (İçerik Pazarlama Enstitüsü, 2022). Benzer bir şekilde Rowley (2008:517) tarafından, işletmelerin elektronik kanallar aracılığıyla kar elde etmek için müşteri taleplerini belirlediği, analiz ettiği ve tahmin ettiği bir yönetim süreci olarak tanımlanmaktadır. İşletmelerin online ya da offline olarak pazarlamayı düşündükleri ürüne bağlı, müşteriyi bilgilendiren, ürün hakkında değer oluşturarak müşteriyi bağlamayı amaçlayan, sayfa tasarımı, grafik, metin ve videolardan oluşan bir pazarlama stratejisi olarak görülmektedir (Karkar, 2016:337).

Tüketicilerin satın alma süreçlerinde daha bilinçli olmaları sebebiyle istek ve arzuları giderek çeşitlenmekte ve sonucunda da işletmelerin sundukları mal ve hizmetlerle yetinmeyip kendi istekleri doğrultusunda mal ve hizmet sunumunu talep ettikleri görülmektedir. Bununla birlikte satın alacakları ürün ile ilgili ayrıntılı bir araştırma yaparak, ürünü diğer ürünlerle fiyat, performans gibi özelliklerini dikkate alarak karşılaştırdıkları saptanmaktadır. Bu durum işletmeleri tüketiciyi tatmin edecek bilgiyi sunma yönünde teşvik etmektedir (Benli ve Karaosmanoğlu, 2017:29). İçerik pazarlaması ile işletmeler tüketici ile iletişime geçerek onları aksiyon almaya sevk etmektedir. Bunun başarı bir şekilde uygulanması ise güncel içeriklerin üretilerek geleneksel ve dijital platformlardan tüketiciye sunulması ile mümkün olmaktadır (Kotler ve Armstrong, 2018:426). İçerik pazarlaması işletmelere marka farkındalığı, müşteri bağlılığı, takipçilerle ilişki ve güven ortamının oluşturulması ve potansiyel müşteri çekmek gibi avantajlar sağlarken, tüketici içinde bilgi alma, eğlenme, önemsenmek ve zaman zaman öğrenme isteklerini karşılamaktadır. Dolayısıyla işletmeler tarafından üretilen içerikler çift yönlü bir iletişim ile gerçekleşmektedir (Boran, 2021:141). Bu noktada işletmelerin içerik pazarlaması yaparken dikkat edeceği ilk husus hangi tüketici kitlesinin hedeflendiğinin ortaya konulması olarak karşımıza çıkmaktadır. Devamında hedef kitleyi hangi mecralar üzerinden

etkilemeyi düşündükleri ve ilk olarak tüketiciye nasıl ulaşılacağının kararının verilmesi gerekmektedir (Ergezer, 2014). İçerik pazarlamasında tüketiciye ulaşmada ki en temel yöntem mesajın hızlı ve efektif bir şekilde iletilmesini sağlayan internet olarak görülmektedir (Karkar,2016:339). İşletmelerin üretmiş oldukları içerikler internet aracılığı ile, kurumsal dergiler, haber bültenleri, blog gönderileri, videolar, web seminerleri, podcast'ler ve işlevsel medya sitelerinde yayınlanarak tüketiciye ulaşılmaktadır (Pulizzi, 2012:116). Bununla birlikte sosyal medya gönderileri de içerik pazarlamanın dağıtım yollarından biri olarak görülmektedir (Elisa ve Gordini, 2014:99). Günümüz şartlarında bireylerin ortama yaşamının üçte birini sosyal medyada geçirdikleri saptanmaktadır (Laroche, Habibi ve Richard, 2013: 76). Bu sebeple işletmelerin sosyal medyada var olmaları, marka çevresinde bir topluluk oluşturmakta fayda sağlamaktadır. Sosyal medyanın işletme ve hedef kitlenin buluşmasını sağlamak amacıyla kullanılması işletmeler için önem taşımaktadır (Kaplan ve Haenlein, 2010:63). Burada karıştırılmaması gereken önemli husus sosyal medya pazarlaması ile içerik pazarlamasının karıştırılmaması gerektiği olarak belirtilmektedir. Sosyal medya pazarlamasının odağı sosyal medyadaki konuşmalar iken içerik pazarlamasında genellikle işletmenin marka içeriğine yönelik farkındalığı arttırmak amacıyla sosyal medya kullanılmaktadır (Du Plessis, 2015: 3).

2. KAVRAMSAL ÇERÇEVE İLE İLGİLİ LİTERATÜR

2.1.İçerik Pazarlamasının Kullandığı Araçlar

2.1.1.Sosyal Medya Araçları

Günümüzde, önemli bir trend olan sosyal medya, işletmeleri doğrudan müşterileriyle buluşturan önemli bir pazarlama ortamı haline gelmektedir. Sosyal medya, işletmelerin zamanlı ve doğrudan nihai tüketiciyle iletişim halinde olmasını geleneksel iletişim araçlarına göre daha düşük maliyet ve daha büyük etkinlikte gerçekleştirmelerini sağlamaktadır (Kaplan & Hainlein, 2010:67). Sosyal medya müşterilerin ilgi alanlarının belirlenmesi, taleplerinin tespit edilmesi ve hazırlanan içeriğin dağıtılması için önemli bir araç olarak görülmektedir (Elisa & Gordini, 2014:99). Battallar ve Cömert (2015:46), ürün ya da hizmet satın almadan önce tüketicilerin araştırma yaptıklarını ve daha önce deneyimleyen tüketicilerin fikirlerinin araştırıldığını belirtmişlerdir. Tüm bu araştırmaların yapıldığı en önemli aracın sosyal medya olduğunu, olumsuz paylaşımlarla işletmelerin negatif etkiyle karşılaştıklarını fakat olumsuz paylaşımı yapan müşteriye ulaşılarak müşteri memnuniyetinin sağlanması ile bunun pozitif etkiye çevirebileceklerini ifade etmişleridir. Bununla birlikte sosyal medyada popüler olan yiyecek içecek işletmelerinin tüketiciler tarafından ilgi çekici olarak görüldüğü ve tercih edilirliğinin yüksek olduğu sonucuna ulaşmışlardır. Bu sebeple işletmelerin marka değerini yükselten sosyal medya içeriklerinin sürekli kontrol altında tutulması gerektiğini belirtmişleridir. Meydan Uygur, Sürücü ve Sergen (2018:171), yiyecek içecek işletmelerinin içerik pazarlaması kullanarak, müşteriler ile etkileşimlerini artırabileceklerini ve arama motorlarında bulunabilme oranlarının yükseltilmesi ile web sayfalarının daha etkili kullanılmasının işletme amaçlarına ulaşmada fayda sağlayacağını ifade etmişlerdir. Özbay ve Sarıışık (2018:55), işletmelerin faaliyet alanlarında belirledikleri hedef kitleye ulaşmalarında en önemli mecranın sanal ortam olduğunu ifade etmişlerdir. Bununla birlikte işletmelerin kendi web siteleri üzerinden yaptıkları

bilgilendirme ve tanıtım & pazarlama faaliyetleri yetersiz kaldığını ve burada kullanıcı oluşumlu içeriğe sahip olmasından dolayı güvenilir bir bilgi kaynağı olarak nitelendirilen sosyal medya devreye girdiğini belirtmişlerdir. Sonuç olarak lezzet ve hizmet kalitesinin önem kazandığı ve farklı lezzetlerin peşine düşen insan sayısının arttığı yiyecek içecek sektöründe sosyal medya kullanımı yaygın hale geldiğini ortaya koymuşlardır. Cankül, Metin ve Özvatan (2018:29), yiyecek içecek işletmelerinin sosyal medyayı aktif bir şekilde reklam ve pazarlama faaliyetlerinde kullandıklarını belirtmişlerdir. Aktif sosyal medya kullanımı ile tüketicilere daha hızlı, kolay, hesaplı ve etkili bir işletişim sağlandığını ve gelen taleplere hızlı bir şekilde yanıt verdiklerini ifade etmişlerdir. Bununla birlikte işletmenin tanıtılmasında ve müşteri sadakati sağlanmasında sosyal medyanın çok etkili bir araç olduğu sonucuna ulaşmışlardır. Pekerşen ve Kaplan (2020:2378), Sosyal medya kullanımı ile tüketicilerin talep ettikleri ürünlere daha kolay ulaşım sağladığını ve işletmelerin sosyal medya araçlarını kullanarak müşteri taleplerini artırabileceklerini belirtmişlerdir. Bununla birlikte tüketicilerin çeşitli sosyal medya kanallarını takip ederek en doğru tercihlere ulaştıklarını ve işletmelerinde yeni ürünlerin tanıtım ve pazarlamasının yapılmasında sosyal medya araçlarını kullandıklarını ifade etmişlerdir.

2.1.2.Bloglar

Ağ kütüğü anlamına gelen "Weblog" kelimesinin günümüzde yaygın kullanımı olan blog belirli bir konu ile ilgili yazılar yazılan, video, resim ve fotoğraflar paylaşılabilen web tabanlı bir platform olarak tanımlanmaktadır (Türkoğlu, 2016:10). Kültürün önemli bir parçası olarak değerlendiren bloglar, tüketicileri benzer ilgi alanlarına göre gruplandırarak hedeflenen müşteriye ulaşmada kolaylık sağlamaktadır (Hsu ve Lin, 2008: 65-66). Blog yazılarının, yeni müşteriler kazanmak ve mevcut müşteriyi korumak adına düzenli olarak yayınlanması gerekmektedir. Böylelikle tüketicilerin sosyal platformlarda ve diğer web sitelerinde paylaşım yapmaları desteklenmektedir (Vinerean, 2017:96). Cankül ve Ar (2018:71), potansiyel müşterilerin seyahatleri öncesinde bilgi edinmek amacıyla seyahat bloglarını ziyaret ettiklerini belirtmektedir. Özellikle destinasyon odaklı bilgi arayışının seyahat bloglarının ziyaret edilmesinin temel amacını olduğunu ve yiyecek içecek işletmeleri ile ilgili bilgi sahibi olmak, seyahat planlaması yapmak ve bir başkasının seyahat deneyimini öğrenmek amacıyla takip ettiklerini ifade etmektedirler.

2.1.3.İnfografikler (Bilgi Grafikleri)

İnfografikler karmaşık ve geniş bir alana yayılmış bilgileri görsel grafikler yardımıyla sanal ve baskı ortamında sunma metodu olarak tanımlanmaktadır. Bilgileri bir araya getiren grafikler hazırlanırken resim, yazılı resim, görsel çizelge ve grafikler yardımıyla bilgilerin tüketicilere aktarılması amaçlanmaktadır (Arslan ve Toy, 2015:410). İnfografikler verilerin daha görsel hazırlanması sebebi ile tüketicilerin ilgini çekmektedir (Vinerean, 2017:96).

2.1.4.Mobil Uygulamalar ve Akıllı Cihazlar

Mobil uygulamalar akıllı telefonlar aracılığıyla işletmelerin kampanyalarını ve güncel fırsatlarını tüketiciye anında ulaştırabildikleri uygulamalar olarak tanımlanmaktadır. Pazarlamada yeni bir dönem başlatan mobil uygulamalar işletmelerin markalarını tanıtmalarının yanında sürdürülebilir bir hizmet vermelerine de olanak yaratmaktadır (Watson,

McCarthy ve Rowley, 2013:842). Mobil uygulamalar ve akıllı cihazlar işletmelerin daha fazla müşteriye ulaşmalarını sağlamaktadır. Bununla birlikte tüketicilere ulaştırılan mesaj ve mobil içerik ile tüketici, işletme ve marka arasında sağlam bir ilişki oluşturulmaktadır. Bloglar, sosyal medya, içerik oluşturma siteleri, e- postalar gibi platformların mobil uygulamalar aracılığıyla akıllı telefonlarda devamlı etkileşime olanak tanıması mobil uygulamalar ve akıllı cihazları içerik pazarlamasının ana aktörü konumuna getirmektedir (Benli ve Karaosmanoğlu, 2017:35).

2.1.5.İnternet Makaleleri

İnternette yayınlanan makaleler aracılığıyla tüketiciler satışa sunulan ürün ve hizmetler hakkında bilgilenmektedir. Bu sayede ürün ve hizmetlerin tanıtımı yapılarak ilgi çekici detaylar tüketiciye sunulmaktadır. İnternet makaleleri makaleyi yazan kişinin unvanı ve tanınırlığı göz önüne alınarak doğruluk ve öneminin algılanmasında katkı sağlamaktadır (Karkar, 2016:341).

2.1.6.E- kitaplar

E- kitaplar potansiyel müşteriler tüketiciler için belirli bir konuda kapsamlı ve derinlemesine bir bilgi kaynağını yansıtmakta ve içeriğin oluşturulmasından sorumlu şirket için yeni bir güvenilirlik kaynağı sağlamaktadır. Potansiyel müşterilerin ücretsiz kaynağa erişebilmeleri için genellikle iletişim bilgilerini sağlamaları gerektiğinden, satış yaratma aracı olarak kabul edilebilmektedir. Sonuç olarak, tüketiciler değerli bilgileri öğrenme fırsatı elde edilmekte ve e-kitabı üreten kuruluş, işletmeleri için yeni bir müşteri adayı geliştirmektedir (Vinerean, 2017:96).

2.1.7.Teknik İncelemeler (White Papers)

Teknik incelemeler, araştırma bulgularının ve raporlarının objektif, güvenilir, ayrıntılı ve bilgilendirici sunumunda akademik makalelere benzemektedir (Vinerean, 2017:96).

2.2.İçerik Pazarlaması Örnekleri

Magnum Türkiye, sosyal medya araçlarından biri olan Twitter'da benim magnumum hagtagı ile tüketicilerin taleplerine göre kendi tasarlayabileceği özelleştirilmiş ürünler üretmelerine olanak sağlamaktadır. Bu sayede tüketici memnuniyetini yaratmakta ve tüketicilerin kendi tasarladıkları magnumları sosyal medyada paylaşmaları ile reklamlarının sürdürülebilirliğini sağlamaktadır (MagnumTurkiye, 2015).

Oreo, Türkiye'de memleket sevgisinin önemli olduğunun farkına vararak, İstanbul ile başlayan şehir bazında paylaşımlar yapmaktadır. İzmir, Sivas, Erzurum gibi şehirleri marka ile bağdaştırarak görsel öğeler paylaşılmaktadır. Sonucunda tüketiciler tarafından "Oreo bizden biri" algısı yaratılarak organik bir yayılım ile çok fazla tüketiciye ulaşmaktadır. Bununla birlikte Çaykur firmasının Twitter hesabı üzerinden yapmış olduğu paylaşım ile Oreo'nun tanınırlığı artmaktadır (Gugu, 2020).

Televizyonda yayınlanan yarışma programı Survivor'da yarışmacılara ödül olarak çeşitli markaların ürünlerinin verilmesi ve deneyimlerinin paylaşılması da içerik pazarlamasının örneklerindendir. Yarışama programının içerisine ürün yerleştiren işletmeler genellikle tüketicilere lezzet vaadi sunmaktadır (Mazıcı, Ateş ve Yıldırım, 2017:253).

Starbucks, kahve seçimlerinde kararsız kalan müşteriler için web sayfasında "Kahve Bulucu (Coffee Finder)" isimli bir uygulamaya yer vererek içerik pazarlaması yapmaktadır. Tüketicilerin tercihlerine hitap edecek kahve çeşitlerini tavsiye etmektedir (Starbucks, 2020).

Arçelik, üretmiş olduğu mutfak ekipmanların şefler tarafından kullanıldığı YouTube videoları ile tüketicilerin bilgilenmesini ve cihazı nasıl kullanacakları hakkında bilgi vererek içerik pazarlaması yapmaktadır. Bununla birlikte ürünlerin fiyat ve özellikler açısından karşılaştırma seçeneğinin web sayfasında yer alması da tüketicilerin ayrıntılı araştırma yapmasına olanak sağlamaktadır (Arçelik, 2022).

3.ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ

Bu çalışmada yiyecek içecek işletmelerinde içerik pazarlaması araçlarının kullanımının belirlenmesi amaçlanmaktadır. Bu amaçla Siirt Esnaf ve Sanatkârlar Odası Birliği Başkanlığı'ndan Siirt ili merkez ilçeye bağlı yiyecek içecek işletmesi listesi alınarak 36 işletme arasından görüşme talebine olumlu yanıt veren 8 işletmede yöneticisi ile yüz yüze görüşmeler gerçekleştirilmiştir.

Görüşme soruları Özkavcı (2021)'in gerçekleştirmiş olduğu çalışmasında kullanılan sorular uyarlanarak hazırlanmıştır. Katılımcılara bu doğrultuda üçü demografik olmak üzere toplamda 10 soru yönlendirilmiştir. Görüşme soruları; işletmelerin reklam, tanıtım stratejilerini, içerik pazarlaması araçlarını kullanım durumunu ve müşteriler ile etkileşim kanallarını tespit etmeye yönelik sorulardan oluşmaktadır. 25-45 dakika aralığında değişen sürelerde gerçekleştirilen görüşmeler, katılımcının isteğine bağlı olarak kayda alınmıştır. Kayıtlardan elde edilen görüşme metinlerinden tematik kategoriler belirlenmiş ve sayılarak sonuçların yorumlanması amacıyla içerik analizi yöntemi ile çözümlenmiştir.

4.SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Demografik bilgilere göre yüz yüze görüşme yapılan yiyecek içecek işletmesi yöneticilerinin sekizi erkektir. Görüşme yapılan kişilerin yaşları 27- 42 aralığındadır. Meslekte 5- 24 yıl çalışma süresi olan katılımcılara ait bilgiler Çizelge 1.'de gösterilmektedir.

Çizelge 1. Demografik özellikler

Katılımcı	Cinsiyet	Yaş	Çalışma Yılı
K1	Erkek	31	17
K2	Erkek	34	8
K3	Erkek	30	14
K4	Erkek	27	7
K5	Erkek	27	6
K6	Erkek	30	13
K7	Erkek	42	24
K8	Erkek	37	5

4.1.Pazarlama stratejisi ile ilgili bilgiler

Katılımcılar "İşletmenizde etkin bir pazarlama stratejiniz ve konuyla ilgilenen biri var mı?" sorusuna Çizelge 2.'de gösterildiği şekilde yanıtlar vermişlerdir.

ISBN NO. 978-625-6830-90-5

Çizelge 2. İşletmenizde etkin bir pazarlama stratejiniz ve konuyla ilgilenen biri var mı?

Katılımcı	Pazarlama Stratejisi	Konuyla İlgili Personel
K1	Reklam, tanıtım	Satın alma departmanı
K2	Reklam	Yöneticiler
K3	Yerel basında reklam	İnsan Kaynakları Müdürü
K4	Sosyal medya reklamları	Yöneticiler
K5	Yerel sosyal medya hesaplarında reklam, tanıtım	Yöneticiler
K6	Reklam	Tecrübeli bir garson
K7	Yok	Yok
K8	Afiş, Reklam	Yöneticiler

Katılımcılar genel olarak pazarlama stratejisi olarak reklam verdiklerini ifade etmiştir. Bu reklamları yerel basın, kurumsal sosyal medya hesapları, yerel sosyal medya hesapları ve afişler ile gerçekleştirdikleri saptanmıştır. Bununla birlikte işletmelerde genellikle yöneticilerin konuyla ilgilendiğini belirtmişlerdir. K1 satın alma departmanının pazarlama ile ilgilendiğini belirtirken, K3 insan kaynakları müdürünün ilgilendiğini K6 ise tecrübeli bir garson tarafından reklam faaliyetlerinin yürütüldüğünü ifade etmiştir. K7 ise herhangi bir pazarlama stratejisinin olmadığını ve bu alanda çalışan bir personelinin olmadığını belirtmiştir.

4.2.Dijital Kanalların Kullanımı

Restoranınızda planlı bir pazarlamayı desteklemek için dijital kanalları kullanıyor musunuz? sorusuna katılımcıların vermiş olduğu yanıtlar Çizelge 3.' de gösterilmiştir.

Çizelge 3. Restoranınızda planlı bir pazarlamayı desteklemek için dijital kanalları kullanıyor musunuz?

Katılımcı		Kullanılan Dijital Kanal
K1	Evet	Sosyal Medya (Instagram, Facebook, WhatsApp)
K2	Evet	Mobil Uygulamalar (Yemek Sepeti) Sosyal Medya (Instagram)
K3	Evet	Mobil Uygulamalar (Yemek Sepeti), Sosyal Medya, Kurumsal Web Sayfası
K4	Evet	Sosyal Medya (Instagram, Twitter)
K5	Evet	Sosyal Medya (Instagram), Kurumsal Web sayfası
K6	Evet	Mobil Uygulamalar (Yemek Sepeti, Getir) Sosyal Medya (Youtube, Instagram)
K7	Evet	Sosyal Medya
K8	Evet	Sosyal Medya (Instagram, Facebook), Kurumsal Web sayfası

Katılımcıların tamamı pazarlamayı desteklemek için dijital kanalları kullandıklarını belirtmişlerdir. K3, K5 ve K8 sosyal medyanın yanında işletmelerine ait web sayfalarını kullandıklarını belirtirken, K1, K4, K7 yalnızca sosyal medya araçlarını kullandıklarını ifade etmişlerdir. K2, K3, K6 sosyal medya araçlarının yanında Yemek Sepeti, Getir gibi mobil uygulamaları kullandıklarını belirtmişlerdir. Sosyal medya aracı olarak tüm katılımcıların Instagram hesaplarını kullandıkları tespit edilmiştir. Bununla birlikte bazı katılımcıların Facebook, WhatsApp, Twitter, Youtube gibi sosyal medya araçlarını kullandıkları sonucuna ulaşılmıştır.

4.3.Kurumsal web sayfası ya da sosyal medya kullanımı

Katılımcıların "Kurumsal bir web sayfasınız ya da sosyal medya hesabınız var mı?" ve "Hesap içerikleriniz güncel mi?" sorularına vermiş oldukları yanıtlar Çizelge 4.'de gösterilmiştir.

Çizelge 4. Kurumlar bir web sayfası ya da sosyal medya hesabınız var mı? Hesaplarınız güncel mi?

Katılımcı	Kurumsal Web Sayfası ve Sosyal Medya Hesaplarının Kullanımı	Hesapların Güncellik Durumu
K1	Sosyal Medya (Instagram, Facebook, WhatsApp)	Günlük güncelleme yapılıyor
K2	Sosyal Medya (Instagram)	Günlük güncelleme yapılıyor
K3	Sosyal Medya, Kurumsal Web Sayfası	Haftada 3 güncelleme yapılıyor
K4	Sosyal Medya (Instagram, Twitter)	Günlük güncelleme yapılıyor
K5	Sosyal Medya (Instagram), Kurumsal Web sayfası	Günlük güncelleme yapılıyor
K6	Sosyal Medya (Youtube, Instagram)	Haftalık güncelleme yapılıyor
K7	Sosyal Medya	2 haftada bir güncelleme yapılıyor
K8	Sosyal Medya (Instagram, Facebook), Kurumsal Web sayfası	Günlük güncelleme yapılıyor

Katılımcıların vermiş olduğu yanıtlar incelendiğinde tüm katılımcıların sosyal medya hesaplarının olduğu tespit edilmiştir. Bununla birlikte yalnızca K3, K5, K8 kurumsal web sayfasının olduğunu ifade etmişlerdir. Hesapların güncellik durumu sorulduğunda K1, K2, K4, K5, K8 güncellemeleri günlük yaptıklarını, hazırlamış oldukları ürünlerin fotoğraflarını paylaştıklarını ya da bilgilendirme gönderileri paylaştıklarını belirtmişlerdir. K3 haftada 3 defa güncel veriler yüklediğini, K6 haftada bir güncelleme yaptığını, K7 ise iki haftada bir güncelleme yaptığını belirtmiştir.

4.4.Sosyal medyada yararlanma durumu

Katılımcıların "Mesleki olarak sosyal medyadan yararlanıyor musunuz?" sorusuna vermiş oldukları yanıtlar Çizelge 5.'de gösterilmiştir.

Çizelge 5. Mesleki olarak sosyal medyadan yararlanıyor musunuz?

Katılımcı	Sosyal Medyadan Mesleki Olarak Yararlanma
K1	Evet, etkileşim içindeyiz.
K2	Evet, ilgi çekici restoranları takip eder, yeniliklere ayak uydururum.
K3	Hayır
K4	Hayır
K5	Hayır, kendimize özgüyüz.
K6	Hayır
K7	Hayır
K8	Evet, yenilikleri takip ediyoruz.

Katılımcıların, sosyal medyadan yararlanma durumu incelendiğinde K1, K2, K8 sosyal medyadaki diğer restoran sayfaları takip ettikleri ve yeniliklere açık oldukları tespit edilmiştir. K3, K4, K5, K6, K7 diğer sayfalarla etkileşimde olmadıklarını, mesleki olarak bir fayda sağlamadıklarını ifade etmişlerdir.

4.5.Müşterilerle etkileşim kurma

Katılımcıların "Müşterilerin farklı alternatifler arasından size ulaşması nasıl mümkün oluyor?" sorusuna vermiş oldukları yanıtlar Çizelge 6.'da gösterilmiştir.

Çizelge 6. Müşterilerin farklı alternatifler arasından size ulaşması nasıl mümkün oluyor?

Katılımcı	Müşterilerin restorana ulaşma yöntemleri
K1	Sosyal medyadan iletişim kuruyorlar.
K2	Düzenli müşterilerimiz var memnun oldukları için bizi tercih ediyorlar, yeni müşteriler sosyal hesaplarımızdan merak ederek geliyor.
K3	Personelimiz bu konuda stratejiler geliştiriyor. Yemek bloglarında restoranımızın ismi yer alıyor. Tripadvisor gibi platformlardan bizimle ilgili yorumları okuyorlar.
K4	Sunduğumuz hizmet ile fark yaratıyoruz.
K5	Sosyal medyadan takip edip beğeniyorlar. Yemek bloglarında bizi beğenenler paylaşıyor.
K6	Konumumuz çok iyi, geçiş güzergahındayız bizi tanıyorlar.
K7	Daimî müşterilerimiz var, arayıp bilgi alıyorlar.
K8	Tripadvisor gibi platformlarda listeleniyoruz, puanımız iyi.

Katılımcıların vermiş oldukları yanıtlar incelendiğinde, genel olarak müşterilerin sosyal medya araçlarından kendilerini takip ettiklerini bu sayede işletmede ki gelişmelerden haberdar olduklarını sonucuna ulaşılmaktadır. K3, K8 Tripadvisor da işletmenin listelendiğini ve puanları sayesinde müşterilerin tercih ettiklerini belirtmişlerdir. Bu platforma da diğer müşterilerin yorumlarının bulunması, fiyat, performans durumlarının incelenebilmesi restoranları diğerleri arasında tercih edilebilir duruma getirmektedir. K3, K5 yemek bloglarında restoranlarından bahsedildiğini ve bu sayede yeni deneyim yaşayacak müşterilerin buralardaki önerileri dikkate alarak restoranlarını tercih ettiklerini ifade etmişlerdir.

4.6.Müşterilerle Kurulan İletişimin Kalitesi

Katılımcıların "Potansiyel müşterilerle iletişimizin kalitesi nedir?" sorusuna vermiş oldukları yanıt Çizelge 7.'de gösterilmiştir.

Çizelge 7. Potansiyel müşterilerle iletişiminizin kalitesi nedir?

Katılımcı	Potansiyel Müşteriler ile İletişimin Kalitesi
K1	İletişimimiz gayet iyi, daimî müşterilerimiz var.
K2	İletişimimiz güzel, bizi tercih ediyorlar.
K3	Standart müşterimiz var bunun yanında bizi dijital kanallardan görüp geliyorlar.
K4	İnternetten görüp arıyorlar, elimizden geldiğince memnun etmeye çalışıyoruz.
K5	Sosyal medya hesaplarımızdan yazıyorlar, bilgi alıyorlar. WhatsApp hattımız var oradan da yazıyorlar.
K6	Gayet iyidir.
K7	Bizi tercih ediyorlar, memnun oluyorlar.

K8	Müşteri memnuniyeti için iletişim önemli, bizde paylaşımlar yaparak devamlı etkileşimde olmaya gayret ediyoruz.

Katılımcıların potansiyel müşteri kalitesi incelendiğinde, K1, K2, K7, K6'nın müşteri iletişim kalitemiz gayet iyidir, tercih ediyoruz yanıtlarını vermiş oldukları tespit edilmiştir. K3 K4, K5 dijital kanallar aracılığı ile müşterilerle iletişim halinde olduklarını belirtmişlerdir. K8, dijital kanallar ile müşterilerle etkileşim kurduklarını ve iletişimin onlar için önemli olduğunu ifade etmiştir.

5.GENEL DEĞERLENDİRME VE SONUÇLAR

Günümüzde geleneksel pazarlama yöntemleri yerini iletişimin ve etkileşimin daha yoğun yaşandığı ve hesaplı olan dijital pazarlamaya bırakmıştır. Müşteriler, dijital ortamlarda işletmeler tarafından sunulan içeriklerle ilgilenmektedir. Müşterilerin, bu içeriklere ilişkin yapmış oldukları paylaşımlar, işletmeler için marka bilinirliğinin sağlanması, müşteri sadakati ve karlılık gibi sonuçlar doğurmakta dolayısıyla da rekabet avantajı yaratmaktadır (Uygur, Sürücü ve Sergen, 2018:163). Bu bilgilerden hareketle gerçekleştirmiş olduğumuz çalışmada Siirt ilinde faaliyet gösteren yiyecek içecek işletmelerinin içerik pazarlamasından ne ölçüde faydalandıkları, içerik pazarlamasını araçlarını ne ölçüde kullandıkları tespit edilmiştir. Araştırma bulgularına göre, Siirt'te faaliyet gösteren yiyecek içecek işletmeleri pazarlama stratejisi olarak reklam faaliyetleri yürüttüklerini belirtmişlerdir. Bu reklam faaliyetlerini, yerel basın, afişler ve sosyal medya kanallarıyla tüketicilerle buluşturmuşlardır. Siirt'te yer alan yiyecek içecek işletmeleri küçük ölçekli işletmeler olması sebebiyle pazarlama faaliyetlerini genellikle yöneticilerin üstlendiği saptanmıştır. Pazarlama faaliyetleri kapsamında dijital kanallar kullanılırken bu kanallar daha çok sosyal medya (Instagram, Facebook, WhatsApp, Twitter, Youtube) olarak belirtilmiştir. Bununla birlikte, bazı işletmelerin Yemek sepeti ve Getir gibi mobil uygulamaları ve kurumsal web sayfalarını kullandığı saptanmıştır. Tüm katılımcılar sosyal medya hesaplarını pazarlama faaliyetleri kapsamında kullanırken, yalnızca üç katılımcı kurumsal web sayfalarının olduğunu ifade etmiştir. Mevcut hesapların güncelliklerine bakıldığında hesapların genellikle günlük olarak güncellendiği, en geç 2 haftada güncellendiği saptanmıştır. Potansiyel müşterilerin sosyal medya hesaplarından takip ettikleri bu işletmelerin güncellemelerini rutin olarak gerçekleştirmesi işletmeyi tercih edilebilir kılmaktadır. Sosyal medyadan mesleki olarak yararlanma durumu incelendiğinde genellikle "hayır, kendimize özgüyüz" yanıtıyla karşılaşılmaktadır. Bazı işletmelerin ise yiyecek içecek sektörü ile ilgili diğer hesaplar ile etkileşim içerisinde oldukları, yenilikleri takip ettikleri saptanmıştır. İşletmelerin müşterilerle iletişim yöntemleri genellikle sosyal medya aracılığıyla gerçekleşmektedir. Katılımcılar mevcut müşterilerinin de sosyal hesaplarını takip ederek, yenilikler ve gelişmeler ile ilgili bilgilendiklerini ifade etmişlerdir. Zaman zaman işletme hesaplarından yapılan çekilişlerin ilgi çekici olduğu, bu sayede işletmelerin sahip olduğu mevcut müşterinin sadakati artarken yeni müşteriler kazanmalarına olanak tanıdıkları saptanmıştır. Bununa birlikte yalnızca iki işletme blog sayfalarında kendilerinden bahsedilmesi sebebiyle müşteri kazandıklarını belirtmiştir. Blog yazılarında işletmeye ait bilgilerin yer alması tercih edilirliği artıracak önemli bir pazarlama aracı olarak görülmektedir. Ayrıca iki işletmenin, Tripadvisor gibi dijital platformlarda yer aldıkları, menü ve ücret bilgileri ile

restoran yapısına ait bilgilerini burada belirtilerek müşterilerini bilgilendirdiği saptanmıştır. Bu platformda yer alan müşteri yorumları kısmının potansiyel müşteriler için önemli bir bilgi kaynağı olduğu katılımcılar tarafından ifade edilmiştir. Katılımcıların işletmelerin müşteri iletişim kalitesinin genellikle iyi olduğu görüşüne sahip oldukları sonucuna ulaşılmaktadır.

Sonuç olarak; Siirt'te yer alan yiyecek içecek işletmelerinin mevcut şartları doğrultusunda içerik pazarlaması araçlarını orta ölçekte kullandıkları bunu da daha çok sosyal medya aracını kullanarak yaptıkları saptanmıştır. Fakat Siirt'in küçük ve az nüfuslu bir il olduğu ve merkeze bağlı kayıtlı işletme sayısının 36 olduğu göz önüne alındığında işletmelerin müşteri kazanma gibi bir kaygılarının olmadığı mevcut müşterilerinin yeterli olduğu sonucuna ulaşılmaktadır. Ancak işletmelerin yenilikleri takip ederek gerekli güncellemeleri yapması ve içerik pazarlama araçlarını kullanarak Siirt'e ait değerleri tüm Türkiye bazında tanıtmaları, Siirt'in gastronomi turizmi potansiyelini ve dolayısıyla yiyecek içecek işletmeninin müşteri sayılarını artıracaktır.

KAYNAKÇA

Acun Medya (2022), https://www.acunn.com/survivor. Erişim tarihi: 15.05.2022.

Arçelik (2022), https://www.arcelik.com.tr/urun-karsilastirma/8814751100/7489470101. Erişim tarihi:15.05.2022.

Arslan, D. ve Toy, E. (2015). The Visual Problems of Infographics. *Global Journal on Humanites & Social Sciences,* 1(1), 409-414.

Battallar, Z. ve Cömert, M. (2015). Tüketicilerin Tercihlerinde Sosyal Medyadaki Reklamların Etkisi. *Turizm Akademik Dergisi,* 1, 39-48.

Benli, T. ve Karaosmanoğlu, K. (2017). Bir Pazarlama Stratejisi Olarak İçerik Pazarlama. *Mesleki Bilimler Dergisi,* 6 (1), 27-38.

Boran, T. (2021). Sosyal Medyada İçerik Pazarlama: Boyner Grup YouTube Kanalı Örneği. *Intermedia International e-Journal,* 8(14), 138-154.

Cankül, D. ve Ar, H. (2018). Seyahat Bloglarında Yer Alan Destinasyon Rehberlerinde Yeme-İçme Önerileri: Turistler Gerçekten Etkileniyor Mu? *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi,*19(2), 65-82.

Cankül, D., Metin, M. ve Özvatan, D. (2018). Yiyecek İçecek İşletmeleri ve Sosyal Medya Kullanımı, *Journal of Gastronomy Hospitality and Travel,* 1(1), 29-37.

Du Plessis, C. (2015). *Academic Guidelines for Content Marketing: Research-Based Recommendations for Better Practice.* Proceedings of the LCBR European Marketing Conference, Erişim adresi: http://uir.unisa.ac.za/handle/10500/19134.

Elisa, R. ve Gordini, N. (2014). Content Marketing Metrics: Theoretical Aspects and Empirical Evidence. *European Scientific Journal,* 10(34), 92-104.

Ergezer, Ç. (2014). İçerik Pazarlaması (Content Marketing) Nedir? Erişim adresi: https://www.ergezer.net/icerik-pazarlamasi-content-marketing-nedir.html.

Gugu, G. (2020). Erişim adresi: https://www.linkedin.com/pulse/bir-ba%C5%9Fari-hikayesi-oreo-gamze-gugu/?originalSubdomain=tr.

Hsu, C.L. ve Lin, J.C. (2008). Acceptance of Blog Usage: The Roles of Technology Acceptance, Social İnfluence and Knowledge Sharing Motivation. *Information & Management* 45, 65-74.

İçerik Pazarlama Enstitüsü (2022). Erişim adresi: https://contentmarketinginstitute.com/what-is-content-marketing/.

Kaplan, A.M. ve Haenlein, M. (2010). Users of the world, unite! The challenges and opportunities of Social Media. *Business Horizons*, 53, 59-68.

Karkar, A. (2016). Değer ve Güven Ağlarının Yükselişinde İçerik Pazarlaması. International Journal of Social Sciences and Education Research, 2 (1), 334-348.

Kotler, P. ve Armstrong, G. (2018). *Pazarlama İlkeleri* (A. E. Gegez, çev.). İstanbul: Beta Yayınevi.

Laroche, M., Habibi, M.Z. ve Richard, M.O. (2013). To be or not to be in social media: How brand loyalty is affected by social media? *International Journal of Information Management*, 33, 76–82.

Magnum Türkiye (2015), https://twitter.com/magnumturkiye/status/595211339431161856. Erişim tarihi: 15.05.2022.

Meydan Uygur, S., Sürücü, Ç. ve Sergen, Y. (2018). Yiyecek İçecek İşletmelerinin Dijital Pazarlama Açısından İncelenmesi: Ankara İli Örneği. *Güncel Turizm Araştırmaları Dergisi*, 2, (1), 157-176.

Özbay, G. ve Sarıışık, M. (2018). Yiyecek-İçecek İşletmelerinde Pazarlama Karması Bileşeni Olarak Menü ve Sosyal Medyada Menü Tanıtım Analizi: Tripadvisor Örneği. *Güncel Turizm Araştırmaları Dergisi,* 2 (1), 42-59.

Pekerşen, Y. ve Kaplan, M. (2020). Tüketicilerin Yeme İçme Alışkanlıkları ve Yiyecek-İçecek İşletmesi Tercihlerinde Sosyal Medya Kullanımının Rolü: Muğla Örneği. *İşletme Araştırmaları Dergisi,* 12 (3), 2362-2381.

Pulizzi, J. (2012). The Rise of Storytelling as the New Marketing, *Pub Res Q*, 28, 116–123.

Rowley, J. (2008). Understanding Digital Content Marketing, *Journal of Marketing Management,* 24(5-6), 517-540.

Starbucks (2022), https://athome.starbucks.com/coffee-finder. Erişim tarihi:15.05.2022.

Uygur, S.M., Sürücü, Ç. ve Sergen, Y. (2018). Yiyecek İçecek İşletmelerinin Dijital Pazarlama Açısından İncelenmesi Ankara İli Örneği. Güncel Turizm Araştırmaları Dergisi, 2(Ek.1), 157-176.

Türkoğlu, S. (2016). *Blog ve Blog Yazarlığı,* İstanbul: İstanbul Üniversitesi.

Watson, C., McCarthy, J. ve Rowley, J. (2013). Consumer Attitudes Towards Mobile Marketing in The Smart Phone Era. *International Journal of Information Management*, 33, 840-849.

Vinerean, S. (2017). Content Marketing Strategy. Definition, Objectives and Tactics. *Expert Journal of Marketing*, 5(2), 92-98.

ISBN NO. 978-625-6830-90-5

YİYECEK İÇECEK İŞLETMELERİNDE YEŞİL PAZARLAMA FAALİYETLERİ KAPSAMINDA GIDA İSRAFI BOYUTUNUN BELİRLENMESİ: SİİRT İLİ ÖRNEĞİ

Nalan ASLAN YETKİN

Siirt Üniversitesi

Sosyal Bilimler MYO

nalan.aslan@siirt.edu.tr

Orcid:0000-0002-0778-3859

Yeliz PEKERŞEN

Necmettin Erbakan Üniversitesi

Turizm Fakültesi

yeliz.ulusan@gmail.com

Orcid: 0000-0003-4769-7717

ÖZET

Günümüz dünyasında işletmeler, büyük miktarlarda atık ve kaynakların dengesiz tüketimi nedeniyle doğal çevre için tehdit oluşturmaktadır (Fraj, Matute ve Melero, 2015:30). Bu işletmeler içinde yiyecek içecek sektörü karbon ayak izi oluşumu, küresel sera gazları, emisyonlar ve gıda israfı konularında önemli bir paya sahip olmaktadır (Hwang ve Lee, 2019:169). Zengin ülkelerde yıllık toplam 222 milyon tonu geçen gıda israfı Türkiye'de 325 bin ton olarak hesaplanmaktadır. Türkiye'de yılda 447 bin yani 1,79 milyar adet ekmek, 2,4 milyon sebze ve 880 bin ton meyve israf edilmektedir. Toplam hayvan, balık ve ekin ürünlerinin %53'ünün hasat sonrasında tüketiciye ulaşamadan kaybolduğu bilinmekte ve meyve sebzelerin %10'u hallerde, %15'i evlerde çöpe atılmaktadır (Ekoıq, 2015). Bu durum çevre sorunlarına ilişkin toplumsal farkındalık, düzenleyici ve rekabetçi değişikliklerle birlikte, kuruluşların sürdürülebilirlik konularına yönelik tutumlarını değiştirmelerine yol açmıştır. Birçok işletme, çevre sorunları ile ilgilenerek çözüm yolları bulmaya yönelmiştir (Fraj, Matute ve Melero, 2015:30).

Çalışmada bu çözüm yollarından biri olan yeşil pazarlama kavramı ile ilgili bilgi verilerek, yiyecek içecek işletmelerinde yeşil pazarlama faaliyetleri kapsamında gıda israfı boyutunun belirlenmesi amaçlanmaktadır. Bu amaçla rastgele örneklem ile seçilen Siirt ilinde faaliyet gösteren 13 yiyecek içecek işletmesinin yöneticileri ile görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Elde edilen görüşme metinler sayılarak sonuçların yorumlanması amacıyla içerik analizi yöntemi ile çözümlenmiştir. Elde edilen veriler değerlendirilip Siirt ilinde gıda israf boyutu ortaya konularak çözüm önerileri oluşturulmuştur.

Anahtar kelimeler: Yeşil restoran, Gıda israfı, Siirt

ISBN NO. 978-625-6830-90-5

DETERMİNİNG THE DİMENSİON OF FOOD WASTE İN THE SCOPE OF GREEN MARKETİNG ACTİVİTİES İN FOOD AND BEVERAGE BUSİNESSES: SİİRT PROVİNCE EXAMPLE

ABSTRACT

Businesses in today's world, pose a threat to the natural environment due to large amounts of waste and unbalanced consumption of resources (Fraj, Matute ve Melero, 2015:30). Among these businesses, the food and beverage sector has an important share in carbon footprint formation, global greenhouse gases, emissions and food waste (Hwang ve Lee, 2019:169). Food waste, which exceeds 222 million tons annually in rich countries, is calculated as 325 thousand tons in Turkey. In Turkey, 447 thousand or 1.79 billion pieces of bread, 2.4 million vegetables and 880 thousand tons of fruit are wasted annually. It is known that 53% of total animal, fish and crop products are lost after harvest before reaching the consumer, and 10% of fruit and vegetables are thrown away at home, and 15% of them are thrown away (Ekoıq, 2015). This situation, together with social awareness, regulatory and competitive changes regarding environmental problems, has led organizations to change their attitudes towards sustainability issues. Many businesses have tended to find solutions by dealing with environmental problems (Fraj, Matute, & Melero, 2015:30).

In this study, it is aimed to determine the size of food waste within the scope of green marketing activities in food and beverage businesses by giving information about the concept of green marketing, which is one of these solutions. For this purpose, interviews were conducted with the managers of 13 food and beverage businesses operating in the province of Siirt, which were randomly selected. The obtained interviews were analyzed by content analysis method in order to interpret the results by counting the texts. By evaluating the data obtained, solution suggestions were created by revealing the food waste dimension in Siirt province.

Keywords: Green restaurant, Food waste, Siirt

1.GİRİŞ

“Pazarlama” kelimesi Latince kökenli olup ticaret yapmak anlamına gelmektedir. Müşteri ihtiyaçlarını öngörerek değişimi yöneten, ürün ve hizmet tatmini sağlayan ve üreticiden müşteriye ihtiyaç akışını yönlendirerek hedeflerini başarmaya çalışan kuruluşların faaliyetlerinin tümü olarak ifade edilmektedir (Perreault, Connon ve McCharthy, 2013:6). Bir diğer ifadeye göre müşteri değeri yaratmak ve karlı müşteri ilişkileri kurmak olarak tanımlanmaktadır (Kotler ve Armstrong, 2018:5). Pazarlamaya ilişkin tanımların temeline bakıldığında istek, ihtiyaç ve değişim kavramlarının yer aldığı görülmektedir (Demirhan, 2014:12). Günümüzde müşterilerin istek ve ihtiyaçlarının devamlı farklılaşması işletmelere değişim göstermeleri yönünde sorumluluklar yüklemektedir. Bu noktada işletmelerin değişimleri çevreye verilen zararlara yönelik çözümler üretme yönünde gerçekleşmektedir (Emgin ve Türk, 2004:2). Küresel ısınma ve doğal kaynakların tükenmesi, büyük kentsel alanlarda içme suyu sıkıntısının yaşanması ve doğayı korumak adına uygulanan yasalar ile pek çok işletme çevresel problemleri çözmeye yönelmişler ve bunun karlılıklarını olumlu etkilediğini belirtmişlerdir (Perreault, Connon ve McCharthy, 2013:80). Çağımız müşterisinin karar mekanizmasının, ürün ve hizmetin yanı sıra işletmelerin sosyal sorumluluk faaliyetlerinde

bulunmalarından etkilenmesi de bu durumu desteklemektedir (Emgin ve Türk, 2004:2). İşletmelerin üretim, tanıtım ve dağıtım gibi temel pazarlama faaliyetlerini öncelikle çevrenin faydasına olması amacıyla gerçekleştirdikleri bu pazarlama çeşidi "yeşil pazarlama" olarak tanımlanmaktadır (Biçkes, 2014:44). İlk olarak 1975 yılında Amerikan Pazarlama Birliği (AMA) tarafından düzenlenen "ekolojik pazarlama" konulu seminerde tartışılan yeşil pazarlama çevre kirliliği, enerji tüketimi ve diğer kaynakların tüketimi üzerindeki olumsuz etkileri minimum düzeye indirmeyi amaçlayan çevreye duyarlı pazarlama çeşidi olarak ifade edilmiştir (Choudhary ve Gokharn, 2013:27). Fakat Polonsky (1994:1), yapılan bu tanımı erken tanım olarak nitelendirerek genişletilmesi gerektiğini belirtmiş ve yeşil pazarlamayı "doğal çevre üzerinde en az zararlı etkiyle, müşteri istek ve ihtiyaçlarının tatmini sağlanarak karşılamaya yönelik her türlü alışverişi oluşturmak ve kolaylaştırmak üzere tasarlanan tüm faaliyetler olarak tanımlamıştır. Günümüzde yeşil pazarlama geri dönüştürülebilir ürünler, üretim sürecinde zararlı madde içeren malzemelerin daha az kullanımı, ürün ambalajının ve etiketinin çevreye zararlı olmaması, reklam faaliyetlerinin çevre duyarlılığı çerçevesinde gerçekleştirilmesi ve yeşil tüketici olarak tanımladığımız insan faktörü olmak üzere geniş bir faaliyet yelpazesini içermektedir. Dolayısıyla yeşil pazarlama tanımının içinde bulunan bu kavramlarında tanımlanması ihtiyacı doğmuştur. Buna göre; ***yeşil ürün,*** canlılara zarar vermeyen, yeryüzünü kirletmeyen, doğal kaynakları daha az tüketen, geri dönüştürülebilen veya korunabilen ürünler olarak tanımlanmaktadır (Erbaşlar, 2012:98). ***Yeşil ambalaj,*** gereksiz paketlemenin azaltılması, çevre dostu paketleme malzemelerinin kullanılması, bir defadan fazla kullanılabilen paketleme araçlarının geliştirilmesi olarak ifade edilmektedir. ***Yeşil etiketleme,*** tüketicilerin piyasadaki ürünlerden hangilerinin çevreye daha az zarar verdiği konusunda bilgilenmelerini amaçlamakta ve eko etiket programları aracılığıyla gerçekleşmektedir (Emgin ve Türk, 2004:10). ***Yeşil reklam;*** işletmenin ve ürünün doğa dostu olduğu ve çevre için tehdit oluşturmayan ürünler ürettiği vurgusunun yapıldığı reklamlar tanımlanmaktadır (Karna vd., 2001:60). ***Yeşil fiyatlama;*** çevreye duyarlı ürünlerin tüm yaşam faaliyetleri göz önüne alınarak nispeten daha düşük maliyetlerle tüketiciye satılması temeline dayanmaktadır (Maksudunov ve Avcı, 2020:232). ***Yeşil dağıtım;*** ürün dağıtımının en az yakıt kullanılarak yapılması ve satış noktalarının müşterilerin daha az zaman ve yakıt harcayarak ulaşabileceği şekilde konumlandırılmalarını kapsamaktadır (Emgin ve Türk, 2004: 11). Bununla birlikte çevreci poşetler kullanımı yeşil dağıtım faaliyetleri kapsamında değerlendirilmektedir (Emirler Özsan, 2017). ***Yeşil tüketici;*** satın alma ve tüketme eylemlerinin yanında doğal kaynakların tükendiğinin farkında olan, atıkların bertaraf edilmesi ile ilgilenen bilinçli tüketiciler olarak tanımlanmaktadır (Emgin ve Türk, 2004: 11). Bu tanımlamalardan hareketle yeşil pazarlama dört aşamada incelenebilmektedir. Birinci aşama; yeşil hedefleme olarak da adlandırabileceğimiz yeşil tüketiciler için yeşil ürünlerin tasarlanmasını kapsamaktadır. Örneğin, çevreye zarar vermeyen yakıt ile çalışan otomobiller. İkinci aşama; yeşil stratejilerin geliştirilmesini yani daha az atık, gıda israfının önlenmesi, enerji verimliliğinin sağlanması konularını içermektedir. Üçüncü aşama, yeşil olmayan ürünlerin üretimlerinin bitirilmesi ve yeşil ürünlerin üretimini kapsamaktadır. Son aşamada "yeşil" tanımlamaları yeterli olmamaktadır. Artık kurumların her anlamda sosyal sorumluluk bilincinde oldukları aşama olarak ifade edilmektedir (Erbaşlar, 2012:96).

2. KAVRAMSAL ÇERÇEVE İLE İLGİLİ LİTERATÜR

2.1.Yeşil Pazarlama Örnekleri

Unilever, tüm sıvı deterjanları için daha konsantre versiyonlar geliştirerek onları küçük kutulara koymaktadır. Bu uygulama sayesinde iki yıl içinde dizel yakıta 4.914.000 litre, plastik ambalajda 4.530.000 kg, kartonda 7.200.000 metre karelik bir tasarruf sağlanmaktadır.

Ofis malzemeleri perakendecisi olan Staples, yapışkan not kağıtlarından karton kutulara kadar, 3000 mağazasını ve ürünlerin %30'unu geri dönüştürülebilecek şekilde tasarlamıştır. Kısa sürede rakiplerinin de aynı yolu izlediği görülmektedir.

Sony Playstation oyun konsollarından, Trinitron Tv'lere, Vaio laptoplara ve Walkman kasetçalarlara kadar, Sony elektroniğin ürünlerini geri dönüştürecek programlar üretmektedir (Perreault, Connon ve McCharthy, 2013:81).

Garanti Bankası, 2019 yılında, CDP İklim Değişikliği ve 2019 CDP Su raporlarını yayınlamıştır. 2020 yılında elektriğinin tamamını yenilenebilir enerjiden karşılamaya karar vermiştir. GMTN (Global Medium Term Notes) programı altında aralık ayında yurt dışına 5 yıl vadeli 50 milyon ABD doları yeşil tahvil/bono ihracı yaparak Yeşil Bono Prensipleri ile uyumlu ilk Yeşil Bono ihracını gerçekleştirmektedir. Doğal Hayatı Koruma Vakfı (WWF) ve Güney Ege Kalkınma Ajansı ile birlikte Büyük Menderes Havzasında gerçekleştirilen Tekstil Sektöründe "Temiz Üretim" projesine destek sağlamaktadır (Garanti BBVA, 2022).

Ibis Otel, çevresel stratejisini yayınlayarak su tasarrufu, enerji tasarrufu, yenilenebilir enerjiyi destekleme, atıkların ayrıştırılması, geri dönüşümün sağlanması ve otelde çalışanlar ile gelen müşterilerin farkındalık kazanmalarına yönelik uygulamalar gerçekleştirmektedir (Atay ve Dilek, 2013:213).

Starbucks, enerji ve su tasarrufuna yönelik çalışmalar yapmaktadır. Bardaklar ile ilgili atıkları azaltarak, geri dönüşümü artıran ve çevreci tasarımı destekleyen mağaza sayısını artırmaktadır. Çevreye bıraktığı ayak izini küçültmeye çalışan faaliyetlerde bulunmaktadır. Bu kapsamda 2020 senesi itibariyle tüm mağazalarında pipetsiz kapak ve geri dönüştürülebilir kağıt pipetler kullanılmaktadır. Bitkisel yiyecek ürün alternatiflerini genişleterek daha çevre dostu ve sürdürülebilir bir menüye sahip olmayı hedeflenmektedir (Starbucks, 2022).

Coca Cola 2025 yılına kadar küresel olarak ürünlerinde kullandıkları ambalajların %100 geri dönüştürülebilir olacağını ifade etmiş ve 2030 yılına kadar da piyasaya sürülen tüm ambalajların toplanarak geri dönüşümünün sağlanacağını belirtmiştir. Bununla birlikte "Geleceğin Tarımı" ve "Gece Sulaması" gibi projelerle suyun geri dönüşümünü ve toprağın korunmasını hedeflemektedir (Coca Cola,2022).

Dimes, okullarda geri dönüşüm eğitimlerine destek vermektedir. 2016 yılında 10 bin ilkokul öğrencisine ulaşma hedefini aşarak 11 bin 174 ilkokul öğrencisine geri dönüşüm konusunda farkındalık kazandırmıştır. Bununla birlikte geri dönüştürülmüş malzemelerinden promosyon ürünleri üretmektedir (Dimes, 2022).

Burger King, peçete kullanımında %100 geri dönüştürülmüş elyaf kullanarak ve kızartma kutularında yenilenebilir işlenmemiş karton kullanarak yılda 910 metrik ton sera gazını azaltmayı ve 500- 1500 metrik ton kâğıt atığını ortadan kaldırmayı planlamaktadır.

2.2.Yiyecek İçecek İşletmelerinde Yeşil Pazarlama

Tüketim olgusunun yoğun yaşandığı sektörlerden biri olan yiyecek içecek sektöründe, restoranlar önemli bir konuma sahip olmaktadır. Restoranlar, tüketiciler için yalnızca yemek yeme ihtiyacının gerçekleştiği yer değil aynı zamanda toplumun kültürel ve sosyal değerlerinin de yansıtıldığı ortamlar olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu sebeple restoranların toplumda gıda israfının önlenmesi, atıkların azaltılması, enerji tasarrufunun sağlanması gibi çevresel farkındalıkların oluşumunda etkili oldukları düşünülmektedir (Pekküçükşen ve Yiğit, 2019:131). Bununla birlikte bir restoranın yılda ortalama 45.300 kg çöp üretiyor olması (Oshman, 2016), bir yılda ortalama 1.134.000 litre su tüketiyor olması, balık türlerinin neredeyse %80'inin aşırı tüketilmiş ya da tükenmiş olması (Oshman, 2018), Büyük Pasifik Çöp Alanı ve taşan çöplükler gibi çevresel problemler ile karşı karşıya kalınması restoranlar üzerine yoğunlaşılmasını gerekli kılmaktadır (Oshman, 2016). Bu kapsamda ortaya çıkan "çevre dostu enerjiyi verimli kullanacak şekilde tasarlanan, inşa edilen ya da bu bilinç ile yıkılıp yeniden yapılmış yapılar" yeşil restoranlar olarak tanımlanmaktadır (Teng, Wu ve Huang, 2014:8737). Yeşil restoranlara öncü olmak ve belirli standartlar çerçevesinde yeşil uygulamaları sertifikalandırmak amacıyla 1990 yılında San Diego'da "Green Restaurant Association (GRA)" ismi ile kâr amacı taşımayan bir örgüt kurulmuştur. Kurulan bu örgüt ilk 20 yılında 47 eyalet ve Kanada'yı kapsayacak kadar genişlemiş ve bu aşamada temel faaliyetlerinin restoranları, tüketicileri sürdürülebilirliğin sağlanması noktasında bilinçlendirmek olduğunu ifade etmişlerdir. 2010 yılından itibaren bilinçlenen tüketici ve üreticilerle birlikte restoran atıklarının geri dönüştürülmesine odaklanılmıştır. GRA, geleneksel ampüllerin led ampüller ile değiştirilmesi, menüye sürdürülebilir alternatif ürünlerin eklenmesi, ürün temini esnasında sürdürülebilir ürünlerin tercih edilmesi, personelin sürdürülebilirlik konusunda eğitimlere tabii tutulması, menüye vejetaryen ürünlerin eklenmesi, tek kullanımlık ürünlerin ortadan kaldırılması ve personelin ulaşımının bisiklet ile olması halinde sürdürülebilirliğin sağlanacağını ifade etmektedir (Oshman, 2016). Benzer bir şekilde İngiltere'de 2010 yılında kurulan "Sustainable Restaurant Association (SRA)" restoranları sürdürülebilir uygulamalara yönelmeleri konusunda desteklemektedir (SRA, 2022). Dünya genelinde popülerlik kazanan yeşil restoran uygulamalarına yönelik olarak Türkiye'de de "Yeşil Nesil Restoran" hareketi başlatılmıştır. Bu kapsamda gıda atıklarının azaltılması amacıyla; gıda siparişi, hazırlığı ve servis aşamalarında gıda takibinin yapılması, müşteriler için yarım porsiyon seçeneğinin sunulması, garnitürlerin müşteri seçimine bırakılması, artan yiyecekler için paketleme tercihlerinin sorulması gerektiği belirtilmiştir. Bununla birlikte, tek kullanımlık malzemelerin kullanılmaması, artan yiyeceklerin paketlenmesinde doğada çözünen malzemelerin kullanılması, müşterilerin servis değişikliği yapılmaması konusunda teşvik edilmesi, şişelenmiş suların kullanılmaması, dijital menülere geçiş yapılması, yapay çiçekler yerine saksı çiçeklerinin kullanılması, atıkların toplanarak geri dönüşüme verilmesi, organik atıklardan

kompost yapılması yeşil restoranlar için belirleyici uygulamalar olarak belirtilmiştir (Pekküçükşen ve Yiğit, 2019:136).

3.ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ

Bu çalışmada yiyecek içecek işletmelerinde yeşil pazarlama faaliyetleri kapsamında gıda israfı boyutunun belirlenmesi amaçlanmaktadır. Bu amaçla Siirt Esnaf ve Sanatkârlar Odası Birliği Başkanlığı'ndan Siirt ili merkez ilçeye bağlı yiyecek içecek işletmesi listesi alınarak 36 işletme içinden görüşme talebine olumlu yanıt veren 13 işletmede yöneticisi ile yüz yüze görüşmeler gerçekleştirilmiştir.

Görüşme soruları Ceyhun Sezgin ve Ateş (2020)'in gerçekleştirmiş oldukları çalışmalarında kullanılan sorular uyarlanarak hazırlanmıştır. Katılımcılara bu doğrultuda üçü demografik olmak üzere toplamda yirmi soru yönlendirilmiştir. Görüşme soruları; gıda israfının boyutunu belirlenmesi, israfa sebep olan etmenler, israfı azaltan ve artıran uygulamalar, gıda atıklarını değerlendirme yöntemlerinin neler olduğu ve bu konuda yöneticilerin tutum ve davranışlarını belirlemeye yönelik sorulardan oluşmaktadır. 25-45 dakika aralığında değişen sürelerde gerçekleştirilen görüşmeler, katılımcının isteğine bağlı olarak kayda alınmıştır. Kayıtlardan elde edilen görüşme metinlerinden tematik kategoriler belirlenmiş ve sayılarak sonuçların yorumlanması amacıyla içerik analizi yöntemi ile çözümlenmiştir.

4.SONUÇLAR VE DEĞERLENDİRME

Demografik bilgilere göre yüz yüze görüşme yapılan yiyecek içecek işletmesi yöneticilerinin ikisi kadın, on biri erkektir. Görüşme yapılan kişilerin yaşları 34- 56 aralığındadır. Meslekte çalışma yılları 3- 28 aralığında değişen katılımcılara ait demografik bilgiler Çizelge 1. de özetlenmiştir.

Çizelge 1. Katılımcıların demografik özellikleri

	Cinsiyet	**Yaş**	**Çalışma Süresi (Yıl)**
Katılımcı 1	Erkek	34	8
Katılımcı 2	Erkek	38	7
Katılımcı 3	Kadın	37	5
Katılımcı 4	Erkek	40	28
Katılımcı 5	Erkek	52	15
Katılımcı 6	Erkek	43	9
Katılımcı 7	Erkek	27	7
Katılımcı 8	Erkek	27	6
Katılımcı 9	Kadın	35	3
Katılımcı 10	Erkek	56	21
Katılımcı 11	Erkek	42	24
Katılımcı 12	Erkek	30	13
Katılımcı 13	Erkek	52	18

1. ***Gıda Atıkları ile İlgili Bilgiler***

Bu başlık altında katılımcılara, yemek porsiyon miktarları, atık miktarları, atıkların oluştuğu alanlar, yanlış uygulamaların neler olduğu, en çok gıda atığının görüldüğü besin grupları ve öğünlere yönelik sorular sorulmuştur.

Katılımcılar günlük servis edilen yemek miktarını 70- 250 porsiyon aralığında belirtmişlerdir. Katılımcıların gıda atıklarının miktarına yönelik görüşleri Çizelge 2'de gösterilmiştir. Yapılan içerik analizi sonucunda gıda atıklarının üretim aşaması ve tüketim sonrası olmak üzere iki ayrı temada toplandığı görülmüştür.

Çizelge 2. Katılımcıların gıda atığı miktarına ilişkin görüşleri

Üretim aşaması	1 çöp kovası (8) 2 çöp kovası (4) 2,5 çöp kovası (1)
Tüketim sonrası	2 çöp kovası (1) 3 çöp kovası (5) 4 çöp kovası (3) 5 çöp kovası (4)

Katılımcılar atık miktarını çöp kovası ile ifade etmişler ve tüketim sonrasında oluşan atığın üretim esnasında oluşan atığın 2 ila 3 katı oranında fazla olduğunu belirtmişlerdir. Konuyla ilgili görüşlerini bildiren katılımcılardan bazılarının ifadeleri şu şekildedir;

"Üretim aşamasında bir çöp kovası gıda israf edilirken, müşterinin masada bıraktıkları bunun iki neredeyse üç katıdır."

Katılımcı 7

"İsraf en çok müşterinin tabağında bıraktıkları sebebiyle oluşuyor, üretimdeki israfı kontrol edebiliyoruz fakat müşteriye müdahale edemiyoruz."

Katılımcı 4

Katılımcıların gıda atığının en fazla oluştuğu alana yönelik görüşleri Çizelge 3'de gösterilmiştir. Yapılan içerik analizi sonucunda gıda atıklarının mutfak, restoran ve depo olmak üzere üç ayrı temada incelenmiştir.

Çizelge 3. Gıda atığının en fazla görüldüğü alanlar

Mutfak	Sebze temizleme (5) Üretim esnası (6)
Restoran	Artan yiyecekler (7)
Depolar	Bozulan yiyecekler (5)

Katılımcılar gıda atığının en fazla restoranda meydana geldiğini belirtmişlerdir. Bununla birlikte mutfaktaki hazırlık aşamasında ve sebze temizleme esnasında ürünlerin gereğinden fazla kullanılarak israf olduklarını ve temizlenen sebzelerin çabuk bozulması sonucu da yine israf olduklarını ifade etmişlerdir. Ayrıca depolama aşamasında kaynaklanan aksaklıklar sebebiyle

zaman zaman ürünlerinin israf olduğu ifade etmişlerdir. Konuyla ilgi katılımcılar görüşlerini şu şekilde belirtmiştir;

"En çok sebzeler, özellikle salata malzemeleri hazırlanırken personelin dikkatsizliği sebebiyle gıda atığı oluşmaktadır. İşini hızlı bitirmek için sebzenin yarsını çöpe atar ya da yeşillikleri ayıklamak zor olduğu için taze olanları da dikkatsizce israf eder."

Katılımcı 12

"Depolarda sıcaklık kontrolleri yapılmadığı zaman gıdalar israf oluyor. Siirt sıcak bir şehir, depoların kapısı açık kaldığında ya da düğmesi kapalı kaldığında günlük hazırlıklarımız hemen ekşiyor, çöpe atmak zorunda kalıyoruz."

Katılımcı 2

Katılımcıların gıda atığına yol açan yanlış uygulamalara yönelik görüşleri Çizelge 4'te gösterilmiştir. Yapılan içerik analizi sonucunda bu uygulamalar personel kaynaklı, müşteri kaynaklı ve işletme olmak üzere üç temada incelenmiştir.

Çizelge 4. Gıda atığına yol açan yanlış uygulamalar

Personel kaynaklı	Satın alma (gereğinden fazla ürün alınması) (5) Personelin ürünü yanlış porsiyonlaması (4) Hatalı pişirme (5) Depolama (5)
Müşteri kaynaklı	Fazla sipariş verilmesi (7)
İşletme kaynaklı	İkramların fazla olması (5)

Katılımcıların verdiği yanıtlar arasında en sık tekrarlanan yanıt "müşterilerin fazla ürün siparişi vermesi" olarak karşımıza çıkmaktadır. Bununla birlikte personelin gereğinden fazla ürün satın alması, yiyeceği yanlış porsiyonlaması, hatalı pişirme uygulaması ve depolama sırasında dikkatsiz davranması katılımcıların yanlış olarak gördüğü uygulamalardır. Ayrıca Siirt'te bulunan işletmelerin müşteriye sipariş dışı ikram ettiği ürünlerin fazla olması ve bunların müşteri tarafından tüketilmemesi de işletme kaynaklı yanlış uygulamalar olarak karşımıza çıkmaktadır. Konuyla ilgili katılımcı 5 görüşlerini şu şekilde ifade etmiştir;

"*Siirt'te müşteriye çok fazla ikramlık verilir. Yerel halk işletmelerden bunu bekler bizde yaparız. Kültürümüzde bu vardır. Ancak yemeklere aşina olmayan biri geldiğinde tadına bakıp bırakır geri kalanı israf olur."*

Katılımcı 5

Katılımcıların gıda atığının en fazla görüldüğü gıda gruplarına yönelik görüşleri Çizelge 5'te gösterilmiştir.

Çizelge 5. Gıda atığının en fazla görüldüğü gıda grupları

Salata (5)
Hamur işi (4)
Et ürünleri (2)
Tatlı (4)
Kahvaltı ürünleri (3)

Katılımcılar gıda atığının en fazla görüldüğü grupları ağırlıklı olarak salata olarak ifade etmişlerdir. Bununla birlikte hamur işlerinin bayatladığını, et ürünlerinin sinir ve kemiklerinin temizlenmesi aşamasında gıda atığına yol açtığını, suffle gibi bazı tatlı ürünlerinin ısıtılırken şekillerinin bozulması sebebiyle servis edilemediğini ve kahvaltı ürünlerinin artması sebebiyle gıda atığına yol açtığını belirtmişlerdir.

Katılımcıların en fazla gıda atığının oluştuğu öğün ve bu öğünlerde israf olan gıdalara ilişkin görüşleri Çizelge 6'da gösterilmiştir.

Çizelge 6. En fazla gıda atığının oluştuğu öğün ve bu öğünlerde israf olan gıdalar

Kahvaltı (9)	Peynirler (10) Hamur işleri (5) Yumurtalı ürünler (7) Reçel çeşitleri (8) Ekmek (1)
Öğlen yemeği (2)	Salata (2)
Akşam yemeği (7)	Dekorlar (4) Patates kızartması (5) Hamur işleri (5) Salata (4) Mezeler (6) İçecekler (3)

Katılımcılar en fazla gıda atığının oluştuğu öğünü çoğunlukla kahvaltı olarak ifade etmişler ve bu öğünde peynir çeşitlerinin, yumurtalı ürünlerin, reçel çeşitleri ve hamur işlerinin gıda atığına yol açtığını belirtmişlerdir. Gıda atığının yoğun olarak yaşandığı ikinci öğün ise akşam yemeği olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu öğünde en çok mezelerin ve israf olduğunu belirtirken, patates kızartmasının, hamur işlerinin, yiyeceklerin servisi aşamasında kullanılan dekorların, salataların ve içeceklerin israf olduğu belirtilmiştir. Yalnızca iki katılımcı öğlen yemeğinde gıda israfının olduğunu belirtmiştir. Bunun sebebi Siirt ilinde yer alan işletmelerin öğlen servisinde çok yoğun çalışmaması olarak görülebilir. Konuya ilişkin Katılımcı 1 görüşlerini şu şekilde ifade etmiştir;

"En çok kahvaltı ve akşam yemeğinde ürünler israf oluyor. Öğlen yemeklerinde Siirt merkezde genelde memur kesim olduğu için iş yerlerinde yemek yiyorlar restorana çok gelmiyorlar. Kahvaltıda özellikle peynir çeşitleri ziyan oluyor, müşteriye sormadan tüm peynir çeşitlerinden servis ediyoruz aslında sorarak versek bunun önüne geçebiliriz. Çünkü buralarda otlu peynirler

tüketiliyor bazı müşteriler onu sevmiyor masa da uzun süre durduğu için başka şekilde değerlendirmekte zor oluyor. Onun dışında reçeller özellikle kahvaltıda arta kalıyor. O yüzden küçük tabaklarda servis ediyoruz. Akşam yemeklerinde daha çok mezeler, salatalar kalıyor, özellikle salatada ki dekorlar."

2. *Gıda İsrafının Oluşum Nedenleri*

Katılımcılara bu başlık altında gıda israfına yol açan etmenlerin neler olduğu, üretim sırasında ve mutfak çalışanlarından kaynaklanan unsurların neler olduğuna dair sorular sorulmuştur. Katılımcıların gıda atığına yol açan etmelere ilişkin görüşleri Çizelge 7'de gösterilmiştir.

Çizelge 7. Gıda atığına yol açan etmenler

Üretim	Hatalı pişirme (5) Dikkatsizlik (3) Yeşilliklerin hızlı bozulması (4) Yanlış ürün kullanılması (2) Personelin ürünü yanlış porsiyonlaması (4)
Mutfak çalışanları	Malzeme kontrollerinin yapılmaması (Fazla, hatalı, çürük veya bozuk ürün alınması) (5) Acemilik (1) Yanlış sipariş (3)
Diğer	Yemeğin beğenilmemesi (lezzet, pişirme) (4) Yöresel yemeklerin denenmesi fakat sevilmemesi (5) Fazla sipariş verilmesi (7)

Katılımcıların vermiş oldukları yanıtlar incelendiğinde gıda atığına yol açan etmenlerin personelin bilgi ve deneyim eksikliğinden kaynaklandığı sonucuna ulaşılmaktadır. Bununla birlikte müşterilerin fazla sipariş vermesi, yemeği beğenmemesi, yeşilliklerin hızlı bozulması ve yöresel yemeklerin denenmem için sipariş verilip tamamının tüketilmemesi gibi etmenler gıda atığına yol açanlar etmenler olarak sıralanmıştır.

3. *Gıda İsrafını Artırıcı ve Azaltıcı Uygulamalar*

Katılımcılara bu başlık altında gıda israfını artıran ve azaltan etmenlerin neler olduğuna dair sorular sorulmuştur. Katılımcıların konuya ilişkin görüşleri Çizelge 8'de gösterilmiştir.

Çizelge 8. Gıda israfını artıran ve azaltan etmenler

Artıran	Atıştırmalıklar (3) Süslemeler (5) Ürün çeşidinin fazlalığı (6) Müşteri sayısının azlığı (1)	Azaltan	Personelin yemeğin durumu ile ilgili müşteriye bilgi vermesi (4) Artan yiyeceklerin paketlenmesi (5)

Katılımcılar gıda atıklarının oluşumunu artırıcı etkenler olarak en çok ürün çeşidinin fazla olması yanıtını vermişlerdir. Bununla birlikte yemekten önce servis edilen atıştırmalıkların, yemekte kullanılan süslemelerin gıda atığına yol açtığını belirtmişlerdir. Bununla birlikte müşteri sayısı tahmin edilenden az olduğunda yapılan hazırlıkların israf olduğunu belirtmişlerdir. Azaltıcı etkenlerde ise müşterilerin artan yiyeceklerin paketlenmesi talep etmesi ve yemeğin durumu ile ilgili personel tarafından bilgilendirilmesi olarak ifade edilmektedir. Konuya ilişkin Katılımcı 10 görüşlerini şu şekilde ifade etmiştir;

"Müşteriler bazen yiyebileceklerinden fazlasını sipariş ediyorlar örneğin; çorba içiyor, iki lahmacun söylüyor peşine birde sulu yemeklerden istiyor. O zaman biz kendisini uyarıyoruz. Porsiyonlarımız büyüktür bu fazladır diye. Ücretine bakmıyoruz yemekler ziyan olmasın derdimiz."

Katılımcı 10

4. *Gıda Atıklarını Değerlendirme Yöntemleri*

Katılımcılara bu başlık altında geri dönüşümü yapılan ürünler ve müşteriden dönen tabaklardaki ürünlerin değerlendirme yöntemlerinin neler olduğuna dair sorular sorulmuştur. Katılımcıların konuya ilişkin görüşleri Çizelge 9'da gösterilmiştir.

Çizelge 9. Gıda atıklarını değerlendirme yöntemleri

Geri dönüşümü yapılan ürünler	Ambalajı açılmayan ürünler (3) Paketli soslar (4) El değmemiş malzemeler (1) Kahvaltı ürünleri (2) Atık yağlar (2) Ürünlerin geri dönüşümü yapılmıyor (5)
Müşteri tabağından dönen yiyecekleri değerlendirme yöntemleri	İhtiyaç sahibi insanlara veriliyor (2) Hayvan sahiplerine veriliyor (2) Barınağa veriliyor (1) Atık oluyor (7)

Katılımcılar hijyenik koşullar sebebiyle, servis edilen ürünlerin geri dönüşümünün yapılmadığını belirtmişlerdir. Fakat ambalajlı ürünler (tereyağı, reçel vb.), paketli soslar (ketçap, mayonez vb.) ve atık yağların geri dönüşümünün yapıldığını ifade etmişlerdir. Bununla birlikte bir katılımcı el değmemiş ürünlerin tekrar servis edildiğini iki katılımcı ise kahvaltı ürünlerine geri dönüşüm yapıldığını belirtmişlerdir. Müşterinin tabağından dönen ürünlere yönelik görüşleri ise genellikle atık olduğu yönünde olarak saptanmıştır. Bununla birlikte

ihtiyaç sahibi bireyler ya da hayvan sahiplerine bu artık gıdaların verildiğini ifade eden katılımcılarımız bulunmaktadır.

Gıda İsrafına Yönelik Tutumlar ve Yürütülen Çalışmalar

Katılımcılara bu başlık altında müşterilerin ve yöneticilerin gıda israfına yönelik tutumlarına dair sorular sorulmuştur. Katılımcıların konuya ilişkin görüşleri Çizelge 10'da gösterilmiştir.

Çizelge 10. Gıda İsrafına Yönelik Tutumlar ve Yürütülen Çalışmalar

Müşteriler	Paket servis isteniyor (4) Önemsenmiyor (9)
Yöneticiler	İhtiyaç sahibi insanlara veriliyor (2) Hayvan sahiplerine veriliyor (2) Porsiyon düzenlemesi yapılıyor (4) Personele gerekli uyarılar yapılıyor (5)

Katılımcıların büyük bir oranı gıda israfının müşteriler tarafından önemsenmediğini ifade etmiştir. Bunun yanında dört katılımcı müşterilerin arta kalan yemeklerin paket yapılması yönünde taleplerinin olduğunu ifade etmişlerdir. Konuyla ilgili katılımcı 3 görüşünü şu şekilde ifade etmiştir:

"Pek çoğu gıda israfını önemsemiyor, hassas olan bazı müşteriler var onlar tüketebilecekleri miktarda sipariş veriyorlar ya da artan yiyeceklerin paket yapılmasını talep ediyorlar."

Katılımcı 3

Yöneticiler tarafından gıda israfına sebep olan etmenlerin ortadan kaldırılmasına adına personele gerekli uyarıların yapıldığını, doyurucu gıdalar için porsiyon düzenlemesi yapıldığını ve tüm önemlere rağmen müşteri kaynaklı israf olan gıdalarınsa ihtiyaç sahiplerine ya da hayvan sahiplerine verildiğini belirtmişlerdir.

5.GENEL DEĞERLENDİRME VE SONUÇLAR

Dünya üzerinde milyonlarca insan açlıkla mücadele etmekte ve yaşamını yitirmektedir. Yeme içme sektöründe israf edilen yiyeceklerin doğru bir şekilde değerlendirilmesi bu durumun önüne geçecek önemli bir etken olarak karşımıza çıkmaktadır (Pekküçükşen ve Yiğit, 2019:137). Bu bağlamda Siirt ilinde yiyecek içecek işletmelerinde yeşil pazarlama faaliyetleri kapsamında gıda israfı boyutunun belirlenmesinin amaçlandığı çalışmada 13 restoran yöneticisi ile görüşmeler gerçekleştirilerek gıda israfının boyutu ve bunun ortadan kaldırılmasına yönelik çözümler araştırılmıştır.

Çalışma neticesinde Siirt ilinde faaliyet gösteren restoranlarda günlük üretim esnasında en az bir büyük çöp kovası gıda israf edilirken en fazla iki buçuk çöp kovası gıdanın israf olduğu sonucuna ulaşılmaktadır. Bununla birlikte tüketim aşamasında karşılaşılan gıda israf boyutu üretimin en az iki katı olup, en az 2 büyük çöp kovası en fazla ise 5 büyük çöp kovası olarak karşımıza çıkmaktadır. Tüketim esnasında karşılaşılan gıda israfı tüketicinin fazla miktarda sipariş vererek tabakta bıraktıkları olarak karşımıza çıkmaktadır. Üretim aşamasından kaynaklanan israflar ise personelin bilgi eksikliği, dikkatsizliği, işini gelişi güzel yapılışı, gerekli kontrolleri gözden kaçırması, hatalı pişirme uygulanması, fazla miktarda hammadde satın alınması, porsiyon kontrolünün yapılmaması olarak karşımıza çıkmaktadır. En çok israf olan gıda grubu sebzeler olarak saptanmaktadır. Diğer ürünlere göre daha az dayanıklı olan sebzelerin hazırlık aşamasında dikkatli işlenmediği tüketim aşamasında ise tüketiciler tarafından tüketilmediği sonucuna ulaşılmıştır. Yapılan görüşmeler neticesinde elde edilen bilgilerden hareketle Siirt'te yer alan restoranlar sadece sipariş verilen ürünleri değil bununla birlikte fazla miktarlarda meze ve salataları tüketiciye sunmaktadır. Tüketiciye ikram edilen bu yiyeceklerin israf boyutunun fazla olması tüketicilerin ücret ödemeden sahip oldukları ya da tercihleri dışında bir seçenek ile ilgilenmedikleri sonucunu doğurmaktadır. En fazla gıda atığının oluştuğu öğün kahvaltı ve akşam yemeği olarak karşımıza çıkmaktadır. Kahvaltıda peynir ürünlerinin hızlı bozulması sebebiyle gıda israfına yol açtığı yumurtalı ürünlerin tüketici tarafından tamamının bitirilmemesi ve hamur işlerinin de çabuk bayatlaması sebebiyle israf olduğu saptanmaktadır. Akşam yemeklerinde ise mezeler, salatalar, hamur işleri patates kızartması, yiyecek üzerine konulan süslemeler ve içeceklerin israf olduğu sonucuna ulaşılmaktadır. Öğlen yemeğinde gıda israf boyutunun az olduğu belirlenmiş ve bu durum işletmelerin öğlen servislerinin az olması açıklanmıştır.

Çalışmada gıda israfının oluşum nedenleri olarak personelin bilgi eksikliği, yeşilliklerin hızlı bozulması, müşteri tarafından yemeğin beğenilmemesi, tüketilebileceğinden fazla sipariş verilmesi ve tadına bakmak için verilen siparişlerin tabakta kalması olarak saptanmıştır. Bununla birlikte siparişten önce ikram edilen atıştırmalıkların (mezeler), gıda israf boyutunu arttırdığı ve günlük hazırlık miktarının altında bir müşteri geldiğinde de ön hazırlığı yapılan gıdaların çoğunlukla israf olduğunu sonucuna ulaşılmıştır. Buna karşılık personel tarafından müşteriye bilgi verilmesi durumunda bu israfın önüne geçilebildiği bulgusuna ulaşılmıştır. Siirt ilinde faaliyet gösteren restoranlarda özellikle pandemi sonrası gıdaların geri dönüşümünün yapılmadığı fakat ambalajlı ve ambalajı açılmayan ürünlerin tekrar kullanıldığı sonucuna ulaşılmıştır. Bununla birlikte tüketicinin tabağından kalan ürünlerin büyük oranda israf olduğu saptanmıştır. Bazı işletmelerin ihtiyaç sahibi bireyler için ayırıldığı ya da hayvanlara vererek gıdaları değerlendirdiği sonucuna ulaşılmıştır. Müşterilerin büyük oranda herhangi bir farkındalıkta olmadıkları, gıda israfını önemsemedikleri bulgusuna erişilmiştir. Farkındalık sahibi müşterin ise israf olmaması adına tüketecekleri miktarda servis istedikleri ya da artan yiyeceklerin paketlenmesi istedikleri tespit edilmiştir. Yöneticilerinse personele gerekli uyarı yaparak, porsiyon düzenlemesi yaptıkları tüm önemlere rağmen artan gıdaların ihtiyaç sahiplerine veya hayvan sahiplerine verildiği saptanmıştır.

Siirt ilinde faaliyet gösteren işletmelerin gıda israf boyutu incelenmiş ve buna yönelik sektör paydaşlarına öneriler oluşturulmuştur. Buna göre;

1. Ücretsiz servis edilen ürünlerin porsiyonlarının küçültülmesi ya da talep doğrultusunda servis edilmesi,
2. Müşterilerin yöresel yiyeceklerin tadına bakabilmeleri adına küçük porsiyonlarda tadımlık menülerinin oluşturulması,
3. Personel gıda israfının sebep ve sonuçları ile ilgili bilgilendirilerek dikkatli davranmaya teşvik edilmesi,
4. Müşterilerin porsiyonlar konusunda uyarılarak doğru tercihlerde bulunması ve
5. Restoran ilkesi olarak bu anlayışın benimsenerek müşterileri bilgilendirmenin amaçlanması önerilmektedir.

KAYNAKÇA

Atay, L. ve Dilek, S.E. (2013). Konaklama İşletmelerinde Yeşil Pazarlama Uygulamaları: İbis Otel Örneği. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi* 18(1), 203-219.

Biçkes, M. (2014). Stratejik Planlama ve Pazarlama- Çevre İlişkisi. S. Yılmaz (Ed.), *Pazarlama İlkeleri* içinde (23-49 ss.). İstanbul: Lisans Yayıncılık.

Choudhary, A. ve Gokarn, S. (2013). Green Marketing: A Means for Sustainable Development, *Journal of Arts, Science & Commerce,* 3 (3). 26-32.

Ceyhun Sezgin, A. ve Ateş, A. (2020). Otel İşletmelerinde Gıda İsraf Boyutunu Belirlemeye Yönelik Bir Araştırma, *Journal of Tourism and Gastronomy Studies,*8 (4), 3489-3507.

Demirhan, Y. (2014). Pazarlamanın Tanımı, Konusu ve Gelişimi. S. Yılmaz (Ed.), *Pazarlama İlkeleri* içinde (11-22 ss.). İstanbul: Lisans Yayıncılık.

Emgin, Ö. ve Türk, Z. (2004), Yeşil Pazarlama, *Mezuat Dergisi,* 7 (78), 1-13.

Erbaşlar, G. (2012). Yeşil Pazarlama. *Mesleki Bilimler Dergisi,* 1(2), 94-101.

Fraj, E., Matute, J. ve Melero, I. (2015). Environmental Strategies and Organizational Competitiveness in the Hotel Industry: The Role of Learning and Innovation as Determinants of Environmental Success. *Tourism Management,* 46, 30-42.

Hwang, K. ve Lee, B. (2019). Pride, Mindfulness, Public Self-Awareness, Affective Satisfaction, and Customer Citizenship Behaviour among Green Restaurant Customers. *International Journal of Hospitality Management,* 83, 169-179.

Karna, J., Juslin, H., Ahonen, V., ve Hansen, E. (2001). Green Advertising: Greenwash or True Reflection of Marketing Strategies? *Greener Management International,* 33, 59-70.

Kotler, P. ve Armstrong, G. (2018). *Pazarlama İlkeleri* (A. E. Gegez, çev.). İstanbul: Beta Yayınevi.

Maksudunov, A. ve Avcı, M. (2020). The Color of The Future in Marketıng is Green. A. Şekerkaya (Ed.), *Contemporary Isuses in Strategic Marketing* içinde (225-255 ss.). İstanbul: İstanbul Üniversitesi.

Özsan Emirler, Ö., (2017). Yeşil Pazarlama. *Apelasyon E- Dergi*,45. Erişim adresi: https://apelasyon.com/yazi/45/yesil-pazarlama.

Pekküçükşen, Ş. ve Yiğit, Y. (2019). Atık Yönetiminde İyi Uygulama Örneği: Yeşil Nesil Restoran Hareketi. *Turkish Studies Economics, Finance, Politics*, 14(1), 121-139.

Teng, Y., Wu, K. ve Huang, D. (2014). The Influence of Green Restaurant Decision Formation Using the VAB Model: The Effect of Environmental Concerns upon Intent to Visit. *Sustainability*, 6, 8736-8755.

Perreault, W.D., Cannon, J.P. ve McCarty, E. J. (2013). *Pazarlamanın Temelleri* (A.G. Önce, çev.). Ankara: Nobel Yayınevi.

Polonsky, J.M. (1994). An Introduction To Green Marketing, *Electronic Green Journal*. 1(2). 1-7.

Coca Cola, (2022). Erişim adresi: https://www.coca-cola.com.tr/surdurulebilirlik.

Dimes, (2022). Erişim adresi: https://www.dimes.com.tr/sosyal-sorumluluk.

Ekoıq (Yeşil iş ve Yeşil Yaşam Dergisi), (2015). Erişim adresi: https://ekoiq.com/2015/12/26/bizim-buyuk-israfimiz/.

Garanti BBVA, (2022). Erişim adresi: https://surdurulebilirlik.garantibbva.com.tr/surdurulebilirlik-yaklasimimiz/garanti-bbva-ve-surdurulebilirlik/garanti-bbva-da-surdurulebilirlige-dair-son-gelismeler/?utm_source=garanticomtr&utm_campaign=solmenu.

Oshman, M. (2016). Erişim adresi: https://www.dinegreen.com/post/2016/12/14/restaurant-green-resolutions

Oshman, M. (2018). Erişim adresi: https://www.dinegreen.com/post/2016/12/09/why-compost.

Starbucks, (2022). Erişim adresi: https://www.starbucks.com.tr/responsibility/sustainability.

Sustainable Restaurant Association (SRA), (2022). Erişim adresi: https://thesra.org/our-aims/.

GELİŞEN TEKNOLOJİLERİN KABULÜNÜ AÇIKLAMADA KULLANILAN MODELLERİN İNCELENMESİ

Yüksek Lisans Öğrencisi, Cem ERDEM
Sakarya Üniversitesi,
cem.erdem3@ogr.sakarya.edu.tr – 0000-0001-9849-3859
Dr. Ögr. Üyesi, Merve TÜRKMEN BARUTÇU
Sakarya Üniversitesi,
mturkmen@sakarya.edu.tr – 0000-0002-2173-9221

ÖZET

Herhangi bir üçüncü tarafa ihtiyaç duymadan, istekli iki tarafın birbiriyle işlem yapmasına olanak tanıyan bir ödeme sistemi olarak önerilen Bitcoin ve sonrasında gelişen, birbirleriyle yakından ilişkili Blokzincir, Metaverse, NFT gibi teknolojiler son yıllarda giderek popülerleşmektedir. Maliyet tasarrufu, risk azaltma, gerçek zamanlı geribildirim ve üstün müşteri memnuniyeti gibi benzersiz özellikleri sayesinde blokzincir teknolojisinin pazarlamanın geleceğini şekillendirebileceği düşünülmektedir. Bu bağlamda, blokzincir ve yakından ilişkili olduğu alanlarda yapılacak olan çalışmalar akademi ve iş dünyası için önem taşımaktadır. Bu çalışma, yayınlanan ilk blokzincir makalesi olan "Bitcoin: A Peer-to-Peer Electronic Cash System" makalesinin yayın tarihi olan 2009'dan 2024'e kadar uzanan süreçte yapılmış, Web of Science (WoS) veri tabanında yer alan akademik çalışmaların incelenmesini içermektedir. Çalışma, "Blokzincir", "Metaverse" ve "NFT" teknolojilerinin tüketiciler tarafından kabulünü ve kullanımını açıklamak için yapılmış akademik çalışmaların hangi teorileri ve değişkenleri kullandıklarını ortaya çıkarmayı amaçlamaktadır. Bu doğrultuda, "Blokzincir", "Metaverse" ve "NFT" kavramlarının başlık, özet ve anahtar kelimelerde kullanıldığı makaleler incelenerek bulgular tablolaştırılmıştır. Çalışmanın bulgularının akademi ve iş dünyası için faydalı olabileceği ve gelecek çalışmalar için potansiyel fayda sağlayabileceği düşünülmektedir.

Anahtar Kelimler: Blokzincir, Metaverse, NFT

1. GİRİŞ

Son yıllarda blokzincir teknolojisi giderek daha fazla ilgi görmeye başlamıştır (Nobanee ve Ellili, 2022). 2009 yılında Nakamoto'nun *Bitcoin: A Peer-to-Peer Electronic Cash System* makalesi ile hayatımıza giren blokzincir teknolojisi, içinde bulunduğumuz yüzyılın oldukça önemli bir teknolojik gelişmesidir (Peres, vd., 2022). Blokzincir teknolojisinden güç alan metaverse ise her geçen gün önemli gelişmeler kaydetmeye devam etmektedir (Pan, vd., 2023). En yaygın metaverse platformlarından biri olan Roblox'un web sitesinde yer alan Mart-2024 yılı verilerine göre günlük aktif kullanıcı sayısı 71.5 milyona ulaşmıştır. NFTler ve blokzincir

teknolojisinde yaşanan gelişmeler sanal ve gerçek dünyanın entegrasyonunu hızlandırmaya devam etmektedir (Pan, vd., 2023). Benzersiz kimlik kodlarına sahip, blokzincir üzerinde bulunan kriptografik varlıklar olarak tanımlanan NFTlerin (Colicev, 2022), CoinMarketCap (2024) verilerine göre güncel piyasa değeri 4,2 Trilyon Dolar seviyesine ulaşırken, global çaptaki markalar ise kendi NFT ürünlerini piyasaya sürerek satış yapmaya başlamışlardır. Samsung, Decantraland platformu üzerinde kendi metaverse evrenini oluşturarak 837X isimli mağazasını açtığını duyurmuştur (Samsung, 2022). Blokzincir, metaverse ve NFT alanlarında yaşanan bu gelişmeler, gelişmekte olan bu teknolojilerin kabulünü ve kullanımını açıklayan çalışmaların yapılması gerekliliğini ortaya çıkarmıştır. Bu bağlamda, çalışma kapsamında araştırmacının yüksek lisans tez çalışmasına altyapı oluştaracak, yeni teknolojiler olarak bilinen blokzincir, metaverse ve NFT alanında yapılmış olan bilimsel makalelerde sıklıkla kullanılan teorileri ve değişkenleri ortaya çıkarmak amaçlanmaktadır.

2. LİTERATÜR TARAMASI

Elektronik işlemler için güvene dayalı olmayan bir sistem öneren Nakamoto (2009) ile hayatımıza giren blokzincir teknolojisi, The Economist'in (2021) tanımına göre depolamak üzere tasarlandığı bilgileri içeren bir veri tabanıdır. Değişmez bir zincirde birbirinin üzerine inşa edilen bir dizi bilgi bloğundan (blocks) oluşmaktadır. İşlemlere ilişkin veriler bu bloklarda depolanarak herhangi bir zamanda kimin neye sahip olduğunu kanıtlamaktadır. Bir blokzinciri diğer veri tabanlarından ayıran şey ise kayıt defterinin dağıtık halde olması, herkese açık olması ve dünya genelinde binlerce bilgisayarda ya da düğümde (node) çoğaltılmasıdır.

Blokzincir teknolojisi, işletmelerin ve bireylerin, yüksek maliyetlere katlanmadan küresel ölçekte anlık işlem yapmalarına olanak tanımaktadır (Marthews ve Tucker, 2022). Blokzincir teknolojisi ile işletmeler, giderek daha bilgili hale gelen müşterilerini daha iyi anlayabilecektir (Rejeh vd., 2020). Geleneksel veri tabanlarının aksine dağıtık veri tabanı yapısı sayesinde blokzincir, üzerinde kayıtlı müşteri bilgilerinin sahipliğinin ve erişim kontrolünün işletmelerde değil müşterilerde olmasına olanak sağlamaktadır. Yapısı gereği güvenilir bilgi paylaşımına ve kullanıcı verilerini korumaya olanak sağlayan blokzincir teknolojisi, pazarlama ortamındaki güvenlik sorunlarını da çözmektedir (Lemos vd., 2022). Sağladığı bilgi güvenliği, düşük maliyet, üçüncü taraf gereksinimi olmaması ve şeffaflık gibi özellikleri sayesinde blokzincir teknolojisi işletmeler ve bireyler tarafından giderek daha fazla ilgi görmektedir.

Blokzincir alanındaki gelişmelerden güç alan metaverse ise önemli ilerlemeler kaydetmiştir (Pan, vd., 2023). Metaverse kavramının ilk olarak Neal Stephenson tarafından 1992 yılında yazılan "Snow Crash" isimli romanda kullanıldığı söylenmektedir (Eser ve Marangoz, 2023). The Acceleration Studies Foundation'a (b.t.) göre metaverse, artırılmış gerçeklik ve sanal gerçeklik gibi biçimlerde karşımıza çıkan, hızlandırıcı fiziksel/sanal arayüz olarak tanımlanmaktadır. Metaverse, sanal gerçeklik (VR), artırılmış gerçeklik (AR), yapay zeka (AI) ve blokzincir gibi teknolojilerle desteklenen ve insanların birbirleriyle etkileşime girmesine olanak tanıyan üç boyutlu bir sanal alan olarak ifade edilmektedir (Lau, 2023). "Meta" ve "Verse" kelimelerinin birleşiminden oluşan Metaverse için tdk.com'da yayınlanan bir incelemede Terzi (2022) "öte evren" ve "sanal evren" gibi kelimelerin kullanılabilirliğinden bahsetmiştir.

Kullanıcıların avatarları ile etkileşimde bulunabilecekleri bir sanal gerçeklik ortamı olan metaverse gittikçe daha popüler hale gelmeye devam etmektedir (Toraman ve Geçit, 2022). Oldukça yeni bir teknolojik gelişme sayılabilecek metaverse, artan popülerliği sayesinde şirketler tarafından çokça ilgi görmektedir. Muhteşem 7 olarak adlandırılan ABD'li teknoloji şirketlerinden birisi olan Facebook'un (Smith, 2024) Ekim 2021 tarihinde ismini Meta olarak değiştirmesi (Meta, 2021) metaverse konusuna gösterilen ilgiye verilebilecek en güncel örnektir.

Blokzincir teknolojisinin gelişmesiyle birlikte yeni bir dijital varlık türü olan Non-Fungible Token (NFT) yükselişi başlamıştır (Kanellopoulos vd., 2022). NFT, Dijital nesnelerin veya somut nesnelerin sahipliğini blokzincir teknolojisi kullanarak kaydeden dijital varlıklardır (Chohan ve Paschen, 2021). NFTyi, bir sahiplik sertifikası olarak tanımlamak yanlış olmayacaktır. NFTleri kripto para birimlerinden ayıran, birbirleri yerine kullanılamaz ve değiştirilemez olmalarıdır (Doğan vd., 2022). NFTlerin, markaların dijital varlıkları pazarlaması ve bunlardan para kazanması için imkan sağladığı ve metaverse'in önemli bir ögesi olduğu düşünülmektedir (Borri vd., 2023).

Görüldüğü üzere birbirleriyle yakından ilişkili olan blokzincir, metaverse ve NFT konuları hem akademi hem de iş dünyasında giderek popüler hale gelen yeni teknolojik gelişmelerdir. Literatürde, yeni teknolojilerin benimsenmesini ve kullanımını açıklamak için üretilmiş çeşitli teoriler ve modeller bulunmaktadır. Alomary ve Woollard (2015) geliştirilen yeni teknolojilerin kabulünü ve kullanımını inceledikleri çalışma kapsamında "Gerekçeli Eylem Teorisi (1975), Teknoloji Kabul Modeli (1989), Planlı Davranış Teorisi (1991), Yeniliklerin Yayılımı Teorisi (1995), Teknoloji Kabul ve Kullanım Birleştirilmiş Teorisi (2003)" teorilerini temel almışlardır.

Teknolojilerin kabulünü ve kullanımını açıklamak için kullanılan teorilerden biri olan Gerekçeli Eylem Teorisi (GET) ya da orijinal ismiyle Theory of Reasoned Action (TRA), Fishbein ve Ajzen tafarından 1975 yılında ortaya konmuştur. Planlı Davranış Teorisi (PDT) ve Teknoloji Kabul Modeli gibi teorilere temel oluşturan GET, birçok farklı davranışın tahmininde kullanılmıştır. Bu teorinin amacı bilinçli olarak niyet edilen davranışları anlamak ve tahmin etmektir (Uğur, 2015).

Bilişim teknolojilerinin kabulünde ve kullanımında en fazla kullanılan model olan Teknoloji Kabul Modeli (TKM) ise Davis Tarafından 1989 yılında geliştirilmiştir. Teknoloji Kabul Modeli'ne göre algılanan fayda ve kullanım kolaylığı, bilgi teknolojilerinin kullanımında temel belirleyicilerdir. Bu temel belirleyiciler, kullanıcının sisteme yönelik tutumunu ve sistemi kullanma niyetini etkiler. Sistemi kullanma niyeti de gerçek kullanıma yol açmaktadır (Parlak, 2019).

Planlı Davranış Teorisi (PDT) ise, GET'in bazı eksiklerini tamamlamak amacıyla 1991 yılında Ajzen tarafından geliştirilmiştir. Bu teori, tutum, öznel normlar, algılanan davranışsal kontrol ve niyetin fiili davranış üzerindeki etkilerini incelemektedir. Yapılan araştırmalarda PDT'nin GET'e kıyasla davranışı tahmin etmede daha başarılı olduğu görülmüştür (Alomary ve Woollard, 2015).

Yeniliklerin Yayılımı Teorisi (YYT), Rogers tarafından 2003 yılında yayınladığı "Diffusion of Innovation" isimli kitabında ortaya atılmıştır. Rogers'a göre bir yeniliğin benimsenmesi "bilgi, kanı, karar, uygulama ve onay" olmak üzere beş aşamada gerçekleşmektedir. Teori aynı zamanda kişileri yeniliği benimseme sürelerine göre "yenilikçiler, erken benimseyenler, erken çoğunluk, geç çoğunluk ve ilgisizler" olarak sınıflandırmaktadır (Uğur, 2015).

Teknoloji kullanımını etkileyen öncelikli faktörleri açıklamadaki gücü ve güvenilirliği ile ön plana çıkan Teknoloji Kabul ve Kullanım Birleştirilmiş Modeli (TKKBM) ise, 2003 yılında Venkatesh tarafından geliştirilmiştir (Yeniçeri ve Böcek, 2023). GET, PDT, TKM, YYT gibi toplamda sekiz ayrı modelin bir kombinasyonu olarak geliştirilen TKKBM, modellerin benzerlik ve farklılıklarını incelemek için bir çerçeve oluşturmaktadır. Model kapsamında, teknoloji kullanımını açıklayabilmek için "kolaylaştırıcı koşullar, sosyal etki, çaba ve performans beklentileri" olmak üzere dört değişken üretilmiştir (Taherdoost, 2022).

3. METODOLOJİ

Bu çalışma, blokzincir, metaverse ve NFT teknolojilerinin tüketiciler tarafından kabulünü açıklamak için yapılmış akademik çalışmaların, hangi teorileri ve değişkenleri kullandıklarını ortaya çıkarmayı amaçlamaktadır. Bu doğrultuda, makalelerin başlık, özet ve anahtar kelimelerinde "blokzincir, metaverse ve NFT" kavramlarının kullanıldığı çalışmalar incelenerek, elde edilen veriler tablolaştırılarak, verilere içerik analizi yapılmıştır.

Çalışma kapsamında incelenen makalelere Web of Science (WoS) veri tabanından ulaşılmıştır. Blokzincir alanında yayınlanan "Bitcoin: A Peer-to-Peer Electronic Cash System" ilk makalenin yayın tarihi olan 2009'dan 2024'e kadar uzanan süreçte yapılmış makaleler analize dahil edilmiştir. Çalışmada analize tabi tutulan makaleler araştırmacılar tarafından 01.03.2024 tarihinde Web of Science veri tabanından indirilmiştir. Çalışma çerçevesinde izlenen süreç Görsel 1'de gösterilmektedir.

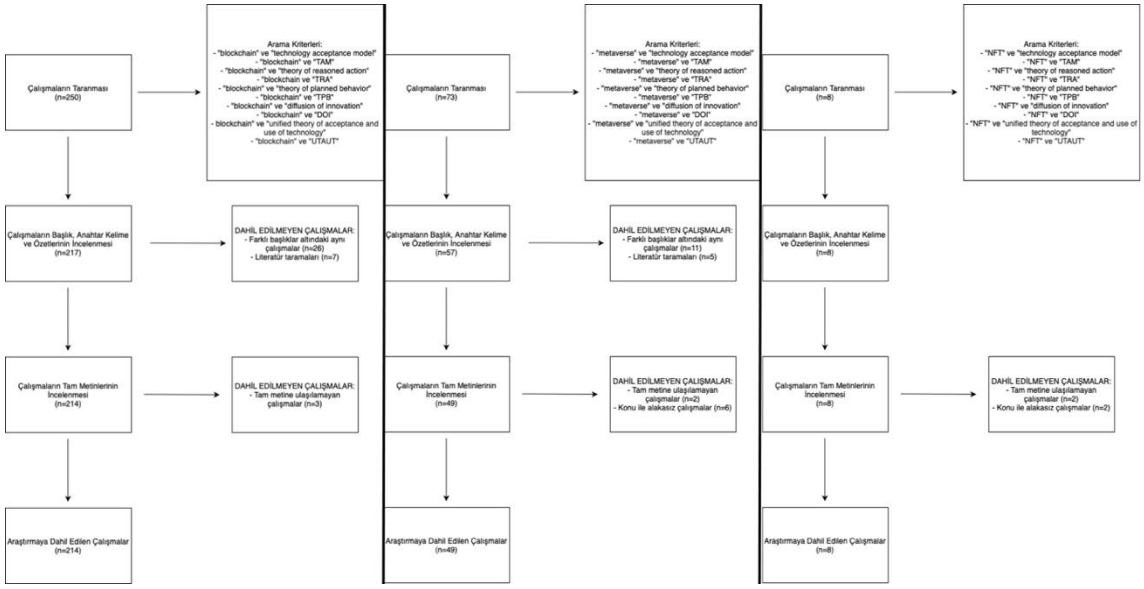

Görsel 1. Çalışma Çerçevesi (Yazar Tarafından Oluşturuldu)

WoS veri tabanı aracılığıyla ulaşılan ve blokzincir, metaverse ve NFT olmak üzere üç ayrı konu başlığında toplanan makalelerin "yazar anahtar kelimeleri"ne ilişkin bulgular ise VOSviewer

uygulaması kullanılarak görselleştirilmiştir. Çalışma kapsamında üç ayrı başlık altında sınıflandırılan makaleler analize tabi tutularak, incelenen makalelerde kullanılan teoriler ve değişkenlerden elde edilen bulgular tablolaştırılmıştır. Ayrıca, "blokzincir, metaverse ve NFT" alanında yapılmış makalelerde çok kullanılan değişkenleri gösteren bulgulara da çalışmada yer verilmiştir.

4. BULGULAR

Alomary ve Woollard'ın (2015) çalışmasındaki bulgulara dayanarak teknoloji kabul ve kullanımını açıklamada kullanılan teorilerden "TAM, TRA, TPB, DOI ve UTAUT" teorileri dikkate alınarak, çalışma kapsamında blokzincir, metaverse ve NFT alanında yapılmış makalelerde bu teorilerin ne kadar sıklıkla kullanıldıklarını gösteren çizelgelere aşağıda yer verilmiştir.

Çalışmanın ilk aşaması olarak WoS veri tabanında yapılan aramalar sonucunda ulaşılan, blokzincir alanında yapılmış makale sayıları Çizelge 1'de gösterilmektedir.

Çizelge 1. Blokzincir Alanında Yapılmış Makaleler

Topic	Must Include	Number of Results
Blockchain	Technology Acceptance Model + TAM	110
Blockchain	Theory of Reasoned Action + TRA	9
Blockchain	Theory of Planned Behavior + TPB	28
Blockchain	Diffusion of Innovation + DOI	44
Blockchain	Unified Theory of Acceptance and Use of Technology + UTAUT	59

Çizelge 1'de görüldüğü üzere, Blokzincir ve Teknoloji Kabul Modeli'nin kullanıldığı makale sayısı 110, Blokzincir ve Gerekçeli Eylem Teorisi'nin kullanıldığı makale sayısı 9, Blokzincir ve Planlı Davranış Teorisi'nin kullanıldığı makale sayısı 28, Blokzincir ve Yeniliklerin Yayılımı Teorisi'nin kullanıldığı makale sayısı 44 ve Blokzincir ve Teknoloji Kabul ve Kullanım Birleştirilmiş Teorisi'nin kullanıldığı makale sayısı 59 olarak bulunmuştur. Blokzincir alanında teknoloji kabulünü açıklamaya yönelik yapılan toplam çalışma sayısı 250 olarak bulunmuş ancak farklı başlık altında yer alan aynı makaleler, literatür taramaları ve tam metnine ulaşılamayan makaleler çıkarıldığında kalan toplam makale sayısı 214 olmuştur.

Araştırmaya dahil edilen 214 blokzincir çalışmasında yazarlar tarafından kullanılan anahtar kelimeler VOSviewer uygulaması ile incelenerek en az 2 kez tekrar eden anahtar kelimeler Görsel 2'de gösterilmiştir.

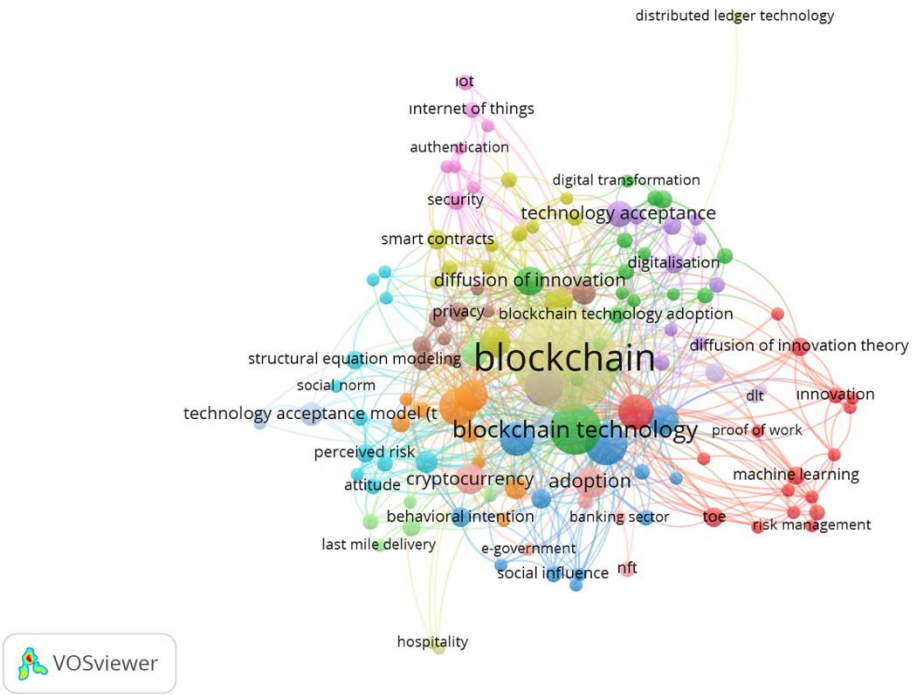

Görsel 2. Blokzincir Alanında Yapılmış Makalelere Ait Yazar Anahtar Kelimeleri

Görsel 2'de, "blokchain, blokchain technology, cryptocurrency adoption, technology acceptance" anahtar kelimelerinin en çok tekrar eden kelimeler olduğu görülmektedir.

WoS veri tabanında yapılan aramalar sonucunda ulaşılan, metaverse alanında yapılmış makale sayıları Çizelge 2'de gösterilmektedir.

Çizelge 2. Metaverse Alanında Yapılmış Makaleler

Topic	Must Include	Number of Results
Metaverse	Technology Acceptance Model + TAM	44
Metaverse	Theory of Reasoned Action + TRA	0
Metaverse	Theory of Planned Behavior + TPB	4
Metaverse	Diffusion of Innovation + DOI	8

Metaverse	Unified Theory of Acceptance and Use of Technology + UTAUT	17

Metaverse ve Teknoloji Kabul Modeli'nin kullanıldığı makale sayısı 44, Metaverse ve Gerekçeli Eylem Teorisi'nin kullanıldığı makale sayısı 0, Metaverse ve Planlı Davranış Teorisi'nin kullanıldığı makale sayısı 4, Metaverse ve Yeniliklerin Yayılımı Teorisi'nin kullanıldığı makale sayısı 8 ve Metaverse ve Teknoloji Kabul ve Kullanım Birleştirilmiş Teorisi'nin kullanıldığı makale sayısı 17 olarak bulunmuştur. Metaverse alanında teknoloji kabulünü açıklamaya yönelik yapılan toplam makale sayısı 73 olarak bulunmuş ancak farklı başlık altında yer alan aynı makaleler, literatür taramaları ve tam metnine ulaşılamayan makaleler çıkarıldığında kalan toplam sayı 49 olmuştur.

Araştırmaya dahil edilen 49 metaverse çalışmasında yazarlar tarafından kullanılan anahtar kelimeler VOSviewer uygulaması ile incelenerek en az 2 kez tekrar eden anahtar kelimeler Görsel 3'te gösterilmiştir.

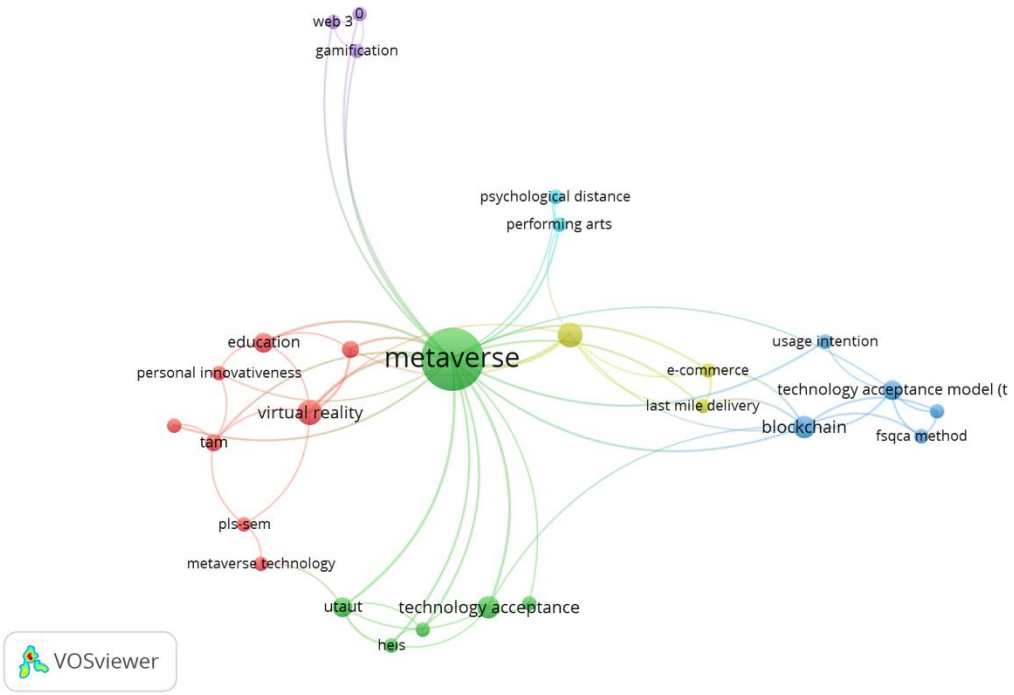

Görsel 3. Metaverse Alanında Yapılmış Makalelere Ait Yazar Anahtar Kelimeleri

Görsel 3'te, "metaverse, virtual reality, blokchain, education" anahtar kelimelerinin en çok tekrar eden kelimeler olduğu görülmektedir.

WoS veri tabanında yapılan aramalar sonucunda ulaşılan, NFT alanında yapılmış makale sayıları Çizelge 3'te gösterilmektedir.

Çizelge 3. NFT Alanında Yapılmış Makaleler

Topic	Must Include	Number of Results
NFT	Technology Acceptance Model + TAM	5
NFT	Theory of Reasoned Action + TRA	0
NFT	Theory of Planned Behavior + TPB	1
NFT	Diffusion of Innovation + DOI	1
NFT	Unified Theory of Acceptance and Use of Technology + UTAUT	1

NFT ve Teknoloji Kabul Modeli'nin kullanıldığı çalışma sayısı 5, NFT ve Gerekçeli Eylem Teorisi'nin kullanıldığı çalışma sayısı 0, NFT ve Planlı Davranış Teorisi'nin kullanıldığı çalışma sayısı 1, NFT ve Yeniliklerin Yayılımı Teorisi'nin kullanıldığı çalışma sayısı 1 ve NFT ve Teknoloji Kabul ve Kullanım Birleştirilmiş Teorisi'nin kullanıldığı çalışma sayısı 1 olarak bulunmuştur. NFT alanında teknoloji kabulünü açıklamaya yönelik yapılan toplam çalışma sayısı 8 olarak bulunmuş ancak farklı başlık altında yer alan aynı çalışmalar, literatür taramaları ve tam metnine ulaşılamayan çalışmalar çıkartıldığında kalan toplam sayı 4 olmuştur.

Araştırmaya dahil edilen 4 NFT çalışmasında yazarlar tarafından kullanılan anahtar kelimeler VOSviewer uygulaması ile incelenerek en az 2 kez tekrar eden anahtar kelimeler Görsel 4'te gösterilmiştir.

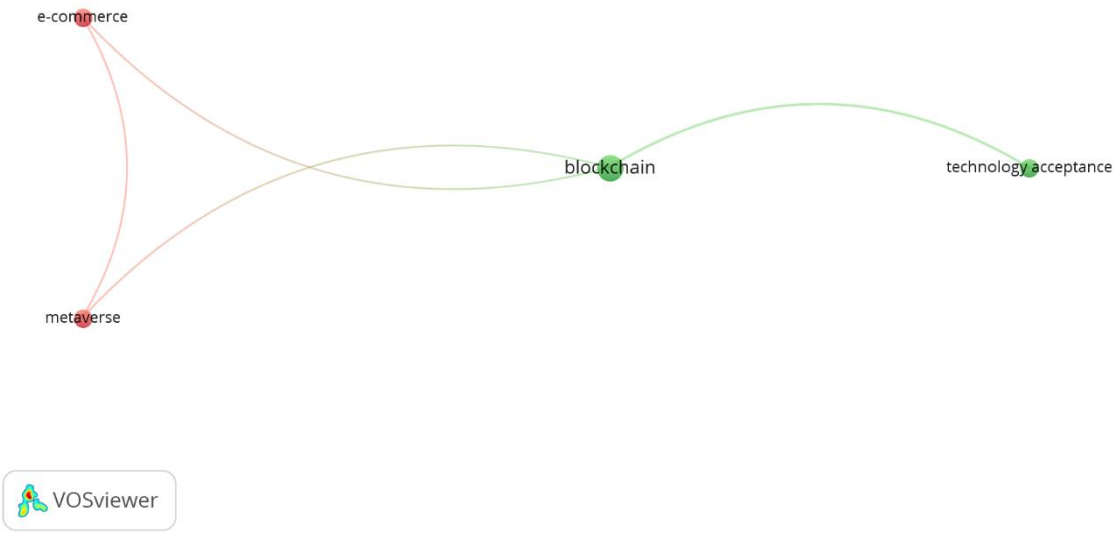

Görsel 4. NFT Alanında Yapılmış Makalelere Ait Yazar Anahtar Kelimeleri

Görsel 4'te görüldüğü üzere, NFT alanında yapılmış makalelerde "blokchain, technology acceptance, e-commerce ve metaverse" anahtar kelimelerini sırasıyla en çok tekrar eden kelimelerdir.

Blokzincir alanında yapılan makalelerin araştırma modellerinde en çok kullanılan değişkenler Görsel 5'te gösterilmektedir.

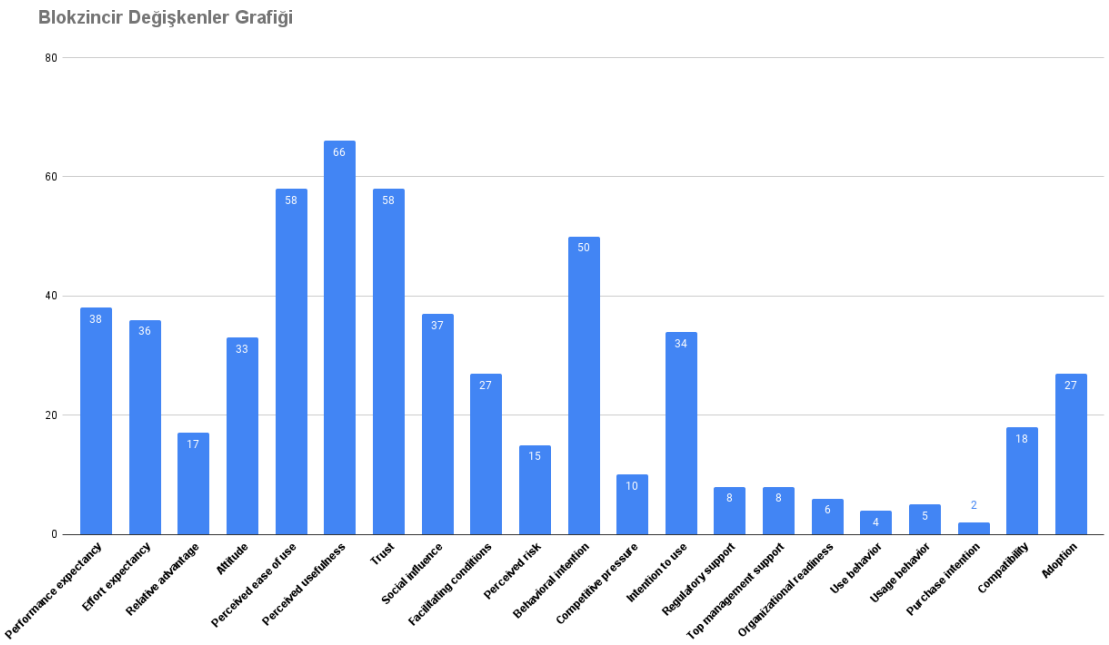

Görsel 5. Blokzincir Alanında YapılanMakalelerin Araştırma Modellerinde Kullanılan Değişkenler

Görsel 5'te görüldüğü üzere, blokzincir alanında yapılan makalelerin araştırma modellerinde "algılanan kullanışlılık 66, güven ve algılanan kullanım kolaylığı 58" kez kullanılarak en sık kullanılan ilk üç değişken olmuşlardır.

Metaverse alanında yapılan makalelerin araştırma modellerinde en çok kullanılan değişkenler Görsel 6'da gösterilmektedir.

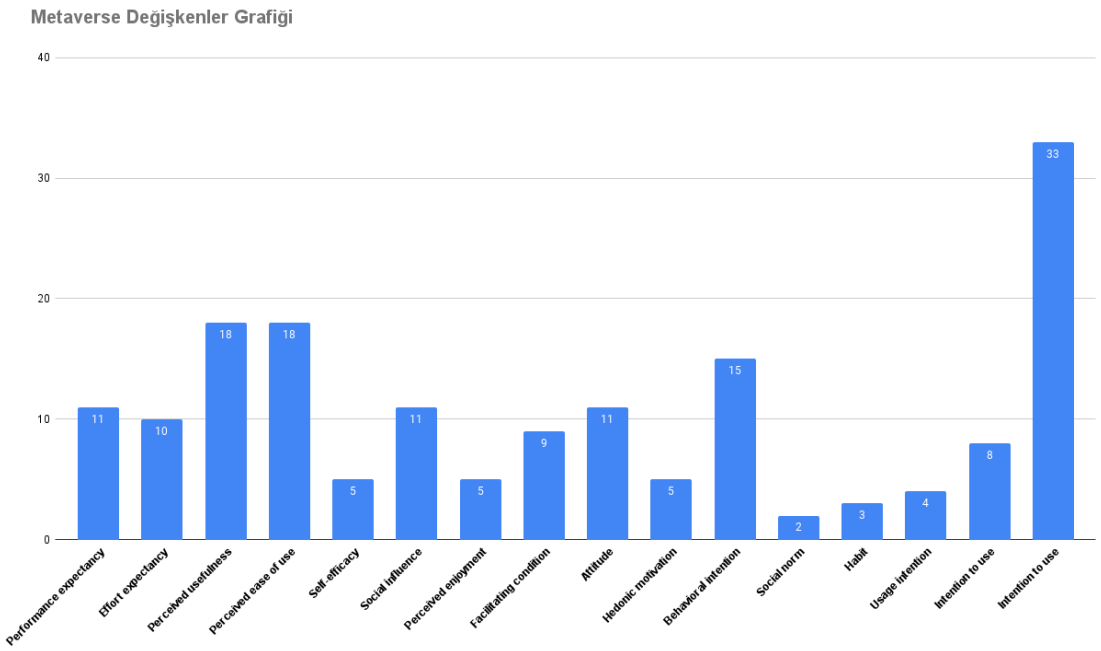

Görsel 6. Metaverse Alanında Yapılan Makalelerin Araştırma Modellerinde Kullanılan Değişkenler

Görsel 6'da görüldüğü üzere, metaverse alanında yapılan makalelerin araştırma modellerinde "kullanma niyeti 33, algılanan kullanışlılık ve algılanan kullanım kolaylığı 18" kez kullanılarak en sık kullanılan ilk üç değişken olmuşlardır.

NFT alanında yapılan makalelerin araştırma modellerinde en çok kullanılan değişkenler Görsel 7'de gösterilmektedir.

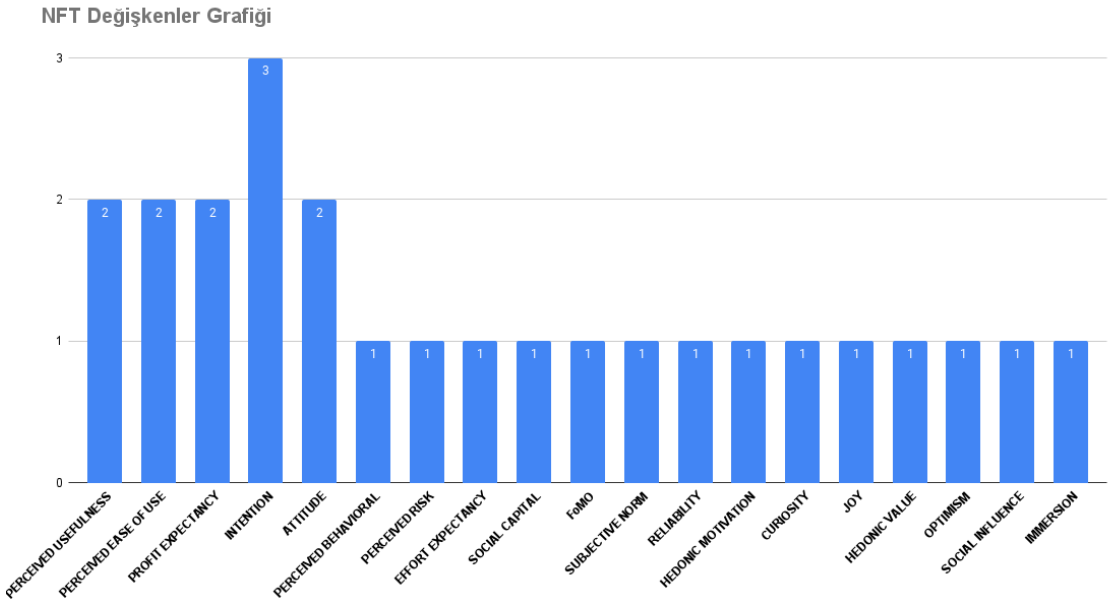

Görsel 7. NFT Alanında Yapılan Makalelerin Araştırma Modellerinde Kullanılan Değişkenler

Görsel 7'de görüldüğü üzere, NFT alanında yapılan makalelerin araştırma modellerinde "niyet 3, algılanan kullanışlılık, algılanan kullanım kolaylığı, kar beklentisi ve tutum 2 defa kullanılarak en sık kullanılan ilk beş değişken olmuşlardır.

5. SONUÇ VE ÖNERİLER

Görece yeni birer teknoloji olan blokzincir, metaverse ve NFT konularına olan ilgi giderek artmaktadır. Literatürde bu konularda yapılan çalışmaların sayısı artarken, bu teknolojilerin tüketiciler tarafından kabulünü ve kullanımını anlamak hem akademi hem de iş dünyası için faydalı olacaktır. Bu bağlamda, yapılan bu çalışmada blokzincir, metaverse ve NFT teknolojilerinin tüketiciler tarafından kullanımı ve kabulünü açıklamaya ilişkin yapılmış makaleler içerik analizi ile incelenmiştir.

Yapılan çalışma sonucunda blokzincir, metaverse ve NFT alanında yapılmış makalelerin hepsi içerisinde araştırmacılar tarafından en çok kullanılan teori/modelin Teknoloji Kabul Modeli olduğu görülmüştür. Çalışma kapsamında tüketicilerin kabulünü ve kullanımını açıklamaya yönelik yapılmış makaleler içerisinde en çok kullanılan değişkenlerin de yine Teknoloji Kabul Modeli'nin değişkenleri olduğu sonucuna ulaşılmıştır. 2009-2024 yılları arasında blokzincir, metaverse ve NFT alanında yapılmış makaleler incelendiğinde NFT konusunda yapılmış makale sayısının oldukça az olduğu tespit edilmiştir. Çalışmada elde edilen bulgular doğrultusunda, görece yeni teknolojileri içeren başta NFT olmak üzere, metaverse ve blokzincir konularının araştırmacılar tarafından çalışılmaya değer olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Gelecekte bu alanda çalışma yapacak olan araştırmacıların Teknoloji Kabul Modelinin yanı sıra tüketicilerin kabulünü ve kullanımını açıklayan diğer teorileri çalışmalarına dahil etmeleri önerilmektedir.

KAYNAKÇA

Alomary, A., ve Woollard, J. (2015, 21 Kasım). How is technology accepted by users? A review of technology acceptance models and theories [sözlü sunum]. The IRES 17th International Conference, Londra, Birleşik Krallık.

ASF (Acceleration Studies Foundation). (b.t.). https://accelerating.org/ adresinden 05 Mart 2024 tarihinde erişilmiştir.

Borri, N., Liu, Y., ve Tsyvinski, A. (2022). The Economics of Non-Fungible Tokens. *Social Science Research Network*. https://doi.org/10.2139/ssrn.4052045

Chohan, R., ve Paschen, J. (2023). NFT marketing: How marketers can use nonfungible tokens in their campaigns. *Business Horizons*, *66*(1), 43–50. https://doi.org/10.1016/j.bushor.2021.12.004

Colicev, A. (2023). How can non-fungible tokens bring value to brands. *International Journal of Research in Marketing*, *40*(1), 30–37. https://doi.org/10.1016/j.ijresmar.2022.07.003

Create, collect and connect in the Samsung metaverse | Samsung US. (2022, March 23). Samsung Us. https://www.samsung.com/us/explore/sustainability/create-collect-and-connect-in-the-metaverse/ adresinden 14 Mart 2024 tarihinde erişilmiştir.

Doğan, B., Ersöz, S. Ş., & Şahin, C. (2022). Kripto Sanatı ve NFT. Journal of History Culture and Art Research, 11(1), 1-12. doi: http://dx.doi.org/10.7596/taksad.v10i4.3127

Eser, N., & Marangoz, A. Y. (2023). Metaverse and consumers in the context of the technology acceptance model. *INTERNATIONAL JOURNAL OF INFORMATICS TECHNOLOGIES*, *16*(4), 285–297. https://doi.org/10.17671/gazibtd.1271769

Highest price NFT Stats - Collections and individual sales listed. CoinMarketCap. (b.t.). CoinMarketCap. https://coinmarketcap.com/nft/ adresinden 14 Mart 2024 tarihinde erişilmiştir.

Kanellopoulos, I. F., Gutt, D., ve Li, T. (2021). Do Non-Fungible Tokens (Nfts) Affect Prices of Physical Products? Evidence from Trading Card Collectibles. *Social Science Research Network*. https://doi.org/10.2139/ssrn.3918256

Lau, W. (2023, June 9). *The metaverse: What is it?* Search Engine Journal. https://www.searchenginejournal.com/metaverse/484803/ adresinden 13 Mart 2024 tarihinde erişilmiştir.

Lemos, C., Ramos, R. F., Moro, S., ve Oliveira, P. M. (2022). Stick or Twist—The rise of blockchain applications in marketing management. *Sustainability*, *14*(7), 4172. https://doi.org/10.3390/su14074172

Marthews, A. ve Tucker, C. (2023). What blockchain can and can't do: Applications to marketing and privacy. *International Journal of Research in Marketing*, *40*(1), 49–53. https://doi.org/10.1016/j.ijresmar.2022.09.001

Meta. (2022, November 7). Introducing Meta: a social technology company. *Meta*. https://about.fb.com/news/2021/10/facebook-company-is-now-meta/ adresinden 13 Mart 2024 tarihinde erişilmiştir.

Nakamoto, S. (2009). *Bitcoin: A Peer-to-Peer Electronic Cash System*

Nobanee, H., ve Ellili, N. O. D. (2023). Non-fungible tokens (NFTs): A bibliometric and systematic review, current streams, developments, and directions for future research. *International Review of Economics & Finance*, *84*, 460–473. https://doi.org/10.1016/j.iref.2022.11.014

Pan, S., Jung, S., & Suo, S. (2023). Understanding the adoption and usage behaviors of popular and emerging metaverse platforms: A study based on the Extended Technology Acceptance Model. *Journal of Broadcasting & Electronic Media*, *67*(4), 574–595. https://doi.org/10.1080/08838151.2023.2224477

Parlak, Y. (2019). Teknoloji kabul modeli ölçeğinin Türkçeye uyarlanması: geçerlik ve güvenirlik ölçeği. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Ege üniversitesi

Peres, R., Schreier, M., Schweidel, D. A., & Sorescu, A. (2023). Blockchain meets marketing: Opportunities, threats, and avenues for future research. *International Journal of Research in Marketing*, *40*(1), 1–11. https://doi.org/10.1016/j.ijresmar.2022.08.001

Rejeb, A., Keogh, J. G., ve Treiblmaier, H. (2020). How Blockchain Technology can Benefit Marketing: Six pending research areas. *Frontiers in Blockchain*, *3*. https://doi.org/10.3389/fbloc.2020.00003

Smith, E. (20,09,2024). Magnificent 7 profits now exceed almost every country in the world. Should we be worried? *CNBC*. https://www.cnbc.com/2024/02/19/magnificent-7-profits-now-exceed-almost-every-country-in-the-world-should-we-be-worried.html adresinden 13 Mart 2024 tarihinde erişilmiştir.

Taherdoost, H. (2022). A Critical Review of Blockchain Acceptance Models—Blockchain Technology Adoption Frameworks and Applications. *Computers*, *11*(2), 24. https://doi.org/10.3390/computers11020024

Toraman, Y., ve Geçit, B. B. (2023). User Acceptance of Metaverse: An analysis for e-Commerce in the framework of Technology Acceptance Model (TAM). *Sosyo Ekonomi*, *31*(55), 85–104. https://doi.org/10.17233/sosyoekonomi.2023.01.05

Uğur, N. (2015). Üniversite öğrencilerinin mobil uygulamaları kabulünü etkileyen faktörlerin belirlenmesine yönelik bir araştırma: sakarya üniversitesi örneği. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Sakarya üniversitesi

Yeniçeri, T. ve Böcek, A. (2023). Kripto para kullanma niyeti belirleyicilerinin UTAUT modeli çerçevesinde incelenmesi. Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 25(2), 684-699.

What are blockchains? (18,09,2021). The Economist. https://www.economist.com/briefing/2021/09/18/what-areblockchains?utm_medium=cpc.adword.pd&utm_source=google&ppccampaignID=18151738051&ppcadID=&utm_campaign=a.22brand_pmax&utm_content=conversion.direct-response.anonymous&gad_source=1&gclid=Cj0KCQjw-r-vBh adresinden 13 Mart 2024 tarihinde erişilmiştir.

ISBN NO. 978-625-6830-90-5

SİGORTACILIK SEKTÖRÜNÜN TÜRKİYE EKONOMİSİ ÇERÇEVESİNDE DEĞERLENDİRİLMESİ

Araştırma Görevlisi Dr. İ. Ebru YAZICIOĞLU

KTO Karatay Üniversitesi,

ebru.yazicioglu@karatay.edu.tr -*0000-0002-2560-1174*

ÖZET

Sigorta sektörü, 14. yüzyılda dünya çapında ortaya çıkan ve Türkiye'de 19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren gelişen bir sektör olarak, ülkelerin ekonomik büyümesinde ve kalkınmasında önemli bir rol oynamaktadır. Fon toplama yeteneğine sahip nadir sektörlerden biri olan sigortacılık sistemi, ülke ekonomisi açısından büyük önem taşımaktadır. Bu çalışmada, Türkiye'nin sigorta sektörü hakkında bilgi verilerek, sektörün durumu değerlendirilmiştir.

Türkiye, Polonya ve Portekiz ülkelerinde 1990-2022 yılları arasındaki veriler, ileri panel veri yöntemlerinden heterojen panel veri yöntemiyle analiz edilmiştir. Çalışmada sigorta brüt prim miktarı bağımlı değişken; GSYH ve enflasyon oranı ise bağımsız değişken olarak yer almıştır. Analiz sonuçları, GSYH'nin bütün ülkelerde sigorta brüt prim miktarıyla pozitif ilişkide olduğunu göstermiştir. Enflasyon ve sigorta brüt prim ilişkisinin ise ülkelere göre değişiklik gösterdiği sonucuna varılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Türkiye ekonomisi, sigorta, sigortacılık.

1. GİRİŞ

Sigorta, bir miktar prim ödemek suretiyle benzer özelliklere sahip kişilerin bir araya gelerek, belirli bir süre içinde meydana gelen zararın, bu kişilerin ödedikleri prim havuzundan karşılanmasını sağlayan sistemdir (Kırkbeşoğlu, 2015). Bireylerden fon toplama yeteneğine sahip nadir sektörlerden biri sigortacılık sistemidir. Sigortacılık sektörü hem yerel hem de uluslararası bireylerin ve kurumların tasarruflarını bir havuz haline getirmekte ve bu tasarrufları ekonomik sistem içinde yatırıma yönlendirmektedir. Özellikle uzun vade gerektiren özel emeklilik ve hayat sigortaları gibi sektörlerde, sigorta şirketleri çok daha uzun süre ve daha fazla fon sağlamaktadır (Kırkbeşoğlu, 2024).

Ülkelerin sigorta sektörlerinin gelişiminin ölçüsü olarak genellikle sigorta brüt prim miktarı, sigorta penetrasyonu veya sigorta yoğunluğu dikkate alınmaktadır. Sigorta sektöründeki faaliyetler, finansal piyasalarda uzun vadeli fonları sisteme dahil ederek ekonomik büyümeye katkı sağlamaktadır (Alhassan ve Biekpe, 2016, s. 17). Ayrıca, GSYH'nin sigorta talebiyle pozitif bir ilişkide olduğu yapılan çalışmalarla kanıtlanmıştır (Bah ve Abila, 2022; Browne ve Kim, 1993; Beck ve Webb, 2003; Hwang ve Gao, 2003; Garcia, 2012; Kjosevski, 2012; Li vd., 2007; Outreville, 1996; Sen ve Madheswaran, 2013; Sliwinski vd., 2013; Simionescu ve Ulbinate, 2021; Truett ve Truett, 1990; Yazıcıoğlu, 2024; Zerriaa vd., 2017).

Bu çalışmanın amacı; sigorta brüt prim miktarları bakımından benzerlik gösteren Türkiye, Polonya ve Portekiz'in GSYH ve enflasyon değişkenlerinin üretilen toplam sigorta primleri üzerindeki etkisinin araştırılmasıdır. Bu amaçla, üç ülkenin sigorta brüt prim miktarı, GSYH ve enflasyon verileri dikkate alınarak 1990-2022 yıllarını kapsayan bir örneklem belirlenmiştir.

Çalışmanın geri kalanı şu görselde kurgulanmıştır. Öncelikle Türkiye'de sigortacılığın tarihi ve sigorta sektörünün görünümüne yer verilmiştir. Ardından, araştırmanın yöntemi ve ampirik bulguları değerlendirilmiştir.

2. TÜRKİYE'DE SİGORTACILIĞIN TARİHİ

Dünyada sigortacılık uygulamalarının ilk örneklerine Venedik, Cenova ve Floransa'da rastlanmıştır. Sigorta anlayışı günümüzdeki şekline 14. yüzyılda gelmiş ve zamanla önemli düzeyde gelişmiştir (Özüdoğru, 2017, s. 39). İtalya'nın akabinde İngiltere ve bazı Avrupa ülkeleri de sigortacılık sektörünün önemini anlayarak sektörü geliştirmek için harekete geçmiştir. 1601 yılında İngiltere'de ilk hukuki düzenleme hayata geçmiştir (Çipil, 2019, s. 49). 1666 yılında Londra Büyük Yangını'nın ardından bireyler, can ve mal güvenliklerini sağlamak için çeşitli önemlere ihtiyaç duymuşlardır. Bu olayla birlikte, gelecekte oluşabilecek yangınlardan en az zararla kaçınmanın en iyi yolunun sigorta yaptırmaktan geçtiği düşülmeye başlanmıştır (Çipil, 2019, s. 51). Hayat sigortası ise ilk olarak İngiltere ve Fransa'da 16. yüzyılın sonlarına doğru gelişim göstermiştir. 18. yüzyılın ikinci yarısında Amerika'da ilk hayat sigortası şirketi kurulmuştur (Outreville F. , 1997, s. 18-19). Buna göre sigortacılığın dünyadaki gelişim süreci 14 ve 15. yüzyıllarda İtalya ve İspanya'da, 16. yüzyılda İngiltere'de, 16 ve 17. yüzyılda Hollanda ve Fransa'da, 17. yüzyılda Almanya'da ve 18. yüzyılda ABD'de yaşanmıştır (Manes, 1942, s. 36).

Türkiye'de ise modern sigortacılığın tarihi 19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren gelişim göstermiştir. Batıda sigortacılık alanındaki hızlı gelişmelerin aksine Osmanlı Devleti'nde sigortanın haram olduğu düşüncesi bu ilerlemenin önüne geçmiştir. Bu durum ,1839 yılında Osmanlı'nın dışa açılmasıyla etkisini azaltmaya başlamıştır (Abay, 2020, s. 82). 1860 yılında Ticaret Kanunu'nda deniz sigortasını kapsayan maddelere yer verilmiş, ardından 1864 yılında Deniz Ticaret Kanunu'na deniz sigortası ile ilgili hükümler eklenmiştir (Çipil, 2019, s. 61).

Ticaretin büyümesi, yeni iş alanlarının ortaya çıkmasına yol açmıştır. Bu yeni dönemde sigorta şirketleri ve temsilcilikleri, sigorta eksperleri, gemilere mal satanlar, gemicilik ve nakliye şirketleri ve komisyoncular popülerlik kazanmıştır (Ererdi, 2018, s. 34). Ticaret hacmindeki bu artışla birlikte sigortaya olan ihtiyaç da artmıştır. Deniz nakliyatlarında Fransa ve İngiltere'nin sigortayı zorunlu tutması, Osmanlı Devleti'nin denize komşu vilayetlerinde sigortacılık anlayışının gelişmesine sebep olmuştur (Ererdi, 2018, s. 34). Cumhuriyet'in ilanından sonra Türkiye'de sigortanın kanun tarafından desteklenmesine ve sigortacılık faaliyetlerinin belirli bir görselde yürütülmesine yönelik girişimler başlamıştır. Bu dönemde hükümet, reasürans ve sigortacılık alanlarında hukuki alt yapının güçlenmesi için çalışmalar yürütmüştür (Ererdi, 2018, s. 123).

3. TÜRKİYE'DE SİGORTACILIK SEKTÖRÜ GÖRÜNÜMÜ

Ülke ekonomileri sigortaya ihtiyaç duymaktadır. Sigorta sektörü gelişmiş bir ülkenin, ekonomisi de gelişmiştir. Sigorta sektörü ekonomiyle paralel görselde büyümekte ve

ISBN NO. 978-625-6830-90-5

gelişmektedir. Ekonomik büyüme, kişi başına gelirin yanı sıra toplam milli gelirin artmasına neden olmaktadır. Kişisel gelirin artması da nihayetinde sigorta talebini artırmaktadır. Sigorta fonlarının girişimcilere para sağlaması ve işgücü talebi nedeniyle sigorta sektörü ülke ekonomisini pozitif yönde etkilemektedir (Orhaner, 2013, s. 30-31). Başka bir deyişle sigorta, sigorta fonlarının değerlendirilmesi, sigorta primlerinin artması ve ekonomik faaliyetler üzerindeki etkisi nedeniyle ekonomi ile yakından ilişkilidir (Orhaner, 2013, s. 31).

3.1. Türkiye Gayri Safi Yurtiçi Hasılası

Gayri Safi Yurtiçi Hasıla (GSYH), belirli bir dönemde ülke içinde üretilen nihai mal ve hizmetlerin piyasa fiyatları ve değerlerinin toplamıdır. GSYH hesaplaması, üretimi ülke sınırları içinde olan malların toplanması suretiyle yapılmaktadır. GSYH toplamına, yurtiçinde üretilen mal veya hizmetin yanı sıra başka ülkelerdeki üretim faktörleriyle (emek, sermaye ve müteşebbis) üretilen üretim de dahil edilmektedir. Bununla birlikte, söz konusu ülkenin kendi üretim faktörleri kullanılarak yurtdışında yapılan üretim, ülke sınırları dışında gerçekleştiği için hasıla hesaplamasına dahil edilmemektedir (Demir & Yayar, 2020).

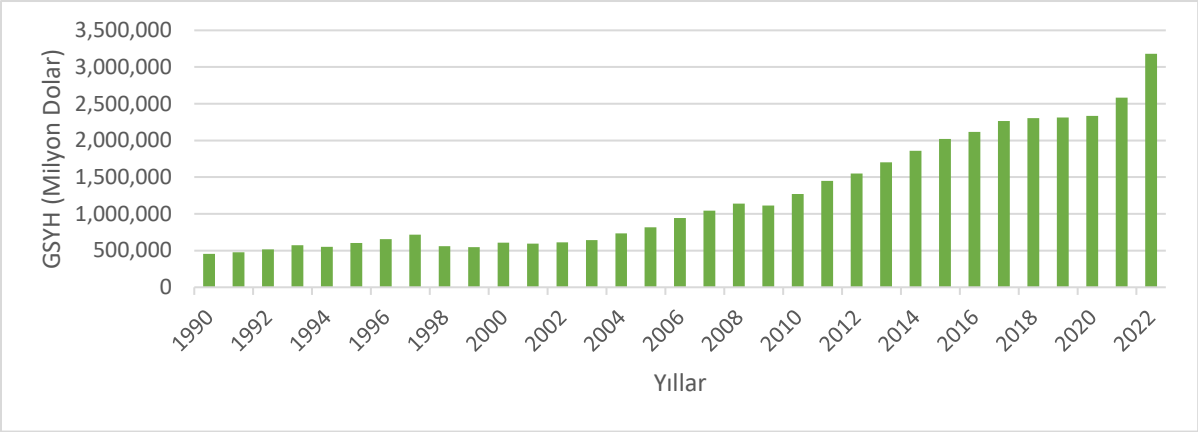

Görsel 1. Türkiye Gayri Safi Yurtiçi Hasıla Miktarı (Milyon Dolar)

Kaynak: OECD Data (data.oecd.org)

Görsel 1'de Türkiye'nin 1990-2022 yılları arasındaki GSYH rakamları verilmiştir. Buna göre, GSYH miktarında 1998, 1999, 2001 ve 2009 yıllarında azalış olduğu görülmektedir. Söz konusu yıllardaki azalış, Türkiye ekonomisindeki krizlerin ekonomiye yansımasıdır.

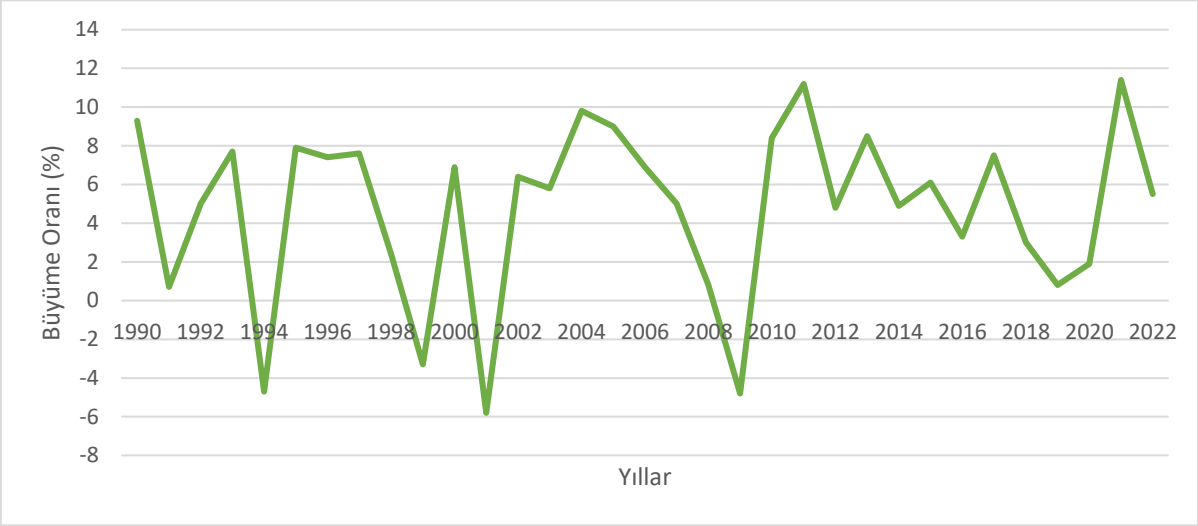

Görsel 2. Türkiye Büyüme Oranları (%)

Kaynak: Dünya Bankası Data (data.worldbank.org)

Görsel 2, Türkiye'nin 1990-2022 yılları arasındaki ekonomik büyüme yüzdesini göstermektedir. Buna göre, Türkiye'nin ekonomik büyümesinin konjonktürel dalgalanmalı olduğu; 1994, 1999, 2001 ve 2009 yıllarında ekonominin küçüldüğü görülmektedir.

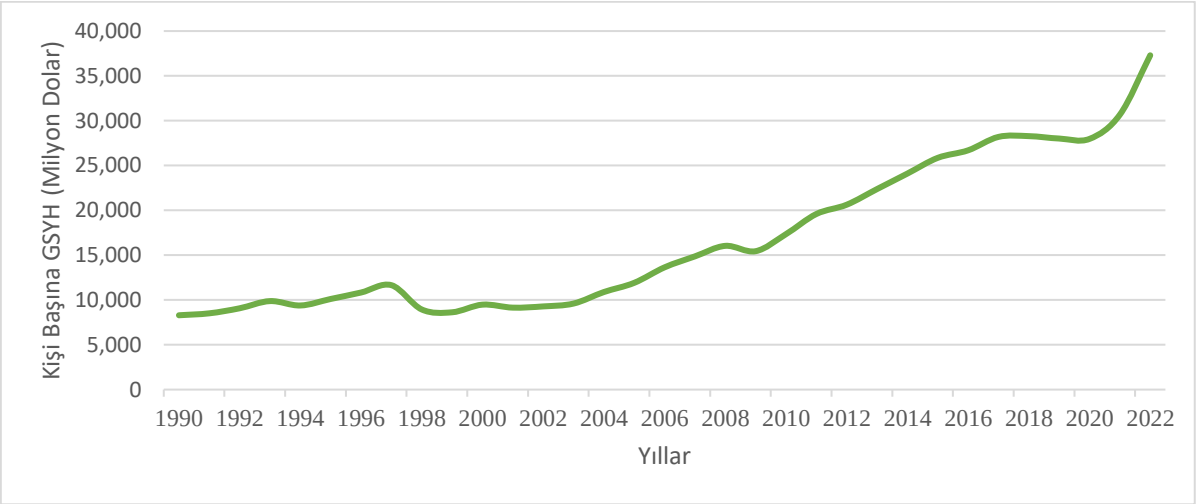

Görsel 3. Türkiye Kişi Başına Düşen GSYH Miktarı (Dolar)

Kaynak: OECD Data (data.oecd.org)

Görsel 3, Türkiye'nin kişi başına düşen GSYH miktarını göstermektedir. Buna göre, 90'lı yıllarda kişi başına hasılanın 8-10 dolar seviyesinde, 2000'li yıllarda 16.000 dolar seviyesinde olduğu, 2021 ve 2022 yılında ise 30.000 dolar sınırını aştığı görülmektedir.

3.2. Türkiye Brüt Doğrudan Sigorta Primleri

Brüt doğrudan sigorta primleri, bir ülkenin brüt sigorta prim miktarının nüfusa bölünmesiyle hesaplanmaktadır. Bu gösterge bir ülkede kişi başına düşen ortalama sigorta harcama miktarını ifade etmektedir (OECD Data).

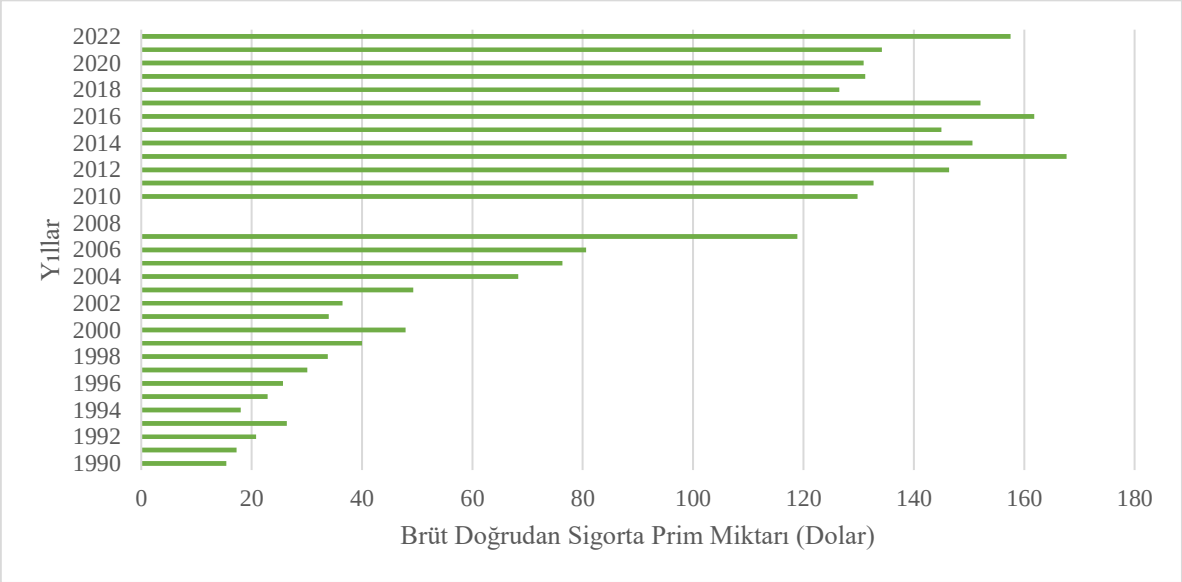

Görsel 4. Türkiye Brüt Doğrudan Sigorta Primleri (Dolar)

Not: 2008 ve 2009 yılı verilerine ulaşılamamıştır.

Kaynak: OECD Data (data.oecd.org)

Görsel 4, Türkiye'nin brüt doğrudan sigorta prim miktarını göstermektedir Buna göre, Türkiye'de kişi başına düşen sigorta prim miktarının 1990 yılına göre 10 kat arttığı görülmektedir.

3.3. Türkiye Brüt Sigorta Primleri

Brüt sigorta primleri, bir ülkede üretilen toplam sigorta primlerini temsil etmektedir. Bu toplam, ülke ekonomisinde sigorta sektörünün temsili için kullanılan en önemli göstergelerden birisidir (OECD Data).

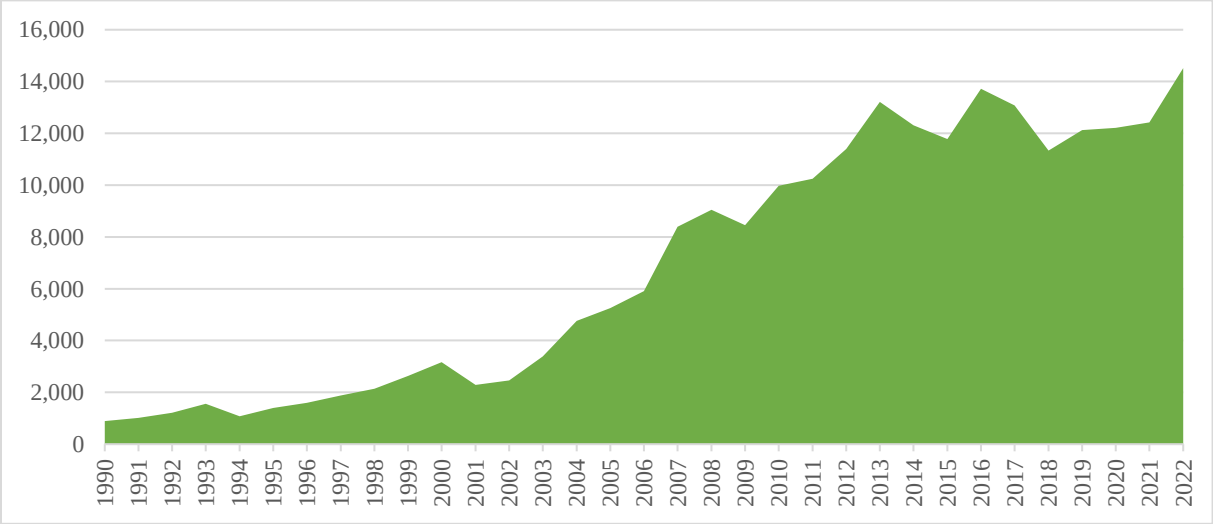

Görsel 5. Türkiye Brüt Sigorta Primleri (Milyon Dolar)

Kaynak: OECD Data (data.oecd.org)

Görsel 5, Türkiye'nin brüt sigorta prim toplamını milyon dolar cinsinden göstermektedir. Buna göre, Türkiye'nin toplam prim miktarının yıllar boyunca inişli çıkışlı bir seyir izlediği görülmektedir. 1990 yılında 895 milyon dolar olan brüt sigorta prim miktarı, 2000 yılında 3 milyara dolara yükselmiş, 2010 yılında ise 10 milyar dolar seviyesini zorlamıştır. 2020'li yıllarda ise 12-14 milyar dolar seviyesinde düzeyinde seyretmiştir.

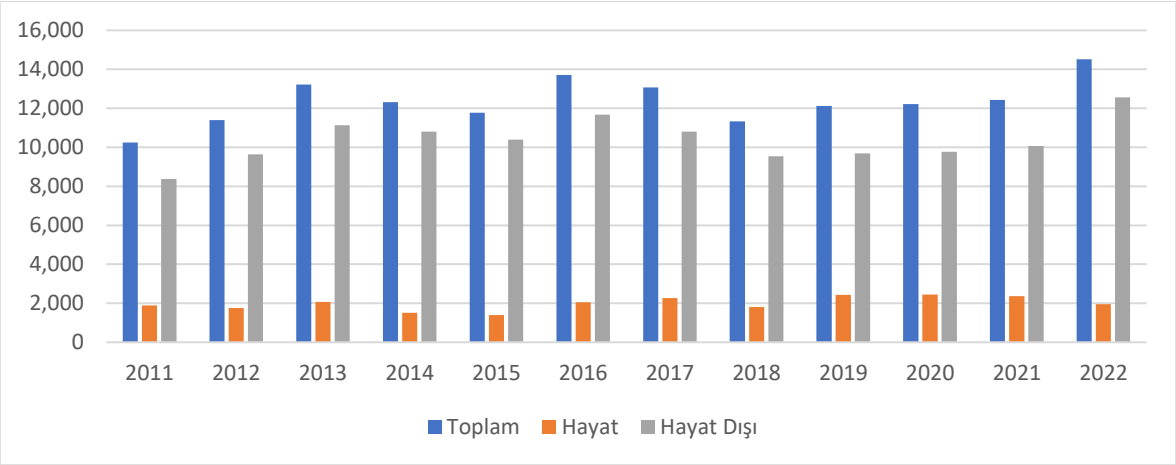

Görsel 6. Türkiye Sigorta Üretimi (Toplam, Hayat, Hayat Dışı) (Milyon Dolar)

Kaynak: OECD Data (data.oecd.org)

Türkiye'nin hayat, hayat dışı ve toplam sigorta sektörlerinde üretilen prim miktarı Görsel 6'da verilmiştir. Buna göre, Türkiye'de hayat sigortacılığında hayat dışı sigortacılığa göre daha fazla prim üretildiği görülmektedir.

3.4. Sigorta Yoğunluğu

Sigorta yoğunluğu, sigorta sektöründe üretilen toplam sigorta miktarının ülkenin toplam nüfusuna bölünmesiyle hesaplanmaktadır (Rakshit, 2017, s. 167). Sigorta yoğunluğu, sigorta sektörünün popülerliğini gösteren ve gelişimini ölçmek için kullanılan önemli bir değişkendir (Chen ve Zhang, 2022, s. 17).

Çizelge 1. Türkiye Sigorta Yoğunluğu (Dolar)

Yıllar	Sigorta Yoğunluğu		Yıllar	Sigorta Yoğunluğu	
	Türkiye	Dünya		Türkiye	Dünya
1990	15	272	2006	81	601
1991	17	301	2007	119	659
1992	21	326	2010	130	668
1993	26	349	2011	133	708
1994	18	371	2012	146	711
1995	23	400	2013	168	704

1996	26	392	2014	151	727
1997	30	391	2015	145	706
1998	34	395	2016	162	717
1999	40	422	2017	152	744
2000	48	440	2018	126	774
2001	34	422	2019	131	781
2002	36	455	2020	131	783
2003	49	503	2021	134	842
2004	68	546	2022	157	853
2005	76	566			

Not: (2008 ve 2009 yıllarında Türkiye'nin sigorta yoğunluğu verilerine ulaşılamamıştır.)

Kaynak: OECD Data (data.oecd.org); Swiss Re Institute (sigma-explorer.com)

Çizelge 1, Türkiye'nin ve küresel ekonominin 1990-2022 yılları arasındaki sigorta yoğunluğunu göstermektedir. Buna göre, 1990 yılında Türkiye'nin küresel sigorta yoğunluğuna oranı %5,51'dir. 2000 yılına gelindiğinde bu oran %10,9'a; 2010 yılında %19,46'ya; 2022 yılında ise %18,4'e yükselmiştir.

3.5. Sigorta Penetrasyonu

Sigorta penetrasyonu, bir ülkenin GSYH'si içindeki sigorta prim miktarını ifade etmektedir (Ehiogu vd., 2018, s. 68). Sigorta penetrasyonu göstergesi, bir ülkenin sigorta sektörünün gelişmişlik düzeyini temsil etmektedir (Agbo ve Agbaji, 2019, s. 7).

Çizelge 2. Türkiye Sigorta Penetrasyonu (%)

Yıllar	Sigorta Penetrasyonu		Yıllar	Sigorta Penetrasyonu	
	Türkiye	Dünya		Türkiye	Dünya
1990	0,6	6,6	2006	1	7,8
1991	0,6	6,9	2007	1,2	7,7
1992	0,7	7,1	2010	1,2	7,1
1993	0,9	6,2	2011	1,2	6,8
1994	0,8	7,5	2012	1,3	6,8
1995	0,8	7,4	2013	1,3	6,6
1996	0,9	7,2	2014	1,2	6,7

1997	1	7,3	2015	1,3	7
1998	1,1	7,5	2016	1,5	7
1999	1,4	7,8	2017	1,4	6,9
2000	1,2	8,1	2018	1,3	6,9
2001	1,1	7,9	2019	1,4	6,9
2002	1	8,3	2020	1,5	7,2
2003	1,1	8,2	2021	1,4	6,9
2004	1,1	8,1	2022	1,5	6,7
2005	1	7,9			

Not: (2008 ve 2009 yıllarında Türkiye'nin sigorta penetrasyonu verilerine ulaşılamamıştır.)

Kaynak: OECD Data (data.oecd.org); Swiss Re Institute (sigma-explorer.com)

Çizelge 2, Türkiye ve küresel ekonominin sigorta penetrasyon oranlarını göstermektedir. Buna göre, Türkiye'nin sigorta penetrasyon oranının son 30 yıl dikkate alındığında 0,6 ila 1,5 aralığında değiştiği görülmektedir. Küresel ekonomide ise bu değer 6,2 ila 8,3 aralığında değişmektedir. Bu durum, sigorta sektörünün GSYH içindeki payının küresel ekonomiye kıyasla görece düşük olduğunu ortaya koymaktadır.

4. ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ VE AMPİRİK BULGULAR

Araştırmanın amacı, Türkiye'nin sigorta piyasasıyla brüt prim yönünden birbirine benzer olan Polonya ve Portekiz ülkeleriyle grup olarak hareket ettiklerinde, ekonomik açıdan da aynı etkiyi gösterip göstermeyeceklerinin tespit edilmesidir. Araştırma kapsamında, ülkelere ait sigorta brüt prim miktarı bağımlı değişken olarak; GSYH ve enflasyon oranı ise bağımsız değişken olarak kullanılmış ve veriler panel veri analiz yöntemi ile analiz edilmiştir.

Araştırmada Türkiye, Polonya ve Portekiz ülkelerinin 1990-2022 dönemi yıllık verileri OECD Data veri tabanından alınmış ve STATA 18 paket programı kullanılarak analiz edilmiştir. Araştırmanın yöntemi ileri panel veri yöntemlerinden olan heterojen panel veri analizidir.

Çizelge 3. Analizde Kullanılan Değişkenler

Değişken ve Türü	Değişkenin Adı ve Birimi	Değişkenin Tanımı	Değişkenin Kodu
Bağımlı Değişken			
Brüt Prim	Sigorta brüt prim toplamı (dolar)	Bir ülkedeki toplam nüfus üzerinden yazılan brüt hayat ve hayat dışı sigorta prim toplamıdır.	GIP
Bağımsız Değişkenler			

GSYH	Gayrisafi yurtiçi hasıla (dolar)	Bir ülkenin bir yıllık zaman dilimi içinde ürettiği mal ve hizmetlerin toplam piyasa satış fiyatıdır.	GDP
Enflasyon	Enflasyon oranı (%)	Enflasyon, bir ekonomide belirli bir dönem içinde mal ve hizmetlerin genel fiyat düzeyindeki sürekli ve genel bir artıştır.	INF

Kaynak: Yazar tarafından hazırlanmıştır.

Ampirik analize başlarken milyon dolar cinsinden ifade edilen brüt prim miktarı değişkeninin ve GSYH değişkenin logaritmik formlarının analizde kullanılması uygun bulunmuştur. Enflasyon ise yüzdelik değer ifade ettiğinden dolayı doğrusal formuyla analize dahil edilmiştir. Böylece modelimiz ne tam logaritmik ne tam doğrusal model kategorisine uymaktadır. Bu model; bağımlı değişkeni logaritmik olan ve bağımsız değişkenlerinden birisi logaritmik diğeri doğrusal olan karma bir modeldir.

Denklem 1. Modelin Fonksiyonel Formu

$$lGIP_{it} = \beta_0 + \beta_1 lGDP_{it} + \beta_2 INF_{it} + u_{it}$$

4.1. Homojenlik Testleri

Model parametrelerinin homojen olduğunu ve birimlere göre değişmediğini varsaymak tutarsız tahmin sonuçları verebilmektedir. Bu nedenle Swamy'nin S Testi ve Pesaran ve Yamagata'nın Δ Testi kullanılarak eğim parametrelerinin birimlere göre değişip değişmediği sınanmıştır.

4.1.1. Swamy'nin S Testi (1970)

Bu test tesadüfi katsayılar modelini tespit etmek için kullanılan testlerden biridir (Yerdelen Tatoğlu, 2023, s. 112). Sınanacak hipotez;

H_0: $\beta_i = \beta$ (parametreler homojendir)

olarak kurulmaktadır.

4.1.2. Pesaran ve Yamagata'nın Δ Testi (2008)

Eğim parametrelerinin homojenliğini test etmek amacıyla kullanılmaktadır (Yerdelen Tatoğlu, 2023, s. 112). Sınanacak hipotez;

H_0: $\beta_i=\beta$ (parametreler homojendir)

olarak kurulmaktadır.

Çizelge 4. Parametrelere Ait Homojenlik Testleri

Homojenlik Testleri	Olasılık (Prob) Değeri	Sonuç

S Testi	0.0000	H_0 ret, parametreler heterojendir.
Δ Testi	0.0000	H_0 ret, parametreler heterojendir.
Δ_{adj} Testi	0.0000	H_0 ret, parametreler heterojendir.

Kaynak: Hesaplamalar STATA 18 programı kullanılarak yazar tarafından yapılmıştır.

Çizelge 4, parametrelere ait homojenlik testlerinin sonuçlarını göstermektedir. Buna göre, uygulanan 3 teste göre parametrelerin heterojen olduğu sonucuna varılmıştır. S ve Δ Testlerine göre, H_0 hipotezleri reddedilerek, alternatif hipotezlerin geçerliliği kabul edilmiştir.

4.2. Birimler Arası Korelasyon Testleri

Birimler arası korelasyon, diğer adıyla "yatay kesit bağımlılık", panel veri modeline ait her birimin tahmin edilen modellerden elde edilmekte olan kalıntılar arasında korelasyonun olduğuna işaret etmektedir. Birimler arası korelasyonun var olma durumu panel veri modellerinde kullanılan tahmin yöntemlerinin seçiminde etkili olmaktadır. Bir modelde var olan birimler arası korelasyon, tahmin sırasında dikkate alınmazsa, tahminciler ekin olmamaktadır (Yerdelen Tatoğlu, 2020:3)

4.2.1.Breusch-Pagan Lagrange Çarpanı Testi (1980)

Bu testte, birimler arası korelasyonsuzluk temel hipotezi sınanmaktadır. Test, N<T olduğu durumlarda sapmasız sonuç vermektedir (Yerdelen Tatoğlu, 2023, s. 113).

Testin hipotezleri;

H_0: Birimler arası korelasyon yoktur.

H_1: Birimler arası korelasyon vardır.

4.2.2. NLM (Sapması Düzeltilmiş LM) Testi (Pesaran, Ullahve Yamagata(2008)

Pesaran, Ullah ve Yamagata, BreuschPagan LM testini, N ile T'nin büyük olduğu durum için uyarlamışlardır. N ve T büyükken test asimptotik normal dağılmaktadır (Yerdelen Tatoğlu, 2023, s. 116).

Testin hipotezleri;

H_0: Birimler arası korelasyon yoktur.

H_1: Birimler arası korelasyon vardır.

4.2.3. CD Testi (Pesaran, 2004)

Tij korelasyon katsayısına ait hesaplanan gözlem sayısıdır. Tij>3 ve N yeterince büyükse, bu istatistik standart normal dağılmaktadır (Yerdelen Tatoğlu, 2023, s. 115).

Testin hipotezleri;

H_0: Birimler arası korelasyon yoktur.

H_1: Birimler arası korelasyon vardır.

Çizelge 5. Birimler Arası Korelasyon Testleri

Birimler Arası Korelasyon Testleri	Olasılık (Prob) Değeri	Sonuç
LM	0.0114***	H_0 ret, birimler arası korelasyon vardır.
LM adj*	0.0000*	H_0 ret, birimler arası korelasyon vardır.
LM CD*	0.0885**	H_0 ret, birimler arası korelasyon vardır.

Not: * %1, ** %5 ve *** %10 hata payı ile anlamlılığı göstermektedir.

Kaynak: Hesaplamalar STATA 18 programı kullanılarak yazar tarafından yapılmıştır.

Çizelge 5, birimler arası korelasyon testlerinin sonuçlarını vermektedir. Buna göre, LM ve LM adj testlerine göre %5 anlamlılık düzeyinde modelde birimler arası korelasyonun olduğu sonucuna varılmıştır. LM CD Testi ise %10 anlamlılık düzeyinde birimler arası korelasyonun olduğunu göstermektedir. Sınanan model açısından bakıldığında LM Testinin daha güvenilir sonuç verdiği söylenebilmektedir.

4.3. Heterojen ve Birimler Arası Korelasyonlu Panel Veri Modellerinin Tahmini

4.3.1.Görünürde İlişkisiz Regresyon (SUR) (Zellner, 1979, 1980)

İlişkisiz regresyon (SUR) modelleri, denklemler arasındaki hataların ilişkili olduğu çoklu regresyon denklemlerinin ele alındığı lineer regresyon modellerinin uzantılarıdır. SUR tahmincisinin, T'nin büyük N≤10 olması durumunda kullanımı uygundur (Yerdelen Tatoğlu, 2023, s. 88).

Çizelge 6. SUR Tahmincisi

Ülkeler	Değişkenler	Test İstatistiği
Türkiye	lGDP	1.3385*
	Inf	-0.0116*
Portekiz	lGDP	0.8037*
	Inf	-0.0009**
Polonya	lGDP	2.0632*
	Inf	0.1100*

Not: * %1, ** %5 ve *** %10 hata payı ile anlamlılığı göstermektedir.

Kaynak: Hesaplamalar STATA 18 programı kullanılarak yazar tarafından yapılmıştır.

Görünürde İlişkisiz Regresyon (SUR) Tahmincisine göre modeldeki değişkenler yatay kesit veriye dönüştürüldükten sonra çizelgedeki sonuçları vermektedir. Buna göre, değişkenlerin her üç ülkede anlamlı sonuç verdiği görülmektedir.

4.3.2. Ortak Korelasyonlu Etkiler (CCE) Tahmincisi (Pesaran, 2006)

Ortak korelasyonlu etkiler tahmincisi, N ve T sonsuza giderken tutarlı tahminler yapmaktadır. Bu tahminci gözlemlenemeyen ortak faktörlerin bilinmeyen etkilerini ortadan kaldırmak amacıyla regresyon değişkenlerinin yatay kesit ortalamalarını kullanarak modeli genişletmekte ve model EKK ile tahmin edilmektedir (Yerdelen Tatoğlu, 2023, s. 92).

Çizelge 7. CCE Tahmincisi

Değişkenler	Test İstatistiği
lGDP	0.2847
Inf	0.0318

Not: * %1, ** %5 ve *** %10 hata payı ile anlamlılığı göstermektedir.

Kaynak: Hesaplamalar STATA 18 programı kullanılarak yazar tarafından yapılmıştır.

Çizelge 7'de Ortak Korelasyonlu Etkiler Tahmincisine göre modelin genel olarak anlamlı olmadığı görülmektedir. Çizelge 8'de ise tüm birimler için ayrı ayrı tahmin sonuçları yer almaktadır. Buna göre, tüm panel bazında bağımsız değişkenlerin sigorta brüt prim miktarı üzerindeki etkilerinden bazıları anlamlı, bazıları anlamsız ilişki içindedir.

Çizelge 8. CCE Tahmincisi Grup Sonuçları

Grup	Değişkenler	Test İstatistiği
Grup1	lGDP	0.0513

Çizelge 8. CCE Tahmincisi Grup Sonuçları (Devam)

	Inf	**-0.0032*** **
Grup2	lGDP	2.1000*
	Inf	0.0011
Grup3	lGDP	-1.2975***
	Inf	0.0976*

Not: * %1, ** %5 ve *** %10 hata payı ile anlamlılığı göstermektedir.

Kaynak: Hesaplamalar STATA 18 programı kullanılarak yazar tarafından yapılmıştır.

Çizelge 8'e göre, brüt prim miktarının ilk grupta enflasyon ile anlamlı olduğu ancak enflasyonun brüt primi negatif yönde etkilediği görülmektedir. İkinci grupta, GSYH'nin brüt prim miktarı ile pozitif korelasyonlu ve anlamlı olduğu, enflasyonun ise anlamsız olduğu görülmektedir. Son grupta ise GSYH ve enflasyonun brüt prim miktarıyla anlamlı olduğu, GSYH'nin brüt primle negatif korelasyonlu olduğu söylenebilmektedir.

4.3.3.Genişletilmiş Ortalama Grup (AMG) Tahmincisi (Bond ve Eberhardt (2009), Eberhardt ve Teal ,2010)

Model T-1 adet zaman gölge değişkeni ilavesi ile birinci farklar yöntemi ile tahmin edilmekte, sonra bu tahminler her bir birim için kurulan model şeklinde genişletilmektedir. Son olarak model, ortalama grup tahmincisi ile tahmin edilmektedir. AMG tahmincisi CCE tahmincisiyle benzer asimptotik özelliklere sahip olduğu görülmektedir (Yerdelen Tatoğlu, 2023, s. 96).

Çizelge 9. AMG Tahmincisi

Değişkenler	Test İstatistiği
lGDP	0.2847
Inf	0.0318

Not: * %1, ** %5 ve *** %10 hata payı ile anlamlılığı göstermektedir.

Kaynak: Hesaplamalar STATA 18 programı kullanılarak yazar tarafından yapılmıştır.

Çizelge 9, modelin AMG Tahmincisiyle yapılan sonuçlarını göstermektedir. AMG Tahmincisi sonuçlarının CCE Tahmincisiyle aynı sonuçları verdiği görülmektedir. Her iki teste göre de Wald Testi anlamsızdır, dolayısıyla model anlamsızdır.

Çizelge 10. AMG Tahmincisi Grup Sonuçları

Grup	Değişkenler	Test İstatistiği
Grup1	lGDP	0.0513
	Inf	-0.0032***

Çizelge 10. AMG Tahmincisi Grup Sonuçları (Devam)

Grup2	lGDP	2.1000*
	Inf	0.0011
Grup3	lGDP	-1.2975***
	Inf	0.0976*

Not: * %1, ** %5 ve *** %10 hata payı ile anlamlılığı göstermektedir.

Kaynak: Hesaplamalar STATA 18 programı kullanılarak yazar tarafından yapılmıştır.

Çizelge 10, AMG tahmincisi ile yapılan grup tahminlerini göstermektedir. CCE tahmincisiyle benzer olarak, tüm birimler için ayrı ayrı tahmin sonuçları yer almaktadır. Buna göre, tüm panel bazında bağımsız değişkenlerin sigorta brüt prim miktarı üzerindeki etkilerinden bazıları anlamlı, bazıları anlamsız ilişki içindedir.

Böylelikle model heterojen ve birimler arası korelasyonlu panel veri modellerinin tahmininde kullanılan 3 tahminciyle de tahmin edilmiştir. Birim boyutunun 3 ve zaman boyutunun 33 yıl olduğu modelde T>N olduğu için SUR yöntemi ile yapılan tahmin en sapmasız sonuçları verecektir. Buna göre SUR tahmincisinin sonuçlarına göre, Türkiye'nin sigorta brüt prim miktarının, ülkenin GSYH'si ve enflasyon oranıyla anlamlı bir ilişkide olduğu sonucuna varılmıştır. Türkiye'de GSYH'deki her %1'lik artış, sigorta brüt prim miktarını %1,33 oranında arttırmaktadır. Ayrıca, enflasyondaki her %1'lik artış, sigorta brüt prim miktarını %1,16 oranında azaltmaktadır. Portekiz'de de Türkiye ile benzer görselde GSYH ve enflasyon değişkenlerinin sigorta brüt prim miktarı ile istatistiksel olarak anlamlı olduğu görülmüştür. Portekiz'de GSYH'deki her %1'lik artış sigorta brüt prim miktarını %0.8 oranında arttırmaktadır. Enflasyon oranındaki artışın ise sigorta prim miktarı üzerinde etkisi yok denilecek kadar azdı. Buna ek olarak, değişken katsayıları istatistiksel olarak negatif korelasyonludur. Son ülke olan Polonya'da ise hem GSYH'nin hem de enflasyonun sigorta brüt prim miktarı üzerinde pozitif ve anlamlı bir etkiye sahip olduğu görülmektedir. GSYH'deki her %1'lik artış, brüt prim miktarını %1.29 oranında arttırmaktadır. Buna ek olarak, enflasyondaki her %1'lik artış brüt prim miktarını %9,76 oranında arttırmaktadır.

5. GENEL DEĞERLENDİRME VE SONUÇLAR

Türkiye, Polonya ve Portekiz ülkelerinin sigorta sektör yapısı göz önüne alınarak hazırlanan bu araştırma, 1999-2022 yılları arasında 3 ülkenin verilerinden oluşan bir örneklem üzerinde toplam sigorta (hayat ve hayat dışı) brüt priminin, GSYH ve enflasyon oranıyla olan ilişkisini incelemeyi araştırmaktadır. Araştırmada sigorta brüt prim miktarı bağımlı değişken, GSYH ve enflasyon oranı ise bağımsız değişken olarak kullanılmıştır. Araştırma için seçilen bu üç ülkenin sigorta brüt prim bakımında yıllar bazında homojenlik gösterdiği gözlenmiştir. Araştırmanın ampirik analizi, ileri panel veri analizi yöntemlerinden biri olan heterojen panel veri modeli kullanılarak yapılmıştır. Araştırmanın birim ve zaman boyutu dikkate alındığında modelin, Görünürde İlişkisiz Regresyon (SUR) Tahmincisiyle tahminin uygun olduğuna karar verilmiştir.

Analiz sonuçlarına göre, Türkiye'nin sigorta brüt prim miktarının, ülkenin GSYH miktarıyla anlamlı ve pozitif bir ilişkide olduğu görülmüştür. Sonuçlar Sen ve Madheswaran, (2013) ve Sliwinski vd., (2013) çalışmalarıyla uyumluluk göstermiştir. Buna karşın, enflasyon oranının anlamlı ancak negatif ilişkide olduğu görülmüştür. Bu sonuçlar, ülkelerin sigorta sektör gelişimiyle enflasyon oranının negatif yönde ilişkisi olduğunu kanıtlayan çalışmalarla uyumludur (Alhassan ve Biekpe, 2016; Beck ve Webb, 2003; Browne ve Kim, 1993; Li ve diğ, 2007; Outreville, 1996). Portekiz'de GSYH ve enflasyon oranının brüt prim üzerindeki etkisinin anlamlı olduğu, ancak etki olarak yok denilecek kadar az bir payı olduğu söylenebilir. Polonya'da ise hem GSYH hem de enflasyon değişkenlerinin sigorta brüt prim miktarını pozitif yönde etkilediği görülmüştür (Mathew ve Sivaraman, 2017; Segodi ve Sibindi (2022). Buna ek olarak, ampirik sonuçlar Polonya'nın brüt prim üzerindeki enflasyon etkisinin diğer iki ülkeden çok daha yüksek olduğunu göstermiştir. Beklenenin aksine tüm ülkelerde değil sadece Türkiye'de enflasyon oranının sigorta brüt prim miktarını negatif yönde etkilediği görülmüştür.

KAYNAKÇA

Abay, O. S. (2020). Dünya'da ve Türkiye'de Sigortacılığın Tarihçesi. F. Kaya (Dü.) içinde, *Sigortacılık.* Beta Yayıncılık.

Agbo, I. U., & Agbaji, B. (2019). Effect of motor insurance claims settlement on insurance penetraiton in Nigeria. *International Journal of Research in Management Fields*.

Alhassan, A. L., & Biekpe, N. (2016). Determinants of life insurance consumption in Africa. *Research in International Business and Finance*, s. 17-27.

Bah, M., & Abila, N. (2024). Institutional determinants of insurance penetration in Africa. *The Geneva Papers on Risk and Insurance - Issues and Practice*, s. 138-179.

Beck, T., & Webb, I. (2003). Economic, Demographic, and Institutional Determinants of Life Insurance Consumption across Countries. *The World Bank Economic Review*, s. 51-88.

Browne, M. J., & Kim, K. (1993). An International Analysis of Life Insurance Demand. *The Journal of Risk and Insurance*, s. 616-634.

Chen, X. H., & Zhang, L. (2023). Insurance density and the digital economic development: a China perspective. *Economic Research-Ekonomska Istraživanja, 36*(2).

Çipil, M. (2019). *Sigortacılık ve Risk Yönetimi* (3 b.). Ankara: Seçkin Yayıncılık.

Demir, O., & Yayar, R. (2020). *Ekonomik Göstergeler ve Yorumları* (2 b.). Ankara: Seçkin Yayıncılık.

Dünya Bankası Data. (tarih yok). 01 26, 2024 tarihinde data.worldbank.org adresinden alındı

Ehiogu, C. P., Onyekachi, E. R., & Sunday, N. (2018). Effect of Inflation Rate on Insurance Penetration of Nigerian Insurance Industry. *International Research Journal of Finance and Economics*, s. 66-76.

Ererdi, C. (2018). *Sigortacılığımızın Tarihi.* İstanbul: Dahi Yayıncılık.

Garcia, M. (2012). Determinants of the property-liability insurance market: evidence from Portugal. *Journal of Economic Studies*.

Hwnag, T., & Gao, S. (2003). The determinants of the demand for life insurance in an emerging economy – the case of China. *Managerial Finance*.

Kırkbeşoğlu, E. (2015). Sigortacılığa Giriş. E. Kırkbeşoğlu (Dü.) içinde, *Risk Yönetimi ve Sigortacılık* (s. 44-56). Ankara: Gazi Kitabevi.

Kırkbeşoğlu, E. (2024). Toplumsal Yaşamda Rsik ve Sigorta Gereksinimi. M. Akbalık, E. Kırkbeşoğlu , & O. Akpınar (Dü) içinde, *Temel Sigortacılık.* Nobel Yayınları.

Kjosevski, J. (2012). The Determinants of Life Insurance Demand in Central and Southeastern Europe. *International Journal of Economics and Finance*, s. 237-247.

Li, D., Moshirian, F., Nguyen, P., & Wee, T. (2007). The Demand for Life Insurance in OECD Countries. *The Journal of Risk and Insurance*, s. 637-652.

Manes, A. (1942). Outlines of a General Economic History of Insurance. *The Journal of Business of the University of Chicago, 15*(1), s. 30-48.

Mathew, B., & Sivaraman, S. (2017). Cointegration and causality between macroeconomic variables and life insurance demand in India. *International Journal of Emerging Markets, 12*(4).

OECD Data. (tarih yok). 01 25, 2024 tarihinde https://data.oecd.org/ adresinden alındı

Orhaner, E. (2013). *Sigortacılık.* Ankara: Siyasal Kitabevi.

Outreville, F. (1997). *Theory and Practice of Insurance.* New York: Springer.

Outreville, F. J. (1996). Life Insurance Markets in Developing Countries. *The Journal of Risk and Insurance*, s. 263-278.

Outreville, F. J. (1998). *Theory and Practice of Insurance.* Springer Link.

Özüdoğru, H. (2017). Türkiye'de Sigortacılık Sektörünün Değerlendirilmesi. *Bankacılık ve Finansal Araştırmalar Dergisi (BAFAD), 4*(1), s. 38-47.

Rakshit, D. (2017). Analysis of growth of insurance density and insurance penetration in India after initiation of reforms in insurance sektör. *International Journal of Research in Economics and Social Sciences (IJRESS)*, s. 164-171.

Segodi, M. P., & Sibindi, A. (2022). Determinants of Life Insurance Demand: Empirical Evidence from BRICS Countries. *Risks, 10*(4).

Simionescu, M., & Ulbinaite, A. (2021). The relationship between insurance market and macroeconomic indicators in the Baltic states. *Journal of Baltic Studies* , s. 373-396.

Sliwinski, A., Michalski, T., & Roszkiewicz, M. (2012). Demand for Life Insurance—An Empirical Analysis in the Case of Poland. *The Geneva Papers on Risk and Insurance - Issues and Practice* , s. 62-87.

Swiss Re Institute. (tarih yok). *sigma.explorer*. https://www.sigma-explorer.com/index.html adresinden alındı

Truett, D. B., & Truett, L. J. (1990). The Demand for Life Insurance in Mexico and the United States: A Comparative Study. *The Journal of Risk and Insurance*, s. 321-328.

Yazıcıoğlu, E. İ. (2024). Sosyoekonomik ve Finansal Faktörlerin Sigorta Talebi Üzerindeki Etkisi. KTO Karatay Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Doktora Tezi.

Yerdelen Tatoğlu, F. (2023). *İleri Panel Veri Analizi* (Genişletilmiş 5. b.). İstanbul: Beta Yayıncılık.

Zerriaa, M., Amiri, M. M., Noubbigh, H., & Naoui, K. (tarih yok). Determinants of Life Insurance Demand in Tunisia. *African Development Review, 29*(1), s. 69-80.

ISBN NO. 978-625-6830-90-5

SÜRDÜRÜLEBİLİRLİK PERSPEKTİFİNDEN TOPLUM 5.0

Prof.Dr., Salih YILDIZ
Gümüşhane Üniversitesi
salihyildiz@yahoo- 0000-0002-1002-5960
Doktora Öğrencisi, Mehmet Asif ALAN
Gümüşhane Üniversitesi,
alanasif@hotmail.com - 0000-0002-6947-404X

ÖZET

Dünya ticareti, ekonomisi ve endüstriyel yaşamı, en sonuncusu Endüstri 4.0 olmak üzere bir dizi sanayi devrimiyle şekillenmiştir. Şimdi yeni bir eşik olan Endüstri 5.0 çağındayız. Bu çağ beraberinde toplum hayatını şekillendirerek Toplum 5.0'ın kapılarını aralamaktadır. Toplum 5.0, sürdürülebilirlik perspektifinden bakıldığında toplumun teknoloji ile insan etkileşimini bir araya getirerek sürdürülebilir bir gelecek için çözümler geliştirmeyi hedeflediği bir yaklaşımı temsil etmektedir. Bu yaklaşım, teknolojinin insan refahını artırmak ve çevreye duyarlı kalkınmayı desteklemek için kullanılması ihtiyacını vurgulamaktadır. İnsan merkezli bir yaklaşımı benimseyen Toplum 5.0, yalnızca ekonomik sürdürülebilirliği değil, sosyal ve çevresel sürdürülebilirliği de ön planda tutmaktadır. Toplum 5.0, Endüstri 4.0'ın endüstriyel odağından bir evrimi temsil eder ve Birleşmiş Milletler Sürdürülebilir Kalkınma Amaçlarıyla tutarlı olarak teknolojik ilerleme ile insan odaklı değerler arasında uyumlu bir denge kurmayı amaçlar. Bu bağlamda Toplum 5.0, insan yaşamını iyileştirmek ve gelecek nesillere yaşanabilir bir dünya bırakmak için teknolojinin nasıl kullanılabileceğine odaklanmaktadır. Toplum 5.0'ın temel yönlerinden biri, daha kapsayıcı ve eşitlikçi bir toplum yaratmak için teknolojinin kullanılması fikridir. Bu çalışma da belirtilen faydalara erişmede sürdürülebilirliğin önemini ortaya koymayı ve bu önemin sürdürülebilirlik ile ilişkisini incelemeyi amaçlamaktadır. Makale nitel araştırma yöntemlerine (açıklama, derleme, karşılaştırma, analiz ve sentez, tümevarım ve tümdengelim) dayanmakta ve birkaç bölüm halinde yapılandırılarak kavramsal çerçeve sunulmaktadır. Öncelikle sanayii devrimleri, Endüstri 5.0, Toplum 5.0, Sürdürülebilirlik kavramları anlatılmaktadır. Bu kavramların iyi uygulama örnekleri ve geleceğe yönelik çıkarımlar ile öneriler sunularak Sürdürülebilirlik perspektifinden Toplum 5.0 incelenmesi yapılmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Sürdürülebilirlik, Sanayi Devrimleri, Endüstri 5.0, Toplum 5.0

1. GİRİŞ

İçinde yaşadığımız dünya, özellikle ekonomik, politik ve endüstriyel gelişimi açısından her gün bu alanlarda yeni değişimleri ve gelişmeleri beraberinde getirmektedir. Tarih boyunca toplumumuzu şekillendiren, yaşama ve çalışma şeklimizi değiştiren Endüstri 1.0, Endüstri 2.0, Endüstri 3.0, Endüstri 4.0 ve Endüstri 5.0 olmak üzere birçok sanayi devrimine tanık olduk. Endüstri 1.0, motorları çalıştırmak için su ve buhar gücünün kullanılması, üretim süreçlerinin makineleşmesinin ve sanayileşmenin başlangıcının önünü açmasıyla ön plana çıkmıştır. Endüstri 2.0, elektrik enerjisinin kullanımına dayanan, seri üretim ve montaj hatlarını devreye s okarak üretimde önemli ilerlemeler ile birlikte üretkenliğin artmasına yol açan bir devrim niteliğindedir. Nükleer enerjinin alternatif bir güç kaynağı olarak ortaya çıkışı, otomasyon için PLC'ler ve Bilgi Teknolojisi (BT) sistemlerinin entegrasyonunu gören, üretim süreçlerinde devrim yaratan ve onları daha verimli ve hassas hale getiren Endüstri 3.0'ın ortaya çıkmasına neden oldu. 21. yüzyılın başında Endüstri 4.0 ortaya çıktı ve Siber-Fiziksel Sistemler (CPS), Nesnelerin İnterneti (IoT), İnternet Hizmetleri (IOS), Bulut Bilişim, Büyük Veri, Artırılmış Gerçeklik, 3D'ye dayalı yeni bir çağ başlattı. Baskı, Öğrenen Robotlar ve Akıllı Fabrikalar. Endüstri 4.0, fiziksel ve dijital teknolojilerin yakınlaşmasını temsil ederek üretimde yeni bir paradigma yaratmaktadır (Yıldız, 2018: 555). Aslam'a (2020) göre Endüstri 4.0 öncelikle üretim iyileştirmelerine odaklanırken, Endüstri 5.0 daha çok insan beyin gücünü yaratıcılık, sürdürülebilirlik ile birleştirmeye ve bu iki beceriyi akılda tutmaya odaklanmaktadır (Aslam vd., 2020). Literatürde Endüstri 5.0 tanımına ilişkin uzmanların ve katılımcıların verdiği tanım karşılaştırıldığında önemli benzerlikler gözlemlenebilmektedir. Aslam ve ark. (2020) Endüstri 5.0'ı, insan zekası ve yenilikçi bilgi işlem arasındaki işbirliğine dayanan, kişiselleştirmeye ve insan merkezli ürünlere odaklanan gelecek çağ olarak tanımladı. Breque (2021) beklenen bu gelişmeyi toplumsal boyut içinde ele alarak daha da fazla vurgulamaktadır. Ayrıca Endüstri 5.0, işletmelerde yenilikçi teknolojileri benimseyerek kârlılığı artırmayı veya maliyet verimliliğini korumayı değil, aynı zamanda toplum, çalışanlar, yatırımcılar ve en önemlisi çevre dahil olmak üzere refah boyutunu da kapsamayı hedeflemektedir. Bu nedenle Endüstri 5.0'ın toplumsal, sosyal ve çevresel boyutların sağlanmasını kapsayacağına inanılmaktadır (Breque vd., 2021).

Önümüzdeki dönem, Endüstri 5.0 ve buna bağlı Toplum 5.0'ın gelişimi, esas olarak rekabet avantajlarını ve ekonomik ilerlemeyi sürdürülebilir kılmak için inovasyon yoluyla ifade edilen, insan merkezli bir yaklaşımla teknolojik büyüme ve küreselleşme süreçleriyle şekillenmektedir (Aslam ve diğerleri, 2020). Robotların ve yapay zekânın önemi artmaya devam ederken, artırılmış gerçeklik, Nesnelerin İnterneti (IoT), yenilikçi ekosistemler ve akıllı toplumlar, insanlar ve makineler arasındaki entelektüel etkileşimleri tanımlamaktadır (Aslam ve diğerleri, 2020; Breque ve diğerleri, 2021; Nahavandi, 2019).

Toplum 5.0, dijital katılımı teşvik ederek, teknolojinin güçlendirme ve fırsat eşitliği için bir araç olarak hizmet ettiği bir toplum yaratmayı amaçlamaktadır. Toplum 5.0 ayrıca teknolojinin sorumlu ve etik kullanımının önemini vurgulamaktadır. Teknolojik ilerlemelerle ilişkili potansiyel risklerin farkındadır ve teknolojinin etik kullanımını sağlayan düzenleme ve kılavuzların geliştirilmesini savunur. Toplum 5.0, sorumlu yenilik kültürünü teşvik ederek, teknolojinin potansiyelinden yararlanmayı ve olumsuz etkilerini azaltmayı amaçlamaktadır. Toplum 5.0'ın bir diğer önemli yönü çevresel sürdürülebilirliğe odaklanmasıdır. Yaklaşım,

teknolojinin çevre üzerindeki etkisini en aza indirecek şekilde geliştirilmesi ve kullanılması ihtiyacını vurgulamaktadır. Bu, teknolojinin tasarımı, üretimi ve kullanımında sürdürülebilir uygulamaların teşvik edilmesini ve aynı zamanda çevresel zorluklara yönelik yenilikçi çözümlerin araştırılmasını içerir.

Toplum 5.0'ın teknolojileri (Yapay Zeka, Blockchain ve Nesnelerin İnterneti, diğerleri arasında) hızla yaygınlaşarak tüm sistemlerin ve ağların dönüştürülmesine olanak sağlamaktadır. Şirketlerde, endüstrilerde, ülkelerde ve toplumun tamamında yaygın değişim görülmesi beklenmektedir. Bu nedenle, dünyada devrim yaratma, insanların yaşamlarını dönüştürme ve refaha giden yeni yolların (küresel olarak hızlı sürdürülebilir kalkınma) kilidini açma potansiyellerini gerçekleştirmek için bu teknolojilerin doğru şekilde kullanıldığından emin olunmalıdır (Pwc, 2024).

Sürdürülebilirlikle ilgili uluslararası süreçte bir dizi evrensel değer ve hedefi formüle etme ve tanımlama çabası göze çarpmaktadır. Son on yılda, Birleşmiş Milletler (BM) ve birkaç üye devlet, sürdürülebilirliği ortak bir küresel hedef olarak oluşturmak için önemli bir çaba sarf etmektedir. Bu nedenle terim, "daha sürdürülebilir bir geleceğe doğru yolculuk için yönlendirme sağlayan bir pusula" görevi görerek siyasi kararların geleceğe yönelik yönlenmesine yardımcı olması beklenmektedir. Sürdürülebilirliği etkili bir şekilde yol gösterici bir pusula olarak uygulamak, sürdürülebilir kalkınma stratejilerinin ve kavramlarının güncel olmasını ve mevcut teknolojik gelişmeleri kavrayabilmesini gerektirir. Paydaşlar arasında sistematik bir yaklaşım ve siyasi destek ve işbirliği mevcut değilse, yeni teknolojilerin konuşlandırılması performansı artırmak ve genel refahı artırmak yerine mevcut siyasi ve ekonomik sistemlere tehdit oluşturacaktır. Örneğin, yeni teknolojilerin tanıtılması yerleşik güç yapılarını bozabilir, bu da değişiklikler nedeniyle kendilerini tehdit altında hissedebilecek paydaşlar arasında muhalefete ve potansiyel çatışmalara yol açabilir. Bu direnç ilerlemeyi etkileyebilir ve teknolojilerin mevcut sistemlere entegrasyonunu engelleyebilir. Dahası, yeni teknolojilerin kullanılması ekonomik eşitsizlikleri daha da kötüleştirebilir. Bu teknolojilere erişim ve bu teknolojilerden sağlanan faydalar adil bir şekilde dağıtılmazsa, erişime sahip olanlarla olmayanlar arasındaki uçurum genişleyebilir (Siekmann, Schlör ve Venghaus, 2023).

Sonuç olarak Toplum 5.0, toplumun ve gezegenin yararı için teknolojiden yararlanmaya yönelik bütünsel bir yaklaşımı temsil etmektedir. Toplum 5.0, insan odaklı bir bakış açısını benimseyerek ve sürdürülebilirliği ön planda tutarak, teknolojinin daha kapsayıcı, eşitlikçi ve çevreye duyarlı bir topluma katkı sağladığı bir gelecek yaratmayı hedeflemektedir. Toplum 5.0, sorumlu yenilik ve etik kullanıma odaklanma yoluyla, toplumsal zorluklara çözüm bulmak ve sürdürülebilir bir geleceğin yolunu açmak için teknolojinin potansiyelinden yararlanmayı amaçlamaktadır.

Toplum 5.0 ve Sürdürülebilirlik ile ilgili karşılaştırma yöntemi, içerik kümelerinin süreçleri ve bulguları arasındaki benzerlikleri veya farklılıkları belirlemek için çok önemlidir (Žižek, Mulej ve Potočnik, 2021). Bu makale nitel araştırma yöntemlerine (betimleme, derleme, karşılaştırma, analiz ve sentez, tümevarım ve tümdengelim) dayalıdır ve birkaç bölüm halinde yapılandırılmıştır. Bu amaç doğrultusunda çalışma Toplum 5.0 ve Sürdürülebilirlik kavramlarının açıklanmasıyla başlamaktadır. Akabinde Toplum 5.0 ve Sürdürülebilirlik bu çerçevede incelenerek açıklayıcı örnekler ve öneriler içeren bir çerçeve oluşturulmaktadır. Son bölüm ise sonuçlara ayrılmıştır.

2. KAVRAMSAL ÇERÇEVE

2.1. Sürdürülebilirlik

İngilizce kelimenin Türkçe karşılığı olarak dilimize giren "sürdürülebilirlik" kavramı, Latince sürdürmek ve dayanmak anlamına gelen "sustinere" kelimesinden türemiştir (Saraç ve Alptekin, 2017). Sürdürülebilirlik kavramının literatürde çok sayıda farklı tanımı bulunmakla birlikte Meadowcroft'a (1997) göre "sürdürülebilir" basitçe sürdürülebilen veya devam ettirilebilen bir şey anlamına gelir. Terim olarak "Sürdürülebilir", "yaşam standartları", "gelir", "verim", "ekonomi", "tüketim", "büyüme", " çevre", " yeşil", "refah" ve "toplum" şeklindeki birçok kavram ile birlikte ele alınmıştır. Literatürde siyasi ve sosyal yapıların sürdürülebilirliği", "çevresel sürdürülebilirlik", "ekonomik sürdürülebilirlik", "kültürel sürdürülebilirlik", "sosyal sürdürülebilirlik", kavramları sıkça kullanılmakla birlikte en yoğun kullanılan ve bu çalışmada sıkça kullanılcak olan "sürdürülebilir kalkınma" kavramı daha yoğun kullanılmaktadır (Meadowcroft, 1997). Müşteri odaklı hareket eden sürdürülebilir tüketim kavramı da ulusal ve uluslararası ölçekte popülerlik kazanmaktadır. Sürdürülebilir tüketim, gelecek nesillerin ihtiyaçlarını tehlikeye atmadan, doğal kaynakların, atıkların, toksik maddelerin ve kirletici emisyonların kullanımını azaltırken, daha iyi bir yaşam için temel ihtiyaçları karşılayan ürünlerin kullanımını ifade etmektedir (Avcı ve Yıldız, 2023).

1992 yılında Rio'da düzenlenen Birleşmiş Milletler (BM) Çevre ve Kalkınma Konferansı'nın ardından Türkiye, 1996 yılında sürdürülebilir kalkınma kavramını gündemine almış ve ardından bu kavramı Kalkınma Planlarına ve birçok politika belgesine yansıtmıştır. Kalkınma Planlarının yanı sıra sürdürülebilirlik kavramını da içeren sektörel ve tematik ulusal politika ve strateji belgeleri, Türkiye'nin sürdürülebilir kalkınma gündeminin önemli bileşenleri haline gelmiştir. Sürdürülebilirlik son dönemde 10. Kalkınma Planı'nı şekillendiren ana kavramlardan ve hakim temalardan biri haline geldi. 193 ülkenin imzasıyla kabul edilen 2030 Sürdürülebilir Kalkınma Gündemi, Eylül 2015'te Birleşmiş Milletler Sürdürülebilir Kalkınma Zirvesi'nde dünya liderleri tarafından kabul edildi. Yoksulluğun tüm boyutlarıyla ortadan kaldırılmasının sürdürülebilir kalkınmanın ayrılmaz bir parçası olarak kabul edilmesi 2030 Gündemi, iklim değişikliğiyle mücadele çabalarını ekonomik ve sosyal kalkınma konularıyla uyumlu hale getirmektedir. Bu, 2000 yılında belirlenen Binyıl Kalkınma Hedefleri'nin (BKH'ler) devamı niteliğindedir ancak bu hedeflerin ilerletilmesinde daha da ileri gitmektedir. Gündem, kültürel ve sosyal değerleri koruyarak ve çevreye verilen zararları önleyerek, toplumun tüm kesimlerini küresel düzeyde yoksulluğun azaltılması ve refahın artırılmasına yönelik çabalara dahil etmeyi amaçlamaktadır. Bu yeni küresel kalkınma yaklaşımı içerisinde cinsiyet eşitliği, dezavantajlı grupların ihtiyaçlarının karşılanması, gıda israfının azaltılması, çölleşme ve kuraklıkla mücadele, biyolojik çeşitliliğin korunması gibi sosyal ve çevresel konular; ekonomik büyüme, teknolojik gelişme, istihdam, ve sanayileşme sürdürülebilir kalkınma gündeminde yer almaktadır. 2030 Gündemi kapsamında toplam 17 Sürdürülebilir Kalkınma Amacı (SKA) tanımlandı. Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri'nin temel amacı, 2015'ten 2030'a kadar "kimseyi geride bırakma" sloganıyla kalkınma sürecinde hiçbir ülke veya bireyin geride kalmamasını sağlamak için çalışmaktır. Ekonomik, sosyal ve küresel kalkınma hedeflerini kapsayan toplam 169 hedef bulunmaktadır. Sürdürülebilir kalkınmanın çevresel boyutları nedeniyle

Sürdürülebilir Kalkınma Amaçları, binyıl Kalkınma Hedefleri'nden daha geniş bir kapsam sunarak Binyıl Kalkınma Hedefleri'nin ötesindeki kalkınmaya yönelik evrensel ihtiyaçları ele almıştır. Eşitsizliklerin azaltılması, ekonomik büyümenin ve istihdamın güçlendirilmesi, şehirlerin ve insan yerleşimlerinin iyileştirilmesi, sanayileşmenin teşvik edilmesi, okyanusların ve ekosistemlerin korunması, enerjinin daha sürdürülebilir şekilde üretilmesi ve tüketilmesi, iklim değişikliğiyle mücadele, sürdürülebilir üretim ve tüketimin geliştirilmesi ve insanın güçlendirilmesi gibi hedeflerin benimsenmesi Sürdürülebilir Kalkınma Amaçları, Binyıl Kalkınma Hedefleri'nin başarısının ve ivmesinin temeli üzerine inşa edilmiştir (T.C. Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı, 2019).

Görsel 1. Sürdürülebilir Kalkınma Amaçları (T.C. Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı, 2019).

2.2. Endüstri Devrimleri

Ekonomik gelişmeler, sürdürülebilirlik ve toplum konusu irdelenirken bu kavramlara hayati bir kapasite katan Sanayi Devrimlerini incelemek önem arz etmektedir. Aslında geleneksel üretim endüstrileri, katlanarak büyüyen teknolojilerle birlikte günümüzün dijital ve yapay zekalı üretim sisteminin itici gücünü oluşturmuştur. Her dönemde farklı türdeki teknoloji buluşları ülkelerin ekonomik ilerlemesi veya gerilemesi üzerinde etkili olmuştur. Teknoloji geliştirme faaliyetleri, işgücü verimliliğini artırarak ekonomik kalkınmaya yol açmakta ve yeni teknolojiler, her çalışanın daha fazla sayıda sonuç ve hizmete katkıda bulunmasını sağlamaktadır. Sanayi Devrimi 1.0; James Watt'ın buhar gücünün icadı, dünya tarihinde Endüstri Devrimi 1.0'ın bir göstergesi veya başlangıç noktası olarak açıkça temsil edilen ve bu döneme ait en bilinen bilgidir. Sanayi Devrimi 2.0; Henry Ford'un montaj hattı, üretim sürecinin tarihinde paradigma değişikliğini tetikledi. T modeli montaj hattındaki ilk otomobildi, bu sayede dünyaya daha ucuz otomobiller üretiliyor ve piyasada daha yüksek ücretli işler yaratılıyordu. Sanayi Devrimi 3.0; Bilgisayar teknolojisinin arayüz olarak kullanıldığı dönem bambaşka bir dönemdir. Bu dönemde insan gücünün önemi azalmış, bilgisayar sistemleri sayesinde üretim hızı oldukça artmıştır. Sanayi Devrimi 4.0; Siber-Fiziksel Sistemler, bilgi işlem, iletim ve depolama kapasitesindeki kontrol edilemeyen artışla harmanlanarak bilgi ve bilgi sisteminin sürekli gelişimi ile ilgilidir; sıklıkla güçlü, birbirine bağlı yeni teknolojik operasyonların gelişimini kolaylaştırmaktadır. Bu yeni yetenek sayesinde cihazlar, insanların artık "siber-fiziksel üretim sistemi" (CPPS) olarak tanımladığı her şeyi gerçekleştirmek için diğer birçok makineyle ve üreticilerle iletişim kurabilir hale gelmektedir (Koç ve Teker, 2019).

ISBN NO. 978-625-6830-90-5

Modern toplumların ve gelişmelerin her şeyi sanayi devrimlerine borçlu olduğu tartışmasızdır. Endüstriyel dönüşümün motoru 18. yüzyılda buharla çalışan mekanik üretimle başladı. İkinci gelişme ise 19. yüzyılda emek ve elektrik enerjisi gerektiren seri üretim montaj hatlarıdır ve motora hafif gaz verilmesidir. 20. yüzyılda elektronik kullanılarak otomatik üretimle motor hızlandırılmıştır. 21. yüzyılda her şey birbirine kablosuz ve internet üzerinden bağlı olduğundan, bugün motor inanılmaz hızlı ve dijital çalışmaktadır.

Çizelge 1. Endüstri 1.0'dan Endüstri 5.0'a Evrim (Özkeser, 2018).

Çağ	Zaman dilimi	Karakterize edilen kavram	Açıklama
1.0	1780	Mekanizasyon	Su ve buharla çalışan makinelere dayalı endüstriyel üretim. Su ve buharla çalışan makinelere dayalı endüstriyel üretim zamanla gelişti.
2.0	1870	Elektrifikasyon	Seri üretim için montaj hatlarının kullanımı verimliliği önemli ölçüde artırdı.
3.0	1970	Otomasyon	Elektronik ve bilgisayar kullanarak otomasyonun gelişmesi.
3.5	1980	Küreselleşme	Üretimin düşük maliyetli ekonomilere kayması üretim giderlerini daha da azalttı.
4.0	Bugün	Dijitalleşme	Birbirine bağlı cihazların, veri analitiğinin ve yapay zeka teknolojilerinin kullanıma sunulması süreçleri daha da otomatik hale getirdi
5.0	Gelecek	Kişiselleştirme	Endüstri 5.0 kavramı, insan zekası ve bilişsel hesaplama arasındaki işbirliğine odaklanarak insan odaklı ürün ve hizmetlerin ortaya çıkmasına yol açmaktadır. Bu, insanlar ve makineler arasındaki sinerjiyi vurgulayarak üretime daha kullanıcı odaklı bir yaklaşım getirmektedir.

2.3. Endüstri 5.0

Endüstri 5.0 nispeten yeni bir kavram olmasına rağmen, bu kavramın temel özelliklerini açıklayan bazı erken dönem akademik yazılar mevcuttur. Endüstri 5.0 literatürüne bakıldığında bunun ne getireceği ve işi ayrıntılı olarak nasıl aksatacağı ve ayrıca gerçek dünya ile sanal arasındaki engelleri yıkma potansiyeli hakkında pek çok belirsizliği göstermektedir. Literatür taramasına ve ileriye dönük analizlerimize dayanarak, Endüstri 5.0'ın, kâr amacıyla ürün ve hizmet üretmenin ötesine geçen, yeniden bulunmuş ve genişletilmiş bir amaç ile

tanımlanacağına inanılmaktadır. Bu daha geniş amaç üç temel unsuru oluşturur: insan odaklılık, sürdürülebilirlik ve dayanıklılık. Tamamen kâr odaklı bir yaklaşım giderek savunulamaz hale geldiği küreselleşmiş bir dünyada, kâra dar bir bakış açısı, çevresel ve toplumsal maliyet ve faydaları doğru şekilde hesaba katmada başarısız olmaktadır. Sanayinin gerçek refahın sağlayıcısı olabilmesi için gerçek amacının tanımının sosyal, çevresel ve toplumsal hususları içermesi gerekir. Bu, yalnızca veya öncelikli olarak maliyet verimliliğini artırmayı veya karı maksimuma çıkarmayı amaçlayan değil, aynı zamanda yatırımcılar, işçiler, tüketiciler, toplum ve çevre gibi ilgili herkesin refahını artırmayı amaçlayan sorumlu inovasyonu da içermektedir. (Avrupa Komisyonu, 2022).

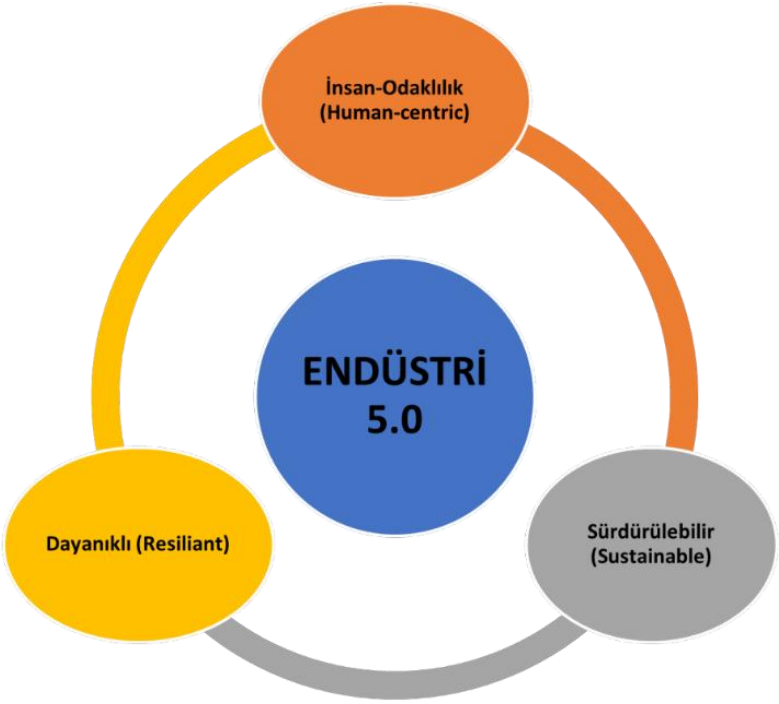

Görsel 2. Endüstri 5.0 Bileşenleri (Gerçek, 2023).

Endüstri 5.0 için temel yol gösterici sürdürülebilirlik, dayanıklılık ve insan odaklılık olmak üzere üç kavramla özetlenmektedir.

Sürdürülebilirlik: Günümüzde Çevresel, Sosyal, Yönetişim (Environmental, Social, Governance- ESG) yatırımlarına artan ilgiyle birlikte, çevresel, sosyal ve yönetişim konularını kapsayarak herkes için önemli bir kavram haline gelmiştir. Çevresel sürdürülebilirlik kurumsal etik, çeşitlilik ve döngüsel ekonomiler gibi değerler ve hedefleri içermektedir.

Dayanıklılık: Dayanıklılık kavramı da COVID-19 salgını sonrasında önem kazanmıştır. Salgın, dijital altyapıya ve organizasyonel, ekonomik ve siber esnekliğe olan ihtiyacın önemini ortaya koymuştur. Dijital teknolojiye olan bağımlılığın artması, yaşamın her alanında dayanıklılığa odaklanmayı zorunlu hale getirmiştir.

İnsan odaklılık: Karmaşık teknoloji değer zincirlerinde insan faktörünü entegre etmek, insan-makine etkileşimi ve insan rollerini ön planda tutan çözümler tasarlamak gelecek için hayati bir öneme sahiptir.

Bu üç yol gösterici ilke, insan ihtiyaçlarına öncelik veren sürdürülebilir ve dayanıklı bir gelecek yaratmak için gereklidir. Bu ilkelerin yaşamın her alanına entegre edilmesi, herkes için daha iyi bir dünyaya ulaşmak için son derece önemlidir. Sonuç olarak, Herkes için daha iyi bir dünyaya ulaşmak için bu ilkeleri yaşamın her alanına entegre etmek çok önemlidir.

2.2. Toplum 5.0

Japon hükümeti tarafından önerilen Toplum 5.0 kavramı, aynı ülkenin Bilim, Teknoloji ve Yenilik Konseyi tarafından 5. Bilim ve Teknoloji Temel Planında formüle edilmiş ve Ocak 2016'da Bakanlar Kurulu kararıyla onaylanmıştır. İnsanlık tarihinde toplumların farklı evrelerini tanımlayabiliriz. Toplum 1.0, doğayla uyum içinde yaşayan avcı-toplayıcı topluluk grupları olarak tanımlanır; Toplum 2.0, tarımsal ekime, artan örgütlenmeye ve ulus inşasına dayalı gruplar oluşturdu; Toplum 3.0, sanayi devrimi yoluyla sanayileşmeyi teşvik eden, seri üretimi mümkün kılan bir toplumdur; Toplum 4.0, maddi olmayan varlıkları bilgi ağları olarak birbirine bağlayan, katma değeri artıran bir bilgi toplumudur. Bu evrimde Toplum 5.0, Toplum 4.0'ın üzerinde insan merkezli müreffeh bir toplum inşa etmeyi amaçlayan bir bilgi toplumudur. Toplum 5.0'ın hedefi, hem ekonomik kalkınmanın hem de sosyal zorlukların ele alındığı, insanların çeşitli ihtiyaçlara cevap veren gerekli mal ve hizmetleri sağlayarak, yüksek yaşam kalitesine sahip, tamamen aktif ve konforlu bir yaşama sahip olabileceği, insan merkezli bir toplum yaratmaktır. Bölge, yaş, cinsiyet, dil vb. fark etmeksizin kişilerin detaylı bir şekilde incelenmesi. Bunu başarmanın anahtarı, kaliteli veriler üretmek ve zorlukları çözmek için yeni değerler ve çözümler yaratmak amacıyla siber uzayın gerçek dünyayla (fiziksel alan) entegrasyonudur. Toplum 5.0 Japonya'nın büyüme stratejisi olmakla birlikte, Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri ile uyumlu olduğundan hedefleri Japonya ile sınırlı değildir. Japonya'nın yaşlanan nüfus, azalan doğum oranı, nüfus azalması ve yaşlanan altyapı gibi karşılaştığı zorluklar, diğer birçok ülkenin de eninde sonunda karşılaşacağı zorluklardır. Japonya bu zorluklarla karşılaşan ilk ülkelerden biridir ve Toplum 5.0 aracılığıyla bu tür zorlukların erken çözümüne katkıda bulunabilir ve Sürdürülebilir Kalkınma Hedeflerine ulaşmak için bu çözümleri dünyayla paylaşabilir (Fukuyama, 2018, s. 47).

Görsel 3. Toplum 5.0 konseptinin evrimsel süreci (Altınbaş, 2019).

Toplum 5.0 veya "Süper Akıllı Toplum", Toplum 4.0'ın temelleri üzerine inşa edilmiş, insan merkezli bir yaklaşımı ve müreffeh bir yaşam tarzını amaçlayan bir tür bilgi toplumudur. İlk kez 2017 yılında CeBIT fuarında kamuoyuna tanıtılmıştı. Yaşlanan nüfus, azalan doğum oranı, bozulan altyapı gibi sorunlarla ilk karşılaşan ülkeler arasında yer alan Japonya'nın da aralarında bulunduğu ülkeler, bu sorunları "Toplum 5.0" ile çözmeye çalışmaktadır. Önceki dört toplumdan ilham alırken, bilgi toplumunun nimetlerinden yararlanılarak oluşturulan bu toplum, "insanlığı" ve "yaşam kalitesini" esas almaktadır. "Toplum 5.0"ın temel hedefleri, yaşlanan dünya nüfusuna yönelik çözümler geliştirmek, sanal dünyayı fiziksel dünyayla bütünleştirmek, Nesnelerin İnterneti'ni toplum yararına kullanmak, çevre kirliliği ve doğal afetlere çözüm sunmaktır. "Toplum 5.0" hedefleri Birleşmiş Milletler tarafından kabul edilen 17 Sürdürülebilir Kalkınma Hedefi ile uyumludur. Keidanren, "Toplum 5.0"ın şehirler ve bölgeler, enerji, afet önleme, sağlık, tarım ve gıda, lojistik, ürün ve hizmetler, finans ve kamu hizmetleri gibi çeşitli alanlara nasıl fayda sağlayacağını vurgulayan dokuz kategoriyi derledi (Bilgi Teknolojileri ve İletişim Kurumu).
Özetle Toplum 5.0, insan refahına odaklanan ve toplumsal sorunları çözmek için teknolojiyi kullanan yenilikçi bir yaklaşımdır. Hedefleri küresel sürdürülebilirlik hedefleriyle uyumludur ve bu da onu herkes için daha iyi bir gelecek yaratma konusunda umut verici bir çözüm haline getirmektedir.

Görsel 4. Toplum 5.0 (Altınbaş, 2019).

Literatürde Endüstri 5.0 ile ilgili endişeler ortaya çıkmıştır (Nahavandi, 2019). Ele alınması beklenen endişeler şunlardır:
• Bir sonraki sanayi devriminde insanın üretim politikalarına yüksek değerli görevleri eklemesi beklenmektedir. Standardizasyon ve yasallaştırma sorunları teknoloji, toplum ve işletmeler arasındaki ciddi sorunların önlenmesine yardımcı olmalıdır.

• Özellikle toplumun üst düzey üyelerinin ve paydaşların yeni sanayi devrimine uyum sağlamada zorluk yaşamaları beklenmektedir.
• Hızlı ve yüksek verimli üretim aşırı üretime yol açabilir. Ancak başvuru şeffaflığı da dikkate alınması gereken bir husustur.
• Otonom sistemlerin etik ilkeleri nasıl kapsayacağına ilişkin belirsizlik,
• Otonom sistemlerde etik davranış çözümlerinin olmayışı,
• Otonom sistemlerde etik davranışlarda doğrulama ve geçerlilik eksikliği,
• Robotik Direktörler gibi gelecekteki yönetim ve liderlik rollerindeki temel beceri boşlukları.

Literatürde Toplum 5.0'a yönelik eleştirilerde, sürdürülebilir kalkınmanın zorluklarını ele almayı ve sosyal sorumluluk sahibi bir toplumu teşvik etmeyi amaçlayan Toplum 6.0 adı verilen gelişmiş bir versiyon önerilmektedir. Araştırmacılara göre hem Endüstri 5.0 hem de Toplum 5.0, hızlı ilerlemenin ve teknolojik ilerlemelerin doğal çevre üzerindeki zararlı etkilerini ve onun insanlığa dayattığı içsel değeri göz ardı edilmektedir. Öyleyse, Toplum 5.0'ın avantajlarından yararlanırken sınırlamaların ötesine geçen, sürdürülebilir ve sosyal sorumluluk sahibi bir toplum için öneride bulunulmaktadır. Araştırmacılar, Toplum 5.0'ın süper akıllı sistemlerinin teknolojik bağımlılık, siber güvenlik sorunları ve bireyler üzerindeki yıkıcı etkileri gibi zararlı etkilerini gözden kaçırdığını ileri sürmektedir. Bu nedenle Toplum 6.0, iyi düşünülmüş fırsatlar yaratmaya odaklanırken yedi ilkesi arasında hesap verebilirlik, şeffaflık, etik davranış, paydaşların çıkarlarına saygı, hukukun üstünlüğü, uluslararası normlar ve insan haklarına bağlı bir refah toplumu olarak sosyal sorumluluk ilkelerini de kapsar. Mutlu bireyler için temiz bir çevre. Bu sosyal teorideki kilit nokta, kişisel sorumluluğun önemini kabul ederken yaşam kalitesine ve sosyal sorumluluğa öncelik veren modern bir refah toplumunun temelidir (Žižek, Mulej ve Potočnik, 2021).

Sonuç olarak, Toplum 6.0'ı, sürdürülebilir kalkınmanın zorluklarını ele almayı ve sosyal açıdan sorumlu bir toplumu teşvik etmeyi amaçlayan Toplum 5.0'ın gelişmiş bir versiyonu olarak öneren literatür bilgisi mevcuttur. Toplum 6.0, sosyal sorumluluk ilkelerini benimseyerek, yaşam kalitesini ön planda tutarak, teknolojik gelişmeler ile bireylerin ve doğal çevrenin refahı arasında uyumlu bir denge kurmaya çalışan bir kavram olarak ortaya çıkmaktadır.

3. SONUÇLAR VE DEĞERLENDİRME

İklim değişikliğiyle mücadelenin birinci öncelik haline gelmesinin ardından, yeni bir Sanayi Devrimi için artan bir çağrı gözlenmektedir. Bu devrim, insanların, makinelerin, inovasyonun, üretkenliğin ve kârlılığın uyumlaştırılması yoluyla sürdürülebilirliği artırmaya yönelik ortak bir amaç ile karakterize edilir. Dijitalleşme, yapay zeka, robot teknolojisi, Nesnelerin İnterneti, AR, VR ve blockchain'in yakınsaması tüm alanlarda inovasyonu teşvik etmekte. Bu teknolojik ilerleme, her endüstriyi çevre korumasına öncelik vermeye zorlamakta. Elektrikli araçların ve yeşil fikirlerin ortaya çıkışı, paydaşların çevre dostu ürün ve hizmetler talep etmesiyle iş ortamını yeniden şekillendirmekte. Yaklaşan sanayi devrimi, sürdürülebilirliğe öncelik vererek çevre bilincine ve kaynak verimliliğine doğru bir değişimi teşvik etmeye hazırlanmaktadır. Bu değişim, doğal kaynaklara değerli mallar olarak yaklaşırken kaynakların yeniden kullanılmasını, geri dönüştürülmesini, yenilenmesini ve paylaşılmasını içermektedir.

ISBN NO. 978-625-6830-90-5

Tarihsel olarak sanayi devrimleri, insan toplumunda sarsıcı değişimlere yol açarak çevre üzerinde benzeri görülmemiş bir etki yaratmıştır. Yaklaşan veya içerisinde bulunan Endüstri 5.0, bireyleri çevresel etkilerinin sorumluluğunu alma konusunda güçlendirme vaadini taşımakta. Bu değişim, elektrikli araçların ortaya çıkışıyla birlikte net sıfır mobilitenin yükselişiyle örneklendirilmektedir. Otomotiv endüstrisi, sürdürülebilir uygulamalara geçişi kolaylaştırmayı amaçlayan işbirlikleriyle döngüsel ekonomiyi yönlendirmenin ön saflarında yer almaktadır. Otomobil üreticileri giderek daha fazla geri dönüştürülmüş malzemeleri kullanarak atıkları ve fosil yakıtlara bağımlılığı azaltmak için yenilikçi yaklaşımlar benimsemektedir. Dolayısıyla işbirliği, sürdürülebilir teknolojilerdeki ilerlemenin temel itici gücü olarak ortaya çıkmaktadır.

3D baskının desteklediği kitlesel kişiselleştirme çağı, kapalı döngü üretim süreçlerine verimli ve sürdürülebilir bir yaklaşım sunmaktadır. Bu teknoloji, otomotiv yenileme, sağlık hizmetleri, ilaç, kozmetik ve gıda üretimini kapsayan uygulamalarla atık malzemelerin yeniden değerlendirilmesine, yeniden kullanılmasına ve geri dönüştürülmesine olanak tanımaktadır. Malzeme bilimi, çok sayıda kimyasal maddeden kaynaklanan geniş inovasyon fırsatlarıyla birlikte Endüstri 5.0'da önemli bir rol oynayacağı öngörülmektedir. Sürdürülebilir kaynak kullanımı ve döngüsel ekonomi ilkeleri, bu malzemelerin potansiyelinden yararlanmada hayati önem taşımaktadır. Orman endüstrisinin sürdürülebilir orman yönetimi ilkeleri, nanoselüloz ve yenilenebilir fonksiyonel dolgu maddeleri gibi yenilenebilir ve sürdürülebilir ahşap bazlı ürünlerin yolunu açmıştır. Yeni bir endüstriyel çağın eşiğindeyken, sürdürülebilirliğe odaklanmak endüstriler arasında dönüştürücü değişime yol açması beklenmektedir. Teknolojik inovasyon ve çevre bilincinin yakınsaması, üretim, tüketim ve kaynak kullanımına yaklaşımımızı yeniden şekillendirmek için benzeri görülmemiş bir fırsat sunmaktadır.
Çeşitli alanlardaki yenilikler, sürdürülebilirliğe öncelik verme baskısı oluşturmaktadır. Elektrikli Araçlar (EV'ler) sürdürülebilir taşımacılığı ticari açıdan uygulanabilir hale getirerek sermayeyi giderek çığır açan ve yenilikçi yeşil fikirlere yönlendirmektedir. İşletmeler, hükümetler, vatandaşlar, ortaklar ve yatırımcılar arasındaki paydaşlar, çevresel özenin ürün ve hizmetlerin ayrılmaz bir parçası olmasını talep etmektedir.
Bir sonraki sanayi devrimi olarak adlandırılan Endüsrti 5.0 ve bunun Toplum 5.0 olarak yansıması, sürdürülebilirliğin yönlendirdiği bir devrim olmaya hazırlanmaktadır. Çevre duyarlılığını vurgulayan ve daha azıyla daha fazlasını yapmaya odaklanan bir devrim yani kıt kaynaklarla verimli işler yapmak. Gelecek, dünyanın doğal kaynakları değerli mallar olarak ele alırken kaynakları yeniden düşünme, yeniden kullanma, geri dönüştürme, yenileme ve paylaşma becerisine bağlı olacaktır. İlk sanayi devriminde buhar makinesinin ve eğirme makinesinin icadından sonraki devrimlerde telefonun, telgrafın, elektriğin ve otomobillerin ortaya çıkışına kadar insan toplumu çevreyle ilişkisini sürekli olarak geliştirdi. Beşinci sanayi devriminin ufukta görünmesiyle birlikte fütürist (gelecekçi) bireyler, kaynak tüketimini azaltmak için güneş enerjisinden yararlanmak ve elektrikli araçlar kullanmak gibi sürdürülebilir uygulamaları zaten benimsemiş durumdalar.
Endüstri 5.0 ve Toplum 5.0'a doğru ilerlerken, bu teknolojik gelişmelerin sürdürülebilirlik ilkeleriyle uyumlu olmasını sağlamak büyük önem taşımaktadır. Performansı artırmak ve genel

refahı artırmak amacıyla yeni teknolojilerin başarılı bir şekilde uygulanması için sistematik bir yaklaşım ve politik destek şarttır.
Sonuç olarak Endüstri 5.0 ve Toplum 5.0, daha sürdürülebilir ve eşitlikçi bir gelecek yaratmak için teknolojik gelişmelerin kullanıldığı yeni bir dönemi temsil etmektedir. Bu kavramlar, hem insan refahını hem de çevrenin korunmasını ön planda tutan bir sürdürülebilir toplum oluşturmak için yeniliği sosyal sorumluluk ve çevre bilinciyle bütünleştirmeyi amaçlamaktadır.

KAYNAKÇA

[1] Altınbaş, T. (2019). Şirketler için ölümsüzlük iksiri: Toplum 5.0. https://isteteknoloji.com.tr/yazarlar/2019/09/09/sirketler-icin-olumsuzluk-iksiri-toplum-5-0/ (Erişim tarihi: 22.02.2024)

[2] AMA. (2017). 02 18, 2024 tarihinde https://www.ama.org/the-definition-of-marketing-what-is-marketing/ (Erişim tarihi: 22.01.2024)

[3] Aslam F, Aimin W, Li M, Ur Rehman K. Innovation in the Era of IoT and Industry 5.0: Absolute Innovation Management (AIM) Framework. Information. 2020; 11(2):124. https://doi.org/10.3390/info11020124

[4] Aslam, F., Aimin, W., Li, M., & Ur Rehman, K. (2020). Innovation in the Era of IoT and Industry 5.0: Absolute Innovation Management (AIM) Framework. Information (Basel), 11(2), 124. https://doi.org/10.3390/info11020124 (Erişim tarihi: 12.02.2024)

[5] Avcı, İ., & Yıldız, S. (2023). The Effects Of Onlıne Second-Hand Product Purchase Motıvatıons On Sustaınable Consumptıon Behavıor And Onlıne Repurchase Intentıon In Consumer-To-Consumer Electronıc Commerce (C2c) And The Medıatıng Role Of Electronıc Word-Of-Mouth Marketıng. Pazarlama Ve Pazarlama Araştırmaları Dergisi, 16(1), 137-164.

[6] Bilgi Teknolojileri ve İletişim Kurumu Başkanlığı. (tarih yok). *Toplum 5.0.* https://www.btk.gov.tr/uploads/pages/arastirma-raporlari/toplum-5-0-arastirma-raporu.pdf (Erişim tarihi: 01.03.2024)

[7] Breque, M., De Nul, L., & Petridis, A. (2020). *Industry 5.0: towards a sustainable, humancentric and resilient European industry*. Publications Office.

[8] EuropeanCommission. (2022). Industry 5.0. https://research-and-innovation.ec.europa.eu/research-area/industrial-research-and-innovation/industry-50_en (Erişim tarihi: 02.02.2024)

[9] Fukuyama, M. (2018). Society 5.0: Aiming for a New Human-Centered Society. Special Article 2.

[10] Gerçek, A. (2023). Endüstri 5.0: Acaba Endüstri 4.0 hatalarından ders mi çıkardı? https://www.linkedin.com/pulse/end%C3%BCstri-50-acaba-40-hatalar%C4%B1ndan-ders-mi-%C3%A7%C4%B1kard%C4%B1-alper-ger%C3%A7ek/?originalSubdomain=tr (Erişim tarihi: 02.02.2024)

[11] Koc, T., Teker, S., (2019). Industrial Revolutions and its effects on quality of life. PressAcademia Procedia (PAP), V.9, p.304-311

[12] Meadowcroft, J. (1997). Planning, Democracy and the Challenge of Sustainable Development, International Political Science Review, 18(2), s.167–190.

[13] Merriam-Webster. (2024, 07 02). İnnovation. https://www.merriam-webster.com/dictionary/innovation (Erişim tarihi: 12.02.2024)

[14] Nahavandi, S. (2019). Industry 5.0—A Human-Centric Solution. Sustainability (Basel, Switzerland), 11(16), 4371. https://doi.org/10.3390/su11164371 Beltz Verlag

[15] Nahavandi, S. (2019). Industry 5.0—A Human-Centric Solution. Sustainability, 11(6). doi:https://doi.org/10.3390/su11164371

[16] Özkeser, B. (2018). Lean innovation approach in Industry 5.0. Eurasia Proc. Sci. Technol. Eng.(2), 422-428.

[17] Pwc, Harnessing today's Fourth Industrial Revolution (4IR) to deliver the Sustainable Development Goals (SDGs), 2024, ,https://www.pwc.com/gx/en/services/sustainability/publications/accelerating-sustainable-development.html (Erişim tarihi: 01.03.2024)

[18] Saraç, B. ve Alptekin, N. (2017). Türkiye'de İllerin Sürdürülebilir Kalkınma Göstergelerine Göre Değerlendirilmesi, Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi, 13(1), s.19-49.

[19] Siekmann, F., Schlör, H. & Venghaus, S. Linking sustainability and the Fourth Industrial Revolution: a monitoring framework accounting for technological development. Energ Sustain Soc 13, 26 (2023). https://doi.org/10.1186/s13705-023-00405-4

[20] T.C. Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı (2020). *Sürdürülebilir Kalkınma Amaçları Değerlendirme Raporu 2019*, Ankara

[21] YILDIZ, A. (2018). Endüstri 4.0 ve Akıllı Fabrikalar. Sakarya Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Dergisi, 22(2), 546-556.

[22] Yıldız, S. *Pazarlama. Pazarlamada Güncel Yaklaşımlar* Ankara: Gazi Kitapevi. 2022.

[23] Žižek, S. Š., Mulej, M., & Potočnik, A. (2021). The Sustainable Socially Responsible Society: Well-Being Society 6.0. Sustainability, 13(16). doi:https://doi.org/10.3390/su13169186

ENDÜSTRİ 5.0 PERSPEKTİFİNDE İNOVASYON

Prof.Dr., Salih YILDIZ
Gümüşhane Üniversitesi
salihyildiz@yahoo- 0000-0002-1002-5960
Doktora Öğrencisi, Mehmet Asif ALAN
Gümüşhane Üniversitesi,
alanasif@hotmail.com - 0000-0002-6947-404X

ÖZET

Sanayi devrimleri dünya ekonomisi ve endüstriyel yaşam tarihinde önemli dönüm anlarından olmuştur. Endüstri 5.0 bu sanayi devrimlerinin en sonuncusu olarak değerlendirilmektedir. Bu nedenle Endüstri 5.0 son yıllarda sıklıkla tartışılan ve araştırmacıların ilgisini çeken bir konu haline gelmiştir. Başta ABD, Almanya ve Çin olmak üzere dünya ekonomisine yön veren birçok ülke Endüstri 5.0 modeline geçiş çabası içinde. Endüstri 5.0 modeli her yönüyle bir devrimi temsil ediyor ve beraberinde pek çok yenilik, dönüşüm ve değişimi getirmektedir. Bu nedenle Endüstri 5.0 modeline geçmeden önce birçok alanda önemli yeniliklerin hayata geçirilmesi gerekmektedir. İnovasyon, ürünlerde, süreçlerde, pazarlamada ve organizasyonel yönlerde katma değerli yenilikler yaratmayı ifade eder. Endüstri 5.0 teknolojilerinin sağladığı yenilikler lüksten ziyade zorunluluk olarak değerlendirilmektedir. Dolayısıyla gerekli yenilikler uygulanmadığı takdirde Endüstri 5.0 modeline başarılı bir geçiş mümkün görünmemektedir. Endüstri 5.0, endüstride dijitalleşme ve otomasyonun bir sonraki evrimini temsil eder. Bu açıdan bakıldığında inovasyon, geleneksel endüstriyel süreçlerin dijitalleşmesini ve akıllı teknolojilerin entegrasyonunu içermesiyle Endüstri 5.0'ın öncelikli hedefi olan insan ve makine arasındaki iş birliğini güçlendirmek ve verimliliği artırmasıyla uyumludur. İnovasyon bu sürecin merkezinde yer alır ve yeni fikirlerin, teknolojilerin ve iş modellerinin geliştirilmesini teşvik eder. Endüstri 5.0 perspektifinde inovasyon, rekabet avantajı sağlamada ve sürdürülebilir büyümeyi desteklemede önemli bir faktördür. Bu çalışmanın amacı Endüstri 5.0 modeline geçişte inovasyonun önemini vurgulamaktır. Bu amaç doğrultusunda öncelikle Endüstri 5.0 ve inovasyon kavramları açıklanmakta, ardından inovasyonun Endüstri 5.0 perspektifinden incelenmesi, örnekler verilmesi ve öneriler geliştirilmesi hedeflenmektedir. Ayrıca çalışmada Endüstri 5.0 devrimi için ürün, süreç ve pazarlama inovasyonlarının yanı sıra organizasyonel yeniliklerin de gerekliliği vurgulanmaktadır.

Anahtar Kelimeler: İnovasyon, Yenilik, Sanayi Devrimleri, Endüstri 5.0

1. GİRİŞ

İçinde yaşadığımız sürekli değişen dünya ekonomik, politik ve endüstriyel olarak gelişmeye devam etmekte ve her gün bu alanlarda yeni değişimleri ve gelişmeleri beraberinde getirmektedir. Tarih boyunca toplumumuzu şekillendiren, yaşama ve çalışma şeklimizi değiştiren birçok sanayi devrimine tanık olduk. Bu devrimler Endüstri 1.0, Endüstri 2.0, Endüstri 3.0, Endüstri 4.0 ve Endüstri 5.0 olarak bilinmektedir.

Endüstri 1.0, makinelere enerji sağlamak için su ve buhar gücünün kullanılmasıyla karakterize edildi. Mekanize üretim süreçlerinin başlangıcını ve sanayileşmenin başlangıcını işaret ediyordu. Endüstri 2.0 ise elektrik enerjisi kullanımına dayalıydı ve seri üretim ve montaj hatlarını devreye sokarak üretimde önemli gelişmelere ve üretkenliğin artmasına yol açtı. Endüstri 3.0, kimliğini nükleer enerjinin alternatif bir güç kaynağı olarak ortaya çıkmasıyla buldu; PLC'ler ve Bilgi Teknolojisi (BT) sistemlerinin entegrasyonu yoluyla otomasyona yol açtı, üretim süreçlerinde devrim yarattı ve onları daha verimli ve hassas hale getirdi. 21. yüzyılın başlarında ortaya çıkan Endüstri 4.0, Siber-Fiziksel Sistemler (CPS), Nesnelerin İnterneti (IoT), İnternet Hizmetleri (IOS), Bulut Bilişim, Büyük Veri, Artırılmış Gerçeklik, 3D Yazıcılar, Akıllı Fabrikalar ve Öğrenen Robotlar. Üretimde yeni bir paradigmayı temsil eden fiziksel ve dijital teknolojilerin yakınsamasını ifade etmektedir (Yıldız, 2018: 555).

Önümüzdeki dönem, Endüstri 5.0 ve onunla ilişkili Toplum 5.0, rekabet avantajlarını ve ekonomik ilerlemeyi sürdürmek için insan merkezli bir bakış açısıyla, öncelikle teknolojik büyüme ve küreselleşme süreçleri, özellikle de inovasyon tarafından şekillenmektedir (Aslam vd., 2013). Robotların ve yapay zekanın önemi artmaya devam ederken Nesnelerin İnterneti (IoT), artırılmış gerçeklik, yenilikçi ekosistemler ve akıllı topluluklar gibi kavramlar insan-makine merkezli etkileşimi tanımlamaktadır (Aslam vd., 2020; Breque vd. 2020; Nahavandi, 2019).

Endüstri 5.0, insan beyin gücünü yaratıcılık ve sürdürülebilirlikle birleştirmeye odaklanmakta, bu iki beceriyi birleştirmeyi ve yenilikçi bilgi işleme ile ürünler arasında insan merkezli ve kişiselleştirilmiş işbirliğini vurgulamayı amaçlamaktadır (Aslam vd., 2020).

Endüstri 5.0'ın getirdiği inovasyon süreci kaçınılmazdır. Ancak inovasyonların çokluğu ve birbirine bağlı cihazların sayısının artması nedeniyle, Endüstri 5.0 kapsamında gelecekteki iş modellerinin uygulanmasında bazı zorluklar bulunmaktadır. İnovasyonların uygulanabilmesi için kullanıcı merkezli, finansal açıdan uygulanabilir ve pazarlanabilir olmaları gerekir (Aslam ve diğerleri, 2020).

Bu çalışmada, nitel araştırma yöntemlerine dayalı olarak birkaç bölüme ayrılmıştır (tanımlama, derleme, karşılaştırma, analiz ve sentez, indüksiyon ve dedüksiyon). Bu amaç doğrultusunda, çalışma Endüstri 5.0 ve inovasyon kavramlarının açıklanmasıyla başlamaktadır. Daha sonra, yenilik bu çerçevede incelenmekte ve açıklayıcı örnekler ve öneriler içeren bir çerçeve sunulmaktadır. Son bölüm ise sonuçlara ayrılmıştır. Sonuç olarak, inovasyonun benimsemenin, Endüsrtri 5.0 modelinin benimsenmesi için ayrılmaz bir parça olduğu açıktır. Bu bağlamda, inovasyonun önemini tanıyarak, Endüstri 5.0'a başarılı bir geçiş için yol açabilir ve toplumsal ilerlemeyi desteklenebileceği vurgulanmaktadır.

Sonuç olarak, inovasyonun öneminin farkına varılması, Endüstri 5.0 modelinin başarılı bir şekilde benimsenmesinin önünü açabilir ve toplumsal ilerlemeyi destekleyebilir. Bu nedenle toplumumuzda inovasyon kültürünü geliştirmek için araştırma, geliştirme ve eğitime yatırım yapmak hayati önem taşımaktadır. Bu bildiri ile Endüstri 5.0 modelinin benimsenmesinde inovasyonun önemi ortaya konulmaktadır. İnovasyonun öneminin bilincinde olarak Endüstri 5.0'a başarılı bir geçişi kolaylaştırabilir ve toplumsal ilerleme desteklenebilir.

2. KAVRAMSAL ÇERÇEVE

2.1. Endüstri Devrimleri

Tarih boyunca insanlar her zaman teknolojiyle ilişkili olmuşlardır. Elbette her çağın teknolojisi bugünküyle aynı şekil ve büyüklükte olmayabilir ama o dönem için kesinlikle insanların bakması ve önemsemesi gereken bir şeydi. İnsanlar her zaman ellerindeki teknolojiyi hayatlarını kolaylaştırmak için kullanır, aynı zamanda onu mükemmelleştirmeye ve bir sonraki seviyeye taşımaya çalışırlardı. Sanayi devrimi kavramı böyle başladı. Şu anda teknoloji ve dijital alt yapılı şirketlerin yükselişine tanık olduğumuz dördüncü sanayi devriminde beşinci sanayi devrimine doğru yol alnmaktadır. İşte bugüne yol açan önceki dört sanayi devrimi hakkında bilgi aktarılması faydalı olacaktır.

2.1.2. Endüstri 1.0

İlk sanayi devrimi proto-sanayileşme dönemini takip etti ve 18. yüzyılın sonlarından 19. yüzyılın başlarına kadar sürdü. En büyük değişiklikler endüstrilerde makineleşme şeklinde gerçekleşti. Toplumsal ekonominin omurgası olan tarımın yerini sanayinin almaya başlamasının nedeni makineleşmeydi. O zamanlar insanlar, daha sonra demiryollarının üretimini hızlandırmaya yardımcı olan ve böylece ekonomiyi hızlandıran yeni bir enerji türü yaratan buhar motorunun önemli icadının yanı sıra büyük miktarda kömür çıkarıldığına da tanık oldular (İED, 2019). Bu dönemde, kömürün keşfi ve kütlesel çıkarımının yanı sıra buhar makinesinin ve metal dövmenin geliştirilmesi, malların üretim ve takas şeklini tamamen değiştirdi. Bununla birlikte tekstil de eğirme makineleri ve kumaş yapma tezgahları gibi icatlar ortaya çıkıyordu. Dolayısıyla bu malların taşınmasında vagon ve katırların yerini kanal taşımacılığı almaya başladığı dönemdir (Upkeep, 2023).

2.1.3. Endüstri 2.0

Birinci Sanayi Devrimi'nin ardından neredeyse bir asır sonra dünyanın ikincisini yaşadığı görülmektedir. Her şey 19. yüzyılın sonlarında endüstrilerde yeni bir enerji kaynağının (elektrik, gaz ve petrol) ortaya çıkmasına yardımcı olan büyük teknolojik gelişmelerle başladı. Bu devrim, tam potansiyeline ulaşmaya başlayan içten yanmalı motorun oluşturulması ile sonuçlandı. İkinci sanayi devriminin diğer önemli noktaları ise çelik talebinin gelişmesi, kimyasal sentezler, telgraf ve telefon gibi iletişim yöntemleridir. Son olarak, 20. yüzyılın başında otomobil ve uçağın icat edilmesi, İkinci Sanayi Devrimi'nin bugüne kadar en önemli devrim olarak görülmesinin nedenidir (İED, 2019). Bu dönemde hem çelik hem de kimyasal bazlı ürünler pazara girdi. İletişim teknolojisindeki gelişmeler telgrafla, daha sonra da telefonla

hızlı bir başlangıç yaptı. Seri üretimin ortaya çıkmasıyla birlikte mekanik üretim hızla arttı (Upkeep, 2023).

2.1.4. Endüstri 3.0

İkinci Sanayi devrinden bir yüzyıl daha geçiyor ve Üçüncü Sanayi Devrimi'ne tanıklık edimekteydi. 20. yüzyılın ikinci yarısında, o dönemde henüz kullanılmamış bir enerji kaynağının daha ortaya çıktığını görülüyor o da nükleer enerji. Üçüncü devrim elektronik, telekomünikasyon ve tabii ki bilgisayarların yükselişini beraberinde getirdi. Üçüncü sanayi devrimi, yeni teknolojiler aracılığıyla uzay araştırmalarının, araştırmaların ve biyoteknolojinin kapılarını açtı. Endüstri dünyasında iki büyük buluş, Programlanabilir Lojik Kontrolörler (PLC'ler) ve Robotlar, yüksek düzeyde otomasyon çağının doğmasına yardımcı oldu. Bu dönemde nükleer enerji ve elektronik sahneye çıkmakta ve nükleer enerji Avrupa'da başlayarak hem İngiltere'de hem de Amerika'da büyüdü (Upkeep, 2023).

2.1.5. Endüstri 4.0

Birçok insan için Endüstri 4.0 dördüncü Sanayi Devrimi'dir ancak insanların büyük bir kısmı hala bu görüşe katılmamaktadır. Endüstri 4.0, üçüncü milenyumun şafağında herkesin her gün kullandığı tek şey olan "internet" ile başladı. Yani bu derim üçüncü sanayi devrimi üzerine kuruludur denilebilir. Endüstri 4.0 diğer adıyla dördüncü sanayi devrimi, Alman Hükümeti tarafından 2011 yılında Hannover kentinde dünyaya sunuldu (Rojko, 2017). Teknolojik olgulara dayanan ilk sanayi devriminden, sanal gerçeklik dünyaları geliştiren ve fizik yasalarını esnetmek olanak tanıyan Endüstri 4.0'a geçiş görülmektedir. Endüstri 4.0 dünyayı şekillendiriyor ve dünya ekonomileri bunlardan etkileniyordu. İnsanların günlük yaşamlarında dördüncü devriminden yararlanmalarına yardımcı olmaya odaklanan programlar ve projeler dünya çapında uygulanmaktaydı. Dördüncü sanayi devrimine doğru ilerlemeye devam ederken güneş, rüzgâr ve jeotermal gibi yenilenebilir enerjilere doğru bir geçiş görülmekte. Ancak bu devrimdeki ivme, enerjideki değişimden değil, dijital teknolojinin hızlanmasından gelmektedir (Upkeep, 2023).

Endüstri 4.0 modelini oluşturan teknolojiler, endüstrinin dijital dönüşümünü destekleyerek daha verimli ve akıllı üretim süreçleri sağlamayı hedefler. Bu teknolojiler bulut bilişim büyük veri ve analitik, özerk robotlar, nesnelerin interneti, simülasyon, yatay ve dikey sistem entegrasyonu, endüstriyel siber güvenlik, arttırılmış gerçeklik ve katmanlı imalat gibi 9 temel teknolojiden oluşur.

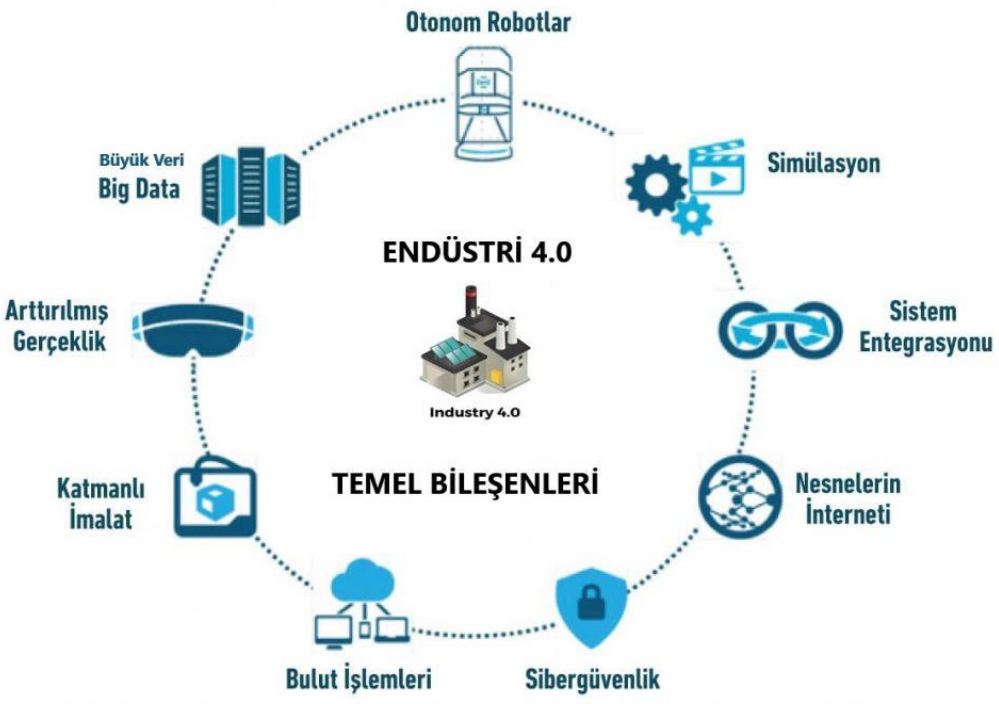

Görsel 1. Endüstri 4.0 Modelini Oluşturan Teknolojiler (Gerbert vd, 2015; Altay 2018.)

2.1.6. Endüstri 5.0

Avrupa endüstrisi, şu anda geçirmekte olduğumuz ekonomik ve toplumsal devrimlerde önemli bir itici güçtür. Refahın lokomotifi olarak kalabilmek için sanayinin dijital ve yeşil geçişlere öncülük etmesi gerekliliğini bilen bu yaklaşım, verimliliğin ve üretkenliğin ötesinde tek hedef olan bir sanayi vizyonu sağlar ve sanayinin topluma katkısını ve rolünü güçlendirir. Böylece işçinin refahını üretim sürecinin merkezine yerleştirir ve gezegenin üretim sınırlarına saygı göstererek işlerin ve büyümenin ötesinde refah sağlamak için yeni teknolojiler kullanılmaktadır. Burada "Neden Endüstri 5.0?" sorusu devreye girmektedir. Endüstriler, kaynakların korunması, iklim değişikliği ve sosyal istikrar da dahil olmak üzere toplumun karşılaştığı zorluklara çözüm sağlamada aktif bir rol oynarlar. Geleceğin Endüstrisi yaklaşımı endüstriye, işçilere ve topluma faydalar sağlar ve çalışanları güçlendirir ve çalışanların gelişen becerilerini ve eğitim ihtiyaçlarını karşılayarak endüstrinin rekabet gücünü arttırır ve en iyi kabiliyetlerin ortaya çıkmasına yardımcı olur. Dolayısıyla döngüsel üretim modellerini tercih etmesi ve doğal kaynakların kullanımını daha verimli hale getiren teknolojileri desteklemesi Endüstri 4.0'dan Endüstri 5.0'a geçişin gerekçesi konumundadır (EuropeanCommission, 2022).

Endüstri 5.0 vizyonu, mevcut maden çıkarma, üretim ve tüketime dayalı ekonomik modelin teknolojiye veya ekonomik olarak etkin büyümeye odaklanan dar ve geleneksel odağını aşarak, insanın ilerlemesine ve refahına odaklanan daha dönüştürücü bir büyüme görüşüne doğru ilerlemektedir. Bu ilerlemenin temeli tüketimin azaltılması ve sürdürülebilir, döngüsel ve yenileyici ekonomik değer yaratımının ve adil refahın yeni biçimlerine kaydırılmasına

dayanmaktadır. Endüstri 5.0, ileriye doğru teknolojik bir atılımı temsil etmek yerine, aslında Endüstri 4.0 yaklaşımını daha geniş bir bağlamda barındırır ve yalnızca paydaşlara fayda sağlamak için değer çıkarmak yerine, endüstriyel üretimin insanlar-gezegen-refah için teknolojik dönüşümüne yenileyici bir amaç ve yön sağlamaktadır. Endüstri 5.0 yaklaşımı endüstri performansına yönelik yeni ekonomik yönelimler, iş modelleri, değer zincirleri ve tedarik zincirleri için yeni tasarım, dijital dönüşüm için yeni amaç, iş dünyası ve endüstri ile ortaklık içinde politika oluşturma konusunda yeni yaklaşımlar, araştırma ve inovasyona yönelik yeni yetenekler ve yaklaşımların yanı sıra dikey yaklaşımlar da gerektirir (Dıxson-Declève, ve diğerleri, 2022).

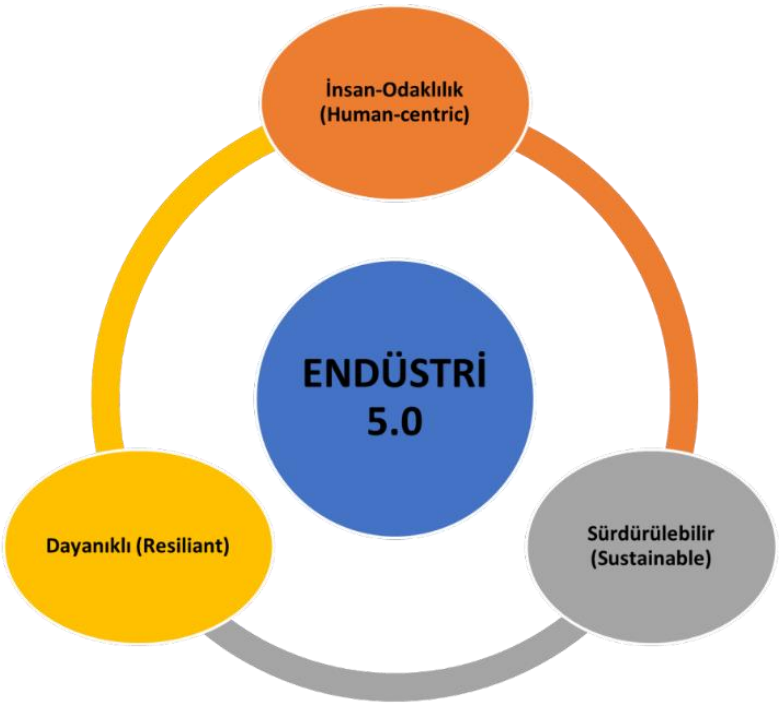

Görsel 2. Endüstri 5.0 Bileşenleri (Gerçek, 2023).

Endüstri 5.0 için temel yol gösterici sürdürülebilirlik, dayanıklılık ve insan odaklılık olmak üzere üç kavramla özetlenmektedir.

Sürdürülebilirlik: Dünyada çevreye duyarlı ürün yatırımlarına artan ilgi nedeniyle sürdürülebilirlik herkes için önemli bir kavram haline geldi. Çevresel sürdürülebilirlik, değerler ve hedefler, kurumsal etik, çeşitlilik ve döngüsel ekonomiler dâhil olmak üzere çok çeşitli konuları kapsar.

Dayanıklılık: Bu kavram COVID-19 salgını sonrasında önem kazandı. Pandemi, dijital altyapıya ve organizasyonel, ekonomik ve siber esnekliğe olan ihtiyacın önemi ortay çıktı. Dijital teknolojiye olan bağımlılığın artması, yaşamın her alanında dayanıklılığa odaklanmayı zorunlu hale getirdi.

İnsan odaklılık: İnsan merkezlilik, karmaşık teknoloji değer zincirlerinde giderek daha önemli hale gelmekte. İnsan faktörünü bu zincirlere entegre etmek, insan-makine etkileşimi ve insan

rollerini ön planda tutan çözümler tasarlamak gelecek için olmazsa olmaz ve hayatın her alanında insan odaklılık birinci öncelik durumuna gelmektedir.

Sonuç olarak, bu üç yol gösterici ilke, insan ihtiyaçlarına öncelik veren sürdürülebilir ve dayanıklı bir gelecek yaratmak için gereklidir. Herkes için daha iyi bir dünyaya ulaşmak için bu ilkeleri yaşamın her alanına entegre etmek çok önemlidir.

Görsel 3 Toplum 5.0 (Altınbaş, 2019).

2.2. İnovasyon

Günümüzün rekabet ortamı büyük ölçüde inovasyona dayanmaktadır. İş dünyası liderleri sürekli olarak yenilik yapmanın yeni yollarını aramak zorundadır çünkü birçok sorunu eski çözümlerle çözülemeyeceği anlaşılmıştır. İnovasyon tüm sektörlerde kritik öneme sahiptir; ancak bunu moda bir sözcük olarak kullanmaktan kaçınmak ve bunun yerine inovasyon sürecini iyice anlamak için zaman ayırmak önemlidir (HBS, 2022).

Basitçe söylemek gerekirse inovasyon, yeni bir fikrin başarılı bir şekilde uygulanması ve müşterileri ve paydaşlar için değer yaratılmasıdır. Bunun için inovasyon yeni bir fikirle başlar. Bu inovasyon geliştirilmiş bir ürün veya hizmete yönelik bir plan olabilir; operasyonlarınızı yürütmek için güncellenmiş bir yöntem olabilir; aynı zamanda yeni bir iş modeli de olabilir. İşletmenin herhangi bir kısmına dokunabilir ve mutlaka yeni olması gerekmez; başka bir şirkette uygulanmış fakat alıcı işletme için yeni uygulanmış olabilir.

İnovasyon ve icat kelimeleri anlamsal olarak örtüşmektedir ancak aslında oldukça farklıdır. Bu kelimelerin karıştırılmasında ve aynı kullanılmasında karmaşanın kaldırılması için farkları ortaya koymak gerekir. Buluş, bir tür müzik kompozisyonu, bir yalan, bir keşif veya hayal

gücünün herhangi bir ürünü anlamına gelebilir. Yenilik ile karıştırılması en muhtemel olan icat ise "çalışma ve deneyden sonra ortaya çıkan bir cihaz, icat veya süreçtir", yani genellikle daha önce var olmayan bir şeydir. İnovasyon kavramı ise kendi açısından, yeni bir şeyi veya mevcut bir ürün, fikir ve alanda yapılan değişikliği ifade edebilir. İlk telefonun bir icat olduğu, ilk cep telefonunun bir icat ya da bir inoasyon olduğu, ilk akıllı telefonun bir inovasyon olduğu söylenebilir. İnovasyon aynı zamanda değer yaratımı anlamında da kullanılır (Merriam-Webster, 2024).

İş dünyasında inovasyonun önem arz etmesinin temel nedeni kriz anlarında, diğerlerinden önde olma ve bu süreçte şirketin büyümesine yardımcı olmasıdır. İşte inovasyonun işletmeler için hayati önem taşıdığını belirten üç faktör:

1. Uyum sağlamaya olanak tanır: Son dönemdeki COVİD-19 salgını, iş dünyasını devasa ölçekte sekteye uğrattı. Rutin operasyonlar birkaç ay içinde geçerliliğini yitirdi. Pek çok işletme, statükoya sadık kaldıkları için bu dünya değişiminden hâlâ olumsuz sonuçlar almakta. Şirketlerin değişimin zorluklarına uyum sağlaması ve üstesinden gelmesi için inovasyon çoğu zaman gereklidir.
2. Büyümeyi teşvik eder: Durgunluk işletmeler için son derece zararlı olabilir. İnovasyon yoluyla organizasyonel ve ekonomik büyümenin sağlanması, günümüzün son derece rekabetçi dünyasında ayakta kalmanın anahtarıdır.
3. İşletmeleri rakiplerinden ayırır: Çoğu endüstri, benzer ürün veya hizmetler sunan birden fazla rakiple doludur. Bu yüzden inovasyon, işletmeyi diğerlerinden ayırabilir (HBS, 2022).

İş sektöründe, inovasyonun istatistiksel ölçümü, 2005'ten bu yana Oslo Kılavuzu tarafından tanımlanmaktadır. Bu tanıma göre inovasyon, yeni veya önemli ölçüde iyileştirilmiş bir ürün (mal veya hizmet) veya sürecin, yeni bir pazarlama yönteminin veya iş uygulamalarında, işyeri organizasyonunda veya dış ilişkilerde yeni bir organizasyonel yöntemin uygulanması olarak ortaya konulmaktadır. Kılavuzda inovasyonun ortak özelliğinin "uygulanması" olduğunu vurgulamaktadır. Yeni veya geliştirilmiş bir ürün pazara sunulduğunda uygulamaya konulur. Benzer şekilde, yeni süreçler, pazarlama yöntemleri veya organizasyonel yöntemler, firmanın faaliyetlerinde fiili kullanıma sunulduklarında uygulanır. Tanım, ürün ve süreç yeniliğinin yanı sıra pazarlama ve organizasyonla ilgili iki yöntemi de kapsamaktadır. Ürün ve süreç inovasyonu için bunların 'yeni veya önemli ölçüde geliştirilmiş' olması esastır, ancak iki yöntemin de 'yeni' olması gerekir. Bir inovasyon araştırmasında bir ürünün, sürecin veya yöntemlerin durumu katılımcı tarafından belirlenir. Bir ürünün 'yeni veya önemli ölçüde geliştirilmiş' olmasının yanı sıra aynı zamanda 'piyasaya sunulması' ve bir süreç veya yöntemin 'firmanın faaliyetlerinde fiili kullanıma sunulması' gerekir. Her iki koşul da karşılandığında yenilik ortaya çıkar. Dünya çapında inovasyon araştırmalarında, inovasyonun ölçüm amacıyla tanımlanması esastır. Bu, farklı endüstriler ve uzmanlık alanları arasındaki yeniliklerin karşılaştırılmasına olanak tanır. İnovasyon, yeni veya önemli ölçüde değiştirilmiş bir ürün veya sürecin uygulanmasıdır. Ürün, bir mal veya hizmeti ifade ederken süreç, üretim veya teslimat, organizasyon ve pazarlama süreçlerini kapsar. Yeni veya önemli ölçüde değiştirilmiş bir ürün, potansiyel kullanıcılara

sunulduğunda uygulanır. Benzer şekilde, ürünün potansiyel kullanıcılara tanıtılması da dâhil olmak üzere, iş biriminin işleyişinde fiili kullanıma sunulduğunda önemli ölçüde değiştirilmiş süreçler uygulanır (Gault, 2018) .

Genel olarak Oslo El Kitabı, iş sektöründeki inovasyonun tanımlanması ve ölçülmesi için kapsamlı bir çerçeve sağlayarak kuruluşların ve politika yapıcıların farklı alanlardaki yenilikçi faaliyetleri değerlendirmesine ve karşılaştırmasına olanak tanır.

İşyerindeki yaygın inovasyon örneklerin bazı yaygın türleri özetlenecek olursa:

- İşletmenin çevrimiçi süreçlerini veya işlevlerini kolaylaştıran yeni bir dijital platform oluşturmak.
- İşletme ile başka bir tamamlayıcı şirket arasındaki işbirliğini teşvik etmek.
- Sürdürülebilirliği işletmenin eylemlerinin ön sırasına koyan bir ürün tasarlamak
- Çekirdek kitlelerde marka bilinirliğini artırmak için yerel topluluk içinde işbirliklerini önermek.
- Satışları artırmak için bir ürünü alışılmadık veya çekici bir şekilde pazarlamak.
- Yeni bilgiler edinmek ve hedef kitlenizin erişimini genişletmek için genç nesillerle bağlantı kurmak.
- Çalışma ekibini iç moral ve üretkenliği artırma konusunda motive etmek
- İşletmeyi çekici, modern bir seçenek olarak yeniden düzenlemek için teknoloji ve sosyal medyayı uygulamak.
- Görevlerin daha verimli ve daha tutarlı bir şekilde tamamlanmasını sağlamak için mevcut süreçleri kolaylaştırmak.
- Tüketici ihtiyaçlarına uygun yeni ürün veya hizmetlerin geliştirilmesine müşterilerin dahil edilmesini sağlamak
- İşletme için geliştirilmiş seçenekler oluşturmak amacıyla iki veya daha fazla mevcut öğenin birleştirilmesini sağlamak (İndeed, 2023).

İnovasyon alanında, Gault tarafından 2015 ve 2016'da kapsamlı bir şekilde tartışılan dört genel tür bulunmaktadır. Daha iyi bir anlayış için her türe kapsamlı bir genel bakış sunmak önemlidir.

Ürün inovasyonu, ister özellikler ister kullanım amaçları açısından olsun yeni veya önemli ölçüde değiştirilmiş bir ürünün potansiyel kullanıcılara sunulmasını içerir. Bu tür inovasyon, yeni veya geliştirilmiş bir şey sunarak tüketicilerin gelişen ihtiyaçlarını ve tercihlerini karşılamayı amaçlamaktadır.

Süreç (teslimat) inovasyonu ise yeni veya önemli ölçüde değiştirilmiş bir üretim veya teslimat sürecinin uygulanmasıyla ilgilidir. Bu, girdilerde, kurumsal birim içindeki altyapıda ve kullanılan tekniklerde önemli değişiklikleri kapsayabilir.

Organizasyonel inovasyon, iş biriminin çalışma uygulamaları, işyeri organizasyonu veya dış ilişkileri içerisinde yeni veya önemli ölçüde değiştirilmiş bir organizasyonel yöntemin benimsenmesini içerir. Bu tür inovasyon, organizasyon yapısı içindeki genel verimliliği ve etkinliği arttırmayı amaçlamaktadır.

ISBN NO. 978-625-6830-90-5

Pazarlama (iletişim) inovasyon, kurumsal birimin ürünlerini tanıtmak için yeni veya önemli ölçüde değiştirilmiş bir yöntemin uygulanmasını ifade eder. Bu, ürün tasarımında veya ambalajında, ürün yerleştirmede, ürün tanıtımında veya fiyatlandırma stratejilerinde önemli değişiklikleri içerebilir.

Pazarlama inovasyonuna bir örnek, (OECD/Eurostat tarafından tanımlandığı gibi) ürün tasarımında veya ambalajında, ürün yerleştirmede, ürün tanıtımında veya fiyatlandırmada önemli değişiklikleri içeren yeni bir pazarlama yönteminin uygulanmasıdır (Gault, 2018). Yenilik içeren pazarlama yöntemi tüketiciyi merkeze alan bir yaklaşım sergilemelidir. Çünkü işletmeler açısından tüketici memnuniyeti büyük önem arz ettiğinden ürünün tüketiciye nezaman ne şekilde nasıl ulaşacağı ve dağıtım usulü dahi önem arz etmektedir (Yıldız, 2022).

Sonuç olarak, her bir inovasyon türünün farklı özelliklerini ve sonuçlarını anlamak, günümüzün dinamik iş ortamında rekabetçi ve güncel kalmak isteyen kuruluşlar için çok önemlidir. İşletmeler, bu inovasyon türlerinin potansiyelini fark ederek ve bunlardan yararlanarak, değişen pazar taleplerine etkili bir şekilde uyum sağlayabilir ve sürdürülebilir büyümeyi teşvik edebilir.

3. SONUÇLAR VE DEĞERLENDİRME

Endüstri 5.0 çağında inovasyon ve pazarlama her zamankinden daha fazla iç içe geçmiş durumda. Daha insan odaklı, sürdürülebilir ve teknolojik açıdan gelişmiş bir endüstriyel ortama doğru ilerledikçe şirketlerin pazarlama stratejilerini bu değerlerle uyumlu hale getirmesi gerekmektedir. Endüstri 5.0'da inovasyon, yapay zeka, Nesnelerin İnterneti ve artırılmış gerçeklik gibi ileri teknolojilerin entegrasyonunu kapsayan çevresel ve sosyal sorumluluğa odaklanmaya devam etmektedir. Bu değişim, yeni ürün ve hizmetlerin hem tüketiciler hem de gezegen için faydalarını vurgulayan pazarlama çabalarını gerektirmektedir. İşletmeler, en son yenilikleri Endüstri 5.0 vizyonuyla uyumlu pazarlamayla birleştirerek yalnızca büyümeyi desteklemekle kalmaz, aynı zamanda daha sürdürülebilir ve kapsayıcı bir geleceğe de katkıda bulunabilir. Bu bağlamda inovasyonun Endüstri 5.0 perspektifinde benimsenmesi, büyüme ve başarının artırılması açısından büyük önem taşımaktadır. Endüstri 5.0'da inovasyonun rolü merkezidir ve işletmelerde sürekli iyileştirme ve dönüşümü teşvik eder. İnovasyonu benimsemek, şirketlerin yeni ürün ve hizmetler geliştirmesine, süreçleri kolaylaştırmasına ve kendilerini rakiplerinden farklılaştırmasına olanak tanır. Ayrıca Endüstri 5.0 bağlamındaki inovasyon, yaratıcı pazarlama stratejilerini kapsayacak şekilde teknolojik ilerlemelerin ötesine uzanmaktadır. Kişiselleştirilmiş pazarlama kampanyaları ve sürükleyici marka deneyimleri, şirketlerin kalabalık bir pazarda öne çıkmasına yardımcı olabilir. Pazarlamanın Endüstri 5.0'da önemli bir rol oynadığı ve işletmelerin değer önerilerini iletmelerine ve bu dijital çağda müşterilerle anlamlı bir şekilde etkileşim kurmalarına olanak sağladığı açıktır. Endüstri 5.0'ın pazarlama stratejilerine etkisinin altında yatan temel kavram, kişiselleştirilmiş ve insan odaklı pazarlamadır. Endüstri 5.0 insanları üretim sürecine geri getirdikçe insan bağlantısına ve kişiselleştirilmiş deneyimlere verilen önem artmaktadır. İnsan merkezliliğe yönelik bu değişim, pazarlama stratejilerini doğrudan etkiliyor ve işletmelerin mesajlarını ve kampanyalarını bireysel tüketicilerde daha kişisel bir düzeyde yankı uyandıracak şekilde uyarlamasını gerektirmektedir.

ISBN NO. 978-625-6830-90-5

Endüstri 5.0'ın pazarlama üzerindeki kişiselleştirilmiş kampanyalar ve geliştirilmiş müşteri deneyimlerinde yeni bir çağın başlangıcı olması açısından etkisi önemlidir. Endüstri 5.0 çağında genel pazarlama stratejileri artık eskisi kadar etkili olmadığı düşünülmektedir. Tüketiciler artık kendi benzersiz ihtiyaçlarını ve tercihlerini anlayan markalar arıyor ve bu da bireysel tüketici davranışlarına, ilgi alanlarına ve demografik özelliklerine göre kişiselleştirilmiş pazarlama kampanyalarının artmasına yol açmaktadır. Endüstri 5.0'ın pazarlama inovasyonu üzerindeki etkisinin en önemli yönlerinden biri müşteri deneyimlerini iyileştirmeye odaklanmasıdır. Üretim sürecinde insan ve makinenin entegrasyonuyla işletmeler artık yalnızca yüksek kalite standartlarını karşılayan değil aynı zamanda bireysel ihtiyaçlara da cevap veren ürün ve hizmetler oluşturabilmektedir.

İnovasyon bağlamında Endüstri 5.0, işletmelerin IoT ve Endüstri 5.0'daki gelecekteki devrime hazırlanmak için inovasyonu, tasarım düşüncesini ve stratejiyi sinerjileştirmesi ihtiyacını vurgulamaktadır. Bu, tedarik zincirinde müşteriye kadar uzanan dijital dönüşüm nedeniyle yeni çağda müşteri ilişkileri yönetimi, pazarlama otomasyonu, makine öğrenimi kişiselleştirmesi, yapay zeka ve sanal gerçekliğin artan görünürlüğünü ve ilgisini vurgulamaktadır. Ayrıca, Endüstri 5.0'da dijital yeşil inovasyon uygulamalarının uygulanması, dijital yeşil bilgiyi ve uygulamasını benimseyerek performansı artırmayı amaçlamaktadır. Bu, dijital yeşil inovasyonun karmaşık sürecine ışık tutmaya katkıda bulunur ve işletmelerin kendi ortamlarına uygun bilgi arama ortaklarını seçmeleri için teorik bir temel sağlar. COVID-19 salgını, Endüstri 4.0'ın KOBİ'ler tarafından benimsenmesini hızlandırdı ve Endüstri 4.0 ile Endüstri 5.0'ın sistematik olarak incelenmesinin önünü açtı.

Sonuç olarak Endüstri 5.0 çağında inovasyon ilişkisi her zamankinden daha önemli hale gelmiş durumdadır. Daha insan odaklı ve teknolojik açıdan gelişmiş bir endüstriyel ortama doğru ilerledikçe şirketlerin pazarlama stratejilerini bu değerlerle uyumlu hale getirmesi zorunludur. Endüstri 5.0, yapay zeka, Nesnelerin İnterneti ve artırılmış gerçeklik gibi ileri teknolojileri entegre ederek çevresel ve sosyal sorumluluğu vurgulamaktadır. Bu değişim, yeni ürün ve hizmetlerin hem tüketiciler hem de gezegen için faydalarını vurgulayan pazarlama çabalarını gerektirmektedir. İşletmeler, en son yenilikleri Endüstri 5.0 vizyonuyla entegre ederek yalnızca büyümeyi desteklemekle kalmaz, aynı zamanda daha sürdürülebilir ve kapsayıcı bir geleceğe de katkıda bulunabilirler.

KAYNAKÇA

[24] Altay. (2018). Endüstri 4.0 Uygulamaları. http://www.altay.com.tr/ENDUSTRI_4.0_UYGULAMALARI-505.htm, Erişim: 24.04.2019.

[25] Altınbaş, T. (2019). *Şirketler için ölümsüzlük iksiri: Toplum 5.0*. https://isteteknoloji.com.tr/yazarlar/2019/09/09/sirketler-icin-olumsuzluk-iksiri-toplum-5-0/ adresinden alındı

[26] Aslam, F., Aimin, W., Li, M., & Ur Rehman, K. (2020). Innovation in the Era of IoT and Industry 5.0: Absolute Innovation Management (AIM) Framework. Information (Basel), 11(2), 124. https://doi.org/10.3390/info11020124

[27] Breque, M., De Nul, L., & Petridis, A. (2020). Industry 5.0: towards a sustainable, humancentric and resilient European industry. Publications Office.

[28] Dıxson-Declève, S., Balland, P.-A., Brıa, F., Charverıat, C., Dunlop, K., Gıovannını, E., Syl, A. H. (2022). *Industry 5.0: A Transformative Vision for Europe (ESIR Policy Brief No. 3)*. EUROPEAN COMMISSION.

[29] EuropeanCommission. (2022). *Industry 5.0*. https://research-and-innovation.ec.europa.eu/research-area/industrial-research-and-innovation/industry-50_en adresinden alındı

[30] Gault, F. (2018). Defining and measuring innovation in all sectors of the economy. *Research Policy*, *47*(3), 617-622. https://doi.org/10.1016/j.respol.2018.01.007 adresinden alındı

[31] Gerbert, P., Lorenz, M., Russmann, M., Waldner, M., Justus, J., Engel, P., & Harnısch, M. (2015). Industry 4.0: The Future of Productivity and Growth in Manufacturing Industries. Bcg:https://www.bcg.com/publications/2015/engineered_products_project_business_industry_4_future_productivity_growth_manufacturing_industries.aspx, EriĢim: 04.04.2019.

[32] Gerçek, A. (2023). *Endüstri 5.0: Acaba Endüstri 4.0 hatalarından ders mi çıkardı?* https://www.linkedin.com/pulse/end%C3%BCstri-50-acaba-40-hatalar%C4%B1ndan-ders-mi-%C3%A7%C4%B1kard%C4%B1-alper-ger%C3%A7ek/?originalSubdomain=tr adresinden alındı

[33] HBS. (2022, 3 22). *Hbs.* Innovatıon In Busıness: What It Is & Why It's So Important: https://online.hbs.edu/blog/post/importance-of-innovation-in-business adresinden alındı

[34] İED. (2019, Haziran 30). *A Brief History of The 4 Industrial Revolutions that Shaped the World.* https://ied.eu/project-updates/the-4-industrial-revolutions/ adresinden alındı

[35] İndeed. (2023, 3 17). *Innovative examples at work: definition and examples*. https://uk.indeed.com/career-advice/career-development/innovative-examples-at-

[36] Merriam-Webster. (2024, 07 02). *İnnovation*. https://www.merriam-webster.com/dictionary/innovation adresinden alındı

[37] Nahavandi, S. (2019). Industry 5.0—A Human-Centric Solution. *Sustainability, 11*(6). doi:https://doi.org/10.3390/su11164371

[38] Rojko, A. (2017) "Industry 4 . 0 Concept : Background and Overview". 11(5). 77–90.

[39] Upkeep. (2023). *Four Industrial Revolutions.* https://upkeep.com/learning/four-industrial-revolutions/ adresinden alındı

[40] Yıldız, A. (2018). Endüstri 4.0 ve Akıllı Fabrikalar. Sakarya Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Dergisi, 22(2), 546-556.

[41] Yıldız, S. (2022). Pazarlama. *Pazarlamada Güncel Yaklaşımlar,* Pazarlama, (s. 2). Ankara: Gazi Kitapevi.

ISBN NO. 978-625-6830-90-5

ÖZYETERLİK İLE KARİYER BEKLENTİSİ ARASINDAKİ İLİŞKİDE CİNSİYETİN ROLÜ

Dr. Öğr. Üyesi, Seda KIZIL

Bayburt Üniversitesi,

sedakizil@bayburt.edu.tr-0000-0002-4021-1254

ÖZET

Sağlık yönetimi, sağlık hizmeti sunan kuruluşların nasıl yönetileceği ile ilgili olup, bunun için üniversitelerin Sağlık Yönetimi bölümlerinde sağlık yöneticisi unvanıyla mezun olacak öğrenciler yetiştirilmektedir. Ancak sağlık yönetimi alanının hak ettiği karşılığı iş hayatında bulamamış olması mezunların kariyerlerini şekillendirmelerinde yönlendirici olmaktadır. Özyeterlik bireyin hayatındaki olayları kontrolü altında tutarak kedini yönlendirebilecek performansı gösterebileceğine olan inancını göstermektedir (Matsushima & Shiomi, 2003). Dolayısıyla özyeterlik inancına sahip birey kariyer beklentisini kendisini daha memnun edecek yönde şekillendirebilecektir. Çalışmad Bayburt Üniversitesi Sağlık Yönetimi bölümünde okuyan öğrencilerle yapılmış ve Google Form ile oluşturulan anket formu öğrencilerle paylaşılmıştır. Elde edilen veriler doğrultusunda özyeterliğin kariyer beklentisini olumlu ve anlamlı etkilediği ve cinsiyetin bu iki değişkenin ilişkisinde düzenleyici rol oynamadığı ortaya konulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Özyeterlik, Kariyer Beklentisi, Cinsiyet

1. GİRİŞ

Sağlık Yönetimi; Ulusal Çekirdek Eğitim Programı (SAYÇEP) Raporunda "İnsan ve diğer kaynaklar aracılığı ile önceden belirlenmiş amaçların başarılması için belirli bir formal örgütlenme içinde ortaya çıkan, birbirleriyle ilişkili sosyal ve teknik işlevleri ve faaliyetleri içeren bir süreçtir." şeklinde tanımlanmıştır (SAYÇEP, 2017). Sağlık yöneticiliği ise; Sağlık Meslek Mensupları ile Sağlık Hizmetlerinde Çalışan Diğer Meslek Mensuplarının İş ve Görev Tanımlarına Dair Yönetmelik'te kurumdaki faaliyetlerin yürütülmesinden, gerekli personel, araç ve gerecin ilgili bölümlerde hazır bulundurulmasından, bütçenin hazırlanmasından, hasta bakım ücretinin belirlenmesinden, insan kaynakları, muhasebe, kalite ve satın alma alanlarında yönetim fonksiyonlarını yerine getirmekten sorumlu olan kişidir şeklinde tanımlanmıştır (Karaşin ve Tatlı, 2022). Sağlık yönetimi çoğu üniversitenin fakülte, yüksekokul, meslek yüksekokulu bünyesinde verilmekte olup, bu bölümden mezun olanlar sağlık yöneticisi unvanını almaktadırlar. Ancak sağlık yönetimi ülkemizde gerek devlette gerekse özel sektörde tam olarak bir yer edinememiştir. Dolayısıyla bu alanda eğitim gören öğrencilerin kariyer beklentileri sağlık yönetiminin sektördeki yerini belirlemek açısından önemli görülmektedir (Selçuk, 2019).

Kariyer kavramı; bireyin yaşamı boyunca devam eden, mesleki ve diğer yaşam rollerinin etkileşim halinde olduğu ve birbirini izlediği, ilerleme, duraklama ve hatta gerilemeleri de kapsayan bir süreçtir (Yeşilyaprak, 2018: 7). Bireyler kariyerlerine yön verirken beklentilerinin

etkisi altında kalabilirler ve çalışma hayatlarına bu doğrultuda yön verebilirler. Beklenti gelecekte ne olacağının tahmin edilmesi anlamına gelmektedir (Knight vd., 2006). Bandura Sosyal Bilişsel Kuramda beklentilerin bireyin davranışlarını ve hedeflerini şekillendirdiğini belirtmiştir (Wang ve Cho, 2013). Dolayısıyla bireylerin kariyer hedefleri ile ilgili beklentilerinin çalışma hayatlarını yönlendirici bir unsur olduğu ifade edilebilir. Kariyer beklentisi bireylerin gelecekte kariyerlerinin nasıl şekilleneceğine dair sahip oldukları inançlar olarak tanımlanabilir (Perrone vd., 2010). Bireyin hayatının büyük bir kısmı çalışma ortamında geçtiğinden kariyer seçimi birey için alınması gereken önemli kararlardan biridir. Çünkü her birey kendi yeterliliklerine göre bir meslek seçmek, seçtiği bu mesleğe uygun bir işte çalışmak, kariyer yapmak ve kariyeri boyunca yukarıya doğru çıkmak ister (Bingöl, 2003). Bu sürecin bu şekilde ilerleyebilmesi için ise bireyin kariyer beklentisi içerisinde olması gerekir. Kariyer beklentisi yüksek olan bireyler gerçekten ilgilendikleri işleri belirleyip kendilerine daha gerçekçi ve net kariyer hedefleri koyabilirler, yüksek statülü işlerde çalışmaya meyillidirler, zorlayıcı işleri üstlenirler ve iş ile ilgili yeteneklerini geliştirmeye isteklidirler (Kong vd. 2015). Bireyin kariyer tercihinden önce dolayısıyla kariyer tercihi ile ilgili bir beklenti içerisine girmeden önce kendisinin özeyerlik düzeyini bilmesi kariyeriyle ilgili kararlarında önemli katlı sağlayacaktır (Düzgün ve Çelik, 2020). Özyeterlik; gerçekte sahip olunan yetenek ve yetkinliklere bakılmadan bireyin belirli koşullar altında bir performans gösterebilmek için yetenekli olduğuna inancını ifade etmektedir (Evers vd., 2002). Özyeterlik bireyin yaşamında önemli gördüğü olayları kendi kontrolünde yönlendirebileceğine ve bu doğrultuda performans gösterebileceğine olan inancını yansıtmaktadır (Matsushima ve Shiomi, 2003). Dolayısıyla kariyer gibi bireyin yaşamını değiştirebilecek etkiye sahip bir durum için bireyin özyeterlik düzeyinin yönlendirici olacağı düşünülebilir. Diğer taraftan kariyer beklentisi ile ilgili yapılan çalışmalarda cinsiyetin beklentiyi şekillendirebileceği de görülmüştür (Kong vd., 2015). Bu çalışmada özyeterlik ve cinsiyet unsurlarının kariyer beklentisi ile ilişkili olduğu düşünülmüştür ve literatür incelendiğinde bu ilişkilerin varlığına işaret eden çalışmaların olduğu da görülmektedir (Kuzgun, 2000; Selçuk, 2019; Ilgaz, 2011; Aydemir, 2018; Buyruk, 2019; Gushue, 2006; Lent vd., 2000; Owen, 2018; Karadeniz ve Özkan, 2021; Kong vd., 2015; Metz vd., 2009; Lent vd., 2000; Cho ve Ryu, 2016). Ayrıca cinsiyetin özyeterliğin kariyer beklentisi üzerindeki etkisinde düzenleyici rol üstlendiği de yapılan çalışmalarla gösterilmiştir (Zengin vd., 2011; Çimen, 2008; Düzgün ve Çelik, 2020). Bu ifadeler doğrultusunda çalışmada aşağıdaki hipotezler oluşturulmuştur.

H1: Özyeterlik ile kariyer beklentisi arasında pozitif yönlü ve anlamlı bir ilişki vardır.

H2: Özyeterlik ile kariyer beklentisi arasındaki ilişkide cinsiyetin düzenleyici rolü vardır.

2. YÖNTEM

Araştırmanın evrenini Bayburt Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi Sağlık Yönetimi bölümünde 2023-2024 bahar döneminde okuyan 171 öğrenci oluşturmaktadır. Bu araştırma evreninden %95 güven düzeyinde ve %5'lik hata payı öngörülerek seçilecek örneklem büyüklüğü 119 olarak hesaplanmıştır (http://www.surveysystem.com/sscalc.htm). Google Form ile oluşturulan anket formu tüm öğrencilere dağıtılmıştır ve 126 öğrenciden analize uygun anket verileri toplanmıştır. Katılımcıların %60'ı kadın, %40'ı erkektir; %2,4'ü 18 yaş ve

altında, %44,8'i 19-21 yaş aralığnda, %46,2'si 22-24 yaş aralığında ve %5,6'sı 25 yaş üzerinde yer almaktadır; %19,2'si 1. sınıf, %18,4'ü 2. sınıf, %4'ü 3. sınıf ve %58,4'ü 4. sınıfta okumaktadır ve son olarak %68,8'i bölümü kendi isteğiyle tercih ederken %31,2'si bölümü kendi isteğiyle tercih etmemiştir.

Kariyer beklentisini ölçmek için Aydemir (2018) tarafından geliştirilen ve izni alınarak kullanılan 14 maddeden ve tek faktörden oluşan, 5'li likert şeklinde derecelendirilen ölçekte yer alan 11 madde kullanılmıştır. Ölçekte yer alan ters sorular, düz forma çevrilerek kullanılmıştır. DFA sonucunda gerekli modifikasyonlar da yapıldıktan sonra 11 maddeden oluşan tek faktörlü yapının uyum indeksi değerlerinin kabul edilebilir düzeylerde olduğu belirlenmiştir (CMIN/DF: 1,914; GFI: ,826; CFI: ,914; NFI: ,838; TLI: ,898; RMSEA: ,086). Ölçeğin toplam Cronbach alpha güvenirlik katsayısı ,934 olarak bulunmuştur.

Özyeterlik algısının ölçmek için Sherer vd. (1982) tarafından geliştirilen 17 maddeden ve tek faktörden oluşan, 5'li likert şeklinde derecelendirilen öz yeterlik ölçeği kullanılmıştır. Ölçekte yer alan ters sorular, düz forma çevrilmiştir. DFA sonucu gerekli modifikasyonlar da yapıldıktan sonra 17 maddeden oluşan tek faktörlü yapının uyum indeksi değerlerinin kabul edilebilir düzeylerde olduğu belirlenmiştir. (CMIN/DF: 1,661; GFI: ,903; CFI: ,964; NFI: ,965; TLI: ,952; RMSEA: ,073). Ölçeğin toplam Cronbach alpha güvenirlik katsayısı ,919 olarak bulunmuştur.

3. SONUÇLAR VE DEĞERLENDİRMELER

Öncelikle cinsiyet değişkeni açısından kariyer beklentisinin farklılık gösterip göstermediğine bakılmıştır. Bu amaçla bağımsız t-testi yapılmış olup, Çizelge 1'de de görüldüğü üzere cinsiyetin anlamlı bir fark yaratmadığı ortaya çıkmıştır.

Çizelge 1. Cinsiyet Açısından Kariyer Beklentisi

Değişken	Cinsiyet	N	Ortalama	Standart Sapma	F	p
Kariyer Beklentisi	Kadın	75	3,27	,767	2,221	,139
	Erkek	50	3,23	,898		

Araştırmaya ilişkin değişkenlerle ilgili ilk olarak ortalamalar, standart sapmalar ve değişkenler arasındaki korelasyonlara bakılmıştır. Çizelge 2'de görüldüğü gibi özyeterlik ile kariyer beklentisi arasında anlamlı bir ilişki bulunmuştur.

Çizelge 2. Değişkenlerin Ortalamaları, Standart Sapmaları ve Değişkenler Arası Korelasyonlar

Faktör	Ortalama	Standart Sapma	1	2
Özyeterlik (1)	3,78	,633	1	,513**
Kariyer Beklentisi (2)	3,25	,819	,513**	1

**p<0,01

Korelasyon analizi ile özyeterlik ile kariyer beklentisi arasındaki ilişkinin varlığı ve kuvveti tespit edildikten sonra, özyeterlik ile kariyer beklentisi ilişkisinde cinsiyetin düzenleyici rolünü incelemek için hiyerarşik regresyon analizinden yararlanılmıştır.

Düzenleyici etkinin analizi için düzenleyici değişken ile bağımsız değişkenin çarpılması ile yeni bir değişken olan etkileşim değişkeni oluşturulur. Eğer etkileşim değişkeni anlamlı ise, düzenleyici etkinin varlığından söz edilebilir (Baron & Kenny, 1986).

Buna göre cinsiyetin düzenleyici rolünün tespiti için gerçekleştirilen hiyerarşik regresyon analiz sonuçları Çizelge 3'te gösterilmiştir. Gerçekleştirilen analiz sonucunda özyeterlik algısı ile kariyer beklentisi ilişkisinin pozitif yönde ve anlamlı olduğu (β=,513 ve p<,01) belirlenmiş olup araştırma modeline ilişkin H1 desteklenmiştir. Dolayısıyla özyeterlik algısının yüksek oluşunun kariyer beklentisini yükselteceği ifade edilebilir.

Düzenleyici etkiyi belirlemek için Baron ve Kenny (1986) tarafından önerildiği şekilde hesaplanan etkileşim değişkeni (özyeterlikXcinsiyet) regresyon modele dahil edilmiş, kariyer beklentisi üzerinde anlamlı bir etkisinin olmadığı (β=,015 ve p>,01) görülmüştür. Bu sonuca göre H2 desteklenmemiştir.

Çizelge 3. Cinsiyetin Düzenleyici Rolüne İlişkin Hiyerarşik Regresyon Analiz Sonuçları

1. Adım		**2. Adım**		**3. Adım**	
	β		β		β
ÖZ[a]	,513**	ÖZ	,515**	ÖZ	,464**
		Cinsiyet	-,033	Cinsiyet	-,032
				ÖZXCinsiyet	,015
R^2	,263	R^2	,264	R^2	,265
ΔR^2	,257	**ΔR^2**	,252	**ΔR^2**	,246
F	43,980	F	21,933	F	14,518

ÖZ[a]: Özyeterlik

**p<0,01

4. GENEL DEĞERLENDİRME VE SONUÇLAR

Üniversitelerin en önemli parçası olan öğrenciler eğitim hayatları boyunca bir yandan mezun olmayı hayal ederlerken bir yandan da mezuniyet sonrası çalışma hayatına dair beklentiler için girebilmektedirler. Özellikle okudukları bölümü kariyerlerini planlarken ne derece yönlendirici ve yardımcı olabileceği hakkında değerlendirerek kariyer beklentilerini şekillendirebilirler. Çalışmanın örneklemini oluşturan sağlık yönetimi öğrencilerinin kariyer beklentilerinin tespiti de sağlık yönetiminin çalışma hayatında tam bir yerinin olmaması dolayısıyla önemli görülmektedir. Öğrenciler orta düzeyde (3,25) kariyer beklentisine sahiptirler.

Bir davranışın sergilenebileceğine olan inanç özyeterlik olarak ifade edilmektedir. Burada önemli olan özyeterliğin genel bir kavram olduğu ve her davranış için sahip olunabilineceğidir. Dolayısıyla kariyer beklentisini de etkileyebilecektir. Daha açık bir ifade ile kariyer beklentisinin tespiti öğrencilerin özyeterlik algısına göre değişebilecektir. Çalışmada öğrencilerin özyeterlik düzeyi (3,78) ortalamanın biraz üzerinde olup, kariyer beklentilerini olumlu ve anlamlı yönde etkilemektedir (β=,513 ve p<,01). Bu sonuç litearürdeki diğer çalışmalarla da benzerlik göstermektedir (Hacket ve Betz, 1981; Gushue, 2006; Lent vd., 2000; Gözüm ve Aksayan, 1999; Cziraki vd., 2017; Ballout, 2009; Düzgün ve Çelik, 2020).

Çalışmada cinsiyet değişkeninin özyeterlik ile kariyer beklentisi arasındaki ilişki de düzenleyici role sahip olup olmadığına da bakılmıştır. Diğer bir ifade ile öğrencilerin kadın ya da erkek olmalarının özyeterlik ile kariyer beklentisi ilişkisini nasıl yönlendirdiği ortaya konulmak istenmiştir. Hiyerarşik regresyon sonucunda cinsiyetin düzenleyici role sahip olmadığı ortaya çıkmıştır. Çalışmada kariyer seçimiyle ilgili kavramların bireyin cinsiyetine göre şekillenebileceği ifadesinden yola çıkarak H2 hipotezi oluşturulmuştur. Ancak reddedilmiştir. Literatür incelendiğinde bireylerin kariyer beklentilerinin cinsiyete göre anlamlı bir fark yaratmadığı sonucuna ulaşan çalışmalara rastlanmıştır (Owen, 2018; Baldıran ve Şimşek, 2018). Dolayısıyla bu çalışmada da kariyer beklentisi açısından anlamlı bir fark yaratmayan cinsiyet değişkeninin özyeterlik algısı ile kariyer beklentisi arasındaki ilişkide düzenleyici etkiye sahip olmaması kabul edilebilir bir sonuçtur.

Elde edilen sonuçlar belirli sayıda öğrenci ile sınırlı olduğundan genellenememektedir. İleride yapılacak olan araştırmalarda farklı ve daha geniş bir örneklem ile çalışılmasıyla daha sağlıklı ve güçlü sonuçlara ulaşılabilir. Ayrıca özyeterlik algısının kariyer beklentisi üzerindeki etkisini incelerken farklı değişkenlerin de bu ilişkiyi etkileyebileceği göz önünde bulundurularak farklı modeller önerilebilir.

KAYNAKÇA

Aydemir, D. A., *Gastronomi ve Mutfak Sanatları Eğitimi Alan Üniversite Öğrencilerinin Kariyer Beklentileri: Lisans Öğrencilerine Yönelik Bir Araştırma*, Yüksek Lisans Tezi, Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Nevşehir, 2018.

Baldıran, Ş. ve Şimşek, E. (2018). Meslek Yüksekokulundan Mezun Kadınların Okul Başarı Durumları İle Mezuniyet Sonrası Çalışma Durumlarının Karşılaştırılması: Amasya Meslek Yüksekokulu Örneği. Türk Turizm Araştırmaları Dergisi, 2(4), 41-56.

Ballout, H. I. (2009). Career commitment and career success: Moderating role of self-efficacy. *Career Development International*, 14 (7),

Baron, R. M., and Kenny, D. A. (1986). The moderator–mediator variable distinction in social psychological research: Conceptual, strategic, and statistical considerations. *Journal of Personality and Social Psychology*, 51(6), 1173–1182.https://psycnet.apa.org/record/1987-13085-001 (Erişim Tarihi: 07.03.2024)

Bingöl, B., *İnsan Kaynakları Yönetimi,* Beta Yayıncılık, İstanbul, 2003

Buyruk L (2009) Turizm lisans eğitimi alan öğrencilerin kariyer beklentileri üzerine bir araştırma. *10. Ulusal Turizm Kongres*i. Mersin, Türkiye, Ekim 21-24.

Cho, T., and Ryu, K. (2016). The Impacts of Family-Work Conflict and Social Comparison Standards on Chinese. *Career Development International, 21*(3), 299-316.

Cziraki, K., Read, E., Laschinger, H. K. S., Wong, C. (2018). Nurses leadership self-efficacy, motivation, and career aspirations. *Leadership in Health Services*, 31(1), 47-61.

Çimen, H. (2008).Turizm lisans öğrencilerinin mesleki yönelimleri: Akçakoca Turizm İşletmeciliği ve Otelcilik Yüksekokulu örneği. *Anatolia: Turizm Araştırmaları Dergisi*, 19(2), 194-202

Düzgün, M., ve Çelik, M. (2020). Turizm ve otelcilik meslek yüksekokulu öğrencilerinin öz yeterlik inançlarının turizm işletmelerinde kariyer beklentisi üzerindeki etkisinde demografik değişkenlerin düzenleyici rolü. *Çankırı Karatekin Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, *10*(2), 475-507.

Evers, W. J., Brouwers, A., & Tomic, W. (2002). Burnout and self-efficacy: A study on teachers' beliefs when implementing an innovative educational system in the Netherlands. *British Journal of educational psychology*, *72*(2), 227-243.

Gözüm, S. Aksayan, S. (1999). Öz etkililik-yeterlik ölçeğinin Türkçe formunun güvenilirlik ve geçerliği. *Atatürk Üniversitesi Hemşirelik Yüksekokul Dergisi*, 2(1), 21-34.

Gushue, G. V. (2006). The relationship of ethnic identity, career decisionmaking self-efficacy and outcome expectations among Latino high school students. *Journal of Vocational Behavior, 68*(1), 85–95.

Hackett, G., and Betz, N. E. (1981). A self-efficacy approach to the career development of women. *Journal of Vocational Behavior, 18*(3), 326–339.

Ilgaz B (2011) Üniversite düzeyinde turizm eğitimi alan öğrencilerin yılmazlık, umutsuzluk durumları ve sektörel tutumlarının kariyer seçimlerine etkileri: Akdeniz üniversitesi örneği. Yüksek Lisans Tezi, Akdeniz Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Turizm İşletmeciliği Ve Otelcilik Ana Bilim Dalı, Antalya

Karadeniz, Y., ve Özkan, Ç. (2021). Üniversite öğrencilerinin mezuniyet sonrası kariyer beklentileri: Ayvacık Meslek Yüksekokulu örneği. *Manisa Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, *19*(2), 113-136.

Karaşin, Y., ve Tatlı, E. (2022). Sağlık Yönetimi Bölümünün Akademik Profili. *Sağlık Bilimleri ve Yaşam Dergisi*, *6*(1), 55-65.

Knight, D. K., Crutsinger, C., & Kim, H. (2006). The Impact of Retail Work Experience, Career Expectation, and Job Satisfaction on Retail Career Intention. *Clothing and Textiles Research Journal*, *24*(1), 1-14.

Kong, H., Wang, S., and Fu, X. (2015). Meeting Career Expectation: Can It Enhance Job Satisfaction of Generation Y? *International Journal of Contemporary Hospitality Management, 27*(1), 147-168.

Kuzgun, Y. *Meslek Danışmanlığı*, Nobel Yayınları, Ankara, 2000.

Lent, R. W., Brown, S. D., & Hackett, G. (2000). Contextual Supports and Barriers to Career Choice: A Social Cognitive Analysis. *Journal of Counseling Psychology*, *47*(1), 36-49.

Matsushima, R., and Shiomi, K. (2003). Social self-efficacy and interpersonal stress in adolescence. *Social Behavior and Personality: an international journal*, *31*(4), 323-332.

Metz, A. J., Fouad, N. ve Ihle-Helledy, K. (2009). Career Aspirations and Expectations of College Students: Demographic and Labor Market Comparisons. *Journal of Career Assessment* , *17*(2), 155-171. Owen, 2018

Perrone, K. M., Tschopp, M. K., Snyder, E. R., Boo, J. N., ve Hyatt, C. (2010). A Longitudinal Examination of Career Expectations and Outcomes of Academically Talented Students 10 and 20 Years Post–High School Graduation. *Journal of Career Development, 36*(4), 291-309.

Sağlık Yönetimi Ulusal Çekirdek Eğitim Programı, 2017 (SAYÇEP 2017),

Selçuk, D., *Sağlık Yönetimi Eğitimi Alan Önlisans /Lisans Öğrencilerinin Kariyer Beklentileri*, Yüksek Lisans Tezi, Beykent Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2019.

Sherer, M., Maddux, J. E., Mercandante, B., Prentice-Dunn, S., Jacobs, B., and Rogers, R. W. (1982). The self-efficacy scale: construction and validation. Psychological reports, 51(2), 663-671.

Wang, W., ve Cho, T. (2013). Work-Family Conflict Influences on Female's Career Development through Career Expectation. *Journal of Human Resource and Sustainability Studies, 1*, 43-50.

Yeşilyaprak, B. (Ed.). Mesleki Rehberlik Ve Kariyer Danışmanlığı Kuramdan Uygulamaya, Güneri, O.Y. "Psikodinamik Yaklaşımlar", Nobel Yayın Dağıtım, Ankara, 2016, 136-165.

Zengin, B., Şen, L. M. Taşar, O. (2011). Marmara Bölgesinde turizm lisans öğrencilerinin konaklama sektöründe cinsiyete göre kariyer düşünceleriyle ilgili bir araştırma. *International Conference On Eurasıan Economıes*, 217-225.

http://www.surveysystem.com/sscalc.htm

ISBN NO. 978-625-6830-90-5

HZ. SÜLEYMAN KISSASINA DAİR MENSUR BİR HİKÂYE

Doç. Dr. Lokman TAŞKESENLİOĞLU
Giresun Üniversitesi,
lokmantaskesenlioglu@gmail.com - 0000-0002-1652-2538

ÖZET

Kur'an-ı Kerîm eski Türk edebiyatının en önemli kaynaklarındandır. Klasik şairler gerek dinî-tasavvufî gerekse din dışı konularda oluşturdukları eserlerde başta iktibaslar ve peygamber kıssaları olmak üzere pek çok hususta Kur'an-ı Kerîm'den istifade etmişlerdir. Bazı peygamberler mucizeleri ve kıssaları ile klasik edebiyatta pek çok anlam özelliği çerçevesinde mazmun olarak kullanılmış, Hz. Yusuf gibi bazılarının kıssaları ise metilerin ana muhtevası dahi olmuştur. Kıssaları Türk edebiyatında bu minvalde ele alınmış olan peygamberlerden biri de Hz. Süleyman'dır.

Özellikle klasik edebiyatta kudreti, serveti, mührü, insan dışı varlıklara dahi hükmedebilmesi, Hüdhüd ve karınca ile olan münasebeti ve vefatı ile ilgili pek çok hususla yer almış olan Hz. Süleyman'ın Sebe Melikesi Belkıs ile olan kıssası da bu temalardan biridir. Bu çalışmada bir mecmuada tespit edilen, Neml Suresi'nde de geçen kıssa temel alınarak oluşturulmuş, eski Anadolu Türkçesi özelliği gösteren mensur bir Hz. Süleyman ile Belkıs hikâyesi ele alınmış; muhteva olarak tahlil edilmiş daha sonra da latin harflerine aktarılmıştır.

Anahtar Kelimeler : Hz. Süleyman, Belkıs, Mensur Hikâye, Eski Anadolu Türkçesi.

A RELATED PROSE STORY ABOUT THE TALE OF SOLOMON

ABSTRACT

The Qur'an is one of the most important sources of ancient Turkish literature. Classical poets have made use of the Qur'an in many aspects, especially quotations and stories of the prophet, both in their works on religious-sufi and non-religious subjects. Some prophets with their miracles and stories have been used as a justification in classical literature within the framework of many features of meaning, the stories of some of them, such as Yusuf, have even become the main content of the metis. One of the prophets whose stories have been covered in this way in Turkish literature is Solomon.

Especially in classical literature, the story of Solomon, who was involved in many issues related to his power, wealth, seal, ability to rule even non-human beings, his relationship with Hump and ant and his death, with the Queen Belkis, is one of these themes. In this study, the story of a Solomon and Belkis, which was found in a magazine and was created based on the story also mentioned in Surat An-Naml, showing the characteristics of the old Anatolian Turkish, was taken into consideration; it was analyzed as a content and then transferred to latin letters.

Key Words : Solomon, Belkıs, Prose Story, Old Anatolian Turkish.

1. GİRİŞ

Klasik edebiyatın en önemli kaynağı olan Kur'an-ı Kerîm'de özellikle peygamber kıssaları ibret verici hikâyeler olarak görülmüş; bu kıssalar çevresinde hem pek çok metin örneği oluşturulmuş, hem de oldukça zengin anlam hususiyetleri teşkil edilmiştir. Kur'an'da ismi geçen ve divan edebiyatında da farklı yönleriyle ele alınan peygamberlerden biri de Hz. Süleyman'dır.

Hz. Davud'un oğlu olan Hz. Süleyman onun yerine tahta geçmiş uzun süre padişahlık yapmıştır. Hükümdar peygamberlerden olan ve hakkında müstakil Süleymânnâme adlı eserin dahi teşkil edildiği (Taşkesenlioğlu 2023: 442) Hz. Süleyman; yeryüzünde pek az insana nasip olan olağanüstü bir güce sahip olması, mührü, Belkıs ile kıssası, karınca ile muhaveresi, hayvanların dilini bilmesi, rüzgâra, insanlara ve cinlere hükmetmesi ve vefatı gibi yönleriyle edebiyatta zikredilmiştir (Pala 1998: 305; Zavotçu 2006: 481). Bunların dışında devle olan mücadelesi veya Simurg'la olan muhaveresi gibi bazı efsanevi anlatıları da vardır.

Klasik şairler memduhların benzetilmesi, mühür veya yüzüğünün sevgilinin dudağına teşbihi, karınca ile olan kıssası, rüzgarla seyreden tahtı ve vefatı (Tökel 2000: 307) gibi konularda şiirlerinde Hz. Süleyman'a yer vermişlerdir. Şemseddin Sivasi ise 1684 beyitlik mesnevisinde tamamen Hz. Süleyman ile Belkıs arasındaki hadiseyi ele almıştır.

Aynı konunun tespit edilen bir mensur hikâyede de ele alındığı görülmektedir. Kur'an-ı Kerîm'de Neml Suresi'nde bahsedilen kıssada Hz. Süleyman ile Belkıs arasında geçen hadiseler kısaca anlatılmış, mensur hikâyede ise bu kıssadan hareketle olay örgüsü geliştirilerek ayrıntılarla zenginleştirilmiştir. Yazarı belirlenemeyen eserin en önemli özelliği ise eski Anadolu Türkçesi ile kaleme alınmış olmasıdır.

2. HİKÂYET-İ SÜLEYMÂN MAʿA BELKIS PERÎ-ZÂT ADLI METNİN ÖZELLİKLERİ

Tespit edilen yazma Ankara Milli Kütüphane Türkçe Yazmalar bölümünde 06 Mil Yz A 3755/5 numarada kayıtlıdır. Eser sehven Solâk-zâde Mehmed Hemdemî Çelebî adına Mevlid olarak kayıt altına alınmıştır. Tamamı dinî içerikli küçük metinler ihtiva eden mecmuanın ilk bölümünde küçük mesneviler bulunmakta devamında ise Hz. Süleyman, Hz. Davut, Hz. Zekeriya, Hz. Yahya gibi peygamberlere; Hz. Meryem, Hz. Lokman gibi Kur'an-ı Kerim'de adı geçen önemli şahsiyetlere ve Cercis, Behram, Şem'ûn gibi dinî şahsiyetlere ait mensur hikâyeler bulunmaktadır. Son bölümlerde ise tefsir örnekleri vardır.

228x177 – 205x130 mm boyutlarına sahip yazmanın ilgili kısmında satır sayısı 16'dır. Başlıkların kırmızı mürekkeple yazıldığı eser güzel bir hatla harekeli olarak kaleme alınmıştır. Müellif, istinsah tarihi veya müstensih hakkında herhangi bir kayıt bulunmamaktadır. Bir mesnevide geçen "Hemdemî" ismi, üslubun benzer olması nedeniye hikâyelerin de müellifi olarak değerlendirilebilir. Ele alınan hikâye 34b-41a sayfaları arasındadır.

Hikâyenin özeti kısaca şöyledir: Gaza etmeyi çok seven Hz. Süleyman Yemen taraflarında puta tapan bir topluluğun var olduğunu haber alınca o beldeye gaza etmeye karar verir. Rüzgarın uçurduğu devasa bir döşeği olan Hz. Süleyman'ın bütün ordusu ve tahtı bu döşeğe yüklenir, Şam'dan Yemen'e doğru yola çıkılır. Yolda Hicaz üzerinden geçilirken Mekke'de yere inen Hz. Süleymân Ka'be'yi tavaf eder, buraya nesiller sonra gelecek peygambere salat ü selam ederek yeniden yola çıkar. Yolda askerin suya ihtiyacı hasıl olunca oranın halkından kaynak sorulur, halk ise kaynağın yerini ancak Hüdhüd'ün bileceğini söyler. Bunun üzerine Hz. Süleyman Hüdhüd'ü yanına çağırır. Fakat Hüdhüd gelmeyince kendisinden habersiz ortadan yok olduğu için Hüdhüd'e öfkelenir, diğer kuşlara eğer bir haber getirmek için gitmemişse Hüdhüd'e büyük azap edeceğini söyler.

Bu esnada Hüdhüd Seba ülkesine gitmiş, Belkıs adlı hükümdarın sarayına girmiş, onun Hüdhüd'ü ile konuşmaya başlamıştır. Belkıs'ın çok güzel ve kudretli bir hükümdar olduğunu ancak güneşe taptığını öğrenince bunu Hz. Süleyman'a haber vermek için yola çıkar. Yolda diğer kuşlardan Hz. Süleyman'ın kendisine öfkelendiğini öğrense de önemli bir haber taşıdığı için korkusuzca huzuruna çıkar ve haberini verir. Bir mektup yazan Hz. Süleyman bunu iletmesi için Hüdhüd'e verir, o da Yemen'e giderek Belkıs ve diğer beylerin olduğu bir ortamda herkesin göreceği şekilde mektubu bırakır. Bir kuşun mektup getirmesinden çok etkilenen Belkıs mektubu okur, Hz. Süleyman'ın kendisini Hak dine davetini öğrenir. Bir elçi seçerek ona hediyeler ve birkaç soru hazırlar. Eğer bu eşsiz hediyeleri kabul ederse davasında samimi olmadığı, kabul etmezse gereçekten Allah'ın peygamberi olduğuna inanacağını beylerine söyler. Altın ve gümüşlerle dolu küpler, yüz erkek yüz kız iki yüz cariye ve delinmemiş büyük bir yakutu hediye olarak elçiyle birlikte gönderir.

Hz. Süleyman onu huzuruna kabul eder, fakat elçinin getirdiği hazinelerden katbekat fazla hediyeyi kendisi hazırlamıştır. Bu hediyeleri görünce elçi getirdiği hediyeleri çıkarıp sunmaktan hicap eder. Hz. Süleyman ısrar edince yakutu çıkarır, onun emriyle bir dev ve karınca yakutu delerek tekrar elçiye verirler. Birkaç soruya daha cevaplar vererek kendisinin zaten dünya malına sahip olduğunu, hiçbir hediyeyi kabul etmeyeceğini, Belkıs ve kavmini İslam'a davet ettiğini, kabul etmezlerse askerleriyle Yemen'e geleceğini haber vermesini ister. Bu isteği yerine getiren elçi, Belkıs'a daveti iletir. Belkıs Süleyman'ın Allah'ın peygamberi olduğuna iman eder ve ona tabi olmak için yola çıkar. Fakat dillere destan altından tahtını adeti üzere bin bekçinin konuduğu bir hazineye kilitler.

Hz. Süleyman ise onun tahtını kimin getirebileceğini sorunca veziri Asaf İsm-i Azam duasını okuyarak göz açıp kapayıncaya kadar tahtı getirtir. Üç günlük yoldan gelen Belkıs Hz. Süleyman'ın huzurunu çıkar, burada tahtı görünce kendisininkine çok benzediğini söyler.

Bu esnada Hz. Süleyman'ın Belkıs'a olan alakasına haset eden devler, Belkıs'ın yüzünün çok güzel olmasına rağmen baldırlarında biraz kıl olduğunu söyleyerek gözünden düşürmek isterler. Hz. Süleyman da camdan bir zemin yapılmasını, altından su geçirilmesini, kendi tahtının da ortaya konmasını emreder. Belkıs tahta yaklaşmak isteyince onun su üstünde durduğunu zanneder, eteğini hafifçe kaldırarak Hz. Süleyman'ın yanına gelerek Müslüman olur. Bu kılların giderilmesi için devlerden bir yağ öğrenen Hz. Süleyman Belkıs'ı hanımı olarak

haremine alır. Hz. Süleyman'dan insanlığa mücevher delme, hamam, kıl giderme, bakır eritme ve inci çıkarma olmak üzere beş bilginin kaldığı belirtilerek hikâye tamamlanır.

Hikâyenin en dikkat çekici tarafı ise dilinin eski Anadolu Türkçesi özellikleri taşımasıdır. Bu döneme ait pek çok kelime ekin metinde yer alması, metnin kaleme alınma tarihini yaklaşık olarak 14. yüzyıla kadar geri çekmektedir. Harekeli olması nedeniyle metinden bu durumun çok daha net tespit edildiği söylenebilir. Bu unsurlar arasında "ḳatı, ıssı, ḳanda, gökcek, bit, oḳu-, dükeli, yaraḳ, yegrek, yu-, döşür-, yiñ, öñ, ṭon, öñdin" gibi pek çok kelime ve "-ñ, -iser, -cılayın, -din, -cuġaz, -vüz, -icek " ek sayılabilir:

İşbu şehirden ʿArab aṣlından āḫir zamānda bir peyġamber *geliserdür* (35a)

Anuñ ṭuraġı Medīne *olısardur* ve ḳabri daḫı anda *olısardur* (35a)

Sebā memleketine yaḳın iricek *ḳatı ıssı* oldı (35a)

Ḥaḳ Teʿālā buña *şuncılayın* ḥüsn ü cemāl virmişdür (36a)

Aña *ḳatı* ʿazāb eyleyem (36a)

Süleymān iytdi. *Ḳanda* idüñ (36a)

Benümçün ġuṣṣa *yimeñ* (36a)

Şeyṭān bu ʿameli anlara *gökcek* göstermiş (36b)

Pes Süleymān bir *biti* yazdı (36b)

Gördi tiz beglerini ve ulularını ḳatına *oḳudı* (36b)

...bu nāmeyi *göricek* vezirlerine iytdi (37a)

Nāme saña *yitişicek* ululanmaġı ve tekebbürligi terk idesin (37a)

Zīrā *dükeli* fesād tekebbürlikden ḥāṣıl olur (37a)

Anı *ḳuşcuġaz* getürdi (37a)

...cengi *yaraġı* görelüm (37b)

Aña bir ḳaç suʿāl *idevüz* (37b)

Belḳīs'uñ tedbirine *āferinler* ḳıldılar (37b)

...kim *dükelisi* bir ṣūretde ve bir ṭonda idi (38a)

İlçü *yaraḳ* görüb gitdi (38a)

Ḳanı ol kerpiçleri n'içün çıḳarmaduñ (38b)

Ḥaḳ Teʿālā baña virdügi dīn *yegrekdür* (38b)

Yoḳ dirlerse *uş* çeri çekdüm (38b)

Şuncılayındur büyük danedür (38b)

Zīrā dirler *dükeli* duzlu olur (38b)

Eyle *diyicek* ilçi Süleymān'a Belḳıs'uñ suʿāllerini ʿarż eyledi (38b)

Ellerini *yusunlar* didi (39a)

Belḳıs çerisin *döşürdi* ve *yaraḳ* gördi ki (39a)

Andan ṣoñra er ādem elin yusa elin *yiñ* ile silerdi (39a)

Sizden kim ola kim Belḳīs'uñ taḫtını bize getüre ol gelmezden *öñ* didi (39b)

ʿAvratlaruñ ʿādeti budur ki ayaḳlarun ṣuya başalar *ṭonlarını* yuḳarı çekerlerdi. Belḳıs daḫı *ṭonını* yuḳaru çekdi (40a)

...taḫtınuñ tertibi bir dürlü daḫı *eyleñüz* (40a)

Belḳıs'uñ *dükeli* leşkeri Müslimān oldılar (40b)

Eydürler ki Süleymān biş nesne eyledi ki andan *öñdin* itmemişdi (40b)

3. METİN

[34b] Ḥikāyet-i Süleymān Maʿa Belḳıs Perī-Ẕāt

Süleymān ile Belḳıs ḥikāyātın idelüm. Rivāyetdür ki Süleymān Peyġamber ʿaleyhi's-selām ġazā itmekligi severdi. Ekser evḳātını ġazāya ṣarıf iderdi. Bir gün Süleymān'a ḫaber geldi ki Yimen vilāyetinüñ ḫalḳı kāfirlerdür. Pūṭa ṭapıcılardandur. Süleymān ḳaṣıd eyledi kim ol ṭarafa ġazāya

[35a]

gide buyurdı. Taḫtını donatdılar ve ol döşegi ẕikir itdügimiz gibi bıraḳdılar. Cemīʿ leşker dirilüp ol döşek üzre oturdılar. Andan yile emir eyledi. Ol döşegi götürdi. Şām iḳliminden ḳalḳup Yimen ṭarafına ʿazim ḳıldı. Yolı Ḥicāz üstüne Mekke'nüñ yaḳınına uġradı buyurdı. Döşegi yire indürdiler. Yidi kere Kaʿbetu'llāh'ı ṭavāf idüb andan iytdi. İşbu şehirden ʿArab aṣlından āḫir zamānda bir peyġamber geliserdür. Anuñ ṭuraġı Medīne olısardur ve ḳabri daḫı anda olısardur. Adı Muḥammed ola Ḥaḳ Teʿālā yiryüzinde andan ʿizzetlü kimse yaratmamışdur didi. Çünki Mekke ṭavāf idüp fāriġ oldı. Yine yile buyurdı. Taḫtını götürdi. Beriyye ṭarafından giderken Sebā memleketine yaḳın iricek ḳatı ıssı oldı. Süleymān'ıñ leşkeri ṣuṣadı. Yaḳın yirde ṣu var mıdur diyü Süleymān oturan ḫalḳa ṣordı. Oturan ḫalḳ iytdiler. Bunda ṣu nirede olduġını Hüdhüd bilür ancaḳ didiler. الغا و تفقده الطير فقال مالى لا ارى الهدهد ام كان منبين من Pes Hüdhüd'i istedi ki ḫaber ṣora. Ḳuşlar aranı da

[35b]

ISBN NO. 978-625-6830-90-5

görmedi, iytdi. Ne oldı buña ki Hüdhüd görinmez. Yoḳsa ġāʿiblerden mi oldı. Hüdhüd ḳulluḳda bulunmaduġına Süleymān elbetde Hüdhüd'i öldürürin ya aña ʿaẕāb iderin. Meger baña bir ġarīb ḫaberle gele didi. Hüdhüd ḫod Sebā şehrine gitmişdi. Ol şehriñ pādişāhı bir ḳız idi. Adına Belḳīs dirlerdi. Eydürler ki dünyāda Yūsuf'dan geçicek Ḥaḳ Teʿālā Belḳıs'dan güzel yaratmamışdı. Anası perī ḳızı idi. Bir ulu pādişāhıñ oġlı pādişāh idi. Ol vilāyetüñ küllīsi anuñ ḥükminde idi. Hüdhüd ki ol Sebā şehrine vardı. Belḳīs'uñ sarāyını gördi. Temāşā içün girdi. Belḳıs'ı gördi ki bir taḫt üzerinde oturmış ḳarşusında cāriyeler ṣaf baġlayup ayaḳ üzre ṭurmışlar. Oturduġı taḫtıñ seksen arış ini ve seksen arış uzunı varıdı. Hüdhüd ki Belḳıs'ı bu ḥüsn ile bu leṭāfetle gördi. Anuñ cemāline naẓar eyleyüb taḥsīn ḳıldı. Andan Belḳīs yaḳınında ḳafes içinde bir Hüdhüd gördi. Sürüp anuñ ḳatına vardı. Belḳıs Hüdhüd'i Süleymān Hüdhüd'ine iytdi. Ne kişisin ḳandan gelürsin ve bu araya ḳorḳmadın nice girdiñ didi. Süleymān Hüdhüd'i Süleymān'ı vaṣıf eyledi. Anuñ salṭanatını ve ʿaẓimetini ve İslām'ını Belḳīs Hüdhüd'ine söyledi. Leşker çeküb

[36a]

Ol ṭarafa ġazāya gitdügüni şeriḥ eyledi. Belḳīs Hüdhüd'ine söyledi. Belḳīs Hüdhüd'i iytdi. Bizüm pādişāhımız daḫı ulu pādişāhdur. Ḥaḳ Teʿālā buña şuncılayın ḥüsn ü cemāl virmişdür ve bu vech-ile ʿizzet virmişdür. Ammā bunlar Allāh'ı ḳomışlar Tañrı diyü güneşe ṭaparlar didi. Pes Süleymān Hüdhüd'i Belḳīs Hüdhüd'inden bu ḫaberi aldı. Ol aradan yine ʿazm-i Süleymān ḳıldı. Yolda gelürken ḳuşlara buluşdı. Anı iytüb daḫı bulmaduġına ve aña ḫışım idüb öldürmek istedügini bildürdiler. Süleymān senüñ içün لا اعذّبنه عذاباً شديدا اولاذجنه Aña ḳatı ʿaẕāb eyleyem yāḫūd boġazlayam didi didiler. Hüdhüd bunı işidicek ḳorḳdı, itdi. Hīç bunda ġayrı nesne dimedi mi İytdiler belī söyledi. بسلطان مبين اوليا تينى Meger baña bir ḫaberle gele didi didiler, iytdi. Eyle olsa ḳorḳum yoḳdur. Benümçün ġuṣṣa yimeñ diyüb Süleymān ḳatına vardı. Süleymān iytdi. Ḳanda idüñ, iytdi. Yā nebiyuʿllāh.جئتك من سباء بنباء يقين احطت بمالم تحط بهو Ben bir nesne gördüm ki sen anı görmediñ. Sebā şehrinden saña bir ḫaber getürdim ki ancılayın ḫaber işitmedüñ. انّى و اونيت من كلّ شئ ولها عرش عظيم وجدت امراة تملكهم Sebā şehrini gördim. Bir ḳız aña pādişāh

[36b]

olmış. Ḥaḳ Teʿālā her dürlü nesneyi ḥaḳḳınca virmiş. ʿİzzetle bir ʿālī taḫt üzerine oturmış. الشيطان اعمالهم وجدتها و قومها يسجدون للشمس من دون الله وزين لهم Ol daḫı ḳavmi daḫı Allāh'ı ḳoyub güneşe secde iderler buldum. Şeyṭān bu ʿameli anlara gökcek göstermiş ve anları ṭoġru yolından azdurmış didi. Süleymān bu ḫaberi işidicek ʿacebledi. الكاذ بين سننظر اصدقت ام كنت من Görem seni girçek misin yoḳsa yalancılardan mısın didi, iytdi. بكتاب هذا اذ هب Var işbu nāmeyi aña ilet didi. Pes Süleymān bir biti yazdı. Hüdhüd'e virdi. Anı aġzıyla götürdi. Sebā vilāyetine yitişdürdi. Ṣabāḥ vaḳti olıcaḳ Belkīs'uñ ḳatına getürdi. Gördi kim kendü ḫaṣlar ile taḫtı üzerinde oturmış nice nice cāriyeler ḳarşusında ṣaf baġlayub ḫiẕmet içün ayaġ üstüne ṭurmış. Pes Hüdhüd varub ol nāmeyi ortaya bıraḳdı. Andan geçüp bir aġaç budaġına ḳonub ıraḳdan temāşā eyledi. Hüdhüd'üñ nāmeyi bıraḳduġını gördi buyurdı. Nāmeyi alub ḳatına getürdiler. Gördi tiz beglerini ve ulularını ḳatına oḳudı, iytdi. يا ايّها الملؤا القى انّى الّي كتاب كريم Ey begler ve ulular. Bir ulu pādişāhdan bize nāme

[37a]

yitişdi. Anı ḳuşcuġaz getürdi. Zihī bir ulu sulṭān ki uçar ḳuşlar anuñ emrine muṭīʿ olmışdur didi. Andan nāmeyi eline alub gördi. Yazılmış ki و آنه الرحمن الرحيم لاتعلو علي وانونى ملماين انَه من سليمان بسم الله Benim ḳatımda ki Süleymān bin Dāvud'ın. Allāhu Teʿālā'nuñ peyġamberiyin. Senüñ ḳatuña ki Sebā vilāyetinüñ sulṭānı Belḳīs'sın. Nāme saña yitişicek ululanmaġı ve tekebbürligi terk idesin didi. Gelesin ḳavmüñle bile Müslimān olasın didi. Evvel emirden tekebbürligi ve ululanmaġı terk idesin didi. Zīrā dükeli fesād tekebbürlikden ḫāṣıl olur. Belḳıs bu nāmeyi göricek vezirlerine iytdi. قاطعة امر احتّى تشهدون افتونى فى امرى ماكنت Eydür bu bābda ve bu ḳażiyyede ne maṣlaḥat görirsiz. Ben sizüñ ṭanışığıñuz. Siz bir nesneye ḥüküm itmezin bu Süleymān didükleri ne kişidür siz anı bilür misiz didi, iytdiler. Ol Süleymān'ı bilmezüz. Evet işidürüz ki ulu pādişāhdur. Şām vilāyetinde olur. Benī İsrāʿil dīni üzredür. Tevrat şerīʿatın gözedür. Tañrı'nuñ peyġamberiyem dir. İns ve cīn, dīv ü perī vuḫūş u ṭuyūr cümle anuñ ḥükmi altındadur diyü işidürüz didiler. Belḳīs iytdi, pes yā nice itmek gerek, iytdiler.

[37b]

Ol ulu pādişāh ise n'ola. Bizüm daḫı leşkerimüz çoḳ. Korḳımuz ziyāde buyurursañ cengi yaraġı görelüm. Üstümüze gelürse uġraşalum. Belḳīs iytdi انّ الملوك اذاد خلواقرية افسدوها Pādişāhlar çeri çeküb ve bir vilāyete girseler ol vilāyet ḫarāb olur ve nice ʿazīz ḫor ẕelīl iderler. Ancılayın pādişāh ile bī-tekellüf cenge ḳuşanmaḳ ḫaṭardan ḥālī degildür. Ḫuṣūṣā ki peyġamberi Ḫudā ola. Evvel aña tuḥfeler ve begler gönder kim eger ḳabūl iderse bilüñ ki maḳṣūdı māldur ve daʿvāsında yalandur ve eger hediyyelerimüzi ḳabūl itmezse bilüriz ki Ḥaḳ peyġamberdür. Aña bir ḳaç suʿāl idevüz. Cevāb virürse emrine iṭāʿat idüb muṭīʿ olalım didi. Ol oturan ulular Belḳīs'uñ tedbirine āferinler ḳıldılar. Maṣlaḥat daḫı budur ki didüñ didiler. Pes Belḳīs bir ʿāḳil kişi Süleymān'a ilçülige gönderdi.Anuñla Süleymān'a armaġan içün iki kerpiç viribdi. Biri altun ve biri ḫām gümişden ve biri ḥoḳḳa içinde bir dane delüksiz ḳızıl yāḳūt ḳoydı ve bir elmās daḫı ḳoydı. Zīrā yāḳūt ne ile delündügini bilmezlerdi ve daḫı yüz ḳız cāriye ve yüz yalıñ yüzlü oġlan

[38a]

viribdi kim dükelisi bir ṣūretde ve bir ṭonda idi. İlçüye iytdi kim evvel aña bu altun gümiş kerpiçleri vir. Andan iyt işbu ḥoḳḳanuñ içindeki ne nesnedür. Bile deldükden ṣoñra aña ḳıl geçürsün. Ammā ādem dīv perī geçürmesi olmaya. Andan aña iyt ki işbu iki yüz esīrleriñ irkegin dişin birbirinden seçsün ayırsun ve ṣor aña kim ne ṣorur ol-kim kişinüñ ṣusuzlığın giderür. Ol ṣu ne gökden inmişdür ve ne yirden bu nesneleriñ cevābını al daḫı gel tiz yine baña bildür didi. İlçü yaraḳ görüb gitdi. Hemān sāʿat Cebrāʿil andan öñ bu nesneleri Süleymān'a bildürdi daḫı Süleymān dīvlere emir eyledi. Ol döşegüñ kim beş yüz ferseng uzunı varıdı. Bir ṭarafa gitmelü olsa leşkeriyle anuñ üzerine otururdı. Anuñ üstüni başdanbaşa altun gümiş kerpiçlerle üzerine oturdılar. Andan altun gümiş zeyn itdiler. Süleymān taḫta geçüp oturdı. Ḫalāyıḳ altun gümüş kerpiçleri üzerine oturdılar. Andan ilçü yitişdi. Destūr aldı içerü girdi. Ol kerpiçleri gördi. Kendü elindeki kerpiçleri çıḳarub Süleymān'a göstermege utandı. Ḳalan armaġanları çıḳardı. Süleymān'uñ

[38b]

öniñde ḳodı. Ol kerpiçleri ḳoltuġı altında gizledi göstermedi. Süleymān iytdi. Ḳanı ol kerpiçleri n'içün çıḳarmaduñ. İlçü daḫı nāçār olub ol kerpiçleri çıḳardı.ʿArż eyledi. Süleymān ol armaġanları gördi.ى فما اتين بمال نن و اتمدّ تفرحون بهد يّتكم بل اَنْتُمْ اتيكم مّما خير الله Baña māl ile mi meded itmek istersiz. Benim māla raġbetim yoḳdur. Ḥaḳ Teʿālā baña virdügi dīn yegrekdür. Siziñ dünyāñızdan ve māluñuzdan bu māl ve tuḥfe sizüñ ḳatıñuzda raġbetlüdür. Yine anuñla siz ferahlanursız. Var Belḳıs'a iyt. Cemīʿ ḫalḳıyla benim ḳatuma gelsünler. Müslümān olsunlar. Yoḳ dirlerse uş çeri çekdüm. Üstlerine vardum.Göñüllü göñülsüz anları şehrinden çıḳardım. Eyle diyicek ilçi Süleymān'a Belḳıs'uñ suʿāllerini ʿarż eyledi. Süleymān iytdi. Ol ṣu ki ṣusızlıḳ ḳandura.Gökden inmemiş yirden çıḳmamış ola at teridür Her kişi kim terini alub bir üsküriye ḳoyup içe ṣusızlıġı giderür. Zīrā dirler dükeli duzlu olur. Ṣusızlıḳ gidermez ammā at terini ṣusız kişi içe ṣusızlıġı gider didi. Andan iytdi. Bu ḥoḳḳada bir ḳıymeti ḳızıl yāḳūt danesi vardur ki delinmemişdür. Şuncılayındur

[39a]

büyük danedür ki hīç bir pādişāhuñ ḥazīnesinde yoḳdur. İlçü iytdi. Ol yāḳūtı ne ile delerle delsün ve bir ḳıl daḳdursun didi. Bir dīve işāret eyledi geldi. Bir ḳarıncaya emir eyledi. Bir ḳıl geçürdi. Ḥoḳḳanuñ aġzın açdı. Ol yāḳūtı çıḳardı. Temāşā eyledi. Andan ol dīv elmās ile anı deldi. Ḳarınca ol ḳılı aña geçürdi. İlçü bu ḥāli görüb müteḥayyir ḳaldı. Andan ol iki yüz oġlanları ḳızları getürdiler. Bir şekilde idi. Süleymān buyurdı oturdılar.Öñlerine ṭaʿām getürdiler. Andan Süleymān emir eyledi. İbriḳ ṭas getürdiler. Ellerini yusunlar didi. ʿĀdet ṣunuñ üzerine idi kim ʿavrat ādemüñ eline ṣu ḳoysalar avcınıñ için açardı. Er ādemüñ eline ṣu ḳoysalar arḳasına döñerlerdi. Andan ṣoñra er ādem elin yusa elin yiñ ile silerdi. ʿAvrat silmezdi. Ol vech ile Süleymān naẓar eyledi. Anlaruñ ibrigiñi dışından farḳ eyledi. Anda ilçüye iytdi. Yüri var bu getürdügüñ nesneleri ilet. Ben mālı ḳabūl itmezem. Kendüsi gelmek gerek didi. İlçü gelüb Süleymān'uñ ḫaberin Belḳıs'a söyledi. Belḳıs çerisin döşürdi ve yaraḳ gördi ki Süleymān'uñ ḳatına gele ve Müslimān ola. Her vaḳit ki Belḳıs eger yaḳın ve eger ıraḳ bir sefere gitse ol kendünüñ taḫtını ki yidi pāredendi eve ḳoyardı.

[39b]

Ḳapusına kilid ururdı. Miftāḥını kendüsi ṣaḳlardı. Kimseye inanmazdı. Üzerine biñ kişi bekçi ḳordı. Süleymān ile Belḳıs'ıñ aralıġı iki günlik yoldı.Belḳıs bir günlik geldükden ṣoñra Süleymān iytdi. عرشها قبل ان يأ تونى مسلمين ياايّها الملؤ ايّكم يأتينى Sizden kim ola kim Belḳīs'uñ taḫtını bize getüre ol gelmezden öñ didi. من مقامك قال عفريت من الجنّ انا اتيك به قبل ان تقوم Cinlerden bir ʿifrīt iytdi. Buyurursañ ben varayın. Sen daḫı yirüñden turmadın ol taḫtı ḳatuña getüreyin. قال الّذى عنده علم من الكتاب انا اتيك به قبل ان يرتد اليك طرفك Ol bir kişi kim anuñ ʿilmi varıdı. Yaʿnī Ḥaḳ Teʿālā'nuñ İsm-i aʿẓam'ın bilürdi. Adına Āṣaf bin Berḫıyā dirlerdi. Peyġamber neslinden Lavī bin Yaʿḳūb oġlanlarındandı. Ulu kişi ol iytdi. Buyurursañ gözüñi yumub yine açınca ben ol taḫtı ḳatuña getüreyin. Süleymān iytdi getür Āṣaf. Başını secdeye ḳodı. Ḥaḳ Teʿālā'nuñ İsm-i aʿẓam'ın oḳudı. Süleymān gözüni yumdı. Açınca taḫtını ḳatında ḥāẓır ḳonulmış gördi. Süleymān şād oldı. Allāhu Teʿālā kendüye bunuñ gibi mertebe virdügine şükür eyledi. عرشها ننظر اتهتدى ام تكون من الّذين لا يهتدون قال نكّرو لها

[40a]

İytdi taḫtınuñ tertibi bir dürlü daḫı eyleñüz. Kimin eksik ve kimin artuḳ ve kimin ilerü ve kimin girü eyleñüz görelüm. Belḳīs añlayabilür mi. Taḫtı kendünüñ idügüni bilür mi didi. Süleymān Belḳıs'a bu vech ile raġbet itdügine dīvler ḥased itdiler. Dilediler ki Belḳıs'ı Süleymān'uñ göñliñe ṣovuḳ düşüreler. Belḳıs'a ḫod Ḥaḳ Teʿālā bir ḥüsn-i cemāl virmişdi ki zerre ḳadar güzellikden hīç bir yerinde ḳuṣūrı yoġdı. Ammā baldırlarında birāz ḳıl varıdı. Pes dīvler Süleymān'a iytdiler.Ol ḳızuñ baldırları ḳılludur ʿayıbludur. Saña olmaz didiler. Süleymān iytdi.Göñlünden anıñ baldırların göreyin. Dīvler didigi gibi midür. Buyurdı dīvlere fi'lḥāl yüz arış miḳdārı yiri sırça döşediler. Altına ṣu ṣaldılar. Kendi taḫtını ol sırçanuñ üzerine ḳodılar. Şöyle kim bir kişi anı görse Süleymān'uñ taḫtını ṣu üstünde ṣanurdı. Çünki Belḳıs geldi diledi ki ʿādet üzere varub Süleymān'uñ elin öpe. Ol sırçayı gördi ṣu ṣandı. ʿAvratlaruñ ʿādeti budur ki ayaḳlarun ṣuya başalar ṭonlarını yuḳarı çekerlerdi. Belḳıs daḫı ṭonını yuḳaru çekdi. Şöyle ki topuġı baldırı açıldı. Süleymān anı görüp ʿacebe ḳaldı. Belḳıs'uñ

[40b]

ḥüsnine ve leṭāfetine taḥsīn ḳıldı. Ol sebebdendir şimdi daḫı bir kişi ḫatun almaḳ dilese ṭopuġın ve baldırın görmege günāh yoḳdur ve ol arayı görmek revādur didiler. Belḳıs'uñ taḫtını Süleymān'uñ ḳarşusında ḳurmışlardı. Ol taḫt üzerinde tekellüf itdiler. كاته هو اهكذا عرشك قالت İşbu taḫt senüñ taḫtuña beñzer mi didiler. Belḳıs iytdi hemān oldur. Rāvī eydür çünki Belḳıs'uñ baldırın gördi. Dilemedi kim ġayrı kişi göre, iytdi. Etegüñ ṣalıvir. Başduġın yir sırçadur ṣu degildür. Belḳīs ilerü gelüb Süleymān'uñ öñünde īmān getürdi. Müslimān oldı. Anı ḫatunlıġa ḳabūl eyledi. ʿAvratları ḳatında viribdi. Belḳıs'uñ dükeli leşkeri Müslimān oldılar. Çünki Belḳıs Süleymān'uñ ḫatunı oldı. Leşkerini memleketini Süleymān'a ışmarladı ki andan Süleymān dīvlere ṣordı ki ol Belḳıs'uñ baldırındaġı ḳılı gidermege çāre nedür didi. Dīvler ḫızirme tasnīf eylediler. Belḳıs'uñ gevdesine urdılar. Pāk oldı. Ol deme dek ḫızirme tertībini bilmezlerdi. Eydürler ki Süleymān biş nesne eyledi ki andan öñdin itmemişdi. Biri ḫızirme kim ḳıl giderür ikinci hamām üçünci gevher delmek dördünci baḥrdan deñizden incü çıḳarmaḳ

[41a]

bişinci tuç ırmaġı kim aḳardı. Bu nesne Süleymān'dan ġayrı kimseye müyesser olmadı. Ṣoñra Süleymān'uñ Belḳıs'dan bir oġlı oldı. Allāhu aʿlem.

4. SONUÇ

Klasik Türk edebiyatında ismi sıklıkla zikredilen peygamberlerden olan Hz. Süleyman Belkıs'la olan kıssası, mührü, rüzgara ve diğer varlıklara hükmedebilmesi, karınca ve diğer hayvanlarla muhaveseri gibi özellikleriyle anılmıştır. Bu çalışmada eski Anadolu Türkçesi özelliği taşıyan mensur bir hikâye ele alınmış, metnin dil ve üslup özellikleri belirlenmiş ve metin hakkında bazı genel bilgiler verildikten sonra hikâye latin harflerine aktarılmıştır. Bilinen bir kıssa olmasına rağmen eski Anadolu Türkçesi özelliği göstermesi bakımından önem arz eden metin bu yönüyle bilim dünyasına kazandırılmaya çalışılmıştır.

KAYNAKÇA

Pala, İ., *Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü*, Ötüken Yayınları/ İstanbul, 1998.

Taşkesenlioğlu, L. *Klasik Türk Edebiyatı Tarihi*, Nobel Yayınları/ Ankara, 2023.

Tökel, D. A., *Divan Şiirinde Mitolojik Unsurlar*, Hece Yayınları/ Ankara, 2000.

Zavotçu, G., *Divan Edebiyatı Kişiler Kişilikler Sözlüğü*, Aydın Kitabevi/ Ankara, 2006.

ISBN NO. 978-625-6830-90-5

KLASİK TÜRK EDEBİYATINDA BELKIS VE BİR MECMUADA TESPİT EDİLEN KISSASI

Doç. Dr. Lokman TAŞKESENLİOĞLU
Giresun Üniversitesi,
lokmantaskesenlioglu@gmail.com - 0000-0002-1652-2538

ÖZET

Klasik Türk edebiyatı Kur'an-ı Kerîm, hadisler, tarihi olaylar, ilmi hakikatler ve efsanevi hususlar gibi çok farklı kaynaklardan beslenmiş bir edebiyat geleneğidir. Özellikle peygamber kıssalarına bu minvalde sıkça değinilmiş, bu kıssalar çevresinde zamanla başka anlatılar da oluşmuştur. Kur'an-ı Kerîm'de kendisine herşey verilmiş kadın bir hükümdar olarak ifade edilen Sebe Melikesi Belkıs da, klasik Türk edebiyatında bu yönüyle ele alınmış, Hz. Süleyman ile olan kıssasında da belirtildiği gibi onun davetine uyarak âlemlerin Rabbi olan Allah'a teslim olan bir kul olarak zikredilmiştir.

Bu çalışmada eski edebiyatta Hz. Süleyman ile kıssası temelinde mazmun olarak kullanılmış olan Belkıs ele alınmış, klasik edebiyattaki mahiyetine işaret edildikten sonra hakkında tespit edilen mensur bir hikâye üzerinde durulmuştur. Doğumundaki hallerin mucizevi bir şekilde anlatıldığı metin, eski Anadolu Türkçesi özellikleri taşıması yönüyle tahlil edilmiş, muhteva olarak incelendikten sonra latin harflerine de aktarılmıştır.

Anahtar Kelimeler : Belkıs, Perizat, Eski Türk Edebiyatı, Mensur Hikâye, Eski Anadolu Türkçesi.

BELKIS IN CLASSICAL TURKISH LITERATURE AND A STORY FOUND IN A MAGAZINE

ABSTRACT

Classical Turkish literature is a literary tradition that has been fed from many different sources such as the Qur'an, hadiths, historical events, scientific truths and legendary issues. Especially the stories of the prophet have been mentioned frequently in this context, and other narratives have been formed around these stories over time. The Queen of Sebe Belkis, expressed in the Qur'an as a female ruler to whom everything was given, was also considered in this aspect in classical Turkish literature, as mentioned in the story of Solomon, as a servant who submits to Allah, the Lord of the worlds, obeying his invitation, as mentioned in the story of Solomon.

In this study Belkis, who was used as a mazmun on the basis of the story of Solomon in ancient literature, was considered, and a prose story that was determined about her after her nature in classical literature was pointed out, was focused on. The text in which the circumstances of his birth are described in a miraculous way has been analyzed in terms of having the characteristics

of the old Anatolian Turkish, and after being examined as a content, it has also been transferred to Latin letters.

Key Words : Belkıs, Perizat, Old Turkish Literature, Prose Story, Old Anatolian Turkish.

1. GİRİŞ

Peygamber kıssaları ve bu kıssalar ile ilgili diğer metinler klasik Türk edebiyatının en önemli kaynaklarındandır. Dinî bir metin olan Kur'an-ı Kerîm'e dayansa da sadece dinî hususlarda değil, din dışı konularda da pek çok farklı anlam zenginliği çerçevesinde kullanılmış olan bu hikâyeler dinî, tasavvufî ve efsanevî başka şahsiyetler çevresinde de oluşmuştur. Bu kişiliklerden biri de Hz. Süleyman kıssasında geçen Belkıs'dır (Taşkesenlioğlu 2020: 370).

Kur'ân-ı Kerim'de Neml Suresi'nde geçen meşhur kıssada adı geçmeyen fakat Allah'ın peygamberinin davetine uyarak âlemlerin Rabbi olan Allah'a teslim olan bir kul olduğu belirtilen Sebâ melikesi Belkıs zengin anlam özellikleriyle klasik şiirde yer almıştır.

2. KLASİK EDEBİYATTA BELKIS

Bazı mesnevilerin ana kahramanı da olan Belkıs, güçlü ve imanlı bir kadın oluşu, Hüdhüd'e sahip oluşu, Hz. Süleyman'la evlenmesi, camı su sanması, dillere destan tahtı ve sarayıyla şiirlerde yer almış, bazen de şairin vuslatı ve hedefiyle özdeşleştirilmiştir (Pala 1998: 167; Onay 2014: 121).

Belkıs herşeyden önce güçlü bir kadın olarak tasavvur edilmiştir (Şentürk 2017: 176). Efsanevi kadın şahsiyetler arasında hem güzelliği hem de aklı ve kişiliğiyle ön plana çıkan Belkıs Nef'î bir methiyesinde bu yönüyle ele alınmıştır. Şair bir şehzadenin dadılarından bahsederken Züleyha ve Belkıs'ın onun bakıcısı olmaya münasip olduklarını dile getirmiştir. Karamanlı Aynî ise sevgilinin hatrını Belkıs'a benzetmiştir:

Revâdur ger Feridun ile Behrâm olsa lâlâsı
Sezâdur ger Züleyhâ ile Belkıs olsalar dâye — Nef'î

Belkıs-ı hâtırun ne dilerse buyur şehâ
Teshîr-i ins ü cin çü Süleymân elindedür — Karamanlı Aynî

Kendi Hüdhüd'ü olan Belkıs aynı zamanda Yemen hükümdarıdır ve ancak Hz. Süleyman'a nasip olan bir kuş ona da verilmiştir.

Sanasın indi Hüdhüd'dür hevâdan
Haber virmege Belkıs'ı Sebâ'dan — Tacizâde Câfer Çelebi

Hüdhüd-i nutkumu bağ-ı sühânımda görse
Ola zindân dil-i Belkıs'a çemenzâr-ı Sebâ — Nazîm

Eşi ve benzeri olmayan altından tahtı ve dillere destan sarayı da farklı anlam özellikleri çerçevesinde şiirlerde yer edinmiştir. Özellikle kötü insanlara minnet etmemek hususunda Âsaf'la birlikte anılan Belkıs'ın sahip olduklarının geçici olduğu da vurgulanmıştır:

ISBN NO. 978-625-6830-90-5

Minnet-i ifriti çekme bir kemâlin var ise
Arş-ı Belkıs'ı ümîdi sen getür Âsaf isen Bosnalı Sâbit

Getürdün taht-ı Belkıs'ı murâdî şâh yanına
Yine tecdîd itdün Âsafâ tavr-ı Süleymân'ı Âşık Çelebi

Getürdü arşını Belkıs-ı lâlenün nazara
Meğer ki hükmine fermân-ber oldı diyü hevâ Gelibolulu Ali

Kasr-ı Belkıs-ı Sebâ ab üzre nakş-ı bî-bekâ
Cümle zîr-i hatem-i mühr-i Süleymândadur Nev'î

Bununla birlikte en çok Hz. Süleyman ile birlikte izmi zikredilmiştir. Onunla olan kıssası ve hikâyenin sonunda iman ederek Hz. Süleyman'la evlenmesi yine şairlerin hayal güçlerinde farklı zenginlikler olarak ortaya çıkmıştır:

Süleymânem sözüm Hüdhüd olupdur
Benüm akdümde ma'kûd oldı Belkıs Karamanlı Aynî

Bize arz-ı cemâl etmez mi Belkıs-ı emel âhir
Fehîmâ hâtem-i dağ-ı muhabbetle Süleymân'ız Süleyman Fehîm

Bir Süleymân'ım ki rabbatü'l-hical-i bağ-ı kuds
Hâmilâtü'l-arş Belkıs-ı hayâlimdir benim Avnî

Hem benüm Belkıs-ı devrân ins ü cin ü vahş u tayr
Hem Süleymân'ım hem anun hatem-i düstûruyum Nesimi

Bazı dinî metinlerde de isminin geçtiği görülmektedir. Allah'ın hikmeti karşısında şaşıran bir kul olarak camı su sanması farklı anlam ilgileri kurulmasına vesile olmuştur. Gânizâde Nâdiri'nin gökyüzündeki Zühre Hz. Muhammed'i karşılamaya çıktığında billur döşemeyi su sanan Belkıs'a döndüğünü söylemesi bu anlatıma örnektir:

Süleymanın öninde döndi mînâ üzre Belkısâ
Felekde ana istikbâl idince Zühre-i zehrâ Gânizâde Nâdirî

Sevgiliye duyulan hasret ve ulaşılan vuslat olarak da Belkıs tasavvur edilmiştir:

Hüdhüd-i cân yilmeden yolında oldı haste-bâl
Bir nazar göstermedi yüz bana Belkıs-ı visâl Hayreti

Devlete Belkıs-ı maksûdu getirir lahzada
Kuvve-i kudsiyye olsun âşikâr-ı rüzgâr Âkif Paşa

Semen Belkıs u âb âyine sünbül zülf-i anber-bû
Sebâ Hüdhüd çemen mülk-i Süleymân gonca hatemdir Sabûhî

Tüm bunların yanında Belkıs çevresinde oluşmuş metinler de yer almaktadır. 16. yüzyıl tasavvuf şairlerinden Şemseddin Sivasi'nin 1684 beyitlik Süleymânnâme'si Kur'an-ı Kerîm'de geçen kıssa esas alınarak kaleme alınmıştır. Bu mesnevinin ana kahramanı olan Belkıs çevresinde oluşmuş efsanevi anlatılar da bulunmaktadır.

Bir mecmuada tespit edilen bir hikâyede Belkıs'ın babası ve annesinin evlenmeleri, Belkıs'ın doğumu ve bu süreçteki efsanevi olaylar anlatılmıştır.

3. HİKÂYET-İ BEYÂN-I PEYDÂ-KERDEN-İ MEVLÛD-I BELKIS BİNTİ PERÎ-ZÂT ADLI METNİN ÖZELLİKLERİ

Tespit edilen yazma Ankara Milli Kütüphane Türkçe Yazmalar bölümünde 06 Mil Yz A 3755/6 numarada kayıtlıdır. Eser sehven Solâk-zâde Mehmed Hemdemî Çelebî adına Mevlid olarak kayıt altına alınmıştır. Tamamı dinî içerikli küçük metinler ihtiva eden mecmuanın ilk bölümünde küçük mesneviler bulunmakta devamında ise Hz. Süleyman, Hz. Davut, Hz. Zekeriya, Hz. Yahya gibi peygamberlere; Hz. Meryem, Hz. Lokman gibi Kur'an-ı Kerim'de adı geçen önemli şahsiyetlere ve Cercis, Behram, Şem'ûn gibi dinî şahsiyetlere ait mensur hikâyeler bulunmaktadır. Son bölümlerde ise tefsir örnekleri vardır.

228x177 – 205x130 mm boyutlarına sahip yazmanın ilgili kısmında satır sayısı 16'dır. Başlıkların kırmızı mürekkeple yazıldığı eser güzel bir hatla harekeli olarak kaleme alınmıştır. Müellif, istinsah tarihi veya müstensih hakkında herhangi bir kayıt bulunmamaktadır. Bir mesnevide geçen "Hemdemî" ismi, üslubun benzer olması nedeniye hikâyelerin de müellifi olarak değerlendirilebilir. Ele alınan hikâye 41a-46b sayfaları arasındadır.

Hikâyenin özeti kısaca şöyledir: Hz. Peygamber döneminde dahi yaşamış ve üç yüz elli yıl ömür sürmüş Seyyâre adlı bir kişinin dilinden anlatılan hikâyede temelde Belkıs'ın ailesi ve doğumundaki mucizeler anlatılmıştır.

Çin diyarında Zü-serec isimli bir hükümdar ava çıktığı zaman büyük ve siyah bir yılanın küçük ve beyaz bir yılanı boğduğunu görür. duruma müdahale ettirerek askerlerine siyah yılanı öldürtür, ak yılanı da kendine gelmesi için su kenarına taşıtır. Bir müddet sonra yeniden canlanan ak yılan su içerek oradan uzaklaşır. Gece olunca hükümdar kapıları kilitli, nöbetçiler tarafından korunan odasında uyurken birden uyanır, karşısında çok iyi giyimli güzel bir delikanlı görür. Bu kişi peri padişahının oğlu olduğunu, bugün hayatını kurtardığı ak yılanın kendisi olduğunu ve ne isterse verebileceğini söyler. Hükümdar kendisine ne teklif ettiğini sorunca yer altındaki tüm hazinelerin yerini bildiğini söyler, hükümdar haddinden fazla hazineye sahip olduğunu söyleyerek reddeder. Tıp ilmine sahip olduğunu ve bunu verebileceğini söyleyen periyi emrine bir sürü tabip de olduğunu söyleyerek yine reddeder. Bu kez peri eşi benzeri olmayan güzel bir kız kardeşi olduğunu, onu hükümdara verebileceğini söyleyince padişah bunu kabul eder. Bir büyüyle hemen kızın yanına gittiklerinde hükümdar kızın güzelliğine hayran olur. Fakat peri kızla evlenmesinin tek bir şartı olduğunu, ne yaparsa yapsın sebebini sormaması gerektiği ifade eder. Hükümdar da bunu kabul ederek peri kızı ile evlenir.

Aradan bir zaman geçince hükümdarın peri kızından bir oğlu olur, güneş kadar güzel bu bebeği hükümdar ilk görüşte çok bağlanır, fakat annesi yeni doğmuş bebeği kundağa sararak ocaktaki ateşe atar. Bu duruma ağlayıp inleyen hükümdar peri kızının neden böyle yaptığını soramaz.

Bir süre sonra hükümdarın peri kızından bu kez aydan daha güzel bir kızı olur. Bu bebeği de çok seven padişah ona da çok bağlanır, fakat annesi yeni doğmuş kızını kapıdak giren bir köpeğin önüne atar, köpek de bebeği alır ortadan kaybolur. Bu duruma da çok üzülen ah vah eden hükümdar yine sebebini soramaz.

Bir süre sonra ülkeye düşmanların büyük ordular toplayarak hücum edecekleri haberi gelir. Hükümdar hemen ordusunu toplar, savaş meydanına kadar olan yedi günlük mesafe için hazırlık yapılmasını emreder. Fakat düşman casunu olan veziri bunun için beş günlük hazırlığın yeterli olacağını söyleyince bu şekilde yapılır. Yol üzerinde başka hiçbir ikmal fırsatı olmadığı için beş gün sonra tüm yiyecek ve su tükenir, hükümdar ve ordu aç ve susuz kalır. Vezir ise bu esnada kendi yiyecek ve sularından hükümdara ikram eder. Peri kızı eline bir bıçak alarak tüm yiyecek çuvallarını ve su torbalarını parçalar. Hükümdar ise bu kez dayanamaz, karısına oğlunu ateşe attığında ve kızını bir köpeğe yedirdiğinde nedenini soramadığını ama bu kez kendi canına kastettiği için kendisinden vazgeçtiğini anladığını söyler ve neden yaptığını sorar. Peri kızı üzüntü içinde cevap verir, hükümdarı sevdiğini onun hayatını kurtarmak için çuvalları ve torbaları parçaladığını söyler. Çünkü vezir yiyecek ve suları zehirlemiştir, inanmıyorsa son çuvaldan vezire yedirmesini ister. Hükümdar vezire yiyeceklerden yemesini emredince vezir yemez, kılışla hemen orada infaz edilir. Peri kızı anlatmaya devam eder, oğlunu attığı ateşin de kızını verdiği köpeğin de bakıcı periler olduğunu, oğlunun vefat ettiğini fakat kızının sağ salim hayatta olduğunu, büyüdüğünü söyler. Bir sihirle kızını getirtir, hükümdara teslim eder. Kızını görünce çok sevinen hükümdar eşi için düşündüklerine pişman olsa da peri kızı bir sihir daha yapar ve tekrar gelmemek üzere ortadan kaybolur.

Küçük kız ise babasının sevgisiyle büyür, eşsiz güzellikte genç bir kız olduğunda da hükümdar babasının yerine melike olarak devletin başına geçer. Bu kızın adı Belkıs'dır. Hz. Süleyman ile daha sonra evlenecek olan Belkıs bu kızdır.

Hikâyenin en dikkat çekici tarafı ise dilinin eski Anadolu Türkçesi özellikleri taşımasıdır. Bu döneme ait pek çok kelime ekin metinde yer alması, metnin kaleme alınma tarihini yaklaşık olarak 14. yüzyıla kadar geri çekmektedir. Harekeli olması nedeniyle metinden bu durumun çok daha net tespit edildiği söylenebilir. Bu unsurlar arasında "depele-, yaturaḳ, ṭon, ḳatı, irgür-, uş, ayruḳ, yu-, muştula-, ṣı-, yüklü, döşür-, yaraḳ, ṭınma-," gibi pek çok kelime ve cılayın, -cuġaz, -ıcaḳ, -gil" ek sayılabilir:

Tiz ḳulları ileri varub ḳara yılanı *depelediler* (41b)

Yaturaḳ ʿaḳlı geldi gözin açdı. Sürünerek ṣu kenārına yitişdi (41b)

Ṣucuġaz içdi cānlandı (41b)

...ʿömrinde *ancılayın* görmiş degildür (42a)

Dürlü dürlü pādişāhāne *ṭonlar* giymiş (42a)

...beni götürüp ṣu kenārına *irgürdüñ* (42b)

Ben ṭıb ʿilmini *ḳatı* ḫūb bilürim (42b)

...dünyā sarāyında *ancılayın* güzel kimesne görmemişdir (42b)

Ayruḳ anı görmege çāre yoḳdur (43a)

Ellerin *yudılar* (43b)

Oġlancıḳ dünyāya geldügini pādişāha *muştuladılar* (43b)

Bu oġlanı anası eline *ṣunıcaḳ* ḳapudan bir yanar od göründi (43b)

ʿAhdini *ṣıyup* n'içün böyle itdiñ dimedi (44a)

Ḳız yine *yüklü* oldı (44a)

...pādişāh leşker *döşürüb yaraḳ* gördi ki ol düşmān ile cengi ide (44b)

Pādişāh diledi kim yedi günlik *yaraḳ* göre (44b)

Bu perī ḳızı *yirinden ṭurdı* (45a)

Uşda benim cānıma ḳıydı (45a)

Senüñ ḫāṭıruñ içün *ṭınmadum* (45a)

Şimdi *şuncılayın* mededsüz yirde benim cānıma n'içün ḳıyduñ (45a)

Senüñ ḫāṭıruñ içün yine *ṭınmadum* (45a)

...bāḳī ḳalan ṭaʿāmdan vezīre vir ve ṣudan *içirgil* (45b)

Anları *ṣıdılar* ṭaġıtdılar (46a)

Uşda ḳızıñ şimdiye dek zaḥmetini dāyim çekdi (46a)

3. METİN

[41a]

Ḥikāyet-i Beyān-ı Peydā-kerden-i Mevlūd-ı Belḳıs Binti Perī-ẕāt

Bu ḫaber Belḳıs'uñ ṭoġduġın bildürür. Aṣlı nedür atası anası kimlerdür. Eydürler ki zamān-ı evvelde bir kişi varıdı. Adına Serrāye dirlerdi. Üç yüz elli yıl ʿömür sürmişdi. Ḥattā bizüm Peyġamberimiz Muḥammed Muṣṭafā ʿaleyhi's-selām zamānına yitişmişdi. Peyġamberden ṣoñra tā Muʿāviye İbn-i Ebī Süfyān zamānı olunca diri olmışdı. Bir gün Muʿāviye aña iytdi. Yā Ebū ʿUbeyde bunca zamān ki ʿömür sürdüñ. İşbu zamān ki bu cihān ne vechile bildüñ ve

ISBN NO. 978-625-6830-90-5

geçen begleri nice bulduñ ve bunca ʿömür içinde ʿacāyibden ve ġarāyibden ne gördüñ ve ne işitdüñ. Bize ḫaber vir diñleyelüm. Serrāye iytdi. Bunca yıl ki ʿömür sürdüm şöyle ṣanıruñ ki cihānda bir gice ḳonuḳ oldım ve ṣabāḥ yine gitdüm. Geçen nesne belürmez olur. Cihānı hemān bir gice gibi gördim ve benden ilerü gelene daḫı ṣordım. Biş yüz yıl ve biñ yıl ʿömür geçürenlere daḫı bu vech ile cevāb iytdiler. Andan iytdi. Bu cihānda çoḳ ʿacāyib gördim ve ġarāyib ḫaberler işitdim.Cümleden

[41b]

biri budur ki Çīn iḳliminde bir pādişāh varıdı. Cihān tamām dutmışdı. Adına Ẕü-serec dirlerdi. Bu pādişāhuñ yigitligi çaġında av avlamaġı ġāyetde severdi. Şöyle kim gice ve gündüz şikārdan ḫālī olmazdı. Bir gün pādişāh yine şikāra çıḳmışdı. Bir ḫalvet ıssuz yirde gördi ki bir zift ḳara yılan bir küçücük aġca yılanı boġazından ṭutmış aña dolaşmış. Şöyle ṣıḳmış anı ki bir araya getürmiş. Az ḳalmış ki anı helāk eyleye. Ol aġca yılan anuñ elinde zebūn ve bīḫod olmış. Ḳımıldamaġa mecāli ḳalmamış. Pādişāh ol yılanları biraz temāşā eyledi. Ol aġca yılanuñ zebūnlıġını göricek esirgedi. Ḳullarına buyurdı. Şol ḳara yılanı öldürüñ. Ol aġca yılanı anuñ elinden ḳurtaruñ didi. Tiz ḳulları ileri varub ḳara yılanı depelediler. Aġca yılan bir zamān bī-ḫod yatdı. Buyurdı anı getürdiler. Bir ḳaṭır üstüne ḳodılar ve aġaç gölgesinde bir ṣu kenārında bir ḫoşça yirde ḳodılar gitdiler. Aġca yılan bir zamān andan yatdı. Yaturaḳ ʿaḳlı geldi gözin açdı. Sürünerek ṣu kenārına yitişdi. Ṣucuġaz içdi cānlandı. Andan ṭurdı bir ṭarafa gitdi. Ol pādişāh daḫı

[42a]

uyan oldı. Aḫşāmın sarāyına yitişdi yatdı. Yorulmışdı gün ḳuşluḳ yerine varınca yatdı. ʿĀdet bu idi kim kendü uyanmayınca üzerine kimse girmezdi. Çünki ḳuşluḳ oldı. Pādişāhuñ uyḳusı ḳandı durı geldi. Gözin açdı baḳdı. Gördi ḳapular yapılmış ve perdeler bayağılayın aṣılmış ṭurur. Ammā başı ucında baḳub gördi bir ʿacāyib laṭīf yigit oturur ki ʿömrinde ancılayın görmiş degildür. Dürlü dürlü pādişāhāne ṭonlar giymiş. Pādişāh anı görüb ʿacebledi iytdi. Ne yigitsin ve bu araya kimüñ destūr ile geldiñ. Vaḳitsüz benim üzerime gelmege yol yoġudı. Sen ne vech ile geldüñ. Ol yigit iytdi. Ey pādişāh, ben ādem degülem, perīyem perīleriñ pādişāhı oġlıyam. Ben ol yılanam ki düne gün pādişāh beni ol ḳara yılanuñ elinden ḫalāṣ eyledi. Ol ḳara yılan benim atamıñ ḳulı idi. Çoḳdan berü benümle düşmānlıḳ iderdi ve beni furṣatla avlayub öldürmek isterdi. Ben daḫı andan üşenürdim. Vaḳtüme ḥāẓır idüm. Yalıñuz yürimezdüm. Dünki gün ittifāḳ ġāfil olmış. Beni anda yalıñuz buldı.

[42b]

Ḳaçub elinden ḳurtulmadım. Beni ṭutdı ve eger sen baña yitişmeseñ öldürürdi. Elḥamdüli'llāh ki sen geldiñ yitişdüñ. Beni anuñ elinden ḫalāṣ eyledüñ. Ol düşmānımı helāk eyledüñ ve beni götürüp ṣu kenārına irgürdüñ. Orda yatub ṣudan içdüm. Baña Allāh ḥayāt virdi. Şimdi anuñçun geldim ki sen baña itdügüñ eylügüñ ʿivażın ben daḫı size idem. Pādişāh iytdi. Ne vech ile ʿivaż idersin, iytdi. İşbu yiraltında ne ḳadar gencler ve ḫazīneler varısa ben bilürin. İsterseñ saña göstereyin. Ne ḳadar ḥācetüñ ise al didi. Pādişāh iytdi. Allāh ṣadaḳasında mālum ve ḫazīnelerim çoḳ benim. Māla iḥtiyācım yoḳdur daḫı neñ var. Perī iytdi. Ben ṭıb ʿilmini ḳatı ḫūb bilürim.

Dilerseñ saña göstereyin. Pādişāh iytdi. Benim ḳatımda ṭabībler çoḳdur. Ol daḫı ḥācetim degildür. Perī iytdi. İki nesne ḥācetüñ degildür. Benim bir ḳız ḳardaşım vardur ki dünyā sarāyında ancılayın güzel kimesne görmemişdir. Dilerseñ anı ʿavratlıġa vireyin didi. Evet ḳız ḳardaşımuñ bir ʿaybı oldur ki ol perīdür sen ādemsin.

[43a]

Eger anuñ ḫūyın ögrenüb murādınca onı bilürseñ dünyāda ol-daḫı murādunca olasun. Pādişāh iytdi. Ḫūyı nedür. Perī iytdi. Ḫūyı oldur ki her ne iderse ide n'içün şöyle eylediñ ve böyle idersin dimeyesin. Eger eyle diyecek olursañ evüñi barḳuñı ḳor gider. Ayruḳ anı görmege çāre yoḳdur. Pādişāh iytdi. Anı baña vir. Ben anuñ murādınca olam. Ol ne dilerse ben anı işleyem. Aña n'içün böyleitdüñ dimeyem didi. Pes iytdi, ṭur imdi gidelüm. Pādişāh durı geldi. Perī pādişāhı alub gitdi. Bir ḫūb bāġçeye iletdi kim pādişāh ancılayın bāġçe görmemişdi. Bāġçenüñ ortasında bir köşk yapılmış. Şöyle kim bir kerpici altundan ve bir kerpici gümüşden. Köşk içinde bir ḳızıl altun taḫt ḳonılmış. Laʿli yāḳūtı mervārīdden cevāhirle zeyn olunmış. Sarāy içinde nice nice ḥücreler yapılmış. Her ḥücreniñ ḳapusında perdeler aşılmış. Perī-ẕāt pādişāhı taḫta geçürdi. Pādişāh çıḳub oturdı. Ḳullar ve cāriyeler ṣaflar baġlayub ḳarşularında ayaġ üstüne ṭurdılar.

[43b]

Şuña degin ki ḳız gelecek vaḳit oldı. Çünki ḳız daḫı geldi. Perī-ẕāt ol ḳızı pādişāha virdi. Ḳız daḫı taḫta çıḳub pādişāh ile bile oturdı. Andan altun legen, altun ibriḳ getürdiler. Ellerin yudılar. Laṭīf ṭaʿāmlar geldi, yediler. Bir gün bir gice ol maḳāmda oldılar. Andan perī pādişāhı ḳız ḳardaşıla alub şehrine ve taḫt-gāhına getürdi. Bozu serec aġca yılanuñ ḳız ḳardaşını gördi. Ḳalan ʿavratlarını unutdı. Gice ve gündüz ḳatından gidermezdi ve bir sāʿat ansuz olmazdı. Bunuñ üzerine ḫaylī zamān geçdi. Pādişāhuñ perī ḳızından bir oġlancuġı oldı. Şöyle ṣanayduñ ki bir dāne gevherdür. Ancılayın ḫūb ṣūret dünyāya gelmemişdi. Oġlancıḳ dünyāya geldügini pādişāha muştuladılar. Pādişāh oġlancuġı getürüb gördi. Hezār cān u diliyle oġlancuġa maḫabbet eyledi. Eline alub biraz şekl ü şemāʿilini temāşā eyledi. Andan anasınuñ eline virdi. Bu oġlanı anası eline ṣunıcaḳ ḳapudan bir yanar od göründi. Oġlancuġı ḫatun eline aldı. Bir pāre ḥarīre ṣardı getürdi. Ol oduñ içine

[44a]

atdı. Hemān ki oġlancuḳ od içine düşdi. Ol sāʿat od daḫı oġlan daḫı belürsüz oldı. Pādişāh anı görüb içi acıyub bir zamān aġladı. Ṣaçın ṣaḳalın yoldı.Elinden ne gelür. ʿAhdini ṣıyup n'içün böyle itdiñ dimedi. Ḳızı oġlandan ziyāde severdi. Nā-çār ṣabır eyledi. Ḳıza nesne dimedi. Yine ḳızla ẕevḳinde ṣafasında oldı. Nice zamān bunuñ üzerine geçdi. Ḳız yine yüklü oldı. Ayı güni bitdi. Bu kerre bir güzel ḳız vücūda geldi. Ay güneş anuñ cemāli nūrına bir sergerdāndı. Şöyle kim ol pādişāh ol vech ile sevindi ki oġlancuġı acısın unutdı. Ol gitdi ise bu anuñ yerine olsun diyüp şād oldı. Ḫatun ḳızı alub bir ḥarīre ṣardı. Ḳarşusında bir ḳara it aġzın açub ṭururdı. Ol ḳızcuġaz ol itüñ aġzına atdı. Ol ḳara it ḳarşudan ḳapdı yüriyivirdi. Pādişāh yine ṣaḳalın yoldı yaḳasın yırtdı. Feryād eyledi. Diledi kim kendüyi helāk eyleye. Hīç ne idecegin bilmedi. ʿAvrata n'içün şöyle

[44b]

eyledüñ dimedi. Bir nice gün melūl maḥzūn oldı. Āḫır ṣabır eyledi. Yine perī ḳızıyla ārām idüb ẕevḳe ve ʿayşa meşġūl oldı. Bunuñ üzerine bir ḳaç zamān geçdi. Ṣoñra ittifāḳ pādişāhuñ üzerine bir ṣarp düşmān hücūm eyledi. Vilāyetinüñ bir ṭarafını ḫarāb eyledi ve pādişāh leşker döşürüb yaraḳ gördi ki ol düşmān ile cengi ide. Meger ol düşmānla anuñ arasında yidi günlik bir beriye varıdı kim anda hergiz ṭaʿām ve ṣu ele girmezdi. Pādişāh diledi kim yedi günlik yaraḳ göre. Rām-ārāyiş adlu bir vezīri vardı. Pādişāh ol perī ḳızına meşġūl olub yoḫsul ḥāline muḳayyed olmaduġı sebebden pādişāhı sevmezdi. Pādişāha biş günlik yaraḳ eyle ziyāde ḫarıc eylemege bu seferde ol ḳadar rızıḳ yiter didi. Pes pādişāh anuñ söziyle biş günlik azuḳ gördi. Düşmāna ḳarşu gitdi. Tamām beriyyeniñ ortasına varıcaḳ pādişāhuñ getürdügi ṭaʿām ve şarāb dükendi.Vezīr kendü getürdigi rızıḳdan pādişāha yigirmi yük ḥelvā beksimāt ṣu virdi. Pādişāh

[45a]

şād oldı. O gice anda ḳondılar. Dilediler ki ṭaʿāmdan yiyeler ve ṣudan içeler. Bu perī ḳızı yirinden ṭurdı. Bir bıçaḳ eline aldı. Bu vezīrden gelen çuvalların pāre pāre eyledi. İçindeki zaḫīreyi yabanlara ṣaçdı ve ol ṣu meşiklerini yardı. İçindeki ṣular dökülüb yabanlara aḳdı. Bir kişi gelüb pādişāha ḫaber virdi. Pādişāh işidicek ḳatı perīşān oldı. Göñlinden iytdi perīnüñ ādem ile ne ḳadar dostluġı ola. Ol benimle dirlik itmege göñli yoġmış. Benim öldügim istermiş. Şimdiki ḥālde beni mededsüzlük yirde buldı. Oġlum ḳızım öldürmekle olmadı. Uşda benim cānıma ḳıydı ve helāk olmama ḳaṣd eyledi. Nice bir ṣabır ideyin buña söylerin didi ve iytdi. Ey perīler sulṭānı ḳızı. Benim güneşten güzel bir oglancıġumı oda atduñ. Senüñ ḫāṭıruñ içün ṭınmadum. Saña nesne dimedüm. Ṣoñra Allāh yine güzel bir ḳız virdi esirgemedüñ. Anı daḫı bir ite virdiñ yidi. Senüñ ḫāṭıruñ içün yine ṭınmadum. Şimdi şuncılayın mededsüz yirde benim cānıma n'içün ḳıyduñ ve bunca ṭaʿāmları

[45b]

ve ṣuları ne aṣıl varıdı kim żāyiʿ eyledüñ ve bunca ḫalāyıḳuñ ḳanına girdüñ ve maẓlimesine girdüñ didi. Perī ḳızı iytdi. Ey yigit, bu nesneyi baña söylemek yig-idi. Çün söyledüñ cevābın daḫı işit. Evvel bu ki ol ṣuyı ve ḳalan zaḫīreñiben yabana dökdüm. Veziriñ aña aġu ḳatmışdı. Rām-rāyiş ki senüñ ḫāṣ vezīrüñdür. Senden yüz çevürüb düşmānıñdan yüz biñ fulori alub ṭaʿāmuña ve şarābuña aġu ḳatdı. Diledi kim seni helāk eyleye. İlüñi vilāyetüñi ol düşmāna vire. İnanmazsañ ol bāḳī ḳalan ṭaʿāmdan vezīre vir ve ṣudan içirgil. Tā kim benim gerçekligüm bilesin didi. Pādişāh buyurdı. Ol ṭaʿāmdan getürdiler. Vezīrüñ öñine ḳodılar. Pādişāh yi diyü buyurdı. Vezīr yimedi. Pādişāh ḳılınc çeküb üzerine ṭurdı. Elbetde yidürdi. Aġzına ḳoydı. Vezīr düşdi öldi. Pādişāh ḥāl n'eydügin bildi. Andan iytdi. Ol oġlancuġı kim od içine atdum. Ol benim dāyim idi. Küçüçekden beni ol beslemişdi. Anı çün aña virdüm idi kim ol terbiyet ḳıla. Zahmeti üzerimizden

[46a]

gide. İttifāḳ ol oġlancuḳ āḫırete gitmişdür. Sen ṣaġ olasın. Ammā ol ḳızcuġaz ki anı ol ḳara ite virdim. Ol daḫı benim şefḳatlü dāyimdür. Anı ḫoş vech ile besledi. Terbiyet eyledi. Şimdi ol ḳızcuġaz ḥayātdadur. Getürsünler gör didi. Andan dāyesine çaġırdı. Ḳızı getürdi. Pādişāh gördi ki büyücek olmış. Ḥüsn-i cemāli yüz, evvelkice olmış ve yüz biñ fulorilıḳdan ziyāde ola. Laʿli

cevāhirle anı zeyn itmişler. Dürlü dürlü ṭonatmışlar. Şöyle kim ol vech ile ḳızı hīç kimse görmemişdi. Andan anası ol ḳızcuġazı alub atasınuñ eline virdi. Uşda ḳızıñ şimdiye dek zaḥmetini dāyim çekdi. Şimden ṣoñra sen tımār eyle didi. Andan perī ḳızı leşkerine buyurdı. Pādişāhı çerisiyle ol beriyyelikden götürdiler. Bir ṣuyı bol niʿmeti vāfir yire iletdiler. Andan perīler çerisinden nice kişi gönderdi. Ol düşmān çerīsinüñ üzerine vardılar. Anları ṣıdılar ṭaġıtdılar. Düşmān leşkerini tārumār itdiler. Andan iytdi. Ey pādişāh, ben seni severdüm. Senüñ ḥaḳḳuna

[46b]

yavuz niyyetim yoġıdı. Senüñle rızḳımız ancaḳ bu ḳadarmış ve dirligümiz bu ḳadarca imiş. Şimden ṣoñra aramızda hemān fürḳatdür. Sen daḫı beni bir daḫı görecek degilsin didi. Hemān ġāyib oldı. Pādişāh yalvardı ve zār eyledi. Hiç fāʿide itmedi. Çünki ol gitdi. Pādişāh göñlini ol ḳızcuġazla egledi. Ol ḳızıñ adı Belḳīs'dı. Zamān ile ol ḳız büyüdi. Atası öldi. Yerine pādişāh oldı. Cemīʿ-i ḫalḳ anuñ emrine iṭāʿat ḳıldılar ve anu kendülere pādişāh bildiler. Bu ol Belḳīs'dir ki āḫır Süleymān aldı. Ḫatun idindi. Ṣoñra Süleymān'uñ bir oġlı oldı. Allāhu aʿlem.

4. SONUÇ

Klasik Türk edebiyatında mazmun olarak kullanılan kadın kahramanlardan biri de Hz. Süleyman kıssasında adı geçen Yemen hükümdarı Belkıs'dır. Süleymânnâme başta olmak üzere ana kahraman olarak bulunduğu mesnevilerin dışında da güçlü bir kişilik olarak şiirlerde adının zikredildiği, tahtı, Hüdhüd'ü ve sarayıyla anıldığı görülmektedir.

Tespit edilen metinde ise Peri-zât'ın kızı olarak ifade edilen Belkıs'ın bu güzelliğinin kaynağına dair efsanevi anlatılar bulunmaktadır. Babası hükümdar olan Belkıs'ın annesinin bir peri oluşu, Belkıs'ın doğumundaki mucizevi haller ve diğer efsanevi anlatıların bulunduğu hikâyenin en mühim tarafının dilinin eski Anadolu Türkçesi özelliği göstermesidir.

KAYNAKÇA

Onay, A. T. Açıklamalı Divan Şiiri Sözlüğü, Kurgan Edebiyat Yayınları/ Ankara, 2014.

Pala, İ., *Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü*, Ötüken Yayınları/ İstanbul, 1998.

Şentürk, A. A., *Osmanlı Şiiri Kılavuzu, 2,* OSEDAM Yayınları/ İstanbul, 2017.

Taşkesenlioğlu, L. *Klasik Türk Edebiyatı*, Nobel Yayınları/ Ankara, 2020.

SÜLEYMÂN-NÂME-İ KEBÎR'İN 19.VE 20. CİLTLERİNDE MANZUM KISIMLARIN METİNDEKİ İŞLEVİ[1]

Prof. Dr. Kadriye YILMAZ
Süleyman Demirel Üniversitesi,
kadriyeyilmaz@sdu.edu.tr ,-ORCID: 0000-0003-3475-1526
Ertuğrul ÇALIŞKAN
Süleyman Demirel Üniversitesi,

ertc07@gmail.com ,-ORCID: 0000-0002-3524-8503

ÖZET

Klasik Türk Edebiyatının üretken yazarlarından olan Firdevsî-i Rûmî'nin en hacimli eseri *Süleymân-nâme-i Kebîr*'dir. Firdevsî 81 cilt olarak kaleme aldığı eserinde Hz. Süleyman etrafında gelişen hikâyeleri bir araya getirmiştir. Sade bir üslupla, ara ara manzum parçalara yer verdiği metni, 15. yüzyıl Eski Anadolu Türkçesini bugüne nakletmektedir.

Bu bildiride Süleymanname'nin Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi H. 1526 numaralı katalogda kayıtlı olan eserin 19. ve 20. Ciltlerindeki manzum kısımların analizine ve nesirle bağıntılarına yer verilmiştir. Metnin mensur-manzum yapılanmasındaki düzeni ortaya konmuştur. Eserde kullanılan manzum kısımlarda kullanılan aruz ölçüleri ile gazel, kaside, mesnevi, kıta gibi değişen nazım şekillerinin ritmine yer verilmiştir.

Ayrıca manzum kısımların mensur kısımlara göre daha sanatlı oluşuna ve Arapça, Farsça kelimelerin yükselen oranına örnekler üzerinden dikkat çekilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Klasik Türk Edebiyatı, Süleymân-nâme-i Kebîr, Firdevsî-i Rûmî, manzum, vezin.

[1] Bu bildiri, Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü'ne bağlı olarak Ertuğrul ÇALIŞKAN tarafından Prof. Dr. Kadriye YILMAZ danışmanlığında hazırlanan Süleymân-nâme-i Kebîr 19. ve 20. Ciltler (İnceleme-Metin) başlıklı doktora tezine dayanarak hazırlanmıştır.

THE FUNCTION OF THE VERSE SECTIONS IN THE TEXT IN THE 19TH AND 20TH VOLUMES OF SÜLEYMÂN-NÂME-İ KEBÎR[2]

ABSTRACT

The most voluminous work of Firdevsî-i Rûmî, one of the productive authors of Classical Turkish Literature, is *"Süleymân-nâme-i Kebîr"*. Firdevsî brought together the stories evolving around Prophet Süleymân in his work, which he wrote in 81 volumes. In a simple style, the text, which occasionally includes verse pieces, conveys the Old Anatolian Turkish of the 15th century to the present day. In this paper, the analysis of the verse parts in the 19th and 20th volumes of the work recorded in the Topkapı Palace Museum Library catalog numbered 1526 H. of Süleymanname and their relations with prose are included. The prose-verse structure of the text has been revealed. In the verse parts used in the work, the aruz meter used and the rhythm of changing verse forms such as ghazal, ode, mesnevi and stanza are included. In addition, attention was drawn to the fact that the verse parts are more artistic than the prose parts and the increasing rate of Arabic and Persian words, through examples.

Key Words: Classical Turkish Literature, Süleymân-nâme-i Kebîr, Firdevsî-i Rûmî, verse, meter.

1. GİRİŞ

Uzun Firdevsî, Türk Firdevsî ya da Firdevsî-i Rûmî olarak bilinen Orhan bin Genek **[1]**, Süleymân-nâme-i Kebîr isimli eserini 81 cilt olarak kaleme almıştır. Firdevsî'nin 81 cilt yazdığı bu eserin incelediğimiz 19. ve 20.ciltlerinde eserin genel mahiyetine uygun olarak Hz. Süleyman ekseninde gelişen olaylar hikâye formunda anlatılmaktadır. Eserde 19.cilt, 5 meclis (90 ile 96 arası); 20. cilt 5 meclis olarak (95 ile 101 arası) toplamda 10 meclis bulunmaktadır. Her mecliste bir başlık ile hikâyeye başlanmış ve meclislerin bitiş kısmı dua ile sona ermiştir. Her meclisin adı ve bitiş kısmında bulunan dua başlıkları aşağıdaki tabloda gösterilmiştir:

Çizelge 1. 19. cilt meclis ve dua başlıklarının sayısı

Meclis Adı	Dua	Varak Numarası
Süleymân-nâme'nün toksan birinci meclisinün zikrindedür	Der-Beyān-ı Meclis-i āḫir	11b
Süleymân-nâme'nün toksan ikinci meclisinün zikrindedür	Der-Beyān-ı Meclis-i āḫir	21b

[2] This paper was prepared based on the doctoral thesis titled Süleymân-nâme-i Kebîr, 19th and 20th Volumes (Review-Text), prepared by Ertuğrul ÇALIŞKAN under the supervision of Professor Doctor Kadriye YILMAZ, affiliated with Süleyman Demirel University, Social Sciences Institute.

Süleymân-nâme'nün toksan üçüncü meclisinün zikrindedür	Der-Beyān-ı Meclis-i āḫir	35a
Süleymân-nâme'nün toksan dördüncü meclisinün zikrindedür	Der-Beyān-ı Meclis-i āḫir	45b
Süleymân-nâme'nün toksan beşinci meclisinün zikrindedür	Der-du'ā-i pādişāh'el- İslām-ra Elmüslimín 'izzü naṣrühü	56b

Metin siyah mürekkeple, başlıklar kırmızı mürekkeple yazılmıştır. Yazı nesihtir, herhangi bir istinsah kaydı bulunmamaktadır. Metinde hikâyelerin başlıkları kırmızı mürekkeple Farsça yazılmıştır. Ayrıca Firdevsî, metinde özellikle vurgulamak istediği isimleri ya da konuları da kırmızı mürekkeple yazmıştır. Eserde 443 yerde kırmızı mürekkebe geçilmiş, 178 yerde nazım 127 yerde nesir başlıkları ve 138 yerde başlık isimleri kırmızı mürekkeple yazılmıştır. Bazı yerlerde konu başlığının nazım ya da nesir olmasına rağmen başlık yazılmamış bazı yerlerde nazım yazılacak yerde nesir yazılmıştır.

Bazı ayet iktibaslarının, lafzatullah kısımlarının (Yâ Allah), sıra sayı sıfatlarının (birinci ikinci, üçüncü...), bazı isimlerin, Arapça dua ve zikir kısımlarının da kırmızı mürekkeple yazıldığı görülmüştür.

Kırmızı mürekkepli başlık sayısı: 138
Kırmızı mürekkeple yazılan nesir sayısı: 127
Kırmızı mürekkeple yazılan nazım sayısı: 178
Kırmızı mürekkeple yazılan toplam başlık sayısı: 443

Çizelge 2. Süleymân-nâme-i Kebîr'de bulunan kırmızı mürekkepli başlık sayıları

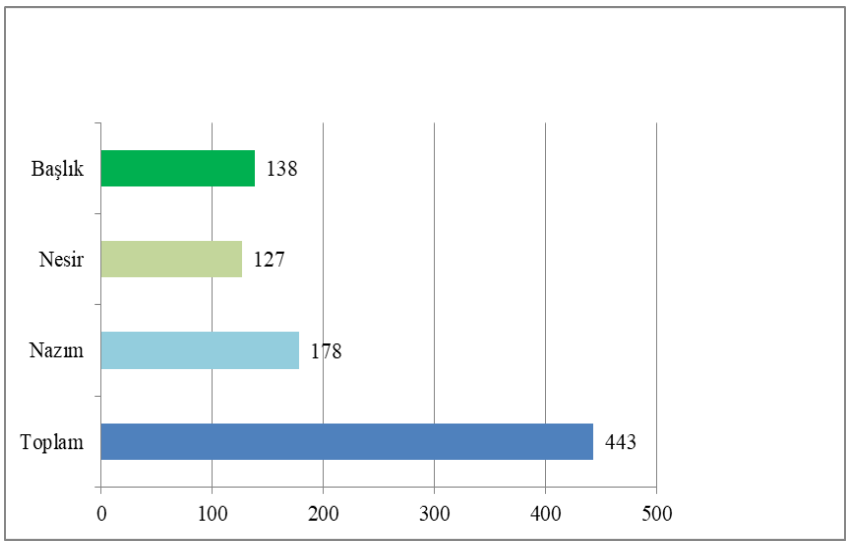

Çizelge 3. 20. cilt meclis ve dua başlıklarının sayısı

Meclis Adı	Dua	Varak Numarası
Süleymân-nâme'nün toksan altıncı meclisinün zikrindedür	Der-Beyān-ı Meclis-i āḫir	66a
Süleymân-nâme'nün toksan yedinci meclisinün zikrindedür	Der-Beyān-ı Meclis-i āḫir	74a
Süleymân-nâme'nün toksan sekizinci zikrindedür	Der-Beyān-ı Meclis-i āḫir	83b
Süleymân-nâme'nün toksan tokuzuncu meclisinün zikrindedür	Der-Beyān-ı Meclis-i āḫir	93b
Süleymân-nâme'nün yüzüncü meclisinün zikrindedür	Yā Allāh der-du'ā-yı pādişāhü'l-İslām ve'l-müslimín e'azzallāh nişār	104a

2. SÜLEYMÂN-NÂME-İ KEBÎR'İN 19. ve 20. CİLTLERİNDEKİ MANZUM KISIMLAR

2.1.Eser

Süleymân-nâme-i Kebîr'in manzum kısımları için incelenen ciltleri Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi'nin H.1526 katalog numaralı nüshasında bulunan 19. ve 20.ciltleridir. **[2]** Bu nüsha bilinen hâliyle tek nüshadır. Nüshanın içerisinde 14-20.ciltler bulunmaktadır.
Arşiv Numarası: H.1526
İncelenen Ciltler: 19. ve 20.ciltler
Baş: Ḥamd-i nā-ma'dūd-i ilāha k'oldur Allāhu'ṣ-ṣamed

Şükr-i nā-maḥdūd şāha lem yelíddür hem eḥad

Son: Çün Süleymān-nāme şāhā nām-ı nigüñ ḳala ebed

Ḥayy-ı ḥāfıẓ-ı ḥażretüñi ḥıfẓ ḳılsun pāydār. Āmín. Yā rabbe'l-'ālemín.

Toplam Varak Sayısı: 104 (İncelenen ciltler 19-20)

Ebadı: 350 x 260 mm.
Satır: 21 satır, her satır yaklaşık 18 cm'dir.
Yazı Türü ve Kağıt Türü: Nesih **ve** Aharlı kağıt
Cilt: Miklepli, şemseli, vişne çürüğü

ISBN NO. 978-625-6830-90-5

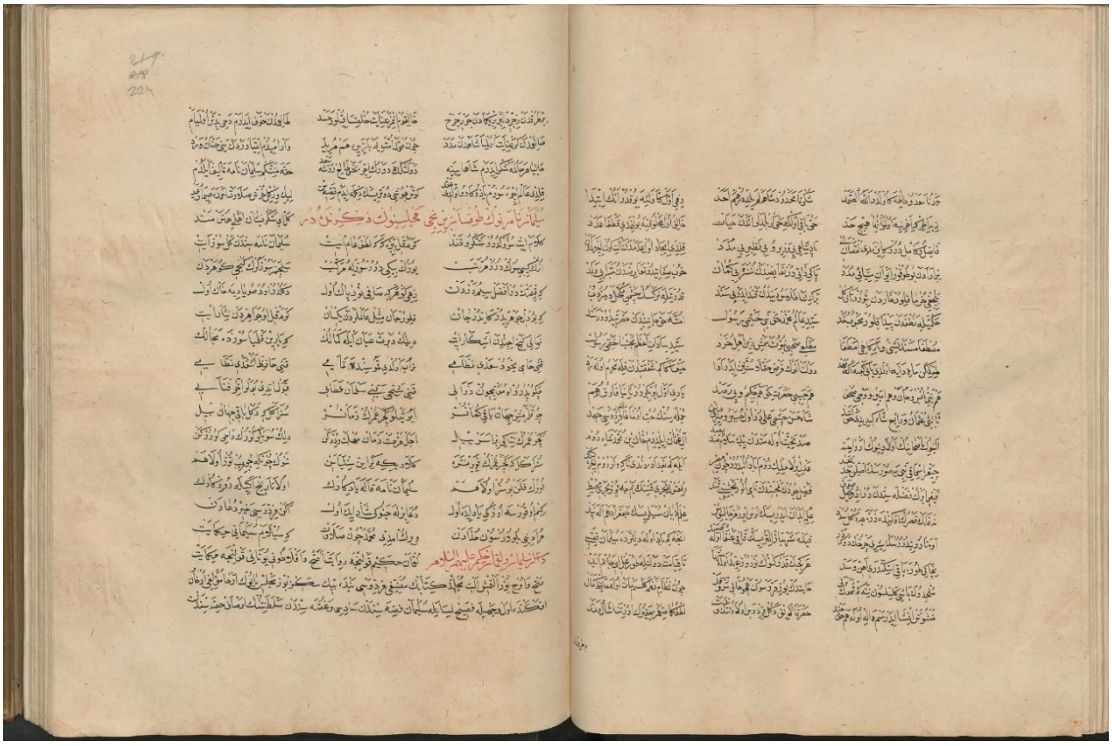

Görsel 1.Topkapı Sarayı H.1526 sayılı katalogda kayıtlı Süleymân-nâme-i Kebîr 19.cilt (1b-2a)

2.2. Eserde Bulunan Manzum Bölümlerin Özellikleri [3]

Süleymân-nâme'nin şekil olarak ana yapısı mensur olmakla birlikte, eserde yer alan manzum kısımlar önemli bir yer tutmaktadır. Süleymân-nâme-i Kebîr'de Dede Korkut Hikâyelerine benzer bir anlatım ile dil ve üslûp göze çarpmaktadır. Eser, tıpkı Dede Korkut Hikâyeleri gibi manzum ve mensur olarak yazılmıştır. Eserin mensur kısımlarda hikâyeler ve alt hikâyeler anlatılmış, manzum kısımlarda ise mensur kısımlardaki anlatılanları vurgulamak, konuya dikkat çekmek ya da konuyla ilgili mesaj vermek amacıyla tekrar edilmiş veya özetlenmiştir**.** Bu şekilde mensur kısımların arasına yerleştirilen manzumelerle metnin monotonluğu gidermeye çalışılmış, bu sayede konunun muhatapların algı ve zihin dünyasında daha kalıcı ve mânidar hâle gelmesi amaçlanmıştır.

Süleymân-nâme'nin incelediğimiz 19. 20. ciltlerinde farklı şekillerde manzumeler yer almaktadır. Eserde genel olarak mesnevi, gazel, kaside ve kıt'a nazım şekillerine yer verilmiştir. Eserin 19.cildinde toplam 948 beyit bulunmaktadır. Ayrıca her iki ciltte ikinci mısrası olmayan tek mısralık birimler de mevcuttur. Eserin 19. cildinde 51 mesnevi, 2 gazel, 13 kaside, 61 kıt'a bulunmaktadır. Toplam 127 adet manzume mevcuttur.

Çizelge 4. Süleymân-nâme-i Kebîr 19.ciltte bulunan manzum kısımların dağılımı

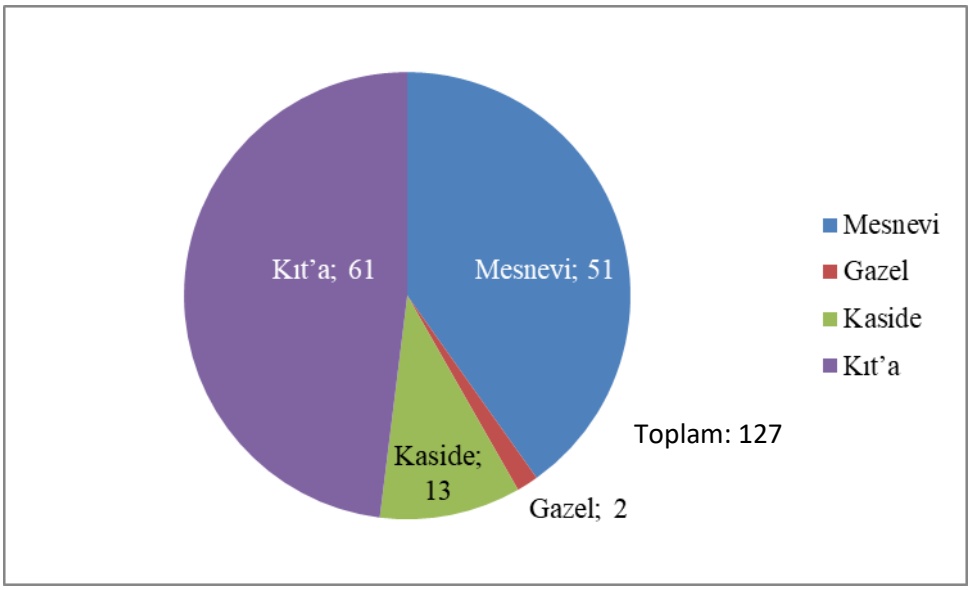

Eserin 20. cildinde toplam 724 beyit bulunmaktadır. Ayrıca 19. ciltte olduğu gibi bu ciltte de ikinci mısrası olmayan tek mısralık birimler bulunmaktadır. Eserde 43 mesnevi, 4 gazel, 14 kaside, 37 kıt'a bulunmaktadır. Toplam 98 adet manzume mevcuttur.

Çizelge 5. Süleymân-nâme-i Kebîr 20.ciltte bulunan manzum kısımların dağılımı

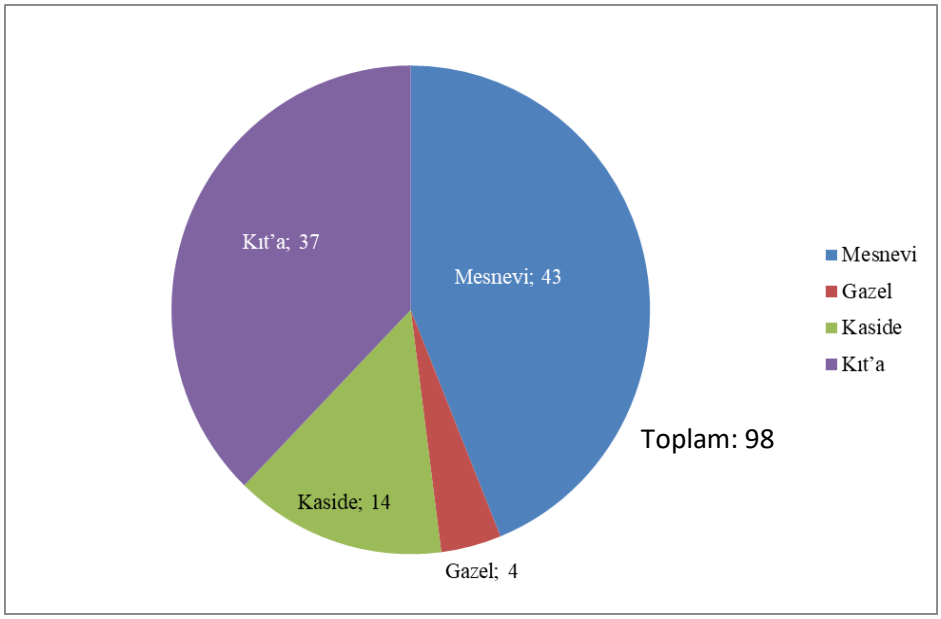

2.3.Vezin

Süleymân-nâme-i Kebîr'de aruz ölçüsü kullanılmıştır. Metinde yer alan manzumelerde 3 farklı vezin bulunduğu görülmüştür. Eserin 19. cildinde **28 "fâ i lâ tün/ fâ i lâ tün/ fâ i lâ tün/ fâ i lün", 97 "fâ i lâ tün/ fâ i lâ tün/ fâ i lün", 2 "me fâ î lün/ me fâ î lün/ fe û lün"** kalıbı kullanılmak suretiyle toplamda 127 vezin kullanılmıştır.

ISBN NO. 978-625-6830-90-5

Eserin 20. cildinde **28 “fâ i lâ tün/ fâ i lâ tün/ fâ i lâ tün/ fâ i lün”, 69 “fâ i lâ tün/ fâ i lâ tün/ fâ i lün”, 1 “me fâ î lün/ me fâ î lün/ fe û lün”** kalıbı kullanılmak suretiyle toplamda 98 vezin kullanılmıştır.

Toplamda **56 “fâ i lâ tün/ fâ i lâ tün/ fâ i lâ tün/ fâ i lün; 166 “fâ i lâ tün/ fâ i lâ tün/ fâ i lün”; 3 “me fâ î lün/ me fâ î lün/ fe û lün”** kalıbı kullanılmıştır.

Çizelge 6. 19. ve 20. ciltlerde bulunan “fâ i lâ tün/ fâ i lâ tün/ fâ i lâ tün/ fâ i lün” vezni dağılımı

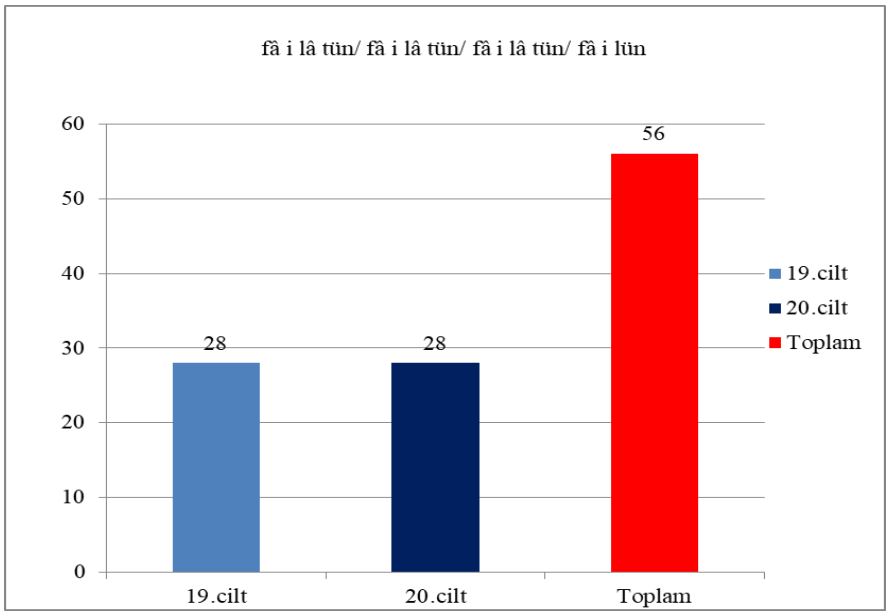

Çizelge 7. 19. ve 20. ciltlerde bulunan “fâ i lâ tün/ fâ i lâ tün/ fâ i lün” vezni dağılımı

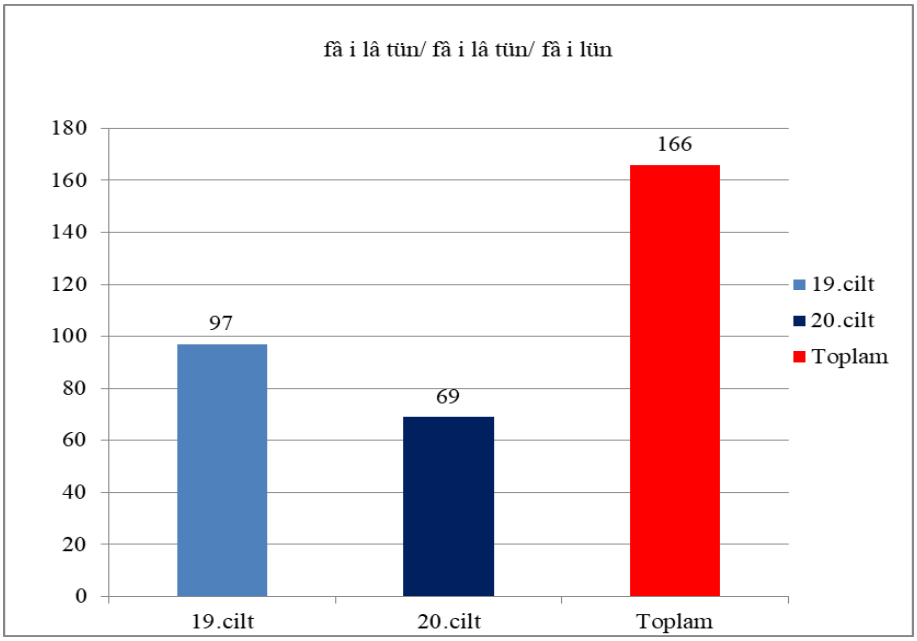

Çizelge 8. 19. ve 20. ciltlerde bulunan "me fâ î lün/ me fâ î lün/ fe û lün" vezni dağılımı

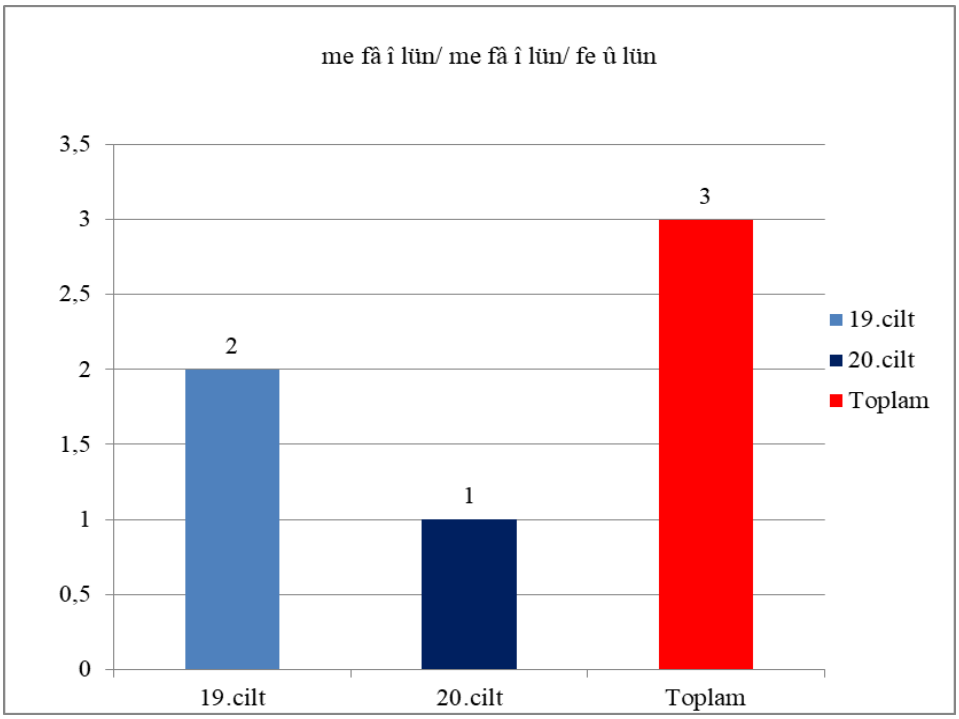

Eserdeki manzum bölümlerinde vezin hataları oldukça fazladır. Kaynaklar bu durumu Firdevsî'nin daha çok hikâye anlatıcılığının öne çıkması, şâirlik yönünün zayıf olmasına bağlamışlardır. Bunun sebebi olarak Firdevsî'nin şiir bilgisinin oldukça zayıf olması gösterilmektedir. **[4]**

2.4. Kafiye ve Redif

Eserde kafiye ve redif sıklıkla kullanılarak manzum kısımlarda ritim ve ahenk yakalanmaya çalışılmıştır. Kafiye ve redif Türkçe, Arapça ve Farsça kelimelerle yapılmıştır. Bazı beyitlerde ritim ve ahenk sadece redif ile sağlanmıştır**:**

2.4.1. Türkçe Kelimelerle Yapılan Kafiyeler

virürken/ görürken (C.19/2a)
özüm/ sözüm(C.19/12a)

bular / ṭolar (C.20/63a)

2.4.2. Arapça Kelimelerle Yapılan Kafiyeler

müretteb /mürekkeb (C.19/2a)

ḫarāb/'aẕāb (C.19/3b)

resūl/ ḳabūl (C.20/62a)

2.4.3. Farsça Kelimlerler Yapılan Kafiyeler

yādigāruñ /rūzigāruñ (C.19/2a)

ceng/ teng (C.19/6a)

ḳām-yāb/ āfitāb (C.20/59a)

2.4.4. İlk Mısrası Arapça İkinci Mısrası Farsça Olan Kafiyeler

cān/ yeksān (C.19/2a)

kibār/ yār (C.19/8b)

ḫalāṣ /pādişāh (C.20/61a)

2.4.5. İlk Mısrası Farsça İkinci Mısrası Arapça Olan Kafiyeler

peẕír/ ḫaber (C.19/12a)

nihāndur/cināndur (C.20/58a)

cihān/ cān (C.20/62b)

2.4.6. Redifler

pāk ol/ ḫāk ol (C.19/2a)

niśār it/ āşikār it (C.19/2a)

mel‘ūnı gör/ Mecnūn’ı gör (C.19/3b)

Yezdān’ı gör/ Sübḥān’ı gör (C.20/57b)

ṭā‘at ider /‘izzet ider (C.20/63a)

2.5. Manzum Kısımlarda Bulunan Ayetler ve Salavatlar

Firdevsî, Kur’ân-ı Kerim’den bazı ayetleri iktibas yoluyla eserin manzum ve mensur kısımlarında kullanmaktadır. Manzum kısımlarda yer alan ayetler Hz. Peygamber’i ve dört halifeyi övme amacı taşırken mensur kısımlarda yer alanlar ise konuyu pekiştirme amacı taşımaktadır. Eserin manzum kısımlarında en fazla dikkat çeken hususlardan biri, *“vir salavât”* şeklinde başlayan cümlelerle okuyuculardan Hz. Peygamber’e salavat getirmelerini istemesidir. İncelenen cilterde bu şekilde 112 mısra bulunmaktadır. Çalışmada bütün ayetlere ve salavatlara yer verilmemiş birkaç örnekle sınırlandırılmıştır.

2.5.1. 19. Ciltteki Manzum Kısımlarda Bulunan Ayetler ve Salavatlar

"Afv ḳılgıl ne kim etdim ben günāh
Kim dedi *"lā-taḳnaṭū"* [3] ey pādişāh (C.19/12a) **[5]**

"Cān baġışlar esdügince ol nesím
Kim cenneti buluridi *hūriñ ín*[4]" (C.19/36a)

Lík virgil ḫoş ṣalāvāt Aḥmed'e ṣaymaḳ 'aded (C.19/2a)

Virüñ ümmet-i Muḥammedçün ṣalavāt (C.19/2a)

Vir ṣalavat Muṣṭafā'ya ḫoş ziyād (C.19/3b)

2.5.2. 20. Ciltteki Manzum Kısımlarda Bulunan Ayetler ve Salavatlar

"Rābi'-i Kerrār-ı Ḥaydar Şāh 'Ali-yi Murtażā
Hel-etā[5] ḥaḳḳında geldi lā-fetā merdānı gör (C.20/57b)

"Hel etā" [6]dır ḥaḳḳına ḥaḳ oldı hem cifti bi tavl
Cümlesinüñ ḥubbıdur Firdevsí cāndan bí-gümān (C.20/62a)

Didüm virgil Muḥammed çün ṣalavāt (C.20/58a)

Vir ṣalavāt cān u dilden Aḥmed'e leyl ü nehār (C.20/60a)

Vir ṣalavāt cān u dilden ṣad selām gāh gāh (C.20/61a)

3. SONUÇ

- Firdevsî-i Rûmî geniş bir hayal dünyasına sahip, farklı disiplinlerle teması olmuş, derin müktesebâtı olan bir müelliftir. Süleymân-nâme-i Kebîr adlı eserini 81 cilt olarak manzum-mensur kaleme almıştır. İncelediğimiz 19. ve 20. ciltlerde eserin muhtelif kısımlarında konuyla ilgili ya da konunun devamı veya özeti niteliğinde manzum parçalar bulunmaktadır.

---

[3] Kur'ân-ı Kerîm, *"Allah'ın rahmetinden ümit kesmeyin!"* (Zümer, 39/53)
[4] Kur'ân-ı Kerîm, *"İri gözlü hûriler"* (Vâkı'a, 56/22)
[5] Kur'ân-ı Kerîm, *" İnsanın üzerinden, henüz kendisinin anılan bir şey olmadığı uzun bir süre geçmedi mi?"* (İnsân, 76/1) ; *"Onlar kendi canları çekmesine rağmen yemeği yoksula, yetime ve esire yedirirler."* (İnsan,76/8). Metinde İnsan Sûresi'ne atıfla, bu ayetin Hz. Ali hakkında indiğine dair görüşler vardır.

[6] Kur'ân-ı Kerîm, *" İnsanın üzerinden, henüz kendisinin anılan bir şey olmadığı uzun bir süre geçmedi mi?"* (İnsân, 76/1)

- Eserde gazel, kaside, kıt'a, mesnevi nazım şekilleri ile toplamda 225 adet manzum parça mevcuttur. Manzum kısımlara sıklıkla yer verilmesi, eserin hacmini oldukça genişletmiştir.

- Manzum bölümlerin metindeki temel işlevi, mensur bölümde anlatılan olayların bitiminden sonra konunun özetini vermek, hikâye ile ilgili kıssadan hisse ders çıkarmak, hikâyede anlatılan konuya dikkat çekmek, konuyu toparlamak ve dua ile bitirmektir.

- Eserde *"fâ i lâ tün/ fâ i lâ tün/ fâ i lâ tün/ fâ i lün" ; "fâ i lâ tün/ fâ i lâ tün/ fâ i lün"; "me fâ î lün/ me fâ î lün/ fe û lün"* şeklinde 3 tip vezin kullanıldığı görülmüştür. Eser aruz kalıpları açısından zengin değildir. Manzum kısımlarda müelliften ya da müstensihten kaynaklanan yazım hataları ve aruz kusurları görmek mümkündür.

- Metindeki manzum kısımlarda ritim ve ahnegi sağlamak maksadıyla Türkçe, Arapça, Farsça kafiye ve rediflere yer verilmiştir.

- Eserde anlatımı güçlendirmek amacıyla ayet iktibaslarına yer verimiş, müellifin Kur'an-ı Kerim bilgisinden hareketle

- Eserde 112 yerde müellif manzum kısmın sonunda "vir salavat" kipiyle okuyucudan Hz. Peygamber'e salavat getirmesini istemiştir.

- Metnin bazı yerlerinde tek mısralık birimler görülmektedir. Bu kısımlar bazen tek başına bir anlam ifâde edebildiği gibi unutulmuş birer birim olarak da karşımıza çıkmaktadır.

- Bütün hata ve kusurlarına rağmen eserin 19. ve 20. ciltlerine genel olarak bakıldığında Firdevsî-i Rûmî'nin mensur kısımlarda göstermiş olduğu dil ve anlatım kabiliyetini ve hünerini manzum kısımlarda da ritim ve ahenk vasıtasıyla sanatlı söyleyişe yükseltmiş olduğu görülür.

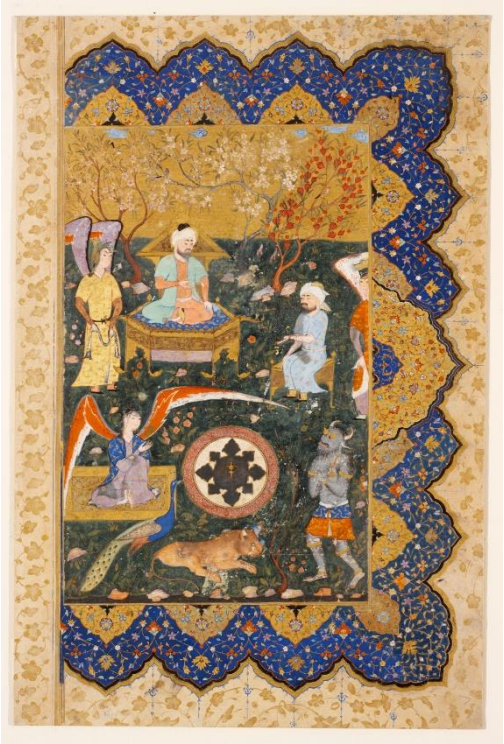

Görsel 2. Süleymân peygamberin tahta çıkışı [6]

KAYNAKÇA

[1] Akay, A., *Firdevsi, Süleymân-nâme (44. Cilt), Metin ve Fiiller Üzerine Bir İnceleme*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 1990

[2] Firdevsî, R. *Süleymânnâme-i Kebîr*, Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi, Nr. H. 1526, C.19-20

[3] Çakın, M.B., *Firdevsî-i Rûmî'nin Süleymân-nâme Adlı Eseri (14.-15.Ciltler)*, Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2018

[4] Canım R., *Latîfî, Tezkiretü'ş-Şuâra ve Tabsıratu'n-Nuzamâ,* Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı, Ankara, 2000

[5] Komisyon, *Kur'ân-ı Kerîm ve Açıklamalı Meâli*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 27. Baskı, Ankara, 2014

[6] Muhammad Qasim Tabrizi, King Solomon Enthroned
https://risdmuseum.org/art-design/collection/king-solomon-enthroned-17418
(Erişim Tarihi: 27.02.2024)

ISBN NO. 978-625-6830-90-5

KULLANIMLAR VE DOYUMLAR YAKLAŞIMI PERSPEKTİFİNDEN İNTERAKTİF OYUNLAR İLE SOSYALLEŞME İHTİYACININ GİDERİLMESİ: DISCORD PLATFORMUNDA SANİYE SUNUCUSU İNCELEMESİ

Yüksek Lisans Öğrenci, Eda ERDEM
Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi,
edardm7@gmail.com- 0009-0005-3780-4453
Doç.Dr., Tamer Bayrak
Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi,
tamer.bayrak@comu.edu.tr- 0000-0003-0776-1606

ÖZET

Her yaştan birey diğer bireyler ile bir araya gelerek iletişim halinde olmaya, sosyalleşmeye ihtiyaç duymaktadır. Günümüz toplumlarında bireyler sosyalleşmek için arkadaş buluşmaları ya da ev toplanmalarını gibi bilinen yöntemleri kullansalar bile artık bunun yerine online bir platform üzerinden bir araya gelebilmektedir. Bu platformlardan biri olan Discord; kullanıcıları olan bireylerin, oyun oynayan topluluklar ve oyun geliştiricileri ile sesli, görüntülü ve de yazılı görüşmeler yapmalarına olanak sağlayan ücretsiz olarak kullanılabilen bir iletişim uygulamasıdır. Uygulama içerisinde bir arkadaş grubunun, bir oyun grubunun, bir okul kulübünün ya da bireysel zevklerin üzerine açılmış bir gurubun parçası olunabilmektedir. Uygulama sadece yakın çevre değil de dünyaca bilinen bir grupların, sanat etkinliklerinin bir parçası olunmasına olanak sağlamaktadır. Kişiler arası çevrimiçi bağlantı kurmanın popüler yollarından biri olan Discord uygulaması hemen hemen her platform ve aygıtta (Windows, macOS, Linux, iOS, iPadOS, Android ve internet tarayıcıları) kullanılabilmektedir. Bu çalışmada Discord kullanımlar ve doyumlar kuramı bağlamında Discord sunucusu olan "Saniye" adlı topluluğun uygulamada aktif rol alan grup etkinleri ve interaktif oyun oynamasının bu sunucu üzerinden bir araştırma yapılarak kullanıcıların sosyalleşme ihtiyaçlarının gidermesi üzerine içerik analizi modeli ile Discord uygulaması ve Saniye sunucusu incelenmiştir. Sonuç olarak oyunlar ile sosyalleşen insanların, gündelik hayata sosyalleşmeleri ile benzer özellikler taşıdığı gözlemlenmiştir. Katılımcıların, arkadaşlık kurma, belirli bir gruba dahil olabilmek, bazı duygu durumlarını hissedebilmeleri ve bir kültürel

etkileşim içinde olmaları mümkün olmaktadır. Bireylerin discord üstünden sosyalleşme ihtiyacının belirli bir kısmının giderildiği görülmüştür.

Anahtar Kelimeler: Kullanımlar ve Doyumlar, İnteraktif Oyunlar, Sosyalleşme, Discord

GİRİŞ

Canlılar diğerleri ile bir iletişim, etkileşim halinde bulunmaktadırlar. Bu yapılan etkileşim zorunlu olarak yapılan ve canlıların ihtiyaçlarını karşılamak amacı ile kurulan zorunlu bir iletişimdir. "*Sosyalleşme potansiyeliyle doğan ve doğasının gereği olarak sosyalleşmek zorunda olan insan yavrusunun içine doğduğu toplumun bir üyesi haline gelebilmesi için bazı ön koşullara ihtiyaç vardır*" (Vatandaş, 2020: 816). Bu ön koşullardan en önemli olanı sosyalleşmek için buna zemim hazırlayacak bir ortamın, yapının olması gerektiğidir. Bu ortamın içerisinde bireyler aynı zamanda nasıl sosyalleşeceklerini de öğrenmektedirler. Sosyalleşmeyi bireyler ve canlılar deneyimleyerek sosyal yapıların içinde öğrenmektedir. Sosyalleşme öğretilebilecek bir olgu değildir. Fakat hayat sürecinde oldukça önemli bir yerde bulunmaktadır. Bireyler deneyimleri ile sosyalleşmeyi öğrenmektedirler.

"*Beyinlerimiz birbirimizle bağlantı kurmamızı sağlayacak şekilde donatılmış*" (Goleman, 2007:5). Bu bağlantılar insanın gelişim süreçlerinde de önemli bir yer tutmaktadır. Sosyalleşme süreçlerinde öğrenilenler ile birey hayatına akış verme olanağı bulunmaktadır. "*Sosyalleşme bireyi ilgilendirdiği gibi, toplumu da ilgilendiren bir olgudur. Etkileri toplumsaldır. Söyleşmenin bireysel boyutunda, bireyin içine doğduğu toplumun kültürünü tüm yönleriyle içselleştirerek öğrenmesini de kapsar"* (Edgar & Sedgwick, 2007: 337). Bireyin gelişmesi için ne kadar önemli ise toplum içinde bir o kadar önemli bir olgu olarak yerini almaktadır. Birey sosyal yaşama uyum sağlayarak toplumun bir barçası olarak kendine bir kimlik kazanmayı hedeflemektedir. Oluşturduğu kimlikler ile de bireyler toplum kimliği oluşmasını sağlamaktadırlar. Oluşturduğu kimlik ile tolumda var alarak ve uyumlu bir şekilde kolay öğrenen, anlaşan ve birlikte yaşayabilen, çalışabilen bir insan olması sağlanmaktadır.

İnteraktif uygulamalar insanların sosyalleşebileceği zaman kavramını yok eden ve bireyleri sürekli görünür ve mevcut olarak bulunur kılmaktadırlar (Yengin & Bayrak, 2023: 104). İnsanlara yeni bir sosyalleşme olanı oluşturan sosyal medya platformları ile bireyler bambaşka bir kültürün de parçası olmaktadırlar. *"Ekonomik yapıda ortaya çıkan bu dönüşüm, sosyal yapıyı da etkilemiştir"* (Dalaylı, 2023: 7). Birlikte zaman geçirmenin sınırları mesafeleri aşmış

ve yeni oluşmuş bir toplumsal yapı oluşmaktadır. Bir araya gelmesi normalde imkânsız veya çok zor olan bir grup insanın hem mesafelere hem de kişisel, kültürel farklılıklara rağmen bir arada ve etkinlik halinde olabilmeleri sosyal medya platformları ile mümkün olmaktadır. "*Çocukların (aynı nedenle yetişkinlerinde) oyun etkinliklerinin çoğunluğu toplumsallaşmıştır ve kişisel ve toplumsal bütünleşmeyi yansıtır*" (Elkin, 1995:108). Söz edilen oyun kavramı interaktif oyunlar olduğunda, sanal ağlar üzerinden kurulan bağlar ile gerçekleşmesi yine sosyalleşmenin toplumu etkileyen bir kavramı olarak ortaya çıkmaktadır. Toplumun bir arada hareket etmesi, toplumun bir grubunun parçası olunması, oyunlar içinde bireyin kendine bir rol oluşturması, sosyalleşmenin yeni bir boyut kazanmış hali olmaktadır. Dijital oyunlar toplumsal ve de bireyseldir içinde bulunan rekabet ile bireyi de beslemektedir. *(*1995:111*)*. Birey oyunlar ile kişisel bir gelişim içinde de olmaktadır. Bireyler ile etkileşim halinde olmayı deneyimlerken bir yandan kişisel olarak kendini geliştirmekte ve rekabet duygusu ile beslenmektedir. Oyunlar boş vakit aktivesi olduğu kadar aynı zamanda bir de sosyalleşme alanıdır. (Karataş, 2020:528). Hem sanal hem gerçek dünyada oynanan oyunlar kişisel gelişime katkı sağlamaktadır. Sosyalleşmenin kişiliği geliştirici özelliği oyuna yansımaktadır. Oyunlar ile hem yetişkinler hem de gençler sosyalleşmekte ve bir kültüre dahil olmaktadırlar. "*Kişilerin toplumsallaşmasını ve toplumsal yaşamın ve sürekli olmasını sağlar. İnternet ile sosyalleşmeyi kullananların yaşam doyumlarının artmasında ve yalnızlığın azalmasına olumlu katkılar sağlayacağı söylenebilir. Sanal sosyalleşme sayesinde belli bir yaş üstünde yapılan araştırmalarda gerçek yaşamlarında da ilişkilerin ve etkileşimin artmasının sağlanmasında katkı sağlayabilir" (*Ay & Başıbüyük, 2020: 34*)*. Sanal sosyalleşme ile günlük yaşamda sosyalleşmenin daha kolay sağlanabilmesi de mümkün olmaktadır. Diğer insanlar ile olan bağlantının kopmaması gündemi de daha kolay takip edebilmeyi sağlamaktadır. Sosyalleşme sürecinin öğrenilmesine, insanın günlük yaşamının da içinde var olduğu bir kültürün oluşmasına bir yanıyla yardımcı olmaktadır.

İnsanlar birbirleriyle iletişim kurdukları internet aleminde daha fazla aktiviteyi birlikte yapmak istemektedirler. İnsanlar internete bilindik bir şekilde sadece aramalar yapmak, fotoğraf paylaşmak gibi aktivelerin yanında birbirleri ile daha fazla paylaşım yapmak istemişlerdir. Birbirlerine kendi hayatlarından ve diğerlerinin hayatından kesitler göndermekte, paylaşmakta, mesleki olarak birbirlerine sosyal medyadan bilgi paylaşımı yaparak birbirlerini destelemekte, arkadaş olmaktadırlar. Bunları yapabilmek için de platformlara ihtiyaç duymaktadırlar (Friedman, 2006: 3). İnsanların diğerleri ile bağlantı kurmasını destekleyen ve keyifli vakit geçirmesini sağlayarak etkileşim içinde olmalarını destekleyen pek çok platform

oluşturulmuştur. Bu platformalar içinde oyun için kullanılan en popüler uygulamalardan biri Discord'tur Discord sunucuları, birkaç üyeden oluşan küçük arkadaş gruplarından yüz binlerce üyesi olan büyük topluluklara kadar çeşitli boyutlarda olabilmektedir. Sunucular kanal adı verilen ayrı sanal alanlardan oluşmaktadır. Kanallar; duyuru, konuya özel konuşma gibi çeşitli amaçlar doğrultusunda kullanılmaktadırlar. Sunucu oluşturan kullanıcılar, söz konusu sunucu içerisinde yer alan diğer kullanıcılara farklı izinler verebilmektedirler. Bu izinler ile sunucu içerisinde yer alan diğer kullanıcıların farklı rolleri olabilmektedir. Rollerin getirdiği izinler doğrultusunda hiyerarşik bir denetim mekanizmasının oluştuğu da söylenebilmektedir. Rolleri olan kullanıcılar da rol sınırlılıkları bağlamında, birer moderatör olarak diğer kullanıcılara ilişkin izinlerde bulunabilmektedirler (Jiang A. Kiene, 2019: 55). Uygulama içinde çeşitli kaynakların da paylaşılmasına olanak tanımaktadır (Wulanjani, 2018: 116). Kullanıcılar hesap oluşturarak platforma katılabilmektedirler. Kullanıcı adı oluşturabilmekte; profil resmi yükleyebilmekte ve Discord hesaplarını Facebook, Twitch, Twitter vb. diğer sosyal medya sitelerine bağlayabilmektedirler (Anderson, 2019: 3). Eş zamanlı olarak katılımcıların topluluk oluşturma ve kullanma seçenekleri de vardır. Platform içinde oluşturulan bu topluluklara "sunucu" ismi verilir. Sunucu, tüm kullanıcılar ve çeşitli konular üzerine açılabilmektedir. Birkaç kişi ya da kalabalık grup olarak iletişim kurulabilmektedir. "*Yöneticilerin ayarlayabildiği korumalı kanallar gibi çeşitli etkileşim yöntemleri sohbet odaları, doğrudan mesajlaşma, sesli, görüntülü aramalar ve entegrasyonlar ile diğer oyuncu odaklı hizmetler sunmaktadır" (*Craıg & Kay, 2023: 53). Discord, en başta oyun esnasında sohbet aracı olarak video oyun gruplarının buluşmaları için tasarlanmış olmakla birlikte; artık farklı konulara sahip sunucuları da kapsamaktadır (2019: 19). Şu anda birçok konuda (okul toplulukları, iş grupları, sanat toplulukları vb.) sunucu oluşturularak benzer zevklere sahip insanlar ile hem oyun oynama hem de sohbet etme imkanını sunmaktadır. "*Discord'u kullanmak moderatörlük yapmak iş birliği bağlılık ve ekip çalışmasını yapmak birlikte izleme ve oynamak kişinin gelişimine katkı sağlamaktadır"* (Ramadhan, 2021: 181). Sosyalleşmenin getirdiği avantajları discord uygulaması da kullanıcılarına sunmaktadır. Bu uygulamaların ham maddesi kullanıcıdır ve kullanıcıyı destekleyici ve kullanıcı dostu uygulamalar olarak çalışmaktadırlar (Kara, 2013: 153). Uygulama kullanıcının fikirlerine değer verir ve en rahat şekilde kullanacağı şekilde olması hedeflenmektedir.

Üyeler arasında süregelen etkileşim daha fazla mesaj üretmekte ve iletişimi uzun bir süre kesintisiz hale getirerek, sürdürülebilir bir topluluk oluşturmaktadır (Romm & Clarke, 1995:

51). Katılımcılar istedikleri zamanlarda grup üyeleri ile iletişime geçebilmektedir. Katılımcılar kendi gruplarını da oluşturabilmekte ve birlikte zaman geçirebilmektedirler. Moderatör aktif durumda ise katılımcılar ile ortak bir konu veya oyun üzerinden sosyalleşme devam etmektedir. Discord fazla sayıda katılımcının canlı bir ortamda tartışmalarına ve hızlı bir şekilde bilgi alışverişinde bulunmalarına olanak sağlayan bir mesajlaşma sistemi olarak tanımlanmaktadır. Uygulama üzerinden öğrenmek, popüler sosyal medya sistemlerine ve oyun kültürüne benzemesi nedeniyle Discord'un bünyesine dahil olan herkesin katılımını arttırdığı ve birbirleriyle olan bağlarını güçlendirdiğini de belirtmiştir (Özcan & Savaş, 2020: 126). Discort uygulamasında yer alan "saniye" adlı sunucu içinde katılımcılar bir "rol" alarak ekibin içinde kendilerine bir sanal kimlik oluşturarak sosyalleşmelerini oyun ve oyun dışı konuşmalarda da bir sorumluluk ile devam ettirmektedirler. Sunucunun içinde belli başlı kuralar vardır ve içinde rollerin ve kuraların getirdiği sorumluluk dahilinde hareket edilmektedir. Bu şekilde katılımcılar bir kültür oluştur ve bir kültürü öğrenmektedirler. Sunucu içinde arkadaşlık ilişkileri katmanlı şekilde gelişmektedir. Sunucu içinde sosyalleşen insanlar belirli zamanlarda online olarak görüşmekte ve oyun oynayarak da sosyalleşme ihtiyaçlarını karşılamaktadırlar.

Kullanımlar ve Doyumlar

Kullanımlar ve doyumlar teorisini ilk defa ortaya sunan Psikolog Elihu Katz, medyanın bireyler üzerinde nasıl bir etki bıraktığı ile ilgilenmek yerine bireyin medya ile ne yaptıklarının mühim olduğunu anlatmaktadır (Yaylagül 2014: 71). Medyayı kullan bireyler ne amaçla kullanıyor bunu araştırmaktadır. İnsanlar medyayı kullanırken neyi amaçlamakta ve ne bulmak istemektedirler bu konular üzerine düşünmenin önemli olduğunu düşünür ve bu görüşte artık medyadan insanların nasıl etkilendiği konusu daha önemli olarak görünmeye başlamaktadır. Genel itibariyle insanların güncel iletişim ortamlarıyla bağlı olarak bulunmak istemesinin sebebinin hangi amacının giderdiğine bağlı olmakta olduğunu ve yöntem olarak kullanımlar ve doyumlar teorisi tercih ediliyor ise kullanıcı kısmına daha fazla bakmak gerekmektedir (Kuyucu, 2016: 299). Kullanımlar ve doyumlar, izleyici merkezli olan kuramların en başlı olanlarından birisidir. İzleyici, temelli kuramların en temel argümanı; izleyenin kitle iletişim gönderilerinin karşısında seçen olarak bulunduğu, iletinin ve izleyeceği kanallarını kendi karar veren bireyler durumuyla hareket beğenilerinin, fikirlerinin ve ihtiyaçlarının elverişine göre seçimde bulunmaktadırlar. Kullanımlar ve doyumlar kuramı, bireylerin medyadan gidermek için uğraştıkları birtakım sosyolojik ve psikolojik ihtiyaçlarının olduğu iddiasında olsa bile daha çok kitle iletişim sürecini açıklamak için geliştirilmiş bir kuramdır (Ayhan & Balcı, 2009:15).

Sosyal medyayı kullan kitle birtakım gereksinimlerini karşılamak amacı ile seçimler yapmakta ve medyayı kullanmaktadır. Bu gereksinimlerin giderilmesinde yaptığı seçimlerde bazı özelliklere bağlı olmaktadır.

Birey, etrafıyla olan münasebetini "ihtiyaçları" üzerinden şekillendirmektedir. Aslında ihtiyaçların tatmine ulaştırılması şevki ile hareket eden insanların bu isteğini yerine getirmesinde ilkel dürtülerden daha çok fazlası mevzubahis olmaktadır (Ayhan & Çavuş, 2014 :36). *Kullanımlar ve doyumlar kuramı, algı, tutum, norm oluşumu üzerine yapılan işlevselci sosyal psikolojik araştırmalar geleneğinden gelişmiştir. Buradaki seçici algı kavrayışını algı literatüründen gelmektedir* (Kuyucu, 2016: 300). Kullanımlar ve doyumlar kavramıyla izleyenlerin faal olarak var olduğu ihtiyaç duyduğu gereksinimlerini olabilecek en iyi biçimde doyuma ulaştırmak hedefi ile iletişim araçlarına doğru yöneleceği düşünülmektedir (Kasım, 2022: 35). Kullanımlar ve doyumlar teorisinde araştırmacılar izleyici olan kitlenin gereksinimlerinin sosyolojik ve psikolojik kökenleri üzerinde incelemeler yaparak kitlenin hangi gereksinimi karşılamak için hangi kitle iletişim araçlarını kullanmayı tercih ettiklerini saptamaya yönelik araştırmalar da yapmaktadırlar (Güngör, 2013: 122). Diğer bir bakış açısı ile, medya tüketim tercihleri büyük ölçüde sosyal ve psikolojik faktörlere dayanmaktadır, tüketicinin ihtiyaçları ve bu ihtiyaçların karşılanıp karşılanmadığı üzenine kurgulanmaktadır (Spencer, vd., 2012: 233). Kullanımlar ve doyumlar teorisi genel hatları kapsamında medya kullanıcısının medyayı kullanmakta bir amacı olduğunu ve bunun da bir tatmin duygusunun giderilmesinden kaynaklı olduğunu savunmaktadır. Kullanıcı bir platformu veya içeriği seçebilmekte ve daha sonra amacı olan tatmin olma duygusu kendini gerçekleştirmektedir.

Dijital Oyunlarda Sosyalleşme Platformları

Çeşitli teknolojiler ile oluşturulan ve kullanıcılara belirli bir görsel ve sesli bir ortam ile hitap eden genellikle ve kazanma ve kaybetme teması olan oyunlardır. Kullanıcılar bir bilgisayar üzerinden genellikle oyunlara erişirler. Dijital oyunlar, bilhassa 1990'lı senelerin ardından çeşitli türlerde dijital oyunlar üretilmesi hızlıca devam etmiştir. Bu oyunlar daha çok basit kontrolleri olan oyunlardan oluşmaktadır (Bolter & Grusin, 1999: 92). Dönemin oyunları daha az imkana sahip basit atari oyunları vb. ile sınırlı olan oyunlardan oluşmaktaydı. Bu dönemlerde oyunlar ile sosyalleşme daha çok oyun konsollarının kurulduğu alışveriş merkezi gibi çeşitli alanlarda gerçekleşmekteydi (1999:102) Günümüz dünyasında oyuncunun tercihlerine yönelik olarak şekillenerek oldukça fazla ve farklı türde oyun bulunmaktadır. Temel olarak oyunların

türlerini; mobil oynanan oyunlar, konsol ile oynanan oyunlar, masaüstünde oynanan oyunlar ve çevrimiçi (online) olarak oynanan oyunlar olarak sınıflandırılabilmektedir. (Dijital Oyunlar Raporu, 2020: 6). Çevrimiçi bağlanma sağlanan tüm dijital oyunlar ile sosyalleşmek mümkün olmaktadır. Dijital oyunlarda gerçekte aynı ortamda bulunduğun kişilerle oynanabileceği gibi daha önceden gerçek hayata tanışılan bireylerin arkadaşı olan kişiler ile oyunu oynaması mümkündür. Aynı zamanda hiç birbirini tanımamış insanlar oyun içinde bir araya gelerek oyun oynayabilmektedir.

Sosyal yakınlık, sosyal ağlar vasıtası ile kurulan yakınlığını ifade etmektedir. İnsanlar, karşılıklı olarak oyunlara erişilebilirler ise, sosyal olarak yakın olarak kabul edilebilmektedirler. Sosyalleşmek için çevrimiçi bağlantıları kullanarak görüşebilmektedirler. Bir ağın içinde merkezi konumlarda olan bireyler genellikle diğer, daha uzak etkileşim ortaklarından daha erişilebilir olabilmektedirler. Sosyal yakınlık kurmak, örneğin paylaşılan sosyal normlar aracılığıyla ilk teması kolaylaştırmaktadır. Fiziksel yakınlığa benzeyen şekilde, sosyal yakınlığın çok sayıda çalışmada çekiciliği ve bağlılığı olumlu olarak etkilediği gösterilmektedir. (2020: 7) Sosyalleşmeyi kolaylaştırmak için, dijital oyunları kullanmak bir avantaj sağlamaktadır. Sanal ortamda diğer bireylerle yakınlık kurabilen kişiler gerçek yaşamlarında da diğer bireyler ile nasıl iletişim kuracakları konusunda bir fikir sahibi olmakta ve daha az kaygı duymaktadırlar. Dijital dünyada yeni insanlarla tanışmak ve gruplara dahil olmak insanlara güven vermekte ve aidiyet hissi yaratmaktadır. Dünyanın dört bir yanından interaktif oyunlar aracılığı ile gruplara katılmakta interaktif oyunlar sayesinde mümkün olmaktadır. Bu gruplar ile bir arada zafer kazanma ve galibiyet yaşama gibi duyguları birlikte yaşamak mümkün olmaktadır. Bu yapılan aktiviteler de birlikte kızgınlık ve mutluluk duyguları beraber yaşamayı sağlamaktadır. İlk oyunlarda bilgisayarlara karşı mücadele edilirken arık insanlara karşı bir etkileşimli oyun modeli oluşması sosyalleşmeyi artırmaktadır (Biricik & Atik, 2021: 452). İnsanlar karşılıklı oyun oynarken gülüp, eğlenip aynı zamanda kızıp, üzülerek beraberce farklı duygu durumlarını tatmakta ve sosyalleşme hazını yaşayabilmektedirler.

Platform örnek ve türleri

Steam adı verilen bir oyun platformu çevrimiçi oynanabilen oyunları kullanıcılarına sunmaktadır. Uygulama içinde oyunları indirme imkânı tanımaktadır. Steam dünyası: dijital oyun bloglarına yönelik bir değerlendirme olduğundan dolayı reklam ya da halkla ilişkiler faaliyetlerini yoğun olarak bu platform üzerinden gerçekleştirmektedirler (Coşkun, Öztürk,

2016: 678-679). Dijital oyunlar bireylerin sosyalleşmesi ve birbirleriyle iletişim kurması için oldukça popüler bir yol haline gelmektedir. Teknolojik gelişmelerin yükselişi ile, daha fazla insan çevrimiçi bağlantı kurmanın yollarını bulabildikçe oyunlar ile eğlenmekte ve sosyalleşmektedir. Dijital oyunlar oldukça gelişmiş ve son yıllarda hızlı bir şekilde bir büyümeye devam etmektedir. Grand Theft Auto V gibi devasa çok oyunculu çevrimiçi olarak oynanabilen rol de yapılabilen oyunlardan League of Legends benzeri mobil uygulamalara dahil, dünyanın dört bir yanından oyuncuların birlikte sanal sosyal etkinliklere katılmaları için bireylere farklı fırsatlar sunabilmektedir. Ventrilo adlı uygulama üzerinden sesli iletişim ve yazılı iletişim ayrıca grup iletişimi kurula bilinebilmektedir. Kullanıcılara kendilerine ait kanal imkânı ve ses efektleri gibi özel içerikler kullanma imkânı tanımaktadır. Sunucuları, dünya çapında bulunan güvenli veri merkezlerinde barındırılmaktadır. Veri merkezlerinin kullanımı güvenlik, yedekleme, yeterli internet bant genişliği ve maksimum çalışma süresi sağlamaktadır (Ventrilo, 2023). Grup oyunları için çok fazla bilinirliği olmamakla birlikte alternatif bir uygulama olmaktadır. Microsoft Teams uygulması kapsamında grup toplantıları yapılabilmekte, topluca oyun açıp hep konuşup hem görüntülü görüşme ve ayrıca özel mesajlaşma ve sesli iletişim de kurulabilmektedir. Uygulamanın içinden dosya ve görüntü paylaşımı ve ekrana aktarım yapmak mümkün olmaktadır (Microsoft Teams, 2023). Genel olarak iş ve okul toplantıları için kullanılsa bile oyun grupları tarafından da tercih edilebilmektedir.

Çeşitli programlar ile oyun oynarken konuşmak ve görüntülü konuşmalar yapmak mümkün olmaktadır. Bu programların tamamı oyun oynamak amacı ile kurulmamış olsalar bile oyun oynama amacı ile kulana bilinmektedir. Kimi programın ise yalnızca amacı oyun oynayıp görüşmek üzerine kurulmuştur. Programların ses ile görüşülenleri ve görüntü olmadan yazılı konuşma yapabilmenin mümkün olduğu programlarda mevcut olmaktadır. Konuşmalar anlık olarak yapılması ve telefon görüşmesi gibi sesin anında karşı tarafa iletilebilmesi oyun oynarken kolayca oyun içine de adapte olunmasını sağlamaktadır. Bu iletişim amaçlı platformlar çoklu çevrim içi oyunların oynanması esnasında oldukça etkili bir iletişim sağlamaktadırlar. Oyuncular oyun esnasında gruplar halinde bir oyun oynuyorlarsa birlikte plan yapmak diğer oyunculardan ve oyun içi olaylardan grup arkadaşlarını haberdar etmektedirler. İstenirse rakip ile de görüşmeler yapmak ve rekabeti kızıştırmak da mümkün olmaktadır. Oyun içinde yazılı iletişimden daha çok genellikle sözlü veya hem sözlü hem görüntülü iletişim kuran platformlar daha çok tercih edilmektedirler.

Discord Uygulaması Bağlamında Sosyalleşme Aktiviteleri

Discord tüm dünya içinde insanların uygulamaya katıldığı bir uygulamadır. Yüz milyondan bile çok bireyin arkadaşları ve kitlelerle zaman geçirmek ve sohbet etmek amacı ile kullandığı sesli görüşmeler, görüntülü ve de yazılı şekilde bağlantı kurulabilen bir hizmet sunmaktadır. Discord ortaya çıkma amacı çevrimiçi oyunları oynayanların tüm her yerdeki arkadaşları ve tanıdıkları ile dünya çapında nasıl iletişim halinde olabilecekleri düşüncesi ile oluşturulmuştur. Şirketin kurucuları olan Jason Citron ve Stan Vishnevskiy'nin ikisinin de ortak noktası olan bilgisayar oyunları ve bu oyunları oynarken oluşan dostluklara önem vermeleridir. Onlar bu konuda var olan uygulamaların güvenilmez yada yavaş olduklarında hem fikir olmuşlardı. Bu yüzden Jason ve Stan insanların birlikte vakit geçirebileceklerini destekleyen, birlikte ortak bir birliktelik ile anı biriktirmeye ve birlikte olma hissini tam yaşatabilen bir hizmet sunmayı düşündüler. Stan ve Jason 2015 senesinde kurdukları Diccord tüm dünya üzerinde birçok insanının beğenisi toplamıştır. Discord ile insanlar sadece günlük konuşmaların dışında gerçekçi olan daha iyi bir iletişim kurulması sağlanmıştır. İnsanlar ve gruplar birlikte oluşturdukları toplulukları ile bağlantı halinde kalabiliyorlardı. Discord'un yazılı, sesli ve görüntülü olan iletişimi bir topluluk haline getirip birleştirmesi iletişimi kolaylaştırıyordu. Teknolojik gelişmeler ve uygulamalar ne kadar karmaşık olsa bile hedef olan konu basitti: topluluklar ile ve arkadaşlar ile buluşmak için davetkâr ve konforlu bir alan haline getirmişlerdir. Discord kısa süre içinde dünyada çok büyük bir kullanım alanı oluşturmuştur. Discord, yerel yürüyüş kulüpleri gibi sanat toplulukları, çalışma gruplarına varana kadar tüm insanların kullandığı bir uygulamadır. Gününün dört saatine kadar uzayan Milyonlarca insan her gün 4 saate kadar çıkan konuşma süreleriyle sohbet edebilmektedirler. Discord tüm insanların kendine bir yer bulabileceği bir ortam olarak oluşturulmuştur. Kullanıcıların kullandıkları 150 milyon aktif kullanıcı sayısına ulaşmıştır. 19 milyon haftalık sunucu sayısı vardır. 4 milyar sunucuların sohbet dakikasıdır (discord.com 2023).

Discord tam benzeri bulunmamakla birlikte çeşitli uygulamalar ile Dijital oyunlar ile sosyalleşmek için kullanılan birçok platform bulunmaktadır. Epic Games içinde çeşitli oyunlar bulunan bir platformdur. Oyunlar içeriğine göre sesli veya yazışarak iletişim kurma imkânı bulunmaktadır. Steam platformu içinde farklı kategorilerde oyunlar bulunmaktadır. Oyunlar ile sosyalleşme genel olarak kullanılan bir yöntem oflamaktadır. Oyunların sosyalleşme bireylerin hayatında önemli bir yer kapsamaktadır. Bu sosyalleşmenin daha verimli olması için

uygulamanın kategorisi ve kullanım kolaylığı da önemli bir kapsamaktadır. En verimli alınan uygulamalar da tüm iletişim olanaklarının içinde bulunduğu ve oyunun hızına da yetişebilen. Hem sesli hem görüntülü hem de yazılı iletişimi barındıran bir alan almalıdır. Bazı oyunlar toplu oynamak için daha uygun haldedirler ve bu oyunlar ile sosyalleşmek ve eğlenmek daha mümkün olmaktadır. Çevrim içi çok fazla kişiyle oynana bilinen hata gündelik arkadaşların da gruba dahil oldukları durumların içinde da bulunabildiği gruplardan oluşabilen oyunlarla ile sosyalleşmek çok da daha keyif verici hale gelmektedir.

Saniye Sunucu İncelemesi

Saniye adlı discord sunucusu hem youtube de hem de discorda tanınan ve paylaşımlar yapan bir kanaldır. Sunucu içinde rahatça sevdiği konular hakkında konuşulabilir, birlikte yarılmalar yapılabilir ve oyun oynanmaktadır ve sevdiğiniz müzikleri aynı zamanda izlene bilinmektedir. Kanalın üye sayısı 140.931 çevrimiçi üye sayısı 4.921 dir (discordbotlist.com/servers/saniye 2023).

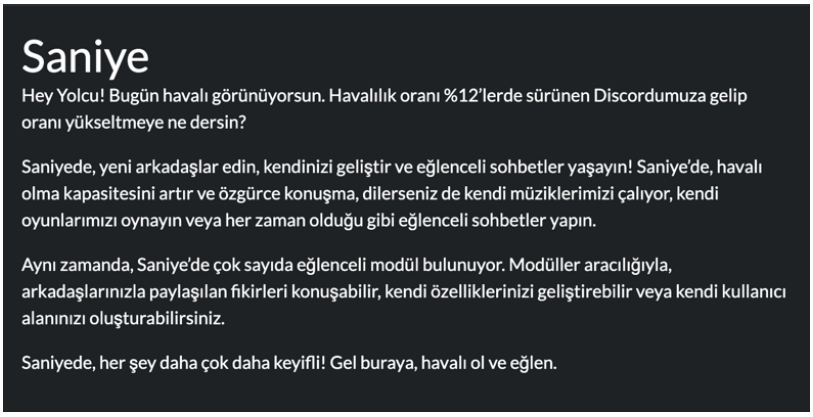

Şekil 1. (discordbotlist.com/servers/saniye 2023**)**

Sunucunun tarafından hazırlanan tanıtım yazısınız şekil 1. de içeriğin de kısaca anlatıldığı bir yazı ile karşılaşılmaktadır. Sunucuların kendi tanıtımları ve kendi içlerinde nasıl bir atmosfer yaratıkları kısaca katılacaklara gösterilmektedir. Sunucu burada insanları çekmek adına sunucunun içinde nasıl bir ortam olduğunun yanı sıra sunucunun kişiye katacağı noktaları ve de bunları çekici halde sunulduğu görülmektedir. Aynı zaman da kullanılan dilin de günlük ve samimi bir olduğu görülmektedir. Sanki tanıdığı kişiler ile bir ortamın içine davet ediliyor gibi gözükmektedir.

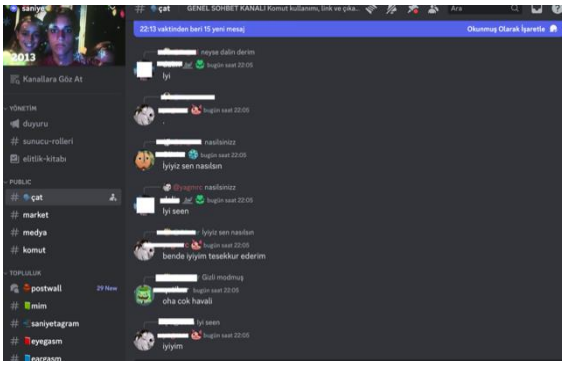

Şekil 2. (https://discord.com/ 2024)

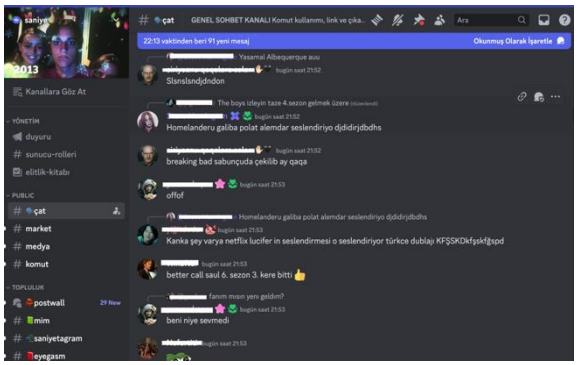

Şekil 3. (https://discord.com/ 2024)

Saniye sunucusu içerisinde katılımcılar yazılı olarak da mesajlaşabildikleri için bireyler şekil 2. de yer aldığı gibi günlük konuşmalar da yer almaktadır. Bireyler her gün görüştüğü insanlarla konuştukları gibi yeni insanlar ile de konuşmaktadırlar. Günlük konuşmalar ile insanlar temel anlamda sosyalleşme gerçekleştirmektedirler. Ses ve görüntü olmadan da konuşmalar yapılabildiği gibi hem sözlü hem de görüntülü şekilde de günlük konuşma ve paylaşımları da Saniye sunucusu içinde yer almaktadır.

Saniye sunucusuna katılanlar sevdikleri aktivitelerden de birbirlerine bahsetmektedirler. Sekil 3. de gördüğümüz gibi katılımcılar sevdikleri dizi ve filmlerden birbirlerine bahsetmektedirler. Bir arkadaş ortamında sevdikleri dizi ve filmleri konuşurcasına bir sohbet ortamı oluşturmaktadırlar.

Şekil 4. (https://discord.com/ 2024)

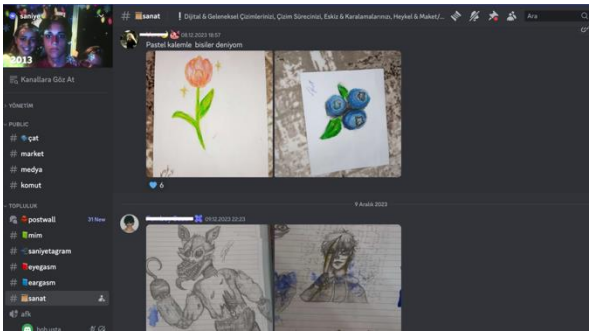

Şekil 5. (https://discord.com/ 2024)

Sunucunun sadece eğlence ve aktiviteler ya da günlük konuların yanında sekil 4. de gördüğü üzere de ders ve notlar hakkında da konuşmaların gerçekleştiği görülmektedir. Ders içerikleri ve derslerde sorulacak soruları da içeresinde yer vermektedir. İnsanlar derslerden aldıkları puanları da diğer insanlarla paylaşmaktadırlar.

Saniye sunucusunun içerisinde sol tarafta bulunan yazışma kısımlarının çeşitli katmanları bulunan kısımlarında çeşitli alt alanlar ile insanların özel konular hakkında konuştukları alanlar da bulunmaktadır. Şekil 5. de "sanat" başlığı altında bireylerin kendilerinin yaptıkları çalışmaların paylaşıldığı kısımlardan bir örneğe yer verilmektedir.

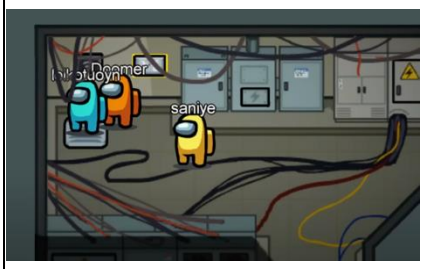

Şekil 6. (https://discord.com/ 2023)

Şekil 7. (https://discord.com/ 2023)

Şekil 8.(https://discord.com/ 2023)

Saniye sunucusu içinde saniye adlı kullanıcının da yer aldığı oyunları birlikte oynarken konuşmak ve iletişimde olmak mümkün olmaktadır. Sekil 6.de olduğu stratejik oyunlar oynarken hem konuşmak birlikte bir konu üzerine tartışmakta mümkün olmaktadır. Bu aşamada sosyalleşme daha da aktif bir hale gelmektedir. Konuşmalar kazanma duygusu üzerinde gidince kazanma, kaybetme, sevinç, üzülme, öfkelenme gibi çeşitli duygularından bir arada yaşanmasına olanak sağlamaktadır. Sekil 7 de olan toplu ve çevrim içi oynanabilen oyunlardan

olan Valorant isimli oyunu oynayanlar beraber strateji geliştirerek, takım arkadaşlarını desteklemek ve korumakta mümkün olmaktadır. Kazanmak için konuşarak oynamak ve birbirinin arkasını kollamak mümkün olmaktadır. Düşmanın nerde olduğundan haberdar olmak stratejik olarak konumlanmak tüm bunları yaparken arkadaşlarınla oyun içi ve oyun konusu dışında konularda bahsetmek mümkün olmaktadır. Şekil 8.de olan görselde GTA online oyunu birlikte gerçek hayat deneyimleri gibi arkadaşlarla beli yerlerde buluşmak toplanıp birlikte bir yerlere gitmek mümkün olmaktadır. Sanal olmak ve sanallıkla sosyalleşmek artık sosyalleşme süreçlerin belirli bir temasıdır (Sağır, & Okutan, 2022: 718) Gerçek alanlarda buluşmanın oyun içi ve daha fazla imkana sahip olarak buluşmanın ve bu imkanlarla ve oyun içi kavramları kullanarak sosyalleşmek mümkün olmaktadır. Yapılan çalışmalara sosyalleşe bilme ve ilişkiler kurmak ve bu ilişkileri ileriye taşımak becerilerine daha az sahip olan genç kitle hem sosyalleşebilme hem de eğlenceli zaman geçirebilme gereksinimlerini sanal bir mecrada bu doyumları yaşayabilmektedirler. Bu durum zaman kavramının oyunlarda daha çok geçirilmesi ve dijital oyunlara olan bağımlılığı artırmak gibi riskleri artırmaktadır (Dursun, & Eraslan Çapan, 2018: 137).

Oyunlar ile sosyalleşme ve dijital sosyalleşme sadece Saniye sunucusu özelinde değil de genel olarak yeni bir sosyalleşme normaline dönüşmüş bir alanı kapsamaktadır. Bunun sebepleri arasında yeni dünya düzeninin de etkisi oldukça fazla bir yer kaplamaktadır. Sosyalleşmenin yüze yüze olmasını zorlaşması ve gittikçe azalması tüm yaş gruplarından bireyler dijital oyunlara daha fazla odaklanmışlardır. Oyun, gençlere ve büyüme çağında olanlara sosyal yaşam pratikleri içinde gerekliliği olan bilgileri, becerileri öğretmekte ve bununla birlikte sosyalleşmenin sağladığı yaratıcılığın ortaya çıkmasına ortam sağlamasına yardımcı olmakla sosyal rolleri anlamada da yardımcı olmaktadır (Özgüven, 2019: 216). Genellikle daha genç yaşlardaki insanların dijital oyunlar ile sosyalleşmesinin bir alışkanlığa dönüşmektedir (Samur, 2022: 822). Genç kesimin geneli içine doğdukları dünya gerçekleri, gelişen teknolojinin etkileriyle birlikte sosyalleşmeyi bam başka bir boyuta keşfetmektelerdir. Sosyalleşmek modern dünyada artık farklı alanlarda da yapılabilmektedir (Özkan, & Hira, 2017: 249). Bireyler modern dünyada sosyalleşmek için sadece bir yerlere gitmeye ihtiyaç duymamaktadırlar. Okular, etkinlik kulüpleri, sanat kursları, ev buluşmaları, sokak sohbetleri gibi herhangi bir alana gerek kalmadan ve bu alanlar dışında da bir arada olmaya bedensel olarak ihtiyaç duyulmadığı bir sosyalleşme düzenine geçilmiş bulunulmaktadır.

ISBN NO. 978-625-6830-90-5

SONUÇ

Dijital oyunlar sosyalleşmenin var olabilmesi için oluşturulan platformların varlığı gittikçe genişleyen bir alan olarak var olmaktadır. Sosyalleşmek için artık herhangi bir dış alan veya ortak alanın gerçek dünyada var olan bir alan olmasına gerek olmamaktadır. Bu sebeple artık dijital oyunlar sosyalleşmek için özellikle gençlerin oldukça fazla kullandığı bir alan olmaktadır. Kapalı mekanlarda olan dijitalleşmeyle bağlantılı şekilde yeni bir sosyalleşme yeridir. Artık sosyalleşmek alanlarla kısıtlı olmamaktadır. Bireyler sosyalleşmeyi gerçekleştirmek için artık arkadaşları ile veyahut yeni arkadaş olacakları insanlarla görüşmek için bulundukları yerde fiziki olarak diğerlerinden ayrıyken bile dünyanın bir diğer ucundan insanlar ile görüşüp konuşabilme imkanına sahip olmaktadırlar. Ortamın önemi ve uzaklığın önemi azalmış ve sosyalleşmek için bir önem taşımamaktadır.

Oyun oynamak da bireylerin gelişiminde ve sosyalleşmesinde ve hayat içi öğrenme de önemli bir yer kaplamaktadır. Oyun kavramı genel olarak insanın gelişmesi için gerekli olan bir kavram olmaktadır. Bunumla beraber oyun oynamak sosyalleşmeyi öğrenmenin ve diğer konularda gelişmenin de bir yer de bir kaynağı olarak görülebilmektedir. Aynı zamanda dijital oyunlar içinde bunlar geçerli olmaktadır. Dijital olan oyunlar; şu an mevcut olan hayat düzeni içerisinde günlük yaşamın bir kurutuşu, molası, boş zamanları keyif ile değerlendirme, gibi çeşitli sebepler ile tercih edilmektedir. Günlük yaşam oldukça stres ve karmaşa içerdiğinden insanlar kendilerine rahatlatıcı hobiler ve kendi alanları olacak alanlar oluşturmaktadırlar. Bunlar da bir tanesi olan dijital oyunların çeşitli zevklere hitap eden birçok alanda içeriği olan konuları bulunmaktadır. Bireyler kendilerine uygun olarak benimsedikleri oyunları oynarken keyifli zaman geçirmekte ve aynı zaman da zihinlerini rahatlatırken de çalıştırmaktadırlar.

Bireyler hem dijital oyunlar ile gündelik hayatın karmaşasından, stresinden kendilerini arındırırken aynı zamanda sosyalleşe de bilmektedirler. Oyunlar ile sosyalleşme sağlayan bireyler bu alanda sosyalleşme ihtiyaçlarını giderdikleri için bu alanlara daha da bağımlı olabilmekte ve günlük yaşamında yaşadıkları tüm olayları bile bu mecralarda paylaşma eğilimde olmaktadırlar. Bu sebeple bireyler kendilerini daha iyi hissettikleri bir alanda daha fazla var etme eğiliminde olmaları da normal bir hal almaktadır. Dijital ortamda sürekli kalma durumu da zaman zaman bağımlılık boyutlarına ulaşmaktadır. Bireylerin duygusal tatmin yaşadıkları bu alanlar ile daha fazla insana ulaşması hem sosyalleşebilmelerine hem de

ISBN NO. 978-625-6830-90-5

rahatlama ihtiyaçlarının da giderilmesine yardımcı olmaktadır. İnsanların bir doyuma ulaşmasını sağlayan dijital oyunlar hem de sosyalleşme ihtiyacını da gidermektedir.

Saniye sunucu da bu sosyalleşme ve doyum süreçlerinin yaşanmasın bir örneği olarak karşımıza çıkmaktadır. Saniye sunucusu Discord içerisinde bulunan ve davet edilerek sunucuya katılım sağlan bir platform tanınmış kişisidir. Kitlesi ortalama olarak gençlerden oluşmaktadır. Sunucuya katıldıktan sonra içerisinde yazılı olarak iletişim sağlanan alanlarda çeşitli bölümler bulunmaktadır. Bu bölümlerin içerisinde bireylerin sanatsal yeteneklerini paylaştıkları; resim yapıp, müzik aleti çalıp, şarkı söyleyip, el becerilerini gösterip ve bunun gibi birçok alanda diğer bireyler ile yetenekleri hakkında, deneyimleri hakkında paylaşımlar yaparak birbirlerini bilgi açısından ve duygusal açıdan beslemektedir. Sunucunu içerisinde bireyler film dizi zevklerini de paylaşmakta hatta bunları birlikte izleyebilmekte ve beraber yorum yapabilmektedirler. Bunların yanı sıra sunucunun içerisinde dijital oyunlar oynamak da mümkün olmaktadır. Oyunlarla birlikte gruplara ayırılarak teknik olarak ne yapılacağı hakkında konuşmak, nasıl bir yol izlenmesi gerektiğini hakkında konuşmak gibi imkanları da vardır. Bireyler sunucunu içinde hem tanıdıkları hem de hiç tanımadıkları insanlarla zaman içinde bir ortak yön bularak samimi bir şekilde muhabbet ederek oyun oynamaları da mümkün olmaktadır. İnsanların ortak yönlerinin de bulunup paylaşıldığı tüm zevklere hitap edecek oyunların seçilip oynanabildiği bir topluluk bulunmaktadır. Saniye sunucusu moderatör eşliğinde de aktivitelerin yapılması mümkün olmaktadır. Bazı oyunlara sunucu içinde bulunan gruplar kendi bireysel gruplarını tekrar oluşturarak oyun oynayabildiği gibi sunucunun kendisinin ve içinde olanların çoğunlukta olduğu oyunlar da oynanabilmektedir.

Sonuç olarak Discord uygulaması ve Saniye sunucusu modern dönemde sosyalleşme aktivitelerinin yapılabildiği platformlardandır. Bireyler kendilerine yakın buldukları ve ortak zevklerinin oldukları insanlar ile bir araya gelerek çeşitli aktiviteleri gerçekleştirmektedirler. Bu aktivitelerin içerisinde oyun oynamakta bulunmaktadır. Bireyler tanıştıkları insanlar ve yeni tanıştıkları kişiler ile sosyalleşme ortamı oluşturmakta ve bu ortamda günlük olarak sosyalleşmektedirler. İnsanlar oyunlarla ve uygulanın içinde bulunan çeşitli alanlarla ve Saniye'nin kendi içerinde oluşturduğu gruplarda bireysel zevklerini paylaşarak günlük yaşamın stresinden arınarak bir doyuma ulaşmakta ve kendi içlerinde konularak aynı zamanda sosyalleşme ihtiyaçlarını da gidermektedirler.

KAYNAKÇA

Ay, F. & Başıbüyük, Ö., G. (2020) Yaşlı Bireylerde Sanal Ortam Yalnızlığı, İnternet Bağımlılığı ve Yaşam Doyumu, Yaşlı Sorunları Araştırma Dergisi.

Ayhan, B., & Balcı, Ş. (2009). Kırgızistan'da üniversite gençliği ve internet: Bir kullanımlar ve doyumlar araştırması. *Bilig Journal of Social Sciences of the Turkish World.*

Ayhan, B. & Çavuş, S. (2014). İzleyici Araştırmalarında Değişim: Kullanımlar ve Doyumlardan Bağımlılığa. Selçuk İletişim.

Biricik, Z. & Atik, A. (2021). Gelenekselden Dijitale Değişen Oyun Kavramı ve Çocuklarda Oluşan Dijital Oyun Kültürü. Gümüşhane Üniversitesi İletişim Fakültesi Elektronik Dergisi, Https://Doi.Org/10.19145/E-Gifder.818532

Bolter D & Grusin R (1999) Remediation Understanding New Media, MIT Press.

Çelebi, E. (2020). OYUN Bağımlılığının Sosyalleşme Sürecine Yönelik Motivasyon Üzerindeki Rolü. *Gümüşhane Üniversitesi İletişim Fakültesi Elektronik Dergisi.*

Coşkun E., Öztürk, M.C., Steam Dünyası: Dijital Oyun Bloglarına Yönelik Bir Değerlendirme, Gümüşhane Üniversitesi İletişim Fakültesi Elektronik Dergisi.

Craıg C., D. & Kay, R. (2023). Examining the Discord Application in Higher Education: A Systematic Review of the Literature, Journal of Digital Life and Learning.

Dalaylı, F. (2023). Orta Yaş Üstü Bireylerin Dijital Çağ'da İletişim Kurma Pratikleri: Sosyal Medya Bağımlılığı ve Sosyal İzolasyon. Bidge Yayınları.

Discord, https://discord.com/company , *About* (2023, 24 Aralık).

Didcord https://discordbotlist.com/servers/saniye (2023, 25 Aralık).

Dijk, J., V. (2018). *Ağ toplumu*, Çev. Özlem Sakin, Epsilon Yayıncılık.

Dijital Oyunlar Raporu, (2023, 10 Aralık). Bilgi Teknolojileri ve İletişim Kurumu, Erişim:https://www.guvenlioyna.org.tr/dosya/jVFeB.pdf

Dursun, A. Ve Eraslan Çapan, B. (2018). Ergenlerde Dijital Oyun Bağımlılığı ve Psikolojik İhtiyaçlar. İnönü Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 19(2), 128-140.

Edgar, A. & Sedgwick, P. (2007). Kültürel kuramda anahtar kavramlar, Çev.Mesut Karaşahan, Açılım Kitap Yayınları.

Elkin, F. (1995). *Çocuk ve toplum*. Çev. Nazife Güngör, Gündoğan Yayınları.

Fonseca, X., Slingerland, G., Lukosch, S., & Brazier, F. (2021). Designing for meaningful social interaction in digital serious games. Entertainment Computing.

Friedman, T. (2006). *Dünya düzdür*, Çev. Levent Cinemre, Boyner Yayınları.

Goleman, D. (2007). Sosyal Zekâ (İnsan İlişkilerin Yeni Bilimi), Çev. Osman Çetin Deniztekin, Varlık Yayınları.

Güngör, N. (2013) İletişim Kuramlar ve Yaklaşımlar, Siyasal Kitapevi

Özgüven, İ. E. (2019). Bireyi tanıma teknikleri (12. Basım). Nobel Akademik Yayıncılık.

Özkan, A., & Hira, İ. (2017). Dijital Medya ve Sosyalleşme: 6-12 Yaş Çocukların

Sosyalleşmesine Dair Ebeveyn Görüşleri İstanbul Örneği. *Kesit Akademi Dergisi* (9), 245-270.

Jiang, A. & Kiene, C. (2019) Moderation Challenges in Voice-based Online Communities on Discord, Association for Computing Machinery.

Kara, T. (2013). Sosyal Medya Endüstrisi İnsan, Toplum, Ekonomi, Beta Basım A.Ş.

Karataş, E. (2020). İletişim bilimi araştırmaları-1, Hiperyayın

Kasım, S. (2022). Masterchef Türkiye Yarışmasının Kullanımlar Doyumlar Yaklaşımı Çerçevesinde Sosyal Medya Üzerinden İncelenmesi. Abant Kültürel Araştırmalar Dergisi

Microsoft Teams (2023, 16 Aralık). *About*, https://teamsdemo.office.com/#/0/42

Özcan, Z. & Savaş, S. (2020). Sanal topluluk platformu olarak Discord, Nosyon: Uluslararası Toplum ve Kültür Çalışmaları Dergisi

Paul, S. A., Jensen, M., Wong, C. Y., & Khong, C. W. (2008). Socializing in mobile gaming. In *Proceedings of the 3rd international conference on Digital Interactive Media in Entertainment and Arts.*

Ramadhan, A. (2021). Student's response toward utilizing discord application as an online learning media in learning speaking at senior high school, Journal of Intensive

Romm, C. & Clarke R., J. (1995). Virtual community research themes: A preliminary draft for a comprehensive model. 6th Australasian Conference On Information Systems. Perth Curtin University.

Sağlam, M., & Topsümer, F. (2019). Üniversite öğrencilerinin dijital oyun oynama nedenlerine ilişkin nitel bir çalışma. *Akdeniz Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi*.

Sağır, A. & Okutan, S. (2022). Dijital Oyunların Ortaokul Öğrencileri Üzerindeki Etkisi: Karabük Örneği. Milli Eğitim Dergisi, 51(233), 715-744. Https://Doi.Org/10.37669/Milliegitim.769932

Samur, Y. (2022). Dijital Oyunlar. TRT Akademi, 7(16), 821-823. https://doi.org/10.37679/trta.1181838

Spencer, A. T., Croucher, S. M., & Hoelscher, C. S. (2012). Uses and gratifications meets the Internet: A cross-cultural comparison of US & Nicaraguan new media usage. *Human Communication*,

Vatandaş, S. (2020). Sosyalleşme ve Sosyalleşmenin Sosyal Medya Mecralarındaki Anlamsal ve İşlevsel Dönüşümü, Erciyes İletişim Dergisi.

Ventrilo. (2023, 22 Aralık). *About*, https://www.ventrilo.com/index.php

Yaylagül L (2014) Kitle İletişim Kuramları: Egemen ve Eleştirel Yaklaşımlar, Dipnot Yayınları, Ankara.

Yengin, D. & Bayrak, T. (2023). Yeni Medya Kuram ve Yaklaşımlar 101, Der Yayınları.

ISBN NO. 978-625-6830-90-5

SAVLAMA VE SAV SÖYLEMİNE EDİM-EYTİŞİMSEL YAKLAŞIM

Doktora Öğrencisi Pınar DANIŞ DAL

Dokuz Eylül Üniversitesi,

pinardaniss@gmail.com - 0000-0002-2450-8154

Doç. Dr. Gülsüm Songül ERCAN

Dokuz Eylül Üniversitesi,

songul.ercan@deu.edu.tr - 0000-0002-5392-7008

ÖZET

"Akıl yürütme becerilerine çağrıda bulunarak temel amacı bireyi ikna etmek olan önermeler bütünü" olarak tanımlanan savlama, karşımızdaki bireye/bireylere yöneltilmesi açısından iletişimsel bir etkinliktir ve bu nedenle bir söylem türü olarak ele alınır. Savlamada yazar ya da konuşucu belirli bir bakış açısı ortaya koyarak okuyucuyu ya da dinleyiciyi belirli bir görüşün en "uygun", "doğru", "kabul edilebilir" olduğu yönünde ikna etmeyi amaçlar. Sav söylemine eleştirel açıdan yaklaşan "Edim-Eytişimsel Yaklaşım", savların yalnızca biçim ve içeriklerinin değil aynı zamanda işlevsel ve etkileşimsel özelliklerinin ve toplumsal alanlardaki etkilerinin de göz önünde bulundurulması gerektiğini savunur. Buna göre savlama, salt biçimsel sav örüntülerine indirgenemeyecek derecede karmaşık toplumsal, kültürel ve politik olmak üzere birçok etkenle çevrili etkileşimsel bir süreçtir. Edim-Eytişimsel Yaklaşım'da sav söylemi, herhangi bir çatışmanın çözümlenme yolu olarak belirli aşamalar altında incelenir ve bu yönüyle görüş farklılıklarını ortadan kaldırmayı sağlayan sözel hamleler olarak tanımlanır. Sav söyleminin eleştirel olarak incelenmesi, dil kullanımının inandırma ve ikna etme gücünün boyutunun ortaya konulması açısından öneme sahiptir. Türkçe alanyazında kurama ilişkin açıklayıcı nitelikte bir çalışmanın eksikliği nedeniyle çalışmamızda sav söylemi Edim-Eytişimsel Yaklaşım çerçevesinde ele alınmakta ve bu konuda yapılacak çalışmalara bir kaynak sunma amaçlanmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Savlama, Sav Söylemi, İkna, Edim-Eytişimsel Yaklaşım

ARGUMENTATION AND PRAGMA-DIALECTICAL APPROACH TO ARGUMENTATIVE DISCOURSE

ABSTRACT

Argumentation, defined as "a set of propositions whose main purpose is to persuade the individual by appealing to their reasoning skills", is a communicative activity since it is directed to the individual(s) with whom we interact, and thus it is considered as a type of discourse. In argumentation, the writer or speaker aims to convince the reader or listener that a particular view is the most "appropriate", "correct", and "acceptable" by presenting a certain viewpoint. "Pragma-Dialectical Approach" which approches to argumentative discourse from a critical perspective argues that not only the form and content of the arguments, but also their functional and interactional features and their effects in social domains should be taken into consideration. Accordingly, argumentation is an interactional process surrounded by many social, cultural and political factors that are too complex to be reduced to merely formal argumentation patterns. In Pragma-Dialectical Approach, argumentative discourse is studied under certain stages as a way of resolving any conflict, and in this respect, it is defined as verbal moves that enable to resolve differences of opinion. Critical examination of argumentative discourse has significant importance in revealing the extent of the convincing and persuasive power of language use. Due to the insufficiency of an explanatory study on the theory in the Turkish literature, in our study, argumentative discourse is discussed within the framework of Pragma-Dialectical Approach aiming to provide a resource for studies on this subject.

Key Words: Argumentation, Argumentative Discourse, Persuasion, Pragma-Dialectical Approach

1. GİRİŞ

Karmaşanın ve belirsizliğin egemen olduğu bir dünyada birçok alanda doğrulanmamış inançlar ve düşüncelerle ilgili iddialar ileri sürmek olağandır (Govier, 2010). Bu nedenle her birey, yaşamı boyunca bir görüşe inanması için kendisine sunulan ve temel amacı onları ikna ederek belirli inançlarını, düşüncelerini ve eylemlerini etkilemeye yönelik olan açık ya da örülü girişimlerle, başka bir deyişle *savlar*la (İng. arguments) sıklıkla karşı karşıya gelmektedir. Herhangi bir tartışma biçimi, beraberinde akıl yürütme sürecini getirir ve savlama süreci bu süreçte bireyin zihnine ve mantığına seslenir (Danış ve Ercan, 2022, s. 207). Savlama, dil kullanıcılarının belirli amaçlarla belirli bir bağlam içerisinde ortaya koyduğu bir söylem olması nedeniyle *sav söylemi* (İng. argumentative discourse) özelliği kazanmaktadır ve farklı görüşlere ve inanışlara sahip olan kişiyi ya da grubu/grupları akla uygun yollarla ikna etme amaçlı dil kullanımıdır (Govier, 2010). Başka bir deyişle, sav söylemi, savlama sürecinin ürünü olan savlar yoluyla dinleyiciyi ikna etmenin amaçlandığı bir söylem tipidir (Danış ve Ercan, 2022). Katılımcıların birbirlerine karşıt duruşları sürdürdüğü bir etkileşim biçimi olan sav söylemi, soyut savların doğasına ve yapısına değil toplumsal etkileşimdeki aktörlerin savlarının özneler arası doğasına gönderimde bulunur (Willard, 1989). Bu açıdan sav söylemini incelemek, salt dilsel yapılardan öte farklı etkenleri göz önünde bulundurmayı gerektirir.

Metin çözümlemesinde ve söylem çözümlemesinde dilsel inceleme odaklı çalışmacılar dil kullanıcılarının başka kişileri ikna etmek amacıyla savlamayı nasıl işlettiklerini inceler. Savlamanın "akla uygun" (İng. reasonable) olması için ne tür geçerlilik ölçütlerini karşılaması gerektiği ise savlama kuramcıları tarafından belirlenir. Mantık eğilimli birçok araştırmacısavlamayı kuralcı amaçlar çerçevesinde incelerken, tamamen betimleyici inceleme gerçekleştiren savlama kuramcıları da bulunmaktadır. Öte yandan, her iki yaklaşımı "uç" noktalar olarak kabul eden savlama kuramcıları kendilerini iki kutbun tam ortasına konumlandırır ve temel varsayımları, savlamanın hem betimleyici hem de kuralcı bir yaklaşımla incelenmesi gerektiğidir (Van Eemeren, 2001, s. 11). Söz konusu araştırmacılar, yalnızca savlamanın kendi başına kişileri ikna etmedeki rolünü değil aynı zamanda sav söyleminin ideal görünüme ulaşması için uyması gereken ölçütleri de ele alır ve sav söyleminin eleştirel olarak incelenmesini ve gerçek savlama örneklerinin kuralcı ölçütler çerçevesinde değerlendirilmesi gerektiğini savunur (Van Eemeren ve diğ., 1993, s. 37). Öte yandan, eytişim incelemelerini gerçekleştiren çağdaş eytişimcilere göre, savlama görüş farklılıklarının kurallı ve düzenlenmiş bir tartışma ile ortadan kaldırma sürecinin bir bileşenidir (Van Eemeren, 2001, s. 15). Başka bir deyişle tartışma, belirli kurallara bağlı olarak yürütülür ve böylelikle uzlaşı sağlanır.

Eleştirel akılcılık (İng. critical rationalism) kavramından yola çıkan araştırmacılar, *edimbilim* (İng. pragmatics) çerçevesinde dil kullanımında dilsel içgörüyü ve *felsefi eytişim* (İng. philosophical dialectic) olarak bilinen *eleştirel söyleşme* (İng. critical dialouge) incelemesinden yola çıkarak mantıksal içgörüyü birleştirmeyi amaçlayan bir savlama yaklaşımı ileri sürmüştür (Van Eemeren ve Houtlosser, 2000, s. 293). Van Eemeren ve Grootendorst (1984) tarafından ileri sürülen *Edim-Eytişimsel Yaklaşım* (buradan sonra EEY) (Pragma-Dialectical Approach) dilsel ve eytişimsel anlayışın birleştirilmesinin amaçlandığı; savlamanın, bir anlaşmazlığı çözmek amaçlı dil kullanımı ve sözel iletişim olgusu olarak görüldüğü ve eleştirel ölçütlere göre değerlendirildiği bir yaklaşımdır (Van Eemeren ve Houtlosser, 2000, s. 293). EEY'de savlama, betimleyici ve kuralcı anlayışla ele alınır.

EEY, sahip olduğu edimsel ve eytişimsel özelliklerle, sav söylemini hem bir söz eylem olarak nitelendirilmesi hem de eleştirel olarak değerlendiren bir dil kullanım etkinliği olarak ele alması bakımından savlama çalışmalarına yeni bir boyut kazandırmıştır. Çalışmamız, öncelikle sav söylemini temel açıdan ele alıp EEY'yi ve EEY'nin sav söylemine yaklaşımını orataya koymayı hedeflemektedir. Bu doğrultuda ilk olarak genel hatlarıyla sav söylemine, sonrasında ise EEY'ye yer verilmektedir.

2. SAV SÖYLEMİ

Savlar, savlamada ileri sürülen *sözceler* (İng. utterances) olarak belirli bir bakış açısıyla ilişki olan nedenlerdir; savları ve bakış açılarını diğer sözcelerden ayıran şey onların işlevleridir. İşlevsel yaklaşımda savlar ve bakış açıları sahip oldukları biçimsel özellikler temelinde ele alınmamakta; iletişim süresince dil kullanıcıları arasında belirli bir konum benimsemeyi gerektiren görüşler olarak nitelendirilmekte ve böylelikle bir konumun başka bir konuma karşı

savunulması sağlanmaktadır. Bu durumda, tek bir biçime sahip bir tümce farklı işlevlere sahip olabilmektedir. Örneğin:

(1) "Capitalism has no longer a future"
(Kapitalizmin artık bir geleceği yok)

Yukarıdaki örnekte yer alan tümce, tüm ticari girişimlerin ulusallaştırılması gerektiği görüşünün savunulduğu bir metnin savı olabileceği gibi aynı zamanda kapitalizmin ekonomik krizi önlemede yetersiz olduğunu ileri süren bir metnin savı da olabilmektedir. Farklı bağlamlarda aynı tümce farklı işlevleri gerçekleştirmekte; farklı sözceler kötümser bir öngörü, iyimser bir olasılık ya da acil bir uyarı olarak nitelendirilebilmektedir (Van Eemeren ve Grootendorst, 1993). Farklı iletişimsel amaçlar ve bağlamlar, tek bir tümcenin farklı işlevlerle gerçekleşmesini sağlamaktadır.

Savlar, "senin görüşüne" karşı ve "benim görüşüm" deme biçimidir ve amacı *göstermecilik* (İng. exhibitionism) (dikkat çekmek amaçlı belirli bir davranışta bulunma eğilimi) değil doğrudan tutumlara etki etmek; yalnızca bir anlaşmazlık çerçevesinde tartışmak değil, davranışları etkilemektir (Huber ve Snider, 2006). Her bir nedenin temelinde bir "görüş" bulunur; başka bir deyişle, nedenler, farklı görüşlerce farklı şekillerde biçimlendirilir. Örneğin, vahşi doğada kayak yapmanın güvenli olduğunu savunan bir görüş ile yine aynı eylemin tehlikeli olduğunu savlayan bir görüş olabilir ve her biri farklı görüşler olmasına karşın inandırıcılığı artırmak için her iki tarafın da sunduğu gerekçeler ve kanıtlar geçerlidir; çünkü hem kayak sırasında çığ riski hem de bu sporda kullanılan çeşitli ekipmanların spora uygunluğu hakkında olgular sunulabilir. Düşüncelerini ya da konumunu savunmak amacıyla sav ileri süren kişiler aslında bir iddiada bulunmakta ve bu iddiasını temellendirmek için onu çeşitli gerekçelerle desteklemektedir. Böylelikle amaç, öncülleri kullanarak sonucun kabul edilmesini sağlamaktır ve bu süreç, şu türden genel bir model ile betimlenebilir (Govier, 2010, s. 3):

Öncül 1, Öncül 2, Öncül 3…, Öncül N

⇕

Bu nedenle

⇓

Sonuç

Görsel 1. Savlamanın Genel Bir Modeli (Govier, 2010, s. 3)

Görsel 1'de yer alan noktalar ve N sembolü, savlamada herhangi bir sayıda öncülün bulunabileceğinin göstergesidir. "Bu nedenle" ifadesi ise, sonucu desteklemek için en az bir öncülün ortaya koyulduğunu belirtir.

Savlama, mantıksal oluşumdan öte, dinleyici ya da okuyucu gibi etkenleri göz önünde bulundurmayı gerektiren, bu kişilerin bir iddiayı kabul etmesini ya da bir iddiaya karşı çıkmasını içeren akılcıl ve toplumsal özelliğe sahip etkinliklerdir (Van Eemeren ve

Grootendorst, 1993); böylelikle biçimsel görünümünden sıyrılarak işlevsel bir terim durumuna gelmektedir. Savlama, sözel araçlarla gerçekleştirilen dilsel bir etkinlik olarak söylem dışında gerçekleştirilememektedir. Bu nedenle sav söylemi, geçerliliği sınanması gereken katı ve değişmez mantıksal kurallardan örülü bir yapı değil iletişimsel bir çerçevede, başka bir deyişle söylemde uzlaşma yollarını içeren toplumsal bir pratiktir (Amossy, 2009). Söylem teriminin ortaya çıkmasıyla dilin iddialar ve iddialara zemin oluşturan gerekçelerle desteklenen boyutu *sav söylemi* (İng. argumentative discourse) adını almıştır. Sav söylemi, savlama sürecinin ürünü olan savlar yoluyla dinleyiciyi ikna etmenin amaçlandığı söylem tipidir (Danış ve Ercan, 2022). Savlama, karşıt fikirlerin akılcıl gerekçeler sunarak bir iddiayı desteklemeyi içermesi ve iddianın geçerliliğine ilişkin inandırıcılığı artırmayı amaçlaması nedeniyle karmaşık bir *söz eylem* (İng. speech act); karşıt görüşteki iki taraf arasında gerçekleşen karşılıklı konuşmanın yer aldığı toplumsal bir pratik biçimi olması açısından ise *söyleşimsel* (İng. dialogic) bir etkinliktir (Johnson, 2000'den aktaran Fairclough ve Fairclough, 2012). Başka bir deyişle, savlama ile karşılıklı olarak inşa edilen sözel hamleler yoluyla belirli eylemler yerine getirilir.

Sav söylemi, bireylerin birbirleriyle çelişkili konumlarda bulunduğu bir etkileşim biçimi olarak soyut savların doğasına ve yapısına değil toplumsal etkileşimdeki toplumsal aktörlerin savlarına odaklanmaktadır (Willard, 1989); birbirlerine karşıt konumlarda olduklarını algılayan bireyler arasındaki bir iletişim biçimidir. Bir monolog değil diyalog olan sav söylemi, geniş çaplı kutuplaşmanın konuşmaya yansıdığı bir etkileşim türüdür (Schiffrin, 1985). Bireyleri bir savı kabul etmeleri için inandırmak, yani "ikna"; ve diğerleri tarafından ileri sürülen savları değerlendirmek, yani *düşünceyi tasarlama* (İng. deliberation) olarak iki temel iletişimsel işleve hizmet eden sav söylemi (Mercier ve Sperber, 2011) çerçevesinde savlar oluşum amaçları açısından yorumlanmaktadır. İkna işlevinde savlar inandırma amacıyla ileri sürülürken düşünceyi tasarlama sürecinde savlamayı bir karara bağlama amacıyla ileri sürülmektedir (Felton ve diğ., 2015, s. 373). Van Eemeren ve Grootendorst (1984) iki düzlemi birleştirilmeyi amaçlayarak savlamanın, bir anlaşmazlığı çözmek amaçlı dil kullanımı ve sözel iletişim olgusu olarak görüldüğü ve eleştirel ölçütlere göre değerlendirildiği EEY'yi ileri sürmüştür (Van Eemeren ve Houtlosser, 2000, s. 293). EEY, sav söylemine yönelik salt biçimci ya da salt işlevci yaklaşımların aksine, dilin savlama özelliğini eleştirel ve "akla uygunluk" ölçütünü esas alarak incelemesi açısından "eytişimsel"; savlamanın dil kullanım boyutunda karşılıklı olarak gerçekleşen söz eylemlerden oluştuğunu savunması açısından ise "edimsel" bir yaklaşımdır. Sav söylemine ilişkin yaklaşımını ortaya koymak amacıyla bir sonraki başlıkta söz konusu yaklaşıma yer verilmektedir.

3. EDİM-EYTİŞİMSEL YAKLAŞIM

Belli bir konuşma bağlamında anlaşmazlık yaşayan ve fikir ayrılıklarını çözmek isteyen taraflar anlaşmazlıklarının temelini oluşturan konuya ilişkin görüş alışverişine girişir. Bu süreçte, anlaşmazlık yaşanan konuda bir bakış açısı geliştiren taraf kendi bakış açısını savunmaya; bu bakış açısının inandırıcı ve savunulabilir olmadığını düşünen taraf ise bu bakış açısına karşı çıkmaya hazır olmalıdır. Bir bakış açısının savunularak öncelenmesi; diğer bakış açısının ise çürütülerek arka plana itilmesi için en temel araç, söylemin "savlama" özelliğidir. 1980'lerde başlatılan kapsamlı bir edimsel-eytişimsel araştırma programı, bir yandan eleştirel tartışmada

sav söylemine ilişkin kuramsal bir model sunarken öte yandan felsefi bir eleştirel akılcılık idealinin gerçekleştirilmesi gerektiği varsayımına dayandırılmıştır. Gerçek söylem uygulamalarının ve bunların sonuçlarını belirleyen etkenlerin ortaya koyulması amacıyla savlayıcı gerçekliği deneysel bakış açısıyla ele almayı amaçlayan bu programa göre (Van Eemeren ve Houtlosser, 2000, s. 294) bir savlama incelemesi, kuralcı ve betimleyici yaklaşım arasındaki boşluğun hangi yollarla kapatılacağıyla ilgilenmelidir (Van Eemeren ve Grootendorst, 2016). Buna göre EEY, savlamayı eleştirel bir tutumla ele alırken aynı zamanda sahip olduğu edimsel özellikleri ortaya çıkarmaya çalışmaktadır.

EEY, bir görüşün kabul edilebilirliğine yönelik bir şüphe bulunması durumunda karşı savlamaya dayanan, sav söylemini yeniden inşa etmeye odaklanan eytişimsel bir çözümleme modelidir ve bu türden bir modelde anlaşmazlığın çözümünün söylem içinde nasıl gerçekleştiği ele alınır (Van Eemeren ve diğ. 1993). EEY, sav söyleminin belirli akla uygunluk ölçütleri çerçevesinde, olağan sözel iletişim ve etkileşim sürecinin bir parçası olarak incelenmesi gerektiğini savunur. Savlama, bir dil kullanım görünümdür ve sav söylemini incelemek için salt dilsel bakış açısı yetersizdir. Bu doğrultuda Van Eemeren ve Grootendorst (1984), eleştirel akılcılık ve söyleşim (dialogue) mantığı çerçevesinde eytişimsel anlayıştan yararlanarak bakış açılarının eleştirel olarak incelenebileceği ve görüş farklılıklarının çözüme götürüleceği bir model ortaya koymuştur. EEY olarak adlandırılan bu yaklaşım, betimleyici ve kuralcı yönlerin sistematik olarak birleştirildiği bir savlama yaklaşımıdır.

Savlamaya ilişkin edim-eytişimsel bakış açısı akla uygunluk boyutuyla söylemde yapılan hamlelerin edimsel boyutunu birleştirir (Van Eemeren ve Houtlosser, 2003, s. 387). "Eytişim" terimi, akla uygun ikna için ideal bir araç olarak nitelendirilmesinin yanı sıra iddiaları sınama ya da belirsiz ifadelerle ilgili şüphe oluşturma amaçlı bir araç olarak da tanımlanmıştır (Sim, 1999). Eytişim, sav söylemi kapsamında bakış açısını eleştirel bir şekilde sınama yöntemi olarak karşımıza çıkar ve bu doğrultuda "eleştirel tartışma" modeli, bu yöntemi belirtmek için gerekli kuramsal arka planı sunar (Van Eemeren ve Houtlosser, 2002, s. 9). EEY'de eleştirel tartışma, "görüş ayrılığına dahil olan tarafların, eleştirel şüphe ya da itirazları ışığında, söz konusu bakış açısının ya da bakış açılarının savunulabilir olup olmadığını sistematik olarak belirlemeye çalıştıkları bir görüş alışverişi" olarak tanımlanan temel bir kavramdır (Van Eemeren ve Grootendorst, 2004, s. 52). Başka bir deyişle, karşıt görüşler kendi bakış açılarını savunmaya ve diğer görüşü çürütmeye çalışarak ortak çabalarıyla tartışma ilerletmeye çalışmaktadır.

EEY, kişinin geliştirdiği ve savunduğu bakış açısının, bu bakış açısına muhalif olan kişinin şüphelerine ve eleştirilerine karşı savunulabilir olup olmadığını belirlemek amacıyla bir yöntem sunan eleştirel tartışma modelidir. Bu model, sav söyleminin, bir görüş ayrılığını çözmek için nasıl olması gerektiğinin çözümsel bir betimlemesidir. EEY, anlaşmazlığı çözme sürecini, belirli aşamalardan ve her bir aşamada araç olarak işlev gören birçok türde söz eylemlerden oluşan sistematik bir yapı olarak sunar (Van Eemeren ve Houtlosser, 1999, s. 480). Savlama, birtakım işlevsel ve yapısal araçlar yoluyla anlaşmazlığı düzenleyici bir mekanizma olarak karşımıza çıkar (Van Eemeren ve diğ. 1993). Akıl yürütme yoluyla savunulabilecek anlaşmazlıklara, bakış açılarının kabul edilebilir ya da kabul edilemez olduğuyla ilgili bir uzlaşıyı sağlayan eleştirel bir tartışma içinde yer verilir (Van Eemeren ve Grootendorst, 2016). EEY'de söz konusu anlaşmazlıkların gündeme getirildiği ve çözümünün amaçlandığı eleştirel

tartışma, ideal model çözüm sürecini, çözüm sürecinin aşamalarını ve bu sürecin her bir aşamasında aracı olan çeşitli söz eylemi türlerini belirtir ve eleştirel tartışmadaki dört adıma karşılık gelen dört aşamadan geçer (Van Eemeren ve diğ., 1993). Buna göre, temeli anlaşmazlık olan eleştirel bir tartışma için ideal olarak kabul edilen model *yüzleşme aşaması* (İng. confrontation stage), *açılış aşaması* (İng. opening stage), *savlama aşaması* (İng. argumentation stage) ve *sonuç aşaması* (İng. concluding stage) (Van Eemeren ve Grootendorst, 2004; Van Eemeren ve Grootendorst, 2016; Van Eemeren ve Houtlosser, 1999; Van Eemeren ve diğ., 1993) olarak adlandırılır.

Çizelge 1. Eleştirel Tartışmadaki Dört Aşama

YÜZLEŞME AŞAMASI	Görüş farklılığının tanımlandığı, bir anlaşmazlığın saptandığı, bakış açısının ileri sürüldüğü ve sorgulandığı aşamadır.
AÇILIŞ AŞAMASI	Tartışmanın başlangıç noktasının belirlendiği aşamadır; anlaşmazlığın belli kurallara dayalı savlayıcı tartışma ile çözülmesine karar verilir.
SAVLAMA AŞAMASI	Karşılıklı olarak savların ileri sürüldüğü ve eleştirel tepkilerin verildiği aşamadır.
SONUÇ AŞAMASI	Tartışmanın sonucunun belirlendiği aşamadır.

Kaynak: Van Eemeren ve Grootendorst, 2016; Van Eemeren ve Houtlosser, 1999

Yüzleşme aşamasında, tartışmanın katılımcılarından biri bir bakış açısı ortaya koyarken diğer bir katılımcı bu bakış açısının kabul edilebilirliği konusunda şüphelerini dile getirir ya da bu bakış açısına karşı çıkar (Van Eemeren, 2001, s. 15). Yüzleşme aşaması, bir çelişki ya da şüphe nedeniyle kabul edilmeyen ve sonucunda görüş ayrılığına neden olan açık ya da örtük bir görüşün bulunduğu aşamadır (Ercan ve Yozgat, 2016, s. 191). *Açılış aşamasında* taraflar, bakış açısının *destekçi* (İng. protagonist) ve *muhalif* (İng. antagonist) rollerini üstlenir. Destekçi rolünü üstlenen kişi, bakış açısını savlama yoluyla savunmaya hazır duruma gelirken muhalif rolünü üstlenen diğer taraf, bakış açısını savunmak için destekçiye düzenli bir şekilde karşı çıkmaya hazırdır (Van Eemeren ve diğ., 1993, s. 27). Bu aşamada mesele, iki taraf arasındaki ortak başlangıç noktalarının neler olduğu ve hangi kuralların gözetildiğidir (Van Eemeren, 2001, s. 15). Açılış aşaması, karşıt görüşteki tarafların değer yargıları, artalan bilgisi gibi ögeleri saptamaya çalıştığı aşamadır. Katılımcılar destekçi ve muhalif rollerini üstlenir ve muhalif taraf üzerinde tartışılan görüşe eleştirel bir tutumla yaklaşır (Ercan ve Yozgat, 2016, s. 191). *Savlama aşamasında* bir sav ileri sürülür ve buna tepki verilir. Destekçi kendi bakış açısını savunur ve kendi bakış açısıyla ilgili şüphelerin üstesinden gelmek amacıyla sav ileri sürerken muhalifin şüphelerinin çoğalmasıyla tartışma daha fazla savlamayla ilerler. Başka bir deyişle, destekçi daha fazla eleştiriye yanıt vermek amacıyla yeni savlar ileri sürer (Van Eemeren ve Grootendorst, 2016; Van Eemeren ve diğ., 1993). *Sonuç aşamasında*, görüş farklılığını çözmek amaçlı çabalar ortaya konur ve tartışma destekçinin ya da muhalifin lehine ya da aleyhine

sonuçlanabilir (Ercan ve Yozgat, 2016). Tartışma, bir çözüm ile ya da hiçbir çözüme ulaşılamadığına ilişkin bir kararla sonlandırılır. Savlama aşamasında ileri sürülen savlar, sonuç aşamasında muhalifin bakış açısını değiştirmeye yarıyorsa görüş ayrılığı çözülmüştür. Aynı zamanda destekçinin, muhalifin eleştirilerine yanıt veremeyerek bakış açısını savunmaktan vazgeçmesiyle de görüş ayrılığı ortadan kalkabilir (Van Eemeren, 2001, s. 16). Her iki tarafın da ulaşılan sonucu kabul etmediği durumda görüş farklılığı çözülmüş olarak nitelendirilmez.

EEY, savlamaya yaklaşımında deneysel olarak uygun betimleme ile eleştirel duruşu bütünleştirmeyi amaçlar. "Söz eylem" kavramı, bu bütünleştirmenin gerçekleşmesi için kuramsal araç olarak kullanılır. İletişim boyunca dil kullanıcılarının amacı toplumsal dünya üzerinde eyleme geçerek birtakım etkiler oluşturmaktır. Bu varsayımdan yola çıkıldığında, önemli olan insanların ifade ettikleri önermesel içeriklerle neyi kastettikleri değil bunu söyleyerek ne yapmaya çalıştıklarıdır ve bu nedenle sözcelerin edimsel gücü ön plana çıkar (Van Eemeren ve diğ., 1993). Sözceler, yalnızca biçim-içerik birleşimi olmaktan öte sahip oldukları yaptırım güçleriyle belirli eylemler yerine getirme ya da yerine getirilmesini sağlama özelliğine sahiptir ve savlama, bunun en belirgin örneklerinden biridir.

Sav söyleminde taraflar, görüş ayrılığını ortadan kaldırmaya yönelmekte ve bu amaçla belirli akla uygunluk ölçütlerini karşılamak ve rakiplerinin de aynı ölçütlere uymasını beklemektedir; ancak aynı zamanda, bu görüş farklılığını, kendi yararlarına olacak şekilde çözmeyi hedeflerler. Başka bir deyişle, EEY'de sav söylemi, yalnızca eytişimsel değil aynı zamanda sözbilimsel boyuta da ağırlık verir (Van Eemeren ve Houtlosser, 1999, s. 481). EEY'de her iki boyutun eşit bir şekilde baskın olması, katılımcıların akla uygun hamlelerde bulunmasının yanı sıra aynı zamanda bu hamlelerin, tartışmanın konuşucu lehine sonuçlanmasına aracılık etmesini gerektirir. Bu durum, EEY'de eytişimsel ve sözbilimsel özellikler arasında gerçekleşen bir tür "manevra"ya benzetilmesi nedeniyle *stratejik manevra* (strategic manoeuvring) olarak adlandırılır. Stratejik manevra ile katılımcılar, söylemi hem sözbilimsel olarak kendi çıkarlarına en iyi hizmet edecek şekilde kullanmayı amaçlamakta hem de bu amaca ulaşmak için eytişimsel olarak mevcut fırsatları en iyi şekilde değerlendirmeye çalışmaktadır (Van Eemeren ve Houtlosser, 2001a, s. 3; Van Eemeren ve Houtlosser, 2001b, s. 151). Tarafların kendi dayanak noktalarını gerekçelendirecek ve karşı tarafın dayanaklarını zayıflatacak hamlelerden oluşan stratejik manevra, her bir savlayıcı hamlede üç farklı şekilde kendini gösteren seçimlerle gerçekleşir:

i. Konu seçimi
ii. Dinleyicilerin / okuyucuların beklentilerine uygun seçimler yapma
iii. En uygun sunum araçlarını kullanma

Bir görüş farklılığı ortaya çıktığında, konuşucular ya da yazarlardan beklenen en iyi şekilde ele alabilecekleri konuyu seçmek, dinleyicilere göre en kabul edilebilir hamleleri yapmak ve en etkili sunum araçlarını kullanmaktır (Van Eemeren, 2010; Van Eemeren, 2013; Van Eemeren ve Houtlosser, 1999, s. 484; Van Eemeren ve Houtlosser, 2001a; Van Eemeren ve Houtlosser, 2003). Konu seçiminde taraflar savlama için en uygun dayanak noktası seçerken beklentilere uygun seçim, karşıt görüşün sağduyusunu, geçmiş ve ortak deneyimlerini göz

önünde bulundurmayı gerektirir. Bu süreçte amaç, karşıt görüşün doğruluğunu sorgulamayacağı savlar ileri sürerek dayanak noktalarını güçlendirmektir. Bazı hamleler dinleyici ya da okuyucu tarafından diğer hamlelerle karşılaştırıldığında daha başarılı olmaktadır. Son bileşen olan uygun sunum araçları kullanma ise, tarafların, sav söylemi için en uygun ve amaca en iyi hizmet edeceğini düşündükleri sözcük ve yapıların seçimiyle ilgilidir. Stratejik manevranın bu üç yönü, çözümsel olarak ayırt edilebilmesine karşın kullanım bağlamında genellikle iç içe geçmiş şekilde birlikte işlev görmektedir.

"Konu seçimi" ile yüzleşme aşamasında olası tartışma konuları içinde en etkili olan hedeflenir ve böylelikle yüzleşme, konuşucunun ya da yazarın tercihlerine göre sınırlandırılır. Bir sonraki aşama olan açılış aşamasında, stratejik manevranın konu seçimi bileşeni, konuşucu ya da yazara göre en avantajlı başlangıç noktasını oluşturmak için kullanılır; örneğin, belirli konular anımsatılabilir ya da karşıt görüşten konuşucu ya da yazar yararına tavizler alınabilir. Üçüncü aşama olan savlama aşamasında bir konuya bakış açısıyla ilişkili var olan sorunlar listesi sunularak aralarından konuşmacıya ya da yazara en uygun olan stratejik bir savunma yolu seçilir. Son aşama olan sonuç aşamasında ise bu aşamaya kadar yapılan bütün hamleler, belirli bir savı ya da savları kabul etmeye yönelik sonuçlar ortaya konularak konuşucu ya da yazar tarafından amaçlanan söylemin sonucu inşa edilir (Van Eemeren ve Houtlosser, 1999, s. 485). Her bir aşamada ortaya konan konu, konuşucunun stratejik manevra gerçekleştirmesi için önemli bir araçtır.

"Hedef kitle talebi" ile olası başlangıç noktaları arasından tartışmacıların dinleyicileri memnun edecek bir seçim yapmaya çalışması beklenir ya da sözü geçen olay durumu, hedef kitleyi hoşnut edecek bir perspektife konumlandırılır. Edim-eytişimsel bakış açısıyla ifade etmek istersek; tartışmanın yöntemsel ve maddesel maddi başlangıç noktalarını dinleyicilerin talebine göre seçen tartışmacılar, dinleyicilerin kabul etmeye eğilimli olduğu şeyle uyumlu olan ve görüş farklılığını çözmeye yardımcı olan bir hareket noktası oluştururlar (Van Eemeren, 2010, s. 94); her bir aşamadaki hamleler dinleyicilerin ya da okuyucuların sağduyu ve tercihlerine uygun olarak gerçekleştirilir. Dinleyicinin ya da okuyucunun isteklerine uyum, duygudaşlık ya da görüş birliği oluşturma çabası gerektirir. Örneğin, yüzleşme aşamasında, gereksiz ya da çözümsüz görülen karşıtlıklardan kaçınılarak dinleyici ya da okuyucu beklentilerine uyum sağlanır. Perelman ve Olbrechts-Tyteca'ya (1969) göre dinleyici beklentilerine en iyi şekilde uyum sağlamak amacıyla değerler üzerinde yaşanan anlaşmazlıklar, dinleyici ya da okuyuculara, olgular ve gerçekler üzerine olan anlaşmazlıklar olarak ifade edilir. Bunun nedeni, konuşucunun ya da yazarın, karşıt görüş ile, savını dayandırdığı öncüller üzerine tam bir uzlaşı sağlamayı amaçlamasıdır (Van Eemeren ve Houtlosser, 1999, s. 485). Başka bir deyişle bu aşamada dinleyici ya da okuyucu özellikleri ve beklentileri göz önünde bulundurulurken aynı zamanda dinleyici ya da okuyucu var olan çatışmanın değerler üzerinde değil olgular üzerinde olduğuna inandırılmaktadır.

"Sunum araçlarını kullanma" ile, örneğin katılımcılar söylemin yüzleşme aşamasında stratejik manevra yaparak kendi bakış açılarını "en kabul edilebilir" olacak şekilde sunmayı amaçlarlar. Bakış açıları için bir sunum aracı seçen katılımcılar, bu sunumda en yararlı etkiye sahip olacağını düşündükleri iletişim araçlarını devreye sokar. Edim-eytişimsel bakış açısıyla ifade etmek istersek; katılımcılar, bakış açılarını, karşıt bakış açısını kışkırtmadan olabildiğince kabul edilebilir ve etkili bir şekilde düzenleyerek stratejik manevra gerçekleştirmektedir (Van

Eemeren, 2010, s. 94). Stratejik manevranın söz konusu boyutu, her bir aşamada en etkili dilsel araçları en iyi şekilde kullanmayı gerektirmektedir.

3. SONUÇLAR VE DEĞERLENDİRME

Toplumu oluşturan bireylerin birbirlerini belirli düşünceler doğrultusunda inandırmaya ve bir düşüncenin geçerliliğiyle ilgili ikna etmeye çalışması, dil kullanımının savlama özelliğiyle gerçekleşmektedir. Konuşucular/yazarlar, karşılarındaki kişiyi/kişileri yazılı ya da sözel kanallar aracılığıyla ikna etmeye çalışma sürecinde okuyucuların/dinleyicilerin zihninde beliren "Neden buna inanmalıyım ya da inanmamalıyım?" sorusuna yanıt olarak gerekçeler sunmakta ve bu gerekçeler ile savundukları görüşü desteklemeye çalışmaktadır. Sav ileri sürme süreci, belirli bir bağlam içerisinde gerçekleşmesi ve okuyucu/dinleyici beklentilerini göz önünde bulundurmayı gerektirmesi nedeniyle söylemin bir özelliği olarak karşımıza çıkar ve sav söylemi olarak gerçekleşir. Sav söylemi, sahip olduğu etkileşimsel özellikler ile işlevsel çalışmalarda sıklıkla ele alınan bir konu durumuna gelmiştir. Sav söylemini inceleme nesnesi haline getiren EEY, onu bir çatışmnın karşılıklı olarak belirli kurallara uyulması, bu kurallar çerçevesinde tartışmanın belirli aşamalara ayrılması ve her bir aşamada belirli söz eylemlerin yerine getirilmesi çerçevesinde yorumlamaktadır. Tüm bu süreçte amaç, karşıdakini bir yandan ikna etmek iken diğer yandan EEY tarafından ileri sürüken kuralların gözetilmesiyle akla uygunluktan ayrılmamaktadır ve bu durum stratejik bir manevra yapmayı gerektirir. Sav söylemine eleştirel yaklaşımıyla EEY, onu görüş farklılarının akılcıl bir şekilde çözüm yolu ve en etkili söylemsel ikna aracı olarak görmektedir.

KAYNAKÇA

Amossy, R. (2009). The new rhetoric's inheritance. Argumentation and discourse analysis. Argumentation, 23 (3). https://link.springer.com/article/10.1007/s10503-009-9154-y (Erişim tarihi: 20.02.2024)

Danış, P., Ercan, G. S., Retorik, Sav Söylemi ve İkna. Academic Researches and Studies in Sciences, St. Kliment Ohridski University Press, Sofia, 2022.

Ercan, G.S., Yozgat, U. (2016). Türkçe Tartışma Söyleminde Deyimlerin İşlevleri. International Journal of Language Academy 4 (3). https://ijla.net/index.jsp?mod=makale_tr_ozet&makale_id=29276 (Erişim tarihi: 20.02.2024)

Felton, M., Garcia-Mila, M., Villarroel, C., Gilabert, S. (2015). Arguing collaboratively: Argumentative discourse types and their potential for knowledge building. British Journal of Educational Psychology, 85(3). https://bpspsychub.onlinelibrary.wiley.com/doi/abs/10.1111/bjep.12078 (Erişim tarihi: 20.02.2024)

Govier, T., *A Practical Study of Argument*, Wadsworth Cengage Learning, Belmont, 2010.

Huber, R. B., Snider, A. C., *Influencing Through Argument*, International Debate Education Association, New York, 2006.

Johnson, R.H., *Manifest Rationality: A Pragmatic Theory of Argument*, Lawrence Erlbaum Associates, Mahwah, NJ, 2000.

Mercier, H., Sperber, D. (2011). Why do human reason? Arguments for an argumentative theory. Behavioral and Brain Sciences, 34. https://pubmed.ncbi.nlm.nih.gov/21447233/ (Erişim tarihi: 20.02.2024)

Perelman, Ch., Olbrechts-Tyteca, L., *The New Rhetoric: A Treatise on Argumentation*, University of Notre Dame Press, Notre Dame, 1969.

Schiffrin, D., *Handbook of Discourse Analysis: Discourse and Dialogue*, New York Academic Press, New York, 1985.

Sim, M., *From puzzles to principles?: essays on Aristotle's dialectic*, Lexington Books, Lanham, 1999.

Van Eemeren, F. H., *Crucial Concepts in Argumentation Theory*, Amsterdam University Press, Amsterdam, 2001.

Van Eemeren, F. H., *Strategic Maneuvering in Argumentative Discourse*: *Extending the pragma-dialectical theory of argumentation*, John Benjamins Publishing Company, Amsterdam, 2010.

Van Eemeren, F. H. (2013). Strategic maneuvering in argumentative discourse in political deliberation. Journal of Argumentation in Context, 2 (1). https://benjamins.com/catalog/aic.12.08van (Erişim tarihi: 20.02.2024)

Van Eemeren, F. H., Grootendorst R., *Speech Acts in Argumentative Discussions: A Theoretical Model for the Analysis of Discussions Directed towards Solving Conflicts of Opinion*, De Gruyter Mouton, Berlin, New York, 1984.

Van Eemeren, F. H., Grootendorst, R., *Argumentation, communication, and fallacies: A pragma-dialectical perspective*, Routledge, London, New York, 1993.

Van Eemeren, F. H., Grootendorst, R., *A systematic theory of argumentation: the pragma-dialectical approach*. Cambridge University Press, Cambridge, 2004.

Van Eemeren, F. H., Grootendorst R., *Argumentation, Communication, and Fallacies: A Pragma-Dialectical Perspective*, Routledge, London, New York, 2016.

Van Eemeren, F. H., Houtlosser, P. (1999). Strategic Manoeuvring in Argumentative Discourse, Discourse Studies, 1 (4), https://journals.sagepub.com/doi/abs/10.1177/1461445699001004005, (Erişim tarihi: 20.02.2024).

Van Eemeren, F.H., Houtlosser, P. (2000). Rhetorical Analysis Within a Pragma-Dialectical Framework. Argumentation 14, https://link.springer.com/article/10.1023/A:1007857114100, (Erişim tarihi: 20.02.2024).

Van Eemeren, F.H., Houtlosser, P. *Strategic Maneuvering with the Burden of Proof*, OSSA Conference Archive, Paper 24, Kanada, 2001a.

Van Eemeren, F. H., Houtlosser, P. (2001b). Managing disagreement: Rhetorical analysis within a dialectical framework. Argumentation and Advocacy, 37 (3), https://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/00028533.2001.11951666 (Erişim tarihi: 20.02.2024)

Van Eemeren, F. H., Houtlosser, P., Dialectic and rhetoric: The warp and woof of argumentation analysis, Kluwer Academic, Dordrecht, 2002.

Van Eemeren, F.H., Houtlosser, P. (2003). The Development of the Pragma-dialectical Approach to Argumentation. Argumentation 17. https://link.springer.com/article/10.1023/A:1026338402751 (Erişim tarihi: 20.02.2024)

Van Eemeren, F. H., Grootendorst, R., Jackson, S., Jacobs, S., *Reconstructing argumentative discourse*, University of Alabama Press, Alabama, 1993.

Van Eemeren, F. H., Grootendorst, R., Henkemans, A.F.S., *Fundamentals of Argumentation Theory: A Handbook of Historical Backgrounds and Contemporary Developments*, Lawrence Erlbaum Associates, Mahwah, 1996.

Willard, C.A. (1989). *A Theory of Argumentation: Studies in Rhetoric and Communication.* Alabama: The University of Alabama Press.

ISBN NO. 978-625-6830-90-5

MATEMATİK ÖĞRETMEN ADAYLARININ YAPAY ZEKÂ KULLANIMINA YÖNELİK FARKINDALIKLARI[1]

Yüksek Lisans Öğrencisi, Gülsüm DEMİR
Eskişehir Osmangazi Üniversitesi,
demirgulsum96@gmail.com- 0000-0001-6097-8391
Doç. Dr., Emre EV ÇİMEN
Eskişehir Osmangazi Üniversitesi,
evcimen@ogu.edu.tr- 0000-0002-6835-6578

ÖZET

Yeni yüzyılda sıkça kullanılan yapay zekâ teknolojilerinin, öğretmenlere öğretim sürecinde çeşitli konularda yardımcı olabileceği değerlendirilmektedir. Bu çalışma matematik öğretmen adaylarının yapay zekâ ile alakalı sahip oldukları deneyimleri, görüşleri belirlemek ve matematik eğitiminde yapay zekâ teknolojilerini kullanma farkındalığını oluşturmak amacıyla yapılmıştır. Çalışma Eskişehir Osmangazi Üniversitesinde öğrenim gören ve 4. Sınıfta olan 10 matematik öğretmen adayıyla birlikte yürütülmüştür. Nitel araştırma yöntemi ile gerçekleştirilen araştırmanın deseni ise durum çalışmasıdır. Uygulama boyunca elde edilen veriler öğretmen adaylarına uygulanan yarı yapılandırılmış görüşme formuyla toplanmıştır. Toplam yedi sorudan oluşan bu görüşme formunda yapay zekâ ve üretken yapay zekâ kavramları ile alakalı öğretmen adaylarından görüşler alınmıştır. Kavramsal olarak yer alan soruların yanı sıra bilenen bazı üretken yapay zekâ programları (ChatGPT, BERT, ROBERTa, T5, XLNet) da sorulmuştur. Bu kısımda öğretmen adaylarının yapay zekâ programları ile alakalı bilgi düzeylerinin belirlenmesi hedeflenmiştir. Çalışma süresince elde edilen verilerin analizleri yapılırken içerik analizi yöntemi kullanılmıştır. Yapılan analizler ise karşılaştırmalı bir şekilde tablo ve şekiller haline getirilip sunulmuştur. Analizlerin sonucunda elde edilen verilere göre öğretmen adaylarının çoğunun yapay zekâdan haberdar olduklarını ancak üretken yapay zekâ ile alakalı bilgilerinin çok yetersiz olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Öğretmen adayları tarafından en çok kullanılan ve bilinen üretken yapay zekâ programı ChatGPT olmuştur. Bu bağlamda öğretmen adaylarının daha donanımlı bir üretken yapay zekâ kullanıcısı olabilmeleri için eğitimde ve matematik eğitimi özelinde teşvik edici projelerin artırılması önerilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Matematik Eğitimi, Öğretmen Eğitimi, Üretken Yapay Zekâ, Yapay Zekâ

[1] Bu çalışma Gülsüm DEMİR'in Doç. Dr. Emre EV ÇİMEN danışmanlığında hazırladığı " Matematik Öğretmen Adaylarının ChatGPT Aracılığıyla 5E Öğrenme Modeline Uygun Ders Planı Hazırlama Deneyimleri " başlıklı yüksek lisans tezinin bir bölümünden üretilmiştir.

1. GİRİŞ

İnsanoğlu tarih boyunca eğitim kavramını hep gündeminde tutmuştur. Geçmişten günümüze eğitim kavramının içeriği değişmiş olsa da eğitim değerini hiçbir dönemde kaybetmemiştir. Bugün bahsedilen eğitim hem içerdiği anlamlar hem de seviyesi açısından birçok değişikliğe uğramıştır. Bu dönüşümler bazen farklı alanlardaki ilerlemelerin sonucu olmuş, bazen de farklı alanlardaki gelişmelerden etkilenmiştir (Ayas, 2013, s. 2). Bilim ve teknolojideki var olan ilerlemeler, öğrenme ve öğretme yöntemlerindeki değişiklikleri beraberinde getirmiş ve bu değişiklikler, bireylerin ve toplumun ihtiyaçlarını etkilemiştir. Bu nedenle, eğitim sistemi bilgi, beceri ve davranışları bir araya getirerek bireyleri yetiştirme amacını taşımaktadır (Milli Eğitim Bakanlığı- [MEB], 2018, s. 4).

Bireylerin hızla değişen dünya şartlarına uyum sağlayabilmesi ve başarılı olabilmesi için üst düzey düşünme becerilerine sahip olmaları büyük bir önem taşımaktadır. Bu önemli beceriler günümüzde "21. yüzyıl becerileri" olarak adlandırılmaktadır (Anagün vd., 2016, s. 161). 21. yüzyılın gerektirdiği becerileri öğrencilere kazandırabilen, bu becerilere odaklanan öğretmenlere olan talep, her geçen gün artmaktadır. Dolayısıyla, eğitim alanında yetişen öğretmenlerin bilgi, beceri ve tutumlarının gözden geçirilmesi ve güncellenmesi önem taşımaktadır (Yavuz, Özkaral ve Yıldız, 2015). Gelişen öğrenci profiline yetişebilmek adına öğretmenlerin ve öğretmen adaylarının teknolojideki yetkinlikleri arttırılmalı ve gündemde olan yeni gelişmeleri takip etmelilerdir. Özellikle değişen öğrenci profili, teknolojinin eğitimdeki rolünün artması ve sürekli gelişen mesleki gelişim anlayışı, öğretmen yeterliklerinin 21. yüzyıl becerileri çerçevesinde güncellenmesini gerektirmektedir (İnal ve Büyükyavuz, 2013). Bu nedenle öğretmenler, çağın gereksinimlerine uygun olarak yetiştirilmeli ve sürekli olarak mesleki gelişimlerini sürdürmelidirler.

Diğer alanlarda olduğu gibi son yıllarda matematik eğitiminde de bilgisayar teknolojisinin önemi artmıştır. Ancak, bu teknoloji matematik eğitimini tam anlamıyla değiştirme vaatlerini henüz gerçekleştirememiştir. Teknoloji hızla ilerlerken, matematik eğitimi küçük adımlarla bu teknolojiye uyum sağlamaya çalışmaktadır. Geleneksel öğretim yöntemleri, teknolojiye entegre edilmeye çalışılmış, ancak etkili bir değişim sağlanamamıştır. Nitekim bu teknoloji, matematik eğitiminde büyük bir potansiyele sahiptir (Baki, 2001).

Bilgisayar teknolojilerinden biri olan yapay zekânın eğitimdeki yeri gün geçtikçe artmaktadır. Yapay zekânın ilk örneklerinden biri, Sidney L. Pressey tarafından 1920'de Ohio Üniversitesi'nde geliştirilen bir çalışmadır. Pressey'e göre, çoktan seçmeli testler sadece öğrencilerin performansını değerlendirmekle kalmayıp aynı zamanda öğrenmeyi desteklemek için de kullanılabilir. Yapay zekâ, bilgisayarların veri işleme, öğrenme, problem çözme ve karar verme gibi karmaşık görevleri gerçekleştirmelerini sağlayan algoritmalar ve yazılımlar geliştirmeyle ilgilenir (Bellman,1978). Yapay zekânın eğitimle bütünleşmesinin, diğer sektörlerle kıyaslandığında henüz başlangıç aşamasında olduğu görülmektedir. Ancak bu alandaki hızlı ilerlemeler göz önüne alındığında, gelecekte eğitim camiasını büyük oranda etkileyeceği ön görülmektedir (Çetin ve Aktaş, 2021). Bu ilerleme ile öğretmenlere eğitimde birçok fayda sağlayabilmesi mümkündür. Sarıbaş ve Babadağ'a (2005) göre eğitim sisteminin en büyük zorluklarından biri, bireylerin farklı öğrenme hızları ve yöntemleriyle öğrenmeleridir. Bu yeni alan öğretmenlere bu konuda kolaylık sağlayabilme gücüne sahiptir.

Demir-Dülger ve Köklü'nün (2023) yapmış oldukları çalışma liselerde görev yapan okul müdürleri ve öğretmenlerin eğitimde yapay zekâ kullanımına ilişkin görüşlerini belirlemek için bir ölçek geliştirmeyi amaçlamaktadır. Araştırma kapsamında, 62 madde oluşturulmuş ve uzman görüşüne sunulmuştur. Oluşturulan boyutlar "Yapay zekânın eğitimde kullanımına ilişkin yararlar, yapay zekânın eğitimde kullanımına ilişkin önyargılar, yapay zekâ kapsamına ilişkin görüşler ve yapay zekâ tanımına ilişkin görüşler" olarak belirlenmiştir. Sonuç olarak, bu ölçek okul müdürleri ve öğretmenlerinin eğitimde yapay zekâ kullanımına ilişkin görüşlerinin geçerli ve güvenilir bir şekilde belirlenmesi için kullanılabilecek özelliktedir.

Alanoğlu ve Karabatak (2020) çalışmasında, yapay zekânın eğitimde nasıl kullanılabileceği, sağladığı avantajlar ve dikkat edilmesi gereken konuları incelemişlerdir. Yapay zekânın tarihsel gelişimi, eğitim alanındaki sınırları, okul yönetimine, öğretmenlere, ebeveynlere ve öğrencilere sağladığı avantajları ele alınmıştır. Ayrıca, yapay zekânın eğitimde kullanımında dikkat edilmesi gereken noktalar ve etkili eğitim süreciyle ilgili konular da tartışılmıştır.

Çam, Çelik, Turan-Güntepe ve Durukan'ın (2021) yapmış oldukları çalışma öğretmen adaylarının yapay zekâ teknolojileri hakkındaki düşüncelerini ve farkındalıklarını belirlemeyi amaçlamaktadır. Çalışma sonucuna göre öğretmen adaylarının yapay zekâ teknolojilerine yönelik farkındalıkları olduğu, yapay zekânın insan zekâsını temel alan bir yapı olarak tanımlandığı ve öğrenebilen bir teknoloji olarak görüldüğü belirlenmiştir. Ayrıca, bu teknolojilerin günlük hayatta tıp ve eğitim alanlarında yaygın olarak kullanılabileceği ve eğitim-öğretim sürecinde ders anlatma, sınıf içi öğretim uygulamaları, öğretmen desteği, öğrenci değerlendirme ve eksiklerin giderilmesi gibi amaçlarla kullanılabileceği vurgulanmıştır.

Yapay zekâ ile alakalı literatür taraması yapıldığında matematik öğretmen adaylarıyla yapılmış yapay zekâ ile alakalı bir çalışmanın olmadığı saptanmıştır. Alandaki ihtiyaca yönelik bu çalışma ile katkı sağlanması hedeflenilmiştir. Bu çalışma matematik öğretmen adaylarının yapay zekâ ile alakalı sahip oldukları deneyimleri, görüşleri belirlemek ve matematik eğitiminde yapay zekâ teknolojilerini kullanma farkındalığını oluşturmak amacıyla yapılmıştır. Gelecekte öğretmen olmaya aday olan bu kişilerin, çağın gereksinimlerine uygun birer öğretmen olabilmeleri için kişisel gelişimlerine katkı sağlamak düşüncesi çalışmanın alt amaçları arasındadır.

2. YÖNTEM

2.1 Araştırma Deseni

Bu çalışma bir nitel araştırma örneğidir. Nitel araştırma, araştırmacının bir olgunun veya sorunun iç yüzünü anlamak, yorumlamak ve açıklamak amacıyla gözlem, derinlemesine görüşmeler, odak grup çalışmaları, içerik analizi, betimsel analiz gibi çeşitli yöntemleri kullanarak gerçekleştirdiği bir araştırma yaklaşımıdır (Yıldırım ve Şimşek, 2013). Belirli sınırlar içerisindeki olguyu keşfeden, türü bakımında nitel bir çalışma olan durum çalışması bu araştırmada benimsenen yöntem olmuştur (Yin, 1994a; Merriam, 1988). Durum çalışmaları, belirli bir olgunun, olayın, bağlamın veya bireylerin ayrıntılı bir analizini içerir ve bu analiz, bir olayın veya birkaç olayın sistematik olarak tanımlanması ve açıklanması amacıyla yapılır (Bromley, 1990).

2.2 Çalışma Grubu

Araştırmanın çalışma grubunu 2023-2024 eğitim-öğretim yılı güz döneminde Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Eğitim Fakültesi İlköğretim Matematik Öğretmenliği Lisans programında öğrenim gören 4. sınıf öğrencilerinden Öğretmenlik Uygulaması zorunlu dersini alan 10 öğretmen adayı oluşturmaktadır. Çalışma grubunun oluşturulmasında amaçlı örnekleme yöntemlerinden kolay ulaşılabilir durum örneklemesi kullanılmıştır. Kolay ulaşılabilir durum örneklemesi, araştırmacının hızlı ve uygun maliyetli bir şekilde veri toplamasına izin veren, genellikle fiziksel olarak kolayca ulaşılabilen veya ulaşılabilir olan bir örneklem türüdür. Bu örnekleme yöntemi, araştırma konusuyla ilgili verilere ulaşmanın kolay olduğu durumlarda sıkça kullanılır (Yıldırım ve Şimşek, 2013). Öğretmen adaylarının isimleri saklı tutulmuş olup, etik özellikler dikkate alınarak ÖA1, ÖA2, ÖA5, ÖA6, ÖA7, ÖA8, ÖA9, ÖA10, ÖA11, ÖA12 şeklinde kodlanmıştır.

2.3 Veri Toplama Aracı

Bu çalışmanın verileri toplanırken yarı yapılandırılmış görüşme formu kullanılmıştır. Toplamda yedi sorudan oluşan bu formun içerisinde öğretmen adaylarının cevaplaması için açık uçlu sorulara yer verilmiştir.

2.4 Verilerin Çözümlenmesi

Çalışmanın sonunda elde edilen veriler öğretmen adayları ile yapılan görüşmeler ve verilen formlarla elde edilen verilerde herhangi bir değişiklik yapılmadan olduğu gibi kullanılmasına; verilerin güvenilirliğini ve doğruluğunu korumak amacıyla özen gösterilmiştir. Elde edilen veriler analiz edilmek üzere bilgisayar ortamına aktarılmıştır. Aktarım ve düzeltme işlemleri tamamlandıktan sonra, ulaşılan veriler içerik analizi yöntemi kullanılarak detaylı bir şekilde incelenmiştir. Bu analiz yöntemi katılımcıların söylemlerinin derinlemesine anlaşılması ve araştırma sorularının yanıtlanması için kullanılmıştır (Creswell, 2013).

3. BULGULAR

Bu kısımda öğretmen adaylarının yapay zekâ ve üretken yapay zekâ ile ilgili görüşlerine ve kullanım deneyimlerine ilişkin elde edilen veriler yer almaktadır.

3.1. Yapay Zekâ ve Üretken Yapay Zekâ Kavramlarına İlişkin Görüşler

Öğretmen adaylarının ilk olarak yapay zekâ ve üretken yapay zekâ kavramlarıyla alakalı uygulama öncesi hangi düzeyde bilgi sahibi oldukları, bu bilgilerinin kaynaklarının neler olduğunu anlamaya ilişkin görüşleri alınmıştır. Öğretmen adaylarının yapay zekâ ile ilgili bilgi seviyelerindeki dağılıma Görsel 1'de yer verilmiştir.

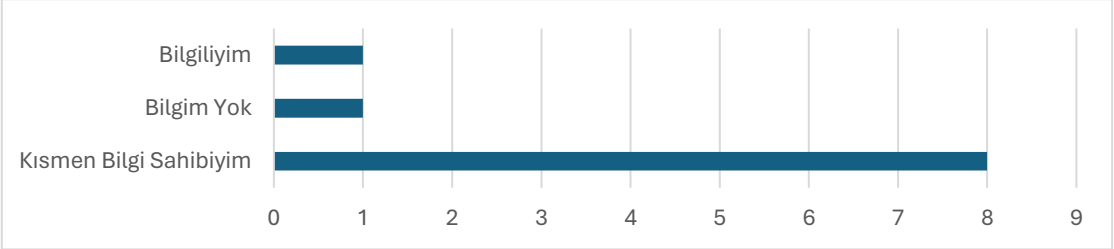

Görsel 1: Öğretmen Adaylarının Yapay Zekâ Bilgi Seviyeleri

ÖA1, ÖA2, ÖA6, ÖA7, ÖA8, ÖA9, ÖA10, ÖA12 kodlu öğretmen adayları kısmen bilgi sahibiyim şeklinde geri dönüt verirken ÖA5 bilgi sahibiyim, ÖA11 ise bu konu ile alakalı

bilgim yok seçeneğini işaretlemiştir. Bilgisi bulunan öğretmen adaylarına bu bilgilerinin kaynakları sorulduğunda verilen cevaplar Görsel 2'de verildiği gibi dağılım ve çeşitlilik oluşturmuştur.

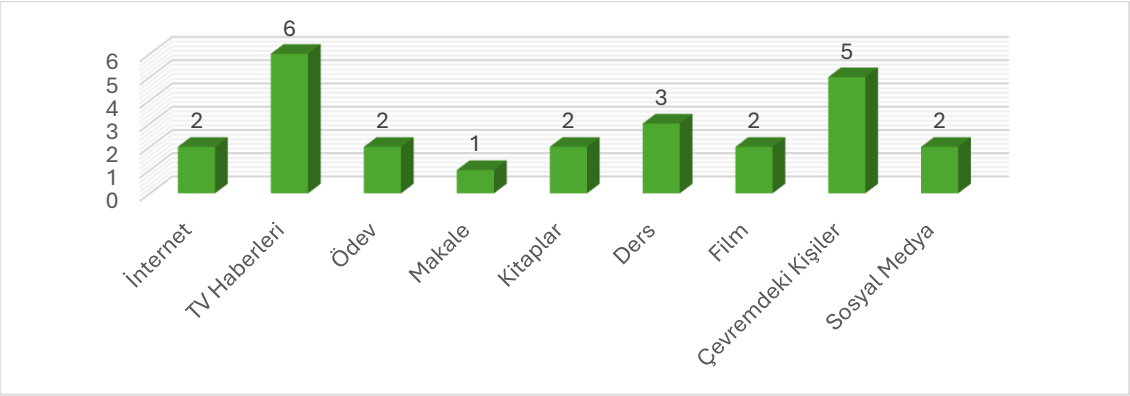

Görsel 2: Öğretmen Adaylarının Bilgi Kaynakları

Görsel 2'de öğretmen adaylarının sahip oldukları bilgilerin kaynağı incelendiğinde, öğretmen adaylarının birden fazla kaynak sunduğu bulgusuna ulaşılmıştır. Bazı öğretmen adaylarının görüşleri şu şekildedir:

ÖA2: 'Ödevlerde ve makale incelemelerinde bilgi sahibi olmak için.'

ÖA6: 'Geçen sene arkadaş ortamında duydum. Birkaç konuda yardım aldım.'

ÖA10: 'İzlediğim filmlerden ve internetteki bazı sitelerden.'

ÖA5: 'Aldığım dersler, filmler, haber kaynakları, çevremdekiler.'

Görüşmenin ikinci sorusu olarak, öğretmen adaylarına diğer bir adım olan üretken yapay zekâ ile ilgili sorular sorulmuştur. Sorulan sorulardan elde edilen bulgular doğrultusunda Görsel 3 oluşturulmuştur.

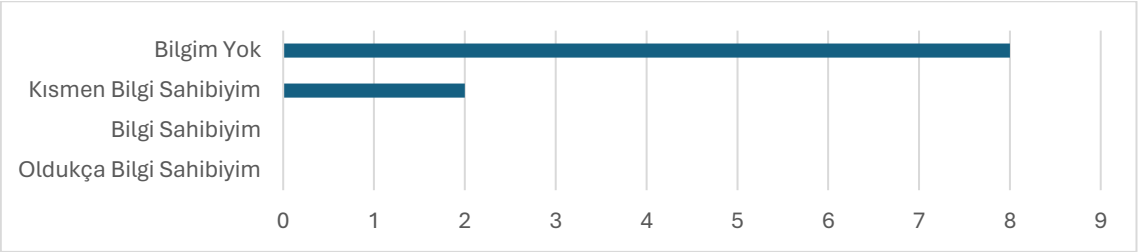

Görsel 3: Öğretmen Adaylarının Üretken Yapay Zekâ Bilgi Seviyeleri

Görsel 3'e göre üretken yapay zekâ ile alakalı 'Oldukça bilgi sahibiyim' ve 'Bilgi sahibiyim' seçeneğini seçen öğretmen adayı bulunmamaktadır. ÖA5 ve ÖA9 kodlu öğretmen adayları üretken yapay zekâ ile alakalı 'Kısmen bilgi sahibiyim' görüşünü bildiren öğretmen adaylarıdır. Nereden bildikleri sorulduğunda aşağıdaki görüşleri bildirmişlerdir:

ÖA9: 'Üretken yapay zekâ eğitimine 1-2 ders katılmıştım. Ama çok ilgimi çekmediği için katılmayı bıraktım.'

ÖA5: 'Aldığım dersler, haberler'

Öğretmen adaylarının yapay zekâ ve üretken yapay zekâ ile alakalı ayrı ayrı görüşleri alındıktan sonra bu iki kavram ile alakalı bir ilişkilendirme yapmaları istenmiştir. Yapılması istenilen bu ilişkilendirme ÖA12 ve ÖA5 kodlu öğretmen adayları dışında diğer öğretmen

adayları tarafından kurulamamıştır. ÖA12 ve ÖA5 kodlu öğretmen adaylarının görüşleri şu şekildedir:

ÖA5: 'Üretken yapay zekâ, yapay zekânın keşiflere sahip olmuş versiyonu denebilir. Yani verilen bilgilerle bir film üretmesi, bir müzik bestelemesi, istendiğinde yaratıcı ve farklı şeyler çıkarabiliyor.'

ÖA12: 'Üretken yapay zekâ hakkında bir bilgim yok. Ancak tahmin etmem gerekirse insanın da işin içine girdiği yapay zekâ modeli olabilir diye düşünüyorum'

3.2. Öğretmen Adaylarının Kullanmış Oldukları Yapay Zekâ Programları / Arayüzleri ve Kullanma Sebepleri

Öğretmen adaylarının uygulama süreci öncesinde kullandıkları yapay zekâ programlarını / arayüzlerini öğrenmek amacıyla ön görüşme formunda bu kısma yer verilmiştir. Öğretmen adaylarının görüşleri doğrultusunda Görsel 4 hazırlanmıştır.

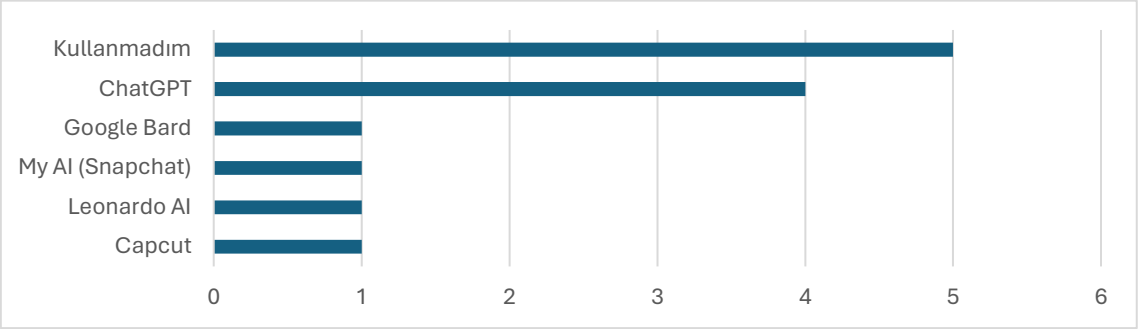

Görsel 4: Öğretmen Adaylarının Kullanmış Oldukları Yapay Zekâ Programları / Arayüzleri

Görsel 4'e göre beş öğretmen adayı (ÖA2, ÖA6, ÖA8, ÖA11, ÖA12) daha önce herhangi bir yapay zekâ programı/arayüzü kullanmamıştır. Bazı öğretmen adayları ise birden fazla yapay zekâ programı/arayüzü kullandığını ifade etmiştir. ÖA1 'Google Bard' ve 'ChatGPT', ÖA5 'ChatGPT' ve 'My AI', ÖA7 'ChatGPT', ÖA9 'Leonardo AI', ÖA10 'Capcut' ve 'ChatGPT' şeklinde görüş bildirmişlerdir.

Öğretmen adaylarına bu programları / arayüzleri kullanma sebepleri sorulduğunda ise sunulan görüşler şu şekildedir:

ÖA1:'Araştırma yapmak için.'

ÖA5: 'Ödev'

ÖA7: 'Ödevlerimde yardımcı oldu.'

ÖA9: 'İngilizce betimleyerek resim oluşturmaya çalıştım.'

ÖA10: 'Otomatik altyazı oluştururken, videolara ses kaydı yüklerken, kendime rutin oluştururken ve haftalık planlarımı yaparken kullandım.'

Öğretmen adaylarının yaptıkları görüşlere bakıldığında yapay zekâ programları / arayüzleri ile alakalı bazılarının bilgi sahibi olduğu ve gündelik hayatlarında yapay zekâyı kullandıkları görülmektedir. Öğretmen adaylarına 'Daha önce 'Üretken Yapay Zekâ' ile ilgili bir uygulama / arayüz kullandınız mı?' sorusu yöneltildiğinde ise ÖA9 kodlu öğretmen adayı haricinde diğer öğretmen adayları daha önceden 'Kullanmadım' şeklinde görüş bildirmiştir. ÖA9 öğretmen adayı şu şekilde görüş bildirmiştir:

ÖA9: 'Leonardo buna dâhil olabilir.'

Öğretmen adaylarına bazı Üretken Yapay Zekâ araç isimleri verilmiştir. Verilen bu araçlarla alakalı öğretmen adaylarının bilgi durumlarının ölçülmesi hedeflenerek, öğretmen adaylarına 'Bilgim yok', 'Duydum ama bilmiyorum', 'Bilgim var', 'Bilgim var ve kullandım' seçenekleri sunulmuştur. Çalışmaya katılan tüm öğretmen adayları bu araçlar ile alakalı 'Bilgim yok' seçeneğini işaretlemişlerdir.

Öğretmen adayların bildikleri üretken yapay zekâ araçlarını yazmaları için boş bir tablo verilmiştir. Bu kısma yapay zekâ araçlarının isimlerini ve sahip oldukları bilgi düzeylerini yazmaları istenmiştir. Görüş bildiren öğretmen adaylarından elde edilen veriler aşağıda Çizelge 1'de verilmiştir.

Çizelge 1. Öğretmen Adaylarının Haberdar Olduğu Üretken Yapay Zekâ Araçları

Öğretmen Adayı	Bilgi Düzeyi	Üretken Yapay Zekâ Aracı	Kaynak	Ne Zaman?
ÖA9	Bilgim var	Leonardo AI	Gençlik Merkezi	2023
ÖA11	Duydum ama Bilmiyorum	ChatGPT	-	-

Çizelge 1'e göre 10 öğretmen adayından sadece 2 tanesinin üretken yapay zekâ araçlarından birini bildiği sonucuna ulaşılmaktadır. ÖA9 program bilgisini şu şekilde ifade etmiştir:

ÖA9: 'Sadece metinle resim oluşturmayı denedim. Sadece onu yapmayı biliyor gibiyim.'

Öğretmen adaylarına günümüzde sıkça kullanılan üretken yapay zekâ araçlarından biri olan ChatGPT ile alakalı bazı sorular yöneltilmiştir. Öğretmen adaylarının bilgi düzeyini anlayabilmek adına ilk önce 'ChatGPT hakkında bir bilginiz var mı?' sorusu sorulmuştur, seçenek olarak ise 'Bilgim yok', 'Kısmen bilgi sahibiyim', 'Bilgi sahibiyim', 'Oldukça bilgi sahibiyim' seçenekleri verilmiştir. Öğretmen adaylarının geri dönütleri doğrultusunda elde edilen veriler Görsel 5'te yer almaktadır.

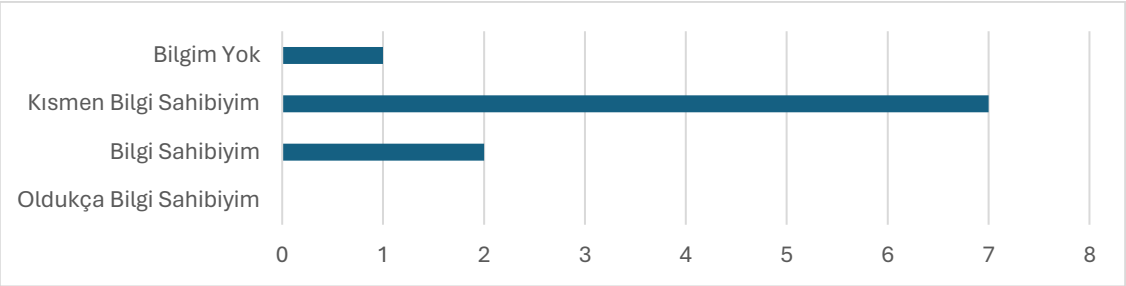

Görsel 5: ChatGPT ile Alakalı Sahip Olunan Bilgi Düzeyleri

Görsel 5'e göre ChatGPT hakkında bilgi sahibi olmayan bir, bilgi sahibi olan iki öğretmen adayı, kısmen bilgi sahibi olan dokuz öğretmen adayı bulunmaktadır. Oldukça bilgi sahibi olan öğretmen adayı ise bulunmamaktadır. 'Bilgi sahibiyim' seçeneğini ÖA5 ve ÖA10 kodlu öğretmen adayları işaretlerken ÖA11 kodlu öğretmen adayı 'Bilgim yok' seçeneğini işaretlemiştir.

'Bilgi sahibiyim' ve 'Kısmen bilgi sahibiyim' şeklinde görüş bildiren öğretmen adaylarına bilgilerinin kaynakları sorulduğunda elde edilen veriler Görsel 6'da verilmiştir.

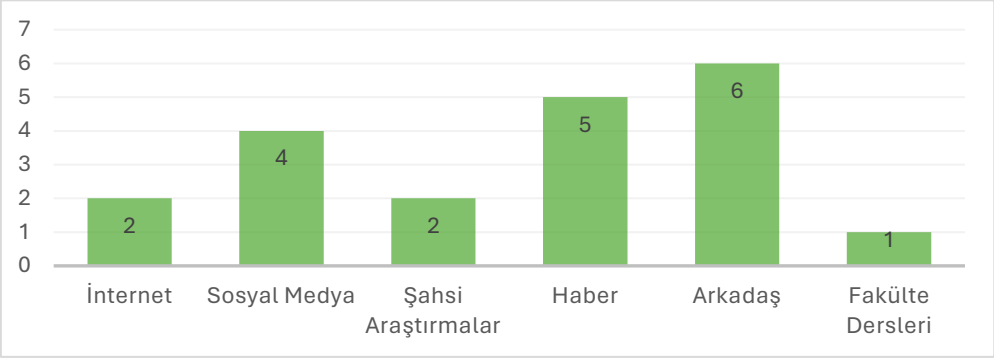

Görsel 6: ChatGPT'den Haberdar Oldukları Bilgi Kaynakları

Görsel 6'ya bakıldığında öğretmen adaylarının bilgi kaynağı olarak birden fazla seçenek sunduğu sonucu çıkarılmaktadır. Öğrendikleri kaynakları paylaşan öğretmen adayları ilk duydukları kaynak olarak en çok arkadaş çevrelerini görüş olarak bildirmişlerdir. Bazı öğretmen adaylarının bu soru bağlamında yaptıkları görüşler şu şekildedir:

ÖA2: 'Öncelikle sosyal medya aracı olan Instagramda duymuştum. Daha sonra ödevlerde kullandım.'

ÖA6: 'Geçen sene arkadaş ortamından duydum.'

ÖA5: 'Haberler, çevremdeki insanlar, araştırmalarım'

Öğretmen adaylarına 'ChatGPT içeren, kullanmayı gerektiren dersiniz oldu mu?' sorusu sorulduğunda ÖA1, ÖA6, ÖA7, ÖA8, ÖA9, ÖA12 öğretmen adayları 'Hayır' görüşünü bildirirken ÖA2, ÖA5, ÖA10 öğretmen adayları 'Evet' görüşünü bildirmiştir. ChatGPT kullanma deneyimi olan öğretmen adaylarının görüşleri şu şekildedir.

ÖA2: 'Evet, makale inceleme ödevinde makale konularını bulmam bana aitti. Makaleyi oradan bulup inceleme yapmıştım.'

ÖA5: 'Ödev yapmak için.'

ÖA10: 'Çok fazla makale özet istenen bir dersimizde yazım yanlışlıklarını düzeltmesi için kullandım.'

Öğretmen adaylarına ChatGPT'nin eğitimde hangi amaçlarla kullanılabileceği ile alakalı bir soru yöneltildiğinde verilen cevaplar Çizelge 2'de yer almaktadır.

Çizelge 2. Eğitimde ChatGPT'yi Kullanma Amaçları

Tema	Kod	Öğretmen Adayı
Amaç	Problem Çözmede Kolaylık Sağlama	ÖA12
	Makale Özeti Çıkarma	ÖA10
	Araştırma Ödevlerinde	ÖA10, ÖA8, ÖA6, ÖA2, ÖA1
	Tarihi Olayları Yorumlama	ÖA7
	(Matematiksel) Yorumlarda Bulunma	ÖA6, ÖA5
	Etik Dışı Kullanımlar	ÖA9, ÖA5

Çizelge 2 incelendiğinde öğretmen adaylarının ChatGPT'yi eğitim alnında kullanılmasına yönelik farklı görüşlere sahip oldukları görülmektedir. Kullanım alanı olarak öğretmen adayları en fazla 'araştırma ödevlerinde kullanma' görüşünde bulunmuştur. Bu fikirde düşünen bazı öğretmen adaylarının görüşleri şu şekildedir:

ÖA1: 'Daha çok sözel dersler için araştırma yapmada kullanılabilir. Bilgilerin daha hızlı toplanıp listelenmesi sağlanır. Ancak bulunan bilgilerin doğruluğuna ve güncelliğine her zaman dikkat etmemiz gerekir.'

ÖA2: 'Bazı seviyelerinin ücretli olduğunu duymuştum. Okul seviyesine göre tabii ki aylık bir ödeme yapmaları zor olabilir. Ben daha çok sözel kısımlarda kullanmak gerekiyor diye düşünüyorum ya da matematikçilerin hayatını araştırmada matematik ve kültürde ihtiyaç olabilir.'

ÖA9 ve ÖA5 ChatGPT kullanımının etiksel olarak bazı sebepler doğurabileceğinden bahsetmiştir. ÖA5'in bildirdiği görüş şu şekildedir:

ÖA5: 'Kendi yorumunu bile yapabilen bir uygulama olduğu için kullanılsa da etik olarak uygun olduğunu düşünmüyorum. Ödevler de yorum gerektiren sorularda kullanılabilir.'

Matematik dersinde yapılan yorumlarda ChatGPT' nin katkı sağlayabileceğini düşünen ÖA6 şu şekilde görüşte bulunmuştur:

ÖA6: 'Ayrıntılı ödevlerde birçok kaynaktan bilgi toplayabilmek için kısa bir yol olarak seçilebilir. Alınan bilgiler kendi fikir ve görüşleri ile harmanlayarak daha üst düzey bilgilere ulaşabilir. Matematik dersinde çok boyutlu düşünme gerektiren noktalarda destek olarak alınabilir.'

Öğretmen adaylarının eğitim alanında ChatGPT'nin kullanımı ile alakalı yaptıkları yorumlar genel olarak yukarıdaki gibidir. Öğretmen adaylarına kendi alanlarında (matematik eğitimi) ChatGPT kullanımı ve ChatGPT'yi hangi amaçla kullanabilecekleri sorulduğunda bir öğretmen adayının görüş belirtmediği, iki öğretmen adayının kullanılamayacağı, yedi öğretmen adayının ise kullanılabileceği şeklinde görüş bildirdiği tespit edilmiştir. ChatGPT'nin eğitimde kullanılabileceği şeklinde görüş bildiren öğretmen adaylarının nerede/ne amaçla kullanılacağına yönelik ulaşılan bulgulara Çizelge 3'te yer verilmiştir.

Çizelge 3. Öğretmen Adaylarının Matematik Eğitiminde ChatGPT Kullanımına İlişkin Görüşleri

Öğretmen Adayları	Kod
ÖA5, ÖA7, ÖA10	Farklı Çözüm Yöntemleri
ÖA6, ÖA8	Üç Boyutlu Cisimler, Dönüşüm Geometrisi Konuları
ÖA9	Çözemedikleri Soruların Çözümü
ÖA12	Matematik Tarihi ve Soruların İspatı

Çizelge 3'te öğretmen adaylarının ChatGPT'nin matematik eğitiminde kullanılması konusunda farklı görüşlere sahip olduğu görülmektedir. Öğretmen adaylarının belirttiği görüşlere bakıldığında soru çözümünde ve konu anlatımında kullanılabileceği şeklinde görüşleri özetlenebilir. Seçilen bazı öğretmen adaylarının görüşleri şu şekildedir:

ÖA12: 'Problem çözmede ispatların kanıtlarını öğrenmekte kullanılabilir. Matematik tarihi hakkında bilgilendirme için kullanılabilir.'

ÖA8: '3 boyutlu sorularını çözmekte, öğrencilerin somutlaştırmasını sağlamakta, geometride kolay anlaşılmasını sağlar.'

ÖA1 ve ÖA2 kodlu öğretmen adayları ChatGPT'nin matematik eğitiminde kullanılabilir olduğunu düşünmemektedir. Öğretmen adayları bu fikirlerine şu şekilde ifade etmişledir:

ÖA1: 'Matematikte birden fazla çözüm yöntemi var. Düzeye göre farklılık gösteren bu çözüm yöntemleri için ChatGPT'nin yeterli olduğunu düşünmüyorum. Daha önce yanlış cevaplarla karşılaştım.'

ÖA2: 'Bir matematik probleminde kullanmıştım. Problemi yanlış çözmüştü. Farklı hesaplardan deneğimizde farklı sonuçlar verilmişti. Bu yüzden çok güvenli olduğunu düşünmüyorum.'

ÖA11 kodlu öğretmen adayının ChatGPT ile alakalı bilgi sahibi olmadığı için bu kısımda bir görüş bildirmediği tespit edilmiştir.

4. SONUÇ ve TARTIŞMA

Çalışmada ulaşılan bulguların bütüncül ve karşılaştırmalı olarak incelenmesi ile elde edilen sonuçlara bu kısımda yer verilmiştir.

Çalışmaya dâhil olan öğretmen adaylarının yapay zekâ ile alakalı bilgi seviyelerine bakıldığında çoğunluğun kısmen bilgi sahibi olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Bilgilerinin kaynağı olarak ise en çok TV haberleri ve çevrelerindeki kişiler gösterilmiştir. Çam, Çelik, Turan-Güntepe ve Durukan (2021) yapmış oldukları çalışmada buna benzer bir soruyu katılımcılarına yöneltmişlerdir. Öğretmen adaylarının sonuçları ile uyumlu bir şekilde, daha büyük bir grupla çalışmayı gerçekleştiren bu araştırmacıların verilerine göre de tüm katılımcıların yapay zekâ ile alakalı bilgi sahibi olduğu görülmüştür.

Öğretmen adaylarından üretken yapay zekâyı tanımlamaları istendiğinde büyük bir kısmının üretken yapay zekâ ile alakalı bir bilgisinin olmadığı sonucuna ulaşılmıştır. Bilgi sahibi olan öğretmen adaylarının ise genel olarak akademik ortamdan dolayı bilgi sahibi olduğu tespit edilmiştir. Katılımcıların bu iki kavram (yapay zekâ ve üretken yapay zekâ) arasındaki yaptıkları ilişkilendirmeye bakıldığında öğretmen adaylarının çoğunun bu ilişkilendirmeyi kuramadıkları sonucuna ulaşılmıştır.

Öğretmen adaylarının geçmişte kullandıkları yapay zekâ programlarına / arayüzlerine bakıldığında en çok kullanılan aracın ChatGPT olduğu belirlenmiştir. Öğretmen adaylarının yarısı ise geçmişte bu tür bir araç kullanmadığını ifade etmişlerdir. ChatGPT'yi kullandığını belirten öğretmen adaylarının cevaplarına bakıldığında sadece ChatGPT ile sınırlı kalmayıp ikinci bir yapay zekâ programı / arayüzü daha kullandıklarını da ifade ettikleri görülmüştür. Üretken yapay zekâ programları / arayüzleri sorulduğunda ise öğretmen adaylarından ikisi hariç diğerlerinin söyledikleri programların üretken yapay zekâ aracı olduğunun dahi farkında olmadıkları sonucuna ulaşılmıştır.

Öğretmen adaylarının ChatGPT'ye ilişkin bilgi düzeylerine bakıldığında, çoğunun bu araç ile alakalı bilgisinin olduğu görülmüştür. Bu sonucun aksine, Tapan-Broutin'in (2023) öğretmen adaylarıyla ChatGPT'yi kullanarak yaptığı çalışmanın bulgularına bakıldığında hiçbir öğretmen adayının bu Chatbottan haberdar olmadıkları görülmüştür. Çalışmaya katılan öğretmen adaylarının sundukları bilgi kaynaklarına bakıldığında çoğunun arkadaş ortamında bu araçtan haberdar oldukları ve bazılarının ChatGPT'yi derslerinde kullandığı sonucuna ulaşılmıştır. Öğretmen adaylarının çoğu bu aracı araştırma ödevlerinde kullandıklarını belirtmişlerdir. Ödevlerindeki kullanım amaçlarına bakıldığında ise matematik öğretmen adaylarının sayısal niceliklerden ziyade sözel araştırma konularında kullanmayı tercih ettikleri görülmüştür.

Öğretmen adaylarının ChatGPT'nin matematik eğitiminde kullanılabilirliği ile alakalı yaptıkları yorumların geneline bakıldığında ChatGPT'nin soruların, problemlerin farklı çözüm yollarına ulaşmada yardımcı olabileceği görüşünde oldukları belirlenmiştir. Bunun yanı sıra matematik eğitiminde görselleştirme kısmında da faydalı olabileceğini belirten öğretmen adaylarının yanı sıra matematik eğitiminde bu aracın kullanılamayacağını düşünen öğretmen adayları da mevcuttur.

6. ÖNERİLER

Bu çalışma matematik öğretmen adaylarının yapay zekâya ilişkin farkındalıklarını belirlemeye yönelik hazırlanmıştır. Diğer araştırmacılara öneri olarak her branştaki öğretmen adaylarının veya öğretmenlerin yapay zekâ ve üretken yapay zekâ konusunda bilgi ve farkındalıklarının artırılmasını sağlayan eğitim amaçlı bir çalışma sürdürmeleri önerilmektedir. Yapay zekâ ve üretken yapay zekâ programlarını öğretmen adaylarının etkin bir şekilde öğrenip kullanabilecekleri ortamların hazırlanması ve bu süreç içerisinde elde edilen başarıların ve başarısızlıkların baştan sona kadar uygulayıcılara ve diğer araştırmacılara sunulması önerilmektedir.

KAYNAKÇA

1. Alanoğlu, M., & Karabatak, S. (2020). Eğitimde yapay zekâ. *Eğitim Araştırmaları*-2020, 175.
2. Anagün, Ş. S., Atalay, N., Kılıç, Z., & Yaşar, S. (2016). Öğretmen adaylarına yönelik 21. yüzyıl becerileri yeterlik algıları ölçeğinin geliştirilmesi: Geçerlik ve Güvenirlik Çalışması. *Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, *40*(40), 160-175.
3. Ayas, A. (2013). *Eğitimle ilgili temel kavramlar*. İçinde H. Özmen & D. Ekiz (Ed.), Eğitim Bilimine Giriş (ss. 2-12). Ankara, Türkiye: Pegem.
4. Baki, A. (2001). Bilişim teknolojisi ışığı altında matematik eğitiminin değerlendirilmesi. *Milli Eğitim Dergisi*, *149*(1), 26-31.
5. Bellman, R. (1978). *An introduction to artificial intelligence: can computer think?*. New York, NY: Boyd & Fraser Publishing.
6. Bromley, P. D. (1990). Academic contributions to psychological counselling: a philosophy of science for the study of ındividual cases. *Counselling Psychology Quarterly*, *3*(3), 299-307.
7. Broutin, M. S. T., (2023). Matematik öğretmen adaylarının chatgpt ile başlangıç deneyimlerinde sordukları soruların incelenmesi. *Uludağ Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, *36*(2), 707-732. https://doi.org/10.19171/uefad.1299680
8. Creswell, J. W. (2013). *Nitel araştırma yöntemleri*. (M. Bütün & S. B. Demir, Trans.). İstanbul, Türkiye: Siyasal Kitapevi.
9. Çam, M. B., Çelik, N. C., Turan Güntepe, E., & Durukan, Ü. G. (2021). Öğretmen adaylarının yapay zekâ teknolojileri ile ilgili farkındalıklarının belirlenmesi. *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, *18*(48), 263-285.
10. Çetin, M., & Aktaş, A. (2021). Yapay zekâ ve eğitimde gelecek senaryoları. *OPUS Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi, Eğitim Bilimleri Özel Sayısı*, 4225-4268.

11. Dülger, E. D., & Köklü, M. (2023). Okul yöneticilerinin ve öğretmenlerin eğitimde yapay zekâ kullanımına ilişkin görüşlerini belirlemeye yönelik bir ölçek geliştirme çalışması. *ISPEC International Journal of Social Sciences & Humanities*, *7*(1), 154-174.

12. İnal, S., & Büyükyavuz, O. (2013). İngilizce öğretmen adaylarının mesleki gelişime ve lisans eğitimine yönelik görüşleri. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, *28*(28-2), 221-233.

13. Merriam, S. B. (1988). *Case study research in education: a qualitative approach.* San Francisco, CA: Jossey-Bass.

14. Milli Eğitim Bakanlığı. (2018). *Matematik dersi öğretim programı (1-8. Sınıflar).* Ankara, Türkiye: MEB.

15. Sarıbaş, S., & Babadağ, G. (2015). Temel eğitimin temel sorunları. *Anadolu Eğitim Liderliği ve Öğretim Dergisi*, *3*(1), 18-34.

16. Yavuz, M., Özkaral, T., & Yıldız, D. (2015). The teacher competencies and teacher education in international reports. *SDU International Journal of Educational Studies*, *2*(2), 60-71.

17. Yıldırım, A., & Şimşek, H. (2013). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri.* Ankara, Türkiye: Seçkin Yayıncılık.

18. Yin, R. K. (1994). *Case study research: design and methods (2nd ed.)*. Thousand Oaks, CA: Sage Publications.

ISBN NO. 978-625-6830-90-5

DİLLERARASI ETKİLEŞİMİN SONUÇLARINDAN BİRİ OLARAK ÖDÜNÇLEME

İsmail Orkun ATASOY
Dokuz Eylül Üniversitesi,

ismailorkun.atasoy@ogr.deu.edu.tr - 0000-0003-1263-2681

Doç. Dr. Gülsüm Songül ERCAN
Dokuz Eylül Üniversitesi,

songul.ercan@deu.edu.tr - 0000-0002-5392-7008

ÖZET

Ödünçleme, toplumdilbilimin etkileşimsel dilbilim adı verilen alanı kapsamında irdelenen dilsel bir görüngüdür. Etkileşimsel dilbilimin konusu dillerarası etkileşim ve onun sonucunda meydana gelen çeşitli türden dil görüngüleridir. Dillerarası etkileşim, farklı dillerden ve genellikle de farklı kültürlerden olan iki ya da daha çok insan grubunun birbiriyle dilsel olarak iletişim kurmaya çalıştığı durumlarda ortaya çıkmaktadır. Bu bağlamda hem dillerin birbiriyle etkileşim hâlinde bulunduğu süreçler hem de bir dilin diğeri üzerindeki etkisinin meydana getirdiği sonuçlar dillerarası etkileşim teriminin kapsamındadır. Nitekim dillerarası etkileşim durumlarına bağlı olarak *düzenek değiştirimi*, *girişim* ve *dil ölümü* gibi farklı dilsel sonuçlar meydana gelmektedir ve *ödünçleme* de bunlar arasında yer almaktadır. Genel bir tanımla ödünçleme, bir dilde var olan herhangi bir türden dilsel gerecin ya da örüntünün başka bir dilin parçası durumuna gelecek biçimde o dile alınma sürecidir. *Sözcüksel*, *yapısal* ve *biçimbilimsel* olmak üzere üç farklı tür dilsel ödünçlemeden söz etmek mümkündür. En yaygın tür olan sözcüksel ödünçleme, kaynak dildeki bir içerik sözcüğünün alıcı dilin söz dağarcığının parçası durumuna geldiği ödünçleme biçimidir. Yapısal ödünçleme, yapısal örüntülerin alıcı dile aktarıldığı (öyküntü, anlambilimsel ödünçleme, sesbilimsel ödünçleme gibi) durumları kapsamaktadır. Son olarak biçimbilimsel ödünçleme *bağımsız biçimbirimler* (işlev sözcükleri) ve *bağımlı biçimbirimler* (ekler ve biçimceler) olmak üzere biçimbilimsel oluşturucuların ve biçimbilimsel örüntülerin alıcı dil içine ödünçlenmesidir. Bu çalışmada, sözü geçen bu üç ödünçleme türü belli başlı özellikleri ve farklılıkları açılarından ele alınarak farklı dillerden seçilmiş örneklerle kapsamlı olarak açıklanmaktadır.

Anahtar sözcükler: Dillerarası etkileşim, Ödünçleme, Ödünçleme Türleri.

1. GİRİŞ

Dil, hem düşünceleri ifade etme hem de bir diğer kişilerle iletişim kurmayı sağlayan bir araç olarak insan yaşamında önemli bir yere sahiptir. Bir toplumu oluşturan farklı grupların dil kullanımı biçimleri "toplumdilbilim" (İng. sociolinguistics) adı verilen alan çerçevesinde ele alınmaktadır (Atasoy ve Ercan, 2022, s. 567). Geniş oylumlu dilbilim kapsamında değerlendirilen alanlardan biri olan toplumdilbilim, dil olgusunun *toplumsal sınıf, cinsiyet, ırk, eğitim seviyesi* ve *yaş* gibi toplumsal faktörlerle ilişkili biçimde incelendiği bir disiplindir (Zhang ve Wang, 2016, s. 830). Diller toplumdan topluma farklılık gösterdiği gibi, aynı toplum tarafından kullanılan aynı dil eğitim düzeyi, sınıf, cinsiyet, etnik köken, bağlam gibi farklı değişkenlerden etkilenir. Söz konusu unsurların dile ve/veya dil kullanımına nasıl yansıdığı toplumdilbilimin inceleme alanlarındandır. Toplumdilbilimin bir başka inceleme alanı, farklı dillerin birbirleriyle temas içerisinde bulunması sonucunda ortaya çıkan dilsel görüngülerdir (Ennin ve Afful, 2015, s. 427). Söz konusu alan "etkileşimsel dilbilim" olarak adlandırılmaktadır ve inceleme alanı "dillerarası etkileşim"dir (Atasoy ve Ercan, 2022, s. 569). Dillerarası etkileşim, "farklı dil toplulukları arasında gerçekleşen etkileşime bağlı olarak ortaya çıkan sonuçlara ve bu sonuçların altında yatan süreçlere" gönderimde bulunmaktadır (Grant, 2019 akt. Atasoy ve Ercan, 2023, s. 33). "Dillerarası etkileşim görüngüleri" (İng. language contact phenomena) ise dillerarası etkileşimin dilsel sonuçları için kullanılan bir terimdir ve farklı diller arasındaki etkileşim durumlarının sonucu olarak ortaya çıkan yeni diller de "etkileşim dili" (İng. contact languageolarak adlandırılır (Thomason, 2001, s. 158; Frank, 2007, s. 4). *Ödünçleme, benzeşme, girişim* (Thomason ve Kaufman, 1988'den akt. Treffers-Daller, 2010, s. 19), *düzenek değiştirimi, düzenek karıştırımı* ve *dilde ikilik* (Johnston ve Schembri, 2007, s. 278) dillerarası etkileşim görüngülerine; *karma dil, kırma dil* ve *karışık dil* (Thomason, 2001, s. 157) ise ilişki dillerine örnek olarak verilebilir.

Bu çalışmada farklı dillerin etkileşimine bağlı olarak ortaya çıkan dilsel görüngülerden biri olan "ödünçleme" üzerinde durulmaktadır. Bu bağlamda ilk olarak dilsel ödünçlemenin ne olduğundan söz edilmekte ve ardından ödünçleme türleri (*sözcüksel ödünçleme, yapısal ödünçleme* ve *biçimbilimsel ödünçleme*) örneklerle açıklanmaktadır.

2. ÖDÜNÇLEME NEDİR?

Ödünçleme, dillerarası etkileşim durumlarının sonucu olarak ortaya çıkan *düzenek karıştırımı, düzenek kaydırımı, dil aktarımı, dil aşınması, girişim, karma dil* ve *aradil* gibi dillerarası etkileşim görüngüleri arasında yer alan bir dilsel ulamdır. Ödünçlemenin ortaya çıkma nedenlerinden en yaygın olanı iki ayrı dilsel topluluk arasında gerçekleşen kültürel (ve bazen de politik) nitelikteki etkileşimdir. Dillerarası etkileşim olgusunun neden olduğu en yaygın durum, bir dilin diğerini bir biçimde etkilemesi sonucunda dillerde meydana gelen değişimlerdir ve diğer dil üzerindeki etki özelinde en sık görülen türü de "sözcüklerin ödünçlenmesi" biçimindedir (Thomason, 2001, s. 10). Bu bağlamda ödünçleme dillerarası etkileşim güdümlü dil değişimi olgusunun altında yatan temel nitelikte bir süreçtir (Gardani, 2022, s. 845) ve yalnızca en kolay ilişkilendirildiği *sözlükçe* alanıyla ilgili değildir; aynı zamanda *biçimbilim, anlambilim, sesbilim* ve *sözdizim*le de ilişkili olan bir terim olarak

kendisini göstermektedir (Zabawa, 2012, s. 28). Bu bağlamda ödünçleme için bir ulamlandırma yapmak gerekirse *sözcüksel*, *yapısal* ve *biçimbilimsel* olmak üzere üç farklı tür ödünçlemeden söz etmek mümkündür.

Genel olarak ödünçleme dilsel ögelerin bir dilden diğerine aktarılması biçiminde tanımlanmaktadır (Liu, 2012, s. 18). Bununla birlikte alanyazında farklı araştırmacıların yaptığı birçok farklı ödünçleme tanımına rastlanmaktadır. Bu tanımlara göre ödünçleme, "bir dil içinde önceden başka bir dilde bulunan örüntülerin denenmiş yeniden üretimi (Haugen, 1950 akt. Treffers-Daller, 2010, s. 20)"; "konuşucuların anadiline yabancı ögelerin dâhil edilmesi Thomason ve Kaufman (1988, s. 21)"; "bir dilden ya da konuşma topluluğundan diğerine münferit dil ögelerinin yayılması Muysken'e (2010)"; "bir dilin bir dilsel özelliği başka bir dilden kısmen ya da tamamen eşlemlediği bir süreç Durkin'in (2014, s. 3)" tir. Bu tanımlara bakıldığında ödünçlemenin nasıl tanımlanması gerektiğine ilişkin açık bir uzlaşının olmadığını çıkarsanabilir, ancak tüm bu tanımların ortak noktası ödünçlemenin bir "süreç" olmasıdır.

Ödünçleme terimi hem başka bir dilden bir ögenin ödünçlendiği bir süreç hem de ödünçlenen ögenin kendisine gönderimde bulunmak üzere kullanılmakatadır (Rech, 2015, s. 22; Haspelmath, 2009, s. 38). Bir dilin içine dışarıdan alınan yeni sözcükler ödünçleme durumuna gelmiş ise alıcı dilin *biçimbilimsel*, *sözdizimsel* ve sıklıkla da *sesbilimsel* özellikleri bu ödünç sözcüklere geçmektedir (Atasoy ve Ercan, 2022, s. 574). Nitekim kaynak dilden gelen sözcükler alıcı dile uymayan *sesbilimsel*, *biçimbilimsel*, *sözdizimsel* ya da *yazımsal* nitelikte özelliklere çoğu zaman iyedir ve böyle durumlarda alıcı dil ile olan uyumlarının daha fazla olması için ödünç sözcükler genelde bazı değişikliklere uğramakta olup bu değişiklik durumları için "ödünç sözcük uyarlaması" (İng. loanword adaptation) terimi kullanılmaktadır (Haspelmath, 2009, s. 42). Ödünç sözcüklerin ödünçleyen dildeki dilsel kısıtlara uymak açısından çoğunlukla uyarlama süreçlerine tabi olduğu görülmektedir. Sonraki başlıklarda ödünçlemenin türlerine ve bu ulamların özelliklerine yer verilmektedir.

3. SÖZCÜKSEL ÖDÜNÇLEME

Sözcüksel ödünçleme alanyazında, "bir dilden olan sözcüklerin bir başka dilin parçası hâline getirildiği bir süreç (Wilcox, 1992)"; "bir dile başka bir dilden gelen içerik sözcüklerinin dâhil edilmesi (Myers-Scotton, 2003, s. 73)"; "bir dilden gelen sözcüksel ögelerin başka bir dilin sözlükçesine dâhil edildiği süreç (Johnston ve Schembri, 2007)"; "dillerin birinden gelen bir sözcüğün diğer dil tarafından kullanılmak üzere alınıp benimsendiği süreç (Ankrah, 2018, s. 53)" biçimlerinde tanımlanmaktadır.

Sözcüksel ödünçleme yaygın biçimde gerçekleştirilen bir kılgıdır ve tarih öncesi dönemde farklı diller konuşan insanların birbirleriyle ilk karşılaştıkları zamandan bu yana yapılagelmektedir (Kowner ve Rosenhouse, 2008, s. 12). Sözcüksel ödünçlemede dillerin söz dağarcıklarını genişletme bağlamında *türetme*, *bileştirme*, *kaynaştırma* ve *kırpma* gibi sözcük oluşturma süreçlerinden yararlanılmakla birlikte dillerin etkileşim durumuna geldikleri diğer dillerden *yeni sözcüklerin ödünçlemesi* yoluyla da bu amacın gerçekleştirilmesi mümkün olmaktadır. Hatta bir dile yeni sözcük getirme yolları arasında ödünçleme en yaygın olanlardan biridir (Shaheen, 2017, s. 92; Militaru, 2008, s. 69). En yaygın ödünçleme biçimi de sözcüksel

bileşenlerin ödünçlenmesidir (Xiao, 2020, s. 37). Sözcüksel ödünçlemede ödünçlenen sözcüklerin türlerine ilişkin olarak Holmes sözcüksel ödünçleme bağlamında ağırlıklı olarak *münferit sözcüklerin* ve bununla birlikte bunlar arasında da genellikle *ad ulamından sözcüklerin* aktarıldığını (2013, s. 43) belirtmektedir

Ödünç sözcük kavramı Haspelmath (2008) tarafından "belli bir kaynak dilden belli bir alıcı dile aktarılmış bir sözcük" olarak tanımlanmaktadır (s. 46). Bununla birlikte ödünç sözcükler her zaman bir "sözcükbirim" biçiminde olup asla bir "sözcüksel öbek" biçiminde bulunmamaktadır (Haspelmath, 2009, s. 37). Sözcüksel ödünçlemede aktarılan birimler *içerik sözcükleri*dir (İng. content words) ve *işlev sözcükleri*nin (İng. function words) ya da biçimbirimlerin aktarımı söz konusu değildir (Gómez Rendón, 2008, s. 66). Dolayısıyla ödünçlenen birimler *adlar, sıfatlar, belirteçler* ve *eylemler* olmaktadır. Benzer biçimde Haspelmath (2009) da çekirdek söz dağarcığından ödünçleme yapılması durumu ise oldukça ender (s. 36) olduğunu belirtmektedir. Ödünçlemede hem *biçim*in hem de *anlam*ın içe alımı söz konusudur ve çoğu zaman alıcı dile çeşitli düzeylerde *uyarlama* (İng. adaptation) görülmektedir (Zabawa, 2016, s. 205). Diğer bir ifadeyle, ödünçlenen sözcükler ödünçleyen dilin dilbilgisel özelliklerine uyacak biçimde değişime uğrar.

Sözcüksel ödünçleme olgusunun altında yatan iki başat neden "gereksinim" ve "prestij"dir (Hamdi, 2017, s. 19). Belli bir dilin konuşucularının kendileri için yeni olan birtakım kültürel ögeleri (ör. yeni teknik ya da dini kavramlar gibi) alması durumunda bu kavramları ifade edecek bir söz dağarcığına açık bir biçimde gereksinim duyulmaktadır ve böyle durumlarda en basit çıkış yolu yabancı öge ile birlikte yabancı sözcüğün de alınmasıdır (Hock ve Joseph, 2009, s. 258). Prestij nedeni ise konuşucuların toplumsal sınıf, eğitim düzeyi, gelir vb. sosyoekonomik konum etmenlerine bağlı olarak kendi anadillerinde zaten karşılığı bulunan birtakım yabancı sözcükleri kullanmaları biçiminde açıklanabilir (Hamdi, 2017, s. 19).

Sözcüksel ödünçleme süreciyle bir dilin parçası durumuna gelmiş ödünç sözcükler konusunda dünyanın değişik bölgelerinden çeşitli pek çok örnek sunmak mümkündür. Sözgelimi Çince, içinde çok sayıda İngilizce kökenli ödünç sözcüğün bulunduğu bir dildir. Çinceye İngilizceden geçmiş olan farklı konu alanlarına ait kimi ödünç sözcükler aşağıda örneklendirilmiştir.

Yiyecek-içecek:
- dondurma: ice cream → 冰淇淋 (bīng-qí-lín)
- sandviç: sandwich → 三明治 (sān-míng-zhì)

Ulaşım:
- motosiklet: motorbike → 摩托车 (mó-tuō-chē)
- otobüs: bus → 巴士 (bā-shì)

Bilim:
- mantık: logic → 逻辑 (luójí)
- vitamin: vitamin → 维他命 (wéi-tā-mìng)

(Quatrini, 2022, ss. 194-195)

T

Türkçe de çeşitli birçok farklı dilin etkisinde kalmış olması dolayısıyla çok sayıda ödünç sözcük içeren bir dildir. Bu dillerden bazıları ve onlardan alınan ödünç sözcüklerden birkaçı örnek olarak şu biçimdedir:

إنسان > insan, قلم > kalem, جملة > tümce (Arapçadan Türkçeye)
دستك > destek, برنج > pirinç, تازه > taze (Farsçadan Türkçeye)
maquillage > makyaj, étude > etüt, tiret > tire (Fransızcadan Türkçeye)
(Kuwabara, 2023, s. 3)

Özetle sözcüksel ödünçleme, başka bir dilden kaynağını alan içerik sözcüklerinin bir dilin içine alınıp benimsenmesidir ve bu ödünçleme biçimi ödünçleme türleri arasında en yaygın olanıdır. Bu bağlamda kaynak dilden alıcı dile aktarılan sözcük biçiminde tanımlanması mümkün olan "ödünç sözcük", *sözcüksel öbek* değil her zaman *sözcükbirim* biçimindedir ve ayrıca bunlar *işlev sözcüğü* değil her zaman *içerik sözcüğü* (ad, sıfat, belirteç, eylem) biçiminde kendisini göstermektedir. Sözcüksel ödünçlemenin yapılmasına yol açan belli başlı iki neden "gereksinim" ve "prestij"dir.

4. YAPISAL ÖDÜNÇLEME

Dillerarası etkileşim bağlamında en yaygın biçimde kendisini gösteren durum sözcüklerin bir dilden başka bir dil içine alınıp benimsenmesidir, ancak geniş çaplı ikidilli/çokdilli dillerarası etkileşim durumları söz konusu olduğunda "yapısal" düzeyde benzeşmelerin de meydana gelebilmektedir (Hock ve Joseph, 2009, s. 13). "Yapısal ödünçleme" dillerarası aktarımın ileri aşamasında kendisini göstermekte olup özü itibarıyla Dil B'den gelen bir yapının Dil A'ya ait dilbilgisi yapısının uzlaşımsal bir parçası olacak biçimde yerleşikleştiği bir süreçtir (Sevinç, 2012, s. 20). Dolayısıyla *sözcüksel ögelerin ödünçlenmesi* ve *dilbilgisel yapıların ödünçlenmesi* biçimindeki bir ayrımdan söz etmek mümkündür ve bu ikili ayrım alanyazında sıklıkla değinilen bir ulamlandırma olarak kendisini göstermektedir (King, 2000, ss. 81-83).

Birçok araştırmacı (bk. Haspelmath, 2009, ss. 38-39; Şirin, 2021; Bueasa, 2015) yapısal ödünçleme kapsamında *anlambilimsel*, *biçimbilimsel* ve *sözdizimsel* örüntülerin dil içine alındığını ifade etmektedir. Bununla birlikte Jefwa (2009) ve King (2000) gibi bazı araştırmacılar *sesbilimsel* ödünçlemenin de işin içinde olduğunu belirtmektedir. Genel bir ifadeyle yapısal ödünçlemenin sözcükselden farklı olarak dil içine bir "dilsel gerecin" alınması yerine *anlambilimsel*, *biçimbilimsel*, *sözdizimsel* ya da *sesbilimsel* vb. bir "örüntünün/yapının" alındığı ödünçleme türü olduğunu söylemek mümkündür.

Alanyazında yapısal ödünçleme olgusu için farklı araştırmacılar tarafından yapılmış olan ve birbiriyle kayda değer düzeyde örtüşme gösteren birçok tanımın olduğu görülmektedir. Næss ve Jenny'in (2011) tanımıyla yapısal ödünçleme "bir etkileşim durumu çerçevesinde dilbilgisel yapının bir dilden diğerine aktarılması"dır (s. 217). Benzer biçimde Assayyed (2018) yapısal ödünçlemeyi "dilbilgisel yapının ödünçlenmesi" biçiminde tanımlamaktadır (s. 45). Redelinghuys'un (2019) ifadesiyle, yapısal ödünçleme "konuşucuların başka bir dilden dilsel bir yapıyı (bir sözcükten ziyade) ödünçlemeleri durumunda" (s. 30) meydana gelmektedir.

Bununla birlikte kısa bir tanıma yer veren Backus (2019, s. 205) yapısal ödünçlemeyi "yabancı dilbilgisinin içe alımı" biçiminde tanımlamaktadır.

Yapısal ödünçlemenin *öyküntü, anlambilimsel ödünçleme* ve *sesbilimsel ödünçleme* olmak üzere farklı türleri bulunmaktadır. Aşağıda bu türler ayrı başlıklar altında ele alınmaktadır.

4.1. Öyküntü

Öyküntüler (diğer bir adıyla "ödünçlemeli çeviri") kaynak birimin kendisini oluşturan parçaların her birinin tek tek çevirisini yapmak yoluyla meydana getirilen karmaşık yapılı sözcüksel birimlerdir ve bunların bir tek sözcük ya da kalıplaşmış bir öbek ifade biçiminde kendisini göstermesi mümkündür (Haspelmath, 2009, s. 39). Bu bağlamda öyküntülerin sözcüksel gerecini yalnızca alıcı dile ait biçimbirimler oluşturmaktadır (Fiedler, 2018, s. 77).

Ödünç sözcükler söz konusu olduğunda sözcük bir dilden ötekine hemen hemen hiçbir çeviriye başvurmaksızın dolaysız olarak alınırken öyküntülerde anlamın ödünçlendiği, ancak sözcüksel ögenin kendisinin ödünçlenmediği görülmektedir (Militaru, 2008, s. 68). Nitekim olarakAndresen ve Carter (2016) öyküntü kavramını "fikrin ödünçlendiği, ancak sözcüklerin ödünçlenmediği bir ödünçlemeli çeviri" (s. 52) biçiminde tanımlamaktadır. Dolayısıyla öyküntü biçiminde bir ödünçleme yapılırken kaynak dilin sesel biçiminin alıcı dile aktarılması gibi bir durum söz konusu değildir (Goshkheteliani, 2013, s. 2).

Öyküntü konusunda Türkçeden verilebilecek bir örnek İngilizce kökenli bir öyküntü olarak "science fiction" adının çevrilmesi yoluyla oluşturulmuş "bilim kurgu" sözcüğüdür (Kocabıyık, 2022, s. 614; Vardar, 2002, s. 156). Bir başka örnek olarak İngilizce *honeymoon* (Tr. balayı) sözcüğünün Portekizce *lua de mel*, İspanyolca *luna de miel*, Fransızca *lune de miel*, İtalyanca *luna di miele* ve Rumence *lună de miere* biçiminde ödünçlenmesinden söz etmek mümkündür (Mott ve Laso, 2019, ss. 158-159).

Toparlamak gerekirse ödünçlemeli çevirilerde kaynak sözcüğün biçimbilimsel ya da sesbilimsel gereci değil yalnızca anlamı ödünçlenmekte ve bu anlam alıcı dil biçimbirimleri ile kuru yeni bir sözcüksel birime iliştirilmektedir. Kaynak sözcükten biçimbirim aktarımı yapılmamakla birlikte kaynak birime ait her bir parçanın çevirisi yapılmakta ve alıcı dildeki biçimbirimler de buna uygun olarak seçilerek öyküntü meydana getirilmektedir.

4.2. Anlambilimsel Ödünçleme

Anlambilimsel ödünçleme (bazı araştırmacılara göre [bk. Gómez Capuz, 1997, ss. 86-88; Kastovsky, 1992, s. 309; Mott ve Laso, 2019, s. 160] *anlamsal aktarma* [İng. semantic loan] ile özdeştir) özgül (alıcı dile ait) sözcükbirim tarafından yabancı bir modele ait anlamın tamamının ya da bir bölümünün alınmasıdır (Kastovsky, 1992, s. 309; Witalisz, 2014, s. 223). Bu bağlamda yabancı bir kavramın "dilsel biçiminin" ödünçlenmesi söz konusu değildir ve ödünçlenen öge "anlam" olup aktarılan bu anlam özgül sözcüğe iliştirilmektedir (Mott ve Laso, 2019, s. 160). Dolayısıyla yabancı bir sözcüğün etkisi altında özgül sözcüğün anlam açısından bir değişikliğe uğradığı görülmektedir ve bu değişiklik de çoğu zaman anlamsal genişleme

biçiminde kendisini göstermektedir (Zabawa, 2015, s. 366). Anlamsal değişim sırasında özgül sözcüğün eski anlamının korunup korunmaması önemli değildir (Kastovsky, 1992, s. 309). Anlambilimsel ödünçlemede özgül sözcükbirim yabancı model ile kısmen örtüşme göstermekle birlikte bu durum ödünçleme için olmazsa olmaz bir koşul değildir (Witalisz, 2014, s. 223). Anlambilimsel ödünçlemeler muhtemelen en sık görülen ödünçleme türüdür, ancak aynı zamanda kanıtlanması en güç olan türdür (Kastovsky, 1992, s. 309).

Anlambilimsel ödünçleme için verilebilecek bir örnek Lehçede de Çekçede de bulunan ve başlangıçta anlamı yalnızca 'kilit' olan "zamek" sözcüklerinin 'kilit' anlamıyla birlikte 'şato' anlamına da iye olan Almanca "Schloss" sözcüğünün etkisi altında zaman içinde 'şato' anlamını da kazanmalarıdır (Mott ve Laso, 2019, s. 160).

Sonuç itibarıyla anlambilimsel ödünçleme kaynak dilden herhangi bir somut gerecin ödünçlenmediği, yalnızca kavramın alındığı bir ödünçleme biçimidir. Bu bağlamda kaynak sözcüğün biçiminin ödünçlenmesi söz konusu olmayıp yalnızca kaynak sözcüğe ait bir anlam ya da iye olduğu tüm anlamsal alan alıcı dile ait özgül bir sözcüğün anlambilimsel alanına eklenmektedir. Dolayısıyla anlambilimsel ödünçleme sonucunda alıcı dil sözcüğünde mutlaka anlamsal bir değişiklik meydana gelmekle birlikte ödünçleme bağlamında sözcüğün ödünçlemeden önceki anlamını koruması da onu yitirmesi de muhtemeldir. Ödünçleme türleri içinde anlambilimsel ödünçleme çok sık görülmekle birlikte bunları saptamak oldukça güçtür.

4.3. Sesbilimsel Ödünçleme

Bir kaynak dilden çok sayıda ödünç sözcüğün alınması durumlarda uyarlama için duyulan gereksinim daha az olmaktadır ve uyarlama yerine kaynak dilde kendisini gösteren örüntüler ödünçlenen sözcüklere koşut olarak alıcı dile dâhil edilmektedir (Haspelmath, 2009, s. 43). Söz gelimi sözcüksel ödünçleme aracılığıyla farklı türden yabancı sesbilimsel örüntülerin hedef dile tanıtılması mümkün olup söz konusu bu süreç "sesbilimsel ödünçleme" olarak adlandırılmaktadır (Eisen, 2019, s. 8). Bu bağlamda alıcı dile yeni sesbirimlerin dâhil edilmesi ya da zaten var olan sesbirimlerin dağılımı ile ilgili bir değişikliğin söz konusu olması mümkündür (McMahon, 1994, s. 210). Bununla birlikte sesbilim açısından ciddi düzeyde bir değişikliğin meydan geldiği kimi durumlarda bile dil içine sesbirimlerin doğrudan aktarıldığına işaret eden bir ipucuna pek rastlanmamaktadır ve genel bir çerçeveden bakıldığında sesbilimsel ögelerin ödünçlenmesinin nadir görülen bir olay olduğunu söylemek mümkündür (Winford, 2010, ss. 175-176).

Sesbirimlerin ödünçlenmesi bağlamında Thurgood (1999, s. 11) Avustronezya dillerinden olan Chamic dillere Mon-Khmer dillerinden yapılan ödünçlemeler konusu çerçevesinde ne Avustronezya dillerinde bir kökü bulunan ne de Mon-Khmer *yeniden oluşturum*larında (İng. reconstructions) kendisini gösteren, ancak bununla birlikte "ödünç sesbirimler" içeren çok sırada Chamic dilleri sözcüğü bulunduğunu ve bu sayede de ortada belirli bir Mon-Khmer kaynak dilinin söz konusu olmadığı durumlarda dahi ödünçlemelerin saptanmasının bu yolla mümkün olduğunu ifade etmektedir. Buna bir örnek olarak da Chamic bir sözcük olan "ɓiaʔ" (Tr. küçük) sözcüğünün Mon-Khmer kökenli gibi göründüğünü belirtmektedir (Thurgood, 1999, s. 313). Sesbilimsel örüntülerin ödünçlenmesi bağlamında

ISBN NO. 978-625-6830-90-5

verilebilecek bir örnek ise İspanyolcadan Valley Zapotec diline ödünçlenmiş sözcüklerde /fɾ/, /pl/ gibi *ünsüz-akışkan birlikteliği* biçimindeki sesel örüntülerin kendisini göstermesidir (Stemberger ve Chávez- Peón, 2015, s. 50).

Özetle sesbilimsel ödünçleme bir dilin yoğun biçimde sözcüksel ödünçlemeye maruz kaldığı durumlarda sözcüksel ögelerin büyük miktarlarda girmesine bağlı olarak kaynak dil örüntülerinin de alıcı dile aktarılmaya başlaması gerçeğinin bir sonucu olarak kaynak dilden sesbilimsel örüntülerin alıcı dile alınmasıdır. Bunun alıcı dilde meydana getirebileceği iki olası durumdan biri alıcı dilin sesbilimsel yapısında dağılımsal değişikliklerin meydana gelmesi, diğeri ise alıcı dilde bulunmayan yeni bir sesbirimin kaynak dilden ödünçlenmesidir; ancak ikinci durum sesbilimsel ödünçlemeler çerçevesinde nadiren görülmektedir.

4.4. Biçimbilimsel Ödünçleme

Sözcüksel ödünçleme-dilbilgisel ödünçleme biçimindeki ayrımın çok net olmadığı gerekçesiyle Matras ve Sakel (2007) *özdek ödünçlemesi-örüntü ödünçlemesi* biçiminde bir ayrım geliştirmiştir (akt. Hober, 2019, s. 664). *Özdek ödünçlemesi* (İng. matter borowing / MAT-borrowing) hem biçimbilimsel gerecin hem de bu gerecin sesbilimsel biçiminin bir dil içine alınması durumuna gönderimde bulunmakla birlikte *örüntü ödünçlemesi* (İng. pattern borowing / PAT-borrowing) ile kastedilen olay biçimin kendisini almaksızın düzenlenişin ve dilbilgisinin veyahut da anlamın kendisinin eşlemlenmesidir (Petrak, 2020, s. 34). Özdek-örüntü ödünçlemesi ayrımına biçimbilim alanı özelinde bakılacak olursa özdek ödünçlemesi *biçimbilimsel oluşturucular*la (İng. morphological formatives) ilgiliyken örüntü ödünçlemesinin *yapısal örüntüler*le (İng. structural patterns), bir başka deyişle biçimbilimsel tekniklerle, ilgili olduğu görülmektedir (Gardani, 2020, s. 264).

Biçimbilimsel oluşturucular *bağımlı biçimbilimsel oluşturucular* ve *bağımsız biçimbilimsel oluşturucular* olmak üzere iki gruba ayrılmaktadır. Bağımlı oluşturucular grubunda *ekler*in ve *biçimceler*in (İng. clitics) yer aldığı görülmektedir (Gardani, 2021, s. 129). Eklerin bir dilden ötekine aktarılması biçimbilimsel ödünçleme bağlamında başat nitelikteki bir olgudur (King, 2000, s. 83).

Özdek ödünçlemesi olgusuna bir örnek olarak Farsçadan ödünçlenmiş bir sıfatlaştırıcı (İng. adjectivizer) olan "*-vari*" ögesinin Türkçedeki "yengeç" sözcüğüne eklenmesi durumu aşağıda gösterilmektedir:

Türkçe	Farsça
a. *yengeç-vari*	b. *pishrow-var*
'yengeç benzeri'	'lider benzeri'

(Seifart, 2013'ten akt. Gardani, 2019, s. 104)

Bağımsız biçimbirimlerin ödünçlenebilirlik durumuna bakılacak olursa bunların bağımlı biçimbirimlere kıyasla ödünçlenmeye daha yatkın olduklarını söylemek mümkündür (Aikhenvald, 2012, s. 167; Hober, 2019, s. 664). Bağımsız biçimbirimlerin ödünçlenmesi, alıcı dil içine bağımsız *işlev sözcükler*inin alınması biçiminde gerçekleşmektedir. Bu bağlamda

adıllar, *bağlaçlar*, *tümleyiciler* (İng. complementizers) ve *önilgeçler* (İng. prepositions) gibi bağımsız işlevsel ögelerin doğrudan ödünçlenmesi mümkündür ve bu konuda verilebilecek bir örnek Amerikan yerli dillerinin "porque" (Tr. çünkü) benzeri yan tümce bağlaçlarını (İng. subordinator) ve "pero" (Tr. ama) benzeri bağlaçları İspanyolcadan ödünçlemiş olmalarıdır (Winford, 2010, s. 176).

Örüntü ödünçlemesi özdek ödünçlemesinden farklı olarak biçimlerle ilgili değil yapısal örüntülerle ilgilidir (Gardani, 2020, s. 264). Alıcı dil biçimbilimsel örüntü ödünçlemesi çerçevesinde kendi öz biçimbilimsel yapısını kaynak dille yapısal açıdan daha benzer hâle gelecek biçimde yeniden düzenlemektedir (Gardani, 2019, s. 104). Örüntü ödünçlemesine örnek oluşturan bir durum Nahuatl adlı dilde sayı adlarının ardından çoğul yüklemenin bulunmaması biçimindeki yapılanmanın İspanyolcanın bazı yerel değişkelerine biçimsözdizimsel bir örüntü olarak ödünçlenmiş olmasıdır (Gardani, 2020, s. 265): Nahuatl etkisinde kalmış İspanyolcada *cien peso* (Tr. yüz peso) (Flores Farfán, 2013, s. 226), İspanyolcada *cien peso-s* (Tr. yüz peso) (Flores Farfán, 2013, s. 226) ve Nahuatl dilinde macuile peso (Tr. beş peso) (Horcasitas, 1980, s. 278).

Biçimbilim alanı hem somut nitelikteki *biçimbilimsel oluşturucuları* hem de soyut nitelikteki *biçimbilimsel örüntüleri* kapsadığından ve her iki gruptan da ödünçleme yapmak mümkün olduğundan biçimbilimsel ödünçleme olgusu bu ikili ayrımla koşut biçimde iki ulamda ele alınmaktadır. Bu bağlamda biçimbilim alanındaki oluşturucu-örüntü ayrımı Matras ve Sakel (2007) tarafından genel anlamda ödünçleme olgusuna yönelik olarak geliştirilen *özdek ödünçlemesi-örüntü ödünçlemesi* ayrımı ile denk olduğundan biçimbilimsel ödünçlemeleri "biçimbilimsek özdek ödünçlemesi" ve "biçimbilimsel örüntü ödünçlemesi" olmak üzere iki ulamda değerlendirmek mümkün olmaktadır. Bunlardan ilkinde biçimbilimsel gerecin kendisi ödünçlenirken ikincisinde somut bir gereç ödünçlenmeksizin biçime ait anlam ödünçlenmekte ya da alıcı dil yapısı yeniden düzenlenmektedir. Biçimbilimsel özdek ödünçlemesi *ekleri* ve *biçimceleri* kapsayan "bağımlı oluşturucuların" ve bununla birlikte *bağlaçları*, *adılları*, *önilgeçleri* vs. kapsayan "bağımsız oluşturucuların" ödünçlenmesi olmak üzere kendi içinde iki ulama ayrılmaktadır. Dolayısıyla biçimbilimsel ödünçleme bağlamında özdek ödünçlemesi aslında *işlev sözcüklerini* kapsamaktadır.

6. SONUÇ

Dilbilimin alt alanlarından biri olan toplumdilbilimle ilintili bir terim olarak "dillerarası etkileşim" farklı dilsel topluluklar arasında meydana gelen etkileşimlerin süreç ve sonuçlarına gönderimde bulunan bir terimdir. Dillerarası etkileşimin sonucu olarak ortaya çıkan ve "dillerarası etkileşim görüngüleri" olarak adlandırılan bir dizi dilsel görüngüden söz etmek mümkün olup bu çalışma kapsamında ele alınan "ödünçleme" bunlardan bir tanesidir. Bu bağlamda çalışmamızda *toplumdilbilim*, *etkileşimsel dilbilim*, *dillerarası etkileşim*, *dilsel ödünçleme* terimleri ve bununla birlikte daha özellikli olarak ödünçleme olgusunun türlerinden olan *sözcüksel ödünçleme* ve *yapısal ödünçleme* ilgili alanyazın kapsamında çeşitli yönleriyle ele alınarak kapsamlı bir biçimde örneklerle açıklanmıştır.

Dillerarası etkileşim görüngüleri arasında başat bir yeri olan dilsel ödünçleme kavramına ve ne çeşit bir dilsel ögenin ödünçlendiğine bağlı olarak ortaya çıkan üç farklı ödünçleme türüne açıklık getirmek amacıyla çalışmada ilk olarak ödünçlemeyle ilgili çatı kavramlar olan *toplumdilbilim*, *etkileşimsel dilbilim* ve *dillerarası etkileşim* konularına değinilmiştir. Daha sonra *ödünçleme görüngüsü* üzerinde durularak ödünçlemenin yeri, tanımı, türleri ve farklı gönderimleri gibi konular çerçevesinde irdelenmiştir. Bunun ardından sırayla *sözcüksel*, *yapısal* ve *biçimbilimsel* ödünçleme konuları ayrı başlıklar altında ele alınmıştır. Bu bağlamda nispeten kapsamlı bir konu olan yapısal ödünçlemenin türlerinden olan *öyküntü*, *anlambilimsel ödünçeme*, *sesbilimsel ödünçleme* ve *biçimbilimsel ödünçleme* olguları da alt başlıklar kapsamında açıklanmış ve örneklendirilmiştir.

Bir dillerarası etkileşim görüngüsü olan ödünçleme ve onun türleriyle ilgili bir derleme çalışması olan bu bildiride ödünçleme görüngüsünün dilbilim alanı içindeki yerinin ne olduğu, çeşitli yönleri çerçevesinde belli başlı özelliklerinin neler olduğu, ödünçlenen birime göre hangi türlere ayrıldığı ve bununla birlikte bu türlerin çeşitli birçok özelliği ve örneği ortaya konmuştur. Sonuç itibarıyla da bu çalışmanın ilgili konu üzerine araştırma yapmak isteyenlere yönelik bir kaynak olarak ilgili alanyazına bir katkı sunması hedeflenmiştir.

KAYNAKÇA

[1] Aikhenvald, A. Y. (2012). ‘Invisible’ loans: How to borrow a bound form. L. Johanson ve M. Robbeets (Eds.), *Copies Versus Cognates İn Bound Morphology* içinde (s. 167-185). Brill.

[2] Andresen, J. T. ve Carter, P. M. (2016). *Languages in the World: How History, Culture, and Politics Shape Language*. Wiley Blackwell.

[3] Ankrah, G. K. (2018). The effect of lexical borrowing in Techiman: A case study in the Brong Ahafo region of Ghana. *European Journal of Literature, Language and Linguistics Studies*, *2*(4), 53-75. https://doi.org/10.5281/zenodo.1342327

[4] Assayyed, M. K. (2018). Anglicisms in Arabic: Enrichment or intrusion?. *Bulletin of The Faculty of Arts*, *46*(2), 39-58.

[5] Atasoy, İ. O. ve Ercan, G. S. (2022). Dil ve toplum: Dillerarası etkileşim ve ilgili kavramlar. *Kesit Akademi Dergisi*, *8*(31), 565-586. https://doi.org/10.29228/kesit.62280

[6] Atasoy, İ. O. ve Ercan, G. S. (2023). Türkçe-Bulgarca bireylerin düzenek karıştırımı. *Edebiyat ve Beşeri Bilimler Dergisi*, *71*, 33-43. https://doi.org/10.5152/AUJFL.2023.23151

[7] Backus, A. (2019). Code-switching as a reflection of contact-induced change. A. P. Grant (Ed.), *The Oxford Handbook of Language Contact* içinde (s. 193-214). Oxford University Press.

[8] Bueasa, N. M. (2015). *The Adaptation Of Loanwords in Classıcal Arabic: the Governing Factors* [Yüksek lisans tezi, University of Kentucky]. University of Kentucky’s Institutional Repository. https://uknowledge.uky.edu/ltt_etds/7/

[9] Doğan, N. (2008). Bir toplumsal katman olarak Samsun pazarcılarının dil edimleri üzerine toplumdilbilimsel inceleme. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, *1*(2), 102-113.

[10] Durkin, P. (2014). *Borrowed Words: a History of Loanwords in English*. Oxford University Press.

[11] Eisen, E. (2019). *The Typology of Phonological Segment Borrowing* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. The Hebrew University of Jerusalem.

[12] Ennin, T. ve Afful, I. (2015). Stylistic significance of code switching and code mixing in three African novels. *The English Literature Journal*, *2*(4), 426-434.

[13] Fiedler, S. (2018). Phraseological Anglicisms in German: A look at a satirical TV program. *Revista de Lenguas para Fines Específicos*, *24*(1), 71-95.

[14] Flores Farfán, J. A. (2013). Spanish in contact with indigenous tongues: Changing the tide in favor of the heritage languages. S. T. Bischoff, D. Cole, A. V. Fountain ve M. Miyashita (Eds.), *The Persistence Of Language: Constructing and Confronting The Past and Present in The Voices of Jane H. Hill* içinde (s. 203-227). John Benjamins.

[15] Frank, D. B. (2007, Mart). We don't speak a real language: Creoles as misunderstood and endangered languages. *A Symposium on Endangered Language*. College Park, Maryland.

[16] Gardani, F. (2019). Morphology and contact-induced languag change. A. P. Grant (Ed.), *The Oxford Handbook of Language Contact* içinde (s. 96-122). Oxford University Press.

[17] Gardani, F. (2020). Borrowing matter and pattern in morphology: An overview. *Morphology*, *30*(4), 263-282. https://doi.org/10.1007/s11525-020-09371-5

[18] Gardani, F. (2021). On how morphology spreads. *Word Structure*, *14*(2), 129-147. https://doi.org/10.3366/word.2021.0184

[19] Gardani, F. (2022). Contact and borrowing. A. Ledgeway ve M. Maiden (Eds.), *The Cambridge Handbook of Romance Linguistics* (ss. 845-869) içinde. Cambridge University Press.

[20] Gómez Capuz, J. (1997). Towards a typological classification of linguistic borrowing (Illustrated with anglicisms in Romance languages). *Revista Alicantina de Estudios Ingleses*, (10), 81-94. https://doi.org/10.14198/raei.1997.10.08

[21] Gómez Rendón, J. A. (2008). *Typological and Social Constraints on Language Contact*. LOT.

[22] Goshkheteliani, I. (2013). Influence of Culture and Mentality in the Process of Borrowing Proverbs in the Georgian Language. J.-M. Benayoun, N. Kübler, J.-P. Zouogbo (Eds.), *Parémiologie. Proverbes et Formes Voisines (2. Cilt)* içinde (s. 155-164). Presses de Universitaires de Sainte Gemme.

[23] Hamdi, S. (2017). Lexical borrowing in Arabic and the role of orthography. *International Journal of Language and Linguistics*, *4*(2), 17-32.

[24] Haspelmath, M. (2008). Loanword typology: Steps toward a systematic cross-linguistic study of lexical borrowability. T. Stolz, D. Bakker ve R. S. Palomo (Eds.), *Aspects of Language Contact: New Theoretical, Methodological and Empirical Findings with Special Focus on Romancisation Processes* içinde (s. 43-62). Mouton de Gruyter.

[25] Haspelmath, M. (2009). Lexical borrowing: Concepts and issues. M. Haspelmath ve U. Tadmor (Eds.), *Loanwords in The World's Languages: A Comparative Handbook* içinde (s. 35-54). De Gruyter Mouton.

[26] Hober, N. (2020). On the intrusion of the Spanish preposition *de* into the languages of Mexico. *Journal of Language Contact*, *12*(3), 660-706. https://doi.org/10.1163/19552629-01203004

[27] Hock, H. H. ve Joseph, B. D. (Eds.). (2009). *Language History, Language Change, and Language Relationship: an Introduction to Historical and Comparative Linguistics*. Mouton De Gruyter.

[28] Holmes, J. (2013). *An Introduction to Sociolinguistics* (4. baskı). Routledge.

[29] Horcasitas, F. (1980). La danza de los tecuanes [The dance of the jaguars]. *Estudios de Cultura Náhuatl*, *14*, 239-286.

[30] Jejwa, G. J. (2009). Structural borrowing: The case of Kenyan Sign Language (KSL) and Kiswahili contact signing.. *Journal of Language, Technology & Entrepreneurship in Africa*, *1*(2), 160-173. https://doi.org/10.4314/jolte.v1i2.41781

[31] Johnston, T. ve Schembri, A. (2007). *Australian Sign Language (Auslan): an Introduction to Sign Language Linguistics*. Cambridge University Press.

[32] Kastovsky, D. (1992). Semantics and vocabulary. R. M. Hogg (Ed.), *The Cambridge History of the English Language I: the Beginnings to 1066* içinde (s. 290-408). Cambridge University Press.

[33] Kıran, Z. ve Kıran (Eziler), A. (2012). *Dilbilime Giriş* (3. baskı). Seçkin Yayıncılık.

[34] King, R. (2000). *The Lexical Basis of Grammatical Borrowing: a Prince Edward Island French Case Study*. John Benjamins.

[35] Kocabıyık, H. S. (2022). Jean Paul Vinay ile Jean Darbelnet, Peter Newmark, Anthony Pym ve Gideon Toury'nin kuramları ışığında Necib Mahfuz'un "Başkan'ın Öldürüldüğü Gün" adlı romanındaki dil oyunlarının Türkçe çevirisinin analizi. *RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi*, (28), 610-629. https://doi.org/10.29000/rumelide.1132601

[36] Kowner, R. ve Rosenhouse, J. (2008). The hegemony of English and determinants of borrowing from its vocabulary. R. Kowner ve J. Rosenhouse (Eds.), *Globally Speaking Motives for Adopting English Vocabulary in Other Languages* içinde (s. 4-18). Multilingual Matters.

[37] Kuwabara, S. (2023). Theoretical implications of lexical strata in Turkish. *Language and Information Sciences*, (21), 1-17. https://doi.org/10.15083/0002007573

[38] Liu, X. (2012). Lexical borrowing: A case study of the language contact phenomenon in Japan and China. *Japan Studies Review*, *16*, 17-36.

[39] McMahon, A. M. S. (1994). *Understanding Language Change*. Cambridge University Press.

[40] Militaru, P. (2008). English influences in Romanian business vocabulary. *Journal of Applied Economic Sciences (JAES)*, *3*(2), 65-70.

[41] Mott, B. ve Laso, N. J. (2019). Semantic borrowing in language contact. A. P. Grant (Ed.), *The Oxford Handbook of Language Contact* içinde (s. 155-172). Oxford University Press.

[42] Muysken, P. (2010). Scenarios for language contact. R. Hickey (Ed.), *The Handbook of Language Contact* içinde (s. 170-187). Wiley-Blackwell.

[43] Myers-Scotton, C. (2003). What lies beneath: Split (mixed) languages as contact phenomena. Y. Matras ve P. Bakker (Eds.), *The Mixed Language Debate: Theoretical and Empirical Advances* içinde (s. 73-106). Mouton de Gruyter.

[44] Næss, Å. ve Jenny, M. (2011). Who changes language? Bilingualism and structural change in Burma and the Reef Islands. *Journal of Language Contact*, *4*(2), 217-249. https://doi.org/10.1163/187740911X589253

[45] Petrak, M. (2020). Development of a productive derivational pattern on the basis of loan translation?: The case of Croatian adjectives formed with the prefix *među-*. *Linguistica*, *60*(1), 31-60. https://doi.org/10.4312/linguistica.60.1.31-60

[46] Quatrini, A. (2022). Comparison between English Loanwords in Mandarin Chinese and Chinese Loanwords in English. *International Journal of Languages, Literature and Linguistics*, *8*(3), 193-197. https://doi.org/10.18178/ijlll.2022.8.3.347

[47] Rech, S. (2015). On the effects of English elements in German print advertisements [Doktora tezi, Münih Ludwig Maximilian Üniversitesi]. Elektronische Hochschulschriften. https://edoc.ub.uni-muenchen.de/19084/

[48] Redelinghuys, K. R. (2018). *Language Contact And Change Through Translation in Afrikaans and South African English: a Diachronic Corpus-Based Study* [Doktora tezi, Macquarie University]. https://figshare.mq.edu.au/articles/thesis/Language_contact_and_change_through_translation_in_Afrikaans_and_South_African_English_a_diachronic_corpus-based_study/19436084/1

[49] Semin, G. R. (2001). Language and social cognition. A. Tesser ve N. Schwarz (Eds.), *Blackwell Handbook of Social Psychology: Intraindividual Processes* içinde (s. 159-180). Blackwell Publishers.

[50] Sevinç, Y. (2012). *Lexical and structural changes in Turkish spoken in The Netherlands: 'Linguistic and social factors in Turkish-Dutch contact'* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Radboud University Nijmegen.

[51] Shaheen, H. (2017). Effect of the spoken language of British Mirpuris on the vocabulary of native Pahari speakers of Mirpur and application of Pahari pluralisation rules on borrowed English words. *Journal of South Asian Studies*, *5*(2), 89-100.

[52] Stemberger, J. P. ve Chávez- Peón, M. E. (2015). Development of word-initial consonant clusters in Valley Zapotec: Universal vs. Language-specific effects of sonority. M. Yavaş (Ed.), *Unusual Productions in Phonology: Universals and Language-Specific Considerations* içinde (s. 49-69). Psychology Press.

[53] Şirin, H. (2021). Türkçenin köken bilgisi sözlüğünde alıntı sözcüklerin yazımına dair notlar. *Türkbilig*, (42), 57-68.

[54] Thomason, S. G. (2001). *Language Contact*. Edinburgh University Press.

[55] Thomason, S. G. (2003). Contact as a source of language change. B. D. Joseph ve R. D. Janda (Eds.), *The Handbook of Historical Linguistics* içinde (s. 687-712). Blackwell Publishing.

[56] Thomason, S. G. ve Kaufman, T. (1988). *Language Contact, Creolization and Genetic Linguistics*. University of California Press.

[57] Thurgood, G. (1999). *From Ancient Cham to Modern Dialects: Two Thousand Years of Language Contact and Change: with an Appendix of Chamic Reconstructions and Loanwords*. University of Hawai'i Press.

[58] Treffers-Daller, J. (2010). Borrowing. M. Fried, J.-O. Östman ve J. Verschueren (Eds.), *Variation and change: Pragmatic Perspectives* (Handbook of pragmatics highlights (6), içinde s. 17-35). John Benjamins.

[59] Vardar, B. (2007). *Açıklamalı Dilbilim Terimleri Sözlüğü*. Multilingual.

[60] Wilcox, S. (1992). *The Phonetics of Fingerspelling*. John Benjamins.

[61] Winford, D. (2010). Contact and borrowing. R. Hickey (Ed.), *The Handbook of Language Contact* içinde (s. 170-187). Wiley-Blackwell.

[62] Witalisz, A. (2014). A reconsideration of the notions of semantic loan and loan translation in the analysis of English linguistic inluence on Polish. P. P. Chruszczewski, J. R. Rickford, K. Buczek, A. R. Knapik ve J. Mianowski (Eds.), *Languages in Contact 2012* içinde (s. 221-232). Wydawnictwo WSF we Wrocławiu.

[63] Xiao, X. (2020). The study of loanwords in English. *Journal of Contemporary Educational Research*, *4*(12), 36-43. https://doi.org/10.26689/jcer.v4i12.1695

[64] Zabawa, M. (2012). *English Lexical And Semantic Loans in Informal Spoken Polish*. Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego.

[65] Zabawa, M. (2015). Internet style and linguistic globalization. D. Brzozowska ve W. Chłopicki (Eds.), *Culture's Software: Communication Styles* içinde (s. 362-380). Cambridge Scholars Publishing.

[66] Zabawa, M. (2016). English loan translations in the Polish names ofprofessions. B. Cetnarowska, M. Kuczok, M. Zabawa (Eds.), *Various Dimensions of Contrastive Studies* içinde (s. 204-216). Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego.

[67] Zhang, H. ve Wang, N. (2016). Sociolinguistics and English teaching in China. *Theory and Practice in Language Studies*, *6*(4), 830-834. http://dx.doi.org/10.17507/tpls.0604.21

BEŞİNCİ SINIF MATEMATİK DERS KİTABINDA YER ALAN SORULARIN MATH TAKSONOMİSİNE GÖRE İNCELENMESİ

Yüksek Lisans Öğrencisi, Safiye Nakşidil TOKSOY
Eskişehir Osmangazi Üniversitesi,
s.naksiditoksoy@gmail.com, 0009-0005-8707-7442
Prof. Dr., Kürşat YENİLMEZ
Eskişehir Osmangazi Üniversitesi,
kyenilmez@ogu.edu.tr, 0000-0001-6256-4686

ÖZET

Bu çalışmada, ortaokul 5. sınıf matematik ders kitabında yer alan soruların MATH taksonomisi grup ve kategorilerine göre incelenmesi amaçlanmıştır. Bu amaca yönelik olarak 5. Sınıf matematik ders kitabının bölüm sonu değerlendirme, ünite sonu değerlendirme ve pekiştirelim başlıkları altında yer alan sorular MATH taksonomisine göre incelenmiştir. Çalışmada nitel araştırma paradigması kullanılmış olup doküman incelemesi modelinden yararlanılmıştır. Çalışmada MEB yayınları tarafından yayımlanmış olan ortaokul 5. Sınıf matematik ders kitabı doküman olarak incelenmiştir. Ders kitabında yer alan sorular uzman görüşü alınarak MATH taksonomisine göre grup ve kategorilere ayrılmıştır. 5. sınıf ders kitabında konu sonunda yer alan ölçme değerlendirme çalışmalarının yer aldığı ‘‘PEKİŞTİRELİM” kısmında 255 soru, bölüm sonunda yer alan çoktan seçmeli soruların yer aldığı ‘‘BÖLÜM SONU DEĞERLENDİRME” kısmında 107 soru, ünite sonlarında yer alan farklı tarzda soruların yer aldığı ‘‘ÜNİTE SONU DEĞERLENDİRME” kısmında 86 soru olacak şekilde toplam 448 soru incelenmiştir. Yapılan değerlendirme sonuçlarına göre matematik alan eğitimi uzmanı ile araştırmacının uyuşum oranı (güvenirlik katsayısı) 0,88 olarak hesaplanmıştır. Güvenirlik değerlerinin, 0,80 ile 1 arasında yer alması yapılan çalışmanın yüksek düzeyde güvenilir olduğunu göstermektedir. Araştırma sonucunda 5.sınıf matematik ders kitabında MATH taksonomisine göre en fazla A grubu soruların bulunduğu, bunu B grubunun takip ettiği, en az C grubu soruların yer aldığı görülmüştür. MATH taksonomisi kategorilerine göre incelendiğinde ise en fazla A3-Rutin İşlemlerin Kullanımı kategorisinden soru sorulduğu, daha sonra sırasıyla A2-Anlama, B2-Yeni Durumlara Uygulama, B1-Bilgi Transferi, A1-Bilgi Sistemi, C2-Çıkarımlar, Tahminler ve Karşılaştırmalar ve C1-Doğrulama ve Yorumlama kategorilerinin geldiği belirlenmiştir. C3-Değerlendirme kategorisinden hiç soru sorulmamıştır.

Anahtar Kelimeler : MATH Taksonomisi, ders kitabı, matematik eğitimi.

1. GİRİŞ

21.yüzyılda değişen dünyanın şartlarına uyumlu, değişime yön verebilen, çağını anlayabilen, toplum ihtiyaçlarını analiz edebilen, bilgiye kolayca ulaşabilen, yenilikçi düşünen, hayat boyu öğrenmeyi benimseyen ve çağın gereksinimlerine cevap bulabilen niteliklere sahip bireyler yetiştirmek gerekmektedir. Bu da eğitim sisteminin bu yüzyıl becerilerine sahip olmaya elverişli yapıda olmasıyla mümkündür (Uçak ve Erdem, 2020).

Çağın ihtiyaçlarına uygun şekilde bireyler yetiştirme gayesi, eğitim sistemlerinde değişiklikler meydana getirmiştir. Bu değişim süreci matematik eğitimini de doğrudan etkilemiştir. Matematik eğitimi, öğrencilere geniş bir bilgi ve beceri donanımı sunarak fiziksel dünyayı ve sosyal rolleri anlayabilmelerini, çeşitli deneyimlerini analiz edebilmelerini, açıklayabilmelerini, tahmin edebilmelerini ve problem çözebilmelerini sağlayacak bir dil kazandırır (MEB, 2005).

Değişen dünya şartları ve bilgi toplumuna uygun bireyler yetiştirme gerekliliği eğitimde yeni yaklaşımları gerekli kılmaktadır (Akkoyunlu, 1995). Ülkemizdeki eğitim programları, modern ve çağdaş eğilimlere uygun olarak 2005 yılında yapılandırmacı yaklaşıma dayalı olarak düzenlenmiştir. Yapılandırmacılık anlayışıyla önceki öğrenme deneyimlerinden yola çıkılarak kişisel öğrenmelerini oluşturma, öğrenme sürecine aktif katılım, eski ve yeni bilgilerini iç içe kullanma, bilgilerini yeni durumlara uyarlama, işbirlikçi öğrenme ortamları sunulmaktadır. Bu değişim matematik alanına ait öğretim programlarını, kazanımları, öğrenme alanlarını, ders kitaplarının içeriğini ve ölçme değerlendirme süreçlerini etkilenmiştir.

2005 yılında öğrenci merkezli anlayış içeren yapılandırmacı öğretim yaklaşımının benimsenmesiyle matematik öğretim programları da revize edilmiştir. Bu süreç sonrasında 2005'ten 2018'e doğru 2005, 2006, 2009, 2013, 2015, 2017 ve 2018 yıllarında yayınlanan ortaokul matematik öğretim programları amaç, içerik, kazanım, beceri ve uygulama basamakları değişmiştir (İlhan ve Arslaner, 2019). Yenilenen öğretim programlarının uygulamaları daha çok öğrenci merkezli olmayı, öğrenilenlerin arkasında yatan nedenleri kavratmayı (Yenilmez ve Sölpük, 2014), derinlemesine düşünmeyi, eleştirebilmeyi, sorgulayabilmeyi, yeni bilgiler için önceki bilgilerinden yararlanmayı ve zihinsel becerileri kullanmayı (Orbeyi ve Güven, 2008) hedeflemektedir.

Öğretim programlarının güncellenmesiyle ders kitaplarının içerikleri de öğretim programına paralel şekilde güncellenir. Ders kitabı, bir eğitim programında belirlenen hedef,

içerik, öğretme-öğrenme süreci ve ölçme değerlendirme boyutlarına uygun olarak hazırlanan ve öğrenme amaçlı kullanılan basılı bir öğretim materyalleridir(Demirel ve Kıroğlu, 2021).

Matematik öğretiminde öğretmen, öğrenci kadar önemli faktörlerden biri olan ders kitapları; içeriğinde yer alan örnek, soru, etkinlik ve problemlerin öğrencilerin bilişsel gelişimini destekleyecek şekilde hazırlanması önemlidir. Bilişsel gelişime göre düzeyleri inceleme ve sınıflandırma için kullanılan çeşitli taksonomiler vardır. Bu taksonomilerden Bloom taksonomisi; öğretim programları, ders kitapları, soruların hazırlanmasında başvurulan önemli bir kaynaktır(Çerçi, 2018) ve en çok kullanılanıdır(Arı, 2013). Bloom ve arkadaşları, 1956 yılında istendik eğitsel hedeflerin basitten karmaşığa doğru hiyerarşi içeren bilişsel alana yönelik sistematik bir sınıflandırma geliştirmişlerdir(Tutkun ve Okay, 2012). Bloom Bilişsel Alan Taksonomisi; bilgi, kavrama, uygulama, analiz, sentez ve değerlendirme olmak üzere altı alt basamaktan oluşmaktadır(Arı, 2013).

Bloom taksonomisi farklı disiplin alanlarında yaygın kullanılmasına rağmen matematik alanında bazı sınırlılıkları bulunmaktadır. Bundan dolayı Smith ve diğerleri (1996), Bloom taksonomisini temel alarak matematik alanına özgü MATH (The **M**athematical **A**ssessment **T**ask **H**ierarchy) Taksonomi olarak isimlendirdikleri yeni bir taksonomi geliştirmişlerdir.

1.1.MATH Taksonomisi

Smith ve diğerleri matematik sorularının doğru şekilde sınıflandırılması, beceri ve kavramların test edilmesi amacıyla sınavlar oluşturmak için Mathematical Assessment Task Hierarchy ismiyle MATH Taksonomisini oluşturmuşlardır (Smith vd. 1996).

MATH taksonomisinde üç grup ve bu gruplara ait sekiz kategori mevcuttur. Bu gruplar A, B ve C olarak isimlendirilir ve kendi içinde kategorilere ayrılmaktadır. A grubunda üç, B grubunda iki ve C grubunda üç olmak üzere sekiz kategori bulunmaktadır (Wood and Smith, 2002). Çizelge 1, MATH taksonomisinin grupları ve kategorilerini göstermektedir.

Çizelge 1. MATH Taksonomi Grup ve Kategorileri

A Grubu	B Grubu	C Grubu
A1- Bilgi ve Bilgi Sistemleri	B1-Bilgi Transferi	C1-Doğrulama ve Yorumlama
A2-Anlama	B2-Yeni Durumlarda Uygulama	C2-Çıkarımlar, Tahminler ve Karşılaştırmalar

A3-Rutin İşlemlerin Kullanımı	C3-Değerlendirme

A Grubu

A1- Bilgi ve Bilgi Sistemi: Özel bir tanımı, formülü, bilgiyi veya bağıntıyı hatırlamayı gerektirmektedir. Önceden öğrenilen bilginin geri çağrılmasıdır.

A2-Anlama: Bir formüldeki sembollerin önemini kavramayı, matematiksel işlevin örnek ve karşıt örneklerini tanımayı gerektirmektedir.

A3:Rutin İşlemlerin Kullanımı: Sınıfta rutin işlemler ile çözülebilen alıştırma ve örnek soruları kapsamaktadır.

B Grubu

B1-Bilgi Transferi: Sayısaldan sözele, sözelden sayısala, sayısal verilerden grafiğe yani bir formdan başka bir forma dönüştürmeyi gerektirmektedir.

B2-Yeni Durumlarda Uygulama: Uygun metot ya da bilgileri yeni durumlarda seçebilme ve kullanabilme yeteneğini gerektirmektedir.

C Grubu

C1- Doğrulama ve Yorumlama: Verilen veya elde edilen sonucu doğrulamayı ve yorumlama becerisini gerektirmektedir.

C2- Çıkarımlar, Tahminler ve Karşılaştırmalar: Verilen veya bulunan sonuçlar üzerine öğrencinin tahmin yürütmesini, karşılaştırmalar yapmasını, kanıtlamasını, doğrulamasını ve yeni çıkarımlar yapabilmesini gerektirmektedir.

C3- Değerlendirme: Ulaşılması istenen amaçlar için belirli kriterlere göre verilerin ve materyallerin değerine karar verme yeteneği gerektirmektedir (D'Souza & Wood 2003).

1.2. Araştırmanın Amacı

Bu çalışmada 2023-2024 eğitim öğretim yılı MEB yayınları ortaokul 5. sınıf matematik dersi kitaplarındaki soruların MATH taksonomisi grup ve kategorilerine göre inceleme yapılması amaçlanmıştır.

Bu amaç doğrultusunda araştırmada şu soruya cevap aranmıştır:

Ortaokul 5. sınıf matematik ders kitabındaki soruların MATH taksonomi grup ve kategorilerine göre dağılımı nasıldır?

1.3. Araştırmanın Önemi

Bu çalışmada, MEB 5.sınıf ortaokul matematik ders kitaplarında yer alan sorular MATH taksonomisi grup ve kategorileri bakımından incelenmiştir. Literatürde MATH taksonomisine göre araştırma sayısının az olduğu ve 5.sınıf ders kitabının MATH taksonomisine göre incelenmesine ilişkin araştırma bulunmadığı görülmüştür. Araştırmanın bu eksikliği gidermek adına alana katkı sağlayacağı ve alanı destekleyeceği düşünülmektedir.

2. YÖNTEM

2.1. Araştırma Deseni

Ortaokul matematik ders kitaplarında yer alan soruların MATH taksonomisi çerçevesinde incelendiği bu çalışmada nitel araştırma paradigması kullanılmıştır. Nitel araştırmalar, nitel veri toplama teknikleri (gözlem, mülakat, doküman analizi vs.) kullanılarak algı ve olayların doğal ortamlarında gerçeğe uygun ve bir bütün olarak ele alınmasına yönelik bir araştırma sürecidir (Yıldırım ve Şimşek, 2008, s. 39).

Bu araştırmada nitel araştırma yöntemlerinden biri olan doküman incelemesi kullanılmıştır. Tarih, antropoloji gibi nitel çalışmayı gerektiren alanlarda kullanılan doküman incelemesi, araştırılması hedeflenen olgular hakkında bilgi içeren yazılı materyalleri kapsayan araştırma yöntemidir (Yıldırım ve Şimşek, 2008).

Bu çalışmada ortaokul matematik ders kitapları doküman olarak incelenmiştir. Ders kitaplarında yer alan sorular uzman görüşü alınarak MATH taksonomisine göre grup ve kategorilere ayrılmıştır.

2.2. İncelenen Doküman

Araştırmada, Millî Eğitim Bakanlığı Talim ve Terbiye Kurulunun ortaokul kademesinde kullanılmasını uygun gördüğü MEB 5. Sınıf Matematik Ders Kitabı incelenmiştir.
Çizelge 2' de bu araştırmada incelenen ders kitapları ile ilgili bilgiler yer almaktadır.

Çizelge 2. Ders kitabı ile ilgili bilgiler

Kitabın Adı	Yayınevi	Yazarlar	Basım Yılı	Sayfa Sayısı	Ünite Sayısı
Ortaokul ve İmam Hatip Ortaokulu Matematik 5 Ders Kitabı	MEB Devlet Kitapları	• Betül KORKMAZ • Didem YİĞİT MEŞE • Hayriye Tuğçe ARSLAN	2023	319	6 Ünite

2.3.Verilerin Toplanması

ISBN NO. 978-625-6830-90-5

5.sınıf ders kitabında konu sonunda yer alan ölçme değerlendirme çalışmalarının yer aldığı ‘‘PEKİŞTİRELİM” kısmında 255 soru, bölüm sonunda yer alan çoktan seçmeli soruların yer aldığı ‘‘BÖLÜM SONU DEĞERLENDİRME” kısmında 90 soru, ünite sonlarında yer alan farklı tarzda soruların yer aldığı ‘‘ÜNİTE SONU DEĞERLENDİRME” kısmında 90 soru olacak şekilde toplam 448 soru incelenmiştir.

2.4. Verilerin Çözümlenmesi

İncelenen dokümanlar betimsel analiz yöntemine göre analiz edilmiştir. Betimsel analiz, daha önceden belirlenen kategorilere göre verilerin özetlenmesi ve yorumlanmasına dayalı bir yöntemdir (Yıldırım ve Şimşek, 2018).

Araştırmacı ve matematik alan eğitimi uzmanın yaptığı matematik sorularının sınıflandırmalarının güvenilirliği için Miles ve Huberman uyum yüzdesi ile hesaplanmıştır. Miles ve Huberman (1994) tutarlılık katsayısı hesaplama formülü (Güvenirlik= Görüş birliği/ (Görüş birliği + Görüş ayrılığı) kullanılmıştır.

Miles & Huberman görüş birliği formülü uyuşum %88 olarak hesaplanmıştır. Güvenirlik hesapları %70’in üzerinde olan araştırmalar, güvenilir kabul edilmektedir (Miles ve Huberman, 1994).

2.5. Geçerlik ve Güvenirlik

Yapılan çalışmada araştırmacı kaynaklı yanlılık sorunu ortadan kaldırma amacıyla ders kitabında yer alan soruların sınıflandırılmasının sağlıklı ve tutarlılığı için MATH taksonomisi kategori ve grupları ile ilgili literatür taraması yapılmış, derinlemesine okuma gerçekleştirilmiş ve araştırmalar yapılmıştır. Analiz sürecinde araştırmacı ve matematik eğitimi alan uzmanı tüm soruları bağımsız bir biçimde sınıflandırmıştır.

Yapılan değerlendirme sonuçlarına matematik alan eğitimi uzmanı ile araştırmacının uyuşum oranı (güvenirlik katsayısı) 0,88 olarak hesaplanmıştır. Bu güvenirlik değerlerinin (Cronbach Alfa), 0,80 ile 1 arasında yer alması yapılan çalışmanın yüksek düzeyde güvenilir olduğunu göstermektedir.

3. BULGULAR

Beşinci Sınıf Matematik Ders Kitabı Sorularına İlişkin Bulgular

Araştırmanın "5.sınıf matematik ders kitabında yer alan soruların MATH taksonomisi grup ve kategorilerine göre dağılımı nasıldır?" sorusuna ait bulgular verilmiştir.

5.sınıf matematik ders kitabı Pekiştirelim, Bölüm Sonu Değerlendirme ve Ünite Sonu Değerlendirme bölümlerinde yer alan 448 matematik sorusunun MATH taksonomisi grup ve kategorilerine göre dağılımı Çizelge 3'te sunulmuştur.

Çizelge 3. 5.sınıf Ders Kitabında Yer Alan Matematik Sorularının MATH Taksonomisi Grup ve Kategorilerine Göre Dağılımı

	Grup	Frekans(f)	Yüzde(%)	Kategori	Frekans(f)	Yüzde(%)
	A	362	80,80	A1	19	4,24
				A2	67	14,95
				A3	276	61,61
	B	71	15,85	B1	29	6,47
				B2	42	9,38
	C	15	3,35	C1	7	1,56
				C2	8	1,79
				C3	-	-
Toplam		**448**	**100**		**448**	**100**

Çizelge 3'e bakıldığında 5.sınıf matematik ders kitabında yer alan sorularının MATH taksonomisi grup dağılımı incelendiğinde en fazla A grubu (%80,80, f=362) sorularının bulunduğu görülmektedir. Bunu B grubu (%15,85, f=71) takip ederken en az C grubu (%3,35, f=15) sorusunun yer aldığı görülmektedir.

MATH taksonomisi kategorilerine göre incelendiğinde ise en fazla A3-Rutin İşlemlerin Kullanımı (%61,61, f=276) kategorisinden soru sorulduğu görülmektedir. İkinci sırada A2-Anlama (%14,95, f=67) kategorisi yer almaktadır. Bunu sırasıyla B2-Yeni Durumlara Uygulama(%9,38; f=42), B1- Bilgi Transferi(%6,47 ; f=29), A1-Bilgi ve Bilgi Sistemi(%4,24; f=19), C2- Çıkarımlar, Tahminler ve Karşılaştırmalar(%1,79; f=8) ve C1-Doğrulama ve Yorumlama(%1,56; f=7) kategorileri takip etmektedir. C3-Değerlendirme kategorisinden hiç soru sorulmamıştır.

5.sınıf matematik ders kitabında bulunan soruların MATH taksonomisi grup ve kategorilerine göre incelenmesiyle ilgili örnekler açıklamalarıyla sunulmuştur. A1 kategorisine atanan örnek soru Görsel 1'de sunulmuştur.

ISBN NO. 978-625-6830-90-5

6) Yandaki küpte ▲, ■, ● ve ★ sembolleri ile gösterilen kısımların isimleri hangi seçenekte doğru verilmiştir?

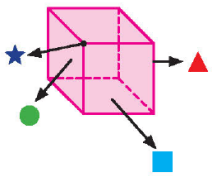

	■	●	★	▲
A)	Taban	Yüz	Köşe	Ayrıt
B)	Yüz	Köşe	Taban	Ayrıt
C)	Taban	Ayrıt	Yüz	Köşe
D)	Köşe	Yüz	Ayrıt	Taban

Görsel 1. A1 kategorisine ait örnek soru

Şekil 4' te görülen soruda öğrenciden verilen küpün oklarla belirlenen kısımlarının adlandırılması beklenmektedir. Sorunun çözümü matematiksel bir tanımın hatırlanmasını içerdiği için A1-Bilgi ve Bilgi sistemi kategorisine atanmıştır. 5.sınıf matematik ders kitabında incelenen ve A3 kategorisine atanan örnek soru Görsel 2'de yer almaktadır.

7) Mesut, 2000 TL'ye kiralık bir ev bulmuştur. Kira bedelinin %5'i kadar emlakçıya komisyon, $\frac{2}{5}$'i kadar da nakliye ücreti verecektir. Buna göre Mesut nakliyeye ve emlakçıya toplamda kaç Türk lirası verecektir?

A) 1200 B) 900 C) 800 D) 600

Görsel 2. A3 kategorisine ait örnek soru

Görsel 2'de öğrenciden çokluğun belirtilen yüzdesine karşılık gelen miktarını ve istenen basit kesir kadarını hesaplama işlemlerini yapabilmesi beklenmektedir. Sorunun çözümü alıştırma olarak yapılan algoritmaları barındırdığından A3-Rutin işlemlerin Kullanımı kategorisine atanan bir örnektir. B1 kategorisine atanan örnek soru Görsel 3'te yer almaktadır.

7)

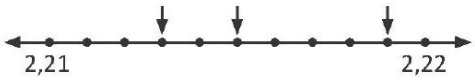

Yukarıda verilen sayı doğrusunda 2,21 ve 2,22 ondalık gösterimleri arası on eş parçaya ayrılmıştır. Bu sayı doğrusunda ok ile belirtilen yerlere aşağıdakilerden hangisi yazılamaz?

A) 2,213 B) 2,215 C) 2,216 D) 2,219

Görsel 3. B1 kategorisine ait örnek soru

ISBN NO. 978-625-6830-90-5

Görsel 3'te yer alan soru Doğal Sayılar öğrenme alanına ait bir sorudur. Soruda, şekildeki sayı doğrusunun üzerindeki birimlere karşılık gelen değerlerin arasında kalan sayı karşılıklarının neler olabileceğinin düşünülmesi beklenmektedir. Örnekte sayı doğrusuyla görsel olarak ifade edilen değerler sayısal ifadelere dönüştürülerek alabileceği değerlerin bulunması gerekmektedir. Bu soru B1-bilgi transferi kategorisine atanmıştır. C1 kategorisine atanan örnek soru Görsel 4'te yer almaktadır.

Hasan Öğretmen, öğrencilerini boy uzunluklarına göre yandaki gibi büyükten küçüğe doğru sıralamıştır. Buna göre Ali, Ayşe ve Ahmet'in boyu aşağıda verilenlerden hangisi gibi olabilir?

A) Ali: $\frac{11}{8}$ m, Ayşe: $\frac{7}{4}$ m, Ahmet: $\frac{9}{8}$ m

B) Ali: $\frac{13}{8}$ m, Ayşe: $\frac{6}{4}$ m, Ahmet: $\frac{7}{4}$ m

C) Ali: $\frac{6}{4}$ m, Ayşe: $\frac{11}{8}$ m, Ahmet: $\frac{17}{16}$ m

D) Ali: $\frac{10}{8}$ m, Ayşe: $\frac{7}{4}$ m, Ahmet: $\frac{9}{8}$ m

Görsel 4. C1 kategorisine ait örnek soru

Görsel 4'te yer alan soruda görselden yararlanarak öğrenciler arasındaki boy durumunu gözetmeleri ve şıklarda verilen kesirleri kendi aralarında sıralamaları beklenmektedir. Öğrencinin verilen şıklardaki kesirleri kendi aralarında büyükten küçüğe doğru sıralaması, elde ettiği sonuçları görselle doğrulaması ve bulduğu sonucu yorumlama becerisini gerektirmektedir. Bu nedenle bu soru, MATH taksonomisine göre C grubu C1-Doğrulama ve Yorumlama kategorisine atanmıştır.

4. SONUÇ, TARTIŞMA VE ÖNERİLER

4.1.Sonuç ve Tartışma

5.sınıf matematik ders kitabı soruları MATH taksonomisine göre incelenmesi sonucunda dağılımın en fazla olgusal bilgi, anlama ve gündelik hayat problemleri kullanımını içeren A grubuna ait sorulara yer verildiği görülmektedir. Bilgiyi transfer etme ve yeni durumlara uyarlama becerileri içeren B grubuna ait sorular bunu takip etmektedir. En az dağılımın üst seviyede bilişsel becerileri gerektiren C grubuna yönelik sorular olduğu tespit edilmiştir. Kategorilere göre ise dağılımların yarısından fazlasını A3-Rutin İşlemlerin Kullanımı kategorine ait soruların oluşturduğu görülmektedir. En az sorunun C2- Çıkarımlar, Tahminler

ve Karşılaştırmalar kategorisinden olduğu görünmektedir. Ayrıca C3- Değerlendirme kategorisinden soruya yer verilmemiştir. Bu durum kategoriler ve gruplar arasında dengeli bir dağılımın olmadığını göstermektedir. Akın (2023), Farımaz (2020), Aliustaoğlu ve Tuna (2016), Aygün, Baran-Bulut, İpek (2016), Uğurel, Moralı, Kesgin (2012) tarafından yapılan çalışmalarla bu sonuç benzerlik göstermektedir. Ayrıca Smith ve diğerleri (1996) her grup ve kategoriden beceriyi geliştirme amaçlarının olmasına rağmen matematiksel öğrenmelerin çoğunu A grubu, birazı B grubu iken en az C grubu soruların oluşturduğunu söylemiştir. Bu sonuç araştırmayı destekler niteliktedir.

Elde edinilen bilgilerden yola çıkılarak ders kitaplarının rutin işlem becerilerini kullanmalarını gerektiren ve işlenen konulara ait alıştırma soruları barındıran alt becerileri ölçmeye yönelik sorulardan oluştuğu tespit edilmiştir. Ders kitapları öğrencilerin alt ve orta düzey bilişsel becerilerinin gelişmesine katkı sağlayabilirken daha üst düzey becerileri geliştirmek için yeterli olmadığı sonucuna ulaşılmıştır. Uğurel, Moralı, Kesgin (2012) TIMSS sınavlarında en fazla A3- Rutin İşlemlerin Kullanımı kategorisi düzeyinde beceri gerektiren soruların yer verildiğini belirtirmiştir. Tunç ve Baydar (2019) TIMMS sınavlarında ağırlıklı olarak rutin problemleri çözme kategorisi sorularının olduğunu ortaya koymuştur. Tetik (2013) TIMSS sınavında alt ve üst düzey akıl yürütme becerileri gerektiren sorular yer alırken en çok A3 kategorisine yönelik soruların olduğu sonucuna ulaşmıştır. Benzer şekilde TIMSS sınav sorularını taksonomiye göre analiz eden çalışmaların sonuçlarıyla araştırma bulguları paralellik göstermektedir.

4.2.Öneriler

Araştırmada ortaokul 5.sınıf ders kitaplarında bulunan matematik sorularının MATH taksonomiye göre analizi incelenmiştir. İlkokul ve lise matematik ders kitapları için de benzer çalışmaların yapılması önerilmektedir.

Bu çalışmada, ortaokul 5.sınıf matematik ders kitaplarında yer alan pekiştirelim, ünite sonu değerlendirme, bölüm sonu değerlendirme kısımlarının MATH taksonomisine göre analiz edilmiştir. Çözümlü sorular, etkinlik, hazırlık soruları, bulmacalar ve matematiksel oyunlar gibi bölümlerini de içeren daha kapsamlı inceleme çalışmaları yapılabilir.

MEB tarafından güncellenen ders kitapları ve çalışma soruları gibi kitaplar ve özel yayınevleri tarafından hazırlanan kitaplar MATH taksonomisi grup ve kategorileri açısından incelenebilir.

KAYNAKÇA

Akın, F. (2023). *Yayımlanan Lgs Örnek Soruları ile Sınav Sorularının Math Taksonomisine Göre Karşılaştırmalı Analizi.* [Yayınlanmış Yüksek lisans tezi]. Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, Eskişehir.

Akkoyunlu, B. (1995). Bilgi teknolojilerinin okullarda kullanımı ve öğretmenlerin rolü. Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi,11(11): 105-109.

Aliustaoğlu, F. ve Tuna, A. (2016). Akademik personel ve lisansüstü eğitimi giriş sınavı (ALES) matematik sorularının MATH taksonomisine göre analizi. Trakya University Journal of Education, 6(2), 126-137.

Arı, A. (2013). Bilişsel alan sınıflamasında Yenilenmiş Bloom, SOLO, Fink, Dettmer Taksonomileri ve uluslararası alanda tanınma durumları. Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 6(2), 259- 290.

Aygün, B., Baran-Bulut, D. ve İpek, A. S. (2016). İlköğretim matematik dersi sınav sorularının MATH taksonomisine göre analizi. Türk Bilgisayar ve Matematik Eğitimi Dergisi, 7(1), 62-88.

Çerçi, A. (2018). 2018 Türkçe Dersi Öğretim Programı kazanımlarının (5, 6, 7, 8. Sınıf) Yenilenen Bloom Taksonomisi'ne göre incelenmesi. Okuma Yazma Eğitimi Araştırmaları, 6(2), 70-81.

D'Souza S. M. and Wood L. (2003). Designing assessment using the MATH taxonomy. Mathematics Education Research: Innovation, Networking, Opportunity, (s. 294- 301).

Demirel, Ö. Kıroğlu, K. (2021). Ders kitabı incelenmesi. (5. Baskı) Ankara: Pegem Akademi.

Farımaz, H. (2020). *2017-2018 ve 2018-2019 Öğrenim Yıllarında Yapılan Sekizinci Sınıf Lise Geçiş Sistemindeki Matematik Soruları ile Ders Kitaplarındaki Matematik Sorularının Math Taksonomisine Göre Karşılaştırmalı Analizi.* [Yayımlanmış yüksek lisans tezi]. Fırat Üniversitesi. Elâzığ.

İlhan, A. ve Aslaner, R. (2019). 2005'ten 2018'e Ortaokul Matematik Dersi Öğretim Programlarının Değerlendirilmesi . Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi , 46 (46) , 394-415 .

Milli Eğitim Bakanlığı (MEB). (2005). İlköğretim Matematik Programı. MEB Yayınları.

Miles, M. B. & Huberman, A. M. (1994). Qualitative Data Analysis: An Expanded Sourcebook, Sage.

Orbeyi, S. & Güven, B. (2008). Yeni İlköğretim Matematik Dersi Öğretim Programı'nın Değerlendirme Öğesine İlişkin Öğretmen Görüşleri . Eğitimde Kuram ve Uygulama , 4 (1) , 133-147.

Pişkin Tunç, M., ve Baydar, O. (2022). TEOG, LGS ve TIMSS Matematik Sorularının MATH Taksonomisine Göre İncelenmesi. Bayburt Eğitim Fakültesi Dergisi, 17(33), 20-53.

Smith, G., Coupland, L., Stephenson, B., Crawford, K., & Ball, G. (1996). Constructing mathematical examinations to assess a range of knowledge and skills, International Journal of Mathematical Education in Science and Technology, 27(1), 65-77.

Tetik, B. (2013). *İlköğretim 8. sınıf SBS ve OKS matematik sorularının TIMSS 2007 Bilişsel Alanlarına göre analizi*. (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi) Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Manisa.

Tutkun, Ö. F. ve Okay, S. (2012). Bloom'un Yenilenmiş Taksonomisi Üzerine Genel Bir Bakış. Sakarya University Journal of Education, 1(3), 14-22.

Uçak S., ve Erdem, H. H. (2020). Eğitimde yeni bir yön arayışı bağlamında "21. yüzyıl becerileri ve eğitim felsefesi". Uşak Üniversitesi Eğitim Araştırmaları Dergisi, 6(1), 76-93.

Uğurel, I., Moralı, H. S. ve Kesgin, Ş. (2012). OKS, SBS ve TIMSS matematik sorularının 'MATH taksonomi' çerçevesinde karşılaştırmalı analizi. Gaziantep University Journal ofSocial Sciences, 11(2), 423-444.

Wood, L. N. and Smith, G. H. (2002). Perceptions of difficulty. Paper presented at 2nd International Conference on the Teaching of Mathematics. (s. 1-6). Hersonissos, Greece.

Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2008). Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri (6. Baskı). Ankara: Seçkin Yayıncılık.

İncelenen Doküman

Milli Eğitim Bakanlığı [MEB]. (2018). Ortaokul ve İmam Hatip Ortaokulu Matematik 5 Ders Kitabı. Ankara: MEB Yayıncılık.

TAM SAYILAR KONUSUNDA YAPILMIŞ LİSANSÜSTÜ TEZLERİN İNCELENMESİ

Yüksek Lisans Öğrencisi, Makbule AYDOĞAN
Eskişehir Osmangazi Üniversitesi,
makbule7.7aydogan@gmail.com, 0009-0004-1910-5950
Prof.Dr., Kürşat YENİLMEZ
Eskişehir Osmangazi Üniversitesi,
kyenilmez@ogu.edu.tr, 0000-0001-6256-4686

ÖZET

Bu çalışmada tam sayılar konusu ile ilgili yapılmış ulusal tez çalışmalarının incelenmesi amaçlanmıştır. Araştırmada 2008-2023 yılları arasında YÖK Ulusal Tez Merkezi veri tabanında yer alan tam sayılar konusunda 31 tez çalışması incelenmiştir. Araştırmada nitel araştırma yöntemi benimsenmiş olup doküman incelemesi deseni kullanılmıştır. Araştırmada dokümanlar yılı, yöntemi, türü, örneklemi, görüşler ve başarıya etkisi, konu alanı açısından incelenmiştir. Araştırma türüne göre yüksek lisans ve doktora tezi; yöntemine görenitel yöntem, nicel yöntem ve karma yöntem; örneklemine göre öğrenci, öğretmen ve öğretmen adayları; görüşler ve başarıya etkisine göre öğretmen görüşleri, öğrenci görüşleri, başarıya etkisi; konu dağılımına göre: tam sayılar, tam sayılarda işlemler ve tam sayılar kavramı ile işlemler; konu alanına göre tam sayılar öğretimi, tam sayılar konusunda yaşanılan zorluklar şeklinde incelenmiştir. Analiz sonucunda elde edilen verilerin dağılımı frekans ve yüzde değerleri kullanılarak Çizelgelar halinde verilmiştir. Araştırma sonucunda en fazla araştırma yapılan yılın 2019 olduğu görülmüştür. Örneklem olarak en fazla 7. Sınıf öğrencileri ile çalışılmıştır. Konu dağılımına göre tam sayılar kavramı ve işlemler konusu ile ilgili çalışmaların çoğunlukta olduğu tespit edilmiştir. Elde edilen bulgular ışığında tam sayılar konusu ile ilgili yapılabilecek çalışmalar için birtakım önerilerde bulunulmaktadır.
Anahtar Kelimeler: Tam sayılar, Matematik Eğitimi, Ortaokul

GİRİŞ

Matematiğin anlam ve dilini kullanarak insan ile nesneler arasındaki ilişkileri ve nesnelerin birbirleriyle ilişkilerini anlamlandırabilmesi (MEB,2018), matematiğin yaşamdaki yerini en iyi şekilde gösteren tanımıdır. Matematik sadece işlemlerden oluşan bir bilim dalı olmamakla birlikte aynı zamanda evrensel bir dildir. Matematiği anlayabilmek için o dili iyi konuşabilmek gereklidir. Çünkü matematik, insanların günlük yaşamının içinde yer alan en temel beceridir. İnsanlar parayı kullanarak farklı nesneler almakta ve bunu yaparken matematiksel kavramları kullanmak zorunda kalmaktadırlar. Günlük yaşamın en basit halinde bile matematiği bulmak olasıdır. Bu sebepten dolayı insanlara matematik öğretimi konusunda özen gösterilmelidir.

Matematik eğitimi ile bireylerin matematiksel kavramları ve sistemleri özümseyerek bu kavram ve sistemleri günlük yaşamda ve diğer alanlarda kullanmaları beklenmektedir(Koç-Şanlı,Işık,2020).Bu sebeple matematik eğitiminde tanımların ve tanımlamanın büyük bir önemi olduğu söylenebilir. (Ercire& Narlı, 2019). Matematiği öğrenmek, sadece matematikle ilgili sembollerin ve işaretlerin öğrenilmesi olarak düşünülmemelidir. Sembolleri öğrenmenin yanında matematiksel düşünmeyi, problem çözme stratejilerini kavramayı, problem çözümünde kendi stratejilerimizi kullanmayı ve matematiğe karşı olumlu tutum geliştirmeyi, matematiğin hayatın her alanında var olduğunu fark edip, matematiksel becerileri günlük yaşamda kullanabilmeyi gerektirdiği kabul edilmelidir. (Yıkmış, 2012: 11;Kuş &Gökbulut,2019).Matematik öğretim programında da bu becerilere önem verilmektedir. Bu sebeple müfredat hazırlanırken her sınıf seviyesindeki öğrenci hazırbulunuşluğu göz önüne alınmakta ve konular belirlenmektedir. Bu konuların en başında da sayı öğretimi yer almaktadır. Birinci sınıfta öğrenciler okumanın yanında yavaş yavaş sayıları tanımaya ve anlamlandırmaya başlamaktadırlar.

Sayıların oluşumu çok eski tarihlere dayanmaktadır. Sayılar ihtiyaçtan ortaya çıkmakta ve Babiller döneminden günümüze sembolleri değişerek gelmektedir. Günümüzde sayılar hayatta bir çok yerde kullanılmaktadır. Bu sebeple de eğitim sisteminde birinci sınıftan başlanarak öğretimine önem verilmektedir. Öğrenciler sayılara birinci sınıfta doğal sayılar ile başlamaktadırlar. Sonrasında tam sayılar, rasyonel sayılar ve gerçel sayılar öğretimi ile devam etmektedir. Doğal sayılar öğretiminden tam sayılar öğretimine geçiş öğrenciler için zor bir süreçtir. Çünkü öğrenciler 6 yıl boyunca doğal sayılar öğrenirken bir anda yeni bir sayı sistemi öğrenmek zorunda kalmaktadırlar.

Tam sayılar konusu öğrencilerin karşılarına ilk olarak altıncı sınıfta çıkmaktadır. 2018 yılında değişen müfredat ile birlikte altıncı sınıfta tam sayılar kavramının anlamı öğretilirken yedinci sınıfta tam sayılar ile işlem yapma konuları öğretilmektedir. Bu müfredattaki kazanımlardan görülmektedir. 2018 yılındaki matematik öğretim programındaki kazanımlar şu şekildedir:

6.sınıftaki tam sayılar konusu ile ilgili kazanımlar:

M.6.1.4.1. Tam sayıları tanır ve sayı doğrusunda gösterir.

a) Tam sayılara olan ihtiyacın fark edilmesine yönelik çalışmalara yer verilir.

b) Pozitif ve negatif tam sayıların zıt yön ve değerleri ifade etmede kullanıldığı vurgulanır. Örneğin asansörde katların belirtilmesi, hava sıcaklıkları vb.

M.6.1.4.2. Tam sayıları karşılaştırır ve sıralar.

a) Karşılaştırma yaparken büyük sayının küçük sayıya kıyasla sayı doğrusunun daha sağında olduğu vurgulanır.

b) Tam sayıları karşılaştırma ve sıralamayla ilgili gerçek hayat durumlarını içeren çalışmalara yer verilir.

M.6.1.4.3. Bir tam sayının mutlak değerini belirler ve anlamlandırır.

Mutlak değerin sayı doğrusunda ve gerçek hayatta (asansör, termometre vb.) ne anlama geldiği üzerinde durulur.

7. sınıf tam sayılar konusu ile ilgili kazanımlar:

M.7.1.1.1. Tam sayılarla toplama ve çıkarma işlemlerini yapar, ilgili problemleri çözer.

a) Çıkarma işleminin, eksilen ile çıkanın ters işaretlisinin toplamı anlamına geldiğini kavrar.

b) Tam sayıların kullanıldığı asansör, termometre gibi araçlar yatay, dikey sayı doğrusu gibi modellerle ilişkilendirilerek toplama ve çıkarma işlemlerine yer verilir.
M.7.1.1.2. Toplama işleminin özelliklerini akıcı işlem yapmak için birer strateji olarak kullanır.
a) Örneğin 5+7+(-5)= ? toplamında sırasıyla değişme, birleşme, ters eleman ve etkisiz eleman özellikleri kullanılarak işlem şu şekilde yapılır: 5+7+(-5) = 5+((-5)+7) = (5+(-5))+7=0+7
b) Toplama işleminin değişme, birleşme, ters eleman ve etkisiz eleman özellikleri ele alınır.
M.7.1.1.3. Tam sayılarla çarpma ve bölme işlemlerini yapar.
a) Tam sayılarla çarpma ve bölme işleminin anlamlandırılmasına yönelik uygun modellerle yapılacak çalışmalara yer verilir.
b) Çarpma işleminin değişme, birleşme, etkisiz eleman, yutan eleman özellikleri ile çarpmanın, toplama ve çıkarma işlemleri üzerine dağılma özelikleri incelenir.
c) Çarpma ve bölme işlemlerinde 0'ın, 1'in ve -1'in etkisi incelenir.
M.7.1.1.4. Tam sayıların kendileri ile tekrarlı çarpımını üslü nicelik olarak ifade eder.
Kuvvetin tek veya çift doğal sayı olması durumları incelenir.
M.7.1.1.5. Tam sayılarla işlemler yapmayı gerektiren problemleri çözer.(MEB,2018)
6. ve 7. Sınıftaki kazanımlara bakıldığında tam sayılar konusunun öğretimi konusunda bazı zorluklar yaşanabildiği görülmektedir. Bunun en temel sebebi tam sayılar öğretimi hem yeni bir sayı sistemini öğrenmeyi gerektirmekte hem de öğrencilerin günlük yaşamda gördükleri sayılarla bağdaştırmasını gerektirmektedir. Öğretimi konusundaki zorluğu aşmaları için de öğretmenlerin bu konuda önemli bir aracı olmaları gerekmektedir. Kazanımlar yazılırken altındaki açıklamalar nelerden yararlanması gerektiğine dair ipucu vermektedir. Ama ipucular tam bir örnek vermemekle birlikte öğretmenlere araştırmalarını nasıl yapmaları konusunda bir yol göstermektedir. Bu sebeple tam sayılar öğretilirken öğretmenler farklı kaynaklardan yararlanmalı ve öğrencinin anlaması için ne gibi adımlar atılması gerektiğini incelemesi gerekmektedir. Bu gibi incelemeler yapılırken öğretmenlerin zaman konusunda yaşadığı sıkıntılar ve tam sayılar öğretiminin bir aylık bir süreç olmasının önemi, başka konular içinde araştırma yapmak zorunda olan öğretmenler için sorun olmaktadır. Aynı zamanda tam sayılar konusu ile ilgili çok fazla araştırmalar bulunmaktadır. Bu sebeple öğretmenlerin nerelere bakması gerektiği konusunda da çok fazla seçenek vardır. Bu araştırma ile öğretmenlerin bakması gereken kaynakların azaltılması düşünülmektedir.

İlgili Araştırmalar

Tam Sayılar konusu ile ilgili çeşitli araştırmalar bulunmaktadır. Bu araştırmaların çoğu bu çalışmada incelenecektir. Bu çalışma kapsamında ele almadığımız ama tam sayılar konusunda çalışılan diğer araştırmalarda aşağıda verilmiştir.
Şen(2022) Matematik Ders Kitapları ile yaptığı çalışmasında ülkeler arasında ortak öğretimin olduğu kadar farklar olduğu, ders kitaplarında en az problem olan ülkenin Türkiye olduğu, Türkiye'nin Kanada ülkesine göre daha az model kullandığı sonuçlarına ulaşılmaktadır.
Koç, Şanlı & Işık (2020) çalışmasında öğretmenlerin 6. Sınıf kazanımlarında daha çok model kullanmayı tercih ettikleri ama konu 7. Sınıf kazanımlarına geldiğinde model kullanımının azaldığı ve günlük yaşama ilişkin model kullanımın daha az görüldüğü sonuçlarına ulaşılmaktadır.
Yukarıdaki araştırma sonuçlarına bakıldığında tam sayılar konusu öğretimi, ders kaynakları ve öğretmenlerin konuyu ele alış şekillerinde farklılıkların olduğu görülmektedir. Bu da

öğrencilerin matematik dersindeki başarısına etkisi olup olmadığı sorusunu göz önüne getirmektedir. Öğretmenlerin ders anlatırken ki en önemli amaçlarından biri de o konuyu ne kadar kavradıklarına bakmaktır. Bu sebeple de öğretmenler konu anlatırken o konu ile ilgili araştırmalar yapmaktadır. Öğretmenlerin yaptıkları bu araştırmaları daha kolaylaştırmak için bu çalışmada tam sayılar konusunda yapılan lisansüstü çalışmalar incelenmektedir.

YÖNTEM

Bu araştırmada yöntem olarak nitel araştırma yöntemlerinden doküman incelemesi deseni kullanılmıştır. Doküman incelemesi, dijital veya basılı kaynakları gözden geçirmek, sorgulamak ve analiz etmek olarak tanımlanabilir (Özkan,2019). Doküman incelemesi deseni, çalışmada süreyi doğru bir şekilde kullanmada ve kaynakların bulunmasında kolaylık göstermektedir (Ekiz, 2015; Toptaş&Kuşdemir,2021). Araştırmada doküman inceleme deseninin kullanılmasının amacı, tam sayılar konusu ile ilgili çalışmalara kolay ulaşım sağlanabilmesi ve tam sayılar konusunun derinlemesine incelenmesidir.

Verilerin Toplanması

Araştırmanın kapsamını 2008-2023 yılları arasında YÖK Ulusal Tez Merkezi Veri Tabanında yer alan tam sayılar konusuna ait tez çalışmaları oluşturmaktadır. İncelenecek olan tezlere ulaşım aşamasında Ulusal Tez Merkezi Veri Tabanının ana sayfasındaki tarama kısmına "Tam sayılar" yazılmıştır. Bu tarama işleminin sonucunda 37 tane çalışmaya ulaşılmaktadır. Bu tezlerden 1'i erişim izni olmadığı için 5 tanesi de matematik eğitimi alanından olmadığı için araştırmaya alınmamıştır. Tezler arasından erişilebilen ve matematik eğitimi ile ilgili olan 29'u yüksek lisans ve 2'si doktora tezi, toplam 31 lisansüstü tez çalışması araştırma kapsamında incelenmektedir.

Veri Analizi

31 tane lisansüstü tezi incelemek için araştırmacılar tarafından bir form oluşturulmuştur. Form lisansüstü tezler ile ilgili başka alanlarda yapılmış araştırmalardaki veri analizleri dikkate alınarak ve araştırmanın amacı düşünülerek oluşturulmuştur. Formda araştırmanın yılı, yöntemi, türü, örneklemi, görüşler ve başarıya etkisi, konu alanı incelenmiştir. Tezler türüne göre: yüksek lisans ve doktora tezi; yöntemine göre: nitel yöntem, nicel yöntem ve karma yöntem; örneklemine göre: öğrenci, öğretmen ve öğretmen adayları; görüşler ve başarıya etkisine göre: öğretmen görüşleri, öğrenci görüşleri, başarıya etkisi; konu dağılımına göre: tam sayılar, tam sayılarda işlemler ve tam sayılar kavramı ile işlemler; konu alanına göre: tam sayılar öğretimi, tam sayılar konusunda yapılan zorluklar. Analiz sonucunda elde edilen verilerin dağılımı frekans ve yüzde olarak Çizelgelar halinde verilmektedir.

Bulgular

Çalışmanın bu bölümünde elde edilen verilerin analiz edilmesiyle ortaya çıkan bulgulara yer verilmektedir. Araştırmanın veri analizi beş kategori halinde değerlendirilmektedir.

İncelenen Tezlerin Türüne Göre Dağılımı

Araştırma kapsamında tezlerin türüne göre dağılımı, yüksek lisans tezi ve doktora tezi olmak üzere iki şekilde incelenmiş ve bulunan sonuçlar Çizelge 1'de sunulmaktadır.

Çizelge 1: Tezlerin Türüne Göre Dağılımı

Çalışma Türü	Frekans(f)	Yüzde(%)
Yüksek Lisans Tezi	29	93,5
Doktora Tezi	2	6,5

Çizelge 1 incelendiğinde Ulusal Tez Veri Tabanında bulunan çalışmaların çoğunluğunun (%93,5) yüksek lisans tezinden oluştuğu sonucuna ulaşılmaktadır. Çok az(%6,5) sayıda da olsa tam sayılar konusu ile ilgili doktora tezi bulunduğu sonucuna ulaşılmaktadır. Sonuca bakıldığında lisansüstü araştırmalarda tam sayılar konusu ile ilgili çalışmanın, çoğunlukla yüksek lisans öğrencilerin ilgisini çektiği söylenebilir.

İncelenen Tezlerin Yıllarına Göre Dağılımı

Araştırma kapsamında tezlerin 2008-2023 yılları arasında yapılan çalışmaları analiz edilmiş olup Çizelge 2'de sunulmaktadır.

Çizelge 2: Tezlerin Yıllara Göre Dağılımı

Yıl	F	%
2008	3	9,6
2009	1	3,2
2010	0	0
2011	0	0
2012	0	0
2013	0	0
2014	1	3,2
2015	1	3,2
2016	1	3,2
2017	0	0
2018	2	6,5
2019	11	35,5
2020	4	13
2021	3	9,6
2022	2	6,5
2023	2	6,5

Çizelge 2 incelendiğinde en fazla çalışmanın 2019 yılında(%35,5) yapıldığı sonucuna ulaşılmaktadır. Bunun sebebi olarak 6. Sınıfta bulunan tam sayılarla işlemler konusundan olan toplama ve çıkarma işlemleri,2018 yılında değişen matematik müfredatıyla birlikte konu olarak 7. sınıflara alınması araştırmaları tetiklemiş olabilir. Son yıllarda tam sayılar konusunun araştırılması giderek azalmaktadır. 2009-2014 yılları arasında bu konu ile ilgili tez çalışması yapılmadığı sonucuna ulaşılmaktadır.

İncelenen Tezlerin Kullanıldığı Yönteme Göre Dağılımı

Tezlerin kullanılan yönteme göre dağılımları analiz edilmiş olup Çizelge 3'de sunulmuştur.

Çizelge 3: Tezlerin Kullanılan Yönteme Göre Dağılımı

Kullanılan yöntem	Frekans(f)	Yüzde(%)
Nitel yöntem	12	39
Nicel Yöntem	10	32
Karma	8	26
Belirtilmemiş	1	3

Çizelge 3 incelendiğinde araştırma yöntemlerinden nitel araştırma yöntemine daha fazla ilgi olduğu görülebilir. Ama genel olarak bakıldığında nitel, nicel ve karma yöntemlerin, birbirine yakın sayıda olduğu söylenebilir. Bazı tezlerin araştırma yöntemleri nitel ve nicel olarak değil araştırma deseni yazılarak araştırma desenine göre kabul edilmektedir. Mesela eylem araştırması bir nitel araştırma deseni olduğu için nitel kategorisine alınmaktadır. Bazı araştırmalarda da hem nicel hem de nitel verilere yer verildiği söylenmektedir. Bu tarzda yazılan araştırma yöntemleri de karma yöntem olarak ele alınmaktadır. Son olarak araştırma yöntemini yazarken net olarak karma,nitel ve nicel denmemiş araştırma deseninden de Çizelgeda belirtilmemiş yöntem olarak bahsedilmektedir.

İncelenen Tezlerin Örneklemine Göre Dağılımı

Araştırma kapsamında incelenen tezlerin örneklemine göre dağılımına Çizelge 4 ve Çizelge 5 'de yer verilmektedir.

Çizelge 4: Tezlerin Örnekleme Göre Dağılımı

Katılımcı	Frekans(f)	Yüzde(%)
Öğrenciler	24	77,5
Öğretmenler	4	13
Öğretmenler ve Öğrenciler	2	6,5
Öğretmenler ve Öğretmen Adayları	1	3

Çizelge 4 'e bakıldığında tezlerin yarısından fazlasının öğrenciler üzerinde yapıldığı görülmektedir. Az bir çoğunluğun öğretmen ve öğretmen adayları üzerinde yapıldığı görülmektedir. Çizelge 5'e bakıldığında tam sayılar konusu ortaokulda olduğu için ortaokul seviyesindeki öğrencilere araştırma yapıldığı görülmektedir. Normalde öğrenciler Çizelge 4'de sayı olarak 24 görülmesine rağmen öğretmenler ve öğrenciler içindeki iki öğrenci de Çizelge 5'e eklendiği için orada toplam 26 olmaktadır. Tam sayılar konusu ilk 6. Sınıfta ele alındığı için öğrenci örneklemelerinde 6 ve 7. Sınıflarda çalışmalar çoğunlukta olmaktadır. Nadir de olsa 8. Sınıfla çalışmalar yapılmaktadır. Bu da tam sayılar konusu ile ilgili anlatılacak her durum bittiği için "öğrenciler bu konu ile ilgili ne biliyor ?"sorusu düşünülerek yapılmaktadır. Tam sayılarla işlemler konusu 7. Sınıfta olduğu için 7. Sınıf öğrencileri, altıncı sınıftan daha fazla olabilir diye düşünülebilir. Başka bir düşünce şeklide 7. Sınıf konusunda tam sayılar ile ilgili konular hem tekrar, hatırlatma hem de konuyu bitirme orada olduğu için tercih ediliyor

olabilir. Bir de 2018 de değişen müfredatla tam sayılar konusunun asıl ağırlık verilen kısmı 7. sınıfa geçtiği içinde 7. sınıf öğrencilerle çalışmalar biraz fazla olmuş olabilir.

Çizelge 5: Öğrencilerin Sınıf Seviyesine Göre Dağılımı

Öğrenciler	Frekans(f)	Yüzde(%)
6.sınıf	9	35
7.sınıf	12	46
6 ve 7.sınıf	2	7,5
7. ve 8.sınıf	2	7,5
8.sınıf	1	4

İncelenen Tezlerin Görüş ve Başarıya Etkisine Göre Dağılımı

Çizelge 6: Görüş ve Başarıya Etkisine Göre Dağılımı

	Frekans(f)	Yüzde(%)
Öğrenci görüşlerine İlişkin	2	6,5
Öğretmen görüşlerine ilişkin	3	9,5
Başarıya ilişkin	11	35

31 araştırmanın konularına göre bakıldığında 14 tez çalışması bulunmaktadır. Çizelge 6 incelendiğinde toplam 16 tez çalışması görünmesine rağmen 14 tez çalışması olmasının sebebi olarak başarıya ilişkin bakılan tezler ile öğrenci görüşlerine bakılan tezlerin aynı tez çalışmaları olmasıdır. Bu yüzden frekans kısmında aynı tez iki farklı alana yazılmaktadır. Çizelgeda tezlerin başlığında akademik duruma etkisi yazan çalışmalarda başarıya ilişkin kısmına yazılmaktadır. Tezlerin %35'i tam sayılar konusu ile ilgili yapılan çalışmalarda akademik başarıyı nasıl etkilediğine yönelik yapılmaktadır. Tam sayılar konusunda öğrencilerin öğrenmesindeki etkiyi görmek istedikleri için başarıya etkisine baktıkları söylenebilir. Yapılan tezlerde öğrenci ve öğretmen görüşlerine ilişkin çok fazla çalışmanın bulunmadığı görülmektedir. Görüş almak yerine başarıyı neyin etkilediğine bakarak "konu daha iyi nasıl anlatılabilir?" sorusu üzerinde düşünülen daha çok çalışma olduğu söylenebilir.

İncelenen Tezlerin Konu Alanına Göre Dağılımı

Bu bölümde konu alanına göre ve konu dağılımına göre 2 tane Çizelge gösterilmektedir. Konu dağılımına göre gösterilen Çizelgeda tam sayılar kavramı, tam sayılarda işlemler ve tam sayılar kavramı ile dört işlemin birlikte olduğu konular ele alınmaktadır. Konu alanına göre dağılımda öğretim yöntemleri ve öğrencilerin karşılaştıkları zorluklar ele alınmaktadır.

Çizelge 7 : Konu Dağılımına göre

Konusuna göre	Frekans(f)	Yüzde(%)
Tam sayılar kavramına göre	4	0,13
Tam sayılarda işlemlere göre	11	0,35

Tam sayılar ve işlemler	16	0,52

Çizelge 7 incelendiğinde en çok tezin tam sayı kavramları ve işlemler konusu ile yapıldığı görülmektedir. Tezler incelendiğinde 2018 yılından öncesinde 6.sınıf kazanımlarında tam sayılar ve toplama çıkarma işlemi birlikte olduğu için bu duruma yer verildiği söylenebilir. Çizelge 7'ye bakıldığında tamsayılarda işlemlere önem verildiği görülmektedir. Çok az sayıda tam sayılar kavramına tek başına yer verildiği görülmektedir. Tam sayılar işlemlerine ayrıca bakıldığında genellikle toplama ve çıkarma işlemine daha çok yer verildiği görülmektedir. 1 tane de çarpma ve bölme işleminin tek başına ele alındığı çalışma bulunmaktadır. Bunun sebebi olarak da 2018 müfredatından önce tamsayılarda işlemler konusunda toplama ve çıkarmanın 6. Sınıfta yer alması olarak gösterilebilir. 2018 müfredatında tamsayılarda işlemler konusu 7. Sınıfta yer almaktadır. Toplama ve çıkarma işlemi konusu, çarpma ve bölme işlemi konusuna göre daha fazla araştırmaya gerek görülmüştür. Bunun sebebi olarak toplama ve çıkarma işleminin öğrencilerin kafasını karıştırdığı söylenebilir.
Çizelge 8'de konu alanına göre dağılım bulunmaktadır. Çizelge 8' e bakıldığında başarı, öğrenci ve öğretmen görüşlerinin aynı zamanda öğretim yöntemi ve zorluklarına göre de yazıldığı görülmektedir. Çalışmaların yarısında tam sayılar konusunun hangi öğretim yöntemi ile öğretilmesinin etkili olacağına bakıldığı görülmektedir. Ama aynı zamanda öğrencilerin tam sayılar konusunda karşılaştıkları güçlükler, kavram yanılgıları, yaptıkları hatalar gibi zorluklarına da bakıldığı araştırmaların olduğu görülmektedir.

Çizelge 8: Konu Alanına Göre Dağılımı

Konu Alanı	**Frekans(f)**	**Yüzde(%)**
Öğretim yöntemine göre	16	51
Zorluklarına göre	5	16

Çizelge 9'a bakıldığında öğretim yöntemlerinin farklılık gösterdiği görülmektedir. Araştırmacıların farklı yöntemlerin tam sayılar konusu anlatımını nasıl etkilediğine bakmak için aynı çalışma içinde bulunmadığı söylenebilir. Gerçekçi matematik eğitimine ilişkin çalışmada birinde etkinlikler ile öğretim yapılmakta, diğer çalışmada motivasyona etkisine bakılmaktadır. Oyunlarla matematik eğitimi tezinde birinde eğitsel oyun kavramı, diğerinde oyunlarla matematik kavramı kullanılmaktadır. İçeriğe bakıldığında ikisinde de benzer oyunların bulunduğu görülmektedir. Çizelge 9'a bakıldığında tam sayılar konusunun anlatımında kullanılacak farklı yöntemler bulunduğu görülmektedir. Daha araştırılmamış öğretim yöntemleri olduğu görülmektedir.

Çizelge 9: Öğretim yöntemine göre incelenen tezlerin dağılımı

Öğretim yöntemine göre	**Frekans(f)**	**Yüzde(%)**
Gerçekçi Matematik Eğitimi	2	12,5
Çoklu Temsillerle	1	6,25

Ters- Yüz Edilmiş Sınıf Modeli	1	6,25
Sanal Manipülatif Kullanımı	1	6,25
Problem Kurma Yaklaşımı	1	6,25
Öğretim Programdaki Etkinliklerin Uygulanması	1	6,25
Oyunlarla Matematik Öğretimi	2	12,5
Karikatür İle Öğretimi	1	6,25
Ders İmecesi Modeli	1	6,25
Scratch destekli Öğretimi	1	6,25
Görsel materyal ile öğrenim	1	6,25
Model kullanma ile öğretim	1	6,25
Matematik tarihi tabanlı modelleme etkinlikleri	1	6,25
Drama yöntemi	1	6,25

Sonuç, Tartışma ve Öneriler

Bu araştırmada bulgular belli bir kategoride incelenmektedir. Tam sayılar konusu ile yapılan lisansüstü tezler ile ilgili araştırma yapmak isteyenler için kolaylık olması düşünülmektedir. Lisansüstü tezlere bakıldığında yıl olarak tam sayı konusu ile ilgili en fazla araştırmanın yapıldığı zaman 2019 yılıdır. Konu dağılımına göre bakıldığında tam sayılar konusu ile ilgili araştırmalar en fazla öğretim yöntemine göre ve başarı düzeyinin incelenmesi için yapılmaktadır. Ama Dereli(2008) yaptığı çalışmada tam sayılar konusunun öğretimi ile ilgili araştırmaların çok yaygın olmadığını söylemektedir. Bu durumda tezler incelendiğinde öğretim yöntemine bakılan araştırmaların olduğu ama yöntem açısından az kaldığı söylenebilir. Bu yüzden tam sayılar konusunun öğretimi için farklı yöntemler veya aynı yöntemin farklı etkinlikleri ile ilgili araştırmalar yapılması önerilmektedir.

Çalışmalar incelendiğinde Nicel ve Nitel araştırma yöntemleri birbirine yakın sayıda kullanılmaktadır. Onlardan biraz az sayıda da karma araştırma yöntemi kullanılmaktadır. Gürdal'ın(2010) yaptığı çalışmada nicel ve nitel yöntemlerin özelliklerinden dolayı seçildiği söylenmektedir. Nitel yöntemlerde özel verilere ulaştığını, nicel verilerde sayısal verilere ulaştığını söylemektedir. Aynı zamanda araştırma yöntemlerinin iyi bilinmediği için tezlerde yanlış araştırma desenlerinin varlığından söz etmektedir. Gürdal'ın açıklamasının benzerinin bu çalışmada olduğu eylem araştırma deseninin tam anlaşılmadığı ve yöntemleri yazarken yanlış kelimeler kullanıldığı görülmektedir. Bu yüzden tez yazarken araştırmacıların çalışacağı yöntemi araştırıp dikkatli bir şekilde yazması önerilmektedir.

Tezlerin türüne bakıldığında çoğunluğun yüksek lisans tezi olduğu sadece iki tanesinin doktora tezi olduğu görülmektedir. Yaşar ve Papatğa'nın (2015) yaptığı çalışmada konu ile ilgili yüksek lisans tezinin daha fazla yapıldığı, sayıya göre doktora tezinin az yapıldığı sonucuna ulaşılmaktadır.

Araştırmada örneklem olarak en çok öğrencilerle çalışma yapılmaktadır. Az sayıda da olsa öğretmenler üzerinde araştırma bulunmaktadır. Fidan ve Ömer'in(2018) ve Gürdal'ın (2010)

yaptıkları çalışmalarda öğrenciler ile ilgili daha fazla çalışmaların olduğu sonucuna ulaşılmaktadır. Konu öğretimi olduğu için genellikle öğrenciler ile çalışıldığı söylenebilir. Tam sayılar konusuna bakıldığında anlaşılması zor olan kısımların olduğu bu yüzden araştırmaların genellikle öğrenciler üzerinde yapıldığı söylenebilir. Araştırmaların çoğu "konuyu öğrenciler daha iyi nasıl anlayabilir?" sorusu düşünülerek yapıldığı söylenebilir. Başka araştırma amaçları belirlenerek de tam sayılar konusu ile ilgili çalışılması önerilmektedir.

Çalışılan araştırmalarda öğretim yöntemleri birbirinden farklılık göstermektedir. 2 tane araştırma öğrencilerin görüşlerini öğrenmek istemiştir. Öğrencilerin tam sayılar konusu ile ilgili yaşadığı zorluklar ile ilgili 5 tane araştırma yapılması bu konuyu ele alan az sayıda çalışmanın olduğunu göstermektedir. Öğrencilerin görüşlerinin ve çektikleri zorlukların öğrenilmesi konu öğretimi için önemli bir yer kaplamaktadır. Bu yüzden bu konu ile ilgili daha fazla araştırma yapılması önerilmektedir.

KAYNAKÇA

Dereli, M. (2008). *Tam Sayılar Konusunun Karikatürlerle Öğretiminin Öğrencilerin Matematik Başarılarına Etkisi.* Yüksek Lisans Tezi. Marmara Üniversitesi. Eğitim Bilimleri Enstitüsü.

Ekiz, D. (2015). Bilimsel araştırma yöntemleri. Ankara: Anı Yayınları.

Ercire, Y. & Narlı, S. (2019). Matematik Öğretmen Adayları Doğal Sayıları Nasıl Tanımlıyor? . Amasya Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi , 8 (2) , 240-271 . https://dergipark.org.tr/tr/pub/amauefd/issue/50660/588662

FİDAN, N. K.,& Ömer, Ö. N. E. R. (2018). Değerler eğitimine yönelik yapılan lisansüstü tezlerin incelenmesi. *InternationalJournal of FieldEducation*, *4*(1), 1-17.

Gürdal, A.,Bakioğlu, A., &Öztuna, A. (2010). Fen bilgisi eğitimi lisansüstü tezlerinin incelenmesi. *Dokuz Eylül Üniversitesi Buca Eğitim Fakültesi Dergisi*, (17).

Koç-Şanlı, K. & Işık, C. (2020). Tam sayıların öğretim sürecinin öğretmenlerin model kullanımları üzerinden analizi. *Bayburt Eğitim Fakültesi Dergisi, 15*(29), 81-108. https://doi.org/10.35675/befdergi.519552

Kuş, S. &Gökbulut, Y. (2021). Kaynaştırma ve Matematik Öğretimi Hakkındaki Öğretmen Görüşleri . *Türkiye Bilimsel Araştırmalar Dergisi, 6* (2) , 345-358 . https://dergipark.org.tr/tr/pub/tubad/issue/67618/939119

MEB(2018) Ortaokul matematik dersi öğretim programı, Milli Eğitim Bakanlığı, ANKARA

Özkan, U. B. (2019). Eğitim bilimleri araştırmaları için doküman inceleme yöntemi. *Ankara: Pegem Akademi*, *4*.

Şen, E. Ö. (2022). Matematik Ders Kitaplarında Tam Sayılarla Çarpma ve Bölme İşlemleri Nasıl Öğretiliyor: Türkiye, ABD ve Kanada Karşılaştırması . *Batı Anadolu Eğitim Bilimleri Dergisi, 13* (2) , 806-825 . DOI: 10.51460/baebd.1078787

TOPTAŞ, B.,& KUŞDEMİR, Y. (2021). Türkiye'de Matematik Öğretimi Alanında Yapılan Lisansüstü Tezlerin İncelenmesi. *InternationalPrimaryEducationResearchJournal*, *5*(2), 171-179.

Yaşar, Ş.,&Papatğa, E. (2015). İlkokul matematik derslerine yönelik yapılan lisansüstü tezlerin incelenmesi. *Trakya Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, *5*(2).

İNCELENEN TEZLERİN KAYNAKÇASI

Ak Beyatli, M. (2019). Ortaokul matematik öğretmenlerinin tam sayılarla toplama ve çıkarma işlemlerine yönelik konu alan bilgilerinin incelenmesi . Yüksek Lisans Tezi. Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi. Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Akyazı (2019). N. Drama yöntemi ile tam sayılarla toplama işleminin öğretimi: Altıncı sınıf öğrencilerinden yansımalar. Yüksek Lisans Tezi. Atatürk Üniversitesi. Eğitim Bilimleri Enstitüsü.

Akyüz, M. (2019). Tam sayıların çoklu temsillerle öğretiminin 7. sınıf öğrenci başarısına etkisi ve öğrenci görüşleri . Yüksek Lisans Tezi. Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi. Sosyal Bilimler Enstitüsü).

Ay, B. (2019). Matematik tarihi tabanlı modelleme etkinlikleri ile 7. sınıf öğrencilerinin negatif tam sayılar konusundaki anlamalarının incelenmesi . [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Orta Doğu Teknik Üniversitesi. Sosyal Bilimler Enstitüsü. Ankara.

Aydin, H. (2020). Ters-yüz edilmiş sınıf modelinin tam sayılarda işlemler konusunun öğreniminde akademik başarıya etkisi. Yüksek Lisans Tezi. Atatürk Üniversitesi. Eğitim Bilimleri Enstitüsü.

Bulut, H. (2022). Tam sayılar konusunun ders imecesi modeli ile öğretiminin ortaokul öğrencilerinin matematik başarısı ve tutumuna etkisi . [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Atatürk Üniversitesi. Eğitim Bilimleri Enstitüsü.

Çankaya, Ç. (2021). Tam sayılar konusunun öğretiminde ortaokul matematik öğretmenlerinin matematiksel temsil kullanımları. Yüksek Lisans Tezi. Kocaeli Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Çetin, R. (2018). Ortaokul altıncı sınıf tam sayılar konusunda uygulanan gerçekçi matematik eğitiminin öğrencilerin motivasyonlarına etkisi. Yüksek Lisans Tezi. Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi. Sosyal Bilimler Enstitüsü).

Çevik, Y. (2019). Tam Sayılar Konusunun Modellenmesine İlişkin Öğretmen Görüşleri.[Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Necmettin Erbakan Üniversitesi. Eğitim Bilimleri Enstitüsü. Konya.

Çiçek, S. C. (2020). Farklı algısal öğrenme stiline sahip ortaokul öğrencilerinin tam sayılara ilişkin kavram yanılgılarının giderilmesinde bilgisayar destekli matematik öğretiminin rolü. [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Giresun Üniversitesi. Fen Bilimleri Enstitüsü . Giresun.

Demirören, S.(2019). Ortaokul 8. sınıf öğrencilerinin tam sayılar ile ilgili bilgi düzeyleri ve yaptıkları hatalar. Yüksek Lisans Tezi. Uşak Üniversitesi. Fen Bilimleri Enstitüsü.

Denli, M. (2021). Oyunlarla matematik öğretiminin tam sayılar konusunda ortaokul 7. sınıf öğrencilerinin matematik başarısına etkisi. Yüksek Lisans Tezi. Gazi Üniversitesi. Eğitim Bilimleri Enstitüsü.

Dereli, M. (2008). Tam Sayılar Konusunun Karikatürlerle Öğretiminin Öğrencilerin Matematik Başarılarına Etkisi . Yüksek Lisans Tezi. Marmara Üniversitesi. Eğitim Bilimleri Enstitüsü.

Erdoğdu, Ş. Y. Ortaokul 7. sınıf öğrencilerini tam sayılarla dört işlem becerilerinin yapılandırma süreçlerinin incelenmesi. Yüksek Lisans Tezi. Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi. Eğitim Bilimleri Enstitüsü).

Ericek, A. (2020). Gerçekçi matematik eğitimi (GME) etkinlikleri ile tasarlanan öğretim sürecinde ortaokul 7. sınıf öğrencilerinin tam sayılarda problem çözme becerilerinin değerlendirilmesi. Yüksek Lisans Tezi. Dicle Üniversitesi. Eğitim Bilimleri Enstitüsü. Diyarbakır.

Ertuğrul, G. (2009). Yeni ilköğretim matematik dersi 6. sınıf öğretim programında yer alan tam sayılarla ilgili etkinliklerin öğrenci başarısına etkisi. Yüksek Lisans Tezi. Selçuk Üniversitesi. Fen Bilimleri Enstitüsü

Hasar, B., & Devrim, Ü. Z. E. L. (2019) Farklı Matematiksel Motivasyona Düzeylerine Sahip 6. Sınıf Öğrencilerinin Tam Sayılar Alt Öğrenme Alanındaki Bilgiyi Oluşturma Süreçlerinin İncelenmesi. Yüksek Lisans Tezi. Balıkesir Üniversitesi. Fen Bilimleri Enstitüsü

İşgüden, E. (2008). 7. ve 8. sınıf öğrencilerinin tam sayılar konusunda karşılaştıkları güçlükler. [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Eskişehir Osmangazi Üniversitesi. Fen Bilimler Enstitüsü. Eskişehir.

Karaca, H.(2023). Ortaokul öğrencilerinin tam sayılarla toplama işleminde kullanılan temsiller üzerindeki göz hareketlerinin incelenmesi: Bir göz izleme çalışması. Doktora Tezi. Necmettin Erbakan Üniversitesi. Eğitim Bilimleri Enstitüsü.

Koç Şanli, K. (2018). Ortaokul matematik öğretmenlerinin tam sayıların öğretim sürecinde model kullanma becerileri ve model kullanımına yönelik görüşleri. Yüksek Lisans Tezi. Erciyes Üniversitesi. Eğitim Bilimleri Enstitüsü.

Körükcü, E. (2008). Tam sayılar konusunun görsel materyal ile öğreniminin 6. sınıf öğrencilerinin matematik başarılarına etkisi. Yüksek Lisans Tezi. Marmara Üniversitesi. Eğitim Bilimleri Enstitüsü.

Küçükgençay, N. (2019). Tam sayılar ve tam sayılarda işlemler konularında öğretmen ve öğretmen adaylarının kullandıkları benzetimler, Yüksek Lisans Tezi. Necmettin Erbakan Üniversitesi. Eğitim Bilimleri Enstitüsü

Maraş, S. (2022). Yedinci ve Sekizinci Sınıf Öğrencilerinin Tam Sayılarla Toplama ve Çıkarma İşlemlerinde Problem Kurma Becerileri. Yüksek Lisans Tezi. Hacettepe Üniversitesi. Eğitim Bilimleri Enstitüsü

Mercan, M. (2019). 6. sınıf matematik dersine ait "tam sayılar ve cebirsel ifadeler" konularının scratch destekli öğretiminin akademik başarı, motivasyon ve bilgilerin kalıcılığına etkisi. Doktora Tezi. Gazi Üniversitesi. Eğitim Bilimleri Enstitüsü.

Sevim-Atayev, G. (2015). Altıncı Sınıf Öğrencilerinin Tam Sayıları Kavrama ve Sıralama Kavramlarındaki Başarı Düzeyleri. Yaptıkları Hatalar ve Bu Hataların Nedenleri. Yüksek Lisans Tezi. Orta Doğu Teknik Üniversitesi. Sosyal Bilimler Enstitüsü. Ankara.

Soydan, Ş. N. (2019). Tam sayılar öğretiminde eğitsel oyun kullanımının 7. sınıf öğrencilerinin akademik başarısı ve derse karşı tutumu üzerine etkisinin araştırılması .[Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Gazi Üniversitesi. Eğitim Bilimleri Enstitüsü. Ankara.

Şanal, M. (2016). Problem Kurma Yaklaşımı ile İşlenen Tam Sayılar Konusunun Öğrencilerin Akademik Başarısına ve Matematik Tutumlarına Etkisi. Yüksek Lisans Tezi. Marmara Üniversitesi. Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.

Turan, S. (2021) 7. sınıf öğrencilerinin tam sayılarla işlemlerde ilişkilendirme becerilerinin incelenmesi. Yüksek Lisans Tezi. Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi. Fen Bilimleri Enstitüsü.

Yurt , A.(2023). Tam sayılarda çarpma ve bölme işlemi öğretiminde sanal manipülatif kullanımının 7.sınıf öğrencilerinin akademik başarısına etkisi ve öğrenci görüşleri. Yüksek Lisans Tezi. Kastamonu Üniversitesi . Fen Bilimleri Enstitüsü

Yürekli, A. (2020). Ortaokul 7. sınıf öğrencilerinin tam sayılar konusundaki işlemlere ait kavram yanılgılarının belirlenmesi ve kavram karikatürleri ile giderilmesi. Yüksek Lisans Tezi. Kırıkkale Üniversitesi. Fen Bilimleri Enstitüsü

Zengin, Ş. (2014). Tam sayıların tarihçesi ve tam sayılar konusunun öğretimine ilişkin öğretmen görüşleri. Yüksek Lisans Tezi. Fırat Üniversitesi. Eğitim Bilimleri Enstitüsü

1598 TARİHLİ MUHALLEFAT LİSTESİNE GÖRE BİR DİLSİZİN MÜSADERE EDİLEN ELBİSELERİNE GÖRE GİYİM KUŞAMI VE EV İÇİ EŞYALARI

Doç. Dr. Gülser YARDIM

Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi,

gulseryardim@nevsehir.edu.tr,

0000-0003-3338-5982

Özet

T. C. Cumhurbaşkanlığı Osmanlı Arşivi Osmanlı farklı alanlarda, fazla sayıda belgeyi içermektedir. Bazen elde edilen belge, umulmayan başka konuları da içerebilmektedir. Bu noktada arşivin milyonlarca verisinin içinde araştırma yapan araştırmacının umulmayan belgeye ulaşması şans eseri olabilmektedir. Tıpkı bu çalışmada hayatına dair izler bulduğumuz "dilsiz"inkinde olduğu gibi. Çalışmada bir Osmanlı veziriazamına ait muhallefat kaydının hemen akabinde ismi belirtilmeyen bir "dilsiz"in kıyafetleri ele alınacaktır. Verilerin veziri azamın muhallefatından ayrı bir kişiye ait olduğunu "Bağçeden gelen merhum ağa dilsizin esbab defteridir ki zikr olunur" başlığından anlamaktayız. İsmi belirtilmeyen bu dilsizin bir iç oğlanı olma olasılığı kuvvetle muhtemeldir. Veziriazam gibi üst düzey bir şahsiyetin muhallefatının altında eşyalarının kaydedilmiş olması Osmanlı Devleti'nin hazineye aktarılan her veriyi titizlikle kaydetme alışkanlığı ve titizliğinden kaynaklandığı aşikârdır. Dolayısıyla bu durum üst düzey yöneticiler kadar isimsiz silik karakterlerin de hayatlarına bakabilme olanağını bizlere sunmuştur. Bu çalışma iki kişinin verilerini karşılaştırma amacı gütmemektedir. Çünkü karşılaştırma yapabileceğimiz eşyaların değerine dair veriler işlenmemiş sadece nelerin olduğu kayıt altına alınmıştır.

Osmanlı Devleti'nde devlet görevlilerinin mallarının öldükten sonra müsadere edilmesi sık başvurulan hatta geleneksel hale gelmiş bir uygulamadır. Bu uygulama ile devlet bir nevi kendine yeni bir kazanç kapısı sağlamış gibidir. Hazineye aktarılan bu malların kayıtlarının tutulmasıyla da muhallefat kayıtları ortaya çıkmıştır. İnceleğimiz dilsizin genelde elbiselerinden oluşan liste de bu şekilde ortaya çıkmış görünmektedir. Genelde büyük devlet adamlarının muhallefat kayıtlarının incelendiği literatüre bu çalışma, isimsiz "silik" bir karakterin hayatına dair izler aramaya çalışmasıyla katkıda bulunmayı amaçlamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Muhallefat, Dilsiz, Elbise, Müsadere, İç oğlanı

Giriş

Bu çalışma Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Osmanlı Arşivi'nde bulunan bir muhallefat kaydına bağlı olarak yapılacaktır. Bu çalışmada kullanılan defter parçasında iki ayrı şahsın muhallefattına dair izler bulunmaktadır. Bunlardan ilki Hadım Hasan Paşa'dır.[1] Diğeri de bu çalışmaya kaynaklık edecek olan ismi belirtilmeyen dilsiz ağadır. Dilsizin muhallefatından gelen elbiselerin kaydının tutulduğu listenin farklı bir kişiye ait olduğunu "Bağçeden gelen

[1] Bu listedeki verileri de başka bir çalışmada işlemiş bulunmaktayız.

merhum ağa dilsizin esbab defteridir ki zikr olunur" başlığından anlamaktayız.[2] Defterin 1006 (1598) tarihli olduğu anlaşılmaktadır. Dilsizin elbise ve eşya listeleri bahsi geçen defterin 9, 10 a, 10b ve 11. sayfalarında yer almaktadır. Konu bu noktada elbise listesinde ve ev eşyalarında nelerin oluğu oldaklı olacaktır. Bu sayede belgenin tarihi olan 1598'li yıllarda içoğlanı olduğu düşünülen dilsiz ağanın giyim kuşam kültürüyle ve ev içi eşyalarıyla ilgili fikir edinilecektir.

Bu noktada konuyu anlatmaya başlamadan önce müsadere ve iç oğlanları arasındaki dilsizlerle ilgili kısa bir bilgi vermek yerinde olacaktır. Çünkü listesi tutulan elbiselerin müsadere usulüyle hazineye aktarıldığı düşünülmektedir.

Dilsizler, Osmanlı sarayında Enderûn kısmında görev yapmaktaydılar.[3] Sayıları 40 hatta daha fazla olabilmiştir.[4] Bizebân adıyla da anılan dilsizler, Osmanlı sarayına Yıldırım Bayezid ya da Fatih Sultan Mehmet zamanında alındıkları düşünülmektedir. Osmanlı tarihinde en etkili oldukları dönemin III. Murat'ın (1574-1595) saltanat yılları olduğu bilinmektedir. Cücelerle beraber padişahı etkileri altına alan dilsizlerin padişahı uzun süre Cuma selamlığına çıkmaktan alıkoymuşlardır.[5]

Farklı kademelerden oluşan iç oğlanları zümresinin esas olarak seferli koğuşuna bağlıydılar. Bunun dışında kiler, hazine odaları ve has odada da istihdam edildikleri bilinmektedir. En üst rütbeye çıkan dilsiz baş dilsiz olarak adlandırılmaktaydı.[6]

Konuşulan devlet işlerinin dışarıya aktarılmaması gereği nedeniyle dilsizlerin sarayda istihdamına önem verilmiştir. Görevleri padişah kapısında nöbet tutmak. Onun sadrazam ve şeyhülislamla özel görüşmelerinde iç hizmette bulunmak, padişah haremde iken kapı beklemek olarak açıklanmıştır.[7] Diğer yandan taklitçilikte usta olan dilsizlerin, padişah musahibi olabildiği ve cüceler gibi çeşitli soytarılıklarla padişahı eğlendirdikleri bilinmektedir.[8] Dilsizlerin sarayda berberlik yapabildiği, boş zamanlarda kavuk sardıkları hatta casusluk yaptıkları ifade edilmiştir.[9] Sürekli saraya ve padişaha yakın olmaları onların devlete dair pek çok konuda fikir sahibi olmalarını sağlardı.[10]

---

[2] Fon TS.MA.D 2314, Kutu 2314, s. 9.

[3] Bedensel engeli bulunan kişiler tarih boyunca toplumda olumsuz durumlarla karşılaşmışlardır. Bu durum Hristiyanlık ve İslam dininin yayılmasıyla ortadan kalkmaya başlamıştır. Müslüman toplumlarda bu kişilerin hayatlarını idame ettirmeleri için devlet yardımları yapılmaya başlamıştır. Osmanlı devletinde de bunun için vakıflar kurulmuş, vergi muafiyeti sağlanmıştır. Hatta 19. Yüzyılda "muhtacın" adı altında maaş bağlanması söz konusu olmuştur. Hürü Sağlam Tekir, "Toplumsal Hayatta Karşılaştıkları Zorluklarla Osmanlı Devleti'nde Sağır, Dilsiz Ve Âmâlar", *Osmanlı Mirası Araştırmaları Dergisi (OMAD)*, C. 3, Sa. 7, 2016, s. 59,62.

[4] Ali Ufki Bey, *Saray-ı Enderun Topkapı Sarayında Yaşam,* Kitap yayınevi, 2013, s. 21. İç oğlanları içinde istihdam edilen dilsizlerin hiyerarşik yapısını görmek için bkz. Batuhan İsmail Kıran, " Enderûn-ı Hümâyun'da Dilsiz İç Oğlanları", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, C. 7, Sa. 35, 2014, s. 280.

[5] Abdülkadir Özcan, "Dilsiz", *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. 9, 1994, s. 304.

[6] Özcan, "a.g.m.", s. 304. Osmanlı sarayında istihdam edilen erkek dilsizlerin yanında haremde dilsiz olan cariyelerin de bulunduğunu belirtmek gerekir. Çağatay Uluçay, *Harem*, C. II, Ötüken, 2011, s. 51.

[7] İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Devleti'nin Saray* Teşkilatı, TTK, 1988, s. 330.

[8] Özcan, "a.g.m.", s. 30; Ali Ufki Bey, *a.g.e.*, s. 21, 57.

[9] Sezai Balcı, "Tanzimat Döneminde Osmanlı Bürokrasisinde Engelli (Sağır-Dilsiz) İstihdamı", *Engellilik Tarihi Yazıları*, ed. Reha Aydın vd, İstanbul Üniversitesi Yayınevi, 2020, s. 301.

[10] Nejla Günay, "Osmanlı Devleti'nde Engellilerin İstihdamı ve Saray Teşkilatında Dilsizler", Uluslararası Kültürel ve Sosyal Araştırmalar Dergisi (UKSAD), Haziran, 2016; 2(1), s. 69.

Osmanlı sarayında dilsizlerin –ayrıca cücelerin- istihdam edilmesi padişahın sadece güvenlik kaygısı ve onu eğlendirmelerinin dışında kendini diğer insanlardan "ötekileştirme, mükemmelleştirme, ayrı tutma" gayesiyle de ilişkili olduğu ifade edilmiştir. A. Ezgi Dikici'ye göre padişahın bu şekilde bedensel farklılığı bulunan kişileri yanında bulundurması statü sembolü olan unsurlardan biriydi.[11]

Yukarıdaki kısa açıklamadan da görüleceği üzere Osmanlı sarayında Enderun kısmında istihdam edilen dilsizlerin malları da diğer devlet görevlileri gibi müsadere edilebilmekteydi. Müsadere, Osmanlı Devleti'nde başlarda devlet yönetiminde kusuru olan devlet görevlilerine uygulanan bir cezalandırma yöntemi idi.[12] "Bir suçluya ait mal ve mülkün bir kısmına veya tamamına devletin el koyması" olarak tanımlanmıştır.[13] Daha sonraları devlet bunu geleneksel hale getirmiştir.[14] Önceleri sadece ehl-i örf mensuplarının malları müsadere edilirken 17. yüzyılda bazen ulemadan kimselerin de mallarının müsadere edilmeye başlanmıştır. Çünkü onlar da askeri sınıfın içinde değerlendirilmiştir. Reayadan kişilerin mallarının müsaderesi söz konusu olmamıştır ancak kişi vârissiz ölmüşse onun malları da hazineye aktarılırdı ve bu da kanun gereği idi. [15]

Bu tavırda devletin müsadere yoluyla hazinesine para ve eşya akışını sağlamak amacının etkili olduğu da düşünülmektedir.[16] Zira müsadere, ölen bir devlet görevlisinin iğneden ipliğe tüm mallarının devlet görevlileri tarafından kayıt altına alınması ve el konulması demektir. Diğer yandan devlet ölen kişinin geride kalan varisi varsa onun geçimini sağlaması için mal bırakmayı da ihmal etmemiştir. [17]

Bizim çalışmamıza kaynaklı eden dilsiz ağanın varisinin olup olmadığına dair bir bilgi bulunmaktadır. Eşyalar arasında bazen "zevc" kıyafeti ya da eşyasına rastlanmıştır. Ama bu tabir, onun zevcesinin eşyasını belirtmek için mi, kadın eşyası olduğunu belirtmek için mi? Tercih edildi bilinemediğinden net kanıya varmak güçleşmiştir. Elimizdeki verilerin tüm mal varlığı olduğu da düşünülmemektedir. Çünkü temin edilen liste sadece belgede belirtildiği üzere ebvâblarının yanı kıyafetlerinin listesidir. Bu sebeple konunun odağında iç oğlanı olduğu düşünülen dilsizin kıyafetlerinin türü olacaktır.

1-Bir Dilsizin Elbiseleri

Dilsizlerin gündelik hayatta nasıl giyindiklerine dair çok bilgi olmasa da merasim ve özel anlarda ne tür kıyafetler giydikleri ve bunları hangi parçalarda tamamladıklarına dair elimizde

---

[11] A. Ezgi Dikici, "Saltana Sembolü Olarak Farklı Bedenler Osmanlı Sarayında Cüceler ve Dilsizler", *Toplumsal Tarih,* c. 248, 2019, s. 19, 24.
[12] Tuncay Öğün, "Osmanlı Devleti'nde Müsadere Uygulamaları" *Osmanlı Ansiklopedisi*, C. 6, 1999, S. 373.
[13] İlhan Ayverdi, *Misalli Büyük Türkçe Sözlük, Kubbealtı, 2010, s.* 885
[14] Osmanlı Devletinde Müsadere uygulamaları Musa Çelebiye kadar gitmektedir. Fakat Fatih Sultan Mehmet Döneminde uygulamanın sürekli cezai durumlar için uygulanan bu yöntem. Genelleştirilmiş ve olağan hale gelmiştir. Bkz. Mustafa Nuri Paşa, *Netayic'ül- Vukuat Kurumları ve Örgütleriyle Osmanlı* Tarihi, C. I-II, Haz. Neşet Çağatay, Ankara, 1992, 309; Ayrıca Bkz. Mehmet Ali Ünal, "Osmanlı İmparatorluğunda müsadere", Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi, sa 49, 1987, s. 98-100.
[15] Ünal, "a.g.m." s. 101-102.
[16] Öğün, "a.g.m.", s. 67.
[17] Ünal, a.g.m. s. 102. Varislerine mal bırakamayan büyük devlet görevlilerinin çocuklarına da devlet maaş bağlardı. Mustafa Nuri Paşa, *a.g.e., s.* 308.

veriler bulunmaktadır. Dilsizlerin özel üniformaları ve merasim kıyafetleri vardı. Bayram ve cuma günleri bol yenli üstüfeden ağır kaftan üzerine bol yenli kontoş kürk giyerler, başlarına Has odalılara mahsus "düz kaş" denilen işlemeli kavuk takarlar, bellerine de donluk şal kuşanırlardı; ayrıca bellerinde altın köstekli, mücevherli bıçak taşırlardı. Normal günlerde de başlarına, sol tarafına sırmadan uzunca bir dil resmi bulunan kısa takke, sırtlarına öteki koğuş mensuplarının giydiği kaftan ve dolama giyerler, bellerine de kanun kuşağı, yazın ise şal kuşanırlardı. Dolamaları gül, şeftali veya menekşe renkli çuhadandı. Dilsizler evlerine gidince öteki ağalar gibi başlarına paşalı kavuğu giyerler. Bellerine donluk şal kuşanırlardı. Baş dilsizlikten nanpare alanların, yani belli bir tahsisat veya musahiblikle çırağ buyurulanların öteki musahibler gibi mevsime göre arkalarına bol yenli kürk, başlarına ise yine paşalı kavuğu giymeleri adetti.[18]

İncelediğimiz defterde 9, 10 ve 11. sayfalarda dilsizin elbiselerinin listesi bulunmaktadır. 10. sayfa a ve b yüzüdür. Değerleri tek sayfa üzerinden kaydedilmiştir. Öncelikle kayıt altına alınan eşyaların bazısının taşraya ve dışarıya notuyla kaydedildiği, bazısının da "bizde kalacak" notuyla kaydedildiği görülmüştür. [19] Dolayısıyla kaydedilen bu eşyaların bir kısmı Enderun hazinesine aktarılırken bir kısmı da dış hazineye aktarılmıştır. Sandıklar içinde saklanan kıyafetlerin yanında bazı eşyaların da olduğu görülmüştür. Onlar aşağıda ayrıca ele alınacaktır.

Taşraya gidecek olan giysiler içinde gömlekler dikkat çekmektedir. Birden fazla anlamı olan gömlek, erkek kıyafeti olarak "erkeklerin ceket ya da yelek altına giydikleri vücudun üst kısmını örten giyecek" olarak tanımlanmıştır.[20] Dilsizin "mütenevvi'a düz gömlek, hamam gömleği, yeni gömlek, köhne gömlek" şeklinde tanımlanan gömleklerinin farklı sayılarda olduğu görülmektedir. [21]

Sıkça rastlanılan bir başka giyim unsuru da dolamalardır. Dolama "Elbise üstüne giyilen önü açık üst giyeceği; yeniçerilerin, bazı saray görevlilerinin, iç oğlanlarının giydiği belden çizgili bir kuşakla tutturulan önü açık, kolları bol, kol ağızları dar cübbe" olarak tanımlanmıştır.[22] Taşraya gidecek olan listenin içinde "uzun yenli yeşil atlas dolama aded 1, uzun yenlü yeşil dolama aded 1" kayıtları bulunmaktadır. "Bize gelecek bunlardır" notu bulunan sandığın içinde farklı sayılarda sî-reng[23] dolama, dedayî dolama, atlas dolama, kemha dolama, kutnî dolama çeşitleri sıralanmıştır.[24] Mütenevvi'a kumaş dolama aded 10 kaydı da bulunmaktadır.[25] Kumaş türlerinin ve yenlerinin şekliyle ilgili detay verilen bu kıyafet türü bir tür üst giyim çeşididir.

[18] Özcan, "a.g.m.", s. 305.
[19] Fon TS.MA.D 2314, Kutu 2314, s. 9, 10 a, 10b.
[20] Ayverdi, a.g.e, s. 428.
[21] Fon TS.MA.D 2314, Kutu 2314, s. 9.
[22] Ayverdi, a.g.e, s. 297.
[23] Üç renkli, bir tür ipekli kumaş. Parlatır, *a.g.e.*, s. 1718.
[24] Fon TS.MA.D 2314, Kutu 2314, s. 11.
[25] Fon TS.MA.D 2314, Kutu 2314, s. 10a.

Bele sarılan bir tür giyim aksesuarı olan kuşaklar da dilsizin kıyafetleri arasında dikkat çekmektedir. Mukaddem[26] kuşak, Hindî kuşak, işleme kuşak şeklinde türleri belirtilmiştir. Bir diğer sayfada da "İstanbul işi zenne kuşak" kaydı bulunmaktadır.[27]

Vücudun alt kısmına giyilen donlarla ilgili veriler şu şekildedir: Taşraya gidecekler arasında belirtilenler arasında "Don aded 6, uçkur aded 8" şeklinde uçkurlarla beraber kaydedilmişlerdir. Bir kayıtta da "Yeni don gömlek zevc on üç" şeklinde gömlekle takım olarak kaydedilmiştir.[28] Diğer yandan Enderûn'a aktarılacağı anlaşılan donluk kumaşların da varlığı tespit edilmiştir. Farklı sayılarda olan donluk çeşitleri "tellü kadife donluk, zeminelü kadife donluk, sürh kadife donluk, yeşil kadife pare, atlas donluk, hare donluk, dedâyî donluk, kemha donluk, kutnî donluk" olarak sıralanmıştır.[29] Diğer yandan bir tür bol ve kısa iç donu olan "tuman[30]" da tespit edilen giysi türleri arasındadır. Bununla ilgili "kumaş köhne tuman, köhne tuman" kayıtları vardır.[31]

Ferace, kadınların sokakta yaşmakla beraber giydiği bir üst giysisi ve ulemanın giydiği geniş ve kolları yarık bir tür biniş şeklinde iki ayrı tanıma sahip bir giyim unsurudur.[32] Dilsizin eşya listesinde feracenin de önemli bir yer tuttuğu anlaşılmaktadır. Bunlardan beş tanesi mütenevvi'a şeklinde tanımlanmıştır. Biri "sürh(kırmızı) çukadan mücellâ[33] ferace" diğeri "köhne kakım kaplu kısa yenlü lahorî çuka ferace nimtane" şeklinde tanımlanmıştır. Bazılarının da samur kaplu olduğu ve yenlerinin de uzun ya da kısa olabildiği görülmüştür. Renk olarak yeşil ve mor; kumaş olarak da çukanın kullanıldığı görülmüştür.[34]

Yağmurluk ise yağışlı günlerde yağmurdan korunmak için kullanılan bir üst giysisidir. Dilsizin eşyaları içinde de rastlanılmıştır. "Kırmızı çuka yağmurluk gümüş dökümlü aded 1" şeklinde kaydedilen yağmurluğun "bize kalacak " notundan Enderun hazinesine aktarıldığı anlaşılmaktadır.[35]

Zıbın bebeklere iç çamaşırı olarak giydirilen kısa kollu pamuklu giyecek; kışın elbise altına giyilen pamukludan yapılma kısa gömlek anlamlarını taşımaktadır.[36] Dilsizin elbiseleri içinde çeşitli kumaşlardan olduğu belirtilen 9 adet zıbın kaydı bulunmaktadır.[37]

---

[26] Mukaddemât kelimesinin giyim unsuru olarak anlamı "tersane çavuşlarının feslerinin üstlerine sardıkları sırmalı örtü" şeklinde bir anlamı vardır. Parlatır, a.g.e., s. 1125. Burada kullanılan mukaddem kelimesinin de bu tür bir anlamda olduğu düşünülmektedir.
[27] Fon TS.MA.D 2314, Kutu 2314, s. 9, 10a.
[28] Fon TS.MA.D 2314, Kutu 2314, s. 9.
[29] Fon TS.MA.D 2314, Kutu 2314, s. 10a.
[30] Bol ve kısa iç donu 1733.
[31] Fon TS.MA.D 2314, Kutu 2314, s. 9.
[32] Parlatır, a.g.e., s. 449.
[33] Yaldızlı cilalı Parlatır, *a.g.e.*, s. 1157.
[34] Fon TS.MA.D 2314, Kutu 2314, s. 9, 10b, 11.
[35] Fon TS.MA.D 2314, Kutu 2314, s. 9,
[36] Ayverdi, a.g.e, s. 1387.
[37] Fon TS.MA.D 2314, Kutu 2314, s. 9.

Giyim kuşam unsurları içinde başa giyilenler de sayılmaktadır. Dilsizin eşyaları içinde de bazı başlıklar tespit edilmiştir. Bunlardan ilki köhne olduğu belirtilen beş adet kavuktur.[38] Bu kavuklara düz kaş denildiği yukarıda belirtilmişti.

Kürk kullanımı Osmanlı Devleti'nde yaygın bir durumdur. Bu hem çevresel faktörlerden korunma amacı güttüğü kadar simgesel de bir durumdur. Çünkü kürk, Osmanlı Devleti'nde statü göstergesi olarak kullanılan kıyafetlerden biridir.[39] Yukarıda içoğlanı olan dilsizlerin kontoş kürk giydikleri belirtilmişti. İncelenen listede de iki ayrı yerde kürk kaydına rastlanılmıştır. Bunlardan biri "Ednâca beyaz kaplu yeşil atlas en kürk aded 1", bir diğeri de "Miyânece semmûr kaplu sürh atlas en kürk aded 1" şeklinde kaydedilmiştir. Miyanece ve ednâca kelimelerinden orta kalitede ve düşük kalitede oldukları anlaşılmaktadır. Semmûrdan yapılan bu kürklerin yeşil ve kırmızı atlas kumaşla tamamlandığı anlaşılmaktadır.[40]

Dilsizin elbiseleri arasında sıkça rastlanılan bir kıyafet çeşidi de "nimtane" dir. Sözlükte bu harf sıralamasıyla bir kelime bulunmamaktadır. Fakat nîm-ten olarak geçen ve mintan, gömlek anlamını taşıyan bir kelime bulunmaktadır.[41] Biz de dilsizin kıyafetleri arasında bulunan nimtane ile kastedilenin aynı kıyafet olduğunun düşünmekteyiz. Sayı olarak en fazla rastlanılan kıyafet çeşidi de budur. Bu kıyafetlerin bazıları Enderun hazinesine aktarılırken bazıları da dışarıya gidecekler arasında kaydedilmiştir. İncelenen listenin 10 a ve b sayfalarında nimtane kayıtlarının tamamı bulunmaktadır. Nimtanelerin yapımında kumaş olarak atlas, kadife, serâser gibi kumaşların kullanıldığı görülmüştür. Pek çoğu da tavşan, semmûr, nafe, kakım gibi kürklerle kaplanmıştır. Kumaşlar yeşil, mor, bir çeşit kırmızı rengi olan sürh, sarı, erguvanî, haşhaşî ve beyaz renklerindedir. Yenlerinin de uzun ve kısa olarak değişiklik gösterdiği görülmüştür.[42]

Bazen "Ednâca beyaz kaplu kısa yenlü sürh çuka aded 1, köhne kaplu kısa yenlü yeşil çuka aded 1,"[43] Ednâca semmûr kaplu uzun yenlü mor çuka aded 1[44] kayıtlarına rastlanılmıştır bunun çukadan yapılmış bir kıyafet olduğu düşünülmektedir çünkü yen bilgisi verilmiştir.

Son olarak bizim incelediğimiz listede çağşır olarak kaydedilen ve çakşır olarak da bilinen ince kumaşlı uzun bir tür şalvar anlamındaki kıyafete değinmek gerekir. Buna dair üç ayrı veri bulunmaktadır. Bir kayıtta 7 adet çağşır kaydı vardır. Hemen altında yine yedi adet fakat

[38] Fon TS.MA.D 2314,Kutu 2314, s. 9.
[39] Giyim kuşam, "sembol" dilini kullanmak için en iyi unsurlardan biridir. Nevin MERİÇ, *Osmanlı'da Gündelik Hayatın Değişimi*, Kaknüs yayınları, İstanbul. 2000, s. 367. bu noktada Osmanlı Devleti'nde de statü göstergesi olarak kullanılabilen giyim kuşam unsurlarından biri de kürktür. Fatma M. Göçek, *Burjuvazinin Yükselişi ve İmparatorluğun Çöküşü*, Çev. İbrahim YILDIZ, Ayraç yayınları, İstanbul, 1999, 91. Kürkün örtünmek, ısınmak gibi giyinmenin temel ihtiyaçlardan ötürü kullanılmasının yanında "statü göstergesi" olarak kullanımının tahlili için bkz. Gülser Oğuz, "Giyinmek mi, Gösteriş mi? 1720-1722 Yıllarında İstanbul'da Kürk Kullanımı", *Modern Türklük Araştırmaları Dergisi,* C. 15, Sa. 1, 2018, s. 120-129.
[40] Fon TS.MA.D 2314, Kutu 2314, s 10a, 10b.
[41] Parlatır, *a.g.e., s. 1300;* Ayverdi, *a.g.e.*, s. 934.
[42] Fon TS.MA.D 2314, Kutu 2314, s 10a, 10b.
[43] Fon TS.MA.D 2314, Kutu 2314, s. 11.
[44] Fon TS.MA.D 2314, Kutu 2314, s. 10 b.

çukadan yapıldığı belirtilen bir veri vardır. Son olarak 3 adet Yanyalı çağşır kaydına rastlanılmıştır.[45]

Bir iş işlenirken öne takılan ya da hamamda bağlanan peştamal anlamını taşıtan fota/futa, çeşitli maksatlarla giyim unsuru olarak kullanılabilen dülbent, ayakkabı manasında pây-pûş giyim kuşama dair rastlanılan diğer unsurlardır. Fota ve pây-pûşun "zevc" ibaresiyle kaydedilmesinden ötürü kadın giysisi olduğu anlaşılmaktadır.[46]

2-Diğer Eşyalar

Dilsizin muhallefatı içinde kıyafetin dışında ev eşyalarına ve bazı silahlara da rastlanılmıştır. Bunlardan ilki kumaş parası, yün örtü, el bezi, yatak örtüsü ve nakışlı başörtüsü gibi anlamlara gelen makramadır.[47] Sayıları da oldukça fazladır. 53 ve 18 adet "mütenevvi'a makrama" kaydından anlaşılacağı gibi. Bunun yanında abdest makraması, bir adet zevc makraması diğer kayıtlardır.[48]

El silmeye yarayan peşkir çeşitleri de vardır. Hindî peşkir, traş peşkiri gibi. Çarşaf, döşeme, hamam döşemesi, yastık ve bohça rastlanılan eşyalar arasındadır. Namaz kılınan küçük halı ve aynı büyüklükte süs halısı olarak iki anlamda kullanılan seccade ise dikkat çeken eşyalardandır.[49] Tafta üzere işleme seccade aded 2, kutnî köhne seccade aded 1, yayuk işi çuka seccade aded 1 tespit edilenlerdir. Köhne semmûr kaplu güderi[50] aded 1, Kırtâs meks ? aded 2, yeşil kadife pare aded 1 eşyalar içinde bulunan diğer unsurlardır.[51]

Son olarak dilsizin eşyalarının içinde birkaç adet silah bulunmuştur. Bunların da cephaneye teslim edilmesi istenmiştir. Bu silahlar 4 adet harici kalkan, köhne yaylar ve oklardır.

Sonuç

Bu çalışma arşiv malzemeleri içinde tespit edilen ismi dahi belirtilmeyen bir dilsizden geriye kalan ve kayıt altına alınan eşyaları üzerinden yapılmıştır. Bu noktada muhallefat kayıtları üzerinden tarihteki daha silik karakterlerin hayatlarına dair izler bulma amacı taşıyan çalışmalara örneklem olması düşünülmektedir. Elde edilen arşiv belgesinin geneli dilsizin kıyafetlerine dairdir. Bunun yanında gülük hayatında kullandığı ev içi eşya ve kişisel eşyaları da listelenmiştir.

Dilsizin kıyafetleri içinde iç giyim için kullanılabilecek olan don, gömlek, zıbınlar vardır. Üst giyim olarak da çağşır, nimtane, kürk, ferace, yağmurluk ve dolama sayılabilir. Bunun yanında kavuk başa takılan giyim aksesuarı olarak tespit edilen eşyaları arasındadır. Ayakkabı manasında pây-pûş diğer girim unsurlarından biridir. Belde kullanılan kuşaklar da muhallefatın içinde yer alan giyin unsurlarından biridir.

---

[45] Fon TS.MA.D 2314,Kutu 2314, s. 9.
[46] Fon TS.MA.D 2314,Kutu 2314, s. 9.
[47] Parlatır, *a.g.e.*, s. 1004.
[48]Fon TS.MA.D 2314,Kutu 2314, s. 9, 10 a.
[49]Ayverdi, *a.g.e.*, s. 1072.
[50] Geyik derisinden meşin. Parlatır, *a.g.e.*, s. 530.
[51] Fon TS.MA.D 2314,Kutu 2314, s. 9, 10 a, 10b, 11.

ISBN NO. 978-625-6830-90-5

Dilsizin diğer eşyaları içinde bir miktar ev içi eşyası bulunmaktadır. Bunların arasında çeşitli makramalar, peşkirler, bohçalar ve döşemeler dikkat çekmektedir. Yine birkaç tane yastık yastık ve seccade de tespit edilmiştir.

Ek: Belgenin Transkripsiyonu

Sayfa 9

Bağçeden gelen merhûm ağa dilsizin esbâb defteridir ki zikr olunur

*Taşraya gidecek

Kumaş köhne tuman[52]

Köhne tuman

Mütenevvi'a kumaş zıbun aded 9

Çağşır aded 7

Çuka çağşır aded 7

Uzun yenli yeşil atlas dolama aded 1

Uzun yenlü yeşil dolama aded 1

Hamam döşemesi aded 2

Hamam gömleği aded 1

Abdest makrama aded 7

Mütenevvi'a düz gömlek (üzeri çizilmiş)

*Sanduk-ı diğer taşraya gidecek

Yeni gömlek aded 10

Don aded 6, uçkur aded 8

Köhne gömlek aded 2

Mukaddem kuşak aded 7

Hindî kuşak aded 3

Yeni ve köhne dülbend aded 21

Hindî peşkir aded 1

Mütenevvi'a makrama aded 53

İşleme kuşak aded 5

[52] Bol ve kısa iç donu. Parlatır, *a.g.e.*, s. 1733.

ISBN NO. 978-625-6830-90-5

Hindî kuşak aded 3

Kırtâs [53] meks ? aded 2

Natamam köhne yasdık aded 3

Tafta üzere işleme seccade aded 2

Kutnî köhne seccade aded 1

Yayuk işi çuka seccade aded 1

Köhne kavuk aded 5

Zenne fota/futa aded 3

Köhne peşkir aded 3

Mütenevvi'a boğça aded 9

*Bize kalacak esbâbdır sandık-ı diğer

Mütenevvi'a kumaş dolama aded 10

Mütenevvi'a kumaş nimtane aded 32

Yeni pây-pûş[54]zevç bir

*Dışarıya gidecek seped diğer

Yanyalı çağşır aded 3

Hamam gömleği aded 1

Döşeme bir

Makrama zevc bir

Futa zevç bir

Köhne dülbend aded 6

Mütenevvi'a çuka ferace aded 5

Kırmızı çuka yağmurluk gümüş dökümlü aded 1

Sürh çukadan mücellâ[55] ferace aded 1

Traş peşkir aded 1

Mütenevvi'a makrama aded 18

[53] Kağıt. Parlatır, *a.g.e.*, s. 900.
[54] Pay ayak, kök, güç. Parlatır, *a.g.e.*, s. 1344.
[55] Yaldızlı cilalı. Parlatır, *a.g.e.*, s. 1157.

Yeni don gömlek zevc on üç

Çarşeb aded 3

Sayfa 10 a

*Sanduk diğer (bizde kalacaktır)

Tellü kadife donluk aded 3

Zeminelü kadife donluk aded 1

Sürh kadife donluk aded 1

Yeşil kadife pare aded 1

Atlas donluk aded 8

İstanbul işi zenne kuşak aded 1

Telli diba aded 7

Hare donluk aded 3 (biri alaca)

Dedâyî donluk aded 3 (pare bir)

Kemha donluk aded 2

Kutnî donluk aded 2

Beyaz aded 1

Tüllü kadife nimtane 1

Yeşil kadife nimtan 1

Serâser nimtane aded 3

Miyâne[56] boğça aded 3

*Sanduk diğer taşra gidecek

Tavşan kaplu kısa yenlü sürh atlas nimtane 1

Tavşan kaplu kısa yenlü ak atlas nimtane 1

Tavşan kaplu atlas nimtane 1

Köhne kakım kaplu kısa yenlü lahorî çuka ferace nimtane aded 1

Kakım kaplu kısa yenlü sarı atlas nimtane aded 1

[56] Ara, orta, gerdanlık ortasında bulunan iri inci saray ve konaklarda salona serilen büyük halı. Parlatır, *a.g.e.*, s. 1101.

ISBN NO. 978-625-6830-90-5

Miyânece bacık? kaplu kısa yenlü kustafi? atlas intane 1

Ednâca beyaz kaplu kısa yenlü sermai kadife nimtane 1

Ednâca beyaz kaplu yeşil atlas en kürk aded 1

Miyânece nafe kaplu kısa yenlü mor kadife nimtane 1

Miyânece nafe kaplu kısa yenlü mor atlas nimtane 1

Ednâca semmûr kaplu kısa yenlü yeşil nimtane 1

Ednâca semmûr kaplu uzun yenlü mor çuka aded 1

Ednâ semmûr kaplu uzun yenlü yakalu Ceneviz çuka nimtane 1

Harcı /harici kalkan dörd cephaneye teslim edilsün

Köhne yaylar ve oklar cephaneye teslim ola

Sayfa 10 b

Bize muşammaya

Miyânece nafe kaplu uzun yenlü sürh kadife nimtane 1 (bağca)

Nafe kablu kısa yenlü erguvani atlas nimtane 1 (bağca)

bacak kaplu kısa yenlü sarı atlas nimtane 1

Miyânece semmûr kaplu kısa yenlü mai atlas nimtane 1

Miyânece semmûr kaplu kısa yenlü yeşil çuka ferace nimtane 1

Miyânece semmûr kaplu uzun yenlü sarı atlas nimtane 1

Miyânece semmûr kaplu sürh atlas en kürk aded 1

Miyânece semmûr kaplu kısa yenlü atlas elmas atlas nimtane 1

Miyânece semmûr kaplu kısa yenlü erguvani çuka aded 1

Ednâca semmûr kaplu uzun yenlü samani? atlas nimtane 1

*Bize müşamma-i diğer

Miyâne semmûr kaplu uzunca yenlü sürh çuka nimtane 1

Miyânece semmûr kaplu kısa yenlü sürh atlas nimatne 1

Ednâca semmûr kaplu uzun yenlü mor çuka ferace aded 1

Miyâne semmûr kaplu yeşil üzerine yenlü çuka ferace aded 1

Bir mikdar semmûr kaplu üzerine yenlü haşhaşî atlas nimtane 1

Miyânece semmûr kaplu kısa yenlü yeşil atlas nimtane 1

Miyâne semmûr kaplu kısa yenlü sarı atlas nimtane 1

Miyâne semmûr kaplu uzun yenlü sürh atlas nimtane

Miyanece semmûr kaplu uzun yenlü erguvani atlas nimtane 1

11

*Sanduk-ı diğer (bize gelecek bunlardır)

Sî-reng[57] dolama aded 2

Dedayî dolama aded 10

Atlas dolama aded 6

Kemha dolama aded 3

Kutnî dolama aded3

*Taşraya gidecek

Ednâca nafe kaplu uzun yenlü sürh kadife nitane 1 dökme altun

Ednâca beyaz kaplu kıs yenlü sürh çuka aded 1

Köhne denlü? kaplu uzun yenlü yeşil ferace aded 1

Köhne kaplu kısa yenlü yeşil çuka aded 1

Köhne semmûr kaplu güderi[58] aded 1

Kaynakça

Arşiv Belgeleri

T.C. Cumhurbaşkanlığı Osmanlı Arşivi Fon TS.MA.D 2314,Kutu 2314, s. 9, 10 a, 10 b, 11.

Kitap ve Makaleler

Ali Ufki Bey, *Saray-ı Enderun Topkapı Sarayında Yaşam,* Kitap yayınevi, İstanbul, 2013

Balcı, S., Tanzimat Döneminde Osmanlı Bürokrasisinde Engelli (Sağır-Dilsiz) İstihdamı, *Engellilik Tarihi Yazıları*, ed. Reha Aydın vd, İstanbul Üniversitesi Yayınevi, 2020, 297-316.

Dikici, A. E. Saltanat Sembolü Olarak Farklı Bedenler Osmanlı Sarayında Cüceler ve Dilsizler, *Toplumsal Tarih,* c. 248, 2019, s. 16-25.

[57] Üç renkli, bir tür ipekli kumaş. Parlatır, *a.g.e.*, s. 1718.
[58] Geyik derisinden meşin. Parlatır, *a.g.e.*, s. 530.

Göçek, F. M., *Burjuvazinin Yükselişi ve İmparatorluğun Çöküşü*, Çev. İbrahim Yıldız, Ayraç yayınları, İstanbul, 1999.

Günay, N., Osmanlı Devleti'nde Engellilerin İstihdamı ve Saray Teşkilatında Dilsizler, *Uluslararası Kültürel ve Sosyal Araştırmalar Dergisi (UKSAD)*, Haziran, 2016; 2(1), s.62-73.

Kıran, B. İ., (2014). Enderûn-I Hümâyun'da Dilsiz İç Oğlanları, Uluslararası *Sosyal Araştırmalar Dergisi*, C. 7, Sa. 35, 2014, s. 277-285.

Meriç, N. *Osmanlı'da Gündelik Hayatın Değişimi*, Kaknüs Yayınları, İstanbul. 2000.

Mustafa Nuri Paşa, *Netayic'ül- Vukuat Kurumları ve Örgütleriyle Osmanlı* Tarihi, C. I-II, Haz. Neşet Çağatay, TTK, Ankara, 1992,

Oğuz, G., Giyinmek mi, Gösteriş mi? 1720-1722 Yıllarında İstanbul'da Kürk Kullanımı, *Modern Türklük Araştırmaları Dergisi,* C. 15, Sa. 1, 2018, s. 114-141.

Öğün, T., Osmanlı Devleti'nde Müsadere Uygulamaları, *Osmanlı Ansiklopedisi*, C. 6, 1999, s. 371-184

Özcan, A., Dilsiz, *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. 9, 1994, s. 304-305.

Tekir, H. S. Toplumsal Hayatta Karşılaştıkları Zorluklarla Osmanlı Devleti'nde Sağır, Dilsiz Ve Âmâlar, *Osmanlı Mirası Araştırmaları Dergisi (OMAD)*, C. 3, Sa. 7, 2016, s. 59-71.

Uluçay, Ç. *Harem*, C. II, Ötüken, İstanbul, 2011.

Uzunçarşılı, İ. H., *Osmanlı Devleti'nin Saray* Teşkilatı, TTK, Ankara, 1988.

Ünal, M. A., "Osmanlı İmparatorluğu'nda Müsadere, Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi, Sa. 49, 1987, s. 98-100.

1155 TARİHLİ CEYB-İ HÜMAYUN VE HARC-I HASSA DEFTERİNE GÖRE I. MAHMUT'UN BİR AYLIK HARCAMARI VE GELİRLERİ

Doç. Dr. Gülser YARDIM

Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi,

gulseryardim@nevsehir.edu.tr, 0000-0003-3338-5982

Cemal KEBAPÇI,

Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi,

kebapcicemal@gmail.com, 0000-0003-2278-6772

ÖZET

Bu çalışma TÜrkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Osmanlı Arşivi'nde temin edilen minik bir defterin kaynaklığında yapılacaktır. Defter arşivde "ceyb-i hümayun ve harc-ı hassa" şeklinde tanımlanmıştır. Bu tanımdan da anlaşılacağı üzere bu defterde, 1155 (1743) yılının Zil'h-hicce (Ocak/Şubat) ayına ait dönemin padişahı I. Mahmut'un bir aylık gelir ve sarfiyatlarının hesapları tutulmuştur. Defter, çok farklı alanlara dair veriler içermektedir. Çalışmayı bu sebeple hazineye giren mallar ve hazineden yapılan harcamalar başlıklarına ayırmak gerekmektedir. Hazineye giren mallar başlığı altında Sadr-ı Sabık Ahmed Paşa kullarının Aydın vekili Ahmed Ağa'nın eşyasından gelenler; Sadr-ı sabık Kabakulak İbrahim Paşa'nın hanesinden gelen kitaplar, Boğdan voyvodasının bayramlık için gönderdiği hediyeler sayılabilir. Yine çeşitli sebeplerden yaptırılıp harem-i hümayuna teslim edilen eşyalar da bu kısımda ele alınabilir. Yapılan harcamalar içinde de padişahın Cuma selamlığı, biniş ve bayram sebebiyle bazı kişilere verdiği inamlar sayılabilir. Bu veriler sayesinde dönemin padişahı I. Mahmut'un bir aylık hayatının akışındaki olaylara dair izler aranacaktır. Bir padişah olarak inam yani ihsanda bulunduğu kişiler, bunların gerekçeleri değerlendirilecektir. Harcama kalemlerinin neler olduğu, hareme yaptırılan eşyalarının cinsleri üzerinde durulacaktır. Bu çalışmayla I. Mahmut'un bir aylık gelir ve giderleri odağında ele alınacağı için sosyo-ekonomik tarih ve kültür tarihi açısından alana katkı sağlamak amaçlanmaktadır.

Çalışmanın yapılabilmesi için arşivinden temin edilen defterle ilgili 5 mikrofilm mevcuttur. Bunlardan ilki kapaktır. Diğer dört sayfa a ve b yüzlü olarak kaydedilmiştir. Üçüncü sayfada bir sultanın çeyiziyle ilgili veriler bulunmaktadır. Bu çeyize dair veriler konu bütünlüğünü bozacağı için çalışmanın içerisine alınmamıştır.

Anahtar Kelimeler: Ceyb-i Hümayun, Harc-ı Hassa, I. Mahmut, Enderun-ı Hümayun

Giriş

Bu çalışma hicri 1555 Zilhicce, miladi Ocak/Şubat 1743 tarihine denk gelen bir aylık Ceyb-i Hümayun defteri rehberliğinde yapılacaktır. Bu tarih, Sultan I. Mahmud'un hükümdarlığı yıllarıdır. Dolayısıyla incelediğimiz veriler sayesinde I. Mahmud'un hayatının minik bir kesitine para harcadığı durumlar ve eşyalardan hareketle; hazineye çeşitli vesilelerle akan gelirleri tespit ederek gözlemlerde bulunmayı amaçlamaktayız. Bu tür detaylar, hayatına

dair genel ve geniş açıdan bakılan bir padişahın hayatına daha minimal düzeyde ama ince ayrıntılarda veriler sağlayacaktır.[1]Tabi bu noktada incelenen defterin sağladığı veriler, çalışmanın da kapsam ve sınırlılığını oluşturmaktadır.

Ceyb-i Hümayun ve Harc-ı Hassa Defterleri

Ceyb-i Hümayun, kaynaklarda Ceyb-i Hümayun akçesi, cep akçesi, Ceyb-i Hümayun harçlığı, Ceyb-i Hümayun dairesi gibi değişik isimlerle geçmekte olup padişaha ait gelirleri ve bunlardan yaptığı harcamaları ifade etmektedir.[2] Ceyb-i Hümayun hazinesi, bir nevi padişahın özel kesesi olarak kullanılan bir tabirdir.[3] Ceb, şahane ve mülûkâne manasında Hümâyûn kelimelerinin birleşiminden meydana gelen bu tabirin lûgat manası padişahın "cebi" idi.[4]

Osmanlı maliyesinde padişahın tasarrufunda olan iç hazine kaynaklarının özel bir kısmını teşkil eden ceyb-i hümâyun harçlığı, ayrıca Ceyb-i Hümâyun akçesi diye belirtilen meblağları ve iç hazine masraf hesaplarında bu isimle yapılan harcamaları da ifade etmekteydi. İç hazineden karşılanan diğer bazı özel giderler "Harc-ı Hâssa" adıyla kaydediliyordu.[5]Ceyb-i hümâyun hazinesinin tarihi Fatih Sultan Mehmed'in saltanatına dayanmaktadır. Bu devirde baş defterdar tarafından tutulan defterlerde cep harçlığı tabiri geçmekteydi.[6] Kanuni Sultan Süleyman döneminde ise hazine konusunda yaşanan teşkilatlanma süreci ile Mısır eyaletinden gönderilen 5000 altın sikke Ceyb-i Hümayun'a gelir olarak tahsis edilmiştir.

Ceyb-i Hümâyûn Hazinesi'nin muhtelif gelir kaynakları olmakla beraber; Hazine-i Hassa-i Şâhâne ve Evkaf-ı Hümâyûn Hazine-i Celilesi'nden gönderilen aylıklar, "Mısır İrsâliyesi" denilen ve Mısır eyaletinden gönderilen yıllık vergi, padişaha ait bazı evkaf gelirleri, her ay Divan-ı Hümâyun'dan verilen 50.000 kâmil akçe, padişah haslarıyla malikâne gelirleri, Harameyn evkafı gelir fazlası, İstanbul ve Edirne bostancıbaşlarının has bahçeler mahsulâtından topladıkları hâsılat, darphane faizleri, muhallefat ve müsadere gelirleri, Eflak ve Boğdan voyvodalıklarının vergileri hazinenin önemli gelir kaynakları arasındadır.[7]

---

[1]I. Mahmud, 2 Ağustos 1696'da Edirne'de doğmuştur. II. Musrtafa'nın büyük oğlu olup annesi Saliha Sultan'dır. Çocukluğu ve ilk eğitim yılları Edirne'de geçmiştir. Babasının tahttan indirilmesinin ardından İstanbul'a getirilmiş, Patrona Halil İsyanı neticesinde tahttan feragat eden III. Ahmed'in yerine 1730'da padişah olmuştur. 13 Aralık 1754'te Cuma namazı dönüşünde Topkapı Sarayı'nın Demirkapı girişinde vefat etmiştir. Bkz. Abdülkadir Özcan, "*Mahmud I"*, TDVİA,C. 27.,İstanbul, 2003, s.348.

[2] Halil Sahillioğlu, *"Ceyb-i Hümayun*", TDVİA, C.VII, İstanbul, 1993, s. 465 .

[3] Ferit Develioğlu,Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat, Aydın Kitabevi, Ankara, 1995, s.138.

[4] Mehmet Zeki Pakalın, Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü,Milli Eğitim Basımevi, İstanbul,1993, C.I, s. 265. .

[5] Sahillioğlu, a.g.m., s. 466.

[6] Cengiz Orhonlu, "*Hazine"*, TDVİA, C.17, İstanbul, 1998, s.130-133.

[7] Ayhan DOĞAN, *"R.186-1288/M.1870-1872 Tarihli Ceyb-i Hümayun Defterlerine Göre Sultan Abdülaziz'in Özel Hazinesinin Durumu",*TurkishStudies, 9, 2014, s.289-309 .

Ceyb-i Hümayunun gelir kalemlerinden birisi müsadere uygulamasıdır. Müsâdere, devlet tarafından hazineye irat kaydetmek, bir süre koruma altına almak üzere ceza veya tedbir olarak bir mala el konulması tasarrufudur. Özellikle kamu görevlilerinin haksız yollarla elde ettikleri gelir veya emlâkın tamamına ya da bir kısmına devletin el koymasını ifade eder. Uygulamada, hazine açıklarını kapatmak amacıyla kamu görevlilerinin veya sivil kişilerin mallarına el konulması da bu şekilde adlandırılmıştır.[8]Müsadere, Osmanlı Devleti'nin ilk dönemlerinde yalnız devlet malını zimmetine geçirenlerle isyancılar uygulanan bir ceza türü iken zamanla merkezi yönetime siyasi ve iktisadi menfaat sağlamak amacıyla başvurulan bir yöntemdir. Devletin kuruluşundan XV. yüzyılın ikinci yarısına kadar devam eden bir buçuk asırlık süreçte keyfi müsaderelere pek rastlanmamışsa da Fatih Sultan Mehmet döneminden itibaren Tanzimat Fermanı'nın ilanına kadar yaklaşık dört asır boyunca çeşitli şekillerde uygulanmıştır.[9]

Ceyb-i hümâyun defterleri, her hazine kethüdası tarafından padişaha takdim edilir ve mevcutları masrafa kaydedilirdi. Ceyb-i Hümâyûn aylığını teşkil eden bu defterler, her aya mahsus gelir ve gideri göstermektedir. Padişahın şahsına ait in'am ve ihsanlar, Ceyb-i Hümâyûn Hazinesi'nden karşılanırdı.

Ceyb-i Hümayûn hazinesinin amiri, sırkatibi adı verilen yüksek dereceli bir memurdu.[10] Ceyb-i Hümayûn'un gelirleri başında Mısır irsaliyesi denilen ve Mısır eyaletinden gönderilen yıllık vergiler yer alırdı. Mısır irsaliyesi dış hazineye gelir olarak girer, sonra iç hazineye aktarılıp muhasebenin gider kısmına kayd edilirdi.[11]

Ceyb-i Hümayun defterlerine dayalı bu güne kadar makale ve tez bazında çalışmalar yapılmıştır. Örneğin Ceyb-i Hümayun defterleri ile ilgili olarak Gülser Yardım, "III. Mustafa'nın Bir Aylık Ceyb-i Hümayun Defteri" isimli çalışmasını 2023 yılında Uluslararası Disiplinlerarası Kadın Akademisyenler Kongresi'nde bildiri olarak sunmuştur. Belgenin tam transkripsiyonu bildirinin sonunda yer almaktadır.[12] Yine bir yüksek lisans tezi olarak Muhammet Nuri Tunç, "Ceyb-i Hümâyûn Hazinesi ve Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi R.1288 (M.1872) Tarihli Ceyb ve Harc-ı Hâssa Defterlerinin Transkripsiyonu ve Değerlendirmesi"

[8] Cengiz Tomar, *"Müsadere"*, TDVİA, C.32, İstanbul, 2006, s.65.
[9] Tuncay Öğün, "*Müsadere"*, TDVİA, C.32, İstanbul, 2006, s.67.
[10] Sır katibi, Osmanlılarda padişahların özel katibi konumunda bulunan ve katib-i esrar da denilen görevlidir. Bkz. Fikret Sarıcaoğlu, *"Sır Katibi"*, TDVİA, C.37, İstanbul, 2009, s.117.
[11] Sahillioğlu, a.g.m., s. 466.
[12] Gülser, Yardım, *"III. Mustafa'nın Bir Aylık Ceyb-i Hümâyûn Defteri*", Uluslararası Disiplinler arası Kadın Akademisyenler Kongresi Bildirileri , (Sivas – Türkiye, 13-14 Ocak 2023).

adında çalışma yapmıştır.[13] Bir diğer çalışma Ümmehan Öz'ün "1869-1876 Tarihli Ceyb-i Hümayun Defterlerine Göre Sultan Abdülaziz İhsanları" isimli tezidir. Bu çalışmada Ceyb-i Hümayun hazinesinin tarihi ve yapısı, Ceyb-i Hümayunun gelirleri ve bu hazineden yapılan harcamalar ayrıntılı bir şekilde tablolar ve grafiklerle anlatılmıştır. Özellikle giderler kısmında hangi kurumlara tahsisatlar ayrıldığı, hangi görevlilere maaşlar tahsis edildiği, kutsal gün ve aylarda ihsanların ne şekilde dağıtıldığı ifade edilmiştir.[14] Yusuf Kesgin ise "Ceyb-i Hümayun Defterlerine Göre Osmanlı Padişahları Güreş ve Güreşçiler" isimli yüksek lisans tezinde padişahların huzurunda yapılan güreşleri ve bu güreşlere katılanlara Ceyb-i Hümayundan dağıtılan ihsanları incelemiştir.[15] Erkan Işıktaş "R.1287 / m. 1871 yılı Ceyb-i Hümâyûn (Ceyb ve Harc-ı Hâssa-i Şahane) Defterlerinin Trankripsiyonu ve Değerlendirilmesi"ismiyle yüksek lisans tezi hazırlamıştır. Bu çalışmada hem Sultan Abdülaziz dönemi hem de Osmanlı maliyesi ile ilgili bilgiler verilmiştir. Özellikle Rumi 1287, miladi 1871 yılına ait Ceyb-i Hümayun defterlerinin transkripsiyonu yapılmış ve her aya ait harcamalar ayrı ayrı tablolarla ifade edilmiştir.[16]

Harc-ı Hâssa ve Ceyb-i Hümâyûn defterleri her ay hazine kethüdâsı tarafından padişaha takdim edilir ve mevcutları masrafa kaydolunurdu. Ceyb-i Hümâyûn aylığını teşkil eden bu defterler her aya mahsus gelir ve giderleri göstermektedir. Padişahın şahsına ait in'am ve ihsanları bu Ceyb-i Hümâyûn hazinesinden yapılırdı. Bu gelirlerin çeşitli sarf yerleri bulunuyordu. Bunların başlıcaları; Mekke ve Medine'ye her yıl "surre" adıyla gönderilen para ve hediyeler, fitreler, çeşitli vesilelerle verilen ihsân, sadaka ve bahşişler, harem aylıkları, yabancı devlet hükümdarları başta olmak üzere gönderilen hediyelerdi. Bunların yanı sıra padişahın Cuma günleri camiye gidişinde ve gezmeye çıktığında yapılan biniş adı verilen gezilerde Çanta-i Hümâyûn denilen ve çantacı tarafından taşınan çantaya Ceyb-i Hümâyûn akçesinden 2.000 akçe konulurdu. Ayrıca bu geziler esnasında çuhadar ağalara da verilen para buradan karşılanırdı. Padişah, cuma namazı için saraydan çıktığında arzuhal takdim edenlere veya saray dışında bir yere gittiğinde yollarda rastladığı fakirlere de ihsanlarda bulunurdu.[17]İç

[13] Muhammet Nuri Tunç, Ceyb-i Hümâyûn hazinesi ve Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi R.1288 (M.1872) Tarihli Ceyb Ve Harc-ı Hâssa Defterlerinin Transkripsiyonu ve Değerlendirmesi, Gaziantep Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Gaziantep, 2013.
[14] Ümmehan Öz, 1869-1876 Tarihli Ceyb-İ Hümâyûn Defterine Göre Sultan Abdülaziz İhsanları, Kırşehir Ahi Evran üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Kırşehir, 2022.
[15] Yusuf Kesgin, Ceyb-i Hümayun Defterlerine Göre Osmanlı Padişahları Güreş ve Güreşçiler, Sivas Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi,Sivas, 2020.
[16] Erkan Işıktaş, R.1287 / m. 1871yılı Ceyb-İ Hümâyûn (Ceyb ve Harc-ı Hâssa-i Şahane) Defterlerinin Trankripsiyonu ve Değerlendirilmesi, Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Gaziantep, 2013.
[17] Tunç, a.g.t., s.32.

hazine bir yönüyle padişahların özel gelir ve giderleriyle ilgiliydi. Diğer yönüyle de dış hazine için bir destek hazinesi vasfı taşımıştır.[18] Hazinenin buhranlı yıllarında zaman zaman Ceyb-i Hümayun'dan sefer masrafları için para tahsisi de yapılıyordu Özellikle Mısır hazinesi bazen bu maksatla kullanılmıştır. Kanuni Sultan Süleyman 1566 Zigetvar Seferi'nin masraflarının bir kısmını bu yolla karşılamıştır.[19]

İnam, Osmanlılarda genel olarak devlet hazinesinden padişah adına yapılan nakdi ve ayni ihsan olarak tanımlanır.[20] İnam, Osmanlılarda ilim ve sanat erbabına, dini zümre mensuplarına, fakirlere, Haremeyn ileri gelenlerine ve halkına, hanedana mensup şehzade ve sultanlara, devlet görevlilerine, yabancı hükümdarlara ve bunların yakınlarına, elçi ve misafirlere takdir, taltif ve teşvik etmek için verilen bahşiş, hediye ve maddi desteği kapsayan genel bir anlamı vardır. [21]

Atiyye ise padişahlar tarafından çeşitli kimselere verilen hediyeler için kullanılan bir tabirdir. Padişahlar belirli günlerde saray halkına, çeşitli vesilelerle devlete hizmeti geçen kişilere yahut marifet sahibi kimselere, bir işte fevkalade başarı gösterenlere, hatta taziye maksadıyla bazı önemli şahıslara, yabancı elçilerin maiyetindekilere elbise, kuşam gibi hediyeler yanında para keseleri de ihsan ederler ve bunlara da atiye-i seniyye denirdi.[22]

Padişahlar tarafından çeşitli vesilelerle verilen bu hediyeler, ilim ve fikir adamlarıyla şair, edip ve sanatkârların teşviki, devlet hizmetinde liyakati görülenlerin mükâfatlandırılması bakımından Osmanlı kültür, ilim ve siyaset hayatında önemli bir rol oynamıştır.[23]

Defterin Tanıtımı

I. Mahmud, 1730-1754 yılları arasında padişahlık yapmıştır.[24] Üzerinde çalıştığımız belge hicri 1155, miladi 1743 yılına aittir. [25]İncelediğimiz defter, Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Genel Başkanlığı Osmanlı Arşivi'nden temin edilmiştir. Defterin arşivdeki yer numarası TS. MA. D.02386.0012.00'dır. Belge biri kapak olmak üzere toplamda 5 mikrofilmden oluşmaktadır. Defter sayfaları a ve b yüzlü olarak kaydedilmiştir.[26]

[18] Ahmet Tabakoğlu, Türkiye İktisat Tarihi, Dergâh Yayınları, İstanbul, 2017, s.282.
[19] Sahillioğlu, a.g.m., s. 467
[20] Filiz Karaca, "*İn'am*", TDVİA, C.22, İstanbul, 2000, s.260 .
[21] Filiz Karaca, a.g.m., s. 259.
[22] Feridun Emecen,"*Atiyye-i Seniyye"*, TDVİA, C.4, İstanbul, 1991, s.64.
[23] Feridun Emecen,a.g.m., s.64.
[24] İsmail Hakkı Uzunçarşılı, Osmanlı Tarihi IV. Cilt, TTK Yayınları, İstanbul, 2007, s.31.
[25] BOA, TS. MA. D.02386.0012.00.
[26] BOA, TS. MA. D.02386.0012.00.

Defterde içerik olarak hem padişahın hazinesine gelen farklı malzemeler yer almış, hem de padişaha ait harcamalarla ilgili bilgiler verilmiştir. Biz bu defteri Ceyb-i Hümayunun giderleri ve gelirleri olarak iki ana başlıkta incelemeye çalışacağız.

I-Sultan I. Mahmud'un Giderleri

İncelenen deftere göre Sultan I. Mahmud'un giderlerinin birkaç kalemden oluştuğu anlaşılmaktadır. Bunları padişahın Bayram ve Cuma namazlarına giderken dağıttığı inamlar, yaptırılan ve satın alınan bazı eşyalar, hediyeler olarak başlıklandırabiliriz. Padişahın saraydan çıkıp halk ile bir araya geldiği düğün, cuma selamlığı, bayram, şenlik, ziyafet gibi merasimlere, at ya da tekneyle gitmesine biniş adı verilmektedir.[27] Osmanlı padişahlarının teşrifi ile yapılan bu binişler sırasında huzur güreşleri yapılmaktadır.[28] Padişah da gelenek üzere güreş sonunda pehlivanlara ihsan vermektedir. Sultanın huzurunda güreş ve cirit müsabakaları gerçekleşmiş, müsabakalara katılanların galip, mağlup ve berabere kalanlarına ayrı ayrı ihsanlar yapılmıştır.[29] Merasimler esnasında padişahın silahlarını muhafaza eden ve bahsi geçen ihsanları keselerde taşıyan ağalar vardır. Bu keselerde yer alan akçeler padişahın belirlediği miktarlarda dağıtılan cep harçlığıdır.[30]

Sultan I. Mahmud dönemine ait olan TS. MA. D.02386.0012.00 numaralı arşiv defterini incelediğimizde Ceyb-i Hümayuna ait gider kalemlerinin yukarıdaki bilgilerle uyumluluk sağladığını tespit etmiş bulunmaktayız.

I.I İhsanlar: I.Mahmud'un yaptığı ihsanlara dair veriler, incelenen defterin 2.b, 3.a, 3.b ve 4.a sayfalarında yer almaktadır. Burada ihsanda bulunma durumlarından ilki biniş esnasında olmuştur. I. Mahmut'un Cuma namazı, bayram namazı, arz divanhanesine geçiş, yalı köşküne gittiğinde huzurunda yapılan güreş gibi durumlarda ihsanlarda bulunmuştur. Sultan Hicri 1255 yılı Zilhicce ayının yedisinde Topkapı'dan arz odası divanhanesine biniş ile teşrif edince silahtar ağa[31] kulları vasıtasıyla Adbekirli Ali Ağa kullarına ve has ahur halifesi kullarına toplamda 45 akçe ihsan-ı malikânede bulunmuştur. Ayın onunda bayram namazı için Sultan Ahmet Camii'ne gidince yeniçeri sakalarına ve yeniçeri hu keşanlarına ihsanlarda bulunmuştur.

[27] Mehmet Zeki Pakalın, Biniş, Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü, C. 1, s. 235. Abdülkadir Özcan, "*Biniş*", TDVİA, C.6, İstanbul,1992, s.184-185.
[28] Öz, a.g.t., s.41.
[29] Abdülkadir Özcan, *"Güreş",*TDVİA, c. 14, İstanbul, 1996, s. 317-320.
[30] Kesgin, ,a.g.t, s. 66.
[31] Osmanlılarda Sultanın silahları ile silahhanesinden sorumlu olan saray görevlisi. Bkz. Şerafettin Turan, "*Silahdar*", TDVİA, C.37, İstanbul, 2009, s. 191.

Yine aynı gün Yalı Köşkü'ne gidince huzur-ı hümayunda güreş iden yedi çift pehlivandan galibine 2'şer mağlubuna birer berabere kalanlara 2'şer ve duacı kullarına da 4 zolata yani toplamda 33 zolata, 24,5 kuruş, 30 akçe ihsan edilmiştir.[32] Defterin 3.a kısmında ayın yirmi yedisinde eda-yı salat-ı cum'a için Ayasofya Camii şerifine teşrif-i hümayun buyruldukda silahdar ağa kulları marifetiyle baş çukadar[33] kulları yediyle ihsan-ı mülükane buyrulan 30 akçelik inamlar vardır. On ikisinde Sultan Gülhane'ye biniş ile teşrif ettiğinde "Sadr-ı Azam Ali Paşa kullarının hizmetleri huzur-ı hümayunda cirit oynattıkda cirit çıkaran kullarına Ceyb-i Hümayundan ihsan-ı mülükane olarak silahdar ağa kulları vasıtasıya 437 kuruş, 30 akçe" verilmiştir.[34] (dipnotunu verin bu bilgiler hangi sayfada arşiv malzemesinde)

"On dördünde ağa bağçesine biniş ile teşrif-i hümayun buyruldukda huzur-ı hümayunda güreş iden bir çift pehlivanın galibine iki mağlubuna bir berabere kalan bir çift pehlivana ikişer duacı kullarına dört zolatadan mecmu'u silahdar ağa kulları ma'rifetiyle ihsan-ı hümayun buyrulmağın tevzi' olundu" ifadelerinden sultanın huzurunda güreş yaptırıldığını güreş müsabakası sonucunda hem galibe hem mağluba hem de berabere kalanlara ihsanlarda bulunulduğunu anlıyoruz. Hatta duacı kullara da ihsanlar yapılmıştır. Bu da toplamda 11 Zolata , 8 kuruş, 30 akçe olmaktadır.[35]

Yirmi yedisinde Cuma namazı için Ayasofya Camii şerifine teşrif ettiğinde yeniçeri sakalarına zer-i mahbub altınından 2 aded nısfası olarak 2,5 kuruş 30 akçe verilmiştir.[36]

Diğer yandan İyd-i Edha[37]olarak nitelenen Kurban Bayramı'nın arife gününde imam-ı evvel dailerine 45 kuruş; kura efendilere, taşra müezzinlerine 33 kuruş; duacı çavuş kullarına 33 kuruş; mehteran-u ulum kullarına 225 kuruş ihsanda bulunmuştur. Padişahın ilerleyen günlerde ihsanları devam etmiştir. Şöyle ki İyd-i Şerif[38]olarak nitelenen bayram günüde çukadar ağa kullarına, hazinedar başı kullarına, mehteran-ı alem kullarına, zülüflü tebardar kullarına, baş ve ikinci karakulağa da ihsanlarda bulunmuştur.[39]Örnek verirsek çukadar ağa

[32] BOA, TS. MA. D.02386.0012.00, 2.b.
[33]Çukadar, Çelebi Mehmet döneminde ihdas edilmiş, alaylarda ata binerek hünkârın gerisinden giden ve padişahın yağmurluğunu taşıyan, hükümdarın kaftan ve kürklerine bakmakla vazifeli görevlidir. Bkz. İsmail Hakkı Uzunçarşılı, Osmanlı Devletinin Saray Teşkilatı, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1988, s. 348
[34] BOA, TS. MA. D.02386.0012.00, 3.a.
[35] BOA, TS. MA. D.02386.0012.00, 3.a.
[36] BOA, TS. MA. D.02386.0012.00, 3.a.
[37]İyd-i edha, Kurban Bayramı demektir. İyd, Arapça bayram, edha da Kurban demektir. Kameri aylardan zilhiccenin onuna tesadüf eden günde kudreti olanlar kurban kestikleri için bu adı almıştır. Bkz. Mehmet Zeki Pakalın, Osmanlı Tarih Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü, C.2, MEB Basımevi, İstanbul, 1993, s.107.
[38]Bayram kelimesinin Arapça'sı, sözlüklerde "âdet halini alan sevinç ve keder; bir araya toplanma günü" anlamlarıyla karşılanan îddir. Bkz. Sargon Erdem, *"Bayram"*, TDVİA, C.5, İstanbul, 1992, s.257.
[39]BOA, TS. MA. D.02386.0012.00, 2.b.

kullarına 250 kuruş, hazinedarbaşı ağa kullarına 25 kuruş, mehteran-ı alem kullarına 70 kuruş ihsan edilmiştir.[40]

I. Mahmud ihsanda bulunurken gerekçelerden bir diğeri " taht-ı şerif hediyesidir.[41] Buna göre hazine kethüdası kullarına 50, dülbent ağası kullarına 50, sarıkçıbaşı kullarına 33 toplamda 133 kuruş hediye edilmiştir. Yine güğüm başı ve yazıcı kullarına ikişer bin ve sair yüz on bir neferine biner akçeden toplam 958 kuruş 48 akçe hediye edilmiştir. Bir de Zülüflü teberdarlı kethüdasına bin ve sair yüz on dokuz neferine beşer yüz akçeden 504 kuruş 20 akçe taht-ı şerif inamatı olarak hediye edilmiştir.[42]

Taht-ı şerif hediyeleri olarak aynı belgede, miftah ağasına 110, peşkir ağasına 100, sır katibi ağaya 40'ar kuruş hediye verilmiştir. Kahvecibaşı, sarıkçıbaşı, dokuz nefer nöbetçi ağalar ve iki sarıkçı, bir sır katibi yamağı ve on üç nefer kilerli kullarına toplamda 270 kuruş inamat yapılmıştır.[43]

I.II. Yaptırılan ve Satın Alınan Eşyalar

İncelenen defterde I. Mahmud'un bir aylık harcamalarının satın alınan ya da tamir ettirilen bazı eşyalar sebebiyle oluştuğu anlaşılmıştır. Bunlar arasında öncelikle padişah için yaptırılan "5 adet a'la destar, 5 adet gündelik kavuk, 1adet gecelik kavuk"tan bahsedilebilir. Bunların sarıkçıbaşı kullarına teslim olunduğu ve toplamda 9 kuruşa mal olduğu anlaşılmıştır.[44] Yine bir diğer kayda göre darü's saadetü'ş-şerife ağası kulları ma'rifetiyle iki adet çuka biniş yaptırılmış, üstadiye olarak 840 kuruş harcama yapılmıştır.[45]

Osmanlı hazinesi bazı değerli madenler ve mücevherler anlamında kendi içinde dönüşümün de yapıldığı bir yerdir. Buna "Darü's saadetü'ş-şerife ağası kulları ma'rifetiyle gelen elli aded kebir altuna maen gelen on dokuz altundan zincir yaptırılıp ve gelen bir çift la'l küpeye maen gelen iki elmastan üzengileri bir elmaslı küpe yaptırılıp" ifadesi örnek verilebilir. Bir kısım altından zincir yaptırıldığı yine lal küpeye de elmas eklemesi yapıldığı

[40] BOA, TS. MA. D.02386.0012.00, 2.b.
[41] Resmî kaynaklarda taht-ı şerif in'âmı adıyla anılan bu bahşiş, genellikle Has Oda ağalarından peşkir oğlanı, miftah gulamı, kahvecibaşı, sarıkcıbaşı ve has odalı bazı ağalar ile sarıkçı şakirdlerine ve on nefer kiler oğlanına verilmiştir. XVII. yüzyıl sonlarına doğru kaynaklarda rastlanan bu bahşiş, yazılan arza mukabil hazineden çıkarılır ve taksim edilirdi. Genellikle Şevval ayında yıllık olarak dağıtılan taht-ı şerif in'âmı, Has Oda'nın geri planındaki ağalarının bir gelir kaynağı olarak göze çarpmaktadır. Bkz. Batuhan İsmail Kıran, Osmanlı Saray Teşkilatında İç Oğlanlığı Müessesesi, Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, Eskişehir, 2018, s.114.
[42] BOA, TS. MA. D.02386.0012.00, 2.b.
[43] BOA, TS. MA. D.02386.0012.00, 2.b.
[44] BOA,TS. MA. D.02386.0012.00, 3.a.
[45] BOA,TS. MA. D.02386.0012.00, 4.a.

anlaşılmaktadır. Bu altınların musahib[46] Ömer Ağa kulları yediyle harem-i hümayuna teslim edildiği anlaşılmaktadır.[47]

Bu konuda bir diğer örnek de Dârü's sa'adetü'ş-şerife ağası kulları ma'rifetiyle gelen ayine kaplı çekmeceye dairdir. Anlaşılan o ki çekmecenin meremmat ve nakısları yaptırılıp Musahib Ömer Ağa kulları yediyle harem-i hümayuna teslim edilmiştir. Bu işlem için altın varak ve saire harç ve üstadiyesi için 19,5 kuruş harcanmıştır.[48]

Haremdeki dönüşüm ve tamir işlemlerinin sadece değerli madenler ve mücevherler arasında olmadığı da görülmüştür. Mesela "Darüs's saadetü'ş şerife ağası kulları ma'rifetiyle gelen yirmi aded siyah kutnî üzere pesend işleme yastıkların üstadiyeleri ve ilik düğmeleri tecdid ve gelen penbe gulaflar tazelenip mezbur yastıklara vaz' olunup hümayuna teslim olundu." şeklindeki ifadeden ev içi döşemelerinde de dönüşümün izlerini görebilmekteyiz. Bu iş için padişahın hazinesinden üstadiye olarak 2760 kuruş harcama yapılmıştır.[49]

Belgede satın alma yoluyla da gelen malzemeleri görmekteyiz. " Dârü's-s a'adetü'ş-şerife ağası kulları ma'rifetiyle def'a def'a iştira olunup…" ifadesinden bu malzemelerin satın alım yoluyla geldiği anlaşılmaktadır. Elvan çiçekli Rumî diba 14 top 364 kuruş, 2 adet çuka kavuk 4 kuruş, 34 adet külah 4 kuruş 30 akçe, 3 adet yemeni 2 kuruş 30 akçe gibi.[50]

I.III. Hediye Edilenler

Sultan bu ay içerisinde bazı kullarına eşyalar da hediye etmiştir. Bu hediyelerin içinde sarıkçıbaşı kullarına 5 adet gündelik kavuk, 1 adet gecelik kavuk, 5 adet a'la destar bulunmaktadır. Bu eşyalardan gündelik kavuk için 8, gecelik kavuk için 1 yani toplamda üstadiye olarak 9 kuruş harcanmıştır.[51]

Yine Sultan'ın alışılmış bir adeti olarak bayram günü silahdar ağa,çukadar ağa, rikabdar ağa, hazine kethüdası,dülbend ağası, baş çukadar kullarına on ikişer zira birer donluk frengi diba mukabili mevcûd-ı hazineden ihsan-ı mülukanede bulunmuştur.[52]

Şehr-i mezbûrda vaki Ceyb-i Hümayunun altunuyla mecmu'u 11917,5 kuruş, 55 akçe harcama yapılmıştır.[53]

---

[46] Osmanlı sarayında padişahın yanında bulunan ve bir nevi danışmanlık yapan görevlidir. Bkz. Mehmet İpşirli, "*Musahib*", TDVİA, c.31, İstanbul, 2020, s.230.
[47] BOA, TS. MA. D.02386.0012.00, 3.b.
[48] BOA, TS. MA. D.02386.0012.00, 3.b.
[49]BOA, TS. MA. D.02386.0012.00,4.a.
[50]BOA, TS. MA. D.02386.0012.00,3.b.
[51]BOA, TS. MA. D.02386.0012.00,3.a.
[52]BOA, TS. MA. D.02386.0012.00,3.b.
[53] BOA, TS. MA. D.02386.0012.00, 3.a.

II.Gelirler:

Padişahın Ceyb-i Hümayun gelirleriyle ilgili verilerin sınırlı olduğunu, bu deftere kayd edilmediğini düşünmekteyiz. Bu konuda 1871 yılına ait çalışmada padişaha ait gelirler şu şekilde kaydedilmiştir. Her ay Divan-ı Hümâyûndan 50.000 kâmil akçe, padişah haslarıyla malikâneler gelirleri, Haremeyn evkafı gelirleri fazlası, İstanbul ve Edirne bostancıbaşılarının has bahçeler mahsûlatından topladıkları hasılât, Eflak ve Boğdan voyvodalıkların vergileri, muhallefat ve müsadere gelirleri, yıllık olarak Mısır Hidivliği'nden gönderilen Mısır irsaliyesi, Darphane Nezareti'ndeki madenlerin gelirleri, Tevliyeti padişaha ait yedi vakfın gelirleri, valilerin tayin esnasındaki hediyeleri, Babüs'-saâde ağasıyla saray ağasının nezaretlerindeki vakıfların gelirleri, bazı vilâyet ve sancakların bazı el işleri, mahsulleri ve meyveleri, Evkaf-ı Hümâyûn-ı Hazine-i Celilesin'den her ay gönderdiği miktarlar, Hazine-i Hassa-i Hümâyûn'dan her ay gönderdiği miktarlar, çeşitli yerlerden gönderilen hediyeler.[54] Dolayısıyla bizim incelediğimiz bir aylık defterin verilerinin son derece sınırlı olduğu anlaşılmaktadır. Tabi yukarıdaki bahsedilen çalışma yıllık bazda çalışmadır ve bazı aylarda gelirlerin az olması muhtemel olabilir.

II.I. Hediye Gelenler:

Belgemizin 2a kısmında bayram hediyesi olarak gelen para ve malzemeler yer almaktadır. Bayram hediyesi olarak Valide Sultan hazretlerine Boğdan Voyvodası kulları tarafından gelen 7000 kuruş samur kürk bahası, 14 kise, toplamda otuz iki bin sekiz yüz otuz iki kuruş dört akçedir gönderilmiştir.[55]

II.II. Muhallefattan Gelenler:

Belgede müsadere üzere Kabakulak İbrahim Paşa'nın hanesinde zuhur idüp başbaki gulamı Abdi Ağa kulları yediyle gelen çok sayıda kitaba da rastlamaktayız. Kabakulak İbrahim Paşa'nın kütüphanesinden toplamda 99 cild 4 kıt'a 1 tomar eser gelmiştir. Bu eserleri şöyle sıralayabiliriz. Sahih-i Buhari, Sahih-i Buhari, Şifa-i Şerif, Camiü's Sagir, Hadis-i Şerif, Hadis-i Erbain, Hısnü'l Hasin, Şerh-i Hısnü'l Hasin, Muhammediye, Şerh-i Delail'i Hayrat, Şerh-i Esmaü'l Hüsna, Fetava-yı Kadıhan, Fetava-yı Berküli, Fetava-yı Ali Efendi, Şerh-i Şemail, Şerhü'l Mülteka, Kitab-ı Ganiyye, Evvel ve Sani Şerhü'l Mevahib, Mecmu'ül Bahreyn ve Mültekaü'l Haşr, Türki Nasihat Hace Cihan, Netayicü'l Fünun, Fezail'ül Bahire, Ahlak-i Alai, Seyfü'l Müluk, Kevkab'ür Ravza, Esrarü't Tenzil, Tabakatü's Suffa Eş Şuarani, Keşfü'l

[54] Işıktaş, a.g.t., s. 25.
[55] BOA, TS. MA. D.02386.0012.00, 2.a.

Hicab Eş Şuarani, Nasihat-ı Şeyh Mahmud, Nesayih-i Türki, Rabiü'l Ebrar, Talikat-ı Nergisi, Şerh-i Fıkhü'l Ekber, Kenzü'l Ulum, Muhaberat-ı Nevazil, Şerh-i Süluk, Tenbih-i Mu'teberin Eş-Şuarani, Kitabu'n Nefs, Hulasatü'l Vefa', Mu'idi'n Niam, Haletü'l Ebrar, Tercüme-i Sevakıb'ül Mevlana, Mecmua-i Nevadi, Gülşen-i Tevhid, Cevahirü'l Hams, Şecere-i Numaniyye, Ravzatü'l Ahbar, Fütuhat, Divan-ı Arif Atik, Şerh-i Hafız, Hazine-i Rivayât, Tabakatü'l Arif, Vesaya-yı Şeyh Şehab, Ta'rifü'l Ahlak, Nurü'l Hüda, Nasihatü'l Müluk, Camiü'l Ebrar, Risaletü'l Kaşiri, Şerh-i Risaletü'l Kaşiri, Hayatü'l Hayevan, Tarih-i Mu'id, Takvimü't Tevarih, Tarih-i Hattat, Tercüme-i Ferah Ba'de Keşide, Şerh-i Şahidi, Mecmua-i Fi't-Tıb, Sagir Huzurât Tıp, Mecmua-i İnşa', Bahrü'l Kelâm, Tasvir-i Mekke ve Medine, Resail ve Mecmu'a, Silsilename. [56]

Yine aynı Kabakulak İbrahim Paşa'dan gelen 23 adet nühas tepsi, 14 adet fağfuri kase, 21 adet fağfuri tabak, 82 adet nühas sahan, 206 adet nühas sahan kapağı, 1 adet nühas süzgü, 1 adet nühas matara gibi eşyalara rastlamaktayız.[57]

Sadr-ı Sabık Ahmed Paşa kullarının Aydın vekili Ahmed Ağa'nın eşyası olmak üzere mirahur-ı sani Mustafa Bey kulları yediyle gelen çok çeşitli eşyaya da rastlamak mümkündür. Bu eşyalar içinde1 parça Çiçekli, 2 adet Ziver Kutnu, 2 adet Çetari Benekli Akçe, 3 adet Mevcli Sof donluk, 4 adet Şami Sof donluk, 2 adet Destar, 1 adet Dülbend,7 adet Beyaz Bez, 2 adet Astar bulunmaktadır.

Yine aynı bölümde çetari sof, Fransız yemeni çuka, 2 adet Leh basması yazma, 1 adet sim kahve askısı, 1 adet sim gülabdan, 3 adet yanyakari sefer tası, 4 adet sim gümüş raht, 2 adet sim kısrak rahtı, 3 adet sim kaburi eyer, 4 adet sim sağir kuşak gibi çok sayıda eşyaya rastlamak mümkündür.[58]

Sonuç

Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Genel Başkanlığı Osmanlı Arşivi'nden temin ettiğimiz TS. MA. D.02386.0012.00 nolu ceyb-i hümayun defteri ışığında hazırladığımız bu çalışmamızda Sultan I. Mahmud'un Hicri 1555 Zilhicce, Miladi 1743 Ocak/Şubat tarihine ait bir aylık harcamalarını ve bu hazinenin gelirlerini yansıtmaya gayret ettik. Bu defteri incelerken konuyu sultanın ceyb-i hümayununun gelirleri ve giderleri olarak iki kısma ayırarak ele aldık. Sultanın giderlerinin bir kısmı özellikle Cuma ve bayram namazlarına giderken hediye olarak yapılmıştır. Sultan I. Mahmud, Cuma ve Bayram namazları

[56] BOA, TS. MA. D.02386.0012.00, 2.a, 2.b.
[57] BOA, TS. MA. D.02386.0012.00, 2.a.
[58] BOA, TS. MA. D.02386.0012.00, 2.a.

için biniş adı verilen gezilerinde halka ihsanlarda bulunmaktadır. Huzurunda güreş müsabakaları yapılan, cirit çıkarılan ve bu müsabakalara katılanlara hediyelerde bulunan bir padişahtır. Yine Sultan, yakın çevresindeki görevlilere taht-ı şerif inamatı adıyla hediyelerde bulunmaktadır. Hediyelerin bir kısmı yaptırılan ve satın alınan eşyalarla gerçekleştirilmiştir. Bu da Osmanlı hazinesinin aynı zamanda değerli madenlerin değişim ve dönüşümünün de yapıldığı bir yer olduğunu göstermektedir.

Bu ay içerisinde Sultan'ın gelirlerinin bir kısmı Boğdan Voyvodası'nın gönderdiği hediyelerden oluşmaktadır. Yine müsadere ile muhallefat kayıtlarından gelen çok sayıda kitap ve eşyaya da rastlamaktayız.

KAYNAKÇA

Arşiv Kaynakları

BOA, Fon TS. MA. D., Kutu/gömlek 02386.0012.00.

Kitap ve Makaleler

Develioğlu, Ferit, Osmanlıca - Türkçe Ansiklopedik Lûgat, Aydın Kitabevi, Ankara, 2008 .

Doğan, Ayhan,*"R.186-1288/M.1870-1872 Tarihli Ceyb-i Hümayun Defterlerine Göre Sultan Abdülaziz'in Özel Hazinesinin Durumu",* Turkish Studies, 9, 2014.

Emecen, Feridun, "*Atiyye-i Seniyye"*, TDVİA, C.4, İstanbul, 1991.

Erdem, Sargon, *"Bayram"*, TDVİA, C.5, İstanbul, 1992.

Işıktaş, Erkan, R.1287 / m. 1871yılı Ceyb-i Hümâyûn (Ceyb ve Harc-ı Hâssa-i Şahane) Defterlerinin Trankripsiyonu ve Değerlendirilmesi, Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Gaziantep, 2013.

İpşirli, Mehmet, "*Musahib",* TDVİA, c.31. Ankara, 2020.

Karaca, Filiz, "*İn'am"*, TDVİA, C.22, İstanbul, 2000.

Kesgin, Yusuf, Ceyb-i Hümayun Defterlerine Göre Osmanlı Padişahları Güreş ve Güreşçiler, Sivas Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Sivas, 2020 .

Batuhan İsmail Kıran, Osmanlı Saray Teşkilatında İç Oğlanlığı Müessesesi, Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, Eskişehir, 2018.

Orhonlu, Cengiz, "*Hazine"*, TDVİA, C.17, İstanbul, 1998.

Öğün, Tuncay, "*Müsadere",* TDVİA, C.32, İstanbul, 2006.

Öz, Ümmehan, 1869-1876 Tarihli Ceyb-i Hümâyûn Defterine Göre Sultan Abdülaziz İhsanları, Kırşehir Ahi Evran üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Kırşehir, 2022.

Özcan, Abdülkadir , *"Biniş",* TDVİA, c.6, İstanbul,1992.

Özcan, Abdülkadir*, "Güreş",* TDVİA, c. 14, İstanbul, 1996 .

Özcan, Abdülkadir *, "Mahmud I",* TDVİA, C. 27.

Pakalın, Mehmet Zeki, (1983), Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, c.I –II.

Sahillioğlu, Halil*, "Ceyb-i Hümayun",* TDVİA, C. VII, İstanbul, 1993.

Sarıcaoğlu, Fikret *"Sır Katibi",* TDVİA, C.37, İstanbul, 2009.

Tabakoğlu, Ahmet, Türkiye İktisat Tarihi, Dergâh Yayınları, İstanbul, 2017.

Tunç, Muhammet Nuri, Ceyb-i Hümâyûn hazinesi ve Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi R.1288 (M.1872) Tarihli Ceyb Ve Harc-ı Hâssa Defterlerinin Transkripsiyonu ve Değerlendirmesi, Gaziantep Üniversitesi, Sosal Bilimler Enstitüsü, Gaziantep, 2013.

Turan, Şerafettin, "*Silahdar"*, TDVİA, C.37, İstanbul, 2009.

Uzunçarşılı, İsmail Hakkı, Osmanlı Devletinin Saray Teşkilatı, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1988.

Uzunçarşılı, İsmail Hakkı, Osmanlı Tarihi, Cilt IV, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 2007.

Yardım, Gülser, "III. Mustafa'nın Bir Aylık Ceyb-i Hümâyûn Defteri", *Uluslararası Disiplinler arası Kadın Akademisyenler Kongresi Bildirileri* , (Sivas – TÜRKİYE 13-14 Ocak 2023), s.316-328.

ARAZİ VE TOPRAK ÖZELLİKLERİNİN COĞRAFİ BİLGİ SİSTEMLERİYLE DEĞERLENDİRİLMESİ: DEVELİ İLÇESİ (KAYSERİ)

Doç. Dr. İnci DEMİRAĞ TURAN

Samsun Üniversitesi,

inci.demirag@samsun.edu.tr – ORCID no: 0000-0002-5810-6591

Yüksek Lisans Öğrencisi Meryem KIZILARSLAN

Samsun Üniversitesi,

meryemkizilarslan325@gmail.com – ORCID no: 0009-0001-0760-7820

ÖZET

Arazi kullanımı günümüzde artan nüfus ile daha çok önem kazanmıştır. Artan nüfusa bağlı olarak arazi üzerindeki baskı gün geçtikçe artmakta ve araziler amaç dışı kullanılmaya başlanmıştır. Arazilerin amaç dışında kullanılmaması ve sürdürülebilirliğinin sağlanması önemlidir. Bu çalışmanın amacı, İç Anadolu Bölgesi'nde yer alan Kayseri ilinin Develi ilçesinin arazi ve toprak özelliklerinin Coğrafi Bilgi Sistemi (CBS) kullanılarak belirlenmesi ve veri tabanının oluşturulmasıdır. Araştırma için Köy Hizmetleri Genel Müdürlüğü'nden alınan toprak verileri ve CORINE 2018 arazi kullanımı verileri ArcMap 10.8 programı ile haritalandırılmıştır. CORINE 2018 verilerine göre en fazla %20 ile doğal çayırlıklar devamın da ise %18,16'lık oran ile çıplak kayalıklar oluşturmaktadır. Develi ilçesinin toprak verilerinde ise en fazla payı %34,19 ile kireçsiz kahverengi topraklar ve %18,11 ile kahverengi orman toprakları oluşturmaktadır. Arazi kullanım kabiliyeti sınıflandırmasında ise sahanın %57,9'u tarıma elverişsiz olarak kabul edilen VII. Ve VIII. sınıflamada çıkmıştır. Erozyon haritasının incelenmesi sonucunda sahanın %59,9'u orta, şiddetli ve çok şiddetli erozyon olduğu tespit edilmiştir. Sahanın kuzeybatısı ve orta doğu kısmı düz alanlardan oluşurken kuzeyi ve güneyi dağlık alanlardan oluşmaktadır. Bundan dolayı da eğim düz kısımlarda azalırken dağlık kısımlarda 65 %'e kadar çıkmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Arazi Kullanımı, Coğrafi Bilgi Sistemleri (CBS), Kayseri

1.GİRİŞ

Tarım insanoğlunun yaşamını devam ettirebilmesi için gerekli olan önemli faaliyetlerden birisidir. Yeryüzünde her geçen gün nüfusun artması, ekonomik faaliyetlerin çeşitlenmesi, teknolojik imkânların artması; sosyal, ekonomik ve demografik özelliklerin yanında arazi örtüsünde de birtakım değişimlere neden olmakta ve toprağın kullanım fonksiyonunu değiştirmektedir (Bayar, 2003). Ülkemizin toprak potansiyeli bilinçsizce

kullanılmaktadır. Mevcut topraklarımızın özelliklerinin ve arazi kaynaklarımızın belirlenmesi ve etkili kullanımı, ülkemizin geleceği açısından bir zorunluluktur. Arazilere ait temel özelliklerini içeren sağlıklı bir envanterin elde olması, bu kaynaklar üzerinde yapılacak her türlü planlamanın sağlıklı temeller üzerine oturmasına imkân sağlayacaktır (Akgül ve Başayiğit, 2005). Artan nüfus ve küresel ısınmanın beraberinde getirdiği su kaynaklarında azalma gibi bazı problemler tarımsal arazileri etkilemektedir. Bu yüzden insanoğlu gelecek nesiller için arazi kullanımını dikkatli bir şekilde yapmalı ve bunun sürdürülebilirliğini sağlamalıdır.

Toprak bilindiği üzere tarımsal üretim açısından büyük önem taşımaktadır. Teknolojinin gelişmesi ile birlikte bilimsel anlamda yapılan çalışmalar hız kazanmıştır. Coğrafi bilgi sistemlerinin hayatımıza girmesiyle toprak gibi çevremiz ile ilgili birçok konuda daha akılcı ve sürdürülebilir planlar yapılmaya başlanmış, Toprak Bilgi Sistemleri gibi uygulamalar hayata geçirilmiştir. Toprak Bilgi Sistemleri, toprak özelliklerinin haritalar halinde sayısal ortamda depolanıp analizlerini temel almaktadır (Harmon ve Anderson, 2003).

Verilerin sayısal ortamda depolanmasıyla ilgili çalışmalar gün geçtikçe artmaktadır. Örneğin Mercan'ın (2023) çalışmasında Alaska Satellite Facility (ASF DAAC) tarafından sağlanan yüksek çözünürlükteki topografik veriler ve Köy Hizmetleri Genel Müdürlüğü tarafından üretilen toprak haritaları, CBS ortamında sayısallaştırılmış ve analiz edilmiştir. Bu çalışmanın sonucunda, Bitlis ilinin güney bölgelerinin (Hizan, Merkez, Mutki, Tatvan (güney kesimi)) topografik olarak oldukça engebeli olduğu, kuzey bölgelerinin (Adilcevaz, Ahlat, Güroymak (kuzey kesimi) ve Tatvan (kuzey kesimi)) ise nispeten daha sade yer yüzeyine sahip olduğu belirlenmiştir. Erozyon bölgenin önemli bir problemidir ve Bitlis ilinin büyük çoğunluğunda bu sorun kendini belirgin şekilde göstermiş olduğu tespit edilmiştir. Mercan ve Arpağ (2020) yaptıkları çalışmada ise Harita Genel Müdürlüğü'nün üretmiş olduğu topoğrafik haritalar ve Köy Hizmetleri Genel Müdürlüğü'nün hazırlamış olduğu toprak haritalarını Coğrafi Bilgi Sistemleriyle (CBS) analiz ederek Mardin ilinin toprak ve arazi özelliklerini belirlemiş ve veri tabanını oluşturmuşlardır. Çalışmalarının sonucunda Mardin ilinin toplam alanının % 47.54'ünün % 6'dan düşük eğim değerlerine sahip olduğu ve bu alanların ilin çoğunlukla güney bölgelerinde bulunduğu belirlenmiştir. Mardin ilinde en yoğun bulunan toprak türleri % 43.65 ile kahverengi orman toprakları ve % 42.57 ile kırmızımsı kahverengi topraklardır. Arazi kullanımı açısından ilin % 38.81'lik bölümü meralardan, % 25.38'lik bölümü ise fundalıklardan oluşmaktadır. Erozyon bakımından ilin %74.35'inin orta, şiddetli ve çok şiddetli erozyon içerisinde olduğu görülmüştür. Çalışma alanının % 28.89'u I., II. ve III. sınıf arazi kabiliyetine sahip alanlardan oluştuğunu belirtmişlerdir. Ayrıca Başayiğit ve Uçar (2019) Ardahan ve Iğdır'da yaptıkları çalışmalarında il statüsü verildikten sonra Kars ilinin yeni sınırı ve yüzölçümüne göre şekillenen arazi varlığına ait haritaların oluşturulması ve topraklarının ilçelere göre dağılımlarının ortaya koymak amacıyla hazırlamışlardır. Bu çalışmanın sonucunda, ilde en yaygın toprak grubunun bazaltik topraklar olduğu, topraklarının yaklaşık yarısının orta-dik eğime sahip olduğu, toprak derinliği ve drenaj özelliği yönünden bir sorun olmadığı ancak taşlılık ve kayalılık ile birlikte erozyon tehlikesi altında olduğu ortaya konulmuştur.

ISBN NO. 978-625-6830-90-5

Bu çalışmanın amacı İç Anadolu Bölgesinde yer alan Kayseri ilinin Develi ilçesinin arazi ve toprak özelliklerinin Coğrafi Bilgi Sistemi (CBS) kullanılarak belirlenmesi ve veri tabanının oluşturulmasıdır.

1.1 Araştırma Sahasının Yeri ve Sınırları

Develi ilçesi, İç Anadolu'nun güney bölümü ile Toros dağlarının birbirine yaklaştığı bir yerde Orta Kızılırmak bölümünde yer almaktadır. Kuzeyinde Kayseri iline ait İncesu, Talas ve Hacılar ilçeleri yer alırken doğusunda Tomarza ilçesi ve Adana sınırı yer almakta, güneyinde Adana ili yer alırken batısında Kayseri iline ait Yeşilhisar ve Yahyalı ilçeleri yer almaktadır. Kayseri'nin en büyük ilçesini oluşturan Develi 1906 km²'lik alandan meydana gelmektedir. Develi, 38° - 27° kuzey enlemi, 33° - 17° doğu boylamında bulunmaktadır. Erciyes Dağının kuş uçuşu 5-6 km. kadar güney doğusunda kurulmuştur. Araştırma sahası deniz seviyesinden 450 metre yükseklikte başlamakta ve en yüksek kesimini 3762 metre oluşturmaktadır (Görsel 1).

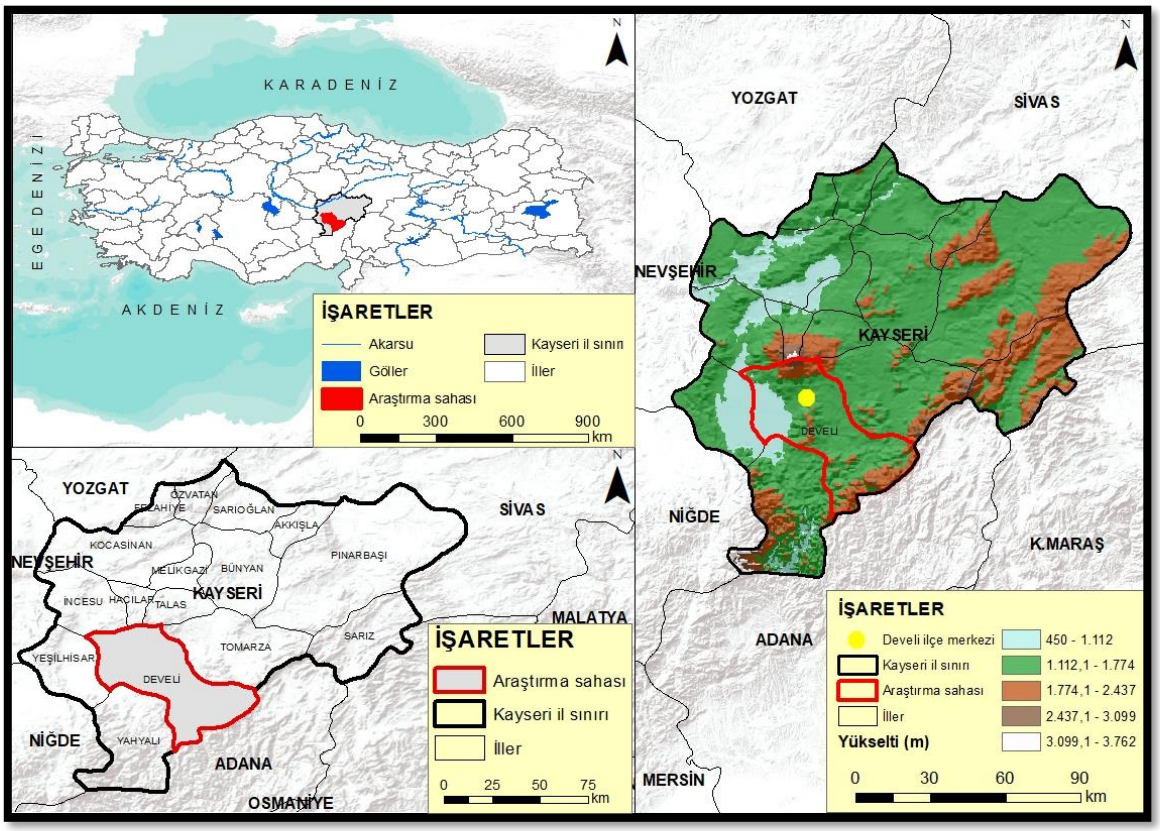

Görsel 1. Araştırma sahasının lokasyon haritası.

ISBN NO. 978-625-6830-90-5

2.MATERYAL VE YÖNTEM

Çalışmaya öncelikle literatür taraması yapılarak başlanmıştır. Daha sonra Köy Hizmetleri Genel Müdürlüğü tarafından hazırlanan Türkiye Genel Toprak Haritası Sayısal Toprak Veri tabanın da yer alan parametreler ile Develi ilçesinin analizleri oluşturulmuştur. Bu veriler aracılığıyla araştırma sahasının arazi kullanımı, büyük toprak grupları, arazi kullanım kabiliyeti, erozyon ve bakı haritaları üretilmiştir. Arazinin sayısal yükselti modeli Coğrafi Bilgi Sistemleri (CBS) ortamında oluşturularak eğim haritası üretilmiştir. Araştırma için Köy Hizmetleri Genel Müdürlüğünden alınan toprak verileri ve CORINE (2018) arazi kullanımı verileri ArcMap 10.8 programı ile haritalandırılmıştır. Bu veriler doğrultusunda ArcMap 10.8 programı ile arazinin alansal ve oransal değerleri hesaplanmıştır.

Arazinin daha net anlaşılması için Araştırma sahasının kabartı haritası yapılmıştır. Yapılan kabartma saha için üretilen tüm haritalarla çakıştırılarak üç boyutlu haritalar üretilmiştir.

3.BULGULAR

3.1 Jeoloji

Araştırma sahasının jeolojik yapısı Prekambriyenden başlayarak Kuvaterner'e kadar devam etmektedir. Sahada çok az prekambriyen yaşlı şistli araziler yer almaktadır. Çok az bir kısmını karbonatlı, kuvarsit, mermer, şist, filit ve kırıntılılardan oluşan Palezoyik araziler oluşturmaktadır. İlçenin orta batısını ve kuzey uç kısmını Tersiyer yaşlı bazaltlar oluştururken güneyinde rakımın yüksek kesiminde Mesozoyik yaşlı neritik kireçtaşları, serpantinit ve pelajik kireçtaşı oluşturmaktadır. Büyük çoğunluğu ise piroklastik kayalardan, andezitlerden ve ayrılmamış kırıntılılardan oluşan Kuvaterner yaşlı araziler oluşturmaktadır (Görsel 2).

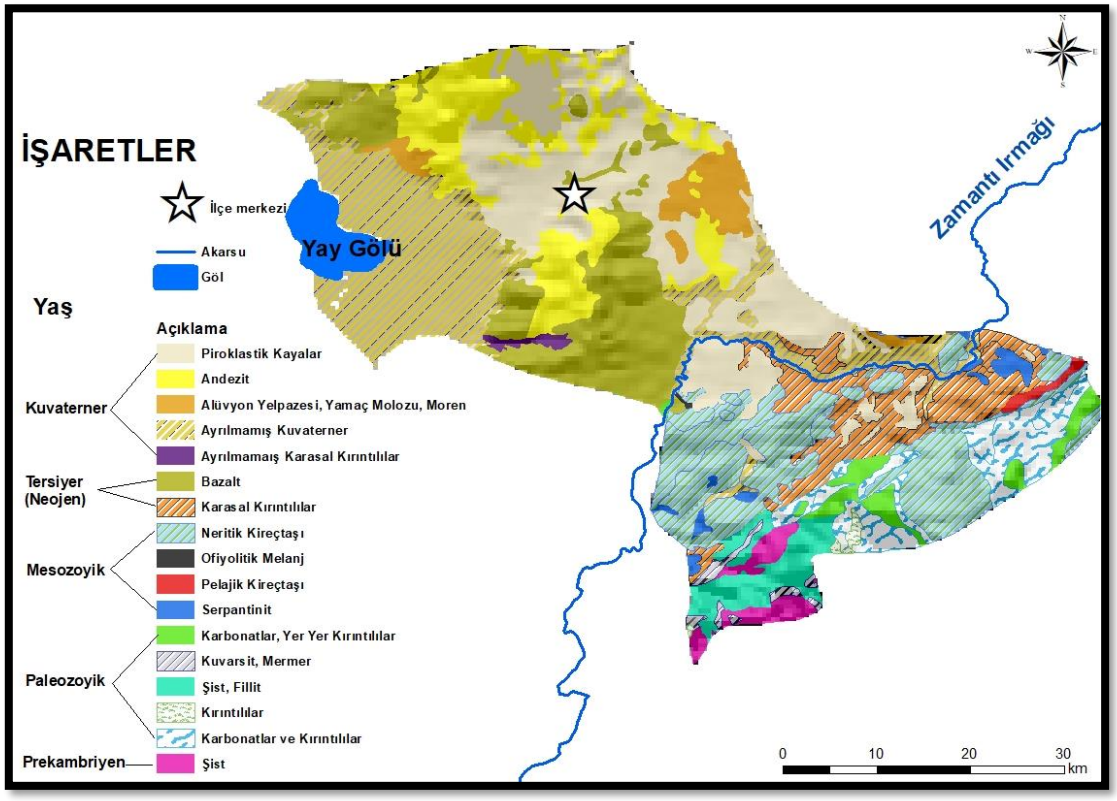

Görsel 2. Araştırma sahasının jeoloji haritası.

3.2 Arazi Kullanımı

Araştırma sahasının CORINE (2018) verilerine göre arazi kullanımı oluşturulmuştur. Elde edilen sonuçlara göre, sahada en fazla %20 ile Alpin çayırları devamında ise %18,16'lık oran ile seyrek bitki alanları (orman ve yarı doğal alanlar) üçüncü olarak ise %16,9 oranı ile sulanmayan ekilebilir alanlar oluşturmaktadır. En az yer kaplayan alan ise %0,04 ile sanayi ve ticaret alanlarıdır (Çizelge 1, Görsel 3 ve 4).

ARAZİ KULLANIMI	**YÜZDE (%)**
Sürekli şehir yapısı	%0,28
Kesikli şehir yapısı	%0,74
Sanayi ve ticaret alanları	%0,04
Mineral çıkarım sahaları	%0,28
Sulanmayan ekilebilir alan	%16,9
Sulanan araziler (Tarımsal)	%9,6
Bağ ve bahçe	%1,1
Su yüzeyleri	%2
Meralar	%2
Karışık tarım alanları	%3
Doğal bitki örtüsüyle birlikte bulunan tarım alanları	%9,5

ISBN NO. 978-625-6830-90-5

Geniş yapraklı ormanlar	%0,5
İğne yapraklı ormanlar	%1,9
Karışık ormanlar	%0,8
Bitki değişim alanları (Orman ve yarı doğal alanlar)	%4,5
Kumsallar ve kumluklar	%0,4
Çıplak kayalıklar	%2,7
Seyrek bitki alanları (Orman ve yarı doğal alanlar)	%18
Bataklıklar	%4,6
Alpin çayırları	%20

Çizelge 1. Araştırma sahasının arazi kullanımı.

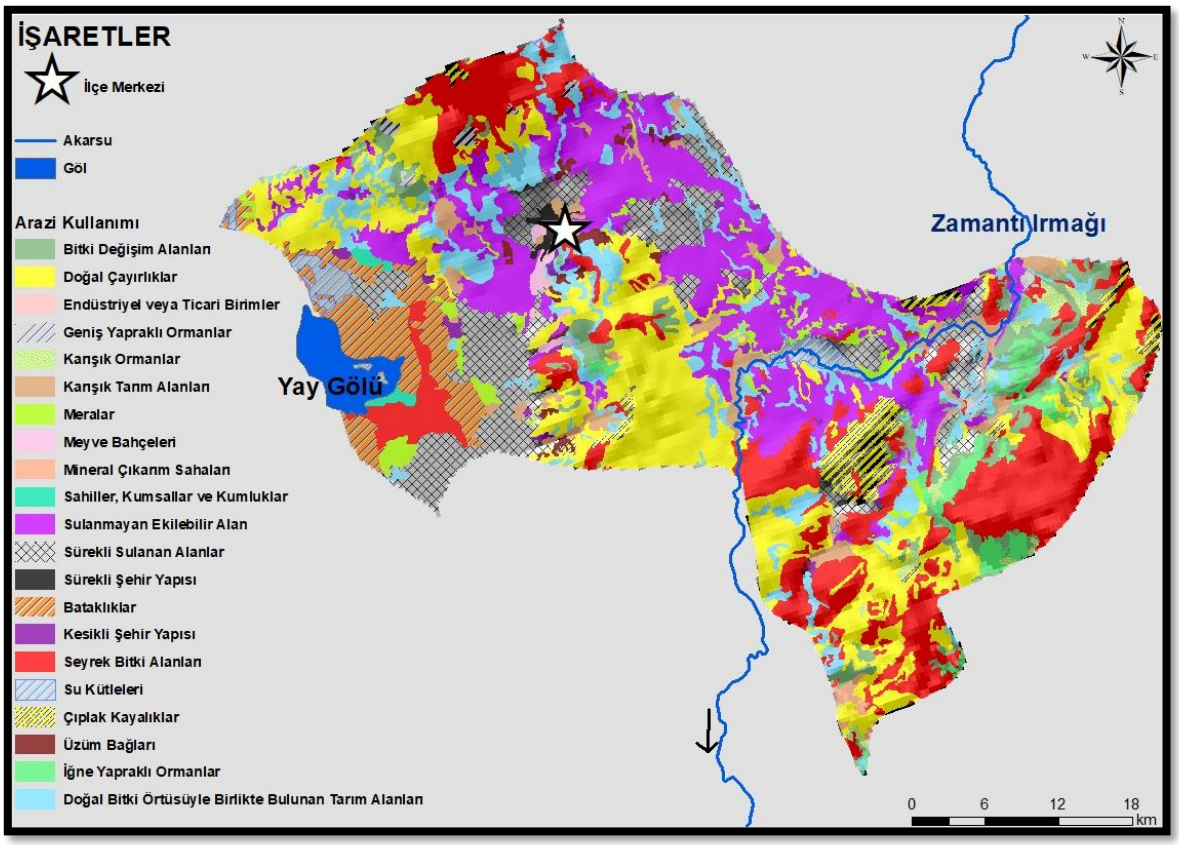

Görsel 3. Araştırma sahasının arazi kullanımı.

Görsel 4. Develi Kulpak Mahallesinde yer alan bir tarım alanı (2024).

3.3 Büyük Toprak Grupları

İnsanoğlu ne zaman topraktan bir şeyler üretmeye başladı o zaman toprak ve toprağın bulunduğu arazi önem kazanmaya başladı. İlk yerleşmeler nasıl su kaynaklarına yakın kısımlarda kurulduysa bir o kadar da toprağın verimli olduğu alanlarda kurulmuştur. Sanayinin gelişmesi ile teknoloji hızla gelişmiştir. Artan nüfusla beraber arazinin kullanımı da çeşitlenmiştir. Araştırma sahasının toprak verilerinde en fazla payı %34,19 ile kireçsiz kahverengi topraklar ve %18,11 ile kahverengi orman toprakları oluşturmaktadır. Sahada en az bulunan toprak türü ise alüvyon topraklar oluşturmaktadır (Görsel 5 ve Çizelge 2).

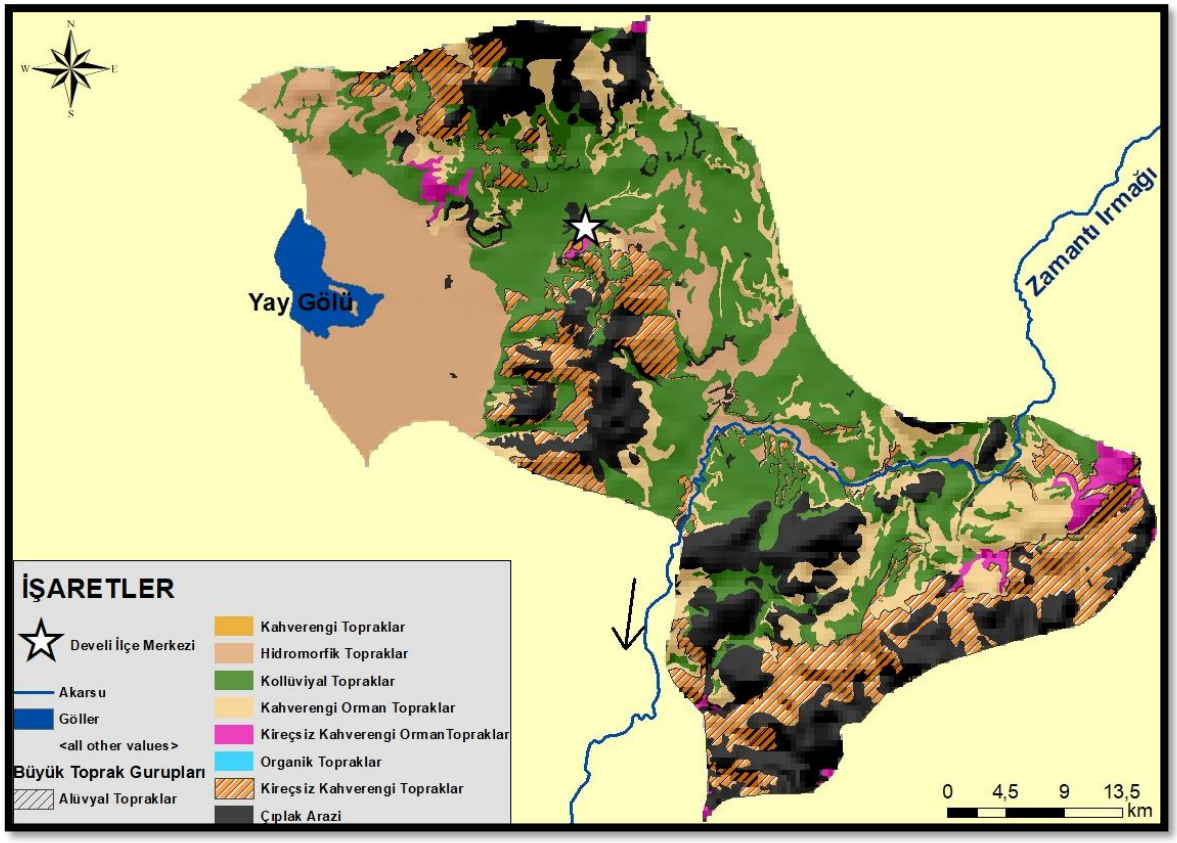

Görsel 5. Araştırma sahasının büyük toprak grupları.

BÜYÜK TOPRAK GRUPLARI	YÜZDE (%)
Hidromorfik topraklar	%4,45
Alüvyon topraklar	%0,04
Kireçsiz kahverengi toprakları	%34,19
Kahverengi orman toprakları	%18,11
Kolüvyal ve organik topraklar	%8,01
Kahverengi topraklar	%12,37
Çıplak arazi	%23,33

Çizelge 2. Araştırma sahasının büyük toprak grupları.

3.4 Arazi Kullanım Kabiliyeti

Arazi kullanım kabiliyeti sekiz sınıftan oluşmaktadır. I. sınıf arazi kabiliyetinde toprak kullanımını güçleştiren çok az sınırlayıcı faktörler vardır. Topoğrafyaları düz, iyi drene olmuş, kolay işlenebilir, erozyon (su ve rüzgâr) tehlikesi gayet azdır. Topraklar derin, su tutma kapasiteleri normal, verilen gübreler iyi değerlendirilebilen bir karaktere sahiptirler. Bu sınıf araziler ürüne sık sık zarar veren sellere uğramaz. II. sınıf arazi kabiliyeti,

topraklar ekilen bitki cinslerini azaltan bazı sınırlayıcı faktörlere sahip veya orta derecede top rak koruma önlemlerinin alınmasına gereksinim gösterirler. Sınırlayıcı faktörler bir toprakta tek veya bunların kombinasyonu şeklinde; meyil, orta derece su ve rüzgâr erozyonuna uğrama veya orta derecede erozyona uğramış, derinliği olan toprak derinliğinden daha az, biraz fena toprak yapısı veya ince bünyeden dolayı güç işleme, kolay düzeltilebilen tuzluluk veya alkalilik fakat çıkması tekrar olası, ara sıra sel basan sahalar, drenajla düzeltilebilen yaşlık, fakat bu yaşlılığın hissedilir derecede yine mevcut olması, toprak kullanma ve yönetiminde hafif iklim sınırlamaları gibi hususlar olabilir. III. sınıf arazi kabiliyeti, bitki seçimini daraltan şiddetli sınırlayıcılara sahiptirler. Bu durum özel koruma önlemlerinin alınmasını gerektirebilirler. Sınırlayıcı faktörler; Orta derecede meyil; Su ve rüzgâr erozyonuna orta veya uygun olma veya şiddetli erozyona uğramış olma; Ürüne zarar verecek derecede sık sık sel baskını; Drenajdan sonra yaşlığın devam etmesi veya suyun toplanmış olduğu yerler; Kök gelişimini ve su depo etmesini azaltan ana kaya, sert kat, sert kil katı gibi geçirimsiz tabakaya olan derinliğin az olması; Düşük su tutma kapasitesi; Orta derecede tuzluluk, alkalilik; Orta derecede iklim sınırlamaları. IV. sınıf arazi kabiliyeti, bitki seçimini daraltan çok şiddetli sınırlayıcı faktörlere veya çok dikkatli toprak yönetimine gereksinim gösterirler. Kültür bitkilerinin gelişmesine etki eden sınırlayıcı faktörler; Dik meyil; Su ve rüzgâr erozyonuna uygun olma; Önceden çok şiddetli erozyona uğrama; Düşük su tutma kapasitesi; Sığ topraklar; Ürüne çok şiddetli zarar veren sık sık sel basması; Şiddetli tuzluluk ve alkalilik; Fazla yaşlılık, drene edildikten sonra yine yaş kalma; Orta derecede iklim sınırlamaları Sürerek ekim, dikim, çayır, mera ve ormancılık yapılabilir. V. sınıf arazi kabiliyeti, çayırcılık, meracılık veya ağaççılık yapmaya uygundurlar. VI. sınıf arazi kabiliyeti, çok çeşitli sınırlayıcı faktörlere sahip olup ancak çayır, mera veya ağaçlık olarak kullanılabilecek arazilerdir. VII. sınıf arazi kabiliyeti, kültür bitkilerinin yetiştirilmesine engel olan çok şiddetli sınırlayıcı faktörlere sahiptirler. VIII. sınıf arazi kabiliyeti, bu sınıfa giren topraklarda bitkisel hiçbir ürün alınmaz. Şiddetli erozyona uğramış alanlar, çıplak kayalar, kum plajları, kazılarak maden çıkarılan yerler, tuzla kaplı sahalar ve bitkisel gelir sağlanmayan yaş ve bataklık alanlardır (acikders.ankara.edu.tr).

Araştırma sahasının arazi kullanım kabiliyeti sınıflandırmasında ise sahanın %57,9'u tarıma elverişsiz olarak kabul edilen VII. ve VIII. sınıflamada çıkmıştır. Sahanın sadece %30,24'ü tarıma elverişli arazilerden oluşmaktadır (Çizelge 3 ve Görsel 6).

ARAZİ KULLANIM KABİLİYETİ	YÜZDE (%)
I	%2,43
II	%8
III	%8,69
IV	%11,12
VI	%10,43
VII	%38,91
VIII	%19,87

Çizelge 3. Araştırma sahasının arazi kullanım kabiliyeti

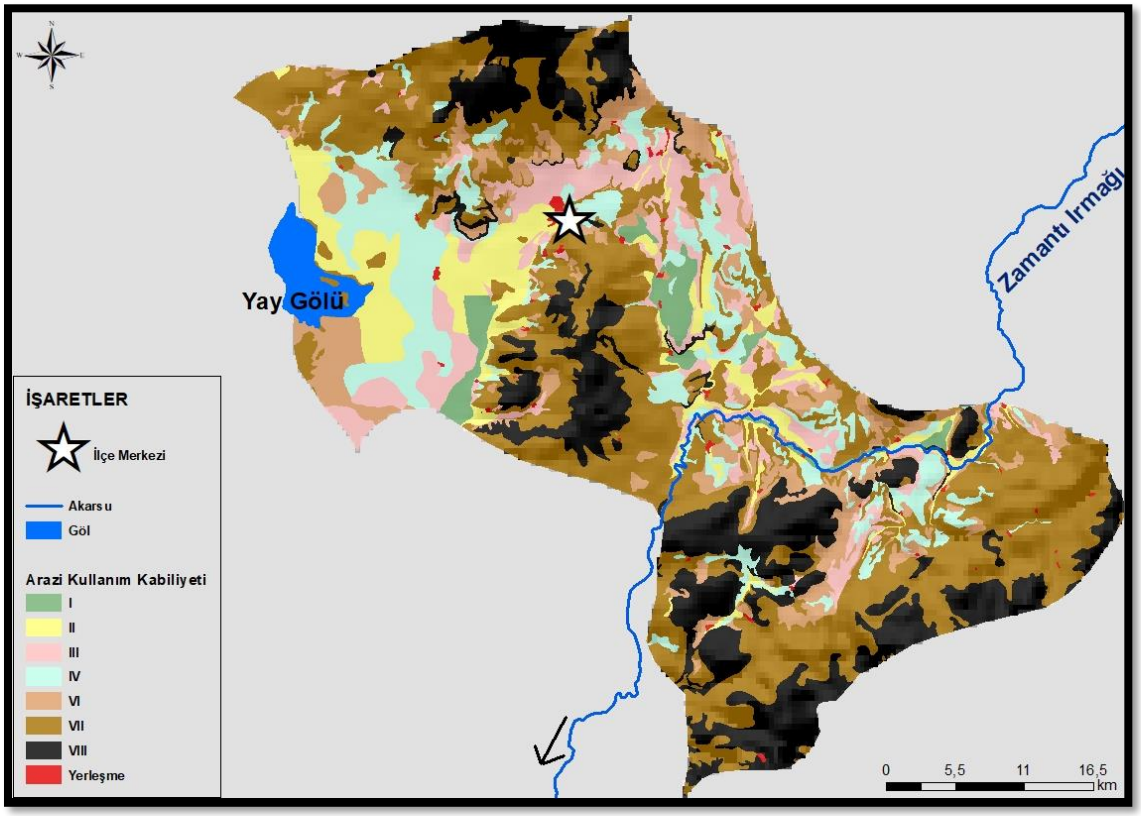

Görsel 6. Araştırma sahasının arazi kullanım kabiliyeti haritası.

3.5 Erozyon

Erozyon haritasının incelenmesi sonucunda sahanın %59,9'u orta, şiddetli ve çok şiddetli erozyon olduğu tespit edilmiştir. Erozyon haritasından da anlaşılacağı üzere eğimin az olduğu kısımlarda erozyon riskinin az eğimin arttığı yerlerde ise erozyon riskinin de arttığı tespit edilmiştir. Sahada rakım olarak en yüksek kesimler çıplak kayalıklardan oluşmaktadır. Bu sahalarda her hangi bir toprak örtüsü söz konusu olmadığından bu kısımlarda erozyondan bahsedilmemiştir (Çizelge 4 ve Görsel 7).

EROZYON	YÜZDE (%)
1 (Hiç veya çok az)	%19,67
2 (Orta)	%17,15
3 (Şiddetli)	%27,08
4 (Çok şiddetli)	%15,69

Çizelge 4. Araştırma sahasının erozyon derecesi.

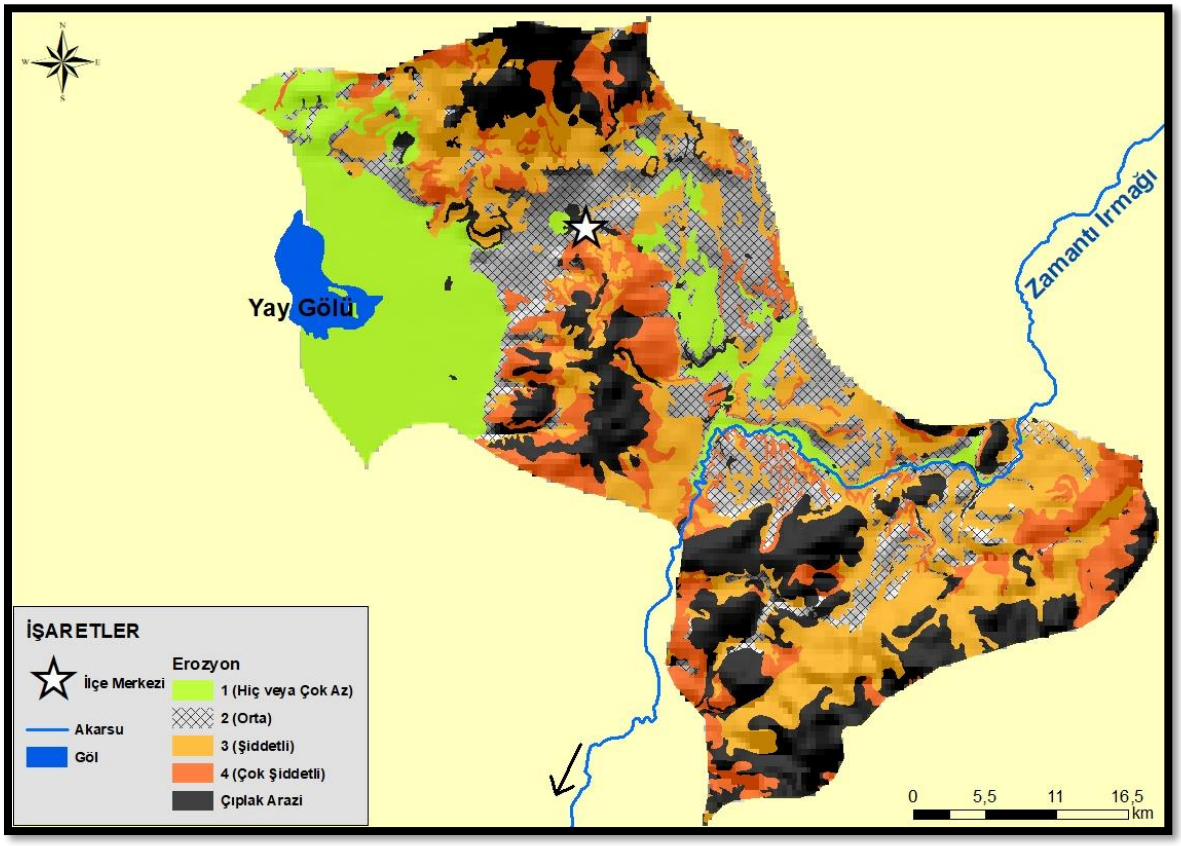

Görsel 7. Araştırma sahasının erozyon haritası.

3.6 Eğim

Sahanın kuzeybatısı ve orta doğu kısmı düz alanlardan oluşurken kuzeyi ve güneyi dağlık alanlardan oluşmaktadır. Bundan ötürü eğim düz kısımlarda azalırken dağlık kısımlarda 65 %'e kadar çıkmaktadır (Görsel 8 ve 9).

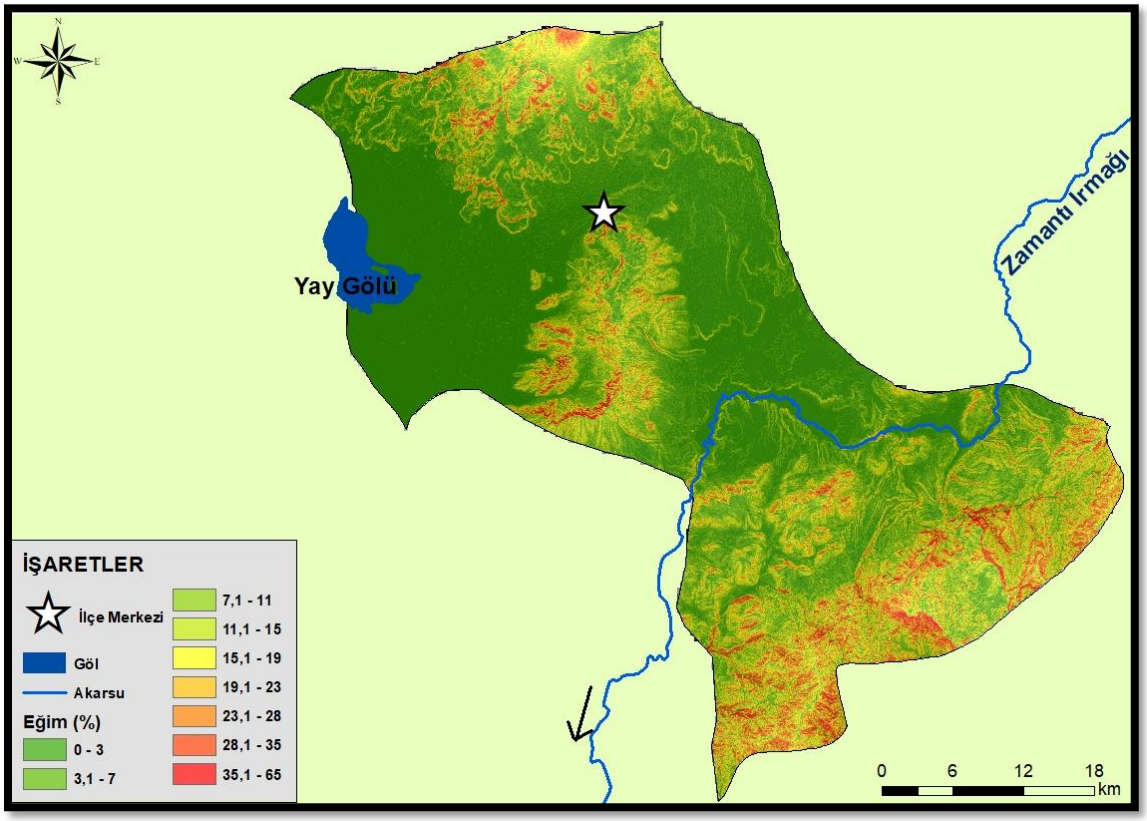

Görsel 8. Araştırma sahasının eğim haritası.

Görsel 9. Develi Kulpak Mahallesinde yer alan eğimli ve düz araziden bir görünümü (2024).

4. SONUÇ VE ÖNERİLER

Gelecek nesiller için arazi kullanımı dikkatli bir şekilde yapılmalı ve sürdürülebilirliği sağlanmalıdır. CORINE (2018) verilerine ve yapılan analizlere göre araştırma sahasının %20'lik kısmını doğal çayırlıklar oluşturmaktadır. Bu alanlar sahada eğimi yüksek kesimlere denk gelmektedir. Sahanın %34'ünü doğal bitki örtüsü ot, ot-çalı karışımı olan kireçsiz kahverengi toprakları oluşturmaktadır. Bu topraklar sahada genel olarak rakımı fazla olan alanlarda yer almaktadır. Sahanın sadece %19'unu I. II. ve III. sınıf arazileri oluştururken, %59'luk kısmını VII. ve VIII. sınıf arazileri oluşturmaktadır. Bu I. II. ve III. sınıf arazileri sahadaki eğimin en az olduğu kısımlara karşılık gelerek önemli tarım arazilerini oluşturur. Sahanın %27'si erozyon riski açısından şiddetli alanları oluştururken geri kalanının %19,7'si hiç yok veya çok az erozyon riskini oluşturmaktadır. Sahanın yarısından fazlası (%59) maalesef ki VII. ve VIII. sınıf araziden oluşmaktadır. Bu sınıftaki topraklarda bitkisel hiçbir ürün alınamaz. Bu şekilde bulunan kötü arazilerde ıslah çalışması yapılabilir. Böylece olduğundan daha fazla arazi tarım için kullanılmış olabilir.

KAYNAKÇA

[**1**] Akgul, M., Başayiğit, L., (2005). Suleyman Demirel Universitesi ciftlik arazisinin detaylı toprak etudu ve haritalanması. Suleyman Demirel Universitesi Fen Bilimleri Enstitusu Dergisi, 9(3): 1-10.

[**2**] Anonim. (1982). Turkiye Genel Toprak Haritası Sayısal Toprak Veritabanı. Turkiye Toprak ve Su Kaynakları Ulusal Bilgi Merkezi (UBM) Koy Hizmetleri Genel Mudurluğu, Ankara.

[**3**] (acikders.ankara.edu.tr)

[4] Bayar, R. (2003). Arazi kullanımı- Nufus ilişkisi: Anamur orneği. Coğrafi Bilimler Dergisi, 1(1),97-116.

[**5**] CORINE (2018) CORINE land use land cover map of Turkey. https:// corin ecbs. tarim orman. gov. Tr/.

[**6**] Harmon, J.E., Anderson, S.J., (2003). The design and implementation of geographic information systems. John Wiley & Sons. Inc.. Hoboken, New Jersey, Published.

DOĞU TÜRKİSTAN: JEOPOLİTİK, KÜLTÜREL VE SİYASAL DİNAMİKLERİN KESİŞİM NOKTASINDA

Doç. Dr. Tekin TUNCER

Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi,

tekintuncer@nevsehir.edu.tr, ORCID ID: https://orcid.org/0000-0002-3985-8341

ÖZET

Asya'nın kalbinde yer alan ve zengin kültürel mirasıyla tanınan Doğu Türkistan, jeopolitik, kültürel ve siyasal açıdan büyük bir öneme sahiptir. Tarih boyunca birçok farklı imparatorluk ve devletin hâkimiyeti altında kalmış olan bu bölge, bu süreçler sonucunda hem kültürel zenginliğini hem de jeopolitik karmaşıklığını artırmıştır. Çalışmamız, Doğu Türkistan'ın Asya'daki jeopolitik ve kültürel kesişim noktası olarak rolünü, tarihsel bir bakış açısıyla inceleyerek, bölgedeki siyaset ve hâkimiyet yapılarının değişimine dikkat çekmektedir. Öncelikle Doğu Türkistan'da siyaset ve hâkimiyetin tarihsel gelişimine odaklanarak, bölgenin Çin ile olan karmaşık ilişkilerini ve etnik kimlik ile siyasal hâkimiyet arasındaki dinamikleri derinlemesine incelemektedir. Çin yönetim sisteminin idari ve yargısal yapılarına, özellikle Doğu Türkistan üzerindeki etkilerine odaklanarak, bu yapıların nasıl bir değişim geçirdiğini ve bölgedeki yönetim stratejilerini, özerk bölgeler ve etnik politikalar açısından değerlendirmektedir. Ayrıca, Çin'in Doğu Türkistan yönetim stratejisine ve bu stratejinin bölgedeki etnik gruplar ve toplumsal yapılar üzerindeki etkilerine ışık tutacaktır. Çalışmamız, Doğu Türkistan'ın jeopolitik ve kültürel perspektiflerini, tarih, idare ve etnik dinamikler bağlamında ele alarak, bölgenin küresel sahnede nasıl bir konuma sahip olduğunu ve bu konumun uluslararası ilişkilerdeki önemini vurgulayacaktır. Son olarak, bu çalışma, Doğu Türkistan'ın karmaşık tarihi, idari yapıları ve etnik çeşitliliğini, bölgenin hem Çin içindeki hem de uluslararası arenadaki yerini belirleyen faktörler olarak ele alacak ve Doğu Türkistan üzerine jeopolitik ve kültürel perspektifler sunarak, bölgenin tarihinden günümüze kadar olan siyasi ve kültürel mücadelelerinin anlaşılmasına katkı sağlamayı hedeflemektedir.

Anahtar Kelimeler: Doğu Türkistan, Jeopolitik, Kültürel Dinamikler, Siyasal Hâkimiyet, Çin Yönetim Sistemi, Etnik Politikalar, Uluslararası İlişkiler

EAST TURKESTAN: AT THE INTERSECTİON OF GEOPOLİTİCAL, CULTURAL AND POLİTİCAL DYNAMİCS

SUMMARY

Located in the heart of Asia and known for its rich cultural heritage, East Turkestan has a great geopolitical, cultural and political significance. This region, which has been under the rule of many different empires and states throughout history, has increased both its cultural richness and geopolitical complexity as a result of these processes. Our study analyses the role of East Turkestan as a geopolitical and cultural intersection point in Asia from a historical perspective and draws attention to the changes in the political and sovereignty structures in the region. Focusing primarily on the historical development of politics and sovereignty in East Turkestan,

it examines in depth the region's complex relations with China and the dynamics between ethnic identity and political dominance. Focusing on the administrative and judicial structures of the Chinese administrative system, especially their impact on East Turkestan, it evaluates how these structures have changed and the governance strategies in the region in terms of autonomous regions and ethnic politics. It will also shed light on China's East Turkistan governance strategy and its effects on ethnic groups and social structures in the region. By addressing the geopolitical and cultural perspectives of East Turkestan in the context of history, administration and ethnic dynamics, our study will emphasise the region's position on the global stage and the importance of this position in international relations. Finally, this study will consider East Turkestan's complex history, administrative structures and ethnic diversity as factors that determine the region's place both within China and in the international arena, and aims to contribute to the understanding of the region's political and cultural struggles from its history to the present day by providing geopolitical and cultural perspectives on East Turkestan.

Key Words: East Turkestan, Geopolitics, Cultural Dynamics, Political Dominance, Chinese Administrative System, Ethnic Politics, International Relations

Giriş

1949'da yaşananlar, Doğu Türkistan'ın, resmî adıyla Xinjiang Uygur Özerk Bölgesi'nin[1], modern Çin tarihi içindeki yerini belirleyen kritik bir dönemdir. Bu dönem, bölgede meydana gelen önemli siyasî ve idarî değişikliklerden oluşur: Komünist Çin güçlerinin bölgeyi ele geçirmesi[2] ve sonrasında Çin Halk Cumhuriyeti'nin bir parçası olarak resmî olarak özerk bir bölgeye dönüşmesi. Bu süreç, Doğu Türkistan'ın, yani yüzölçümü açısından Çin'in 1/6'sını oluşturan en büyük idarî bölgesinin[3], siyasî ve kültürel yapısını derinden etkileyen bir dönüm noktası olarak öne çıkar. Özerklik statüsü, bu bölgenin özgün idarî ve kültürel karakterini vurgular ancak aynı zamanda merkezî hükümet ile olan karmaşık ilişkisini de gösterir.

Doğudan batıya uzanan 2.000 kilometrelik ve kuzeyden güneye 1.650 kilometrelik genişliğiyle Doğu Türkistan, kuzey yarımkürede 34° ila 40° enlemleri ve 74° ile 95° boylamları arasında geniş bir alanı kaplar[4]. 1.828.418 km²'lik toplam yüzölçümü ile Doğu Türkistan, Türkiye'nin yaklaşık 2,5 katı büyüklüğündedir[5]. Bu, onu sadece geniş bir arazi parçası olarak değil, aynı zamanda Asya'nın jeopolitik ve kültürel manzarasında stratejik bir öneme sahip bir bölge olarak da ön plana çıkarır. Doğu Türkistan'ın bu büyüklüğü ve konumu, tarih boyunca çeşitli medeniyetler ve güçler için hem bir cazibe merkezi hem de bir mücadele alanı olmuştur[6].

Doğu Türkistan, Asya kıtasının kalbinde yer alan ve tarihte birçok farklı kültürel ve politik gelişmelere ev sahipliği yapmış olan bir bölge olarak dikkat çeker. Bu bölge, güneyde Pakistan, Hindistan ve Tibet ile; doğu ve kuzeydoğuda Çin ve Moğolistan ile; batıda Afganistan ve Tacikistan ile; kuzeyde ise Kırgızistan, Kazakistan ve Rusya ile stratejik sınırlar paylaşır[7]. Bu

[1] Yıldırım, 2016: 60.
[2] Alptekin, 1981: 213; Kurban, 1992: 81-85.
[3] Candemir, 2009: 47.
[4] Türköz, 2010: 2.
[5] Çay, 2010: 4.
[6] Musabay ve Turfâni, 1976: 1216.
[7] İlkul, 1997: 35.

coğrafî konumlanış, Doğu Türkistan'ı sadece bir sınır bölgesi olarak değil, aynı zamanda Asya'nın siyasî, kültürel ve ekonomik tarihinde merkezî bir kavşak noktası olarak konumlandırır. Doğu Türkistan'ın bu çok yönlü coğrafî komşulukları, bölgenin tarih boyunca sürekli değişen ve gelişen bir kültürel doku oluşturmasına katkıda bulunmuştur. Bu da onun tarihsel ve çağdaş önemini pekiştiren bir özelliktir[8].

Doğu Türkistan, karasal iklimin etkisi altında bulunan, yüksek bir yayla bölgesidir. Bu bölgede yazlar aşırı sıcak, kışlar ise oldukça soğuk geçer. Bu iklimsel özellikler, bölgenin coğrafî yapısını ve yaşam koşullarını büyük ölçüde şekillendirir. Doğu Türkistan, etrafı dağlarla çevrili bir konumdadır: Kuzeyde Altay ve Tarbagatay Dağları, güneyde Himalaya, Karakurum ve Karanlık Dağları yer alır[9]. Altay Dağları, Büyük ve Küçük Altay Dağları olmak üzere iki ana bölümden oluşur. Büyük Altay Dağları, Doğu Türkistan'ı Moğolistan'dan ayırırken, Küçük Altay Dağları ise Doğu Türkistan'ı Sibirya'dan izole eder. Batıda bulunan Tanrı Dağları, Pamir Platosundan Çin'e uzanır ve Doğu Türkistan'ı Tarım Havzası ve Cungarya Havzası olmak üzere ikiye ayırır[10]. Bu coğrafî yapısı Doğu Türkistan'ın hem iklimsel hem de ekolojik çeşitliliğini etkileyen önemli bir faktördür. Dağların varlığı, bölgenin jeopolitik yapısını da etkileyerek, tarihsel süreç içinde farklı kültürler ve güçler arasındaki etkileşimleri şekillendirmiştir.

Tarım Havzası, Doğu Türkistan'da bulunan ve 910.000 km²'lik geniş bir alanı kaplayan önemli bir coğrafî yapıdır. Bu havza, Tanrı Dağları ve Karanlık Dağları arasında yer alarak, bölgenin coğrafî çeşitliliğini gözler önüne serer[11]. Tarım Havzası'nın yarısından fazlası, geniş ve meşhur Taklamakan Çölü tarafından kaplanmıştır. Bu çöl, dünyanın en büyük kum çöllerinden biri olup, bölgeye özgü bir ekosistem ve coğrafî karakter sunar[12]. Havzanın diğer kısmı ise Tarım Nehri'nin sunduğu sulama imkânları sayesinde tarım faaliyetleri için elverişli bir alandır. Tarım Nehri, bölgedeki çeşitli kollarıyla birleşerek doğuya doğru akar ve yolculuğunu Karaburan (Lob) Gölü'nde tamamlar[13]. Tarım Nehri'nin bu akışı, hem bölgenin ekolojik yapısını hem de tarımsal faaliyetlerini şekillendirir, aynı zamanda yerel ekosistemler ve biyoçeşitlilik için hayati bir önem taşır. Bu coğrafî ve ekolojik özellikler, Tarım Havzası'nı Doğu Türkistan'ın hem ekonomik hem de çevresel açıdan stratejik bir bölgesi yapar[14].

Cungarya Havzası, Doğu Türkistan'ın kuzey bölümünde yer alan ve Tanrı Dağları ile Altay Dağları arasında konumlanan geniş bir coğrafî alanı ifade eder. Bu havza, çeşitlilik arz eden bir coğrafî yapıya sahiptir. Orta kısmı çöl özellikleri gösterirken, diğer bölgeleri geniş otlaklarla kaplıdır. Cungarya Havzası'nın güney kısmında, bölgeyi tarımsal açıdan önemli kılan geniş bir sulama alanı bulunmaktadır[15]. Doğu Türkistan'ın merkezî konumundaki Urumçi şehri, bu havzada yer alır[16]. Urumçi, hem Doğu Türkistan'ın hem de genel olarak Türkistan'ın önemli

[8] Türköz, 2010: 2.
[9] Balcı, 2021: 10.
[10] Alptekin, 1978: 83.
[11] Ulus, 2019: 6.
[12] İlkul, 1997: 36.
[13] Hedin, 1933: 84.
[14] Türköz, 2010: 2-3.
[15] Piding, 2007: 3.
[16] Şemseddin, 1997: 32.

bir ticaret ve kültür merkezidir. Şehir, Uzak Doğu ülkelerini Batı'ya bağlayan ticaret yolları üzerinde stratejik bir noktada bulunur. Ayrıca, Cungarya Havzası, Doğu Türkistan'daki önemli bir demiryolu hattının geçtiği bölgedir[17]. Bu demiryolu, bölgenin hem iç hem de dış bağlantılarını sağlayarak, Urumçi'nin ve Cungarya Havzası'nın ekonomik ve stratejik önemini artırır. Böylece, Cungarya Havzası, hem coğrafî özellikleri hem de içerdiği şehir ve ulaşım ağlarıyla Doğu Türkistan'ın ve geniş bir bölge için önemli bir merkez olma özelliğini korur[18].

Doğu Türkistan'da Siyaset ve İktidar: Tarihsel Bir Bakış

Doğu Türkistan, Türkistan'ın sadece coğrafî olarak geniş bir kısmını temsil etmekle kalmaz, aynı zamanda stratejik ve kültürel açıdan önemli bir rol üstlenir. Tarihte, Türk halklarının anavatanı olarak kabul edilen bölgelerden biridir. Tarihi belgeler ve Türk destanları, Doğu Türkistan'ı Türklerin ilk yerleşim yerlerinden biri olarak sıkça anar. Özellikle "Şu ve Tunga Alp" gibi destanlar, Oğuz Destanı'nın temel taşlarını oluşturur ve Türk liderlerinin İranlı rakipleriyle mücadelelerini simgeler[19]. Bu mücadelelerin ve yerleşimlerin merkez noktası, günümüzdeki Kaşgar ya da eski ismiyle Ordu-kent olarak bilinir[20].

M.Ö. 13. yüzyıldan itibaren, Türkistan; Hint, İran ve Yunan kaynaklarında "Truşka", "Saka" ve "İskit" olarak adlandırılan güçlü bir devletin yükselişine sahne olur[21]. Sakalar tarafından idare edilen bu devlet, Türkistan'dan İran ve Hindistan'a kadar geniş bir alanda egemenlik kurmuş, siyasî ve kültürel tarihte belirgin izler bırakmıştır. Sakaların askerî gücünün yanı sıra, kültürel etkileşimlerde de önemli bir etkiye sahip olduğunu gösterir[22]. M.Ö. 4. yüzyılda Saka Devleti'nin çöküşü, Türk topluluklarının farklı boylara ayrılmasına ve sosyal ve politik yapıda belirgin bir değişikliğe yol açmıştır. Bu süreç, tarihte kaydedilen ilk Türk devleti olan Hun İmparatorluğu'nun kuruluşuna katkı sağlar. Teoman'dan sonra tahta çıkan Mete Han, "Tanhu" unvanıyla Çin'e karşı zaferler kazanır. Mete Han ve Çin İmparatoru Kao-ti arasındaki antlaşma, Doğu Asya'da kaydedilen ilk diplomatik anlaşma olarak tarihe geçer ve Türk-Çin ilişkilerinin başlangıcını simgeler[23]. Mete Han liderliğinde birleşen Türk boyları, ilk büyük Turan Devleti'ni oluşturur. Bu birleşme Türk tarihi için stratejik ve kültürel bir dönüşüm noktasıdır. Mete Han'ın Hun İmparatorluğu'nu kurup sınırlarını genişletmesi, Türklerin siyasî ve askerî gücüyle birlikte, kültürel ve etnik kimliklerinin gelişimine de katkı sağlar. Bu süreç, Türk kimliği ve devlet yapısının temellerinin atılması olarak değerlendirilebilir[24].

Hun İmparatorluğu'nun yıkılışı, Türkistan'daki Türk birliğinin sona ermesi ve bölgenin siyasî ve kültürel yapısının yeniden şekillenmesi anlamına gelir. Bu tarihsel süreç, 552 yılında Bumin Kağan'ın liderliğinde Göktürk İmparatorluğu'nun kurulmasıyla yeni bir döneme giriş yapar.

[17] Alptekin, 1978: 85.
[18] Alptekin, 1981: 25-26.
[19] Togan, 1981: 18.
[20] Yıldırım, 2013: 347.
[21] Şahin, 1995: 103.
[22] Biçen, 2018: 9.
[23] Bakır, 2005: 3-4.
[24] Kafesoğlu, 1983: 59-60.

"Türk" adının ilk kez bir devlet tarafından resmî olarak kullanılması, sadece siyasî bir başarı değil, aynı zamanda kültürel ve etnik kimlik açısından da büyük bir adımı temsil eder[25].

Göktürk İmparatorluğu'nun yükselişi, Türkistan'daki çeşitli Türk gruplarının birleşmesi ve ortak bir siyasî çatı altında toplanması anlamına gelir. Doğu Türkistan, Göktürk İmparatorluğu'nun hâkimiyeti altında yaklaşık 95 yıl boyunca barış ve istikrar içinde yaşamıştır. Bu zaman, bölgede sosyal ve ekonomik gelişim için önemli bir zemin hazırlar ve farklı Türk gruplarının kültürel etkileşimini ve entegrasyonunu teşvik eder. Ancak Göktürk İmparatorluğu'nun çöküşüyle bu barış dönemi sona erer ve Doğu Türkistan, Batı Göktürk İmparatorluğu'nun yıkılışını takiben 654 yılında Çin hâkimiyetine girer[26].

Doğu Türkistan'ın tarihi, 682 yılına kadar süren Çin yönetimi altında baskılarla uğraşmak zorunda kalır. Bu dönem, bölge halkı için siyasî ve kültürel baskıların yoğun olduğu bir zamanı ifade eder. Ancak bu dönem 682 yılında, Kutluğ Kağan'ın "İlteriş" unvanı alarak II. Göktürk Devleti'ni kurmasıyla son bulur[27]. Kapkan Kağan döneminde devletin sınırları genişler ve bu genişleme, Türk varlığının güçlenmesi ve etki alanının artması anlamına gelir[28]. Kapkan Kağan'dan sonra tahta çıkan Bilge Kağan, kardeşi Kültigin ve Vezir Tonyukuk'un desteğiyle isyanları bastırır ve devletin gücünü yeniden tesis eder[29]. Bilge Kağan'ın liderliğindeki Türk boyları, Çin'e karşı başarılı seferler düzenleyerek Türk hâkimiyetini pekiştirirler. Ancak Bilge Kağan, Kültigin ve Tonyukuk'un ölümleri sonrası Kutluk Devleti zayıflar ve 745 yılında Uygurlar tarafından yıkılır. Bu, Doğu Türkistan'daki II. Göktürk hâkimiyetinin sonunu işaret eder ve bölge tarihinde yeni bir dönemin başlangıcı anlamına gelir[30].

Uygurlar, Göktürk İmparatorluğu'nun varlığı sırasında kendi tarihlerini şekillendirmiş bir topluluk olarak ortaya çıkar. II. Göktürk Devleti'nin lideri Bilge Kağan'ın vefatı, Uygurlar için önemli bir dönüm noktasıdır. Bu zaman diliminde Uygurlar, Karluk ve Basmil halklarının desteğiyle 742-743 yıllarında II. Göktürk Devleti'ne son verir. Bu hamle, Uygurların siyasî arenada bağımsız bir güç olarak ilk adımlarını atması demektir. 744 yılında Uygur lideri Yabgu, Basmil Kağanını mağlup ederek "Kutluk Bilge Kül Kağan" unvanını kazanır ve Uygur Devleti'ni resmî olarak ilan eder. Uygur Devleti'nin kurulması, ulusal kimliklerini ve siyasî bağımsızlıklarını kazanmaları açısından önemlidir[31].

Uygur liderleri, tarih boyunca "İdikut" ve "İlteber" gibi unvanlarla tanınmıştır. Bu unvanlar, Uygur hanlarının hem siyasî hem de kültürel otoritelerini sembolize eder. "İdikut", hanların hükümdarlık makamını ve idarî güçlerini ifade ederken, "İlteber" ise bölgesel yönetimdeki ayrıcalıklı konumlarını ve otoritelerini temsil eder[32].

Uygur Devleti'nin kurucusu Bilge Kül Kağan'ın ömrü ne yazık ki kısa sürer. Onun ardından tahta çıkan oğlu Moyençor Kağan, Uygur Devleti'nin topraklarını genişletme sürecine liderlik

[25] Tosun, 2012: 131-132.
[26] Buğra, 1952: 10-11.
[27] Kul, 2009: 18.
[28] Uğurlu, 2016: 172.
[29] Abdurrahman, 2001: 10.
[30] Rásonyi, 1988: 98.
[31] İzgi, 1986: 15-16.
[32] Donuk, 1990: 7.

eder[33]. Onun yönetimi altında, devletin sınırları Yenisey Nehri ve Çu-Talas bölgesinden başlayarak İç Asya'nın derinliklerine kadar genişler. Moyençor Kağan'ın en önemli başarılarından biri, farklı etnik ve kültürel kökenlerden gelen toplulukları -Türgiş, Sekiz Oğuz, Dokuz Tatar, Kırgız ve Karluk halklarını- tek bir siyasî ve idarî yapı altında birleştirmesidir. Bu birleşme, Uygur Devleti'nin bölgesel etkisini artırır[34].

Çin'in içsel zorlukları ile karşılaştığı bu dönem, Moyençor Kağan'ı Çin üzerindeki etkisini artırmaya teşvik eder. Çin hükümeti, iç çatışmalar sırasında Türklerden yardım ister. Moyençor Kağan bu taleplere olumlu yanıt verir ve bu sayede Çin'in stratejik bölgelerini inceleme fırsatı bulur. Ekonomik alanda da etkili olan Türkler, ticarî faaliyetleriyle Çin'in zaten sarsılmış olan güç dengesini daha da zayıflatırlar. 758 yılında, Çin İmparatorunun kızı Prenses Ning-Kuo'nun Moyençor Kağan'a eş olarak sunulması, bu dönemde Uygur Türklerinin Çin üzerindeki siyasî ve kültürel etkisini somutlaştırır. Bu evlilik, politik bir ittifakın yanı sıra, dönemin güç dengelerini ve politik yapılanmasını yansıtır[35].

759 yılında Moyençor Kağan'ın vefatı ile tahtın yeni sahibi Böğü Kağan olur[36]. Çin, iç karışıklıklar ve Tibet'in saldırıları ile mücadele ederken, Böğü Kağan'ın Tibet'e yönelik seferi, Türk kültür tarihinde önemli bir dönüm noktasıdır. Çin ile kurulan ilişkiler, Böğü Kağan'ı Manihaizm'i resmî olarak benimsemeye yöneltir. Mani dini, Türklerin geleneksel beslenme alışkanlıklarını ve savaşçı ruhlarını etkileyerek, bilimsel ve edebî alanda ilerlemelerine ve yerleşik hayata geçişlerine katkıda bulunur[37]. Böğü Kağan'ın Çin'e sefer planları, Tung Bağa Tarkan Kağan tarafından engellenmek istenir. Ancak talebinin reddedilmesi üzerine, Tung Bağa Tarkan Kağan 779 yılında Böğü Kağan'ı öldürerek "Alp Kutluk Bilge" unvanı ile Uygur Devleti'nin başına geçer. Böğü Kağan'ın yirmi yıllık hükümdarlığı sona erer ve Uygur tarihindeki en parlak dönemlerden biri son bulur[38].

Tung Bağa Tarkan Kağan, Çin ile yürütülen askerî mücadelelerin ardından stratejik ve diplomatik bir hamle olarak Çin prensesi ile evlenir[39]. Bu evlilik, iki güç arasında sadece politik bir ittifakı değil, aynı zamanda kültürel ve ekonomik ilişkileri de derinleştirir. Tung Bağa Tarkan Kağan döneminde Uygur tüccarları ile Çin yönetimi arasındaki ticarî anlaşmazlıklar çözüme kavuşur. Bu da ticaretin gelişmesine ve Uygur ekonomisinin güçlenmesine katkı sağlar. Tung Bağa Tarkan Kağan'ın ölümü, Uygur Devleti için bir dönüm noktasıdır. Onun ardından gelen Kırgız saldırıları ve Çin'in entrikaları, devleti zayıflatır ve kıtlık durumu kötüleşir. Kırgızların, Tung Bağa Tarkan Kağan'ın soyundan gelen Kürebir'i öldürmeleri ve çadırını ateşe vermeleri, büyük bir katliama yol açar[40]. Bu olaylar, 840 yılında Uygur Devleti'nin sonunu getirir ve bölgedeki güç dengelerini değiştirir. Uygur Devleti'nin çöküşü, Türkistan tarihinde önemli bir dönemi sonlandırır ve bölgesel siyasî yapıda yeni bir döneme işaret eder[41].

[33] Yoska, 2017: 2.
[34] İzgi, 1987b: 14-15.
[35] Çandarlıoğlu, 1974/1975: 64.
[36] Baykuzu, 2006: 8 Dip. 25.
[37] Öger, 2008: 17-18.
[38] Saray, 2015: 52-53.
[39] Abudula, 2013: 5.
[40] Wen-shen, 1967: 32.
[41] Çandarlıoğlu, 1987: 233.

Kırgızların başarılı saldırıları sonucu yurtlarını terk etmek zorunda kalan Uygurlar, Asya'nın önemli ticaret merkezlerine yayılarak yeni yerleşim alanları buldular. Bu süreçte, Doğu Türkistan'da Turfan Uygur Devleti ve Kansu'da (günümüzde Gansu olarak bilinen bölge) Sarı Uygur Devletlerini kurdular[42]. Turfan Uygurları tarafından kurulan devlet, bugünkü Doğu Türkistan'ın önemli bir kısmına yayılmış ve bölgenin kültürel ve siyasî yapısını şekillendirmiştir. Kırgızların yenilmesinin ardından, Uygurların bir kısmı ise farklı coğrafî bölgelere dağılmışlardır. Bu gruplardan on üç kabile Sarı Nehir'in batısından başlayarak Çin sınırına kadar uzanan bir alana yerleşmiştir. Ancak Kırgız ve Çin baskıları nedeniyle bu bölgelerde kalıcı bir varlık gösteremeyen Uygurlar, 840 yılında Doğu Türkistan'ın Turfan ve Beşbalık bölgelerine göç etmek zorunda kalmışlardır. Burada Turfan Uygur Devleti içinde varlıklarını devam ettirmişlerdir. Bu devlet, Uygur tarihindeki en uzun süreli devlet olmuştur[43].

Doğu Türkistan'daki Turfan Uygur Devleti, İpek Yolu üzerinde stratejik bir konumda buluyordu. Bu coğrafî avantaj, Uygurların ekonomik gelişimine katkı sağlamıştır. Tarım, ticaret ve sanat alanlarında da ileri giden Uygurlar, özellikle edebiyat ve yönetim alanlarında önemli başarılar elde etmişlerdir. Moğolların yönetiminde de etkili roller üstlenen Uygurlar, onlara politik, askerî ve kültürel alanlarda da rehberlik etmiştir. 1209 yılında Moğollar tarafından yıkılan Turfan Uygur Devleti'nin mirası, bugün hala devam etmektedir. Bu devletin torunları, günümüzde Çin'in himayesi altında yaşayan Doğu Türkistan Türklüğünü oluşturur ve bölgenin kültürel ve etnik yapısını koruyarak tarihî miraslarını sürdürürler[44].

9. yüzyılın başlarında, Türkistan'ın siyasî yapısındaki değişimler, Uygur Devleti'nin çöküşüyle tetiklenir. Bu süreçte, Karluk Yabgusu önemli bir rol oynar ve 840 yılında Uygur Devleti'nin yıkılmasının ardından Karahanlılar Devleti'nin temelleri atılır. Fergana, Kaşgar ve Aksu gibi stratejik bölgelerde kurulan bu yeni devlet yapısı, Türkistan'daki Türk halklarının siyasî birliğinin yeniden şekillenmesinde önemli bir faktör olur. Yağma ve Çiğil gibi Türk boylarının desteğiyle güçlenen Karahanlılar, bölgede önemli bir güç merkezi haline gelir[45].

Karahanlıların kuruluş dönemi Bilge Kül Kadir Han'ın liderliğinde şekillenmiştir. Bilge Kül Kadir Han, dönemin etkili devletlerinden Samanoğulları ile süregelen ve zorlu bir rekabete girmiştir. Bu rekabet süresince, devletin topraklarını ve nüfuzunu artırmak için çabalarda bulunmuştur. Han'ın büyük oğlu Arslan Bazir Han, Balasagun'u Büyük Kağan unvanı ile yönetirken, küçük oğlu Oğulcak Kadir Han ise Taraz'da devlet işlerini yönetmiştir[46]. Ancak Samanoğullarının 892 yılında Taraz'ı işgal etmesi sonucunda Oğulcak Kadir Han, devletin merkezini Doğu Türkistan'daki Kaşgar'a taşımak zorunda kalmıştır[47].

Oğulcak Kadir Han'ın ölümü sonrasında, Satuk Buğra Han yönetimindeki dönemde Karahanlılar yeni bir gelişim sürecine girmiştir. 10. yüzyıl başlarında, Samanî Prensi ve Müslüman Sufîlerin Karahanlı topraklarına sığınmaları, Satuk Buğra Han'ın İslam'ı kabul

[42] Bakır, 2005: 7.
[43] İzgi, 1987a: 235.
[44] Buğra, 1987: 238-239.
[45] Saray, 2015: 65.
[46] Emet, 2000: 11.
[47] Li Sheng, 2006: 101.

etmesine ve Abdülkerim ismini alması ile sonuçlanmıştır[48]. Bu süreçte, İslam'ın Karahanlılar arasında yayılmasında Satuk Buğra Han'ın dinî ve siyasî liderliği etkili olmuştur. Satuk Buğra Han'dan sonra tahta çıkan oğlu Musa çok kısa bir hükümdarlıktan sonra yerine yeğeni Baytaş Arslan Han geçer. Bu döneminde İslam'ın Türkler arasındaki yayılışı daha da artmıştır[49]. Ahmet Han'ın ölümünden sonra tahta çıkan Mansur, dervişliği seçerek tahttan çekilmiş ve bu durum, Karahanlı devlet yapısında yeni bir gelişme sürecine yol açmıştır[50]. Bu süreç içinde Yusuf Kadir Han tahta çıkmış ancak Arslan Yabgu ve Ali Tegin tarafından tanınmamıştır. Yusuf Kadir Han'ın Gazneli Mahmut ile işbirliği, devletin güçlü bir biçimde varlığını sürdürmesine katkıda bulunmuştur. Fakat Yusuf Kadir Han'ın ölümü sonrası taht kavgaları, Karahanlı Devleti'ni Doğu ve Batı diye ikiye ayırmış ve bu bölünme, devletin sonraki dönemlerdeki siyasî istikrarını etkilemiştir[51].

Doğu Karahanlılar, Fergana Vadisi ve Özkent bölgelerinde hâkimiyet kurmuş bir devlettir. Bu devletin öne çıkan ilk hükümdarı, Süleyman bin Yusuf'tur (1031-1057)[52]. Süleyman Han'ın hükümdarlığı döneminde, devlet sınırları içerisinde yaşayan gayrimüslim halka karşı adil bir yönetim sergilenmiştir. Ancak kardeşi Muhammed'in taht mücadelesi sonucu Süleyman Han tahttan uzaklaştırılmış ve yerine geçen yöneticiler döneminde, devlet içindeki istikrarsızlık artmıştır. Doğu Karahanlı Devleti, Büyük Selçukluların baskıları altında zor zamanlar yaşarken, Karahitayların saldırılarıyla 1205 yılında yıkılmıştır[53].

1042 yılında Karahanlı Devleti'nin bölünmesi sonucunda, I. Muhammed bin Nasr liderliğinde Özkent başkent yapılarak Batı Karahanlı Devleti'nin temelleri atılır[54]. I. Muhammed bin Nasr'ın vefatının ardından kardeşi I. İbrahim, Semerkant'ı yeni başkent olarak belirler ve Doğu Karahanlılardan Fergana'nın bazı bölgeleri ile İlek ve Şaş'ı ele geçirir[55]. I. İbrahim'in hükümdarlığı sırasında, Sultan Alparslan'ın izniyle Selçuklu akıncılarının saldırıları Batı Karahanlı Devleti'nin istikrarını sarsar[56].

Selçuklu İmparatorluğu, Doğu Karahanlıların saldırıları nedeniyle ciddi zorluklarla karşılaşır. Yönetimdeki liderler, ülkedeki istikrarı tam anlamıyla yeniden tesis edemezler. 1141'de Selçuklular ile Karahitaylar arasındaki Katvan Muharebesi'nde Selçuklular mağlup olur[57]. Bu yenilginin ardından Horasan ve Maveraünnehir bölgeleri Karahitay hâkimiyetine girer ve bu durum, zayıflayan Doğu Karahanlı Devleti'nin 1212 yılına kadar varlığını sürdürebilmesini sağlar[58].

Karahanlı Devleti'nin Doğu ve Batı Karahanlılar olarak ikiye ayrılması, Türkistan tarihindeki siyasî dinamiklerde önemli bir değişime neden olur. 1212 yılında Karahitayların

[48] Kaçaranoğlu, 2012: 83-84.
[49] Emet, 2000: 12.
[50] Kul, 2009: 22.
[51] Merçil, 1976: 795.
[52] Kaçaranoğlu, 2012: 88.
[53] Bakır, 2005: 9.
[54] Saray, 2015: 76.
[55] Bakır, 2005: 9.
[56] Kul, 2009: 22.
[57] İsmail, 2002: 25.
[58] Saray, 2015: 80.

gerçekleştirdiği saldırılar sonucu, bu iki bölünmüş devletin her ikisi de çökmüştür. Bu dönem, Moğolların bölgesel siyasette giderek artan etkisine tanıklık etmektedir. Asırlar boyunca Türklerle yakın ilişkiler kurmuş olan Moğollar, büyük ölçüde Türk kültürünün etkisini hissetmiştir. Bu etkileşim, Cengiz Han dönemine kadar devam etmiştir. 1206 yılında toplanan büyük kurultay, Temuçin'i "Cengiz" unvanıyla Han olarak ilan etmiştir[59]. Cengiz Han, siyasî rakiplerini 1204 yılında ortadan kaldırarak Moğol hükümdarlığını pekiştirmiştir. Cengiz Han, Türk kültürünün etkilerini benimsemiş, oğullarına ve beylerine Uygur Alfabesini öğretmiştir. Bu da Moğol ve Türk kültürlerinin karşılıklı etkileşimini gösterir. Cengiz Han'ın sınırlarını genişletme çabaları kapsamında, 1210 yılında Doğu Türkistan Uygurlarına Alp Utuk Darbay adlı bir elçi göndermiştir. Doğu Türkistan Uygur Hanı Barçuk Tekin, bu elçiye iyi davranmış ve Cengiz Hanı ziyaret etmiştir. Bu yakınlaşma, Doğu Türkistan'ın Moğol hâkimiyetine girmesine yol açmıştır[60].

Cengiz Han'ın yönetim anlayışı ve devlet yapısının organizasyonu, Türk törelerine ve kendi oluşturduğu Cengiz yasalarına dayanmaktaydı. Bu, Moğol İmparatorluğu'nun idarî ve yasal yapısının temelini oluşturur. Cengiz Han, ölümünden sonra devletini dört oğlu arasında paylaştırmıştır. Bu da Moğol İmparatorluğu'nun coğrafî olarak bölünmesine ve farklı hanlıkların kurulmasına yol açmıştır. Cengiz Han'ın oğullarından biri olan Çağatay, babasının yanında Çin ve Türkistan seferlerine katılmış ve askerî başarılar göstermiştir. Bu tecrübeler, onu savaş ve yönetim konusunda yetkin bir lider haline getirmiştir. Cengiz Han, Çağatay'a Doğu Türkistan'ı vererek, bu bölgenin idaresini onun sorumluluğuna bırakmıştır. Çağatay Hanlığı olarak bilinen bu bölge, Cengiz Han'ın ölümünden sonra önemli bir siyasî ve kültürel merkez haline gelmiştir. Çağatay Hanlığı, Moğol İmparatorluğu'nun bir parçası olarak bölgede Moğol İmparatorluğu'nun devamını sağlamış ve aynı zamanda Türk kültürünün ve geleneklerinin korunmasına da katkıda bulunmuştur[61].

Çağatay Hanlığının hüküm sürdüğü dönemde, Doğu Türkistan Mahmut Yalavaç Bey gibi yerel liderlerce yönetilmiştir[62]. Bu dönemde bölgenin Müslüman nüfusu, Çağatay Hanlığının yönetim biçimini ve İslamiyet ile uyumsuz yasalarını kabul etmemiştir[63]. Çağatay Han, halkın akarsularda yıkanmasını dahi kısıtlamıştır. Çağatay Han'ın 1241 yılında vefatının ardından, topraklarını çocukları yönetmiş ve 1239'da Çağatay Devleti, Doğu Türkistan'ı merkez alarak iki ayrı devlete bölünmüştür. Bu süreçte Moğollar ve Çağatay soyluları zamanla Türk kültürüne uyum sağlamış ve İslam dinini benimsemişlerdir[64].

Çağatay Hanlığının çöküşü sonrası, Türkistan Hanlıkları arasında rekabet baş göstermiştir. Bu dönemde, Timur Han, 1370'te kendi bağımsız devletini ilan ederek Timur Devletini kurmuştur. Doğu Türkistan üzerinde egemenlik sağlamak Timur için uzun ve meşakkatli bir süreç olmuştur. 1399 yılında Timur'un torunu Mirza İskender'in Kaşgar yakınlarındaki şehirleri yağmalamasının ardından, Doğu Türkistan halkı Timur İmparatorluğuna bağlanmıştır[65].

[59] Yıldırım, 2018: 151.
[60] Kurban, 1995: 11-12.
[61] Bakır, 2005: 12-13.
[62] Kaçaranoğlu, 2012: 98.
[63] Aka, 1991: 4.
[64] Bakır, 2005: 13.
[65] Ulus, 2019: 19.

Timur'un vefatının ardından yönetimi devralan oğulları, Doğu Türkistan'ı yönetmiş ve Uluğ Bey, Hüseyin Baykara, Şahruh ve Ali Şir Nevaî'nin dönemlerinde bölge, bilim, kültür ve sanat açısından büyük bir gelişme göstermiştir[66].

Babür Han'ın soyundan gelen Said Han, 1514'te Kaşgar, Hoten ve Yarkent şehirlerini fethederek Saidiye Hanlığını tesis etmiştir[67]. Hanlığın ilk başkenti Kaşgar iken, sonrasında Yarkent olarak değiştirilmiştir. Saidiye Hanlığı döneminde, ülkenin idare yapısında dini liderlerin, yani hocaların etkisi ağırlık kazanmıştır. 1678 yılında başlayıp 1715 yılına kadar devam eden "Hocalar Devri", dini liderlerin idarî yapı üzerindeki etkinliklerinin doruk noktasını temsil eder. Bu dönemin ardından Doğu Türkistan, Kalmuk etkisi altına girmiştir. 1759 yılındaki Çin işgaliyle bölgedeki Türk egemenliği sona ermiştir. Doğu Türkistan'ın zengin doğal kaynakları ve stratejik konumu, Çin'in dikkatini çekmiştir. 1755 yılında, Cungar lideri Amursan'ın desteğiyle Çinliler Doğu Türkistan'ı istila etmeye başlamış ve bölgedeki iç çekişmelerden yararlanarak 1758'de Kaşgar'ı ele geçirmişlerdir[68].

Doğu Türkistan'daki Çin işgaline karşı verilen mücadele Türk nüfusunun kararlı direnişini ortaya koymaktadır. Çin'in bu direnişe şiddetle karşılık vermesi, yaklaşık bir milyon iki yüz bin kişinin ölümü ve on iki bin kişinin sürgüne gönderilmesiyle daha da vahim bir hal almıştır. 1819'da başlayan Türk millî direniş hareketleri, Doğu Türkistan Türklerinin işgalci güçlere karşı kimliklerini ve bağımsızlıklarını koruma gayretlerini simgelemektedir. Bu çabalar, 1863 yılında Yakup Bey'in öncülüğünde Doğu Türkistan'ın bağımsızlığını elde etmesiyle sonuçlanmış ve böylece bölgedeki siyasî ve sosyal yapıda önemli bir dönüşüm gerçekleşmiştir. Çin egemenliğinin zayıflamasıyla birlikte Yakup Bey'in bağımsız bir Doğu Türkistan Devleti'ni kurması, millî kimlik ve bağımsızlık mücadelelerinin tarih boyunca nasıl farklı biçimlerde ortaya çıktığına da bir örnektir[69].

1865'te Yakup Bey, "Atalık Gazi Bedevlet" unvanıyla Doğu Türkistan'da Çin egemenliğine son vererek bağımsızlık ilan etmiştir[70]. Siyasî ve askerî gücünü artırmak için 1870'te, "Seyit Yakup Han Töre" adlı bir liderin önderliğinde Osmanlı Devleti'ne bir elçilik heyeti göndermiştir. Bu heyet, Sultan Abdülaziz'e sadakat göstermiş ve Doğu Türkistan'ın bağımsızlığının tanınması ile destek talebinde bulunmuştur. Sultan Abdülaziz, Doğu Türkistan'ın bağımsızlığını kabul ederek, silah ve malzeme desteği sağlamış, eğitim amacıyla subay ve öğretmen göndermiştir[71]. Bunun ardından, Doğu Türkistan'ın bağımsızlığı, Osmanlı Devleti'nin yanı sıra İngiltere, Rusya ve Hindistan tarafından da resmî olarak tanınmıştır. Bu tanınma, Doğu Türkistan'ın uluslararası alandaki siyasî kabulünde ve bağımsızlık mücadelesinde kritik bir öneme haizdir[72].

Yakup Bey'in Mayıs 1877'deki vefatı, Doğu Türkistan üzerinde yeniden kontrol kurmak isteyen Çin için bir fırsat oluşturmuştur. Yakup Bey'in yoğun çabalarıyla elde edilen Doğu

[66] Bıyıktay, 1989: 7-8.
[67] Omorov, 2013: 37-38.
[68] Hayit, 1995: 135-136.
[69] Cengiz, 1981: 9-11.
[70] Emet, 2009: 16.
[71] Kurban, 1992: 10-11.
[72] Buğra, 1952: 26.

Türkistan bağımsızlığı, General Tso Tsung-tang (Zo Zung-tang) liderliğindeki bir Çin ordusunun 16 Mayıs 1878'de gerçekleştirdiği tam kapsamlı işgal ile sona ermiştir[73]. Bu işgal, Doğu Türkistan'ın tarihî ve kültürel kimliği açısından derin bir kırılma noktası oluşturmuştur. Çin hükümeti, bu bölgeyi "Xinjiang/Yeni Toprak" olarak yeniden adlandırarak Çin'in 19. eyaleti ilan etmiş ve bu adlandırma ve idarî değişiklik, bölgenin siyasî ve kültürel kimliğine yönelik Çin'in baskıcı politikalarının bir parçası olarak tarihe geçmiştir[74].

Çin'e bağlı Doğu Türkistan'da, Mançu istilası 1911 yılına dek sürmüştür. Bu yıl, Mançu İmparatorluğu'nun çöküşü ve Cumhuriyet yönetiminin kurulması ile Mançu hâkimiyeti sona ermiştir. Cumhuriyetin kurulduğu bu dönemdeki siyasî karmaşadan yararlanan bazı yerel valiler, merkezî hükümetin otoritesini reddederek Doğu Türkistan'ı kendi kontrolü altına almıştır[75]. Bu 22 yıllık dönem, ülkeye acı, gözyaşı ve baskı getirmiştir. Bu süre zarfında hiçbir Türk vatandaşı devletin idarî kademelerinde görev alamamış, halk ağır baskı ve işkencelere maruz kalmıştır. Bu baskılara karşı halk, çare arayışına girmiş ve bağımsızlık, Doğu Türkistan Türklüğü için tek seçenek olarak görünmüştür. Hoca Niyaz Hacı liderliğinde Şubat 1931'de başlayan Kumul İsyanı, hızla diğer bölgelere yayılmıştır. Turfan'da Mahmut Muhitî ve kardeşleri, Karaşehir'de Hafız Bey, Bugür ve Küçar'da Temür Bey, Hoten'de Mehmet Emin Buğra ve Sabit Damolla, Kaşgar'da ise Osman Bey öncülüğünde başlatılan isyanlar sonucunda Doğu Türkistan, Çin işgalinden kurtularak bağımsızlığını ilan etmiştir[76].

Hicri 24 Recep 1352 yılında (Miladi 12 Kasım 1933), yıllar süren mücadelenin ardından Şarkî Türkistan İslâm Cumhuriyeti'nin kuruluşu ilan edilir[77]. Bu tarihten itibaren, Kaşgar'ın gökyüzünü ay ve yıldızlı bayrak süslemeye başlar. Ancak bu dönem ne yazık ki kısa sürmüştür. 1934'ün başında, Rus güçleri Doğu Türkistan'a girmiş ve Kaşgar yönünde ilerlemeye başlamıştır. Rusların üstün askerî gücüne karşı direnemeyen Doğu Türkistan Cumhuriyeti çökmeye başlamış ve Cumhurbaşkanı Hoca Niyaz Hacı, Sheng Shih-tsai ile anlaşarak Urumçi'ye gitmiş ve Vali Sheng Shih-tsai'nin yönetiminde görev üstlenmiştir[78]. Bu dönemde, asker ve ahaliden yaklaşık 80.000 Doğu Türkistanlı hayatını kaybetmiştir[79]. Rus işgaline karşı bir dizi ayaklanma gerçekleşmiş ancak bunlar şiddetle bastırılmıştır. Ruslar ve Çinli General Sheng Shih-tsai ile iş birliği yaparak, Doğu Türkistan'ın doğal kaynaklarını sömürmüş ve bölge efektif olarak bir sömürge haline gelmiştir. II. Dünya Savaşı'nın başlaması ve Almanya'nın Rusya'ya saldırısıyla Sheng Shih-tsai, Çin'in Devlet Başkanı Chang Kai-shek ile iletişime geçmiş ve Çin askerlerini ülkeye davet etmiştir[80]. Bu birlikler, Rusları 1944'te İli'nin Nılkı bölgesinde başlayan isyanı tetikleyecek şekilde Doğu Türkistan'dan çıkarmışlardır. Rus-Alman Savaşı Rusların lehine döndükçe, Ruslar, Çin egemenliğine karşı Nılkı isyancılarına destek

[73] Hayit, 1995: 147.
[74] Demirağ, 2014: 238.
[75] Umumî Valilerin Doğu Türkistan'daki yönetimi için bkz. Forbes, 1990.
[76] Deliorman, Donuk ve Kocakapan, 1991: 23-24.
[77] Kul, 2017: 67.
[78] Tuncer, 2015: 314.
[79] Karahoca, 1960: 16.
[80] Whiting, 1958: 80-81.

olmaya başlamıştır. 1944 Ekim'inde, bağımsızlık için mücadele eden "Şarkî Türkistan Cumhuriyeti Kabinesi" kurulmuş ancak bu hareket tam bağımsızlık sağlayamamıştır[81].

Ocak 1946'da, Şarkî Türkistan Cumhuriyeti'nin çöküşüyle, Urumçi'de farklı etnik ve siyasî gruplardan oluşan bir Koalisyon Eyalet Hükümeti kurulur. Bu hükümetin içinde Genel Vali Yardımcısı olarak Ahmet Can Kâsımî ve Bayındırlık Bakanı olarak Mehmet Emin Buğra da yer almıştır. 1949'da, Stalin ve Mao'nun işbirliği sonucu Doğu Türkistan işgal edilir. Bu süreçte, Doğu Türkistan'ın bazı devlet adamları, Pekin'deki bir kurultaya katılmak üzere uçağa bindirilir ancak bu uçak Alma-Ata yakınlarında kaza yapmış gibi gösterilerek düşürülür. Bu trajik olayın ardından, Doğu Türkistan, iki komünist devletin baskısına maruz kalır. Çin'in Doğu Türkistan üzerindeki egemenliğini tesis etme süreci, tarihsel olarak üç aşamaya bölünebilir. İlk aşama, 1755 ile 1865 yılları arasında gerçekleşen ve sıklıkla "İsyanlar Yüzyılı" olarak adlandırılan Birinci Çin İstilası Dönemi'dir. Bu dönemde, büyük çapta 9-10 ayaklanma meydana gelmiştir. İkinci aşama ise 1878'den 1944'e kadar uzanan İkinci Çin İstilası Dönemi'ni içerir. Üçüncü ve son aşama ise 1949 yılından itibaren başlayıp günümüze kadar devam eden ve Komünist Çin İstilası Dönemi olarak da tanımlanabilecek Üçüncü Çin İstilası Dönemi'dir[82].

Etnik Kimlik ve Siyasî Egemenlik: Doğu Türkistan'ın Çin'le Karmaşık İlişkisi

Etnik ayrılıkçılık, özellikle Doğu Türkistan bölgesinde hem tarihi hem de siyasî faktörlerin karmaşık bir ürünü olarak ortaya çıkmaktadır. Bu bölgenin, Çin Halk Cumhuriyeti tarafından Çin'in ayrılmaz bir parçası olarak kabul edilmesine karşın, bu iddianın tarihi temelleri ve Doğu Türkistan'ın modern Çin ulus-devlet yapısına entegrasyonunun görece yeni oluşu, bölgedeki etnik gerilimleri anlamada kritik öneme sahiptir. Qing Hanedanlığı dönemi (1644-1911), Doğu Türkistan'ın Çin ile ilişkisini şekillendiren önemli bir tarihsel dönemeçtir. Mançu kökenli Qing Hanedanlığı, Han olmayan Çinli halkların konfederasyonu olarak ortaya çıkmış ve 17. yüzyılın ortalarından itibaren İç Asya'ya yayılarak Doğu Türkistan, Tibet ve Moğolistan gibi bölgeleri kendi egemenliği altına almıştır. Ancak Qing Hanedanlığının bu bölgeleri fethederken Han Çinli çekirdeğinden ayrı tutarak siyasî, ekonomik ve kültürel olarak farklılaştırması, bu bölgelerin Çin İmparatorluğu'na tam anlamıyla entegre olamamasına neden olmuştur. Bu tarihsel süreç, 1911'deki Qing Hanedanlığının çöküşünden sonra da Doğu Türkistan'da etnik ve kültürel kimliklerin korunması ve ifade edilmesi açısından önemli bir etkiye sahip olmuştur. Qing Hanedanlığının yıkılmasından sonra, Doğu Türkistan'ın modern Çin ulus-devlet yapısına entegrasyonu hem bölgedeki etnik gruplar hem de Pekin yönetimi için zorlayıcı bir süreç olmuştur. Bu süreç, etnik ve kültürel farklılıkların politik ve toplumsal düzeyde nasıl işlendiğine ve yönetildiğine dair önemli soruları gündeme getirmiştir. Günümüzde, Doğu Türkistan'daki etnik ayrılıkçılığın altında yatan faktörler, yalnızca tarihsel olayların bir sonucu olarak değil, aynı zamanda bu olayların modern politik ve toplumsal yapılar içinde nasıl yeniden şekillendirildiği ve yorumlandığı bağlamında da incelenmelidir. Bu bölgede yaşanan etnik

[81] Karahoca, 1960: 20-23.
[82] Kurban, 1995: 88.

gerilimlerin kökenlerini anlamak, hem tarihsel süreçlerin hem de güncel politik dinamiklerin kapsamlı bir analizini gerektirmektedir[83].

Çin'in 20. yüzyıl tarihi, Qing İmparatorluğu'nun çöküşünden sonra ortaya çıkan iki önemli siyasî hareket olan Goumindang ve Çin Komünist Partisi tarafından şekillendirilmiştir. Bu dönem, modern bir ulus-devletin inşası amacıyla atılan adımlarla sınırlı kalmamış, aynı zamanda Qing İmparatorluğu'nun eski toprakları üzerindeki talepleri ve güvence altına alma çabalarıyla da tanımlanabilir. Bu bağlamda, Doğu Türkistan gibi geniş ve Han olmayan etnik grupların bulunduğu bölgelerin korunması büyük bir önem taşımıştır. Çin Halk Cumhuriyeti, 1911 ile 1949 yılları arasında Qing İmparatorluğu'nun tüm topraklarını kapsamasına rağmen, bu bölgede otoriteyi sağlama konusunda çeşitli zorluklarla karşılaşmıştır. Bu dönem, genellikle "Umumî Valiler veya Savaş Ağaları" dönemi olarak adlandırılır ve iç siyasî çatışmaların (1911-1928) yanı sıra Avrupa ve Japon gibi devletlerin baskılarının etkisi altında gerçekleşmiştir. Bu süreçte, Çin hükümeti bu bölgelerde tam kontrolü sağlamak ve bağımsızlık hareketlerini bastırmak için çeşitli politikalar geliştirmiş ve askerî müdahalelerde bulunmuştur. Özellikle Doğu Türkistan'da yerel liderler ve halk, Çin yönetimine karşı bağımsızlık veya otonomi taleplerinde bulunmuşlardır. Bu, 20. yüzyılın önemli bir siyasî ve sosyal mücadele alanı olmuş ve uluslararası ilişkilerde de tartışmalara yol açmıştır.

Goumindang, Qing İmparatorluğu'nun eski toprakları üzerindeki hak taleplerini sürdürmek amacıyla ülkede yaşayan çeşitli etnik grupların aslen geniş Çin ırkının birer mensubu olduğunu öne sürerek yeni bir Çin ulusal kimliği anlayışını benimsemiştir. Bu yaklaşımın altında yatan varsayım, eğer Çin'deki tüm topluluklar aynı ırksal kökene dayanıyorsa, bağımsızlık istemleri bir yana, herhangi bir etnik azınlık grubuna özerklik verilmesi için dahi geçerli bir sebep olmayacağı yönündedir. Öte yandan, Çin Komünist Partisi, Sovyetler Birliği'nin etkisinde kalarak, Çin'deki etnik azınlıklara ayrılık hakkı sunmuştur. Özellikle, 1931 tarihli Çin Komünist Partisi Anayasası'nın 14. maddesi, parti politikasının "Çin'deki ulusal azınlıklara kendi kaderlerini belirleme, Çin'den tamamen ayrılma ve her azınlık için bağımsız bir devlet kurma haklarını" içermektedir. Çin'in etnik azınlıklarına yönelik bu ayrılık hakkı taahhüdü, Çin Komünist Partisi'nin 1949'da iktidara gelmesine dek devam etmiş, Liu Shao-chi[84] 1948'de Çin Komünist Partisi'nin "milliyetlerin gönüllü birliğini ve ayrılığını" desteklediğini belirtmiştir[85].

Ekim 1949'da Çin Halk Cumhuriyeti'nin tesis edilmesiyle Çin Komünist Partisi "milliyetlerin gönüllü birleşimi ve gönüllü ayrılığı" anlayışından somut bir şekilde ayrılmıştır. Sovyetler Birliği'ndeki benzerleriyle karşılaştırıldığında, Çin Komünist Partisi, teorik olarak, ulusların kendi kaderini tayin etme hakkına sahip olan çok uluslu bir yapıyı sürdürmek yerine farklı bir yol izlemiştir. 1949 sonrası, devlet tarafından resmen tanımlanan ve onaylanan Han dışı 55 etnik gruba yönelik olarak bir "ulusal bölgesel özerklik" sistemi hayata geçirilmiştir. Bu tanımlama süreci, 1950'lerin başlarında devlet yönetiminde yürütülen ve Stalin modeli ulus ve etniklik anlayışından etkilenen bir çalışmanın sonucudur. Yeni Çin yönetiminin perspektifine göre Han olmayan çeşitli etnik gruplar ancak ve ancak birleşik bir Çin devleti çerçevesinde ve özellikle Han egemenliğindeki Çin Komünist Partisi liderliği altında kendi toplumsal

[83] Örneğin bakınız, Millward, 1998; Perdue, 2005.
[84] O dönemin Çin Komünist Partisi'nde Mao'dan sonraki en etkili ikinci kişi.
[85] Connor, 1984: 82-83.

devrimlerini gerçekleştirebilirlerdi. Böylece Goumindang'ın 1949 öncesinde dikkatle vurguladığı Han birliği kavramı, Han halkının gelişimin ve medeniyetin öncüsü olarak sunulduğu Marksist bir ilerleme ideolojisi içinde Komünistler için temel bir araç haline gelmiştir[86].

Çin Halk Cumhuriyeti'nin tesisinden sonra, Çin Komünist Partisi, etnik azınlıklarla ilgili meseleleri ele almak adına ulusal bölgesel özerklikle ilgili beş temel ilkeyi benimsemiştir.

1) Çin Halk Cumhuriyeti'nin toprak bütünlüğünün korunması ve hiçbir bölgenin ayrılmasına izin verilmemesi;

2) Hem Han halkının üstünlüğünü savunan Han şovenizmine hem de ayrılıkçı yerel milliyetçilik akımlarına karşı durulması;

3) Etnik azınlıkların yoğun olduğu alanlarda özerk yönetim yapısının oluşturulması;

4) Etnik gruplar arasında eşitlik, din özgürlüğü ve azınlık dilleri ile geleneklerinin korunması ve teşvik edilmesi;

5) Merkezî hükümetin, etnik azınlık bölgelerinin ekonomik ve sosyal kalkınmasına destek vermesi[87].

Bu ilkeler, Mao Zedong döneminin ideolojik dalgalanmalarına rağmen, Çin Komünist Partisi'nin etnik azınlıklara yönelik politikalarında önemli bir yer tutmuştur. Bununla birlikte, ulusal bölgesel özerklik uygulamalarının sonucu olarak, Çin Halk Cumhuriyeti'nin siyasî yapısı Han halkının merkeziyetçi etkisi altında kalmış, kültürel çoğulculuk ise yalnızca sınırlı bir alanda varlık göstermiştir[88].

Çin Halk Cumhuriyeti'nin bu dönemdeki zayıflığına karşın, Doğu Türkistan'da Qing hanedanlığının hâkimiyeti sonrası, büyük oranda merkezî hükümetten bağımsız hareket eden ve Sovyetler Birliği'nin artan desteğine dayanarak pozisyonlarını sürdüren Han Çinli yöneticiler görev almıştır. Bu yöneticilerin egemenliği, 1933 ve 1944-1949 yılları arasında Uygur ve Kazak yerel halkı tarafından şiddetli muhalefetle karşılaşmıştır. Bu direniş hareketleri, iki önemli dönemde Türk-Müslüman isyancıların bağımsız bir Doğu Türkistan Cumhuriyeti ilan etmesiyle sonuçlanmıştır[89]. Uygur ve Kazak kuvvetleri, askerî alanda Çin idaresine karşı dururken, Sovyetler Birliği, bölgedeki etki alanını korumak amacıyla Çin ve Doğu Türkistan temsilcilerini bir araya getirip anlaşma sağlamada başarılı olmuştur[90].

Çin Halk Cumhuriyeti'nin Anayasası'nda yer alan ve ülkenin çok uluslu bir yapıya sahip olduğunu belirten ifadesi, önemli bir politik ve sosyal dönüşümü simgeler. Bu ifade, "Çin Halk Cumhuriyeti, işçi sınıfının önderlik ettiği ve işçilerle köylülerin ittifakına dayanan, halkın demokratik diktatörlüğü tarafından yönetilen sosyalist bir devlettir"[91] şeklinde belirtilerek, Stalin'in milliyetler teorisine paralel bir yaklaşım sergilenmektedir. İmparatorluk döneminde

[86] Gladney, 2004: 11.
[87] Schwarz, 1962: 100-101; Benson ve Svanberg, 1998: 89.
[88] Liu, 2004: 159-172.
[89] Topsakal, 2005: 46.
[90] Forbes, 1990: 347-358.
[91] Çin Halk Cumhuriyeti Anayasası. (Erişim Tarihi 29.02.2024).

Han olmayan topluluklara yönelik ayrımcı ve aşağılayıcı tutumlar yaygındı. Bu durum, Han etnisitesi dışındaki toplulukların sosyal ve kültürel olarak dışlanmasına yol açmıştır. Komünist Parti'nin iktidara gelmesiyle bu paradigmada önemli bir değişim yaşanmıştır. Çin Halk Cumhuriyeti, etnik azınlıkların reddedilmesi yerine, bu toplulukların varlığını ve kültürlerini kabul eden, onlara saygı gösteren bir politika benimsemiştir. Bu politika, Çin'in tarihsel ve kültürel çeşitliliğini yansıtan, aynı zamanda ülkenin sosyo-politik yapısını etkileyen bir değişim olarak değerlendirilebilir. Böylece Çin'in farklı etnik grupları, Han Çinlileri ile eşit bir statüye kavuşturulmuş, bu da ulusal birliğin ve kültürel çeşitliliğin korunmasında önemli bir adım olarak görülmüştür. Bu durum, Çin'in modern dönemdeki ulusal kimliğini ve etnik politikalarını şekillendirmede etkili olmuştur[92].

Çin'de etnik ve kültürel çeşitliliği tanımlamak için kullanılan terim "Minzu" olarak bilinir. Çin Halk Cumhuriyeti'nin azınlık milletlerine yönelik politikaları, Sovyetler Birliği'nin benimsediği yöntemlerden önemli ölçüde ayrılır. Sovyet modeli, azınlıkları bağımsız cumhuriyetler şeklinde örgütlerken, Çin Halk Cumhuriyeti ise bu grupları, merkezî hükümete bağlı özerk yapılar içinde yönetmeyi tercih etmiştir. Çin'in sınırları içinde 400'den fazla etnik ve kültürel grup bulunmakta; ancak, bu grupların tümüne resmi azınlık statüsü verilmemiştir. Çin Halk Cumhuriyeti'nin azınlık tanımı ve yönetimi, Sovyet Rusya'nın yaklaşımından farklılık gösterse de, Stalin'in milliyet teorisi üzerine kurulu dört temel ilkeyi benimsemiştir. Bu ilkeler; ortak dil, ortak coğrafya, ortak kültür ve ortak ekonomik yaşamı içerir. Bu dört esas, Çin'in azınlık kavramını tanımlama ve uygulama biçimini belirleyici olmuştur. Çin Halk Cumhuriyeti'nin bu yaklaşımı, ülkenin etnik ve kültürel çeşitliliğini nasıl yönettiği ve anladığı konusunda önemli bir perspektif sunar[93].

Çin Halk Cumhuriyeti Anayasası, Han etnik grubunun yanı sıra 55 farklı etnik milliyeti resmi olarak tanımaktadır. Bu tanınma, ülkenin etnik çeşitliliğini yansıtır ve azınlık gruplarına belirli haklar sağlar. Ancak Çin'in etnik yapılandırmasının tarihi, bu resmi tanımanın ötesine uzanır. Özellikle 1941 yılında gerçekleştirilen nüfus sayımı, ülkedeki etnik çeşitliliğin daha geniş bir resmini ortaya koymuştur. Bu sayımda, 400'den fazla farklı etnik milliyet kaydedilmiş, ancak bu gruplardan yalnızca 41'i resmi olarak azınlık statüsüne kavuşmuştur. Bu durum, Çin Halk Cumhuriyeti'nin azınlık politikalarının nasıl değiştiğini gösterir. Resmi olarak tanınan 55 etnik milliyetin yanı sıra, Çin'in zengin etnik çeşitliliğinin daha fazla unsuru tespit edilmiş olup, bu unsurların tümünün yasal olarak tanınmamış olması, Çin'in etnik politikalarında nasıl seçici bir yaklaşım izlediğini göstermektedir[94].

Çin'in etnik demografisindeki dinamikler, ülkenin modern tarihinde önemli bir rol oynamıştır. Bu dinamikler, özellikle 1964 yılındaki nüfus sayımı ile daha belirgin hale gelmiştir. Bu dönemde, Çin'de tanınan etnik grupların sayısı 53'e yükseltilmiş, böylece Çin'in çeşitli etnik yapılarına dair daha kapsayıcı bir tanımlama sağlanmıştır. Günümüze geldiğimizde, Çin'de resmi olarak tanınan etnik grupların sayısı 56'ya ulaşmıştır; bu sayı Han Çinlileri de

[92] Karluk, 2009: 64.
[93] Karluk, 2009: 65.
[94] Karluk, 2009: 65.

içermektedir. Han Çinliler, ülkenin nüfusunun büyük bir çoğunluğunu oluşturan ana etnik grubudur.[95].

Çin'in etnik çeşitliliği içerisinde, Müslüman azınlıkların varlığı dikkat çekicidir. Ülkede resmi olarak tanınan 56 etnik grubun içinde, Han/Hanzular dahil olmak üzere, on farklı Müslüman topluluk bulunmaktadır. Bu topluluklar; Uygurlar, Huiler, Kazaklar, Kırgızlar, Tatarlar, Tacikler, Özbekler, Salurlar, Bo'anlar ve Dongxianglar olarak sıralanabilir. Her biri benzersiz kültürel ve tarihi özelliklere sahip olan bu gruplar, Çin'in dinî ve etnik çeşitliliğinin zenginliğini gösterir. Uygurlar, özellikle Çin'in batısındaki Xinjiang Uygur Özerk Bölgesi'nde yoğunlukta olup, Türk kökenli bir halktır. Huiler ise Çin'in farklı bölgelerinde yaşayan, Han Çinlileriyle yakın etnik bağlara sahip bir Müslüman topluluktur. Kazaklar ve Kırgızlar, Batı Türkistan kökenli Türk halklarıdır ve sınır bölgelerinde yaşarlar. Tatarlar, Tacikler, Özbekler, Salurlar, Bo'anlar ve Dongxianglar da kendi benzersiz kültürel mirasları ve tarihleriyle Çin'in etnik yapısının bir parçasıdır. Bu toplulukların her biri, Çin'in etnik yapısı içinde özgün bir yer tutar ve ülkenin kültürel çeşitliliğinin anlaşılmasında önemli bir rol oynar. Dinî inançlar, dil, gelenekler ve tarihleriyle bu gruplar, Çin'in sosyo-kültürel dokusunun karmaşık ve çok katmanlı yapısını yansıtır[96].

Çin Halk Cumhuriyeti'nin etnik yapılanması, sadece resmi olarak tanınan 56 etnik azınlığa odaklanmakla sınırlı değildir. Ülkede, bu resmi tanıma dışında kalan ve belirsiz bir statüye sahip olan birçok diğer etnik grup da bulunmaktadır. Özellikle 1990 nüfus sayımı, bu konuda bazı önemli veriler sunmaktadır. Bu sayımda, yaklaşık 749.341 bireyin etnik kimlikleri ve durumları açıkça tanımlanamamıştır. Bu, Çin Halk Cumhuriyeti'nin etnik politikalarının ve tanımlamalarının bazı etnik gruplar için ne kadar karmaşık ve belirsiz olabileceğini göstermektedir. Bu tanımlanamayan gruplar arasında Yahudiler de yer almaktadır. Çin'deki Yahudi topluluğunun varlığı, ülkenin çok kültürlü yapısının daha az bilinen bir yönünü temsil etmektedir. Yahudiler, Çin'de uzun bir tarihe sahip olup, özellikle tarihi Şanghay Yahudi Mahallesi gibi bazı bölgelerde önemli bir etkisi bulunmaktadır. Son yıllarda, Çin Halk Cumhuriyeti'nin etnik politikalarında yeni gelişmeler görülmüştür. Çin Devleti'nin, günümüzde yaklaşık 15 farklı etnik azınlığa daha azınlık statüsü verme yönünde girişimlerde bulunduğu bilinmektedir. Bu adımlar, ülkenin etnik çeşitliliğini daha kapsamlı bir şekilde tanıma ve yönetme çabalarını yansıtmaktadır[97].

Çin'in etnik yapılanması, büyük bir çeşitliliği içerir ve bu çeşitlilik, 2000 yılında yapılan nüfus sayımında daha da belirginleşmiştir. Bu sayıma göre Çin'deki en büyük beş etnik grup Zhuanglar, Mançular, Hui Müslümanlar, Miaolar ve Uygurlardır. Her biri, Çin'in zengin ve karmaşık etnik dokusunu temsil eder. Zhuanglar, Çin'in güney bölgelerinde yoğunlaşmış ve kendi dillerine sahip olan en büyük etnik azınlıktır. Zhuang kültürü, zengin folklorik geleneklere ve kendine özgü sanatsal ifadelere sahiptir. Mançular ise tarihsel olarak Çin'in Qing Hanedanı'nı kurmuş olan bir halktır ve günümüzde özellikle kuzeydoğu Çin'de yaşamaktadır. Onların kültürel mirası, Çin tarihinde önemli bir rol oynamıştır. Hui Müslümanları, Çin'in İslam dini ile bağlantılı en büyük etnik gruplarından biridir. Huiler, Çin'in çeşitli bölgelerinde

[95] Karluk, 2017: 11.
[96] Karluk, 2009: 82.
[97] Karluk, 2009: 67.

yaşar ve Han Çinlileriyle yakın etnik bağlara sahip olup, İslam'ın Çin içindeki uyumu ve entegrasyonunu temsil eder. Miaolar, güneybatı Çin'de bulunan ve zengin kültürel geleneklere sahip başka bir önemli etnik azınlıktır. Onların folkloru, müziği ve el sanatları, Çin'in kültürel zenginliğini yansıtır. Uygurlar ise özellikle Xinjiang Uygur Özerk Bölgesi'nde yoğunlaşan, Türk kökenli bir halktır. Uygur kültürü, benzersiz müzik, dans ve mutfak gelenekleriyle tanınır ve Batı Türkistan Türkleri ile tarihsel ve kültürel bağlantıları vardır. Bu gruplar, Çin'in etnik ve kültürel çeşitliliğinin sadece bir kısmını temsil eder. Her biri, ülkenin sosyal ve kültürel yapısında kendine özgü bir yer tutar ve Çin'in zengin etnik çeşitliliğini oluşturur[98].

Çin Halk Cumhuriyeti'nin resmi istatistiklerine göre ülkedeki etnik azınlık gruplar toplam nüfusun yaklaşık %10'unu oluşturmaktadır. Bu oran, Çin'in demografik yapısında önemli bir azınlık varlığını göstermektedir. Ancak bu grupların ülkedeki toprak dağılımına bakıldığında, durum daha farklı bir boyut kazanmaktadır. Bu azınlık grupları, Çin'in topraklarının yaklaşık %65'ini kaplayan geniş alanlarda yaşamaktadır. Bu topraklar, Çin literatüründe "Azınlık Milliyetler Bölgeleri" olarak adlandırılır ve ülkenin geniş coğrafî çeşitliliğini temsil eder. Bu bölgeler, genellikle Çin'in batı ve kuzeybatı bölgelerinde yer alır ve geniş ormanlık alanlar, dağlık araziler ve verimli ovalar gibi çeşitli coğrafî özelliklere sahiptir. Bu geniş ve çoğunlukla az nüfuslu bölgeler, Çin'in doğal kaynakları ve çevresel çeşitliliği açısından büyük bir öneme sahiptir. Ayrıca bu bölgelerde yaşayan azınlık grupları, kendi geleneksel yaşam tarzlarını, dillerini ve kültürel özelliklerini korumaktadır. Azınlık Milliyetler Bölgeleri'nin geniş toprakları, Çin'in etnik politikaları ve bölgesel yönetimi için önemli bir faktör oluşturmaktadır. Bu bölgelerde yaşayan etnik gruplar için ekonomik kalkınma, kültürel koruma ve sosyal hizmetlere erişim, merkezî hükümetin önemli odak noktalarından biridir. Ayrıca bu bölgeler, Çin'in iç ve dış politikasında stratejik bir rol oynamakta ve uluslararası ilişkilerde önemli bir boyut teşkil etmektedir[99].

Çin Halk Cumhuriyeti'nde, Stalin'in milliyet teorisinden esinlenerek oluşturulan etnik ve idarî yapılanma, ülkenin çeşitliliğini ve karmaşıklığını yansıtan bir sistem olarak ortaya çıkmıştır. Bu yapılanma, Han/Hanzular hariç toplamda 55 etnik azınlık milliyeti, 5 özerk bölge, 30 özerk eyalet, 124 özerk vilayet ve 1.200 özerk nahiyeyi kapsamaktadır. Bu idarî birimler, Çin'in etnik çeşitliliğini yönetme ve farklı etnik grupların ihtiyaçlarını karşılama amacı güder. Pekin, Şangay, Tianjin ve Chongqing gibi büyük şehirler, Çin Halk Cumhuriyeti'ne tam bağımsız eyaletler olarak bağlıdır ve bu bölgeler, ülkenin politik, ekonomik ve kültürel merkezleri olarak önemli bir rol oynar. Diğer yandan, özerklik statüsüne sahip beş özerk bölge; Xinjiang Uygur Özerk Bölgesi, Xizang Tibet Özerk Bölgesi, Guangxi Zhuang Özerk Bölgesi, Ningxia Hui (Müslüman) Özerk Bölgesi ve İç Moğolistan Moğol Özerk Bölgesi, etnik azınlık gruplarının yoğun olarak yaşadığı ve bu grupların kültürel ve siyasî haklarının korunduğu bölgelerdir. Bu özerk bölgeler, Çin'in etnik yapılanmasının temel taşlarıdır ve her biri, bulunduğu etnik grupların dilini, kültürünü ve geleneklerini koruma hakkına sahiptir. Bu bölgeler aynı zamanda, etnik grupların kendi kaderini tayin etme ve yerel yönetimde söz sahibi olma fırsatlarını

[98] Karluk, 2009: 67.
[99] Karluk, 2009: 67.

barındırır. Bu yapılanma, Çin'in geniş ve çeşitli coğrafyasında etnik çeşitliliği nasıl yönettiğinin ve bu çeşitliliğin politik, sosyal ve kültürel etkilerinin bir yansımasıdır[100].

Çin Yönetim Sistemi: İdari ve Yargısal Yapılar

Çin Halk Cumhuriyeti'nin karmaşık idarî yapısı, ülkenin geniş ve çeşitli coğrafyasını yönetme biçimini anlamak için kritik öneme sahiptir. Bu yapı, ülkenin Doğu Türkistan'da uyguladığı yönetim şeklinin temelini oluşturur. Çin, öncelikle eyaletlere, özerk bölgelere ve doğrudan merkeze bağlı belediyelere ayrılmıştır. Bu ayrım, ülkenin geniş coğrafyasını ve etnik çeşitliliğini yönetmek için farklı yönetim seviyelerini ve yetkilerini belirler. Eyaletler ve özerk bölgeler, daha küçük idarî birimlere bölünür. Bu birimler valilikler, özerk belediyeler, idarî bölümler, özerk idarî bölümler ve şehirler olarak tanımlanabilir. Bu yapılanma, yerel hükümetlerin kendine özgü ihtiyaçlarına ve özelliklerine göre esneklik sağlar. Özellikle özerk bölgeler, etnik azınlık gruplarının yoğun olduğu bölgelerde, bu grupların kültürel ve idarî özerkliğini sağlamak için tasarlanmıştır. İdarî bölümler ve özerk idarî bölümler, daha küçük yerel yönetim birimleri olan kasabalara ayrılmıştır. Bu kasabalar, yerel halkın ihtiyaçlarına daha yakından hizmet edebilme kapasitesine sahiptir. Diğer yandan, merkeze doğrudan bağlı belediyeler, mahalle ve kasaba seviyelerine ayrılarak, şehir yönetiminin daha etkin ve düzenli olmasını sağlar. Özellikle Doğu Türkistan gibi özerk bölgelerdeki yönetim şekli, bu idarî yapılanmanın bir parçası olarak değerlendirilmelidir. Çin'in idarî yapılanması, merkezî ve yerel yönetimler arasındaki güç dengesini, etnik azınlık haklarının korunmasını ve bölgesel özerkliği nasıl ele aldığını anlamak için önemli bir çerçevedir[101].

Çin Halk Cumhuriyeti'nin yönetim sistemi, anayasa tarafından belirlenen altı temel organdan oluşur. Bu organlar, ülkenin siyasî yapısının temelini oluşturur ve her biri, devletin işleyişinde kritik roller oynar. Bu organlar; Ulusal Halk Kongresi, Çin Halk Cumhuriyeti Başkanlığı, Devlet Meclisi, Merkezi Askerî Komisyonu, Yüksek Halk Mahkemesi ve Halk Vekâlet Mahkemesi olarak sıralanabilir[102].

Çin Halk Cumhuriyeti'nin yönetim sistemi içerisinde, Ulusal Halk Kongresi en üst düzey devlet organı olarak konumlanmıştır. Ulusal Halk Kongresi'nin yetki alanı geniş olup, kanun yapma, mevcut kanunları kaldırma veya değiştirme ve üst düzey devlet görevlilerini atama gibi kritik görevleri içerir. Ayrıca devletin politikalarını ve yönetimini teftiş etme yetkisi de Ulusal Halk Kongresi'ne aittir. Bu yetkiler, Ulusal Halk Kongresi'ni Çin'in yasama ve denetim süreçlerinde merkezî bir rol oynayan bir organ haline getirir. Çin Halk Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı ise devletin başı olarak tanımlanır ve iç ve dış siyasette ülkeyi yönetme yetkisine sahiptir. Cumhurbaşkanının rolü, Çin'in ulusal ve uluslararası politikalarının şekillendirilmesinde kritik bir öneme sahiptir. Özellikle dış ilişkiler ve diplomatik temsil konusunda Cumhurbaşkanı, Çin Halk Cumhuriyeti'nin yüzü olarak ön plana çıkar. Cumhurbaşkanının yetkileri ve görevleri, Ulusal Halk Kongresi tarafından belirlenen çerçeveler içinde yer alır. Cumhurbaşkanı, Ulusal Halk Kongresi tarafından onaylanan politikaları ve kararları uygulamakla yükümlüdür. Bu bağlamda, Ulusal Halk Kongresi ve Cumhurbaşkanı arasındaki ilişki, Çin'in siyasî yapısının

[100] Çiftci, 2016: 1.
[101] Gökçe ve Metin, 2005: 40.
[102] Gökçe ve Metin, 2005: 41.

temel bir dinamiğini oluşturur. Bu ilişki, yasama ve yürütme organlarının birbirleriyle nasıl etkileşim içinde olduğunu ve devletin genel işleyişindeki rollerini açıkça ortaya koyar. Ulusal Halk Kongresi'nin geniş yetkileri ve Cumhurbaşkanının bu organa bağlılığı, Çin'in siyasî sisteminin nasıl işlediğine dair önemli bir anlayış sunar. Bu yapı, yasama ve yürütme güçlerinin dengesini ve bu iki organın devlet işleyişindeki etkileşimini belirleyici bir şekilde şekillendirir[103].

Çin Halk Cumhuriyeti'nde hükümet, devletin yönetim ve yetki alanındaki en yüksek organ olarak işlev görür. Hükümetin yapısı, Başbakan, Başbakan Yardımcıları, Genel Sekreter, Bakanlar, Konsey Üyeleri ve Genel Denetçi gibi çeşitli kilit pozisyonlardan oluşmaktadır. Bu üyeler, ülkenin idaresi ve politikalarının uygulanmasında önemli görevler üstlenirler. Başbakanın atama süreci, Çin'in politik yapısının temel bir özelliğidir. Başbakan, Meclis Başkanı tarafından aday gösterilir. Bu adaylık, Ulusal Halk Kongresi tarafından onaylandıktan sonra, Çin Halk Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı tarafından resmî olarak atanır. Başbakan, hükümetin günlük işlerini yönetir ve devlet politikalarının uygulanmasında merkezî bir role sahiptir. Aynı zamanda, Başbakanın görevden alınması da benzer bir süreçle gerçekleşir. Çin Halk Cumhuriyeti'nin askerî işlerindeki en yüksek otorite, Merkez Askerî Komite'dir. Bu komite, ülkenin tüm askerî faaliyetlerini ve stratejilerini yönetme yetkisine sahiptir. Merkez Askerî Komite, ulusal savunma politikalarının belirlenmesinden, askerî operasyonların planlanmasına kadar geniş bir yelpazede faaliyet gösterir. Komite, hem iç güvenliğin korunmasında hem de dış tehditlere karşı ülkenin savunma stratejilerinin geliştirilmesinde kilit bir rol oynar. Bu hükümet yapısı ve askerî yönetim, Çin Halk Cumhuriyeti'nin politik ve askerî işleyişinde önemli roller üstlenir. Hükümetin çeşitli organları ve Merkez Askerî Komite'nin işlevleri, ülkenin yönetim sisteminin nasıl işlediğini ve bu sistemin farklı yönlerinin nasıl entegre edildiğini anlamak için önemlidir[104].

Çin Halk Cumhuriyeti'nin yargı sisteminde, Yüksek Halk Mahkemesi en yüksek yargı organı olarak konumlanmaktadır. Bu mahkeme, Ulusal Halk Kongresi'ne karşı sorumludur ve ülkenin yargı sisteminin en üst düzeyde denetim ve idaresini üstlenir. Yüksek Halk Mahkemesi'nin yetkileri arasında, yerel, askerî ve özel halk mahkemelerinin denetlenmesi yer alır. Bu yetkiler, Çin'in yargı sistemini etkin ve düzenli bir şekilde işletmek için kritik öneme sahiptir. Yüksek Halk Mahkemesi'nin Başkanı, Ulusal Halk Kongresi tarafından beş yıllık bir süre için seçilir ve en fazla iki dönem görev yapabilir. Bu seçim süreci, yargı organının bağımsızlığını ve yargısal kararların Ulusal Halk Kongresi'nin genel politik çerçevesi içinde kalmasını sağlar. Yüksek Halk Savcılığı ise çıkarılan kanunların uygulanmasını denetleme görevini üstlenir. Bu görev, hukukun üstünlüğünün korunmasında ve yargı süreçlerinin adalet ve tarafsızlık ilkesine uygun olarak yürütülmesinde hayati bir rol oynar. Çin Halk Cumhuriyeti'nin siyasî yapısına gelince, Sovyetler Birliği'nden farklı olarak, ülkede tek bir siyasî parti hâkimiyeti söz konusu değildir. Günümüz Çin'inde, Çin Komünist Partisi'nin liderliği altında iş birliği ve politik danışmanlık görevlerini yürüten sekiz siyasî parti bulunmaktadır. Bu partiler, Çin'in siyasî

[103] Kızıltan, 2004: 48.
[104] Gökçe ve Metin, 2005: 42.

hayatında anayasal bir çerçeve içinde faaliyet gösterir ve ülkenin çok partili yapısını oluşturur. Bu yapı, Çin'in politik çeşitliliğini ve siyasî partilerin ulusal yönetimdeki rollerini yansıtır[105].

Çin'in Doğu Türkistan Yönetim Stratejisi: Özerk Bölgeler ve Etnik Politikalar

1949 yılında Doğu Türkistan, Çin Halk Cumhuriyeti'nin hâkimiyetine girmiştir[106]. Bu tarihten itibaren, Çin Halk Cumhuriyeti'nin bu bölgede uyguladığı demografik politikalar, bölgenin etnik yapısını önemli ölçüde etkilemiştir. Özellikle Han Çinlilerini Doğu Türkistan'a yerleşmeye teşvik eden politikalar, bölgedeki etnik dengelerde belirgin değişikliklere yol açmıştır. 1953 yılında Uygur nüfusunun bölgedeki toplam nüfusa oranı %74,7 iken, Han Çinlileri %6,1 oranında temsil ediyordu. Ancak Çin Halk Cumhuriyeti'nin bu bölgeye yönelik demografik politikalarının etkisiyle 1982 yılına gelindiğinde bu oranlar büyük bir değişim göstermiştir. Uygur nüfusunun oranı %45,8'e düşmüş, Han Çinlilerinin oranı ise %40,4'e yükselmiştir[107].

Doğu Türkistan'daki demografik değişiklikler, Çin Halk Cumhuriyeti'nin bu bölgeye uyguladığı politikaların sonucudur ve sosyo-ekonomik yapı üzerinde derin etkilere sahiptir. 1949 yılından sonra gerçekleşen yoğun Çinli göçü, bölgenin demografik yapısını ciddi bir şekilde değiştirmiştir. Bu göç dalgası, bölgeye ekonomik ve sosyal açıdan önemli değişiklikler getirmiştir. Artan işsizlik, halkın fakirleşmesi ve bölgenin doğal kaynaklarının yerel halk yerine daha çok Çinli göçmenler tarafından kullanılması, bu değişimin bazı sonuçlarıdır. Bu demografik değişiklikler, Uygurların toplam nüfus içindeki oranının azalmasına rağmen, Uygurların halen Doğu Türkistan'daki en büyük etnik grup olduğunu gösterir. Çin Halk Cumhuriyeti'nin siyasetine rağmen, Uygurlar bölgedeki kültürel ve sosyal yapının önemli bir parçası olmaya devam etmektedir. Doğu Türkistan, Çin'in topraklarının yaklaşık 1/6'sını oluşturan ve hem stratejik hem de jeopolitik açıdan önemli bir bölgedir. Bölgenin yeraltı ve yerüstü kaynakları, ekonomik değeri yüksek olup, bu kaynakların kullanımı bölge politikalarında kritik bir faktör olarak ortaya çıkmaktadır. Bu kaynaklar, hem Çin'in ekonomik büyümesi için önemli hem de bölge halkının yaşam kalitesi ve ekonomik fırsatları açısından hayati bir rol oynar. Bu nedenle, Doğu Türkistan'daki demografik değişiklikler ve bu değişikliklerin sosyo-ekonomik etkileri, bölgenin tarihsel, kültürel ve jeopolitik açıdan önemini daha iyi anlamak için dikkate alınması gereken önemli faktörlerdir. Bu faktörler, bölgenin Çin içindeki rolünü ve uluslararası ilişkilerdeki yerini anlamada kritik öneme sahiptir[108].

Doğu Türkistan, tarihsel olarak Uygur Türklerinin ana yurdu olarak tanınmaktadır. 1949'da Çin Halk Cumhuriyeti'nin kontrolü altına giren bu bölge, Stalin'in milliyetler politikası çerçevesinde azınlık statüsüne dahil edilmiştir. 1955 yılında ise resmi olarak Çin'in beş özerk bölgesinden biri olarak ilan edilmiş ve "Xinjiang Uygur Özerk Bölgesi" adını almıştır. Ancak, bölgenin özerk yapısı teorik bir tanımlamadan ibaret kalmış, pratikte özerk bir yönetim yapısının varlığından bahsetmek güç olmuştur. Bu durum, bölgedeki yönetim ve idare

[105] Gökçe ve Metin, 2005: 43.
[106] Castets, 2003: 1-2.
[107] Mahluf, 2010: 137.
[108] Mahmut, 2019: 24.

mekanizmalarının gerçek anlamda özerk olup olmadığına dair tartışmaları da beraberinde getirmiştir[109]. Çin Halk Cumhuriyeti'nin, söz konusu bölgeyi "Xinjiang Uygur Özerk Bölgesi" olarak adlandırmasına karşın, Türkiye ve diğer Türk Cumhuriyetleri bu ismi benimsememişlerdir. Bunun yerine, bu coğrafya geleneksel adıyla, yani "Doğu Türkistan" olarak anılmaya devam etmektedir. Bu durum, bölgenin tarihi ve kültürel kimliğine atıfta bulunarak, Çin tarafından yapılan isimlendirme ve tanımlamaların dışında bir perspektifin korunmasını yansıtmaktadır. Bu farklılık, uluslararası ilişkilerde, tarih bilinci ve kültürel mirasın korunması bağlamında önemli bir boyut teşkil etmekte olup, Doğu Türkistan'ın tarihsel ve kültürel kimliğine yönelik bir vurgu olarak değerlendirilebilir[110].

Xinjiang Uygur Özerk Bölgesi'nin oluşturulmasıyla birlikte, bu coğrafya idari yapılanma açısından önemli bir dönüşüm geçirmiştir. Bölge, kendi içinde beş ayrı vilayete, sekiz idari ile ve on beş kente ayrılmıştır. Bu idari yapılanma, bölgenin geniş coğrafyasını daha etkin bir şekilde yönetebilmek ve yerel idarelerin ihtiyaçlarına daha hızlı yanıt verebilmek amacıyla tasarlanmıştır. Her bir vilayet, il ve kent, kendi özel yönetim yapılarına sahip olup, bölgesel özellikleri ve yerel ihtiyaçları yansıtan farklı idari ve sosyo-ekonomik politikalar geliştirmektedir. Bu yapılanma, Xinjiang'ın karmaşık etnik, kültürel ve coğrafi yapısını dikkate alarak oluşturulmuş olup, bölgenin yönetiminde merkeziyetçilikten ziyade yerelleşmeye yönelik bir yaklaşımı temsil etmektedir[111].

Doğu Türkistan, çeşitli etnik gruplara ev sahipliği yapan, kültürel ve idari yapılarıyla dikkat çeken bir coğrafyadır. Bu bölgede yer alan özerk bölgeler ve iller, bölgenin zengin etnik yapısını ve tarihsel özelliklerini yansıtır. Örneğin, Bortala Moğol ve Bayangol Moğol Özerk Bölgeleri Moğol etnik kimliğinin etkisini gösterirken, Changji Hui Özerk Bölgesi Hui nüfusunun varlığını işaret eder. Kızılsu Kırgız Özerk Bölgesi ise Kırgız etnik grubunun önemli bir merkezidir. Bu bölgenin illeri de etnik ve kültürel çeşitliliği ile ön plana çıkar. Kaşgar, Aksu, Turfan, Hami, Hoten, Altay, İli ve Tacheng illeri, Doğu Türkistan'ın farklı bölgelerinde yer almakta ve her biri kendine has tarihi ve kültürel özelliklere sahiptir. Bu iller, bölgenin zengin tarihini, kültürel mirasını ve etnik çeşitliliğini temsil eden önemli yerleşim yerleridir. Doğu Türkistan'ın bu idari yapılanması, bölgenin tarihsel süreç içinde nasıl şekillendiğine ve etnik grupların nasıl bir arada yaşadığına dair önemli ipuçları sunar. Her bir özerk bölge ve il, bölgenin karmaşık sosyal ve kültürel dokusunu daha iyi anlamamıza yardımcı olur[112].

Çin'in Doğu Türkistan'ı idare etme stratejisi, bölgenin etnik ve kültürel çeşitliliğine uyum sağlayacak şekilde tasarlanmıştır. Bu strateji, özellikle özerk bölgeler ve valilikler aracılığıyla yürütülmektedir. Örneğin, Kaşgar ve Hoten Özerk Valilikleri, Uygur Türklerinin çoğunlukta olduğu bölgelerdir. Bu valilikler, Uygur kültürünün ve toplumsal yapısının korunmasına olanak tanırken, aynı zamanda Çin'in merkezî yönetimine bağlılığı da sağlar. Diğer yandan, Kazak Türkleri için de benzer bir idari yapılanma söz konusudur. İli Kazak Özerk Valiliği, Changji Hui Özerk Valiliğinin altında yer alan Mori Kazak Özerk Şehri ve Hami Valiliğinin Barköl

[109] Bovingdon, 2010:. 44.
[110] Sayın ve Koçak, 2017: 11.
[111] Hayit, 1975: 336.
[112] Atalay, 2011: 344.

Kazak Özerk Şehri, Kazak nüfusunun yoğun olarak yaşadığı bölgelerdir. Bu yapılanma, Kazak Türklerinin kendi kültürel ve toplumsal ihtiyaçlarını karşılamalarına imkân tanırken, aynı zamanda Çin'in genel idari yapısına entegre olmalarını da sağlar. Bu idari düzenlemeler, Çin'in Doğu Türkistan'ı daha etkin bir şekilde yönetmesine olanak tanır[113].

Doğu Türkistan'ın etnik yapılandırması içerisinde, Kırgız Türklerinin ve Müslüman Taciklerin yaşadığı bölgeler özel bir öneme sahiptir. Kırgız Türkleri, bölgenin Kızılsu Kırgız Özerk Valiliğinde yoğunlaşmış durumdadır. Bu valilik, Kırgız toplumunun dilini, geleneklerini ve kültürünü koruma altına alarak, etnik kimliklerini ifade etme ve geliştirme alanı sunar. Diğer yandan, Müslüman Tacik topluluğu, özerk bir il olan Taşkurgan'da yaşamaktadır. Taşkurgan, Taciklerin tarihsel ve kültürel özelliklerini yansıtan bir yapıya sahip olup, bu topluluğun dini ve etnik özelliklerine uygun bir yaşam alanı olarak önem taşır[114].

Sonuç

Doğu Türkistan Tarihi, kültürel ve siyasal açıdan oldukça zengin ve karmaşık bir bölgedir. Jeopolitik konumu itibarıyla Asya'nın kalbinde yer alan bu bölge, tarih boyunca birçok imparatorluk ve devletin ilgisini çekmiş, stratejik önemi nedeniyle büyük güçler arasında çekişmelere konu olmuştur. Kültürel çeşitliliği, bölgede yaşayan farklı etnik grupların zengin kültür ve geleneklerini yansıtır. Özellikle Uygur Türkleri, bölgenin en büyük etnik grubu olarak, kendi dil, din ve kültürlerini koruma çabası içinde olmuşlardır.

Çin Halk Cumhuriyeti'nin bölge üzerindeki egemenliği altında, Doğu Türkistan'daki insan hakları sorunları ve etnik gerilimler uluslararası alanda sıkça tartışma konusu olmuştur. Çin'in bölgede uyguladığı asimilasyon politikaları ve insan hakları ihlalleri, global çapta endişe ve tepkilere yol açmıştır. Aynı zamanda, Çin'in "Bir Kuşak, Bir Yol" girişimi kapsamında Doğu Türkistan'ın stratejik öneminin artması, bölgeyi uluslararası ticaret ve enerji nakil hatlarının kritik bir noktası haline getirmiştir. Siyasal açıdan, bölgede yaşanan çatışmalar ve mücadeleler, Doğu Türkistan'ın kendi kaderini tayin etme hakkı ve özerklik talepleri etrafında yoğunlaşmaktadır. Bu bağlamda, bölgesel ve uluslararası aktörlerin Doğu Türkistan meselesine dair pozisyonları, uluslararası ilişkiler ve diplomasi açısından önemli bir yer tutmaktadır.

Bu çalışma, Doğu Türkistan'ın jeopolitik, kültürel ve siyasal dinamiklerini derinlemesine incelemekte, bölgenin tarihsel arka planını ve günümüzdeki durumunu ele alarak, bölgenin uluslararası sahnede nasıl konumlandığını analiz etmektedir. Ayrıca, bölge üzerindeki dış politika stratejileri, insan hakları meseleleri ve etnik kimliklerin korunması gibi konulara da değinilmektedir. Bu çalışmanın amacı, Doğu Türkistan'ın karmaşık yapısını ve uluslararası ilişkilerdeki yerini daha iyi anlamak ve bölgedeki mevcut durumu objektif bir bakış açısıyla değerlendirmektir.

Kaynakça

Abdurrahman, V. (2001). Karahanlı Devleti İle Koçu (İdikut) Uygur Devletinin Münasebetleri (Basılmamış Doktora Tezi). Ankara: Ankara Üniversitesi SBE.

[113] Qing-Li, 1990: 59.
[114] Warikko, 1995/96: 30.

Abudula, A. (2013). Geçmişten Günümüze Turfan Karızları (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). İstanbul: İstanbul Üniversitesi SBE.

Aka, İ. (1991). *Timur ve Devleti.* Ankara: Türk Tarih Kurumu.

Alptekin, E. (1978). *Uygur Türkleri.* İstanbul: Boğaziçi.

Alptekin, İ. Y. (1981). *Doğu Türkistan Davası.* İstanbul: Marifet Yayınları.

Atalay, İ. (2011). *Resimli ve Haritalı Dünya Coğrafyası.* İstanbul: İnkılap Yayınevi.

Bakır, A. (2005). *Doğu Türkistan İstiklâl Hareketi ve Mehmet Emin Buğra.* İstanbul: Doğu Türkistan Vakfı Yayınları.

Balcı, F. (2021). *Göç-Halkbilimi (Doğu Türkistan'dan Göç Ederek 1965 Senesinde Kayseri'ye Yerleşen Uygur Türkleri Örneği).* Çanakkale: Paradigma Akademi.

Baykuzu, T. D. (2006, Temmuz). "Çin Topraklarındaki Bazı Türk Soylularının Kurganları (VII-VIII Yüzyıl)". *Tarih İncelemeleri Dergisi, XXI*(1), 1-18.

Benson, L., & Svanberg, I. (1998). *China's Last Nomads: The History and Culture of China's Kazaks.* New York: M.E. Sharpe.

Biçen, N. (2018). Göç, Uyum, Sorunlar Zeytinburnunda Yaşayan Doğu Türkistanlılar Örneği (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). İstanbul: Yeni Yüzyıl Üniversitesi SBE.

Bıyıktay, H. (1989). *Timurlular Zamanında Hindistan Türk İmparatorluğu.* Ankara: Türk Tarih Kurumu.

Bovingdon, G. (2010). *The Uyghurs: Strangers in Their Own Land.* New York: Columbia University Press.

Buğra, M. E. (1952). *Doğu Türkistan Tarihi, Coğrafi ve Şimdiki Durumu.* İstanbul: Güven Basımevi.

Buğra, M. E. (1987). *Şarkî Türkistan Tarihi.* Ankara: Ofset Matbaacılık.

Candemir, C. (2009). Bağımsızlıktan Sonra Batı Türkistan-Çin İlişkileri (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Gebze: Gebze Yüksek Teknoloji Enstitüsü SBE.

Castets, R. (2003, September). "The Uyghurs in Xinjiang-The Malaise Grows", . *China Perspectives*(49), 1-21.

Cengiz, İ. (1981). *Kızıl Çin İşgalindeki Doğu Türkistan.* İstanbul: Doğu Türkistan Dergisi Yayınları.

Connor, W. (1984). *The National Question in Marxist-Leninist Theory and Practice.* Princeton: Princeton University Press.

Çandarlıoğlu, G. (1974-1975). "Uygur Sarayına Gelin Giden Çinli Prensesler ve Bunun Arkasındaki Politik Gerçekler". *İÜEF Tarih Dergisi*(28-29), 63-70.

Çandarlıoğlu, G. (1987). "Uygurlar Hakkında". *Tarihte Türk Devletleri* (Cilt 1, s. 223-234). içinde Ankara: Ankara Üniversitesi Rektörlüğü.

Çay, A. (2010, Temmuz). "Uluslararası İlişkiler Çerçevesinde Doğu Türkistan'ın Durumu". *Doğu Türkistan'ın Sesi, 18*(71), 3-8.

Çiftci, E. (2016, Mayıs 5). "Çin'in Azınlık Politikalarına Tarihsel Bir Bakış". Şubat 29, 2024 tarihinde http://blog.ilem.org.tr/wp-content/uploads/2016/05/Cin_Azinlik_Politikalari_Bilgi_Notu.pdf adresinden alındı

Çin Halk Cumhuriyeti Anayasası. (tarih yok). Şubat 29, 29 tarihinde https://english.www.gov.cn/: https://english.www.gov.cn/archive/lawsregulations/201911/20/content_WS5ed8856ec6d0b3f0e9499913.html adresinden alındı

Deliorman, A., Donuk, A., & Kocakapan, İ. (1991). *Türklük Mücahidi İsa Yusuf.* İstanbul: Bayrak Basımevi.

Demirağ, Y. (2014). "1755-1949 Yılları Arasında Doğu Türkistan". *Uluslararası Uygur Araştırmaları Dergisi*(3), 229-245.

Donuk, A. (1990). *Türk Hükümdarı.* İstanbul: Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı.

Emet, E. (2000). Doğu Türkistan Uygur Ağızları (Basılmamış Doktora Tezi). Ankara: Ankara Üniversitesi SBE.

Emet, E. (2009). *5 Temmuz Urumçi Olayı ve Doğu Türkistan.* Ankara: Grafiker.

Forbes, A. D. (1990). *Doğu Türkistan'daki Harp Beyleri (Doğu Türkistan'ın 1911-1949 Arası Siyasi Tarihi).* (E. Can, Çev.) Münih: Doğu Türkistan Vakfı Yayınları.

Gladney, D. C. (2004). *Dislocating China: Muslims, Minorities and Other Subaltern Subjects.* London: Hurst.

Gökçe, D., & Metin, E. (2005). "Çin, Türkiye ve Dünya". *Karizma Dergisi*(23), 39-50.

Hayit, B. (1975). *Türkistan: Rusya ve Çin Arasında.* (A. Sadak, Çev.) Ankara: Otağ Yayınları.

Hayit, B. (1995). *Türkistan Devletleri'nin Milli Mücadele Tarihi.* Ankara: Türk Tarih Kurumu.

Hedin, S. (1933). *Gobi Çöllerinde.* (Ö. Rıza, Çev.) İstanbul: Muallim Ahmet Halit Kitaphanesi.

İlkul, A. K. (1997). *Çin-Türkistan Hâtıraları (Şanghay Hâtıraları).* (Y. Gedikli, Dü.) İstanbul: Ötüken Yayınları.

İsmail, Z. (2002). *Kazak Türkleri.* Ankara: Yeni Türkiye Yayınları.

İzgi, Ö. (1986). *Kutluk Bilge Kül Kağan, Bögü Kağan ve Uygurlar.* Ankara: Kültür Bakanlığı.

İzgi, Ö. (1987). "Kao-Chang (Turfan) Uygurları". *Tarihte Türk Devletleri* (Cilt 1, s. 235-245). içinde Ankara: Ankara Üniversitesi Rektörlüğü.

İzgi, Ö. (1987). *Uygurların Siyâsi ve Kültürel Tarihi (Hukuk Vesikalarına Göre).* Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları.

Kaçaranoğlu, D. (2012). Çin ve Doğu Türkistan'da İslâm'ın Yayılışı (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Rize: Rize Üniversitesi SBE.

Kafesoğlu, İ. (1983). *Türk Milli Kültürü.* İstanbul: Boğaziçi Yayınları.

Karahoca, A. (1960). *Doğu Türkistan Çin Müstemlekesi.* İstanbul: Fakülte Matbaası.

Karluk, A. C. (2017). "Çin Halk Cumhuriyeti'nde Dinî Yapı ve Müslüman Milliyetler". *TYB Akademi*(20), 9-48.

Karluk, A. J. (2009). "Çin Halk Cumhuriyeti'ndeki Milletlerin Dağılımı ve Etno-Demografik Özellikleri". *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi, 11*(11), 63-90.

Kızıltan, A. (2004). "Tek Kutuplu Dünyada Çin Halk Cumhuriyetinin Süper Güç Olabilirliği". *C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, 5*(1), 45-66.

Kul, Ö. (2009). Osman Batur ve Doğu Türkistan Millî Mücadelesi (1911-1955) (Basılmamış Doktora Tezi). İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Kul, Ö. (2017). *100 Soruda Doğu Türkistan.* İstanbul: Rumuz.

Kurban, İ. (1992). *Şarki Türkistan Cumhuriyeti: 1944-1949.* Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.

Kurban, İ. (1995). *Doğu Türkistan İçin Savaş.* Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.

Li Sheng. (2006). *Çin'in Xin-jiang Bölgesi Geçmişi ve Şimdiki Durumu.* (X. Xinyue, Çev.) Urumçi: Xin-jiang Halk Yayınevi.

Liu, X. (2004). *Frontier Passages: Ethnopolitics and the Rise of Chinese Communism.* Stanford: Stanford University Press.

Mahluf, M. (2010). "Zorunlu Göç ve Uygur Diasporası". *Hür Doğu Türkistan Sempozyumu* (s. 135-144). Basım Yeri Yok: Mavi Ofset.

Mahmut, D. (2019). "Controlling Religious Knowledge and Education for Countering Religious Extremism: Case Study of the Uyghur Muslims in China". *Forum for International Research in Education (FIRE), 5*(1), 22-43.

Merçil, E. (1976). "Karahanlılar". *Türk Dünyası Elkitabı* (s. 794-799). içinde Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü.

Millward, J. A. (1998). *Beyond the Pass: Economy, Ethnicity and Empire in Qing Central Asia, 1759-1864.* Stanford: Stanford University Press.

Musabay, İ., & Turfâni, P. (1976). "Doğu Türkistan". *Türk Dünyası El Kitabı* (s. 1217-1250). içinde Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü.

Omorov, T. (2013). Kırgızların Türkistan Hanlıkları İle İlişkileri (XV.-XIX. YY. Arası) (Basılmamış Doktora Tezi). Ankara: Ankara Üniversitesi SBE.

Öger, A. (2008). Uygur Efsaneleri Üzerinde Bir Araştırma (İnceleme ve Metinler) (Basılmamış Doktora Tezi). İzmir: Ege Üniversitesi SBE.

Perdue, P. C. (2005). China Marches West: The Qing Conquest of Central Eurasia (Unpublished Master Thesis). Cambridge: Harvard University Press.

Piding, M. (2007). Doğu Türkistan'da İslam Kurumları (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Sakarya: Sakarya Üniversitesi SBE.

Qing-Li, Y. (1990). "Population Changes in the Xinjiang Uighur Autonomous Region (1949-1984). *Central Asian Survey, 9*(1), 49-73.

Rásonyi, L. (1988). *Tarihte Türklük.* Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü.

Saray, M. (2015). *Doğu Türkistan Türkleri Tarihi*. İstanbul: Aygan.

Sayın, Y., & Koçak, G. (2017). Müslüman Dünyanın Bir Sorun Alanı Olarak Doğu Türkistan Meselesi ve Çin Halk Cumhuriyeti'nin İzlediği Politikalar. *Journal of Ottoman Civilization Studies, 3*(4), 10-24.

Schwarz, H. G. (1962). Policies and Administration of Minority Areas in Northwest China and Inner Mongolia, 1949-1959 (Unpublished PhD Thesis). Ann Arbor: The University of Wisconsin.

Şahin, E. (1995). "Doğu Türkistan". *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*(3), 95-123.

Şemseddin, İ. (1997). *Doğu Türkşstan'da Demografik Yapı ve Tarım.* İzmir: İrfan Kültür ve Eğitim Derneği Yayınları.

Togan, A. Z. (1981). *Umumî Türk Tarihine Giriş.* İstanbul: Enderun Yayınevi.

Topsakal, İ. (2005, Eylül). Doğu Türkistan Sürgün Hükümeti Cumhurbaşkanı Ahmet İgemberdi ile Doğu Türkistan Davası Üzerine Bir Söyleşi . *Türk Dünyası Tarih Kültür Dergisi*(225), 43-47.

Tosun, K. (2012). *Ötüken Yolcuları (Doğu Türkistan, Moğolistan, Hakasya, Tuva, Altay ve Kazakistan Gezi Notları).* Ankara: Berikan.

Tuncer, T. (2015). 1949-1964 Yılları Arasında Doğu Türkistan'da İstiklal Mücadelesi ve Türkiye'ye Yapılan Göçler (Basılmamış Doktora Tezi). Manisa: Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Türköz, A. (2010). *Doğu Türkistan'da İnsan Hakları.* İstanbul: Doğu Kütüphanesi.

Uğurlu, N. (2016). *Günümüz Çin'in Tutsak Türkleri.* İstanbul: Örgün Yayınevi.

Ulus, T. (2019). Türkiye-Doğu Türkistan İlişkileri (1923-2009) (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Ankara: Hacı Bayram Veli Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü.

Warikko, K. (1995/96). "Sincan'da Etnik-Dinsel Uyanış". *Avrasya Etüdleri, 2*(4), 30-42.

Wen-shen, T. (1967). Li Te-Yü'nün Mektuplarına Göre Uygurlar (840-900) (Doktora Çalışması) . Taipei.

Whiting, A. A. (1958). "Soviet Strategy in Sinkiang 1933-49". S. Shih-ts'ai, & A. S. Whiting içinde, *Sinkiang: Pawn or Pivot* (s. 3-148). East Lansing: Michigan UP.

Yıldırım, K. (2013). *Çin Kaynaklarında Türkistan Şehirleri.* İstanbul: Ötüken.

Yıldırım, K. (2016). *Doğu Türkistan'ın Tarihi Coğrafyası.* İstanbul: Ötüken.

Yıldırım, K. (2018). *Türk Moğol Tarihi.* İstanbul: Yeditepe.

Yoska, E. (2017, Eylül). "Uygur Devleti'nin Yenisey Kırgızları İle İlişkileri". *Tarih Okulu Dergisi*(XXXI), 1-17.

DOĞU TÜRKİSTAN'DA MİLLİ VE KÜLTÜREL DİRENİŞ: SÂBİT DÂMOLLA'NIN MİRASI

Doç. Dr. Tekin TUNCER

Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi,

tekintuncer@nevsehir.edu.tr, ORCID ID: https://orcid.org/0000-0002-3985-8341

ÖZET

Bu bildiri, 20. yüzyılın ortalarında Doğu Türkistan'da yaşamış olan Sâbit Dâmolla'nın, bölgenin millî ve kültürel direniş hareketlerinde nasıl kritik bir rol oynadığını kapsamlı bir şekilde incelemeyi amaçlamaktadır. Dâmolla'nın edebiyat, kültür ve siyasî alanlarındaki çalışmaları, Doğu Türkistan'ın tarihi, kültürel ve siyasî mücadelelerindeki derin izlerini ve bölgenin kimlik oluşumundaki etkilerini detaylandıracaktır. Bildiri, Doğu Türkistan'ın zorlu siyasî tarihine genel bir bakış sunarak başlayacak ve Sâbit Dâmolla'nın bu tarih içerisindeki yerini ve önemini ortaya koyacaktır. Dâmolla'nın edebî eserleri ve siyasî yazıları, Doğu Türkistan halkının kimlik, özgürlük ve bağımsızlık mücadelelerinde nasıl hayati bir role sahip olduğu analiz edilecektir. Ayrıca, Dâmolla'nın çalışmalarının, Doğu Türkistan'ın kültürel mirasının korunması ve geliştirilmesi, bölgesel kimlik ve milliyetçilik duygularının pekiştirilmesi ve uluslararası alanda farkındalık ve destek oluşturma çabalarındaki katkıları değerlendirilecektir. Dâmolla'nın mirasının, günümüz Doğu Türkistan'ın sosyal ve siyasî hareketler üzerindeki etkileri ile bölge halkının karşılaştığı mevcut zorluklar ve mücadeleler bağlamında incelenmesi de planlanmaktadır. Son olarak, Sâbit Dâmolla'nın Doğu Türkistan için simgelediği değerler ve idealler, bölge halkının kültürel ve siyasî mücadelelerinde nasıl ilham kaynağı olmaya devam ettiği üzerinde durulacak ve Dâmolla'nın çalışmalarının bölgesel, ulusal ve uluslararası düzeydeki öneminin altı çizilecektir.

Anahtar Kelimeler: Sâbit Dâmolla, Doğu Türkistan, Millî Mücadele, Kültürel Direniş, Siyaset, Kimlik ve Özgürlük

NATİONAL AND CULTURAL RESİSTANCE İN EAST TURKESTAN: THE LEGACY OF SÂBİT DÂMOLLA

SUMMARY

This paper aims to comprehensively analyse how Sâbit Dâmolla, who lived in East Turkestan in the mid-20th century, played a critical role in the region's national and cultural resistance movements. Dâmolla's literary, cultural and political works will detail his deep traces in the historical, cultural and political struggles of East Turkestan and his influence on the region's identity formation. The paper will begin with an overview of the difficult political history of East Turkestan and will reveal the place and importance of Sâbit Dâmolla in this history. It will analyse how Dâmolla's literary works and political writings played a vital role in the East Turkistani people's struggle for identity, freedom and independence. It will also assess the contribution of Dâmolla's work to the preservation and development of East Turkestan's cultural heritage, the consolidation of regional identity and nationalism, and the efforts to raise

international awareness and support. It is also planned to examine the impact of Dâmolla's legacy on the social and political movements of contemporary East Turkestan in the context of the current challenges and struggles faced by the people of the region. Finally, the values and ideals Sâbit Dâmolla symbolised for East Turkestan and how they continue to inspire the cultural and political struggles of the people of the region will be emphasised and the importance of Dâmolla's work at the regional, national and international levels will be highlighted.

Keywords: Sâbit Dâmolla, East Turkistan, National Struggle, Cultural Resistance, Politics, Identity and Freedom.

Bir Âlim Olarak Sâbit Dâmolla: Eğitim ve İlmin Peşinde

Kaşgar, tarihin derinliklerinden gelen bir ilim ve marifet yurdu olarak, birçok değerli âlimi bağrından çıkarmıştır. Bu büyük isimler arasında, Hacı Dâmolla Sâbit b. Abdulbakî Kemali es-Selefî el-Kaşgarî, ya da daha bilinen ismiyle Sâbit Dâmolla[1], özel bir yer tutmaktadır. 1883 yılında, o zamanlar Kaşgar'a bağlı küçük bir yerleşim yeri olan Artuş'un Azak kasabasında, ticaretle uğraşan bir ailenin ferdi olarak dünyaya gözlerini açmıştır. Sâbit Dâmolla'nın hayat yolculuğu, bu küçük kasabadan başlayıp, onu bir din âlimi ve siyaset erbabı olarak zirveye taşıyacaktır[2]. Sâbit Dâmolla'nın doğum yeri ile ilgili çeşitli rivayetler olsa da[3], en kabul gören görüş onun Artuş'ta doğduğu yönündedir. Bu, kendisinin kaleme aldığı "Şirin Kelam" adlı eserin giriş kısmında da teyit edilmektedir[4]. Babası Abdulbakî, ilme olan tutkusuyla tanınan bir şahsiyettir. Oğlunun geleceğini şekillendirmekte kararlı olan Abdulbakî, Sâbit'i küçük yaşlardan itibaren ilmin peşinde koşmaya teşvik etmiş, hem maddî hem de manevî olarak ona destek olmuştur. Bu destek, Sâbit'in ilim yolunda ilerlemesinde büyük bir rol oynamıştır[5]. Doğuştan gelen zekâ, güç ve iradeyle donanmış olan Sâbit, ilk eğitimini kasabasında Alemahun isimli bir din âliminden almıştır[6]. Bu eğitim, onun ilerleyen yıllardaki akademik başarılarının temelini atmıştır. Daha sonra, ailesinin desteği ile Kaşgar'daki Hanlık Medresesi'ne adım atmış ve buradaki zorlu sınavları başarıyla geçerek tahsil hayatına devam etmiştir[7].

Kaşgar şehrinde "Sultanul'l-ulemâ" olarak bilinen Bahauddin Mahdum, "Şeyhu'l-ulemâ" unvanına sahip İslâm Dâmolla, Abdülkâdir Dâmolla ve Mahmut Ahun Dâmolla gibi döneminin en parlak âlimlerini bünyesinde barındırmıştır. Bu isimler, sadece Kaşgar'ın değil, aynı zamanda çevre bölgelerin de ilim ve marifet alanında önemli birer kilometre taşı olmuşlardır. Bu değerli âlimler, bilgi ve hikmetlerini öğrencilere aktarırken, aynı zamanda şehrin manevî atmosferini de zenginleştirmişlerdir. Bu şehir, derin bilgi birikimi ve eğitim kurumlarının varlığıyla birçok önemli düşünür ve âlim yetiştirmiş, böylece bölgenin kültürel ve ilmî gelişimine katkıda bulunmuştur. Sâbit Dâmolla, işte bu ilim ve hikmet yuvası Kaşgar'da kendini geliştirmek için mükemmel bir ortam bulmuştur. Medresede aldığı eğitimle, bilgi ve

[1] Dâmolla kelimesi din âlimi anlamına gelir. Bkz. Uygur Tilining İzahlık Logiti, 1999: 502.
[2] Emin, 2000: 267; Abdulbaki, 1985: 248.
[3] Forbes, 1990: 434.
[4] Abdulbaki, 1985: 2.
[5] Abdulbaki, 1983: 2.
[6] Jilili, 2004: 31.
[7] Abdulbaki, 1985: 249.

hikmetin derinliklerine dalan Sâbit, öğrenimini yüksek derecelerle tamamlamıştır. Derslerindeki başarısı, yüksek zekâ seviyesi ve derin düşünce yapısıyla dikkat çekmiştir. Hocaları ve arkadaşları, onun bu özelliklerini fark ederek, gelecekte din ve millet için önemli hizmetler verebilecek bir kapasiteye sahip olduğunu düşünmüşlerdir. Sâbit'in bu dönemde gösterdiği akademik başarılar ve zihinsel yetenekleri, onun çevresindekileri üzerinde derin bir izlenim bırakmıştır. Onlar, Sâbit'in gelecekteki potansiyelini erken bir aşamada keşfetmiş ve onun toplum için büyük işler başaracağına olan inançlarını pekiştirmişlerdir. Bu, Sâbit Dâmolla'nın ilim ve marifet yolculuğunun sadece bir başlangıcıydı; zira o, zamanla kendini daha da geliştirecek ve daha geniş kitleler tarafından tanınan bir âlim haline gelecektir[8].

1910 yılı, Sâbit Dâmolla için yeni bir başlangıç noktası olmuştur. O yıl, öğrenimine derinlik katmak amacıyla, hocası Abdülkâdir Dâmolla ve Dâmolla Mahmut Ahun'un yönlendirmesiyle Buhara'ya gitme kararı almıştır. Buhara, o dönemde İslâmî ilimlerin merkezi olarak kabul ediliyordu ve Sâbit Dâmolla için bu, ilmî kapasitesini genişletme fırsatı anlamına geliyordu. Dört yıl süren yoğun bir öğrenim sürecinin ardından, 1914 yılında eğitimini tamamlayıp "Dâmolla" unvanıyla memleketine, yani ana vatanına dönmüştür[9]. Bu dönüş, onun için sadece bir dönüm noktası değil, aynı zamanda ilmî ve dinî bir yolculuğun başlangıcıdır. Ana vatanına döndükten sonra, İli vilayetinde dinî sohbetler düzenleyerek adını duyurmuştur. Bu sohbetler, onun İli bölgesinde büyük bir üne kavuşmasını sağlamıştır. İli bölgesinde kadılık görevinde de bulunan Sâbit Dâmolla, burada İsmail Hacı'nın kızı Rabia Hanım ile evlenmiştir[10]. Daha sonra Kaşgar'a giderek eski hocası Dâmolla Abdülkâdir ve dostu Şemsettin ile birlikte Hanlık Medresesi'nde öğretim faaliyetlerinde bulunmuştur[11]. Burada, "Şirin Kelam", "İslâm Kanunu", "Şerh-i Elfiye", "Akaid-i Cevheriyye" ve "Beyanu's-Sünne" gibi değerli eserlerini kaleme almıştır. Ayrıca, şehrin büyük camilerinden birinde Kur'an-ı Kerim'in lafzî tercümesine girişmiştir. Bu önemli çalışma üç yıl boyunca devam etmiş ve onun ilmî çalışmalarındaki derinliğini ve genişliğini gösterir[12].

Hicri 1349 yılında, Sâbit Dâmolla için manevî bir yolculuk başlar: Hac ibadeti. Bu yolculuk onu önce Rusya'ya, ardından Türkiye üzerinden Mısır'a, oradan Suudi Arabistan'a ve son olarak Hindistan'a götürür[13]. Sâbit Dâmolla, kutsal topraklara yaptığı ziyaret sırasında, Suudi Arabistan'ın eğitim alanındaki önde gelen isimlerinden Mecid Kerdî ile bir görüşme gerçekleştirmiş ve bu buluşma, Sâbit Dâmolla'nın "el-Kasidetü's-seniyye fil-akaidi's-sünniyye" adını taşıyan eserini Mecid Kerdî'ye sunmasıyla ölümsüzleşmiştir. Eserin adı, Mecid Kerdî'nin kendisi tarafından verilmiş, bu da onun esere olan derin saygısının ve takdirinin bir göstergesi olarak kabul edilmiştir[14].

Sâbit Dâmolla'nın entelektüel serüveni, Kahire'deki günlerinde yeni bir boyut kazanmıştır. Burada, özellikle "İhvan-ül Müslimin" örgütünün toplantılarında ve çeşitli ilmî toplantılarda

[8] Jilili, 2004: 31-32.
[9] Abdulbaki, 1985: 252.
[10] Kurban, 2014: 316.
[11] Emin, 2000: 267.
[12] Abdulbaki, 1402/1982: 4; Abdulbaki, 1985: 252.
[13] Abdulbaki, 1985: 253.
[14] Jilili, 2004: 32.

verdiği konferanslarla ön plana çıkmıştır. Bu konferanslarda ortaya koyduğu fikirler, "Mekârimü'l-ahlak" dergisi başta olmak üzere çeşitli yayınlarda yer almış, böylece bilgi ve düşünceleri daha geniş kitlelere ulaşmıştır[15]. Kahire'de geçirdiği zaman zarfında, İbrahim Gazavî, Abdu'l-Kuddusi Ensarî gibi dönemin önde gelen düşünür ve âlimleriyle fikir alışverişinde bulunmuş, aynı zamanda Kadı Abdürreşid İbrahim gibi değerli mütefekkir ve yazarlarla uzun soluklu sohbetler gerçekleştirmiştir. Bu etkileşimler, Sâbit Dâmolla'nın düşünce dünyasını zenginleştirirken, gelecekteki eserlerine de ilham kaynağı olmuştur[16].

Seyahatleri boyunca Sâbit Dâmolla, sayısız tecrübe edinmiş ve bu deneyimler, onun fikirlerinin olgunlaşmasında büyük rol oynamıştır. Her bir tecrübe, ona yeni bir bakış açısı kazandırmış, böylece kendini sürekli geliştirmiş ve ilerlemiştir[17]. Halkın bilgiye ve marifete olan susuzluğunu göz önünde bulundurarak, yazdığı eserleri memleketine taşımış ve bunları halkın faydalanması için sunmuştur. Bu, onun sadece bir düşünür ve âlim olmadığını, aynı zamanda topluma hizmet etmeye adamış bir birey olduğunu göstermektedir[18].

Hac yolculuğundan dönüşte, Sâbit Dâmolla, Hindistan'a uğrayarak burada bir dizi eserini bastırmış ve daha sonra anavatanı Kaşgar'a dönmek yerine, daha önce planladığı üzere, inkılabın başlangıç noktası olan Hoten'e gitmiştir. Bu dönüşü, mevcut Çin zulmüne karşı mücadelesinin başlangıcı olmuştur. Bu kararlılık ve cesaret, onun sadece bir bilgin değil, aynı zamanda bir özgürlük mücadelesi savaşçısı olduğunu kanıtlamıştır[19].

1933 yılında, Doğu Türkistan Türk İslâm Cumhuriyeti'nin Başbakanı olarak atanması, Sâbit Dâmolla'nın siyasî ve entelektüel liderliğinin doruk noktasını temsil etmektedir. Yirmi binden fazla kişinin katılımıyla gerçekleştirilen kuruluş konuşması, İslâm Cumhuriyeti'nin temellerinin atılmasında kritik bir rol oynamıştır[20]. Ancak 1934 yılında, çeşitli entrikalar ve hasetler sonucunda Çin hapishanesine atılması, onun mücadelesinin ne kadar zorlu olduğunun bir göstergesidir. 1941 yılında, bazı devlet adamlarıyla birlikte idam edilmesi, onun hikâyesinin trajik sonunu işaret etse de, düşünceleri ve mücadelesi, hala birçok insan için ilham kaynağı olmaya devam etmektedir. Sâbit Dâmolla'nın mirası, sadece yazdığı eserlerle değil, aynı zamanda gösterdiği cesaret ve kararlılıkla da yaşamaya devam etmektedir[21].

Siyasi Mirasının İzinde: Sâbit Dâmolla'nın Siyasi Vizyonunun Tezahürü

Uzun yıllar boyunca, Doğu Türkistan sınırları içerisinde yaşayan insanlar, Çin egemenliğinin ağır şartları altında zorlu bir yaşam sürdürmek zorunda kalmışlardır. Bu baskılı ortamda halkın özgürlüğe kavuşma umudu neredeyse tükenmiştir. Ancak yaşanan tüm bu olumsuzluklara karşı bir direnişin tohumları atılmış ve halk, özgürlüklerini kazanmak adına silahlı bir örgütlenme yolunu seçmek zorunda kalmıştır. Bu, sadece bir kurtuluş mücadelesi değil, aynı zamanda varoluşlarını sürdürebilmek adına attıkları bir adımdır. Bu süreçte, toplumun her kesiminden insan, esaret altında yaşamaktansa özgür bir şekilde yaşamak için gizli bir şekilde örgütlenmeye

[15] Abdulbaki, 1985: 254.
[16] Abdulbaki, 1985: 255.
[17] Abdulbaki, 1985: 255.
[18] Abdulbaki, 1402/1982: 8.
[19] Buğra, 1987: 402.
[20] Forbes, 1990: 198.
[21] Hekim, 2015: 70 Dip. 13.

başlamıştır. Bağımsızlık arzusunun ateşleyicisi ise Hoten bölgesinden çıkan bir liderdir; Mehmet Emin Buğra. Buğra, bir inkılaba öncülük etmeye karar vermiş ve bu yolda ilerlemek için milletin mücadele azmini pekiştirmenin ve düşmanın zayıf noktalarını iyi analiz etmenin şart olduğunu savunmuştur. Buğra'nın önderliğinde, Doğu Türkistan'daki bağımsızlık çabaları bir ivme kazanmıştır. Buğra, bu büyük mücadelenin başlangıcında, bölgedeki tüm şehirleri dolaşarak durum değerlendirmesi yapmış ve halkın genel hissiyatını anlamaya çalışmıştır[22].

Bu gezileri sırasında, Sâbit Dâmolla gibi önemli figürlerle görüşmeler gerçekleştirmiş ve millî özgürlük konusunda fikir alışverişinde bulunmuştur. Bu buluşmalar, Doğu Türkistan'da hürriyetin ancak silahlı bir ayaklanma ile mümkün olabileceği fikrinin oluşmasına zemin hazırlamıştır. Hoten vilayeti, bu kıvılcımın ateşlendiği yer olmuş ve bu bölgeden başlayarak, bir özgürlük mücadelesi tüm Doğu Türkistan'a yayılmıştır. Buğra ve arkadaşları, Çin yönetiminin bu mücadeleyi engelleyemeyeceğine inanmış, ancak Rusya'nın olası bir müdahalesinden endişe duymuşlardır. Bu çerçevede, 1931 yılında Sâbit Dâmolla'nın Hac görevini yerine getirmek, İslâm dünyasını ziyaret etmek ve uluslararası destek aramak amacıyla Mekke'ye seyahati, uluslararası boyutta bir farkındalık ve destek arayışının da başlangıcı olmuştur. Bu yolculuk, aynı zamanda uluslararası siyasetin nabzını tutma ve Doğu Türkistan'ın bağımsızlık mücadelesini daha geniş bir platforma taşıma amacı taşımaktaydı[23].

1932'nin sonbahar aylarında gerçekleşen olaylar zinciri, Doğu Türkistan'ın özgürlük mücadelesinde yeni bir sayfa açılmasına vesile olmuştur. Kasım ayında, Sâbit Dâmolla'nın uzun ve meşakkatli Hac yolculuğunun ardından Hoten vilayetine dönüşü, bu yeni dönemin habercisidir. Dâmolla, Suudi Arabistan, Türkiye, Mısır ve Hindistan'ı kapsayan bir dizi ziyaret gerçekleştirmiş, bu ülkelerdeki siyasî liderler ve düşünürlerle görüşmeler yaparak Doğu Türkistan'ın bağımsızlık mücadelesi için uluslararası destek arayışı içinde olmuştur. Bu görüşmeler, ona, Doğu Türkistan'da başlatılacak bir millî inkılap hareketine komşu devletlerin müdahalesinin olasılığının düşük olduğu konusunda önemli bir perspektif kazandırmıştır[24].

Sâbit Dâmolla'nın Hoten'e dönüşü, Mehmet Emin Buğra liderliğinde kurulan ve henüz emekleme aşamasında olan küçük bir inkılap örgütü için bir dönüm noktası olmuştur. Dâmolla, bu teşkilatla hemen iletişime geçerek, ziyaretleri sırasında elde ettiği bilgi ve izlenimleri Buğra ile paylaşır. Bu bilgi alışverişi, örgütün stratejilerini şekillendirme ve uluslararası arenada destek arayışı konusunda önemli bir kaynak teşkil eder. Dâmolla'nın, hac ziyareti sonrasında direkt Hoten'e dönüşü ve hemen harekete geçme kararlılığı, bu mücadelenin sadece yerel bir hareket olmaktan çıkıp, uluslararası bir boyut kazanma potansiyeline sahip olduğunu göstermektedir. Buğra'nın liderliğindeki bu küçük örgüt, Dâmolla'nın katılımıyla birlikte, daha da güçlenmiş ve mücadelelerine daha sağlam bir temel kazandırmıştır. Dâmolla'nın bu teşkilata üye olma talebi, kabul edilerek, onun bu harekete olan inancını ve özgürlük mücadelesine olan bağlılığını pekiştirmiştir[25].

[22] Buğra, 1987: 400.
[23] Abdulbaki, 1402/1982: 4; Buğra, 1987: 400.
[24] Buğra, 1987: 400.
[25] Buğra, 1987: 402.

1930'lu yılların başında, Sâbit Dâmolla'nın oynadığı rol, bölgedeki direniş hareketinin şekillenmesinde kritik bir öneme sahiptir. Görevine büyük bir içtenlik ve kararlılıkla başlayan Dâmolla, Ramazan ayının manevî atmosferini fırsat bilerek, Kur'an-ı Kerim'deki cihat ile ilgili ayetleri halka tefsir etmeye başlar. Onun bu etkileyici vaazları, halk üzerinde derin bir etki bırakarak, insanların özgürlük ve bağımsızlık mücadelesine olan inancını pekiştirir. Bu etkileşim, teşkilatın üye sayısının hızla artmasına vesile olmuş ve birçok nüfuzlu kişinin teşkilata katılmasını sağlamıştır. Bu katılımcılar arasında önemli bir isim olan Muhammet Niyaz Elem Ahun, 1 Şubat 1933 tarihinde meclis tarafından teşkilatın lideri olarak seçilmiştir. Sâbit Dâmolla, Ahun'un danışmanlığını üstlenirken, aynı zamanda eğitim, adliye ve dinî işlerin sorumluluğunu da yönetmiştir. Mehmet Emin Buğra ise askeri konuları yönetmekle görevlendirilmiştir[26].

11 Nisan 1933'te, Doğu Türkistan'da önemli bir siyasî gelişme yaşanır. Teşkilatın merkezi, Karakaş ilçesinden Hoten'in merkezine şehrine taşınarak, bölgedeki mücadelenin merkezi haline gelir. Bu taşınma, Muhammed Niyaz Elem Ahun'un Hükümet Başkanı olarak atanması ve ona biat edilmesiyle taçlandırılır. Böylece, Hoten Hükümeti'nin temelleri atılmış olur[27]. Bu gelişme, sadece Hoten'de değil, Doğu Türkistan'ın genelinde de büyük bir yankı uyandırmıştır. Özellikle, bölgenin kuzey ve doğu kesimlerinde Çin yönetimine karşı geniş çaplı ayaklanmalar meydana gelmiş ve 1931 yılında Hoca Niyaz Hacı liderliğinde başlayan ayaklanma, Doğu Türkistan'ın doğusunda Çin'e karşı bir direnişin sembolü haline gelmiştir. Hoca Niyaz Hacı'nın komutasındaki askeri güçler, hızla büyüyerek, Doğu Türkistan'ın bağımsızlık mücadelesinde önemli bir güç merkezi olarak ortaya çıkmıştır[28].

Doğu Türkistan'ın tarih sahnesindeki en önemli dönemlerinden biri, Hoten bölgesindeki liderlerin, bölgenin güneyinde, Kaşgar merkezli olarak Şarki Türkistan İslâm Cumhuriyeti'nin kurulmasına öncülük etmeleriyle başlamıştır. Bu yeni kurulan devletin temelleri, bölgedeki siyasî ve sosyal dinamiklerin bir yansıması olarak, özgürlük ve bağımsızlık idealleri üzerine kurulmuştur. Hoten Emiri Mehmet Emin Buğra, bu yeni başlayan dönemin liderliği için Hoca Niyaz Hacı'ya Cumhurbaşkanlığı görevini teklif etmiştir[29]. Bu teklif, bölgedeki etnik ve kültürel birliktelik için önemli bir adım olarak görülmüş ve Hoca Niyaz tarafından kabul edilmiştir. Ancak bu bağımsızlık hamlesi, bölgedeki dengeleri derinden sarsacak bir iç çatışmanın habercisi olmuştur. Kısa bir süre sonra Hoca Niyaz Hacı, Çin Hükümeti ile Doğu Türkistan'ın genel valilik yardımcılığı görevi karşılığında Doğu Türkistan'ın güneyinde kurulan bu özgür cumhuriyeti ortadan kaldırmayı kabul etmiştir[30].

Bu anlaşma, bölgedeki bağımsızlık mücadelesine büyük bir darbe vurmuş ve Doğu Türkistan İslâm Cumhuriyeti'nin kısa sürede son bulmasına yol açmıştır. Çin hükümetinin bu müdahalesi, devlet adamalarının tutuklanması ve baskı politikalarının artırılması gibi sonuçlar doğurarak, Doğu Türkistan'da yeni bir siyasî ve sosyal krizin başlamasına neden olacaktır. Özellikle, Hoca Niyaz Hacı'nın eylemleri ve genel davranışlarından dolayı, Şeyh'ul-İslâm Sâbit Dâmolla'nın

[26] Buğra, 1987: 402.
[27] Buğra, 1987: 406.
[28] Buğra, 1987: 390.
[29] Forbes, 1990: 198.
[30] Buğra, 1987: 397.

umutsuzluğa düştüğü zamanlar olmuşsa da bu umutsuzluğun içinde bile Sâbit Dâmolla, 12 Kasım 1933 tarihinde, Doğu Türkistan Türk İslâm Cumhuriyeti'nin resmi olarak kurulduğunu ilan ederek tarihe geçmiştir. Bu ilan, bölgede büyük bir değişimin başlangıcı olmuş ve dönemin zorluklarına meydan okuyan bir hareket olarak kabul edilmiştir[31].

Tarih sahnesine çıktığı an itibariyle Doğu Türkistan İslâm Cumhuriyeti, modern tarih içinde önemli bir dönüm noktası olarak kaydedilmiştir. 12 Aralık 1933 tarihinde, bir dizi politik ve toplumsal gelişmenin ardından, bu yeni devlet yapılanması resmiyet kazanmış ve uluslararası arenada bir kimlik oluşturma yolunda ilk adımını atmıştır. Bu tarihi gün, aynı zamanda Sâbit Dâmolla'nın Başbakan olarak seçildiği ve Kaşgar şehrinin devletin başkenti olarak ilan edildiği gündür[32]. Bu süreç, bölgede yaşayan halkın kendi kaderini tayin etme arzusunun bir yansıması olarak görülebilir. Sâbit Dâmolla'nın liderliğinde, Doğu Türkistan İslâm Cumhuriyeti, bölgenin sosyo-politik yapısını yeniden şekillendirmeyi hedefleyen önemli bir adım atmıştır. Başbakan olarak Sâbit Dâmolla, yabancı güçlerin bölge üzerindeki etkisine ve müdahalesine karşı çıkmış, bu durumu net bir şekilde ortaya koyan bir bildiri yayınlamıştır. Sâbit Dâmolla'nın yayınladığı bildiride, Doğu Türkistan İslâm Cumhuriyeti'nin yabancı unsurların müdahalesine karşı olduğu vurgulanmış ve bu durum, devletin bağımsızlık ve egemenlik haklarının bir göstergesi olarak kabul edilmiştir. Bildiride, özellikle Tunganlar (Çinli Müslümanlar) ve Çinlilerin, Doğu Türkistan üzerinde herhangi bir kanunî hak iddia edemeyecekleri belirtilmiştir. Bu açıklama, bölgedeki yabancı etkinin reddedilmesi ve Doğu Türkistan halkının kendi geleceğini kendi elleriyle şekillendirme arzusunun altını çizmiştir. Sâbit Dâmolla'nın ifadeleri, Doğu Türkistanlıların yabancı güçlerin yönetimine ihtiyaç duymadıklarını ve kendi kendilerini yönetme kapasitesine sahip olduklarını gösteren güçlü bir mesaj olarak tarihe geçmiştir. Bu tutum, aynı zamanda Doğu Türkistan İslâm Cumhuriyeti'nin kuruluş felsefesini ve bağımsızlık mücadelesini simgelemektedir. Böylece Doğu Türkistan İslâm Cumhuriyeti, kendi topraklarında yabancı müdahalesine karşı çıkan, halkının iradesine dayanan bir yönetim anlayışını benimsemiştir[33].

Doğu Türkistan Türk İslâm Cumhuriyeti'nin kuruluşu, 20. yüzyılın en önemli olaylarından biri olarak tarihe geçmiştir. Ancak bu cumhuriyetin varlığı, ne yazık ki kısa sürmüştür. Büyük güçlerin bölgesel çıkar çatışmaları ve hegemonya mücadelesi, bu genç devletin yaşamını doğrudan etkilemiş ve sonunda yıkılmasına yol açmıştır. Sovyetler Birliği ve Çin Halk Cumhuriyeti'nin bu bölge üzerindeki etkisi, Doğu Türkistan Türk İslâm Cumhuriyeti'nin özgürlük ve bağımsızlık arayışlarını baskı altına alarak kırılgan yapılarını ortaya çıkarmıştır. Sovyetler Birliği, Kaşgar bölgesinde kendilerine muhalif bir yönetimin kurulmasından rahatsızlık duymuş ve bu duruma müdahale etme yoluna gitmiştir. Bu genç cumhuriyetin liderleri arasında yaşanan ihanet ve güvensizlik, iç çatışmaları tetikleyerek devletin temellerini sarsmıştır[34].

[31] Forbes, 1990: 198.
[32] Tarım, 1983: 150.
[33] Forbes, 1990: 112.
[34] Forbes, 1990: 204.

Hoca Niyaz Hacı, Doğu Türkistan Türk İslâm Cumhuriyeti'nin önemli figürlerinden biri olarak, Sovyetler Birliği ile İrkeştam'da gizli bir anlaşma yaparak, cumhuriyetin lağvedilmesi gerektiğini savunmuş ve bu görüşünü kabine üyeleri ve Başbakan Sâbit Dâmolla'ya ilettiği bir mektupla paylaşmıştır. Ancak Başbakan Sâbit Dâmolla ve kabine üyeleri, 2 Mart 1934'te gerçekleşen bir toplantıda Hoca Niyaz'ın bu talebini reddederek onu hain ilan etmiştir[35]. Bu olayların ardından Hoca Niyaz Hacı, Yarkent'e geçmiş ve burada devam eden müzakerelere katılmıştır. Ancak durumu daha da karmaşık hale getiren bir hareketle, Sâbit Dâmolla'yı yakalayıp Çin makamlarına teslim etmiştir. Bu hareket, bölgesel güç dengelerinin nasıl kişisel hırs ve ihanetler tarafından etkilenebileceğinin trajik bir örneğidir[36].

Doğu Türkistan Türk İslâm Cumhuriyeti'nin kaderini belirleyen önemli bir diğer faktör ise iç çatışmalar ve liderler arasındaki güven bunalımıdır. Mehmet Emin Buğra'nın Hoten'e kaçması[37] ve Sâbit Dâmolla'nın Sheng Shih-tsai tarafından hapsedilmesi, bu iç çekişmelerin somut örneklerindendir. Hapishanede bile Sâbit Dâmolla'nın Uygurca Kur'an tefsiri yazması, onun inanç ve kültürel değerlere olan bağlılığını gösterirken, sonrasında yaşanan trajik ölümü, Doğu Türkistan'ın bağımsızlık mücadelesinin ne kadar acımasız bir şekilde bastırıldığını ortaya koymaktadır[38]. Doğu Türkistan Türk İslâm Cumhuriyeti'nin kuruluş amacının, bölgedeki Türk Müslüman toplumunun yaşam standartlarını iyileştirmek ve onlara daha fazla özgürlük sağlamak olduğu düşünülmektedir. Ancak devletin tam şeriat kanunu üzerine kurulmuş olması, farklı yorumlara ve değerlendirmelere neden olmuştur. Bu cumhuriyetin kuruluşu ve sonrasında yaşanan olaylar, büyük güçlerin bölgesel politikalarının yerel halkların kaderi üzerinde ne kadar etkili olabileceğini gözler önüne sermiştir.

Bilgelik ve Erdemin İzinde: Sâbit Dâmolla'nın İlmi Mirası ve Ahlaki Yolculuğu

Sâbit Dâmolla'nın ilmî ve ahlakî kişiliği üzerine sahip olduğumuz bilgiler, ne yazık ki oldukça sınırlı ve parça parçadır. Bu kısıtlı bilgi birikimi, esas olarak, onun yazılı mirası ve bıraktığı eserler aracılığıyla toplanmıştır. Sâbit Dâmolla, derin bir ahlak anlayışına ve yüksek faziletlerle donatılmış bir karaktere sahiptir. Hayatını, toplumu dönüştürme, bilgi ve erdemi teşvik etme amacına adamış bir aydın olarak tanımlamak mümkündür. Onun bu yolda gösterdiği çaba, sadece yazdığı eserler ve yaptığı konuşmalarla sınırlı kalmamış, aynı zamanda güçlü bir liderlik ve yönlendirme kabiliyetiyle de desteklenmiştir. Toplum içinde cehaletin ortadan kaldırılması ve bilincin artırılması yönünde önemli adımlar atan Dâmolla, bu çabalarıyla, halkın gözünde saygın bir konuma ulaşmıştır. Bu saygın konumunun arkasında, sadece Sâbit Dâmolla'nın kişisel çabaları değil, aynı zamanda onun hocalarından aldığı ilham ve destek de yatmaktadır. Özellikle, hocası Abdülkâdir Dâmolla'nın Sâbit Dâmolla üzerindeki etkisi büyük önem taşımaktadır. Abdülkâdir Dâmolla'nın rehberliği, Sâbit Dâmolla'nın ilmî yolculuğunda ve topluma karşı üstlendiği ahlakî sorumluluklarda derin izler bırakmıştır. Sâbit Dâmolla'nın, ilim ve siyaset alanında önemli bir figür haline gelmesinde, hocasının sağladığı bu temel destek ve yönlendirme, belirleyici bir rol oynamıştır. Sâbit Dâmolla'nın mirası, bugün bile, özellikle ilim ve ahlakın toplumsal yaşamda oynadığı rolü anlamak isteyenler için önemli bir kaynak teşkil

[35] Forbes, 1990: 220.
[36] Forbes, 1990: 221.
[37] Forbes, 1990: 220.
[38] Tarım, 1983: 187.

etmektedir. Onun eserleri, ahlakî ve ilmî liderlik anlayışının, toplumu nasıl şekillendirebileceğine dair değerli örnekler sunar. Bu eserler, aynı zamanda, bilginin ve ahlakî değerlerin, toplumsal dönüşüm ve gelişimdeki gücünü gösteren canlı kanıtlardır[39].

Sâbit Dâmolla, olağanüstü bir hafıza gücüne ve ifade yeteneğine sahip bir bilim adamı olarak tanınmıştır. Onun konuşmaları, özellikle akıcı ve anlaşılır diliyle dinleyicileri üzerinde derin bir etki bırakmıştır. Bu yetenekleri, onun sohbetlerini ve derslerini, her kesimden insanın kolaylıkla takip edebileceği ve faydalanabileceği bir seviyeye taşımıştır. Sâbit Dâmolla, iletişimde kullandığı bu sade ve etkili dil sayesinde, bilgiyi etkili bir şekilde aktarma konusunda önemli bir üne kavuşmuştur. Bu özelliği, onun eğitim ve öğretim faaliyetlerinde büyük bir avantaj sağlamış ve talebelerinin ondan aldıkları ilmî daha iyi kavramalarına olanak tanımıştır[40].

Sâbit Dâmolla'nın dinî hayatına dair bilgilerin büyük bir bölümü, onun Medine'ye yerleşen talebeleri aracılığıyla bize ulaşmıştır. Bu talebelerden biri olan Kaşgar Abatlı Abdurrahman, hocası hakkındaki izlenimlerini çok özel bir şekilde aktarır. Sâbit Dâmolla'nın, sıcak günlerde bile nafile oruçlar tuttuğunu, her fırsatta Kâbe'de ve Medine'deki Peygamber Mescidi'nde Sahihül-Buhârî okuduğunu anlatır. Abdurrahman'a göre, Sâbit Dâmolla'nın dinî bağlılığı ve ibadetlerine olan derin sadakati, onun manevî kişiliğinin en belirgin yönlerinden biridir. Bir anısında Abdurrahman, Sâbit Dâmolla'nın kendisine Allah'ın kendisine hac etme imkânı vermesi durumunda, Kur'an-ı Kerim'i ve Sahihül-Buhârî'yi bin defa hatmetmeye niyet ettiğini söylediğini aktarır[41]. Bu anlatımlar, Sâbit Dâmolla'nın sadece bir ilim adamı değil, aynı zamanda güçlü bir manevî karaktere sahip olduğunu göstermektedir. Onun bilgiye olan derin sevgisi ve ibadetlerine gösterdiği titizlik, talebeleri ve çağdaşları tarafından hayranlıkla karşılanmıştır.

Muhammet Emin İslâmî'nin, Taif şehrinde ikamet eden değerli bir kişilik olan Habibullah Hacı'yı ziyareti sırasında, Habibullah Hacı, Sâbit Dâmolla hakkında konuşmuş ve onun hakkındaki düşüncelerini paylaşmıştır. Habibullah Hacı, uzun yıllarını kutsal topraklarda geçirdikten sonra, bir bilgelik yolculuğu olarak Kaşgar'a seyahat etmiştir. Kaşgar'a vardığında, orada bulunan birçok âlim tarafından büyük bir saygı ve misafirperverlikle karşılanmıştır. İnsanlar, ondan hac hakkında bilgiler edinmek ve kendi hac isteklerini nasıl gerçekleştirebilecekleri konusunda rehberlik istemişlerdir. Bu âlimler arasında Sâbit Dâmolla da bulunmaktadır. Habibullah Hacı'nın ifadelerine göre Sâbit Dâmolla, Allah Teâla'nın ona iki defa Arafat'ta vakfe yapma imkânı tanıdığını belirtmiş, bu durumun birçok zengin kişinin hacca gitme fırsatı bulamadığı bir dönemde gerçekleştiğini vurgulamıştır. Habibullah Hacı'nın ziyareti ve Sâbit Dâmolla hakkındaki anlatımları, sadece geçmişin bir hikâyesi olmanın ötesinde, büyük bir ilim ve maneviyat mirasının aktarılmasını simgeler. Sâbit Dâmolla'nın hacca gitme tecrübesi, onun kutsal bir amaca olan derin bağlılığını ve dinî yolculuğunu yansıtır. Habibullah Hacı'nın Kaşgar ziyareti sırasında yaşadıkları ve Sâbit Dâmolla ile olan etkileşimleri, onun bu büyük âlimden ilim, edep ve ahlak öğrenmesine vesile olmuştur. Sâbit

[39] Emin, 2000: 267; Abdulbaki, 1985: 252-258.
[40] Abdulbaki, 1402/1982: 4.
[41] Abdulbaki, 1985: 255.

Dâmolla'nın yaşamı ve tecrübeleri, onun nasıl bir bilge olduğunu ve çevresindekiler üzerinde bıraktığı olumlu etkiyi göstermektedir[42].

Sâbit Dâmolla'nın Arap edebiyatına olan katkıları, talebesi Abdurrahman Hacı'nın aktardığı bilgilerle bizlere ulaşmıştır. Bu bilgiler, Sâbit Dâmolla'nın sadece bir edip ve şair olmakla kalmayıp, aynı zamanda bu alanda derin bir bilgi birikimine sahip olduğunu göstermektedir. Abdurrahman Hacı, bir gün Sâbit Dâmolla ile Taif'e doğru yolculuk yaparken yaşadıklarını anlatır. Yolculuk sırasında, onlar büyük bir edip, kütüphane ve matbaa sahibi olan eski eğitim müdürü Şeyh Mecid Kerdî'nin Mina'daki evine uğramışlar. Sâbit Dâmolla ve talebesi, Şeyh Mecid Kerdî ile buluştuklarında, Şeyh onlardan Taif'ten dönüşlerinde Taif'in meyvesini getirmelerini istemiştir. Ancak Sâbit Dâmolla'nın bu isteği algılayış biçimi, beklenenden çok farklı olmuştur. O, Şeyh'in isteğini mecazî anlamda yorumlayarak, Taif'e vardıklarında bir eser yazmaya başlamış ve yolculuklarının sonunda bu eseri tamamlamıştır. Eserine "Fakihetü't-Taif" (Taif'in Meyvesi) adını veren Sâbit Dâmolla, Mekke'ye dönüşünde bu eseri Şeyh Mecid Kerdî'ye takdim etmiş ve onun övgüsü ile dualarını almıştır. Şeyh Mecid Kerdî, Sâbit Dâmolla'nın bu eserinin adını "El-Kasidetu's-Seniyye fi'l-Akaidi's-Sünniye" olarak değiştirmiş ve eserin ikinci kasidesine "Akıl" adını vermiştir. Bu olaylar, Sâbit Dâmolla'nın yalnızca yüksek bir edebî kabiliyete sahip olduğunu değil, aynı zamanda feraset ve belagat gibi özelliklerle donatılmış bir şahsiyet olduğunu da ortaya koymaktadır. Bu anekdot, onun Arap edebiyatı alanında sahip olduğu üstün bilgi ve becerileri, aynı zamanda zekasını ve mecaz anlamda düşünebilme yeteneğini göstermektedir. Sâbit Dâmolla'nın bu yolculuk sırasında yazdığı ve sonrasında büyük takdir toplayan eseri, onun edebiyat alanındaki ustalığının yanı sıra, özgün düşünce yapısını ve derin bilgisini de yansıtmaktadır[43].

Sâbit Dâmolla'nın kaleme aldığı eserleri ise şunlardır:

Akâid-i Cevheriyye ve Beyanü's-Sünne: Sâbit Dâmolla tarafından Hicri 1349 yılında gerçekleştirilen hac ziyaretinden kazanılan deneyimler ve farklı konuşmalar sonucu toplanan bilgiler ışığında, genç kuşaklara İslâm'ın temel inançlarını soru ve cevap yöntemi ile aktarmayı hedefleyen bir çalışmadır. Toplam 24 yapraktan meydana gelen bu çalışma, İslâm inanç yapısının temelleri, tevhid ve kelam gibi meseleler, İslâm'a daha sonra dahil edilen inançlar, Müslüman topluluklar arasındaki ayrılıklar ve saf inanca ulaşma yolları gibi bir dizi kritik konuyu kapsar. Akâid-i Cevheriyye adlı bu eser, Dâmolla'nın bu temel konulardaki görüşlerini barındırır ve İslâm inancının doğru şekilde kavranması açısından önemli bir referans olarak kabul edilir. Bu değerli çalışma, ilk defa Hicri 1351 yılında Hindistan'ın Dehli-yi Şâh-Cihânı kentinde, Mahbūbu'l-Matābi' yayınevi tarafından Arapça alfabe ile basılmıştır.

Şirin Kelam: Bu çalışma, Sâbit Dâmolla tarafından Uygurca olarak yazılmış ve 1927 yılında taş baskı yöntemiyle yayımlanmıştır. Eser, Tatar yazar Sanatullah Dikpoltan tarafından Hz. Peygamber'in hayatını anlatan "Şirin Kelam" adlı çalışmanın çevirisidir.

Rûşen Beyân Türkî Tefsîr-i Kur'ân: Sâbit Dâmolla'nın Kuran-ı Kerim'i Uygurca tefsir ettiği eseridir. Ne yazık ki, bu tefsirin yalnızca son kısmı yayımlanmış, geri kalan kısımlarının basımı

[42] Jilili, 2004: 40-41.
[43] Jilili, 2004: 41.

yapılmamıştır. Dâmolla'nın 1941 yılında Urumçi'deki hapishanede hayatını kaybetmesinin ardından, oğlu Haccı Abdullah'ın Gulca'dan gelip eserin bazı bölümlerini hapishane yetkililerinden aldığı söylenmesine rağmen, eserin sonraki akıbeti hakkında net bir bilgi bulunmamaktadır.

Şerhu'l-Elfiyye: İbn Malik'in ünlü eseri "el-Elfiyye" üzerine Sâbit Dâmolla tarafından yazılmış bir açıklama ve yorum metnidir. Bu çalışma, Arapça dil bilgisi konusunda bilgi edinmek isteyenler için bir kolaylık sunmayı amaçlamaktadır. Sâbit Dâmolla'nın bu katkısı, Arapça gramerinin anlaşılmasını ve öğrenilmesini destekleyici bir nitelik taşır.

el-Ḳaṣîdetü's-seniyye fi'l-ʿaḳaʾidi's-sünniyye: Bu eser, Sâbit Dâmolla'nın akaid konusundaki önemli çalışmalarından biridir. Yazar, bu eseri Mekke'den Taif'e yolculuk sırasında yazmıştır ve ilk başta eserin adını "Fâkihetu't-Taif" (Taif'in Meyvesi) koymuştur. Ancak dönemin Suudi Arabistan Eğitim Müdürü Mecid Kerdî, Sâbit Dâmolla'nın eserine "el-Ḳaṣîdetü's-seniyye fi'l-ʿaḳaʾidi's-sünniyye" adını vermiştir. Ayrıca, eserin ikinci kasidesinin başlığını da "Akıl" olarak değiştirmiştir.

İslâm Kanunu: Bu eser, İslâm şeriatının ve fıkıh biliminin, insanlık için ideal bir düzen sunduğunu ve bu düzene uyulmasının önemini ele alır.

Şerait'ul-iman: Çeşitli İslâmî konuların tartışıldığı bu kitap, Çağatay Türkçesi ile yazılmıştır ve el yazması bir kopyası mevcuttur.

Şerhi Gülşen: Ahlak ile ilgili konuların detaylı bir şekilde işlendiği bu çalışma Çağatay Türkçesi ile yazılmıştır ve el yazması bir kopyası mevcuttur[44].

Sonuç

Doğu Türkistan'da, 20. yüzyılın başlarında meydana gelen kültürel ve millî direniş hareketlerinde, Sâbit Dâmolla'nın üstlendiği liderlik ve öncü rol, bölgesel ve uluslararası arenada dikkat çekici bir figür haline gelmesini sağlamıştır. Bu dönem, Doğu Türkistan'ın zorlu siyasal ve sosyal koşullar altında kendi kimliğini, dilini ve kültürünü koruma çabasının yoğunlaştığı bir zamandır. Sâbit Dâmolla ve onun gibi düşünen aydınlar, halkın bu mücadelesine önderlik etmiş, onları motive etmiş ve yönlendirmiştir. Bu çalışma, Sâbit Dâmolla'nın edebiyat, kültür ve siyaset alanlarındaki katkılarının, Doğu Türkistan'ın tarihî ve kültürel kimliğinin şekillenmesindeki rolüne odaklanarak, onun eserlerinin ve liderliğinin, bölge halkının özgürlük ve bağımsızlık arayışlarına nasıl ilham verdiğini detaylandırmaktadır. Dâmolla'nın çabaları, kültürel mirasın korunup geliştirilmesine ve uluslararası alanda farkındalık yaratıp destek toplanmasına katkıda bulunmuştur. Bu, onun mirasının sadece geçmişte değil, günümüzde de Doğu Türkistan'ın sosyal ve siyasal hareketleri üzerinde etkili olmasını sağlamıştır.

Sâbit Dâmolla'nın yaşamı, eserleri ve liderliği, Doğu Türkistan'daki milli ve kültürel direniş hareketlerindeki etkisinin büyüklüğünü vurgular. Onun çalışmaları, bölgenin zorlu siyasal ve sosyal koşullarına rağmen, Doğu Türkistan halkının kimlik, dil ve kültür mücadelesinde önemli

[44] Kurban, 2020: 308.

bir yere sahiptir. Dâmolla'nın öncülük ettiği direniş, bölge halkının özgürlük ve bağımsızlık arayışlarını canlı tutmuş, kültürel mirasın korunması ve geliştirilmesine önemli katkılarda bulunmuştur. Bu çalışma, Sâbit Dâmolla'nın mirasının günümüzdeki Doğu Türkistan sosyal ve siyasal hareketleri üzerindeki etkilerini ve bölge halkının karşılaştığı mevcut zorluklar ve mücadeleler bağlamında değerlendirilmesiyle onun çalışmalarının ve ideallerinin sadece geçmişte değil, bugün de nasıl önemli bir yere sahip olduğunu göstermektedir. Bu şekilde, Dâmolla'nın Doğu Türkistan için taşıdığı değerler ve idealler, bölge halkının kültürel ve siyasal mücadelelerinde ilham kaynağı olmaya devam etmektedir, bu da onun bölgesel, ulusal ve uluslararası düzeydeki önemini pekiştirmektedir.

Kaynakça

Abdulbaki, S. (1402/1982). *Akâid-i Cevheriye ve Beyanu's-sünne.* Mekke .

Abdulbaki, S. (1983). *Şerh-i Elfiye.* Cidde.

Abdulbaki, S. (1985). *Şirin Kelam.* Cidde.

Buğra, M. E. (1987). *Şarkî Türkistan Tarihi.* Ankara : Ofset Matbaacılık.

Emin, M. K. (2000). *Türkistani'ş-Şerkiyye fi Ehdi Muluki't-Tavaifi ve fi'l-Vaktı'l-Hadır.* İstanbul.

Forbes, A. D. (1990). *Doğu Türkistan'daki Harp Beyleri (Doğu Türkistan'ın 1911-1949 Arası Siyasi Tarihi).* (E. Can, Çev.) Münih: Doğu Türkistan Vakfı Yayınları.

Hekim, A. (2015). Hamdullah Muhammed Tarım'ın "Türkistan Tarihi-Türkistan 1931-1937 İnkılâp Tarihi" Adlı Eserinin Tenkitli Transkripsiyonu (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Jilili, A. (2004). Doğu Türkistanlı Din Bilgini Damolla Sabit B. Abdülbaki (Hayatı, Eserleri ve İtikadi Görüşleri) (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Kurban, N. A. (2014). "Dâvet Adamlığından Devlet Adamlığına: Sâbit Dâmolla" . *Turkish Studies, 9*(1), 313-325.

Kurban, N. A. (2020). "Dâmolla Sâbit". *Diyanet İslam Ansiklopedisi* (s. 307-309). içinde Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı.

Tarım, H. (1983). *Türkistan Tarihi.* İstanbul : Doğu Türkistan Derneği.

Uygur Tilining İzahlık Logiti. (1999). Ş. U. Bölümü (Dü.). içinde Urumçi: Şinjiang Helk Neşiryatı.

ISBN NO. 978-625-6830-90-5

RUSYA-UKRAYNA SAVAŞININ BALKANLAR ÜZERİNDE ULUSAL KİMLİK KAVRAMI EKSENİNDEKİ YANSIMALARI

Dr. Seda Gözde TOKATLI [1]

[1] İzmir Demokrasi Üniversitesi,

sedagozde.tokatli@idu.edu.tr, https://orcid.org/0000-0002-1880-1338

ÖZET

21.yüzyıldaki en önemli gelişmelerden biri olan Rusya'nın Ukrayna topraklarına yönelik saldırısı uluslararası istikrar ve güveni olumsuz yönde etkiyen bir gelişme olmuştur. Ukrayna krizinde Rusya karşısında ortak hareket eden Batı topluluğu uyumlu bir şekilde krizlere yön vermeye çalışmıştır. Liberal değerlerin en önemli savunucusu olan Avrupa ülkeleri insan hakları, meşru yönetim veya uluslararası hukuk söylemleri ile ön plana çıksa da, ulusal çıkarlar normatif kimlik karşısında daha önemli hale gelmeye başlamıştır. Özellikle, Ukrayna krizi sonrasında Avrupa ülkeleri arasında önemli ayrışmalar meydana gelmiştir. Ukrayna krizi, ulusal çıkar ekseninde hareket etmenin ülke ekonomisinin gelişimi ile doğru orantılı olduğunu bir kez daha ortaya koyarken, Avrupa ülkelerinin Rusya'nın enerji kaynaklarına olan bağımlılığı stratejik otonomilerinin önünde önemli bir engel oluşturmuştur. Bu çalışma, Batı Avrupa kıtasında bulunan Balkan ülkelerinin Ukrayna Krizinde izlediği dış politika davranışlarını ulusal çıkar ve kimlik ekseninde analiz etmeyi amaçlamaktadır. Bu çerçevede, NATO, BM ve AB'nin bölgedeki istikrarı koruyucu tedbirler almaya daha fazla yönelmesi ve önleyici mekanizmaları devreye sokması gerektiği bu çalışmada çıkarılacak en önemli çıkarımdır.

Anahtar Kelimeler: Rusya, Ukrayna, Balkan Devletleri

Giriş

Rusya'nın Ukrayna topraklarına yönelik tek taraflı saldırısı bölgesel dinamiklerin yönünü değiştirirken, sistem içerisindeki dengelerin yeniden inşa edilmesini sağlamıştır. Batı entegrasyonunda sıra bekleyen Kosova'da Batı eksenli dış politika anlayışı, ulusal egemenliği ve toprak bütünlüğünün önemini vurgulayan bir dış politika anlayışı mevcuttur. Özellikle, Rus gazına çok fazla bağımlı olmayan Romanya ve Bulgaristan'da diğer ülkelere nazaran Rusya'ya yönelik daha stratejik davranışlar sergilemeye yönelmiştir. Balkan ülkelerinin içinde tarafını

belli etmekte en büyük zorluğu yaşayan Sırbistan, Doğu ile Batı arasında başarılı bir denge politikası izlemek zorunda kalmıştır. Benzer şekilde Bosna'daki Sırp etnisite arasındaki bağın, Rusya'ya uzanan kısmı Avrupa'nın bu bölgesinde ciddi gerilimleri doğurmuştur. Rusya'nın meşru olmayan askeri müdahalesi karşısında Batı ile aynı değerler ekseninde ilerleyen Balkan ülkeleri yer alırken, geçmişten gelen tarihi, kültürel ve dini bağların devam ettiği, ulusal kimliğin inşası sürecinde önemli rol oynayan Rusya, Sırbistan üzerindeki etkisini devam ettirme çabası içerisindedir.

Balkan devletlerinin Avrupalılaşma yönünde önemli müzakere süreçleri içerisinde bulunduğu dönemde Rusya'nın bölgedeki artan etkisi ülkeler arasında büyük bir ikilem yaratmış ve bölgedeki istikrarı zedelemiştir. Sırp milliyetçiliğinin korkutucu bir bekleyiş içinde bulunması Rusya'nın artan çabası ile daha ileri bir seviyeye taşınmaktadır.

1.Rusya-Ukrayna Savaşı'nın Uluslararası Sistem İçerisindeki Dönüştürücü Etkisi

Soğuk Savaş sonrası dönemde güvenlik algısında yaşanan değişim, güvenlikleştirme politikalarının da önem kazanmasına, sorunların ulusal düzeyden çıkıp uluslararası bir sorun haline gelmesine veya kolektif savunmaya olan gerekliliği ortaya koymuştur. Batı liberal dünya düzeni karşısında yekpare bir duruş sergileyen Rusya ve Çin, demokratik yönetimlerin zayıflamasına yönelik önemli girişimlerde bulunmaktadır. Her iki devlet de kendi ideolojik değerlerini yayma gibi bir amacı bulunmaktadır. Çok aktörlü yapısal düzlemde devletler beklenti ve çıkarları kapsamında tercihler yaparken küresel çerçevenin sağlıklı bir zeminde okunması ve kutuplaşmanın önüne geçilmesi önemlidir. Devletlerarasındaki iş birliğinin keskin hatlarla ayrılması devletlerin karar ve tercihlerini zorlaştırırken, karşılıklı iş birliği, dayanışma, barışçıl gelişim ve ya normatif değerler kavramının önünde bir engel teşkil etmektedir. ABD gibi liberal demokrasiyi evrenselleştirme, ülkelere demokrasi karnesi sorma veya ülkelerin rejimlerini değiştirme yönünde bir girişimde bulunmaktadır. Rusya'nın 2008 yılında başlattığı Rusya–Gürcistan savaşı, 2014 yılında gayri meşru olan Kırım işgali ve 2022 yılında Ukrayna Savaşı önemli kırılma noktaları olarak tanımlanmaktadır.

Ukrayna'ya savaş açan Putin'in Soğuk Savaş'ın bitiminde yaşananları *"ülkesinin soyulması"* olarak nitelemesi, kaybedilenlerin geri alınmasına yönelik irredantist motivasyonunu yansıtmaktadır. (Ediz, 2023). Özellikle, Rusya- Ukrayna Savaşı sonrasında büyük güçler arasındaki rekabet daha belirgin hale gelmiş, müttefikler ortak tehditler karşısında farklılıkları yönetebilmek adına saflarını sıklaştırmış ve uluslararası örgütler sistem içerisinde

daha aktif politikalar izlemeye yönelmiştir. Rusya'nın Ukrayna topraklarına yönelik tek taraflı saldırısı her ne kadar transatlantik ittifak ağı içerisinde oluşan boşluk yeniden doldursa da AB küresel krizlerin kıskacında kalmaya hala devam etmektedir.

2. Rusya-Ukrayna Krizinin Balkanlara Yansımaları

Balkan bölgesindeki ülkelerin homojen bir yapıya sahip olmaması farklı dış politika anlayışı benimsemelerine yol açmıştır. Rusya'nın Ukrayna Savaşına yönelik etkileri ekonomik, siyasi, diplomatik ve toplumsal düzeyde olmuştur. Balkan bölgesinin farklı kimlik, etnik ve kültürleri içerisinde barındıran ülkelerden oluşması, bu ülkelerin tarihsel geçmişlerinin farklılık göstermesi ve ulusal çıkarlar kavramının önemli hale gelmesi Rusya- Ukrayna savaşında daha fazla belirginlik kazanmıştır. Balkan bölgesinin AB'nin arka kapısı olarak tanımlanması ve bölgedeki ülkelerin AB'ye üye olma yönünde artan taleplerini daha sesli olarak ifade edilmeye başlanmıştır. Bu kapsamda, AB üyesi olma yolunda bir dış politika anlayışı benimseyen Balkan ülkeleri her ne kadar Rusya'yı desteklemek isteseler de bunu açık bir şekilde dile getirmekten kaçınmaktadır.

Rusya ile tarihsel bağları bulunan Sırbistan'ın aynı zamanda Avrupa Birliğine aday bir ülke olmasından dolayı bu krizin kıskancında kalmıştır. Sırbistan, Rusya'nın Ukrayna'ya yönelik işgalini kınarken aynı zamanda Moskova'ya yönelik uygulanan yaptırım kararlarını da reddeden bir ülke olmuştur (Miladinovic, 2022). Sırbistan, 2007 yılında tarafsızlığını ilan eden bir ülkedir. Rusya ile AB kıskacında kalan Sırbistan, Rus gazına olan bağımlılığını sürdürürken, NATO ile tatbikatlar yapan ve AB ile ortak projeler yürüten bir ülkedir. Sırbistan, özellikle 2008 yılında itibaren Batı liderleriyle olan görüşmelerini arttırmış, Rusya'nın saldırılarını ve istikrar bozan eylemlere yönelik artan girişimlerini kınadığını da açıkça ifade etmiştir. Ukrayna Savaşında Sırplıların çok da kararlı hareket etmedikleri gözlemlenmiştir. Örneğin, Sırp radikal gruplar, Rusya'nın Ukrayna'yı işgalini desteklemekte ve "Ruslar ve Sırplar kardeştir" sloganlarıyla yürüyüşler düzenlemektedir. Diğer bir kesim ise, Ukrayna'yı desteklemeye devam etmektedir. Bu kapsamda, Sırpların Batı'nın yanında mı yer alacağı yoksa Rusya'ya mı destekleyeceği her zaman merak konusu olmuştur. Sırbistan ve Rusya'nın Slav ve Ortodox mirasına hakim olmaları, tarihsel kökenlerinin benzerlik göstermesi ve Sırpların Rus doğalgazına olan %89 oranındaki bağımlılıkları Moskova'nın Sırbistan'ın yönetimi üzerindeki etkisini ortaya koymaktadır. Sırbistan Cumhurbaşkanı Aleksandar Vucic, 2021 yılında yaptığı bir konuşmada durumu şu şekilde özetlemiştir (TASS,2022). *"Bizim için önemli olan Avrupa yoludur. Ancak Sırbistan her zaman dostlarına değer verdi ve baskıya dayanmanın zor olduğu*

zamanlarda bile dostlarımıza asla sırtımızı dönmedik. Bu yüzden Sırbistan doğalgazını Avrupa'nın en düşük fiyatına alıyor. Ayrıca Kosova ve Metojiya konularında da Rusya'yla olan dostluğu reddetmeyeceğiz" ifade etmiştir. Vucic, Rus işgalinin ilk günlerinde dile getirdiği "*Son üç günde 10 yıl yaşlandım*" ve "*Ülkemizin bir konumu var ve elimizden geldiğince koruyacağız*." söylemi ile yaşadığı bu zor durumu ifade etmiştir.(Intellinews,2023) Sırbistan, Batı yolundaki üyelik hedeflerine doğru giden süreçte, dostu olarak gördüğü Rusya'ya da arkasını dönmek istememektedir. Putin'in liderliğindeki Rusya'nın Ukrayna saldırısının Sırpların davranışlarında ve dış politikalarında bir değişiklik yaratıp yaratmayacağı ise merak konusudur.

Balkan bölgesinin bir diğer ülkesi olan Bosna Hersek'te milliyetçi ve ayrılıkçı söylemlerin arttığını ve bu gelişmelerin ülkenin istikrarını ve hatta bütünlüğünü tehlikeye attığını dile getirmektedir. Bosna Hersek Devlet Konseyinin Sırp Üyesi Milorad Dodik'in milliyetçi bir tavır takınarak bağımsız Sırp ordusu kuracağı yönündeki söylemi aslında Sırbistan'ın ve Rusya'nın Dodik'e yönelik dolaylı da olsa desteği arttırmıştır. Dodik'in ayrlıkçı tutumu Sırbistan ve Rusya'nın desteğine yol açarken, ülke içerisinde ciddi bir meseleyi de ortaya çıkarmıştır. Dodik, Ukrayna-Rusya savaşı devam ettiği sürece, Bosna Hersek ordusunun NATO ile tatbikatların durdurulmasını talep edeceğini ve Rusya'ya yönelik yaptırım kararının alınmasına izin vermeyeceğini dile getirse Sırp ayrılıkçıları açık bir şekilde destek olacaklarını ifade etmiştir. Bosna-Hersek'in AB üyesi olma yönündeki istikrarlı talebi sonrasında kamuoyu ülkenin güvenliğini garanti altına alınması için NATO'dan üyelik beklentisi içerisine girdiklerini de açıkça dile getirmiştir.(Manzek, 2022).Bu kapsamda, Bosna Hersek siyasi yönetimi Sırplara yönelik dolaylı desteği göstermekte fakat Bosna Hersek yönetiminin ve halkının AB üyesi olma yönündeki isteği Ukrayna'ya yönelik desteği aşikâr kılmaktadır.

Balkanlarda Sırplarla büyük bir mücadele içerisine giren Kosova, Rusya- Ukrayna Savaşı'nın diplomatik yollarla çözülmesini ve gerilimin ivedi bir şekilde sona ermesini hedeflemektedir. Batı entegrasyonu içerisinde yer almayı bekleyen ve Balkanların en genç ülkesi olan Kosova, Ukrayna Savaşını kınadığını, Balkanların bu konu çerçevesinde iyice dikkate alınması, Balkan ülkelerinin hep birlikte hareket edip hem AB hem de NATO içerisinde olması gerektiğine vurgu yapıldı (Çağ, 2022). Kosova Başbakanı Albin Kurti, Ukrayna'daki savaştan istediğini bulamayan Rusya Devlet Başkanı Vladimir Putin'in Sırbistan'la yaşanan anlaşmazlıklarda tansiyonu artırabileceği uyarısında bulundu. Kosova lideri, bölgedeki sorunların çözümüne destek verdiklerini, bölgenin barış ve güvenliğinin zarar görmemesi için

daha dikkatli olmak istediklerini de dile getirmiştir. (Independent,2022) Kuzey Makedonya'da Dış İşleri Binasının renklerini Ukrayna bayrakları ile süsleyerek Ukrayna'ya yönelik desteğini belirgin bir şekilde ifade eden ülkelerden olmuştur. Kuzey Makedonya Cumhurbaşkanı Stevo Pendarovski, Rusya'nın Ukrayna'ya yönelik başlattığı askeri girişimleri kınadığını, Ukrayna'nın toprak bütünlüğüne yönelik yapılan saldırının uluslararası Hukuk'a uygun olmadığını ifade ederek kınamıştır.(Çağ,2022).

Balkan bölgesinin en önemli bir diğer ülkesi olan Romanya ise hem Ukrayna'ya yönelik desteğini esirgememiş hem de Rusya'ya karşı tutumunu açıkça ifade etmiştir. Bükreş yönetimi, Ukrayna'ya yönelik uygulanan tahıl ambargosunda ve Avrupa'nın gıda sorununda yeni bir alternatif olarak görülmüştür. Romanya Devlet Başkanı Klaus Iohannis, Ukrayna'da savaşın başlamasından bu yana 25 milyon tona yakın tahıl ürününün Romanya üzerinden ihraç edildiğini ve Romanya'nın Avrupa'nın en büyük tahıl merkezi olduğunu söylemiştir. Rusya bu krizin meyvelerini toplayan bir ülke olmuştur. (Romania Insider, 2023). Avrupa'ya yönelik tahıl transferinde Romanya önemli bir aracı bir ülke olmuştur. Romanya'nın üstlendiği bu rol Avrupa ile olan ilişkilerine de olumlu yönde yansımıştır. Bu kapsamda, Avrupa'nın yanında yer alan Romanya, Ukrayna yanlısı tutumunu da ön plana çıkarmıştır. AB üyesi olan Romanya ile aynı yönde bir dış politika benimseyen diğer AB üyeleri olan Yunanistan ve Bulgaristan'da Rusya'ya yönelik yaptırım kararlarını da sonunda kadar uygulayan devletlerdendir. Bununla birlikte, NATO üye devletleri de olan Arnavutluk, Hırvatistan, Karadağ ve Kuzey Makedonya'da açık bir şekilde Putin'in saldırılarını kınayan ülkeler arasında yer almaktadır (Korkmaz,2022). Bu kapsamda, Balkan ülkelerden *Bulgaristan, Çekya, Danimarka, Estonya, Finlandiya, Norveç, Fransa, Hırvatistan, Macaristan, Romanya, Slovakya, Slovenya, Yunanistan ve Kuzey Makedonya* hava sahalarını Rus uçuşlarına kapatarak Rusya'ya karşı bir tutum sergilediklerini açıkça ifade etmiştir.

Sonuç

Ukrayna-Rusya Savaşı, Balkan bölgesindeki ülkeleri AB ile Rusya kıskancında bırakmıştır. Rusya-Ukrayna Savaşı bölgesel barış ve güvenliği tehdit ederken aynı zamanda büyük güçler arasındaki rekabet ilişkisini de yeniden canlandırmıştır. Kimlik eksenli dış politikanın yeniden bölge ülkeler üzerinde artan etkisi belirginleştirmiş. Bölge güçlerinin Rusya'nın enerji kaynaklarına yönelik bağımlılığı ve yıllar içerisinde inşa edilmiş olan tarihsel bağ devletlerin Avrupa yanlısı bir dış politika benimsemeleri konusunda zor durumda bırakmıştır. Rusya'nın güvenlikleştirme, siyasal söylem inşa etme ve kontrol etme siyasetinde birer maşa görevi gören

Balkan ülkeleri ciddi bir sınavdan geçmiştir. Tarihsel geçmişlerini bertaraf etmeden geleceklerini yeniden inşa etme noktasında zor bir sürecin içerisinde yer almaktadır. Batı entegrasyonu içerisinde yer alma hedefi doğrultusunda dış politikalarını yeniden revize eden Balkan ülkeleri, Rusya-Ukrayna Savaşındaki yeni bir mücadele içerisine girmiştir. Bu süreçte, Balkan ülkelerinin bazıları Batı yanlısı bir tutum sergilerken bazıları da ise dolaylı yollarla Rusya'ya yönelik desteklerini devam ettirmiştir. Balkan ülkelerinin çoğunluğu tek taraflı bir saldırı olması dolasıyla bölgesel barış ve güvenliklerini garanti altına almayı hedeflemiş, Moskova'ya karşı bir tutum sergilemiş ve NATO ile bölge devletleri münasebetlerini derinleştirmiştir. Devletler inşacı bakış açısıyla kimlik eksenli dış politika ile realist kuramın ön plana çıkardığı ulusal çıkar eksenli anlayış arasında kalarak, rasyonel bir dış politika kararı almaya çalışmaktadır.

Rusya Ukrayna Savaşı ile realizmin ön plana çıkardığı *ulusal çıkar, güvenlik ve güç eksenli anlayış* ilkelerinin hala günümüzde etkisini koruduğu ve devletlerin davranışlarında veya karar alma aşamasında hala bu ilkelerin önemli bir oynadığı bu çalışma kapsamında ortaya konmuştur .

Kaynakça :

Balkan Blog: Russia's Western Rivals Step Up Their Engagement in The Balkans", *Intellinews*,https://www.intellinews.com/balkan-blog-russia-s-western-rivals-step-up-their-engagement-in-the-balkans-235787/?source=blogs, (Erişim Tarihi: 26.09.2023)

Çağ.G.(2022) Putin Etkisi: Rusya-Ukrayna Savaşı Balkanlar'ı Nasıl Etkiliyor/Etkileyecek, TASAM.

Ediz,İ.(2023). Tarihsel Rusya" Söylemi Ekseninde Rusya-Ukrayna Savaşı'nı Anlamak, Kriter Dergisi,Sayı 76.

Independent, (2022). Kosova lideri Kurti: Ukrayna'da ağır darbe alan Putin, Sırbistan'la gerginliği körüklüyor,https://www.indyturk.com/node/589816/d%C3%BCnya/kosova-lideri-kurti-ukraynada-a%C4%9F%C4%B1r-darbe-alan-putin-s%C4%B1rbistanla-gerginli%C4%9Fi

Korkmaz,N.(2022).). Rusya-Ukrayna Savaşı'nın Balkanlara Olası Yansımaları,ANKASAM, ? Erişim Adresi: https://www.ankasam.org/rusya-ukrayna-savasinin-balkanlara-olasi-yansimalari/

Miladinovic, A. (2022). Ukrayna savaşı: Sırbistan neden Rusya ve AB arasında kaldı? Erişim Adresi: https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-60955598

Manzek, S.(2022). Rusya-Ukrayna Savaşı'nın Balkanlara Olası Yansımaları,ANKASAM, ? Erişim Adresi: https://www.ankasam.org/rusya-ukrayna-savasinin-balkanlara-olasi-yansimalari/

Serbia Will Never End Its Friendship with Russia-president" *TASS*, https://tass.com/world/1367373?utm_source=google.com&utm_medium=organic&utm_campaign=google.com&utm_referrer=google.com, (Erişim Tarihi: 17.03.2022).

AVRUPA BİRLİĞİ'NİN NORMATİF GÜCÜ: İNSAN HAKLARI TEMELİNDE ANALİZİ

Dr. Seda Gözde TOKATLI
İzmir Demokrasi Üniversitesi, sedagozde.tokatli@idu.edu.tr, Orchid ID: https://orcid.org/0000-0002-1880-1338

ÖZET

Soğuk Savaş sonrası dönemde uluslararası sistem içerisinde var olan kurallarının insan hakları çerçevesinde yeniden revize edildiği, uluslararası hukuk ve kurumlar çerçevesinde ortak sorunlara cevap bulunabildiği ve ortak fikir birliğinin sağlanabileceği yeni bir dünya düzeni inşa edilmeye çalışılmıştır. Günümüzde, bir devletin diğer devletler üzerinde kurduğu tahakküm ilişkisi rıza unsurlarının hâkim olduğu yönetim anlayışı ile daha kolay kabul görmektedir. Uluslararası sistem içerisinde devlet temelli politikalar yerine insani güvenlik temelli politikaların daha fazla yer almaya başlamasıyla, yumuşak gücün sert güce göre daha fazla önem kazandığı bir döneme giriş yapılmıştır. Değişen konjonktür çerçevesinde, Avrupa Birliği normatif güç iddiasını her geçen gün arttıran bir örgüt olmuştur. Normatif gücün en temel bileşeni olan yumuşak gücün sistem içerisindeki önemine vurgu yapan Joseph Nye'a göre, bir devlet kendi değer ve yönetim biçimini diğer ülkelere karşı özendirmeli, hayran bırakmalı ve karşı tarafın onayını zor araçları kullanmadan elde etmelidir. Diğer bir ifadeyle, bir devlet kendi politikalarının meşru olduğunu diğer devletlere inandırabilmesi için öncelikle ikna ettirebilmesi gerekmektedir. Yumuşak güç, kültür, eğitim, medya, dış politika ve siyasi değerler aracılığıyla kullanılmaktadır. Bu çalışmada, Avrupa Birliği'nin sistem içerisinde yumuşak gücünü arttırmaya yönelik yürüttüğü projelere, kalkınma stratejilerine, barış inşası misyonlarına, demokratik ve insan hakları normlarına yönelik faaliyetlerine yer verilecektir. Avrupa Birliğin çok boyutlu yapısı, üye ülkeleri ve kurumları ile henüz bütünleşmiş oluşamaması ve karşılaştığı belirli meydan okumalar Birliğin normatif konumunu tartışmaya açık hale getirmektedir. Liberal değerlerin en önemli savunucusu olan AB'nin karşılaştığı krizler ele alınırken, sistem içerisinde birliğin bu değerlerden ödün vermesine neden olacak sınavlar ile karşılaştığı aşikârdır. AB'nin "*normatif aktör*" kavramının içeriğini ne derece doldurabildiği elbette tartışmaya açık bir konudur. Bu çalışmada AB'nin normatif gücünü ön plana çıkaran gelişmelere yer verirken, birlik içerisinde inandırıcılığının sorgulanmasında yol açan önemli başlıklara yer verilecektir.

Anahtar Kelimeler : Avrupa Birliği, Normatif Güç, Uluslararası Siste

ISBN NO. 978-625-6830-90-5

Giriş

1950 yılında Fransız Dışişleri Bakanı Robert Schuman öncülüğünde, Belçika, Federal Almanya, Fransa, İtalya, Lüksemburg ve Hollanda arasında imzalanan "*Avrupa Kömür ve Çelik Anlaşması* " Avrupa bütünleşmesinin ilk adımlarının atılmasını sağlamıştır. Robert Schuman'ın öncülüğünde temeli oluşturulan Avrupa Birliği Topluluğu zaman içerisinde üye sayılarını arttırmaya yönelik önemli girişimlerde bulunarak genişleme stratejisini uygulamaya koymuştur. 2001 yılında yürürlüğe giren ve derinleşme sürecinin diğer aşaması olan "*Nice Anlaşması"* ile kurumsal yapı güçlendirilmiş, karar alma mekanizmaları yeniden gözden geçirilmiştir. 7 yıl süren müzakereler sonrasında. 2007 yılında yürürlüğe giren "*Lizbon Anlaşması*" ise derinleşme sürecinin son aşaması olarak kayıtlara geçmiştir. ABD'nin o dönemde ihtiyacı olan güçlü Avrupa topluluğu, transatlantik ittifakın da daha güçlü olmasına önemli katkı sağlamıştır. Avrupa Birliği'nin normatif gücünün inşasında Lizbon Anlaşması önemli bir işlevi bulunmaktadır. Kurumsal yapıların güçlendirilmesi, güçlü bir Avrupa topluluğunun oluşması diğer ülkelere örnek bir topluluk olması birliğin yumuşak gücüne önemli katkılar sağlamaktadır.

Normatif güç kavramı, AB'nin amaçlarına demokrasi, hukukun üstünlüğü, insan hakları öncelikleri gibi normatif araçlarla eriştiğini fakat bunun da ötesinde AB'nin diğerleri için neyin normal neyin normal olmadığına karar verme gücünü ifade eder (Manners, 2002: 235-58). Yumuşak güç, herhangi bir açık tehdit olmadan başkalarının davranışlarını ikna edebilme ve ya cazibe yöntemi ile değiştirme yeteneği olarak tanımlanmaktadır. Yumuşak güç, ikna edici, işbirlikçi ve cezbedici bir nitelik taşımaktadır. Hedef aktörü, ikna ve razı edebilme yeteneği yumuşak gücü sert güç unsurlarından ayıran önemli kavramlardır. Joseph Nye'a göre, bir ülkenin kültürünün evrenselliği, uluslararası faaliyet alanlarını yöneten uygun kural ve kurumları oluşturma kabiliyeti ve siyasi değerleri gücün bir biçimi olarak yumuşak gücün en önemli unsurlarında görülmektedir (Nye, 2011:84). Yumuşak gücün etkili olduğu dış dengeleme stratejisi, devletlerin içinde bulunduğu ittifakları geliştirmek ya da karşıt ittifakları zayıflatmak ve diplomasinin geliştirilmesine yönelik çabaları ele almaktadır (Erçanlı,2009:50). AB'nin normatif bir güç olarak sistem içerisindeki rolü sorgulanmaya başlanmış, küresel meselelerdeki etkinliği sınırlı kalmış, AB'nin normatif bir güç olarak tanımlanması hususu sorgulanmaya başlamıştır.

AB Normatif Gücün Kırılganlığı: Artan Krizler ve Çıkmazlar

AB içerisinde farklı dönemlerde çeşitli krizler ile karşı karşıya kalınmıştır. Lizbon Antlaşması

ISBN NO. 978-625-6830-90-5

sonrasında karşılaştığı insan hakları ve demokrasi sınavları tartışılacaktır. Avrupa Birliği'nin karşılaştığı sınavlar, Birliğin normatif gücünün ve inandırıcılığının sorgulanmasına neden olmuştur.

Norm, sözlük anlamıyla "uyulması gereken kural, önceden belirlenmiş kalıp" manasına gelmektedir. Normlar; buyurucu, yasaklayıcı ve bu bağlamıyla da sosyal davranışı düzenleyici, yükümlülük doğurucu ve şekillendiricidirler (Ellicson,2001). AB normlarının sorgulanması, Avrupa idealini ortaya koyamamasına ve meşruiyetini kaybetmesine neden olmuştur. AB içerisinde son on yıl içerisinde yaşanan 2008 Avro Krizi, 2014 Ukrayna Krizi, 2015 Göçmen Krizi ve 2016 Brexit krizi AB içerisindeki iç faktörlerin ve siyasi dinamiklerin birlik üzerinde ayrıştırıcı rol oynadığını görülmektedir. AB kendi içerisinde ulusal krizlerin üstesinden gelmeye çalışırken, beklediği desteği ABD'den görmemesi hatta aksine Trump yönetiminin yürüttüğü ayrıştırıcı politikalar karşısında hayal kırıklığına uğramıştır. Batı ittifakı içerisinde büyük öneme sahip olan liberal değerlerin korunması, kıta içerisindeki iş birliğin devamlılığın sağlanması ve ortak güvenlik ittifakının sürdürülmesi gibi misyonları AB özellikle bu şartlar altında tek başına yürütmekte sorunlar yaşamaya başlamıştır.

Mark Pollack (2012: 199-204) ise "AB'nin büyük ölçüde kaynaklarını ikiyüzlü bir şekilde kullandığı ve özünde, sözde evrensel normlar adı altında kendi çıkarlarını gözetmesinden ötürü geleneksel aktörlerden bir farkı olmadığını" ifade eder. Avrupa Birliği "demokrasi" başlığında norm oluşturucu kuvvetine karşı koyan diğer sınav ise Arap isyanları olmuştur. Birlik Arap isyanlarında bir normatif aktör refleksi ile baskıcı yönetimlere karşı "halk talepleri"nin yanında yer alarak demokrasi merkezli ilkesel bir tutum sergilemek yerine "kararsız" bir politika izlemiştir. AB'nin normatif bir tutumla Avrupa Komşuluk Politikası çerçevesinde "demokrasi ihracı" hedefi Arap İsyanlarındaki başarısız tutumu sayesinde istenilen hedefe ulaşılamamıştır. Birliğin Arap isyanlarının meydana geldiği ilk yer olan Tunus'taki isyana karşı bir araya gelip karar çıkartması yaklaşık beş hafta sürmüştür. Arap isyanlarının nihayeti belirsiz puslu ve kaotik bir sürece sahip olması Komisyonun ve Konsey'in net bir politika ortaya koyamamasına neden olmuştur.

Batı ittifakı içerisinde sağ partilerin yükselişe geçmesi İngiltere'nin AB üyeliğinden çekilme yönünde aldığı (Brexit) kararını da hızlandırmıştır. Sağ partilerin bütünleştirici olmak yerine, ayrıştırıcı ve dışlayıcı bir politika yürütmeleri sistem içerisindeki işbirliklerinin, uluslararası kurum ve kuruluşların meşruiyetlerinin daha fazla sorgulanmasına yol açmıştır. AB içerisinde küresel sisteme yönelik olumsuz algının artması da Avrupa içerisindeki entegrasyon sürecini zayıflatmıştır.

Aşırı sağ ve ya radikal sağ partilerin yükselişe geçmesinde önemli rol oynayan terör faaliyetleri de küresel dinamiklerin analizinde önemli bir rol oynamaktadır. Örneğin, Avrupa içerisinde yükselişe geçen kimlik ve milliyetçilik kavramı, 11 Eylül terör saldırıları sonrasında yerine İslam sorununa bırakmıştır. Batılı ülkelerin kentlerinde yaşanan terör saldırıları özellikle sınırların daha iyi korunması gerekçesini kitlelerin gözünde daha inandırıcı bir aşamaya taşıyan sebebi teşkil ettiği ifade edilebilir (Özcan, 2018: 77). Beyaz ırkın üstünlüğü, milli değerler, anti-küresel yaklaşım, kimlik kavramları her geçen gün küresel siyaset içerisinde daha fazla önem teşkil etmeye başlamıştır.

Avrupa Birliği ülkelerinin milliyetçi duyguları önem kazanmış, korumacı ekonomik politikalara daha fazla yer vermeye başlamış, sınırlar daha belirgin hale gelmiş ve ulusal egemenlik kavramının önemi daha fazla vurgulanmıştır. Bu kapsamda, özellikle Kovid-19 döneminde sınırların daha belirgin çizilmesi, aşı diplomasisinin etkili bir şekilde yürütülmemesi ve devletlerin sağlık malzemesi tedariği konusunda bencil davranışlarda bulunması AB ülkelerinin imajını zedelemiştir. Özellikle, son yıllarda Avrupa Parlamentosu içerisinde oylarını artıran aşırı-sağ partiler Avrupalılaşma düşüncesinin gerilemesine, anayasa tartışmalarında AB'nin yeni bir aşamaya geçememesine ve ülkelerin kendi iç siyasetlerine daha fazla yönelmelerine yol açmaktadır (Yıldırım, 2022).Bu kapsamda, göçmenlere yönelik sınırlamalar ve kontroller artış göstermiş, ırkçılık politikaları yeniden ivme kazanmış ve milliyetçi yaklaşımlarda artış ön plana çıkmıştır. Sağ partilerin yükselişe geçmesiyle artan popülist değerlerin ayrıştırıcı ve farklılaştırıcı unsurları mevcut güç dengelerini olumsuz etkilemekte ve işbirliklerinin yeniden oluşmasını sağlamaktadır. 2022 yılında İtalya'da ilk kez zafer kazanan İtalya'nın Kardeşler Partisi lideri Giorgia Meloni iktidar koltuğuna geçmeyi başarmıştır. İsveç Demokratlar Partisi de oy oranını yüzde 20,5'e kadar yükselterek ülkenin 2. büyük partisi olmayı başarmıştır. Örneğin, İspanya'da benzer şekilde aşırı sağ partisi Katalonya sorunuyla hızla yükselişe geçmiştir.

Uluslararası sistem içerisinde popülist değerlerin artan etkisiyle ulusal değerler, milli çıkarlar ve güvenlik kavramlarının ön plana çıkması liderlerin geleneksek dış politika anlayışından uzaklaşmasına yol açmaktadır. Yükselen yabancı karşıtlığı özellikle Kuzey Afrika ve Orta Doğu ülkelerinden gelen göçmenler üzerinde önemli sonuçlar doğurmuştur. Göçmenlerin Kale Avrupa'yı geçmesine izin verilmemiş, insan hakları politikaları kapsamında normatif yapısı yeniden sorgulanır hale gelmiştir. Örneğin, 2014 yılında yaklaşık 22.500 göçmen hayatını kaybetmiştir (Vatandaş, 2018:169). AB'nin üye devletlere (Romanya,

Bulgaristan) yönelik uyguladığı ayrımcı politikalar normatif bir güç teşkil ettiğini ortaya koyarken, Afrika ve Ortadoğu'daki ülkeler için aynı söylemin geçerli olmadığı görülmüştür. AB'nin kendi sınırları dışına çıktığında normatif kimliğinin çok da geçerli olmadığı tarihsel bir çok örnekte ön plana çıkmaktadır. AB yapısının hükümetler arası bir yapıdan oluşmasından kaynaklı bürokratik sürecin iyi işleyememesi kurumların krizleri kısa sürede çözüme kavuşturamamasına yol açmaktadır.

İnsan hakları kapsamında ''normatif' 'kimliğin yeniden sorgulandığı bir diğer alanda İsrail Filistin çatışmasında AB ülkelerinin taraflı politikalar benimseyerek insani krizlerin çözümünü hiçbir katkı sağlamamıştır. AB'nin İsrail tarafında yer alarak milyonlarca insanın ölümüne göz yumması, gerekli yardımların ulaşmasında pasif bir duruş izlemesi ve İsrail'e yönelik desteğini açıkça ortaya koyması AB'nin imajını olumsuz yönde etkilemiştir. Örneğin, 10 Ekim 2023'te AB Dışişleri Bakanları bir bildiri yayımlayarak Hamas'ı terör örgütü olarak tanımladı, saldırı kurbanları ve İsrail halkı ile dayanışma vurgusu yapıldı. Bildiride İsrail'in kendini savunma hakkı olduğu görüşü savunuldu ve rehinelerin serbest bırakılması istendi.(Ülger,2023).

Sonuç

Avrupa Birliği uluslararası sistem içerisinde barış, insan hakları ve hukukun üstünlüğü ilkelerini tesis eden bir güçtür. Avrupa Birliği idealini bir arada tutan en temel ilkede normatif gücü olmaktadır. Birliğin değerlerinin diğer coğrafyalarda da benimsenmesi en temel amaçlardan biridir. Birliğin çok sesli olması, kendi içerisinde göreceli kurumların varlığı ve rasyonel davranışın ön plana çıkması normatif bir yapıyı zorlaştırmıştır. Değer çıkar ikilemi kapsamında davranışlarına yön veren devletler bütüncül bir dış politika benimseyememektedir. Arap isyanları sonrasında devletlerin demokratikleşmesi kapsamında yaşanan aksaklıklar, birlik içerisinde artan ayrıştırıcı ve dışlayıcı politikalar insan hakları kapsamında sınıfta kaldığını göstermektedir. İnsani çerçevede ön plana çıkarak bir diğer konuda, göçmenlere yönelik uygulanan insanlık dışı politikalar olmuştur. Özellikle birliğin göç karşıtlığı yabancı düşmanlığı ile yükselişe geçmiş, göçmen evlerine yönelik saldırılar artış göstermiş, göç yolunda binlerce kişinin hayatını kaybetmesine yol açmıştır. AB'nin kriz alanlarındaki etkinliğine bakıldığında, üçüncü ülkeleri bu ilkeler ışığında ikna ve etki gücünün oldukça zayıf olduğu görülmektedir.(Kaçar ve Öztürk,2017:366).

Özellikle, 2022 yılında İsrail – Filistin savaşında İsrail yanlısı bir dış politika benimseyen AB insan hakları konusunda sınıfta kalmış ve normatif kimliği büyük ölçüde zedelenmiştir. Lizbon Antlaşması ile çeşitli düzenlemeler getirilse de Birlik içinde "demokrasi açığı" devam etmektedir. Birliğin çok boyutlu yapısı karşılaştığı bir dizi sınavdan başarılı çıkmasını zorlaştırmış ve normatif kimliğini tartışmaya açık hale getirmiştir. Birliğin benimsediği norm oluşturma ve insan/toplum merkezli stratejileri teorik çerçevede karşılığını bulurken, pratik zeminde hala eksiklikleri bulunmaktadır.

Sonuç olarak , Cebeci'nin de ifadesiyle: "AB'nin sürekli olarak "normatif", 'sivil', 'barışçıl', 'medenileştirici' gibi olumlu sıfatlarla tanımlanması onu kaçınılmaz olarak diğer uluslararası aktörlere göre üstün bir konuma sokmaktadır. Bu durumun , AB'nin - çoğu zaman üye ülkelerinin çıkarlarını sürdüren - politikalarını meşrulaştıran birer pratik haline geldiğini dile getirmektedir (Cebeci, 2015: 42-43).

Kaynaklar

Cebeci M. (2012). "European Foreign Policy Research Reconsidered: Constructing an 'Ideal Power Europe' through Theory?". Millennium: Journal of International Studies, 40(3): 563–583.

Erçandırlı,Y.(2009). Uluslararası Politikada Güç ve Güce İlişkin Alternatif Stratejiler, Yüksek Lisans Tezi, Kırıkkale Üniversitesi,s.50

Ellickson, Robert C. "The Evolution of Social Norms: A Perspective from the Legal Academy." In Social Norms, edited by Michael Hecter ve Karl- Dieter Opp. New York: Russell Sage, 2001.

Kaçar,F ve Öztürk,K.(2017). Avrupa Birliği'nin Normatif Gücü Kavramsal bir İnceleme , Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi Yıl: 2017/3, Sayı:28, s. 359-37

Manners, Ian. "Normative Power Europe: A Contradiction in Terms?" Journal of common market sudies 40, no. 2 (2002).

Nye,J.(2011). The Future of Power, New York: Public Affairs, s. 84-85

Özcan, M. (2018).''Popülist Siyaseti Besleyen Cemaatleşme ve "Ötekiler" Sosyoloji Dergisi Sayı: 37

Ülger, K. (2023). AB'nin Filistin-İsrail politikasında büyük savrulma yaşanıyor ,AA News, https://www.aa.com.tr/tr/analiz/gorus-abnin-filistin-israil-politikasinda-buyuk-savrulma-yasaniyor/302274

Pollack, M. A. (2012). "Living in a Material World: A Critique of 'Normative Power Europe'," 199-204, (Ed.) ZIMMERMANN, H. ve DÜR A., in Key Controversies in European Integration, Palgrave Macmillan, New York.

Vatandaş,S.(2019). Avrupa Birliği'nin Normatif Gücü": İnsan Hakları ve Demokrasi İdeali Bağlamında Bir Analiz,Bilge Strateji.

Yıldırım, Y. (2022) '' *Liberal Demokrasinin Krizi Bağlamında Avrupa'da Sağ-Popülizm ve Yükselen Aşırı*-Sağ,Amme İdaresi Dergisi,Cilt 50, Sayı 2.

ISBN NO. 978-625-6830-90-5

ÇAĞDAŞ SANATTA YENİLİKÇİ BİR SÖYLEM VE KİM SİMONSSON ÖRNEĞİ

Doç. Dr., Zeliha KAYAHAN
Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi,
z.kayahan@hbv.edu.tr - 0000-0001-9644-9715
Prof. Dr., Naile ÇEVİK
Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi,
naile.cevik@hbv.edu.tr, 0000-0001-6448-1534

ÖZET

19. yüzyıl ve sonrasında büyük bir gelişme gösteren endüstriyel olanakların bir yansıması olarak toplumsal değişimler ortaya çıkmıştır. Özellikle teknolojinin gelişimi ve buna bağlı olarak iletişim olanaklarının artması toplumsal değişimlerin yanı sıra sanatçılarında üretim, malzeme ve sergileme pratikleri bakımından da bir değişim alanı ortaya çıkarmıştır. Bu değişim anlayışı 20. yüzyılda sanat ve bilim alanlarında tüm alanların birbirinin içine girdiği hatta kimi zaman birbirinin içinde eridiği dinamik bir diyalog kazanmasına da yol açmıştır. Sanatçılar, kültürel koruyucular olarak sanatsal ortamda gezinerek, zamanımızı tanımlayan zorlukları inceleyip anlayabileceğimiz bir mercek sunmaktadır. Eş zamanlı olarak, geleneksel sanatsal ifadenin sınırlarını zorlamak için yeni teknolojileri ve malzemeleri benimseyerek, şimdiki anın içinde saklı olan fırsatları değerlendiriyorlar.

Bu makale, sanatçıların deneysel üretimlerini odağına alan üretimleri bağlamında Kim Simonsson'un neon yeşili seramik figürleri özelinde değerlendirilmiştir. Simonsson'un bu seramik figürlerin oluşturulmasında kullandığı özel teknik onun bireysel deneyimlerinin bir yansımasıdır. Sanatçı bu seramik figürlerin sergilenmesi kapsamında iç veya dış mekânları tercih etmesinin yanı sıra mekâna ait yerleştirmelerde de bulunmaktadır. Ayrıca sanatçı iç ve dış mekân yerleştirmelerinin yanı sıra kamusal alanda veya doğanın sessizliğinde de sanatsal üretimlerini sergilemektedir. Bu sergileme pratikleri bağlamında değerlendirildiğinde de izleyici ile bir karşılaşma anına sahip olan bu neon yeşili seramik figürler gerçek üstü ve masalsı bir dünyaya da işaret etmektedir.

Anahtar Kelimeler: Sanat, Çağdaş Sanat, Disiplinlerarası Sanat, Kim Simonsson

ISBN NO. 978-625-6830-90-5

AN INNOVATIVE DISCOURSE IN CONTEMPORARY ART AND THE EXAMPLE OF KIM SIMONSSON

ABSTRACT

Social changes emerged as a reflection of the industrial opportunities that developed greatly in the 19th century and afterwards. In particular, the development of technology and the resulting increase in communication opportunities have created a field of change in artists in terms of production, materials and exhibition practices, as well as social changes. This understanding of change has led to a dynamic dialogue in the fields of art and science in the 20th century, in which all fields intertwine and sometimes even melt into each other. By navigating the artistic landscape as cultural guardians, artists provide a lens through which we can examine and understand the challenges that define our time. Simultaneously, they seize the opportunities hidden within the present moment, embracing new technologies and materials to push the boundaries of traditional artistic expression.

This article has been evaluated specifically on Kim Simonsson's neon green ceramic figures, in the context of artists' productions focusing on their experimental productions. The special technique Simonsson uses to create these ceramic figures is a reflection of his individual experiences. In addition to preferring indoor or outdoor spaces for the exhibition of these ceramic figures, the artist also makes location-specific installations. In addition to indoor and outdoor installations, the artist also exhibits his artistic productions in public spaces or in the silence of nature. When evaluated in the context of these exhibition practices, these neon green ceramic figures, which have a moment of encounter with the audience, also point to a surreal and fairy-tale world.

Key Words: Art, Contemporary Art, Interdisciplinary Art, Kim Simonsson

1. ÇAĞDAŞ SANATTA KAVRAMSAL SÜREÇ

Kavramsal sanat "fikir sanatı" olarak da tanımlanmaktadır. 1960'lardan sonra geleneksel yöntemlerin heykel ve resimde kullanılmaması ile klasik gereçlerin ve biçimlerin ötesine el atılmış, sanatçılar fikirlerini uygun malzeme ile sunmuşlardır (Akgün, 2012: 24). Kavramsal Sanat, çağdaş sanatta öne çıkan ve geleneksel sanatsal uygulamalardan bir kopuşu temsil eden etkili bir sanat hareketidir. Kavramsal sanat, fiziksel bir nesne olarak geleneksel sanat anlayışına meydan okuyarak fikirlerin, kavramların ve entelektüel katılımın önemini vurgular. 1960 sonrası çağdaş sanat, dünyanın değişimine ayak uyduran, gelişen, devinen ve değişen çağdaş yaşamla beraber sanatın kavramsal yönü anlam bulmaya başlamıştır (Uz ve Uz, 2018: 657).

Kavramsal sanatın odak noktası, nihai ürünün estetik niteliklerinden ziyade, sanat eserinin arkasındaki fikir veya kavramdır. Sanatçılar genellikle planlar, yazılı açıklamalar veya teorik önermeler şeklinde var olan eserler yaratırlar. Bu bakış açısı ve sanatsal yaklaşımda sanat eserinin galeri ve müzelerde sergilenen biricik konumu sorgulanmakta ve sanat eseri sanatçının fikrinde oluşan bir değer olarak sunulmaktadır. Bu açılım ile birlikte sanatın dil, sözcükler ya da kavramlar aracılığıyla düşünselliği ve felsefeyi ön plana çıkaran yaklaşım böylelikle Kavramsal Sanatında temelinin atıldığının bir göstergesi niteliği taşımaktadır (Tüysüz, 2011: 1-2). Kavramsal sanatçılar sıklıkla dili temel bir araç olarak kullanırlar. Fikirlerini iletmek için metin, yazılı ifadeler veya belgeler kullanırlar. Dile olan bu güven, sanat eserinin kavramsal yönlerinin iletilmesine hizmet eder.

Birçok kavramsal sanat eseri izleyici katılımını davet ederek sanatçı ile izleyici arasındaki çizgiyi bulanıklaştırır. Sanat eserinin tamamlanması, eserin etkileşimli ve deneyimsel doğasını vurgulayarak izleyicinin katılımını veya yorumunu gerektirebilir. Sanatçılar, çalışmalarını daha geniş kültürel bağlamlar hakkında yorum yapmak, yerleşik normlara meydan okumak ve eleştirel düşünceyi davet etmek için bir platform olarak kullanırlar. Bu açıdan değerlendirildiğinde, değişen çağın olanakları ile birlikte sadece gerçeklik yanılsaması olarak ortaya çıkan görüntülerin yanı sıra fikirlerin ön plana çıktığı, kavramların değerlendirildiği ve yorumlarla anlaşılan ve değer kazanan bir anlayış söz konusudur (Akdeniz, 1995: 9-10).

2. KİM SİMONSSON'UN NEON YEŞİLİ SERAMİKLERİ ÜZERİNE OKUMALAR

Antik dönemden günümüze kadar kesintisiz olarak kullanılan kil/seramik ve onun şekillendirilmesinin insanlık tarihi açısından önemi tartışmasız olarak değerlendirilmektedir.

ISBN NO. 978-625-6830-90-5

Özellikle kilin/seramiğin doğada her zaman ulaşılabilir olması ve şekillendirilebilmesi durumu nedeni ile insanoğlunun hem günlük ihtiyaçlarını karşılanması hem de kültürün taşınması bağlamında önemli bir unsur olmuştur (Çevik, 2023:116). Bu duruma sanatsal açıdan bakıldığında Uğur'a (2020: 46) göre seramik malzemenin karakteristik özellikleri ve kültürel değerlerini incelediğimizde kendisini tercih eden sanatçıya çok çeşitli ifade olanakları sunduğu görülmektedir. Her bir sanatçı kendi kültürü, öznel yaşantısı ve malzeme ile kurduğu diyalog sonucunda onun farklı niteliklerinden faydalanan kişisel üsluplarını geliştirmişlerdir. Seramik malzemenin ısı ile pişirilerek dayanıklılık kazanması durumu onun üretim ve uygulama alanlarının çeşitliliği sayesinde sanatın/bilimin neredeyse her alanında iki ve üç boyutlu şekilde kullanılmasını sağlamıştır (Çevik, 2016: 401).

Sanayi Devrimi ile seramik üretiminde geleneksel zanaatkarlık yerini seri üretim yöntemlerine bırakarak sanatsal ifadeyi işlevselliğin gerisinde bırakmıştır. Endüstri Devrimi ile başlayan sosyo-ekonomik düzendeki değişim ve ardından bilimsel gelişmeler doğrultusunda değişen yaşam biçimleri ile hem duyularımızı aşan hem de sezgisel olarak algılarımızı zorlayan yeni bir dünya düzeni meydana getirmiştir (Soykan, 1997). 20. Yüzyıla gelindiğinde sanatçılar, geleneksel seramik formlarının sınırlarını zorlayarak soyut dışavurumcu etkileri, heykel özgürlüğünü ve yenilikçi sır denemelerini sunarak seramik sanatının tanımını genişletmiştir. 20. yüzyılın sonlarına doğru Seramik sanatı, sanatçıların yeni teknikler, kavramsal yaklaşımlar ve çeşitli formlar keşfetmesiyle gelişmeye devam eder. Çağdaş sanat anlayışı ile birlikte yeni ifade olanaklarını ve sorgulamaları da içinde barındıran çağdaş heykel sanatının oluşturduğu plastik dil yeni ifade olanakları ve alternatif malzeme kullanımı ile çeşitlenerek tekrar tekrar yorumlanmaktadır (Özkul, 2019: 74). Güzel sanatlar ve zanaat arasındaki sınır bulanıklaşarak daha kapsayıcı ve deneysel bir alana olanak tanımıştır. Farklı malzemelerin kullanıma girmesi sanatın geleneksel, belirgin sınırlarının dışına çıkmasına olanak sağlarken muğlak sanat pratiklerinin de hayatımıza girmesine sebep olmuştur. 20.yüzyılda plastik sanatlarda yeni yaklaşımların ortaya çıkması ve çağdaş sanat akımlarının etkisiyle birlikte, sanatçılar geleneksel malzemeler yanında hazır yapım ürünler, organik ve teknolojik nesneler, tekstil lifleri ve ürünleri gibi geleneksel sanat için uzak görünen malzemeleri de kullanmaya başlamıştır. Sanatçılar, sanatsal ifade için tasarım nesnelerini, günlük hayatta taşıdığı anlamlardan koparıp yeni anlamlar yükleyerek sanata dâhil etmişlerdir (Erim, 2019:264).

ISBN NO. 978-625-6830-90-5

Çağdaş seramik sanatı çok çeşitli yaklaşım ve üsluplarla karakterize edilir. Sanatçılar yeni malzemeleri, teknolojileri ve kavramsal çerçeveleri bir araya getirirken geleneksel teknikleri denerler. Pek çok çağdaş seramik sanatçısı, seramiği heykel, enstalasyon ve performans sanatı gibi diğer sanat formlarıyla bütünleştirerek disiplinler arası uygulamalarla ilgilenmektedir. Bu kaynaşma sanatsal ifade olanaklarını genişletmektedir. Aynı şekilde pek çok farklı sanat disiplinleriyle ilişkili bazı sanatçılar da kendi sanat malzemelerinin yanında seramik malzeme de kullanarak eserler üretmektedir. Bu yaklaşım biçimi disiplinler arası etkileşimin bir yansıması veya sonucu olarak, sanat dalları arasındaki kalıplaşmış sınırların giderek ortadan kalkmasını sağlayan bir durum olmuştur (Yıldırım, 2021: 373). Çağdaş seramik sanatçıları çalışmalarında sıklıkla kavramsal temaları ve anlatıları keşfederler. Odak noktası yalnızca seramiğin işlevsel yönleri değil, aynı zamanda sanatın içinde yer alan fikirler, hikâyeler ve kültürel bağlamlardır.

Çağdaş sanat alanında kullanılan malzemelerin sınırsızlığı her türlü organik/inorganik materyalin sanatçı tarafından üretimi esnasında planlanarak veya tesadüfi olarak seçilen bu malzemeler, biçimsel ve sezgisel bir kurgulama aracılığı ile deneysel bir süreci de içinde barındırmaktadır (Ergün, 2012: 5; Çağlayan, 2018: 2). Seramik sanatının hem yaratımında hem de sunumunda teknolojinin entegrasyonu yaygın hale gelmiştir. Sanatçılar tasarım, 3D baskı veya diğer yenilikçi süreçler için dijital araçları kullanabilir. Çağdaş seramik sanatı, küresel etkileri ve kültürler arası diyalogları yansıtır. Sanatçılar farklı geleneklerden ilham alarak zengin ve birbirine bağlı bir seramik sanatı ortamına katkıda bulunmaktadırlar.

Bu açıdan değerlendirildiğinde; yaşadığımız çağda bazı seramik sanatçıları için duygu, düşünce ve mesajlarını salt kendi sanat malzemeleriyle ifade etmek yeterli olmamaktadır. Heykeltıraş Kim Simonsson'un seramik çalışmaları bu bağlamda değerlendirildiğinde uyguladığı başarılı teknik aracılığı ile kili eşsiz heykelsi dünyalara dönüştürdüğü görülmektedir.

Seramik sanatında figür kullanımı uzun süredir kültürel ifade, hikaye anlatımı ve estetik keşif için etkili bir seçim olarak görülmektedir. Antik uygarlıklardan çağdaş sanatçılara kadar seramikte figür kullanımı farklı anlatıları, ideolojileri ve sanatsal teknikleri yansıtmaktadır. Mitolojik figürlerle süslenmiş Yunan çömlekleri veya Çin pişmiş toprak savaşçıları gibi tarihi eserler, figürlerin faydacı ve törensel bağlamlarla bütünleştirilmesine örnek teşkil eder. Seramik sanatındaki figürler genellikle temsili aşar, sembolik anlamlar ve duygusal derinlik

ISBN NO. 978-625-6830-90-5

içermektedirler. İster soyut ister gerçekçi olsun, seramikteki figürler izleyicileri sanat ile kültürün kesişimi üzerine düşünmeye davet etmektedir.

1974 yılında Helsinki, Finlandiya'da doğan Simonsson, genellikle fantastik, başka dünyaya ait karakterler ve yaratıklar içeren eserleriyle tanınmaktadır. Kendine özgü tarzı ile hayal, mitoloji ve doğa unsurlarını bir araya getirir. Simonsson öncelikle seramikten yaptığı heykelleriyle tanınır. Çalışmalarına organik ve doğal bir görünüm kazandıran, sıklıkla yosun benzeri bir sır kullanan sanatçı bu alışılmadık renk kullanımı ile heykellerine bir doku katmanı ve ilgi çekicilik katmaktadır.

Sanatçının çocuklar, bitkiler ve hayvanlar olmak üzere figüratif seramik heykel çalışmaları izleyici ile karşılıklı bir etkileşime hatta bir diyaloğa girmektedir. Bu diyalog kapsamında sanatçının heykelleri hayal ile gerçek arasında bilinmeyen bir bölgeyi de işaret etmektedir. Görsel 1'de yer alan beyaz sırlı çocuk heykelleri hayvan postları ile kaplıdır. Bir anlamda bu durum, çocuk ve hayvan figürlerinin iç içe geçmesinin bir sonucu olarak hayvan imgesinin çocuğu çerçevelemiş olduğunu ve ona yeni bir kimlik kazandırdığını görmekteyiz. Bu çalışmada yer alan köpeklerin ve geyiklerin uzuvları, hayal ile gerçek arasındaki kırılgan sınıra ulaşan anlamlarda çocukların etrafına bağlanır ve çocuklar izleyiciyi vahşi bir bakışla karşılar. Simonsson'un ifadesine göre Görsel 1'de yer alan çalışmada; "Heykellerin cam gözleri hayvanların gözleri gibidir" (Kovanen, 2009).

Görsel 1 ve 2. Kim Simonsson, Sergiden Genel Görüntü, 2009

Simonsson'un heykellerinin çoğu, genellikle doğa unsurlarıyla bütünleşmiş insansı veya hayvan benzeri figürleri tasvir etmektedir. Bu karakterler, çevreleriyle kusursuz bir şekilde uyum sağlayan bitki benzeri özelliklere sahip olabilir. Eserler bir fantezi ve mitoloji duygusu

uyandırarak izleyicileri rüya gibi bir dünyaya davet ediyor izlenimi vermektedir. Sanatçı, *Moss People/Yosun İnsanları* serisinde büyüleyici ve biraz da tekinsiz seramik heykeller üretmektedir. Sanatçı bu neon yeşili seramik heykellerini elle şekillendirmektedir. Şekillendirmenin tamamlanmasının ardından heykellerin üzerine boya ve naylon lif uygulayarak likenlerle kaplıymış gibi bir doku vermektedir. Kendi üslubunda üretimlerine devam eden sanatçı neredeyse distopik olarak tanımlanabilecek figürler tasarlanmaktadır. Sanatçının eserlerindeki çocuk figürleri her biri farklı topluluklardan gelmiş ve farklı karakterlere sahip çocuklarmış gibi bir izlenim yaratmaktadır (Burgaz, 2023).

Görsel 3. Kim Simonsson, Moss People, 2019.

Özellikle İskandinav ve Fin geleneklerinden gelen folklor ve mitolojinin Simonsson'un çalışmalarını etkilediği görülüyor. Bu unsurların bir araya getirilmesi heykellerine kültürel bir derinlik de katmaktadır. Sanatçı bir anlamda ormanda yaşayan mistik ve çocuksu yaratıkları ifade ederek *Moss People* ismi ile anılan serileri aracılığı ile hipnotize edici heykeller oluşturmaktadır. Sanatçının üretimlerinde özellikle klasik figüratif heykeltıraşlığı ustaca kullanmasının yanı sıra en yeni sanatsal teknolojileri de kullanması dikkat çekicidir. Simonsson'ın dünya çapında en bilinen çalışmalarından olan *Moss People* heykelleri serisi olan yosun yeşili heykellerin ortaya çıkma süreci de aslında biraz tesadüfi bir sürece işaret etmektedir. Elle şekillendirme olan bu figüratif seramik heykellerinde naylon liflerle bir akıtma tekniği kullanmaya yönelik çalışmış ancak birçok denemeden sonra başarısız olmuştur. Oldukça fazla başarısız girişimden sonra, siyaha boyadığı tek kullanımlık bir heykel parçası üzerinde aynı yöntemi denemeye karar verir ve siyah boyalı heykele uygulandığında sarı renkli liflerin yosun yeşili kadife bir yüzeye dönüşmesi onu oldukça şaşırtmıştır. Simonsson yosunlu

yeşil dokusu ile anavatanının ünlü ormanlarının yosun kaplı ağaçları ve bu ormanların derinliklerinde yaşadığı iddia edilen çirkin troller, mistik canavarlar ve büyüleyici periler gibi fantastik yaratıkların efsanevi İskandinav folkloru arasındaki bağlantıyı kurmuştur (Natschke, 2019).

Görsel 4. Kim Simonsson, Little Prince and Moss People/Küçük Prens ve Yosun İnsanları, Seramik Heykel.

Simonsson'un heykelleri genellikle anlatı niteliği taşımaktadır. Her parça bir hikâye anlatıyor ya da daha büyük, gizemli bir anlatının bir anını yakalıyor gibi görünür. Eserlerinin fantastik doğası izleyicileri hayal güçlerini kullanmaya ve karakterlerin ardındaki hikâyeleri yorumlamaya davet eder gibidir.

Sanat dergisi My Modern Met'e verdiği bir röportajda Simonsson, "*Bu peri masalı yaratıklarını yaparken bunun bir hikâye anlatma faktörü olarak potansiyelini çok geçmeden fark ettim. Ben ormanda yaşıyorum, bu yüzden onlar benim çevremle bağlantılılar*". Bu açıdan değerlendirildiğinde sanatçının *Yosun İnsanları,* geçmişten ya da şimdiki zamandan değil, onun uzak bir gelecek olarak tanımladığı bir zamandan, belki de bugünden 100 yıl sonrasına ait, dünya dışı yaratıkları temsil eden gerçek boyutlu ve çocuk benzeri heykelleri olarak değerlendirilebilinir. Bu büyüleyici seramik karakterler/ figürler, büyüleyici bir peri masalının ortaya çıktığı, yosun kaplı ağaçlarla dolu hayali ve büyülü bir ormanda yaşamaktadırlar. Simonsson, bu yemyeşil, kadifemsi heykellerini, pop kültürüyle buluşan klasik figüratif

sanatların estetik bir kesişimi olarak tanımlamaktadır. Simonsson, çizgi roman karakterlerini ve Japon animelerini çizmesinin, heykeltıraşlığını destekleyen ayrılmaz bir sanatsal beceri olması da dikkat çekicidir. Sanatçının sergi alanında sergilenen *Moss People* heykelleri de dahil olmak üzere, ilk çalışmalarından en son eserlerine kadar heykel koleksiyonlarına bakıldığında çizgi roman karakterleri ve Japon animeleri inkar edilemez bir şekilde belirgindir. Sanatçı heykel koleksiyonuna, çocukların çevrelerine uyum sağlama ve kamufle olma konusunda sahip oldukları doğuştan gelen becerilerini bağlamsal olarak ifade etmek için *Moss People* adını vermiştir (Natschke, 2019).

Görsel 5. Kim Simonsson, Moss Children ve Urban Umbrella'dan Bir Enstalasyonu, 2022

Simonsson, çalışmalarını özgünlükleri ve geleneksel seramik tekniklerini çağdaş temalarla ustaca birleştirmeleriyle dikkat çekmektedir. 2022 yılının başlarında, Sanatçının ünlü *Moss People*'ı, üç yılda bir düzenlenen Fransız sanat ve kültür fuarının 6. büyük tematik baskısı olan *Ütopya* için şehir merkezini dönüştüren anıtsal bir enstalasyonda *Devler* olarak sergilenmiştir. Daha sonra 16. Lyon Bienali'nde sanatçının çalışmaları yeniden ortaya çıkmış ve burada iki düzineden fazla *Moss Children* heykeli altı resmi sergi mekânında izleyici ile buluşmuştur. Simonsson, Moss People'ın olağan görünümüne neon yeşiline ek olarak, süt beyazı, kobalt mavisi ve antrasit siyah sırların yanı sıra çok çeşitli metalik lüsterlerle de uygulamalarda bulunmaktadır. Ayrıca her heykel, sanatçının Finlandiya'nın Fiskars Köyü'ndeki stüdyosunda el yapımı olarak üretilmektedir. Büyüleyici, benzersiz dokuları ve aşırı doygun

ISBN NO. 978-625-6830-90-5

renklendirmeleri, Simonsson'un heykelsi seramiklerini endüstriyel üretim yöntemleriyle birleştiren benzersiz tekniğinin bir sonucudur (jasonjacques.com, 2022).

Görsel 6. Kim Simonsson, Mossboy With Rock, Seramik, Naylon Elyaf, Epoksi Reçine Ve Tekstil, 2017.

Eserlerinde yer verdiği çocuk figürleri hakkında sanatçı ile yapılan röportajda;

> …bu çocuklar, henüz ergenlik çağlarından önceki yaşlarındalar. Onları bu yaşlarda tasarlamamın nedeni; ergenlikten önce bence her şeyin hala mümkün görünmesi üzerine odaklanmam olarak açıklanabilir. Ergenlikten önce her şey bizim etrafımızda dönüyor ve kişi tamamen kaygısız olabiliyor. Ancak ergenlikle birlikte yetişkinlik ve bununla ilgili sorumluluklar ve kısıtlamalar ortaya çıkıyor. İşler daha da karmaşıklaşıyor ve dış sosyal baskı artıyor (Langhammer,2024).

Görsel 7. Kim Simonsson, "Remember" "Friendship" "Giant Gatherer" ve "Light", Cam Elyafı, Polyester Reçine ve Naylon Elyaf, Fransa, 2022.

ISBN NO. 978-625-6830-90-5

Bu noktada enstalasyon kavramından bahsederken çağdaş sanatta mekanın genel ve özel tanımlamalarına da bakmak oldukça önemlidir. Genel bir bakış açısı ile mekân, en basit ve genel tanımıyla sınırları belli olan alandır (Yurdunmalı, 2018: 3). Görsel 7'de yer alan Kim Simonsson, "Remember" "Friendship" "Giant Gatherer" ve "Light" isimli çalışmaları Fransa'da uluslararası etkinliklerde izleyici ile buluşmuştur. Unutulmamalıdır ki, uluslararası sanatsal etkinlikler ve özellikle dev organizasyonlara bakıldığında disiplinlerarası sınırların kaldırıldığı, herhangi bir biçim ya da malzemeyle sınırlandırılmayan çok anlamlı yapıtlar ortaya konduğu gözlemlenebilmektedir (Zeren, 2006: 645). Ayrıca yine Görsel 7'de yer alan çalışma kamusal alanda yer alan bir enstalasyon olarak da değerlendirilmektedir.

SONUÇ ve DEĞERLENDİRMELER

Genel bir değerlendirme ile insanlık tarihi kadar eski ve köklü bir tarihsel geçmişe sahip olan seramik üretimler günümüz sanatçıları tarafından yaygın olarak kullanılmaktadır. Ancak bu noktada seramik gibi kadim bir malzemenin ve uygulama alanlarının zaman içinde yaşanan teknolojik gelişimlerden etkilenmemesi söz konusu değildir. Bu genel değerlendirme ile seramik sanatının teknolojik gelişimlerden etkilenmesinin bir sonucu olarak hem endüstriyel hem de sanatsal anlamda üretimler sanatçılar tarafından yoğun olarak deneyimlenmiştir.

Kavramsal sanatın çağdaş sanat uygulamaları üzerinde kalıcı bir etkisi olmuştur. Günümüzde birçok sanatçı, sınırları zorlayarak ve yerleşik normlara meydan okuyarak kavramsal sanatın ilkelerini keşfetmeye ve genişletmeye devam etmektedir. Fikirlere, dile ve izleyici katılımına yapılan vurgu, çağdaş sanatsal söylemin hayati bir yönü olmaya devam eder. Özellikle 1960 sonrasında tüm dünya genelinde seramik malzeme hem kavramsal hem de uygulama boyutu ile kullanılmaktadır. Günümüzde de plastik sanatların her alanında üretimlerde bulunan sanatçılar yoğun biçimde çalışmalarında seramiği ana veya yan malzeme olarak kullanmışlardır. Bu anlamda değişen sanat anlayışlarına ve çağın koşullarına göre şekillenen seramik üretimleri de disiplinlerarası yaklaşımlar bağlamında kavram, konu, malzeme ve sergileme çeşitliliğine de ulaşmıştır. Çalışma kapsamında seramik malzemeyi temel alan bu çeşitlilik; Kim Simonsson'ın elle şekillendirdiği seramik heykellerde tesadüfen bularak geliştirdiği neon yeşili renk ile oluşturduğu gerçeküstü figürleri kapsamaktadır. Sanatçının tekli veya çoklu figüratif çalışmaları hem galeri mekânlarında hem açık alanlarda hem de kamusal alanlarda izleyici ile

buluşmaktadır. İzleyicilerin her farklı mekânda Simonsson'ın gerçek üstü masalsı seramik figürlerini deneyimlemesi ve bu deneyimin bir sonucu olarak kendi masal dünyasını yaratması söz konusu olabilmektedir. Genel olarak çağdaş seramik sanatı, geniş bir stil, teknik ve kavramsal çerçeve yelpazesini kapsayan dinamik ve çeşitli bir alandır. Sanatçılar sınırları zorlamaya, önyargılara meydan okumaya ve seramik sanatının süregelen evrimine katkıda bulunmaya devam etmektedir.

KAYNAKÇA

Akdeniz, H., Plastik Sanatlarda Günümüz Sanat Eğilimlerinin Düşünsel Dayanakları ve Bunun Çağdaş Türk Sanatına Yansıması Üzerine Bir Değerlendirme, Anadolu Sanat, 862, 9-34, 1995.

Akgün. A. S., *Modern Kaygılar; 20. Yüzyıl Sanatında Hazır Nesne Kullanımı ve Tüketim Toplumuna Eleştirel Bir Bakış,* Yüksek Lisans Tezi, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2012.

Burgaz, E., (2023). Yosun İnsanlar. https://bigumigu.com/haber/yosun-insanlar/(Erişim tarihi: 27.01.2024)

Çağlayan, E., Sanat Eğitiminde Kolaj Tekniği Ve Öğrencilerin Kompozisyon Kurma Becerilerine Katkısı, Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 43, 1-13, 2018.

Çevik, N., Çağdaş Sanatta Bir Tema Olarak "Merdiven" Kavramı Üzerine Bireysel Söylemler, Sanat ve Tasarım Dergisi, 32, 105-123, 2023.

Çevik, N., *Çağdaş seramik sanatında disiplinler arası bir yaklaşım olarak alternatif malzemelerin plastik bir dil olarak kullanılmasının seramik eğitimine katkısı,* Cumhuriyetin Işığında Yükseköğretimde Sanat Eğitimi Uluslararası Sempozyumu, 23-25, Ankara, 2016.

Ergün, C., Temel Sanat Eğitiminde ve Çağdaş Sanatta Kolaj-Fotomontaj, Marmara Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi Sanat-Tasarım Dergisi, 1, 3, 5-19, 2012.

Erim, U. Ö., Sanatsal Bir İfade Aracı Olarak Tekstil, İdil Dergisi, 8, 54, 263-273, 2019.

https://thedecoratingdiva.com/kim-simonsson-ceramic-sculptor-design-miami/ (Erişim tarihi: 27.01.2024)

jasonjacques.com. (2022). Design Miami, https://www.jasonjacques.com/exhibitions/design-miami-2022 (Erişim tarihi: 27.01.2024)

Kovanen, E., (2009). Kım Sımonsson, The Animal Gaze, https://www.galleriaheino.fi/exhibition.php?aid=20431&k=120139(26.04.2009) (Erişim tarihi: 27.01.2024)

Langhammer, F. (2024). Kim Simonsson, Fiskars, https://www.collectorsagenda.com/in-the-studio/kim-simonsson (Erişim tarihi: 27.01.2024)

Natschke, C., (2019). Sculptor Kim Simonsson | Design Miami

Özkul, T., Disiplinlerarası Süreç Bağlamında Çağdaş Heykel Sanatının Plastik Dil Olarak Kullanılması, Çeşm-i Cihan: Tarih Kültür ve Sanat Araştırmaları Dergisi, 6, 2, 73-84, 2019.

Soykan, Ö. N., Cumhuriyet Türkiyesi'nde Felsefe; İnsanın İçini Yaratmada Teknoloji Etkisinde Sanatın Yeri, Felsefelogos Dergisi, 5, 1997.

Tüysüz, G. E., *Kavramsal Sanatın Gelişimi,* Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, Güzel Sanatlar Enstitüsü, İstanbul, 2011.

Uğur, A., *Sanatta İfade Aracı Olarak Seramik Malzeme*, Yüksek Lisans Tezi, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, Güzel Sanatlar Enstitüsü, İstanbul, 2020.

Uz, A. ve Uz, N., Akla Hitap Eden Düşüncenin Sanatı: Kavramsal Sanata Genel Bir Bakış, Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi, 5, 12, 655-662, 2018.

Yıldırım, B., Çağdaş Seramik Sanatında Farklı Malzeme Kullanımı, Erciyes Akademi, 35, 1, 371-385, 2021.

Yurdunmalı, G., *Çağdaş Baskıresim Sanatında Mekânsal Arayışlar*, Yüksek Lisans Tezi, Anadolu Üniversitesi, Güzel Sanatlar Enstitüsü, Eskişehir, 2018.

Zeren, G., Bilgi Çağı ve Küreselleşme Sürecinde Sanat Eğitimcisi Kimliği Sorunsalı, Kastamonu Eğitim Dergisi, 14, 2, 637-646, 2006.

Görsel Kaynakçası

Görsel 1: https://www.galleriaheino.fi/exhibition.php?aid=20431&k=120139
Görsel 2: https://www.collectorsagenda.com/in-the-studio/kim-simonsson
Görsel 3: https://thedecoratingdiva.com/kim-simonsson-ceramic-sculptor-design-miami/
Görsel 4: https://www.galleriesnow.net/shows/kim-simonsson/
Görsel 5: https://www.yatzer.com/kim-simonsson-moss-children

Görsel 6: https://www.thisiscolossal.com/2022/12/kim-simonsson-moss-people/

Görsel 7: https://www.thisiscolossal.com/2022/12/kim-simonsson-moss-people/

ISBN NO. 978-625-6830-90-5

ÇAĞDAŞ SANATTA PARÇADAN BÜTÜNE BİR DENEYİM ALANI; PİKSEL SANATI

Doç. Dr., Zeliha KAYAHAN
Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi,
z.kayahan@hbv.edu.tr - 0000-0001-9644-9715
Prof. Dr., Naile ÇEVİK
Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi,
naile.cevik@hbv.edu.tr, 0000-0001-6448-1534

ÖZET

En genel tanımı ile piksel, bir ekrandaki dijital görüntünün olabilecek en küçük birimidir. Bu birimi bilgisayar ortamında boyutsal olarak en fazla büyüttüğümüzde kare biçiminde bir yapıdan söz etmek mümkündür. Karelerden oluşan pikseller küçük noktacıkları oluşturur. Noktacıkların her birinin renk içermesi ile birim alan başına düşen piksellerin artışı hem netliği hem de canlılığı beraberinde getirmektedir.

Teknolojik olanakların gelişmesi ve özellikle 1970'li yıllarda ihtiyaçtan doğmuş olan piksel teknolojisi öncelikle görüntünün işlenmesi ve video kodlama alanında yaygın kullanım alanına sahip olmuştur. Ancak daha sonra teknolojik olanakların hızla gelişiminin bir sonucu olarak yazıcılar, tarayıcılar, kameralar gibi ürünlere bireysel erişimin artması dikkat çekicidir. Günden güne ilerleyen teknolojik gelişmelerin bir sonucu olarak sadece bilgisayar dünyasında bir teknik anlatım biçimi olarak sınırlı kalmayan piksel teknolojisi, sanat dünyasında da kendine uygulama alanları bulmuştur. Plastik sanatların resim, grafik, heykel, mimari, seramik gibi tüm alanlarında sanatçılar tarafından uygulamalarının yapıldığı bu üretim biçimi artık sanat tarihi bağlamında piksel sanatı/pixel art olarak ifade edilmeye başlamıştır.

Bu çalışmada, genel bir yaklaşımla, piksel sanatının sadece dijital kodlama ile sınırlı kalmadığı ve plastik sanatların birçok alanında ilham kaynağı olarak sanatçılar tarafından yaygın kullanımına odaklanmaktadır. Ayrıca bu çalışma özellikle çağdaş sanatçıların piksel sanat olarak tanımlanabilecek üretimlerini incelemektedir. Bu bakış açısı ile sanatçıların özgün üretimlerinde uygulamalarını yaptığı çalışmalarında biçim, konu, kavram, mekân, malzeme farklılıkları göz ardı edilmiştir. Çalışma kapsamında ele alınan sanatçıların ortak paydası olan üretimlerinde piksel sanatını kullanmaları özelinde sanatçı okumaları yapılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Sanat, Çağdaş Sanat, Teknoloji, Piksel Sanatı.

A FIELD OF EXPERIENCE FROM THE PIECE TO THE WHOLE IN CONTEMPORARY ART; PIXEL ART

ABSTRACT

In its most general definition, a pixel is the smallest possible unit of a digital image on a screen. When we enlarge this unit in the computer environment, it is possible to talk about a square-shaped structure. Pixels consisting of squares form small dots. As each dot contains color, the increase in pixels per unit area brings both clarity and liveliness.

With the development of technological possibilities and especially the pixel technology, which was born out of necessity in the 1970s, it has become widely used primarily in the field of image processing and video coding. However, it is noteworthy that later, as a result of the rapid development of technological possibilities, individual access to products such as printers, scanners and cameras increased. As a result of technological developments advancing day by day, pixel technology is not limited only as a form of technical expression in the computer world, but has also found application areas in the art world. This form of production, which is applied by artists in all fields of plastic arts such as painting, graphics, sculpture, architecture and ceramics, has now begun to be expressed as pixel art in the context of art history.

This study, with a general approach, focuses on the fact that pixel art is not limited only to digital coding and is widely used by artists as a source of inspiration in many fields of plastic arts. Additionally, this study examines the productions of contemporary artists that can be defined as pixel art. With this perspective, differences in form, subject, concept, space and material are ignored in the works of the artists in their original productions. Artist readings were made specifically for the common denominator of the artists included in the study: their use of pixel art in their productions.

Key Words: Art, Contemporary Art, Technology, Pixel Art.

1. PİXEL SANATI ÜZERİNE

Piksel, bir görüntüdeki en küçük bireysel öğeyi ifade etmek için dijital görüntülemede yaygın olarak kullanılan bir terimdir. Pikseller dijital görüntülerin yapı taşlarıdır ve görüntünün çözünürlüğünün ve netliğinin belirlenmesinde çok önemli bir rol oynarlar. Piksel, kelime anlamı, “Picture element” yani resim parçası anlamında kullanılan birleşik kelimesinden oluşturulmuştur. “Picture” sözcüğündeki “pix” ve “ element” sözcüğündeki “el” harfleri kullanılarak “pixel” ifadesi ortaya çıkmıştır (Parmak, 2018:31). Dijital fotoğrafçılıkta ve

ISBN NO. 978-625-6830-90-5

grafiklerde pikseller, her pikselin belirli renk ve parlaklık bilgilerini içerdiği bir ızgara deseninde düzenlenir. Pikseller binlerce ışık ve renk noktasından oluşur. Buna bağlı olarak bu noktaların birim yüzeyde fazla olmaları net bir görüntünün ilk kriteridir (Parmak, 2018:V). Bir görüntünün çözünürlüğü içerdiği piksel sayısına göre belirlenir; daha yüksek çözünürlükler genellikle daha keskin ve daha ayrıntılı görüntüler sağlar. Ek olarak, teknolojideki ilerlemeler, daha yüksek piksel yoğunluğuna sahip olan ve görüntülerin ve videoların görsel kalitesini daha da artıran yüksek çözünürlüklü ve ultra yüksek çözünürlüklü ekranlar gibi yeniliklere yol açmıştır. Pikselleri ve özelliklerini anlamak, fotoğrafçılık, grafik tasarım ve dijital görüntü işleme gibi çeşitli alanlarda önemlidir.

Teknoloji ve geleneksel sanatın harmanlanması ile ortaya çıkan dijital sanatın, hayal gücünün sınırlarını zorlayan bir türü olarak ortaya çıkan piksel sanat, dönemin teknik yetersizliklerinden doğmuştur (Okan, 2021: 180). Piksel sanatının ortaya çıkışı, dijital görsel temsilin evriminde önemli bir gelişmeye işaret etmektedir. Köklerini ilk hesaplama ve grafik yeteneklerinin kısıtlamalarından alan piksel sanatı, kişisel bilgisayarların ve oyun konsollarının yükselişiyle birlikte 20. yüzyılın sonlarında ortaya çıkmıştır. Başlangıçta bu ilk sistemlerin sınırlı grafik işlem gücü ve bellek kısıtlamalarına pragmatik bir çözüm olarak kullanılan piksel sanatı, kısa sürede düşük çözünürlüklü, ızgara tabanlı görüntülerin kasıtlı kullanımıyla karakterize edilen farklı bir sanat formuna dönüşür. Teknik kısıtlamalarına rağmen piksel sanatı, doğası gereği ve estetik çekiciliği sayesinde gelişir; sanatçılar nostaljiyi uyandırmak, duyguyu iletmek ve minimalist ayrıntılarla karmaşık sahneler oluşturmak için piksellerin sadeliğinden yararlanmışlardır. Zamanla piksel sanatı, video oyunları ve bilgi işlem platformlarındaki kökenlerini aşarak dijital illüstrasyon, animasyon ve hatta güzel sanatlar gibi çeşitli yaratıcı alanlarda ifade bulur. Retro oyunlara olan ilginin yeniden canlanması ve sanat dağıtımı için dijital platformların ortaya çıkışı, piksel sanatının popülaritesini daha da artırdı ve kendisini ifade potansiyelini keşfetmeye ve sınırlarını zorlamaya adamış canlı sanatçı ve meraklı toplulukları ortaya çıkarmıştır. Dolayısıyla, piksel sanatının ortaya çıkışı, yaratıcıların benzersiz ve kalıcı bir görsel estetik geliştirmek için teknolojik kısıtlamalardan yararlanma konusundaki yaratıcılığının bir kanıtını temsil ediyor.

Piksel sanatı, 1982 yılında Adele Goldberg ve Robert Flegal tarafından, kendisini az miktarda resim öğesinden ayırt edilebilir şekiller oluşturmakla sınırlayan minimalist tarzı tanımlamak için ortaya attıkları bir terim olarak ortaya çıkmıştır (Okan, 2021: 183). Görsel olarak tüm diğer

tekniklerden kolayca ayırt edilen piksel sanatının terminolojik olarak tanımı henüz üzerinde fikir birliğine varılmış bir konu değildir. Yine de şu tanım, pek çok sanatçı tarafından kabul görmektedir: "icra esnasında eser sahibinin her daim piksel seviyesinde hâkimiyet sahibi olduğu dijital görselleştirme tekniğine piksel sanatı denir" (Tanner, 2010'dan Aktr. Ünlüer, 2017: 215).

Piksel sanatının tarih boyunca evrimini incelendiğinde, onun yaratıcı bir platform olarak gelişiminin devam ettiğini görmekteyiz. Başlangıçta teknolojik kısıtlamalardan doğan bu tasarım, yaratıcı yeteneklerini yansıtmak ve nostaljik duygular uyandırmak isteyen tasarımcılar için kasıtlı bir stilistik seçeneğe dönüşmüştür. Piksel sanatı, grafik tasarımcıları, yazılım mühendisleri ve oyun geliştiricileri tarafından geniş çapta benimsenmeye devam etmekte ve sanat meraklıları tarafından saygı duyulan bir dijital ifade biçimi olarak hizmet etmektedir. Piksel sanatının ilham aldığı geleneksel sanatların başında kanaviçe, mozaik ve boncuk gelmektedir. Küçük renkli noktalardan imaj oluşturulan bu sanatlar, fiziksel ortamda gerçekleştirilmelerine rağmen piksel sanatı ile pek çok ortak teknik barındırırlar (Kuo, 2015'den Aktr. Ünlüer, 2017: 219).

Ayrıca günümüz yüksek çözünürlüklü görüntülerin aksine, düşük çözünürlüklü veya komik görünen grafikler kullanılarak oluşturulan piksel sanatının, bu bağlamda ironik bir etkisinin olduğu söylenebilir. Bu türde, pikseller kullanılarak oluşturulan resimler, tasarım bağlamında biraz kaba veya çirkin görünebilir ancak bununla birlikte dijitale gönderme etkisiyle ve geçmişteki güçlü ikonlarının desteğiyle grafik bir estetik ve komik bir etki de yaratılabilir (Atasoy, 2023: 159). Pixel art dijital dünyanın yanında heykel, resim, seramik, mimari, endüstri ürünleri gibi birçok tasarım ve sanat alanında yapılan üretimler bağlamında etkili olmuştur (Ok, 2020: 1383).

PİKSEL SANATI ÜZERİNE SANATÇI OKUMALARI

Bu çalışmada kapsamında, piksel sanatının plastik sanatların birçok alanında ilham kaynağı olarak Victor Vasarely, Salvador Dali, Jeabum Joo, Michael Whiting, Toshiya Masuda, Hsu Tung Han, Canan Dağdelen, Fabian Oefner gibi sanatçılar tarafından özgün üretimlerinde kullanmaları değerlendirilmektedir.

ISBN NO. 978-625-6830-90-5

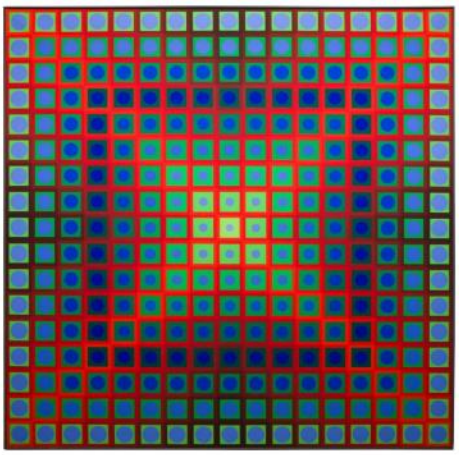

Görsel 1. Victor Vasarely, Heykel İşareti, 1977
Görsel 2. Victor Vasarely, Kezdi, 1966

Victor Vasarely sanatı mimarlık ve geometri ile harmanlamıştır. Bu genel değerlendirmenin bir sonucu olarak Vasarely'in sanatsal üretimleri ciddi matematiksel hesaplamaları da gerektirir. Sanatçı, görsel kavramaya engel olabileceğini düşündüğü formlardan yüzeyi arındırmaya çalışmaktadır (Aydoğan, 2020: 17-18). Victor Vasarely'nin ızgara planlı olarak tasarladığı Kezdi adlı çalışma, dikey ve yatay eksende kesişen düzlemlerin oluşturduğu 289 tane kırmızı çizgili karenin içine, lavanta renginde daireler yerleştirilerek oluşturulmuştur. Bir çeşit kaleydoskop imgesinin oluşturulduğu bu çalışma başka bir açıdan bakıldığında yine pikselli bir imajı yansıtmaktadır (Sırmalı, 2019: 113).

20. yüzyılın gerçeküstücü hareketinin önde gelen isimlerinden biri olan Salvador Dali, rüya gibi imgeler ve detaylara gösterilen titiz dikkatle karakterize edilen kendine özgü bir sanatsal tarzın örneğini oluşturmuştur. Eserleri genellikle bilinçaltı duygusunu uyandırmak ve geleneksel gerçeklik algılarına meydan okumak için görünüşte ilgisiz unsurları yan yana getirmektedir. Salvador Dalí'nin "Lincoln in Dalivision" adlı eseri onun sürrealist vizyonunun ve teknik becerisinin çarpıcı bir örneğini oluşturmaktadır. 1977'de Amerika başkanı Abraham Lincoln'e saygı duruşu niteliğinde yapılan tablo, Lincoln'ün çeşitli geometrik şekillerden ve çarpık formlardan oluşan yüzünü profilden tasvir etmektedir. Arka planda, başka bir diyara açılan kapıyı andıran bir taş kemerle noktalanan geniş bir çöl manzarası bulunmaktadır. Bu çalışmada seyirci, pixelleri bozulmuş bir imgeye baktığını düşünürken, aynı zamanda Gestaltçıların kuramlarından olan yakınlık ve benzerlik ilkeleri sayesinde Lincoln'ün portresini algılamaktadır (Sırmalı, 2019: 108).

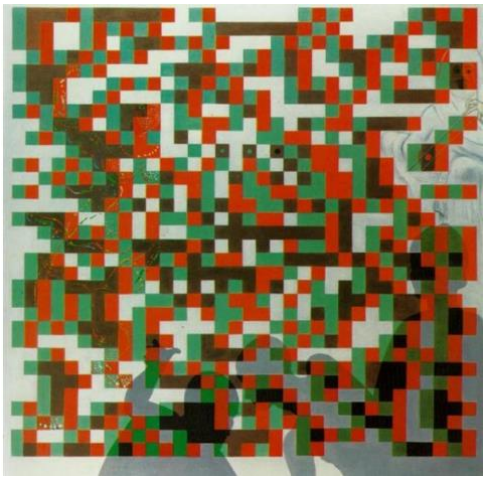

Görsel 3: Salvador Dali, Lincoln in Dalivision, 1977
Görsel 4: Salvador Dali, Sibernetik Odalık/ Cybernetic Odalisque, 1978

Salvador Dali'nin "Sibernetik Odalık" tablosu geleneksel sanatsal temaların modern teknolojik kavramlarla birleşiminden oluşmaktadır. 1931'de, sürrealist hareketin zirve yaptığı dönemde tamamlanan sanat eseri, çorak bir manzara karşısında klasik odalık pozunda uzanmış bir kadın figürünü betimliyor. Ancak Dali'nin yorumu, figürün bedeninin parçalanmış olması ve mekanik eklentilerle süslenmesi nedeniyle pikselli bir dönüşüm hissi uyandırması nedeniyle gelenekten ayrılıyor. Organik ve yapay unsurların bu şekilde yan yana gelmesi, geleneksel güzellik ve kadınlık kavramlarına meydan okurken, Dali'nin insan ruhu ile giderek makineleşen dünya arasındaki etkileşimle ilgili meşguliyetini yansıtıyor. "Sibernetik Odalık", Dali'nin farklı kavramları harmanlama ve kimlik ile varoluşun gelişen doğası üzerine düşünmeye teşvik etme yeteneğinin bir kanıtı gibidir. Sanatçının karelerde kullandığı turuncu ve turkuaz renklerle tezatlık yaratmış, bu renkleri yer yer saydamlaştırarak arkada olan ikinci görüntünün seçilmesine olanak vermiştir. Ayrıca tabloda ilk katman olarak görebileceğimiz figürlerden oluşmuş kompozisyon ile onun üzerine bindirilen renkli kareciklerden oluşturulmuş düzenleme, tasarım programlarında kullanılan layer mantığına çok benzemektedir (Sırmalı, 2019: 109).

Görsel 5. Johannes Vermeer, 1665, İnci Küpeli Kız, TÜYB, 44.5x39 cm, Hollanda
Görsel 6. Jeabum Joo, 2012, İnci Küpeli Kız, Pixel Art

Johannes Vermeer'in "İnci Küpeli Kız" tablosu Hollanda Altın Çağı resminin en ünlü başyapıtlarından birisidir. 1665 yılı civarında yapılan tablo, büyük bir inci küpeyle süslenmiş, esrarengiz bir ifadeye sahip genç bir kadını tasvir eder. "İnci Küpeli Kız", doku ve parlaklığın incelikli sunumunun yanı sıra kadınsı güzelliğin zamansız tasviriyle ünlüdür. Tablo çok sayıda yoruma ve uyarlamaya ilham kaynağı olmuş, ikonik bir sanat eseri statüsünü sağlamlaştırmış ve Vermeer'in türün ustası olarak kalıcı mirasının bir kanıtı olmuştur. Bu eser resim sanatında defalarca sorgulanmış ve yeniden yorumlanmıştır. Bu yorumlamalar bağlamında Jaebum Joo'nun piksel sanat temalı üretimi dikkat çekmektedir. İllüstratör ve piksel sanatçısı olan Joo, 2012 yılında yaptığı seri ile birçok başyapıtı yeniden yorumlamış ve piksel sanatı ile izleyiciye yeniden sunmuştur. Sanatçı, yaptığı eserlerde orijinal eserin tanınırlığını bozmadan eseri yeniden üretirken, orijinal renklere de olabildiğince sadık kalmıştır. Sanatçı tarafından yorumlanan *İnci Küpeli Kız* eserinde orijinal eserdeki figür bozulmamış ama renklerin tonları değiştirilmiştir. Ayrıca sanatçının çalışmasında esere ismini veren *inci* ise orijinal eserdeki boyutundan çok daha küçük konumlandırılmıştır (Şahin Çeken, 2022: 2650 ve 2657).

Mike Whiting, çalışmaları minimalizm ile erken dönem video oyunları etkisi görülmektedir. Sanatçı'nın ifadesine göre; "İlk video oyunları veya piksel-tabanlı görüntüleme, basit veya minimal olmayı amaçlamıyordu. İletişim kurmayı amaçlıyordu. Ancak video oyunları ve minimalizm farklı yollarla ve zıt niyetlerle aynı görsel sonuca ulaştı". Kaynakla birbirine birleştirilen ve çelikten yapılmış parçaları renklendirerek heykeller üreten sanatçı Michael

ISBN NO. 978-625-6830-90-5

Whiting, formlardan ve görüntülerden yararlanarak erken dönem video oyunları ve bilgisayar grafikleri gibi eğlenceli tasarımlar oluşturmaktadır (modernwestfineart.com, 2024).

Görsel 7-8-9. Mike Whiting, Pikselleştirilmiş, Botanik Bahçeleri, Denver

Whiting, heykel çalışmalarında doğal ve dijital dünyaların ilişkisini araştırmaktadır. Sanatçı, dijital görüntüleme teknolojileri ile gerçek hayattaki nesneler ve mekânlar arasındaki bağlantıyı araştırarak üretimlerde bulunmasının yanı sıra pixel art ile de kendini ifade etmektedir (Michaelwhiting.com, 2024).

Japon sanatçı Toshiya Masuda'nın pikselli seramik heykellerinde retro dijital estetik analog tekniklerle buluşmaktadır. Japon sanatçı, erken dönem sanal dünyalarla ilişkilendirilen düşük çözünürlüklü, pikselli görüntüleri, popüler kültür tarihindeki benzer bir döneme ait gündelik nesnelerle birleştirmektedir (Ebert, 2023).

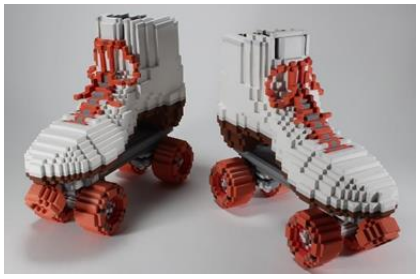

Görsel 10: Toshiya Masuda, Low Pixel CG'Recollection Playlist 2./ Düşük Pikselli CG Hatırlama Çalma listesi 2, Seramik Heykel.
Görsel 11: Toshiya Masuda, Low Pixel CG'Memory Container 2./Düşük Pikselli CG'Bellek Kabı 2, Seramik Heykel.
Görsel 12: Toshiya Masuda, Low Pixel CG Super Idol/Düşük pikselli CG Süper İdol, Seramik Heykel.

Masuda, sanki doğrudan bir video oyunundan alınmış gibi görünen heykelsi tenis ayakkabılarını, kızarmış yumurtaları ve beyzbol toplarını bir araya getirerek kilden pikselli nesneler yaratır. Çalışmaları dijital görünecek şekilde tasarlanmış bilgisayar veya televizyon tabanlı görüntülere fiziksel bir kalite sağlamaktadır. Seramik ve dijitalleştirilmiş nesnelerin birleşimi, sanatçının gerçek ile sanal arasındaki çizgiyi bulanıklaştırmasına da olanak tanımaktadır (Sierzputowski, 2018).

Tayvanlı sanatçı, Hsu Tung Han, ahşap parçalarını farklı figüratif heykellere dönüştürmektedir. Sanatçı çalışmalarını bir bilmece olarak düşünmekte ve ceviz, Hint meşesi ve Afrika balmumu ağacı ile heykellerini şekillendirmektedir. Han'ın çalışmalarının dikkat çeken özelliği, her figürde ortaya çıkan "pikselleşmelerdir" (Baysal, 2019: 49).

Görsel 13. Hsu Tung Han, Shaolin, Batı Kızıl Sediri, 130x78x40 cm., 2020.
Görsel 14. Hsu Tung Han, Hussar, Karışık Ahşap, 71x81x26 cm., 2022.

Sanatçının son çalışmalarından biri olan görkemli savaşçı benzeri çalışması *Shaolin'*de ahşap bloklar sarsıcı ve yatay bir hareketlerle kaydırılarak kinetik bir bileşen oluşturulmaktadır. Tamamlanması yaklaşık üç ila dört ay süren her çalışma, sanal dünyanın dağınık doğasına ve bireysel unsurların bütün için ne kadar önemli olduğuna dikkat çekerken Han Hsu-Tung'un parçalanmış figüratif heykellerindeki ahşap pikseller bir dağılma sergilemektedir (Ebert, 2022).

Canan Dağdelen resim, heykel, enstalasyon ve videoyu kapsayan multidisipliner sanat yaklaşımıyla tanınan çağdaş bir Türk sanatçısıdır. Dağdelen'in dikkat çeken tarzı görüntüleri yapıbozuma uğratıp yeniden yorumlamasıdır. Bunu yaparak geleneksel bakış açılarına meydan

ISBN NO. 978-625-6830-90-5

okuyor ve izleyicileri alternatif anlatıları ve yorumları düşünmeye teşvik etmektedir. Yaşamını Viyana'da sürdüren Canan Dağdelen'in çalışmalarının odak noktası mimaridir. Dağdelen, yerleştirmelerinde aidiyet, yerleşik düzen, yer edinme kavramlarını mimari üzerinden tanımlayarak, sosyolojik bir açıdan sorgulamalarda bulunur. Nokta anlamına gelen "dot" olarak adlandırdığı modül kürelerle mimari yapıtları en küçük birimlerine indirgeyerek çözer ve mekâna yerleştirir. Ayrışık porselen kürelerin mekâna kurularak bir bütün haline getirildiği bu yapıtlarda boşluk, özellikle parça ve bütün ilişkisi önem kazanmaktadır. Zeminden, alışılagelmiş yerlerinden kopartılmış, boşlukta konumlandırılmış bu yapılar; parçalanan ve inşa edilen, geçmiş ve bugün, sanal ve gerçek gibi karşıt ilişkiler ile kendi şiirsel dilini yaratmaktadır (İstanbulmodern.org, 2024).

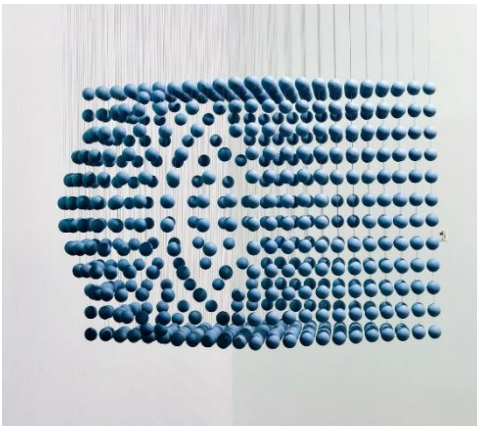

Görsel 15. Canan Dağdelen, Yerleştirme, Porselen, ince çelik sicim, 110 x 140 x 140 cm.
Görsel 16. Canan Dağdelen, Yerleştirme
Görsel 17. Canan Dağdelen, "Self Constructed Portrait"

Self Constructed Portrait, Dağdelen'in otobiyografik işlerine önemli bir örnek olarak değerlendirilebilinir. Sanatçı, bir çocukluk fotoğrafını *piksellerine* ayırarak, balçığa sapladığı seramik çivilerle yeniden kuruyor. Dolayısıyla tıpkı diğer eserlerinde olduğu gibi, bir form, önce en küçük birimlerine indirgeniyor, ardından yeniden kuruluyor. Böylelikle parça-bütün ilişkisi baştan tanımlanıyor (galerinev.art, 2013).

Canan Dağdelen'in seramik üretimlerinde her ne kadar mimari ile güçlü bir bağlantısı olsa da, mimarinin ağırlığından, basıklığından ve aşağıdan inşa edilmesinden kaçınmaktadır. Sanatçının üretimlerinde mimari unsurlar temel formlara indirgenmiş ve görünüşte ağırlıksız bir şekilde yerleştirilmiştir. Bu durum, altında herhangi bir zemin olmaksızın havaya yerleştirilen bina ve

kat planları önerileri oluşturmaktadır. Sanatçının yerle belirgin bir bağlantısı olması gereken üretimleri bir noktada bu bağlantıdan mahrumdur (Schörghofer, 2021).

Heykeltıraş Fabian Oefner genel bir değerlendirme ile sıradan nesneleri kesip parçalanmış heykeller olarak yeniden birleştirmesi bakımından bir yapısöküm ustasıdır. Sanatçı sıradan nesneleri parçalara ayırmanın yanı sıra izleyicinin bu sıradan nesnelerin iç kısmını da görmeye davet ediyor. Sanatçının Heisenberg Serisi, anılarımızı kaydetmeye yardımcı ayakkabılar, saat, kayıt cihazı, kamera ve kara kutu gibi nesneleri yorumlamaktadır. Bu nesnelerin; tamamı epoksi malzeme ile doldurularak sonrasında piksel parçalara ayrılmıştır ve ardından dikkatlice tekrar bir araya getirilmiştir. Ortaya çıkan sonuçlar, uzaktan tanıdık gelen ancak izleyiciler yaklaştıkça kaybolmaya başlayan heykellerdir (Stewart, 2021).

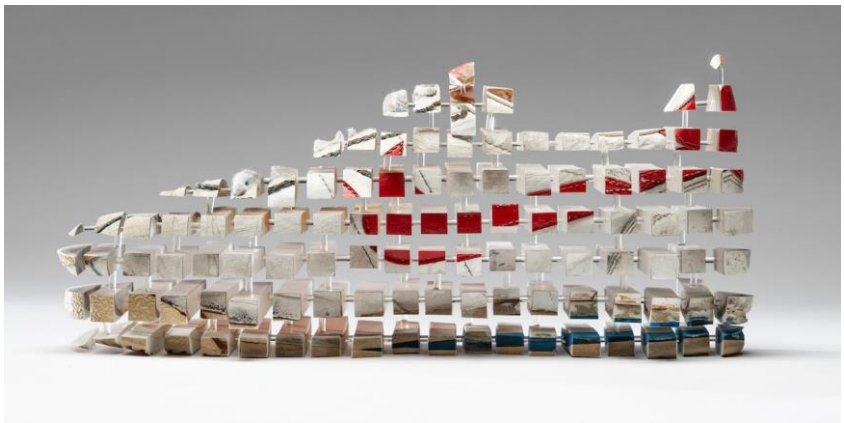

Görsel 18: Fabian Oefner, Sneaker

Sanatçının heykelleri ile ilgili ifadesine göre; “Hepsi bir şeyler kaydediyor. Kamera, kayıt cihazı ve kara kutuyla bu çok açık; ya bir görüntü ya da ses, bir müzik parçası vb. kaydediyorlar. Saat, zamanı takip ediyor ya da onu kaydettiğini de söyleyebilirsiniz. Biraz daha az belirgin olan şey ise spor ayakkabılar. Ama benim için spor ayakkabılar hareketlerimizi takip eden kayıt makineleri gibidir (Stewart, 2021).

SONUÇ VE DEĞERLENDİRMELER

Bir ekrandaki dijital görüntünün olabilecek en küçük birimi olan piksel kavramının teknolojik olanakların gelişmesi ile yaygın kullanımı sadece video ve kodlama alanları ile sınırlı kalmamıştır. Özellikle teknolojik olanakların hızla gelişimi ve disiplinlerin birbiri ile etkileşimi

sonucu bilgisayar dünyasında bir teknik ifade alanı olan piksel teknolojisinin sanat alanında da kendisine uygulama alanları bulmasından söz etmek mümkündür. Bu durum, plastik sanatların resim, grafik, heykel, mimari, seramik gibi tüm alanlarında özgün üretimlerle sanatçıların kendilerini ifade edebilmelerine olanak tanımıştır. Çağdaş sanatçıların piksel sanat olarak tanımlanabilecek bu üretimleri özgün olmalarının yanı sıra şaşırtıcı ve çarpıcı bir etkiye de sahiptir.

Bu çalışma genel bir yaklaşımla, piksel sanatının plastik sanatların birçok alanında ilham kaynağı olarak sanatçılar tarafından kullanımına odaklanmaktadır. Ayrıca piksel sanatının Victor Vasarely, Salvador Dali, Jeabum Joo, Michael Whiting, Toshiya Masuda, Hsu Tung Han, Canan Dağdelen, Fabian Oefner gibi sanatçılar tarafından uygulamaları yapılan özgün üretimleri bu kapsamda değerlendirilmiştir. Bu değerlendirilmeler sonucunda piksel sanatı ile parçalanan ve sonrasında bir araya getirilen sanatsal üretimler çağdaş sanat bağlamında hem sanatçı hem de izleyici bakımından deneysel bir süreci de içinde barındırmaktadır.

Kaynakça

Atasoy, S. N., Erken Dönem Dijital Çağdan Günümüze Üslupsal Bir Fikir Olarak Pikselleştirme, İdil, 102, 153-166, 2023.

Aydoğan, M. Y., *Yüzey-Boyut-Hareket Üzerine Deneysel Çalışmalar*, Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi, Güzel Sanatlar Enstitüsü, Ankara, 2020.

Baysal, M., *Seramik Tasarımında Pikselasyon Uygulamaları*, Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi, Güzel Sanatlar Enstitüsü, İzmir, 2019.

Ebert, G. (2022). Wooden Pixels Dissipate from Han Hsu-Tung's Fragmented Figurative Sculptures. https://www.thisiscolossal.com/2022/11/han-hsu-tung-pixelated-sculptures/ (Erişim tarihi: 29.01.2024)

Ebert, G. (2023). Let's Get Digital: Toshiya Masuda Recreates Retro Technology as Pixelated Ceramic Sculptures. https://www.thisiscolossal.com/2023/10/toshiya-masuda-pixelated-ceramics/ (Erişim tarihi: 29.01.2024)

Galerinev.art. (2013). Canan Dağdelen, Yeniden Kuran Bellek. https://galerinev.art/tr/yeniden-kuran-bellek (Erişim tarihi: 29.01.2024)

https://mymodernmet.com/fabian-oefner-heisenberg-series/ (Erişim tarihi: 29.01.2024)

İstanbulmodern.org. (2024). Canan Dağdelen, 1960. https://www.istanbulmodern.org /koleksiyon/polar-kovalent-bagli-evde-dot (Erişim tarihi: 29.01.2024)

Kuo, M., Lin, Y., Chu, H., Lee, R. and Yang, Y., Pıxel2brick: Constructing Brick Sculptures from Pixel Art, Computer Graphics Forum, 34, 7, 339-348, 2015.

michaelwhiting.com. (2024). Pixelated. https://michaelwhiting.com/work/pixelated (Erişim tarihi: 29.01.2024)

modernwestfineart.com. (2024). Mike Whiting. https://www.modernwestfineart.com /artists/70-mike-whiting/biography/ (Erişim tarihi: 29.01.2024)

Ok, M., Piksel Sanatının Giyim Modasına Yansıması, İdil, 73, 1370-1386, 2020.

Okan, O. (2021). Retro Kavramı Bağlamında İki Boyutlu Piksel Sanatta Estetik Algısı, İstanbul Aydın Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi Dergisi, 7, 14,179-187.

Parmak, P., *Piksel Sanat Kavramı ve Yeşilçam Filmlerine Uyarlanması*, Yüksek Lisans Tezi, Kütahya Dumlupınar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kütahya, 2018.

Schörghofer, G. (2021). Canan Dağdelen Maddi Yapısı. https://jesuitenkunst.at /2021/05/04/dagdelen/ (Erişim tarihi: 29.01.2024)

Sırmalı, E., *Çağdaş Sanat'ta Yaratım Süreci Olarak Manipülasyon*, Yüksek Lisans Tezi, Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bursa, 2019.

Sierzputowski, K. (2018). Pixelated Ceramics by Toshiya Masuda Bring a Tactile Experience to Digital Images. https://www.thisiscolossal.com/2018/08/pixelated-ceramics-by-toshiya-masuda/ (Erişim tarihi: 29.01.2024)

Stewart, J. (2021). Ordinary Objects Sliced and Reborn as Fragmented Sculptures

Şahin Çeken, K., Popüler Kültür Nesnesi Haline Gelen "İnci Küpeli Kız" ve Temellük Sanatı, Atlas Journal, 8, 47, 2650-2663, 2022.

Tanner, L. (2010) Creating Pixel Art. www.pixeljoint.com.

Ünlüer, A. A., Bir Sanat Dalı Olarak Piksel Sanatının Kimlik ve Temsil Sorunları, İnönü Üniversitesi Sanat ve Tasarım Dergisi, 7, 15, 211-223, 2017.

Görsel Kaynakçası

Görsel 1: https://tr.pinterest.com/pin/138204282291674231/

Görsel 2: https://live.bydealers.com/lots/view/1-1V8RT4/victor-vasarely-kezdi-1966

Görsel 3: https://www.dalipaintings.com/lincoln-in-dalivision.jsp

Görsel 4: http://dada.compart-bremen.de/item/artwork/662

Görsel 5: https://www.artmajeur.com/tr/magazine/5-sanat-tarihi/inci-kupeli-kiz/333304

Görsel 6: https://awesomerobo.blogspot.com/2012/03/joo-jaebums-pixelart.html

Görsel 7-8-9: https://www.plusgallery.com/mike-whiting-pixelated

Görsel 10: https://www.thisiscolossal.com/2023/10/toshiya-masuda-pixelated-ceramics/

Görsel 11: https://www.thisiscolossal.com/2023/10/toshiya-masuda-pixelated-ceramics/

Görsel 12: https://www.thisiscolossal.com/2023/10/toshiya-masuda-pixelated-ceramics/

Görsel 13: https://www.thisiscolossal.com/2022/11/han-hsu-tung-pixelated-sculptures/

Görsel 14: https://www.thisiscolossal.com/2022/11/han-hsu-tung-pixelated-sculptures/

Görsel 15: https://www.istanbulmodern.org/koleksiyon/polar-kovalent-bagli-evde-dot

Görsel 16: http://atolyemackaguncel.blogspot.com/2012/01/canan-dagdelen-seramik-sanatcs.html

Görsel 17: https://jesuitenkunst.at/2021/05/04/dagdelen/

Görsel 18: https://mymodernmet.com/fabian-oefner-heisenberg-series/

ISBN NO. 978-625-6830-90-5

TAHİR MAKAMININ TARİHSEL SEYRİ: HALK MÜZİĞİNDEN KLASİK MÜZİĞE HEDİYE

Doç.Dr.Recep USLU

İSTANBUL MEDENİYET ÜNİVERSİTESİ, STMF Müzik Tarihi öğretim üyesi,
recep.uslu@medeniyet.edu.tr, ORCID ID: 0000-0002-3849-2982

Öz

Makalenin ele aldığı problemin ortaya çıkması, konuyla ilgili müzikolojik araştırmalarda tahir makamının ortaya çıkışı konusunda farklı görüşler ileri sürülmesinden kaynaklanmıştır. Örnek olmak üzere önemli Türk müziği teorisyenlerinden İ. Hakkı Özkan'ın yazdığı İslam Ansiklopedisi'ndeki (2010) makaleye bakılırsa makamın tarihi Abdülbaki Nasır Dede ile; Yılmaz Öztuna ansiklopedisine (2000) bakılırsa Selçuklular zamanında yaşamış Baba Tahir ile; Yakup Fikret Kutluğ'a (2000: 348) göre Hızır Ağa ile (XVIII.yy); Prof.Dr.Oya Levendoğlu'nun makam tablosuna göre Tanburi Artin ile (XVIII.yy); Işıldak'a (2021: 33) göre Kırşehirli (XV.yy) ile; Romanyalı müzikolojist Eugene Popescu-judetz'e göre Şükrullah (XV.yy) ile makamın ortaya çıkışı veya makamın ilk defa tanımlanması ilişkisi vardır. Farklı görüşlerin ortak noktasına göre makamın ortaya çıkışı XV.yy ile XVIII.yüzyıl arası olmak üzere 400 yıllık bir tarih sürecini kapsamaktadır. Bu konunun aydınlatılması ümit edilen iki araştırma yapılmıştır. Tahir makamının tarihi ve makamsal seyri hakkında özel araştırmalar yapan Işıldak'ın (2021: 33) ve özel olarak XVII. Yüzyıl makamlarını araştıran Meriç'in (2012) tezinde de durum netleştirilmemiştir. Bu tespitler ışığında tahir makamının tarihini bilimsel veriler ışığında ortaya çıkarmak makalenin ana problemidir. Makalenin amacı tahir makamının ortaya çıkışından itibaren XIX.yüzyıl sonuna kadar olan varsa önemli değişiklikleri tespit ve bu tespitler üzerinden makamın tarihini ortaya çıkarmak olacaktır. Alt problemler arasında makamın Halk müziği ile ilgisi bulunursa, sanat müziğine geçip geçmediği, eğer halk müziğinden geçtiği tespit edilirse, bu konuda hangi zümrelerin etkili olduğu belirlenecektir. Makalenin bulguları sonucu, XVII.yüzyıl ortalarında Tavukpazarı Kahvehanelerine gelen kalenderi meşrepli saz aşıklarından babatahir makamında türkülerin derlendiği, bu türküleri ilk olarak Ali Ufki'nin derlediği, Hafız Post ve Buhurizade Itri gibi önemli bestecilerin besteler yaptıkları, ilk defa Ahizade tarafından kaleme alınan edvarda babatahir makamının tanımı yapıldığı, ilk defa Kantemiroğlu tarafından babatahir makamında saz eserlerinin notaya alındığı, tanımında önemli bir değişiklik olmadan Abdülbaki Nasır Dede ile makam adının "tahir" şeklinde kısaldığı, günümüze kadar tahir makamı olarak geldiği ortaya konmuştur.

Anahtar Kelimeler : Osmanlı/Türk müziği tarihi, Babatahir makamı, Ali Ufki, Kantemiroğlu

GİRİŞ

Tahir makamı ne zamandan itibaren görüldü? Türk musikisinde günümüzde kullanılan bir tahir makamı var. Bu konu hakkında İ. Hakkı Özkan'ın yazdığı İslam Ansiklopedisi'ndeki makaleye bakarsak, makamın tarihi Abdülbaki Nasır Dede zamanına; Y.Öztuna ansiklopedisine bakarsak Selçuklular zamanında yaşamış Baba Tahir'le bir ilgisi var gibi. Makamlar konusunun tarihine de yer veren XX.yüzyıl sonunun önemli müzik teorisyenlerinden Yakup Fikret Kutluğ'a (2000: 348) göre Hızır Ağa (XVIII.yy), Levendoğlu makam tablosuna göre Artin (XVIII.yy), Işıldak'a (2021: 33) göre Kırşehirli (XV.yy), Popescu-judetz'e göre Şükrullah (XV.yy) ilk defa makamı tanımlamıştır. Bu farklı bilgilerden tahir makamının ortaya çıkış tarihinde bir çelişki veya belirsizlik olduğu görülmektedir. Dolayısı ile tahir makamının ortaya çıkış tarihinin aydınlatılmaya ihtiyacı var demektir.

Tahir makamı hakkındaki ilk elden çelişkili tespitler ışığında elinizdeki araştırma makalesinin problemi tahir makamının tarihsel seyri nedir, makam ne zaman ortaya çıkmış olabilir sorusudur. Alt problem olarak makamın ortaya çıkışı Selçuklu zamanında yaşayan Baba Tahir'le mi, yoksa Abdülbaki Nasır Dede ile mi veya ileri sürülen kişilerle bir ilgisi var mıdır? Halk müziği ile ilgisi olabilir mi? soruları diyebiliriz. Bilgi veren yerlerde günümüzde "tahir" adıyla bilinen makamın eskiden "babatahir" adıyla da bilindiği belirtildiğine göre makalenin araştırma alanı tahir ve babatahir makamlarının XIX.yüzyıla kadar olan tarihi ile ilgilidir. Tahir makamının XX.yüzyılı da içeren makam seyriyle ilgilenen araştırmalar yapıldığı için (Meriç ve Işıldak gibi), makamsal seyri konusunun makalenin sınırları dışında tutulduğunu belirtebiliriz. Makalenin araştırma alanı tahir makamında bütün beste yapanları kapsamamaktadır. Her ne kadar tarihsel seyir açısından bakıldığında bu konuyu da içerdiği düşünülebilir, ancak makalenin hacmi gereği, sadece konuya öncü olduğunu tespit ettiğimiz XVII.yy ve XVIII.yüzyıla ait bazı güfte mecmualarındaki besteci verileriyle sınırlıdır.

Esasen yıllar önce Saraydaki Kemancı (2014) yayınımızda belirttiğimiz bir problemi hatırlatmakta fayda var. Orada "Kutluğ, tâhir makamını ilk defa Hızır Ağa'nın açıkladığına dikkati çeker (Kutluğ, 2000: 348). Oysa, babatahir makamından daha önce bazı müzik teorilerinde bahsedilmiştir (Uslu, 2014: 104-105)" diyerek konunun araştırılması gerektiğine işaret etmiştik. Ancak 2014 yılından bugüne kadar geçen 10 yıllık süreçte babatahir makamı konusunu özel olarak araştıran bir araştırma görülememiştir. Hatta konu özelinde XVII.yüzyıl makamlarını araştıran doktora tezinde babatahir makamı hakkında sadece Kantemir edvarından bir tanım (Meriç 2012), bir diğer doktora tezinde ise Kırşehir edvarına kadar uzanan tanım (Işıldak, 2021: 321-322, 365, 379) yer almaktadır. Her iki tezdede yer alan tahir makamı tanımı, muhayyerle başlayıp dügahla karar verdiği, diğer güçlü perdeler konusunda farklı ifadeler olsa da ortak bir tanım etrafında günümzdeki ile Kantemiroğlu tanımı arasında benzerlik olduğu kabul edilmiştir. Bu araştırmalar babatahir makamının ortaya çıkış tarihi hakkında çelişkili bilgiler vermektedirler, bu konu araştırmamız için gerekçe oluşturmuştur.

Bir makamın tarihsel ve makamsal seyrini ele alarak yapılan araştırmalar içinde müstakil olarak tahir makamını ele alan bir araştırmaya rastlanmamıştır (Uslu, 2009a). T. Karaca'nın (2015 ve 2016) huzi ve vechiarazbar, G.Ünal'ın (2017) pesendide, E.Üstgül'ün (2017)

ferahnak, E.Hatipoğlu'nun (2018) muhayyersünbüle, S. Tamay'ın (2022) müberka, T. Bay'ın (2023) kürdi gibi çeşitli müstakil makam araştırmaları yayınlanmıştır. Genel bir eleştiri olarak tarihsel bilgilerde hata yaptıkları söylenebilir. Yayınlarda bazı önemli güncel araştırmalara, edvarların kronolojisine, Osmanlı-Rum Kilisesi edvarları ve hatta güfte mecmuaları gibi bazı önemli kaynak eserlere başvurulmadığı, kronolojik anlatıma uyulmadığı gibi sebeplerle tarihsel hatalar yaptıkları görülmektedir. Kırşehri edvarı diye takdim edilen bir eserin daha sonra meydana gelen gelişmelerle hatalı olduğu, Seyyid Sabri'ye ait sanılan edvarın daha sonra Vahyizade'ye ait olduğu, XV.yüzyılda yazıldığı iddia edilen Kadızade edvarının aslında XVII.yüzyılda yazıldığı, Kadızade nüshası sanılan bir edvarın Mehmed Said'e ait olduğu gibi akademik gelişmeler takip edilmeli ve yansıtılmalıdır. Makamın tarihsel seyri anlatılırken bir edvarda olup olmadığı belirtilmelidir. Makamların tarihsel seyirleri doğru anlatılmazsa, yeterince kaynak ve araştırmadan istifade edilmezse, bir araştırma tekniği prensibi gereği "efradını cami, ağyarını mani" bir makam araştırması olmayacağı, bilimsel amaçlı araştırmanın eksik kalacağını, makam analizlerinde ve açıklamalarında da hata yapılacağı ortadadır. Bu anlamda araştırmanın bir model oluşturması umulmaktadır.

BULGULAR

Tahir makamından bahseden kaynakların neler olduğunu tespit etmek için elimizdeki Popescu-judetz'in (2010: 98) kataloğunda belirtilmiş babatahir makam kaynaklarını sıralayabiliriz. Işıldak'ın kaynak olarak gözden kaçırdığı Popescu-judetz, babatahir (ayrica tahir yok) makamının XIX.yy sonuna kadar olan kaynaklarını, kısaltmalar kullanarak şu şekilde listelemiştir: AH (1436 Şükrullah), AN2 (16.yy, İÜ KTP TY 2771), AN4 (18.yy ortası), CH (1724 Halaçoğlu), DC (1690 Kantemiroğlu), HA (1777 Hızır Aga), HB (1864 Haşim Bey), HK (1767 Hekimbaşı), KA (1740? Küçük artin), KV (1780? Kevseri), KY (1749 Marmarinos), KZ (1881 Kiltzanides), MH (1783 Hafid Efendi), PK (1806 Psoido Kantemiro), RV (1754, Revan no.1725), TA (1850 Tanburi Aleksan). Işıldak'ın kaynakları arasında görülmeyen bu önemli araştırma Sistemciler Dönemi kaynaklarını içermediği için, araştırmaya Sistemciler Dönemi Makam Tablosunun (Uslu, 2021a: 71 vd) tespitlerini hatırlatarak başlamalıdır.

Eldeki verilere göre babatahir makamından bahsetme ihtimali olan Urmevi tarafından yazılan ilk edvara veya Seyyid Şerif Cürcani gibi Anadoluda yazılan ilk edvara kadar inilebilir. Çünkü bahsedip bahsetmediklerini tespit etmek makalenin sağlıklı olması açısından önemlidir. Elde mevcut Sistemciler Dönemi Makam Tablosuna baktığımız zaman, Urmevi'den Meragi'ye kadar XV.yüzyıl öncesine ait edvarlarda veya müzik eserlerinde tahir/babatahir makamına rastlanılmamıştır (Küçükgökçe, 2010: 74 vd; Uslu, 2021a: 71). Hatta XV.yy sonrası Herat Sistemciler ekolünden Fethullah Şirvani ve Alişah Hacıbüke Evbehi'nin eserlerinde de olmadığı (Çakır, 1999; Hosseini, 2021; Işıldak 2021: 33) anlaşılmaktadır.

XV.yüzyıl Yeni Sistemciler Döneminde Anadoluda ilk yazılan edvarlardan Marifet-i Musiki ve Yusuf Kırşehri edvarlarında tahir/babatahir makamına rastlanmamıştır. II.Murad'ın etrafında henüz babatahir/tahir makamında ne beste yapan (1422 tarihli NO güfte mecmuası) ne de tarifini yapan edvar var. Popescu-judetz (2010: 98) Türk makamları kataloğuna göre bu makamdan en erken söz eden II.Murad için eser yazan 1436 tarihli Şükrullah Çemişkezeki

edvarı görünse de, bu doğru değildir, onun edvarında babatahir yer almamaktadır. Bu makam XV.yüzyıl edvarlarından, Yusuf Kırşehri, Bedr-i Dilşad, Şükrullah'ın, ne müstamel ne de garib terkiplerden bahseden Hızır b.Abdullah'ın, British Or.11.224 nolu Kitab-ı Edvar'da, Seydi ve XVI.yüzyıla tarihlenen Katibi, Makami gibi öğrencilerinin edvarlarında yer almamaktadır. Tahir makamının tarihi konusuna eğildiği anlaşılan Işıldak (2021: 33) da bu kişilerin eserlerinde tahirin olmadığını belirtmektedir. 15.yy Şems-i Rumi-Şavur güfte mecmuasında, 16.yüzyıl başlarında Kanuni zamanında yazılmış Bodleian güfte mecmuasında tahir faslı bulunmamakla birlikte "Hace Tahir" adında bir bestecinin rast amel bestesi kayıtlıdır (Parmaksız, 2016). Aynı kişimi bilmiyoruz, ancak olmama ihtimali daha güçlüdür. Ölümü XVI.yyla tarihlenen iki varsağı! (Işıldak, 2021: 321-322, 365, 379) olduğu iddia edilse de, kaynağı XVI.yüzyıla ait tahir makamında herhangi bir müzik eserinden söz edilemez.

17.yüzyıl başlarına ait Yusuf Çengi edvarı, Ruhperver, 1642 tarihli (Uslu, 2017b) ve 1644 tarihli (Gencoğlu, 2019) edvarlarda, 1675 tarihli Kadızade Tirevi, 1689 tarihli Vahyizade edvarında (Gencoğlu, 2020), 18.yüzyıla ait 1730 tarihli Serez (Uslu, 2017a: 141), 1775 tarihli Mehmed Said'in Zeyl-i Kadızade edvarlarında yoktur. 1642 tarihli edvar yazarının ve 1676 tarihli Kadızade'nin 48 terkip geleneğine bağlılıkları sebebiyle yeni terkipler edvarlara dahil edilmemiş, bu ekole bağlı 18.yy ortalarına ait Nafiz 1011 nolu edvarın sonuna ayrı bir liste halinde ekli makam adlarında sadece babatahir görülmektedir. Kadızade "D nüshası" diye adlandırılan yazma onun edvarı değil, 70 terkip içeren Mehmed Said'in ilaveli Zeyl-i Kadızade'sidir (Uslu, 2018); Evliya Çelebi'nin 1638 tarihinde başlayan Seyahatname'sinde de makam adına rastlanmamıştır. 17.yüzyıl kaynaklarından, kronolojik olarak ilk tahir makamı verilerini Ali Ufki'nin (Uslu, 2019a: c.4, s.289 vd; Uslu 2021c: s.1146) eserinde bulabiliyoruz.

1650 tarihli Ali Ufki mecmuasında babatahir makamında beş türkü ve bir murabba türlerinden 6 adet (Cevher, 1995: 952, MSS nr.062-1, 076-1, 082-2, 093-2, 098-2, 313-3) kayıt etmiştir, hatta derlemiştir diyebiliriz. Bu bestelerden biri kara, biri deniz gazası, biri Eyup Sultan civarında piknik havası, biri ata medhiye, biri aşk, biri nankörlükle ilgilidir, hepsi de Türkçedir. Bu türküler 4ü muhayyer, biri hüseyni, biri hisar faslı içindedir. Tahir adını taşıyan bir fasıl olmamasına rağmen, Hakan Cevher (1995: s.48) tarafından yapılan analizle "babatahir" makamında oldukları; ayrıca Kalkan (2017: 191-192; Cevher, 1995: 346 vd, MSS 86, 87-1) da muhayyer faslında kayıtlı "Peşrev-i varsağı" adlı bir saz eserinin de babatahir makamında olduğunu tespit etmiştir. Dügah kararlı makamları inceleyen Işıldak (2021: 322, 323, 365, 379) ise "2 sözsüz varsağı"(!) diye belirttiği eserler dışında Ali Ufki'nin (1.İlahi-İslam askeriyiz hazretin sancağın, MSS 092-3); 2.Tesbih-Allahümme yâ celîl u yâ cebbâr, MSS 317-1) eserinden iki dini müzik örneğini tahir makamı olarak analiz ettiğini belirtir. Ali Ufki mecmuasında toplamda 10 adet tahir makamında 1 murabba şarkı, 2 peşrev, 2 ilahi, 5 türkü olmak üzere murabba şarkı ve peşrevler dışında, 1650-59 yıllarında ilavelerle zenginleştirdiği diğer Türkü eserlerini Nuruosmaniye yakınlarındaki Tavukpazarı Kahvehanesinden derlediği düşünülürse, makamın ortaya çıkışı yaklaşık 1648-59 yılları arası denebilir. Işıldak'ın (2021: 10, 322, 402) kaynağını bir yerde Ali Ufki'den aldığını söylemesine rağmen ve bestekar! gibi değerlendirdiği varsağıların XVI.yy ortaya çıkış tarihi, hatta "ölüm tarihini!" Öztuna'dan aldığını söylese de, kabul edilemez. Bir başka yerde "Türk musikisi arşivlerinden" temin

ettiğini belirttiği (Işıldak, 2021: 322) varsağıların her ikisi de devrikebir usulde peşrevdir, onu yanıltan başlık olarak "peşrev-i varsağı" yazılmış olmasıdır, yani bu ifade "bir varsağı söylenmeden önce çalınan peşrev" anlamına gelmektedir, ayrıca bunlardan biri Kalkan'ın incelediği ve analiz ettiği peşrevdir.

1665 tarihli Hafız Post mecmuasında bu adı taşıyan bir fasıl olmamasına rağmen, daha sonra yazdığı ikinci güfte mecmuasında babatahir faslı olduğu görülmüştür, Itri'nin bir eseri buradan tespit edilmiştir (Halil Edhem Arda nüshası: Ergun, 1942: 50; veya Bardakçı, 2011'den Uslu, 2015: 83-84, 230). Muhtemelen babatahir faslına ilk yer veren güfte mecmuası Hafız Post'un 1675 yılına tarihlenen ikinci mecmuası olabilir. Korkmaz tarafından Hafız Post'a ait olduğu tespit edilen 3.güfte mecmuasında babatahir faslı yok görünmektedir (İÜ Nadir Eserler T.Y. 9857'den Korkmaz, 2014: 137).

1675 tarihli Ahizâde'nin "Zeyl-i Kadızâde" veya "Edvar-ı Ahizade" olarak adlandırılan eserinde babatahir makamının tanımı ilk kez yer almış demektir. Her ne kadar Popescu-judetz'in makamlar kataloğunda yer almasa da (muhtemelen katalokta ilk kaynak görülen AH yazım hatası olabilir, Ahizade kısaltması AZ'dir), edvarın içinde var olan makamlar listelenmiştir (Uslu, 2015: 161). Eser özel koleksiyonda olduğu ve henüz incelenmemiş olduğu için nasıl bir tanım yaptığını bilmiyoruz, ancak eserin tarihi bize makamın literatürde ortaya çıkışını destekleyecek bilgi sunmaktadır. Bu eser, babatahir tanımı dolayısıyla Kantemiroğlu'nun adını bahsetmediği kaynaklarından biri demektir. Sadece babatahir makamının tanımının ilk defa yer alması bile bu eserin "edvarlar birbirlerinin tekrarıdır" destinaj imajının doğru olmadığını ve edvar tarihi açısından incelenmesi gereken bir kaynak olduğunu yeterince göstermektedir. Popescu-judetz'in AN2 (İÜ KTP TY 1771, 28 vr.) kısaltmasıyla verdiği henüz incelenmemiş anonim Edvar-ı Nadir, metin karşılaştırmaları sonucu Yusuf Kırşehri edvarını kullanmış olmakla beraber, belirtildiği gibi babatahir makamı varsa, Popescu-judetz'in tahmin ettiğinin aksine bu edvar XVII.yüzyıla ait bir edvar (bk.Bibliyografya: Anonim Nadir Edvar) demektir.

1680 yılından itibaren makam analizi konularına eğilmiş olan Nayi Osman Dede'nin ortaya koyduğu makamlarla yeniden canlandırdığı makamlar arasında babatahirin adı geçmemektedir (Uslu, 2021b: 133) , dolayısı ile tahir makamı Nayi Osman Dede'nin ilgilendiği makamlar arasında görünmemektedir. Ancak Hafız Post'un mecmuasında babatahirin bulunması, 1680 öncesinde Hafız Post'tan ders almış olması ile bir ilgi kurulduğuna göre (Uslu, 2021b: 130), Nayi Osman Dede bir şekilde babatahir makamını Hafız Post'tan duymuş olmalıdır. Nayi Osman'ın harf notasından ve makam anlayışından bir hayli etkilenmiş olan genç çağdaşı Kantemiroğlu'nun eserinde olması da bu fikri desteklemektedir. Maalesef bu verilere rağmen Osman Dede geleneğin dışında yazdığı "Rabt-ı Tabirat" (1718) adlı Farsça eserini 12 makam 24 şube ve 44 terkip önerili bambaşka bir sınıflandırma ile yazması, eseriyle sanki müzik camiasında istemediği bazı olaylara tepki göstermiş gibidir. Popescu-judetz'in Seyyid Sabri Divanı arkasında gösterdiği edvar, doğru tarihi verilerle, 1689 yılında yazıldığı tespit edilen Vahyizade Mehmed Efendi'nin edvarıdır (Gencoğlu, 2020) ve bu edvarda tahir makamı yoktur.

1691 tarihinde Kırım Hanlığını terkedip hacca giden, Edirne'de yaşamayı tercih eden, Hafız Post ve Itri'yi dinlemekten zevk alan, onları Silivri çiftliğinde musiki meclislerine davet eden, hakkında "Kudumiyye" bestelenen I.Selim Giray'ın (ö.1704) babatahir makamında bir salat-u selam şuğul bestesi Edirne ve İstanbul dini müzik çevresinde yaygınlaşmıştı, babatahir: Sallallahu ale't-tihâmi el-müzalleli bi'l-ğamâmi (Müstakimzade'den Ergun, 1942: c.1, s.54, 99; Altıntop, 1994: 21; Uslu, 2015: s.210). Ergun'un eserinde bu dini eserden bir bahis yer almaktadır, ancak 32 adet babatahir dini eserler listesinde (Ergun, 1942: c.2, s. s.751-752) unutulmuştur. Bu sala 1797 tarihli Müstakimzade'nin verilerine göre, 17.yüzyılda babatahir makamında bestelenmiş ilk sala ve tek şuğul eserdir.

1692 edvar yazarı Kantemiroğlu babatahir makamının tarifine (Kantemiroğlu-Tura, 2001: c.1, s.109; eser notası c.2, nr.157) yer vermiş ve bazı eserlerin notasını kaydetmiştir. Kantemiroğlu edvarında "hükm-i dügah"tan söz ederken dügahta karar eden terkipler arasında babatahiri de sayar (Kantemiroğlu- Tura, 2001: 53-54). Gerdaniyeyi açıklarken "gerdaniye makamından arazbar ve babatahir terkiplerini ayırt etmek zordur, arazbar bayatiye; babatahir gerdaniyeye yakındır" (Kantemiroğlu- Tura, 2001: 68; Güray, 2006: 85; Feldman, 2023: Ch.7) der. Zamanında yanlışlıkla makam denilen aslında terkip olanlar arasında saydığı babatahirin adını verir (Kantemiroğlu -Tura, 2001: 102). Babatahirin tanımı özetle "teşrih-i babatahir, muhayyer başlar, muhayyer gösterip sonra bayâtî perdesinden nevâya, neva perdesine seyir, sonra bayati makamını gösterip çargâh ve segâh, ardından dügâh perdesinde karar eder (Kantemiroğlu- Tura, 2001: 109)" şeklinde tanımlanmıştır. Tanım konusunda Ahizade'nin edvarını kaynak olarak kullanıp kullanmadığını net anlamak için karşılaştırma yapılması gerekir. Osmanlı-Rum Kilisesi mugannileri tarafından da desteklenen Kantemiroğlu'nun eserinde "makam-ı meşayih" diyerek işaret ettiği en çok etkilendiği kişinin, bizzat kendisinin "kutb-i nayi" diye tanımladığı Nayi Osman Dede olduğu anlaşılmıştır (Uslu, 2021b: 133). Tura'nın (Kantemiroğlu- Tura, 2001: c.2, nr.158) yayınında bir sonraki nazire peşrev saz eserinin başlığında parantez içinde babatahir makamını belirttiği gibi, aynı peşrevin naziresinin de tahir makamında olduğu tespiti Kalkan'ın (2017: 191-192; Cevher, 1995: 346 vd, MSS 86, 87-1) analizi ile pekişmiştir, eserde iki tahir bestenin kayıtlı olduğu anlaşılmıştır. Işıldak, Kantemiroğlu'nda adı geçen Ferruh adına kaydettiği bir oyun eserini analiz ederek tahir makamında saymıştır. Böylece Kantemiroğlu edvarında en az üç saz eserin tahir makamında olduğu anlaşılmaktadır.

17.yüzyıl sonunda Klasik Türk Musikisi Döneminin iki öncü hanende bestecisi ardında babatahir makamında besteler bıraktılar. 1694'te öldüğü zaman Hafız Post dört kadar (Söylemez, 2016: 98 vd.); 1712 yılında Itri öldüğü zaman ardında sekiz babatahir bestesi bırakmıştı (Uslu, 2015: 229-230). Bu bestelerden biri öğrencisi Çarşeb Mustafa Ağa tarafından kaydedilmiştir (Uslu, 2015: 314). Bestelerinden ikisinin 1658-1665 yıllarındaki Buhurizade dönemine ait olması, Itri adına kayıtlı güftelerden birinin Itri'nin bestesi olması (Uslu, 2015: 102, 230); Edirne'de yerel "musli tatlısı"nı satarak geçimini temin ederken sesinin gürlüğü ve güzelliği ile camilerde sala okuma görevlisi olan Musalli Efendi'nin (ö.1720?) bile makamın inceliklerini öğrenip besteler yapması babatahir makamının sanatkarane üretime alındığı zaman diliminin yaklaşık 1660-1670 yıllarında olabileceğini göstermektedir. Ali Ufki'nin türküleri

gibi notaları günümüze gelenler arasında, "Câbi Dede" olarak meşhur Hasan Sezai'ye ait (günümüz notalarında güfte sahibi belirtilmemiştir) "Bağban sümbül okur" başlayan sözler (Kılıç, 2023: 847; Özuygun, 1999: 526), Işıldak'ın incelediği Küçük Müezzin'in ve Seyyid Nuh'un "Meyletti gönül" diye başlayan tahir besteleri, döneme en yakın şahitlerdendir. Ayrıca Hafız Post'a ait babatahir makamında bir bestenin Itri'ye izafe edilmesi (Uslu, 2015: 440), Itri'nin meşk eğitiminde babatahir makamında eserler geçtiğini yani Klasik Türk Musikisi Döneminde meşk ile müzik eğitiminde babatahir müzik eserlerine yer verildiğini göstermektedir.

1724'ten itibaren eser yazan Osmanlı-Rum Kilisesi edvar yazarları da dindışı müzik dedikleri Klasik musikinin babatahir makamı tanımına değinmişlerdir. 1724'te edvarını yazan Halaçoğlu bu edvar yazarları arasında babatahir makam tanımını yapan Osmanlı-Rum Kilisesi edvar yazarları arasında ilklerdendir (Popescu-judetz, 2010: s.98, CH, Halaçoğlu, 1724).

1725-29 yılları arasında Divanını tamamlamış olan şair Arpaeminizade Mustafa Sami Efendi'nin (ö.1734) rast ile başladığı "Tertib-i Makamat-ı musiki" adını verdiği makamlar fihristi manzumesinde "Demlenüp feyz-i babatâhirden/ Nayî etdi nefes oğlu neyzen" (Kutlar-Oğuz, 2017: 277) şeklinde babatahir de yer almaktadır. Bu makamlar fihristi, 1712 yılında geldiği Edirne'de (Şehit Ali Paşa olayında Edirne'de idi) tanıştığı Hasan Sezai'nin 1734 tarihli güfte mecmuasında ve 1767 tarihli Hekimbaşı güfte mecmuasında yer verilmiştir. Her faslın başında yer alan mısralar Arapeminizade'ye aittir. Paçacı-Tuncay (2018: s.125) Sâmi Efendi'ye ait kâr-ı nâtıkın Şeyhülislam Esad Efendi (1685- 1753) tarafından bestelendiğini yazar. Itri'nin son öğrencilerinden biri olan Şeyhülislam Esad Efendi, bu eseri 40 yaşından önce bestelemiş olmalıdır.

1729 tarihli Esad Efendi'nin Atrabul-âsâr adlı eserinde babatahir makamında yedi seçkin bestecinin eserlerinden söz etmiştir (Uslu, 2009b: 204). Ayrıca Molla Esad Efendi'nin de babatahir besteleri olduğu Hasan Sezai Gülşeni ve Hekimbaşı güfte mecmualarında kayıtlıdır.

1730'a tarihlenen Serez edvarında (Uslu, 2017a: 141) adına rastlanmamış olsa da, 1734 tarihli Hasan Sezai Gülşeni mecmuasında babatahire bir fasıl ayrılmıştır. Hasan Sezai güfte mecmuasında her makamın başında yer alan Arpaeminizade Mustafa Sami Efendi'nin (ö.1734) makamlar manzumesinden babatahir beyti, babatahir faslı başında yer almaktadır (Hasan Sezai, vr. 124a'dan Erden, 2005: 175). Hatta Lale devrinde Kağıthane mesire yeri için yazılan bir methiyenin Tosunzade tarafından babatahir makamındaki bestesi meşhur olmuştu (Kılıç, 2023: 174b).

1740 Mevlevi ayinleri içinde tahir makamı ilk olarak Eyyubi Hüseyin Dede'nin (ö.1740; İÜ TY 3084) nühüft mevlevi ayininde görülür. Nühüft ayini geçkiler açısından analiz eden Hatipoğlu, ayinin birinci selamında tahir makamı görüldüğünü, Hızır Ağa tanımına uygun bir tahir makamı seyrini tespit ettiğini belirtir (Hatipoğlu, 2010: 157). Bu tespit Hızır Ağa'nın müzik alanında etkilendiği kişilerden birinin de Eyyubi Hüseyin Dede olduğunu göstermektedir.

1740 yıllarında elçi olarak gittiği Safevi Şah Tahmasp için eserini yazan Tanburi Küçük Artin, eserinde Anadolu tarzında makam tanımını yaparken bazen farklı yaklaşımlar gösterdiği için, hitap ettiği Safevi müzisyenleri düşünülünce Anadolu makamlarını açıklarken dikkatle kullanmak gerekmektedir, benim düşünceme göre. Küçük Artin, Popescu-judetz'in makam kataloğunda babatahir makamı kaynakları arasında gösterilmiştir. Fakat girişte söylediğim yaklaşım dikkate alınırsa Artin'in babatahir makamını hüseyni ailesinden saydığı ve segah ile sonlandığı (Popescu-Judetz 2002: 46; Güray, 2006: 35; Işıldak, 2021: 34), Levendoğlu'nun (2002: 232) makamlar tablosuna göre ilk defa tahir makamını tanımlayan kişi olarak görülür. Tanburi Artin'den bir süre sonra 1749'da eserini yazan Osmanlı-Rum Kilisesi edvar yazarı Marmarinos, babatahir makamını Halaçoğlu'nun tanımı gibi yapar (Popescu-judetz, 2010: 130, KY).

1740-50 yıllarında yazdığı tahmin edilen Akovalı Hatem'in kayıp olan edvarında babatahir makamı tanımının Kantemiroğlu edvarıyla aynı olduğu düşünülmektedir, çünkü bu edvardan aktarma yapan 1780 yılında yazılan Kevseri mecmuası bu tanımı aktarmaktadır. Haşim Bey ve Kevseri'nin bu eserden yararlandığını tespit eden Yalçın'ın (2022) makalesinde iddia edildiği gibi Hatem'in müzik eserinde makamlardan bahseden bir kısım yoksa, ona günümüz müzikoloji terminolojisi gereğince "edvar" denilemez.

1754 Popescu-judetz'in (Catalogue, 2010: 16, 128) Birinci Mahmud (1730-1754) zamanına ait olduğunu belirttiği Revan 1725 nolu mecmuada babatahir faslı yer almaktadır. Yine Popescu-judetz'in AN4 kısaltmasıyla bahsettiği henüz incelenmemiş edvarda (Süleymaniye Ktp., Nafiz Paşa, no.1011/6, 244a-248b) makamların arasında babatahir makamı olduğunu belirtmektedir (bk.Bibliyografya: Anonim Edvar-ı Nafiz), ancak bu yanıltıcıdır, sadece edvar bittikten sonra sonradan eklenen bir listede adı anılmıştır.

1767 Sami Efendi'nin makamlar manzumesinde adı anıldığı gibi Hekimbaşı Abdülaziz Efendi'nin güfte mecmuasının babatahir faslında 40 civarında beste kaydının olduğunu anlıyoruz. Yüzyılın ortalarında yeni yetişen yeniçeri askerlerinden İsmail Çavuş'un (Başçavuş İsmail Ağa'nın hayatı için bk.Uslu, 2022: 128 vd.) babatahir bestesi bile bulunmaktadır. Mecmuada kaydedilmiş olan Tab'i Mustafa Efendi'ye (ö.1774) ait makam fihristnamesinde ise babatahir "Gâhî ihsân et bize bir bûseliğe hem Baba Tahir'le" (Kılıç, 2023: 195) şeklinde mısralandırılmıştır. Hekimbaşı, her ne kadar mecmuasının sonundaki edvarında babatahir makamı tanımına yer vermemiş olsa da, edvar sonrasında verdiği peşrevler listesi arasında Sultan Veled Devri peşrevini babatahir makamında; Angeli (ö.1690), Çuhacızade, Çultutmazoğlu, Hamamizade'nin öğrencisi Eyyubi Mehmed Ağa (1804-1850) gibi bir kaçının bestekar adını verdiği altı adet (Kılıç, 2017: 1441; ve 2023: 1725) peşrev arasında olduğunu belirtmiş olması, en azından XVIII. yüzyıl ilk yarısında katıldığı Yenikapı Mevlevihanesi Mevlevi ayinlerinde Sultan Veled Devri esnasında tahir makamı peşrevlerinin çalındığına işaret etmektedir.

1777 Kemani Hızır Ağa edvarında babatahir makamı zamanının en meşhur altmış sekiz makamından biridir (Uslu, 2014: 152, 157), makamın tarifini de vermiştir. III.Selim için 1783

tarihinde "Galatat-ı Hafid" eserini yazan Hafid Efendi, musiki bölümünde babatahir makamının tanımını Hızır Ağa'dan aktarmıştır, benzer bir tanım verir.

1780? Henüz şehzadelik döneminde III.Selim'in etrafındaki müzisyenlerden biri olan Mustafa Kevseri mecmuasının edvar kısmında babatahir'in tanımı (Yalçın, 2002: 135) Kantemiroğlu tanımının benzeridir. Kevseri edvarı kaynak alınarak yazılmış K-38 Edvarı'nda (Köprülü, 2019: 102) da aynı tanım yer almaktadır.

1780? tarihinde III.Selim'in şehzadeliği zamanında yazıldığı düşünülen anonim bir edvarda, dügah kararlı terkipler arasında babatahir sayılır, gerdaniye anlatılırken babatahiri ayırt etmenin zorluğundan söz edilir ve tanımı verilir (AGK 131'den Doğrusöz, 2011: 115). Bu ifadeler Kantemiroğlu edvarıyla aynıdır. Seyyid Mehmed Emin'in "Der Beyan" adlı eserin bilinen iki nüshasında da babatahir yoktur (Doğrusöz, 2011: 47-48).

1789 yılı civarına tarihlenen III.Selim güfte mecmuasında (Suna-İnan Kıraç Koleksiyonu'nda) babatahir makamında 12 semai ve şarkı mevcuttur. Tahirbuselik makamı da ilk defa III.Selim mecmuasında görülür. Bu sebeple Öztuna ansiklopedik terimler sözlüğünde "1785 yılında tahirbuselik terkibinin Mehmed Ağa tarafından yapılmış olduğu anlaşılmaktadır" der. Tahirbuselik makamı Hamamizade Derviş İsmail'in de dikkatini çekmiştir.

1789 tarihli Derviş Halil Sünbüli edvarında, "halen kullanılmakta olan makamlar" arasında saydığı "teşrih-i babatahir" makam tanımı Kantemiroğlu'ndaki tanım gibidir (Uslu, 2004: 242, 244).

1794 III.Selim döneminin önemli bestecilerinden "Vardakosta Seyyid Ahmed Ağa (ö. 1794), Küçük Mehmed Ağa, Hacı Sadullah Ağa ve Hafız Şeyda ile iyi arkadaştı, birlikte besteledikleri "tahir" makamındaki bir kârın unutulmuş olduğu birçok araştırmada belirtilir (Uslu, 2014: 62)".

1794 Abdülbaki Nasır Dede Tedkik-u Tahkik edvarında iki tahir makamının seyrini (sagir ve kebir), tahirkebir içinde tahirsagir barındırır diyerek birleştirir (Abdülbaki Nasır-Başer, 2013: 147; Güray, 2006: 85), ikisinin de müteahhirin zamanında ortaya çıktığından söz eder. Popescu-judetz'in (2010: 133) makam kataloğuna bakılırsa bu ikisi birbirinden ayrı makamlar gibi görülürse de, Güray'ın (2006: 85, başlık no.10.6) dediği gibi "bu iki terkip şu anda kullanılan tahir makamını ortaya koymuşlardır". Nasır Dede'nin eseri makamın ortaya çıkışından ilk söz eden edvardır. Tahirbuselikten söz etmez ancak çağdaşı III.Selim güfte mecmuasında var olan bir makamdır.

1797 tarihli Müstakimzade'nin verilerine göre, bazıları 18.yüzyılın başından kalma sekiz babatahir makamında dini eser tekkelerde ünlenmişti.

1806 tarihli Ahmed İzzet Efendi edvarında (Popescu-judetz'in "PK 1806 Psoide-kantemiroğlu" dediği) babatahir tanımı Kantemiroğlu edvarındaki gibidir.

1846 Hamamizade Dedeefendi'nin (ö.1846), ilk icrası 26-27Temmuz ı824 tarihinde yapılan neva ayinini (Talu, 2014: 953) analiz eden Hatipoğlu, ikinci selamında ve yine Hamamizade Dede Efendi'nin ı4 Kasım ı833 tarihinde Yenikapı Mevlevihanesinde yapılan sababuselik ayini ikinci selamında (Hatipoğlu, 2010: 300, 330) tahir makamını tespit etmiştir.

1863 tarihli Haşim Bey mecmuasının edvar bölümünde tahir makam tanımını vermiş ve Batı müziğinde "re tonuna" benzetmiş (Yalçın, 2013: 762, bunun doğru olmadığını belirtir), muhayyer makamı ile farkına vurgu yapmıştır: "tâhir makâmı ile beyinlerinde olan fark şu kadar olabilir ki, tâhir makâmı karar virirken bayâtî üslûbu üzre karar virüp, muhayyerde sabâ çeşnisi ile karar vermekten ibârettir". Haşim Bey, tahir ile babatahir için şöyle der: "Babatâhirin, tâhir makâmı ile farkı dahî nevâya kadar tâhir makâmını icrâ itdükten sonra adeta beyâti gibi âvâze iderek dügâhda karar ider". Nevayı açıklarken "perde-i dügâhdan hareketle yine dügâhda karar iden makâmlar arazbâr gibi babatâhir"i de sayar. Haşim Bey," gayr-i mütedavile" listesi içinde "tahirsagir"i anmaktadır. Tahirbuselik tanımına da yer vermiştir (Yalçın, 2018; Okan, 2015). Babatahir makamı tarihinde Haşim Bey'in en önemli tarafı tahir ile babatahirin farklı makamlar olmasını söylemesi olmuştur, ikisinin arasında fark olduğuna değinen ilk kişidir. Nitekim 1863 yılından sonra yazılan Osmanlı-Rum Kilisesi edvar yazarları bu farkı önemsemişlerdir. Buna rağmen Haşim Bey, edvarında makam tanımlarında sadece "Der-Ta'rîf-i Makâm-ı Tâhir"e, kullanılmayan makamlar (gayri mütedavile) bölümünde "Der-Ta'rîf-i Makâm-ı Tâhir-i Sagir"in tanımını vermiş, babatahir için ayrı bir tanımlama yapmamıştır, aynı şekilde güfte mecmuasında sadece yer verdiği tahir faslında beste, semai ve birçok şarkı bestelenmiş olmasından makamın yeniden rağbet gördüğü anlaşılmaktadır.

1872 tarihli Mecmua-yı Makamat adlı Karamanlıca eserde tahir makamında iki beste görülmektedir.

1881 tarihli Kiltzanidis'in eserinde hem tahir hem de babatahir ayrı ayrı yer alır, tanımları da ayrı ayrı (Pappas, 1997: 58-59) verilir, fakat tanımları birbirlerine benzemektedir. Tahir (Pappas, 1997: 58, 59, 116) müzik örneklerine yer vermiştir. Kiltzanidis'in eserinde Osmanlı/Rum-Kilise notasıyla yer verdiği bestesi Çelebi Yango Karaca'nın (Yango Teologo) sözleri Rumca olan "Rast Kârınâtık" eserin içinde tahir makamına yer vermiş ise de, babatahire ayrıca yer vermemiş olduğu analiz yapanlar tarafından belirtilmektedir (Tuncay, 2018: 77; Okçu, 2023: 170-184).

Araştırmanın sınırları gereği, araştırma Kiltzanidis'in eseri ile sonlanmaktadır. XIX.yüzyılın sonu ve XX.yüzyıl müzik teorisyenleri tarafından tahir/babatahir makamının tanımları seyir analizleri yapılarak belirlenmiştir. Makale tahir makamının seyriyle ilgili olmadığı için, araştırmacılar tarafından gözden kaçırılmış bir kaç noktaya, biraz sonra gelecek "Babatahir Makamının Seyri" başlığı altında dikkat çekilecektir.

TAHİR MAKAMININ ETKİSİ

Müzik terimleri etimolojisi üzerinde çalışan araştırmacılara bakılırsa "Tâhir", 'temiz' anlamına gelen Arapça kökenli bir kelimedir, sıfattır; babatahir ise, mutasavvıf-şair Baba Tahir-

i Uryan ((938?-1010?) adına nispet edilen bir makam adı (Öztuna, 2000; Kutukcü-Kızılarda, 2005) olduğu bilgileri aktarılmaktadır. Dolayısı ile tahir makamından temiz ve açık, sofistike bir etki olması beklenmektedir.

Türk musikisi makamlarının etkisi hakkında öncü isim Şuuri Hasan Efendidir. Gevrekzade sadece onu kaynak olarak kullanıp verdiği bilgileri tekrar etmiştir. Oysa Gevrekzadenin hemen hemen çağdaş kullanabileceği bir başka kaynak olduğu halde Gevrekzade bu eserden faydalanmamıştır. Günümüz müzikle tedavi, Türk müziğinin duygusal tarafları ve benzeri çalışmalarda da çoğu zaman tahir makamının etkisinden söz edilmez.

1777 tarihli edvar yazarı Hızır Ağa'ya göre babatahir makamının etkisi olumsuz etkileri olan makamlardan biri olarak değerlendirilmiştir: "Babatahir makamını dinlemek de insanı düşündürür ama rahatlatıcı özelliğinden dolayı dinleyende uyku getirir, uyutan bir terkiptir. Nevaaşîran dinlemek insana sakinlik verir, suskunluğa ve sessizliğe gömülmesine yol açar, melankolik yapar. (Uslu, 2014: 149)".

Hızır Ağa, babatahir makamının etkisi konusunda ilk yazan kişidir, nitekim makamların tesirlerinden söz eden Gevrekzade Hasan Efendi'nin "Risaletül-musikiyye fi devair-ruhaniye" adlı müzik terapi eserinde çeşitli makamların etkisinden söz eder, ancak babatahir makamının tesirinden söz etmez. Konuyla ilgili araştırma yapanların gözünden kaçtığı anlaşılmaktadır.

1780 li yıllarına tarihlenen "Devr-i Felek" adıyla bilinen müzik eserinde "10" rakamıyla temsil edilen "tahir makamı"nın etkilediği isimlerin Ata, Aziz, Hafid, Halil, Hasan, Mehmed Ali, Mehmed Arif, Ömer ve Veli adları olduğu görülür. Bununla birlikte Tahir adını taşıyan kişiler gerdaniye, hicaz, nişabur makamlarından etkilenirler (Doğrusöz, 2011: 53, 56 vd, 136). Dügah gibi güneş (şems) grubu makamlardan biri de tahir makamıdır (Doğrusöz, 2011: 137), etkisi de ona göre hesaplanır.

BABATAHİR MAKAMININ SEYRİ

Makalenin konusu tahir makamının seyriyle ilgili olmadığı için, araştırmacılar tarafından gözden kaçırılmış bir kaç noktaya, burada dikkat çekilecektir. Konuyla ilgili analizleri açısından önemli bir araştırma olan Işıldak, Popescu-judetz'in makam kataloğunu kullanmamış olduğu için, onun verilerini ortaya koymak gerekmektedir.

Popescu-judetz'in (2010: s.140, indeks kısmında nr.446 ve 526 ve 597 ve 980 ve 1219) kataloğunda yer alan 1735 makam seyri listesi arasında sıraladığı babatahir tanımı için üç farklı seyir gösterir: 1.DC (Kantemiroğlu) ve AD (Nasır Dede) ve KZ (1881 Kiltzanidis) muhayyer-dügah; 2.KA (1740 Küçük Artin) ve HA (1777 Hızır Ağa) eviç-dügah. 3.AD (Nasır Dede, tahirkebir) ve HB (1864 Haşim Bey) gerdaniye-dügah.

Derlenen bu bilgiler ışığında konunun gözden geçirilmesinde fayda var. Çünkü Abdülbaki Nasır Dede'nin önceki üstadların makam tanımlarında bazen başlangıç perdelerini bazen karar perdelerini aşan ifadeler olduğunu belirtir, yani tanımların aslında ortak noktaları vardır, iyi bir müzik alimi bunu ayırt edebilir veya birleştirebilir olduğuna işaret eder. Her ne

kadar Popescu-judetz'e göre 1. ve 3.grupta adı görülen Nasır Dede'nin ayrı ayrı tahir tanımları varmış gibi görünse de, Nasır Dede, tahirkebirde birleştirici bir tanım yapmıştır. Fakat onun birleştirici yaklaşımı Haşim Bey tarafından değiştirilerek, babatahir ve tahir makamlarını birbirinden farklı olduklarını söylemesi, XIX.yüzyıl sonuna kadar ayrı makamlar gibi sanılmasına sebep olmuştur. Popescu-judetz (2010: 140) makamlar kataloğunda sadece babatahire yer vermiş, tahir makamının kaynaklarını ayrıca belirtmemiştir.

XX.yüzyıl müzik teorisyenlerinden Tanburi Cemil, Muallim İsmail Hakkı, Kazım Uz, S.Ezgi ve H.S.Arel, Yakup Fikret Kutluğ, İsmail Hakkı Özkan'in (1984: 195; DİA, c.39, s.393) tahir makamı tanım ve seyirleri konusunda yazdıkları için Işıldak'ın (2021: 35, 365) çalışmasına bakılabilir. Işıldak'ın (2021: 379) "tahir makamına ilişkin sonuçlar" kısmında "XV. yy.'da sadece Kırşehrî olmak üzere" cümlesi dikkate alınmamak üzere tahirle babatahir'in aynı makam olduğuna, tanımların da birbirine uyduğuna vurgu yapmış olması (Işıldak, 2021: 33 dipnot) önemli bir tespittir, kabul edilebilir. Işıldak (2021: 321, 365) 34 bestekarın 59 bestesini incelemiş ve tahir makamını analiz etmiştir. Işıldak'ın (2021: 365) tahir makamı analiz sonuçlarından yararlanmak için kronolojiye dikkat etmek gerekmektedir. Günümüz tahir makamı seyri için Meriç (2012: 21) ve Güray (2006: 85) da araştırmalarında aynı ifadeyi kullanmıştır.

Özcan ve Sazak (2018: 32, 46) yaptıkları çalışmada makam dizileri ve aralıkları aynı olan neva ve tahir makamlarının kararları, güçlü ve tiz durak perdeleri müşterek olmasına rağmen gösterdikleri seyir ve çeşni farklılıkları grafik üzerinde, betimsel araştırma yöntemi ile; inici olan tahir makamının tiz durak perdesi civarında daha fazla seyrettiğini göstermişlerdir.

TAHİR MAKAMININ KÖKENİ

Öztuna'da tahir makamının Baba Tahir-i Uryani adıyla ilgisi olduğundan söz etmesi, bu kişinin hayatını özetlemeyi gerektirmektedir. Hayatı muammalarla dolu olan kalendermeşrep Baba Tahir-i Uryani (ö.1060, DİA, 1991: c.4, s.370), 1055 yılında Selçuklu sultanı Tuğrul Şahın ziyaret ettiği mutasavvıf bir kişidir. Yaz kış yarı giyinik yaşadığı için "Uryani (Çıplak)" olarak tanınmıştır. 453/1060 yıllarında Hemedan'da öldüğü tahmin edilmektedir, anıt mezar yapılmıştır. Dörtlükleri/ Dübeytleri ve sufizmi anlatan birkaç eseri vardır. Dörtlükleri müzik tarihi araştırmacısı Rüştü Şardağ tarafından Türkçeye çevrilmiştir. Onu takip eden Kalenderilerin Anadoludaki faaliyetleri Osmanlılar zamanında da devam ettiği tasavvuf tarihçileri tarafından ifade edilmektedir.

Makamın ortaya çıktığı zamanın Ali Ufki'nin 1648-1659 yılları arasında, Anadolu'da meydana gelen kıtlık sebebiyle kendilerine yeni geçim kaynağı arayan ve İstanbul Tavukpazarı Kahvehanesine gelen saz aşıklarından derlediği türküler olduğu anlaşılmaktadır. Bu tespit aynı zamanda tahir makamının, XVII.yüzyıl ortalarında Halk müziğinin Sanat müziğini etkilediği bir makam olduğunu göstermektedir.

Hasan Sezai Gülşeni'nin güfte mecmuasında (1734) başka yerde rastlanmayan iki XVII.yy başlarına ait babatahir bestesi bulunmaktadır. Bunlardan biri "Acemler"e ait "Nesin

sen a zâlim nesin/ Melek misin peri misin" diye başlayan Türkçe; diğeri "Hindiler" diye anılan bir başka gruba ait Farsça bir güfte. Bu bestelerin kayıtlarına başka bir güfte mecmuasında rastlanamamıştır. Bu durum, bestelerin bu kişilere atfedilmiş olabileceğine işaret etmektedir. 1767 tarihli Hekimbaşı güfte mecmuasında "beste-i Hace" (Kılıç, 2023: 852) ifadesinin altında Türkçe sözlü bir bestenin XV.yüzyılda yaşamış Meragi'ye (ö.1435) ait olduğu kabul edilemez. Henüz incelenmemiş olan Hafız Post'un 2.güfte mecmuası bu konuda kilit rol oynamaktadır.

SONUÇ

Yukarıda anılan tespitlere rağmen bazı araştırmacıların Kırşehri edvarında tahir/babatahir makamının görüldüğü (Kamiloğlu 1998: 74'den Işıldak, 2021: s.33, 365, 379; Karaca, 2016: s.27) bilgisi doğru değildir. Bu yanılgının sebebi Ruhi Kalender'in tez danışmanlığı yaptığı Kamiloğlu'nun tezinde (1998) Kırşehri edvarı olarak yanlış tanımlanan AGK 131 diye adlandırılan nüsha, gerçekte XVIII.yüzyıla, muhtemelen 1780 yıllarına ait ilaveli ve derleme bir edvar (hatta edvarlardan oluşan bir mecmua) olmasından kaynaklanmaktadır. Nitekim Doğrusöz'ün (2012: s.46) basılan ve bazı sebeplerle terkipler kısmında metin tamirine gidilen (Uslu, 2017c: 674-677) Kırşehri edvarı çalışmalarında ve Küçükgökçe'nin (2010) XV.yüzyılda makamlar araştırmasında tahir/babatahir makamı yoktur. Bazı güfte mecmualarında babatahir faslında nadiren rastlanan Acemler, Beste-i Hace, Hindiler gibi münferid ifadeler makamın XVII.yüzyıl başlarına ait olduğuna işaret etse bile bu durum şüphelidir, başka kaynaklardan doğrulanmadıkça kabul edilmemektedir.

Ali Ufki üzerinden tespitler bize babatahir makamının oluşumunu önce Yeniçeriler arasında saz şairlerinin söyledikleri türkülerle dolaştığını düşündürmektedir. Bu durumu değerlendirirsek, 1632 yılından itibaren Enderun'da müzik eğitimi aldığını ve aldığı saz eserlerinin bu eğitim dönemine ait olduğunu, türkü kayıtlarının ise bu döneme ait olmadığını, daha sonraki tarihlerde mecmuasına sonradan kaydettiğini biliyoruz, bu konu daha önce tartışılmıştı (Uslu, 2019a: 300). Bu durum değerlendirmesi bize, IV.Murad tarafından 1638 yılı Tebriz ve Bağdat seferi sonucu İran'dan getirilen müzisyenlerden daha çok, bu seferin Anadolu saz şairlerine Istanbulda geçim kapısı arama fikrinin canlanmasına etkisi olabileceğini hatırlatmaktadır. Bunun yanı sıra derlenen bu ilk türkülerin sadece Yeniçeriler saz şairlerinden değil aynı zamanda Tavukpazarı Kahvehanesi'nde (Uslu, 2015: 164-165; Uslu, 2019a: s.300) dinlediği Anadoludan gelen saz şairlerinden derlediği düşünülürse, bir halk müziği etkisinden söz etmek de mümkündür. 1638 tarihinden önce yazılmış hiçbir edvarda ve güfte mecmuasında tahir veya babatahir makamına ait bilgiye rastlanmamakta olması Ali Ufki'nin derlemeleri ile başlayan süreçte tahir makamının muhayyerden ayrılışını 1652'den sonrasında derlenen türkülerle güçlenerek gerçekleştiği tahminimizi desteklemektedir.

Notası günümüze gelmiş, güfte sahibi bilinmeyen 18.yy başlarına ait Küçük Müezzin'in tahir bestesi sözlerinin Hasan Sezai'ye ait olduğu ilk defa bu makalede tespit edilmiştir.

Tahir makamının ilk tanımını 1675 yılı Ahizade edvarında, ilk fasıl ise Hafız Post'un 1675 tarihli 2.güfte mecmuasında görülür. İlk tanımının ve bestelerin babatahir adıyla yapılması, bu makamın taşınmasında kalenderi dervişlerin güçlü bir rolleri olduğuna işaret

etmektedir. 1692 tarihli Kantemiroğlu edvarındaki "babatahir" makam tanımının daha sonraki bir çok edvar yazarı tarafından tekrar edilmesi, edvarın etkisini göstermesi açısından önemlidir. Farklı genişleme ve anlayışların ortak noktalarından hareket eden Abdülbaki Nasır Dede, makamı tahirkebir makamı tanımında 1794 yılında birleştirmiştir. Buna rağmen yaklaşık 65 yıl sonra Haşim Bey'in, tahir ve babatahir makamı birbirinden farklıdır, tahirsagir makamı kullanılmamaktadır gibi ayrımlarda bulunması, özellikle Osmanlı/Rum edvar yazarlarını etkilemiştir. Bunun sonucu bazı Osmanlı/Rum edvarlarında tahir ve babatahir makamları farklı imiş gibi yer alırken, XIX.yüzyıl boyunca yazılan diğer edvarlarda Kantemiroğlu'nun tahir tanımı tekrar edilmeye devam edilmiştir. Bu makalede diğer araştırmalarda görülmeyen XIX.yyla kadar edvar tarihinde tahir makamının tarihsel seyrini (makam seyri amaçlanmamıştır) ortaya koymak amaçlanmış, sonuç kısmında bu tespitler özetlenmiştir. Babatahir makam adının "tahir" makam adına dönüşmesi Nasır Dede ile başlamış olduğu anlaşılmaktadır.

Makalede ortaya konulduğu gibi, Baba Tahir ile ilgisi dolaylı olarak ortaya konulmuş, Anadolu'dan İstanbul'a gelen bazıları kalenderi derviş olması mümkün saz şairlerinin etkisiyle, XVII.Yüzyıl ortalarında Ali Ufki'nin derlediği türkü örneklerinde görüldüğü gibi, tahir makamı halk müziğinden sanat müziğine geçmiş bir makam olarak görülmektedir. Her ne kadar XX.yüzyıl ortalarından itibaren Gazimihal (2006: 113, 222), çoğu Anadolu türkülerinin klasik makamlardan hüseyni, uşşak gibi tahir makamı ile açıklanabildiği (Yener, 2001: 73); veya TSM ve THM tahir dizilerinin benzerliği (Akıncı, 2020: 47) yanında ünlü "Gine Göç Eyledi Avşar illeri" adlı bozlağın tahir makamında (Alp, 2021: 97) olduğu ortaya konulmuş olsa da, söz konusu makamın türkülerle XVII.yüzyılda Türk Sanat Müziğine geçtiği ilk defa açıklanmaktadır.

Makalede konuyla ilgili araştırmalarda hiç görülmeyen tahir makamının psikolojik etkisine dikkat çekilmektedir.

34 bestecinin müzik eserini analiz eden Işıldak'ın (2021: s.33, 321 vd, 365) araştırmasında belirtildiği gibi (her ne kadar Hasan Tahsin edvarını göz önünde bulundurmamış olsa da: Güray, 2006: s. 89), tahir makamı tanımının makam seyri konusunda Kantemiroğlu etkisini, genel itibariyle Kevseri veya K-38 Edvarı gibi Mevlevi meşk müzik eğitimiyle XX.yüzyıla taşındığı müzik eserleri analiziyle ortaya konmuş, tahir makamı adıyla anılan (Öztuna, 2000: 462; Özkan, 2010: 393) makam tanımının, bugün yaygın olarak kabul edildiği anlaşılmaktadır.

Makalede konuyla yakından ilgili olması sebebiyle tahir makamıyla yapılmış terkiplerden bir ikisi ile ilgilenmek zorunda kalınmış ve Öztuna'nın ansiklopedisinde tahirbuselik için ortaya çıkışı konusunda yazdıkları doğrulanmış görünmektedir. Ancak yine Öztuna'nın Ali Rıza Şengel tarafından bulunduğunu yazdığı tahirkürdi makamı konusunda, Hatipoğlu'nun (2010: 637) notuna göre böyle bir makam olmadığı, bunun muhayyerkürdi olduğu iddia edilmektedir. Levendoğlu'nun tablosunda görülen birkaç tahir terkibiyle, tahirsaba (TY 5659 yazmasından Korkmaz, 2014: s.200) gibi müzik tarihinde nadir görülen terkiplerle özel olarak ilgilenmek gerekmektedir.

KAYNAKÇA

Abdülbaki Nasır Dede-Başer (2013), Tedkik u Tahkik (haz.F.Adile Başer), İstanbul FU yayını

Akıncı, D. (2020). Türk Halk Müziği Ve Türk Sanat Müziği'nde Benzerlik Gösteren Dizilerin Eser Üzerinde İncelenmesi Ve Siniflandırılması, Sanatta yeterlik, Haliç Üniversitesi SBE

Alp, D. (2021). TRT THM Repertuarındaki Kirşehir Yöresi Seçilmiş Bozlakların Ayak, Dizi Ve Makam Çerçevesinde İncelenmesi. Yüksek lisans tezi, Sakarya Üniversitesi SBE

Altıntop, M.E. (1994). Türk Din Musikisinde Arapça Güfteli Şuğuller, yüksek lisans tezi, MÜ SBE

Anonim (17.yy). Nadir Edvar, İÜ KTP TY 1771, 28 vr. (Popescu judetz'in AN2 kısaltmasıyla kataloğunda 16.yyla tarihlendirdiği, edvar, gerçekte 17.yy sonlarına aittir (R.Uslu arşivi).

Anonim (18.yy). Edvar-ı Nafiz, Popescu-judetz'in AN4 kısaltmasıyla bahsettiği henüz incelenmemiş edvarda (Süleymaniye Ktp., Nafiz Paşa, no.1011/6, 244a-248b) 18.yy ortalarına ait olduğunu belirtmektedir (R.Uslu Arşivi)

Cevher, H. (1995). Ali Ufki Bey ve Mecmua-i Saz u Söz, Doktora tezi, Ege Üniv. SBE

Cevher, H. (2011). Kitab-ı Edvar: Or.11244. İzmir

Çakır, A. (1999). Alişah b. Hacı Büke (? - 1500)' nin Mukaddimetü'l - Usul adlı eseri. Doktora tezi, MÜ SBE

Doğrusöz-Dişiaçık, N. (2012). Yusuf Kırşehri'nin Müzik Teorisi, Kırşehir Valilik yay.

Doğrusöz, N. (2011). 18.Yüzyıl Osmanlı/Türk Müziği Çalışmaları Musiki Risaleleri, Bilim Kültür ve Sanat Derneği yay.

Erden, S (2005). Hasan Sezai'nin Güfte Mecmuası. Yüksek lisans tezi, İTÜ SBE

Ergun, S.N. (1942) Türk Musikisi Antolojisi, İstanbul

Feldman, W. (2023). HdO: Music of the Ottoman Court. Leiden Brill yay.

Gazimihal, M. R. (2006). Anadolu Türküleri ve Musikî İstikbâlimiz. (Çev. Prof. M. Salih Ergan-Ahmet Şahin Ak) İstanbul: Ötüken Neşriyat

Gencoğlu, M.S.H. (2019). İsrâil Millî Kütüphânesi Jer Yah. Ar. 213 Künyeli Risâle-İ Edvâr'in İncelenmesi, Doktora tezi, Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü

Gencoğlu, M.S.H. (2020). Vahyîzâde Mehmet Kastamonî'nin Mûsikî Teorisi (1689). Uluslararası Anadolu Sosyal Bilimler Dergisi, 4 (1): 91-109

Güray, C. (2006). Makam Yapılarını Yansıtan Bir Model Önerisi İçin Yapay Zeka Tekniklerinin Kullanımı. Yüksek lisans tezi, Başkent Üniversitesi SBE

Hasan Tahsin (1904). Gülzar-ı Musiki, İstanbul: Zafer Kütüphanesi yay. 1322/.

Hatipoğlu, E. (2010), Mevlevihâneler Döneminde Bestelendiği Tespit Edilmiş 46 Ayinin Makâm Ve Geçki Açisindan Tahlili, Doktora tezi, Aü Sosyal Bilimler Enstitüsü

Hosseini, M. (2011) Mukaddimetü'l-Usûl, Ferhengistân-ı Hüner, Tahran, 1390/.

Işıldak, C.K. (2021). Türk Mûsikîsi Bestekârlarinin Kullanımları Doğrultusunda Segâh-Eviç Donanımlı Ve Dügâh Kararlı Makamların Değişimleri, Doktora tezi, Sivas Cumhuriyet Üniv.

Kalkan, O. (2017). Ali Ufki ve Kantemiroğlu mûsikî yazmalarında bulunan ortak eserlerin karşılaştırmalı çeviri yazımı ve incelenmesi, Yüksek lisans tezi, Gazi Üniv SBE

Kantemiroğlu (Tura) (2001), Kitab-ı ilmü'l-musiki ala vechi'l-hurufat (Haz.Yalçın Tura), 2 c., İstanbul Yapı Kredi yay.

Karaca, T. (2016). Türk Müziği'nde 15. Yy.'da Kullanilan Makamlardan Oluşturulan Seyr-İ Nâtik Örneğinin Viyolonsel Öğretiminde Kullanilabilirliğinin Değerlendirilmesi, Doktora tezi, Gazi Üniversitesi

Kılıç, E. (2017). Hekimbaşı Edvarının Sistematik Müzikoloji Açısından İncelenmesi. Rast Müzikoloji. 5/1: s.1430-1446

Kılıç, E. (2023). Hekimbaşı Güfte Mecmuası. İzmir Duvar yay.

Korkmaz, H. (2014). İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi'ndeki musiki yazmalarının kataloğu, Yüksek lisans tezi, İÜ SBE Tarih ABD

Köprülü, G. (2019). K-38 Edvarı, Ankara Gece Akademi yayını.

Kutlar Oğuz, F. S. (2017). Arpaemînizâde Mustafâ Sâmî Dîvânı. Ankara Kültür ve Turizm Bakanlığı yay.

Kutluğ, Y.F. (2000). Türk Musikisinde Makamlar, İstanbul Yapı Kredi yay.

Küçükgökçe, Ö. (2010). XV.Yüzyılda Makamlar. Dokuz Eylül Üniversitesi SBE

Kütükçü, T.-S. Kızılarda. "Türk Müziği Belli Başlı Makam ve Usul Adlarının Etimolojik İncelemesi". Müzik ve Bilim (Hakemli Dergi), Mart 2005

Levendoğlu, O. (2002). 13.Yüzyıldan Günümüze Kadar Varlığını Sürdüren Makamlar, Doktora tezi, Gazi Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü

Meriç, T. (2012). XVII.Yüzyılda makamlar, Yüksek Lisans tezi, Haliç Üniversitesi, Danışman Hakan Cevher;

Okan, B. (2015). Müzikte Batılılaşma Hareketleri Işiğinda Hâşim Bey Mecmûasi, Doktora tezi, İzmir Dokuz Eylül Üniversitesi

Okçu, S. (2023). Türk Mûsikîsinde Kâr-ı Nâtıkların Beste Ve Güfte İlişkisi. Doktora tezi, İnönü Üniversitesi SBE

Özcan, S. ve Sazak, N. (2018). Aynı Diziyi Kullanan Makamların Seyir Özelliklerinin Grafik Analizi, Fine Arts (NWSAFA), 13(3):31-47

Özkan, İ. H. (1984). Türk Musikisi Nazariyatı ve Usulleri, İstanbul Ötüken yay.

Özkan, İ. H. (2010), Tahir makamı, DİA, c.39, s.393-394

Öztuna, Y. (2000). Terimler Ansiklopedisi. Ankara Atatürk Kültür Merkezi yay.

Özuygun, A.R. (1999). Hasan Sezai Divanı, DR tezi, Atatürk Üniversitesi SBE

Paçacı-Tunçay, G. (2018). Önce Söz Kar-ı Natık, İstanbul Üsküdar Belediyesi yay.

Parmaksız, M.N. (2016). XV. Yüzyıl Türk Müziğine Ait Kaynaklardan Olan Ve Bodleian Kütüphanesinde Bulunan Ouseley El Yazmalari Bölümü 127-128 Numaralı Yazmanın İncelenmesi. Doktora tezi. GÜ SBE

Popescu-Judetz, E. (2002). Tanburi Küçük Artin. İstanbul: Pan yay.

Popescu-Judetz, E. (2010). A Summary Catalogue of the Turkish Makams. İstanbul Pan yay.

Söylemez, M. (2016). Türk Musikisinde Hafız Post, doktora tezi, Gazi Üniversitesi Güzel Sanatlar E

Şems-i Rumi-Şavur, Mecmua-yı Güfte (haz.R.Uslu, Fatih Dönemi Musiki ve Musikişinaslar, 2007 içinde)

Talu, R. H. (2014). Mevlevi Müziği ve Mevlevi Ayinleri, Yeni Türkiye, sy.57: s.941-954

Uslu, R. (2004). Derviş Halil'in Bilinmeyen Risale-i Musikisi, Journal of Turkish Studies, 28/2, 221-257

Uslu, R. (2009a). Müzik Bibliyografyası Makaleler. İstanbul Çengi yay.

Uslu, R. (2009b). “Müzik Tarihi Açısından Esad Efendi’nin Atrabul-asar’ı”, Musikişinas, sy. 10: s. 192-232

Uslu, R. (2015), Mustafa Itri Buhurizade Panoraması: Bir Klasik Müzik Ustası, Saarbrücken-Germany Türkiye Alim Kitapları yay.

Uslu, R. (2017a). “Serez 3872 Nolu Edvar Yazmasının Sistematik Müzikoloji Yöntemiyle İncelenmesi”. Akademik Bakış Dergisi, sy.59: 141-154

Uslu, R. (2017b), Edvar-ı Musiki 1642 tarihli. İstanbul Çengi yay.

Uslu, R. (2017c), “Yusuf Kırşehri Mevlevi’nin Türk Müzik Tarihindeki Yeri”. Researcher: Social Science Studies. Cilt 5: 4: 655-679

Uslu, R. (2019a), “Ali Ufki’nin Hayatı ve Eserleri”. Türk Musikisi Atlası, ed.Feyzan Göher Vural-Timur Vural, Ankara Yeni Türkiye yay. c.4, s.289 vd

Uslu, R. (2019b). Osmanlıda Anadolu Edvarları Ekolünün Kronolojisi. Türk Musikisi Atlası, ed.Feyzan Göher Vural-Timur Vural, Ankara Yeni Türkiye yay. c.1, s.215-234

Uslu, R. (2021a). Makam Tablosu: Selçuklu Zamanı Anadolu ve Komşu Coğrafyasından Sistemcilerden Yeni Sistemcilere, Anadolu ve Komşu Coğrafyalarda Makam Müziği Atlası, M.Salim Tokaç-Cenk Güray, Atatürk Kültür Merkezi yay. c.1, s.71-126

Uslu, R. (2021b). Nâyî Osman Dede, Tahrîr-i Musikî veya Nota-yi Türkî’yi Ne Zaman Yazdı?, Erdem, sy.81, s.121-148

Uslu, R. (2021c). Mecmua-i Saz u Söz (Ali Ufki). Bize Yön Veren Metinler IV. Büyük yüzleşme (derl. Alev Alatlı, ed.Prof.Ömür Ceylan). Kapadokya Üniv yay. c.4, s.1146-1147

Uslu, R. (2022). “Başçavuş İsmail Ağa’nin Besteleri Ve Mecmua-Yi Güfte’sinden (Berlin 3370) Tespitler”. Yegah Müzikoloji. 5(2): s.128-150

Yalçın, G. (2013). “Haşim Bey Mecmuasinin Makam Ve Tonalite Karşılaştırması Yönünden İncelenmesi”, Turkish Studies, Volume 8/6: 753-768

Yalçın, G. (2019). 19. Yüzyıl Türk Musikisinde Haşim Bey Mecmuası, Ankara AKM yay. 2018

Yalçın, G. (2022). “Bir XVIII. Yüzyıl Osmanlı/Türk Musikisi Yazılı Kaynağı: Akovalızâde Hâtem Efendi Edvârı”, Bilig, sy.101: 135-162

Yener, S. (2001). “Türk Halk Müziğinde Diziler ve İsimlendirilmesi”. Müzikte 2000 Sempozyumu Bildirileri, (Ed. Gökten Ay) Ankara: Kültür Bakanlığı Yay. s. 67–76

SANAT VE TEKNOLOJİ BAĞLAMINDA YAPAY ZEKÂ İLE ÜRETİLEN FOTOĞRAFLARIN İNCELENMESİ: DALL-E ÖRNEĞİ

Prof. Dr., Deniz YENGİN
Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi,
deniz.yengin@comu.edu.tr, 0000-0002-6846-0770
Yüksek Lisans Öğrencisi, Yasemin ÇAKAR
Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi,
yaseminncakr@gmail.com, 0000-0003-2145-6966

ÖZET

Hızla gelişen iletişim teknolojilerinin insan yaşamını şekillendirmesiyle birlikte pek çok yenilik sosyal yaşantımıza dahil olmaktadır. Bu bağlamda çağımızın en popüler konu başlıklarından biri olan yapay zekâ uygulamaları sosyal hayatımızın içerisine hızla yerleşmekte ve beraberinde çeşitli değişkenler yaratmaktadır. Özellikle insanların sevdiği aktivitelere zaman ayırma kapsamında en sık karşılaşılan uygulamalardan biri olan fotoğrafçılık da yapay zekâ teknolojisiyle yeniden şekillenmektedir. Özellikle 2023 Sony Dünya Fotoğrafçılık Ödülleri kapsamında kazanan fotoğraflar arasında yapay zekâ ile üretilen bir içeriğin de yer alması fotoğrafçılıkta yapay zekâ kullanımı konusunda pek çok tartışmayı gündeme getirmiştir. Fotoğrafçılık ve yapay zekâ uygulamalarının geleceğine yönelik süren güncel tartışmalar ışığında hazırlanan bu çalışmada, yapay zekâ tarafından üretilen içeriklerin, alanında uzman 4 fotoğrafçı tarafından değerlendirilmesi istenmiş ve bu bağlamda yapay zekâ içeriklerinin fotoğrafçılık anlamında teknik eksiklikleri ve yeterlilikleri tespit edilmeye çalışılmıştır. 4 farklı kategori kapsamında üretilen yapay zekâ görselleri; doğa fotoğrafçılığı, ürün fotoğrafçılığı, mimari fotoğrafçılık ve portre fotoğrafçılığı olarak kategorize edilmiş, her fotoğrafçılık türüne ait 4 görsel yapay zekâyla oluşturulmuştur. Çalışma kapsamında, görsel üretimiyle popülerleşen OpenAI tarafından geliştirilen DALL-E uygulaması örneklem olarak seçilmiştir. DALL-E uygulaması kullanılarak üretilen 16 içerik, alanında uzman 4 fotoğrafçı tarafından değerlendirilmiş, simülasyon kuramı nitel araştırma yöntemlerinden betimsel içerik analizi kullanılarak çalışmaya aktarılmıştır. Yapay zekâ ve fotoğrafçılığın geleceğine yönelik tartışmalara bilimsel bir bakış açısıyla yaklaşan çalışmanın sonucunda, yapay zekâ tarafından üretilen içeriklerin gerçeklik algısı tartışılacaktır.

Anahtar Kelimeler : Yeni Medya, Yapay Zekâ, Fotoğraf, DALL-E, Simülasyon Kuramı.

ANALYSIS OF ARTIFICIAL INTELLIGENCE GENERATED IMAGES IN THE CONTEXT OF ART AND TECHNOLOGY: THE CASE OF DALL-E

ABSTRACT

As rapidly evolving communication technologies shape human life, numerous innovations are becoming integrated into our social lives. In this context, artificial intelligence applications, which are one of the most popular topics of our time, are swiftly permeating our social lives, bringing along various changes. Especially, photography, one of the most commonly encountered applications in terms of allocating time to activities people enjoy, is being reshaped with artificial intelligence technology. Notably, the inclusion of content generated by artificial intelligence among the winning photographs in the 2023 Sony World Photography Awards has sparked many debates regarding the use of artificial intelligence in photography. In this study, conducted in light of ongoing discussions about the future of photography and artificial intelligence applications, artificial intelligence-generated contents were evaluated by four expert photographers to identify technical deficiencies and competencies in photography. Artificial intelligence images produced in four different categories; nature photography, product photography, architectural photography, and portrait photography, were categorized, with four images generated by artificial intelligence for each type of photography. Within the scope of the study, the DALL-E application developed by OpenAI, which has gained popularity through visual content production, was selected as an example. Sixteen contents produced using the DALL-E application were evaluated by four expert photographers, and through the use of descriptive content analysis, a qualitative research method, the study was conveyed. The study, which approaches discussions about the future of artificial intelligence and photography from a scientific perspective, will discuss the perception of reality regarding the contents produced by artificial intelligence.

Keywords: New Media, Artificial Intelligence, Photography, DALL-E, Simulation Theory.

GİRİŞ

Günümüz dünyasında kendini sürekli güncelleyen ve yenileyen teknoloji kavramı, insan yaşamına hızla entegre olmaktadır. Gündelik yaşamı kolaylaştıran, iş pratiklerinde yeni yapılar inşa eden bu kavram yalnızca teknik dönüşümlerle sınırlı kalmamış, bireylerin hobi alanlarını da çeşitlendirmiştir. Özellikle dijital oyun kültürü gelişmiş, kimi fiziki aktiviteler teknolojiyle harmanlanarak ağ üzerine kurulmaya başlanmıştır. Bu bağlamda ön plana çıkan fotoğraf ve fotoğrafçılık kavramları önce sosyal medya üzerinden pazarlanabilir duruma gelmiş, ardından

ISBN NO. 978-625-6830-90-5

da yapay zekâ teknolojilerine konu olamaya başlamıştır. Yapay zekânın tanımı, *"Bir bilgisayarın, bilgisayar kontrolündeki bir robotun veya programlanabilir bir aygıtın insana benzer biçimde algılama, öğrenme, fikir yürütme, karar verme, sorun çözme, iletişim kurma vb. işlevleri sergileyebilme yeteneği"* (TDK, 2023) ifadeleriyle aktarılmaktadır. Bu doğrultuda yapay zekanın internet ortamında yer alan içerikleri hızlıca tarayarak, bir analize ulaşması durumunda otonom cevap verebilirliğinden bahsetmek mümkündür. Bununla birlikte yapay zekâ teknolojisi, içerik üretimi, içerik yönetimi, metin yazımı, görsel oluşturma gibi pek çok konuda hizmet verebilme yetkisine sahiptir. Bataller ve Harris, yapay zekanın çoğul teknolojilerden oluştuğunu öne sürerek algılayarak anlamlandırma ve süreç doğrultusunda hızla uyguladığını aktarmaktadır (2016: 6). Bu bağlamda yapay zekâ teknolojilerinin insanlaşmış makineler olduğu söylenebilmektedir.

Son yıllarda oldukça popüler bir konu başlığı haline gelen yapay zekâ destekli fotoğraf üretimi konusu beraberinde hem endişeleri hem de beklentileri getirmiş ve bir tartışma alanı yaratmıştır. İnsanın yaşadıklarını, gördüklerini veya deneyimlediği durumları kayıt altına alma isteğiyle birlikte gelişen fotoğraf kavramı, zamanı durdurabilmenin bir yolu olarak nitelendirilebilmektedir. İnternetin toplum içindeki etkileşimini gösteren bir örnek olarak, öncelikle metin temelli içerik üretimiyle başlamış ve ardından yeni medyanın evrimiyle birlikte, metin odaklı habercilik anlayışından uzaklaşarak daha etkili bir şekilde video ve görsel paylaşımına odaklanan bir yapı oluşturmuştur (Çakar & Can, 2022: 383). Bir anlatı türü olarak ele alabileceğimiz fotoğraf, yalnızca zamanı durdurmanın bir ürünü değil, hislerin ve düşüncelerin de yalın bir biçimde aktarılmasına olanak tanıyan olgu olarak karşımıza çıkmaktadır. Yunancada *'photos'* (ışık) ve *'graphien'* (yazma) kelimelerinin birleşimiyle ortaya çıkan fotoğraf kelimesi, basitçe "ışık ile yazma" anlamı taşımaktadır (Akbaş & İkizler, 2010:3). Teknik açıdan fotoğraf oluşumunda ışığa ihtiyaç duyulması ve temel olarak anlatı niteliği taşıyan her içeriğin metin olarak tanımlanabilmesi, fotoğraf kavramını *'ışık ile yazma'* şeklinde özetlememizi sağlamaktadır.

Yaşadığımız dünyanın gerçekçi bir yansıması olarak kabul edilen fotoğrafın tarihi ele alındığında, ilk fotoğrafın 8 Aralık 1827 tarihinde İngiltere'de geliştirildiği kayıtlara geçmiştir (Ertan, 2005: 57). Fotoğrafın tarihi her ne kadar yakın bir geçmişte gibi görünse de bazı bilim insanları fotoğraf tekniğinin çok daha eski yıllara dayandığını düşünmektedir. Öyle ki karanlık oda tekniği olarak tanımlayabileceğimiz *'Camera Obscura'* kavramının ortaya çıkmasına

kaynaklık eden verilerin temelini Sümerler dönemine kadar götürmenin mümkün olduğu savunulmaktadır (Arat, 2020: 42). Bu bağlamda İlk Çağ medeniyetlerinden biri olan Sümerler tarafından fotoğraf tekniğine kaynaklık edebilecek bilgilerin yüzyıllar sonra yeniden değerlendirilmesinin, fotoğrafı oluşturduğunu söylemek mümkündür. Çeşitli teknolojik gelişmelerle kendisini güncelleyerek yenilenen fotoğraf, önceleri maliyetli bir durum olması nedeniyle belli bir kesime hitap etmiş olsa da günümüzde herkesin ulaşabildiği ve hemen hemen her gün kullandığı bir olgu haline dönüşmüştür (Kafalı, 2003:292). Gündelik yaşantımızın akışında fotoğrafın kendisine yer bulabilmesi de küresel anlamda pek çok kişide bulunan kişisel telefonların profesyonele yakın bir şekilde fotoğraf çekebilme özelliğine sahip olmasıdır.

Bu doğrultuda verinin kitlelere eriştirilmesi hem geleneksel medya araçlarıyla hem de yeni medya teknolojisiyle sağlanmaktadır (Şahin & Bayrak, 2022: 169). İletişim teknolojilerinin gelişimiyle birlikte, kamera özelliğine sahip cep telefonu olan her bireyin fotoğraf yakalayabilmesi, günümüzde fotoğraf çekmenin bir hobiye dönüşmesine zemin hazırlamıştır. Özellikle yeni medya ekseninde gelişen sosyal medya platformlarının fotoğraf tabanlı olması da bu hobinin gelişimine katkı sağlamıştır. *'Modern çağın referansı'* şeklinde de açıklanabilecek sosyal medya kavramı hem insanların iletişim pratiklerini güçlendirmekte hem de bireylerin sanal ortamda var olduğunu kanıtlamaları kapsamında araç niteliği taşımaktadır (Cereci, 2019: 21). Yalnızca sosyal medya uygulamalarının gelişmesi değil, fotoğraf düzenleyebilme adına oluşturulan sanal uygulamalar da kişisel fotoğrafçılığın önem kazanmasına destek olmuştur. Küresel anlamda iletişim teknolojilerinin gelişimi bireye fiziksel yaşantısına ek olarak dijital bir kimlik kazanmasını zorunlu kılmıştır. Bu bağlamda dijitalleşmenin içerisinde ağ ortamlarında yalnızca tüketici olmak yerine üretebilen kullanıcıların oluşması, kitlesel anlamda dijitale göçün yoğunlaşmasına zemin hazırlamıştır. Dijital göç bağlamında kendisine ağ ortamında kimlik oluşturmayan, bu gelişmelere katılım sağlamayan bireylerin çağ dışında kalmış olarak nitelendirildiği aktarılmaktadır (Komunikasi, 2016: 69). Bu bağlamda sosyal medya platformlarıyla birlikte fotoğraf üretmenin gelişimi ağ ortamlarında yer alan her birey için sıradan bir olgu haline dönüşmüştür. Bireylerin ne yaptığı ne yediği, ne dinlediği, ne giydiği, nerede gezdiği, hangi aktiviteyle meşgul olduğunu ağ ortamlarından takipçilerine aktarabilme sürecinde fotoğrafın bir araç olarak kullanıldığı görülmektedir. Bu nedenle yeni medya bağlamında fotoğraf sadece anı yakalamak değil, ağ içerisinde aktif olmanın bir belirteci şeklindedir.

Temelinde geleneksel bir forma sahip olan fotoğraf, yeni medya eksinde şekillenmektedir. Bu bağlamda Geray, yeni medya teknolojisinin, geleneksel medyadan ayrılan en belirgin özellikleri arasında; etkileşim, kitlesizleştirme ve eş zamansızlık başlıklarının yer aldığını vurgulanmaktadır (2003: 18). Önceleri basılı bir ürün olan fotoğraf günümüzde dijital ekranın arkasında var olmakta, kolayca üretilip kolayca silinebilmekte, hızlıca sergilenerek paylaşılabilmektedir. Konularına göre ayrılan fotoğrafçılık türlerinin arasında belgesel fotoğrafçılığı, haber fotoğrafçılığı, doğa fotoğrafçılığı, yemek fotoğrafçılığı gibi pek çok başlık bulunmakta, yeni medya teknolojisiyle birlikte yeni nesil fotoğrafçılık türleri gelişmektedir. Bu bağlamda yeni medyanın etkisi altında gelişim gösteren sosyal medya fotoğrafçılığı da günümüzde geçerliliği kabul edilmiş bir alan olarak değerlendirilmektedir. Dünyanın en etkili ve güçlü teknolojik buluşu olarak görülen internet, insan yaşantısında çeşitli değişkenler yaratmıştır (Yengin & Bayrak, 2023: 103). Bu bağlamda sosyal medya fotoğrafçılığı da bireyin yaşamında önemli bir yere sahip olmuş ve fotoğrafçılık sanatında farklılıklar yaratmıştır. *"Yeterlikler ekseninde zekayı işletme, zekâ aracılığıyla da teknolojiyi devreye sokma, sadece insana özgü bir durum değildir."* (Köse, 2022: 15). Son yıllarda iletişim alanına yönelik teknolojik gelişmelerin artması bireyin gerek iş hayatında gerek sosyal yaşantısında çeşitli yeniliklerin meydana gelmesine zemin hazırlamıştır. Bu gelişmeler bilgi, içerik, enformasyon üretme veya iletişim kurma pratiklerine hızlılık kavramını kazandırsa da üretim ayağında da farklı değişkenler oluşturmuştur.

Bu değişkenler arasında günümüzün en tartışmalı başlıklarından biri olan yapay zekâ teknolojisinin gelişimi de küresel anlamda pek çok dinamiği yeniden şekillendirmektedir. Yapay zekanın hayatımıza entegre olmasıyla birlikte, artan endişeler medya sektöründe çeşitli teorilerin ortaya atılmasına yol açmıştır (Yengin & Çakar, 2023: 599). Bu kapsamda insanların meslek tercihlerinin çeşitlendiği görülmekte, hobilerin değiştiği tespit edilmektedir. Yengin ve Bayrak'ın belirttiği gibi, iş dünyasındaki bu dönüşüm, farklı sektörler arasında dengesiz bir etkiye neden olmaktadır (2022: 179). Meslekler arasındaki bu ayrım, toplumun değişen ihtiyaçları ve teknolojik gelişmelerin etkisiyle birlikte ortaya çıkmıştır. İnsanların meslek tercihleri ve taleplerindeki değişikliklerle birlikte, bazı meslek dalları zayıflarken, diğerleri popülerliklerini korumaktadır. Yapay zekâ teknolojilerinin üretim sektörlerinde aktif olarak kullanılması, yeni iş tanımlarının yapılmasına yol açmış, geleceğin iş dallarını yeniden oluşturmaya başlamıştır.

Bu çalışma, fotoğrafçılık ve yapay zekâ uygulamalarının geleceği hakkındaki güncel tartışmaların ışığında yapılmıştır. Çalışmanın temel amacı, yapay zekâ tarafından üretilen içeriklerin fotoğrafçılık alanında uzmanlaşmış dört fotoğrafçı tarafından değerlendirilmesini içermektedir. Bu bağlamda, yapay zekâ içeriklerinin teknik eksiklikleri ve yeterlilikleri belirlenmeye çalışılmıştır. Yapay zekâ tarafından üretilen görseller dört farklı kategori altında incelenmiştir: doğa fotoğrafçılığı, ürün fotoğrafçılığı, mimari fotoğrafçılık ve portre fotoğrafçılığı. Her bir fotoğrafçılık türüne ait dört görsel, OpenAI tarafından geliştirilen DALL-E uygulaması kullanılarak oluşturulmuştur. Çalışma, DALL-E uygulamasıyla üretilen 16 içeriğin, alanında uzman dört fotoğrafçı tarafından değerlendirilmesini içermektedir. Çalışma kapsamında, görsel üretimde öne çıkan DALL-E uygulaması örneklem olarak seçilmiştir. Bu uygulama tarafından üretilen içerikler, betimsel içerik analizi kullanılarak nitel bir araştırma yöntemiyle değerlendirilmiştir. Çalışma kapsamında yöntem olarak kullanılan içerik analizi Fiske tarafından "iletilerin açık olan içeriğinin nesnel ölçülebilir ve doğrulanabilir bir açıklamasını yapabilmek amacıyla kullanılmaktadır" (1996: 176) ifadeleriyle açıklanmaktadır. Çok işlevli bir teknik olarak ele alınabilecek içerik analizi yöntemi niteli nicele dönüştürebilme, görünmeyeni anlayabilme konusunda araştırmacılara yardımcı olmaktadır. Tavşancıl ve Aslan, içerik analizi metodunu "Sosyal gerçekliği araştıran nesnel, sistematik, tümdengelime dayalı okuma aracı olarak önceden belirlenen ölçütlere göre kavramlardan, metinlerden, sözlü veya yazılı materyallerden anlamlar çıkarmayı amaçlayan metodolojik araç ve teknikler bütünüdür." (2001: 21-22) ifadeleriyle tanımlamaktadır. Tartışmaların bilimsel bir perspektifle ele alındığı çalışmanın sonuçlarına göre, yapay zekâ tarafından üretilen içeriklerin gerçekliğe dayalı olmadığı ve bu nedenle *'fotoğraf'* olarak kabul edilmemesi gerektiği belirlenmiştir. Fiziksel bir süreç olan fotoğrafçılığın, yapay zekanın fotoğraf ruhunu yok etmek yerine bireye ilham verebileceği bir perspektifle ele alınması gerektiği ortaya konmuştur.

YAPAY ZEKÂ BAĞLAMINDA GÖRSEL ÜRETİMİ VE FOTOĞRAFÇILIK

Hayatımızı hızla değiştirebilme yetkinliğine sahip olan yeni medya araçları ve teknoloji kavramı, her geçen gün gelişen yenilikleri insan yaşamına entegre etmektedir. Günümüzün dünyası olan dijitalleşme pek çok alanın büyük ölçüde güncellenmesine sebep olmuştur (Ilgın & Karagül, 2023: 77). Yeni bir topluluğu yaratma gücüne sahip olamayan bu teknolojiler, yeni bir toplumu meydana getirebilecek araçları bireyin yaşantısına dahil etmektedir (Stevenson,

2008: 298). Bu bağlamda son yıllarda popüler bir kelime haline gelen yapay zekâ kavramı da yeni toplumları meydana getirebilecek bir araç olarak görülebilmektedir. Yapay zekâ destekli görsel üretimi ise tasarım ve sanat anlayışına yeni bir bakış açısı kazandırmaktadır. Hızlılığın önem kazandığı, internet ortamında hem tüketici hem üretici olan kullanıcıların çoğalması, etkileşimli sosyal medya yapısının her geçen gün hedef kitlesini geliştirmesi; içerik üretiminin ve tasarım olgusunun da dönüşmeye başlamasına zemin hazırlamıştır. Bu dönüşüm günümüz dünyasında hızlı olmayı gerektirmiş ve bu nedenle içerik üretiminde çeşitli gelişmeler yaşanmıştır. Yeni gelen her teknolojinin eleştirel bir yaklaşımla karşılaşması ya da endişe duyulması gereken bir olgu gibi görülmesi yalnızca günümüze özgü olarak değerlendirilmemelidir. Gerçek anı kaydetme aracı olarak nitelendirdiğimiz fotoğrafın ilk yıllarında ressamlar tarafından ağır eleştiriye maruz bırakıldığı ve ruhsuz bir kaynak olarak değerlendirildiği görülmektedir (Eke & Genç, 2023: 360). Kitlesel bağlamda bir kanıt aracı olarak görülen fotoğraf, anı yakalamanın, anı aktarmanın en basit ve net aracı olarak görülmektedir. İlk zamanlar müdahale etmeye, ya da yorumlamaya müsait olmayan fotoğraf kavramı, *"Fotoğrafın özü temsil ettiği nesneyi onaylamasıdır. Dilin talihsizliği, doğruluğunu kanıtlayamamasıdır."* (Barthes, 2016: 103) şeklinde açıklanmaktadır. Bireyin yalnızca gördükleriyle sınırlı kalmamasına yardımcı olan fotoğraf, yapay zekâ teknolojileriyle de yeniden şekillenmektedir. Diğer sanat dallarına göre farklılık gösteren fotoğraf, sahip olduğu kimyasal ve fiziksel olgular sebebiyle daha farklı bir konjonktürde ele alınarak üstün görülmüştür (Satkın, 2014: 7). Bu nedenle fotoğraf ve yapay zekâ uygulamalarının birlikte kullanılması çeşitli endişeleri doğurmuş, gerçeklik algısının bozulabileceği görüşleri yaygınlaşmıştır.

Simülakr kuramı, Jean Baudrillard tarafından ortaya atılan bir terim olarak karşımıza çıkaktadır. Simülakr, gerçekliğin kopyası veya taklidi olan bir şeyi ifade etmektedir. Simülasyon, bir kökeni olmayan gerçeği modeller aracılığıyla üretme sürecidir (Baudrillard, 2016: 13-14). Baudrillard'a göre, modern toplumda gerçeklik giderek simülasyonlar, imajlar ve semboller aracılığıyla inşa edilmekte ve bu nedenle gerçekliği temsil etmekten uzaklaşmaktadır. Simülakrlar, orijinal bir referansları olmaksızın var olan şeylerdir ve bu nedenle gerçeklikten bağımsız olarak varlıklarını sürdürürler. Son dönemde iletişim çalışmalarında temel alınan Jean Baudrillard'ın simülasyon kuramı, sayısal düzlemde imgenin değişerek simülakrlarla yer değiştirdiği fikrini öne sürmekte, terim; gerçekmiş gibi davranarak simülasyonu oluşturan ve gerçeklik algısını güçlendiren unsurları ifade etmektedir (Bayrak &

Yengin, 2022: 1157). Bu doğrultuda yapay zekâ fotoğrafçılığı da gerçekliğin bir kopyası ya da taklidi olarak karşımıza çıkmaktadır.

Basitçe insanlaşmış makineler olarak nitelendirebileceğimiz yapay zekâ günümüzün en popüler konu başlıklarından biridir. İlk kez 1956 yılında kullanılan 'yapay zekâ' kavramı John McCarthy tarafından literatüre kazandırılmıştır (Russell & Norvig, 2010: 17). Çeşitli tanımlamalara sahip olan bu kavram, yeniliği sebebiyle hem endişeleri hem de ümitleri beraberinde getirmektedir. Yapay zekâ kavramı, Luger ve Stubblefield tarafından "akıllı davranışın otomasyonu ile ilgilenen bilgisayar biliminin dalı" (1998: 1) şeklinde tanımlanmaktadır. İnsanlık tarihi boyunca, teknolojinin gelişiminden etkilenen sanat kavramı, bugünün dünyasında yapay zekâ ile şekillenebilmektedir. Özellikle dijital sanat anlayışının ortaya çıkması da çeşitli değişkenleri beraberinde getirmiştir. Sağlamtimur, dijital sanat kavramını *"Dijital sanat bilgisayar destekli bir sanat formudur. Dijital sanat üretiminde teknolojinin yanı sıra sanatın diğer alanlarında olduğu gibi nokta, çizgi, ışık, renk, doku, gibi temel sanat öğeleri kullanılmakta düşünce sınırlarını aşan bir hayal gücü ve yaratıcılık gerekmektedir."* ifadeleriyle tanımlamaktadır (2010: 217). Dijital sanat anlayışının hakimiyetiyle birlikte, görsel üretim kavramından bahsetmek mümkün hale gelmiştir. Bunun yanı sıra dijital ortamda sanat yalnızca görsel değil, video, ses, sergi ve pek çok sanat unsuru da dijitalleşmenin içerisinde yer edinmiştir. Hem gerçek hem de dijital dünya içerisinde yer alan ve VR, AR teknolojileri gibi farklı metotlarla üretilen her ürün dijital sanat eseri olarak görülmektedir (Çuhacı, 2007: 27). Bu bağlamda dijital sanat kavramının ürün yelpazesi oldukça geniş bir alana tekâmül etmektedir. Fotoğrafçılıkta olduğu gibi tasarım anlamında da ilk gelişim süreci oldukça zorlu ve meşakkatli olsa da dijitalleşmiş tasarım stilleri günümüzde çok daha basitleştirilmiştir. Bu aşamada *'Gerçek bir tasarımcının varlığı nasıl değerlendirilir?'* sorusu ortaya çıkmaktadır. Ancak, gelecekte kitlelere yönelik grafik tasarımlar, her zamankinden daha fazla yaratıcılık ve insan dokunuşu etrafında şekillenecektir. Bilgisayar algısıyla etkin bir şekilde entegre edilebilen tasarımcılar, programlama dillerini, hatta yapay zekâyı bile şekillendirebilecekleri görüşleriyle daha da önem kazanacaktır. Bununla birlikte, yapılan araştırmalar ve derin öğrenme ile gerçekleştirilen tasarımlar önemli olsa da tasarımcıların yapay zekayı nasıl etkiledikleri üzerine yeterince çalışma yapılmamıştır.

Tasarımcının deneyimleri ve yetenekleri, henüz yapay zekâ üzerinde tam anlamıyla etkili değildir. Şu anda yapay zekânın rolü, tasarımcılara rehberlik etmek ve deneyim

araştırmalarındaki süreyi kısaltmakla sınırlıdır. Yapay zekâ ve makine öğrenimi, tasarımcıların işini kolaylaştıran programlar olsa da dijital ürünlerin gerçekten daha iyi hale gelip gelmediğini gösteren yeterli veri henüz elde edilememiştir. Yapay zekânın tasarımları ve iş akışını nasıl etkileyeceği ve ortaya çıkacak sonuçlar, kullanıcılar tarafından henüz tam olarak anlaşılamamıştır (Olivieri & Isacsson, 2020). Teknolojinin çalışma şekli, AI ve ML uygulamalarının tasarımcılar için anlaşılması zor kılan sınırlamaları veya kısıtlamaları ve kullanıcı beklentilerinin tam olarak anlaşılamaması gibi nedenlerle karmaşık hale gelmektedir (Dove, Halskov, Forlizzi, & Zimmerman, 2017). Yapay zeka destekli görsel üretim, bilgisayar bilimleri ve sanat disiplinlerini bir araya getiren önemli bir araştırma alanıdır. Bu yaklaşım, genellikle derin öğrenme modelleri ve büyük veri setleri üzerindeki eğitimden türemektedir. Görsel sanat üretiminde, özellikle de resim, grafik ve diğer görsel medya türlerinde, yapay zekâ teknikleri kullanılarak yeni içeriklerin yaratılması hedeflenmektedir.

DALL-E UYGULAMASINDA YAPAY ZEKÂ ÜRETİMİ

DALL-E, OpenAI tarafından geliştirilen ve 2021 yılında tanıtılan bir yapay zekâ modelidir. Bu model, çeşitli ve özgün görsel içerikler üretebilen bir dil-tabanlı görüntü üretme uygulaması olarak tanımlanabilmektedir. DALL-E adı, sanatçı Salvador Dalí'nin ismiyle anılan ve şair Edgar Allan Poe'nun hikayelerinde geçen karakter olan Wall-E'nin birleşimi olarak oluşturulmuş bir ismi temsil etmektedir. DALL-E'nin temel yeteneği, verilen bir metin tabanlı açıklamaya göre yeni ve özgün görsel içerikler üretebilmesidir. Örneğin, 'renkli kuşlar' ya da 'neon ışıklı dağlar' gibi ifadelerle verilen açıklamalara dayanarak bu konseptlere uygun görseller üretebilmektedir. Model, GPT-3 gibi dil tabanlı modellerin temelini oluşturan dikkat mekanizmalarını ve büyük veri setleri üzerinde eğitim almayı içermektedir. DALL-E, çeşitli sanatsal ve yaratıcı uygulamalarda kullanılabilecek potansiyele sahip olsa da bu tür modellerin etik ve kullanım konuları, üretilen içeriğin kontrolsüz veya yanıltıcı bir şekilde kullanılma olasılığı gibi çeşitli zorlukları da beraberinde getirmektedir. Uygulama, var olan görsel örneklerden yola çıkarak yeni görseller üretebilen bir model yapısındadır. Model, eğitildiği büyük veri setinde bulunan çeşitli görsel kavramları ve özellikleri öğrenerek kullanıcının sağladığı metin tabanlı açıklamalara dayanarak bu öğrenilen bilgileri kullanarak yeni, benzersiz görsel içerikler oluşturma özelliği taşımaktadır. DALL-E, sıfırdan tamamen yeni bir şeyler yaratmamakta; bunun yerine, eğitildiği veri setinde bulunan örnekleri kullanarak metin tabanlı bir açıklama ile belirtilen kavramları içeren görseller oluşturmaktadır. Doğal dil işleme modeliyle çalışan uygulamalar birbirinden farklı görevleri kolayca gerçekleştirebilmektedir (Dalaylı, 2023: 20-21). Modelin

yeteneği, çeşitli ve yaratıcı görsel kombinasyonlar oluşturarak farklı konseptleri ifade etmesidir. Ancak, ürettiği görsellerin temelinde eğitim veri setinde bulunan örneklerin etkisi bulunmaktadır.

Tablo 1. Görüşme yapılan katılımcılara yönelik bilgiler

Katılımcı Kodu	Çalıştığı Kurum	Pozisyon
K1	Hürriyet Gazetesi	Seyahat ve Gezi Fotoğrafçısı
K2	CNN Türk	Ajans Fotoğrafçısı
K3	Sözcü Gazetesi	Portre Fotoğrafçısı
K4	Sabah Gazetesi	Doğa Fotoğrafçısı

Çalışma kapsamında yapay zekâ aracılığıyla üretilmiş içeriklerin fotoğrafçılar açısından teknik olarak değerlendirilmesi istenmiştir. Bu bağlamda araştırmaya katkı sunan alanında uzman 4 fotoğrafçı, Tablo 1'de gösterildiği gibidir. Yapay zekâ içeriklerinin teknik eksiklikleri ve yeterlilikleri belirlenmeye çalışılmıştır. Fotoğrafçılık ve yapay zekâ uygulamalarının geleceğine yönelik süren güncel tartışmalar ışığında hazırlanan bu çalışmada, yapay zekâ tarafından üretilen içeriklerin, alanında uzman 4 fotoğrafçı tarafından değerlendirilmesi istenmiş ve bu bağlamda yapay zekâ içeriklerinin fotoğrafçılık anlamında teknik eksiklikleri ve yeterlilikleri tespit edilmeye çalışılmıştır. 4 farklı kategori kapsamında üretilen yapay zekâ görselleri; doğa fotoğrafçılığı, ürün fotoğrafçılığı, mimari fotoğrafçılık ve portre fotoğrafçılığı olarak kategorize edilmiş, her fotoğrafçılık türüne ait 4 görsel yapay zekâyla oluşturulmuştur.

BULGULAR

Çalışma kapsamında, görsel üretimiyle popülerleşen OpenAI tarafından geliştirilen DALL-E uygulaması örneklem olarak seçilmiştir. DALL-E uygulaması kullanılarak üretilen 16 içerik, alanında uzman 4 fotoğrafçı tarafından değerlendirilmiş, simülasyon kuramı nitel araştırma yöntemlerinden betimsel içerik analizi kullanılarak çalışmaya aktarılmıştır. Betimsel içerik analizi, bir metnin veya belirli bir içeriğin detaylı bir şekilde incelenerek, içerdiği unsurların, temaların, dil kullanımının ve diğer özelliklerin açıklayıcı bir şekilde tanımlanmasını sağlayan bir araştırma yöntemidir (Ültay, Akyurt & Ültay, 2021: 190-191). Bu analiz türü, genellikle nitel araştırmalarda kullanılır ve metnin içeriğini anlamak, özelliklerini belirlemek ve yorumlamak amacıyla gerçekleştirilmektedir.

ISBN NO. 978-625-6830-90-5

Doğa Kategorisi

K1, doğa kategorisinde bulunan içerikleri *"Öncelikle fotoğraf anı yakalamaktır, bu nedenle incelediğimiz görseller dijital yapay bir içerik olarak ele alınmalıdır. Bu nedenle içeriğin fotoğrafı sonlandıracağını düşünmüyorum. Çünkü aynı kategoriye hizmet etmiyorlar. 1 numaralı görselde, yaprak sayısı göze çarpan bir şekilde fazla gibi görünse de bu bitkinin botanik bir tür olup olmadığını belirlemek zor. İlk bakışta, yapraklardaki belirsizlik ve keskinlik eksikliği dikkat çekiyor. Bu nedenle tam olarak fotoğrafın unsurlarına hitap etmediğini söylemeliyim. 2 numaralı görselde, sol üst köşedeki 4'lü meyve grubu arka plandan yeterince ayrıştırılamamış gibi görünüyor. Dairesel bir hata alanı mevcut ve bu, adeta bir cam halka gibi duruyor. Sağ alt köşedeki meyvenin sapının bulanık olması, bu mesafede olmamalı ve daha gerideki ana sap alan derinliği içinde anlam ifade etmiyor. Ayrıca, ince saplar sulu ve ağır meyveleri taşıyamayacak kadar incelmiş durumda. Bu nedenle tekniksel yeterliliklerin karşılanmadığını söyleyebilirim. 3 numaralı görselde, jel kaplı yuvamsı oluşumlar genellikle böcekler tarafından yapılsa da bu materyalin iriliği daha büyük bir canlının yuvasını andırıyor. Kuş veya memeli yuvasına benzese de jelimsi madde içeriğinin anlamsız olduğunu düşünüyorum. 4 numaralı görselde ise, alan derinliği hesaplamalarında hata olduğu görülüyor. Dalların üç boyutlu olarak birbirlerinin arasından geçmiş olması beklenirken, kompozisyona göre bulanık olmaması gereken yerlerde anlamsız bir bulanıklık mevcut gibi görünüyor."* şeklinde değerlendirmiştir.

K2 doğa kategorisi kapsamında üretilen yapay zeka destekli içerikleri *"Öncellikle yapay zeka ile içerik üretme fikri oldukça ilgimi çekiyor, ancak fotoğraf ve yapay zeka destekli görsel üretimi aynı konu başlığı altında kesinlikle değerlendirilmemeli. İlk olarak birinci görselde ışık*

ayarı gayet doğru ve alan derinliğinden güzel bir şekilde faydalanılmış. Görseldeki tonlama dengeli ve detayları rahatlıkla görebiliyoruz. Işığın yumuşaklığı, fotoğrafın genel estetiğine olumlu bir katkı sağlıyor diyebiliriz. İkinci görselde ise, pozlama doğru, ancak geniş açı kullanılmış gibi bir etki var. Diyafram değeri biraz daha yüksek tutularak meyvelerin tamamının net olması sağlanabilirdi. Bu, özellikle geniş açıyla çekilen fotoğraflarda önemli bir detaydır. Daha kapanık bir diyafram, derinlik etkisini artırarak tüm meyvelerin daha belirgin olmasını sağlayabilir. Üçüncü görselde yine pozlamanın doğru olduğu ancak açısal bir problemin de bulunduğu göze çarpıyor. Gösterilmesi gereken özne, fotoğraf çerçevesinde çok net bir şekilde belirtilmemiş. Bu durum, izleyiciyi fotoğraftaki ana odak noktasından uzaklaştırabilir. Çekim açısının ve kompozisyonun gözden geçirilmesi, öznenin daha etkileyici bir şekilde vurgulanmasına yardımcı olabilir diye düşünüyorum. Son karede ise pozlama doğru, ancak genel olarak çok dağınık bir kompozisyon olmuş yorumunda bulunmak mümkün. Sahaya daha fazla yaklaşarak ve zoom kullanarak belirli bir dala odaklanmak, fotoğrafın daha güçlü ve düzenli bir hikaye anlatmasına katkı sağlayabilir. Odak noktasının belirginleştirilmesi, izleyicinin görselin ana mesajını daha iyi anlamasına yardımcı olabilir." şeklinde değerlendirmiştir.

K3 *"Teknik açıdan incelendiğinde, bu fotoğraflarda herhangi bir sorun göze çarpmıyor. Netlik ve derinlik konularında standart bir makine ile çekilmiş gibi duruyorlar. Ancak, 3. fotoğrafta anlamakta zorlandığım bazı detaylar var, bu durumun çözünürlük kaynaklı olup olmadığını belirlemek zor. Samanların üzerinde sanki folyo kaplıymış gibi bir etki var, bu durum normalden farklı görünüyor. Ayrıca, yansımaların başarısız olduğunu söyleyebiliriz. Ancak, tüm bunlar genel bir kural olmamalı çünkü AI tarafından üretilen görsellerde çok başarılı örnekler de bulunmaktadır. Ancak, şu anki görseller genel olarak teknik açıdan zayıf ve yapay bir izlenim bırakıyor."* şeklinde değerlendirmiştir.

K4 *"Fotoğraflara ilk başta bakıldığında sıradan doğa fotoğrafları gibi gözükse bile fotoğrafın gerçek bir anın durdurulmuş hali olmaması fotoğrafçılık ruhuna zıt bir durumdur. Fotoğrafta yaşayan ve var olan bir kare bulunur ve ölümsüzleştirilir. Fotoğraflardan o kare bir yandan anın ruhunu da taşımaktadır. Yapay zeka ile yapılan bir doğa fotoğrafı bireyler için ne kadar da gerçek gibi algılansa bile bir anın ruhunu barındırmadığından her zaman yetersiz kalacaktır. Fotoğraf yalnızca göze güzel gelen bir görsel olmamalıdır. Sanatsal açıdan bir anlam da taşımalıdır."* şeklinde değerlendirmiştir.

ISBN NO. 978-625-6830-90-5

Mimari Kategorisi

K1, mimari kategorisinde yer alan içerikleri *"Her dört görselle ilgili ortak bir değerlendirme yapmak gerekirse, tekrar eden dokularda başarısız olduğu göze çarpıyor. Fotoğrafçının uzun çizgileri düzgün bir şekilde tutamaması ve ritmi takip edememesi, görsellerin genel bütünlüğünü etkiliyor. Ayrıca, fotoğrafçının gözüyle doğru bir kompozisyon oluşturamadığı için gereksiz yerlerden kesimler yapılmış gibi görünüyor. İlk iki görselde binalar, sanki deprem geçirmiş gibi duruyor. Özellikle ikinci görselde, çatıdan anlamsız bir çıkıntı eklenmiş ve sokak lambası ile satır arasında anlam verilemeyen bir detay bulunuyor. Üçüncü görselde, orta katlardaki camlarda içeri çökmüş gibi bir doku hatası gözlemleniyor. Bu, fotoğrafın gerçekçi bir izlenim bırakmasını engelliyor. Dördüncü görselde ise sol kenardaki pencerelerin aynı olmaması ve ön cephede yamukluklar dikkat çekiyor. Bu tür tutarsızlıklar ve sürekli ritim ve doku hataları, fotoğrafın kalitesini düşürüyor ve izleyiciye gerçek bir perspektif sunamıyor."* ifadelerini kullanarak değerlendirmiştir.

K2 *"Aslında yapay zeka destekli üretilen içerikler oldukça enteresan. Elbette burada büyük bir kuşku var. Ancak işin faydalı ve eğlenceli kısmına odaklanmak da oldukça önemli. Her ne kadar bazı detaylar çatışmalı gibi görünse de, bu detaylar izleyiciye düşündürücü bir deneyim sunma özelliğine sahip. Estetik algısını, yeni trendleri yakalamanın bir parçası. Görsel hataların izleyiciye gerçekçi bir perspektif sunmaktan ziyade, fotoğraflara benzersiz bir sanatsal dokunuş kattığını söyleyebilirim."* ifadelerini kullanarak değerlendirmiştir.

K3 *"Mimari görsellerin genel değerlendirmesi açısından, görsel kalitesinde önemli sorunların olduğunu belirtmek gerekir. Yüzey bozuklukları, görsellerin bir bütün olarak tutarlı ve düzgün bir izlenim bırakmasını engelliyor. Özellikle devam etmeyen, şekil değiştiren yüzeyler, izleyici için rahatsız edici bir deneyim oluşturuyor. Simetri ve kalınlık konularında yaşanan düzensizlikler de dikkat çekiyor. Beklenen simetri eksikliği ve düzensiz kalınlıklar, mimarinin estetik değerini düşürüyor. Bu durum, görsellerin profesyonel bir titizlikle çekilmediği izlenimini yaratıyor. Dokuların sürekli bozuk olması, görsellerin detaylarının kaybolmasına neden oluyor. Mimari detayların net ve keskin olmaması, izleyicinin görseller üzerinde detaylı bir keşif yapmasını zorlaştırıyor. Bu durum, mimarinin özgün tasarımını ve estetiğini gösterme potansiyelini zayıflatıyor."* ifadelerini kullanarak değerlendirmiştir.

K4 *"Mimari fotoğrafçılık alanına uygun kadrajlar göremiyorum. Binaların açıları estetik kaygıları karşılamıyor. Binanın tamamı iyi bir şekilde gözükmüyor. Standart bir kamera ve standart fotoğrafla ilgisi bulunmayan birisi daha iyi açılar yakalayabilirdi. Yapay zeka ile böyle bir alanda fotoğraf üretilmesini de gerekli bulmuyorum. Bir fotoğrafçı olarak çok daha iyileri çekilmiştir ve çekilebilir. Bu sebeplerle anlamsız buldum."* ifadelerini kullanarak değerlendirmiştir.

Ürün Kategorisi

K1, ürün kategorisi kapsamında üretilen yapay zeka destekli içerikleri *"Birinci görselde, cam içinde var olmayan yeşil bir şeyin görünmesi ve zemindeki bezin aydınlanması ile kapaktaki ışık yansımalarının uyumsuzluğu dikkat çekiyor. Ayrıca, şişenin içindeki sprey borusunun kısa*

ISBN NO. 978-625-6830-90-5

olması ve beyaz alanın anlamsızlığı, fotoğrafın genel bütünlüğünü etkiliyor. İkinci görselde, sağ ve sol önden gelen ışığın kabuktaki parlamalara yansıdığı fakat aynı zamanda soğanın gölgesinin öne doğru düşmesi, bir tutarsızlık yaratıyor. Soğanın cücük kısmının düzensiz görünümü de dikkat çekiyor. Üçüncü görselde, biberin sağ kenarından kesilmiş olması fotoğrafçılık kurallarına aykırı bir durum. Ayrıca, biberin üstündeki yüzüklerin dokusu iç içe geçmiş durumda, özellikle en soldaki yüzükteki belirgin doku karışıklığı göz önüne çarpıyor. Aynı yüzüğün bibere bakmayan tarafındaki kırmızı yansıma da dikkat çekiyor. Dördüncü görselde, yapay zekanın yazı üretme konusundaki sıkıntılarının yanı sıra, kalın etli bir şişenin sprey hortumunun net görünmesi ve şişenin içindeki hortumun alakasız bir açıda durması göze çarpıyor. Şişenin tabandaki camının ince, yan duvarlarının ise kalın olması ve üst kısımda cam ile metalik bir doku arasındaki tutarsızlık da belirgin. Genel olarak, şişenin perspektifi bozuk ve iç kısımda arkaya doğru daralan bir şişe görünümü var, ancak üst tarafta aynı açıyı korumakta başarısız olmuş gibi görünüyor." şeklinde değerlendirmiştir.

K2, ürün kategorisi kapsamında üretilen yapay zeka destekli içerikleri *"İlk olarak, birinci görselde kompozisyon ve pozlama oldukça başarılı görünüyor. Ancak, şişenin ortasındaki beyazlık dikkat çekici ve anlamsız bir unsura benziyor. Bu beyazlık, izleyici için belirsiz bir odak noktası oluşturuyor ve fotoğraftaki genel dengeyi biraz bozuyor. İkinci görselde, pozlama ve ışık kullanımı oldukça etkileyici. Ancak, ortadaki halkalara anlam vermek biraz zor. Fotoğrafın teknik yönü başarılı olsa da izleyicinin bu halkaların neyi temsil ettiğini anlaması için daha fazla bağlam sağlanabilir. Üçüncü görselde, pozlama açısından doğru bir fotoğraf görüyoruz. Ancak, ortadaki halkalara dair bir anlam çıkarmak zor. Bu unsurlar, fotoğrafın hikayesini tam olarak iletemiyor ve izleyicide biraz karışıklık yaratabilir. Son olarak, dördüncü görselde fotoğrafın genel yapısı başarılı, ancak sonsuz fon yakalamada bir zorluk yaşanmış gibi görünüyor. Fon ayrımı gözlemleniyor, ancak bu, fotoğrafın bütünlüğünü önemli ölçüde etkilemiyor. Diğer teknik açılardan bakıldığında ise herhangi bir sorun gözükmemektedir."* şeklinde değerlendirmiştir.

K3 *"1 numaralı şişede gözlemlenen garip durumlar dikkat çekicidir. Hatların doğallığı kaybolmuş ve düz olması gereken yerlerde anormal amorf yüzeyler oluşmuştur. Ayrıca, şişede bulunmayan nesnelerin yansımaları da göze çarpmaktadır. 2 numaralı ürün, doğallıktan uzak bir izlenim bırakmaktadır. Hatlar ve dokular yapay bir görünüm sergilemektedir. Gölgeleme de bu yapaylık izlenimini desteklemektedir. 3 numaralı görselde, biberin neden yarım olduğu*

ve önündeki metal objenin belirsiz doğası dikkat çekmektedir. Metal objenin orta kısmında bütünlük eksik ve sanki kopuk bir yapıya sahiptir. Bu durum, görselin gerçeklik hissini zayıflatmaktadır. Ayrıca, biberin dokusu da doğal değildir. 4 numaralı şişe, diğer şişelerde gözlemlenen sorunlardan muaf gibi görünse de, kapağın gövdeden çıkmış gibi durmaması dikkat çekicidir. Sarı ve siyah kısımlar, adeta şişenin arkasında duran başka bir nesneye ait gibi algılanmaktadır, bu da şişenin bütünlüğünü zayıflatmaktadır." şeklinde değerlendirmiştir.

K4 *"Diğer kategoriler ile değerlendirildiğinde gerçeklikten en başarılı olan kategori olarak bunu buldum. Çünkü bu tür görsellerin sanal market uygulamalarında kullanılabileceği fikri beni yakın hissettirdi. Belki işletmeler, basit görselleri yapay zekâ uygulamaları aracılığıyla üretebilir. Elbette başarısız olduğu kısımlar, kompozisyon hatalarından söz etmek mümkün."* şeklinde değerlendirmiştir.

Portre Kategorisi

K1 *"Yapay zekâ destekli insan portresi üretimleri, fotoğrafçılık bağlamında çeşitli eleştirilere maruz kalmakta. İlk olarak, bu tür portrelerde ortaya çıkan yüzler genellikle gerçek dünyadaki çeşitliliği tam olarak yansıtmamakta. Algoritmalar, genellikle belirli standartları veya idealize edilmiş özellikleri temel alarak portreleri oluşturduğu için, toplumsal çeşitliliği ve doğal güzellikleri yeterince yansıtamayabilir. Bu nedenle de gerçeklikten oldukça uzaktırlar. Örnek görsellerde ise daha çok çizimsel yapılar görüyoruz. Bunlar fotoğraf benzeri bile değil tamamen illüstrasyon… Bu tür çalışmalar dijital sanat bağlamında kıymetli olsa da fotoğrafçılık açısından bir değer taşımadığını düşünüyorum."* şeklinde değerlendirmiştir.

ISBN NO. 978-625-6830-90-5

K2 *"Bu görsellerin tamamı gerçeklikten uzak görünüyor. Bu nedenle olumlu bir yan göremiyorum. Çünkü üretilen içerikler bir portreden ziyade çizimi anımsatıyor. O nedenle bu kategoriye yönelik olan fikrim oldukça olumsuz. Yapay zekâ teknolojilerinin bu konuda yetersiz kaldığını düşünüyorum. Ancak örneklerini gördüğümüz oldukça başarılı portre örnekleri var. Hatta geçtiğimiz yıl bu alanda ödüle layık görülen bir içerik de gündem olmuştu. Ancak bu üretimler makine üretiminden çok küçük bir çocuğun çizim defterinden alıntılanmış gibi duruyor."* şeklinde değerlendirmiştir.

K3 *"Bu portrelerin gerçeklikten uzak görünüşü benim de dikkatimi çekti, ancak bu durumu olumsuz bir özellik olarak değerlendirmek yerine, farklı bir yaratıcı ifade biçimi olarak görmeyi tercih ederim. Yapay zekâ tarafından üretilen içeriklerin, geleneksel portre anlayışından saparak daha soyut ve artistik bir bakış açısı sunabildiğini düşünüyorum. Bu tarz portreler, adeta bir çizim veya resim gibi algılanabilir, ancak bu özelliği sanatın evrimine yeni bir boyut katabilir. Geleneksel sınırları zorlamak ve izleyiciye farklı bir bakış açısı sunmak, yapay zekanın fotoğrafçılık ve portre sanatındaki rolünü daha geniş bir perspektiften değerlendirmemize olanak tanır."* şeklinde değerlendirmiştir.

K4 *"Bu görseller, tamamen gerçeklikten uzak ve başarısız bir çaba sergiliyorlar. Yapay zeka tarafından üretilen içeriklerin, portre sanatına kıyasla oldukça sönük ve cansız olduğunu düşünüyorum. Her bir portre, sanki çocuksu bir çizimden alıntı yapılmış gibi basit ve detaysız bir izlenim bırakıyor. Bu kategoriye yönelik olumsuz bir görüşe sahibim, çünkü bu portreler sanatın derinliğini ve duygusal zenginliğini yansıtmaktan oldukça uzak. Yapay zeka teknolojisinin, sanat dünyasında geleneksel beklentilere uygun portreler üretmekte ne kadar yetersiz olduğunu gösteren bir örnek seti gibi duruyorlar."* şeklinde değerlendirmiştir.

Alanında uzman fotoğrafçılar tarafından değerlendirilen yapay zeka ile üretilmiş içeriklerin pek çok olumlu ve olumsuz yönleri bulunmaktadır. Bu doğrultuda yapay zeka destekli uygulamaların, fotoğrafçılara farklı bir bakış açısı kazandırması, içeriklerin teknik olarak yeniden düzenlenebilmesi, telif hakkının bulunmaması, kullanıcıya özel tasarımların oluşturulması ve maliyetsiz oluşu olumlu yanlar olarak ön plana çıkmaktadır.

Yapay zeka destekli üretilen görsellerin, küçük işletme sayfalarında, stok görsel ihtiyacına duyulan anlarda kullanılabileceği düşünülmektedir. Yapay zeka destekli üretilen içeriklerin olumsuz yanlarında ise gerçeği yansıtmayışı, işsizliği olumsuz etkileyebileceği, teknolojik kısıtlamaların bulunması, insan unsurunun eksikliği gibi konu başlıkları bulunmaktadır.

SONUÇ

Hızla evrimleşen iletişim teknolojilerinin toplum üzerindeki etkisi gün geçtikçe daha belirgin hale gelmektedir. Bu teknolojik gelişmeler, pek çok yeniliği sosyal yaşantımıza dahil etmiş ve özellikle yapay zekâ uygulamaları, çeşitli sektörlerdeki iş alanlarından kişisel hobilerimize kadar geniş bir yelpazede etkileşimde bulunmuştur. Bu bağlamda, yapay zekâ tarafından üretilen içeriklerin fotoğrafçılık alanındaki rolü, çağdaş sanat ve teknoloji arasındaki ilginç kesişimlere işaret etmektedir. Fotoğraf, ışığın bir duygu, anı, nesne veya manzara üzerinde belirli bir zaman diliminde bir yüzeye düşmesi ve bu ışığın kimyasal veya dijital bir süreçle yakalanmasıyla elde edilen bir görsel sanat formudur. Fotoğraf, görsel bir ifade biçimi olarak insanların deneyimlerini kaydetme, paylaşma ve iletişim kurma amacı güder. Fotoğraf, teknolojik, sanatsal ve kültürel açıdan zengin bir geçmişe sahip olan evrensel bir dil olarak kabul edilmektedir. Fotoğraf, 19. yüzyılın ortalarında kimyasal işlemlerle duyarlı malzemelere ışığın düşmesiyle ortaya çıkmaktadır.

Özellikle sağlık, otomotiv, medya, ulaştırma ve finans gibi sektörlerde kullanılan yapay zekâ, sadece profesyonel gereksinimleri karşılamakla kalmayıp, bireylerin kişisel ilgi alanlarına da etki etmektedir. Fotoğrafçılık, bu etkilenen alanlardan biri olarak öne çıkmaktadır. 2023 Sony Dünya Fotoğrafçılık Ödülleri'nde yapay zekâ ile üretilen içeriğin yer alması, fotoğrafçılık dünyasında bu teknoloji kullanımına yönelik çeşitli tartışmaları tetiklemiştir. Bu çalışma, yapay zekâ tarafından üretilen fotoğraf içeriklerinin, doğa, ürün, mimari ve portre fotoğrafçılığı kategorilerinde uzman dört fotoğrafçı tarafından değerlendirilmesini amaçlamıştır. Yapay zekâ fotoğrafçılığı, bilgisayarlar ve algoritmalar aracılığıyla fotoğraf üretimi ve işleme süreçlerinde yapay zekâ teknolojilerinin kullanılması anlamına gelir. Bu teknoloji, fotoğrafçılık alanında çeşitli görevleri otomatize etmek, fotoğrafları düzenlemek, iyileştirmek ve hatta yeni sanatsal içerikler oluşturmak amacıyla uygulanmaktadır. Yapay zekâ, görüntü analizi, öğrenme algoritmaları ve büyük veri setleri üzerinden öğrenme yeteneği sayesinde fotoğrafçılıkta çeşitli yeniliklere yol açmıştır. DALL-E uygulaması aracılığıyla üretilen 16 yapay zekâ görseli,

ISBN NO. 978-625-6830-90-5

simülasyon kuramı ve nitel araştırma yöntemlerinden betimsel içerik analizi kullanılarak incelenmiştir.

Yapay zekâ ile üretilen fotoğraf benzeri içerikler, fotoğrafçılığı çeşitli açılardan etkileyebilmektedir. Olumlu yönde, yapay zekâ algoritmaları fotoğrafçılara yeni yaratıcı fırsatlar sunarak sanatsal ifadeyi zenginleştirebilmektedir. Ayrıca, otomatize edilen düzenleme süreçleri sayesinde fotoğrafçılar iş akışlarını hızlandırabilmektedir ve daha fazla projeye odaklanabilmektedirler. Gelişmiş görüntü iyileştirme teknikleri, fotoğrafların kalitesini artırabilir ve estetik deneyimi güçlendirebilmekte. Otonom araçlar ve drone fotoğrafçılığıyla birleştirildiğinde, yapay zekâ çekim süreçlerini optimize ederek daha etkili çekimlerin gerçekleştirilmesine olanak tanımaktadır. Ancak, olumsuz yönde, yapay zekâ tarafından üretilen içeriklerin sanatsal değeri ve duygusal bağlamı sorgulanabilmektedir. İnsanın yaratıcılığı ve içsel deneyimi içermeyen bu içerikler, bazı eleştirmenlere göre soğuk ve hesaplamalı olarak algılanabilir, bu da fotoğrafın sanatsal değerini azaltabilmektedir. Gerçeklik sorunu da bir başka önemli meseledir; yapay zekâ üretimiyle gerçek fotoğraflar arasındaki ayrım giderek daha zor hale gelebilir, bu da güvenilirlik sorunlarına yol açabilmektedir. Ayrıca, otomatikleştirilmiş süreçler, geleneksel fotoğraf düzenleme işlerinde insan işgücü kaybına neden olabilir, bu da endüstri içinde belirli iş değişikliklerine sebep olabilmektedir. Etik sorunlar da gündeme gelir; manipülatif içeriklerin yayılması ve yanıltıcı görsellerin kullanımı gibi sorunlar, yapay zekâ tarafından üretilen içeriklerin etik açıdan ele alınmasını gerekli kılmaktadır.

Yapay zekâ ile üretilen fotoğraf temelli içerikler, fotoğrafçılığı hem ileriye taşıyabilme hem de riske atabilme potansiyelini beraberinde getirmektedir. Yapay zekâ teknolojinin dikkatle yönetilmesi, etik standartlara uygun kullanılması ve sanatsal değerlere saygı gösterilmesi önemlidir. Bu araştırmanın sonucunda yapay zekâ tarafından üretilen içeriklerin gerçeklik payının düşük olduğunu ve bu nedenle *'fotoğraf'* olarak değerlendirilmemesi gerektiğini göstermiştir. Fotoğrafçılığın fiziksel bir süreç olduğu ve bu sanat formunun gerçek duygu ve deneyimleri yansıttığı düşünüldüğünde, yapay zekâ tarafından üretilen içeriklerin bu özü yeterince yansıtamadığı sonucuna ulaşılmıştır. Ancak, bu çalışma aynı zamanda yapay zekânın, fotoğrafçılara yeni ilhamlar ve yaratıcı perspektifler sunabileceği bir alan olarak değerlendirilmesi gerektiği fikrini desteklemiştir.

KAYNAKÇA

Akbaş, F. & İkizler, E. (2010). Fotoğraf Teknik Okumaları. Say Yayınları.

Barthes, R. (2016). Camera Lucida: Fotoğraf Üzerine Düşünceler. (Çev: Reha Akçakaya). İstanbul: Altıkırkbeş Yayınları.

Bataller, C. & Harris, J. (2016). Turning Artificial Intelligence into Business Value. Today. Retrieved from https://www.semanticscholar.org/paper/Turning-Artificial-Intelligence-into-Business-Value-Harris/a710a8d529bce6bdf75ba589f42721777bf54d3b.

Baudrillard, J. (2016). Simülakrlar ve Simülasyon. (Çev. O. Adanır). Ankara: Doğubatı Yayınları.

Bayrak, T. & Yengin, D. (2022). İletişim Çalışmalarında Uygulamalı Kuram Eğitimi: İletişim Kuramları Dersi Örneği. Turkish Online Journal Of Design Art And Communication, 12(4), 1152-1167.

Cereci, S. (2019). Sosyal Medya Çağlar, Ağlar, Bağlar. İstanbul: Onto Yayınevi.

Çakar, Y. & Can, D. (2022). Sosyal Ağlarda Paylaşım Türleri: Instagram'da Anonim ve Kişisel Hesapların Karşılaştırılması. Yengin, D., Çiftçi, H. (Ed.), A'dan Z'ye İletişim Çalışmaları-8, Ankara, İksad Yayınevi.

Çuhacı , G. (2007). Dijital Sanatlarda Bedenin Kullanımı. [Yayımlanmamış Doktora Tezi]. Marmara Üniversitesi.

Dalaylı, F. (2023). Use of NLP Techniques in Translation by ChatGPT: Case Study, ACL Anthology , pp.19-25, 2023

Eke, N. P. & Genç, M. (2023). Hakikati İnşa Etmek: Fotoğraf, Yapay Zekâ, Kimlik ve Mekân İlişkisi. İletişim ve Toplum Araştırmaları Dergisi, 3(2), 358-377. doi:10.59534/jcss.1354692.

Ertan, G. (2005). Dünden Bugüne Fotoğraf. Sanat Dergisi , 0 (7) , 57-66 . Retrieved from https://dergipark.org.tr/tr/pub/ataunigsfd/issue/2595/33379.

Fiske, J. (1996). İletişim Çalışmalarına Giriş. (S. İrvan, Çev.). Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları.

Geray, H. (2003). İletişim ve Teknoloji, Uluslararası Birikim Düzeninde Yeni Medya Politikaları. Ankara: Ütopya Yayınevi.

Ilgın, H. Ö. & Karagül, D. (2023). Kamu Hizmet Aracı Olarak Web Siteleri; Büyükşehir Belediyelerinin Afet Hizmetlerinin Değerlendirilmesi. Yeni Medya(14), 76-95. https://doi.org/10.55609/yenimedya.1222539.

Işık, A. (2023). Yapay Zekâ ve Makine Öğreniminin Güncel Fotoğraf Uygulamalarına Etkisi. Bodrum Journal of Art and Design , 2 (2) , 274-289 . DOI: 10.58850/bodrum.1283006.

Kafalı, N. (2003). Bir Görsel İletişim Aracı Olan Fotoğrafta Belirginlik, Atatürk Üniversitesi Kâzım Karabekir Eğitim Fakültesi Dergisi, (8).

Komunikasi, S. (2016). Internet Users Survey 2016. Darul Ehsan: Malaysian Communications and Multimedia Commission.

Köse, U. (2022). Yapay Zeka Felsefesi. İstanbul: Doğu Kitabevi.

Luger, G. F. & Stubblefield, W. A. (1998). Artificial Intelligence: Structures and Strategies for Complex Problem Solving. Massachusetts: Addison Wesley Longman.

Russell, S. & Norvig, P. (2010). Artificial Intelligence: A Modern Approach. USA: Prentice Hall Series.

Sağlamtimur, Z.(2010). Dijital Sanat. Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler, 10(3), 213-238. Erişim adresi: https://earsiv.anadolu.edu.tr/xmlui/handle/11421/263.

Şahin, A. & Bayrak, T. (2022). Çanakkale'nin Dijital Altyapısı: Çanakkale'de Radyo -Tv Verici Kulesi. Pınarbaşı, G. (Ed.), İletişim Perspektifinden Çanakkale'nin Değerleri. Kriter Yayınevi: İstanbul.

Satkın, M. B. (2014). Fotoğraf, Gerçeklik ve İdeoloji . Sanat - Tasarım Dergisi , (5) , 7-13 . Retrieved from https://dergipark.org.tr/tr/pub/marustd/issue/31133/339220.

Stevenson, N. (2008). Medya Kültürleri Sosyal Teori ve Kitle İletişimi. Ankara: Ütopya Yayınevi.

Tavşancıl, E. & Aslan, E. A. (2001). Sözel, Yazılı ve Diğer Materyaller İçin İçerik Analizi Ve Uygulama Örnekleri. İstanbul: Epilon.

Ültay, E., Akyurt, H. & Ültay, N. (2021). Sosyal Bilimlerde Betimsel İçerik Analizi. IBAD Sosyal Bilimler Dergisi, (10), 188-201.

Yengin, D. & Bayrak, T. (2022). Yeni Medya Kuramları 101. İstanbul: Der Yayınevi.

Yengin, D. & Bayrak, T. (2023). Yeni Medya Kuram ve Yaklaşımlar 101. İstanbul: Der Yayınevi.

Yengin, D. & Çakar, Y. (2023). Yapay Zeka Ekseninde Robot Gazeteciliğinin İncelenmesi: ChatGPT Örneği. 6. International CEO Communication, Economics, Organization & Social Sciences Congress, Arizona, United States Of America.

FRANSCA DIMATTIO'NUN SERAMİKLERİNDEKİ İZNİK MOTİFLERİ

Doçent, Sanver ÖZGÜVEN
Necmettin Erbakan Üniversitesi
Güzel Sanatlar ve Mimarlık Fakültesi Seramik Bölümü,
sanveroz@gmail.com - ORCID ID: 0000-0001-8566-8672

ÖZET

Francesca DiMattio resim ve seramik heykel çalışmalarıyla tanınan bir sanatçıdır. Sanatçının eserlerine bakıldığında birbiri ile karşıt görünen biçimlerin bir arada oluşu göze çarpmaktadır. Farklı kültürlere referans veren imgeler ve stiller tek bir eserde bir araya gelerek bir bütünü oluşturmaktadır. Eserlerinde karmaşık ve çok yönlü bir kompozisyon hakimdir. Bu çok yönlü yapı sadece seramik heykellerinin üzerinde yer alan biçimlerde kendisini göstermez. Sanatçının eserleri aynı zamanda mimari, tasarım, kültür ve tarih gibi pek çok unsuru da içinde barındırmaktadır. Sanatçının eserlerindeki çok yönlülük, sırlama ve renk seçiminde de kendini göstermektedir. Seramik heykellerinde ve enstalasyonlarında çok renkli ve üst üste binen sır katmanları görülmekte ve heykelin yüzeyi adeta çok katmanlı bir yağlı boya tablo gibi durmaktadır. Farklı kültürlere ait motifleri kullandığı bölümlerde ise bu çok katmanlı yapının aksine çoğunlukla iki rengin kullanıldığı bir düzen hakimdir. Bu çalışmanın konusu gereğince sanatçının eserlerinde sıklıkla yer verdiği Türk seramik sanatının motiflerinin olduğu eserlerden bazılarına değinilecektir. Sanatçı pek çok eserinde İznik motiflerini kullanmaktadır. İznik çinilerine ait bu motifler farklı pek çok kültürün motifleri ile karmaşık bir kompozisyonda ortaya çıkmaktadır. Bu motifler bazı eserlerinde bir detay olarak eserin küçük bir bölümde yer alır. Bazı eserlerinde ise neredeyse eserin tamamını kaplayacak kadar büyük bir biçimde kendini bulur. Bu çalışmada Türk seramik sanatında kullanılan motiflerin uluslararası bir sanatçı tarafından çağdaş bir anlayışla nasıl aktarıldığı anlatılmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Seramik, İznik, Heykel, Sanat

1. GİRİŞ

İznik seramikleri terimi, Osmanlı imparatorluğu zamanından 14. ve 17. yüzyılları kapsayan dönemde İznik'de üretilen her türlü seramik kap ve duvar çinileri için kullanılmıştır (Okyar, 1995).

İznik'te seramik üretiminin M.Ö. 4. Yüzyıla kadar uzandığı bilinmektedir. Mezopotamya, Mısır ve Asya'daki seramik merkezlerinin İznik'teki seramik üretimini de etkilediği düşünülmektedir. Ancak İznik'teki seramik üretimi 15. Yüzyılın ortalarından itibaren gelişmeye başlamıştır. İznik seramikleri genel olarak kırmızı renkli çamurdan üretilenler ve beyaz fritli çamurdan üretilenler olmak üzere iki grupta sınıflandırılmaktadır. 14. ve 15. Yüzyıllar arasında kırmızı

çamur ile üretilen seramiklerde renkli astar uygulamaları ve renkli sırlar görülmektedir. (Gökçe, 2018)

16. yüzyılın ilk yarısından başlayarak İznik seramiklerinde sır altı tekniği uygulanmaya başlanmıştır. İznik atölyelerinde üretilen seramikler iç ve dış mekanlarda kullanılmaktadır. Bu tarihten itibaren İznik önemli bir çini ve seramik merkezi olmuştur.

16. yüzyılın ikinci yarısında üretilen seramikler İznik seramiklerinin karakteristik özelliklerini yansıtmaktadır. Pürüzsüz bir yüzey, kırmızı ve şeffaf renkli sır, İznik seramiklerinin karakteristik özellikleri arasındadır. Bu dönemde üretilen seramiklerde, sıraltı dekorlarda kullanılmış fırça darbeleri, özgün stilizasyonlar görülebilir. (Erman, 2012)

İznik özellikle 16. yüzyılda Osmanlı döneminin en önemli seramik üretim merkezidir. İznik atölyelerinde yapılan üretimler Osmanlı sarayının ihtiyaçlarından, günlük kullanım nesnelerine kadar çok geniş bir yelpazededir. Bu dönemde İznik'te üretilen eserlerin pek çok kısmı farklı ülkelere de gönderilmiştir. (Önder, 2018)

2. FRANCESCA DIMATTIO'NUN SERAMİK ESERLERİ

1981 yılında doğan Francesca DiMattio çok renkli, karmaşık seramik heykelleri ve resimleri ile tanınan Amerikalı bir sanatçıdır. Onun çalışmalarında mimariyi, resim sanatını ve farklı toplumların kültürlerini referans alan pek çok unsur vardır. Eserlerinin içinde barınan bu birbirinden farklı unsurlardan dolayı DiMattio'nun hem resimleri hem de seramikleri için karmaşık ve çok yönlü tanımı yapılabilir. Sanatçının büyük boyutlu resimlerinde bir karmaşa ve baş döndürücü bir iç mekân hissi görülebilir. Bu duygu pop art, art nouveau ve op art gibi sanat tarihi referanslarını da kullanarak bir tür post-modern eklektisizmi içinde barındırmaktadır. (https://www.saatchigallery.com/artist/francesca_dimattio)

DiMattio, 2003 yılında Cooper Union'dan lisans (BFA) derecesini ve 2005 yılında Columbia University of the Arts'tan Yüksek Lisans (MFA) derecesini almıştır. Sanatçının çalışmaları, New York'ta Salon 94, Houston'daki Blaffer Sanat Müzesi'nde ve Londra'daki Zabludowicz Koleksiyonunda yer almıştır. (https://www.interviewmagazine.com/art/francesca-dimattios-instable-stabilit/).

DiMattio'nun çalışmaları Miami, Florida'daki Perez Sanat Müzesi, Saratoga Springs, New York'taki Skidmore College'daki Frances Young Tang Eğitim Müzesi ve Sanat Galerisi ve Londra'daki Saatchi Gallery'nin koleksiyonlarında kalıcı olarak yer almaktadır. DiMattio, 2019 yılında görsel sanat dalında Amerikan Sanat ve Edebiyat Akademisi tarafından ödüllendirilmiştir.

Sanatçının İznik motifleri ile birlikte kullandığı çok sayıda seramik eseri vardır. DiMattio'nun İznik motiflerini kullandığı eserleri iki farklı bölüme ayrılabilir. Çalışmalarından bazılarında içerisinde İznik motifleri ile birlikte Uzakdoğu motifleri ve farklı kültürlere ait çok sayıda bezemelere aynı kompozisyon içerisinde yer vermektedir. Birbirleriyle ilgisiz bir biçimde duran bu motiflerde sanatçı bir tür karmaşa yaratmaktadır. Bu durum sanatçının bilinçli bir şekilde tercih ettiği bir kompozisyondur. Bazı çalışmalarında ise DiMatio seramik heykelin yüzeyinin

ISBN NO. 978-625-6830-90-5

neredeyse tamamında İznik motiflerine yer vermektedir. Bu eserlerinde ise sanatçı belirlediği motifi yüzey üzerine son derece serbest bir biçimde aktarmaktadır.

Görsel 1' de görülen çalışmasında sanatçının sadece İznik motiflerini kullandığı görülebilir. Parçalı soyut bir biçimin bazı düz yüzeylerinde İznik motifleri kolaylıkla seçilebilir.

Görsel 1. Francesca DiMattio, Iznik II, sırlı porselen ve stoneware, emaye, epoksi, 83.8cm x 71.1cm x 38.1cm, 2016.

Seramik malzemenin ağırlıkta olduğu bu heykelde sanatçı emaye, epoksi gibi farklı malzemeleri de kullanmıştır. Erimiş ve sonradan parçalanmış, belki ikiye bölünmüş bir seramik form izlenimi veren gövdeden yukarıya doğru birbirlerine bağlı halkaları andıran biçimler yükselmektedir. İkiye bölünmüş geniş yüzeydeki alanda sanatçı İznik motiflerini kullanmıştır. Kalan boşluklar ise çini yüzeyinde zamanla oluşan bir deformasyon, bir oksitlenme izlenimi vermektedir.

ISBN NO. 978-625-6830-90-5

Görsel 2. Francesca DiMattio, Iznik II, Detay.

Sanatçının İznik Throne ismini verdiği eserinde de bütün yüzeylerde İznik motifleri yer almaktadır. Önceki çalışmasında daha artistik biçimlendirmelere yer veren ve İznik motiflerini sadece belirli düz yüzeylerde kullanan sanatçı burada motifleri bütün esere işlemiştir. Bu anlamda bakıldığında süslemeci kaygılarla yapıldığı düşünülebilir, çünkü tıpkı bir İznik çinisinde olduğu gibi boşlukların fazla olmadığı ve bütün bir yüzeyi kapladığı görülebilir. Mavi renkli laleler ve kırmızı renkli karanfiller ilk bakışta dikkati çekmektedir. Seramik yüzeyin büyük bir bölümü, neredeyse boşluk kalmayacak bir biçimde bitkisel bezemelerle kaplanmıştır. (Görsel 3)

Görsel 3. Francesca DiMattio, İznik Throne, Kağıt katkılı kil, ahşap, vernik, 144.8 × 55.9 × 53.3 cm, 2021.

DiMattio bazı seramiklerinde ise İznik motifleri ile birlikte farklı motifleri bir arada kullanılır. Görsel 4 'teki eserlerinde sanatçı süsleme olarak sadece İznik motiflerini değil, farklı motifleri de aynı yüzeyler üzerinde kullanmaktadır. Figürü anımsatan bir görüntü içerisindeki bu form için seramik bir vazo veya testi denilebilir. Sol tarafta kol şeklinde bir kulp, oturan bir insanı andıran ayaklar görülebilir. Yüzeyinde yine İznik çinilerinde sıklıkla kullanılan karanfil motifi ve bitkisel bezemeler görülür. Ancak önceki örneklerden farklı olarak sanatçı çini ile birlikte farklı bir tekniği de kullanmıştır. Yukarıdan aşağıya doğru kullandığı bu teknik ve motif Boucherouite olarak bilinen ve Arap-Fas kültüründe yırtılmış ve yeniden kullanılmış giysiler için kullanılan tekniktir. Bu teknikle çoğunlukla halı ve kilim yapımında kullanılmaktadır. Sanatçı bu kilimlerde görmüş olduğu geometrik desenleri burada seramik yüzey üzerine aktarmıştır. DiMattio küçük seramik parçalar / fitiller ile ipliksi dokular elde etmektedir. Böylece seramik yüzeyi tıpkı bir kilim dokuması gibi görünmektedir. Bu teknik sanatçının pek çok eserinde farklı biçimlerde karşımıza çıkmaktadır. (Görsel 4, Görsel 5)

Görsel 4. Francesca DiMattio, Telephone, porselen, 53 cm x 40 cm x 40 cm, 2019.

Görsel 5. Francesca DiMattio, Ceramics in the Expanded Field, 2022.

DiMattio'nun Mass MOCA'da yeralan Ceramics in the Expanded Field isimli bir grup sanatçı ile birlikte gerçekleştirmiş olduğu sergide yer alan seramik duvar panosunda yine farklı motiflerin bir arada olduğu karmaşık kompozisyon dikkati çeker. Görsel 6'te görülen büyük

ISBN NO. 978-625-6830-90-5

boyutlu seramik panoda farklı motiflerle birlikte İznik çinilerindeki motifleri de kullanmaktadır. Seramik panoda Ming dönemi seramiklerinden, Portekiz çinilerinden, Staffordshire seramiklerinden desenler de görülür. Serbest, dışavurumcu fırça hareketleri ile Çin kaligrafisini andıran siyah biçimler bu desenler arasından geçip gider. Adeta bütün bu farklı ve birbirleri ile ilgisiz gibi duran biçimleri birleştirme kaygısı taşır.

Görsel 6. Francesca DiMattio, Seramik Pano, 2022.

ISBN NO. 978-625-6830-90-5

Görsel 7. Francesca DiMattio, Seramik Pano, detay.

Görsel 8. Francesca DiMattio, Seramik Pano, detay.

Sanatçının She Wolf isimli eserinde de farklı motiflerin bir arada kullanıldığı bir kompozisyon görülebilir. Ancak burada yukarıda değinilen seramik panonun aksine üç boyutlu bir biçimde bu karmaşa ve bir aradalık görünmektedir. Özellikle heykelin sağ tarafında Yunan heykellerini andıran bir erkek bacağı görülür. Bu üç boyutlu yüzeyin üzerinde ise İznik çinileri resmedilmiştir. Sanatçı bu eserinde sadece farklı motifleri bir arada kullanmamış, aynı zamanda birbiri ile alakasız görünen üç boyutlu bir form ile farklı bir motifi bir araya getirmiştir.

Görsel 9. Francesca DiMattio, She-wolf, sırlı porselen ve stoneware, emaye, reçine, akrilik boya ve çelik, 284,5 cm x 111.8 cm x 241,3 cm, 2018.

SONUÇ

Francesca DiMattio'nun sanatı, karşıtlıkların uyumu ve kültürel çeşitliliği yansıtan karmaşık kompozisyonlar şeklinde tanımlanabilir. Sanatçı, resim ve seramik heykel çalışmalarında mimari, tasarım, kültür ve tarih gibi unsurları bir araya getirmiştir. Eserlerinde, farklı kültürlere ait motifler ve stiller modern bir anlayışla yeniden yorumlanır. DiMattio'nun seramikleri, geleneksel sınırları zorlayarak çağdaş seramik sanatına ilham vermektedir. Sanatçı hem büyük boyutlu seramik heykellerinde hem de kullanmış olduğu farklı malzemelerle adeta meydan okumaktadır.

Sanatçının eserleri, çok renkli ve üst üste binen sır katmanlarıyla, adeta çok katmanlı bir yağlı boya tablo gibi görünür. İznik motiflerini içeren eserlerinde, bu motifler bazen küçük bir detay olarak, bazen de eserin tamamını kaplayacak şekilde kullanılır. Sanatçının İznik çinileri de dahil olmak üzere kullanmış olduğu diğer motiflerde de ince ve detaylı bir fırça işçiliği görünmemektedir. Orijinal motiflerde görülen detaylı betimlemeler sanatçının eserlerinde görülmez. DiMattio bu motifleri çok daha serbest bir biçimde kullanmaktadır. Ancak fırça vuruşundaki bu özgürlük, motiflerin biçimlerinin kaybolmasına neden olmaz. Uzaktan bakıldığında İznik motiflerindeki bütün belirleyici ve ayrıt edici unsurlar kolaylıkla fark edilmektedir. Yakından bakıldığında ise fırçanın serbest etkisi seramik yüzey üzerinde izlenebilir.

DiMattio'nun eserleri, Türk seramik sanatının uluslararası bir sanatçı tarafından çağdaş bir anlayışla nasıl aktarıldığını gösteren önemli örneklerden biridir. Sanatçı İznik motifleri gibi son

derece belirli ve aşılması olanaksız sınırları olan bir kompozisyon evreninden, oldukça özgün bir biçime ulaşmıştır. DiMattio'nun seramik sanatı, geleneksel seramiğin sınırlarını zorlama yeteneğinin bir kanıtıdır ve sadece görsel olarak çarpıcı değil, aynı zamanda düşündürücü eserler de yaratmaktadır. Sanatçının eserleri çağdaş seramik sanatının normlarına ilham vermeye ve meydan okumaya devam etmektedir.

KAYNAKÇA

[1] Okyar, F., *İznik Keramiklerinin Karakterizasyonu*, Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi, 1995

[2] Gökçe, E., Iznik ceramics: History and present-day. Athens Journal of Humanities & Arts, 5(2), 225-242., 2018.

[3] Erman, D. O., Türk seramik sanatının gelişimi: toprağın ateşle dansı. Acta Turcica, 4 (1), 18-33., 2012.

[4] Önder, A. M., British Museum'da Sergilenen Klasik Osmanlı Dönemi İznik Seramikleri. Yedi, (20), 149-159., 2018.

[5] https://www.artnet.com/artists/francesca-dimattio/ Erişim tarihi: 07.02.2024

[6] https://contemporaryartsociety.org/artists/francesca-dimattio/ Erişim tarihi: 10.02.2024

[7] https://en.wikipedia.org/wiki/Francesca_DiMattio/ Erişim tarihi: 07.02.2024

[8] https://www.worldofinteriors.com/story/francesca-dimattio-pippy-houldsworth-gallery-london-2023/ Erişim tarihi: 11.02.2024

[9] https://www.interviewmagazine.com/art/francesca-dimattios-instable-stabilit/ Erişim tarihi: 10.02.2024

[10] https://www.saatchigallery.com/artist/francesca_dimattio/ Erişim Tarihi: 11.02.2024

SENTENCE STRUCTURE: FUNCTIONS IN ENGLISH LANGUAGE

Sashka Jovanovska

PhD, Assistant professor at the Department of English language and literature,

Faculty of Philology, Goce Delcev University, Stip, North Macedonia,

e-mail: saska.jovanovska@ugd.edu.mk

https://orcid.org/0000-0003-3965-8697

Marija Talevska

Bitola, North Macedonia, e-mail: m.talevska1@yahoo.com

Marija Tashkoska

Prilep, North Macedonia, e-mail: marija.tashkoska@gmail.com

Abstract:

Understanding the structure of a sentence involves knowing not only what its constituents are, but also the category and the function of those constituents (Burton-Roberts, 2016, p.7). Also, these three aspects of syntactic analysis are closely bound up with one another. This paper is mainly about syntactic functions, and about how function relates to category and constituency. A systematic sentence analysis is best begun, not by immediately considering the words in the sentence, but by first identifying the very largest phrases – those phrases which are immediate constituents, not of any other phrase, but of the sentence itself. So, the first illustration of the relationship between constituents, their categories and their functions, will concern the functions and categories of the immediate constituents of the sentence itself.

Key words: sentences, functions, subject, predicate, clauses

SUBJECT AND PREDICATE

To be sure of identifying only the largest (i.e. immediate) constituents of the sentence it is (wherever) possible, to divide the sentence into the fewest possible parts, i.e. into just two. An example of the simplest possible complete sentence structure is (Burton-Roberts, 2016, p.9):

Ducks paddle.

Other such examples are: *Simon coughed, Birds fly, Empires decline, and Mira retaliated.* In all such cases, there is no option but to analyze the sentence as consisting of two parts, as in:

ISBN NO. 978-625-6830-90-5

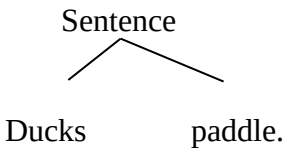

But, how the complicated sentences are going to be analyzed? A speaker's ability to recognize the structure of the sentences of her/his language is largely a matter of being able to perceive a similar pattern across a wide range of apparently different sentences.

For example:

The ducks are paddling away.

Actually, in [*The ducks are paddling away.]* there is the same general structure as in [*Ducks paddle.].* It's divisible into two constituents, and the two constituents are of the same general kind (category) as the corresponding constituents. Furthermore, they have exactly the same syntactic functions, and the relation between them is the same.

In asking which sequence of words in [*The ducks are paddling away.]* corresponds to ducks in [*Ducks paddle.]* the question is which sequence of words could be replaced by the single word ducks while leaving a grammatical sentence. The answer can only be *the ducks.* Replacing that sequence by *ducks yields* the well-formed sentence *Ducks are paddling away*. In each of these sentences, both ducks and the ducks could be replaced by the same single word *they* (a pronoun). And the rest of [*The ducks are paddling away.] – are paddling away* – can be replaced by the single word paddle, giving the well-formed sentence *The ducks paddle.*

This exhaustively divides into two parts:
[The ducks] + [are paddling away].

The same division is shown in:
[Those gigantic ducks] + [were paddling away furiously].
[The mouth-watering duck on the table] + [won't be paddling away again].

All these sentences have the same general structure. They only differ at a lower (more detailed) level in their hierarchical structure. At the general level that concerns us here, they illustrate the same relation and the same functions. In making this first division, the examples have been divided these sentences into two constituents, the first of which is traditionally said to function as *subject*, and the second as *predicate*.

One way of thinking of these functions is to think of the subject as being used to mention something (e.g. *the ducks*) and the predicate as used to say something about the subject (e.g. *that they were paddling away*). The subject generally identifies what the sentence is about; the predicate identifies what's being said about it. This is usually a good way of identifying subject and predicate but sometimes there are sentences where it doesn't work.

ISBN NO. 978-625-6830-90-5

1.1. SENTENCES VERSUS CLAUSES

According to Verspoor and Sauter (2000) a sentence is a group of words that in writing starts with a capital letter and ends with a full stop, question mark or exclamation mark. A grammatically complete sentence expresses at least one complete whole event or situation with a subject and predicate.

Some sentences consist of only one clause. A clause also expresses a whole event or situation with a subject and a predicate. In the following two examples, each is a simple sentence consisting of one clause.

Whales cannot breathe underwater.	*They have lungs instead of gills.*
clause	clause
sentence 1	sentence 2

However, a sentence may also consist of two or more clauses. Note how the two simple sentences above are combined in different ways to form longer sentences. Both examples below illustrate one sentence, each with two clauses.

<u>Whales cannot breathe underwater</u>	**for**	<u>they have lungs instead of gills.</u>	sentence
clause 1		clause 2	

<u>Whales cannot breathe underwater</u>	**because**	<u>they have lungs instead of gills.</u>	sentence
clause 1		clause 2	

1.2. SENTENCE TYPES

Sentences may have different degrees of complexity. They may consist of one or more main clauses or they may consist of one or more main clauses with one or more dependent clauses. They are called simple, compound, complex or compound-complex sentences, depending on the types of clauses they contain.
Each type is explained in detail below.

1) Simple sentences

A simple sentence consists of one main clause only. However, this does not mean that the sentence has to be very short. The following is an example of a long sentence that is simple because it does not contain any dependent clauses. Even the last adverbial is not a full dependent clause because it does not start with a subordinator and it does not have a full verb.

ISBN NO. 978-625-6830-90-5

S P A A
The girls / are sunbathing / in the sun / like a herd of skinned seals, /
A
their pinky-brown bodies shining with oil.

2) Compound sentences

A compound sentence consists of two or more main clauses. The sentence *Whales cannot breathe underwater for they have lungs instead of gills* is an example of a compound sentence because both clauses are independent and may stand on their own. The connecting word for, which expresses reason, connects these two clauses and expresses what these two situations have to do with each other.
One feature of a compound sentence is that the clauses have a fixed order, so they cannot be moved without changing their meaning. Note how turning the clause around results in a semantically anomalous sentence, marked with a question mark in front of the sentence.

Whales cannot breathe underwater, **for** they have lungs instead of gills.
?They have lungs instead of gills, **for** whales cannot breathe underwater.

There are just a few other conjunctions *like for*, called *coordinate conjunctions* that may be used to form a compound sentence. There are also a few variations on these coordinate conjunctions, consisting of a coordinate conjunction combined with another word or phrase, called correlative conjunctions. The term coordinator is going to be used to refer to both types at once. Table 2 shows a complete list of coordinators. Since these are the only coordinators, it may be useful to memorize them; all other connecting words like because, *if*, *who*, and so on are subordinators and introduce dependent clauses.

Table 3 Coordinators (Verspoor and Sauter, 2000, p.36)

Coordinate conjunctions		Correlative conjunctions
and	for	both … and
but	so	not only … but also
or	yet	either … or
nor		neither … nor

Another way to connect two main clauses and form a compound sentence is to put a semi-colon (;) between the main clauses.

Whales have lungs instead of gills; they cannot breathe under water.

To make the logical connection clear between two main clauses separated with a semi-colon, the semi-colon is often followed by a word like *therefore*, *besides*, or similarly called a **conjunctive adverb.**

3) Complex sentences

A complex sentence is a sentence that contains at least one full dependent clause with its own subject and predicate. A dependent clause is a clause that starts with a subordinator, a word like *because, although, if, who, where, when.*

The difference between a compound and complex sentence is that in a compound sentence, both parts are really just simple, independent sentences. In a complex sentence, the dependent clause cannot stand on its own and functions as a constituent (subject, object, adverbial, or attribute) of the main clause, or in some cases it is only a part of another sentence constituent. There are three different types of dependent clauses.

The first kind of dependent clause functions as adverbial. In the sentence below, the first clause can stand on its own, but the second one cannot because it starts with the connecting word *because*. The whole *because* clause answers the question *why whales cannot breathe* and is therefore not a sentence in itself but a constituent of the main clause: an adverbial. (Verspoor and Sauter, 2000, p.34)

sentence

Whales cannot breathe underwater *main clause*	because they have lungs instead of gills. *dependent clause functioning as adverbial*

If you are not sure whether a clause functions as adverbial, you can try moving it as adverbials may occupy different positions in a sentence. The following sentence is a perfectly acceptable one: *Because they have lungs instead of gills, whales cannot breathe underwater.*

The second type of dependent clause is not a sentence constituent, but part of a sentence constituent. It modifies one particular noun. For example, the next sentence consists of one main clause and a dependent clause. The dependent clause is part of the subject and says something about the noun whales and must occur directly after it. The complete subject of this sentence is *Whales,* which cannot breathe underwater. If you leave the dependent clause off, there is still a complete sentence because the main word of the subject is still in place: *Whales have lungs instead of gills.* However, the dependent clause cannot stand by itself because of the subordinator which.

4) Compound-complex sentences

It is also possible to have a compound sentence with complex parts, or a complex sentence with compound parts. Those types are called compound-complex sentences. The following example of a compound-complex sentence has two complete main clauses connected by the coordinate conjunction and. Each of these has a dependent clause.

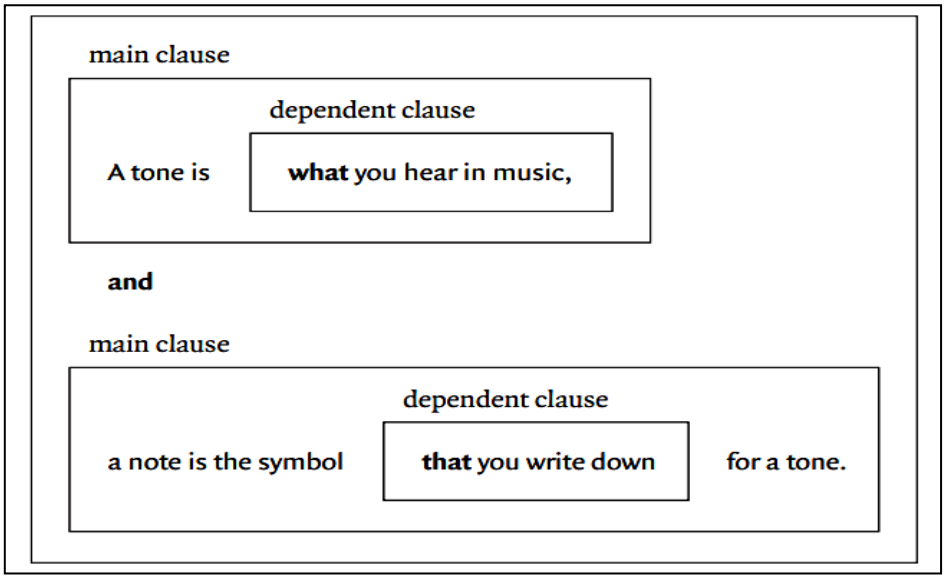

Figure 2.1 Compound-complex sentences (Verspoor and Sauter, 2000, p.42)

In the following example of a compound-complex sentence, there is only one main clause. The main word in the subject in this main clause is modified by two relative clauses which are connected to each other by and. Within the second relative clause there is another dependent clause, functioning as adverbial.

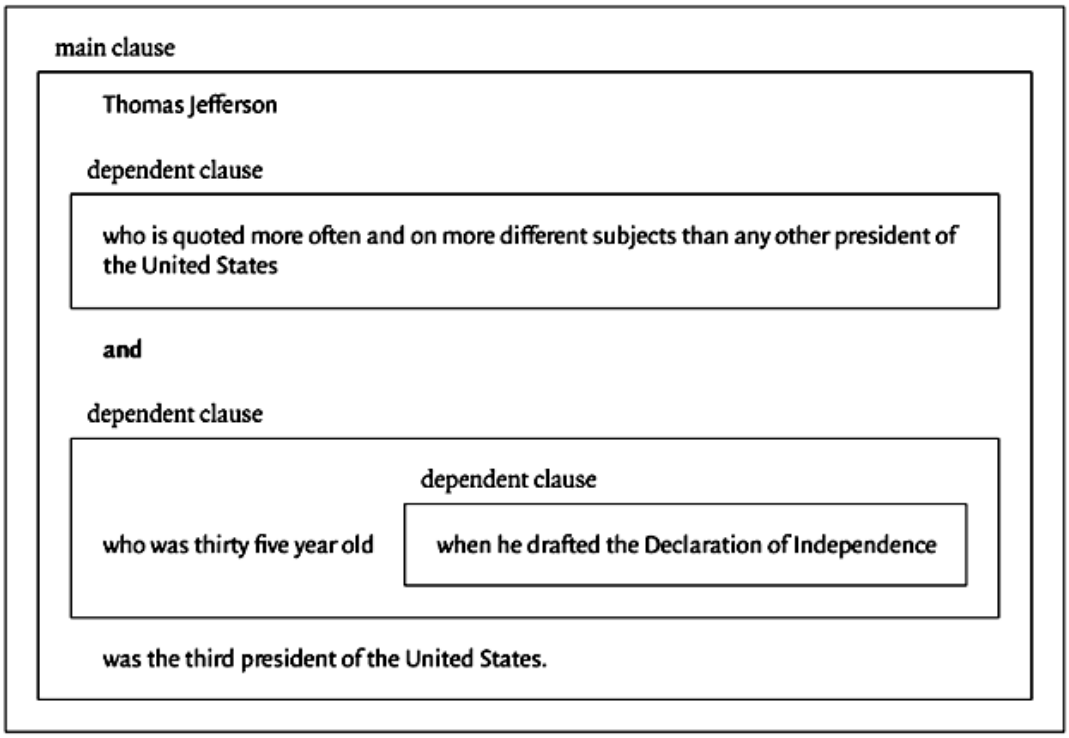

Figure 2.2 Compound sentence with complex parts (Verspoor and Sauter, 2000, p.43)

To sum up a sentence can be simple, compound, complex, or compound-complex, depending on the types of clauses it contains. These clauses may be main (also called independent) clauses or dependent (also called subordinate) clauses. Main clauses can stand on

their own, or two or more main clauses may be connected with a coordinator (a coordinate or a correlative conjunction) or separated with a semi-colon, to form a compound sentence.

Dependent clauses are introduced by subordinators and function as a clause constituent (subject, object, adverbial, and so on) or as part of a constituent; in other words, a dependent clause by itself does not form a complete sentence.

Each clause, in turn, has single words or groups of words that together form grammatical and meaningful units, called phrases. The difference between clauses and phrases is that phrases do not have a subject and predicate.

BIBLIOGRAPHY:

Aarts, B. (2008). *English Syntax and Argumentation*. 3rd edition. Palgrave Publishers.

Brinton, J. and Brinton, M. (2010). *The Linguistic Structure of Modern English*. John Benjamins.

Burton-Roberts, N. (2016). *Analysing sentences: an introduction to English syntax*. London and New York: Routledge.

Chomsky, N. (2000). *The Architecture of Language*. Oxford University Press.

Chomsky, N. (2002). *On Nature and Language*. Cambridge University Press.

Huddleston, R. and Pullum, G. (2002). *The Cambridge Grammar of the English Language*. Longman.

Jovanovska, Sashka (2023) Syntactic and semantic roles of the subject and predicate in English. Documentation. LAP Lambert Academic Publishing.

Jovanovska, Sashka (2022) *Синтакса на англискиот јазик 1 - практикум.* Goce Delcev University in Stip. ISBN 978-608-244-926-5.

Jovanovska, Sashka (2022) *Синтакса на англискиот јазик 1 - скрипта.* Goce Delcev University in Stip. ISBN 978-608-244-927-2.

Leech, G. (1971). *Meaning and the English Verb.* Longman.

McCawley, J. (1998). *The Syntactic Phenomena of English.* Chicago University Press.

Pinker, S. (1994). *The Language Instinct.* Penguin.

Poole, G. (2010). *Syntactic Theory.* 2nd edition. Palgrave Publishers.

Rodney Huddleston, R. (1984). *Introduction to the Grammar of English*. Cambridge University Press.

Smith, N. (1999) Chomsky: *Ideas and ideals.* Cambridge University Press.

Verspoor, M. and Sauter, K. (2000). *English sentence analysis: an introductory course.* Philadelphia: John Benjamins Publishing Company.

ISBN NO. 978-625-6830-90-5

THE IMPORTANCE OF SCHOOL-FAMILY PARTNERSHIP IN THE PERFORMANCE OF CHILDREN IN SCHOOLS

Prof.As.Dr Doreta Tartari

"Aleksandër Moisiu" University, Albania - doretatartari@yahoo.it

Phd Candidate Sonila Osmani

"Aleksandër Moisiu" Universit, Albania- sonilaosmani@gmail.com

Abstract

This scientific paper will analyze the reasons why the relationship between teachers and family is important in the conduct of children in schools. Students manifest inappropriate behavior in schools; the impact of the school on reducing inappropriate behavior; the influence of family and peers on inappropriate behavior; the most efficient methods that have been applied to manage inappropriate behavior and of course the recommendations for teachers, parents and students will be the main points of this study. The role of the school today is not only to provide students with knowledge, but also to train them as valuable and useful people for the future. The main mission of the school is to provide knowledge and prepare the new generation with values and skills by creating a motivating environment for all students, which is realized by the services offered in schools, but primarily by the teachers who through their attitudes and actions affect the education of students directly. A school is the place where the child spends most of his/her time and as such, it has a major role in his/her life. For the best interest of the student child, to prevent and manage inappropriate behavior, for higher academic achievements, the family must definitely be involved in their children's school, where together with the teachers they work as a team. In order to make such important parent-teacher-student cooperation possible, it is necessary for parents to participate in the meetings organized by the school, be involved in its activities, and more importantly, support their children at all times. Parents should know their child's teachers and have constant contact with them throughout the year, in order to receive information about not only academic achievements but also their behavior. So, the child must form be persuaded that his/her parents are interested in his/her achievements as well as the behavior he/she manifests during the educational activity. This interest of the parents is absolutely motivating and helps the child understand that there is a balance between responsibilities, school, and pleasure. The involvement of parents in the education process and cooperation with teachers directly affects the progress of children, the creation of good relations with teachers and peers and the reduction of inappropriate behaviors. What is unfortunately

found is that only when their children have problems both with academic achievements and the manifestation of inappropriate behaviors do a good part of parents show up at school.

Key words: Teacher, student, parent, management,school, family

The school is the place where a child spends a large part of his time, and as such, it plays a crucial role in his life. For the best interest of the student, to prevent and manage inappropriate behaviors, for higher academic achievements, the family must definitely be involved in the school, where they work together with the teachers as a team. To make the important cooperation between parents, teachers, and students achievable, it is necessary for parents to participate in the meetings organized by the school, to get involved in its activities, and most importantly, to support their children at every moment.

The role of the teacher is quite important not only for the smooth running of the teaching process but also for preventing and managing inappropriate behaviors that may arise during class hours, becoming obstacles to its successful progress. A professional teacher must necessarily show a sense of support towards the class, accepting it with both its good elements and those "bad" ones it may have in its composition. The work done during class hours requires the collaboration of students with each other. The teacher, as the class moderator, must be careful not to set the students against each other, as this will increase the chances of negative reactions and the manifestation of inappropriate behaviors.

Peer groups are friendship groups of children who are of the same age. The term peer means "equal", indicating that the friendships built will also be equal in a rational manner. Studies support the hypothesis that peer groups influence in different ways the manifestation or absence of inappropriate behaviors, encouraging it, calling it a "brave act", taking the side of the peer who has exhibited the inappropriate behavior. Additionally, peers have a significant influence in sensitizing against inappropriate behaviors by not accepting their behavior, not collaborating with the student, or excluding them from the peer friendship group, thus providing the opportunity for exploration. Therefore, peers significantly influence the manifestation, or lack thereof, of inappropriate behaviors depending on the stance they take, as peer relationships often remain important throughout an individual's life.

Parents also play an important role. They should know their child's teacher and have continuous contact with them throughout the year, in order to receive information not only about their academic achievements but also their inappropriate behaviors. Thus, the child should form the conviction that parents are interested in his achievements and the behavior he exhibits during instructional activities. The parent's interest is highly motivating and helps the child understand that there is a balance between responsibilities, school, and enjoyment. Involvement of parents in the education process and collaboration with teachers directly influences the progress of children, fostering good relationships with teachers and peers.

From conducted studies, the reasons for the manifestation of inappropriate behaviors are:

1. Boredom: students dislike engaging in lengthy instructional activities.

2. Lack of ability to complete tasks leads to indiscipline.

3. High demands for mental effort result in student fatigue.

4. Low self-esteem: students who know their results are not good lose interest in learning, thus exhibiting inappropriate behaviors.

5. Being sociable: students continue conversations in class that they did not finish during break time, leading to disruptions in class order.

6. Lack of teacher's professional preparation leads to numerous shortcomings in the instructional process, affecting the manifestation of inappropriate behaviors.

7. Lack of clear instructions for given tasks occasionally leads to the manifestation of inappropriate behaviors.

METHODOLOGY

This chapter describes the methodology used, data sources, and qualitative analysis. At the conclusion of the research, ethical considerations will be clarified in terms of methodology.

- Sampling

A non-random purposive sampling method was used in the study, where the selection of subjects was pre-determined. Subjects needed for the study were chosen in advance, meaning they were not random. The study population consists of high school teachers. The population consists of 13 teachers.

- Instrument

A qualitative method was used in this study, with interviews being the tool. This instrument was applied to 13 teachers practicing their profession at high schools in the city of Durres.

The interview was constructed based on themes and issues I identified during my work and research. The interviews contain 11 open-ended, structured questions, respecting the individual opinions of all teachers participating in the scientific research, without influencing their viewpoints.

- Study Procedures

After selecting the topic, the first step was familiarizing and reviewing literature on the chosen topic. The second step was organizing work for the sub-editing of selected materials according to the respective authors. This procedure was followed in preparing the structure of the work, which was detailed based on citations and specific instructions found in the literature.

The methodology used in this scientific work is qualitative. Specifically, open-ended interviews were conducted. The use of qualitative methods has been cited by various authors as highly

ISBN NO. 978-625-6830-90-5

suitable for gathering information on various issues. The type of interview applied is structured, where teachers accurately responded to 11 pre-prepared open-ended questions, arranged logically, in line with the study's object. A thank you was given for each answer provided, and notes were taken without compromising its meaning, explaining confidentiality. Teachers had sufficient time to answer questions, and the data collection and storage process was done with precision and accuracy.

- Study Validity

The validity of the study is supported at various stages. This depends on the issues encountered in each phase, from drawing up the work plan, specifying the study, to the final stage of data and findings analysis. Each of these phases has its characteristics, including the proper planning time for the study, selecting procedures with which the study will operate, selecting a representative sample, and preparing necessary instruments for the study's realization.

Data Analysis

1. Gender

As can be observed from the graph, the participation of teachers in the study according to gender is higher among females, specifically 60% females and 40% males.

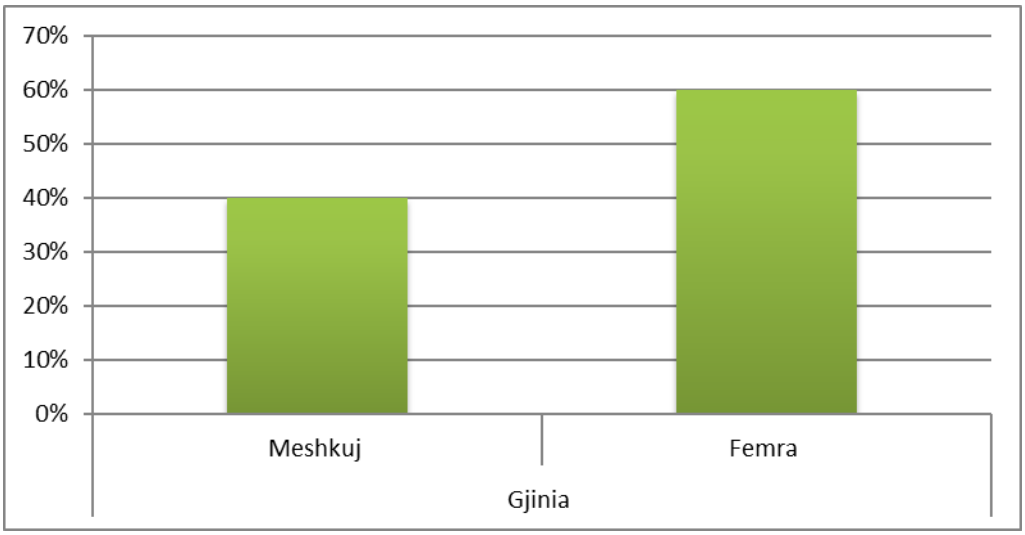

Male

Gender

Female

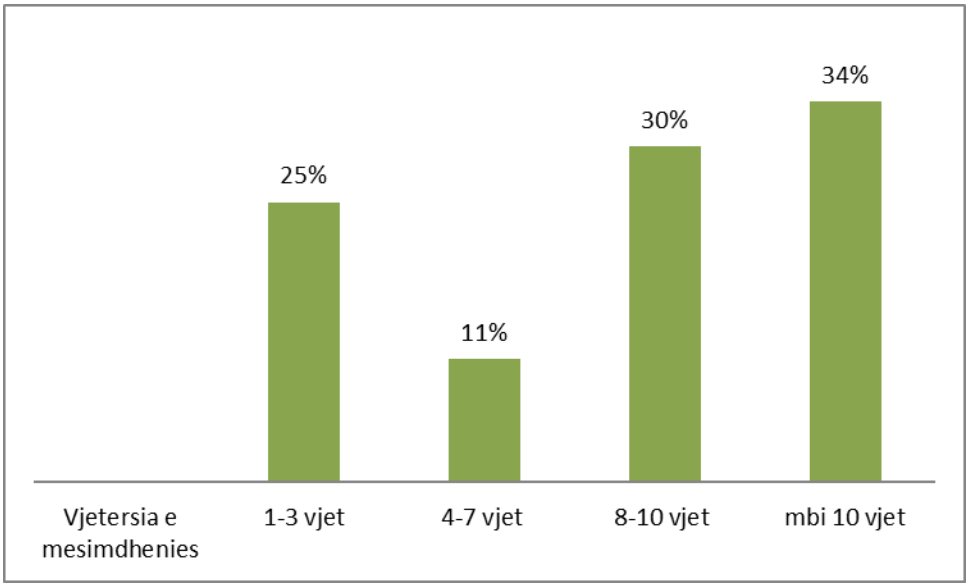

Seniority in teaching

2. How many years of work did the teachers who participated in the study have in the education system?

In the third graph, 25% of the teachers who participated in the study had 1-4 years of work in education, 11% of them had 4-7 years, 30% of them had 8-10 years in education, and 34% of the teachers who participated in the study had over 10 years of work in the education system.

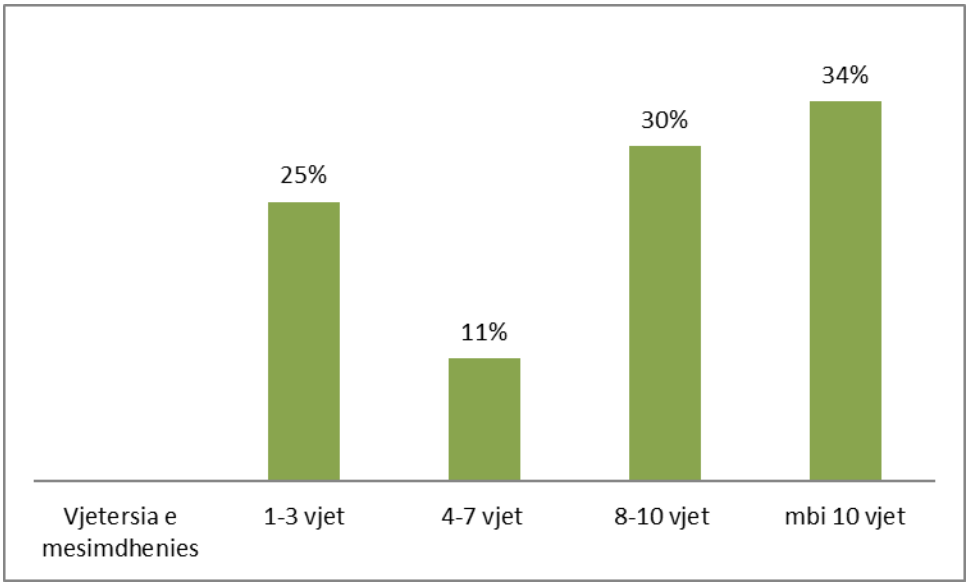

Seniority in teaching

3. What are the most common reasons for students to exhibit inappropriate behavior in schools?

The reasons why students exhibit inappropriate behavior in schools today are numerous and diverse. It seems that nowadays, the teaching process is even more challenging due to these

manifestations of inappropriate behavior. 50% of teachers believe that the lack of interest in the subject matter as well as in the teaching process as a whole causes students to exhibit inappropriate behavior. 25% of them think that the low educational level of parents has a considerable influence on students displaying these behaviors. 20% of them believe that the academic workload in schools also contributes to the manifestation of these behaviors. 5% of teachers believe that poor management of the instructional time by teachers also leads students to exhibit inappropriate behavior in schools.

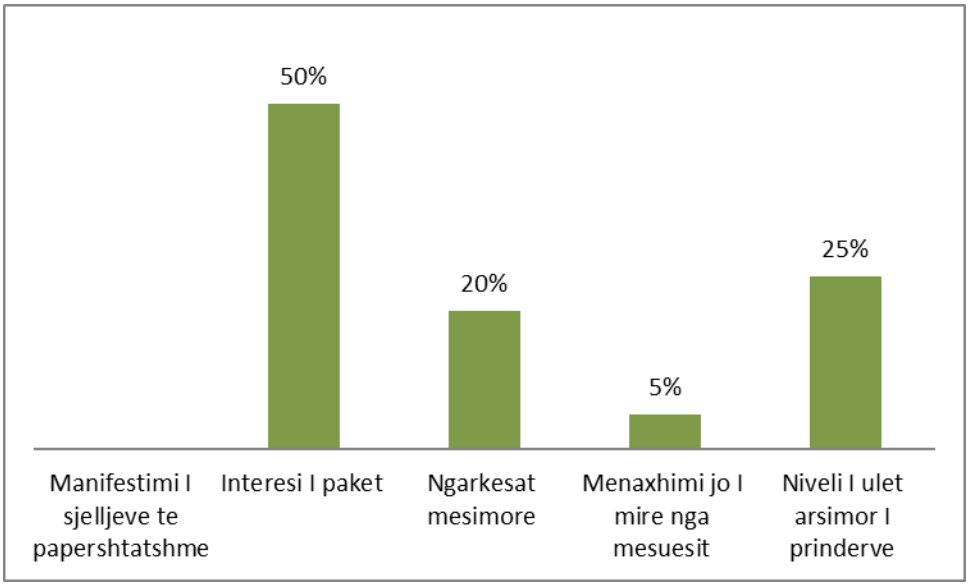

Manifestation of inappropriate behavior

Lack of interest

Educational workload

Poor management by teachers

Low educational level of parents

4. Which methods are found to be most effective in reducing and preventing inappropriate behavior in schools?

It seems that managing the inappropriate behaviors exhibited by students in schools today makes the social science teacher, but not only, engage in a continuous battle to identify these behaviors and to find the most effective solutions. 35% of teachers who participated in the study believe that friendly discussions with the student who exhibits inappropriate behavior in class or school have a considerable influence. 25% of them think that rewarding and praising students motivates them, resulting in fewer instances of inappropriate behavior. Another 25% believe that during their work with students, they have understood that individual attention helps the student, and reprimanding them in front of their peers or in front of the class would worsen the situation. 15% of them believe that their experience in the field has led them to understand that dividing students into groups in classes makes classroom management easier.

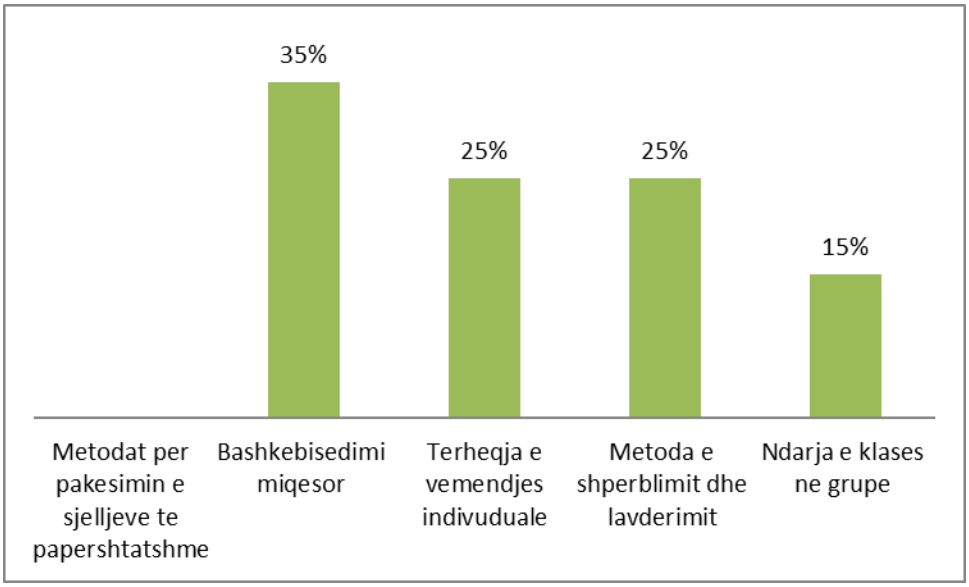

Methods for reducing inappropriate behaviour

Friendly conversation

Drawing individual attention

Methoda of reward and praise

Division of class into groups

Discussion

Based on the first question, we understand that some of the reasons why students exhibit inappropriate behavior during the teaching process are a lack of interest in the subject matter, low interest in the teaching process in general, family issues, and dislike of the teacher.

Schools can influence the reduction of inappropriate behaviors by strengthening mechanisms created to protect students or their rights, enhancing teacher-parent cooperation, employing a psychologist in schools, and increasing the number of recreational and educational activities.

The most effective method applied is individual work with students, counseling, and open dialogue without prejudice.

The least effective method applied by teachers results in the use of threats, using grades as a pressure tool, verbal insults, or drawing attention in the presence of peers.

The influence of peers on inappropriate behaviors in general is low because inappropriate behavior is generally closely linked to the temperament of the student or their personal problems.

Family influences on specific cases of inappropriate behavior, not always. Generally, it plays the role of a mediator in such situations.

The most important qualities to possess are proper preparation.

Based on the given answers, the initial reaction to dealing with inappropriate behavior is to ignore it for a short time or draw attention by calling the responsible student's name.

Methods that teachers use to engage students' attention include organizing competitions among students and rewarding them, organizing games in the school context, and deviating slightly from the teaching topic.

In dealing with inappropriate behavior, teachers consider problem-solving more important than focusing on the culprit. However, to make the problem-solving process more effective, they also consider the characteristics of the perpetrator.

The most important recommendations for new teachers are to be fair with students, convey their knowledge accurately, empathize with students, understand and support students, respect the start and end time of the teaching process, but above all, love the student and their profession.

Why do adolescents exhibit inappropriate behaviors?

Based on theoretical data, adolescents undergo numerous physiological and psychological changes. During this phase, they face significant social pressure to conform to written or unwritten norms set by society. On the other hand, they are confused about the steps they will take in the near future. Inferiority complex, as a result of social comparison, makes them confused and accompanies them in their daily lives. The fact that they are in search of their identity, instability, and pressure become causes of their emotional outbursts, leading to inappropriate behavior.

What are some qualities a teacher should display during the teaching process that serve for effective management of inappropriate behaviors?

Some of the key qualities that a teacher should display during the teaching process, which serve for the effective management of these behaviors, are:

1. Being communicative

2. Being empathetic

3. Accepting the class with all its positive and negative elements

4. Stimulating students' interest in the lesson

5. Showing interest in students' preferences

6. Being clear in the instructions given

7. Creating a positive atmosphere in the class

8. Having good organizational skills

9. Avoiding hostile behavior towards students.

Recommendations

1. Classroom Rules Presence:

The school rules should be present throughout the school year within the classroom so that students are familiar with what constitutes inappropriate behavior and the consequences it entails.

2. Familiarize Students with Rights, Obligations, and Responsibilities:

Students should be familiarized with their rights, responsibilities, and obligations. This will serve to reduce inappropriate behaviors that conflict with the principles of the rules.

3. Equal Respect for All:

The principles of the rules should be applied impartially, fairly, rigorously, and rationally, as failure to do so uniformly affects its application by others. This happens when students do not receive deserved punishment due to relationships that may exist between the teacher and students who display problematic behavior, thereby not applying the principles of the rules.

Staff Training:

1. Pedagogical Counseling for Staff:

It is essential for teachers to be peaceful role models not only in school but also in other environments. This is very important as there are cases where teachers behave unpedagogically, thus setting an example of inappropriate behavior, thereby influencing the increased likelihood of manifesting inappropriate behavior, which hinders the normal development of teaching activities.

2. Professional Training for Staff to Deal with Students Exhibiting Inappropriate Behaviors:

It is necessary for the teaching staff to be trained to acquire additional knowledge for the adequate training of students who exhibit inappropriate behaviors, in order to prevent or manage them effectively.

3. Training for Students:

Training for students' self-awareness to reduce inappropriate behaviors. It is necessary for students to also be part of continuous training sessions to reduce inappropriate behaviors. Extra counseling hours should be organized during school hours by professional associations, where counseling lessons are held, consequently reducing such behaviors.

4. Functionality of Student Councils:

Student councils should be further strengthened within schools and fulfill the functions for which they were created. It is essential to provide training for student leaders, thereby increasing the capacity of leaders and making them more democratic. By proceeding in this manner, trust in student representatives would also increase.

- More School Activities:

These councils must be more active by organizing various school activities. By organizing such recreational activities, students will be more engaged, thus reducing the likelihood of manifesting inappropriate behaviors.

5. Improved Teacher-Parent Collaboration:

- Initial and Regular Informational Meetings:

At the beginning of each school year, it is essential for teachers to organize an informative/meet-and-greet meeting with the parents of these students and maintain regular contact with the parents throughout the school year. This informational meeting conveys the message of maintaining teacher-student contacts, and on the other hand, increases the likelihood of reducing the manifestation of inappropriate behaviors.

- Regular Informative Meetings:

Teachers should have an integral part of their work as well as organizing regular meetings with parents. In these meetings, detailed information should be provided about the teaching-learning process, for any manifestation of inappropriate behavior. All of this affects the prevention of inappropriate behavior in the classroom and in school.

Employment of Psychologists and Social Workers:

Some schools have employed staff for psychological counseling for students. This has certainly had a significantly positive impact and has contributed to reducing inappropriate behaviors. Based on the positive results of employing psychologists, it is essential for all schools to have a part of the academic staff as psychologists.

Regular Meetings with Students Exhibiting Inappropriate Behaviors:

Psychologists, during their work process, will directly, systematically, and continuously observe students exhibiting inappropriate behaviors. Through continuous forms of contact and counseling processes, psychologists will influence the prevention and management of inappropriate behaviors. The psychologist can raise awareness for the parent about the child's psychological state, the consequences of inappropriate behavior, thus influencing the effective management of inappropriate behavior.

6- Establishment of Professional Security Teams:

- School Security Personnel:

In order for the school to provide a safer environment, it is essential to have professional security teams, which are seriously engaged in providing security for all students in the school. These teams would function as part of the school staff and would provide all their assistance during the teaching process.

- Trained and Professional Staff:

Security teams should be trained to provide student safety within the school premises and be properly prepared to handle inappropriate behaviors manifested by different students.

Very Important Guidelines for Teachers:

1. Ensure that students believe they have the ability to achieve success (Robertson, 2000).
2. Use methods where students express their reasoning for why they succeeded or failed (Robertson, 2000).
3. When students do not know why they failed, suggest a strategy to help them complete the task, and associate success with the use of the strategy.
4. Teachers should display reactions that link past achievements with effort and encourage involvement in tasks, skill development, and self-efficacy (Schunk, 1982).
5. For difficult tasks, initial teacher comments should focus on effort, and when seeing a developing skill, comments should be related to the ability (you have the ability to solve the task).
6. Cooperative learning helps students develop more productive attributes as they give feedback on personal attributes to each other.
7. Explain to students the importance of self-talk. Discuss with students how talking to oneself can form positive or negative emotions.
8. The self-guidance model, if we give students a coping model of how their performance or behaviors have improved, then students can later create models of how they will cope with their challenging situations in a more positive manner.
9. Modeling, students by seeing models from adults improve inappropriate behaviors and reduce them.
10. Suggestions, suggestions are given to students, reminding them of the inappropriate behavior to be done in class. These suggestions continue until the appropriate behavior is manifested.

BIBLIOGRAPHY :

1. Dragoti ,Edmond , “Adoleshenti “ Tiranë ALBADESING , (1999)

2. Theodhori , “ Menaxhimi I Klasës “ , Tiranë , (2008)

3. Rapiti , Edmond , “ Psikologjia Shkollore “ , Lecture Cycle

4. ISP . “Aministrimi e Menaxhimi I Arsimit “ , Kristalina –kh , Tiranë , (2004)

5. Eko , Umberto , “ Si shkruhet një punim diplome “ , Tiranë , (2006)

6. Terry F.Pettijon , “ Psikologjia një hyrje Koncize “ Translated by some authors , Tiranë , LILO . (1996)

7. Hirschi , T . (1996) Causes of delinquency .Berkely, University of California , Press

8. Barnet , Sylvian.Bellanaca,Pat.Stubbs,Marcia(2000) Shkrimi Akademik , Tiranë Dita

9. Alderman , K.M (2003) . “ Motiviation for Achievement . Possibiliteess for teaching and learning and edition

10. Ndue Kaza , (2006) , “Adoleshenca , stina e shërthimeve “ , Tiranë , fq . 11

LANGUAGE LEARNING AND MODERN TECHNLOGY: ENGLISH LEARNING IN A DIGITALIZED WORLD

PhD Candidate Sonila Osmani

Aleksandër Moisiu" University, Faculty of Education, ACA- 36D - 2024. 94S– 573

Prof.As.Dr Doreta Tartari

Aleksandër Moisiu" University, Faculty of Education ACA- 36D - 2024. 94S– 572

Abstract

In recent years the use of technology in the acquisition of foreign languages has become more important and significant because of the growing interconnectedness of the world. Thanks to technological advancements, such as information access, connection, knowledge and engagement, our world has been fundamentally altered.

This study investigates the connection of technology with the English language. Huge emphasis is put on the influence of technology on the acquisition of English language skills. Technology is defined as an important concept and a summary of the history of technology is provided.

This study investigates the impact that technology has had on the English language, particularly analyzing its function towards globalization, the formation of cultural identity and communication. The concept of machine translation is carefully addressed together with the concept of cyberbullying. They are used as examples of beneficial and harmful effects that can arise based on how they are approached.

The study takes into consideration the advantages and disadvantages of using technology in the process of English learning. The role that it plays in boosting motivation, developing communication skills and arising interest to young learners, is deeply emphasized. In addition to this, it outlines effective methods for incorporating technology into ESL classrooms while also pointing out some of the challenges that may arise.

This paper aims to reach and offer useful insights to all educators, future teacher, directors, and policymakers. These insights can be used to create an inclusive and technology-driven environment that makes the most of the benefits that technology can bring to language acquisition.

Key words: *Technology, Artificial Intelligence, Education, Globalization, Identity.*

Introduction

In today's world, language learning has undergone a huge transformation, both conceptually and practically. The integration of technology in language learning has changed the ways of how and what we learn. The large number of online resources, the digital tools for learning and time management, have just improved learning exponentially (Smith, 2020). Traditional classroom-based approaches are being replaced or at least complemented by the innovative digital tools and platforms that are easily available (Jones & Patel, 2021). With the availability of internet access, learners/ students now have access to a vast array of language learning apps, social media platforms, virtual communities, etc (Lee, 2019).

This new 'environment' facilitates interactive/collaborative learning experiences, enabling learners to engage with one-another, practice communication skills, and connect with speakers of the target language from anywhere in the world (Chen, 2022). Thus, the boundaries of language learning have expanded, fostering a global language learning community (Garcia, 2018).

This paper seeks to explore the dynamic relationship between language learning and modern technology. "Technology" as a term, has changed a lot in the past decades. What we perceive today as technology is really different from more than a hundred years ago. While in the 19th century, the idea of technology revolved around inventions such as, Telegraph, Photography, Mechanical Reaper, Railways, Gas lighting, etc, today we explore Artificial Intelligence (AI), Renewable Energy Technologies, Internet, Cloud Computing, Biotechnology and so on (Doe & White, 2020). This enhances our eagerness to explore how the concept of technology might evolve over the next 100 years.

By delving deeply into current trends, practices, emerging technologies and personal experiences, this study brings more light to the vast landscape of language learning in the digital era (Kumar, 2021). When discussing about English language in this new era, I aim to take a broader perspective. This time I'm transcending the boundaries of my country Albania, and explore the global landscape to observe how the situations, thoughts and culture change (Nguyen, 2023).

THE DEVELOPMENT AND SIGNIFICANCE OF TECHNOLOGY TROUGH TIME

What is Technology?

Technology is a broad concept that involves the application of science, various tools, problem solving techniques, etc. It involves fields such as, engineering, biotechnology, mathematics, information technology and more. When the term technology first appeared in the 17th century,

it referred to a discussion of solely the applied arts and those arts came to be the target of the designation. However, it is obvious that technology existed far before the modern era, dating back to the Stone Age (Anderson & Keller, 2018).

Between the 1870 and 1920 in the USA, the term "mechanic art" referred to simple devices / machines that were part of the mechanic arts, which later on it was replaced with a new concept called "technology". Technology was seen as a way to maximize economic growth and most technological systems were the legal property of the independently owned corporations (Thompson, 2020).

By the early twentieth century, the phrase had come to express a larger range of processes and concepts in comparison to just tools or machines. By the mid twentieth century, technology was described as a method or activity by which men seeks to change the environment. Observers have questioned these broad definitions, highlighting the increasing challenges that exist when distinguishing between scientific investigation and technological activity (Lewis, 2019).

As the time went by, technology continued to evolve, reaching the position it holds today. It reached industry and innovation, medicine, science, food and agriculture, improving building materials, etc. However, it is very important to mention the relationship between language and technology. It is said that language and technology are inseparably linked. All technical breakthroughs needed massive volumes of words. Scientists and researchers can collaborate to develop a concept, or people can directly interact with technology to make it work. Language controls and modifies technology, which depends on it. Language is crucial to technical progress. Since language follows technology, then is safe to say that language and technology as inseparable (Jenkins & Patel, 2021).

English Language and Globalization

English language and Globalization are said to pull each other. English helps globalization. English language usage has risen due to globalization, rising workforce diversity. Globalization has made English the most valued language. English is the global language of knowledge. English unlocks output and productivity. This language may promote the way we view the world and our cultural and traditional features worldwide. It is well known that language usage has altered considerably. English has such a deep connection today in so many areas. It is now crucial for inter-state business and communication, so we can call it the global business language.

According to Johnson (2009), scholars acknowledge English's strength and impact. Since Britain possessed numerous colonies, it is regarded the major party that propagated English in

third world nations in Africa and Asia. Johnson (2009) also states that besides Britain invading several nations, the US being a superpower helped expand and improve English.

English is used to bridge cultural gaps, according to some individuals. Some researchers believe the growth of English as a global language helps cultures flourish by bringing people together to discuss ideas and cultures. English cuts down cultural boundaries and provides a community where individuals may express their cultures and ideas with a wider audience. It also fosters a more unified group by erasing cultural differences, but it also threatens other cultures.

On the other hand, digital communication has caused a lot of issues to different generation especially the young ones. In many schools, globally, young learners are misusing technology, using it in ways that damage relationships, proper communication, physical and mental growth, etc. When I mention the word "issues", I'm referring to concepts such as cyberbullying and hate speeches. Cyberbullying is defined as a type of bullying that occurs when one or more people use technology to continually injure another. The so called "Cyberbullies" utilize phones, computers, or any other devices to send texts, emails, make comments on social media, online forums or even abuse victims in various ways (Smith & Dyer, 2018).

The Importance of Technology in Learning

When I think about learning, I'm always thinking of interaction. I believe that being a good learner comes from being an interactive person. Question is: How does technology affect learning and what is its role?

If I were to think as an English teacher, I would focus on keeping my students engaged. Lesson planning also starts with student engagement. Technology engages pupils whether they work alone or together. It eliminates repetitive learning, saves time and enhances progress. If used correctly, technology can assist organize classes for all kids. Technology-based learning fulfils multi-purposes, it increases motivation, student engagement and it fosters a feeling of support (Miller & Anderson, 2019).

On the other hand, texting, video conferencing and live projects are possible with technology-based learning solutions. It is very important because it enriches education. We have to keep in mind that student motivation requires effective teamwork. Student-teacher collaboration fosters community and shared learning. This motivates both the teachers and the pupils. Integrating technology into topics makes teachers more than instructors, they are now advisors, coaches, etc. We are looking for way to encourage teaching leadership and collaboration and technology helps doing that (Jones, 2020).

Unlike conventional teaching, technology enhances student participation in different ways. Students today have a strong need for a community to collaborate and contribute. Teachers are the ones who can adjust classes to guarantee and promote student engagement. Today teachers have the opportunity to arrange private and group classes. If the learning sources are personalized based on the student's characteristics, they will be able to study more engagingly and independently. Active learners develop abilities to assimilate knowledge, examine its significance, and display their learning individually and cooperatively (Smith, 2021).

Technology is also important because students nowadays can find up-to-date information but they will have to be very careful. Academic textbook updates are costly and time-consuming. They include outdated information, meanwhile online information changes constantly. It is clear that online news spreads quickly and our education system will have to swiftly adopt to it.

Modern science, history, politics, and economics require constant information updating. It is one of the hardest duties for the teacher to help pupils move to college and then the workforce (Green, 2022).

It has become clear lately that traditional classrooms may not help all students learn, since not all students enjoy studying from one source. For this reason, technology fosters interactive learning, which gives contemporary information from a variety of sources with updated features. Using interactive learning students can slow down and review / go back to difficult ideas. Not only that, but it also lets kids grasp more complex ideas to improve faster. By using the right interactive learning tools, children will be part of a more organized, self-paced learning environment (Wilson, 2020).

The Impact of Technology on English Language Learning

The impact of technology is clear to everyone without exception, however, what is the impact of technology regarding English Language Learning and Literature?

Well, we know for a fact that it is very influential and impactful. For example, today internet users have endless resources for study, communication, relationship-building and more. According to Ahmadi (2018) technology allows students to collaborate, explore the language, and pay attention to the formal and informal language principles. Ahmadi (2018) also states that Internet-based learning empowers and motivates students, thus, making learning more student-centered. For the past 50 years, teachers and school directors have been trying to

improve the curriculum and find methods to achieve a classroom where the student is the center learning.

Computer technology plays a major role in boosting English learners' creativity, academic skills, motivation and self-esteem. Many educators that appreciate technology, value technology's interactive capabilities to produce quicker feedback, 100% learner autonomy, etc. Many benefits of technology are also related to linguistic applications (Brown & Larson, 2019). Study also shows that students prefer using machine translation applications, whereas most professors consider them unproductive, disruptive, and even academic dishonesty. This is not an easy topic to discuss, because there are risks associated with machine translation. Language teachers and applied linguists no longer worry about machine translators' semantic and morpho-syntactic correctness. Many teachers believe that meaningfully integrating online translators into classrooms will not harm learning. The device might reduce linguistic perceptions among students, teachers, parents and the public. Using proficiency as a tool reduces language to a simple interchange of messages that can ignore message, meaning and speaker's sociocultural embeddedness (Davis & Patel, 2021).

The Benefits of Technology in English Language Learning

One of the primary benefits that is offered by technology, is related to the four main components of English Language mastery: Reading, Writing, Listening and Speaking.

Technology helps enhance reading skills by a large margin and by using different means. Firstly, technology enhances reading skills by using multimedia software to inspire students to master language and abilities (Taylor & Francis, 2018). Secondly, it enhances reading skills by using CD-ROMs. CD-ROMs are known to store plenty of digital data (Johnson, 2017). These CDs may be searched instantaneously using a computer software. Thirdly, students enhance their reading skills by the fact that they can read online. Internet technologies are great "tools" that can improve pupils' English and offer several websites to help English language learners (Doe, 2019).

Apart from reading, writing is also crucial to master the language. Writing is difficult for English language learners because they must generate ideas and utilize proper grammar and terminology. However, technology can help ESL students to write better via computer usage. Computers help ESL students write and check their writing. Students often struggle to write in a foreign language because they have to program their brain to think in a certain way. The good

part is that computers and graphic-based tools may make writing fun and clearer for kids. Those word processing systems enhance ESL learners' grammar (Smith, 2020).

Learners today have the opportunity to avoid errors and improve their writing by modifying font sizes, color and automatically check the spelling and grammar of their writing. Thus, computer grammar study inspires learners more than paper and pencil. Furthermore, Internet-chatting also improves ESL students' writing (Smith, 2020). It's a fast online tool for writing, communicating, sharing thoughts and opinions and collaborating with others. Last but not least, email writing and online messaging can help learners improve their writing. Even a small thing as writing an email can improve one's overall writing skills. Just from a small search on the google platform, students can learn to write professional and meaningful responses to emails (Adams, 2021).

Speaking is the third component of language mastery and the most important component of communication. To communicate, there must be a speaker and a listener who understand each other. The speaker must talk and the listener must comprehend and vice-versa. Once again technology can be applied to be a better English speaker. Firstly, we have the Voice-chat. It audioconferencing capability via the Internet. Basically, two or more people can use the computer as a telephone and communicate. Internet chatters can speak to each other from anywhere in the world. If the responder speaks natively, the learner may benefit greatly. So we can say that voice synthesis and AI systems can improve ESL students' speaking, pronunciation and more (Brown, 2022).

The last component of language mastery is listening. From the moment of our birth, we acquire the capacity to communicate through speech by absorbing and assimilating the various voices that encircle us. The same idea works while we are growing up. For example, most of the time learners acquire language simply by listening. In itself, listening means comprehending. Listening involves interpreting speakers' accents, vocabulary, choice of words, style, syntax, and meaning. A good listener is able to performs all of them. Thus, listening is an essential input technique in second language instruction and student language development (Shebab, 2022).

According to Shebab (2022) there are various listening techniques that can be used. At first, we have CD players, where lectures can be stored for later listening. Often, English language textbooks have listening sections where teachers can use tape recorders as a technical listening tool. Another technique is to follow TV and radio instructional language programs made specifically to help learners grasp new information. Different countries have different

programs, however, they all offer visual and audio feedback. Also, ESL students can improve their listening skills by using computers to create a back-and-forth conversation. Study shows that computer-based listening assessments can improve comprehension. Communication skills would also improve through practice videos and online voice chatting.

The Role of Technology in Enhancing Students' Motivation, Interest, and Communication Abilities

Traditional approaches to teaching the English language can be tedious and uninteresting at times, particularly when applied in an ESL setting. In addition, learners' motivation and interest in language study are difficult to maintain when they are exposed to teaching techniques and environments that are stereotypical. On the other hand, technology such as multimedia provides audio-visual elements that capture the imagination and attention of pupils. The use of multimedia conveys a feeling of originality because of its ability to transcend location and time while still containing a wealth of information. As a result, it produces an engaging atmosphere in the classroom, which in turn generates and maintains students' levels of motivation and interest (Johnson & Smith, 2020).

The earlier techniques of teaching the English language made learners into passive knowledge receivers, which hindered their ability to have a pragmatic and thorough understanding of the structure, form, meaning, and function of the language. As a result, the paradigm does not often improve communication ability. Teaching and learning are brought together via the use of multimedia technology, which also provides students with more options for communication (Williams, 2021).

The conventional, teacher-centered method to teaching English as a second language (ESL) may be effectively replaced with the use of technology (multimedia) in ESL instruction, which will improve both the quality and effectiveness of ESL instruction. The use of technology into the classroom enhances the quality of the material being taught. Multimedia laboratories that are used in an efficient manner can improve both the quality and individualization of instruction. Technology that utilizes multimedia may give experiences that transcend both location and time, therefore making the learning environment more vivid and genuine. It ignites the students' imaginations and encourages their participation, which makes the ESL classroom a more productive environment for both teaching and learning (Anderson & Thompson, 2019).

Successful Ways in Integrating Technology in the ESL Classroom

There are many ways in which different authors, writers, teachers and researchers recommend integrating technology in the classroom. It is not easy to find one specific model and follow it, because a single model does not exist. For that reason, we can follow the advice of different individuals and reach a certain conclusion. Here are some effective ways for learners to improve through technology:

1) Utilize educational applications and websites made exclusively for (ESL) learners in order to improve language acquisition. The use of interactive activities and games would be best (Smith & Johnson, 2020).

2) Teachers should use online learning platforms to help students to collaborate together on projects, presentations, homework, etc. (Davis, 2021).

3) Make use of films, audios and other internet resources to help students be in touch with actual language usage, cultural settings, and varied accents. This will help students develop their listening and comprehension abilities (Williams, 2019).

4) Experts in the field of technology should offer additional support to instructors who incorporate the usage of technology into their English lessons (Thomas, 2022).

5) Instead of focusing on the instructor, classroom teachers should investigate the ways in which technology might assist them in shifting their focus to education that is learner-centered (Robinson & Lee, 2018).

6) Students should be encouraged to demonstrate their language learning progress using digital portfolios, which can contain written assignments, audio recordings, and video presentations (Martinez, 2020).

7) Students should be encouraged to utilize online dictionaries, language translation applications, and other platforms to study vocabulary, grammar, meaning independently (Green & Harper, 2021).

8) The criteria for the curriculum need to be very well matched up with the technological strategy. According to Pourhossein et al. (2013), educators need to be aware of which instructional strategy will provide the best results when incorporating technological tools into the classroom.

The Shortcomings of Technology in Education

It is essential to recognize that the use of technology in education is not without its drawbacks, even amongst the enthusiasm and promise that surrounds it. It is necessary to be aware of the

possible disadvantages and difficulties it poses in spite of the fact that it delivers a plethora of advantages.

One of the disadvantages of technology in education is lack of a proper memorable learning. It is known that technology functions at the speed of light and that may appear to be an obvious benefit; nevertheless, instructors are really skeptical of this element of it. Apps and gadgets designed specifically for learning can perform at a rate that is far higher than the rate at which the human mind can absorb new information. Students have a tendency to skim through content, missing out on its texture and complexity in the process (Harris, 2021).

Time is required for correct and consistent mental processes. Otherwise, the level of participation may be significantly decreased. It is not something that can be done in an instant. Because of this, experts are advising that we adapt our usage of media, such as the way films are displayed, to make it possible for more ruminating and pondering (Davis & Patel, 2020). Writing things by hand has a stimulating impact on the brain. It is more difficult, detailed, and time-consuming than typing, which gives your brain more of an opportunity to store new concepts / information in our minds (Miller, 2019).

After the Pandemic year, 2020, the world changed a lot. During that time, we had to socially distance and lose our direct social interaction. Similar to that, technology is causing a non-direct social interaction. Technology seems to eliminate the need for human contact. When students use technology, there is less of a requirement for them to engage in verbal communication and interaction with both their teachers and peers. The face-to-face interaction is slowly fading away (Thompson & Lee, 2022). To overcome this issue, educators in the classroom should make it a priority to schedule as many activities, group projects, presentations as they can on a consistent basis. It is essential to keep in mind that the goal here is to bring up well-rounded individuals who are ready to become adults (Greenwood, 2021).

Despite the fact that advances in technology are very fruitful and may one day make the work of educators much simpler, we are far from there (Robinson, 2021). One of the most valuable assets that we have in life, is time. It can be difficult and time consuming to design useful classroom activities by making use of digital technology rather than more conventional approaches. Because of this, it is essential for teachers to talk to one another and exchange their ideas about how to teach children most successfully when there is technology present in the classroom.

There is no need for extra preparation to just come to the class and interact with the students. However, in most cases, you will be expected to prepare for that aspect of the lesson in the

event that you make substantial use of technology when teaching. Traditional instructors and modern more tech-oriented teacher share the same face-to-face instruction time with their students; however, they may have to design more lessons, do further planning, which can increase the amount of work they have to complete (Smith & Johnson, 2020).

At the end of the day, there will always be challenges, both for the teachers and their students, but if the use of technology is managed properly, the results should be amazing.

Data analysis and findings

The objective of this study is to investigate the role of technology in language acquisition. The primary purpose of this study was to examine the familiarity and usage of technology, among the 'English Language Teaching' Master's students, third year. This study intended to ascertain the reasons and frequency of their technology use and its potential impact. The results of this study did not disappoint, rather they helped me change my perspective and analyze the factors behind influencing their responses.

Research Design

This research study utilizes a mixed methods approach, combining qualitative and quantitative methods of data collection and analysis. The target population for this research study comprises individuals enrolled in the 'English language teaching' Master's program. This particular demographic was selected because it represents a group that has specialized knowledge and expertise in the field of teaching English as a second language.

For the purpose of constructing the sample for this investigation, a total of 51 people will be sought out to participate. It was able to conduct in-depth analysis and thorough study of the research issues thanks to the sample size of 51 individuals, which also provided adequate data to enable relevant conclusions to be drawn.

By utilizing a mixed methods approach, this study aims to shed light on the perceptions, understanding, knowledge, patterns, and impact of technology in the context of English language teaching and learning.

Data Collection

In this study, a survey built using Google Forms was used to collect the necessary information for analysis. The questionnaire was formatted to be easily accessed online, enabling respondents

to offer their comments in a time- and resource-efficient manner utilizing a variety of devices including mobile phones, tablets, and personal computers.

Data analysis

The survey was completed by a total of 51 individuals (the population), including 31 females (60.8% of participants) and 20 males (39.2% of participants). The analysis showed that the majority of participants were between the ages of 18 and 24 years old; this age range accounted for 76.5% of the sample. This age distribution shows that the study caught the viewpoints of the individuals who were in the early stages of their professional career.

Descriptive statistics were used to analyze participants' familiarity with technology, frequency of technology usage and its influence on their learning / teaching methods. The data revealed that the participants depend a lot on technology and are very familiar with its influence. The participants' responses were carefully analyzed and categorized in order to uncover recurring themes and patterns linked to their experiences, problems, impact and benefits of using technology.

Results and Findings

Descriptive analysis was used to describe the demographic data of the participants were part of this research.

Participant Demographics:

A total of 51 individuals completed the survey, out of which 31 (60.8%) were females and 20 (39.2%) were males. The study's sample included people of various ages, out of which 76.5% were between the ages of 18 and 24, 13.7% between the ages of 25 and 30, and 9.8% above the age of 30.

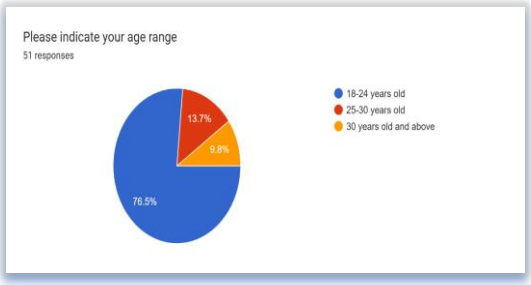

Figure 1: Participant Age Distribution.

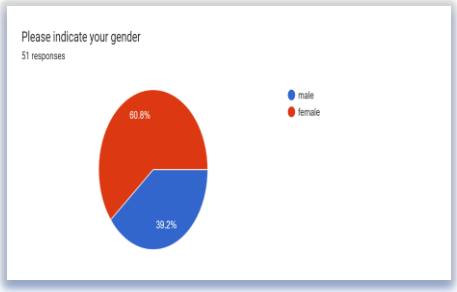

Figure 2: Participant Gender Distribution.

- The third question regarding the definition of technology, generated the following diverse responses: The vast majority of respondents (49%) saw technology as *an ever-evolving system of innovations that shape and transform society.* A sizable majority

ISBN NO. 978-625-6830-90-5

(29.4%) saw technology as *a tool or set of tools created to solve problems and improve efficiency.* Meanwhile, the smallest proportion (21.6%) saw technology as *the application of scientific knowledge for practical purposes*.

These findings simply emphasize the diverse viewpoints on technology and show that participants saw technology not only as a tool created to solve problems but as a transformational force in society as well.

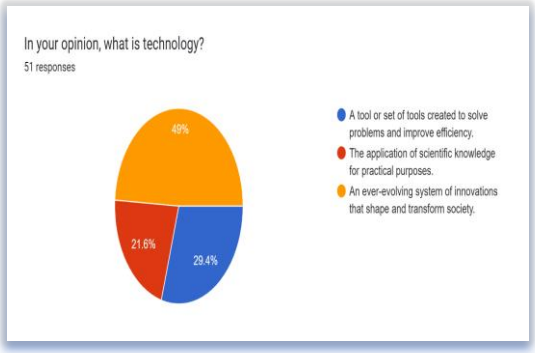

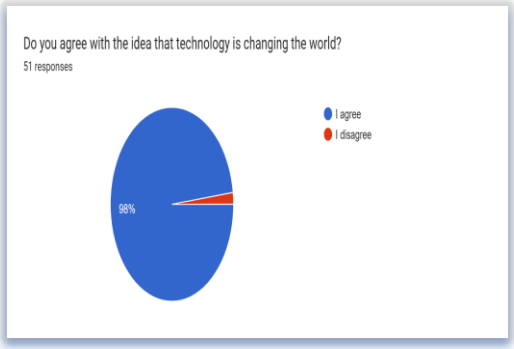

Figure 3: What Is Technology? **Figure 4:** Perceived impact technology on the world

- The fourth question of the survey asked the participants if they agreed with the idea that technology is changing the world. The results revealed that 98% (50) of the participants agreed with the idea and only 1 participant (2%) thought otherwise.
- The fifth question of the survey asked the participants about the frequency in which they used technological devices for language learning purposes. The responses indicated the following distribution:
    - Almost all the time: 43.1% (22 participants)
    - Usually: 21.6% (11 participants)
    - Often: 19.6% (10 participants)
    - Rarely: 11.8% (6 participants)
    - Never: 3.9% (2 participants)

According to the findings, a sizable proportion of the participants (43.1%) reported utilizing electronic gadgets nearly exclusively for language acquisition. This demonstrates a strong dependence on technology in their language learning approaches. Furthermore, a sizable proportion of individuals (21.6% and 19.6%, respectively) indicated regular consumption (usually and frequently). On the other hand, we see a rarer or no usage of technology which indicated that some people have different preferences and habits when it comes to learning.

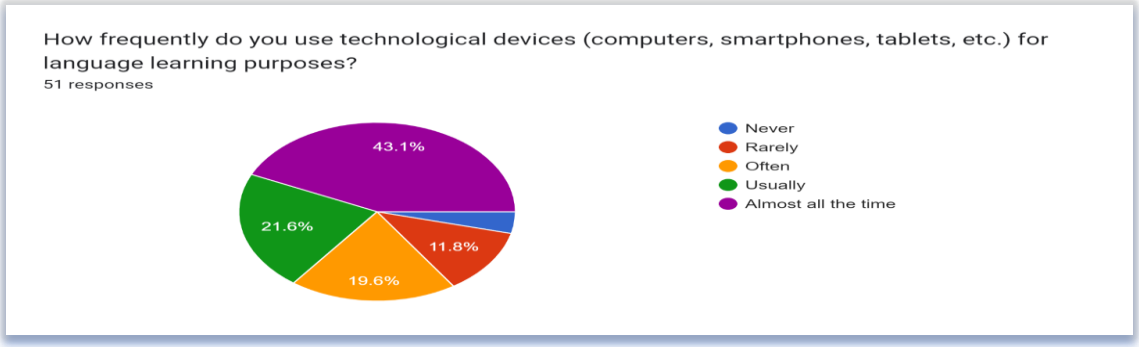

Figure 5: The Frequency of Technological Device Usage for Language Learning Purposes.

The sixth question of the survey asked the participants about their usage of specific language learning applications/platforms. The responses indicated the following distribution:

- ✓ Duolingo: 34% of participants reported using it.
- ✓ Babbel: 5.9% of participants reported using this language learning platform.
- ✓ Memrise: 9.8% of participants indicated using this language learning application.
- ✓ Busuu: 0% of participants reported using this language learning platform.
- ✓ "I have never used any platforms/apps to learn a foreign language": was selected by 31.4% of participants.

These findings reveal participants' language learning app/platform preferences. Most participants utilized Duolingo and were quite familiar with that. However, 31.4% of participants reported never using language learning platforms or apps. This is to show that as popular as technology is, not many people are attracted by this idea.

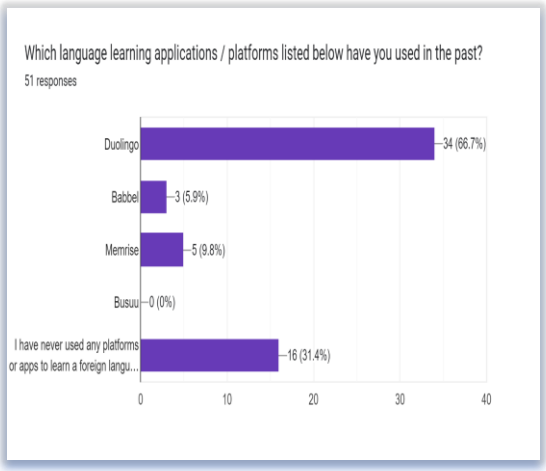

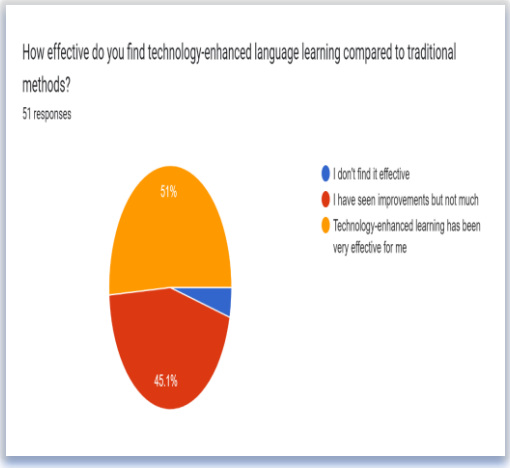

Figure 6: Language Learning Application

Figure 7: The Effectiveness of Technology-

Usage Among Participants enhanced Language Learning.

- The seventh question of the survey asked the participants about the effectiveness of 'technology-enhanced' language learning in comparison with the traditional method. The results revealed that the majority found 'technology-enhanced' language learning to be very beneficial, which shows that technology has greatly benefited these language learners. 45.6% reported minor improvements. This is to say that while they noticed some good changes, technology-enhanced learning may have improved their language abilities more. On the other hand, technology-enhanced language learning dissatisfied only 3.9% of participants. This is to say that overall, the survey results suggest a positive perception about technology.
- The eighth question asked the participants about some features or tools that they have found helpful while using technology to assist learning. The responses indicated the following distribution:
    - 54.9% of respondents chose Interactive Exercises.
    - 31.4% of respondents selected Virtual Language Tutors.
    - 39.2% of respondents found Multimedia Content helpful.
    - 21.6% of respondents preferred AI Assisted Learning.

The most popular tool turned out to be the Interactive Exercises with 54.9% of respondents finding it helpful. This may suggest that interactive exercises are good at engaging students are a good method of assistance. 39.2% found multimedia content helpful. By consuming videos, audio recordings, different contents, learners are provided with various and entertaining tools to improve their language abilities. 31.4% of the participants chose Virtual Language Tutors, demonstrating that this individualized method was useful to a considerable number of respondents. While the minority 21.6%, picked AI-Assisted Learning. This was quite surprising because AI learning is a new concept. Having more than 20% of the participants choosing this tool gives us hope for of AI technology.

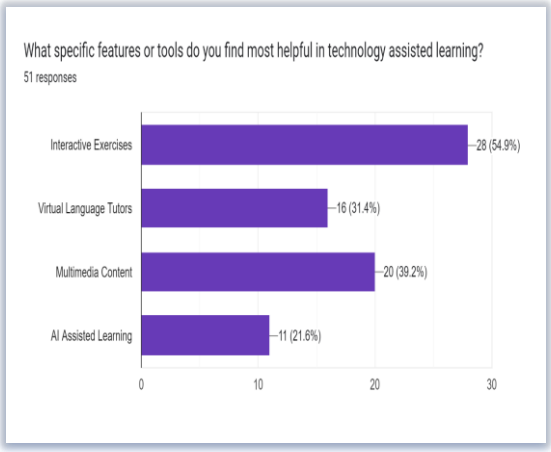

Figure 8: The Most Helpful Tools and Features in Technology Assisted Learning.

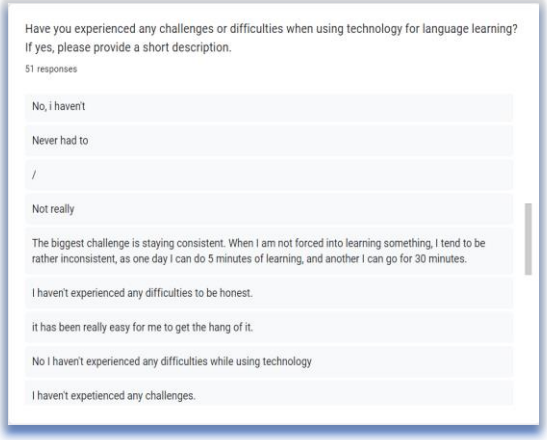

Figure 9: Is Technology Challenging to Use?

- The ninth question of the survey asks the participants if they had experienced difficulties or challenges while using technology for learning purposes. The participants were free to write their opinion. While I received a lot of answers, the majority of the participants didn't find any challenges while using technology for learning purposes. While the rest found it challenging when it came to 'payment', staying consistent, navigating the websites, practicality
- The tenth question of the survey asks the participants if technology provides better language comprehension. The responses indicated the following distribution:
    - 9.8% of the participants expressed that technology makes language comprehension harder for them, not easier.
    - 37.3% of the participants reported that technology provides them with better language understanding.
    - 15.7% of the participants reported that technology helps them memorize information better.
    - 37.3% of the participants went for option '2 & 3', indicating that technology facilitates both language understanding and information memorization.

For the first time we have a tie. Options '2 & 3' and 'It provides me better language understanding' tied with 37.3% of the votes. This is to show that the participants agree that technology has helped them understand and memorize information better. Meanwhile, 15.7% believed that it only helped them memorize the language rather than purely understand it. While

9.8% expressed that technology makes the process harder, which indicates that they would not use technology as an option for language learning.

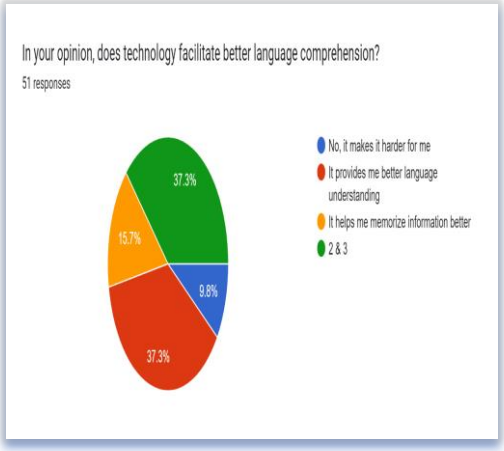

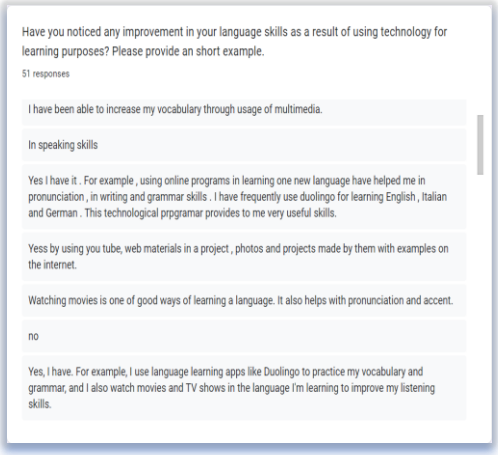

Figure 10: Does Technology Facilitate Better Language Comprehension?

Figure 11: Does Technology Improve Language Skills?

- The eleventh question of the survey asks the participants if they have seen any improvements from using technology for learning purposes. Once again, the participants were free to write their opinion. A huge number of the participants provided 'positive responses', where only a small number of them (less than 10) disagreed on seeing any overall improvements. Below are a few quoted responses from the survey participants:

  Participant 1: 'I think I have gotten better at understanding different accents.'
  Participant 2: 'I would say yes. My writing and speaking skills have improved a little.'
  Participant 3: 'I would say it has improved my grammar.'
  Participant 4: 'Yes, I have found it easier to organize the information that I receive'.
  Participant 5: 'No'.
  Participant 6: 'Only a little'.

- The twelfth question of the survey asks the participants if they would recommend technology as a tool, to others. The responses indicated the following distribution:
  - 70.6% of the participants voted 'Yes'.
  - 27.5% of the participants voted 'Maybe'.
  - 1.9% of the participants voted 'No'

The results are very straightforward: The majority easily agrees on the idea of recommending technology. Even the other 27.5% can be considered a good result, indicating that there should be 'specific' cases of when they would recommend technology. Meanwhile only 1 of the participants (nearly 2%) answered 'No' and deciding not to recommend it.

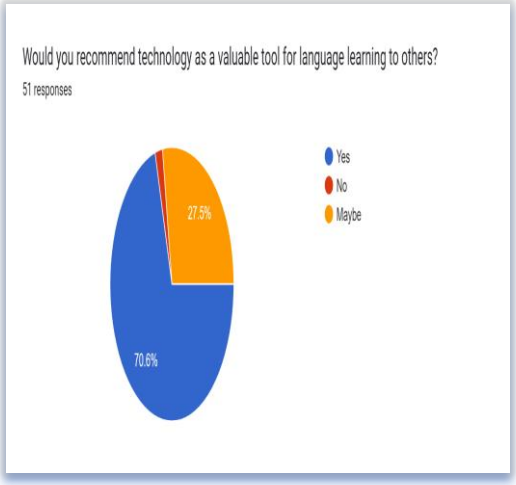

Figure 12: Participant Recommendations for Technology in Language Learning

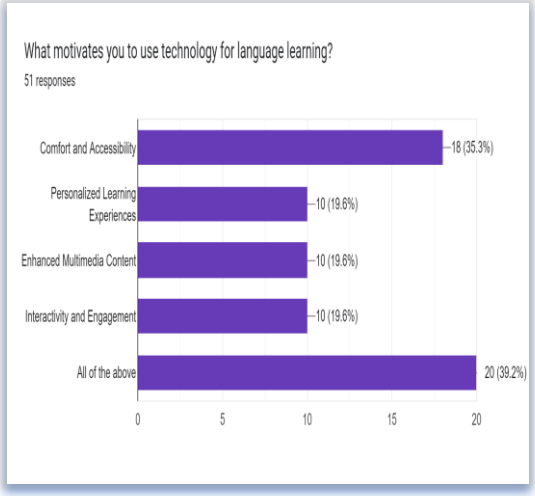

Figure 13: Motivations for Technology Use in Language Learning.

- The thirteenth question of the survey asks the participants what motivates them to use technology for language learning. The responses indicated the following distribution:

  - 35.3% of the participants chose Comfort and Accessibility
  - 19.6% of the participants chose Personalized Learning Experiences
  - Similarly, 19.6% of the participants chose Enhanced Multimedia Content
  - Another 19.6% of the participants chose Interactivity and Engagement
  - 39.2% of the participants chose All of the above

According to these findings, 35.3% of participants were motivated to use technology for language learning because it is comfortable and accessible. Technology's ease of access to language learning resources is what motivated them the most. 19.6% of participants (3 equal groups) were motivated by individualized learning, increased multimedia, and interaction / engagement. These participants praised personalization and interactivity of technology-enhanced language learning, as well as the compelling multimedia tools. "All of the above"

was the most popular option chosen for its adaptation (39.2%). This shows that comfort, accessibility, tailored experiences, engagement, multimedia is what drove their technology use in language acquisition.

- The fourteenth question of the survey provides the participants with a statement: 'It is believed that technology helps improving language pronunciation and speaking skills.' Later, it asks the participants to provide their view on that statement. The responses indicated the following distribution:
    - 45.1% chose option: It is essential for practicing and receiving feedback.
    - 39.2% chose option: Somewhat helpful, but not as effective as face-to-face practice.
    - 7.8% chose option: Not very effective in improving pronunciation and speaking skills.
    - Similarly, 7.8% chose option: I have not used technology for this purpose

According to these finding, the majority of participants (45.1%) agree that technology is necessary for practicing and obtaining feedback to enhance pronunciation and speaking abilities. This implies that they value technology as a tool for actively practicing language and always receiving feedback, which they believe is essential to improving their speaking skills. 39.2% thought technology was somewhat useful but not as successful as face-to-face preparation for pronunciation and speaking. Of course, they understand the benefits that technology has in language acquisition, however they still value in-person engagement more. Meanwhile, 7.8% of the participants believed that technology does not improve pronunciation and speaking abilities, or at least is not very effective, while another 7.8% admitted to never have used technology for language learning purposes.

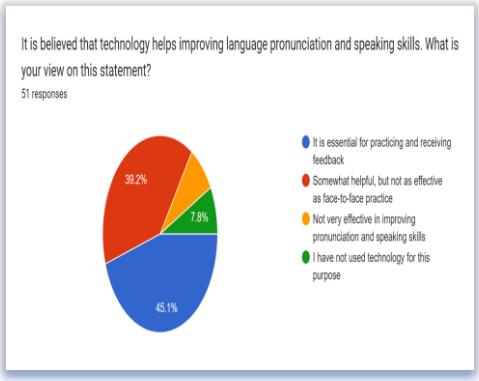

Figure 14: The Impact of Technology on Pronunciation and Speaking Skills – Participant Point of View.

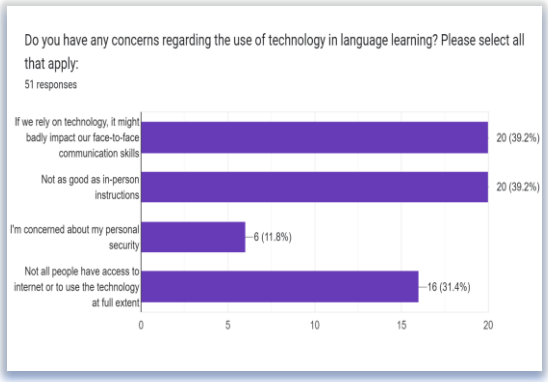

Figure 15: Participants Concerns Regarding the Use of Technology for Language Learning.

- The fifteenth question of the survey asks the participants about their concerns regarding the use of technology in language learning. The responses indicated the following distribution:
    - 39.2% were concerned that if we rely on technology, it might badly impact our face-to-face communication skills.
    - Another 39.2% were concerned that technology would Not be as good as in-person instructions.
    - 31.4% were concerned that not all people have access to internet or to be able to use the technology at full extent.
    - 11.8% were concerned about their personal security.

By analyzing these findings, we can understand that 39.2% of participants were concerned about how technology would affect face-to-face communication. They may worry that overusing technology may impair their social skills.

Another 39.2% worried about technology being less successful / impactful than in-person instructions. In this case, individuals may doubt the usefulness and quality of technology-based language acquisition and would prefer in-person training over that.

On the other hand, 31.4% also expressed worries about internet access and technology use. The idea that not all people have the same access opportunities to use internet (technology) can affect learner's results and ability to learn. Meanwhile, 11.8% of participants worried about their privacy and data protection. For them, safety comes first.

CONCLUSIONS

Technology has changed language and education. This thesis examined the impacts, changes advantages and drawbacks of technology on English language acquisition.

This study tried to investigate the ways in which the English language and technology interact with one another. Technology has also brought about a revolution in the field of language acquisition. It has opened up new doors for enhancing one's skill and made it possible to employ tools. On the other hand, it also created some problems such as cyberbullying, hate speech, lack of privacy, which we need to be cautious about thought and take preventative measures.

This study also discussed the multiple advantages of using technology into ESL classrooms, including methods and ideas that enhance motivation, communication, enthusiasm, relationship, among other perks. I must mention that technology has shown to be an excellent tool for fostering learner engagement and creating personal / individualized experiences. It was

shown that it is possible to create successful integration solutions, which once again highlights the significance of specific approaches that teach learners how to actually learn. Although, there were many drawbacks as well. These drawbacks may include problems with accessibility and equality, as well as a professional assistance that can guarantee efficient application.

The final chapter, provided the findings and analysis of the data that I collected from a survey. The main goal was to focus on the significance of technology in language acquisition, I got answers to many questions related with language comprehension, the challenges of technology, the motivational aspect of technology, popular features and tools that technology offer for better learning, etc. The findings provided even more evidence that technology has a beneficial influence on improving students' language abilities as well as their motivation.

All in all, this paper illustrates the unquestionable impact that technology has had on the English language and the world. It also reminds us about the function that technology plays in the process of language acquisition.

Bibliography

[1] Adams, R. (2021). *Enhancing Writing Skills through Technology in ESL Classrooms*. Journal of Language and Education, 33(2), 44-59.
[2] Ahmadi, M. (2018). *The Impact of Internet-Based Learning on English Language Skills*. Language Learning Technology Press.
[3] Anderson, L., & Thompson, R. (2019). *Multimedia in ESL Education: Enhancing Learning through Technology*. Journal of Language and Technology, 15(3), 24-37.
[5] Anderson, T., & Keller, M. (2018). *The history of technology: From the Stone Age to the Digital Age*. New York: Academic Press.
[6] Brown, J. (2022). *Voice Synthesis and AI in Language Learning: Transforming ESL Pronunciation*. International Journal of Educational Technology, 39(1), 85-102.
[7] Brown, J., & Larson, T. (2019). *The Benefits of Technology in Language Learning*. Academic Innovations, 5(2), 134-145.
[8] Chen, L. (2022). Interactive learning in the digital age: A global perspective on language acquisition. Global Education Press.
[9] Davis, L. (2021). *Collaborative Learning in the Digital Age: A Guide for Teachers*. Journal of Educational Technology, 33(2), 150-162.
[10] Davis, L., & Patel, N. (2020). *Reflecting on the Rapid Pace of Technology in Learning*. Journal of Educational Psychology, 112(3), 487-498.
[11] Davis, S., & Patel, N. (2021). *Rethinking Machine Translation in Language Learning*. Journal of Applied Linguistics, 33(4), 456-472.
[12] Doe, J. (2019). *The Role of Online Resources in English Language Learning*. Web Innovations in Education, 5(4), 117-134.
[13] Doe, J., & White, R. (2020). Technological evolution: From the 19th century to the age of AI. Tech History Publications.
[14] Garcia, M. (2018). Building a global language learning community through digital platforms. Language Education Journal, 45(2), 134-150. https://doi.org/10.1017/lej.2018.12
[15] Green, L. (2022). *The Challenge of Keeping Curriculum Up-to-Date in the Digital Age*. Educational Technology Insights, 12(1), 89-102.

[16] Green, P., & Harper, T. (2021). *Digital Tools for Language Learning: Expanding the Vocabulary of ESL Students*. Language Learning & Technology, 45(4), 28-43.
[17] Greenwood, T. (2021). *The Social Impact of Technology in Education*. Education and Society, 29(1), 54-67.
[18] Harris, J. (2021). *The Overlooked Downsides of Educational Technology*. Technology in Education Review, 15(2), 123-135.
[19] Jenkins, R., & Patel, S. (2021). *Language and Technology: An Inseparable Pair*. Journal of Technological Studies, 47(2), 112-128.
[20] Johnson, A. (2009). *The Influence of English in the Era of Globalization*. Global Linguistics Press.
[21] Johnson, A., & Smith, B. (2020). *Motivating ESL Learners through Technology-Enhanced Learning*. International Journal of Educational Research, 12(4), 56-68.
[22] Johnson, L. (2017). *CD-ROMs in Language Learning: A Forgotten Resource?*. Language Technology Today, 22(3), 75-88.
[23] Jones, A., & Patel, S. (2021). The digital revolution in language education: Beyond the classroom. Education Innovations Series, 8. University Press.
[24] Jones, L. (2020). *The Role of Technology in Enhancing Collaborative Learning*. Journal of Educational Technology, 17(3), 208-222.
[25] Kumar, S. (2021). Emerging technologies in language learning: Trends and insights. New Age Learning Solutions.
[26] Lee, K. (2019). The impact of social media on language learning: Engagement and opportunities. Social Media Studies, 12(4), 457-473.
[27] Lewis, H. (2019). *The evolution of technology: From early tools to modern innovation*. Technology and Society Journal, 34(4), 203-217.
[28] Martinez, R. (2020). *The Power of Digital Portfolios in ESL Education*. Educational Review, 58(1), 77-88.
[29] Miller, R. (2019). *The Cognitive Impacts of Handwriting Versus Typing*. Cognitive Development Journal, 33(4), 58-72.
[30] Miller, R., & Anderson, H. (2019). *Engagement and Interaction: The Role of Technology in Modern Education*. Tech in Education Series, 24(5), 301-318.
[31] Nguyen, H. (2023). Cross-cultural language learning in the digital era: A case study. Cross-Cultural Communications, 33(1), 88-102.
[32] Pourhossein Gilakjani, A., Leong, L. M., & Hairul, N. I. (2013). *The Effect of Technological Tools on Language Instruction*. ESL Quarterly, 67(3), 345-360.
[33] Robinson, S. (2021). *Challenges of Technology Integration in Education*. Teaching and Technology, 17(1), 102-116.
[34] Robinson, S., & Lee, M. (2018). *Technology-Driven Classrooms: Transitioning from Teacher-Centered to Learner-Centered Education*. International Journal of Teaching and Education, 6(1), 22-34.
[35] Shebab, H. M. (2022). *Listening Techniques in English Language Learning: A Comprehensive Approach*. Language Acquisition and Technology, 48(2), 188-207.
[36] Smith, A. (2020). *Internet Chatting as a Tool for Improving Writing in ESL Contexts*. Applied Linguistics Review, 41(3), 345-366.
[37] Smith, A., & Johnson, B. (2020). *Engaging ESL Learners with Educational Technology*. TESOL Journal, 11(2), 204-218.
[38] Smith, A., & Johnson, B. (2020). *Preparing for a Tech-Driven Classroom: The Teacher's Perspective*. Future of Education, 22(3), 200-215.
[39] Smith, D. (2021). *Personalizing Learning Through Technology: Benefits for Teachers and Students*. Innovative Teaching Solutions, 9(2), 112-129.

[40] Smith, J. (2020). Online resources and digital tools for effective language learning. Journal of Language and Technology, 17(3), 204-219.
[41] Smith, J., & Dyer, R. (2018). *The Impact of Digital Communication on Today's Youth*. Tech and Society Journal, 12(3), 245-259.
[42] Taylor, E., & Francis, R. (2018). *Multimedia Software for Language Learning: Motivational Effects and Outcomes*. Educational Media International, 55(2), 109-124.
[43] Thomas, K. (2022). *Supporting ESL Teachers in Technology Integration*. Language and Literacy Spectrum, 32(1), 59-73.
[44] Thompson, H., & Lee, M. (2022). *Navigating Social Interaction in the Digital Classroom*. Social Aspects of Education, 8(1), 88-104.
[45] Thompson, J. (2020). *Mechanic arts to modern technology: The transformation of American industry*. Industrial History Review, 22(1), 88-104.
[46] Williams, C. (2021). *Technology's Impact on ESL Classroom Dynamics: A New Paradigm for Engagement*. Educational Technology & Society, 18(2), 102-116.
[47] Williams, G. (2019). *Cultural and Linguistic Access: The Role of Technology in Language Learning*. Global Education Review, 7(4), 88-105.
[48] Wilson, E. (2020). *Interactive Learning Environments: Adapting to Student Needs*. Learning Technologies Review, 8(4), 202-217.

FUNCTIONAL TEAMWORK PRACTICES AFFECT ORGANIZATIONAL LEARNING IN SCHOOL INSTITUTIONS

Dr. Anila Plaku (Bratja)

Aleksander Moisiu University, Durrës, Albania

e-mail: uamd.anil79@yahoo.com

ORCID numbers: 0000-0003-0149-1983

Msc. Kristos Bratja

e-mail: kristos.bratja@yahoo.com

ABSTRACT

The purpose of this study is to investigate organisational learning in lower secondary education institutions. The research question would be: "How do group learning practices affect the development of teaching staff and the spirit of work in a school institution?"

This study uses qualitative and observational research in six different schools of lower secondary education. Semi-structured interviews were used as research instruments with two focus groups and a checklist that observed the teaching staff for about 3 months period. The interview and checklist were based on the five dysfunctions of team assessment (Lancioni, 2007).

The findings of this research note that the dysfunctions of team learning such as trust, productive debate and accountability, bring ambiguity, passivity, as well as lack of professional development. Further and more in-depth studies surrounding this field are recommended on individual level and organizational inhibiting factors level, as well as their impact on long-term indicators of institutional performance perspective.

Keywords: trust, conflict, commitment, accountability, results.

1. INTRODUCTION

Dew (1997) gives affirmation of that synergy, which is more than the sum of a system's parts. All organizations have synergies. The challenge is to create it, and this requires the skill and experience as of a master gardener. Only in such a state of empowerment do people feel a sense of ownership and pride in their work. Successful organizations use a variety of methods to coordinate individual and group efforts. They do this in two main ways; *vertically* through the formal chain of command, and *horizontally* through meetings, committees, coordinating roles or network structures. In vertical coordination, higher levels coordinate and control the work of subordinates through authority, rules, policies, and planning and control systems. Whereas in horizontal coordination, people's behaviour is often unaffected by commands, rules and systems. Horizontal techniques (formal and informal meetings, task forces, coordinating roles, matrix structures and networks) appear to fill the gap. Horizontal forms are typically less formal and more flexible than authoritarian systems and rules. Often, they are simpler and faster

too. Vertical coordination is based on command and control organized from top to bottom. It is efficient, but not always effective and depends on the willingness of employees to follow directives from above. More decentralised and interactive forms of coordination are often needed to keep top-down control away from stifling initiative and creativity (Bolman and Deal, 2008: 56).

Where the leader is seen to power-oriented, exploitative, and self serving, especially in the face of failures, the goal of mutual identification is hardly attainable. Instead, followers may fee alienated and ultimately take their allegiance elsewhere (Hollander, 1995). According to Bush (2011: 54), formal models describe schools and colleges as goal-oriented. There is an assumption that schools pursue specific objectives. These goals are invariably set by management and ageing staff; formal theories do not consider the support of other teachers as problematic. Sergiovani (2009: 211) clarifies that the more goals are declared generally, the closer they are to symbols. While precise goals tend to lose their symbolic value and resemble instrumental objectives defined to program daily activities. It is assumed that people prefer structures with multiple choices and breadth (Leavitt, 1978). But it doesn't always happen like that. Moeller (1968), for example, explored the effects of structure on teacher morale in two school systems. One was loosely structured and encouraged broad participation in decision-making. The other was tightly controlled, with centralized authority and a clear command structure. Moeller found the opposite of what he expected: teacher morale was higher in the district with a more controlled structure. Structures in stable environments are usually hierarchical and rule-oriented (Bolman & Deal, 2008: 27). Maier (1967) found that leaders who overcontrolled their subordinates caused frustrating reactions and inefficiency. Good leaders were task and process-sensitive. Bureaucracy as a machine is an inflexible setup. As a machine, it is designed for a single purpose. Bureaucracy as a machine is an inflexible setup. As a machine, it is designed for a single purpose. It is effective in its limited domain, but cannot easily adapt itself to something else. Above all, it cannot tolerate dynamic or complex environments (Mintzberg, 1993: 187). Finding a satisfactory system of roles and relationships is a universal ongoing struggle. Managers are rarely faced with well-defined problems or well-defined solutions. Instead, they face dilemmas of stable structures and difficult trade-offs that have no easy answers (Bolman and Deal: 73).

According to Greiner (1972), as an organization continues is an ever-growing state, employees feel constrained by hierarchy and top management finds it increasingly difficult to maintain detailed control. Morgan (2006: 31) asserts that bureaucracy and mechanical ways come under increasing attack because of their rigidity and dysfunctional consequences. "***Tyranny Or***" is a rational view that does not easily accept paradoxes, and does not live with two contradictory forces or ideas at the same time. The "tyranny of either" encourages people to believe that things must be "A" or "B", not both. "***Smoke and Crystal***" is another metaphor used by Taylor and Van Every (2000: 31), which Weick refers to, applied to organizational issues; where the boundaries formed by smoke and crystal become the limiting conditions in which an organization emerges (Weick, 2009: 33). According to Agyris (2003: 62), people hold two different "theories of action" about efficient behaviour: the one they support and the one they actually use.

As per McGregor (1996), motivation, the potential for development, the capacity for taking responsibility, willingness to direct behaviour towards organizational goals, are all present in people. It is the responsibility of management to make it possible for people to recognize and develop these human characteristics for themselves. It further adds that this is primarily a process of creating opportunities, unleashing potential, removing barriers, fostering encouragement, and providing leadership. Fullan (2008: 21-37) emphasizes: "Love your employees". He explains that one of the ways to love employees is to create the conditions for success. Bolman and Deal (2008) use the metaphor of family, highlighting two important components; care and love. Caring (compassion for one person and concern for another) is the primary goal and the ethical bond that holds the family together. Parents care for their children, just as children care for their parents. A community or family requires a leader who is also a "servant" aka a "servant-leader", who is interested in the needs and desires of the members. The servant-leader skill is love. Cohen (2010: 202) identifies the motivators that have the highest impact on motivation as; working with respected individuals, having an interesting job, being appreciated for good work, opportunities to develop skills, and working with individuals who listen to work-beneficial ideas. Successful transformations begin by involving a large number of individuals in moving forward. It takes courage for employees to try new approaches, develop new ideas, taking care of the leadership (Kotter, 1995: 59-67). According to (Pfeffer, 1998: 96-154), implementation practices in isolation may not have much effect, and in some circumstances may even be unproductive.

According to Hoyle and Wallace (2005: 22), staff turnover means that new members, who periodically join the organization, must familiarize themselves with their new situation. Their earlier colleagues must learn to work with the new arrivals. Moreover, beginners maximize their own benefits while they have the advice and assistance of others. If learning improvement comes from peer exchanges, novices benefit directly from the help of others (Rosenholtz, 19850). The basic precondition of high-performance management systems is that organizations function at high levels when they can deploy ideas, skills and efforts throughout everyone (Pffefer, 1998). Schein asserts that culture is learned, so learning models should help us create culture. Unfortunately, there are no good models of how groups learn. Thus, how norms, beliefs, and assumptions can be created internally. One line of analysis comes from the study of trained groups by Bennis & Shepard (1956); Bion (1959) and Schein (1985). In such groups, norms and beliefs emerge around members from the way they respond to critical incidents. A second mechanism of culture creation is the portrait model of leaders that allows group members to identify themselves by internalizing their values or assumptions.

Ury and Fisher (1981: 30) negotiation based on principles, which is contrasted with hard or soft negotiation. He proposes four strategies; separating the individual from the problem, focusing on interests and not on positions, creating new solutions to satisfy both parties, focusing on objective criteria, both for the essence of the discussion and for the negotiation process. It is also ironic that so many people avoid conflict in the name of efficiency, because healthy conflict is actually a time saver. Contrary to the notion that teams waste time and energy arguing, those that avoid conflict actually doom themselves to revisiting issues again and again without resolution. They often ask team members to take their issues "off-line," which seems to be a

euphemism for avoiding dealing with an important topic, only to have it raised again at the next meeting (Lencioni, 2002: 203).

2. METHODS

In this study are used qualitative and observational research in six different schools of lower secondary education. Based on a previous study on school leadership, an intentional sample was selected for the 6 schools as a case study. This methodology was selected to study teamwork. The observations were taken by teachers inside the school. The teachers were trained, on the checklist and the search procedures. The observers would check with a plus for positive teamwork behaviour, a minus for avoiding or negative behaviour and question marks when they were undecided. The following table will illustrate the schools under observation, the selection of which was made depending on their area and size. Also, the number of observers was selected according to the size of the school that performed the observation procedure unaffected by the other observer.

6	urban	suburban	rural	urban	suburban	rural
Schools	A	B	C	D	E	F
Observer	3	2	2	2	3	2

There were two focus groups with 8-10 teachers for each. The first group with 10 teachers of urban and suburban schools. The second group with 8 teachers from rural schools. In the focus group case, the intention of the sample is used; to have representatives from schools with high, average and low indicators of school leadership. The focus group was conducted in a calm environment and the interview lasted an average of 2 hours.

As an instrument for observational research, a checklist was used which was based on the five dysfunctions of team assessment (Lencioni, 2007). Concerning the focus group, a semi-structured interview was used, the questions of which were drafted based on (Lencioni, 2002); Question of Interview

Trust: Do teachers trust each other when it comes to; Sharing their mistakes with the collective? Sharing the issues/problems that might arise? Sharing or hiding difficult work-related situations? Hold grudges or act with professionalism and maturity inside the school environment?

Conflict: Do teachers gather at round tables to discuss, work-related, topics of major importance? Do teachers take criticism as a personal attack and are afraid of discussion/debate? Do teachers try to find a middle ground so to reach solutions and improvement?

Commitment: Do teachers commit because of: Interest and Personal Gain? Furthering the interests of the school as an entity and to reach common objectives?

Responsibility or Accountability: Do teachers avoid accountability: When the work doesn't go well?; To avoid the conflict?**;** To avoid the responsibility about the work or situation?
Results: Do teachers care about teamwork and joint results or results and personal performance?

3. RESULTS AND DISCUSSION

3.1. Trust in teaching staff

For Lencioni (2002: 195), trust lies at the heart of a functioning, cohesive team. Without it, teamwork is all but impossible. Trust is the confidence among team members that their peers' intentions are good, and that there is no reason to be protective or careful around the group. In essence, teammates must get comfortable being vulnerable with one another. Based on the results of the observation, it is noted that schools with codes D and F have high levels of trust, compared to schools with codes B and C which present low levels of trust in the teaching staff. It is also noted that the statement/item with the lowest rank is "Team members acknowledge and tap into one another's skills and expertise". The data are reflected in the table and graph one.

School	school A	school B	school C	school D	school E	school F
Trust	yes	yes	yes	yes	yes	yes
Team members admit their mistakes and weaknesses.	52%	34%	36%	86%	59%	86%
Team members ask for help without hesitation	54%	36%	46%	96%	54%	87%
Team members acknowledge and tap into one another's skills and expertise.	25%	34%	26%	88%	44%	82%
Team members are unguarded and genuine with one another.	40%	34%	38%	86%	52%	92%

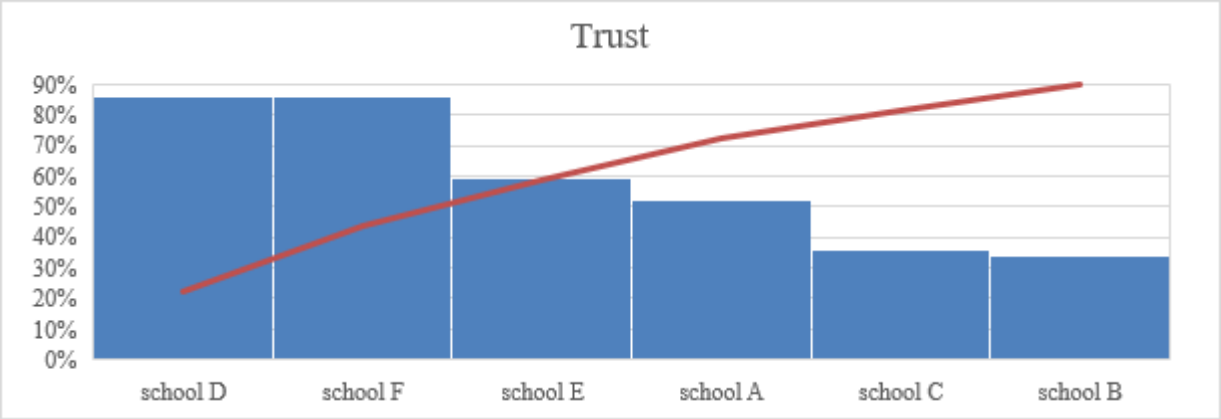

graphic 1

Based on the frequencies of observations, in schools D and F the teaching staff are inclined to admit mistakes and weaknesses, seek help and expertise from each other and be honest. Meanwhile, for the other 4 schools, these indicators are at medium and low levels.

Based on the focus groups, it is observed that 12 out of 18 teachers claim that confidence in work has decreased. They mention the following; In large collectives, it is difficult to create trust among all the teachers, as unpleasant situations are more frequent. This is what happens when: dividing the workload in the wrong way creates confidence loss in the principal and sparks negative feelings towards colleagues; or allocating the workload to one singular teacher which increases their desire to work but doesn't find any support, or some grudges stay long term between colleagues and some others are solved faster. There have been cases where a certain teacher held a grudge towards the vice-principle and never accepted him to partake in inspections.

Lencioni (2002: 196) argued that a lack of trust wastes inordinate amounts of time and energy managing behaviours and interactions within the group. They tend to dread team meetings and are reluctant to take risks in asking for or offering assistance to others. There is a clear need to establish a climate of trust and openness in the organization. Individual members need to feel that they can express themselves freely without the threat of censure or negative sanction (Blunt, Perlman and Sayed, 2001). Only 2 out of 18 teachers identify their school as a big family; They say that "Everything happens like in a family, it comes naturally to say mistakes or when something goes wrong, as work has taught us that this is the only way we can manage". Mortensen and Tsedal (2012) believed that mutual understanding and trust gained through mediated communication (over time) or firsthand experience benefit from what we call "direct knowledge": information about the personal characteristics, relationships, and behavioural norms of the other collaborators. This social information, when used to build trust, also heightens the sense of comfort and reliability between distant collaborators. Van den Bossche, Piet, et al (2011) sheds light on the cognitive demands of teams in dealing with the framing of the task or problem at hand; sharing knowledge is indeed crucial for increasing the effectiveness of teams. To achieve this, these teams will have to pay explicit attention to their socio-cognitive processes to promote team learning as an avenue to develop shared mental models. Team members can be trained to monitor and strengthen their internal functioning. The most important action that a leader must take to encourage the building of trust in a team is to demonstrate vulnerability first. This requires that a leader risk losing face in front of the team so that subordinates will take the same risk themselves (Lencioni, 2002: 201).

3.2. Conflict in teaching staff

In schools with Code D and F, we notice scores with high indicators of trust, teaching staff members are part of constructive debate, which is noted by observation frequencies. The opposite results for schools with code B and C. Lencioni (2002: 202) reasoned that by building trust, a team makes conflict possible because team members do not hesitate to engage in passionate and sometimes emotional debate, knowing that they will not be punished for saying something that might otherwise be interpreted as destructive or critical. Table and graph 2 show the frequencies obtained from the observations expressed in %.

School	school A	school B	school C	school D	school E	school F
Conflict	yes	yes	yes	yes	yes	yes
Team members are passionate and unguarded in their discussion of issues.	44%	30%	32%	84%	50%	84%
Team meetings are interesting and compelling (not boring).	52%	26%	44%	90%	48%	84%
Team members voice their opinions even at the risk of causing disagreement.	42%	32%	24%	90%	44%	80%
When conflict occurs, the team confronts and deals with the issue before moving to another subject.	36%	36%	28%	86%	48%	82%

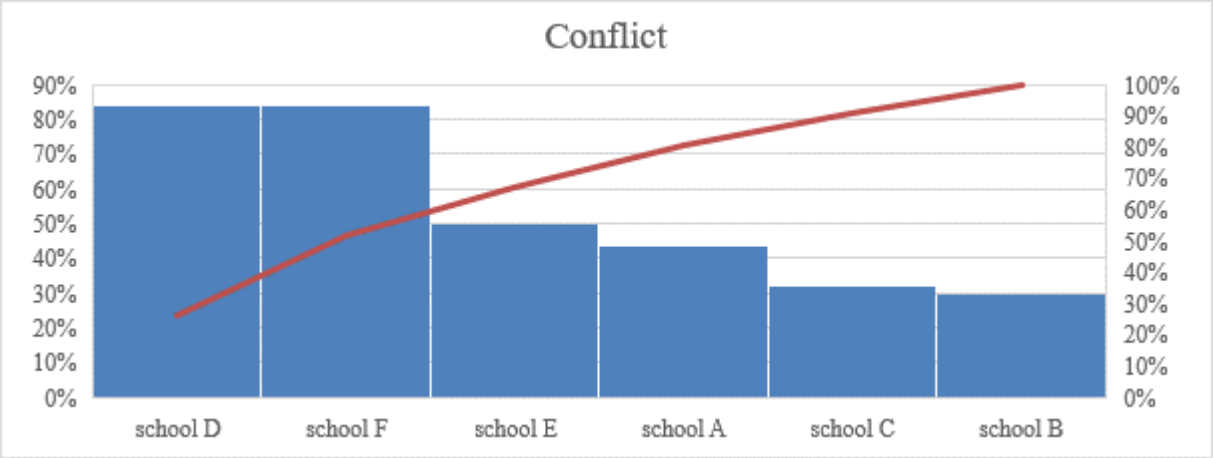

graphic 2

- Different perceptions were obtained from the 2 focus groups, where it is noted that healthy conflicts are almost absent, while personal or problematic conflicts do happen;
  Conflicts are created but very few and between for the wellbeing of the institution itself. That is because many issues are passed in silence.
- There are very few debates because there are very few teachers who debate/ share work-related ideas and suggestions. This includes exchanges between the tutor teacher and the subject teacher.
- There are no escalating/degrading debates.
- Debatet dhe diskutimet janë pjesë e punës sonë, para se të fillojë viti shkollor dhe vazhdueshëm. Ka raste kur debatojmë fort, por përsëri punojmë së bashkë dhe respektojmë njëri-tjetrin.

It is important to distinguish productive ideological conflict from destructive fighting and interpersonal politics. However, teams that engage in productive conflict know that the only purpose is to produce the best possible solution in the shortest period of time. They discuss and resolve issues more quickly and completely than others, and they emerge from heated debates with no residual feelings or collateral damage, but with an eagerness and readiness to take on the next important issue. When team members do not openly debate and disagree about important ideas, they often turn to back-channel personal attacks, which are far nastier and more

harmful than any heated argument over issues (Lencioni, 202-203). Edmondson (1999) found for the role of psychological safety in promoting performance In this study, my focus on learning behaviour and its accompanying risk made the interpersonal context especially salient; however, the need for learning in work teams is likely to become increasingly critical as organizational change and complexity intensify. Fast-paced work environments require learning behaviour to make sense of what is happening as well as to take action.

3.2. Commitment to teaching staff

As can be seen via the illustrations in table and graph 3, schools with codes D and F present high engagement, schools with codes A and F have an average indicator, while schools with codes B and C stand out for low engagement.

School	**school A**	**school B**	**school C**	**school D**	**school E**	**school F**
Commitment	yes	yes	yes	yes	yes	yes
Team members leave meetings confident that everyone is committed to the decisions that were agreed upon.	56%	36%	34%	88%	50%	88%
The team is clear about its direction and priorities.	58%	38%	32%	98%	52%	90%
Team members support group decisions even if they initially disagree.	46%	32%	38%	88%	44%	86%
Team members know what their peers are working on and how they contribute to the collective good of the team.	56%	30%	36%	88%	54%	88%

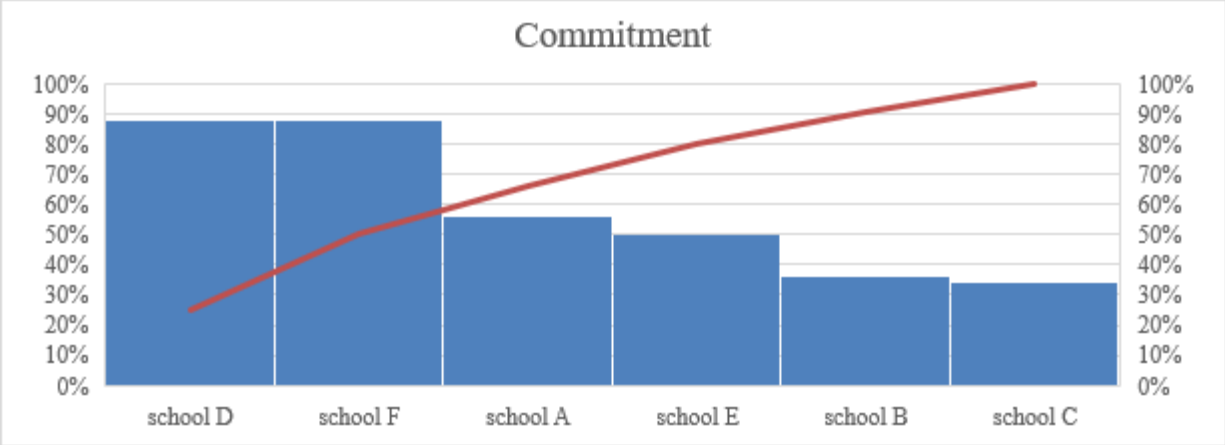

graphic 3

A high level of trust, and productive debates naturally promote staff engagement in teamwork. Meanwhile, divisions and personal conflicts undermine teamwork. Focus group teachers relayed their perceptions of team engagement; “It happens more individually or in small groups than in a team.”, “Usually expressions such as: “Let him do it, he is getting paid for that work”, or “When that work was my responsibility nobody was helping me”. “Thus, today in schools, the common interest has decreased; comparing it to previous years, where they worked in a

ISBN NO. 978-625-6830-90-5

team to increase the quality, especially with excellent students, or talents, and the evaluation was more objective for both the student and the teacher", "Today, the teacher is given very little space in decision-making, and more often the facade of things is appreciated or (the photos)". Meanwhile, 2 out of 18 teachers say that their school has a spirit of cooperation and continuous work in open hours, trainings inside the school, but also outside it.

Hoyle and Wallace point out: "The irony of the situation may follow whereby teachers are encouraged to participate in decision-making in areas where they have little desire for involvement but are excluded from areas in which they would like to have high involvement". There is an obvious need to ensure that practices prevail that engender organizational learning and support. Negative sanctions and censure should be avoided, and the leadership of the organization should reflect on their practices by showing openness and willingness to listen to all views. Self-affirming views do not create learning and creativity in organizational life. For Lencioni (2002: 207), great teams understand that reasonable human beings do not need to get their way in order to support a decision, but only need to know that their opinions have been heard and considered. Great teams ensure that everyone's ideas are genuinely considered, which then creates a willingness to rally around whatever decision is ultimately made by the group. Great teams ensure that everyone's ideas are genuinely considered, which then creates a willingness to rally around whatever decision is ultimately made by the group.

3.4. Accountability in teaching staff

Edhe përsa i përket llogaridhënies, evidentohen tregue të njëjtë për shkollat e vrojtuara, të cilat pasqyrohen në tabelën dhe grafikun 4.

School	**school A**	**school B**	**school C**	**school D**	**school E**	**school F**
Accountability	yes	yes	yes	Yes	yes	Yes
Team members point out one another's unproductive behaviors.	48%	32%	28%	84%	52%	80%
Team members are quick to confront peers about problems in their respective areas of responsibility.	56%	32%	34%	86%	52%	82%
The team ensures that poor performers feel pressure and the expectation to improve.	56%	32%	22%	84%	48%	84%
Team members consistently follow through on promises and commitments.	48%	38%	28%	88%	50%	82%

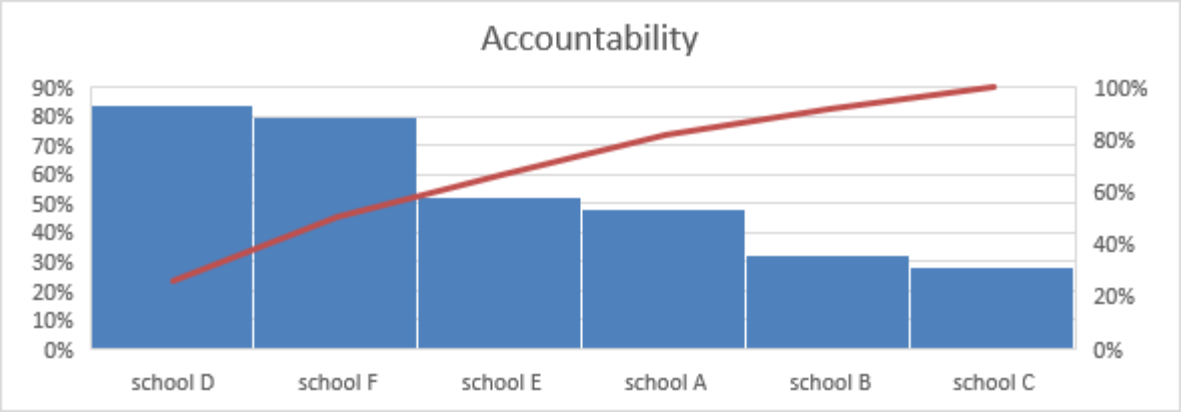

graphic 4

The teachers of the focus group give perceptions such as; "When there is the moment to take responsibility and accountability very few teachers support their colleagues. Silence, indifference, lack of courage, but also lack of preparation often mean that you are alone in being responsible and accountable when facing the higher-ups. All this when we are talking about an issue that affects the majority let alone when it is a personal matter that you will definitely face by yourself. (As it often happens in teacher-parent conflicts or even teacher-caretaker-parent-principal conflicts). There are times when a teacher says "In my subject that student does fine both behaviour-wise and learning-wise", thus being none of my issues"; "They are more individual than collective since the evaluation is done in a general manner or in a fictive manner" or in cooperative schools, the teachers say that everyone takes responsibility for their own work, but also in joint contribution. This comes as Lencioni (2002: 213) claims, members of great teams improve their relationships by holding one another accountable, thus demonstrating that they respect each other and have high expectations for one another's performance. Jong, Katinka and Cardinal (2014) provided new insights into the team performance benefits of particular control combinations and into the processes that explain how these benefits come about. They offered additional insights into the role of these processes in transmitting the effects of peer control to performance.

3.5. Rsults in teaching staff

When trust is strong, conflict is productive; engagement and accountability work positively, then teaching staff achieves shared expected outcomes. This is observed in schools with code D and F, in the indicators on team results. Graphically, the data is given as follows:

School	**A**	**B**	**C**	**D**	**E**	**F**
Results	yes	yes	yes	yes	yes	yes
Team members are quick to point out the contributions and achievements of others.	54%	38%	32%	88%	48%	80%
When the team fails to achieve collective goals, each member takes personal responsibility to improve the team's performance.	58%	38%	42%	86%	46%	84%
Team members value collective success more than individual achievement.	46%	24%	24%	88%	46%	84%
Team members are slow to seek credit for their own contributions, but quick to point out those of others.	56%	26%	26%	88%	44%	82%

ISBN NO. 978-625-6830-90-5

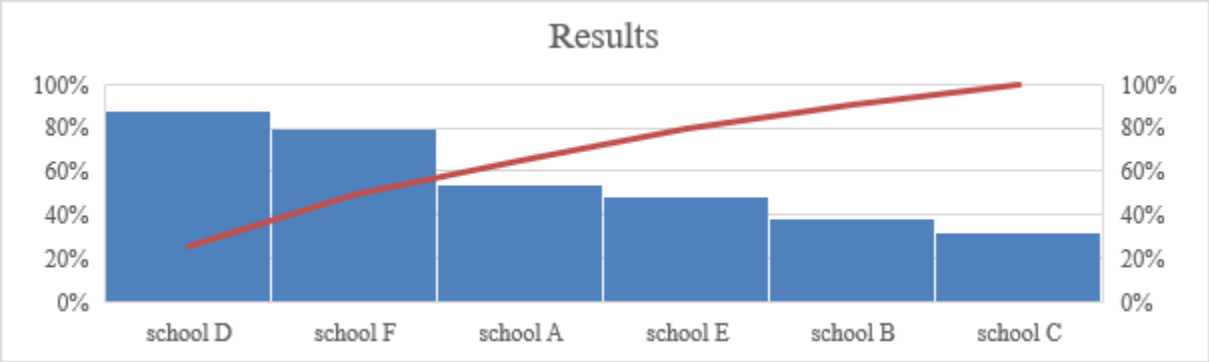

graphic 5

The teachers from the two focus groups would say "The good climate in the team brings a positive, good result, cooperation, and objective realization, but these are like that when you have a proper direction and management, impartiality, and delegation and control of tasks; Many teachers fight for themselves to have a good name, but it is not always deserved, there are cases when the freedom of a colleague is violated, if not jeopardized. Also "the satisfaction of working in a team requires "tolerance and cooperation, not servility and spying"; "The objective is often achieved, but also not". In their study Clark and Clark (2006) evidenced that many teachers will require assistance in (a) building knowledge and expertise in middle-level programs and young adolescent development; (b) developing collaborative and communication skills; (c) acquiring skills in curriculum sequencing, integration, and alignment and using a variety of instructional strategies; (d) developing and using appropriate assessment instruments; and (e) becoming skilled in problem-solving. Teachers will need opportunities to practice these new skills and to receive regular feedback. The ultimate dysfunction of a team is the tendency of members to care about something other than the collective goals of the group. An unrelenting focus on specific objectives and clearly defined outcomes is a requirement for any team that judges itself on performance (Lencioni, 2002:216).

But there are also teachers' perceptions where "every success at school is seen as a joint achievement, even when things don't go well. This is thanks to the school leadership, hard work and good relations we have with each other"; "we have not only successes but also failures together" According to (Lencioni, 2002: 218), Teams that are willing to commit publicly to specific results are more likely to work with a passionate, even desperate desire to achieve those results. Leadership and communication are essential for keeping employees informed about goals, procedures, and expectations. For employees, competent management and clear communication help reduce ambiguity and uncertainty. On the other hand, poor management and unclear communication can lead to role conflict—a significant irritant (Chamberlain, and Hodson, 2010). Teaching continues to be practised within clearly hierarchical structures. Teachers report to department heads, vice principals, or principals; principals report to assistant superintendents, associate superintendents, or superintendents. Even the language of leadership with terms that emphasize superordinate and subordinate ranks might inadvertently promote attitudes we no longer wish to support (David, 2010).

Based on the observations in 6 schools and the teachers' perceptions, it is concluded that trust is the Archimedean lever to encourage and achieve group work, which is closely related to staff commitment to work, a healthy spirit of debate about work, undertaking tasks personal and collective, responsibility towards them, as well as a shared commitment to achieving goals and objectives, considering success as much as a failure as part of teamwork. This requires a direction that is as transparent as it is strategic on the part of the leader, in clarifying the work and requirements, the balance in the division of tasks, as well as the involvement of teachers in a wide spectrum in making decisions in the school. Continuous promotion of teachers is also required, based not only on individual work and performance but also on team performance, creating a positive work environment, debate and success. Further and more in-depth studies surrounding this field are recommended on individual level and organizational inhibiting factors level, as well as their impact on long-term indicators of institutional performance perspective.

REFERENCES

Argyris, Chris. (2000). Flawed advice and the management trap: how managers can know when they're getting good advice and when they're not. Oxford University Press, 62.
Blunt, Ray, Bruce Perlman, and Yusuf Sayed. "What's Wrong and What Should Be Done? Comments on the Case Study." Public Performance & Management Review 25.1 (2001): 129-139
Bolman, L. G., & Deal, T. E. (2008). Reframing organizations: Artistry, choice, and leadership. John Wiley & Sons, pp.56, 27, 73.
Bolman, L. G., & Deal, T. E. (2008). Reframing organizations: Artistry, choice, and leadership. John Wiley & Sons, 73.
Bush, Tony. (2011). Theories of Educational Leadership and Management, Sage, 54.
Chamberlain, Lindsey Joyce, and Randy Hodson. "Toxic work environments: What helps and what hurts." Sociological Perspectives 53.4 (2010): 455-477.
Clark, Sally N., and Donald C. Clark. "Achieving teaming's full potential: A leadership challenge." Middle School Journal 38.2 (2006): 52-58.
Cohen, A. William. (2010). Heroic leadership: leading with integrity and honor. Jossey-Bass, 202.
De Jong, Bart A., Katinka M. Bijlsma-Frankema, and Laura B. Cardinal. "Stronger than the sum of its parts? The performance implications of peer control combinations in teams." Organization Science 25.6 (2014): 1703-1721.
Dew, J. R. Empowerment and democracy in the workplace. Applying Adult Education Theory and Practice for Cultivating Empowerment. England: Quorum Books (1997), 3-20, 30-40.
Edmondson, Amy. "Psychological safety and learning behavior in work teams." Administrative science quarterly 44.2 (1999): 350-383.
Fullan, M. (2008). The six secrets of change. Jossey-Bass, 21-37.
Greiner, L. E. (1972). Evolution and revolution as organizations grow. Harvard business review, vol. 50, July-August, pp.37-46.
Hollander, Edwin P. "Ethical challenges in the leader-follower relationship." Business Ethics Quarterly (1995): 55-65.
Hoyle, Eric and Wallace, Mike (2005). Educational Leadership: Ambiguity, Professionals and Managerialism. Sage Publications, 22, 121.
Kotter, J. P. (1995). Leading change: Why transformation efforts fail. Harvard business review, 73(2), 59-67

Maier , N. “Assets and Liabilities in Group Problem Solving.” Psychological Review, 1967, 74, 239 – 249 .
McGregor, D. (1966). The Human Side of Enterprise. REFLECTIONS, 2(1).
Mintzberg, H. (1993). Structure in fives: Designing effective organizations. Prentice-Hall, Inc. 2, 187
Morgan, Gareth. (2006). Images of organization. Sage of publications, 31.
Mortensen, Mark, and Tsedal B. Neeley. "Reflected knowledge and trust in global collaboration." Management Science 58.12 (2012): 2207-2224.
Pettigrew, A. M. (1979). On studying organizational cultures. Administrative science quarterly, 24(4), 570-581.
Pfeffer, J. (1998). Seven Practices of Successful Organizations. California management review, 40(2) winter, 96-154.
Piercey, David. “Why Don’t Teachers Collaborate? A Leadership Conundrum.” The Phi Delta Kappan, vol. 92, no. 1, 2010, pp. 54–56.
Rosenholtz, S. J. (1985). Effective schools: Interpreting the evidence. American journal of Education, 352-388.
Sergiovani, T. (2009). The pricipalship: A reflective practice perspektive. Allyn & Bacon, 211.
Ury, W., & Fisher, R. (1981). Getting to yes. Roger Fisher, William L. Ury, Getting to Yes, 10, 30.
Van den Bossche, Piet, et al. "Team learning: building shared mental models." Instructional science 39 (2011): 283-301.
Weick, Karl. (2009). Making sense of the organization: the impermanent organization. John Wiley & Sons, 33.

Appendix

	School **(a) urban b) suburban c) rural)**	Calendar according to survey days for example: the month of October																
		9	10	11	12	13	16	17	18	19	20	23	24	25	26	27	30	31
1T	Team members admit their mistakes and weaknesses.																	
2T	Team members ask for help without hesitation																	
3T	Team members acknowledge and tap into one another’s skills and expertise.																	
4T	Team members are unguarded and genuine with one another.																	
5C	Team members are passionate and unguarded in their discussion of issues.																	
6C	Team meetings are interesting and compelling (not boring).																	
7C	Team members voice their opinions even at the risk of causing disagreement.																	
8C	When conflict occurs, the team confronts and deals with the issue before moving to another subject.																	
9R	Team members leave meetings confident that everyone is committed to the decision that were agreed upon.																	
10c	The team is clear about its direction and priorities.																	

11c	Team members support group decisions even if they initially disagreed.																		
12c	Team members know what their peers are working on and how they contribute to the collective good of the team.																		
13A	Team members point out one another's unproductive behaviors.																		
14A	Team members are quick to confront peers about problems in their respective areas of responsibility.																		
15A	The team ensures that poor performers feel pressure and the expectation to improve.																		
16A	Team members consistently follow through on promises and commitments.																		
17R	Team members are quick to point out the contributions and achievements of others.																		
18R	When the team fails to achieve collective goals, each member takes personal responsibility to improve the team's performance.																		
19R	Team members value collective success more than individual achievement.																		
20R	Team members are slow to seek credit for their own contributions, but quick to point out those of others.																		

ISBN NO. 978-625-6830-90-5

GELENEKSEL SİLLE YERLEŞMESİNİN (KONYA) KÜLTÜR TURİZMİ KAPSAMINDA DEĞERLENDİRİLMESİ

Prof. Dr. Ümmügülsüm DAĞLIOĞLU
Necmettin Erbakan Üniversitesi,
gulsumter@gmail.com - 0000-0002-3223-0172
Yusuf Ziya DAĞLIOĞLU
Sıraç Aydıntaşbaş İlkokulu,
yusufzter@gmail.com - 0009-0008-0676-2678

ÖZET

Deniz-kum-güneş (3 S) içerikli kitle turizmi son yıllarda yerini tarihi ve kültürel değerlerin deneyimlenmesinin ağırlık kazandığı kültür turizmine bırakmaya başlamıştır. Farklı kültürlerin üst üste çakışması ve bu çeşitlenmenin mekâna yansıması ile kültürel ve doğal mirası bir arada barındıran ülkemizde, kültür turizmi en önemli turizm türlerinden biridir. Zengin bir tarihe ve kültür değerlerine sahip olan Sille yerleşmesinin kültür turizmi potansiyelinin belirlenmesi ve korunarak sürdürülebilirliğinin sağlanmasına yönelik stratejilerin geliştirilmesinin amaçlandığı bu çalışmada geleneksel yerleşmenin tarihi ve mekansal gelişim süreci ve kültürel değerleri incelenerek koruma-kullanma dengesinin sağlanmasına yönelik SWOT (Strenghts, Weaknesses, Opportunities and Threats) analizi yapılmıştır. Elde edilen verilerin değerlendirilmesi sonucunda tarihi-kültürel ve doğal değerleri ile özgün bir kimliğe sahip olan Sille yerleşmesinin sürdürülebilirliğinin sağlanarak kültür turizm potansiyelinin değerlendirilmesine yönelik öneriler ortaya konmuştur.

Anahtar Kelimeler: Kültürel miras, kültür turizmi, Sille.

1. GİRİŞ

Kültür turizmi; doğal alanları, anıtsal veya sivil mimariyi içeren yapıları, sanat eserlerini, koleksiyonları, kültürel kimlikleri, gelenekleri paylaşma amaçlarını taşıyan somut ve somut olmayan kültürel mirasın gezilip, görülmesi ve paylaşılması olarak tanımlanmaktadır. Bu bağlamda yaşadığımız coğrafyanın doğal, tarihi ve kültürel çeşitliliği, Türkiye'yi kültür turizmi açısından önemli bir destinasyon konumuna getirmiştir. Kültür turizmi koruma ve yaşatma açısından önemli fırsatlar içerirken, ülkemizin kültürel mirasını canlı tutmanın yanı sıra yeni yatırım imkânlarını da gündeme getirmektedir. Özellikle özgün tarihi ve kültürel değerlere sahip geleneksel yerleşmelerde küçük ölçekli iş fırsatları oluşturması ile ekonomik kalkınmayı artırıcı seçenekler sunmaktadır [1].

Kültür turizmi kavramı 1980'li yılların başında AB'nin kültürel kimlik ve mirasını tanıtma çalışmaları sırasında ortaya çıkmıştır. Kültür turizmi, estetik, entelektüel, duygusal veya psikolojik nitelikteki yeni ve derin kültürel deneyimlerin araştırılmasına ve bunlara katılıma dayalı bir deneyimsel turizm biçimidir [2]. Kültür sözcüğü sadece geçmişi değil, günceli de

kapsayan bir kavramdır. Günümüze ilişkin etkinliklerin (konser, sergi, festival, karnaval, olimpiyat oyunları vb.) birçoğu aynı zamanda kültür turizmi kavramının içerisinde yer almaktadır. Dolayısıyla kültür turizmi, turizm ekonomisinde güncel ve tarihsel olmak üzere iki kategoride değerlendirilebilir. Kültür turizmi genel olarak eğitim, sanat ve kültür, festival gezileri, anıtları, arkeolojik ve doğal özellikleri korunan alanlara yapılan ziyaretler, hac gezileri ve özellikle kapsamı kültürel aktivite olan gezileri kapsamaktadır [3]. Günümüzde kültür turizmine talebi artıran faktörler arasında;

- Miras değerlerinin anlaşılmasına ve kültürün demokratikleşmesine yönelik mevcut toplumsal eğilim,
- Genel olarak nüfusun artan eğitim seviyesi,
- Nüfusun yaşlanması (özellikle Avrupa ülkelerinde),
- Turizm endüstrisinin farklı sektörlerinde kullanılan tanıtım araçlarının modernizasyonu ve daha büyük etkisi sayılabilir [4].

Farklı kültürlerin buluşmasıyla birlikte çok zengin bir kültürel ve doğal mirasa ev sahipliği yapan ülkemizin tanınırlığının artmasında ve ekonomisinin gelişmesinde etkili olan kültür turizmini odağına alan bu çalışmada, Sille geleneksel yerleşim yerinin tarihi ve kültürel varlıklarının kültür turizmi potansiyelinin ortaya konulması ve bu potansiyellerin değerlendirilmesine yönelik gelişme stratejilerinin belirlenmesi amaçlanmaktadır. Bu amaçla Sille yerleşmesinde kültür turizminin geliştirilmesinde etkili olacak güçlü yönler ile fırsatlar ve zayıf yönler ile tehditler (SWOT) analiz edilmiştir. Analiz sonucunda yerleşmenin güçlü yönlerinin etkilerini artırmaya ve zayıf yönlerini azaltmaya yönelik stratejiler geliştirilmiştir.

2. SİLLE YERLEŞMESİNİN TARİHSEL GELİŞİM SÜRECİ

Tarihi çok eski zamanlara dayanan Sille yerleşmesi, Konya kentinin kuzeybatısında, kent merkezine 8 km uzaklıkta ve Selçuklu İlçesi sınırları içerisindedir. Ortasından Sille deresinin aktığı vadinin her iki yamacına kurulan yerleşimin tarihi çok eski zamanlara dayanmaktadır. Prof. Ramsay tarafından Sille höyüğünde yapılan arkeolojik çalışmalarda Fryg (M.Ö. 8-7. yy)'lerin bölgede yaşadığına ilişkin bulgulara ulaşılmıştır. 5000 yıllık bir geçmişe sahip olan Sille yerleşmesi hıristiyanlık öncesi sosyo-politik önem taşımıştır. Roma - Kudüs güzergahında bulunan bölge "Kutsal Hac" yolcuları için önemli bir konaklama merkezi olmuştur. Dolayısıyla yerleşmede büyük mabetler ve hanlar inşa edilmiştir [5] [6].

Selçuklular zamanında Alaaddin Keykûbat (1220-1237) döneminde saray hizmetinde görevlendirilen Hıristiyan Türklerin bölgeye yerleştirilmesi, ayrıca Konya kentinin iç kalesindeki gayr-i müslim sayıları 1500'e varan Rumların Sille'ye yerleşmesi, ayrıca Osmanlı döneminde de İpek ve Baharat yolları üzerinde bulunması nedeniyle önemli bir ticaret merkezi olarak kabul edilmesi, Sille'nin kültürel çeşitliliğin oluşmasında etkili olmuştur [5] [7].

Osmanlı döneminde de önemini koruyan Sille'nin 1800'lü yıllardan itibaren nüfusunda hızlı bir artış görülmüştür. 1900'lü yıllarda 16 mahallesi olan yerleşmenin nüfusu 19.000 kişiye ulaşmıştır. 1900'lü yılların başında Konya'nın çevresi ile ulaşılabilirliğini artıran Anadolu-Bağdat tren yolunun yapılması, Müslüman halkla iç içe yaşayan gayr-i müslimlerin mübadelesi,

usta ve sanatkârların Sille dışına gitmeleri ve şehir içi ulaşım yetersizliği ve boşalan evlerin yıkılışı Sille'nin fiziksel karakteristiğinin değişmesinde etkili olmuştur [7] [8].

3. SİLLE YERLEŞMESİNİN FİZİKİ KARAKTERİSTİKLERİ

Coğrafi konumu nedeniyle oldukça eğimli bir arazi üzerinde kurulmuş olması, Sille'nin yerleşim karakteri üzerinde etkili olmuştur. Arazi formunun dik ve engebeli olması, yapıların, sokakların ve mahallelerin teraslar şeklinde yerleşimini zorunlu kılmıştır. Vadinin yamaçlarına oyularak yapılan kaya evleri ve kaya kiliseleri Sille'deki ilk yerleşim alanlarını oluşturmaktadır [8].

Görsel 1. Kayadan oyularak oluşturulan ilk yerleşim alanı (Orijinal, 2024)

Kiliseleri, camileri, mezarlıkları, su yolları, köprüleri, çeşmeleri, hamamları ve özgün yerel sivil mimari ögeleri ve sokakları ile tarihe tanıklık etmiş önemli değerlere sahip olan Sille yerleşmesi, son yıllarda ulusal ve uluslararası ölçekte kültür turizminin yaygınlaşması ile birlikte Konya kentinin odak noktalarından biri haline gelmiştir.

Görsel 2. Sille yerleşmesi (Orijinal, 2021-2024)

Kilise ve Manastırlar

Farklı kültürlerin yerleşim alanı olan Sille'de Bizans ve Osmanlı dönemlerine ait çok sayıda kilise ile manastır bulunmaktadır. Özellikle Aya Eleni (Aghia Eleni – Hagios Mikhael) Kilisesi ile kayalara oyularak yapılan Ak Manastır en önemli dini yapılardır. Eflatun Manastırı olarak da bilinen Ak Manastır, kayalara oyulmuş iki kilise, ayazma, keşiş hücreleri, çeşitli mekanlar ile bir podyumdan oluşmuştur. 4. yy'da kurulduğu düşünülen manastırın her yıl 28 Eylül tarihindeki Aziz Chariton yortusunda Ortodokslar tarafından ziyaret edildiği bilinmektedir.

Subaşı mahallesinde bulunan Aya Elenia Kilisesi, 327 yılında imparator Konstantin'in annesi Helene tarafından Kudüs yolculuğu sırasında inşa ettirildiği ve Osmanlı döneminde onarıldığı bilinmektedir. I. Dünya Savaşı'nda askeri depo ve yaralı askerlerin tedavisi için kullanılan kilise 2012 yılında restorasyonu tamamlanarak müze olarak ziyarete açılmıştır.

Sille'nin güney yamacındaki dağın eteğinde kayaya oyularak yapılan Koimesis Tes Panagias Kilisesi, Kiriakon (Hızır İlyas) Kilisesi, Tepe Şapeli (Süt Kilisesi) bilinen diğer ibadet alanlarıdır [8].

Aya Elenia Kilisesi **Tepe Şapeli (Süt Kilisesi)**

Görsel 2. Kiliseler (Orijinal, 2024)

ISBN NO. 978-625-6830-90-5

Camiler

Türk İslam Sanatı açısından önem taşıyan Sille'de, Türk ahşap sanatının özelliklerini taşıyan 18. – 19. yy tarihlenen Kurtuluş Cami (Mormi Cami), Subaşı Cami (Kar-hane Cami), Mezaryakası Cami (Kayabaşı Camii), Orta Mahalle Cami, Ak Cami, Karataş Cami ve Çay Camilerinde Osmanlı döneminin mimari özellikleri görülmektedir [8].

Ak Cami

Çay Cami

Karataş Cami

Görsel 3. Camiler (Orijinal, 2024)

Su mimarisi

18. ve 19. yy'da nüfus yoğunluğu fazla olan Sille'de günümüze 2 hamam, 17 çeşme, 1 çamaşırhane ve bir su kemeri ulaşmıştır. Yerleşmenin doğu girişinde, Sille deresinin kıyısında bulunan Ak (Hacı Ali Ağa) Hamamı müze fonksiyonu ile bütünleştirilmiş olup günümüzde restorasyonu yapılmaktadır. Sille'nin batısında bulunan Subaşı Hamamı ise Mimarlık Müzesi olarak hizmet vermektedir. Çifte hamam olarak düzenlenen yapılar, geleneksel yerleşmenin zengin su kültürünü yansıtmaktadır [8].

Hacı Ali Ağa Hamamı	**Subaşı Hamamı – Mimarlık Müzesi**

Görsel 4. Hamamlar (Selçuklu Belediyesi)

Köprüler ve Çeşmeler

Yerleşimi ortadan ikiye bölen Sille Deresi üzerinde birçok köprü yapılmıştır. Yerleşimin merkezindeki en önemli köprü Mısırlıoğlu Sokak (Taş) Köprüsüdür. Taş işçiliği ile diğerlerinden ayrılan köprü 19.yy'a tarihlenmektedir. Döneminde ahşap malzemeden yapılan köprülerin yerine Sille taşından kemerli köprüler yapılmıştır [8].

Sille geleneksel yerleşmesinin yakın çevresinde yapılan araştırmalar yerleşimin su ihtiyacının Bizans döneminden buyana çeşitli pınarlardan karşılandığını göstermiştir. Baraj yolunun kuzeyinde halk arasında "Şeytan Köprüsü" olarak bilinen su kemerinin çevresinde eski su yolları ve künklere rastlanmaktadır. XIX. yy'da içme suyu sorunu çözülen yerleşmede günümüze ulaşan 17 adet çeşme bulunmaktadır. Suyu bol çeşmelerin bitişiğinde yapılan ve yana yana yapılmış birkaç ocakta kazanda kaynatılan sular ile çamaşırların yıkanıp kurutulduğu 'geysi evleri' de yerleşmenin özgün yapılarındandır. Günümüze Subaşı Hamamının önünde Çaysuyu Çeşmesi bitişiğindeki geysi evi ulaşabilmiştir [7].

ISBN NO. 978-625-6830-90-5

Görsel 5. Köprüler ve Çeşmeler (Orijinal, 2024)

Kamu Yapıları

Yerleşmenin doğu girişinde 19. -20. yüzyıllar arasında yapıldığı belirlenen cephanelik binası bulunmaktadır. Bir diğer kamu yapısı ise Hacı Ali Ağa Hamamının karşısında yer alan ve 1941 yılında yapıldığı belirlenen Sille İlkokulu, günümüzde Sille Kültür Evi – Sille Müzesi olarak kullanılmaktadır [8].

Sivil Mimarlık Örnekleri

Vadi tabanının iki yamacında araziye uyumlu biçimde yerleştirilmiş yapılar, birbirinin güneşini, manzarasını kesmeyecek şekilde konumlandırılmıştır. Sille evleri, cephe karakteri olarak Anadolu türk evi cephe özelliklerini yansıtmaktadır. 19. yy'da güçlü bir üretim ve ticarete sahip olan yerleşmede çoğunlukla iki katlı, sille taşından yapılmış, cumbalı evler bulunmaktadır [7].

Görsel 6. Geleneksel Sille Konutları (Orijinal, 2024)

Yerleşmenin eğimli ve arazinin az olması nedeniyle cadde ve sokakların çoğunluğu dardır. Sokaklar genelde taş döşemelidir ve ortaları yukarıdan gelen suyu kanalize etmek için oluklar şeklinde düzenlenmiştir. Birkaç cadde ve sokağın birleştiği köşede bir mahalle çeşmesi bulunmaktadır. Sokak kenarlarındaki eski evler yıkılmış, sokak düzenleri bozulmuş olsa da gerçekleştirilen restorasyon çalışmaları ile özgün doku yaşatılmaya çalışılmaktadır. İki-üç katlı evlerden oluşan tarihi dokuda çeşme başlarında, sokakların kesiştiği yerlerde, cami önlerinde oluşan meydanlar yerleşmenin önemli açık alanları olmuştur [9].

Geleneksel Sille yerleşmesinin özgün tarihi ve kültürel değerlerinin günümüze değin ulaşabilmesinde etkili olan ilk koruma kararı 1991 yılında Konya Kültür ve Tabiat Varlıkları Koruma Kurulu tarafından 34 adet taşınmaz kültür varlığının tescillenmesi ile olmuştur [8]. 1995 yılında ise Konya Kültür ve Tabiat Varlıkları Koruma Kurulu tarafından ilk yerleşim alanı, Haghai Eleni Kilisesi, manastır ve mezarlıkların yer aldığı güney yamaçlar I. Derece Arkeolojik Sit, yerleşim alanı ise Kentsel Sit Alanı olarak belirlenmiştir [7][9]. Konya Büyükşehir Belediyesi KUDEB biriminden elde edilen bilgilere göre Sille yerleşmesinin korunmasına yönelik ilk Koruma Amaçlı İmar Planı Koruma Kurulu tarafından 2001 yılında onaylanmıştır. Yerleşmenin bilinirliğinin artmaya başlaması ve turizm faaliyetlerinin görülmesi ile birlikte tarihi ve kültürel değerlerin korunma-kullanma dengesi içerisinde ele alınmasına yönelik 2012 ve 2016 yıllarında revizyon amaçlı Koruma Amaçlı İmar Planları hazırlanmıştır. Yerleşmede yaşanan mekânsal ve fonksiyonel gelişmeler doğrultusunda hazırlanan ve 2022

yılında onaylanan Koruma Amaçlı İmar Planı ise mahkeme kararı ile iptal edilmiştir. Günümüzde ise yerleşmenin korunmasına yönelik yeni Koruma Amaçlı İmar Planının hazırlık süreci devam etmektedir.

4. SOSYO-KÜLTÜREL KARAKTERİSTİKLER

Zengin bir kültürel birikime sahip olan Sille'de 1923 yılının öncesinde yerleşik nüfusun yanı sıra kentte yaşayan diğer gayrimüslimlerin hafta sonlarını geçirdiği önemli bir merkez olmuştur. Ayrıca her yıl 28 Eylül tarihindeki Aziz Chariton, 24 Kasım tarihindeki Aziz Philip ve 15 Ağustos tarihindeki Meryem Ana yortularında Sille'de ayinler gerçekleştirilmiş, Mevlana Celaleddin Rumi'nin senenin bir gününü Ak Manastır'daki mescidde geçirmesi ile Manastır Rahipleri ile Mevleviler arasında dostluk ilişkisi kurulmuştur. Günümüzde her yıl Eylül ayının son pazarında Sille Günü etkinlikleri düzenlenmekte, yerleşmenin gelenek ve görenekleri yaşatılmaktadır. Yemek kültürü açısından da kendine özgü lezzetleri olan Sille mutfağı oldukça zengindir. Ayrıca halı dokumacılığı, testi yapımı, taş işçiliği ve mumculuk yerleşmenin el sanatları açısından özgünlüğünü göstermektedir. Çekül Vakfı ile Selçuklu Belediyesi'nin ortak projesi olan Sille taş işçiliğinin yaşatıldığı Metin Sözen Kent Atölyesi, Selçuklu Belediyesi'nin açtığı Türk İslam Sanatları ve el sanatları kursları, halı ve kilim dokuma atölyeleri sosyo-kültürel değerlerin sürekliliğinin sağlanmasında önemli rol oynamaktadır [8].

Görsel 7. Geleneksel El Sanatları - Testicilik (Orijinal, 2024)

Sille'nin ilk kurulduğu dönemlerde oluşturulan bağ alanları, yerleşmenin en önemli doğal peyzaj ögesi özelliği taşımıştır. Aşağı ve yukarı bağ alanı olarak iki ayrı bölgede bulunan bağlardan yukarı bağ alanı Sille barajının yapımı sırasında yok olmuştur. Yerleşmenin girişinde yer alan ve Sille Deresinin suyu ile sulanan aşağı bağlar ise barajda su tutulması nedeniyle sulama sorunundan olumsuz etkilenmiştir. Sille bağlarında yetiştirilen ve yöreye özgü olan dimnit, büzgülü, kadın parmağı, kut, deve gözü, germi, ak üzüm, kızıl üzüm ve razaka üzüm türleri de yok olmak üzeredir [10].

Sille yerleşmesinin 2,5 km batısında Sille Deresi üzerine taşkınları önlemek ve sulama yapmak amacıyla 1953-1960 yılları arasında taş dolgu tipinde Sille Himmet Ölçmen Barajı inşaa edilmiştir. Baraj çevresinin düzenlenmesi ile 2017 yılında hizmete açılan Sille Baraj Parkı, kentin önemli rekreasyon alanlarından biridir. Kent halkının hafta içi ve hafta sonu yoğun

olarak kullandığı parkta, uçurtma tepesi, iskele, çim amfi, piknik alanları, çocuk oyun alanları, spor alanları yürüyüş parkurları, ahşap gezinti yolları ve tırmanma parkurları gibi farklı etkinlik alanları bulunmaktadır. Doğal alanların korunduğu ve mevcut bitki örtüsünün güçlendirildiği parkta oluşturulan Sille Tabiat Okulu, yaparak-yaşayarak öğrenme yöntemi ile öğrencilerin doğayla dost olmasına, fiziksel ve mental gelişimine katkıda bulunacak faaliyetlerin gerçekleştirilmesine yönelik planlanmıştır.

Görsel 8. Sille Barajı Parkı (Selçuklu Belediyesi)

4. SWOT ANALİZİ

Geleneksel Sille yerleşmesinin tarihi ve mekânsal gelişim süreci ve kültürel değerleri incelenerek koruma-kullanma dengesinin sağlanmasına yönelik yapılan SWOT (Strenghts, Weaknesses, Opportunities and Threats) analizi Çizelge 1.'de belirtilmiştir.

Çizelge 1. Sille SWOT Analizi

GÜÇLÜ YÖNLER	ZAYIF YÖNLER
• Tarihi, kültürel ve doğal karakteristiklerin varlığı • Geleneksel yerleşim dokusunun varlığı • Tarih boyunca farklı din ve kültürlerin izlerini taşıyan değerlere sahip olması • İklim özelliklerinin ve kültürel yapının biçimlendirdiği yöresel mimari. • Vadideki yerel hava hareketliliği sayesinde hava kalitesinin korunması • Kültür varlıklarının koruma – kullanma dengesi içerisinde değerlendirilmesi • Kentsel sit alanı ve arkeolojik sit alanlarının belirlenmiş olması • Tarih, kültür ve doğal özelliklerin biraradalığı. • Yöreye özgü el sanatlarının (çömlek yapımı, mumculuk vb.) ve mutfak kültürünün varlığı • Bağbozumu şenliklerinin yapılması • Yapıların farklı kotlarda yer almasıyla yerleşmenin dokusuna hareketlilik kazandırması • Yerleşmenin kırsal alan niteliğinde olması • Yöreye özgü Sille taşının bulunması	• Koruma-restorasyon çalışmalarına ayrılan bütçenin yetersizliği. • Önemli inanç merkezlerine sahip olmasına rağmen bilinçli bir korumanın olmaması • Arkeolojik sitteki yasal statülerden dolayı herhangi bir müdahaleye izin verilmemesi. • Bölgenin mevcut tarihi ve kültürel potansiyelinin önemi konusunda farkındalık yok. • Halkın kültür turizmine ilişkin bilinci gelişmemesi. • Konaklama imkanının az olması • Altyapı konusunda gerekli düzeyde bir iyileştirme olmaması • Kültür varlıklarından ekonomik olarak etkin bir şekilde yararlanılamaması • Turizme yönelik mali kaynak ve yatırım teşvikinin yetersiz olması. • Kültür turizmine ve pazarlamaya (sunuma) ayrılan bütçenin yetersiz olması. • Yerleşmenin eğimli bir arazi üzerine kurulması • Halkın daha çok zanaat ve ticaretle uğraşmasından dolayı tarımdan uzaklaşması • Aktif olarak çalışan 27 tane taşocağının sadece 3'ünün üretim yapması

• Sille bağlarının Konya'nın önemli bağ alanlarından biri olması • Sille barajının sulama amacıyla kullanılması ve baraj çevresinin kentin önemli bir rekreasyon alanı olması • Sille'de üretilen mumun ülke ihracatında önemli bir yere sahip olması • Yerleşmenin dağlarla çevrili olması sebebiyle yayla iklimine sahip olması • Sille'yi Kalkındırma ve Tanıştırma Derneği'nin olması	
FIRSATLAR	**TEHDİTLER**
• Kentsel gelişim için yerel ve kültürel varlıkların önemi her geçen gün artması • Tarihi ve kültürel varlıkların koruma politikasının varlığı • Yerel kültürün ekonomik kalkınmadaki öneminin anlaşılmasının ardından yerel kültür varlıklarına yönelik ulusal ve uluslararası proje desteklerinin arttırılması. • Küresel ölçekte kültür turizminin öneminin artması. • Gelişen teknoloji ile daha kolay tanıtım ve taşıma imkanlarına sahip olunması. • İnanç turizminin öneminin tüm dünyada artması • Küresel ulaşım imkanlarına (kara, hava, deniz) sahip olması • Halkın koruma konusunda bilinçli olması ve destek vermesi • Yerel yönetimin tarihi ve kültürel mirası koruma politikaları, 'Şehrimi Tanıyorum' projesi kapsamında yer alması • Tarihi yapıların restorasyonu ve tarihi mirasın korunması için Kültür Bakanlığından bütçe ayrılması • Açık hava müzesi olmaya aday yerleşmelerden biri olması	• Ulusal ve uluslararası platform düzeyinde tanıtım az olması • Mülkiyet sorununun varlığı. • Arkeolojik miras için çevre koşullarından etkilenmek. • Bölgede el sanatlarının yaşatılması ve geliştirilmesine yönelik çalışmaların az olması • Yeni yapı malzemelerinin, yönlendirme, tanıtım vb kent mobilyalarının yerleşimin dokusuyla uyumunun olmaması • Bölge halkının eğitim düzeyinin düşük olması. • Çoğu kafe vb işletmecilerinin yerel halktan olmaması • El sanatlarının giderek önemini yitirmesi, gelişen teknoloji ile birlikte Sille için öneme sahip olan halı tezgâhlarının kapatılması, çömlekçiliğin yok olmaya yüz tutması • Aktif Yazır fayının Sille'nin güneydoğusundan geçmesi • Bitki tahribatı sebebiyle eğimli vadi yamaçlarında hem su hem de rüzgar erozyonunun olması

SWOT analizinden elde edilen sonuçlar Sille geleneksel yerleşmesinin güçlü yönlerinin çeşitliliğini ortaya koymuştur. Kentsel iyileştirme stratejilerinin belirlenmesinde yerleşimin güçlü yönlerinin etkilerinin arttırılması ve zayıf yönlerinin azaltılması esas alınmalıdır. Bu durum ve SWOT analizi göz önüne alındığında, yerleşimin doğal, tarihi ve kültürel varlıklarının korunması ve kullanılması yönünde aşağıda belirtilen kalkınma stratejileri önerilmiştir;

- ✓ Ülkemizin tanıtımında deniz-kum-güneş (3s) değerlerinin yanı sıra zengin kültürel mirasın tanıtımına önem verilmelidir.
- ✓ Bölgedeki kültürel mirasın envanterinin çıkarılarak, kültürel mirasın kültür turizmi kapsamında tanıtılması ve sunulması için yerel yönetim, kamu kurumları, sivil toplum kuruluşları ve üniversite iş birliği geliştirilmeli ve alınan kararlara katılımları sağlanmalıdır.
- ✓ İnanç turizminin geliştirilerek bölge küresel ölçekte kültür turizmine açılmalıdır.
- ✓ Yatırım indirimleri, düşük faizli yatırım kredisi ve vergi kolaylıkları ile kültür turizmine yönelik uluslararası yatırımlar desteklenmelidir.

- ✓ Yerleşimdeki kültür varlıklarının kültürel mirasın korunması ve aktarılması yoluyla sürdürülebilirliğine yönelik Koruma Amaçlı İmar Planı acilen hazırlanmalıdır.
- ✓ Geleneksel yerleşim dokusunda görülen mülkiyet sorunları çözümlenmelidir.
- ✓ Bölge halkı kültürel miras konusunda bilinçlendirilmeli ve gerekli mesleki eğitimi verilerek onarım/restorasyon çalışmalarına katılımcı olmaları sağlanmalıdır.
- ✓ Arkeolojik miras ve kültür varlıklarının koruma, temizleme, onarım ve restorasyon çalışmaları yapılmalıdır.
- ✓ Yerleşimin korunması ve sürdürülebilirliği için yeni gelirler oluşturulmalıdır.
- ✓ Bölge mimarisinin sürdürülebilirliğine yönelik bakım ve onarım çalışmalarında bölge halkına teknik ve ekonomik olarak destek verilmelidir.
- ✓ Yerleşimin altyapısı (su, elektrik, kanalizasyon, iletişim vb.) iyileştirilmelidir.
- ✓ Yerleşimdeki konaklama olanakları artırılmalıdır.
- ✓ Ekonomik getirisi olan bağcılık, taş işçiliği, halıcılık, çömlekçilik gibi faaliyetlerin gelişmesine yönelik teşvikler oluşturulmalıdır.
- ✓ Sille'deki tarım toprağını kullanarak organik ürünlerin yetiştirilmesi teşvik edilmeli, organik ürünler için pazar alanları oluşturulmalıdır.
- ✓ Konya'daki turizm alanları ve güzergahları ile bütünleştirilmelidir.
- ✓ Halkın bilinçlenmesi sağlanarak ziyaretçilerle iş birliği sağlanmadır.
- ✓ Üniversite öğrencilerine yönelik eğitim merkezlerinin oluşturulmalıdır.

5. GENEL DEĞERLENDİRME

Sille yerleşmesi, kültürel altyapısı ve tarihi karakteristikleri ile kültür turizmi açısından önemli bir potansiyele sahiptir. Bu potansiyel dikkate alındığında koruma-kullanma dengesi içerisinde değerlendirilmesi gereken geçmişi, bugünü ve geleceği kapsayan sahip olduğu "kültürel miras"tır. Bu çalışmada yerleşmede kültür turizminin geliştirilmesine yönelik ortaya konulan kalkınma stratejileri, yerleşmenin özgün değerlerinin sürekliliğine yönelik oluşturulacak koruma ve yaşatma politikaları için önem taşımaktadır. Ayrıca bu çalışmada geliştirilen stratejilerin, kültürel mirasın ve doğal kaynakların koruma-kullanma açısından değerlendirilerek gelecek nesillere aktarılmasında etkili olacağı düşünülmektedir.

KAYNAKÇA

[1]https://www.cekulvakfi.org.tr/files/dosyalarhaber/surdurulebilir_kultur_turizmi_kilavuzu.pdf (Erişim Tarihi: 16 Ocak 2024 - *Sürdürülebilir Kültür Turizmi İçin Kamu-Yerel-Sivil-Özel İşbirliği*. Ebat Ofset, Gaziantep, 2012)

[2] Reizinger, Y., Tourist - Host Contact as a Part of Cultural Tourism. World Leisure and Recreation, 36 (Summer), 24-28, 1994.

[3] Bywater, M., The market for cultural tourism in Europe, Travel and Tourism Analyst, 6, 30–46, 1993.

[4] Valdez, R., Marketing and Cultural Tourism: A Proposal for the Marketing of Puebla's Cultural Heritage. The World Tourism Organization Marketing papers no:1, 2001.

[5] Özönder, H., *Sille (Tarih-Kültür-Sanat)*, Merhaba Basımevi, Konya, 1998.

[6] Sarıköse, B., *Sille Bin Yıllık Birliktelik Tarihçesi ve Sosyo-ekonomik Yapısı*, Çizgi Kitabevi, Konya, 2009.

[7] Erdem, R., Yıldırım, H., Çiftçi, Ç., Dülgerler, O.N., Çıbıkdiken, A.O., Levend, S. ve Erdoğan, A., Sille, Bir Koruma Geliştirme Planı ve Sonrası, S.Ü. Müh. Mim. Fak. Derg. 25 (2), 25-46, Konya, 2010.

[8] Mimiroğlu, İ. M., *Sille Kültür Vadisi*, Servet Ofset Ltd. Şti., Konya, 2012.

[9] Aklanoğlu, F. ve Erdoğan, E., Sille (Konya) Yerleşmesinin Sürdürülebilirliği İçin Ekolojik Tasarım Önerileri, Tekirdağ Ziraat Fakültesi Dergisi, 8(2), 119-131, Tekirdağ, 2011.

[10] Kılınçaslan, M., Sille'de Bağcılık. 5000 Yıllık Kültür Vadisi Sille. Sille'yi Kalkındırma ve Tanıştırma Derneği Yayını, Sayı: 1, Konya, 2008.

[11] https://www.selcuklu.bel.tr/ilcemiz/detay/296/sille-baraj-parki.html
(Erişim Tarihi: 16 Ocak 2024)

İLKOKUL ÇAĞINDAKİ ÇOCUKLARIN BİSİKLET KULLANIMI ALIŞKANLIĞININ ARTIRILMASINDA "GÜVENLİ BİSİKLET SÜRÜŞ EĞİTİMİ PROJESİ" DENEYİMİ

Prof. Dr. Ümmügülsüm DAĞLIOĞLU
Necmettin Erbakan Üniversitesi,
gulsumter@gmail.com - 0000-0002-3223-0172
Yusuf Ziya DAĞLIOĞLU
Sıraç Aydıntaşbaş İlkokulu,
yusufzter@gmail.com - 0009-0008-0676-2678
Ali BÖLÜK
Sıraç Aydıntaşbaş İlkokulu,
aliboluk6942@gmail.com – 0009-0000-0754-4455
Bayram Batuhan IŞIK
Sıraç Aydıntaşbaş İlkokulu,
bayrambatuhan421@gmail.com – 0009-0000-1286-5181
Neşet BAYRAKCI
Sıraç Aydıntaşbaş İlkokulu,
nesetbayrakci@gmail.com – 0009-0004-8421-896x
Hacer ÖZTÜRK
Sıraç Aydıntaşbaş İlkokulu,
demirhan2420@gmail.com – 0009-0006-0570-2011

ÖZET

Fiziksel güce dayalı, motorsuz bir ulaşım türü olan bisiklet ulaşımı, sürdürülebilirliğin sağlanmasında ve yaşam kalitesinin iyileştirilmesinde büyük katkı sağlamaktadır. İklim değişikliği ile mücadelede ulaşımdan kaynaklı emisyonların azalmasında da önemli bir rol oynayan bisiklet ulaşımının yaygınlaştırılması ve geliştirilmesi için bisiklet ve entegre ulaşım sistemine yönelik uygun altyapının oluşturulması ile birlikte özellikle 5 – 14 yaşında eğitim çağındaki çocukların bisiklet kullanma alışkanlığını edinmesine yönelik faaliyetlerin artırılması gerekmektedir. Bu bağlamda çalışmanın temel amacı ilkokul çağındaki çocuklara bisiklet kullanım alışkanlığının kazandırılması amacıyla hazırlanan "*Güvenli Bisiklet Sürüş Eğitimi Projesi*" kapsamında eğitim amaçlı yolculuklarda çocukların bisiklet kullanımının arttırılmasına yönelik önerilerin ortaya konmasıdır.

Anahtar Kelimeler: Sürdürülebilir ulaşım, bisiklet ulaşımı, yaşam kalitesi.

GİRİŞ

Endüstrileşme ve hızlı nüfus artışı ile birlikte kentlerde motorlu araç sahipliliğinin de artması, ulaşımda motorlu araç merkezli ulaşım planlarının hazırlanmasında ve uygulanmasında en etkin unsur olmuştur. Ulaşımda yaya odaklı çözüm önerilerinin göz ardı edilmesi, kentlerde

ekonomik, sosyal ve çevresel sorunların artmasına neden olmaktadır. Yaya güvenliğinin sağlanamaması, trafik kazalarındaki artış, hava ve gürültü kirliliğinin artması, doğal çevrenin izlerinin yok edilmesi, aşırı enerji tüketimi ve ulaşım maliyetinin yükselmesi vb yaşam kalitesini olumsuz etkileyen sorunların artmasına neden olmaktadır [1]. Özellikle son yıllarda ulaşımdan kaynaklanan emisyonların oranının yüksek olması, iklim değişikliği ile mücadelede ve daha sağlıklı yaşanabilir çevrelerin oluşturulmasında motorsuz bir ulaşım türü olan bisiklet ulaşımının önemini ortaya koymuştur. Bisiklet ulaşımı; verimli enerjiyi kullanması, yolculuğa başlangıç ve bitiş zamanına kullanıcının karar verebilmesi, kapıdan kapıya yolculuk sağlayarak erişebilirliği artırması [2], çevreye duyarlı ulaşım türü olması, bisiklet park alanlarının kapasitesinin araç otoparklarına oranla az olması, kullanıcısına ve kamuya düşük maliyet getirmesi, bireylere fiziksel egzersiz yapma imkanı sağlaması nedeniyle sağlıklı yaşamı desteklemesi yönlerinden oldukça yararlı ve desteklenmesi gereken bir ulaşım türüdür. Ancak olumsuz iklim koşularında tercih edilememesi, yüksek eğimli alanlarda fazla efor gerektirmesi, yolculuk mesafesinin 5-8 km arasında olabilmesi, altyapının yetersizliği, bisiklet kullanıcısının korunmasız yapısı nedeniyle bisiklet kazalarının ölümle ve ağır yaralanmalı sonuçlanabilmesi bisiklet kullanımını kısıtlayan hususlar olarak sayılmaktadır [3].

2020 TÜİK verilerine göre ülkemiz nüfusunun % 27,2'sini çocuk nüfusu oluşturmaktadır. Tüm yayalar içinde büyük bir orana sahip olan çocuklar içerisinde özellikle 5-14 yaş grubundaki çocuklar, kentsel dış mekânda gün içerisinde büyük oranda eğitim-konut amaçlı yolculuk yapmaktadır. Kentlerin sürekli gelişmesi, kentsel nüfusun artması kentsel alan kullanımlarının çeşitlenmesi ve değişmesi ile birlikte taşıt bağımlı gerçekleştirilen bu yolculuklar, özellikle okul çevrelerinde yaya ve taşıt trafiği yoğunluğunun artmasına, trafikte sıkışmaların meydana gelmesine ve çocukların güvenliğinin sağlanamamasına neden olmaktadır. Sorunların çözümünde ise yaya güvenliğinin sağlanması için emniyet memurlarının ve trafik sinyalizasyon sistemlerinin yeterli olacağının kabul edilmesi ve farklı çözüm önerilerinin üretilmemesi çocukların kazalara karışma oranını arttırmaktadır.

Ülkemizde çocuklar için daha yaşanabilir çevrelerin oluşturulması ve çocukların bisiklet kullanımını teşvik etmek amacıyla çeşitli platformlarda farklı aktiviteler gerçekleştirilmekte ve projeler hazırlanmaktadır. "***Güvenli Bisiklet Sürüş Eğitimi - Bisiklete Bin - Sağlıklı Yaşa"*** projesi de bu amaçla hazırlanarak uygulanmış bir projedir.

Yürütücülüğünü Sıraç Aydıntaşbaş İlkokulu öğretmeni Yusuf Ziya DAĞLIOĞLU'nun yaptığı projenin amacı "*İlkokul dördüncü sınıf öğrencilerini Can Dostları Hareketi Projesi kapsamında sınıf içi uygulamalarında sağlıklı yaşam için bisiklete binme, güvenli bisiklet sürüşü ve kent içi trafikte trafik güvenliği ve bireysel sorumluluklar konusunda bilinçlendirmek ve gerçekleştirilecek uygulamalarla günlük yaşam içerisinde kullanılmasını sağlamak"* olarak belirlenmiştir. Projenin temel hedefi ise, uygulama sonrasında bisiklet sürüş eğitimi alan çocukların, konut-eğitim yolculuklarında bisiklet kullanımının teşvik edilmesidir. Proje kapsamında programlanan uygulama adımlarında görev alacak aktörler belirlenerek, proje takvimi oluşturulmuştur (Çizelge 1).

2. Projenin Uygulama Adımları

ISBN NO. 978-625-6830-90-5

1. Öğrencilere Trafik ve Güvenli Bisiklete Binme Konularında Ön Test Uygulaması: Projenin etkinliğinin sorgulanması için öğrencilere trafik, trafik kuralları ve işaretleri konularında ön test uygulaması yapılmıştır. 10 sorudan oluşan Öğrenci Eğitimi Ön Testi Sıraç Aydıntaşbaş İlkokulunun sekiz şubesinde eğitim gören dördüncü sınıf öğrencilerinden her sınıftan rastgele yöntemle seçilmiş 3 öğrenci olmak üzere toplam 24 öğrenciye uygulanmıştır.

Çizelge 1. Proje Paydaşları

Projede Gerçekleştirilen Etkinlikler	İşbirliği Yapılan Aktörler
Trafik konusunda bilgilenme	Konya Emniyet Müdürlüğü Eğitim Şube Müdürlüğü
Trafik işaretlerinin öğretimi	Konya Emniyet Müdürlüğü Eğitim Şube Müdürlüğü
Bisiklete binerken dikkat edilmesi gereken hususlar	Konya Emniyet Müdürlüğü Eğitim Şube Müdürlüğü "Doğadaki Bisikletli" Bisiklet Topluluğu
Can Dostlarız Biz Bisiklete Bineriz Şarkısının ses ve görüntü kaydı	Necmettin Erbakan Üniversitesi Eğitim Fakültesi Müzik Ana Bilim Dalı Araş. Gör. Hasan DELEN
Can Dostlar Bisiklet Parkının Projelendirilmesi	Necmettin Erbakan Üniversitesi Mühendislik ve Mimarlık Fakültesi Şehir ve Bölge Planlama Bölümü
Can Dostlar Bisiklet Parkı projesinin uygulanması	Selçuklu Belediyesi Fen İşleri Müdürlüğü
Can Dostlar Bisiklet Parkı içerisine yerleştirilecek Trafik levhalarının temini	Konya Büyükşehir Belediyesi Park ve Bahçeler Müdürlüğü
Can Dostlar Bisiklet Parkı içerisine yerleştirilecek Işıklı İşaret Cihazının temini	Konya Büyükşehir Belediyesi Sinyalizasyon Şubesi
Can Dostlar Bisiklet Parkı içerisine yerleştirilecek Trafik işaret ve levhalarının yer belirlemesi	Konya Emniyet Müdürlüğü Eğitim Şube Müdürlüğü
Can Dostlar Bisiklet Parkı Bisiklet Park Demirinin temini ve yerleştirilmesi	Selçuklu Belediyesi Fen İşleri Müdürlüğü
Sloganlı Bisiklet Park Yeri Levhalarının Hazırlanması ve Yerleştirilmesi	Sıraç Aydıntaşbaş Okul Müdürlüğü
Güvenli Bisiklete Binme Eğitimi ve Sürüş Uygulaması Bisiklet Parçaları ve Bakımının aktarımı	"Doğadaki Bisikletli" Bisiklet Topluluğu

2. Trafik Konulu Eğitim Semineri: Konya Emniyet Müdürlüğü Eğitim Şube Müdürlüğü trafik polisleri tarafından 4. sınıf öğrencilerine sözlü ve görsel materyaller ile uygulamalı olarak eğitim verilmiştir.

Görsel 1. Trafik Konulu Eğitim Semineri

3- Slogan ve Logo Tasarımı: Proje konusu ile ilgili farkındalığının oluşturulması ve yaygınlaştırılması için okul genelinde öğrenciler arasında slogan yarışması düzenlenmiştir.

Yapılan değerlendirmede ***Bisiklete Bin - Sağlıklı Yaşa*** projenin sloganı olarak seçilmiştir. Ayrıca logo tasarımı yapılmıştır.

4- Trafik İşaretlerini Öğreniyorum: Öğrencilerin görsel algılarına hitap etmesi ve trafik işaretleri ve anlamlarını öğrenerek bilgilerinin canlı tutulması için görsel materyaller hazırlanmıştır.

Görsel 2. Trafik İşaretlerinin ve Anlamlarının Öğretilmesinde Kullanılan Materyaller

5- Can Dostlar Etkinlik Panosunun Düzenlenmesi: Can Dostlar Projesi Uygulama Rehberi ve Trafik Etkinliklerine ilişkin proje süresince öğrenciler tarafından hazırlanan resim, şiir vb. çalışmalar, okul koridorunda bu proje için ayrılan panolarda sergilenmiştir.

6- Can Dostlarız Biz Bisiklete Bineriz Şarkısı: Sözleri ile bisiklete bine kurallarının anlatıldığı çocuk şarkısı, Necmettin Erbakan Üniversitesi Ahmet Keleşoğlu Eğitim Fakültesi Müzik ABD öğretim üyesi tarafından bestelenerek kayda alınmıştır. Hazırlanan şarkı, akılda kalıcı olması için okul zili olarak kullanılmıştır.

7- Can Dostlar Bisiklet Parkının Oluşturulması: Tasarımı Necmettin Erbakan Üniversitesi Güzel Sanatlar ve Mimarlık Fakültesi Şehir ve Bölge Planlama Bölümü öğretim elemanları tarafından yapılan Güvenli Bisiklet Sürüş Parkuru, Sıraç Aydıntaşbaş İlkokulu bahçesine yapılmıştır. Parkurun aplikasyonu Selçuklu Belediyesi tarafından yapılmış olup, parkurda bisiklet yolları üzerinde trafik işaret ve levhaları Konya Emniyet Müdürlüğü Eğitim Şube Müdürlüğü trafik polisleri tarafından düzenlenmiştir.

Görsel 3. Okul Bahçesinde Uygulanan Bisiklet Parkuru

8- Işıklı Kaskımla Gece Güvendeyim: 4-A sınıfı öğrencileri, hava karardığında bisiklet kullanıcılarının ön ve arkadan diğer sürücüler ve yayalar tarafından görülebilirliğinin artırılması gerekliliğinden hareketle proje yürütücüsü sınıf öğretmenleri ile birlikte bir bisiklet kaskı

tasarlamışlardır. Projede bisiklet aydınlatması haricinde bisiklet kaskının ön ve arkasına ışıklı kask aydınlatma sistemi yerleştirilmiştir.

9- Güvenli Bisiklet Sürüş Eğitimi Semineri: Konya Emniyet Müdürlüğü Eğitim Şube Müdürlüğü trafik polisleri tarafından 4. sınıf öğrencilerine güvenli bisiklet sürüşü konusunda eğitim semineri vermiştir.

Görsel 4. Güvenli Bisiklet Sürüş Eğitimi Semineri

10- Güvenli Bisiklete Binmeyi Öğreniyorum: Okul bahçesinde oluşturulan bisiklet parkurunda 4. Sınıf öğrencilerine, "Doğadaki Bisikletli" bisiklet topluluğu üyelerinin işbirliği ile sağlıklı yaşam için bisiklete binmenin önemi ve kent içi trafikte bisiklet sürerken uymaları gereken trafik kuralları uygulamalı olarak anlatılmış ve tüm öğrencilere güvenli bisiklet sürüş eğitimi verilmiştir. Öğrenci velileri ve okul servisi şoförleri de eğitime davet edilmiş, trafikte bisikletlilere daha fazla dikkat etmeleri, taşıt sürücüsü ve yaya olarak bisiklet yollarını kullanmamaları ve trafik kurallarına uymaları konularına dikkat çekilmiş, uygulamayı izlemeleri ile bilgilerini yenilemeleri ve yeni bilgiler edinmeleri sağlamıştır. Ayrıca öğrencilerin bilgilerinin canlı tutulması için, proje süresince haftada iki gün güvenli bisiklet sürüş eğitimi tekrarlanmıştır.

Görsel 5. Güvenli Bisiklete Binme Eğitimi

11- Can Dostlar Bisiklet Muayene İstasyonu: Öğrencilere, trafik güvenliği için trafikte kullanılan araçların zamanında bakım ve onarımının yapılması gerektiği anlatılarak, bisiklet parkında Can Dostlar Bisiklet Muayene İstasyonu oluşturulmuştur. "Doğadaki Bisikletli" bisiklet topluluğu üyeleri ile birlikte öğrencilere, güvenli bisiklet sürüşü için bisikletin parçaları ve bisiklet muayenesinde kullanılan aletler tanıtılmıştır. Bisiklet sürüş etkinliği öncesinde,

öğrencilerin bisikletleri "Doğadaki Bisikletli" bisiklet topluluğu üyeleri ve okul öğretmenleri tarafından kontrol edilerek, hazırlanan bisiklet muayene formları doldurulmuştur.

12- Öğrencilere Trafik ve Güvenli Bisiklete Binme Konularında Son Test Uygulaması: Bu kapsamda Projeye başlarken uygulanan 10 soruluk Öğrenci Eğitimi Testi proje bitiminde ön test uygulanan öğrencilere tekrar uygulanmış ve değerlendirilmiştir.

Projenin uygulanması sonucunda; öğrenciler, veliler ve okul servis şoförleri trafik güvenliği ve bireysel sorumluluklar konusunda bilgilenmişler, trafik güvenliği, trafik işaretlerini ve anlamlarını yaparak yaşayarak öğrenmişler, sağlıklı yaşam ve çevremizi korumada bisiklete binmenin faydalarını kavramışlar, güvenli bisiklet sürüşü hakkında bilgi edinip, günlük yaşamlarında nasıl uygulayacaklarını, bisiklet parçalarını ve bisiklet bakımını öğrenmişlerdir. Ayrıca öğrencilerin, öğretmenlerin, velilerin ve okul servis şoförlerinin, trafik güvenliği ve bireysel sorumluluklar alma konusunda farkındalıkları ve bilinç düzeyleri artırılmıştır.

SONUÇ

Geleceğe yön verecek çocukların fiziksel, zihinsel, sosyal ve kültürel gelişimlerini sağlıklı bir şekilde tamamlamaları, yaşadıkları çevrenin sahip olduğu niteliklere bağlı olarak değişmektedir. Konut yakın çevresi, sokak, çocuk oyun alanı, okul bahçesi vb. tüm kentsel dış mekânlar, görsel ve fiziksel olarak erişilebilir olmalıdır. Çocuklar bisiklete binme konusunda teşvik edilmeli, konut-okul yolculuklarını bisiklet ile gerçekleştirmek için uygun altyapı oluşturulmalı, taşıt yolları ile kesişmesi durumunda öncelik bisikletlilere verilmeli ve güvenli bisiklet sürüşü için gerekli önlemler alınmalıdır. Kentin planlanmasında ve kentsel mekânların tasarlanmasında insan merkezli ulaşım sistemlerinin geliştirilmesi, yaya+bisiklet ulaşımının öncelemesi ve toplu taşım sistemi ile entegrasyonun sağlanması, kentlerin daha yaşanabilir olmasına yönelik önemli adımlar atılmasında etkili olacaktır.

KAYNAKÇA

[1] Ergün, M., İyinam, F. ve İyinam Ş., *Daha Temiz Bir Çevre İçin Ulaşım Planlaması*, II. Ulaşım Trafik Kongresi, 382-390, Makine Mühendisleri Odası, Ankara, 1999.

[2] Öncü E., Toplutaşımın Tamamlayıcısı Olarak Bisiklet, Şehir Plancıları Odası Planlama Dergisi, 90\1-2, Ankara, 1990.

[3] Ulvi, H., *Kent İçi Ulaşımda Bisiklet Kullanımı Konya Örneğinde Bir Araştırma*. Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü Şehir Ve Bölge Planlama Anabilim Dalı, Konya, 2002.

ISBN NO. 978-625-6830-90-5

ÖĞRETMENLERİN ÖRGÜTSEL ŞEFFAFLIK ALGISI-İZMİR ÖRNEĞİ

Doktora Öğrencisi, Yılmaz İŞLİ
Dokuz Eylül Üniversitesi,
yilmazisli1274@gmail.com - 0009-0008-7087-7365
Dr. Öğretim Üyesi, Yaşar YAVUZ
Dokuz Eylül Üniversitesi,
04yavuz@gmail.com - 0000-0002-5113-360X

ÖZET

Araştırmanın amacı, ortaokul öğretmenlerinin kendi okul yönetimi etkinliklerine yönelik örgütsel şeffaflık algılarını ortaya çıkarmak ve bu algılar arasında bazı değişkenlere göre anlamlı farklılık olup olmadığını belirlemektir. Çalışma betimsel tarama modelinden nicel bir araştırmadır. Araştırmanın evrenini İzmir İli ortaokullarında çalışan öğretmenler, örneklem ise bu evrenden küme oranlı örnekleme modeliyle seçilen 551 öğretmen oluşturmaktadır. Verilerin toplanmasında katılımcıların demografik özelliklerini belirlemek için "Kişisel Bilgi Formu" ve örgütsel şeffaflık algıları için "Okul Şeffaflık Ölçeği" kullanılmıştır. Elde edilen verilerin analizinde, betimsel istatistiklerden aritmetik ortalama, standart sapma ve yüzde puanları, öğretmen algıları arasındaki fark için "Bağımsız İki örneklem İçin T-Test" ve "Tek Yönlü Varyans Analizi" kullanılmıştır. Araştırma süreci sonunda elde edilen sonuçlara göre, öğretmenlerin okul yönetimi etkinliklerine ilişkin örgütsel şeffaflık algıları yüksek-olumlu düzeydedir. Okuldaki hizmet süresi 1-6 arasında olan öğretmenlerin örgütsel şeffaflık algıları, okuldaki hizmet süresi 10 yıl ve üstü olan öğretmenlerin örgütsel şeffaflık algılarına göre daha yüksek bulunmuştur. Bu sonuca göre, öğretmenlerin okuldaki hizmet süreleri arttıkça, örgütsel şeffaflığa ilişkin algıları anlamlı düzeyde düşmektedir. Öğretmenlerin örgütsel şeffaflık alt boyutlarında, "karar" alt boyutuna ilişkin algılarının "hesap verebilirlik" alt boyutuna ilişkin algılarına göre daha yüksek olduğu tespit edilmiştir. Ancak öğretmenlerin örgütsel şeffaflık algıları arasında *yaş, cinsiyet, branş, okul türü, mesleki kariyer basamağı* ve *meslekteki toplam hizmet süreleri* değişkenleri açısından anlamlı fark bulunamamıştır.

Anahtar Kelimeler: Şeffaflık, örgütsel şeffaflık, demokratik yönetim

TEACHERS' PERCEPTION OF ORGANIZATIONAL TRANSPARENCY- IZMIR CASE

SUMMARY

The aim of the research is to reveal secondary school teachers' perceptions of organizational transparency towards their school management activities and to determine whether there is a significant difference between these perceptions according to some variables. The study is a quantitative research using a descriptive survey model. The population of the research consists of teachers working in secondary schools in Izmir Province, and the sample consists of 551 teachers selected from this universe with the cluster proportion sampling model. In collecting data, "Personal Information Form" was used to determine the demographic characteristics of the participants and "School Transparency Scale" was used for their perceptions of organizational transparency. In the analysis of the data obtained, descriptive statistics such as arithmetic mean, standard deviation and percentage scores, "T-Test for Two Independent Samples" and "One-Way Analysis of Variance" were used for the difference between teachers' perceptions. According to the results obtained at the end of the research process, teachers' perceptions of organizational transparency regarding school management activities are at a high-positive level. The organizational transparency perceptions of teachers whose service period in the school was between 1-6 years were found to be higher than the organizational transparency perceptions of teachers whose service period in the school was 10 years and above. According to this result, as teachers' length of service at the school increases, their perceptions of organizational transparency decrease significantly. It was determined that teachers' perceptions of the "decision" sub-dimension in the organizational transparency sub-dimensions were higher than their perceptions of the "accountability" sub-dimension. However, no significant difference was found between teachers' perceptions of organizational transparency in terms of age, gender, branch, school type, professional career stage and total length of service in the profession.

Keywords: Transparency, organizational transparency, democratic management

1. GİRİŞ

Örgütler bir amaç gerçekleştirmek veya bir ihtiyacı gidermek üzere kurulur (Aydın, 2018). Amaç aynı zamanda örgütün yapısı kurulurken göz önünde bulundurulan en önemli faktördür. Tüm yapı bu amacı gerçekleştirmek üzere kurulur. Yapının sağlıklı işlemesi, büyük oranda insan kaynağının etkili olması ile ilişkilendirilebilir. Bu durumu tüm örgütler için söyleyebiliriz. Eğitim-öğretim faaliyetlerine biraz yakından bakıldığında öğretmenlerin, okul örgüt yapısının ana omurgasını oluşturduğu rahatlıkla görülebilir. Diğer bir değişle, Millî Eğitim Bakanlığının hiyerarşik yapısı içinde yönetimin en üst kademesinden en alt kademesine kadar, öğrencilere aktarmayı amaçladığı kazanımların belirlenen şekil ve oranda aktarılması öğretmenin niteliğine, performansına ve istekliliğine bağlıdır. Bundan dolayıdır ki öğretmenlerin kendini eğitime adaması, okula ve amaçlarına bağlılığı, okulu benimsemesi gibi konular önem kazanmaktadır. Yapılan araştırmalar bu konuların örgütsel şeffaflıkla ilişkisini ortaya

koymaktadır (Ayral, 2020; Büyük, 2021). Bu nedenle öğretmenlerin kendi okullarına yönelik örgütsel şeffaflık algılarının ortaya çıkarılması önem arz etmektedir.

2. ÖRGÜTSEL ŞEFFAFLIK

Örgütsel şeffaflık kavramı, demokratik düzenin sağlıklı işlemesi açısından 1970'li yıllardan günümüze kadar hem teoride hem de uygulamada giderek daha da önemli hale gelmektedir. Örgüt üyelerinin örgütsel şeffaflık istekleri ve demokratik talepleri bu durumun önemli bir gerekçesini oluşturmaktadır. Balkin (1999)'e göre örgütsel şeffaflık, açıklık ve demokratik hesap verebilirlik gibi yönetimsel değerlere yaptığı katkılarla ilgilidir. Yazar, bu katkıyı üç tür şeffaflık ile açıklamaktadır. Şeffaflığın ilk türü olan "bilgi şeffaflığı", hükümet aktörleri ve kararları hakkında olan bilgilere erişim olanağı sağlar. Adil temsil veya doğrudan katılım yoluyla siyasi kararlara katılmayı sağlayan "katılımcı şeffaflık" ikinci tür şeffaflıktır. Üçüncü tür şeffaflık olan "hesap verebilirlik" ise hükümet üyeleri veya örgüt yöneticileri, yasaları ihlal ettiklerinde veya insanların çıkarlarını olumsuz yönde etkileyecek şekilde hareket ettiklerinde onları ya hukuk sistemine ya da kamuoyuna karşı sorumlu tutabilme ile ilgilidir (Balkin, 1999). Yakından bakıldığında bu üç tür şeffaflığın demokrasinin geliştirilmesi açısından önemli olduğu görülebilir. Bazı yazarlar örgütsel şeffaflık düzeyini, o örgütteki demokratik yönetimin ne düzeyde olduğunun bir ölçüsü olarak değerlendirmektedir (Acar ve Sevinç, 2005; Akpınar, 2011).

Amerika'da 1970'li yıllarda yaşanan Watergate Skandalı'ndan sonra yasalara giren örgütsel şeffaflık (Ball, 2022), günümüzde Avrupa ülkeleri başta olmak üzere birçok ülkede yasal olarak tanımlanmış ve düzenlenmiştir. Örgütsel şeffaflığı açıklamadan önce şeffaflık kelimesinin açıklanması yararlı olacaktır.

2.1. Şeffaflık

Şeffaf kelimesi Arapça kökenli olup, Türk Dil Kurumu sözlüğünde kelimenin iki anlamı verilmektedir. Birinci anlamı sıfat olarak ve gerçek anlamda "içinden ışık geçebilen ve arkasındaki şeylerin görülmesine engel olmayan nesne" şeklinde açıklanmaktadır. Eş anlamlı kelimeler olarak da saydam ve transparan kelimeleri verilmektedir. Buna en belirgin örnek olarak cam gösterilebilir. Camın içinden ışık geçer ve camın arkasında olan her nesne rahatlıkla görülebilir. Bu camın şeffaf olmasının bir sonucudur. Şeffaf kelimesinin ikinci anlamı ise yine sıfat olarak ancak mecaz anlamda "açıkça görünen, belirgin olan şey" biçiminde açıklanmaktadır (https://sozluk.gov.tr/). Balkin (1999)'e göre, ortamın görüntülenen nesnenin doğasını önemli ölçüde değiştirmemesi gerektiği, şeffaflığın önemli bir sayıltısıdır. Bu açıklamalar doğrultusunda şeffaflığı, açık ve belirgin olma hali veya bilinmek istenen durumun doğasının bozulmadan görülebilir, ulaşılabilir olması durumu şeklinde açıklanabilir. Burada ulaşılabilir olma durumu aynı zamanda bilinmek istenene herhangi bir erişim engelinin konulmamasını, onun doğasının bozulmadan olduğu gibi görülmesini de içermektedir. Rawlins (2009) ise şeffaf kelimesini gizliliğin tersi olarak açıklık, görünürlük ve bilinebilirlik olarak tanımlamaktadır.

Şeffaflık kelimesi özünde hem gerçek hem de mecaz anlamlarını kapsayan iki gerekli ve yeterli koşulu bünyesinde barındırır. Bunlar "*görünürlük*" ve "*çıkarım yapılabilirlik*" olarak sıralanabilir (Michener & Berch, 2013). Görünürlük, ışıkta bir nesnenin veya ulaşılmak istenen

bilgi veya belgenin tamamen görünür olması olarak açıklanırken, çıkarım yapılabilirlik ise görünen nesnenin ya da ulaşılan bilginin sade ve anlaşılabilir olması, kişilerin belirli bir doğruluk derecesiyle çıkarımlarda bulunabilmesi olarak açıklanabilir.

2.2. Örgütsel Şeffaflık

Örgütsel şeffaflık hem alanyazında hem de uygulamalarda son zamanlarda örgütün etkililiği (Fındıklı, 1996), işgörenlerin aidiyet hissetmesi, performanslarının artırılması ve örgüte bağlılıkları (Klein, 2012; Büyük, 2021), demokratik yönetimlerin gereklilikleri (Akpınar, 2011) vb. açılardan önemsenen bir konu olarak alanyazında yer almaktadır. 1970'li yıllarda Amerika'da ortaya çıkan Watergate Skandalı üzerine, kongrede "The Government in the Sunshine Act" yasası çıkarılmış ve Türkçe 'ye de "Gün Işığında Yönetim Yasası" olarak çevrilmiştir (Akpınar, 2011). Bu yasa ile şeffaflık, Amerika'nın yönetiminde temel ilkelerden biri haline gelmiştir. İzleyen yıllarda bu yasadan etkilenen Avrupa'da da benzer yasalar ve düzenlemeler yapılmaya başlanmıştır. Buna örnek olarak Avrupa Birliği'nin yönetim reformları kapsamında 2001 yılında kabul ettiği "Avrupa Yönetişimi: Beyaz Kitap" (European Governance: A White Paper) adlı çalışma örnek olarak gösterilebilir. Bu çalışmada iyi yönetişim vurgulanmış ve iyi yönetişimin beş temel ilkesi açıklık, katılımcılık, hesap verebilirlik, etkinlik ve uyum olarak belirlenmiştir (Okçu, 2007). Bunlardan ilk üçü olan açıklık, katılımcılık ve hesap verebilirlik ilkeleri doğrudan örgütsel şeffaflık ile ilişkili iken diğer ikisi ise yönetim uygulamaları ile ilişkilidir. Aydemir (2019)'e göre Türkiye'de de benzer düzenlemeler yapılmış ve 2003 yılında kabul edilen 4982 sayılı Bilgi Edinme Hakkı Kanunu ile örgütsel şeffaflık yasalarımıza girmiştir.

Albu & Flyverbom, (2019)'un örgütsel şeffaflık üzerine yapılan araştırmaları inceledikleri çalışmada, örgütsel şeffaflığa yönelik iki tür yaklaşımın olduğu sonucuna varmışlardır. Birinci tür yaklaşımda örgütsel şeffaflık, bilginin paylaşılma derecesi olarak açıklanır. Bu yaklaşımda, bilginin olabildiğince doğru, ilgisi olanların anlayabileceği sadelikte olması önemli görülmekte ve bilgi paylaşımının olumlu sonuçları ön plana çıkarılmaktadır. İkinci tür yaklaşımda ise örgütsel şeffaflık bir süreç olarak değerlendirilmektedir. Bu yaklaşımda örgütsel şeffaflık, gerilimler ve müzakerelerle dolu karmaşık, iletişimsel, organizasyonel ve sosyal süreçler olarak açıklanmaktadır. Böylece bilgi paylaşımının olumlu etkilerinin yanında, istenmeyen sonuçlara da yol açabileceğini ve ilişkilerin yeniden şekillenmesinde kurucu bir güç olabileceğini öne sürer (Albu & Flyverbom, 2019). Yönetimlerin örgütsel şeffaflık konusunda isteksiz hatta engelleyici davranışlarının altında yatan önemli nedenlerden birisinin, toplumda egemen olan güçler tarafından olumsuz görülen bu sonuçlar olduğu söylenebilir. Bu açıdan bakıldığında, toplumda egemen olan güçlerin, yerleşik düzeni kendi lehine sürdürme isteği örgütsel şeffaflığın gelişmesi önündeki önemli engellerden biri olarak sayabiliriz.

Örgütsel şeffaflık, genel olarak, yukarıda açıklanan şeffaflık kavramının örgütlere uygulanması olarak ifade edilebilir. Örgütlerde yapılan iş ve işlemlerin, alınan karar ve uygulamaların görünür ve erişilebilir olması durumu örgütsel şeffaflığın temel koşulları olarak sayılabilir. Başka bir ifade ile örgütsel şeffaflık, alınan kararların belli kurallara göre alınıp uygulandığı, özellikle kararlardan etkilenenlerin bu karar ve uygulama biçimlerine rahatça ulaşabildiği bir

durumu ifade etmektedir (Elekoğlu, 2021). Ayrıca ulaşılabilen bilgi, belge ve kararların, bunlara ulaşan kişiler açısından açık, net ve anlaşılır olması gerekmektedir. Yanı bilgiye ulaşabilmenin yanında, bu bilginin anlaşılabilir, manipüle edilmemiş olmasının da şeffaflık açısından gerekli olduğu söylenebilir. Bu gerekliliğin temelinde demokratik bir hak olan aktif katılım ve sorumlulukla ilişkili olan hesap verebilirlik vardır (Balkin, 1999). Tosun ve Çelik (2022)'in geliştirdikleri Okul Şeffaflık Ölçeğinde *kararlara katılım*, *bilgi akışı* ve *hesap verebilirlik* şeklinde bu gereklilikleri örgütsel şeffaflığın boyutları olarak bulgulamışlardır (Tosun ve Çelik, 2022). Kısaca örgütsel şeffaflık, katılım ve hesap verebilirliği sağlamak amacıyla açık yönetimin uygulanması durumu olarak da tanımlanabilir.

2.3. Okullarda Örgütsel Şeffaflığın Önemi

Amacı insan yetiştirmek olan eğitim örgütlerinde, okulların etkili olması açısından birçok faktör sayılabilir. En önemli faktörlerden birisi öğretmendir. Öğretmenin kendini geliştirmesi gibi bireysel faktörler dışında istekli çalışması, okula bağlılık göstermesi, kendini adaması gibi örgüt yönetiminden kaynaklı faktörler de öğretmenin etkili olmasında önemlidir. Literatür incelendiğinde, örgütün etkililiği (Fındıklı, 1996), işgörenlerin aidiyet hissetmesi, performanslarının artırılması ve örgüte bağlılıkları (Klein, 2012; Büyük, 2021), öğretmen haklarının korunması, onların kendilerini güvende hissetmesi (Karaevli ve Levent, 2014), güdülenmeleri ve iş doyumları (Ayral ve Tanrıöğen, 2020), demokratik yönetimlerin gereklilikleri (Akpınar, 2011) vb. durumlar örgütsel şeffaflıkla yakından ilişkili görünmektedir. Bundan dolayı eğitim örgütlerinde özellikle öğretmenlerin etkilenebileceği veya onlarla ilgili olabilecek iş ve işlemlerin okul idaresince olabildiğince açık bir şekilde paylaşılması gerekir. Ayral ve Tanrıöğen, (2020)'e göre bu paylaşımın yapılmaması durumunda öğretmenlerin saygı ihtiyacı ve uzmanlığıyla ilgili gelişimi de bu durumdan olumsuz etkilenebilir (Ayral ve Tanrıöğen, 2020). Tüm bu sebeplerden ötürü, okul idarelerinin asgari şeffaflık düzeyi, öğretmenlerin kendi okul idarelerinin şeffaf olduğu yününde olumlu algıya sahip olacak kadar olmalıdır. Bu açıdan öğretmenlerin kendi okul idarelerine ilişkin örgütsel şeffaflık algısı önem arz etmektedir.

3. YÖNTEM

Araştırma nicel bir çalışma olup, araştırmada betimsel tarama modeli kullanılmıştır. Verilerin toplanmasında katılımcıların demografik özelliklerini belirlemek için "Kişisel Bilgi Formu" ve Tosun ve Çelik (2022) tarafından geliştirilen "Okul Şeffaflık Ölçeği" kullanılmıştır. Ölçek "Kararlara Katılım", "Bilgi Akışı" ve "Hesap Verebilirlik" olmak üzere 3 alt boyut ve 16 maddeden oluşmaktadır. Ölçek, varyans oranı %73,707, Cronbach Alfa Katsayısı (.95) değerleri ile geçerli ve güvenilir bir ölçme aracı olarak değerlendirilebilir (Karagöz, 2016; Büyüköztürk ve Diğ., 2018). Okul Şeffaflık Ölçeği 5'li Likert tipinde derecelendirilmiştir. Okul Şeffaflık Ölçeğinin puan aralıkları Çizelge1' de gösterilmektedir.

Çizelge 1. Okul Şeffaflık Ölçeğine Ait Puan Aralıkları

Seçenekler	Verilen Puanlar	Puan Aralıkları	Ölçüt
Tamamen katılıyorum.	5	4,20-5,00	Çok Yüksek
Katılıyorum.	4	3,40-4,19	Yüksek
Kararsızım.	3	2,60-3,39	Orta
Katılmıyorum.	2	1,80-2,59	Düşük
Kesinlikle katılmıyorum	1	1,00-1,79	Çok Düşük

Araştırmanın evrenini İzmir İli devlet ortaokullarında görev yapan öğretmenler, örneklemini ise küme oranlı örnekleme yöntemiyle seçilen 551 öğretmen oluşturmaktadır. İzmir Ticaret Odasının 2022 yılında yaptığı "*İzmir İlçelerinin Sosyo-Ekonomik Gelişmişlik Düzeylerinin Tahlili*" ve 2772 sayılı Tebliğler Dergisinin "Millî Eğitim Bakanlığı Öğretmen Atama ve Yer Değiştirme Yönetmeliği" ekinde yer alan "*Hizmet Alanları ve Hizmet Puanları Çizelgesi*" örneklem gurubunun oluşturulmasında göz önünde bulundurulmuştur.

Verilerin normal dağılım ölçümlerine bakılarak, verilerin analizinde parametrik ya da nonparametrik testlerden hangisinin kullanılacağına karar verilmiştir. Çarpıklık (skewness) ve basıklık (kurtosis) değerlerinin ±1 sınırları içinde (Tabachnick ve Fidell, 2007) ve örneklemde yer alan her bir grubun 30 ve üzeri olması (Kul, 2014) verilerin normal dağılım gösterdiğinin ispatı olarak kabul edilmiştir. Buna göre araştırma verilerinin normallik testleri yapılmış, verilerin normal dağıldığı tespit edilmiştir. Ölçümlere ait istatistikler Çizelge 2'de gösterilmektedir.

Çizelge 2. Örgütsel Şeffaflık Ölçeğine İlişkin Normallik Testi Sonuçları

Ölçümler	Ölçümler	*Standard Hata*
Aritmetik Ortalama	3,71	,023
Medyan	3,68	
Varyans	,311	
Standard Sapma	,557	
Çarpıklık	-,152	,104
Basıklık	-,767	,208

Çizelge 2'ye göre, "Örgütsel Şeffaflık Ölçeği" ile toplanan verilerin dağılımı normaldir. Verilere ilişkin aritmetik ortalama ve medyan değerleri birbirine yakın ve çarpıklık-basıklık değerleri ± 1 değerleri arasında yer almaktadır.

Parametrik test koşulları sağlandığından verilerin analizinde betimsel istatistiklerden sayı, yüzde, aritmetik ortalama ve standart sapma değerlerinden yararlanılmış; gruplar arasındaki farkın önemi için parametrik testlerden ikili karşılaştırmalarda "Bağımsız Örneklemler t-Testi", üç ve daha fazla olan gruplar arasındaki karşılaştırmalarda ise "Tek Yönlü Varyans Analizi (ANOVA)" testleri uygulanmıştır.

3.1. Araştırmanın Problemi/Alt problemleri

Araştırmanın problemi "İzmir İli devlet ortaokullarındaki öğretmenlerin kendi okul yönetimi etkinliklerine yönelik örgütsel şeffaflık algıları nasıldır? Bu algılar arasında bazı değişkenler açısından anlamlı farklılık var mıdır?" şeklinde belirlenmiştir.

3.1.1. 1. Alt Problem

İzmir İli devlet ortaokullarındaki öğretmenlerin kendi okul yönetimi etkinliklerine yönelik örgütsel şeffaflık algıları nasıldır?

3.1.2. 2. Alt problem

Öğretmenlerin kendi okul yönetimi etkinliklerine yönelik örgütsel şeffaflık algıları arasında;

1. Yaş
2. Cinsiyet
3. Branş
4. Bulundukları okuldaki hizmet süresi
5. Meslekteki toplam hizmet süresi,
6. Okul türü,
7. Mesleki kariyer basamağı değişkenlerine göre anlamlı farklılık var mıdır?

4. BULGULAR

Araştırmanın problemi "İzmir İli devlet ortaokullarındaki öğretmenlerin kendi okul yönetimi etkinliklerine yönelik örgütsel şeffaflık algıları nasıldır? Bu algılar arasında bazı değişkenler açısından anlamlı farklılık var mıdır?" şeklinde belirlenmişti. Problemin çözümü için belirlenen alt problemlere ilişkin bulgular aşağıda verilmiştir.

4.1. 1. Alt Probleme İlişkin Bulgular

Araştırmanın 1. Alt problemi İzmir İli devlet ortaokullarında çalışan öğretmenlerin kendi okul yönetimi etkinliklerine yönelik örgütsel şeffaflık algıları nasıldır? şeklinde belirlenmişti. 1. Alt probleme ilişkin bulgular Çizelge 3'te verilmiştir.

Çizelge 3. Örgütsel Şeffaflık Ölçeğine Ait Maddelerin Betimsel İstatistik Değerleri

Karar	x̄	ss
1. Okul yönetimi, karar alma süreçlerinde öğretmenlerin görüşlerini anlamaya çalışır.	3,82	,962
2. Okul yönetimi, alınacak karar ile ilgili bilgilere ulaşabilmesi için öğretmenlere kolaylık sağlar.	3,96	,891
3. Okul yönetimi, kararları kapalı kapılar ardında alır. *	3,82	1,027
4. Okul yönetimi, okul ile ilgili kararlarda öğretmenlerin fikrini alır.	3,91	,925
Toplam	**3,88**	**,805**
Bilgi Akışı		
5. Okul yönetimi, öğretmenlere okul ile ilgili doğru bilgiler verir.	4,18	,814
6. Okul yönetimi, öğretmenlerin ihtiyaç duydukları bilgileri zamanında paylaşır.	4,13	,851
7. Okul yönetimi, öğretmenlerin ihtiyaç duydukları bilgileri eksiksiz verir.	4,12	,839
8. Okul yönetiminin öğretmenlerle paylaştığı bilgiler güvenilirdir.	4,32**	,738
9. Okul yönetiminin öğretmenlerle paylaştığı bilgiler anlaşılırdır.	4,29	,775

10. Okul yönetimi, öğretmenlerin işine yarayacak bilgileri gizler. *	4,27	,941
Toplam	**4,21**	**,670**
Hesap Verebilirlik		
11. Okul yönetimi, yönetsel hatalarının sorumluluğunu üstlenir.	3,74	,952
12. Okul yönetimi, okulun gelir gideriyle ilgili detayları öğretmenlerle paylaşır.	3,51**	1,144
13. Okul yönetimi, aldığı kararların sonuçlarını açıklamaya isteklidir.	3,85	,962
14. Okul yönetimi, aldığı kararların gerekçelerini öğretmenlerle paylaşır.	3,94	,905
15. Okul yönetimi, okul kaynaklarının etkili kullanımına ilişkin açıklama yapar.	3,90	,961
16. Okul yönetimi, yönetsel uygulamalarının değerlendirilmesine açıktır.	3,82	,946
Toplam	**3,79**	**,812**
Genel Toplam	**3,97**	**,687**

*: Ters maddeler. **: En düşük ve en yüksek ortalamaya sahip maddeler.

Çizelge 3 incelendiğinde, ortaokul öğretmenlerinin kendi okul yönetimi etkinliklerine yönelik şeffaflık algısının (x̄: 3,97) "katılıyorum" düzeyinde olduğu görülmektedir. Öğretmenler, kendi okul yönetimlerinin etkinliklerine yönelik şeffaflık davranışlarını alt boyutlarda en yüksekten en düşüğe doğru sırasıyla, "bilgi akışı" alt boyutunda "*tamamen katılıyorum"* ifadesiyle ($\bar{x}$=4,21), "karar" alt boyutunda "*katılıyorum"* ifadesiyle ($\bar{x}$=3,88) ve "hesap verebilirlik" alt boyutunda "*katılıyorum"* ifadesiyle ($\bar{x}$=3,79) değerlendirmişlerdir. Alt boyutlara ilişkin ortalamalar karşılaştırıldığında, ortaokul öğretmenlerinin "hesap verebilirlik" alt boyutun en az, "bilgi akışı" boyutunu ise en çok benimsedikleri ortaya çıkmaktadır.

Standart sapma değerlerine bakıldığında, en homojen değerlendirmenin hesap verebilirlik (ss=.812), en heterojen değerlendirmenin ise bilgi akışı (ss=0.670) boyutlarında olduğu görülmektedir. Madde 12'de yer alan *"Okul yönetimi, okulun gelir gideriyle ilgili detayları öğretmenlerle paylaşır."* ($\bar{x}$ =3,51) maddesinin en düşük madde ortalamasına sahip olduğu ve bu maddenin hesap verebilirlik boyutunu açıkladığı görülmektedir. Madde 8'de yer alan *"Okul yönetiminin öğretmenlerle paylaştığı bilgiler güvenilirdir."* ($\bar{x}$=4,32) maddesinin ise en yüksek madde ortalamasına sahip olduğu ve bu maddenin bilgi akışı alt boyutunu açıkladığı görülmektedir.

4.2. 2. Alt Problemlere İlişkin Bulgular

Araştırmanın ikinci alt problemi "Öğretmenlerin kendi okul yönetimi etkinliklerine yönelik örgütsel şeffaflık algıları arasında;

1. Yaş
2. Cinsiyet
3. Branş
4. Bulundukları okuldaki hizmet süresi
5. Meslekteki toplam hizmet süresi,
6. Okul türü,

7. Mesleki kariyer basamağı değişkenlerine göre anlamlı farklılık var mıdır?" şeklinde belirlenmişti. 2. Alt probleme ilişkin bulgular aşağıda verilmiştir.

4.2.1. Öğretmenlerin Örgütsel Şeffaflık Algılarının Yaşa Göre Karşılaştırılması

Öğretmenlerin kendi okul yönetimi etkinliklerine yönelik şeffaflık algılarının yaşa göre anlamlı düzeyde farklılık gösterip göstermediğine yönelik parametrik testlerden tek yönlü varyans analizi (F testi) uygulanmıştır. Analiz sonuçları Çizelge 4'te yer almaktadır.

Çizelge 4. Öğretmenlerin örgütsel şeffaflığa ilişkin algılarının yaşa göre F (Varyans) Testi sonuçları

					ANOVA Sonuçları					
	Yaş	**n**	**x̄**	**ss**	**Var. K.**	**KT**	**Sd**	**KO**	**F**	**p**
	0-35	138	3,76	,56	G. Arası	,54	2	,27	,86	,42
Örgütsel Şeffaflık	36-45	257	3,70	,56	G. İçi	170,59	548	,31		
	46 ve Üstü	156	3,67	,53						
	Toplam	551	3,71	,55	**Toplam**	171,13	550			

Çizelge 4'e göre ortaokul öğretmenlerinin kendi okullarındaki örgütsel şeffaflığa ilişkin algıları ($F_{hesaplanan}$= 0,86; p=0,42) arasında yaş değişkenine göre ($p<0.05$) düzeyinde anlamlı farklılık bulunmamaktadır.

4.2.2. Öğretmenlerin Örgütsel Şeffaflık Algılarının Cinsiyete Göre Karşılaştırılması

Öğretmenlerin kendi okul yönetimi etkinliklerine yönelik örgütsel şeffaflık algıları arasında cinsiyetlerine göre anlamlı düzeyde farklılık gösterip göstermediğine yönelik parametrik testlerden bağımsız gruplar t-Testi uygulanmıştır. Analiz sonuçları Çizelge 5'te yer almaktadır.

Çizelge 5. Öğretmenlerin örgütsel şeffaflığa ilişkin görüşlerinin cinsiyet değişkenine göre analizi

	Cinsiyet	**n**	**x̄**	**ss**	**t Testi**		
					t	**Sd**	**p**
Örgütsel Şeffaflık	Kadın	339	3,69	,56	-1,05	549	,29
	Erkek	212	3,74	,54			

Çizelge 5'e göre ortaokul öğretmenlerinin kendi okul yönetimi etkinliklerine yönelik örgütsel şeffaflık algıları ($T_{hesaplanan}$= -1,05; p=0,29) arasında cinsiyet değişkenine göre ($p<0.05$) düzeyinde anlamlı farklılık bulunmamaktadır.

4.2.3. Öğretmenlerin Örgütsel Şeffaflık Algılarının Branşa Göre Karşılaştırılması

Öğretmenlerin kendi okullarındaki örgütsel şeffaflık algılarının branşa göre anlamlı düzeyde farklılık gösterip göstermediğine yönelik parametrik testlerden tek yönlü varyans analizi (F testi) uygulanmıştır. Analiz sonuçları Çizelge 6'da yer almaktadır.

Çizelge 6. Öğretmenlerin örgütsel şeffaflığa ilişkin algılarının branşa göre F (Varyans) Testi sonuçları

	Branş	n	x̄	ss	ANOVA Sonuçları Var. K.	KT	Sd	KO	F	p
Örgütsel Şeffaflık	Fen Bil.	182	3,63	,58	G. Arası	1,95	4	,49	1,58	,17
	Sos Bil	83	3,75	,56	G. İçi	169,17	546	,31		
	Dil Bil	176	3,73	,54						
	Sanat-spor	62	3,81	,53						
	Diğer	48	3,74	,52						
	Toplam	**551**	**3,71**	**,55**	**Toplam**	**171,13**	**550**			

Çizelge 6'ya göre ortaokul öğretmenlerinin kendi okul yönetimi etkinliklerine yönelik örgütsel şeffaflık algıları ($F_{hesaplanan}$= 1,58; p=0,17) arasında branş değişkenine göre (p<0.05) düzeyinde anlamlı farklılık bulunmamaktadır.

4.2.4. Öğretmenlerin Örgütsel Şeffaflık Algılarının Okuldaki Hizmet Süresine Göre Karşılaştırılması

Öğretmenlerin kendi okul yönetimi etkinliklerine yönelik örgütsel şeffaflık algılarının okuldaki hizmet süresine göre anlamlı düzeyde farklılık gösterip göstermediğine yönelik parametrik testlerden tek yönlü varyans analizi (F testi) uygulanmıştır. Analiz sonuçları Çizelge 7'de yer almaktadır.

Çizelge 7. Öğretmenlerin örgütsel şeffaflığa ilişkin algılarının okuldaki hizmet sürelerine göre F (Varyans) Testi sonuçları

	Süre	n	x̄	ss	ANOVA Sonuçları Var. K.	KT	Sd	KO	F	p
Örgütsel Şeffaflık	1-3 Yıl	219	3,77	,56	G. Arası	3,68	3	1,22	4,00	,00
	4-6 Yıl	134	3,74	,53	G. İçi	167,45	547	,30		
	7-9 Yıl	79	3,69	,58						
	10 Yıl ve Üstü	119	3,56	,52						
	Toplam	551	3,71	,55	Toplam	171,13	550			

Çizelge 7' de görüldüğü üzere ortaokul öğretmenlerinin kendi okul yönetimi etkinliklerine yönelik örgütsel şeffaflık algıları ($F_{hesaplanan}$ = 4,00; p = ,00) arasında okuldaki hizmet sürelerine göre (p<.05) düzeyinde anlamlı bir farklılık bulunmaktadır.

Anlamlı farklılığın hangi süre aralıkları arasında olduğunu test etmek amacıyla yapılan LSD testi sonuçları Çizelge 8'de verilmektedir.

Çizelge 8. Öğretmenlerin örgütsel şeffaflığa ilişkin algılarında anlamlı farklılığın hangi süre aralıkları arasında olduğunu belirlemek üzere yapılan LSD testi sonuçları

	Süre I	Süre II	Ortalamalar Arası Fark	p
Örgütsel Şeffaflık	1-3 Yıl	10 Yıl ve Üstü.	,30*	,00
	4-6 Yıl	10 Yıl ve Üstü.	,26*	,01

Çizelge 8' e göre öğretmenlerin kendi okul yönetimi etkinliklerine yönelik örgütsel şeffaflık algıları arasında okuldaki hizmet süresi 1-6 yıl olan öğretmenlerin örgütsel şeffaflık algısı ile okuldaki hizmet süresi 10 yıl ve üstü olan öğretmenlerin örgütsel şeffaflık algıları arasında (p<,05) düzeyinde okuldaki hizmet süresi 1-6 yıl olan öğretmenler lehine anlamlı farklılık vardır.

4.2.5. Öğretmenlerin Örgütsel Şeffaflık Algılarının Toplam Hizmet Süresine Göre Karşılaştırılması

Öğretmenlerin kendi okul yönetimi etkinliklerine yönelik örgütsel şeffaflık algılarının meslekteki toplam hizmet süresine göre anlamlı düzeyde farklılık gösterip göstermediğine yönelik parametrik testlerden tek yönlü varyans analizi (F testi) uygulanmıştır. Analiz sonuçları Çizelge 9'da yer almaktadır.

Çizelge 9. Öğretmenlerin örgütsel şeffaflığa ilişkin algılarının meslekteki toplam hizmet süresine göre F (Varyans) Testi sonuçları

					ANOVA Sonuçları					
	Süre	**n**	**x̄**	**ss**	**Var. K.**	**KT**	**Sd**	**KO**	**F**	**p**
	1-10 Yıl	142	3,77	,55	G. Arası	1,90	3	,63	2,05	,10
	11-15 Yıl	107	3,73	,52	G. İçi	169,22	547	,30		
Örgütsel Şeffaflık	16-20 Yıl	113	3,60	,59						
	21 Yıl ve Üstü	189	3,71	,54						
	Toplam	**551**	**3,71**	**,55**	**Toplam**	**171,136**	**550**			

Çizelge 9' da görüldüğü üzere ortaokul öğretmenlerinin kendi okul yönetimi etkinliklerine yönelik örgütsel şeffaflık algıları arasında meslekteki toplam hizmet sürelerine göre (p<.05) düzeyinde anlamlı bir farklılık bulunmamaktadır.

4.2.6. Öğretmenlerin Örgütsel Şeffaflık Algılarının Okul Türüne Göre Karşılaştırılması

Öğretmenlerin kendi okul yönetimi etkinliklerine yönelik örgütsel şeffaflı algılarının okul türüne göre anlamlı düzeyde farklılık gösterip göstermediğine yönelik, parametrik testlerden bağımsız gruplar t-Testi analizi uygulanmıştır. Analiz sonuçları Çizelge 10'da yer almaktadır.

Çizelge 10. Öğretmenlerin örgütsel şeffaflığa ilişkin algılarının okul türü değişkenine göre analizi

	Okul Türü	**n**	**x̄**	**ss**	**t Testi**		
					t	**Sd**	**p**
Örgütsel Şeffaflık	Ortaokul	484	3,71	,55	-,01	549	,98
	İmam Hat. OO.	67	3,71	,59			

Çizelge 10'da görüldüğü üzere ortaokul öğretmenlerinin kendi okul yönetimi etkinliklerine yönelik örgütsel şeffaflığa algıları ($T_{hesaplanan}$ = -0,01; p = 0,98) arasında okul türüne göre (p<0,05) düzeyinde anlamlı bir farklılık bulunmamaktadır.

4.5.7. Öğretmenlerin Örgütsel Şeffaflık Algılarının Mesleki Kariyer Basamağına Göre Karşılaştırılması

Öğretmenlerin kendi okul yönetimi etkinliklerine yönelik örgütsel şeffaflık algılarının mesleki kariyer basamaklarına göre anlamlı düzeyde farklılık gösterip göstermediğine yönelik, parametrik testlerden bağımsız gruplar t-Testi analizi uygulanmıştır. Analiz sonuçları Çizelge 11'de yer almaktadır.

Çizelge 11. Öğretmenlerin örgütsel şeffaflığa ilişkin algılarının mesleki kariyer değişkenine göre analizi

	Kariyer	n	x̄	ss	t Testi		
					t	Sd	p
Örgütsel Şeffaflık	Öğretmen	196	3,74	,56	,90	549	,36
	Uzman ve Üstü	355	3,69	,55			

Çizelge 11' de görüldüğü üzere ortaokul öğretmenlerinin kendi okul yönetimi etkinliklerine yönelik örgütsel şeffaflığa algıları ($T_{hesaplanan}$ = 0,90; p = ,0,36) arasında, oldukları mesleki kariyer basamağına göre (p<.05) düzeyinde anlamlı bir farklılık bulunmamaktadır.

5. GENEL DEĞERLENDİRME VE SONUÇLAR

Ortaokul öğretmenlerinin, kendi okul yönetimi etkinliklerine yönelik örgütsel şeffaflık algıları genel toplam bakımından *yüksek-olumlu* düzeydedir. Bu durum, ortaokul öğretmenlerinin okul idarelerinin örgütsel şeffaflık kapsamına giren davranışlarına ilişkin görüşlerinin olumlu olduğu şeklinde yorumlanabilir. Dolayısıyla okullarımızda örgütün etkililiği (Fındıklı, 1996), işgörenlerin aidiyet hissetmesi, performanslarının artırılması ve örgüte bağlılıkları (Klein, 2012; Büyük, 2021), öğretmen haklarının korunması, onların kendilerini güvende hissetmesi (Karaevli ve Levent, 2014), güdülenmeleri ve iş doyumları (Ayral ve Tanrıöğen, 2020), demokratik yönetimlerin gereklilikleri (Akpınar, 2011) vb. durumlar için örgütsel şeffaflıkla ilgili gerekli koşulların sağlandığı söylenebilir. Bu sonuç yurt içinde yapılan birçok çalışma ile de paraleldir (Ayral, 2020; Gökçe, 2020; Büyük, 2021; Elekoğlu, 2021; Tosun, 2022).

Alt boyutlar açısından bakıldığında "bilgi akışı" alt boyutu en yüksek ortalamaya sahip iken "hesap verebilirlik" alt boyutu en düşük ortalamaya sahiptir. *"Okul yönetiminin öğretmenlerle paylaştığı bilgiler güvenilirdir."* maddesi en yüksek ortalamaya sahip madde olup "bilgi akışı" alt boyutunu açıklamaktadır. Buradan hareketle okullarımızda demokratik bir ortamın olduğu, okul idaresi tarafından gerekli bilgilerin açık ve anlaşılır bir biçimde öğretmenlerle paylaşıldığı söylenebilir. *"Okul yönetimi, okulun gelir gideriyle ilgili detayları öğretmenlerle paylaşır."* maddesi en düşük ortalamaya sahip maddesi olup "hesap verebilirlik" alt boyutunu açıklamaktadır. Bu noktadan hareketle, okulun mali konularda öğretmenlerle bilgi paylaşımında örgütsel şeffaflık açısından bazı aksaklıkların olduğu söylenebilir. Bu aksaklıkların giderilmesi ve ayrıca yukarıda sayılan kazanımların elde edilmesi bakımından, okul idarelerinin mali konularda daha şeffaf davranmaları önerilebilir.

Öğretmenlerin okul yönetimi etkinliklerine yönelik örgütsel şeffaflık algıları *yaş, cinsiyet, kariyer basamağı, okul türü, branş* ve *meslekteki toplam hizmet süresi* değişkenlerine göre

anlamlı farklılık göstermemektedir. Ancak öğretmenlerin *okulda çalışma süreleri* arttıkça okul idarelerine ilişkin örgütsel şeffaflık algı düzeyleri anlamlı bir biçimde düşmektedir. Öğretmenlerin okuldaki çalışma sürelerinin artışı ile farkındalıklarının arttığı, kabul görme ve sayılma beklentilerinin yükseldiği ileri sürülebilir. Bu sebepten ötürü öğretmenlerin okuldaki hizmet sürelerinin artışına paralel olarak, okul idaresinin iş ve işlemlerinden haberdar olma ve onlara katılma isteklerinin de artığı söylenebilir. Okul idarelerinin bu durumu göz önünde bulundurarak, öğretmenlerin örgütsel şeffaflık algılarını yükseltecek davranışlar sergilemeleri önerilebilir.

KAYNAKÇA

[1] Akpınar, M., Gün Işığında Yönetim Açısından Türk Kamu Yönetiminde Açıklık ve Şeffaflık Sorunu. Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi Y.2011, C.16, S.2, S.235-261, 2011.

[2] Albu, O. B., and Flyverbom, M., Organizational Transparency: Conceptualizations, Conditions, and Consequences. *Business & Society*, *58*(2), 268-297, 2019.

[3] Aydın, M., *Eğitim Yönetimi.* Pegem A Yayıncılık, Ankara, 2018.

[4] Ayral, T., *Okul Müdürlerinin Yönetim Felsefeleri ile Okulların Şeffaflık Düzeyleri Arasındaki İlişki,* Yüksek Lisans Tezi, Pamukkale Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Denizli, 2021.

[5] Ayral, T. ve Tanrıöğen, A. Okul Müdürlerinin Yönetim Felsefeleri ile Okulların Şeffaflık Düzeyleri Arasındaki İlişki. Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi / The Journal of International Social Research Cilt: 13 Sayı: 75 Yıl: 2020.

[6] Balkin, J. M. How Mass Media Simulate Political Transparency, Cultural Values, 3:4, 393-413, 1999.

[7] Ball, C. What Is Transparency? Public Integrity, 11(4), 293–308. Doi:10.2753/pin1099-9922110400, 2009.

[8] Bushman, R., Piotroski, J. and Piotroski, O., What Determines Corporate Transparency?. Journal of Accounting Research Vol. 42 No. 2 May 2004.

[9] Büyük, E., *Okul Yöneticilerinin Şeffaflık Uygulamaları ile Öğretmenlerin Örgütsel Bağlılık Algıları Arasındaki İlişki*, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, 2021.

[10] Büyüköztürk, Ş., Çakmak, E., Akgün, Ö. E., Karadeniz, Ş., Demirel, F., *Bilimsel Araştırma Yöntemleri.* Pegem Akademi, Ankara, 2021.

[11] Can, A., *SPSS ile Bilimsel Araştırma Sürecinde Nicel Veri Analizi*, Pegem Akademi, Ankara, 2020.

[12] Creswell, J. W., *Araştırma Deseni,* (S. B. Demir, Çev.), Eğiten Kitap Yayıncılık, Ankara, 2016.

[13] Elekoğlu, F., *Öğretmen Algılarına Göre Liderlik Stilleri, Etkili Okul ve Okulda Şeffaflık Arasındaki İlişkinin İncelenmesi Zonguldak İli Örneği,* Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Zonguldak Bülent Ecevit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Zonguldak, 2021.

[14] Etzioni, A., Is Transparency The Best Disinfectant?. Journal of Political Philosophy, 18(4), 389-404, 2010.

[15] Genç, S., *Kristal Sırların Araştırılması ve Sır İçinde Kristal Nüvelerin Geliştirilmesi,* Sanatta Yeterlik Tezi, Anadolu Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eskişehir, 1993.

[16] Gökçe, V., *Okullarda Şeffaflık ile Örgütsel Sinizm Düzeyleri Arasındaki İlişki,* Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi Sosyal Bilimleri Enstitüsü, İstanbul, 2021.

[17] Gündüz, Y.ve Göker, S. D., Eğitim Denetimi Sürecinde Hesap Verebilirlik ve Şeffaflık Uygulamaları. Ondokuz Mayıs Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 36(1), 83-93, 2017.

[18] Hoy, W.K. ve Miskel, C.G. Eğitim Yönetimi. (Çev. Ed. Selahattin Turan). Ankara: Nobel Yayınları, 7. Basımdan Çeviri, 2020.

[19] Jiang, H., and Shen, H., Toward a Relational Theory of Employee Engagement: Understanding Authenticity, Transparency, and Employee Behaviors. International Journal of Business Communication, 60 (3), 948-975, 2023.

[20] Kadıoğulları, E., *Yükseköğretimde Şeffaflık ve Özerklik Algısı*, Doktora Tezi, İstanbul Okan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2020.

[21] Karagöz, Y., *SPSS ve AMOS 23 Uygulamalı İstatistiksel Analizler,* Nobel Yayıncılık, Ankara, 2016.

[22] Karasar, N., *Bilimsel Araştırma Yöntemleri,* Nobel Yayınları, Ankara, 2022.

[23] Klein, J., The Open-Door Policy, International Journal of Educational Management, 26(6), 550–564, 2012.

[24] Koçak, S. Y., Kamu Yönetiminde Açıklık İçin Bilgi Edinme Hakkı. Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 23 / 2010

[25] Michener, G. and Bersch, K., Identifying Transparency. Information Polity, 18(3), 233–242, 2013.

[26] Okçu, M., *Yönetişim Tartışmalarına Katkı: Avrupa Birliği İçin Yönetişim Ne Anlama Geliyor?*, Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, C.12, S.3 S.299-312, 2007.

[27] Schnackenberg, A. K. and Tomlinson, E. C., Organizational Transparency: A New Perspective on Managing Trust in Organization-Stakeholder Relationships. Journal of Management, 42(7), 1784-1810, 2016.

[28] Tabachnick, B. G. and Fidell, L. S., *Using Multivariate Statistics (6th Ed.),* Allyn and Bacon, Boston, 2013.

[29] Tekindal, S., *Nicel, Nitel, Karma Yöntem Araştırma Desenleri ve İstatistik*, Nobel Yayınları, Ankara, 2021.

[30] Tosun, A.ve Çelik, K., Okul Şeffaflık Ölçeği: Geçerlik ve Güvenirlik Çalışması, Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, e-ISSN:2146-5983. Sayı: 64 Sayfa: 102-126, 2022.

[30] Wehmeier, S. and Raaz, O., Transparency Matters: The Concept of Organizational Transparency in The Academic Discourse. Public Relations Inquiry, 1(3), 337–366, 2012.

[31] Yaman, A., Türk Yükseköğretim Sisteminde Saydamlık ve Hesap Verebilirlik. Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara, 2016.

[32] Yıldırım, A. ve Şimşek, H., *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*, Seçkin Yayıncılık, Ankara, 2011.

ISBN NO. 978-625-6830-90-5

YÖNETİCİ VE ÖĞRETMENLERİN ÖRGÜTSEL MUHALEFETE İLİŞKİN GÖRÜŞLERİ

Okul Müdürü, Ferhunde DENİZ
Milli Eğitim Bakanlığı
ferhundedeniz@gmail.com - 0009-0004-5975-9430
Müdür Yardımcısı, Arzu YİĞİT GÜL
Milli Eğitim Bakanlığı,
arzuyigitgul@hotmail.com –0009-0006-2629-167X

ÖZET

Bu araştırmanın amacı, İzmir ili Gaziemir ve Buca ilçelerindeki resmi ortaokullarda görevli yönetici ve öğretmenlerinin örgütsel muhalefete ilişkin görüşlerinin belirlemektir. Bu çalışmada Özdemir'in (2010) geliştirmiş olduğu "Örgütsel Muhalefet Ölçeği" uygulanmıştır. Anket formu, örgütsel muhalefet ölçeği ve bir de demografik yapıyı öğrenmek maksadıyla kullanılan "Kişisel Bilgiler Soru Formu" olmak üzere iki bölümden oluşmaktadır. İzmir ili Gaziemir ve Buca ilçelerinde görev yapan yönetici ve öğretmenler araştırma evrenini oluşturmuşlardır. Çalışmanın evrenini 707 öğretmen oluşturdu. Çalışmaya 2021-2022 eğitim öğretim yılında İzmir ili Gaziemir ve Buca ilçelerindeki okullarda çalışan 170 öğretmen ve yönetici gönüllü olarak katıldı. Anketler 2021 yılının Kasım ayı içinde uygulanmıştır. Veriler SPSS programı kullanılarak analiz edildi. Gönüllü kişiler ölçek içindeki maddelere göre cevap verdi. Verilen bu cevaplar aritmetik ortalama ve standart sapmaları hesaplandı. 2 bölümden oluşan bağımsız değişkenlerde t-testi ve nonparametrik karşılığı olan Mann Whitney-U testi tercih edildi. Bağımsız değişkendeki bölüm ikiden çok ise değişkenler için parametrik Tek Yönlü ANOVA ve nonparametrik Kruskall Wallis H testi tercih edildi. Çalışmadaki sonuçlar incelendiğinde örgütsel muhalefet ölçeği boyutlarının kendi içinde pozitif, anlamlı, orta düzeye yakın bir değerde olduğu tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Örgüt, Muhalefet, Örgütsel Muhalefet

ISBN NO. 978-625-6830-90-5

1. GİRİŞ

Örgütsel muhalefet kişilerin görev aldıkları yerlerdeki gücün yönetimle ilgili olarak almış olduğu kararlara karşı olan düşüncelerini ifade edilmesidir. Kassing (1998), örgüt çalışanlarının üç farklı biçimde muhalif davranış gösterme yönelimi olduğunu belirtilmiştir. Birincisi "*dile getirilmiş muhalefet"* tir. Açık muhalefet diye de tabir edilen bu türde geribildirim mekanizması, farklı görüşlerin örgütsel iyileştirme adına kullanılır hale getirmesi için görüşlerini yöneticilerle ya da denetmen gibi etkin olacak örgüt içi diğer paydaşlara söylemesi olarak ifade edilebilir. Bir diğer muhalif davranış çeşidi ise '*örtük muhalefet*'tir. Bu türde, sorunların çözüme kavuşabilmesi için örgüt içi paylaşım olabilmektedir. Son muhalif davranış çeşidi ise "*yer değiştirmiş muhalefet"*tir. Bu son muhalefet stratejisinde örgüttekiler, karşıt fikirlerini kurumdan olmayanlara söyleme eğilimindedir (Kassing, 2001).

Örgütsel muhalefetin eğitim alanlarında ve örgütler içindeki konumu yönetim alanında belirgin olmadığı düşünülmektedir. Eğitim alanlarında örgütsel iletişimin kuvvetli olması karşıt düşünceyi rahatlıkla ifade edebilme yolunda yararlı olacağı söylenebilir.

Örgütsel muhalefet bireylerin çalıştıkları örgütlerde veya kurumlarda yöneticilerinin uyguladıkları kararlarla ilgili olarak kendi fikirlerini çekinmeden ifade edebilmesi olarak açıklanabilir. Kassing'e (1998) göre, örgüt çalışanlarının üç farklı biçimde muhalif davranış gösterme yönelimini olduğu belirtilmiştir. Birincisi "dile getirilmiş muhalefet" ikincisi "örtük muhalefet" ve üçüncüsü ise "yer değiştirmiş muhalefet"tir. Bu üç yolla da örgütlerdeki demokrasi anlayışının yükseleceği ve gelişimin artacağı söylenebilir. Yaşadığımız yüzyılda okullarımızdaki örgütsel muhalefete ilişkin yönetici ve öğretmenlerin görüşleri eğitim ortamındaki demokrasi anlayışına katkı sağlayabileceği düşünülmektedir. Eğitim alanında bu kapsamda ele alınan çalışmalar fazla değildir. Bu sebepten bu araştırma gelecekte eğitim alanında yapılması düşünülen çalışmalara fayda sağlayabileceği düşünülmektedir.

Bu çalışma, ilköğretim okullarında görevli öğretmenler ve okul yöneticilerinin örgütsel muhalefet ilişkin görüşlerini araştırmayı hedeflemektedir. Örgütsel muhalefete yönelik araştırmalar eğitim sahasında az sayıdadır. Bu nedenle bu araştırmanın ortaya konması hedeflenmiştir. Böylece hem öğretmen hem de yöneticilerin okullarımızdaki örgütsel muhalefete yönelik mevcut tutumlarının tespit edileceği ve alan yazındaki beklenen seviyeye ulaşabilmek adına önemli olduğu düşünülebilir.

Araştırma verileri, 2021-2022 eğitim-öğretim döneminde İzmir ili Gaziemir ve Buca ilçelerinde bulunan resmi ortaokullar ve araştırmada kullanılan ölçek soruları ile sınırlıdır.

2. ÖRGÜTSEL MUHALEFET

Okul yaşamındaki örgütsel muhalefet olgusunun yansımalarının net bir biçimde açıklanabilmesi için ilk olarak muhalefet kelimesinin manası verilmiştir. Daha sonra da bu kavramın ilgili olduğu disiplinler içindeki yeri ve önemi açıklanmıştır. Son bölümde öncelikle okullardaki örgütsel muhalefetin teorik içeriği düzenlenmiştir.

Konunun örgüt yaşamındaki izdüşümünün daha iyi anlaşılabilmesi için öncelikle muhalefet sözcüğünün anlamı ve kavramın en yüksek değere sahip olduğu disiplin olarak siyaset içerisindeki yeri ve öneminden bahsedilmektedir. Sonrasında, örgütlerde muhalefet kavramının teorik yapısı sistematik olarak ortaya konmaktadır.

2.1.Muhalefet

Muhalefet sözcüğü, TDK'ye göre ise üç farklı şekilde açıklanmaktadır (www.tdk.gov.tr):

1. *"Bir tutuma, bir görüşe, bir davranışa karşı olma durumu, aykırılık",*
2. *"Karşı görüşte, tutumda olan kimseler topluluğu"* ve
3. *"Demokraside iktidarın dışında olan parti veya partiler".*

Kassing (1997) muhalefet kelimesinin İngiliz dilinde "dissent" kelimesi ile ifade edildiğini ve "dissent" sözcüğünün ise Latince görüş ayrılığı manasına gelen "dissentire" sözcüğünün karşılığı olduğunu söylemiştir. Muhalefetin hayatın her yerinde ve tüm örgütlerde bulunduğunu, onun için yapılan tanımlamalardan anlayabilmemiz mümkündür. Bu kelime toplum içinde bir bütünü ifade etmektedir. O sebepten toplumla birlikte düşünülmelidir.

2.2. Örgütsel Muhalefet Anlayışı

Muhalefet kavramı örgüt yönetiminde, çalışma ortamlarında bulunanlar ile yöneticiler arasındaki fikir farklılığı biçiminde karşılık bulduğu düşünülmektedir. Bu görüş ayrılığı iş ortamındaki bazı hareket, olay ve yaşananlarla ortaya çıkabilmektedir. Örgüt içerisinde ortaya çıkan bu görüş ayrılıkları haline, örgütsel muhalefet adı verilmektedir. (Kassing, 1997). Özdemir (2010) örgütsel muhalefeti yöneticilerle çalışanlar arasında bir aşama olarak ifade etmektedir.

Yurt içinde muhalefet konulu araştırmalarda örgütsel muhalefet şeklinde karşılık bulan ifade yurt dışında yapılan çalışmalarda ise "organizational dissent" veya "employee dissent" olarak karşılık bulmaktadır. (Ötken ve Cenkci, 2013).

ISBN NO. 978-625-6830-90-5

Örgütsel iletişimde öne çıkan durumlardan biri de örgütsel muhalefettir (Garner, 2013). Ötken ve Cenkçi (2013) muhalefetin oluşmasının örgüt iç güdülenmesinin üzerinde etkili olabileceğini ifade etmiştir.

2.3. Örgütsel Muhalefetin Kuramsal Temelleri

Literatüre bakıldığında muhalefet kavramı "örtük kontrol kuramı", "bağımsız düşünce kuramı", "ayrılma, dile getirme ve sadakat kuramı" olarak üç değişik şekilde bilinmektedir. Bu bölümde genel hatlarıyla bu kuramlar açıklanmaya çalışılacaktır.

2.3.1. Örtük Kontrol Kuramı

Tompkins ve Cheney bu kuramda, örgüttekilerin amaçlara ulaşabilmek için davranışlarda çizgiyi aşmaması gerektiğini vurgulamaktadırlar. Bu kuramda değerli olan birkaç teknikler bulunmaktadır. Bunlar basit, bürokratik ve teknolojik olmak üzere üçe ayrılmaktadır. Bu üç denetim biçimi beraber veya birbirinde farklı olarak da kullanılabilmektedir (Özdemir, 2010).

2.3.2. Bağımsız Düşünme Kuramı

Gorden ve Infante (1987) bu kuramda örgüt içindekilerin kendilerine yapılan davranışlara karşı bağımsızca fikirlerini beyan edebilmesi halinde örgüt içinde sahiplenme hissinin yükselebileceği düşünmektedirler. Bu kurumda esas olan kişilerin fikirlerini bağımsızca açıklamasıdır (Özdemir, 2010). Diğer bir ifadeyle çalışanlar, yöneticilerin düşüncelerini benimsemeden kendilerine ait olan fikirlere eğilmeyi vurgulamaktadır (Rancer, 1995: 144-145).

2.3.3. Ayrılma, Dile Getirme ve Sadakat Kuramı

Hirschman örgüttekilerin muhalefet yaparken neler yaptıklarını ve muhalif fikirlerini açıklama yollarını ifade etmeye çalışmıştır. Örgüt içinde alınan kararlarla ilgili farklı düşünenler ya örgütü terk edebilir ya da ortamın toparlanmasını gözleyebilirler (Hirschman, 1972). Kassing (1997) örgütsel muhalefetin önemsememe tepkilerinin de etkili olabileceğini düşünmektedir.

1.4. Örgütsel Muhalefet Stratejileri

Örgütlerde ortaya çıkan farklı olayların, uygulamaların etkisiyle örgüt çalışanları bireysel, ilişkisel ve örgüt içi farklılıklara göre değişik şekillerde muhalif eylemler gösterebilmektedir. Bu etki kişinin sorumluluk hissiyle doğru orantılıdır. Sorumlu olduğunu düşünen kişi muhalif düşünceleri ile ilgili olarak değişik yerlerle irtibat halinde olabilir. Sorunun yok edilmesi için muhalif fikirlerini başkalarıyla paylaşabilir (Miceli, Near ve Schwenk, 1991).

Okullarda muhalefet ile ilgili yapılan araştırmalar okul yöneticilerinin, muhalif kişilerce yapılan muhalefet şekline göre farklı stratejiler izlediğini ortaya koymaktadır. Güntekin ve Özkan (2023)'a göre, muhalif fikirlerin doğrudan okul müdürüne iletildiği durumlarda okul müdürleri muhalif kişilere daha olumlu ve yapıcı bir tavır ile yaklaşmaktadır. Ancak muhalefetin bilgi uçurma şeklinde yapıldığı durumlarda okul müdürlerinin yaklaşımları sertleşmekte, muhalefeti bitirmek için bazen önleyici bazen de caydırıcı önlemler almaktadır (Güntekin ve Özkan, 2023). Buradan hareketle okul müdürlerinin, muhaliflerin niyetlerine göre tavır takındığı söylenebilir. Şöyle ki; okul müdürlerinin, kendisine doğrudan iletilen muhalif fikirlerin yapıcı muhalefet olduğunu düşünerek olumlu tavır geliştirdiği, ancak bilgi uçurma şeklinde yapılan muhalefetin kendisine zarar verme amacı taşıdığını düşünerek sert önlemler alma yolunu seçtiği söylenebilir.

3. YÖNTEM

Araştırmacının sorunu ortadan kaldırmak amacıyla yararlanabileceği her çeşit bilgiye veri denir. Sosyal bilimlerde açısından veri toplama yöntemlerinden biri de nicel araştırma yöntemidir. Bu araştırmada nicel araştırma metotlarından, mevcut olanı göründüğü biçimiyle ifade eden (Dura, 2005) tarama araştırma metodu seçilmiştir. Daha sonrasında ise Karasar'ın (2012) da söylediği gibi farklı değişkenin olması durumunda bunların birlikte farklılaşmasını ya da derecesini bulmayı amaçlayan ilişkisel tarama metodu ile araştırma sürdürülmüştür.

Nicel araştırma olarak düşünülmesi sebebiyle veri toplama aracı olarak Özdemir (2010) tarafından geliştirilen "Örgütsel Muhalefet Ölçeğinin" "Muhalif Davranışlar" alt bölümü uygulanmıştır.

Araştırmanın evrenini, İzmir ili merkez ilçelerinden Buca ve Gaziemir'de 2021-2022 eğitim öğretim yılında resmi ortaokullarda görev yapan öğretmenler ve yöneticiler oluşturmaktadır. Okulların resmi web sitelerinden alınan bilgilere göre 2021-2022 eğitim öğretim yılında Buca ve Gaziemir'de bulunan resmi 10 ortaokulda görev yapan toplam 707 yönetici ve öğretmenler araştırmanın evrenini meydana getirmektedir. Tablo 1'de okulların sayısının ilçelere göre dağılımı gösterilmiştir.

Tablo 1

Evrende Bulunan Okulların İlçelere göre Dağılımı

İlçeler	Ortaokullar	Toplam
Buca	5	5
Gaziemir	5	5
Toplam	10	10

ISBN NO. 978-625-6830-90-5

Tablo 1'e göre Buca ilçesinde 5 ortaokul Gaziemir ilçesinde de 5 ortaokul olmak üzere toplamda 10 resmi okul bulunmaktadır.

Tablo 2'de evreni oluşturan okullardaki yönetici ve öğretmen sayılarının ilçelere göre dağılımı gösterilmiştir.

Tablo 2

Evrendeki Okullardaki Yönetici ve Öğretmen Sayılarının İlçelere göre Dağılımı

İlçeler	Ortaokullar	Toplam
Buca	478	478
Gaziemir	229	229
Toplam	707	707

Tablo 2'de İzmir ili merkez ilçelerinden Buca ve Gaziemir'de bulunan resmi ortaokullardaki öğretmen ve yönetici sayıları verilmiştir. Buca'da bulunan ortaokulda toplam 478 öğretmen ve yönetici bulunmaktadır. Gaziemir ilçesinde ise 229 öğretmen ve yönetici bulunmaktadır. Genel olarak bakıldığında ise İzmir ili merkez ilçelerinden Buca ve Gaziemir'de 10 ortaokulda toplam 707 öğretmen ve yönetici bulunmaktadır.

Evrende var olan yönetici ve öğretmenlerin hepsine birden ulaşmak güç olduğundan evrenin içinden onu gösteren bir örneklem seçilmiştir. Örneklem, küme örnekleme yöntemi ile belirlenmiştir. Evrenin büyüklüğüne uygun olması sebebiyle bu yöntem tercih edilmiştir. Karasar (2012)'a göre bire bir denk belirleme ihtimalinden çok bünyesinde bütün unsurların bir arada olduğu küme örnekleme yöntemi daha etkilidir.

Tablo 3'te örneklem grubunu oluşturan okullar, öğretmen ve yönetici sayıları gösterilmiştir.

Tablo 3

Örneklem Grubunu Oluşturan Okullar Öğretmen ve Yönetici Sayıları

Okullar	İlçe	Öğretmen ve Yönetici Sayısı
Saadet Emir Ortaokulu	Buca	111
Buca Ortaokulu	Buca	107

Atatürk Ortaokulu	Buca	90
Gazi Ortaokulu	Buca	85
Makbule Süleyman Alkan Ortaokulu	Buca	85
Nevvar Salih İşgören Ortaokulu	Gaziemir	52
Mustafa Kemal Paşa Ortaokulu	Gaziemir	49
Şehit Uğur Palancı Ortaokulu	Gaziemir	47
Remzi Doğan Ortaokulu	Gaziemir	43
Gazi Umurbey Ortaokulu	Gaziemir	38
TOPLAM		**707**

Tablo 3'te görüldüğü gibi örneklem olarak Buca ilçesinden 5 ortaokul, Gaziemir ilçesinden ise 5 ortaokul alınmıştır. Örneklemde toplamda 10 ortaokul yer almaktadır. Örneklemi belirlemede alınan ölçütlerden biri, okulda görevli öğretmen ve yönetici sayısının 30 ve üzerinde olma koşulu aranmıştır.

Tablo 3'te görüldüğü gibi, Buca'da 478 ve Gaziemir'den 229 olmak üzere toplamda 707 öğretmen ve yönetici örneklemi oluşturmaktadır. Örnekleme seçilen katılımcıların hepsi ortaokulda görev yapmaktadır. Örneklem tercihinde 'Örneklem Büyüklükleri Tablosundan yararlanılmış ve çalışmanın 707 öğretmen ve yöneticiden meydana gelen hedef evrenini 170 öğretmen ve yöneticinin temsil edebileceği varsayılmıştır (Yazıcıoğlu ve Erdoğan, 2004, 50). Ayrıca ölçeğin uygulanması safhasında karşılaşılabilecek problemler ve ölçeklerin toplanmasında yaşanabilecek olası kayıplar sebebiyle örneklemin 250 öğretmen ve yöneticiden meydana gelmesi düşünülmüştür. Bunun için okullara toplam 250 ölçek dağıtılmıştır. Bu ölçeklerin 50 tanesi boş olarak geri alınmıştır. Bunun dışında 30 adet ölçek eksik doldurulduğundan geçersiz kabul edilmiştir. Öğretmen ve yöneticiler isteğe bağlı olarak ölçekleri doldurmuşlardır. Netice olarak 170 yönetici ve öğretmenden araştırma için bilgi toplanmıştır. Katılımcılara ölçekler elden teslim edilmiştir. Veri toplama 15.11.2021 – 01.12.2022 tarihleri arasında tamamlanmıştır.

3.1. Araştırmanın Problemi

Araştırmanın problemleri

3.1.1. Okul yöneticileri ve öğretmenlerin kendi okullardaki örgütsel muhalefete ilişkin algıları ne düzeydedir?

3.1.2. Okul yöneticileri ve öğretmenlerin örgütsel muhalefetle ilgili algıları karşılaştırıldığında bireysel değişkenlerde anlamlı seviyede farklılık göstermekte midir? şeklinde belirlenmiştir.

4. BULGULAR

Bu bölümde araştırmada belirlenen alt problemlere ilişkin toplanan verilerin analizinden elde edilen bulgular, tablolar ve açıklamalar ele alınmıştır.

4.1. Örgütsel Muhalefet Ölçeği Puanlarına İlişkin Betimsel Bulgular

Çalışmanın birinci problemi "Okul yöneticileri ve öğretmenlerin örgütsel muhalefete ilişkin algıları ne düzeydedir?" şeklinde belirlenmişti. Bu problemi çözümleyebilme amacıyla yapılan betimsel istatistikler Tablo 4'te verilmiştir.

Tablo 4

Örgütsel Muhalefet Ölçeği Ölçek Boyutlarına İlişkin Betimsel Değerler

Ölçek	Boyutlar	n	Min	Max	X̄	ss
Örgütsel Muhalefet	Örtük Muhalefet	170	1.00	3.57	1.74	.56
	Haber Uçurma	170	1.00	4.00	1.75	.68
	Açık Muhalefet	170	1.00	5.00	3.05	1.01
Toplam		170	1.00	3.82	2.07	.55

Tablo 4'te örgütsel muhalefet ölçeğine ait betimsel değerlere bakıldığında ölçekte örtük muhalefet ($\bar{X}$=1.74), haber uçurma boyutları puan ortalamaları ($\bar{X}$=1.75) ile ölçeğin genelindeki (toplam) puan ortalamasının ($\bar{X}$=2.07) düşük seviyede olduğu görülmektedir. Buna rağmen örgütsel muhalefet ölçeğinde açık muhalefette gönüllü katılanların puan değerlendirmesinin ($\bar{X}$=3.05) orta seviyeyi gösterdiği anlaşılmıştır.

4.2. Örgütsel Muhalefet Ölçek Puanlarının Kişisel Değişkenler Açısından İncelenmesine Yönelik Bulgular

Çalışmanın ikinci problemi **"**Okul yöneticileri ve öğretmenlerin örgütsel muhalefetle ilgili algıları karşılaştırıldığında bireysel değişkenlerde anlamlı seviyede farklılık göstermekte midir?" biçiminde hazırlanmıştı. Bu problemin ortadan kaldırılması ilişkin yapılan araştırmalar, sıra şeklinde tablolar biçiminde hazırlanarak sunulmuştur.

Tablo 5

Katılımcıların Cinsiyetlerine Göre Örgütsel Muhalefet Ölçeği ve Boyutlarına İlişkin t-Testi Sonuçları

Ölçek	Düzey	n	X̄	ss	sd	*t*	p	η^2
Açık Muhalefet	Kadın	110	2.93	.99	475	3.26	.001	.02
	Erkek	60	3.24	1.02				

P<0.05

Tablo 5'te görülen bağımsız gruplar t-Testi sonuçlarına bakıldığında açık muhalefet boyut değerlerinin cinsiyet değişkeninde anlamlı olduğu görülmektedir (t_{475}=3.26, p=.001). Böylece erkeklerdeki açık muhalefet puan değerlerinin ($\bar{X}$=3.24) kadınlara oranla ($\bar{X}$=2.93) daha çok olduğu görülmektedir.

Tablo 6

Katılımcıların Cinsiyetlerine Göre Örgütsel Muhalefet Ölçeği ve Boyutlarına İlişkin Mann Whitney-U Testi Sonuçları

Ölçek	Düzey	n	Sıra Ortalaması	Sıra Toplamı	*U*	*p*	*Etki Büyüklüğü(r)*
Örtük Muhalefet	Kadın	110	225.64	66339.00	22974.0	.007	.12
	Erkek	60	260.46	47664.00			
Haber Uçurma	Kadın	110	217.65	63989.50	20624.5	.000	.20
	Erkek	60	273.30	50013.50			
Ölçek Toplam	Kadın	110	216.55	63665.0	20300.0	.000	.21
	Erkek	60	275.07	50338.0			

P<0.05

Örgütsel muhalefet ölçeğinde örtük muhalefet puanlarında cinsiyete göre U testi neticelerine bakıldığında kadın ve erkek katılımcıların sıra ortalaması değerlerinde anlamlı fark oluştuğu saptanmıştır (U=22974.0, p=.007). Böylece erkeklerdeki sıra ortalama değerlerinin (260.46) kadınlara oranla (225.64) daha yüksek olduğu görülmektedir. Örgütsel muhalefet ölçeği haber uçurma boyutuna ait değerlere bakıldığında cinsiyete sonuçlarında kadın ve erkek gruplarının sıra ortalaması arasında anlamlı fark olduğu görülmektedir (U=20624.5, p=.000). Böylece erkeklerdeki sıra ortalama değerlerinin (273.30) kadınların değerlerine oranla (217.65) daha yüksek düzeyde olduğu görülmektedir.

Tablo 7

Katılımcıların Yaşlarına Göre Örgütsel Muhalefet Ölçeği ve Açık Muhalefet Boyutuna İlişkin Tek Yönlü Varyans Analizi (ANOVA) Sonuçları

Ölçek	Düzey	n	$\bar{X}$	ss	sd	F	p	η^2	Anlamlı* Farklılık
Açık Muhalefet	22-35 yaş	45	3.22	.96	2,474	3.43	.033	.02	1-3
	36-45 yaş	85	3.00	1.03					
	46 ve üstü	40	2.92	1.02					
	Toplam	170	3.05	1.01					

P<0.05

*1=22-35 yaş, 2=36-45 yaş, 3=46 ve üstü yaş.

Tablo 7'deki tek yönlü varyans analiz neticelerine bakıldığında örgütsel muhalefet açık muhalefet boyutu puan ortalamalarının yaş değişkeninde anlamlı bir biçimde farklı olduğu saptanmaktadır.

Tablo 8

Katılımcıların Yaşlarına Göre Örgütsel Muhalefet Ölçeği ve Örtük Muhalefet ve Haber Uçurma Boyutlarına İlişkin Kruskal-Wallis Test Sonuçları

Ölçek	Düzey	n	Sıra Ort.	sd	χ^2	*p*	*Anlamlı Farklılık**	*Etki Büyüklüğü*
Örtük Muhalefet	22-35 yaş	45	247.96	2	11.22	.004	1-3	.15
	36-45 yaş	85	254.61				2-3	.20
	46 ve üstü	40	204.91					
Haber Uçurma	22-35 yaş	45	251.88	2	4.60	.100	-	
	36-45 yaş	85	243.20					
	46 ve üstü	40	217.91					
Ölçek Toplam	22-35 yaş	45	259.86	2	10.31	.006	1-3	.19
	36-45 yaş	85	243.86				2-3	.13
	46 ve üstü	40	207.81					

P<0.05
*1=22-35 yaş, 2=36-45 yaş, 3=46 ve üstü yaş.

Tablo 8'deki yaş ile ilgili Kruskal Wallis test neticelerine bakıldığında örgütsel muhalefet ölçeği örtük muhalefet boyutu sıra değerlerinin yaş değişkeni alt seviyelerinde anlamlı bir biçimde değiştiği saptanmaktadır (χ^2=11.22, p=.004). Bu farklılığın hangi gruplarda meydana geldiği tespit etmek için uygulanan Mann Whitney U testi sonucunda 22-35 yaş (247.96) ve 36-45 yaş grubu (254.61) boyut sıra ortalamalarının, 46 ve üstü yaş grubunun boyut ortalamasından (204.91) daha fazla olduğu görülmektedir. Anlamlı farka ilişkin hesaplanan etki büyüklüğü değerleri incelendiğinde (.15, .20) oluşan bu farklılığın sırasıyla orta etki büyüklüğüne yakın ve orta etki büyüklüğüne sahip olduğu söylenebilir.

Tablo 9

Öğretmenlerin ve Okul Yöneticilerinin Kıdemlerine Göre Örgütsel Muhalefet Ölçeği ve Boyutlarına İlişkin Kruskal-Wallis Test Sonuçları

Ölçek	Düzey	n	Sıra Ort.	sd	χ^2	*p*	*Fark**	*Etki Büyüklüğü*
Örtük Muhalefet	1-5 yıl	13	218.35	4	9.29	.051	-	-
	6-10 yıl	30	231.34					
	11-15 yıl	40	254.80					

	16-20 yıl	17	268.02					
	21 ve üstü yıl	70	221.71					
Haber Uçurma	1-5 yıl	13	249.06	4	4.43	.327	-	-
	6-10 yıl	30	259.05					
	11-15 yıl	40	243.95					
	16-20 yıl	17	245.27					
	21 ve üstü yıl	70	222.48					
Açık Muhalefet	1-5 yıl	13	246.15	4	9.62	.047	2-5	.18
	6-10 yıl	30	282.06				2-4	.19
	11-15 yıl	40	240.74					
	16-20 yıl	17	226.26					
	21 ve üstü yıl	70	225.74					
Ölçek Toplam	1-5 yıl	13	229.19		8.30	.081	-	-
	6-10 yıl	30	269.18					
	11-15 yıl	40	248.52					
	16-20 yıl	17	247.47					
	21 ve üstü yıl	70	218.62					

P<0.05

*1=1-5 yıl 2=6-10 yıl, 3=11-15 yıl, 4=16-20 yıl, 5=21 ve üstü yıl.

Örgütsel muhalefet ölçeği alt boyutları olan örtük muhalefet (χ^2= 9.29, p=.051) ve haber uçurma boyut sıra ortalamalarının (χ^2= 4.43, p=.327) kıdem değişkenine göre anlamlı bir şekilde farklılık göstermediği anlaşılmıştır. Buna göre boyutların sıra ortalamalarının birbirine yakın bir algıya sahip olduğu söylenebilir. Açık muhalefet alt boyutunda ise kıdem (χ^2= 9.62, p=.047) değişkenine göre anlamlı bir farkın olduğu söylenebilir. Söz konusu farklılığın hangi 6-10 yıl kıdem sahip öğretmen ve yöneticilerin boyut sıra ortalamalarının (282.06), 10-20 yıl (226.26) ve 21 ve üstü yıl (225.74) kıdeme sahip olan öğretmen ve yöneticilere göre daha fazla olduğu görülmektedir. Son olarak örgütsel muhalefet ölçek toplamına bakıldığında ise kıdem değişkeni alt düzeylerinde anlamlı bir şekilde farklılaşmadığı görülmüştür (χ^2= 8.30, p=.081). Bu sonuca göre tüm kıdem gruplarının benzer bir algıya sahip olduğu söylenebilir.

Tablo 10

Öğretmenlerin ve Okul Yöneticilerinin Medeni Durumlarına Göre Örgütsel Muhalefet Ölçeği ve Boyutlarına İlişkin Mann-Whitney U Testi Sonuçları

Ölçek	Düzey	n	Sıra Ortalaması	Sıra Toplamı	*U*	*p*
Örtük Muhalefet	Evli	150	236.70	94208.00	14807.0	.412
	Bekâr	20	250.57	19795.00		

Haber Uçurma	Evli	150	238.48	94913.50	15512.0	.851
	Bekâr	20	241.64	19089.50		
Açık Muhalefet	Evli	150	239.73	95411.00	15432.0	.796
	Bekâr	20	235.34	18592.00		
Ölçek Toplam	Evli	150	238.09	94760.50	15359.5	.747
	Bekâr	20	243.58	19242.50		

P<0.05

Tablo 10'a göre örtük muhalefet boyutu (U=14807.0, p=.412), haber uçurma (U=15512, p=.851) ve açık muhalefet (U=15432, p=.796) boyutlarında ve ölçek genelinde evli bekar olma değişkenlerine göre yapılan Mann-Whitney U testi sonuçlarına bakıldığında bu değişkenlerin sıra ortalaması arasında anlamlı bir farkın oluşmadığı tespit edilmiştir.

Tablo 11

Öğretmenlerin ve Okul Yöneticilerinin Eğitim Durumlarına Göre Örgütsel Muhalefet Ölçeği ve Boyutlarına İlişkin Kruskal-Wallis Sonuçları

Ölçek	**Düzey**	**N**	**Sıra Ort.**	**SD**	χ^2	***p***	***Anlamlı Farklılık****	***Etki Büyüklüğü***
Örtük Muhalefet	Ön lisans	20	232.43	2	.41	.804	-	-
	Lisans	140	239.53					
	Lisansüstü	10	248.43					
Haber Uçurma	Ön lisans	20	227.08	2	8.20	.017	3-1	.23
	Lisans	140	234.98				3-2	.14
	Lisansüstü	10	293.72					
Açık Muhalefet	Ön lisans	20	229.07	2	6.49	.034	3-1	.19
	Lisans	140	235.16				3-2	.13
	Lisansüstü	10	288.36					
Ölçek Toplam	Ön lisans	20	227.02	2	5.96	.051	-	-
	Lisans	140	236.10					
	Lisansüstü	10	285.42					

P<0.05

*1=Ön Lisans, 2=Lisans, 3=Lisansüstü.

Tablo 11'deki sonuçlar incelendiğinde Kruskal Wallis testine göre örgütsel muhalefet ölçeği boyutlarından örtük muhalefet (χ^2= .41, p=.804) boyut sıra ortalamalarının eğitim durum değişkeni alt düzeylerinde anlamlı bir şekilde farklılaşmadığı diğer boyutlar haber uçurma (χ^2= 8.20, p=.017) ve açık muhalefet (χ^2= 6.49, p=.034) sıra ortalamalarının eğitim durum değişkeni alt düzeylerinde orta ve anlamlı bir şekilde farklılaştığı görülmüştür. Söz konusu farklılığın hangi gruplar arasında olduğunu tespit etmeye yönelik yapılan Kruskal Wallis testi sonuçlarında ise lisansüstü grubunun ön lisans ve lisans grupları boyutları ortalamasından daha

fazla olduğu görülmektedir. Son olarak örgütsel muhalefet ölçeği genel toplam eğitim durum değişkeni alt düzeylerinde anlamlı bir şekilde farklılaşmadığı (χ^2= 5.96, p=.051) görülmüştür. Böylece eğitim seviyesi değişkenlerinde örgütsel muhalefet ölçek sıra ortalamalarının birbirine yakın olduğu söylenebilir.

Tablo 12

Öğretmenlerin ve Okul Yöneticilerinin Okulun Öğretmen Sayısına Göre Örgütsel Muhalefet Ölçeği ve Boyutlarına İlişkin Mann-Whitney U Testi Sonuçları

Ölçek	Düzey	n	Sıra Ortalaması	Sıra Toplamı	*U*	*p*
Örtük Muhalefet	29-39	40	241.54	23670.5	18322.5	.837
	40 ve üstü	130	238.34	90332.5		
Haber Uçurma	29-39	40	248.34	24337.5	17655.5	.448
	40 ve üstü	130	236.58	89665.5		
Açık Muhalefet	29-39	40	240.41	23560	18433.0	.909
	40 ve üstü	130	238.64	90443		

P<0.05

Örgütsel muhalefet ölçeği örtük muhalefet (U=18322.5, p=.837) boyutunda okulda bulunan öğretmen sayısı duruma göre Mann-Whitney U testi sonuçları incelendiğinde alt grupların sıra ortalaması arasında anlamlı bir fark olmadığı diğer boyutlar olan haber uçurma (U=17655.5, p=.448) ve açık muhalefette (U=18433.0, p=.909) ise anlamlı bir fark olduğu görülmektedir. Sonuç olarak okulda bulunan öğretmen sayısında boyut sıra ortalamalarının birbirine yakın bir algı düzeyine sahip olduğu şeklinde açıklanabilir.

Tablo 13

Öğretmenlerin ve Okul Yöneticilerinin Sendika Üyeliğine Göre Örgütsel Muhalefet Ölçeği ve Boyutlarına İlişkin Mann-Whitney U Testi Sonuçları

Ölçek	Düzey	n	Sıra Ortalaması	Sıra Toplamı	*U*	*p*	*Etki Büyüklüğü*
Örtük Muhalefet	Evet	140	242.32	87236.00	19833.0	.352	-
	Hayır	30	228.78	26767.00			
Haber Uçurma	Evet	140	249.92	89971.00	171117.0	.002	.14
	Hayır	30	205.40	24032.00			
Açık Muhalefet	Evet	140	246.69	88808.50	18274.5	.031	.10
	Hayır	30	215.34	25194.50			
Ölçek Toplam	Evet	140	248.86	89588.50	17523.5	.007	.13
	Hayır	30	208.67	24414.50			

P<0.05

Bu boyutlardan örtük muhalefet boyutunda sendikaya üye olanlarla olmayanlar arasında anlamlı bir farkın oluşmadığı söylenebilir. (U=19833, p=.352). Diğer boyutlar olan haber uçurma U=17117.0, p=.002) ve açık muhalefette (U=18274.5, p=.031) sendika üyeliğine göre Mann- Whitney U testi neticelerine bakıldığında ilgili gruplar arasında anlamlı ve orta etki büyüklüğünde bir fark olduğu görülmektedir (U=17117.0, p=.002). Son olarak örgütsel muhalefet ölçeği genelinde sendika üyeliği değişkenine göre Mann- Whitney U testi sonuçlarına bakıldığında sendikaya üye olanlarla olmayanların sıra ortalaması arasında anlamlı bir farkın olmadığı görülmektedir (U=17523.5, p=.007).

Tablo 14

Öğretmenlerin ve Okul Yöneticilerinin Görev Yapmış Oldukları Okul Sayısına Göre Örgütsel Muhalefet Ölçeği ve Boyutlarına İlişkin Kruskal-Wallis Test Sonuçları

Ölçek	Düzey	n	Sıra Ort.	sd	χ^2	*p*
Örtük Muhalefet	1-2	10	227.5	3	.60	.891
	3-4	62	244.23			
	5-6	50	240.1			
	7 ve üstü	48	236.31			
Haber Uçurma	1-2	10	238.55	3	2.04	.551
	3-4	62	227.85			
	5-6	50	250.78			
	7 ve üstü	48	238.65			
Açık Muhalefet	1-2	10	229.11	3	6.11	.101
	3-4	62	223.4			
	5-6	50	236.04			
	7 ve üstü	48	262.58			
Ölçek Toplam	1-2	10	227.14	3	1.93	.588
	3-4	62	229.64			
	5-6	50	242.57			
	7 ve üstü	48	249.52			

P<0.05
*1=1-2 okul 2=3-4 okul, 3=5-6 okul, 4=7 ve üstü okul.

Tablo 14'te ki verilere göre Kruskal Wallis test sonuçlarına bakıldığında örgütsel muhalefet ölçeğinde örtük muhalefet (χ^2= .60, p=.891), haber uçurma (χ^2= 2.04, p=.551) ve açık muhalefet boyutlarında (χ^2= 6.11, p=.101) görev yapılan okul sayısı değişkeninde anlamlı bir fark olmadığı görülmüştür. Bu sonuçlara göre görev yapılan okul sayısı alt seviyelerinde örgütsel muhalefet ölçek sıra ortalamalarının birbirine yakın olduğu görülebilir.

Tablo 15

Öğretmenlerin ve Okul Yöneticilerinin Yapmış Oldukları Görev Türüne Göre Örgütsel Muhalefet Ölçeği ve Boyutlarına İlişkin Mann-Whitney U Testi Sonuçları

Ölçek	Düzey	N	Sıra Ortalaması	Sıra Toplamı	*U*	*p*	*Etki Büyüklüğü (r)*
Örtük Muhalefet	Öğretmen	143	243.60	98162.00	13056.0	.088	-
	Yönetici	27	213.93	15531.00			
Haber Uçurma	Öğretmen	143	238.33	96046.00	14640.0	.802	-
	Yönetici	27	232.66	16957.00			
Açık Muhalefet	Öğretmen	143	231.83	93425.50	12019.5	.008	.12
	Yönetici	27	278.07	20577.50			
Ölçek Toplam	Öğretmen	143	236.48	95302.50	13896.5	.352	-
	Yönetici	27	252.71	18700.50			

P<0.05

Bu sonuçlara göre örtük muhalefet (U=13056.0, p=.088) ve haber uçurma (U=14640.0, p=.802) boyutlarında öğretmen ve yönetici olan katılımcılar arasında anlamlı bir fark oluşmadığı görülmekte olup açık muhalefet boyutunda ise anlamlı bir farkın olduğu tespit edilmiştir (U=12019.5, p=.008). Söz konusu farkın (r: .12) orta etki büyüklüğünde olduğu görülmektedir.

5. SONUÇ VE TARTIŞMA

Bu araştırmada yönetici ve öğretmenlerin örgütsel muhalefete ilişkin görüşleri açıklanmıştır. İlkokul ve ortaokullarda çalışan 170 yönetici ve öğretmenden veriler elde edilmiştir. Okullardaki muhalefet etme yollarının eğitim ortamını doğrudan etkilediği düşünülmesi bu çalışmanın konusunu ortaya çıkarmıştır. Literatür incelendiğinde örgütsel muhalefete yönelik çalışmaların az olduğu görülmektedir. Yapılan araştırmaların da konu itibariyle eğitim dışında yoğunlaştığı anlaşılmaktadır.

Bu araştırmada örgütsel muhalefet açık, örtük ve haber uçurma boyutları olarak farklı şekillerde ifade edilmektedir. Okullarda, kurumlarda görev alan bireylerin yönetimle olan görüş ayrılıklarını farklı yollardan ortaya koydukları bilinmektedir. Bu çalışmada yararlanılan örgütsel muhalefet ölçeğinin geçerlik, güvenirlik durumlarının uygun olduğu bilinmektedir. Bu çalışmada öncelikle örgütsel muhalefeti açıklayan olguların ölçeklerdeki bireysel özelliklere farklılık gösterip göstermedikleri ele alınmıştır. Örgütsel muhalefete yönelik bakış açılarının cinsiyet, yaş, kıdem, medeni durum, eğitim durumu, okulun öğretmen sayısı, sendika üyeliği, çalışılan okul sayısı ve görev türü gibi farklı değişkenlere göre anlamlı olup olmadığı tespit

edilmeye çalışılmıştır. Bunun için de bazı analizler yapılmıştır.

Birinci değişken olarak cinsiyet ele alınmıştır. Yönetici ve öğretmenlerin örgütsel muhalefet ölçeği boyutlarından olan açık muhalefet, haber uçurma puanlarının cinsiyet değişkenine göre anlamlı bulunmuştur. Örtük muhalefet boyutu cinsiyet değişkenine göre Mann-Whitney U testi neticeleri incelendiğinde anlamlı bir farkın olduğu görülmektedir. Bu değişkende genel olarak erkek olan yönetici ve öğretmenlerin karşıt fikirlerini, kadın olan yönetici ve öğretmenlere göre daha rahat ifade edebildiği neticesine ulaşılabilmektedir. Erdal (2020) araştırmasında araştırmamızın cinsiyet değişkenindeki sonuçlarından farklı bir neticeye ulaşmıştır. Öğretmenlerin örgütsel muhalefete ilişkin algı seviyelerinde cinsiyete göre anlamlı bir fark bir oluşturmadığı sonucuna ulaşmıştır. Öztürk (2020) de çalışmasında kadın ve erkekler arasında örgütsel muhalefete ilişkin algı seviyelerinde anlamlı bir fark olmadığı sonucunu elde etmiştir. Neticede elde edilen cinsiyete dayalı verilerin hipotezle uyumlu olduğu görülmektedir. Okullarda kadın öğretmen yöneticilerin muhalefet etme durumlarının erkeklere göre daha az olmasında okul ortamının etkisinin olabileceği düşünülebilir.

İkinci değişken olarak yaş durumu ele alınmıştır. Veriler edilirken tek yönlü varyans analizi (ANOVA) kullanılmıştır. Açık muhalefet boyutunda anlamlı bir farkın olduğu belirlenmiştir. Çalışmada 22-35 arası yaşa sahip olanların, 46 ve üstü yaşa sahip olanlara göre anlamlı farkın daha fazla olduğu sonucu elde edilmiştir. Genç olan yönetici ve öğretmenlerin yaş olarak kendilerinden büyük olanlara göre karşıt fikirlerini yöneticilerine daha rahat söyleyebildiği düşünülebilir. Öte yandan çalışmanın sonuçları ile Özdemir (2010) sonuçları uyumluluk göstermektedir. Öztürk (2020) ise çalışmasında yaş değişkeninde anlamlı bir farka ulaşamamıştır.

Üçüncü değişken olarak kıdem ele alınmıştır. Okul yöneticileri ve öğretmenlerin örgütsel muhalefete ilişkin algı düzeyleri mesleki kıdem değişkeninde Kruskal Wallis test neticelerine göre değerlendirildiğinde örtük muhalefet ve haber uçurma boyutlarında anlamsız, açık muhalefet boyutunda ise anlamlı bir farkın oluştuğu sonucuna varılmıştır. Muhalefet ölçeği toplamında anlamlı bir fark görülmemiştir. Genel olarak kıdem değişkenine bakıldığında kıdemi az olan okul yöneticileri ve öğretmenlerin kıdemleri fazla olanlara göre daha çok muhalif oldukları sonucuna ulaşılabilir.

Dördüncü değişken olarak medeni durum ele alınmıştır. Okul yöneticileri ve öğretmenlerin medeni durum değişkenine göre örgütsel muhalefete yönelik algı düzeyleri araştırıldığında örgütsel muhalefetin tüm boyutlarında anlamlı bir fark görülmediği sonucuna

ulaşılmıştır. Erdal (2020) ve Öztürk'ün (2020) yapmış oldukları araştırma sonuçları ile uyumludur.

Beşinci değişken olarak eğitim durumu ele alınmıştır. Yapılan tek yönlü varyans analiz sonuçlarına göre örgütsel muhalefet ölçeği haber uçurma ve açık muhalefet alt boyutlarında anlamlı bir farkın oluştuğu örtük muhalefet boyutunda ise anlamlı bir farkın olmadığı görülmektedir. Muhalefet ölçeği genel ortalaması yine anlamlı bir fark meydana getirmemektedir. Yaşa (2018) araştırmasında benzer sonuçlara ulaşmıştır. Sonuç olarak eğitim seviyesi yükseldikçe örgütsel muhalefet de artabilecektir. Böylece örgütlerdeki demokratik ortamların da yükselebileceği söylenebilir.

Altıncı değişken olarak okuldaki öğretmen sayısı ele alınmıştır. Örgütsel muhalefet ölçeğinin örtük muhalefet boyutunun Mann-Whitney U testi sonuçları incelendiğinde anlamlı bir fark oluşturmadığı; haber uçurma ve açık muhalefet boyutlarında ise anlamlı bir farkın ortaya çıktığı görülmektedir.

Yedinci değişken olarak sendika üyeliği değişkeni ele alınmıştır. Mann-Whitney U testi neticelerine bakıldığında sendika üyesi olanlarla olmayanlar arasında örtük muhalefet, haber uçurma ve açık muhalefet boyutlarında anlamlı ve orta düzeyde farkların olduğu sonucu elde edilmiştir. Bu sonuçlara göre herhangi bir sendikaya üye olanların, herhangi bir sendika üyesi olmayanlara göre okullardaki var olan muhalif görüşlerini okul içinde ya da okul dışındakilerle daha kolay paylaşabildiğini söylemek mümkündür. Bu da örgütlü bir gücün etkisi olarak düşünülebilir. Öztürk (2020) ve Yaşa'nın (2018) araştırma sonuçları bulunan sonuçlarla uyumlu değildir.

Sekizinci değişken olarak çalıştığı okul sayısı değişkeni ele alınmıştır. Örgütsel muhalefet ölçeğinde Kruskal Wallis test sonuçları incelenmiştir. Araştırma sonuçlarında ise ölçeğin örtük muhalefet, haber uçurma ve açık muhalefet alt boyutlarında herhangi bir anlamlı farkın oluşmadığı sonucu elde edilmiştir.

Araştırmamızda son olarak da görev türü demografik değişkeni incelenmiştir. Bu araştırmada yer alan örgütsel muhalefet ölçeğinde Mann-Whitney U testi sonuçları analiz edilmiştir. Örtük muhalefet ve haber uçurma boyutlarında görev türü değişkenine göre anlamlı bir farkın olmadığı anlaşılmıştır. Buna karşın açık muhalefet boyutunun ise orta düzeyde ve anlamlı bir ilişki içinde olduğu görülmüştür. Yöneticilerin açık muhalefet etmekte öğretmenlere oranla daha güçlü olduğu sonucuna ulaşılmaktadır. Ölçek geneli toplamında da anlamlı bir fark tespit edilememiştir. Örgütsel muhalefet ölçeği genel olarak değerlendirildiğinde örtük

muhalefet ve haber uçurma boyutlarının düşük seviyede olduğu görülmektedir. Buna karşın açık muhalefet boyutunda ise orta seviyede olduğu anlaşılmıştır.

ÖNERİLER

Araştırmacılara Öneriler

1. Araştırmamız 170 yönetici ve öğretmenden oluşmaktadır. Örneklem sayısı daha geniş bir alana yayılarak artırılabilir.
2. Araştırmamız ilköğretim okullarında yapılmıştır. Bu çalışma özel kurumlarda, farklı düzeylerde ya da üniversitelerde tekrarlanabilir.
3. Araştırmamızda nicel yöntem tercih edilmiştir. Bu çalışmada nitel yöntem veya karma yöntem de kullanılabilir.
4. Araştırmada elde edilen veriler ilköğretim kademesindeki kişilerden toplanmıştır. Örneklem olarak farklı kademelerdeki yönetici ve öğretmenlerden tercih edilebilir.
5. Bu araştırma İzmir'deki ilçelerde yapılmıştır. Benzer çalışma farklı bölge ve illerde de yinelenebilir. Böylece değişik bölgelerde yaşayan kişilerin örgütsel muhalefete ilişkin görüşleri göz önüne serilebilecektir.
6. Araştırmamız kamu okullarında yapılmıştır. Eğitim çevresinde yapılan araştırma işletme, sağlık gibi farklı sektörlerde de uygulanabilir.
7. Örgütsel muhalefet ölçeğindeki demografik değişkenler artırılabilir. Böylece örgütsel muhalefete ilişkin görüşler farklı değişkenler açısından ele alınabilir.

Uygulayıcılara Öneriler

1. Araştırma sonuçlarına göre örgütsel muhalefet ölçeği boyutlarının kendi içinde pozitif, anlamlı, orta düzeye yakın bir değerde olduğu tespit edilmiştir. Bu bulgular ışığında okul yöneticilerinin ve öğretmenlerin hizmet içi eğitimler ve kurslar yoluyla örgütsel muhalefete ilişkin bireysel gelişimleri yükseltilebilir.
2. Okul yöneticileri ve öğretmenlerin örgütsel muhalefet hususunda kurumlarına katkıda bulunacak muhalefet yöntemlerini tercih etmeleri için seminerler düzenlenebilir.
3. Okullarda örtük muhalefet yerine açık muhalefet tercih edilmesi için demokratik ortamlar oluşturulabilir. Böylece kurumsal kültür olumlu anlamda gelişebilir.

KAYNAKÇA

Ağalday, B.(2013). *İlköğretim okullarında görevli öğretmenlerin örgütsel muhalefete ilişkin öğretmen görüşleri (Mardin ili örneği)* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Dicle Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Eğitim Bilimleri Eğitimi Anabilim Dalı: Diyarbakır (No:391858).

Balcı, A. (2002). Etkili Okul: Okul geliştirme, kuram, uygulama ve araştırma. Üçüncü Baskı. Ankara: PegemA Yayıncılık.

Garner, J. T. (2013). Dissenters, managersandcoworkers: theprocess of co-constructingorganizatioanldissent ve dissenteffectiveness. Management CommunicationQuarterly, 27(3), 373-395.

Gorden, W. I. ve Infante, D. A. (1987). *EmployeeRights: Content, Argumentativeness, Verbal Aggressiveness and Career Satisfaction*. Communicating Employee Responsibilities and Rights: A Modern Management Mandate içinde (s. 149-163). Westport: Geenwood Press.

Güntekin, M., ve Önder, E. (2023). Okullarda Örgütsel Muhalefetin Yönetimi. Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, -(68), 108-127. https://doi.org/10.21764/maeuefd.1335443

Hirschman, A. O. (1972). *Exit, voice, and loyalty: responses to decline in firms, organizations, and states.* Cambridge, MA: Harvard UniversityPress.

Karasar, N. (2012). *Bilimsel araştırma yöntemleri* (24. baskı). Ankara: Nobel Yayınevi.

Kassing, J. W. (1998). Development and Validation of the Organizational Dissent Scale. Management Communication Quarterly, 12(2), 183-229.

Kassing, J. W., and Armstrong, T. A. (2001). Examining the Association of JobTenure, Employment History and Organizational Status with Employee Dissent. Communication Research Reports, 18, 264-273.

Korkmaz, C., ve Bektaş, Ç. (2023). Örgütsel Muhalefet ve Sonuçları Üzerine Bir İnceleme. Uluslararası Yönetim Akademisi Dergisi, 6(3), 808-817. https://doi.org/10.33712/mana.1293884

Miceli, M. P.,Near, J. P., and Schwenk, C. R. (1991). Who Blows the Whistle and Why? Industrialand Labo rRelations Review, 45(1), 113-130.

Ötken, A. B. ve Cenkci, T. (2013). Beş faktör kişilik modeli ve örgütsel muhalefet arasındaki ilişki üzerine bir araştırma. *Öneri Dergisi*, *10(39)*, 41-51.

Özdemir, M. (2010) Ankara ili kamu genel liselerinde görev yapan yönetici ve öğretmenlerin örgütsel muhalefet ilişkin görüşleri (*Yayımlanmamış doktora tezi*). Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Eğitim Yönetimi ve Politikası Anabilim Dalı: Ankara (No:279917).

Öztürk, O., ve Titrek, O. (2020). Teachers' Perception on Causes of Organizational Dissent. Sakarya University Journal of Education, 10(3), 623-642. https://doi.org/10.19126/suje.794213

Rancer, A.S, (1995), Conflictand Organizations: Communicative Processes, ed. Anne Meydan Nicotera, *SUNY Press*, Albany.

Yazıcıoğlu, Y. ve Erdoğan, S. (2004). SPSS Uygulamalı Bilimsel Araştırma Yöntemleri. Ankara: Detay Yayıncılık.

ISBN NO. 978-625-6830-90-5

SALİH ZEKİ'NİN "YENİ USÜL RESİMLİ HİSAB DERSLERİ" KİTABININ GÜNÜMÜZ BEŞİNCİ SINIF MÜFREDATIYLA KARŞILAŞTIRILMASI

Yüksek Lisans Öğrencisi, Eda Çelik AKSU
Ondokuz Mayıs Üniversitesi,
eddacelik@hotmail.com- 0009-0002-7562-8612
Doçent Doktor, Mustafa BİLİCİ
Ondokuz Mayıs Üniversitesi,
mbilici@omu.edu.tr-0000-0002-3502-5027

ÖZET

Osmanlı Devleti'nde özellikle 19. yüzyıl sonrasında eğitimde bazı yenilikler yapılmaya başlanmıştır. Osmanlı'da ki medrese sistemi yerine artık Batı tarzında eğitim sistemine geçilmek istenmiştir. Bu nedenle 1850'den sonra Osmanlı Devleti, Batı tarzında eğitim sistemini incelemek, bilimdeki gelişmeleri takip etmek ve öğrenmek için özellikle Fransa'ya öğrenci göndermiştir. Bu kişilerden biri de Salih Zeki'dir. Salih Zeki Fransa'ya telgraf mühendisi olmak için gönderilmiş ve eğitimini tamladıktan sonra yurda dönüp telgraf mühendisi olarak göreve başlamıştır. Bunun yanı sıra pek çok okulda ders vermeye başlamış ve matematik, fizik, astronomi, bilim gibi alanlarla ilgilenmiş çok sayıda eser vermiştir. Özellikle matematik ve geometri konularında sayısız kitap yazmıştır. Bu kitaplardan biri de beşinci sınıflar için yazılmış olan "Yeni Usül Resimli Hisab Dersleri" kitabıdır.

Bu çalışmanın amacı, "Yeni Usül Resimli Hisab Dersleri" kitabında yer alan kazanımlarla günümüz beşinci sınıf M.E. B. kitabında ki kazanımları karşılaştırarak iki müfredat arasında benzerlik ve farklılıkları ortaya koyarak uygunluk düzeyini belirlemektir.

Araştırma nitel bir çalışma olup, transkripsiyon ve çeviri Osmanlıca bilen bir uzmandan yardım alınarak yapılmıştır. "Doküman analizi" modeli kullanılarak kitapta yer alan kazanımlar ile günümüz kitabında yer alan kazanımlar tablo halinde verilerek karşılaştırılması yapılmıştır. Bunun sonucunda Doğal Sayılar, Ondalık Gösterim ve Kesirler konusunda kazanımların büyük oranda birbirine yakın olduğu görülürken, Tamsayılar ile Çarpanlar ve Katlar konusunun üst sınıf düzeyine uygun olduğu görülmüştür. Geometri konusunun günümüz kitabında kazanımları mevcutken "Yeni Usül Resimli Hisab Dersleri" kitabında bu kazanımların işlenmediği görülmüştür.

Anahtar Kelimeler: Salih Zeki, Hisab Dersleri, Osmanlıda Matematik Eğitimi.

1. GİRİŞ

Osmanlılarda bilimsel araştırmalar İslam anlayışı benimsenerek on dördüncü yüzyılda başlamış ve bu şekilde on altıncı yüzyıla kadar devam etmiştir. Daha sonra 17, 18 ve 19. yüzyıllarda ise Avrupa tarzı anlayış bilimsel araştırmalarda etkisini göstermiştir. Matematik alanındaki araştırmalar ve gelişmeler de aynı şekilde ilerlemiştir. Osmanlıların ilk matematikçisi olarak görülen Kadızade-i Rumi, Bursa'yı terk ederek Semerkant'a giderek, Uluğ Bey'in yanında oradaki gözlemevinin müdürlüğünü yapmış, kendinden sonraki matematikçileri etkilemiş ve Osmanlı matematik geleneğini şekillendirmiştir. Kadızade yetiştirdiği öğrenciler ile de Osmanlı matematiğinin şekillenmesini etkilemiştir. Ali Kuşçu bu öğrencilerden biridir (Gökdoğan, 2010, s. 283-304).

Ali Kuşçu, Semerkant'ta Kadızade ile Uluğ Bey'den, astronomi ve fizik dersleri almıştır. Bir dönem Semerkant'tan gizlice ayrılarak Kirman'a giderek öğrenimini orada tamamlamış ve Semerkant'a geri dönmüştür. Uluğ Bey öldükten sonra Tebriz'e geçen Ali Kuşçu, orada hükümdar olan Uzun Hasan'dan çok fazla değer görmüştür. Uzun Hasan, Akkoyunlular ile Osmanlılar arasında barışın sağlanması için elçi olarak Ali Kuşçu'yu Osmanlı'ya göndermiştir. Ali Kuşçu, bilim ve sanata çok değer veren, dönemin padişahı olan Fatih Sultan Mehmet tarafından özel bir ilgi ve sıcaklık ile karşılaşmıştır. Elçilik görevi sona erince de 1474 yılında İstanbul'a gelmiş, İstanbul'da kendisini Fatih Sultan Mehmet'in görevlendirdiği bir heyet karşılamıştır. Hatta gelir gelmez bu heyet ile gelgit olayını tartıştığı söylenmektedir. Ayasofya Medresesi'ne atanmıştır ve burada dersler vermeye başlamıştır. Salih Zeki'ye göre, Ali Kuşçu Osmanlı'daki ilk gökbilimi öğretmenidir. Çünkü İstanbul'da gökbilimi ve matematiğin en parlak olduğu dönem Ali Kuşçu'nun bulunduğu dönemdir. Ali Kuşçu'nun en büyük önemi, kendisi İstanbul'a gelene kadar Osmanlı medreselerinde pozitif bilimlere yeterli ağırlığın verilmemiş olmasıdır. Onun gelişi ile pozitif bilimlere olan ilgi artmış ve medreselerde matematik ile gökbilimi ders olarak anlatılmaya başlanmıştır. Ali Kuşçu da yazdığı eserler ile bilime katkı sağlamış ve çok sayıda bilgin yetiştirmiştir (Dönmez, 2005, s. 337-342).

Osmanlı'da on beş ile on altıncı yüzyıllar arasındaki geçiş dönemini Hacı Atmaca temsil etmektedir, yaşamıyla ilgili bilinenler az olsa da Hesap üzerine yazmış olduğu üç bölümden oluşan *Mecma'el Kava'id* isimli eseri ile tanınmaktadır. Bu eserin ilk kısmında tam sayılardan bahsedilmektedir. Siyakat rakamları, Hint rakamları (on tabanlı sayı sisteminin rakamları gösterilmiştir), toplama (toplama işleminin kısa yolları gösterilmiş), on, yüz, bin gibi onluk düğümlerin çarpımı (çarpımların cetveli de verilmiş), onluk düğüm olmayan rakamların çarpımı (çarpmada yer alan kavramlar tanıtılmıştır). Buradan Atmaca'nın rakamları 1'den itibaren başlatmadığı görülmektedir. İki katını alma, yarımını alma, çıkarma işlemi, bölme işlemi, üçte bir, dörtte bir beşte bir vb. almak, paydaların belirlenmesi, miras bölünmesi, orantılı dört sayı, çift yanlış yöntemi şeklinde konular yer almaktadır. İkinci bölümde kesirler ele alınmıştır ve üçüncü bölüm "çeşitli meseleler" başlığını taşımaktadır (Gökdoğan, 2010, s. 283-304).

16. yüzyıla gelindiğinde, Osmanlı'nın matematiğine katkı sağlamış isimlerden biri de ününü 1575 yılında İstanbul'a kurduğu gözlemevine borçlu olan Takiyüddin'dir. Takiyüddin, Şam ve Mısır'da bilim insanlarından tıp, matematik, astronomi, fıkıh ve tefsir eğitimleri almıştır. Bu ilimleri öğrendikten sonra birçok ilde kadılık ve müderrislik yapmıştır. Kahire'de iken kadılık görevini devam ettirdiği sırada matematik ile astronomi çalışmalarına yoğunlaşmış ve hızlandırmıştır. 1570 senesinde İstanbul'a dönüş yapmış ve müneccimbaşı görevine atanmıştır. III. Murat döneminde bir rasathane inşa edilmiş ve kendisi bu rasathanede çalışmalar yapmıştır. Rasathanenin en önemli özelliği içinde bulunan gözlem araçlarının Uranienborg (Gökyüzü Şatosu) gözlemevinde Tycho Brahe'nin kullandığı araçlar ile benzer olmasıdır. Tarih olarak Takiyüddin, Brahe'den önde gelmektedir. Takiyüddin saniyeyi de gösteren saat ile gözlemler yaparak çok daha dakik ziçler yapmıştır. Takiyüddin'in Osmanlı döneminde matematik alanına da katkıları çok fazla olmuştur. Yazdığı ziçlerden *Ceride el-Dürer ve Haride el-Fikrer* isimli zicinde, astronomide onluk sistem kullanılmasını önermiştir. (Aslan, 2014).

Takiyüddin'den sonra gelen bir diğer matematikçi de Mağribi'dir. Mağribi'nin en önemli özelliği Endülüslü ve Mağribli matematikçilerin fikirlerini Osmanlılara aktarmayı sağlamış olmasıdır. Osmanlı'nın klasik matematik geleneğine bağlı matematikçisi Gelenbevi İsmail Efendi'dir (1730-1790). Cebir konusunda klasik İslam dönemi matematik anlayışını devam ettirmiş, trigonometri konusunda altmışlık kesirleri kullanmayı tercih etmiştir. Kırımlı Hüseyin Rıfkı Tamani (1750-1817) ise Mühandishane-i Berri-i Hümayun'a atanan ilk öğretmenlerden olup, kendisi yıllarca baş hocalık yapmış, ders programları hazırlamış ve ders kitapları yazmıştır. Ayrıca Batı'dan çok fazla eseri Türkçe'ye çevirerek, Batılı bilim anlayışının Osmanlı'ya aktarılmasına katkı sağlamıştır. Yapmış olduğu en önemli çeviri Euclid'e ait *Elementler* isimli kitabına yönelik, modernleştirilmiş ve düzenlenmiş uyarlamasının *Usul-i Hendese* isimli çevirisidir (Gökdoğan, 2010, s. 283-304).

Mühendishane-i Berri-i Hümayun'un ünlü baş hocalarından olan ve aynı zamanda Hüseyin Rıfkı'nın öğrencisi olan Hoca İshak Efendi'nin (1774-1834), Türk bilim tarihi ve Türk matematik tarihinde değerli bir yeri vardır. 1830 yılında Mühendishâne-î Berrî-i Hümâyûn'da baş hoca olmuştur. Arapça, İbranice, Farsça, Yunanca, Latince ve Fransızca bilen Hoca İshak Efendi, ölünceye kadar baş hocalık görevine devam etmiş ve görevde kaldığı süre boyunca yazmış olduğu eserler ve vermiş olduğu dersler ile Osmanlı'nın, dolayısı ile Türk biliminin ve matematiğinin ilerlemesine katkı sağlamıştır. 1831-1834 yılları arasında yayımlanan *Mecmûa-i Ulûm-i Riyâziye* (Matematiksel Bilimler Derlemesi) isimli meşhur eserinde çağdaş matematiğe kapsamlı bir şekilde yer vermiştir, hatta modern matematiğin önemli konularından olan geometri, integral ve diferansiyel hesap ilk kez *Mecmûa-i Ulûm-i Riyâziye* ile tanıtılmıştır. Hoca İshak Efendi'den sonra Osmanlı'daki matematik eğitiminde Batılı matematikçiler ve matematik eserleri hâkim olmaya başlamıştır (Demir, 2010, s. 335-366).

Vidinli Hüseyin Tevfik Paşa (1832-1901) da bahsedilmesi gereken önemli isimlerdendir. Kendisi Avrupa tarzı eğitim, bilim ve teknikleri öğrenmesi için yurtdışına gönderilen subaylardandır. Kendisi Avrupa ve Amerikada'ki matematiksel gelişmeleri çok yakından takip etmiştir. Matematik bilimleri ile her zaman ilgili olmuş nitelikli bir kütüphane oluşturmuş ve Salih Zeki gibi parlak genç insanlara zaman ayırmayı da ihmal etmemiştir (Gökdoğan, 2010, s. 283-304).

Osmanlı'ya modern matematik son dönemlerinde girmiştir ve son dönemde matematiğin gelişmesinde önemli isimlerinden biri de Salih Zeki'dir.

Salih Zeki Bey (1864-1921), İstanbul'da doğmuştur. Salih Zeki dört yaşında iken annesini, altı yaşındayken ise babasını kaybetmiştir. Babaannesi tarafından Güllü mektep isimli bir mahalle mektebinde eğitimine başlayan Salih Zeki, daha sonra bu okuldan alınarak 1874 yılında Darüşşafaka'da eğitim görmeye devam etmiştir. Darüşşafaka'da çok başarılı bir öğrenci olmuş ve özellikle matematik yeteneği ile dikkat çekmiştir. Dönemin ünlü eğitimcisi ve matematikçisi olan Mehmet Nadir, onun bu başarısını fark ederek onunla ilgilenmiş ve okuldan sonra dahi ilişkileri devam etmiştir. Tüm sınıfları birincilikle tamamlayan Salih Zeki 1882 yılında Darüşşafaka'dan mezun olmuş ve Posta ve Telgraf Nezaretinde göreve başlamıştır. Görev süresince ve eğitim hayatında gösterdikleri başarılar sonucunda Darüşşafaka'nın da ilk mezunlarından olan Ahmed Fahri, Mustafa Fuad ve Salih Zeki, devlet tarafından 1883'te elektrik ile telgrafçılık üzerine eğitim almaları için Paris'te bulunan École Supérieure de Télégraphie isimli bir yüksek okula gönderilmişlerdir. Adında yer alan "Zeki" isminin, Paris'teki eğitim hayatında göstermiş olduğu üstün başarılarından ötürü arkadaşlarının ona verdiği "zeki" lakabından geldiği söylenmektedir. Eğitimini tamamlayıp yurda dönen Salih Zeki, 1887 yılında tekrar Posta ve Telgraf Nezaretindeki görevine başlamıştır (Atasoy, 2021, s. 19-50).

Nezaretteki görevine devam ederken tanışmış olduğu bir arkadaşının yönlendirmesi ile matematik ve astronomi tarihine merak salmıştır. Bu alanlarda Batı'da yazılmış matematik tarihi üzerine araştırma ve okumalar yapmış, eski yazmaları içeren koleksiyonları incelemiş ve notlar almıştır. Araştırmaları sonucunda 1889 yılında günümüzde kullandığımız rakamların kökenini inceleyen ve bilim tarihiyle alakalı ilk makalesini *Mémore sur les chiffres indies* (Hint Rakamları Üzerine Rapor) ismi ile yayımlamıştır. 1889 yılından sonra Salih Zeki Bey'in temposu giderek artmıştır, Mekteb-i Mülkiye başta olmak üzere pek çok okulda bilim tarihi dersleri vermiş ve bilim tarihi konusundaki araştırmalarını yayımlamaya devam etmiştir. 1892 yılında daha önce çok iyi bilinmeyen yazarları ve eserleri tanıtmış olduğu "*Âsâr-ı Eslâf*" ve "*Felekiyyat*" başlıkları altında bir dizi makaleyi *Resimli Gazete*'de bastırmıştır. Bu makaleler Âsâr-ı bâkiye'nin kaleme alınmasına vesile olmuştur. 1895 yılında hocası olan Emile Lacoine vefat ettikten sonra Rasathane-i Âmire müdürlüğüne Salih Zeki getirilmiştir ve 1908 yılına kadar bu görevine devam etmiştir. Matematik ve astronomide yer alan tüm terimleri ve matematikçiler ile astronomların hayatlarını ve eserlerini açıklamak amacıyla üzerinde yıllardır çalıştığı Kâmus-ı Riyaziyat'ın ilk cildini 1897'de yayımlamıştır. Bu eserin düzeltmelerini de Salih Zeki Bey gibi dönemin önde gelen matematikçilerinden Vidinli Tevfik Paşa (1832-1893) yapmıştır. 1898'de *Journal Asiatique*'de "Notation Algébrique chez les Orıentaux" (Doğrularda Cebirsel Notasyon, Sayı 2, 1898) isimli makalesi ile bulmuş olduğu birkaç yazma cebir risalesi doğrultusunda, cebirsel simgelerin tarihine katkıda bulunmuştur (Demir, 2010, s. 401-420).

Salih Zeki, Darülfünun-ı Osmanî Fen Medresesi Ulûm-ı Riyâziye Bölümünde, 1908 yılından itibaren ders vermeye başlamıştır. Birinci sınıflara Hendese-i Tahliliye (Analitik Geometri), iki ve üçüncü sınıflara Hikmet'i Tabiiye-i Riyâziye (Matematiksel Fizik), İlm-i Heyet (Astronomi) ve Hesab-ı İhtimali (Olasılık Hesabı) derslerini vermiştir. Kendisi 1912 senesinde Maarif Nezareti Yöneticisi olmuştur, bu görevine ek olarak 1913'te Darülfünun Genel Müdürü

görevine getirilmiştir. Salih Zeki Bey'in Darülfunun dönemindeki çalışmalarına değinmek gerekirse ilk olarak Darülfunun konferanslarından bahsedilebilir. 1914 ve 1915 yıllarında tatil günleri matematik öğretmenleri ve matematik ilgililerine verdiği bu konferanslarda, Öklid dışı geometrilerden ve sanal sayılardan bahsetmiştir. Konferansların bir kısmı basılmıştır ve İstanbul Kütüphanesi'nde yer almaktadır. Daha sonra 1905 yılından itibaren Darülfunun'dayken yazmış ve okutmuş olduğu ders kitaplarından bahsedilebilir. Fizik dersine ait ders kitaplarını *Hikmet-i Tabiiye-i Umûmiye* (Genel Fizik) başlığı halinde toplamış fakat fasiküller halinde tasarlamıştır. Bu fasiküller Mebhas-*ı Hararet-i Harekiye* (Termodinamik), *Mebhas-ı Savt* (Akustik), *Mebhas-ı Cazibe-i Umûmiye* (Genel Çekim), *Mebhas-ı Elastikiyet ve Şa'riyet* (Elastiklik ve Kapilarite) ve *Mebhas-ı Elektrik*'tir. Aynı zamanda Olasılık Hesabı Dersi için *Hesab-ı İhmali* isimli bir ders kitabı da yayınlamıştır. Yazmış olduğu fizik kitaplarının en önemli özelliği formüllere ve matematiksel çıkarımlara fazlası ile yer vermiş olmasıdır. Salih Zeki'nin bilim felsefesi ve matematik tarihi konularında vermiş olduğu eserler arasında ise, 1909 senesinde yayımladığı "*Auguste Comte Felsefe-i müsbitesi"* makalesi, 1916 yılında yayımlanan "*Namütenahi"* yani "Sonsuz" ve *"Kütle-yi maddiye cevher mi a'raz mı?"*isimli makaleleri, yine 1916 senesinde yayınlattığı kitabı olan *Mizan-ı Tefekkür* sıralanabilir. Bilim tarihi alanında yazmış olduğu en önemli eser, *Asâr-ı Bakiye* isimli eseridir. Beş cilt olarak tasarlanmış ve yazılmış olan eserin yalnızca birinci ve ikinci cildi basılmıştır. İlk cildi düzlemsel ve küresel trigonometriyi, ikinci cildi hesap ve cebiri, üçüncü cildi astronomiyi, dördüncü cildi geometriyi ve son olarak beşinci cildi de konikleri konu almaktadır. Basılmayan ciltler yazma eserler olarak İstanbul Kütüphanesi'nde yer almaktadır. Salih Zeki bilim felsefesi konusunda çok fazla çeviri de yapmıştır. Bu çevirilere, 1914'te Alexander Bertrand'a ait eserlerden olan *Felsefe-i Ahlâkiye* (Ahlak Felsefesi) ve *Mebadi-i Felsefe-i İlmiye* (Bilim Felsefesine Giriş) çevirileri örnek verilebilir. Ayrıca görüşlerini paylaştığı anlaşılan Jules Henri Poincaré'n pek çok eserini de çevirmiştir. Henri Poincaré'n kitaplarından olan üç tanesini, *İlmin Kıymeti* (La Valeur de la Science), *İlim ve Fraziye* (Science et Hypothèse) ve *İlim ve Usûl* (Science et Méthode) başlıkları ile Türkçeye çevirmiştir (Dölen, 2005).

Osmanlı'nın son yıllarında eğitim alanında önemli işler yapan Salih Zeki'nin matematik felsefesi yaklaşımlarında Sezgicilik yaklaşımına yakın olması, matematik eğitimine olan bakışını da etkilemiştir. 1907-1915 tarihlerinde yazmış olduğu geometri ders kitapları incelendiğinde, bu eserlerini günümüzde de etkili olan öğretim stratejilerinden Yapılandırmacılık yaklaşımına göre kaleme aldığı görülmüştür (Takıcak, 2021).

Salih Zeki, 1917'de devam ettiği görevi olan Dârülfünûn-ı Osmânî genel müdürlüğünden istifa etmiş, Fen Şubesi müderrisi olarak öğretim üyeliği görevine devam etmiştir. 1920 yılında ruhani bir bunalım geçirmiş ve 1921 yılında Şişli Fransız Hastanesi'nde hayata gözlerini yummuştur (Altun & Kaya, 2020).

2. YÖNTEM

2.1. Araştırma Modeli

Bu çalışmada "doküman analizi" modeli kullanılmıştır. Salih Zeki Bey'in derslerde okutulmak üzere beşinci sınıflar için kaleme aldığı "Yeni Usul Resimli Hisab Dersleri" kitabı Osmanlıca bilen bir uzman tarafından transkripsiyonu ve çevirisi yapılmıştır. Kitap içerisinde yer alan bazı

ISBN NO. 978-625-6830-90-5

kazanımlar saptanarak günümüz müfredatında yer alan kazanımlar ile karşılaştırılmış ve uygunluk durumları incelenmiştir.

2.2. Verilerin Toplanması ve Çözümlenmesi

Salih Zeki Bey'in yazmış olduğu "Yeni Usul Resimli Hisab Dersleri" kitabının transkripsiyonu uzman tarafından yapılmış ve günümüz Türkçesine çevrilmiştir. Günümüz beşinci sınıf kazanımları ışığında kitapta yer alan kazanımlar tespit edilerek karşılaştırmalı olarak tablolaştırılmıştır. Daha sonra bu kazanımlardan örtüşenler, üst veya alt sınıf düzeylerine ait olanlar ve hiç yer almayan kazanımlar saptanmıştır. Kitabın içerisinde yer alan "doğal sayılar, doğal sayılarla işlemler, tam sayılar, tam sayılarla işlemler, çarpanlar ve katlar, ondalık gösterim, kesirler ve geometri" konuları ile ilgili kazanımlar incelemeye alınmıştır.

2.3. Bulgular

Bu bölümde araştırma verileri doğrultusunda elde edilen bulguların çizelge halinde karşılaştırılması verilmiştir**.**

Çizelge 1: Doğal Sayılar Konusuna Ait Kazanımlar

Kazanım numarası	**2023-2024 eğitim öğretim yılı beşinci sınıf M.E.B. matematik müfredatında yer alan kazanımlar**	**Yeni Usul Resimli Hisab Dersleri kitabında yer alan kazanımlar**
K1	En çok dokuz basamaklı doğal sayıları okur ve yazar.	En çok on iki basamaklı doğal sayıları okur ve yazar. → On dokuz basamaklı sayıları isim olarak bilir.
K2	En çok dokuz basamaklı doğal sayıların bölüklerini, basamaklarını ve rakamların basamak değerlerini belirtir.	En çok on iki basamaklı doğal sayıların bölüklerini, basamaklarını ve en çok dört basamaklı doğal sayıların rakamlarının basamak değerlerini belirtir.
K3	Kuralı verilen sayı ve şekil örüntülerinin istenen adımını oluşturur.	-

Çizelge 1 incelendiğinde doğal sayılar konusuna ait günümüz müfredatında üç adet ve Hisab dersleri kitabında iki adet kazanım olduğu görülmektedir. Bu konuda iki kitap arasındaki kazanımların çoğunlukla uygun olduğu görülmüştür. Farklı K3 kazanımı ise günümüz müfredatında yer alırken Hisab dersleri kitabında yer almamıştır.

Çizelge 2: Doğal Sayılarla İşlemler Konusuna Ait Kazanımlar

Kazanım Numarası	**Günümüz beşinci sınıf matematik müfredatında yer alan kazanımlar**	**Yeni Usul Resimli Hisab Dersleri kitabında yer alan kazanımlar**
K4	En çok beş basamaklı doğal sayılar ile toplama ve çıkarma işlemlerini yapar.	En çok altı basamaklı doğal sayılar ile toplama ve çıkarma işlemlerini yapar.
K5	İki basamaklı doğal sayılarla zihinden toplama ve çıkarma işlemlerinde strateji belirler ve kullanır.	Üç basamaklı doğal sayılarla zihinden toplama ve çıkarma işlemlerini yapar.

K6	Doğal sayılarla toplama ve çıkarma işlemlerinin sonuçlarını tahmin eder.	Doğal sayılarla toplama ve çıkarma işlemlerinin sonuçlarını tahmin eder.
K7	En çok üç basamaklı iki doğal sayının çarpma işlemini yapar.	En çok beş basamaklı iki doğal sayının çarpma işlemini yapar.
K8	En çok dört basamaklı bir doğal sayıyı, en çok iki basamaklı bir doğal sayıya böler.	En çok altı basamaklı bir doğal sayıyı, en çok dört basamaklı bir doğal sayıya böler.
K9	Doğal sayılarla çarpma ve bölme işlemlerinin sonuçlarını tahmin eder.	-
K10	Doğal sayılarla zihinden çarpma ve bölme işlemlerinde uygun stratejiyi belirler ve kullanır.	-
K11	Bölme işlemine ilişkin problem durumlarında kalanı yorumlar.	Bölme işlemine ilişkin problem durumlarında kalanı yorumlar.
K12	Çarpma ve bölme işlemleri arasındaki ilişkiyi anlayarak işlemlerde verilmeyen ögeleri (çarpan, bölüm veya bölünen) bulur.	Çarpma ve bölme işlemleri arasındaki ilişkiyi anlayarak işlemlerde verilmeyen ögeleri bulur.
K13	Bir doğal sayının karesini ve küpünü üstü ifade olarak gösterir ve değerini hesaplar.	Tamsayıların tamsayı kuvvetini hesaplar.
K14	En çok iki işlem türü içeren parantezli ifadelerin sonucunu bulur.	Dört işlem içeren parantezli ifadelerin sonucunu bulur.
K15	Dört işlem içeren problemleri çözer.	Dört işlem içeren problemleri çözer.

Çizelge 2 incelendiğinde, günümüz müfredatında on iki adet kazanımın olduğu ve Hisab dersleri kitabında ise on adet kazanım olduğu görülmektedir. Bu konuda kazanımlar çoğunlukla uygundur. Farklı olan K9 ve K10 kazanımları günümüz müfredatında işlenirken Hisab dersleri kitabında yer almamıştır.

Çizelge 3: Tam Sayılar Konusuna Ait Kazanımlar

Kazanım numarası	**2023-2024 eğitim öğretim yılı beşinci sınıf M.E.B. matematik müfredatında yer alan kazanımlar**	**Yeni Usul Resimli Hisab Dersleri kitabında yer alan kazanımlar**
K16	-	Negatif ve pozitif tam sayıları tanır.

Çizelge 3 incelendiğinde Hisab Dersleri kitabında bir tane kazanım olduğu görülürken günümüz müfredatında bu konuya yer verilmemiştir. Günümüz müfredatında bu konu bir üst dönemde işlendiği görülmektedir.

Çizelge 4: Tam Sayılarla İşlemler Konusuna Ait Kazanımlar

Kazanım numarası	2023-2024 eğitim öğretim yılı beşinci sınıf M.E.B. matematik müfredatında yer alan kazanımlar	Yeni Usul Resimli Hisab Dersleri kitabında yer alan kazanımlar
K17	-	Tam sayılarla toplama ve çıkarma işlemlerini yapar, ilgili problemleri çözer.
K18	-	Tam sayılarla çarpma ve bölme işlemlerini yapar.
K19	-	Tam sayılarla dört işlem yapmayı gerektiren problemleri çözer.

Çizelge 4 incelendiğinde tam sayılarla işlemler konusunda Hisab Dersleri kitabında yer alan kazanım sayısı üç iken, günümüz müfredatında bu konuda kazanım olmadığı görülmektedir. Günümüz müfredatında bir üst sınıfta bu konun işlendiği görülmektedir.

Çizelge 5: Çarpanlar ve Katlar Konusuna Ait Kazanımlar

Kazanım numarası	2023-2024 eğitim öğretim yılı beşinci sınıf M.E.B. matematik müfredatında yer alan kazanımlar	Yeni Usul Resimli Hisab Dersleri kitabında yer alan kazanımlar
K20	-	2, 3, 4, 5, 6, 8, 9, 10, 11, 15, 25, 125, 100 ve 1000 sayılarıyla bölünebilme kurallarını açıklar ve kullanır.
K21	-	EBOB ve EKOK bulur.
K22	-	Asal Sayıları bulur.

Çizelge 5 incelendiğinde çarpanlar ve katlar konusunda Hisab Dersleri Kitabında üç adet kazanım bulunmakta olup günümüz müfredatında bu konuda kazanım yer almadığı görülmektedir. Bu konuyla ait kazanımlar günümüzde üst sınıf müfredatlarında yer aldığı belirlenmiştir.

Çizelge 6: Ondalık Gösterim Konusuna Ait Kazanımlar

Kazanım numarası	2023-2024 eğitim öğretim yılı beşinci sınıf M.E.B. matematik müfredatında yer alan kazanımlar	Yeni Usul Resimli Hisab Dersleri kitabında yer alan kazanımlar
K23	Bir bütün 10, 100 veya 1000 eş parçaya bölündüğünde, ortaya çıkan kesrin birimlerinin ondalık gösterimle ifade edilebileceğini belirler.	Bir bütün 10, 100 veya 1000 eş parçaya bölündüğünde, ortaya çıkan kesrin birimlerinin ondalık gösterimle ifade edilebileceğini belirler.
K24	Paydası 10, 100 veya 1000 olan bir kesri, ondalık gösterim olarak ifade eder.	Paydası 10, 100 veya 1000 olan bir kesri, ondalık gösterim olarak ifade eder. → Bu kazanım, kitapta "kesirler" konusu içinde verilmektedir.

K25	Ondalık gösterimde tam kısım ve ondalık kısımdaki rakamların bulunduğu basamağın değeriyle ilişkisini anlar.	Ondalık gösterimde tam kısım ve ondalık kısımdaki rakamların bulunduğu basamağın değeriyle ilişkisini anlar.
K26	Paydası 10, 100 ve 1000 olacak şekilde genişletilebilen veya sadeleştirilebilen kesirlerin ondalık gösterimini yazar ve okur.	Paydası 10, 100 ve 1000 olacak şekilde genişletilebilen veya sadeleştirilebilen kesirlerin ondalık gösterimini yazar ve okur. → Bu kazanım, kitapta "kesirler" konusu içinde verilmektedir.
K27	Ondalık gösterimleri verilen sayıları, sayı doğrusunda gösterir ve sıralar	Ondalık gösterimleri verilen sayıları sıralar.
K28	Ondalık gösterimleri verilen sayılarla toplama ve çıkarma işlemleri yapar.	Ondalık gösterimleri verilen sayılarla toplama ve çıkarma işlemleri yapar.
K29	-	Ondalık gösterimleri verilen sayıları çözümler.
K30	-	Ondalık gösterimi verilen sayılarla çarpma işlemini yapar.
K31	-	Ondalık gösterimi verilen sayılarla bölme işlemini yapar.
K32	-	Ondalık gösterimleri verilen sayılarla, 10, 100 ve 1000 ile kısa yoldan çarpma ve bölme işlemlerini yapar.
K33	-	Ondalık ifadelerle dört işlem yapmayı gerektiren problemleri çözer.
K34	Paydası 100 olan kesirleri yüzde sembolüyle gösterir.	-
K35	Bir yüzdelik ifadeyi aynı büyüklüğü temsil eden kesir ve ondalık gösterimle ilişkilendirir. Bu gösterimleri birbirine dönüştürür.	-
K36	Kesir, ondalık ve yüzdelik gösterimlerle belirtilen çoklukları karşılaştırır.	-
K37	Bir çokluğun belirtilen bir yüzdesine karşılık gelen miktarını bulur.	-

Çizelge 6 incelendiğinde ondalık gösterim konusunda on beş tane kazanım içerdiği görülmektedir. Günümüz müfredatında on kazanım bulunurken, Hisab Dersleri Kitabında on bir tane kazanım bulunmaktadır. K29,K30,K31,K32 ve K33 kazanımları Hisab Dersleri kitabında bulunurken günümüz müfredatında bu kazanımlara yer verilmemiş olup üst dönem kazanımlarında işlenmiştir.

K34,K35,K36,K37 kazanımları ise günümüz müfredatında yer alırken Hisab Dersleri kitabında yer almamıştır.

Çizelge 7: Kesirler Konusuna Ait Kazanımlar

Kazanım numarası	2023-2024 eğitim öğretim yılı beşinci sınıf M.E.B. matematik müfredatında yer alan kazanımlar	Yeni Usul Resimli Hisab Dersleri kitabında yer alan kazanımlar
K38	-	Bölme işlemiyle kesir kavramını ilişkilendirir.
K39	Birim kesirleri sayı doğrusunda sıralar.	Birim kesirleri sıralar.
K40	Tam sayılı kesrin, bir doğal sayı ile bir basit kesrin toplamı olduğunu anlar ve tam sayılı kesri bileşik kesre, bileşik kesri tam sayılı kesre dönüştürür.	Tam sayılı kesri bileşik kesre, bileşik kesri tam sayılı kesre dönüştürür.
K41	Bir doğal sayı ile bir bileşik kesri karşılaştırır.	-
K42	Sadeleştirme ve genişletmenin kesrin değerini değiştirmeyeceğini anlar ve bir kesre denk kesirler oluşturur.	Sadeleştirme ve genişletmenin kesrin değerini değiştirmeyeceğini anlar ve bir kesre denk kesirler oluşturur.
K43	Pay ve paydaları eşit kesirleri sıralar.	Pay ve paydaları eşit kesirleri sıralar.
K44	Bir çokluğun istenen basit kesir kadarını ve basit kesir kadarı verilen bir çokluğun tamamını birim kesirlerden yararlanarak hesaplar.	Bir çokluğun istenen basit kesir kadarını ve basit kesir kadarı verilen bir çokluğun tamamını birim kesirlerden yararlanarak hesaplar.
K45	Paydaları eşit veya birinin paydası diğerinin paydasının katı olan kesrin toplama ve çıkarma işlemini yapar ve anlamlandırır.	Kesirlerle toplama ve çıkarma işlemi yapar.
K46	Paydaları eşit veya birinin paydası diğerinin paydasının katı olan kesrin toplama ve çıkarma işlemleri gerektiren problemleri çözer ve kurar.	Kesirlerle toplama ve çıkarma işlemleriyle ilgili problem çözer.
K47	-	Kesirlerle çarpma ve bölme işlemi yapar.

Çizelge 7 incelendiğinde kesirler konusunda on tane kazanım içerdiği görülmektedir. Günümüz müfredatında sekiz kazanım bulunurken, Hisab Dersleri Kitabında dokuz tane kazanım bulunmaktadır. K38 ve K47 kazanımları Hisab Dersleri kitabında bulunurken günümüz müfredatında bu kazanımlara yer verilmemiştir. K41 kazanımı günümüz müfredatında yer alırken Hisab Dersleri kitabında yer almamıştır.

Çizelge 8:Temel Geometrik Kavramlar ve Çizimler Konusuna Ait Kazanımlar

Kazanım numarası	2023-2024 eğitim öğretim yılı beşinci sınıf M.E.B. matematik müfredatında yer alan kazanımlar	Yeni Usul Resimli Hisab Dersleri kitabında yer alan kazanımlar
K48	Bir doğru parçasına eşit uzunlukta doğru parçaları çizer.	-
K49	90°'lik açıyı referans alarak geniş, dar ve dik açıları oluşturur, oluşturulmuş bir açının dar, dik ya da geniş açılı olduğunu açıklar.	-
K50	Bir doğruya üzerindeki veya dışındaki bir noktadan dikme çizer.	-
K51	Bir doğru parçasına paralel doğru parçaları inşa eder, çizilmiş doğru parçalarının paralel olup olmadığını yorumlar.	-

Çizelge 8 de temel geometrik kavramlar ve çizelgeler konusunda dört kazanım olduğu görülmüştür. Günümüz müfredatında geometri konularına yer verilirken Hisab Dersleri kitabında bu kazanımlara yer verilmemiştir.

Çizelge 9:Üçgenler ve Dörtgenler Konusuna Ait Kazanımlar

Kazanım numarası	2023-2024 eğitim öğretim yılı beşinci sınıf M.E.B. matematik müfredatında yer alan kazanımlar	Yeni Usul Resimli Hisab Dersleri kitabında yer alan kazanımlar
K52	Çokgenleri isimlendirir, oluşturur ve temel elemanlarını tanır.	-
K53	Açılarına ve kenarlarına göre üçgenler oluşturur, oluşturulmuş farklı üçgenleri kenar ve açı özelliklerine göre sınıflandırır.	-
K54	Dikdörtgen, paralelkenar, eşkenar dörtgen ve yamuğun temel elemanlarını belirler ve çizer.	-
K55	Üçgen ve dörtgenlerin iç açılarının ölçüleri toplamını belirler ve verilmeyen açıyı bulur.	-

Çizelge 9 da üçgenler ve dörtgenler konusunda dört kazanım olduğu görülmüştür. Günümüz müfredatında bu kazanımlara yer verilirken Hisab Dersleri kitabında bu kazanımlara yer verilmemiştir.

Çizelge 10:Veri Toplama ve Değerlendirme Konusuna Ait Kazanımlar

Kazanım numarası	2023-2024 eğitim öğretim yılı beşinci sınıf M.E.B. matematik müfredatında yer alan kazanımlar	Yeni Usul Resimli Hisab Dersleri kitabında yer alan kazanımlar

K56	Veri toplamayı gerektiren araştırma soruları oluşturur.	-
K57	Araştırma sorularına ilişkin verileri toplar, sıklık tablosu ve sütun grafiğiyle gösterir.	-

Çizelge 10 da veri toplama ve değerlendirme konusuna ait iki kazanım olduğu görülmüştür. Günümüz müfredatında bu kazanımlara yer verilirken Hisab Dersleri kitabında bu kazanımlara yer verilmemiştir.

Çizelge 11:Uzunluk ve Zaman Ölçme Konusuna Ait Kazanımlar

Kazanım numarası	**2023-2024 eğitim öğretim yılı beşinci sınıf M.E.B. matematik müfredatında yer alan kazanımlar**	**Yeni Usul Resimli Hisab Dersleri kitabında yer alan kazanımlar**
K58	Uzunluk ölçme birimlerini tanır. Metre-kilometre, metre-desimetre-santimetre-milimetre birimlerini birbirine dönüştürür ve ilgili problemleri çözer.	Uzunluk ölçüleri: Dekametre, Hektometre
K59	Üçgen ve dörtgenlerin çevre uzunluklarını hesaplar, verilen bir çevre uzunluğuna sahip farklı şekiller oluşturur.	-
K60	Zaman ölçü birimlerini tanır, birbirine dönüştürür ve ilgili problemleri çözer.	-
K61	-	Litre,kilo,kantar,çeki

Çizelge 11 de uzunluk ve ölçme konusuna ait dört kazanım olduğu görülmüştür. Günümüz müfredatında bu kazanımlara yer verilirken Hisab Dersleri kitabında uzunluk ölçüleri birimlerine ve ağırlık ölçü birimleri kazanımları verilmiştir.

Çizelge 12:Alan Ölçme Konusuna Ait Kazanımlar

Kazanım numarası	**2023-2024 eğitim öğretim yılı beşinci sınıf M.E.B. matematik müfredatında yer alan kazanımlar**	**Yeni Usul Resimli Hisab Dersleri kitabında yer alan kazanımlar**
K62	Dikdörtgenin alanını hesaplar, santimetrekare ve metrekareyi kullanır.	Arazi Ölçüleri: Dönüm -
K63	Belirlenen bir alanı santimetrekare ve metrekare birimleriyle tahmin eder.	-

K64	Verilen bir alana sahip farklı dikdörtgenler oluşturur.	-
K65	Dikdörtgenin alanını hesaplamayı gerektiren problemleri çözer.	-

Çizelge 12 de alan ölçme konusuna ait dört kazanım olduğu görülmüştür. Günümüz müfredatında bu kazanımlara yer verilirken Hisab Dersleri kitabında arazi ölçüleri kazanımı verilmiştir.

Çizelge 13:Geometrik Cisimler Konusuna Ait Kazanımlar

Kazanım numarası	**2023-2024 eğitim öğretim yılı beşinci sınıf M.E.B. matematik müfredatında yer alan kazanımlar**	**Yeni Usul Resimli Hisab Dersleri kitabında yer alan kazanımlar**
K66	Dikdörtgenler prizmasını tanır ve temel elemanlarını belirler	-
K67	Dikdörtgenler prizmasının yüzey açınımlarını çizer ve verilen farklı açınımların dikdörtgenler prizmasına ait olup olmadığına karar verir.	-
K68	Dikdörtgenler prizmasının yüzey alanını hesaplamayı gerektiren problemleri çözer.	-

Çizelge 13 de geometrik cisim konusuna ait üç kazanım olduğu görülmüştür. Günümüz müfredatında bu kazanımlara yer verilirken Hisab Dersleri kitabında bu kazanımlara yer verilmemiştir.

3. SONUÇLAR VE DEĞERLENDİRME

Bu bölümde bulgular doğrultusunda araştırma problemine yönelik aşağıdaki çıkarımlar yapılmıştır.

Doğal sayılar konusuna ait üç kazanım incelendiğinde K1,K2 kazanımları yapısal olarak birbirine benzer iken içerikte Hisab Dersleri kitabı doğal sayıları okuma ve yazma, bölük ve basamak değerleri belirtme kısmında verilen basamak sayılarının günümüz müfredatına göre fazla vermiştir. K3 kazanımı günümüz müfredatında yer alırken Hisab Derslerinde bu kazanım verilmemiştir. Doğal sayıla konusunda kazanımların büyük oranda birbirine yakın olduğu görülmüştür.

Kitaplarda yer alan bir diğer konu olan doğal sayılarla işlemler konusuna ait kazanımlar incelendiğinde, K4,K5,K7,K8,K12,K14 kazanımlarında yapısal benzerliklere rastlanılsa da Hisab Dersleri kitabında yer alan kazanımların günümüz müfredatına göre beşinci sınıf düzeyinin üzerinde bir içeriğe sahip olduğu görülmektedir. K6,K11 ve K15 kazanımları örtüşmektedir. K9,K10 ve K13 kazanımları Hisab Dersleri kitabında yoktur. Doğal sayılarla işlemler konusunda kazanımların büyük oranda birbirine yakın olduğu görülmüştür.

Hisab Dersleri kitabında yer alan tam sayılar, tam sayılarla işlemler, çarpanlar ve katlar konularındaki K16,K17,K18,K19,K20,K21,K22 kazanımları günümüz müfredatında yer

almamaktadır. Bu konulara ait kazanımlar günümüz müfredatında üst sınıflarda karşımıza çıkmaktadır. Yani tam sayılar, tam sayılarla işlemler, çarpanlar ve katlar konusunda da bir örtüşme görülmemektedir.

Ondalık gösterim konusunda yer alan kazanımlar incelendiğinde K23,K24,K25,K26,K27 ve K28 kazanımlarının örtüştüğü görülmektedir. K29,K30,K31,K32 ve K33 kazanımları Hisab Dersleri kitabında verilirken günümüm müfredatında üst sınıf düzeyine uygun olduğu görülmektedir. K34,K35,K36 ve K37 kazanımları ise günümüz müfredatında yer alırken Hisab Dersleri kitabında yer almamıştır. Uyuşan kazanım sayılarının azlığına bakarak ondalık gösterim konusunda da bir örtüşme olmadığı görülmektedir.

Kitaplarda yer alan kesirler konusuna ait kazanımlar incelendiğinde K39,K40,K41,K42,K43,K44,K45,K46 kazanımları her iki müfredata ait ortak kazanımlar olup örtüşmektedir. K38 ve K47 kazanımları Hisab Dersleri kitabında yer alırken, K41 kazanımı günümüz müfredatında yer almaktadır. Uyuşan kazanım sayılarına bakıldığında kesirler konusunda bir örtüşme görülmektedir.

Günümüz müfredatında yer alan temel geometrik kavramlar ve çizimler, üçgenler ve dörtgenler, veri toplama ve değerlendirme, uzunluk ve zaman ölçme, alan ölçme ve geometrik cisimler konuların ait kazanımlar Hisab Dersleri kitabında yer almamıştır. Sadece K58,K61 ve K62 kazanımlarında yer alan uzunluk ölçü birimleri, alan-hacim ölçüleri, kilo ölçüleri birimlerinden Hisab dersleri kitabında az da olsa yer verilmiştir. Bu yüzden geometri konusunda bir örtüşme görülmemektedir.

Günümüz beşinci sınıf matematik müfredatında bahsi geçen konulardaki toplam kazanım sayısı 53 iken, "Yeni Usul Resimli Hisab Dersleri" kitabında bu konularda toplam 42 kazanım bulunmaktadır. Kitapta yer alan kazanımların 14 tanesi günümüz müfredatı ile birebir örtüşmektedir. Diğer kazanımlardan 8 tanesinin çoğunlukla örtüşen kazanımlar olduğu ve bu kazanımların işlenişinde Hisab Dersleri kitabında daha yoğun bir anlatımın tercih edildiği görülmüştür. Kazanımların 25 tanesi de günümüz beşinci sınıf matematik müfredatında yer alırken Hisab Dersleri kitabında bulunmamakta, 15 tanesi kitapta yer alırken günümüz beşinci sınıf matematik müfredatında bulunmamaktadır ve bu kazanımlardan 14 tanesi altıncı sınıf düzeylerine uygunken bir tanesinin dördüncü sınıf düzeyine uygun olduğu görülmüştür.

4. GENEL DEĞERLENDİRME VE SONUÇLAR

Modern matematiğin Osmanlı'daki öncülerinden biri olan Salih Zeki Bey, matematik felsefesi olarak Sezgicilik yaklaşımını benimsemiş ve bu sebeple kaleme aldığı ders kitaplarında yapılandırmacılık yaklaşımını benimsemiştir. Bu sebepten eserlerini anlamak Salih Zeki'nin yaşamış olduğu döneme ışık tutabilmek mühimdir. Kendisi yapılandırmacılığı önemsiyor olsa dahi, incelediğimiz kitabının tam anlamı ile Yapılandırmacılık yaklaşımı ile işlendiği söylenemez. Fakat yine de konuları ezberletmeden, öğrencilerin zihninde adım adım inşa etmeyi amaçlayan bir kitap olduğu söylenebilir. Günümüz matematik müfredatında ise yapılandırmacı yaklaşım benimsenmektedir. Dolayısıyla günümüz müfredatı öğrenciyi merkeze alarak ezbercilikten uzak bir şekilde kazanımların öğrencilerin zihninde inşa edilmesini sağlar. Kazanım sayıları da öğrencilerin gelişim düzeyleri göz önünde bulundurularak yeterli sayıda, açık ve seviyelerine uygun düzenlenmiştir. Salih Zeki Bey'in

kitabında yer alan kazanımlar incelendiğinde ise, kendisi her ne kadar yapılandırmacılığı benimsemeye çalışmış olsa da günümüz beşinci sınıf öğrencilerinin içinde bulundukları gelişim seviyeleri göz önünde tutulduğunda içerik olarak yoğun bir içeriğe sahip olduğu çıkarımı yapılabilir. Günümüz matematik kitabı kazanım sayısı olarak fazla olsa da içerik olarak beşinci sınıf öğrenci düzeyine uygun olarak hazırlanmıştır, Hisab Dersleri kitabı içerik olarak yoğun olduğu için öğretim için daha fazla zamana ihtiyaç duyulabilir. Buradan da günümüz beşinci sınıf öğrencileri için zor bir kitap olduğu sonucuna ulaşılabilir.

Bu çalışma sonucu aşağıdaki öneriler yapılabilir:

- Salih Zeki Bey'in kaleme almış olduğu ders kitapları çevrilerek herkesin okuyabileceği formata getirilebilir.
- Salih Zeki Bey'in farklı eserleri edinilerek günümüz müfredatında yer alan kazanımların ve içeriklerin karşılaştırması yapılabilir.
- Salih Zeki Bey gibi Osmanlı'nın son döneminde matematik eğitimine katkı sağlamış olan isimlerin derslerinde ve kitaplarında kullandıkları hesaplama yöntemleri incelenebilir.

KAYNAKÇA

[1] Altun, B., & Kaya, B. (2020). Bir Osmanlı Bilim Tarihçisi; Salih Zeki. *İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 8*(17), 25-44.

[2] Aslan, İ. (2014). XVI. Yüzyıl Osmanlı Matematiğine Genel Bir Bakış. *Dört Öge*(5), 33-46.

[3] Atasoy, A. (2021). Türk Bilim Tarihçiliğinde Salih Zeki: Hayatı, Çalışmaları ve Eserleri. E. Baga içinde, *Şimdiyi Bilmek ve Geçmişi Anlamak: Bilim ile Bilim Tarihi Arasında Salih Zeki* (s. 19-50). İstanbul: Dün Bugün Yarın Yayınları.

[4] Demir, R. (2010). Çağdaş Matematiğin Türkiye'ye Girişi. Y. Unat içinde, *Osmanlılarda Bilim ve Teknoloji Makaleler* (s. 335-366). Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.

[5] Demir, R. (2010). Salih Zeki Bey (1864-1921) Hayatı-Eserleri ve Türk Bilim Hayatındaki Yeri. Y. Unat içinde, *Osmanlılar'da Bilim Ve Teknoloji Makaleleri* (s. 401-420). Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.

[6] Dölen, E. (2005). Salih Zeki ve Darülfünun. *Osmanlı Bilimi Araştırmaları, 7*(1), 123-135.

[7] Dönmez, A. (2005). *Matematiğin Öyküsü ve Serüveni: Türk ve Doğulu Matematikçiler.* İstanbul: Toplumsal Dönüşüm Yayınları.

[8] Gökdoğan, M. D. (2010). OSMANLILARDA MATEMATİK. Y. Unat içinde, *Osmanlılarda Bilim ve Teknoloji Makaleler* (s. 283-304). Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.

[9] Takıcak, M. (2021). Constructivist Approach in Ottoman Mathematics Education: Salih Zeki. *Turkish Journal of Computer and Mathematics Education (TURCOMAT), 12*(1), 378-423.

AYT SINAVI MATEMATİK SORULARININ SOLO TAKSONOMİSİNE GÖRE İNCELENMESİ

Prof. Dr. Yasin SOYLU
Atatürk Üniversitesi,
yasinsoylu@gmail.com-
ORCID ID :0000-0002-2951-0069

ÖZET

Bu araştırmada, Alan Yeterlilik Testleri (AYT) sınavında sorulan soruların SOLO (Structure of the Observed Learning Outcome) Taksonomisine göre incelenmesi hedeflenmiştir. Bu amaçla çalışmada doküman analizi yöntemi kullanılmıştır. İncelenen sorulara Ölçme, Seçme ve Yerleştirme Merkezi (ÖSYM) resmi internet adresinden ulaşılmıştır. AYT soruları SOLO Taksonomisine göre üç uzman tarafından iki aşamada incelenmiştir. Önce uzmanlar tek başlarına AYT sorularını SOLO taksonomisine göre sınıflandırmışlardır. Daha sonra ise araştırmacıların farklı sınıflandırdığı sorular üzerinde tartışılarak ortak bir karar alınmıştır. Çalışmada veri analizi olarak betimsel analiz kullanılmıştır. Araştırmada incelenen sorular; 2023 ve 2022 yıllarında AYT'de sorulan toplam 80 sorudan oluşturmaktadır. İncelenen 80 AYT sorusundan %62,5'i (50) ilişkisel yapı düzeyinde, %23,75'i (19) çoklu yapı düzeyinde, % 8,75'i (7) tek yönlü yapı düzeyinde ve %5'i (4) soyutlanmış yapı düzeyinde olduğu tespit edilmiştir. Elde edilen sonuçlar dikkate alındığında AYT sınavlarında öğrencilerin daha üst düzeydeki becerilerini ölçen soruların daha çok tercih edildiği söylenebilir. AYT'de sorulan soruların çoğunluğunun ilişkisel yapı düzeyinde olduğu yani öğrencilerin soruların cevapları ile ilgili tüm yönleri, bunların bütün içindeki yerini ve birbiri arasındaki ilişkiyi anlamaya yönelttiği söylenebilir. Matematik Öğretim Programındaki kazanımlar ve ders kitaplarında yer alan ünite değerlendirme soruları ile AYT sorularının düzeyleri arasında uyum olması gerekmektedir. Bundan sonraki araştırmalarda Matematik Öğretim Programındaki kazanımlar ve ders kitaplarında yer alan ünite değerlendirme soruları ile AYT sorularının düzeyleri arasında uyuma bakılabilir.

Anahtar Kelimeler: AYT, SOLO, matematik soruları.

1.GİRİŞ

Gelişen teknolojiyle günümüzde değişim ve gelişim hız kazanmaktadır. Bu süreçlerin etkilediği en önemli alanlardan biri ise eğitimdir (Erbaş, 2021). Eğitim bulunduğu çağın ekonomik, toplumsal ve siyasi normlarından etkilenmiştir (Öğdem, 2022). Eğitimin amacı; bireylere bilgiyi üretebilme, hayatı işlevselleştirme, problem çözebilme, eleştirel düşünebilme, empati kurabilme ve de girişimci, kararlı, iletişim becerisine sahip özellikler kazandırmaktır (MEB,

2018). Matematik ise insanların yaşadıkları her döneme uygun problemleri çözmek için kullanılmıştır (Erbaş, 2021). Matematik eğitimi açısından problemlerin çözümü için matematiksel düşünme gücü gelişmiş, matematiği modelleyen ve problem çözme becerileri yüksek bireyler gerekmektedir (MEB, 2018). Öğrencilerin eğitimlerini planlı yürütebilmek için örgün eğitim veren kurumlarda öğretim programları baz alınarak eğitim verilmektedir (Doğan, 2020). Öğretim programlarının amacı öğrencileri ilgilerine göre yetiştirmek ve öğrencileri hayata hazırlamaktır (Ekinci & Bal, 2019). Çağın gerekliliklerine uygun olarak ülkemizde de matematik programı yenilenmiştir. Yenilenen matematik öğretimi programı ile birlikte yapılandırmacı bir yaklaşım benimsenmiştir (Kılıç, 2020). Program geliştirme konusunda duyuşsal ve psikomotor becerilerden daha çok üzerinde çalışılan ve yeni sınıflamalar ortaya çıkarılan çalışmalar bilişsel alanda olmuştur (Doğan, 2020). Öğretim programlarının sahip olduğu kazanımların bilişsel düzeylerini belirlenmesi programın etkililiğini ortaya koyar (Gezer & İlhan, 2015). Program öğelerinin bilişsel düzeylerini tespit etmeye yönelik çalışmalar eğitimcileri istendik davranışların basitten karmaşığa, kolaydan zora, somuttan soyuta ve birbirinin önkoşulu olacak şekilde sınıflandırılmasına hizmet edecek taksonomi arayışlarına yöneltmiştir (Anderson, 2005; Sönmez, 2005). Taksonomiler öğrenme amacının ne olduğu ve öğretimin nasıl gerçekleşeceğini belirleyen sınıflamalardır (Sönmez, 1994). Literatürde farklı taksonomik yaklaşımların olduğu görülmektedir. Bloom taksonomisi, yenilenmiş Bloom taksonomisi, Fink taksonomisi, Dettmer taksonomisi, math taksonomisi ve SOLO taksonomisi eğitim alanı için geliştirilmiş taksonomi örneklerindendir (Öğdem, 2022). Bloom ve SOLO bu konuda en yaygın biçimde kullanılan iki taksonomi olarak karşımıza çıkmaktadır (Arı, 2013). Ancak Bloom taksonomisi, kazanımların ya da değerlendirme sorularının hangi bilişsel düzeye karşılık geldiğine dair bir takım belirsizlikler içermektedir (Gezer & İlhan, 2015). Hattie ve Purdie (1998), SOLO taksonomisini, Bloom taksonomisinin yol açtığı potansiyel belirsizliklerin üstesinden gelmeye imkân tanıyan bir model olarak nitelendirmişlerdir. SOLO (Structure of the Observed Learning Outcome) modeli John Biggs ve Kevin Collis tarafından geliştirilen bir model olarak tanımlanmaktadır (Musan, 2012). SOLO Sınıflandırması, John Biggs ve Kevin Collis tarafından 1982 yılında oluşturulmuştur (Biggs ve Collis, 1982). SOLO "Structure of Observed Learning Outcomes" kelimelerinin ilk harfleri kullanılarak kısaltılmakta ve "Gözlemlenebilen Öğrenme Çıktılarının Yapısı" olarak ifade edilmektedir. SOLO sınıflandırması, öğrencilere sorulan açık uçlu sorulara verdikleri cevapların kalitesi ve içeriğini sınıflandırmak için ya da öğrenci dosyalarının değerlendirilmesinde kullanılagelmiştir (Doğan, 2020). Çünkü SOLO sınıflandırması, öğrencilerin anlama düzeylerini ortaya çıkardığı için öğrenci cevapları arasındaki niteliksel farklılıkları ortaya koyması bakımından bir gösterge ortaya koymaktadır (Biggs & Tang, 2011). Dolayısıyla SOLO taksonomisi öğrencilerin öğrenme sürecindeki eksikliklerini görmeye yardımcı olmakta ve değerlendirme sürecinde kısmi puanlamalar yapılmasına imkân tanımaktadır (Çetin & İlhan, 2017). SOLO modeli Piaget'in bilişsel gelişim evreleri dikkate alınarak oluşturulmuştur (Musan, 2012). SOLO evreleri somut işlemlerden soyut kavram ve ilkelere giden bir gelişimi ifade etmektedir (Musan, 2012). SOLO taksonomisi her evre için, öğrencilerin verdikleri cevapları yapısı ve niteliğine göre sınıflandıran 5 anlama seviyesinden oluşmaktadır. Bunlar yapı öncesi, tek yönlü yapı, çok yönlü yapı, ilişkilendirilmiş yapı ve soyutlanmış yapı olarak belirlenmiştir (Musan, 2012). SOLO sınıflandırmasının beş düzeyi aşağıda detaylı bir şekilde açıklanmıştır (Doğan, 2020).

A. Yapı Öncesi: SOLO sınıflandırmasının ilk ve en temel basamağı yapı öncesi seviyedir. Bu düzeyde öğrenci konudan çok uzakta olup konu ile ilgili hiçbir şeyi anlamamakta ya da çok çok az anlamaktadır. Öğrencinin konuya verdiği cevabın konu ile ilgisi ya hiç yoktur ya da çok ilişkisiz bir alandadır. Öğrencinin söylediği fikirler sorunun çözümüne bir katkısı olmayan, alakasız durumlardır.

B. Tek Yönlü Yapı: Bu düzeyde öğrenci kendisine öğretilen konuyu ya da ele alınan problemi yüzeysel ve sığ bir şekilde ele almaktadır. Öğrenci sadece tek bir alana odaklanır ve çalışacağı tek bir alan belirler. Bu düzeydeki öğrenciye bir bilgi bütününden tek bir parça, işlem (yöntem) veya kavram öğretilebilir. Bu düzeyde öğrenci odaklandığı alanın diğer alanlar ile ilişkisini kuramaz bu alanın diğer alanlar içindeki yerini kavrayamamaktadır.

C. Çok Yönlü Yapı: Bu düzeyde öğrenci konu ya da alana ilişkin temel noktaları göz önünde bulundurur. Üzerinde çalıştığı konunun birçok yönünü görebilir. Bir alanla ilgili birden fazla, farklı anlamlarda ve birbirinden bağımsız şekillerdeki bilgiyi öğrenilir. Fakat öğrenci alana ilişkin uygun ya da doğru bilgileri öğrenmesine rağmen bu bilgileri birleştirip çıkarım yapamaz. Birçok yöntem veya kavram bilgisine hâkim olmasına rağmen bu bilgilerin sonucu olarak sentez yapamaz. Mecazi olarak söylenecek olursa, bu düzeydeki öğrenciler tek tek ağaçları görür ama komple ormandan habersizdirler.

D. İlişkisel Yapı: Üzerinde çalışılan bir konu ya da probleme ilişkin bileşenleri tutarlı bir bütün olarak şekilde birbiri ile ilişkilendirebilir. Öğrenci karşılaştırma yapabilmekte, ilişkilendirebilmekte, analiz edip ayrıştırabilmekte, kuramları uygulayabilmekte ve sebep-sonuç ilişkisi kurarak durumları gerekçeleri ile açıklayabilmektedir. Ancak yapılan bu işlemlerin tamamı mevcut bilgiler ile sınırlıdır ve bu bilgilerin ötesinde bir sonuca ulaşması söz konusu değildir. Yine metaforik olarak söylenecek olursa bu düzeydeki öğrenci ağaçları görmekle kalmayıp ormanın da farkındadır.

E. Soyutlanmış Yapı: SOLO sınıflandırmasında kazanımlar için ulaşılmak istenen en üst seviye olan bu düzey, ilişkisel yapı düzeyinde anlamlı bir bütün olarak bir araya getirilen parçaların daha yüksek bir soyutlama seviyesinde yeniden yapılandırılması olarak ifade edilebilir. Bu aşamaya ulaşmış bireyler genellemeler yapabilir, varsayımlarda bulunabilir, hipotezler kurabilir, farklı şekillerde eleştiri yapabilir ve yeni kuramlar ortaya atabilecek yeterliliğe sahip olabilirler. SOLO taksonomisini oluşturan bu beş düzey öğrencinin herhangi bir soruyu yanıtlarken cevabını beş farklı şekilde yapılandırabileceği anlamına gelmektedir (Gezer & İlhan, 2015)

Günümüzde eğitim anlayışının değişmesi ile birlikte yapılan sınavlarda da değişime gidilmeye başlanmıştır. Öğrencilerin ezberden uzak okuduklarını anlama, anladıklarını yorumlama ve uygulama, ön bilgilerini kullanma, günlük hayat ile ilişkilendirmesi gereken sorular sınavlarda kullanılmaya başlanmıştır. Dünya geneline bakıldığında uygulanan PISA ve TIMMS gibi sınavlarda öğrencilere farklı düzeyde ve farklı türde sorulan değerlendirme soruları ile öğrencilerin farklılıklarını ve özgünlüklerini ortaya çıkarabilmeleri amaçlandığı görülmektedir. (Güner vd., 2014). Ülkemizde de ölçme-değerlendirme sınavlarında yapılan değişikliklere Yüksek Öğretim Kurumları Sınavlarında da karşılaşılmaktadır. Bu bağlamda AYT sınavların

da sorulan soruların seviyeleri ve türleri önemli olmaktadır. Bu değişiklikle birlikte sorulan soru tiplerinde de değişiklik yapılmış ve yeni nesil sorular altında farklı bir soru tipi ortaya çıkmıştır. Bu sorular birden çok kazanımı bir araya getirerek bu kazanımları günlük hayat ile ilişkilendiren sorulardır. Dolayısıyla bu soruların değerlendirilmesi ile ilgili farklı ölçme teknikleri kullanılması gerekliliği oluşmuştur. Bunlardan biride SOLO (Structure of the Observed Learning Outcome) taksonomisidir.

SOLO Taksonomisi ile öğrenme nitel ve nicel açıdan değerlendirilebilir. SOLO Taksonomisi için asıl önemli olan şey bir sorunun çözümünün doğru veya yanlış olması değil, öğrencinin problem çözümünde izlediği yollardır. Öğrencilerin matematiksel düşünme kapsamında yer alan farklı düşünme becerilerini ölçebilmesi açısından SOLO Taksonomisi matematik öğretimi ve öğrenimi açısından önemlidir.

Literatür incelendiğinde SOLO Taksonomisi ile ilgili yapılmış çok sayıda çalışmalar bulunmaktadır (Akkaş, 2009; Ardıç vd., 2012; Bağdat & Anapa Saban, 2014; Bal,2022; Biggs & Collis, 2014; Çelik, 2007; Çetin & İlhan, 2017; Dilekçi, 2022; Erbaş,2021; Filiz &Güneş,2021; Gezer & İlhan, 2014; Göktepe & Özdemir, 2013; Kutlu & Arslan, 2019). Yapılan bu çalışmaların geneli nitel araştırmalardır.

Türkiye ‘de SOLO Taksonomisi üzerine yapılan çalışmalara bakıldığında sosyal bilgiler, fen bilgisi, matematik, matematik uygulamaları, dönüşüm geometrisi, limit-süreklilik orantısal düşünme becerileri, cebirsel düşünme becerileri, dinamik matematik yazılımı (Bağdat, 2013; Doğan, 2020; Dönmez, 2019; Filiz ve Güneş, 2021; Gezer ve İlhan, 2014; Karlı, 2019; Kılıç, 2020; Musan, 2012; Özdemir, 2011) gibi çalışmalar görülmektedir. Yurt dışında SOLO taksonomisi üzerine Q’neil & Murphy, 2010; Brabrand & Dahl, 2009; Minogue & Jones, 2009; Rider, 2004; Alsaadi, 2001 gibi çalışmalar yapılmıştır. Matematik alanında yapılmış olan çalışmaların genellikle kazanımlarla ilgili olduğu görülmektedir.

Yukarıdaki çalışmalara bakıldığında SOLO Taksonomisi ile ilgili yapılan fraklı çalışmalar bulunmaktadır. Merkezi yapılan LGS, AYT gibi ulusal sınavların her yıl değerlendirilerek kazanımlar ile ilişkileri tespit edilmelidir. Elde edilen veriler doğrultusunda ders kitaplarındaki kazanım ve ünite değerlendirme soruları ile ilişkileri belirlenmelidir. Bu amaçla çalışmada da 2022 ve 2023 yıllarında AYT’de sorulan soruların SOLO taksonomisine göre incelenmesi hedeflenmiştir.

2. YÖNTEM

Bu araştırmada, nitel araştırma yöntemlerinden doküman analizi kullanılmıştır. Dokümanlar araştırmalar için gerekli verileri doğrulamak ve desteklemek için kullanılmaktadır (Kıral, 2020). Doküman incelemesi, araştırılması hedeflenen olgu veya olgular hakkında bilgi içeren yazılı materyallerin elde edilmesi ve elde edilen materyallerin analizini kapsar (Yıldırım ve Şimşek, 2016). Doküman incelemesi yöntemi, fiziksel materyallerin sınırlarını belirlemek, kategorize etmek, araştırmak ve yorumlamak için kullanılan teknikler olarak tanımlanmaktadır. (Payne & Payne, 2004). Dokümanlar, nitel araştırmalarda etkili bir şekilde kullanılması gereken

önemli ve değerli bilgi kaynaklarıdır. Bu araştırmada da doküman incelemesiyle Liselere Geçiş Sınavında sorulan soruların SOLO taksonomisine göre incelenmesi hedeflenmiştir.

2.1. Veri Toplama Araçları ve Analiz Süreci

Araştırmanın verilerini 2022-2023 yıllarında merkezi sınav AYT sınavında sorulan 80 adet sorudan oluşmaktadır. Sınav sorularının analizleri yapılırken veri toplama aracı olarak SOLO taksonomisinin yapı düzeyleri kullanılmıştır. İncelenen sorulara Ölçme, Seçme ve Yerleştirme Merkezi (ÖSYM) resmi internet adresi https://www.osym.gov.tr/ den ulaşılmıştır. AYT soruları SOLO Taksonomisine göre üç uzman tarafından iki aşamada incelenmiştir. Önce uzmanlar tek başlarına AYT sorularını SOLO taksonomisine göre sınıflandırmışlardır. Daha sonra ise araştırmacıların farklı sınıflandırdığı sorular üzerinde tartışılarak ortak bir karar alınmıştır.

3. SONUÇLAR VE DEĞERLENDİRME

Bu bölümde araştırmanın amacına yönelik elde edilen bulgulara yer verilmiştir.

3.1. AYT 2022 ve 2023 Sorularının SOLO Taksonomisine Göre Yüzde Olarak Düzeylerin Belirlenmesi

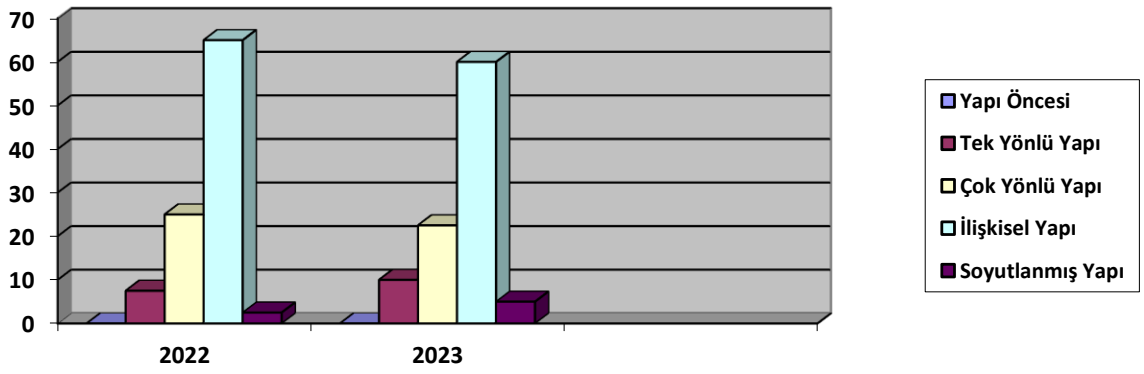

Görsel.1. AYT 2022-2023 Sorularının Solo Taksonomisine Göre Düzeyleri

Görsel.1 incelendiğinde AYT sorularının çoğunlukla SOLO taksonomisinin İlişkisel Düzey basamağında olduğu görülmektedir. 2023 AYT sorularından SOLO taksonomisine göre ilişkisel düzeyde 24 (%60) soru, çok yönlü yapı düzeyinde 9 (%22,5) soru, tek yönlü yapı düzeyinde 4 (%10) soru ve soyutlanmış yapı düzeyinde 3 (%7,5) soru olduğu görülmektedir. Aynı şekilde 2022 AYT sorularından SOLO taksonomisine göre ilişkisel düzeyde 26 (%65) soru, çok yönlü yapı düzeyinde 10 (%25) soru, tek yönlü yapı düzeyinde 3 (%7,5) soru ve soyutlanmış yapı düzeyinde 1 (%2,5) soru olduğu görülmektedir. AYT sorularında yapı öncesi düzeyde herhangi bir soru yoktur. SOLO taksonomisinin Yapı Öncesi basamağının tanımı dikkate alındığında bu basmakta soruların olmaması gerekmektedir.
AYT sorularının son iki yılındaki toplam dağılımı Görsel.2'deki gibidir.

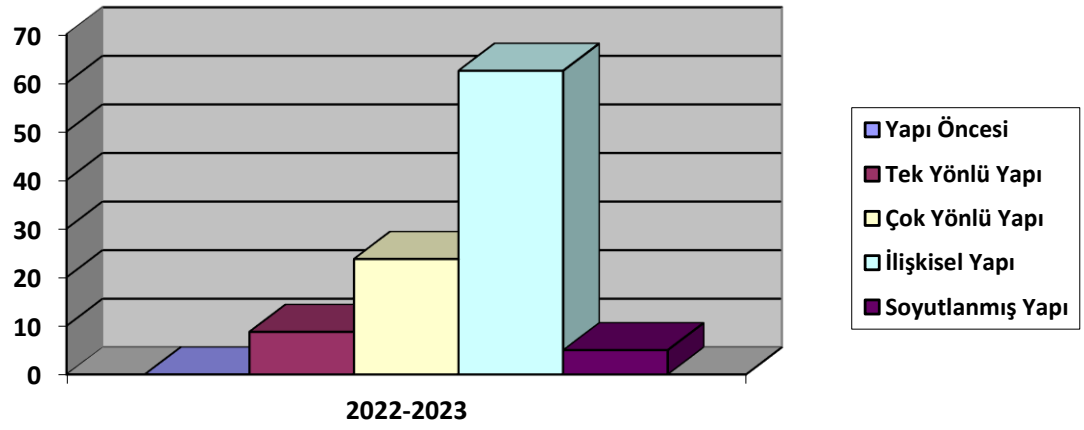

Görsel.2. 2022-2023 Yıllarındaki Toplam AYT Sorularının Solo Taksonomisine Göre Düzeyleri

Görsel.2 incelendiğinde AYT sorularının çoğunlukla SOLO taksonomisinin İlişkisel Düzey basamağında olduğu görülmektedir. 2023-2022 yıllarındaki toplam AYT sorularından SOLO taksonomisine göre ilişkisel düzeyde 50 (%62,5) soru, çok yönlü yapı düzeyinde 19 (%23,75) soru, tek yönlü yapı düzeyinde 7 (%8,75) soru ve soyutlanmış yapı düzeyinde 4 (%7,5) soru olduğu görülmektedir.

4. GENEL DEĞERLENDİRME VE SONUÇLAR

Araştırmada 2022-2023 yıllarına ait merkezi sınavla yapılan AYT sınavının toplam 80 adet matematik testi sorusunun SOLO taksonomisi düzeylerine göre analizi yapılmıştır. Elde edilen bulgular doğrultusunda, soruların SOLO taksonomisi düzeylerinden sırasıyla en fazla ilişkisel yapı düzeyinde olduğu, ikinci sırada çok yönlü yapı düzeyinin olduğu, üçüncü olarak ise tek yönlü yapı düzeyinde olduğu ve son olarak soyutlanmış yapı düzeyinde olduğu görülmüştür. İncelenen sorular içerisinde SOLO taksonomisi düzeylerinden yapı öncesi düzeyinde herhangi bir sorunun olmadığı sonucuna varılmıştır. İncelenen matematik testinin sorularının SOLO taksonomisine göre homojen olmadığı ve özellikle ilişkisel yapı düzeyinde yoğunlaştığı görülmüştür. Bu sonuçların literatürdeki çalışmalarla paralellik gösterdiği söylenebilir. SOLO taksonomisi kullanılarak AYT sınav sorularını analiz etmek, öğrencilerin hangi düzeyde öğrendiklerini ve hangi alanlarda gelişmeye ihtiyaç duyduklarını ortaya çıkarmak için faydalı olabileceği sonucuna ulaşılmıştır. Ayrıca soruların bilişsel basamaklara orantılı olarak dağılıp dağılmadığını ve üst düzey becerileri ölçmede yeterli olup olmadığını da değerlendirmenin mümkün olduğu, bu sayede sınavın niteliği ve eğitim sürecine katkısı hakkında daha sağlıklı kararlar verilebileceği sonucuna varılmıştır.

Araştırma ile ilgili öneriler aşağıdaki gibidir:

AYT sınavında sorulan sorularla ders kitaplarındaki kazanım ve değerlendirme soruları SOLO taksonomisine göre değerlendirilip AYT'de sorulan sorularla ders kitaplarında öğrencilerin karşılaştıkları soruların benzer düzeylerde olup olmadığı incelenebilir. Bu çalışmalar her yıl yapılmalıdır.

KAYNAKÇA

Akkaş, E. N. (2009). *6- 8. sınıf öğrencilerinin istatistiksel düşüncelerinin incelenmesi*.(Tez no: 241813). [Yüksek lisans tezi, Abant İzzet Baysal Üniversitesi, Bolu]. Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi.

Alsaadi, A. (2001). A Comparison of Primary Mathematics Curriculum in England and Qatar:The SOLO Taxonomy. Research into Learning Mathematics, 21 (3), 1-6.

Ardıç, E. Ö., Yılmaz, B., & Demir, E. (2012). *İlköğretim 8. sınıf öğrencilerinin merkezi eğilim ve yayılım ölçüleri hakkındaki istatistiksel okuryazarlık düzeylerinin solo taksonomisine göre incelenmesi.* X. Fen Bilimleri ve Matematik Eğitimi Kongresi, Niğde, Türkiye,(27-30 Haziran).

Bağdat, O. (2013). *İlköğretim 8.Sınıf Öğrencilerinin Cebirsel Düşünme Becerilerinin SOLO Taksonomisi ile İncelenmesi*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, Eskişehir.

Bağdat, O. ve Anapa Saban, P. (2014). İlköğretim 8. sınıf öğrencilerinin cebirsel düşünme becerilerinin SOLO taksonomisi ile incelenmesi. The Journal of Academic Social Science Studies, 26, 473-496.

Bal, B. (2022). *Ortaöğretim kurumlarına ilişkin merkezi sınav sorularının matematik öğretim programı ve solo taksonomisi kapsamında değerlendirilmesi.* (Tez no: 749251). [Yüksek lisans Tezi, Erciyes Üniversitesi]. Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi.

Biggs, J. B., & Collis, K. F. (2014). *Evaluating the quality of learning: The SOLO taxonomy (Structure of the Observed Learning Outcome).* Academic Press

Brabrand, C. & Dahl, B. (2009). Analyzing CS Competencies Using the SOLO Taxonomy. ACM SIGCSE Bulletin, 41 (3), 1-1

Çetin, B., & İlhan, M.(2017). An Analysis of Rater Severity and Leniency in Open-ended Mathematic Questions Rated Through Standard Rubrics and Rubrics Based on the SOLO Taxonomy. Education and Science. 42 (2017) No 18, 217-247

Dilekçi, S., *Ortaokul Matematik Dersi Kazanımlarının ve Ünite Değerlendirme Sorularının Solo Taksonomisi ile İncelenmesi*, Yüksek Lisans Tezi, Afyon Kocatepe Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Afyon, 2022.

Doğan, A. (2020). İlkokul matematik öğretim programındaki kazanımların SOLO sınıflandırmasına göre incelenmesi. İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi, 9(3), 2305-2325. https://doi.org/10.15869/itobiad.768583

Dönmez, H. (2019). *6. , 7. ve 8.Sınıf Fen Bilimleri Öğretim Programı Kazanımlarının ve Değerlendirme Sorularının İncelenmesi: SOLO Taksonomisi.* (Yüksek Lisans Tezi). Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Süleyman Demirel Üniversitesi, Isparta.

Erbaş, İ. (2021). *Ortaokul matematik dersi öğretim programı kazanımlarının ve matematik ders kitabı değerlendirme sorularının SOLO taksonomisi çerçevesinde incelenmesi.* (Tez No. 695011) [Yüksek Lisans tezi, Necmettin Erbakan Üniversitesi]. Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi.

Filiz, S. ve Güneş, K. (2021). 7. sınıf matematik uygulamaları dersi etkinliklerinin SOLO taksonomiye göre incelenmesi. International Social Sciences Studies Journal, (eISSN:2587-1587), 7(85), 3126-3134. https://doi.org/10.26449/sssj.3

Gezer, M.ve İlhan, M. (2014). 8. Sınıf vatandaşlık ve demokrasi eğitimi dersi kazanımları ile değerlendirme sorularının Solo taksonomisine göre incelenmesi. Doğu Coğrafya Dergisi, 19(32), 193-207.

Güner, H., Çelebi, N., Kaya, G. T., & Korumaz, M. (2014). Neoliberal eğitim politikaları ve eğitimde fırsat eşitliği bağlamında uluslararası sınavların (PISA, TIMSS ve PIRLS) analizi. Journal of History Cultureand Art Research, 3(3), 33-75.

Göktepe, S., & Özdemir, A. Ş. (2013). İlköğretim matematik öğretmen adaylarının uzamsal görselleştirme becerilerinin SOLO modeli ile incelenmesi. Kalem Eğitim ve İnsan Bilimleri Dergisi, 3(2), 91-146.

Karlı, M. G. (2019). *Ortaokul 7.Sınıf Öğrencilerinin Orantısal Düşünme Becerilerinin SOLO Taksonomisi ile İncelenmesi.* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi, Tokat.

Kılıç, E. (2020). *8.Sınıf Öğrencilerinin Kavram Karikatürü Etkinlikleri ile Dönüşüm Geometrisi Konusundaki Öğrenmelerinin SOLO Taksonomisine Göre Değerlendirilmesi.* (Yayımlanmamış Yüksek lisans Tezi). Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Van

Kıral, B. (2020). Nitel Bir Veri Analizi Yöntemi Olarak Doküman Analizi. Siirt Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, s.15, 170-189.

Kutlu, D. & Arslan, S. (2019). *2016-2019 yıları arası yapılan liseye giriş sınavlarındaki matematik sorularının solo taksonomisine göre analizi.* 4 th International Symposium of Turkish Computer and Mathematics Education, 26-28 September 2019, İzmir.

Minogue, J. & Jones, G. (2009). Measuring the Impact of Haptic Feedback Using the 75 SOLO Taxonomy. International Journal of Science Education, 31 (10), 1359- 1378

Musan, M.S. (2012). *Dinamik Matematik Yazılımı Destekli Ortamda 8.Sınıf Öğrencilerinin Denklem ve Eşitsizlikleri Anlama Seviyelerinin SOLO Taksonomisine Göre İncelenmesi*.(Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Pamukkale Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Denizli

Özdemir, B. (2011). *İlköğretim 1-5.Sınıflar Türkçe Ders Kitaplarında Kullanılan Okuduğunu Anlama Sorularının İncelenmesi.* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara Üniversitesi, Ankara.

Payne, G. & Payne, J. (2004). Key Concepts in Social Research. London: Sage Publications.

Rider, R. L. (2004). *The Effect of Multi-Representational Methods on Students 76 Knowledge of Function Concepts in Developmental College Mathematics.* (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Graduate Faculty of North Carolina State Universitiy

Q'neil, G. & Murphy, F. (2010). Guide to Taxonomies of Learning. UCD Teaching and Learning / Resources. http://www.ucd.ie/t4cms/ucdtla0034.pdf (10.10.2021).

Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2016). Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri, Ankara: Seçkin Yayıncılık

ISBN NO. 978-625-6830-90-5

LGS SINAVI MATEMATİK SORULARININ SOLO TAKSONOMİSİNE GÖRE İNCELENMESİ

Prof. Dr. Yasin SOYLU
Atatürk Üniversitesi,
yasinsoylu@gmail.com-
ORCID ID :0000-0002-2951-0069

ÖZET

Bu araştırmada, Liselere Geçiş Sınavında (LGS) sorulan soruların SOLO (Structure of the Observed Learning Outcome) Taksonomisine göre incelenmesi hedeflenmiştir. Çalışma doküman analizi ile incelenmiştir. İncelenen sorulara Milli Eğitim Bakanlığı (MEB) Ölçme, Değerlendirme ve Sınav Hizmetleri Genel Müdürlüğü (ÖDSGM) resmi internet adresinden ulaşılmıştır. LGS soruları SOLO Taksonomisine göre üç uzman tarafından iki aşamada incelenmiştir. Önce uzmanlar tek başlarına LGS sorularını SOLO taksonomisine göre sınıflandırmışlardır. Daha sonra ise araştırmacıların farklı sınıflandırdığı sorular üzerinde tartışılarak ortak bir karar alınmıştır. Çalışmada veri analizi olarak betimsel analiz kullanılmıştır. Araştırmada incelenen sorular; 2023, 2022 ve 2021 yıllarında LGS'de sorulan toplam 60 sorudan oluşturmaktadır. İncelenen 60 LGS sorusundan %65'i (39) ilişkisel yapı düzeyinde, %26,6'sı (16) çoklu yapı düzeyinde, %5'i (3) tek yönlü yapı düzeyinde ve %3,3'ü (2) soyutlanmış yapı düzeyinde olduğu tespit edilmiştir. Elde edilen sonuçlar dikkate alındığında LGS sınavlarında öğrencilerin daha üst düzeydeki becerilerini ölçen soruların daha çok tercih edildiği söylenebilir. LGS'de sorulan soruların çoğunluğunun ilişkisel yapı düzeyinde olduğu yani öğrencilerin soruların cevapları ile ilgili tüm yönleri, bunların bütün içindeki yerini ve birbiri arasındaki ilişkiyi anlamaya yönelttiği söylenebilir. Matematik Öğretim Programındaki kazanımlar ve ders kitaplarında yer alan ünite değerlendirme soruları ile LGS sorularının düzeyleri arasında uyum olması gerekmektedir. Bundan sonraki araştırmalarda Matematik Öğretim Programındaki kazanımlar ve ders kitaplarında yer alan ünite değerlendirme soruları ile LGS sorularının düzeyleri arasında uyuma bakılabilir.

Anahtar Kelimeler: LGS, SOLO, matematik soruları.

1.GİRİŞ

Günümüzde eğitim anlayışının değişmesi ile birlikte yapılan sınavlarda da değişime gidilmeye başlanmıştır. Öğrencilerin ezberden uzak okuduklarını anlama, anladıklarını yorumlama ve uygulama, ön bilgilerini kullanma, günlük hayat ile ilişkilendirmesi gereken sorular sınavlarda kullanılmaya başlanmıştır. Dünya geneline bakıldığında uygulanan PISA ve TIMMS gibi sınavlarda öğrencilere farklı düzeyde ve farklı türde sorulan değerlendirme soruları ile

öğrencilerin farklılıklarını ve özgünlüklerini ortaya çıkarabilmeleri amaçlandığı görülmektedir. (Güner vd., 2014). Ülkemizde de ölçme-değerlendirme sınavlarında yapılan değişikliklere liselere giriş sınavlarında da karşılaşılmaktadır ve bu doğrultuda 2018 yılından itibaren Liselere Geçiş Sınavı (LGS) uygulanmaya başlanmıştır. Bu değişiklikle birlikte sorulan soru tiplerinde de değişiklik yapılmış ve yeni nesil sorular altında farklı bir soru tipi ortaya çıkmıştır. Bu sorular birden çok kazanımı bir araya getirerek bu kazanımları günlük hayat ile ilişkilendiren sorulardır. Dolayısıyla bu soruların değerlendirilmesi ile ilgili farklı ölçme teknikleri kullanılması gerekliliği oluşmuştur. Bunlardan biride SOLO (Structure of the Observed Learning Outcome) taksonomisidir.

SOLO (Structure of the Observed Learning Outcome) Taksonomisi Biggs ve Collis tarafından tanımlanmıştır ve öğrencilerin konuyu hangi düzeyde öğrendikleriyle ilgilenir (Köse, 2018). SOLO taksonomisi aynı zamanda öğrencilerin verdikleri cevapları gruplandırmada ve değerlendirmede de kullanılmaktadır (Arı, 2013 akt. Kutlu & Arslan, 2019). Biggs ve Collis'e (2014) göre SOLO taksonomisi yapı öncesi, tek yönlü yapı, çok yönlü yapı, ilişkisel yapı ve soyutlanmış yapı olmak üzere hiyerarşik 5 aşamadan oluşmaktadır.

1. Yapı Öncesi: SOLO Taksonomisinin en alt basamağıdır. Bu düzeyde öğrenciler konuyu soru ile ilgili olmayan cevaplar verirler veya hiç cevap veremezler.
2. Tek Yönlü Yapı: Bu düzeyde bulunan öğrenciler sorulan soruyu tek bir yönden ele alır ve soruya dar bir bakış açısı ile yaklaşırlar.
3. Çok Yönlü Yapı: Öğrenciler bu düzeyde soruların farklı yönlerini görebilirler fakat bu yönler arasında herhangi bir ilişki kuramazlar.
4. İlişkisel Yapı: Bu düzeyde konu veya problemle ilgili fark edilen yönler tutarlı bir şekilde birleştirilebilir.
5. Soyutlanmış Yapı: SOLO taksonomisinin en üst basamağı olan bu düzeyde öğrenciler mevcut bilgilerinin ötesine de geçerek farklı fikirlere ulaşabilir, teoriler veya hipotezler oluşturabilirler.

SOLO Taksonomisi ile öğrenme nitel ve nicel açıdan değerlendirilebilir. SOLO Taksonomisi için asıl önemli olan şey bir sorunun çözümünün doğru veya yanlış olması değil, öğrencinin problem çözümünde izlediği yollardır. Öğrencilerin matematiksel düşünme kapsamında yer alan farklı düşünme becerilerini ölçebilmesi açısından SOLO Taksonomisi matematik öğretimi ve öğrenimi açısından önemlidir.

Literatür incelendiğinde SOLO Taksonomisi ile ilgili yapılmış çok sayıda çalışmalar bulunmaktadır (Akkaş, 2009; Ardıç vd., 2012); Bağdat & Anapa Saban, 2014; Bal,2022; Biggs & Collis, 2014; Çelik, 2007; Çetin & İlhan, 2017; Dilekçi, 2022; Doğan,2020; Erbaş,2021; Filiz &Güneş,2021; Gezer & İlhan, 2014; Göktepe & Özdemir, 2013; Kutlu & Arslan, 2019). Yapılan bu çalışmaların geneli nitel araştırmalardır.

Türkiye 'de SOLO Taksonomisi üzerine yapılan çalışmalara bakıldığında sosyal bilgiler, fen bilgisi, matematik, matematik uygulamaları, dönüşüm geometrisi, limit-süreklilik orantısal düşünme becerileri, cebirsel düşünme becerileri, dinamik matematik yazılımı (Bağdat, 2013; Doğan, 2020; Dönmez, 2019; Filiz ve Güneş, 2021; Gezer ve İlhan, 2014; Karlı, 2019; Kılıç, 2020; Musan, 2012; Özdemir, 2011) gibi çalışmalar görülmektedir. Yurt dışında SOLO

taksonomisi üzerine Q'neil & Murphy, 2010; Brabrand & Dahl, 2009; Minogue & Jones, 2009; Rider, 2004; Alsaadi, 2001 gibi çalışmalar yapılmıştır. Matematik alanında yapılmış olan çalışmaların genellikle kazanımlarla ilgili olduğu görülmektedir.

Ardıç, Yılmaz ve Demir (2012), 8.sınıf öğrencilerinin merkezi eğilim ve yayılım ölçülerine yönelik okuryazarlık seviyelerini inceledikleri araştırmalarında öğrencilerin en fazla tek yönlü yapı düzeyine cevaplar verdiklerini, genel olarak soyutlanmış yapı hariç diğer düzeyde farklılaştıklarını belirtmişlerdir. Arslan ve Kutlu (2019), 2016-2019 yılları arasında yapılan liseler giriş sınavlarını inceledikleri çalışmalarında soruların tek yönlü yapı, çok yönlü ve ilişkisel yapıda olduklarını, LGS sınavının TEOG sınavına göre daha fazla ilişkisel yapıda soru bulundurduğunu söylemişlerdir. Bağdat ve Anapa Saban (2014), 8.sınıf öğrencilerinin cebirsel düşünmelerini SOLO taksonomisine göre inceledikleri çalışmalarında çoğunluğun ilişkisel yapının altında kaldıkları sonucuna ulaşmışlardır. Erbaş (2021), ortaokul matematik ders kitabındaki soruları incelediği tez çalışmasında en fazla çok yönlü yapıda soru olduğunu, en az soyutlanmış yapıda sorular olduğu sonucuna varmıştır. Benzer bir çalışmada Gezer ve İlhan (2017), vatandaşlık ders kitabını inceledikleri çalışmalarında kazanımların çok yönlü yapı ve ilişkisel yapıda olduğunu, soyutlanmış yapıda kazanım olmadığını söylemişlerdir. Doğan (2020), ilkokul matematik öğretim programını incelediği çalışmasında benzer bir sonuca ulaşarak kazanımların tek yönlü, çok yönlü ve ilişkisel yapıda olduğu, soyutlanmış yapıda bir kazanım bulunmadığını ifade etmiştir. Filiz ve Güneş (2021), 7.sınıf matematik uygulamaları dersi kazanımlarını inceledikleri çalışmalarında farklı olarak tek yönlü yapıda bir kazanım olmadığını, soyutlanmış yapıda iki kazanımın bulunduğunu, benzer olarak ise kazanımların çoğunun çok yönlü ve ilişkisel yapıda olduğu sonucuna varmışlardır.

Yukarıdaki çalışmalara bakıldığında SOLO Taksonomisi ile ilgili yapılan fraklı çalışmalar bulunmaktadır. Merkezi yapılan LGS, AYT gibi ulusal sınavların her yıl değerlendirilerek kazanımlar ile ilişkileri tespit edilmelidir. Elde edilen veriler doğrultusunda ders kitaplarındaki kazanım ve ünite değerlendirme soruları ile ilişkileri belirlenmelidir. Bu amaçla çalışmada da 2021, 2022, 2023 yıllarında Liselere Geçiş Sınavında sorulan soruların SOLO taksonomisine göre incelenmesi hedeflenmiştir.

2. YÖNTEM

Bu araştırmada, nitel araştırma yöntemlerinden doküman analizi kullanılmıştır. Dokümanlar araştırmalar için gerekli verileri doğrulamak ve desteklemek için kullanılmaktadır (Kıral, 2020). Doküman incelemesi, araştırılması hedeflenen olgu veya olgular hakkında bilgi içeren yazılı materyallerin elde edilmesi ve elde edilen materyallerin analizini kapsar (Yıldırım ve Şimşek, 2016). Doküman incelemesi yöntemi, fiziksel materyallerin sınırlarını belirlemek, kategorize etmek, araştırmak ve yorumlamak için kullanılan teknikler olarak tanımlanmaktadır. (Payne & Payne, 2004). Dokümanlar, nitel araştırmalarda etkili bir şekilde kullanılması gereken önemli ve değerli bilgi kaynaklarıdır. Bu araştırmada da doküman incelemesiyle Liselere Geçiş Sınavında sorulan soruların SOLO taksonomisine göre incelenmesi hedeflenmiştir.

2.1. Veri Toplama Araçları ve Analiz Süreci

Araştırmanın verilerini 2021-2022-2023 yıllarında merkezi sına LGS sınavında sorulan 60 adet sorudan oluşmaktadır. Sınav sorularının analizleri yapılırken veri toplama aracı olarak SOLO taksonomisinin yapı düzeyleri kullanılmıştır. İncelenen sorulara MEB Ölçme, Değerlendirme ve Sınav Hizmetleri Genel Müdürlüğü (ÖDSGM) resmi internet adresinden ulaşılmıştır. LGS soruları SOLO Taksonomisine göre üç uzman tarafından iki aşamada incelenmiştir. Önce uzmanlar tek başlarına LGS sorularını SOLO taksonomisine göre sınıflandırmışlardır. Daha sonra ise araştırmacıların farklı sınıflandırdığı sorular üzerinde tartışılarak ortak bir karar alınmıştır.

3. SONUÇLAR VE DEĞERLENDİRME

Bu bölümde araştırmanın amacına yönelik elde edilen bulgulara yer verilmiştir.

3.1. LGS 2021, 2022 ve 2023 sorularının SOLO Taksonomisine Göre Düzeylerin Belirlenmesi

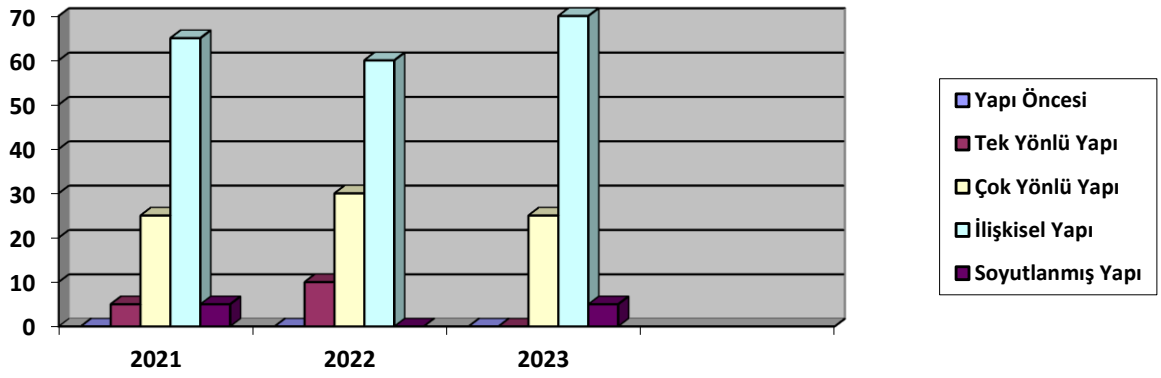

Görsel.1. LGS 2021-2022-2023 Sorularının Solo Taksonomisine Göre Düzeyleri

Görsel.1 incelendiğinde LGS sorularının çoğunlukla SOLO taksonomisinin İlişkisel Düzey basamağında olduğu görülmektedir. 2023 LGS sorularından SOLO taksonomisine göre Tek Yönlü düzeyde soru olmadığı görülmektedir. Aynı şekilde 2022 LGS sorularından Soyutlanmış Yapı düzeyinde soru olmadığı görülmektedir. SOLO taksonomisinin Yapı Öncesi basamağının tanımı dikkate alındığında bu basmakta soruların olmaması gerekmektedir.
LGS sorularının son üç yılındaki toplam dağılımı Görsel.2'deki gibidir.

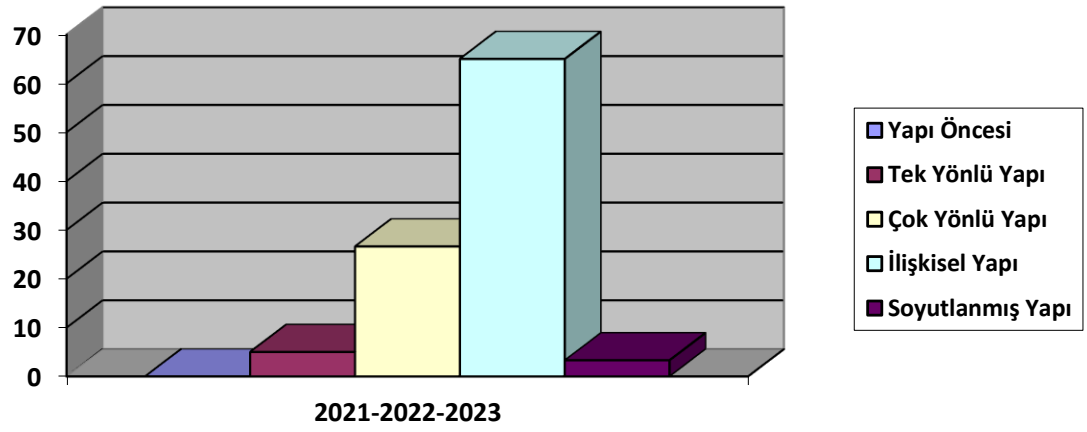

Görsel.2. Son Üç yıldaki LGS Sorularının Solo Taksonomisine Göre Düzeyleri

4. GENEL DEĞERLENDİRME VE SONUÇLAR

Araştırmada 2021-2022-2023 yıllarına ait merkezi sınavla yapılan LGS sınavının toplam 60 adet matematik testi sorusunun SOLO taksonomisi düzeylerine göre analizi yapılmıştır. Elde edilen bulgular doğrultusunda, soruların SOLO taksonomisi düzeylerinden sırasıyla en fazla ilişkisel yapı düzeyinde olduğu, ikinci sırada çok yönlü yapı düzeyinin olduğu, üçüncü olarak ise tek yönlü yapı düzeyinde olduğu ve son olarak soyutlanmış yapı düzeyinde olduğu görülmüştür. İncelenen sorular içerisinde SOLO taksonomisi düzeylerinden yapı öncesi düzeyinde herhangi bir sorunun olmadığı sonucuna varılmıştır. İncelenen matematik testinin sorularının SOLO taksonomisine göre homojen olmadığı ve özellikle ilişkisel yapı düzeyinde yoğunlaştığı görülmüştür. Bu sonuçların literatürdeki çalışmalarla paralellik gösterdiği söylenebilir (Bağdat ve Anapa Saban, 2014; Doğan, 2020; İlhan, 2017). SOLO taksonomisi kullanılarak LGS sınav sorularını analiz etmek, öğrencilerin hangi düzeyde öğrendiklerini ve hangi alanlarda gelişmeye ihtiyaç duyduklarını ortaya çıkarmak için faydalı olabileceği sonucuna ulaşılmıştır. Ayrıca soruların bilişsel basamaklara orantılı olarak dağılıp dağılmadığını ve üst düzey becerileri ölçmede yeterli olup olmadığını da değerlendirmenin mümkün olduğu, bu sayede sınavın niteliği ve eğitim sürecine katkısı hakkında daha sağlıklı kararlar verilebileceği sonucuna varılmıştır. Araştırmada varılan sonuçlar doğrultusunda aşağıdaki önerilerde bulunulmuştur: LGS sınavında sorulan soruların ağırlıklı ilişkilendirilmiş düzeyde olduğu görülmüştür. LGS sorularının SOLO taksonomisinin her düzeyinde olmasına dikkat edilebilir.

LGS sınavında sorulan sorularla ders kitaplarındaki kazanım ve değerlendirme soruları SOLO taksonomisine göre değerlendirilip LGS'de sorulan sorularla ders kitaplarında öğrencilerin karşılaştıkları soruların benzer düzeylerde olup olmadığı incelenebilir. Bu çalışmalar her yıl yapılmalıdır.

KAYNAKÇA

Akkaş, E. N. (2009). *6- 8. sınıf öğrencilerinin istatistiksel düşüncelerinin incelenmesi*.(Tez no: 241813). [Yüksek lisans tezi, Abant İzzet Baysal Üniversitesi, Bolu]. Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi.

Alsaadi, A. (2001). A Comparison of Primary Mathematics Curriculum in England and Qatar:The SOLO Taxonomy. Research into Learning Mathematics, 21 (3), 1-6.

Ardıç, E. Ö., Yılmaz, B., & Demir, E. (2012). *İlköğretim 8. sınıf öğrencilerinin merkezi eğilim ve yayılım ölçüleri hakkındaki istatistiksel okuryazarlık düzeylerinin solo taksonomisine göre incelenmesi.* X. Fen Bilimleri ve Matematik Eğitimi Kongresi, Niğde, Türkiye,(27-30 Haziran).

Bağdat, O. (2013). *İlköğretim 8.Sınıf Öğrencilerinin Cebirsel Düşünme Becerilerinin SOLO Taksonomisi ile İncelenmesi*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, Eskişehir.

Bağdat, O. ve Anapa Saban, P. (2014). İlköğretim 8. sınıf öğrencilerinin cebirsel düşünme becerilerinin SOLO taksonomisi ile incelenmesi. The Journal of Academic Social Science Studies, 26, 473-496.

Bal, B. (2022). *Ortaöğretim kurumlarına ilişkin merkezi sınav sorularının matematik öğretim programı ve solo taksonomisi kapsamında değerlendirilmesi.* (Tez no: 749251). [Yüksek lisans Tezi, Erciyes Üniversitesi]. Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi.

Biggs, J. B., & Collis, K. F. (2014). *Evaluating the quality of learning: The SOLO taxonomy (Structure of the Observed Learning Outcome).* Academic Press

Brabrand, C. & Dahl, B. (2009). Analyzing CS Competencies Using the SOLO Taxonomy. ACM SIGCSE Bulletin, 41 (3), 1-1

Çelik, D. (2007). *Öğretmen adaylarının cebirsel düşünme becerilerinin analitik incelenmesi.* (Tez No. 212041) [Doktora tezi, Karadeniz Teknik Üniversitesi]. Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi

Çetin, B., & İlhan, M.(2017). An Analysis of Rater Severity and Leniency in Open-ended Mathematic Questions Rated Through Standard Rubrics and Rubrics Based on the SOLO Taxonomy. Education and Science. 42 (2017) No 18, 217-247

Dilekçi, S., *Ortaokul Matematik Dersi Kazanımlarının ve Ünite Değerlendirme Sorularının Solo Taksonomisi ile İncelenmesi*, Yüksek Lisans Tezi, Afyon Kocatepe Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Afyon, 2022.

Doğan, A. (2020). İlkokul matematik öğretim programındaki kazanımların SOLO sınıflandırmasına göre incelenmesi. İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi, 9(3), 2305-2325. https://doi.org/10.15869/itobiad.768583

Dönmez, H. (2019). *6. , 7. ve 8.Sınıf Fen Bilimleri Öğretim Programı Kazanımlarının ve Değerlendirme Sorularının İncelenmesi: SOLO Taksonomisi.* (Yüksek Lisans Tezi). Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Süleyman Demirel Üniversitesi, Isparta.

Erbaş, İ. (2021). *Ortaokul matematik dersi öğretim programı kazanımlarının ve matematik ders kitabı değerlendirme sorularının SOLO taksonomisi çerçevesinde incelenmesi.* (Tez No. 695011) [Yüksek Lisans tezi, Necmettin Erbakan Üniversitesi]. Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi.

Filiz, S. ve Güneş, K. (2021). 7. sınıf matematik uygulamaları dersi etkinliklerinin SOLO taksonomiye göre incelenmesi. International Social Sciences Studies Journal, (eISSN:2587-1587), 7(85), 3126-3134. https://doi.org/10.26449/sssj.3

Gezer, M.ve İlhan, M. (2014). 8. Sınıf vatandaşlık ve demokrasi eğitimi dersi kazanımları ile değerlendirme sorularının Solo taksonomisine göre incelenmesi. Doğu Coğrafya Dergisi, 19(32), 193-207.

Güner, H., Çelebi, N., Kaya, G. T., & Korumaz, M. (2014). Neoliberal eğitim politikaları ve eğitimde fırsat eşitliği bağlamında uluslararası sınavların (PISA, TIMSS ve PIRLS) analizi. Journal of History Cultureand Art Research, 3(3), 33-75.

Göktepe, S., & Özdemir, A. Ş. (2013). İlköğretim matematik öğretmen adaylarının uzamsal görselleştirme becerilerinin SOLO modeli ile incelenmesi. Kalem Eğitim ve İnsan Bilimleri Dergisi, 3(2), 91-146.

Karlı, M. G. (2019). *Ortaokul 7.Sınıf Öğrencilerinin Orantısal Düşünme Becerilerinin SOLO Taksonomisi ile İncelenmesi.* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi, Tokat.

Kılıç, E. (2020). *8.Sınıf Öğrencilerinin Kavram Karikatürü Etkinlikleri ile Dönüşüm Geometrisi Konusundaki Öğrenmelerinin SOLO Taksonomisine Göre Değerlendirilmesi.* (Yayımlanmamış Yüksek lisans Tezi). Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Van

Kıral, B. (2020). Nitel Bir Veri Analizi Yöntemi Olarak Doküman Analizi. Siirt Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, s.15, 170-189.

Kutlu, D. & Arslan, S. (2019). *2016-2019 yıları arası yapılan liseye giriş sınavlarındaki matematik sorularının solo taksonomisine göre analizi.* 4 th International Symposium of Turkish Computer and Mathematics Education, 26-28 September 2019, İzmir.

Köse, O. (2018). *Üst düzey uzamsal yeteneğe sahip matematik öğretmen adaylarının düşünme yapılarına göre SOLO taksonomisi düzeylerinin belirlenmesi*. (Tez No. 506001) [Yüksek Lisans tezi, Selçuk Üniversitesi]. Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi.

Minogue, J. & Jones, G. (2009). Measuring the Impact of Haptic Feedback Using the 75 SOLO Taxonomy. International Journal of Science Education, 31 (10), 1359- 1378

Musan, M.S. (2012). *Dinamik Matematik Yazılımı Destekli Ortamda 8.Sınıf Öğrencilerinin Denklem ve Eşitsizlikleri Anlama Seviyelerinin SOLO Taksonomisine Göre İncelenmesi*.(Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Pamukkale Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Denizli

Özdemir, B. (2011). *İlköğretim 1-5.Sınıflar Türkçe Ders Kitaplarında Kullanılan Okuduğunu Anlama Sorularının İncelenmesi.* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara Üniversitesi, Ankara.

Payne, G. & Payne, J. (2004). Key Concepts in Social Research. London: Sage Publications.

Rider, R. L. (2004). *The Effect of Multi-Representational Methods on Students 76 Knowledge of Function Concepts in Developmental College Mathematics.* (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Graduate Faculty of North Carolina State Universitiy

Q'neil, G. & Murphy, F. (2010). Guide to Taxonomies of Learning. UCD Teaching and Learning / Resources. http://www.ucd.ie/t4cms/ucdtla0034.pdf (10.10.2021).

Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2016). Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri, Ankara: Seçkin Yayıncılık

ORTAOKUL ÖĞRENCİLERİNİN ALGILANAN ÖZ-DÜZENLEME DÜZEYLERİ
PERCEIVED SELF-REGULATION LEVELS OF MIDDLE SCHOOL STUDENTS

Doç Dr. Aysel ARSLAN
Sivas Cumhuriyet Üniversitesi,
ayselarslan@cumhuriyet.edu.tr - ORCID ID: 0000-0002-8775-1119
Dr. Öğr. Üyesi Fatıma Firdevs ADAM
Sivas Cumhuriyet Üniversitesi,
karduzfirdevs@cumhuriyet.edu.tr - ORCID ID: 0000-0003-1765-6287

ÖZET
Bu çalışmada ortaokul öğrencilerinin algılanan öz-düzenleme düzeylerinin belirlenmesi, araştırma değişkenleri olan cinsiyet, sınıf düzeyi anne ve baba eğitim durumlarına göre incelenmesi amaçlanmaktadır. Araştırmanın örneklem grubunu random yöntemle Sivas il merkezinde 2023-2024 bahar yarılında eğitimlerine ortaokul düzeyinde devam eden öğrenciler oluşturmaktadır. Örneklem grubunda 460 kız-464 erkek olmak üzere 924 öğrenci yer almıştır. Verilerin toplanmasında Arslan ve Gelişli'nin (2015) ortaokul öğrencilerine yönelik olarak geliştirdiği iki alt boyuta sahip olan 16 maddelik "Algılanan Öz-Düzenleme Ölçeği" kullanılmıştır. Ölçek geliştirme çalışmasında ölçeğin güvenirliği .90, bu çalışmada ise .93 olarak hesaplanmıştır. Araştırmada elde edilen verilerin öncelikle normallik analizleri yapılmış ve elde edilen bulgular neticesinde parametrik testler uygulanmıştır. Yüzde ve frekans analizleri, bağımsız t testi, tek yönü ANOVA ve Pearson Korelasyon testi kullanılmıştır. Analizler neticesinde öğrencilerin algılanan öz-düzenleme düzeylerinin yüksek düzeyde (70.91) olduğu, cinsiyet, sınıf düzeyi anne ve baba eğitim durumu değişkenlerine göre istatistiki olarak anlamlı düzeyde farklılaştığı sonucuna ulaşılmıştır ($p<.05$). Öğrencilerin öz-düzenleme toplam puanı ve ölçeğin alt boyutları arasında pozitif yönde yüksek düzeyde (Açık olma: $r= .942$ \ Arayış: $r= .942$) bir ilişki belirlenmiştir.
Anahtar Kelimeler: Öz-düzenleme, Ortaokul, Öğrenci, Eğitim

ABSTRACT
This study aims to determine the perceived self-regulation levels of secondary school students and examine them according to the research variables: gender, grade level, mother and father educational status. The sample group of the research consists of students who continue their

education at secondary school level in the 2023-2024 spring semester in Sivas city center by random method. The sample group included 924 students, 460 girls and 464 boys. The 16-item "Perceived Self-Regulation Scale", which has two sub-dimensions and was developed by Arslan and Gelisli (2015) for secondary school students, was used to collect the data. The reliability of the scale was calculated as .90 in the scale development study, and .93 in this study. The data obtained in the study were first analyzed for normality and parametric tests were applied as a result of the findings. Percentage and frequency analyses, independent t test, one-way ANOVA and Pearson Correlation test were used. As a result of the analysis, it was concluded that the students' perceived self-regulation levels were at a high level (70.91) and that there was a statistically significant difference according to the variables of gender, grade level, mother's and father's education level (p <.05). A high positive relationship (Openness: r= .942 \ Seeking: r= .942) was determined between the students' total self-regulation score and the sub-dimensions of the scale.

Key Words: Self-regulation, Secondary School, Student, Education

1. GİRİŞ

Öğrencilerin öğrenme süreçlerinde nasıl öğrendikleri, bilişsel ve bilişüstü öğrenme stratejilerinin kullanımına ilişkin farkındalıkları, çalışma zaman ve mekanını ayarlama becerileri öz-düzenleme becerisiyle ilişkilidir (Arends, 1998). Öz-düzenleme becerisi yüksek olan öğrenciler tüm öğrenme süreçlerinde kendi bilgi ve becerilerini en doğru ve verimli bir şekilde kullanmayı başarmaktadır (Pintrich, 1999). Öğrenilen bilgilerin kısa süreli bellekten uzun süreli belleğe aktarılarak kalıcı olmasını sağlamak için bilişsel stratejiler kullanılmaktadır (Entwistle, 2003). Öz-düzenleme becerilerinin kapsadığı bilişsel öğrenme stratejilerinin Bartels, Jackson ve Kamp (2009); öğrendiklerini tekrarlama, kendine göre anlamlandırma, bilgiler arasında organizasyonu sağlama, eleştirel düşünmeyi kapsadığını ifade etmektedir.

Tekrarlama, belirli aralıklarla bilginin kısa süreli bellekte yinelenmesini sağlayarak uzun süreli belleğe aktarılmasında yardımcı olmaktadır (Senemoğlu, 2010). Öğrencilerin bildikleriyle yeni öğrendikleri arasında ilişki kurulmasını sağlayan anlamlandırma, bilginin kalıcı hale getirilmesinde kullanılan özetleme, kişiye özel notlar alma, benzetme yapma, bilgiye ilişkin fikir üretme ve açıklama, soru sorma, tartışma, yanıt üretmeyi içermektedir (Weinstein & Mayer, 1986). Organize etme stratejisi, bir bilginin içeriğindeki ana fikrin bulunması, temel çerçevenin belirlenerek önemli fikirlerin seçilmesi ve düzenlenmesini kapsamaktadır (Woolfolk & Shaughnessy, 2004). Eleştirel düşünme, bireyin ne yapacağına karar vermeden

önce mantıksal yolu izlemesi, yaratıcı düşünme yeteneğini kullanması olarak tanımlanmaktadır (Ennis, 2018). Ayrı bir düşünme biçimi olarak ele alınan eleştirel düşünme becerisi aynı zamanda öz-düzenlemenin bilişsel stratejileri içinde de kabul edilmektedir. Eleştirel düşünme, belirli ve net olan koşullara ilişkin olarak alınan kararları biçimlendirmek ve olası sonuçlarıyla birlikte değerlendirmek için gerekli bir süreç şeklinde ifade edilmektedir (Elder & Paul, 1994). Öğrencilerin öz-düzenleme becerilerinin gelişmiş olması öğrenme stratejilerini etkin kullanmaları, en iyi nasıl öğrendiklerinin farkında olmaları dolayısıyla da öğrenmeyi öğrenme yeterliğine sahip olmalarını sağlamaktadır. Öğrenmeyi öğrenme kavramının kapsamında yer alan etkili öğrenme stratejilerinin yer aldığı görülmektedir. Bu stratejilerin; bilgiyi belleğe kalıcı olarak yerleştirme ve istenildiğinde geri getirme gibi bilişsel stratejilerle, bu stratejileri istenilen şekilde yönlendirilmesini sağlayan yürütücü biliş süreçlerini içerdiği belirtilmektedir (Arends, 1998).

Öğrencilerin öz-düzenleme stratejilerini etkin kullanabilmesinde etkili olan bir diğer yeterlik alanı bilişüstü öğrenmedir (Panaoura, Philippou, & Christou, 2003). Bilişüstü stratejiler; bilişin bilgisi, bilişe ilişkin farkındalık ve kontroldür. Bu üç stratejinin içinde planlama, izleme ve düzenleme boyutları yer almaktadır (O'Malley & Chamot, 1990). Öğrencilerin en kolay ve kalıcı nasıl öğrendiklerini açıklayabilmesi, hangi tür öğrenmede hangi stratejiyi kullanacağını bilmesi, öğrenme sürecini kendine göre tasarlaması ve izleyerek değerlendirmesi bilişüstü becerilerle mümkün olmaktadır (Winne & Perry, 2000). Öz-düzenleme becerilerinde önemli olan bir diğer etken de öğrencilerin kendi öğrenme mekanlarını ve zamanlarını ayarlayabilmeleridir (Pintrich, 1999). Mekân planlaması, öğrenmeyi engelleyen veya zorlaştıran unsurların ortamdan çıkarılarak kolaylaştıran unsurların dahil edilmesini; zaman planlaması ise öğrenme sürecini etkili kullanmasını içermektedir (Weinstein & Mayer, 1986). Tüm bu kavramlardan yola çıkıldığında öz-düzenleme kavramının bireyin kendi öğrenme süreçlerinde bilişsel, bilişüstü, davranışsal, güdülenme farkındalıkları üzerindeki hakimiyetleri olarak açıklanabileceği görülmektedir (Zimmerman, 2002). Öğrencilerin öz-düzenleme süreçlerinin farkında olmaları öğrenmelerini kolaylaştırmaktadır. Öz-düzenleme becerilerinin mümkün olduğu kadar erken yaşlarda edinilmesi ilerleyen süreçlerdeki öğrenmelerin daha kalıcı olmasını sağlamaktadır. Öğrencilerin farklı kademelerdeki öz-düzenleme becerilerinin düzeyinin belirlenmesi ve farklı değişkenlerle olumlu-olumsuz ilişkisinin ortaya konulması önem arz etmektedir. Belirtilen bu sebepler ve gelişmeleri dikkate alarak, bu çalışmanın temel amacını, ortaokul öğrencilerinin öz-düzenleme düzeylerinin

belirlenmesi ve araştırmanın değişkenlerine göre nasıl değişebileceğini belirlemektir. Bu genel amaçlar doğrultusunda, çalışmanın ana soruları:

Ortaokul öğrencilerinin,

a) Algılanan Öz-düzenleme (AÖD) ölçeğinden aldıkları puan ortalamalarının düzeyi nedir?
b) AÖD ölçeğinden aldıkları puan ortalamaları araştırmada belirlenen değişkenler açısından farklılaşmakta mıdır?
c) AÖD ölçeğinin toplam puanı ile alt boyutları arasındaki ilişkinin yönü ve düzeyi nedir?

2. YÖNTEM

Araştırmanın bu bölümünde; evren/örneklem, veri toplama araçları, veri toplama ve analiz süreçlerine ilişkin bilgilere yer verilmiştir.

2.1 Evren/Örneklem

Araştırmanın evrenini Sivas il merkezinde öğrenim gören ortaokul öğrencileri oluşturmaktadır. Bu kapsamda araştırmanın örneklemini 2023-2024 eğitim-öğretim yılında 5, 6, 7 ve 8. sınıf öğrencisi olan 924 (460 kız \ 464 erkek) öğrenci oluşturmaktadır. Örnekleme ilişkin demografik bilgilere Tablo 1'de yer verilmiştir.

Tablo 1. Örnekleme Ait Demografik Bilgiler

Değişkenler		***f***	**%**
Cinsiyet	Kız	460	49.8
	Erkek	464	50.2
Sınıf	Beş	200	21.6
	Altı	262	28.4
	Yedi	184	19.9
	Sekiz	278	30.1
Anne Eğitim Durumu	İlkokul	311	33.7
	Ortaokul	319	34.5
	Lise	201	21.8
	Üniversite	93	10.1
Baba Eğitim Durumu	İlkokul	171	18.5
	Ortaokul	238	25.8
	Lise	385	41.7

	Üniversite	130	14.1

Tablo 1'deki bulgularda kız öğrencilerin %49.8, erkek öğrencilerin %50.2'lik birbirine çok yakın oranlarda olduğu, araştırmaya dahil olan öğrencilerin en fazla sekizinci sınıfa en az yedinci sınıfa altı ve yedinci sınıfa devam ettikleri belirlenmiştir. Ebeveyn eğitim durumlarına bakıldığında katılımcıların anne eğitim durumlarının en yüksek olanının ortaokul en az olanının üniversite; baba eğitim durumlarının ise en yüksek olanının lise en az olanının üniversite olduğu belirlenmiştir.

2.2. Veri Toplama Araçları

Bu çalışmada veriler "Algılanan Öz-Düzenleme Ölçeği (AÖD)" kullanılarak toplanmıştır. Arslan ve Gelişli'nin (2015) ortaokul öğrencilerine yönelik olarak geliştirdiği ölçek Açık olma (8 madde) ve Arayış (8 madde) olarak adlandırılan iki alt boyuta sahip olup toplamda 16 maddeden oluşmaktadır. Ölçek geliştirme orijinal formunda ölçeğin güvenirliği .90 bu araştırmada ise .93 olarak hesaplanmıştır. "Hiçbir zaman=1" ve "Her zaman" olarak beşli likert tipinde derecelendirilmiştir. Ölçekten en az 16 en çok ise 80 puan alınabilir.

Bu araştırmada kullanılan AÖD ölçeğine ilişkin olarak elde edilen bulgular Tablo 2'de verilmektedir.

Tablo 2. Ölçeğe İlişkin Betimsel İstatistikler

	n	**Min. puan**	**Max. puan**	$\bar{x}$	**M. ort. (5)**	**M. ort. (100)**	**sd**	**Skew.**	**Kurtosis**	**Cron. Alfa**
AÖD toplam	924	16	80	28.62	3.58	71.55	7.69	-.674	.060	.933
Açık olma	924	8	40	28.11	3.51	70.28	7.72	-.611	.188	.883
Arayış	924	8	40	56.73	3.55	70.91	14.51	-.667	.341	.893

Tablo 2 incelendiğinde; katılımcıların toplam puan ve alt boyutlar itibariyle algılanan öz-yeterlik düzeylerinin yüksek düzeyde olduğu belirlenmiştir (70 < AÖD toplam= 70.91 \ Açık olma= 71.55 \ Arayış= 70.28). Güvenirlik değerlerinin AÖD toplam için .933, Açık olma alt boyutu için .883, Arayış alt boyutu için .893 olduğu ve bu değerlerin yüksek olarak kabul edildiği belirlenmiştir (70 < AÖD toplam= .933\ Açık olma= .883 \ Arayış= .893).

2.3. Verilerin Toplanması ve Analizi

Sivas ili merkez ilçede ortaokul düzeyinde eğitim alan 924 öğrenciye ölçek uygulanarak SPSS programına aktarılmıştır. Ölçeğin normalliğini tespit etmek için Kolmogorov-Smirnov (K-S) kullanılmış (30 < 924) ve normallik değerlerinin karşılanmadığı görülmüştür (p<.05). Bunun sonucunda kullanılacak analiz yöntemlerinin belirlenmesi amacıyla çarpıklık ve basıklık değerlerine bakılmıştır. Bu değerlerin araştırmalarda parametrik testlerin uygulanması için kabul edilebilecek aralıkta (±1.96) olduğu görülmüştür (AÖD toplam için: ±Çarpıklık= -.674; Basıklık= .060, Açık olma alt boyutu için: ±Çarpıklık= -.611; Basıklık= .188, Arayış alt boyutu için: ±Çarpıklık= -.677; Basıklık= .341) (Kalaycı, 2014). Araştırmada ikili grup karşılaştırmalarında bağımsız t testi, ikiden fazla grup karşılaştırmalarında ANOVA testleri kullanılmıştır. ANOVA uygulanan karşılaştırmalar neticesinde anlamlı farklılık belirlenen gruplarda tekrar Tukey testi uygulanmıştır. Ölçeğin toplam puanı ile alt boyutlarının karşılaştırmasında Pearson Korelasyon testi kullanılmıştır.

3. BULGULAR

Ortaokul öğrencilerinin cinsiyet değişkenine göre AÖD ölçeğinden aldıkları puan ortalamalarına ilişkin analiz bulguları Tablo 3'te yer verilmiştir.

Tablo 3. *Cinsiyet Değişkeni t Testi Bulguları*

Ölçekler	Cinsiyet	n	x̄	sd	t	df	*p*
Açık olma	Kız	460	29.43	7.14	3.192	922	**.001***
	Erkek	464	27.82	8.13			
Arayış	Kız	460	28.92	7.31	3.207	922	**.001***
	Erkek	464	27.30	8.03			
AÖD toplam	Kız	460	58.35	13.72	3.400	922	**.001***
	Erkek	464	55.13	15.10			

***p<.05**

Tablo 3'teki bulgularda öğrencilerin ölçekten aldıkları puanlarda toplam puan ve alt boyutların tamamında kız öğrencilerin erkek öğrencilere kıyasla öz-düzenleme düzeylerinin daha yüksek olduğu ve anlamlı farklılık oluşturduğu sonucu görülmektedir (*p*<.05).

Tablo 4. *Sınıf Düzeyi Değişkeni ANOVA Testi Bulguları*

Sınıf Düzeyi	n	x̄	sd	Varyans kaynağı	df	F	*p*	Anlamlı Farklılık

Açık olma	Beş[1]	200	28.42	6.80	Gruplar arası	3	.762	.525	-
	Altı[2]	262	28.15	7.63					
	Yedi[3]	184	29.17	7.80	Gruplar içi	920			
	Sekiz[4]	278	28.84	8.26	Toplam	923			
Arayış	Beş[1]	200	28.83	6.79	Gruplar arası	3	3.148	**.024***	**1>2**
	Altı[2]	262	26.89	7.93					
	Yedi[3]	184	28.45	7.79	Gruplar içi	920			
	Sekiz[4]	278	28.52	8.00	Toplam	923			
AÖD toplam	Beş[1]	200	57.25	12.54	Gruplar arası	3	1.670	.172	-
	Altı[2]	262	55.05	14.41					
	Yedi[3]	184	57.62	14.88	Gruplar içi	920			
	Sekiz[4]	278	57.36	15.59	Toplam	923			

***p*<.05**

Katılımcıların aldıkları puanların sınıf düzeyi değişkenine göre; AÖD ölçeğinin Arayış alt boyutunda anlamlı farklılık olduğu (*p*<.05), toplam boyut ve Açık olma alt boyutunda ise anlamlı farklılık olmadığı saptanmıştır (*p*>.05).

Tablo 5. *Anne Eğitim Düzeyi Değişkeni ANOVA Testi Bulguları*

Anne Eğitim Düzeyi		**n**	**x̄**	**sd**	**Varyans kaynağı**	**df**	**F**	***p***	**Anlamlı Farklılık**
Açık olma	İlkokul[1]	311	29.18	7.94	Gruplar arası	3	3.553	**.014***	**4>2**
	Ortaokul[2]	319	27.69	7.46					
	Lise[3]	201	28.48	7.36	Gruplar içi	920			
	Üniversite[4]	93	30.25	7.99	Toplam	923			
Arayış	İlkokul[1]	311	28.45	7.70	Gruplar arası	3	2.248	.081	-
	Ortaokul[2]	319	27.48	7.81					
	Lise[3]	201	27.87	7.66	Gruplar içi	920			
	Üniversite[4]	93	29.67	7.43	Toplam	923			
AÖD toplam	İlkokul[1]	311	57.63	14.82	Gruplar arası	3	3.194	**.023***	**4>2**
	Ortaokul[2]	319	55.17	14.56					
	Lise[3]	201	56.34	13.87	Gruplar içi	920			
	Üniversite[4]	93	59.91	14.14	Toplam	923			

***p*<.05**

Tablo 5'teki bulgular analiz edildiğinde anne eğitim düzeyinin ADÖ toplamı ve Açık olma alt boyutunun puanları üzerinde anlamlı farklılık oluşturduğu görülmektedir (*p*<.05).

Annesi üniversite mezunu olan öğrencilerin annesi ortaokul mezunu olan öğrencilerden daha yüksek puan aldığı görülmektedir (4 > 2).

Tablo 6. Baba *Eğitim Durumu Değişkeni ANOVA Testi Bulguları*

Baba Eğitim Düzeyi		n	x̄	sd	Varyans kaynağı	df	F	*p*	Anlamlı Farklılık
Açık olma	İlkokul[1]	171	29.89	7.60	Gruplar arası	3	2.815	**.038***	**1>2**
	Ortaokul[2]	238	27.95	7.86					
	Lise[3]	385	28.25	7.51	Gruplar içi	920			
	Üniversite[4]	130	29.28	7.87	Toplam	923			
Arayış	İlkokul[1]	171	28.78	7.60	Gruplar arası	3	.871	.455	-
	Ortaokul[2]	238	27.68	8.06					
	Lise[3]	385	27.94	7.39	Gruplar içi	920			
	Üniversite[4]	130	28.54	8.21	Toplam	923			
AÖD toplam	İlkokul[1]	171	58.67	14.15	Gruplar arası	3	1.913	.126	-
	Ortaokul[2]	238	55.63	15.37					
	Lise[3]	385	56.18	13.99	Gruplar içi	920			
	Üniversite[4]	130	57.82	14.73	Toplam	923			

***p<.05**

Tablo 6'daki veriler baba eğitim durumuna göre incelendiğinde; ortaokul öğrencilerinin AÖD ölçeğinde aldıkları puanların Açık olma alt boyutunda anlamlı farklılık gösterdiği belirlenmiştir (*p*>.05). Anlamlı farklılığın babası ilkokul mezunu olan öğrencilerle ortaokul mezunu olan öğrenciler arasında olduğu sonucuna ulaşılmıştır (1>2).

Tablo 7. *Ölçeğe İlişkin Pearson Korelasyon Bulguları*

	AÖD	Açık olma	Arayış
AÖD Top.	1.00	**.942****	**.942****
Açık olma		1.00	**.774****
Arayış			**1.00**

Araştırmada kullanılan ölçeklerden elde edilen verilerin ilişkisel bulgularını elde etmek için yapılan Pearson Korelasyon testinden elde edilen bulgularda ADÖ ölçeği toplam puanı ile Açık olma alt boyutu arasında pozitif yönde yüksek düzeyde (r=.942), Arayış alt boyutu arasında pozitif yönde yüksek düzeyde (r=.942) bir ilişkinin olduğu görülmektedir. Ölçeğin

ISBN NO. 978-625-6830-90-5

Açık olma ve Arayış alt boyutları arasında da pozitif yönde yüksek düzeyde (r=.744) bir ilişki olduğu saptanmıştır.

4. TARTIŞMA, SONUÇ VE ÖNERİLER

Katılımcıların toplam puan ve alt boyutlar itibariyle algılanan öz-yeterlik düzeylerinin yüksek düzeyde olduğu belirlenmiştir. Öğrencilerin ölçekten aldıkları puanlarda toplam puan ve alt boyutların tamamında kız öğrencilerin erkek öğrencilere kıyasla öz-düzenleme düzeylerinin daha yüksek olduğu ve anlamlı farklılık oluşturduğu sonucu görülmektedir. Dadlı (2015), tarafından yapılan çalışmada bu çalışmayla uyumlu olarak kız öğrencilerin erkek öğrencilere göre öz-düzenleme becerilerinin daha yüksek olduğu sonucu elde edilmiştir. Yine Özbey'in (2018) araştırmasında da kız öğrenciler lehine anlamlı farklılık tespit edilmiştir. Baysal ve Özgenel (2019) tarafından yapılan çalışmada cinsiyetin öğrencilerin öz-düzenleme becerileri üzerinde anlamlı etki oluşturmadığı görülmüştür. Yaş grubu itibariyle kız öğrencilerin akademik çalışmalara yoğunlaşırken erkek öğrencilerin sosyal ortamlarda yer almak istemesinin bu sonuçta etkili olduğu düşünülebilir.

Katılımcıların aldıkları puanların sınıf düzeyi değişkenine göre; AÖD ölçeğinin Arayış alt boyutunda anlamlı farklılık olduğu, toplam boyut ve Açık olma alt boyutunda ise anlamlı farklılık olmadığı saptanmıştır. Baysal ve Özgenel (2019) tarafından yapılan çalışmada sınıf düzeyinin öğrencilerin öz-düzenleme becerileri üzerinde anlamlı etki oluşturmadığı saptanmıştır.

Araştırmada elde edilen bulgular analiz edildiğinde anne eğitim düzeyinin ADÖ toplamı ve Açık olma alt boyutunun puanları üzerinde anlamlı farklılık oluşturduğu görülmektedir. Annesi üniversite mezunu olan öğrencilerin annesi ortaokul mezunu olan öğrencilerden daha yüksek puan aldığı görülmektedir. Özbey (2018) tarafından yapılan çalışma sonuçlarında anne eğitim durumunun anlamlı farklılık ortaya koyduğu belirlenmiştir.

Baba eğitim durumuna göre elde edilen bulgular incelendiğinde; ortaokul öğrencilerinin AÖD ölçeğinde aldıkları puanların Açık olma alt boyutunda anlamlı farklılık gösterdiği belirlenmiştir. Anlamlı farklılığın babası ilkokul mezunu olan öğrencilerle ortaokul mezunu olan öğrenciler arasında olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Ertürk-Kara (2013) araştırmasında eğitim düzeyi yüksek olan babalar lehine anlamlı farklılık saptamıştır. Özbey (2018) tarafından yapılan çalışma sonuçlarında baba eğitim durumunun anlamlı farklılık ortaya koyduğu belirlenmiştir.

Araştırmada kullanılan ölçeklerden elde edilen verilerin ilişkisel bulgularını elde etmek için yapılan Pearson Korelasyon testinden elde edilen bulgularda ADÖ ölçeği toplam puanı ile Açık olma alt boyutu arasında pozitif yönde yüksek düzeyde, Arayış alt boyutu arasında pozitif yönde yüksek düzeyde bir ilişkinin olduğu görülmektedir. Ölçeğin Açık olma ve Arayış alt boyutları arasında da pozitif yönde yüksek düzeyde bir ilişki olduğu saptanmıştır. Özbey (2018) yaptığı araştırmada öz-düzenleme ile motivasyonları arasındaki ilişkiyi incelemiş ve yüksek düzeyde bir korelasyon olduğunu saptamıştır.

Bu çalışmadan elde edilen bulgular sonucunda öz-düzenleme ile ilgili olarak aşağıda yer alan öneriler getirilmiştir:

- ✓ Kız öğrencilerin daha yüksek puan almalarının nedenleri nitel araştırmalarla ortaya konulabilir.
- ✓ Bu çalışma ortaokul düzeyinde yapılmıştır. Farklı eğitim kademeleri birlikte araştırılarak karşılaştırılması yapılabilir.
- ✓ Anne ve baba eğitim durumunun öz-düzenleme üzerindeki etkisini belirlemek için karma yöntem çalışmaları yapılabilir.
- ✓ Öz-düzenleme ile farklı değişkenleri birlikte ele alınarak aralarındaki ilişki belirlenebilir.
- ✓ Öz-düzenleme üzerinde etkisi olduğu düşünülen farklı değişkenlerle yeni bir araştırma yapılabilir.

KAYNAKÇA

[1] Arends, R. I., (1998). *Resource handbook, learning to teach*. Boston, MA: McGrow-Hill.

[2] Arslan, S., & Gelişli, Y. (2015). Algılanan öz-düzenleme ölçeği'nin geliştirilmesi: Geçerlik ve güvenirlik çalışması. *Sakarya University Journal of Education, 5*(3), 67-74. http://dx.doi.org/10.19126/suje.91303

[3] Bartels, J. M., Jackson, S., & Kamp, A. D. (2009). Volitional regulation and self regulated learning: An examination of individual differences in approach avodance achievement motivation, *Electronic Journal of Research in Educational Psychology, 7*(2), 605-626. https://doi.org/10.25115/ejrep.v7i18.1370

[4] Baysal, A., & Özgenel, M. (2019). Ortaokul öğrencilerinin bağlanma stilleri ve öz-düzenleme düzeyleri arasındaki ilişkinin incelenmesi. *Eğitimde Kuram ve Uygulama, 15*(2), 142-152. https://doi.org/10.17244/eku.507650

[5] Dadlı, G. (2015). *Ortaokul 8. Sınıf öğrencilerinin fen ve teknoloji dersine yönelik öz düzenleme becerileri ve öz yeterlilikleri ile akademik başarıları arasındaki ilişkinin incelenmesi* (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi). Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, Kahramanmaraş.

[6] Elder, L., & Paul, R. (1994). Critical thinking: Why we must transform our teaching. *Journal of Developmental Education, 18*(1), 34. https://doi.org/10.4324/9781138609877-REE215-1

[7] Ennis, R. H. (2018). Critical thinking across the curriculum: A vision. *Topoi, 37*, 165-184.

[8] Entwistle, A. (2003). *Styles of Learning and Teaching: An Integrated Outline of Educational Psychology for Student, Teacher, and Lecturer*. London: David Fulton Publishers. https://doi.org/10.4324/9781315067506

[9] Ertürk-Kara, G. (2013). *Öğretmen çocuk etkileşiminin niteliği ile çocukların öz düzenleme becerisi arasındaki ilişkinin incelenmesi* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Hacettepe Üniversitesi, Ankara.

[10] Kalaycı, Ş. (2014). *SPSS uygulamalı çok değişkenli istatistik teknikleri (6. Baskı).* Ankara: Asil Yayıncılık.

[11] O'Malley, J. M., & Chamot, A. U. (1990). *Learning strategies in second language acquisition.* Cambridge: Cambridge University Press.

[12] Özbey, S. (2019). Okul öncesi dönem çocuklarında motivasyon ve öz düzenleme becerileri üzerine bir inceleme. *The Journal of Academic Social Science, 65*(65), 26-47.

[13] Panaoura, A., Philippou, G., & Christou, C. (2003). *Young pupils' metacognitive ability in mathematics. European research in mathematics education III.* Retrieved from http://citeseerx.ist.psu.edu/viewdoc/download?doi=10.1.1.533.3255&rep=rep1&type=pdf.

[14] Pintrich, P. R. (1999). The role of motivation in promoting and sustaining selfregulated learning. *International Journal of Educational Research, 31*, 459-470. https://doi.org/10.1016/S0883-0355(99)00015-4

[15] Senemoğlu, N. (2010). *Gelişim öğrenme ve öğretim kuramdan uygulamaya.* Ankara: Pegem Akademi.

[16] Weinstein, C. E., & Mayer, R. E. (1986). *The teaching of learning strategies. Handbook of research on teaching* içinde (Ed.) M. C. Witrock, New York, MacMillan, s. 315-327.

[17] Winne, P. H., & Perry, N. E. (2000). Measuring self-regulated learning. In M. Boekaerts, P. R. Pintrich, ve M. Zeidner (Ed.). *Handbook of self-regulation* (s. 531-565). San Diego, CA: Academic Press.

[18] Woolfolk, A., & Shaughnessy, M. F. (2004). An interview with Anita Woolfolk: The educational psychology of teacher efficacy. *Educational Psychology Review*, *16*(2), 153-176. https://doi.org/10.1023/B:EDPR.0000026711.15152.1f

[19] Zimmerman, B. J. (2002). Becoming a self-regulated learner: An overview. *Theory into Practice*, *41*(2), 64-70. https://doi.org/10.1207/s15430421tip4102_2

BOWEN AİLE SİSTEMLERİ TERAPİSİ FİLM ANALİZİ: GİLBERT'İN HAYALLERİ

Dr. Öğr. Üyesi Fatıma Firdevs ADAM
Sivas Cumhuriyet Üniversitesi,
karduzfirdevs@cumhuriyet.edu.tr - ORCID ID: 0000-0003-1765-6287
Doç Dr. Aysel ARSLAN
Sivas Cumhuriyet Üniversitesi,
ayselarslan@cumhuriyet.edu.tr - ORCID ID: 0000-0002-8775-1119
Yüksek Lisans Öğrencisi Ferhat LALE
Sivas Cumhuriyet Üniversitesi,
Laleferhat.66@gmail.com, ORCID ID: 0009-0006-8191-7903

ÖZET

Yönetmenliğini Lasse Hallström'ün (1993) yaptığı *"Gilbert'in Hayalleri (What's Eating Gilbert Grape)"* isimli filmde yer alan Grape ailesinin yaşadığı olaylar, aile terapisti olan Bowen'in (1993) öncülük ettiği kuramların temel kavramları çerçevesinde ele alınacaktır. Araştırmanın amacı, aile sistemleri terapisinde kullanılan teknikleri Grape ailesinin yaşam biçimleri, aile süreçleri açısından değerlendirmektir. Bu bağlamda benliğe farklılaşma, üçgen, çekirdek ailenin duygusal sistemi, aile yansıtma süreci, duygusal yoksunluk, kuşaklar arası aktarma süreci, kardeş konumu ve toplumsal gerileme kavramları sorgulanacaktır. Bununla birlikte aile terapisti olarak Grape ailesine aile danışmanlığı kapsamında hangi teknikler üzerinden danışmanlık yapılacağı değerlendirilecektir. Çalışmada öncelikle filmde kullanılacak sahneler tespit edilmiştir. Filmdeki sahneler analiz edilerek Aile Yapısı ve Etkileşim Örüntüleri başlığı altında; benliğe farklılaşma, üçgen oluşturma, aile yansıtma süreci, duygusal uzaklık, kardeş konumu, toplumsal gerileme alt başlıklarında yapılan çözümlemeler verilmiştir. Grape Ailesine Yönelik Terapi Sürecinde Kullanılan Teknikler başlığı altında; terapistin sorumlulukları ifade edilmiş, ailenin genogramı tespit edilmiş, ilişki deneyleri ve aile koçluğu açısından film incelenmiştir. Yapılan analizler neticesinde Gilbert'in Hayalleri filminin Bowen Aile Sistemleri Terapisi kavramlarıyla açıklanabileceği bulgusuna ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Gilbert'in Hayalleri, Murray Bowen, Sinema

BOWEN FAMILY SYSTEMS THERAPY MOVIE ANALYSIS: GILBERT'S DREAMS

ABSTRACT

The events experienced by the Grape family in the movie "Gilbert's Dreams (What's Eating Gilbert Grape)" directed by Lasse Hallström (1993) will be discussed within the framework of the basic concepts of the theories pioneered by family therapist Bowen (1993). The aim of the research is to evaluate the techniques used in family systems therapy in terms of the Grape family's lifestyles and family processes. In this context, the concepts of differentiation into self, triangle, emotional system of the nuclear family, family reflection process, emotional deprivation, intergenerational transmission process, sibling position and social regression will be questioned. In addition, as a family therapist, we will evaluate which techniques will be used to counsel the Grape family within the scope of family counseling. In the study, first of all, the scenes to be used in the movie were identified. The scenes in the movie were analyzed and under the title of Family Structure and Interaction Patterns; Analyzes are given under the subheadings of differentiation into self, triangulation, family reflection process, emotional distance, sibling position, and social regression. Under the title of Techniques Used in the Therapy Process for the Grape Family; The therapist's responsibilities were expressed, the family's genogram was determined, and the movie was examined in terms of relationship experiments and family coaching. As a result of the analysis, it was found that the movie Gilbert's Dreams can be explained with the concepts of Bowen Family Systems Therapy.

Key Words: Gilbert's Dreams, Murray Bowen, Cinema

1. GRAPE AİLESİ VE FİLMİN KONUSU

Baba Albert ve büyük erkek çocuk Larry'nin evi terk etmesinden sonra kendini sürekli yeme davranışına maruz bırakan Anne Bonnie yerinden kalkmakta zorlanmakta ve dışarı çıkıp sosyalleşmek istememektedir. Anne Bonnie'nin eksik kalan annelik rolünü üstlenen evin en büyük kızı Ammy ev işleriyle ilgilenmektedir. Evin en küçük kızı olan Ellen ise kimlik gelişimi sürecinde ve asi bir tutum içerisindedir ve bundan dolayı da mevcut durumda evin en büyük erkek çocuğu Gilbert ile tartışmaktadır. Gilbert; Baba'nın yokluğunda evin babası rolüne bürünen, evin ihtiyaçlarından ve 18 yaşında otistik olan en küçük erkek kardeş Arnie'nin banyosundan, bakımından sorumlu, çalışan ve yasak ilişki yaşayan biridir. Gilbert'in yasak ilişki yaşadığı Bayan Carver'ın eşi Bay Carver ise bunu bildiği halde buna göz yuman, çocukları ve ailesi için kendini hırpalayan ama aileye yetemediğini düşünen biridir. Fakat Gilbert

sonradan, kasabaya kamp yapmaya gelen Betty'e âşık olmuş ve dolayısıyla Bayan Carver ile ilişkisini sonlandırmıştır. Filmin konusu bu döngü üzerinden gitmektedir ve mevcut iki ailenin ilişki örüntüleri ve özellikle Gilbert'in bu karışık süreç içinde benlik farklılaşması süreci ve kardeş konumunun aile ilişkileri içindeki yeri gözler önüne serilmektedir.

Tablo 1. FİLM ANALİZİNDE KULLANILACAK SAHNELER

Sahne	Filmdeki gösterim yeri	Sahne içeriği	Teknik
1	04".24' - 05".11'	Aile rollerinde kardeş konumunun yeri	Kardeş konumu
2	04".55'-05".11'	Bonnie'nin obezite süreci	Toplumsal gerileme
3	15".57'-16".04'	Bonnie'nin Arnie olan ilgisi	Aile yansıtma süreci
4	26".27'-26".51'	Ellen-Gilbert'e 'baba' diye seslenmesi	Kardeş konumu
5	53".21'-55".20'	Bayan-Bay Carven-çocuklar	Aile yansıtma süreci
6	53".21'-55".20'	Bayan-Bay Carven-Gilbert	Üçgen
7	61".32'-62".18'	Gilbert'in hayalleri	Benliğe farklılaşma
8	73".19'-73".38'	Bayan Carver'in Gilbert'i nitelemesi	Benliğe farklılaşma
9	69".20'-69".55'	Gilbert'in gitme girişimi	Duygusal yoksunluk
10	111".22'-114".00'	Gilbert ve kardeşleri'nin istedikleri hayata kavuşması	Benliğe farklılaşma

2. AİLE YAPISI VE ETKİLEŞİM ÖRÜNTÜLERİ

2.1.Benliğe Farklılaşma

Bowen (1985), farklılaşma ve birleşmeyi genelgeçer kavramlar olarak ele almaktadır. Tanımsal olarak, heyecansal ve zihinsel süreçlerini fark eden ve bunları birbirinden ayırt eden birey aynı zamanda kendine özgü kişisel süreçlerini de ayırt edebilmesidir. Farklılaşma bireyin kendine özgü olduğunu belirtirken, birleşme ise kişinin sevgiye ihtiyacı olan ve bunu aile içinde alması gereken biri olmaktadır. Bu iki özelliğin dengeli ve uyumlu olduğu bireylerin oluşturduğu aileler daha sağlıklı olmaktadır. Dolayısıyla böylelikle bireyler hem kendileri hem aileleri için sağlıklı bir rol teşkil etmektedir (Nazlı, 2003; Sharf, 2008; Shapiro, Kaslow, & Maxfield, 2011). Haefner'e (2014) göre ayrışma kavramında aile, benlik duygusunun gelişmesinde en etkili kısımda yer almaktadır. Düşük ayrışma düzeyi olan bireyler başkalarının dediklerini, yaptıklarını ve düşündüklerini kabul ederler. Yüksek ayrışma düzeyi olan birey hem ailenin hem kendinin önemini kabul ederken, kendi kök ailesinden duygusal ve zihinsel

olarak farklılaşabilmesini, yeri geldiğinde eleştirmesini ve gerektiğinde ret edebilmesini sağlamaktadır (Bowen, 1978). Bu iki düzey arasındaki farklılık füzyon ve ayrışmayı oluşturmaktadır.

Filme baktığımız zaman da filmin 7 numaralı 61".32'-62".18' sahnesinde birleşmeye örnek verilebilecek kısımlarından biri Gilbert'in hayallerinden Betty'e bahsederken aslında istediği hayatla mevcut hayatının arasındaki uçurumsal farkı ve istemediği ama ayrılamadığı, değiştiremediği hayatını da gözler önüne sermesidir. ikinci birleşme örneği ise 8 numaralı 73".19'-73".38' sahnesinde Bayan Carver'in ayrılık konuşmasında *'Zavallı Gilbert buraya tıkılıp kalmış, herkesin derdine düşüp kendini unutmuş'* diyerek aslında benliğinden ayrışamadığı kısım gösterilebilir. 10 numaralı 111".22'-114".00' sahne de ise benliğinden farklılaşabildiği kısmı yani birleşme yaşadığı, değiştirmek istediği hayatına evi yakarak ve diğer kardeşlerinin istedikleri hayata kavuştuklarını belirttiği bir kısım yer almaktadır.

2.2.Üçgen

Üçgen, bireysel ve aile sistemini kapsayan bir süreçtir. Üçgenin köşelerini birer yapıyı ifade etmektedir, (a) ailenin temel yapısını, (b) sabit yapısını ve (c) sosyal çevreyi belirtmektedir. Üçgen, iki kişi arasında oluşan stres durumlarında, stresi azaltmak ya da durdurmak için bir üçüncü kişinin aile sürecine dâhil olmasıdır. ama her zaman üçgen oluşumu semptomu azaltma da etkili olamayabilir. Üçgenin dört farklı özelliği vardır. Bunlar;

- ✓ Sabit bir çift, üçüncü kişinin aile katılımı ile değişkenleşebilir.
- ✓ Sabit bir çift, üçüncü kişinin aileden çıkması ile bozulabilir.
- ✓ Değişken çift, üçüncü kişinin aile katılımı ile sabitleşebilir.
- ✓ Değişken çift, üçüncü kişinin aileden çıkması ile sabitleşebilir (Çömlekçiler, 2019).

Filme bu açılardan bakacak olursak, 6 numaralı 53".21'-55".20' sahnede Bay - Bayan Carven'ın ilişkisini bir arada tutan Gilbert'in o aileye ilişki anlamında dahil olması verilebilir.

2.3.Aile Yansıtma Süreci

Bowen (1993), ebeveynler için en bebeksi çocukların ailede ilgiyi kendine çeken kişi olduğunu belirtmektedir. Farklılaşma düzeyi düşük ebeveynler kendi olgunlaşmamış yapılarını kendi çocuklarına yansıtırlar. 3 numaralı 15".57'-16".04' sahne de Anne Bonnie'nin anksiyete düzeyi arttığında en küçük ve hastalığından dolayı bakıma muhtaç olan Arnie'ye fazla ilgi göstermesi ve 5 numaralı 53".21'-55".20' sahne de Bay Carven'in eşine olan içten içe

kızgınlığını çocuklarını hırpalayarak ve serzenişte bulunarak yansıtması bu kavrama örnekler olarak gösterilebilir.

2.4. Duygusal Uzaklık

Duygusal uzaklık tanımsal olarak bireyin aileden üyelerinden uzaklaşma durumu olarak tanımlayabiliriz. Uzaklaşmanın olumlu yanı kaygıdan uzaklaşmak, olumsuz yanı ise aileyi kendinden mahrum bırakmaktır. Ayrışma anlamında üst düzey beceriye sahip bireyler uzaklaşmaya daha meyilli olmaktadır. Ayrışma anlamında alt düzey beceriye sahip bireyler uzaklaşmayı tercih ettiklerinde tahammül düzeylerinin yetersiz kaldığı söylenebilir ve dolayısıyla aile içindeki füzyonları kabul ederler (Kerr & Bowen, 1988; Murdock, 2012).

Film'de ise tam olarak duygusal kopma yaşanmasa bile eğilimin olduğunun gözlemlendiği 9 numaralı 69".20'-69".55' sahnede Betty'nin yanına giden Gilbert sonrasında vazgeçse de haritadan gitmek istediği yeri seçmeye çalışmaktadır.

2.5. Kardeş Konumu

Bowen, *"Hiçbir bilgi parçasının, kişinin şu anda kendi kardeş sıralamasını ve geçmiş kuşaklardakilerini bilmesi kadar değerli olduğuna inanmıyorum"* diyerek kardeş sıralamasının önemini vurgular. Böylece beklentinin dışında bir doğum sırasında dünyaya gelmenin, ailenin işleyişi ve ayrıştırma derecesi ile ilgili bilgiler sağladığını düşünmektedir (Murdock, 2012). Aynı kardeş sırasında doğan bireylerde, bazı ortak temel özelliklerin olduğunu belirtmiştir. Doğum sırası bireyin aile duygusal sistemindeki rollerini belirleyerek ömrün diğer safhalarına da taşınır. İlk doğanlar güç ve otoriteyle özdeşleşir; George Washington, Winston Churchill. Sonradan doğanlar ailenin mazlumları, ezilenlerle özdeşleşir ve statükoyu sorgular; Lenin, Bill Gates vb.

Film'de yoğun olarak kardeş konumu kavramına uygun sahneler bulunmaktadır. 1 numaralı 04".24' - 05".11' sahnede; Babanın yokluğunda baba rolüne giren evin en büyük erkek çocuğu Gilbert, Annenin obezite oluşu sonrası anne rolünü üstlenen evin en büyük kızı Ammy, evin en küçük kızı olan Ellen'in sorgulayıcı tavrı bu duruma örnek olarak gösterilebilir. Hatta 4 numaralı 26".27'-26".51' sahne de Gilbert'in babalık rolüne ithafen Ellen'in *"baba"* nitelemesi yapması da kardeş konumunun aile içerisindeki yerini göstermektedir.

2.6. Toplumsal Gerileme

Ailede duygusal durumları ele almak, aile yapısı olarak ilerleme ya da gerileme süreçlerini fark etmede önemlidir çünkü aile sistemini anlamada önem arz etmektedir. Toplumunda; kendine ait yansıtma süreçlerinin üçgenlerin, duygusal kopmaların, yansıtma süreçlerinin ve farklılaşmaların, ikilemlerinin olduğu bir duygusal sistem olduğu göz ardı edilmemelidir (Dokur & Profeta, 2006). Ailedeki anksiyeteyi tetikleyen sorunlar ailenin anksiyete düzeyini artırır. Filmde de 2 numaralı 04".55'-05".11' sahnede Anne Bonnie'nin eşinin evi terk etmesi sürecinden sonra kendini yeme davranışına vermesi ve obezite olması ayrılık sürecinin ailede ki anksiyete düzeyini artırdığı ve anormal davranışı tetiklediği gözlemlenmektedir.

3. GRAPE AİLESİNE YÖNELİK TERAPİ SÜRECİNDE KULLANILAN TEKNİKLER

3.1.Terapistin Sorumlulukları

Terapist kendi aile kökenlerinden kurtulmuş olmalı ve tarafsız yaklaşabilmelidir. Duygusallık çizgisinden çıkmasını, sağlıklı benlik farklılaşmasını sağlamak için örnekler üzerinden ayrışma öğretilebilir. Danışanla sokratik düşünmesini sağlayacak mantıksal bir diyalog kurulmalıdır. Aşırı bağlanma davranışları açığa çıkartılmalıdır.

3.2. Genogram

Değerlendirme aşamasının en etkili ve gerekli yöntemidir. aile üyelerinin her birini gösteren, diyagramlardır (Ziegler, 2005). Carr'e (2000) göre genogram;

- ✓ Aile ilişkilerini keşfetme,
- ✓ Mevcut sorunlar hakkında çıkarımda bulunma ve
- ✓ Nesiller boyunca süregelen ilişki kalıplarını belirlemek için bireylerin en az üç nesil aile yapılarının belirlenmesidir.

Diğer taraftan genogramlar doğumlar, ölümler, boşanmalar, evlenmeler, alkolizm, madde kullanımı, duygusal kopmalar gibi önemli olaylar, belirgin eğitim, mesleki ve tıbbi sağlık öyküsü vb. temel olayları içerir (Brown, 1999; Kesici, İlgun, Mert, & Büyükbayraktar, 2013). Bu filmde Grape ailesinin ilişki örüntülerini ve yaşam döngüsünü daha iyi anlamak ve daha çok açığa kavuşturmak için genogramdan faydalanılmalıdır.

3.3. İlişki Deneyleri

Ailenin yaşadığı gerginlik durumlarında istenilen tepkilerin uygulanmasına yönelik yönlendirmelerdir. Amaç aile içerisindeki duygusal süreçleri fark etmek ve anlamaktır. Aile üyelerini yeni davranışlara cesaretlendirirken aynı zamanda aile rollerinin daha iyi farkına varılmasını sağlar ve uzmanlarca ödevler şeklinde verilir (Brown, 1999; Kesici vd., 2013).

Bu film nazarında birini değiştirmek aileyi de değiştirmek anlamına geldiği için bu anlamda sorumluluk alma konusunda ve girdikleri rollerden dolayı ayrışmaya ihtiyacı olan evin annesi rolünde olan en büyük kız kardeş Ammy'e ve aynı şekilde evin babası rolünde Gilbert'e yönelik ilişki deneyleri ödevi vererek duygusal farkındalık oluşturmak ve aile rollerinin farkına varılmasını, aşırı bağlanma davranışlarının ortaya çıkarılması ve bireylerin öz-benliklerine uygun davranmalarını sağlamak için cesaretlendirerek ödevler verilir.

3.4. Aile Koçluğu

Bowen (1978) kendine özgü yaklaşımını belirtmek için *"Koçluk yapma"* ya da *"Tek bir aile üyesi ile psikoterapi"* terimini kullanır. Koçluk yapma, kişinin başkalarına yönelik aşırı duyarlı olma durumunu azaltarak duygusal tepki becerilerini artırmaya odaklanmıştır (MacKay, 2012). Bu film de Anne Bonnie'nin eşinin evi terk etmesinden sonra kendini yemeye vermesi ve dolayısıyla obezite olmasından dolayı aile koçluğu yapılarak bu anksiyete durumunu fark etmesi, duygusal tepki becerisini geliştirmesi, aile ilişkilerine daha sağlıklı ve annelik rolüne uygun davranması sağlanılmalıdır.

KAYNAKÇA

[1] Bowen, M. (1978). *Family therapy in clinical practice*. New York: Jason Aronson.

[2] Bowen, M. (1985). *Family therapy in clinical practice.* Jason Aronson.

[3] Bowen, M. (1993). *Family therapy in clinical practice*. Jason Aronson .

[4] Brown, J. (1999). Bowen family systems theory and practice: Illustration and critique. *Australian and New Zealand Journal of Family Therapy*, *20*(2), 94-103.

[5] Carr, A. (2000). *Family therapy: Concepts, process and practice*. New York: Wiley.

[6] Çömlekciler, F. (2019). *Üniversite öğrencilerinde benliğin ayrımlaşmasının eş seçimi tutumlarına etkisi* (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi). Selçuk Üniversitesi, Konya.

[7] Dokur, M., & Profeta, Y. (2006). *Aile ve çift terapisi.*İstanbul: Morpa Kültür Yayınları.

[8] Haefner, J. (2014). An application of Bowen family systems theory. *Issues in Mental Health Nursing*, *35*(11), 835-841.

[9] Hallström, L. (Yönetmen) (1993). *Gilbert'in hayalleri* (Film). ABD: A Paramount Release of a Matalon Teper Ohlsson Production.

[10] Kerr, M. E., & Bowen, M. (1988). *Family evaluation*. New York: W.W. Norton & Company.

[11] Kesici, Ş., İlgun, E., Mert, A., & Büyükbayraktar, C. G. (2013). *Aile terapisinde kullanılan teknikler*. Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık Eğitim Danışmanlık.

[12] MacKay, L. (2012). Trauma and Bowen family systems theory: Working with adults who were abused as children. *Australian and New Zealand Journal of Family Therapy*, *33*(3), 232-241.

[13] Murdock, N. L. (2012). *Psikolojik danışma ve psikoterapi kuramları: Olgu sunumu yaklaşımıyla* (2. Basımdan ceviri - F. Akkoyun, Ed.). Ankara: Nobel Akademi.

[14] Nazlı, S. (2003). *Aile danışmanlığı.* Anı Yayınları, Ankara.

[15] Shapiro, F., Kaslow, F.W., & Maxfield, L. (2011). *Handbook of EMDR and family therapy processes.* John Wiley & Sons.

[16] Sharf, R. S. (2008). *Theories of psychotherapy and counseling: Concepts and cases.* Cengage Learning.

[17] Ziegler, S. M. (Ed.). (2005). *Theory-directed nursing practice* (2nd Edition). New York: Springer Publishing Company.

ISBN NO. 978-625-6830-90-5

ÜNİVERSİTE ÖĞRENCİLERİN SÜREKLİ ÖFKE VE ÖFKE İFADE TARZLARININ KARŞILAŞTIRILMASI

Dr. Öğr. Üyesi Ahmet DİNÇ
Iğdır Üniversitesi, Spor Bilimleri Fakültesi,
tffadinc@hotmail.com, 0000-0003-0441-3673
Dr. Öğr. Üyesi, Ramazan SANLAV
Iğdır Üniversitesi, Spor Bilimleri Fakültesi,
sanlavr34@hotmail.com, 0000-0001-7715-0849

ÖZET

Amaç; Üniversite öğrencilerin sürekli öfke ve öfke ifade tarzlarının karşılaştırılmasıdır.
Çalışmaya; Iğdır Üniversitesi, Spor Yöneticiliği Bölümünde okuyan 60, Güzel Sanatlar Fakültesi Fakültesi'de okuyan 60 olmak üzere toplam 120 öğrenci katılmıştır. Katılımcılar, araştırmacı tarafından hazırlanan anket formunu cevaplamışlardır.
Yöntem; Çalışma betimsel tarama yöntemiyle hazırlanmıştır. Katılımcılara kişisel bilgi soruları ve "Sürekli Öfke-Öfke Tarz Ölçeği" uygulanmıştır. Araştırmada demografik özelliklerin belirlenmesi için tanımlayıcı istatistikler ve ölçekten elde edilen puanlara karşılaştırma testleri yapılmıştır.
Bulgular; spor yapan ve yapmayan, bölüm, ve sınıf değişkenlerine göre istatistiksel olarak anlamlı bir fark tespit edilirken, cinsiyet değişkeninde istatistiksel olarak anlamlı bir farka rastlanmamıştır.
Sonuç; Güzel Sanatlar Fakültesi öğrencilerinin hem sürekli öfke düzeyleri düşük hem de öfke kontrol düzeyleri Spor bilimleri öğrencilerine göre daha iyi olduğu, bunun yanında 1. sınıf öğrencilerinin içe yönelik öfke düzeylerinin 2. sınıf öğrencilerine göre daha yüksek olduğu ancak 2. sınıf öğrencilerinin öfke kontrolü düzeylerinin 1. sınıf öğrencilerine göre daha yüksek olduğu bulunmuştur.
Anahtar Kelimeler : Öfke, Spor, Spor bilimleri fakültesi,

1. GİRİŞ

İnsanı dünyadaki diğer hayvanlardan ayıran en önemli özelliklerden biri; duygu, düşünce ve davranışlarını düzenleyebilme ve gerektiğinde bunları başka alanlara yönlendirebilme yeteneğidir. Her insan kederi, sevinci, suçluluk duygusunu ve öfkeyi çeşitli düzeylerde ve farklı şekillerde deneyimler. Bireyin iç huzura sahip olabilmesi için duygu ve düşüncelerini zamana, mekana ve şartlara göre düzenleyebilmesi gerekir. Yakın arkadaşlarla, aileyle, iş arkadaşlarıyla, sosyal ve profesyonel çevreyle uyumlu ilişkiler, hepsi bu beceriye bağlıdır (Duran ve Eldeleklioğlu, 2005).

İnanç ve ark.'a göre duygular üç gruba ayrılabilir. Sevgi, şefkat, mutluluk, zevk gibi olumlu duygular birinci grupta; Engelleyici duygular ise ikinci grupta yer alan endişe, kaygı,

keder, üzüntü, suçluluk, pişmanlık, utanç ve tiksinti duygularıdır. Kıskançlık, öfke ve nefret gibi duyguları içeren düşmanca duygular üçüncü kategoriye girer. (Yazgan vd. 2004).

Bir kişinin kendini tanıması ve öfkesini sağlıklı bir şekilde ifade etmesi durumunda öfkenin kendisi üzerinde olumlu etki yaratabileceği bilinen bir gerçektir. Ancak bastırılan ya da inkar edilen bu kontrol edilemeyen duygular, kişiye ve çevresindekilere de zarar verebilir. (Duran ve Eldeleklioğlu, 2005).

İnsanlar öfkelerini birçok şekilde ifade ederler. Bu farklı ifade kalıplarını ölçmek için "dışarıda öfke", "kontrollü öfke" ve "içeride öfke" değişkenleri kullanılıyor. Öfke, kendisine yol açan duygu ve düşünceleri bastırma eğilimi olarak tanımlanır; aynı zamanda çevredeki diğer insanlara veya nesnelere karşı saldırgan davranma eğilimini de ifade eder; Kontrollü öfke, öfkenin hem deneyimini hem de ifadesini düzenleme kapasitesidir (Spielberger vd. Akt. Karadağlı ve Eklin, 2016).

Öfkeyle ilgili literatürü inceleyen bilim adamlarına göre, uzun süreli öfke kişinin sağlığına zarar verebilir. Öfkeyi çoğunlukla başlamadan dağıtma gücümüz ve görevimiz var; Öfkemizi boşaltmamız gerektiğinde, bunu yapıcı bir şekilde yapmayı, yani misilleme yerine çözüme yönelmeyi öğrenmeliyiz. Ergenlerin öfke ifadesinin cinsiyet, sağlık, akademik başarı, arkadaşlar ve aileyle bağlantılar gibi çeşitli faktörlerden etkilendiği söyleniyor. (Albeti ve Emmons, 2002). Bu bağlamda araştırmanın amacı, üniversite öğrencilerin sürekli öfke ve öfke ifade tarzlarının cinsiyet, sınıf, bölüm ve spor yapma değişkenleri ile karşılaştırılmasıdır.

2. METOD

Çalışmada betimsel tarama yöntemi kullanılmıştır.

Veri Toplama Aracı

Birinci kısımda katılımcılara kişisel bilgi soruları sorulmuştur. Anketin ikinci kısmı, “Sürekli Öfke ve Öfke İfade Tarzı” ölçeğinden oluşmaktadır.

“Sürekli Öfke, Öfke İfade Tarzı Ölçeği” (SÖÖİTÖ); Ölçek Spielberger (1983) tarafından geliştirilen ölçeğin Türkçeye uyarlaması Özer (1994) tarafından yapılmıştır. Ölçek 4’lü likert tipinde hazırlanmıştır.

Tablo 1. Ölçeği ilişkin alt faktörler

Faktörler	Maddeler
“Sürekli Öfke, Alt Ölçeği”	“1,2,3,4,5,6,7,8,9,10”
“Öfke İç, Alt Ölçeği Puanları”	“13,15,16,20,23,26,27,31”
“Öfke Dış, Alt Ölçeği Puanları”	“12,17,19,22,24,29,32,33”
“Öfke Kontrol, Alt Ölçeği Puanları”	“11,14,18,21,25,28,30,34”

Verilerin analizi

Verilere SPSS programı ile betimsel analizler uygulanmıştır.

3.BULGULAR

Tablo 2. Tanımlayıcı istatistikler

Kişisel Bilgiler	Gruplar	N	%
"Cinsiyet"	"Erkek"	70	**58,3**
	"Kadın"	50	41,7
"Yaş grubu"	18-20	64	**53,3**
	21-23	38	31,7
	23+	18	15
"Sınıf"	1. sınıf	60	**50**
	2. sınıf	60	**50**
"Bölüm"	SporYöneticiliği	60	**50**
	Güzel Sanatlar	60	**50**
"Aktif spor yapıp yapmama durumu"	Yapıyor	59	49,2
	Yapmıyor	61	**50,8**
	Toplam	**120**	**100**

Araştırmaya katılanların;

- 50'si (%41,7) kadın, 70'i (%58,3) erkek,
- 64'ü (%53,3) 18-20 yaş aralığındadır.
- 60'ı (%50) 1. Sınıf, 60'ı (%50) 2. Sınıf öğrencisidir.
- 60'ı (%50) spor yöneticiliği, 60'ı (%50) güzel sanatlar fakültesi öğrencisidir.
- 61'i (%50,8) aktif spor yapmamaktadır.

Tablo 3. Katılımcıların ölçek puanlarının bölüm değişkenine göre anlamlılık düzeyi

Alt Faktörler	Bölüm	N	Ort. ± SS	t	p
"Sürekli Öfke"	Spor Yön.	60	2,21 ± 0,45	1,407	**0,05***
	Güzel San.	60	2,08 ± 0,57		
"İçe Yönelik Öfke"	Spor Yön.	60	2,03 ± 0,42	-1,157	0,49
	Güzel San.	60	2,12 ± 0,50		
"Dışa Yönelik Öfke"	Spor Yön.	60	2,10 ± 1,98	1,385	0,40
	Güzel San.	60	1,98 ± 0,55		
"Öfkenin Kontrolü"	Spor Yön.	60	2,52 ± 0,52	-1,711	**0,02***
	Güzel San.	60	2,80 ± 1,13		

Tablo 3'e göre içe yöenlik öfke ve dışa yönelik öfke alt boyutları arasında anlamlı bir fark tespit edilmemişken, sürekli öfke düzeyleri ($p = 0,05 < 0,05$) ve öfkenin kontrolü alt boyutlarında ($p = 0,02 < 0,05$) anlamlı bir fark tespit edilmiştir.

Tanımlayıcı istatistik değerlerine bakıldığında; spor bilimleri fakültesi öğrencilerinin sürekli öfke düzeyleri 2,21 ± 0,45 iken Güzel Sanatlar Fakültesi öğrencilerinin 2,08 ± 0,57 olarak hesaplanmıştır. Spor bilimleri fakültesi öğrencilerinin sürekli öfke düzeylerinin Güzel Sanatlar Fakültesi öğrencilerine göre daha yüksek olduğu, spor bilimleri fakültesi öğrencilerinin öfke kontrol düzeyleri 2,52 ± 0,52 iken Güzel Sanatlar Fakültesi öğrencilerinin 2,80 ± 1,13 olarak hesaplanmıştır. Spor bilimleri fakültesi öğrencilerinin sürekli öfke düzeylerinin Güzel sanatlar fakültesi öğrencilerine göre daha yüksek, Güzel Sanatlar Fakültesi öğrencilerinin öfke kontrol düzeylerinin spor bilimleri fakültesi öğrencilerine göre daha yüksek olduğu söylenebilir.

Katılımcıların Sürekli Öfke ve Öfke Tarz Ölçeğinden aldıkları toplam puanların "cinsiyet değişkenine" göre istatistiksel olarak farklılık gösterip göstermediği belirlemek de araştırmamızın diğer bir amacıdır. Bu amaçla yapılan Mann-Whitney U testi analiz sonuçları aşağıdaki tablo 4'de yer almaktadır.

Tablo 4. Katılımcıların ölçek puanlarının cinsiyet değişkenine göre anlamlılık düzeyi

Ölçek	Grup	N	Sıra Ort.	Ort. ± SS	Sıra Toplamı	U	p
Sürekli Öfke	Erkek	70	61,1	2,14±515	4277	1708	0,82
	Kadın	50	59,66		2983		
İçe Yönelik Öfke	Erkek	70	63,22	2,07±463	4425,5	1559,5	0,31
	Kadın	50	56,69		2834,5		
DışaYönelik Öfke	Erkek	70	59,34	2,04±488	4153,5	1668,5	0,67
	Kadın	50	62,13		3106,5		
Öfkenin Kontrolü	Erkek	70	60,13	2,68±887	4209	1724	0,90
	Kadın	50	61,02		3051		

Tablo 4'e göre; Sürekli Öfke ve Öfke Tarz Ölçeği puanları ile cinsiyet değişkeni arasında anlamlı bir fark tespit edilmemiştir.

Tablo 5. Katılımcıların ölçek puanlarının halen devam edilen lisans programı sınıfı değişkenine göre anlamlılık düzeyi

Ölçek	Grup	N	Sıra Ort.	Ort. ± SS	Sıra Toplamı	U	p
Sürekli Öfke	1. sınıf	60	56,26	2,14±515	3375,5	1545,5	0,18
	2. sınıf	60	64,74		3884,5		
İçe Yönelik Öfke	1. sınıf	60	70,28	2,07±463	4217	1213	**0,00**
	2. sınıf	60	50,72		3043		
Dışa Yönelik Öfke	1. sınıf	60	63,5	2,04±488	3810	1620	0,34
	2. sınıf	60	57,5		3450		

Öfkenin Kontrolü	1. sınıf 2. sınıf	60 60	53,36 67,64	2,68±887	3201,5 4058,5	1371,5	**0,02**

Tablo 5'e göre; içe yönelik öfke ve öfkenin kontrolü alt boyutlarında anlamlı fark tespit edilmiştir.

Sonuç olarak; katılımcıların halen devam edilen lisans programı sınıfı değişkeni ile "Sürekli Öfke ve Öfkenin Kontrolü Ölçeği" boyutları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark bulunmazken (p > 0,05), halen devam edilen lisans programı sınıfı ile İçe Yönelik Öfke ile Öfkenin Kontrolü boyutları arasında anlamlı bir fark bulunmuştur (p < 0,05).

Tablo 6. Katılımcıların ölçek puanlarının aktif spor yapma değişkenine göre anlamlılık düzeyi

Ölçek	Grup	N	Sıra Ort.	Ort. ± SS	Sıra Toplamı	U	p
"Sürekli Öfke"	Yapıyor Yapmıyor	59 61	64,31 56,81	2,14±515	3794,5 3465,5	1574,5	0,24
"İçe Yönelik Öfke"	Yapıyor Yapmıyor	59 61	62,78 58,3	2,07±463	3704 3556	1665	0,48
"Dışa Yönelik Öfke"	Yapıyor Yapmıyor	59 61	61,29 59,74	2,04±488	3616 3644	1753	0,81
"Öfkenin Kontrolü"	Yapıyor Yapmıyor	59 61	62,96 58,12	2,68±887	3714,5 3545,5	1654,5	0,45

Tablo 6'ya göre; aktif spor yapma değişkenine göre anlamlı bir fark tespit edilmemiştir (p = > 0,05).

Sonuç olarak; katılımcıların aktif spor yapma değişkeni ile aile gelir düzeyi değişkeni, baba eğitim durumu değişkeni, baba çalışma durumu değişkeni, anne eğitim durumu değişkeni, anne çalışma durumu değişkeni, yaş ve cinsiyet değişkenlerinde de bulunduğu üzere "Sürekli Öfke ve Öfke Tarz Ölçeği" alt boyut parametrelerinin tamamında olduğu gibi istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık meydana getirmediği söylenebilir. Ayrıca; alt boyutların ortalamaları sürekli öfke (x: 2,14±515), İçe Yönelik Öfke (x: 2,07±463), Dışa Yönelik Öfke (x: 2,04±488), Öfkenin Kontrolü (x: 2,68±887) olarak görülmektedir.

4. TARTIŞMA

Birinci hipotez: Katılımcıların kayıtlı oldukları lisans programına göre "Sürekli Öfke ve Öfke Tarzı Ölçeği" (STAÖ) puanları arasında anlamlı bir fark var mıdır? Spor Bilimleri Fakültesi ve Güzel Sanatlar Fakültesi öğrencilerinin içsel öfke (içsel öfke) ve dışsal öfke (dışsal öfke) değerleri arasında yapılan istatistiksel analize göre (Farklı İki Örneklem t Testi) istatistiksel olarak anlamlı bir fark bulunmamaktadır. (p > 0,05). Öte yandan sürekli öfke düzeylerinin (p=0,05 < 0,05) ve öfke yönetimi alt boyutlarının (p=0,02 < 0,05) istatistiksel olarak anlamlı düzeyde farklılaştığı tespit edilmiştir.

Yöndem ve Bıçak (2008) yaptıkları araştırmada bölüm değişkenine bağlı olarak öfke düzeyleri ve tarzları açısından anlamlı farklılıklar bulduklarını bildirmişlerdir. Aynı

araştırmada, Matematik Öğretmeni adaylarının içsel öfke puanlarının diğer bölümlere göre anlamlı derecede yüksek olduğu, bölümler arasında öfke düzeyi ve öfke kontrolü açısından anlamlı bir farklılığın olmadığı da ortaya çıktı. "Sayısal odaklı kesimlerin öfkeyi ifade etmekte zorlandıkları düşünülebilir" diyerek sözlerini tamamladılar. Akdeniz vd. (2017); Üniversite öğrencileri bölüm değişkenine göre incelendiğinde spor bilimleri fakültesi öğrencileri ile eğitim fakültesi öğrencileri arasında öfke ifadesi ve öfke ifadesi alt boyutunda anlamlı farklılık bulunduğunu, " Bu farklılığa göre spor bilimleri fakültesi öğrencilerinin öfke ifadesi ve öfke ifadesi alt boyutunda eğitim fakültesi öğrencilerine göre daha yüksek puanlar aldıkları görülmektedir." daha kontrol edilebilirdir. "Spor bilimleri fakültesi öğrencilerinin uygulamalı dersleri ve yaptıkları spor dalları açısından bakıldığında bu durumun öfkelerini saha içinde ve dışında ifade etmeleri ve dışarı atmaları nedeniyle ortaya çıktığı söylenebilir. "(Akdeniz vd. 2017). Çalışmamızda Spor Bilimleri Fakültesi ve Güzel Sanatlar Fakültesi öğrencilerinin sürekli öfke düzeyleri ve öfke kontrolü alt boyutları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık olduğu ancak iç ve dış öfke değerlerinde farklılık olmadığı ortaya çıkmıştır. Yöndem ve Bıçak'ın (2008) araştırmasına göre lisans programı değişkenine göre yani sözel ve sayısal bölümler arasında sürekli öfke ve öfkeyi gösterme tarzlarında dikkate değer farklılıklar olabilmektedir. Bu iddianın değerlendirilmesi için ilave kişilerin ve farklı bir örneklem grubunun kullanılmasının gerekli olduğu ileri sürülebilir.

Hipotez 2; katılımcıların “Sürekli Öfke ve Öfke Tarzı Ölçeği'nden” (STAÖ) elde ettiği toplam puanlar ile cinsiyet değişkeni arasında anlamlı bir fark var mıdır? Katılımcıların “Sürekli Öfke ve Öfke Tarzı Ölçeği” toplam puanlarının “cinsiyet” değişkenine göre istatistiksel olarak farklılaşıp farklılaşmadığını belirlemek amacıyla yapılan test sonucuna göre; Sürekli Öfke Ölçeğinden aldıkları puanlar cinsiyet değişkenine göre istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık göstermemektedir ($p=0,82 > 0,05$). Öfkeyi İçe Çevirme Ölçeği'nden aldıkları puanlar cinsiyet değişkenine göre istatistiksel olarak anlamlı değildir ($p=0,308 > 0,05$). Cinsiyet değişkenine göre Dışa Öfke Ölçeği puanlarının istatistiksel olarak anlamlı olmadığı söylenebilir ($p=0,67 > 0,05$). Cinsiyet değişkenine göre Öfke Kontrolü Ölçeği puanları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark bulunmamaktadır ($p=0,90 > 0,05$).

Karaca ve Oksay'ın (2011) görme engelli öğrenciler üzerinde yaptığı araştırmaya göre cinsiyete göre incelendiğinde erkeklerin sürekli öfke ortalamaları ve ortalama öfke ifade puanları kızlara göre daha yüksektir (Karaca ve Oksay 2011). Danışık (2005) tarafından yapılan bir araştırmada cinsiyet değişkenine bakılmış ve sonuçlar, sürekli, içsel ve dışsal öfke ifade biçimleri arasında anlamlı bir farklılık olmasa da cinsiyetin öfkenin nasıl yönetileceği üzerinde bir etkisinin olmadığını göstermiştir. Sezan (2016) spor yapan ve yapmayan üniversite öğrencileri arasında öfke ifadesinde anlamlı bir farklılık olduğunu ancak öfke ifade biçimlerinde anlamlı bir farklılık olmadığını tespit etmiştir. Kuruoğlu (2009), sürekli öfke ve öfke ifade tarzları ile cinsiyet değişkeni arasındaki ilişki incelendiğinde, öfkenin sergilenmesinde cinsiyetler arasında anlamlı bir fark olduğunu, erkeklerin kadınlara göre öfkeyi daha fazla ifade ettiğini bulmuştur.

Hipotez 3: Katılımcıların “Sürekli Öfke ve Öfke Tarzı Ölçeği” (STAÖ) genel puanları arasında sınıf değişkenlerine göre istatistiksel olarak anlamlı bir fark var mıdır? Buna göre öfke tarzı ölçeğinde sürekli öfke ve sürekli öfke istatistiksel olarak anlamlı bulunmuştur ($U=1545.5$,

p>0.05). Dışarıdan gelen öfke (U=1545.5, p>0.05). Grup medyan farklılıkları istatistiksel olarak anlamlı değildir. İçeride öfkeli (U=1545.5, p>0.05). Öfke kontrolü (U=1371.5, p<0.05). Grup medyan farklılıkları istatistiksel olarak anlamlıdır. Hipotezimiz öfke kontrolü ve içselleştirilmiş öfke tarafından destekleniyor, ancak sürekli öfke veya dışa dönük öfke tarafından desteklenmiyor.

Bu konuda Sezan (2016) yılında Spor yapan ve yapmayan üniversiye öğrencilerinin öfke ifade tarzları ile ilgili olarak yaptığı çalışmasında, sınıf değişkenlerine göre öfke ifade tarzları konusunda sürekli öfke, dışa öfke ,öfke kontrolü arasında anlamlı bir fark bulmamış iken, içe öfke konusunda sınıf değişkenlerine göre anlamlı bir fark bulmuştur. İfade tarzları konusunda sınıf gruplarına göre sürekli öfke, dışa öfke, öfke kontrolü arasında fark bulmamış olması bizim bulgularımızın sürekli öfke ve dışa öfke bulgularımızı desteklerken öfke kontrolünü desteklememektedir. İçe öfke konusunda anlamlı bir fark bulmuş olması bulgularımızı desteklemektedir. Elkin ve Karadağlı (2015) üniversite öğrencileri üzerinde yaptıkları araştırmada öğrencilerin sürekli öfke ve öfke ifade tarzları ile aldıkları notlar arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki bulamadılar. Yöndem ve Bıçak (2008) öğretmen adayları üzerinde yaptıkları çalışmada sınıf değişkenine ilişkin öfke düzeyleri ve türlerinde istatistiksel olarak anlamlı bir farklılaşma bulmamışlardır. Araştırmamızı hem takip eden hem de araştırmamızdan ayrılan sonuçlar, kullanılan örneklem ve kişi sayısıyla açıklanabilir.

Hipotez 4: Katılımcıların aktif spor yapıp yapmama durumu ile "Sürekli Öfke ve Öfke Tarz Ölçeği" (SÖÖTÖ) arasında anlamlı bir farklılık varmıdır? Bununla ilgili olarak yapılan isatiksel analizde sürekli öfke tarz ölçeğinde sürekli öfke (U=1574,5, p>;0,05), içe öfke (U=1665, p>;0,05), dışa öfke (U=1753, p>;0,05), öfke kontrolü (U=1654,5, p>;0,05). Grup ortancıları arasındaki fark istatiksel olarak anlamlı değildir. Bu bulgular hipotezimizi desteklememektedir.

Öneri olarak; Bu çalışma özel üniversitelerle devlet üniversitelerindeki öğrencilerin karşılaştırılması şeklinde yapılabilir.

5. KAYNAKÇA

1. AKDENİZ, H., DEMİRCİ, D. SEKBAN, G. YURTSEVER, Y. **"Üniversite Öğrencilerinin Öfke Düzeylerinin Karşılaştırılması (Kocaeli Üniversitesi Örneği)"** Muş Alparslan Üniversitesi Uluslararası Spor Bilimleri Dergisi, Cilt 1, Sayı 1, Aralık 2017.
2. ALBERTI, R, EMMONS, M. **"Kendinize Yatırım Yapın: Atılganlık"** Remzi Kitabevi, İstanbul, 2002.
3. DANIŞIK, N, D. **"Ergenlerin Sürekli Öfke Öfke İfade Tarzları İle Problem Çözme Becerileri Arasındaki İlişki"** Yüksek Lisans Tezi, Abant İzzet Baysal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bolu, 2005 (Yüksek Lisans Tezi) 2005.
4. DURAN, Ö., ELDELEKLİOĞLU, J. **"Öfke Kontrol Programının 15-18 Yaş Arası Ergenler Üzerindeki Etkililiğinin Araştırılması"** Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi, 25 (3), Ankara, 2005.

5. ELKİN, N KARADAĞLI, F. **"Üniversite Öğrencilerinin Öfke İfade Tarzı ve İlişkili Faktörler"** Anadolu Kliniği Tıp Bilimleri Dergisi, Cilt 21, Sayı.1, Konya Ocak, s. 64-71,2015.
6. KARACA, S., ŞAHİN, AO. "**Görme Engelli Ergenlerin Öfke Düzeyi ve Öfke İfade Tarzlarının İncelenmesi"** Yeni New/Yeni Symposium Journal (www.yenisymposium.net), Ekim, I. Cilt, 49/I, Sayı: 4,2011.
7. KURUOĞLU, S D. **"Üniversite Öğrencilerinde Sürekli Öfke Düzeyleri, Öfke İfade Tarzları İle Obsesif Kompulsif Semptomları Arasındaki İlişki"** Maltepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul (Yüksek Lisans Tezi) 2009.
8. ÖZER, A.K. **"Sürekli Öfke ve Öfke İfade Tarzı Ön Çalışması"** Türk Psikoloji Dergisi, (9/31), s. 26-35, 1994.
9. SEZAN, T. **"Spor Yapan ve Yapmayan Üniversite Öğrencilerinin Öfke İfade Tarzları"** Selçuk Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Konya (Yüksek Lisans Tezi) 2016.
10. SPIELBERCER, C.D., JACOBS, G., RUSSEL, F.S., CRANE, R.S. "**Assessment of Anger: The State-Trait Anger Scale.** In: Butcher JN, Spielberger CD (ed.), Advances in Personality Assessment, vol. 2. Hillsdale, NJ/ABD: Lawrence Erlbaum and Associates; 1983. s. 159-60. Akt. ELKİN, Nurten ve KARADAĞLI, Funda. **"Üniversite Öğrencilerinin Öfke İfade Tarzı ve İlişkili Faktörler"** Anadolu Kliniği Tıp Bilimleri Dergisi, Cilt 21, Sayı.1, Konya Ocak s. 64-71, 2016,.
11. YAZGAN, İNANÇ, B., BİLGİN, M., KILIÇ, ATICI, M. "**Gelişim Psikolojisi: Çocuk ve Ergen Gelişimi"** Nobel Kitabevi, Adana, 2004.
12. YÖNDEM, Z D., BIÇAK, B. **"Öğretmen Adaylarının Öfke Düzeyi ve Öfke Tarzları"** Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi, 2, s. 1-15, 2008.

ISBN NO. 978-625-6830-90-5

YÜZME SPORCULARININ SÜREKLİ SPORTİF KENDİNE GÜVEN DÜZEYLERİ İLE SPORCU KİMLİK ALGILARI ARASINDAKİ İLİŞKİ

Dr. Öğr. Üyesi, Ramazan SANLAV
Iğdır Üniversitesi, Spor Bilimleri Fakültesi,
sanlavr34@hotmail.com, 0000-0001-7715-0849

Dr. Öğr. Üyesi Ahmet DİNÇ
Iğdır Üniversitesi, Spor Bilimleri Fakültesi,
tffadinc@hotmail.com, 0000-0003-0441-3673

ÖZET

Amaç; Bu çalışmanın amacı, sporcu kimliği ile sürekli sportif kendine güven kavramlarının çeşitli değişkenler ekseninde ilişkilerinin belirlenmesi amaçlanmıştır.
Yöntem; çalışmaya Istanbul ili, avrupa yakası, esenyurt ilçesi içinde bulunan Mustafa akboğa kapalı yüzme havuzunu kullanan toplam 100 sporcuyu kapsamaktadır. Araştırmada veri toplama araçları olarak; ‘’ sporcu kimliği ölçeği (SKÖ)’’ ve ‘’ sürekli sportif kendine güven (SSKGÖ)’’ kullanılmıştır.
Bulgular; araştırma sonucunda cinsiyet, yaş, lisanslı sporcu olup olmama ve aileden herhangi birinin lisanslı sporculuk geçmişi olma durumu değişkenleri ile SSKGÖ ve SKÖ puanları ortalamaları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık bulunmamıştır.
Sonuç; yüzme sporu yapma yılı ile SSKGÖ ve SKÖ puanları ortalamaları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki bulunmuştur.
Anahtar kelimeler: Sporcu kimliği, sürekli sportif kendine güven

1. GİRİŞ

Spor, insanların sosyal davranışlarını kontrol eden, psikolojik ve fiziksel refahı artıran ve kişinin zihinsel ve fiziksel yeteneklerini artıran eğitimsel, biyolojik ve sosyal bir yapıdır. Başka bir deyişle spor, kişisel gelişimin her yönünü ve bu yönlerin koordinasyonunu sunan bir olgudur (Yetim, 2015). Sportif aktiviteye bireysel katılım, insanlarda bedensel ve zihinsel ‘iyi olma’ hâlinin temelini oluşturmakta, takım sporları ise arkadaşlık ilişkilerine, karakter gelişimine ve sosyalleşmeye oldukça olumlu katkılar sağlamaktadır (Zimbalist, 1999).

Spor ve beden eğitiminin gençlerin ve çocukların zihinsel ve fiziksel yapılarını oluşturmada en etkili eğitim kaynakları olduğu ortaya konmuştur. Milli birlik be beraberlik duygusunun genç nesillere aktarılmasına zemin oluşturarak ülkelerin sosyokültürel ve ekonomik kalkınmasına çok önemli katkılar sağlar. (Yetim, 2015). Toplumsal bir varlık olarak toplumda bir arada var olan insanlar, bilinçli ya da bilinçsiz olarak ait oldukları örgütlerdeki konumlarından ve işlevlerinden etkilenirler. Bir kişinin kimliği, ait olduğu gruba bağlı olarak farklı şekilde görüntülenir. Dolayısıyla bir kişinin sosyokültürel, politik, dini, etnik vb. dahil olmak üzere birden fazla kimliğe sahip olduğu söylenebilir (Yanmış ve Kahraman, 2013). Bu perspektifte kimlik, sosyal ortamlarda oynadığımız rollere yüklediğimiz anlamları

kapsadığından bireyin hedeflerinin bir ölçüsü olarak anlaşılabilir (Stryker ve Burke, 2000). Gelişimin temelini oluşturan unsurlardan biri de kimlik arayışı düşüncesidir. Yazar, "Kimlik, kişiliğimizdeki subjektif bir bütünlüktür ve hâlâ önceden olduğumuz kişiyle aynı olmamızdır" diyor. süreklilik ve tutarlılık hissi; "Ben kimim?" Soruşturmaya özel bireyler olduğumuzu söyleyerek yanıt veriyoruz. Fiziksel yapımız bu duyguyu şekillendiren faktörlerden sadece biridir; diğer faktörler arasında anılarımız, inançlarımız, deneyimlerimiz, kendimiz ve başkaları hakkındaki görüşlerimiz ve cinsel yönelimimiz ve etnik kökenimize dayalı sosyal statümüz yer alır (Budak, 2000).

Brewer'e göre bir sporcunun kimliği, kişisel kimliğinin yanı sıra yaptığı sporla bağlantılı davranışlarıyla da temsil edilmektedir (Brewer, VanRaalte ve Linder, 1993). Bu sosyal rol, kişinin sosyal bir bağlamda başkalarıyla devam eden bağlantıları ve spora katılım yoluyla kurdukları sosyal ağ ile temsil edilir (Cornelius, 1995).

Bir kişinin kimliği desteklenebilir ve güçlü bir spor vizyonu, antrenörü, takım arkadaşları, ailesi gibi kişisel çevresini oluşturan sporla ilgili tüm bileşenler tarafından oluşturulabilir (Brewer vd., 1993). Sporu bir yaşam biçimi haline getiren kişilerin yaptığı spor etkinliklerinin birçoğu sporcu kimliğini destekleyen faaliyetler arasında yer almaktadır. Katılılan spor etkinliğine uygun olarak sergilenen her türlü davranış, bu özdeşleşmeyi destekleyebilir. Örneğin, bir futbolcunun sporcu kimliği, onun yaşam boyu süren davranış kalıplarının (tutarlı beslenme, tutarlı uyku programları vb.) kaynağı olabilir (Çetinkaya, 2010).

Spor dünyasında başarıyı tanımlamak, başarıya ulaşmak, başarıyı etkileyen değişkenleri belirlemek her zaman merak edilen bir konu olmuştur. Bir sporcunun performansı, spor başarısı olgusuna katkıda bulunan temel unsurlardan biri olarak kabul edilir. Bu bağlamda, bilim insanları atletik performansı etkileyen ve belirleyen değişkenlerin araştırılmasına uzun süredir büyük değer veriyorlar. Atletik performansı belirleyen ve etkileyen psikolojik fikirlerden biri de özgüven fikridir. (Vealey, Hayashi, Garner ve Giacobbi, 1998).

Her spora özgü organizasyon kültürünün yanı sıra, daha geniş sosyal ve kültürel faktörler de oyuncunun oyundaki ve antrenman ortamındaki özgüvenini etkileyebilir. Bir kişinin atletizm sporuna olan güveninin, çeşitli kişilik özellikleri de dahil olmak üzere çok sayıda yönü olan çok karmaşık bir yapıya sahip olabileceği söylenmektedir. Dolayısıyla fiziksel becerilerin geliştirilmesi ve uygulanması, psikolojik becerilerin kullanılması (görselleştirme ve akış durumu yeteneği gibi), algısal becerilerin kullanılması (karar verme ve uyum sağlama gibi) ve kişinin fiziksel uyumuyla yetinmesi, kişinin sportif anlamda kendine güveninin bileşenleridir (Weinberger, 2003).

Araştırma alanımızın en önemli başlığı, spor camiasının literatüründe sporla ilgili çeşitli alanlarda yer alan pek çok çalışmanın oluşturduğu "spor psikolojisi"dir. Özellikle araştırmanın temelini insanoğlunun oluşturduğu ve araştırma grubumuzda yer alan sporcuların uzmanlık alanımızla ilgili olduğu dikkate alındığında, bulgular incelendiğinde çalışmanın önemi daha da netleşecektir.

Araştırmanın sporcu kimliği ile devam eden spor özgüveni arasındaki bağlantıya ilişkin bulguları da aynı şekilde oldukça anlamlı. Bu çalışmanın araştırma problemi, güçlü bir

sporcu kimliğinin yararlarından hareketle sporcuların sportif güveni ile sporcu kimliği arasındaki ilişkinin belirlenmesidir.

2. METOD

Çalışmada betimsel tarama yöntemi kullanılmıştır.

Veri Toplama Aracı

Araştırmada veri toplama aracı olarak sürekli sportif kendine güven ölçeği (SSKGÖ) ve Sporcu Kimliği Ölçeği (SKÖ) kullanılmıştır.

Verilerin analizi

İlk olarak ölçek verileri bilgisayar sistemine aktarılarak yüzdeler (%) ve frekanslar hesaplanmıştır. Verilerin normalliği Kolmogorov-Smirnov testi kullanılarak değerlendirildi. Veriler normal dağılım gösterdiğinden pearson korelasyon testi kullanıldı.

3.BULGULAR

Tablo 1. Kişisel bilgilerin dağılımı

Değişkenler		Frekans	Yüzde
"Cinsiyet"	"Erkek"	50	50
	"Kadın"	50	50
"Yaş"	"08-16 Yaş Arası"	18	18
	"17-25 Yaş Arası"	43	43
	"26-34 Yaş Arası"	31	31
	"35 Yaş ve Üzeri"	8	8
"Kaç yıldır yüzme sporu ile ilgileniyorsunuz"	"1-3 Yıl Arası"	45	45
	"4-6 Yıl Arası"	39	39
	"7-9 Yıl Arası"	10	10
	"10 Yıl ve Üzeri"	6	6
"Lisanslı sporcu musunuz?"	"Evet"	67	67
	"Hayır"	33	33

ISBN NO. 978-625-6830-90-5

"Ailenizde herhangi birinin lisanslı sporculuk geçmişi var mı?"	"Evet"	46	46
	"Hayır"	54	54

Tablo 1'de yer alan verilere göre, araştırma kapsamında yer alan sporcuların, %50'sinin kadın, %43'ünün 17-25 yaş aralığında olduğu, %45 gibi büyük bir çoğunluğunun 1-3 yıl arası yüzme sporu ile ilgilendiği, %67'sinin lisanslı sporcu olduğu, %54'ününn de ailesinde lisanlı bir sporcu olduğu bulunmuştur.

Tablo 2. Ölçek puanlarının dağılımı

Ölçekler	Madde Sayısı	N	Ortalama	Standart Sapma
"SKÖ Toplam"	10	100	4,08	1,09
"SSKGÖ Toplam"	13	100	3,93	0,92

Araştırmaya katılanların Sporcu Kimlik Ölçeği (SKÖ) toplam puanlarının aritmetik ortalaması 4,08, standart sapması ise 1,09 oldu. Katılımcıların Sürekli Sporda Kendine Güven Ölçeği (SSKGS) ortalama puanının 3,93, standart sapmasının ise 0,92 olduğu tespit edildi (Tablo 2).

Tablo 3. Pearson korelasyon testi

		SSKGÖ Ortalama	SKÖ Ortalama
SSKGÖ Ortalama	Pearson Correlation	1	,512(**)
	Sig. (2-tailed)	.	,000
	N	101	101
SKÖ Ortalama	Pearson Correlation	,512(**)	1
	Sig. (2-tailed)	.	,000.
	N	101	101

Katılımcıların puanları arasında anlamlı bir ilişki olup olmadığını tespit etmek amacıyla yapılan Pearson Korelasyon analizi sonucunda, sürekli sportif güven puanları ile sporcu kimlik puanları arasında pozitif ve düşük düzeyde anlamlı bir ilişki bulunmuştur (p = 0,00 < 0,01). Sporcu Kimlik Ölçeği ve Özel Sportif Özgüven Ölçeği'nden alınmıştır. 0.01 olduğu ortaya çıktı).

4. TARTIŞMA

Araştırmaya katılan 100 kişinin %50'sinin kadın olduğu, %43'ünün 17-25 yaş aralığında olduğu, %45 gibi büyük bir çoğunluğunun 1-3 yıl arası yüzme sporu ile ilgilendiği, %67'sinin lisanslı sporcu olduğu, %54'ünün de ailesinde lisanlı bir sporcu olduğu bulunmuştur. Spor yapma yılı değişkenine bakıldığında yüzme sporunun 1-3 yıl arasında yoğunlukla yapıldığı, yüzme sporunu yapmaya devam edenlerin lisanslı olarak bu sporcu yaptıkları ve yüzme sporu yapanların yarısından fazlasının ailesinde lisanslı bir sporcunun olduğu belirtilmiştir (Tablo 1).

Çalışma kapsamındaki katılımcıların, Sporcu Kimliği Ölçeği'nden (SKÖ) aldıkları toplam puanların ortalama ve standart sapma değerlerinin 4,08 ± 1,09 olduğu görülmektedir. Sürekli Sportif Kendine Güven Ölçeği'nden (SSKGÖ) aldıkları puanların ortalama ve standart sapma değerlerinin ise 3,93 ± 0,92 olarak hesaplandığı söylenebilir (Tablo 2). Bu açıklamadan da anlaşılacağı üzere araştırmaya katılan deneklerin SKÖ düzeyleri SSKGÖ düzeylerine göre daha yüksektir denilebilir. Çetinkaya'nın (2015); "Takım Sporlarında Sporcu Kimliği ve Sürekli Sportif Kendine Güven İlişkisi" başlıklı doktora tezi çalışması kapsamındaki katılımcıların, Sporcu Kimliği Ölçeği'nden (SKÖ) aldıkları toplam puanların ortalama ve standart sapma değerlerini 4,50 ± 0,44, Sürekli Sportif Kendine Güven Ölçeği'nden (SSKGÖ) aldıkları puanların ortalama ve standart sapma değerlerini 4,26 ± 0,46 olarak hesaplandığın belirtmiştir.

Oranlara bakıldığında Çetinkaya'da SKÖ ortalama ve standart sapma değerlerinin SSKGÖ ortalama ve standart sapma değerlerine göre yüksek olduğunu belirterek çalışma bulgumuzu doğrular bir sonuç belirtmiştir. Ancak Çetinkaya'nın her iki grupta elde ettiğini belirttiği ortalama ve standart sapma değerleri araştırmamızda bulduğumuz ortalama ve standart sapma değerlerinden yüksektir. Aradaki bu farklılığın evren örneklem sayısından kaynaklandığını söyleyebiliriz. Bizim araştırmamıza 100 kişi katılırken Çetinkaya'nın araştırmasına 485 kişi katılmıştır. Biz çalışmamızı yüzücüler üzerinde gerçekleştirirken Çetinkaya takım sporlarında gerçekleştirmiştir. Bu iki değişken SGÖ ve SSKGÖ ortalama ve standart sapma değerlerinin farklılaşmasına etki etmiştir denilebilir.

Katılımcıların puanları arasında anlamlı bir ilişki olup olmadığını tespit etmek amacıyla yapılan Pearson Korelasyon analizi sonucunda, sürekli sportif güven puanları ile sporcu kimlik puanları arasında pozitif ve düşük düzeyde anlamlı bir ilişki bulunmuştur (p=0,00 < 0,01).

Önemli bir sorun, oyuncuların kimlikleri ve özgüven düzeylerinin sporda ne kadar iyi performans gösterdikleri ile ne kadar yakından ilişkili olduğudur. Eş zamanlı olarak onlara ayrı

bir spor ortamı oluşturmak ve olumsuz çevre unsurlarını ortadan kaldırarak bu iki senaryoyu geliştirmek oldukça avantajlı olacaktır.

Araştırmalar sporcu kimliğini insanlara küçük yaşlardan itibaren aşılamanın ne kadar önemli olduğunu gösteriyor.

5. KAYNAKÇA

Budak S. (2000). Psikoloji Sözlüğü. Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları.

Brewer B W., VanRaalte J L., & Linder D. E. (1993). Athletic ıdentity: hercules' muscles or achilles heel?. International Journal of Sport Psychology, (24): 237-254.

Brewer, B.W. & Cornelius, A.E. (2001) Norms and factorial invariance of the Athletic Identity. Measurement Scale (AIMS). Academic Athletic Journal 15: 103-113.

Cornelius A. (1995). The relationship between athletic identity, peer and faculty socialization, and college student development. Journal of College Student Development , (36): 560-573.

Çetinkaya, T. (2010), Sporcu Öğrenci Kimliği Oluşumunda Etkili Olan Faktörler. Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Ankara.

Çetinkaya,T (2015), Takım Sporlarında Sporcu Kimliği ve Sürekli Sportif Kendine Güven İlişkisi '' Gazi Üniversitesi,Egitim Bilimleri Enstitüsü, Doktora Tezi.

Stryker, S., & Burke, P. J. (2000). The past, present, and future of an identity theory. *Social psychology quarterly*, 284-297.

Vealey, R.S. (1986). Coceptualization of sport confidence and competitive orientation: preliminary investigation and instrument development. Journal of Sport Psychology, 8, 221–246

Vealey, R.S., Hayashi, S.W., Garner, H. M., & Giacobbi, P. (1998). Sources of sportconfidence: conceptualization and instrument development, Journal of Sport & Exercise Psychology, 20 (1), 54-80.

Vurgun, N. (2010). Sporda imgeleme anketinin türkçeye uyarlanması ve sporda imgelemenin yarışma kaygısı ile sportif güven üzerindeki etkisi. Doktora tezi. Ege Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, İzmir.

Weinberger, R. S. (2003). Foundation of sport and exercise psychology, pp. 42–54, Human Kinetics

Yanmış, M., ve Kahraman, B. (2013). Gençlerin dini ve etnik kimlik algısı: Diyarbakır örneği. *Akademik İncelemeler Dergisi*, *8*(2), 117-153.

Yetim A. (2015). Sosyoloji ve spor. Ankara: Berikan Yayınevi.

Zimbalist A. (1999). Unpaid professional: commercialism and conflict in big-time college sports. Princeton: Princeton University.

ISBN NO. 978-625-6830-90-5

E-SPOR VE E-SPOR SPONSORLUĞU

Yüksek Lisans Öğrencisi, Tuğçe ÇEKİCİ

Sakarya Üniversitesi,

tugce.cekici@ogr.sakarya.edu.tr – 0009-0003-5991-3402

Dr. Öğr. Üyesi, Aykut YILMAZ

Sakarya Uygulamalı Bilimler Üniversitesi,

aykuty@subu.edu.tr - 0000-0001-8076-0349

ÖZET

Dijitalleşen dünyamızda gençlerin ilgisi yavaş yavaş geleneksel medyadan dijital medyaya kaymaya başlamıştır. Web siteleri, sosyal medya platformları, dijital oyunlar, podcastler ve daha birçok ortam dijital medyaya örnektir. Bu platformlar içerisinde son yıllarda canlı yayın platformları oldukça ön plana çıkmaya başlamıştır. Twitch.tv gibi video oyun akışını destekleyen, dijital etkileşime ortam sağlayan web siteleri git gide günlük yaşantımıza dahil olmuştur. Bir canlı yayın platformu olan Twitch'te yayıncılar ve izleyicileri bir topluluk oluşturmaktadır. Bu topluluğa dahil olmak isteyen kişilerin bir Twitch hesabına sahip olması yeterlidir. Kişisel bir hesap açıldıktan sonra kullanıcı, istediği her yayıncıyı izleyebilmektedir. Twitch.tv canlı yayın platformunda birden çok kategoride yayınlar mevcuttur. Örneğin; Just chatting, art, music, cooking vb. Twitch.tv, yayıncı ve izleyiciler arasında gerçek zamanlı etkileşimler sunmaktadır. Yayıncılar canlı yayın açtığı esnada oyunlar oynamakta, izleyicileri ile sohbet etmekte ve daha birçok canlı etkinliği yayınlarda yapmaktadırlar. Yayıncılar ve izleyicileri resmi olmayan bir topluluk oluşturmaktadır. Twitch.tv 34 milyondan fazla aylık izleyiciye sahip ve on binlerce yayıncıya sahiptir. Bir topluluğa hitap etmesinin yanında Twitch, zaman içerisinde markaların kendini tanıttığı sponsorluğu da içinde barından bir dijital pazarlama platformuna dönüşmüştür. Markaların bu dijital pazarlama alanına girişinin en önemli sebeplerinden biri e-spor faaliyetleri olarak değerlendirilmektedir. Gün geçtikçe e-spor izleyicisi sayısında önemli artışların yaşanması firmaların dikkatini çekmiştir. Twitch.tv günümüzde bir spor haline gelen e-spor oyunlarının en çok yayınlandığı platformdur. E-spor faaliyetlerinin canlı yayınlandığı Twitch.tv, markaların gözde pazarlarından birisi haline gelmiştir. Bu bildirinin amacı, e-spor takımlarının sponsorluk iş birliklerinin literatürdeki yeri ve firmalar açısından önemi, gelecekte daha da önemli bir hale gelme durumunu incelemektir.

Anahtar kelimeler: Twitch, e-spor, sponsorluk, e-spor sponsorluğu

ABSTRACT

In our digitalized world, young people's interest has gradually shifted from traditional media to digital media. Websites, social media platforms, digital games, podcasts and many other media are examples of digital media. Among these platforms, live streaming platforms have come to the forefront in recent years. Websites such as Twitch.tv, which support video game streaming and provide an environment for digital interaction, have gradually become a part of our daily lives. On Twitch, a live streaming platform, streamers and viewers form a community. People who want to be part of this community simply need to have a Twitch account. After opening a

personal account, the user can watch any streamer they want. There are multiple categories of streams available on the Twitch.tv live streaming platform. For example; Just chatting, art, music, cooking, etc. Twitch.tv offers real-time interactions between streamers and viewers. streamers play games, chat with their viewers and do many other live activities while live streaming. Streamers and their viewers form an informal community. Twitch.tv has more than 34 million monthly viewers and tens of thousands of streamers. In addition to appealing to a community, Twitch has evolved over time into a digital marketing platform that includes sponsorship, where brands promote themselves. One of the most important reasons for brands to enter this digital marketing area is e-sports activities. The significant increase in the number of e-sports viewers day by day has attracted the attention of companies. Twitch.tv is the platform where e-sports games, which have become a sport today, are stream the most. Twitch.tv, where e-sports activities are stream live, has become one of the favorite markets of brands. In this paper, the place of sponsorship collaborations of e-sports teams in the literature, their importance for companies, and the situation of becoming even more important in the future will be examined.

Keywords: Twitch, e-sports, sponsorship, e-sports sponsorship

1.Giriş

Dijital teknoloji artık günümüzde yadsınamaz derece önemli bir faktördür. Yeni teknolojik gelişmelerin, oyun endüstrisini popüler hale getiren büyük bir etkisi vardır. (Pot vd., 2016) Bu gelişmelerle paralel olarak internet de gelişti ve video oyunlarındaki rekabet artmaya başladı (Snavely & Louis, 2014). İnternet sayesinde dünyanın her yerinden insanlarla oyun oynamak mümkün hale geldi (Cox, 2002). Oyuncuları ilk defa 1972 yılında bir turnuvaya dahil eden ABD Stanford Üniversitesi olmuştur (Kim vd., 2020). Spacewar oyununda düzenlenen beş kişilik yarışmanın kazananına ise bir yıllık Rolling Stone müzik dergisi aboneliği verilmiştir. Günümüzde e-spor turnuvalarının düzenlenmesine yol açan Elektronik Spor Ligi (ESL) düzenlemektedir. Bu şirket 2002 yılında kurulmuştur ve kurucusu Deutsche Clanliga'dır (Pencz, 2015). Şirket, tüm dünyada çeşitli turnuvaları düzenlerken Riot Games, Blizzard Entertainment ve Valve Corporation gibi büyük e-spor oyun şirketleriyle iş birliği yapıyor (Gaudiosi, 2015; Pencz, 2015; Hirsch 2020). Bugüne kadar yapılmış en büyük e-spor turnuvalarından birini Intel Extreme Master, ESL ile düzenlemiştir. Bu turnuvanın düzenlenmesindeki ana sponsor Intel'dir. Ekstra olarak Acer ve Game Fuel'da turnuvada bulunan sponsor markalardır. Bu örnekten de görüleceği üzere markalar artık e-spor sponsorluğuna yavaş yavaş adımlar atmaktadırlar. Diğer büyük bir turnuva ise Electronic Sports League One'dır. ESL One; Intel, DHL, Game Fuel ve Paysafecard gibi büyük isimler tarafından sponsorluklar almıştır. E-spor sektörünün popüler hale gelmesiyle firmalar, müşterileriyle iletişim kurmak için git gide daha fazla oyun kullanmaktadır (Berger vd., 2017). Örneğin ESL, Volkswagen, Adidas, Suzuki, Doritos, MLG gibi büyük markalarla sponsorluk faaliyetleri göstermektedir (Taylor, 2012). Bir e-spor takımı olarak SK Gaming ise Puma ve Adidas ile ortaklık kurmuştur (Taylor, 2012). Sponsorluk günümüzde birçok marka tarafından kullanılan büyük bir pazarlama stratejisidir (Hirsch, 2020). E-spor sektörü, normal sporlardan farklı olarak maliyetinin düşük olması nedeniyle bu kadar popüler hale geldi (Parshakov & Zavertiaeva, 2015). E-spor organizasyonları birçok firma için yüksek değerler yaratıyor ve bu da firmaları e-spor takımlarına ve etkinliklerine sponsor olmaya yönlendiriyor. E-spor oyunlarına olan yüksek talep nedeniyle çok fazla sektör bu etkinliklere yatırım yapıyor (Seo, 2016). Örneğin

Samsung, oyun endüstrilerindeki marka bilinirliğini arttırmak için yıllardır World Cyber Games gibi turnuvalara sponsorluk yapıyor (Seo, 2016). Bu sponsorlukların sonucu olarak markalar, turnuva izleyicileri tarafından yüksek bir değer elde etmektedirler (Seo, 2016). Samsung, e-spor sponsorluğunu başlatan ilk şirketlerden biridir (Seo, 2016). Twitch.tv gibi birçok yayın platformu sayesinde e-spor, büyük bir popülerlik kazandı (Burroughs & Rama, 2015). Bu çalışmada; e -spor kavramının literatürde bir spor olup olmadığı üzerine gerçekleşen tartışmalar, sponsorluk faaliyetlerinin firmalar için ne denli önemli olduğunun bilinmesinin yanı sıra e-spor organizasyonlarının firmaların markaları ve kendilerini tanıtmaları için ne denli önemli olduğuna değinilmiştir.

2. E-spor

Günümüzde insanlar, gündelik işlerini hallettikleri cihazlar üzerinden oyun oynayabilecek duruma gelmişlerdir. Bunun yanı sıra insanlar, modernizme ayak uydurabilmek için teknolojik alandan ziyadesiyle yararlanmaya başlamışlardır. Bu ilerlemeler sonucunda insanların birlikte eğlenerek zaman geçirebilmesi, farklı bireylerle iletişim içerisinde olabilmesi ve profesyonel düzeyde oyun oynayabilmesi olarak bilinen e-spor kavramı hayatımıza girmiştir (Evren vd.,2019). *"E-spor, dünyanın dört bir yanındaki insanların internet üzerinden ya da dünyanın farklı bölgelerinden katılan insanların dev organizasyonlarla buluşup oyun oynayabilecekleri, mental ve fiziki olarak yoğun efor gerektiren bir spordur. "* (Evren vd.,2019). E-spor, reaksiyon, refleks hareketleri ve düşünmeyi gerektiren bir spordur (Argan vd., 2006). Literatürdeki tanımlamalar göz önüne alındığında e-spor kavramının bilgisayar, konsol gibi çağımız teknolojileriyle, belli kurallara uyulacak şekilde, ekip halinde ya da bireysel olarak profesyonel bağlamda yapılan rekabetçi bir etkinlik türü olduğu söylenebilir. Dünya çapında en az 400 milyon insan e-spor etkinliklerini izlerken, 100 milyondan fazla kişi ise e-sporcu olarak kariyerine devam etmektedir. Ülkemizde ise en az 7 milyon kişi e-spor oyunlarına katılarak ya da izleyerek bu heyecana ortak olmaktadır (Mustafaoğlu, 2018). Günümüzde yerelde ve globalde Dünya Şampiyonası, Avrupa Şampiyonası, uluslararası e-spor ligleri, e-spor amatör ligleri ve e-spor profesyonel ligleri gibi birçok formel ve özel e-spor etkinliği düzenlenmektedir (Argan vd., 2006). E-spor kavramı uluslararası düzeyde benimsenmeye başlasa da e-sporun spor olarak kabul edilemeyeceği konusunda direnç gösteren bir kesim mevcuttur (Hamari & Sjöblom, 2017). Özellikle geleneksel spor hayranları e-sporu bir spor olarak adlandıramayacağımız görüşündedir. Bu görüşteki kişilere göre e-sporcuların sadece sandalyede oturdukları, fiziksel ve bedensel olarak bir spor yapmadıkları düşünülmektedir. E-sporcuların bilgisayar başında olmaları, hiçbir şekilde e-sporcuların fiziksel olarak yorulmadığı anlamına gelmez (Taylor & Witkowski, 2010; Witkowski, 2009, 2012). E-sporlar genelde MOBA (Multiplayer Online Battle Arenas), FPS (First Person Shooter), gerçek zamanlı strateji oyunları, spor oyunları ve kart oyunları etrafında düzenlenir (Hamari & Sjöblom, 2017). Bir diğer görüşte ise e-sporun en tanınmış türlerinin, birinci-şahıs-nişancı (FPS), gerçek-zamanlı-strateji (RTS) ve çok-oyunculu-çevrimiçi-rol-yapma-oyunları (MMORPG) oyunları olduğu söylenmiştir (Jonasson & Thiborg, 2010).

2.1. E-sporun Tanımı ve Tarihsel Gelişimi

Elektronik spor, literatürde elektronik oyun, siber oyun, bilgisayar oyunu, çevrim içi oyun, video oyun, sanal oyun, oyun sporları, elektronik spor gibi çeşitli terimlerle adlandırılsa da aslında kastedilen kavram elektronik sporudur. (Argan vd., 2006). E-sporun bir diğer tanımı Hamari & Sjöblom (2017) tarafından yapılmıştır ve e-sporu "E-spor, sporun öncelikli

yönlerinin elektronik sistemler tarafından kolaylaştırıldığı hem oyuncuların ve takımların girdilerine hem de e-spor sisteminin çıktılarına insan-bilgisayar ara yüzleriyle aracılık eden bir spor biçimidir." olarak tanımlamaktadırlar, e-sporu, rekabetçi video oyunların oynanması olarak ifade etmektedirler. Tüm bu tanımlamalar göz önüne alındığında e-spor kavramı, bilgisayar ve internet aracılığıyla gerçekleşen, oyunların rekabetçi bir ortamda takımlar veya bireysel halinde oynanması olarak da tanımlanabilir. E-sporun tarihçesine bakıldığında iki döneme ayrıldığı gözlemlenmektedir (Evren vd.,2019). Arcade dönemi ve internet dönemi olarak ikiye ayrılan bu dönemlerden arcade dönemi 1980'li yıllarda, gençlerin beraber atari salonuna gidip oyun oynayarak ortak bir kültür oluşturup paylaştıkları dönemdir (Mustafaoğlu, 2018). Akademik bağlamda ele alınan ilk arcade turnuva 1972 yılında Stanford Üniversitesi'nin öğrencilerinin kendi aralarında gerçekleştirdiği ve Spacewar adlı oyunun oynandığı turnuvadır. Turnuvayı kazananlar Rolling Stones dergisinin bir yıllık aboneliğine sahip olma şansını elde etmişlerdir. Büyük çaplı ilk arcade turnuva organizasyonu ise 1980 yılında ATARI tarafından gerçekleştirilmiştir. ATARI'nın düzenlediği Space Invaders etkinliğine ABD genelinde 10.000 kişi katıldığı bilinmektedir (Evren vd., 2019). 1990'lı yıllardan itibaren gelişen teknoloji ile internet yaygınlaşmıştır ve oyunlar çevrimiçi oynama şekline dönüşmüştür. Fakat internetin yaygınlaşmasıyla arcade dönemi tamamen silinmiştir denilemez. Günümüzde hala arcade kültürü görülmektedir (Mustafaoğlu, 2018). Bu dönemde oyunlar bireysel şekilde oynanabilmenin ötesine geçip birden fazla kişinin aynı anda, çevrimiçi bir şekilde oynayabildiği oyunlar haline gelmiştir (Coşkun ve Öztürk, 2016).

1993 yılında çıkış yapan Doom adlı oyun, First Person Shooter (FPS)/Birinci Şahıs Nişancı türündedir. Doom'un piyasaya çıkmasıyla birlikte insanlar internet sayesinde beraber oyun oynamaya başlamışlardır. Doom'un öncüsü olduğu bu durum, Arcade oyun türünün dışında yeni bir geleneğin oluşmasına zemin hazırlamıştır (Evren vd.,2019). 1990 yılında bir ilkokulun bodrumunda bir grup gencin, okul arkadaşlarıyla oluşturduğu küçük bir grup olan Dreamhack ortaya çıkmıştır. 2011 yılına kadar, bilgisayar ve oyunlarla ilgili festivaller, oyun yarışmaları, dijital sanat yarışmaları, canlı konserler ve fuarlar gerçekleştiren bu grup, 2011 yılında League of Legends 1. Sezon Dünya Şampiyonası'na ev sahipliği yapmıştır. 2012 yılında Dreamhack, büyümek ve gelişmek amacıyla Major League Gaming (MLG) ve Electronic Sports League (ESL) ile ortaklık kuracağını açıklamıştır. 2020 yılında ise resmi olarak ESL, Dreamhack ile birleştiğini duyurdu ve şirketler markalarını ayrı ayrı işletse de iki şirket tek bir şirket gibi çalışmaya başladı. Sektörün günümüzde de en önemli sayılabilecek organizasyonlarından biri olan Elektronik Spor Ligi 2000 yılında kurulmuştur. ESL, bir canlı yayın platformu olan Twitch.tv'de yayın yapan en büyük e-spor şirketidir. 2002 yılında kurulan Major League Gaming (MLG) profesyonel bir e-spor organizasyonudur. 2006 yılında MLG, Amerika Birleşik Devletleri'nde televizyon kanalında yayınlanan ilk video oyun konsolu oyun ligi oldu. Turnuvalarında Call Of Duty: Advanced Warfare, Dota 2, Smite gibi oyunların turnuvalarını bulundurmaktadır. The International (TI), 2011'de ilk turnuvasını Almanya'da gerçekleştirmiştir. Bu turnuva her yıl Dota 2 adlı oyun için düzenlenen bir e-spor turnuvasıdır.

2.2. E-sporun Küresel Popülaritesi ve İzleyici Kitlesi

İnternetin yaygınlaşmasıyla insanların günlük yaşamlarında dijital platformları daha çok kullandığı aşikardır. Günümüzde spor, küresel eğlence endüstrisinin vazgeçilmez bir parçası haline gelmiştir (Kartal, 2020). Sporla ilgilenen kişilerin sayısı hızla artmaktadır. Bir spor türü

olan e-spor ise gün geçtikçe daha popüler hale gelmektedir. Bu bakımdan e-sporun diğer geleneksel sporlarda olduğu gibi küresel bağlamda dünyanın her yanından insanları ortak amaç doğrultusunda bir araya getiren, geleneksel sporların aksine yaş, cinsiyet, mesafe, fiziki yeterlilik ve sınırlılıklar gibi faktörleri de ortadan kaldıran, barındırdığı ekonomik ve kültürel potansiyellerle adeta küreselleşmeye ivme kazandıran bir araç olduğu söylenebilir (Kartal, 2020). Her geçen gün izleyici kitlesi fazlalaşan e-spor faaliyetlerinin 2022 yılında 532 milyon kişi tarafından izlendiği belirtiliyor ve yine tahminlere göre bu sayının 2025'e kadar 640 milyondan fazla olacağı söyleniyor (Handan, Webrazzi, 2022). Twitch.tv'nin verilerine göre platformun kullanıcıları dakikalarının %21,3'ünü kanallarda e-spor izleyerek geçirmektedirler. Twitch'in e-spor alanında 84 milyon görüntülenmeye sahip olduğu tahmin edilmektedir. Bu istatistikler, yıllar içinde ana akım kabul gören e-sporların artan popülaritesini vurgulamaktadır. (Solomons, MarketSplash, 2023)

3. Sponsorluk

Sponsorluk, firmaların, bir etkinliğe veya organizasyona karşılığında ticari bir potansiyel elde edebilmek amacıyla yaptığı yatırımdır. Sponsorluk faaliyetleri bir pazarlama tutundurma karmasıdır ve gün geçtikçe firmalar tarafından ürün ve hizmetlerini hedef kitlelerine tanıtabilmek amacıyla daha çok kullanılmaktadır (Yılmaz, 2007). Spor etkinliklerinin büyük kitleleri bir araya getirmesinden kaynaklı, spor faaliyetleri giderek ticarileşmiş ve şirketlerin ilgisini çekerek pazarlama aracı olarak kullanılmaya başlanmıştır. Spor ve spor etkinliklerine yönelik yapılan sponsorluk faaliyetleri spor sponsorluğu olarak bilinmektedir (Akyıldız & Marangoz, 2008). Spor sponsorlukları, bir spor faaliyeti ile sponsorluk yapan firmalar arasındaki ticari bir ilişki ve karşılıklı menfaattir (Tarakçı & Baş, 2018). Shank (1999) ise spor sponsorluğunu, örgütsel amaçlar, pazarlama hedefleri ve firmaların özel tutundurma amaçlarını desteklemek için bir spor etkinliğine yatırım yapmak olarak tanımlamıştır. Spor sponsorluğu firmaların daha geniş tüketici kitlesine ulaşmasında etkin bir rol oynamaktadır ve gün geçtikçe popüler hale gelmektedir. Böylece işletmeler farklı spor dalları sayesinde farklı tüketici kitlelerine ulaşabilmektedirler. Bu farklı spor dallarından bir tanesi de e-spor olarak bilinen spor türüdür.

3.1. E-spor ve Sponsorluk:

E-spor faaliyetleri son yıllarda önemli bir popülariteye ulaşmıştır. Taşkıran (2019), çalışmasında e- spor sponsorluklarını ve e spor sponsorluklarının marka bilinirliğiyle ilişkisini incelenmiştir. Araştırmadan elde edilen sonuçlara göre günümüzün genç nesline geleneksel medya ile ulaşmak zor olduğundan markaların, gençlerin tutkulu oldukları alanlarda öne çıkması gerektiği belirtilmiştir. E- spor ile ilgilenen markaların genç nesli daha hızlı yakaladığı sonucuna varılmıştır. Çalışmada, marka bilinirliği ile e-spor sponsorluğu arasındaki ilişkiye odaklanılarak üç kavram ele alınmıştır. Bu kavramlar ilgilenim düzeyi, etkinlik-sponsor uyumu ve imaj transferidir. Çalışma sonucunda elde edilen verilere göre e -spor kitlesinin izlenim düzeyi yüksek olduğunda e-sporu her alanda benimsediği gözlemlenmiştir. Olay – sponsor eşleşmesinde ise markalar e-spor ile doğru eşleşme sağlayabilirse genç hedef kitle sponsoru daha kolay hatırlamakta ve markaların sponsorluk faaliyetlerine marka sevgisiyle karşılık vermektedir. İmaj transferi kavramı, sponsorluğu yapılan etkinliğin sahip olduğu imaj ve algıların, sponsor olan tarafça benimsenmesidir. İmaj transferi başarıyla gerçekleştirildiğinde, hedef kitle, e-spor organizasyonu ve sponsor firma arasında eşit düzeyde bir beğeni oluşmaya başlar. Elasri-Ejjaberi vd., (2020) e-spor sponsorluğunun markalar üzerindeki etkisi üzerine

benzer bir çalışma gerçekleştirmiştir. Sunulan sonuçlara göre e-spor sponsorluğunun markalar üzerinde çok olumlu etkileri olduğu anlaşılmaktadır. Yine benzer bir alanda akademik çalışmasını gerçekleştiren Cuesta-Valiño vd., (2022) e-sporda sponsorluk imajı ve değer yaratma üzerine çalışmıştır. Çalışma sonuçlarına göre sponsorun samimiyetinin, e-spor bağlamında sponsorluk imajına değer katan temel faktör olduğu öne sürülmüştür. Marka imajı, marka samimiyeti gibi konuların incelenmesinden farklı olarak Saarnisto, M. (2017) çalışmasında e-spor sponsorluklarının alıcıların karar verme sürecinin etkileyip etkilemediğini ele almıştır. Anket sonuçlarına göre birçok katılımcı, sponsorluk faaliyetlerinin satın alma kararını etkilediğinin farkında olduğunu belirtmiştir. Ancak bu etkiye doğrudan maruz kalmadıklarını, satın alım yapmadan önce satın alınacak ürün üzerinde araştırma yapmayı ve incelemelere güvenmeyi tercih ettikleri sonucu elde edilmiştir. Konuya tek bir oyun/oyuncu/takım sponsorluğu açısından araştıran Kocaömer (2018) League of Legends (LoL) oyunu üzerinde yaptığı çalışmasında, sponsorluk faaliyeti gösteren firmaların, hedef kitlesini bilgilendirmesinde fayda olduğunu belirtmektedir. Çalışma kapsamında ele alınan markanın sponsorluğundan haberi olan kişilerin, yapılan sponsorluğa yönelik algılamalarının daha olumlu olduğu sonucuna varılmıştır. Bu çalışmanın önerisinde yayın sponsorluklarının marka değerine nasıl etkisi olduğunun araştırılması vardır. Konu hakkında literatüre farklı bir açıdan bakan Pişkin vd., (2009) e-spor endüstrisinin ekonomideki yerini belirlemek adına bir çalışma gerçekleştirmiştir. Çalışma, e-spor alanını bir endüstri olarak görmüş ve bu yeni alana gerekli önemin verilmesi adına öncü bir çalışma olmuştur. Buna ek olarak Sarı ve Harta (2019) yaptıkları çalışmada, e spor karşılaşmalarının en sık Twitch platformundan takip edildiğini saptamıştır. Twitch.tv'nin popülerliğinin ve e-spor maçlarının Twitch.tv'de yayınlanması birbirinden bağımsız düşünülemez. Çalışmanın sonucuna bakıldığında araştırmacıların tavsiyesi, yatırımcıların bu sektöre yatırım yapmaları yönündedir. Yatırımcılara tavsiye verilmiş bu çalışmayı destekler nitelikte bir çalışma daha gerçekleştiren Warman ve Webinar (2015) e-spor alanındaki satış, lisanslama, çevrimiçi ve sponsorluk gelirlerinin 124 milyar dolar civarında olduğunu ve hızla arttığını söylemektedirler. Fetchko vd., (2013) tarafından yazılan "Sports Marketing "adlı kitapta dünya çapındaki e-spor pazarının dinamik bir şekilde büyüdüğünü ve 2015 yılında e-spor pazarının gelirini 325 milyon dolar olduğu belirtilmiştir. Literatürdeki yazılmış çalışmaları destekleyen bir çalışma da Külcü (2022) tarafından gerçekleştirilmiştir. Dijitalleşen dünyamızda spor izleyicileri ve takım taraftarlarının dijital platforma yöneldiğini belirtmiştir. Bu gelişme beraberinde, firmalar sponsorluk iş birliklerini dijital platformlarda yoğunlaştırmaya başlamıştır. Araştırma sonucunda sosyal medya platformlarını doğru ve etkin kullanan kurumların kurumsal imajını olumlu yönde geliştirdikleri ve kar marjlarını önemli derece arttırdıkları sonucuna varılmıştır. Gwinner ve Eaton (1999) tarafından yapılan bir araştırmada, sponsorluk ve sponsor olunan etkinlik arasındaki uyumun, marka imajını pozitif bir etki sağladığı gözlemlenmiştir. Ayrıca, Speed ve Thompson (2000) tarafından yapılan başka bir çalışmada ise sponsorluk faaliyetinin ve faaliyete sponsor olan firmaların uyumunun tüketicilerin sponsora karşı duyduğu ilgiyi arttırdığı, sponsor hakkında olumlu düşünmelerine yol açtığı ve sponsorun ürünlerinin tüketimine katkı sağladığı saptanmıştır. Özer (2011), yaptığı bu çalışmada tüketicilerin satın alma davranışına ve marka imajına, sponsor olunan faaliyet ve sponsor olan firma arasındaki uyumun etkisini araştırmıştır ve araştırma sonucuna göre etkinlik ve sponsor firma arasındaki uyumun, tüketici satın alma davranışlarına ve marka imajına doğrudan etkisi olduğunu saptamıştır.

3.2. En Başarılı Bazı Örnekler (Best-practice Uygulamaları)

League of Legends oyununun Türkiye Şampiyonluk Ligi turnuvasındaki ana sponsorlardan biri Vestel olmuştur. E-spor faaliyetleriyle teknoloji arasında doğal bir ilişki olduğu göz önüne alındığında, Türkiye'nin önde gelen teknoloji firmalarından biri olan Vestel'in yaptığı e-spor sponsorluğunun başarılı bir örnek olduğu söylenebilir (Kocaömer, C. 2018). Sponsorluk faaliyetleri e-spor takımlarına olabileceği gibi, e-spor takımlarındaki oyunculara bireysel bir şekilde de sağlanabilir. Redbull markası 2006 yılında Halo Legends oyuncusu olan David Walsh ile anlaşmıştır. (TheMoney, 2023). Bunun yanı sıra Redbull'un Dota 2, Tempo Storm ve Blizzard's StarCraft 2 turnuvalarında da sponsorluk faaliyetleri yürüttüğü bilinmektedir (TheMoney, 2023). E-spor sponsorluğu konusunda başarılı markalardan biri ise Intel'dir. Intel firması, sponsor olduğu e-spor takımlarına veya oyuncularına bilgisayar, 5G gibi teknolojik destekler sağlamaktadır. Intel, ESL CS:GO, Pro Lig, ESL 1, Overwatch Ligi, ESL Ulusal Şampiyonası ve Intel Extreme Master adı verilen turnuvalarda sponsorluk faaliyetleri göstermektedir. Bir diğer bilinir marka Pepsi de e-spor sponsorluklarıyla ilgilenmektedir. Pepsi'nin en çok satan dördüncü ürünü olan Mountain Dew içeceği, 17 yıldır e-spor faaliyetlerinde kullanılan bir üründür. 2021 yılı verilerine göre Mountain Dew, 2019 yılından 2021 yılına kadar olan sponsorluk faaliyetleri için 119,5 milyon dolar harcamıştır. 2017 yılında Mercedes Benz, bir e-spor oyuncusuna 50000 $ değerinde bir araba vererek ESL ile ortaklık anlaşmasını yayınladı ve bir yıl sonrasında dünya çapında bilinen ESL'in ortağı oldu. Dünyaca bilinen Gucci markası Fnatic takımıyla 2020 yılında sponsorluk anlaşması yaptı. Bu sponsorluk, takımın oyuncuları katıldıkları turnuvalarda 1.150 sterlin değerinde Gucci marka saatler takması şeklinde gerçekleşmiştir. Gucci bu sponsorluk faaliyetiyle lüks giyim markalarının da e-spor faaliyetleriyle ilgilendiklerini kanıtladı. 2020 yılında Nike'da bir benzer şekilde TI takımı ile sponsorluk anlaşması imzaladı ve takım oyuncularının turnuvalarda giyeceği tüm formaları kendisi sağladı (Fanatik, 2020). Ulusal bağlamda bakıldığında Türkiye'nin en köklü e-spor takımlarından biri olan Dark Passage'ın Türkiye'nin dijital cüzdanı BKM Express ile ana sponsor olarak anlaşması, takımlar açısından da marka açısından da olumlu sonuçlar getirmektedir. Bir diğer ulusal e-spor sponsorluk başarısı olarak nitelendirilebilecek yatırım ise Yemeksepeti kurucusu Nevzat Aydın'ındır. Nevzat Aydın Supermassive takımına ve Bahçeşehir Okulları'nın e-spor takımına sponsorluk iş birlikleri için 2,5 milyon liralık bir yatırım gerçekleştirmiştir. Bu girişimle ilk sponsorluk faaliyetini gerçekleştiren Yemeksepeti, günümüzde Fenerbahçe, Galatasaray ve Beşiktaş kulüplerinin e-spor takımlarıyla da sponsorluk faaliyetleri gerçekleştirmektedir. 2022'de küresel e-spor pazarının değeri 1,38 milyar doların biraz üzerindedir ve 2025'te küresel pazar gelirinin 1,87 milyar $'a kadar büyüyeceği tahmin edilmektedir (Gedik, 2023)

4. Sonuç ve Öneriler

Dijital oyun sektörü dünyada ve ülkemizde olağanca hızıyla büyümeye devam etmektedir. Dijital oyunların rekabet halinde oynanmasıyla doğan e-spor faaliyetlerinin de geçtikçe daha çok ilgi çektiğini söylemek mümkündür. Bu ilgi sadece e-spor izleyicilerine özel olmamakla birlikte birçok ismi bilindik firmanın da dikkatini çekmiştir. Bu sayede firmalar, kuruluşlarının ve markalarının pazarlama amaçlarını gerçekleştirmek, hedef kitlelerine ulaşabilmek amacıyla bir pazarlama iletişim aracı olan sponsorluk faaliyetlerini e-spor turnuvalarında da kullanmaya başlamışlardır. Bir spor dalı olarak görülen e-spor turnuvaları dünya çapında ün kazanmıştır. Büyük bir izleyici kitlesine sahip olan e-spor turnuvaları, firmalarının isimlerini ve markalarını tanıtmaları için kıymetli bir fırsat haline gelmiştir. Dünyada yapılan e-spor turnuvalarına bakıldığında neredeyse her sektörden sponsorluk alan e-spor takımları ve e-spor oyuncuları

mevcuttur. Steel Series, Zowie, MSI gibi teknoloji endüstrilerinin yanı sıra Binance gibi kripto para borsası şirketleri, Mercedes ve Volvo gibi otomotiv sektörünün bilindik markaları, Pepsi, Coca Cola gibi içecek sektörü firmaları ve daha birçok marka e-spor turnuvalarında sponsorluk faaliyeti yürütmektedir. Ülkemizde ise Vestel, Casper, Monster, Teknosa gibi adını duyurmuş teknoloji devlerinin sponsorluk faaliyetlerinin yanı sıra; Papara, BKM Express, Altınyıldız Classic, Borusan Otomotiv, Arko Men, Eti, Bynogame, Bitci.com, CarrefourSA, Doritos, fastPay, Gamesatış, Getir, Gilette, Head & Shoulders, Hyperx, Hepsiburada, Intel, İtopya, Red Bull, THY, Vodafone, Yemeksepeti, KFC, Zio, Little Caesars, Logitech G, Migros, Nescafe,Olips gibi birçok marka Türkiye'de düzenlenen e-spor turnuvalarında sponsorluk gerçekleştirmektedir. Oyun sektöründeki bu büyük potansiyeli fark eden firmalar fırsatları değerlendirerek hızlı bir şekilde e-spor turnuvalarında takımlara veya bireysel oyunculara sponsorluk teklifleri götürmektedirler.

• Çalışmanın sonuçlarına bakılacak olduğunda, e-spor sponsorluğu girişiminde bulunan firmaların pazarlama ve marka bilinirliğini arttırdığını görmekteyiz. E-spor büyük izleyici kitleleri tarafından takip edilmektedir. Bu da firmalar için potansiyel bir pazarlama ve marka bilinirliği fırsatıdır. Bu etkinliklere sponsor olan firmalar, genç hedef kitleye doğrudan ulaşabilir ve markalarını geniş bir izleyici kitlesine tanıtabilirler.

• Çalışmasının sonuçlarından biri, e-spor faaliyetlerinde sponsorluk gösteren firmaların yeni pazarlar keşfetme ve ürün geliştirme şansını elde etmesidir. Sürekli büyümekte olan bu sektör firmalar için yeni pazar fırsatı ve ürün geliştirme fırsatıdır. Firmalar bu büyüyen pazarda yer alarak ürünlerini geliştirmekte veya mevcut ürünlerini e-spora yönelik optimize etmektedirler.

• Çalışmanın bir diğer sonucu, firmaların hedef kitlelerinin bağlılığını arttırabilmesi adına e-spor etkinliklerinde sponsorluk faaliyetleri gerçekleştirmesidir. Gençler arasında popüler olan e-spor etkinliklerine sponsor olan firmalar, hedef kitle bağlılığını arttırabilirler. Oyuncuları destekleyen markaların tüketiciler tarafından benimsenmesi ve sadakat gösterilmesi olasıdır. Çünkü firmaların bu desteği, tüketiciler gözünde olumlu bir marka imajı oluşturur.

Çalışmanın sonucunda verilecek bazı öneriler mevcuttur.

• Firmalar genç hedef kitleye erişim kurmak için bu sektöre yönelebilirler. Bu sayede firmalar, e-spor takımlarını destekleyen genç hedef kitlelerle etkileşim kurabilir ve genç tüketicilere kendilerini tanıtma fırsatı bulabilirler.

• Firmalar, dünya genelinde milyonlarca hayranı olan bu sektörü desteklediği takdirde dünya çapında bir pazarlama platformu sağlar. E-spor etkinliklerine katılmak, sponsor olmak, markaların küreselde bilinirliğinin artmasına yardımcı olacaktır.

• E-spor farklı endüstrilerin firmalar arasında stratejik iş birliklerinin artmasına olanak tanır. Örneğin gıda ve içecek markaları, e-spor etkinliklerine sponsor olabilir. Bu tür ortaklıklar doğru kombine edildiğinde firmaların hedef kitlelerine etkin bir şekilde ulaşmasına yardımcı olacaktır.

• E-spor sponsorlukları, firmaları geleneksel pazarlama stratejilerden daha farklı ve yenilikçi yaklaşımları teşvik eder. Markalar e-spor sponsorlukları sayesinde tüketicilerle daha etkili iletişime gireceklerdir.

• Eğlence, insanlar için vazgeçilmez bir duygudur. E-sporda belirli kesimler için eğlence aracıdır. Bunu fark edebilen firmalar, doğru e-spor etkinliğine sponsor oldukları takdirde tüketicileri ve hedef kitleleri tarafından olumlu dönüş alacaklardır.

• Literatürde e-spora ve e-spor faaliyetlerine yer verilmiş çalışmalar olsa da bu çalışmalar arttırılmalıdır. Çünkü e-spor, gün geçtikçe daha popüler hale gelmekte ve gençler için gündelik yaşamın ayrılmaz bir parçası haline gelmiştir.

KAYNAKÇA

Akyıldız, M., & Marangoz, M. (2008), Sporda sponsorluğun tüketicilerin satın alma niyetine yansıması. Ege Academic Review, 8(1), 153-166

Argan, M., Özer, A., Akın, E. (2006). Elektronik Spor: Türkiye'de Siber Sporcuların Tutum ve Davranışları. Spor Yönetimi ve Bilgi Teknolojileri Dergisi, Cilt: 1 Sayı: 2

Berger, A., Schlager, T., Sprott, D.E., & Herrmann, A. (2017). Gamified interactions: whether, when, and how games facilitate self–brand connections. J. of the Acad. Mark. Sci, 46, 652–673

Burroughs, B., & Rama, P. (2015). The eSports Trojan Horse: Twitch and Streaming Futures. Journal for Virtual Worlds Research, 8(2)

Coşkun, E., ve Öztürk, M. C. (2016). Steam dünyası: dijital oyun bloglarına yönelik bir değerlendirme. Gümüşhane Üniversitesi İletişim Fakültesi Elektronik Dergisi, 4(2), 678-702

Cuesta-Valiño, P., Gutiérrez-Rodríguez, P., & Loranca-Valle, C. (2022). Sponsorship image and value creation in E-sports. Journal of Business Research, 145, 198–209

Cox, R.H. (2002). Sport psychology: Concepts and applications (5th ed.). Boston: McGraw-Hill

Elasri Ejjaberi, A., Rodriguez Rodriguez, S. & Aparicio Chueca, M. (2020). Effect of esport sponsorship on brands: An empirical study applied to youth. Journal of Physical Education and Sport, 20 (2), 852 - 861

Erdoğan Tarakçı, İ., & Baş, M. (2018). Bütünleşik Pazarlama İletişiminde Spor Sponsorluğu ve Tüketici Satın Alma Davranışı Üzerindeki Etkisi: 3. Sektör Sosyal Ekonomi Dergisi

Evren, T., Kargün, M., Pala, A., & Yazarer, İ. (2019). SPORA YENİLİKÇİ YAKLAŞIM: E-SPOR. Journal of International Social Research, 12(66), 1423–1434

Fanatik. (2020, 12 29). https://www.fanatik.com.tr/e-spor/esporda-2020-yili-sponsorluklari-ve-isbirlikleri-2192055 adresinden alındı

Fetchko, M. J., Roy, D. P., & Clow, K. E. (2013). Sports marketing. New York:Prentice Hall, Pearson Education

Gaudiosi, J. 2015. This eSports company just got acquired for $87 million. Retrieved from: https://fortune.com/2015/07/03/esl-esports-acquisition/ [Accessed 29 January. 2024]

Gedik, Y. (2023). Sporda Yeni Bir Yıldız: E-Spor. International Anatolia Academic Online Journal Social Sciences Journal, 9(2), 52-65

Gwinner, K. P., & Eaton, J. (1999). Building Brand Image through Event Sponsorship: The Role of Image Transfer. Journal of Advertising, 28(4), 47-57

Hamari, Juho & Sjöblom, Max (2017). What is eSports and why do people watch it?. Internet Research, 27. 10.1108/IntR-04-2016-0085

Handan, I. (2022, Kasım 3). Webrazzi. https://webrazzi.com/2022/11/03/one-cikan-buyume-verileri-ile-markalar-icin-e-spor-rehberi/ adresinden alındı

Hilvoorde, I. van, & Pot, N. (2016). Embodiment and fundamental motor skills in eSports. Sport, Ethics and Philosophy, 10(1), 14-27

Hirsch, L. (2020). Exploring the Most Mentioned Factors of Why eSports has Grown so much in the Years of 2015 till 2020. Bachelor Thesis . Modul Vienna University.

Jonasson, K., & Thiborg, J. (2010). Electronic sport and its impact on future sport. Sport in Society, 13(2), 287–299

Kartal, M. (2020). Küreselleşme Bağlamında Türkiye'de E-spor, Sağlık Bilimleri Enstitüsü Beden Eğitimi ve Spor Anabilim Dalı, Doktora Tezi. İnönü Üniversitesi, Malatya

Kim, Y., Nauright, J. & Suveatwatanakul , C. (2020). The rise of e-sports and potential for postCOVID continued growth. Sport in Society, 23(11)

Kocaömer, C. (2018). Elektronik Spor Faaliyetlerinde Sponsorluğun Marka Değeri Üzerine Etkisi: League of Legends Örneği. Ege Üniversitesi İletişim Fakültesi Medya Ve İletişim Araştırmaları Hakemli E-Dergisi, (5), 46-82

Külcü, A. (2022). Yeni Medya Kanallarının Spor Pazarlamasındaki Yeri: Sosyal Medya ve Dijital Spor Yayınlarının Spor Sponsorluğuna Etkisi. International Journal of Social, Humanities and Administrative Sciences, 8(58), 1727-1732.

Mustafaoğlu, R. (2018). e-Spor, Spor ve Fiziksel Aktivite. Ulusal Spor Bilimleri Dergisi, 2(2), 84–96

Özer, A. (2011). Markaya Yönelik Tutumun Sponsorluk Sonrası Marka İmajı ve Satın Alma Eğilimi Üzerindeki Etkisi. H. Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 29(2), 145-174.

Parshakov, P., & Zavertiaeva, M. (2015). Success in eSports: Does Country Matter? SSRN Electronic Journal.

Pencz, K. (2015). Phänomen E-Sport: ein neues Themengebiet für Journalisten. Retrieved from: https://www.fachjournalist.de/phaenomen-e-sport-neuesthemengebiet-fuer-journalisten/ [Accessed 12 January. 2024]

Pişkin, E., Devecioğlu, S. ve Halisdemir, A. (2019). Spor Endüstrisinin Yükselen Alanı E-Sporun Dünya Ekonomisindeki Yeri. İnternational Economic Researches and Financial Markets Congress (IEFRM) Uluslararası Ekonomi Araştırmaları ve Finansal Piyasalar Kongresi.

Saarnisto, M. 2017. Impact of Sponsorships in eSports on the Buying Behavior. Thesis. Degree Programme: International Business. Vaasa: Vaasa University of Applied Sciences.

Sarı, E., & Harta, G. (2019). Lise ve Üniversite Öğrencilerinin E-Spor Davranışları: Twitch Platformu Hakkında Bir Araştırma. Kocaeli Üniversitesi İletişim Fakültesi Araştırma Dergisi(13), 184-206.

Seo, Y. (2016). Professionalized consumption and identity transformations in the field of eSports. Journal of Business Research, 69(1), 264–272.

Shank, M.D. (1999), Sports Marketing, A Strategic Perspective, Prentice Hall, New Jersey.

Snavely, T. L. (2014). History and analysis of eSport systems. Master Report. The University of Texas Libraries.

Solomons, M. (2023). MarketSplash. https://marketsplash.com/tr/twitch-istatistikleri/ adresinden alındı

Speed, R., & Thompson, P. (2000). Determinants of Sports Sponsorship Response. Journal of the Academy of Marketing Science, 28(2), 226-238.

Tarakçı, İ. E. ve Baş, M. (2018). Bütünleşik Pazarlama İletişiminde Spor Sponsorluğu ve Tüketici Satın Alma Davranışı Üzerindeki Etkisi, Third SectorSocialEconomicReview, 53(1), 291-326

Taşkıran, İ. B. (2019). Bir Halkla ilişkiler aracı Olarak e-Spor ilişkisi: Bir örnek Olay Incelemesi (Doctoral dissertation, Marmara Universitesi (Turkey))

Taylor, T. L., and Witkowski, E. (2010), "This is how we play it: what a mega-LAN can teach us about games", in Proceedings of the 5th International Conference on the Foundations of Digital Games, ACM, New York, NY, USA, 195-202

Taylor, T.L., (2012). Raising the Stakes: E-Sports and the Professionalization of computer gaming

THEMONEY. (2023, 12 27). https://themoney.co/tr/top-10-des-plus-grands-sponsors-de-le-sport-classes-en-2021/ adresinden alındı

Yılmaz, R.A. (2007) "Marka Farkındalığı Oluşturmada Sponsorluk ve Rolü: Eskişehir Sinema Günleri'ne Yönelik Bir Değerlendirme", Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 1, 587-607.

Warman, P., & WEBINAR, I. S. (2015). The eSports Economy. URL: http://www. igamingbusiness. com/sites/igamingbusiness. com/files/Newzoo_eSports_iGaming_W ebinar. pdf.

Witkowski, E. 2009, "Probing the Sportiness of eSports", in Christophers, J. and Scholz, T. (eds.) eSports Yearbook 2009, Books on Demand GmbH, Norderstedt, Germany, 53-56.

Witkowski, E. 2012, "On the Digital playing Field: How we "Do Sport" With Networked Computer Games", Games and Culture, Vol. 7 No. 5, 349-374.

YEŞİL İNOVASYONUN SÜRDÜRÜLEBİLİR PAZARLAMADAKİ ROLÜ

Yüksek Lisans Öğrencisi , Rümeysa ERSÜKMEN
Sakarya Uygulamalı Bilimler Üniversitesi,
rumeysaersukmen@hotmail.com - 0009-0002-5670-4114
Dr.Öğr.Üyesi , Aykut YILMAZ
Sakarya Uygulamalı Bilimler Üniversitesi,
aykuty@subu.edu.tr - 0000-0001-8076-0349

ÖZET

Günümüzde, çevresel sorunlarla mücadele ve sürdürülebilirlik ön plandadır. Bu bağlamda, işletmelerin yeşil inovasyona olan ilgisi giderek artmaktadır. Yeşil inovasyon, çevresel etkileri en aza indirmek veya yok etmek için yeni ürünler, hizmetler, süreçler veya teknolojiler geliştirme sürecidir. Bu inovasyonlar, sürdürülebilir pazarlama stratejilerin eönemli bir katkı sağlar.

Sürdürülebilir pazarlama, çevresel ve toplumsal etkileri azaltmaya odaklanan pazarlama stratejilerini içerir. Tüketicilerin çevresel bilinçlenmesinin artmasıyla birlikte, yeşil ürün ve hizmetlere olan talep artmıştır. Dolayısıyla, işletmelerin sürdürülebilirlik hedeflerine ulaşmak için yeşil inovasyona yönelmeleri kaçınılmaz hale gelmiştir.

Yeşil inovasyon, işletmelerin sürdürülebilirlik hedeflerine ulaşmalarına yardımcı olurken aynı zamanda rekabet avantajı da sağlar. Yeşil ürün ve hizmetler, çevresel etkileri azaltma konusunda işletmelere benzersiz bir fırsat sunar. Bu durum, işletmelerin Pazarda daha çekici hale gelmelerini sağlar ve tüketicilerin çevre dostu ürünlere olan talebini karşılar.

Sonuç olarak, yeşil inovasyonun sürdürülebilir pazarlamada rolü giderek artan bir öneme sahiptir. İşletmeler, sürdürülebilirlik hedeflerine ulaşmak ve aynı zamanda rekabet avantajı elde etmek için yeşil inovasyonu stratejik bir şekilde benimsemelidirler. Bu, hem çevresel hem de ekonomik açıdan fayda sağlayarak işletmelerin uzun vadeli başarısını güvence altına alır ve toplumsal sorumluluklarını yerine getirmelerine olanak tanır.

Anahtar Kelimeler: Yeşil inovasyon, sürdürülebilir pazarlama, sürdürülebilir tüketim

THE ROLE OF GREEN INNOVATION IN SUSTAINABLE MARKETING

ABSTRACT

Today, combating environmental problems and sustainability are at the forefront. In this context, the interest of businesses in green innovation is increasing. Green innovation is the process of developing new products, services, processes or technologies to minimise or

eliminate environmental impacts. These innovations make an important contribution to sustainable marketing strategies.

Sustainable marketing includes marketing strategies that focus on reducing environmental and social impacts. With the increasing environmental awareness of consumers, the demand for green products and services has increased. Therefore, it has become inevitable for businesses to turn to green innovation to achieve their sustainability goals.

Green innovation helps businesses achieve their sustainability goals while also providing competitive advantage. Green products and services offer businesses a unique opportunity to reduce environmental impacts. This enables businesses to become more attractive in the market and fulfils consumers' demand for environmentally friendly products.

As a result, the role of green innovation in sustainable marketing is of increasing importance. Businesses should adopt green innovation in a strategic way to achieve sustainability goals and at the same time gain competitive advantage. This ensures the long-term success of businesses by providing both environmental and economic benefits and allows them to fulfil their social responsibilities.

Keywords: Green innovation, sustainable marketing, sustainable consumption

1.GİRİŞ

En yaygın tanımıyla sürdürülebilirlik, herhangi belirtilen bir sürecin devamının olup olmadığına yönelik yapılan bir analizidir (Thompson ve Norris, 2021). Sürdürülebilirlik teriminin başlangıcı, Latince kökenli "sustinere" kelimesine, yani "sürdürmek" anlamına gelen kelimeden gelmektedir. 1712 Hans Carl von Carlowitz, sürdürülebilirliği "kalabilirlik" olarak tanımlamışlardır (Scoones, 2007), Fransızca'da "soutenir" fiiliyle, yani "tutmak ve desteklemek" anlamlarıyla ifade edilirken, İngilizce'de ise "sustainability" kelimesi kullanılmaktadır, ki bu kelime "süreklilik arz etme, devamlı olma" anlamlarını içermektedir. (Ece Çokmutlu, 2019). Dünya Doğayı Koruma Birliği (IUCN) tarafından 1982 yılında kabul edilen Dünya Doğa Şartı belgesinde sürdürülebilirlik, bozulmaki tüm miktarlarda doğal bozulmadan , çevreyi , çevreyi ve çevrenin hayatını tehlikeye atmadan kullanmayı kolaylaştıran bir yönetim şekli olarak tanımlanabilir (Aslan Çetin ve Gül, 2018).

1987 yılında Dünya Çevre ve Kalkınma Komisyonu olan (WCED) tarafından 1987 yılında yayınlanmış olan "Ortak Geleceğimiz" raporunda sürdürülebilirlik, gelecektekilerin ihtiyaçlarını yerine getirebilmek adına bugün ihtiyaç duyduğumuz gereksinimlerin karşılanması olarak ifade edilebilir (Kayıkçı vd., 2019). Onaran (2014)'e göre bu nedenle gelecekte zor bir yaşamın ortaya çıkmasını engellemek için sürdürülebilirliğe katkıda bulunmak gerekir. Sürdürülebilirlik perspektifinden bakıldığında, işletmelerin ve tüketicilerin değerlerine ek olarak, toplumun mevcut ve gelecekteki durumunu göz önünde bulunduran, toplumun tüm kaynaklarının sürdürülebilirliğini hedefleyen bir pazarlama anlayışı fikri anlamlıdır. Sürdürülebilirlik, önem arz eden bir kavramdır çünkü toplum, çevre ve ekonomiyle ilgili konuların birbirleriyle etkileşim içinde olduğunu ve bu alanların karşılıklı olarak bağımlı olduğunu göstermiştir. Daha sonra, yer alan bu çevresel hususlar küresel bir perspektif açısı ile

ele alınmış ve dünya hükümetleri ile birlikte birçok büyük şirket tarafından stratejik bir hedef olarak kabul edilmiştir (Marcel ve Dragan, 2014).

Bu noktada, sürdürülebilirlikle ilgili olarak işletmelerin ve toplumun uzun vadeli ihtiyaçlarını göz önünde bulunduran bir yaklaşımı benimsemeleri gerektiği kadar, sürdürülebilir pazarlama ilkelerinin de önemi ortaya çıkmaktadır. Çünkü sürdürülebilir pazarlama işletmenin mali hedeflerinin başarılması, sürdürülebilir pazarlamanın klasik pazarlamanın temel hedefi olarak kabul edilir. Ayrıca, doğal çevrenin ve insanın iyiliğinin etkisini göz önünde bulundurarak bu hedefin gerçekleştirilmesine katkıda bulunmalıdır (Martin ve Schouten, 2014). Dolayısıyla sürdürülebilir pazarlama, tüketicilerin taleplerini ve gereksinimlerini değerlendirerek ürün ve hizmetlerden faydalananlar (müşteriler) ile doğal ve toplumsal çevrenin uzun vadeli korunumu ve bu korumanın sürdürülebilir bir şekilde devam etmesi arasındaki dengeyi sürdürme sürecidir (Önay, 2014). Sürdürülebilir pazarlama, üretim veya tüketim süreçlerinde minimum zararın sağlanması için çaba harcar. Dolayısıyla, sürdürülebilirliği sağlamak için tüketimin verimli ve etkili bir şekilde yönetilmesi önemlidir (Özbakır ve Nurtanış Velioğlu, 2010). Sürdürülebilir pazarlama kavramını açıklarken, sürdürülebilir tüketimin önemi de göz ardı edilmemelidir; zira akademik literatürde bu husus önemli bir vurgu noktası olarak belirtilmektedir.

Sürdürülebilir tüketim, bireylerin tüketim alışkanlıklarında çevre dostu ürünlerin ve bileşenlerin kullanımına yer verilmesi olarak ifade edilebilir. Sürdürülebilir tüketim perspektifinde, insanlar toplumsal sorumluluk farkındalığı ile hareket ederek taleplerini ve gereksinimlerini karşılamalıdırlar (Önce ve Marangoz, 2012). Sürdürülebilir pazarlama ile sürdürülebilir tüketim arasındaki korelasyondan bahsettikten sonra, şimdi de yeşil inovasyonun önemine odaklanmak gerekmektedir.

"Innovasyon", Latince kökenli "innovare" kelimesinden türetilmiş olup (Tidd & Bessant, 2009) "yeni bir şeyler yapma" anlamını taşır; Türkçe literatürde ise "yenilik" olarak ifade edilmektedir. Başka bir deyişle, inovasyon, yaratıcılığın üretkenliğini artırarak ticarileşme sürecine girmiş bir durumdur (Çalışkan, 2013). Çevreye verilen zararı azaltmak için yapılan yenilikler yeşil inovasyon olarak bilinir (Gürlek ve Çemberci, 2019). Daha genel bir şekilde, yeşil inovasyon, bir döngüde yeni bir ürün, üretim süreci, yönetim veya iş stratejisi geliştirmesi veya kullanılmasıdır. Bu stratejiler, ürün yaşam sorunu boyunca olumsuzlukları, riskleri ve diğer olumsuz etkileri azaltır (Kemp ve Pearson, 2007). Küresel ısınma, iklim değişikliği ve çevre tahribatı, son yıllarda dünya genelinde dikkat çeken çevresel sorunlardır. Bu çevresel sorunlar, tüketicilerin çevresel farkındalığını artırarak, çevre dostu ürünler ve hizmetlere olan talebin yükselmesine sebep olmaktadır (Abbas ve Sağsan, 2019). Ek olarak kamu otoritesi tarafından onaylanmış çevresel düzenlemeler, işletmeler üzerinde artan çevre koruma talebi ve baskısını artırmaktadır. Bu artan taleplere ve baskılara cevaben, işletmeler giderek daha fazla yeşil inovasyonu dikkate almaktadır. Yeşil inovasyon, işletmelerin rekabetçi üstünlük elde etmeleri ve pazar paylarını artırmalarına yönelik temel bir stratejik araç haline gelmiştir (Sellitto vd., 2020). Dolayısıyla yeşil inovasyon, işletmelerin maliyetleri azaltma ve rakiplerinden

ayrışma fırsatlarına, enerji tasarrufu ve verimlilikleri üzerinden odaklanarak imkan tanır (Gürlek ve Tuna, 2018). Tüm bu kavramlar açıklandıktan sonra, bu çalışmanın ana amacı yeşil inovasyonun sürdürülebilir pazarlama üzerindeki rolüne odaklanmaktır.

2. SÜRDÜRÜLEBİLİR PAZARLAMA

Makro pazarlama yaklaşımı olan sürdürülebilir pazarlamayı, sürdürülebilir ekonomik büyümeyi teşvik etmektedir (Van Dam ve Apeldoorn, 1996). Sürdürülebilirlik, işletmenin ve sunulan değerlerin yanı sıra toplumun bütünsel sürdürülebilirliğini de sağlayacak bir anlayışı içermektedir (Torlak, 2008). Sürdürülebilir pazarlama, tüketicinin gereksinimlerini karşılamayı, şirketin organizasyonel hedeflerine ulaşmasını ve süreçlerin ekolojik dengeyle uyumlu olmasını sağlayacak şekilde ürünlerin denetlenmesi, fiyatlandırılması, müşteri sadakatinin sağlanması ve dağıtımı gibi tüm aktivitelerin toplamıdır (Ayyıldız ve Genç, 2008). Sürdürülebilir pazarlama, doğal kaynakların muhafazası ve geliştirilmesi ile gelecek nesillerin gereksinimlerini karşılama amacıyla sosyal ve etik sorumlulukları da kapsayan bir pazarlama paradigmasını benimsemektedir (Armstrong vd., 2017). Sürdürülebilir pazarlamanın başarılı bir şekilde faaliyet gösterebilmesi için işletmelerin ve tüketicilerin birlikte işbirliği yapmaları önemlidir. İşletmelerin ve müşterilerin sürdürülebilir bir bilinçle hareket etmemesi durumunda, sürdürülebilirlik tam olarak sağlanamayacaktır. Bu kapsamda, geri dönüştürülebilir ürünleri (plastik, kağıt, metal vb.) geri dönüştürme bilincinin geliştirilmesi, yürüyüş, bisiklet veya elektrikli araç kullanımının teşvik edilmesi, fosil yakıt tüketiminin azaltılması, toplu taşıma kullanımının artırılması, enerji tasarrufu gibi sürdürülebilir pratiklere odaklanılması önem arz etmektedir (Birin, 2015). Sürdürülebilir pazarlamanın temel amacı, işletmelerin geleneksel pazarlama metodolojileriyle uyumlu olarak belirlenen hedeflere ulaşmasını sağlamanın yanı sıra, üretim ve tüketim süreçlerinde çevresel uyum sağlayarak toplumsal ve ekolojik sorumluluklarını yerine getirmektir (Okumuş, s. 295).

Sürdürülebilir pazarlamanın kapsamı, üç temel bileşenden oluşur. Bu bileşenler; sosyal pazarlama, çevreci pazarlama ve eleştirel pazarlamadır (Kayıkçı vd., 2019). Sosyal pazarlama, belirli bir hedef kitlenin sosyal bir fikri veya uygulamayı kabul edilebilir hale getirme amacıyla tasarlanan, uygulanan ve denetlenen bir programdır (Tengilimoğlu vd., 2013). Çevresel pazarlama, tüketici taleplerini karşılamak için çevre dostu pazarlama faaliyetlerini içeren bir kavramdır. Bu yaklaşım, doğal çevreye en az şekilde zarar vererek tüketici ihtiyaçlarını karşılama amacını taşır (Erbaşlar, 2012). Eleştirel pazarlamanın öncelikli amacı aşırı tüketimi sınırlamak ve sürdürülebilir tüketim ile üretimi desteklemektir (Kayıkçı vd., 2019).

Sürdürülebilir pazarlamanın üç temel boyutu mevcuttur: çevre, ekonomi ve toplum. Toplum odaklı pazarlamada temel amaç, toplumun refahını artırmak ve sosyal eşitliği yerine getirmektir. Çevre odaklı pazarlamada temel amaç, genel nüfus için sağlıklı bir çevrenin korunması ve sürdürülmesidir.Ekonomi odaklı pazarlamada ise işletmelere kar getirebilecek çevre dostu ürünlerin kullanımını artırmak önceliklidir (Kayıkçı vd., 2019).

3.YEŞİL İNOVASYON

Schumpeter (1939) tarafından tanımlanan inovasyon kavramı, yeni ürünlerin, üretim süreçlerinin ve yöntemlerinin yanısıra yeni pazarların ve tedarik kaynaklarının ortaya çıkması olarak ifade edilmiştir. Yeşil inovasyon kavramının literatürdeki araştırmaları incelendiğinde, pekçok araştırmacının çeşitli tanımlar öne sürdüğü dikkat çekmektedir. Bu kavram, işletmelerin çevresel açıdan duyarlı ürünler veya süreçlerle ilişkili donanım veya yazılım geliştirmelerini içermektedir (Song ve Yu, 2018). Üretkenliği artırmak için yapılan inovasyonlar, çevresel yönetmeliklerle uyumlu olarak atık miktarını azaltıcı bir etki yaratmaktadır (Xieveekibi, 2019).

Yeşil inovasyon kavramı, literatürde ayrıca "yeşil inovasyon", "ekolojik inovasyon", "çevresel inovasyon" ve "sürdürülebilir inovasyon" gibi değişik isimlerle de anılmaktadır (Boons, Lüdeke-Freund, 2013; Carrillo-Hermosilla, Del Río, Könnölä, 2010; Hall, 2006) (Özgül, 2020).Schiederig ve diğerleri (2012) tarafından yapılan bir değerlendirme, çevreye olan olumsuz etkileri azaltan inovasyonlarla ilgili literatürde en dikkate değer kavramların "sürdürülebilir", "yeşil", "eko" ve "çevresel" kavramları olduğunu göstermektedir.

Yeşil inovasyon, işletmelerin geniş bir paydaş kitlesi için değer yaratma kapasitesini içermektedir. İşletmelerin yeni ürünlerini veya süreçlerini göz önünde bulundurarak sağladığı faydalar, yeşil inovasyon olarak kabul edilebilmesi için, net bir şekilde belirlenmiş çevresel ve/veya sosyal katkılar sunması gerekmektedir (Ryszko, 2016).

Yeşil inovasyon, bir işletmenin çevresel etkisini azaltabilecek yenilikçi veya geliştirilmiş sistemler, uygulamalar, süreçler ve ürünlerle atık ve çevre kirliliğini azaltmayı hedefleyen önemli bir yönetim pratiklerinden biridir.Kurumsalçevrefarkındalığı, yeşil inovasyonda kilit bir rol oynamaktadır, çünkü çevreye büyük önem veren ve çevresel konulara derin endişe duyan şirketler, yeşil inovasyonları geliştirmek için daha fazla önem, zaman ve çaba harcamaya meyillidirler (Guo vd., 2020). Yeşil inovasyon, çeşitli ticari faaliyetlerin neden olduğu çevresel zararı azaltmaya veya minimize etmeye odaklanır. Çevre dostu iş senaryolarının yükselişi ile birlikte, müşterilerin çevre dostu ürünleri seçme eğilimi artmaktadır. Bu nedenle, yeşil inovasyonun müşteri memnuniyetini artırmak ve sürdürmek açısından kritik bir rolü bulunmaktadır. Kurumsal şirketler için yeşil inovasyonlar, yeni ürünler ve iş alanları için fırsatlar sunar. Yeşil odaklı inovasyonlar, müşteriler ve işletmeler için üstün değer sağlar ve sonuç olarak çevresel yatırımların maliyetini dengeler (Burki ve Dahlstrom, 2017).

4. YEŞİL İNOVASYONUN SÜRDÜRÜLEBİLİR PAZARLAMADAKİ ROLÜ

Yeşil inovasyon, günümüzde çevresel sürdürülebilirliğin sağlanması ve çevresel etkilerin azaltılması için önemli bir strateji haline gelmiştir. Dolayısıyla yeşil inovasyon, sürdürülebilir pazarlamada kritik bir rol oynamaktadır. Bu inovasyon, sürdürülebilirliği destekleyen ve çevresel iyileşmeyi teşvik eden geliştirme uygulamalarını içermektedir. Yeşil inovasyonun sürdürülebilir pazarlama alanındaki etkileri ve önemi üzerine detaylı bir inceleme oldukça dikkat çekicidir. Yeşil inovasyonun sürdürülebilir pazarlamadaki etkileri de göz ardı edilemez bir şekilde önemlidir.

Bu inovasyon, çevre dostu ürünlerin tasarlanması, üretimi ve pazarlanmasını içeren süreçleri kapsar. Yeşil inovasyonun sürdürülebilir pazarlamadaki rolü, şirketlerin çevresel etkilerini

azaltma çabalarını vurgulamakta ve bu çabaların pazarlama stratejilerine nasıl entegre edilebileceğini göstermektedir. Yeşil inovasyon, sadece çevre üzerinde olumlu etkilere sahip olmakla kalmaz, aynı zamanda şirketlerin rekabet avantajını artırabilir ve tüketiciler arasında daha fazla ilgi uyandırabilir. Bu nedenle, yeşil inovasyonun sürdürülebilir pazarlama üzerindeki etkileri ve önemi, akademik ve iş dünyasında giderek artan bir ilgiyle incelenmektedir. Bu konudaki derinlemesine analizler, yeşil inovasyonun sadece çevresel sürdürülebilirlik açısından değil, aynı zamanda şirketlerin uzun vadeli başarısı ve toplumsal kabulü açısından da kritik bir rol oynadığını ortaya koymaktadır.

Sürdürülebilir pazarlama, ekonomik ve toplumsal dengeyi koruyarak üretim ve tüketim miktarını azaltmayı hedefler (Erdoğan vd., 2022). Bu bağlamda, yeşil inovasyonun pazarlama aktivitelerinde müşteri hizmetlerine yanıt verme konusunda benimsenen bir yaklaşımın önemi vurgulanmaktadır. Bu çerçevede, yeşil inovasyonun etkinlikleri, sektörler, öncüler ve pazarlama modülleri üzerinde yapılan incelemelerle değerlendirilmekte ve sürdürülebilirlik bağlamında önemli bir araç olarak görülmektedir. Yeşil inovasyonun sürdürülebilir pazarlamadaki rolü, yeşil tüketimin teşvik edilmesi, çevre dostu pazarlama stratejilerinin uygulanması gibi unsurları içermektedir.

Yeşil inovasyonun pazarlamadaki işlevi, doğal kaynakların sürdürülebilir kullanımının teşvik edilmesi, çevresel etkilerin azaltılması ve çevre dostu pazarlama stratejilerinin benimsenmesi gibi alanları içerir.Özellikle, yeşil pazarlama standartlarının güçlendirilmesi ve doğal çevrenin korunmasına yönelik çabalara odaklanmak, yeşil inovasyonun pazarlama sahasında genişleyebileceğini ortaya koymaktadır (Beyaz, 2022).Yeşil inovasyonun sürdürülebilir pazarlamadaki etkisi, özellikle dikkat odaklarının yeşil satın alma politikası üzerindeki rolü gibi unsurlarla ilişkilendirilebilir. Ayrıca, yeşil enerji terimleri ve yeşil enerji teşvik programları gibi çevresel uygulamaların ekonomik yapıların yeniden şekillendirilmesine ve sürdürülebilirlik için kritik bir öneme sahip olduğu belirtilmektedir (Pala, 2024). Bu çerçevede, yeşil inovasyonun enerji sektörü ve diğer endüstrilerde sürdürülebilirliği sağlamada önemli bir rol oynadığı ifade edilebilir.

Nihayetinde, çevre dostu yeniliklerin sürdürülebilir pazarlama üzerindeki etkisi, sürdürülebilirliği destekleyen ve çevresel ürünlerin satışını artıran önemli bir rol oynamaktadır. Başka bir deyişle, çevre dostu ürünlerin pazarlanması ve ekolojik temizlik teşvik etme gibi alanlarda belirgin bir etkisi bulunmaktadır. Bu bağlamda, çevresel yeniliklerin sürdürülebilirliklerine ulaşmalarına ve karbon ayak izlerini azaltmalarına yardımcı olduğu gözlemlenmektedir.

5. SONUÇ VE ÖNERİLER

Yeşil inovasyon, işletmelerin çevresel etkiyi azaltarak geniş paydaş kitlesi için değer yaratma kapasitesini artırır (Ryszko, 2016). Kurumsal çevre farkındalığı, çevreye önem veren şirketlerin yeşil inovasyonlara daha fazla önem, zaman ve çaba harcamasını teşvik eder (Guo vd., 2020). Bu inovasyonlar, çevresel zararı minimize eder ve müşteri memnuniyetini artırarak yeni fırsatlar sunar (Burki ve Dahlstrom, 2017).

Yeşil inovasyonun başarıyla uygulanabilmesi için, şirket kültürüne entegre edilmesi ve çalışanların bu konuda bilinçli bir şekilde yönlendirilmesi gerekmektedir. Bu sürdürülebilir yaklaşım, kısa vadeli mali kazançlarla birlikte uzun vadeli büyümeyi destekleyerek, işletmelere pazarda sağlam bir konum elde etme imkanı tanımaktadır. Bu bağlamda, yeşil inovasyonun benimsenmesi, işletmelerin kendi sürdürülebilirlik çabalarını artırmaları ve küresel düzeyde olumlu bir etki yaratmaları için önemli bir adımdır.

Bununla birlikte, sürdürülebilir pazarlama da aynı derecede kritik bir rol oynamaktadır. Sürdürülebilir pazarlama, işletmelerin çevresel ve toplumsal sorumluluklarını yerine getirmelerine, müşteri sadakatini artırmalarına ve pazar paylarını genişletmelerine yardımcı olabilir. Bu sebepten, işletmelerin yeşil inovasyonla birlikte sürdürülebilir pazarlama stratejilerini benimsemeleri, hem çevresel sürdürülebilirlik hedeflerini hem de işletmelerin uzun vadeli rekabet avantajını destekleyebilir. Dolayısıyla gelişen sürdürülebilirlik ortamında ilerlemek ve çevreye duyarlı tüketicilerin beklentilerini karşılamak isteyen firmalar için hayati öneme sahiptir.

İşletmeler, sürdürülebilir pazarlama stratejilerini müşterilere etkili bir şekilde iletmelidir. Bu, yeşil ürünlerin ve hizmetlerin avantajlarını vurgulamak, doğru iletişim kanallarını kullanmak ve müşterilerin çevresel bilinçlerini artırmak için çeşitli pazarlama araçlarını kullanmayı içermektedir. İşletmeler ayrıca, sürdürülebilir pazarlama ve yeşil inovasyon alanlarında çalışan uzmanlardan oluşan bir ekip kurmalı ve bu ekip tarafından sürekli olarak güncellenen ve geliştirilen stratejilerle ilerlemelidir. Son olarak, işletmelerin sürdürülebilir pazarlama ve yeşil inovasyon stratejilerini değerlendirmek ve sürekli olarak iyileştirmek için ölçülebilir hedefler belirlemeleri önemlidir. Bu, işletmelerin çevresel sürdürülebilirlik ve rekabet avantajı konularında başarılı olmalarına yardımcı olacaktır.

Ayrıca, yeşil pazarlama politikaları yeşil marka bilgilendirme ve satın alma politikası üzerindeki araçlık etkisi üzerinde yapılan çalışmalar, yeşil pazarlamanın faaliyetlerinin üzerinde olumlu gelişmeler olduğunu vurgulamaktadır. Sonuç olarak, yeşil inovasyon ve sürdürülebilir pazarlama, sıcaklık, ekonomik ve sosyal sürdürülebilirlik hedeflerini bir araya getirerek, çevre dostu üretim süreçlerini geliştirmesini ve ürünler ürünleri pazarlamasını sağlar. Bu birlikteliğin, yeşil pazarlama faaliyetinin olumlu etkileri olduğu ve yeşil ürün satın alma niyetini artırabileceği görülmektedir.Yeşil inovasyon, sürdürülebilir pazarlama stratejilerinin temel bir bileşeni olarak giderek daha fazla önem kazanmaktadır. Yukarıdaki önerilerin uygulanması, hem şirketlerin hem de toplumun çevresel ve ekonomik açıdan daha sürdürülebilir bir geleceğe doğru ilerlemesine katkıda bulunabilir.

KAYNAKÇA

- Abbas, J.,& Sağsan, M. Impact of knowledge management practices on green innovation and corporate sustainable development: A structural analysis. Journal of Cleaner Production, 229, 611–620, 2019.
- Armstrong, P., Kotler, P., Trifts, V., Buchwitz, L.A., Gaudet, D. Marketing. Pearson. Canada, 2017.
- Aslan Çetin, F. ve Gül, A. "Sürdürülebilir Pazarlama: Tüketicilerin Sürdürülebilir Tüketime Yönelik Satın Alma Davranışları". Social Sciences Studies Journal, 4(14) ,447-455, 2018.
- Ayyıldız, H. & Genç, K. Y. Çevreye duyarlı pazarlama: üniversite öğrencilerinin çevreye duyarlı pazarlama uygulamaları ile ilgili tutum ve davranışları üzerine bir araştırma. Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 12(2), 505-527, Erzurum, 2008.
- Beyaz, R. Gerilla pazarlamanın yeşil satın alma niyetine etkisinde çevre kaygısının aracılık rolü (the mediating role of environmental concern in the effect of guerrilla marketing tactics on green purchasing intention). Journal of Business Research – Turk, 2022. https://doi.org/10.20491/isarder.2022.1550
- Birin, C. Sürdürülebilirlik Açısından Tersine Lojistik Faaliyetlerini ve Sürdürülebilir Pazarlamayı Etkileyen Faktörlerin Belirlenmesi. Yüksek Lisans Tezi, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kahramanmaraş, 2015.

- Burki, U.,& Dahlstrom, R. Mediating effects of green innovations on interfirm cooperation. Australasian Marketing Journal (AMJ), 25(2), 149-156, 2017.
- Çalışkan, A. İç odaklı örgüt kültürünün yenilikçi davranışa etkisinde personel güçlendirmenin aracılık rolü. İş, Güç İnsan Kaynakları ve Endüstri İlişkileri Dergisi, 15(1), 88-112, İstanbul, 2013.
- Ece Çokmutlu, M. Sürdürülebilirlik Endeksinde Yer Alan İşletmelerin Sürdürülebilirlik Performansları ile Finansal Performanslarının Karşılaştırılması. Doktora Tezi, Karabük Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Karabük, 2019.
- Erbaşlar, G. "Yeşil Pazarlama". Mesleki Bilimler Dergisi, 1(2), 94-101, 2012.
- Erdoğan, Z., Kılıç, İ., Afşar, Y., & Büyükkeklik, A.Sürdürülebilir pazarlamada ekonomik, sosyal ve çevresel faktörlerin önem derecesinin belirlenmesi: süt ürünleri üreticisi firma örneği. Uluslararası Davranış Sürdürülebilirlik Ve Y.Fakültesi, 2022.
- Guo, Y.; Wang, L.F.; Yang, Q. Do corporate environmental ethics influence firms' green practice? The mediating role of green innovation and the moderating role of personal ties. J. Clean. Prod, 266, 122054, 2020.
- Gürlek, M.,& Çemberci, M. The effects of environmental innovation types on cost and differentiation advantages: The role of competitive intensity. In M. Çemberci & F. Maraşlı (Eds.), International social innovation congress (pp. 50–58). YTU SocioPark Publications, İstanbul, 2019.
- Gürlek, M.,& Tuna, M. (2018). Reinforcing competitive advantage through green organizational culture and green innovation. The Service Industries Journal, 38(7-8), 467–491, 2018.
- Kayıkçı, P., Armağan, K. ve Dal, N. E. "Sürdürülebilir Pazarlama: Kavramsal Bir Çalışma". Bucak İşletme Fakültesi Dergisi, 2(1), 77-93, Burdur, 2019.

- Kayıkçı, P., Armağan, K. ve Dal, N. E. "Sürdürülebilir Pazarlama: Kavramsal Bir Çalışma". Bucak İşletme Fakültesi Dergisi, 2(1), 77-93, Burdur, 2019.

- Kemp, R.,& Pearson, P. Final report of the MEI project measuring ecoinnovation. UM Merit Maastricht, 2007.
- Marcel, M. ve Dragan, M. "Sustainable Marketing For Sustainable Development" 11th International Academic Conference, 24 June 2014, Reykjavik, 2014.
- Martin, D. ve Schouten, J. Sustainable Marketing. 1. Baskı. Pearson Education Limited, Harlow, 2014.
- Okumuş, A. (trs). Pazarlama İlkeleri. İstanbul Üniversitesi Açık ve Uzaktan Eğitim. İstanbul.
- Onaran, B. Sürdürülebilir Pazarlama. Detay Yayıncılık. Ankara, 2014.
- Önay, O. Sürdürülebilir Pazarlamada Bir Karar Verme Modeli Geliştirme. Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2014.
- Önce, A. G. ve Marangoz, M. "Pazarlamanın Sürdürülebilir Gelişmedeki Rolü". International Conference On Eurasian Economies 2012, 11-13 Kasım 2012, Almaty, Kazakistan, 2012.

- Özbakır, M. ve Nurtanış Velioğlu, M. "Pazarlamaya Sürdürülebilirlik Çerçevesinden Bakış ve Bir Örnek Olay Analizi". Tüketici ve Tüketim Araştırmaları Dergisi, 2(2), 71-98, 2010.
- Özgül, B. "Yeşil inovasyon, öncülleri ve firma performansı arasındaki ilişki: rekabet stratejisinin moderatör rolü". T.C. Yıldız Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İşletme Ana Bilim Dalı İşletme Yönetimi Doktora Programı Doktora Tezi, İstanbul, 2020.
- Pala, P.Küresel enerji dönüşümü: yeşil enerji kavramı ve teşvik programları. Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi., 2024 https://doi.org/10.17755/esosder.1362565,
- Pınar, S. Yönetim yazını perspektifinden yeşil inovasyon kavramının değerlendirilmesi. Yönetim ve Amp; Organizasyon Alanında Seçme Yazılar, 2023 https://doi.org/10.58830/ozgur.pub258.c1308
- Ryszko, A. "Inter-organizational cooperation, knowledge sharing, and technological eco-innovation: The role of proactive environmental strategy– empirical evidence from Poland". Polish Journal of Environmental Studies c. 25. s. 2:753-764, Poland, 2016.
- Schiederig, T., Tietze, F. ve Herstatt, C. "Green innovation in technology and innovation management–an exploratory literature review". R&D Management, 42(2), 180-192, 2012.
- Schumpeter, J. "Business Cycles: a Theoretical, Historical and Statistical Analysis of the Capitalist Process". McGraw-Hill, New York, 1939.
- Scoones, I. "Sustainability". Development in Practice, 17(4-5), 589-596, 2007.
- Sellitto, M. A.,Camfield, C. G., & Buzuku, S. Green innovation and competitive advantages in a furniture industrial cluster: A survey and structural model. Sustainable Production and Consumption, 23, 94–104, 2020.
- Song, W. ve Yu, H. "Green innovation strategy and green ınnovation: The roles of green creativity and green organizational identity". Corp. Soc. Responsib. Environ. Mgmt., 25: 135–150. doi: 10.1002/csr.1445, 2018.
- Tengilimoğlu, D., Güzel, A. ve Günaydın, E."Sosyal Pazarlama Kapsamında Dumansız Hava Sahası: Örnek Bir Uygulama". Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 15(2), 1-26, 2013.
- Thompson, P. B. ve Norris, P. E. Sustainability – What Everyone Needs to Know. New York: Oxford University Press, 2021.
- Tidd, J. and Bessant, J. Managing Innovation: Integrating Technological Market and Organizational Change. Chichester: John Wiley & Sons Ltd, 2009.
- Torlak, Ö. Pazarlamanın yeni tanımı ve pazarlama karmasındaki değişime ilişkin değerlendirmeler. İ. Varinli & K. Çatı (Ed), Güncel pazarlama yaklaşımlarından seçmeler içinde (ss.1-29) Ankara: Detay, 2008.
- Van Dam, Y. K.,& Apeldoorn, P. A. Sustainable Marketing. Journal of Macromarketing, 1996.
- Xie, X., Huo, J. ve Zou, H. "Green process innovation, green product innovation, and corporate financial performance: A content analysis method". Journal of Business Research, 101, 697-706, 2019.

ISBN NO. 978-625-6830-90-5

ZAMANIN ÖTESİNDE BİR AKSESUAR: EŞARP

Dr.Öğr.Üyesi Nursen GEYİK DEĞERLİ

İstanbul Nişantaşı Üniversitesi, Sanat ve Tasarım Fakültesi

Tekstil ve Moda Tasarımı Bölümü

nursen.degerli@nisantasi.edu.tr

0000-0001-9144-3066

ÖZET

Eşarp kültürel, tarihsel ve moda açısından binlerce yıllık geçmişe sahip giyim parçalarından biridir; tarih boyunca farklı toplumlar ve kültürlerde çeşitli anlamlar ve kullanımlarla ortaya çıkar. Uzun süre statü ve bir sınıfın göstergesi olmuştur. 20. yüzyılın başlarında eşarp kullanımı, özellikle Batı toplumlarında yaygınlaşmış ve daha sonra dünya genelinde popülerlik kazanmıştır. Bu dönemde, eşarplar sadece başörtüsü olarak değil, aynı zamanda hem kişisel ifade özgürlüğünü destekleyen, hem de kültürel ve moda trendlerini yansıtan bir giyim aksesuarı olarak kullanılmıştır. Aynı zamanda ünlü kadınların, eşarp kullanımları geçen yüzyılın modasına yön vermiştir.

Günümüzde, moda ile sanat arasındaki sınırları ortadan kaldıran moda markaları ile sanatçıların işbirlikleri, giyimde sanatın günlük hayata uyumunu göstermektedir. Dior, Hermes, Gucci, Louis Vuitton gibi moda markalarının Takashi Murakami, Yayoi Kusama, Pietro Ruffo, Pierre Marie, Jeff Koons ile oluşturdukları yaratıcı eşarp koleksiyonları, inovatif işbirlikleri örneklerindendir.

Çalışmada, eşarp kullanımının kısa tarihçesi ve 20. yüzyılda yaygınlaşması incelenerek, günümüzde moda endüstrisindeki markaların sanatçılarla yaptığı iş birlikleri ele alınacaktır. Özellikle, ünlü sanatçıların tasarımlarıyla oluşturulan eşarp koleksiyonlarına odaklanılarak, bu iş birliklerinin modaya yeni ve farklı bir bakış açısı getirerek inovasyonu teşvik etmesi, eşarp gibi kullanışlı ve erişilebilir ürünler aracılığıyla sanatın demokratikleşmesine katkı sağlaması, eşarbın moda-sanat arasında bağ kurması vurgulanacaktır. Bu çalışma, eşarpların sadece giyim aksesuarı olmaktan öteye geçerek, moda markalarının imaj nesnesi ve ulaşılabilen sanat eseri haline geldiği sürecin anlaşılmasına katkıda bulunacaktır.

Anahtar Kelimeler: Eşarp, moda, sanat, kadın giyim

ISBN NO. 978-625-6830-90-5

AN ACCESSORY BEYOND TIME: SCARF

SUMMARY

The scarf is one of the pieces of clothing that has a history of thousands of years in terms of culture, history and fashion; it emerges with various meanings and uses in different societies and cultures throughout history. It has long been a sign of status and class. In the early 20th century, the use of scarves became widespread, especially in Western societies, and later gained popularity around the world. During this period, scarves were used not only as headscarves, but also as a clothing accessory that both supported personal freedom of expression and reflected cultural and fashion trends. At the same time, the use of scarves by famous women shaped the fashion of the last century.

Today, collaborations between fashion brands and artists that eliminate the boundaries between fashion and art show the harmony of art in clothing with daily life. Creative scarf collections created by fashion brands such as Dior, Hermes, Gucci, Louis Vuitton with Takashi Murakami, Yayoi Kusama, Pietro Ruffo, Pierre Marie, Jeff Koons are examples of innovative collaborations.

In the study, the brief history of scarf use and its spread in the 20th century will be examined, and today's collaborations between brands in the fashion industry and artists will be discussed. In particular, focusing on scarf collections created with the designs of famous artists, it will be emphasized that these collaborations encourage innovation by bringing a new and different perspective to fashion, contribute to the democratization of art through useful and accessible products such as scarves, and that scarves establish a bond between fashion and art. This study will contribute to understanding the process by which scarves go beyond being just clothing accessories and become image objects of fashion brands and accessible works of art.

Key Words: Scarf, fashion, art, women's clothing

1. GİRİŞ

Eşarplar, yüzyıllar boyunca kültürel ve estetik bir sembol olarak evrim geçirmiş ve yirminci yüzyılın ikinci yarısından itibaren moda ile sanatın kesişim noktasında önemli bir rol oynamıştır. Bu makalenin amacı, eşarpların bu kesişimdeki yerini incelemek ve zaman içinde nasıl hem kişisel ifade hem de toplumsal kimlik üzerinde etkili olduğunu ortaya koymaktır.

Eşarplar, antik çağlardan itibaren çeşitli amaçlarla ve farklı şekillerde kullanılmıştır. 19. yüzyılda Avrupa'da, lüks ve statünün bir göstergesi olarak öne çıkmış, ancak 20. yüzyılın ilerleyen dönemlerinde moda ve ifade özgürlüğünün önemli bir aracı haline gelmiştir. Tarih boyunca, eşarplar moda ve sosyal değişimlerin bir göstergesi olmuştur.

Eşarplar, kişisel stil ve kimlik ifadesinde kritik bir rol oynamaktadır. Farklı kültürlerde eşarp kullanımı, toplumsal statüden dini inançlara kadar birçok sembolik anlam taşır. Moda ve tasarım alanında, eşarplar bireylerin kendilerini ifade etme biçimlerini zenginleştiren birer araç olarak özel bir yere sahiptir.

Lüks moda markaları, eşarp tasarımlarında kullanıldıkları desenler, malzemeler ve ustalık gerektiren teknikler ile kendi estetik anlayışını ve kültürel mirasını yansıtırlar. Moda markalarının sanatçılarla yaptıkları işbirlikleri, moda ve sanatın birbirini nasıl zenginleştirebileceğini ve bu aksesuarları giyen bireylerle sanatın günlük yaşama taşınabileceğini göstermektedir.

2. YİRMİNCİ YÜZYILDA EŞARP

Eşarp kelimesi, Türk Dil Kurumu Sözlüğü'nde "kadınların başlarına, boyunlarına bağladıkları değirmi ve uzun kumaş" olarak tanımlanır (Eşarp, t.y.).

Eşarplar, binlerce yıldır farklı kültürlerde ve toplumlarda kullanılan önemli bir giysi parçası olmuştur. İlk olarak antik çağlarda, Mısırlılar, Mezopotamyalılar ve diğer eski medeniyetler tarafından kullanılmışlardır. Milattan önce on üçüncü yüzyılda Mısır Kraliçesi Nefertiti tarafından konik bir başlık altında ince dokunmuş bir eşarp moda aksesuarı olarak ilk kez kullanılmıştır. M.Ö.1000 yıllarına ait Çin heykellerinde eşarp benzeri, saçaklı dikdörtgen kumaş parçaları yer alır. M.Ö. 200 yıllardan kaldığı düşünülen İmparator Quin'in Terracotta asker heykelleri farklı şekillerde giyilmiş eşarplar görülür. Romalılar döneminde eşarplar, insanların temiz kalmasına yardımcı olmak amacıyla kullanıldığı için "ter bezi" anlamına gelen sudarium adı verildi. İmparator Nero, genellikle boynunda sudarium ile halk arasına katılırdı. On üçüncü yüzyılda Mısırlıların benimsediği oryantal dans kostümlerinde kalçanın altına takılan eşarp benzeri bir kemer bulunurdu (DotNet, 2012). Joséphine de Beauharnais, eşi Napolyon Bonapart'ın seyahatleri sırasında Hindistan'dan gönderdiği kaşmir eşarplar ile Avrupa'da modaya yön vermişti (Eşarp ve Şalın Kısa Tarihi, 2020).

Birinci Dünya Savaşı yıllarında üst rütbeli subaylar ipek giysiler giyerek, bu kıyafetleri ve özellikle ipek eşarpları barut taşımak için kullanmışlardı. Çünkü ipek, yanarak tamamen yok olur ve kül bırakmazdı. Bu nedenle, 1917-1918'de sadece ABD Savaş Bakanlığına her ay beş milyon yarda kare düz dokuma ipek gönderildi. Savaş sona erdiğinde, Çin'den ithal edilen

ipeğin fazlasının değerlendirilmesi zorunluluk olmuştı, bu nedenle ipek tekrar moda dünyasına girdi. Liberty of London ve Hermes, savaş sonrası dönemde popüler hale gelen, insanların moralini yükseltmek için daha parlak renkler ve canlı desenlerle ipek eşarplar üreten markalardı (Williams, 2021).

Modern dansın öncüsü olarak kabul edilen ünlü Isadora Duncan, uzun dökümlü eşarpları popüler hale getirdi. 1927 yılında Duncan, uzun eşarbının otomobilin arka tekerleğine dolandığı bir kaza sonucu boğularak öldü (Aktan, 2016). Duncan'ın ölümünün koşulları ve ünlü statüsü, halkın hayal gücünde birleşerek, eşarbı kadınlarda özgürleştirici bağımsızlığın ifadesiyle ilişkilendirdi. Bu ilişki, 1930'larda bir dizi gezgin ve havacı kadının, geleneksel kadın davranışı normlarına meydan okumasıyla daha da vurgulandı. Savaşın gelişiyle birlikte, eşarp, kadın bağımsızlığının, özgürleşmesinin ve ihtişamının güçlü bir göstergesi olarak halkın hayal gücüne sağlam bir şekilde yerleşmişti. Britanya'da eşit oy haklarının kabulü, kadınların ne işyerinde ne de evde sahip olduğu hakları kapsayacak şekilde genişletilmedi. Gerçekten de kadınlar, kimlikleri, fırsat eşitliğinden ziyade büyük ölçüde görev ve sorumluluk kavramları etrafında şekillenen bir cinsiyet olarak kaldı. İngiltere'nin savaş halindeki koşulları bunu geri dönülmez bir şekilde değiştirdi (Rennie, 2005).

İkinci Dünya Savaşı sırasında kadınların deneyimi çok farklıydı. "topyekün savaş"ın özelliği, kadınların endüstriyel işgücünün bir parçası olarak seferber edilmesi hem İngiltere'de hem de Amerika'da özellikle önemliydi. Her iki ülke de kadınların endüstriyel üretimdeki üretken çabasını mitolojikleştirdi. Doğal olarak, kadınlardan üretimin ekstra sorumluluklarını aile, ev ve toplumla ilgili halihazırda var olan sorumluluklarla dengelemeleri beklenmişti. Amerikalı üretken kadın emeği, "Rosie the Riveter" figürü aracılığıyla temsil edilirken, kadınların savaş işlerine aktif katılımını teşvik etmek amaçlanmıştı. Kadınlar fabrikalarda zorlu şartlarda çalışırken uzun saçları nedeniyle birçok kaza geçirdiler; önlem olarak eşarp, bandana takma zorunluluğu getirildi (Rennie, 2005,s.232)

Görsel 1. WOW bandana, Army Ordnance dergisinin 1943 Temmuz/Ağustos sayısının ön kapağının içi Kaynak: (Grenci, 2023)

İkinci Dünya Savaşı'nın sona ermesiyle birlikte, dünya genelinde moda ve sanatta cesur ve canlı renklerin hakim olduğu bir değişim dalgası yaşandı. Bu dönemde desenli eşarplar, özellikle

popülerlik kazandı. 1946- 1955 yılları arasında Lida ve Zika Ascher, büyük eşarplar tasarlamak için önde gelen sanatçılardan oluşan uluslararası bir kadro ile "Artist Squares" projesini başlattılar. Henri Matisse, Cecil Beaton ve Henry Moore gibi ünlü sanatçıların tasarımları, proje kapsamındaki eşarplarda yer aldı. Bu proje, sadece savaş sonrası sanat topluluğunu bir araya getirmekle kalmadı, aynı zamanda sanat ve moda arasında köprü kurarak güzel sanatları daha geniş kitlelere ulaştırdı. "Artist Squares" projesi, giyilebilir sanatın ilk adımlarından biri olarak kabul edilebilir. Sanat eserlerini günlük hayata taşıyarak, insanların sanatla daha yakından etkileşimde bulunmalarını sağladı; sanatın galerilerin dışına çıkarak, insanların günlük yaşamlarında da var olabileceğini gösterdi (TNM, 2015).

Bu dönemdeki trend, sanatın ve modanın bir araya gelerek yeni bir estetik anlayışı oluşturmasına katkıda bulundu. Güzel sanatların daha geniş kitlelere ulaşması, sanatın demokratikleşmesine ve herkesin sanata erişebilir olmasına olanak tanıdı. Ascher'in girişimi, giyilebilir sanatın popülerliğini artırarak bu sürece öncülük etti ve sanat ile moda arasında kreatif bir işbirliği ortamı oluşturdu.

Görsel 2: Sınırlı sayıda üretilmiş baskılı keten ve ipek eşarplar, Henri Matisse, 90 cm x 90 cm, 1947

Kaynak: http://www.aschersquares.com/artists/index/1/henri-matisse, Erişim: 15 Ocak 2024

20.yüzyılın ikinci yarısında, eşarplar gençlik kültürünün ve karşı kültürün bir parçası olarak da önem kazandı. 1960'lar ve 1970'lerde, eşarplar hippiler tarafından özgürlük ve isyanın bir simgesi olarak benimsendi. Bu dönemde, eşarplar sadece bir moda aksesuarı olmanın ötesinde, bireysel ifade ve kimlik arayışının bir aracı haline geldi.

3. MODA MARKALARININ SANATÇILARLA İŞBİRLİĞİ ÖRNEKLERİ

Eşarplardaki, moda markalarının etiketleri yüksek moda ile ilişkilidir. Örneğin Ferragamo, Fendi ve Gucci (başlangıçta saygı duyulan deri ürünleri mağazaları iken) günümüz modasında arzu edilen eşarplar üretirler. Ancak prestij açısından Hermes, eşarp kültürünün zirvesini temsil eder. 1837'de binicilik malzemeleri tedarikçisi olarak kurulan Hermes, 1937'de "carres" adı verilen eşarplar sunmaya başladı. Ayrıcalıklı tasarımlara odaklanan Hermes, çoğu "koleksiyoner" olarak adlandırılabilecek müşteriler arasında bir sadakati teşvik etti. Her sezon sundukları eşarplarda tasarım sayısını sınırlayan Hermes,ürünlerine olan ilgiyi artırdı. Her

ISBN NO. 978-625-6830-90-5

tasarımdaki etkileyici sayıdaki renklerden, elle yapılan baskı işleminden ve ipeklerin inceliğinden gurur duyan marka, eşarplarını zanaatkar yaratımlar olarak konumlandırdığını belirtir (TNM, 2015).

Görsel 3: La Maison des Carres,%70 kaşmir %30 ipek karışımlı baskılı eşarp, 140 cm x 140 cm

Kaynak: https://hermesemporium.com/products/hermes-cashmere-and-silk-gm-shawl-la-maison-des-carres-by-pierre-marie-141, Erişim: 15 Ocak 2024

Görsel 3'te, La Maison des Carres eşarp yer almaktadır. Hermes ipek eşarbının karmaşık serigrafi baskı sürecini baştan sona neşeli bir şekilde ve canlı renklerle anlatarak hikaye gibi paylaşır. Antikalar müzesi dolabı, yetenek kuluçka merkezi, tasarım stüdyosu ve birçok insanın ilham aldığı tasarımlar eşarp üzerinde yer alır. Bu eşarplar boyunda, omuzda, belde veya başta aksesuar olarak kullanılabilir (Hermes Cashmere, 2024).

Hermes markasının özgün tasarımlara sahip eşarplarında genellikle hikayeler yer alır. Sanatçılarla yapılan işbirliklerinde farklı hikayeler, Hermez stiline uygun olarak çok renkli ve etkileyici biçimde aktarılır.

Görsel 4: %100 ipek baskılı eşarp, Jonathan Burton, 88 cm x 88 cm

Kaynak: https://www.hermes.com/us/en/product/hermes-story-scarf-90-H003875Sv10/, Erişim: 15 Ocak 2024

ISBN NO. 978-625-6830-90-5

Görsel 4'te Jonathan Burton tarafından tasarlanan eşarp iki varyant olarak görülmektedir. 88cm x 88 cm ölçülerinde % 100 ipek eşarp Fransa'da üretilmiş; kenarları elde kıvrıldığından verilen eşarp ölçülerinde farklılık olabileceği de müşteri için belirtilmiştir.

İngiliz illüstratör Jonathan Burton, yaptığı tasarımda sosyal medya ve kişisel sunumların etkili, bazen de tehlikeli olduğu içinde bulunduğumuz çağ ile dalga geçer.

Eşarptaki sahne, modern yaşamın getirdiği absürtlüğü mizahi bir dille ele alır. Her ne kadar tehlikeli olsa da, karakterlerin kararlı bir şekilde en iyi performanslarını sergilemeye çalıştıkları görülür. Zürafa papyon takarken, kaplumbağa ve pelikan da en iyi şapkalarını seçmişler. Bu detaylar, hepsinin kendi tarzını yansıtmaya çabalamasıdır. Çalışmanın genelinde bir denge var gibi görünse de, içerideki gerginlik hissedilir. Tam bir dengesizlik anının yansıması gibi. Karlı bir dağın zirvesinde bir atlı ve arkadaşları akrobat gibi poz verirken, içlerinden birinin tökezlemesi ile aslında tüm piramit çöker (Hermes Story scarf 90, 2024).

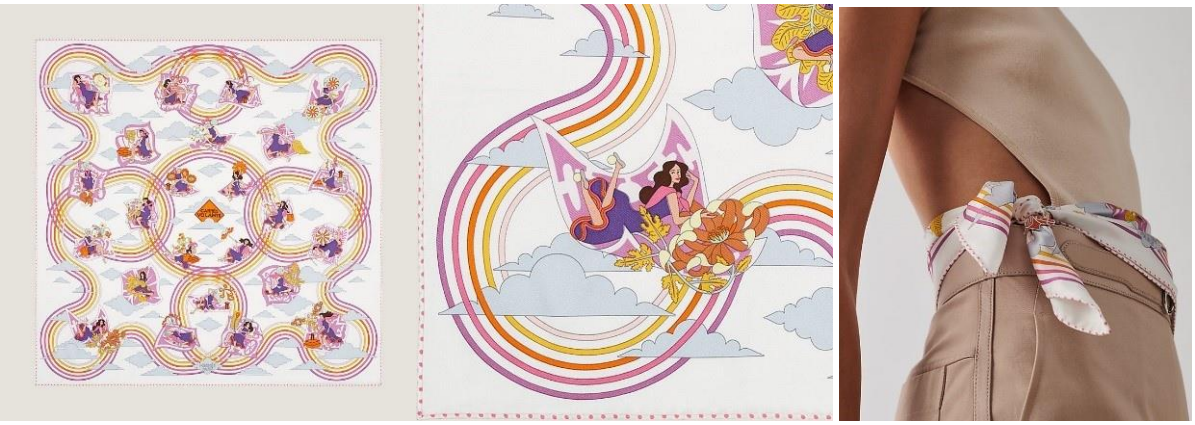

Görsel 5: %100 ipek baskılı eşarp, Pierre Marie, 88 cm x 88 cm

Kaynak: https://www.hermes.com/us/en/product/carres-volants-scarf-70-H983849Sv06/, Erişim: 15 Ocak 2024

Görsel 5'te Pierre Marie tarafından tasarlanan eşarp ve detayı görülmektedir. 66cm x 66 cm ölçülerinde % 100 ipek eşarp Fransa'da üretilmiş; kenarları elde kıvrıldığından verilen eşarp ölçülerinde farklılık olabileceği de müşteri için belirtilmiştir.

Bu eşarpta, detaylara ve süslemelere olan olağanüstü bakış açısını sergileyen sanatçı Pierre Marie, 2015 yılında Hermes ile başlattığı "La Maison des Carres" işbirliğine devam etmektedir. Eşarplardaki kızların bulutların üstünde manzaralar eşliğinde huzurlu gezilere çıkması, sanatçının hayal gücünü ve yaratıcılığını yansıtır. Kendisine çok küçük gelen turuncu bir kutunun altına saklanan kaplumbağa da bu fırsatı yeni maceralara atılmak için kullanarak, cesaret veren simge olarak eşarp üzerinde yer alır (Carres Volants scarf 70, 2024).

Grafik tasarım konusunda uzmanlaşan Pierre Marie, kariyerine Hermes için eşarp modelleri üreterek başlar; kendisi "eski olana saygılı, vizyonu çağdaş ve renk kullanımı tamamen eşsiz" olarak görülür (Gassmann, 2018). Pierre Marie ise, kendisini her şeyi süsleyen bir "süslemeci" olarak tanımlar; Hermes'in desteğini alan ve moda evi için eşarplar üreten en genç kişi olmuştur.

Louis Vuitton, 1854'ten günümüze kadar birinci sınıf ürünleriyle tanınan bir başka lüks bir markadır. Ünlü moda evi, Takashi Murakami, Richard Prince, Yayoi Kusama ve Stephen Sprouse gibi birçok sanatçıyla çalışmış; son olarak Jeff Koons işbirliği ile hazırlanan ürünler çok dikkat çekmiştir. Hatta moda evi tarihinde ilk kez LV imzasının yanında Koons'un baş harflerinin yazılmasına izin vermiştir (Daoud, 2019).

Fransız moda evi Louis Vuitton, 2017 yılında, *Masters* adını taşıyan ve New York merkezli çağdaş sanatçı Jeff Koons'un Da Vinci, Titian, Rubens, Fragonard ve Van Gogh gibi büyük sanatçıların ünlü tablolarının reprodüksiyonlarını içeren yeni bir çanta ve aksesuar serisini piyasaya sürmüştür. Yeni seride aynı zamanda Louis Vuitton ve Koons baş harfleriyle yeniden yapılandırılmış LV logosu yer almıştır (Louis Vuitton x Jeff Koons, 2017).

"Masters LV X Jeff Koons" koleksiyonunda, Batı sanat tarihinin önde gelen eserlerinden beş parça yer almaktadır. Her bir tabloda, orijinal sanatçının soyadı, büyük gümüş veya altın kaplama harflerle veya "LV" logosuyla ön plana çıkarılmıştır. Ürünler, gümüş veya altın kaplama LV'lerle ve sağ altta tek bir altın kaplama "JK" ile süslenmiş şekilde, bir tür "sanatçı imzası" ile tasarlanmıştır (Liz, 2017). Görsel 6'da markanın özgün tasarımlarından bir tanesi, kullanıcıların kendilerini özel hissetmeleri için, %100 ipekten hazırlanmış, ikonik Mona Lisa baskısına sahip ve yan kenarlara LV ve JK logoları işlenmiş olarak görülmektedir (Louis Vuitton, 2024).

Görsel 6: %100 ipek baskılı eşarp, Jeff Koons, 90 cm x 90 cm

Kaynak: https://ofpoison.com/stores/product/LV_mona_lisa/14, Erişim: 15 Ocak 2024

Louis Vuitton ile 20. yüzyılın sonları ve 21. yüzyılın başlarının en etkili sanatçılarından biri olarak adını duyuran Koons arasındaki işbirliği sonucunda, "haute art" ile kitlesel tüketim kültürü arasındaki sınırları bozma yeteneğine sahip ve çağdaş sanatta özel bir yer bulan ürünler ortaya çıkmıştır. Koons, Louis Vuitton'un modern parçaları ile geçmişin efsanevi tabloları arasında ortak bir kültürel tarih yaratmanın yanı sıra, klasik sanat ile New York sokaklarında veya dünya çapındaki herhangi bir şehrin sokaklarında görülebilecek moda arasında köprü kurar. Eski ile yeninin birleşimi, sadece arzu edilen bir moda parçası olmanın yanı sıra, izleyenlerin eserleri yeni şekillerde yorumlamasına imkan tanıyacak şekildedir.

Yayoi Kusama, yaşayan en etkili kadın sanatçılardan biri olarak tanınır. Kusama'nın karakteristik çalışması olan nokta tekniği ile hazırlanan çarpıcı ve kıvrımlı Balkabağı desenleri, Louis Vuitton'un zarif tasarımıyla birleşerek benzersiz bir estetik yaratır. Zemin sürrealist LV

ISBN NO. 978-625-6830-90-5

monogramlarıyla kaplanmıştır. Bu iş birliği, sanat dünyası ile lüks modanın kesişiminin güzel bir temsili ve her iki tarafın hayranlarını da memnun eden tasarımları ortaya çıkardı.

Görsel 7'de yinelenen siyah beyaz nokta desenli zemin üzerinde parlak sarı ve siyah renkten oluşan balkabağı bulunmaktadır. %100 ipekten ve kenarları elde yapılmıştır. Ayrıca iki marka arasındaki iş birliğini kutlamak amacıyla "Louis Vuitton x Yayoi Kusama" imzası da yer alıyor.

Görsel 7: Puantiyeli zemine balkabağı deseni baskılı ipek eşarp, 90 cm x 90 cm

Kaynak: https://www.harrods.com/en-gb/shopping/louis-vuitton-x-yayoi-kusama-infinity-dots-scarf-19490008, Erişim: 15 Ocak 2024

Görsel 7'de Louis Vuitton ve Yayoi Kusama işbirliği ile üretilmiş %60 ipek ve %40 yün karışımlı, saçaklı kenarlara sahip, baskılı eşarp yer almaktadır.

Görsel 8: Balkabağı deseni baskılı ipek-yün karışımlı eşarp, 142 cm x 142 cm

Kaynak: https://www.selfridges.com/GB/en/cat/louis-vuitton-louis-vuitton-x-yayoi-kusama-pumpkin-printed-silk-blend-scarf_R04149382/#colour=Blue, Erişim: 15 Ocak 2024

Görsel 9: %100 ipek "Eye Love" baskılı eşarp, Takashi Murakami , 67 cm x 67 cm

Kaynak: https://www.farfetch.com/tr/shopping/women/louis-vuitton-pre-owned-x-takashi-murakami-1990-2000s-eye-love-silk-scarf-item-22375331.aspx**,** Erişim: 15 Ocak 2024

Görsel 9'da Louis Vuitton ve Takashi Murakami işbirliği ile üretilmiş %100 ipek baskılı eşarp yer almaktadır. Takashi Murakami, güzel sanatlar ve popüler kültürü çağdaş bir şekilde birleştirmesiyle tanınır. Murakami, Louis Vuitton monogramının, artık ikon haline gelmiş karikatür, anime tarzı denizanası gözleriyle yan yana getirmiş. Ortaya çıkan canlı ve görkemli lüks, şeker renkli monogram karışımı, yüksek sanata karşı düşük sanat arasındaki (üst düzey lüks marka, bariz bir şekilde anlamsız, geniş gözlü denizanası gözlerine benzer şekilde desende yer alır) ilişkiyi sorgular (Takashi Murakami, 2008).

Görsel 10'da lüks moda markası Dior ve Romalı çağdaş sanatçı Pietro Ruffo kreatif işbirliği ile üretilmiş eşarp yer almaktadır. 2024 koleksiyonuna ait lüks, kare eşarpları, Pietro Ruffo güneş temasıyla bir yaz tasarımı olarak sunar. Ekru zemin üzerine çok renkli baskılı %100 ipek kumaştan üretilen çift taraflı kullanılabilen eşarbın kenarları elde kıvrılmış. Christian Dior imzasına sahip ve İtalya'da üretilmiş.

Görsel 10: %100 ipek baskılı eşarp, Pietro Ruffo , 90 cm x 90 cm

Kaynak: https://www.dior.com/en_int/fashion/products/42STA090I607_C804-dior-4-saisons-hiver-soleil-90-square-scarf-ecru-multicolor-silk-twill, Erişim: 15 Şubat 2024

SONUÇ

Eşarp, moda ve sanat alanlarında sadece bir aksesuar olarak değil; aynı zamanda kültürel, sanatsal ve tarihsel bağlamlarda bütüncül olarak düşünülerek değerlendirilmelidir.

Moda markaları ve tasarımcıları, sanatçılarla yaptıkları işbirlikleri ile eşarpları kullanarak sanatı günlük yaşamın içine taşırlar. Bu işbirlikleri özellikle, ünlü sanatçıların tasarımlarıyla oluşturulan eşarp koleksiyonlarının modaya yeni ve farklı bir bakış açısı getirerek inovasyonu teşvik etmesi, eşarp gibi kullanışlı ve erişilebilir ürünler aracılığıyla sanatın demokratikleşmesine katkı sağlaması, eşarbın moda-sanat arasında bağ kurması açısından önemlidir.

Moda markaları ve sanatçılar, eşarpları kullanarak sanatı günlük yaşama taşır kişisel ifadeyi zenginleştirir ve moda ile sanat arasındaki sınırları aşarak her iki alanın da birbirini nasıl zenginleştirebileceğini gösterirler. Eşarplar, kültürel ve estetik açıdan, moda ile sanatın kesişim noktasında, zamanın ötesine geçen bir estetik ve anlatım sunarlar.

Sonuç olarak, geçmişten günümüze dek, eşarpların kişisel ifade ve toplumsal kimlik üzerinde derin bir etkisi olduğu görülür. Bu aksesuarlar, sadece giyim parçaları olarak değil, aynı zamanda kültürel ve estetik semboller olarak da önemli bir rol oynamışlardır.

KAYNAKÇA

Rennie, P. , London Squares. In J. M. Atkins, *Wearing Propaganda* (s. 229-239). Londra, UK: Yale University Press/Londra, 2005.

Aktan, D. (2016). *Isodora Duncan*. artfulliving.com: https://www.artfulliving.com.tr/edebiyat/dansin-ve-hayatin-devrimci-kralicesi-isadora-duncan-i-7332 (Erişim tarihi: 12.10.2023)

Carres Volants scarf 70. (2024). hermes.com: https://www.hermes.com/us/en/product/carres-volants-scarf-70-H983849Sv06/ (Erişim tarihi: 15.01.2024)

Daoud, H. A. (2019). *Louis Vuitton and Jeff Koons*. ofpoison.com: https://ofpoison.com/stores/article/LVJeffkoons/14 (Erişim tarihi: 15.01.2024)

DotNet, S. (2012). *The History Of Scarves*. Scarves.net: https://www.scarves.net/blogs/scarves/the-history-of-scarves-a-timeline (Erişim tarihi: 15.01.2024)

Eşarp. (t.y.). https://sozluk.gov.tr/. (Erişim tarihi: 15.09.2023)

Eşarp ve Şalın Kısa Tarihi. (2020). https://www.thefad.co: https://www.thefad.co/blog/icerik/esarp-ve-salin-kisa-tarihi (Erişim tarihi: 25.09.2023)

Gassmann, G. (2018). *Inside the World of Pierre Marie's Vivid Imagination*. architecturaldigest.com: https://www.architecturaldigest.com/story/inside-pierre-maries-vivid-imagination (Erişim tarihi: 15.01.2024)

Grenci, J. (2023). *Posters With a WOW Factor*. Library Of Congress Blogs: https://blogs.loc.gov/picturethis/2023/03/posters-with-a-wow-factor/ (Erişim tarihi: 15.01.2024)

Hermes Cashmere. (2024). hermesemporium.com: https://hermesemporium.com/products/hermes-cashmere-and-silk-gm-shawl-la-maison-des-carres-by-pierre-marie-141 (Erişim tarihi: 15.01.2024)

Hermes Story scarf 90. (2024). Hermes.com: https://www.hermes.com/us/en/product/hermes-story-scarf-90-H003875Sv10/ (Erişim tarihi: 15.01.2024)

Liz, W. (2017). *"Masters LV X Jeff Koons" is awful & here's why*. medium.com: https://medium.com/@liz.w/why-masters-lv-x-jeff-koons-is-a-collaboration-of-elite-art-branding-b736e365dfda (Erişim tarihi: 15.11.2023)

Louis Vuitton. (2024). The Luxury Closet: https://theluxurycloset.com/uae-en/women/louis-vuitton-x-jeff-koons-monalisa-printed-silk-lurex-embroidered-square-scarf-p166813 (Erişim tarihi: 15.01.2024)

Louis Vuitton x Jeff Koons. (2017). Fluoro: https://www.fluoro.life/2017/04/louis-vuitton-x-jeff-koons/ (Erişim tarihi: 15.01.2024)

Takashi Murakami. (2008). phillips.com: https://www.phillips.com/detail/takashi-murakami/NY010508/21 (Erişim tarihi: 20.11.2023)

TNM. (2015) *A scarf can mean many things – but above all, prestige*. The News Minutes: https://www.thenewsminute.com/features/scarf-can-mean-many-things-above-all-prestige-32457 (Erişim tarihi: 10.12.2023)

Williams, J. (2021). *The history of scarves*. Readers Digest: https://www.readersdigest.co.uk/lifestyle/fashion-beauty/the-history-of-scarves (Erişim tarihi: 10.12.2023)

TİYATRO SANATINDA BİYOPOLİTİKA: BEDEN VE İKTİDAR ANALİZİ

Yüksek Lisans Öğrencisi, Nilsu KÖSE

Sakarya Üniversitesi-

nilsu.kose1@ogr.sakarya.edu.tr – 0009-0006-8302-7832

ÖZET

Biyopolitika kavramı, Michel Foucault'nun iktidarın toplumsal yaşamdaki etkilerini anlamak için öne sürdüğü bir teori olarak önemli bir yer tutmaktadır. Bu kavram, iktidarın bireylerin bedenleri üzerindeki kontrolünü ve toplumsal normları nasıl şekillendirdiğini inceler.

Tiyatro ise geçmişten günümüze kadar toplumun bir aynası olarak işlev görmüş, çeşitli dönemlerde farklı amaçlarla kullanılmış bir sanattır. Modern tiyatro, teknolojik gelişmeler ve sahneleme yöntemlerinin etkisiyle, insanların beden ve ifade biçimlerindeki değişime paralel olarak evrim geçirmiştir. Bu değişim, tiyatronun iktidarın güç dinamiklerini yansıtan bir araç olarak kullanılmasına olanak sağlamaktadır. Ancak aynı zamanda, tiyatro biyopolitikanın bireyselliğe müdahalelerine karşı bir direnişi ele alabilir ve bir karşı iktidar oluşturabilir.

Bu çalışmada, biyopolitika kavramı bağlamında tiyatro sanatının beden ve iktidar ilişkisini nasıl ele aldığı ve nasıl bir karşı iktidar oluşturabileceği üzerine odaklanılacaktır.

Sonuç olarak, tiyatro, iktidarın mevcut yapılarını sorgulama ve değiştirme potansiyeline sahip olmasının yanı sıra biyopolitikanın yeni toplumsal normlar ve beden sunumu üretebilmesine de bir zemin sağlayan, biyopolitikanın etkilerini tartışmada önemli bir sanat formudur.

Anahtar Kelimeler: Foucault, Biyopolitika, İktidar, Beden, Tiyatro

1. GİRİŞ

Foucault’nun biyopolitika kavramı son dönemlerinde ortaya attığı bir kavram olarak bilinir. İlk dönemlerindeki analizlerinin ötesinde son döneminde Foucault, iktidarın bireylerin bedenleri üzerindeki kontrolünü ve toplumsal normları nasıl şekillendirdiğini ortaya koymak için biyopolitikadan bahseder. Bu çerçevede gouvernementalite (yönetimsellik) (Foucault, 2021) adını verdiği kavramla da esasında Gramsci’nin hegemonyasına benzer bir biçimde öznelerin yönetilmeye olan rızalarını ortaya koyar.

Tiyatro meselesine geldiğimizde de, Foucault’nun görüşleri bizi böyle bir sorgulamaya iter. Çünkü özellikle modern tiyatro teknolojik gelişmeler ve sahneleme yöntemlerinin etkisiyle, insanların beden ve ifade biçimindeki değişime paralel olarak evrim geçirmiş, bu değişim de tiyatronun iktidarın güç dinamiklerini yansıtan bir araç olarak kullanılmasına sebep olmuştur. Bu durum biyopolitik bir analize imkân sağlamaktadır. Bu çalışmada, Foucault'un biyopolitika ve iktidar üzerine düşüncelerini temel alarak, tiyatronun insan bedenini nasıl temsil ettiğini, yönlendirdiğini ve kontrol ettiği analiz edilecektir. Tiyatro sahnesindeki bedenlerin, izleyici üzerindeki etkisinin nasıl bir iktidar ilişkisi oluşturduğunu ve bu ilişkinin toplumsal yapılarla

nasıl etkileşim halinde olduğu ele alınacaktır. Ayrıca, tiyatronun politik ve toplumsal olayları nasıl yansıttığı, bedenin politik mücadelelerde nasıl bir araç olarak kullanıldığı da incelenecektir. Bu anlamda bu makalede biyopolitika kavramı bağlamında tiyatro sanatının beden ve iktidar ilişkisini nasıl ele aldığı ve nasıl bir karşı iktidar oluşturabileceği analiz edilecektir. Bunun için öncelikle Foucault'nun eserleri tarandıktan sonra tiyatroyla ilgili temel çalışmalar ve ikisine ilişkin yapılan çalışmalara bakılacaktır.

2. KAVRAMSAL VE KURAMSAL ÇERÇEVE

''Foucault, söylemin teorik bir oluşum olduğu kadar düzenlenmiş bir toplumsal pratik oluşturduğunu, bu yüzden bilgiyi olduğu kadar/iktidarı da içerdiğini, bu sebeple belirli bir söylemin sınırları içinde somutlaşmış kategorilerin yalnızca bilgiyi değil, aynı zamanda gücü/iktidarı da oluşturduğunu düşünür.'' (Şahin, 2017, s. 125) Foucault, bilgi olmadan iktidardan bahsedilemeyeceğini ön görür bu sebeple bilgi ile iktidarı birlikte ele almak daha doğru olacaktır.

Foucault'nun iktidar kavramı alışılagelmişlerin en ötesinde bir kavramdır. Foucault'nun düşüncelerini eleştirenler için dahi iktidar hakkında yapmış olduğu çözümlemeleri çoğu açıdan dikkat çekici bulurlar. Foucault, iktidarı toplumdaki çatlaklara sızan, mikro bir düzeyde ele alır. Foucault'nun iktidar kavramı, siyaset biliminin ön gördüğü tanımlamaların ya da Marksizmin iktidarı oturttuğu temellerden oldukça farklılaşmaktadır. Marksizmi iktidarı sadece sınıfsal bir ayrıma indirgemesi ve salt ekonomik temellerde ele almasını çok yüzeysel bulur ve eleştirir. Onun için iktidar alışıldık tanımlarda olduğu gibi siyasi bir grubun diğerlerine karşı kurduğu otorite veya hegemonya da değildir. (Afary & Anderson, 2012) Foucault'nun Hapishane'nin Doğuşu kitabını yazmadan önceki düşünceleri daha sert ve olumsuz önermelere sahipken sonrasında bu tutumunu biraz daha değiştirmiştir. Tutumunda bu manada yaptığı değişiklik, iktidar kavramını tanımlamasına da yansımış, ortaya daha stratejik bir iktidar tanımı çıkarmıştır. İlk çalışmalarındaki gibi iktidarı sadece bastırma ve yasaklama çerçevesinde almanın yeterli olmayacağını belirten Foucault, iktidarın yeni bilgi nesneleri ortaya çıkardığını ve bilginin iktidarın sonuçlarına yeni bir etkinlik getirdiğini söyler. (Sarup, 2004)

Foucault modern iktidarın etki alanının oldukça geniş olduğunu ve bilgi sayesinde kendisini meşrulaştırdığını dile getirir. Foucault Hapishane'nin doğuşunda ceza sistemindeki değişikliklere dikkat çeker ve modern iktidarın bilgi sayesinde denetimi ve elinde bulundurduğunu söyler. Eskiden bir bireyin işlediği bir suç toplumun gözü önünde cezai karşılığını buluyorken, modern iktidarla birlikte ceza sistemlerinin bedene değil ruha gerçekleştiğinin altını çizer. Bilimsel bilgi, söylemler cezanın iş yapabilme gücü ile de iç içe geçtiğini belirten Foucault, modern iktidarın toplumun geneli üzerinde kontrolü sağlayabilmek adına bilgiden faydalanır. (Foucault, 2017) Bunu yaparken birden fazla teknik kullanan iktidar, ben her yerdeyim vurgusunu yapmaktan da çekinmez. İktidar kapatma ve norm üretimi ile toplumu denetim altında tutmaktadır. Norm üretimi ile aslında bir kalıp belirlemektedir. Kendisi bir normal tanımı yapar ve normalin dışında kalanları doğal olarak farklılaştırma yoluna gider. İktidar kendi gözünde normal olmayanları yani anormalleri -deliler, akıl hastaları gibi- de kapatma yoluna gitmektedir. Bu şekilde bir normalleştirme politikası izlemektedir. Okul, askeriye hatta caddeler bile iktidarın denetim araçları ile doludur. Sürekli gözetlenme hissi

yaratması sebebiyle denetimi elde tutmayı başarır (Rigel, Batuş, Yücedoğan, & Çoban, 2005; Mertek, 2020).

Foucault, 17.yüzyıl sonrası Batı toplumlarında geleneksel iktidarın temsili olan güç ve itaate bağlı sınırlayıcı bir iktidar yerine yaşam pratiklerinin üretilmesini destekleyen, daha esnek ve aynı zamanda bilgi, normlar, kurumlar ve disiplin mekanizmaları aracılığıyla topluma müdahale eden biyoiktidar modelinin hakim olduğunu dile getirir (Foucault, Özne ve İktidar, 2021). Foucault'a göre biyoiktidar, insan bedenini disipline ederek insanın yeteneklerini, verimli yönlerini açığa çıkararak ve ekonomik sistemlerle bütünleştirerek yaşama müdahale edebileceği gibi insan bedenini, nüfusun önemli bir doğal parçası olarak adlandırıp nüfusun kapitalist sistem içerisinde denetim altında tutulmasını da sağlayabilir. İşte biyoiktidar, bedene zulmeden fiziksel şiddetin ön planda olduğu geleneksel iktidar modelinden bu bakımdan ayrılır. Biyoiktidarda bedenin eziyet çekmesinden ziyade bedenin uysal bir şekilde itaat edilmesi sağlanarak kapitalist sistem içerisinde ondan en yüksek verimi almak hedeflenir. (Foucault, Özne ve İktidar, 2021)

Michel Foucault'nun iktidar kavramına getirdiği yenilikçi bakış açısı, geleneksel anlayışlardan radikal bir kopuşu temsil eder. Ona göre, iktidar sadece devletin merkezi otoritesinden kaynaklanan bir güç değildir; aksine, toplumun her alanına yayılmış, sürekli dönüşen ve çok katmanlı bir yapıya sahiptir. Özellikle, "disiplin toplumu" ve "biyopolitika" kavramlarıyla vurguladığı gibi, modern toplumlarda iktidar, bireylerin bedenlerini, davranışlarını ve düşüncelerini kontrol altına alarak, toplumsal düzenin devamlılığını sağlar. Foucault'a göre, iktidarın işleyişi, sadece zorunlu itaati değil, aynı zamanda direniş ve karşı güçlerin ortaya çıkmasını da teşvik eder. Ancak, bu direnişler genellikle iktidarın mevcut biçimlerini yeniden üretmek yerine, farklı ve daha özgürleştirici biçimlerde toplumsal değişimi mümkün kılar. Bu bağlamda, Foucault'nun iktidar analizi, güç ilişkilerini daha derinlemesine anlamamıza ve toplumsal dönüşümü destekleyen eleştirel bir perspektif geliştirmemize olanak tanır.

Eski Yunanlılarda ''hayat'' kelimesini karşılamaya yarayan ''zoe'' ve ''bios'' sözcükleri kullanılıyordu. Zoe, kısaca yaşama eylemi, bios ise yaşam pratikleri, hayat tarzı anlamlarına gelmekteydi. Agamben'in deyişiyle ''çıplak hayatın siyasallaştırılması'' yani zoe'nin yaşamın devletin alanına girmesi modernliğin belirleyici bir unsuru olarak karşımıza çıkmaktadır. (Agamben, 2013) Bu bağlamda Foucault yaşayan bir canlı olarak insanın devletin denetimine girme eğilimini biyoiktidar olarak adlandırır. (Özmakas, 2019)

Biyoiktidar ve biyopolitika kavramları zaman zaman birbiri yerine kullanılsa da Foucault'nun metinlerinden anlaşıldığı kadarıyla bu iki kavram belli bir noktada farklılaşmaktadır. Biyoiktidar yukarıda değinildiği gibi geleneksel iktidarın yerini bıraktığı bir iktidar modeli olarak tanımlanırken, biyopolitika, biyoiktidarın yaşama müdahalelerini temellendirdiği stratejiler olarak tanımlanabilir. (Lemke, 2016)

Biyopolitika kavramı, Michel Foucault tarafından geliştirilen ve modern iktidarın nasıl işlediğini anlamak için kullanılan önemli bir kavramdır. Foucault'a göre, biyopolitika, devletin bireylerin yaşamına ve bedenlerine müdahale etme yetkisi ve pratiğiyle ilgilidir.

Biyopolitika kavramıyla ilgili ana fikir, modern toplumların iktidarının sadece bireylerin davranışlarını ve hareketlerini kontrol etmekle kalmadığını, aynı zamanda nüfusun sağlığı,

üretkenliği, yaşam süresi gibi biyolojik ve biyografik özelliklerini de şekillendirdiğidir. Bu, devletin sadece bireylerin özgürlüğüne yönelik müdahaleleri değil, aynı zamanda toplumun genel sağlık politikaları, doğum kontrolü, ırksal politikalar gibi geniş kapsamlı müdahaleleri de içerir. (Foucault, Cinselliğin Tarihi, 2007)

Foucault, biyopolitikanın 18. yüzyılın sonlarından itibaren modern devletin bir fonksiyonu olarak ortaya çıktığını savunur. Özellikle, insan nüfusunun yönetimi ve kontrolü, modern devletin esas meselesi haline gelmiştir. Bu durum, hem bireylerin bedenlerinin hem de toplumun genel sağlığının kontrol edilmesini içerir. Biyopolitika, bu tür kontrolün, devletin daha derin ve kapsamlı bir şekilde yayılmasını sağladığı bir araç görevi üstlenir.

Michel Foucault, beden kavramını ele alırken, onu sadece fiziksel bir varlık olarak değil, aynı zamanda iktidar ilişkilerinin bir alanı olarak da görür. Foucault'nun çalışmalarında beden, iktidarın biyopolitikasının bir parçası olarak incelenir. Ona göre, modern toplumlarda iktidar, bireylerin bedenlerini ve yaşamlarını kontrol altına alarak, nüfusun sağlığı, üretkenliği ve biyolojik özellikleri üzerinde etki sahibi olur.

Bedenin iktidar tarafından kuşatılması 'disiplin' aracılığıyla gerçekleşir. Disiplin, bireyin norma uygun davranışlar gerçekleştirmesi için bedeni ıslah edecek mikro ceza sistemleri üretir. Norma uyma, uydurma süreci olarak tanımlanabilecek normalizasyon süreci devletin normlarını hakikatin bir parçası olduğunu bedenlere 'inceleme' ile kabul ettirir. Bu sayede beden disiplinci iktidarın nesnesi haline gelecek kimlikler üretmeye başlar. (Gros, 2021)

Ayrıca, Foucault bedenin iktidarın bir ifadesi olduğunu da vurgular. Beden, iktidarın işleyişini yansıtan bir alan olarak hizmet eder. Özellikle, tıp, sağlık politikaları ve cinsellik gibi alanlarda bedenin nasıl normalleştirildiği ve düzenlendiği incelenir. Bu bağlamda, bireylerin bedenleri üzerindeki denetim, iktidarın yayılmasını ve gücünün pekiştirilmesini sağlar.

Foucault'nun beden kavramıyla ilgili analizi, modern toplumlarda iktidarın nasıl işlediğini ve bireylerin bedenlerinin nasıl biçimlendirildiğini anlamamıza yardımcı olur. Beden, sadece fiziksel bir varlık değil, aynı zamanda iktidar ilişkilerinin merkezi bir odak noktası olarak görülür. Bu perspektif, bedenin politik, sosyal ve kültürel boyutlarını vurgulayarak, toplumsal dönüşümü ele alırken güç ilişkilerini göz önünde bulundurmamıza yardımcı olur.

Foucault, iktidarın bedene işlemek için öncelikle ruhu ele geçirdiğini bu sayede iktidarın bedenin maddiliğini gerçekleştirdiğini öne sürer. Ruhun ve bedenin terbiyesiyle ancak modern politikanın sürdürülebilecek bir düzlem bulmasına olanak sağlanabilir. İktidar yoksa beden de yoktur. (Butler, 2005)

3. TİYATRONUN DOĞUŞU

Tiyatro, nesnesini insanın oluşturduğu ve çeşitli dekorlar, makyajlar kullanılarak hayata dair şeylerin sahne üzerinde canlandırılması, taklit edilmesi olarak tanımlanabilir. (Buttanrı, 2011) Günümüzde tiyatro dendiğinde zihnimizde genellikle tiyatroyu tiyatro yapan şeyler canlanır. Bir oyun, oyuncular, sahne, dekor, kostüm ve seyirciler gibi. Fakat şu anda tiyatro dediğimiz sanat, ilk doğduğu anda zihnimizde nasıl bir görüntüye tekabül ediyordu? Bunu daha iyi anlayabilmek adına tiyatronun doğuşuna ve kaynağına ilişkin bilgilere değinmekte fayda var.

Tiyatronun tarihi dinlerin tarihinden de eskidir. İlk olarak tiyatro ilkel insanın ihtiyaçları etrafında şekillenmiştir. Av hayvanlarını çoğaltmak, avın iyi gitmesini sağlamak amacıyla yapılan büyüleri taklit etmek tiyatronun doğuşuna işaret ettiği bilinmektedir. Av törenlerinde yapılan taklitlere daha sonrasında müziğin, dansın ve maskelerin eklenmesiyle trajedi, komedi ve son olarak eğlence amacıyla tiyatro meydana gelmiştir. (Fuat, 1970) Hayvan taklitleri ile bir av provasının canlandırılması ile başlayan tören sonrasında yağmur yağdırma, ürünlerin çoğaltmasını sağlamak gibi çeşitli amaçlarla yeni törenleri beraberinde getirmiş ve bu törenlere konuşmalar da eklenmeye başlamıştır. (Buttanrı, Çeşitli Yönleriyle Tiyatro, 2011) Bugün hala Anadolu'da yağmur dualarına çıkılması, baharın gelişinin kutlanması ve ürünlere bolluk, topraklara bereket getireceği inancı ilkel insanlardan günümüze aktarılan bu törenler ve mitler aracılığıyla gerçekleşmiştir.

Memet Fuat, tiyatronun doğuşuna yönelik iki ayrı görüş bulunduğunu belirtir:

1-Dans: Bu düşünceyi savunanlara göre dans bütün sanatların anasıdır, ilk sanattır. Bu sebeple ilk insanlar barınacak yer ve yiyecek şeyler bulduktan sonra dans etmeye başlamışlardır çünkü ilk insanlar için dilin yeterince gelişmemiş olması onları duygu ve düşüncelerini ifade edebilmek için çeşitli hareketlerde bulunmaya itmiştir. Bu hareketlerin anlamlı bir bütün haline gelmesi yani dansa dönüşmesi ise ilk insanların doğa olaylarını algılayış biçimleri ile ilintilidir. Zaman içinde doğayla birlikte belli bir ritmin yakalanması dansın ortaya çıkmasını sağlamış ve kendilerini bu yolla ifade etmeleri ise tiyatronun doğmasına sebep olmuştur (Fuat, 1970, s. 9-10).

2-Taklit: Tiyatronun doğuşuna 'taklit'i yerleştirenlere göre ise insan doğuştan taklit etme yeteneğine sahiptir. İnsan, taklit sayesinde yeni şeyler öğrenir, anlatır ve doğada görülen şeyleri taklit etmenin insana verdiği haz, sanatı doğurmuştur.

Tiyatro Sanatının Biyopolitik Boyutu: Bedenin Temsili ve İktidarın Sahne Üzerindeki Yansımaları

Bu bölümde Michel Foucault'nun iktidar ve beden kavramları tiyatro sanatı bağlamında iktidarın bireylerin bedenleri üzerindeki etkileri ele alınmaktadır. Sahne üzerindeki temsiller ve performanslar iktidarın gücünü meşrulaştırabileceği gibi, iktidara karşı bir direniş olarak da kendini gösterebilir. Bu bakımdan tiyatroda bedenin sahne üzerindeki rolünü ve iktidarın sahne sanatlarına yansımalarını açıklama gereksinimi duyulmuştur.

Tiyatro, insan tarafından oluşturulan ve çeşitli dekorlar, makyajlar kullanılarak hayata dair şeylerin sahne üzerinde canlandırıldığı bir sanat formudur. Tiyatro sanatı yalnızca sahnedeki gösteriyle sınırlı değildir. Sahne arkası ve sahne öncesi süreçler, iktidarın biyopolitik boyutu ile ilişkilidir. Tiyatro, ilkel insanın çeşitli yollarla ihtiyaçlarını dile getirdiği eylemler bütününden, değişen toplumsal pratikler çerçevesinde gelişen anlamlı bir bütün olarak sanat dalına evrilmiştir. Bu açıdan bakıldığında tiyatro sanatı, toplumun mevcut yapılarını sorgulama ve değiştirebilme kapasitesine sahiptir.

Antik Yunan ve Roma'da tiyatro geleneğinde karakterlerin duygularını ve kimliklerini yansıtmak amacıyla maskeler, kostümler, jestler ve danstan faydalandıkları görülmüştür. Bu teknikler ve kullanılan aksesuarlar tarihsel düzlemde değişime uğramış modern tiyatroda müzikalite, bedenin ve mimiklerin sunuluşu, farklı performans sanatları ve çeşitli sahne düzenlemeleriyle ön plana çıkmıştır. (Nutku, 1985)

İktidarın hem hedefi hem de aracı olarak görülen bedenin tiyatro sahnesinde temsili, izleyiciye verilmek istenen mesajın dikkat çekmesinde önemli bir rol oynamaktadır. Tiyatro sahnesi bu bağlamda iktidarın bir güç aracı olarak karşımıza çıkabileceği gibi iktidarın eleştirisini yapabilecek bir zemine de dönüşmektedir.

Tiyatronun politik bir nesne olarak anılması ise ilk olarak Erwin Piscator ile mümkün olmuştur. Piscator, ''Politik Tiyatro'' eserinin girişinde Ezilenler Tiyatrosu'ndan şu satırlara yer verir: *''Tiyatro eylemi zorunlu olarak politiktir, çünkü insanların büyün eylemleri politiktir ve tiyatro da bu eylemlerden yalnızca biridir… Tiyatroyu politikadan soyutlamaya çalışanlar bizi temel bir yanlışa sürüklemek istiyorlar ki, bu da politik bir tutumdur."* (Piscator, 2010)

19. yüzyılda Avrupa'da kapitalizmin toplumsal yaşamı kuşatmasına bağlı olarak sanat da değişime uğramıştır. Tiyatro sanatında kullanılan akımlar da buna bağlı olarak değişim göstermiştir. Sanat, dönemin koşullarını içinde barındıran politik bir tavırla sergilenmeye başlanmıştır. Piscator, politik tiyatrosunda tiyatroyu izleyicilerin yaşamı gerçekçi bir biçimde algılamasını sağlamak amacıyla film, fotoğraf, ses gibi çeşitli araçlar kullanarak yeni sahne teknikleri geliştirerek seyircinin siyasal görüşe katılabilmesi için oyunla bütünleşmesini hedeflemiştir. (Piscator, 2010)

Türkiye'de politik tiyatro tarihsel anlamda ilk olarak 19. yüzyıl orta oyunlarında görülmeye başlanmıştır. Politik konular, Türkiye'nin geçirdiği toplumsal değişim ekseninde farklı eserlerle ele alınmıştır. İktidarı ya da dönemin koşullarını, toplumsal normları eleştirmesi bakımından iktidarın bir denetim aracı olan ''sansür'' uygulamasıyla karşılaşmışlardır. (Özmen, 2015)

Tiyatro sanatı, çeşitli eserler ve kullanılan tekniklerle birlikte iktidarı onaylama, toplumsal normları besleme, simgesel bir temsil oluşturma ve iktidarın bazı koşullarda halkın zihnini eğlence ve dikkat dağıtma yollarına başvurarak iktidarı meşrulaştırabilir.

Fakat aynı zamanda tiyatro, yukarıda bir karşıt direniş olarak nitelendirilen politik tiyatroda olduğu gibi biyopolitikanın stratejilerini bedenin temsilinden, sahne düzenleme tekniklerinden, izleyici ve sahne arasında kurulan etkileşimden ve bu bağlamda kurgulanan karakter ve hikayeler bağlamında işleyebilir.

Türk tiyatrosu bağlamında tiyatro sanatında biyopolitik izdüşümlere bakıldığında Türk tiyatrosunun modernleşme süreci dikkat çekmektedir. Geleneksel Türk tiyatrosunun batılılaşma sürecinde geçirdiği en önemli değişimler belirli bir metne bağlı olarak oyunların sergilenmeye başlanması ve tiyatro binalarıdır. Tiyatro binalarının yaptırılması ilk olarak sarayın desteği ile gerçekleşmiştir. Sonrasında oyun yazarlarının yetiştirilmeye başlaması, Batı'dan oyun çevirilerinin yapılması ile Batılı tarzda Türk tiyatrosunun önemli adımları atılmaya başlanmıştır. (Karacabey, 1995)

Halk tiyatrosunun merkezi olan İstanbul'da Batılı ülkelerden gelen tiyatro eserlerinin ilk başta yalnızca kapalı bir kitleye hitap ediyorken sonrasında halkın da ilgi duymasıyla birlikte halka açılması ortaoyunu- meddahlık, karagöz gibi oyunlara olan ilginin azalmasına neden olmuştur. (Artun, 2008)

Bu dönemde yaşanan önemli problemlerden bazıları halkın hassasiyetlerini barındıran konuların Türk oyuncular ve Türk kadınlar tarafından canlandırılamaması, bu tarz oyunlar için azınlık grupların tercih edilmesi ve yapılan çevirilerin azınlık oyuncular tarafından anlaşılıp doğru telaffuz edilmesinin bir dil sorununu beraberinde getirmesidir. Bununla bağlantılı olarak seyirciler tarafından da oyunların ve dilin anlaşılamaması karmaşık bir süreci doğurmuştur. Bu problemlere çözüm yolu olarak serbest bir metne bağlılık gerektiren ve yine bir doğaçlama ile sergilenen tuluat tiyatrosunun henüz kendi geleneğimiz içinde gelişmesini tamamlama aşamasındayken bu karmaşıklıkları çözümleme ve batılı tarza uyum sağlama amacıyla bir araç olarak kullanılmıştır. Tuluat tiyatrosu ile batı tiyatrosunun tekniği, dekoru, oyun konuları vb. ortaoyunu tekniğine uyarlanarak sergilenmeye başlamış ve bu süreç Cumhuriyete kadar devam etmiştir. Yapılan bu uyarlamalarla halkın beğenilerine hitap etme ve daha anlaşılabilir olmasını sağlamak hedeflenmiştir. (Artun, 2008; And, 2014).

Cumhuriyetle birlikte Atatürk'ün çağdaş bir kültür oluşturma ve muasır medeniyetler seviyesine erişmeye yönelik sanatlar üzerinde yaptığı çalışmalar sonucunda Tanzimat'tan Cumhuriyete gelen süreçte dağınık ve karmaşık gelişmelerden dolayı ilerleme kaydedemeyen tiyatro gelişme fırsatını yakalamaya başlamıştır. Bu bağlamda atılan ilk adım 1925'te konservatuar kurma faaliyetlerine girilmesiyle başlamıştır. 1927'de Darülbedayi'de görevlendirilen Muhsin Ertuğrul kız ve erkek öğrenciler yetiştirmeye, oyunculuk, dekor, çeviriler gibi çalışmalarla bugünkü tiyatromuzun temellerini atmaya başlamıştır. Daha sonrasında 1930'lu yıllarda belediyelere tiyatro binaları yapılmaya başlanmış ve tiyatro sanatı her yerde yaygınlaşır hale gelmiştir. Devlet eliyle ve çeşitli kültür, Batılılaşma politikalarıyla yoğrularak tiyatro ve tiyatro eğitimi desteklenmiş ve 1940'lı yıllara gelindiğinde ilk Müslüman kadın oyuncuların tiyatro sahnelerinde yer almaya başlamasıyla tiyatro yeni bir soluk kazanmıştır. Bu dönemde köklü bir batı yönelimi artık sanatımıza tamamen yansımıştır (Buttanrı, 2011).

Bu çerçevede tiyatro sanatı, devletin batılılaşma sürecini destekleyen ve halka modernleşme pratiklerinin kabulünü kolaylaştırması bakımından biyopolitik bir araç olarak kendini göstermiştir.

Ayrıca kadın bedeninin tiyatro sahnesinde temsili, dünyada ve Türkiye'de çeşitli toplumsal değişimin sonucu olarak gerçekleşmiştir. Bu bağlamda tiyatro sanatı sürekli kendini mevcut iktidar yapıları içerisinde güncellemekte ve kendi gerçekliğini üretmektedir. Kadın bedeni, kadının toplumsal konumu ve toplumun kadına atfettiği normlar bağlamında tiyatro sanatında feminist tiyatro ile ele alınmıştır.

Tiyatronun iktidara karşı direnişi de aynı zamanda iktidarı formüle etmektedir. Yasaya direnmek ya da yasanın pratiklerini üretmek tiyatroda bedenin temsili ile gerçekleşmektedir. Bu açıdan direnme ya da direniş iktidarın etkisi sonucu oluşmaktadır. (Butler, 2005)

4. SONUÇ

Bu makalede, Foucault'nun iktidar ve biyopolitika kavramlarının tiyatro sanatı bağlamında bedenin temsili ve iktidar ilişkilerinin analizinde sağladığı çerçeve incelenmiştir. Tiyatro sahnesinin, iktidarın gücünü hem meşrulaştırabilecek hem de sorgulayabilecek bir platform olarak işlev gördüğü vurgulanmıştır.

Tiyatro tarih boyunca insan eylemlerinin sergilendiği ve değişen toplumsal koşullara göre kendi gerçekliğini yeniden üretme yetisine sahip bir sanat olarak karşımıza çıkmıştır. Aynı zamanda tiyatro, politik bir nesne olarak iktidarı yorumlayabilmekte ve izleyicilerin yaşamı gerçekçi bir biçimde algılamasını sağlamak için çeşitli araçlar kullanarak iktidara karşı bir direniş oluşturabilmektedir. Ancak, tiyatro aynı zamanda iktidarın meşrulaştırılmasına ve iktidarın gücüne de hizmet etmektedir. Sahne üzerindeki temsillerin ve performansların, belirli bir mesajı ileterek ve iktidarın mevcut yapılarını destekleyerek nasıl kullanılabileceği ele alınmıştır.

Son olarak, Foucault'nun iktidar ve biyopolitika kavramlarının, tiyatro sahnesinde bedenin temsili ve iktidar ilişkilerinin anlaşılmasında önemli bir çerçeve sunduğu sonucuna varılmıştır. Tiyatro sanatının, izleyicilere iktidarın işleyişini gösterirken aynı zamanda iktidara karşı bir direniş alanı olarak işlev görebileceği ve toplumsal dönüşümü teşvik edebileceği belirtilmiştir. Bu bağlamda, tiyatro sanatının hem iktidarın aracı hem de karşıt gücü olarak önemli bir rol oynadığı vurgulanmıştır.

KAYNAKÇA

Afary, J., & Anderson, K. (2012). *FOUCAULT VE IRAN DEVRİMİ TOPLUMSAL CİNSİYET VE İSLAMCILIĞIN AYARTMALARI.* (M. Doğan, Çev.) İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi.

Agamben, G. (2013). *Kutsal İnsan Egemen İktidar ve Çıplak Hayat.* (İ. Türkmen, Çev.) İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

And, M. (2014). *Başlangıcından 1983'e Türk Tiyatro Tarihi.* İstanbul: İletişim Yayınları.

Artun, E. (2008). Tarihsel Süreçte Değişen Geleneksel Tiyatromuz. *Halk Kültürü Tiyatrosu Sempozyumu Yeditepe Üniversitesi, 25-27 Aralık 2008.* İstanbul.

Butler, J. (2005). *İktidarın Psişik Yaşamı Üzerine.* (F. Tütüncü, Çev.) İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Buttanrı, M. (2011). *Çeşitli Yönleriyle Tiyatro.* Eskişehir: Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Yayınevi.

Buttanrı, M. (2011). *Çeşitli Yönleriyle Tiyatro.* Eskişehir: Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Basımevi.

Foucault, M. (2007). *Cinselliğin Tarihi.* (H. U. Tanrıöver, Çev.) İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Foucault, M. (2017). *Hapishanenin Doğuşu.* Ankara: İmge.

Foucault, M. (2021). *Özne ve İktidar.* İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Foucault, M. (2021). *Özne ve İktidar.* (I. Ergüden, & O. Akınhay, Çev.) İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Fuat, M. (1970). *Başlangıcından Bugüne Türk ve Dünya Tiyatro Tarihi.* İstanbul: Varlık Yayınları.

Gros, F. (2021). *Michel Foucault.* (İ. Birkan, Çev.) İstanbul: İletişim Yayınları.

Karacabey, S. (1995). Gelenekselden Batı'ya Türk Tiyatrosu. *Tiyatro Araştırmaları Dergisi*, 1-10.

Lemke, T. (2016). *Biyopolitika.* (U. Özmakas, Çev.) İstanbul: İletişim.

Mertek, S. (2020). Bilgi ve İktidar Kıskacında Üniversiteler ve Sosyal Bilimler: Foucaultcu Bir Yaklaşım. . *Gaziantep University Journal of Social Sciences*, 78-95.

Nutku, Ö. (1985). *Dünya Tiyatrosu Tarihi.* İstanbul: Remzi Kitabevi.

Özmakas, U. (2019). *Biyopolitika: İktidar ve Direniş.* İstanbul: İletişim Yayınları.

Özmen, Ö. (2015, Ocak). Türkiye'de Politik Tiyatronun Gelişimi. *AnkaraÜniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, s. 415-430.

Piscator, E. (2010). *Politik Tiyatro.* (S. G. Mustafa Ünlü, Çev.) İstanbul: Agora Kitaplığı.

Rigel, N., Batuş, G., Yücedoğan, G., & Çoban, B. (2005). *Kadife Karanlık 21. Yüzyıl İletişim Çağını Aydınlatan Kuramcılar.* İstanbul: Su Yayınları.

Sarup, M. (2004). *Post-Yapısalcılık ve Postmodernizm.* (A. Güçlü, Çev.) Ankara: Bilim ve Sanat.

Şahin, Y. (2017). Michel Foucault'da Söylem Analizi . *Sosyal ve Kültürel Araştırmalar Dergisi* , 119-135.

ISBN NO. 978-625-6830-90-5

MÜZİĞİN TOPLUMSAL ROLLERİ TEMELİNDE BİR İNCELEME: TROYA OZANLARI

Burak DEMİRBAŞ [1]

Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi,

budemirbas@gmail.com,

Prof. Dr. Uğur TÜRKMEN[2]

Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi,

ORCID: 0000-0002-0847-779X

uturkmen@comu.edu.tr,

Özet

Şehirler, tarih, yaşanmışlık ve toplum ile adeta bir ruha bürünmüş, kültürü temsil eden bir mekândır. Müzik, toplumların değerini, duygularını ve kimliğini yansıtan, bireyleri bir araya getirerek aralarındaki bağları güçlendiren bir sanat olmasına rağmen toplumla olan ilişkisinde çok derin ve karmaşık roller üstlenir. İnsanlar yaşadıkları toplum tarafından kültürlenebilir, içinde yaşadıkları toplum ve bireyler ile kültürleşebilir.

Çanakkale'de kurulan Troya Ozanları topluluğunun oluşum amacı, kültürlenme, kültürleşme ve kültürleme temellidir. Topluluk içindeki çeşitli kültürlere sahip sanatçılar bir araya gelerek toplumsal uyumu ve hoşgörüyü sağlamak, halk müziğimizi yaşatmak ve gelecek kuşaklara aktarmak için bir araya gelmiştir. Topluluk, müziğin toplumsal rolleri çerçevesinde icra ettikleri müzikle Çanakkale'nin sosyokültürel dokusuna katkı sağlamaktadır. Bu katkının devam etmesi, halk müziğimizin yaşatılması ve gelecek nesillere aktarılması açısından önemlidir.

Bu çalışmanın konusu, Troya Ozanları'nın üstlendikleri rollerin önemini, icra ettikleri müzik ile nasıl bir toplumsal etki yaratmak istediklerini ve halk müziği kültürümüzün unutulmaması için nasıl bir yol izlediklerini araştırmaktır.

Çalışmada nitel araştırma yöntemi kullanılmış olup, veriler katılımcı gözlem ve odak grup görüşme yolu ile toplanmış, alan araştırması tekniklerine göre çözümlenmiştir. Çalışmanın özgün ve alana katkı sağlayıcı olduğu düşünülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Troya, Ozan, Müzik, Kültür, Sosyoloji

AN ANALYSIS BASED ON THE SOCIAL ROLES OF MUSIC: TROYA OZANS

Abstract

Cities are places that represent culture, wrapped in a spirit with history, experiences and society. Although music is an art that reflects the values, emotions and identities of societies, and strengthens the ties between individuals by bringing them together, it plays a very deep and complex role in its relationship with society. People can be acculturated by the society they live in, and they can be acculturated by the society and individuals they live in.

The formation purpose of the Trojan Bards community, founded in Çanakkale, is based on acculturation, acculturation and acculturation. It was determined to ensure social harmony and tolerance by bringing together artists from various cultures within the community, to keep our folk music alive and to pass it on to future generations. The group contributes to the sociocultural fabric of Çanakkale with the music they perform within the framework of the social roles of music. Continuing this contribution is important for keeping our folk music alive and passing it on to future generations.

The subject of this study is to investigate the importance of the roles played by the Trojan Bards, what kind of social impact they wanted to create with the music they performed, and what path they followed to ensure that our folk music culture is not forgotten.

Qualitative research method was used in the study, data were collected through participant observation and focus group interviews, and data were analyzed according to field research techniques. The study is thought to be original and contributing to the field.

Keywords: Troy, Bard, Music, Culture, Sociology

GİRİŞ

Halk müziğimiz çok zengin bir kültürel mirasa sahiptir. Hem melodik çeşitliliği hem de derin anlamlar içeren sözleriyle insanların duygularına hitap eden bir özelliği bulunmaktadır. Halk müziği, geçmişten günümüze kadar uzanan bir tarihi yansıttığı gibi toplumun değişen yönlerini de yansıtmayı başarabilen zengin bir unsurdur.

Farklı kültürler arasındaki etkileşim ve iletişim, sosyokültürel mirasın zenginleşmesine ve çeşitlenmesine katkı sağlar. Bu nedenle farklı kültürlerle sentezlenmiş müzik gruplarının oluşturulması ve bu toplulukların çalışmalarını, ortaya çıkardıkları projeleri, kültürel etkinlikler, konserler, festivallerle desteklemek ve bu etkileşimi teşvik etmek çok önemlidir.

Genç nesil olarak tabir edilen kesim küreselleşme ve internet çağının etkisiyle farklı kültürlerle kolayca etkileşime geçebiliyor ve çok kültürlülüğe daha açık ve kabul edici olabiliyor. Genellikle dijital platformlardan müzik dinleyen ve çeşitli müzik türleri arasında çok hızlı geçişler yapabilen bir nesil olarak düşünebiliriz. Bu da hızlı bilgi tüketimi, sürekli olarak değişen içeriklerle de genellikle kısa dikkat sürelerine sahip olduklarını destekliyor.

Genel olarak gelecek olan böyle bir nesle sosyokültürel bir miras bırakabilmek oldukça önemlidir ve bir o kadar da çok değerlidir.

Gelecek nesillerin bu kültürel mirası anlayabilmeleri ve değer vermeleri için her fırsatta bilinçlendirme çalışmaları yapılmalıdır. Okullarda, müzelerde, kültürel etkinliklerde ve diğer platformlarda bu mirasın aktarılması her anlamda desteklenmelidir.

Konservatuvarlara da bu konuda çok önemli görevler düşmektedir. Konservatuvarlar eğitim-öğretim faaliyetlerini sürdürdükleri süreç içerisinde içinde yaşadığı toplumu göz ardı etmemeli ve içinde yaşadığı toplumla bir bütün olabilmelidir.

Bu bağlamda konservatuvarlar;

-Etkinlikler yoluyla kendini topluma tanıtmalı ve aynı ölçüde toplumu da bir o kadar iyi tanımalı,

-Okulu bir toplum merkezi haline getirmeli,

-Toplumla güçlü bir okul-aile işbirliği sağlamalı,

-Okulda genç kuşakların gereksinmelerinin ne ölçüde karşılandığını hep birlikte incelenmesine imkan tanımalı,

-Eğitim etkinliklerinde de toplum kaynaklarından mutlaka yararlanmalıdır.

Konservatuvarlar içinde bulunduğu toplumla bu bilinçte eğitim öğretim faaliyetlerini sürdürmelidirler.

Toplum

"Toplum kelimesinin birçok tanımı vardır. Ne kadar doğru tanımı olsa da yanılış tanımlamalar da yapılmıştır. Toplum zaman zaman pratik amaçlar için toplam dünya nüfusu, insan toplumu, insan türü veya insan ırkı karşılığında kullanılmaktadır. Bütün bu kullanımlar bilimsel açıdan anlamsızdır." (Fichter, 1996: 72). Toplum dediğimiz yapı dar ve sınırlı anlamlarla ifade edilmemeli, anlam bakımından çok daha geniş anlama sahiptir.

"Bireylerin bir araya gelmesine ya da basit bir toplamına indirgenmeyecek olan büyük bir insan topluluğundaki yapılandırılmış sosyal ilişkileri ve kurumları tanımlamak için kullanılan bir kavramdır" (Giddens & Sutton, 2016: 46).

"Bugünkü sosyoloji, doğa içinde bir arada olma gerçeğinden hareket ederek, toplumu, insanların doğayla ilişkilerinin ve kendi aralarındaki ilişkilerin bir bütünü olarak tanımlamaktadır" (Ergun, 2006: 156). Kendi aralarındaki bu ilişki bazen destekleyici ve olumlu olabilirken bazen de çatışmalı veya karmaşık olabilir.

"Toplumlar bireylerin bir araya gelmesiyle doğan karmaşık örgütlenmelerdir" (Ergil, 2012: 17). İçerisinde birçok farklı birey, grup, kültür, norm ve değerler bulunur. Bu unsurların etkileşimi ve

dinamikleri toplumu doğal olarak karmaşık bir hale getirir. Toplum içinde bulunduğu çevreyi daha iyi hale getirmek için toplumsal sorunlara çözüm bulmalı, birliktelik duygusunu kaybetmeden büyük dayanışma göstermelidir.

"Toplumu oluşturan gruplar çeşitli işlevlerde bulunurlar. Toplumun sürekli değiştiğini ve geliştiğini, zamanda ve mekanda süregittiğini ve sosyal kişi için, kişiyle birlikte ve kişi aracılığıyla eylemlerde bulunduğunu sergilerler" (Fichter, 1996: 77). Bu bağlamda farklı görüşler vardır. Bazıları değişimin kaçınılmaz olduğunu savunurken, diğerleri ise geleneksel değerlerin korunması gerektiğini düşünür. Troya Ozanları geleneğin korunması gerektiğini ve gelecek nesillerin bu geleneği mutlaka bilmeleri gerektiğini savunan bir topluluktur.

Toplumdaki insanlar birbirlerine bağımlı ve birbirleriyle ilişkilidir. Karşılıklı temas, iletişim ve etkileşim hem birey hem de grup için son derece önemlidir. Bunlarsız ne kişi, ne de grup varlığını sürdürebilir (Fichter, 2004: 123).

Sonuç olarak toplum kültürel, ekonomik, siyasi ve diğer pek çok faktörden etkilenir ve bu faktörler toplumun davranışlarını, normlarını ve değerlerini şekillendirebilir.

Kültür

"Kültür konusu, Sosyolojinin temel başlıklarından birisidir. Kültür bilgiyi, sanatı, ahlakı, hukuku, örf ve adetleri kapsadığı gibi, insanın bir cemiyetin üyesi olması dolayısıyla kazandığı diğer bütün kabiliyet ve alışkanlıkları da içine alan bir bütündür" (Erkal, 1999: 134).

Kültür aslında açık bir kavram değildir ve detaylandırılması gerekmektedir. Çünkü, bazen çok geniş kapsamlı şeyleri kapsayabildiği gibi çok sınırlı bir yapıda da olabiliyor.

"Kültür, toplumda yaşayan insanların bütün öğrendiklerini ve paylaştıklarını kapsayan bir kavramdır. Davranış bilimlerinin incelediği hemen her şey kültür tarafından biçimlendirilmiştir" (Özkalp,1987: 67).

"Belirli bir toplumu ya da bir sosyal grubu karakterize eden ve içeriğini, bilgi, gelenekler, normlar, hukuk ve inançların oluşturduğu, yaşam biçimidir" (Giddens & Sutton, 2016: 259)

Sosyoloi, insanların toplum içindeki rollerini, kültürel etkileşimleri, sosyal grupları, sosyal eşitsizlikleri ve toplumsal değişimi anlamak için çeşitli teoriler ve yöntemler kullanır.

"Sosyoloji, fiili olarak gözlemlenebilir konularla ilgilenir, görgül (ampirik) araştırmaya dayalıdır ve olgulara anlam kazandıracak kuramları ve genellemeleri formüle etme girişimlerini içerir" (Giddens, 2010: 13).

İnsanlar kültürleri aracılığıyla birbirlerini anlarlar, etkileşimde bulunur ve ortak bir kimlik oluşturmaya çalışırlar. Ortak değerler, gelenekler, kültürel unsurlar insanları bir araya getirerek kolektif bir bilincin oluşmasına ortam hazırlar.

"Kültürün iki temel fonksiyonu vardır. Bunlardan birisi, koruyuculuk (muhafazakarlık) diğeri ise, gelişme ve yenilemedir. Aslında bunlar iç içedir ve birbirini tamamlar" (Erkal, 1999: 136).

Kültürleşme- Kültürlenme-Kültürleme

"Müzik bireysel olduğu kadar, bireylerin içinde büyüdükleri kültürce biçimlenmişlikleri nedeni ile bestecisi, seslendiricisi, ve her çeşit tüketicisi ile toplumsal ilişkiler, kuruluşlar ile oluşan bir görünüm vermektedir. Bu nedenle müziği sosyolojiden ayrı tutmak ve düşünmeye çalışmak boşunadır" (Günay, 2011: 21).

Müzik, toplumsal değişim ve protest hareketlerin bir parçası olabilir. Örneğin sözlerinde politik mesajlar bulunan şarkılar veya toplumsal adaleti vurgulayan şarkılar değişim ve dönüşüm için bir zemin oluşturabilir.

"Kültür insan yapısıdır ve insanın yaptığı her şey kültürün bir parçasıdır. İnsan doğal olarak bir sosyal hayvandır, üreticidir, yaratıcıdır ve toplam sosyokültürel sistem insanın ürünüdür. Bu anlamda tüm grup yaşamının ve tüm toplumun birer kültürel ürün olduğunu söyleyebiliriz, insanlar tarih boyunca kültürlenmişlerdir" (Fichter, 2004: 152).

"Gelenekler, kolektif hafızanın bir parçası haline gelen deneyimi anlamlandırmak ve yorumlamak için tevarüs edilen ve toplumsal etkinliğin üzerinde inşa edileceği yapıyı sağlayan yol ve yöntemlerdir." Bu bakımdan gelenek geçmişe dair bir şey değildir, tam aksine akıp giden zamanın içinde var olur, yani sürdürülen bir şeydir" (Ayas, 2015: 209).

"Bütün kültürler, kendi yaşamlarını sürdürmeye çalışırlar ve bu çabalarında birbirlerine benzerler" (Güvenç, 2010: 101).

Eğer bir kültür diğer bir kültür ile uzun süre devam eden bir münasebet tesis etmişse ve bu münasebet neticesinde kültürlerin herhangi birinde diğerinden bazı unsurların geçip birikmesi söz konusu olduğunda "kültür edinme" veya "kültürleştirme" yahut "akültürasyon" olgusundan söz edilmektedir (Gezgin, 1997: 125).

İnsanlar kültürleşme sürecini çeşitli yollarla deneyimlerler. Bu süreç bireylerin doğduğu andan itibaren çevresindeki kültürel unsurları öğrenmesi ve içselleştirmesi ile başlar.

Aile, eğitim, toplumsal çevre, medya ve din gibi unsurlar insanların toplumla olan bağlarını güçlendirir ve kültürel kimliklerini tanımlamalarına yardımcı olur.

Bu süreç insanların birbirlerini anlamalarını ve farklı bakış açılarını kabul etmelerini teşvik etmiştir. Bunun yanında kültürleşme aynı zamanda kültürel özelliklerin kaybolmasına ve homojenleşmesine de yol açabilir. Önemli olan kültürler arası iletişimin ve etkileşimin sağlıklı bir denge içinde olmasıdır.

Kültürlenmeyi ise bir bireyin veya grubun bir kültürün ögesini benimsemesi, içselleştirmesi ve uygulamaya çalışması olarak tanımlayabiliriz. Bu süreç bireylerin çevresindeki kültürün unsurlarını öğrenmesi, benimsemesi ve içselleştirmesiyle ortaya çıkar.

"İki toplum çeşitli biçimde ilişki içine girebilecektir. Bu ilişkiler sürekli ya da kesintili, dolaylı ya da dolaysız, yaygın iletişim araçları ya da bazı sayılı kişilerin aracılığıyla olabilir. Bu ilişkiler sonucu uygarlıklar karşılıklı etkileşmekte ve kültür değişmeleri olarak adlandırdığımız olaya tanık olmaktayız" (Sezer, 2006: 157).

Bireylerin kültürel kimliklerinin oluşmasında, kültürleşme sürecine etki etmesinde bu faktörlerin etkisi çok büyüktür. Bu süreç yaşam boyu devam eder ve bireylerin sürekli olarak çevrelerinden yeni kültürel ögeler öğrenmelerini ve bu yeni kültürleri içselleştirmelerini sağlar.

"Kısacası farklı müzik gelenekleri, birbirlerinin mirasını devralarak veya bu mirasa meydan okuyarak, ama her halükarda birbirleriyle diyalog halinde ortaya çıkar ve kurulmuşlardır" (Ayas, 2015: 209).

Müziğin Toplumsal Rolleri

"İnsan içinde yaşadığı toplumla kültürlenirken kazandığı tutumlar davranışlarına yansır. Yansıma toplumun normlarına göre düzenlenmiş olur. Normlar ise dayanaklarını ya bireyin sahip olduğu statülerden ya da o toplumdaki göreneklerden ve geleneklerden alır" (Günay, 2011: 170).

"Birey hem bir aktör hem de toplumun temel gruplarının bir üyesidir. Sosyalizasyon sürecinde tüm temel sosyal rolleri kendiliğinden öğrenmiştir. Bireyden yaşamı boyunca, toplumun bir üyesi olarak "kendi rolünü oynaması" beklenir. Bireyin sosyal rollerini oynarken de yaptığı budur" (Fichter, 2004: 110).

Müzik kültürel ifadenin en önemli parçalarında birisidir. Toplumun değerini, duygularını, yaşadığı hikayelerini ve deneyimlerini yansıtabilir. Ayrıca insanların bir araya gelmesinde ve toplumsal bağların güçlenmesinde en önemli etkenlerden birisidir.

Kültürel normları güçlendirebilir aynı zamanda değiştirebilir de. Bu nedenle müzik kültürel kimliğin şekillenmesinde ve değişmesinde de önemli bir rol oynar.

Müziğin toplumsal rolü genellikle kültür, tarih ve toplumun dinamikleriyle ilişkilidir.

"Müzik, sosyal yapıya dayalı bir sosyal davranışın sonucunda yaratılmaktadır. Bu nedenle yalnız bir ses sistemi değil etnolojik bir yapının oluşturduğu, belli bir davranışın sonucunu içinde taşımaktadır. Belli bir kültür içinde yer alan sosyal bir olaydır" (Kaplan, 2008: 22).

Troya Ozanları

Çeşitli kültürlere sahip sanatçıların bir araya gelerek toplumsal uyumu ve hoşgörüyü sağlamak, halk müziğini yaşatmak için bir araya geldiği bir topluluktur.

Halk müziğinin ve ozanlık geleneğinin gelecek kuşaklara aktarılmasını, unutulmamasını sağlamak ve yetişmekte olan genç nesle ve gelecek nesillere bağlamayı, halk müziğini, aşıklık geleneğini sevdirmeye, aşılamaya çalışmak amaçlanarak kurulmuştur.

Çanakkale ve çevresi başta olmak üzere keşfedilmemiş eserleri notaya almak ve konserlerle halka tanıtmak ta yaptıkları en önemli işler arasında yer almaktadır.

Topluluk bu bağlamda Çanakkale yöresine ait birçok türküyü notaya almış ve halka duyurmuştur.

Özgeçmişler

Hüseyin Karabulut:

Mahlası Aşık Hizmetidir.

02.03.1961 yılında Çanakkale İli Bayramiç İlçesi Yiğitler Köyü'nde doğdu. Türkülere ve saza olan bağlılığı ortaokul yıllarında başladı. Türkü sevdalısı babasının kendisine aldığı bağlama ile 15 yaşında tanışıp bağlama çalmaya başladı. Bağlama çalmayı eğitim almadan kendi kendine öğrendi.

Ailesinin geçmişinin Rumeli kökenli olduğunu söylenmektedir.

Aşık Hizmeti; genç yaşta birçok toplulukta, çiftçi cemiyetlerinde, Cemlerde, köy davetlerinde usta malı deyişleri çalıp okudu.

Pir Sultan, Aşık Harabi, Karacaoğlan gibi birçok halk ozanının şiir ve deyişlerinden etkilendi. 1985 yılında Maliye Bakanlığına memur olarak girdi. İlk görev yeri Bursa Merkez oldu. Bursa'da görev yaptığı iki yıl tarihi Halk Aşıkları Kahvesine sık sık giderek tüm yöreden birçok nedenlerle Bursa'ya yerleşen Halk Aşıklarının sohbetlerine katıldı, dinledi, aşıklık geleneğine ilgi duydu. Memuriyeti nedeniyle görev yaptığı her yörede amatörce derleme, araştırmalarda bulundu. Halen Anadolu Bektaşiliği ve Rumeli Bektaşiliği üzerine araştırmaları devam etmektedir. Derleme ve Araştırmaları ile kendi çalışmalarına ilişkin kitap hazırlığı sürmektedir.

2009 yılında memuriyeti nedeniyle Ankara'ya geldi. Ankara Radyosu TRT Halk Müziği Yurttan Sesler Koro Şefi Eğitici Hocası Mehmet ÜÇER'in çalıştırdığı "Ankara Vergi Dairesi Başkanlığı, Karayolları Genel Müdürlüğü, Ankara Engürü Derneği Türk Halk Müziği Korolarında" bağlama çaldı ve zaman zaman deyiş çalıp okudu. 2011 yılında bağlama çalma tekniğini geliştirmek için hocası İhsan Öztürk'e ait İhsan Öztürk Müzik Merkezinde dört yıl bağlama tavırları bağlama tekniği eğitimini aldı. 2014 yılında usta öğretici olarak kursu tamamladı.

2015 yılında TRT Ankara Radyosu sanatçısı Mehmet Üçer ile birlikte Anadolu Halk Müziği Derneği'nin kurucu üyeliğinde, bir süre de yönetim kuruluda bulundu. Hocası Mehmet Üçer ile birlikte Anadolu Halk Müziği Derneği Türk Sanatı Atölyesinde ses ve nefes eğitimini tamamladı.

Aşık Hizmeti, Çanakkale'de ikamet etmekte olup, evli ve 1 çocuk babasıdır.

Aynı zamanda Anadolu Üniversitesi İş İdaresi Lisans mezunu olan Aşık Hizmeti araştırmalarını Çanakkale'de yürütmektedir (Kişisel Görüşme, 07.03.2024).

Mustafa Denizci

18.10.1983 tarihinde İzmir'de doğdu. İlk bağlama derslerini 14 yaşında İzmir Hacı Bektaş Veli Kültür derneğinde Yolcu BİLGİNÇ' ten aldı. 2003 yılında Ege Üniversitesi Devlet Türk Müziği Konservatuvarını kazandı. 2008 yılında lisans eğitimini tamamlayıp aynı üniversitenin sosyal bilimler enstitüsünde tezsiz yüksek lisans eğitimini tamamladı. 2009 yılında Milli Eğitim Bakanlığı'nda müzik öğretmeni olarak çalışmaya başladı.

Bağlamanın yanında kaval, kabak kemane ve ritim sazlarla ilgilendi. Çanakkale yöresi halk oyunları müzikleriyle yakından ilgilenip birçok yurt içi ve yurtdışı etkinliklerde bağlama icracısı olarak görev aldı. Konservatuvar yıllarından itibaren belediye ve halk eğitim merkezlerinde uzun yıllar amatör THM koroları kurup konserler verdi. İzmir ve Çanakkale başta olmak üzere birçok dernek, vakıf, belediye ve halk eğitim merkezlerinde bağlama, koro şefliği ve Türk halk oyunları eğitmenliği yaptı. Milli Eğitim Bakanlığı'nın düzenlediği birçok proje, yarışma ve konserlerde görev aldı.

Mustafa Denizci halen Çanakkale Akçansa Güzel Sanatlar Lisesi'nde müzik öğretmeni olarak bağlama dersi ile birlikte Türk Halk Müziği teori ve uygulama derslerine de girmektedir (Kişisel Görüşme, 07.03.2024).

Mustafa Esen:

15.11.1978 yılında Çanakkale'nin Bayramiç ilçesine bağlı Kuşburnu köyünde doğdu. Küçük yaşlarda müziğe olan ilgisinden dolayı o yıllarda köyüne açılan bağlama kursu ile bağlama derslerine başladı. Köyde açılmış olan

bağlama kursu. 3 ay sonra kursiyer yetersizliğinden dolayı sonlandı. Hocası Can ÇİNTE ise istediği takdirde bağlama derslerine Çanakkale'de işletmiş olduğu Sıla Müzik Evinde devam edebileceğini söyledi. Hocasının bu daveti üzerine bağlama derslerine devam etti ve uzun yıllar usta çırak ilişkisi içerisinde dersler aldı. Aynı zamanda 2001 yılında Esen Müzik adı altında kendi müzik evini açtı. 04.04.2022 Yılında Hüseyin Karabulut ile birlikte Troya Ozanları isimli bağlama ekibinin kurmaya karar verdiler. Tema türküleri adı altında konserlerini vermeye başladılar (Kişisel Görüşme, 07.03.2024).

Yusuf Güven:

1860 yılında Sivas'ın Hafik ilçesinde dünyaya geldi. A.Ü S.B.F B.Y.Y okulundan mezun oldu. Üniversite yıllarında bağlama ile tanıştı ve büyük bir bağlılıkla bağlandı. Hocası Coşkun GÜLA'dan nota, tavır ve ileri icra derslerini aldı. Kendi hocasının müzik evi olan Coşkun Müzik Evinde uzun yıllar eğitmenlik yaptı. 1987 yılında TRT Ankara televizyonunda çalışmaya başladı. 2005 yılında buradaki işinden istifa etti ve 2009 yılında emekliliğe ayrıldı.

2016 yılında ailesi ile birlikte yollarını Çanakkale'ye çevirdiler. Sektör ile bağı fiilen komuş durumdaydı. Meslek yaşamı boyunca birçok belgesel, TV dizisi ve sinema filminde görüntü yönetmeni ve yönetmen olarak çalıştı.

33. Antalya Altın Portakal Film Festivali'nde En İyi Görüntü Yönetmeni ödülünü aldı. Emeklilik ile birlikte geçen 25 yıl gibi uzun bir aradan sonra yeniden bağlama çalmaya başladı. MÜZİKOTEK firmasına içerisinde kendisine ait bestelerin bulunduğu bir arşiv CD'si yaptı. Güven'in aynı Yalnızlığın Ölümü adında yayımlanmamış bir romanı ve filme çekilmemiş senaryoları da mevcuttur. Kuruluşundan itibaren Troya Ozanları topluluğunda yer almaktadır (Kişisel Görüşme, 07.03.2024).

Hüseyin Cura:

09.02.1970 tarihinde Çanakkale'nin Ezine içesinde Derbentbaşı Köyünde doğdu. İlköğrenimi Derbenetbaşı köyünde, ortaokulu ise İntepe köyünde okudu. Lise öğrenimini Çanakkale Lisesinde tamamladı. Liseyi tamamladıktan sonra yüksek örenimi için Eskişehir'de Anadolu Üniversitesi İktisat Fakültesi Maliye Bölümünü bitirdi. 1992 yılında başladığı memuriyet hayatında sırasıyla Ezine İlçe Milli Eğitim Müdürlüğü, Ezine Kaymakamlığı, Çanakkale İl Nüfus ve Vatandaşlık Müdürlüğü ve Ayvacık Kaymakamlığında çalıştı. 2022 yılında Ayvacık Kaymakamlığı Yazı İşleri Müdürlüğünden emekli oldu.
Bağlama ile 1987 yılında Halk Eğitimi Merkezi Müdürlüğünün köylerinde açmış olduğu bağlama kursunda tanıştı ve bir daha da bu sevdadan vazgeçmedi.
2012 yılına kadar bireysel olarak çalıp söyledi. 2012 yılında Çanakkale Belediyesi Türk Halk Müziği Korosuna katılım sağladı ve burada bağlama icra etmeye başladı. Bunun yanında 2022 yılında kuruculuğunda başrol oynadığı Troya Ozanları topluluğunda da bağlama çalıp söylüyor.
Hüseyin CURA evli ve 1 kız, 1 erkek olmak üzere 2 çocuk babasıdır (Kişisel Görüşme, 07.03.2024).

Konser Repertuvarları ve Temalar

ISBN NO. 978-625-6830-90-5

Davet edildikleri konserlerde bir belediye başkanı, muhtar, okul müdürü gibi kişiler ile bir ön görüşme geçekleştiriyorlar ve sonrası halkın yöresine uygun ve halkın isteklerine göre repertuvar belirliyorlar.

Örneğin göçmenlerin çoğunluk olduğu bir köyde Balkan Türküleri hakimken, Alevi-Bektaşi kültüne ait bir köyde deyişler ve semahlar hakim olabiliyor.

1 Eylül Dünya Barış Günü'nde Barış temalı şarkılar-türküler seslendiriliyor.

10 Kasım Atatürk'ü Anma Günü, 18 Mart Çanakkale Zaferi ve Şehitleri Anma Günü gibi özel günlerde repertuvar daha çok seferberlik türküleri, Atatürk'ün Sevdiği Türküler gibi temalara yerini bırakmış oluyor. Örnek bir repertuvar olarak;

1- Yemen Türküsü (Havada Bulut Yok)
2- Bülbülüm Altın Kafeste
3- Çökertmeden Çıktım da Halil'im
4- Sarı Zeybek
5- Akşam Oldu Yine Bastı Karalar
6- Dağlar Dağlar Aliş'imin Kaşları Kare
7- İzmir'in Kavakları
8- Fikrimin İnce Gülü
9- Kırmızı Gülün Ali Var
10- Vardar Ovası
11- Çalın Davulları

UNESCO'nun 2023 yılını değerli ozanımızın vefatının 50.yılı nedeniyle "Aşık Veysel Yılı" ilan etmesinden dolayı Kültür Bakanlığı'nın düzenlemiş olduğu ve Troya Ozanları'nı davet ettikleri programlarda repertuvarları Aşık Veysel ŞATIROĞLU türküleri ile şekillenmektedir.

Aşağıdaki sıralama Aşık Veysel yılına özel hazırladıkları repertuvarın listesidir.

1- Ben Gidersem Sazım Sen Kal Dünyada
2- Dünyada Tükenmez Murat Varmış
3- Beni Hor Görme Gardaşım
4- Dost Dost Diye Nicesine Sarıldım
5- Çırpınıp İçinde Döndüğüm Deniz
6- Mecnun Gibi Dolaşırım Çöllerde
7- Anlatmam Derdimi Dertsiz İnsana
8- Derdimi Dökersem Derdin Dereye
9- Güzelliğin On Para Etmez
10- Sen Bir Ceylan Olsan Ben De Bir Av
11- Mecnunum Leylamı Gördüm
12- Uzun İnce Bir Yoldayım
13- Selam Saygı Hepinize

Troya Ozanları İş Tanımları

Hüseyin Karabulut: Maliye Bakanlığından emekli gelir uzmanı.

Mustafa Esen: Müzik Dersleri veren ve enstrüman satışı yapan bir müzik evi sahibi ve işletmeciliği ile ilgilenmektedir.

Mustafa Denizci: M.E.B Çanakkale Akçansa Güzel Sanatlar Lisesi'nde müzik öğretmeni olarak görevine devam etmektedir.

Yusuf Güven: Radyo Sinema Televizyon sektöründen emekli yönetmen.

Hüseyin Cura: Maliyeden emekli yazı işleri müdürü.

Araştırmanın Amacı

Araştırmanın amacı, halk müziğinin gelecek nesillere aktarılabilmesini, unutulmamasını sağlamak ve genç nesle bu geleneği aktarabilmektir. Troya Ozanları'nın fikir paylaşımlarının, eğitimcilere, öğrencilere ve ilgili araştırmalara kaynak olmasıdır.

Araştırmanın Önemi

Topluluğun müziğin toplumsal rolleri çerçevesinde icra ettikleri müzikle Çanakkale'nin sosyokültürel dokusuna nasıl katkı sağladığı, bu katkının devam etmesi, halk müziğimizin yaşatılması ve gelecek nesillere aktarılması açısından Troya Ozanları'nın rollerinin önemi. İcra ettikleri müzik ile nasıl bir toplumsal etki yaratmak istediklerini ve halk müziği kültürümüzün unutulmaması için nasıl bir yol izlediklerini araştırmaktır. Müziğin toplumsal rolleri ile ilgili literatürde az sayıda yayın olması bakımlarından çalışmanın önemli olduğu düşünülmektedir.

YÖNTEM

Araştırma nitel, betimsel ve tarama modelini esas almaktadır. Araştırmanın çalışma evreni Troya Ozanları olarak belirlenmiştir. Araştırmada kapsamında Troya Ozanları ile odak grup görüşmesi yapılarak veriler toplanmıştır. Odak grup görüşmesi, "araştırmacı ve grubu oluşturan bireylerin belli bir konuda etkileşerek duygu ve düşüncelerini özgürce ortaya koymaları şeklinde ele alınabilir. Böyle bir ortamda hiç kimsenin diğerine üstünlüğü ya da baskınlığı olamaz, herkes etkileşim ortamında aynı hak ve sorumluluğa sahiptir" (Sönmez ve Alacapınar, 2016: 185).

Ayrıca araştırma kapsamında konuyla ilgili literatür taraması yapılmış ve araştırmacı araştırma için Troya ozanlarının provalarına katılımcı gözlemci olarak katılım sağlamıştır. Katılımcı gözlem, "araştırmacının araştırma yapacağı grubun, toplumun, topluluğun içine katılıp, onlardan biri haline gelince araştırmayı yapmaya başlamasını gerektirir. Eğer bu sağlanmazsa, elde ettiği veriler gerçeği yansıtmayabilir" (Sönmez ve Alacapınar, 2016: 183).

Elde edilen tüm veriler aşağıda bulgular ve yorum bölümünde verilmiştir.

BULGULAR VE YORUM

Troya ozanları ile yapılan odak grup görüşmesinde sorulan sorular ve elde edilen veriler şu şekildedir:

Araştırmacılar: Topluluk kendini nasıl ifade ediyor?

ISBN NO. 978-625-6830-90-5

Troya Ozanları: *Topluluk çeşitli meslek gruplarından oluşmuştur. Bireysel olarak kendilerini kendi meslek grupları ile tanımlıyorlar. Hedefleri ise toplu olarak verdikleri konserler ve söyleşilerle Troya Ozanları olarak anılmak.*

Araştırmacılar: Topluluğun bir lideri var mı?
Troya Ozanları: *Troya Ozanları topluluğu 2022 yılının Nisan ayında Hüseyin KARABULUT ve Mustafa ESEN öncülüğünde oluşmuştur. Toplulukta bir liderden söz etmek doğru değil lakin sözcü olarak belirledikleri kişi Hüseyin KARABULUT. Bunun yanında diğer topluluk üyeleri de diğer görevlerde lider konumuna geçebiliyor. Mustafa DENİZCİ müzik öğretmeni olmasından dolayı nota düzenlemeleri, icra pratikleri, eserlerin trafikleri gibi konularda daha ön planda olabiliyor.*

Araştırmacılar: Topluluğu oluşturan çalgılar nelerdir ve oturumlar nasıl gerçekleşiyor?
Troya Ozanları: *Topluluk 5 adet tamburadan (uzun sap bağlama) ve 5 solistten oluşmaktadır.*
Konserlerde seslendirdikleri eserlerin çoğunu koro şeklinde seslendirebildikleri gibi solo performanslara da yer vermektedirler.
Solo performanslar belirlenirken eserlerin yöre ve tavır özelliklerine dikkat ediliyor ve grup üyelerinin farklı memleketlerden, kültürlerden olması ve o yöreye hakimiyetleri solo performans seçimlerinde büyük kolaylık sağlıyor.
45-60 dakikalık tek oturumluk konserler ve söyleşi tadında oturumları sonlandırıyorlar.

Araştırmacılar: Geleneksel ve modern unsurların birleşimi kapsamında halk müziğini modernize etme yaklaşımları var mı?
Troya Ozanları: *Topluluk konser programlarında geleneksellikten çıkıp perküsyon ve bas gitar enstrümanlarını programlarına dahil ediyorlar. Bu enstrümanları herhangi bir kişi icra edebilir mantığıyla hareket etmiyorlar. Perküsyon ve bas gitar enstrümanlarını hem güzel sanatlar lisesi öğretmeni olan hem de grubun her konser etkinliklerinde görev alan, türkü, halk müziği yapısını bilen, temalara hakim öğretmenler icra ediyorlar.*
Bunun yanında birkaç eserde çokseslilik denemeleri de yapılmış. Bunu konservatuvardan destek alarak daha da ileri boyuta taşıma hedefleri bulunmaktadır.
Konser programlarında eserler icra edilmeden önce eserlerin hikayeleri mutlaka paylaşılıyor.

Araştırmacılar: Nerde ve ne zamanlar çalışıyorlar?
Troya Ozanları: *Yaklaşık 20 senedir Çanakkale esnafı olan Mustafa Esen'in enstrüman dersleri ve satışı yaptığı müzik evinde haftanın en az 1 akşamı toplanıyorlar. Bu toplantılarımız konser zamanları yaklaştığında haftanın en az 3 akşamına kadar artabiliyor. Toplantılarda öncelikle davet edildikleri yere göre hangi eserleri çalınabilir, eserlerin icra edilme sıralaması, kimler solo performans gerçekleştirsin gibi istişareler yapılıyor ve çalışmalara mutlaka etüt çalışmalarıyla başlanıyor.*
Etüt çalışmaları ile ısındıktan sonra toplu olarak eserleri tüm ayrıntılarına dikkat ederek çalışıyorlar.

Araştırmacılar: Nerelerde sahne alıyor ve almak istiyorlar?
Troya Ozanları: *Topluluk belediyelerin düzenlemiş olduğu konserlerde,*
Kültür yolu etkinliklerinde,
Çanakkale ve diğer illerde çeşitli kültürlere sahip köylerde açık hava konserlerinde,
Okulların ve diğer kurumların düzenlediği konserlerde, sahne alıyorlar.
Yurtiçi ve yurtdışı daha fazla kültüre ulaşmak istiyorlar.

Araştırmacılar: Konservatuvardan beklentileri nelerdir?
Troya Ozanları: *Konservatuvardan istekleri destek alarak halka daha çok konserler vermek ve daha fazla insana ulaşmak. Bunun yanında okulun orkestrasından da destek alarak konserlerini senfonik türküler halinde daha da genişletmek istiyorlar.*
Topluluğun en büyük hayali ve hedefi Troya Ozanları adında bir okula sahip olmak ve ozan yetiştirmek. Yetişmekte olan nesle ve gelecek nesle kültür aşılaması yapmak. Troya Ozanları ismini yaşatabilmek. Ozanlık geleneğinin unutulmamasını sağlamak.

Araştırmacılar: Çanakkale, bölge ve ülke kültürüne katkıları nelerdir?
Troya Ozanları: *Topluluk gerçekleştirdikleri konserler ile Çanakkale'ye ziyarette bulunan tüm kardeş ülkelere halk müziğimizi ve kültürümüzü en yakından tanıtıyorlar aynı zamanda o ülkelere de ziyarette bulunup daha fazla yabancı insana kendi kültürümüzü benimsetmek, aktarmak istiyorlar.*
Kültür yolu etkinlikleri ile sahne aldıklarından Çanakkale'yi Çanakkale türküleri ile ülkemize daha yakından tanıtmış oluyorlar ve turizmi canlandırmış oluyorlar. Bu sebeple yerli Çanakkale işletmelerinin ve hizmet sektörünün canlanmasına yardımcı olmuş oluyorlar.
Çanakkale'de bir etnik müzik grubunun olması halkın duygusal ve sosyal bağlarının da güçlenmesine yardımcı oluyor. Konserler vasıtasıyla insanların bir araya gelmesi ve ortak bir deneyim paylaşmalarını sağlayarak birliktelik ruhunun güçlenmesini sağlıyorlar.
Elbette yerel sanatçıların oluşturduğu bir topluluk, şehrin sokaklarında dolaşırken şehrin yerel dokusuna ve karakterine de katkı sağlar.
Bunun yanında Çanakkale'ye ait olan lakin hiç gün yüzüne çıkmayan, notaya alınmayan eserler var. Topluluk eserleri notaya alıp, düzenleyip konser olarak halka duyuruyor. Halk müziği ve Ozanlık geleneğini Çanakkale halkına sunuyorlar.

Araştırmacı topluluğun provalarına "katılımcı gözlemci" olarak katılım sağlanmış ve şu verileri elde etmiştir.

Kendi aralarında adeta bir abi-kardeş ilişkisi var diyebiliriz. Çalışmalara toplu bir şekilde geliyorlar ve toplu bir şekilde ayrılıyorlar. Provalardan sonra da birlikte vakit geçiriyorlar. Gözlemlerime göre saygı-sevgi çerçevesini hiç kaybetmiyorlar. İletişimleri oldukça içten bir şekilde gerçekleşiyor.

Toplulukta sözcü olarak belirledikleri kişi Hüseyin KARABULUT diyebilir. Fakat nota, düzenleme, etüt, egzersiz gibi çalışmalarda daha çok müzik öğretmeni olan Mustafa DENİZCİ'ye söz hakkı tanınıyor.

Topluluğun icra etti türkülerde keskin, kavisli, tekrarlı ve değişken karakterde ezgiler oldukça fazla. Eserlerin final seslerini genellikle karar seslerinde bitiriyorlar.

Topluluk eserleri icra ederken notaya bağlı kalıyorlar fakat yöre ve tavır gereği süsleme teknikleri ile mızrap vuruşları senkronize bir biçimde çalışılıyorlar.

Topluluğun söylediği eserlerde sert gırtlaktan gelen seslerle icra ettikleri gözlemlenmiştir.

Topluluğun yaş aralığı 40-60 yaş aralığında değiştiği gözlemlenmiştir.

Topluluk eserlerin yöresini, tavrını çok önemsiyor ve tamburalarda süsleme tekniklerini, çarpmaları, mızrap vuruşlarının senkronize olmasını en ince detaylarına kadar çalışıyorlar. Vokallerde ise gırtlak nağmelerine önem gösteriyorlar. Burada eserin yöresi ve tavrı çok ön planda tutuluyor. Topluluğun çeşitli yörelerden oluşması da bu konuda kolaylık sağlıyor.

Geleneksel yapıya sahip halk müziğimizi kendi düzenlemeleriyle ve bas gitar, perküsyon gibi enstrümanlarla, bazı eserlerde de çok seslilik gibi unsurlarla zenginleştirip sunuyorlar.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Araştırmada elde edilen bulgular doğrultusunda;

-Troya Ozanlarının müzik topluluğunun kültürel mirasın korunmasını, halk müziğimizi yaşatmaları ve gelecek nesillere aktararak böylece kültürel mirasın korunmasına katkıda bulunduğundan,

-Yaptıkları konserler, söyleşiler ile insanları bir araya getirerek birlik, beraberlik ve dayanışma duygusunu güçlendirdiklerinden,

-Yetişmekte olan ve gelecek nesle yol gösterici bir amaçlarının olduğundan ve böylece kültürel mirası koruduklarından,

-İnsanların ruhsal ve duygusal ihtiyaçlarının karışlayarak önemli bir rol üstlendiklerinden,

-Çanakkale yöresi başta olmak üzere keşfedilmemiş eserlerin notaya alınmasında ve düzenlenmesinde büyük bir emek çaba sarf ettiklerinden,

-Farklı kültürler ile iletişime geçerek etkili ve bir o kadar da değerli kültürleşme etkileşimi sunduklarından rahatlıkla söz edilebilir.

Araştırma sonucunda, Troya Ozanları ile yapılan görüşme dahilinde, Çanakkale halkının bu tür müzik gruplarına oldukça ihtiyaç duyduğu, paylaşılan müzik deneyimleri ve farklı kültürlerin etkileşiminin insanlar arasında ne kadar büyük bir bağ kurabildiği gözlemlenmiştir. Çalışmada müziğin toplumsal rolleri ve bu roller çerçevesinde neler yapıldığı ve nasıl bir yol izlendiği araştırılmış olup, çalışmanın alana katkı sağlayacağı düşünülmektedir. Yol gösterici bir rehber niteliği taşımakta olduğu düşünülmektedir.

KAYNAKÇA

Ayas, G. (2015). Müzik Sosyolojisi Sorunlar-Yaklaşımlar-Tartışmalar, Doğu Kitapevi: İstanbul.

Ergil, D. (2012). *Toplum ve İnsan*, Hayat Akademi Yayınları: İstanbul

Ergun, D. (2006). *Sosyoloji Elkitabı*, İmge Kitabevi Yayınları: Ankara

Erkal, M. (1999). *Sosyoloji (Toplumbilimi)*, Der Yayıncılık: İstanbul.

Fichter, J. (1996). *Sosyoloji Nedir?*, Atilla Kitapevi: Ankara.

Fichter, J. (2004). Sosyoloji Nedir, Anı Yayıncılık: Ankara

Gezgin, M.F. (1997). Genel Sosyoloji Köy Sosyolojisi İlişkileri, İ.Ü. İktisat Fakültesi: İstanbul

Giddens, A, Sutton P.W. (2016). Sosyolojide Temel Kavramlar, Phoenix Yayınları: Ankara.

Giddens, A. (2010). Sosyoloji Kısa Fakat Eleştirel Bir Giriş, Siyasal Yayınları; Ankara.

Günay, E. (2011). Müzik Sosyolojisi Sosyolojiden Müzik Kültürüne Bir Bakış, Bağlam Yayıncılık: İstanbul.

Güvenç, B. (2010). İnsan ve Kültür, Boyut Yayıncılık: İstanbul.

Kaplan, A. (2008). Kültürel Müzikoloji, Bağlam Yayıncılık: İstanbul.

Özkalp, E. (1987). *Sosyolojiye Giriş Dersleri*, Anadolu Üniversitesi Yayınları: Eskişehir.

Sezer, B. (2006). *Sosyolojinin Ana Başlıkları,* Kızılelma Yayıncılık: İstanbul.

Sönmez, V. ve Alacapınar, F. G. (2016). Örneklendirilmiş Bilimsel Araştırma Yöntemleri, Anı Yayıncılık: Ankara.

EKLER

Troya Ozanları

2023 Troya Kültür Yolu, Troya Ozanları Konseri

2023 Troya Kültür Yolu, Troya Ozanları Konseri

Troya Ozanları Konser Afişleri

ISBN NO. 978-625-6830-90-5

Burak Demirbaş Gözlem, Troya Ozanları Provalarından (07.03.2024)

Burak Demirbaş Gözlem, Troya Ozanları Provalarından (07.03.2024)

Burak Demirbaş Gözlem, Troya Ozanları Provalarından (07.03.2024)

Burak Demirbaş Gözlem, Troya Ozanları Provalarından (07.03.2024)

ISBN NO. 978-625-6830-90-5

GİTARİST BESTECİLERLE GİTARİST OLMAYAN BESTECİLERİN ESERLERİNİN DUATELERİNİN BETİMLENMESİ

Kadir EKEN

Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi,

ORCID: ORCID ID: 0009-0005-2730-464X

Prof. Dr. Uğur TÜRKMEN

Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi,

ORCID: 0000-0002-0847-779X

uturkmen@comu.edu.tr

ÖZET

Klasik gitar müziği, özellikle 20. yüzyıl itibariyle üretken bir dönemi yaşamaya başlamıştır. Andres Segovia, gitar repertuarını canlandırmak için, dönemin gitarist olmayan bestecilerini gitar için eserler yazmaya teşvik etmiştir. Modern Gitar repertuarının geç oluşumu, diğer çalgıların aksine, dönem eserlerinin eksikliği, 20. yüzyılda hem gitarist olan hem de olmayan bestecilerin yeni ve özgün üretimleriyle önemli bir kırılma yaratmıştır. Gitarist bestecilerin gitarın teknik özelliklerine olan hakimiyeti fikirlerini özgünce açığa çıkarabilirken, gitarı tanımayan bestecilerin eserlerinin duate yaklaşımları, bağımsız bir tutarlılıkla ele alındığı gözlemlenmiştir.

Bu durum Gitar sanatının hem eğitim öğretim sürecinde hem de konser gibi farklı icra pratiklerinde bazı problemleri de beraberinde getirdiği düşünülmektedir. Gitarist olmayan bestecilerin gitar repertuarındaki mevcut eserlerde olduğu gibi çalgının kapasitesini kullanmıyor oluşu, klavye hakimiyet durumları önemli örnekler arasındadır.

Bu çalışma gitarist ve gitarist olmayan bestecilerin eserlerindeki benzerlikleri, farklılıkları ve duatelerinin betimlenmesi amaçlanmıştır.

Çalışma, nitel araştırma yöntemlerine dayalı olarak yürütülmüş, betimsel tarama yöntemi içinde yer almaktadır.

Anahtar Kelimeler: Duate, klasik gitar, besteleme

DESCRIBING THE DUATES OF THE WORKS OF GUITARIST COMPOSERS AND NON-GUITARIST COMPOSERS

ABSTRACT

Classical guitar music began to experience a productive period, especially in the 20th century. In order to revitalize the guitar repertoire, Andres Segovia encouraged non-guitarist composers of the period to write works for the guitar. The late formation of the modern guitar

repertoire and the lack of period works, unlike other instruments, created a significant break in the 20th century with new and original productions by composers, both guitarists and non-guitarists. While guitarist composers' mastery of the technical features of the guitar can reveal their ideas in an original way, it has been observed that the works of composers who do not know the guitar are handled with an independent consistency.

It is thought that this situation brings with it some problems in the guitar art, both in the education process and in different performance practices such as concerts. Important examples include the fact that non-guitarist composers do not use the capacity of the instrument, as in the existing works in the guitar repertoire, and their dominance of the keyboard.

This study aims to describe the similarities, differences, and dualities in the works of guitarist and non-guitarist composers.

The study was conducted based on qualitative research methods and is included in the descriptive scanning method.

Key Words: Duate, classical guitar, composition

GİRİŞ

Klasik gitar tarihsel süreçte birçok dönem yapısal değişikliklere uğramıştır. Antonio Torres'in tasarlamış olduğu günümüz modern gitarlarından sonra, gitar müziği teknik ve müzikal yönüyle genişlemiş bir form kazanmaya başlamıştır. 19. yüzyılın sonlarına doğru Julian Arcas (Tarreganın hocası), Francisco Tarrega, Miguel Llobet gibi gitarist besteciler artık günümüz ölçülerine oldukça yakın bu gitarlarla eserler bestelemişlerdir. 19. Yüzyılın başlarında Mauro Giuliani, Fernando Sor gibi önemli besteciler gitar için çok sayıda eserler vermiş olsalar da, romantik dönemde çağın koşullarını düşündüğümüzde, serbest armoni ve daha tonal eserler verilmiştir. Ve ilgili romantik gitar hem fiziki küçüklüğü ve tınısal kısıtlılığı hem de nüans paletinin dar olmasıyla modern gitardan farklı bir çalgı olarak görülebilir.

Andres Segovia'nın 20. yüzyılda gitarın bir konservatuvar çalgısı olabilmesi, kurumsallaşması için çalışmalar yapmıştır. Aynı zamanda gitar repertuarını canlandırmak için gitarist olmayan bestecilere gitar için eserler bestelemelerini istemiştir. 20. yüzyıl repertuvarının ilk temel örneklerini oluşturan bu besteciler kendisinden sonra gelen bestecileri de etkilemişlerdir. Bu durum gitar eğitiminde, konserlerde, öğrencilerin ve yorumcuların, gitarı bilmeden eserler veren bestecilerin, klavye hakimiyet durumunu, eserlerinde kullanılan duateleri, çözümlemeye çalışmıştır.

Klasik Gitarın Tarihi

Klasik gitar, günümüzde kullandığımız şekline gelmeden önce birçok değişime ve dönüşüme uğramıştır. Bilinen ilk yazılı kaynaklar 15. yüzyıla aittir ve bu tarihten sonra, isimlerinde, yapılarında, akort sisteminde, tel sistemlerinde ve müzik yazısında önemli değişikliklere uğramıştır.

"Tarih içerisinde ilk kez Batı Asya medeniyetlerinde rastlanan gitara benzer telli çalgıların daha sonraları Mısırlılar, Romalılar ve Asurlularda görüldüğü, özellikle Haçlı seferlerinin kültürel alanındaki etkileri sonucunda çalgının Araplar tarafından Avrupa'ya yayıldığı düşünülmektedir. Gitarın kökenine inildiğinde en eski telli çalgılardan biri olarak kabul edilen Lir ve benzeri enstrümanlarla başlayan çalgının gelişimini hızla devam ettirdiği ortaya çıkmaktadır. Bugün klasik gitarın adının bir çeşit lir olan eski kitaralardan geldiği ancak çalgının kökeninin eski "Lavta" ve "Pandoura" tipi telli çalgılara dayandığı en kuvvetli görüş olarak kabul edilmektedir" (Halvaşi, 1999: 57).

Gitarın tarihini araştırırken elde ettiğimiz ipuçlarından biri de gitarın Ortaçağ Avrupası'nda, Batı Asya'da ve farklı kültürlerde farklı isimlerde anıldığı gibi, yapılarında da değişime, etkileşime uğramış olmalarıdır.

"Tüm bu çalgılar arasında 15. ve 16. yüzyıllarda büyük bir popülerliğe kavuşarak özellikle İspanya, Fransa, İtalya ve İngiltere'de kullanımı yaygınlaşan "guitarra" (günümüzdeki ismiyle Rönesans gitarı) günümüze yazılı müzik örneklerinin ve çalım tekniğine ilişkin bilgilerin ulaştığı en eski gitar benzeri çalgı olarak karşımıza çıkar. Rönesans müziğinde hem solo hem de eşlik özelliğiyle kendine özgü bir yer elde etmiş olan Rönesans gitarı, 16. yüzyıl sonlarında yerini Barok gitara bırakmış, Barok gitar ise 18. yüzyıl sonlarında Romantik gitara dönüşerek kullanımını tamamlamıştır" (Uluocak, 2014: 61).

Bu uzun dönem içinde gitarın akord sisteminde ve gitar yazısında da değişiklikler olmuştur. Tablature sistemine sayılarla yazılan notalar, çağdaşı olan diğer enstrümanların gerisinde kalıyordu. Gitar yapısal ve biçimsel olarak değişirken, akord sitemi de 19. yüzyıl ile bütün dünya da kabul görülen günümüzdeki halini almaya başlamıştı.

"Gelişen müzik dünyasını biraz geriden takip eden gitar, yapı olarak sürekli gelişim içerisindedir. Torres gitarından sonra ses gürlüğünü artırmak adına gövde büyütme çalışmaları yapılmış, tınıyı uzatmak ve tınısal farklı karakterler yakalamak adına ön kapak içine farklı çıtalama (balkon) sistemleri denenmiştir. Bunların yanı sıra dönem uygun farklı çalım teknikleri geliştirilmiştir. Bu teknikleri ilk olarak gitarist besteciler geliştirmiş ve kullanmışlardır. Bu teknikler sayesinde de gitar repertuvarı yeniden döneme uygun olarak gelişmeye devam etmiştir… Ve diğer besteciler de artık solo gitar için farklı özelliklerde eserler yazmaya başlamışlardır" (Es, 2019: 13-14).

Gitar Eğitimi

Gitar eğitiminde belirlenen yöntem ve yaklaşımlar dahilinde, öğrencinin klavyeyi ve sesleri tanıması, müziksel işitme okuma yazma becerisini edinebilmesi, şarkı söyleme, müziği dinleme, ifade becerilerini ve yaratıcılığını arttıracak olanaklar sağlanabilmelidir.

"Bir enstrüman çalmayı öğrenmek için uygulanan herhangi bir metot, başarı için tek başına yeterli olmayabilir. Öğrencinin yaşı, anatomik yapısı, kültür düzeyi gibi unsurları hedefe varmak için farklı yollardan gitmeyi gerektirebilir. Ben de bu hususu göz önünde bulundurarak her öğrenciye faydalı olabileceğini düşündüğüm bir gitar metodu hazırladım… Etütlerde eserlerin başlangıç noktasını birinci poziyon yerine beşinci pozisyon olarak kabul ettim çünkü

beşinci poziyon hem klayenin merkezi hem de başlangıç seviyesindeki öğrencilerin anatomik yapısına daha uygun olduğundan onları daha az zorlayacak bir pozisyondur" (Yeşil, 2001: 3).

Özellikle müzik eğitiminde orta ve uzun vadeli hedefler belirlemek, düzenli ve istikrarlı bir program dahilinde hedefimize ulaşmamızı sağlayacaktır. Beşinci pozisyondaki sesler ve notalar birinci poziyon ile aynıdır. Gitarın çok yönlü yapısı, gitar yorumcularına ve eğitimcilerine alternatif seçenekler sunabilmektedir.

Elmas, gitar alanında ülkemizin ilk akademik yazılarını yazan bir kişilerdendir.

"Elmas (2003: 91-94) Herkes belli bir yere kadar bir şeyler yapabilir, iyi gitar çalabilmek için yetenek şarttır. İyi bir müzik kulağı, ritim duygusu ilerlemeyi çabuklaştırır. Gitar öğrenmek isteyen kişi bilinçli sistemli bir çalışma alışkanlığına sahip olmalı, hırslı ve kararlı olarak sabırla çalışmalıdır. Elmas gitara başlama yaşının 12 civarı olduğunu söylemiştir. İleri yaşlarda da gitara başlanabilir, ancak başlanılan yaş nereye kadar gidebileceğini gösterir. Vücudun fizyolojik yapısı düşünüldüğünde (adalelerin yapısı ve disipline edilmeleri, algılama vb.) bu yaş çok ileri olmamalıdır

İlk konservatuvar gitar bölümleri 1965 sonrası Amerika ve Avrupa ülkeleri ile – 1971'de İstanbul'da kurulmuş. Gitar eğitiminin eskiye dayandığını söylemek biraz zor olacaktır.

"Akademik kurumlarda öğretimi gerçekleştirilen gitar çalgısına dönük literatürün oldukça eskiye uzandığı ve son yıllarda da sayıca artış gösterdiği gözlemlenmektedir. Farklı ülkelerde akademik zeminlerde çalışmalarını yürüten araştırmacı icracı ve öğreticilerin çalgının öğretimine ilişkin araştırmalar gerçekleştirmekte ve çalışmalar oldukça ilginç veriler sunabilmektedir. Deşifre okuma becerisinin gelişimini etkileyen klasik gitar öğretimi konularını tartışmayı amaçlamaktadır. Klasik gitar deşifre okumasının, müzikal performans hazırlığında ve icracının oda gruplarına dahil edilmesinde önemli bir pedagojik araç olduğunu vurgulamaktadır" (Şengün ve Gerekten, 2023: 4-6).

"Gitar eserleri çalışılırken dikkat edilmesi gereken bir diğer konu da boş tellerin kullanımı ve melodinin çalınacağı telin seçimidir. Özellikle tiz seslerde icra edilen bir melodi çizgisi içerisinde boş tel kullanımına çok dikkat edilmesi gerekir. Çünkü boş tel sesleri yapısı gereği diğer seslere göre daha parlak ve volümlü seslere sahiptir. Ayrıca boş tel sesleri kontrol edilmediklerinde uzarlar ve bu da melodi yapısının bozulmasına neden olur. Yine bir melodinin hangi telden çalındığı melodinin ifadesini renk yönünden oldukça etkilemektedir. Örneğin daha parlak bir tını ile ifade edilmek istenen bir melodi birinci telde çalınırken, aynı melodinin daha koyu bir tını ifade ile çalınışı ikinci ya da üçüncü telden çalınarak oluşturulabilir" (Cebeci, 2013: 109).

20. Yüzyılda Klasik Gitar Müziğinin Genel Durumu

20. yüzyıl gitar müziğinde özellikle 2. dünya savaşına kadar olan sürede postromantizim etkisi bir süre daha devam etmiştir. Bu dönemde eş zamanlı olarak modernizim etkileri, Schönberg'in 12 ton sistemi ve yeni besteleme tekniklerinin de öne çıktığını görüyoruz. Castelnuovo Tedesco'nun müziği güzel bir örnektir. Klasik gitar müziği çağın koşullarının gerisinde kalıyordu. Gitarist olamayan besteciler tarafından bestelenen eserlerle birlikte gitar daha çok

ilgi odağı olmaya başlıyordu. 1950 sonrası gelen Roland Dyens (1954), Leo Brouwer (1943) Nikita Koshkin 1956 (gibi bestecilerle birlikte 20. yüzyılda gitar en verimli ve üretken dönemini yaşamıştır.

"20. yüzyılda gitar için eserler veren bestecileri farklı başlıklar altında incelemek doğru olacaktır. 1950 öncesi ve 1950 sonrası olmak üzere iki ana grup altında, bestecilerin bestecilik kimlikleri haricinde gitar yorumcusu olup olmamalarına, temsil ettikleri akımlara ve bestecileri gitar için yazmaya teşvik eden kişilere bakılarak oluşturulmuştur. Bu çalışmada birçok isim eklenebilecek olup, seçilen besteciler, gitar dünyasına yaptıkları katkılar göz önünde bulundurularak değerlendirilmiştir. Çalışmanın odağı 1950 öncesindeki gitar müziği çalışmalarının repertuvara katkıları olacaktır" (Ünlenen, 2016: 114).

20. yüzyılın başlarında nitelik ve nicelik olarak değişen gitar bütün dünyada tanınmaya başlanması, bir konservatuvar çalgısı haline dönüşmesi, Andres Segovia'nın çalışmalarının sonuç vermesiyle gitar için birçok eser yazılmasına olanak sağlamıştır.

Andres Segovia; Döneminin önemli akım bestecileri Stravinski, Schoenberg ve Berio gibi bestecilerin eserlerini çalmayı reddetmiş ve kendi etkisiyle ortaya çıkan eserleri parlatmıştır.

"Klasik gitarın evrimini tamamladığı son evre olarak kabul edilen 20. yüzyıl müziğinde, gitarın sokaklardan çıkıp konser salonlarına ve okullara ulaşmasına sağlayan gitarist besteci Andres Segovia'nın gitar müziğine, repertuarına ve teknik gelişimine katkıları oldukça fazladır. Klasik gitar için beste yapmaya şiddetli ve ısrarlı bir biçimde ikna etmiştir. Andres Segovia gitar repertuvarının bugünkü çeşitliliğinin oluşmasına katkı sunan en önemli isimlerdendir. Segovia'dan önce gitar yöresel ezgiler ile sınırlı ve yalnızca sokaklarda tercih edilen bir çalgı iken, Segovia gitarı akademikleştirerek konser salonlarına taşımıştır. Bu nedenle 20. Yüzyılda oluşan gitar repertuvarının en önemli kısmının mimarı başta Andres Segovia, sonrasında da gitar için eserler veren gitarist olmayan bestecilerdir" (Yılmaz, 2018: 14).

"20. yüzyılın başlarından itibaren ortaya çıkmış ve dünyanın birçok yerinde ulusal müzik anlayışının yaygınlaşmasıyla, bestecilerin eserlerinde folklorik halk müziği etkisinin yansıdığı görülür. Bu akımın öncü bestecisi, Béla Bartok'tur. Bartok müziğinde, halk ezgilerini ve halk ritimlerini kullanılır. Dünyanın çeşitli yerlerinde besteciler, eserlerinde Folklorizm'e yer vermiştir. Claude Debussy, Zoltan Kodaly, Manuel de Falla gibi besteciler bu akımın öncülerindendir. Türk beşlerinin eserlerinde Folklorizm akımın etkisi yaygın bir biçimde görülmektedir" (Önder, 2023: 54).

Bu dönemde gitar repertuvarına kazandırılan eserler, besteci sayısındaki artış, ulusalcılık akımı, yeni kompozisyon teknikleriyle çok renkli yapıya sahip olan gitarın. Özellikle gitarist olmayan besteciler tarafından ilgi odağı haline dönüşmüştür.

Araştırmanın Amacı

Çok yönlü bir yapısı olan gitarın, müzik eğitiminde verimliliğini arttırmak için birçok yöntem izlendiği bilinmektedir. Eserlerin deşifre süreci içinde pozisyonlarının doğru seçilmesi, en

uygun duatenin belirlenmesi çalışmanın amaçları arasındadır. Ayrıca araştırmada parmak pozisyon seçimlerini kategorize ederek, sağ ve sol el senkronizasyonlarını, müzikal cümleleri bölmeden, artikülasyon ve müziğin akıcılığını bozmadan, farklı eğitimci görüşleri alınarak, kullanılabilir çözümler üretmek amaçlanmıştır.

Araştımanın Önemi

Mesleki müzik eğitimi verilen kurumlarda gitar eğitimcileri ve yorumcuları, eserlerin zorluk düzeylerine göre özgün yaklaşımlar geliştirmişlerdir. Eğitimcilerin gitarda duatelerin betimlenmesine ilişkin görüşleri alınarak, gitar eğitimine faydalı olması hedeflenmiştir. Konuyla ilgili literatürde az yayın olması açısından çalışmanın önemli olduğu düşünülmektedir.

Yöntem

Araştırma nitel, betimsel ve tarama modelini esas almaktadır. Araştırma, Batı müziği eğitimi veren konservatuvarlardaki gitar eğitimcilerini kapsamaktadır. Veriler araştımaya gönüllü olarak katılmak isteyen konservatuvar gitar eğitimcilerinin verdiği yanıtlara göre yapılandırılmış görüşme yolu ile toplanmıştır.

Evren ve Örneklem

Araştırmanın evreni, Batı müziği eğitimi veren konservatuvarlardaki gitar eğitimcileri, örneklem ise bu evren içinden araştırmaya gönüllü olarak katılmak isteyen gitar eğitimcileri olarak belirlenmiştir.

Veri Toplama Araçları

Araştırmanın veri toplama yönteminde konuyla ilgili literatür taraması yapılmıştır. Veriler, araştırmanın sınırlılıkları kapsamında belirlenen ve araştırmaya gönüllü olarak katılmak isteyen konservatuvar gitar eğitimcileri ile yapılandırılmış görüşme yapılarak elde edilmiştir. Elde edilen veriler yorumlanarak bulgulara ulaşılmıştır.

Bulgular ve Yorum

Tablo 1. Gitarist ve Gitarist Olmayan Besteciler

Gitarist Besteciler	Gitarist Olmayan Besteciler
Agustin Barrios Mangore	William Walton
Francisco Tarrega	Astor Piazzolla
Abel Carlevaro	Joaquin Radrigo
Roland Dynes	Lennox Berkeley
Leo Brouwer	Heitor Villa-Lobos
Carlo Domeniconi	Manuel Maria Ponce

ISBN NO. 978-625-6830-90-5

Yukarıdaki gitarist olmayan bestecilerin Manuel Ponce, Joaquin Rodrigo ve Villa Lobos, Andres Segovia'ya ithaf eser yazan bestecilerdir.

Klasik gitarda eseri deşifre ederken karşımıza çok fazla çıkan, duate ve gitarda birden fazla seçeneklerin mümkün olması, gitar yorumcularını, eğitimcilerini ve öğrencilerini. Müziği düşünmeyi, bestecinin ne anlatmak istediğini, aceliteyi ve gitarın teknik olanaklarıyla birlikte icra etmeyi amaçlamaktadır.

Şekil 1: Heitor Villa Lobos "Sentimental Melody" 1-3 ölçü

Yukarıdaki eserde la sesini 14. perde de 3. telde, do sesini ise 13. perde de 2. telde yazılmıştır. Bir başka seçenek ise 10. perde de 2. telde la, 8 perde de 1. telde do sesini aldığımızda, sonra gelen sol ve si sesleri yine aynı telde devam edecektir. Bu seçenek teknik olarak kolaylık sağlarken aynı zamanda estetik bir duyum sunabilmektedir. Notasyonda cümlenin başındaki duate gözükmüyor. Melodinin birinci telde olması istenmiştir.

Gitarist ve Gitarist Olmayan Bestecilerin Duatelerine Yönelik Eğitimci Görüşleri

1. *"20. Yüzyılın başında üretilen eserler (gitarist olmayan besteciler kuşağı) öncelikli olarak Andres Segovia, Julian Bream, Narcisco Yepes, vb. dönemin ikonik gitar yorumcularının isteği, desteği ve besteleme sürecinde kendi müzikal ve teknik becerilerinin sınırlarıyla şekillenmiştir" düşüncesine katılır mısınız ?*

İki eğitimci bu düşünceye katılırken bir eğitimci bu düşünceye katılmadığını belirtmiştir.

2. *"1950 sonrasında Leo Brouwer, Roland Dyens, Nikita Koshkin, sonrasında gelen Carlo Domeniconi, Dusăn Bogdanovic ve yeni nesilden Steve Goss gibi besteciler günümüz güncel gitar tekniği üzerine inşa edilen eğitimlerini bestecilikle taçlandırmışlar" düşüncesine katılır mısınız?*

Gitar eğitimcileri bu düşünceye katıldıklarını belirtmişlerdir.

3. *"İkinci soruda bahsedelien bestecilerin Urtext (bir müzik yazısının ilk hali) yazılarında yapılan ciddi değiştirmeler, bazı seslerin gitar tarafından seslendirilemeyeceği ya da iyi tınlamayacağı algısına dayanıyor. Bununla birlikte günümüzde Tillman Hopstock*

gibi akademisyenler bu yazıların da gitarda olduğu gibi çalınabileceğini ispatlamış oldu" düşüncesine katılır mısınız?

Gitar eğitimcileri bu düşünceye katıldıklarını belirtmişlerdir.

4. *İkinci grup ise çağının sınırlarını çok iyi bilmelerinin yani sıra yepyeni tınısal arayışlar ve teknik kazanımlarla gitarın ideomatik eserler kazanmasına olanak sağlamışlardır" düşüncesine katılır mısınız?*

Gitar eğitimcileri bu düşünceye katıldıklarını belirtmişlerdir.

5. "*Biz (gitar eğitimci ve sanatçıları) her ne kadar gitarımızla müzik yapıyor olsak da kimlik olarak gitarist değil müzisyeniz. Gitar sadece bir araç. Günümüz yorumculuk dünyasının yenilikçi bakış açısını takip ederek, " besteci burada ne anlatmak istiyor?" sorusuna cevap arayarak bir duate oluşturmak gerekiyor. Ancak bu hazırlık çalışmasını yaparken birinci grup besteciler için esnek davranabilsek de, ikinci grup bestecilerin seçtikleri duateyi anlayıp çok daha katı bir kabullenişle çalışmak gerekiyor. " düşüncesine katılır mısınız?*

Gitar eğitimcileri bu düşünceye katıldıklarını belirtmişlerdir.

6. *"Gitar eğitimcileri ve öğrencileri bestecinin empoze ettiği duateler yerine kendi görüşlerine göre düzenleyebilir, duate yazabilir" düşüncesine katılır mısınız?*

Gitar eğitimcileri bu düşünceye katıldıklarını belirtmişlerdir.

7. *Bestecilerin urtexi ve sanatçı/eğitimcilerin uyarlamaları arasında fark olduğundan eserin bestecisi ile birlikte eseri yeniden ele almanın/çalışmanın gerekli olduğuna katılır mısınız?*

Gitar eğitimcileri bu düşünceye katıldıklarını belirtmişlerdir.

8. *Hangi grup olursa olsun yorumcunun duateye bir kuşkuyla yaklaşması gerekir. Ama bunu yaparken seçimlerinin temelleri sağlam fikirlerle bezenmesi gerekir" düşüncesine katılır mısınız?*

Gitar eğitimcileri bu düşünceye katıldıklarını belirtmişlerdir.

9. *Tablo 1'de isimleri belirtilen bestecilerin eserlerinde farklı pozisyonlarda duate yazılması düşüncesine katılır mısınız?*

Gitar eğitimcileri bu düşünceye katıldıklarını belirtmişlerdir.

Gitar eğitimcileriyle gerçekleştirdiğimiz yapılandırılmış görüşmede, gitarist olmayan bestecilerin eserlerinde kullanılan duatelerin, gitar eğitimcileri ve yorumcuları tarafından pratik çözümler geliştirilebileceği yönünde düşüncelerini belirtmişlerdir. Bu veriler dahilinde, bestecenin müziğini, hangi dönem eseri olduğu, teknik pasajlardaki zorlukları düşünerek uygun duatelerin yazılabileceği görüşünde birleşmiştir.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Çalışmanın bulgulara göre, konservatuvarda eğitim veren gitar eğitimcilerinin, gitarist ve gitarist olmayan bestecilerin duatelerinin betimlenmesine yönelik görüşleri katılıp/katılmadıkları tespit edilmiştir. Konservatuvar gitar eğitimcileri ile yapılan görüşme dahilinde, duatelerinin değiştirilebileceği en uygun hali ile çoğunlukla yeniden yorumlanabileceği sonuç olarak belirlenmiştir. E1'nin *"20. yüzyılın başında üretilen eserlerin, yorumcuların isteği, desteği ile bestecilerin kendi müzikal ve teknik becerilerinin sınırlarıyla şekillenmiştir"* sorusuna. Ancak gitar ensturmanının teknik becerileri ile şekillenmiş olduğunu vurgulamıştır. Araştırmada öğretim elemanlarının görüşlerinde anlamlı bir fark çıkmamıştır.

Her eğitimcinin, yorumcunun kendine özgü öğretim stratejisi vardır. Gitar eğitimine yönelik bir çok teknik çalışma mümkün olsa da yazılı olmayan tespitler ve öneriler mevcuttur. Araştırmanın sonucunda gitar eserini deşifre etme sürecinde zamandan tasarruf ederek pratik yaklaşımlar sunulmuştur. Yapılan görüşme dahilinde "*Gitarist ve Gitarist Olmayan Bestecilerin Duatelerinin Betimlenmesi"* ne eğitimciler katıldıklarını belirterek gitar sanatına, gitar eğitimine ve öğrencilerine faydalı olduğu sonucuna varılmıştır.

Bir çok gitarist olmayan bestecilerin eserleri, gitarist besteciler (ve daha çok yorumcular) tarafından yeniden transkripsiyonları yazılarak basılmıştır. Doğru edisyonlar üzerinde çalışmalar yapmak, müziği yorumlarken yeni duateler denemek ve kendimize en uygun duateleri bulmak gelişimimize katkı sağlayacaktır. Bu süreç içinde farklı fikirlere açık olmak, teknik ve müzikal yönümüzü güçlendirecek çalışmalara öncelik vermek kazanımlarımızı arttıracaktır.

KAYNAKÇA

Cebeci. İ. (2013). Gitar Teorisi ve Özgün Teknik Çalışmalar Kılavuzu, İstanbul Üniversitesi *Sosyal Bilimler Enstitüsü Müzik Anabilim Dalı, Yayımlanmamış Sanatta Yeterlilik Tezi. İstanbul.*

Elmas, Y. (2003). Sorularla Gitar, *Pan Yayıncılık: İstanbul.*

Es. A. (2019). 20. Yüzyıl Klasik Gitar Müziği'nde Kullanılan Efektler ve Farklı Çalım Teknikleri, *Hacettepe Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü Piyano Anasanat Dalı, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara.*

Halvaşi. A. A. (1999). Ülkemiz Müzik Eğitimde Klasik Gitar, *Marmara Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Müzik Eğitimi Anabilim Dalı, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. İstanbul.*

Önder. B. (2023) 20. Yüzyılın İkinci Yarısında Gitar Müziğinde Modalite, *Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. İstanbul.*

Şengün. E, Gerekten. S. E. (2023). Klasik Gitar Öğretimine Dönük Hazırlanmış Makaleler Üzerine Bir Açıklamalı Bibliyografya *(2012-2022) EJMD/(22) 1-19.*

Uluocak, S. (2014). Klasik Gitar Tarihi – III Klasik ve Romantik Dönemde Gitar (1750-1900), *Doruk Yayıncılık. İstanbul.*

Ünlenen. E. (2016). 1920 ve 1950 Yılları Arasında Modern Gitar Müziğine Yön Veren Besteciler, *Anadolu Üniversitesi Sanat ve Tasarım Dergisi,/12/12, Sayı:2.*

Yeşil, C, M. (2001). Klasik Gitar Eğitimi, *Bilim ve Sanat Yayınevi: Ankara.*

Yılmaz. U. V. (2018). 20. Yüzyıl Müziğinde Programlı Bir Gitar Müziği Örneği: A' Laube Du Dernier Jour, *Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Müzik Anasanat Dalı, Performans Anasanat Dalı, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kocaeli.*

ISBN NO. 978-625-6830-90-5

ROMAN KÜLTÜR DERNEKLERİ ÖRNEKLEMİNDE İZMİR TEPECİK ROMAN KÜLTÜR DERNEĞİ FAALİYETLERİNİN İNCELENMESİ

Yüksek Lisans Öğrencisi , Aykut Uçakçı

Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Müziği Anabilim Dalı Yüksek lisans Öğrencisi, aykutucakci@gmail.com - 0009-0007-8236-6362

Doç. Dr. Esin de Thorpe Millard

Ege Üniversitesi Devlet Türk Musikisi Konservatuvarı Türk Müziği Bölümü Öğretim Üyesi, esin.de.thorpe.millard@ege.edu.tr – 0000-0002-8247-778X

ÖZET

Dünya genelindeki çeşitli geleneklere sahip Romanlar, köken bilgilerini tam anlamıyla doğru bir şekilde açıklayamamaktadır. "Çeşitli kabilelerden gelen Hintli göçmenler İran'da evlilik yoluyla birbirine karışmış, burada sonraları 'Rom' adı altında bir halkı oluşturmuşlardır. Bu nedenle de günümüz romanların, onların soylarından geldiklerine inanılmaktadır."[1] Türkiye'de romanların tanınırlığına yönelik ilk adım niteliğinde 2009 yılında "Roman Çalıştayı" gerçekleştirilmiştir. Bu çalıştay'ın ardından, özellikle Türkiye'de Roman topluluklarının bulunduğu bölgelerde Roman Kültür Dernekleri açılmaya başlanmıştır. Roman Kültür Dernekleri'nin açılmasındaki temel amaç kentsel uyumu güçlendirmek, bölge insanının eğitim alt yapısıyla alakalı eksiklikleri gidermek ve sosyal yardımlaşmayı sağlayarak bölge içerisinde yoksulluk problemlerini en aza indirgemektir. 8 Nisan 2021 tarihinde açılan İzmir Tepecik Roman Kültür Derneği, Konak Belediyesi tarafından düzenlenen açılış ve kapanış toplantıları ile faaliyetlerini duyurmuş, binanın restorasyon süreci ve kültür merkezi olarak kullanılması, bölge halkına ve Konak'a katkılarının vurgulandığı bu faaliyetler, belediyenin internet sitesi ve sosyal medya hesapları ile yerel ve ulusal medyada geniş bir şekilde yankı bulmuştur. Bu çerçevede, bölgedeki eğitim, sosyal-kültürel aktivite ve entegrasyon sorunlarına çözüm olacak bir kültür merkezi olarak restore edilecek yapı, aynı zamanda "Kemeraltı Yenileme" Projesi'nin başarısına önemli bir katkı sağlayacaktır. Bu faaliyet bölgeye yönelik önemli bir ihtiyaç olarak öne çıkmaktadır.

Bu çalışmanın amacı, İzmir İlinin Konak ilçesine bağlı bulunan Hilal Mahallesinde bulunan Tepecik Roman Kültür Derneğinin yaptığı faaliyetleri araştırıp incelemektir. İncelerken İzmir

[1] Donald Kenrick, **Çingeneler Ganj'dan Thames'e**, Bahar Tırnakcı (çev..), İstanbul: Homer Kitabevi ve Yayıncılık, 2006, s.18.

Konak Belediyesi Kültür Müdürlüğü ile iletişime geçilip bahsi geçen roman kültür derneği ile alakalı bilgiler alınmış olup, İzmir Tepecik Roman Kültür Merkezi yöneticileri görüşülmüş. Yöneticilere yarı yapılandırılmış sorular sorularak Tepecik Roman Kültür Merkezi'nin faaliyetleri hakkında bilgi edinilmiştir.

Anahtar Kelimeler : Roman, Kültür, Dernek

1. ROMAN KÜLTÜR DERNEKLERİ ÖRNEKLEMİNDE İZMİR TEPECİK ROMAN KÜLTÜR DERNEĞİ FAALİYETLERİNİN İNCELENMESİ

Dünya genelindeki çeşitli geleneklere sahip Romanlar, köken bilgilerini tam anlamıyla doğru bir şekilde açıklayamamaktadır. "Çeşitli kabilelerden gelen Hintli göçmenler İran'da evlilik yoluyla birbirine karışmış, burada sonraları 'Rom' adı altında bir halkı oluşturmuşlardır. Bu nedenle de günümüz romanların, onların soylarından geldiklerine inanılmaktadır." [2] Bunun ana nedeni olarak da romanların Mısır'da uzun bir müddet olduktan sonra deniz yoluyla Avrupa'ya geçmiş olduklarını göstermektedir.[3] Bazı görüşler ise romanların Hindistan'dan geldiğini göstermektedir. Bu görüşler ile ilgili Aramızdaki Yabancı: Çingeneler başlıklı yayınlanmamış yüksek lisans tezinde, William "Romanlar kuzeybatı Hindistan kökenlidir. Milattan sonra 10. Yüzyıl civarında, anavatanlarından ayrılarak dünyaya yayılmaya başlamışlardır" demiştir. Lewy'e göre ise "Hindistan alt kıtasından bin yıl önce ayrılmışlar ve Avrupa'ya İran, Ermenistan ve Türkiye üzerinde değişik farklı dalgalarla göç etmişlerdir." Hancook ise "Romanlar kuzey Hindistan'dan ayrılış tarihi olarak, M.S sekiz yüz elli dokuz ile dokuz yüz elli yıllarını gösterdiğini savunur" şeklinde açıklanmıştır.[4] Romanlar, Türkiye'nin çeşitli bölgelerinde özgün tarzları, müziğe olan tutkuları, dansları ve kendilerine özgü roman havalarıyla tanınan bir topluluktur. Bu gruplar, diğer coğrafyalardaki gibi Türkiye'nin farklı bölgelerinde kendi kültürlerini koruyarak toplu bir yaşam sürdürmektedirler. Kültürel çeşitliliği zenginleştiren bu benzersiz tarzlarını sürdürmeleri, Türkiye'nin genel kültürel zenginliğine katkıda bulunmaktadır. Ancak, ülke içinde geçim sıkıntıları ve düşük yaşam

[2] Donald Kenrick, **Çingeneler Ganj'dan Thames'e**, Bahar Tırnakcı (çev..), İstanbul: Homer Kitabevi ve Yayıncılık, 2006, s.18.
[3] İsmail Altınöz, **Osmanlı Toplumunda Çingeneler**, Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2013, s.29.

[4] Suat Kolukırık, **Aramızdaki Yabancı: Çingeneler,** (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kurumlar Sosyolojisi Ana Bilim Dalı, 2004, İzmir, s.20.

koşullarıyla baş etmek zorunda kalmaktadırlar. Romanlar ile alakalı farklı coğrafyalarda farklı tanımlamalar kullanılmıştır.

"Almanca *Zigeuner*, Fransızca *Tsigane*, İtalyanca *Zingaro* veya *Zingari*, Anglosakson ülkelerde *Gipsy*, Yunanca *Girfi*, Arnavutça *Evgit*, Rumence *Ciganu* ve Türkçe 'de Çingene olarak kullanılmaktadır.[5] Türkiye'de roman ya da çingene olarak bilinse de Türkiye'de de romanlara yönelik çeşitli adlandırmalar yapılmaktadır. Türkçede romanlar için yirmiden fazla ad kullanıldığından söz edilmektedir. Bunlardan "Çingene", "Kıptî", "Poşa", "Karaçı" ve "Roman" sözcükleri en bilinenlerdir. Bunlar arasında "Çingene" sözcüğünün Eski Türkçedeki "çıgañi"den, "Kıpti'nin Eski Yunancadaki "*agyptian*"dan, "Posanın Çince "*bu-shi*"den, "Karaçı'nın Türkçe "kara-" fiilinden ve "Roman" sözcüğünün Hintçe "Rom/Lom/Dom" sözcüklerinden geldiği ifade edilmektedir. Bunların yanında, Çingene/Romanlar için Türkçede "lûlû", "mutrib/muhrip", "elekçi", "arabacı", "sepetçi", "gurbetî", "Abdal", "esmer vatandaş", "Teber", "Cano/Cono", "kara kuvvetleri", "köçer", "Karaoğlan", "beyzâde", "cuki", "balamoron", "pırpır", "todi", "mango" gibi isimlerin de kullanıldığı belirtilmektedir."[6] Ancak, Türkiye'de "çingene" kelimesi maalesef ötekileştirmeye ve toplum içinde dışlanmaya yönelik bir amacı gerçekleştirmek için kullanılmaktadır. Türkiye'de yaşayan roman topluluğunun önemli bir bölümü, "çingene" kelimesine karşı duyarlı bir tutum sergilemektedir. Sosyal dışlanmaya ve toplumun dışına itilmeye çalışılan romanlar Türkiye'nin çeşitli bölgelerinde yaşamaktadırlar. Özgün tarzları, müziğe olan tutkuları, dansları ve karakteristik roman havalarıyla öne çıkan bir topluluktur. Diğer coğrafyalardaki gibi Türkiye'de de kendi kültürel özelliklerini muhafaza etmişler ve toplu bir yaşam sürdürmektedirler. Kendi benzersiz tarzlarını koruma çabaları, ülkedeki kültürel çeşitliliği zenginleştirmektedir. Ancak, Türkiye içinde ekonomik zorluklar ve düşük yaşam koşullarıyla karşılaşma durumuyla yüzleşmektedirler. İzmir Tepecik semtini incelediğimizde, İzmir'in Tepecik semti içinde yer alan ve bugün Romanların yoğun olarak bulunduğu kesim olan Hilal tarafında Tepecik içerisinde anılan bir mahalledir.

> "Hilal tarafında, Osmanlı döneminde Hollandalı, Alman ve Fransız kökenli ve ticaretle uğraşan zengin ailelerin olduğu bir semttir ve evlerin her biri ayrı bir mimari yapıdadır. Ancak günümüzde çoğu yıkılmak üzere olan baraka konumuna gelmiştir. Bu evlere de Cumhuriyetin ilk yıllarında ilk göçmenler yerleştirilmiştir. Zamanla

[5] Ali Rafet Özkan, **Türkiye Çingeneleri**, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 2000, s. 8.
[6] Hüseyin Yıldız, "**Türkçede Çingeneler İçin Kullanılan Kelimeler ve Bunların Etimolojisi**", Dil Araştırmaları Dergisi, 2007, Cilt.1, Sayı.1, https://www.academia.edu (19.01.2024), ss. 63-78.

> Alman Kulesi denilen tepenin eteklerine bölgenin diğer kesimlerinde yaşayan romanlar göç etmiş ve konut bulamadıkları için tenekeden evler inşa ederek onlarda mahalleye yerleşmişlerdir. Hilal tarafını da içine alarak anlan Tepecik semtine 1990'l yılların bandan itibaren bu kez de Sosyal Sigortalar Kurumu hastanesi yanında kurulu bulunan Kuruçay mahallesinden yoğun göçler olmuştur ve mahalle tamamen romanlara ait bir mahalle olmuştur."[7]

Roman topluluklarının sosyal dokusunu en iyi ifade eden terim, "Gelenek" kavramıdır. Bu gelenek, Roman topluluklarının kendi kültürlerini günümüze kadar taşıyan temel unsur olmuştur. Fiziksel olarak esmer tenli olmalarının yanı sıra, günümüzde bu görünüm bölgesel farklılıklar arz edebilmektedir. Kendi geleneklerine sıkı sıkıya bağlı bir biçimde yaşayan bu topluluklar, bu gelenekleri sürdürülebilir bir şekilde koruma gayretindedirler. Genellikle büyük mahallelerde toplu halde yaşamayı tercih eden Roman toplulukları, bulundukları mahallelerde kapalı bir sosyal hayatı benimsemektedirler. Dış çevre ile entegrasyonu sağlamak adına ise yerel yönetimler ve sivil yardım kuruluşlarının destekleri önemli bir rol oynamaktadır. Türkiye'de romanların tanınırlığına yönelik ilk adım niteliğinde 2009 yılında "Roman Çalıştayı" gerçekleştirilmiştir. Bu çalıştay'ın ardından, özellikle Türkiye'de Roman topluluklarının bulunduğu bölgelerde Roman Kültür Dernekleri açılmaya başlanmıştır. Roman Kültür Dernekleri'nin açılmasındaki temel amaç kentsel uyumu güçlendirmek, bölge insanının eğitim alt yapısıyla alakalı eksiklikleri gidermek ve sosyal yardımlaşmayı sağlayarak bölge içerisinde yoksulluk problemlerini en aza indirgemektir. 8 Nisan 2021 tarihinde açılan İzmir Tepecik Roman Kültür Derneği, Konak Belediyesi tarafından düzenlenen açılış ve kapanış toplantıları ile faaliyetlerini duyurmuş, binanın restorasyon süreci ve kültür merkezi olarak kullanılması, bölge halkına ve Konak'a katkılarının vurgulandığı bu faaliyetler, belediyenin internet sitesi ve sosyal medya hesapları ile yerel ve ulusal medyada geniş bir şekilde yankı bulmuştur. Bu çerçevede, bölgedeki eğitim, sosyal-kültürel aktivite ve entegrasyon sorunlarına çözüm olacak bir kültür merkezi olarak restore edilecek yapı, aynı zamanda "Kemeraltı Yenileme" Projesi'nin başarısına önemli bir katkı sağlayacaktır. Bu faaliyet bölgeye yönelik önemli bir ihtiyaç olarak öne çıkmaktadır. Tepecik Roman Kültür Derneğini araştırma sürecinde İzmir Konak Belediyesi ile yapılan

[7] Raif Nezihi, **İzmir'in Tarihi**, İzmir Yayıncılık, İzmir, 2002, ss. 41-57

görüşmelerde. İzmir Tepecik Roman Kültür Merkezi'nin kuruluş amacı, beş temel noktada detaylı bir şekilde belirlenmiştir:

1. Eğitim Altyapısına Katkı Sağlamak: Bu hedef, özellikle Roman vatandaşların yoğun olarak yaşadığı bölgede eğitim seviyesinin düşük olması ve suç oranlarının yüksek olması gerçeğinden yola çıkmaktadır. Kültür merkezi, çeşitli mesleki ve akademik eğitimlerle bölge sakinlerine destek olmayı amaçlayarak farkındalık düzeyini arttırmayı hedeflemektedir.

2. Kente Dair Farkındalık, Aidiyet ve Kentlilik Bilinci Yaratmak: Bu hedef, proje kapsamında yaşadıkları kenti tarihsel, sosyolojik, mimari ve kültürel yönleriyle tanıyan bireylerin yetişmesini amaçlamaktadır. Bu sayede bilgi ve kültür altyapısını genişleterek, bireylerin kendi kentlerine daha etkin bir şekilde sahip çıkmalarına katkı sağlanacaktır.

3. Öncü Model Teşekkül Etmek: Kültür ve sanatla ilgilenme oranını ve eğitim seviyesini artırmayı hedefleyen bir altyapı oluşturarak, sürdürülebilir öncü bir model yaratmak amaçlanmaktadır. Projenin medya aracılığıyla tanıtımı, bu modelin yaygınlaşması ve benimsenmesi adına önemli bir adım olacaktır.

4. Kentsel Gelişim Sağlamak: Bu genel hedef, Tepecik bölgesinin kentsel çöküntü yaşamış, sosyal ve kültürel faaliyetlerle birlikte eğitim alanlarında geride kalmış olduğu gerçeğinden hareketle oluşturulmuştur. Kültür merkezinin restore edilerek kazandırılmasıyla, bölgenin kentle entegrasyonu artırılarak yaşam kalitesinin yükseltilmesi amaçlanmaktadır.

5. Kentsel Uyumu Güçlendirmek ve Kültürler Arası Öğrenmeyi Hızlandırmak: Son hedef, özellikle bölgede yaşayan gençlerin birbirlerinden öğrenmelerini sağlayacak yapıları oluşturarak, içine kapanmış sosyal grupların nitelikli eğitim alarak kente daha etkin bir şekilde dahil olmalarını sağlamayı hedeflemektedir.

Genel olarak, Tepecik Roman Kültür Merkezi'nin bölgesine yönelik eğitim, kültürel faaliyet ve kentle entegrasyon sorunlarına çözüm getirme amacı taşıdığı anlaşılmaktadır. Bu restore edilecek merkez hem bölgesel kalkınmaya katkı sağlayacak hem de Kemeraltı Yenileme Projesi'nin başarısına olumlu etkilerde bulunacaktır. Projenin tanıtımı amacıyla, Konak Belediyesi tarafından açılış ve kapanış toplantıları düzenlenmiş ve bu

ISBN NO. 978-625-6830-90-5

etkinliklere Belediye Başkanı ile başkan yardımcıları katılmıştır. Toplantılar, belediyenin resmi internet sitesi ve sosyal medya hesapları üzerinden duyurulmuş, ayrıca yerel ve ulusal basında geniş bir şekilde yer almıştır. Binanın restorasyon sürecindeki çalışmalar, Konak Belediyesi'nin resmi internet sitesi ve sosyal medya hesapları aracılığıyla düzenli olarak paylaşılmış ve bu faaliyetler yerel ve ulusal basında detaylı haberlere konu olmuştur. Bu süreçte, binanın tarihsel önemi ve kültür merkezi olarak kazanacağı yeni işlev özellikle vurgulanmış, restorasyonun bölge halkına ve Konak'a sağlayacağı katkılara dikkat çekilmiştir.

Binanın kültür merkezi olarak açılışından önce, Belediye Başkanı'nın katılacağı bir tören düzenlenmiş ve bu açılış etkinliği belediyenin tüm iletişim kanalları aracılığıyla duyurulmuştur. El ilanları şehir sakinlerine dağıtılmış, afişler ise bölgenin yanı sıra Konak'ın diğer önemli noktalarına asılarak İzmir genelindeki vatandaşlara bilgi verilmiştir. Kültür merkezinin açılışından sonra, merkezde gerçekleştirilecek etkinliklere dair broşürler hazırlanmış ve bu broşürler dağıtılarak kültür merkezinin çalışmalarının hedef kitlesine ulaşması sağlanmıştır. Restore edilen bina, şu anda bir kültür merkezi olarak faaliyet göstermekte ve Konak Belediyesi'ne bağlı olan Kültür ve Sosyal İşler Müdürlüğü'ne hizmet vermektedir. Bu merkez, bölge halkının ihtiyaç ve beklentilerine odaklanan çeşitli sosyal ve kültürel etkinliklere ev sahipliği yapmaktadır. Bu etkinlikler arasında hobi kursları, kültür-sanat aktiviteleri ve çocuklara yönelik çalışmalar

bulunmaktadır. Ayrıca, merkezde bölgedeki vatandaşlara danışmanlık hizmeti de sunulmaktadır.

Proje süresince merkezde şu eğitim faaliyetleri ve atölyeler düzenlenmiştir:

1. Okuma/Yazma Kursu
2. Yaratıcı Drama Kursu
3. Tiyatro Kursu
4. Temel Müzik Eğitimi Kursu
5. Ritim, Üflemeli ve Yaylı Sazlar Kursu
6. Müzik Aletleri Bakım-Onarım Kursu
7. Film ve Belgesel Atölyesi

Her bir etkinlik 15 katılımcı ile sınırlı olup, merkezde düzenlenecek diğer etkinliklerle birlikte proje süresince toplamda 400 kişi merkezden faydalanacaktır. Bu etkinlikler, bölge halkının eğitim ve kültürel gelişimine katkı sağlamayı hedeflemektedir.

İzmir Tepecik Roman Kültür Merkezi'nin yönetim düzenine göz atıldığında, merkezde yalnızca bir yönetici bulunmaktadır. Bu yönetici, direkt olarak Konak Belediyesi Kültür Müdürlüğü'ne bağlıdır. İzmir Tepecik Roman Kültür Merkezi ile ilgili tüm kararlar, bu müdürlük tarafından alınmakta, merkezde uygulanmakta ve daha sonra yönetici tarafından Konak Belediyesi Kültür Müdürlüğü'ne rapor edilmektedir. Kültür Merkezi'nin Tepecik bölgesinde yer alması ve bölgenin diğer bölgelere göre yüksek suç oranına sahip olması nedeniyle, güvenlik personeli gün içinde üç kez değişmekte ve haftanın yedi günü boyunca yirmi dört saat nöbet tutulmaktadır. Nöbet değişimleri de yine Konak Belediyesi Kültür Müdürlüğü tarafından belirlenmektedir. İzmir Tepecik Roman Kültür Derneğinde bulunan personellere sorulan soruların cevaplarını ortak bir paydada buluşturduğumuz zaman, dernek faaliyetleri ile ilgili daha detaylı bilgilere ulaşılabileceği düşünülmüş ve cevaplar analiz edilmiştir.

1. İzmir Tepecik Roman Kültür Derneği Bünyesinde ne zamandır görev almaktasınız?

Dernek bünyesinde yaklaşık bir buçuk senedir görev almaktayım. Dernek daha önce Konak Belediyesi Kültür Müdürlüğündeydi, daha sonra yine Konak Belediyesi bünyesinde bulunan kadın aile hizmetlerine geçti.

2. Bu derneğin bulunduğu İzmir Tepecik semtinde sosyal kültür nasıldır?

Semtimizin İzmir'deki diğer roman mahallelerinden farklı olduğunu düşünmekteyim. Bu mahallede herkes barış ve kardeşlik içerisinde yaşamaya çalışır, kimse kimsenin işine karışmaz. Mahallemizin en büyük sorunu uyuşturucu sorunudur ne yazık ki uyuşturucu ile ne kadar mücadele edersek edelim başarılı olamıyoruz, mahallemizde nice ocaklar söndü ve ne yazık ki çocuklarımız bunlardan çok kötü bir şekilde etkilenmektedir. Allah çocuklarımızı korusun, kavgasıyla gürültüsüyle mahallemiz çok güzel bir yer, sadece mahalledeki birkaç kötü insan yüzünden mahallenin adı kirlendi elbet teki her yerde kırık yumurtalar var, olacaktır da. Bunları temizlemek yine bizim işimiz.

3. İzmir Tepecik Roman Kültür Derneği çatısı altındaki müzik eğitimi hakkında görüşleriniz nelerdir?

Ben çok başarılı buluyorum özellikle iki sene öncesinden daha iyi bir yol kat ettiğimizi söyleyebilirim, ilk faaliyetlere başlandığında ne yazık ki doğru çizgide gitmediğini düşünüyorum ben buraya geldiğimde bazı şeyleri değiştirmeye gayret gösterdim, şu an mahallemizin önde gelenleri ile güzel çalışmalara imza atıyoruz. Daha da iyi olacağını inanıyorum şu an derneğimizde nota eğitimleri veriliyor, ancak seçim döneminin içerisinde olduğumuzdan dolay pek ilgilenilmediğini yükün sadece bizim üzerimizde olduğunu söyleyebilirim.

3.1-İzmir Tepecik Roman Kültür Derneğinde faaliyetler hakkındaki görüşleriniz nelerdir ?

Burası ne yazık ki fakir mahalle, özellikle yaşlı nüfus burada pek fazla, eskiden hapis yatmış çıkmış ya da şu an müzisyenlik yapamayacak durumda olan, evladı bağımlı olan ya da eşini kaybetmiş, hapse girmiş çok aile var ama bizim insanımız güçlüdür. Dernek çocukların yetenek kazanabilmesi konusunda gayret gösteriyor. Ancak tepecikte hayat gündüz değil gece başlıyor. Doğal olarak çocukların birçoğu okula gidemiyor eğitimleri aksıyor, en azından bu dernek sayesinde çocuklar müzisyenliği ucundan da olsa yakalayabiliyor. Onun dışında yeni doğan bebelerimize sağ olsun belediyemiz çok yardım ediyor. Bizde belediyeler aracılığıyla bu yardımları sahiplerine ulaştırıyoruz. Sadece bu dernek değil dernek dışında mahallenin sosyal yardımlaşma ile ilgili eksiklerinin giderilmesi için uğraşan hayırsever kardeşlerimiz çok.

4-İzmir Tepecik Roman Kültür Derneği ile Roman Toplumunun etkileşimi hakkında düşünceleriniz nedir?

Açılış sırasında dernekte görevli değildim, ama şu an baktığımızda çok güzel özellikle çocuklar canları sıkıldığı zaman buraya gelebiliyor, burada kütüphanemiz var geliyor çocuklar kitap okuyor, oyunlar oynuyor, çalgı çalıyorlar. Bunları görmek tabii çocuklarımızın anne babalarını çok mutlu ediyor, bazen ailelerin ilgilenemediği durumlarda büyük anneleri büyük babaları tarafından derneğe getiriliyorlar sırf çocukları bir şeyler öğrensin diye aileler mutlu çocukları kötü alışkanlıklardan uzaklaşıyor, geceleri maalesef dernek binasının güvenliği için 7/24 nöbet tutan güvenlik görevlilerimiz var. Mahallemiz çok güzel ama uyuşturucu ne yazık ki mahallemizi etkisi altına almış, gençler çocuklar bazen ne yaptıklarını bilmiyorlar zarar veriyorlar, bağırıyorlar, çağırıyorlar bunları çıkarttığımızda mahalleli derneği benimsedi diyebiliriz.

7-İzmir Tepecik Roman Kültür Derneği'nde verilen müzik eğitiminin ve sosyal faaliyetlerin roman etnik kültürüne sahip bireyler üzerinde gözlemlediğiniz sosyal etkileri nelerdir?

Amacımız çocuklarımızı kurtarabilmek, çocuklarımızın büyük bir çoğunluğu yatma kalkma alışkanlıklarını düzenledi. Sokakta kötü alışkanlıklar edinmiyor, gezmiyorlar. Burada bazı zamanlar aile danışmanımız da geliyor. Problemli ailelerle görüşüyor, onlara yardımcı oluyorlar. Yardımlaşma kültürünün daha da fazlalaştığını söyleyebilirim. Biz de elimizden geleni yapıyoruz tabi ki.

8- İzmir Tepecik Roman Kültür Derneği'nde verilen eğitimlerde özellikle roman etnik kültürüne sahip çocukların müziğe ve bir meslek olarak müzik alanına bakış açısı konusundaki gözlemleriniz nelerdir?

Buradaki çocuklarımızın birçoğunun ailesi müzisyen, babaları geç saatlere kadar çalıştığı için yardımcı olamıyorlar dernek bu anlamda onlara çok yardımcı oluyor, elbette ki müzisyenlik adı kirli bir meslek pis bir iş olarak görülse de birçok aile geçimini bu sayede sağlıyor. Müziği müzisyenliği doğru bir şekilde anlatıyor burada hocalarımız, özellikle onları müziğin sadece orada burada müzik yapmanın dışında birçok alanın olduğu konusunda bilgilendiriyor. Buraya gelen hocalarımızı örnek alıyorlar.

2. Değerlendirme ve Sonuç

İzmir Tepecik Roman Kültür Merkezi'ndeki görüşmelere dayanarak elde edilen cevaplar şu şekildedir:

- Mahallede barış ve kardeşlik içinde bir yaşam sürülmekte, ancak uyuşturucu sorunu büyük bir problem olarak belirtilmiştir.
- Mahalledeki sosyal yardımlaşma eksikliklerinin dernek ve hayırseverler tarafından giderilmeye çalışıldığı ifade edilmiştir.

- Dernekteki müzik eğitimi sürecinin başlangıcında bazı sorunlar yaşanmış, ancak şu an mahallenin önde gelenleriyle yapılan çalışmaların başarılı olduğu belirtilmiştir.
- Müzik eğitimlerinde nota eğitimlerine önem verilmekte, ancak seçim dönemi nedeniyle bu konuda yeterli ilginin olmadığı ifade edilmiştir.
- Mahalledeki çocukların genellikle okula gidemediği ve dernek sayesinde müzik yeteneklerini geliştirebildikleri belirtilmiştir.
- Belediyenin ve dernek dışındaki hayırseverlerin mahalleye sağladığı yardımların çocuklara ve ailelere ulaştırılmasında derneğin rolü vurgulanmıştır.
- Dernek, mahalledeki çocukları kötü alışkanlıklardan uzak tutmada etkili bir rol oynamaktadır.
- Dernek, roman toplumu tarafından benimsenmiş ve özellikle çocuklar için bir güvenli liman olarak görülmektedir.
- Güvenlik konusunda dernek, gece gündüz nöbet tutan görevlileriyle mahallede olumlu bir etki bırakmaktadır.

- Dernekteki eğitimler, çocukların düzenli yaşam alışkanlıkları kazanmalarına yardımcı olmuştur.
- Aile danışmanlığı hizmetleri, problemli ailelere destek olmakta ve yardımlaşma kültürünü artırmaktadır.
- Dernek, çocuklara müzik alanında bir meslek edinme fırsatı sunarak, müziğe ve müzikle ilgili mesleklere bakış açılarını olumlu yönde etkilemektedir.

Sonuç olarak, İzmir Tepecik Roman Kültür Merkezi, özellikle mahalledeki çocuklara müzik eğitimi ve sosyal destek sağlamak konusunda önemli bir rol üstlenmiş ve roman toplumu üzerinde olumlu etkiler bırakmaktadır. Dernek, mahallenin sosyal sorunlarına karşı duyarlı bir yaklaşım sergileyerek, yardımlaşma kültürünü güçlendirmekte ve çocukların yeteneklerini geliştirmelerine katkıda bulunmaktadır.

KAYNAKÇA

[1] Altınöz, İ. (2013). *Osmanlı Toplumunda Çingeneler*. Ankara: Türk Tarih Kurumu

[2] Kenrick, D. (2006) *Ganj'dan Thames, Çingeneler (Tırnakçı, B.)* İstanbul: Homer Yayınları. (Özgün Çalışma: 1986)

[3] Kolukırık, S., *Aramızdaki Yabancı: Çingeneler,* Doktora Tezi, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kurumlar Sosyolojisi Ana Bilim Dalı, İzmir, 2004.

[4] Nezihi, R. (2002). *İzmir'in Tarihi*. İzmir: İzmir Yayıncılık

[5] Özkan, A.R. (2000). *Türkiye Çingeneleri*, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları

[6] Yıldız, H. (2007). *Türkçede Çingeneler İçin Kullanılan Kelimeler ve Bunların Etimolojisi*. http://tojde. anadolu.edu.tr/ adresinden elde edildi.

OSMANLI MODERNLEŞMESİ DÖNEMİNDE TEBAANIN YURTTAŞA DÖNÜŞÜMÜ

Dr. TÜLİN YANIKDAĞ
İstanbul Üniversitesi,
tulin.yanikdag@ogr.iu.edu.tr – ORCID ID: 0000-0001-6679-7452

ÖZET

Yurttaşlık, tarihsel kökleri Antik Yunan'a kadar uzanan bir kavramdır. Anlamsal olarak geçirdiği dönüşümlerle birlikte günümüze kadar ulaşmış ve siyaset biliminin vazgeçilmez konuları arasında yerini almıştır. Osmanlı Devleti'nin yurttaşlık ya da daha sık kullanılan haliyle vatandaşlık olgusuyla tanışması ise 19. yüzyılda yaşanan gelişmelerin bir ürünüdür. Osmanlı klasik döneminin temel karakteristik özelliğini yansıtan merkeziyetçi sistemden meşruti monarşiye geçiş sürecinde bireyin konumu, dini ve etnik bağlamdan çıkarılıp devletle kurulan aidiyet bağı çerçevesinde şekillenmiştir. II. Meşrutiyet'e giden süreçte Osmanlı aydınının asıl amaçları arasında devleti kurtarmanın yanı sıra toplumu dönüştürme arzusu yatar. Osmanlı vatandaşlığının inşasında okul ve ordu etkin rol oynayan kurumsal yapılar olarak belirir. Osmanlı klasik döneminde reayanın ve tebaanın bir parçası olan birey, bu dönemde sahip olduğu bu niteliğini artık yitirmiş ve "Osmanlı vatandaşı" olarak karşımıza çıkmıştır. II. Meşrutiyet dönemi, mutlak iktidar anlayışından anayasal monarşiye geçişi temsil etmekle birlikte ortak bir Osmanlı kimliğinin inşa edilme çabalarına tanıklık eder. Tanzimat ve Islahat Fermanları ile sağlanmak istenen toplumsal zeminde eşitliği sağlama çabaları, 1876'da ilan edilen Kanun-i Esasi ve özellikle de 1869'da yayınlanan Tabiiyet-i Osmaniye Kanunnamesi ile somutlaşır. Böylece Osmanlı'da vatandaşlığın kazanımı, kimlerin vatandaş olarak addedileceği, sahip olunan hakların sınırları, hangi koşullar altında vatandaşlık bağının kaybedileceği gibi daha öncesinde belirsizliğini koruyan hususlar bir açıklığa kavuşur. Kanunname, klasik dönemde benimsenen millet sistemi anlayışının son bulup birey ile devlet arasındaki ilişkinin tesisinde din bağlamından kopuşu temsil etmektedir. Bu çalışma, 19. yüzyılda ortaya çıkan ve özellikle II. Meşrutiyet döneminin siyasal öznesi haline gelen "vatandaşlık" düşüncesinde, Osmanlı'dan Cumhuriyete nasıl bir miras aktarıldığı sorusuna odaklanmaktadır. Çalışmada anayasal gelişmelerden hareketle özellikle Kanun-i Esasinin ve Tabiiyet-i Osmaniye Kanunnamesinin getirdiği düzenlemelerden söz edilecektir.

Anahtar Kelimeler: Yurttaşlık, II. Meşrutiyet, Modernleşme, Tabiiyet-i Osmaniye Kanunnamesi, Osmanlı Kimliği.

1. GİRİŞ

Yurttaşlık, kökeni Antik Yunan'a kadar uzanan bir kavram olmakla birlikte günümüzde taşıdığı anlamı bulması 19. yüzyılın sarsıcı gelişmeleriyle mümkün olabilmiştir. Yurttaşlık, modern devlet yapısı içerisinde "bireylerin aktif rol almalarını gerektiren bir zorunluluklar bütünü" şeklinde ifade edilir (Erol, 1997, s. 120). Başka bir deyişle, "bireyi devlete bağlayan hukuki

bağ" olarak tanımlanır. Ancak yalnızca hukuki bir bağ olduğunu söylemek, eksik kalır. Bireyin devlete aidiyeti bağlamında kültürel, sosyolojik, sosyal, siyasal yönünü de göz ardı etmemek gerekir. Günümüzde yurttaş, "bir devletin egemenliğindeki topraklar üzerinde yaşayan siyasal toplumun, belirli haklara sahip ve herhangi bir özel topluluğa aidiyetinden bağımsız olarak, herkes için aynı olan yükümlülükleri paylaşan bir üyesidir" (Ünsal, 1998, s.13).

Uyruk, tabiiyet, vatandaş ve yurttaş ifadeleri arasında aynı şeyi anlattıkları şeklinde değerlendirilip birbiri yerine kullanılması gibi bir durum söz konusudur. Fakat uyruk ve yurttaş arasındaki ilişkide bu iki kavramın yalnızca hukuksal açıdan eş anlamlı olduğunu vurgulayan Ünsal'a göre uyruk, tebaa kavramı gibi bir devlet içerisinde bireyi daha pasif bir konuma yerleştiren anlayışa daha yakındır. Buna karşılık yurttaş ise devletle kurduğu ilişkide kendisine tanımlanan ödevlerin ve verilen hakların bilincinde olan, siyasal açıdan aktif bireye işaret eder. Her iki kavramın demokrasi ile olan bağını inceleyen Ünsal, uyrukluk ile demokrasi arasında *zorunlu olmayan* ancak yurttaş ile *zorunlu* bir ilişkinin var olduğunun altını çizer (Ünsal, 1998, s.13). Daha açık bir şekilde ifade etmek gerekirse yurttaşın oy verme, ifade ve kanaat özgürlüğü ya da örgütlenme gibi birtakım hak ve hürriyetlere sahip olması aynı zamanda demokrasi anlayışının da birer gereğini oluşturur.

Tarih sahnesine ilk çıktığı dönemde "*cite*" kökünden türetilen yurttaşlık, Antik Roma'da "*civis/civitas*" yani "siyasal bir cemaatin üyesi" şeklinde ifade edilmiştir. Orta Çağ döneminde kentte oturan kişiyi temsil eden "*citoyen/citadin*" kelimesi kullanılmıştır. 1783 yılına gelindiğinde ise Fransa'da "*citoyenette*" yani "*yurttaş*" kavramının kullanılmaya başlandığı görülür (Düzenli, 2020, s. 9). Bu dönemde ortaya çıkan "yurttaş (*citoyen*)" kavramı, mensubu olduğu ulusa karşı sorumluluklarının farkında olan ve ulusal kimlik bilinci taşıyan bireyi tanımlarken, halk kavramından da ayrıştığını söylemek mümkündür. Ulusun bir parçası ve aynı zamanda ulusa karşı sorumluluğu olan yurttaşlar, halk kavramından daha değerli ve bilinçli bir olguyu simgelemektedir (Kadıoğlu, 2012, s. 22).

Yurttaşlık kavramına yüklenen anlamlar, tarihsel süreçte değişime uğramıştır. Bu çalışma siyaset biliminin önemli konularından biri olan yurttaşlık kavramının Türkiye'deki tarihsel yolculuğunu ele almaktadır. Osmanlı Devleti'nden Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulmasına kadar olan periyotta Osmanlı'da vatandaşlık fikrinin ortaya çıkması ve buna bağlı olarak yaşanan gelişmeler ayrıntılı bir şekilde incelenmektedir. 19.yüzyılda devletin modernleşme çabalarıyla birlikte tüm Osmanlı tebaası arasında eşitlik inşa edilmesi fikri ortaya çıkmıştır. Bu dönemde hazırlanan "Tabiiyet-i Osmaniye Kanunnamesi", Osmanlı'da vatandaşlık anlayışının genel çerçevesini çizmesi ve bu alanda yapılan ilk düzenleme olması bakımından son derece önemlidir.

2. TARİHSEL ARKA PLAN

Osmanlı klasik döneminde toplumsal yapı, yöneten ve yönetilenler arasındaki ilişkiye işaret eder. Zürcher, Osmanlı resmi ideolojisini anlatırken, yöneten ve yönetilen arasındaki bu ilişkiye başka grupların dahil edilmemesinin altını çizer. Hükümdar mutlak gücü temsil ederken, tebaa

ya da başka bir deyişle reaya, hükümdara bağlı ve ona itaat eden bir unsurdur. Mutlak güçten kasıt, tebaanın ürettiği ürünlere el koyacak bir aristokrat sınıfının ortaya çıkmasını önleyebilecek bir patrimonyal sistemin varlığına işaret etmesidir (Zürcher, 2017, s. 28). Az önce de değindiğimiz reaya ise Arapça *raiyyet* yani *sürü* kelimesinden türetilmiş olup "hükümdarın hüküm ve yönetimi altında yaşayan ve korunan, vergi veren tüm Müslüman ve Müslüman olmayan halkları" ifade etmek için kullanılan bir kavramdır. Bu dönemde reayanın sorumluluğu vergisini ödemek ve hükümdar otoritesine itaat etmek şeklindeyken, hükümdarın yönettiği reayaya karşı görevi ise onun mutluluğu için çalışması ve adaleti tesis etmesidir. Ancak modernleşme döneminde reayanın anlamı da değişime uğrayacak ve yalnızca Hristiyan tebaayı anlatan bir ifadeye dönüşecektir (Ünsal, 1998, s.12).

Klasik dönemin bir önemli özelliği de gayrimüslim nüfusun nasıl yönetileceğini belirleyen millet sistemidir. İslam coğrafyasında yaşayan gayrimüslimlere *zımmi* adı verilen bir statü tanınırdı. Zımmi, gayrimüslimlerin devletin himayesi altında yaşayıp vergi vermekle yükümlü olduklarını anlatan hukuki bir statüdür. Yaman'ın ifadesiyle "İslam egemenliğini tanıyıp cizye ödemelerine karşılık devletten, dolayısıyla Müslüman toplumdan kendilerini ve haklarını koruma güvencesi (zimmet)" almalarını anlatır (Yaman, 2013, s.434). Çoğunluğu Müslümanların oluşturduğu bir toplumda yaşayan gayrimüslimlerin dini konulardaki birakım özgürlüklerinin güvence altına alınıp korunduğu bir duruma işaret eder (Turan, 2014, s. 23-24).

Diğer taraftan yine o dönemde gayrimüslimlerin yönetildiği sisteme de adını veren *millet* kavramı ise bugünkü anlamından çok uzak bir şekilde yalnızca dini toplulukları tanımlamak için kullanılırdı. Ortaylı, millet kavramını tanımlarken "etnik (kavmi) ve lisan aidiyetine değil din ve mezhep esasına" dayandığına dikkat çeker. Millet sistemini ise "bir bölgenin darülislama katılmasından sonra buradaki ehl-i zimmenin bir ahitname, hukuk ve himaye bahşedici bir ahitle İslam devletinin idaresi altına girmesinden doğan bir teşkilat, bir hukuki varlık" şeklinde ifade eder. Ayrıca bu ahit, tek taraflıdır (Ortaylı, 2020, s.66).

3. TANZİMAT DÖNEMİ

Klasik dönemde devletin idaresinde reaya ve gayrimüslimlerin yönetiminde benimsenen bu anlayış, 19. yüzyılın baş döndürücü gelişmeleriyle birlikte değişime uğrayacaktır. Bu yüzyıl, millet kavramına yüklenen anlamın değişmesinin yanı sıra mutlak monarşiden anayasal monarşiye geçişin ve tebaanın yurttaşa dönüşümüne tanık olunan tarihsel bir periyoda işaret eder. *Tanzimat Dönemi* diye adlandırılan Osmanlı modernleşme süreci içerisinde bu değişimin ilk adımı, 1808 yılında ayanlar ve padişah arasında yapılan ve bir sözleşme niteliği taşıyan Sened-i İttifak'la atılır. Bu belge ile aslında merkeziyetçi, daha açık bir ifadeyle feodalleşme eğilimlerine izin verilmeyen mutlakiyetçi bir yönetim anlayışı ile feodalleşmeye işaret eden ayanlar arasında bir uzlaşı zemini aranmıştır (Berkes, 2012, s.142).

Sultan Abdülmecid'in 3 Kasım 1839'da ilan ettiği Tanzimat Fermanı ise modernleşme sürecinin ikinci hamlesini teşkil eder. Batı'da doğan yurttaşlık düşüncesi ile Osmanlı'nın tanıştığı bu önemli tarihsel gelişme aynı zamanda Osmanlı'da bireyin tebaanın parçası

olmaktan bir yurttaşa dönüşmesini temsil eder. Dini kimlikleri fark etmeksizin bütün bireylerin can, mal, namus gibi vazgeçilmez haklarının yasal açıdan güvence altına alınması esası getirilmiştir. Tanzimat bireyi, dini ve etnik kimliklerinden çok "siyasal toplumu oluşturan bireyi" temsil etmektedir (Keyman ve İçduygu, 1998, s.184). Yeğen, vatandaşlık fikrinin ilk kez ortaya çıktığı dönem olarak Tanzimat'a işaret eder. Ona göre Tanzimat ile birlikte ortaya çıkan bu fikir, hukuki çerçevesine 1876'da ilan edilecek olan Kanun-i Esasi ile kavuşacaktır (Yeğen, 2008, s.57).

Tanzimat Fermanı'nın ardından 1856 yılında klasik dönemden kopuşu simgeleyen Tanzimat'ın getirdiği yenilikleri ve sunduğu özgürlükleri biraz daha genişleten Islahat Fermanı ilan edilir. Tanzimat'ın Osmanlı toplumsal yapısı içerisinde inşa etmek istediği eşitlik düşüncesini tesis edecek düzenlemelerin hayata geçirildiği Islahat ile birlikte gayrimüslimlere tanınan hakların sınırları genişletilir. Bu durumun fermanın hazırlanıp ilan edilmesinde Avrupalı devletlerin Osmanlı üzerinde kurduğu baskının ve fermanın hemen ertesinde Paris Barış Konferansı'nın toplanmasının da etkili olduğunu unutmamak gerekir. Islahat Fermanı'nın getirdiği yeniliklere baktığımızda gayrimüslimlere yönelik hakların daha da genişletilmesinin yanı sıra ayrım gözetilmeksizin bütün Osmanlıların "revabıt-ı kalbi-ı vatandaşi" yani "yurttaşlık gönül bağlarıyla birbirine bağlı olmasına dayandığı" belirtilmektedir. Bu bakımdan Somel'e göre Fransız Devrimi'nin siyaset bilimine kazandırdığı yurttaşlık kavramının, Osmanlı Devleti'ndeki yolculuğu ilk olarak Islahat Fermanı'yla başlamış olmalıdır. Her iki fermanda da tebaanın eşitliğinin altı önemle çizilmiştir. Islahat ise hukuki alanda eşitliği daha da vurgulamıştır (Somel, 2001, s.96).

4. TABİİYET-İ OSMANİYE KANUNNAMESİ

Modernleşme döneminde atılan adımlar, yalnızca fermanların yayınlanması ve bütün tebaanın eşitliğini tesis ederek toplumda bir Osmanlılık bilinci yaratma çabasıyla sınırlı kalmaz. 1869 yılında Osmanlı'da bireyin tebaanın bir parçası olmaktan yurttaşa dönüşmesinin en önemli adımını oluşturan Tabiiyet-i Osmaniye Kanunnamesi yayınlanır. Kanunnamenin hazırlanışında 1851 tarihli "Fransız Tabiiyet Kanunnamesi" örnek teşkil etmiştir (Düzenli, 2020, s.67).

Tabiiyet-i Osmaniye Kanunnamesi, "İslam dünyasında din ilkelerinden bağımsız ilk uyrukluk yasası" olarak önem kazanır (Üstel, 2011, s.166). Kanun metninde herhangi bir ulusa atıfta bulunulmamaktadır. Aybay'a göre belirleyici öğe bir ulus ya da halk değil, hükümdara bağlılıktır (Aybay, 1998, s.47). Bununla birlikte Osmanlı uyruğundan sayılmanın ya da bu uyrukluğun kaybedilmesinin hangi koşullar altında gerçekleşebileceğini ortaya koymaktadır. Babası ya da ebeveyni Osmanlı olan herkes, Osmanlı kabul edilmektedir. Dokuz maddelik bir düzenleme getiren nizamnameye göre Osmanlı tabiiyetine geçmek için reşit olmak ve Osmanlı coğrafyasında beş yıl yaşamak gerekmektedir (Serbestoğlu, 2011, s.206). Nizamnamede cinsiyet konusunda bir eşitlik söz konusu değildir. Daha açık bir ifadeyle, bir Osmanlı kadını yabancı bir erkekle evlendiği takdirde Osmanlı uyruğundan çıkarılmaktadır. Ancak bir erkek, yabancı bir kadınla evlenirse şayet evlilik bağından dolayı yabancı uyruklu eşi de Osmanlı

uyruğuna geçmektedir. Ayrıca bu nizamnamenin 1929 yılına kadar yani Cumhuriyet'in ilanı sonrasında da yürürlükte kaldığını belirtmek gerekir (Üstel, 2008, s.26).

Kanun-i Esasi, Tabiiyet-i Osmaniye Kanunnamesinden yedi yıl sonra ilan edilmiştir. Bizzat hükümdarın kendisinin belirlediği yirmi sekiz kişilik bir heyet tarafından kaleme alınan kanun metni, egemenlik hakkı hükümdarda yani Osmanlı sultanında kalmak üzere ikili bir meclis yapısı öngörmüştür. Böylece Türk siyasal hayatında parlamento geleneği de başlamıştır (Tanör, 1985, s.22). Hükümdara gerekli görmesi halinde meclisi feshetmek, çıkarılacak kanunlarda son sözü söylemek, güvenlik açısından tehlikeli gördüğü kişileri sürgüne göndermek gibi oldukça geniş yetkiler tanınmıştır. Özellikle meclisi feshetme yetkisinin kendisine tanınmasıyla 1878 yılında Osmanlı-Rus Savaşı gerekçe gösterilerek meclis kapatılmıştır. Kanun-i Esasi anayasal deneyimin ilk adımı olmakla birlikte uyrukluk konusunda da düzenlemeler getirmiştir. Örneğin, Kanun-i Esasi'nin 8.maddesinde açık bir şekilde "Devlet-i Osmaniye tabiiyetinde bulunan efradın cümlesine her hangi din veya mezhepten olursa olsun bila istisna Osmanlı tabir olunur" hükmü yer almaktadır (Aybay, 1998, s.47). Hiçbir ayrım gözetilmeksizin Osmanlı uyruğunda bulunan herkesin, Osmanlı kabul edileceği kanun metninde belirtilmiştir.

1908 yılında II. Meşrutiyet'in ilan edilmesiyle birlikte daha önce kesintiye uğramış olan meclis geleneği yeniden başlatılır. Üstel'in deyimiyle II. Meşrutiyetle birlikte siyasal alanın baş aktörü artık vatandaştır. *Vatandaş, hemşehri, tebaa* ya da *milletdaş* gibi kavramların dönemin ders kitaplarında birbiri yerine kullanılması kavramsal bir karmaşa yaratır. Ayrıca ders kitaplarında görülen bir diğer eksiklik, vatandaşlık tanımının açık ve net bir biçimde yapılmamasıdır. Üstel, birey yerine topluluğun yani "vatandaşlar topluluğunun" vurgulandığına dikkat çeker. Buradan yola çıkarak vatandaşlık, bir bütünün parçası olmaya işaret etmektedir (Üstel, 2008, s.73). Osmanlı döneminde vatandaşlığın Türk kimliği üzerine şekillenmesi ise 1908 ile 1918 yıllarında arasında İttihat ve Terakki Cemiyetinin etkin olduğu dönemde başlayacaktır. Hatta Jön Türk hareketinin devleti, homojen bir ulus-devlete dönüştürme gayesi ile "Türk kimliğine bağlı bir vatandaşlık kurguladıkları" ifade edilir (Keyman ve İçduygu, 1998, s.184; Somel, 1997, s.146).

Osmanlı vatandaşlığını inşa etme konusunda okulun ve ordunun önemli rol üstlendiğini belirtmek gerekir. Modernleşme sürecinde yaşanan gelişmeler arasında yer alan Islahat Fermanı'nda ve Kanun-i Esasi'de toplumsal zeminde eşitliğin sağlanması amacı doğrultusunda gayrimüslimlerin askerlik hizmetine alınması sağlanamamıştır. 1909 yılında Kanun-i Esasi'de yapılan tadiller ile askerlik, Osmanlı uyruğunda bulunan herkesi kapsayan bir görev halini alır. Diğer taraftan yeni neslin yetiştirilmesi ve topluma iyi vatandaşlar kazandırılması konusunda okul ve özellikle de ilkokulun öneminin altı çizilmelidir. Bu anlamda Üstel, 19. yüzyılı tanımlarken "çocuk yüzyılı" ifadesini kullanır. II. Meşrutiyet döneminde Osmanlı aydınının "çocuk-vatandaş yetiştirme projesine" tanık olunur (Üstel, 2008, s. 31-32). 19. yüzyıl, devletin kurtarılması ile toplumun dönüştürülmesi hedeflerine eş zamanlı olarak ulaşılmaya çalışılan bir dönem olarak dikkat çeker. Üstel'e göre dönemin en radikal özelliği ise tebaadan yurttaşa geçilmesidir. II. Meşrutiyetle birlikte tebaa kavramı önemi yitirmiş, yerini vatandaş olgusu almıştır (Üstel, 2008, s. 30).

5. SONUÇ

Yurttaşlık, bir toplumun üyelerini birbirine bağlayan, onlara yerine getirilmesi gereken ortak sorumluluklar yükleyen bir bağı temsil eder. Cumhuriyetin kuruluşunda şekillenmeye başlayan yurttaşlık anlayışında Osmanlı'nın son döneminde yaşanan gelişmelerin izlerini sürmek mümkündür. Klasik dönem Osmanlı toplumsal yapısında *tebaa, reaya* ya da gayrimüslimler için kullanılan *zımmi* kavramları, 19. yüzyılla birlikte yerini merkezi devletin siyasal öznesi olan *vatandaşa* bırakmıştır. Şüphesiz bu değişimin arkasında, devletin o dönemde içinde bulunduğu şartların ve yüzyıllardır birlikte yaşayan farklı dine, mezhebe ya da etnik kimliğe mensup Osmanlı tebaasının, artan milliyetçiliğin de etkisiyle dağılması endişesi bulunur. Tanzimat ve Islahat Fermanı, Tabiiyet-i Osmaniye Kanunnamesi, Kanun-i Esasi gibi modernleşme dönemine damgasını vuran gelişmelerin ortak yönlerinden biri, toplumsal yapıda eşitliği sağlamak ve böylece Osmanlı'da vatandaşlığın inşa edilmesinin önünü açmaktır. Tabiiyet-i Osmaniye Kanunnamesi, Osmanlı vatandaşlığının inşası kapsamında yapılan ilk düzenlemedir. Cumhuriyet dönemine intikal eden miras kapsamında da bu kanunun 1929 yılına kadar yürürlükte kaldığını belirtmek gerekir.

KAYNAKÇA

Berkes, N. (2012). Türkiye'de Çağdaşlaşma, Yay. Haz. Ahmet Kuyaş, 18. Baskı, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları.

Düzenli, K. (2020). "Yurttaşlığın Tarihsel Dönüşümü ve Türkiye'de Yurttaşlık", Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Anabilim Dalı, İstanbul.

Erol, N. (1997). "Yurttaşlık ve Demokrasi: Çoğulcu Bir Yurttaşlık Kavramına Doğru", Cumhuriyet, Demokrasi ve Kimlik, Yay. Haz. Nuri Bilgin, İstanbul, Bağlam Yayınları, s.119-132.

Kadıoğlu, A. (2012). "Vatandaşlık: Kavramın Farklı Anlamları". Vatandaşlığın Dönüşümü: Üyelikten Haklara, Haz. Ayşe Kadıoğlu, Çev. Can Cemgil, 2. Baskı, İstanbul, Metis Yayınları, s.21-30.

Keyman, E. F. , İçduygu, A. (1998). "Türk Modernleşmesi ve Ulusal Kimlik Sorunu: Anayasal Vatandaşlık ve Demokratik Açılım Olasılığı", s.178-189.

Ortaylı, İ. (2020). "Millet". TDV İslam Ansiklopedisi, 20. Cilt, Ankara, s.66-70.

Serbestoğlu, İ. (2011, Bahar). "Zorunlu Bir Modernleşme Örneği Olarak Osmanlı Tabiiyet Kanunu", Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi, 29(201), s.193-214.

Somel, S. A. (1997). "Osmanlı'dan Cumhuriyete Türk Kimliği", Cumhuriyet, Demokrasi ve Kimlik, Der. Nuri Bilgin, İstanbul, Bağlam Yayınları.

Somel, S. A. (2001). "Osmanlı Reform Çağında Osmanlıcılık Düşüncesi (1839-1913)", Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce: Cumhuriyete Devreden Düşünce Mirası Tanzimat ve Meşrutiyet'in Birikimi, Cilt: I, Ed. Mehmet Ö. Alkan, İstanbul: İletişim Yayınları, s.88-116.

Tanör, B. (1985). "Anayasal Gelişmelere Toplu Bir Bakış", Tanzimattan Cumhuriyete Türkiye Ansiklopedisi, 1.Cilt, İstanbul, İletişim Yayınları, s.10-26.

Turan, N. S. (2014). İmparatorluk ve Diplomasi: Osmanlı Diplomasisinin İzinde, İstanbul, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.

Ünsal, A. (1998). "Yurttaşlık Zor Zanaat", 75 Yılda Tebaa'dan Yurttaş'a Doğru, İstanbul, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, s. 1-36.

Üstel, F. (2001). "II. Meşrutiyet ve Vatandaşın İcadı". Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce: Cumhuriyete Devreden Düşünce Mirası Tanzimat ve Meşrutiyet'in Birikimi, Cilt: I, Ed. Mehmet Ö. Alkan, İstanbul: İletişim Yayınları, s.166-179.

Üstel, F. (2008). "Makbul Vatandaş"ın Peşinde II. Meşrutiyet'ten Bugüne Vatandaşlık Eğitimi. 3. Baskı, İstanbul, İletişim Yayınları.

Yaman, A. (2013). "Zımmi". TDV İslam Ansiklopedisi, Cilt 44, İstanbul, s.438-440.

Yeğen, Mesut (2008). "Yeni Anayasa Eski Vatandaşlık", Liberal Düşünce Dergisi, Sayı: 50, s.55-65.

ISBN NO. 978-625-6830-90-5

OSMANLI DEVLETİ'NDEN GÜNÜMÜZE ERMENİ KİMLİĞİNİN TARİHSEL VE DİNİ BOYUTU*

Dr. TÜLİN YANIKDAĞ
İstanbul Üniversitesi,
tulin.yanikdag@ogr.iu.edu.tr – ORCID ID: 0000-0001-6679-7452

ÖZET

Ermeniler, kadim bir halktır ve Osmanlı Devleti'nde "millet-i sadıka" olarak adlandırılmıştır. Özellikle İstanbul'un fethi sonrasında etkin bir cemaat haline gelen Ermeniler, 1461 yılında Ermeni Patrikhanesi'ni kurmuştur. Ermeni kimliği; dili, kendine özgü alfabesi, dini yaşayış biçimi gibi birçok etkenin birleşmesiyle günümüze kadar korunmuş bir kimlik yapısını ifade eder. Klasik dönem Osmanlı Devleti'nin yapısı içerisinde gayrimüslimler, "millet sistemi" adı verilen bir düzen içerisinde idare edilmiştir. Ermeni milleti, kendi içerisinde ise dini görevlerinin yanı sıra aynı zamanda "milletbaşı" olarak tanımlanan patrikler tarafından yönetilmiştir. Klasik dönemde sınırları belirlenen bu yapı, varlığını 19. yüzyıla kadar korumuştur. 19. yüzyıl devletin modernleşme serüvenine tanık olunan bir döneme işaret ederken, aynı zamanda gayrimüslimlerin kendi içlerinde dini kopuşların yaşanmasına da sahne olur. Özellikle Ermeniler arasında dini ihtilafların ortaya çıkmasıyla birlikte mezhepsel bölünmeler gerçekleşir. Önce Katolik, daha sonra ise Protestan Ermeni cemaatinin doğuşu bu dönemin gelişmeleri arasında yer alır. Dini bir yapının bölünmesinin sancıları Ermeni toplumunda da görülmüştür. Özellikle Katolik ve Protestan Ermeni cemaatlerinin ortaya çıktığı bu dönemde, mezhep değiştiren Ermenilere yönelik toplumsal dışlanmanın ve ayrımcılığın izlerini görmek mümkündür. Misyonerlik faaliyetlerinin bir sonucu olarak meydana gelen bu mezhepsel bölünme Osmanlı'dan Cumhuriyetin ilanına, Cumhuriyetin ilanından ise günümüze kadar uzanan tarihi bir yolculukta varlığını korumuştur. Bu çalışma, Ermeni kimliğinin kendine özgü yapısının zaman içerisinde korunan ve değişime uğrayan yönlerini ele almaktadır. Özellikle Ermeniler arasında dini açıdan yaşanan bölünmelerin geçmişten günümüze nasıl yaşandığı sorusuna odaklanmaktadır. Çalışmada Ermeni kimliğinin özellikle dini boyutunda yaşanan gelişmeler tarihsel bir perspektifle sunulmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Ermeniler, Kimlik, Hristiyanlık, Katolik, Protestan.

1. GİRİŞ

Ermeni kimliği etnik, dini yapısı ve konuştukları dil açısından özgün bir nitelik taşır. Ermenilerin 301 yılında Hristiyanlaştığı bilinmektedir. Akademik kaynaklarda Kral III. Drtad zamanında Hristiyanlığın kabul edildiği aktarılır. Ermenilerin bu dini benimsemesinde Aziz Krikor Lusavoriç önemli rol oynamıştır. Hatta günümüzde Ermenileri anlatan Gregoryen tabiri,

* Bu çalışma, yazarın İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı'nda 19.07.2019 tarihinde savunduğu "Grup İçi Farklılıklar ve Hiyerarşi Dinamikleri: Türkiye'de Ermeniler ve Aleviler" başlığını taşıyan doktora tezinden üretilmiştir.

Aziz Krikor Lusavoriç'e (St. Gregory) atfen kullanılmaktadır. Aziz Krikor'dan söz ederken kullanılan "Lusavoriç" ifadesi ise "aydınlatan" anlamına gelmektedir. Aynı şekilde Ermeni Kilisesinden bahsederken de "Lusavorçagan" yani "İncil'in ışığıyla aydınlatılmış" tabiri kullanılır (Türkan, 2011, s. 16). Hristiyanlığı bir millet olarak resmen kabul eden ilk topluluğun Ermeniler olduğu belirtilmektedir (Külekçi, 2013, s.103).

Ermeni Kilisesi, Doğu Ortodoks kiliseler ailesinin bir üyesidir. Kilisenin özgün yapısını vurgulamak için "Doğu Ortodoks Apostolik Ermeni Kilisesi" ifadesinin en doğru tanım olduğu belirtilmektedir. *Apostolik* (havarisel ya da resuli), dinin doğrudan İsa'nın Thaddaeus ve Bartolomaeus adlı havarilerinden öğrenildiğini anlatan bir kavramdır (Özdoğan vd. , 2009, s.46-47). Böylece Ermeni Kilisesi'nin kadim Hristiyan geleneğinin bir parçası olduğu ve dini doğrudan havarilerden aktarılmasıyla da diğer kiliselerden ayrılıp özgün bir yapıya sahip olduğu vurgulanmaktadır.

Hristiyanlığın kurumsallaşması, konsillerde alınan kararlar doğrultusunda gerçekleşmiştir. Ermeniler açısından 451 yılında toplanan Kadıköy Konsili kararları bir yol ayrımını da beraberinde getirmiştir. Kadıköy Konsili'nde Hazreti İsa'nın tabiatı konusunda yapılan tartışmalarda dünyevi ve uhrevi iki ayrı tabiatının bulunduğunu anlatan diyofizit görüş benimsenmiştir. Ancak o sırada savaş halinde oldukları için bu konsile katılamayan Ermeniler, bu karara daha sonra karşı çıkmış ve monofizit düşünceyi benimsemiştir. Monofizit tabiri, İsa'nın dünyevi ve uhrevi kişiliklerinin bir bütün olduğu düşüncesine dayanan bir anlayıştır (Külekçi, 2015, s.14). Başka bir deyişle, "İsa'da bulunan insanlık unsuru, ilahlık unsurunun içinde erimiştir" (Aydın, 1998, s.347).

Ermeni kimliğinin dini boyutunun yanı sıra etnik kimlik ve dil açısından da özgün bir niteliği bulunmaktadır. Dil, kimliğin ve kültürel değerlerin nesillere aktarımında çok önemli bir rol üstlenmektedir. 404-406 yıllarında Mesrop Maştotz tarafından bir alfabe oluşturulmuştur (Yanıkdağ, 2022, s.79). İncil'in anlaşılması ve böylece Hristiyanlığın Ermeni kimliğiyle bütünleşmesinde çok önemli bir rol oynayan bu gelişme, aynı zamanda Ermenilere ait bir dilin ortaya çıkmasına da katkı sunmuştur.

Ermeni kimliğinin dini yapısı misyonerlik faaliyetleriyle sarsılmıştır. Osmanlı Devleti'nde Ermeniler, diğer gayrimüslim cemaatlerde olduğu gibi millet sistemi ile yönetilmekteydi. Ancak 19. yüzyıldaki modernleşme çabalarıyla birlikte Müslüman-gayrimüslim eşitliğinin sağlanması ve böylece bir Osmanlı milleti yaratma ideali, gayrimüslimleri de doğrudan etkileyen gelişmelerdir. Bu dönemde milliyetçiliğin yanı sıra misyoner hareketlerinin de gayrimüslimlere yönelik faaliyetlerinin arttığı görülür. Önce Katolik, daha sonra Protestan Ermenin ayrı birer millet olarak tanınması ve kiliselerinin kurulması bu dönemde gerçekleşir. Bu çalışmada mezhepsel ayrımların ortaya çıkmasıyla birlikte Ermeni kimliğinin yaşadığı dönüşüme ve ayrıca dini alanda yaşanan bu dönüşümün günümüze nasıl aktarıldığına değinilecektir.

2. TARİHSEL ARKA PLAN

Osmanlı toplumsal yapısında gayrimüslimler "millet sistemi" adı altında idare edilmiştir. Ortaylı'nın da ifade ettiği gibi o dönemde *millet*, etnik ya da dilsel farklılıklara göre değil, din ve mezhep farklılığını anlatan bir kavramdır (Ortaylı, 2020, s.66). Ayrıca devletin sınırları

içerisinde yaşayan ehli kitap unsurları yakından ilgilendiren bir ifadeden bahsetmek gerekir. Buna göre İslam hukukunda yer alan zımmi statüsü, "İslam egemenliğini tanıyıp cizye ödemelerine karşılık devletten, dolayısıyla Müslüman toplumdan kendilerini ve haklarını koruma güvencesine (zimmet)" alınması demektir (Yaman, 2013, s.434). Osmanlı coğrafyasında ehli kitap unsurlar, Hristiyanlar ve Yahudilerdir. Millet sistemiyle vergi verme ve hükümdarın otoritesini tanıma karşılığında bu toplulukların can ve mal güvenliğinin sağlanması devlet güvencesi altına alınmaktadır.

Osmanlı Devleti'nde Ermeniler açısından özellikle Fatih Sultan Mehmet'in İstanbul'un fethinden sonra yaşanan gelişmeler dikkat çekicidir. Fatih, Bursa Episkoposu Hovagim'i İstanbul'a getirtmiştir. Daha sonra ise 1461 yılında İstanbul Ermeni Patrikhanesi kurulmuştur. Ermeni Patriği, devlet yapısı içerisinde Rum Patriğine tanınan yetkilere sahiptir. Daha açık bir ifadeyle, Osmanlı Devleti'nde patrik ve hahambaşılar dini yani ruhani görevlerinin yanı sıra kendi milletlerini devlet otoritesi yani hükümdar karşısında temsil etme gibi görevi de yerine getirmektedir. Bu bakımdan patrik ve hahamlar ruhani özelliklerinin yanı sıra "etnark" (*milletbaşı*) olarak adlandırılmıştır. Ermeni Patriği de Osmanlı topraklarında yaşayan Ermeni milleti açısından bir etnark konumundadır.

2.1. KATOLİK ERMENİLER

Osmanlı klasik döneminde gayrimüslim tebaanın nasıl yönetileceği sorusu, millet sistemi ve ehli kitap unsurların dini temsilcilerinin milletbaşı olarak yetkilendirilmesiyle çözüme kavuşmuştur. Ancak 19. yüzyıla gelindiğinde İmparatorluğun Müslüman ve gayrimüslim bütün tebaasını yakından ilgilendiren ve doğrudan etkileyen bir dizi gelişme yaşanmıştır. Klasik dönemden kopuşu da temsil eden Tanzimat ve Islahat Fermanlarının yayınlanmasıyla tüm Osmanlı tebaası arasında din farkı gözetilmeksizin eşitlik tesis edilmesi amaçlanmıştır. Bu durum Müslümanların olduğu kadar gayrimüslimlerin de bazı tepkilerine neden olmuştur. Patrik ve hahamların dini otoritelerinin sarsılması, gayrimüslimlerin askere alınması gibi birçok konuda tartışmalar yaşanmıştır.

Bu dönemde gayrimüslim cemaatleri etkileyen bir başka gelişme ise misyonerlerin kendilerine yönelik yürütmüş olduğu yoğun faaliyetlerdir. Katolik misyonerlerin Osmanlı topraklarındaki faaliyetleri 17. yüzyılda başlamıştır. Artinian, Roma'da Papa VIII. Urban tarafından açılan "Propaganda Koleji" ile birlikte Katolik misyonerlerin faaliyetlerinin arttığına dikkat çeker. Osmanlı topraklarında ise Ermeniler arasında yürüttükleri faaliyetlerde başarı sağlamıştır. 1742'de Ermeni Katolik Patrikhanesi kurulmuştur. Lübnan'da kurulan bu patrikhanenin yetki alanı içerisinde Suriye ve Kilikya'da bulunmaktaydı. Katolik Ermeni bir vekilin ilk kez İstanbul'a atanması ise 1758 yılında gerçekleşmiştir (Artinian, 2004, s. 46).

Ermeni milleti içerisinde mezhep değişikliklerinin yaşanması ve bazı Ermenilerin Katolikliği benimsemesi, Ermeni Patriğinin tepkisine neden olmuştur. Mezhep değişikliğinin önüne geçmek adına Patrikhane tarafından birtakım önlemler alınmıştır. Bu doğrultuda mezhep değişikliğini yasaklayan yasal düzenlemeler getirilmiştir. Yönetim anlamında Ermeni Patrikhanesine bağlı olduklarından dolayı dini tören gerektiren durumlarda yani evlilik, cenaze ya da vaftiz törenlerinin gerçekleşmesinde birtakım sorunlar yaşanmaya başlamıştır. Aynı zamanda milletbaşı olan ve tüm Ermenileri temsil eden patriklerin, mezhep değiştirip

Katolikliği benimseyen Ermenilerin bu tür törenlerini gerçekleştirmeyi reddetmeleri ciddi bir sorun teşkil etmiştir. 19. yüzyılda da toplumsal dışlanmayla karşı karşıya kalan Katolik Ermeniler, 1828 yılında İstanbul'dan sürülmüştür. Fransa'nın talebi üzerine Katolik Ermeniler hem yaşadıkları şehre geri dönebilmiş hem de Osmanlı sultanı tarafından ayrı bir millet olarak tanınmıştır. Katolik Ermeni Patrikhanesi 1830 yılında kurulmuştur (Türkan, 2012, s.36).

2.2. PROTESTAN ERMENİLER

Protestan misyonerlerin Anadolu coğrafyasına yönelik faaliyetlerinin başlangıcı, Katoliklerden çok daha geç bir tarihtedir. Akademik çalışmalarda 19. yüzyılda Anadolu'ya gelen Protestan misyonerlerin, Rumlara ve Yahudilere yönelik faaliyetlerinin istenilen sonucu vermemesi nedeniyle Ermenilere yöneldikleri aktarılır (Küçük, 2009, s.154; Seyfeli, 2005, s.133). Bu yönelişte daha önce Katolik misyonerlerin Ermeniler üzerindeki çabalarının sonuç vermesi de etkili olmuştur (Türkan, 2011, s.359).

Külekçi'ye göre Protestanlığın Ermenilerin arasında yayılmasını kolaylaştıran ise Ermeni alfabesiyle yazılan Türkçe kitapların basılmasıdır (Külekçi, 2013, s.111). Misyonerlerin Ermeniler arasında yürüttüğü propagandanın temel unsurlarından biri bu yayınlardır. Diğer taraftan Anadolu'da hastane, yetimhane ve okulların açılıp yaygınlaşmasıyla birlikte bu faaliyetler daha da hızlanmıştır. Amerikan Protestan Okulu'nun ilk defa Beyrut'ta ve 1824 yılında açıldığını belirten Küçük'e göre bu okulların sayısı giderek artmıştır (Küçük, 2009, s.169). Okullarda Ermenice eğitim verilmesi, Protestan mezhebine geçen Ermeni öğretmenlerin bu okullarda öğretmenlik yapması ve ayrıca yapılan yayınların Ermenice olması propaganda faaliyetlerinin Ermeni milleti içerisinde başarılı olması için atılan adımlar olmuştur.

Protestan misyonerlerin faaliyetlerinin İstanbul'da etkin hale gelmesi ise daha sonra gerçekleşmiştir. Bu dönemde gerçekleşen mezhep değişiklikleri Ermeni Patrikhanesi'nin sert tepkisine neden olmuştur. Protestan mezhebine geçen Ermeniler, Katolik Ermenilerin ayrı bir millet olarak tanınmasından önce karşılaştıkları toplumsal baskının bir benzeriyle karşılaşmıştır. Baskıdan dolayı evlerinden çıkamama, kendileriyle her türlü ticari ilişkinin kesilmesi, düğün ya da vaftiz gibi törenlerinin yapılamaması gibi durumlar yaşanmıştır. Hatta ölülerini defnedecek mezar yeri bile bulamamaları sonucunda bu dönemde "mezarlıklar sorunu" ortaya çıkmıştır (Türkan, 2012, s.44). Osmanlı topraklarında yaşayan Ermenilerin bölünmesini istemeyen gerek devlet gerekse patrikhane açısından, yabancı devletlerin müdahalesi bir tedirginlik yaratmıştır. Diğer taraftan Protestan mezhebine geçen Ermenilerin yaşadığı ayrımcılığın ve toplumsal baskının son bulması adına İngiltere'nin ve Amerika'nın çabaları sonuç vermiştir. İlk kiliselerini 1846 yılında İstanbul'da açan Protestan Ermeniler, 1850'de ayrı bir millet olarak tanınmıştır (Küçük, 2009, s.178).

3. SONUÇ

Osmanlı yönetimi altında yaşayan Ermeniler açısından en önemli gelişmelerden biri, 1461 yılında İstanbul'da Ermeni Patrikhanesi'nin kurulmasıdır. Osmanlı klasik döneminde Ermenilerin idaresinde patrik, dini bir lider olmasının yanı sıra milletbaşı olarak da Ermeni milletini temsil etmiştir. Bu yapı, devletin modernleşme çabalarının görüldüğü 19. yüzyıla kadar varlığını korumuştur. 19. yüzyıla gelindiğinde ise Ermeni kimliğinin dini yönünü yakından ilgilendiren önemli bir gelişme yaşanmıştır. Misyonerlerin faaliyetlerinin Ermenilere

yönelmesinin ardından Ermeniler arasında birtakım dini ihtilaflar ortaya çıkmıştır. Bu gelişmeyle birlikte önce Katolik Ermeniler, daha sonra ise Protestan Ermeniler ayrı birer millet olarak tanınmıştır. Bu mezhepsel bölünme, Ermeni kimliğinin dini açıdan homojen bir yapı oluşturmasının da önüne geçmiştir. Osmanlı devlet geleneğinde Ermeniler "millet" yani "dini topluluk" olarak adlandırılmış ve "zımmi" statüsü tanınmıştır. 19. yüzyıldaki modernleşme çabalarıyla birlikte din farkı gözetilmeksizin bütün Osmanlı tebaası arasında eşitlik sağlanması fikri öne çıkmıştır. Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulması ve Lozan Barış Antlaşması'nın imzalanmasıyla birlikte gayrimüslimlere "azınlık" statüsü tanınmıştır. Ermeniler arasında 19. yüzyılda ortaya çıkan mezhep farklılıkları günümüzde de varlığını korumaktadır.

KAYNAKÇA

Artinian, V. (2004). Osmanlı Devleti'nde Ermeni Anayasası'nın Doğuşu 1839-1863, Çev. Zülal Kılıç, İstanbul, Aras Yayıncılık.

Aydın, M. (1998). "Hıristiyan İnançları", TDV İslam Ansiklopedisi, Cilt 17, s.345-348.

Küçük, M. A. (2009). "Anadolu'da 'Protestan Ermeni Milleti'nin Oluşumu", *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 50/2, s.153-186.

Külekçi, C. (2013). "Toplumsal Boyutlarıyla Osmanlı Devleti'nde Heterodoks Ermeniler (XIX. Yüzyıl)", *İstem*, Yıl: 11, Sayı: 21, s.103-124.

Külekçi, C. (2015). "İstanbul Ermenileri: Kilise ve Gelenek". Büyük İstanbul Tarihi, Ed. Hür Mahmut Yücer, 5/128-156. İstanbul, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür A.Ş. Yayınları.

Ortaylı, İ. (2020). "Millet", TDV İslam Ansiklopedisi, 30/66-70, Ankara, TDV Yayınları.

Özdoğan, G.G. , Üstel, F. , Karakaşlı, K. , Kentel, F. (2009). Türkiye'de Ermeniler: Cemaat-Birey-Yurttaş, İstanbul, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.

Seyfeli, C. (2005, Haziran). "Osmanlı Devleti'nde Gayrimüslimlerin İdari Yapısı: Ermeniler Örneği", *Milel ve Nihal İnanç, Kültür ve Mitoloji Araştırmaları Dergisi*, 2/2, s.125-156.

Türkan, A. (2011). "İstanbul'daki Ermeni Cemaatleri Arasındaki İhtilaflar ve Tartışmalar", Yayınlanmamış Doktora Tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı, Konya.

Türkan, A. (2012). "İstanbul Ermenilerinin Dini, Toplumsal ve Kurumsal Problemleri: Mezarlıklar Sorunu (19. YY)", *Güneydoğu Avrupa Araştırmaları Dergisi*, Sayı: 21, s.29-56.

Yaman, A. (2013). "Zımmi". *TDV İslam Ansiklopedisi*, 44/434-438, İstanbul, TDV Yayınları.

Yanıkdağ, T. (2022). Türkiye'de Ermeniler ve Aleviler: Kimlik, Farklılık, Hiyerarşi, Ankara, Akademisyen Yayınları.

20. YÜZYIL SONU – 21. YÜZYIL BAŞLARINDA TÜRKİYE-KIRGIZİSTAN SİYASİ İLİŞKİLERİ (TARİHİ VE ANALİTİK BAKIŞ)

İlkin İbrahimov
Baku Devlet Universitesi
ilkin.ibrahim1038@gmail.com
0009-0005-3136-1444

ÖZET

Kırgız Cumhuriyeti, 1991 yılında SSCB'nin dağılmasının ardından Orta Asya'da ortaya çıkan yeni bağımsız devletlerden biriydi. Türkiye, Kırgızistan'ın bağımsızlığını tanıyan ve büyükelçilik açan ilk ülke oldu. Duygusal söylemlerle başlayan Türkiye-Kırgızistan ilişkileri ve bazı Türk siyasetçilerin "Adriyatik'ten Çin Seddi'ne Türk Dünyası" sloganı 22 Aralık 1991'de Ankarayı ziyaret eden A. Akayev'in "Türkiye, Türk cumhuriyetlerinin yolunu aydınlatan sabah yıldızıdır" açıklamasıyla manevi olarak destek kazandı. Bu ziyaretin ardından iki ülke arasındaki cumhurbaşkanları ve başbakanların ziyaretleri hızlanmış, bunun sonucunda iki devlet 24 Ekim 1997'de "Ebedi Dostluk ve İşbirliği Anlaşması" ile 1 Temmuz 1999'da "Türkiye ve Kırgızistan: 21. Yüzyılda Birlikte" bildirisi imzalandı. 1999-2000 Batken olayları sırasında Türkiye, sınır güvenliğini güçlendirmek amacıyla Kırgızistan'a askeri teknik destek ve askeri tatbikatlar sağladı. 20. yüzyılın 90'lı yılları - 21. yüzyılın ilk 10 yılında sakin bir şekilde gelişen Türkiye-Kırgızistan ilişkileri, 2011 yılında R.T.Erdoğan'ın FETÖ okullarının kapatılması yönündeki ısrarına Almazbek Atambayev'in olumlu yanıt vermemesi üzerine bir miktar gerginleşsede, aynı yıl içinde A.Atambayev'in Kırgızistanın Türkiye'ye olan borçların silinmesi talebi kabul edildi. Ancak Kırgızistan Devlet Başkanı A. Atambayev'in 2015 yılında Türkiye'nin Rus uçağını düşürmesinin hata olduğunu söylemesi ve "Türkiye Rus halkından özür dilemeli" demesi, S. Jeenbekov'un FETÖ okullarını kapatmaması üzerine devletler arasındaki ilişkiler yeniden gerginleşti. Genel olarak Türkiye-Kırgızistan ilişkileri, bazı istisnai konular dışında, ikili ve çok taraflı formatlarda sürdürülen karşılıklı yarara dayalı işbirliği ilişkileridir. Ve bu ilişkilerde Türkiye sadece ortak değil, hatta belirli alanlarda Kırgızistan'a büyük ölçekli bağışçı olarak da hareket ediyor.

Anahtar Kelimeler: Türkiye, Kırgızistan, Batken olayları, FETÖ

TURKEY-KYRGYZSTAN POLITICAL RELATIONS AT THE END OF THE 20TH CENTURY - BEGINNING OF THE 21ST CENTURY (HISTORICAL AND ANALYTICAL PERSPECTIVE)

SUMMARY

The Kyrgyz Republic was one of the newly independent states that emerged in Central Asia after the dissolution of the USSR in 1991. Turkey was the first country to recognize Kyrgyzstan's independence and open an embassy. Turkey-Kyrgyzstan relations, which started with sentimental discourses and the slogan "Turkic World from the Adriatic to the Great Wall

of China" of some Turkish politicians, gained moral support with the statement of A. Akayev, who visited Ankara on December 22, 1991, "Turkey is the morning star illuminating the path of the Turkic republics". After this visit, the visits of presidents and prime ministers between the two countries accelerated, and as a result, the two states signed the "Treaty of Perpetual Friendship and Cooperation" on October 24, 1997 and the "Turkey and Kyrgyzstan: Together in the 21st Century" was signed on July 1, 1999. During the Batken events of 1999-2000, Turkey provided Kyrgyzstan with military technical assistance and military exercises to strengthen border security. In the 90s of the 20th century and the first decade of the 21st century, Turkey-Kyrgyzstan relations developed calmly, but in 2011, after Almazbek Atambayev's refusal to respond positively to R.T.Erdogan's insistence on the closure of FETÖ schools, they became somewhat tense, but in the same year, A.Atambayev's request for the cancellation of Kyrgyzstan's debts to Turkey was accepted.However, after Kyrgyz President A. Atambayev said that Turkey's downing of the Russian plane in 2015 was a mistake and that "Turkey should apologize to the Russian people" and S. Jeenbekov did not close FETÖ schools, relations between the states became tense again. In general, Turkey-Kyrgyzstan relations, with some exceptions, are based on mutually beneficial cooperation in bilateral and multilateral formats. And in these relations, Turkey acts not only as a partner but also as a large-scale donor to Kyrgyzstan in certain areas.

Keywords: Turkey, Kyrgyzstan, Batken incidents, FETO.

GİRİŞ

1991 yılında SSCB'nin dağılmasıyla Soğuk Savaş son bularak, devletler arasındaki iki kutuplu ilişkiler sistemi sona erdi ve yeni bağımsız devletler ortaya çıktı. O dönemde SSCB'nin siyasi açıdan en sıcak bölgelerinden biri olarak kabul edilen Orta Asya'da 5 yeni devlet kuruldu. Tacikistan dışında Kazakistan, Özbekistan, Kırgızistan ve Türkmenistan da Türk cumhuriyetleridir. Türkiye, yeni kurulan Türk Cumhuriyetlerini tanıyan ve büyükelçilik açan ilk ülke oldu. Ortak dil, din ve kültüre sahip olan Türkiye, Orta Asya'da yeni kurulan Türk cumhuriyetlerine uluslararası alanda öncülük etmiş ve bu devletlerin BM, IMF, Dünya Bankası gibi uluslararası kuruluşlara üye olmalarına yardımcı olmuştur.[1] Ayrıca sosyalist sistemden liberal sisteme geçen bu ülkelere Türkiye örnek olarak gösteriliyor. "Türkiye modeli" kavramı ve bunun Orta Asya'daki Türk devletlerinin devlet yapısına uygulanması fikri, "Yeni dünya düzeni" arayışında olan uluslararası toplum tarafından ilgiyle karşılandı ve "Yeni dünya düzeni" fikri gündeme geldi. Yerli ve yabancı medyada Türkiye modelinin tanıtımı yapıldı. Orta Asya'da stratejik ve ekonomik çıkarları olan ABD yönetimi, Orta Asya'daki bölgesel rekabette İran'a karşı Türkiye'yi desteklemiş, ABD Başkanı George Bush da Türkiye'yi Türk cumhuriyetlerine "model" olarak sunmuştu. Söz konusu dönemde "Türkiye modeli"

[1] Natiq, M. (2005). *Orta Asyanın Türk devletleri ve Türkiye (XX yüzyılın 90'ları).* Bakü: AzAtaM. ss. 11

uluslararası toplumda olumlu karşılanmış, bu fikir akademik çevreler ve siyasi gözlemciler tarafından da kabul görmüştür.

Orta Asya'nın merkezinde yer alan, zengin tarihi ve kültürel kökenlere sahip Kırgız Cumhuriyeti, 199,9 bin km² yüzölçümüne ve yaklaşık 6,7 milyon nüfusa sahiptir. Kırgız Cumhuriyeti, Orta Asya'nın en liberal ve demokratik ülkesi olarak kabul ediliyor. Böyleki devlet, bağımsızlığını yeni kazanan Türk devletleri arasında ve Sovyet sonrası Orta Asya bölgesinde parlamenter cumhuriyet yapısına sahip tek devlettir. Kırgızistan, Orta Asya'daki Sovyet sonrası Türk cumhuriyetleri arasında muhalefetin parlamentoda temsil edildiği tek ülkedir. Başkan halk oylamasıyla 6 yıllığına seçilir. Başbakan, parlamentodaki yetki oranının yüzde 50'den fazlasına sahip olan parlamento grubunun sunduğu adaylar arasından atanıyor. 31 Ağustos 1991'de Kırgız Cumhuriyeti bağımsızlığını ilan etmiş ve Ekim 1991'de yapılan alternatifsiz seçimlerde A. Akayev oyların %95'ini toplayarak cumhurbaşkanı seçilmiştir.[2] Türkiye'nin Kırgız Cumhuriyeti ile ilişkileri 1991 yılı sonundan itibaren hızla gelişmiştir. Cumhurbaşkanı ve Başbakan düzeyinde çok sayıda ziyarette iş birliği protokolleri imzalandı, karşılıklı büyükelçilikler açıldı. Bu ilişkilerin her zaman düz bir çizgide ilerlemediğini, inişli çıkışlı bir yol izlediğini de belirtmek gerekir.

Askar Akayev: İlişkilerin kurulması ve güçlendirilmesi

Türkiye, 16 Aralık 1991'de Kırgızistan'ın bağımsızlığını tanıyan ilk ülke oldu. Bu olay iki devlet arasında dostane ilişkilerin gelişmesine katkıda bulundu. İki ülke arasındaki karşılıklı ziyaretler diplomatik ilişkilerin derinleşmesinde tamamlayıcı unsurlar haline geldi. Bu anlamda Kırgızistan Cumhurbaşkanı Askar Akayev'in bağımsızlığını kazandıktan sonra 23 Aralık 1991'de Türkiye'ye yaptığı ilk yurt dışı ziyareti kurulan diplomatik ilişkiler açısından oldukça önemliydi. Ziyarette bazı Türk siyasetçilerin "Adriyatik'ten Çin Seddi'ne Türk Dünyası" sloganını kullanması ve Akayev'in "Türkiye, Türk cumhuriyetlerinin yolunu aydınlatan sabah yıldızıdır" ifadesini kullanması manevi destek ve ilk adım oldu.[3] Böylelikle iki ülke arasında dostane ilişkiler pekişmeye başladı. A. Akayev'in Türk meslektaşlarıyla imzaladığı "Dostluk ve İşbirliği Anlaşması", Türkiye'nin Orta Asya bölgesinde bağımsız bir devletle imzaladığı ilk anlaşmadır.[4] İki ülke arasında işbirliği anlaşmalarının imzalandığı ziyaretin ardından heyetler arası ziyaretler hızlanarak teknik konular ele alınmaya başlandı. Böylece yakın işbirliğiyle başlayan Türkiye-Kırgızistan ilişkileri ikili ilişkiler çerçevesinde olumlu adımlar atmış, dönemsel sorunlara rağmen ilişkilerde sürekli ilerleme sağlanmıştır. Genel olarak bağımsızlıklarının ilk yıllarında Orta Asya devletlerinin Türkiye'ye ilişkin beklentileri çok yüksekti. Kırgızistan'ın kendi ekonomik ve siyasi istikrarını tesis edebilmesi için Türkiye gibi

[2] Sevinc Ruinten, S. (2014). *20. yüzyılın sonu - 21. yüzyılın başı Orta Asya Türk devletleri dünya devletlerinin çıkarları sistemindeki.* Bakü: Baku Universitesi. ss. 33-34

[3] Şeyban, S. (2022). *Türkiye'nin Orta Asya Türk Devletlerine Yönelik Politikaları: İki Taraflı Ve Çok Taraflı İlişkilerde Dönüşen İş Birliği.* Karabük : Karabük Universitesi. ss 26

[4] Aslan, Z. (2023). *TÜRKİYE CUMHURİYETİ TARİHİ 3. 1960 SONRASI TÜRKİYE (1960-2000).* Ankara: Atatürk Araştırma Merkez. ss.535

bir ülkenin desteğine de ihtiyacı vardı. Kırgızistan, komşusu Tacikistan'daki iç çatışmayı kendileri için bir tehdit olarak görüyordu. Zira söz konusu çatışmalar, çok etnikli ve çok mezhepli bir devlet olan Kırgızistan'da bir kabus olarak görülüyordu.

Türkiye ile Kırgızistan arasındaki diplomatik ilişkiler, "Diplomatik İlişkilerin Kurulmasına İlişkin Protokol" uyarınca 29 Ocak 1992'de Bişkek'te Türkiye büyükelçiliğinin açılmasıyla resmen başladı. Kırgızistan, 31 Ekim 1992'de Ankara'daki büyükelçiliğini açtı.

Cumhurbaşkanı Turgut Özal'ın 7 Nisan 1993'te Kırgızistan'ı ziyareti, iki ülke arasındaki dostluk ilişkilerinin gelişmesini olumlu yönde etkiledi. Ziyarette Cumhurbaşkanı Akayev, Kırgızistan'ın Türkiye için önemini şöyle dile getirdi: "Bu zamanda biz Hızır peygamberi bekliyorduk. Ama Allah bize Özal'ı gönderdi." Bu sözlerden Türkiye'nin Kırgızistan için kurtarıcı rolü oynadığı açıkça görülüyor. Çünkü bağımsızlığının ilk yıllarında Kırgızistan ciddi bir gelir kaybıyla karşı karşıya kalmış, ülkenin GSYH'si %50 oranında azalmış, işsizlik, hiperenflasyon ve reel gelirin azalması halkın yoksulluğunun artmasına yol açmıştı. Dolayısıyla ülkenin yeniden canlanması için ciddi bir desteğe ihtiyaç vardı. Bu anlamda Türkiye, Kırgızistan liderleri tarafından kurtarıcı olarak yorumlandı. Olumlu ve samimi mesajların verildiği bu ziyaretin ardından iki ülke arasındaki ziyaretler hız kazandı.

1995 yılında Başbakan Tansu Çiller Kırgızistan'ı ziyaret ederek Başbakan Apas Jumagulov ve Cumhurbaşkanı Askar Akayev ile görüştü. Bu görüşmeler sırasında bir ekonomik komisyon kurulmasına karar verildi ve çevre ve bankacılık konularında işbirliğini öngören üç anlaşma imzalandı. Toplantı enerji, madencilik, savunma sanayi ve hayvancılık alanlarında işbirliğine ilişkin mesajlarla sona erdi.[5]

1997 yılında Cumhurbaşkanı Süleyman Demirel Kırgızistan'ı ziyaret etti. İki ülke arasında "Ebedi Dostluk ve İşbirliği Anlaşması" imzalandı. 1998 yılında Başbakan Mesud Yılmaz ve Cumhurbaşkanı Demirel Kırgızistan'ı ziyaret etti. Bu görüşmede iki ülke arasındaki ekonomik ve siyasi konular ele alındı. 1999 yılında A. Akayev, Cumhurbaşkanı Demirel'in davetlisi olarak Türkiye'yi ziyaret etti. İki devlet arasında "Türkiye ve Kırgızistan: 21. Yüzyılın Ortak Bildirgesi" anlaşması imzalandı. Bu ve 1997 yılında imzalanan belge, genel anlamda ülkeler arasındaki işbirliğinin yönlerini anlatmaktadır. Bu önemli anlaşmalar, günümüzde Türkiye-Kırgızistan stratejik ortaklık ilişkilerinin çok yönlü alanlarda yaygın bir şekilde gelişmesinin sebebidir.[6]

İki ülke ilişkilerini değerlendirdiğimizde, Kırgızistan'ın zor zamanlarında sorunların çözümü için Türkiye'nin bu yöndeki siyasi destek ve dayanışmasının her zaman ön planda olduğunu görüyoruz. Bunun en güzel örneklerinden biri 1999-2000 yıllarında Kırgızistan'da gerçekleşen Batken Olaylarıdır. Olayın kısa özeti böyle oldu. Özbekistan lideri İslam Kerimov, ülke

[5] Mustafa Durmuş, H. Y. (2012). Son Yirmi Yılda Türkiye'nin Orta Asya'ya Yönelik Dış Politikası ve Bölgedeki faaliyetleri. In Ç. B. Ayşegül Aydıngül, *Bağımsızlıklarının Yirminci Yılında Orta Asya Cumhuriyetleri Türk Dilli Halklar - Türkiye ile İlişkiler.* Ankara: Atatürk Kültür Merkezi. ss. 497-498

[6] **"Türkiye - Kırgızistan Siyasi İlişkileri"**, https://www.mfa.gov.tr/turkiye-kirgizistan-cumhuriyeti-siyasi-iliskileri.tr.mfa Erişim tarihi [10/02/2024]

içindeki düşmanları korkutmak amacıyla tüm İslami hareketlere savaş ilan etmiş, bölge devletlerinden de benzer bir politika uygulamalarını istemişti. Kırgız hükümeti ülkedeki İslami hareketlere karşı diğer bölge devletlerine göre daha hoşgörülü davrandı. Bu nedenle İ. Kerimov, Kırgızistan'ı teröre karşı yumuşak davranmakla suçladı. 1999 yılında İ. Kırgızistan'ın sınır köyleri savaş uçakları tarafından bombalanırken Kerimov, Özbekistan İslami Hareketi'ne (ÖİH) karşı savaştı ve onları topraklarından sürdü. Kerimov'dan intikam almak için Ağustos 1999'da 2.000 kişilik bir ÖİH grubu, Batken üzerinden Özbekistan'a güvenli geçiş talebinde bulunmuş, bu talep Kırgız hükümeti tarafından kabul edilmeyince Batken'e saldırarak bölgeyi işgal etmişti. Daha sonra Kırgız devleti, Özbekistan ve Rusya devletlerinden askeri yardım alarak bu işgalcileri topraklarından çıkarmayı başardı.[7] Aslında Kırgızistan, bağımsızlığının ilk gününden bu yana, ülkenin güvenliğini sağlamak için başta Rusya ve Türkiye olmak üzere bölgesel ve küresel güçlerle askeri iş birliğinin geliştirilmesine odaklanmıştır. Türkiye ile Kırgızistan arasındaki ilk askeri anlaşma 1993 yılında imzalanan "Askeri İşbirliği Anlaşmasıydı"dır. Söz konusu anlaşma Kırgız ordusuna teknolojik ve mali desteğin yanı sıra askeri eğitim verilmesini de kapsıyordu. Anlaşma çerçevesinde Kırgızistan'dan Türkiye'ye askeri eğitim öğrencileri gönderildi. Batken olayları sırasında Türkiye, Kırgızistan ile iş birliği yapmış, Kırgız ordusuna askeri-teknik destek sağlamış ve sınır güvenliğinin güçlendirilmesi amacıyla sınır muhafızlarına askeri eğitim vermiştir. Kırgızistan bu süreçlerde terörle mücadelede Rusya'dan daha fazla deneyime sahip olan Türkiye ile askeri ilişkilerin geliştirilmesine önem verdi. Tüm bu nedenlerle iki ülke arasında "Uluslararası Terörle Mücadelede İşbirliği Bildirgesi" imzalandı. Böylece Kırgızistan'dan Türkiye'ye gönderilen askeri personel sayısı artarken, Kırgız askeri temsilcileri de Kuzey Atlantik Paktı Örgütü'nün (NATO) İzmir'deki karargâhına katılmaya başladı. Kırgızistan, Türkiye ile askeri iş birliğini sürdürmeye çalışsa da Sovyetler Birliği döneminde ülkede kurulan Rus askeri üsleri, Moskova'nın başını çektiği bazı uluslararası kuruluşlara üye olması gibi faktörler nedeniyle Rusya'nın Kırgızistan üzerindeki kontrolü halen devam etmektedir.[8]

Bu olayların ardından Cumhurbaşkanı Ahmet Necdet Sezer, 18 Ekim 2000 tarihinde Kırgızistan'a resmi bir ziyarette bulundu. Ziyarette iki ülke arasındaki işbirliğinin daha da geliştirilmesi ve kurumsallaşması için yeni fırsatlar ele alındı. Bölgesel ve uluslararası sorunlar ile Kırgızistan'a yönelik terör eylemleri konusunda devletlerin ikili ve çok taraflı işbirliği ele alındı.[9]
Kırgızistan, 20. yüzyılın sonlarında Orta Asya'da Türkiye ile ilişkileri belirli bir gelişim çizgisi üzerinde devam eden tek devletlerden biriydi. Yeni yüzyıl, Sovyet sonrası ülkelerde ayrı devrimlere tanık oldu. Bunlardan biri Kırgızistan'da başlayacak Lala devrimidir. 2005 yılında

[7] Topcu, M. C. (2022). Sovyet Sonrası Dönemde Türkistan'da Radikal Dini Hareketler ve Faaliyetler: Hizb'ut-Tahrir Örneği. *ss. 193*

[8] Aslan, Z. (2023). *TÜRKİYE CUMHURİYETİ TARİHİ 3. 1960 SONRASI TÜRKİYE (1960-2000)*. Ankara: Atatürk Araştırma Merkez. ss.537-538

[9] "Kırgızistan'daki resmi karşılama töreninde yaptıkları konuşma", https://www.tccb.gov.tr/konusmalari-ahmet-necdet-sezer/1721/7452/kirgizistandaki-resmi-karsilama-toreninde-yaptiklari-konusma Erişim tarihi [12/02/2024]

Kırgızistan'da hem parlamento, hem de başkanlık seçimleri yapılacaktı. Parlamento seçimleri öncesinde hem Cumhurbaşkanı Askar Akayev hem de Başbakan Nikolay Tanayev, Ukrayna ve Gürcistan'daki olayların benzerlerinin kendi ülkelerinde yaşanmayacağını açıklarken, Akayev yeniden aday olabilmek için anayasayı değiştirmeyeceğini vurguladı. Ancak parlamento seçimlerine Akayev'in oğlu Aydar Akayev ile kızı Bermet Akayeva'nın katılımı ve bazı önemli muhalefet adaylarının katılımı uygulandı. Böylece 27 Şubat ve 13 Mart 2005 tarihlerinde iki turlu olarak yapılan parlamento seçimleri sonucunda Akayev'in tabanından gelenler oyların büyük bir çoğunluğunu elde etti. Muhalefetin önde gelen isimlerinden Kurmanbek Bakiyev'in de aralarında bulunduğu muhalefet liderlerinin çoğu seçimlerin ikinci turunu geçemedi. Muhalefet taraftarları konuşmalarına, seçimlerde hukuk ihlallerinin yaşandığını, Akayev'in yakınları ve destekçilerini parlamentoya soktuğunu, Akayev'in istemediği adayların seçimlere katılmasına izin vermediğini öne sürerek başladılar. Akayevin, iki dönem cumhurbaşkanı olduğu için anayasa değişikliği yaparak iktidarını sürdürmeyi planladığını iddaa etdiler. Muhalefet yanlıları bazı hükümet binalarını ve havaalanını ele geçirerek Akayev'in istifasını talep etti. Oş'taki göstericilerin başkent Bişkek'e gelmeye hazırlandıkları bildirildi. Bişkek'e de sıçrayan olaylarda protestocular polisle çatışarak Cumhurbaşkanlığı Sarayı'nı işgal etti. O gün muhalefet yanlıları ülkenin güneyinde kontrolü ele geçirdi. Olaylar bu boyuta ulaşınca Asgar Akayev ailesiyle birlikte ülkeyi terk ederek Rusya'ya sığındı. Aynı gün Başbakan Nikolay Tanayev de istifa etti. Akayev'in devrilmesinin ardından Kırgızistan'ın siyasi tarihine "Lale Devrimi" olarak geçen iktidar değişikliği sonucu cumhurbaşkanı görevine gelen Kurmanbek Bakiyev, yeni cumhurbaşkanlığı seçimlerinin yapılacağını duyurdu. Temmuz. Lale Devrimi'nin arkasındaki en önemli nedenlerden biri ülkenin kuzey ve güney bölgeleri arasındaki ekonomik ve sosyal uçurumdur. Kurmanbek Bakiyev, 10 Temmuz 2005'te yapılan cumhurbaşkanlığı seçimlerinde oyların yüzde 53'ünü alarak cumhurbaşkanı seçildi.[10] Bu olaylar sırasında Başbakan R. T. Erdoğan, A. Akayev'i arayarak Türkiye'nin Kırgız hükümetinin yanında olduğunu ve her türlü desteğe hazır olduğunu söyledi.

Kurmanbek Bakiyev döneminde Türkiye-Kırgız ilişkileri

Genel olarak 21. yüzyılın ilk 10 yılında Kırgızistan ile Türkiye arasındaki ilişkilerde kayda değer bir gelişme yaşanmadı. 2005 yılında Asghar Akayev'in yerine cumhurbaşkanı olarak Kurmanbek Bakiyev getirildi. 17 Kasım 2006'da K. Bakiyev, Türkçe Konuşan Devlet Başkanları Zirvesine katılmak üzere Antalya'ya geldi.[11] Kurmanbek Bakiyev Türkiye ile ilişkilerin ilerletilmesi yönünde ciddi bir adım atamadı.

K.Bakiyev, başkanlığı döneminde Kırgızistan'da gerekli ekonomik ve sosyal gelişmeleri uygulayamamış ve halkın yaşadığı ekonomik sıkıntıları gideremmemişdi. Bu olumsuz ekonomik koşullar altında Bakiyev hükümetinin Ocak 2010'da su, elektrik ve doğalgaz fiyatlarına yüzde 100 zam yapması muhalefet gruplarını uyandırdı. Bu nedenle 7 Nisan 2010'da kuzeydeki Talas

[10] Mustafa Durmuş, H. Y. (2012). Son Yirmi Yılda Türkiye'nin Orta Asya'ya Yönelik Dış Politikası ve Bölgedeki faaliyetleri. In Ç. B. Ayşegül Aydıngül, *Bağımsızlıklarının Yirminci Yılında Orta Asya Cumhuriyetleri Türk Dilli Halklar - Türkiye ile İlişkiler.* Ankara: Atatürk Kültür Merkezi. ss 212-214

[11] "Kurmanbek Bakiyev Türkiye'ye geliyor", https://www.yenisafak.com/gundem/kurmanbek-bakiyev-turkiyeye-geliyor-15098 Erişim tarihi [15/02/2024]

kentinde başlayan hükümete karşı protestolar kısa sürede başkent Bişkek ve diğer kentlere de yayıldı. Bu protestolar hükümetin istifasıyla sonuçlanmış ve muhalefet 2005 yılında Lale Devrimi'nin mimarlarından Roza Otunbayeva liderliğinde geçici bir hükümet kurmuştu. Ancak ülkenin güneyinde istikrarın sağlanması mümkün olmadı. 11 Haziran'da Celalabad ve Oş şehirlerinde geçici hükümete destek veren Özbekler ile Bakiyev yanlısı Kırgızlar arasında etnik boyuta varan çatışmalar iç savaşa dönüştü. Bu olaylar çoğu Özbek olmak üzere 2.000 kişinin ölümüyle ve yaklaşık 100.000 Özbek'in Özbekistan'a sığınmasıyla sonuçlandı. Bu olaylar sırasında Roza Otunbayeva, Toplu Güvenlik Anlaşması çerçevesinde güvenliği sağlamak üzere Rus kuvvetlerini bölgeye davet etti. Ancak Rusya herhangi bir müdahaleyi reddetti ve bunun Kırgızistan'ın iç meselesi olduğunu söyledi.[12]

Kırgızistan'daki ikinci devrim sırasında Başbakan Erdoğan, bu zor dönemde R. Otunbayeva'yı arayarak, yaşananlardan hüzünlü olduklarını, her zaman yardıma hazır olduklarını, Orta Asya'ya bölgesel yakınlığı ve Türk kimliğiyle Türkiye'nin, Güney Kırgızistan'daki etnik çatışmaların çözümünde arabulucu olabileceyini söyledi. R.T.Erdoğan, 2010 yılında Oş ve Celalabad'daki çatışmalarda mağdur olan Ahıska Türklerini Türkiye'ye getirdi. Bu olaylar sırasında Türkiye'nin Kırgızistan'a yaptığı 20 milyon dolarlık insani yardım, Kırgızistan'ın zorlu bir değişim sürecinden geçtiği bir dönemde yeni kurulan hükümetle yakın temasları, istikrar yönündeki açıklamaları, maddi ve manevi desteği en önemli etken ve iki ülke arasındaki ilişkilere katkı sağlayan temel taşları olmuşdur.[13]

15-16 Eylül 2010 tarihlerinde Türk Dili Konuşan Ülkelerin Devlet Başkanları Zirve Toplantısı, Cumhurbaşkanı Abdullah Gül'ün ev sahipliğinde İstanbul'da gerçekleştirildi. Zirveye Azerbaycan Cumhurbaşkanı İlham Aliyev, Kazakistan Cumhurbaşkanı Nursultan Nazarbayev, Kırgızistan Cumhurbaşkanı Roza Otunbayeva ve Türkmenistan Cumhurbaşkanı Kurbankulu Berdimuhammedov katıldı. Zirvede, Türk İşbirliği Konseyi Devlet Başkanları Zirvesi'nin ilkinin 2011 yılında Kazakistan'da, ikinci Zirvesinin ise 2012 yılında Kırgızistan'da yapılması kararlaştırıldı.[14]

Bu zor günlerde Başbakan Erdoğan'ın 1-2 Şubat 2011 tarihlerinde Kırgızistan'a yaptığı ziyaret, iki ülke arasındaki dostluk ilişkilerini derinleştirdi. Bu ziyaretin özelliği, 2010 olaylarından sonra yabancı bir devletin Kırgızistan'a yaptığı ilk üst düzey ziyaret olmasıydı. Başbakan Atambayev'in geziden çok memnun olduğunu ve mutluluktan uyuyamadığını ifade etmesi geziye verilen önemi gösteriyor. Bu ziyaret, Kırgızistan ile Türkiye arasındaki ilişkilere yeni bir ivme kazandırmış, iki devlet arasında siyasi, ekonomik-ticaret, kültür ve eğitim, ulaştırma ve güvenlik alanlarındaki işbirliğini yoğunlaştırmıştır. Türkiye, bu ziyaretle Kırgızistan'a siyasi

[12] "KIRGIZİSTAN ÜLKE BÜLTENİ", https://www.deik.org.tr/uploads/kirgizistan-ulke-bulteni.pdf Erişim tarihi [15/02/2024]

[13] Şeyban, S. (2022). *Türkiye'nin Orta Asya Türk Devletlerine Yönelik Politikaları: İki Taraflı Ve Çok Taraflı İlişkilerde Dönüşen İş Birliği.* Karabük : Karabük Universitesi. ss 28

[14] "Zirvələr", https://www.turkicstates.org/tr/zirveler Erişim tarihi [17/02/2024]

ve diplomatik desteğini bir kez daha göstermiş ve böylece ilişkilerin güçlenmesine katkıda bulunmuştur.[15]

Almazbek Atambayev döneminde Türkiye-Kırgız ilişkilerinin zayıflaması

Almazbek Atambeyev'in 2011 yılında iktidara gelmesi Türkiye ile Kırgızistan arasındaki siyasi ilişkilerde yeni bir sayfanın açıldığını gösteriyor. Önce başbakan, sonra cumhurbaşkanı olarak görev yapan Atambayev'in kendisini Türkiye'ye yakın hisseden biri olarak ortaya çıkması karşılıklı iş birliğini güçlendiren faktörlerden biridir. Kırgızistan Cumhurbaşkanı Almazbek Atambayev cumhurbaşkanı seçildikten sonra ilk resmi ziyaretini Türkiye'ye gerçekleştirmiş ve Cumhurbaşkanı Abdullah Gülle yalnız görüşmelerinin ardından ortak basın toplantısına katıldı. Basın toplantısı öncesinde "Türkiye-Kırgızistan İlişkilerinde Yeni Tarihi Evrenin 20. Yıldönümüne İlişkin Ortak Bildiri", "Türkiye-Kırgızistan Arasında 2012-2013 İşbirliği Planı" ve "Adli Yardım Anlaşması Onay Belgeleri" imzalandı. Atambayev basın toplantısına Türkçe başladı: “Mezarlıktaki taşların üzerine birbirine yaslanmış ve düşmanlarına ok atan iki Türk askerinin resimlerini gördüm. Buna dost dayanışması denir. Türkler bu anlayışla büyük Türk Kağanlığı'nı kurmuş ve bu devlet 200 yıl boyunca varlığını sürdürmeyi başarmıştır. Türkler, Türkleri sırtından bıçaklamaya başlayınca devlet çöktü... 1919'da düşman orduları Anadolu'yu işgal edince, başta Kırgızlar olmak üzere diğer Orta Asya milletleri de yardımda bulunarak 10 milyon altın topladı. O altın bugünün parasıyla milyarlarca dolar değerinde olurdu. Ancak dostluk ve sevgi parayla ölçülemez. Türkiye Kırgızlar için gökyüzünde parlayan bir yıldızdır. Gökyüzü bulutlu olsa da bulutların arkasında bir yıldızın parladığını biliyoruz, bu yıldız bizim kardeşimiz, dostumuz Türkiyedir”.[16]
Bu ziyaret öncesinde A. Atambayev, R. T. Erdoğan'dan Kırgız devletinin borcunun silinmesini istedi ve Erdoğan bu talebi kabul etti. Türkiye-Kırgızistan Ticaret ve Yatırım Forumu'na katılan Atambayev, Erdoğan'la görüşmesini şöyle anlattı: "Tayyib Ağabey'e para vermesi için baskı yaptık. "Neden bana baskı yapıyorsun?" dedi. Başka bir kardeşimiz olmadığını söyledim. Sayın Tayyib 50 milyon dolarlık borcumuzu sildi" diyen Atambayev, daha sonra şöyle devam etti: “10 yıl önce Türkiye kredi isteyen bir ülkeydi, şimdi kredi veriyor. Türkiye son 8 yılda çok değişti.”[17]
Türkiye-Kırgızistan siyasi ilişkileri A. Atambayev'in iktidara geldiği ilk yıllarda istikrarlı ve yakın işbirliği koşullarında gelişse de daha sonraki yıllarda iki devlet arasında olumsuz olaylar ve ciddi diplomatik krizler yaşandı. Bu olumsuz olayların başında Kasım 2015'te Türkiye ile Rusya arasında yaşanan "Uçak krizi" sırasında Kırgızistan'ın Rusya'yı destekleyen politikalar ve konuşmalar yapması oldu. Böyleki, 2015 yılında Türkiye'nin Suriye bölgesindeki hava

[15] Zakir, D. D. (n.d.). KIRGIZİSTAN DIŞ POLİTİKASINDA TÜRKİYE İLE İLİŞKİLERİNE GENEL BAKIŞ. *ss.54*

[16] Kırgızistan Cumhurbaşkanı Almazbek Atambayev’in Türkiye Ziyareti”, https://turkicstates.org/tr/haberler/kirgizistan-cumhurbaskani-almazbek-atambayevin-turkiye-ziyareti_132 Erişim tarihi [18/02/2024]

[17] “Tayyip Ağabey'i sıkıştırdık 50 milyon dolar borcumuzu sildi”, https://www.hurriyet.com.tr/ekonomi/tayyip-agabeyi-sikistirdik-50-milyon-dolar-borcumuzu-sildi-17649580 Erişim tarihi [18/02/2024]

sahasını ihlal eden Rus SU-24 savaş uçağı Türk F-16'ları tarafından düşürülmüştü. Kolektif Güvenlik Anlaşması Örgütü üyesi Rusya, Belarus, Kazakistan, Ermenistan, Kırgızistan ve Tacikistan bu olayı derhal kınadı.[18] Daha sonra Kazakistan Cumhurbaşkanı N. Nazarbayev, iki ülke arasındaki gerilimi çözmeye çalışan en önemli isimlerden biri oldu. Bu zorlu diplomatik ortamda Atambayev'in konuşması dikkat çekti: "17 saniyelik hava sahası ihlali nedeniyle yıllardır kurulan dostluk ilişkisinin bozulması yanlış bir karardır. Kırgızistan'ın sınırlarının komşu ülkelerin uçakları tarafından saniyelerce değil saatlerce ihlal edildiği sıklıkla yaşanıyor. Ama onları vurmuyoruz. Barış ve huzur bizim için önemlidir. Türkiye, yaptıklarından dolayı Rusya'dan özür dilemelidir."[19] Elbette bu durum Türk halkı ve Türk siyasetçiler tarafından net bir şekilde karşılanmadı.

İlişkilerdeki ikinci gerginlik ise Kırgızistan'ın 2016 yılında Türkiye'de başarısız darbe girişimine neden olan FETÖ ile mücadelede Türkiye karşıt; politikasıydı. Çok sayıda FETÖ mensubunun Kırgızistan'a kaçması ve Türkiye'nin, bu ülkede "Sebat Eğitim Kurumları" adı altında faaliyet gösteren FETÖ okullarının kapatılması yönündeki talepleri reddetmesi, zaten kötü olan ilişkileri daha da zedeledi. Bu kararın sorulması üzerine A. Atambayev şu cevabı verdi: "Türk büyükelçisi Kırgızistan'da 3,5 milyon Gülen taraftarının çalıştığını söyledi. Bunlar Sapat Okullarının öğretmenleri. Okuldaki öğretmenleri terörist olarak görüyorlarsa kusura bakmayın ama belki de doktora gidip akıl sağlıklarını kontrol ettirsinler... Okulların kapatılmasına izin vermeyeceğimizi ve onları güçlendireceğimizi açıkça söylüyorum. Çünkü şu anda bütçenin yüzde 24'ünü eğitime ayırıyoruz. O yüzden ilerliyoruz... Türk tarafının talebi üzerine o okullarda denetimleri artırdık. Sapat okullarının yüzde 35'i şu anda Kırgızistan Eğitim ve Bilim Bakanlığı'nın elinde. Okulların adını 'Sebat'tan 'Sapat'a çevirdik. Ayrıca şu anda orada görev yapan öğretmenlerin yüzde 90-95'i Kırgız'dır."[20] İki ülke arasında güven krizinin yaşandığı bir dönemde Çavuşoğlu'nun "FETÖ'nün Kırgızistan'da darbe girişiminde bulunacağı" yönündeki uyarısını "saçma" olarak nitelendiren Atambayev, kaçak FETÖ'cülerin iade talebini kabul etmeyerek basın toplantısında şöyle söyledi: "Biz Türkiye'nin zor zamanlarda Kırgızistan'a yaptığı yardımlardan dolayı müteşekkiriz. Ancak hiçbir şey bize dikte edilmemeli veya koşullandırılmamalıdır. Bize bir şey öğretmeye, bizi korkutmaya gerek yok. Biz egemen bir ülkeyiz ve neyin gerekli olup olmadığına kendimiz karar verebiliriz."[21]

Atambayev'in son döneminde ciddi bir krize giren Türkiye-Kırgızistan ilişkileri, Sooronbay Ceenbekov döneminde yumuşama dönemine girdi ve iki ülke arasındaki ilişkilerin normalleşmesi için üst düzey diplomatik toplantılar yapılmaya başlandı.

---

[18] "KGAÖ'den Türkiye'ye kınama", KGAÖ'den Türkiye'ye kınama - 09.12.2015, Sputnik Türkiye (sputniknews.com.tr) Erişim tarihi [18/02/2024]

[19] "Kırgızistan Cumhurbaşkanı Atambayev: Türkiye, Rusya'dan özür dilesin", https://www.birgun.net/haber/kirgizistan-cumhurbaskani-atambayev-turkiye-rusya-dan-ozur-dilesin-98789#google_vignette Erişim tarihi [20/02/2024]

[20] "Kırgızistan Cumhurbaşkanı Atambayev FETÖ okulunu savundu", Kırgızistan Cumhurbaşkanı Atambayev FETÖ okulunu savundu - QHA - Kırım Haber Ajansı Erişim tarihi [20/02/2024]

[21] "Kırgızistan Cumhurbaşkanı Atambayev: Çavuşoğlu'nun darbe iddiaları absürt", https://www.bbc.com/turkce/haberler-turkiye-36940327 Erişim tarihi [25/02/2024]

Sooronbay Ceenbekov döneminde Türkiye-Kırgız ilişkilerinin normalleşmeye başlaması

Sooronbay Ceenbekov'un ilk yurt dışı ziyaretini 9 Nisan 2018'de Türkiye'ye gerçekleştirmesi, iki ülke arasında olumlu bir atmosferin oluşacağının işaretiydi. Ziyarette Türkiye ile Kırgızistan arasında çeşitli alanlarda 6 anlaşma imzalandı. İmzalanan anlaşmalar bunlardır: "Türkiye Cumhuriyeti Başbakanlık Yatırım Destek ve Tanıtım Ajansı ile Kırgız Cumhuriyeti Yatırım Teşvik Ajansı Arasında Mutabakat Muhtırası", "Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti ile Kırgız Cumhuriyeti Hükümeti Arasında Tarım Alanında İşbirliği Anlaşması", "Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti ile Kırgızistan Cumhuriyeti Hükümeti Arasında Beden Eğitimi ve Spor Alanında İşbirliği Anlaşması", "Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti ile Kırgız Cumhuriyeti Hükümeti arasında Yatırımların Karşılıklı Teşviki ve Korunması Anlaşması", "Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti ile Kırgızistan Cumhuriyeti Hükümeti Arasında Sosyal Güvenlik Alanında İşbirliği Anlaşması", "Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti ile Kırgız Cumhuriyeti Hükümeti Arasında Basın ve Enformasyon Alanlarında İşbirliği Protokolü". Cumhurbaşkanı Ceenbekov'un Ankara resmi ziyareti kapsamında bir araya gelen Kırgızistan ve Türkiye Ekonomi Bakanları, Kırgızistan-Türkiye İş Forumu'nun Bişkek'te düzenleneceğini duyurdular. Basın toplantısında Erdoğan, Ceenbekov'un başkanlığı döneminde iki ülke arasındaki ilişkilerin daha da gelişeceğine inandığını ifade ederek, "Kırgızistan'ın bizim için özel, ayrıcalıklı bir konumu var. 1991 yılında Kırgızistan'ın bağımsızlığını tanıyan ilk ülke olduk. 2011 yılında Yüksek Düzeyde Stratejik İşbirliği Konseyi'ni oluşturarak ilişkilerimizi stratejik ortaklık düzeyine çıkardık. İş adamlarımızın Kırgızistan'da çok önemli yatırımları var... Şu ana kadar 3 bin 500 Kırgız öğrenciye eğitim alanında Türkiye bursları sağladık." dedi.[22]

Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan, 1-2 Eylül 2018 tarihlerinde Kırgızistan'a gerçekleştirdiği resmi ziyarette DEİK'in özel sektör heyetini ziyaret etti. Türkiye-Kırgız İş Forumu, 2 Eylül 2018 tarihinde Türkiye ve Kırgızistan Cumhurbaşkanlarının katılımıyla, Türkiye Ticaret Bakanlığı koordinasyonunda, Türkiye-Kırgızistan İş Konseyi ve Kırgız Yatırım Teşviki ve Koruma Ajansı işbirliğiyle gerçekleştirildi. Foruma, aralarında bakanlar ve üst düzey hükümet yetkililerinin de bulunduğu, her iki ülkenin özel sektörünü temsil eden 250'den fazla kişi katıldı. Kırgızistan Cumhurbaşkanı Sooronbay Ceenbekov, İş Forumu'nun açılış konuşmasında Cumhurbaşkanı Erdoğan'a ziyaretinden dolayı teşekkür etti. Ceenbekov, ziyaretin Türk yatırımcılara umut verdiğini ve ülkelerinin kalkınmasına büyük katkı sağlayan iş dünyasından temsilcilerin etkinliğe katıldığını belirterek, bu bağlamda gelecekte iki ülke arasında ticari faaliyette bulunmayı planlayan yatırımcıları teşvik ettiyi söyledi. Kırgızistan'ın Türkiye'ye ihracatı artırmak istediğini belirten Ceenbekov, Türkiye'ye çevre dostu tarım ürünleri ihraç etmeyi planladıklarını söyledi. Forumda iki ülke iş dünyasının temsilcilerine

[22] "Cumhurbaşkanı Ceenbekov'un Türkiye ziyareti", https://tr.kabar.kg/news/cumhurba-kan-ceenbekovun-turkiye-ziyareti Erişim tarihi [25/02/2024]

seslenen Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan, kaydedilen ilerlemeye rağmen Türkiye ile Kırgızistan arasındaki ekonomik ve ticari ilişkilerin istenilen düzeyde olmadığını söyledi.[23]
Türk Dili Konuşan Ülkeler İşbirliği Konseyi (TCS) VI. Zirvesi, 3 Eylül 2018 tarihinde Kırgızistan'ın Çolpon-Ata kentinde Cengiz Aytmatov'un adını taşıyan "Rukh Ordo" Kültür Merkezi'nde gerçekleştirildi. Zirvenin açılışında konuşan Türk Dili Konuşan Ülkeler İşbirliği Konseyi'nin mevcut başkanı Kazakistan Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı Nursultan Nazarbayev, etkinliğin üst düzey organizasyonu ve misafirperverliğinden dolayı şükranlarını dile getirdi. Özbekistan ve Macaristan'ın bu yılki Zirveye katılımına büyük değer verdi.
Türk Keneşi 6. Zirvesi'ne ev sahipliği yapan Kırgız Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı Sooronbay JEENBEKOV, bu yılki Zirvenin ana temasının milli sporların geliştirilmesi ve gençler arasındaki işbirliği olduğunu belirtti. Cumhurbaşkanı Sooronbay Ceenbekov, Türk dili konuşulan ülkeler arasında turizmin gelişmesinin önemine vurgu yaparak şunları söyledi:
- Kırgızistan, ülkelerimiz arasındaki turizmin dinamik gelişimini aktif olarak desteklemektedir. Tüm çabamızı "Modern İpek Yolu" projesinin başarıyla hayata geçirilmesi için yönlendirmeye hazırız. Bu proje Azerbaycan, Türkiye, Kazakistan ve Kırgızistan'ı kapsamaktadır. Özbekistan ve Macaristan'ın da bu projeye katılması projeyi daha da cazip hale getirecek.[24]
Ekim 2020'de Kırgızistan'daki parlamento seçimlerindeki usulsüzlüklere ilişkin halk protestoları, Cumhurbaşkanı Ceenbekov'un istifasıyla sonuçlandı. Sadir Japarov ülkenin yeni cumhurbaşkanı oldu. Bölgede iş birliğine yönelik aktif bir dış politika izleyen Başkan Japarov, Türkiye ile ilişkilerine dikkat etti.[25]

Sadir Japarov döneminde Türkiye-Kırgız ilişkilerinin güçlenmesi

İlişkilerin yoğunlaşmasının ilk tezahürlerinden biri Dışişleri Bakanı Çavuşoğlu'nun 10 Mart 2021 tarihinde Kırgızistan'a yaptığı ziyarettir. Stratejik iş birliği çerçevesinde güncel konuların ele alındığı ziyarette, Cumhurbaşkanı Sadir Japarov ile görüşen Çavuşoğlu, Kırgızistan'da cumhurbaşkanlığı seçimleri ve referandumların huzurundan memnun olduğunu ve 5. Türkiye-Kırgız Yüksek Düzeyli Stratejik Konseyine (HSLSC) Türkiyenin ev sahibliği edeceyini duyurdu. Çavuşoğlu daha sonra Kırgız mevkidaşı Ruslan Kazakbayev ile de görüşerek tekrardan görevine dönüşünden dolayı kendisini tebrik etti. Dışişleri Bakanı Kazakbayev, meslektaşı Çavuşoğlu'nun "Kırgızistan'da cumhurbaşkanlığı seçimi ve yeni cumhurbaşkanının yemin etmesi sonrasında gelişen yeni dönemde Kırgızistan'ı ziyaret eden ilk dışişleri bakanı" olduğuna dikkat çekerek, Türkiye'nin Kırgızistan'daki siyasi krizlere, olaylar her zaman destek

[23] "T.C. CUMHURBAŞKANIMIZ SAYIN RECEP TAYYİP ERDOĞAN'IN KIRGIZİSTAN'A RESMÎ ZİYARETLERİ KAPSAMINDA İŞ FORUMU", https://www.deik.org.tr/etkinlikler-t-c-cumhurbaskanimiz-sayin-recep-tayyip-erdogan-in-kirgizistan-a-resmi-ziyaretleri-kapsaminda-is-forumu Erişim tarihi [05/03/2024]

[24] "Türk Dili Konuşan Ülkeler İşbirliği Konseyi VI. Zirve toplantısı Çolpon-Ata'da yapıldı", https://azertag.az/xeber/cholpon_ata_seherinde_turkdilli_dovletlerin_emekdasliq_surasinin_vi_zirve_gorusu_kechirilib_yenilenib_3_video-1191233 Erişim tarihi [05/03/2024]

[25] Şeyban, S. (2022). *Türkiye'nin Orta Asya Türk Devletlerine Yönelik Politikaları: İki Taraflı Ve Çok Taraflı İlişkilerde Dönüşen İş Birliği.* Karabük : Karabük Universitesi. ss 30

verdiğini ve Kovid-19 ile mücadele konusunda yardımcı olduğunu söyledi." Toplantının ardından her iki bakan da protokollerin imza törenine katılarak ortak basın toplantısı düzenledi. Basın toplantısında, bakanlıklar arasında 2021-2022 yılları için imzalanan İşbirliği Protokolü, Türkiye-Kırgızistan YDSK 5. Toplantısı hazırlıkları, Kırgızistan-Türkiye Dostluk Hastanesi'nin hizmete girmesi haqqında konuşuldu. Çavuşoğlu toplantıda ikili ticaret hacmi hedefimizin 1 milyar dolar olduğunu, Kırgızistan'daki Türk yatırımlarının toplam değerinin 1 milyar dolara ulaştığını, Türk Eğitim Vakfı'nın bölgedeki ilk okulu 2020 yılında açacağını kaydetti.[26] Kırgızistan Dışişleri Bakanlığı'nın basın toplantısı sonunda Çavuşoğlu'na "Uluslararası İşbirliğini Güçlendirme Madalyası" takdim etmesi, iki devlet arasındaki yakın ilişkilerin açık bir örneği olarak değerlendirilebilir. Cumhurbaşkanı Sadir Japarov, yaptığı basın toplantısındakı konuşmasında bunu dile getirdi.: "Türkiye ile Kırgızistan arasındaki ilişkiler uzun sürelik kardeşlik ilişkileridir. Bunu hem Türk halkı hem de Kırgız halkı çok iyi biliyor. İnşallah Kırgızistan ile Türkiye arasındaki ilişkilerin daha üst seviyelere çıkacağına inanıyorum. Bu ilişkileri canlandıracağız. Bizim bin yıllık ortak bir geçmişimiz var. Bu nedenle Türkiye ve diğer Türk devletleriyle kardeşçe ilişkiler kurmaya çalışacağız".

SONUÇ

Sonuç olarak dünyanın çok kutuplu sisteme dönüşme sürecinde Türkiye ile Kırgızistan arasındaki ikili ve çok taraflı ilişkiler siyasi olarak inişli çıkışlı bir seyir izlemiş, ancak modern çağımızda bu ilişkiler daha da güçlenmiştir. İşbirliğinde elde edilen umut verici başarılar Türk Devletleri Birliyi gerçekliğini canlandırmakta bunun yanı sıra siyasi, ekonomik ve kültürel açıdan önemli sonuçlar doğurmaktadır. Üstelik bu olayların, güçlerin yoğunlaştığı Avrasya'nın tam merkezinde gerçekleşmesi de ayrı bir önem taşıyor. Bu tür faaliyetler hem Türkiye'nin hem de Kırgızistan'ın ve halklarının çıkarınadır. Çünkü devletlerin yakınlaşması sadece ekonomik ilişkileri daha üst seviyeye çıkarmayacak, aynı zamanda uluslararası dünyada ittifakların kurulması açısından da önemli olacaktır.

[26] "Sayın Bakanımızın Kırgız Cumhuriyeti'ni ziyareti, 10 Mart 2021", https://www.mfa.gov.tr/sayin-bakanimizin-kirgizistan-i-ziyareti-10-3-2021.tr.mfa Erişim tarihi [05/03/2024]

KAYNAKÇA

Aslan, Z. (2023). *TÜRKİYE CUMHURİYETİ TARİHİ 3. 1960 SONRASI TÜRKİYE (1960-2000).* Ankara: Atatürk Araştırma Merkez.

Beishenbek TOKTOGULOV, O. K. (2018). BAĞIMSIZLIKLARININ YİRMİ YEDİNCİ YILINDA TÜRK CUMHURİYETLERİ KIRGIZİSTAN. In D. M. Doç. Dr. Ayşe Çolpan Yaldız, *BAĞIMSIZLIKLARININ YİRMİ YEDİNCİ YILINDA TÜRK CUMHURİYETLERİ.* Ankara: SalMat.

Mustafa Durmuş, H. Y. (2012). Son Yirmi Yılda Türkiye'nin Orta Asya'ya Yönelik Dış Politikası ve Bölgedeki faaliyetleri. In Ç. B. Ayşegül Aydıngül, *Bağımsızlıklarının Yirminci Yılında Orta Asya Cumhuriyetleri Türk Dilli Halklar - Türkiye ile İlişkiler.* Ankara: Atatürk Kültür Merkezi.

Natiq, M. (2005). *Orta Asyanın Türk devletleri ve Türkiye (XX yüzyılın 90'ları).* Bakü: AzAtaM.

Ruinten, S. (2014). *20. yüzyılın sonu - 21. yüzyılın başı Orta Asya Türk devletleri dünya devletlerinin çıkarları sistemindeki.* Bakü: Baku Universitesi.

Şeyban, S. (2022). *Türkiye'nin Orta Asya Türk Devletlerine Yönelik Politikaları: İki Taraflı Ve Çok Taraflı İlişkilerde Dönüşen İş Birliği.* Karabük : Karabük Universitesi.

Topcu, M. C. (2022). Sovyet Sonrası Dönemde Türkistan'da Radikal Dini Hareketler ve Faaliyetler: Hizb'ut-Tahrir Örneği. *ss. 185-199.*

Yüce, M. (2022). Orta Asya Türk Cumhuriyyetleri ve Türkiye ile ilişkileri. *ss.52.*

Zakir, D. D. (n.d.). KIRGIZİSTAN DIŞ POLİTİKASINDA TÜRKİYE İLE İLİŞKİLERİNE GENEL BAKIŞ. *ss. 51-61.*

"Türkiye - Kırgızistan Siyasi İlişkileri", https://www.mfa.gov.tr/turkiye-kirgizistan-cumhuriyeti-siyasi-iliskileri.tr.mfa Erişim tarihi [10/02/2024]

"Kırgızistan'daki resmi karşılama töreninde yaptıkları konuşma", https://www.tccb.gov.tr/konusmalari-ahmet-necdet-sezer/1721/7452/kirgizistandaki-resmi-karsilama-toreninde-yaptiklari-konusma Erişim tarihi [12/02/2024]

"Kurmanbek Bakiyev Türkiye'ye geliyor", https://www.yenisafak.com/gundem/kurmanbek-bakiyev-turkiyeye-geliyor-15098 Erişim tarihi [15/02/2024]

"KIRGIZİSTAN ÜLKE BÜLTENİ", https://www.deik.org.tr/uploads/kirgizistan-ulke-bulteni.pdf Erişim tarihi [15/02/2024]

"Zirvələr", https://www.turkicstates.org/tr/zirveler Erişim tarihi [17/02/2024]

"Kırgızistan Cumhurbaşkanı Almazbek Atambayev'in Türkiye Ziyareti", https://turkicstates.org/tr/haberler/kirgizistan-cumhurbaskani-almazbek-atambayevin-turkiye-ziyareti_132 Erişim tarihi [18/02/2024]

"Tayyip Ağabey'i sıkıştırdık 50 milyon dolar borcumuzu sildi", https://www.hurriyet.com.tr/ekonomi/tayyip-agabeyi-sikistirdik-50-milyon-dolar-borcumuzu-sildi-17649580 Erişim tarihi Giriş tarixi [18/02/2024]

"KGAÖ'den Türkiye'ye kınama", KGAÖ'den Türkiye'ye kınama - 09.12.2015, Sputnik Türkiye (sputniknews.com.tr) Erişim tarihi [18/02/2024]

"Kırgızistan Cumhurbaşkanı Atambayev: Türkiye, Rusya'dan özür dilesin", https://www.birgun.net/haber/kirgizistan-cumhurbaskani-atambayev-turkiye-rusya-dan-ozur-dilesin-98789#google_vignette Erişim tarihi [20/02/2024]

"Kırgızistan Cumhurbaşkanı Atambayev FETÖ okulunu savundu", https://www.qha.com.tr/turk-dunyasi/kirgizistan-cumhurbaskani-atambayev-feto-okulunu-savundu-158000 Erişim tarihi [20/02/2024]

"Kırgızistan Cumhurbaşkanı Atambayev: Çavuşoğlu'nun darbe iddiaları absürt", https://www.bbc.com/turkce/haberler-turkiye-36940327 Erişim tarihi [25/02/2024]

"Cumhurbaşkanı Ceenbekov'un Türkiye ziyareti", https://tr.kabar.kg/news/cumhurba-kan-ceenbekovun-turkiye-ziyareti Erişim tarihi [25/02/2024]

"T.C. CUMHURBAŞKANIMIZ SAYIN RECEP TAYYİP ERDOĞAN'IN KIRGIZİSTAN'A RESMÎ ZİYARETLERİ KAPSAMINDA İŞ FORUMU", https://www.deik.org.tr/etkinlikler-t-c-cumhurbaskanimiz-sayin-recep-tayyip-erdogan-in-kirgizistan-a-resmi-ziyaretleri-kapsaminda-is-forumu Erişim tarihi [05/03/2024]

"Türk Dili Konuşan Ülkeler İşbirliği Konseyi VI. Zirve toplantısı Çolpon-Ata'da yapıldı", https://azertag.az/xeber/cholpon_ata_seherinde_turkdilli_dovletlerin_emekdasliq_surasinin_vi_zirve_gorusu_kechirilib_yenilenib_3_video-1191233 Erişim tarihi [05/03/2024]

"Sayın Bakanımızın Kırgız Cumhuriyeti'ni ziyareti, 10 Mart 2021", https://www.mfa.gov.tr/sayin-bakanimizin-kirgizistan-i-ziyareti-10-3-2021.tr.mfa Erişim tarihi [05/03/2024]

ISBN NO. 978-625-6830-90-5

ZİRAİ KAZANÇLARIN VERGİLENDİRİLMESİNDE KULLANILAN YÖNTEMLERİN KARŞILAŞTIRMALI ANALİZİ

Mehmet YILDIZ
Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi,
yldzml@gmail.com- 0000-0003-4472-7220
Prof. Dr. Erhan GÜMÜŞ
Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi,
erhang@comu.edu.tr- 0000-0002-5113-1006

ÖZET

Zirai kazanç, çiftçilerin zirai faaliyetlerden elde ettikleri kazançtır. Zirai kazançlar, 193 sayılı Gelir Vergisi Kanunu'na göre gelir vergisine tabidir ve vergilendirme usulleri farklılık gösterir. Zirai kazançlar, iki yöntemle vergilendirilir: Gerçek usulde ve tevkifat yoluyla vergilendirme bu bildiride, zirai kazançların vergilendirilmesinde kullanılan bu iki yöntemin karşılaştırmalı analizi yapılmış bu amaçla, öncelikle yöntemlerin tanımı, kapsamı ve uygulama koşulları açıklanmış daha sonra vergilendirme usullerindeki farklılıklar ortaya konmuştur. Gerçek usulde vergilendirme, zirai işletme büyüklüğü belirli bir sınırı aşan veya belirli sayıda motorlu araca sahip olan çiftçiler için uygulanır. Bu çiftçiler, kazançlarını zirai işletme hesabı veya bilanço esasına göre hesaplarlar yıllık gelir vergisi beyannamesi ile beyan ederler. Tevkifat usulü sisteminde, ise vergi mükellefi olan bir kişi veya kurum, belirli işlemler sırasında işlemin tutarından önceden belirlenmiş bir oranda vergiyi keserek doğrudan devlete öder verginin tamamı genellikle satıcı tarafından ödenmez; bunun yerine, vergi alıcı ve satıcı arasında bölüştürülür Her iki vergilendirme yöntemini karşılaştırdığımızda Gerçek kazanç esasının, çiftçinin gerçek gelir düzeyini yansıttığı ve adil bir vergilendirme sağladığı söylenebilir. Ancak, bu yöntemle vergilendirme, muhasebe kayıtlarının tutulması ve denetlenmesi gerektiğinden, idari yük ve maliyetleri de beraberinde getirmektedir. Tevkifat usulünde vergilendirme, özellikle küçük çiftçiler için daha az bürokratik engel ve düşük maliyet avantajları sunmaktadır. Fakat, bu yöntem bazen çiftçinin gerçek gelir düzeyini yansıtmayabilir ve potansiyel vergi kaybına yol açabilmektedir. Sonuç olarak Zirai kazançların vergilendirilmesinde kullanılan yöntemlerin her birinin avantajları ve dezavantajları dikkate alınmalıdır çünkü çiftçilerin yatırım yapma kapasitesini, üretim maliyetlerini ve net gelirlerini doğrudan etkileyebilmektedir. Bu nedenle, vergilendirme yöntemlerinin seçimi ve uygulanışı, tarımsal sürdürülebilirlik ve kalkınma için kritik bir rol oynamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Zirai Kazanç, Vergilendirme Yöntemleri Gerçek Usul, Tevkifat Usulü

COMPARATIVE ANALYSIS OF METHODS USED IN TAXATION OF AGRICULTURAL EARNINGS

ABSTRACT

Agricultural income is the income farmers earn from agricultural activities. Agricultural earnings are subject to income tax according to the Income Tax Law No. 193 and taxation procedures vary. Agricultural earnings are taxed by two methods: Taxation in real method and withholding. In this paper, a comparative analysis of these two methods used in the taxation of agricultural earnings has been made. For this purpose, firstly the definition, scope and application conditions of the methods are explained, and then the differences in taxation procedures are revealed. Taxation in real form is applied to farmers whose agricultural holding size exceeds a certain limit or who own a certain number of motor vehicles. These farmers calculate their earnings on the basis of agricultural enterprise account or balance sheet and declare them with their annual income tax return. In the withholding procedure system, a person or institution that is a taxpayer pays the tax directly to the government by deducting it at a predetermined rate from the amount of the transaction during certain transactions. The entire tax is generally not paid by the seller; Instead, the tax is divided between the buyer and the seller. When we compare both taxation methods, it can be said that the real income basis reflects the farmer's real income level and provides fair taxation. However, taxation with this method also brings administrative burden and costs, as accounting records must be kept and audited. Taxation by withholding method offers fewer bureaucratic obstacles and low cost advantages, especially for small farmers. However, this method may sometimes not reflect the farmer's true income level and may lead to potential tax loss. As a result, the advantages and disadvantages of each of the methods used in taxing agricultural earnings should be taken into account because it can directly affect the investment capacity, production costs and net income of farmers. Therefore, the selection and implementation of taxation methods play a critical role for agricultural sustainability and development.

Keywords: Agricultural Earnings, Taxation Methods, Real Procedure, Withholding Procedure

1. GİRİŞ

Türkiye'de çiftçilerin tarımsal faaliyetlerden elde ettikleri gelir, 193 sayılı Gelir Vergisi Kanunu'na göre zirai kazanç olarak tanımlanır ve gelir vergisine tabidir. Çiftçilerin bu faaliyetlerden elde ettikleri kazançlar hem bireysel hem de ulusal ekonomi için önemli bir gelir kaynağı oluşturur. Bu kazançların adil ve etkin bir şekilde vergilendirilmesi, devletin gelir politikalarının merkezinde yer alır. Gerçek usulde vergilendirme, çiftçinin gerçek gelir düzeyini yansıtan ve adil bir vergilendirme sağlayan bir yöntemdir. Bu yöntem, zirai işletme büyüklüğü veya motorlu araç sayısı belirli bir sınırın üzerinde olan çiftçiler için uygulanır. Çiftçiler, kazançlarını zirai işletme hesabı veya bilanço esasına göre hesaplayarak yıllık gelir vergisi beyannamesi ile beyan ederler. Ancak, bu yöntem muhasebe kayıtlarının tutulmasını ve denetlenmesini gerektirdiğinden, idari yük ve maliyetleri de beraberinde getirir. Tevkifat usulü ise, özellikle küçük çiftçiler için bürokratik engelleri ve maliyetleri azaltan bir yöntemdir. Vergi mükellefi olan bir kişi veya kurum, belirli işlemler sırasında işlemin tutarından önceden

belirlenmiş bir oranda vergiyi keserek devlete öder. Bu yöntem, verginin alıcı ve satıcı arasında bölüştürülmesiyle uygulanır. Ancak, gerçek gelir düzeyini yansıtmama ve potansiyel vergi kaybına yol açma riskleri bulunmaktadır.193 sayılı Gelir Vergisi Kanunu kapsamında, zirai kazançların vergilendirilmesi için belirlenen iki ana yöntem; gerçek usulde ve tevkifat yoluyla vergilendirme, çiftçilerin gelir düzeylerini ve devletin vergi gelirlerini doğrudan etkileyen faktörlerdir. Zirai faaliyet ile iştigal edip zirai kazanç elde eden kişilere, zirai faaliyet konusuna bakılmadan çiftçi denileceği 193 sayılı Gelir Vergisi Kanunu 52. maddesinde belirtilmiştir. Bu bağlamda, çiftçinin elde ettiği zirai kazancın vergilendirmesi vergilendirme usulünün belirlenmesi vergilendirme usullerindeki farklılıklar çalışmamızın konusunu oluşturmuştur.

2. Zirai Kazanç

Zirai kazanç, Gelir Vergisi Kanunu'nun 52'nci maddesinde belirtilmiştir. Bu tanıma göre "tarımsal gelir. Tarımsal faaliyetten elde edilen gelirdir". Ardından, tarımsal faaliyetin ne olduğu geniş olarak açıklanmıştır. Zirai faaliyeti, balıkçılar ve çobanlar tarafından karada, göllerde bitkilerin, ormanların, hayvanların, balıkların ve bunların ürünlerinin üretilmesi, avlanması, muhafaza edilmesi ve taşınmasıdır ve nehirler, yetiştirme, dikim, bakım, üretim, yetiştirme ve iyileştirme yoluyla veya doğadan doğrudan yararlanarak, ürünlerinin satılması veya başka bir şekilde kullanılması amaçlanır. Bazı bitki ve hayvan türlerinin doğrudan toprakta üretilmemesi tarımsal faaliyetin doğasını değiştirmez. Örneğin, arıcılık ve ipekböcekçiliği toprakta yapılmamasına ve mantar yetiştiriciliğinin kapalı yapılı bir ortamda yapılmasına rağmen, bunların tümü tarımsal faaliyetler olarak kabul edilir (Turgay, 1959: 87).

3. Zirai Faaliyetin Tanımı ve Kapsamı

1946 yılında hazırlanan ilk Gelir Vergisi Kanunu kapsamında, bazı istisnalar dahil olmak üzere tarımsal gelirlerin gelir vergisine tabi olacağı kabul edilmiştir. Ancak 1947 yılında Türkiye Büyük Millet Meclisi'ne sunulan ve cari GSYH'nin temelini oluşturan ikinci tasarı ile tarımsal kazançlar vergi dışı bırakılmıştır. Projelerin hazırlandığı yıllarda Türkiye çok partili sisteme geçmiş ve Türkiye Büyük Millet Meclisi milletvekilleri tarımda çalışan nüfusu vergiden çıkarmak istemektedirler. Çünkü bu nüfusun büyük çoğunluğunun okuma yazması yoktur ve tarım işletmeleri küçük ve bu çiftçiler gelir vergisinin gerektirdiği hesapları tutamamaktadır. Bu durum, toprakları fazla olan ve sayıları az olmakla birlikte tarımdan daha fazla gelir elde eden ağalar için geçerli değildir (Bulutoğlu, 2004: 37).

Türkiye'de tarım, 1960 tarihli 193 sayılı Gelir Vergisi Kanunu ile gelir vergisi kapsamına alınmış ancak çeşitli nedenlerle ancak 1962 yılında uygulamaya geçilmiştir (Bildirici, 1995:13). Tarımsal kazançların ne şekilde ele alınacağı, Gelir Vergisi Kanunu'nun 52. maddesinde yer almaktadır. Her türlü ticari ve sınai faaliyetlerden elde edilen kazancın işletme kazancı sayılacağına benzer bir tanım da tarımsal kazançlar açısından benimsenmiştir. Bu statüye göre tarımsal faaliyetlerden elde edilen gelirler tarımsal gelir sayılacak ve gelir vergisine tabi olacaktır. Ayrıca bu tanıma göre tarımsal faaliyet kavramının anlamı konusunda şüphe yoktur (Kolçak, 1994: 70).

Tarımsal faaliyet, karada, denizde, göllerde ve nehirlerde dikim, bakım, üretim, ekim ve iyileştirme yoluyla veya doğrudan yararlanarak bitkilerin, ormanların, hayvanların, balıkların

ve ürünlerinin üretilmesini, avlanmasını, korunmasını ve taşınmasını içerir. Bu ürünlerin satışına veya başka herhangi bir şekilde kullanılmasına yöneliktir (GVK, md. 52).

Kanundan da anlaşılacağı üzere tarımsal faaliyet, daha çok bitki ve hayvanların doğrudan doğadan üretilmesi, avlanması ve yetiştirilmesi ile bu yolla elde edilen ürünlerin muhafazası, nakliyesi ve satışını kapsamaktadır. Bu faaliyetleri doğrudan karada veya suda gerçekleştirme zorunluluğu yoktur. Örneğin bazı bitkilerin toprakta suni olarak yetiştirilmesi tarımsal bir faaliyettir. Ayrıca arıcılık ve ipekböcekçiliği gibi faaliyetler doğrudan arazi üzerinde yapılmamaktadır. Ancak bu faaliyetlerden elde edilen gelirler de tarımsal gelir olarak kabul edilmektedir. Ayrıca tarımsal faaliyetler, çiftçilerin kendi tarım makine, araç ve gereçlerini diğer çiftçilerin tarımsal işlerinde kullanmaları ile erkek damızlıkların yetiştirilmesi veya damızlık amacıyla atların yetiştirilmesini içermektedir **(**Bildirici, 1995: 14). Gelir Vergisi Kanunu'na göre vergilendirilebilir gelirin oluşabilmesi için faaliyetin kârlı, sürekli ve özerk olması gerekir. Yetiştirme ve üretim gibi faaliyetler kâr amacı gütmedikçe tarımsal faaliyet sayılmaz.

4.Zirai İşletme, Çiftçi ve Mahsul

4.1.Zirai İşletme: Gelir Vergisi Kanunu'nun 52. maddesinde tarımsal işletme, tarımsal faaliyetlerde bulunan işletmedir. Genel bir tanım yapılmıştır. Aynı maddeye göre çiftçiye veya ortaklığa ait üretim koşullarına bağlı olarak köy sınırları içinde veya mücavir arazilerde veya kendi aralarında bağlılık ve dayanışma gösteren işletmeler de tekil olarak kabul edilir.

4.2.Çiftçi: Çiftçi terimi için Gelir Vergisi Kanunu`nun 52. maddesinde zirai işletmeyi işleten gerçek kişi (adi şirketler dahil) olarak genel bir tanım yapılmıştır. Yani güncel hayatta balıkçı (balık avlayan kişi), avcı vb. meslek grubu olarak bildiğimiz kavramlar da kanun kapsamında çiftçi sayılmaktadır. Ancak kanun metninde gerçek kişi denildiğinden**,** Kurumlar Vergisi mükellefleri zirai faaliyetle iştigal etseler dahi çiftçi sayılmayıp elde ettikleri kazanç kurum kazancı sayılmaktadır.

4.3.Mahsul: Tarımsal faaliyetler sonucu üretilen maddelere mahsul denir. Tarım ürünlerinin işlenmesi sırasında elde edilen maddelere de mamul denir. Mahsul kavramı; sebzeler, hayvanlar, arazi, denizde yakalanan ürünleride içermektedir. (Yöntem, 2013:68)

5. Zirai Faaliyet- Ticari Faaliyet -Diğer Faaliyet Sınırları

Gelir Vergisi Kanunu'nun 52. maddesi, tarımsal faaliyetin tanımlanmasından ve tarımsal faaliyet kapsamındaki bazı özel hallerin belirlenmesinden sonra, tarımsal ve ticari faaliyetin sınırını belirlemektedir. Tarımsal gelir belirlenirken vergiye tabi olayı oluşturan fiziksel olayın doğru bir şekilde belirlenmesi ve değerlendirilmesi önemlidir. Bu duruma göre tarımsal faaliyetlerden elde edilen ürünler dükkân veya dükkân açılarak yapılıyorsa, ürünlerin dükkâna ulaşana kadar geçirdiği aşamalar tarımsal faaliyetlerdir. Ayrıca çiftçiler tarafından münhasıran tarımsal faaliyetlerle ilgili alım satımı düzenlemek amacıyla açılan büro, dükkân veya dükkânlar tanımın kapsamına alınmayacağından bu şekilde yapılan faaliyetler de tarımsal faaliyetler kapsamında değerlendirilmektedir (Edizdoğan ve Özker, 2003: 73).

Çiftçinin işletmesinin envanterine kayıtlı olan zirai makine ve aletlerini başka çiftçilerin işlerinde kullanımı zirai kazanç olarak vergilendirilir. Arazi sahibinin üretime bizzat

katılmaksızın sadece üründen pay alma karşılığı arazisini bir başkasına bırakmasından doğan kazancı gayri menkul sermaye iradı olarak vergilendirilir. **(**GİB,2023:7)

Tarım işletmelerinin ürünlerinin ve işleyişinin tarımsal üretime göre değerlendirilmesi, tarımsal faaliyetlerden biri olarak kabul edilir. Bu yoruma göre sütten peynir veya yoğurt elde etmek veya domates, ayçiçek yağı veya pekmezden salça elde etmek tarımsal faaliyetlerdir. Bir tarım üreticisi, bir dükkân veya dükkân açarak elde ettiği ürünleri satarsa veya kendi çabalarıyla dış pazara ihraç ederse, bu tür ürün pazarlamasından elde ettiği gelirler işletme kazancı olarak kabul edilir (Bulutoğlu, 2004: 40).

Konuyu bir örnekle açıklayacak olursak; tarlasında yetiştirdiği zeytini kendi fabrikasında zeytinyağına çeviren ve satan bir çiftçinin durumunu ele alalım. Diyelim ki bu çiftçi diğer çiftçilere de ücret karşılığında yağ üretiyor ve diğer çiftçilerden zeytin alıp onlardan yağ alıyor. Bu durumda yağ fabrikası bir sanayi işletmesi kapsamında olduğu için faaliyetin tamamını tarımsal faaliyet olarak değerlendirmek doğru olmaz. Burada çiftçi açısından zeytinin fabrikaya ulaşmasına kadar geçen aşama tarım olarak kabul edilmelidir ve zeytinyağını başkalarına satmak ticari kazanç olarak kabul edilir. **(**Şenyüz, Yüce, & Gerçek, 2020:56)

Kolektif, adi veya komandit şirketler sadece tarımsal işletme olarak faaliyet gösterseler bile çiftçi sayılmadıkları için bu faaliyetlerden elde ettikleri kazançlar işletme geliri sayılır. Bu durum şirketlerin hukuki statüsünden kaynaklanmaktadır (GVK, md.52).

6. Zirai Kazancın Vergilendirilmesi

4369 sayılı Vergi Reformu Kanunu'ndan önce çiftliğin geliri şirketin büyüklüğüne ve yıllık gelirine göre belirleniyordu. Sanayi ve yıllık satış geliri sınırını aşmayan çiftçiler Vergi Kanunu'nun vergiden muaf olan ilgili maddesinde tanımlanmıştır. Çiftçilerin piyasa değerine göre vergilendirilmesi ve mali çöküntü sistemi, çiftçilerin satışları için belge peşinde koşmalarını ve dolayısıyla gelirlerini gizlemeye çalışmasını engellemiştir. Bu sayede ithal edilen tarım ürünleri ve kayıt dışı iş hayatı genel ekonominin ayrılmaz bir parçası haline gelmiştir (Gelir Vergisi Genel Tebliği, Seri No: 219).

1998 yılında yürürlüğe giren 4369 Vergi Reformu Kanunu'nun amacı vergi matrahını genişletmek, nadir kıymetleri tescil ettirmek, sistemi basitleştirmek ve vergi beyannamesini artırmaktı. Belirtilen amaçlar doğrultusunda, Tarımsal Gelir Vergisi Kanunu hükümlerinde ve tarımsal gelirin belirlenmesi sırasında elde edilen gelir sisteminde birtakım değişiklikler yapılmıştır. 4369 sayılı kanunda yapılan diğer değişiklikler, küçük ölçekli çiftçilerin ortadan kaldırılması ve sanayinin büyük ölçüde büyütülmesi yoluyla tarımsal gelirin vergilendirilmesidir. Değişiklikten sonra, çiftlikten elde edilen gelirin vergiden düşülerek veya iyi bir sisteme göre vergilendirilmesi yöntemi benimsenmiştir (Birinci, 2010: 58).

6.1. Gerçek Usulde Vergilendirme

Çiftçiler, Gelir Vergisi Kanunun 54'üncü maddesinde belirtilen şirket büyüklüğünü aşanlar ile bir biçerdövere veya bu mahiyetteki bir motorlu araca sahip olanların on yaşa kadar ikiden fazla traktöre sahip olan ya da kendi isteğiyle gerçek usulde vergilendirilmek isteyen çiftçilerin kazançları gerçek usulde vergilendirilir. Ek olarak, vergiler tahsil edildiğinden, çiftçiye ait olan ancak kapalı tarım olmayan bu tür veya iki ila on yıldan fazla bir hasat kamyonu veya

kamyonunun işletilmesinden elde edilen gelirler ise ticari kazanç hükümlerine göre vergilendirilir.

Bu yeni uygulama ile çiftçilerin hesap veya bilanço bazında etkin vergi sisteminde herhangi bir değişiklik yapılmamıştır. İyi bir sistemde tarımdan vergi alınır. Ancak gerektiğinde (hukuki şartlar hariç) bilanço esasına göre vergilendirilir. (Taşdan, 2000: 76). Bu usuldeki çiftçiler istedikleri takdirde bilanço esasını seçebilirler (GVK m59/1) yeni başlayacaklar ise baştan bu usulü seçebileceği gibi sonradan da geçmeyi tercih edebilirler. Bu durumda çiftçi, iki yıl geçmeden zirai işletme hesabına geri dönemez. Daha önce fiilen vergilendirilen bir çiftçinin durumunu kaybetmesi halinde, bir sonraki vergi döneminin başından itibaren stopaj yöntemine göre vergilendirilecektir. (Taşdelen, 2010:142)

6.1.1.İşletme Büyüklüğü Ölçüsü

Zirai kazançta işletme büyüklüğü ölçüleri Gelir Vergisi Kanunun 54'üncü maddesinde düzenlenmiştir. İşletme büyüklüğü ölçüleri gerçek usulde vergilendirilip vergilendirmeme açısından önem arz etmektedir. Bu ölçüler ise, faaliyetin türüne göre değişmektedir. Arazi üzerindeki zirai faaliyette dönüm veya ağaç sayısı: büyük ve küçükbaş hayvancılıkta havyan miktarı: balık yetiştiriciliğinde ağ kafes uzunluğu: balık avcılığında tekne boyu: arıcılıkta kovan sayısı: ipek böcekçiliğinde kutu sayısı olarak belirlenmiştir. Cumhurbaşkanı, bu ölçüleri gerekli bulduğu hallerde bölgeler için yıllık olma esas alınarak arazi ve ürün türlerine göre beş katına kadar artırmaya ya da kanuni hadden az olmamak üzere yeniden tespit etmeye yetkilidir. İşletme büyüklüğü belirtilmeyen zirai işlerde işletme büyüklüğü ölçüsü Tarım, Orman ve Hazine ve Maliye bakanlığınca belirlenir. (GİB,2023:15)

6.1.2.Bilanço Usulü

Bilanço usulünde zirai kazanç, işletmedeki öz sermayenin hesap dönemi sonunda ve hesap dönemi başındaki değerlerinin kıyaslanması yoluyla hesaplanır. Zirai kazanç, dönem sonu ve dönem başı öz sermayeleri arasındaki olumlu farkın ortaya çıkması durumunda söz konusu olur. Özsermaye mukayesesi yolu ile zirai kazancın tespit edilmesi sırasında, dönem içinde işletmeye dışarıdan eklenen ve özsermayeyi arttırmış bulunan değerin farktan indirilmesi; işletmeden çekilmiş ve özsermayeyi azaltmış olan değerlerin ise bu farka eklenmesi gerekir. Bilanço usulünü tercih edenler iki yıl bu usulden dönemezler. Ayrıca bu usulü tercih edenlerin Yevmiye defteri, Defteri Kebir ve Envanter defteri tutma zorunluluğu vardır. Bilançoya göre gelir belirlenirken tarımsal faaliyetlerden elde edilen geliri belirleyen GVK'nin 56. Maddesi ayrıca harcamaları düzenleyen 57. madde ve kabul edilemez harcamaları düzenleyen 58.madde hükümlerini de göz önüne alınarak Ticari kazancın bu husustaki ilgili hükümleri uygulanır. (Aktay, 2012:100)

6.1.3.Zirai İşletme Hesabı Usulü

Zirai İşletme Hesabı Usulü, Türkiye'de çiftçilerin elde ettikleri zirai kazançların vergilendirilmesinde kullanılan yöntemlerden biridir. 193 sayılı Gelir Vergisi Kanunu'nun 54. maddesine göre, işletme büyüklüğü ölçülerini aşan çiftçiler ile belirli sayıda motorlu araca sahip olan çiftçilerin kazançları, gerçek usulde

vergilendirilir. Bu usulde zirai işletme defteri bulunur bu defterin sol tarafında giderler sağ tarafında gelirler bulunur. Gider kalemlerini dönem başı mal mevcudu, dönem içi alınan malların maliyeti, kanunen kabul edilen zirai faaliyette indirilebilecek giderler oluştururken gelir kısmında dönem sonu mal mevcudu ve hasılat kalemleri yer alır. Fark durumuna göre zirai kazanç veya zarar elde edilir. Bu yöntem, çiftçinin gerçek gelir düzeyini daha doğru bir şekilde yansıttığı için adil bir vergilendirme sağlar. Ancak, bu yöntemle vergilendirme, muhasebe kayıtlarının tutulmasını ve denetlenmesini gerektirdiğinden, idari yük ve maliyetleri de beraberinde getirebilir (https://lebibyalkin.com.tr/makale/zirai-kazanclarin-vergilendirilmesi-1)

6.1.4.Gerçek Usulde Hasılat ve Giderler

Tarımsal gelirlerin gerçek usulde tespitinde, gelir ve giderler, Gelir Vergisi Kanunu'nun 56 ve 57'nci maddelerinde düzenlenir ve ardından tarımsal faaliyetlerden tahsil veya tahakkuk eden tüm gelirlere dayalı gelirler hasılatı oluşturur. Öz tüketim, tarımsal üretim için bir gelir faktörü olarak görülmemektedir. İşletme gelirlerine paralel olarak tarımsal faaliyetlerin sürdürülmesi ve devamlılığı ile ilgili masraflar gider olarak kabul edilir. Ayrıca tarımsal faaliyetlere özgü masraflar (tohum, gübre, fide, yem, ilaç ve benzeri malzemelerin temini için) gider olarak indirilebilir. Öte yandan, Gelir Vergisi Kanunu'nun 41. maddesi uyarınca çiftçinin kendisine, eşine ve çocuklarına yapılacak ödemeler ve çeşitli para cezaları tarımsal gelirden mahsup edilemez. Ancak zirai işletmede üretilmiş bulunan mahsullerden ziraatçı ile eşi ve evlatları tarafınca yapılan tüketimler indirilmeyecek giderler kapsamı haricinde tutulmuştur. (Şenyüz, Yüce, & Gerçek, 2020:60)

6.2. Stopaj (Tevkifat) Usulüyle Vergilendirme

4369 sayılı Kanun, zirai gelirlerinin belirlenmesinde önemli değişiklikler yapmış ve zirai gelirlerinin vergilendirilmesini büyük ölçüde kolaylaştırmıştır. Bu doğrultuda bu noktaya kadar uygulanan. Küçük, çiftçi vergisi muafiyeti, satış hacmi önlemleri ve sabit oranlı kesintiler kaldırılmıştır. Öte yandan, Ziraat Odası'nın bulunmayan bölgelerde, bölge veya ilçenin ziraat idarelerinden "çiftçilik belgesi" almayan çiftçilerin çeşitli kamu kurum ve kuruluşları aracılığıyla verilen peşinat, kredi veya sübvansiyon gibi herhangi bir ayni yardım alamayacakları düzenlenmiştir. Yeni düzenleme ile temel vergilendirme yöntemi olarak tarımsal gelirlerin vergilendirilmesinde stopaj usulü benimsenmiştir. (Bilici, 2011) Stopaj usulüyle vergilendirilen çiftçilerin defter tutma sorumlulukları yoktur. Belge vermeye yetkili olmadıkları için vergi dairelerine herhangi bir talepte bulunmamakta, faturaları ve satışları bulunmamaktadır. Vergi makamlarına bağlı olduklarından emin olma yükümlülükleri olmadığı için bilgilerine erişilememiştir. Bu çiftçiler, yerel çiftçilere veya yerel tarım yetkililerine kayıtlıdır. Bu müdürlüklerden bilgilerine ulaşılabilmektedir (Birinci, 2010: 61).

Tarımsal geliri vergilendirmenin temel yöntemi vergi stopajıdır;

- Bir biçerdöver veya bu mahiyette sayılan motorlu araca sahip olmak
- 10 yaşına kadar iki veya daha fazla traktöre sahip olmak

- 54'deki işletme büyüklüğünü aşanlar 54'deki Ziraat gruplarının birkaç tanesi içine giren tarımsal faaliyetlerin ortaklaşa yapılması halinde, en fazla iki gruba ait işletme büyüklüklerinde bu gruplar için belirtilen hadlerin yarısını aşanlar,
- Şahsına ait işletmesi ve dâhil olduğu ortaklıklar müstakilen işletme büyüklüğü ölçüsünün altında yer aldığı halde, kendi işletmesinin ve ortaklıklarının payları toplamı belirlenen işletme büyüklüğü ölçüsünü aşanlar,
- Gerçek usulde kendi isteğiyle vergilendirilmek isteyenler,

Gerçek usulde vergilendirilecektir. Bu şartları taşımayanlar ise hasılatları üzerinden tevkifat yapılmak suretiyle vergilendirileceklerdir. Vergi stopajı ile vergilendirilen çiftçiler hesap tutmazlar veya beyanname vermezler. Ancak, bu çiftçiler satış ve hizmetler için müstahsil makbuzu almalı ve saklamalıdır. (Gelir Vergisi Genel Tebliği, Seri No: 219).

6.2.1. Stopaj (Tevkifat) Oranları

- Hayvan ve hayvansal ürünlerde ticaret borsasına tescilli ise %1 oranında ticaret borsasına tescilli değil ise %2 oranında stopaj kesintisi yapılır.
- Diğer ürün ve hizmetlerde ticaret borsasına tescilli ise %2 oranında eğer ticaret borsasına tescilli değilse %4 oranında
- Zirai faaliyet sebebiyle yapılan hizmetlerden %4 stopaj kesintisi yapılır.
- Stopaj oranları, satılan ürün türleri ve borsada işlem görüp görmediğine bağlı olarak değişmekte borsaya kayıtlı olanlar daha düşük oranda tevkifatta tabi tutulmaktadır. (GİB,2023:9)

7.Gerçek Usulde Vergilendirme ve Tevkifat Yoluyla Vergileme Arasındaki Farklılıklar

Çizelge 1. Vergilendirme Usulleri Arasındaki Farklılıklar

Özellik	**Gerçek Usulde Vergilendirme**	Tevkifat Yoluyla Vergileme
Tanım	Çiftçilerin gelirlerini defter tutarak belirlediği bir vergilendirme yöntemidir	Çiftçinin elde ettiği zirai kazançlar üzerinden hasılat esasına göre yapılan vergilendirmedir
Uygulama	İşletme büyüklüğü ölçülerine göre zorunlu olan bir yöntemdir.	İşletme büyüklüğü ölçülerinin altında kalan ve defter tutma zorunluluğu olmayan çiftçiler için uygulanır

Defter Tutma	Gelir ve giderlerin kayıt altına alınması ve muhasebe yapılması gerekir	Defter tutma zorunluluğu yoktur.
Vergi Hesaplama	Yıl sonunda net kazanç üzerinden vergi hesaplanır	Satış hasılatı üzerinden doğrudan vergi kesintisi yapılır.
İşletme Büyüklüğü Ölçüleri	Belirli bir büyüklüğün üzerindeki işletmeler için zorunludur.	Genellikle küçük çiftçiler için uygulanır.
Vergilendirme Oranları	Gelir dilimlerine göre değişiklik gösterebilir	Belirli bir oranda kesinti yapılır
Vergi Kesintisi	Yapılmaz çiftçi doğrudan devlete öder	Alıcı ödediği bedelin içinden vergiyi keser ve devlete öder
Mükellefiyet	Daha büyük çapta işletmeler için uygundur.	Daha küçük çiftçiler için uygulanan basit bir yöntemdir.

Kaynak: Elde edilen bulgular neticesinde yazar tarafından oluşturulmuştur

SONUÇ

Zirai kazançların vergilendirilmesi, çiftçilerin finansal istikrarı ve devletin gelir dağılımı politikaları için kritik bir öneme sahiptir. Her iki vergilendirme yönteminin avantajları ve dezavantajları, çiftçilerin yatırım yapma kapasitesini, üretim maliyetlerini ve net gelirlerini etkileyebilir. Bu nedenle, vergilendirme yöntemlerinin seçimi, tarımsal sürdürülebilirlik ve kalkınma için hayati öneme sahiptir. Gerçek usulde vergilendirme ve tevkifat yoluyla vergilendirme yöntemleri, her biri farklı avantajlar ve dezavantajlar sunarak, bu sürecin iki temel unsuru olarak öne çıkmaktadır. Gerçek usulde vergilendirme, çiftçinin gerçek gelir düzeyini daha doğru bir şekilde yansıtırken, tevkifat usulü vergilendirme, özellikle küçük çiftçiler için bürokrasiyi ve maliyetleri azaltmaktadır. Ancak, her iki yöntemin de uygulanabilirliği, çiftçinin işletme büyüklüğüne, üretim kapasitesine ve finansal kaynaklarına bağlı olarak değişkenlik göstermektedir. Bu çalışma, zirai kazançların vergilendirilmesinde kullanılan yöntemlerin karşılaştırmalı analizini sunmuş ve her iki yöntemin avantajları ile dezavantajlarını ortaya koymuştur. Sonuç olarak, zirai kazançların vergilendirilmesinde en

uygun yöntemin belirlenmesi, çiftçilerin ve devletin ihtiyaçlarına göre esnek ve dinamik bir yaklaşım gerektirmektedir. Bu bağlamda, vergilendirme politikalarının, çiftçilerin sürdürülebilirliğini ve tarımsal üretimin geleceğini destekleyecek şekilde tasarlanması ve uygulanması büyük önem taşımaktadır.

KAYNAKÇA

Aktay İ. (2012) A'Dan Z'Ye Zirai Kazançlar Vergi Raporu (154),100.

Bildirici, Z. (1995). Türk Vergi Sistemi. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları.

Bilici, N. (2011) Türk Vergi Sistemi. (R.Dönmez, Dü,)Eskişehir: Açıköğretim Fakültesi Yayınları

Birinci, E. (2010). Tarım Kesiminin Vergilendirilmesi ve Vergi Bilinci: Tekirdağ İli Merkez İlçe Örneği. (Yüksek Lisans Tezi). Namık Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tekirdağ.

Bulutoğlu, K. (2004). Türk Vergi Sistemi (8. Baskı). İstanbul: Türkeli Yayıncılık.

Edizdoğan, N. ve Özker, N. (2003). Türk Vergi Sistemi (1. Baskı). Bursa: Ekin Kitabevi.

Gelir İdaresi Başkanlığı (GİB), (2023). Zirai Kazanç Elde Eden Mükellefler İçin Vergi Rehberi, Mükellef Daire Başkanlığı Yayın No: 462.

Gelir Vergisi Genel Tebliği Seri No: 219, RG. T: 31.12.1998, RG. Sayısı: 23570

https://lebibyalkin.com.tr/makale/zirai-kazanclarin-vergilendirilmesi-1

(Erişim tarihi: 12.03.2024)

Kolçak, M. (1994). Türk Vergi Sistemi. Atatürk Üniversitesi Yayınları No: 785. Erzurum: Atatürk Üniversitesi Basımevi.

Şenyüz, D., Yüce, M., & Gerçek, A. (2020) Türk Vergi Sistemi (17.Baskı). Bursa: Ekin Yayınevi

Taşdan, K. (2000). Tarımsal Gelirlerin Vergilendirilmesindeki Son Değişiklikler ve Olası Etkileri. Tarım Ekonomisi Dergisi, 5, 71-88.

Taşdelen, A. (2010). Hukuki Açıdan Zirai Kazançların Vergilendirilmesi Akdeniz Üniversitesi Ziraat Fakültesi Dergisi, 23(2), 143

Turgay, R. (1959). Türkiye'de Zirai Kazançlar Nasıl Vergilendirilmelidir? Maliye Araştırma Merkezi Konferansları, 5. 87- 114.

Yöntem, A. (2013). Zirai Kazançlar Vergi Raporu (162),68

193 Sayılı Gelir Vergisi Kanunu, RG. T: 06.01.1961, No: 10700.

ALGILANAN HİZMET KALİTESİNİN MARKA EVANGELİZMİNE ETKİSİ: HİZMET SEKTÖRÜNDE BİR UYGULAMA

Doç. Dr. Emel YILDIZ
Gümüşhane Üniversitesi,
emel.yildiz@yahoo.com - ORCID ID: 0000-0001-7190-593X
Doktora Öğrencisi, Halil Hakdan ÖZ
Gümüşhane Üniversitesi,
hllhakdan95@gmail.com - ORCID ID: 0000-0002-1970-6105
Prof. Dr. Salih YILDIZ
Gümüşhane Üniversitesi,
salihstar@yahoo.com - ORCID ID: 0000-0002-1002-5960

ÖZET

Tüketicilerin işletmeler veya markalar açısından konumları pazarlama yaklaşımlarına göre farklılık göstermektedir. Günümüzde modern pazarlama anlayışı salt satış ve kar elde etmenin ötesinde hizmete dair değerlerin birlikte oluşturulmasını, böylece hem işletmelerin hem de tüketicilerin faydalanabileceği bir yapı oluşturmayı hedeflemektedir. Söz konusu bu oluşum klasik pazarlama anlayışından farklı olarak tüketicilerinde işletme çabalarına etkin bir şekilde katılmasını amaçlamaktadır. Yeni nesil pazarlama anlayışında müşterilerin pazarlama çabalarına gönüllü katılım sağlaması ve işletmenin bir çalışanı gibi ürünlerin ve hizmetlerin savunuculuğunu yapması işletmelerin rekabet avantajı kazanması noktasında önemli rol oynamaktadır. Literatürde müşterilerin gönüllü bir şekilde markanın savunuculuğunu yapması, başka müşterileri işletmenin ürün ve hizmetlerinden satın almaya ikna etmesi marka evangelizmi olarak ifade edilmektedir. Tüketicileri marka evangelisti olmasına iten çeşitli etkenler yapılan birçok araştırmada ortaya konulmuştur. Ancak algılanan hizmet kalitesinin marka evangelizmi üzerindeki etkisine yönelik bir araştırmaya ulaşılamamıştır. Bu nedenle bu araştırma algılanan hizmet kalitesinin marka evangelizmi üzerindeki etkisini incelemek ve literatüre bu anlamda katkı sağlamak amacıyla gerçekleştirilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Algılanan hizmet kalitesi, marka evangelizmi, hizmet pazarlaması

THE EFFECT OF PERCEIVED SERVICE QUALITY ON BRAND EVANGELISM: AN APPLICATION IN THE SERVICE SECTOR

ABSTRACT

The position of consumers in terms of businesses or brands differs according to marketing approaches. Today, the modern marketing approach aims to create a structure that both businesses and consumers can benefit from, by creating service-related values together, beyond just sales and profit. Unlike the classical marketing approach, this formation in question aims to ensure that consumers participate effectively in business endeavours. In the new generation

marketing approach, voluntary participation of customers in marketing efforts and advocacy of products and services as an employee of the business play an important role in gaining competitive advantage for businesses. In the literature, the voluntary advocacy of the brand by customers and persuading other customers to purchase the products and services of the business is referred to as brand evangelism. Various factors that push consumers to become brand evangelists have been revealed in many studies. However, there is no research on the effect of perceived service quality on brand evangelism. For this reason, this research is carried out to examine the effect of perceived service quality on brand evangelism and to contribute to the literature in this sense.

Keywords: Perceived service quality, brand evangelism, service marketing

1. GİRİŞ

Yaşadığımız yüzyıl bilgi çağı, sanayi ötesi bilgi toplumu gibi farklı terimlerle betimlenmektedir. Hiç kuşkusuz içinde bulunduğumuz yüzyılın bu şekilde ifade edilmesinde yaşanan teknolojik gelişmeler ve teknolojik gelişmelerin toplum yapısında meydana getirdiği değişimin önemli rolü bulunmaktadır. Ülkelerin gelişmişlik düzeyleri arttıkça sanayi ve tarım sektörünün ekonomi içindeki orantısal ağırlığı azalırken, hizmet sektörünün genel ekonomi içindeki payı artmaktadır (Hırlak, vd., 2017:120). Bu nedenle gelişmiş veya gelişmekte olan ülkelerdeki hizmet sektöründe faaliyet gösteren işletmeler için müşteriler hayati bir önem arz etmektedir. Hizmet sektüründeki işletmeler için müşterilerin beklentilerini karşılamak, tatmin edici değişim ilişkilerinin sağlanması işletmenin sürdürülebilirliği için hayati önem taşımaktadır. Müşterilerin beklentilerinin karşılanması, hizmet kalitesi algılamalarının yüksek tutulması sadakatin sağlanması noktasında önemli bir etkendir (Uslu, 2013:68). Müşteri beklentilerinin kaşılanmasıyla meydana gelen hizmet kalitesi algılamalarının marka sadakati ve bağlılığı oluşturmasının yanında marka evangelizmi üzerinde de olumlu etkilerinin olup olmadığının belirlenmesi bu araştırmanın amacını oluşturmaktadır. Bu amaca yönelik olarak hizmet, algılanan hizmet kalitesi ve marka evangelizmi kavramlarının detaylıca incelenmesinin faydalı olacağı düşünülemektedir.

Hizmet soyut müşteri ihtiyaçlarının karşılanması olarak tanımlanmaktadır. Başka bir tanıma göre ise hizmet soyut, depolanmasının mümkün olmadığı, taşınamayan ve standart olmayan ürün olarak açıklanmaktadır (Banar ve Ekergil, 2010:42). Hizmetin bu gibi özelliklere sahip olması hizmet kalitesinin ölçülmesini zorlaştırmaktadır. Bu nedenle müşterilerin hizmet kalitesi değerlendirmelerinde hangi ölçütlerin esas alındığının işletme tarafından bilinmesi ve anlaşılması önemlidir (Frank ve Enkawa, 2008). Müşterilerin hizmet kalitesi algılamaları temelde müşteriye sunulan hizmet seviyesi ile müşterinin beklediği hizmet arasındaki dengeleme olarak ifade edilmektedir. Başka bir ifadeyle müşteri beklentisi ile işletmenin müşteriye sunduğu denge algılanan hizmet kalitesinin ölçütü olarak açıklanmaktadır (Haque, vd., 2012:258). İşletmelerin müşteri beklentilerini karşılayan hizmetler sunması rekabetçi bir ortamda işletme karlılığı ve başarısını önemli düzeyde etkileyebilmektedir (Zeithaml, Berry ve Parasuraman, 1996). Çünkü hizmet kalitesi algılamaları yüksek olan müşteriler işetmenin ürün ve hizmetlerini üstün nitelikli ve mükemmel gibi olumlu yargılarla ifade etmektedir (Zeithaml, 1988:5). Müşteri nezdinden oluşturulan bu yargılamalar ise işletmeyi diğer işletmelerden farklı kılarak üstün bir rekabet avantajı kazandırabilir (Ladhari, 2009).

Müşterilerin hizmet sektöründeki işletmelere yönelik algılamış olduğu hizmet kalitesi beş alt boyuttan meydana gelmektedir. Bu boyutlar birbirinden farklı hizmet sektörleri ve hizmet bileşenlerini kapsayan etraflıca bir araştırmanın neticesinde belirlenmiştir (Parasuraman, Zeithaml ve Berry, 1988:23)

- **Fiziksel Unsurlar:** Müşterilere sunulan hizmetin somut yönelerini ifade etmektedir. Hizmet sunumu sırasında kullanılan araç ve gereçler, işletme personelinin dış görünüşü ve işletme ekipmanları gibi işletmeyi somut olarak temsil eden faktörleri ifade etmektedir.
- **Güvenilirlik:** İşletmenin sağladığı hizmetlerde tutarlılı olması, işletmenin sağladığı hizmeti birinci defada doğru sunması ve müşterilere karşı verdiği sözleri eksiksiz yerine getirmesi şeklinde açıklanmaktadır.
- **Duyarlılık:** işletme personelinin hizmet sırasından hevesli ve hazır olmasını, hizmeti en makul bir zaman aralığında sunmasıdır.
- **Güven:** İşletme persenelinin hizmeti yerine getirebicek yeterliliğe, bilgi ve donanıma sahip olduğunu müşterilere nezaketli bir şekilde hissettirilmesidir.
- **Empati:** İşletme çalışanlarının müşteri ihtiyaçlarını anlama noktasın özel çaba sarf etmesini ifade etmektedir.

Çalışmanın bir diğer kavramını algılanan hizmet kalitesi ile ilişkili olduğu düşünülen marka evangelizmi oluşturmaktadır. Müşteri ve marka ilişkileri işletmelere müşteri davranışlarını etkileme gücü vererek piyasada işletmelere avantaj kazandırmaktadır (Keller, 2012). Güçlü müşteri marka ilişkilerinin satın almada, markanın övülmesi ve savunulmasında ve hatta rakip markalar hakkında olumsuz görüş bildirilmesinde işletme lehine bir dizi davranışın sergilenmesini sağladığı yapılan araştırmalarda ortaya konulmuştur (Aaker, vd.,2004; (Park, vd., 2013; Schmitt, 2013; Thompson ve Sinha, 2008). Pazarlamanın dinamik yapısı piyasa şartları doğrultusunda yeni pazarlama faaliyetlerinin ortaya çıkmasına olanak sağlamaktadır. Hayli yoğun rekabet ortamının olduğu günümüz piyasalarında müşterilere ulaşma, onları elde tutma ve müşteri sayısını artırma işletmelerin sürdürülebilirliğine itici bir ivme kazandırmaktadır. Bu bağlamda işletmenin devamlı bir müşterisi olan, söz konusu işletme ve marka hakkında sosyal çevresindeki kişilere devamlı olarak olumlu önermelerde bulunan ve adeta işletmenin bir satış temsilcisi gibi çevresindeki kişileri işletmeden veya markadan satın almaya yönlendiren marka evangelizmi kavramı işletmeler için önemli bir etkeni oluşturmaktadır (Riivits-Arkonsuo, Kaljund ve Leppiman, 2015).

Evangelizm "çok önemli şeylerin habercisi, mucizevi bir haber, sevindirici haber getiren ulak" anlamındaki Yunanca "evangelos" kelimesinden türetilmiştir. İlk başlarda kendi dinlerini yaymaya çalışan Hıristiyan din adamalarını tanımlamak için kullanılan evangelizm kavramı, 1990'lı yıllardan itibaren internetin yaygınlaşmaya başlaması ile beraber pazarlama literatüründe marka evangelizmi olarak kendine yer edinmiştir. Pazarlama literatüründe evangelizm bir misyon ve marka deneyimi oluşturmayı ifade etmektedir. Bir diğer ifadeyle pazarlama evangelizmi tüketicilerin içsel motivasyonlarını aktifleştirerek işletmelere bağlılık duymalarını ve bu bağlılıklarını çoşkulu bir şekilde sosyal çevresindeki insanlarla paylaşması anlamına gelmektedir (Meiners, Schwarting ve Seeberger, 2010: 89). Pazarlama bağlamında marka evangelizmi ile pozitif ağızdan ağıza reklam, başarılı marka yönetimi, müşteri ilişkilerinde sadaket, markanın veya işletmenin gönüllü elçileri vasıtasıyla uzun dönemde ve

sistematik olarak yeni müşterilerin kazanımı, yeni müşterilerin işletmeye bağlanması ve satışların artırılması amaçlanmaktadır (Bone, 1995). Söz konusu amaçların yanı sıra işletme marka evangeliszmi ile kendi reklamını yapan, gönüllü olarak işletme ve markayı tavsiye eden, işletmeye yönelik olumsuz eleştirilere karşı işletmeyi savunan ve hatta rakip işletmeleri diğer insanlara kötüleyen bir müşteri kitlesi oluşturmayı amaçlamaktadır. Bu bağlamda McConnell ve Huba (2002) evangelist bir müşteri kitlesi oluşturmak için altı adımdan oluşan tavsiyelerde bulunmaktadır.

- **1. Adım Müşteri Artı Veri:** Sürekli olarak müşteri geri bildirimlerini toplanmak.
- **2. Adım Bilginin Napserleştirilmesi:** Bilginin serbestçe paylaşılmasının sağlanmak.
- **3. Adım Vızıltı Oluşturma:** Ağızdan ağıza pazarlama ağlarının başarılı bir şekilde oluşturmak.
- **4. Adım Topluluk Oluşturma:** Müşteri topluluklarını buluşturmaya yönelik teşvikler gerçekleştirmek.
- **5. Adım Küçük Parçalar Oluşturma:** Müşterilerin ilgisini çekmek için özel ve küçük teklifler tasarlamak.
- **6. Adım Amaç Yaratma:** Dünyayı ve içinde bulunan sektörü daha iyi bir yer haline getirmeye odaklanmak.

İşletmelerin marka evangelizmini başarılı bir şekilde oluşturmak için üç faktörü göz önünde bulundurması gerekmektedir. Birincisini kaliteli ürüne olan zorunlu ihtiyaç oluşturmaktadır. Çünkü yanlızca olumlu, kullanışlı, kaliteli ve sıradışı özelliklere sahip olan veya tüketicilerde duygusal hislerin uyandırılmasına neden olan iyi bilinen ürünler tavsiye edilmektedir. Örnek olarak bir ödül kazanmak veya Pazar lideri konumuna sahip olmak, tavsiye için ek argümanlar sağladığından olumlu bir etkiye sahip olabilir (Schüller, 2008). Marka evangelistlerinin oluşturulmasında ikin bir faktör ise şirketlerin güçlü bir marka olabilemesi için çaba göstermesidir. Çünkü müşteriler yalnızca duygusal ilişkilere değil aynı zamanda bir marka topluluğu oluşturmaya da önem vermektedir. (McConnell ve Huba, 2002). Üçüncü ve son faktörü ise açık, şeffaf ve karşılıklı etkileşime dayalı kurumsal pazarlama iletişiminin geliştirilmesi ve müşterilerin güvenini kazanarak uzun vadede tavsiyede bulunma motivasyonu yaratacak şekilde müşterinin pazarlama süreçlerine entegre edilmesi oluşturmaktadır (Zunke, 2008). Algılanan hizmet kalitesi ve marka evangelizmi ile ilgili literatür incelendiğinde evangelizme etki eden faktörlerin genellikle ürün karması şeklide ele alındığı görülmüştür. Buradan hareketle hizmet sektöründe marka evangelistleri oluşturulabilinir mi? Sorusu bu çalışmanın yapılmasına zemin hazırlamıştır. Bu bağlamdan hareketle hizmet söktöründe faaliyet gösteren işletme müşterilerinim hizmet kalitesi algılamalarının marka sadakati üzerindeki etkisi bu çalışmada incelenmektedir.

2. YÖNTEM

Bu araştırma algılanan hizmet kalitesinin marka evangelizmi üzerinde bir etkisinin olup olmadığının belirlenmesi amacıyla gerçekleştirilecektir. Araştırmanın amacı doğrultusunda oluşturulan model ve hipotezler aşağıda yer almaktadır.

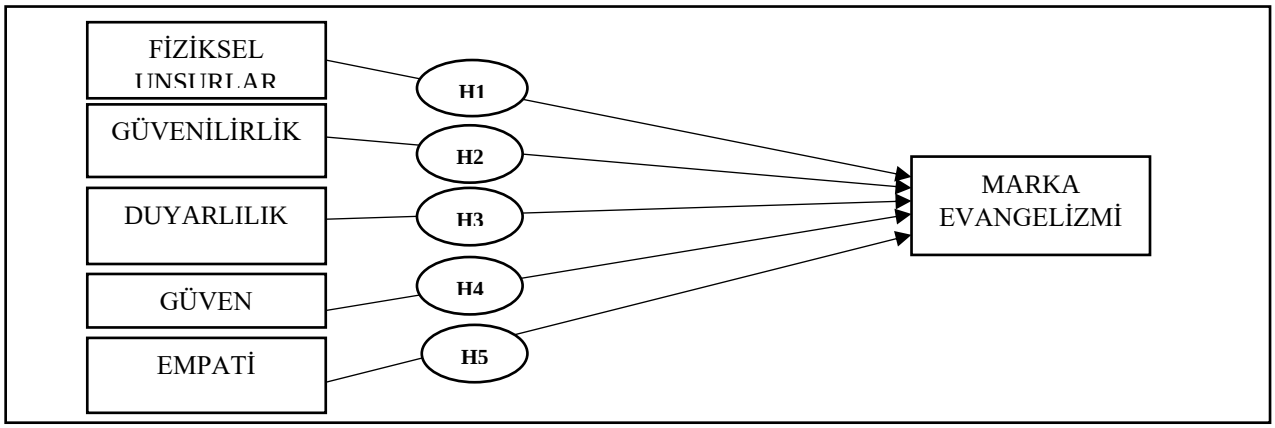

Görsel 1. Araştırma Modeli

Geliştirilen model ve araştırmanın amacı doğrultusunda hipotezleri şu şekilde oluşturulmuştur.
H_1: Fiziksel donanım unsurları marka evangelizmi pozitif etkiler.
H_2: İşletmenin güvenilirliği marka evangelizmi pozitif etkiler.
H_3: İşletme çalışanlarının duyarlılığı marka evangelizmi pozitif etkiler.
H_4: İşletme çalışanlarının güvenilir olması marka evangelizmi pozitif etkiler
H_5: Empati marka evangelizmi pozitif etkiler.

2.1. Araştırma Evreni, Örneklem ve Etik Kurul İzni

Bu araştırma hizmet sektöründe faaliyet gösteren işletme müşterilerinin algılamış oldukları hizmet kalitesinin marka evangelizmi üzerindeki etkilerini incelemek amacıyla yapılacaktır. İfade edilen amaç doğrultusunda araştırmanın evrenini hizmet sektöründeki işletmelerin müşterileri oluşturmaktadır. Tüm evrene ulaşmak maliyet, zaman ve evrenin büyük olması nedeniyle imkânsızdır. Bu nedenle araştırma evrenini temsil etme yeterliliğine sahip örneklem seçilerek araştırma gerçekleştirilmesi planlanmaktadır. Böylelikle coğrafi yakınlık, maliyet ve zaman ölçütleri göz önünde bulundurularak araştırmanın örneklemini Bayburt ve Gümüşhane illerindeki kafe ve restoran işletmelerinin müşteri oluşturmaktadır. Araştırma için veri toplama yöntemi olarak anket tekniği seçilmiştir. Bu sebeple öncellikle Gümüşhane Üniversitesi Bilimsel Araştırmalar Etik Kurulu'ndan gerekli izinler alınacaktır. Ardından hazırlanan anket formunun örneklem gruplarınca doldurması sağlanacaktır.

2.2. Araştırmada Kullanılacak Ölçekler

Araştırmada veri toplamak üzere hazırlanan ölçek üç bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde araştırmaya katılım sağlayan örneklem grubunun demografik özelliklerini, ikinci bölümde araştırmanın bağımsız değişkeni olan algılanan hizmet kalitesini ve üçüncü bölümde ise araştırmanın bağımlı değişkeni olan marka evangelizmini ölçen soru ve ifadeler yer almaktadır. Anket formunda daha önceden geçerliliği ve güvenilirliği test edilmiş literatürde yaygın olarak kullanılan ölçekler kullanılmıştır. Algılanan hizmet kalitesinin ölçülmesi amacıyla Parasuraman ve arkadaşları (1988) tarafından geliştirilen ve hizmet kalitesi algılamalarında yanlızca hizmet aldıktan sonraki düşünce ve tecrübeleri inceleyen 5 alt boyut ve toplamda 22 ifadeden oluşan SERVPERF ölçeği kullanılmıştır (Cronin ve Taylor, 1992). Marka evagelizmi düzeyinin ölçülmesi amacıyla ise Matzler vd. (2007) tarafından geliştirilen tek boyut ve 5 ifadeden oluşan marka evangelizm ölçeği kullanılmıştır.

2.3. Araştırmanın Sınırlılıkları

Bu çalışmanın örneklemini oluşturan Bayburt ve Gümüşhane illerindeki kafe ve restoran müşterileri ile sınırlıdır. Yanlızca araştırmanın gerçekleştirileceği tarihler arasında ifade edelen illerdeki kafe ve restorantlardan hizmet alan müştere ulaşılabilecek olması da araştırmanın bir diğer sınırlılığını oluşturmaktadır. Ayrıca araştırma bulguları ve sonuçları araştırmada kullanılan ölçeklere ait verilerle sınırlıdır.

3. TARTIŞMA

Algılanan hizmet kalitesi ile ilgili literatürdeki çalışmalar incelendiğinde tüketicilerin hizmet kalitesi algılamalarının müşteri memnuniyeti ve iş tatminini doğrudan etkilediği ve dolaylı olarak da yeninden satın alma davranışı sergilenmesinde itici bir güce sahip olduğu belirlenmiştir. (Cronin ve Taylor, 1992). Böylelikle hizmet kalitesi algılamaları yüksek olan müşterilerin işletmeye karşı sadakat gösterebileceği ifade edilebilir. Benzer bir diğer araştırmada da algılana hizmet değerinin müşteri tatmini üzerinde önemli bir etkisinin olduğu tespit edilmiştir (Ullah, 2012). Bankacılık söktörü özelinde yapılan bir diğer çalışmada elde edilen bulgulara göre algılanan hizmet kalitesinin ağızdan ağıza pazarlama üzerinde doğrudan ve pozitif bir etkisinin olduğu görülmüştür (Yoga ve Gde, 2020). Yapılan çalışmalar göstermektedir ki algılanan hizmet kalitesi müşteri ve işletme açısından olumlu sonuçların meydana gelmesinde doğrudan ve pozitif bir ilişki sergilemektedir.

Marka evangelizmi ile ilgili yapılan araştırmalar incelendiğinde marka güveni ve marka kimliğinin müşteri ilişkileri yönetimininde, işletmeyi ve markayı desteleyici davranışların sergilenmesinde önemli bir rol oynadığı belirlenmiştir (Becerra ve Badrinarayanan, 2013). Hizmet söktöründeki tüketicilere yönelik yapılan bir başka araştırma sonucunda göre ise müşteri tatmininin marka evangelizmi üzerinde pozitif bir etkisinin olduğu ortaya konulmuşur (Sharma, Sadh ve Motiani, 2022).

Çalışma konusu ile ilgili araştırmalar inceleniğinde algılanan hizmet kalitesinin etki ettiği değişkenlerin marka evangelizminin öncüllerini oluşturmaktadır. Bu bağlamdan hareketle hizmet kalitesi algılamalarının marka evangelizmi davranışlarını doğrudan etkileme potansiyeline sahip olabileceği düşünülmektedir. Böylelikle bu çalışmanın litartüre katkı sağlayacağı umulmaktadır.

KAYNAKÇA

Aaker, J., Fournier, S., & Brasel, S. (2004). When good brands do bad. *Journal of Consumer research, 31*(1), 1-16.

Banar, K., & Ekergil, V. (2010). Muhasebe Meslek Mensuplarının Hizmet Kalitesi: Sunulan Hizmetlerin Kalitesi İle Müşteri Memnuniyeti İlişkisi Eskişehir Uygulaması. *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 10*(1), 39-60.

Becerra, E., & Badrinarayanan, V. (2013). The influence of brand trust and brand identification on brand evangelism. *Journal of Product & Brand Management, 22*(5/6), 371-383.

Bone, P. (1995). Word-of-mouth effects on short-term and long-term product judgments. *Journal of business research, 32*(3), 213-223.

Cronin, J., & Taylor, S. (1992). Measuring service quality: a reexamination and extension. *Journal of marketing, 56*(3), 55-68.

Frank, B., & Enkawa, T. (2008). How economic growth affects customer satisfaction. *Asia Pacific Management Review, 13*(2), 531-544.

Haque, A., Sarwar, A., Yasmin, F., & Anwar, A. (2012). The impact of customer perceived service quality on customer satisfaction for private health centre in Malaysia: a structural equation modeling approach. *Information Management and Business Review, 4*(5), 257-267.

Hırlak, B., Taşlıyan, M., Güler, B., & Ceyhan, Y. (2017). gılanan Hizmet Kalitesi, Müşteri Memnuniyeti, Müşteri Sadakati ve Bazı Sosyo-Demografik Değişkenler Arasındaki İlişkiler. *Social Sciences Studies Journal (SSSJournal)*, 119-131.

Keller, K. (2012). nderstanding the richness of brand relationships: Research dialogue on brands as intentional agents. *Journal of Consumer Psychology, 22*(2), 186-190.

Ladhari, R. (2009). A review of twenty years of SERVQUAL research. *nternational journal of quality and service sciences, 1*(2), 172-198.

Matzler, K., Pichler, E., & Hemetsberger, A. (2007). Who is spreading the word? The positive influence of extraversion on consumer passion and brand evangelism. *Marketing Theory and Applications, 18*(1), 25-32.

McConnell, B., & Huba, J. (2002). *Creatingcustomerevangelists: how loyal customers become a volunteer sales force.* Dearborn Trade Publishing.

Meiners, N., Schwarting, U., & Seeberger, B. (2010). The Renaissance of Word-of-Mouth Marketing: A'New'Standard in Twenty-First Century Marketing Management?! *International Journal of Economic Sciences and Applied Research, 3*(2), 79-97.

Parasuraman, A., Zeithaml, V., & Berry, L. (1988). SERVQUAL: A Multiple- Item Scale for Measuring Consumer Perceptions of Service Quality. *Journal of Retailing, 64*(1), 12-40.

Park, C., Eisingerich, A., & Park, J. (2013). Attachment–aversion (AA) model of customer–brand relationships. *Journal of consumer psychology, 23*(2), 229-248.

Riivits-Arkonsuo, I., Kaljund, K., & Leppiman, A. (2015). Consumer journey from first experience to brand evangelism. *Research in economics and business: Central and eastern Europe, 6*(1), 5-28.

Schmitt, B. (2013). The consumer psychology of customer–brand relationships: Extending the AA Relationship model. *Journal of Consumer Psychology, 23*(2), 249-252.

Schüller, A. (2008). *Zukunftstrend Empfehlungsmarketing.* Göttingen: Aufl. Business.

Sharma, P., Sadh, A., & Motiani, M. (2022). Investigating brand community engagement and evangelistic tendencies on social media. *Journal of Product & Brand Management, 31*(1), 16-28.

Thompson, S., & Sinha, R. (2008). Brand communities and new product adoption: The influence and limits of oppositional loyalty. *Journal of marketing, 72*(6), 65-80.

Ullah, S. (2012). Customer satisfaction, perceived service quality and mediating role of perceived value. *International journal of marketing studies, 4*(1), 68-76.

Uslu, A. (2013). ANKARA ŞEHİRLERARASI TERMİNAL İŞLETMESİ HİZMET KALİTESİNİN SERVPERF YÖNTEMİ İLE ÖLÇÜLMESİ. *Yeni Fikir Dergisi, 6*(12), 243-260.

Yoga, S., & Gde, S. (2020). The effect of service quality on customers' satisfaction and word of mouth. *Russian Journal of Agricultural and Socio-Economic Sciences, 98*(2), 67-75.

Zeithaml, V. (1988). Consumer perceptions of price, quality, and value: a means-end model and synthesis of evidence. *Journal of marketing, 52*(3), 2-22.

Zeithaml, V., Berry, L., & Parasuraman, A. (1996). The behavioral consequences of service quality. *Journal of marketing, 60*(2), 31-46.

Zunke, K. (2008). Schon gehört? *Acquisa Journal, 11*(2), 22-24.

TÜKETİM BAĞLAMINDA JOMO VE FOMO KİŞİLİK ÖZELLİKLERİNİN, BORCA KARŞI TUTUM VE TUTUMLULUK EĞİLİMLERİ ÜZERİNDEKİ ETKİSİ

Doktora Öğrencisi, Halil Hakdan ÖZ
Gümüşhane Üniversitesi,
hllhakdan95@gmail.com - ORCID ID: 0000-0002-1970-6105
Doç. Dr. Emel YILDIZ
Gümüşhane Üniversitesi,
emel.yildiz@yahoo.com - ORCID ID: 0000-0001-7190-593X
Prof. Dr. Salih YILDIZ
Gümüşhane Üniversitesi,
salihstar@yahoo.com - ORCID ID: 0000-0002-1002-5960

ÖZET

Tüketiciler günümüzde kitlesel tüketim çılgınlığının zirvede olduğu bir sosyal çevrede yaşamaktadır. Materyalizmin hâkim olduğu toplum yapısında, insanlar sosyalleşmek için daha fazla tüketmektedir. Ancak bireyler son zamanlarda tüketim noktasında bir çelişkinin içine düşmüş durumdadır. Bir yandan devamlı tüketime teşvik edilmekle beraber ekonomik krizler, gelecekle ilgili kaygı ve endişeler tüketimin düşüş yönlü eğilime girmesine neden olmaktadır. Ancak bu eğilim tüm tüketicilerde aynı düzeyde görülmemektedir. Bunun nedeni tüketicilerin sahip olduğu kişilik özelliklerine dayanmaktadır. Tüketicilerin kişilik özellikleri tüketici davranışlarını ve satın alma karar süreçlerinin etkilemektedir. Bu açıklamalardan hareketle bu araştırmada JoMO (Joy of Missing Out) ve FoMo (Fear Of Missing Out) kişilik özelliklerinin borca karşı tutum ve tutumluluk eğilimleri üzerindeki etkilerinin incelenmesi amaçlanmaktadır. FoMo gelişmeleri kaçırma endişesi anlamına gelmektedir. Özellikle gençlerden görülen bir durumu ifade etmektedir. Anlık satın almalar, aniden verilen tatil kararları gibi deneyimler bu kavramın bir parçası olarak ifade edilmektedir. JoMO ise gelişmeleri kaçırmaktan hoşlanmak anlamına gelmektedir. FoMO'nun tam tersi olan JoMO gelişmeleri kaçırmaktan korkmamaya, iyi bir yaşam üzerine odaklanmaya ve üretkenliği engelleyen dikkat dağıtıcı etkenlerden kurtulmaktan hoşlanan bir kişilik özelliği olarak ifade edilmektedir. Araştırmanın amacı doğrultusunda hazırlanan anket formu aracılığıyla verilerin toplanması ve gerekli analizlerin yapılmasıyla JoMO ve FoMo'nun borca karşı tutum ve tutumluluk eğilimleri üzerindeki etkilerinin ortaya konulması amaçlanmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Joy of Missing Out, Fear of Missing Out, borca karşı tutum, tutumluluk

THE EFFECT OF JOMO AND FOMO PERSONALITY CHARACTERISTICS ON ATTITUDE TOWARDS DEBT AND FRUITNESS TENDENCIES IN THE CONTEXT OF CONSUMPTION

ABSTRACT

Consumers today live in a social environment where mass consumption frenzy is at its peak. In a society dominated by materialism, people consume more to socialize. However, individuals have recently fallen into a contradiction in terms of consumption. On the one hand, although continuous consumption is encouraged, economic crises, concerns and worries about the future cause consumption to enter a downward trend. However, this trend is not seen at the same level in all consumers. The reason for this is based on the personality traits that consumers have. Personality characteristics of consumers affect consumer behavior and purchasing decision processes. Based on these explanations, this research aims to examine the effects of JoMO (Joy of Missing Out) and FoMo (Fear Of Missing Out) personality traits on attitudes towards debt and frugality tendencies. FoMo means the worry of missing out. It refers to a situation seen especially among young people. Experiences such as impulse purchases and sudden holiday decisions are expressed as a part of this concept. JoMO means enjoying missing developments. JoMO, which is the opposite of FoMO, is expressed as a personality trait that is not afraid of missing developments, focuses on a good life, and enjoys getting rid of distractions that hinder productivity. It is aimed to reveal the effects of JoMO and FoMo on attitudes towards debt and frugality tendencies by collecting data through the survey form prepared in line with the purpose of the research and making the necessary analysis.

Keywords: Joy of Missing Out, Fear of Missing Out, attitude towards debt, frugality

1. GİRİŞ

Tüketiciler her dönemin teknolojik, sosyolojik, kültürel ve ekonomik özelliklerine göre bir takım psikolojik başkalaşımlar yaşamakta ve bu başkalaşımlarda tüketici davranışlarını önemli ölçüde etkilemeyebilmektedir. Özellikle son yirmi yılda internet, yapay zekâ, mobil cihazlar gibi teknolojik gelişmelerin birey üzerindeki etkileri yadsınamaz bir gerçekliktir. (Bahar ve Villi, 2023). Söz konusu bu değişim ve dönüşümlerden bir tanesi ise iletişimde gerçekleşmektedir. İnsanların birbirleriyle haberleşme yöntemleri zaman içerisinde hızlı bir değişim yaşamıştır. Günümüzde oldukça popüler olan sosyal medya araçlarının yanlızca bireyler arası iletişim yöntemlerini değil aynı zamanda tüketici tutum ve davranışlarının değişiminde de önemli payı bulunmaktadır (Aalbers, vd., 2019). Sosyal medyanın bilinçsizce kullanılması toplum sağlığını olumsuz etkileyebilmektedir Öyleki yakın zamanda gerçekleştirilern bir araştırmanın sonucuna göre sosyal medya kullanan Amerika toplumunun yarısından fazlası kaygı bozukluğu, anksiyete gibi sağlık problemleri yaşamaktadır (Chan, vd., 2022: 1313).

Sosyal meyda bireye birçok açıdan fayda sunarken bir takım istenmeyen olumsuz durumların da yaşanmasına zemin hazırlayabilmektedir (Rautela ve Sharma, 2022) Sosyal medyanın bireyin ruh sağlığı üzerindeki olumsuz etkilerinden gelişmeleri kaçırma korkusu son zamanlar araştırmacıların ilgisini çekmekmektedir.. Gelişmeleri kaçırma korkusu (FoMO) bireyin,

diğerlerinin elde edebileceği olumlu, ödüllendirici ve eğlendirici deneyimlerden mahrum kalma endişesi taşıdığı piskolojik bir rahatsızlık olarak ifade edilmektedir (Przybylski, Murayama, DeHaan ve Gladwell, 2013: 1841). İnternetin yaygınlaşması ve sosyal medya kullanıcı sayılarındaki artış gelişmeleri kaçırma korkusunun (FoMO) yaygınlaşmasına neden olmuştur. Yapılan bir araştırmaya göre Amerika'da yaşları 16 ile ile 23 arasındaki gençlerin yüzde 66'sı gelişmeleri kaçırma korkusu yaşamaktadır (Chan, vd., 2022). Benzer bir şekilde Facebook küresel araştırma raporuna göre sosyal medya kullanıcıların yüzde 49'u gelişmeleri kaçırma korkusunu deneyimlemektedir (Faceebook, 2024).

Çeşitli alanlardaki araştırmalarda incelenen gelişmeleri kaçırma korkusu (FoMO) tüketici tutum ve davranışlarında meydana getirdiği değişimden ötürü pazarlama araştırmacılarının da dikkatini çekmektedir. Özellikle sosyal medya kullanıcıları üzerindeki etkisinden dolayı sosyal medya pazarlaması alanındaki çalışmalarda sıklıkla incelen bir kavram haline gelmiştir. Bireyin kendisinde olan ile başkalarında olanı karşılaştırdığı, kendinde olmayan ürünleri elde ederek aradaki sahip olma açığını kapatmaya yönelik çabalarını ifade eden FoMO etkisinin bu yönü pazarlamayla olan ilişkisini ortaya koymaktadır (Gurzki ve Woisetschläger, 2017; Zheng, Baskin ve Peng, 2018). Dünya genelinde etkisinin hissedildiği Covid 19 epidemisi öncesi dönemde bireyler her şeyin en iyisini hak ediyoruz gibi kendi konfor alanlarını ön planda tutarken, pandemi sonrası dönemde insanlar daha mütevazı bir hayat tarzlarını tercih etmeye başlamışlardır. Pandemi öncesinde dönemde sosyal medya kullanıcılarının çoğunluğu gelişmeleri kaçırma korkusu hastalığından mustarip iken pandemi sonrası dönemde bunun yerini gelişmeleri kaçırmaktan zevk JoMO hastalığı baş göstermeye başlamıştır. Tüketicilerin salgın dönemde sosyal mesafe ve evde kalma kurallarına uyması onların bakış açılarında değişik meydana getirmiştir. Toplumdan soyutlanarak evde vakit geçiren bireyler bir süre sosyal medya ki gelişmelerden uzak kalmış ve bir süre sonra bu durumdan hoşnutluk duymaya başlamıştır. Böylelikle gelişmeleri kaçırmaktan zevk alma bir trend olarak ortaya çıkmıştır (Aydın, 2022: 20).

Salgın hastalık, kıtlık, savaş ve ekonomik kriz gibi dönemlerin tüketici davranışları üzerindeki etkisi tüketim bakış açısında veya tüketici davranışlarında bir takım farklılıklar oluşturmaktadır. Bu anlamda tüketim tüketim hastalıklarına neden olan bu gibi kavramların incelenmesi önem taşımaktadır. Bu açıklamalardan hareketle bu çalışma ile pandemi öncesinde oldukça yaygın olan FoMo ile pandemi döneminde ve sonrasında kendisini göstermeye başlayan JoMO hastalıllarının tüketicilerin borca karşu tutum ve tutumluluk eğilimlerine olan etkisinin incelenmesi planlanmaktadır.

Tüketicilerin borca ve borçlanmaya bakış açıkları zamanla değişmiştir. Borçlanmaktan çekinen veya borçlu olmaktan endişe eden bir anlayış günümüzde borcu modern tüketimin bir parçası olarak gören ve borcu kabullenen bir yapıya dönüşmüştür (Mewse , Lea ve Wrapson, 2010: 1025). Yapılan araştırmalar bu açıklamaları doğrulamaktadır. İngiltere'deki bir araştırmada bireyler borcu yaşamın doğal bir parçası olarak görürken, borçtan kaçınmayı değil, borcu yönetmenin modern yaşamın bir gerekliliği olduğu tüketiciler tarafından ifade edilmektedir (Livingstone ve Lunt, 1992: 111). Benzer bir araştırma üniversite öğrencileri üzerinde gerçekleştirilmiştir. Üniversite öğrencilerinin borçlanmaya karşı tutumlarının incelendiği araştırma sonucuna göre öğrenciler üniversitenin son yıllarında ilk yıllarına göre borçtan daha az çekinmektedir (Davies ve Lea, 1995: 663). Haultain vd. (2010) tarafından yapılan bir

ISBN NO. 978-625-6830-90-5

araştırmada Yeni Zelanda'daki öğrencilerin borca karşı tutumları incelenmiştir. Araştırmada öğrencilerin borcun ne kadar yararlı ve borçtan ne düzeyde kaçındıklılarının belirllenmesi amaçlanmıştır. Sonuç olarak öğrenciler borcun yararlı bir araç olduğunu düşünmesine rağmen borçtan kaçınma davranışı gösterdikleri belirlenmiştir. Literatürde borca karşı karşı tutum üzerinde ekonomik refah seviyesi, kredi kartı kullanımı, nakit yönetim becerisi (Lea, Webley ve Walker, 1995) eğitim durumu, yaş ve psikolojik durum (Harrison, Agnew ve Serido, 2015) gibi faktörlerin etkili olduğu ifade edilmektedir. Son zamanlarda pazarlama ve psikoloji gibi alanlarda popüler olan FoMo ve JoMO gibi kavramların bu anlamda borçlanma ve borca karşı tutum üzerinde anlamlı bir etkisinin olduğu düşünülmektedir.

Günümüzdeki tüketim anlayışı hep daha fazla tüketime sevk eden ve bireyin sosyalleşmesi için sürekli tüketmesi gerektiği algısı yaratan materyalist pazarlama anlayışına sahiptir. Ancak ekonomik krizler, savaşlar ve salgın hastalıklar hakim olan bu anlayışta bir ikilem oluşturmaya başlamıştır. Bir taraftan daha fazla tüketime sevk eden politika ve çabalar bir diğer taraftan tüketicilerin çevresel kaygıları ve ekonomik durumları tüketimin seyrinde bir azalmanın meydana gelmesini sağlamıştır (Goldsmith, Flynn ve Clark, 2014). Bu nedenle tutumluluk eğilimlerine tüketiciler artan bir ilgiyle yaklaşmaktadır. Bu durum araştırmacıların dikkatini çeker bir hale gelmiştir. Tutumluluk eğilimlerinin artmasındaki en büyük etkenlerin ise tüketicilerin sürdürülebilir tüketim noktasında bilinçlenmesi ve son zamanlardaki ekonomik krizler olduğu açıklanmaktadır (Lastovicka vd., 1999).

Tutumluluk Latince "frugalitas" kelimesine dayanan bir kavram olup tutku ve erdem anlamına gelmektedir (Bove, Nagpal ve Dorsett, 2009). Tutumluluk kavramı tüketicilerin uzun vadede hedeflerine ulaşabilmesi için ürün ve hizmet kullanımlarında kendilerini ne kadar kısıtladıklarını ifade eden tek boyutlu bir yaşam biçimi olarak tanımlanmaktadır (Lastovicka vd., 1999). Bu anlamda tutumlulluğun tüketici davranışları üzerinde doğrudan bir etkisinin olduğu kesin olarak ifade edilmektedir (Sung, 2017). Tüketici tutumluluğu iki farklı bağlamda kullanılmaktadır. Birincisi finansal refah durumu iyi olmasına rağmen tüketiciler daha fazla tüketmekten kaçınmaktadırlar. Bir diğeri ise finansal refah durumu kötü olan tüketicilerin temel ihtiyaçlarını karşılayabilmek için tutumluluk eğilimine sahiptir. Bu anlam tutumluluk hem lüks ürünlerden hoşnutluk duymayı reddeden, hem de hem de temel ihtiyaçların karşılanması için bir özellik olarak kullanılmaktadır. (Xu, 2017). Birey iç ve dış motivasyonları sonucu tutumluluk davranışı sergilemektedir. Bireyi tutumlu davranmaya iten dış motivasyonların başında ekonomik koşullar gelmektedir. Bireyin veya içinde bulunduğu toplumun ekonomik durumunun kötü olması bireyin harcamalarında dikkatli davranmasına neden olmaktadır. İç motivasyon kaynaklarını ise bireyin kişilik özellikleri oluşturmaktadır (Goldsmith, Flynn ve Clark, 2014). Bu bağlamda bu çalışma FoMO ve JoMo kişilik özelliklerinin tutumluluk eğilimleri üzerindeki etkilerini incelemek üzere tasarlanmıştır.

2. YÖNTEM

Bu çalışma ile JoMO ve FoMO kişilik rahatasızlıklarının borca karşı tutum ve tutumluluk eğilimleri üzerindeki etkilerinin tüketim bağlamında incelenmesi amaçlanmaktadır. Araştırma amacı doğrultusunda tasarlanan araştırma modeli şöyledir.

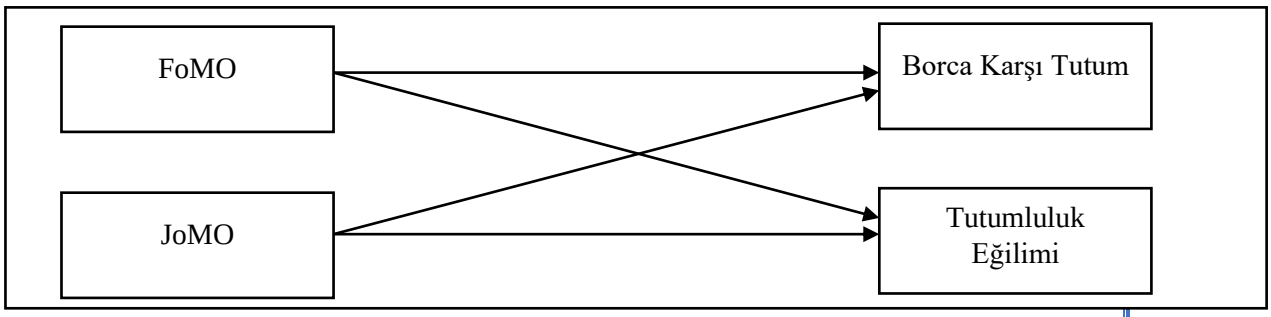

Görsel 1. Araştırma Modeli

Araştırmanın modelinden hareketle oluşturulan hipotezler aşağıda yer almaktadır.
H_1: FoMO kişilik özelliklerine sahip bireyler borca karşı olumlu tutum sergiler.
H_2: FoMO kişilik özelliklerine sahip bireylerin tutumluluk eğilimleri düşüktür.
H_3: JoMO kişilik özelliklerine sahip kişiler borca karşı olumsuz tutum sergiler.
H_4: JoMO kişilik özelliklerine sahip kişilerin tutumluluk eğilimleri yüksektir.

2.1. Araştırma Evreni, Örneklemi ve Etik Kurul İzni

Bu araştırma sosyal medya kullanan bireyler üzerinde gerçekleştirecektir. Bu nedenle araştırmanın ana kütlesini sosyal medya kullanan bireyler oluşturmaktadır. Araştırma evreni arasından basit tesadüfi örnekleme yöntemine göre sosyal medya kullanan tüketicilere ulaşılarak araştırma verilerinin toplanması planlanmaktadır. Hazırlanan anket formu dağıtılmadan önce Gümüşhane Üniversitesi Bilimsel Araştırmalar Etik Kurulu'ndan araştırma için etik kurul izni alınacaktır.

2.2. Araştırmada Kullanılacak Ölçüm Araçları

Araştırmada verileri anket tekniği ile toplanılacaktır. Hazırlanan anket formu beş bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde yaş, eğitim durumu, sosyal medya kullanıp kullanmaması gibi kişileri tanımlayıcı özelliklerini içiren demografik sorular yer almaktadır. İkinci bölümde kişilerin FoMO kişilik özelliklerinin belirlenmesi amacıyla Przybylski ve arkadaşları (2013) tarafından geliştirilen 10 ifade ve tek boyuttan oluşan gelişmeleri kaçırma korkusu ölçeği kullanılmıştır. Üçüncü bölümde JoMO kişilik özelliklerinin belirlenmesi için Barry ve diğerleri (2023) tarafından gerçekleştirilen araştırmandan faydalanılmıştır. JoMO ölçeği 13 ifade ve tek boyuttan oluşmaktadır. Dördüncü bölümde kişilerin borca karşı tutumlarını belirlemek için Davies ve Lea (1995) tarafıdan geliştirilen 7 ifade ve tek boyuttan oluşan borca karşı tutum ölçeği kullanılmıştır. Son olarak beşinci bölümde tutumluluk eğilimlerinin belirlenmesi amacıyla Lastovicka ve diğerleri (1999) tarafından geliştirilen tek boyut ve sekiz ifadeden oluşan tutumluluk ölçeği kullanılmıştır. Araştırmada kullanılan ölçüm araçları 5'li likert formatındaki ifadelerden oluşmaktadır.

2.3. Analiz

Çalışma verilerinin elde edilmesinin ardından ilk olarak katılımcıların demografik özelliklerinin belirlenmesine yönelik olarak frekans analizi yapılacaktır. Ardından çalışmada kullanılan ölçüm araçlarının geçerliliklerinin ve güvenilirliklerinin test edilmesi amacıyla sırası ile açımlayıcı faktör analizi ve cronbach alpha analizi yapılacaktır. Ölçüm araçlarının geçerlilik ve güvenilirlikleri test edildikten sonra değişkelerin birbirleri ile olan ilişkilerinin belirlenmesine yönelik değişkenler korelasyon analizine tabi tutulacaktır. Son olarak araştırma modelinin ve hipotezlerin test edilmesi için araştırma modeli yapısal eşitlik analizi aracılığıyla test edilip hipotez sonuçları değerlendirilecektir.

3. TARTIŞMA

Gelişmeleri kaçırma korkusu ve gelişmeleri kaçırmaktan zevk alma henüz gelişim evresindeki kavramlardır. Daha çok psikoloji alanının konuları olan bu kavramların pazarlama ve tüketici davranışları üzerinde de etkilerinin olduğu kaçınılmaz bir gerçekliktir (Aurel ve Paramita, 2021). Söz konusu kavramlar ile igili pazarlama ve tüketici davranışları alanındaki çalışmalar incelendiğinde gelişmeleri kaçırma korkusunun omline kompulsif satın almayı pozitif etkilediği belirlenmiştir (Kerse ve Alpaslan, 2022). Üniversite öğrencileri üzerinde yapılan bir diğer araştırmada sonucuna göre gelişmeleri kaçırma korkusunun plansız satın alma davranışının belirleyicisi olduğu ortaya çıkartılmıştır (Erciş, Deligöz ve Mutlu, 2021). Ayrıca gelişmeleri kaçırma korkusunun satın alma üzerinde doğrudan satın alma sonrası pişmalık üzerinde de dolaylı bir etkisi bulunmaktadır (Yılmaz, 2023). FoMO ve JoMO pazarlama ve tüketici davranışı alanlarında yeni incelenmeye başlanan kavramlardır. Bu sebeple literatürde bu kavramlar ile ilgili yapılan çalışmlar bir elin parmaklarını geçmemektedir. Özellikle JoMO hakkında literatürdeki çalışmalar oldukça azdır. Bu anlamda bu araştırma ile pazarlama literatürüne katkı sunmak amaçlanmaktadır.

KAYNAKÇA

Aalbers, G., McNally, R., Heeren, A., De Wit, S., & Fried, E. (2019). Social media and depression symptoms: A network perspective. *Journal of Experimental Psychology: General*, *148*(8), 1454.

Aurel, J., & Paramita, S. (2021). FoMO and JoMO Phenomenon of Active Millennial Instagram Users at 2020 in Jakarta. *In International Conference on Economics, Business, Social, and Humanities*, 722-729.

Aydın, H. (2022). Fomo, Yolo Ve Jomo Sosyal Medya Hastalıklarının Tüketim Bağlamında Değerlendirilmesi Üzerine Literatür Taraması. *Uluslararası İktisadi ve İdari İncelemeler Dergisi, 37*, 19-34.

Bahar, R., & Villi, B. (2023). Edonik Tüketim İle Gelişmeleri Kaçırma Korkusu (Fomo) Arasındaki İlişkinin İncelenmesi: Z Kuşağı Tüketiciler Üzerine Bir Araştırma. *Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi Sbe Dergisi, 13*(1), 588-607.

Barry, C., Smith, E., Murphy, M., Halter, B., & Briggs, J. (2023). JOMO: Joy of missing out and its association with social media use, self-perception, and mental health. *Telematics and Informatics Reports*, *10*, 100054.

Bove, L., Nagpal, A., & Dorsett, A. (2009). Exploring the determinants of the frugal shopper. *Journal of Retailing and Consumer Services*, *16*(4), 291-297.

Chan, S., Van Solt, M., Cruz, R., Philp, M., Bahl, S., Serin, S., & Canbulut, M. (2022). Social media and mindfulness: From the fear of missing out (FOMO) to the joy of missing out (JOMO). *Journal of Consumer Affairs*, *56*(3), 1312-1331.

Davies, E., & Lea, S. (1995). Student attitudes to student debt. *Journal of economic psychology*, *16*(4), 663-679.

Erciş, A., Deligöz, K., & Mutlu, M. (2021). Öğrencilerin FoMO ve plansiz satin alma davranişlari üzerine bir uygulama. *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, *35*(1), 219-243.

Faceebook. (2024). *Instagram teen annotated research deck 1*. Şubat 12, 2024 tarihinde https://about.fb.com/wp-content/ uploads/2021/09/Instagram-Teen-Annotated-Research-Deck-1.pdf. adresinden alındı

Goldsmith, R., Flynn, L., & Clark, R. (2014). The etiology of the frugal consumer. *Journal of Retailing and Consumer Services, 21*(2), 175-184.

Gurzki, H., & Woisetschläger, D. (2017). Mapping the luxury research landscape: A bibliometric citation analysis. *Journal of business research, 77*, 147-166.

Harrison, N., Agnew, S., & Serido, J. (2015). Attitudes to debt among indebted undergraduates: A cross-national exploratory factor analysis. *Journal of Economic Psychology, 46*, 62-73.

Haultain, S., Kemp, S., & Chernyshenko, O. (2010). The structure of attitudes to student debt. *Journal of economic psychology, 31*(3), 322-330.

Kerse, Y., & Alpaslan, Y. (2022). FOMO ve online kompulsif satın alma: Sosyal medya fenomenleri tüketicilerin kaygılarını ve takıntılarını tetikliyor mu? *Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Sosyal Ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi, 24*(43), 704-716.

Lastovicka, J., Bettencourt, L., Hughner, R., & Kuntze, R. (1999). Lifestyle of the tight and frugal: Theory and measurement. *Journal of consumer research, 26*(1), 85-98.

Lea, S., Webley, P., & Walker, C. (1995). Psychological factors in consumer debt: Money management, economic socialization, and credit use. *Journal of economic psychology, 16*(4), 681-701.

Livingstone, S., & Lunt, P. (1992). Predicting personal debt and debt repayment: Psychological, social and economic determinants. *Journal of economic psychology, 13*(1), 111-134.

Mewse , A., Lea, S., & Wrapson, W. (2010). First steps out of debt: Attitudes and social identity as predictors of contact by debtors with creditors. *Journal of economic psychology, 31*(6), 1021-1034.

Przybylski, A., Murayama, K., DeHaan, C., & Gladwell, V. (2013). Motivational, emotional, and behavioral correlates of fear of missing out. *Computers in human behavior, 529*(4), 1841-1848.

Rautela, S., & Sharma, S. (2022). Fear of missing out (FOMO) to the joy of missing out (JOMO): shifting dunes of problematic usage of the internet among social media users. *Journal of Information, Communication and Ethics in Society, 20*(4), 461-479.

Sung, Y. (2017). Age Differences in the Effects of Frugality and Materialism on Subjective Well-Being in Korea. *Family and Consumer Sciences Research Journal, 46*(2), 144-159.

Xu, Z. (2017). Adolescent frugality and perseverance as functional extensions of personality. *Graduate Theses and Dissertations. 15646. https://lib.dr.iastate.edu/etd/15646*.

Yılmaz, A. (2023). Online alışverişte fomo (kaçırma korkusu)'nun plansız satın alma ve satın alma sonrası pişmanlık davranışı üzerindeki etkileri. *Bursa Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İşletme Anabilim Dalı Üretim ve Pazarlama Bilim Dalı Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi*.

Zheng, X., Baskin, E., & Peng, S. (2018). Feeling inferior, showing off: The effect of nonmaterial social comparisons on conspicuous consumption. *Journal of Business Research, 90*, 196-205.

DİJİTAL DÖNÜŞÜM: BLOK ZİNCİRİ TEKNOLOJİSİNİN DIŞ TİCARETTEKİ ROLÜ

Dr. Ögr. Üyesi Yaşar Ayşegül OĞUZ

S.Ü. SBMYO Konya
ayatabey@selcuk.edu.tr

ORCİD ID: 0000-0002-6311-8490

ÖZET

Günümüzde hızla gelişen teknolojiler, küresel ticaretin ve ekonominin şekillenmesinde önemli bir rol oynamaktadır. Bu teknolojik dönüşümün öncülerinden biri ise blok zinciri olarak bilinen inovatif bir teknolojidir. Blok zinciri, şeffaf, güvenilir ve merkezi olmayan bir veri yönetim sistemi sağlayarak birçok sektörde devrim yaratmıştır. Bu devrimin en belirgin etkilerinden biri de dış ticaret üzerinde ortaya çıkmıştır.

Blok zinciri, verilerin merkezi olmayan bir şekilde depolanmasını sağlayan bir teknolojidir. Bu nedenle Blok zincir, dijital bir defter olarak da adlandırılır. Taraflar arasındaki işlemlere ilişkin gerçek zamanlı bilgiler sağlayarak verilerin güvenli bir dijital formatta kaydedilmesini sağlar.

Blok zincir süreçleri optimize eder, malları izlenebilir hale getirir, ödemelerin ve finansmanın güvenliğini garanti eder. Dijital kalite ve menşe sertifikalarının doğrulanmasını kolaylaştırır. Ticaretin farklı aşamalarında gerçek zamanlı bilgi paylaşımına olanak tanır ve ilgili kamu ve özel hizmetlerin işleyişinin iyileştirilmesine yardımcı olur.

Yapılan bu çalışmada blok zincirin taşıdığı potansiyelin daha iyi anlaşılabilmesi için uygulama alanları ile Türkiye'nin bu teknolojiye olan yaklaşımı incelenmiştir. Bunun yanında blok zincir teknolojisinin ticaret finansmanından gümrük prosedürlerine, sertifikasyonuna, nakliye ve lojistiğe kadar uluslararası mal ticaretindeki çeşitli adımları nasıl etkileyebileceğini, ticaretin daha fazla dijitalleşmesinin uluslararası ticarete hangi yönde katkı sağladığı araştırılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Blok zincir, Blok zincir Teknolojisi, Uluslararası Ticaret, Lojistik

1.GİRİŞ

Giderek dijitalleşen günümüz ekonomisinde veri işlemlerinin güvenliği ve hesap verilebilirliğini sağlamak, iş süreçlerinin yönetiminde kritik önem taşımaktadır. Bu dönüşüm, iş süreçlerini, iletişimi ve ticareti temelden değiştirecek çeşitli teknolojik yenilikleri içermektedir. Bu yeniliklerin başında, finansal işlemlerden kayıt tutmaya, tedarik zinciri yönetiminden sözleşmelerin güvenliğine kadar pek çok alanda kullanılan blok zinciri teknolojisi gelmektedir.

Blok zinciri, yapay zekâ, robotlar ve gen düzenleme gibi, fiziksel ve sanal dünyaların entegre edilmesine yönelik yeni bir teknolojik paradigma da potansiyel olarak görülen önemli bir teknolojidir. Dijital dönüşüm sürecinde işletmelerin ürettiği ürünler; donanım, yazılım ve veri depolama gibi karmaşık sistemlerin kullanımını gerektiren mekanik ve elektronik bileşenlerle üretilmektedir (Schallmo & Williams, 2018).

Geleneksel dış ticaret süreçleri, karmaşık bürokratik adımlar, zaman alıcı belgeleme süreçleri ve güven sorunlarıyla karşı karşıyadır. Blok zinciri, bu sorunlara çözüm sunan bir teknoloji olarak öne çıkmaktadır. Dağıtılmış defter yapısı ve güçlü şifreleme özellikleri sayesinde, blok zinciri, dış ticaretin daha şeffaf, güvenilir ve verimli hale gelmesine olanak tanımaktadır. Bu makalede, blok zinciri teknolojisi incelenerek, dış ticaret alanında blok zinciri teknolojisinin sunduğu avantajları ele alınmıştır. Dış ticaretin karmaşıklığını azaltmak ve güveni artırmak için blok zinciri teknolojisinin nasıl kullanılabileceği, blok zinciri teknolojisinin dış ticaret üzerindeki etkilerini anlamak, şirketlerin rekabet avantajını artırmasına ve küresel ticaretin evrimine uyum sağlamasına yardımcı olabilir.

2. LİTERATÜR İNCELEMESİ

Blok zincirinin uluslararası ticaret üzerindeki etkilerini inceleyen çalışmalar yeni yeni ortaya çıkmaya başlamıştır. Bu yüzden çoğunlukla teknolojinin teknik özelliklerine odaklanılmıştır (Janssen, Weerakkody, İsmagilova, & Sivarajah, 2020). Araştırma literatüründe blok zinciri teknolojisinin uluslararası ticaretteki etkilerini göstermek amacıyla bazı çalışmaların özetlerine yer verilmiştir.

Dünya ticaretinde önemli rol oynayan Dünya Ticaret Örgütü (DTÖ), blok zincirinin küresel ticaret üzerindeki etkilerinin devrim niteliğinde olacağını savunmaktadır (Ganne, 2018). Aynı şekilde DTÖ'ü tarafından yapılan bir araştırmaya göre blok zincirinin küresel ölçekte ekonomik katma değeri 2030 yılına kadar neredeyse 3 trilyon dolara ulaşabileceği yönündedir (Alexandre, 2018).

Uluslararası düzeyde faaliyet gösteren işletmeler, büyük coğrafi mesafelerden, kültürel engellerden, farklı düzenleme gerekliliklerine kadar çok sayıda engelle karşılaşmaktadırlar. Blok zinciri, üreticileri, tedarikçileri, distribütörleri ve müşterileri bir araya getirerek onlara tedarik zincirlerinden kaynaklanan gecikmeler olmadan bilgi paylaşımı için güvenli bir ortam sağlamaktadır (Chang, Lokovou, & Shi, 2019).

Sıddık vd. blok zincirinin uluslararası ticaret üzerindeki etkileri üzerine bir araştırma yapmışlar, bu çalışmada blok zincirinin uluslararası ticaret üzerinde pozitif yönde etkisi olduğu sonucuna varmışlardır. Bunun yanında blok zincirinin uluslararası ticareti hızlandırdığı ve kolaylaştırdığı aynı zamanda blok zincirinden uluslararası ticarete doğru tek yönlü bir nedensellik ilişkisinin bulunduğunu ifade etmişlerdir (Sıddık, Kabiraj, & Miah, 2020).

Civelek ve Özalp yaptıkları çalışmada hem dış ticaret hem de finans alanında elektronik belgelere blok zinciri teknolojisi bakış açısı ile yaklaşmışlardır. Dış ticarette kâğıt belgelerin tamamen ortadan kaldırılabilmesi dolayısıyla ülkeler arası hukuki entegrasyonun sağlanması için ortak platformların oluşturulmasının gerekliliği üzerinde durmuşlardır (Civelek & Özalp, 2018).

Uluslararası ticaret hem işletmeler hem de ülke ekonomisi açısından önemlidir. Dünyadaki yoğun rekabet ortamında işletmelerin amacı üretim maliyetlerini mümkün olduğu kadar düşürüp, pazar paylarını genişletmektir. Derindağ vd, blok zinciri teknolojisinin sorunlarını ve zorluklarını araştırmışlar ve blok zincirinin uluslararası ticaretteki rolünü, etkilerini ve

kullanışlılığını artırmaya yönelik önerileri analiz etmişlerdir. Çalışma, blok zincirinin uluslararası ticarette malın üretiminden alıcıya teslim aşamasına kadar sayısız faydalar sağlayacağını ve bu konuda önemli rol oynayabileceğini ortaya koymuştur (Derindag, Yarygina, & Tsarev, 2020).

Evans, ABD ve Çin'i örnek alarak blok zinciri teknolojisi ile finansal piyasa arasındaki ilişkiyi 2008-2016 yılları arası için en küçük kareler ve Toda-Yamamoto nedensellik tekniğini kullanarak araştırmış, buna göre, blok zinciri teknolojisinin ABD ve Çin'deki finans piyasasıyla olumlu ve anlamlı bir ilişkiye sahip olduğu, başka bir deyişle, bu ülkelerde blok zinciri inovasyonunun düzeyi ne kadar yüksek olursa, finansal piyasaların da o kadar gelişmiş ve güvenilir olduğu sonucuna ulaşmıştır (Evans, 2019).

Güven teorileri yıllarca birçok akademik disiplinde incelenmektedir. Güven, blok zinciri uygulamalarının önemli bir unsurudur. Yüksek değerli fiziksel malların ticaretinde blok zinciri teknolojisinin güven ihtiyacını, güvenin dört özelliğini (eylem, güvenen ve güvenilen ilişkisi, güvenlik açığı ve öznellik) kriter olarak alan Loebbecke vd analiz etmiştir (Loebbecke, Lveneborg, & Niederle, 2018). Bunların yanında gümrük prosedürlerinin, malların menşeini nasıl etkileyebileceği konusunda araştırmalar yapılmış. Gümrük prosedürleri açısından blok zinciri uygulamalarının maliyetleri azaltıcı ve süreci hızlandırıcı etkisinin bulunduğu sonucuna varılmıştır. Ayrıca yasadışı ticaret akışlarının tespitini geliştirmek ve ticaret kurallarına aykırı uygulamaların meşru olmayan çabalarını caydırma yönünde de önemli rol oynadığı sonucuna varılmıştır (McDaniel & Norberg, 2019).

Saberi vd. akıllı sözleşmelerin, tedarik zinciri yönetimini eleştirel bir bakış açısıyla incelemişlerdir. Sürdürülebilirlik hedeflerinin gerçekleşebilmesi için, blok zinciri teknolojisinin birçok engeli aşabileceği sonucuna varmışlardır (Saberi, Kauhizadeh, Sarkis, & Shen, 2019).

3. BLOK ZİNCİRİ KAVRAMI

Blok zinciri; verileri, kriptografik modda tüm ilişkili kullanıcıların farklı sistemlerine önceden belirlenmiş bir şekilde kaydeden dijital bir defteredir. (Hofbauer & Sangl, 2019). Blok zinciri teknolojisi, bilgi teknolojisi alanındaki en önemli yeniliklerden biri olarak kabul edilmektedir. Blok zinciri teknolojisinin faydaları arasında gelişmiş güvenlik, daha hızlı işlemler, merkezi olmayan yönetim, değişmezlik, şeffaflık ve güven sayılabilir (Dutta, Chai, Somani, & Butala, 2020). Pek çok sektörde, süreçleri son derece basitleştirdiği ve birçok işletme faaliyetini gereksiz hale getirdiği için mevcut teknolojinin yerini almıştır. Akıllı sözleşmeler yeni finansman ve sigorta biçimlerine, süreç otomasyonuna ve bilgi ve belge akışının optimizasyonuna olanak tanır. Blok zinciri, dağıtık bir defter teknolojisi olarak tanımlanır (Davidson, Pilippi, & Potts, 2018). Verileri, "bloklar" adı verilen paketler halinde, güvenli ve şeffaf bir şekilde birbirine bağlar. Her blok, bir önceki bloğun içerdiği verilerin kriptografik bir özetini (hash'ini) içerir ve bu da verilerin değiştirilmesini oldukça zorlaştırır. Bu özellik, blok zincirini güvenli ve değiştirilemez kılan temel bir prensiptir (Merkaš, Perkov, & Bonin, 2020).

Blok zinciri, dağıtılmış defter teknolojisidir (DLT). Veriler merkezi bir otorite tarafından değil, ağdaki birçok bilgisayar (node) tarafından paylaşılır ve kontrol edilir. Bu, veri manipülasyonunu önler ve sistemde güven oluşturur. Ayrıca, blok zinciri üzerindeki işlemler şeffaftır; taraflar blok zinciri ağına katılan her bilgisayarın gerçek zamanlı olarak güncellenmiş bir kopyasını görebilir. Ağın tüm üyelerinin güvenilir bir otoriteye ihtiyaç duymadan sorunlarının giderilip, etkileşimde bulunabilecekleri bir ortam sağlanmış olur. Dolayısıyla tüm işlemler dağıtılmış fikir birliği yoluyla doğrulanıp onaylandığı ve saklandığı için merkezi bir kuruluşa olan ihtiyacı da ortadan kaldırır. Blok zinciri bu işlevlerle uygulamak için Görsel 1'de, standart bir işlem için blok zinciri kullanımının tipik "iş akışı" görülmektedir (Min, 2019).

Görsel 1. Blok Zincirinin İş Akışı

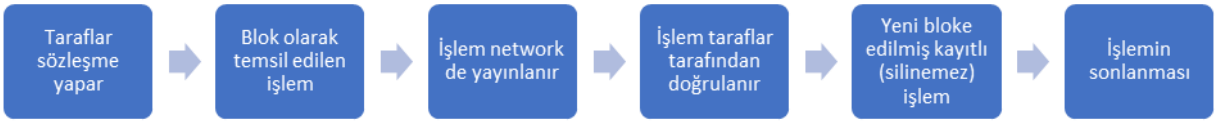

Görsel 1'de görüldüğü gibi her blok kendi benzersiz kimliğini içerir ve önceki bloğun karmasına sahiptir. Böylece işlem güvenliği sağlanır. Tüm işlemler o ağdaki kullanıcılar tarafından doğrulanır ve kaydedilir. Süreleri ve zaman aralıkları bellidir. Kronolojik sıraya göre düzenlenirler, önceki bloğa bağlanırlar ve ağa eklendiklerinde geri döndürülemezler. Bu süreç blok zinciri teknolojisini güvenilirliğinin en önemli göstergesidir (Queiroz & Wamba, 2019). Blok zincirinin bir diğer önemli işlevi de "uzlaşı mekanizması" olarak adlandırılan mekanizmadır. Kayıtlar hash değerleri aracılığıyla birbirine bağlanan bloklara gömülür ve sisteme yeni bir blok ekleme kararı tarafların onayıyla alınmak zorundadır (Queiroz & Wamba, 2019).

Blok zincirinin sağladığı bu güven ortamının özellikle fikri mülkiyet hakları üzerinde önemli etkisi vardır. Bu da özellikle korsan kopyalamayı da ortadan kaldıracaktır. Dolayısıyla, uluslararası ticaretin önemli bir kısmını oluşturan kamu alımlarında, blok zinciri teknolojisini uygulayarak yolsuzluk ve dolandırıcılığın önüne geçmek de mümkün olabilecektir. Blok zincirinin maliyetleri azaltmada da olumlu etkileri vardır. Nitekim bu teknoloji kullanılarak 2030 yılına kadar maliyetlerin %11 oranında azalacağı tahmin edilmektedir (Slatvinska, Demchenko, Tretiak, Hnatyuk, & Yarema, 2022).

4. TEDARİK ZİNCİRLERİNDE BLOK ZİNCİRİ KULLANMANIN FAYDALARI KARŞILAŞIN ZORLUKLAR

Endüstrinin 4.0 olduğu günümüz dünyasında, (Tiago, Novao, Minguez, & Larmas, 2019) blok zinciri, uzlaşma mekanizması yoluyla kayıtların dağıtılmış bir şekilde düzenlemenin bir yolu olarak önerilmektedir (Zhimin, Xu, Chen, Yang, & Weidong, 2018). Şeffaf olması, özgün olması, güvenli olması, maliyetlerin azaltılması, aracıların ortadan kaldırılması, dolayısıyla operasyonların verimli olması sayesinde, tedarik zincirlerini dönüştürme potansiyeline sahiptir (Gurto & Johny, 2019). Ayrıca blok zinciri tarafından desteklenen tüm işlemler daha verimli, güvenli, ekonomik ve şeffaftır (Queiroz & Wamba, 2019). Bu dijital defterin tedarik zincirleri sürecinde; korsanlık, bilgisayar korsanlığı, güvenlik açığı, resmi kurallara uyum ve sözleşmeden doğan anlaşmazlıklarla ilişkili riskleri hafifletmesine de yardımcı olduğuna

inanılmaktadır (Araz, Chai, Olson, & Salman, 2020). Blok zinciri, akıllı sözleşmeyle gerçek zamanlı siparişin girişini ve üretim görevlerinin otomasyonunu kolaylaştırmaya yardımcı olmaktadır (Sheel & Nath, 2019). Blok zinciri değişen paradigmaların yol açtığı aksaklıkları en aza indirerek tedarik zincirlerindeki dalgalanma etkisinin azaltılmasını da sağlamaktadır (İvahov, Dolqui, & Sokolov, 2017). Çizelge 1'de tedarik zincirlerinde blok zinciri uygulamasının faydaları gösterilmektedir (Saberi, Kouhizadeh, Sarkis, & Shen, 2019).

Çizelge 1. Tedarik Zincirlerinde Blok Zinciri Uygulamasının Faydaları

Yerinden Yönetim	Verilere merkezi bir otorite altında birden fazla sistem üzerinden erişilebilmesi, izlenebilmesi, saklanabilmesi ve güncellenebilmesi anlamına gelir.
Dijital Defter	Blok zinciri teknolojisi, tam işlem geçmişini sağlamak için dijital bir defter kullanır.
Şeffaflık	Veriler ağ üzerinde fikir birliğine varılarak kaydedildiği, paylaşıldığı ve depolandığı için kullanıldığı sürece görülebilir yani şeffaftır.
Güvenilirlik	Blok zincirleri, defterdeki işlem verilerinin tahrif edilmediğini veya değiştirilmediğini garanti eder. Güvenli ve kriptografiktir.
Paylaşılabilirlik	Dijital defter ağdaki birçok kullanıcı arasında paylaşılır. Bu da işlemin her aşamasında neler olduğunu görebildikleri için sorunların en kısa zamanda giderilmesini sağlar.
Veri Gizliliği ve Güvenliği	Blok zincir verileri merkezi olamayan ve değiştirilemeyen dijital bir defterde saklar. Depolar bu da siber saldırılara karşı korumayı güçlendirir.
Özerklik	Blok zincirindeki her blok, üçüncü tarafın etkisi olmadan verilere tek başına güvenli bir şekilde erişebilir, aktarabilir, saklayabilir ve güncelleyebilir.
Açık kaynak	Blok zincir teknolojisi, ağdaki tüm katılımcılara hiyerarşik bir dizilimle açık kaynaklı erişim sağlayabilir.
Anonimlik	Blok zincir ağındaki kullanıcılar arasında veri aktarımı nedeniyle kullanıcıların kimlikleri gizli tutulur.
Sahiplik\Benzerlik	Blok zincir ağında aktarılan her işlem, sahipliğini benzersiz bir hash koduyla ilişkilendirir.
Menşei	Blok zincir ağında her işlemin kökenini ve gerçekliğini kanıtlayacak dijital bir kayıt vardır.
Akıllı Sözleşmeler	Taraflar arasındaki sözleşmeleri çalıştıran programdır. Güvenlidir ve işlem maliyetlerini azaltır. Koşullar yerine getirilmediği takdirde, politika ve kuralları gereği, işleme dahil olan tüm kullanıcılara uygulanacak cezaları da içerir.

Kaynak: (Saberi, Kauhizadeh, Sarkis, & Shen, 2019)

Tedarik zincirleri lojistik yönetimini zorunlu hale getirdiği için, malların taşınması sırasında mamul, hammadde malzeme ya da yarı mamuller zarar görebilir. Ya da hatalı veri girişi, yanlış sipariş yönetimi vb. gibi zorluklar söz konusu olabilir. Blok zincirinde, tedarik zinciri

sistemlerinim etkili bir şekilde uygulanması sonucunda sorunsuz bir işleyiş söz konusunu olacaktır (Min, 2019).

Bunların dışında, veri depolama, ölçeklenebilirlik ve ileri düzeyde bilgi işlem gücüne sahip hızlı ve verimli internet bağlantısına ilişkin hükümet düzenlemeleri önemli sorunların başında gelmektedir. Blok zinciri, bütün sürecin her blok aracılığıyla işlenmesini aynı zamanda onaylanmasını gerektirmektedir. Dolayısıyla gelişmekte olan ya da gelişmemiş ülkelerde, zayıf altyapı, blok zinciri uygulama hedeflerinin amacını boşa çıkarabilir. Ayrıca farklı teknolojiler arasındaki uyarlanabilirlik, standardizasyon gibi zorluklar üzerinde de araştırma yapılması gerekmektedir. Çizelge 2'de Tedarik zincirlerinde blok zinciri uygulamasının zorlukları gösterilmiştir (Sharma, Kumar, & Park, 2018).

Çizelge 2. Tedarik Zinciri Sistemlerinde Blok Zinciri Uygulamasının Zorlukları

Zorluklar	Açıklama
Organizasyonel gereksinim ve hazırlık	– Blok zincirinin dış ticarete olan faydalarının ve teknik özelliklerinin taraflarca bilinmemesi. – Yeni teknolojiye ilişkin sınırlı bilgi Gelişmekte olan ve deneme sürecinde olan teknolojilerde yeterli referansın olmaması. – Sorunların eski yöntemler kullanılarak çözülebileceği ve blok zincirine gerek olmadığının düşünülmesi.
Sistemlerin birlikte çalışabilirliği	– Blok zinciri sistemlerinin standardizasyonunun sağlanarak sorunsuz bir şekilde çalışabilirliği sağlanmalıdır.
Maliyet, güvenlik, gizlilik ve yasal kaygılar	– Yeni teknolojilerin kurulumu benimsenmesi maliyetlidir ve zaman alır. – Yeni teknolojilerde güvenlik açıkları olabileceği için, verilerin gizliliğinin ve güvenliğinin sağlanması noktasında problemler yaşanabilir. – Belirsizlik birçok istenmeyen komplikasyona neden olabilir. Sistemin başarısız olması halinde organizasyonun tamamını etkileme potansiyeli yüksektir. Blok zinciri, uygulanması halinde hem maliyet hem de risk açısından gerekli analizler yapılmalıdır.
Blok zincir teknolojisinin paydaşlarıyla entegre olması	– Bu süreç, işletmenin her departmanı açısından önemli bir değişikliktir. – Çok sayıda paydaş sürece dahil olmaktadır. Eski zihniyetlerin, kültürün ve çalışma metodolojilerinin değişmesi büyük bir sorun haline gelebilir. – Paydaşlar arasında birbiriyle çelişen hedefler olabilir. Aracıların ortadan kalkması birtakım sorunlar yaratabilir.

Kaynak: (Sharma, Kumar, & Park, 2018)

Blok zinciri uygulamasının katılımcılara sağladığı sınırsız faydaları vardır. Ancak teknoloji henüz gelişme aşamasındadır. Benimsenmesi ve uygulanması için firma büyüklüğü, sanayi sektörü, tedarik zinciri personeli, altyapı ve organizasyonel direnç gibi farklı değişkenlerin etkisinin doğru bir şekilde analiz edilmesi ve ölçülmesi gerekmektedir (Rejda, Keogh, & Treıblmaier, 2019). Ayrıca tedarik zincirlerinde blok zinciri uygulamasını standartlaştırmaya yönelik araştırmalar yapılması gerekmektedir. Böylece küresel düzeyde ölçeklendirilebilir ve düzenleyici engellerin üstesinden gelinebilir.

Blok zincirinin en büyük avantajlarından biri tüm tedarik zinciri üyelerinin tek bir güvenli ağa entegre etmesidir. Dolayısıyla blok zinciri, tedarik zincirlerine uygulandığında bu veriler tüm tedarik zinciri ortakları arasında paylaşılacak ve görünür olacaktır. Dolayısıyla tedarikçiler ve alıcılar üçüncü taraf lojistik sağlayıcılar ve ilgili tedarik zinciri ortakları arasındaki gizlilik ilişkilerini olumsuz yönde etkilemesine neden olacaktır (Pournader, Shi, Seuring, & Lenny Koh, 2018).

5. BLOK ZİNCİRİ TEKNOLOJİSİNİN TEMEL PRENSİPLERİ

Blok zinciri teknolojisi, güvenli ve şeffaf bir kayıt tutma sistemini mümkün kılan temel prensiplere dayanan bir inovasyondur. Bu prensipler arasında, dağıtılmış defter, değiştirilemezlik, kritografi, akıllı defterler, izne tabi olan ve izne tabi olmayan blok zincirleri gibi unsurlar bulunmaktadır.

5.1. Dağıtılmış Defter (Distributed Ledger): Blok zincirinin temelini oluşturan dağıtılmış defter teknolojisi bir ağ üzerindeki katılımcılar tarafından bağımsız olarak tutulan ve güncellenen buna bağlı olarak da kayıtların bağımsız olarak oluşturulduğu bir veri tabanıdır. Tüm kayıtların güvenliliği matematiksel algoritmalarla korunmaktadır. Böylece veri tabanındaki bütün işlemlerin eksiksiz ve güvenli bir şekilde kaydı sağlanır. Güvenliğini sağlamak amacıyla verilerin bir merkezi otorite yerine, ağ üzerindeki birçok bilgisayar arasında paylaşılır ve güncellenir. Bu sayede, verilerin tek bir noktada manipüle edilmesi veya kontrol edilmesi zorlaşır (Şafak, Arslan, & Gözütok, 2020).

5.2. Değiştirilemezlik (Immutabilitiy): Blok zinciri, bloklardan oluşur. Her blok, bir önceki bloğun hash'ini içerir ve bu sayede bloklar birbirine bağlanmış bir zincir oluşturur. Bu bağlantı, geçmişteki herhangi bir bloğun değiştirilmesini veya sahtesinin oluşturulmasını engeller. Blokların sıralanmasını sağlamak için aslında bunlar birbirine zincirlenmiştir ve blokların sadece sıralanmasını değil aynı zamanda içlerindeki kayıtların değişmezliğini ve doğrulanabilirliğini de sağlayan bu zincirlemenin bir mekanizmasıdır (E.L.İ, 2018).

5.3. Kriptografi (Cryptography): Kriptografik ve şifresiz bir işlem gerçekleştirir. İşlemlerin şifrelenmesi ilgili bilgilerin ya da verilerin saklanmasını sağlar. Bilgilerin doğrulanası için kripto algoritması, işlemlerin şifrelenmese için ihtiyaç duyduğu algoritmaları kullanır. Bu algoritmalar blokların içeriğini güvenli bir şekilde korur. Bunu sağlamak için de her bir bloğun benzersiz bir tanımlayıcısı olan hash değerlerini kullanır. Dolayısıyla, verilerin gizliliğini ve bütünlüğünü sağlanmış olur (Azhar).

5.4. Akıllı Sözleşmeler (Smart Contracts): Blok zinciri, özel programlar olan akıllı sözleşmeleri içerebilir. Bu sözleşmeler, belirli şartlar gerçekleştiğinde otomatik olarak çalışan ve uygulanan kod parçacıklarıdır (Rivlin, 2016). Akıllı sözleşmeler, temel blok zincir teknolojisi aracılığıyla dağıtılan eşler arası uygulamalardır. Bu uygulamalar, aynı zamanda hukuki güvenliğini de sağlamaktadır (Kaulartz & Heckmann, 2016). Ayrıca sözleşmelerin belirli koşullar altında otomatik olarak kapanmasına da olanak tanır. Bu sözleşmeler tıpkı blok zincir gibi dışardan gelecek tehditlere karşı korumalıdır ve istenildiği zaman geri alınabilir (Asharaf & Adarsh, 2017). Alternatif olarak işlevler akıllı sözleşmelerle otomatik olarak etkinleştirilebilir veya devre dışı bırakılabilir (Burgwinkel, 2016).

Aşağıdaki özellikler blok zincirlerdeki akıllı sözleşmelerin temelini oluşturacaktır (Berg, Davidson, & Potts, 2017):

- Akıllı sözleşmelerin ayrıntıları paylaşılan bir platformda (blok zincir) kaydedilir. Ve blok zinciri yöntemleriyle yürütülürler;
- Blok zincirinin bir özelliği olarak, akıllı bir sözleşme aynı ağdaki birçok bilgisayar tarafından da gerçekleştirilir (genellikle aynı zamanda blok zincirini çalıştıran aynı bilgisayarlar);
- Akıllı sözleşmelerin kayıtlı verileri de blok zincirine kaydedilir. Başarılı bir eşleşme durumunda sözleşme anında yürürlüğe girer süreç başlar (Blossey, Eisenhardt, & Hahn, 2019). Görsel 2'de görüldüğü gibi bu sözleşmeler aracıların katılımı olmadan da müzakere edilmesini ve sonuçlandırılmasını sağlar ve koşullar yerine getirildiğinde ise kendiliğinden yürütülebilir (Idelberger, Governatori, Rivere, & Sartor, 2016).

Görsel 2. Blok Zincirinde Akıllı Sözleşme Süreci

Akıllı sözleşmeler için en önemli platform, bütün katılımcıların, akıllı sözleşmelerin tamamının kopyasına sahip olduğu on binlerce bilgisayara dağıtılan bir blok zinciri olan Ethereum'dur. Etherum; ERC-20 kod sistemi sayesinde birçok kripto para biriminin altyapısını oluşturan merkeziyetsiz ve açık kaynak kodlu bir blok zinciridir (Rivlin, 2016).

6. ULUSLARARASI TİCARETTE BLOK ZİNCİRİ UYGULAMASI

Dış ticaret işlemleri genellikle; üretim, ticaret ve hizmet şirketleri arasında yürütülür. Ve değer olarak yüksek meblağları içerir. Bunlar işletmeden işletmeye (B2B) operasyonlardır (Belu, 2019). Dolayısıyla katılımcıların da yasal çerçeveye uymasını gerektiren birtakım özelliklere sahiptirler. Bir ihracat-ithalat sürecinde şunlar yer alır. Akit taraflar, eşya, gümrükleme, navlun, sigorta ve bedelin ödemesi. İşlemin yürütülmesinde diğer önemli rol, ortak ülkelerdeki resmi makamlara dolayısıyla o ülkede uygulanan dış ticaret mevzuatlarına aittir. Dış ticaret uygulamasında lojistik operasyonlar malların üretilmesi, paketlenmesi, gümrüklenmesi ve

taşıyıcıya teslim edilmesi faaliyetlerini kapsamaktadır. Bunların yanında İncoterms'e (teslim şekilleri) göre, gümrük masrafları malların taşınması sigortalanması boşaltma işlemlerinin gerçekleşmesi ve sonuçta teslim edilmesi süreçlerini kapsar (Popa & Belu, 2018).

Blok zinciri teknolojisinin ihracat-ithalat operasyonlarına özgü lojistik faaliyetlerde uygulanması şu sonuçlar karşımıza çıkacaktır (Hackius & Peretsen, 2017).

Üreticiden satıcıya ve nihai tüketiciye kadar ürünün yolunu izlemek kolaylaşacaktır. Ürünlerin geçtiği tüm süreçler üretim aşamasından, paketleme ve teslimata kadar görülebilecektir.

Malların teslimi ve sonrasında bedelin tahsil edilmesine kadar geçen süreçte ihtiyaç duyulan bütün belgelere kolayca erişim sağlanabilecek ve yönetilebilecektir. Bu da maliyetleri azaltacak ve büyük miktardaki verilerin tek bir merkezde toplanmasına istenildiğinde yeniden işlenebilir olmasına ve erişilebilir olmasına olanak sağlayacaktır (Bortodziej, 2016)

İhracat ve ithalat işlemlerinde malları temsil eden belgeler dış ticaret sürecinde önemli rol oynarlar. Bu belgeler sayesinde mal devredilir ve bu devir sonunda malların bedeli tahsil edilir. Blok zincirinin kullanılması, bir ihracat işlemiyle ilgili belgelerin dijitalleştirilmesine olanak sağlayacak ve kolaylaştıracaktır. Etherium blok zinciri ağından, akıllı sözleşmeleri yöneten bulut (merkezi olmayan platform) orijinal taşıma belgelerini, konşimentoların görüntülenmesine ve kullanılmasına olanak tanıyacaktır. Sonuç olarak ihracatçıdan ithalatçıya, taşıyıcıya kadar bütün taraflar bu süreci takip edebileceklerdir (Wawryszuk, 2018).

7. TÜRKİYE'DE BLOCKCHAIN YAKLAŞIMLARI

Türkiye'de 2016 yılından beri Ticaret Bakanlığının da katkılarıyla Blok zinciri ile ilgili çalışmalara başlanmıştır. Günümüze kadar da bu çalışmalar devam etmektedir. Türkiye ekonomisi açısından özellikle dış ticaret işlemlerinin dijitalleşmesi, buna bağlı olarak da blok zincir teknolojisinin yerleşmesi ülke ekonomisi açısından önemlidir. Aynı zamanda yüksek katma değer sağlayacak bir araç olarak kullanılabileceği düşünülmektedir. Türkiye'de henüz yaygın bir şekilde uygulanmamakla birlikte ilk olarak; Güler Dinamik Gümrük Müşavirliği şirketi ve ulusal yazılım şirketi ATEZ tarafından Hyperledger Fabric platformu üzerinden ve IBM'nin teknoloji desteğiyle geliştirilen projede, Fransa'nın Lyon kentinden Manisa'ya ihraç edilecek bir eşyanın ticari ve finansal takibinin yapılması hedeflenmiştir (Aktaş, 2018). Bu uygulama, IBM Blok Zinciri Platformu üzerinden ürünün tedarik aşamasından teslimine kadar olan süreci kapsamaktadır. Bu projede blok zinciri teknolojisinin güvenilir, hatasız ve şeffaf bir şekilde Türkiye'nin dış ticaretine uyarlanması hedeflenmektedir. Buna göre, öncelikle Schenker Lyon Dağıtım Merkezi'ne tedarikçiler tarafından üretilen gönderilecek ve ürünü temsil eden belgeler blok zinciri ağına yüklenerek şifrelendirilecektir. Ürünle ilgili her türlü dış ticaret süreci ve gümrükleme işlemleri blok zinciri üzerinden gerçekleşecektir. Sonuç olarak, Türkiye'ye ulaşan ürün ile ilgili olarak özet beyanın verilmesi, ürünün gümrüklü antrepoya alınması, antrepo ve ithalat beyannamelerinin verilmesi gibi birçok gümrük işlemleri blok zinciri üzerinden gerçekleştirilecektir (Topçu & Sarıgül, 2020).

Yürütülen bu projelerin en önemli amacı dış ticaretle ilgili tüm belgelerin blok zinciri teknolojisiyle uyumlaştırılarak dijitalleştirilmesinin sağlanmasıdır. Böylece kısa zamanda,

güvenilir bir ağda, hatasız ve düşük maliyetle işlemlerin yapılması Türkiye'nin dış ticareti ve ekonomik büyümesi açısından büyük avantajlar sağlayacaktır. Bu teknolojinin kullanılmasın da hükümetin destekleri, Türkiye'nin dış ticarette lider ülkeler arasına girebilmesine ve rekabet gücünü artırabilmesine imkân sağlayacaktır. Bu sistemle dış ticarete yönelik tüm bilgiler blok zinciri üzerinden paylaşılacak ve ürünlerin ülkeye giriş çıkış sürelerinde önemli ölçüde kısalma ve şeffaflık söz konusu olacaktır. Bu uygulama ile veriler kaynağından alıcı ülkeye ulaşacağı için, çıkış ülkesindeki verilerin doğruluk teyidi gibi bir iş yükü de ortadan kalkacaktır. Böylece olası vergi kayıplarının da önüne geçilmiş olacaktır (Topçu & Sarıgül, 2020).

12. Kalkınma Planı Çerçevesinde; dış ticarette blok zinciri ve otomatik karakter tanıma (OCR) gibi yenilikçi teknolojiler kullanılarak kâğıtsız ortamda gümrük uygulamalarının yaygınlaştırılması hedeflenmektedir. Dış ticaret işlemlerinde sorumlu olan kurumların veri paylaşımı yapması sağlanarak mükerrer veri girişleri önüne geçilmesi bunun yanında gümrük kapılarında yaşanan bekleme süreleri nedeniyle artan maliyetlerin ve buna neden olan altyapı ve mevzuatların iyileştirilmesi hedeflenmektedir (Ticaret Bakanlığı, 2024).

9. GENEL DEĞERLENDİRME VE SONUÇ

Blok zinciri; dağıtık bir ağ üzerinden, farklı bilgisayarlar da aynı anda tutulan bir deftere bilgi yazılmasını sağlayan eşler arası bir teknolojidir (Ünal & Uluyol, 2020). Blok zinciri birbirine bağlanan ardışık olarak şifrelenmiş bloklardan oluşur. Blok zinciri, dijital imzalar ve kriptografik karma yoluyla bilgileri kaydeder (Singhal, Dhameja, & Panda, 2018). Bilgisayarların, yapay zekanın algılama, akıl yürütme ve öğrenme yeteneklerine odaklanmış bir bilim dalıdır (Civelek & Özalp, 2018)., dış ticaret süreçleri, blok zinciri sayesinde köklü değişiklikler yaşayacaklardır. Çünkü bu süreçte insan müdahalesi tamamen ortadan kalkacak, yani klasik iş süreçleri tamamen dijitalleşecek ve dış ticaret işlemlerinde yer alan tarafların kullandıkları klasik kâğıt belgeler yerine tek elektronik belgenin kullanılması mümkün olacaktır (Civelek & Uca, 2017). Bu teknolojisi sayesinde işlemler güvenilir bir üçüncü tarafa ihtiyaç duymadan gerçekleştirilebilmektedir. Aynı zamanda, tedarik zincirinin iş sürecinde önemli bir maliyet düşüşü sağlaması ve zaman kayıplarını ortadan kaldırması beklenmektedir (Singhal, Dhameja, & Panda, 2018). Blok zinciri teknolojisi, izleme bileşenini basitleştirerek ve değiş tokuş edilen bilgilerin bütünlüğünü sağlayarak ticari tedarik zincirini optimize etme avantajına sahiptir. Bu tür özellikler, sahte ürünlerin tespit edilmesine ve nakliye ortamının izlenmesine yardımcı olabilir.

Blok zincir teknolojisi, ulusal tedarik zincirine kıyasla, uluslararası tedarik zincirinin optimizasyonuna önemli ölçüde katkıda bulunur. Çünkü uluslararası ticarette, katılımcı sayısı oldukça yüksektir. Ticaretin hukuka uygunluğunun sağlanması için çok sayıda kural ve koşulun yerine getirilmesi gerekmektedir (Juma , Shaalan, & Kamel, 2019). Bu faktörler, uluslararası ticaret alanında blok zinciri teknolojisinin kullanılmasının önemini arttırmaktadır.

Türkiye'de de blok zinciri teknolojisinin tedarik zincirinde kullanımına yönelik çalışmalar artmıştır. 12. Kalkınma Projesi'nde de bununla ilgili alt yapı ve mevzuat çalışmalarına öncelik verileceği belirtilmiştir (Ticaret Bakanlığı, 2024).

Uluslararası ticaret tedarik zincirinin bir parçası olarak gümrük idareleri, yerel toplumun ve ekonominin korunmasında önemli bir rol oynamaktadır. Blok zincir teknolojisinin veri bütünlüğü ve izlenebilirlik özellikleri, toplumu ve ekonomiyi koruma hedefinin basitleştirilmesinde önemli bir etkiye sahiptir (Braun, 2019). Buna göre, blok zinciri tabanlı bilgi alışverişi mekanizmasına katılmak, uluslararası ticareti daha da kolaylaştıracaktır.

KAYNAKÇA

Aktaş, G. (2018). Akıllı Sınır Yaklaşımı Çerçevesinde Blok Zinciri Teknolojisinin Gümrük İşlemlerinde Potansiyel Kullanım Alanları. *Gümrük Ticaret Dergisi, 5*(14), s. 18-31.

Alexandre, A. (2018). Report: Blockchain Deployment Could Add $3 Trillion in International Trade by 2030.

Araz, Ö. M., Chai, T. M., Olson, D. L., & Salman, S. F. (2020). Role of Analytics for Operational Risk Management in the Era of Big Data. *Decison Sciences, 51*(6), s. 1320-1346.

Asharaf, S., & Adarsh, S. (2017). Decentralized computing using blockchain technologies and smart contracts: emerging research and opportunities. *Kerala: IGI Global*.

Belu, M. (2019). Application of Blockchain in International Trade: An Overview. *Bucharest Academy of Economic Studies*.

Berg, C., Davidson, S., & Potts, J. (2017). Blockchains Industrialise. *Trust, Nov. 2017, SSRN, DOI:10.2139/ssrn.3074070*.

Blossey, G., Eisenhardt, J., & Hahn, G. J. (2019). Blockchain technology in supply chain management: an application pespective. *Hawaii International Conference on System Scences*, s. 6885-6893.

Bortodziej, J. C. (2016). *An Empirical Analysis of Technologies and Applications in Production Logistics.* The Concept Industry 4.0.

Burgwinkel, D. (2016). Blockchain technology. *Walter de Gruyter*.

Chang, Y., Lokovou, E., & Shi, W. (2019). Blockchain in global supply chains and cross border trade: a critical synthesis of the state-of-the-art, challenges and opportunities. *International Journal of Production Research*.

Civelek, M. E., & Özalp, A. (2018). Blockchain technology and final challenge for paperless foreign trade. *Eurasian Academy of Sciences Eurasian Business & Economics Journal, 10*, s. 1-8.

Civelek, M. E., & Uca, N. (2017). Kağıtsız Dış Ticaret Ölçeği Geliştirilmesi: Çoklu Özellik Çoklu Yöntem Önerisi. *Beykoz Akademi Dergisi, 5*(2), s. 73-93.

Davidson, S., Pilippi, P., & Potts, J. (2018). Blockchains and the economic institutions of capitalism. *Journal of Institutional Economics, 14*(4), s. 639-658.

Derindag, O. F., Yarygina, I. Z., & Tsarev, R. Y. (2020). International Trade and Blockchain Technologies: İmplications for Practice and Policy. *In IOP Conference Series: Earth and Environmental Science, 421*(2), s. 1-5.

Dutta, M., Chai, T. M., Somani, S., & Butala, R. (2020). Blockchain technology in supply chain operations: Applications, challenges and research opportunities. *Transportation Research Part E: Logistics and Transportation Review*.

Evans, O. (2019). Blockchain technology and the financial market: an empirical analysis. *Actual Problems of Economics, 1*(211), s. 82-101.

Ganne, E. (2018). Can Blockchain revolutionize international trade? *World Trade Organization*, s. 140.

Gurto, A., & Johny, J. (2019). Potential of blockchain technology in supply chain management: a literature review. *International Journal of Physical Distribution & Logistics Management, 49*(9), s. 881-900.

Hackius, N., & Peretsen, M. (2017). Blockchain in logistics and supply chain: Trick or. *Institute of Business Logistics and General Management, 23*, s. 3-18.

Hofbauer, G., & Sangl, A. (2019). Blockchain Technology and Application Possibilities in the Digital Transformation of Transaction Processes. *Forum Scientiae Oeconomia, 7*(4), s. 24-40.

Idelberger, F., Governatori, G., Rivere, R., & Sartor, G. (2016). Evaluation of logicbased contracts for blockchain systemsrule technologies. *Research, Tools, and Applications*, s. 167-183.

İvahov, D., Dolqui, A., & Sokolov, B. (2017). The impact of digital technology and Industry 4.0 on the ripple effect and supply chain risk analytics. *İnternational Journal of Production Research, 57*(3), s. 829-846.

Janssen, M., Weerakkody, V., İsmagilova, E., & Sivarajah, U. (2020). A framework for analysing blockchain technology adoption: Integrating institutional, market and technical factors. *International Journal of Information Management,, 50*, s. 302-309.

Juma , H., Shaalan, K., & Kamel, A. İ. (2019). A Survey on Using Blockchain in Trade Supply Chain Solutions. *İEEE Access*.

Kaulartz, M., & Heckmann, J. (2016). Smart contracts – Anwendungen der Blockchain Technologie. *Computer und Recht, 32*(9), s. 618-624.

McDaniel, C. A., & Norberg, H. C. (2019). Can blockchain technology facilitate international trade? *Mercatus Research Paper*, s. 1-23.

Merkaš, Z., Perkov, D., & Bonin, V. (2020). The Significance of Blockchain Technology in Digital Transformation of Logistics and Transportation. *International Journal of E-Services and Mobile Applications (IJESMA), 12*(1), s. 20.

Min, H. (2019). Blockchain techology for Enhancing Supply Chain Resilience. *Business Horizons, 62*(1), s. 35-45.

Popa, I., & Belu, M. (2018). Afaceri internaționale. Tehnica operațiunilor de export-import. *ASE Bucuresti*.

Pournader, M., Shi, Y., Seuring, Y., & Lenny Koh, S. C. (2018). Blockchain applications in supply chains, transport and logistics: a systematic review of the literature. *International Journal of Production Research, 58*(7), s. 2063-2081.

Queiroz, M. M., & Wamba, S. F. (2019). Blockchain adoption challenges in supply chain: An empirical investigation of the main drivers in India and the US. *İnternational Journal of İnformation Management, 46*, s. 70-82.

Rejda, A., Keogh, J. G., & Treıblmaier, H. (2019). Leveraging the Internet of Things and Blockchain Technology in Supply Chain Management. *Future İnternet, 11*(7), s. 161.

Rivlin, B. (2016). "Geth, Viper, and Wafr: New Ethereum Developments". *ETH News*.

Saberi, S., Kauhizadeh, M., Sarkis, J., & Shen, L. (2019). Blockchain technology and its relationships to sustainable supply chain management. *International journal of production research, 57*(7), s. 2117-2135.

Saberi, S., Kouhizadeh, M., Sarkis, J., & Shen, L. (2019). Document details - Blockchain technology and its relationships to sustainable supply chain management. *International Journal of Production Research, 57*(7), s. 2119-2135.

Schallmo, D. R., & Williams, C. A. (2018). Digital Transformation Now!: Guiding the Successful Digitalization of Your Business Model. *Business & Management, Springer Briefs in Business;*.

Sharma, P. K., Kumar, N., & Park, J. H. (2018). Blockchain-based distributed framework for automotive industry in a smart city. *IEEE Transactions on Industrial Informatics, 15*(7), s. 4197-4205.

Sheel, A., & Nath, V. (2019). Effect of blockchain technology adoption on supply chain adaptability, agility, alignment and performance. *Management Research Review, 42*(12), s. 1353-1374.

Sıddık, N. A., Kabiraj, S., & Miah, F. (2020). Blockchain Technology and Facilitation of International Trade: An Empirical Analysis. *Fortune İnstitute of İnternational Business, 10*(3).

Singhal, B., Dhameja, G., & Panda, P. (2018). Beginning Blockchain: A Beginner's Guide to Building Blockchain Solutions. *New York: Apress.*

Slatvinska, V., Demchenko, V., Tretiak, K., Hnatyuk, R., & Yarema, O. (2022). The impact of blockchain technology on international trade and financial business. *Universal Journal of Accounting and Finance, 10*(1), s. 102-112.

Şafak, G., Arslan, C., & Gözütok, M. (2020). Blok Zinciri ile Yeni Nesil Dağıtık Defter Teknolojilerinin Karşılaştırılması. *International Symposium on Multidisciplinary Studies and Innovative Technologies (ISMSIT)*.

Tiago, M., Novao, O. F., Minguez, İ. F., & Larmas, F. P. (2019). Towards an Autonomous Industry 4.0 Warehouse: A UAV and Blockchain-Based System for Inventory and Traceability Applications in Big Data-Driven Supply Chain Management. *Sensors, 19*(10).

Ticaret Bakanlığı. (2024). *Ticaret Bakanlığı 2024-2028 Stratejik Planı.*

Topçu, B. A., & Sarıgül, S. S. (2020). Dünyada ve Türkiye'de Blok Zinciri Teknolojisi: Finans Sektörü, Dış Ticaret ve Vergisel Düzenlemeler Üzerine Genel Bir Değerlendirme. *Avrupa Bilim ve Teknoloji Dergisi*, s. 27-39.

Ünal , G., & Uluyol, Ç. (2020). Blok Zinciri Teknolojisi. *Bilişim Teknolojileri Dergisi, 13*(2), s. 167-175.

Wawryszuk, B. (2018). Aplicații practice ale tehnologiei blockchain în transport și logistică. *Transport*.

Zhimin, G., Xu, L., Chen, L., Yang, L., & Weidong, S. (2018). CoC: A Unified Distributed Ledger Based Supply Chain Management System. *Journal of Computer Science and Technology, 33*, s. 237-248.

Braun, A. (2019). *The Differences Between Permissioned and Permissionless Blockchains*. https://www.maketecheasier.com/ Erişim tarihi: 10.02.2024

Azhar, F. N. *KRIPTOGRAFI - Keamanan Jaringan.* 2 20, 2023 tarihinde https://www.academia.edu/ Erişim adresi: 20.02.2024

E.L.İ. (2018). *Blokzinciri Teknolojisi, Akıllı Sözleşmeler ve Tüketicinin Korunması Hakkında ELI İlkeleri*. https://www.europeanlawinstitute.eu/ Erişim Tarihi: 20.01.2024

Loebbecke, C., Lveneborg, L., & Niederle, D. (2018). Blockchain technology impacting the role of trust in transactions: Reflections in the case of trading diamonds. http://ecis2018.eu/wp-content/uploads/2018/09/2038-doc.pdf Erişim tarihi: 16.02.2024

DİJİTALLEŞME İLE BİRLİKTE MEDYADA DEĞİŞEN FUTBOL MAÇLARININ ANLATIMI: LA LİGA ÖRNEĞİ

Prof. Dr. Deniz YENGİN
Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Türkiye
deniz.yengin@comu.edu.tr https://orcid.org/0000-0002-6846-0770
Sefa HARRANOĞLU
Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Türkiye
sefaharranoglu@gmail.com https://orcid.org/0000-0001-9679-3233

ÖZ

Medya kablolu çağ döneminden beri insan hayatına nüfuz etmiştir. Ancak medyanın yaygın olarak kullanımı 20. yüzyıla dayanmaktadır. Eğlenceden habere birçok amaçla kullanılan medyanın her yeni teknolojik gelişme ile farklı bir boyuta ulaştığına şahit olunmaktadır. Söz gelimi bunlardan biri de 2020'li yıllardan itibaren maç anlatımlarının değişimidir. Bu bağlamda araştırmada İspanya Ligi'nde diğer bir deyişle La Liga'da 18 Şubat 2024 tarihinde oynanan Vallecano ile Real Madrid arasındaki 1-1 biten maç ele alınmıştır. Araştırma içerik analizi yöntemiyle irdelenmiştir. Bu doğrultuda maçın tamamında medyanın teknolojiyi kullanarak ne gibi yenilikler kullandıkları irdelenmeye çalışılmıştır. Çalışmanın sonucunda teknolojinin birçok unsurunun kullanıldığı saptanmıştır. Söz konusu unsurlar maç öncesi futbolcuların resimleriyle beraber saha içinde dizilişleri, gol anında karekod uygulamasının kullanılması, maçta golü atan futbolcunun sezon boyunca ayak/kafa/penaltı olarak ne kadar gol attığı, penaltı kullanan futbolcunun penaltı sırasında yüzdelik olarak oranı, maç sırasında izleyicilerin karekod uygulaması sayesinde maçın oyuncusunu belirleme gibi teknolojik yeniliklerin izleyicilerle buluştuğu görülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Dijitalleşme, Medya, Yeni medya, Futbol, La liga

THE NARRATİON OF FOOTBALL MATCHES CHANGİNG İN THE MEDİA WİTH DİGİTALİZATİON: THE CASE OF LA LİGA

ABSTRACT

Media has permeated human life since the cable era. However, widespread use of media dates back to the 20th century. It is witnessed that media, which is used for many purposes from entertainment to news, has reached a different dimension with each new technological development. For example, one of these is the change in match narratives since the 2020s. In this context, the match between Vallecano and Real Madrid, played on February 18, 2024 in the Spanish League, in other words La Liga, which ended 1-1, was discussed in the research. The research was examined using the content analysis method. In this regard, an attempt was made to examine what kind of innovations the media used using technology throughout the match. As a result of the study, it was determined that many elements of technology were used. The elements in question are the formation of the football players on the field with their pictures

before the match, the use of the QR code application at the time of the goal, how many goals the football player who scored the goal in the match scored in terms of foot / head / penalty throughout the season, the percentage of the football player taking the penalty during the penalty, the use of the QR code application of the spectators during the match. It is seen that technological innovations such as determining the player of the match are introduced to the audience.

Keywords: Digitalization, Media, New media, Football, La liga

GİRİŞ

Geçmişten günümüze yaşanan süreç içerisinde insanlık sürekli bir iletişim ve etkileşim halindedir. İnsanlık tarihi boyunca teknolojinin gelişmesinin sürekli devam etmesi sonucu toplumsal iletişim becerilerini her anlamda geliştiren insanlık açısından önemli örnekler karşımızda bulunmaktadır. Hayatlarının her daim vazgeçilmezi olan iletişim araçları insanların gündelik yaşamları içerisinde oldukça önemli bir yer tutmaktadır. Teknolojik olarak sürekli gelişim gösteren ve yeni iletişim biçimlerinin ortaya çıkmasına neden olan toplumsal, sosyal olgular arasında iletişim bir köprü görevi görmektedir. İnternet ve dolayısıyla ortaya çıkan yeni teknolojik yönelimler ile birlikte insanların kitle iletişim aracı denilen kanallar üzerinden kurdukları iletişim şekilleri zamanla yeni olana doğru uyumlu bir süreç içerisine girmeye başlamıştır (Sucu, 2021 :53). Bununla birlikte yeni kanallara doğru yaşanan yönelim toplumun yakın çevresiyle birlikte, bütünüyle gerçekleşmeye başlamıştır. İnsanlar yaşadıkları toplumsal yapıda ilk olarak yakın çevreleriyle belli başlı iletişim biçimleri ile bir süreç başlatmaktadırlar. Bu bağlamda İletişim, insanların çevresiyle kurduğu süreçleri analiz eden bir bilim dalıdır (Yengin & Bayrak, 2023: 24). Toplumun bütünüyle yakın bağlar kuran iletişim, kurduğu bu bağlarla birlikte insanlara yeni etkileşim alanları yaratmaktadır. İletişim olmaksızın yaşanacak çoğu olay ve olgu arasındaki anlamlandırma süreci ucu açık bir şekilde eksik gerçekleşme durumunda kalabilmektedir. İnsanlık teknolojinin gelişimi ile birçok alanda ancak özel olarak iletişimsel anlamda yeni fırsatların ortaya çıktığı bir dönemden geçmektedir. İnsanlar bilimden sanata, eğitimden sağlığa ve iletişimden spora kadar birden fazla alanda daha önce tanık olunmayan teknolojik gelişim ve değişimler ile karşılaşmıştır. Bu atılımlar arasında iletişim alanında yaşanan yeni fırsatlar dikkatleri üzerine çekmektedir. Bu teknolojik atılımlar ile eski dönemlerde iletişim süreçlerinde yaşanan belli aksaklıklar azaltılmış, bu aksaklıkların bir daha yaşanmaması adına önlemler alınmış ve hatta daha farklı kanallar aracılığıyla yeni ve daha az aksaklık yaşanan bir iletişim sürecinin önü açılmıştır. İletişim, insan yaşam mücadelesinin sürekli bir bileşeni olarak tanımlanır. Teknoloji, geçmişten günümüze teknik gelişmelerle iletişim araçlarının evriminde önemli bir rol oynar (Yengin & Bayrak, 2023: 11-15). Bu bağlamda yaşanan teknik gelişimler ışığında iletişim ve etkileşimin geçirmiş olduğu evrim gözler önüne serilmektedir. Bu çalışmanın da konusu olan ve 'futbol maçlarının anlatımı örneği' bağlamında kitle iletişim araçları üzerinden insanların maç anlatımı yoluyla nasıl aktif olarak etkileşime çekildikleri ele anlatılmıştır. Güncel olarak ve özellikle İspanya'da La Liga olarak adlandırılan ligde insanlara yeni ve cezbedici biçimlerde maç anlatımları televizyon ekranlarına yansıtılarak verilmeye başlanmıştır. Yayıncılık anlamında çığır açan bir adım olarak maç esnasında yaşanan önemli pozisyonların, gollerin, penaltıların, takımların hücum yönünün

işlendiği ve aktarıldığı anlatımlarda teknolojik olarak yararlanılan yenilikler insanlara ve kitle iletişim aracı kullanıcılarına ulaştırılmaktadır. Dikkatleri üzerine çeken bu uygulama ile ortaya çıkan noktaysa yararlanılan teknolojik cihazların bu denli önü açık olması ve yenilikler barındırmasıdır. Ele alınan bu güncel olgu çerçevesinde, geçmişten günümüze süre gelen teknolojik yeniliklerin kitle iletişimine doğrudan etkisi ve dolayısıyla kimileri için gündelik hayatta önemli olan futbol maç anlatımı üzerine inceleme yapılacaktır. Bu noktada spor ve medya alanları birbirlerinden bağımsız alanlar olarak görülebilmektedir. Ancak yapılan bu yorumlar, kapitalist dünyada yaşanıldığı gerçeğini ve biri olmadan diğerinin olmayacağı durumları göz ardı edebilmekle beraber, bu iki alanın birbirinden beslendiğini kimi zamanlar kaçırmaktadır (Özsoy, 2020: 327). Medyanın toplumsal olarak karşılığı olan bütün alanlarla kurduğu bağlantı oldukça açıktır. Sanattan siyasete, müzikten sağlığa ve en sonunda sporun birçok alanında ekranlara yansımasının medya ve spor bağlantısı noktasında verilebilecek önemli bir örnek konumundadır. Bu bağlantılı olma durumu özellikle son yıllarda giderek artan bir durum olarak bulunmaktadır. Geleneksel olan kitle iletişim araçlarına, internet teknolojisinin hızlı gelişimi ile dijitalleşme kavramı da eşlik etmeye başlamıştır. Bu bağlamda yeni medya olgusu olarak karşımıza çıkan ve bir yeni sistemler bütününü ifade eden bu adlandırma son 10 yılda artan oranda kullanılmaya başlanmıştır. 1990'lı yıllarda hızlanan ve artan biçimde kullanılan internet teknolojisi ile ortaya çıkan yeni olgular, yeni medya kavramı adı altında buluşmuş ve bu genel adlandırmanın çatısı altında yenilikleri temsil etmeye başlamıştır (Altun, 2022 :16). Geleneksel medya olarak adlandırılan ve bir noktada insanların gündelik yaşamlarındaki iletişim ihtiyacının bir kısmını karşılayan, bu medya biçimlerinde çoğu zaman tek taraflı bir etkileşimin yaşanması bu olgunun kendisini yenilemesini dayatmıştır. İnsanlar günümüzden yaklaşık olarak 500 yıl öncesinde basım tekniklerini yaygınlaştırmış ve toplumsal anlamda o dönemin en büyük atılımı yapmışlardır. İnsanlar yaygınlaşan basım teknikleri sayesinde bilgiye hızlı ulaşabilmenin yollarını bulmuşlardır. Bugüne gelinceye kadar ektisini koruyan basım teknikleri son zamanlarda artık dijital ortamlara kaymaya başlamıştır. Matbaanın etkisiyle sözlü kültür etkisini yitirmeye başlamış yazılı kültürün bir anlamda önü açılmıştır. Ancak günümüzde bu durumun tam tersi televizyon-matbaa bağlamında söylenebilmektedir. Televizyonun geliştirilmesi ile yazılı kültürden sözlü kültüre bir geçiş yaşanmış ve Ong'a göre bu ikinci sözlü kültür çağı olarak adlandırılmıştır (Bendaş, 2022: 380). Televizyon sözlü olarak ekranlara aktarılan anlatımlar biçimde etkileşim sağlamaya başlamış ve kullanıcılar gün geçtikçe akıllı cihaz olarak kodlanan cihazlar ile farklı etkileşim biçimlerine girmektedirler. Belirli kanallar/vericiler üzerinden paylaşılan sinyaller ile ses ve görüntünün birleşmesinden televizyonda verilen yayınlar oluşmaktadır. Bir olayın görüntü ve ses olarak bir kısım elektronik eylemler sonucu yaşanan elektromanyetik dalgalanmalar yoluyla bir yerden başka bir yere ulaşması biçimine televizyonun teknik işleyişi olarak tarif edilebilmektedir (Sarı & Erdoğan, 2018 :107). Bu biçimiyle spor müsabakalarında paylaşılan yayınlar sırasında bu teknik ilerleyişin üzerine eklenen ve maç anlatımını başka boyutlara çıkaran La Liga'daki maç anlatımları teknolojinin geçirdiği değişimin çarpıcı örneklerinden bir tanesi olmaktadır. Spor ve medya bağlantısı ele alındığı zaman karşılaşılan en önemli nokta, teknolojik gelişmeler ışığında televizyonlarda maç anlatımıyla gelişen görsel destekler olmaktadır. Müsabaka analizi, spor müsabakalarında ve özellikle futbol gibi taktik üzerine durulan bir oyunda toplanılan bilgilerin, düzenlenip hedeflerine ulaştırılması başta sporcuların ve takımın performansını

artırmakta etkili bir program olduğu ortaya konmuştur (Işık & Gencer, 2007, Akt. Yavuz & Saygın, 2021: 164). Canlı yayınlarda ekranlara yansıtılan istatistiki veriler ve özellikle maç üzerine izleyicilerin stadyumlarda ve yayınlarda etkinliklere aktif olarak katılmalarını sağlayan yaratıcı şeyler yapılmasının önü açılmıştır. QR kodlar ile maç esnasında dev ekranlardan paylaşılan maçın en iyilerini belirleyen sorular ve birçok aktivite maç esnasında ve televizyonda sunulmaktadır. Televizyon ekranlarında maç anlatımlarını takip eden seyirciler son dönemlerde La Liga çatısı altında denenen ve taraftarların dâhil olduğu yeni etkileşim biçimleri gün geçtikçe popülerleşmekte ve değeri anlaşılmaktadır. Bu bağlamda dijitalleşme ile her alanda yeniliklerin arandığı günümüz dünyasında insanların gerek kitle iletişim araçları ile gerekse de dijital ortamlar ile yeni kanalların yaratılması her zamankinden daha hızlı bir biçimde gerçekleşmektedir. Dijital ortamlarda bulunmanın önemi artmakla beraber artık çoğu nokta trendlere ayak uydurmaya başlamıştır. Ticaret, sanat, bilim, medya, spor ve diğer başka alanlar dijital başkentlerin dijital meydanlarında görünmektedir (İdris, 2017: 598). Toplumsal olarak her alanda görülen bu değişimler ışığında geçmişten gelen birikimler ile her gün yeni kanallar kitlelere ulaştırılmaktadır. Kitleler kullandıkları teknolojik aygıtların her seferinde daha yenisini ve kimi zaman daha aktif olarak katılabilecekleri ortamların ellerinin altında olmasını da arzuladıkları durumlar söz konusudur. Tüketim kültürünün işlediği ve genel olarak insanların hayatlarını idame ettirdikleri biçimler, toplumsal bir tüketim kültürü de yaratmıştır. Modern insanlık tarihi boyunca birçok altüste şahit olmuş ve bu altüst oluşlar sonucu siyasi hava da sürekli değişmiş veya kendisini güncellemeye çalışmıştır. Son 30-40 yılın asıl muhatabı olduğu yeni medya kavramı da bu noktaya denk gelmektedir. Tarihsel gelişimi ele alındığı zaman 'yeni medya' olgusu, modern toplumların ilk anlarından itibaren kitleler arasında dönüştürücü etkisini de kullandığı yeni medya araçlarını artırarak, iletilen her iletinin/mesajın dönüştürücü gücü halini almasına da olanak sağlamıştır (Altun, 2022 :4). Medya denilen olgunun yönetim ve idari gücünü elinde bulunduran yönetici sınıfı, insanların kendi çizdikleri döngünün dışında bir yönelişe müsaade etmeksizin, insanların karşısına her dönemde onları cezbedecek yeniliklerle çıkarak kendi kontrol yeteneğini de sağlamlaştırmaktadır. Yaşanan teknolojik gelişmeler gündelik yaşantıda insanlar için ayrılmaz bir parça olmaktadır. Çağımızda insanların karşısına sürekli çıkan bu teknolojik gelişmelerden spor alanı da oldukça etkilenmektedir. Dinamik, akan bir oyun içerisinde şekillenen ve icra edilen spor müsabakaları televizyonlarda detaylı olarak verilerek insanların da dikkatlerini bu yeni alana çekmektedir (Çankaya & Saki & Taşmektepligil, 2020: 142). Yaşadığımız dönemden binlerce yıl öncesine kadar izlerine rastlanılabilen futbol ve spor olguları günümüzde oldukça popüler konumdadırlar. Spor müsabakalarına bakıldığı zaman ilk örneklerde insanların sosyalleşmek adına belli kurallar çerçevesinde ve topluluklar halinde gerçekleştirdikleri oyunlar olarak karşımıza çıkmaktadır. Yakın dönemde İngiltere topraklarında işçilerin molalarında kısa müsabakalar şeklinde gerçekleştirilen maçlar örnek verilebilecek önemli örneklerdendir. Bütün spor dalları arasında dünya çapında insanların aktif ve pasif olarak en fazla katılım gösterdikleri futbol yayın kuruluşlarının bu anlamda son yıllarda ilgisini çekmiştir (Karataş, 2014: 40). Bu bağlamda futboldaki geniş alanlar üzerine düşünen ve bunlara göre adımlar atan yayın kuruluşları başta olmak üzere iktidar sahipleri tarafından futbol kitlelere müdahale etmek adına oldukça önemli görülen bir spor dalı olarak bulunmaktadır. Popülerlik bağlamında dünya çapında geniş kitlelere ulaşan futbol olgusu yayınlanma biçimleri açısından da farklar barındırmaktadır. Bu makalede

incelenen noktasıyla İspanya La Liga'da yayın formatında kulanılan küresel ölçekte farkındalık yaratacak ve bu alana doğru yeni adımların öncülüğünü yapacak boyutlarda görseller kullanılmaya başlanmıştır. Teknik ve taktik noktalarının futbolda başarıya ulaşabilmek adına oldukça önemli kabul edildiği bir ortamda İspanya'daki yayınlar esnasında detaylı bilgilendirmeler yapılarak sahaya yansıtılan bilgilerin önemi anlaşılmaktadır (Ertetik & Müniroğlu, 2021: 157). Bu noktada bilginin değeri her sosyal ortamda oldukça önemli bir yer tutmaktadır. Bilgi süreçleri insanların her zaman merak konusu olmuş ve bu meraklarını gidermek adına bu süreçlerin özüne dair keşifler ortaya atılmıştır. Dijital teknolojilerin yaygınlaşması ve hızlı gelişimi sonucu, televizyon ve radyonun dijitalleşmesi hızlanmış, medya kuruluşlarının da işleyiş şekillerinde gözlenen değişimlerin yaşanmasına neden olmuştur (Delibaş ,2023 :93). İnsanların bu değişimlere yaklaşımları ve bir anlamda kabul etmeleri ile bu yeni kanallar ve işleyiş biçimleri yukarıda sıralana değişimlerin hızlıca gündelik yaşantıya adapte olmasına neden olmuştur. İnsanlık tarihi boyunca her seferinde iletişim ve etkileşim kurmak adına zor yollardan geçilmiştir. Ancak en sonunda iletişimini eksiksiz yapılması ve etkili olması adına bu zorluklardan da her seferinde yeni bir iletişim biçimini keşfederek çıkmıştır. İletişim süreci bu makalede de ele alınacağı şekliyle değişmiş ve gelişmiştir. Spor sahnesinde gerçekleştirilen maçlar ile ilgili televizyon ekranlarında karşılaşılan yenilikler ışığında yeni bir etkileşim biçimi ortaya konmuştur. Bu süreç her zaman en iyisi ve etkilisi ortaya konana kadar devam edecek bir şekilde bulunmaktadır. Gelişim her zaman ileriye dönük ve sağlam adımlarla atılmaktadır. İnsanlar her zaman en mantıklı olan iletişim biçimine her zaman olduğu gibi en sonunda kavuşacak toplumsal ve sosyal bir varlıktır.

İSPANYA LİGİ (LA LİGA) MAÇLARININ ANLATIMLARI ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA

İnsanoğlu geçmişten günümüze var olanla yetinmemiş hep yeninin arayışı içerisinde olmuştur. Her yeni buluş yeni bir dönemi diğer bir deyişle yeni pratiklerin hayata nüfuz etmesini sağlamıştır. Özellikle 21. yüzyılın başından bu yana yaşanılan teknolojik gelişmeler medya izleme pratiklerine yeni bir boyut getirmiştir. Bunlardan biri de futbol maçları izleme pratiğidir. Çalışma yaşanılan futbol izleme pratiklerini konu alarak İspanya liginde diğer bir deyişle La Liga'da teknolojiden ne derece nasibini almasıdır. Çalışmada 18 Şubat 2024 tarihinde oynanan Raye Vallecano Real Madrid maçı ele alınarak içerik analizi yöntemiyle irdelenmiştir. İçerik analizi, belirli bir konudaki kalıpları, temaları, önyargıları ve anlamları ortaya çıkarmak amacıyla sistemli bir veri analiz yöntemidir (Baltacı, 2019: 377). Bu bağlamda ilgili maçın 90 dakikası ele alınarak ne gibi yeniliklerin geldikleri maç içinde ekran görüntüleri çekilerek analiz edilmeye çalışılmıştır.

Araştırmanın Soruları

Yapılan çalışmada maç esnasındaki ekran görüntülerin amacı makalede irdelenmeye çalışılan soruların cevaplanmasını sağlamaktır. Bu bağlamda sorular şu şekildedir:

H1: La Liga (İspanya) futbol medyasında hangi teknolojiler kullanılmıştır?

H2: Yaşanılan teknolojik gelişmelerle İspanya ligi izleyicileri aktif mi yoksa pasif bir rolde midir?

H3: Medyadaki teknolojiler İspanya futbol medyasının hangi alanlarında kullanılmıştır?

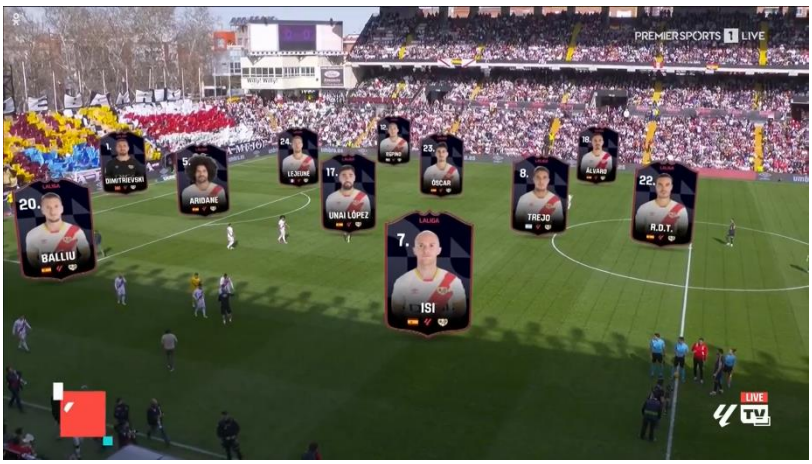

Görsel 1. Raye Vallecano Takımının Maç Kadrosu

Raye Vallecano Real Madrid maçı öncesi ev sahibi ekibinin kadroları dijital teknolojiler sayesinde verilmektedir. Söz konusu fotoğrafta da görüldüğü üzere Raye Vallecano kadrosunun maç içindeki dizilişi, oyuncuların resimleri, forma numaraları ve hangi ülkeye bağlı oldukları verileri artırılmış gerçeklik yoluyla verilmektedir.

Görsel 2. Raye Vallecano Takımının Korner Verileri

Raye Vallecano Real Madrid maçının 1. dakikasında ev sahibi Vallecano ekibinin korner kazandığı görülmektedir. Korner kullanımı sırasında Vallecano takımının sezon boyunca ön direğe, kale önüne ve arka direğe yüzdelik olarak topu atma yüzdeleri teknoloji sayesinde verilmiştir. Bu bağlamda ön direğe %12, kale önüne %52 ve arka direğe %36 olarak gösterilmektedir. Ayrıca kornerlerin sezon boyunca topun gönderildiği bölgeleri artırılmış gerçeklik sayesinde gösterilerek desteklenmiştir.

Görsel 3. Maç sonrası Joselu gol istatistiği

Görsel 4. Gol sonrası Joselu karekod uygulaması

Raye Vallecano Real Madrid maçının 4. dakikasında Real Madrid Joselunun golüyle 1-0 öne geçmiştir. Golden sonra Joselu attığı gol sayısı verilmiştir. Joselunun toplam attığı gol sayısının ne şekilde attığı bilgilerinin de maç içinde verildiği görülmektedir. Bu bağlamda Joselunun attığı 8 golün 5'ini ayaklarıyla, 3 golünü kafasıyla attığı penaltıdan ise gol atamadığı bilgilerinin yer aldığı görülmektedir. Söz konusu gol bilgilerinden sonra karekodun izleyicilerle buluştuğu görülmektedir. Söz konusu karekod Land.golball.com sitesine yönlendirmektedir. İlgili sitede izleyiciler maç esnasında karekodu okutarak belli puan kazandıkları görülmektedir. Kazanılan puanlar sayesinde maç bileti ve takım forması kazandığı saptanmıştır.

Görsel 5. Maçın Belirli Dakikalarında Çıkan Karekod

Raye Vallecano Real Madrid maçının belirli dakikalarında izleyicilerin maç esnasında WhatsApp'taki La Liga kanalına katılmalarını sağlayan karekod çıktığı görülmektedir. Karekodu okutan futbolseverler Whatsapp uygulamasının La Liga (İspanya Ligi) kanalına erişebilme fırsatı yakaladıkları görülmektedir. Karekod sayesinde erişilen Whatsapp'taki La liga kanalı sayesinde bireyler İspanya ligindeki tüm takımlar hakkında bilgilere

ulaşabilmektedir. Söz gelimi attıkları golden son dakika gelişmelere kadar tüm bilgilerin yer aldığı görülmektedir.

Görsel 6. Raye Vallecano Real Madrid Maçındaki Penaltı

Raye Valecano Real Madrid maçının 26. dakikasında ev sahibi ekibin penaltı kazandığı görülmektedir. Topun başına Raul De Tomas'ın geldiği görülmektedir. Raul De Tomas'ın artırılmış gerçeklik yoluyla kaç penaltı attığı ve bunların kaçının gol olduğu sayı ve yüzdelik olarak izleyicilere verildiği görülmektedir. Bununla birlikte en son kullanılan üç penaltının hangi köşelere atıldığı ve gol olan penaltıların yeşil renkte gol olmayan penaltıların ise kırmızı renkte verildiği görülmektedir. Ayrıca Raul De Tomas'ın hangi numarayı giydiği ve oyuncunun görüntüsünün de izleyicilerle buluştuğu görülmektedir.

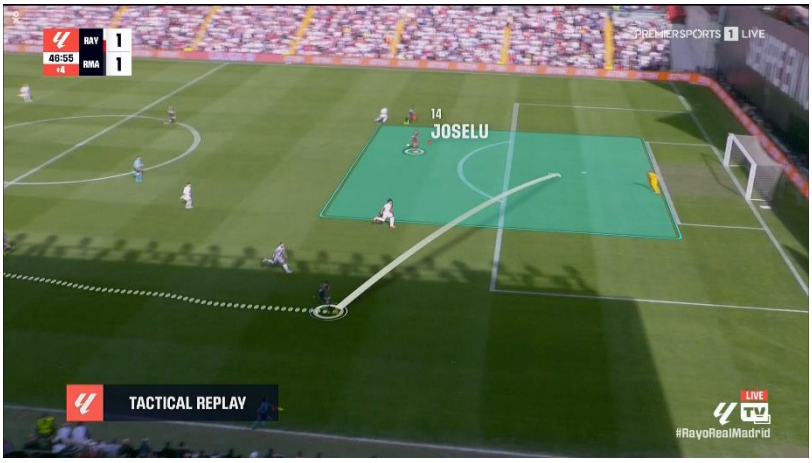

Görsel 7. Real Madrid Golünün Taktiksel Tekrarı

Raye Vallecano Real Madrid Maçının 5. dakikasında gelen ilk golün nasıl gerçekleştiğini maçın 46. dakikasında kullanılan teknoloji sayesinde verilmeye çalışmıştır. İlgili görselde defanstan topun pas atılışı daha sonra Real Madrid'li oyuncunun sağ kanattan Joselu'ya topu hangi bölgeye gönderdiği oklar ve renkler yardımıyla verildiği görülmektedir. İspanya medyası gösterdiği bu görüntüyü taktiksel tekrar bağlamında göstermektedir.

ISBN NO. 978-625-6830-90-5

Görsel 8. Real Madrid Takımının Ofansif Çizgisi

Raye Vallecano Real Madrid maçının 68. dakikasında skor 1-1 iken ofansif çizgisinin 72,6 metre olduğu medyadaki teknoloji sayesinde verilmektedir. Ayrıca verilen teknoloji ile beraber La Liga'da ikinci yarı ofansif çizgisi ortalaması Real Madrid'in 68,2 metre olduğu bilgisinin de yer aldığı görülmektedir. Kullanılan söz konusu teknoloji yazı ve mavi renkte çizgi sayesinde izleyicilere verilmektedir.

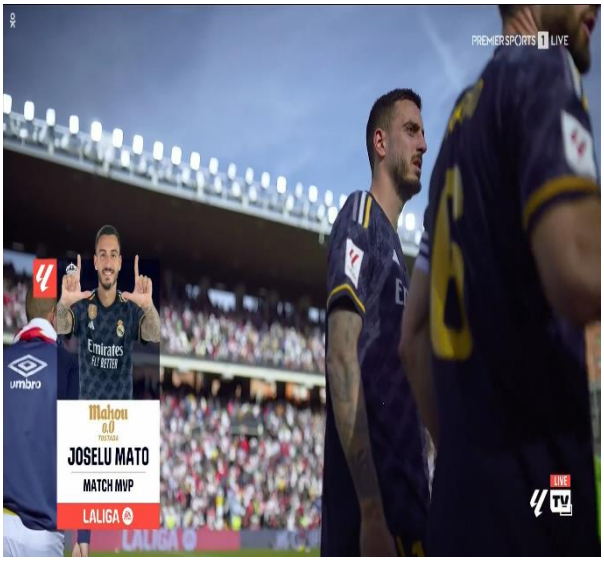

Görsel 9. Maçın Oyuncusu Belirleme Karekodu **Görsel 10.** Maçın Oyuncusu Görüntüsü

Raye Vallecano Real Madrid maçının en değerli oyuncusunun izleyiciler tarafından belirlenmesi için maçın 70. dakikasından başlayarak belirli dakikalarda karekodun verildiği görülmektedir. Maçın sonucundaki görüntüden anlaşılacağı üzere maçın 5. dakikasında Real Madrid adına golü atan Joselu maçın oyuncusu seçilmiştir. Bu bilgiler ışığında izleyicilere medyanın teknolojik gelişmelerle sunduğu maç anlatımı ile izleyicilerin sadece maçı izlemediği maç sırasında ve sonrasında verilen karekodlar yardımıyla maçın oyuncusunu belirleme gibi rollerde de yer aldıkları saptanmıştır.

Görsel 11: Real Madrid Takımının 74. Dakikaya Kadar Yaptığı Ataklar

Raye Vallecano Real Madrid maçının 74. dakikasına kadar Real Madrid'in toplamda yaptığı atakların sayısı ve nereden yapıldığı teknoloji sayesinde gösterilmektedir. Görüntüden de anlaşılacağı üzere Real Madrid'in sol kanattan 11 ortadan 2 ve sağ kanattan da 7 atak gerçekleştirdiği oklar yardımıyla izleyiciye gösterilmektedir. Verilen okların karışıklığa yol açmaması adına açık mavi kırmızı ve sarı renklerin verildiği görülmektedir. Ayrıca söz konusu teknolojinin takımların atak sayılarına göre revize edilerek maçın belirli dakikalarında verildiği belirlenmiştir.

Görsel 12. Real Madrid Futbolcusu Joselu'nun Sıcaklık Haritası

Raye Vallecano Real Madrid maçının 92. dakikasına kadar Real Madrid'in tek golünü kaydeden ve maçın adamı seçilen Joselu'nun maç boyunca yaptığı bazı verileri izleyicilere verilmektedir. İspanya medyasında kullanılan teknoloji sayesinde Joselu'nun üstünde yazılar verildiği görülmektedir. Sıcaklık haritası bağlamındaki verilere bakıldığında Joselu'nun maç boyunca 8,7 km koştuğu 14 kere topla buluştuğu izleyicilere verilmiştir.

SONUÇ

Teknolojinin 21. yüzyılda büyük bir gelişim katederek başka bir boyuta evrildiğini söylemek mümkündür. Neredeyse her alanda olduğu gibi medyanın da teknolojik gelişmelerden nasibini aldığı görülmektedir. Medya izleyiciyi bazı programlarda pasif olma rolünden çıkartıp aktif bir role geçişini sağlamıştır. Bunlardan biri de İspanya medyasının futbol müsabakalarında uyguladığı teknolojileri izleyicilere aktarmasıdır. Bu bağlamda teknolojik gelişmelerin hangi şekilde medyada yaşandığı ele alınarak çalışma yapılmıştır.

Yapılan araştırmanın asıl amacı İspanyol medyasının teknolojik olarak neleri kullandığı, izleyicinin medyadaki konumu ve İspanyol medyasındaki teknolojilerin futbolun nerelerinde kullanıldığı gibi soruların cevaplanmasını sağlamaktır. Bu bağlamda çalışmada 18 Şubat 2024 tarihinde 1-1 sonuçlanan Raye Vallecano Real Madrid maçı ele alınarak çözümlenmeye çalışılmıştır. Söz konusu müsabakada maç dizilişleri, gol, gol sonrası, takımların gerçekleştirdikleri ataklar, penaltı anı, korner kullanımı gibi alanlarda teknolojiden bir hayli yararlanıldığı görülmektedir. İzleyicilerin daha rahat anlayabilmeleri adına maç öncesinde dizilişlerin oyuncu resimleriyle beraber verilmesi, penaltıda gol olan köşeleri ve gole çevrilen ya da çevrilmeyen penaltıların renklerinin mavi ve kırmızı renkte verilmesi, atakların hangi kanatlarda gerçekleştiği oklar ve renkler yardımıyla verildiği, korner kullanımında topun atıldığı bölgelere oklar yardımıyla verildiği saptanmıştır. Ayrıca Raye Vallecano Real Madrid maçını izleyen izleyicilerin maçın belli bölümlerinde ortaya çıkan karekod uygulaması sayesinde maçın oyuncusunu belirlemeleri söz konusu iken diğer bir karekod uygulaması sayesinde de La Liga'nın Whatsapp kanalına erişim sağlayabildikleri görülmektedir.

Özetle cevaplanması istenen izleyicinin aktifliği durumu ilgili maçta her anlamda olmasa bile maçın yıldızının seçilmesi şansının izleyicinin elinde olduğu belirlenmiştir. Diğer soru olan hangi teknoloji kullanımları ise özellikle artırılmış gerçeklik uygulamasının maç esnasında sıklıkla kullanıldığı saptanmıştır. Son soru olan müsabakanın hangi alanlarında teknolojinin kullanıldığına bakıldığında dizilişler, penaltı, atak sayıları, gol, korner bölümleri gibi alanlarda sıklıkla teknolojiden yararlandığı saptanmıştır.

Ülkemizdeki futbol medyası ile kıyaslandığında İspanyol futbol medyasının teknolojiyi çok daha fazla kullanarak izleyiciye farklı deneyimler yaşattığı saptanmıştır. Süper lig olarak nitelendirilen ülkemiz futbol medyasında söz konusu teknolojilerin neredeyse tamamı bulunmamaktadır. Aynı şekilde ülkemiz futbol izleyicilerinin pasif konumda olduğu diğer bir deyişle maç esnasında maçın oyuncusu belirleme gibi haklarının bulunmadığı görülmektedir.

KAYNAKÇA

Baltacı, A. (2019). Nitel araştırma süreci: Nitel bir araştırma nasıl yapılır?. Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 5(2), 368-388.

Karataş, Ö. (2014). Türkiye'de futbol ve siyaset ilişkisi. İnönü Üniversitesi Beden Eğitimi ve Spor Bilimleri Dergisi, 1(2), 39-47.

İDRİS, M. (2017). Çocukluğun Dijitalleşmesi Çocuğun Dijital Zehirlenmesi. TRT Akademi, 2(4), 598-602.

ALTUN, F. (2022). Geleneksel Medyadan Yeni Medyaya Propaganda: Süreklilik ve Değişim. Mevzu–Sosyal Bilimler Dergisi, (7), 1-22.

ÇANKAYA, S., Ünal, S. A. K. İ., & TAŞMEKTEPLİGİL, M. Y. (2020). Var Sisteminin 2018-2019 Sezonu Süper Lig Futbol Maçlarina Etkisinin Değerlendirilmesi. Spor ve Performans Araştırmaları Dergisi, 11(2), 141-154.

ÖZSOY, S. (2020). Sporda Şiddetin Önlenmesinde Medyanın Rolü. Türkiye İnsan Hakları ve Eşitlik Kurumu Akademik Dergisi, (4-5), 325-342.

İpek, S. U. C. U. (2021). HABERCİLİKTE HABER ERİŞİMİNDE GELENEKSEL MEDYADAN YENİ MEDYA PLATFORMLARINA DÖNÜŞÜM. Kadim Akademi SBD, 5(1), 52-68.

Ümit, S. A. R. I., & ERDOĞAN, C. (2018). Geleneksel Medyadan Yeni Medyaya: İkincil Ekran Üzerine Bir İnceleme. Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi, 5(8), 106-115.

BENDAŞ, K. (2022). DİJİTALLEŞEN DÜNYADA MEDYANIN DÖNÜŞÜMÜ: GELENEKSEL MEDYADAN YENİ MEDYAYA GEÇİŞ VE TÜRKİYE'DE İNTERNET HABERCİLİĞİ. Anasay, (22), 373-396.

YAVUZ, M., & SAYGIN, Ö. (2021). Farklı avrupa liglerinde oynanan futbol müsabakalarında atılan gollerin teknik ve taktik analizi: Bundesliga, La Liga, Premier Lig. International Journal of Sport Exercise and Training Sciences-IJSETS, 7(4), 163-170.

ERTETİK, G., & MÜNİROĞLU, R. S. (2021). AVRUPA KUPALARINA KATILAN TÜRK FUTBOL TAKIMLARININ MAÇLARININ TEKNİK VE TAKTİK AÇIDAN ANALİZİ (Doctoral dissertation, Ankara University).

DELİBAŞ, İ. (2023). Dijitalleşmenin Yerel Medyanın Dönüşümündeki Etki ve Sonuçları. Dil ve Edebiyat Araştırmaları, (28), 90-103.

Yengin, D. & Bayrak, T. (2023). New Media Theories. Peter Lang

KUR'ÂN'DA "FÜCCÂR" DİYE NİTELENEN İNKÂRCILARIN DÜNYASINA BİR BAKIŞ

(İNFİTÂR SÛRESİ 14.AYET ÖRNEĞİ)

Dr. Öğretim Üyesi, **Hacı ÇİÇEK,**
Adıyaman Ünv., Eğitim Fak, Arap Dili Eğitimi (Arapça Öğretmenliği)
hcicek02@hotmail.com Orcid: 0000-0003-4735-6349

ÖZET

Yüce Allah, evreni yarattıktan sonra bazı filozofların iddia ettiği gibi mekanına çekilip varlıkları seyretmemiştir. Allah, bütün insanlara uyarıcı olarak peygamberler göndermiş; dili, ırkı ve rengine bakmaksızın bütün insanlara eşit mesafede bulunmuştur. Çünkü Allah'ın, hiçbir birey ve toplumla akrabalık bağı bulunmamaktadır. Koymuş olduğu ilahî öğretilere bütün insanları çağırmış, inanç bağlamında onlara müdahale etmemiş ama herkesin iyilikten yana hareket etmesini istemiştir. Tablo böyle olmasına rağmen kimisi peygamberlere iman etmiş ve "ebrâr-iyi kimseler", kimisi de peygamberlere isyan ederek topluma vaziyet etmeye çalışmış ve "füccâr-kötü kimseler" diye nitelenmiştir. Kur'ân'da inkârcı kimselerin, kendilerinden sonraki nesilleri de kendi dünya görüşü doğrultusunda yetiştirdikleri anlaşılmaktadır. Bu nedenledir ki tarihte oldukça sabırlı ve her türlü psikolojik mobbinge maruz kalan Hz. Nuh, bu tür dünya görüşüne sahip olanlar için beddua etmiştir. Hz. Muhammed dönemindeki "füccâr" kesimden benzer davranışlar kaynaklanmıştır. Örneğin inkârcı insanlar, İslâm'ı kabul etmeyi Hz. Muhammed'e yanındaki yoksul insanları kovması şartına bağlamışlardır. Bu çalışmada Kur'ân'daki bir ayet (İnfitâr 82/14) temel alınmış ama onunla ilişkili diğer ayetler analiz edilmiş, değerlendirilmiştir.
Anahtar Kelimeler: Tefsir, Kur'ân, Kötü kimseler, Cehennem, Ceza.

A LOOK AT THE WORLD OF UNBELIEVERS, DESCRIBED AS "FUJJAR" IN THE QUR'AN

(Example of Surah al-Infitar, Verse 14)

Abstract

After creating the universe, Almighty God did not retreat to his place and watch beings, as some philosophers claim. Allah sent prophets as warnings to all people; He treated all people equally, regardless of their language, race and colour. Because Allah has no kinship ties with any individual or society. He called all people to the divine teachings he laid down, did not interfere with them in the context of faith, but wanted everyone to act in favor of goodness. Despite this situation, some believed in the prophets and were described as "good people", while others rebelled against the prophets and tried to change the society and were described as "bad people". It is understood from the Quran that unbelievers raised the generations after them in line with their own worldview. For this reason, throughout history, the Prophet Muhammad was very patient and was subjected to all kinds of psychological mobbing. Noah cursed those who had this kind of worldview. Similar behaviors stemmed from the "mongers" during the time of Muhammad. For example, unbelievers believe that accepting Islam is based on the Prophet Muhammad. They made it a condition for Muhammad to expel the poor people around him in order to accept Islam. This study was based on a verse in the Quran (Infitar 82/14), but other verses related to it were analyzed and evaluated.

Keywords: Tafsîr, The Qur'ân, Bad people, Hell, Punishment.

GİRİŞ

Kur'ân-ı Kerim, inanç bağlamında Allah'ın, insanı özgür bıraktığını[1], inanması konusunda herhangi bir zorlamanın söz konusu olmadığını haber vermiştir.[2] İslâm, insanlara bu denli özgürlük alanı açmasına, vaz ettiği öğretilerin bütün beşeriyetin yararına olmasına rağmen, bazı kimseler fısk ve fücûr tarafını seçmiş, kimi zaman mobbing uygulayarak diğer insanları da aynı alana çekmeye çalışmışlardır. Kur'ân, bazı ayetlerinde onları mele' (eşrâf[3], ekâbir) ve mütref (varlıklı, kapitalist)[4] diye nitelemiştir.

Yüce Allah, hiç kimsenin hısım ve akrabası olmadığı gibi gönderdiği ilâhî öğretilere itibar etmeyenleri, onları dışlayanları ve Allah'ın peygamberlerine savaş açanları azaplandırmaktan, onlara sıkıntı yaşatmaktan da çekinmez. Cahiliye kültürünün egemen olduğu bazı toplumlarda çıkarını ilahlaştırmış kimi fâcir ve fasıklar, diğer insanlara akıl almaz zulmü ve ahlaksızlığı yaptıkları halde akıllı; insanlar arası sosyal, kültürel ve ekonomik ilişkilerde dürüst davrananlar (ebrâr) ise *çağa ayak uyduramayan*, *hesabını kitabını bilmeyen*, *aptal zavallılar* gibi algılanmıştır. Ama her konuda mutlak adalet sahibi Yüce Allah, ahiret yurdunda her iki grubun bir tutulmayacağını[5], salih ve iyi insanların mutlu ve bahtiyar[6]; fâcirlerin ise mutsuz ve bedbaht olacağını bildirmiştir.[7]

Yüce Allah'ın fâcirler için vurguladığı tehditler şöyle dursun, onun katında en sevgili kulları olan peygamberlerden bile kaynaklanacak bazı söylem ve eylemlere hoşgörüyle bakmayacağı anlaşılmaktadır. Örneğin Kur'ân'da وَلَوْ تَقَوَّلَ عَلَيْنَا بَعْضَ الْأَقَاوِيلِ. لَأَخَذْنَا مِنْهُ بِالْيَمِينِ . ثُمَّ لَقَطَعْنَا مِنْهُ الْوَتِينَ . فَمَا مِنكُم مِّنْ أَحَدٍ عَنْهُ حَاجِزِينَ "*Eğer peygamber bize atfen bazı sözler uydurmuş olsaydı, elbette onu kıskıvrak yakalar, sonra onun can damarını koparırdık; hiç biriniz de buna mâni olamazdınız*"[8] mealinde bütün yetki ve egemenliğin sadece Yüce Allah'ın uhdesinde olduğu açıklanmıştır.

Mü'min insan, tüm hayatını Allah'ın koyduğu sınırlar dahilinde geçirir, kulların hakkını yemez, haram kılınan dünyevî zevklerden uzaklaşır, bu konuda her zarar ve riski göze alırken; inkârcı fâcirler ise hiçbir sınır tanımaz, hiçbir ahlakî kurala uymaz, hep çıkarlarına göre hareket

---

[1] *Kehf*, 18/29.
[2] *Bakara*, 2/256.
[3] Mele' kavramının Kur'ân'daki çeşitli formları için bkz. Muhammed Fuâd Abdülbâkî, *el-Mu'cemü'l-müfehres li elfâzi'l-Kur'âni'l-Kerîm* (İstanbul: el-Matbaatü'l-İslâmiyye, 1982), 672.
[4] *İsrâ*, 17/16; *Mü'minûn*, 23/64; *Sebe'*, 34/34; *Zuhruf*, 43/23.
[5] *Sâd*, 38/28.
[6] *Mutaffifîn*, 83/7-17.
[7] *Mutaffifîn*, 83/18-26.
[8] *Hâkka*, 69/44-47.

ederler. Onlar, başkalarının hakkını çiğnerlerken, yaptıklarının kime zarar verip vermediğini gündeme bile getirmezler.

Burada karşımıza şu sorular çıkmaktadır:

Bu farklı iki grup insanın akıbetlerinin aynı olması Allah'ın adaletiyle bağdaşır mı?

Ahiret yurdunda her iki grup insana aynı muameleyi reva görmek, Allah'ın mutlak adalet sıfatı ile izah edilebilir mi?

Şayet sonuç böyle olsaydı, bir gruba büyük bir haksızlık olmaz mıydı?[9]

Yüce Allah, dünyada iman edip salih amel işleyenleri yeryüzünde fesat çıkaranlarla bir tutmayacağını, günah işlemekten sakınan muttakileri de günaha batan fâcirlerle aynı değerlendirmeyeceğini buyurmuştur.[10]

Tarih boyunca politik alanda belirleyici rol oynayan füccâr'ın ayetler ışığında tespiti, oldukça önemi haizdir. İslâmî kaynaklardan anlaşıldığına göre itikadî füccâr olduğu gibi amelî füccâr da olagelmiştir. Bu çalışmada amelî fücurdan daha çok, itikadî fücûr ele alınmıştır. Konunun daha iyi anlaşılması için öncelikle füccâr kelimesinin etimolojik tahlilini yapmaya çalışalım.

1.FÜCCÂR KELİMESİNİN ETİMOLOJİK TAHLİLİ

Sözlük anlamı itibariyle فَ -جَ- رَ /f-c-r kazmak, ayırmak ve yarmak demektir. Geceyi yardığından dolayı ortalığın ağarmaya yüz tuttuğu sabah aydınlığı için *fecir* denmiştir. Suyun fışkırdığı mekâna "*mafcer*" adı verilmiştir.[11] Kelimenin ism-i faili fâcirdir; fâcirin cemisi/çoğulu ise فُجَّارٌ *füccâr*[12] ve فَجَرَةٌ /*feceretün*'dür.[13]

Kur'ân'da Hz. Mûsâ'nın asasını yere vurması sonucunda yerde on iki gözden suyun fışkırması فَانفَجَرَتْ "*fenfeceret*" yüklemiyle vurgulanmıştır.[14] إِنْفِجَارٌ / *İnficâr* mastarı da fışkırma, suyun yolunu bulması, bir yerden akması için dile getirilir.[15] İnficâr, patlama, ayrılma anlamına gelen infilâk kelimesiyle müradiftir.[16]

---

[9] Ebü'l-A'la el-Mevdûdî, *Tefhimü'l-Kur'ân,* çev. Komisyon (İstanbul: İnsan Yayınları, 1986), 5/307.
[10] *Sâd*, 38/28.
[11] Ebû Abdurrahmân Halîl b. Ahmed el-Ferâhîdî, *Kitâbü'l-'ayn* (Beyrût: Dârü Mektebeti'l-Hilâl, ts), 6/111; Ebü'l-Hasan Ali b. İsmâîl ed-Darîr el-Mürsî İbn Sîde, *el-Muhkem ve'l-muhîtü'l-a'zam,* thk. Abdülhamîd Hindâvî (Beyrût: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2000), 7/395. Fecere fiilinden türemiş sözcükler için bkz. Muhammed Fuâd Abdülbâkî, *el-Mu'cemü'l-müfehres li-elfâzi'l-Kur'âni'l-Kerîm,* 512-513.
[12] *Sâd*, 38/28; *İnfitâr*, 82/14; *Mutaffifîn*, 83/7.
[13] *Abese*, 80/42.
[14] *Bakara*, 2/60.
[15] Ebû Fadl Cemalüddîn Muhammed İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab* (Beyrût: Müessesetü'l-A'lamî, 2005), 5/45-46; Fîrûzâbâdî, *el-Kâmûsü'l-muhît,* 454; Muhammed Murtazâ Zebîdî, *Tâcü'l-'arûs min cevâhiri'l-kâmûs*, (Kâhire: Dârü'l-Hidâye, ts.), 13/299-300; Reinhart Pieter Anne Dozy, *Tekmiletü'l-me'âcim el-'Arabiyye* (Bağdat: Vizâretü's-Sekâfe ve'l-İ'lâm,1979), 8/20.
[16] *Falak*, 113/1.

Fâcirin terimsel anlamı ise günaha dalan, günahkâr, yalancı, isyankâr ve azgın kimse demektir.[17] O, güzel ve dosdoğru yoldan, doğruluk ve sadakatten ayrıldığından fâcir diye nitelenmiştir.[18] Buradaki sapma olayı daha çok, doğruluktan yalana doğru yöneliş demektir.[19] Haramlara ilgi gösterme, hak yoldan ayrılma, zina etme[20], yalan söyleme, masum bir kadına zina isnat etme ve itikadî bağlamda şüpheci davranma da fücûr diye nitelenmiştir.[21] Arapçada ahlakı bozuk yalancı erkeğe fâcir, kadına da fâcire denir.[22]

Kur'ân'da takvâ ile fücûr; müttakî ile fâcir kavramları zıt anlamda kullanılmıştır.[23] Son dönemde tefsir kaleme alanlardan İbn Âşûr (ö.1973), أُولَئِكَ هُمُ الْكَفَرَةُ الْفَجَرَةُ "*İşte onlar inkârcılardır, günahkârlardır*"[24] ayetindeki "*el-keferetü'l-feceretü*" ifadesinde "keferetü" ile "feceretü" arasında herhangi bir atıf harfinin (bağlacın) olmamasını, inkâr ile fücurun bir arada bulunduğunun göstergesi olarak yorumlamıştır.[25] İbn Âşûr'un bu tespiti, ayetin anlamına katkı vermesi noktasında kendine özgü bir yaklaşım olarak değerlendirilebilir.

Füccâr kelimesinin etimolojik tahlilinden sonra onların kimler olduğuna dair müfessirlerin yorumlarına geçmek uygun olacaktır.

2.FÜCCÂR/FÂCİRLER KİMLERDİR

Füccârın kimler olduğuna dair farklı görüş ve yorumların olduğunu söylemek mümkündür. Mesela Taberî (ö.310/923) füccârı, Allah'a karşı nankör olan bütün kişiler[26] diye yorumlarken Kuşeyrî ise onları şirkte ve Allah'a isyanda ısrar edenler diye nitelemiştir.[27]

Mukâtil ve bazı müfessirler, ayetten kastedilen fâcirlerin Âs b. Vâil (ö.1/622), Velid b. Muğire (ö.1/622), Mut'im b. Adî (ö.2/623), Ebû Cehil (ö.2/624), Utbe b. Rabi'a (ö.2/624), Şeybe b. Rabi'a (ö.2/624), Velid b. Utbe b. Rabi'a (ö.2/624) ve Hanzala b. Ebû Süfyan (ö.2/624) olduklarını, onların Âmir b. Füheyre (ö.4/625, Bilâl-i Habeşî (ö.20/641), Ammâr b. Yâsir

---

[17] Râgıb el-İsfahânî, *el-Müfredât,* (Dımaşk: Dârü'l-Kalem, H/1412), 626-627.
[18] Ebû Bekr Muhammed b. el-Kâsım el-Enbârî, *ez-Zâhir fî me'ânî kelimâti'n-nâs,* thk. Hâtim Sâlih ed-Dâmin (Beyrût: Müessesetü'r-Risâle, 1992), 1/42; Muhammed b. Ahmed b. Süleyman b. Battâl er-Rakbî, *en-Nazmü'l-musta'zeb fî tefsîri garîbi elfâzi'l-mühezzeb* (Mekke: Mektebetü't-Ticâriyye, 1988), 2/351.
[19] Battâl er-Rakbî, *en-Nazmü'l-musta'zeb fî tefsîri garîbi elfâzi'l-mühezzeb*, 2/365; Ebü'l-Hüseyn Ahmed b. Fâris b. Zekeriyya, *Mücmelü'l-lüga ve es-sâhibî fî fıkhi'l-lüga* (Beyrût: Müessesetü'r-Risâle, 1986), 1/712.
[20] Mecduddîn Muhammed b. Yakûp el-Fîrûzâbâdî, *el-Kâmûsü'l-muhît* (Beyrût: Müessesetü'r-Risâle, 2005), 1292.
[21] Bkz. Ebû Mansûr Muhammed b. Ahmed el-Ezherî**,** *Tehzîbü'l-lüga,* thk. Muhammed Avd Mür'ib (Beyrût: Dârü İhyâi Türâsi'l-Arabî, 2001), 11/35, 15/191.
[22] İbn Sîde, *el-Muhkem ve'l-muhîṭü'l-a'zam,* 7/396.
[23] *Şems*, 91/8.
[24] *Abese*, 80/42.
[25] Muhammed et-Tâhir b. Muhammed İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-tenvîr* (Tûnus: Dârü't-Tûnusiyye, 1984), 30/138. Ayrıca bkz. Câbir b. Mûsâ b. Abdülkâdir b. Ebû Bekir el-Cezâirî**,** *Eyserü't-tefâsîr li kelâmi'l-aliyyi'l-kebir* (Medine: Mektebetü'l-Ulûm ve'l- Hikem, 2003), 5/521.
[26] İbn Cerîr et-Taberî, *Câmi'ü'l-beyân fî te'vîli'l-Kurân* (Beyrût: Müessesetü'r-Risâle, 24/271.
[27] Ebü'l-Kâsım Zeynulislâm Abdülkerim b. Hevâzin b. Abdülmelik el-Kuşeyrî, *Letâifu'l-işârât* (Kâhire: el-Heyetü'l-Mısriyye, ts.), 3/698.

(ö.37/657), Habbâb b. Eret (ö.37/657) ve Suheyb er-Rûmî (ö.38/659) gibi yoksul sahabilere güldüklerini, tepeden baktıklarını söylemiştir.[28] Hatta Mekke müşriklerinin ileri gelenleri, İslâm'a girmeyi Hz. Peygamber'in Bilâl, Habbâb, Sâlim ve Suheyb gibi sahabîleri yanından kovması şartına bağlamışlardı. Çünkü despot Mekke Aristokrasisi, adı geçen yoksul kimselerle aynı sofrada oturmayı, aynı meclisi paylaşmayı kendilerine zül kabul etmişlerdi.[29] Çok ayrıştırıcı ve ötekileştirici tavırları üzerine Allah, Hz. Peygamber'e sabah akşam Allah'a yalvaranları yanından kovması halinde zalimlerden olacağına dair uyarıda bulunmuştur.[30]

Burada şu noktaya dikkat çekmek istiyoruz: Kur'ân'ın verdiği haberler ve koyduğu hükümler, malum olduğu üzere belli bir zaman ve mekân dilimiyle sınırlandırılamaz. Hangi zamanda ve hangi yerde yaşarlarsa yaşasınlar, yukarıdaki rivayette geçen müşrik şahısların karakterine sahip olan herkesi kapsamaktadır. Zaman ve mekânların farklı olması, hükmün aynı aktiviteler sahip kişilere uygulanmasına mâni değildir.

Ayetlerden istidlal ve istinbat bağlamında tarihte geçen şu olay, oldukça anlamlıdır: Kaynaklara göre Emevî halifesi Süleymân b. Abdülmelik (ö.99/717), Mekke'ye giderken Medine'ye uğramış, orada sahabilerden kimsenin bulunup bulunmadığını sormuştu. Ona Ebû Hâzım'ın (ö.?) ashaba yetiştiğini söylediklerinde, onu huzuruna çağırtmış, Medine'de herkesin ziyaretine geldiği halde kendisinin ne diye gelmediğini kendisine sormuştu. Ebû Hâzım, halifeyi ilk defa gördüğünü söylemiş, halife de onun bu cevabını takdir etmişti. Bunun üzerine halife, bizzat ölümü ne diye kötü ve ürkütücü gördüğünü sorunca o, halifenin ahiretini harap, dünyasını ise mamur ettiğin nedenine bağlamıştır. Halife, onun dediğini tasdik etmiş ve yarın Allah'ın huzuruna bizzat nasıl çıkacağını sormuştu. Ebû Hâzım, ona "*Ebrâr/iyiler uzun yoldan gelen birinin ailesine kavuşması gibi; füccâr/kötüler ise efendisinin yanına getirilen firarî köleler gibi huzura çıkacaktır*" diye cevap vermiştir. Bunun üzerine halife Süleymân ağlamış ve "*Keşke Allah'ın yanındaki değerimi bilseydim*" dediğinde Ebû Hâzım "*Amellerini Allah'ın kitabıyla karşılaştır, o zaman onların değerini anlarsın*." cevabını vermiştir. Halife "*Kitab'ın*

[28] Bkz. Ebü'l-Hasen Mukâtil b. Süleymân b. Beşîr el-Ezdî, *Tefsîrü Mukâtil,* thk. Abdullah Mahmûd Şahhâte (Beyrût: Dârü İhyâ et-Türâs, ts.), 3/643.

[29] Yahyâ b. Sellâm b. Ebî Sa'lebe et-Teymî, *Tefsîrü Yahyâ b. Sellâm* (Beyrût: Hind Çelebî, 2004), 1/181; Ebû Bekr Abdürrezzâk b. Hemmâm b. Nâfi'es-San'ânî, *et-Tefsîr,* thk. Mahmûd Muhammed Abduh (Beyrût: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, H/1419), 2/48-49; Taberî, *Câmi'ü'l-beyân fî te'vîli'l-Kur'ân,* 11/376-378; Ebû İshâk Ahmed b. Muhammed b. İbrâhîm es-Sa'lebî, *el-Keşf ve'l-beyân 'an tefsîri'l-Kur'ân* (Beyrût: Dârü İhyâü't-Türâsi'l-Arabî, 2002), 4/150; Ebü'l-Hasen Alî b. Muhammed b. Habîb el-Mâverdî, *Tefsîrü'l-Kur'ân (en-Nüket ve'l-'uyûn*) (Beyrût: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1992), 2/117; Ebü'l-Muzaffer Mansûr b. Muhammed b. Abdülcabbâr es-Sem'ânî, *Tefsîrü'l-Kur'ân* (Riyâd: Dârü'l-Vatan, 1997), 2/106-108; Ebû Muhammed el-Hüseyin b. Mesud el-Begavî, *Me'âlimu't-tenzîl fî tefsîri'l-Kur'ân* (Beyrût: Dârü İhyâ et-Türâsi'l-Arabî, 1420), 2/125-126; Ebû Muhammed Abdulhak b. Gâlib b. el-Muhâribî İbn Atıyye, *el-Muharrerü'l-vecîz fî tefsîri'l-Kitâbi'l-'azîz* (Beyrût: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2001, 2/294.

[30] *En'âm*, 6/52.

neresine bakayım?" dediğinde ise o إِنَّ الْأَبْرَارَ لَفِي نَعِيمٍ. وَإِنَّ الْفُجَّارَ لَفِي جَحِيمٍ "*Şüphesiz ebrâr/iyiler nimetler içinde, fâcirler/kötüler ise cehennemdedir*"[31] ayetine bakmasını tavsiye etmiştir.[32]

İmam Mâlik (ö.179/795), kişiye kötülüğünü örtmemesi için fâcirle sohbet edilmemesini; Hâkim en-Nîsâbûrî (ö.405/1014), kişinin kendisinden daha çok, yakın arkadaşının kim olduğunu sormasını, çünkü herkesin ancak yakın ve samimi arkadaşına uyacağını, ona benzeyeceğini; İbn Rüşd (ö.520/1126) ise dininde ve hayırda kendisine uyulacaklar hariç, diğer insanlarla sohbet etmenin ve arkadaş olmanın uygun olmayacağını; çünkü kötü arkadaşın, insanı kötü hallere düşüreceğini söylemiştir.[33]

3.KUR'ÂN'DA FÂCİRLERİN DURUMU

Kur'ân'da kişiyi kötülüğe, hatta cehenneme sürükleyen davranış olan fücûr, takvanın karşıtı olarak vurgulanmıştır. Haramdan sakınan muttakî'nin karşıtı ise *fâcir*'dir.[34] Bazılarına göre onlar, Hz. Peygamber'i yalanlayanlar kimselerdir.[35]

Kur'ân-ı Kerim, füccârın/günahkârların yazısının, "*siccîn*" denilen kayıtlı bir defterde olduğunu zikretmiştir.[36] Zaten bir anlamı siccîl/kaydedilmiş olan siccîn kelimesi, Arapçada hapishane anlamına gelen "*sicn*" kelimesinden türemiştir.[37] Bazı kaynaklar siccîn'in, inkârcıların kötü ruh ve bedenlerinin koyulacağı yer olduğunu kaydetmiştir.[38] Kimi müfessirler ise siccîn'in, cehennemde bulunan bir uçurum olduğu görüşünü paylaşmışlardır.[39]

Kur'ân, herhangi bir şüpheye mahal vermeyecek derecede apaçık olarak fâcirlerin ceza ve yargı gününde cehenneme gireceklerini, oradan çıkamayacaklarını; çünkü o gün hiçbir kimsenin başkası için bir şey yapamayacağını, o gün bütün işlerin Allah'a kalacağını bildirmiştir.[40] Kur'ân, fâcirlerin cehennemi hak edişlerini birçok nedene bağlamıştır. Çok

---

[31] *İnfitâr*, 82/13-14.
[32] Ebû Abdullâh Muhammed b. Ahmed el-Kurtubî, *el-Câmiu' li ahkâmi'l-Kur'ân* (Kâhire: Dârü'l-Kütübi'l-Mısriyye, 1964), 1/338; İsmâil Hakkı Bursevî, *Rûhu'l-beyân* (Beyrût: Dârü'l-Fikr, ts.), 1/119; Ebü'l-Hasen Alâüddîn Alî b. Muhammed el-Hâzin, *Lübâbü't-te'vîl fî me'âni't-tenzîl* (Beyrût: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, H/1415), 4/402.
[33] Ebü'l-Abbâs Ahmed b. Muhammed b. Mehdî İbn Acîbe, *el-Bahrü'l-medîd fî tefsîri'l-Kur'âni'l-mecîd* (Kâhire: Hasan Abbâs Zekî, 1998), 5/262.
[34] *Şems*, 91/8.
[35] Ebü'l-Hasen Alî b. Ahmed b. Muhammed Vâhidî en-Nîsâbûrî, *el-Vasît fî tefsîri'l-Kur'âni'l-mecîd*, thk. Komisyon (Beyrût: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1994), 4/438.
[36] *Mutaffifîn*, 83/7-9.
[37] Ebû Bekr Muhammed b. el-Hasen b. Düreyd el-Ezdî, *Cemheretü'l-lüga* (Beyrût: Dârü'l-İlm li'l-Melâyîn, 1987), 2/1191; İbn Manzûr, *Lisânü'l-'Arab,* 13/203; Muhammed b. Yûsuf b. Ali b. Yûsuf Ebû Hayyân el-Endülüsî, *Tuhfetü'l-erîb bimâ fi'l-Kur'ân mine'l-garîb*, thk. Semîr el-Meczûb, (Beyrût: el-Mektebü'l-İslâmî, 1983), 174.
[38] Abdurrrahmân b. Ebûbekir Celâluddîn es-Süyûtî, *ed-Dürrü'l-mensûr fi't-tefsîr bi'l-me'sûr* (Beyrût: Dârü'l-Fikr, ts), 1/196; Ebû İbrâhîm İshâk b. İbrâhîm el-Fârâbî, *Mu'cemu dîvâni'l-edeb* (Kâhire: Dârü'ş-Şa'b, 2003), 1/341.
[39] Bkz. Ebû Saîd Neşvân b. Saîd b. Sa'd b. Ebî Himyer b. Ubeydillâh, *Şemsü'l-'ulûm ve devâ' ükelâmi'l-'Arab mine'l-külûm* (Beyrût: Dârü'l-Fikr el-Muâsır, 1999), 5/2976; Zebîdî, *Tâcü'l-'arûs min cevâhiri'l-kâmûs*, 35/170; Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır, *Hak Dini Kuran Dili* (İstanbul: Eser Neşriyat, 1979), 8/5654.
[40] *İnfitâr*, 82/14-19.

çarpıcı nedenlerden biri, dünya hayatında onların müminleri küçümseyip alaya almaları, horlamaları, yanlarından geçtiklerinde dillerine dolayarak birbirlerine kaş göz etmeleri, çevrelerine döndüklerinde büyük bir iş başarmış gibi neşeyle dönmeleri, müminler için "Bunlar, gerçekten doğru yoldan sapmış kimseler" demeleridir.[41]

Kur'ân, fâcirlerin iflah olmaz bir yapıda olduklarına dair Hz. Nuh'un onlara bir bedduasını haber vermiştir. Çünkü ulu'l-azm (sabırlı, gayretli, kararlı) peygamberlerden olan Hz. Nuh'un onlar için وَقَالَ نُوحٌ رَّبِّ لَا تَذَرْ عَلَى الْأَرْضِ مِنَ الْكَافِرِينَ دَيَّارًا. إِنَّكَ إِن تَذَرْهُمْ يُضِلُّوا عِبَادَكَ وَلَا يَلِدُوا إِلَّا فَاجِرًا كَفَّارًا "*Rabbim, yeryüzünde inkârcılardan hiç kimseyi sağ bırakma! Sen, onları bırakırsan kullarını saptırırlar; fâcir nankör nesillerden başkasını yetiştirmezler*"[42] demesi, Hz. Nuh'un asırlar boyunca edindiği tecrübesi neticesinde fâcirlerin, doğacak çocuklarını İslâm'dan uzaklaştırma politikalarından vazgeçmeyeceklerini bildiğini anlamına gelmektedir.[43]

Zemahşerî (ö.538/1144), amel defterleri arkasından verilip çılgın ateşi boylayacak fâcirlerin, tanıdıklarının arasında şen şakrak bir hayat geçiren, ahiret konusunda umursamaz davranıp sefahate dalan kimseler olduklarını vurgulamıştır.[44] Çünkü onlar, bir gün Allah'a dönmeyeceklerini iddia eden kimselerdir.[45]

Çalışmada konuya her ne kadar bir ayet esas alınmış olsa da ayetle ilintili Kur'ân'ın diğer ayetlerinin yanı sıra füccârla ilgili hadis rivayetlerine de baş vurulmuştur. Çünkü sahih hadisler, ayetleri açıklayan, tefsir eden kaynaklardır.

Kur'ân-ı Kerim'in haber ve öğretileri bütün zaman ve mekânları kapsamakla birlikte kimi müfessirler, ayetlerden mülhem ayetlerde kastedilen sembol şahıs ve çevreleri belli bir zaman dilimiyle sınırlandırdıkları müşahede edilmiştir.

4.HADİS RİVAYETLERİNDE FÂCİRLERİN DURUMU

Ayetlerin tefsiri durumundaki hadislerde de fâcirin konumuna dair bilgiler söz konusudur. Hadislerde iyi/doğru insan ile kötü//fâcir insanın mukayesesi yapılmıştır. Örneğin bir rivayette "Doğruluk, iyiliğe; iyilik de cennete götürür. Bir kimse doğruyu söyledikçe Allah'ın yanında sıddık olarak kaydolur. Yalan ise fücura/kötülüğe; fücur da cehenneme götürür. Bir kimse yalan söyledikçe Allah'ın yanında kezzâb/yalancı diye kaydolur"[46] denmiştir.

---

[41] *Mutaffifîn*, 83/29-32.
[42] *Nûh*, 71/26-27.
[43] İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-tenvîr*, 29/214.
[44] Ebü'l-Kâsım Mahmûd ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf 'an hakâiki gavâmidi't-tenzîl ve 'uyûni'l ekâvil fî vucûhi't-te'vîl* (Beyrût: Dârü'l-Kitâbi'l-Arabî, 1987), 4/726.
[45] *İnşikâk*, 84/14.
[46] Buhârî "Edeb, 69; Müslim "Birr", 103.

Bir rivayette Kur'ân okuyan mü'min, kokusu güzel ve tadı hoş olan turunçgile; Kur'ân okumayan mü'min, tadı hoş ama kokusu olmayan hurmaya; Kur'ân okuyan fâcir, kokusu güzel ama tadı acı olan reyhana; Kur'ân okumayan fâcir ise tadı acı, kokusu olmayan Ebû Cehil karpuzuna benzetilmiştir.[47]

Cennete sadece Müslümanın gireceği, fâcirin ise bundan nasiplenmeyeceği, kimi zaman Allah'ın, bu dini, fâcir kimselerle güçlendireceği[48]; mü'min ölünce, dünyanın yorgunluk ve ağrılarından kurtulduğu, fâcir ölünce ondan da insanların, memleketin, ağaçların ve hayvanların kurtulduğu[49]; karakter bağlamında mü'minin saf ve kerim, fâcirin ise hilekâr ve aşağılık olduğu[50]; mü'minin, günahını sanki üzerine her an düşecek bir dağ gibi; fâcirin ise günahını burnunun üzerinden geçen bir sinek gibi gördüğü[51] mealinde hadis rivayetleri bulunmaktadır.

5.FÂCİRLERİN AHİRETTEKİ DURUMU

Yüce Allah, hiçbir zaman kullarına zulmeden değildir.[52] Onlara iyi olma/takva ve kötü olma/fücûr olma, itaat ve isyan etme kabiliyetlerini vermiştir.[53]

Kur'ân'da füccârın cehennemlik sınıfından oldukları, oradan ayrılmayacakları[54], yaptıklarının "siccîn" denen bir kitapta kayıt altına alındığı[55]; o günde yüzlerinin toz toprağa bürüneceği ve kapkara kesileceği apaçık biçimde vurgulanmıştır.[56]

Taberî, fâcirlerin ahirette azabı hak etmelerini, dünya hayatında peygamberlerin öğretilerine ilgisiz kalmalarına ve günah işleme noktasında çok cesur davranmalarına bağlamıştır.[57] Râzî (ö.606/1210), zaten icma ile bütün inkârcıların fâcir olduğunu kaydetmiştir.[58] İbn Âşûr, Kur'ân'ın nitelediği mutaffifînden -ölçü ve tartıda hile yapanlar- grubundan olsun ya da olmasın bütün müşriklerin füccâr kapsamında olduğunu; bu nedenle ahirette karşılaşacakları azap ile tehdit edildiklerini vurgularken[59]; Muhammed Ali Sâbûnî

---

[47] Buhârî "Et'ime", 30, "Fedailu'l-Kur'ân", 17, 36, "Tevhid", 57; Müslim, "Müsâfirin", 243; Ebû Dâvûd "Edeb" 19; Tirmîzî "Edeb", 79; Nesâî "İman", 32.
[48] Buhârî "Cihad", 182, "Megâzî" 38, "Kader" 5; Müslim "İmân" 178.
[49] Buhârî "Rikâk", 42; Müslim "Cenâiz", 61.
[50] Ebû Dâvûd "Edeb", 6; Tirmîzî "Birr" 41.
[51] Buhârî "Da'avât", 4; Tirmîzî "Kıyâmet", 50.
[52] *Âl-i İmrân*, 3/182; *Enfâl*, 8/51; *Hac*, 23/10; *Fussilet*, 41/46; *Kâf*, 50/29.
[53] *Şems*, 91/8.
[54] *İnfitâr*, 83/14-16.
[55] *Mutaffifîn*, 83/7.
[56] *Abese*, 80/40-41.
[57] Taberî, *Câmiʿü'l-beyân fî te'vîli'l-Kurân,* 24/234. Ayrıca bkz. Mâverdî, *Tefsîrü'l-Kurʾân (en-Nüket ve'l-uyûn*), 6/209-210; Ahmed b. Mustafa Merâgî, *Tefsîr* (Kâhire: Matbaatü Mustafâ el-Babî, 1946), 30/50; Ebû Abdullâh Abdurrahmân b. Nâsır b. Abdullâh es-Saʿdî, *Teysîrü'l-kerîmi'r-raḥmân fî tefsîri kelâmi'l-mennân* (Beyrût: Müessesetü'r-Risâle, 2000), 911.
[58] Fahruddîn Râzî, *Mefâtîhü'l-gayb* (Beyrût: Dârü İhyâ et-Türâsi'l-Arabî, 1999), 31/79.
[59] İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-tenvîr*, 307194.

(ö.2021) ise inkârcıların, dünya hayatında küfürle fücuru bir araya getirdikleri gibi buna karşılık Yüce Allah'ın da ahirette onların yüzlerini toz toprakla bir araya getireceğini söylemiştir.[60]

SONUÇ

Kur'ân-ı Kerim, insanların hesaba çekileceklerini, yargılanacaklarını haber vermiştir. Arapçada sözlük anlamı noktasında deyn/borç ile din/boyun eğme arasında bir ilişki vardır. O gün insan, kul hakları bağlamında ya borçludur veya alacaklıdır. Bu itibarla o güne "*Yevmü'd-dîn*" (Din günü) diye adlandırılmıştır. Bu çalışmada kâfir, inkârcı fâcirler söz konusu edilmiştir.

Ayetlerin ışığında kafir, fasık, fâcir münafıkların izzet/şeref adına herhangi bir paylarının olmadığı müşahede edilmiştir. Onlar, içinde bulundukları toplumda müminleri küçümsemiş, eylem ve söylemleriyle alay etmiş, hatta gülerek eğlenmişlerdir. Hatta bazıları, müminlere hitaben ve alay ederek "Kıyamet günü, size verilecek nimetlerin aynısı bize de verilecektir" diye olayı, magazinleştirmeye çalışmışlardır. Bu nedenledir ki Yüce Allah, ahiret yurdunda iman edip salih amel işleyenleri, yeryüzünde heva heveslerine uyan ve bozgunculuk yapanlarla bir tutmayacağını buyurmuştur. Zira fâcirler, dünyada refah ve konfor içinde yaşadıklarından ahirette de aynı hayata sahip olacaklarını iddia etmişlerdir.

Çalışmada tespit edilen noktalardan biri, Kur'ân-ı Kerim'in füccârın/günahkârların durumuna dair kaydettiği "siccîn", bir bakıma müteşabihattan olduğundan müfessirlerin bu konuda oldukça farklı görüşler ileri sürmüş olmalarıdır. Görüş ve yorumların farklılığı saygın olmakla birlikte bazı rivayetlerin İsrâiliyyât kapsamına girdiği müşahede edilmiştir. İsrâiliyyât kaynaklı rivayetler ise Kur'ân'ın vermek istediği mesajın dikkatten kaçmasına kapı aralayan faktörler arasında yer almaktadır.

Ayetlerde bir taraftan ulu'l-azm peygamberlerden Nuh'un, müminlere dua ve mağfirette bulunduğu; diğer taraftan ise davetine icabet etmeyen, onun getirdiği ilahî öğretilerle alay eden fâcirler için Allah'ın onlara fırsat vermemesi, hatta kendilerinden sonra gelecek kuşakları da inkârcı yetiştirecekleri dolaysıyla yeryüzünde hepsini helak etmelerine dair beddua ettiği tespit edilmiştir.

[60] Bkz. Hâzin, *Lübâbü't-teʾvîl fî meʿâni't-tenzîl,* 4/396; Ebü't-Tayyib Muhammed Sıddîk Hân b. Hasan el-Kınnevcî, *Fethü'l-beyân fî mekâsidi'l-Kur'ân* (Beyrût: el-Mektebetü'l-Asriyye, 1992), 15/90; Muhammed Ali es-Sâbûnî, *Safvetü't-tefâsir* (Kâhire: Dârü's-Sâbûnî, 1997), 3/496.

KAYNAKÇA

Abdülbâkî, Muhammed Fuâd. *el-Mü'cemü'l-müfehres li elfâzi'l-Kur'âni'l-Kerîm*. İstanbul: el-Matbaatü'l-İslâmiyye,1982.

Abdürrezzâk, Ebû Bekr b. Hemmâm b. Nâfi' es-San'ânî. *et-Tefsîr.* Mahmûd Muhammed Abduh. 3 Cilt. Beyrût: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, H/1419.

Battâl, Muhammed b. Ahmed b. Süleyman er-Rakbî. *en-Nazmü'l-musta'zeb fî tefsîri garîbi elfâzi'l-mühezzeb.* Mekke: el-Mektebetu't-Ticâriyye, 1988.

Begavî, Ebû Muhammed el-Hüseyn b. Mes'ûd el-Ferrâ. *Me'âlimü't-tenzîl fî tefsîri'l-Kur'ân.* 5 Cilt. Beyrût: Dârü İhyâ et-Türâsi'l-Arabî, 1999.

Buhârî, Ebû Abdullâh Muhammed b. İsmâil. *Sâhîhu'l-Buhârî*. İstanbul: el-Mektebetü'l-İslâmî, 1979.

Bursevî, İsmâil Hakkı. *Rûhu'l-beyân*, Beyrût: Dârü'l-Fikr, ts.

Cezâirî, Ebûbekir Cabir. *Eyserü't-tefâsir li kelâmi'l-'aliyyi'l-kebîr.* 5 Cilt. Medîne: Mektebetü'l-Ulûm, 2003.

Dozy, Reinhart Pieter Anne. *Tekmiletü'l-me'âcim el-'Arabiyye.* çev. Muhammed Selîm en-Na'îmî. 11 Cilt. Bağdat: Vizâretü's-Sekâfe ve'l-İ'lâm, 1979.

Ebû Dâvûd, Suleymân b. Eş'âs. *Sünen*. thk. M. Muhyiddîn Abdulhamid. Riyâd: Dârü'l-Fikr, ts.

Ebû Hayyân, Muhammed b. Yûsuf b. Ali b. Yûsuf. *Tuhfetü'l-erîb bimâ fi'l-Kur'ân mine'l-garîb.* thk. Semîr el-Meczûb. Beyrût: el-Mektebü'l-İslâmî, 1983.

Ezherî, Ebû Mansûr Muhammed b. Ahmed. *Tehzîbü'l-lüga*. thk. Muhammed Avd Mür'ib. 15 Cilt. Beyrût: Dârü İhyâi Türâsi'l-Arabî, 2001.

Fârâbî, Ebû İbrâhîm İshâk b. İbrâhîm. *Mu'cemu dîvâni'l-edeb*. thk. Ahmed Muhtâr Ömer. 4 Cilt. Kâhire: Dârü'ş-Şa'b, 2003.

Ferâhîdî, Ebû Abdurrahmân Halîl b. Ahmed. *Kitâbü'l-'ayn.* thk. Mehdî el-Mahzûmî, İbrâhim es-Sâmarrâî. 8 Cilt. Kâhire: Dârü Mektebeti'l-Hilâl, ts.

Fîrûzâbâdî, Mecduddîn Muhammed b. Yakûp. *el-Kâmûsü'l-muhît*. Beyrût: Müessesetü'r-Risâle, 2005.

Hâzin, Ali b. Muhammed, Ebü'l-Hasen Alâüddîn Alî b. Muhammed. *Lübâbü't-teʾvîl fî meʿâni't-tenzîl.* 4 Cilt. Beyrût: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, H/1415.

İbn Acîbe, Ebü'l-Abbâs Ahmed b. Muhammed b. Mehdî el-Hasenî. *el-Bahrü'l-medîd fî tefsîri'l-Kurʾâni'l-mecîd.* 7 Cilt. Kâhire: Hasan Abbâs Zekî, 1998.

İbn Âşûr, Muhammed et-Tâhir b. Muhammed. *et-Tahrîr ve't-tenvîr*. 30 Cilt. Tunus: Dârü't-Tûnusiyye, 1984.

İbn Atıyye el-Endülüsî, Ebû Muhammed Abdulhak b. Gâlib el-Muhâribî. *el-Muharrerü'l-vecîz fî tefsîri'l-kitâbi'l-'azîz*. 6 Cilt. Beyrût: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2001.

İbn Düreyd, Ebû Bekr Muhammed b. el-Hasen el-Ezdî. *Cemheretü'l-lüga.* thk. Remzî Münîr Ba'labekî, Beyrût: Dârü'l-İlm li'l-Melâyîn, 1987.

İbn Fâris, Ebü'l-Hüseyn Ahmed b. Fâris Zekeriyya. *Mücmelü'l-lüga ve es-sâhibî fî fikhi'l-lüga.* thk. Züheyr Abdülmuhsin Sultan. 2 cilt. Beyrût: Müessesetü'r-Risâle, 1986.

İbn Manzûr, Ebû Fadl Cemâlüddîn Muhammed. *Lisânü'l-'Arab.* 15 Cilt. Beyrût: Dârü Sâdır, 3. Basım,1300.

İbn Sîde, Ebü'l-Hasan Ali b. İsmâîl ed-Darîr el-Mürsî. *el-Muhkem ve'l-muhîtü'l-aʿzam*. thk. Abdülhamîd Hindâvî. 11 Cilt. Beyrût: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2000.

İbnü'l-Enbârî, Ebû Bekr Muhammed b. el-Kâsım. *ez-Zâhir fî me'âni kelimâti'n-nâs*. 2 Cilt. Beyrût: Müessesetü'r-Risâle, 1992.

İsfahânî, Râgıb. *el-Müfredât.* thk. Safvân Adnân ed-Dâvudî. Dımaşk: Dârü'l-Kalem, H/1412.

Kurtubî, Ebû Abdullâh Muhammed b. Ahmed. *el-Câmiu' li ahkâmi'l-Kur'ân*. 20 Cilt. Kâhire: Dârü'l-Kütübi'l-Mısriyye, 1964.

Kuşeyrî, Ebü'l-Kâsım Zeynülislâm Abdülkerîm b. Hevâzin. *Letâifü'l-işârât.* thk. İbrâhim el-Besyûnî. 3 Cilt. Kâhire: el-Hey'etü'l-Mısriyye, ts.

Mâverdî, Ebü'l-Hasen Alî b. Muhammed b. Habîb. *Tefsîrü'l-Kurʾân (en-nüket ve'l-'uyûn).* 6 Cilt. Beyrût: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1992.

Merâgî, Ahmed b. Mustafâ. *Tefsîrü'l-Merâgî*. 30 Cilt. Kâhire: Mektebetü ve Matba'atu Mustafâ el-Babî el-Halebî, 1946.

Mevdûdî, Ebü'l-Ala. *Tefhimü'l-Kur'ân*. çev. Komisyon. 7 Cilt. İstanbul: İnsan Yayınları, 1986.

Mukâtil b. Süleymân, Ebü'l-Hasen b. Beşîr el-Ezdî. *Tefsîr*. 5 Cilt. Beyrût: Dârü İhyâ et-Türâs, 2002.

Müslim, Ebü'l-Hüseyin Muhammed b. Haccâc. *Sahîhu Müslim*. thk. Muhammed Fuâd Abdülbâkî. 5 Cilt. Beyrût: Dârü İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, ts.

Neşvân el-Himyerî, Ebû Saîd Neşvân b. Sa‘d b. Ubeydullâh. *Şemsü’l-ʿülûm ve devâʾü kelâmi’l-‘Arab mine’l-külûm.* 11 Cilt. Beyrût: Dârü’l-Fikr el-Muâsır, 1999.

Râzî, Fahrüddîn. *Mefâtîhü’l-gayb*. 32 Cilt. Beyrût: Dârü İhyâ et-Türâsi’l-Arabî, 1999.

Sâbûnî, Muhammed Ali. *Safvetü’t-tefâsir*. 4 Cilt. Kâhire: Dârü’s-Sâbûnî, 1997.

Sa‘dî, Ebû Abdullâh Abdurrahmân b. Nâsır b. Abdullâh. *Teysîrü’l-kerîmi’r-rahmân fî tefsîri kelâmi’l-mennân (Tefsîrü’s-Saʿdî).* Beyrût: Müessesetü’r-Risâle, 2000.

Sa‘lebî, Ebû İshâk Ahmed b. Muhammed b. İbrâhîm. *el-Keşf ve’l-beyân ‘an tefsîri’l-Kurʾân*. 10 Cilt. Beyrût: Dârü İhyâu’t-Türâsi’l-Arabî, 2002.

Sem‘ânî, Ebü’l-Muzaffer Mansûr b. Muhammed b. Abdulcabbâr. *Tefsîrü’l-Kur’ân*. 6 Cilt. Riyâd: Dârü’l-Vatan, 1997.

Sıddîk Hasan Hân, Ebü’t-Tayyib Muhammed el-Kınnevcî. *Fethü’l-beyân fî mekâsidi’l-Kur’ân*. 15 Cilt. Beyrût: el-Mektebetü’l-Asriyye, 1992.

Süyûtî, Abdurrrahmân b. Ebûbekir Celâluddîn. *ed-Dürrü’l-mensûr fi’t-tefsîr bi’l-me’sûr*. 8 Cilt. Beyrût: Dârü’l-Fikr, ts.

Taberî, Ebû Ca‘fer Muhammed b. Cerîr b. Yezîd el-Âmulî. *Câmiʿü’l-beyân fî te’vîli’l-Kur’ân*. thk. Ahmed Muhammed Şakir. 24 Cilt. Beyrût: Müessesetü’r-Risâle, 2000.

Tirmîzî, Ebû İsâ Muhammed. *Sünenü’t-Tirmîzî*. thk. Beşşâr Avvad Marûf. 6 Cilt. Beyrût: Dârü’l-Garb el-İslâmî, 1998.

Vâhidî, Ebü’l-Hasen Alî b. Ahmed b. Muhammed en-Nîsâbûrî. *el-Vasît fî tefsîri’l-Kurʾâni’l-mecîd*. thk. Komisyon. 4 Cilt. Beyrût: Dârü’l-Kütübi’l-İlmiyye, 1994.

Yahyâ b. Sellâm, Ebû Zekeriyyâ b. Ebî Sa‘lebe et-Teymî. *Tefsîrü Yahyâ b. Sellâm*. 2 Cilt. Beyrût: Hind Çelebî, 2004.

Yazır, Elmalılı Muhammed Hamdi. *Hak Dini Kuran Dili*. 9 Cilt. İstanbul: Eser Neşriyat, 1979.

Zebîdî, Muhammed Murtazâ. *Tâcü’l-‘arûs min cevâhiri’l-kâmûs.* thk. Komisyon. 40 Cilt. Kâhire: Dârü’l-Hidâye, ts.

Zemahşerî, Cârullâh Ebü’l-Kâsım Mahmûd b. Ömer. *el-Keşşâf ‘an hakâiki gavâmidi’t-tenzîl ve ‘uyûni’l ekâvil fî vucûhi’t-te’vîl.* 4 Cilt. Beyrût: Dârü’l-Kitâbi’l-Arabî, 1987.

MESED SÛRESİ BAĞLAMINDA EŞLERİN İSLÂM'LA SAVAŞI VE TOPLUMU ŞARTLANDIRMA POLİTİKALARI ÜZERİNE

(Ebû Leheb ve Eşi Ümmü Cemîl Örneği)

Dr. Öğretim Üyesi, **Hacı ÇİÇEK**
Adıyaman Ünv.,
hcicek02@hotmail.com Orcid: 0000-0003-4735-6349.

ÖZET
İslâm, iman edip etmeme konusunda insana özgür bir alan tanımıştır. Dileyen inanır, dileyen inanmaz, bu hususta seçenek sahibidir. Bu nedenle mümin insan, inanmayan kimseye ve düşüncesine saygılı davranır. Bu, birçok düşüncenin, ideolojinin kabule yanaşmadığı bir durumdur. İslâm'ın, inkâr edenleri iki kategoride ele aldığı söylenebilir. Birinci sınıf inkârcı, İslâm'a ve Müslümanlara hakaret etmeyen; ikinci sınıf ise İslâm'ı kabul etmediği gibi onun taraftarlarına, özellikle liderlerine her türlü fizikî ve psikolojik işkenceyi hayat felsefesi haline getirenlerdir. Ebû Leheb ve eşi Ümmü Cemîl, ikinci sınıfa giren kimselerdir. Mekke'de Hz. Peygamber'e iman etmeyen birçok müşrik bulunmasına rağmen Ebû Leheb ile eşi, yaptıklarından ötürü bir sûrenin içeriğine özne olmuşlardır. Ebû Leheb, son derece küstah, zengin, kibirli ve cimri bir kişiliğe sahipti. Eşi Ümmü Cemîl, Ebû Leheb'in bütün kötü karakterlerini paylaşan, onunla her türlü olumsuzluğa ortak olan bir kadındı. Yüce Allah, onların yaptıklarını Kur'ân'da (Mesed: 111/1-5) belirtmiş, her ikisi henüz hayatta iken kendilerine cehennem azabının dokunacağını vurgulamıştır. Nitekim her ikisi de ölünceye kadar iman etmemiş, yaptıklarından geri durmamış, böylece bu tablo, Kur'ân'ın bir mucize olduğunun kanıtı olmuştur. Bu çalışmada, sözü edilen konular ele alınmış, analitik bir şekilde değerlendirilmiştir.
Anahtar Kelimeler: Tefsir, Allah, Kur'ân, Mesed Sûresi, Ebû Leheb, Ümmü Cemîl.

ON THE WAR OF THE WIVES AGAINST ISLAM AND THE POLICIES OF CONDITIONING THE SOCIETY IN THE CONTEXT OF MESED SURAH

(The Example of Abu Lahab and His Wife Ummu Jamil)

Abstract
Islam has given people the freedom to choose whether to believe or not. Whoever wishes will believe, whoever wishes will not believe, he has a choice in this regard. For this reason, a believer treats a non-believer and his opinion with respect. This is a situation that many ideas and ideologies refuse to accept. It can be said that Islam considers unbelievers in two categories. First class denier, who does not insult Islam and Muslims; The second class are those who not only do not accept Islam, but also make it their philosophy of life to subject all kinds of physical and psychological torture to its supporters, especially its leaders. Abu Lahab and his wife Ummu Jamil are people in the second class. Although there were many polytheists who did not believe in the Prophet in Mecca. Abu Lahab and his wife became the subjects of the content of a surah because of their actions. Abu Lahab had an extremely rich, arrogant and mean personality. His wife, Ummu Jamil, was a woman who shared all the bad characters of Abu Lahab and shared all kinds of negativities with him. Almighty Allah stated what they did in the Qur'ân (Masad: 111/1-5) and emphasized that the torment of hell would touch them while they were still alive. As a matter of fact, both of them did not believe until they died and did not refrain from what they did, thus this picture became proof that the Quran was a miracle. In this study, the mentioned issues were discussed and evaluated analytically.

Keywords: Tafsîr, Allah, The Qur'ân, Surah Masad, Abu Lahab, Ummu Jamil.

GİRİŞ

Kur'ân-ı Kerim, inançları vahye göre sınıflandırmış, Allah'ın koyduğu standartlara uyan inancı hak; uymayanı ise batıl diye adlandırmıştır.[1] Kur'ân, tarihte batıl taraftarlarının daha fazla olduğunu, onlara uyulması halinde kişiyi de Allah'ın yolundan saptıracaklarını haber vermiştir.[2] Bu kutlu haber, hak ve hakikatin, çoğunluğun yanında olmadığının bir belgesi gibidir.

Kur'ân bazen mümin koca ve müşrik eşlerden; bazen mümin hanım ile müşrik kocasından söz etmiştir. Buna, Hz. Nûh ve Hz. Lût'un inanmayan eşleri[3] ile Mısır Nil Delta'sında ilahlık taslayan Firavun ve mümin hanımını[4] örnek olarak verilebilir. Öte yandan Kur'ân'ın söz ettiği aileler de vardır. Mesela, hakkın temsilcisi İmrân ailesi[5] ile batılın tarafında yer alan, İslâm'la ve onun Peygamberiyle mücadelede yarışan Ebû Leheb (ö.2/624) ve eşi Ümmü Cemîl'i (ö.?) saymak mümkündür.[6] Kur'ân, İmrân ailesini seçip bütün yaratılmışlara üstün kıldığını ve müminlere rol model bir aile diye tanıtırken[7], Ebû Leheb ve eşinin ise birlikte cehennemin alevli ateşine gireceğini haber vermiştir.

Bazı kadınlar vardır ki kocaları katı ve haşin olmalarına rağmen Kur'ân, o kadınların isimlerini ne doğrudan ne telmihle gündeme getirmemiştir. Buna Ebû Cehil'in (ö.2/624) eşi örnek olarak verilebilir. Bazı kadınlar ise çevresini İslâm aleyhine kışkırtmış, insanları domine etmiştir. Örneğin Hz. Nûh ile Hz. Lût'un eşleri, vahyi inkâr etmiş, kâfir insanlara söz taşımış, evde olup bitenleri çevresine bildirmiş, kocalarının vahye dair dediklerini dışarıya farklı formlarda aktarmış, algı operasyonlarının oluşmasına önayak olmuş; böylece kocalarına ihanet etmişlerdir.[8] Ebû Leheb'in Ümmü Cemîl de Hz. Peygamber'i her konuda kötülemiş, İslâm'a olan ilgiyi engelleme amacıyla çevresini şartlandırmaya çalışmıştır. Bu konuda geçici bir süre kadar başarılı olduğu da söylenebilir. Bu itibarla insanları şartlandırmanın, her konuda olduğu gibi peygamberlerin, toplumda vahiy kültürünü egemen kılma sürecini etkilediğidir.

---

[1] *İsrâ*, 17/81.
[2] *En'âm*, 6/116.
[3] *A'râf*, 7/83; *Hicr*, 15/60; *Ankebût*, 29/32; *Tahrîm*, 66/10.
[4] *Tahrîm*, 66/11.
[5] *Âl-i İmrân*, 3/33, 35; *Tahrîm*, 66/12.
[6] *Mesed*, 111/1-5.
[7] *Âl-i İmrân*, 3/33,
[8] Geniş bilgi için bkz. Ebü'l-Hasen Alî b. Muhammed b. Habîb el-Mâverdî, *Tefsîrü'l-Kur'ân (en-Nüket ve'l-'uyûn)* (Beyrût: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1992), 6/46.

Bu çalışmada Mesed/Tebbet sûresi özelinde Ebû Leheb ve Ümmü Cemîl ikilisinin vahye karşı tutum ve davranışları, Mekke ortamındaki belirleyici politikaları ve Yüce Allah'ın verdiği haberler neticesinde onların başına gelen olaylar ele alınıp değerlendirilecektir.

Öncelik sûreye adını veren t-b-b fiilinin etimolojik tahlilini yapmak uygun olacaktır.

1.T-B-B KELİMESİNİN ETİMOLOJİK TAHLİLİ

T-b-b fiili helak olmak, hüsrana uğramak demektir.[9] Kur'ân'da تَبَّتْ يَدا أَبِي لَهَبٍ وَتَبَّ "*Ebû Leheb'in iki eli kurusun, kurudu da*" ayeti bu anlamı içermektedir.[10] Tef'îl babından *tatbîb* ise hüsranın, kaybın, helakin, yetersizliğin ve yıkımın artmasıdır.[11]

Kur'ân-ı Kerimde وَمَا ظَلَمْنَاهُمْ وَلَكِن ظَلَمُواْ أَنفُسَهُمْ فَمَا أَغْنَتْ عَنْهُمْ آلِهَتُهُمُ الَّتِي يَدْعُونَ مِن دُونِ اللهِ مِن شَيْءٍ لَّمَّا جَاء أَمْرُ رَبِّكَ وَمَا زَادُوهُمْ غَيْرَ تَتْبِيبٍ "*…Rabbinin hükmü geldiğinde Allah'ı bırakıp da taptıkları tanrıları onlara hiçbir şey sağlamadı; yıkımlarını arttırmaktan gayrı hiçbir işe yaramadı*"[12] diye haber verilmiştir. Aynı fiilden türemiş olan *Tebâb* kelimesi de "*Firavunun tuzağı, boşa çıktı/işe yaramadı*"[13] ayetinde *tahsîr* anlamında vurgulanmıştır.

Tebâb, tahsîr, hüsran ve helak anlamına gelirken[14], *tebbet* ile kişinin helak olması temenni edildiği gibi[15], hayırdan ve güzel şeylerden mahrum kalması da amaçlanmış olmaktadır.[16]

Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır (ö.1942), *tebbet* sözcüğünün Arap örfünde beddua içerikli olup kişinin kahrolması, helak olup gitmesi; mecazen ise iflas etsin, elinde avucunda bir şey kalmasın, tutacağını tutamasın, her tuttuğu boşa çıksın anlamına geldiğini söylemiştir.[17]

2.SÛRENİN NÜZÛL ZAMANI VE SEBEBİNE DAİR GÖRÜŞLER

Sûrenin Mekke döneminde nazil olduğu konusunda ittifak vardır.[18] Mekke'de müşriklerin, Hz. Peygamber'e ve kabilesine boykot/ambargo uygulayıp onları topyekûn

---

[9] Ebû Bekr Muhammed b. el-Hasen b. Düreyd el-Ezdî, *Cemheretü'l-lüga* (Beyrût: Dârü'l-İlm li'l-Melâyîn, 1987), 1/62; Râgıb el-İsfahânî, *el-Müfredât,* thk. Safvân Adnân ed-Dâvudî (Dımaşk: Dârü'l-Kalem, H/1412), 162.

[10] *Mesed*, 111/1.

[11] Ebü'l-Hasan Ali b. İsmâîl ed-Darîr el-Mürsî İbn Sîde, *el-Muhkem ve'l-muhîtü'l-aʿzam,* thk. Abdülhamîd Hindâvî (Beyrût: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2000), 9/467.

[12] *Hûd*, 11/101.

[13] *Mü'min*, 40/37.

[14] Ebû Nasr İsmâîl Ali b. Hammâd Cevherî, *es-Sıhâh tâcu'l-lüga ve sıhâhu'l-'Arabiyye,* thk. Ahmed Abdülgafûr Attâr (Kâhire: 1958), 1/90; Ebû Fadl Cemâlüddîn Muhammed İbn Manzûr, *Lisânü'l-'Arab (*Beyrût: Müessesetü'l-A'lamî, 2005), 1/226.

[15] Ahmed b. Muhammed, Ebü'l-Abbâs Hatîbüddehşe el-Feyyûmî, *el-Misbâhu'l-münîr fî garîbi'ş-Şerhi'l-kebîr* (Beyrût: el-Mektebetü'l-İlmiyye, 1987), 1/72.

[16] Ahmed Muhtâr Abdülhamîd Ömer, *Mü'cemü'l-lügati'l-'Arabiyye el-mu'âsıra* (Kâhire: Alemü'l-Kütüb, 2008), 1/280.

[17] Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır, *Hak Dini Kuran Dili* (İstanbul: Eser Neşriyat, 1979), 9/6258.

[18] Ebû Muhammed Abdulhak b. Gâlib b. el-Muhâribî İbn Atıyye, *el-Muharrerü'l-vecîz fî tefsîri'l-Kitâbi'l-'azîz* (Beyrût: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2001), 5/534; Ebû Abdullâh Muhammed b. Ahmed el-Kurtubî, *el-Câmiü' li ahkâmi'l-Kur'ân* (Kâhire: Dârü'l-Kütübi'l-Mısriyye, 1964), 20/234; Ebû Zeyd Abdurrahmân b. Muhammed b.

kuşattıklarında Ebû Leheb'in, her türlü sıkıntı yaşayan kabilesini bırakarak düşmanlardan yana saf tuttuğu zaman nazil olduğu kuvvetle muhtemeldir. Mevdûdî, bu görüşü "Ebû Leheb, Hz. Peygamber'in amcasıydı, bu nedenle, Ebû Leheb sınırı aşmadıkça yeğeninin ağzından kötü söz çıkması düşünülemezdi. İslam'a muhalefetin başında bu sûre inmiş olsaydı, Kureyş'in ahlâkî anlayışına göre bir yeğenin amcasını kötülemesi ayıp sayılacaktı. Onun için sûre, Ebû Leheb sınırı aştığı zaman nazil oldu" yorumuyla desteklemektedir.[19]

Sûrenin iniş nedenine dair şu iki olay öne çıkmaktadır: Hz. Peygamber'e وَأَنذِرْ عَشِيرَتَكَ الْأَقْرَبِينَ "*Yakın akrabalarını uyar*"[20] ayeti gelince akrabalarını çağırmış, onlara peygamber olarak gönderildiğini söylemişti. Orada bulunan Ebû Leheb, kaba ve küstahça bir konuşma yapmış, Hz. Peygamber'i kendilerini atalarının dininden çıkarmakla suçlamış ve "Sana yazıklar olsun, bizi böyle boş sözler için mi çağırdın!" diye hakaret etmişti. Onun bu kaba tutumu nedeniyle Mesed sûresi nazil olmuştur.[21]

Başka bir rivayette ise Hz. Peygamber Safâ tepesine çıkmış ve Mekke'ye doğru "hayırlı sabahlar" diye seslenmiş, bunun üzerine Kureyşliler etrafında toplanmıştı. Hz. Peygamber, onlara emin kimse olup olmadığına dair görüşlerini sormuş, onlar da Hz. Peygamber'in yalan söylediğine hiç tanık olmadıklarını, kendisinin son derece güvenilir biri olduğunu itiraf etmişlerdi. Bunun üzerine Hz. Peygamber, onlara putlara tapmamalarını, Allah'a şirk koşmamalarını, aksi takdirde ahiret gününde kendilerine şiddetli bir azabın dokunacağını, bunları tebliğ etmek için onlara uyarıcı olarak gönderildiğini söylemişti. Orada hazır bulunan Ebû Leheb "Bizi bunun için mi topladın? تَبًّا لَكَ /*Tebben leke* (Yazıklar olsun sana, iki elin kurusun!)" demişti. Bunun üzerine adı geçen sûre nazil olmuştur.[22]

Burada, sûrenin iniş nedeni hangi olay olursa olsun, olayın sonunda Ebû Leheb'in verdiği kaba tavrı ve rencide edici tavrı öne çıkmaktadır. Çünkü olayı kıyamete değin diri tutacak ve müminlerin zihninde canlılığını koruyacak olan sûre nazil olmuştur.

Mahlûf Se'âlibî, *el-Cevâhirü'l-hisân fî tefsîri'l-Kur'ân* (Beyrût: Dârü İhyâ et-Türâsi'l-Arabî, 1997), 5/636; Ebü'l-Ferec Cemâluddîn Abdurrahmân b. Muhammed İbnü'l-Cevzî, *Zâdü'l-mesîr fî 'ilmi't-tefsîr,* thk. Abdürrezzâk el-Mehdî (Beyrût: Dârü'l-Küttâbi'l-Arabî, 2001), 4/502.

[19] Ebu'l-Ala Mevdûdî, *Tefhîmü'l Kur'ân*, çev. Komisyon (İstanbul: İnsan Yayınları, 1988), 7/291.

[20] *Şu'arâ,* 26/214.

[21] Ebû Muhammed el-Hüseyn b. Mesud el-Begavî, *Me'âlimü't-tenzîl fî tefsîri'l-Kur'ân* (Beyrût: Dârü İhyâ et-Türâsi'l-Arabî, 1420), 3/482.

[22] Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr b. et-Taberî, *Câmi'ü'l-beyân fî te'vîli'l-Kur'ân*, thk. Ahmed Muhammed Şâkir (Beyrût: Müessesetü'r-Risâle, 2000), 24/676; Ebü'l-Leys Nasr b. Muhammed b. Ahmed b. İbrâhîm es-Semerkandî, *Bahrü'l-ulûm* (Beyrût: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1993), 3/523; Mâverdî, *Tefsîrü'l-Kur'ân (en-Nüket ve'l-uyûn*), 6/363; Ebü'l-Hasen Alî b. Ahmed b. Muhammed Vâhidî en-Nîsâbûrî, *el-Vasît fî tefsîri'l-Kur'âni'l-mecîd,* thk. Komisyon (Beyrût: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1994), 3/363; Ebü'l-Muzaffer Mansûr b. Muhammed b. Abdülcabbâr es-Sem'ânî, *Tefsîrü'l-Kur'ân* (Riyâd: Dârü'l-Vatan, 1997), 6/298; Begavî, *Meâlimü't-tenzîl,* 5/327; Ebü'l-Kâsım Mahmûd ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf 'an hakâiki gavâmidi't-tenzîl ve 'uyûni'l ekâvil fî vucûhi't-te'vîl* (Beyrût: Dârü'l-Kitâbi'l-Arabî, 1987), 4/813.

Şimdi de sûrede geçen özneleri ve karakteristik özelliklerini kısaca irdelemeye çalışalım.

3.EBÛ LEHEB KİMDİR

Asıl adı Abdüluzzâ Abdülmuttalib b. Hâşim; büyük oğlundan ötürü Ebû Utbe de çağrılmış ama Allah tarafından Ebû Leheb diye adlandırıldıktan sonra bu isimle öne çıkmıştır.[23] Hz. Peygamber'in amcalarından biridir. Yanakları kan kırmızısı olması nedeniyle babası tarafından "alev babası" anlamına gelen Ebû Leheb adı verilmiştir. Abdüluzzâ (Uzzâ'nın kulu) demektir. Hicâz'da ve Kureyş Arapları nezdinde Uzzâ putunun önemli bir yeri vardı. Bu nedenle bazı aileler, çocuklarına putlara izafeten Abdüluzzâ ve Abdüllât adını koyarlardı.[24] Bunların yanı sıra Cahiliye Araplarında Abdüşşems, Abdülmenâf, Abdüddâr[25], Abdülhâris[26], Abdülmenât vb. isimler mevcuttu.[27] Nitekim Necrân Hristiyanlarından bir kısmı da çocuklarına *Mesihin kulu* anlamına gelen *Abdülmesîh* ismini vermişlerdir.[28]

Hz. Peygamber, onun ne kadar merhametsiz olduğunu biliyor, ona karşın merhamet sahibi diğer amcası olan Ebû Tâlib'i tercih ediyordu. Bu nedenle Ebû Leheb'in Hz. Peygamber'e olan kin ve adaveti fazlaydı.[29]

Ebû Leheb, son derece kibirli, insanlara tepeden bakan, yoksulları horlayan bir karaktere sahipti. Bir gün Hz. Peygamber'e, İslâm'ı kabul etmesi halinde kendisine ne vadedileceğini

---

[23] Ebû Abdullâh Muhammed b. Abdullâh b. Îsâ b. Ebû Zemenîn el-Mürrî, *Tefsîrü'l-Kur'âni'l-azîz* (Kâhire: el-Fârûku'l-Hadîse, 2002), 5/171; Sem'ânî, *Tefsîrü'l-Kur'ân*, 6/299; İbn 'Atıyye, *el-Muharrerü'l-vecîz fî tefsîri'l-Kitâbi'l-'azîz*, 5/534; Ebü'l-Berekât Abdullah b. Ahmed en-Nesefî, *Medârikü't-tenzîl ve hakâikü't-te'vîl* (Beyrût: Dârü'l-Kelim et-Tayyib, 1998), 3/692. Zemahşerî (ö.538/1144), Allah tarafından Ebû Leheb diye künyelenmesinin nedenini üç şekilde değerlendirmiştir: 1-Onun Abdüluzzâ olan asıl ismiyle değil, künyesiyle daha çok bilindiği; 2-Onun Abdüluzzâ olan isminden künyesine dönülmüş olması; 3- Nihayetinde cehennemlik olup alevli ateşe atılacağından konumu künyesiyle uyuşmuş ve bu nedenle adı geçen künye ile anılmaya lâyık görülmüştür. Bkz. Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 4/814.

[24] Geniş bilgi için bkz. Ebü'l-Münzir Hişâm b. Muhammed b. Sâib b. Bişr el-Kelbî, *Kitâbü'l-Esnâm,* thk. Ahmed Zekî Paşa (Kâhire: Dârü'l-Kütübi'l-Mısriyye, 2000), 14,18, 48, 58; Muhammed İbrahim el-Feyyûmî, *Târîhü'l-fikri'd-dînî'l-câhilî* (Kâhire: Dârü'l-Fikri'l-Arabî, 1994), 416.

[25] Sem'ânî, *Tefsîrü'l-Kur'ân*, 3/259.

[26] Ebü'l-Kâsım Tâcülkurrâ Burhânuddîn Mahmûd b. Hamza el-Kirmânî, *Garâibu't-tefsîr ve 'acâ'ibu't-te'vîl* (Beyrût: Müessesetü Ulûmi'l-Kur'ân, ts.), 1/634.

[27] Takıyyuddîn Ebü'l-Abbâs Ahmed b. Abdülhalîm İbn Teymiyye, *Mecmu'u'l-fetâvâ,* thk. Abdurrahmân b. Muhammed b. Kâsım (Medine: Macmau Fahd li Tıbâa el-Mushaf eş-Şerîf, 1995), 1/378; Muhammed İzzet Derveze, *et-Tefsîrü'l-hadîs* (Kâhire: Dârü İhyâ el-Kütübi'l-Arabiyye, H/1383), 2/102; Ebû Sehl Muhammed b. Abdurrahmân el-Magrâvî, *Mevsû'atü mevâkıfı's-selef fî'l-'akîde ve'l-menhec ve't-terbiyye* (Kâhire:el-Mektebetu'l-İslâmiyye, 2007), 8/76.

[28] Ebû Hafs Siracuddîn Ömer b. Ali b. Âdil en-Nu'mânî, *el-Lübâb fî 'ulûmi'l-kitâb* (Beyrût: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1998), 5/11; Ebü'l-Hasen Alâüddîn Alî b. Muhammed el-Hâzin, *Lübâbü't-te'vîl fî me'âni't-tenzîl,* (Beyrût: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, H/1415), 1/223.

[29] Ebü'l-Hasen Mukâtil b. Süleymân b. Beşîr el-Ezdî el-Belhî, *Tefsîrü Mukâtil* Dârü İhyâ et-Türâs, ts.), 4/662; Taberî, *Câmi'ü'l-beyân fî te'vîli'l-Kur'ân*, 24/677.

sormuş; diğer iman edenlere ne varsa kendisine de aynı şeyin olacağı diye cevap verildiğinde küstah bir edayla ayrıcalıklı olması gerektiğini ve kahrolası bu din, beni başkaları ile eşit tutuyor diyerek oradan uzaklaşmıştı.[30]

Hz. Peygamber'e risâlet gelmeden önce onun iki kızı Rukiyye (ö.2/624) ve Ümmü Gülsüm (ö.9/630), Ebû Leheb'in iki oğlu Utbe ve Uteybe ile nişanlıydılar, henüz nikahları kıyılmamıştı. O süreçte Mesed sûresi nazil olunca Ebû Leheb ve karısı Ümmü Cemîl, Hz. Peygamber'i sıkıntıya sokmak için kızlarını boşatmak istedi.[31] Daha sonra Hz. Osman (ö.35/656), Hz. Peygamber'in kızı Rukiyye ile evlenmiş, Rukiyye öldüğünde Hz. Osman Ümmü Gülsüm ile nikah kıymış ve bu nedenle tarihte iki nur sahibi anlamına gelen "Zü'n-Nûreyn" diye anılmıştır.[32]

Ebû Leheb, Hz. Peygamber ve çevresindeki müminlerin mağlup olması, İslâmî gelişmenin durdurulması için bütün mal varlığını harcamıştır. Mesela Bedir savaşı için hazırlık yapan Mekke müşrik ordusuna yüklü miktarda katkıda bulunmuştu. Hasta olduğundan bizzat Bedir savaşına katılmamış ama müşriklerin galip geleceğinden emin olan Ebû Leheb, müşriklerin bozguna uğradığını ve birçok candan arkadaşının öldürüldüğünü öğrendikten sonra hastalığı daha da artmış, bir hafta sonra Mekke'de (ö.2/624) ölmüştür. Hastalığı bulaşıcı olduğundan oğulları tarafından ücretli kişilere gömdürülmüştür.[33]

Ebû Leheb, vahye karşı oldukça küstah bir kimseydi. Abdullah b. Mesûd'un (ö.32/652-53) bildirdiğine göre Hz. Peygamber, insanları İslâm'a davet ettiğinde "Şayet yeğenimin söyledikleri gerçek ise ben kıyamet günü malımı ve çocuğumu[34] vererek kendimi azaptan kurtarırım" demiştir.[35]

4.EBÛ LEHEB'İN KİTLELERİ ŞARTLANDIRMA POLİTİKASI

---

[30] Taberî, *Câmiʿü'l-beyân fî te'vîli'l-Kur'ân*, 24/675; Ebû Muhammed İzzüddîn Abdülazîz b. Abdüsselam b. Ebü'l-Kâsım, *Tefsîrü'l-Kur'ân* (Beyrût: Dârü İbn Hazm, 1996), 3/502; Kurtubî, *el-Câmiü' li ahkâmi'l-Kur'ân*, 10/269.

[31] Seyyid Kutub, *fî Zilâli'l-Kur'ân* (Kâhire: Dârü'ş-Şurûk, 2003), 6/3999-4000. Bir süre sonra Utbe, Şam yolunda bir aslan tarafından parçalanmıştır. Bkz. Ebû Abdullâh Mus'ab b. Abdullâh b. Mus'ab ez-Zübeyrî, *Nesebü Kureyş*, thk.Lévi-Provençal (Kâhire: Dârü'l-Maarif, ts.), 89.

[32] Muhammed Mutevellî eş-Şa'râvî, *el-Havâtır havle'l-Kur'âni'l-Kerîm* (Kâhire: Matbaatü Ahbâr el-Yevm, ts.), 19/12163.

[33] Nâsıruddîn Ebû Said Abdullâh b. Ömer el-Beyzâvî, *Envârü't-tenzîl ve esrârü't-te'vîl* (Beyrût: Dârü İhyâ Türâsi'l-Arabî, 1997), 5/345; Ebü'l-Hasen Burhânüddîn İbrâhîm b. Ömer b. Hasen er-Rubât el-Bikâî, *Nazmü'd-dürer fî tenâsübi'l-âyâtve's-süver,* (Kâhire: Dârü'l-Kitâbi'l-İslâmî, ts.), 22/338; Muhammed Emîn el-Hererî, *Hadâiku'r-ravhi ve'r-reyhân fî ravâbî 'ulûmi'l-Kur'ân*, (Beyrût: Dârü Tavki'n-Necât, 2001), 32/423.

[34] İbn Abbâs, Ebû Leheb'in, ticarette kazandıklarını "çocuğum" diye nitelediğini söylemiştir. Bkz. Ebü'l-Abbâs Ahmed b. Muhammed b. Mehdî İbn Acîbe, *el-Bahrü'l-medîd fî tefsîri'l-Kur'âni'l-mecîd*, thk. Ahmed Abdullah el-Kureşî Ruslân (Kâhire: Hasan Abbâs Zekî, 1998), 7/368; Muhammed Senâullah Pânîpetî el-Mazharî, *et-Tefsîrü'l-Mazharî,* thk. Gulâm Nebî Tûnusî (Pakistan: Mektebetü'r-Rüşdiyye, 1412), 10/367.

[35] Ebû İshâk Ahmed b. Muhammed b. İbrâhîm es-Sa'lebî, *el-Keşf ve'l-beyân 'an tefsîri'l-Kur'ân* (Beyrût: Dârü İhyâ et-Türâsi'l-Arabî, 2002), 10/325; Vâhidî, *el-Vasît fî tefsîri'l-Kur'âni'l-mecîd,* 4/569; İbnü'l-Cevzî, *Zâdü'l-mesîr fî 'ilmi't-tefsîr,* 4/503.

İnsanları belli bazı noktalarda şartlandırma politikası, öteden beri var olagelen bir davranış biçimidir. Bu davranış, bazen istenen amacın gecikmesine neden olabilir. Ama güneşin balçıkla sıvanamadığı gibi hakikat de nihayet ortaya çıkacak, şartlı bakanlar bile ona yönelecektir. Mesela Firavun döneminde *sihirbazlık* bir sektör halinde olmasına, olağanüstü durumlarda memleketin dört bir tarafındaki sihirbazlar göreve çağırılmasına rağmen, Hz. Musa "*bilgili/usta bir büyücü*" olarak topluma lanse edilmiştir.[36]

İslâm'ın Mekke döneminde de aynı politika güdülmüş, birçok müşrikin yanı sıra Ebû Leheb ve eşi, bunu aile bazında icra etmişlerdir. İbn Abbâs'ın (ö.68/687-88) duyduğuna göre Rebîa b. Abbâd ed-Diyelî, delikanlı iken babasıyla beraber iken Hz. Peygamber'in Zü'l-mecâz panayırında kabileleri dolaştığını, hemen arkasında parlak yüzlü, kurnaz tipli, saçları omuzuna sarkan bir adamın Hz. Peygamber'i sürekli takip ettiğini; Hz. Peygamber'in her bir kabilenin yanına geldiğinde "Ey falanca oğulları, ben size Allah tarafından gönderilmiş bir peygamberim! Allah'a ibadet etmenizi, ona hiçbir şeyi ortak koşmamanızı tavsiye ediyorum. Beni tasdik edip beni korumanızı diliyorum" şeklinde konuşmasını bitirince, peşinden giden adam ise yüksek sesle: "Ey falanca oğulları, bu adam sizin Lât ve Uzzâ'nıza dil uzatıyor, atalarınızın dinini terk etmenizi, kendisinin getirdiği saçmalıklara ve hurafelere inanmanızı, böylece sapıklığa düşmenizi istiyor. Sakın onu dinlemeyin ve kendisine uymayın" dediğini; ben, babama o adamın kim olduğunu sorduğumda babam; o Hz. Peygamber'in amcası Ebû Leheb'dir diye cevap verdiğini söylemiştir.[37]

Ebû Leheb'in, Hz. Peygamber'in davetine karşı insanları şartlandırması faaliyeti, günümüzde gerek ulusal gerekse uluslararası platformdaki bazı sosyal medya merkezleriyle benzerlik arz ettiği söylenebilir.

5.KUR'ÂN'IN MUCİZE OLDUĞUNUN KANITI: MESED SÛRESİ

Malum olduğu üzere Yüce Allah, Ebû Leheb'in ellerinin kuruyacağını, mal ve kazancının kendisine bir fayda vermeyeceğini; kendisiyle birlikte eşinin de odun hamalı ve boynunda ip olduğu halde cehenneme, alevli ateşe gireceğini önceden haber vermiştir. Verilen haber, o denli kesin ve şüphe götürmeyen bir gerçektir ki gelecekte olacak olay, mazi sığasıyla/kipiyle vurgulanmıştır. Başka bir deyişle olay gerçekleşmiş gibi ifade edilmiştir. Nitekim sûrenin inişinden sonra takriben 7-8 yıl sonra ölen Ebû Leheb ve bilahare hayatını

[36] *Yûnus*, 10/79; *Şu'arâ*, 26/37.
[37] Ebü'l Fidâ İsmail İbn Kesîr, *Tefsîrü'l-Kur'âni'l-'azîm* (Beyrût: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, H/1419), 8/486; Muhammed Cemâluddîn el-Kâsımî, *Mehâsinü't-te'vîl* (Beyrût: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, H/1418), 9/564; Faysal b. Abdülaziz b. Faysal b. Hamed el-Mübârek, *Tevfîku'r-Rahmân fî dürûsi'l-Kur'ân* (Riyâd: Dârü'l-'Âsıme, 1996), 4/543.

kaybeden eşi, inkârlarında direnmiş, ömürlerini İslâm ve onun Peygamberi Hz. Muhammed'e düşmanlık yapmakla tüketmişlerdir.

İbn Kesir (ö.774/1373) ve birçok müfessir, verilen bu ilahî haberler nedeniyle Mesed sûresinin Hz. Peygamber'in nübüvvetine en somut delil olduğunu söylemiştir. Çünkü Ebû Leheb'in ve eşinin alevli ateşe gireceğini, onların İslâm'a düşmanlıklarını ve imana gelmeyeceklerini haber vermektedir. Onların ne açıktan ne gizliden iman edecekleri bildirilmiştir.[38]

Ebû Leheb ve eşi "*İnkâr edenleri uyarsan da uyarmasan da onlar için birdir, asla iman etmezler"*[39] mealindeki ayetin kapsamına girdiklerinden, salt Kur'ân'ın verdiği haberi boşa çıkarma adına onlardan birisi yahut her ikisi, sureta iman ettiklerini bile söylemeyi akıllarından geçirmemiştir. Bu tablo, Kur'ân'ın Allah tarafından indirildiğinin en açık ve parlak delilidir.

6.ÜMMÜ CEMÎL KİMDİR

Asıl adı Ervâ bnt. Harb b. Ümeyye b. Abdüşşems olup künyesi Ümmü Cemîl'dir. Ebû Cehil'den (ö.2/624) sonra Kureyş'in başkanlığını yapan Ebu Süfyan'ın (ö.31/651-652) kız kardeşi, dolaysıyla Muaviye'nin halasıdır.[40] Bir gözü şaşı olduğundan Arapçada "tek gözlü" veya *görme engelli* anlamına gelen 'Avrâ diye adlandırıldığına dair bilgiler söz konusudur.[41]

Hz. Peygamber'e düşmanlık yapma konusunda kocası Ebû Leheb'in en büyük destekçisiydi. Hz. Peygamber'i ağır şekilde hicvederdi. Kocası ve kendisi hakkında ayetler nazil olunca eline taşlar alarak Ka'be'ye gelmiş, Hz. Ebubekir'e (ö.13/634) "*Senin dostun, duyduğuma göre beni ve kocamı hicvetmiş; o şairse ben de şairim, işte onu hicvediyorum, o kötü adama isyan ediyoruz, onun iddia ettiği şeyleri de dinini de reddediyoruz*" demiştir.[42]

Sûrenin inişinden sonra toplumda odun toplayan kadın anlamına gelen "hammaletü'l hatab" diye anılmaya başlamıştır. Müfessirlerin belirtiğine göre Ümmü Cemîl, gece karanlığında dikenli ağaç dallarını getirerek bazen Hz. Peygamber'in kapısına bazen de gececi

---

[38] İbn Kesîr, *Tefsîrü'l-Kur'âni'l-'azîm*, 8/488; Vehbe b. Mustafa ez-Zühaylî, *et-Tefsîrü'l-münîr,* (Beyrût: Dârü'l-Fikri'l-Muasır, 1991), 30/460; Hererî, *Hadâiku'r-ravhi ve'r-reyhân fî ravâbî 'ulûmi'l-Kur'ân*, 32/420.

[39] Bakara, 2/6.

[40] Zübeyrî, *Nesebü Kureyş*, 89; Ebü'l-Hasen Ahmed b. Yahyâ b. Câbir b. Dâvûd el-Belâzürî, *Ensâbü'l-eşrâf* (Beyrût: Dârül'l-Fikr, 1996), 1/122; Ahmed b. Mustafa Merâgî, *Tefsîr* (Kâhire: Matbaatü Mustafâ el-Babî, 1946), 30/262; Muhammed et-Tâhir b. Muhammed İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-tenvîr* (Tûnus: Dârü't-Tûnusiyye, 1984), 30/605.

[41] Vâhidî, *el-Vasît fî tefsîri'l-Kur'âni'l-mecîd,* 3/110; İbn Âdil, *el-Lübâb fî 'ulûmi'l-kitâb*, 20/552; Abdurrrahmân b. Ebûbekir Celâluddîn es-Süyûtî, *ed-Dürrü'l-mensûr fi't-tefsîr bi'l-me'sûr* (Beyrût: Dârü'l-Fikr, ts), 5/295; Ebüssuûd Efendi, *İrşâdü'l-'akli's-selîm ilâ mezâya'l-kitâbi'l-kerîm* (Beyrût: Dârü İhyâ et-Türâsi'l-Arabî, ts.), 5/175; Muhammed Ali Şevkânî, *Fethü'l-kadîr* (Dımaşk: Dârü İbn Kesîr, 1993), 5/629.

[42] Kurtubî, *el-Câmiü' li ahkâmi'l-Kur'ân,* 20/234; İbn Âdil, *el-Lübâb fî 'ulûmi'l-kitâb,* 20/551; Şa'râvî, *el-Havâtır havle'l-Kur'âni'l-Kerîm*, 3/1799; Câbir b. Mûsâ b. Abdülkâdir b. Ebû Bekir el-Cezâirî**,** *Eyserü't-tefâsîr li kelâmi'l-'aliyyi'l-kebîr* (Medine: Mektebetü'l-Ulûm ve'l- Hikem, 2003), 5/627.

yola bırakıyordu. Bununla yetinmez tıpkı odun taşır gibi, çevresine Hz. Peygamber'in aleyhine laf taşırdı.[43] Hz. Peygamber aleyhinde çevresine söz taşıması, olur olmaz iftiralarda bulunması, fitne ateşini tutuşturmaya çalışması gibi aşağılık davranışlar Ümmü Cemîl'in karakteri haline gelmişti.[44]

Elmalılı, Ümmü Cemîl'in odun hamalı olarak cehenneme gireceğini, Ebû Lehebî de beraberinde götüreceğini, onun ateşinin alevini artırmak için dünyada küfrüne ve arzusuna hizmet ettiğinden dolayı cehennemde de azabına ortak olmakla hizmet edeceğini söylemiştir.[45]

SONUÇ

Tarihte neredeyse ateist bir topluma rastlanmamıştır. İnsanlık olağanüstü varlıkların dışında kimi zaman dağa-taşa, çiçek-böceğe, aya-güneşe ve yıldızlara kutsiyet atfetmiş, kimi zaman aralarında salih gördüğü insanları ilahlaştırmış, aracı tanrılar olarak görmüştür.

Tarihte en sık görülen inanç biçiminin şirk ideolojisi (politeizm) olduğu söylenebilir. Mekke ve Ceziretü'l-Arab bölgesindeki insanların inançları, genellikle bu kategorideydi. Onlar, tabiat olaylarının yaratıcısı olarak Allah'ı kabul ediyor ama insanlar arasındaki sosyal, kültürel, ekonomik ve ailevî alanlara ancak kendilerinin vaziyet edeceğini iddia ediyorlardı. Yeminlerinde "vallahi" diyerek Allah'ın adını anıyor ama onun kendi hayatlarına müdahil olmasını reddediyorlardı.

Çalışmada hangi inanç grubunda olursa olsun, insanları onlara karşı şartlandırmanın, istenen amaca ulaşma sürecini uzatacaktır. Özellikle şartlandıran unsurlar, kişinin en yakınları ise bu daha da zor olacaktır. Ebû Leheb'in, şartlandırdığı çevreye Hz. Peygamber'in amcası olduğunu ihsas etmesi, insanların Hz. Peygamber'e mesafeli davranmasına neden oluyordu. Zira insanların psikolojisi, amcası tarafından kabul görmeyen kimselere kolayca inanmaz, itibar etmez, yakınlık göstermez bir yapıdadır.

Bu çalışmada varılan sonuçlardan biri de her dönemde gerek yöresel gerekse küresel ölçekte Ebû Leheblerin bulunacağı ve onların tespitinin yapılması gerektiği gerçeğidir. Çünkü Ebû Leheb ve Ümmü Cemîl çizgisi, sürekli hayatiyetini sürdürecektir. Bayrak şairi Arif Nihat

---

[43] Taberî, *Câmi'ü'l-beyân fî te'vîli'l-Kur'ân*, 24/678; Merâgî, *Tefsîr*, 30/262; Ebû Abdullâh Muhammed b. Abdullâh b. Îsâ b. Ebû Zemenîn el-Mürrî, *Tefsîrü'l-Kur'âni'l-'azîz* (Kâhire: el-Fârûku'l-Hadîse, 2002), 5/171; Ebü'l-Kâsım Zeynulislâm Abdulkerim b. Hevâzin b. Abdülmelik el-Kuşeyrî, *Letâifü'l-işârât* (Kâhire: el-Heyetü'l-Mısriyye, ts.), 3/781; İbnü'l-Cevzî, *Zâdü'l-mesîr fî 'ilmi't-tefsîr,* 4/503.

[44] Fahruddîn Râzî, *Mefâtîhu'l-gayb* (Beyrût: Dârü İhyâ et-Türâsi'l-Arabî, 1999), 32/353; Seyyid Kutub, *Fî zilâli'l-Kur'ân* (Kâhire: Dârü'ş-Şurûk, 2003), 6/3999-4000.

[45] Elmalılı, *Hak Dini Kuran Dili*, 9/6263.

Asya'nın "*Ebû Leheb öldü diyorlar. Ebû Leheb ölmedi, ya Muhammed! Ebu Cehil kıtalar dolaşıyor*!" şeklinde olayı tespiti, oldukça önemlidir.

KAYNAKÇA

Abdürrezzâk es-San'ânî, Ebû Bekr Abdürrezzâk b. Hemmâm b. Nâfi' es-San'ânî. *et-Tefsîr.* 3 Cilt. Beyrût: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, H/1419.

Begavî, Ebû Muhammed el-Hüseyn b. Mes'ûd el-Ferrâ. *Me'âlimü't-tenzîl fî tefsîri'l-Kur'ân.* 5 Cilt. Beyrût: Dârü İhyâ et-Türâsi'l-Arabî, 1999.

Belâzürî, Ebü'l-Hasen Ahmed b. Yahyâ b. Câbir b. Dâvûd. *Ensâbü'l-eşrâf.* 13. Cilt. Beyrût: Dârül'l-Fikr, 1996.

Beyzâvî, Nâsıruddîn Ebû Said Abdullâh b. Ömer. *Envârü't-tenzîl ve esrârü't-te'vîl*. 5 Cilt. Beyrût: Dârü İhyâ Türâsi'l-Arabî, 1997.

Bikâî, Ebü'l-Hasen Burhânüddîn İbrâhîm b. Ömer b. Hasen. *Naẓmü'd-dürer fî tenâsübi'l-âyât ve's-süver*. 22 Cilt. Kâhire: Dârü'l-Kitâbi'l-İslâmî, ts.

Cevherî, Ebû Nasr İsmail b. Hammâd. *es-Sıhâh tâcü'l-lüga ve sıhâhu'l-'Arabiyye*. thk. Ahmed Abdülgafûr Attâr. 6 Cilt. Beyrût: Dârü'l-İlm li'l-Melâyîn, 1987.

Cezâirî, Ebûbekir Cabir. *Eyserü't-tefâsir li kelâmi'l-'aliyyi'l-kebîr.* 5 Cilt. Medîne: Mektebetü'l-Ulûm, 2003.

Derveze, Muhammed İzzet. *et-Tefsîrü'l-hadîs*. 10 Cilt. Kâhire: Dârü İhyâ el-Kütübi'l-Arabiyye, H/1383.

Ebüssuûd Efendi. *İrşâdü'l-ʿakli's-selîm ilâ mezâya'l-kitâbi'l-kerîm*. 9 Cilt. Beyrût: Dârü İhyâ et-Türâsi'l-Arabî, ts.

Faysal el-Mübârek, Faysal b. Abdülaziz b. Faysal b. Hamed**.** *Tevfîku'r-Rahmân fî dürûsi'l-Kur'ân*. thk. Abdülaziz b. Abdullâh b. İbrâhîm. Riyâd: Dârü'l-'Âsıme, 1996.

Feyyûmî, Ahmed b. Muhammed, Ebü'l-Abbâs. *el-Misbâhu'l-münîr fî garîbi'ş-şerhi'l-kebîr.* 2 Cilt. Beyrût: el-Mektebetü'l-İlmiyye, 1987.

Feyyûmî, Muhammed İbrahim. *Târîhü'l-fikri'd-dînî'l-câhilî*. Kâhire: Dârü'l-Fikri'l-Arabî, 1994.

Hâzin, Ali b. Muhammed, Ebü'l-Hasen Alâüddîn Alî b. Muhammed. *Lübâbü't-teʾvîl fî meʿâni't-tenzîl,* 4 Cilt. Beyrût: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, H/1415.

Hererî, Muhammed Emîn. *Hadâiku'r-ravhi ve'r-reyhân fî ravâbî 'ulûmi'l-Kur'ân.* Beyrût: Dârü Tavki'n-Necât, 2001.

İbn Acîbe, Ebü'l-Abbâs Ahmed b. Muhammed b. Mehdî el-Hasenî. *el-Bahrü'l-medîd fî tefsîri'l-Kur'âni'l-mecîd.* 7 Cilt. Kâhire: Hasan Abbâs Zekî, 1998.

İbn Âdil, Ebû Hafs Siracuddîn Ömer b. Ali en-Nu'mânî. *el-Lübâb fî 'ulûmi'l-kitâb*. 20 Cilt. Beyrût: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1998.

İbn Abdüsselâm, Ebû Muhammed İzzüddîn Abdülazîz b. Ebü'l-Kâsım. *Tefsîrü'l-Kur'ân*, thk. Abdullah b. İbrahim el-Vehbî. 3 Cilt. Beyrût: Dârü İbn Hazm, 1996.

İbn Âşûr, Muhammed et-Tâhir b. Muhammed. *et-Tahrîr ve't-tenvîr*. 30 Cilt. Tûnus: Dârü't-Tûnusiyye, 1984.

İbn Atıyye el-Endülüsî, Ebû Muhammed Abdulhak b. Gâlib el-Muhâribî. *el-Muharrerü'l-vecîz fî tefsîri'l-kitâbi'l-'azîz*. 6 Cilt. Beyrût: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2001.

İbn Ebû Zemenîn, Ebû Abdullâh Muhammed b. Abdullâh b. Îsâ el-Mürrî. *Tefsîrü'l-Kur'âni'l-'azîz*. 5 Cilt. Kâhire: el-Fârûku'l-Hadîse, 2002.

İbn Kesîr, Ebü'l-Fidâ İmâdüddîn İsmâîl b. Şihâbüddîn. *Tefsîrü'l-Kur'âni'l-'azîm.* thk. Muhammed Hüseyin Şemsuddîn. 9 Cilt. Beyrût: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, H/1419.

İbn Manzûr, Ebû Fadl Cemâlüddîn Muhammed. *Lisânü'l-'Arab*. 15 Cilt. Beyrût: Dârü Sâdır, H/1414.

İbn Sîde, Ebü'l-Hasan Ali b. İsmâîl ed-Darîr el-Mürsî. *el-Muhkem ve'l-muhîtü'l-a'zam*. thk. Abdülhamîd Hindâvî. Beyrût: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2000.

İbn Teymiyye, Takıyyuddîn Ebü'l-Abbâs Ahmed b. Abdülhalîm. *Mecmu'u'l-fetâvâ.* thk. Abdurrahmân b. Muhammed b. Kâsım. 35 Cilt. Medine: Macmau Fahd li Tıbâa el-Mushaf eş-Şerîf, 1995.

İbnü'l-Cevzî, Ebü'l-Ferec Cemâlüddîn Abdurrahmân b. Muhammed. *Zâdü'l-mesîr fî 'ilmi't-tefsîr*. 4 Cilt. Beyrût: Dârü'l-Kitâbi'l-Arabî, 2001.

İsfahânî, Râgıb. *el-Müfredât*. thk. Safvân Adnân ed-Dâvudî. Dımaşk: Dârü'l-Kalem, H/1412.

Kâsımî, Muhammed Cemâluddîn. *Mehâsinü't-te'vîl*. 9 Cilt. Beyrût: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, H/1418.

Kelbî, Ebü'l-Münzir Hişâm b. Muhammed b. Sâib b. Bişr. *Kitâbü'l-Esnâm.* thk. Ahmed Zekî Paşa. Kâhire: Dârü'l-Kütübi'l-Mısriyye, 2000.

Kirmânî, Tâcü'l-Kurrâ Ebü'l-Kâsım Burhânuddîn Mahmûd b. Hamza. *Garâibu't-tefsîr ve 'acâibu't-te'vîl.* 2 Cilt. Beyrût: Müessesetü Ulûmi'l-Kur'ân, ts.

Kurtubî, Ebû Abdullâh Muhammed b. Ahmed. *el-Câmiu' li ahkâmi'l-Kur'ân*. 20 Cilt. Kâhire: Dârü'l-Kütübi'l-Mısriyye, 1964.

Kuşeyrî, Ebü'l-Kâsım Zeynülislâm Abdülkerîm b. Hevâzin. *Letâifü'l-işârât*. 3 Cilt. Kâhire: el-Hey'etü'l-Mısriyye, ts.

Kutub, Seyyid. *Fî Zılâli'l-Kur'ân*. 6 Cilt. Kâhire: Dârü'ş-Şurûk, 2003.

Magrâvî, Ebû Sehl Muhammed b. Abdurrahmân. *Mevsû'atü mevâkıfı's-selef fi'l-'akîde ve'l-menhec ve't-terbiyye.* 10 Cilt. Kâhire: el-Mektebetü'l-İslâmiyye, 2007.

Mâverdî, Ebü'l-Hasen Alî b. Muhammed b. Habîb. *Tefsîrü'l-Kur'ân (en-Nüket ve'l-'uyûn).* 6 Cilt. Beyrût: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1992.

Mazharî, Muhammed Senâullah Pânîpetî. *et-Tefsîrü'l-Mazharî*. thk. Gulâm Nebî Tunusî. 10 Cilt. Pakistan: Mektebetü'r-Rüşdiyye, 1412.

Merâgî, Ahmed b. Mustafâ. *Tefsîrü'l-Merâgî*. 30 Cilt. Kâhire: Mektebetü ve Matbaatü Mustafâ el-Babî el-Halebî, 1946.

Mevdûdî, Ebü'l-Ala. *Tefhîmü'l-Kur'ân*. çev. Komisyon. 7 Cilt. İstanbul: İnsan Yayınları, 1988.

Mukâtil b. Süleymân, Ebü'l-Hasen b. Beşîr el-Ezdî. *Tefsîr*. 5 Cilt. Beyrût: Dârü İhyâ et-Türâs, 2002.

Nesefî, Ebü'l-Berekât Abdullah b. Ahmed. *Medârikü't-tenzîl ve hakâiku't-te'vîl.* 3 Cilt. Beyrût: Dârü'l-Kelim et-Tayyib, 1998.

Ömer, Ahmed Muhtâr Abdülhamîd. *Mü'cemü'l-lügati'l-'Arabiyye el-mu'âsıra*. 4 Cilt. Kâhire: Alemü'l-Kütüb, 2008.

Râzî, Fahruddîn. *Mefâtîhu'l-gayb*. 32 Cilt. Beyrût: Dârü İhyâ et-Türâsi'l-Arabî, 1999.

Sa'lebî, Ebû İshâk Ahmed b. Muhammed b. İbrâhîm. *el-Keşf ve'l-beyân 'an tefsîri'l-Kur'ân*. 10 Cilt. Beyrût: Dârü İhyâu't-Türâsi'l-Arabî, 2002.

Se'âlibî, Ebû Zeyd Abdurrahmân b. Muhammed b. Mahlûf. *el-Cevâhirü'l-hisân fî tefsîri'l-Kur'ân*. 5 Cilt. Beyrût: Dârü İhyâ et-Türâsi'l-Arabî, 1997.

Sem'ânî, Ebü'l-Muzaffer Mansûr b. Muhammed b. Abdulcabbâr. *Tefsîrü'l-Kur'ân*. 6 Cilt. Riyâd: Dârü'l-Vatan, 1997.

Semerkandî, Ebü'l-Leys Nasr b. Muhammed b. Ahmed b. İbrâhîm. *Bahrü'l-'ulûm.* 3 Cilt. Beyrût: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1993.

Süyûtî, Abdurrrahmân b. Ebûbekir Celâluddîn. *ed-Dürrü'l-mensûr fi't-tefsîr bi'l-me'sûr*. 8 Cilt. Beyrût: Dârü'l-Fikr, ts.

Şa'râvî, Muhammed Mütevellî. *el-Havâtır havle'l-Kur'âni'l-Kerîm*. 20 Cilt. Kâhire: Matbaatü Ahbâr el-Yevm, ts.

Şevkânî, Muhammed b. Ali. *Fethü'l-kadîr*. 6 Cilt. Dımaşk: Dârü İbn Kesîr, 1993.

ISBN NO. 978-625-6830-90-5

Taberî, Ebû Ca‘fer Muhammed b. Cerîr b. Yezîd el-Âmulî. *Câmi‘ü’l-beyân fî te’vîli’l-Kur’ân*. thk. Ahmed Muhammed Şakir. 24 Cilt. Beyrût: Müessesetü’r-Risâle, 2000.

Vâhidî, Ebü’l-Hasen Alî b. Ahmed b. Muhammed en-Nîsâbûrî. *el-Vasît fî tefsîri’l-Kur’âni’l-mecîd*. thk. Komisyon. 4 Cilt. Beyrût: Dârü’l-Kütübi’l-İlmiyye, 1994.

Yazır, Elmalılı Muhammed Hamdi. *Hak Dini Kuran Dili*. 9 Cilt. İstanbul: Eser Neşriyat, 1979.

Zemahşerî, Cârullâh Ebü’l-Kâsım Mahmûd b. Ömer. *el-Keşşâf ‘an hakâiki gavâmidi’t-tenzîl ve uyûni’l ekâvil fî vucûhi’t-te’vîl.* 4 Cilt. Beyrût: Dârü’l-Kitâbi’l-Arabî, 3. Basım, 1987.

Zübeyrî, Ebû Abdullâh Mus‘ab b. Abdullâh b. Mus‘ab. *Nesebü Kureyş*, thk. Lévi-Provençal. Kâhire: Dârü’l-Maarif, ts.

Zühaylî, Vehbe b. Mustafa. *et-Tefsîrü’l-münîr,* Beyrût: Dârü’l-Fikri’l-Mu‘âsır, 1991.

المبني للمعلوم والمبني للمجهول في القراءات القرآنية

Doç.Dr, Ahmed ALDYAB

Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, ahmad.adyab@gmail.com
ORCID ID: 0000-0002-9497-9197

الملخص

إن موضوع القراءات القرآنية من الموضوعات التي انتشرت في السنوات الأخيرة، فقد وجّه ثير من الباحثين دراساتهم لموضوع القراءات القرآنية ووجدوا فيها بعض النقاط التي تساعدهم في فهم القرآن وبلاغته. وموضوع القراءت القرآنية يدخل في كثير من العلوم، فهو يدخل في موضوع بلاغة اللغة العربية ويدخل في موضوع الفقه، فربما يستخدم الفقيه القراءات القرآنية في استخراج حُكْمٍ شرعي ونستفيد من موضوع القراءات في فهم إعجاز القرآن ولا ننس أن موضوع القراءات له علاقة قوية بعلم التفسير، فالقراءات القرآنية تساعد المفسِّر في فهم الآية وتقوم القراءات القرآنية بتعدد المعاني التي لا يوجد فيها تضاد ولا تناقض. ومن المعروف أن القراءات القرآنية لها أحوال وأجزاء كثيرة، فنحن نجد أن كثيراً من موضوات بلاغة العربية تدخل في موضوع القراءات، ومن هنا استفاد الباحثون من هذه الجزئيات وبدؤوا يُطبّقون هذه الجزئيات على القرآن لفهمه وإظهار بلاغته. ويأتي هذا البحث ليبيّن نقطة مهمة في موضوع القراءات وهي القراءات القرآنية بين موضوع الفعل المبني للمجهول والفعل المبني للمعلوم وهذا الموضوع له أهمية في فهم معاني الآيات.

الكلمات المفتاحية: اللغة العربية، البلاغة، التفسير، المعاني، القرآن.

KUR’AN KIRÂATLERİNDE MA’LÛM VE MECHÛL FİİLLER

Özet:

Kur'an-ı Kerim kırâatı konusu son yıllarda yaygın konulardan biri olmuştur. Birçok araştırmacı, Kur'an kırâatı üzerine çalışmalar yapmış ve bu çalışmalar, Kur'an'ın ve onun belağatının anlaşılmasına yardım edecek bazı noktaları ortaya çıkarmıştır. Kur'an kırâatı konusu, Arap dilinin belagatı ve fıkıh gibi pek çok ilim alnına girmiştir. Örneğin, bir fıkıh alimi, hüküm çıkarmada Kur'an kırâatından yararlanabilir veya Kur’anın i’cazını anlamada kırâat konularından faydalanabiliriz. Şunu unutmamalıyız ki, kırâat konusunun tefsir ilmiyle güçlü bir ilişkisi vardır, zira Kuran kırâatleri, müfessire ayeti anlamasında yardımcı olur ve Kur'an kıraatleri, içinde herhangi bir çelişki olmayan birden fazla anlam barındırmaktadır. Kur'an kıraatinin birçok farklı durumları ve kısımları olduğu bilinmektedir. Arap dilinin belagatına ait pek çok konunun kırâat konusuyla ilişkisi olduğunu da görüyoruz. Bazı araştırmacılar kırâatın bu farklı durumlarından yararlanmış ve Kur'an'ı anlamak ve belagatini göstermek için bunları Kur'an'a tatbik etmeye başlamışlardır. Bu araştırma, kırâat konusunda önemli bir nokta olan Kur'an kıraatindeki ma’lûm ve mechûl fiiller konusunu ve ayetlerin manalarının anlaşılması noktasında bu konunun önemini açıklığa kavuşturmaya çalışmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Arap Dili, Belagat, Tefsir, Maani, Kur'an.

المقدمة:

الله أنزل هذا القرآن رحمة بعباده وأنزله على قلب نبينا ليكون للعالمين بشيراً ونذيراً، فكان هذا القرآن بحق أفضل نعمة يُنْعِم بها المنعم على عباده وأهدى كتاب يمكن أن يقرأه بنو البشر على هذه البسيطة وخير كلام يمكن أن تنطق به الأفواه، فهو كلام رب العالمين تفوح من ثناياه بلاغة البلغاء لا يجاريه بشر ولا يمكن أن يحيط بجمال أسلوبه عقل. وإن الله عز وجل أنزل هذا الكتاب بوجوه عديدة من القراءات ليكون إعجازاً لمن أراد أن يقف معادياً له، فمعانيه لا يمكن الإحاطة بها وأسلوبه لا يمكن أن يجاريه أسلوب، فشهد له العدو قبل الصديق. وكان تعدد وجوه القراءات رحمة وتيسيراً للناس ورفع الحرج عن الأمة في قراءة هذا الكتاب العظيم. إلى جانب ذلك، فقد أبرزت القراءات القرآنية جوانب أخرى يستفيد منها الباحثون والدارسون في فهم هذا الكتاب، ليس هذا فحسب، وإنما كانت القراءات القرآنية معيناً للعرب على فهم لغتهم والغوص في أرجائها الواسعة، فقد أظهرت هذه القراءات بعض النواحي البلاغية في اللغة العربية وبيّنت الأساليب البيانية وأساليب المعنى وكيفية استخدام المعاني بأساليب وأشكال مختلفة من البلاغة. وقد كان القرآن كتاباً وُضِعتْ فيه أسرار البيان، فتسابق أهل العلم إلى تفسيره وبيان أحكامه والكشف عن دلالاته وإظهار معانيه وإعجازه للناس.

ومن هنا كان القرآن الكتاب الأوّل والأوحد الذي نال من الدراسات والأبحاث ما لم ينله كتاب من قبل. ولا تزال الأبحاث والدراسات تغرف منه فهو يفيض بالكرم والعطاء، فالنحوي يحتج به ويستدل على ما في يديه منه، والمفسر ينظر فيه ويحاول أن يستخرج المعاني الممكنة، والفقيه يمعن التأمل والنظر ليبين أحكامه، والمتكلمون يستفيضون في مذاهبهم وتنفتح طرائقهم الكلامية من خلال التبحّر في هذا الكتاب العظيم، فالقرآن وسّع مداركهم وعمّق أفكارهم.

وقد كان لموضوع القراءات القرآنية أهمية في درس القرآن وتدارسه، فهي وضحتْ أساليب بلاغة الكلمة وفتحتْ أبواباً جديدة في اكتشاف المعنى وبهذا أعطى نفساً جديداً في تفسير كتاب الله عز وجل.

وقد جاء هذا البحث مثلاً على استخدام القراءات في فهم وتوضيح بعض المسائل التي ربما لا ينظر إليها البعض بأهمية، ولكنها يمكن أن تتعاضد وتتكاتف وتساند مسائل أخرى فتقوي الحجة والدليل في فهم بعض الآيات أو في التفسير بشكل عام.

1- مُخلَصاً / مُخلِصاً

{وَاذْكُرْ فِي الْكِتَابِ مُوسَى إِنَّهُ كَانَ مُخْلَصًا وَكَانَ رَسُولًا نَبِيًّا (51)} مريم

أ- القراءات:

قرأ عاصم وحمزة والكسائي وخلف (مُخْلَصاً)

قرأ الباقون (مُخْلِصاً)[1]

ب- المعنى اللغوي:

الإخلاص: هو القصد في العبادة والتوجه إلى معبود واحد، فالإخلاص هو التبرؤ من كل ما دون الله تعالى.[2] ومن هنا فمعنى (مُخْلَصاً) أي أخلصه الله للعبادة والنبوة فاختاره لهذا المقام الكريم.[3]

[1] انظر، النشر 2، 221
[2] التفسير الكبير21، 232
[3] مفردات الراغب، 174

ISBN NO. 978-625-6830-90-5

ومعنى (مُخْلِصاً) أي جعل عبادته نظيفة لا تحتوي الشرك والرياء،[4] فهي خالصة لا يشوبها أي شيء آخر، كقولنا "ذَهَبٌ خالص" أي لا يحتوي معه شيء آخر، أو يكون المعنى أخلص نفسه لله: أي جعل نفسه وروحه وفكره لله وحده لا يتوجه إلى أي إله آخر.

ج- العلاقة بين القراءات:

يتبين من قراءة (مُخْلَصاً) أن الله عز وجل استخلص موسى عليه السلام واختاره واصطفاه للعبادة والنبوة وحمل الرسالة. ويتبين من قراءة (مُخْلِصاً) أن موسى أخلص العبادة والتوحيد لله ولم يتوجه إلى إله آخر، فكانت عبادته نظيفة خالية من الشرك والرياء متوجهاً بها بقلبه وروحه لله تعالى وحده.

د- الجمع بين القراءتين:

في الحقيقة هاتان القراءتان تلخّصان مفهوم العبادة، أي كيف يجب أن يكون المؤمن في عبادته لله تعالى، فالقراءتان متكاملتان، فسيدنا موسى جعل قلبه وروحه وأعضاءه متوجهة لله عز وجل مما جعله مناسباً ومؤهلاً لحمل الرسالة ولاختيار الله واصطفائه له، فكان سيدنا موسى بحق من الرسل الذين واجهوا أكبر الطغاة في الأرض. يقول السعدي: "المعنيان متكاملان، فالله عز وجل أخلصه بسبب إخلاصه، وإخلاصه موجب لاستخلاصه (لاختياره)، وأجمل حالة يُوصَف بها العبد هي الإخلاص منه، والاستخلاص من ربه".[5]

2- صُدَّ / صَدَّ

{وَقَالَ فِرْعَوْنُ يَا هَامَانُ ابْنِ لِي صَرْحًا لَعَلِّي أَبْلُغُ الْأَسْبَابَ (36) أَسْبَابَ السَّمَاوَاتِ فَأَطَّلِعَ إِلَى إِلَهِ مُوسَى وَإِنِّي لَأَظُنُّهُ كَاذِبًا وَكَذَلِكَ زُيِّنَ لِفِرْعَوْنَ سُوءُ عَمَلِهِ وَصُدَّ عَنِ السَّبِيلِ وَمَا كَيْدُ فِرْعَوْنَ إِلَّا فِي تَبَابٍ (37)} غافر

أ- القراءات:

قرأ الكوفيون (صُدَّ) بضم الصاد

قرأ الباقون (صَدَّ) بفتح الصاد[6]

ب- المعنى اللغوي:

صدّ: هو الانصراف عن الشيء وعدم قبوله والامتناع عنه.[7] وصدَّ عنه أي: أعرض، وصَدَّ عن الأمر صداً أي منعه وصرفه عنه[8]

ج- العلاقة بين القراءتين:

قراءة (صُدَّ عن السبيل) وهي قراءة المبني للمجهول أفادت أنه يوجد من صدَّ فرعون عن سبيل الله، والذي صدّ فرعون عن سبيل الله فيه آراء، أولها: هو الشيطان، يقول السمرقندي: "إنّ فرعون صُرِف عن طريق الهدى يعني: إن الشيطان زيّن له

[4] حجة القراءات، 444
[5] تفسير السعدي، 495
[6] انظر، الكشف عن وجوه القراءات السبع ج3، 244
[7] المفردات، 477
[8] الصحاح ج2، 495

سوء عمله وصرفه عن طريق الهدى"[9]. والرأي الثاني: أن الذي صدّ فرعون عن السبيل هو الله عز وجل[10]، وهذا ما قاله أبو السعود في تفسيره.[11]، والرأي الثالث: أن الذي صدَ فرعون هم أتباعه والذين حوله والمُقرَّبُون منه.[12]

وأما قراءة (صَدَّ عن السبيل) فيكون الفاعل هو فرعون، ويصبح المعنى: أن فرعون صَدَّ الناس ومنعهم من الدخول في عبادة الله ومنعهم عن سبيل الله تعالى.

د- الجمع بين القراءتين:

قراءة المبني للمجهول أفادت أن الشيطان زيّن لفرعون سوء عمله وأبعده عن معرفة الحق وأعمى عينيه وقفل على قلبه فمنعه وصَدَّه عن السبيل وعن الهدى وهذا الذي جعل فرعون طاغياً متجبراً وعنيداً، فأعرض فرعون عن الطريق المستقيم وبعد ذلك منع قومه وصَدَّهم عن السبيل. وهذه حقيقة الكافر والمتجبّر فهو دائماً يحاول أن يجعل الناس كلهم مثله.

3- يُدخلون / يَدخلون

{مَنْ عَمِلَ سَيِّئَةً فَلَا يُجْزَى إِلَّا مِثْلَهَا وَمَنْ عَمِلَ صَالِحًا مِنْ ذَكَرٍ أَوْ أُنْثَى وَهُوَ مُؤْمِنٌ فَأُولَئِكَ يَدْخُلُونَ الْجَنَّةَ يُرْزَقُونَ فِيهَا بِغَيْرِ حِسَابٍ (40)} غافر

أ- القراءات:

قرأ ابن كثير وأبو عمرو وأبو جعفر ويعقوب (يُدخَلون)

قرأ الباقون (يَدخُلون) [13]

ب- المعنى اللغوي:

الدخول معروف في اللغة.

ج- العلاقة بين القراءتين:

قراءة (يَدخُلون) تفيد أنهم هم يدخلون، فهم الفاعل والفعل أُسنِد إليهم، فقد دخلوا الجنة بأمر من الله تعالى بسبب أعمالهم الصالحة، فأعمالهم أهّلتهم وأعطتهم الحق في دخول الجنة.[14] وأما قراءة (يُدخَلون) بالفعل المبني للمجهول، فقد أفادت أنهم يدخلون الجنة لكن بواسطة، أي: أنه يوجد من يُدخِلهم الجنة وأن أعمالهم لا تكفي لتُدخلهم الجنة وإنما هي سبب في الدخول، فدخولهم الجنة كان بسبب رحمة الله تعالى وفضله.[15]

د- الجمع بين القراءتين:

يقول الرسول الكريم "لن يدخل الجنة أحد بعمله، قالوا: ولا أنت يا رسول الله؟ قال: ولا أنا، إلا أن يتغمدني الله برحمته"[16].
من هنا فإن القراءتين متكاملتان، فأعمال الإنسان سبب لدخول الجنة، وأما حقيقة دخول الجنة فهو بفضل من الله ورحمته.

---

[9] بحر العلوم ج3، 168
[10] انظر، معالم التنزيل ج4، 86
[11] انظر، تفسير أبي السعود ج5، 18
[12] مجمع البيان ج24، 200
[13] غيث النفع في القراءات السبع، 54
[14] انظر، حجة القراءات، 633
[15] انظر، الكشف عن وجوه القراءات السبع ج1، 397
[16] انظر، صحيح مسلم ج4، 2171

الخاتمة والمقترحات:

لا شك أن المشتغل بعلم القراءات يحتاج إلى نفس طويل وخصوصاً إذا أراد أن يستخدم هذا العلم في التفسير أو علوم أخرى.

لايزال موضوع القراءات حديث العهد في الدراسات القرآنية إذا ما قورن بالموضوعات الأخرى.

موضوع القراءات موضوع واسع له علاقة بجميع علوم القرآن وحتى علوم العربية، لكن من الملاحظ في بعض الدراسات التي استخدمت القراءات في بحثها أنها غضّتْ الطرف عن بعض العلوم، فمثلاً نجد من بحث موضوع علم القراءات أنه أهمل علوم اللغة العربية. وبهذا لا يمكن أن تكتمل فائدة الأبحاث في مثل هذه الدراسات.

من خلال بحثي واطلاعي على هذا الموضوع وجدتُ أن كتب تعليل القراءات كتب بسيطة جداً ولا ترقى إلى هذا الاسم، فمعظم هذه الكتب تصف حالة القراءة وقليلاً ما نجد بعض التعليلات التي تُسرّ عقل الباحث.

يمكن أن نستفيد من علم القراءات في تفسير القرآن بشرط أن يتّبع الباحث المنهج العلمي وأن يكون مُحيطاً بثقافة قرآنية وحديثية وفقهية كافية، وليس هذا فحسب، بل وبعلوم اللغة العربية.

يظن بعض الناس أن القراءات القرآنية هي تعدد اللغات عند القبائل، لكن أقول إن كثيراً من تعدد هذه اللغات كان له أثر واضح في التفسير، بشرط أن نربط مثل هذا التعدد بالنواحي النفسية والاجتماعية.

تبين أن القرآن الكريم أغنى اللغة العربية بمعاني وزادها ثروة من خلال القراءات، وهذا كان واضحاً من خلال الاستعمال البلاغي لبعض الصيغ، فمثلاً مرة يستخدم المفرد ومرة يستخدم الجمع في القراءة، ونجده يستخدم أسلوب الغائب ومرة يستخدم أسلوب المخاطب، وأحياناً نجد أن إحدى القراءات استخدمتْ الفعل والقراءة الأخرى استخدمتْ الاسم. وهذا في الحقيقة أعطى للغة العربية روحاً ونفساً جميلاً، وأظهر لمحات بلاغية بفضل القراءات.

من المعروف أن كثيراً من كتب التفسير أشارتْ إلى بعض القراءات أثناء تفسيرها للآيات، وهذا يعني أن للقراءات أثراً في التفسير وأنها كانت تساعد المفسر في عمله وإظهار معاني إضافية أو معاني تفيد في المعنى الأساسي.

مما لاحظته عند البحث أن للقراءات آثاراً متعددة، فقد صادفني الأثر النحوي والصرفي والأثر البلاغي والأثر الفقهي.

مما لُوحِظ أثناء البحث أن القراءات الشاذة لم يكن لها دور كبير في توجيه الآيات، لكن أقول إن هذه القراءات يمكن الاسترشاد بها في بعض المسائل التي تربط المعاني ببعضها.

الموضوعات القرآنية موضوعات غنية وكثيرة، فيمكن تشجيع الباحثين على الخوض في بحث هذه الموضوعات من خلال القراءات القرآنية، فيمكن لبعض الباحثين أن يبحثوا ويدرسوا آيات بعينها أو أن يدرسوا موضوعات محددة في القرآن من خلال القراءات.

المصادر والمراجع

ابن الجزري، أبو الخير، شمس الدين، محمد بن علي بن يوسف الجزري، 1999، منجد المقرئين ومرشد الطالبين، بيروت دار الكتب العلمية.

ابن الجزري، أبو الخير، شمس الدين، محمد بن علي بن يوسف الجزري، 2006، النشر في القراءات العشر، بيروت دار الكتب العلمية.

ابن الجزري، أبو الخير، شمس الدين، محمد بن علي بن يوسف الجزري، 2002، تقريب النشر في القراءات العشر، بيروت، دار الكتب العلمية

ابن عادل الدمشقي، عمر بن علي، 1998، اللباب في علوم الكتاب، بيروت دار الكتب العلمية

ابن منظور، أبو الفضل جمال الدين محمد، 2009، لسان العرب، بيروت، دار الكتب العلمية.

أبو السعود، محمد بن محمد، 2010، إرشاد العقل السليم، بيروت، دار الكتب العلمية

أبو زرعة، عبد الرحمن بن محمد بن زنجلة، 2005، حُجّة القراءات، بيروت، دار الكتب العلمية

أبو علي حسن بن أحمد بن عبد الغفار الفارسي، 2007، الحُجّة للقرّاء السبعة، بيروت، دار الكتب العلمية

البغوي، أبو محمد الحسين بن مسعود بن محمد الفرا، معالم التنزيل، بيروت، دار الكتب العلمية

الرازي، أبو عبد الله، فخر الدين محمد بن عمر بن حسين- الرازي، 2012، التفسير الكبير، القاهرة، دار الحديث

الراغب الأصفهاني، أبو القاسم حسين بن محمد بن المفضل، 2004، المفردات في غريب القرآن، بيروت، دار المعرفة

الزين سميح عاطف، 2002، معجم تفسير مفردات ألفاظ القرآن، بيروت دار الرسالة

السعدي، أبو عبد الله عبد الرحمن بن ناصر بن عبد الله، 2012، تفسير الكريم الرحمن في تفسير كلام المنان (تفسير السعدي)، القاهرة، دار الحديث.

السفاقسي، علي بن محمد النوري، 2004، غيث النفع في القراءات السبع، بيروت دار الكتب العلمية.

الطبرسي، أبو علي أمين الدين، معجم البيان لعلوم القرآن (معجم البيان في تفسير القرآن)، بيروت دار الكتب العلمية

الطبري، أبو جعفر محمد بن جرير، 2015، جامع البيان عن تأويل آي القرآن، الرياض، عالم الكتب.

الفيروز أبادي، أبو الطاهر مجد الدين محمد بن يعقوب بن محمد، 2012، القاموس المحيط، بيروت دار الكتب العلمية

القرطبي، أبو عبد الله محمد بن أحمد بن أبي بكر، 1935، الجامع لأحكام القرآن، القاهرة، مكتبة دار الكتب المصرية.

محمد جمال الدين القاسمي، محاسن التأويل، بيروت، دار الكتب العلمية.

مكّي بن أبي طالب، أبو محمد، 1972، الإبانة عن معاني القراءات، الإسكندرية، دار نهضة مصر.

مكّي بن أبي طالب، أبو محمد، 2011، الكشف عن وجوه القراءات السبع وعللها وحججها، بيروت، دار الكتب العلمية.

بلاغة الالتفات في القراءات القرآنية

Doç.Dr, Ahmed ALDYAB

Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, ahmad.adyab@gmail.com
ORCID ID: 0000-0002-9497-9197

الملخص

إن موضوع القراءات القرآنية من الموضوعات التي انتشرت في السنوات الأخيرة، فقد وجّه كثير من الباحثين دراساتهم لموضوع القراءات القرآنية ووجدوا فيها بعض النقاط التي تساعدهم في فهم القرآن وبلاغته. وموضوع القراءت القرآنية يدخل في كثير من العلوم، فهو يدخل في موضوع بلاغة اللغة العربية ويدخل في موضوع الفقه، فربما يستخدم الفقيه القراءات القرآنية في استخراج حُكْمٍ شرعي ونستفيد من موضوع القراءات في فهم إعجاز القرآن ولا ننس أن موضوع القراءات له علاقة قوية بعلم التفسير، فالقراءات القرآنية تساعد المفسِّر في فهم الآية وتقوم القراءات القرآنية بتعدد المعاني التي لا يوجد فيها تضاد ولا تناقض. ومن المعروف أن القراءات القرآنية لها أحوال وأجزاء كثيرة، فنحن نجد أن كثيراً من موضوعات بلاغة العربية تدخل في موضوع القراءات، ومن هنا استفاد الباحثون من هذه الجزئيات وبدؤوا يُطبّقون هذه الجزئيات على القرآن لفهمه وإظهار بلاغته. ويأتي هذا البحث ليبيّن نقطة مهمة في موضوع القراءات وهي الالتفات في القراءات القرآنية وأهميتها في فهم معاني الآيات.

الكلمات المفتاحية: اللغة العربية، البلاغة، التفسير، المعاني، القرآن.

KURAN KIRÂATINLARINDA BELAĞATIN İLTİFAT SANATI

Özet:

Kur'an-ı Kerim kırâatı konusu son yıllarda yaygın konulardan biri olmuştur. Birçok araştırmacı, Kur'an kırâatı üzerine çalışmalar yapmış ve bu çalışmalar, Kur'an'ın ve onun belağatının anlaşılmasına yardım edecek bazı noktaları ortaya çıkarmıştır. Kur'an kırâatı konusu, Arap dilinin belagatı ve fıkıh gibi pek çok ilim alnına girmiştir. Örneğin, bir fıkıh alimi, hüküm çıkarmada Kur'an kırâatından yararlanabilir veya Kur'anın i'cazını anlamada kırâat konularından faydalanabiliriz. Şunu unutmamalıyız ki, kırâat konusunun tefsir ilmiyle güçlü bir ilişkisi vardır, zira Kuran kırâatleri, müfessirin ayeti anlamasında yardımcı olur ve Kur'an kıraatleri, içinde herhangi bir çelişki olmayan birden fazla anlam barındırmaktadır. Kur'an kıraatinin birçok farklı durumları ve kısımları olduğu bilinmektedir. Arap dilinin belagatına ait pek çok konunun kırâat konusuyla ilişkisi olduğunu da görüyoruz. Bazı araştırmacılar kırâatın bu farklı durumlarından yararlanmış ve Kur'an'ı anlamak ve belagatini göstermek için bunları Kur'an'a tatbik etmeye başlamışlardır. Bu araştırma, kırâat konusunda önemli bir nokta olan Kur'an kıraatindeki iltifat sanatına ve ayetlerin manalarının anlaşılması noktasında iltifat sanatının önemini açıklığa kavuşturmaya çalışmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Arap Dili, Belagat, Tefsir, Maani, Kur'an.

المقدمة

إن علم القراءات من أشرف العلوم وأهمها في علوم القرآن فموضوع القراءات له صلة وثيقة باللغة العربية وبلاغتها وهي مهمة لأنها توثق القرآن الكريم، فالقرآن نُقِل عن قرّاء الأمصار وصار إلينا. وللقراءات دور كبير في إظهار معنى الآيات على شكل مكتمل في المعنى والبلاغة، ولها دور مهم أيضاً في إظهار الأحكام في العبادات والمعاملات، فكثير من المفسرين الذين اشتغلوا بالأحكام الفقهية في القرآن اعتمدوا على القراءات أمثال القرطبي. ونستطيع أن نقول إن القراءات حفظت كثيراً من دقائق اللغة العربية وبلاغتها، فكانت دليلاً وشاهداً على كثير من المسائل النحوية والبلاغية وحتى الأسلوبية. ولاننسى أن معظم القرّاء كانوا من علماء العربية، ولولا علمهم بالعربية لما أُتِيح لهم الخوض في موضوع القراءات. وموضوع القراءات في القرآن هو موضوع خصب، أي نسطيع أن نطبّق القراءات على كثير من الموضوعات القرآنية لفهمها على أكمل وجه. وكما نعلم أن القرآن الكريم قائم على بلاغة عالية، وهذه البلاغة جمعت كل عناصر اللغة العربية من نحو وصرف وبلاغة وأصوات، ومن جهة أخرى كان القرآن مركزاً لجميع المجالات العلمية، فكل موضوع ومجال في حياتنا يمكن أن نجد له أساساً في القرآن الكريم، فهو كالبحر ممتلئ بالكنوز لاتنتهي حدوده يغري الباحثين في كل المجالات بالخوض في أعماقه واستخراج مجوهراته وكنوزه، وما موضوع القراءات إلا واحداً من هذه الموضوعات التي تحاول بكل تفرعاتها وعناصرها أن تظهر بلاغة القرآن ومعانيه. وقد كان هذا البحث شاهداً على استخدام وتطبيق القراءات في فهم عنصراً من عناصر البلاغة القرآنية وهو الالتفات، فأسلوب الالتفات من الأساليب التي تلفت نظر القارئ وتحثه على النظر والتفكير والإمعان في أسلوب القرآن وبلاغته، ومن جهة أخرى يتعتبر أسلوب الالتفات دليلاً على عظمة اللغة العربية وبلاغتها. ولأسلوب الالتفات صور كثيرة منها: العدول عن ضمير المتكلم إلى ضميري الغيبة والمخاطب، ومنها العدول عن ضمير الغيبة إلى ضميري المتلكم والمخاطب والصورة الأخيرة العدول عن ضمير المخاطب إلى ضميري الغيبة والمتكلم. ولعنصر الالتفات فوائد وأغراض كثيرة في الكلام يرجع أغلبها لحالة المتكلم النفسية والقصدية، فالمتكلم عندما يغير حالة الخطاب فإنه يقوم بذلك ليدل على حالته النفسية وموقفه من المخاطب والغائب والعكس صحيح أيضاً. ومن هنا فقد وصف العلوي مووضع الالتفات بأنه أمير البلاغة والواسطة في عقودها (8العلوي، الطراز، المتضمن لأسرار البلاغة وعلوم حقائق الإعجاز، ج2 ص 131 .)

وهذا ما يؤكده ابن الأثير عن تعريفه للالتفات، يقول : " واعلم أيها المتوشح لمعرفة علم البيان أ ن العدول عن صيغة من الألفاظ إلى صيغة أخرى لا يكون إالا لنوع خصوصية اقتضت ذلك، وهو ال يتوخاه في كلامه إلا العارف برموز الفصاحة والبلاغة، والذي اطلع على أسرارهما وفتش عن دفائنهما، ولا تجد ذلك في كل كلام؛ فإنه من أشكل ضروب علم البيان، وأدقها فهماً، وأغمضها طريقا" (ابن الأثير، ص14)

ا- أَلَّا يَتَّخِذُوا / أَلَّا تَتَّخِذُوا

{وَآتَيْنَا مُوسَى الْكِتَابَ وَجَعَلْنَاهُ هُدًى لِبَنِي إِسْرَائِيلَ أَلَّا تَتَّخِذُوا مِنْ دُونِي وَكِيلًا (2)} الإسراء

أ- القراءات:

قرأ أبو عمرو (ألّا يَتّخِذُوا)

قرأ الباقون (ألّا تَتّخذوا)[1]

ب- المعنى اللغوي:

اتّخذ بمعنى جعل، أقول اتخذت فلاناً صديقاً أي: جعلته صديقاً لي.[2]

ج- العلاقة بين القراءتين:

تفيد قراءة (ألا يتخذوا) أن الفعل مسند لبني إسرائيل، فيكون معنى هذه القراءة: أن الله عز وجل جعل الكتاب هدى لبني إسرائيل لئلا يتخذوا من دونه وكيلا.[3] وتتبيّن قراءة (ألا تتخذوا) بحسب تأويل "أن" فإذا كانت "أن" حرف نصب فيكون المعنى : وجعلناه هدى كراهية أن تتخذوا من دوني وكيلا، أو لئلا تتخذوا من دوني وكيلا، فيكون هذا المعنى مشابه للقراءة السابقة، ويمكن أن يكون معنى "أن" (أي) ويكون التقدير "وآتينا موسى الكتاب وجعلناه هدى لبني إسرائيل، أي لا تتخذوا من دوني وكيلا" وقد جاز لنا تقدير الكلام هكذا، لأن معنى الكلام بعد كلمة "لبني إسرائيل" قد انتهى. ويمكن أن يكون معنى "أن" زائدة ويكون عندنا فعل "القول" مضمراً ومستتراً، فيكون التقدير: وجعلناه هدى لبني إسرائيل فقلنا لا تتخذوا من دوني وكيلا.[4]

د- الجمع بين القراءتين:

يتبين من خلال القراءتين أن كلا المعنيين ينهى بني إسرائيل عن اتخاذ وكيل من دون الله عز وجل، فالتوراة أُنزِلت على موسى لتكون هداية لهم لئلا يتخذوا إلهاً غير الله.[5]

2- وإِذْ أَنْجَاكُم / وإِذْ أَنْجَيْنَاكُم

{وَإِذْ أَنْجَيْنَاكُمْ مِنْ آلِ فِرْعَوْنَ يَسُومُونَكُمْ سُوءَ الْعَذَابِ يُقَتِّلُونَ أَبْنَاءَكُمْ وَيَسْتَحْيُونَ نِسَاءَكُمْ وَفِي ذَلِكُمْ بَلَاءٌ مِنْ رَبِّكُمْ عَظِيمٌ (141)} الأعراف

أ- القراءات:

قرأ ابن عامر (وإِذْ أَنْجَاكُم)

قرأ الباقون (وإذْ أنْجَيناكُم)

قرأ نافع (يَقْتلُون أبناءكم)

قرأ الباقون (يُقَتِّلون أبناءكم) [6]

ب- المعنى اللغوي:

النجاة: الانفصال من الشيء، نجا بمعنى خَلَصَ، النجوة: المكان المرتفع المنفصل بارتفاعه عما حوله، وقيل سُمّي هكذا لكونه ناجياً من السيل.[7]

ج- العلاقة بين القراءتين:

---

[1] انظر، النشر ج2، 229
[2] انظر، لسان العرب ج4، 168
[3] انظر، حجة القراءات، 396
[4] انظر، الحجة للقراء السبعة ج5، 84
[5] انظر، تفسير أبي السعود ج3، 204
[6] انظر، النشر ج2، 204
[7] انظر، القاموس المحيط، 1723

قراءة (وإذ أنجاكم) بضمير الغائب على لسان موسى جاءت استمراراً لقوله تعالى (أغير الله أبغيكم إلهاً) الأعراف 140، وقد أفادت هذه القراءة أن موسى يخاطب بني إسرائيل قائلاً: أأبتغي لكم إلهاً غير الله وقد أنجاكم من آل فرعون وفضلكم على العالمين. قراءة (وإذ أنجيناكم) الكلام يعود إلى الله تعالى مباشرة بنون العظمة وهي إخبار عن الله تعالى بطريق الخطاب المباشر وبذلك يكون التوبيخ أشد وأقوى، هذا من جهة، ومن ناحية أخرى، نون التعظيم أفادت أنّ هذه الأصنام التي يعبدونها هي لا شيء أمام عظمة وجلال الله تعالى، فالله أنجاكم من الطاغية فرعون، فما كان أحد عنده الشجاعة ليخلّصكم من بطش وتعذيب فرعون لكم، وأفادت نون التعظيم أيضاً استحقار هذه الأصنام وذمّها في نفس الوقت.

3- لئن لم ترحمنا ربنا وتغفر لنا / لئن لم يرحمنا ربنا ويغفر لنا

{وَلَمَّا سُقِطَ فِي أَيْدِيهِمْ وَرَأَوْا أَنَّهُمْ قَدْ ضَلُّوا قَالُوا لَئِنْ لَمْ يَرْحَمْنَا رَبُّنَا وَيَغْفِرْ لَنَا لَنَكُونَنَّ مِنَ الْخَاسِرِينَ (149)} الأعراف

أ- القراءات:

قرأ حمزة والكسائي وخلف (لئن لم ترحمْنا ربنا وتغفْر لنا)

قرأ الباقون (لئن لم يرحمْنا ربنا ويغفر لنا)[8]

ب- المعنى اللغوي:

الرحمة: رقة وعطف تقتضي الإحسان إلى المرحوم، والرحمة من الله الإنعام والتفضُّل، ومن الناس رقة وتعطف.[9]

المغفرة: من غفر ومعناه أن يصون ويمنع الإنسان لباسه من الدنس، وجاء معنى المغفرة من هنا وهو أن يصون الله العبد من أن يمسّه العذاب.[10]

ج- العلاقة بين القراءتين:

قراءة (لئن لم ترحمْنا ربنا وتغفْر لنا لنكونن من الخاسرين) جاءت بتاء الخطاب، وقد أفادت شدة التضرع والتواضع في الدعاء، فالإنسان عندما يطلب المغفرة عن طريق الخطاب يكون أبلغ في ندمه وإظهار ذله للمخاطب.[11]

وأفادت قراءة (لئن لم يرحمْنا ربنا ويغفر لنا لنكونن من الخاسرين) بياء الغائب أن هؤلاء القوم قد عرفوا ذنبهم وبدؤوا بالإقرار أنهم أخطؤوا، فالإنسان عندما يفعل خطأ ثم يشعر بخطئه يبدأ يحدث نفسه، فهو شعر بذنبه وبعد ذلك يطلب في قرارة نفسه المغفرة من الله. وهؤلاء القوم شعروا بذلك فأقرّوا بالاستغفار وكأنهم يحدّثون بعضهم بعضاً (لئن لم يرحمنا ربنا ويغفر لنا لنكونن من الخاسرين).[12]

د- الجمع بين القراءتين:

هاتان القراءتان تشرح حال العبد المذنب عندما يشعر بذنبه وخطئه، ففي بداية الأمر يُحدّث نفسه هل سيغفر الله لي ويمكن أن يحدِّث الآخرين بذلك وهو في هذه المرحلة يُقِرُّ بذنبه والإقرار بداية التوبة والاستغفار، وبعد هذه المرحلة تأتي مرحلة التوجه إلى الله مباشرة وبهذا يكون العبد أكثر تذللاً وتواضعاً وانكساراً لله تعالى.[13]

4- تَبْصُرُوا به / يَبْصروا به

[8] انظر، النشر ج2، 204
[9] معجم مفردات الفاظ القرآن، 196
[10] نفسه، 374
[11] تفسير القرطبي ج4، 248
[12] انظر، مجمع البيان ج4، 331
[13] انظر، تفسير البغوي ج3، 283

{قَالَ بَصُرْتُ بِمَا لَمْ يَبْصُرُوا بِهِ فَقَبَضْتُ قَبْضَةً مِنْ أَثَرِ الرَّسُولِ فَنَبَذْتُهَا وَكَذَلِكَ سَوَّلَتْ لِي نَفْسِي (96)} طه

أ- القراءات:

قرأ حمزة والكسائي وخلف (تَبْصُرُوا به)

قرا الباقون (يَبْصُرُوا به)

قرأ أبو عمرو وحمزة والكسائي وخلف (فَنَبَذْتُهَا) بإدغام الذال في التاء

قرأ الباقون (فَنَبَذْتُهَا) بالإظهار[14]

ب- المعنى اللغوي:

البَصَر: حسّ العين، وجمع البصر أبصار، وجمع البصيرة بصائر، وتُستخدَم البصيرة للقلب عادةً.[15]

ج- العلاقة بين القراءات:

قراءة (يبصروا به) بياء الغائب، أفادت أن السامري قصد وعنى بكلامه بني إسرائيل، أي: أن السامري رأى ما لم يروه، فقد رأى فرس جبريل، فأخذ شيئاً من أثره فرماه على العجل فأصبح له خوار.[16]وقراءة (تبصروا به) بتاء المخاطب، فقد أفادت أن السامري يخاطب موسى مع بني إسرائيل. وقراءة الآية بياء المخاطب أولى لأن المخاطب وهو موسى عليه السلام لم يكن حاضراً عندما قبض السامري القبضة وأثر الفرس.[17]

أما قراءة (فنبذتها) بالإدغام فأفادت سرعة إلقاء السامري للذي قبضه من أثر فرس جبريل عليه السلام، وهذا الذي يفيده الإدغام، فالإدغام كما نعرف يعطي معنى السرعة ومَزْج الحرفين بحرف واحد يؤدي إلى سرعة النطق. وقراءة (فنبذتها) بالإظهار فتفيد أن السامري ألقى ما قبضه في نفس الوقت الذي ألقى فيه بنو إسرائيل الحُلي في النار.

د- الجمع بين القراءات:

في الحقيقة هذه القراءات تبين حيلة السامري وفعله السيء الذي قام به، فهو كان باصراً ومتنبهاً حيث راقب الفرس فأخذ شيئاً من أثرها دون عِلْمِ بني إسرائيل مُلقِياً به بشكل سريع في النار التي ألقى بها بنو إسرائيل حُليهم فأصبحت الحُليّ عجْلاً له خوار.[18]

[14] انظر، النشر ج2، 322
[15] انظر، القاموس المحيط، 448
[16] انظر، تفسير الطبري ج16، 219
[17] الكشف ج2، 105
[18] انظر، تفسير سورة طه تفسيراً موضوعياً، 116

ISBN NO. 978-625-6830-90-5

الخاتمة والتوصيات:

لقد توصل الباحث إلى بعض النتائج التي يمكن أن يستفيد منها الباحثون في المستقبل ، من هذه النتائج والتوصيات:

موضوع القراءات موضوع واسع له علاقة بجميع علوم القرآن وحتى علوم العربية، لكن من الملاحظ في بعض الدراسات التي استخدمت القراءات في بحثها أنها غضّتْ الطرف عن بعض العلوم، فمثلاً نجد من بحث موضوع علم القراءات أنه أهمل علوم اللغة العربية. وبهذا لا يمكن أن تكتمل فائدة الأبحاث في مثل هذه الدراسات.

من خلال بحثي واطلاعي على هذا الموضوع وجدتُ أن كتب تعليل القراءات كتب بسيطة جداً ولا ترقى إلى هذا الاسم، فمعظم هذه الكتب تصف حالة القراءة وقليلاً ما نجد بعض التعليلات التي تُسرّ عقل الباحث.

يمكن أن نستفيد من علم القراءات في تفسير القرآن بشرط أن يتّبع الباحث المنهج العلمي وأن يكون مُحيطاً بثقافة قرآنية وحديثية وفقهية كافية، وليس هذا فحسب، بل وبعلوم اللغة العربية.

لا شك أن المشتغل بعلم القراءات يحتاج إلى نفس طويل وخصوصاً إذا أراد أن يستخدم هذا العلم في التفسير أو علوم أخرى.

يظن بعض الناس أن القراءات القرآنية هي تعدد اللغات عند القبائل، لكن أقول إن كثيراً من تعدد هذه اللغات كان له أثر واضح في التفسير، بشرط أن نربط مثل هذا التعدد بالنواحي النفسية والاجتماعية.

تبين أن القرآن الكريم أغنى اللغة العربية بمعاني وزادها ثروة من خلال القراءات، وهذا كان واضحاً من خلال الاستعمال البلاغي لبعض الصيغ، فمثلاً يستخدم أسلوب الغائب ومرة يستخدم أسلوب المخاطب، وأحياناً، وهذا في الحقيقة أعطى اللغة العربية روحاً ونفساً جميلاً، وأظهر لمحات بلاغية بفضل القراءات.

من المعروف أن كثيراً من كتب التفسير أشارتْ إلى بعض القراءات أثناء تفسيرها للآيات، وهذا يعني أن للقراءات أثراً في التفسير وأنها كانت تساعد المفسر في عمله وإظهار معاني إضافية أو معاني تفيد في المعنى الأساسي.

مما لاحظته عند البحث أن للقراءات آثاراً متعددة، فقد صادفني الأثر النحوي والصرفي والأثر البلاغي والأثر الفقهي.

مما لُوحِظ أثناء البحث أن القراءات الشاذة لم يكن لها دور كبير في توجيه الآيات، لكن أقول إن هذه القراءات يمكن الاسترشاد بها في بعض المسائل التي تربط المعاني ببعضها.

الموضوعات القرآنية موضوعات غنية وكثيرة، فيمكن تشجيع الباحثين على الخوض في بحث هذه الموضوعات من خلال القراءات القرآنية.

لايزال موضوع القراءات حديث العهد في الدراسات القرآنية إذا ما قورن بالموضوعات الأخرى.

المصادر والمراجع

ابن الأثير، أبو الفتح ضياء الدين نصر هللا بن عبد الكريم، المثل السائر في ادب الكاتب والشاعر، تحقيق: محمد محي الدين عبد الحميد، مطبعة مصطفى البابي وأوالده، مصر.

ابن الجزري، أبو الخير، شمس الدين، محمد بن علي بن يوسف الجزري، 2006، النشر في القراءات العشر، بيروت دار الكتب العلمية.

ابن الجزري، أبو الخير، شمس الدين، محمد بن علي بن يوسف الجزري، 2002، تقريب النشر في القراءات العشر، بيروت، دار الكتب العلمية

ابن خالويه، أبو عبد الله الحسين، 2006، إعراب القراءات السبع وعللها، بيروت، دار الكتب العلمية.

ابن عاشور، محمد الطاهر بن محمد بن محمد الطاهر التونسي، 1984، التحرير والتنوير، تونس، الدار التونسية للنشر

ابن عطية الأندلسي، أبو محمد عبد الحق، 2001، المحرر الوجيز في تفسير الكتاب العزيز، بيروت دار الكتب العلمية.

ابن فارس، أبو الحسين أحمد بن فارس، 2011، معجم مقاييس اللغة، بيروت دار الكتب العلمية.

ابن كثير، أبو الفدا عماد الدين إسماعيل بن كثير، البداية والنهاية، بيروت، دار المعرفة للطبع والنشر

ابن منظور، أبو الفضل جمال الدين محمد، 2009، لسان العرب، بيروت، دار الكتب العلمية.

أبو السعود، محمد بن محمد، 2010، إرشاد العقل السليم، بيروت، دار الكتب العلمية

أبو حيان محمد بن يوسف بن علي بن يوسف بن حيان الأندلسي، 2010، البحر المحيط، بيروت، دار الكتب العلمية

أبو زرعة، عبد الرحمن بن محمد بن زنجلة، 2005، حُجّة القراءات، بيروت، دار الكتب العلمية

أبو علي حسن بن أحمد بن عبد الغفار الفارسي، 2007، الحُجّة للقرّاء السبعة، بيروت، دار الكتب العلمية

البغوي، أبو محمد الحسين بن مسعود بن محمد الفرا، معالم التنزيل، بيروت، دار الكتب العلمية

الذهبي، أبو عبد الله شمس الدين محمد، 1997، معرفة القراء الكبار على الطبقات والأعصار، بيروت دار الكتب العلمية.

الرازي، أبو عبد الله، فخر الدين محمد بن عمر بن حسين- الرازي، 2012، التفسير الكبير، القاهرة، دار الحديث

الراغب الأصفهاني، أبو القاسم حسين بن محمد بن المفضل، 2004، المفردات في غريب القرآن، بيروت، دار المعرفة

الزين سميح عاطف، 2002، معجم تفسير مفردات ألفاظ القرآن، بيروت دار الرسالة

السعدي، أبو عبد الله عبد الرحمن بن ناصر بن عبد الله، 2012، تفسير الكريم الرحمن في تفسير كلام المنان (تفسير السعدي)، القاهرة، دار الحديث.

الطبرسي، أبو علي أمين الدين، معجم البيان لعلوم القرآن (معجم البيان في تفسير القرآن)، بيروت دار الكتب العلمية

الطبري، أبو جعفر محمد بن جرير، 2015، جامع البيان عن تأويل آي القرآن، الرياض، عالم الكتب.

العلوي، يحيى بن حمزة بن إبراهيم، 1914،الطراز المتضمن لأسرار البلاغة وعلوم حقائق الإعجاز، مطبعة المقتطف، مصر.

ISBN NO. 978-625-6830-90-5

القاضي عبد الفتاح، 1983، البدور الزاهرة في القراءات العشر المتواترة من طريق الشاطبية والدرة، المدينة، مكتبة الدار

القرطبي، أبو عبد الله محمد بن أحمد بن أبي بكر، 1935، الجامع لأحكام القرآن، القاهرة، مكتبة دار الكتب المصرية.

ISBN NO. 978-625-6830-90-5

MUALLİM YUSUF ZİYÂUDDÎN VE ÖĞRENCİSİ VAİZ AHMET MÜFTÜOĞLU

Doç. Dr. Nurullah AYDENİZ

Bilecik Şeyh Edebali Ünversitesi İslami İlimler Fakültesi,

nurullah.aydeniz@bilecik.edu.tr., naydenizsakarya@gmail.com, ORCİD, 0000-0003-0297-4717

Özet

Bu çalışmada yetiştirdiği din adamları ile öne çıkan Çaykara'nın Maraşlı bölgesinden iki din adamı konu edilmektedir. Daha önce hiçbir çalışmada adlarına rastlamadığımız bu iki isim ilgili bölgede Müftüoğulları olarak bilinen sülaleye mensup muallim/müderris Yusuf Ziyâuddîn ve öğrencisi ve yeğeni Ahmet Müftüoğlu'dur. Literatür taraması ve doküman analizi tekniğinin kullanıldığı çalışmada en önemli kaynak Diyanet İşleri Başkanlığı Arşivi'nde bulunan 1938-0024 numaralı dosyadır. İlgili dosyada Yusuf Ziyauddin'in 1903 tarihinde vermiş olduğu icâzetnâme ve Ahmet Müftüoğlu'nun Cumhuriyetin ilk yıllarından itibaren üstlendiği görevlere ilişkin almış olduğu vesikalara dair belgeler bulunmaktadır. Yapılan çalışma ile Yusuf Ziyâuddîn'in, müderris ve müftü Muhammed Bahâuddîn'in öğrencisi olduğu ve muallim/müderris olarak görev yapıp öğrenci yetiştirdiği sonucuna ulaşılmıştır. Öte yandan öğrencisi vaiz Ahmet Müftüoğlu'nun hocasından icâzetnâme aldıktan sonra Çaykara Maraşlı'dan Geyve'ye göç ettiği, 1921 tarihinde Geyve'de mukim olduğu, orada önce seyyar muallim olarak Halidiye ve Karacaviran köylerinde 1929-1930 ve 1930-1931 eğitim öğretim yıllarında görev yaptığı bilgilerine varılmıştır. Akabinde Adapazarı Orta Mektebi'nde yapılan imtihanla yetkinliğini ispat ettikten sonra Umurbey Köyü İmamı ve Düzakçeşehir Köyü Hatibi görevlerini üstlendiği neticelerine varılmıştır. Bununla birlikte 1938 yılına kadar sürdürdüğü imamlık vazifesinden aynı tarihte ayrılarak Polatlı vaizliğine tayin edildiği, 1944'e kadar sürdürdüğü vaizlik görevinden yaş haddi nedeniyle ayrıldığı, tekrar geri döndüğü Geyve'nin Hırka köyünde fahri olarak imamlık yaptığı ve 1952 yılında Geyve Vaizi olarak tekrar ilgili statüde göreve başladığı elde edilen malumatlar arasındadır. Belki en önemlisi Geyve'nin ilk resmi Kur'an öğretmeni Alaatin Atar'ın hocası olmasıdır.

Anahtar Kelimeler: Of, Çaykara, Maraşlı, Yusuf Ziyauddin, Ahmet Müftüoğlu

ISBN NO. 978-625-6830-90-5

GİRİŞ

Doğu Karadeniz bölgesinin önemli liman şehri olan Trabzon'un bilinen tarihi Milat'tan öncesine dayanmaktadır. Bir Milet kolonisi olarak ortaya çıktığı ifade edilen şehrin adından söz eden ilk kayıt ise Milat'tan önce 400 yılına ait Anabasis'tir. Liman şehri olması hasebiyle ilk Çağlar'dan itibaren siyasi çekişmelere sahne olan şehir, birçok kez el değiştirmiştir. Bir müddet Pers hâkimiyetinde kalan şehir, daha sonra büyük İskender'in kontrolüne geçmiştir. Milat'tan önce üçüncü yüzyılın başında I. Mithridates'in kurduğu Pontus Krallığının nüfuzuna giren şehir daha sonra Roma İmparatorluğu'nun bir eyaleti haline geldi. Romanın ikiye ayrılması sonrasında Doğu Roma'ya ait önemli bir liman şehri olarak varlığını sürdüren Trabzon, 1204 yılında İstanbul'da Latin idaresinin kurulmasıyla kaderinin değiştiği söylenebilir. Zira ilgili tarihte İstanbul'dan Trabzon'a kaçan Aleksios Komnenos kendisini imparator ilan edince şehir, yeni devletin merkezi haline geldi ve bu durum 1461 yılına kadar devam etti.[1]

Türklerin Trabzon ve civarına ilgisini ve yerleşimini İslam öncesi dönemlere kadar götüren çalışmalar mevcuttur.[2] Fakat İslam sonrası Türk ilgisi Anadolu'yu hâkimiyeti altına alan Selçuklular zamanına denk gelmektedir. Uzun süreli olmasa da Türklerin Trabzon'a hâkim olması 1081 yılında Melikşah zamanında gerçekleşmiştir. Ancak bu uzun sürmemiş ve tekrar şehir Bizans'ın kontrolüne geçmiştir. Sonraki yıllarda I. Alaaddin Keykubat, oğlu Gıyasettin Keyhüsrev'i Trabzon'a sevk etse de bu sefer başarı ile neticelenmemiştir. 1320'li yıllardan itibaren bölgede etkili olmaya başlayan Türkmenler Trabzon'un çevresini, özellikle batı ve güneydeki dağlık alanları ele geçirdi. Ancak şehir Pontus Devleti'nin hâkimiyeti altında kalmaya devam etti. Osmanlıların Trabzon'a ilgisi Yıldırım Bayezid'in Samsun Canik bölgesine hâkim olmasıyla kendini gösterse de Trabzon'u hedef alan doğrudan ilk hareket ancak II. Murat döneminde 1442 yılında vuku buldu. Fakat sonuç alınamadı. Trabzon'un fethi ancak Fatih Sultan Mehmet tarafından 1461 yılında gerçekleştirildi ve ilgili tarihten itibaren bölgede Türk hâkimiyeti kesin olarak başlamış oldu.[3]

---

[1] Heath W. Lowry, Feridun Emecen, "Trabzon", *TDV İslâm Ansiklopedisi, cilt, 41, İstanbul, 2012. s, 296-297;* İbrahim Tellioğlu*, Komnenosların Karadeniz Hâkimiyeti Trabzon Rum Devleti (1204-1461), Trabzon 2009.*
[2] Bkz: M. Taner Tarhan, "Eskiçağ'da Kimmerler Problemi", *VIII. Türk Tarih Kongresi Bildirileri,* C: I, Ankara 1979, 355-369.
[3] Lowry ve Emecen, "Trabzon", *s*, 297.

Trabzon'un fethinden sonra sıkı bir iskân politikasının gerçekleştirildiği anlaşılmaktadır. İskân ve sürgün politikasının aynı anda gerçekleştirildiği ilk dönemlerde hem içe hem dışa yönelik iskân ve sürgünlerle Trabzon şehrinin ve çevresinin Türkleşmesi ve Müslümanlaşması önemli ölçüde sağlandı.[4]

Fetihten sonra bölgenin Türkleşmesi ve Müslümanlaşmasıyla Trabzon, İslam din eğitimi açısından da önemli bir merkez haline geldiği söylenebilir. Bu elbette fethin hemen ardından ortaya çıkmamıştır. Ancak ilerleyen asırlarda Trabzon özellikle medrese ve müderrisleri ile önemli bir şehir haline gelmiştir. Trabzon sınırları içinde de hususen Of ve Çaykara'nın bu açıdan meşhur olduğu bir gerçektir. Öyle ki Trabzon'daki İngiliz Konsolosu W. G. Palgrave "Of'taki kadar çok sayıda molla ve müftüye Anadolu'nun hiçbir yerinde rastlanmaz" sözü ile bu durumu özetlemiştir.[5]

Of bölgesi insanı kendine has bir takım özellikleri ile de diğer bölge insanlarından ayrıştığı Salnamelere bile konu olmuştur. 1876 tarihli salnamede "Oflular kendilerine mahsus bir takım adât ve evsaf ile teşekküllat-ı uzviyeleri ile komşuları olan ahaliden pek kolay tefrik olunurlar. Bu adamların şahsiyet ve hüviyetlerini pek eski bir zamandan beri muhafaza edip kendi âlemlerinde kendilerine mahsus evsaf ile yaşamakta oldukları malumdur"[6] şeklindeki beyan bu gerçeği ifade etmektedir. Benzer farklılık ilme düşkünlükte de kendini göstermektedir. Zira 1892 tarihli salnamede Of bölgesi ahalisinin zeki ve ilim sahibi olmaya istekli olduğu, bu vesileyle medreselerde ilim ve irfan sahibi ulemanın yetiştiği belirtilmektedir.[7] Bu sebeple olsa gerek Of bölgesi medrese sayılarıyla da ön planda olmuştur. Her ne kadar Salnamelerde verilen rakamlarda hata olma ihtimali yüksek olsa da[8] bu durum medrese ve müderrisleri ile ön plana çıktığı gerçeğini gölgeleyemez.
Of bölgesi medrese ve müderrisleri ile öylesine öne çıkmıştır ki adeta uzun yıllar hocalarıyla

[4] M. Hanefi Bostan, Trabzon'un Fethi ve Türkleşmesi, Trabzon Tarihi, Birinci Cilt (Siyasi Tarih), Editörler; Hikmet Öksüz, Veysel Usta, Kenan İnan, Trabzon Ticaret Ve Sanayi Odası Yayınları (Mart) 2022, s, 80-201.
[5] Michael E.Meeker, İmparatorluktan Gelen Bir Ulus: Türk Modernitesi ve Doğu Karadeniz'de Osmanlı Mirası, Çevirmen: Tutku Vardağlı, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2005, s, 300.
[6] Mustafa Tuncer, Bir Marka Değeri Olarak Oflu Hoca Kimliği ve Yetiştiği Ortam, Ensar Neşriyat, 2019, İstanbul. s, 61.
[7] Tuncer, Bir Marka Değeri Olarak Oflu Hoca Kimliği ve Yetiştiği Ortam, s, 130.
[8] Mustafa, Tunçer (2017). Oflu Hocaların Yetiştikleri Medreseler, Talebe ve Medrese Sayılarına İlişkin Bazı Rivayetlerin Analizi. Karadeniz Sosyal Bilimler Dergisi , 9 (16) , 25-46.

anılır olmuştur. Bu bağlamda "Oflu Hoca"[9] kavramıyla bilinir olduğu belki tüm yurt sathında da malumdur.

Trabzon ve Of bölgesi birçok önemli din adamı yetiştirmiştir. Onların hayatını konu edinen kitap, makale ve bildiri gibi birçok çalışma da mevcuttur.[10] Fakat yapılmış çalışmalarda hakkında herhangi bir bilgiye rastlamadığımız Çaykara Paçanlı müderris Yusuf Ziyauddin ve öğrencisi ve yeğeni Ahmet Müftüoğlu bu çalışmanın konusunu teşkil etmektedir. Her ikisi de bugün ilgili bölgede "Müftüoğulları" olarak bilinen sülaleye mensuptur. Elimizdeki en önemli kaynak Yusuf Ziyauddin'in öğrencisi Ahmet Müftüoğluna verdiği icazetnamedir. Söz konusu icazetname Diyanet İşleri Başkanlığı Arşivinde yer alan Ahmet Müftüoğlu'na ait 1938-0024 numaralı dosyada bulunmaktadır.[11] Çalışmada önce müderris Yusuf Ziyauddin verdiği icazetname üzerinden konu edilmektedir. Ardından öğrencisi Ahmet Müftüoğlu cumhuriyetin ilk yıllarından itibaren üstlendiği görevler ve verdiği eğitim üzerinden ele alınmaktadır.

MUALLİM YUSUF ZİYÂUDDÎN

Yusuf Ziyâuddîn hakkında yazılmış herhangi bir bilgiye ulaşılamamıştır. Bu nedenle eldeki bilgiler öğrencisi Ahmet Müftüoğlu'na verdiği icâzetnâme ile sınırlıdır. Söz konusu icâzetnâmede Yusuf Ziyâuddîn kendisini "Oflu, Paçanlı, Müftüzâde Bilal oğlu Yusuf Ziyâuddîn" olarak tanıtmaktadır. Hangi tarihte doğduğuna dair bilgi paylaşmadığı icâzetnâmede eğitim aldığı hocası olarak "Oflu, Paçanlı, Ahmet oğlu Muhammet Bahâuddîn" ismine yer vermektedir. Hocasından hangi tarihler aralığında eğitim aldığı bilgisi de icâzetnâmede yoktur. Fakat bu hususta birtakım öngörülerde bulunmamıza katkı sağlayabilecek bir bilgi mevcuttur ki oda icâzetnâmeyi verdiği tarihtir. İcâzetnâmenin yazıldığı tarih olarak Rebîülevvel 1321 hicrî senesi belirtilmektedir. Bu da milâdî takvime göre Mayıs/Haziran

[9] "Oflu Hoca" kavramı bazı çalışmaların isimlerinde başlığa bile dönüşmüştür. Bkz: Mustafa Tuncer, Bir Marka Değeri Olarak Oflu Hoca Kimliği Ve Yetiştiği Ortam, Ensar Neşriyat, 2019, İstanbul. S, 61.; Haşim Albayrak, Oflu Hoca Kavramını Oluşturan Din Adamları, Sahaflar Kitap Sarayı, İstanbul, 2008; Nasrullah Hacımüftüoğlu, "Of'lu Hoca Efendi" İsmini Markalaştıran Âlimler, *I. Uluslararası Geçmişten Günümüze Trabzon'da Dini Hayat Sempozyumu Bildiriler Kitabı*, Editörler: Şenol Saylan, Betül Saylan, 2016, cilt: I, s. 27-58.
[10] Bir örnek olarak " *I. Uluslararası Geçmişten Günümüze Trabzon'da Dini Hayat Sempozyumu Bildiriler Kitabı*, Editörler: Şenol Saylan, Betül Saylan, 2016, cilt: I-II." adlı çalışmaya bakılabilir.
[11] Diyanet İşleri Başkanlığı Sicil Arşivi (DİBSA), Ahmet Müftüoğlu [1938-0024].

1903'e tekabül etmektedir. Medrese geleneğinde icâzetnâme alabilmek için uzun yıllar eğitimden geçmek gerektiği göz önünde bulundurulduğunda Yusuf Ziyâuddîn'in en azından bir on yıl (10) öncesinden ders vermeye başladığı iddia edilebilir. Öte yandan icâzetnâme verdiği öğrencisi ve yeğeni Ahmet Müftüoğlu'nun doğum tarihi hicri 1295'tir Bu da miladi olarak 1878 yılına denk gelmektedir. Buradan hareketle de amca konumunda olan Yusuf Ziyâuddîn'in 1800'lü yılların ortalarında veya hemen sonrasında dünyaya gelmiş olabileceği varsayılabilir.

Yusuf Ziyâuddîn ile ilgili olarak sorgulanması gereken bir başka husus hangi tarihler aralığında hocası Muhammet Bahâuddîn'den eğitim aldığıdır. Bunu hem kendi yaşını hem eğitim vermeye başladığı muhtemel yılları hem de hocasının görev yaptığı yerleri dikkate alarak kısmen açıklamak mümkündür. İcâzetnâmede aktarıldığına göre hocası Muhammet Bahâuddîn de kendisi gibi Of/Paçanlı'dır. Kendisi hakkında olmasa da hocası Muhammet Bahâuddîn ile ilgili kısmen yeterli olacak bilgiler mevcuttur. Düzenlenmiş bir sempozyumda bildiri olarak sunulan metinde yer verilen isimlerden biri de Muhammet Bahâuddîn'dir. Orada belgelere dayalı olarak aktarılan bilgilere göre Muhammet Bahâuddîn 1844 yılında Of/Paçan yani bugünkü Çaykara/Maraşlı'da dünyaya geldi. Kumlu köyünde Mahmut Kamil Efendi'den icâzet aldı. Ardından Çaykara, Bölümlü ve Eğridere'de müderrislik yaptıktan sonra 1884 yılında Of Müftüsü seçildi. 1888 yılında Of Müftülüğü'nden ayrılarak Trabzon'da Pazar Kapı Cami vaizliğine başladı. Akabinde 1896 yılında Samsun Çarşamba'da Arnavud Ali Bey Medresesi müderrisliğine tayin edildi. Orada birçok kez değişik rütbelerle taltif edilen Muhammed Bahâuddîn, 1920 yılında vefat etti.[12]

Muhammet Bahâuddîn, kendi hocasından tam olarak ne zaman icâzet aldığı, Çaykara'da müderrisliğe hangi tarihte başladığı bilgisi yoktur. Ancak Çaykara, Bölümlü ve Eridere'de müderrislik yaptıktan sonra 1844 yılında Of Müftüsü olduğu ve Of Müftülüğü'nden de 1888 yılında ayrılarak Trabzon merkeze gittiği bizim için önemli bir ipucu teşkil etmektedir. Şöyle ki; Yusuf Ziyâuddîn'in hem yaşı hem öğrencisi Ahmet Müftüoğlu'na verdi icâzetnâmenin tarihi ve vermiş olduğu eğitim süresi göz önünde bulundurulduğunda onun, hocasından Çaykara, Bölümlü ve Eğridere'de müderris olarak görev yaptığı zaman diliminde eğitim aldığı

[12] Hacımüftüoğlu, "Of'lu Hoca Efendi" İsmini Markalaştıran Âlimler, s. 35-37.

söylenebilir. Belki Of Müftüsü olarak görev yaptığı 1884-1888 tarihleri arasında da hocasının ilminden istifade ettiği ihtimal dâhilinde bulundurulabilir.

Yusuf Ziyâuddîn, verdiği icâzetnâmede hocasından aldığı ve öğrencisine verdiği eğitime kısmen değinerek açıklama getirmektedir. Bu bağlamda usûl, furû, tefsir, hadis ve bunların dışındaki bütün (dinî) ilimler ifadesine yer vermektedir. Bahse konu ilimlerden icâzet aldığı gibi icâzet de verdiğini belirten Yusuf Ziyâuddîn, icâzetnâmede öğrencisine bir takım vasiyetlerde de bulunmaktadır. Bu vasiyetlerin bir kısmı ilim edinmek bir kısmı dünyayı geçici bir konaklama yeri olarak görmek bir kısmı da farzlara ilave olarak nafile ibadetlere devam etmekle ilgilidir. Öte yandan bir takım âyet ve hadislere atıfla ihlâslı bir mümin olmayı öğütleyen Yusuf Ziyâuddîn, aynı zamanda öğrencilere ve garip gurabaya karşı kusurları noktasında affedici olmayı da salık vermektedir ki bu vasiyetler icâzetnâmenin tercümesinde tam metin olarak yer almaktadır.[13]

VAİZ AHMET MÜFTÜOĞLU

Ahmet Müftüoğlu ile ilgili bilgiler Diyanet İşleri Başkanlığı Arşivi'ndeki kendisine ait 1938-0024 numaralı dosyada bulunmaktadır. Ancak şunu belirtmek gerekir ki nerede doğduğu ve nereli olduğu köyüne varıncaya kadar en net şekilde icâzetnâmede hocası ve amcası olan Yusuf Ziyâuddîn tarafından belirtilmektedir. İcâzetnâmede Yusuf Ziyâuddîn, öğrencisi ve yeğeni Ahmet Müftüoğlu'nu "Kardeşimin oğlu, Oflu, Paçanlı ve Müftüzâde lakaplı Mustafa oğlu Ahmet Rıza" olarak tanıtmaktadır. Dolayısıyla Ahmet Müftüoğlu'nun Of/Paçan, bugünkü haliyle Çaykara/Maraşlı'dan olduğu ve Müftüoğulları'na mensup bulunduğu kesin olarak ifade edilebilir.

Ahmet Müftüoğlu'nun dosyasında yer alan bilgiler onun bir sonraki ve asıl öne çıktığı adresin Sakarya'nın Geyve ilçesi olduğunu göstermektedir. 1903 yılında Of/Paçan'da icâzetnâme aldığı göz önünde bulundurulduğunda hangi tarihlerde Of'tan ayrılarak Geyve kazasına yerleştiği net değildir. Ancak dosyasındaki mevcut bilgilere bakılırsa 1921 yılında Geyve

[13] Yusuf Ziyâuddîn'in ne kadar yaşadığı, nerede vefat ettiği ve mezarının nerede bulunduğuyla ilgili de herhangi bir bilgi mevcut değildir.

ISBN NO. 978-625-6830-90-5

Camiikebir Mahallesi'nde ikamet ettiği, evli olduğu, Deli Mehmet'in damadı olarak tanındığı anlaşılmaktadır.[14]

Ahmet Müftüoğlu'nun Geyve ilçesindeki varlığını ortaya koyan ve oradaki faaliyetlerini konu edinen en önemli evrak 06.06.1938 tarihli "Evrakı Muspite Suretleri" başlıklı belgedir. Bugünkü CV mantığına uygun düşecek şekilde birçok evrakın yazılı kaydını barındıran belgede nüfus kâğıdı sureti, yeni yazı vesikası, muallimlik vesikası ve imamlık vesikasına dair bilgiler yazılarak kayıt altına alınmıştır. Söz konusu belgede birinci sırada yer alan nüfus kâğıdı sureti başlıklı belgede Ahmet Müftüoğlu'nun soy ismi "Erdem" olarak geçmektedir. Fakat "Erdem" soy ismini değiştirerek 1953 yılından itibaren Müftüoğlu'na dönüştürdüğü bir başka belgeden anlaşılmaktadır.[15]

Yukarıda da belirtildiği gibi Ahmet Müftüoğlu'nun 1903 ile 1921 yılları arasında nerede ikamet ettiği ve ne gibi görevler üstlendiğine dair elimizde herhangi bir malumat yoktur. Dosyasındaki belgelerden 1921 yılında Geyve'de Camiikebir Mahallesinde ikamet ettiği anlaşılmakla birlikte o yıllarda ne ile meşgul olduğuna dair de bir bilgi mevcut değildir. Milli Mücadele yıllarına denk gelen söz konusu tarihlerde vatan savunmasında görev alıp almadığı ulaştığımız belgelerde belirtilmemektedir. Bilinen ilk icraatı seyyar muallimliktir. Harf inkılâbı sonrası okuma yazmayı artırmaya yönelik açılan Millet Mektepleri'nde görev aldığı anlaşılan Müftüoğlu'nun bunun için öncesinde yeni harflerle okuyup yazmaya muktedir olup olmadığı bir imtihan ile tespit edildiği ve akabinde ilgili görevi üstlendiği yine belgelerce ortaya koyulmaktadır. Seyyar Muallim olarak görev yaptığı yerler de Geyve'nin Halidiye ve Karacaviran köyleridir. Görev yaptığı ve başarısından dolayı da takdir edildiği yıllar 1929-1930 ve 1930-1931 eğitim öğretim yıllarıdır.[16]

Müftüoğlu'nun bir sonraki görevi imamlık ve hatipliktir. İlgili görevleri üstlenebilmesi için Adapazarı Orta Mektebi'nde imtihana tabi tutulduğu ve başarılı bulunduğu yine ilgili evraktan anlaşılmaktadır. 1934 tarihli söz konusu belgede hâlihazırda Umurbey Köyü İmamı ve Düzakçaşehir Köyü Hatibi olduğu belirtilmektedir. Öyle anlaşılıyor ki Halidiye ve Karacaviran

[14] DİBSA, 1938-0024, 06.06.1938.
[15] DİBSA, 1938-0024, 06.08.1953.
[16] DİBSA, 1938-0024, 06.06.1938.

köylerinde seyyar muallimlik yaptıktan sonra Ahmet Müftüoğlu bu görevinden ayrılarak imamlık ve hatiplik görevini üstlenmeyi tercih etmiştir.[17]

Ahmet Müftüoğlu'nun bir sonraki görev tercihi vaizlik olmuştur. 06.06.1938 tarihli bir belgede talebi üzerine hüsnühal mazbatası verildiği ve bu belgede öteden beri Düzakçaşehir köyü hatibi bulunduğu belirtilmektedir ki bu da 06.06.1938 tarihinde hala Düzakçeşehir köyünde hatip olarak bulunduğunu göstermektedir.[18]

27.06.1938 tarihli bir arzuhal ile Geyve Kaymakamlığı'na müracaat ederek münhal bulunan Polatlı Vaizliği'ne tayin edilmesini istemesi üzerine 27.07.1938 tarihli bir yazıya istinaden 8 Lira maaşla ve harcırahsız olarak Polatlı vaizliğine tayini uygun görüldü. Buna binaen 29.08.1938 tarihinde Polatlı vaizliğine başladı. (Polatlı müftüsünün 31 08 1009 38 tarihli bir yazıyla da Ahmet Erdem'in). Ahmet Müftüoğlunun Polatlı'da üstlendiği vaizlik dönemine dair elde herhangi bir malumat yoktur. Orada 6 yıl görev yaptığı anlaşılan Müftüoğlu, dönemin kanunları gereği yaş haddinden 13.07.1944 tarihinde emekliye sevk edildi.[19] 1944 yılında emekliye sevk edilmesinden sonra Geyve'ye geri döndüğü öğrencisi ve Geyve'nin Cumhuriyet döneminde resmi ilk Kur'an Öğretmeni olan Alaaattin Atar tarafından ifade edilmektedir. Geyve'nin Hırka köyünden olan Atar'ın aktardığına göre köyde imam ihtiyacının hâsıl olması üzerine Ahmet Müftüoğlu, köye imam olarak davet edildi. Atar, hocası Müftüoğlu'nun köye gelişi ve ondan aldığı eğitim hakkında şunları aktarmıştır:

> … köye Ahmet Erdem (Müftüoğlu) hoca geldi. Karadenizliydi. Oflu. Ankara Polatlı taraflarında vaizlik yaptı. Biraz sinirli bir adamdı. Müftü ile geçinememiş. Geyve'ye yerleşmişti. …Ahmet Erdem'in ilmi vardı. … Ahmet Erdem köye geldiğinde komşumuzun evinin üçüncü katını verdiler ona. Büyük hocaydı. O dönemde talebe yetiştirmek yasaktı. …Benim annemin dedeleri hocaydı. Onlardan kalan kitapları sakladık. Başkalarından da aldık kitaplar. Yasak vardı. …Böceklikte ve çatıda tavan arasında saklamıştık. Oradaki kitapları kullanarak Ahmet Erdem'de

[17] DİBSA, 1938-0024, 06.06.1938.
[18] DİBSA, 1938-0024, 06.06.1938.

[19] DİBSA, 1938-0024, 19.07.1951.

ISBN NO. 978-625-6830-90-5

> Arapça okudum. Biraz da usulü hadis okudum. …Ders okumaya sabahleyin yemek yemeden giderdim. Öyle bir usul vardı. Hafızlığı bitirdikten sonra Adapazarı'nda Hafız Himmet vardı. O da Karadenizliydi. Ona gittim. Ondan tecvit ve talim eğitimi aldım. Öncekiler o kadar iyi değildi bu konuda. Ama Hafız Himmet iyiydi. Orada Ozanlar Camii'nin odasında kalmıştık. 5-6 kişi vardık. Diğer arkadaşlar genelde Kandıralıydı. Sonra köye döndüm. Tam bitirmeden geldim aslında. Çünkü durumlar onu gerektirdi. Köye döndükten sonra Ahmet Erdem'de Arapça, usulü hadis okumaya devam ettim. Ahmet Erdem 1945 gibiydi bize geldi. Yedi sene kadar kaldı bizim orada. Sonra Geyve'ye vaiz olarak gitti. Köylümüz de gitmesini istemiyordu. Gidecek olunca bu sefer köylüler "O zaman bize bir imam bulacaksın" dediler. O da beni göstererek dedi ki "İşte size imam." Ben o zaman askere gitmemiştim henüz. O Geyve'ye vaiz olarak geldi. Ben de onun yerine bizim köyümüze, Hırka'ya, imam oldum.[20]

Atar'ın, hocası Ahmet Müftüoğlu'nun Hırka köyüne gelişi ve akabinde Geyve vaizi olarak ayrılması hakkında verdiği malumatlar resmi belgelerle uyuşmaktadır. Zira Müftüoğlu'nun Polatlı vaizliğinden 1944 yılında ayrılmasından Geyve vaizi olarak yeniden görev almasına kadar geçen yaklaşık sekiz (8) yıllık bir zaman dilimi vardır. Resmi belgelerde ilgili tarih aralığında nerede bulunduğu ve hangi görevi icra ettiği bilgisi yoktur. Öyle anlaşılıyor ki ilgili tarihler arasında Hırka köyünde imamlık yapmakta ve eğitim vermekteydi.

Müftüoğlu'nun vaiz olarak tekrar memuriyete geri dönmesi Geyve vaizi Abdulkadir Efendi'nin 15 Haziran 1951'de vefatı nedeniyle söz konusu olmuştur. Bir dilekçeden Geyve halkının boşta bulunan Müftüoğlu'nu vaiz olarak istediği anlaşılmaktadır.[21] Yapılan inceleme sonrasında Polatlı vaizi iken kesin memuriyete kabul edildiği ve altı sene bu statüde görev yaptığı ve o zamanki karara binaen yaş haddinden emekli edildiği vurgulanarak tekrar mesleğe kabul edilmesinde bir mahsur olmadığına karar verildi.[22]

[20] Nurullah Aydeniz, *Tek Parti Döneminde Sakarya'da Kur'an Eğitimi ve Hafız Yetiştiren Hocalarıyla Hasanbey Köyü* (İstanbul: Nida Yayıncılık, 2020), 108-124.
[21] DİBSA, 1938-0024, 11.09.1951.
[22] DİBSA, 1938-0024, 31.07. 1951.

Kocaeli müftüsü[23] Emin Sayın imzalı ve 10.01.1952 tarihli, Diyanet İşleri Başkanlığı'na yazılan bir yazıda Müftüoğlu'nun Geyve vaizi olarak göreve yeniden başladığı belirtilmektedir.[24] Geyve'de vaiz olarak tekrar göreve başlayan Ahmet Müftüoğlu, öyle anlaşılıyor ki vaazlarıyla halkı irşat etmeye çalışırken diğer taraftan da öğrencisi Alaattin Atar'a Arapça ve Hadis dersleri vermeye devam etti. Konuyla ilgili olarak Alaattin Atar şunları paylaşmıştır:

> …Ahmet Erdem Geyve'ye gidince ben ondan Arapça ve hadis usulü dersleri almaya devam ettim. Köyden gidip geliyordum. Hocamız konuları zihnine adeta çakar. Ama böyle gaflette bulunursan, tembellik edersen fena haşlardı. Hocanın o haline öyle herkes tahammül edemezdi. Asabi biriydi. Onda emsile, binâ, avâmil, maksud okudum. Ben orada (Müftülük'te) ilk zamanlar hem kâtip gibi bulunuyordum hem de ondan eğitim alıyordum. Yalnız kitapla dışarıda dolaşmak yoktu. Ellilerde ortam biraz rahatladı. Ama hoca yine de böyle aleni kitapla camiye-eve gidip gelmeyi hoş karşılamazdı. Bir kitap müftülükte olurdu, bir kitap evde. Öyle çalışırdım.[25]

Geyve vaizi olarak tekrar göreve başlayan Ahmet Müftüoğlu'nun yıllar sonra kesin olarak memuriyete geçmeye çalıştığı yine dosyasında bulunan belgelerden anlaşılmaktadır. Bunun üzerine kendisinden vaaz örneği hazırlaması istendiği ve "adalet" hakkında hazırladığı risalenin ilmi ehliyeti olduğunu ispat eder mahiyette bulunduğu ve zaten yetkinliği hasebiyle daha önce Polatlı'da vaiz olarak görev yaptığı gerekçesiyle kesin olarak kabulünün uygun olacağı yönünde tavsiye kararı alındı.[26] İlgili tarihten sonra Müftüoğlu'nun ne kadar daha görevine devam ettiği, ne zaman emekliye ayrıldığı ve nerede ne zaman vefat ettiğine dair herhangi bir bilgiye ulaşılamamıştır.

[23] İlgili tarihlerde Sakarya (Adapazarı) henüz il olmadığı için Geyve Koceli'ye bağlı bir ilçe olarak bulunuyordu.
[24] DİBSA, 1938-0024, 10.01.1952.
[25] Nurullah Aydeniz, *Tek Parti Döneminde Sakarya'da Kur'an Eğitimi ve Hafız Yetiştiren Hocalarıyla Hasanbey Köyü* (İstanbul: Nida Yayıncılık, 2020), 108-124.
[26] DİBSA, 1938-0024, 17.01.1963.

ISBN NO. 978-625-6830-90-5

SONUÇ

Fetihten sonra peyderpey Türkleşen ve İslamlaşan Trabzon, önemli bir liman şehri olduğu kadar yetiştirdiği din adamlarıyla da meşhurdur. Özellikle Of, yetiştirdiği hocaların yurt sathına yayılması ve "Oflu Hoca" kavramının menşei olması bakımından bölgenin en şöhretli merkezidir. Ancak unutmamak gerekir ki Osmanlı döneminde ve Cumhuriyetin ilk yıllarında ki Of, bugünkü Çaykara ve Dernekpazarı ilçelerini de içeren geniş bir alanı kapsamaktaydı. Of/Paçan, bugünkü ismi ile Çaykara/Maraşlı'nın yetiştirdiği önemli hoca efendilerden ikisi çalışmamıza konu olan Yusuf Ziyauddin ve Ahmet Müftüoğlu'dur. Aralarındaki ilişki hoca talebe ilişkisi olduğu kadar amca yeğen ilişkisidir ve her ikisi de bugün ilgili bölgede "Müftüoğulları" olarak bilinen sülaleye mensuptur.

Muallim Yusuf Ziyauddin bugünkü Çaykara/Maraşlı'da dünyaya geldi. Ancak ne zaman doğduğu, hangi bölgelerde hangi statüde görev aldığı, nerede ve ne zaman vefat ettiği bilinmektedir. Hocası Muhammed Bhâuddîn'den eğitim ve icazetname aldıktan sonra bir muallim/müderris olarak görev yaptığı ve öğrenci yetiştirdi anlaşılmaktadır. İcazetnamede aldığı ve verdiği derslere bakıldığında bunların usul, furu, tefsir ve hadis gibi din ilimlerini kapsadığı görülmektedir. Verdiği icazetnamede öğrencisine yaptığı vasiyetlere göz atıldığında ilim edinmeyi, dünyayı geçici bir konaklama olarak görmeyi, kötülükten sakınmayı ve iyiliği yaygınlaştırmayı, öğrenci yetiştirmeyi, garip gurabaya karşı müşfik olmayı ve Allah'tan sakınmayı öncelemeye çalışan biri olduğu göze çarpmaktadır. Bununla birlikte Yusuf Ziyauddin'in ömrünü hep doğup büyüdüğü köyde mi geçirdiği, ne kadar yaşadığı, ne zaman vefat ettiği ve mezarının nerede bulunduğu bilinmemektedir.

ISBN NO. 978-625-6830-90-5

Yusuf Ziyauddin'in öğrencisi ve yeğeni Ahmet Müftüoğlu hakkında ise daha çok bilgiye vakıf bulunmaktayız. Cumhuriyet döneminde resmi bir görev üstlendiği için Diyanet İşleri Başkanlığının Arşivi'nde kendisine ait bir dosya bulunmaktadır. Bu nedenle belgelere dayalı olarak hayatı ve icra ettiği görevler hakkında daha fazla malumata sahip olabilmekteyiz. Meryem ve Mustafa çiftinin evladı olarak hicrî 1295, milâdî 1878 tarihinde Çaykara/Maraşlı'da dünyaya gelen Ahmet Müftüoğlu, hocası ve amcası Yusuf Ziyauddin'den 1903 tarihinde icazetname aldıktan sonraki bilinen ikinci adresi Geyve'dir. 1921 yılında Geyve'de bulunduğu belgelerden anlaşılan Ahmet Müftüoğlu'nun üstlendiği bilinen ilk görev seyyar muallimliktir. 1929-1930 ve 1930-1931 eğitim öğretim yılında Halidiye ve Karacaviran köyleri Millet Mekteplerinde seyyar muallimlik yaptı. Belgelerde Müftüoğlu, seyyar muallimlikten sonra kendi uzmanlık alanı ile ilgili görevlere yöneldiği görülmektedir. Bu amaçla Umurbey Köyü imamı ve Düzakçaşehir Köyü Hatibi olarak göreve başlayan Müftüoğlu, 1938'e kadar ilgili köylerde söz konusu görevleri sürdürdü. Ardından vaizliğe talip oldu. Talebi üzerine yapılan tetkikler sonucunda 1938 yılında Polatlı vaizliğine tayin edildi ve yaş haddinden emekliye sevk edildiği 1944 yılına kadar bu görevi sürdüren Müftüoğlu, daha sonra Geyve'nin Hırka Köyü'nde fahri olarak imamlık yapmaya başladı. Orada eğitim ve öğretim faaliyetlerini kısıtlı şartlarda yürüten Müftüoğlu'nun yetiştirdiği en önemli isim Geyve'nin ilk resmi Kur'an öğretmeni olan Alaattin Atar'dır. 1945-1952 yılları arasında görev yaptığı Hırka Köyü'nden Geyve vaizi Abdulkadir Efendinin vefatı ve Geyve halkının talebi üzerine ayrılan ve Geyve vaizi olarak tekrar vaizliğe geri dönen Müftüoğlu'nun 1965'lere kadar ilgili görevde kaldığı yine belgelerde görülmektedir. Ancak sonrasında ilgili görevden ne zaman ayrıldığı, ne zaman ve nerede vefat ettiği, kabrinin nerede olduğu bilgisine ulaşılamamıştır.

Ek.1

YUSUF ZİYÂUDDÎN'İN ÖĞRENCİSİ VE YEĞENİ AHMET MÜFTÜOĞLU'NA VERDİĞİ İCÂZETNÂMENİN ARAPÇA METNİ

بِسْمِ اللهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ

اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ الَّذِي هَدَانَا لِهٰذَا وَمَا كُنَّا لِنَهْتَدِيَ لَوْلَا أَنْ هَدَانَا اللهُ وَالصَّلَاةُ وَالسَّلَامُ عَلَى حَبِيبِهِ الَّذِي دَعَانَا إِلَى اللهِ وَمَا كُنَّا لِنَقْتَدِيَ بِهِ لَوْلَا أَنْ دَعَانَا إِلَى اللهِ وَعَلَى اٰلِهِ وَأَصْحَابِهِ حُمَاةِ دِينِ اللهِوَبَعْدُ فَإِنَّ ابْنَ الْأَخِ الْعَزِيزَ الشَّرِيفَ الْعَالِمَ اللَّطِيفَ الْحَبِيبَ النَّسِيبَ الْأَدِيبَ الْفَطِينَ الزَّكِيَّ اللَّبِيبَ أَحْمَدَ رِضَا بْنَ مُصْطَفَى الْأُوفِيَّ الْيَاچَانِيَّ الْمُلَقَّبَ بِمُفِقْ زَادَه -بَلَّغَهُ اللهُ إِلَى أَمَانِيهِ الظَّاهِرِيَّةِ وَأَوْصَلَهُ إِلَى مَآرِبِهِ الْبَاطِنِيَّةِ- لَمَّا أَخَذَ الْعُلُومَ كُلَّهَا أُصُولًا وَفُرُوعًا تَفْسِيرً وَحَدِيثًا وغَيْرَهُمَا وَاسْتَجَازَ مِنِّي كَمَا هُوَ دَأْبُ السَّلَفِ الصَّالِحِينَ وَالْعُلَمَاءِ الْمُتَّقِينَ فَأَجَزْتُ لَهُ إِجَازَةً طَيِّبَةً بَهِيَّةً جَلِيَّةً بِأَنْ يَرْوِيَ عَنِّي مَا يَجُوزُ رِوَايَتُهُ مِنْ جَمِيعِ الْعُلُومِ عَقْلِيَّةً وَنَقْلِيَّةً أُصُولًا وَفُرُوعًا تَفْسِيرًا وَحَدِيثًا وَغَيْرَهُمَا حَسَبَمَا أَجَازَنِي الْعَالِمُ الرَّبَّانِيُّ الْكَامِلُ الصَّمَدَانِيُّ فَرِيدُ عَصْرِهِ وَوَحِيدُ دَهْرِهِ مُحَمَّدٌ بَهَاءُ الدِّينِ بْنُ أَحْمَدَ الْأُوفِيُّ الْيَاچَانِيُّ -عَامَلَهُ اللهُ بِلُطْفِهِ الْوَافِي- فِي جَمِيعِ مَا ذُكِرَ وَقَدْ أَجَازَ لَهُ الشَّيْخُ الْمُحَقِّقُ وَالْحَبْرُ الْمُدَقِّقُ جَامِعُ الْفَضَائِلِ وَالْكَمَالَاتِ سَيِّدُ الْعُلَمَاءِ السَّادَاتِ مُحَمَّدٌ كَامِلٌ اَلْخُلُوصِي بْنُ سُلَيْمَانَ الْأُوفِيُّالْيَاچَانِيُّ –عَامَلَهُ اللهُ بِلُطْفِهِ الْوَافِي- وَهُوَ قَدْ أَخَذَ الْعُلُومَ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ عَبَّاسٍ اَلْأُوفِيِّ عَنِ الشَّيْخِ مُحَمَّدٍ اَلْوَانِي عَنِ الصَّادِقِ الْقَيْصَرَوِيِّ عَنْ سُلَيْمَانَ الْأَرْزِنْجَانِيِّ الْقَيْصَرَوِيِّ عَنْ صَالِحٍ اَلْأَنْقَرَوِيِّ عَنْ مُحَمَّدٍ اَلْخَادِمِيِّ وَالْأُسْتَاذُ الْأَوَّلُ قَدْ أَخَذَ الْعُلُومَ عَنْ عُمَرَ بْنِ عُثْمَانَ بْنِ وَلِيِّ الدِّينِ الْخَيْرِ الْبُيُوتِي وَهُوَ عَنِ الْعَالِمِ الرَّبَّانِي السَّيِّدِ مُحَمَّدٍ اَلْخَادِمِي وَأَخِيهِ السَّيِّدِ أَحْمَدَ الْفَاضِلِ الْخَادِمِي وَعَنِ الشَّيْخِ خَلِيلٍ أَحْمَدَ الْقُنَوِيِّ وَالْأَخِيرَانِ قَدْ أَخَذَا عَنِ الْفَاضِلِ الْأَوَّلِ وَهُوَ قَدْ أَخَذَ الْعُلُومَ عَنْ أَبِيهِ السَّيِّدِ مُصْطَفَى الْخَادِمِي وَهُوَ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ أَحْمَدَ الطَّرْسُوسِيِّ عَنِ الشَّيْخِ مُحَمَّدِ بْنِ عَلِيٍّ اَلْكَامِلِيِّ عَنْ خَيْرِ الدِّينِ الدَّيْلَمِيِّ عَنْ أَحْمَدَ بْنِ مُحَمَّدِ بْنِ عَبْدِ الْعَالِي عَنْ وَالِدِهِ عَنْ شَيْخِ الْإِسْلَامِ زَكَرِيَّا الْأَنْصَارِيِّ عَنِ ابْنِ الْحَجَرِ الْعَسْقَلَانِيِّ عَنْ بُرْهَانِ الدِّينِ عَنِ الْعَلَّامَةِ ابْنِ الشَّحِينَةِ عَنْ سِرَاجِ الدِّينِ الزَّبِيدِيِّ عَنْ أَبِي الْوَقْتِ عَبْدِ الْأَوَّلِ عَنْ أَبِي الْحَسَنِ عَبْدِ الرَّحْمٰنِ الرَّاوُودِيِّ عَنْ عَبْدِ اللهِ السَّرَخْسِيِّ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ يُوسُفَ الْقُرَيْزِيِّ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ إِسْمَاعِيلَ الْبُخَارِيِّ وَقَدْ أَجَازَ لَهُ الشَّيْخُ الْكَامِلُ الْمَذْكُورُ بِالْجَامِعِ الصَّغِيرِ عَنْ أَحْمَدَ الْقَسْتَانِيِّ عَنْ أَحْمَدَ الثَّنَاوِيِّ عَنْ وَالِدِهِ عَنِ الْعَارِفِ الشَّعْرَانِيِّ عَنِ الْحَافِظِ السُّيُوطِيِّ مُؤَلِّفِ (الْإِتْقَانِ) وَأَيْضًا قَدْ أَخَذَ الْفَاضِلُ الطَّرْسُوسِيُّ عَنْ وَالِدِهِ أَحْمَدَ الطَّرْسُوسِيِّ عَنْ أَحْمَدَ بْنِ حَيْدَرٍ اَلْكُرْدِيِّ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ شَرَفِ الدِّينِ عَنْ أَحْمَدَ الْمُنْجَدِ عَنْ مِيرْزَا مَخْدُومٍ عَنْ مَحْمُودٍ الشِّيرَازِيِّ عَنِ الْعَلَّامَةِ الدَّوَانِيِّ عَنْ مَحْمُودٍ اَلْكَشْكَشَانِيِّ عَنْ سَيِّدِ الْمُحَقِّقِينَ سَيِّدٍ شَرِيفٍ اَلْجُرْجَانِيِّ وَأَيْضًا قَدْ أَخَذَ ذٰلِكَ الْفَاضِلُ عَنِ الشَّيْخِ مَحْمُودٍ اَلْوَانِيِّ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ رُوحِ الدِّينِ عَنْ رَفِيعِ الدِّينِ عَنِ الْخَلْخَالِيِّ عَنْ مِيرْزَا جَانِي إِلخ... وَقَدْ أَخَذَ الْأُسْتَاذُ الْكَامِلُ السَّيِّدُ مُحَمَّدٌ اَلْخَادِمِيُّ عَنْ أَحْمَدَ بْنِ مُحَمَّدٍ اَلْقَزَابَادِيِّ عَنِ الْعَلَّامَةِ التَّفْسِيرِيِّ عَنْ عَلِيٍّ اَلْكُورَانِيِّ وَهُوَ تِلْمِيذُ الشَّيْخِ عَبْدِ اللهِ الْجَزَرِيِّ تِلْمِيذِ أَحْمَدَ الْمُنْجِدِ تِلْمِيذِ مِيرْزَا جَانِي الشِّيرَازِيِّ تِلْمِيذِ خَوَاجَه جَمَالِ الدِّينِ الشِّيرَازِيِّ تِلْمِيذِ الْمُحَقِّقِ الدَّوَانِيِّ تِلْمِيذِ الْكُوسْكَنَارِيِّ تِلْمِيذِ الْمُحَقِّقِ الشَّرِيفِ الْجُرْجَانِيِّ تِلْمِيذِ مُبَارَكْ شَاهْ تِلْمِيذِ مُحَقِّقِ الرَّازِيِّ تِلْمِيذِ الْعَلَّامَةِ الشِّيرَازِيِّ تِلْمِيذِ أَبِيهِ مُحَمَّدِ بْنِ سُلَيْمَانَ الصَّعْلُوكِيِّ تِلْمِيذِ أَبِي إِسْحٰقَ إِبْرَاهِيمَ الْمَرْوَزِيِّ تِلْمِيذِ أَبِي عَبَّاسٍ أَحْمَدَ تِلْمِيذِ إِبْرَاهِيمَ إِسْمَاعِيلَ تِلْمِيذِ الْإِمَامِ أَبِي عَبْدِ اللهِ مُحَمَّدِ بْنِ إِدْرِيسَ الشَّافِعِيِّ تِلْمِيذِ الْإِمَامِ مُحَمَّدِ بْنِ الحَسَنِ الشَّيْبَانِيِّ تِلْمِيذِ الْإِمَامِ أَبِي حَنِيفَةَ نُعْمَانَ بْنِ ثَابِتٍ تِلْمِيذِ حَمَّادٍ أَبِي سُلَيْمَانَ تِلْمِيذِ إِبْرَاهِيمَ يَزِيدَ النَّخَعِيِّ تِلْمِيذِ عَلْقَمَةَ بْنِ زَيْدٍ وَأَبِي عَبْدِ الرَّحْمٰنِ عَبْدِ اللهِ الْحَبِيبِ وَالْأَوَّلَانِ أَخَذَا عَنْ عَبْدِ اللهِ بْنِ مَسْعُودٍ وَالثَّالِثُ عَنْ عَلِيِّ بْنِ أَبِي طَالِبٍ وَهُمَا عَنْ خَاتَمِ النَّبِيِّينَ وَرَسُولِ رَبِّ الْعَالَمِينَ صَلَوَاتُ اللهِ وَسَلَامُهُ عَلَيْهِ مَعَ صَحِبِهِ وَعَلَيْهِمْ أَجْمَعِينَ وَالْحَمْدُ لِلّٰهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ. ثُمَّ أُوصِي نَفْسِي وَإِيَّاكُمْ وَجَمِيعَ أَحِبَّائِي وَتَلَامِيذِي بِمَا أَوْصَى اللهُ بِهِ الْأَوَّلِينَ وَالْآخِرِينَ وَأَيْضًا اَلنَّبِيُّ الْأُمِّيُّ عَلَيْهِ الصَّلَاةُ وَالسَّلَامُ عَامَّةَ أَصْحَابِهِ وَكَافَّةَ أَوْلِيَائِهِ مِمَّا هُوَ الْأَكْرَمُ عِنْدَ

اللهِ عَلَى الْإِطْلَاقِ وَالْأَسْبَقُ إِلَى لِقَائِهِ بِالْإِتِّفَاقِ وَهُوَ تَقْوَى اللهِ تَعَالَى وَلَا يَحْصُلُ ذٰلِكَ إِلَّا بِالْإِشْتِغَالِ بِالْعِلْمِ الزَاجِرِ وَالرَّاغِبِ وَالْإِشْتِغَالُ إِنَّمَا يَحْصُلُ بِتَرْكِ الدُّنْيَا وَأَهْلِهَا وَاخْتِيَارِ الْعُزْلَةِ وَالْغُرْبَةِ عَلَى الصُّحْبَةِ وَالْعِشْرَةِ وَلَا تَغْفُلْ عِنْ وَصِيَّةِ الْخَضِرِ عَلَيْهِ السَّلَامُ حِينَ اسْتَوْصَى مُوسَى عَلَيْهِ السَّلَامُ مِنْ قَوْلِهِ حَصِّلِ الْعِلْمَ لِلْعَمَلِ وَعَنْ وَصِيَّةِ نَبِيِّنَا صَلَّى اللهُ تَعالَى عَلَيْهِ وَسَلَّمَ كُنْ فِي الدُّنْيَا كَأَنَّكَ غَرِيبٌ أَوْ عَابِرُ سَبِيلٍ وَعُدَّ نَفْسَكَ مِنْ أَصْحَابِ الْقُبُورِ وَعَنْ وَصِيَّةِ بَعْضِ الْكَامِلِينَ اَلدُّنْيَا قَلِيلٌ وَمَا يَبْقَى مِنَ الْقَلِيلِ إِلَّا الْقَلِيلُ خُذْ مِنَ الْقَلِيلِ الْكَثِيرَ وَعَنْ ثَمَانِيَةٍ اِخْتَارَهَا لُقْمَانُ عَلَيْهِ السَّلَامُ حَيْثُ قَالَ لِابْنِهِ إِذَا كُنْتَ فِي الصَّلَاةِ فَاحْفَظْ قَلْبَكَ وَإِذَا كُنْتَ بَيْنَ النَّاسِ فَاحْفَظْ لِسَانَكَ وَإِذَا كُنْتَ فِي الْمَائِدَةِ فَاحْفَظْ حَلْقَكَ وَإِذَا كُنْتَ فِي بَيْتِ الْغَيْرِ فَاحْفَظْ عَيْنَيْكَ وَاذْكُرِ اثْنَيْنِ وَانْسَ اثْنَيْنِ أَمَّا اللَّذَانِ تَذْكُرُهُمَا فَاللهُ وَالْمَوْتُ وَأَمَّا اللَّذَانِ تَنْسَيهُمَا فَإِحْسَانُكَ فِي حَقِّ الْغَيْرِ وَإِسَاءَةُ الْغَيْرِ فِي حَقِّكَ اِنْتَهَى. فَدُمْ عَلَى تَشْيِيدِ أَرْكَانِ وَظَائِفِ الْعُلُومِ بِالْجِدِّ الصَّادِقِ وَتَرْجِيحِ التَّدْرِيسِ عَلَى الْمُهِمَّاتِ وَابْذُلْ مَائِدَةً لِنَشْرٍ لِعَامَّةِ الطُّلَبَاءِ وَالْغُرَبَاءِ بِالنَّصَائِحِ وَمُسَامَحَةِ تَقْصِيرَاتِهِمْ وَعَفْوِ زَلَّاتِهِمْ فَإِنَّ حَيَاتَكَ بِهِمْ وَرِفْعَتَكَ فِي الدَّارَيْنِ بِسَبَبِهِمْ وَبَقَائَكَ وَعَدَمَ انْقِطَاعِ آثَارِ عِلْمِكَ فِيهِمْ وَدُمْ أَيْضًا بَعْدَ أَدَاءِ الْفَرَائِضِ وَالْوَاجِبَاتِ وَالسُّنَنِ الْمُؤَكَّدَةِ بِذِكْرِ اللهِ تَعَالَى فِي الْخَلْوَةِ وَالْجَلْوَةِ وَصَلَاةِ الْإِشْرَاقِ وَالضُّحَى وَتَرْبِيعِ السُّنَنِ بَعْدَ الظُّهْرِ وَالْعِشَاءِ وَالْأَرْبَعِ قَبْلَ الْعَصْرِ وَالْعِشَاءِ وَصَلَاةِ الْأَوَّابِينَ وَالتَّهَجُّدِ وَدُمْ أَيْضًا عَلَى قِرَاءَةِ الْقُرْآنِ خُصُوصًا سُورَةَ الْمُلْكِ لَوْ قَرَأْتَ كُلَّ لَيْلَةٍ فِي الرَّكْعَتَيْنِ لَكَانَ أَجَبَّ إِلَى الْفَقْرِ وَدُمْ أَيْضًا عَلَى الصَّوْمِ وَلَوْ فِي أَيَّامِ الْبِيضِ وَهٰذِهِ الْوَصَايَا مَأْخُوذَةٌ مِنَ الْكُتُبِ الْمُعْتَبَرَةِ كَالْإِحْيَاءِ وَغَيْرِهَا. تَمَّتِ الْإِجَازَةُ الشَّرِيفَةُ. وَأَنَا الْحَقِيرُ الْفَقِيرُ الْمُعَلِّمُ ضِيَاءُ الدِّينِ بِلَالٌ اَلْأُوفِيُّ الْيَاجَانِيُّ الشَّهِيرُ بِمُفِقْ زَادَه أَكْرَمَهُمَا اللهُ بِالْحُسْنَى وَالزِّيَادَةِ فِي شَهْرِ رَبِيعِ الْأَوَّلِ فِي سَنَةِ إِحْدَى وَعِشْرِينَ وَثَلَاثِمِأَةٍ وَأَلْفٍ مِنْ هِجْرَةِ مَنْ لَهُ الْعِزُّ وَالشَّرَفُ.

Ek.2

YUSUF ZİYÂUDDÎN'İN ÖĞRENCİSİ VE YEĞENİ AHMET MÜFTÜOĞLU'NA VERDİĞİ İCÂZETNÂMENİN ARAPÇA METNİN TÜRKÇESİ

Rahman ve Rahim Allah'ın adıyla.

Hamd, bizleri bu hale hidayet eden Allah'a mahsustur. O erdirmeseydi biz hidayete eremezdik. Salât ve selam, bizleri Allah'a çağıran habibine olsun. Kendisi bizi Allah'a davet etmeseydi ona uyamazdık. Ve Allah'ın dinini himaye eden onun âline, ashabına olsun. Bu girizgâhtan sonra, kardeşimin oğlu, aziz, şerif, âlim, latîf (hoş), sevdiğim, akrabam, edip, akıllı, çok zeki, Oflu, Paçanlı ve Muftizâde lakaplı Mustafa oğlu Ahmet Rıza -Allah onu zahiri arzularına erdirsin ve bâtınî ihtiyaçlarına ulaştırsın- usûl, furû, tefsir, hadis ve bunların dışındaki bütün ilimleri alınca benden de selefi salihînin ve muttaki âlimlerin âdeti üzere benden icazet isteyince ben de onun için, akli, nakli, usul, füru, tefsir, hadis ve diğer bütün ilimlerden, Allah'a adanan âlim ve Hakka teslim olan kamil, asrının biriciği, zamanının teki Oflu, Paçanlı Ahmed oğlu Muhammed Bahâuddin'in -Allah kendisine geniş lütfuyla muamele eylesin- zikredilen bütün ilimlerden bana icazet verdiği şekliyle temiz, parlak, açık bir icâzet verdim. Ona da tahkik sahibi şeyh, derin âlim, bütün faziletleri ve kemâlatları toplayan, âlimlerin ve efendilerin efendisi Oflu, Paçanlı Süleyman oğlu Muhammed Kamil Hulûsî icazet verdi. Allah Teâlâ ona

da geniş lütfuyla muamele eylesin. O da ilimleri Oflu Abbas oğlu Muhammed'den aldı. O da Şeyh Muhammed el-Vânî'den, o da Sâdık Kayseri'den, o da Erzincanlı ve Kayserili Süleyman'dan o da Ankaralı Salih'ten aldı. O da Muhammed Hadîmî'den aldı. İlk zikredilen üstad ilimleri Veliyyüddîn el-Hayr oğlu Osman oğlu Ömer el-Buyûtî'den aldı. O da Rabbâni âlim Seyyid Muhammed el Hâdimî'den ve kardeşi Seyyid Ahmet Fâdıl el-Hadîmî'den ve Şeyh Halil Ahmed el Konevî'den aldı. Son ikisi ilk zikredilen değerli hocadan aldı. O da ilimleri babası Seyyid Mustafa el Hâdimî'den aldı. O da Muhammed bin Ahmet et-Tarsûsi'den aldı. O da Şeyh Muhammed bin Ali el-Kâmilî'den, o da Hayrettin ed-Deylemî'den, o da Ahmed bin Muhammed bin Abdulâli'den, o da babası Şeyhülislam Zekeriya el Ensâri'den aldı. O da İbn Hacer el-Askarânî'den, o da Burhanedîn'den, o da Allâme İbn Şahîne'den, o da Sirâceddin ez-Zebîdî'den, o da Ebu'l Vakt Abdülevvel'den aldı. O da Ebu'l-Hasen Abdurrahman Râvûdî'den, o da Abdullah Serahsi'den, o da Muhammed bin Yusuf el Kureyzî'den, o da Muhammed bin İsmail el-Buhârî'den aldı. Ona da el-Câmi'u's-Sağîr kitabında zikredilen Şeyh Kâmil icazet verdi. O da Ahmed el-Kaşânî'den, o da Ahmed Senâvî'den, o da babasından, o da Arif Şa'rânî'den, o da el-İtkân kitabının müellifi Hafız Suyûtî'den aldı. Aynı şekilde değerli âlim Tarsusî babası AhmedTarsusî'den aldı. O da Ahmed bin Haydar el-Kürdî'den aldı. O da Muhammed bin Şerefiddîn'den aldı. O da Ahmed el-Müncid'den aldı. O da Mirza Mahdûm'dan, o da Mahmud Şîrâzi'den, o da Allame Devânî'den aldı. O da Mahmut Keşkeşânî'den, o da muhakkik âlimlerin efendisi Seyyid Şerif Cürcânî'den aldı. Bu faziletli kişi aynı şekilde Şeyh Mahmud el-Vânî'den aldı. O da Muhammed bin Rûhiddîn'den aldı. O da Refî'uddin'den, o da Halhâlî'den o da Mirzacânî'den aldı. Böylece devam ediyor. Üstad-ı Kamil Seyyid Muhammed Hadimî, Ahmed bin Muhammed el-Kazâbâdî'den, o da allame et-Tefsîrî'den aldı. O da Ali el-Korânî'den aldı. Ki o da Abdullah el-Cezerî'in öğrencisidir. O da Ahmed el Müncid'in talebesi, o da Mirzacâni eş-Şîrâzî'nin talebesidir. O da HavâceCemaleddin eş-Şîrâzî'nin talebesidir. O ise muhakkik ed-Devânî'in talebesi, o da Kûskenârî'nin talebesi, o da muhakkik Şerif el-Cürcânî'nin talebesi, o da Mübarek Şah'ın talebesi, o da muhakkik Râzî'nin talebesi, o da allame Şîrâzi'nin talebesi, o da babası Muhammed bin Süleyman es-Sa'lukî'nin talebesidir. O ise Ebu İshâk İbrahim el-Mervezî'nin talebesi, o da Ebu Abbas Ahmed'in talebesi, o da İbrahim İsmail'in talebesi, o da İmam Ebu Abdillah Muhammed bin İdrîs eş-Şâfi'nin talebesidir. O ise Muhammed bin Hasen eş-Şeybânî'nin talebesi, o da Ebu Hanife Numan bin Sabit'in talebesi, o da Hammed Ebû Süleyman'ın talebesidir. O ise İbrahim Yezîd en- Nehâî'nin talebesi, o da Alkâme bin Zeyd'in ve Ebû Abdirrahmân Abdullah el-Habîb'in talebesidir. İlk ikisi (en-Nehâi ile Alkâme) ilmi İbn Mesud'dan aldılar. Üçüncüsü ise

Ali bin Ebi Talib'den. O ikisi ise (yani Abdullah bin Mesûd ve Hz. Ali) peygamberlerin sonuncusu ve âlemlerin rabbinin elçisinden aldı. Allah'ın salatı ve selamı ashabıyla birlikte onun ve hepsinin üzerine olsun. Hamd âlemlerin Rabbi olan Allah'a mahsustur.

Bunlardan sonra, kendime, size, bütün sevdiklerime ve öğrencilerime, Allah'ın kendisi ile öncekilere ve sonrakilere vasiyet ettiği hususu vasiyet ediyorum. Ki Ümmi Nebi de aynı zamanda bunu bütün asabına ve tüm dostlarına vasiyet etmiştir. Kendisi mutlak manada Allah katında en değerli olan, ittifakla da Allah ile karşılaşma konusunda en önde olacak kimsedir. Bu vasiyet edeceğim husus; Allah Teâlâ'dan sakınmaktır. Bu ancak (kötülükleri) engelleyici ve (iyiliklere) teşvik edici olan ilimle meşgul olmakla gerçekleşir. Bu meşguliyet ise ancak dünyayı ve ehlini terk etmekle, insanlarla muaşeret ve arkadaşlık yerine gurbeti ve uzleti tercih etmekle olur. Musa (as) kendisinden tavsiye istediğinde Hızır'ın (as) vasiyet ettiği şu sözlerden gafil olma: "İlmi amel için tahsil et." Peygamberimizin (sav) "Dünyada bir garip gibi ya da yolcu gibi ol. Kendini kabir ehlinden farz et" şeklindeki vasiyetinden de gaflete düşme. Yine kâmil insanlardan birinin dile getirdiği şu vasiyeti de görmezden gelme: "Dünya azdır ve azdan ancak az kalır. O halde sen azdan çok almaya bak." Lokman'ın seçmiş olduğu ve çocuğuna söylediği şu sekiz şeyi de hatırından çıkarma: "Namaza durduğunda kalbini muhafaza et. İnsanlar arasında dilini muhafaza et. Sofrada olduğunda boğazını muhafaza et. Başkasının evinde iken gözlerini muhafaza et. İki şeyi hatırla ve iki şeyi de unut. Hatırlayacağın şeyler Allah ve ölümdür. Unutacağın şeyler ise başkalarına yaptığın iyilik ve başkalarının sana yaptığı kötülüklerdir." Bunlar bu kadardır. İlimlerin rükün ve vazifelerini hakiki bir çabayla yükseltmeye ve ders vermeyi önemli olan işlere tercih etmeye devam et. Bütün talebelere ve gariplere, nasihatlerle, kusurlarını hoş görerek ve ayak sürçmelerini affederek yayacağın bir sofra aç. Çünkü senin hayatın onlarla ve her iki cihanda da yüceliğin onların sebebiyledir. Devamlılığın ve ilminin eserlerinin kopmaması da onlar iledir. Farzları ve vacipleri eda edip sünneti müekkedeleri yerine getirdikten sonra Allah Teâlâ'yı zikretmeye yalnızken ve insanlar arasında iken devam et. İşrâk ve Duha namazlarını kılmaya devam et. Öğlen ve yatsı namazlarındaki son sünnetleri dört yapmaya, ikindi ve yatsıdan önceki sünnetleri dört kılmaya devam et. Evvâbîn ve teheccüd namazı kılmayı da sürdür. Aynı şekilde Kuran-ı Kerîm okumaya da devam et. Özellikle de Mülk suresini. Şayet bu sureyi her gece iki rekâtta okursan bu fakirliğin uzaklaşmasını sağlar. Eyyâmü'l-bîd (hicri ayların 13, 14 ve 15'inci günleri) olsa bile oruç tutmaya devam et. Bu nasihatler İhyâ ve diğerleri gibi muteber kitaplardan alınmıştır.

Bu şerefli icazet, Rebiülevvel ayında, izzet ve şerefin kendisine ait olduğu zatın hicretinin 1321. senesinde tamamlandı. Ben hakir ve fakir olan, öğretici, Oflu, Paçanlı, müftizade diye meşhur, Bilal oğlu Yusuf Ziyauddin. Allah her ikisine de (bana ve babama) güzellik ve ziyade ile ikram eylesin.

KAYNAKÇA

Albayrak, Haşim, Oflu Hoca Kavramını Oluşturan Din Adamları, Sahaflar Kitap Sarayı, İstanbul, 2008.

Albayrak, Sadık, (2002), "1914 Yılında Trabzon Medreseleri ve Çaykara'da İlmi Hayat", Çaykara'nın Manevi ve Kültürel Değerleri Sempozyumu I, (ss. 302-316), Trabzon: Eser Ofset.

Bostan, Hanefi, (1974), "XVI. Asrın Sonlarında Çaykara'da Sosyal ve İktisadi Hayat", Çaykaralılar, yıl: 2, sayı: 6, İstanbul.

Bostan, Hanefi, (1994), "XV-XVI. Asırlardan Çaykara'da İslamiyet ve Maraşlı Şeyh Osman Efendi", Çaykaralılar, yıl: 2, sayı: 7, (ss. 17-20) İstanbul.

Bostan, Hanefi, (1997) "Boyun Eğmişti Bir Görmede Ruhban," Tarih ve Medeniyet, sayı: 44. İstanbul.

Bostan, Hanefi, Trabzon'un Fethi ve Türkleşmesi, Trabzon Tarihi, Birinci Cilt (Siyasi Tarih), Editörler; Hikmet Öksüz, Veysel Usta, Kenan İnan, Trabzon Ticaret Ve Sanayi Odası Yayınları (Mart) 2022, s, 80-201.

Diyanet İşleri Başkanlığı Sicil Arşivi (DİBSA), Ahmet Müftüoğlu [1938-0024].

Hacımüftüoğlu Nasrullah, "Of'lu Hoca Efendi" İsmini Markalaştıran Âlimler, *I. Uluslararası Geçmişten Günümüze Trabzon'da Dini Hayat Sempozyumu Bildiriler Kitabı*, Editörler: Şenol Saylan, Betül Saylan, 2016, cilt: I, s. 27-58.

Heath W. Lowry, Feridun Emecen, Trabzon, *TDV İslâm Ansiklopedisi, cilt, 41, İstanbul, 2012. S, 296-301.*

İbrahim Tellioğlu, Komnenosların Karadeniz Hâkimiyeti Trabzon Rum Devleti (1204-1461), Trabzon 2009.

M. Taner Tarhan, "Eskiçağ'da Kimmerler Problemi", *VIII. Türk Tarih Kongresi Bildirileri,* C: I, Ankara 1979, 355-369.

ISBN NO. 978-625-6830-90-5

Michael E.Meeker, **İmparatorluktan Gelen Bir Ulus: Türk Modernitesi ve Doğu Karadeniz'de Osmanlı Mirası, Çevirmen: Tutku Vardağlı, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2005, s, 300.**

Tuncer, Mustafa, Bir Marka Değeri Olarak Oflu Hoca Kimliği Ve Yetiştiği Ortam, Ensar Neşriyat, 2019, İstanbul. S, 61.

Tunçer, Mustafa. (2017). Oflu Hocaların Yetiştikleri Medreseler, Talebe ve Medrese Sayılarına İlişkin Bazı Rivayetlerin Analizi. Karadeniz Sosyal Bilimler Dergisi, 9 (16) , 25-46

DOĞAL AFETLERİN SAĞLIK HİZMETLERİ ÜZERİNDEKİ ETKİLERİNİN ANALİZİ: SAĞLIK HARCAMALARI ÜZERİNDEN BİR UYGULAMA

Mücahit ÇELİK

Gümüşhane Üniversitesi, mücahit.celik611@gamil.com – ORCID:0009-0004-9413-4989

Rabia ARSLANCA

Gümüşhane Üniversitesi, rabiaarslanca0613@gmail.com-ORCID:0009-0008-5715-1113

Doç. Dr., Hikmet AKYOL

Gümüşhane Üniversitesi, hikmetakyol76@gmail.com – ORCID:0000-0001-9119-7416

ÖZET

Doğal afetlerin en çok etkilediği kesimlerin başında sağlık hizmetleri gelmektedir. Afetlerin sağlık hizmetleri üzerindeki etkileri çok farklı şekilde gerçekleşmektedir. Yaşanan bir doğal afet en çok yaşlıları, çocukları, hamileleri ve özel gereksinime ihtiyaç duyan bireyler gibi hassas grupları olumsuz etkilemektedir. Ayrıca ciddi rahatsızlığı olan kişiler afet sonrası hayati sağlık kontrol ve tedavilerini yaygın bir şekilde ertelemektedir. Diğer taraftan katastrofik afetler sonucu ülkelerin sağlık sistemlerinde, alt ve üst yapılarında çok ağır maliyetler oluşabilmektedir. Bu nedenle makroekonomik düzeyde şiddetli afetlerin sağlık hizmetleri üzerindeki zararları önemli boyutlarda artabilmektedir. Bu araştırma 2000-2019 arasındaki dönemde G20 üyesi ülkelerde doğal afetlerin sağlık hizmetleri üzerindeki etkilerini ele almıştır. Bu çerçevede doğal afetler ve sağlık hizmetleri arasındaki ilişkinin kavramsal boyutu ortaya konulmuştur. İkinci olarak araştırma ülkelerinde yaşanan doğal afetlerin sağlık harcamaları üzerindeki etkilerini analiz edilmiştir. Bu amaçla değişkenler arasındaki ilişki panel kantil regresyon analizi tahmincisi kullanılarak tahmin edilmiştir. Tahmin sonuçları doğal afetlerin sağlık harcamalarını arttırdığını ortaya koymuştur. Bu nedenle afet risk ve zarar azaltma politikalarını merkezine alacak düzenleme ve uygulamalar, afetlerin sağlık sistemleri üzerindeki baskı ve maliyetlerini azaltmada kritik bir rol oynayabilir. Bu bağlamda sağlık hizmetlerinin kalitesi arttırılarak, afet sonrasında bile bu hizmetlerin devamlılığı garanti altına alınmış olur.

Anahtar Kelimeler: Doğal Afetler, Sağlık Hizmetleri, Sağlık Harcamaları, Afet Risk Azaltma.

ABSTRACT

Health services are one of the segments most affected by natural disasters. The effects of disasters on health services occur in many different ways. A natural disaster adversely affects vulnerable groups such as the elderly, children, pregnant women and individuals with special needs. In addition, people with serious illnesses commonly postpone vital health checks and treatments after disasters. On the other hand, as a result of catastrophic disasters, very heavy costs may occur in the health systems, infrastructure and superstructures of the countries. This research examined the effects of natural disasters on health services in G20 member countries in the period between 2000 and 2019. In this context, the conceptual dimension of the relationship between natural disasters and health services has been revealed. Secondly, the effects of natural disasters on health expenditures in the research countries were analyzed. For this purpose, the relationship between the variables was estimated using the panel quantile regression analysis estimator. The estimation results revealed that natural disasters increase health expenditures. For this reason, regulations and practices that will put disaster risk and harm reduction policies at the center can play a critical role in reducing the pressure and costs of disasters on health systems. In this context, by increasing the quality of health services, the continuity of these services is guaranteed even after a disaster.

Keywords: Natural Disasters, Health Services, Health Expenditures, Disaster Risk Reduction.

1. GİRİŞ

Doğal afetlerin en çok etkilediği kesimlerin başında sağlık hizmetleri gelmektedir. Afetlerin kamu sağlığı ve sağlık hizmetleri üzerindeki etkileri çok farklı boyutlarda gerçekleşmektedir. Yaşanan bir doğal afet en çok yaşlıları, çocukları, hamileleri ve özel gereksinime ihtiyaç duyan bireyler gibi hassas grupları olumsuz etkilemektedir. Ayrıca ciddi rahatsızlığı olan kişiler afet sonrası hayati sağlık kontrol ve tedavilerini yaygın bir şekilde ertelemektedir. Diğer taraftan katastrofik afetler sonucu ülkelerin sağlık sistemlerinde, alt ve üst yapılarında çok ağır maliyetler oluşabilmektedir. Dahası sunulan sağlık hizmetleri sınırlanmakta veya onun kalitesi azalmaktadır. Bu nedenle makroekonomik düzeyde şiddetli afetlerin sağlık hizmetleri üzerindeki zararları önemli boyutlarda artabilmektedir.

Tablo 1. Seçilmiş G20 ülkelerinde Doğal Afetler

Ülke	Dönem	Etkilenen Kişi Sayısı
Arjantin	2019	70383
Avusturalya	2019	19410
Brezilya	2019	10048973
Kanada	2019	19500
Çin	2019	5339601
Fransa	2019	3242
Hindistan	2019	23201828
Endonezya	2019	1200774
Meksika	2019	4842
Rusya	2019	50204
Japonya	2019	538220
Güney Kore	2019	87887
Güney Afrika	2019	754520
ABD	2019	19501
Türkiye	2019	16743

Kaynak: CRED/EM-DAT veri tabanından alınan veriler araştırmacılar tarafından düzenlenmiştir.

Bu araştırma 2000-2019 arasındaki dönemde G20 üyesi ülkelerde doğal afetlerin sağlık hizmetleri üzerindeki etkilerini ele almıştır. Bu çerçevede seçilmiş 15 üye ülkede doğal afetlerin sağlık harcamaları üzerindeki etkileri panel veri analizi tahmincisi kullanılarak tahmin edilmiştir. Tablo 1'de araştırma ülkelerinde 2019 yılı itibariyle doğal afetlerden etkilenen kişi sayısı verilmiştir. Verilen Tablo incelendiğinde söz konusu yılda sadece Hindistan'da 23 milyon kişinin doğal afetlerden etkilendiği, bu ülkeyi 10 milyon kişiyle Brezilya, 5 milyondan fazla kişiyle Çin'in izlediği görülmüştür.

2. LİTERATÜR TARAMASI

Şiddetli depremlerin yanı sıra, iklim değişikliğinin neden olduğu iklimsel aşırılıklar ve salgın hastalıkların kamu sağlığı ve sağlık sistemleri üzerinde direkt ve indirekt birçok etkisi vardır. Afetlerin sağlık hizmetleri üzerinde ölüm ve hastalık oranı, sağlık altyapısının tahrip edilmesi, mental rahatsızlıkların yaygınlaşması, gıda arzının kesintiye uğraması gibi etkileri söz konusudur (Akpan-Idiok ve Akpan-Idiok, 2010:24). Rosenheim vd. (2018), 2007-2012 döneminde ABD için afetlerin tıbbi bakımı ve kullanımı üzerindeki etkilerini analiz etmiştir. Araştırmacılar, genel olarak tıbbi bakım hizmetlerinin hem maliyeti hem de kullanımının tehlikelere daha fazla maruz kalan bölgelerde daha yüksek olduğunu tespit etmiştir. De Alwis ve Noy (2019), 2012-2013 döneminde aşırı hava olaylarının Sri Lanka'daki sağlık hizmetleri kullanımı ve harcamaları üzerindeki etkilerini incelemiştir. Araştırmacılar, sık sık yaşanan yerel sel ve kuraklıkların, bireyler bu tehlikelere doğrudan maruz kaldıklarında önemli bir sağlık riski oluşturduğunu ortaya koymuştur. Horney vd. (2019), 2001-2007 arasını kapsayan dönemde ABD'de 32.819 tıbbi bakım hizmeti alan kişi üzerinden doğal afetlerin sağlık harcamaları üzerindeki etkilerini analiz etmiştir. Araştırmacılar, daha şiddetli afetlere maruz kalmanın sağlık hizmetlerine erişimi sınırlayabileceğini ve sağlık harcamalarını azaltabileceğini

göstermiştir. Benali (2022), 2000-2019 döneminde alt orta gelir grubu ülkeler için doğal afetler, sağlık harcamaları ve ekonomik büyüme ilişkisini araştırdığı çalışmasında kısa ve uzun dönemde doğal afetten kişi başına düşen GSYH'ye ve doğal afetten sağlık harcamalarına doğru tek yönlü ilişki olduğunu tespit etmiştir. Leppold vd. (2022), 1425 makale üzerinden Çoklu afetlerin doğrudan ve dolaylı halk sağlığı etkilerini analiz etmiştir. Araştırmacılar, birden fazla afete maruz kalmanın zihinsel sağlığı, fiziksel sağlığı ve refahı etkileyebileceğini ve birden fazla afete maruz kalmanın potansiyel risklerinin tek bir afete maruz kalma riskini aştığını gösteren kanıtlar sunmuştur.

3. YÖNTEM VE VERİ SETİ

Bu araştırmada G20 üyesi olan Arjantin, Avusturalya, Brezilya, Kanada, Çin, Fransa, Hindistan, Endonezya, Meksika, Rusya, Japonya, Güney Kore, Güney Afrika, ABD ve Türkiye'de 2000-2019 döneminde yaşanan doğal afetlerin sağlık harcamaları üzerindeki etkisi panel kantil regresyon tahmincisi kullanılarak tahmin edilmiştir. Araştırmada kullanılan değişkenler Tablo 2'de verilmiştir. Araştırmada sağlık harcamalarını temsilen cari sağlık harcamaları (GSYH'nin yüzdesi) alınmıştır. Doğal afetlerin etkilerini temsilen ise etkilenen kişi sayısının doğal logaritması kullanılmıştır. Kontrol değişkeni olarak kişi başına düşen reel GSYH, brüt sabit sermaye birikimi, doğumda beklenen yaşam süresi ve nüfus alınmıştır.

Tablo 2. Araştırma Değişkenleri

Değişken	Açıklama	Türü	Veri Kaynağı
HEXP	Cari sağlık harcamaları	GSYH'nin yüzdesi alınmıştır.	Dünya Bankası
LNAFFECT	Doğal afetlerden etkilenen toplam kişi sayısı	Doğal logaritması alınmıştır.	CRED/EM-DAT
LNGDP	Kişi başına düşen reel gayri safi yurtiçi (GSYH) harcama	Doğal logaritması alınmıştır.	Dünya Bankası
INVEST	Brüt sabit sermaye birikimi	GSYH'nin yüzdesi alınmıştır.	Dünya Bankası
POP	Nüfus oranı	Yıllık yüzde değişim oranı alınmıştır.	Dünya Bankası
LNLIFE	Doğumda beklenen yaşam süresi	Doğal logaritması alınmıştır.	Dünya Bankası

4. BULGULAR

Araştırmada kullanılan serilere ilişkin tanımlayıcı istatistikler Tablo 3'de verilmiştir. Bağımlı değişken olan HEXP serisinin ortalama değeri 7.372, maksimum ve minimum değerleri ise 16.793 ve 1.852 olarak hesaplanmıştır. LNAFFECT serisinin ortalama değeri 11.542, maksimum ve minimum değerleri 19.663 ve 2.564 olarak hesaplanmıştır. LNGDP, INVEST, LNLIFE ve POP serilerinin ortalama değerleri 9.400, 24.366, 4.308 ve 0.895, maksimum değerleri 11.013, 44.518, 4.435 ve 2.074 olarak bulunmuştur. Bu serilerin minimum değerleri ise sırasıyla; 6.627, 11.960, 3.988 ve -0.460 olarak hesaplanmıştır. Tablo 2'de verildiği üzere,

LNAFFECT dışındaki hiçbir serinin normal dağılım göstermediği gözlenmiştir. Tablo 3'de verildiği üzere, serilerin durağanlığı yapısal kırılmalı Karavias ve Tzavalis (2014), panel birim kök testleri kullanılarak analiz edilmiştir. Test sonuçları bütün serilerin yapısal kırılma geçirdiğini ve düzeyde durağan olduğunu göstermiştir.

Tablo 3. Tanımlayıcı İstatistikler

	HEXP	LNAFFECT	LNGDP	INVEST	LNLIFE	POP
Ortalama	7.372	11.542	9.400	24.366	4.308	0.895
Ortanca	7.288	11.341	9.203	22.888	4.319	0.982
Maximum	16.793	19.663	11.013	44.518	4.435	2.074
Minimum	1.852	2.564	6.627	11.960	3.988	-0.460
Std. Sapma	3.342	3.395	1.130	6.635	0.094	0.515
Skewness	0.769	0.285	-0.379	0.958	-1.165	-0.550
Kurtosis	3.343	2.776	2.344	3.836	4.386	2.897
Jarque-Bera	29.862	4.505	12.059	52.460	88.251	14.686
Prob.	0.000	0.105	0.002	0.000	0.000	0.000
Gözlem	288	288	288	288	288	288

Tablo 4. Karavias ve Tzavalis Panel Birim Kök Testi

Değişken	İstatistik	Bootstrap Değeri	Kritik	Prob.	Kırılma Tarihi
HEXP	-8.271***	2.343		0.000	2018
LNAFFECT	-18.605***	-3.688		0.000	2001
LNGDP	-10.371***	5.099		0.000	2018
INVEST	-5.963***	-0.932		0.000	2018
POP	-7.653***	3.753		0.000	2006
LNLIFE	-12.724***	6.240		0.000	2018

***, ** ve * $p \leq 0.01$, $p \leq 0.05$ ve $p \leq 0.10$ düzeyinde anlamlılığı temsil etmiştir.

Şekil 2. Serilerin Kantil Dağılım Grafiği

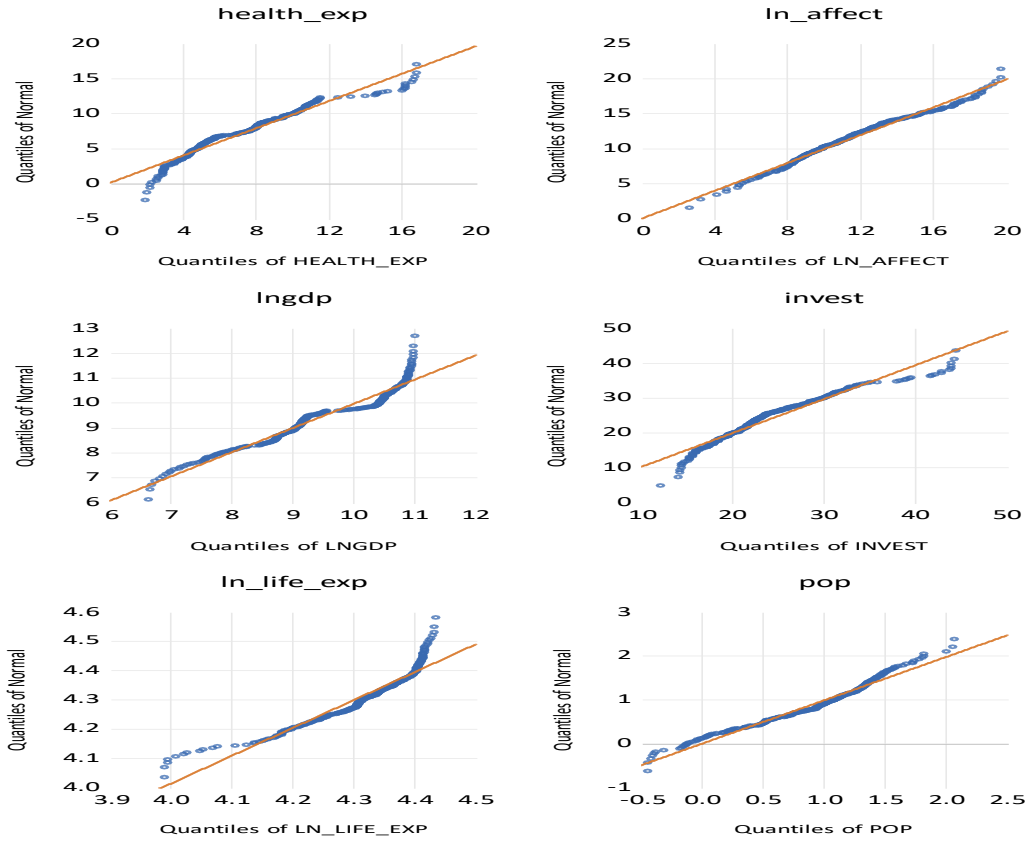

Şekil 2'de verildiği üzere serilerin kantil grafikleri incelendiğinde özellikle LNGDP, HEXP ve LNLIFE ile INVEST değişkenlerinde aykırı değerler olduğu ve normal dağılım göstermedikleri gözlenmiştir. Bu nedenle değişkenler arasındaki panel regresyon ilişkisi Koenker-Basett (1978) ve Koenker (2004) tarafından önerilen kantil tahmincisi kullanılarak tahmin edilmiştir. Tahmin sonuçları Tablo 4'de verilmiştir. Tahmin sonuçları doğal afetlerin sağlık harcamaları üzerindeki etkisinin tüm kantiller için pozitif yönlü olduğunu göstermiştir. Benzer şekilde ekonomik büyümeyi temsil eden GSYH'nin sağlık harcamaları üzerindeki etkileri bütün kantiller için pozitif yönlüdür. Kantil düzeyi arttıkça doğal afetlerin ve GSYH'nin sağlık harcamaları üzerindeki etkisinin arttığı ortaya konulmuştur. Buna karşın yatırım oranları ve doğumda beklenen yaşam süresinin sağlık harcamaları üzerindeki etkileri negatif yönlüdür. Doğumda beklenen yaşam süresinin sağlık harcamaları üzerindeki etkisi kantil düzeyi arttıkça zayıflamıştır. Buna karşın nüfus oranlarının sağlık harcamaları üzerindeki etkisi sadece 0.40 kantil düzeyinde pozitif yönlü ve istatistiksel açıdan anlamlı bulunmuştur.

Tablo 4. Kantil Tahmini

	Qτ=0.20	Qτ=0.40	Qτ=0.50	Qτ=0.60	Qτ=0.80	Qτ=0.90
LNAFFECT	0.263***	0.385***	0.388***	0.371***	0.379***	0.460***
	(0.074)	(0.061)	(0.062)	(0.056)	(0.036)	(0.071)
LNGDP	2.265***	2.999***	2.989***	2.927***	2.981***	3.463***
	(0.302)	(0.380)	(0.346)	(0.320)	(0.238)	(0.443)
INVEST	-0.154***	-0.156***	-0.172***	-0.178***	-0.200***	-0.156**
	(0.046)	(0.023)	(0.019)	(0.018)	(0.023)	(0.066)
POP	0.221	0.621***	0.297	0.151	0.465	0.974
	(0.193)	(0.254)	(0.491)	(0.554)	(0.669)	(1.110)
LNLIFE	-0.789	-3.720	-4.629**	-4.789**	-5.085*	-6.338*
	(4.571)	(3.505)	(2.400)	(2.110)	(2.819)	(3.794)
C	-11.524	-6.532	-1.427	0.841	2.699	2.033
	(16.993)	(11.831)	(8.143)	(7.412)	(11.691)	(14.455)

SONUÇ

Doğal afetlerin kamu sağlığı ve sağlık hizmetleri açısından çok ağır sonuçları ortaya çıkabilmektedir. Bu araştırmada doğal afetlerin çok sık yaşandığı G20 üyesi 15 ülke için doğal afetlerin sağlık hizmetleri üzerindeki etkileri sağlık harcamaları üzerinden incelenmiştir. Analiz sonuçları doğal afetlerin sağlık harcamaları üzerindeki etkilerinin pozitif yönlü olduğunu göstermiştir. Bu bakımdan artan doğal afetlerin araştırma ülkelerinde sağlık hizmetlerini olumsuz etkilediği ve sağlık harcamalarının artmasına neden olduğu söylenebilir. Bu nedenle afet zarar ve risk azaltma çalışmalarına önem veren politikaların uygulanması afet sonrasında ortaya çıkabilecek muhtemel kayıplarının azaltılmasının yanında afetlerin sağlık sistemleri üzerindeki baskısının azaltılması hususunda kritik bir rol oynayabilir. Bu bağlamda yerel düzeyde verilen sağlık hizmetlerinin kısıtlanmasının önüne geçilerek, kalitesinin arttırılmasına katkı sağlayabilir.

KAYNAKÇA

Akpan-Idioak, P. A., & Akpan-Idiok, A. U. (2010). Disasters: Implications for Public Health and Health Care System. *Global Journal of Medıcal Sciences* 9(1&2), 13-26.

Benali, N. (2022). The Dynamic Links Between Natural Disaster, Health Spending, and GDP Growth: a Case Study for Lower Middle-Income Countries. *Journal of the Knowledge Economy*, 13, 1993–2006. https://doi.org/10.1007/s13132-021-00793-y

CRED (2024). *EM-DAT*. https://www.emdat.be/ (Erişim Tarihi: 10.02.2024)

De Alwis, D., & Noy, I. (2019). The Cost of Being Under the Weather: Droughts, Floods, and Health-Care Costs in Sri Lanka. *Asian Development Review*, 36(2), 185–214. https://doi.org/10.1162/adev_a_00136

Horney, j., Rosenheim, N., Zhao, H., & Radcliff, T. (2019). The Impact of Natural Disasters on Medicare Costs in U.S. Gulf Coast States. *Medicine*, 98(19), 1-6. http://dx.doi.org/10.1097/MD.0000000000015589

Karavias, Y., & Tzavalis, E. (2014). Testing for Unit Roots in Short Panels Allowing for A Structural Break. *Computational Statistics and Data Analysis*, 76, 391-407. doi:10.1016/j.csda.2012.10.014

Koenker, R.., & Bassett, G. (1978). Regression Quantiles. *Econometrica*, 46(1), 33-50.

Koenker, R. (2004). Quantile Regression for Longitudinal Data. *Journal of Multivariate Analysis*, 91, 74-89.

Leppold, C., Gibbs, L., Block, K., Reifels, L., & Quinn, P. (2022). Public Health Implications of Multiple Disaster Exposures. *Lancet Public Health*, 7, e274–86. https://doi.org/10.1016/S2468-2667(21)00255-3

Rosenheim, N., Grabich, S., & Horney, J. A. (2018). Disaster impacts on cost and utilization of Medicare. *BMC Health Services Research*, 18(89), https://doi.org/10.1186/s12913-018-2900-9

World Bank (2024). *World Development Indicators*. https://databank.worldbank.org/source/world-development-indicators (Erişim Tarihi: 10.02.2024)

CUMHURBAŞKANLIĞI İLETİŞİM BAŞKANLIĞI'NIN HALKLA İLİŞKİLER AÇISINDAN DEĞERLENDİRİLMESİ

Prof. Dr. İbrahim Ethem Taş

Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, i.ethem.tas@gmail.com - 0000-0003-0958-7306

Yüksek Lisans Öğrencisi Sevda Beşen

Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, sevdabesen@gmail.com - 0000-0002-8938-6100

ÖZET

Halkla ilişkiler, iletişimi temel alan faaliyetlerdir. İletişimin olduğu her yerde halkla ilişkiler söz konusu olsa da onun planlı ve sistemli bir disiplin olarak faaliyet göstermesi yakın tarihleri işaret etmektedir. Çağdaş ve demokratik bir hizmetin gereği olarak kamu yönetimi açısından halkla ilişkiler, yöneten-yönetilen arasında köprü görevi icra eden iletişim çalışmalarıdır. Bu iletişim karşılıklı anlayış, dürüstlük, güvenilirlik temeline dayanan ikna edici ve sabır gerektiren özelliklere sahiptir. Son yıllarda internet ve bilgisayar teknolojisinde yaşanan gelişmeler, ulusal ve uluslararası mesafeleri ortadan kaldırmış, iletişimi kolaylaştırmış ve bilginin kısa sürede yayılmasını sağlamıştır. Halkla ilişkiler de bu gelişmelerden etkilenmiş ve geleneksel kitle iletişim araçlarının yanı sıra internet halkla ilişkiler faaliyetlerinin vazgeçilmez bir aracı olmuştur.

Kamu yönetimi, halkın dilek ve beklentilerini yerine getirmek ve halka hizmet sunmak ile yükümlüdür. Bu yükümlülükleri yerine getirirken, halkla ilişkilerin iki yönlü işlevi olan tanıma ve tanıtma faaliyetlerinden de yararlanmak zorundadır. Tanıma işlevi, halkın dilek, şikâyet ve beklentilerinin öğrenilmesiyle ilgili iken, tanıtma işlevi ise halkın ihtiyaçlarının belirlenmesi sonucu oluşturulan kamu politikalarının halka anlatılmasını içermektedir. Halkın gerekli noktalarda aydınlatılması, bilgilendirilmesi ve alınan kararlardan haberdar edilmesi halkta yönetime karşı olumlu bir imaj oluşturmaktadır.

24 Temmuz 2018 tarihli 30488 sayılı Resmi Gazete'de yayımlanan 14 numaralı Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi ile Cumhurbaşkanlığı İletişim Başkanlığı kurulmuştur. Cumhurbaşkanlığı İletişim Başkanlığı, kamu yönetiminin tanıma faaliyetlerini kolaylaştırma ve tanıtma faaliyetlerini yürütme görevlerini üstlenmiştir. Literatür taramasını, cari mevzuatı ve Cumhurbaşkanlığı İletişim Başkanlığınca paylaşılan verileri temel alarak hazırlanan bu çalışmada, Cumhurbaşkanlığı İletişim Başkanlığı'nın amacı, kurumsal yapısı, yürütmekte olduğu tanıma ve tanıtma faaliyetleri halkla ilişkiler perspektifiyle ele alınarak incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Halkla İlişkiler, Kamu Yönetimi, Cumhurbaşkanlığı İletişim Başkanlığı, CİMER

1. GİRİŞ

21. yüzyılda bilgi ile birlikte teknolojik gelişmelerin durmaksızın ivme kazanması ve hemen her alanda dijitalleşmenin yaşanması ile iletişimin olanakları artmakta ve iletişim oldukça önemli bir hale gelmektedir. Bilgi toplumunun etkin bir iletişim ortamıyla sürdürüleceği üzerine kanılar, iletişim, insan ve teknoloji öğelerine yoğunlaşmayı mecbur kılmıştır (Arslan, 2016, 7). Günümüz iletişim teknolojisinde yaşanan gelişmeler halkla ilişkileri, demokratik sistemlere rehberlik eden bir disiplin olarak karşımıza çıkarmaktadır. Karşılıklı iletişimi temel alan halkla ilişkiler, doğru ve gerçek mesajlarla ya da bilgilerle hedef kitlelerin gönlünde yer edinme çabası ya da iletişim çalışmalarının tümü olarak ifade edilebilir.

Kamu yönetiminde halkla ilişkiler, tanıma ve tanıtma işlevi ile ön plana çıkmaktadır. Tanıtma işlevi ile yönetim, yapmış olduğu çalışmalar ve kamu politikaları hakkında halka bilgi verirken; tanıma işlevi ile de yönetime yönelik dilek, şikâyet, talep ve beklentileri öğrenmekte; yapılan hizmetler ve yürütülen kamu politikalarıyla ilgili olarak vatandaşların görüş ve önerileri hakkında bilgi sahibi olmaktadır. Vatandaşlardan alınan veriler sonucunda yönetim, devlet-millet iletişimini etkin kılmak adına gerekli durumlarda kamu politikalarında düzeltmeye giderek halkla ilişkilerin karşılıklı iletişim temelli işlevini somutlaştırmalıdır. Devlet-millet arasında köprü görevi üstlenen halkla ilişkilerle bu köprünün sağlam inşa edilmesi, vatandaş ile kurulacak olan iletişimin sağlam ve sağlıklı olmasını sağlayacaktır. Halkın desteğini kazanmak için köprü görevini üstlenen halkla ilişkilerden mümkün olduğunca faydalanmakta yarar vardır. Halkla ilişkilerin dürüstlük, inandırıcılık, yineleme gibi temel ilkeleriyle hareket ederek ve halkla ilişkilerin amaçlarını hayata geçirerek kamu yönetimi için önemli olan halk desteğini kazanmak mümkündür (Aydın & Taş, 2016, 123).

Cumhurbaşkanlığı İletişim Başkanlığı devlet-millet iletişimini etkin ve sürekli kılmak görevini üstlenerek, teknolojik gelişmelerin ürünü olan CİMER uygulamasını bünyesine katıp, sorumluluğunu Halkla İlişkiler Daire Başkanlığı'na vermiştir. CİMER, devlet-millet arasında bir iletişim köprüsü olarak, vatandaşların görüş, öneri, istek ve beklentilerini Cumhurbaşkanlığına iletilmesini sağlayan, vatandaşlara da belirli bir yasal süre içerisinde dönüş yapmakla yükümlü olan bir kamu hizmeti aracıdır. Bu karşılıklı iletişim neticesinde, vatandaşlar hem dilekçe ve bilgi edinme hakkını kullanarak dilek, şikâyet, talep ve beklentilerini iletebilmekte hem de kamu politikaları hakkında görüş ve önerilerini sunarak yönetime katılma imkânı elde etmektedir. Yönetimde halktan aldığı bilgiler doğrultusunda kamu politikalarında iyileştirmeye ve düzeltmeye gitmektedir.

Bu çalışmanın amacı; Cumhurbaşkanlığı İletişim Başkanlığı halkla ilişkiler faaliyetlerini ortaya koymak, değerlendirilmek ve analiz etmektir. Bu kapsamda, genel olarak halkla ilişkilerin tanımı, amacı, önemi, ilkeleri ve kullandığı araçlar üzerinde durulmuş ve akabinde çalışmanın bütünlüğü açısında kamu yönetiminde halkla ilişkilerin anlamı, yeri ve önemi açıklanmıştır. Daha sonra, Cumhurbaşkanlığı İletişim Başkanlığı'nın kurumsal yapısı, tarihçesi ve halkla ilişkiler faaliyetlerine yer verilmiştir. Ayrıca, Başkanlığın CİMER uygulaması ve Devlet Teşvikleri Tanıtım Günleri Etkinliği ayrı başlık altında önemli bir halkla ilişkiler faaliyeti olarak ele alınmıştır.

2. GENEL OLARAK HALKLA İLİŞKİLER KAVRAMI

İletişim, insan yaşamının her alanında var olan bir teknik olarak halkla ilişkiler alanının da temelini oluşturmaktadır. Ancak halkla ilişkiler alanında iletişim, kısıtlı bir döngüyle oluşturulan tek taraflı bilgilendirmeden daha kapsamlı olarak, karşılıklı iletişim olayını içinde barındırmaktadır. Halkla ilişkiler faaliyetleri kapsamında gerçekleştirilen iletişim çalışmaları ile hedef kitlenin tepki ve beklentileri tespit edilmekte, bu geri bildirimler süzgeçten geçirilerek değerlendirilmektedir (Kazancı, 2016, I).

Halkla ilişkilerin tarihi, insanlık tarihi kadar eskiye gitmektedir (Tortop & Özer, 2017, 10). Arkeolojik ve antropolojik araştırmalar sonucu ortaya çıkan bulgular, yöneticilerin halkla iletişimlerini geliştirmek ve onlarla olan diyalogunu dinamik tutmak için halkla ilişkiler tekniklerini kullandıklarını ortaya koymaktadır. Günümüzde uygulanan modern yapıda halkla ilişkiler anlayışı, 20. yüzyılın sosyal ve ekonomik gelişmeleri ışığında bir zorunluluk olarak yaygınlaşmıştır (Asna, 2006, 13). Bununla beraber halkla ilişkilerin sistemli ve belirli bir plan dâhilinde uygulama alanı bulmasının tarihinin yeni olduğu ifade edilebilir (Kazancı, 2016, 1).

2.1.Halkla İlişkilerin Tanımı

Oldukça geniş uygulama alanı olan halkla ilişkilerin çok sayıda tanımı bulunmaktadır. Halkla ilişkileri tanımlama aşamasında kullanılan kavramların farklılık göstermesi, yıllara göre halkla ilişkilerin büründüğü rol veya halkla ilişkilere atfedilen özellikler, algılanış biçimi ve farklı alanlar tarafından ele alınmış olması halkla ilişkilere geniş bir tanım havuzu yaratmıştır. Bu sebeple literatürde halkla ilişkilere ilişkin pek çok tanım yapılmış bulunmaktadır (Hutton, 2001, 385).

Bir kurum veya iletişimci için halkla ilişkiler, önemli olan kişi veya kitlelerin dikkatini çekmek ve kendilerine yarar sağlayacak ya da kurumun ilerlemesini sağlayacak adımlarla iş birliği sağlamaya yarayan iletişimdir (Davis, 2006, 23). Yöneticilik ile sıkı bağlantılı olan halkla ilişkiler, halkı belli bir davranışı kabul etmeye ya da belli bir yolu izlemeye inandırma ve ikna etme sanatı olarak ifade edilebilir (Tortop & Özer, 2017, 4). Geniş anlamda halkla ilişkiler, bir kurumun toplumla iç içe olma yolunda harcadığı çalışmaların tümü olarak ifade edilebilir. Buna ilaveten Sabuncuoğlu halkla ilişkileri halka açılan bir pencere; tanıma ve tanıtma süreci; bir kurumu ilişki içerisinde olduğu kişilere sevdirme ve saydırma sanatı; hedef kitleleri etkilemek için önceden hazırlanmış planlı, inandırıcı iletişim çabası olarak ele almaktadır (Sabuncuoğlu, 2001, 3-4).

2.2.Halkla İlişkilerin Amacı

Halkla ilişkilerin temelinde iletişim yer almaktadır. Bu iletişim, belirli bir alana ya da kesime yönelik dinamik bir süreç olarak, kurumlar ile hedef kitlelerini birbirlerine yakınlaştıran, kaynaştıran, uyumlaştıran ve bunlar arasında bir bütünlük oluşturan çabaları içermektedir (Erdoğan, 2014, 17). Halkla ilişkiler, kurumların amaçlarını hayata geçirmeleri adına bir destekçi olarak iletişimin yönetilmesi görevini üstlenmektedir. Böylelikle, belli bir amaç etrafında örgütlenen kurumların bir yönetim fonksiyonu olarak halkla ilişkilerden yararlanmak istemelerinin birçok sebebi bulunmaktadır (Kalender, 2013, 34).

Boztepe (2013, 88-90)'ye göre çağdaş bir alan olan halkla ilişkilerin amacı, kurumlar ile hedef kitleleri arasında güven temelinde, karşılıklı ve iyi niyete dayalı ilişkiler oluşturmak ve geliştirmektir. Çift yönlü iletişim vasıtasıyla, hedef kitlelerin düşünce, istek, öneri ve

yakınmaları öğrenilerek söz konusu hususlar üzerine çalışmalar yapılarak değişikliğe gidilmesi sağlanacaktır. Buradan anlaşılacağı üzere bir kurumun varlığını idame ettirebilmesi ve kurumsal amaçlarını yerine getirebilmesi için hedef kitlesinin güven, destek ve onayını kazanması gerekmektedir. Hedef kitle nezdinde halka dayanmayan hiçbir amaç ve çabanın olumlu sonuç doğurmayacağı bir gerçektir.

Silsüpür (2021, 68)'e göre, kâr amacı gütsün ya da gütmesin özel ya da kamu kurumları olmak üzere her türlü kurum veya kuruluşun halkla ilişkilerle ulaşmak istediği amaç, hedef kitlelerin dikkatini çekmektir. Halkla ilişkilerin en temel amacı ise, kurumların hedef kitleleri ile arasında karşılıklı anlayışa dayalı iletişim ortamı oluşturmaktır. Karşılıklı anlayışa dayalı iletişim ortamı oluşturulduğunda ise kurumlar ile hedef kitleler arasında önyargısız ve daha samimi bir ilişki kurulabileceği gibi bu durumdan her iki taraf da ortak yarar sağlayacaktır (Kalender, 2013, 3).

2.3.Halkla İlişkilerin İlkeleri

Bir kurum veya kuruluşun halkla ilişkiler faaliyetleri kapsamında ulaşmak istediği amaçları belli ilkelere bağlı olarak varlık kazanacaktır. Başka bir ifadeyle, halkla ilişkiler faaliyetleri belirli amaçlar doğrultusunda yürütülürken, kurumların belli değer ve ilkeleri göz önüne alması ve bu hususta ilerlemesi halkla ilişkiler anlayışının zorunluluk taşıyan yanlarını ortaya koymaktadır. Canöz (2008,141), hedef kitlelere doğruluğu kanıtlanabilir bilgilerin sunulması, meşruluktan ya da yasal yoldan ayrılmadan hedef kitlelerin algısında olumlu bir kurum imajı yaratılarak çift yönlü iletişim ile karşılıklı anlayışın geliştirilmesini halkla ilişkilerin temel ilkesi olarak ele almaktadır. Hedef kitlelerin güven, destek ve anlayışını kazanmak ve onlarla karşılıklı iletişim ortamı ile diyalog kurmak, ancak halkla ilişkilerin ilkelerinin hayata geçirilmesi ile mümkün olacaktır. Genel olarak halkla ilişkilerin ilkeleri dürüstlük, inandırıcılık, yineleme ve harcamaların planlanmasıdır. Güven temeline dayandırılan halkla ilişkiler çalışmaları, açık ve şeffaf olmayı gerekli kılmaktadır. Güven, ancak doğru ve gerçek bilgiler ve mesajlarla sağlanabilir. Bu yüzden halkla ilişkilerin önder ilkesi, dürüstlüktür (Çamdereli, 2004, 31). Güven oluşturmanın bir başka unsuru ise hedef kitlelere sunulan bilgilerin ve mesajların inandırıcı olmasından geçmektedir. Kurumların hedef kitlelere iletileceği mesajların doğruluğu kanıtlanabilir ve gerçeklik barındırması gerekir. Hedef kitlelerin tanınması özelliklerinin bilinmesi, oluşturulacak mesajlarda kullanılan kelimelerin ustalıkla ve titiz bir şekilde seçilmesi mesajların isabetli olmasını sağlayacağı gibi inandırıcı olmasına da yardımcı olacaktır (Asna, 2006, 111). Halkla ilişkilerin bir diğer etkili ve önemli ilkesi yinelemedir. Yineleme, kurumların halkla ilişkiler faaliyetleri kapsamında belli uğraşlar ve araştırmalar sonucu hedef kitlelere iletmek istediği mesajların birçok kez tekrar edilmesi anlamına gelmektedir. Mesajların sık sık tekrarlanıyor olması hedef kitlelerin belleğinde yer edinmesini sağlayabilir ve yineleme mesajın anlamından kaynaklanan kuşku ve belirsizlikleri yok edebilir (Geçikli, 2017, 21). Bir yönetim fonksiyonu olan halkla ilişkiler faaliyetinin bütçesi muhakkak olmalıdır. Halkla ilişkiler faaliyetlerinin hayata geçirilmesi için yıllık faaliyet planı hazırlanarak bütçe oluşturulmalı ve beklenmeyen veya olağanüstü giderler için giderler fonu hazırlanarak bir kenarda tutulmalıdır (Tengilimoğlu & Öztürk, 2008, 81).

2.4.Halkla İlişkilerde Kullanılan Geleneksel ve Yeni Nesil İletişim Araçları

Halkla ilişkiler, kurumlar ile hedef kitleleri arasında karşılıklı, diyaloga dayalı iletişim sürecini esas almaktadır. Hedef kitlelere yönelik planlanan halkla ilişkiler faaliyetlerinden başarılı bir sonuç elde etmek için kitle iletişim araçlarından yararlanmakta fayda vardır. Bu konuda her

türlü kitle iletişim aracı önem arz etmektedir. Bu araçların sözel, görsel, işitsel ve yazınsal olmasının hiçbir önemi bulunmamaktadır. Burada önemli olan husus ise, halkla ilişkiler faaliyetleri kapsamında kullanılan araçların hedef kitlelerin özellikleri ile uyumlu olmasıdır (Erdoğan, 2014, 17).

2.4.1. Yazılı-Basılı Araçlar

Halkla ilişkiler faaliyetleri çerçevesinde, kurumlar gerek iç gerekse dış hedef kitlelerine tek taraflı olarak çalışmalarını tanıtmak amacıyla geleneksel iletişim araçlarından yararlanmaktadır. Bunlardan gazeteler, dergiler, broşürler, kitapçıklar, bültenler, yıllıklar, raporlar, afişler, pankartlar ve el ilanları olarak söz edilebilir (Çamdereli, 2004, 103). Bilgi ve teknolojik gelişmeler neticesinde 21. yüzyılda basılı araçlar önemini yavaş yavaş kaybederken kitle iletişim araçları teknolojinin sunduğu gelişmeler ışığında daha farklı boyutlara taşınmıştır. Teknolojik gelişmeler gazete, dergi ve diğer yazılı-basılı araçların elektronik ortamda hedef kitleye sunulabilir hâle gelmesine ve hedef kitleye daha kolay ulaşmasına katkı sağlamıştır.

Görsel- İşitsel Araçlar

Görsel-işitsel araçlar, göze ve kulağa hitap etme özelliğine sahiptir. Televizyon, görsel-işitsel bir araç olarak uydular aracılığı ile dünyanın her yerine istenilen zamanda ulaşma imkânını izleyicilere sunmaktadır. Televizyon, kurumların dağınık ve geniş kitlelere ulaşmasına yardımcı olmakla birlikte, izleyiciler üzerinde uzun süreli iz bırakabilme, araçsal niteliklerinden dolayı, izleyiciye yani hedef kitlelere yönelik hazırlanan konu, kurum ve düşünce yayınları ile duygusal yakınlık yaratma imkânını elinde bulundurmaktadır (Hazar, 2009,106). İşitsel bir araç olarak radyo, icad edildiği günden günümüze kadar olan süreçte ve hâlâ halkla ilişkiler çalışmalarında oldukça sık tercih edilerek kullanılmaktadır. Evde, arabada, dış mekânlarda ve farklı yaşam alanlarında kullanılabilen radyo, bu özelliği ile günlük hayatta insanlara hizmet ve konfor sağlayan bir iletişim aracıdır (Aydın & Taş, 2016, 68-69).

2.4.2. Sesli-Sözlü-Bilgilendirici Araçlar

Halkla ilişkiler faaliyetleri adı altında gerçekleştirilen etkinlikler, kurumun birebir temsilini sağlamaktadır. Bu etkinlikler, hedef kitleler ile kurum arasında iş birliği, anlayış ve güven ortamı yaratır ve bu ortak paylaşım alanları sayesinde hedef kitlelerle en canlı iletişim fırsatları yakalanmış olur (Gültekin, 2006, 1). Sergiler, fuarlar, festivaller ve şenlikler, toplantılar, yarışmalar, özel günler ve törenler, açılış ve kuruluş yıldönümleri sesli-sözlü-bilgilendirici halkla ilişkiler etkinlikleri arasında yer almaktadır.

2.4.3. Yeni Nesil Araçlar

Halkla ilişkiler, demokratik ve çağdaş bir yöntem olarak, halkın ön planda olduğu ve günümüz teknolojik gelişmeleriyle birlikte, mecburi ve olmazsa olmaz bir iletişim tekniği olarak uygulanmaktadır. Bu mecburiyet, halkın ne istediği, dilediği ve söylediğinin önem arz ettiği demokratik sistemlerde ön plana çıkarken, teknolojinin etkili bir iletişim aracı olarak kullanılması ve halkın artık sesini kolay bir şekilde duyurabilmesinden de kaynaklanmaktadır. Bilgisayar ve internet teknolojisinin ürünleri olan e-posta, web siteleri, sosyal medya (Instagram, Twitter, Facebook, Youtube vd.) platformları günümüzde yeni nesil halkla ilişkiler araçları olarak yaygın kullanıma sahiptir.

3. KAMU YÖNETİMİNDE HALKLA İLİŞKİLER

Kamu yönetimi, bir ülkede hayatını idame ettiren toplumların iç içe girmiş ve çoğunlukla birbirinden farklı sorunları arasında faaliyet gösteren, kamu hizmetlerini karşılayan ve yürüten bir idari mekanizmadır (Eryılmaz, 2020, 9). Kamu yönetimi mekanizmasının iyi işlemesi ise halkla olan iletişimin iyi olmasından geçmektedir. Modern bir faaliyet olan halkla ilişkiler uygulamalarının ve özellikle iletişimin etkin, sağlıklı ve iyi bir şekilde işlemesi ve yürütülmesi ise gerçekleştirilen kamu hizmetlerinin başarılı bir şekilde yerine getirilmesiyle olacak iştir (Tortop, 2003, 151). Kamu yönetimi adı altında halka hizmet sunumu sağlayan, kamu kurumlarıdır (Aydın & Taş, 2016, 115). Her kamu kurumu ise toplumsal bir ihtiyacı hayata geçirmek ile mükelleftir. Halk, kamu yönetiminin bir parçası olarak memnun edilmesi gereken kesimi temsil etmektedir (Çakmak & Kilci, 2011, 220). Yönetim, meşruiyetini halktan alırken bunun aksi olması da beklenemez bir durum olacaktır.

Kamu yönetimi alanında halkla ilişkiler, devlet ve yönetim gibi olguların gelişimine koşut olarak ilerleme göstermiştir. İnsanların toplu halde hayatlarını sürdürmeye başlamaları ile ortaya çıkan devlet, halkının temel gereksinimlerini karşılamak üzere ve onlara hizmet etmek için kamu yönetimi mekanizmasını geliştirmiştir. Öyle ki kamu yönetimi ve halkla ilişkiler aynı doğrultuda ve birbirini takiben gelişme göstermiş denilebilir (Aydın ve Taş, 2016 115). Bununla birlikte, 20. yüzyılda devletlerin sosyal devlet anlayışını benimsemeye başlaması, halkın bilinçlenmesi, kamuoyunun öneminin yavaş yavaş artması, halkın desteğini almayan hiçbir yönetimin ya da kararın başarıya ulaşamayacağı gerçeğinin farkına varılması halkla ilişkileri zorunlu bir uygulama alanı olarak popüler kılmıştır (Çakmak & Kilci, 2011, 236). Günümüz modern devletlerde halkla ilişkiler; vatandaşın ön planda olduğu vatandaş odaklı hizmet; halkın politika oluşumunda fikrini arz edebileceği yönetime katılıma; kamu yönetiminin halka karşı yaptığı haksız eylemler karşısında hesap verebilirlik; yönetimin işleyişi ile ilgili bilgi ve belgelerin açıklanması açıklık; yönetimin faaliyet ve işlemlerinin izlenebilir hale gelmesi şeffaflık, kavramları üzerinden yeniden konumlandırılmıştır (Kamu Yönetiminde Bir Dönüşüm Hikâyesi: CİMER, www.iletisim.gov.tr, 08.02.2024; Aydın, 2018, 232-233). Çağdaş bir alan olarak halkla ilişkiler, demokratik sistemlerde halkın istek ve beklentilerine önem veren yönetimler için mecburi ve olmazsa olmaz bir uygulama alanı olarak kendini göstermektedir.

Kamu yönetimi açık bir sistem olduğundan dolayı, halkın düşüncelerinden etkilenir ve halkı etkiler. Bu karşılıklı ilişkiden kaynaklı olarak kamu yönetimi, halkla ilişkilere gereken önemi vermelidir. Devlet-millet iletişiminin iyi olması, kamu hizmetlerinin halkın gereksinimlerini karşılayacak şekilde oluşturulmasından geçmektedir. Halkın gereksinimlerinin bilinmesi ise halkla ilişkiler vasıtasıyla halkı tanıma ve karşılığında da yönetimin çeşitli, karar ve uygulamalarını halka tanıtma ile bütünlük kazanmaktadır (Aydın ve Taş, 2006, 117). Kurumlar halkla ilişkiler aracılığı ile halkın istek, talep, beklenti, öneri ve şikâyetlerini öğrenmektedir. Karşılığında da bunları kurum amaçları ile bir bütünlük oluşturacak şekilde işleyerek, birtakım iyileştirmelere gitmektedir (Uysal, 1998, 3).

Demokratik bir yönetsel fonksiyon olan halkla ilişkiler, etkileme süreci ve kamu yararı ölçütlerinin birleşiminden meydana gelmektedir. Kamu yararı ölçütü, açıklık ve doğruluk ilkelerinin halkla ilişkilerin bünyesine girmesini gerekli kılmaktadır. Kamu yararının kurumun amaçları ile birleştirilmesi gerek toplumun gerekse kurumun ortak amaçlar doğrultusunda birbirinden etkilenmesine yardımcı olacaktır. (Uysal, 1998, 24-25).

3.1.Kamu Yönetiminde Halkla İlişkilerin Tanımı ve İşlevi

Kamu yönetiminde halkla ilişkiler, kamu yararını ve memnuniyetini sağlamak için sürdürülen sürekli iletişim çalışmalarını ifade etmektedir. Çift yönlü iletişimi vurgulan halkla ilişkiler, halkın ne istediğini öğrenmek ile birlikte, kamu yararına hazırlanan politikaları halka sunarak karşılığında halkın desteğini kazanmak ister. Denilebilir ki halkla ilişkiler, halk ile diyalog halinde kalmanın en etkili yoludur.

Tortop & Özer (2017, 3)'e göre "*Yönetim izlemekte olduğu politikanın halka benimsetilmesi, çalışmaların devamlı ve tam olarak duyurulması, yönetime karşı olumlu bir hava yaratılması ve buna karşılık, halkın da yönetim hakkında ne düşündüğünün, yönetimden ne istediğinin bilinmesi ve halkla iş birliği sağlanması görevine halkla ilişkiler denir.*" Halkla ilişkiler, halkın ilgisini çekmek, onu faaliyete geçirmek üzere hazırlanmış planlı, inandırıcı iletişim çalışmalarıdır (Uysal, 1998, 3). Yönetime çevre ile etkileşim halinde olma imkânı tanıyan halkla ilişkiler, yönetimin belirli ölçüde yanlış kararlar almasını en aza indirgeyen bir yönetim fonksiyonudur. Halkla ilişkiler, yönetime halk ile ilgili her türlü veriyi ya da kolaylığı sağlayan çağdaş ve geçerli bilme-tanıma yöntemidir (Kazancı, 2016, 27). Yalçındağ (1986, 57)'a göre, "*Kamu yönetiminde halkla ilişkiler, kamu kuruluşunun ilişkide bulunduğu toplum kesiminin güven ve desteğini sağlamak için giriştiği, iki yönlü iletişime dayalı, sonuçta kamuoyunda kuruluşun, kuruluşta da toplumun istediği yönde değişikliklerin gerçekleşmesine, böylece kuruluş ile çevresi arasında olabilecek en uygun ölçekte uyum ve denge sağlanmasına yönelik sistemli ve sürekli çabalardır*."

Yönetim vatandaşlar ile diyalog halinde kalmak için halkla ilişkilerin kitle iletişim araçlarından yararlanmaktadır. Bu araçlarla birlikte halkla ilişkilerin amaçları ve ilkeleri öncül alınarak çift taraflı iletişim ortamı yaratılmaktadır. Böylelikle, kamu yönetiminde halkla ilişkiler faaliyetleri iki işlev temel alınarak yürütülmektedir. Bunlar, halkla ilişkilerin çift taraflı iletişim esasına hizmet eden tanıtma ve tanıma işlevleridir. Tanıtma işlevinde halkı, kamu politikaları hakkında bilgilendirmek ve onlara kamu hizmetlerinin niteliğini açıklamak yer almaktadır (Metin & Altunok, 2002, 97). Günümüz modern ve demokratik kurumları halkla ilişkiler çalışmalarını bir zorunluluk olarak yapmakta ve doğrudan doğruya ve sürekli bir şekilde kendilerini kamuoyuna tanıtma çabası içerisine girmektedir (Güneş, 2009, 75). Kamunun halkla ilişkiler faaliyetleri kapsamındaki tanıtma yöntemleri, halkın bilgilendirilmesini amaç edinirken, halka devletin işleyişi hakkında da bilgiler sunmaktadır (Canöz, 2008, 143). Böylelikle halka, kurum hakkındaki bilgileri halkla ilişkiler vasıtasıyla gerçek, dürüst ve güvenilir bir şekilde aktarmakta ki amaç olumlu kurum imajı oluşturmak ve kurumun çevresi tarafından onaylanmasını sağlamaktır (Arklan ve Akdağ, 2010, 17).

Tanıma işleviyle ise, kurumlar halkın dilek, şikâyet ve beklentileri hakkında bilgi edinmektedir (Kazancı, 2016, 159). Tanıtma ve tanıma işleviyle, kurum halka tanıtılarak, halkta kuruma karşı olumlu bir izlenim yaratmak, halkın ihtiyaç ve beklentilerini saptamak ve kurumun politika ve çalışmalarını halktan elde edilen verilerle bütünleştirmek amaçlanmaktadır (Doğan, 2017, 112).

3.2.Kamu Yönetiminde Halkla İlişkilerin Amacı ve Önemi

Halkla ilişkiler, yönetim ile vatandaşları arasında sağlıklı ilişkiler oluşturmaya, karşılıklı ilişkileri en iyi şekilde tesis etmeye, kurum hakkında olumlu izlenimler ve düşünceler yaratmayı amaç edinen modern bir alandır. Ayrıca halkla ilişkiler, kurum hakkında yayılan ya da yayılmaya müsait kötü düşünce ve söylentileri bertaraf etmeye yardımcı olan, olumlu kurum imajının oluşturulmasına katkı sağlayan bir alandır (Şükürov, 2021, 275). Güneş (2009, 74)'e göre "Halkla ilişkilerde temel amaç, kamuoyunu etkilemek ve ondan etkilenmektir." Kamu kurumlarında Şükürov (2021, 280)'a göre halka ilişkiler faaliyetleri halkın devlete olan güvenini artırmak için yapılmaktadır. Halkla ilişkilerin genel geçer amaçlarını şu şekilde sıralamak mümkündür (Güneş, 2009, 75):

- Halka kurum ve kuruluş hakkında gerekli bilgileri açıklamak ve yönetimin çalışmalarına ilişkiler bilgiler vermek,
- Yönetim hakkında kamuoyunun zihninde olumlu bir imaj oluşturmak,
- Yönetimin işlerini halkın kavrayacağı bir şekilde basitleştirmek,
- Halkın dilek şikâyet ve beklentilerini öğrenerek, yönetimin alacağı kararların isabet derecesini artırmak,
- Kurum ve kuruluşlara ilişkin yeni yasal düzenlemeler hakkında halka ayrıntılı açıklamalar yapmak,
- Kurumca alınan kararların yerinde olmasını sağlamak için kamuoyu araştırması yapmak,
- Kurum veya kuruluşlara müracaat eden halkı formalitelerle yormadan, işini kolaylaştırmak,
- Daha yerinde ve etkili hizmetler için halkla iş birliği içinde olmak,
- Herkesin kişiliğine saygı duyarak, kibar ve ölçülü bir şekilde özel ve kamu yararlarına cevap vermek,
- Kurum çalışanlarının birbirleriyle kaynaşmasını, olumlu diyalog halinde olmasını sağlayarak onlardan daha iyi verim alınmasını sağlamak.

4. MİLLET-DEVLET İLETİŞİMİNİN ETKİN YÖNETİMİ: CUMHURBAŞKANLIĞI İLETİŞİM BAŞKANLIĞI

Türkiye'de, 16 Nisan 2017 Referandumu ile gerçekleştirilen anayasa değişikliği sonrasında fiili olarak 9 Temmuz 2018 tarihinde "Parlamenter Sistem"den "Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi"ne geçilmiştir (Kalkar & Öcal, 2020, 1). Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi çok sayıda yenilikleri beraberinde getirmiştir. Cumhurbaşkanlığı İletişim Başkanlığı da bu yeniliklerden biri olarak, devlet-millet iletişimini etkin ve sürekli sağlamak adına her türlü tedbiri almaktadır. Bununla birlikte, ulusal ve uluslararası alanda tüm iletişim araç ve yöntemlerini kullanarak, Türkiye'nin savlarının anlatılmasını, tanıtımının yapılmasını ve kamuoyunda doğru, güvenilir ve tutarlı bir Türkiye imajı sunarak, Türkiye markasını güçlendirmeyi hedeflemektedir (2024 Performans Programı; www.iletisim.gov.tr, 14.02.2024).

4.1.Cumhurbaşkanlığı İletişim Başkanlığı Teşkilat Yapısı ve Tarihçesi

Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemine geçilmesinin ardından, 24/07/2018 tarihli ve 30488 sayılı Resmi Gazete'de yayımlanan 14 Sayılı İletişim Başkanlığı Teşkilatı Hakkında Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi'nin "Teşkilat" başlıklı 5. Maddesi uyarınca İletişim Başkanlığına bağlı sekiz adet hizmet birimi bulunmaktadır:

- Kamu Diplomasisi Daire Başkanlığı,
- (Ek:RG-18/9/2020-31248-C.K.-66/3 md.) Stratejik İletişim ve Kriz Yönetimi Dairesi Başkanlığı,
- Basın ve Yayın Daire Başkanlığı,
- Halkla İlişkiler Daire Başkanlığı,
- Tercüme Daire Başkanlığı,
- (Değişik:RG-19/2/2022-31755-C.K.-92/1 md.) Personel ve Eğitim Dairesi Başkanlığı,
- (Ek:RG-19/2/2022-31755-C.K.-92/1 md.) Destek Hizmetleri Dairesi Başkanlığı
- Bilgi İşlem Daire Başkanlığı,
- Strateji Geliştirme Daire Başkanlığı,
- Hukuk Müşavirliği,
- (Ek:RG-18/9/2020-31248-C.K.-66/3 md.) Özel Kalem Müdürlüğü.

14 Sayılı İletişim Başkanlığı Teşkilatı Hakkında Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi 24/07/2018 tarihinde 30488 sayılı Resmî Gazete'de yayımlanmıştır. Kararnamenin 8. Maddesine göre Halkla İlişkiler Dairesi Başkanlığının vatandaşlarla ilgili üç görevi bulunmaktadır. Bu görevler:

- Vatandaşların şikâyet, talep, görüş ve önerilerinin derhal işleme alınıp değerlendirilmesini, sonuçlandırılmasını ve ilgilisine süratle cevap verilmesini sağlamak.
- 9/10/2003 tarihli ve 4982 sayılı Bilgi Edinme Hakkı Kanununa göre yapılacak bilgi edinme başvurularını etkin, süratli ve doğru bir şekilde sonuçlandırmak üzere gerekli tedbirleri almak.
- Vatandaşların kamu kurum ve kuruluşlarının faaliyetlerine ilişkin başvurularına yönelik işlem süreçlerinin doğru bir şekilde yürütülmesi ve hızlı sonuçlandırılması amacıyla kurumsal takip ve inceleme faaliyetlerini yürütmek (Kamu Yönetiminde Bir Dönüşüm Hikâyesi: CİMER, www.iletisim.gov.tr, 08.02.2024) olarak belirlenmiştir.

Cumhurbaşkanlığı İletişim Başkanlığı'nın teşkilat yapısı merkez, taşra ve yurtdışı olmak üzere üçe ayrılmaktadır. Merkez teşkilatında Başkanlık Makamı ile birlikte, iki başkan yardımcısı, bir özel kalem müdürlüğü, bir hukuk müşavirliği ve dokuz daire başkanlığı yer almaktadır. Taşra teşkilatları, 19 şehirde Cumhurbaşkanlığı İletişim Başkanlığı'na bağlı Bölge Müdürlükleri adı altında faaliyet göstermektedir. Yurt dışı teşkilatları ise, 48 eyalette İletişim Müşavirlikleri ile İletişim Ataşelikleri adı altında Cumhurbaşkanlığı İletişim Başkanlığı'na bağlı hizmet sunmaktadır (2022 Yılı İdare Faaliyet Raporu, www.iletisim.gov.tr, 08.09.2023).

Cumhurbaşkanlığı İletişim Başkanlığı'nın geçmişi 1862 yılında Maarif-i Umumiye Nezaretine bağlı İstanbul'da kurulan Matbuat Müdürlüğüne dayanmaktadır. Milli Mücadele Döneminde Ankara'da TBMM çatısı altında yeni bir yapılanmaya gidilmesi gerekliliğinden dolayı, 7 Haziran 1920 tarihinde 6 sayılı "Matbuat ve İstihbarat Müdüriyet-i Umumiyesi Teşkiline Dair Kanun" ile TBMM'ye ve İcra Vekilleri Heyeti Reisi'ne doğrudan bağlı olarak "Matbuat ve

İstihbarat Müdüriyet-i Umumiyesi" kurulmuştur. Matbuat ve İstihbarat Müdüriyet-i Umumiyesi ise, 18 Haziran 1984 tarihinde yayımlanan 231 sayılı Kanun Hükmünde Kararname ile Başbakanlığa bağlı "Basın Yayın ve Enformasyon Müdürlüğü" adını almıştır (2020-2024 Stratejik Plan, www.iletisim.gov.tr, 22.09.2023). 2018 yılında Cumhurbaşkanlığı hükümet sistemine geçilmesi ile birlikte, Basın Yayın ve Enformasyon Genel Müdürlüğü (BYEGM) kapatılarak görev ve yetkileri İletişim Başkanlığı'na devredilmiştir. Cumhurbaşkanlığı İletişim Başkanlığı kuruluş aşamasında Basın Yayın ve Enformasyon Genel Müdürlüğü'nün yerinde faaliyete başlamıştır. BYEGM'nin personeli ve görevlerinin çoğunluğu Cumhurbaşkanlığı İletişim Başkanlığı'na devredilmiştir. 2020 yılında Cumhurbaşkanlığı İletişim Başkanlığı, kurumsal kapasitesini ve insan kaynaklarını yeterli olgunluğa ulaştırdığında ise Kızılırmak Mahallesi Mevlana Bulvarı Çankaya / Ankara'da bulunan merkez binasına taşınmıştır (Çetin, 2022, 244).

4.2.Cumhurbaşkanlığı İletişim Başkanlığı'nın Halkla İlişkiler Faaliyetleri

Cumhurbaşkanlığı İletişim Başkanlığı tanıtma faaliyetleri kapsamında yönetimin yeni politikalarını, güncel gelişmeleri ve ülke gündemini etkileyecek haberleri kurumun web sitesinden ve Instagram, Twitter, Facebook, Youtube, Linkedin gibi sosyal medya hesaplarından paylaşmaktadır. Bu hesaplardan kamuoyunu aydınlatma, doğru bilgilendirme ve devleti tanıtma faaliyetleri kapsamında 2020 yılında 7.991, 2021 yılında 8.679, 2022 yılında 24.735 ve 2023 yılında tahmini 14.500 sosyal medya paylaşımı yapılmıştır (2020 Faaliyet Raporu; 2021 Faaliyet Raporu; 2024 Performans Programı; www.iletisim.gov.tr, 14.02.2024).

Cumhurbaşkanlığı İletişim Başkanlığı, ülke gündemine düşen yanlış bilgilerin yayılmasını önlemek amacıyla 2022 yılında kendi bünyesinde Dezenformasyonla Mücadele Merkezi oluşturmuştur. Kamuoyunda yayılan dezenformatif ve yalan haberlere karşı gerçek ve doğru bilgilerin yayılmasını sağlamak için her hafta pazartesi günü Dezenformasyon Bülteni yayımlanmaktadır (Cumhurbaşkanlığı İletişim Başkanlığı, www.iletisim.gov.tr, 08.02.2024). Bununla birlikte, yalan ve yanlış bilgilerin geniş kitlelere yayılmasını engellemek maksadıyla Dezenformasyonla Mücadele Merkezi Instagram, Twitter ve Linkedin gibi sosyal medya uygulamalarından da bilgilendirme amaçlı paylaşım yapmaktadır.

4.2.1. CİMER

Cumhurbaşkanlığı İletişim Merkezi (CİMER), halkla ilişkilerin diyalog kurma ve karşılıklı anlayış geliştirme özelliğinin vücut bulduğu bir uygulamadır. Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemine geçilmesi ile birlikte Başbakanlık İletişim Merkezi (BİMER) ve "Cumhurbaşkanına yazın" uygulamaları bir çatı altında toplanarak; vatandaşların istek, ihtiyaç ve beklentilerinin doğrudan Cumhurbaşkanlığına iletebileceği bir halkla ilişkiler aracı olan CİMER sistemi oluşturulmuştur (Açıklamalı CİMER Yönetmeliği, www.iletisim.gov.tr, 13.02.2024). CİMER, 24/07/2018 tarihli ve 30488 sayılı Resmi Gazete'de yayımlanan 14 Sayılı İletişim Başkanlığı Teşkilatı Hakkında Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi'nin "Görev" başlıklı 5. Maddesi uyarınca "Vatandaşların, kamu kurum ve kuruluşlarının faaliyetlerine ilişkin talep, görüş ve önerilerini kolayca iletebilmelerine yönelik tedbirleri almak." amacıyla Cumhurbaşkanlığı İletişim Başkanlığı Halkla İlişkiler Daire Başkanlığı bünyesinde halkla ilişkiler uygulaması olarak faaliyete geçirilmiştir.

Vatandaşlar dilek, şikâyet ve bilgi edinme başvurularını ya da katılımcı yönetim anlayışına dayanarak, kamu politikalarına yönelik her türlü fikir ve görüşlerini 3071 sayılı Dilekçe Hakkı Kanunu ve 4892 sayılı Bilgi Edinme Kanunu kapsamında CİMER aracılığıyla iletebilmektedir (50 Soruda CİMER, www.iletisim.gov.tr, 08.02.2024). Vatandaş ile devlet arasında köprü görevi icra eden CİMER'e başvurular birçok kanaldan gerçekleştirilebilmektedir. İnternet aracılığı ile kendi web sitesi ve E-devlet kapısından, telefon aracılığı ile ALO 150 hattı üzerinden, mektup, faks ve son olarak şahsen müracaat seçeneği ile CİMER'e başvuruda bulunabilmektedir.

CİMER'e Türkiye Cumhuriyeti vatandaşları, karşılıklılık esası çerçevesindeki yabancılar ve özel hukuk tüzel kişileri başvuruda bulunabilmektedir (Kamu Yönetiminde Bir Dönüşüm Hikâyesi: CİMER, www.iletisim.gov.tr, 08.02.2024). Vatandaşlar, Cimer.gov.tr web sitesi üzerinden Türkiye Cumhuriyeti kimlik bilgilerini ve telefon numaralarını girerek başvuru ekranına ulaşabilmektedir. Akabinde istek, teşekkür, şikâyet, yönetime katılma, bilgi edinme hakkı, görüş öneri ve "Türkiye Yüzyılı" hayalini paylaş başvuru türlerinden birini seçip, gerekli kişisel bilgilerini teyit ederek, 3000 karakterle sınırlı mesajlarını ve dilerlerse konu ile ilgili ek dosyalarını sisteme yükledikten sonra başvurularının iletilmesini istedikleri kamu kurumunu seçerek başvuruyu tamamlayabilmektedirler.

Vatandaş başvuruları dilekçe hakkı ve bilgi edinme hakkı çerçevesinde farklı sürelerde neticeye kavuşturulmaktadır. Vatandaşın yapmış olduğu başvuru 3071 sayılı Dilekçe Kanunu kapsamında; istek, şikâyet, görüş, öneri ve ihbar niteliğinde ise en geç 30 gün içinde cevaplandırılması gerekmektedir. Ancak, başvuru bilgi edinme hakkını içeriyorsa başvuru sahibine cevabın 4982 sayılı Bilgi Edinme Kanunu kapsamında 15 gün içerinde verilmesi gerekmektedir (Kamu Yönetiminde Bir Dönüşüm Hikayesi: CİMER, www.iletisim.gov.tr, 02.03.2024).

Vatandaş başvuruları CİMER tarafından ilgili kurumlara iletilmektedir. CİMER, başvurulara zamanında veya yasal süre içerisinde dönüş yapmayan kurumları tespit ederek uzaktan denetim yapmaktadır. Bununla birlikte, vatandaşa yönelik mağduriyet yaratan kamu personeli ise ilgili kurum aracılığı ile uyarılmaktadır. Bu kapsamda İletişim başkanlığı her yıl belli bir sayıda kurumu denetlemektedir ve CİMER personeline yüz yüze ve online eğitim vermektedir. Böylelikle CİMER'e yapılan başvurularda vatandaş mağduriyetini ortadan kaldırmak ve ortalama cevap verme süresini düşürmek hedeflenmektedir (2024 Performans Programı, www.iletisim.gov.tr, 14.02.2024).

CİMER, engelli vatandaşlara yönelik "Engelsiz CİMER" adlı bir proje faaliyete geçirmiştir. İlk olarak görme engelli vatandaşlar için hayata geçirilen bu proje sayesinde, görme engelli vatandaşlar mevcut bilgisayarlarında kullandıkları ekran okuyucular ile CİMER'e müracaat edebilmekteydi. İlerleyen süreçte, işitme ve konuşma engelli vatandaşların da CİMER'e başvuru yapabileceği bir uygulama geliştirilmiştir. Bu iki uygulama ise 2022 yılında "Engelsiz 112" adlı uygulama da birleşmiş olup görme, işitme ve konuşma engelli vatandaşlar CİMER personelleri ile iletişime geçerek başvurularını iletebilmekte ve verilen cevaplara aynı uygulamadan erişebilmektedir. Bununla birlikte, Cumhurbaşkanlığı İletişim Başkanlığı görme engelli vatandaşlar için "Kulak Ver" projesi ile Türkiye'nin tanıtımının yapıldığı "Türkiye'nin

Sırları" adlı kitabın görsel içeriklerini dört farklı dilde sesli betimleyerek, görme engelli vatandaşların hizmetine sunmuştur (TRT Haber, www.trthaber.com, 16.02.2024).

Cumhurbaşkanlığı İletişim Başkanlığı birçok alana yönelik yayın yapmaktadır. Halkla İlişkiler alanına yönelik yayınları arasında "CİMER İle Çözüme Kavuşanlar", "50 Soruda CİMER", "CİMER'in Hiç Dinmeyen Gündemi; Ayasofya Müzesi'nden Ayasofya-i Kebir Camii Şerifi'ne", "Açıklamalı CİMER Yönetmeliği", "Kamu Yönetiminde Bir Dönüşüm Hikâyesi; CİMER", "Gönül Köprüsü CİMER", "Büyük Türkiye Zaferi" ve "Devlet Teşvikleri Tanıtım Günleri" (Cumhurbaşkanlığı İletişim Başkanlığı, www.iletisim.gov.tr, 08.02.2024) yer almaktadır.

Cumhurbaşkanlığı İletişim Başkanlığı, vatandaşlara CİMER başvuru işlemleri ve bu çerçevedeki hakları konusunda rehberlik etmesi amacıyla, 2020 yılında "50 Soruda CİMER" adlı kitapçığı yayınlamıştır. Bu kitapçık uluslararası halkla ilişkiler kapsamında ve CİMER uygulamasını dış kamuoyuna tanıtmak maksadıyla 2023 yılında İngilizce ve Arapça dillerine çevrilmiştir (Kamu Yönetiminde Bir Dönüşüm Hikayesi: CİMER, www.iletisim.gov.tr, 08.02.2024). Bununla birlikte, vatandaşlar CİMER ile ilgili merak ettikleri ve bilgi almak istedikleri hususlarla ilgili ayrıntılı bilgilere Cumhurbaşkanlığı İletişim Başkanlığı'nın web sitesindeki "CİMER" sekmesinden "Sıkça Sorulan Sorular" başlığından ulaşabilmektedir (Cumhurbaşkanlığı İletişim Başkanlığı, www.iletisim.gov.tr, 17.02.2024). "Açıklamalı CİMER Yönetmeliği" adlı kitap ise, 04/06/2022 tarihli ve 31856 sayılı Resmi Gazete de yayımlanan 5690 sayılı Cumhurbaşkanlığı İletişim Merkezi Yönetmeliği'ni kapsamına almaktadır. Yönetmelik kitabı, CİMER'i vatandaşlara ve CİMER personeline daha anlaşılır kılmak adına hazırlanmıştır. Kitapta yönetmeliğin bütün maddeleri ele alınarak açıklamalı bir şekilde ve örneklerle anlatılmıştır (Açıklamalı CİMER Yönetmeliği, www.iletisim.gov.tr, 14.02.2024).

Cumhurbaşkanlığı İletişim Başkanlığı yayını olan "Kamu Yönetiminde Bir Dönüşüm Hikayesi: CİMER" adlı kitap beş bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümünde kamu yönetiminin dönüşümü, idari reform, yönetişim ve katılımcı demokrasi kavramları ele alınarak açıklamalı bir şekilde anlatılmıştır. İkinci bölümde, halkla ilişkiler kavramı açıklanarak, halkla ilişkileri etkileyen süreçler üzerinde durulmuş ve Türk kamu yönetimi ve belediyeler halkla ilişkiler açısından ele alınmıştır. Üçüncü bölümde, yerel düzeyde ilk katılım imkânı sağlayan Alo 153 Beyaz Masa İstanbul Büyükşehir Belediyesi uygulaması ele alınmıştır. Dördüncü bölümde, Türk kamu yönetiminde merkezi düzeyde ilk katılım imkânı sunan BİMER uygulaması anlatılmıştır. Beşinci bölümde ise CİMER'in izlediği süreçler, faaliyetleri, CİMER'e yapılan başvurular, CİMER başvurularının kamu politikalarına yansıması ve son olarak CİMER'in başarılarına yer verilmiştir (Kamu Yönetiminde Bir Dönüşüm Hikayesi: CİMER, www.iletisim.gov.tr, 16.02.2024).

CİMER, vatandaşların çözüme kavuşturulmasını talep ettiği başvuruları, ilgili kurumlara yönlendirmektedir. Bunun neticesinde çözüme kavuşturulan başvurular Cumhurbaşkanlığı İletişim Başkanlığı tarafından bir kitapta toplanmıştır. 2021 Aralık-2023 Temmuz yılları arasında çözüme kavuşturulan vatandaş başvurularına "CİMER ile Çözüme Kavuşanlar" adlı kitapta yer verilmiştir. "Büyük Türkiye Zaferi" adlı kitapta, vatandaşların CİMER üzerinden, 14 Mayıs 2023 Seçimlerine yönelik vefa ve istikrar vurguları, destek mesajları ve yapılan seçim

neticesinde tebrik mesajlarına yer verilmiştir. “Gönül Köprüsü CİMER” adlı kitapta ise devletin vatandaşlar için yaptığı çalışmalar neticesinde CİMER’e gelen teşekkür mesajları, Cumhurbaşkanına iletilen samimi ve duygu dolu mesajlar ve çocuk başvurularına yer verilmiştir. Bir diğer halkla ilişkiler yayını olan “CİMER’in Hiç Dinmeyen Gündemi; Ayasofya Müzesi’nden Ayasofya-i Kebir Camii Şerifi’ne” adlı kitapta kültürel miras yüklü Ayasofya’nın 2020 yılında camiye dönüştürülmesi neticesinde vatandaşların CİMER’e ilettiği duyguları ve içten paylaşımlarına yer verilmiştir (CİMER İle Çözüme Kavuşanlar; Büyük Türkiye Zaferi; Gönül Köprüsü CİMER; CİMER’in Hiç Dinmeyen Gündemi; Ayasofya Müzesi’nden Ayasofya-i Kebir Camii Şerifi’ne, www.iletisim.gov.tr, 09.02.2024).

Cumhurbaşkanlığı İletişim Başkanlığı bünyesinde bir halkla ilişkiler aracı olarak faaliyet gösteren CİMER, 2019 yılında Birleşmiş Milletler (BM) Uluslararası Telekomünikasyon Birliği tarafından Cenevre'de yapılan Dünya Bilgi Toplumu Zirvesinde (WSIS) “Bilgiye Erişim” kategorisinde 366 proje arasından “En İyi Proje” olarak seçilmiş ve “WSIS Prize 2019 Champion” ödülüne sahip olmuştur (Cumhurbaşkanlığı İletişim Başkanlığı, www.iletisim.gov.tr, 09.02.2024). Devlet-millet iletişimini güçlendirmeye dair çalışmalar yapan CİMER, ayrıca 2019 yılında Uluslararası Halkla İlişkiler Derneği (IPRA) tarafından düzenlenen ve "Halkla İlişkilerin Oscarları" kabul edilen "Altın Küre Mükemmellik Ödülleri" yarışmasında da ödül alarak, Türkiye’nin uluslararası alanda nitelikli temsiline katkıda bulunmuştur (Cumhurbaşkanlığı İletişim Başkanlığı, www.iletisim.gov.tr, 09.02.2024). Son olarak CİMER’e 2021 yılında Halkla İlişkiler Derneği (TÜHİD) tarafından halkla ilişkiler kategorisinde Türkiye’nin en prestijli ödülü sayılan, Altın Pusula ödülü takdim edilmiştir (Cumhurbaşkanlığı İletişim Başkanlığı, www.iletisim.gov.tr, 10.02.2024).

4.2.2. Devlet Teşvikleri Tanıtım Günleri

Cumhurbaşkanlığı İletişim Başkanlığı Halkla İlişkiler Daire Başkanlığı tarafından hayata geçirilen bir halkla ilişkiler çalışması olan “Gençlerin Hayali Bizlerin Vazifesi: Devlet Teşvikleri Tanıtım Günleri” adlı fuar ilk olarak 9 Aralık 2021 yılında Ankara ilinde hizmete sunulmuştur. Fuar, Aralık 2021- Şubat 2024 yılları arasında toplamda 20 ilde gerçekleştirilmiştir. “Geleceğin Burada Devletin Senin Yanında” sloganı ile harekete geçirilen fuarın amacı, gençlere, genç girişimcilere, lise ve üniversite öğrencilerine rehberlik ederek; onların ufkunu açmak, vizyonlarını genişletmek ve Türkiye’ye katma değer sağlayacak girişimlerde bulunmalarına yardımcı olmaktır (Devlet Teşvikleri Tanıtım Günleri, www.iletisim.gov.tr, 13.02.2024).

Fuar alanı sırasıyla stant alanı, etkinlik alanı ve panel alanı olmak üzere üç bölümden oluşmaktadır. Bu kapsamda “Devlet Sokağı” adı verilen ilk bölümde 40 dan fazla kamu kurum ve kuruluşu bir araya gelerek kendi stantlarını kurmuştur. Bu stantlarda gençlere kariyer, burs, staj, fon, hibe, proje desteği ve girişimcilik ile ilgili imkânlardan bahsedilmiştir. Fuar alanının ikinci bölümüne “Etkinlik ve Eğlence Sokağı” adı verilerek, bu bölümde gençler için konser, bilgi yarışmaları, spor faaliyetleri, sanatsal ve kültürel etkinlikler düzenlenmiştir. Birçok kurumun getirmiş olduğu farklı alanlardaki simülasyon cihazları gençlere sunulmuştur. Aynı zamanda gençler, birçok kurumun teknolojik TIR’larını ziyaret etme imkânı bulmuştur. Fuar alanının üçüncü bölümü ise “Tecrübe Sokağı” olarak adlandırılmıştır. Bu bölümde, gençlerin geçtiği yollardan daha önce geçmiş olan ve devlet desteği ile kendi işletmesini veya şirketini hayata geçiren, uluslararası alanda başarılar elde etmiş girişimciler, milli sporcular, pilotlar ve

bilim insanları ile söyleşiler yapılmıştır (Devlet Teşvikleri Tanıtım Günleri, www.iletisim.gov.tr, 13.02.2024).

Devletin yürütmeye ilişkin kurumsal görünümünü yansıtan kamu yönetimi, kamu hizmetlerini yürütmek, kamu politikalarını uygulamak ve devletin vatandaşlarla ilişkisini sağlamak gibi yükümlülüklere sahiptir. Devlet-millet düzeninin sürekliliği ancak kamu yönetimi mekanizmasının kesintisiz ve doğru bir şekilde çalışmasıyla sağlanacaktır (Eryılmaz, 2020, 10). Yönetimin görünen yüzü olan kamu kurumları ve onların da görünen yüzü olan kamu personeli, vatandaş ile birebir iletişim halinde olarak özelde kamu kurumlarını genelde kamu yönetimini temsil etmektedir. Hizmet almak için başvuruda bulunan vatandaşların sorunlarını kısa sürede çözüme kavuşturmakla sorumlu olan kamu personelinin vatandaş memnuniyetini sağlamasıyla kamu yönetiminin imajına katkısı olacaktır. Devlet-millet etkileşimini sağlayamaya yardımcı olan halkla ilişkiler disiplini, kamu yönetiminin hedeflerine ulaşmasında ve vatandaş memnuniyetinin sağlanmasında en çok başvurduğu bir yöntem olarak, yönetim ile vatandaşları arasında iletişim köprüsü görevi üstlenmektedir. CİMER uygulaması ve Devlet Teşvikleri Tanıtım Günleri Etkinlikleri kamu hizmeti olarak, Cumhurbaşkanlığı İletişim Başkanlığı tarafından faaliyete geçirilen halkla ilişkiler çalışmalarıdır. Kamu yönetiminde halkla ilişkiler çalışmaları vatandaş ile karşılıklı iletişim kurmayı, vatandaşların sorunlarını dinlemeyi, görüş ve önerilerini dikkate almayı, yönetimin hizmetlerini ve hayata geçireceği politikaları vatandaşlara anlatmayı kapsamaktadır. Cumhurbaşkanlığı İletişim Başkanlığının, bünyesindeki birimleri ile bu bağlamda hareket ettiği ve faaliyetler gerçekleştirmekte olduğu değerlendirilmektedir.

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Teknolojik gelişmeler ışığında iletişim kanalları ve halkla ilişkiler çalışmaları etkili olmaya başlamıştır. Kurum ile hedef kitle arasındaki mesafeleri azaltan internet temelli uygulamalar ve internet vasıtasıyla her an her dakika bilgiye ulaşmanın kolaylığı, günümüz toplumlarına ayrıcalık kazandırmaktadır. Karşılıklı iletişimi temel alan ve bunu önemseyen halkla ilişkiler disiplini sistemli ve planlı iletişim tekniklerinden oluşmaktadır. Halkla ilişkiler, karşılıklı iletişim ortamında güven oluşturmanın, kurumun hedef kitlesi ile iş birliği içinde olmasının, hedef kitleyi tanımanın ve hedef kitleye kendini tanıtmanın en inandırıcı ve doğru yoludur.

Kamu yönetiminde halkla ilişkiler, yönetimin vatandaşlar ile daha yakından iletişim kurmasını sağlayan, onların istek, görüş ve önerilerine kulak veren ve bunun sonucunda kurum politikalarında gerekli düzenlemelere gidilmesine önayak olan bir faaliyettir. Demokratik ve çağdaş yönetim sistemlerindeki kamu kurumlarının hizmetinde olduğu vatandaşlara karşı daha duyarlı, sorumlu ve saygılı olması gerekmekle ile birlikte, onların ihtiyaçlarına cevap verebilir konumda olması da gerekmektedir. Halkla ilişkiler, devlet-millet arasında çift yönlü, doğru ve gerçek mesajlarla oluşturulan iletişim çalışmalarını bünyesinde barındıran bir iletişim köprüsü olarak bilinmektedir. Halkla ilişkilerin tanıma ve tanıtma işlevleri, devletin vatandaşları hakkın bilgi sahibi olmasını sağlarken, vatandaşların da devlet hakkında ve yaptığı çalışmalar hakkında bilgi sahibi olmasını sağlamaktadır. Dolayısıyla tanıma ve tanıtma işlevleri devlet ile vatandaşları arasında bilgi yoksunluğunu gidermek maksadıyla kullanılmaktadır.

Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemine geçilmesi ile birlikte Basın Yayın ve Enformasyon Genel Müdürlüğü'nün tüm yetki ve sorumlulukları yeni bir kurum olan Cumhurbaşkanlığı

İletişim Başkanlığı'na devredilmiştir. Cumhurbaşkanlığı İletişim Başkanlığı, ulusal ve uluslararası kamuoyunda doğru, güvenilir ve tutarlı bir Türkiye imajı oluşturmaya çalışan, devlet-millet iletişimini etkin ve sürekli kılmak adına çalışmalar yapan ve Türkiye markasını güçlendirmeyi hedefleyen bir kurumdur. BİMER ve "Cumhurbaşkanına yazın" uygulamaları ortak bir çatı altında toplanarak, CİMER uygulamasını başka bir boyuta taşımıştır. Cumhurbaşkanlığı İletişim Başkanlığı, devlet-millet iletişimini etkin kılmayı hedeflemekte olup, bu doğrultuda CİMER uygulamasının sorumluluğunu kendi bünyesinde bulunan Halkla İlişkiler Daire Başkanlığına bırakmıştır.

Teknolojik bir halkla ilişkiler aracı olan CİMER, toplumun bütün kesimlerine hitap eden bir uygulamadır. 7'den 70'e herkesin erişebileceği CİMER uygulaması, engel tanımaz özelliği ile halkla ilişkilerin amaçlarını hayata geçirecek yenilikler için faaliyette bulunmaktadır. İletişim Başkanlığı, tanıtma faaliyeti kapsamında CİMER ile ilgili bütün bilgileri açıklamalı bir şekilde farklı yöntem ve araçlarla vatandaşlara sunmaktadır. "50 Soruda CİMER", "Açıklamalı CİMER Yönetmeliği", CİMER ile ilgili "Sıkça Sorulan Sorular" ve "Kamu Yönetiminde Bir Dönüşüm Hikayesi: CİMER" adlı çalışmalar örnek olarak gösterilebilir. Tanıma faaliyeti kapsamında ise CİMER, vatandaşlardan istek, teşekkür, şikâyet, yönetime katılma, bilgi edinme, görüş öneri ve "Türkiye Yüzyılı" hayalini paylaş başlıklı başvuruları kabul etmektedir. Başvuruda bulunan vatandaşlar CİMER aracılığıyla ilgili kurumlara müracaatlarını iletmektedir. Bu kapsamda vatandaşlara zamanında ve yasal süre içerisinde dönüş yapmayan kurumlar CİMER tarafından tespit edilerek, bu kurumlara uzaktan denetim yapıldığı Cumhurbaşkanlığı İletişim Başkanlığı kaynaklarında yer almaktadır. Bununla beraber, Cumhurbaşkanlığı İletişim Başkanlığının vatandaşlara yasal süre içerisinde ya da daha sonrasında dönüş yapılmayan başvuruların tespiti ve denetimi hususunda kanıtlayıcı veriler sunması denetimin etkinliğine katkı sağlayacaktır.

CİMER uygulamasından alınan vatandaş başvuru sayıları her geçen yıl artmaktadır. Bu durum CİMER uygulamasının yükünü artırmakla birlikte, vatandaş sorunlarının çözümünde gittikçe daha çok bilinen ve kolay ulaşılabilen bir adres olduğunun da göstergesidir. Bununla birlikte, vatandaş başvuru sayılarının giderek düşmesi ise yönetim ile ilgili sorunların azaldığının ve kamu yönetiminin sağlıklı bir şekilde işlediğinin göstergesi olarak değerlendirilebilecektir.

KAYNAKÇA

Arklan, Ü., Akdağ, M. Halkla İlişkilerin Pusulası: Politika, e-Journal of New World Sciences Academy, Şubat, 5,1, 2010.

Arslan, Ö., *Belediyelerde halkla ilişkiler*, Sınırsız Yayıncılık/Ankara, 2016.

Asna, A., *Kuramda ve Uygulamada Halkla İlişkiler,* Pozitif Yayıncılık/İstanbul, 2006.

Aydın, A.H., *Kamu Yönetimine Giriş: Temel Konular, Yeni Yaklaşımlar,* Seçkin Yayıncılık/Ankara, 2018.

Boztepe, H., Halkla İlişkilerin Kurum ile Hedef Kitle Arasında İlişki Oluşturma Amacı ve Kurumsal Web Sayfalarının Diyalojik Halkla İlişkiler Aracı Olarak Kullanımı, Akdeniz Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi, Aralık, 20, 2013.

Canöz, K., Kamuda Halkla İlişkilerin Yeni Yüzü: Bilgi Edinme Yasası, Selçuk İletişim Dergisi, Kasım, 5,3, 2008.

Çakmak, A. F., Kilci, S., Kamu Yönetiminde Halkla İlişkilerin Yeri ve Önemi, Kamu-İş Dergisi, 11,4, 2011,

Çamdereli, M., Ana Çizgileriyle Halkla İlişkiler. Salyangoz Yayınları, 2004.

Çetin, O.M., Bir Kamu Diplomasisi Aktörü Olarak Cumhurbaşkanlığı İletişim Başkanlığı, İletişim Çalışmaları Dergisi, Haziran, 8, 2022.

Davis, A., *Halkla İlişkilerin ABC' si*, Kapital Medya Hizmetleri Yayınları/İstanbul, 2006.

Doğan. A., Halkla İlişkilerde Hedef Kitle. İçinde F. Geçikli (Ed.), *Halkla İlişkiler* (ss. 109-126). Atatürk Üniversitesi Açıköğretim Fakültesi Yayını, 2017.

Erdoğan, İ., *Teorik ve Pratikte Halkla İlişkiler*, Erk Yayınları/Ankara, 2014.

Eryılmaz, B., *Kamu Yönetimi: Düşünceler, Yapılar, Fonksiyonlar, Politikalar,* Umuttepe Yayınları/Kocaeli, 2020.

Geçikli, F., Halkla İlişkilerin Kavramsal Çerçevesi ve Kapsamı. İçinde F. Geçikli (Ed.) *Halkla İlişkiler* (ss. 4-29). Atatürk Üniversitesi Açıköğretim Fakültesi Yayını, 2017.

Gültekin, B., *Halkla İlişkilerde Etkinlik Yoluyla İmaj Oluşturmak*, Nobel Yayın Dağıtım/Ankara, 2006.

Güneş, A., Kamu Kurum ve Kuruluşlarında Halkla İlişkiler Kavramının Tanımı Yeri ve Önemi Üzerine Bir Yaklaşım, Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, Şubat, 10,1, 2009.

Hazar, M.Ç., *Bir Aygıt Olarak Halkla İlişkiler ve Araçları,* Eğitim Akademi Yayınları/Ankara, 2009.

Hutton, J. G., Halkla İlişkilerin Tanımı, Boyutları ve Etki Alanları. *Kurgu Dergisi,* 18, 2001.

Kalender, A., Kavram Olarak Halkla İlişkiler, Dünyada ve Türkiye'de Halkla İlişkilerin Tarihsel Gelişimi. İçinde A. Z. Özgür (Ed.) *Halkla İlişkiler* (ss. 2-29). Anadolu Üniversitesi Yayını: 2713, 2013.

Kalkar, Ö., Yemen Öcal, A., Bir İçerik Analizi: Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi, Balıkesir Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, Aralık, 1,2, 2020.

Kazancı, M., *Kamu ve Özel Kuruluşlarda Halkla İlişkiler,* Turhan Kitabevi/Ankara, 2016.

Metin, H., Altunok, M., Karşılaştırmalı Bir Yaklaşımla Kamu Yönetimi ve Özel Sektörde Halkla İlişkiler, Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Haziran, 3, 2002.

Sabuncuoğlu, Z., İşletmelerde Halkla İlişkiler, Ezgi Kitabevi/Bursa, 2001.

Silsüpür, Ö., Halkla İlişkiler ve Medya: Araç ve Yöntemler Üzerine Bir Çalışma, Türkiye Mesleki ve Sosyal Bilimler Dergisi, Nisan, 5, 2021.

Tengilimoğlu, D., Öztürk, Y., *İşletmelerde Halkla İlişkiler*, Seçkin Yayıncılık/Ankara, 2008.

Tortop, N., Kamu Yönetiminde Halkla İlişkilerin Önemi, Amme İdaresi Dergisi, Mart, 36,1, 2003.

Tortop, N., & Özer, M.A., *Halkla ilişkiler,* Nobel Akademik Yayınları/Ankara, 2017.

Uysal, B., *Siyaset, Yönetim, Halkla İlişkiler*, TODAİE/Ankara, 1998.

Yalçındağ, S., Kamu Yönetiminde Halkla İlişkiler, Amme İdaresi Dergisi, 19,1, 1986.

Zıllıoğlu, M., *İletişim nedir?,* Cem Yayınevi/İzmir, 2014.

14 Sayılı İletişim Başkanlığı Teşkilatı Hakkında Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi, https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/19.5.14.pdf, (Erişim Tarihi: 22. 06. 2023).

Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı İletişim Başkanlığı, *2022 Yılı İdare Faaliyet Raporu,* https://www.iletisim.gov.tr/images/uploads/dosyalar/2022faaliyetraporu.pdf, (Erişim Tarihi: 08.09.2023).

Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı İletişim Başkanlığı, *2020-2024 Stratejik Plan,* https://www.iletisim.gov.tr/images/uploads/dosyalar/PerformansProgram%C4%B12024.pdf, (Erişim Tarihi: 22.09.2023).

Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı İletişim Başkanlığı, *Kamu Yönetiminde Bir Dönüşüm Hikayesi: CİMER,* https://www.iletisim.gov.tr/images/uploads/dosyalar/kamu-yonetiminde-bir-donusumun-hikayesi-cimer.pdf, (Son Erişim Tarihi: 02.03.2024).

Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı İletişim Başkanlığı, *50 Soruda CİMER,* https://www.cimer.gov.tr/50sorudacimer.pdf, (Erişim Tarihi: 08.02. 2024).

Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı İletişim Başkanlığı, *Büyük Türkiye Zaferi,* https://www.iletisim.gov.tr/images/uploads/dosyalar/buyuk-turkiye-zaferi.pdf, (Erişim Tarihi: 09.02.2024).

Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı İletişim Başkanlığı, *Açıklamalı CİMER Yönetmeliği,* https://www.iletisim.gov.tr/images/uploads/dosyalar/cimer-yonetmeligi.pdf, (Son Erişim Tarihi: 14.02.2024).

Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı İletişim Başkanlığı, *Devlet Teşvikleri Tanıtım Günleri,* https://www.iletisim.gov.tr/images/uploads/dosyalar/Devlet_Tesvikleri_Tanitim_Gunleri.pdf, (Erişim Tarihi: 13.02.2024).

https://www.iletisim.gov.tr/turkce/haberler/detay/cumhurbaskanligi-iletisim-baskanligi-dezenformasyon-bulteni-yayimlamaya-basladi

(Erişim Tarihi: 08.02.2024)

https://www.iletisim.gov.tr/turkce/haberler/detay/cumhurbaskanligi-iletisim-bakanligi-cimer-ile-en-iyi-proje-odulu-aldi

(Erişim Tarihi: 09.02.2024)

https://www.iletisim.gov.tr/turkce/haberler/detay/halkla-iliskilerin-oscarlari-cumhurbaskanligi-iletisim-baskanliginin-oldu

(Erişim Tarihi, 09.02.2024)

https://www.iletisim.gov.tr/turkce/haberler/detay/cimer-altin-pusula-odulu-kazandi

(Erişim Tarihi: 10.02.2024)

https://www.trthaber.com/haber/turkiye/engelsiz-cimer-ve-kulak-ver-projeleri-erisime-acildi-632087.html

(Erişim Tarihi: 16.02.2024)

https://www.iletisim.gov.tr/turkce/sikca-sorulan-sorular#,

(Erişim Tarihi: 17.02.2024)

AKRAN VE SİBER ZORBALIĞIN DUYGUSAL ÖZ-YETERLİKLE İLİŞKİSİNİN GÖZDEN GEÇİRİLMESİ

Prof. Dr. Fatma Ebru İKİZ

Dokuz Eylül Üniversitesi RPD UAM, ebru.ikiz@deu.edu.tr- ORCID ID: 0000-0003-4381-1658

Ezgi ERDEMLİ

Dokuz Eylül Üniversitesi, ezgi23ezgi@gmail.com – ORCID ID: 0000-0002-6092-6812

Fatma Ezgi ALBAYRAK

Dokuz Eylül Üniversitesi, fatmaezgialbayrak@outlook.com - ORCID ID: 0000-0002-7690-5530

Berfin İRİTAŞ

Dokuz Eylül Üniversitesi, berftas2133@gmail.com - ORCID ID: 0000-0003-3825-3700

Seray Esra KÖSE

Dokuz Eylül Üniversitesi, kserayesra@gmail.com - ORCID ID: 0000-0001-5340-9713

ÖZET

Akran zorbalığı, genellikle aynı yaşa, güce sahip olan bireyler arasında gerçekleşen istismar, taciz veya saldırganlık davranışlarını temsil eder. Siber zorbalık kişi veya grupların teknolojik aletleri kullanarak kasıtlı, sürekli, ısrarlı bir şekilde birey ya da bireylere sosyal, görsel, psikolojik veya sözel olarak yapılan saldırgan davranışların tümüdür. Duygusal öz-yeterlik bireylerin olumsuz duygularıyla baş ederek duygularını düzenleyebilme yeteneğidir. Bu çalışmada; üniversite öğrencilerinde zorbalık türlerinin yaygınlığını bularak akran ve siber zorbalığının duygusal öz-yeterlikle nasıl bir ilişkisi olduğunu belirlemek amaçlanmıştır. Bu çalışmanın yöntemi sistematik gözden geçirmedir. Çeşitli veri tabanlarında yapılan araştırmalar sonucunda akran zorbalığı, siber zorbalık, duygusal öz-yeterlik ile ilgili makale ve araştırma bulguları saptanmıştır. Isaacs ve diğerleri (2008) tarafından yapılan araştırma, çocukluktan genç yetişkinliğe kadar zorbalığa maruz kalanların duygusal sağlıklarında ciddi zararlar olduğunu ortaya koymuştur. Okullardaki şiddet vakalarına dair 2006 yılında yapılan araştırmalarda %32,8 oranında fiziksel olarak şiddet uygulama, %19,7 oranında tehdit ve şantaj, %12,9 oranında dedikodu ve kötü isimlerle hitap etme ve %9,5 eşya ve mala zarar verme oranları belirlemiştir. Araştırmalar akran zorbalığı gruplarına katılımlarda gençlerin %3,7 zorba, %26,9 mağdur, %60,8 zorba/mağdur, %8,6'sı ise karışmayan seyirci grubu yer aldığı göze çarpmaktadır. Siber zorbalığın psikiyatrik belirtiler ile arasındaki ilişkileri ve hangi belirtilerin siber zorbalığın belirtisi olabileceğini araştıran çalışmalarda "zorba-kurban olmayan", "saf mağdurlar", "saf zorbalar", "zorba-kurbanlar" olmak üzere verilerde farklılıklar gözlemlenmiştir. "Zorba-kurban" olmayan grup diğer gruplara göre daha az psikiyatrik semptoma sahiptir; siber

zorbalıkla, düşmanlık ve psikotizm bağdaştırılmıştır. Alanyazın sonuçları detaylıca tartışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Akran Zorbalığı, Siber Zorbalık, Duygusal Öz-Yeterlik, Üniversite, Zorba, Kurban

REVIEW OF THE RELATIONSHIP BETWEEN PEER AND CYBER BULLYING AND EMOTIONAL SELF-EFFICACY

SUMMARY

Peer bullying represents abuse, harassment or aggressive behavior that usually occurs between individuals of the same age and power. Cyberbullying is all intentional, continuous and persistent social, visual, psychological or verbal aggressive behavior committed against an individual or individuals by a person or group using technological devices. Emotional self-efficacy is the ability of individuals to regulate their emotions by coping with their negative emotions. In this study; It was aimed to determine the relationship between peer and cyber bullying and emotional self-efficacy by finding the prevalence of bullying types among university students. The method of this study is systematic review. As a result of research conducted in various databases, articles and research findings on peer bullying, cyberbullying, and emotional self-efficacy were identified. Researches revealed that those who were exposed to bullying from childhood to young adulthood suffered serious damage to their emotional health. Research conducted in 2006 on violence cases in schools found that the rate of physical violence was 32.8%, threats and blackmail were 19.7%, gossip and calling bad names were 12.9%, and 9.5% were damage to property. Research shows that when participating in peer bullying groups, 3.7% of young people are bullies, 26.9% are victims, 60.8% are bully/victims, and 8.6% are uninvolved bystanders. In studies investigating the relationships between cyberbullying and psychiatric symptoms and which symptoms may be symptoms of cyberbullying, differences in data such as "bully-non-victims", "pure victims", "pure bullies" and "bully-victims" were observed. The “non-bully-victim” group had fewer psychiatric symptoms than other groups; Hostility and psychoticism have been associated with cyberbullying. The results of the literature are discussed in detail.

Keywords: Peer Bullying, Cyber Bullying, Emotional Self-Efficacy, University, Bully, Victim

1. GİRİŞ

Zorbalık, şiddet, taciz ve saldırganlık terimleri genellikle birlikte kullanılır ve bazen bu terimler birbirine karışabilir. Davranışın bilinçli bir şekilde gerçekleştirilmesi, taraflar arasındaki güç farkı ve bu davranışın sürekli olarak tekrar edilmesi, zorbalığı diğer saldırganlık ve taciz eylemlerinden farklı kılan özelliklerdir (Olweus, 1993; Pişkin, 2002; Hinduja ve Patchin, 2009). Zorbalık, genellikle bir bireye istenmeyen sözler ve fiziksel eylemler yoluyla kötü hissettirme olarak ifade edilir. Bu tür davranışlar, iyi niyetli şakalarla karıştırılmamalıdır; çünkü zorbalıkta asıl belirleyici, mağdurun duygularıdır. Eğer bir kişi, şaka yapma niyetiyle bile olsa, kendisine yönelik davranışlardan ötürü rahatsızlık duyuyorsa, bu durum zorbalık olarak kabul edilebilir.

Şakalar, dışlama ve taciz gibi davranışlar, zorbalığın farklı türlerini oluşturan geniş bir spektrumda yer alır (Garrett, 2003; Shariff, 2008).

Günümüzde pek çok farklı türüyle farklı yerlerde karşımıza çıkan akran zorbalığı davranışı, okullarda sıkça yaşanmaktadır. Bir öğrencinin, başka bir öğrenci ya da grup tarafından, zaman içinde tekrar tekrar olumsuz muameleye maruz bırakılması olarak tanımlanan akran zorbalığı kasıtlı bir davranış olup çok yönlü bir yapıya sahiptir (Olweus, 1993). Okul ortamında yaşanan şakalaşmalar bazen ciddi psikolojik zorlamalara ve hatta intiharlara yol açabilmekte, bu tür vakalar da zorbalık faaliyetleri içinde değerlendirilmektedir (Boulton & Smith, 1994; Shariff, 2008). Olweus'un (1993) çalışmalarına göre, zorba eğilimli öğrenciler genellikle agresif, kolay öfkelenen ve şiddete meyilli bir karaktere sahip olma eğilimindedirler. Aypay ve Durmuş'un (2008) araştırmaları da, hoşgörüsüz ve çıkarcı kişilik özelliklerine sahip öğrencilerin zorbalık yapma olasılığının daha yüksek olduğunu ortaya koymaktadır. Öte yandan, Olweus zorbalığa maruz kalan öğrencileri genellikle içe dönük, duygusal, dikkatli ve kolayca etkilenebilen bireyler olarak tanımlar. Bu öğrenciler sıklıkla güvensizlik ve rahatsızlık hisseder ve akranları yerine yetişkinlerle vakit geçirmeyi tercih ederler. Ayrıca, sosyal çevrelerinde sınırlı sayıda arkadaşları olması ve düşük sosyal statüye sahip olmaları gibi özellikler gösterirler (Olweus, 1993; Shore, 2005). Eğitimciler ve eğitim yöneticileri, zorbalık ve sanal zorbalıkla mücadelede önemli bir rol oynarlar ve bu konuda farklı tavsiyeler alabilirler. Zorbalık ve sanal zorbalık, bir iletişim sorunu olarak görülürse, lise ve üniversite öğrencilerinin iletişim yeteneklerini geliştirmelerine imkân sağlayacak ortamlar yaratılması gerektiği söylenebilir. Okullarda çeşitli sosyal aktivitelerin artırılması, hem okulu daha cazip bir yer haline getirebilir hem de öğrencilerin zorbalığa bulaşmasını önleyebilir. Okullardaki sosyal kulüp çalışmalarının kalitesinin yükseltilmesi, boş zamanların daha verimli kullanılması da önerilebilir. Okullarda öğrenciler arasındaki saldırgan davranışları engellemek için psikolojik danışma ve rehberlik hizmetlerine yeterli önem verilmesi ve okul kültürünün zorbalığa karşı tüm paydaşları içerecek şekilde oluşturulması da etkili olabilir. Zorbalık ve sanal zorbalıkla ilgili araştırmacıların bulduğu verilerin, veli ve öğretmen gözlemleriyle birlikte değerlendirilmesi daha güvenilir ve doğru bilgilere erişilmesine katkı sağlayabilir. Özellikle okullardaki psikolojik danışma ve rehberlik kayıtlarının daha güncel konularla bağlantılı olması ve modern yöntemlerle güçlendirilmesi araştırmacılara doğru bilgiler sunma açısından faydalı olabilir. Ailelerin zorbalığa karşı okulla iş birliği yapmasının yanında, kendi içlerinde de üstlenmeleri gereken sorumluluklar ve yapmaları gereken görevler vardır. Mesela aile içi şiddet ve iletişimsizliğin zorbalığa etkisi konusunda pek çok araştırma bulunmaktadır. Bu bağlamda ailelerin uzmanlardan eğitim ve destek almaları tavsiye edilebilir.

Geçmiş yüzyıla kadar, zorbalık genellikle fiziksel, sözlü, doğrudan veya dolaylı olarak sınıflandırılırdı (Smith vd., 2008). Ancak, son yıllarda teknolojik gelişmeler ve insanların teknolojiyle daha fazla etkileşim içinde olmasıyla birlikte, "siber zorbalık" (cyberbullying) adı altında farklı bir zorbalık türü ortaya çıkmıştır (Akbaba & Eroğlu, 2013; Kavuk & Keser, 2016). Siber zorbalık kavramını tanımlayan ilk kişi olan Belsey'e (2004) göre siber zorbalık, bilgi ve iletişim araçlarını kullanarak bir başka kişiye veya gruba zarar verme amacı taşıyan, kasıtlı ve tekrar eden düşmanca davranışlardır. Siber zorbalık, genellikle internetin kullanımıyla ilişkili olan sosyal medya platformlarında paylaşımlar yapma, mesajlaşma ve iletişim kurma gibi sanal

faaliyetlere yoğun ilgi gösteren bireyler arasında yaygın olarak görülen bir zorbalık türüdür. (Cho & Yoo, 2016; Hinduja & Patchin, 2008).

Siber zorbalık, geleneksel zorbalıkla kıyaslandığında daha yaygın ve hızlı bir şekilde yayılma eğilimi gösterir. Zaman ve mekândan bağımsız olarak her an her yerde gerçekleştirilebilir olması, mağdurların kaçma veya kendilerini koruma imkanlarını kısıtlar. Geleneksel akran zorbalığında, eylemin zaman içinde tekrarlanması önemli bir özelliktir. Ancak siber zorbalıkta bu durum tartışmalıdır. İnternet ortamında bir kişi tarafından bir kez yapılan bir paylaşım, hızla yayılabilir ve kalıcı hale gelebilir. Bu nedenle, bazı araştırmacılar siber zorbalık tanımında tekrar unsurunun gerekliliğini sorgulamışlardır. Dolaylı yoldan gerçekleşen siber zorbalık, tekrar unsurunu içermeyebilir ve bir kez yapılan bir eylem bile mağdurlar üzerinde uzun süreli etkilere sahip olabilir (Vandebosch ve Van Cleemput, 2009; Langos, 2012; Slonje vd., 2013).

Siber zorbalık yapan kişiler; bilgisayar, cep telefonu ve diğer elektronik cihazları kullanarak ısrarcı, tekrarlayıcı ve zarar verici davranışlar sergilerler (Yaman vd., 2010: 167). Genellikle bu kişiler, anonimlikten veya sanal ortamın sınırlılıklarından yararlanarak mağdurlara saldırırlar. Aynı zamanda, güçlerini ve kontrol yeteneklerini artırmak için dijital platformlarda etki alanlarını genişletmeye çalışırlar.

Öz-yeterlik, kişinin kendi yeteneklerini bilişsel, sosyal, duygusal ve davranışsal açılardan nasıl değerlendirdiğini ifade eder (Schunk, 1991: 207-231). Öz-yeterlik, bireyin başarılı olma potansiyeli hakkında kendi yaptığı öznel yorumdur (Pajares, 1996: 543-578). Öz-yeterlik, bireyin gelecekteki zorluklarla baş edebilme güveni ve inancıdır. İnsanlar yaşamın zorluklarına karşı farklı davranışlar sergileyebilirler. Yüksek öz-yeterliğe sahip olanlar zorlukları aşmak için daha fazla gayret ederken, düşük öz-yeterliğe sahip olanlar daha kolay pes eder ve daha az gayret ederler (Telef, 2011: 1). Aile, öz-yeterlik algısının temelini oluşturur. Aile, sosyal, dilsel ve bilişsel becerilerin gelişimine imkan veren ortamlar sağlar. Kişisel yeterlik duygusu, başarı deneyimleriyle pekişirken, başarısızlık deneyimleri öz-yeterlik algısına zarar verir (Pastorelli ve ark., 2001: 87-97). Akran grupları, sosyal öğrenmenin büyük bir kısmını oluşturur ve öz-yeterlik algısının gelişmesinde etkilidir. Okul ise öz-yeterliğin başka bir kaynağıdır. Okulda bilgi ve düşünme becerileri sürekli sınanır, değerlendirilir ve sosyal olarak kıyaslanır. Çocuklar, akran gruplarında popülerlik kazandıkça öz-yeterlik inancını arttırabilir (Bandura, 1994: 71-81).

Duygusal öz-yeterlik, kişisel bir nitelik olarak ele alındığında duygusal zeka anlamına gelir. Bu bakış açısıyla kişinin kendi özüne ilişkin algıladığı yetkinlikler ve bunların değerlendirilmesi, kişinin bu durumla ilgili bir inanç oluşturması demektir. Başka bir şekilde söylemek gerekirse duygusal öz-yeterlik, duygusal olmayan duyguyla bağlantılı bilişsel becerilere sahip olmak olarak tanımlanır. Bu yönüyle duygusal öz-yeterlik, duygusal zekanın başka bir yönünü yansıtır (Petrides ve ark., 2006: 537- 547). Duygusal öz-yeterlik, bireyin birçok beceriyi kapsayan bir kavram olarak tanımlanmaktadır. Bu becerilerin çocuklukta kazanılması ve yetişkinlikte de sürdürülmesi kişinin iyi oluşunu ve kişisel başarılarını artırmada önemli rol oynamaktadır (Dicle, 2006: 160). Bu çalışmanın amacı; üniversite öğrencilerindeki akran zorbalığın ve siber zorbalığın yaygınlığını belirleyebilmek ve duygusal öz-yeterlik ile nasıl bir ilişkisinin olduğunu gözden geçirmektir.

Duygusal öz yeterlik, insanların nasıl düşündüklerini ve hissettiklerini de belirlemektedir. Duygusal öz yeterliği yüksek olan bireyler, zor işlerle ve hayat şartlarıyla karşılaştıklarında daha rahat ve başarılı olmaktadırlar. Ayrıca karşılaştıkları engelleri daha kolay aşabildikleri ve hedeflerine sadık kaldıkları görülmektedir ve öz yeterliğin yüksek olması insanların zorlu ortamlara girmesine, çevrelerini keşfetmesine ya da yeni çevreler oluşturmasına imkan sağlamaktadır (Bandura, 1997; Scholz, Dona, Sud & Schwarzer, 2002). Duygusal öz yeterliği düşük olan kimselerin ise yapacakları işlerin aslından daha zor olduğunu düşünmeleri kaygı ve stresi yükseltirken; kişinin bir problemi en iyi şekilde çözebilmesi için gerekli olan perspektifi kısıtlamaktadır. Bu yüzden öz yeterlik inancı, bireylerin başarı seviyelerini çok etkilemektedir (Pajares, 2002).

Akran zorbalığına ve siber zorbalığa uğrayan kişiler bu durumu kabul etmeyerek kaçınma, çaresizlik hissetme, öfke ve üzüntü gibi daha duygu odaklı başa çıkma davranışları gösterebilirler. Zorbalığa uğrayan kurban yaşadığı olay üzerine çaresiz hissedip başa çıkma stratejileri geliştirmeyebilir. Ya da zorbalığı yaşatan birey farkındalığı düşük empati açısından zayıf bireydir. Duygusal öz yeterliği yüksek bireylerde bu durumla baş edebilme, bunu paylaşabilme, müdahale edebilme gayreti daha yüksektir.

2. DENEYSEL ÇALIŞMALAR

2.1 Yöntem

Bu çalışma, Türkiye' de Akran ve Siber Zorbalığın Duygusal Öz-Yeterlikle İlişkisinin Gözden Geçirilmesi'ni inceleyen çalışmaların incelenmesini kapsayan bir sistematik gözden geçirme çalışmasıdır. Sistematik gözden geçirme; belli bir konu hakkında yapılan araştırmaların, çalışmaların taranıp değerlendirilip sentezlenmesidir. Bu çalışmada sistematik gözden geçirme yöntemi PRISMA rehberi (Moher, Libertai, Tetzlaff, Altman ve PRISMA Group, 2009) kullanılarak yapılmıştır. Sistematik gözden geçirme bu çalışmada; Google Akademik, YÖK Tez, WOS veri tabanları kullanılarak akran zorbalığı, duygusal öz-yeterlik, siber zorbalık, üniversite öğrencileri, peer bullying, cyber bullying, emotional self-efficacy, university students anahtar kavramları 2012-2023 yılları arasında yayınlanan Türkçe ve İngilizce makalelerde taranmıştır. Dahil etme ve dışlama kriterlerine göre on beş çalışılmaya ulaşılmak istenip sekiz çalışma bu çalışmaya dahil edilmiştir. Seçilen sekiz çalışmada dahil etme kriterleri; araştırma örnekleminin genç yetişkin ve üniversite öğrencilerinin olması, akran zorbalığı ve siber zorbalığını içermesi ve duygusal öz-yeterlik konusunun işlenmesi olarak belirlenmiştir. İlkokul, lise örnekleminde yapılan akran zorbalığı, siber zorbalığı ve duygusal öz-yeterlik çalışmaları dışlama kriterlerini oluşturmuştur.

2.2 Bulgular

2.2.1 Uluslararası Olarak Ulaşılan Çalışmalar

Çeşitli çalışmalar, zorbalık olgusunun çok sayıda sebebe dayandığını göstermiştir. Bazı uzmanlar, zorbalığı biyolojik etkenlerle ilişkilendirirken (Olweus, 1993; Bower, 2010), diğerleri bu davranışın sosyolojik ve psikolojik boyutlarını incelemiştir (Kochenderfer-Ladd ve ark., 2009; Doll ve ark., 2008).

Yodprang ve arkadaşlarının (2009) yaptığı bir araştırmada, ortaokul öğrencileri arasında fiziksel zorbalık olaylarını ve bu davranışı etkileyen faktörleri değerlendirmektedir. 12-19 yaş aralığındaki 244 öğrenci üzerinde yapılan anket çalışmasıyla, fiziksel zorbalığın genel oranının

%18,5 olduğu tespit edilmiştir. Cinsiyetin zorbalıkla doğrudan ilişkili olmadığı bulunurken, yaş, etnik köken, okul türü ve ebeveyn şiddeti gibi faktörlerin zorbalıkla anlamlı bağlantıları olduğu saptanmıştır. Araştırma, özellikle ebeveyn şiddeti gören öğrencilerin, zorba davranışlara daha meyilli olduklarını ortaya koymaktadır.

2.2.2 Ulusal Olarak Ulaşılan Çalışamalar

İskifoğlu, Kara ve Ateş (2023) tarafından yapılan çalışma siber zorbalığın kurbanlar üzerindeki etkilerini araştırmak ve korunmak için gerekli önlemleri belirlemek amacıyla yapılmıştır. Araştırmanın çalışma grubu, özel bir üniversitenin 2020-2021 bahar döneminde eğitim fakültesinde öğrenim gören öğrencilerden oluşmaktadır. Bu öğrenciler arasında 5 sınıf öğretmenliği bölümünden 10 kişi, İngilizce bölümünden 10 kişi, okul öncesi bölümünden 10 kişi, Türkçe bölümünden 3 kişi ve bilgisayar teknolojileri öğretmenliği bölümünden 1 kişi bulunmaktadır. Katılımcıların cinsiyet dağılımı ise 22 kadın ve 7 erkek olmak üzere toplam 29 kişiden oluşmaktadır. Araştırma siber zorbalıkla ilgili sorular içeren bir anketin uygulanmasıyla veri toplama yöntemi kullanılarak gerçekleştirilmiştir. Nitel bir çalışma olan bu araştırmada, elde edilen veriler nitel verilere dayanarak analiz edilmiştir. Araştırma sonuçlarına göre, siber zorbalığa karşı korunmak için güvenli internet kullanımına ilişkin yasaların geliştirildiği bulgusuna ulaşılmıştır. Bu bulgu, siber zorbalıkla mücadelede hukuki düzenlemelerin önemine ve internetin güvenli kullanımını teşvik etme gerekliliğine işaret etmektedir.
Peker ve Ekinci (2016: 2126)'nin ergenlerde öz-yeterliğin siber zorbalıkla başa çıkma davranışları üzerindeki açıklayıcı etkisini incelediği araştırmaya 277 ortaöğretim öğrencisi katılmıştır. Siber zorbalıkla başa çıkma davranışlarının öz yeterlik tarafından pozitif yönde açıklandığı sonucu elde edilmiştir.

Güler (2019) üniversite öğrencilerinde siber zorbalık ve psikolojik iyi oluş durumlarını incelemek için yaptığı araştırma, 2017-2018 eğitim-öğretim yılında Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi Eğitim Fakültesi'nde öğrenim gören 506 öğrenci üzerinde gerçekleştirmiştir. Bu öğrencilerin 350'si kız, 156'sı erkektir. Araştırma grubu bu üniversite öğrencilerinden oluşmaktadır. Elde edilen bulgulara göre, öğrencilerin psikolojik iyi oluş puanları cinsiyet, uzmandan yardım alma durumu, doğum sırası ve algılanan ebeveyn tutumu açısından anlamlı bir şekilde farklılaşmaktadır. Ancak üniversiteden önce aileden ayrı kalma, günlük internet kullanım süresi, sosyal medya kullanım yoğunluğu, algılanan sosyo-ekonomik durum ve yaşamının çoğunluğunu geçirdiği yer açısından farklılık gözlenmemiştir.

İkiz ve Asıcı (2015) tarafından yapılan çalışmada üniversite öğrencilerinde problemli internet kullanımı ile psikolojik belirtiler arasındaki ilişkiyi araştırılmıştır. Bu bağlamda, problemli internet kullanımı ve psikolojik belirtilerin cinsiyet ve sınıf düzeyi gibi değişkenlere göre nasıl farklılaştığı da incelenmiştir. Araştırma örneklemini oluşturan 853 üniversite öğrencisinden 518'i kadın ve 335'i erkektir. Psikolojik danışman adaylarının psikolojik sorunlar yaşadıklarını belirtmelerinin, psikolojik iyi oluş düzeylerinin daha düşük olduğunu göstermiştir. Ancak, psikolojik yardım alma durumuna göre adaylar arasında anlamlı bir farklılık bulunmamıştır.
Başka bir çalışmada ise lise ve üniversite öğrencileri arasındaki akran ve sanal zorbalık düzeylerini, bu davranışların cinsiyet, okul türü ve sınıf seviyesine göre değişimini incelemiştir. Bulgular, lise ve üniversite öğrencilerinin yaklaşık %18.7'sinin zorba, %13.1'inin kurban ve

%7.9'unun hem zorba hem de kurban olduğunu göstermiştir; toplamda %39.7'si akran zorbalığına karışmıştır. Ayrıca, katılımcıların %30.1'i sanal zorbalık yaparken, %12.3'ü sanal kurban ve %6.1'i hem sanal zorba hem de kurban olmuştur. Lise düzeyinde akran zorbalığı oranı %56.7 iken, üniversite düzeyinde bu oran %12.8 olarak belirlenmiştir. Ayrıca, erkek öğrencilerin, kız öğrencilere göre akran zorbalığı vakalarında zorba, mağdur veya hem zorba hem de mağdur rollerine daha sık rastlandığı tespit edilmiştir ve üniversite öğrencilerinin akran zorbalığına kıyasla sanal zorbalığa daha fazla katıldıkları görülmüştür. (Kocaşahan, 2012).
Türkiye'de gerçekleştirilen bir çalışmada düşük sosyo-ekonomik düzeydeki okullarda eğitim gören ilköğretim öğrencileri arasında yaşanan zorbalık vakalarını incelemektedir. Araştırma, 295 öğrenciyi kapsayarak, zorbalık türleri, sıklığı, faili, mekânı ve mağdurların kime anlattığı gibi konuları ele almıştır. Kullanılan araçlar arasında "Sosyo Demografik Bilgi Formu", "Şiddet-Kaba Güç Anketi" ve "Maruz Kalınan ve Gözlenen Zorbalığa Karşı Geliştirilen Tutum ve Davranış Soruları" bulunmaktadır. Bulgular, öğrencilerin %33.9'unun sözel, %32.9'unun fiziksel, %29.2'sinin duygusal ve %16.9'unun cinsel zorbalığa maruz kaldığını ortaya koymuştur. Ayrıca, cinsiyete göre zorbalık türlerinde anlamlı farklılıklar saptanmıştır. Zorbalık yapanların çoğunlukla erkek olduğu, zorbalığın genellikle sınıf içinde gerçekleştiği, mağdurların çoğunlukla zorba kişiden uzaklaştığı ve yardım için en çok öğretmenlere başvurduğu belirlenmiştir. Son olarak, düşük sosyo-ekonomik düzeydeki okullarda akran zorbalığının yaygın olduğu sonucuna varılmıştır. (Özkan ve Çifci, 2010).

3. SONUÇLAR VE DEĞERLENDİRME

Bu çalışmanın amacı; üniversite öğrencilerindeki akran zorbalığın ve siber zorbalığın yaygınlığını belirleyebilmek ve duygusal öz-yeterlik ile nasıl bir ilişkisinin olduğunu gözden geçirmektir. Sistematik gözden geçirme sonucunda; üniversite öğrencilerinde akran ve siber zorbalığının duygusal öz-yeterlik ile ilişkisi incelendiğinde akran zorbalığının; grup baskısı, aile içi sorunlar, başkaları içerinde üstünlük kurma sebepleri ile, siber zorbalığın; bireylerin anonim olabilmesi ile daha başka birey ve gruplara daha kolay ulaşarak duygusal boşluk, intikam dürtüleri, kendini kanıtlama, eğlence gibi amaçlarla yapıldığı , üniversite öğrencilerinin gelişim süreçlerinde kariyer gelişimi ve sosyal çevre oluşturma ve bu sosyal çevreyi anlamlı ilişkiler kurarak sürdürme ihtiyaçları bulunduğu görülmüş olup duygusal öz-yeterlik gelişiminin üniversite öğrencilerinin hem gelişim dönemlerindeki ihtiyaçlarını karşılamada hem de zorbalıkla mücadelesinde onları güçlendireceği anlaşılmıştır.

Akran zorbalığı ve siber zorbalık ile ilgili yapılan çalışmalar incelendiğinde üniversite öğrencileri arasında da bu zorbalık türlerinin yaygın olduğu görülmüştür. İncelenen araştırma ve çalışmalar sonucunda üniversite öğrencileri arasında siber zorbalığın daha yaygın olduğu ve erkek öğrencilerin mağdur, zorba rollerinde daha fazla bulunduğu görülmüştür (Kocaşahan, 2012). Özkan ve Çifci'nin 2010 yılında yaptığı çalışma incelendiğinde sosyoekonomik olarak daha düşük seviyede olan okullarda akran zorbalığının daha yüksek olduğu görülmüş ve Güler'in 2019 yılında yaptığı araştırma incelendiğinde de öğrencilerin psikolojik iyi oluş düzeyinde sosyoekonomik düzeyin bir etken olduğu belirlenmiştir. Bu çalışmalardan yola çıkarak sosyoekonomik düzeyin hem zorbalık hem de psikolojik iyi oluşta önemli bir rol oynadığı görülmüştür.

4. GENEL DEĞERLENDİRME VE SONUÇLAR

Sistematik gözden geçirme sonucunda yapılan araştırmalar ve makaleler incelendiğinde;

- Duygusal öz-yeterliğin yüksek olmasının siber zorbalıkla başa çıkmayı kolaylaştırdığı (Peker ve Ekinci, 2016),
- Üniversite öğrencilerinin psikolojik iyi oluşlarında uzmandan yardım alma, cinsiyet, ebeveyn tutumu ve doğum sırası etkenlerinin etkili olduğu; yaşamının çoğunluğunda bulunduğu yer, algılanan soya-ekonomik düzey, üniversiteden önce aileden ayrı kalma, sosyal medya kullanım süresi etkenlerinin psikolojik iyi oluşa etkisi olarak farklılık gözlemlenemediği (Güler, 2019),
- Problemli internet kullanımı ile psikolojik iyi oluş düzeylerine bakıldığında psikolojik danışman adaylarının yaşadığı psikolojik sorunları belirtmelerini, psikolojik iyi oluş düzeylerinin daha düşük olduğu ve psikolojik yardım alma olarak adaylarda farklılaşma olmadığı (İkiz ve Arısı, 2015),
- Sosyo-ekonomik olarak daha düşük seviyede olan okullarda akran zorbalığının daha yüksek olduğu (Özkan ve Çifci, 2010),
- Erkek öğrencilerin zorba ve mağdur rollerinde daha fazla bulunduğu (Kocaşahan, 20102) görülmüştür.

Yapılan çalışmalar ve makalelerin sonuçları incelendiğinde;

- Üniversite bünyesinde bulunan tüm öğrenci ve öğretim görevlilerinin akran zorbalığı, siber zorbalık konularını dikkate alarak bilinçlendirilmesi, duygusal öz-yeterlik geliştirme çalışmaları yapılması önerilir.
- Bu çalışma; akran zorbalığının üniversite öğrencilerinin sosyal ilişkileri ve kampüs içi etkileşimleri üzerindeki uzun vadeli etkileri üzerinde yapılacak olan çalışmalara katkı sağlayabilir.
- Erkek öğrencilerin zorba ve mağdur rollerinde daha fazla bulunduğu sonucuna dayanarak, gelecekteki araştırmacılara cinsiyet rolleri ve sosyal etkileşimlerin incelenmesi için daha kapsamlı bir araştırma yapmaları önerilebilir. Ayrıca, bu rollerin oluşumunda etkili olan faktörlerin detaylı bir şekilde ele alınması ve eğitim kurumlarında bu rollerin azaltılması için etkili stratejilerin geliştirilmesi üzerine çalışmalar yapmaları teşvik edilebilir.
- Sosyo-ekonomik olarak daha düşük seviyede olan okullarda akran zorbalığını önleme çalışmalarının veli ve öğretmen katılımlarıyla arttırılması sağlanarak okul içinde empati ve saygı çalışmalarının yapılması önerilir.

KAYNAKÇA

Akbaba, S., & Eroğlu, Y. (2013). İlköğretim öğrencilerinde siber zorbalık ve mağduriyetin yordayıcıları. *Uludağ Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi,* 26(1), 105-121.

Akca, E. ve Sayımer, İ. (2017). Siber zorbalık kavramı, türleri ve ilişkili olduğu faktörler: mevcut araştırmalar üzerinden bir değerlendirme. *Online Academic Journal of Information Technology 8* (30), 7-19. https://doi.org/10.5824/1309-1581.2017.5.001.x

Aktan, E. ve Çakmak, V. (2015). Halkla ilişkiler öğrencilerinin sosyal medyadaki siber zorbalık duyarlılıklarını ölçmeye ilişkin bir araştırma. *Gümüşhane Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi 3*(2), https://doi.org/10.19145/guifd.82735

Arıkan, S. (2022). *Üniversite Öğrencilerinde Problemli Cep Telefonu Kullanımı ile Duygusal Öz-Yeterlik ve Psikolojik Sağlamlık Arasındaki İlişkinin İncelenmesi* [Yüksek lisans tezi, İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi]. https://openaccess.izu.edu.tr/xmlui/bitstream/handle/20.500.12436/4649/725697.pdf?sequence=1&isAllowed=y

Aypay, A., Durmuş, E. (2008). Zorba, kendine güvenen ve zorbalıktan kaçınan tutumları sergileyen lise öğrencilerinin iş birliği yapma karakter özelliği açısından incelenmesi. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi, 41(2),* 23-42.

Bandura, A. (1994). Self-efficacy. V. S. (Der.) içinde*, Encyclopedia of Human Behavior* (s. 4, 71-81). New York: Academic Press.

Bandura, A. (1997). *Self-Efficacy. The exercise of control.* W. H. Freeman and Company. New York.

Beale, A. V., & Hall, K. R. (2007). Cyberbullying: What school administrators (and parents) can do. *The Clearing House: A Journal of Educational Strategies*, Issues and Ideas, 81(1), 8-12.

Boulton, M. J., Smith, P. K. (1994). Bully/victim problems in middle-school children: Stability, self-percieved competence, peer perceptions and peer acceptance. *British Journal of Developmental Psychology*, 12(3), 315-329.

Bower, B. (2010). Genes make kids more vulnerable to bullying's effects. *Science News*, 177(13),10.

Cho, Y. K., & Yoo, J. W. (2016). Cyberbullying, internet and SNS usage types, and perceived social support: a comparison of different age groups. Information, Communication & Society, 1-18.

Çelik İskifoğlu, T., Kara, D. N., & Ateş, M. A. (2023). Üniversite öğrencilerinin siber zorbalık hakkındaki görüşleri ve mağduriyet yaşantıları. *International Journal of New Trends in Arts, Sports & Science Education (IJTASE), 12*(1), 105-111.

Dicle, A. N. (2006*). Üniversite Öğrencilerinin Sosyal Beceri Düzeylerinin Duygusal Zeka Düzeyleri ve Bazı Kişisel Özelliklerine Göre İncelenmesi* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Ondokuzmayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Samsun.

Doll, B., Song, S., Siemers, E. (2008). Classroom ecologies that support or discourage bullying. In D.L. Espelage ve A. M. Swearer (Eds), *A Social- Ecological Perspective on Prevention and Intervention (pp.161-183).* Londra: Lawrence Erlbaum Associates, Publishers.

Garrett, A. (2003). *Bullying in American Schools: Causes, preventions, interventions.* North Carolina: McFarland Company, Inc, Publishers.

Güler, M. (2019). *Üniversite öğrencilerinde siber zorbalık ve psikolojik iyi oluşun incelenmesi* [Yüksek lisans tezi, Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi]. YÖK Açık Bilim Açık Erişim Sistemi. https://acikbilim.yok.gov.tr/handle/20.500.12812/257228

Hinduja, S., Patchin, J. (2009). *Bullying Beyond the Schoolyard: Preventing and responding to cyberbullying*. California: Corwin Press.

İKİZ, Fatma E. ve ASICI Esra; Bireysel Yenilikçilik ile Psikolojik İyi Oluş Arasındaki İlişki: Türk Psikolojik Danışman Adayları Örneği, *Ejer congress bildiri özetleri kitabı*, 2015, s.57-59, Ankara.

Kocaşahan, N. (2012). *Lise ve üniversite öğrencilerinde akran zorbalığı ve sanal zorbalık* (Master's thesis, Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü).

Kochenderfer-Ladd, B., Ladd, G. W., Kochel, K.. (2009). Theoretical considerations for the study of young victims of peer harassment. In M. Haris, (Eds), *Bullying, Rejection and Peer Victimization: A Social cognitive neuroscience perspective (pp. 27-100).* New York: Springer Publishing Company.

Moher D., Libertai A., Tetzlaff J., Altman, D. G. & PRISMA Group (2009). Preferred reporting items for systematic reviews and meta-analyses: The prisma statement. *Annals of Internal Medicine*, 151(4), 264- 269. http://dx.doi.org/10.7326/0003-4819-151-4-200908180-00135.

Olweus, D. (1993). *Bullying at School: What we know and what we can do.* Madlen, Massachusetss: Blackwell Publishers.

Özkan, Y., Çifci, E. G. (2010). Peer bullying in primary schools in low socioeconomic level. *Elementary Education Online*, 9 (2), 576-586.

Pajares, F. (1996). Self-Efficacy Beliefs In Academic Settings. *Review of Educational Research,* 66(4), 543-578.

Pajares, F. (2002). *Overview of Social Cognitive Theory and of Self-Efficacy.* 12.04.2008 tarihinde http://www.emory.edu/EDUCATION/mfp/eff.html adresinden alınmıştır.

Pastorelli, C., Barbaranelli, C., Rola, J., Rozsa, S., Bandura, A., & Caprara, G. V. (2001). Structure of Children's Perceived Self-Efficacy: A Cross-national Study. *European Journal of Psychological Assessment,* 17, 87–97.

Peker, A., ve Ekinci, E. (2016). Genel Öz-Yeterliğin Siber Zorbalıkla Başa Çıkma Davranışları Üzerindeki Yordayıcı Etkisi. *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim (TEKE) Dergisi,* 5(4), 2026-2140.

Petrides, K. V., Sangareasu, Y., Furnham, A. & Fredrickson, N. (2006). Trait Emotional Intelligence And Children's Peer Relations At School. *Social Development,* 15(3): 537–547.

Scholz, U., Dona, B.G., Sud, A. ve Schwarzer, R., (2002). Is general self-efficacy a universal construct*? European Journal of Psychological Assessment,* 18(3), 242-251.

Schunk, D. H. (1991). Self-Efficacy and Academic Motivation. Educational Psychologist, 26, 207-231.

Sert, M. ve Traş, Z. (2019). "Ergenlerin Duygusal Zekâ Düzeyleri ile Özyeterlik Algıları Arasındaki İlişkinin İncelenmesi*", Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 8v(Ek Sayı 1): 1205-1220.

Shariff, S. (2008). *Cyber-bullying: Issues and solutions for school, the classroom and the home*. New York: Routledge.

Telef, B. B. (2011). *Öz-Yeterlikleri Farklı Ergenlerin Psikolojik Semptomlarının İncelenmesi. Doktora Tezi.* İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.

Vandebosch, H. & Van Cleemput, K. (2009). Cyberbullying among youngsters: Profiles of bullies and victims. *New Media and Society*, 11, 1349–1371.

Yiğit, M. ve Seferoğlu, S. (2017). Siber zorbalıkla ilişkili faktörler ve olası çözüm önerileri üzerine bir inceleme. *Çevrimiçi Teknoloji Bağımlılığı ve Siber Zorbalık Dergisi, 4*(2), 13-49
Yodprang, B., Kuning, M., McNeil, N. (2009). Bullying among lower secondary school students in Pattani Province, Southern Thailand. *Asian Social Science, 5 (4),* 46-52.

PSİKOLOJİK İYİ OLUŞUN TERAPÖTİK BECERİLERE ETKİSİNİN PSİKOLOJİK DANIŞMAN ADAYLARINDA İNCELENMESİ

Prof. Dr. Fatma Ebru İKİZ

Dokuz Eylül Üniversitesi RPD UAM, ebru.ikiz@deu.edu.tr- ORCID ID: 0000-0003-4381-1658

Damla Nur AYDIN

Dokuz Eylül Üniversitesi, aydin.nur.damla06@gmail.com- ORCID ID: 0009-0000-8435-708X

Belen ÇİNBİLGEL

Dokuz Eylül Üniversitesi, belen.cinbilgel10@gmail.com- ORCID ID: 0009-0002-9666-2713

Gamze KESKİN

Dokuz Eylül Üniversitesi, gamze.kesskiin@gmail.com- ORCID ID: 0009-0001-2829-1095

ÖZET

Bir psikolojik danışmanın psikolojik iyi oluşu hem kendi kişisel hayatı için hem de meslek hayatı için önemli bir olgudur. Çünkü psikolojik iyi oluş durumu psikolojik danışmanların hizmet verme kalitesini doğrudan bir şekilde etkilemektedir. Bu çalışmanın amacı psikolojik danışman adaylarının psikolojik iyi oluşlarının incelenmesi ve bu durumun yardım etme becerilerine yani terapötik becerilerine etkisini araştırmaktır. Konu ile ilgili literatür taraması yapıldığından çalışma sistematik derleme yöntemi ile gerçekleştirilmiştir. Çalışmada psikolojik iyi oluş kavramı psikolojik iyi oluşa en çok katkı sağlayan boyutları içeren bir model olduğu için Perma Modeline göre incelenmiştir. Perma Modeli olumlu duygular, bağlanma, olumlu ilişkiler, anlam ve başarı boyutundan oluşmaktadır. Psikolojik danışmanların yardım etme becerilerinde tek bir sıralama ya da sınıflama bulunmasa genel anlamda duygu yansıtma, içerik yansıtma, soru soma, asgari düzeyde teşvik, kişiselleştirme, kendini katma, kendini açığa vurma, özetleme, yüzleştirme, yapılama, cesaretlendirme şeklinde sıralanabilir. İyi oluşa sahip olan ve kendilerini pozitif hisseden psikolojik danışmanların mesleki sorumluluklarını daha nitelikli bir şekilde yerine getirebilecekleri ve danışanlarının da psikolojik iyi oluş durumlarına katkıda bulunacakları düşünülmektedir.

Anahtar Kelimeler: psikolojik danışma, psikolojik iyi oluş, yardım etme becerileri, perma modeli

INVESTIGATION OF THE EFFECT OF PSYCHOLOGICAL WELL-BEING ON THERAPEUTIC SKILLS IN PSYCHOLOGICAL COUNSELOR TRAINEES

ABSTRACT

The psychological well-being of a psychological counselor is an important phenomenon for both their personal and professional lives. This is because the state of psychological well-being directly affects the quality of service provided by psychological counselors. The purpose of this study is to examine the psychological well-being of psychological counselor candidates and its impact on their helping skills, i.e., therapeutic skills. As a literature review has been conducted on the subject, the study was carried out using a systematic review method. In the study, the concept of psychological well-being was examined according to the Perma Model, as it is a model that encompasses the dimensions contributing most to psychological well-being. The Perma Model consists of dimensions of positive emotions, engagement, positive relationships, meaning, and accomplishment. Although there is no single ranking or classification of helping skills for psychological counselors, generally, they can be categorized as reflecting emotions, reflecting content, questioning, providing minimal encouragement, personalization, self-disclosure, summarizing, confronting, making suggestions and providing encouragement. It is believed that psychological counselors who have psychological well-being and feel positive about themselves can fulfill their professional responsibilities more effectively and contribute to the psychological well-being of their clients.

Key Words: psychological counseling, psychological well-being, helping skills, perma model.

1.GİRİŞ

Psikolojik danışmanın psikolojik iyi oluşu hem kendi kişisel hayatı için hem de meslek hayatı için önemli bir olgudur. Çünkü psikolojik iyi oluş durumu psikolojik danışmanların hizmet verme kalitesini doğrudan bir şekilde etkilemektedir. Çalışmada, psikolojik danışman adaylarının psikolojik iyi oluşuna ve bunun terapötik becerileri ile ilişkisini incelemek amacıyla yapılmıştır.

1.1. Psikolojik İyi Oluş

Ryan ve Deci (2001), iyi oluş kavramını "Öznel iyi oluş" ve "Psikolojik iyi oluş" olarak iki başlıkta ele almaktadır. Her iki kavramda da iyi oluşu değerlendiriyor olmasına rağmen iyi olmanın farklı biçimlerini ele alarak açıklar. "Öznel iyi oluş", mutluluk arayışında iken karşılaştığımız bir olgudur. Yaşamdan alınan doyum ve yaşama karşı duyulan memnuniyet ile ilişkili genel bir bilişsel unsurdur (Ryan ve Deci, 200, aktaran Diener, 1984, aktaran Parvizi ve Özabacı, 2022). "Psikolojik iyi oluş" ise bireyin potansiyelini en verimli seviyeye getirme çabası olarak açıklanır. Buna örnek olarak; anlamlı olan hedefleri başarabilme, bireysel olarak

gelişim gösterme ve diğerleri ile işlevsel bağlarını kurabilmesi olarak açıklanabilir (Keyes ve ark., 2002, aktaran Parvizi ve Özabacı, 2022).

Psikolojik iyi oluş bireysel olarak sevecenlik, paylaşımların farkında olunması ve farkındalık seviyesini artırırken; bireysel olarak yargılama, izolasyon ve olması gerekenden fazla bir şekilde olan özdeşleşmeyi azaltmaktadır. Psikolojik iyi oluş, kişinin kendisinden memnun olması, kendisine pozitif bakış açısı ile bakması, bağımsız davranabilmesi, kendini gerçekleştirebilmesi, güçlü ve zayıf özelliklerinin farkında olması, kendini kabul etmesi gibi anlamlarla açıklanabilir. Psikolojik iyi oluş yaşama her durumda olumlu olarak bakmak ya da her zaman mutlu hissetmek gibi kavramlara göre farklılıklar gösterir. Psikolojik iyi oluş kişinin daha çok kendi hayatını anlamlı görmesini, kendi özelliklerine göre eyleme geçirmesini, kendisini sevmesini, kendini koşulsuz kabul etmesini ve farkındalık sahibi olması durumlarıdır (Küçük Meltem, 2020).

Perma modeli psikolojik iyi oluşa en çok katkı sağlayan boyutları içeren bir modeldir. Bu yüzden çalışmada Perma Modeli ele alınmıştır.

1.2.Perma Modeli

Perma modeli; çok boyutlu şekilde anılan iyi oluş modelidir. Perma modelini oluşturan belirli özellikler bulunmaktadır. Boyutlar birbirinden bağımsız şekilde tanımlanmakta ve ölçülmektedir.

Perma Modeli farklı boyuttan oluşmuştur. İlk boyut olan olumlu duygular; hayattan doyum kazanma durumunu tanımlamaktadır. Bireye mutluluk, zihin açıklığı sağlayabilecektir (Günaydın ve İnal, 2021).

Bir diğer boyut olan hayata bağlılık (bağlanma); Bağlanma, bireyin hayatında belirli bir organizasyon, faaliyet veya bir amaç için derin psikolojik bir bağlantı kurmak olarak ele alınır. Bireyin bu duruma tam katılım seviyesi ise 'akış' olarak tanımlanmıştır (Khaw ve Kern, 2014; aktaran Öztürk, 2019). Akış yaşamı için kişinin erişebileceği hedefler yaratmasına yapılan önemin yanında, bu yaşantının sonuç noktasında geri mesaj almak da önem teşkil etmektedir. Bireysellik hissinin kaybolduğu fakat işin bitirilmesinden sonra sağlam bir kişilik duygusuna erişebildiğinden bahsedilmektedir (Öztürk, 2019).

Olumlu ilişkiler boyutu; Toplum ve topluluğa adapte olma hissini yaratmaktadır. Olumlu ilişkilerde olmak iyi oluşa büyük önem katmaktadır. Olumlu ilişiler temel boyutlardan biridir

Anlam boyutu; kendimizinden daha büyük, güçlü olduğunu düşündüğümüz bir şeye ait olduğumuzun verdiği hissiyat, emek vermeye yönelik istektir. Anlamın, öznel etkisi vardır, bundan dolayı olumlu bir hisse dönüşebilir (Seligman, 2011; aktaran Öztürk, 2019).

Başarı, öznel ve nesnel olarak ölçülebilen bir terim olan ve kişiyi her daim mutlu etmese de erişebilir bir hale sahiptir (Seligman, 2011, aktaran Günaydın ve İnal, 2021). Genellikle öznel olan bir ustalık ve günlük yaşamdaki başarılardan bahsetmektedir.

1.3 Terapötik Beceriler

Psikolojik Danışma profesyonel bir hizmet olduğundan dolayı bunun için Psikolojik Danışmanların edinmesi gereken bazı beceriler vardır ve yardım etme üzerine kurulu olan bu beceriler Rehberlik ve Psikolojik Danışmanlık lisans programında "Psikolojik Danışma İlke ve Teknikleri" dersi kapsamında kazandırılması amaçlanır (Rehberlik ve Psikolojik Danışmanlık Lisans Programı, YÖK).

Prof. Dr. Nilüfer Voltan Acar (2022) terapötik becerileri *yapılama, yakından ilgilenme, konuşmaya açık davet, asgari düzeyde teşvik, duygu yansıtma, içerik yansıtma, kişiselleştirme (anlam-problem-amaç), özetleme, paylaştırma, bağlama, sessizlik, müdahale etme ve bilgi verme* şeklinde sıralanmıştır.

Eryılmaz ve Mutlu (2023) terapötik becerileri *soru soma, duygu yansıtma, asgari düzeyde teşvik, içerik yansıtma, kişiselleştirme: anlam-amaç-sorun, kendini katma, kendini açığa vurma, özetleme, yüzleştirme, yapılama, cesaretlendirme* şeklinde sıralamıştır (Eryılmaz ve Mutlu, 2023, ss.83).

Alanyazın incelendiğinde yardım etme becerilerini mikro beceriler olarak adlandırıldığı ve psikolojik danışma sürecinin en önemli unsularından biri olduğu (Tatarhan ve Bozkurt, 2023) görülmektedir.

2.YÖNTEM

Bu çalışma, psikolojik danışman adaylarının terapötik becerilerinin psikolojik iyi oluş açısından inceleyen sistematik derleme çalışmasıdır. Literatür çalışmasında Google Akademik, Ebscohost, Ulakbim, Ulusal Tez Merkezi veri tabanlarından 2019-2023 yılları arasında sınırlandırılarak ağırlıklı olarak Türkçe ve İngilizce olarak gerçekleştirilmiştir.

Türkçe olarak yapılan literatür taramasında "psikolojik iyi oluş", "perma modeli", "yardım etme becerileri", "terapötik beceriler" terimleri; İngilizce olarak yapılan literatür taramasında "psychological counseling", "psychological well-being", "helping skills", "perma model" terimleri kullanılmıştır. Literatür taraması sonucunda 18 adet çalışma bulunmuş olup ilgili 10 makale, 2 tez, 2 kitap ve 1 açık kaynak olmak üzere 15 çalışmadan yararlanılmıştır.

3.BULGULAR

Psikolojik iyi oluş durumu psikolojik danışmanların hizmet verme kalitesini doğrudan bir şekilde etkilemektedir. Hackney ve Cormier'ın (2008) belirttiği gibi, psikolojik danışman, psikolojik açıdan sağlam olması durumda ve bireysel problemleri ile ilişkili olarak dikkati dağılmadığı zamanlarda danışanlarına daha nitelikli bir şekilde yardım sağlayabilir (Hackney ve Cormier, 2008, aktaran, Yüksel Şahin ve Emre, 2021). Psikolojik danışmanların bireysel ve psikolojik iyi oluşları, hayat tarzları ne derecede önemli ise, çalışma alanı şartları ve çalışma alanındaki stres nedenleri de bir o kadar mühimdir. İyi oluşa sahip olan ve kendilerini pozitif hisseden psikolojik danışmanların mesleki sorumluluklarını daha nitelikli bir şekilde yerine getirebilecekleri ve danışanlarının da psikolojik iyi oluş durumlarına katkıda bulunacakları düşünülmektedir (Yüksel Şahin ve Emre, 2021).

Şahin, Togay ve Atıcı'nın (2019) "Psikolojik Danışman Adaylarının Terapötik Beceri ve Koşullara İlişkin Algıları" incelendiği çalışmada Rehberlik ve Psikolojik Danışmanlık son sınıf öğrencileriyle görüşme yapılarak elde edilen verilerde psikolojik danışman adaylarının terapötik yardım açısından algılarına bakıldığında kurulacak olan terapötik ilişkiye özgü temel niteliklerde iç görü geliştirdikleri; psikolojik danışman adaylarının sahip olması beklenen mesleki açıdan yeterliklere ve bireysel niteliklere özgü farkındalık sahibi olduğu; psikolojik danışman adaylarının danışma ortamının fiziksel şartlarını sağlama konusunda çoğunluğun kendisini dikkatli, özenli olarak ya da uygun ortamı oluşturmak için çaba gösteren şeklinde algıladıkları; becerileri kullanma konusunda henüz yetkin olarak görmeyen fakat bunun için çalışma içerisinde olduğu ve psikolojik danışan adaylarının kendilerine yönelik algılarının öğrenmeye açık ve bu yönde çalışma gayretinde olduğu saptanmıştır (Şahin, Togay ve Atıcı, 2019).

Emül ve Öz Soysal'ın 2021'de yaptığı "Psikolojik Danışman Adaylarının Psikolojik Danışma Becerileri ve Özyeterliklerine İlişkin Görüşleri" adlı çalışmada 4.sınıf psikolojik danışman adaylarıyla görüşme sonucunda psikolojik danışman adaylarının "içerik ve duygu yansıtma, soru sorma, dinleme, odaklanma, asgari düzeyde teşvik, konuşmaya açık davet, yorumlama, kendini açma, somutlaştırma, empati, sessizlik, yüzleştirme yapma, geri bildirim ve kişiselleştirme" becerilerini etkili bir şekilde kullandığı belirlenirken aynı zamanda bu beceriler psikolojik danışman adaylarının kullanırken zorluk çektiği beceriler olarak da belirlenmiştir ve saydamlık becerisinin de zorluk çekilen becerilere ek olarak gösterilebileceğine ulaşılmıştır. Çalışmanın devamında adayların geliştirmek istediği becerilerde tüm mikro becerileri kapsadığı görülürmüştür. Özellikle kullanırken zorluk çektikleri becerilerde de gelişim göstermek istedikleri saptanmıştır (Emül ve Öz Soysal, 2021).

Psikolojik danışman/adaylarının özelliklerine ilişkin alanyazın incelendiğinde;

Doğanülkü ve Kırdök'ün (2020) psikolojik danışmanların mesleki bağlılık ve özyeterlik arasındaki ilişkiyi inceledikleri araştırmada öz yeterlik düzeyinin artmasının mesleğe olan bağlılığı da arttırdığını; öz yeterliğe dair inancın yüksek olmasının işlerine yönelik pozitif duyguları geliştirdiğini; duygusal anlamda bir bağlılığın olmasında da danışmanların duygusal zeka seviyelerinin etkili olabileceği; normatif bağlılık için psikolojik danışmanların psikolojik açıdan sağlam olmalarının etkili olabileceğini belirtilmiştir (Doğanülkü ve Kırdök, 2020).

Korkut Owen ve Tuzgöl Dost'un 2020'de yaptığı " Psikolojik Danışman Adaylarına Göre Etkili Bir Psikolojik Danışmanın Özellikleri ve Psikolojik Danışman Eğitiminin Etkisi" adlı çalışmada 3. ve 4.sınıf psikolojik danışman adayları ile çalışılmış ve etkili psikolojik danışmanın özelliklerine ilişkin temaları "iletişim kurmada iyi olma ve iletişimi iyi kurmak için gerekli özelliklere sahip olma, insanlarla birlikte olmayı ve insanlara yardım etme isteğinin olması, öz farkındalık sahibi olma ve sağlıklı bir psikolojiye sahip olma, yansız ve yeniliklere açık oma, profesyonel bir tavır ve etik sahibi olma, yaşama karşı bir tavır takınma" şeklinde saptanmıştır. Yine aynı çalışmada psikolojik danışman adaylarının aldıkları eğitimin kendi hayatlarında nasıl bir değişiklik oluşturduğu konusunda oluşturulan temalar ise "kişinin kendini tanıması ve değiştirmesine yönelik bir farkındalık geliştirmesi, diğer insanları tanımayı ve anlamayı sağlaması, profesyonelliğin gelişmesi" şeklinde saptanmıştır. Çalışmanın devamında psikolojik danışman adaylarının alınan eğitimin etkililiğini artırmak amacıyla bulunduğu

öneriler ise "daha çok uygulama yapılması ve süpervizyon desteğinin artırılması, bazı derslerin daha erken verilmeye başlanması ve eğitim (formasyon) derslerinin yerine alan ile ilgili daha fazla dersin eklenmesine, derslerle ilgili işleniş ve değerlendirme konusunda düzenlemelerin yapılması, öğretim üyelerinin öğrencilerle iletişim içerisinde bulunması ve kendilerine model olması" şeklindedir (Korkut Owen ve Tuzgöl Dost, 2020).

Korkut Owen ve Tuzgöl Dost'un (2020) "Psikolojik Danışman Adaylarının Mesleğe İlişkin Kişisel Eğilimlerinin İncelenmesi" adlı başka bir çalışmada lisans eğitiminde kazanılan akademik niteliklerinin dışında kalan niteliklerin mesleğe ilişkin kişilik eğilimi (MİKE) incelenmiş ve lisans programının 1, 2, 3 ve 4.sınıflarına "Mesleğe İlişkin Kişilik Eğilimi Değerlendirme Ölçeği" uygulanarak veri toplanmış olup çalışmada psikolojik danışman adaylarında MİKE bakımından kadınların erkeklere oranla daha iyi olduğuna; adayların kişilerarası ilişki konusunda daha özenli ve kendilerine yönelik farkındalık geliştirmede fazla değişiklik göstermesinde sınıf düzeyinin artmasının etkili olduğu; RPD lisans programını isteyerek okuyanların ve başkasına yardım etmenin önemli olduğunu düşünenlerin puanlarının daha yüksek çıktığı belirlenmiştir (Korkut Owen ve Tuzgöl Dost, 2020).

Taytaş ve Tanhan'ın (2021) "Psikolojik Danışmanların Yeterliklerinin İncelenmesi" adlı çalışmada okul psikolojik danışmanlarının kendilerine yönelik yeterlik algısı ile diğer öğretmenlerin okul psikolojik danışmanlarına yönelik yeterlik algısı incelenmiştir. Çalışmada psikolojik danışmanlık ve rehberlik alanını kendi isteğiyle seçenlerin yeterlik algısında kendi isteği ile seçmeyenlere göre daha yüksek çıktığı; öğretmenlerin okul psikolojik danışmanlarına yönelik algısında değişiklik gösteren olguların öğrenimin düzeyi ve mezun olduğu bölüm olduğu; psikolojik danışmanların yeterlik algılarında, büyüdüğü ya da yaşamının çoğunu geçirdiği yer açısından, çalıştığı kurum açısından herhangi bir farklılık olmadığı saptamıştır fakat psikolojik danışmanların alınan hizmet içi eğitimin almayanlara göre yeterlik algılarının daha yüksek olduğu saptanmıştır (Taytaş ve Tanhan, 2021).

4.SONUÇLAR VE DEĞERLENDİRME

Çalışmada psikolojik iyi oluşa sahip olmanın mesleki açıdan daha kaliteli bir hizmetin verilebileceğini (Yüksel Şahin ve Emre, 2021); öz yeterliğe dair inancın yüksek olmasıyla işlerine yönelik pozitif duygularla paralel olduğu ve geliştirdiği (Doğanülkü ve Kırdök, 2020); psikolojik danışman adaylarının iyi bir psikolojik danışman olabilmek adına çaba gösterdiği ve bu yönde gelişmeye açık olduğu (Şahin, Togay ve Atıcı, 2019); psikolojik danışman adaylarının becerilerin çoğunda etkili olduklarını aynı zamanda bu becerilerde zorlanabildiklerini ve geliştirmek istedikleri (Emül ve Öz Soysal, 2021); psikolojik danışmanlık eğitiminin adaylara farkındalık kazandırdığı (Korkut Owen ve Tuzgöl Dost, 2020); Rehberlik ve Psikolojik Danışmanlık lisans programını kendi isteği ile okuyan öğrencilerin ve başkasına yardım etmenin önemli olduğunu düşünen öğrencilerin MİKE değerlendirme ölçeğinde puanlarının daha yüksek çıktığı (Korkut Owen ve Tuzgöl Dost, 2020) ve yine benzer bir çalışmada rehberlik ve psikolojik danışmanlık alanını kendi isteğiyle seçenlerin yeterlik algısında kendi isteği ile seçmeyenlere göre daha yüksek çıktığı (Taytaş ve Tanhan, 2021) sonuçlarına ulaşılmıştır.

5.GENEL DEĞERLENDİRME VE SONUÇLAR

Psikolojik danışman adaylarının psikolojik iyi oluşuna ve bunun terapötik becerileri ile ilişkisini inceleyen bu çalışmada adaylara yönelik çalışmaların literatür taramasında sınırlandırılan yıllarda az olduğu gözlenmiştir. Benzer şekilde psikolojik iyi oluş ve terapötik beceriler konu başlıklarını birleştiren çalışmaların az olduğu saptanmıştır.

Psikolojik danışman adaylarının psikolojik iyi oluş düzeylerinin özyeterlik, lisans programını kendi isteği ile okuma, terapötik becerileri etkili şekilde kullanabilme gibi faktörlerden etkilendiği görülmüştür. Psikolojik danışman adayları terapötik becerilerde etkili olduklarını düşünmekle birlikte iyi ve yetkin bir hizmet verebilmek için bu becerilerde gelişmek istedikleri ve bu yönde çaba gösterdikleri saptanmıştır.

KAYNAKÇA

- Doğanülkü, H.A., ve Kırdök, O. (2020). Psikolojik Danışmanların Mesleki Bağlılıklarının Bir Yordayıcısı Olarak Psikolojik Danışma Öz-Yeterliliği. İnönü Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 21(3). https://doi.org/10.17679/inuefd.812605 (Erişim tarihi: 17.02.2024)

- Emül, B., ve Öz Soysal, F. S. (2021). Psikolojik Danışman Adaylarının Psikolojik Danışma Becerileri ve Özyeterliklerine İlişkin Görüşleri. Batı Anadolu Eğitim Bilimleri Dergisi, 12(2), https://doi.org/10.51460/baebd.934119 (Erişim tarihi: 18.02.2024)

- Eryılmaz, A. ve Mutlu, T. *Kuramdan uygulamaya bireyle psikolojik danışma*. Anı Yayıncılık. Ankara 2023.

- Günaydın, S. C., ve İnal, İ. H. (2022). Perma modelinin demografik faktörler bağlamında incelenmesi: hizmet sektöründe ve z kuşağında geniş ölçekli bir araştırma. İzlek Akademik Dergi, 4(2). https://doi.org/10.53804/izlek.1059454 (Erişim Tarihi:17.02.2024).

- https://www.yok.gov.tr/kurumsal/idari-birimler/egitim-ogretim-dairesi/yeni-ogretmen-yetistirme-lisans-programlari (Erişim tarihi: 20.02.2024)

- Korkut Owen, F. ve Tuzgöl Dost, M. (2020). Psikolojik danışman adaylarının mesleğe ilişkin kişisel eğilimleri. Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, (53). https://doi.org/10.21764/maeuefd.620671. (Erişim Tarihi: 18.02.2024)

- Korkut Owen, F. ve Tuzgöl Dost, M. (2020). Psikolojik danışman adaylarına göre etkili psikolojik danışmanın özellikleri ve psikolojik danışman eğitiminin etkisi. IBAD Sosyal

Bilimler Dergisi, (8), 259-274. https://doi.org/10.21733/ibad.728147. (Erişim Tarihi: 16.02.2024)

- Küçük, M. *Yetişkinlerin Öz Şefkat, Bağlanma Stilleri ve Psikolojik İyi Oluş Özelliklerinin İncelenmesi.* Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Gelişim Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, İstanbul, 2020.

- Öztürk, B. *Perma modeline göre iyi oluşun yordayıcısı olarak erken dönem uyumsuz şemalar.* Yüksek Lisans Tezi, Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi, Muğla Sıtkı Koçman Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Muğla, 2019.

- Parvizi, G. ve Özabacı, N. (2022). Üniversite Öğrencilerinin Psikolojik İyi Oluş ve Yaşam Doyumlarının Yordayıcısı Olarak Bilişsel Esnekliğin Rolü. Adnan Menderes Üniversitesi Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Dergisi, 13(1). (Erişim Tarih: 16.02.2024)

- Şahin, İ., Togay, A., ve Atıcı, M. (2019). Psikolojik danışman adaylarının terapötik beceri ve koşullara ilişkin algıları. Journal of Human Sciences, 16(1). Doi:10.14687/jhs.v16i1.5347 (Erişim Tarihi : 17.02.2024)

- Tatarhan, M. ve Bozkurt, E. (2023). Psikolojik danışmanlıkta beceri eğitimi üzerine bir derleme. International Social Mentality and Researcher Thinkers Journal. 9(69). https://smartofjournal.com/ (Erişim tarihi: 18.02.2024)

- Taytaş, M., ve Tanhan, F. (2021). Psikolojik danışmanların yeterliklerinin incelenmesi. Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 18(1). http://efdergi.yyu.edu.tr/ (Erişim tarihi: 19.02.2024)

- Voltan Acar, N. *Yeniden terapötik iletişim – kişiler arası ilişkiler- (tamamı bizim toplumdan örnekler).* Nobel Yayıncılık. Ankara 2022

- Yüksel Şahin, F. ve Emre, M. (2021). Okul Psikolojik Danışmanlarının İyi Oluş Düzeylerinin İncelenmesi. IBAD Sosyal Bilimler Dergisi, (10). https://doi.org/10.21733/ (Erişim tarihi: 18.02.2024).

HAFİF ZİHİNSEL YETERSİZLİĞİ OLAN BİREYLERİN KENDİ GÖRÜŞLERİNE GÖRE SOSYAL ORTAMLARA KATILIMI

Doktora Öğrencisi, Harun CANARSLAN[1]
Trakya Üniversitesi, haruncanarslan@trakya.edu.tr – ORCID: 0000-0002-7488-5169
Dr. Öğr. Üyesi, Dilber TEZEL
Trakya Üniversitesi, dilbertezel@trakya.edu.tr – ORCID: 0000-0003-3151-5739

ÖZET

Bu çalışma, hafif düzeyde zihinsel yetersizliği (ZY) olan yetişkin bireylerin sosyal çevreleri ile ilgili tercihlerinin, eğitim ve çalışma durumuna göre belirlenmesi amacı ile gerçekleştirilmiştir. Araştırmada nitel araştırma yöntemlerinden fenomenolojik yaklaşım kullanılmıştır. Araştırmanın katılımcıları, Edirne İlinde yaşayan hafif ZY olan sekiz yetişkindir. Katılımcıların seçiminde amaçlı örnekleme yöntemlerinden ölçüt örnekleme kullanılmıştır. Veri toplama aracı olarak, araştırmacı tarafından geliştirilen ve uzman görüşü doğrultusunda şekillenen 'Bilgi Formu' ve 'Özel Gereksinimli Yetişkin Birey Görüşme Formu' kullanılmıştır. Araştırmanın katılımcılarıyla, Trakya Üniversitesi Armağan Dönertaş Engelli Çocuklar Eğitim–Rehabilitasyon Uygulama ve Araştırma Merkezi'nde görüşülmüş, sorular araştırmacı tarafından sorulmuştur. Verilerin analizinde nitel araştırma yöntemlerinde kullanılan betimsel analiz yöntemi kullanılmıştır. Bu yönteme göre katılımcıların görüşme sorularına verdiği cevaplar kodlanmış ve benzer kodlar bir araya getirilerek kategoriler ve temalar oluşturulmuştur. Bu temalar ve altında yer alan kategoriler frekansları ile birlikte tablolaştırılarak sunulmuştur. Araştırma sonucunda, hafif ZY olan yetişkin katılımcıların tamamının sosyal ortamlara katılmayı tercih ettikleri ve genellikle aileleri ile katıldıkları, çoğunluğun sosyal ortamlara katılma ile ilgili bir kaygıları bulunmadığı ortaya çıkmıştır. Bunun yanı sıra; en çok tercih edilen sosyal ortamın, arkadaşlar olduğu ve lise mezunu çalışan kadınlar ile ilkokul mezunu çalışan erkeklerin katıldıkları sosyal ortam çeşitliliğinin daha fazla olduğu tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Zihinsel Yetersizlik, Sosyal Tercih, Sosyal Katılım

[1]Bu çalışma, birinci yazarın ikinci yazar danışmanlığında yürütmekte olduğu doktora tezinin ön çalışmasıdır. Yazarların bulunduğu kurumun akademik kurulundan etik onay alınmıştır.

1. GİRİŞ

Sosyal ilişkiler ve sosyal çevre, insanın en önemli ihtiyaçlarından biridir, kişilerin tercihleri doğrultusunda sosyal çevre oluşturması ve sosyal ilişkiler içinde olması sağlıklı gelişim için önemlidir. Sosyal çevre, başkalarıyla bağlantı kurmayı ve uyum sağlamayı öğretmekte, bireylere daha geniş topluluk yaşamını tanıtmakta, yetişkin toplumun yaşamında hâkim olan bazı değerleri pekiştirmekte ve bireylerin deneyimlerini artırmaktadır (Çolak, 2013; Oktaviani, 2017). Olumlu sosyal ilişkiler, insanların entelektüel, iletişimsel, kişilerarası ve duygusal gelişimini etkilemektedir (Ferreira & Munster, 2017).

Zihin yetersizliği (ZY) olan bireyler, sınırlı bilişsel ve uyumsal yetenekleri nedeniyle sosyalleşme fırsatları bulmada, iletişim ve sosyal becerilerdeki yetersizlikleri nedeniyle de arkadaşlık ilişkileri kurma ve sürdürmede zorluklar yaşayabilmektedirler. Olumlu sosyal ilişkiler kurabilmek, çocukluktan itibaren gelişen sosyal yeterlilikler ve becerilerle yakından ilişkilidir. Pek çok kişi tarafından doğallıkla öğrenilen ve yaşam kalitesine katkıda bulunan sosyal ve kişisel ilişkiler, ZY olan kişiler için genellikle anlaşılmazdır (Lippold & Burns, 2009). ZY olan bireylerin önemli ölçüdeki zayıflatıcı kişilerarası beceri eksiklikleri, başkalarıyla sık sık etkileşim kurmaları gereken bağımsız yaşam durumlarında zorluklar yaratmaktadır (Hall et al., 2000) ve bu bireylerin topluma katılımla ilgili sorunları kendileri ve ailelerinin, başkaları için mevcut olan birçok durum ve fırsattan dışlanma tehlikesiyle karşı karşıya oldukları anlamına gelmektedir (Schalock, 2004).

Eğitim alma ve bir işte çalışma ZY olan bireylerin toplumsal çevreye katılımını ve sosyal çevreye dahil olmalarını kolaylaştırmaktadır. Sosyal çevre ve bu çevredeki iletişim ortakları, ZY olan bireyin iletişimsel etkileşimlerinin başarısını etkilediği gibi, toplumla bütünleşmesine de katkı sağlayabilir. Diğerleri tarafından daha az tercih edilen ZY olan bireylerin, başkalarıyla etkileşimlerini öğrenmek, teşvik etmek, iletişim ve etkileşim profilleri hakkında bilgi sahibi olmak, sosyal etkileşimlerini artırmada ek yolların keşfedilmesine, sosyal katılımı ve yaşam kalitesini artırmak için etkili müdahaleler geliştirilmesine yardımcı olabilir (Smith et al., 2020; World Health Organization, 2007; www.asha.org/njc).

Literatürde ZY olan yetişkinlerle yapılan araştırmaların sayıca azlığı dikkat çekici (Hall, 2017; Smith et al., 2020) olmasına karşın son yıllarda önem kazanmıştır ve literatür taraması sonucu dünyada yetişkin ZY olan bireylerin kendi görüşlerine yer veren araştırmaların; zihinsel engelli (ZE) yetişkinler arasında sosyal içermenin desteklenmesinde mobil teknolojinin rolü (Martin et al., 2021), hafif ZE genç yetişkinlerin okuldan işe geçişlerinde hangi başarı

faktörlerini öne çıkardıkları (Sigstad & Garrels, 2023), zihinsel/gelişimsel engelli yetişkinlerin pandemi sırasında sosyal olarak bağlı hissetmelerine yardımcı olmak için teknolojiyi nasıl kullandığı (Spassiani et al., 2023), engelli bireylerin deneyimlerinden tam katılımın önündeki engeller (Finkelstein & Gross, 2024) gibi konularda yapıldığı görülmüştür. Türkiye'deki yetişkin ZY olan bireylere yönelik araştırmalara (Artar, 2018; Gündüz Efendi & Özada Nazım, 2022; Ulugöl & Eratay, 2020; Yildiz & Cavkaytar, 2023) rastlansa da kendi görüşlerinin alındığı sınırlı sayıda araştırma olduğu görülmüştür. Bu araştırmalar; Ar'ın (2020), yetişkin ZE bireylerin istihdam edilme durumlarına göre yaşam doyumu, sosyal destek ve öz yeterlilik düzeyleri, Ulugöl'ün (2021), ZY olan yetişkinlerin okul sonrası yaşantılarının nasıl olduğunun kendi perspektiflerinden belirlenmesi, Yildiz ve Cavkaytar'ın (2023), ZE genç yetişkinlerin ihtiyaçlarına yönelik olarak geliştirilen ve onları yetişkinliğe ve çalışma hayatına hazırlayan İstihdam Öncesi Bağımsız Yaşam Eğitimi Programı'nın (PİLEP) etkililiği konularında yürütmüş olduğu araştırmalardır. Yetişkin ZY olan bireylerin kendi görüşlerine göre sosyal tercihlerini belirleyen bir araştırmaya ise rastlanmamıştır.

Bu çalışmanın amacı, hafif düzeyde ZY olan yetişkinlerin kendi görüşleri doğrultusunda, sosyal çevreleri ile ilgili tercihlerini, eğitim ve çalışma durumlarına göre betimlemektir. Bu amaç doğrultusunda; 1. ZY olan yetişkin bireylerin eğitim ve istihdam düzeyine göre sosyal ortam tercihleri nasıldır? 2. ZY olan yetişkin bireylerin eğitim ve istihdam düzeyine göre sosyal ortamlara katılım şekilleri nasıldır? Sorularına cevap aranmıştır. Hafif düzeyde ZY olan yetişkinlerin tercihleri ile ilgili düşüncelerini ifade etmeleri ve kendi bakış açılarını ortaya koymaları önemli görülmektedir. Bunun yanı sıra sosyal tercihlerindeki farklılıkların, eğitim süresinin uzunluğu veya bir işte çalışıp çalışmama durumuna göre değişebileceği varsayılmaktadır.

2. YÖNTEM

2.1. Araştırma Deseni

Çalışmanın tasarımında, nitel araştırma yöntemlerinden fenomenolojik yaklaşım kullanılmıştır. Fenomenoloji; kişinin deneyimlerini incelemeye odaklanan, deneyimin bireysel ve öznel yönlerini vurgulayan bir nitel araştırma biçimidir veri kaynakları ise araştırmanın odaklandığı olguyu yaşayan ve bu olguyu dışa vurabilecek veya yansıtabilecek bireyler ya da gruplardır (Neubauer et al., 2019; Pérez Vargas, et al., 2020; Yıldırım & Şimşek, 2011).

2.2. Katılımcılar

Araştırmanın katılımcıları, hafif düzeyde ZY olan 4 erkek ve 4 kadın, toplam 8 yetişkin bireyden oluşmaktadır. Katılımcılar; 28–43 yaş aralığındadır ve yaş ortalaması 36'dır, amaçlı örnekleme yöntemlerinden ölçüt örnekleme yöntemiyle seçilmiştir. Amaçlı örneklemede amaç, ilgili özelliklere sahip bireylere ulaşabilmektir (Erkuş, 2019). Araştırmacılar tarafından oluşturulan ölçütler; 1) 18 yaşın üzerinde olmak, 2) Hafif derecede engel düzeyine sahip olmak, 3) Konuşarak iletişim kurmak, 4) Ebeveynler ile birlikte Edirne merkezde ikamet ediyor olmak, şeklinde belirlenmiştir.

Çizelge 1: ZY Olan Katılımcıların Özellikleri

	Kodu	**Cinsiyet**	**Yaş**	**Öğrenim Düzeyi**	**Mesleği**	**Çalışma Süresi**
Katılımcı – 1	K1	K	28	Lise	İşçi	11 yıl
Katılımcı – 2	K2	K	38	Lise	İşçi	12 yıl
Katılımcı – 3	K3	K	37	İlkokul	-	-
Katılımcı – 4	K4	K	42	İlkokul	-	-
Katılımcı – 5	E1	E	29	Lise	İşçi	8 yıl
Katılımcı – 6	E2	E	29	Lise	Memur	10 yıl
Katılımcı – 7	E3	E	42	İlkokul	Emekli	18 yıl
Katılımcı – 8	E4	E	43	İlkokul	İşçi	24 yıl

2.3. Veri Toplama Aracı

Çalışmada yetişkin ZE bireylerin kişisel bilgilerini toplamaya yönelik bilgi formu ve yarı yapılandırılmış görüşmede sorulacak yedi sorunun yer aldığı görüşme formu kullanılmıştır. Her iki veri toplama aracı, araştırmacı tarafından geliştirilmiş ve uzman görüşü doğrultusunda şekillenmiştir. Görüşme formunda aşağıdaki sorular yer almaktadır:

1. Sosyal ortamlarda bulunmayı tercih eder misin?
2. En çok hangi sosyal ortamları tercih edersin?
3. Bulunmaktan hoşlanmadığın sosyal ortamlar var mı? (Varsa) hangi ortamlar?
4. Sosyal ortamlarda bulunma ile ilgili kaygıların var mı? (Varsa) kaygıların neler?
5. Sosyal ortamlara nasıl katılırsın?
6. Ailenle birlikte en çok hangi sosyal ortamlara gidersiniz?

7. Yalnız gittiğin sosyal ortamlar var mı? (Varsa) hangi ortamlar?

2.4. Veri Toplama Süreci

Araştırmanın ölçütlerini karşılayan ZY olan yetişkinlere ulaşabilmek için, Trakya Üniversitesi Armağan Dönertaş Engelli Çocuklar Eğitim–Rehabilitasyon Uygulama ve Araştırma Merkezi'nde 1990–2000 yıllarında eğitim almış çocukların –günümüzde yetişkin oldukları düşünülerek– dosyaları taranmıştır. Yaşları, tanıları ve iletişim bilgilerinden hareketle, araştırmanın ölçütlerini karşılayan ZY olan yetişkinlerin ebeveynlerine telefon edilmiş, araştırmaya dair bilgi verilmiş ve dâhil olmayı isteyip istemeyecekleri sorulmuştur. Araştırmaya dâhil olmayı kabul eden ebeveynler ZY olan yetişkin çocukları ile birlikte gelmeleri yönünde Trakya Üniversitesi Armağan Dönertaş Engelli Çocuklar Eğitim–Rehabilitasyon Uygulama ve Araştırma Merkezi'ne davet edilmiştir. Her aile, ZY olan yetişkin çocuğu ile birlikte kendine uygun olan bir zamanda adı geçen kuruma gelmiş ve görüşmeler yapılmıştır. Öncelikle, ailelere araştırma hakkında bilgiler içeren resmi belgeler sunulmuş, çocuklarına sorulacak sorular hakkında bilgilendirilmiş, ailelere ve ZY olan yetişkinlere araştırmacı tarafından açıklamalar yapılmıştır. Araştırmaya katılımda gönüllülük ve bilgilendirilmiş onam ilkesi uygulanmıştır. ZY olan yetişkin bireylerle yapılan görüşmelerde kendilerini rahat ifade edebilmeleri için aileler dâhil edilmemiştir. Görüşmeler sırasında araştırmacı, resmi olmayan yalın bir iletişim tarzı kullanmıştır. Tüm görüşmeler ses kaydına alınmış ve tamamlandıktan sonra yazıya dökülmüştür. Görüşmelerin ortalama süresi 25 dakikadır.

2.5. Veri Analizi

Araştırma verilerinin analizinde 'betimsel analiz' yöntemi kullanılmıştır. Soruların içeriklerine göre iki tema oluşturulmuştur. Bu temalar: 1) sosyal ortam tercihleri 2) sosyal ortamlara katılım şekilleridir. Sorulardan kategoriler, katılımcıların verdikleri cevaplarda kullandıkları ifadelerden kodlar belirlenmiş ve elde edilen veriler, belirlenen kodlara göre özetlenmiş ve yorumlanmıştır. Betimsel çalışmalar, farklılık ya da ilişkiyi merak etmeyen, neyin ne olduğunu saptamaya çalışan, olayı–durumu anlamaya dönük çalışmalardır ve elde edilen bulguları düzenlenmiş ve yorumlanmış bir biçimde okuyucuya sunmayı amaçlamaktadır (Erkuş, 2019; Yıldırım & Şimşek, 2011). Çalışmamızda görüşmelerden elde edilen ses kayıtlarında hiçbir değişiklik yapılmadan dökümü yapılmıştır.

3. SONUÇLAR VE DEĞERLENDİRME

Araştırmada ZY olan yetişkinlerin; 'sosyal ortam tercihleri' ve 'sosyal ortamlara katılım şekilleri' olarak belirlenmiş iki tema içinde ZY olan yetişkinlerin verdikleri yanıtlardan yola çıkarak oluşturulan kategoriler ve kodlar, frekansları ile birlikte çizelgelerde sunulmuştur. Katılımcıların birden fazla görüş belirtmesi nedeniyle kategorilere ait toplam frekans, görüşülen kişi sayısından daha fazla olabilmektedir. Her çizelgenin altına ZY olan yetişkin katılımcıların görüşlerinden doğrudan alıntılar yapılmıştır ve yanına katılımcının kodu yazılmıştır.

Çizelge 2: ZY Olan Yetişkinlerin Eğitim ve İstihdam Düzeyine Göre Sosyal Ortam Tercihleri

Kategoriler	Kodlar	ZE Kadınlar		ZE Erkekler		Toplam
		Eğitim ve İstihdam Düzeyi		Eğitim ve İstihdam Düzeyi		
		İlkokul Çalışmıyor f	Lise Çalışıyor f	İlkokul Çalışıyor f	Lise Çalışıyor f	N
Sosyal ortamları tercih etme	Evet	2	1	2	2	7
	Hayır	-	-	-	-	-
	Bazen	-	1	-	-	1
Tercih edilen sosyal ortamlar	Arkadaşlar	1	1	-	2	4
	Alışveriş	-	1	1	-	2
	Çarşı	-	1	-	-	1
	Düğün	-	-	1	-	1
	Gezmek	1	-	-	-	1
	Tanıdık ziyareti	-	-	1	-	1
Tercih edilmeyen sosyal ortamlar (Varsa) Hangileri	Hayır	2	1	1	1	5
	Evet	-	1	1	1	3
	Kalabalık	-	1	1	-	2
	Gürültülü	-	-	-	1	1
Sosyal ortamlarda bulunma kaygıları	Hayır	2	-	2	1	5
	Evet	-	2	-	1	3
(Varsa) Hangi kaygılar	Kiloyla ilgili	-	1	-	-	1
	Takip korkusu	-	1	-	-	1
	Kız arkadaş isteği	-	-	-	1	1

Çizelge 2'de görüldüğü üzere sekiz katılımcıdan yedisi, sosyal ortamları tercih etmektedir. Sadece bir kişi 'bazen' ifadesini şu şekilde belirtmiştir: *"**Bazen** gidiyorum. Anneannem nerede ben oradayım, yani beraber gidiyoruz çarşıya **bazen** düğün oluyor oraya gidiyorum."* (K1).

ZY olan yetişkinlerin yarısının (4 kişi) sosyal ortamlar olarak arkadaşlarını tercih ettikleri, bireysel olarak tercih edilen diğer ortamların ise 'çarşı', 'düğün', 'gezmek' ve 'tanıdık ziyareti' olduğu ortaya çıkmıştır. Lise mezunu–çalışan erkekler sadece arkadaşlarını tercih

ederken, ilkokul mezunu–çalışan erkeklerin ‘alışveriş’, ‘düğün’, ‘tanıdık ziyareti’ gibi daha çeşitli sosyal ortamları belirtmesi dikkat çekicidir. Kadınlarda, lise mezunu–çalışan kadınlar tercihlerini ‘arkadaşlar’, ‘alışveriş’, ‘çarşı’ olarak; ilkokul mezunu–çalışmayan kadınlar ise ‘arkadaşlar’ ve ‘gezmek’ olarak ifade etmişlerdir. Yalnızca birer kişinin tercihleri ile ilgili kendi görüşleri şu şekildedir; *“**Çarşı**, oralar kalabalık yani.”* (K1). *En çok **düğün**.”* (E4). *“Ihhm, **gezmek**, Enez'e gitmekten hoşlanıyorum ama çok uzak.”* (K4). *“Markete **alışveriş** yapmaya gidiyorum, bazen annemle geziyorum, annemin **tanıdığı** komşu varsa oraya giderim.”* (E3).

ZY olan yetişkinlerin çoğunluğu (N=5) tercih etmediği sosyal ortamların olmadığını belirtmişlerdir. Tercih etmedikleri sosyal ortamlar olduğunu belirten üç kişiden lise mezunu–çalışan bir kadın ve ilkokul mezunu–çalışan bir erkek ‘kalabalık’ ortamları; lise mezunu–çalışan bir erkek ise ‘gürültülü’ ortamları tercih etmediğini belirtmiştir. *“**Kalabalık** ortamlar, mesela iş yeri gibi.”* (K2). *“**Gürültülü** yerler, mesela sinema filmi seyrederken çok sesten hoşlanmam.”* (E1).

Sosyal ortamlarda bulunma ile ilgili kaygılar kategorisinde, ZY olan yetişkinlerin çoğunluğu (N=5) bu konuda kaygıları olmadığını belirtmiştir. Sosyal ortamlara katılma ile ilgili kaygıları olduğunu belirten üç kişiden ikisi, lise mezunu–çalışan kadınlar, birisi ise lise mezunu–çalışan erkektir. Konuyla ilgili açıklamaları şu şekildedir: *“**Var**. İnsanlar bakıyor, kendi içimden **kilo**ma bakıyorlarmış gibi hissediyorum.”* (K1). *“**Var**. Edirne küçük yer ya! Ablam “dikkat et!” diyor, babam “dikkat et!” diyor. Ben de korkuyorum, sanki birisi arkamdan geliyormuş, **takip** ediyormuş gibi.”* (K2).*“**Kız arkadaşım olsun istiyorum** ama olmuyor. Onlar beni beğenmiyor, ben onları şey yapmıyorum. Bir şey oluyor, yaş engeli çıkıyor, başka arkadaş buluyorlar filan.”* (E1) olarak ifade etmiştir.

Çizelge 3: ZY Olan Yetişkinlerin Eğitim ve İstihdam Düzeyine Göre Sosyal Ortamlara Katılım Şekilleri

Kategoriler	Kodlar	ZE Kadınlar		ZE Erkekler		Toplam
		Eğitim ve İstihdam Düzeyi		Eğitim ve İstihdam Düzeyi		
		İlkokul Çalışmıyor f	Lise Çalışıyor f	İlkokul Çalışıyor f	Lise Çalışıyor f	N
Sosyal ortamlara katılma şekli	Aile	1	-	2	2	5
	Anne	1	1	-	-	2
	Anneanne	-	1	-	-	1
Aile ile gidilen yerler	Alışveriş	1	1	-	2	4
	Düğün	1	1	1	1	4
	Gezmek	-	-	1	1	2
	Tanıdık ziyareti	1	1	-	-	2
	Konser-park	-	-	-	1	1
	Piknik	-	-	1	-	1
	Restoran	-	-	-	1	1
	Tatil	-	-	1	-	1
Sosyal ortamlara yalnız katılabilme	Evet	1	1	1	1	4
	Hayır	1	1	1	1	4
(Varsa) Yalnız gidilen sosyal ortamlar	Alışveriş	-	1	1	-	2
	İş	-	1	-	1	2
	Çarşı	-	1	-	-	1
	Kahvehane	-	-	-	1	1
	Okul	1	-	-	-	1

Çizelge 3'e göre, ZY olan yetişkinlerin sosyal ortamlara kiminle katıldığına dair açıklamalarında 'aile', 'anne' ve 'anneanne' cevapları ortaya çıkmıştır. Erkeklerin tümü çalışmaktadır (N=4) ve eğitim durumlarına göre bir fark olmaksızın sosyal ortamlara aileleriyle katılmaktadırlar. Kadınlarda ise iki kadın annesiyle, bir kadın ailesi ile bir kadın anneannesiyle sosyal ortamlara katıldığını ifade etmiştir. Eğitim ve çalışma durumu açısından kadınlar arasında da belirgin fark görülmemiştir. Bu konuyla ilgili ayrıntılı cevap veren iki kişinin ifadeleri şu şekildedir: *"Bazen **kardeş**imle, **abla**mla gidiyorum. Kardeşimle, ablamla en çok AVM'ye gidiyoruz. Beş yaşında erkek **yeğen**im var onu gezdirmeye gidiyoruz, yemeye içmeye işte eğlence, oyun filan. Bazen de **anne baba**mla en çok alışveriş ederken, anneme en yakın yerden alışveriş ediyoruz."* (E1). *"**Anneannem** nereye giderse ben de oraya giderim."* (K1).

ZY olan yetişkin kadınların ve erkeklerin, aileleri ile birlikte gittikleri sosyal ortamlarda çeşitlilik görülmektedir. Bu çeşitliliğin en fazla lise mezunu erkeklerde ve ilkokul mezunu erkeklerde olduğu görülmüştür. Başka bir ifadeyle; lise mezunu erkekler aileleri ile 'alışveriş', 'düğün', 'gezme', 'konser–park' ve 'restoran' ortamlarına gitmekte, ilkokul mezunu erkekler ise 'düğün', 'gezmek', 'piknik' ve 'tatil'e gitmektedir. Kadınlarda çalışma ve eğitim

durumunun etkisi olmadan benzer şekilde 'alışveriş', 'düğün' ve 'tanıdık ziyareti' olarak üç sosyal ortam ortaya çıkmıştır. Tabloya göre, kadınların farklı sosyal ortamlara katılmada erkeklere göre sınırlılıkları bulunduğu söylenebilir. Cinsiyetten bağımsız genel toplama bakıldığında ise yetişkin ZY olan bireylerde aileleri ile en çok gidilen sosyal ortamlar sırasıyla, alışveriş yerleri (N=4), düğün (N=4), gezmek (N=2) ve tanıdık ziyareti (N=2) olarak tespit edilmiştir. Birer kişinin belirttiği farklı sosyal ortamlarla ilgili ifadeler ise; *"En çok **düğün**lere, **restoran**a gidiyoruz işte yemek yemeye yani, bir de **AVM**'ye gidiyoruz o kadar."* (E1). *"Müzik olan yerlere, **konser**lere, **gezme**lere, **Margi**'ye (AVM), **park**a."* (E2). *"Neresi olursa **gezme**ye, yazın **pikniğe** başka yer yok yani pikniğe sadece, kışın evdeyiz."* (E3). *"**Düğün**, **tatil**e uzaklara gittik işte."* (E4).

Sosyal ortamlara yalnız katılma ile ilgili bulgularda eğitim, çalışıp–çalışmama ve cinsiyete özgü bir farklılık görülmemiştir. Yalnız katılan (N=4) ve yalnız katılamayan (N=4) ZY olan yetişkin kadınların ve erkeklerin arasında eşitlik bulunmaktadır. 'Alışveriş' (N=2) ve 'iş' (N=2) ikişer kişinin, 'çarşı', 'kahvehane', 'okul' ise birer kişinin yalnız gittiğini belirttiği ortamlardır. *"Evet. **Dükkan**, **kahve**."* (E1). *"**Okul**a gidiyorum."* (K3). *"**Çarşı**ya, **market**e, **iş**e gidiyorum."* (K2).

4. GENEL DEĞERLENDİRME VE SONUÇLAR

Bu araştırmada, hafif ZY olan yetişkinlerin kendi görüşlerine göre sosyal ortamlara katılım tercihlerini, katılım şekillerini, eğitim seviyeleri ve istihdam durumlarına göre sosyal katılımlarındaki özellikleri betimlemek amaçlanmıştır. Literatürde engelli bireylerin bakış açıları üzerine çok az çalışma bulunmaktadır (Shier et al., 2009). Ulugöl'ün (2021) çalışmasında olduğu gibi bu araştırma da, hafif düzeyde ZY olan yetişkinlerin yaşamlarına dair kendi görüşlerini yansıtabildiğini ve bizzat kendilerinden bilgiler alınabildiğini göstermektedir. Araştırmanın bu anlamda literatüre katkısının önemli olduğu düşünülmektedir. Engelli bireylerin sosyal yaşama katılabilmeleri, bağımlı olmadan yaşamlarını sürdürebilmelerine bağlıdır ve her insan gibi engelli bireylerin de eğitim ve istihdam hakkı vardır (Çokcoşkun & Karahoca, 2019). Bu araştırmadaki hafif derecede ZY olan yetişkinlerin; dördü ilkokul, dördü de lise mezunudur ve altısı ise istihdam edilmiştir.

Araştırmanın birinci temasında ZY olan yetişkinlerin sosyal ortam tercihleri ile ilgili olarak, sosyal ortamları tercih edip etmedikleri, tercih edilen ve edilmeyen sosyal ortamlar, sosyal ortamlara katılımla ilgili kaygılara yönelik bulgulara ulaşılmıştır. Araştırmaya dâhil edilen ZY olan yetişkinler sosyal ortamları tercih etmektedir. Toplumun dezavantajlı

gruplarından olan engelliler, bağımsız olmak, ayrımcılığa uğramadan herkes gibi muamele görmek ve normal yaşam şartlarına sahip insanlar gibi toplumla iç içe yaşamak istemektedir (Genç & Çat, 2013; Kittelsaa 2014). ZY olan yetişkinler sosyal ortam tercihlerinde en çok arkadaşlarını tercih etmektedir. Araştırmada ortaya çıkan bu sonuç literatür ile uyumludur. Literatürde arkadaşlıkların, ZY olan bireylerin sosyal katılımı için önemli olduğu kabul edilmektedir (Seale & Pockney, 2002). Arkadaşları ziyaret etmek, hafif düzeyde ZY olan kişilerin en çok katıldığı toplumsal faaliyettir (Wilhite & Keller 1996). Ager vd.'ne (2001) göre ZY olan kişilerin %25'i arkadaşlarıyla buluşmaktadır (Akt: Verdonschot et al., 2009). Araştırmaya dâhil edilen ZY olan yetişkinler sosyal ortam olarak ikinci sırada alışveriş mekânlarını tercih etmektedir. Bireysel olarak tercih edilen diğer ortamların ise çarşı, düğün, gezmek ve tanıdık ziyareti olduğu ortaya çıkmıştır. Ager vd. (2001), araştırmasında ZY olan katılımcıların %50'sinin mağaza görevlileri, yerel halk veya komşular gibi toplumdaki kişilerle herhangi bir teması olduğu sonucuna varmıştır, üçte biri akrabalarıyla görüşmüştür (Akt: Verdonschot et al., 2009). Artar'ın (2018) gerçekleştirdiği çalışmanın bulguları ise, ZY olan çalışan gençlerin serbest zamanlarını genellikle ev temelli ve pasif etkinliklerle geçirdiğini ortaya koymuştur. Bu anlamda bakıldığında, bu araştırmada elde edilen bulgunun Ager vd.'nin (2001) araştırması ile benzerlik, Artar'ın (2018) araştırması ile farklılık gösterdiği söylenebilir. Araştırmaya dâhil edilen ZY olan bireylerin sosyal ortamları tercih ettikleri göz önünde bulundurulduğunda, uygun zamanlarında yaşadıkları çevrede sosyal katılım sağladıkları ve diğer bireylerle vakit geçirdikleri düşünülmektedir. Araştırmaya katılan ZY olan yetişkinlerin çoğunluğunun tercih etmediği sosyal ortamlar bulunmamaktadır ve sosyal ortamlarda bulunma ile ilgili kaygıları yoktur. ZY olan üç yetişkinin tercih etmedikleri sosyal ortamlar ise 'kalabalık' ve 'gürültülü' ortamlardır. Sosyal ortamlara katılma ile ilgili kaygıları olduğunu belirten lise mezunu–çalışan iki kadından birisinin 'kiloyla ilgili' diğerinin 'takip korkusu', lise mezunu–çalışan bir erkeğin ise 'kız arkadaş isteği' kaygıları olduğu tespit edilmiştir. Bu bireysel kaygıların, toplumdaki normal gelişim gösteren bireylerde, cinsiyete özgü genel kaygılar ile paralellik gösterdiğini düşündürmektedir.

Araştırmanın ikinci teması, ZY olan yetişkinlerin sosyal ortamlara katılım şekilleri ile ilgili bulgular ise; sosyal ortamlara kiminle katıldıklarını, aileleriyle birlikte hangi ortamlara katıldıklarını ve yalnız katıldıkları ortamları anlamaya yöneliktir. Araştırmaya dâhil edilen ZY olan yetişkin erkeklerin tamamı ailesi ile sosyal ortamlara katılırken, kadınlar aile, anne ve anneanne ile katılmaktadır. Araştırmadaki yetişkinlerin aileleri ile birlikte gittikleri sosyal ortamlarda çeşitlilik bulunmuştur. Aileleri ile en çok gittiği sosyal ortamların sırasıyla; alışveriş

yerleri, düğün, gezmek ve tanıdık ziyareti olduğu tespit edilmiştir. Literatürde benzer sonuçlar bulunmaktadır. ZY olan yetişkinlerin çoğu birlikte yaşadığı kişilerle faaliyetlere katılmakta ya da bir faaliyette kendilerine eğitim/terapi personeli eşlik etmektedir. ZY olan yetişkinlerin çoğunluğu, en az bir faaliyeti mağaza veya boş zaman merkezi gibi kamuya açık bir alanda gerçekleştirmektedir, bu durum toplum içinde bir dereceye kadar fiziksel varlıklarına işaret etmektedir (Ager et al., 2001; Dagnan & Ruddick, 1997; Akt: Verdonschot et al., 2009). Duvdevany ve Arar'a (2004) göre ise engelli kişiler boş zaman etkinliklerine daha az katılmaktadır, aileleri, arkadaşları ve komşularla daha az sosyal ilişki kurmaktadır.

Bu araştırmaya katılan ZY olan yetişkinlerin, aileleriyle gittikleri sosyal ortamlarda çeşitlilik en fazla erkeklerdedir. Kadınların ise aileleri ile alışveriş, düğün ve tanıdık ziyareti olmak üzere üç sosyal ortama katıldığı erkeklere göre sınırlılıkları bulunduğu tespit edilmiştir. Araştırma sonucundan farklı olarak Umb-Carlsson ve Sonnander (2006), ZY olan kadınlar ve erkekler arasında aile ve sosyal ilişkiler açısından herhangi bir fark bulamamıştır. Çalışmamıza dâhil edilen ZY olan yetişkinlerin yarısı sosyal ortamlara yalnız katılmakta yarısı da yalnız katılamamaktadır. ZY olan bireyler sosyal yaşamları konusunda nispeten az özerkliğe sahip olma eğilimindedirler (Wheeler, 2007; Akt: Martin et al., 2021) ayrıca, akranlarıyla sosyal etkileşimleri genellikle bir aile üyesi tarafından denetlenmektedir (Merrells et al., 2019). Çalışmamızda yer alan ZY olan yetişkinlerden; alışveriş ve iş ikişer kişinin, çarşı, kahvehane, okul ise birer kişinin yalnız gittiğini belirttiği ortamlardır. Araştırmanın bulgusunu destekler nitelikte benzer sonuçlara literatürde rastlanmaktadır. Wilhite ve Keller'e (1996; Akt: Verdonschot vd. (2009) göre ZE kişiler sıklıkla süpermarkete gitmektedir, Dusseljee vd.'nin (2011) araştırmasının sonuçlarına göre, hafif veya orta düzeyde ZY olan kişilerin çoğunun işi veya diğer gündüz aktiviteleri, sosyal ilişkileri ve boş zaman aktiviteleri vardır. Verdonschot vd.'nin (2009) araştırmasına göre ise ZY olan kişilerin topluluk gruplarına dahil olma olasılığı daha düşüktür ve boş zaman etkinlikleri çoğunlukla yalnız ve pasif niteliktedir. ZY olan kişilerin %5'inden azı 35 yaşına kadar bazı resmi yeterliliklere (toplumsal, sivil ve sosyal yaşam), rekreasyon ve boş zaman etkinliklerine (hobiler, sosyalleşme, spor, sanat ve kültür) ulaşmıştır. Restorana gitmek, alışveriş yapmak, özellikle toplum ortamına katılanlar tarafından sıklıkla bahsedilen faaliyetlerdir.

Sonuç olarak çalışmamıza dâhil edilmiş ZY olan yetişkinler, sosyal ortamlara katılmayı tercih etmektedir ve genellikle aileleri ile katılmaktadır. En çok tercih ettikleri sosyal ortam, arkadaşlardır. Lise mezunu çalışan kadınlar ile ilkokul mezunu çalışan erkeklerin katıldıkları sosyal ortam çeşitliliği daha fazladır. Çoğunluğun sosyal ortamlara katılma ile ilgili bir kaygısı

bulunmamaktadır. Aileleri ile en çok alışveriş yerlerine ve düğünlere gitmektedirler. Sosyal ortamlara yarısı yalnız katılabilmekte yarısı da yalnız katılamamaktadır. Yalnız olarak en çok alışveriş mekânlarına ve iş yerlerine gitmektedirler.

ZY olan bireylerin sivil ve sosyal yaşamı, kişilerarası ilişkileri, yaşam aktiviteleri ve toplum katılımı hakkında bilgiler azdır ve net değildir. Merkezi ve yerel yönetimlerin işbirliği ile engelli bireylerin topluma tam ve etkin, eşit katılımlarını engelleyen sosyal ve çevresel engeller tespit edilmeli ve giderilmelidir. ZY olan bireylerin yaşadıkları çevrede, engelli olmayan nüfusla anlamlı sosyal temasları içerecek faaliyetler ve organizasyonlar düzenlenmelidir. ZY olan bireyler, yaşadıkları çevrede kamuya açık yerleri diğer bireyler gibi kullanmaya başladıklarında, tanındıklarını hissettikleri ilişkilere ve yerlere yönelebilir, aidiyet duygusu geliştirebilir, o çevrede bir topluluk figürü haline gelebilir ve sosyal kimlik oluşturabilir. Bu sayede tanınırlıkları artırılabilir ve topluma katılımları kolaylaştırılabilir. Farklı şehirlerde, farklı tanılarda olan engelli yetişkinlerle, farklı örneklem grupları ile benzer araştırmalar yapılabilir.

KAYNAKÇA

Ar, Ö.F. (2020). *Yetişkin zihin engelli bireylerin istihdam edilme durumlarına göre yaşam doyumu, sosyal destek ve öz yeterlilik düzeylerinin incelenmesi.* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Marmara Üniversitesi.

Artar, T.M. (2018). *Çalışma arkadaşlarının zihin yetersizliği olan bireylerin çalışma yaşamına ilişkin görüş ve önerileri.* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Anadolu Üniversitesi.

Çokcoşkun, Y., & Karahoca, D. (2019). Engelli Bireylerin Meslek Eğitimi İçin Bir Model Önerisi. *Turkish Studies, 14*(1), 395–423.

Çolak, A. (2013). Sosyal Yeterliğin Geliştirilmesinde Okul Öncesi ve İlköğretim Dönemleri İçin Etkinlikler. Sezgin VURAN (Ed.), *Sosyal yeterliliklerin Geliştirilmesi: Sosyal Beceri Yetersizliği Gösteren Çocuklar İçin (Öğretmen Adayları ve Öğretmenler İçin)* içinde (s. 263–286). Ankara: Vize Yayıncılık

Duvdevany, I., & Arar, E. (2004). Leisure activities, friendships, and quality of life of persons with intellectual disability: Foster homes vs community residential settings. *International Journal of Rehabilitation Research, 27*(4), 289–296.

Erkuş, A. (2019). *Davranış Bilimleri İçin Bilimsel Araştırma Süreci.* (6. Baskı). Ankara: Seçkin.

Ferreira, E.F., & Munster, M.D.A.V. (2017). Avaliação das habilidades sociais de crianças com deficiência intelectual sob a perspectiva dos professores. *Revista Brasileira de Educacao Especial*, *23*(1), 97–110. https://doi.org/10.1590/S1413-65382317000100008

Finkelstein, A., & Gross, T. (2024). Insights of people with disabilities regarding barriers to equality and inclusion. Disability & Society, 1–22. Doi: https://doi.org/10.1080/09687599.2024.2304243

Genç, Y., & Çat, G. (2013). Engellilerin istihdamı ve sosyal içerme ilişkisi. *Akademik İncelemeler Dergisi*, *8*(1), 363–394.

Gündüz Efendi, G., & Özada Nazım, A. (2022). Yetişkin engelli çocuğu olan ailelerin gelecek algıları. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, *33*(2), 563–576.

Hall, J.A., Dineen, J.P., Schlesinger, D.J., & Stanton, R. (2000). Advanced group treatment for developmentally disabled adults with social skill deficits. *Research on Social Work Practice*, *10*(3), 301–326.

Hall, S.A. (2017). Community involvement of young adults with intellectual disabilities: Their experiences and perspectives on inclusion. *Journal of Applied Research in Intellectual Disabilities*, *30*(5), 859–871. https://doi.org/10.1111/jar.12276

Kittelsaa, A.M. (2014). Self-presentations and intellectual disability. *Scandinavian Journal of Disability Research*, *16*(1), 29–44.

Lippold, T., & Burns, J. (2009). Social support and intellectual disabilities: A comparison between social networks of adults with intellectual disability and those with physical disability. *Journal of Intellectual Disability Research*, *53*(5), 463–473.

Martin, A.J., Strnadová, I., Loblinzk, J., Danker, J.C., & Cumming, T.M. (2021). The role of mobile technology in promoting social inclusion among adults with intellectual disabilities. *Journal of Applied Research in Intellectual Disabilities*, *34*(3), 840–851.

Merrells, J., Buchanan, A., & Waters, R. (2019). "We feel left out": Experiences of social inclusion from the perspective of young adults with intellectual disability. *Journal of Intellectual & Developmental Disability*, *44*(1), 13–22.

Neubauer, B.E., Witkop, C.T., & Varpio, L. (2019). How phenomenology can help us learn from the experiences of others. *Perspectives on medical education*, *8*(2), 90–97.

Oktaviani, C. (2017). Effect of family education and social environment to student characteristic. *Dinamika Pendidikan*, *12*(1), 34–42.

Pérez Vargas, J.J., Nieto Bravo, J.A., & Santamaría Rodríguez, J.E. (2020). Hermeneutics and phenomenology in human and social sciences research. *Civilizar Ciencias Sociales y Humanas*, *20*(38), 137–146.

Schalock, R.L. (2004). The concept of quality of life: What we know and do not know. *Journal of Intellectual Disability Research*, *48*(3), 203–216. https://doi.org/10.1111/j.1365-2788.2003.00558.x

Seale, J.K., & Pockney, R. (2002). The use of the Personal Home Page by adults with Down's syndrome as a tool for managing identity and friendship. *British Journal of Learning Disabilities*, *30*(4), 142–148.

Shier, M., Graham, J.R., & Jones, M.E. (2009). Barriers to employment as experienced by disabled people: A qualitative analysis in Calgary and Regina, Canada. *Disability & society*, *24*(1), 63–75.

Sigstad, H.M.H., & Garrels, V. (2023). Which success factors do young adults with mild intellectual disability highlight in their school-work transition?. *European Journal of Special Needs Education*, *38*(4), 573–587.

Smith, M., Manduchi, B., Burke, É., Carroll, R., McCallion, P., & McCarron, M. (2020). Communication difficulties in adults with Intellectual Disability: Results from a national cross-sectional study. *Research in developmental disabilities*, *97*, 103557.

Spassiani, N.A., Becaj, M., Miller, C., Hiddleston, A., Hume, A., & Tait, S. (2023). 'Now that I am connected this isn't social isolation, this is engaging with people': Staying connected during the COVID-19 pandemic. *British Journal of Learning Disabilities*, *51*(1), 99–110.

Teherani, A., Martimianakis, T., Stenfors-Hayes, T., Wadhwa, A., & Varpio, L. (2015). Choosing a qualitative research approach. *Journal of graduate medical education*, *7*(4), 669–670.

Ulugöl, F. (2021). Bu Hayatta Böyle Varım: Zihin Yetersizliği Olan Yetişkinlerin Sesi. *Uluslararası Engelsiz Yaşam ve Toplum Dergisi, 5*(1), 1–28.

Ulugöl, F., & Eratay, E. (2020). Zihin yetersizliği olan bireylere tarım becerilerinin öğretiminde video modelle öğretim yönteminin etkililiği. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Özel Eğitim Dergisi*, *21*(2), 247–272.

Umb-Carlsson, Õ., & Sonnander, K. (2006). Living conditions of adults with intellectual disabilities from a gender perspective. *Journal of Intellectual Disability Research*, *50*(5), 326–334.

World Health Organization. (2007). *International Classification of Functioning, Disability and Health: Children & Youth Version: ICF-CY*. World Health Organization.

www.asha.org/njc

Yıldırım, A., & Şimşek, H. (2011). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri.* (8. Baskı). Ankara: Seçkin Yayıncılık.

Yildiz, G., & Cavkaytar, A. (2023) Effectiveness of pre-employment independent life education program designed for young adults with intellectual disability. *International Journal of Developmental Disabilities*, *69*(2), 327–339.

EKO-ANKSİYETE VE EKO-ANKSİYETE İLE BAŞ ETME

Şenel ÖZARPACI

Ondokuz Mayıs Üniversitesi, senelozarpaci@gmail.com, 0009-0005-2626-560X

Hilal PEKER-DURAL

Ondokuz Mayıs Üniversitesi, hilal.peker@omu.edu.tr, 0000-0002-3232-2763

ÖZET

İklim değişikliği ve çevresel krizler insanları sadece fiziksel değil aynı zamanda psikolojik olarak da etkilemektedir. İnsanlar üzerindeki bu psikolojik etkiler günümüzde sıklıkla araştırılmaktadır. Eko-anksiyete bu etkileri araştırmak için sıkça kullanılan ve araştırılan kavramların başında gelmektedir. Eko-anksiyete çok boyutlu ve tanımlanması zor bir kavramdır. Amerikan Psikoloji Derneği, eko-anksiyeteyi çevresel felaketler karşısında yaşanan kronik bir korku olarak tanımlamaktadır. Literatürde gençlerin, kadınların ve iklim değişikliği ve çevresel felaketlere doğrudan maruz kalmış grupların eko-anksiyete deneyimleme açısından dezavantajlı oldukları kabul edilmektedir. Söz konusu gruptakilerin eko-anksiyete düzeylerinin daha yüksek olduğu belirtilmektedir. Bununla birlikte günümüzde eko-anksiyetenin görülme sıklığı ve belirtileri daha çok gözlenmektedir. İnsanlar geçmişe kıyasla iklim değişikliği konusunda daha endişeli olduklarını belirtmektedirler. Dolayısıyla bu anksiyete ile baş etme konusu önem kazanmaktadır. Anksiyete ile baş etme stratejileri genel olarak problem odaklı ve duygusal odaklı olmak üzere ikiye ayrılabilir. Duygusal odaklı başa çıkma stratejileri kısa vade için eko-anksiyeteyi azaltmaya yardım edebilir ancak iklim değişikliği sorunu ve etkileri devam ettikçe uzun vadede etkili olması beklenmez. Problem odaklı başa çıkma ise kişiyi bireysel davranışlarını değiştirmeye yönlendirir ve böylece toplumsal değişiklikleri teşvik etmeye odaklanılabilir. Problem odaklı ve duygu odaklı başa çıkma becerilerine ek olarak anlam odaklı başa çıkma stratejisi üçüncü bir yöntem olarak ele alınabilir. Anlam odaklı baş etme stratejisinin davranış değişikliklerinde ve pozitif duygulanımda diğer stratejilerden daha etkili olduğu öne sürülmüştür. Bunlara ilave olarak doğada vakit geçirerek rahatlama, yaşam tarzı değişikliği yapma, sürdürülebilir eylemlerde bulunma, sosyal destek alma ve verme gibi yöntemlerin de eko-anksiyete ile baş etmede kullanıldığı tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler : iklim değişikliği, eko-anksiyete, eko-anksiyete ile baş etme, çevre psikolojisi

1. EKO-ANKSİYETE

İklim değişikliği önemli bir sorun olmakla beraber gelecek nesiller için en önemli çıkmazlardan biridir (Hrabok ve ark., 2020). İnsanlar dünya üzerindeki en güçlü değişim etkenidir ve insanların etkileri dünyanın fiziksel ve çevresel kalıplarını değiştirmekte ve hava sıcaklıklarının artmasına neden olmaktadır (Albrecht, 2011). Doherty ve Clayton'a (2011) göre global değişimler biyoçeşitlilik ve jeofiziksel etkilerin yanı sıra psikolojik sağlık ve refah için de bir tehdittir. Cunsolo ve Ellis (2018) iklim krizinin büyük bir duygusal ve psikolojik yük kaynağı olduğunu belirtir. Literatürdeki çalışmalar iklim değişikliğinin ve çevre krizlerinin insan psikolojik sağlığı üzerindeki etkisi incelemek için solastalji (solastalgia), eko-keder (ecological grief), eko-öfke (eco-anger) ve eko-anksiyete (eco-anxiety) gibi kavramlar oluşturmaya ve bunları açıklamaya çalışmışlardır. İlk olarak Albrecht ve diğerleri (2007) çevresel değişiklik sonucu ortaya çıkan psikolojik sıkıntıyı "solastalji" olarak tanımlamışlardır. Eko-keder ise ekolojik kayıplar veya beklenen doğal kayıplar karşısında hissedilen keder olarak açıklanır (Cunsolo ve Ellis, 2018). Eko-öfke ise iklim değişikliğine karşı hissedilen sağlıklı ve uyarlanabilir bir tepki olarak tanımlanmaktadır (Stanley ve ark., 2021).

Daha sonraki süreçlerde Amerikan Psikoloji Derneği ve EcoAmerica tarafından 2017 yılında yayınlanan Ruh Sağlığı ve Değişen İklimimiz (Mental Health and Our Changing Climate: Impacts, Implications, and Guidance) adlı raporda eko-anksiyete çevresel felaketlerle ilişkili olan kronik bir korku olarak tanımlanmaktadır (Clayton ve ark., 2017). Fakat bu tanım literatürdeki farklı eko-anksiyete yaklaşımları olmasının önüne geçememiştir. Pihkala (2020), eko-anksiyeteyi herhangi bir ekolojik krizle ilişkili olan bir kaygı olarak tanımlamaktadır. Coffey ve ark., (2021) ise eko-anksiyeteyi, iklim değişikliği ve iklim değişikliğinin olumsuz etkileriyle ilişkili algılar ve kaygı arasındaki bağlantıyı anlamak için kullanılan bir kavram olarak tanımlamışlardır. Stanley ve ark., (2021) eko-anksiyeteyi ekolojik krizlere karşı verilen bir tepki olarak ele almışlardır. Görüldüğü üzere literatürde birbirinden farklı eko-anksiyete tanımları yer almaktadır. Fikir birliğine varılan bir eko-anksiyete tanımının zorluğu hakkında çeşitli görüşler bulunmaktadır. Arjanco (2019) eko-anksiyetenin tanımlanmasını zorluğunu insanların yaşadıkları deneyimlerin çeşitliliğine bağlamaktadır. Bazı insanlar gündelik keder ve umutsuzluk yaşarken bazı insanlar panik atak geçirmekte bazıları ise gelecekteki yaşam standartları nedeniyle çocuk sahibi olmama kararı aldıklarını ifade etmektedir. Bütün bu deneyimlerinin farklılığı ve çeşitliliği eko-anksiyeteyi tanımlamayı zorlaştırmaktadır (Arcanjo, 2019). Pihkala (2020) ise eko-anksiyetenin birçok boyutu olduğunu ve bazı yazarların iklim değişikliğine dair şiddetli korku ve endişeyi tanımlamak için eko-anksiyete terimini kullandığını bazı yazarların ise düşük düzeydeki kaygıyı da eko-anksiyete olarak ele aldığını belirtir.

Arcanjo'a (2019) göre eko-anksiyetenin yaygınlığı ve endişeli, stresli ve çaresiz hissetmek gibi psikolojik etkileri git gide artmaktadır. Bununla ilgili olarak Searle ve Gow (2010) çalışmalarında, katılımcıların geçmişe kıyasla şu anda iklim değişikliği konusunda daha fazla endişeli olduklarını göstermiştir**.** Aynı çalışma 35 yaş altında olanların, kadınların ve çevre yanlısı bir yönelime sahip olanların iklim değişikliğiyle ilişkili daha fazla endişe yaşadığını göstermektedir. Benzer olarak Clayton ve Karazsia (2020), iklim değişikliği anksiyetesinin gençler arasında daha yaygın olduğunu bildirmektedir. Whitmarsh ve ark., (2022) da iklim değişikliği anksiyetesi yaşamanın genç insanlar arasında daha yaygın olduğunu göstermişlerdir.

Ayrıca eğitim ve gelir seviyesi düşük kadınların iklim değişikliğinden etkilenme olasılıklarının daha yüksek olduğu belirtilmektedir (Doherty ve Clayton, 2011). İklim değişikliği kaynaklara ve bilgiye erişimin yetersiz olduğu durumlarda ya da iklim değişikliğine doğrudan maruz kalma durumunda kişileri daha kırılgan hale getirebilir. Sel gibi aşırı hava olaylarının yaşanmasının travma sonrası stres bozukluğu, depresyon, şiddet ve madde bağımlılığı gibi psikolojik etkileri öngördüğü bilinmektedir (Cianconi ve ark., 2020). Clayton ve Karazsia (2020) de doğayla ilişkisi güçlü olan kişilerin eko-anksiyete geliştirmeye daha yatkın olduklarını vurgular. Gifford ve Giffrod (2016), iklim değişikliğinin herhangi bir doğal afetle karşılaşmamış insanlarda bile kaygıya sebep olduğunu göstermiştir. Aynı araştırmacılar herhangi bir doğal afetin yaşanma ihtimali ya da yakınlarda bir çevresel krizin meydana gelmesinin kişilerin kaygı yaşaması için yeterli olduğunu söylemektedirler.

Genel olarak bakıldığında iklim değişikliği etkilerine doğrudan maruz kalmak, genç olmak, kadın olmak ve düşük sosyo-ekonomik seviyeye sahip olmak eko-anksiyete deneyimlemek için risk grubu oluşturmaktadır. Mevcut literatür eko-anksiyete ile baş etmek için çeşitli stratejilerin olduğunu göstermektedir. Çalışmanın bundan sonraki kısmında bu stratejilerden bahsedilecektir.

2. EKO-ANKSİYETE İLE BAŞ ETME

İklim değişikliği sadece çevresel değil sosyal, psikolojik ve gerçek bir sorundur (Clayton, 2020). Doğa ve insan arasındaki etkileşimle ilişkili sosyal inançlar insanların iklim değişikliğini nasıl anladıklarını etkilemektedir (Wolf ve Moser, 2011). Ek olarak insanların iklim değişikliğine bakış açısı da onların uyumlarını ve ekolojik davranışlarını değiştirmektedir (Helm ve ark., 2018). Clayton ve Karazsia (2020), iklim değişikliği nedeniyle endişe yaşayan insanların harekete geçmeyi kolaylaştıran psikolojik uyum geliştirme ihtimallerinin daha yüksek olduğunu göstermiştir. Literatürde iklim değişikliğine yönelik gelişen anksiyete ile baş etmenin çeşitli biçimleri tanımlanmıştır. Duygu odaklı baş etme, problem odaklı baş etme ve anlam odaklı baş etme bunlardandır. Söz konusu stratejiler, insanların farklı duygu, düşünce ve davranışlarına odaklanmaları açısından farklılaşmaktadır. Çalışmanın devamında literatürdeki baş etme becerilerine yer verilmiştir.

2.1.DUYGU ODAKLI BAŞ ETME BECERİLERİ

İklim değişikliği sonuçlarıyla baş etme stratejileri riskleri doğru şekilde tanımak, duyguları kontrol edebilmek, problem çözmek ve toplum yanlısı davranışlara odaklanmak gibi değer ve düşüncelere göre şekillenmektedir (Doherty ve Clayton, 2011). Duygu odaklı başa çıkma becerileri kişilerin stres yaratan sorunla doğrudan ilgilenmektense bu sorunun sebep olduğu duygusal sıkıntıdan kurtulmak için bulunduğu eylemleri karşılamaktadır (Lazarus ve Folkman, 1984).

İklim değişikliği etkileriyle baş etmek için kullanılan duygusal stratejilerden biri olan umut etmek Ojala'ya (2012a) göre yapıcı bir duygudur ve insanları harekete geçmeye yönlendirir. Ojala (2012a) bu çalışmasında iklim değişikliğine dair yapıcı umut ve inkara dayalı iki tür umudun ayrımını yapmaktadır. Yapıcı olan umut insanları çevre yanlısı davranışlar sergilemeye yönlendirirken inkara dayalı umut ise çevresel davranış sergilemeyi olumsuz etkiler. Bununla birlikte Ojala (2012b) çocuklarla, ergenlerle ve genç yetişkinlerle yaptığı bir başka çalışmada

iklim değişikliğinin önemini azaltma (de-emphasise), bir diğer ifadeyle iklim değişikliğinin ciddiyetini umursamama, iklim değişikliğinin sadece uzak ülkelerdeki kişileri ve gelecek nesilleri kötü etkileyeceğini düşünmek anlamına gelen bir duygu odaklı baş etme stratejisinden daha bahsetmektedir.

Clayton (2020), iklim değişikliği sorununun ortadan kalkmadığı sürece duygusal baş etme stratejilerinin etkili olmayacağını savunur. Duygusal baş etme stratejilerinin kısa süreliğine kaygının azaltılmasına yardımcı olacağını ancak uzun vadede herhangi bir davranış veya sosyal değişikliğe neden olmayacağını da belirtir (Clayton, 2020).

2.2.PROBLEM ODAKLI BAŞ ETME BECERİLERİ

Çocukların, ergenlerin ve genç yetişkinlerin iklim değişikliğiyle baş etme becerilerinin incelendiği bir çalışmaya göre problem odaklı baş etme becerileri bireysel ve kolektif stratejiler içerebilmektedir. Gençlerin kullandığı problem odaklı bireysel stratejiler arasında araba yerine bisiklet kullanmak, et tüketimini azaltmak, çevre dostu ürünler satın almak, çöplerin geri dönüştürülmesi gibi doğrudan eylemler vardır. Problem odaklı kolektif stratejiler ise iklim değişikliğinin bireysel değil kolektif bir sorun olduğunu ve bununla baş etmek için birlikte çalışılması gerektiğini ifade eder (Ojala, 2012b).

Çocuklarla yapılan başka bir çalışmada problem çözme odaklı beceriler negatif duygulanımla ilişkilendirilmiş ve bu stratejiyi kullanan çocukların daha kaygılı olma eğilimi olduğu belirtilmiştir (Ojala, 2012c).

2.3.ANLAM ODAKLI BAŞ ETME BECERİLERİ

Anlam odaklı baş etme stratejileri yalnızca stres yaratan durumları ortadan kaldırmaya veya bu durumla ilgili duyguları düzenlemeye odaklanmak yerine stres yaratan durumla ilgili kişisel anlam bulmayı hedefleyen stratejilerdir (Folkman, 2008). Ojala (2012b) olumlu yeniden değerlendirme (positive reappraisal), olumlu düşünme-varoluşsal umut (positive thinking-existential hope) ve kaynaklara güven (trust all sources) olmak üzere üç tane anlam odaklı baş etme becerisi tanımlamaktadır. Olumlu yeniden değerlendirme, durumları daha olumlu ve yapıcı olarak yeniden yapılandırmayı; olumlu düşünme-varoluşsal umut, iklim değişikliğine olumlu ve umutlu bir bakış açısıyla bakmayı; kaynaklara güvenmek ise kişilerin kendi dışındaki farklı kaynaklara güvenmesini ifade etmektedir. Çocukların baş etme stratejilerinin araştırıldığı bir başka çalışmada anlam odaklı başa çıkma becerisinin, bireysel iyi oluşu korumaya yardım etmesinin yanı sıra yaşam memnuniyeti ve olumlu duygulanımla da ilişkili olduğu belirtilmiştir (Ojala, 2012c).

2.4.EKO-AKTİVİZM VE ÇEVRE YANLISI DAVRANIŞLAR

Literatürde çevresel davranışlar ve çevre yanlısı davranışlar arasında bir ayrım yapıldığı görülmektedir. Çevresel davranış (environmental behaviour), çevreden elde edilen kaynakların veya enerji tedarikini etkileyen ya da eko-sistemin veya biyosferin yapısını değiştiren her türlü davranış olarak ele alınmaktadır (Stern, 2000). Çevre yanlısı davranışlar (pro-environmental behaviour) ise çevreye olabildiğince az zarar veren, hatta çevreye fayda sağlayan davranışlar olarak tanımlanmıştır (Steg ve Vlek, 2009). İnsanların benimsedikleri başa çıkma stratejileri kişilerin çevre yanlısı davranışları benimsemeleri hakkında bilgi vermektedir. Duygu odaklı

başa çıkma stratejisini benimseyen bireyler sorunun kaynağından uzaklaşmayı tercih ederken anlam odaklı başa çıkma stratejisini benimseyen bireyler sorunun çözümüne dair somut adımlar atmayı tercih ederler (Jain ve Jain, 2022).

Eko-aktivizm çevreye verilen zararı durdurmak veya bu zararı en aza indirmek için doğrudan eyleme geçmeyi ifade etmektedir (Jain ve Jain, 2022). Clayton (2020), çevresel aktivizmin psikolojik iyi oluş üzerinde pozitif etkilere sebep olduğunu bu yüzden eko-anksiyete ile baş etmede etkili olduğunu belirtmektedir. Ayrıca çevreci eylemleri keyif verici ve ilgi çekici hale getirmek çevreciliğe olumlu ve bütünsel bir yaklaşım kazandırıp kişileri eko-aktivizme yöneltebilir (Jain ve Jain, 2022). Aktivizm hareketlerine katılmak, yaşam tarzı değiştirmek veya çevre yanlısı davranışlarda bulunmak eko-anksiyete ile başa çıkmak için kullanılan stratejilerdendir (Ballman, 2020).

Genel olarak değerlendirecek olursak eko-anksiyete ile baş etmek için çeşitli stratejiler kullanılmaktadır. Yukarıda bu stratejilerin açıklamaları verilmiştir. Bu stratejilere ek olarak literatürde insanların eko-anksiyete ile baş etmede kullandıkları ve onlara iyi gelen yöntemler de bulunmaktadır. Bunlardan bazıları psiko-sosyal destek ve doğayla temas kurmaktır. Elitok (2022), genç yetişkinlerin eko-anksiyete ile baş etmek için alışkanlıklarını değiştirdiğini ve sosyal destek aradıklarını belirtmiştir. Comtesse ve ark. (2021) bazı insanların çevre ve iklim kriziyle ilgili yaşanan keder, suçluluk, kaygı ve hüzün gibi duygularla baş etmek için psiko-sosyal desteğe ihtiyaç duyabileceğini söylemişlerdir. Gunasiri ve ark., (2022), çalışmalarında doğayla temas kurmanın eko-anksiyete ile baş etmede en olumlu etkiyi yaratan beceri olduğunu bildirdiler.

3. SONUÇLAR VE DEĞERLENDİRME

İklim değişikliği, sonuçları sadece fiziksel değil aynı zamanda psikolojik sağlığı da tehdit eden ve hem günümüz hem de gelecek kuşaklar için sorun oluşturan bir tehdittir (Doherty ve Clayton, 2011; Hrabok ve ark., 2020). İnsanlar günümüzde iklim değişikliği hakkında daha çok kaygılanmaktadır (Searle ve Gow, 2010). Literatürde gençlerin ve kadınların iklim değişikliği hakkında daha çok endişelendikleri bildirilmektedir (Clayton ve Karazsia, 2020; Doherty ve Clayton, 2011; Whitmarsh ve ark., 2022). Eko-anksiyete görülme sıklığı arttıkça baş etme becerileri de gündeme gelmektedir. İklim değişikliği sonuçlarıyla baş etme becerileri kişilerin duyguları kontrol edebilme, problem çözme ve çevre yanlısı davranışlara odaklanma gibi düşünce ve değerlerine göre biçimlenmektedir (Doherty ve Clayton, 2011). Literatürdeki baş etme yöntemlerinin duygu odaklı, problem odaklı ve anlam odaklı olmak üzere üçe ayrıldığı görülmektedir (Ojala, 2012b). Kişilerin iklim değişikliğine bakış açısının ve iklim değişikliğini nasıl algıladıklarının verdikleri tepkileri ve çevresel davranışlarını etkilediği bilinmektedir (Helm ve ark., 2018). Eko-anksiyete ile baş etmek için kullanılan diğer stratejiler arasında eko-aktivizm ve çevre yanlısı davranışlar da bulunmaktadır (Ballman, 2020). Başka araştırmalar da insanların eko-anksiyete ile baş ederken psiko-sosyal destek alma ve verme ihtiyacı olabileceğini ve bu desteğin iklim değişikliği karşısında hissedilen keder, hüzün, kaygı ve yas gibi konularla baş etmede kişilere yardımı olabileceğini vurgulamaktadır (Comtesse ve ark., 2021; Elitok, 2022).

4. GENEL DEĞERLENDİRME VE SONUÇLAR

Eko-anksiyete tanımlanması hakkında fikir birliğine varılması zor bir kavramdır. Arjanco (2019) bu zorluğu eko-anksiyetenin birbirinde farklı şekillerde deneyimlenmesine bağlamaktadır. Pihkala (2020) ise eko-anksiyetenin birden fazla boyutu olduğunu ve tanımlamasının bu yüzden zor olduğunu belirtmektedir. Tanımlamanın zorluğu eko-anksiyete kavramı hakkında bir fikir birliğine varılmasını zorlaştırmaktadır.

Eko-anksiyete görülme sıklığı artmasına rağmen literatürde eko-anksiyete ile baş etme becerilerinin yeterince araştırılmadığı görülmektedir. Yapılan çalışmalarda duygu, problem odaklı ve anlam odaklı baş etme stratejileri öne çıkmıştır (Clayton, 2020; Ojala, 2012b). Eko-aktivizm, psiko-sosyal destek alma-verme gibi baş etme yöntemleri de ön plana çıkmaktadır (Clayton, 2020; Comtesse ve ark., 2021; Elitok, 2022). Sözü edilen bu araştırmalar oldukça yenidir ve eko-anksiyete ve eko-anksiyete ile baş etme stratejileri hala araştırılmaya devam edilmelidir. Gelecek araştırmalar eko-anksiyetenin farklı gruplarda nasıl deneyimlendiğini ve eko-anksiyete ile ilişkili faktörleri araştırmaya odaklanmalıdır. Bunlarla birlikte eko-anksiyete ile baş etme stratejilerinin bütüncül bir şekilde araştırılması ve en etkili stratejilerin belirlenmesi için araştırmalar yapılmalıdır.

5. KAYNAKÇA

Albrecht, G.Chronic Environmental Change: Emerging ‘Psychoterratic’ Syndromes, Climate Change and Human Well-Being, International and Cultural Psychology, 2011.

Albrecht, G., Sartore, G.-M., Connor, L., Higginbotham, N., Freeman, S., Kelly, B., Stain, H., Tonna, A., ve Pollard, G.Solastalgia: The distress caused by environmental change, Australasian Psychiatry, 2007.

Arjanco, M.Eco-Anxiety: Mental Health Impacts of Environmental Disasters and Climate Change, Climate Institute, September, 9, 2019.

Ballman, J.C., *Emotions and Actions: Eco-anxiety and Pro-environmental Behaviours*, Lisans Tezi, University of Regina, Regina, 2020.

Cianconi, P., Betro, S., ve Janiri, L.The Impact of Climate Change on Mental Health: A Systematic Descriptive Review, Frontiers in Psychiatry, March, 6, 3, 2020.

Clayton, S.Climate anxiety: Psychological responses to climate change, Journal of Anxiety Disorders, June, 26, 6, 2020.

Clayton, S., ve Karazsia, B.T. Development and validation of a measure of climate change anxiety, Journal of Environmental Psychology, April, 30, 4, 2020.

Clayton, S., Manning, C.M., Krygsman, K., ve Speiser, M.Mental Health and Our Changing Climate: Impacts, Implications, and Guidance, American Psychological Association, and ecoAmerica, 2017.

Comtesse, H., Ertl, V., Hengst, S.M.C., Rosner, R., ve Smid, G.E. Ecological Grief as a Response to Environmental Change:A Mental Health Risk or Functional Response?, International Journal of Environmental Research and Public Health, January, 16, 6, 2021.

Cunsolo, A., ve Ellis, N.R.Ecological grief as a mental health response to climate change-related loss, Nature Climate Change, April, 3, 4, 2018.

Coffey, Y., Bhullar, N., Durkin, J.,Islam, M.S., ve Usher, K.Understanding Eco-anxiety: A Systematic Scoping Review of Current Literature and Identified Knowledge Gaps, The Journal of Climate Change and Health, September, 2, 9, 2021.

Doherty, T.J., ve Clayton, S.The Psychological Impacts of Global Climate Change, American Psychologist, May–June, 5-6, 2011.

Elitok, M., *Exploring Eco-Anxiety And Coping In Young Adults: A Qualitative Study On The Mental Health Effects Of Environmental Crisis,* Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Bilgi Üniversitesi, İstanbul, 2020.

Folkman, S.The case for positive emotions in the stress process, Anxiety, Stress, and Coping, November, 26, 11, 2007.

Gifford, E., ve Gifford, R.The largely unacknowledged impact of climate change on mental health, Bulletin Of The Atomic Scientists, August, 5, 8, 2016.

Gunasiri, H., Wang, Y., Watkins, E.M., Capetola, T., Henderson-Wilson, C., ve Patrick, R.Hope, Coping and Eco-Anxiety: Young People's Mental Health in a Climate-Impacted Australia, International Journal of Environmental Research and Public Health, May, 2, 5, 2022.

Helm, S.V., Pollift, A., Barnett, M.A., Curran, M.A., ve Craig, Z.R.Differentiating environmental concern in the context of psychological adaption to climate change, Global Environmental Change, December, 22, 12, 2017.

Hrabok, M., Delorme, A., ve Agyapong, V.I.O.Threats to mental health and well-being associated with climate change, Journal of Anxiety Disorders, August, 27, 8, 2020.

Jain, N., ve Jain, P.Eco-Anxiety and Environmental Concern as Predictors of Eco-Activism, IOP Conference Series:Earth and Environmental Science, 2022.

Lazarus, R.S., ve Folkman, S. *Stress, appraisal, and coping,* Springer publishing company, 1984.

Ojala, M.Hope and climate change: the importance of hope for environmental engagement among young people, Environmental Education Research, October, 5, 10, 2012a.

Ojala, M.Regulating worry,promoting hope: How do children, adolescents, and young adults cope with climate change?, International Journal of Environmental & Science Education, August, 4, 8, 2012b.

Ojala, M.How do children cope with global climate change? Coping strategies, engagement, and well-being, Journal of Environmental Psychology, March, 8, 3, 2012c.

Pihkala, P.Anxiety and the Ecological Crisis: An Analysis of Eco-Anxiety and Climate Anxiety, Sustainability, September, 23, 9, 2020.

Searle, K., ve Gow, K.Do concerns about climate change lead to distress?, International Journal of Climate Change Strategies and Management, May, 7, 5, 2010.

Stanley, S.K., Hogg, T.L., Leviston, Z., ve Walker, I.From anger to action: Differential impacts of eco-anxiety,eco-depression, and eco-anger on climate action and wellbeing, The Journal of Climate Change and Health, January, 28, 1, 2021.

Steg, L., ve Vlek, C. Encouraging pro-environmental behaviour: An integrative review and research agenda, Journal of Environmental Psychology, November, 19, 11, 2008.

Stern, P.C.Toward a Coherent Theory of Environmentally Significant Behavior, Journal of Social Issues, 2000.

Whitmarsh, L., Player, L., Jiongco, A., James, M., Williams, M., Marks, E., ve Kennedy-Williams, P.Climate anxiety: What predicts it and how is it related to climate action?, Journal of Environmental Psychology, August, 28, 8, 2022.

Wolf, J., ve Moser, S.C.Individual understandings, perceptions, and engagement with climate change: insights from in-depth studies across the World, Wiley Interdisciplinary Reviews: Climate Change, July-August, 2011.

AVRUPA BİRLİĞİ'NE ÜYELİK SÜRECİNDE TÜRKİYE'DEKİ KADIN İSTİHDAMI: YASAL DÜZENLEMELER VE PROJELER ÜZERİNDEN BİR DEĞERLENDİRME

Arş. Gör, İrem NART
Kocaeli Üniversitesi, irem.nart@kocaeli.edu.tr - 0000-0002-0695-6068

ÖZET

Çalışma hayatının önemli bir parçası olan kadınlar, pek çok alanda olduğu gibi iş yaşamında da haklarını kazanmak ve iyileştirmek için mücadele içerisindedirler. Bu mücadelenin önemli bir örneğini de Avrupa Birliği'ne adaylık sürecinde insan hakları temelinde adımlar atan ve bu süreçteki dönüşümüne devam eden Türkiye'de görmek mümkündür. Adaylık ile ivme kazanan bu dönüşüm süreci, kadınların istihdamını sağlama noktasında da önemli adımların atılmasına zemin hazırlamıştır. Ancak her ne kadar istenilen oranda ve hızda gelişme sağlanamasa da AB mevzuatına uyum hususunda yapılan hukuki düzenlemeler ve kadın istihdamını iyileştirmeye yönelik hazırlanan projeler, Türkiye'nin bu dönüşümdeki en büyük yardımcılarından olmaktadır. Buradan hareketle çalışmada, AB'ye üyelik sürecinin Türkiye'deki kadın istihdamını geliştirme noktasındaki etkileri irdelemektedir. Çalışmada, AB adaylığı ile birlikte bu alanda geçirdiği hukuki dönüşüm ve oluşturulan hibe programları ile geliştirilen projeler üzerinden Türkiye'deki kadın istihdamının dönüşümüne dair inceleme gerçekleştirilmiştir. Çalışma neticesinde hukuki dönüşüm noktasında önemli ilerleme sağlansa da bu dönüşümün kadın istihdamını artırmaya yönelik etkisinin zayıf kaldığı sonucuna ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler : Kadın, Avrupa Birliği, istihdam

1. GİRİŞ

"*Küresel anlamda cinsiyet eşitliği ancak 135,6 yıl sonra gerçekleşecek.*" (World Economic Forum, 2021:40). Bu çarpıcı tespit Dünya Ekonomik Forumu tarafından her yıl yayınlanan Küresel Cinsiyet Uçurumu Raporu'nun 2021 yılına yönelik verilerine yer verdiği raporda yer almaktadır. Cinsiyet eşitliğinin sağlanması ve kadınların iş yaşamına dahil edilmesinin önündeki sorunlara dikkat çeken bu rapor bizlere aslında neredeyse her ülkenin kronikleşmiş sorunu olan kadın istihdam sorununu hatırlatmaktadır. Nitekim her ne kadar küreselleşme yolunda dünyada pek çok alanda yenilik ve dönüşümler meydana gelse de kadınların toplumsal yaşamdaki rolleri ve bu rollerin gerekliliklerine ilişkin politikaları yönetme noktasında köklü bir değişim yaşadığımızı söylemek yanlış olacaktır. Sanayileşmenin hızlı başladığı ülkelerde bir nebze olsun daha erken dönüşümler yaşansa da kadınların iş gücü piyasasındaki konumları arzulanan seviyede değildir. Dünyadaki bu resmin bir benzeri olarak bugün Türkiye'de 2023 yılında 15 yaş ve üzerindeki kadınların istihdam oranı %30,4 gibi oldukça düşük seviyede gerçekleşmiştir (TÜİK, 2023). Avrupa Birliği (AB) ülkelerinde ise 2021 yılında 25-54 yaş aralığı grubunda kadınların istihdam oranın %67,7 olması (European Commission, t.y.) kadın

istihdam oranı göz önüne alındığında Türkiye'nin kadın istihdamı konusunda AB ülkelerinin gerisinde kaldığını göstermektedir.

Türkiye 1960lı yıllardan itibaren AB ile ilişkilerini pek çok alanda devam ettirmeye çalışan ancak beklenen seviyede bir bütünleşme sağlayamayan bir aktördür. Uzun yıllar boyunca adaylık ve sonrasında da Birliğe üyelik için çabalayan ve bu hedef doğrultusunda sosyal, hukuki ve ekonomik anlamda dönüşümler geçiren Türkiye'nin AB adaylık süreci, pek çok sorunlu alanda Türkiye'nin düzenleme yapabilmesi için bir fırsat yaratmıştır. Özellikle kadın hakları ve kadınların her türlü alanda desteklenmesi söz konusu olduğunda gerek hukuki düzenlemeler ile gerçekleştirilen yasalar, gerek ise AB tarafından desteklenen ve kadın istihdamına yönelik olan pek çok proje ile bu hedefin gerçekleştirilmeye çalışıldığı aşikardır. Bu süreçten hareketle çalışma, Birlik tarafından kadın istihdamını artırmaya yönelik olarak oluşturulan projeleri ve girişimleri ele alarak AB adaylığının Türkiye'deki kadın istihdamına etkilerini açıklamayı amaçlamaktadır. Çalışmada ilk olarak AB'de kadın istihdamına yönelik politikalar tarihsel gelişim süreçleri ile incelenecektir. Daha sonra ise AB adaylığının Türkiye'deki kadın istihdamına olan etkisi anlaşılmaya çalışılacaktır.

2. AVRUPA BİRLİĞİ VE KADIN İSTİHDAMI

İstihdam konusu, başta devlet ekonomilerinde çalışma yaşamına dair en önemli meselelerinden birisi oluşturan küresel bir sorundur. İstihdam en genel ve temel tanımıyla "üretim faktörlerinin üretim sürecine katılması" anlamına gelmektedir (Kasapoğlu ve Murat, 2018:486). Bu noktada özellikle toplumun neredeyse yarısını oluşturduğu düşünüldüğünde kadınların iş gücü piyasasına katılımını ifade eden "kadın istihdamı" konusu tüm ülkelerin ekonomilere yön veren ve bu nedenle de devletler için önemli bir sorun haline gelen meselelerin başında gelmektedir.

Dünya genelinde bir değerlendirme yapıldığında son yıllarda kadın istihdamı konusunda genel anlamda olumlu değişimlerin yaşandığını görmek mümkündür. Ancak kadın istihdamı konusundaki değişimlerin bölgesel anlamda da birbirleri içerisinde farklı düzeylerde gerçekleştiği görülmektedir (Our World in Data, 2018). Avrupa ülkeleri ise aslında kadın istihdamı konusunda dünyanın pek çok yerinden farklı bir şekilde bu sorunu daha iyi yöneten ve özellikle 1960'lardan bu yana kadın istihdamının hızla arttığı ülkeler olarak öne çıkmaktadırlar (Biffl, 2007:1).

AB pek çok alanda olduğu gibi, sosyal politikalar ve istihdam konusunda da kadınların katılımını güçlendirmeye çalışan ve bu alanda eşitliği mümkün kılmayı amaçlayan bir aktördür. Ancak bu ve pek çok alandaki başarısında, Birliğin kurulduğu ilk yıllardan bu yana geçirdiği dönüşümler ve hukuki düzenlemeler oldukça etkili olmuştur. Özellikle kadınların çalışma hayatına yönelik düzenlemeler içeren direktifler yardımıyla oluşturulan Eylem Programları, kadınların çalışma şartlarını iyileştirme anlamında ciddi önerilerde bulunmaktadır. Bu nedenle AB, ekonomik ve siyasi bütünleşme yolunda kurucu anlaşmalar ve bu alanlara yönelik yaptığı düzenlemeler ile kadın istihdamı konusunda yol gösteren bir kılavuz niteliğindedir. Birliğin kurucu anlaşması olan Roma Anlaşması 119. Maddesi'nde yer alan *"Aynı iş için kadın-erkek işçiler arasındaki ücret eşitliği"* ilkesi, Birliğin kadın istihdamına bakış açısının hangi temeller üzerine kurulduğunu net bir şekilde göstermektedir (Tunccan-Ongan, 2011:95). Bu ilke ile daha

ilk yıllarında kadın istihdamı konusunda belirli bir düzen oluşturmaya çalışan AB, ilerleyen yıllarda imzaladığı her anlaşmada aslında bu düzeni bir adım öteye götürmeye çalışmıştır.

Bu anlaşmalardan birisi olan Maastricht Anlaşması'nda (1992) "*aynı işe aynı ücret ilkesi*" ne "*çalışma alanında fırsat eşitliği ve eşit davranma*" ilkesi de eklenmiş ve böylece kadın istihdamına yönelik düzenlemeler pekiştirilmiştir. Aynı yıllarda yayınlanan "*Avrupa Sosyal Politikası: Birleşmeye Doğru Bir Yol"* isimli Beyaz Kitap'ta ise istihdam konusu, sosyal politikaların geliştirilmesi hususunda önemle ele alınmıştır (Oktay-Yılmaz, 2017:196). Amsterdam Anlaşması ile Birliğin sosyal politikaları daha etkin bir şekilde oluşturmaya başladığı ve 2000'li yıllardan itibaren bu alanda oldukça etkin olmaya başladığı görülmektedir. Lüksemburg Zirvesi ve oluşturulan Avrupa İstihdam Stratejisi (AİS) istihdam politikalarına yönelik bir yol haritası belirlemesi bakımından önemlidir (Gündoğan, 2003:7). Bu yıllar, ekonomik krizin de etkisiyle sosyal politikaların daha özenle oluşturulduğu döneme tekabül etmektedir.

Tüm bunlar dikkate alındığında, AB'nin bugün kadın istihdamı konusunda attığı adımlar ve bu alanda yarattığı önemli mekanizmalar gerek Kopenhag Kriterlerine uyumun gerekliliği gerek ise adaylık sürecinde AB'nin kadın istihdamı konusunda Türkiye'ye yardımlarının bulunmasının bir sonucu olarak Türkiye'deki kadın istihdamı sorununun bir nebze iyileştirilmesi beklenmektedir. Tam da bu noktada bu bölümde AB adaylığının kadın istihdamı konusunda Türkiye'de meydana getirdiği yasal düzenlemeler ve oluşturulan hibe programları ile yaratılan iş gücü olanakları incelenecektir.

3.AB SÜRECİNDE TÜRKİYE'DE KADIN İSTİHDAMI VE KADIN İSTİHDAMINA YÖNELİK PROJELER VE ETKİLERİ

Kadınların çalışma hayatına katılımı ve çalışma hayatında kadın-erkek eşitliğinin sağlanması üye olma hedefi ile yolan çıkan AB adayı Türkiye'nin en önemli sorunlarından birisidir. Ancak Dünya Ekonomik Forumu tarafından yayınlanan Küresel Cinsiyet Uçurumu 2023 raporuna göre, Türkiye kadınların ekonomik ve siyasi hayata katılımı ve hizmete erişimi konusunda 146 ülke arasında 129. Sırada yer almaktadır (World Economic Forum, 2023).

Çizelge 3.1. 1990-2020 yılları arasında kadın istihdamının nüfusa oranları (%)

	1990	**1995**	**2000**	**2005**	**2010**	**2015**	**2020**
Almanya	42.58	43.09	44.82	45.54	49.61	52.40	53.63
Fransa	41.02	41.44	43.09	45.40	46.41	46.53	46.60
Amerika	54.30	55.70	57.48	56.24	53.57	53.74	51.50
Türkiye	31.25	28.67	24.90	20.69	24.02	27.45	26.26
Yunanistan	31.28	30.59	32.93	34.97	36.36	31.46	35.01

Kaynak: Our World in Data, https://ourworldindata.org/female-labor-supply

Yukarıdaki tabloda da görüldüğü üzere ekonomik olarak daha gelişmiş olan AB ülkelerinde kadın istihdamının nüfusa oranında 1990-2020 yılları arasında 5 ile 10 puan arasında değişen artışlar görülmüştür. Ekonomik anlamda daha kırılgan olan ve AB adaylık sürecini Türkiye ile aynı yıllarda yürüterek AB üyesi olan Yunanistan örneğinde dahi birkaç puanlık artışlar gözlemlenmektedir.

Tüm dünyada olduğu gibi ekonomide gözlemlenen yapısal değişimler ve krizler, işsizlik ve refah düzeylerini ciddi şekilde etkilemiştir. Ancak Türkiye örneğinde kadınların iş gücü piyasasına girerken karşılaştıkları sorunlar yalnızca ekonomik gerekçelerle sınırlı kalmamakla birlikte ek olarak bir de kültür ve gelenekten temelli engellerden de oluşmaktadır (Munin, 2011:450). Bu nedenle bu alandaki krizlere Avrupa Birliği ülkeleri kurumsal anlamda getirdikleri yenilikler ile cevap vermeye çalışırken, Türkiye sahip olduğu bu zorlukları aşma noktasında daha yetersiz kalmıştır. Ancak bu dönemde yaşanan AB-Türkiye yakınlaşması ve 1999 yılında Türkiye'nin resmi olarak Birlik adayı statüsü kazanması ve 2005 yılında tam üyelik müzakerelerinin başlaması ile bu sorunların çözümüne AB'nin de dahil olması sağlanmıştır.

AB'ye üyelik sürecinde müzakerelerin başladığı dönemde Avrupa Parlamentosu, Türkiye'nin kadın hakları dahil olmak üzere pek çok alanda insan haklarını geliştirmeye ve korumaya yönelik adım atması gerektiğini bildirmiş ve katılım yolundaki ilerlemesine yönelik raporlar düzenlemiştir (Avrupa Parlamentosu, 2006). Özellikle 2005 yılı ve sonrasında daha da artış göstermek üzere, 2003 yılında 4857 sayılı İş Kanunu'nda yapılan değişiklik bu noktada önemli bir adımı oluşturmaktadır. Eşit davranma ilkesi, ayrımcılıkla mücadele gibi alanlarda meydana gelen değişimler, atılan hukuki adımların önemli bir temelini oluşturmaktadır. Benzer şekilde 2011 yılında yürürlüğe giren "Bazı Alacakların Yeniden Yapılandırılması ile Sosyal Sigortalar ve Genel Sağlık Sigortası Kanunu ve Diğer Bazı Kanun ve Kanun Hükmünde Kararnamelerde Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun" ile 2016 yılında 6663 ve 4857 sayılı kanunlarda yapılan düzenlemeler kadınların çalışma koşullarına ilişkin düzenleme yapması bakımından önemlidir. Buraya kadar anlatılan hukuki düzenlemelerden de anlaşılacağı üzere Türkiye'nin AB adaylığı Türk ulusal mevzuatına yönelik önemli düzenlemelerin itici gücü haline gelmiş ve Türkiye kadınların iş yaşamında karşılaştıkları sorunları bir nebze olsun azaltmaya en azından etkilerini hafifletmeye çalışmıştır. Ancak bu hukuki düzenlemeler elbette yeni iş gücü kolları yaratılmasından ziyade var olan iş gücünün şartlarını iyileştirmeye yönelik adımlar olarak değerlendirilmelidir. Peki kadınların çalışma şartları iyileştirilen (!) kadınların istihdamı noktasında neler yapılmaktadır? İşte bu noktada AB fonları ile desteklenen projeler öne çıkmaktadır. Bu bölümde bu projelerin bir kısmı ele alınacak ve kadın istihdamına yönelik etkileri tartışılacaktır.

Türkiye'nin aday ülke olarak ilan edilmesinin ardından Türkiye ve AB arasında kadın istihdamına yönelik olarak gerçekleştirilen iş birliğinin de giderek artttığı görülmektedir. Bu noktada Katılım Öncesi Mali Yardım Programı (IPA), aday ülkelerin üyelik hedeflerini gerçekleştirmesi için önemli bir araç olmaktadır. Üyelik sürecinde Türkiye'nin AB'nin aday ülkeler için geliştirdiği IPA programlardan yararlanmaya başladığı ve böylelikle Türkiye'nin AB gerekliliklerini yerine getirmesine yardımcı olacak mali desteğin oluştuğu görülmüştür. Bu çerçevede ilk IPA uygulaması olan IPA I, Avrupa Birliği'nin 2007-2013 yılllarını kapsayan bütçe döneminde uygulanmıştır. Şu an ise 2021-2027 yılları için 14,2 milyar avro bütçe olarak

belirlenmiş ve 7 ülkeye dağıtılmak üzere AB tarafından planlama yapılmıştır. Bu fonlardan yararlanmak üzere sivil toplum örgütleri ve yerel örgütlenmeler gibi pek çok aktör teklif çağrıları ile başvuruda bulunabilmektedir. Böylelikle mikro düzeyde katılımın sağlanmasını ve yerele daha kolay ulaşımı sağlayan bir süreci de meydana getirmesi açısından önemlidir. Örneğin Kurumsal Çocuk Bakım Hizmetleri Yoluyla Kayıtlı Kadın İstihdamının Desteklenmesi Projesi Türkiye ve Avrupa Birliği tarafından birlikte finanse edilen ve uygulanması konusunda SGK'nın sorumlu olduğu bir başka proje olarak karşımıza çıkmaktadır (SGK, t.y.). Bu proje özellikle küçük yaşta çocuğu olan annelerin çalışma hayatına tekrar dönmelerini kolaylaştırıcı birtakım destekler içerirken, 0-60 ay arasında küçük çocuğu olan ve işine dönmek isteyen kadınlara 100 Euro mali yardım desteği sunmaktadır. Bunların yanı sıra, 2009 yılında hayata geçirilen "Kadın İstihdamının Desteklenmesi Hibe Programı", gelir bakımından daha dezavantajlı bölge olan NUTS II bölgelerinde kadın girişimciliğinin desteklenerek yeni istihdam alanlarının yaratılması için projelerin oluşturulduğu önemli bir süreçten meydana gelmektedir (Women-Up, t.y.).

Başlangıçta 43 il ile başlayan proje çağrısı 2009 yılında yayınlanmış ve 1058 başvurudan 131 projeye hibe desteği sağlanmasına karar verilmiştir. Bu sayede 10.000'e yakın kadının kurslara katılırken, projelerin 27 tanesinde kadınların girişimci olarak kendi işlerini kurması sağlanmıştır. Özellikle kadın istihdamı konusunda daha geri kalmış bir görüntü sergileyen illerin öncelikli iller olarak ele alınmasını ve aslında sorunu yerel düzeyde ele almaları açısından önemlidir. Bu projelerden bir tanesi de TEPAV ve AB'nin 2011 yılında yürütmüş olduğu "Amasya'da Kadın İstihdamının Artırılması Destek Projesi"dir. Bu proje sayesinde Amasya'da 372 kadının eğitim görmesi sağlanmış ve farklı mesleki eğitimlerden geçen 24 kadın ise çeşitli sektörlerde istihdam edilmiştir (AB Başkanlığı, t.y.). Bu noktada kadın istihdamı sorununa yaklaşımda hükümet dışı örgütlere, belediyelere ve sivil toplum örgütlerine oldukça önemli bir sorumluluğun düştüğü ortadadır.

Çizelge 3.2. Gerçekleştirilen Proje Örnekleri

Proje İsmi	**Uygulama Bölgesi**	**Proje Ortağı**
Kadınlar İçin Daha Çok ve Daha İyi İşler: Türkiye'de İnsana Yakışır İş için Kadınların Güçlendirilmesi Projesi	Ankara, Konya, Bursa, İstanbul	İsveç Uluslararası İş birliği Kalkınma Ajansı, İŞKUR ve ILO
Niksar Salamura Eğitim ve Üretim Atölyesi Projesi (NİSAP)	Niksar Halk Eğitim Merkezi Müdürlüğü	Niksar Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakfı
Kadınlar İş'te	Çankırı, Sinop, Tokat	Çankırı ve Sinop Belediyeleri, Tokat El Sanatları Koruma ve Geliştirme Derneği Tokat Ticaret ve Sanayi Odası

Kadın Güçlendirme ve İstihdam Destek Merkezi (KAGİDEM)	Diyarbakır	Diyarbakır Ticaret ve Sanayi Odası Selis Kadın Derneği Bağlar Belediyesi Kardelen Kadın Evi Ceren Kadın Derneği Yenişehir Belediyesi EPİDEM Diyarbakır Kız Teknik Öğretim Olgunlaşma Enstitüsü
Evden İstihdama Etkin Geçiş	Diyarbakır Kız Teknik Öğretim Olgunlaşma Enstitüsü P.K.S.O. ve Kız Meslek Lisesi	Diyarbakır Mesleki Eğitim Merkezi Diyarbakır Kuaförler ve Berberler Odası
Pembe Yakalı Melekler	Şarkışla Ticaret Meslek Lisesi	Suluova Kaymakamlığı Suluova İlçe Milli Eğitim Müdürlüğü Suluova Halk Eğitim Merkezi Suluova Sağlık Grup Başkanlığı

Kaynak: AB Başkanlığı, https://www.ab.gov.tr/files/CSD/kadin_istihdami_compendium.pdf

Tüm bunlara bakıldığında AB'ye katılım süreci ile başlayan ve hukuki değişimlerin yanı sıra, AB destekli hibe programlarının da desteği ile Türkiye'de kadınların çalışma yaşamına katılımının artırılması ve bu haklarının korunmasına dair önemli adımların atıldığını görmek mümkündür. 1999 yılında Helsinki Zirvesi'nde adaylık ilanı başlayan bu süreç, özellikle 2005 yılında müzakerelerin başlaması ile birlikte daha netlik kazanmaya başlamıştır. Bu bakımdan yapılan düzenlemeler ile iş hukuku bakımından dönüşümlerin yaşanması, istihdam politikalarının daha etkin uygulanması ihtiyacını da doğurmuştur.

Türkiye, özellikle son yıllarda cinsiyet eşitsizliğini her alanda azaltmak ve kadın iş gücünü topluma kazandırmak adına gerek AB-Türkiye iş birliği ile pek çok kazanım elde edilmiştir. Ancak resmi kanunlar ve bu kanunların uygulamaları noktasında etkinliğin sağlanması bir yandan devam etmekle birlikte, bu alanda ilerlemenin yavaş olduğu bir gerçektir. 1999 yılından bu yana 2-3 puanlık artış halinde gerçekleşmesi bu yavaş ilerlemenin göstergesi niteliğindedir. Bu yavaş ilerlemeye, Avrupa Komisyonu tarafından yayınlanan 2020 Türkiye İlerleme Raporunda da yer verilerek iş gücü piyasasındaki kadın sayısı artışına rağmen, kadınların istihdam oranının gerileyerek %32,2 olarak tespit edildiği belirtilmiştir. Bu raporda kadın istihdamını teşvik etmek adına devlet tarafından gerekli yasal düzenlemelerin ve mekanizmaların oluşturulamadığına yönelik eleştiriler yer alırken, 2019 yılında Türkiye'ye bu alanda yöneltilen eleştiriler ve tavsiyelerin cevap bulmadığı da ayrıca belirtilmiştir (Avrupa Komisyonu, 2020).

4.SONUÇ

AB adaylığı Türkiye için sosyal ve ekonomik dönüşümleri gerekli kılan bir süreç anlamına gelmektedir. Yaratılan AB fonları ile pek çok proje ile kadınların iş gücü piyasasında desteklenmesi konusunda oldukça önemli adımların var olduğu bir gerçektir. Özellikle yasal

düzenlemeler göz önüne alındığında Birlik adaylığının Türkiye açısından yeni bir kapı açtığı görülmektedir. Birlik müktesebatının getirmiş olduğu hukuki dayanaklar, oluşturduğu yeni yol haritaları ve farklı sektörlerdeki aktörler arasında yarattığı iş birliği, kadın istihdamı konusunda da Türkiye'ye önemli faydalar sağlamaktadır.

Ancak her ne kadar kadın istihdamı ve kadınların iş gücü piyasalarındaki etkinlikleri artan bir eğilimde olsa da AB ortalaması göz önüne alındığında Türkiye'nin önünde uzun bir yol olduğu aşikardır. Bu nokrada yasal çerçeve açısından oldukça önemli adımların atıldığı bir gerçek olmakla birlikte, Türkiye mevzuat iyileştirmelerine daha fazla eğilmesi gerektiği ve daha fazla istihdam yaratıcı proje geliştirmesi gerektiği açıktır. AB tarafından yayınlanan ilerleme raporlarında Türkiye'nin önemli adımlar atmasına rağmen kadınların iş gücüne katılım oranlarında halen ciddi eksiklikler olduğunun altı çizilmektedir. AB adaylığı bu yeni başlangıç için bir fırsat olarak görülmeli, bu alandaki düzenlemelerin üyelik hedefine daha da yaklaştıracağı unutulmamalıdır.

KAYNAKÇA

Makaleler

Biffl, G. (2007). The Employment of Women in the European Union. WIFO Working Papers, No. 29. (Erişim tarihi: 05.03.2024)

Gündoğan, N. (2003). Avrupa Birliği'ne Üye Ülkelerde Bir İstihdam Politikası Aracı Olarak "Yaşam boyu Öğrenme" ve Bazı Örnek Program ve Uygulamalar, TÜHİS, 7(2). (Erişim tarihi: 01.03.2024)

Kasapoğlu, M. M. ve Murat, S., Aktif (2018). İstihdam Politikaları ve Türkiye'de İş Kur Tarafından Uygulanan Aktif İstihdam Politikalarına Güncel Bir Bakış, Mehmet Akif Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 10(25), 485-502. (Erişim tarihi: 08.03.2024)

Munin, N. (2011). Female Employment and Turkey's EU Accession Process, Mediterranean Politics, 16(3). (Erişim tarihi: 09.03.2024)

Oktay-Yılmaz, B. (2017). Lizbon Stratejisinden Avrupa 2020 Stratejisine Avrupa Birliği'nin Toplumsal Cinsiyet Politikaları Nerede Duruyor?. Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi, 12(5). (Erişim tarihi: 01.03.2024)

Tunçcan Ongan, N., (2011). AB'nin Kadın Erkek Eşitliğine İlişkin Direktifleri, İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası, 53(1). (Erişim tarihi: 04.03.2024)

İnternet Kaynakları

[1] AB Başkanlığı, https://www.ab.gov.tr/files/CSD/kadin_istihdami_compendium.pdf (Erişim tarihi: 01.03.2024)

[2] Avrupa Komisyonu, https://commission.europa.eu/strategy-and-policy/policies/justice-and-fundamental-rights/gender-equality/women-labour-market-work-life-balance/womens-situation-labour-market_en
(Erişim tarihi: 10.03.2024)

[3] Avrupa Komisyonu,
https://www.ab.gov.tr/siteimages/trkiye_raporustrateji_belgesi_2020/turkey_report_30.10.202 0.pdf, (Erişim tarihi: 05.03.2024)

[4] European Parliament https://www.mfa.gov.tr/site_media/html/ap-2006-turkiye-raporu-eurlings.pdf

[5]SGK,https://uyg.sgk.gov.tr/AvrupaBirligiveDisIliskilerProjePortali/resources/documents/instacare/instaCareBrosur.pdf
(Erişim tarihi: 05.03.2024)

[6] Our World in Data, https://ourworldindata.org/female-labor-supply
(Erişim tarihi: 05.03.2024)

[7]TUİK**,** https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Istatistiklerle-Kadin-2023-53675
(Erişim tarihi: 10.03.2024)

[8] World Economic Forum, https://www.weforum.org/publications/global-gender-gap-report-2023/in-full/benchmarking-gender-gaps-2023/#global-results
(Erişim tarihi: 05.03.2024)

[9] World Economic Forum, http://www3.weforum.org/docs/WEF_GGGR_2021.pdf
(Erişim tarihi: 10.03.2024)

[10] Women-Up**,** https://www.sgkkadinistihdaminindesteklenmesi.org
(Erişim tarihi: 02.03.2024)

ÖRGÜTLERDE BİR ENGELLEME FAKTÖRÜ OLARAK CAM TAVAN SENDROMU

Doktorant, Ali TOSUN

Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi, atosun@kmu.edu.tr - 0000-0001-7908-964X

ÖZET

Cam tavan sendromu, örgütlerde veya başka yapılarda çalışanların maruz kaldıkları olumsuzlukları ifade eden ve yükselmelerini çeşitli şekillerde engelleyen durumları tanımlamaktadır. Cam tavan sendromunun özellikle örgütlerde dezavantajlı kesimlerin önündeki engeller olarak ifade edildiği görülmektedir. Engellerin cam şeklinde tanımlanarak tavan metaforu ile ele alındığı görülmektedir.

Cam tavan sendromunun örgüt çalışanları açısından olumsuz sonuçlara neden olduğu ve yönetimin kararları ile politikalarının bu kapsamda bir engel olarak ortaya çıktığı görülmektedir. Örgütlerin hiyerarşik yapısına bağlı gelişen cam tavan sendromunun örgüt yapısının otoriterleşmesinde önemli bir faktör olduğu görülmektedir. Katılımın düşük seviyede olduğu, teşvik ve iletişimin önemsenmediği örgütlerde bu durumun ön plana çıktığı görülmektedir. Çalışmada cam tavan sendromu ele alınarak örgütlerdeki çalışanlar açısından nasıl şekillendiği ortaya konulacaktır. Örgütlerin gelişimi için olumsuz bir durum olarak tanımlana cam tavan sendromunun yönetişim çerçevesinde etkili bir iletişimle önlenebileceği savunulabilir.

Anahtar Kelimeler: Cam tavan, Örgüt, Hiyerarşi.

ABSTRACT

Glass ceiling syndrome defines the situations that express the negativities that employees in organisations or other structures are exposed to and that prevent their promotion in various ways. It is seen that glass ceiling syndrome is expressed as the obstacles in front of disadvantaged groups especially in organisations. It is seen that the obstacles are defined as glass and handled with the ceiling metaphor.

It is seen that the glass ceiling syndrome causes negative consequences for the employees of the organisation and that the decisions and policies of the management emerge as an obstacle in this context. It is seen that the glass ceiling syndrome, which develops due to the hierarchical structure of organisations, is an important factor in the authoritarianisation of the organisational structure. It is seen that this situation comes to the forefront in organisations where participation is low and encouragement and communication are not important. In this study, glass ceiling

syndrome will be discussed and how it is shaped in terms of employees in organisations will be revealed. It can be argued that glass ceiling syndrome, which is defined as a negative situation for the development of organisations, can be prevented by effective communication within the framework of governance.

Keywords: Glass ceiling, Organisation, Hierarchy.

GİRİŞ

Örgütlerde kadınlar ile erkeklerin çalışma koşullarının günümüzde farklı bir boyuta geldiği ve günümüzde cinsiyetler arası dengesizliklerin birçok açıdan ortadan kalktığı söylenebilir. Kadınların rollerinin değişikliğe uğraması ve yapılan çeşitli yasal düzenlemenin kadınların iş hayatında etkili olmalarına ve buna göre örgütlerde yer edinmelerine zemin hazırladığı görülmektedir. Günümüzün teknolojik gelişmelerinin buna doğrudan imkân hazırladığı ifade edilebilir.

Örgütlerde çeşitli faktörlere bağlı olarak çalışan bireylerin olumsuzluklara maruz kaldıkları ve buna göre iş hayatında kaynaklardan yararlanma noktasında olumsuz bir tablonun ortaya çıktığı söylenebilir. Erkekler ile kadınların örgütlerde çalışmaları ve yükselmelerinin çeşitli etmenler aracılığı ile engellenebildiği ve yönetici kadrolarının buna göre dizayn edildiği ifade edilebilir. Kadın çalışanların çeşitli şekillerde terfi ve yükselmelerinin engellenebildiği bu durumun cam tavan sendromu olarak tanımlandığı görülmektedir. Kadın çalışanların çeşitli nedenlerle örgütsel yapıda yükselmelerinin engellendiği ve pasif bir durumda bırakıldığı görülmektedir. Kişisel ve toplumsal sebeplere bağlı olarak ortaya çıkan bu durumun cinsiyetler arası eşitsizliğin ön plana çıkmasına neden olduğu düşünülmektedir. Yükselme ve yönetici pozisyonlarına ulaşabilme noktasında çeşitli şekillerde kadınların engellenmesine zemin hazırlayan bu durumun herhangi bir yasal engele olmaksızın ortaya çıktığı ve buna bağlı olarak birçok eşitsizliğin ortaya çıktığı görülmektedir.

Kadınların yükselmeleri ile daha iyi iyi çalışma pozisyonlarına ulaşmasını engelleme durumu olarak ifade edilen cam tavan sendromunun örgütsel adalet ile örgütsel bağlılık açısından olumsuz sonuçlar yarattığı ileri sürülebilir. Çeşitli iş alanlarında yetkin olmalarına rağmen kadınların arka plana itilmesinin, görünmeyen engellerle karşılaşmamaları olarak betimlendiği görülmektedir. Örgütlerde kadınların belirli bir noktadan sonra yönetici kademelerine yükselmelerinde büyük sorunların olduğu ve en fazla orta kademe yöneticiliğine kadar yükselebildikleri görülmektedir. Görünmeyen ancak varlığı yoğun bir biçimde hissedilen engellerin cam tavan şeklinde tanımlanmasının da çeşitli faktörlerin bu noktada devreye girebilmesi şeklinde ifade edildiği söylenebilir.

Çalışmamızda cam tavan sendromuna kavramsal çerçevede yer verilerek; cam tavan sendromunun ortaya çıkardığı sonuçlar, cam tavan sendromunun engellenmesi veya etkisinin düşürülmesi için yapılması gerekenler ortaya konularak örgütsel bazda ne denli bir iyileştirmenin yapılabileceği ele alınmıştır. Görünmeyen engeller olarak tanımlanan cam tavan sendromunun kadınların örgütlerde tutum ve davranışlarına olan etkisi de bu bağlamda ifade edilmeye çalışılmıştır.

1. CAM TAVAN SENDROMU

Örgütlerde belirli dezavantajlı grupların ve özellikle de kadınların terfi ve yükselme imkânlarının çeşitli şekillerde engellenmesine neden olan olumsuzlukları ifade eden cam tavan kavramının (Koç ve Akdemir, 2023: 100-104) çeşitli şekillerde bir engelleme faktörü olarak ön plana çıktığı ve örgütlerde buna göre bir yaklaşımın ortaya çıktığı söylenebilir. Cam tavan sendromunun ve kavramının 1980'li yıllarda Amerika Birleşik Devletleri'nde yapılan bir çalışmada ortaya çıktığı görülmektedir (Yanar ve Akpınar, 2023: 507-509). İş hayatında kadınların ele alındığı bu çalışmanın örgütlerin yapısına bağlı olarak kadınların çeşitli nedenlerle baskılandığı ve iş hayatında cinsiyetçiliğe dayalı bir yaklaşımın buna göre ortaya çıktığı söylenebilir. Kadınların iş hayatında çeşitli şekillerde engellendiği ve hiyerarşideki ilerlemelerinin buna göre engellenmesi, cam tavan sendromunun bir sonucu olarak ifade edilebilir. Cam tavan sendorumun kadınların istihdam engelleri olarak tanımlandığı ve buna göre oluşturulan mesleki ayrımcılıkları ifade ettikleri görülmektedir (Atacan ve Genç, 2023: 276-278).

Hiyerarşik yapının üst düzeylerine çıkıldıkça kadınların örgütsel alanda etkinliklerinin azaldığı ve erkeklerin baskın bir konuma geldiği görülebilmektedir. Kadınların örgütlerdeki başarı durumları göz ardı edilerek ortaya çıkan bu durumun hiyerarşik engelleme (Akkaya, 2020) olarak da tanımlandığı görülmektedir. Toplumsal alandaki kadın ve erkek oranlarının birbirine yakın olması ve çeşitli toplumsal rollerin değiştiği günümüzde, hiyerarşik yapılanmanın kadınların arka plana itildiği bir durumu meydana getirdiği ve yükselme imkânlarının cinsiyetler arasında farklı algılanıp buna göre tutumlar geliştirildiği savunulabilmektedir.

Yasal engeller olmamasına rağmen ortaya çıkan cam tavan sendromunun kadınların üst yönetici pozisyonlarına geçmelerinde görünmeyen bir metafor olarak ortaya çıktığı görülebilmektedir (Gönül, 2015). Yasal engeller olmamasına rağmen ortay çıkan bu olumsuz durumun hem örgütsel ve bireysel özelliklerden kaynaklandığı ileri sürülebilir. Cam tavanın ortaya çıkardığı sonuçların gerek örgütsel yapıda gerekse de toplumsal alanda kadınların baskılandığı bir alanın yaratılmasına neden olduğu ileri sürülebilir (Salah, 2023: 50-65). Çeşitli şekillerde kadınların kariyer imkânlarında yararlanmasına ket vuran bu durumun, bireysel yeteneklerin engellenmesine ve cinsiyet eşitliğinin sağlanmasına önemli zararlar verdiği savunulabilmektedir. Cam tavan sendromunun ortaya çıkmasının, çeşitli faktörlere bağlanabildiği ve buna göre ön kabullerin ortaya çıktığı görülmektedir. Aile yapısına bağlı olarak kadınların toplumsal alandaki görevleri ile kişisel özelliklerinin kadınların engellenmesine neden olduğu ileri sürülebilir (Bakan, vd.: 2023: 251-254). Örgütlerde ortaya çıkan bu engelleme bariyerlerinin kadınların iş hayatında ön plana çıkmasına ve yükselmesine ket vurduğu düşünülmektedir. Bu durumun kadınların bireysel yeteneklerinin örgütlerde kullanılmamasına ve kariyer imkânları açısından eşitsiz bir yapının ortaya çıkmasına neden olduğu ifade edilebilir.

Kadınların kişisel özelliklerinin de görünmeyen engellerin ortaya çıkmasına neden olduğu söylenebilir. Erkeklerin baskın yapıda olması, kontrol edici yapılarının ön plana çıkması ve güçlü bir yapıda olmalarının (Castano vd,: 2019) kadınlara göre daha fazla tercih edilmelerinde

etkili olduğu savunulabilir. Kadınların yardımsever, nazik ve duygusal bir yapıda olmalarının örgütlerde istenmeyen durumlar olarak ifade edildiği söylenebilir. Bu durumun erkeklerin örgütlerde yönetici pozisyonlarında tercih edilmelerine zemin hazırladığı düşünülebilir. Kadınların aile hayatında erkeklere nazaran çocuklarla daha fazla ilgilenmelerinin örgütsel yapılarda onların etkin olmalarına zarar verdiği düşünülmektedir (Çelikel, 2021: 48-53). Kadınların bu rollerinin yönetici pozisyonlarına gelmelerinde çeşitli görünmeyen engellere neden olduğu ve zaman zaman kadınların da bu durumu kabullenmelerine yol açtığı savunulabilir.

2. CAM TAVAN ENGELLERİ

Cam tavan sendromunun ortaya çıkması, çeşitli faktörlere bağlı olmakla beraber bu faktörlerin çeşitli kaynaklarca da beslendiği ileri sürülebilir (Hosgör, 2016):

Bireysel faktörlerin çeşitli şekillerde ortaya çıkmasının kadınların engellenmesine neden olduğu ileri sürülebilir. Birçok rolü olan kadınların aile yaşamlarının örgütlerde yükselmelerine olumsuz bir etkisi olduğu ifade edilebilir. Bu durumun örgüt algılarının kadınların aleyhine biçimlenmesine neden olduğu ileri sürülebilir. *Örgütsel faktörlerin* erkekleri ön plana çıkaran yapısının, kadınların engellenmesine neden olduğu söylenebilir. Özellikle üst yönetici pozisyonların erkek çalışanlarca idare edilmesinin, buna zemin hazırladığı düşünülmektedir. Örgüt yapılarının erkeklere daha uyumlu olduğu algısının, kadınların ötekilenmesine neden olduğu ileri sürülebilir. *Toplumsal faktörlerin* kadınların iş hayatında olmasına çeşitli nedenlerle ket vurduğu görülmektedir. Kadınların yapısal özelliklerinin bu çerçevede ekili olduğu görülmektedir. Erkeklerin toplumda baskın bir yapıda olmasının iş hayatında da onları ön plana çıkardığı ve kadınları dezavantajlı bir duruma ittiği savunulabilir.

Mentor eksikliği ile mesleki ayrımın cam tavan sendromunun ortaya çıkmasında önemli etkileri olduğu görülmektedir. Kadınların danışmanlık hizmetlerinden yeterince yararlanmasının arka planda kalmalarına neden olduğu söylenebilir. Mesleki ayrım faktörünün kadınların erkeklere nazaran terfi ve ilerleme imkânlarını zorlaştırdığı ileri sürülebilir. Orta kademe yöneticisi olabilen kadınların erkeklere göre üst yönetici pozisyonlarına erişebilme fırsatlarına uzak olduğu (Karaca, 2007) ve cam tavan sendromunun bu noktada hissedilir düzeyde olduğu ifade edilebilir.

Cam tavanın, kadınların maruz kaldıkları bir ayrım olarak ortaya çıktığı ve doğrudan ölçülemeyen ve gözlemlenmeyen tutum ve davranışları içerdiği söylenebilir. Bu görünmez engellerin çeşitli faktörlerin de etkisiyle hiyerarşik bir yükselmeyi ortadan kaldırdığı ve kadınların bu bağlamda dezavantajlı bir konuma düştükleri ifade edilmektedir (Atacan ve Genç, 2023: 277-280). Örgütlerin özellikleri, piyasa koşulları, çalışanların yetenek ve özelliklerinin örgütlerdeki terfi ve yükselme imkânlarına doğrudan etkisi olduğu görülmektedir. Erkekler ile kadınların örgütün amaç ve hedeflerine yönelik olarak çalışmaları, yükselme imkânlarını etkilemekte ve buna göre örgütlerin bu noktada çeşitli kriterleri dikkate alarak çalışanlarına fırsat verdikleri ifade edilebilir. Kadınların kişisel ve sosyal özelliklerinin bu açıdan erkeklere nazaran yükselme şartlarına olumsuz etkileri olduğu savunulmaktadır.

3. CAM TAVAN SEDROMONUN ENGELLENMESİ/ETKİLERİNİN AZALTILMASI

Cam tavan sendromunun örgütlerde kadınlar üzerindeki olumsuz etkisinin giderilmesi veya azaltılmasının çeşitli şekillerde mümkün olduğu görülebilmektedir. Kadın çalışanların iş hayatında performanslarını artırmaları ve yönetici olma durumlarını ortaya çıkaracak davranışlar sergilemelerinin kayda değer olduğu görülmektedir. Kariyer geliştirme imkânlarından yeterli düzeyde yararlanmaları ve buna göre yönetici becerilerini kazanılmasına yönelik çalışmalarda bulunmaları etkili olabilmektedir (Salah, 2023: 60-70). İş alanı ile ilgili araştırma yapmak, mentörlük hizmetlerinden yararlanmak, zaman yönetimi konusunda kendini geliştirmek, deneyim kazanmak (Erçetin, 2016) gibi çalışma ve faaliyetlerin kadınların görünmeyen engellerden etkilenmemek adına önemli faktörler olarak görüldüğü savunulabilir. Kadınların cam tavan sendromunun etkilerinden kurtulmaları, kendilerine zaman tanımaları ve örgütsel yaşama alanına uygun şekilde çalışmalarda bulunmalarına, ev ve işyeri arasında dengeli bir yaşam tarzına sahip olmaları gibi durumlara bağlı olabilmektedir (Tahtalıoğlu, 2016: 160-167).

Eğitimin günümüzdeki etkisi, yadsınamaz bir boyuta gelmiştir. Örgütlerde eğitimin çeşitli hedef ve amaçların gerçekleştirilmesine olan katkısının önemli bir hale geldiği ifade edilebilir. Kadınlar için örgütlerde başarı ve yükselmenin, eğitim olanakları ile daha iyi bir duruma gelebileceği öngörülmektedir. Hem eğitim hem de eğitime bağlı olarak danışmanlık hizmetlerinin (Aksu, vd,: 2013) kadınların daha iyi imkânlara ulaşmalarında önemli bir rol alacağı düşünülmektedir. Kadınlar ile ilgili yapılan çalışmalarda çeşitli faktörlerin kadınların engellenmesine neden olduğu ve bu durumun kadınların motivasyonlarını kıracak bir düzeyde olduğu görülmektedir. Kadınların örgütlerde yer edinmeleri ve yükselmelerinin örgütlerde uygulanacak olan kota uygulaması ile de olumlu sonuçlar verebileceği ve cinsiyet eşitsizliğinin giderilmesi açısından bu durumun önemli bir edindiği savunulmaktadır. Özellikle ailesi tarafından destek verilen kadınların örgütsel alanda yükselmesinin beklenene bir sonuç olduğu vurgulanabilir (Çalışkan, 2012).

Örgüt yapısının kadınlar ile erkeklerin eşit şekilde rekabet edebileceği bir duruma getirilmesi fırsat eşitliğinin sağlanması açısından da değerli görülebilmektedir (Tahtalıoğlu, 2016: 167-171). Kadınların sendikal haklarının korunması ile iş hayatında sosyal yaşam dengesi gözetecek haklarının yasal çerçevede korunmasının da kadınların iş hayatında etkin olmalarının bir başka unsuru olarak ifade edilebildiği görülmektedir. Örgütlerde yükselmek açısından, sosyal ilişkileri geliştirmenin önemli bir kavram haline geldiği savunulabilir. Bu durumun cinsiyet eşitsizliğinin aşılması açısından önemli bir durum olarak algılandığı ileri sürülebilir. Kariyer hedeflerine ulaşmada önemli bir aşama olarak görülen sosyal ilişkiler geliştirmenin (Öztürk, 2011) kadınların engelleri aşmasında sonuçlar verdiği savunulabilir. Yüksek performans verebilmenin de örgütlerde kadınların önemli konuma gelmelerinde ve terfi ile yükselmelerine katkılar sunduğu bilinen bir gerçektir (Kadık Akdaş, 2022: 58-62).

Günümüzde cam tavan sendromunun birçok örgütte kadınların yükselmeleri ile üst yönetici pozisyonlarına gelmeleri açısından sorun haline geldiği görülmektedir. Örgüt içinde cinsiyetler arası eşitsizliğe neden olan bu durumun, bireylerin örgütsel bağlılıklarını azalttığı ve örgütsel

adalet çerçevesinde olumsuz bir iklim örgütü meydana getirdiği düşünülmektedir. Örgütlerde yeterli eğitimi almayan kadınların cam tavan engellerini aşmada büyük sorunlar yaşadığı (Bilkay, 2017) görülmekle beraber eğitimli kadınların da çeşitli şekillerde engellerle karşılaştıkları görülmektedir. Eğitimli bireylerin kendilerini hazır hale getirmelerinin sadece belirli koşullarda engelleri kırdığı ancak örgütsel yapı ile iş hayatının buna ne denli imkân verdiği de tartışmalı hale geldiği ileri sürülebilir.

Cam tavan sendromunun ortaya çıkmasında ve kökleşmesinde, mesleklerdeki ön yargılar ile faktörlerin etkili olduğu savunulabilir (Edinsel ve Akdemir, 2023: 441-442). Örgütlerde ortaya çıkan bu durumun işlerin cinsiyet temelli olarak tanımlanmasına ve kadınların kariyer imkânları açısından erkeklere göre arka planda kalmalarına neden olduğu ileri sürülebilir. Örgüt değerleri ile bütünleşen ön kabullerin bu açıdan yönetici pozisyonlarına erkeklerin daha kolay gelmesine ve kadınların engellenmesine neden olduğu görülmektedir. Cam tavan sendromunun etkisin azaltılmasına yönelik faaliyetlerde, meslek temelli önyargıların kırılarak iş gereklerine uygun şekilde personel alınmasının üzerinde durulmasının bu kapsamda önemli olacağı savunulmaktadır.

SONUÇ

Örgütlerin günümüzde önemli bir hale geldiği ve çalışanların örgütteki koşullardan ve örgüt ikliminden doğrudan etkilendikleri görülmektedir. Kadınların örgütlerdeki çalışma şartlarının erkeklere nazaran farklılaştığı ve terfi ve yükselmelerinde çeşitli engellerle karşı karşıya kaldıkları görülmektedir. Son yıllarda kadın çalışanların sayısının artmasına rağmen yönetici pozisyonundaki kadına oranının bir hayli düşük kaldığı görülmektedir. Çeşitli etmenlerin de etkisiyle kadınların örgütsel yaşamda bir engelleme unsuru olarak cam tavan sendromundan olumsuz bir şekilde etkilendiği görülmektedir. Kadınların özellikle aile yaşantılarının örgütlerde yükselmeleri açısından göz önünde bulundurularak yönetici pozisyonlarına gelmelerinde engellerin söz konusu olduğu söylenebilir.

Çeşitli yollarla ve eğitimlerle kadınların kendilerini geliştirerek örgütlerde yükselmelerinin önemli olduğu vurgulanmaktadır. Ancak erkekler ile kadınların eşit şartlarda olduğu durumlarda örgütlerin kadınların aleyhine tutumlar içerisine girdikleri ve yükselmelerine kısıtlı olanaklar sağladıkları savunulabilmektedir. Bu durumun kadınların birçok yönden erkeklere göre kendilerini daha fazla geliştirmek zorunda kalmalarına neden olduğu ileri sürülebilir. Çeşitli mentörlük hizmetleri ile eğitim programlarının kadınların gelişimi ve kariyer planlamaları açısından olumlu sonuçları olduğu bilinmekle beraber, örgütlerde kadın-erkek eşitliğinin sağlanması adına yöneticilik görevleri için cinsiyet kotası koyulmasının çeşitli açılardan örgütlerde kadınların kendilerini ifade etmelerine ve örgütsel bağlılık ile örgütsel adaletin gerçekleşmesi adına önemli sonuçlar verebileceği düşünülmektedir.

KAYNAKÇA

[1] Akkaya, B. (2020). Opinions Of Educational Administrators on Glass Ceiling Syndrome Preventing Women From Becoming Senior Managers. Journal of Education and Training Studies, 8(3), 76-89.

[2] Aksu, A.; Çek, F.ve Şenol, B. (2013). Kadınların Müdür Olmalarının Önündeki Cam Tavan ve Cam Tavanı Aşma Stratejileri'ne İlişkin İlköğretim Okulu Müdürlerinin Görüşleri", Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Sayı 25, s. 133-160.

[3] Atacan, T. ve Genç, K. Y. (2023). Kadın Çalışanların Kariyer Gelişimlerinde Cam Tavan Sendromunun Etkisi: Türkiye'de "Cam Tavan Sendromu" Konusunda Yapılan Lisansüstü Tezlerin Bibliyometrik Analiz Yöntemiyle İncelenmesi. Asya Studies-Academic Social Studies / Akademik Sosyal Araştırmalar,7(24), 275-298.

[4] Bakan, İ., Erşahan, B. ve Şekkeli, Z. H. (2023). Cam Tavan Sendromunun Kadınların Çalışmasına Karşı Tutum Üzerindeki Etkisi. İktisadi İdari ve Siyasal Araştırmalar Dergisi, 8(20), 250-268.

[5] Bilkay, T. A. (2017). *Çalışan Kadınların Kariyer Engelleri Ve Cam Tavan Sendromu Algılamalarının İş Motivasyonlarına Etkilerini Belirlemeye Yönelik Bir Araştırma: Sağlık Bakanlığı Merkez Teşkilatı Örneği*, Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

[6] Castaño, A. M., Fontanil, Y. ve García-Izquierdo, A. L. (2019). "Why can't I become a manager?" - A Systematic Review of Gender Stereotypes and Organizational Discrimination. International Journal of Environmental Research and Public Health, 16(10), 1813-1842.

[7] Çalışkan, A. (2012). *Kamu Sektöründe İstihdam Edilen Kadınların Kariyer Engellerini ve Cam Tavan Sendromunu Algılamalarına İlişkin Bir Araştırma*, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

[8] Çelikel, F. (2021). *Örgüt İklimi ve Örgütsel Vatandaşlık Davranışı Açısından Cam Tavan Algısı: Ankara'daki Konaklama İşletmelerinde Çalışanlar Üzerine Bir Analiz*, Doktora Tezi, İstanbul Gelişim Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, İstanbul.

[9] Edinsel, S. ve Akdemir, M. A. (2023). Cumhuriyet'in Yüzüncü Yılında Birleşmiş Milletler Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri Kapsamında Türkiye İşletmelerinde Cinsiyet Eşitliği ve Cam Tavan Sendromu. Gaziantep University Journal of Social Sciences. Special Issue 434-452.

[10] Erçetin, Ş. Ş. (2016). Women leaders in chaotic environments. Springer International Publishing AG.

[11] Hoşgör, H. Hoşgör, D. G. ve Memiş, K. (2016). Sosyo-demografik özellikler ile cam tavan sendromu arasındaki ilişki ve farklılıkların incelenmesi: sağlık çalışanları örneği. Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 13(35), 345-362.

[12] Kadık Akdaş, E. (2022). *Sağlık Sektöründe Kadın Hekimlerin Karşılaştığı Cinsiyet Ayrımcılığı ve Cam Tavan Sendromu*, Doktora Tezi, T.C. İstanbul Gelişim Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, İstanbul.

[13] Karaca, A. (2007). *Kadın Yöneticilerde Kariyer Engelleri: Cam Tavan Sendromu Üzerine Uygulamalı Bir Araştırma,* Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi, Konya.
[14] Koç, N. ve Akdemir, A. (2023) 2 Kadın insan kaynaklarının tepe yönetimi kademelerinde görev alamamalarına yönelik nedenlerin cam tavan sendromu bağlamında araştırılması. Disiplinlerarası Yeni Araştırma Dergisi, 3(2), 99-116.

[15] Öztürk, A. (2011). Kadın Öğretim Elemanlarının Cam Tavan Sendromu Üzerine Bir Araştırma: Ankara Üniversitesi Örneği, Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü. Ankara.

[16] Salah, D. (2023). *Kadın Yöneticilerin Dijital Liderlik Yetkinliğinin Cam Tavana Etkisi: Türkiye'deki Üniversitelerde Bir Araştırma,* Doktora Tezi, Mersin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Mersin.

[17] Tahtalıoğlu, H. (2016). *Yükselmeye Açık Kamu Personel Sistemine Sahip Türkiye'de 'Cam Tavan': Yükseköğretimde Kapalılık Eğilimleri,* Doktora Tezi, Pamukkale Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Denizli.

[18] Taşkın, E. ve Çetin, A. (2012). Kadın Yöneticilerin Cam Tavan Algısının Cam Tavanı Aşma Stratejilerine Etkisi: Bursa Örneği, Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Sayı 33, s. 19-34.

[19] Yanar, N. ve Akpınar, Ö. (2023). Kadın Akademisyenlerin Cam Tavan Sendromundaki Metaforik Algıları. Akdeniz Spor Bilimleri Dergisi, 6(2), 507-520.

TÜRKİYE'DE KALKINMA PLANLARI VE 12. KALKINMA PLANININ ELE ALINMASI

Doktorant, Ali TOSUN

Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi, atosun@kmu.edu.tr - 0000-0001-7908-964X

ÖZET

Kalkınma planları, Türkiye'de 1963 yılından itibaren uygulanan planları ifade etmektedir. Kalkınma planlarının; sürdürebilirlik, ekonomik gelişme, toplumsal kalkınma açısından önemli uygulamalar oldukları görülmektedir. Belirlenen hedeflere ulaşmak amacıyla yürürlüğe giren kalkınma planlarının beş yıllık süreler için oluşturulduğu görülmektedir. Planların hükümetin genel siyaseti ile paralellik gösterdiği söylenebilir. Ülkenin ihtiyacı olan alanlardaki gelişimin kalkınma planlarında ön plana çıktığı görülmektedir.

Türkiye'nin son kalkınma planı olan On İkinci Kalkınma Planının çeşitli yönlerden toplumsal ihtiyaçlara göre oluşturulan ve belirli hedeflere ulaşmayı amaçlayan bir yapıda olduğu görülmektedir. Ekonomik kalkınma ile sürdürebilirliğin ön planda olduğu bu kalkınma planının beş yıllık bir taslağı ortaya koyduğu görülmektedir. On İkinci Kalkınma Planının belirlenen hedeflere ulaşmasının çeşitli faktörlere bağlı olduğu görülmektedir. Çalışmamızda bu kalkınma hedefleri ele alınarak betimleyici bir şekilde ele alınacaktır. Türkiye'nin çeşitli alanlardaki sorunlarını ortadan kaldırmayı ve sürdürebilirliği amaçlayan bu kalkınma planı bu bağlamda değerlendirilecektir.

ABSTRACT

Development plans refer to the plans implemented in Turkey since 1963. It is seen that development plans are important practices in terms of sustainability, economic development and social development. It is seen that development plans, which come into force in order to reach the determined targets, are formed for five-year periods. It can be said that the plans are in parallel with the general policy of the government. It is seen that the development in the areas that the country needs is prioritised in the development plans.

It is seen that the Twelfth Development Plan, which is the last development plan of Turkey, has a structure created according to social needs in various aspects and aims to achieve certain goals. It is seen that this development plan, in which economic development and sustainability are at the forefront, reveals a five-year outline. It is seen that the achievement of the goals set by the Twelfth Development Plan depends on various factors. In our study, these development objectives will be discussed in a descriptive manner. This development plan, which aims to eliminate Turkey's problems in various fields and sustainability, will be evaluated in this context.

Key Words: Development plans, Public policies, Sustainability.

.

GİRİŞ

Kalkınma planları Türkiye'nin hedef ve amaçlarına ulaşmak adına ulusal düzeyde tasarlanan ve hükümet programlarında yer alan planları ifade etmektedir. Kalkınma planlarının Türkiye'de 1960'lı yıllardan itibaren ortaya çıktığı ve buna göre politikaların belirlendiği görülmektedir. Kalkınmanın hem toplumsal alanda hem de ekonomik anlamda ilerlemeyi sağlayan boyutları olduğu görülmektedir. Türkiye'deki kalkınma planlarının İkinci Dünya Savaşının sona ermesini takip eden dönemlere denk geldiği görülmektedir. Tüm dünyada savaşın bıraktığı tahribatın onarılması ve kentsel alanların iyileştirilmesi ile yaşam koşullarının iyileştirilmesine yönelik yapılan çalışmaların bu dönemde yoğunlaştığı söylenebilir. Türkiye'nin siyasal ve toplumsal alanlarda normalleşme sürecine girdiği bu dönemde kalkınmaya büyük önem verildiği ifade edilebilir.

Merkezi yönetimin oluşturduğu ve buna göre çalışmaların yapıldığı kalkınma planlarının, kendi dönemlerine göre farklı özellikleri olduğu ve bun göre planlama çalışmalarının farklılaştığı görülmektedir. 1980'li yıllara kadar yapılan kalkınma planlarının siyasal ve toplumsal sorunların gölgesinde istenildiği gibi gerçekleşmediği ve kalkınmanın bu noktada sekteye uğradığı savunulabilir. 1980 ve sonrası ortaya çıkan kalkınma planlarının dünyadaki değişim rüzgârından nasibini aldığı ve kamusal alanda radikal değişimlerin görüldüğü söylenebilmektedir. Liberalleşme hareketlerinin ön plana çıktığı bu dönemde kalkınma planlarının da buna göre değişime uğradığı ve uygulanmaya çalışıldığı vurgulanabilir.

Kalkınma planlarının ülkede var olan sorunların tespit edilmesi ve bu sorunların çözümüne yönelik hedef ve amaçların ortaya konularak buna göre kamusal politikaların oluşturulmasına yönelik olduğu ifade edilebilir. Türkiye'de özelikle kalkınma planlarının ekonomik, adalet, çevre ve sağlık eksenli bir yapıda olduğu savunulabilir. Çalışmamızda bugüne kadar oluşturulan kalkınma planları, kısaca ele alınarak son kalkınma planı olan ve 2024-2028 yıllarını kapsayan on ikinci kalkınma planının bir değerlendirmesi söz konusu olacaktır.

1. KALKINMA PLANLARI

Kalkınma, dönemin içinde bulunduğu şartlara göre oluşturulurken, yurttaşların şartlarını iyileştirmek adına birçok düzenlemenin yer aldığı çok aktörlü bir planlamayı da içerdiği söylenebilir. Kalkınmanın çeşitli boyutları olmakla beraber belirli boyutlarının ön plana çıktığı ve buna göre iyileştirme çalışmalarının bu alanlarda daha fazla yer edindiği görülmektedir (Gönel, 2010). İnsanların çeşitli ihtiyaçlarını karşılamaya yönelik olarak ortaya çıkan kalkınma planlarının hükümetlerin ulusal programlarına önemli bir yer edindiği savunulabilir.

Kalkınma planlarının, ülkelerin belirli konulardaki gelişimlerini sağlayabilmek adına gerçekleştirdikleri çalışmaları ifade etmektedir. Türkiye'de kalkınma planlarının ülkenin içinde bulunduğu döneme göre gerçekleştirilen plan çalışmalarını içerdiği görülmektedir (Çelik ve Çetiner, 2019: 122-129). Kalkınma planlarının çeşitli alanlarda kalkınmayı ve gelişmeyi sağlamak adına birçok başlığın planlamaya dâhil edildiği ve buna göre kamusal politikaların yürütüldüğü görülmektedir. Ekonomik gelişmeler, hukuk devleti ilkesinin gerçekleştirilmesi, sağlıklı bir kent alanı yaratılması, demokrasi ve insan haklarının iyileştirilmesi ile üretimde

etkin ve verimli bir modelin oluşturulmasına yönelik hedeflerin kalkınma planlarının muhtevasını içerdiği ifade edilebilir (Yaman ve Arslan, 2021). Türkiye'deki kalkınma planlarının ilkinin 1963 yılındaki birinci beş yıllık kalkınma planı olduğu (Sivri, 2023: 14-16) ve yeni yönetimin çeşitli alanlarda kalkınmayı sağlamak amacına yönelik hedef ve politikalarını oluşturmaya yönelik bir yapıda olduğu görülmektedir.
Türkiye'nin kalkınma planlarının çeşitli süreçlerden etkilendiği ve buna göre oluşturulduğu ileri sürülebilir. Planlamanın Türkiye açısından üç farklı dönemi içerdiği ve buna göre şekillendiği görülmektedir. 1930'lu yıllardaki sanayi planlamaları, 1960 ile 1980 yılları arasındaki kalkınma planlamaları ve 1990 ile 2004 stratejik kalkınmanın buna göre şekillendiği görülmektedir (Aktar Uçar, 2022: 48-51). Kalkınma planlarının Türkiye için temel kalkınma ilkelerinin gerçekleştirilmesi açısından önemli bir hamle olduğu söylenebilir. Bu kapsamda her dönemin kendi dinamikleri çerçevesinde kalkınma planlarını tasarladığı ve kamu politikalarını buna göre şekillendirdiği görülmektedir.

1963 yılı ile 1967 yıllarını kapsayan birinci beş yıllık kalkınma planının bireylerin hak ve hürriyetlerini artırarak sosyoekonomik göstergelerinin iyileştirilmesine yönelik hedefleri olduğu savunulabilir. Sanayileşmenin önemli bir faktör haline geldiği bu dönemde bozulan ekonomik dengelerin düzeltilmesine yönelik (Erdoğan, 2020: 256-265) çalışmaların ön planda olduğu görülmektedir. Tarımsal politika alanında gelişiminin sağlanabilmesi adına uzun vadeli tedbirlerin alındığı ve buna göre politikaların gündeme geldiği ileri sürülebilir (DPT Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı). Tarımsal üretim dışında hayvancılığın da tarımsal hedefler başlığında yer aldığı ve ulusal kalkınma hedeflerinin buna göre şekillendiği görülmektedir.

Kalkınma planının önem atfettiği en önemli politikanın da gelir seviyesinin artırılmasına yönelik amaçları olduğu savunulabilir. Çeşitli alanlardaki üretim hedeflerinin gerçekleştirilmesine yönelik kalkınma hedefleri, yatırım hedefleri ve stratejileri, kalkınma planının diğer başlıklarını içeriğini oluşturmuştur (Erdoğan, 2020: 256-265).

İkinci kalkınma planının 1968-1972 yıllarını kapsadığı görülmektedir. Bu kalkınma planının milli geliri artırmak, ekonominin büyümesini devam ettirmek, sanayi endeksli bir ekonomi sektörünün ön plana çıkarılması ve uygulanması, insanların hayat koşullarını iyileştirilmesi ve yükseltilmesi, milli kaynakların etkin ve verimli kullanılarak dış yardım almadan gelişimi sağlamak gibi temel amaçlar çerçevesinde oluşturulduğu görülmektedir (DPT İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planı). Kalkınma planının insanların yaşam standartlarını yükseltmeye yönelik birçok çalışmayı barındırdığı ve buna göre tasarlandığı ileri sürülebilir.

Üçüncü kalkınma planının 1973-1977 yıllarını kapsadığı ve dönemin şartlarına göre temellendirildiği görülmektedir. Ekonominin geliştirilmesine yönelik hedefler, sosyal alandaki hedefler, yatırım hedefleri, dış ilişkiler hedefleri gibi temel konuların planlamayı oluşturduğu görülmektedir (DPT Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı). Kıbrıs Barış Harekâtı ile Petrol Krizinin ortaya çıkmasının ekonomik ve siyasal alanda planlanan hedeflere ulaşılmasına ket vurduğu savunulabilir. Fiyat artışlarını engellenmesi, milli gelir artırılması, ticari alanda rekabetçi bir yapının hedeflenmesi, teknoloji ithalatının yapılmasının önemli başlıklar olarak yer aldığını savunulabilir (Çinar, 2018).

Dördüncü kalkınma planının 1979-1983 yıllarını kapsadığı görülmektedir. Bu dönemin önemli bir gelişmesinin 24 Ocak 1980 kararları olduğu görülmektedir. Ekonomik alanda radikal değişiklikleri getiren bu durumun (Öztürk, vd., 2008) kalkınma planını büyük ölçüde etkilediği görülmektedir. Buna rağmen sanayileşme hedeflerine devam edilmesi, ekonomik gelişimin ilerletilmesi, ulusal kaynak kullanımının öncelenmesi, sağlıklı kentleşmeyi gerçekleştirmek ve ihracat gelirlerini artırmak hedeflerinin kalkınma amaçları olarak yer aldığı söylenebilir (Çinar, 2018).

Beşinci beş yıllık kalkınma planının 1985-1989 yılları arasındaki dönemi ele aldığı görülmektedir. Avrupa Ekonomik Topluluğu ile ilişkilerin başlatılması ve dış gelişmeler, istihdam sorunlarının çözüme kavuşturulması, araştırma ve geliştirme faaliyetlerine önem verilmesi, bölge planlama çalışmalarına ağırlık verilmesi ve bölgesel dengesizliklerin azaltılması, çevrenin korunması ve kentsel çalışmaların yapılması, yatırım çalışmalarının sürdürülmesi planın hedefleri arasında gösterilebilmektedir (DPT Beşinci Beş Yıllık Kalkınma Planı).

Altıncı kalkınma planının 1990-1994 yıların kapsadığı görülmektedir. İstikrar Programı Kararları ile birçok radikal değişikliğin yapıldığı görülmektedir. Refah seviyesinin artırılması, bağımsız bir ekonomi modelinin gerçekleştirilmesi, dengeli ve hızlı bir kalkınma süreci, işsizliği ve bölgesel gelişmişlik farklarını azaltma, gelir dağılımını iyileştirmek gibi temel politikaların bu kalkınma planında öne çıktığı görülmektedir (DPT Altıncı Beş Yıllık Kalkınma Planı). Eğitim planlamalarını da bu planda önemli bir başlık olarak ele alındığı ve eğitim kalitesinin artırılmasına yönelik hedeflerin ortaya konulduğu görülmektedir (Korkmaz, 1995: 4-15). Kalkınma planının esasen diğer kalkınma planlarına benzer yanları olduğu ve özellikle ekonomik hedeflerin gerçekleştirilmesine yönelik kamu politikalarının ortaya konulduğu ileri sürülebilir.

Yedinci kalkınma planının 1996-2000 yıllarını kapsadığı ve önemli kalkınma hedeflerinin ön planda olduğu görülmektedir. İnsan kaynaklarının geliştirilmesi, aile planlaması, sağlık reformu, istihdam ve işgücü, tarım ve sanayileşmede ilerleme, dünya ile bütünleşme, bilim ve teknoloji gelişimi, dışa açılma, devletin düzenleyici ve denetleyici bir yapıya dönüşmesi, vergi düzenlemeleri ile sosyal güvenlik reformu, kamu hizmetlerinin etkinliğini artırma, kamu kesiminde ücret adaletinin sağlanması, yerel yönetimlerin güçlendirilmesi, ekonomide verimli bir yapıya kavuşma, altyapı çalışmalarına ağırlık verme, bölgeler arasındaki dengesizliği azaltma, büyük şehirlerinin gelişimine uygun planlamalar yapma ile çevrenin korunması ve buna yönelik planlamaların yapılmasının bu kalkınma planının esas çerçevesini ortaya koyduğu söylenebilir (DPT Altıncı Beş Yıllık Kalkınma Planı; Çinar, 2018: 121-131).

Sekizinci kalkınma planının 2001-2005 yılları arasını kapsadığı ve istikrarlı bir büyüme, enflasyonun tek haneye düşürülmesi, Maastrich kriterlerinin gerçekleştirilmesi, Kopenhag kriterlerine uygun yasal yapı, gelir dağılımı adaletinin sağlanması-yoksulluğun bitirilmesi, bölgesel gelişmişlik farklılıklarına son verilmesi, eğitim sisteminin hedefi kapsamında Atatürk ilke ve inkılâplarına uyumlaştırılması, sağlık hizmetleri yürütülürken kalite ve adalet ilkelerinin gözetilmesi, özelleştirmelerin birçok alana yayılması, AR-GE ve teknolojiye değer verme,

nitelikli işgücü, küresel çapta ekonomik ilişkilere yönelme, Hukuki ve kurumsal çalışmalar ile kamu yönetiminde etkinliğin sağlanması çalışmalarına yönelik olduğu savunulabilir (DPT Sekizinci Yıllık Kalkınma Planı). Ekonomik göstergelerin iyileştirilmesine yönelik çalışmaların bu kalkınma planında temel hedeflerden biri olarak ele alındığı ifade edilebilir (Yıldırım, 2001: 78-85).

Dokuzuncu kalkınma 2007-2013 yılları arasındaki dönemi ele aldığı görülmektedir. Planının sosyal, ekonomik ve kültürel konularda bütüncül bir yaklaşım, katılımcı demokrasi, Etkin kamu yönetimi, rekabetçi piyasa ve demokratik sivil toplum, kamu hizmetlerinin sunumunda; hesap verebilirlik, katılımcılık, şeffaflık, verimlilik ve vatandaş memnuniyetinin temel alınması, Devletin ticari mal ve hizmet üretiminden vazgeçip politika, düzenleme ve denetleme işlevlerini üstlenmesi ile politika oluştururken kaynakları dikkate alarak öncelikleri belirlemesi, doğal varlıklar ve çevrenin sonraki nesilleri gözeterek korunmasına yönelik başlıklara sahip olduğu görülmektedir (Resmi Gazete, 2006; Çinar, 2018: 134-144). Kalkınma planında sürdürülebilir kalkınmanın önemli bir tuttuğu da görülmektedir (Gönüllü, 2022: 140-143).

2014 ile 2018 yıllarını kapsayan onuncu kalkınma planının; uzun vadeli kalkınma, ülkenin yüksek gelirli bir yapıya kavuşturulması, ekonomik hedeflerin toplumun gelişimine uygun hale getirilmesi, insan hakları çalışmalarının geliştirilmesi, sürdürülebilirlik, çevrenin korunması, katılımcı demokrasi ve şeffaf yönetim modeli başlıkları etrafında toplandığı görülmektedir (Kalkınma Bakanlığı, 2014). Kalkınma planlarının çeşitli alanlardaki planlamayı (Mumcu, vd., 2021: 1554-1576) ve kamu politikalarını ortaya koyduğu ve buna göre stratejilerin geliştirildiği görülmektedir. Bu planlamanın öngörülemezliği de belirli bir oranda düşürdüğü ve planlama çalışmalarını sürdürebilirliğini artırdığı ileri sürülebilir. Çevre politikalarının da yer aldığı bu kalkınma planının yeşil büyüme anlayışı çerçevesinde ortaya konulduğu söylenebilir ().

2019-2023 dönemini kapsayan kalkınma planlamasının, rekabetçi üretim ve verimlilik, nitelikli insan ve güçlü toplum, sürdürülebilir çevre, hukuk devleti, demokratikleşme ve yönetişim, yaşanabilir şehirler, istikrarlı ve güçlü ekonomik model temalarını esas aldığı savunulabilir (CB Strateji ve Bütçe Başkanlığı). Katılımcı demokrasi ile yönetişim hedeflerinin bu kalkına planında önemli yer edindiği görülmektedir (İzci ve Geylani, 2021: 716-734). Son yıllarda planlamaların hem ulusal hem de uluslararası bir anlayışla toplumsal dinamiklere paralel bir şekilde hazırlandığı ileri sürülebilir (Hamza Çelikyay, 2021: 185-205). Bu durumun kalkınma planlarının güncel olmasına katkı sunduğu savunulabilir.

2024 yılından itibaren hayata geçen ve 2028 yılına kadar devam edecek olan on ikinci kalkınma planının; istikrarlı ve güçlü ekonomik model, yeşil ve dijital dönüşümle rekabetçi üretim, nitelikli insan, güçlü aile, sağlıklı toplum, afetlere dirençli yaşam alanları, sürdürülebilir çevre, adaleti esas alan demokratik uygulamalar, iyi yönetişim modelinin etkinliğini artırma gibi başlıklar etrafında şekillendiği görülmektedir. Kalkınma planlarının kapsayıcı özellikleri ele alındığında (Babayiğit Sunay, 2023: 7-137) çeşitli kamu politikalarının buna göre oluşturulduğu görülmektedir. Bu durumun son kalkınma planının çerçevesinin oluşturulmasında etkili olduğu ileri sürülebilir. On ikinci kalkınma planının

2. ON İKİNCİ KALKINMA PLANI

2024 yılından itibaren hayata geçen ve 2028 yılına kadar devam edecek olan on ikinci kalkınma planının; istikrarlı ve güçlü ekonomik model, yeşil ve dijital dönüşümle rekabetçi üretim, nitelikli insan, güçlü aile, sağlıklı toplum, afetlere dirençli yaşam alanları, sürdürülebilir çevre, adaleti esas alan demokratik uygulamalar, iyi yönetişim modelinin etkinliğini artırma gibi başlıklar etrafında şekillendiği görülmektedir. Kalkınma planlarının kapsayıcı özellikleri ele alındığında (Babayiğit Sunay, 2023: 7-137) çeşitli kamu politikalarının buna göre oluşturulduğu görülmektedir. Bu durumun son kalkınma planının çerçevesinin oluşturulmasında etkili olduğu ileri sürülebilir. On ikinci kalkınma planının çeşitli başlıklar altında kalkınma hedefleri olduğu görülmektedir. Bu kalkınma hedeflerinin, diğer kalkınma hedeflerinin çeşitli yönlerden devamı olarak da tanımlanması mümkündür. Çeşitli kalkınma hedeflerine ulaşılması ve bunun kamusal politikalarla desteklenmesi açısından stratejik çalışmaların olduğu görülmektedir. Bu kalkınma hedefleri şu şekilde ortaya konabilmektedir (CB Strateji ve Bütçe Başkanlığı, 2024):

- 2023 yılından 2028 yılına kadar piyasaları rahatlatmak amacıyla enflasyon oranlarının yüzde beşin altına indirilmesi,
- Mali piyasalara yönelik piyasa değerlerinin yükseltilmesi,
- Tarım sektöründe kendi kendine yetebilen bir hacme ulaşabilme
- Savunma sanayiinde yüksek bir ciro hacmine ulaşabilme,
- Turizm sektöründe gelirleri yüksek oranlarda artırabilme,
- Dijital dönüşüm çalışmalarını ileriye seviyeye taşıyarak teknolojiyi hayatın her alanında kullanabilme,
- İş ve yatırım için uygun koşullar hazırlama ve Türkiye'nin yatırım paylarını artırabilme,
- İstihdam ve çalışma hayatında iyileştirmeler yaparak iş gücüne katılımı artırmak ve işsizlik oranının düşük bir düzeye çekebilme,
- Gayrisafi yurtiçi hasılayı artırmak,
- Türkiye'nin büyüme oranlarını her yıl artırmak,
- Özel yatırımları arttırıp kamu yatırımlarını düşürme,
- Fikri mülkiyet hakları konusunda patent sayılarını artırma,
- Madencilik sektörünün milli gelir içindeki payını artırmak,
- Ulaşım teknolojilerinde hızlı tren gibi ulaşım ağlarını genişletmek,
- Okullaşma oranının yükselterek eğitim olanaklarını her kesimin kullanacağı bir hale getirme,
- Sağlık ve hastane koşullarını iyileştirmek,
- Kadınların eğitim olanaklarını iyileştirmek,
- Çocukların okullaşma oranının artırmak,
- Genç istihdam oranını artırmak,
- Yoksulluk oranının düşürmek,
- Gelir dengesizliğini düşürmek,
- Doğurganlık oranının artırmak,
- Afet yönetimi alanında ilerlemeler kaydetmek,
- Kentsel dönüşüm çalışmalarında ilerleme kaydetmek,
- Dar gelirli kesimlere yönelik konut çalışmalarının ilerletilmesi,

- Çevrenin korunmasına yönelik çalışmaların genişletilmesi,
- Bölgesel ve kırsal kalkınmayı sağlamak.

SONUÇ

On ikinci kalkınma planının gelişen ve ilerleyen bir yapıya kavuşmada Türkiye'nin çeşitli amaçlarını gerçekleştirmeye yönelik tarafları olduğu söylenebilir. Ülkenin stratejik konumu ve enerji koridoruna yakınlığı sebebiyle küresel bir tedarikçi ülke konumuna getirilmesinin planda üzerinde durulan konulardan biri olduğu ileri sürülebilir. Gelişmiş bir toplum yapısına ulaşmanın öncelik olduğu kalkınma planında ülke açısından temel hedefler belirlendiği görülmektedir. Çevreye duyarlı, afetlere dayanıklı, ileri teknolojiye dayalı yüksek katma değer üreten bir toplum yapısı amaçlandığı söylenebilir. Orta ve uzun vadede etkili kaynak kullanımının ve tasarrufun ön plana çıktığı savunulabilir.. İnsan odaklı, katılımcı, kapsayıcı, hesapverebilir yönetim ve şeffaflık ilkelerini içeren bir yapının öngörüldüğü ve çerçevelendiği söylenebilir. İstikrarlı büyüme, güçlü ekonomi, yeşil çevre, nitelikli insan gücü, afetlere karşı korunabilen yaşam alanları, yaşanabilir çevre ve şehirler, demokratik ilkelerin yoğun olduğu bir siyasal ve toplumsal yapının da kalkınma planının üzerinde durduğu konular olarak görüldüğü söylenebilir. Toplumdaki birçok grubu işçine alan çok aktörlü bir sivil toplum modelinin amaçlandığı planlanın içeriğine bakılarak söylenebilir. Yürütmenin hızlı kararlar aldığı, planlamaya uygun hedef ve politikaların öngörüldüğü bir modelin amaçlandığı da kalkınma planına bakılarak görülebilmektedir.

Kalkınma planlarının ortaya koyduğu hedeflerin gerçekleştirilmesi, plana uygun şekilde kamu politikalarının ortaya konulması ve sürdürülebilir bir yönetim anlayışı ile mümkün olabilmektedir. Daha önceki kalkınma planlarına bakılarak son kalkınma planına benzer konuların kalkınmaya dâhil edildiği ancak istenilen sonuçların ortaya çıkmadığı görülmektedir. Kalkınma planlarının üzerindeki durduğu konuların, hem mali ve sosyal açılardan çeşitli kesimlerle de desteklenmesi ve buna göre sürdürülebilir bir kalkınma anlayışının olması gerekmektedir. Kalkınma hedeflerine ulaşılması, kamusal politikaların gerçekçi bir zeminde olmasına, kamu otoritelerinin buna göre planlama ilkelerine sadık kalarak çalışmaları ile mümkün olabilecektir.

KAYNAKÇA

[1] Aktar Uçar, S. (2022). *Türkiye Kalkınma Planlarındaki Sağlık Göstergelerinin Birleşmiş Milletler İnsani Gelişim İndeksi İle Karşılaştırmalı Analizi,* İstanbul Okan Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Doktora Tezi, İstanbul.

[2] Babayiğit Sunay, E.(2023). *2000 Yılı Sonrası Kalkınma Planları ve Yıllık Programlarda Türkiye'de Tarım*, Kütahya Dumlupınar Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Doktora Tezi, Kütahya.

[3] Cumhurbaşkanlığı Strateji ve bütçe Başkanlığı.

[4] Çelik, O. ve Çetiner, S. (2019). Türkiye Ekonomisinde Kalkınma Planları ve Kalkınma Planlarındaki Söylem Değişiklikleri. Uluslararası Ekonomi Siyaset İnsan ve Toplum Bilimleri Dergisi, 2(3), 122-131.

[5] Çinar, V. (2018). *Kalkınma Planlarının Mantığı ve Uygulama Etkinliği Bakımından 1980 Öncesi ve Sonrasının Mukayeseli Bir Analizi*, Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Bursa.

[6] DPT Altıncı Beş Yıllık Kalkınma Planı.

[7] DPT Beşinci Beş Yıllık Kalkınma Planı.

[8] DPT Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı.

[9] DPT İkinci Yıllık Kalkınma Planı.

[10] DPT Üçüncü Yıllık Kalkınma Planı.

[11] DPT Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planı.

[12] Erdoğan, H. (2020). Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı Ekseninde Türkiye Cumhuriyeti'nin Kalkınma Politikası ve Tarımsal Üretim. Journal of Universal History Studies, 3 (Prof. Dr. Mustafa Keskin Special Issue) , 252-268. DOI: 10.38000/juhis.803098.

[13] Gönel, F. (2010). Kalkınma Ekonomisi. Ankara: Efil Yayınevi.

[14] Gönüllü, G. (2022). Türkiye'de Yerel Yönetimlerin Çevresel Harcamaları: IX. ve X. Beş Yıllık Kalkınma Planları Çerçevesinde Bir Değerlendirme. Ombudsman Akademik,16-129-166.

[15] Hamza Çelikyay, H. (2021). Türkiye'de çevre politikaları: kalkınma planları üzerinden bir inceleme. İktisadi İdari ve Siyasal Araştırmalar Dergisi, 6(15), 185-205.

[16] İzci, F. ve Geylani, D. (2021). Türkiye'de Katılımcı Yönetim ve Yönetişimin Uygulanabilirliğinin 11. Kalkınma Planı Çerçevesinde Değerlendirilmesi. Bingöl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 22, 715-738.

[17] Kalkınma Bakanlığı, 2004.

[1] Korkmaz A. Ankara: Kalkınma Planlarında Öngörülen Eğitim Hedeflerinin Gerçekleşme Düzeyi. (Yayınlanmamış Doktora Tezi) Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1995.

[18] Mumcu, H. E., Çeviker, A. ve Güder, E. N. (2021). Kalkınma planları ve hükümet programlarında sporun ekonomik, sosyal ve siyasal analizi. Turkish Studies-Social, 16(4), 1553-1577. https://dx.doi.org/10.47356/TurkishStudies.51582.

[19] Öztürk, Ş.; Nas, F.; İçöz, E. (2008). 24 Ocak Kararları, Neo-Liberal Politikalar ve Türkiye Tarımı. Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 2, 15-32.

[20] Resmi Gazete, 2006, Dokuzuncu Kalkınma Planı.

[21] Sivri, E. (2023). *Türkiye'de Kalkınma Planlarında Yer Alan Çevre Sorunları İle İlgili Kavramlara Yönelik Bir Araştırma*, Aksaray Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Aksaray.

[22] Solak Güleç, S. ve Sürmeli, İ. (2015). Hükümet Programları ve Kalkınma Planları Ekseninde Çevre Politikası Analizi, 30, 22-43.

[23] Yaman, A. ve Arslan, C. (2021). Türkiye'de Yapılan Kalkınma Planlarındaki Çevre Sorunlarına Yönelik Politikaların Değerlendirilmesi: Türkiye'de Yapılan Kalkınma Planlarındaki Çevre Sorunlarına Yönelik Politikaların Değerlendirilmesi. Uluslararası Akademik Birikim Dergisi, 4(1).

[24] Yıldırım, S. (2001). Yedinci ve Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planlarının Yabancı Turist Talebi ve Elde Edilen Gelirler Yönünden Değerlendirilmesi. Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 4(5), 78-85.